

THE MAHĀBHĀRATA

FOR THE FIRST TIME CRITICALLY EDITED BY

VISHNU S SUKTHANKAR†

(Aug. 1925—Jan 1943)

S K BELVALKAR

(since April 1943)

WITH THE CO-OPERATION OF

SHRIMANT BALASAHEB PANT PRATINIDHI†, R N DANDEKAR, F EDGERTON,
A. B GAJENDRAGADKAR†, P V KANE, R D KARMARKAR, V G PARANJPE,
RAGHU VIRA, V K. RAJAVADE†, N B UTGIKAR†, P L VAIDYA, V P VAIDYA†,
H. D VELANKAR, M WINTERNITZ†, R ZIMMERMANN†

AND OTHER SCHOLARS

AND ILLUSTRATED FROM ANCIENT MODELS BY

SHRIMANT BALASAHEB PANT PRATINIDHI

RAJA OF AUNDH

*Under the Patronage of the Raja of Aundh, the British Academy, London; the Union
Government of the Republic of India, Governments of the States of Bombay,
West Bengal, Madras, Bihar, Uttara Pradesh, Gwalior, Hyderabad, Mysore,
Orissa and Assam, the Universities of Bombay, Calcutta, Travancore
Poona and Delhi, the Governments of Burma and Nepal, Several
Commercial Firms and Charitable Trusts, and
other Distinguished Donors*

POONA

BHANDARKAR ORIENTAL RESEARCH INSTITUTE

1958

THE DRONAPARVAN

BEING THE SEVENTH BOOK OF THE MAHABHARATA
THE GREAT EPIC OF INDIA

FOR THE FIRST TIME CRITICALLY EDITED BY

SUSHIL KUMAR DE

Professor, Jadavpur University, Calcutta, and Honorary Fellow,

Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland

POONA

BHANDARKAR ORIENTAL RESEARCH INSTITUTE

1958

 The Dronaparvan is issued in two Volumes VIII and IX

The present Volume VIII, the Dronaparvan Part I, was published as under
Pages 1-264, included in Fascicule 25, on 13th Sept 1953, Pages 265-688 included in
Fascicule 28, on 21st Sept 1955, and the rest Pages I-XXXII (Introduction etc)
was issued on 17th Sept 1958, as a part of Fascicule 29B of this Edition

All rights reserved

Printed by Dr R. N Dandekar, Hon Secretary B O R Institute,
at the Institute Press, Poona-4, and
Published by Dr. R N Dandekar, Hon Secretary of the Institute

CONTENTS OF VOLUME VIII

	PAGES
ABBREVIATIONS AND DIACRITICAL SIGNS	VIII
INTRODUCTION	I-XXXII
TEXT AND CRITICAL APPARATUS OF THE DRONAPARVAN	1-688

ILLUSTRATIONS

1 ABHIMANYUVADHA	Facing Page	255
2 JAYADRATHAVADHA	" "	684

ABBREVIATIONS AND DIACRITICAL SIGNS

add. = adding
 addl = additional
 adhy = adhyāya(s)
 App = Appendix
 Arj = Arjunamīśra
 B = Bombay edition of the Mbh
 (Śāka 1799)
 BG = Bhagavadgītā
 C = Calcutta ed of the Mbh
 chap = chapter(s)
 comm = commentary(taries)
 cont = continue(s)
 cor = corrected, correction
 Crit App = Critical Apparatus
 Dev = Devabodha
 ed = edition
 fig = figure(s)
 fol = folio(s)
 foll = following
 fragm = fragment(ary).
 hapl = haplographic(ally)
 illeg = illegible
 inf *lin* = *infra lineam* (below the line)
 ins = insert(s)
 int *lin* = *inter lineas* (between the lines)
 interp = interpolate(s)
 introd. = introduction, introductory
 K. = Kumbhakonam ed of the Mbh
 L = Line
 M = Madras edition of the Mbh (by
 P P S Sastri, 1931-1936)
 in or marg = marginal(ly)
 Mañj = Bhāratamañjarī (Kāvya-mālā 64)
 Manu = Manusmṛti (ed N S P)
 Mbh = Mahābhārata
 Nil. = Nilakaṇṭha
 O-J = Old-Javanese
 om = omit(s), omitting
 orig = original(ly)
 post. = posterior

pr m = *propria manu* (by own hand)
 prob = probably.
 r = repeat(s), repeated
 Rām = Rāmāyaṇa (ed N S P)
 ref = refer(ence)
 resp = respective(ly)
 sec *m* = *secunda manu* (by another hand)
 st = stanza(s)
 supp = supplementary
 sup *lin* = *supra lineam* (above the line)
 transp = transpose(s), transposition
 v = verse
 (var) = with variation(s)
 v l = *varia(e) lectio(nes)*

⌘⌘ (in the critical footnotes) enclose
 citations from commentators
 [ ] besides their normal uses, enclose
additions to MS readings
 ( ) besides their normal uses, enclose
 superfluous "letters", which should
 be omitted from MS. readings
 * (superior star) in the text indicates
 an emendation
 * * (in the MS readings) indicate
 syllables lost through injury to MS.
 — printed below (or along the side-
 margin of) any part of the con-
 stituted text indicates that the
 reading of it is less than certain
 C denotes a "Commentary", prefixed
 to the abbreviation of the name of a
 commentator, thus, Cd = Comm. of
 Devabodha, Ca n p s v = Comm
 of Arjunamīśra, Nilakaṇṭha, Para-
 mānanda, Vidyāsāgara and Vādi-
 rāja A "p" is added on to denote
 a "pāṭha" or variant, thus, Cnp =
 a pāṭha mentioned in the Comm
 of Nilakaṇṭha.

INTRODUCTION

The following thirty-five MSS of the *Dionapāvan* out of a total of sixty-one collated MSS are selected to constitute

THE CRITICAL APPARATUS

I N(ORTHERN) RECENSION (23 MSS)

(a) *North-western Group*

Śrīadā (or Kāśmīrī) Version (Ś)

Ś₁ = London, India Office Library, No 6483b/3307 Dated A D 1709

Ś₂ = London, India Office Library, No 6481/3334 Fragmentary and incomplete

Kāśmīrī Version [K], being Devanāgarī transcripts from Ś

K₁ = Lahore, D A V College Library (now transferred to Hoshiarpur, East Punjab), No 40

K₂ = Lahore, D A V College Library (now transferred to Hoshiarpur, East Punjab), No 65 Dated Samvat 1697 (= ca A D 1641)

K₃ = Poona, Mirka Collection of the Bhārat Itihās Sanshodhaka Mandal, No 207

K₄ = Lahore, D A V. College Library (now transferred to Hoshiarpur, East Punjab), No 1121

K₅ = Lahore, D A V College Library (now transferred to Hoshiarpur, East Punjab), No 4751 Incomplete

(b) *Central Group*

Bengali Version (B)

B₁ = Dacca, University Library, No 981 Dated B S 1177 (= ca A D. 1770).

B₂ = Dacca, University Library, No 4796.

B₃ = Dacca, University Library, No 586 Dated Śaka 1663 (= ca A.D. 1741)

B₄ = Santiniketan, Viśvabhāratī Library, No 11B Dated Śaka 1734 (= ca. A D 1812).

B₅ = Dacca, University Library, No 480 Dated Śaka 1631 (= ca A D 1709)

Devanāgarī Version (D), other than K

(1) Devanāgarī Version of Catubhuja (De)

Dc₁ = Poona, Bombay Govt Collection (deposited at the BORI), No 495 of Viśiāmbāg (1).

(11) Devanāgarī Version of Nilakantha (Dn), the "Vulgate".

Dn₁ = Poona, Lamaye Collection of the BORI, No 377

Dn₂ = Bhoi State Library MS, without number Dated Samvat 1846 (= ca A D 1790)

(iii) Devanāgarī Composite Version (D)

D₁ = Poona, Saundesai Collection of Mahābhārata MSS at the BORI, No 15 (now numbered 246) Dated Samvat 1828, Śaka 1693 (= ca A D. 1771).

D₂ = Madras, Adyar Library, No xxxvi/4109 Dated Samvat 1740 (= ca A D. 1684)

D₃ = Lahore, D A V College Library (now transferred to Hoshiarpur, East Punjab), No 4545 Dated Samvat 1850, Śaka 1715 (= ca A D 1794)

D₄ = Lahore, D A V College Library (now transferred to Hoshiarpur, East Punjab), No 6767

D₅ = Poona, Bombay Govt Collection (deposited at the BORI), No 566 of 1882-83 Dated (at the end of Parvan 15) Śaka 1616 (= ca A D 1694).

D₆ = Poona, Bombay Govt Collection (deposited at the BORI), No 29A of 1879-80

D₇ = Poona, Bombay Govt Collection (deposited at the BORI), No 493 of Viśrāmbāg (1)

D₈ = Poona, Parakhī Collection of the BORI, without number Dated Samvat 1792 (= ca A D 1736)

II S(OUTHERN) RECENSION (12 MSS)

Telugu Version (T)

T₁ = Tanjore, Saraswathi Mahal Library, No 11810

T₂ = Tanjore, Saraswathi Mahal Library, No 11827

Grantha Version (G)

G₁ = Calicut, MS (without number), belonging to the Padinjāre Kovilakam Collection

G₂ = Tanjore, Saraswathi Mahal Library, No 11843

G₃ = Pudukotah, State Library, No 346

G₄ = Poona, Mahābhārata Collection of the BORI, No 260

G₅ = Melkote, Yadugiri Yatiraj Math Library, without number Incomplete

Malayālam Version (M)

M₁ = Malabar, Narani Mana Library, No 659

M₂ = Malabar, Poomulli Mana Library, No 303 Dated Kollam year 1021
(= ca A D 1846)

M₃ = Cochin, Vadakanchari Avanapparambu Mana Library, No 34 Dated
Kollam year 1016 (= ca A D 1841)

M₄ = Cochin, Paliyam Estate Library, No 7

M₅ = Cochin, State Library, No 29

TESTIMONIA

Ca = Commentary of Aṣṭanāmīśa, Banaras Skt College, MS No 2278, incomplete

Cc = Commentary of Catubhuja Mīśa (as in Dc₁)

Cd = Commentary of Devabodha, as found in MS No 482/5757, belonging to the Scindia Oriental Institute, Ujjain

Cn = Commentary of Nīlakaṇṭha (as in Dn₁, Dn₂)

Cv = Commentary of Vādirāja, as found in a transcript procured from Madras (now acquired by the BORI).

K₁

Lahore, D A V College Library (now transferred to Hoshiarpur, East Punjab),
No 4751 Paper Devanāgarī characters

The MS is incomplete It breaks off at 7. 125. 14^a without completing the
Parvan, causing a loss of about 49 adhys. There are also other small omissions

B₁

Dacca, University Library, No 981 Dated B S 1177 (= ca A D 1770)
Paper. Bengali characters. The scribe is Kālicarāṇa. — *Collated at Santiniketan*

Of the Bengali MSS mentioned here, four of which belong to Dacca University
Library, no information is now available

B₂

Dacca, University Library, No 4796 Paper Bengali characters. — *Collated
at Santiniketan*

B₃

Dacca, University Library, No 586 Paper Bengali characters Dated Śaka
1663 (= cr. A. D. 1741). — *Collated at Santiniketan*

B₄

Santiniketan, Viśvabhāratī Library, No 11B Fol 237 Yellow Indian Paper.
Size 18" × 4". Bengali characters, with 10 lines to a page Dated Śaka 1734 (= ca.
A D 1812). The scribe's name appears as Gangāprasāda Śarmaṇ of Senahaṭṭa
— *Collated at Santiniketan*

Besides the Drona, the codex contains the Virāta, Karṇa, Śānti and Anuśāsana
Parvans. It has been utilised in the Crit Ed of the Virāta (as B₂) and of the Karṇa
(as B₃)

B₅

Dacca University Library, No 480, Dated Śaka 1631 (= ca A D 1709).
— *Collated at Santiniketan*

Dc₁

Poona, Bombay Govt Collection (now deposited at BORI), No 495 of Viśāṃ-
bāg (1) Fol 339 Indian Paper. Size 16" × 6½" Devanāgarī characters, with 11
lines to a page

Bold legible writing The side-margins are in red The Ślokas and Adhys are numbered The MS, which is in good condition, contains the commentary of Catubhaja Miśra The text is in the middle, and the commentary runs above and below the text

Dm

Poona, Limaye Collection of the BORI, No 377. Fol 305 Indian Paper. Devanāgarī characters, with 11-13 lines to a page

There is numbering of stanzas and chapters Black Daṇḍas appear after lines, Ślokas, references and colophons, but references and colophons, as well as number of Ślokas are marked by red pigment Good legible writing The MS contains the commentary of Nilakantha and extends from the Dīona to Rājadharmasub-pāvan of the Śānta only It has been used for Crit Ed of the Śālya as Dn

Dn

Bhor State Library, Bundle No 1, unnumbered Fol 188 Paper Size $14\frac{1}{2}'' \times 7''$. Devanāgarī characters, with 16 lines to a page Dated Samvat 1846 (= ca. A D 1790)

Good and clear writing Margins, Adhys, colophons and references are in red ink The MS gives the commentary of Nilakantha written above and below the text It was used in the Crit Ed of the Karna as Dn

D₁

Poona, Mahābhārata Collection of the BORI, No 15 (now numbered 246). Fol 230 Grey Indian Paper Size $13\frac{1}{2}'' \times 6\frac{3}{4}''$ Devanāgarī characters, bold and legible, with 14 lines to a page Dated Samvat 1828, Śaka 1693 (= ca. A D 1771-72)

The margins are ruled in black and red separated by a yellow line, and references and colophons are marked with red pigment There is no numbering of Ślokas and Adhyāyas

The MS forms part of an entire Mahābhārata codex (only the Āśvamedhika missing), which was prepared by a Kashmirian Pandit, Sadānanda Miśra, with the help of five scribes The name of the copyist for the Dīona is Haranārāyaṇa Miśra The codex has been utilised in the Crit Ed of the Āraṇyaka (as K₁), of Udyoga (as D₁), of Bhīṣma (as K₂), of Karṇa (as K₃), of Śālya (as K₄) and of Sauptika (as K₅), q v It was copied apparently from a Śāradā exemplar, and its classification as K is not unwarranted

D₂

Madras, Adyar Library, No xxxvi/4109 Fol 318 Paper Devanāgarī charac-

G₃

Pudukotah, State Library, No 346 Fol 365. Palm-leaf. Size $15\frac{1}{2}'' \times 1\frac{1}{3}''$
Grantha characters, with 8 lines to a page

G₄

Poona, Mahābhārata Collection of the BORI, No 260 Fol 298 Palm-leaf.
Size $17\frac{3}{4}'' \times 1\frac{1}{8}''$ Grantha characters, with 7-8 lines to a page

G₅

Melkote, Yadugiri Yatraj Math Library, MS without number Fol 253
Palm-leaf Size $17\frac{1}{2}'' \times 1\frac{3}{4}''$ Grantha characters, with 7-9 lines to a page Incomplete

The MS breaks off at 7. 137 9^a without completing the Parvan, causing a loss of
37 Adhyāyas There are also small omissions like that of 7 62.

M₁

Malabar, Nairi Mana Library, No 659 Fol 219 Palm-leaf Size $18\frac{1}{2}'' \times 1\frac{3}{4}''$
Malayālam characters, with 10 lines to a page.

M₂

Malabar, Poomulli Mana Library, No 303 Fol 221 Palm-leaf Size $21'' \times 2''$
Malayālam characters, with 10 lines to a page Dated Kollam year 1021 (= ca A D
1846)

M₃

Cochin, Vadakanchari Avanapparambu Mana Library, No 34 Fol 207 Palm-
leaf Size $18\frac{3}{4}'' \times 2\frac{1}{2}''$ Malayālam characters, with 10 lines to a page Dated Kollam
year 1016 (= ca A D 1841)

M₄

Cochin, Paliyam Estate Library, No 7 Fol 117 Palm-leaf Malayālam
characters, with 11 lines to a page

The MS also contains a part of the Karna Parvan

M₅

Cochin, State Library, No 79 Fol 236 Palm-leaf Size $14'' \times 2''$ Malayālam
characters, with 13 lines to a page

Besides the 35 MSS. mentioned above, the following 26 were fully examined

- 1 Poona, Mbh Collection of the BORI, No 4, dated Śaka 1666 (= ca A D 1744) Incomplete, a large number of folios missing In Devanāgarī characters
- 2-5 Poona, Bombay Govt Collection (deposited at the BORI) Four MSS, as follow No 494 of Viśiāmbāg (1), dated Samvat 1824 (= ca A D 1768), incomplete, some folios missing, No 231 of 1895-1902, dated Samvat 1795 (= ca A D 1739), No 492 of Viśiāmbāg (1), No 189 of 1891-95, dated Śaka 1606 (= ca A D 1684) All in Devanāgarī characters
- 6 Benares Sanskrit College, unnumbered, dated Samvat 1827 (= ca A D 1771) In Devanāgarī characters
- 7-9 Baroda Oriental Library Three MSS, as follow No 6543, dated Śaka 1698 (= ca A D 1776), No 8862, dated Samvat 1666 (= ca A D 1610), No 11467 All in Devanāgarī characters
- 10-12 Lahore, D A V College The following three MSS No 2827, dated Śaka 1787 (= ca A D 1865), No 4767, dated Samvat 1840 (= ca A D 1784), and No 5290, dated Samvat 1853 (= ca A D 1797) All in Devanāgarī characters
- 13-15 Madras, Adyar Library Three MSS in Devanāgarī characters No n B 1, No xxxv D 1, dated Śaka 1711 (= ca A D 1789), No xxvi G 9, dated Samvat 1678 (= ca A D 1622)
- 16 Bhor State Library, Bundle No 2 In Devanāgarī characters
- 17-22 Tanjore, Saraswathi Mahal Library The following six MSS, all in Devanāgarī characters Coll No 1131, Coll No 1158, dated Samvat 1712 (= ca A D 1656), Coll No 1187, dated Samvat 1669 (= ca A D 1613), Coll No 1205, dated Śaka 1621 (= ca A D 1699), Coll No 1229, Coll No 1276, dated Śaka 1615 (= ca A D 1693)
- 23 Santiniketan, Viśvabhārati Library No 688, dated Śaka 1682 (= ca A D. 1760) In Bengali characters
- 24 Dacca University Library, No 288* In Bengali characters
- 25 Tanjore, Saraswathi Mahal Library, No 11856 In Telugu characters
- 26 Lahore, D A V College Library, No 3945 In Telugu characters

The variants of these 26 additional MSS had been fully recorded on the collation sheets, but the MSS were not utilized at the final stage and the collated readings were not given in our Critical Apparatus The setting aside of so many MSS would

appear rather strange, but they were discarded only after careful examination, either as redundant or as not useful for critical reasons. Thus, the sixteen MSS No 1, 2, 5-9, 13-15, 17-22 were found to be more or less copies of the Vulgate, the two Bengali (Nos 23-24) and the two Telugu (Nos 25-26) MSS were superfluous as independent specimens, while the remaining MSS were generally of the same type as those we have included. It should be noted that for a wider study of the varied MS material and final judicious selection, the original collations were done on a generous scale. But mere overloading of the critical apparatus is not helpful, but often confusing. It would have meant a complete lack of balance in the Apparatus.

The present text, therefore, is finally constituted on the basis of 35 MSS of different recensions and versions, which were carefully selected out of the completely collated and fully examined 61 MSS. For the Devanāgarī, which is the central version and of which MSS are plentiful, a variety of 11 D and 5 K MSS has been included, but for the other versions, excepting Ś and T, we have selected only 5 MSS for each. As Ś MSS are comparatively rare, the only two MSS available of this version have been retained. As in the other Paivans so also here, T MSS, because of their intermediate location between N and S recensions, are found to be of a mixed type, and therefore only two MSS of this version are included.

A conspectus of the number of MSS collated and utilized may be given thus

<i>No. Collated</i>		<i>No Retained</i>	
Śaradā	2	2	} N 23
Bengali	7	5	
Devanāgarī	38	16	
Telugu	4	2	} S 12
Grantha	5	5	
Malayālam	5	5	
	<hr/> 61	<hr/> 35	

It will be seen that the highest casualty occurs in the rank of the Devanāgarī MSS

TESTIMONIA

For the Dronaparvan, unfortunately, no Javanese adaptation is reported. Our Testimonia, therefore, consist of some old commentaries and the epitome of Kṣemendra, entitled the Bhāṭata-mañjari (Kāvya-māla 64, Bombay 1898)

Commentaries

Commentaries available for the Dronapaivan are those of Devabodha (Cd), Arjunamīla (Ca), Catubhujamīra (Co), Nīlakantha (Cn) and Vādurāja (Cv). For the

commentary Ajunamīra, MS No 2278 of the Benares Sanskrit College, was used, but it is incomplete. The commentary of Devabodha was available in a transcript from MS No 482/5797, belonging to the Sindhia Oriental Institute, Ujjain. The colophon states that it was written at Kāśī in Śaka 1571 (= ca A D 1649). It appears to be the same MS as was used for the Sāptika and Śrīpaivans (q v Introd p xxiii and xxi). The commentary is unaccompanied by epic text. The commentaries of Catubhujā and Nīlakantha were utilized as found, respectively, in MSS Dc and Dn of the BORI (the latter also in the printed editions). For the commentary of Vādnāja a transcript from Madras (now with the BORI) was used.

The commentaries are not extensive, and their use in the constitution of our text has been very limited, but variants and citations from them are given in the Critical Notes wherever necessary.

The commentary of Devabodha, being the earliest known, has naturally received its due importance. In the already published Paivans, wherever it is available, the editors have made it clear that Devabodha generally follows the Ś K version, which is so far our best Northern version. This is generally true in this Paivan also. Apart from concordant readings, Devabodha agrees, for instance, in marking with Ś K B (as against the Vulgate) the end of the Abhimanyu-vadha sub-paivan at 7 51. He rightly comments on the lack of genuineness of the Vulgate passage on the illusion of darkness created by Kṛṣṇa on the battle-field (after 7 121 15, given in App I, No 16), although he comments on them. His remarks in this connection are illuminating: तत्र तम सृष्टिं वृद्धयते । सा च न ग्रामाणिकी । बहुमुखकादरेण पठन्तीति ॥ Accordingly, in the Diona Paivan at least, Devabodha appears to be fully aware of other versions, and sometimes goes directly against Ś K. The most remarkable instance is that Devabodha comments on the long episodes of Mrtyu, Srñjaya and Sodasa-jājakīya, to which Kṣemendīa (following Ś K) makes no reference. This indication is supported by a number of smaller instances. Devabodha, for instance, comments on 79*, 162*, 601*, 616*, 952*, 991*, App I, No 15, which are B D passages, lacking in Ś K, he reads, as against Ś K, विनीता in 7 31 36*, अर्चक in 50 20*, स्तुषा श्वथा यथायस्ते in 54 10*, मन्यते in 62 11*, चोदमन् in 65 24* (agreeing with S), सप्तमह in 78 19*, and आत्ययिक in 102 47*. It is remarkable that Devabodha accepts the S reading मन्ये in 7 8 35* and कितवो in 7 20 46*, as against Ś K D. All this appears to show that he knew the B D versions and possibly the S recension, or perhaps he had a conflated K version before him. Devabodha has some peculiar and individual readings, e g, तमेषा in 7 1 31*, नागकन्ये वा in 14 21*, आत्मविदा (for अन्नविदा) in 127 12*, but they are sporadic and not of much consequence.

From the rather meagre and incomplete copy of the commentary of Ajunamīra available to us, no detailed study is possible, as it was possible in the case of the

Udyoga (Introd. pp xiv-xvi) It cannot be established that he strictly follows the peculiar features of the Bengali version His agreement with Devabodha, at least in readings, is quite frequent, e g अनर्द्धमान in 7 8 30°, महाकर्क in 22 27°, विभीषता in 31 36°, व्यस in 36 40°, शल्य in 40 20°, but there are also notable differences (though not in agreement with B1), e g स्वाधर्मा (Dev आधर्मा) in 7 1 27°, विसह्यते (Dev विशश्यते) in 21 18°, प्रपानादिव (Dev प्रवणादिव) in 41 7°, अपायान्ते (Dev ययायस्ते) in 54 10°.

Caturbhūja's commentary (Dei) follows mostly the B version and the Vulgate text, which last is represented by Nilakantha's commentary (Dn) We shall deal with De and Dn MSS later in their proper place Vādūāja's commentary, which does not represent the best Southern tradition but comments generally on the T G versions, need not call for any special remarks These commentaries have not been of much use, except negatively, in the constitution of our text

The Bhārata-mañjarī of Kṣemendra

Of the early epitomes of the Mahābhārata, the *Bhārata-mañjarī* (ca 1050 A D) of Kṣemendīa, who was a Kashmirian, furnishes an important testimonium Kṣemendra summarises more than 8000 stanzas of the Dronaparvan in 804 stanzas, which are divided into the following 28 sections covering the 8 sub-parvans of the Epic¹

(1) Dronābhīṣeka (2) Samśaptaka-yuddha (3) Satyajit-vadha (4) Bhagadatta-vadha (5) Viśabhakācala-vadha (6) Nila-vadha (7) Karṇānuja-vadha (8) Dvītiya Yuddha-divasa (9) Abhimanyu-vadha (10) Arjuna-pratijñā (11) Śrutāyudha-vadha (12) Sudakṣma-vadha (13) Śrutāyur-vadha (14) Vindānuvinda-vadha (15) Alambusa-vadha (16) Jalasandha-vadha (17) Kekaya-Dhr̥ṣṭaketu-vadha (18) Sātyaki-praveśa (19) Bhīmasena-praveśa (20) Bhūrisravas-vadha (21) Jayadratha-vadha (22) Alambusa-vadha (again!) (23) Alāyudha-vadha (24) Ghatotkaca-vadha (25) Rātā-yuddha (26) Virāta-Dīpada-vadha (27) Drona-vadha (28) Concluding section

It will be seen that the entire narrative of the Parvan, not only in its general outline but also in its specific sequence and content, has been condensed by Kṣemendīa without omitting any main incident But more significant is the fact that all important episodes or events which are lacking in the Ś K version are likewise missing in Kṣemendīa Of course in a condensed metrical summary of an extensive work like the Drona, the compiler is perfectly within his rights to omit whatever he likes, and no definite inference is possible from his omissions But at the same time it is a remarkable fact

¹ The post colophon summary of Ś1 (and Ks) gives 13 sections of incidents and episodes, while those of the Vulgate Dn1 and Dei mention, respectively, 35 and 26 sections, both including Sodāśa-rājanayopākhyāna, which is omitted by Ś1 and Ks

that Ksemendia does not omit anything important which is not omitted by the Ś K. When we take this into consideration, it is not unlikely that Ksemendia's abstract of the Parvan, made in Kashmir, draws upon a version which is nearly identical in content with our Śāradā-Kashmir version. In other words, Ksemendia's testimony establishes for the Ś K version an antiquity higher than that afforded by the age of our MSS. In this connection, attention may be drawn to the significant omission of the lengthy episode of the legends of Mrtyu, Siñjaya and Sodaśa-lājakiya (920 lines), which is found in B D S, but which is lacking Ś K. The incident of the illusion of darkness created by Kṛṣṇa (App I, No 16, Bom 7 146 62-103, 85 lines), which is not documented by Ś K and which is found only in the conflated K₁ and in B and a few D MSS, is not referred to by Ksemendia, and Devabodha rightly remarks that the passage is not genuine.

Some small points, chiefly concerning difference of readings of proper names, have been noticed in our critical notes at the end of this volume, they are not of much significance. Stray borrowings or echoes of epic passages are occasionally found, e.g., st 72 practically reproduces lines 7-8 of the N passage in App I, No 5. Ksemendia (st 70), in common with Devabodha, apparently knows 162*, an undoubtedly B D passage, which is found only in the conflated K₁. It is not Dhṛistadyumna (Ksemendia st 733) but Bhīma (7 165 27') who instigates Drona by cruel words to discard his bow and arrow and desist from fight. It is curious that Ksemendia mentions a king of Vanga, named Samātanga, who was killed by Bhīma (st 76)—

वङ्गराजे समतङ्गे भीमसेनेन पातिते ।

but the name is not found in any of our MSS, as also the name of one of the brothers of Karna given as Ghanagarjita, who is said to have been killed by Abhimanyu (st 165). These are small discrepancies, the source of which is not known.

A CRITICAL SURVEY OF THE TWO RECENSIONS

To the incident of the actual fight in the Mahābhārata, which consists of a series of 18 battles fought on 18 consecutive days, four Books (namely, the Bhīṣma, Drona, Karna and Śalya Parvans) are devoted. Of these the Drona is the most extensive. It is almost exclusively a battle-book, which covers the transactions of the war from the eleventh to the fifteenth day. The battles are described with inconceivable prolixity, which is hardly relieved by the occurrence of interesting legends or episodes, and there is no didactic or erotic digression. Apart from the actual fight, we have indeed descriptions of the horses of the heroes (7 22), of their distinctive flags (7 80), of the sorrows of the Pāṇdavas (7 50ff) and jubilation of the Kauravas (7 61) on the death of Abhimanyu, of Arjuna's journey with Kṛṣṇa in a dream for receiving the Pāśupata weapons (7 57), of Yudhiṣṭhira's morning bath and toilet (7 58), of the curious

fight with lighted torches (7 138), and of the sleep of the tired soldiers on the battle-field on the night of the 14th day (7. 159), but all these descriptions are more or less incidental and relevant. The only extensive digression (920 lines), which was probably interpolated for the purpose of relief, consists of twenty chapters in the Vulgate and Southern recension (App I, No 8), which relate the legends of Mityu (Bom adhy 52-54), of Śrījaya and his son Suvarnasthivān (Bom adhy 55) and of the Sodaśa-rājakiya (Bom adhy 56-71). These are really secondary elaborations of the same legends in the Śāntiparvan (12 29-31, 248-50) and are, therefore, omitted from our constituted text on the evidence of Ś K version, in which they are absent in the Drona but present in the Śānti (see footnote at p 264)

The divergence between the two recensions is amply demonstrated by marked differences of a large mass of readings throughout the text, which most of the wavy lines in the constituted text would sufficiently illustrate. But the two recensions diverge also in the matter of addition and omission of passages. Apart from the 20 chapters mentioned above, there is a fairly large number of additions in both recensions, which have to be relegated to the Appendix or treated as star-passages in the critical footnotes. The total number of such passages is 1479 (in the critical notes) + 25 (in the Appendix) = 1504. Of the longer Appendix passages, only two (54 lines) are inserted by the entire Northern, and six (179 lines) by the entire Southern recension. These are

Northern App I, Nos 5, 25

Southern App I, Nos 3, 4, 9, 10, 14, 19

Of the comparatively small excluded passages, given in the critical notes, the entire Southern recension inserts the following

6*, 20*, 23*, 24*, 26*, 37*, 41*, 45*, 52*, 55*, 58*, 62*, 65*, 70*-71*,
84*, 87*-91*, 93*-94*, 98*, 100*, 108*, 112*, 115*-117*, 119*, 121*, 125*-129*,
131*-137*, 139*-142*, 144*, 157*, 159*, 176*, 180*-181*, 193*, 198*-199*,
201*, 203*, 205*, 215*-216*, 230*, 241*-242*, 247*, 251*, 254*, 264*-269*,
272*-273*, 282*, 293*-294*, 297*, 299*-300*, 306*-307*, 312*, 314*, 317*,
329*, 331*, 333*, 338*-343*, 345*, 354*, 356*, 359*, 361*, 363*, 373*, 377*,
379*, 392*, 395*, 399*, 406*-407*, 409*, 420*, 422*, 426*, 429*, 434*, 436*,
447*-448*, 458*, 460*, 465*-468*, 471*-476*, 478*, 483*-484*, 487*, 491*,
496*, 498*-500*, 502*-504*, 507*, 511*-512*, 514*, 516*, 518*, 520*, 523*,
525*, 529*, 531*-533*, 540*-542*, 544*, 547*-548*, 553*, 556*, 560*,
566*, 574*-575*, 577*-578*, 580*-581*, 583*, 588*-589*, 591*, 594*-595*,
598*-600*, 603*, 605*, 607*-609*, 611*, 614*-615*, 628*, 629*, 639*, 641*,
643*-644*, 647*, 649*, 651*-652*, 654*-655*, 660*-661*, 665*, 668*, 672*,
675*, 678*, 680*, 687*, 690*, 692*, 696*, 698*-700*, 704*, 708*, 712*, 722*,

729*-730*, 735*, 746*, 760*, 762*, 764*, 770*, 776*, 778*-779*, 810*, 815*, 819*, 822*, 835*, 852*, 873*, 889*, 893*, 899*, 901*, 923*-924*, 926*, 940*, 944*-946*, 954*-957*, 959*, 961*-962*, 964*, 969*, 972*-973*, 977*, 982*, 993*, 1001*, 1009*, 1012*-1014*, 1019*-1020*, 1022*, 1026*, 1029*, 1033*, 1037*, 1042*, 1085*, 1097*, 1101*-1102*, 1115*, 1117*-1118*, 1122*, 1147*, 1164*, 1183*, 1189*, 1195*, 1206*, 1224*-1225*, 1227*-1228*, 1236*, 1243*, 1259*, 1266*, 1269*, 1291*-1294*, 1296*, 1305*, 1325*, 1326*, 1330*, 1333*, 1335*, 1340*, 1350*, 1353*, 1358*, 1370*, 1372*, 1380*, 1389*, 1394*, 1397*-1399*, 1404*, 1410*, 1438*-1439*, 1441*, 1457*

These passages give a total of more than 700 lines. As against the corresponding additions made by the entire Northern recension are much fewer.

27*, 40*, 44*, 57*, 60*-61*, 63*, 72*, 105*, 105*, 110*, 122*, 146*, 150*-153*, 160*-161*, 166*-168*, 170*, 172*, 183*, 207*, 229*, 231*, 236*, 239*-240*, 250*, 252*-253*, 256*, 258*, 270*, 287*-290*, 292*, 296*, 298*, 323*, 346*-347*, 378*, 390*, 400*-401*, 403*-404*, 412*, 418*, 424*-425*, 433*, 435*, 437*, 440*, 443*, 445*, 489*, 567*, 569*-571*, 818*, 1086*, 1156*, 1171*, 1175*, 1237*, 1299*, 1301*, 1307*, 1314*, 1317*, 1320*, 1334*, 1388*, 1343*, 1356*, 1381*, 1386*-1387*, 1390*, 1415*, 1419*, 1425*, 1454*-1456*, 1461*-1462*, 1465*-1466*, 1470*

These passages give a total of about 290 lines.

This computation leaves aside a large number of additions made by different versions, individual MSS or groups of MSS of both recensions, especially by D or BD MSS of the N. Generally speaking, these scattered additional passages (except a few) are short and textually unimportant, and seldom exceed twenty lines. But even taking them into account, the two recensions are not evenly balanced, the Southern being somewhat longer than the Northern. The Northern Vulgate, as printed in the Calcutta edition of 1834-39, contains 9645 stanzas (corrected figures), although the number, according to Jacobi's calculation¹, is 9652. The Parvasamgraha figure, given by the majority of MSS of the Southern recension, is 10,909 "ślokas", the Kumbhakonam edition gives 10,008, while P. P. Sastri's so-called Southern text contains, according to his own statement, 9555 stanzas. Our Parvasamgraha figure is 8909 "ślokas", our constituted text, without any deliberate attempt to confirm, contains 8,112 stanzas.

¹ *Mahābhārata, Inhaltsangabe* etc., Bonn 1903, p. 257. The difficulty in correctly computing the number of stanzas in this edition lies in the fact that 133 half verses, consisting of one line, are numbered as stanzas. There is a mistake of 5 in the counting, as nos 3501-3505 are missing, and no 8650, consisting of one line, is counted over again.

If we leave aside the additional passages mentioned above, the two recensions in this big Parvan do not appreciably recede from each other. There are, of course, discrepancies, but, relatively speaking, they are normal and are not of such exceptional, extensive or baffling character as to affect the entire aspect of the text. The divergences are mostly confined to inevitable and ubiquitous differences of readings, variations of words and phrases, and some small "substituted" passages. There are some cases of transposition, but none of any consequence, as they are made only by some versions or groups of MSS., and not by the entire recension.

With regard to the substituted passages, which consist of baffling variations of wording without variations of the general sense, there are just a few in the N, but a ~~small~~ ^{fairly} large number in the S recension, scattered throughout the text. Some interesting S substitutions, for instance, are

82* (Kṛṣṇa's previous history), 118* (names of musical instruments, in different metre), 165* (in different metre), 301* (Rudra's boon to Jayadratha).

But there are also small substitutions

68*, 75*, 80*, 99*, 102*, 107*, 124*, 130*, 138*, 145*, 164*, 204*, 219*, 221*, 237*, 245*, 263*, 278*, 280*, 286*, 348*, 352*-353*, 355*, 360*, 362*, 364*-365*, 382*, 385*, 387*-389*, 393*-394*, 405*, 408*, 423*, 438*, 441*, 444*, 446*-447*, 449*-451*, 457*, 459*, 464*, 479*-480*, 492*, 495*, 508*, 519*, 524*, 528*, 565*, 576*, 590*, 593*, 612*, 640*, 658*-659*, 662*, 669*, 688*, 723*, 728*, 731*, 745*, 780*, 788*, 791*, 798*, 821*, 857*, 876*, 937*, 939*, 965*, 967*, 985*, 1005*, 1011*, 1015*, 1023*, 1031*, 1038*, 1044*-1045*, 1104*, 1263*, 1304*, 1362*, 1431*, 1436*

These parallel passages, no doubt, clearly indicate strange textual disturbance, but they are not, in the Drona, such lengthy and disconcerting passages as we find them in the Virāṭa or Karna Parvans. They are, happily enough, short passages, generally of one or two lines and seldom going beyond four.

Divisions of Sub-parvans and Adhyāyas

The eight sub-parvan divisions mentioned by the Parvasaṅgraha will be found in the same sequence in our constituted text. They are (1) Dronābhiseka, adhy 1-15, (2) Samśaptaka-vadha 16-31, (3) Abhimanyu-vadha 32-51, (4) Pratijñā 52-60, (5) Jayadratha-vadha 61-121, (6) Ghatotkaca-vadha 122-154, (7) Drona-vadha 155-165, and (8) Nārāyaṇāstīra-mokṣa 166-173. But in the Vulgate there is some derangement in the matter of commencement and conclusion of certain sub-parvans. Our manuscript evidence (see footnote at p 282) authorizes the ending of the Abhimanyu-vadha at

7 51, and not at 7 49, Devabodha agrees with this. This should naturally begin the next Pratyūñ with 7 52. But since our MSS fail to locate its beginning and ending definitely, we have to begin it with 7 52 and end it with 7 60. The other discrepancies to be noted are (1) the Jayadiatha-vadha is concluded at 7 121, and not at 7 126 or 127 (see footnote at p 689) (2) The Ghatothaca-vadha is ended with 7 154 and not with 7 158, on the evidence of Ś K₁₋₃ B₄ M (see footnotes pp 895 and 916)

The question of Adhyāya-division is more complicated. It is not uniform in our MSS, but the discrepancies occur chiefly by the insertion of additional colophons, marking ends of Adhyāyas, mostly by B D MSS. and the conflated K₄. Additional colophons, for instance, are inserted

After 7 5 20 by B₁ Dn₂

After 7 5 33 by K₄ B₄ & Dn₂

After 7 48 38 (335*) by Dn₂ D₄

After 7 57 59 by K₂ & B Dc₁ Dn D₁₋₃ &-3

After 7 100 22 by D₂

After 7 102 42 by K₄ & D (except Dc₁ D₂ &)

After 7 114 65 by K₅ (marg *see m*).

After 7 154 17 by Dn₁ D₂.

After 7 157 29 (1254*) by B D₂ &

But the following cases show B S agreements in the insertions

After 7 53 30 by K₅ B Dc₁ Dn₁ D₂ &-1 S

After 7 64 28 by K₅ B Dc₁ Dn₁ D₂ (marg) & &-3 S

After 7 157 10 by K₄ B₅ Dn₂ D₁ & & & T G₂₋₄ M₂₋₃

After 7 164 57 by B Dc₁ Dn₁ D₂₋₃ G₁ & M

After 7 164 110 by B Dc₁ Dn₁ D₂₋₃ S (G₂ missing)

After 7 165 67 by K₄ B D (except Dn₂) S (G₂ missing)

After 7 166 15 by K₄ B Dc₁ Dn D₁₋₃ & & S (G₂ missing)

But since these B S agreements are also shared by D MSS through which they appear to have come into B, they do not appear to be original, but only secondary, as such they do not possess the same evidential value as that afforded by Ś K. They are, therefore, not accepted in our constituted text.

The Vulgate text of the Dīnapaivan, as printed in the Bombay edition, gives 202 Adhyāyas, while the Kumbhakonam edition shows 203. The Adhyāya figure 173 of our constituted text approaches much nearer to the Paivasamgraha figure of 170,

Emendation

With regard to emendations we have avoided them as far as possible. There are only *six* in our constituted text, of which five (7 5 8^a, 13 35^a, 43 10^b, 47 27^a, 137 23^a) are concerned with restoration of hiatus in Samdhi. Only one deals with an obviously corrupt line (7 48 52^a), but the *emendation* is suggested by and explains the diversity of variants (see Critical Notes at p. 1150)

THE VERSIONS AND MANUSCRIPTS

THEIR CHARACTERISTICS AND INTER-RELATION

The main textual problems of the Dionapaivan are similar to those of the other previously published Paivans, and the standard and method of its constitution, *mutatis mutandis*, have generally been the same. The broad conclusions reached therein about the relative value and importance of the different versions are generally borne out by the Drona. Of the Northern (N) recension, the Śāradā (Ś), in spite of occasional aberrations, is found to be the most representative. Next come the Kashmiri (K) version, closely allied to it, but since it is a Devanāgarī derivative of the Śāradā version and therefore liable to conflation, it is not of equal value. The Devanāgarī (D) version, comprising the central group, presents a composite, inclusive and eclectic text, liable to much contamination and conflation, this is especially the case with the so-called Vulgate text represented chiefly by MSS accompanied by Nilakantha's commentary. The Bengali version (B) is really a sub version of the central Devanāgarī, but in the Drona it shows palpable and extensive influence of the Southern recension coming through the medium of a class of Devanāgarī MSS. Of the Southern (S) recension, the Malayālam version of the extreme South is found to be less liable to conflation and, therefore, as a group, the most reliable representative of S. Next to it is the Grantha (G) version which, however, is more allied, in the Drona, to the Telugu (T) version. As in the other Paivans so also here, T is found to be generally conflated because of its intermediate location between N and S recensions, but in the Drona, perhaps because of its close relation to the G version, it presents a somewhat better text. With these general preliminary remarks we proceed to consider some special features of the different versions and the individual MSS constituting the same.

The Śāradā Version

The two Ś MSS available for this version are not very old. Of them Ś₁ is too fragmentary and incomplete to be properly utilised. The agreements between the two MSS are quite frequent, especially in the matter of insertions and omissions. In the omission, however, of the lengthy episode of the legends of Mrtyu etc (App I, No. 8) and of Kṛṣṇa's creation of the illusion of darkness (App I, No. 16), Ś₂ is unfortu-

nately missing But $\dot{S}_2$ K insert 321* (except K_4), 1212* (except K_3 &), 1430* (B D passage without K), which $\dot{S}_1$ omits, and $\dot{S}_2$ has also some divergences in readings This would indicate that the two MSS do not probably go back to a single common exemplar No direct Southern influence on $\dot{S}_2$ is traceable, except in occasional concordant readings generally through D (e.g. $\dot{S}_2$ D₂ S read मव्यज्ञाचिन् 7 17 17^d, $\dot{S}_2$ Dn₁ S सत्त्वम्- 33 7^b, $\dot{S}_2$ K₁ S चद्व 34 6^a, $\dot{S}_2$ Dn₁ S पुरयपेम 50 65^b, $\dot{S}_2$ B₂ T G₂-s M₂-s महावल 102 46^b, $\dot{S}_2$ D₂ S च 102 62^c, $\dot{S}_2$ S तमययय 131 64^a, $\dot{S}_2$ D₁ S मात्वतस्याथे 132 8^a), this, however, is not a sure criterion But it is curious to note that the $\dot{S}_2$ MS reads 7 24 24 on the margin in Telugu characters' $\dot{S}_1$, on the other hand, is definitely independent of the S recension and has practically no additional passage of its own But at the same time $\dot{S}_1$ is not strictly a pure specimen Occasional contamination with B D or D is seen in $\dot{S}_1$ inserting ($\dot{S}_2$ missing in all these cases) 38^a, 67*, 69*, 97*, 285*, 470*, 551*, 948*, 975*, 990^a, 997 1083^a, 1171*, 1175*, 1319, 1471*, 1477*, 1478, and in reading 7 120 68^{ab} after 120 65 There are some additional passages which $\dot{S}$ as a group (with K) share with D or B D MSS e.g. 163*, 179*, 188* (except K_1 &), 208*, 319* (only with K_2 margin), 383^a (subst., except K_3), 401* (except K_3), 554*, 816*, 1133* (also ins. by $\dot{S}$ at a different point), 1135*, 1146* (K_3 missing from here in subsequent nos.), 1217*, 1276*, 1285*, 1344*, 1345*, 1369*, 1440* (8 lines), 1444* (11 lines), 1453* Only one individual substitution (774*) is traceable in what remains of $\dot{S}_2$, the only one insertion in $\dot{S}_1$ is 202*

The "K" Version

The K version, written in Devanāgarī, is really a specific Devanāgarī version, but being akin and cognate to the $\dot{S}$ version it is distinguishable from the Devanāgarī version of the central group Its affinity as a group to $\dot{S}$ is clear not only from a mass of concordant readings, too numerous to be listed here, but also from some important concordant omissions of B D or B D S passages One of these B D S passages, as already noted more than once above, is the lengthy episode of 920 lines concerning the legends of Mityu etc., the other is the omission (except by K_4) of the B D passage of 85 lines on the creation of illusion of darkness by Kṛṣṇa — which Devabodha also declares to be spurious Apart from individual MSS, the K is generally free, as a group, from sharing additional passages with the Southern recension All this makes it, along with the Śāradā version (to which it is closely allied), one of the important Northern versions, for critical purposes

But the group itself is not homogeneous Our five MSS of this version, like individual MSS of other versions, do not possess a uniform value K_1 and K_3 are comparatively free from outside influence, but not so K_2 , and especially K_4 and K_5 , which are of composite and uncertain value, heavily contaminated not only with B D but also with S

K₁, coming nearest to S₁, is the most representative MS of this group. There is no instance of direct contamination other than those which it already shares with S; but it omits N insertion 188*, 1132* (with K₄), and admits some D passages [e.g. 18* (with K₅), 485*, 1418*, 1467* (with K₄), 1468*], although such instances are limited in number. There are two individual insertions of one line each 261* and 1463*, but, along with K₂, it inserts 259* (4 lines) and 260* (8 lines).

K₂ is our oldest dated MS, but its absolute value is uncertain. It has the largest number of additional passages written on the margin. There is a fair number of individual insertions: 34* (4 lines), 283* (11 lines), 291* (9 lines), 315* (10 lines), 334* (8 lines), 1275* (6 lines), but very often the passages are added marginally, as in 271* (2 lines), 274* (8 lines), 313* (7 lines), App I, No 6 (24 lines), App I, No 7 (22 lines). Sometimes the additions, mostly marginal, are shared with B or D MSS, which fact indicates their probable source, as in 19* (with K₄), 189* (marg), 220* (marg), 222* (marg), 228* (marg), 316*, 319* (marg with S), 335* (marg), 419* (marg), 917* (marg), 968* (marg), 1131* (marg), 1233* (marg), 1250* (marg), 1252* (marg), 1260* (marg), 1272* (marg), 1331* (marg). This array of marginalia and secondary insertions show that the MS must have been compared with the Vulgate and other texts, but these accretions are obvious and can be easily separated. Contamination with S recension, again through the same medium, is shown by the addition of 6*, 213*, 215*, 1413* (marg), by the marginal repetition of 7 40 12 after 7 40 21^{ab}, and by some concordant readings like भूषिता in 7 13 72^b, प्रत्यह्यत in 40 12^a, तन्वाना in 45 23^c, गर्जित दुर्लभ भवेत् in 133 21^a, etc. It adds a colophon after 7 57 59 (with K₅ B and D MSS).

K₃ has the following insertions of one line each: 38* (with K₂ Dn₁), 249* (with Dn₂ D₃), 720* (with K₁ & Dn₃), and does not accept an N insertion of one line (170*). Evidence of direct contamination with S is rare except in some singular concordant readings like K₃ S अवर्तत 7 130 5^c, K₃ T G₁ & M₁ : वाच्य 168 5^c.

K₄, as well as K₅, appears to have received a large degree of contamination from B D, and through them, from S. Both of them, no doubt, in consonance with S K₁-2, omit the legends of M₁tyu etc (App I, No 8), but a striking instance of conflation is seen by the acceptance by K₄, in common with B D MSS, of the passage on the illusion of darkness created by K₁ṣṇa (App I, No 16). Other additional B D or D passages admitted by K₄ are: 16*, 19* (with K₂), 32* (with K₅), 196*, 344* (with K₅), 257*, 543*, 604*, 618*, 619*, 632*, 674*, 694* (with K₅), 695*, 697* (with K₅), 702*, 709*, 715*, 717* (13 lines), 751*, 753* (with K₅), 761* (with K₅), 784*, 800*, 802* (with K₅), 826*, 839*, 840*, 855* (with K₅), 896*, 988*, 1025*, 1027*, 1028*, 1030*, 1041*, 1058*, 1076*, 1124* (8 lines), 1134*, 1143*, 1144* (12 lines), 1165* (8 lines), 1172*, 1204*, 1262*, 1324*, 1329*, 1331* (with K₂ marg),

1375*, 1376*, 1384*, 1388* (6 lines), 1403*, App I, No 20 (50 lines), No 20A (31 lines), No 23 (29 lines), No 24 (86 lines) K₁ shares the following passages from the S recension with B D MSS, 262*, 482*, 596*, 736*, 737*, 763, 794*, 823, 958*, 1284*, while the N passage 1132* is omitted (with K₁). It agrees with B D S in inserting additional colophons after 7 157 10, 165 67 and 166 15.

The value of K₁ is much impaired by the fact that forty-nine Adhyāyas are lost in it at the end on missing folios. It is, however, a MS of the same type as K₁. The D or B D passages found in it are 22* (margin), 32* (with K₁), 46*, 123*, 162*, 174*, 276*, 302*, 344* (with K₁), 366*, 397*, 431*, 568*, 617*, 694*, 697*, 753*, 761*, 802* (last five with K₁), 837*, 855* (with K₁), 976*, 1040*, while the Southern passages shared by it with D or B D are 10*, 284*, 361*, 427*, 511*, 1081*. It omits some N passages, e.g. 188*, 494*, 1082*, 1083*. The additional colophons inserted by it occur after 7 53 30 (with B D S), 7 57 59 (with K₁ B and some D MSS), 7 64 28 (with B D S), 7 102 42 (with D₁ and S), and 7 114 65. In view of all this, it is quite natural that B D or S readings are found frequently in K₁ and K₂. The individual insertions in K₁ are 47*, 337*, 801* (subst.).

The exceptional vagaries of individual MSS, however, need not affect the marked tendency of K as a group to avoid inferior traditions.

The Bengali Version

A critical study of the Bengali version leads us to confirm the conclusion, arrived at in the previously published Parvans, that it is essentially a sub version of the central Devanāgarī version, being closely allied to the Vulgate, to which it scarcely, in the Drona, proves superior to any appreciable extent. There is no notable instance of divergence of B as a whole from D MSS in accordance with superior traditions, and agreements of B are very common, as we shall see, with D_c and D_n, which together substantially constitute the Vulgate text. Although there are small additions of particular MSS, there is no individual addition of B as a group, and specific B readings are scarce.

But there is a fairly large number of B S agreements (as against S K), not only in the matter of readings but also of additional passages, which are also shared by some D MSS, especially by D_c and D_n, and sometimes by the conflated K₁ or K₂. They are, for instance, 381* (with K₂ B D), 427* (with K₂ D_c D_n and some D MSS), 428* (with D MSS including D_c D_n), 453* (with D MSS including D_c D_n), 474* (with D_c D_n and some D MSS), 482* (with K₁ D_c D_n and D MSS), 488* (with D_c D_n and D MSS), 596* (with K₁ D_c D_n), 736* (with K₁ and D MSS), 763* (with K₁ and D MSS including D_c D_n), 805* (with some D MSS).

including Dc₁ Dn₁), 817* (with Dc₁ Dn₁), 823* (with K₄ and some D MSS including Dc₁ Dn), 898* (with Dc₁ Dn₂ and some D MSS), 958* (with K₄ Dc₁ Dn₂ and some D MSS), 1004* (with Dc₁ Dn₁ D₃), 1063* (with Dc₁ and some D MSS), 1246* (with Dc₁ Dn), 1284* (with K₄ Dc₁ Dn D₆), 1305* (with Dc₁ Dn D₈), 1413* (with K₂ [marg] Dc₁ Dn and some D MSS). There is also a substitute passage 759* by B S, shared similarly by Dc₁ Dn₁. The concordant B S readings are numerous, but they are also shared by Dc₁ Dn or some D MSS. For instance, वेत्तिमान्पितृलजा 7 16³, निखनो महान् 20 48^d, दशमि 24 11^e, नैषध 31 63^d, महारथ 52 27^d, साहसमिदं 54 18^e, नामविषयजनक्षय 62 4^e, सीदन्ति स्म 64 24^e, राजन् 67 45^e (only B S), व्यदर्शयन् 102 73^b (only B S), परीप्सते 125 14^e, etc. In the matter of adding additional colophons there is B S agreement in the following cases: 53 30, 64 28, 157. 10, 164 110, 165 67, 166 15, but these are inserted also by Dc₁ Dn and D MSS and sometimes by the conflated K₄ and K₅.

This might make out a case for the acceptance of the B S agreements, but it should be noted that these agreements are not original. Without exception they appear to have come through the medium of D MSS, especially through Dc₁ Dn, and, as secondary, their value is too much minimised to be accepted in our constituted text. Real B S agreement, without the intervention of D MSS, is indeed rare.

A distinction should be made in this connection between B S and B M agreements. The B M agreements, in the absence of evidence of contamination, may be taken *prima facie* as original, but not so B S agreements, which have chances of contamination through the medium of the Devanāgarī. This has been made clear by Dr Sukthankar more than once (Ādi Prol p xci, Ālanyaka Introd p xviii). In the Droṇa, real B=M, as opposed to B=S, is exceedingly scarce. We find B Dc₁ Dn G₁ M insert 1177* (2 lines), but here also D MSS intervene.

That B is very closely allied, in the Droṇa, to Dc₁ Dn will be clear from the instances cited above under B S passages. Apart from these, we have also B Dc₁ Dn agreements (sometimes in common with other D MSS) in the following additions and substitutions: 28* (except B₄), 469*, 490*, 631*, 632*, 677* (subst), 747* (subst, except B₄), 748* (except B₄), 749* (subst, except B₄), 750* (subst, except B₄), 754*, 755* (except B₄), 756* (except B₄), 757* (subst, except B₄), 758*, 766* (except B₄), 768* (subst, except B₄), 772* (except B₄), 773* (except B₄), 775*, 785* (subst, except B₄), 786* (subst, except B₄), 789* (except B₄), 790* (except B₄), 792* (except B₄), 796*, 797* (except B₄), 803* (subst, except B₄), 807* (except B₄), 811* (except B₄), 813*, 824* (subst, except B₄), 1002, 1003* (7 lines), 1006* (12 lines), 1024* (subst), 1025* (6 lines), 1066*, 1078*, 1079* (subst), 1087* (5 lines), 1091*, 1098* (13 lines), 1103* (16 lines), 1127* (7 lines), 1129*, 1130*, 1145*, 1154*, 1186*, 1188*, 1190*, 1194*, 1234, 1261*, 1279*,

1280*, 1281*, 1286*, 1302*, 1306*, 1308*, 1311* (subst), 1315* (subst), 1368*, 1475*, 1476*, App I, No 15 (71 lines), No 16 (85 lines), No 17 (39 lines), No 18 (55 lines) This agreement can be documented by a large number of concordant readings There are also concordant transpositions, e g 7 164 78-121 transposed after 7 165 26 It is curious that B Dc1 Dn insert (with variation) a passage 1360* from the *Venī samhāra* (111 37)!

Of the Eastern version of the Drona we had no MSS of Nepālī, Maithilī, Assamese or Oḍiyā sub-versions, it is represented in our text by the Bengālī version only To judge from this version, it is clear that, in the Drona, the Bengālī, which is an important version of the North eastern group, is really an extension of the central Devanāgarī version, and so far as this *Parvan* is concerned, there is no justification for assuming an Eastern recension, distinguished from the Northern and the Southern, as it was suggested for the *Sabhāparvan* (cf Bhīṣma, *Introd p cxiii*)

The B is a fairly unitary group The individual B MSS, therefore, do not show much conspicuous characteristics of their own to require consideration in detail The S contamination is palpable, not only from the instances cited above, but also in the case of individual MSS from the following B₁ marginally inserts the S passage 961*, B₂ inserts (also marg) 398*, B₄ 852*, B₁ : : 452*, B₁ : : (B₁ : marg) 960*, B₁ : : 959* B₂ does not also admit the N passages 494*, 1160*, B₄ 999*, 1300* Individual insertions are not many, B₄ inserts 375*, 992*, B₂ 12*, 526*, 546*, 914* B₄ proves slightly superior by the omission of B Dc1 Dn passages mentioned above, but there are occasional short omissions (e g 7 27 24-25, 131 25°-28°, etc), and some gaps in the text caused by missing folios (e g *Adhy* 86-87)

The Devanāgarī Version

(Other than K)

The Devanāgarī version in the Drona includes (1) the versions of Caturbhujā Mīśra (Dc1) and Nīlakaṇṭha (Dn), and (11) the Devanāgarī version represented by D MSS Of the Devanāgarī versions of Devabodha and Arjunamīśra we have spoken above (see under *Testimonia* pp xiii-xiv)

We have already referred to the very close connection between Dc1 and the Bengālī version, which fact makes it probable that Caturbhujā belonged to some Eastern region (cf *Āraṇyaka*, *Introd p xxv*) Apart from the passages cited above (under Bengālī Version) and numerous concordant readings, there is a large number of exclusive B Dc1 agreements in insertions and substitutions, as follow

B Dc1 insertions (some of these without B₄) 53*, 86*, 521* (with D₂), 522*, 602*, 619*, 663*, 685*, 713*, 718*, 724*-725*, 792*, 870*, 872*, 884*,
4*

888* (with D_s), 891*, 902*, 903* (with D_s), 904*, 905* (with D_s), 1017*, 1069*, 1071*, 1096*, 1106*, 1302* (with D_{n1}), and App I, No 12 (with D_s 18 lines)

B D_{c1} substitutions (some of these except B₄) 682*, 689*, 732*, 733*, 734*, 743*, 874*-875*, 885*-886*, 894*, 1068*, 1070*, 1167* (with D_s)

The extensive influence of the S recension is found in the inclusion by D_{c1} of B S or B D S passages cited above, but no *exclusive* addition of S passage is traceable. It is interesting to note that D_{c1} accepts the S reading कितवो (by correction) in 7 20 46^b, along with B_s (marg) :- a reading which Devabodha also accepts. Several additional colophons are found in D_{c1} (see remarks on Adhy division above), but they are invariably added in common with B, B S, or B D S. The individual insertions of D_{c1}, not exceeding one line each, are 234*, 866* (marg), 1429* (sec m). The text of Caturbhujā, as evidenced by D_{c1}, is definitely not superior (as it was found to be superior in the Āraṇyaka) to that of Nilakantha, to which it is closely allied.

The highly conflated character of Nilakantha's text (which fact is also found in the Drona) has been so often commented upon by the editors of the previously published Parvans that it is not necessary to dwell further upon it. But the two MSS of Nilakantha's version (D_{n1} s) used in this Parvan are, in many points, independent of each other, not only in readings but also in additions and omissions. D_{n1}, for instance, inserts two S passages 37* (with D₄ r s, 11 lines) and 977* (with D_s), as well as the B D passage given in App I, No 15 (71 lines). With D_s r s, again, it inserts the passage given in App I, No 2 (24 lines). D_{n1}, on the other hand, inserts S passages 176*, 264* and 266* (both along with D_s), 265*, as well as the D passage given in App I, No 13 (with D_s s s s 41 lines), substitutes S passage 1137* (along with D₄), and omits the N passage 411*. Individual insertions in D_{n1} are 227*, 384*, 627*, 795*, 927*, 980* (omitting 7. 119 1-2), 989*, 1074*, 1150*, 1238*, in D_{n1} we have 235*, 624*, 831*, 1176*. Both add some colophons (in company with or without S) to mark end of Adhyāyas, but they do agree in these additions see under Adhyāya division above.

In this connection it is necessary to point out that the printed editions of the Vulgate (especially the Bombay edition) introduce strange discrepancies not found in any of our MSS. For instance, the Bombay edition inserts independently the following additional passages 793*, 853*, 867*, 881*, 1191*, 1446*. It inserts 397* after 7. 55 15. With the Kumbhakonam edition it introduces 224* and 226*. With the Calcutta edition of the Vulgate it omits 7 125 6. It omits by itself the colophon after 7. 89. The Bombay edition has the following singular readings मेरीणां निनदेन 7 1. 19^b; संयम्य 6 39^a, प्रथमो गजयोधानां 26. 4^a, अत्रेवयत्सव्यसावी 28. 7^a, द्विधैकैकम् 28. 7^a, राजन्सपेतवु 29. 12^a; तयोर्भूमिं गतौ वैद्वौ रथात् 29 18^{ab}, सायकान्यायका ययुः 31. 10^a, बहुधा पतितैर्युगे 40 18^a, पाण्डवा-

नमस्कारयत् 41 10^d, चादिन 42 15^b, चाश्वात् 45 25^d, अपराजितं 46 1^d, च विंशति 46 18^b, अघिं
46 22^a, नैव 48 8^a, क्रोधेच- 93 35^e, महाबाहु 106 34^a

Coming to the composite Devanāgarī version, which presents an eclectic and inclusive text, but which is not homogeneous, we find that the individual MSS comprising the version exhibit among themselves numerous differences

D₁, written in Kashmiri, appears to be the best MS of this group and approaches nearer to Ś K, but it is a difficult MS to classify. It is certainly superior to K₂, K₄ and K₅ in its frequent exclusion of B D or S passages, and might as well have been classified as a K MS. It does not, as the other D MSS do, accept the B D passage 1112* or the B D S passages 381*, 488*. It agrees with Ś K (except K₅) in the insertion or substitution of 929*, 1082*, 1083*, 1133* (an obviously B D S passage), and even in the haplogical omission of 7 23 17^a-18^a and also of 7 107 26^c-27^b. But, on the other hand, it inserts the lengthy B D S passage on the legends of Mṛtyu etc (App I, No 8), as well as the B D passage on the illusion of darkness created by Kṛṣṇa (App I, No 16), which, not found in Ś K, are distinctive instances of conflation in D MSS. It accepts some B S agreements in readings (e.g. अनन्त 7 10 48^a, असीप्सन्त 20 18^c, दशभि 24 11^e, etc). With K₄ it accepts the B D S passages 482*, 596*, 736*-737*, 768*, 805* (K₄ om), 823*, 896*, 958*, 1413*, and B D passages like 543*, 618*-619*, 632*, 674*, 697*, 702*, 709*, 715*, 717*, 1025*, 1027*, 1028*, etc. All this would seriously affect the possibility of its being reckoned as a K MS.

D₂ has a large number of individual additions 351*, 368*, 374*, 386*, 391*, 442*, 535*, 549*, 667*, 703*, 782*, 933*, 979*, 984*, 1000*, and substitutions 564*, 787*, 897*, 978*. In common with D₁ it substitutes or inserts 5*, 7*, 8*, 15*, 909* (8 lines), 1032*, 1265*. Apart from the B D S passage on Mṛtyu and the B D (except D₄) passage on the illusion of darkness, which, in common with all the other D MSS, it accepts, contamination with S is shown also by its admission of the S passage 856*, 950* (14 lines), 951*, 1089*, App I, No 13 (41 lines), and non-admission of the N passages 781*, 1344*, 1345*, 1361*. Other B D S passages admitted by it are 381*, 427*-428*, 453*, 482*, 488*, 736*-737*, 805*, 823*, 896*, 1133*.

D₃ is a MS of a similar character. It accepts S passages 24*, 198*-199* and 201*, the last three shared with D₂, and 381*, 427*-428*, 482*, 488*, 736*-737*, 898*, 1004*, 1063*, 1133*, 1305*, 1382*, App I, No 13 in common with B D. It omits (again with D₂) the N passages 781* (with D₂) and 1113*, and inserts the T G passage 1452* (without D₂). It has some other insertions common with D₂: 21*, 49*, 421*, 1257*. There are a few individual insertions and substitutions 1309*, 1450* (subst), 1451*.

D₄ has some parts of the text missing, e.g. from 7 44 16^a to 47.14^c, from

7 87 50' to 96 7', from 7 141 35' to 146 2', etc. It omits the N passages 188*, 1949*, 1351*, and, in company with D_n, it admits the substituted S passages 1089*, 1137*. Its individual insertions are 74*, 175*, 217*, 255*, 349*, 1128*, 1947*. But along with D_r it inserts 31*, 35*, 37* (S passage), 64*, 66*, 81*, 83*, 120*, 178*, 218*, 243*, 246*, 1459*, App I, No 1 (18 lines), No 2 (24 lines). As we have already noted, D₄ omits, as against other D MSS, the long passage on the illusion of darkness. It omits also all the B D S passages (except 488*, 1133*), which have been mentioned as admitted by other D MSS.

D₅ has a fair number of individual insertions 187*, 358*, 486*, 506*, 670*, 673*, 827*, 842*, 864*, 882*, 895*, 916*, 1016*, 1121*, 1140*, 1271*, 1474*, and also individual substitutes 865*, 1095*, 1116*, 1142*. It accepts the S insertion 977* (in common with D_n), App I, No 13, and the B D S passages 381*, 427*, 428*, 453*, 482*, 596*, 736*, 737*, 763*, 823*, 958*, 1284*, 1413*.

D₆, as noted above, has some additions common with D₅, of which three are S passages. Independently, or with B D or D MSS it admits the S insertions 23*, 215* (6 lines), 216* (6 lines), 266*, 268*, 381*, 427*-428*, 453*, 482*, 488*, 736*, 737*, 763*, 805*, 898*, 951*, 1063*, 1322* (subst), 1413*, App I, No 13. It omits the N insertions 1113* (with D₅), 1345*, 1346*, 1392*, 1412*. Its individual insertions are also numerous 92*, 184* (6 lines), 195*, 238*, 244*, 1093* (gloss), 1303*, 1316*, 1337*, 1373*, 1395*, 1400*, 1406*, 1407*, 1409*, 1417*, 1420*, 1421* (10 lines), 1442* (15 lines), App I, No 22 (56 lines), but substituted passages appear to be few 1348*, 1416*. It omits also the B D passage on the illusion of darkness (App I, No 16).

D₇ and D₈ very often fall together. They have a large number of common insertions 42*, 277*, 322*-324*, 326*, 327*, 330*, 332* (gloss), 369*, 376*, 413*-415*, 454*, 477*, 493*, 527*, 1249*, 1282*, 1283*, 1310* (a couplet occurring with variation in Manu 8 112), 1332*, 1364*, 1424*, 1464*. They insert in common three S passages 269*, 331* and 406*. D_r does not admit the B D passages 357*, App I, No 16 (episode of the illusion of darkness). Of B D S passages we have two, inserted by D_r (427* and 1133*), one by D₈ (805*), and one also by D_r together (488*). Individual insertions in D₇ are 536*, 539*, 1258*, 1312*, in D₈ 14*, 481*, 646* (subst).

The Telugu and Grantha Versions

The Telugu version stands on the borderland of the Northern and the Southern recension, but in the Drona it is clearly allied to the Grantha version, which is its near neighbour. There is no specific passage of T version as a group. But T as a whole inserts the N passages 1324*, 1403*, and App I, No 23 (29 lines). The two MSS,

however, utilized by us for this version, show some difference from each other. T₁ contains a more considerable amount of the Northern element. T₂ accepts N passage 61*, but T₁, whose contact with the N recension is more pronounced, inserts the following N passages 1317* (12 lines), 1319*-1320*, 1412*, 1415*, App I, No 24 (86 lines)

But the version, which the two MSS generally represent, is not very materially different from the G version, and there are often common insertions and omissions with particular G MS or groups of G MSS. Apart from concordant readings, the affinity of T with G version is illustrated by the following instances

T G₂ insert 143*, 986* (7 lines), 987*, 1215*, 1448*, and substitute 1240*

T G₂ admit N passages 170*, 186* (10 lines), App I, No 5 (34 lines)

T G₂₋₄ insert 1203*, 1276* (N passage), 1321*, 1395* (7 lines), 1460*

T G₂₋₅ insert 9*, 25*, 54*, 325*, 739*, 825*, 845*, 879*, 896* (N passage), 913*, 919* (8 lines), 1010* (7 lines), 1100*, App I, No 11 (25 lines), and agree in the point of insertion of 157*, and in the sequence of stanzas after 7 1 9

T G₂₋₅ insert 912*

It will be noticed that in these cases G₁ stands apart. It has a large number of independent agreements with the M version, and as such it follows a better South Indian tradition. The G₁ M agreements in insertion, substitution and omission, as well as in concordant readings, are illustrated by the following instances

G₁ M insert 32* (N passage), 101*, 148*-149*, 157*, 190*, 192*, 304*, 309*, 310*, 462*, 501*, 617* (N passage), 625*, 642*, 740*, 856*, 907*, 915*, 1039* (with B D), 1174*, 1177* (with B D), 1251*, 1253*, 1256*, 1278*, 1287*, 1289*, 1852*, 1859*, 1363*, 1366*, 1367*, 1377*, 1379*, 1393* (10 lines), and 1473*

G₁ M substitute 505*, 509*, 513*, 517*, 559*, 650*, 653*, 671*, 693*, 701*, 707*, 710*-711*, 716*, 739*, 741*-742*, 806*, 808*-809*, 812*, 830*, 848*, 860*, 863*, 869*, 878*, 883*, 930*, 932*, 981*, 1239*, 1274*, and 1295*

G₁ M omit 7 1 16, 150 83-104

G₁ M agree in the point of insertion of 156*, 157*, and 512*

G₁ M have numerous concordant readings (selected at random)

महात्मान 7 9 47^a, तत्र 10 20^a, युद्धे 16 6^a, अभिप्रवत् 18 38^a, तदार्जुन 27 22^b,
वैरणे 71 5^a, इवान्तक 73 3^b, अताड्यत् 85 25^a, प्रवरं रथिनां सुवि 92 28^a, क्रुद्धो 92

31°, समाकिरत् 92 33°, तस्य 97 49°, त्व हि 98 4°, अग्रियं यच्च वचनं 98 6°, कथं सत्यकपायिन्या 105. 5°, यौधाक्ष 127 23°, यत्र सम्यक् 166 2°, etc

[See below also under M₁ :]

There is no specific G passage. As a group the G version is comparatively free, but individual G MSS are sometimes contaminated from the N recension. G₂, for instance, agrees with N in omitting S insertions 39*, 56*, 355* (subst), 582* and S substitute 111*, 664* and inserts the B D passage 843*. G₃ similarly does not admit the S passage 113*, 983*, 1008*. G₄, more heavily contaminated, omits S passages 154*, 155* (12 lines), 177*, 371* (subst), 372*, 928*, 931*, 983*, 998*. G₅ similarly does not accept the S passages 348* (subst), 396*, 402* (subst), 586*, 645*, 727*, 931*, 951*, and inserts marginally the N passage 1138*.

The individual insertions or substitutions are few. In G₁ we have 1.90*, in G₂ they are 279*, 510*, 847*, 922*, in G₄ 1374*, G₅ 191*. Nearly 37 Adhyāyas of the text are lost at the end in G₅ on missing folios, and there are considerable omissions throughout, e.g. 7 27 22-23, 7 62, etc.

The Malayālam Version

The Malayālam version in the Drona, as in the other published Parvans, is the most important and representative Southern version. Located and isolated in the extreme south-west (as the Śārādā in the extreme North-west) its comparative purity is shown by its almost complete independence, as a group, of the N recension. It is free from the passages which encumber the Vulgate (the B D S passages, which we have considered above, being in all probability S passages which have gone over to B D), and its value is enhanced by its independent agreement with Ś K. All this is clear throughout, and need not be illustrated in detail.

Only sporadic contamination of M or individual M MSS is found. M₂, for instance, admits the Vulgate passage 1223* and omits the S passage 275*. M₁ accepts the N passages 470*, 910*, M₃₋₅ admit the N passage 569* and do not accept the S passage 592*. With G₁, M admits the N passages 32*, 617*. But such cases are not frequent and extensive enough to affect the general character of the M version as a whole.

Additional passages exclusive to the entire M version are rare. We have noticed two instances: 638* and 846* (except M₁) inserted *mf lin*. The individual insertions or substitutions in M MSS except in M₃₋₅, are few. They are 206* in M₂, and 1036*, 1108*, 1180* in M₁, totalling only 9 lines.

Among the five MSS of this version, the last three M₃₋₅ hold together, as against the first two M_{1,2}, and have their own peculiarities. They have not only concordant

readings (e.g., 7 83 12^d, 83 24^d, 94 8^d, 94 11^d, 95 46^c, 96 23^d, 97 3^c, etc.), but they also agree in other points. *M*₂-s, as against *M*₁ s, make the following additions and substitutions

*M*₂-s insert 185* (8 lines), 194*, 197*, 214*, 318*, 320*, 456*, 497*, 569* (N passage), 579*, 584*, 626*, 634*-635*, 850*, 854*, 1196*, 1277*, 1328*

*M*₂-s substitute 573*, 606*, 610*, 622*-623*, 630*, 633*, 636*, 637*, 648*, 656*, 679*, 683*, 1327*

They agree with T G in inserting 398*, and in substituting 585*, as well as in the point of insertion of 597*, but they differ together in the matter of insertion of 609*. They insert 186* with T G. They agree also, as noted above, in admitting N and omitting S passages. *M*₂-s omit adhy 147

*M*₁ s, on the other hand, have frequent agreements with *G*₁. They omit, for instance, 7 150 81 and the stanzas from 7 146 50 to 7 147 1¹, and agree in the change of sequence of stanzas after 7 173 75^{aa}. They insert or substitute, in common with *G*₁, 109*, 311*, 380* (with T), 463*, 695* (N passage), 706*, 804*, 828*, 832* (subst), 849*, 851* (subst), 858* (subst), 861* (subst), 868* (subst), 1197* (subst), 1199*, 1207*, 1210*, 1235*, 1245*, 1318* (8 lines), 1336* (6 lines), 1338*-1339*, 1341* (9 lines), 1342*, 1354* (N passage), 1365*, 1371*, 1387* (N passage), 1396*, 1405*, 1433*, 1437*, App I, No 21 (36 lines). *G*₁ *M*₁ s differ from *M*₂ s in point of insertion of 1273*, 1297*. The N passage 1387*, is admitted by them

In conclusion, I want to recapitulate briefly what I said in my previous Editorial Note in order to explain the rather long delay in completing the publication of this *Parvan*. After the sad and sudden demise of V S Sukthankar (1943), I was invited by Dr Belvalkar, who had taken charge as the General Editor, to undertake the editing of this big *Parvan*, but from my previous experience as the editor of the *Udyoga Parvan* (1940), I knew what an arduous and exacting task it was. I was, therefore, reluctant to take it up, especially as my absorbing duties at the University of Dacca left me little uninterrupted leisure. After my retirement from Dacca in 1947, I became comparatively free, but for certain personal reasons it was not possible for me at that time to go and stay at Poona, continuously for at least a year, for the purpose of studying the enormous mass of collation sheets, which was absolutely necessary for the undertaking. I paid a brief visit to Poona and laid my difficulties before the Editorial Board. But very generously they overruled my plea by accepting Dr Belvalkar's suggestion that the collation sheets should be sent directly to me at Calcutta. This, on the face of it, was a most daring proposition. Not only the expenditure, but also the risk of loss in the transmission of some 20,000 sheets, which represented the labour of many years, was very great. But Dr. Belvalkar made it possible—thanks

81°, समाकिरत् 92 33°, तस्य 97 49°, त्व हि 98 4°, अग्रिय यच्च वचनं 98 6°, कथं सत्यकपायभ्या 105. 5°, यौधाश्च 127 23°, यत्र सम्यक् 166 2°, etc

[See below also under M₁ :]

There is no specific G passage. As a group the G version is comparatively free, but individual G MSS are sometimes contaminated from the N recension. G₁, for instance, agrees with N in omitting S insertions 39*, 56*, 355*(subst), 582* and S substitute 111*, 664* and inserts the B D passage 843*. G₂ similarly does not admit the S passage 113*, 983*, 1008*. G₄, more heavily contaminated, omits S passages 154*, 155* (12 lines), 177*, 371*(subst), 372*, 928*, 931*, 983*, 998*. G₅ similarly does not accept the S passages 348*(subst), 396*, 402*(subst), 586*, 645*, 727*, 931*, 951*, and inserts marginally the N passage 1138*.

The individual insertions or substitutions are few. In G₁ we have 1.90*, in G₂ they are 279*, 510*, 847*, 922*, in G₄ 1374*, G₅ 191*. Nearly 37 Adhyāyas of the text are lost at the end in G₅ on missing folios, and there are considerable omissions throughout, e g 7 27 22-23, 7 62, etc.

The Malayālam Version

The Malayālam version in the Drona, as in the other published Parvans, is the most important and representative Southern version. Located and isolated in the extreme south-west (as the Śāradā in the extreme North-west) its comparative purity is shown by its almost complete independence, as a group, of the N recension. It is free from the passages which encumber the Vulgate (the B D S passages, which we have considered above, being in all probability S passages which have gone over to B D), and its value is enhanced by its independent agreement with Ś K. All this is clear throughout, and need not be illustrated in detail.

Only sporadic contamination of M or individual M MSS is found. M₁, for instance, admits the Vulgate passage 1223* and omits the S passage 275*. M₂ accepts the N passages 470*, 910*. M₃₋₅ admit the N passage 569* and do not accept the S passage 592*. With G₁, M admits the N passages 32*, 617*. But such cases are not frequent and extensive enough to affect the general character of the M version as a whole.

Additional passages exclusive to the entire M version are rare. We have noticed two instances 638* and 846* (except M₁) inserted *inf lin*. The individual insertions or substitutions in M MSS except in M₃₋₅, are few. They are 206* in M₂, and 1036*, 1108*, 1180* in M₄, totalling only 9 lines.

Among the five MSS of this version, the last three M₃₋₅ hold together, as against the first two M_{1,2}, and have their own peculiarities. They have not only concordant

readings (e.g., 7 83 12^d, 83 23^d, 94 8^d, 94 11^d, 95 46^{1c}, 96 23^d, 97 3^e, etc.), but they also agree in other points. Ms.-s, as against M₁, make the following additions and substitutions

M₂-s insert 185* (8 lines), 194*, 197*, 214*, 318^a, 320*, 456*, 497*, 569* (N passage), 579*, 584*, 626*, 634*-635*, 850*, 854*, 1196*, 1277*, 1328*

M₂-s substitute 573*, 606*, 610*, 622*-623*, 630*, 633*, 636*, 637*, 648*, 656*, 679*, 683*, 1327*

They agree with T G in inserting 398*, and in substituting 585*, as well as in the point of insertion of 597*, but they differ together in the matter of insertion of 609*. They insert 186* with T Gs. They agree also, as noted above, in admitting N and omitting S passages. Ms.-s omit adhy 147

M₁, on the other hand, have frequent agreements with G₁. They omit, for instance, 7 150 81 and the stanzas from 7 146 50 to 7 147 1^a, and agree in the change of sequence of stanzas after 7 173 75^{ab}. They insert or substitute, in common with G₁, 109*, 311*, 380* (with T), 463*, 695* (N passage), 706*, 804*, 828*, 832* (subst), 849*, 851* (subst), 858* (subst), 861* (subst), 868* (subst), 1197* (subst), 1199*, 1207*, 1210*, 1235*, 1245*, 1318* (8 lines), 1336* (6 lines), 1338*-1339*, 1341* (9 lines), 1342*, 1354* (N passage), 1365*, 1371*, 1387* (N passage), 1396*, 1405*, 1433*, 1437*, App I, No 21 (36 lines). G₁ M₁ differ from Ms.-s in point of insertion of 1273*, 1297*. The N passage 1387*, is admitted by them

In conclusion, I want to recapitulate briefly what I said in my previous Editorial Note in order to explain the rather long delay in completing the publication of this Parvan. After the sad and sudden demise of V S Sukthankar (1943), I was invited by Dr Belvalkar, who had taken charge as the General Editor, to undertake the editing of this big Parvan, but from my previous experience as the editor of the Udyoga Parvan (1940), I knew what an arduous and exacting task it was. I was, therefore, reluctant to take it up, especially as my absorbing duties at the University of Dacca left me little uninterrupted leisure. After my retirement from Dacca in 1947, I became comparatively free, but for certain personal reasons it was not possible for me at that time to go and stay at Poona, continuously for at least a year, for the purpose of studying the enormous mass of collation sheets, which was absolutely necessary for the undertaking. I paid a brief visit to Poona and laid my difficulties before the Editorial Board. But very generously they overruled my plea by accepting Dr Belvalkar's suggestion that the collation sheets should be sent directly to me at Calcutta. This, on the face of it, was a most daring proposition. Not only the expenditure, but also the risk of loss in the transmission of some 20,000 sheets, which represented the labour of many years, was very great. But Dr. Belvalkar made it possible—thanks

to the generous assistance of the Government of Bombay—to arrange the microfilming of the entire material against such mishap. The filmed copy was kept at the Institute, and the original sheets were forwarded to me in due course. All this naturally took time, but I was able to complete the first draft of the entire text by the middle of 1949. This was followed by the revision of the accompanying critical notes, the laborious writing of which was necessarily spread over a long stretch of time. After about a hundred Adhyāyas (i.e., more than half of the constituted text) were completely written out and finally revised by me, it was decided to start the printing of the work in the Institute's own Press department, but preliminary arrangements in that connection could not be completed before June 1951. As the final page-proofs had to be sent to me to Calcutta, there was unavoidable delay in transmission, and progress was naturally slow. I had, in the meantime, joined the Calcutta Sanskrit College, and I could devote to the Mahābhārata work such time as I could spare from more regular duties. The first fascicle, however, with an explanatory note, was published on Sept. 13, 1953. The entire work, except the Introduction, was completely printed off by 1956. But immediately after that, I had to travel about for a year as a member of the Sanskrit Commission, and had no leisure to write out the Introduction till May 1958. I record this somewhat personal note, not only to explain the inordinate delay, but also to express my gratefulness to the General Editor and the Editorial Board, who very kindly went out of their way to meet my difficulties, and gave me an opportunity of serving in a cause of scholarship which is one of national importance.

But my obligation to Dr. Belvalkar does not end here. Although senior to me by some years, he extended to me his friendship and affection now for more than two decades. In my work on this Parvan I have profited by his friendly advice and unstinted co-operation, as well as by his deep personal interest. It is a pleasure to recollect that I had no occasion of any serious difference from him. To the Mahābhārata Staff of the Institute, and particularly to the late M. V. Vaidya and Shri N. M. Khuperkar, I express my sincere gratitude for their devoted service, especially in Apparatus-writing and proof-reading, which considerably lightened my task as the individual editor.

Calcutta, }
25-5-1958

S. K. De

॥ द्रोणपर्व ॥

जनमेजय उवाच ।

तमप्रतिमसत्त्वौजोबलवीर्यपराक्रमम् ।

हतं देवव्रतं श्रुत्वा पाञ्चाल्येन शिखण्डिना ॥ १

धृतराष्ट्रस्तदा राजा शोकव्याकुलचेतनः ।

§1 commences with विवान्तक (in 7 15 38'),
K4 commences with 7 1 16^{ad}

The introductory mantra

1* नारायण नमस्कृत्य नर चैव नरोत्तमम् ।

देवीं सरस्वतीं चैव ततो जयसुदीरयेत् ।

is found only in N (§1 K4 missing) §1 K1-3 B2
D2 read व्यास (for चैव) in the second line

Before the introductory mantra, §1 ins ॐ
स्वस्ति । श्रीगणेशाय नमः । ॐ नमो भगवते श्रीवासुदेवाय ।
श्रीः K1 ॐ स्वस्ति । ॐ नमः श्रीगणेशाय । ॐ नमः
कृष्णाय । ॐ नमो विष्णुहर्त्रे । ॐ, K2 ॐ; K3 ॐ श्री
गणेशाय नमः । श्रीकृष्णाय नमः । ॐ; K5 ॐ नमः श्री
गणेशाय । सरस्वत्यै नमः । B1 ॐ नमो भगवते वासु
देवाय । B2 ॐ नमो गणपतये । ॐ नमो भगवते वासु
देवाय । B3 श्रीदुर्गा । ॐ नमो भगवते वासुदेवाय । B4
ॐ गणेशाय नमः । B5 श्री नमो भगवते वासुदेवाय । ॐ,
Dc1 श्रीगुरुगोपाकगौरीगणपतये नमः । Dn3 श्रीगणेशाय नमः ।

2* जयति पराशरसूनु सत्यवतीद्वयनन्दनो व्यास ।

यत्पात्यकमलगलित बाह्वयममृत जगत्पिबति ।

D1 श्रीकृष्णाय नमः । ॐ नमः, D2 श्रीगणेशाय नमः ।
श्रीव्यासाय नमः । D3 श्रीगणेशाय नमः । श्रीरामो जयति ।
followed by 2*; D4 ॐ नमो गणेशाय; D5 श्रीगण
ेशाय नमः; D6 ॐ श्रीगणपतये नमः; D7 श्रीगणेशाय
नमः । श्रीसरस्वत्यै नमः । D8 ॐ नमः श्रीपुराणपुरुषो
त्तमाय — After the introductory mantra, §1 K2
cont.

3* जित भगवता तेन हरिणा लोकघारिणा ।

भजेन विश्वरूपेण निर्गुणेन महारमणा ।

[(L 2) §1 गुणात्मना (for महा*)]

Of the 8 MSS which om the introductory
mantra, T1 begins with श्रीगणाधिपतये नमः । श्रीसर
स्वत्यै नमः; T2 शुभमस्तु । श्रीरामाय नमः; G1 with

किमचेष्टत विप्रपे हते पितरि वीर्यवान् ॥ २

तस्य पुत्रो हि भगवन्भीष्मद्रोणमुसै रथैः ।

पराजित्य महेष्वासान्पाण्डवात्राज्यमिच्छति ॥ ३

तस्मिन्हते तु भगवन्केतौ सर्वधनुष्मताम् ।

4* शुक्लाम्बरधर विष्णु शशिवर्णं चतुर्भुजम् ।

प्रसन्नवदन ध्यायेत्सर्वविघ्नोपशान्तये ।

followed by श्रीगुरुचरणारविदाभ्या नमः; M1-3 ॐ हरि
श्रीगणपतये नमः । अविघ्नमस्तु, M4 हरि श्रीगणपतये
नमः

1 Owing to missing first folios, the portion of
the text from the beginning up to तस्यो मृत्यु (in
7 15 38^d) is lost in §1, and up to 7 1 16^{ad} in
K4 M2 om the ref M1-4 om 1^{ab} —^a) K5 T1
सत्त्वौजा (sic), D5 G2 सत्त्वोजो —^b) D5 ॐ परा
क्रमी (D5 'मै') Ca omes सत्त्व, ओज, बल, वीर्य and
पराक्रम Cd omes 1^{ab} as in text —^c) B3 (marg
as in text) शातनव (for देवव्रत) D7 ॐ गागेय निहत
श्रुत्वा, D8 M देवव्रतं (D8 'त च') हत श्रुत्वा —^d)
K1 ॐ Dn D1 ॐ G2 ॐ पांचालेन (for 'त्येन') G2
[अ]मिर्तौजसा (for शिखण्डिना)

2 K4 missing (of v 1 1) —^a) §1 तदा **;
K5 Dc1 D1 ॐ ॐ G1 M1 ॐ ततो राजा, D2 G2 तथा
राजा, *M2-3 महाराज (M2 'जा') —^b) K5 Dn3 D2
ॐ ॐ T G (except G1) लोचन; B2 चेतसा (for
'न') §1 ** स्वाकुलसे —^c) D2 अकार्षीष्ट; D3
अकुर्वत (for अचेष्टत) K5 D1 ॐ ॐ देवर्षे; G2 ॐ ॐ
(for विप्रपे) —^d) K5 D1 ॐ चावधीत् (for वीर्यवान्)

3 K4 missing (of v 1 1) —^a) G2 damaged
S (except M2 ॐ, G1 inf in as in text, G4
damaged) यस्य (for तस्य) D1 ॐ ॐ G1 ॐ M1 ॐ
भगवान् —^b) G2 भीष्मद्रोणैर्महारथै —^c) K5 D1 ॐ
सविजित्य; Dn1 पराक्रम्य (for 'जित्य') M4 महाभा
गान् (for महेष्वासान्) —^d) M1 ॐ ॐ पांचाव्यान्
(for पाण्डवान्). B3 राष्ट्रम् (for राज्यम्) K5 Dc1
(by corr. as in text) D1 ॐ ऐच्छत (for इच्छति).

यदचेष्टत कौरव्यस्तन्मे ब्रूहि द्विजोत्तम ॥ ४

वैशंपायन उवाच ।

निहतं पितरं श्रुत्वा धृतराष्ट्रो जनाधिपः ।

लेभे न शान्तिं कौरव्यश्चिन्ताशोकपरायणः ॥ ५

तस्य चिन्तयतो दुःखमनिशं पार्थिवस्य तत् ।

आजगाम विशुद्धात्मा पुनर्गविलगणिस्तदा ॥ ६

शिविरात्संजयं प्राप्तं निशि नागाह्वयं पुरम् ।

4 K4 missing (of v 1 1) —^a) Dn3 Ds भगवति; D2 s सुदुर्धर्षे (for तु भगवन्) Ca as in text —^b) Ca d cite केतौ (as in text). B2 s D01 धनुर्धृता (for 'भ्रमताम्') Dn1 क्षितौ सर्वे धनुर्धरा' —^c) Ds अचेष्टत —^d) Ś1 Ds पितृमह, D2 s Gs Ca तपोधन (for द्विजोत्तम).

5 K4 missing (of v 1 1) After the ref, T G2-s read 8 —^a) K1 Dn3 निहितं; D2 न हित, D1 विहितं (for निहतं) K1-s ज्ञात्वा; Ds हृष्टा (for श्रुत्वा), G1 M1 2 हतं देवव्रतं श्रुत्वा —^b) Ś1 Dn1 Ds 7 जनाधिप, Ks नराधिप; Ds जनेश्वर; Ds [जं] विक्रासुत. —^c) Ks D01 Dn1 Ds s s T Gs कौरव्य —^d) Ca d cite बिता, and शोक Ds s विषं पीत्वेव मानव.

6 K4 missing (of v 1 1) —^b) The portion of the text from शो up to दिव्यवेव व (in 26^a) is lost in Ś1 on a missing folio Dn2 Ds T1 G1 s-s M कौरवस्य (for पार्थिव) —^c) G4 damaged —^d) A few MSS गावल्यानिस् — For 6, D2 s subst

5* निश्वासपरमो राजा ध्यायन्नास्ते श्वाधोमुख ।
मस्तं प्राप्ते दिनकरे निशि गावल्यानिस्सदा ।
खिद्यमानेन मनसा अगाम गजसाह्वयम् ।

[(L 2) Ds क्षते (for निशि)]

— After 6, K2 Dn3 S ins

6* व्यासप्रसादाद्विज्ञाय सर्वं वृत्तान्तमुत्तमम् ।
सैनिकानां च सर्वेषां सेनयोः समयोः सदा ।

[(L 1) K2 Dn3 T G2 सर्व- (for सर्व) —(L 2) T G2-4 अपि (for तदा)]

7 Ś1 K4 missing (cf. v 1. 1, 6) —^b) Ds आशु (for निशि). Ds तदा (for पुरम्). —^c)

आम्बिकेयो महाराज धृतराष्ट्रोऽन्वपृच्छत ॥ ७

श्रुत्वा भीष्मस्य निधनमप्रहृष्टमना भृशम् ।

पुत्राणां जयमाकाङ्क्षन्विललापातुरो यथा ॥ ८

धृतराष्ट्र उवाच ।

संसाध्य तु महात्मानं भीष्मं भीमपराक्रमम् ।

किमकार्षुः परं तात कुरवः कालचोदिताः ॥ ९

तस्मिन्निनिहते शूरे दुराधर्षे महौजसि ।

Gs damaged. K1 D01 अम्बिकेयो, Ds आस्ति K1-s Gs महाराजो; D1 'राजन्

8 Ś1 K4 missing (of v 1 1, 6) T G2-s read 8 after the ref in 5 —^a) Ca d cite निधन (as in text) Ds श्रुत्वा भीष्मवध राजा —^b) D2 s तदा (for भृशम्) Ds पांचाल्येन शिखण्डिना (= 1^d). — B1 reads 8^{ad} on marg —^c) B1-s s D01 अन्विच्छ (B1 'क्ष'न् (for आकाङ्क्षन्) —^d) Dn3 Ds T G1-s s M विललाप सु (Dn3 स) दुःखित; Ds s 'पा' र्थया गिरा — After 8, D2 s ins

7* चार्त्तप्राप्त्यान्वृत्तान्तसर्वान्मन्ये संजय सदुगे ।

9 Ś1 K4 missing (of v 1 1, 6) D2 s om the ref G1 M om. 9^{ab}. —^a) Ca dp सशोच्य; Cd संसाध्य (for संसाध्य) B1-s s D01 T1 सशोच्य तं, Dn3 D1 संशोच्य तु, D2 s आपगोच्य; Ds संसाध्य त; T2 G2-s संसाध्य तु —^b) B1 Gs भीष्म; Dn1 पर (for भीष्म) —^c) Dn3 Ds S अचेष्टन् (for अकार्षुः). Ks D4 7 s पुनस् (for पर) —^d) Ks Dn1 Ds s नोदिता — For 9^{ad}, D2 s subst

8* इत श्रुत्वा मम सुत किमकार्षीच्च सजय ।

— After 9, the sequence in T G2-s is 11^{ad}, 11^{ab}, 10^a, 10, 11^{ab} (r), 9^a, while the sequence in Cv is 11^{ad}, 11^{ab} and 10^a.

10 For the sequence in T G2-s, of v 1 9 Ś1 K4 missing (cf v 1 1, 6) D2 reads 10 on marg —^a) Dn3 Ds s T G2-s तु, G1 M च (for वि) Dn3 Ds S वीरे (for शूरे) —^b) B D01 सुदुर्धर्षे; Dn3 Ds T G2-s भीष्मे युधि; G1 M युधि भीष्मे (for दुराधर्षे) B3 (marg as in text) D01 [s]मिहौजसि, B4 Dn1 महात्मनि (for महौजसि) —^c) K1 किन्वास्मिन्; Ks Cd किं तु स्मिन्, Ds s किं तु वै; Ds किं तु स्मिन् (sic), T1 G1 s M कस्य स;

किं नु खित्कुरवोऽकार्षुर्निमग्राः शोकसागरे ॥ १०

तदुदीर्णं महत्सैन्यं त्रैलोक्यस्यापि संजय ।

मयमुत्पादयेत्तीव्रं पाण्डवानां महात्मनाम् ॥ ११

देवव्रते तु निहते कुरूणामृषमे तदा ।

यदकार्षुर्नृपतयस्तन्ममाचक्ष्व संजय ॥ १२

संजय उवाच ।

शृणु राजन्नेकमना वचनं ब्रुवतो मम ।

यत्ते पुत्रास्तदाकार्षुर्हते देवव्रते मृधे ॥ १३

निहते तु तदा भीष्मे राजन्सत्यपराक्रमे ।

तावकाः पाण्डवेयाश्च प्राध्यायन्त पृथक्पृथक् ॥ १४

C 7 II
D 7 I
K 7 I

Ts Gs तस्य त, Gs कस्य (submetric), Gs तस्य स्य, Ca भिन्न खित् (for किं नु खित्) S [s]स्मापुर् (Gs [s]स्मासु; Ms [s]स्मासुर) (for स्मापुर्) —^d Dn1 निहते जाह्नवीमुते — After 10, T Gs-s read for the second time 11^{ab} and thereafter ins

9* सप्राप्ता कुरवो युद्धे केऽत्रातिष्ठन्परतया ।

[Before the above, Gs (wrongly) ins भीष्मत कौरवेयाणां Gs तत्र (for केऽत्र)]

11 For the sequence in T Gs-s and Cv, of v l 9 Ś1 Ks missing (of v l 1, 6) Bs om 11^{ab}, Ds reads it on marg Ks Dn1 Ds 1 s G1 M repeat 11^{ab} after 11 —^a) K1 त (before corr ख) दुर्चीर्णं; D1 तदुदीर्णं, Ca तदुदीर्णं, Cd तदुदीर्णं (as in text) B2 s s महासैन्यं Ks Ds 1 (all first time) तदुदीर्णमल सैन्यं; Ks Dn1 Ds 1 s (all second time) समयं तन्महासैन्यं, Ds तदुदीर्णं ततो द्रोणो, G1 M (all first time) तत्तु हत प्रमुदित, G1 (second time) s s (both first time) M1 s (both second time) तद्विदीर्णं महत्सङ्घः; Ms-s (all second time) तदपूर्वमहत्सङ्घः; Cv तद्वितीय महत्सङ्घः —^b) Bs त्रि कोक्यस्यापि, Ds महामागपि T Gs-s (all both times) Cv भीषण (for संजय) — After the first occurrence of 11^{ab}, T Gs-s Cv ins while Ks Dn1 Ds 1 s G1 M ins after the repetition of 11^{ab}

10* भीष्मत कौरवेयाणामभियास्यति क पुमान् ।

[Ks Dn1 Ds 1 s किं पुनः; G1 M1.2 अभीत (for भीष्मत) T1 के तु नः; Gs s के न न (for क पुमान्) T2 Gs अभियास्यति के तु नः; G1 M अपिधास्यति क पुनः, Gs विधास्यति किं तु नः; Cv अपि यास्यति किं नु तत् (for the post half)]

— Ks Dn1 Ds 1 s cont after 10* Dn1 Ds s ins after 11

11* को हि दुर्योधने सैन्ये पुमानासीन्महाराय ।

य प्राप्य सुमहायुद्धे तत्र शस्य महाभये ।

[(L 1) Dn1 Ds s दुर्योधने Dn1 नासीन् (for

आसीन्) — (L 2) Ds s य प्राप्य समरे वीरा (for the prior half) Ds s न प्रस्यनि, Ds तत्र शस्य]

— D1 om (hapl) 11^c-12^d —^a) T Gs s Cv उरपादयस्, Gs s 'यन् —^d) S महदल (Ms 'द्वय) (for महात्मनाम्) Cs वाघेनाम (s10) महदल

12 Ś1 Ks missing (cf v l 1, 6) D1 om 12 (of v l 11) 12^{ad} is mostly damaged in Gs —^b) Ds अधिपे (for ऋषमे) —^c) Ks Ds M2 यदाकार्षुर्, B1 Ds T Gs किम् —^d) D1 तान् (for तन्) K1 समाचक्ष्व

13 Ś1 Ks missing (of v l 1, 6) Gs om the ref —^a) Ks Ds 1 s शृणुर्वै (Ds 1 'त्वे) कमना राजन् —^b) B2-s Do1 Dn1 transp वचन and ब्रुवतो —^c) M1 s तत् (for ते) B1-s Do1 [अ]कुर्वन् (for [अ] कार्षुर्) Dn1 राजानो यदकार्षुस्ते —^d) Ks Dn1 Ds 1 नृपः T Gs s तदा, Gs तव, Gs तथा (for मृधे)

14 Ś1 Ks missing (of v l 1, 6) Gs damaged, —^a) Gs तथा (for तदा) T Gs M1 सख्ये; G1 सखे, G2 M1-s s सखे, Gs वीरे (for भीष्मे) Ds s हते भीष्मे महाप्राज्ञे —^b) S (Gs damaged) भीष्मे (for राजन्) K1-s भीमः; Ds शक्रः; Gs सम्यक् (for सख्य) — After 14^{ab}, Ds reads 16 for the first time, repeating it in its proper place —^d) K1.s प्रध्यायत, K2 s D1 प्राद्वचत; Do1 Ds s प्राध्या यत; Ds प्रध्या; S (Gs damaged) प्रव (M1 'म) दत्, Cd प्राध्यायन्त (as in text) T Gs s परस्पर (for पृथक्पृथक्)

15 Ś1 Ks missing (of v l 1, 6) —^a) Ks विजिताश्व, Ca d विसि (as in text) B1 s [अ]प्र हृष्टाश् — 15^{ab} is damaged in Gs —^b) B1 s Do1 क्षत्रजमान्, B2 'धर्मा; B3 स्वलतश्च; Ds Cv क्षत्र चर्मे (Cv 'म) K2 s D1 s T G1 s M (except M1) निशम्य ते; B Do1 Dn Ds s s Cv विशां पते; Gs नियम्य ते — After 15^{ab}, B3 ins

12* शृणुसमाना परम क्षात्रं कर्म विशां पते ।

विस्मिताश्च प्रहृष्टाश्च क्षत्रधर्मं निशाम्य ते ।

स्वधर्मं निन्दमानाश्च प्रणिपत्य महात्मने ॥ १५

शयनं कल्पयामासुर्भीष्मायामिततेजसे ।

सोपधानं नरव्याघ्र शरैः संनतपर्वभिः ॥ १६

विधाय रक्षां भीष्माय समाभाष्य परस्परम् ।

अनुमान्य च गाङ्गेयं कृत्वा चापि प्रदक्षिणम् ॥ १७

क्रोधसंरक्तनयनाः समवेक्ष्य परस्परम् ।

पुनर्युद्धाय निर्जग्मुः क्षत्रियाः कालचोदिताः ॥ १८

ततस्तूर्यनिनादैश्च मेरीणां च महास्वनैः ।

तावकानामनीकानि परेषां चापि निर्ययुः ॥ १९

व्यावृत्तेऽहनि राजेन्द्र पतिते जाह्नवीसुते ।

अमर्षवशमापन्नाः कालोपहतचेतसः ॥ २०

अनादृत्य वचः पथ्यं गाङ्गेयस्य महात्मनः ।

निर्ययुर्भरतश्रेष्ठाः शस्त्राण्यादाय सर्वशः ॥ २१

मोहात्तव सपुत्रस्य वधाच्छांतनवस्य च ।

कौरव्या मृत्युसाद्धताः सहिताः सर्वराजभिः ॥ २२

अजावय इवागोपा वने श्वापदसंकुले ।

भृशमुद्विग्नमनसो हीना देवव्रतेन ते ॥ २३

—^a) K₂ D₁ अधर्मं (for स्व^a) K₅ B₅ D₂ D₃ विधिमानाश्च D₂ ते (for च) B₁₋₄ D₀₁ जुगुप्समाना परमः; S (G₅ damaged) श्रुत्वा धर्मा (G₄ **) नुपादाय (G₄ "पा **"); C_v स्वधर्मं निन्दमानास्ते

16 S₁ missing (of v 1 6) 16^{ab} is missing in K₄ (of v 1 1) G₁ M om 16 G₄ mostly damaged D₅ reads 16 for the first time after 14^{ab}. —^b) D₁ [अ]मितकर्मणे; T G₂ 8 8 भरतवर्षभ (for [अ]मिततेजसे) — K₄ reads 16^c-17^c on marg —^c) K D₂₁ D₁ 4 7 8 नरव्याघ्रा, D₂ 8 च विजय

17 S₁ missing (of v 1 6) K₄ reads 17^{ab} on marg —^a) B D₀₁ भीष्मस्य (for भीष्माय) —^b) S प्रणिपत्य महात्मने (G₁ M पितामह) — K₁ om 17^{cd}, D₂ G₁ 2 4 5 M om (hapl) 17^c-18^b —^c) B₁ अमिवाद्य (for अनुमान्य) —^d) K₂ 8 B₁ 5 D₂ D₁ 4 7 8 चाभि, K₅ चाति, D₂₁ चैव (for चापि)

18 S₁ missing (of v 1 6) D₂ G₁ 2 4 5 M om 18^{ab} (of v 1 17) —^b) K₁ समवेक्ष्य; K₄ अमिवेक्ष्य, B₂ T G₂ समवेक्ष्य, D₄ 7 समाभाष्य — D₂ 5 om 18^{cd} —^c) S सजग्मुः (for निर्जग्मुः) —^d) D₂₁ D₂ 4 5 7 नोदिता (for चो^a)

19 S₁ missing (of v 1 6) —^a) T G₂ 4 तत्र (for ततश्च) D₂ 5 -निनादेन (for 'दैश्च) —^b) D₂ 5 शूराणां च, D₂ 5 मेरीशाख (for मेरीणां च) D₅ महस्वनैः; G₂ महारवै Bom ed मेरीणां निनदेन च —^d) G₄ damaged K₁₋₃ D₂ 5 D₁ 8 8 8 चैव, K₄ 5 B₅ D₇ च वि; B₁ 8 4 D₀₁ D₂ 5 G₂ चाभि (for चापि)

20 S₁ missing (of v 1 6) G₁ 2 4 5 M om 20-21. —^a) D₂₁ निवृत्ते, T₂ G₂ तस्मिन्; Cd

व्यावृत्ते (as in text) Bomb ed [s]र्वभि, Cd अहनि (as in text) —^b) K₅ D₇ 8 निवृत्ते (for पतिते) T G₂ शंतनो (for जाह्नवी) —^d) K₁ कालेन (for कालोप) K₅ D₇ बुद्धय (for चेतस)

21 S₁ missing (of v 1 6) G₁ 2 4 5 M om 21 (of v 1 20) —^a) K₄ तस्य, T₁ तत्तु (for पथ्य) —^b) D₂ 5 सुतास्तव (for महात्मन) —^c) K₄ भरत श्रेष्ठ —^d) D₄ अस्त्राण्यादाय K₅ D₂₁ D₂ 7 8 T₁ (sup l₂₁) 2 सत्वरं, G₂ निर्ययु (for सर्वश)

22 S₁ missing (of v 1 6) 22^{ab} is mostly damaged in G₄ —^a) D₅ सु, T G₂₋₅ M₅ (sup l₂₁ as in text) च (for स) K₁ मोहात्तव ससुत्त रथुर, B₅ D₅ मोहात्तु (D₂ 'च) तव पुत्रस्य, D₂₁ मोहा दत्तव पुत्रस्य; D₂ महतो वसुपु^a —^c) K₁ 4 D₀₁ D₅ T G M₂₋₅ कौरवा; M₁ 2 'वान् K₂ 8 D₁ मृत्यु (K₅ 'त) समूता, K₅ मृत्योराधीना; B₂₋₅ D₀₁ D₂ 6 Cnp मृत्युनाहृता, T G₂₋₅ 'नाहृता; Cd 'संभूता —^d) = 42^b

23 S₁ missing (of v 1 6) G₅ om 23 —^a) K₂ 8 D₁ अजादय; B₂ (marg) अविमर्ष, D₅ अजावय S (G₅ om) अजा इव (G₂ 'जावयो) वने गोपात् (G₂₋₄ 'पा), C_v अजावय इवागोपा (as in text) Cd otes अगोपका (gloss रक्षकहीना) —^b) S (G₅ om) विना (G₂ राजन्, G₄ 4 नाना) (for वने) K₄ -विष्टिता; K₅ D₂₁ D₂ 7 सेविते; D₂ -चेष्टिते, Cd -शंकने (sic) (for सकुले) C_v as in text — After 23^{ab}, S (G₅ om) ins

13* कर्णं कर्णेति चक्रन्दु क्षोपा भारत पार्थिवा ।

[Cf 32^{ab} G₁ M कर्णेति चुक्रुश राजन् (for the prior half)]

पतिते भरतश्रेष्ठे बभूव कुरुवाहिनी ।

घौरिवापेतनक्षत्रा हीनं खमिव वायुना ॥ २४

विपन्नस्येव मही वाक्चैवासंस्कृता यथा ।

आसुरीव यथा सेना निगृहीते पुरा बलौ ॥ २५

विधवेव वरारोहा शुष्कतोयेव निम्नगा ।

वृकैरिव वने रुद्धा पृषती हतपूथपा ॥ २६

स्वाधर्षा हतसिंहेव महती गिरिकन्दरा ।

भारती भरतश्रेष्ठ पतिते जाह्नवीसुते ॥ २७

विष्वग्वातहता रुग्णा नौरिवासीन्महार्णवे ।

बलिभिः पाण्डवैर्वीरैर्लब्धलक्षैर्भृशार्दिता ॥ २८

सा तदासीद्भृशं सेना व्याकुलाश्चरथद्विपा ।

विपण्णभूयिष्ठनरा कृपणा द्रष्टुमावभौ ॥ २९

तस्या त्रस्ता नृपतयः सैनिकाश्च पृथग्विधाः ।

पाताल इव मञ्जन्तो हीना देवव्रतोपमः ॥ ३०

कर्णं हि कुरवोऽस्मापुः स हि देवव्रतोपमः ॥ ३०

सर्वशस्त्रभृता श्रेष्ठं रोचमानमिवातिथिम् ।

C 7 :
B 7 :
K 7 :

—^a) K₁ यथा, D₈ यथा हि (for भृशम्) —^d)
= 30^d D₁ ह (for ते) D₂ हीना देवव्रते हते

24 Ś₁ missing (of v 1 6) —^a) G₂ damaged
B (except G₂, G₂ damaged) पातिते (for प^a) K₁
D₁ : भरतश्रेष्ठ

25 Ś₁ missing (of v 1 6) K₁ om 25^{aa}
—^a) D₈ G₂ सखैव, Ca d स (Ca -स) खेव (as
in text) —^b) D₂ D₃ एव, G₁ M हव (for
चैव) D₁ D₂ तथा (for यथा). —^c) B₁₋₃ : D₁
महा; T G₂₋₄ रणे (for यथा) Cv as in text
—^d) K₂ D₁ D₂ : तिजिते च (D₁ 'तेव') (for निगृ
हीते) G₂ यथा (for पुरा) K₂ D₁ निगृहीता पुरा
बभौ, Cv as in text

26 Ś₁ missing up to विधवेव च (of v 1 6)
—^a) Ca d orte विधवेव (as in text) S (G₂ partly
damaged) विधवा तु यथा नारी —^b) K₁ : G₂ शुष्क
तोयेन; M₂₋₃ नष्टतोयेव; Ca सुखं; Cd शुष्क (as
in text) — After 26^a, D₂ ins

14* लक्ष्मीरिव सुरैस्त्यक्ता श्रुतिहीना यथा द्विजा ।
—^c) T G₂₋₃ यथा (for वने) —^d) D₂ ऋषयी,
Ca १ पृषती (as in text) Cv as in text

27 ^a) Ś₁ सुधर्मा; K₂ शरभी, K₃ बभूव; K₂
B₂ स्वधर्मा; B₁₋₃ m सरमा; B₁ (marg) दुधर्मा (also
सुगमा); D₁ स्वाधर्म्य; D₁ (marg seo m) D₁ :
Cv शरमा, D₁ स्वधर्म्य, D₂ सहसा; D₂ G₁ M सु
धर्मा, D₁ स्वाधर्मा; D₂ स्वाधर्मा; T G₂₋₄ यथा वा,
G₂ : यथा नि; Ca स्वाधर्मा (also सुगमा), Cd आ
धर्मा (for स्वाधर्मा) —^b) S पर्वतस्येव (T₁ 'स्येह, G₁
M₂ 'स्य वि; M₁ 'स्वाध' कंदरा (G₁ M₁₋₄ गह्वरा,
M₂ [sup ln] वै गुहा) —^c) D₁ भारते, D₂ :
भीष्मे च; B सा सेना (for भारती) K₂ : B₂

D₂ D₁ : G₂ : M₁ : भरतश्रेष्ठ —^d) B₂ S (except
G₂ :) पातिते (for प^a)

28 ^a) K₁ : B₂ D₂ D₂₋₃ 'वाताहता, G₂ 'वाता
हत Cd cites विष्वग्वाता B₁ : D₁ मग्ना, B₂
D₁ मग्ना, B₂ [आ]रोहा, D₁ रुद्धा, S क्षुब्धा;
Cd रुद्धा (for रुग्णा) — After 28^a, D₁ reads
30^{ad}, om 28^b —^b) G₂ partly damaged —^c)
D₁ वीर्य, S ह (G₂ दी) हैर (for वीरैर) —^d)
Ś₁ K₁ : D₁ 'लक्ष्यैर्, Cd 'लक्ष्यैर् (as in text) K₂
D₁ D₁ : १ : २ प्रहारिभिः, G₂ भृशकुला (for 'दिता)

29 ^a) D₂ तथा (for भृश). B₂ : २ : ३ सा तथा
(B₂ 'दा) कौरवी सेना, B सा तथा निहता सेना —^b)
M₂ : ४ जर (for रथ) —^c) Ś₁ K₂ B₂₋₃ D₂ D₂
: १ विपन्न, B₂ विशक, G₁ विपण्णा (for विपण्ण).
K₁ मना (for नरा). —^d) K₁ T G₁ : M द्रष्टुः
D₁ भृष्टस्; D₂ : १ भृष्टस् (for द्रष्टुस्) D₁ जाबहौ
(for 'मौ) K₁ : D₂ : २ : ३ कृपणा दुःखकर्षि (K₂ D₂
'नि) ला, K₂ B D₁ 'णा त्रस्ता (K₂ चस्त; B₂ : ४ भृष्ट;
D₁ प्रस्ता) मानसा; D₁ कृपायुक्तैव सा बभौ; D₂ कृपणा
नष्टमा बभौ; D₂ क्षतना पृतना बभौ (sic), G₂ कृपणा
इव सा बभौ, G₂ corrupt

30 D₂ om 30^{ad} —^a) Ś₁ K₂ D₁ : २ : ३ तस्या
स्त्रता; K₁ : D₁ D₂ : २ : १ ततस्तु ते; G₁ M अथ
त्रस्ता; Cd तस्यां दृष्टा —^b) G₂ partly damaged.
D₂ : १ सैन्यकाश्च — D₁ reads 30^{ad} after 28^a —^c)
K₁ D₁ पातालम् (for 'ल) —^d) = 23^d, —^e)
T G M₁ : २ : ३ कर्णस्य, M₂ : २ : ३ (sup ln) कर्णं स्य
K₂ D₁ : [s]कार्यु (for ऽस्मापुः) Cv as in text
—^f) G₂ मेघ (for देव) B D₁ सर्वे देवव्रतोपमं

31 K₂ D₁ : om 31 B₂ reads 31^{ab} on marg
—^a) K₂ धर्म (for क्षत्र) —^b) B₂ (also as in

बन्धुमापद्गतस्येव तमेवोपागमन्मनः ॥ ३१
 चुक्रुशुः कर्णं कर्णेति तत्र भारत पार्थिवाः ।
 राधेयं हितमस्माकं सूतपुत्रं तनुत्यजम् ॥ ३२
 स हि नायुध्यत तदा दशाहानि महायशाः ।
 सामात्यबन्धुः कर्णो वै तमाह्वयत माचिरम् ॥ ३३
 भीष्मेण हि महाबाहुः सर्वक्षत्रस्य पश्यतः ।
 रथेषु गण्यमानेषु बलविक्रमशालिषु ।
 संख्यातोऽर्धरथः कर्णो द्विगुणः सन्नरर्षभः ॥ ३४
 रथातिरथसंख्यायां योऽग्रणीः शूरसंमतः ।
 पितृवित्ताम्बुदेवेशानपि यो योद्धुमुत्सहेत् ॥ ३५

text) स्पृहणीयम्; Ca d रोचमानम् (as in text). T Gs 4 Ms-5 [अ]नल, Gs श्रिया (for [अ]तिथिम्) Gs रोचमानमनेकधा —^a) S बधून् (for बन्धुम्) Cv as in text —^d) Cd तमेषाम् (for तमेव) Ks 1 4 B Do1 Dn3 D1 8 8 8 तमेषाम् (B4 'मा' गमन्मन, S (Gs damaged) Cv तेषामासीद्वतं मन

32 " Gs damaged —^b) Ks Ds 1 7 ततो; S शेषा (for तत्र) Gs भरत- (for भारत) —^c) Ds अस्माभिः (for 'कं') Ks Ds 8 8 राधेयो हि द्विवो स्माक; Ds 'यो हि महात्मानं —^d) Ds 8 सूतसूनुस्, Ds 1 'पुत्रस् (for 'पुत्रं'). Ks Ds तनुत्यजः; Ds 'त्यजो

33 " Dn1 तु (for हि) Ds-8 8 सहिता युच्यत तदा —^b) Dn3 महारथः, S [ए]क एव च (for महा यशा) —^c) Do1 Ds सामान्य- (for 'त्य') S1 च; Ds हि (for वै) S सामात्य (Gs सपुत्रः; Gs सामा त्यो) बांधवः कर्णः (Gs 'र्ण') —^d) S1 Ks 1 B1 4 Dn1 Ds 1 4-8 आनयत (for आह्वं) S (Gs lacuna, Gs damaged) सेनां तां (T 'नां स्वां, Gs 'नांत, Gs 'नां तु) सम (Gs 'सु) चूषुदव

34 For the incident, of 5 165 —^a) Ds तु; T1 Gs स; Gs [अ]पि (for हि) —^b) Ks Ds Ms-5 शृण्वत (for पश्यत) — After 34', Ds repeats 34' —^c) B1 8 Do1 द्विरथ (for द्विगुण) S1 Ks Ds 1 8 स (for सन्) Ks Dn1 Ds 1 नराधिप (for नरर्षभ) Bs त्रिगुण स रथर्षभ, Ds 8 सोपायुक्त्वा (Ds 8 'न्दत्वा' महारथ, Ds द्विगुणो नररथर्षभ

35 Before 35, Gs 1ns संजय —^a) Gs एषाति (for रथाति-). —^b) Ds अग्रणी (for योऽग्र). Ds

स तु तेनैव कोपेन राजन्गाङ्गेयमुक्तवान् ।
 त्वयि जीवति कौरव्य नाहं योत्स्ये कथंचन ॥ ३६
 त्वया तु पाण्डवेयेषु निहतेषु महामृधे ।
 दुर्योधनमनुज्ञाप्य वनं यास्यामि कौरव ॥ ३७
 पाण्डवैर्वा हते भीष्मे त्वयि स्वर्गमुपेयुषि ।
 हन्तास्म्येकरथेनैव कृत्स्नान्यान्मन्यसे रथान् ॥ ३८
 एवमुक्त्वा महाराज दशाहानि महायशाः ।
 नायुध्यत ततः कर्णः पुत्रस्य तव संमते ॥ ३९
 भीष्मः समरविक्रान्तः पाण्डवेयस्य पार्थिव ।
 जघान समरे योधानसंख्येयपराक्रमः ॥ ४०

क्षत (for शूर) B1 सत्तमः; T Gs-5 उत्तम (for समत) —^a) B Do1 Ca d वित्तेश (for 'वित्ताम्बु) D1 Gs सासुरानपि देवेशान्, Ds 8 पितृवित्ताम्बुपे सैन्ये- —^d) Ks D1 रणे (for अपि) Ds 8 योद्धुमुत्सहेत् तु यः; T Gs-5 अपि योद्धु समुत्सहेत्

36 Of. 5 165. 27 —^a) T Gs-5 Ms-5 च (for तु) —^b) S युध्य (Gs युध्य) ति (for जीवति) —^d) S1 Ks 1 B Do1 Dn Ds-5 1 8 कदाचन (for कथं).

37 " B1 8 [अ]द्य; B4 [अ]द्य (for तु) B1 Do1 स्वयाद्य पाहुपुत्रेषु —^b) Dn1 Ds महात्मसु (for 'मृधे) —^c) M1 (syf lns as in text) 8 अनुप्राप्य (for 'ज्ञाप्य). —^d) Ds 8 [अ]ह क्षुव (for कौरव).

38 " Ks D1 च (for वा) Ks 1 8 B1-3 Do1 Dn3 Ds भीष्म, Ds भीष्म S हते वा युधि पायैस्तु (T Gs 4 'शैन) —^b) S समेयुषि; Cd उवे' (as in text). —^d) Cd oites कृत्स्नान् (as in text) Ds मन्यते अवान् (sup lns पयान्) (for 'से रथान्). Dn1 कृत्स्नां पाण्डववाहिनीं

39 " Ks Dn1 Ds 1 8 T Gs 1 8 महातेजा; B1 'वाहुर् (for 'राज) —^b) Ks 1 Ds 1 8 महात्माना, S [ए]क एव स (G1 M च) (for महायशा) —^c) Ks B1-3 Do1 Ds 8 तदा (for तत). —^d) Dn1 transp पुत्रस्य and तव Ks Ds 1 8 हन्मत, Ds 8 दुर्मते (for संमते)

40 " Ks स रथ, Ks परम, B1-3 Do1 त्वमर, S त्वमित (Gs 'ति) (for समर) —^b) Ks D1 मारुत; Ds 8 पार्थिव (for 'व) —^c) Ds 8 चाहुर्दं (for समरे) Gs M योधान्. —^d) Ks B1 Ds 8

तस्मिन्नु निहते शूरे सत्यसंधे महौजसि ।
त्वत्सुताः कर्णमस्मारुस्तर्तुकामा इव पुत्रम् ॥ ४१
तावकास्तव पुत्राश्च सहिताः सर्वराजभिः ।
हा कर्ण इति चाक्रन्दन्कालोऽयमिति चाबुवन् ॥ ४२
जामदग्न्याभ्यनुज्ञातमस्त्रे दुर्वारपौरुषम् ।
अगमन्नो मनः कर्णं बन्धुमात्ययिकेष्विव ॥ ४३
स हि शक्तो रणे राजंस्त्रातुमस्मान्महाभयात् ।
त्रिदशानिव गोविन्दः सततं सुमहाभयात् ॥ ४४

G₁-M पराक्रमान्

41 ^a) B₂ s D₀₁ G₁ M₁ s च (for तु). K₄
निहिते B₁ G₅ M₃-s वीरे, G₃ भीष्मे (for शूरे)
— ^b) B₂ s D₀₁ [s]मिहौजसि (for महौ) S तव
पुत्रा महारथ (M₃-s था) — ^c) D₀₁ त्वपुत्रा (for
त्वत्सुता) S कर्णं राजसूता जग्मुस् (G₁ M₁ s s 'हा
स्पायस्; G₅ 'आगच्छत्, M₃ s 'आस्मारुस्) — ^d)
B₂-s D₀₁ तिसीर्षव; G₅ कर्तुकामा (for तर्तु) D₀₁
D₄ 1 [आ]हवद्गवं, D₈ ह्वाद्गवं, G₅ ह्वाणव

42 ^a) D₈ तावत्स (for तावकास्) — ^b) = 22^d
— ^c) K₅ D₀₁ D₄ 1 s हे (for हा) K₁ G₂ चक्रदुः
K₄ s D₀₁ D₁ चक्रदन्, D₂ s चाक्रदस् (D₂ 'ह),
T G₁ s 4 M₁ s चाक्रदुः, Cd आक्रन्दन् (as in text)
B₂-s D₀₁ एहि कर्णेति चाक्रदन् — ^d) D₂ s च (D₈
त) रत्नं सुमहाभयात् — After 42, D₂ s ins (of
32^d)

15* एवं ते स हि राधेयं सूतपुत्रं तनुत्यजम् ।
D₂ s cont K₄ D₀₁ D₈ ins after 42

16* शुक्रशु सहिता योधास्तत्र तत्र महाबला ।
[D₂ s महाबल]

43 ^a) K₄ मन्त्रे, D₈ T₁ शस्त्रैः; D₈ अरि, G₁
M₃-s अस्त्रैः; M₁ s अस्त्र (for अस्त्रे) S₁ K₁-s
D₁ अस्त्रदुर्वर्षपौरुष, G₂ अस्त्रेषु वरपौ — ^c) K₄ D₈ G₅
आगमन्नो, D₈ आगमन्नो D₂ s Cv आ (Cv अ) गम
नमना कर्णं — ^d) S वंघ्र (for वन्धुस्) G₅ आत्वं
धिकेषु, Ca d आत्स्यि (as in text) D₈ ध्रुवमात्य
विकेपि च, Cv मन्थुनाम्यधिकेष्विव

44 G₁ 2.4.6 M om 44 — ^a) D₄ ह (for हि)
K₁-s D₁ (also as in text) T G₂ जेतुं (for राजस्)
D₈ सहिलोको रणे रा — ^b) K₄ s D₀₁ D₄ 1 s मना

वैशंपायन उवाच ।

तथा कर्णं युधि वरं कीर्तयन्तं पुनः पुनः ।
आशीविषवदुच्छ्रस्य धृतराष्ट्रोऽत्रवीदिदम् ॥ ४५
यत्तद्वैकर्तनं कर्णमगमद्वो मनस्तदा ।
अप्यपश्यत राधेयं सूतपुत्रं तनुत्यजम् ॥ ४६
अपि तत्र मृषाकार्षीद्युधि सत्यपराक्रमः ।
संभ्रान्तानां तदार्तानां त्रस्तानां त्राणमिच्छताम् ॥ ४७
अपि तत्पूरयांचक्रे धनुर्धरवरो युधि ।

E 7 :
B 7 :
K 7 :

(for भयात्). — ^a) D₁ सुमहद्, T G₃ स्मासुराद्
(for सुमहा) S₁ B D₈ यशा, K₄ -भये (for
भयात्) D₀₁ सर्वतस्तु महायशा — For 44^d, D₀₁
D₈ subst while, B₂ ins after 44

17* देवानिव यया विष्णुस्त्रायते महतो भयात् ।

45 K₄ G₅ om the ref — ^a) D₁ transp तथा
and कर्णं S₁ (before corr) सुता (for वर) B D₀₁ S
तथा तु सजय (G₁ s M 'ये) कर्णं (T G₃-s 'र्णे) — ^b)
K₅ D₀₁ D₈ 1 कीर्तयत; T G M₁ s कीर्त्यं (G₄ 'तं)
माने D₂ राजन्कीर्तयता पुन, M₃-s कीर्तयाने महौजसि
— After 45^{ab}, K₁ s D₀₁ D₄ 1 s ins

18* गावल्गणिं सजय तु शोकव्याकुललोचन ।

— ^a) B₁-s D₀₁ हव (for वद्) S अशीत (G₄ 'तीत,
M₃ s 'वीत, M₅ 'धीर) निव नि श्वस्य

46 Before 46, K₄ B D₀₁ D₀₁ D₁-s s S (except
G₅) ins धृतराष्ट्रं (resp धृतराष्ट्र) After the
ref, K₄ reads 47^d K₄ om 46^{ab} — ^a) B₂-s
यत्तु, D₂ s s यत्र (for यत्तद्) — ^b) K₅ D₄ 1 नो
(for नो) K₁ तथा (for तदा) — K₄ transp 46^d
and 47^{ab} — ^c) S₁ युधि पश्यत, K₁ अस्स्य प';
K₄ अप्यपश्यत; K₅ D₀₁ D₈ s अथ पश्य (D₈ 'श्य) त;
B₄ अपि प'; D₀₁ s अयाप; D₈ अमन्यत च, D₈
अन्यपश्यत, D₁ अप्यवत्स्यत Ca d olte अपश्यत (as
in text) S (G₃ damaged) अप्यरक्षस् राधेय — ^d)
S सूतपुत्रस्त्वनुत्यज

47 K₄ transp 46^d and 47^{ab} — ^a) D₀₁ अपि
तत्र; D₈ सहित न (for अपि तत्र) D₀₁ D₈ s [अ]
कार्षीद्, Cv कर्णं (for [अ]कार्षीद्) — ^b) D₀₁
(before corr as in text) D₂ G₅ कश्चि (for
युधि) — K₄ reads 47^d after the ref in 46
— ^c) S (except G₅) सभ्रान्तां, Ca d सभ्रान्तानां (as
in text) K₁-s G₃ तया (for तदा) — ^d) S₁

[10]

धनुर्धराणां प्रवरस्तदा वृषः ॥ २
हते तु मीप्मे रथसत्तमे परै-
निमज्जतीं नावमिवार्णवे कुरुन् ।
पितेव पुत्रांस्त्वरितोऽभ्ययात्ततः
संतारयिष्यंस्तव पुत्रस्य सेनाम् ॥ ३
कर्ण उवाच ।
यस्मिन्वृत्तिर्बुद्धिपराक्रमौजो
दमः सत्यं वीरगुणाश्च सर्वे ।

अस्त्राणि दिव्यान्यथ संनतिर्हीः
प्रिया च वागनपायीनि मीप्मे ॥ ४
ब्रह्मद्विपद्मे सततं कृतज्ञे
सनातनं चन्द्रमसीव लक्ष्म ।
स चेत्प्रशान्तः परवीरहन्ता
मन्ये हतानेव हि सर्वयोधान् ॥ ५
नेह ध्रुवं किंचन जातु विद्यते
असिल्लोके कर्मणोऽनित्ययोगात् ।

C 1 37
B 1 2 6
K 7 2 5

अथोपयात्; Ds 'न्वयात्, Ds अथो ययौ (for अथो
पायात्) Ś1 K (Ks om) B1 Dn2 D2 s s कर्षणो,
D4 -कईने, Ds -कईनौ, T G2 s घाती; M3 s
तापनो (for -कईनो) B2-s Dc1 D1 अथोपयायात्स
(B2 'यात् स) हसारिकर्षणो, Dn1 अथोपयात्तूर्णमरिप्रवर्हो
—^a) G4 damaged Ś1 तथा वृष; K4 तदा वृषा,
B Dc1 Dn2 D1 s T तदा वृष (D1 'प'); Ds तदानीं,
G1 s s M क्षितौ वृषा G2 धनुर्धराणा प्रवरोत्तमो वृषा.

3 Ks om 3 (cf v 1 2) Dc1 reads 3 on
marg (see m) —^a) Gs damaged M4 रथि (for
रथ) B2 यूथपे (for सत्तमे) Ś1 K2 s परै; S
(G4 damaged) तदा (for परैर्) —^b) G4 damaged
from नि up to the end of the stanza Ds निमज्जतो
(for 'ती') Gs [अ]ल्लवे (for [अ]ल्लवे) B2 तदा
(for कुरुन्) Ds निमज्जतो नावमिवाकुरुन्वै —^c)
Ś1 [s]भ्ययात्; K1 [s]लधात्; S (G4 damaged)
[s]भ्ययात् (for सभ्ययात्) K2 D1 1 s S (Gs
damaged) तदा (for तदा) —^d) = 1^d K2 निधा
रयिष्यस; K4 सतारयिष्यस; D1 1- संसारयिष्यस Ś1
K2 B (except B2) Dn D1 s s T G2 s s पुत्रसेनां
(for पुत्रस्य सेनाम्) — After 3, S ins

20* समृज्य दिव्यं धनुराततज्यं
स रामदत्त रिपुसहन्ता ।

बाणाश्च कालानलपुण्यकल्पा
तुलालयन्वाक्यमिदं बभाषे ।

[(L 1) Gs समृज्य M1 देव (for दिव्य) G1
आनतज्य — (L 3) T1 G2 s वायु, T2 Gs -सघ,
G4 सय, M2 (var l m) -सघ (for तुल्य) — (L
4) T2 उद्यावयन्, G2 विसाप, Gs मलाळ (for उद्याळ)]

4 T2 G2 s om the ref —^a) B2 (marg, by
corr as in text) तस्मिन्; Cd यस्मिन् (as in text)

Ks Dc1 सत्य (for बुद्धि) K1 D2 पराक्रमौजो, B2
'क्रमौजस'; D2 'क्रम च, Ds 'क्रमौजा, D7 'क्रमश्च
S यस्मिन्वृत्तिर्धर्मदमौ (G4 'मो) बल (G1 M2-s 'ल)
ही (Gs श्री) —^b) B1 s Dn2 Ds सत्य दमो
(by transp), B2-s Dc1 D1 सत्य स्मृतिर्, Dn1
दमश्च सत्य, D2 नय सत्य; Ds s तप सत्य D2 वीर्यं
(for वीर) S सत्य च दान च पराक्रम च (G1 s M1
s s [var l m] 'मश्च) —^c) G4 damaged Dn2
T G2 s अस्त्राणि (for अ') Ds [अ]ति (for [अ]थ)
M2 सनति Ds हि; S (G4 damaged) श्रीर् (M2 च
श्रीर्) (for ही) —^d) Ś1 प्रिया (for प्रिया च)
K4 अनया इति; Ks ह्यनपायि; B Dc1 Dn1 D1 s s
अनसूया च; Ds अनपायिनि D2 प्रिया च वा**नपा
यिनी च; D7 s प्रिया च वाचा (D7 'च) ह्यनपायिनी
च; S धीश्चापि मीप्मे नियता (G1 s M1 'ता) सदेव
(Gs 'वा)

5 ^a) Ds द्विपद्म D1 (before corr) s (marg
see m as in text) 1 कृतज्ञे (for 'ज्ञे) B2-s Dc1
सदा कृतज्ञे द्विजशत्रुघातके —^b) Dn2 D7 सनातने; T2
G1 s-s M1 s s तना, G2 सत्यमते; M2 सनातनाच;
Ca d सनातन (as in text) Gs चांद्रमसीव; Cd
चन्द्र (as in text) B1 Dc1 D1 T G2-s M2-s
लक्ष्मी, Cd लक्ष्म (as in text) —^c) K2 परवीर-
हता; D1 1 प्रसमीक्ष्य चैवं —^d) K4 om मन्ये हता
D2 हतान्येव B1-s Dc1 च (for हि) B2-s Dc1
D2 s श्रीरान् (for योधान्) S सर्वानन्यानामुरानथ
मन्ये

6 ^a) G4 damaged B2 Dc1 विद्यां; Ds विशे
(for विद्यते) —^b) N (Ś2 missing) लोके ह्य (Dc1
य)स्मिन्; G1 M2-s ह्यसिल्लोके; Gs अस्माहोके K4
M2 कर्मणा; Ca d 'णो (as in text) Ca cites
नित्ययोगो; Cd 'योगिनो —^c) = (var) 8 26 47^{ad}.

स्रयोदये को हि विमुक्तसंशयो
 भावं कुर्वीताद्य महाव्रते हते ॥ ६
 वसुप्रभावे वसुवीर्यसंभवे
 गते वसुनेव वसुंधराधिपे ।
 वसुनि पुत्रांश्च वसुंधरां तथा
 कुरुंश्च शोचध्वमिमां च वाहिनीम् ॥ ७
 संजय उवाच ।
 महाप्रभावे वरदे निपातिते
 लोकश्रेष्ठे शांतनवे महौजसि ।
 पराजितेषु भरतेषु दुर्मनाः
 कर्णो भृशं न्यश्वसदश्रु वर्तयन् ॥ ८
 इदं तु राधेयवचो निशम्य ते

सुताश्च राजंस्तव सैनिकाश्च ह ।
 परस्परं चुक्रुशुरार्तिजं भृशं
 तदाश्रु नेत्रैर्मुमुचुर्हि शब्दवत् ॥ ९
 प्रवर्तमाने तु पुनर्महाहवे
 विगाह्यमानासु चमूषु पार्थिवैः ।
 अथाब्रवीद्वर्षकरं वचस्तदा
 रथर्षभान्सर्वमहारथर्षभः ॥ १०
 कर्ण उवाच ।
 जगल्यनित्ये सततं प्रधावति
 प्रचिन्तयन्नस्थिरमद्य लक्ष्ये ।
 भवत्सु तिष्ठत्स्विह पातितो रणे
 गिरिप्रकाशः कुरुपुंगवः कथम् ॥ ११

—^a) Ks om. हि Cv as in text —^d) Ds युद्धः;
 Ca d भावं (as in text) B4 D1 Gs [आ]र्थ (for
 [अ]द्य) Dn1 महावले (for 'व्रते') K4 lacuna,
 D1 मृते (for हते) Cv as in text

7 ^b) B2 (marg as in text) s Dc1 वसुनां च (for
 'नेव') S1 Ks s Dn Ds s-s वसुंधराधिपा (Ds 'प');
 K1 'शान्तप'; Ks D1 'शान्तपा' —^c) Cv मित्राश्च (for
 पुत्राश्च) Ds s-s वसुंधरांस

8 Ds om the ref —^a) D2 s वसुदे (for
 वरदे) —^b) Ks B Dc1 Dn2 Ds लोकेश्वरे, Ds
 लोकत्रये, T Gs s-s 'ज्येष्ठे (for 'श्रेष्ठे') B2 s Dc1
 D2 s T Gs-s Ms-s [s]मिहौजसि (for महौ) Bom
 ed लोकश्रेष्ठे शास्त्रि चामिहौजसि —^c) B5 [र]प्रतरेषु,
 G1 M1 s [र]प्रतरेषु (for भरतेषु) Dn1 पराजिते भारव
 तावके बले —^d) T Gs-s पराजितो, G1 M1 s भृश
 कर्णो (by transp) K4 om भृश Ks निश्वसद्;
 T G1-s M1 s निश्वसन् (for न्यश्वसद्) D1 r कंड',
 Ds लोचन (for वर्तयन्) S1 कर्ण भृश श्वसदश्रु प्रवर्त
 यन्, Dn1 कर्णो भृश साश्रुकण्ठसदानीं, Gs पराजितो निव-
 सन्नश्रवत्तयन् (sio), Ms-s विनिश्वसन्नश्च च वर्तयन्वृषा

9 ^a) Ds om from इदं up to तु (in 9^a) Ks s
 B1-s Dc1 Dn1 D2 s-s च, Ds lacuna (for तु)
 Ks B5 Dn1 D2 s Gs निशम्य, K4 निशम्य ते (for
 निशम्य ते) —^b) Ds r s सुतास्तु Ks B5 Dn
 D2-s s सैनिकाश्च; S 'काश्च ये (for 'काश्च ह) —^c)

Dn2 Ds आर्तवद् (for आर्तिज) Ks Dc1 मुहुः, D4
 r s तदा (for भृश) T अश्रुजार्तिज; G1 s s M1 s-s
 अश्रु चार्तिज, G2 अश्रुरार्तिज (sio), Gs अश्रु चार्तिज,
 M2 अश्रु चार्तिज (for आर्तिज भृश) —^d) D1 हि
 (sio), D4 r s तथा (for तदा) Gs-s [आ]श्रु (for
 [अ]श्रु) B Dc1 D1 s च, Ds स (for हि) Dn1
 D4 r Ms s शब्द (for शब्दवत्)

10 ^a) S1 प्रवर्तयमाने, K1 D2 s-s प्रवर्तय'; Ds
 प्रवर्तय' Dn1 तुमले (for तु पुनर) Ks च (for तु)
 S महारवे तदा (for पुनर्महाहवे) —^b) S1 Ks s B2 s
 Dn2 विनाय', Ks s Ds विनय; D2 निर्मर्त्य'; Ds
 निवर्त्य' (for विगाह्य') Dn2 पार्थिवे, Ds सर्वश B5
 विगाह्यमानेषु धनुषु पार्थिवैः, Dn1 D4 r s प्रयोज्यमानेषु
 रथेषु पार्थिवैः (Dn2 'पुमानि'), Ds विनयमाने बहुभिश्च
 पार्थिवैः, S महारथानां (Ms-s तथा परेषां) च मुदे (T
 Gs s मुदा, Gs मुखे, Gs मदे) समुत्थिते (Gs 'मद्धिते')
 —^c) Dn1 कर्णोऽब्रवीद् (for अया) B5 Ds s धैर्य',
 Ds प्रहर्ष', T Gs-s धर्म (for हर्ष) B2 तथा वचो;
 B4 Dc1 तदा वचो (by transp) D2 s उवाच वीरो
 रुचिर वचस्तदा —^d) S नरर्षभ (Ms 'र्षभान्') (for
 रथर्षभान्) K4 महान् (for 'महा) Ks नरर्षभा
 (for 'रथर्षभ')

11 N (S1 missing) G4 s om the ref —^a) Ds
 प्रधावति; T Gs-s प्रधाविते; G1 प्रधापिते, Gs M
 प्रधाविते, Cd प्रधावयति (sio) —^b) Ds T2 Gs-s
 विचिन्तयन् K1 सम्यलक्ष्यये (for अथ लक्ष्ये). —^c)

निपातिते शांतनवे महारथे

दिवाकरे भूतलमास्थिते यथा ।

न पार्थिवाः सोढुमलं धनंजयं

गिरिप्रवोढारमिवानिलं द्रुमाः ॥ १२

हतप्रधानं त्विदमार्तरूपं

परैर्हतोत्साहमनाथमद्य वै ।

मया कुरुणां परिपाल्यमाहवे

बलं यथा तेन महात्मना तथा ॥ १३

समाहितं चात्मनि भारमीदृशं

जगत्स्थानित्यमिदं च लक्ष्ये ।

निपातितं चाहवशौण्डमाहवे

कथं तु कुर्यामहमाहवे भयम् ॥ १४

अहं तु तान्कुरुवृषभानजिह्मैः

प्रवेरयन्मसदनं रणे चरन् ।

यशः पर जगति विभाव्य वर्तिता

परैर्हतो युधि शयिताथ वा पुनः ॥ १५

युधिष्ठिरो धृतिमतिधर्मतत्त्ववा-

न्वृषोदरो गजशततुल्यविक्रमः ।

तथार्जुनस्त्रिदशवरात्मजो यतो

न तद्वलं सुजयमथामरैरपि ॥ १६

D₁ १ विवृत्त हि; D₅ 'स्तु नि, G₅ 'स्त्वपि D₁ G₂ मृषे; D₁ १ ४ भित्तौ (for रणे) —^d) D₀₁ लोक (for गिरि) K₅ 'प्रकार, G₅ प्रभाव (for 'प्रकाश') S परै (for कथम्)

12 ^a) T G₂-5 नरर्षभे; G₁ M रथर्षभे (for महारथे) —^b) K₅ B₅ S भूतलमास्थिते; D₁ १ ४ भूमिसमास्थिते —^d) B₅ G₅ M₅ [अ]नल; D₁ [अ]नल (for [अ]निल)

13 ^a) D₅ प्रमाण (for प्रधान) D₅ ४ आर्तमाकुल, S आर्त (T G₂ 'ति)मातुरं (for आर्तरूप) —^b) S₁ K₁-3 D₁ अनंतम् (for अनाथम्) S परैरभि (G₁ M₁-3 'पि; M₄ ४ 'ति)प्रसन्नमायवद्भुत —^d) S₁ B₁ D₅ G₂-5 transp यथा and तथा

14 ^a) D₅ ईहितं (for ईदृश) C_v as in text —^b) B₅ m ४ (marg as in text) 4 m D₀₁ C_v भारम् (for [अ]नित्यम्) D₅ G₅-5 M₅-5 C_v जह (for इव) D₀₁ हि, D₀₂ तु (for च) D₀₁ चितयन्, D₁ १ ४ लक्षयन् (for 'त्रे) G₁ M₁ २ जगत्स्थानित्यम (G₁ 'मि) हानुलक्ष्ये —^c) K₅ B₅ निपातिते D₅ आहव (for चा) S₁ K₁-3 D₁ 'शौडमा (S₁ K₂ 'सा)ह स' (for माहवे) C_v as in text —^d) D₁ १ न; D₅ च (for तु) B₅ (marg as in text), ४-5 D₀₁ ईदृशो (for आहवे) D₅ मृषा (for भयम्) S₁ K₁-3 D₁ कथं न कुर्यां च महाहवे (K₅ 'णवे) भयं, M₁-4 कथं तु कुर्याम महाहवे भय

15 ^a) K₁ वृषभान्; D₅ पुरुषर्षभान् (for कुरुवृषभ) D₅ महाहवे (for अजिह्मै) S अहं हि च कुरुवृषभ महाबल —^b) S₁ K₁ ४ B₅ 4 D₀₁ (before corr as

in text) D₀₂ D₅ Ca प्र (D₀₂ प्रा)वेशयन्, B₁ २ D₅ Cd प्रवेदयन्; B₅ प्राप्तेशयन्; D₂ प्रवेशये; D₅ प्रवे पयन्, D₅ विदारयन्; T G₂-5 प्रधावित, G₁ प्रसा दित, M₁ २ प्रसाधित, M₅-5 प्रयापित, Cap dp np प्रवेरयन् (as in text) K₅ D₅ सद्ने (for 'न) S₁ रणे रिपून्, B₅ रणोत्सवे, D₀₁ रणेचर; D₁ चरन्नणे (by transp), D₅ ४ वशे चर (D₅ 'रा)न्, S विचिंतयन् —^c) S₁ K₁ ४ D₁ मर्तिता, T G₂-5 वर्तये, G₁ M वर्तयन्; Cd वर्तिता (as in text) —^d) S₁ K₁ २ B₅ ४ शरैर् (for परैर्) D₅ जितो (for हतो) K₅ B₂-4 D₀₁ भुवि; B₅ (marg) रधि (for युधि) D₅ ४ शयनाय (for शयिताथ) S परैर्हत (T 'हि तै) स इव मवामि वा पुन

16 ^a) G₅ partly damaged K₄ D₄ ४ १ धृतमति; D₀₁ D₅ धृतिमति B₁ ४ D₀₁ T₂ G₄ सत्यसत्त्ववान्; B₂-4 T₁ सत्यसंधवान्; D₀₁ सत्यधर्मवित्, D₅ ४ धर्म- तत्त्ववान्; D₁ १ ४ धर्मसाधनो, G₁ M 'सत्त्ववान्; G₅ 'दाक्ष्यसत्त्ववान् (for धर्मतत्त्व) Ca d cite धृति (as in text) —^b) D₅ गजराज; G₁ M [S]युत गज (for गजशत) B₅ (marg as in text) मत्त (for 'तुल्य) —^c) B₁ T G₁ २ ४ M अय; G₄ अयो (for तथा) S₁ K₂ ४ D₁ 'चरार्जुनो (for 'स्मजो), S₁ यथा; K₅ B (B₅ marg as in text) D₀₁ D₀₂ D₂ ४ ४-४ युवा; G₅ damaged, G₅ जमो, Ca d यतो (as in text) —^d) G₅ damaged B₅ नैतद् (for न तद्) K₅ सजयम्, D₀₁ सुगमम् (for सुजयम्) B₂-4 D₀₁ D₁ २ इह (for अथ) G₅ न तद्वलं सजय मयामथामरै (sio)

17 ^a) K₁ [S]ययत्र (for यत्र) B₁ यत (for बले),

अश्वानग्न्यान्पाण्डुराभ्रप्रकाशा-

न्पुष्टान्स्तातान्मन्त्रपूताभिरद्भिः ।

तप्तैर्भाण्डैः काञ्चनैरभ्युपेता-

ञ्शीघ्राञ्शीघ्रं सूतपुत्रानयस्व ॥ २६

रथं चाग्र्यं हेमजालावनद्धं

रत्नैश्चित्रं चन्द्रसूर्यप्रकाशैः ।

द्रव्यैर्युक्तं संप्रहारोपपन्नै-

र्वाहैर्युक्तं तूर्णमावर्तयस्व ॥ २७

चित्राणि चापानि च वेगवन्ति

ज्याश्चोत्तमाः संहननोपपन्नाः ।

तूणांश्च पूर्णान्महतः शराणा-

चा^a) D₄ १ ४ दहामि मूर्ध्नि (for बद्धा सजालान्). K B₁₋₄ D₀₁ D₁ D₂ २ ५ ६ सजालां, D₂ सजालः T [अ]सजालां; G₁ M₁₋₃ सुजालां, G₅ सजालं (for "लान्") C₈ d cite लाजा B₅ चित्राणि चापानि च वेगवन्ति (= 28^a)

26 ^a) K₁ अश्वान्, D₅ चोड्यान्; G₈ अग्रान्, Cd अग्रान् (as in text) K₄ G₁ ४ ५ M₈ पाण्डुरा (M₈ 'वा')अ-; D₂ पाण्डुराभ-; D₅ पाण्डुरान्धु- M₅ प्रका- रान् (for "शान्" —^b) D₂ पुष्टांगस्तान् (for पुष्टा न्जातान्) B₅ कृष्णान्, D₅ हृष्टान् (for पुष्टान्) S वेद (for मन्त्र- —^c) D₄ १ ४ G₅ C₇ चित्रैर्, C₈ d चित्रैर् (as in text) —^d) S₁ शीघ्राञ्शीघ्रै, S शीघ्र शीघ्रान् (by transp)

27 D₅ om (hapl) 27 —^a) G₄ partly damaged D₅ हैम K₁ B₁₋₄ D₀₁ D₁ २ ६ G₁ मालावनद्धः; D₂ मालावुत्त च —^b) B₅ वज्रैश्च (for रत्नैश्च) K₂ चित्रैश्च, D₂ मिश्र (for चित्र) B₂ ४ D₀₁ D₁ सूर्य- चन्द्र- (by transp) S₁ K B₁ ५ D₀₁ D₁ ६-८ प्रकाश —^c) T₂ G₈ ४ दिव्यैर् (for द्रव्यैर्)

28 ^a) D₃ १ ४ चारुणि (for चित्राणि) —^b) D₁ १ संहनोप —^c) D₅ १ शरांश्च (for शराणाम्) S तूणानि पूर्णानि च वर्मवद्भिर् (G₅ ४ मर्मभिद्भिर्, G₅ मर्म वद्भिर्, M₈₋₅ बाणमुख्यैर्) —^d) K₄ ५ B₁₋₃ D₂ D₃ ५ ६ आसाद्य; D₂ आसृष्ट, D₅ असद्य, D₅ आसद्य (for आसज्य) T G M₁ ३ तत्रा, M₈₋₅ सुप्या; Cd गात्रा (as in text),

मासज्य गात्रावरणानि चैव ॥ २८

प्रायात्रिकं चानयताशु सर्व

कन्याः पूर्णं वीरकांश्च च हैमम् ।

आनीय मालामवबध्य चाङ्गे

प्रवादयन्त्वाशु जयाय मेरीः ॥ २९

प्रयाहि सूताशु यतः किरीटी

वृकोदरो धर्मसुतो यमौ च ।

तान्वा हनिष्यामि समेत्य संख्ये

मीप्माय वैष्यामि हतो द्विषद्भिः ॥ ३०

यस्मिन्नाजा सत्यधृतिर्धृतिष्ठिरः

समास्थितो भीमसेनार्जुनौ च ।

५१

29 ^a) K₁₋₃ D₁ प्रायात्रिकं, K₅ प्रयाणक; D₅ प्रायात्रिकं, G₈ प्रापात्रिक (for प्रायात्रिक) Cd प्राया त्रिकान्यानयत S (except M₈₋₅) चानय सर्वमाशु (for "ताशु सर्व) —^b) K₁ कल्प पूर्ण; K₈ कन्यापूर्ण, K₄ कात्या पूर्ण; B D₀₁ D₂ दह्ना पूर्ण, D₂ कन्या स्तूर्ण, D₂ D₅ ५ कन्यापूर्व, D₄ १ ४ कन्या लाजा, T G M₁ ३ पूर्ण कात्या; M₈₋₅ पूर्णा (M₅ 'र्णा') कात्या (for कन्या पूर्ण) C₇ वीरकांश्च च हैमम् S C₇ वीरा एव वीरकां तेषामांश्च अंसयोर्यं माङ्गल्यमित्यर्थः । S —^c) T G₂ ४ अवलोक्य, G₄ अपनीय (for अवबध्य) B₂₋₄ D₀₁ शीर्षे, B₅ चांग (for चाङ्गे) G₅ आनीकमवलोक्यचांगे (sio) —^d) S₁ प्रवादयत्वा (sup in स्वा)व-; K₁ M₈ ४ यत्वाशु; K₅ यत्वाशु, K₄ यत्तां वि, K₅ प्रवादयतां वि; B₅ प्रवादयत्वाशु, D₂ प्रवादयत्वाशु, T G₂₋₃ प्रवाद- यित्वा वि, G₁ M₂ २ ५ यित्वाशु D₄ जयाशु; D₅ जवान (for जयाय) K₄ B₅ D₅ ४ S (except G₂) मेरीं, D₂ D₄ १ मेरी

30 ^a) D₅ [अ]य (for [आ]शु). —^b) K₁₋₃ D₅ पुत्रो (for -सुतो) M₈₋₅ वा (for च) —^c) T G₂ M₈ सवे, G₁ ४ M₁ २ ५ सवे —^d) K₁ ३ मीप्मस्य, Cd मीप्माय (as in text) K₄ D₅ वैष्यामि, K₅ वैष्यामि, D₀₁ वै यामि, G₁ M₈₋₅ यास्यामि (for वैष्यामि) D₅ G₁ हते (for हतो) T G₂ ५ मीप्मो ययैपा (G₅ 'थेप्या')मि हतो द्विषद्भिः

31 With 31, of 8. 37 51 —^a) S यत्र (for यस्मिन्) D₅ १ धृतिर् (for -धृतिर्) —^b) B₁ समा

वासुदेवः सात्यकिः सृञ्जयाश्च-

मन्ये बलं तदजय्यं महीपैः ॥ ३१

तं चेन्मृत्युः सर्वहरोऽभिरक्षे-

त्सदाप्रमत्तः समरे किरीटिनम् ।

तथापि हन्तास्मि समेत्य संख्ये

यास्यामि वा भीष्मपथा यमाय ॥ ३२

न त्वेवाहं न गमिष्यामि तेषां

मध्ये शूराणां तत्तथाहं ब्रवीमि ।

मित्रद्रुहो दुर्वलभक्तयो ये

पापात्मानो न ममैते सहायाः ॥ ३३

संजय उवाच ।

स सिद्धिमन्तं रथमुत्तमं ददं

सकृवरं हेमपरिष्कृतं शुभम् ।

पताकिनं वातजवैर्हयोत्तमै-

र्युक्तं समास्थाय ययौ जयाय ॥ ३४

संपूज्यमानः कुरुभिर्महात्मा

रथर्षभः पाण्डुरवाजियाता ।

ययौ तदायोधनमुग्रधन्वा

श्रियो, Do1 'सीनो, Dn1 Ds 8 T G2 4 'स्थितौ, Ds यत्र स्थितौ, Ms-5 सुसनद्धौ (Ms 'द्धो) (for समा स्थितौ) D4 7 भीमसेनो यमौ (for 'नाहुनौ) T Gs तौ (for च) —^a) Ks यस्मिन्कृष्ण, Do1 Dn1 n2 (marg) Ds-5 8 Ms-5 सवासुदेव (for वासुदेव) Dn1 सात्यकि, G1 M1 2 सत्यक Ds सजयाश्च G2 5 वासु देव सृञ्जया (Gs सजय) सात्यकिश्च —^d) Ś1 यदजय्य, Dn1 Ds-5 7 8 तदजेय Ds महीपैः, Gs च सर्वे (for महीपैः) T G1-4 M यमौ पां (G1 प) चाला केकयाश्चैव सर्वे (G1 M1 2 'या हुर्जयाश्च, Ms-5 'या मत्स्यकाश्च)

32 = (var) 8 26 59 —^a) Ks न चेन्, B4 5 Ms तस्मिन्, T G2 8 8 तिष्ठेन्, G1 4 M1 2 Cv तिष्ठन् (for तं चेन्) K1 8 5 B2-4 Do1 D1 6 [s]भिरक्षते, Bs 'रतिष्ठेत् (sic), T G2 8 हि रक्षेत्, Gs 5 Cv [s]भिरक्षन् (for 'क्षेत्) — Ms om 32^b, M4 5 om. 32^b —^b) B1 Dn1 सदाप्रमत्त, Do1 'प्रवृत्त; T G1 2 M1 2 तथाप्रमत्त, Gs कथं प्र —^c) K1 तथा तं, Ks सथाति; Ds (before corr as in text) तथा नि (for तथापि) K2 हर्तास्मि (for हन्तास्मि) Ds तमेत्य (for स) T G M1 2 त वा हनि (G1 वापयि; M1 2 वा वधि)ष्यामि समेत्य सखे (T Gs 8 'ख्ये) —^d) B1 G1 2 5 M1 2 वा भीष्ममुखो; Do1 Ds 'मयो, T Gs 4 Ms-5 भीष्माभिमुखो (for वा भीष्म पथा) Cd cites भीष्मपथा (as in text) Ks पथाय सय; Ds 'पि चाहं; Ds 5 7 य चाहं (for 'पथा यमाय) Ś1 भीष्माय वैष्यामि ह्यो द्विषन्ति (= 30^d)

33 With 33, cf. 8 37 53 —^a) Dn2 T G2-5 न त्वेव चाह; Ms नरो चाह (for न त्वेवाहं) Ś1 B1 गमिष्यामि, D1 न गमिष्यामि, Ds नागमिष्यामि (for न गमि) Bs lacuna, Gs 5 येषां (for तेषां) Cv

as in text —^b) K4 B2-5 Do1 D1 7 M4 5 मध्य (for मध्ये) K4 5 Dn1 D1 6 7 8 कुरुणा, G2 शूरस् (for शूराणां) K4 Dn1 Ds सत्यमेवद्, Ks न वृथा, B Dn2 D1 Gs तत्र चाह, Do1 तत्र चाह; D1 8 तदह, D1 तदय, T G2-1 तच्च सर्व; G1 M तच्च सत्य (for तत्तयाह) —^c) Ś1 K1 4 5 D1 7 G2 मित्रद्रुहो; Cv 'द्रुहो (as in text) K4 5 Do1 Dn Ds 4 8 दुर्वलभक्तयो, Cv दुर्वलभक्तयो, Cd 'लभक्तयो (as in text) Ks B6 वै (for ये) Ks मित्रद्रुहो दुर्मणिष्यामि येषा —^d) Ds 7 नाम नैते, S मम न स्यु (for न ममैते)

34 ^a) K2 ससिद्धि, Ks B Do1 Dn2 D1 8 4 6-8 समृद्धि, T G1-8 M1 2 तं सिद्धि; G2 क सिद्धि, Gs वसिद्धि Ks पूर्व (for मन्त) Dn1 T Gs M4 5 transp रथम् and इह Ms रथ (for इह) —^b) K1 2 D1 T2 G1 8 4 M1 2 5 सुकृवर, K4 5 शुक्ला (Ks 'कु)वर K1 Dn2 Ds 4 6-8 परिष्कृत Ś1 K1-8 Ds 4 6-8 च, Dn2 हवे; D1 lacuna (for शुभम्) —^c) Ds 7 8 वायु (for वात) T G1-5 हयैर्युत (for हयोत्तमैर्) —^d) T Gs-8 स तै; G2 सम्यक् (for युक्त) Ks ध्वज (for ययौ) B Do1 जयाय स (for जयाय)

35 ^a) Ds T G2 8 5 स पूज्य, G2 सुपूज्य Do1 (before corr) बहुभिर् (for कुरुभिर्) Dn1 D2 5 महारथैर्; Gs महारथना (for 'रमा) —^b) K4 Dn1 D2 5 महारथ; Ks Ds नरर्षभ; Ds रथर्षभैर् (for 'भ) Ś1 पाण्डुरथासि (sup in जि)याता, Ks Dn1 Ds 8 पाण्डुरवाजियात (Dn1 'यता, Ds 'यायिन, Ds याना); K4 D2 पाण्डर (D2 'हुरि)वाजियान; B Do1 Dn2 D1 5 देवगणैर्येवैर्; Ds पाण्डवाजिजात; T G M1 2 4 5 पाण्डुरवाजिवाह (G1 M1 2 चाहन्), Ms पाण्डवो**वाह —^c) D1 om from तदा up to

यत्रावसानं भरतर्षभस्य ॥ ३५
वरुथिना महता सध्वजेन
सुवर्णमुक्तामणिवज्रशालिना ।
सदश्वयुक्तेन रथेन कर्णे
मेघखनेनार्क इवामितौजाः ॥ ३६

हुताशनाभः स हुताशनप्रभे
शुभः शुभे वै स्वरथे धनुर्धरः ।
स्थितो रराजाधिरथिर्महारथः
स्वयं विमाने सुरराडिव स्थितः ॥ ३७

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

३

संजय उवाच ।

शरतल्पे महात्मानं शयानममितौजसम् ।
महावातसमूहेन समुद्रमिव शोषितम् ॥ १

दिव्यैरस्त्रैर्महेष्वासं पातितं सव्यसाचिना ।
जयाशां तव पुत्राणां संभवां शर्म वर्म च ॥ २
अपाराणामिव द्वीपमगाधे गाधमिच्छताम् ।

शालिना (in 36^b) G₄ ययौ तदा योधमुद्रमधन्वा
— ^d) G₁ M₁ s भरतर्षभाणां; M₈ s (sup in)
कुरुपुंगवानां

36 Dr om. 36^{ab} (of v 1 35) — ^a) B₁-4 D₀₁
सुध्वजेन, G₈ laouna — ^b) D₀₂ सवर्ण K₅ -मुक्ता
फल (for 'मणि-') S₁ K₅ B₅ वज्रशालिना, K₄ B₄
s 4 D₀₁ D₀ D₂ s s रत्नशा (B₅ 4 D₀₁ 'मा') किना, B₅
D₄ s s -वज्रशोभिना (D₈ 'ना'); some S M₈₈
'शालिना — ^c) B₁ सदश्व — ^d) D₀₂ D₈ -स्वरेण
(for -खनेन) K₄ [अ]मितौजसा, G₁ M [आ]बभासे
T G₂-s मृधे (G₂ हृदे) घनेनार्क इवावभासे (T₁ 'बभासे',
G₈ 'बभासे', G₅ 'बुभासे')

37 ^a) D₈ हुताशन (for 'शनाभ') K₄ B₁ D₈ G₈
स हुताशनप्रभ (K₄ 'शु', D₈ 'शनाभे'); D₈ G₈ M₈
सुहुताशनप्रभे — ^b) K₄ s D₀₁ D₈-s s s जै (Dr जौ)
त्ररथे, D₀₁ वै सु (for वै स्व') D₀₂ सभान्वरे सौम्य
रथे धनुर्धरन् (sio), S शुभ शुभे सर्वधनुर्धरे (T G₂, 4
M₈ 'रो' रथे — ^c) D₀₁ G₈ स्थिरो, G₈ स्थिति (sio)
(for स्थितो) K₄ [s] पि राजा, D₈ [s] स्व राजा (for
रराज) S [अ]तिमृश (for [आ]धिरथिर्) S₁ स्वय वै;
D₀₂ D₈ महारथे, D₈ महारथा (for 'रथ') — ^d) T
G₈ 4 यथा (for स्वय) D₁ वर (for सुर-) D₁ अव
(for इव) M₂ स्थित G₈ यथा विमाने च सुराधिप
स्थित, G₈ 'ने वरसारथि' स्थित

Colophon S₂ missing — Sub-parvan B₁
द्रोणाभिषेक — Day of Droṇa's Generalship K₂

प्रथमो दिवस — Adhy name K₅ B₄ D₀₂ D₈ G₂
M₁ s कर्णनिर्याणं, B₅ s D₈ कर्णनिर्याण, D₀₁ कर्ण
निर्योर्ग — Adhy no (figures, words or both)
K₈ 4 B₅ D₀₁ D₀ D₂ s s S 2 (as in text).
— Sloka no D₀₁ 36, D₀₁ 37

3

~~36~~ This adhy is missing in S₂ (of v 1 7 1 1)

1 G₈ om the ref, ins श्रीकृष्णाय नमः before 1
— ^b) D₈ S अपराजित (for अमितौजसम्) — G₄ om
1st — ^c) D₀₂ S (G₄ om) -समुत्थेन (for -समू-
हेन) — After 1, K₅ (marg) B₅ D₂ s s ins

22* उत्थाय पृथिवीं गुर्वी पातितं सव्यसाचिना ।

उत्थाप्य वा मेरु लीलयाक्षिसम्भसि ।

[(L 1) K₅ B₅ उत्थाय (for 'य') D₄ सर्वा,
Dr laouna (for गुर्वी) Cv उत्थाय वाखिलामुर्वी (for
the prior half) B₅ प्रक्षिता, D₄ पातित (for
पातितं). — K₅ B₅ om line 2]

On the other hand, D₈ S ins after 1

23* उत्थाय वाखिलामुर्वी सर्वक्षत्रान्तक गुरुम् ।

[D₈ क्षत्रात्मक Cv otes post half as above]

2 B₅ reads 2^a-5^b on marg — ^a) B₅ D₀₁ महा-
त्मानं (for महेष्वास) — S₁ om. 2^a-3^b — ^c) K₈-s
B D₀₁ D₀ D₂ s s s G₈ Cv जयाशा S धातैराष्ट्राणां;

स्रोतसा यासुनेनेव शरौवेण परिप्लुतम् ॥ ३
महान्तमिव मैनाकमसद्यं भुवि पातितम् ।
नभश्च्युतमिवादित्यं पतितं धरणीतले ॥ ४
शतक्रतोरिवाचिन्त्यं पुरा वृत्रेण निर्जयम् ।
मोहनं सर्वसैन्यस्य युधि भीष्मस्य पातनम् ॥ ५
ककुदं सर्वसैन्यानां लक्ष्म सर्वधनुष्मताम् ।
धनंजयशरव्याप्तं पितरं ते महाव्रतम् ॥ ६
तं वीरशयने वीरं शयानं पुरुषर्षभम् ।

Cv तव पुत्राणां (as in text) — ^d) Ks B Doi Dn Ds ३.५.६ Gs समस्ता Ds transp शर्म and चर्म Ks ३ शर्व (for शर्म) T Gs वर्मण, Gs ४ वर्म न (for वर्म च) Cv cites शर्म and चर्म (as in text).

3 Śi om. 3^{ab} (cf v l 2) Bs reads 3 on marg — ^a) Ks ३ Ds १ T Gs अपराणाम् Ds अपा-
गमितमद्वीपम् — ^a) Ks ३ Dn Ds ३ ६ ८ श्रोतसा Bs
Doi Ds T Gs ४ यासुनेनेव (Gs 'नै*') — ^d) Ks-3
Dns Ds ३ ४ शरौवेण; Gs *रो येन

4 Bs reads 4 on marg — ^a) Ds repeats from
महा up to सद्य (in 4^b) after 5^{ab} Ks महाभैरिव,
Bs-4 Doi-Ds महद्वेणेव, Ds हृद्वेणैव च; Ds हृद्वेण
मिव (for महान्त*) — ^b) Ks प्रसद्य, Bs असक्य,
G1 M अहार्य Dn1 Ds ३ ५ महावीर्य निपातिव; T
Gs ५ अहार्यमिव (Gs 'मपि' पातित (Gs तौ), Gs
अण्वे विनि, Gs आहार्यमिव पा — Ds ५ om 4^d-5^a
— ^d) T Gs-३ शक्रस्य (Gs 'स्यै') वासुतं हत

5 For the repetition in Ds, of v l 4 Ds ५
om 5^a (of v l 4) Bs reads 5^{ab} on marg
— ^a) Bs Doi (before corr as in text) शतक्रतुम्;
Dn1 'क्रतुर' (for क्रतोर) — ^b) Bs शक्रेण (for
वृत्रेण) Ks Doi Dn Ds ४-७ निर्जित (for निर्जयम्)
B सहस्राक्षस्य वुजं (G1 M निर्ज, Gs निर्द)य — ^a)
Ks -सैन्यानां; Dn1 Ds-३ S लोकस्य (for -सैन्यस्य)
— ^d) G1 M ३ ४ ५ भीष्मनि (for 'स्य' Ds चातनं
(for पा) T Gs-३ Ms युधि भीष्म निपातिव

6 Bs om 6^b — ^b) Dns लक्ष्यं (for लक्ष्म) Śi
Ks Doi अनुवृत्तां (for 'व्रतम्) — ^a) Ks B Doi
Ds शरिर (for शर) — ^d) Bs मे (for ते) Bs
पातिव तु महाव्रतं; Ds S वृद्धं कुरुपितामहं

7 ^a) Dn1 सुस; Ds श्रेष्ठ; S श्रेष्ठे (for वीर)

भीष्ममाधिरथिर्दृष्ट्वा भरतानाममध्यमम् ॥ ७
अवतीर्य रथादातो वाष्पव्याकुलिताक्षरम् ।
अभिवाद्याञ्जलिं वद्ध्वा वन्दमानोऽभ्यभाषत ॥ ८
कर्णोऽहमस्मि भद्रं ते अद्य मा वद भारत ।
पुण्यया क्षेमया वाचा चक्षुषा चावलोकय ॥ ९
न नूनं सुकृतस्येह फलं कश्चित्समश्नुते ।
यत्र धर्मपरो वृद्धः शेते भुवि भवानिह ॥ १०
कोशसंजनने मन्त्रे व्यूहप्रहरणेषु च ।

C 7 10:
B 7 3 1
K 7 3 1

— ^b) Ms पुरुषर्षभ Dn1 तथैव च नरर्षभ — ^a) Ks
Dn1 Ds ५ तूर्णम् (for भीष्मम्) Ds T Gs-३ कर्णस्य
तिरथ इ (Ds 'धिरथिर्' ; Gs 'तिरथिर्' दृष्ट्वा, G1 M कर्ण
स्वाधिरथिर्दृष्ट्वा — ^d) Ks कौरवाणां; Ks Dn1 Ds T1
G1 भारताना Ks Dn1 Ds ३ ४ ७ ८ S पितामह, B
Doi Dn1 Ds ६ महाद्युति (Ds 'ति') (for नमस्यमम्)

8 ^a) Ks Dns तूर्ण; Ds कर्णो (for आतो) S
प्रकथ्य स रथातूर्ण — After 8^a, Ds S ins
24*

शोकमोहपरिप्लुत ।

पदयामेव जगामातो

[(L 1) Gs 'प्लुत — (L 2) G1 M ३ [अ]य गत्वातो
(G1 'थो); Gs [अ]तिक गत्वा, Ms-३ तु गत्वाथो (M4
'तो, Ms 'थो)]

— ^b) Ks ३ Dns Ds वाष्पव्याकुलितेक्षण (Ks 'ण);
Bs ३ Doi G1 M 'पर्याकुलेक्षण, Bs 'व्याद[ज]मिता
क्षर; Dn1 Ds ३ ५ T Gs-३ 'व्याकुललोचन — ^a)
Dns अभिवद्य Doi मूर्धा; Dn1 Ds-३ ४ ८ S कृत्वा
(for वप्रा) — ^d) Ks ३ ४ Dns Ds ४ Gs M4 वद्य
मानो; Dn1 भीष्म कर्णो Ks [s]त्यभाषत

9 ^b) Ds G1 ६ M मां (for मा) Śi K B Doi
Dns Ds ३ ६-८ वद मामपि (Ks Bs-4 Doi मामसि; Ks
मानो हि; Ks मामिह, Bs Ds मामिति भारत; Dn1
विद्धि मामपि मां, Ds वद मामभिभाषत; Ds वद
मानोपि भारत — ^a) Bs सौम्यया (for पुण्यया) B
(except Bs) Dn1 Ds Gs क्षेम्यया — ^d) Ks Bs मां
वि (for याव) Dns भजमान विलोकय

10 ^a) Ks कृतं (for नून) — ^a) G1 M नित्य
(for वृद्ध) — ^d) Śi भवाक्षरा; Ks भवादुर; Ks ३
'व्या'; Ks Bs निपातिव; Ks Dn1 Ds ३ ४ भवान्भ
सन्; Ds 'मपि, Ds भवांस्तु यत्; Ds भवान्दृष्ट्वा; Ds
भवांश्चनन्, Ds भवां धनन्; Gs भवा** (for भवानिह).

नाथमन्यं न पश्यामि कुरूणां कुरुसत्तम ॥ ११
 बुद्ध्या विशुद्धया युक्तो यः कुरुंस्तारयेद्भयात् ।
 योधांस्त्वमप्येव हित्वा पितृलोकं गमिष्यसि ॥ १२
 अथ प्रभृति संकुद्धा व्याघ्रा इव मृगक्षयम् ।
 पाण्डवा भरतश्रेष्ठ करिष्यन्ति कुरुक्षयम् ॥ १३
 अथ गाण्डीवघोषस्य वीर्यज्ञाः सव्यसाचिनः ।
 कुरवः संत्रसिष्यन्ति वज्रपाणेः रिवामुराः ॥ १४

अथ गाण्डीवमुक्तानामशनीनामिव खनः ।
 त्रासयिष्यति संग्रामे कुरुनन्यांश्च पार्थिवान् ॥ १५
 समिद्धोऽग्निर्यथा वीर महाज्वालो द्रुमान्दहेत् ।
 धार्तराष्ट्रान्प्रक्षयन्ति तथा बाणाः किरीटिनः ॥ १६
 येन येन प्रसरतो वायव्यग्री सहितौ वने ।
 तेन तेन प्रदहतो भगवन्तौ यदिच्छतः ॥ १७
 यादृशोऽग्निः समिद्धो हि तादृक्पार्थो न संशयः ।

11 ^a) K₂ शोका, K₈ Dn₁ D₁ शोक-, B₁₋₈ Dc₁ कोष, Dn₂ इरि, G₅ damaged (for कोष) G₅ *जनने (for सज्) B₁₋₈ ५ मन्त्रे, T G₅ ४ मन्त्र (for मन्त्रे). S₁ शोकसजनन मम, D₄ १ कोशलसजनने शक्ये — ^b) B (except B₅) Dc₁ D₈ व्यूहे, Dn₂ व्यूह (for व्यूह-) S₁ K₈ D₁ ५ ५ व्यूहसजननेष्वपि (S₁ D₁ 'नेषु च, K₈ 'ने तथा); K₁ D₁ १ व्यूहसंरक्ष णेषु च (K₁ न), K₂ शोकसजननेषु च, K₄ मूढसदर णेषु च, K₅ व्यूहसंवलनेषु च, Dn₁ 'सभरणेषु च, G₅ damaged — ^c) K₄ ५ B (except B₈) Dn D₁ ४-५ अद्य (for अन्त्यं) K₄ B₈ प्रपश्यामि, D₈ न पश्याम S नाहमन्यं प्रपश्यामि — ^d) B₁₋₄ Dc₁ -युंगव, D₄ १ -सत्तम (for 'म).

12 ^a) S₁ युद्धे (for युक्तो) — ^b) S₁ K₁ २ D₈ ५ त्रायते, Dn₂ D₄ १ त्रायते (for तारयेद्) D₁ कुरूणा त्रासते भयात् — ^c) T G₅ ४ सोसांस, G₁ M यौधास; G₂ सर्वास (for योधांस) K₂ त्व सङ्गवे, Dn₁ D₁ ३ उपह्वे; D₅ उपह्वते, D₇ त्वामह्वे (for त्व) Cd oites अह्वे (as in text) K₄ B Dc₁ Dn₂ D₈ Cvp योधांसु (D₈ 'श्च) बहुधा (K₄ B₅ 'शो) हत्वा (B₂₋₄ Dc₁ Cvp मित्वा) C_v as in text — ^d) K₄ प्रिय, Dn₂ पित्र्य (for पितृ-) D₄ १ लोकात् (for लोकं) K₄ ५ Dc₁ Dn₁ D₄ ५ गमिष्यति

13 ^b) B₅ सिद्धा (for व्याघ्रा) — M₈ ४ om (hapl) 13^{cd} — ^d) D₈ कुल (for कुरु)

14 ^a) K₂ क्षमि (for अथ) S घोषेण (for -घोषस्य) — ^b) K₁ ३ सन्नमिष्यति, B₂ विद्रवि, B₈ ४ Dc₁ वित्रसि, Dn₂ M₈ सन्नमिष्यति (M₈ 'प्य) ति; D₈ सममिष्यति, G₂ सन्नसलेव — ^d) D₈ १ ३ S वज्रघोषाद्, D₈ सहस्राक्षाद् (for वज्रपाणेर्) B₂₋₆ Dc₁ गाव सिद्धस्वनादिव

15 ^b) B₅ D₈ स्वना. Dn₁ शराणां सुमहासन्न — ^c) K₁ ३ आसयिष्यति; B₁ ५ D₈ त्रासयिष्यति, D₈

असयिष्यति B₂₋₄ Dc₁ D₁ बाणाना (for संग्रामे) S निपात शरधाराणा — ^d) S कुरुंस्त्रासयिष्यति

16 ^a) D₈ समुद्धो (for समिद्धो) Dn₁ महाज्वालो (for यथा वीर) S अग्नेरिव समि (G₄ 'सु, G₅ 'सु) दस्य — ^b) Dn₁ यथा वीर (for महाज्वालो). K₅ द्रुमान्गुरुन्, B₂ ३ Dc₁ वन दहेत्, Dn₁ D₁ ३ महानुमान् (for द्रुमान्दहेत्) S महा (G₁ M₈-५ यथा) ज्वाला वने द्रुमान् — ^c) K₄ स्वक्षयति; Dn₂ तु घ'; D₈ च घ', D₄ ३ हनिष्यति, D₇ दहिष्यति — ^d) G₂ महा (for तथा)

17 ^a) K₁ वने वने (for येन येन) D₂ ३ ५ प्रच रतो; S प्रवह (G₄ damaged, M₈ ५ [sup lsn] 'हर) ति — D₁ om (hapl) 17^{bc} — ^b) D₂ ५ वायव्यि. K₁ सहितो S वायुरस्मिन् (G₅ M 'सि म) हावने — ^c) K₅ B₄ D₇ प्रदहतौ, T G₂ ५ M₁-३ प्रदहति, G₂ प्रम वति, G₅ ४ M₄ ५ प्रवह (M₄ ५ [sup lsn] 'हर) ति — ^d) K₁-३ D₁ यदच्छया, Dn₁ D₁ १ ३ यदीच्छत K₄ B Dc₁ Dn₂ मूरिगुल्मवृण्णुमान्, S भगवान्वायुत्वे जसा

18 ^a) K₅ D₇ ३ G₁ ३ ४ M यादृगग्नि. B₂ ४ Dc₁ D₂ समुद्धवस; Dn₁ D₈ ५ समिद्धसु; Dn₂ D₈ समुद्धो हि K₂ यादृशो हि समिद्धोऽस्मिन्. — ^b) K₂ तादृग्वतो; Dn₁ 'शो वै, D₂ ३ ५ 'शोसौ (for 'कपार्थो) Dn₁ D₁-३ ५ S धनजय (for न संशय) — After 18^{ab}, T G₂-५ ins

25* तादृगेव हि कौन्तेयो द्वाभिरिव पर्वते ।

[T₁ G₂ वर्धते (for पर्वते)]

— K₁ ३ om (hapl) 18^{cd} — ^c) S₁ K₃ नरक्षेष्ट, G₁ M₁ ३ 'व्याघ्रस् (for 'व्याघ्र) — After 18, S ins

26* निर्दहन्त्वमनीकानि प्रवक्ष्यति जनार्दन ।

[T G₂-४ निर्दय त्वद्, G₅ 'हेत्वद्- (for 'हन्तम्) T G₂ ४ प्रवक्ष्यति, G₈ प्रवक्ष्यति, G₅ प्रवक्ष्यति]

यथा वायुर्नरव्याघ्र तथा कृष्णो न संशयः ॥ १८
 नदतः पाञ्चजन्यस्य रसतो गाण्डिवस्य च ।
 श्रुत्वा सर्वाणि सैन्यानि त्रासं यास्यन्ति भारत ॥ १९
 कपिध्वजस्य चोत्पाते रथस्यामित्रकशिनः ।
 शब्दं सोढुं न शक्यन्ति त्वामृते वीर पार्थिवाः ॥ २०
 को ह्यर्जुनं रणे योढुं त्वदन्यः पार्थिवोऽर्हति ।
 यस्य दिव्यानि कर्माणि प्रवदन्ति मनीषिणः ॥ २१

अमानुषश्च संग्रामरूपम्बकेन च धीमतः ।
 तस्माच्चैव वरः प्राप्तो दुष्प्रापश्चाकृतात्मभिः ॥ २२
 तमद्याहं पाण्डवं युद्धशौण्ड-
 ममृष्यमाणो भवतानुशिष्टः ।
 आशीविपं दृष्टिहरं सुधोर-
 मियां पुरस्कृत्य वधं जयं वा ॥ २३

C 7 11
B 7 3
K 7 3

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

19 ") Ks निनद; Dn1 D2 s निर्धोष (D2 'व')
 (for नदत) — ") S1 K1-s B1 D1 स्वतो, Dn1
 धनुषो, Dn2 स्वतो, D2 रणितं; Ds स्फुरतो, Ds
 (by corr) रसनं (for 'तो) & Cd (reading
 वमत) शब्दं कुर्वत । & — ") Ks transp सर्वाणि
 and सैन्यानि S भूतानि (for सैन्यानि) — ") B2
 कौरव (for भारत) D2 s त्रासयि (D2 'मे'प्यति भारत,
 S चित्रसय (Gs 'सति, Gs 'स्यत्य)मितीजस (Gs 'सा)

20 ") B2 संपाते; D01 होत्यास; Dn1 चोत्पातो;
 Dn2 चात्पाते; D4 र चान्यानि; T G2-s M2 चापस्य;
 G1 M1-4, s (sup 122) चोपाते (for चोत्पाते) — ")
 K1 B1-s s D2 s -कर्वण, - K2 s D1 s -कर्वण; D01
 Dn1 D4 कर्होन, Ds -कर्वण, Dr s कर्होन, G2
 damaged S1 रथस्यामित्रकेशस — ") T G2-s सर्व
 (for वीर)

21 ") B1 Dn1 रणे सोढुं; B2-4 D01 D2 योचयितु,
 Gs रणे योढु — ") G2 त्वामृते (for त्वदन्य)

22 ") K1 s s B (except B2) D01 Dn2 D2-7
 अमानुषैश्च; D1 मानुषाश्च स, T G2-4 M1 s अमानुषं
 च Cd cites अमानुषै K4 B1 s s Dn2 D2-4 r T
 G2 समाम; D01 मे, Ds 'मेस — ") A few MSS
 त्रयबकेण K4 s B2 Dn1 D4 s s G1 s M च चीमता,
 B2 s (marg) s D01 Ds महात्मना D2 वासहेतुरधीमता
 — ") K2 s B D G2 वरं (for वर) B2 Ds प्रास;
 Dn1 D2 प्रासिद्, G1 M लब्धो — ") K2 s B D01
 D4 s-8 दुष्प्रापम्, Dn1 D2 s दुरापम्; Ds दुष्प्राप्यम्
 (for पश्) S1 K2 योद्धतात्मभि, K1 s D1 योद्धता,
 K2 s B D01 Dn D2-8 अकृता (for योद्धता)
 — After 22, N (S2 missing) ins

27* कोऽन्य शक्नो रणे जेतु पूर्व यो न जित सूरै ।
 जितो येन रणे रामो भवता वीर्यशालिना ।
 क्षत्रियान्तकरो धोरो देवदानवपूजित ।

[(L 1) Ks कोस्ति, Ds नान्य (for कोऽन्य) K1
 जनित, Ds निजितस् (for न जित) Ks B D01 Dn1
 D2 s त्वया; Ds [s]हरे (for सूरै) K4 पूर्वो नु जित-
 स्त्वया (for the post half) — After line 1, B
 (except B1) D01 Dn1 ins

28* पाण्डुपुत्रो बलकापी मापयेन च रक्षित ।

[D01 Dn1 रण (for बल)] "

— (L 2) B2 यो न पुरा (for येन रणे) Ds बाहु (for
 वीर्य) — (L 3) K4 Dn2 Ds रामो, B2 s D01
 रौद्रो (for धोरो) K2 सैवित, B2 Dn1 दर्पहा (for
 पूजित)]

— Dn cont

29* सोऽन्यथा निहत शेते शरै प्रोत शिखण्डिना ।

[Dn1 सोय निहित (slo) शेते (for the prior half),
 and प्राप्त (for प्रोत)]

23 ") K4 तमद्याह च; Ds त दुःसह, Ds तम
 याह; S (except Gs) अहं ह्ये (M2 न्ये)क (for तम
 द्याह) — Ds reads 23¹ twice — ") K2 आसृज्य-
 Ks-s B Dn1 (marg) Dr आनुशिष्ट; Dn2 [अ]नुसृष्ट;
 Ds [अ]नु पृष्ठत् (for [अ]नुशिष्ट) — ") Dn1 D2 s. s.
 r s दृष्टिहर्ण (Dr 'हरण), S 'विष (for 'हर) B2 D01
 ययोर्म, S ययोरा (for सुघोरम्) — ") Ks transp
 वधं and जयं K2 D2-4 s-8 धनंजयं; Ds धनं जयं
 (for वध जयं) Ds त; D4 r s हि (for चा) K4
 धूर क्षणेनात्र बलाभिहत; B D01 D1 धूरं शक्या (D01

४

संजय उवाच ।

तस्य लालप्यतः श्रुत्वा वृद्धः कुरुपितामहः ।
 देशकालोचितं वाक्यमब्रवीत्प्रीतमानसः ॥ १
 समुद्र इव सिन्धूनां ज्योतिषामिव भास्करः ।
 सत्यस्य च यथा सन्तो बीजानामिव चोर्वरा ॥ २
 पर्जन्य इव भूतानां प्रतिष्ठा सुहृदां भव ।

श्लाघ्याभ्यस्तबलाद्धि (Bs 'वत नि' हतुः; Dn1 शूरं शक्या
 भ्यस्तबला जय च, Dn2 शूरं स्वरक्षणे शस्तबलाभिहतुं, S
 शक्याभ्येन (Ms-s 'म्यहं' ह्य (T G1 ± ह्य) स्तबलेन हतु

Colophon om in B1 (Ss missing) — Sub-
 parcan B1 द्रोणाभिषेक — Day of Drona's Gene-
 ralship Ks प्रथमो दिवस — Adhy name Ks
 कर्णविलापः Ds भीष्मकर्णसमागमः; G1 M1 2 भीष्म-
 दर्शन — Adhy no (figures, words or both) Ks
 D1 2 5 Dc1 Ds 3 S 3 (as in text) — Sloka no
 Dc1 25, Dn1 23.

4

This adhy is missing in Ss (of v 1 7 1. 1)
 1 Dn1 repeats 1^a-2^b after App I (No 2)
 —^a) Ks प्रलपत, Dn2 लालपत B Dc1 D1 T
 G2 2 5 तस्य लालप्यमानस्य —^b) K1-3 5 B Dc1 D1
 2 5 5 कुरुवृद्ध (Ds 'वृद्ध' (for वृद्ध कुरु) —^c) S1
 Ks Bs Dn D2-4 7 5 कालोत्तर, K1-3 'पमः; Ds
 'द्यतं, Ds 'तम (for 'चित्तं) Ds वाचा, Gs पुण्यं
 (for वाक्यम्) —^d) B2 D1 प्रीति (for प्रीत)
 Ds 1 5 S भीष्म शासनवोब्रवीत् — After 1, Ds 1 5
 ins a passage given in App I (No 1)

2 For the repetition of 2^{ab} in Dn1, of v 1. 1
 Before 2, Ds ins भीष्म उ' —^a) Ds damaged
 —^b) K1-3 D1 सैन्यस्य (for सत्यस्य)

3 ^b) Ks Dn1 Ds 6 T G1 2 4 5 M भवान् (for
 भव). Cd otes प्रतिष्ठा (as in text) Gs सुहृदा
 प्रहृष्टा महान् —^a) Ds damaged S1 Ds स्वां नु,
 Ks स्वनु, Dn1 D1 8 स्वोप, Ds चोप (for स्वानु)
 —^d) Ds 1 5 S स्वाहु (T Gs 4 'प' वृक्षमिवोद्भजा
 — After 3, N (except Ds 1, Ss missing) ins

30* मानहा भव शत्रूणां मित्राणां नन्दिवर्धन ।

बान्धवास्त्वानुजीवन्तु सहस्राक्षमिवामराः ॥ ३
 स्वबाहुबलवीर्येण धार्तराष्ट्रप्रियैषिणा ।
 कर्ण राजपुरं गत्वा काम्बोजा निहतास्त्वया ॥ ४
 गिरिव्रजगताश्चापि नम्रजित्प्रयुखा नृपाः ।
 अम्बघ्नाश्च विदेहाश्च गान्धाराश्च जितास्त्वया ॥ ५
 हिमवदुर्गनिलयाः किराता रणकर्कशाः ।

कौरवाणां भव गतिर्यया विष्णुर्दिवौकसात् ।

[(L 1) Ds सर्व (for भव) K1 नद, B1-4 Dc1
 मान (for नन्दि-) Ds सुहृदानदवर्धन (for the post
 half) — (L 2) Bs तु भगवान्, Dn1 भवान्नेता (for
 भव गतिर्)]

4 ^b) Dc1 हितैषिणा, Dn2 T G2 जयै* (for प्रियै*)
 —^c) Bs राजपुरी —^d) Ds partly damaged S1
 D1 T2 काम्बोजा K1 निहितास्, Ks विहितास्, B
 Dc1 Dn2 Ds T G2 निर्जितास् (for निहितास्)

5 T G2-5 om 5-6 —^a) Ds damaged Bs
 D1 5 गताश्च (for गताश्च) —^b) S1 Ks Dn1 Ds 5
 रया, Ks Dn2 Ds 5 तथा; B1 स्वया, Bs नृपान्;
 G1 M रणे (for नृपा) Ds 1 5 राजन्यप्रमुखान्त्रणे
 —^c) Dn2 (marg) सदा मत्ता (for विदेहाश्च) —^d)
 Ds 1 5 निर्जितास् (for च जितास्) Ds तथा (for
 स्वया). — After 5, Ds 1 5 ins

31* तथातिबलवान्राजा जरासंधोऽद्भुतोपम ।

समरे समरश्चावी न स्वयाम्यधिको रणे ।

[(L 1) Ds damaged from जा up to पम. Dr
 [S]द्भुतोपमा (for ऽद्भुतोपम)]

6 Dn1 T G2-5 om 6 (for T G2-5, of v 1 5)
 —^a) Ds partly damaged —^d) S1 यया (for स्वया)
 Ds गिरा (for पुरा) B (except Bs) Dc1 G1 M
 स्वया कर्णे पुरा कृता (B1 कृता पुरा); Ds 1 5 स्वयैकेन
 रणे जिता — After 6, Ks 5 B Dc1 Dn2 D1 3 4 5-8
 G1 M ins

32* उत्कला मेकला पौण्ड्रा कलिहान्धाश्च सयुगे ।

निपादाश्च भ्रिगताश्च बाह्लीकाश्च जितास्त्वया ।

[(L 1) Ks मेकला (for मेकला) Ks पुत्रा, Ds
 प्रौढा, Ds गोपा (for पौण्ड्रा) G1 M पुष्कला मेक (G1
 'च' ल पुत्रा (for the prior half) Ds कलिगोदाश्च, Ds

दुर्योधनस्य वशगाः कृताः कर्णं त्वया पुरा ॥ ६
तत्र तत्र च संग्रामे दुर्योधनहितैषिणा ।
बह्वश्व जिता वीरास्त्वया कर्णं महौजसा ॥ ७
यथा दुर्योधनस्तात सज्ञातिकुलबान्धवः ।
तथा त्वमपि सर्वेषां कौरवाणां गतिर्भव ॥ ८
शिवेनाभिवदामि त्वां गच्छ युध्यस्व शत्रुभिः ।

अनुशाधि कुरुसंख्ये धत्स्व दुर्योधने जयम् ॥ ९
भवान्पौत्रसमोऽस्माकं यथा दुर्योधनस्तथा ।
तवापि धर्मतः सर्वे यथा तस्य वयं तथा ॥ १०
यौनात्संबन्धकाहोके विशिष्टं संगतं सताम् ।
सद्भिः सह नरश्रेष्ठ प्रवदन्ति मनीषिणः ॥ ११
स सत्यसंगरो भूत्वा ममेदमिति निश्चितम् ।

'गोदाक्ष', Ds 'गोधाक्ष', Gs Ms s 'गोदाक्ष', Ms-s 'गोदाक्ष'
— (L 2) Ds त्रिवर्गाक्ष (for त्रिगर्ताक्ष) Some MSS
वाहोकाक्ष Dr s त्वया जिता (bv transp)]

7 Ś1 K1-s Ds s om 7 Dn1 repeats 7 after
12 T1 Gs read 7^{ab} twice —^a) Dn2 ते सर्वे (for
संग्रामे) —^b) Dn1 बह्वश्वामितौजस —^c) Ks B1 s
हता वीरास्व; Ks जिता वीर; Dn2 Ds s हता वीर (for
जिता वीरास्व) Dn1 जिता वीर त्वया कर्ण, Ds १ सर्वे
त्वया जिता कर्ण, S सहवो निर्जिता कर्ण —^d) Ds १
महौजस (for त्वया कर्ण) Ks s Bs Dn2 Ds s s
[अ]मितौजसा (Ds s 'स') (for महौ) Dn1 दुर्योधन
हितैषिणा; S स्वयार्णवसमौ (Gs 'महौ') जसा — After
7, Ds १ s (Dn1 after the second occurrence of 7),
ins a passage given in App I (No 2) There
after, Dn1 repeats 1^a-2^b and ins 33*

8 Gs om. (hapl) 8^a-10^a Before 8, Dr ins
भीष्म उ —^a) Bs जीवेत् (for तात) —^b) K1 Ds
सज्ञाति Bs सकुलज्ञातिर्बाधव — Ks s ins after
8^{ab} Dn1 after the second occurrence of 1^a-2^b

33* क्षेमं विन्दति सर्वत्र शत्रुहानिं च विन्दति ।

—^a) Bs जय (for अपि) Ks Dn1 Ds तस्मात्
(for सर्वेषां) Ś1 तथा भारत तस्मात्सर्व, Ks s तथा
कुरु समजानां —^d) Ds १ कुरुणां दु (for कौरवाणां)

9 Gs om. 9 (of v 1 8) —^a) Ks Dn2 Ds
[अ]पि (for [अ]भि-) Ks Gs s s M त्वा (for त्वा)
—^b) Ds गत्वा (for गच्छ) Ds शक्ति (for
शत्रुभिः) —^c) Ds अनुशास्व; Dr 'शास्व'; S (Gs
om.) 'शास्व' (for 'शाधि') Ds १ s चान्यान्, Ds
S (Gs om) सर्वान् (for संख्ये) —^d) Ś1 रक्षयन्;
Ks राजन्; Dn1 Ds s दास्यन्; Dn2 वद; Ds
धास्यन्; Ds १ [अ]धत्स्व, Ds धास्व (for धत्स्व)
Ds १ s Gs M अ (Ms s [sup ins] च) श (for
जयम्) Ks s निमग्नानय (Ks 'व') सागरे; Ks (inf
ins) *** दुर्योधने जय — After 9, Ks ins

34* तथा कुरु मनुष्येन्द्र यथा दुर्योधने जयम् ।

10 Gs om 10^a (of v 1 8) —^a) Ś1 (before
corr) आह; Ks Dn1 Ds १ पुत्र (for पौत्र) Ś1
Ks s Bs s Doi ससो; Ks Bs Ds s सखा (for
समो) — Ds १ om (hapl) 10^{ab} —^c) Bs तथा
हि, Dn1 तथापि (for तवापि) Ds पूज्या, Gs M
सौम्य (for सर्वे) —^d) Bs transp वय and तथा
Ms (inf ins) तव (for तथा) Dn1 यथा दुर्योधन
खया

11 Bs om (hapl) 11-12 —^a) Ś1 K1-s D1
यावत्, Gs M1 s योनि, Ms s ये* (for यौनात्)
Ś1 सांवधके, K1 सा***, Ks सवलवत्, Ks सवध
नात्; Ds सवधिकाल; Dr स सांवधिकाल (Dr 'का')
—^b) S विशिष्ट सगम सतां (Gs भवेत्) — Ds
reads 11^{ab} twice —^c) Dn1 सदा सख्य (for नर
श्रेष्ठ) Ds १ s (second time) S सद्भिः सगम (Ds १ s
'त'; Gs M 'ति') मिच्छ (Ds 'च्छ') ति —^d) Dn1 निग
दति (for प्रवदन्ति) Ds १ s (second time) S Gv
तस्मात्प्राज्ञा (Ds Gs Gv 'प्राज्ञ', Dr s 'प्राज्ञा') परैरपि

12 Bs om 12 (of v 1 11) —^a) B1 समेत्य
(for स सत्य) Ks समतो, B (Bs om) Doi Dn1
Ds s s s s Gs M1-s संगतो (for 'रो') —^b) Dr
ममेति कृत; Ds ममेतिमिति (sic), S ममेतिविति Ks
Ds १ निश्चयः, Bs s Doi Dn1 Gs M निश्चित, Ds s
निश्चयात्, Ds निश्चिता — After 12, Dn1 repeats
7 and thereafter ins a passage given in App I
(No 2), after that, it repeats 1^a-2^b and ins 33*
and cont Ds १ s ins after 12

35* तथा हि कौरवान्युद्धे ध्रुव जेष्यन्ति पाण्डवा ।

क्षत्रधर्माजिताल्लोकानवाप्स्यन्ति न सशय ।
युध्यस्व निरहकारो बलवीर्यव्यापश्रयात् ।
धर्मो हि युद्धादधिक क्षत्रियस्य न विद्यते ।
संजय उवाच ।

एवमुक्त्वा भीष्मेण युद्धाय कृतनिश्चयः ।

कुरुणां पालय बलं यथा दुर्योधनस्तथा ॥ १२
इति श्रुत्वा वचः सोऽथ चरणावभिवाद्य च ।
ययौ वैकर्तनः कर्णस्तूर्णमायोधनं प्रति ॥ १३

[(L 3) D₁ बलवीर्ये — (L 4) D₁ om हि]

On the other hand, S ins after 12

36* यथा च कुरवो युद्धे योधयन्ति स्म पाण्डवान् ।
तथा कर्णं त्वया कार्यं दुर्योधनहितैषिणा ।

[(L 1) G₁ कुरुशार्ङ्ग, G₈ कौरवो युद्धे — (L 2) Prior half in G₈ unintelligible.]

13 Before 13, K₈ S ins संजय उवाच (resp सजय) D₁ reads 13 twice Dn₁ D₄ १ s om 13^{ab} —^a) K₄ B₈ D₀₁ तस्य; K₈ साधु (for सोऽथ) B₁₋₄ D₁ S निशम्य वचन तस्य —^b) Ś₁ B₈ D₈ -वंच (for -वाद्य). Dn₈ वा (for च) — D₄ reads from 13^a up to line 4 of 37* twice —^d) B₈₋₄ D₀₁ Dn₁ D₄ १ s समीप (Dn₁ D₄ १ प्रमुखे; D₈ प्रमुखे) सर्वे धन्विनाः. — After 13, Dn₁ D₄ १ s ins S ins. after 14

37* अथ तत्र महेष्वासो व्यादिशद्रयिनो वरान् ।
वारणांस्तत्प्रकारेण चकार तदनन्तरम् ।
सादिनश्च पदातीक्ष यथाशास्त्रं बृहस्पति ।
स्थापयामास तथा पुत्राणां ते जयमियं ।
ततः पक्षौ प्रपक्षौ च विधाय भरतर्षभ । [5]
पक्षकोट्यां पुनर्द्वान्यां पक्षौ द्वाभ्यां सुहृद्वत् ।
एवमेतन्मया न्यूहं कर्णेन विहितं पुरा ।
प्रेक्षणीयममन्यन्त राजानः कुरुभिः सह ।
नृत्यन्तमिव तं न्यूहं दिधक्षन्तमिवाहितान् ।
कृत बृहस्पतिमत मत्वा कर्णेन धीमता । [10]
बलं न्यूहशरीरस्य सारानीक परस्परम् ।

[G₈ om lines 1-6 — (L 1) S (G₈ om) [ज]-रति (for तत्र) G₁ M महेष्वासान्, G₈ 'व्वासा T G₁ १ s M व्यादिश्य (for 'शङ्ख' T G₁ 4 M [S] युत, G₈ युत, G₈ युग (for वरान्) — (L 2) S (G₈ om.) प्रमाणेन (for प्रकारेण) D₈ कदन महत् (for तदनन्तरम्) — (L 3) S (G₈ om) सादिनो (G₈ 'तो) य Dn₁ D₈ पदातीक्ष, T G₁ १ s M 'तीक्ष, G₈ 'दीक्ष G₁ M₁ १ शास्त्रि (for -शास्त्र) T G₈ 4 M₈ बृहस्पते, G₈ अकल्पयन् — (L 4) S (G₈ om) च तत (G₈ 'दा) (for तथा) S (G₈ om) जये धृत (for जयमियं) — (L 5) G₈ मूल (for तत) G₁ पक्ष; M पक्ष

सोऽभिवीक्ष्य नरोधाणां स्थानमप्रतिमं महत् ।
व्यूढप्रहरणोरस्कं सैन्यं तत्समबृंहयत् ॥ १४
कर्णं दृष्ट्वा महेष्वासं युद्धाय समवस्थितम् ।

(for पक्षौ). Dn₁ च विन्यस्य, G₈ प्रपक्षे च (for 'क्ष' च) G₈ पुरुषर्षभ (for भरत) — (L 6) Dn₁ D₈ पक्षकौ वा, D₁ 'काथा, T G₈ C₇ पक्ष (G₈ 'क्षि) कोटी; G₁ पक्ष कोट्या, G₈ पक्षकोट्या; G₄ 'कोटी, M₁ १ पक्ष कोट्या, M₈ १ पक्षकोटि (M₈ 'क्षि) S (G₈ om.) पश्चाद्वा (G₈ पश्चाद्या, M₈-१ सहसा) भ्यामबृंहयत् (G₁ 'नृ) (for the post half). — (L 7) T G₈ एत (for एतन्) D₈ S (except G₄) महाब्यूह M₈ विहित S पुन (for पुरा) — (L 8) Dn₁ D₈ राजान — Dn₁ D₄ १ s om line 9 — (L 10) D₁ कृत ह्यस्पतिमत; T G₈-१ कृत बृहस्पत्युशनसोर्, G₁ M कृत शुकबृहस्पत्योर्, G₈ damaged (for the prior half) T G₈ M₈-१ मते, M₁ १ मतो (for मत्वा) M₁ १ द्रोणेन (for कर्णेन) S (G₈ damaged) दुर्जय (for धीमता) — Dn₁ D₄ १ s om. line 11. — (L 11) M₄ ब्यूह (for ब्यूह-) G₁ M₈-१ सारानीक, G₂ 'त्सार; M₁ १ भिक्- G₁ M पुरस्तर (for परस्परम्) C₇ cites post half as above]

14 D₄ १ om 14 —^a) Ś₁ K₁ १ s D₁ M₈ नरो धानां —^b) B₁₋₄ वळे (for महत्) — Dn₁ D₈ (hapl) om 14^{ab} —^c) K₁ 4 D₈ ब्यूह; T₂ ब्यूह; G₄ ब्यूह; M₈-१ ब्यूह, C₈ ब्यूह (as in text) K₄ प्रहरणोरस्कं; G₁ 'रस्क; M₁ १ 'रस्क, M₈-१ प्रहर-णोपेत C_d cites व्युत्तप्रहणोरस्क —^d) K₁ lacuna K₄ तत्सैन्यं (by transp); D₈ स सैन्यं G₁ M अद (G₁ 'प) बृहयन् — Ś₁ K B D₀₁ Dn₁ D₁-१ s s s ins after 14 Dn₁ D₈ after 14^{ab}

38* हृषिता कुरव सर्वे दुर्योधनपुरोगमा ।
तमागतं महाबाहुं सर्वानीकपुरस्सरम् ।

[(L 1) Ś₁ K₁-१ संहता, K₈ Dn₂ हृषिता (for हृषिता) — (L 2) K₄ तथागत, B₁₋₄ D₀₁ D₁ १ उपागत, B₈ तथागत, Dn₂ D₈ तथागत (for तमागत). B₈ नरव्याघ्र, Dn₁ महाबाहु (for 'बाहु)]

On the other hand, S ins. after 14, 37*

15 ^a) S (except M₈) द्रोणं (for कर्णं) K₁ १ D₁ ययुर्हर्ष, K₈ s B D₀₁ Dn D₁-१ महारमान (for महेष्वासं) —^b) K₄ s B₁ १ s D₂ s T G₈ s s M₈-१ समुपस्थितं (for समव) —^c) G₁ M ह्वेक्षिता

क्ष्वेडितास्फोटितरवैः सिंहनादरवैरपि ।

धनुःशब्दैश्च विविधैः कुरवः समपूजयन् ॥ १५

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

५

संजय उवाच ।

रथस्थं पुरुषव्याघ्रं दृष्ट्वा कर्णमवस्थितम् ।

हृष्टो दुर्योधनो राजन्निदं वचनमब्रवीत् ॥ १

सनाथमिदमत्यर्थं भवता पालितं बलम् ।

मन्ये किं तु समर्थं यद्धितं तत्संप्रधार्यताम् ॥ २

कर्ण उवाच ।

ब्रूहि तत्पुरुषव्याघ्र त्वं हि प्राज्ञतमो नृप ।

यथा चार्थपतिः कृत्यं पश्यते न तथेतरः ॥ ३

ते स्म सर्वे तव वचः श्रोतुकामा नरेश्वर ।

नान्याय्यं हि भवान्वाक्यं ब्रूयादिति मतिर्मम ॥ ४

दुर्योधन उवाच ।

भीष्मः सेनाप्रणेतासीद्वयसा विक्रमेण च ।

श्रुतेन च सुसंपन्नः सर्वैर्योधगुणैस्तथा ॥ ५

तेनातियशसा कर्णं घ्नता शत्रुगणान्मम ।

Dn1 D4 7 G1 M स्फोटितोत्कृष्टैः D8 'तोत्कृष्टैः, T G2-4 'तात्कृष्टैः; G5 'तोत्कृष्टैः ॥ Ca. d क्ष्वेडित आवार (Ca नाराच) शब्दः, आस्फोटितरवः कूर्पर (Ca दर्प) शब्दः । ॥ —^a) Dn1 D4 7 8 सह, D8 तथा (for अपि). —D4 om 15^u —^a) Dn1 D1 जय, S बाण (for धनु) G4 शब्देन (for शब्दैश्च) —^a) Ś1 समनादयन्, K1 2 D1 'वारयन्; Dn1 पूजयत्; T G8 'पूरयन् (for 'पूजयन्)

Colophon om in D4 (Ś1 missing) — Sub parvan B1 द्रोणाभिषेक — Day of Drona's Generalship K2 प्रथमदिवसे — Adhy name K5 भीष्मवाक्य, D2 कर्णागमन, G1 M1 2 कर्णभीष्मसवाद — Adhy no (figures, words or both) K8 4 B1 2 5 Dn1 D2 3 8 S 4 (as in text), Dn1 5 —Śloka no Dn1 39

5

☞ This adhy is missing in Ś1 (of v 1 7 1 1)

1 D4 om. 1^{ab} —^a) B1 व्यवस्थित; D8 8 उप (for अव) —^a) S राजा (for राजन्) —^a) S कर्ण (G8 वीर) (for हृद)

2 ^a) Ś1 K1-3 D1 सनादम् (for 'यम्) B8 4 Dn1 D4 7 8 S (except T1) हव (for हवम्) K1 अत्याय; K4 Dn1 D2 अद्यैव; B8 D1 5 मन्येह, B4 मत्पर्य, 4

Dn1 D4 7 8 पश्यामि, S (except T2) मेल्यर्थ (for अस्यर्थ) —^a) B4 भारतं (for भवता) Dn1 D4 7 8 भवता पालिता वय —^a) K4 B2 (marg) 4 मन्ये किं तु, B8 मन्ये कर्ण, Dn1 मन्ये कर्तुं, D1 2 अत्र किं तु, D4 7 8 मन्यसे किं (for 'मन्ये किं तु) B8 4 समर्थं च, T G2-5 तदेतद्वै (for समर्थं यद्) G1 M किं तु त्व मन्यसे मेध —^a) K4 दत्त सन्, B1 कार्यं तत् (for हितं तत्) Ś1 K1 2 मे (for स) B1 4 T G2-5 यद्धित तत्प्र (B8 4 सप्र) चार्थतां

3 ^a) K4 B1 2 8 (marg) Dn1 Dn2 D1 न; K5 G1 M1 2 त्वं, D8 वै; M8 4 त (for तत्) —^a) S नृप (for नृप) —^a) Ś1 सार्यं भवान्, K1 चार्थं नृपैः, K2 वीरश्चार्थः; Dn1 (marg) Ca अर्थपति; D4 7 पथ्य यतः; D8 पथ्य नृपा (for चार्थपति) Cd oites अनुपति G8 कृच्छ्र (for कृत्यं) K8 यथा कृत्य चार्थप्राज्ञ —^a) B Dn1 वीक्ष्यते, D8 पश्यते K2 8 तथेतरत्

4 G1 2 4 5 M1-4 om 4 —^a) K4 ते तु, D2 ते च; T1 G8 M5 वयं; T2 तस्मात् (for ते स्म) —^a) Dn1 जनेश्वरा, D8 नरेश्वरा —^a) K4 न चा न्याय्यं; D8 नान्यथा हि; T G8 M5 तत्राय्यं हि (for नान्याय्य हि)

5 ^a) T G2-4 M5 (sup in as in text) यशसा (for वयसा) Ś1 K1 2 वयसा (Ś1 स्वयमा) क्रमणेन च —^a) Ś1 चैव, K2 ह्येव; K8 6 B Dn1 Dn2 D1-9

सुयुद्धेन दशाहानि पालिताः स्मो महात्मना ॥ ६
 तस्मिन्नसुकरं कर्म कृतवत्यास्थिते दिवम् ।
 कं नु सेनाप्रणेतारं मन्यसे तदनन्तरम् ॥ ७
 न ऋते नायकं सेना मुहूर्तमपि तिष्ठति ।
 आहवेष्वाहवश्रेष्ठ नेतृहीनेव नौर्जले ॥ ८
 यथा ह्यकर्णधारा नौ रथश्चासारथिर्यथा ।
 द्रवेद्यथेष्टं तद्वत्स्याद्वते सेनापतिं बलम् ॥ ९
 स भवान्वीक्ष्य सर्वेषु मामकेषु महात्मसु ।

पश्य सेनापतिं युक्तमनु शांतनवादिह ॥ १०
 यं हि सेनाप्रणेतारं भवान्वीक्ष्यति संयुगे ।
 तं वयं सहिताः सर्वे प्रकरिष्याम मारिष ॥ ११
 कर्ण उवाच ।
 सर्व एव महात्मान इमे पुरुषसत्तमाः ।
 सेनापतित्वमर्हन्ति नात्र कार्या विचारणा ॥ १२
 कुलसंहननज्ञानैर्बलविक्रमबुद्धिभिः ।
 युक्ताः कृतज्ञा हीमन्त आहवेष्वनिवर्तिनः ॥ १३

६ ६ चोप (for च सु) Ks Dn1 D4 १ ४ श्रुतेनैवो (Ks Ds 'न चो)पपन्नश्च (Ks 'चोत्तौ) —^d) G1 M यौष (for यौष) K1-8 D1 T2 नपैस् (for गुपैस्) Ks यथा, T G2 ४ युधि, G1 M युत, G2 युतं (for तथा)

6 ^a) S (except Gs) -रयिना (for -यशसा) —^b) Ds हत्वा (for हत्वा) Dn1 D4 १ ४ हत्वा शत्रुगणा सम —^c) Ks सुयुद्धेन (for सुयु) —^d) Ks Ds S (except Gs) पालिताः स्म, Ds 'तानि

7 ^b) S1 कृते सत्यागते दिवः; Dn1 कृत्वा संप्रस्थिते दिवं, Ds कृतवत्यास्थिते दिवं —^c) S1 Ks G1 किं नु, K1 क नु, K4 Dn1 कर्तुं, B1 कं त्वं; B2 ४ D1 कर्ण, Dn1 Ds ४ किं नु, Gs त्वं नु (for कं नु) —^d) Ds ४ मन्यसे

8 ^a) S1 Ks ४ Ds ४ ४ ४ न हृते, K1 न हृते; K4 ऋते, Ks न हृते, B Dc1 Dn1 Ds न विना, Dn1 तद्वते; D1 न हर्त; S ऋते तु (for न ऋते) Dn1 सैन्यं (for सेना) Ds १ न ह्यवनायका (D1 'की) सेना —^b) Dn1 Ms ४ नापि तिष्ठते (Dn1 'ति), D1 उपतिष्ठति; T G M1 २ ४ नावतिष्ठते (G1 ४ M1 २ 'ति) (for अपि तिष्ठति) — T Gs-5 ins after 8^a) G1 M subst for 8^a)

39* आहवेषु विशेषेण अष्टनेत्रेष्वाञ्जनम् ।

[G1 Ms-5 आहवे तु (for 'वेषु) Gs ४ हृष्ट (for अष्ट-)]

—^c) Dn1 आहवे, Ds ४ ४ आहवे च (for 'वेषु) —^d) S1 नेत्र, Bs ४ कर्ण, Dn Ds ४ ४ १ नेत्रा (for नेत्र) Ks इव (for जले)

9 ^a) S1 यथा चाकर्ण, Gs यथास्य कर्ण, Ms तथा ह्य —^b) Ks Dn1 Ds ४ वा (for च) —^c) S1

K1-8 D4 ४ भवेद्, Ks प्राहवेद् (hypermetric), D1 अयेद् (for द्रवेद्) —^d) S1 K1-8 B1 D1 T Gs-5 सेनापतेर्; Ds १ 'पतौ; Gs 'पतिर् (for 'पति). — After 9, N (S1 missing) ins

40* अदैशिको यथा सार्यं सर्वं पापं समर्हति ।

अनायका तथा सेना सर्वान्दोषान्समर्हति ।

[(L 1) Ks ४ B4 D1-5 १ ४ Ca v अ (Ks Ds Cv आ) देशिको, Ds अदिशिको, Cd आदे' Ds सार्यं (for 'र्य') Ks Ds १ सर्वपाप, Ks B Dc1 सर्व (Ks 'र्व) कृच्छ्र; Dn1 Ds ४ ४ सर्वापाप, Ds सर्वान्दोषान् K1 ४ B4 ४ Ds ४ ४ १ समृच्छति; Ks तमर्हति; Ks समेच्छति, B2 ४ समर्हति, Ds स गच्छति, Cd समर्हति (as above) — K1 Dc1 om (hapl) line 2 — (L 2) Ks अनाथा हि (for 'यका) S1 (marg as above) सर्व पाप (for सर्वान्दोषान्) Ds ४ समृच्छति]

10 ^a) Ds १ समर्ता, Cd स भवान् (as in text) Ds वीर (for वीक्ष्य) Ks योषेषु (for सर्वेषु) —^b) Ds ४ सैनिकेषु (for माम्). —^c) T Gs-4 पश्यन् (for पश्य) B1 शुद्धम् (for युक्तम्) —^d) Cd oites अनु (as in text) Ks अनुशातमिहादिश, S 'शास्तु भवानिह

11 ^b) Ds सर्वान् (for भवान्). —^c) B1 तद्, Dc1 Ms वे (for तं) S1 संहता, K1 २ सहिता (for स) —^d) Ks प्रकरिष्यामि; Gs प्रहरिष्याम S नायक (for मारिष) Ks B Dc1 Dn1 Ds करिष्यामो नरोत्तम (Dn1 'म).

12 ^b) Ds Ms ४ (inf lin as in text) ४ सर्वे (for इमे) —^c) Gs इच्छति (for अर्हन्ति)

13 ^a) Ks -सस्मरण; Dc1 Ds -संहनन (for -सह-नन) Cd cites सहनन Ks S -ज्ञान (for -ज्ञानैर्)

युगपन्न तु ते शक्याः कर्तुं सर्वे पुरःसराः ।
एक एवात्र कर्तव्यो यस्मिन्नैशेषिका गुणाः ॥ १४
अन्योन्यस्पर्धिनां तेषां यद्येकं सत्करिष्यसि ।
शेषा विमनसो व्यक्तं न योत्स्यन्ते हि भारत ॥ १५
अयं तु सर्वयोधानामाचार्यः स्वविरो गुरुः ।
युक्तः सेनापतिः कर्तुं द्रोणः शस्त्रभृतां वरः ॥ १६
को हि तिष्ठति दुर्धर्षे द्रोणे ब्रह्मविदुत्तमे ।
सेनापतिः स्यादन्योऽस्माच्छुक्राङ्गिरसदर्शनात् ॥ १७
न च स ह्यस्ति ते योधः सर्वराजसु भारत ।

यो द्रोणं समरे यान्तं नानुयास्यति संयुगे ॥ १८
एष सेनाप्रणेदृणामेष शस्त्रभृतामपि ।
एष बुद्धिमता चैव श्रेष्ठो राजन्गुरुश्च ते ॥ १९
एवं दुर्योधनाचार्यमाशु सेनापतिं कुरु ।
जिगीपन्तोऽसुरान्संख्ये कार्तिकेयमिवामराः ॥ २०
संजय उवाच ।
कर्णस्य वचनं श्रुत्वा राजा दुर्योधनस्तदा ।
सेनामध्यगतं द्रोणमिदं वचनमब्रवीत् ॥ २१
वर्णश्रेष्ठ्यात्कुलोत्पत्त्या श्रुतेन वयसा धिया ।

—^a) K₄ बलबुद्धिपराक्रमे —^a) M₁ : युक्ता, M₆
(^amf in) इमे (for युक्ता) K₅ B₁ D₀₁ (marg)
G₄ : श्रुतज्ञा (for कृ) S₁ K B₅ D₂ D₁-s : धीमत
(for ही) —^a) B₁-s D₀₁ [अ]पलायिन (for [अ]
निवर्तिन)

14^a) D₂ D₄ : शक्य ते (for ते शक्या)
—^a) K₄ सेना (for सर्वे) —^a) K₄ B D₀₁ D₂
D₁-s एव तु, D₈ एवानु (for एवात्र) K₅ D₈ यो
कस्या (for कर्तव्यो)

15^a) K₄ D₈ स्पर्धितसु D₂ D₄ : एषां, D₁
होषां; G₂ राज्ञां (for तेषां), D₈ मध्ये न स्पर्धिनामेषां
—^a) K₄ यद्येकं; B₅ D₀₁ यद्येवं, G₂ क (for
'क') S₁ K₄ : D₀₁ D₈ सत्क (K₄ स क)रिष्यति; D₁ :
यं करिष्यसि; D₈ संक'; S त्व क' —^a) D₂ :
भूत्वा, B [s]त्यर्थ; C_d व्यक्तं (as in text) —^a)
B₁ G₅ योत्स्यति हि; B₂ : 'ति च; D₁ : T G₁-4 M
'वीह K₄ B₅ D₀₁ D₂ D₁ : न योत्स्यति (D₀₁ D₁
'ते) हिवास्तव; K₅ 'ति हिते तव; D₂ तथा पश्यति
भारत; D₄ : न योत्स्यति हि भावत

16^a) K₄ B₁ : D₂ D₁ : च; K₅ न (for
तु) K₄ -योषत्य; T G₂-s सैन्यानाम्; G₁ M -यौधा
नाम् — K₄ om 16^a-17^a —^a) K₄ युक्तं (for
युक्त) B₄ D₂ D₈ सेनापतिं कर्तुं; S पतित्वाय
—^a) B₁-4 D₀₁ सर्व (for द्रोण)

17 K₄ om 17^a (of v 1 16) G₄ om 17^a-19^b
—^a) D₂ D₈ दुर्धर्षो; B (G₄ om) सप्रामे —^a)
S₁ शस्त्रविदुत्तमे; K₅ शस्त्रभृतां वरे; B₁ ब्रह्मर्षिसत्तमे;
D₀₁ 'विदुत्तम', D₂ च पुरुषोत्तमे, D₁ ब्रह्मविदुत्त्वान्मे,
S (G₄ om) ब्राह्मण (M₁ ब्रह्मांड)पुणवे —^a) S (G₄
om) इहान्यो (G₂ इवाप्य; G₅ इहान्यो)साय (for

स्यादन्यो) B₁-s D₀₁ सेनापतित्वयोग्योच्च

18 G₁ : s : M om 18 (for G₄, cf. v 1 17)
B₁ om 18^a —^a) S₁ योधयते; K₁ स ह्यस्ति तो,
B₁ : s : D₀₁ D₂ D₁ : सोप्यस्ति ते (D₀₁ नो) (for स
ह्यस्ति ते) B₂ न च सोप्यस्ति योधोन्य', D₄ : न च
ते ह्यस्ति (D₄ 'ति) योधोत्र, T न च सो ह्यस्ति योधस्ते,
G₂ न च सो ह्यस्ति सोय (sic) —^a) K₄ B D₀₁ D₂
D₁-s द्रोणं य (by transp) T G₂ समर (for 'रे)
D₈ यो द्रोणे समरे याते —^a) K₅ B₃-s D₀₁ D₁ T
G₂ अनुयास्यति; D₈ नाति'; D₁ वानु' (for नानु').
K₁-s D₁ वृत्ति (K₁ 'ति)त (for संयुगे)

19 G₄ om 19^a (of v 1 17) —^a) G₂ येन
(for एष) —^a) K₄ च वै; K₅ D₈ : S (G₄ om)
वर (for अयि) —^a) K₄ B₂ T G₁ : s : M श्रेष्ठ
(for चैव) G₂ एष सर्वस्य श्रेष्ठो. —^a) K₄ एष (for
श्रेष्ठो) B₁ तव (for च ते) S ब्राह्मण स्वविरो गुरु

20^a) K₁ B₂ : D₀₁ D₂ D₁ : s : s : S एन (for
एव) —^a) K₄ पुर (for ऽसुरात्) K₅ B₅ सर्वे;
B₁-4 D₈ सर्वान्, G₁ & M₁-4 सखे (for सख्ये)
— After 20, B₁ D₂ ins an addl colophon [S₁ &
parvan B₁ द्रोणामिषेक — Adhy no (figures
only) B₁ D₂ 5]

21 S₁ K₁-s : D₂ D₁ : s : s : T G₂ : om. the
ref —^a) B₁-s D₀₁ तु वच' (for वचनं) —^a)
K₁ : तथा (for तदा) —^a) K₁ : s : D₁ : s : s : मध्य
गतो (K₅ 'ते), D₈ मध्ये गतो

22 K₄ om 22 Before 22, N (S₁ missing,
K₄ om) G₅ ins दुर्योधन उ' (resp दुर्योधन) —^a)
S₁ K₁-s D₁ : s : श्रेष्ठ; D₂ श्रेष्ठ; G₂ -श्रेष्ठात् (for

वीर्याद्वाक्ष्यादधृष्यत्वादर्थज्ञानान्नयाज्जयात् ॥ २२
 तपसा च कृतज्ञत्वाद्बुद्धः सर्वगुणैरपि ।
 युक्तो भवत्समो गोप्ता राज्ञामन्यो न विद्यते ॥ २३
 स भवान्पातु नः सर्वान्विबुधानिव वासवः ।
 भवन्नेत्राः पराज्जेतुमिच्छामो द्विजसत्तम ॥ २४
 रुद्राणामिव कापाली वसूनामिव पावकः ।
 कुबेर इव यक्षाणां मरुतामिव वासवः ॥ २५
 वसिष्ठ इव विप्राणां तेजसामिव भास्करः ।

पितृणामिव धर्मोऽथ आदित्यानामिवाम्बुराट् ॥ २६
 नक्षत्राणामिव शशी दितिजानामिवोशनाः ।
 श्रेष्ठः सेनाप्रणेतृणां स नः सेनापतिर्भव ॥ २७
 अक्षौहिण्यो दशैका च वशगाः सन्तु तेऽनघ ।
 तामिः शत्रून्प्रतिव्यूह जहीन्द्रो दानवानिव ॥ २८
 प्रयातु नो भवानग्रे देवानामिव पावकिः ।
 अनुयास्यामहे त्वाजौ सौरभेया इवर्षभम् ॥ २९
 उग्रधन्वा महेष्वासो दिव्यं विस्फारयन्धनुः ।

श्रे*) Dn1 वर्जश्रेष्ठा कुलोत्पन्ना —^b) D6 G1 M (Ms. *inf lin* as in text) तपसा, Ca d वयसा (as in text) —^c) D5 वीर्याद्वाक्ष्याद् (for वीर्याद्वाक्ष्याद्) —^d) B5 चार्थ (for अर्थ) B1 Dn3 नयार्जेवात्; B4 'दपि; T G2-4 'न्यात् (for 'ज्यात्) G5 अर्थज्ञाना धवान्वयात्.

23 ^a) K5 व्यवसायात्; D6 S वयसा च (for तप*). —^b) G1 M अर्थ; Cd वृद्ध (as in text) D1 अलि, T G3-5 Ms s (*sup lin*) तथा, G1 M1. 2. s s सदा, G2 झुमै (for अपि) —^c) K1 G2 भवान्स नो, K4 भवसि ना; K5 भवसि मे, Dn1 भवान्सनो, Dn2 G4 [s]भवसि नो; D1 1 s भवान्स मे (for भवत्समो) S1 K2 s युक्तो भवान्गुरुकुन्दे —^d) S1 K2 s विशिष्टे (S1 'क्षेपे) पु विशिष्यते

24 After 24^{ab}, D6 reads for the first time, 27^a, repeating it in its proper place — K1 om (hapl) 24^a-25^a K4 om 24^a-25^b —^c) B5 तव प्रीता, B1 Cdp भवप्रीता, D5 त्वाया नेत्रा; D6 भवा ज्ञेता, G5 भवान्नता; Cd भवज्ञेता (as in text) Dn2 D5 पराजितम् —^d) Dn1 D5 G1 M1 s इच्छामि, D1 1 'म K2 s D1 'पुंगव (for 'सत्तम)

25 K1 om 25, K4 om 25^{ab} (of v 1 24) —^a) S1 K2 s D1 न शत्रुः; K5 नो रुद्रो; Dn1 D1 1 s वै शत्रुः; Dn2 T2 G2-5 M1 s कापालि (for 'ली) Cd cites कपाली (sic), Cdp रुद्र D1 s रुद्राणा प्रवरो रुद्रो —^b) D6 om (hapl.) from पावक up to मिव (in 26^b)

26 D2 om up to मिव (of v 1 25) —^a) K1 s D1 s s G5 वशिष्ठ S1 (orig) योगीना, S1 (marg.) K1 s D1 चर्याणा (for विप्राणां). —^c) S1 K1-s s B2-s Dn1 Dn1 D1-s 1. s धर्मज्ञो; B1 धर्मज्ञो; Dn2 धर्मज्ञो;

G4 धर्मो वा; G5 धर्मोयं (for धर्मोऽथ) K4 भुजगानां यथा शेष, D6 य पितृणां राजेंद्रो (submetric) —^d) G4 [म]थादित्यानाम्; G5 ह्या (for का) N (S1 missing) यादसा (K4 पितृणा, D6 जादसा) मिव चां (K5 Dn3 वा) बुराट्

27 D6 reads 27^a for the first time after 24^{ab}. —^b) S वीरुधा (G5 वरुधा) मनुमानिव — After 27^{ab}, S Cv ins

41* सर्वेषामेव लोकाना विश्वस्य च यथा क्षय ।

विश्वोत्पत्तिस्थितिलये श्रेष्ठो नारायण प्रभु ।

[(L 1) G1 M अपि; G5 इव, Cv इह (for एव) T G2 विराट् (for क्षय) — (L 2) G4 s 'स्थितिलय; G5 स्थिति शेष; Cv स्थितिश्चैव. G1 M विश्वो विश्वपति स्वीय' (for the prior half)]

—^c) S एव (for श्रेष्ठ) —^d) Dn1 S मम (for स न)

28 ^a) S (G5 partly damaged) एकादशेमा वशगा. —^b) S1 सेनागा (for वशगा) B5 सदा (for सनघ). S (G5 partly damaged) अक्षो (G1 s Ms s 'क्षौ) हिण्य स्वानघ —^c) S1 आट्, K1-s याहि; K5 तान्न (for तामि.) D2 s शत्रून्प्रतिव्यूह भवान् —^d) T G1-s दितिजान् (for दानवान्)

29 ^a) Dn1 अस्याक (for प्रयातु). Dn1 T1 च; T2 G M स (for नो). —^c) K5 योस्यामहे (for यास्या) B1-4 Dn1 वयं त्वामनुयास्याम —^d) Cd वृषम् (for ऋषभम्)

30 K4 om 30^{ab} —^a) K5 उग्रधन्वानमग्रेण —^b) Some S MSS विस्फारयन् K5 धुतिलखनना दित्ता, B1-4 Dn1 दिव्यास्त्रग्रामपारग —^c) D2 s 1 s नो (for नो) K5 B Dn1 D2 अग्नेभव त्वां तु (B1 [marg] 'सर त्वां तु; B5 'भवतं त्वां, Dn1 'भवतु त्वां) इष्टा;

अग्रे भवन्तं दृष्ट्वा नो नार्जुनः प्रसहिष्यते ॥ ३०
 ध्रुवं युधिष्ठिरं संख्ये सानुबन्धं सवान्धवम् ।
 जेष्यामि पुरुषव्याघ्र भवान्सेनापतिर्यदि ॥ ३१
 एवमुक्ते ततो द्रोणे जयेत्यूर्ध्वनराधिपाः ।
 सिंहनादेन महता हर्षयन्तस्तवात्मजम् ॥ ३२
 सैनिकाश्च मुदा युक्ता वर्धयन्ति द्विजोत्तमम् ।
 दुर्योधनं पुरस्कृत्य प्रार्थयन्तो महद्यशः ॥ ३३

द्रोण उवाच ।

वेदं पडङ्गं वेदाहमर्थविद्यां च मानवीम् ।
 त्रैयम्बकमथेष्वस्त्रमस्त्राणि विविधानि च ॥ ३४
 ये चाप्युक्ता मयि गुणा भवद्भिर्जयकाङ्क्षिभिः ।
 चिकीर्षुस्तानहं सत्यान्योधयिष्यामि पाण्डवान् ॥ ३५
 संजय उवाच ।

स एवमभ्यनुज्ञातश्चक्रे सेनापति ततः ।

C 7 173
B 7 73
K 7 75

K: अग्रे प्रयातु नो दृष्ट्वा, S दृष्ट्वा भवत घग्रामे —^a)
 D: 1 s माहेतु (for ना) S: प्रहसिष्यति, K1-3
 D1: 1 s प्रसहिष्यति; K4 s B D01 Dn D2 s s s
 प्रहरिष्यति, M: प्रहनिष्यते (for प्रसहिष्यते)

31 *) Dns एव (for ध्रुव) G1 s M (except
 Ms) सखे. —^b) S (except Gs) ससैन्य सहवांधव
 —^c) S जेतासि (G1 Ms-s 'स') (for जेष्यामि) K4
 Ds जेष्यामि भरतश्रेष्ठ (Ds 'ष्ठ')

32 Before 32, K4 s (sup lns.) B D01 Dn2
 D1-s ins सख्ये द' —^a) D01 T Ms-s तदा (for
 ततो) K4 s B D01 Dn2 D2 s s s द्रोण (for द्रोणे)
 —^b) B: धराधिपाः; Ds नरयमा. —^c) B2-4 D01
 Ds S सङ्ग्रहा (for महता) —^d) B2-4 Dn1 D1 1 s
 तवात्मनान्, T Gs: 4 तु पार्थिव

33 *) T Gs: 4 वेगिताश्च (for सैनिकाश्च) —^b)
 B2-4 D01 वर्धयित्वा, S 'यतो' —^c) S1 K1-3 s B: D1
 s s s om 33^{ab} —^d) K4 प्रथ' (for प्रार्थ') B2-4
 D01 युद्धायैव मनो वधे — K4 B4 s Dn2 ins after
 33 (B: after 43*) an addl. colophon [Sub parvan
 B: द्रोणामिवेक — Adhy no K4 B: 5]

— After 33, Dn1 D7 s ins

42* सेनिरि निहिताम्पार्यानामनञ्जोत्तमं यशः ।

Dn1 D7 s cont S1 K1-3 s B: D1: 2 s s s ins after
 33^{ab} B: s (marg) Ds: 4 after 33

43* दुर्योधनं तदा राजश्रेष्ठो वचनमब्रवीत् ।

[B1 s s D2 s s ततो (for तदा) Ds transp राजन्
 and द्रोणे Ks इद (for द्रोणे)]

34 B4 D2 s om the ref —^a) S (except G1)
 वेदा (Gs वेदा)म्पर्दगान् Ds वेद्याहम्; G4 वेदागम्
 (for वेदाहम्) —^b) K4 अर्थ; B: अनु; Ds:

अथ (for अर्थ) S1 भारत, K1-3 मानद, B:
 मानुषी (for मानवीम्) D1 1 s आथर्व चैव मानव —^a)
 S1 Ks D1 त्रैयम्बक, Ks त्रैबक च S1 महेष्वेव;
 K1-3 D1 म (Ks D1 म)हेष्वस्त्रम्, K4 अथो शास्त्रं,
 Ks महेष्वासम्; D01 अथाद्य —^d) S1 K4 B D01
 Dn2 D2 s G1 (?) शस्त्राणि (for अ') T G2-4 [अ]
 न्यानि यानि (for विविधानि)

35 *) K1 वचोप्युक्ता, K4 Dn2 D2 ये वा'; D1
 ये ना' —^a) G (except G2) M चिकीर्षुस् (for 'पुंस')
 B2 s G1 M1 s सर्वान्; B4 समान्; Ds सख्य (for
 सत्यान्) —^d) D1 1 s पाण्डव (for 'वान्') — After
 35, N (S: missing) ins

44* पार्षत तु रणे राजन् हनिष्ये कथंचन ।

स हि सृष्टो वधार्थाय ममैव पुरुषर्षभ ।

योधयिष्ये तु सैन्यानि नाशयन्सर्वसोमकान् ।

न च मां पाण्डवा युद्धे योधयिष्यन्ति हर्षिता ।

[(L 1) Dns om from पार्षत up to तु (in line 3)
 B: च (for तु) K4 om from the post half of line
 1 up to the prior half of line 4 Ks B: कदाचन (for
 कथ') B1 s s D01 न हनिष्यामि कश्चिद्विद्; Dn1 हनि
 व्येह कथंचन (for the post. half) — (L 2) Ds: s
 ममैव (for 'व') Ks D2 पुरुषर्षभ, B2-4 D01 नृपयुगव;
 D7 s भरत (Ds 'वते')र्षभ (for पुरुष') — (L 3) Ks
 corrupt; B1 s Ds: s योधयिष्यामि (for 'यिष्ये तु) Ks
 om post half of line 3 and prior half of line 4
 S1 K1 s s D1 सैनिकान् (for 'सोमकान्') — (L 4)
 Ks मे (for मां)]

36 *) S एवमुक्तोऽस्य (G1 M1-3 s 'क्षिप्य'; Gs 'क्तो
 ह्य)नुज्ञातश्च —^a) K1-3 S तदा (for तव') —^b)
 Dn1 D4 1 s श्रीमांस (for द्रोण) D1 T G2-3 राजा
 (for राजन्) Ks om from राजन् up to वादिशब्दो
 (in 38*)

द्रोणं तव सुतो राजन्विधिदृष्टेन कर्मणा ॥ ३६
 अथामिषिषिचुद्रोणं दुर्योधनमुखा नृपाः ।
 सेनापत्ये यथा स्कन्दं पुरा शक्रमुखाः सुराः ॥ ३७
 ततो वादित्रघोषेण सह पुंसां महाखनैः ।
 प्रादुरासीत्कृते द्रोणे हर्षः सेनापतौ तदा ॥ ३८

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

६

संजय उवाच ।

सेनापत्यं तु संप्राप्य भारद्वाजो महारथः ।

युयुत्सुर्व्यूहं सैन्यानि प्रायाचव सुतैः सह ॥ १
 सैन्धवश्च कलिङ्गश्च विकर्णश्च तवात्मजः ।

37 Ks om 37 (cf v 1 36) —^a) B1 T Gs-5
 तथा (for अथ) S1 शिषिचुद्रः D4 1 8 -सि* (for
 -वि*) —^b) B4 (also) Ds -पुरोगमा, D4 1 8 -मुखा
 रथा (for मुखा नृपा) — After 37^{ab}, S ins

45* स्वस्तिवादरवैश्चान्यैः श्लक्ष्णैः पुण्यैर्मनोरमैः ।

—^a) B D1 7 सैनापत्ये, T G M1 2 सेनापति Ds
 पुरा स्कन्दो, Gs 5 तदा (Gs 'या' स्कन्द —^d) D4
 1 8 transp पुरा and सुराः Gs यथा (for पुरा).
 Ds यथा च सुरसत्तमै

38 Ks om, up to घो (cf v 1 36) Dn1 om
 38 Ds 5 om, 38^{ab} —^a) Gs तथा (for ततो)
 — Ds om. (hapl) 38^b-39^a —^b) Ks B1 5 Dn2
 Ds शंखानां च, B2-4 Dc1 युयुत्सुना (for सह पुंसां)
 B1 2 4 Dc1 महाखन, Bs 'स्वनां, S 'रमनां (for
 'खनै'). —^c) B2 8 Dc1 अथ; B1 अयो; T1 G1 2-5
 M1 2 ततो; T2 G2 Ms-5 तदा (for कृते) D2 5
 महाखन प्रादुरासीद् —^d) B2-4 Dc1 S कृते; D2 5
 द्रोणे (for हर्षे) B2-4 Dc1 नृप; S रव* (for तदा)

39 Ds om 39^a (cf v 1 38) —^b) S1 स्वनि
 नाद, D2 1 8 स्वस्तिवाच; S साशीर्वाद (for स्वस्ति
 वाद) — Dn1 D2 1 8 transp 39^{ad} and 40^{ab}
 —^c) Ks Dn2 Ds 6 वीर, Ks नृत्त (for गीत).
 Ks -नादैश्च, B1 5 -वाचैश्च (for -नादैश्च). S सूतमाग
 धवदीनां —^d) Ks वदिभि* (for 'नाम्') S सख्यै
 गौ (Gs 'जि') तमगलै

40 Dn1 D2 1 8 transp 39^{ad} and 40^{ab} —^a)
 Ks D7 द्विजामाणां, B1 **तीनां, S मनोजैश्च (for
 द्विजाभ्याणां). —^b) Ca. d cite सुभगा* (as in text),

Cdp सुभटा* B1 D1 2, 4, 7 8 तदा, Dn1 तत* (for
 तथा) Ks सुभगैर्नर्तवैस्तथा, S नर्त* (Gs नृत्त) नैस्तत्र स
 (G1 M1 2 स-) प्रति — After 40^{ab}, Ks D2 5 6
 ins

46* प्रादुरासीन्महाशब्द कृते सेनापतौ द्विजे ।

सेनापत्ये महात्मानं सर्वे सङ्गृह्यमानसाः ।

[(L 1) Ks महान् (for नहा) — (L 2) Ks Ds
 सैनापत्ये Ks ते (for स) Ds सर्वशब्दनिवर्ण (for the
 post half)]

—^c) Ks Dc1 Dn1 D2 1 8 सस्कृत्य (for सस्कृत्य)
 B1-4 Dc1 D1 विधिना (for 'वद्'). —^d) N (S2
 missing) मेनिरे पांडवाजितान्

Colophon om in Ks (S2 missing) — Sub-
 parvan Ks B1 Ds द्रोणाभिषेक — Day of Drona's
 Generalship Ks प्रथमे दिवसे — Adhy name Ks
 Dn सेनापत्या (Ks 'ति') भिषेकः, Ds सेनाभिषेकः, Ds
 द्रोणेसेनापतिनिरूपण; G1 M1 2 सेनापतिकरण — Adhy
 no (figures, words or both) B1 2 Dn1 D2 5 8
 5 (as in text), B2 6, Dc1 7 — S2 sloka no
 Dc1 42, Dn1 43.

6

☞ This adhy is missing in S2 (cf v 1 7 1 1)

1 B1 om the ref Gs ins श्रीकृष्णाय नम before
 the ref D1 ins ॐ after the ref Ks om 1
 —^a) B (except B1) Gs सैनापत्य, Cd सेनापत्य (as
 in text) Dn1 D2 1 तत प्राप्य; Ds corrupt, Gs
 M तु सप्रायो; Cd सुसप्राप्य (for तु सप्राप्य). —^b)

दक्षिणं पार्श्वमास्थाय समतिष्ठन्त दंशिताः ॥ २
 प्रपक्षः शकुनिस्तेषां प्रवरैर्हयसादिभिः ।
 ययौ गान्धारकैः सार्धं विमलप्रासयोधिभिः ॥ ३
 कृपश्च कृतवर्मा च चित्रसेनो विविंशतिः ।
 दुःशासनमुखा यत्ताः सच्यं पार्श्वमपालयन् ॥ ४
 तेषां प्रपक्षाः काम्बोजाः सुदक्षिणपुरःसराः ।
 ययुरश्वैर्महावेगैः शकाश्च यवनैः सह ॥ ५
 मद्रास्त्रिगर्ताः साम्बघ्नाः प्रतीच्योदीच्यवासिनः ।
 शिबयः शूरसेनाश्च शूद्राश्च मलदैः सह ॥ ६
 सौवीराः कितवाः प्राच्या दाक्षिणात्याश्च सर्वशः ।

तवात्मजं पुरस्कृत्य सतपुत्रस्य पृष्ठतः ॥ ७
 हर्षयन्सर्वसैन्यानि वलेषु बलमादधत् ।
 ययौ वैकर्तनः कर्णः प्रमुखे सर्वधन्विनाम् ॥ ८
 तस्य दीप्तो महाकायः स्वान्यनीकानि हर्षयन् ।
 हस्तिकक्ष्यामहाकेतुर्वभौ सूर्यसमद्युतिः ॥ ९
 न भीष्मव्यसनं कश्चिद्दृष्ट्वा कर्णममन्यत ।
 विशोकाश्चाभवन्सर्वे राजानः कुरुभिः सह ॥ १०
 हृष्टाश्च बहवो योधास्तत्राजल्पन्त संगताः ।
 न हि कर्णं रणे दृष्ट्वा युधि स्थास्यन्ति पाण्डवाः ॥ ११
 कर्णो हि समरे शक्तो जेतुं देवान्सवासवान् ।

D₁ G₅ भरद्वाजो — °) D₅ सर्वं (for व्यूष) — °)
 S₁ K₁₋₃ D₁ ६ वृत् (for सह)

2 °) K₁ ४ ५ D₅ ६ सैधवा (D₅ 'वै')श्च कलिंगा (K₄
 'ग', D₅ नै)श्च — °) S पक्षम् (for पार्श्वम्)
 After पार्श्व, D₂ reads for the first time the portion
 of the text from कृतवर्मा (in 4^a) up to प्रपक्षा (in
 5^a), repeating the same in its proper place — °)
 K₅ G₁ २-५ M दंशिताः; K₄ D₂ सैनिका (for
 दंशिता)

3 K₄ reads 3 twice — °) G₅ ४ प्रपक्षं, Cd
 अपक्ष, Ca v प्र (as in text) — °) G₂ प्रवरैश्च
 महारथैः — S₁ K₁₋₃ D₁ ५ om (hapl) 3rd — °)
 K₄ युक्तो (for ययौ) — °) G₅ विमः; M₅ ४ विमलः

4 For the repetition in D₂, of v 1 2 — °)
 K₄ योधा (for यत्ता) — °) D₂ M₅ ४ सच्य (for
 सच्यं) K₄ B₁ ५ D₂ ६ पक्षम् (for पार्श्वम्)

5 For the repetition in D₂, of v 1 2 — °)
 S₁ D₂ D₂₋₃ १ २ प्रपक्षः S₁ D₁ काम्बोजाः; K₄
 lacuna, D₅ काम्बोज T G₂ तेषां पक्षः प्रपक्षश्च,
 G₅ २ तेषां पक्षप्रपक्षाश्च — °) K₅ B₁ पुरोगमा (for
 पुरःसरा)

6 K₄ om (hapl) 6 — °) S अंगास् (for
 मद्रास्) — °) B D₂ मालवा (for वासिनः) — °)
 S₁ B D₂ D₅ T G₂ शिबयः, K₁ शिबश्च; K₂ ५
 शिवा (K₅ 'वा')श्च (for शिबयः) K₅ शूरसेनाद्याः;
 D₅ १ २ शूरसेनाश्च — °) B₂ G₁ M मद्राश्च (for मद्रा-
 द्याश्च) K₁ मलवैः; K₅ D₂ ५ दरवैः; B₅ मानवैः;

D₅ ६ मालवैः, D₄ मलै (submetric), D₁ मलयै
 (for मलदै) B₁ शूद्राश्च नरपुंगवा, T G₂ २ मलदै
 (G₂ 'दा') सहसैधवा (G₂ ५ 'वै')

7 °) S₁ K₁ ५ D₁ सूतपुत्र च; D₂ D₂ D₄ १ २
 'पुत्रश्च (for 'पुत्रस्य) B₁₋₂ पृष्ठगा; D₂ पृष्ठग (for
 'त')

8 D₂ reads 8th twice — °) K₅ ४ B₂ ४ D₂
 (first time) D₅ हर्षयन् 'स्वसैन्यानि; D₂ 'यतश्च सै';
 D₂ (second time) प्रवरः सर्वयोधाना — °) K₄ D₂
 (second time) D₅ आदधुः, D₅ आदरात्, D₅ आद-
 धात्, T₁ आददन्; T₂ G₅ ४ आदधन् (for 'धत्) B₅
 स्ववीर्यरणमादधत्, D₂ (first time) प्रायात्तव सुतै सह
 — °) D₂ धुत्वा (for कर्णं) — °) D₄ १ २ प्रमुखैः;
 G₄ प्रमुख (for प्रमुखे)

9 °) G₂ ४ M₅ २ तस्य दीप्ता महाकाया — °) D₅
 तानि (for स्वानि) — °) K₄ ५ D₂ D₂ हस्तिकक्षो,
 B 'कक्षा; D₁₋₂ ५ 'कक्षयो; D₄ ५ 'कक्षौ, D₅ 'कक्षी;
 D₁ 'कक्ष्यैर्; G₄ 'कक्ष्य- (for 'कक्ष्या) K₁ महेश्वासा
 (for महाकेतुर्) — °) S₁ सप्तप्रभः, K₄ D₂ D₅
 हवोदित (for समद्युति).

10 S transp 10th and 10th — °) S (except
 G₅) किंचिद् — K₄ om 10th-11th — °) S विशो
 का समपद्यत

11 K₄ om 11th (of v 1 10) — °) D₂ पृष्ठे;
 D₂ D₄ दृष्ट्वा (for दृष्ट्वाश्च) G₁ M₅ ४ योधास्
 — °) K₂ ५ D₅ तत्र जल्पति (K₁ 'त'), D₂ D₄ १ २
 तदाजल्पत; D₅ तत्राजल्पत S तत्र जल्पति संयुगे

किमु पाण्डुसुतान्युद्धे हीनवीर्यपराक्रमान् ॥ १२
भीष्मेण तु रणे पार्थाः पालिता बाहुशालिना ।
तांस्तु कर्णः शरैस्तीक्ष्णैर्नाशयिष्यत्यसंशयम् ॥ १३
एवं ब्रुवन्तस्तेऽन्योन्यं हृष्टरूपा विशां पते ।
राधेयं पूजयन्तश्च प्रशंसन्तश्च निर्ययुः ॥ १४
अस्माकं शकटव्यूहो द्रोणेन विहितोऽभवत् ।
परेषां क्रौञ्च एवासीद्बृहो राजन्महात्मनाम् ।
प्रीयमाणेन विहितो धर्मराजेन भारत ॥ १५
व्यूहप्रमुखतस्तेषां तस्थतुः पुरुषर्षभौ ।
वानरध्वजमुच्छ्रित्य विष्वक्सेनधनंजयौ ॥ १६

ककुदं सर्वसैन्यानां लक्ष्म सर्वधनुष्मताम् ।
आदित्यपथगः केतुः पार्थस्यामिततेजसः ॥ १७
दीपयामास तत्सैन्यं पाण्डवस्य महात्मनः ।
यथा प्रज्वलितः सूर्यो युगान्ते वै वसुंधराम् ॥ १८
अस्यतामर्जुनः श्रेष्ठो गाण्डीवं धनुषां वरम् ।
वासुदेवश्च भूतानां चक्राणां च सुदर्शनम् ॥ १९
चत्वार्येतानि तेजांसि बह्वृक्षेतहयो रथः ।
परेषामग्रतस्तस्थौ कालचक्रमिवोद्यतम् ॥ २०
एवमेतौ महात्मानौ बलसेनाग्रगावुभौ ।
तावकानां मुखं कर्णः परेषां च धनंजयः ॥ २१

—^a) T G₂-5 जये, G₁ M युद्धे (for युधि)

12 ^b) S अपि ध्रुवं (for सवासवान्) —^c) K₅ D₈ किं तु (for किमु) K₄ B₂-4 D₀₁ S किं पुन (K₄ किं तु [submetric]) पाण्डवान्युद्धे

13 ^a) K₄ हि पुरा; B₅ हि रणे; T G₂ 4 समरे (for तु रणे) —^b) D₀₁ D₁ 7 8 बाहु (D₈ बल)-दर्शिना; T G₂ 8 5 बलशालिन (for बाहुशालिना) —^c) K₄ तत्तत् (hypermetric) (for तांस्) S₁ K₁ 8 वोरैर् (for तीक्ष्णैर्) B₅ शितैर्बाणैर् (for शरैस्तीक्ष्णैर्) —^d) S₁ D₁ 7 8 संवशः, K₁-8 D₁ सर्वशः, K₄ B₂-4 D₀₁ D₀₂ D₈ सयुगे, B₁ 5 संगरे; D₀₁ [अ]सशय (for [अ]सशयम्)

14 ^a) G₂ सेना (for अन्योन्यं) T G₂-5 एवं ब्रुवं-त्यस्ता (G₄ 'ब्रु' सेना —^b) K₅ D₂ 5 रोमा (for-रूपा) —^c) T G₂ 4 पूजयंत्यश्च K₅ ते (for च) —^d) T G₂ 4 प्रशंसंत्यश्च B₅ (marg as in text) निर्ययुः परवीरहा

15 Before 15, D₀₁ D₁ 7 8 ins संजय उवाच —^a) D₀₁ च स, C₄ d क्रौञ्च (as in text) —^d) D₈ transp न्यूहो and राजन् —^e) T G₂-5 मारिष (for भारत)

16 ^b) D₂ 5 प्रतस्थु (for तस्थतु) K₅ पुरुषावुभौ (for 'वर्षभौ) S आस्थितौ (T G₂ 5 'तो) भरतर्षभ —^c) K₅ D₁ 5 उत्सृज्य, D₀₁ D₀₂ D₁ उत्सृत्य, D₀₁ उद्धृत्य (for उच्छ्रित्य)

17 ^a) G₂ M₈ 4 ककुद —^b) B₂ D₀₂ D₈ धाम; B₅ D₀₁ लक्ष्य (for लक्ष्म) S₁ धनुर्भूता —^d) D₀₁

D₄ 7 8 पाण्डवस्यामिततेजस

18 G₅ damaged —^a) D₀₁ D₄ 7 8 तापयामास (for दीप) —^b) B₄ D₀₁ D₁ 7 8 कौरव्यस्य (for पाण्डवस्य). —^c) G₁ M₁ 2 वसुंधरा — After 18, K₅ ins

47* अर्जुनेन तथा राजन्वापिता भारती चम् ।

while B D₀₁ D₀₂ D₈ 6 ins after 18

48* दीप्यन्द्श्येत हि तथा केतुः सर्वत्र धीमतः ।

[D₀₂ प्रदहन्द्श्येत तद्वत् (D₈ राजन्) (for the prior half) D₀₂ D₈ पार्थस्य (for सर्वत्र) D₀₁ केतुः कल्याण दर्शन, D₈ तथा केतुर्महात्मनः (for the post half)]

19 G₅ damaged —^a) B D₀₁ D₈ योधानाम्; G₂ 5 अगृह्णताम् (hypermetric) (for अस्यताम्) —^d) K₅ D₂ 5 T₁ G₂ अस्त्राणां च, T₂ G₂ 4 चक्र चास्य (for चक्राणां च)

20 ^b) K₂ वयंश्च, D₁ वहेच्, G₅ बाह; C₄ वह; Cd बाह; Cdp रव (for वहन्) S₁ K₁ 2 D₁ चैव (for श्वेत) K₁ D₁ हयै, K₅ हये (for हयो) D₀₁ [5]र्जुन (for रथ) —^c) K₅ D₂ 5 चाग्रतस् (for अग्रतस्) —^d) K₄ D₀₁ D₈ इवोदित (for 'द्यतम्).

21 ^a) N (S₂ missing) एवं तौ तु (D₀₂ तु, D₈ स) महात्मानौ —^b) B (except B₄) D₀₁ पर, D₀₁ चलत् (for बल) S सागरगात्र (for सेनाग्र) C₄ d ante बल, Cd अग्रे also —^c) K₁-3 D₁ मुख; K₅ B D₀₁ D₀₂ D₈ 6 8 मुखे (for मुखं) —^d) D₀₁ S तु (for च) D₈ संजायो वै न सजय.

ततो जातामिसंरम्भौ परस्परवधैषिणौ ।
अवेक्षेतां तदान्योन्यं समरे कर्णपाण्डवौ ॥ २२
ततः प्रयाते सहसा भारद्वाजे महारथे ।
अन्तर्नादेन घोरेण वसुधा समकम्पत ॥ २३
ततस्तुल्यलमाकाशमावृणोत्सदिवाकरम् ।
वातोद्धूतं रजस्तीव्रं कौशेयनिकरोपमम् ॥ २४
अनग्रे प्रववर्ष द्यौर्मासास्थिरधिराण्युत ।
गृध्राः ज्येना बडाः कङ्का वायसाश्च सहस्रशः ।
उपश्रुपरि सेनां ते तदा पर्यपतन्नुप ॥ २५

गोमायवश्च प्राक्रोशन्भयदान्दारुणात्रवान् ।
अकार्पुर्पसन्त्यं च बहुशः पृतनां तव ।
चिखादिपन्तो मांसानि पिपासन्तश्च शोणितम् ॥ २६
अपतद्दीप्यमाना च सनिर्घाता सकम्पना ।
उल्का ज्वलन्ती संग्रामे पुच्छेनावृत्य सर्वशः ॥ २७
परिवेपो महांश्चापि सविद्युस्तनयितुमान् ।
भास्करस्याभवद्वाजन्प्रयाते वाहिनीपतौ ॥ २८
एते चान्ये च बहवः प्रादुरासन्सुदारुणाः ।
उत्पाता युधि वीराणा जीवितक्षयकारकाः ॥ २९

C 7 20
B 7 7
K 7 7

22 °) B₂₋₄ D₀₁ D₁ १ २ यत्तौ; S यौ तौ (for तवौ). D₀₁ जाता च D₀₁ M₁ ३ संरम्भौ (for स रम्भौ). D₀₂ D₈ ० तौ जा (D₀₂ D₈ या) तावतिसंरम्भौ — °) B₁ हितैषिणौ, D₀₁ जयैषिणौ (for 'वधै') — °) S₁ D₀₁ D₈ ० अवे (S₁ 'वै' क्षतां, K₁ ३ B₁ D₈ अवे (B₁ 'व' इयेतां (for अवेक्षेतां) S इष्टान्योन्य रणे कोपात् — °) T G₈ ३ पेतु, G₁ ३ वेप (G₁ 'पि') तु; G₈ निपेद (for समरे) D₈ कृष्णपाण्डवौ. — After 22, D₈ ३ 10a

49* दिधक्षन्वौ रणे कुन्दौ नेत्राभ्यामित्ररेतरम् ।
निश्ररन्तौ महावीरौ पुन्वानौ धनुषी इदौ ।
समुच्छ्रितपसाकेन ध्वजेन रथिनो वर ।
आचार्यं कुरुपाण्डूनां समामगिरसि स्थित ।

23 °) B₈ दृव, D₀₂ तया (for ततः) S सप्र याते तु सहसा — °) B D₀₁ D₀₂ D₈ ० आर्तनदिन; D₄ १ २ महानादेन (for अन्तर्ना) K₁-३ घोषेण (for घोरेण) S सिंहनादेन महता — °) K₁ D₀₁ सम कपयत् (for 'कम्पत')

24 °) D (except D₀₁ D₀₂ D₁ ३) तुमलम् — °) B₈ रथोद्धूतः; D₁ वातावर, D₈ वातोद्धूतः; G₈ ततो दूत (for वातोद्धूतः) — °) D₀₁ कौशेयकसमग्रम्, C_v as in text C_d oites कौशेयं

25 °) D₀₁ प्रववर्ष; D₈ ३ प्रसवर्ष (for प्रववर्ष) B D₀₁ D₀₂ धवर्ष द्यौरनश्चापि; S अनग्रे वर्षति न्योमि — °) K₈ रुधिरान्विता, D₀₁ 'णि च, D₀₁ 'ण्यत, G₈ 'ण्यय (for 'ण्युत) — °) K₄ सेना (for ज्येना) S₁ D₀₂ C_d वटा; K₁-३ D₁ वटा; K₄ ३ B₁ ३ D₀₁ C_a वटा; B₁ ३ ३ D₀₁ D₈ ३ ० बका; D₈ शिवा; D₈ बरा (for वटा) D₂ ३ काका (for कङ्का) S

(except G₂) गृध्रा कका (G₁ 'क' वळा (M₁ ३ 'ळ) ज्येना — °) D₀₂ महौजस (for सहस्रश)

26 °) K₄ भयदा, D₄ १ ३ भैरवान् (for भयवान्) K₈ स्वान् (for रवान्) D₀₁ सर्वतो भैरवात्रवान्, T₁ G₂ दारुणा भैरवस्वना, T₂ G₁ ३-३ M भैरवा दारुणस्वना (G₁ 'ना) — °) D₁ आकार्पुर्, D₈ अपकार्पुर् (hypermetric) (for अका) D₀₁ आकर्पुश्चापसत्य च — °) K₄ S transp बहुश and पृतना K₁ च तद् (for तव) — °) K₄ D₁ ३ ३ ३ विखादिपतो, D₁ ३ G₈ चखादि (for चिखादि) — °) G₈ कोहित (for शोणितम्)

27 °) B (except B₄) D₀₁ S अ (D₀₁ प्रा) पतन् (for अपतद्) K₄ B (except B₄) D₀₁ D₈ S दीप्य मानाश्च (for 'माना) — °) D₂ ३ [अ] विकम्पना (for सक म्पना) K₈ B (except B₄) D₀₁ सनिर्घाता स (D₀₁ सु) कम्पना; S निर्घाताश्च सुदारुणा C_a d oite सकम्पना — °) K₈ B₁-३ S ज्वलन्, D₀₁ ज्वलत (for ज्वलन्ती) S सेनाते (for संग्रामे) — After 27°, K₈ reads निर्घाता सकम्पना । इमशाने स्ते नारा (sio) — °) K₈ D₈ ३ शब्देन (for पुच्छेन) K₄ सर्वत, D₈ रोदसी (for सर्वश) S उच्चैरावृत्य सर्वत (G₂ सस्थिता; G₄ सर्वश)

28 °) S₁ K₁-३ D₈ परिवेशो D₈ महांश्चो (?); S महांश्चैव — K₁ om 28° — °) K₈ (sup in) [उ] द्ये (for [अ] भवद्)

29 °) B₈ दुरासद (for सुदारुणा) — °) S उत्पा- वास्व सेनाया (G₂-३ 'या) — °) D₀₁ जीवन (for जीवित) D₈ 'कारणा (for 'का) S प्रयाते सत्य विक्रमे

30 °) B₂₋₄ D₀₁ D₀₂ D₄ १ ३ C_d जयैषिणं (for

ततः प्रवृत्ते युद्धं परस्परवधैषिणाम् ।
 कुरुपाण्डवसैन्यानां शब्देनानादयज्जगत् ॥ ३०
 ते त्वन्योन्यं सुसंरब्धाः पाण्डवाः कौरवैः सह ।
 प्रत्यमन्निशितैर्बाणैर्जयगृध्राः प्रहारिणः ॥ ३१
 स पाण्डवानां महतीं महेष्वासो महाद्युतिः ।
 वेगेनाभ्यद्रवत्सेनां किरञ्शरशतैः शितैः ॥ ३२
 द्रोणमभ्युद्यतं दृष्ट्वा पाण्डवाः सह सृञ्जयैः ।
 प्रत्यगृह्णन्तदा राजञ्शरवर्षैः पृथक्पृथक् ॥ ३३
 संक्षोभ्यमाणा द्रोणेन भिद्यमाना महाचमूः ।
 व्यशीर्यत सपाञ्चाला वातेनेव बलाहकाः ॥ ३४

बहूनीह विकुर्वाणो दिव्यान्यस्त्राणि संयुगे ।
 अपीडयत्क्षणेनैव द्रोणः पाण्डवसृञ्जयान् ॥ ३५
 ते वक्ष्यमाना द्रोणेन वासवेनेव दानवाः ।
 पाञ्चालाः समकम्पन्त धृष्टद्युम्नपुरोगमाः ॥ ३६
 ततो दिव्यास्त्रविच्छूरो याज्ञसेनिर्महारथः ।
 अभिनच्छरवर्षेण द्रोणानीकमनेकधा ॥ ३७
 द्रोणस्य शरवर्षैस्तु शरवर्षाणि भागशः ।
 संनिवार्य ततः सेनां कुरुनप्यवधीद्वली ॥ ३८
 संहृत्य तु ततो द्रोणः समवस्थाप्य चाहवे ।
 स्वमनीकं महाबाहुः पार्श्वतं समुपाद्रवत् ॥ ३९

‘वधै’). S तुमुलं रो (G₅ लो) महर्षेण —^a) K₁ s 4
 सेनानां; B₁ D₀₁ G₅ योधानां, B₈ 4 T G₁₋₄ M
 योधानां (for ‘सैन्यानां’) D₀₁ कुरुणां पाण्डुसैन्यानां
 —^d) S₁ शब्देनानर्दयज्; K₁ 3 ‘नदयज्; K₈ B D₀₁
 D₀₂ D₁ s ‘पूरयज् (D₈ ‘यज्), D₂ 4 1 8 G₁ 2 M₈ 4
 ‘नादयज्; D₈ ‘नादयज् (submetric) (for शब्देनानाद
 यज्) D₂ 1 8 दिश’, G₂ नभ’ (for जगत्).

31 ^a) D₈ तेन्योन्यं च (for ते त्वन्योन्यं) S समा
 रब्धा (for सुलं) D₈ ते त्वन्योन्यसंरब्धा (submetric)
 —^b) B₁ D₀₁ S सह कौरवै (by tranep), B₈ 4 सह-
 कौरवा S₁ कौरवा पांडवै सह —^c) N (except S₁,
 S₂ missing) शस्त्रैर् (for बाणैर्) —^d) K₁ 4 5 D
 (except D₁) T G₂ जयगृध्रा T G₁ 3-8 M प्र (G₅
 स) मन्यव (for प्रहारिण)

32 ^a) B₁ D₈ 6 G₂ महतां —^b) K₄ D₈ महामतिः
 (for ‘द्युति’) —^c) K₈ प्राद्रवत्; D₂ 1 8 [अभ्यप-
 तत् (for [अभ्यद्रवत्) D₈ 6 सैन्यं —^d) D₀₂ D₈ 6
 परान्, D₂ 8 शनै (for शितै)

33 ^a) K₂ अभ्युद्यतं, B₈ 4 D₀₁ अभ्युद्यितं; S
 अभ्यागत (for अभ्युद्यतं) —^c) S₁ K B₂₋₄ D₀₁ D₀₁
 D₈ 6 ततो, T G₂ 4 तथा (for तदा)

34 ^a) S₁ K₁ 5 D₀₂ D₈ 6 संक्षोभ्यमाना; D₂ T₁
 विक्षोभ्यमाणा. — G₅ om. (hapl) 34^b-36^a —^b) K₈
 (sup lin. as in text) D₈ तिष्ठमाना, B₈ क्षोभ्यमाना
 (for भिद्य’) S (G₅ om) च सा (for महा-) —^c)
 D₂ 1 8 च (for स) —^d) K₂ 5 D₈ G₁ 8 M₁ 2
 वातेनैव B₁ 8 (marg) 4 D₀₁ मेघानीवा (B₈ ‘स्तीरा’-
 निकेरिता (अ०); B₈ मेघा द्वानिकेरिता.

35 D₂ om 35^a-36^b G₅ om 35 (of v 1 34)
 —^a) B₁ बहूनीव, D₀₁ S (G₅ om.) ‘न्यपि, D₈ 6
 ‘निह, D₁ 8 ‘नि हि (for ‘नीह) —^b) B₂₋₄ D₀₁
 वीर्यवान् (for संयुगे) —^c) D₂ अपातयत् (for अपीड’)
 K₁ अपीडयन्नणेनैव —^d) D₈ सजयान् (for सञ्ज
 यान्)

36 D₂ om 36^a (of v 1 35) G₅ om. 36^a
 (of v 1 34) —^a) S (G₅ om) हन्यमाना (for
 वक्ष्य’) — K₂ om. 36^a —^c) K₁ पांचाल; B₁
 T पंचाला, M₈-5 पांडवाः (for पाञ्चाला)

37 ^a) K₈ स हि (for ततो) —^b) D₀₂ महा
 बला, D₈ S ‘बल’ (for ‘रय’) —^c) K₂ T G₈-5
 अछिन्नत्; K₄ D₀₁ अभिद्रवत् (for अभिनत्) —^d)
 D₀₁ अनेकधा (for ‘कधा)

38 ^a) S₁ द्रोणश्च; D₈ द्रोणस्तु, B₁ 6 G₂ शरवर्षेण;
 D₀₁ D₈ T G₁ 3-5 M ‘वर्षाणि; D₂ 1 8 ‘वर्षं तु (for
 ‘वर्षैस्तु) K₂ D₂ 5 च (for तु). —^b) D₀₁ D₂ 1 8 T
 G₂-5 शरवर्षेण, D₀₂ D₈ G₁ M ‘वर्षैस्तु (for ‘वर्षाणि)
 B D₀₁ T G₁ 2 4 5 M पार्श्वतं; G₈ सयुगे (for भा
 गश’) —^c) B D₀₁ S सर्वान् (for सेनां) —^d)
 K₂ D₂ 5 अभ्यवधीद् (D₈ ‘धाद्); D₀₁ अभ्यवधद्;
 D₈ अभ्यद्रवद्, S अभ्यपतद् (for अभ्यवधीद्) B₂₋₄
 D₀₁ कुरुनप्याजवान ह, D₀₂ D₈ कुरुणां न्यवधीद्वली

39 ^a) K₂ D₂ 1 8 संहृत्य; B D₀₁ संहृत्य; D₈
 सहृष्य, D₈ संहृत्य; S सगृह्य; Bom ed सयम्य
 (for संहृत्य). D₀₁ च (for तु) —^b) T G₂-4
 समुपस्थाप्य (for समव’) —^c) S समभिद्रवत् (M₁
 ‘वन्’ (for समुपा’)

स बाणवर्षं सुमहदसृजत्पार्षतं प्रति ।
मघवान्समभिकुद्धः सहसा दानवेष्त्रिव ॥ ४०
ते कम्प्यमाना द्रोणेन बाणैः पाण्डवसृज्याः ।
पुनः पुनरभज्यन्त सिंहनेवेतरे मृगाः ॥ ४१
अथ पर्यपतद्द्रोणः पाण्डवानां बलं बली ।

अलातचक्रवद्राजंस्तदद्भुतमिवाभवत् ॥ ४२
खचरनगरकल्पं कल्पितं शास्त्रदृष्ट्या
चलदनिलपताकं ह्लादिनं वलिगताश्वम् ।
स्फटिकविमलकेतुं तापनं शात्रवाणां
रथवरमधिरूढः संहारारिसेनाम् ॥ ४३

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

७

संजय उवाच ।

तथा द्रोणमभिघ्नन्तं साश्वस्रतरथद्विपान् ।
व्यथिताः पाण्डवा दृष्ट्वा न चैनं पर्यवारयन् ॥ १

ततो युधिष्ठिरो राजा धृष्टद्युम्नधनंजयौ ।
अब्रवीत्सर्वतो यत्तैः कुम्भयोनिर्निवार्यताम् ॥ २
तत्रैनमर्जुनश्चैव पार्षतश्च सहाजुगः ।

40 °) S त तु बाणमय वर्ष — °) T G₂ s s प्रा
सृजत्; G₁ M व्यसृजत्, G₂ प्राविणोत् (for असृजत्)
— °) K₄ D₀₁ D₂ D₃ s G₂ मघवा (for मघवान्)
D₂ G₂ सहसा (G₂ समरे) कुद्ध (for समभिकुद्ध)
— °) D₂ सप्तताहानवान्प्रति

41 °) D₂ वध्यमाना; D₂ काल्य, D₂ s G₂
हन्य (for कम्प्य) — °) G₁ पार्षत (for पाण्डव)
D₂ s सजया (for सृजया) — °) S₁ सिंहनेव वन
(for 'नेवेतरे)

42 °) B₂-s D₀₁ D₁ T₁ G₂ तथा (for अथ)
K₁-4 D₂ पर्यापतद्; B D₀₁ D₁ s पवैचरद्, D₂ पर्ये
तपद् (for पर्यपतद्) D₂ अन्वपर्यपतद्द्रोणः; D₂ अजा
पर्यतद्द्रोण (sic) — °) K₂ s B₂-s D (except D₂
D₁ s s) बलं बले; S क्षनीकिर्नी (for बल बली).

43 °) K₅ (sup line as in text) खचरशरणकल्प;
Cv 'नगरकल्पं (as in text) D₂ शास्त्रदृष्ट्या ज्वलत् (for
कल्पित शास्त्रदृष्ट्या) — °) D₂ चलदनल् (for 'निल').
B₂-4 D₀₁ पवनच (D₀₁ 'धु') तपताका; D₂ ज्वलदनल्
ताका, T G₂ M₂-s पवनचलपताक; M₁ पवनवनचलाक
(for चलदनिलपताक) K₅ D₂ पताका (for 'पताक')
S₁ K₁ s s D₂ D₂ ह्ला (D₂ हा) विष, K₂ ह्लादिनं;
B₁ s D₂ D₂ s s ह्लादन; B₂-4 D₀₁ शोभितं; D₂
ह्लादिनं; G₂ हेपितैर, G₂ हादिनी (for 'न') D₂
वलिगताश्व; D₂ वलिगतां च; D₂ चालिताश्व; D₂ s वि (D₂
वि) शिताश्व (for वलि) — °) D₂ स्फटिकविमलकेतुश्च

B D₀₁ प्राप्तन; D₂ तापित (for तापन) — °) S
शत्रुसेनां (G₂ सैन्य) जगाह (for संहारारिसेनाम्)

Colophon S₂ missing — Sub-parvan Editions
द्रोणामिषेक — Day of Drona's Generalship K₂
प्रथमे दिवसे. — Adhy name K₅ B₂ D₂ s
सेनानिर्याण, G₁ M₁ s द्रोणसमरावतार — Adhy no
(figures, words or both) K₂ s B₁ s D₂ s S 6
(as in text), K₄ B₂ 7, D₀₁ 8 — Sloka no
D₀₁ 46, D₂ 44

7

☞ This adhy is missing in S₂ (of v 1 7 1 1).

1 G₂ ins श्रीकृष्णाय नमः before the ref D₁ ins
छ after the ref — °) K₄ s B₂ D₁ s ततो, T
तदा (for तथा) D₂ s S अरीन्धत (for अभिघ्नन्त)
— °) S₁ K₁ s D₁ द्विष; G₁ M द्विषा (for द्विपान्)
K₄ साश्वस्रमथ द्विष — °) S राजन् (for दृष्ट्वा)
— °) K₂ परिवारयन्, S प्रत्यवा (for पर्येवा)

2 °) B (except B₂) D₀₁ सर्वयत्नेन (for सर्वतो
यत्तै) D₂ यत्तै; S यत्तात् (for यत्तै)

3 °) K₅ D₂ s s तत्रैवम्; B₁ D₂ सैन्यम् (for
तत्रैवम्) — °) K₅ D₂ s s सहाजुगः; G₁ M महा
रथ (for सहाजुगः). T G₂-s चपलस्य पार्षतः

पर्यगृहस्ततः सर्वे समायान्तं महारथाः ॥ ३
 केकया भीमसेनश्च सौभद्रोऽथ घटोत्कचः ।
 युधिष्ठिरो यमौ मत्स्या द्रुपदस्यात्मजास्तथा ॥ ४
 द्रौपदेयाश्च संदृष्टा वृष्टकेतुः ससात्यकिः ।
 चेकितानश्च संकुद्रो युयुत्सुश्च महारथः ॥ ५
 ये चान्ये पार्थिवा राजन्पाण्डवस्यानुयायिनः ।
 कुलवीर्यानुरूपाणि चक्रुः कर्माण्यनेकशः ॥ ६
 संगृह्यमाणं तां दृष्ट्वा पाण्डवैर्वाहिनीं रणे ।
 व्यावृत्य चक्षुषी कोपाद्भारद्वाजोऽन्ववैक्षत ॥ ७

स तीव्रं कोपमास्थाय रथे समरदुर्मदः ।
 व्यधमत्पाण्डवानीकमध्राणीव सदागतिः ॥ ८
 रथानश्चान्नराज्ञागानमिधावंस्ततस्ततः ।
 चचारोन्मत्तवद्गोणो वृद्धोऽपि तरुणो यथा ॥ ९
 तस्य शोणितदिग्धाङ्गाः शोणास्ते चातरंहसः ।
 आजानेया हया राजन्नविभ्रान्ताः श्रियं दधुः ॥ १०
 तमन्तकमिव क्रुद्धमापतन्तं यतव्रतम् ।
 दृष्ट्वा संप्राद्रवन्योधाः पाण्डवस्य ततस्ततः ॥ ११
 तेषां प्रद्वतां भीमः पुनरावर्ततामपि ।

— After 3^{ab}, T G₂₋₅ M₃₋₅ read 6^{ab} for the first time, repeating the same in its proper place, while G₁ M₁ 2 read the same after 3^{ab} —^a) K₁₋₃ B D₀₁ D₀₁ D₁ प्रत्य (K₁ 'ति) गृह्यस्, K₅ पर्य गृह्य (for पर्यगृह्यस्) B₂₋₄ D₀₁ तथा S तत्र (for सर्वे) —^d) K₅ B₅ T समापेतुर, G M 'गच्छन्' (for 'यान्तं') D₀₁ D₅ महारथं — After 3, S₁ reads 6^{ab}, while D₀₁ reads 5^{ab}

4 G₅ damaged —^a) S₁ B₅ केकयो; K₅ D₀₁ D₅ 1 कैकया; D₀₁ D₅ 5 5 5 5 M₁ 5 कैकेया; M₅ केकेया (for केकया) —^b) S₁ K₁ 3 4 B₅ D₀₁ D₅ 5 G₅₋₅ च (for स्य) M₁ 5 वृष्टयुक्तो महारथ —^c) D₀₁ D₅ 5 M₅ मत्स्यो; T G₂₋₅ M₁ 4 मात्स्यो, G₂ M₅ 5 मात्स्यो; G₅ 4 मात्स्या (for मत्स्या) —^d) B₁ G₁₋₅ M द्रुपदश्च (for 'दत्त') D₀₁ D₅ [आ]स्मजस्तथा; S [आ]स्मजै सह (G₅ om ह) (for [आ]स्मजास्तथा)

5 D₀₁ reads 5^{ab} after 3 G₅ damaged —^a) K₅ 4 om. (hapl) from संहृष्टा up to चेकितानश्च (in 5^c) S₁ च संरक्ष्या; K₅ 5 D₁ च सकुद्रा, D₁ 5 सुसंकुद्रा (for च संदृष्टा) — K₁ 2 D₁ om. (hapl.) 5^{ab} —^b) D₀₁ D₅ 1 5 M₅ च (for स) —^c) D₀₁ D₅ संदृष्टो (for संकुद्रो) —^d) D₅ महारथा

6 S₁ reads 6^{ab} after 3 T G₂₋₅ M₃₋₅ read 6^{ab} for the first time after 3^{ab}, while G₁ M₁ 2 read the same after 3^{ab} —^b) D₀₁ वशानुगा, S (all [except G₁ M₁ 2] first time) [अ]नुसैनिका (for [अ]नुयायिन) —^c) K₁ D₀₁ कुलवीर्याणि; T₂ G₂₋₅ बलवीर्यानु (for कुल) —^d) D₁ 8 T G₅₋₅ [अ]शेषत (for [अ]नेकश)

7 ^a) B D₀₁ सरक्ष्य (B₅ 'क्ष) माणा; D₀₁ निगृह्य

माणा, D₁ 1 8 सवृष्य (D₁ 'व्य) माणा, S सं (T स) निधमाना, G₅ d संगृह्यमाणा (as in text) G₁ M स्त्रा (for तां) —^b) B (except B₅) D₀₁ transp पाण्डवैर् and वाहिनीं —^c) K₁ D₀₁ आवृत्य; G₅ व्यावर्त्य, G₅ व्यावृत्य (as in text) B₁₋₄ D₀₁ D₀₁ क्रोधाद्; B₅ राजन् (for कोपाद्)

8 ^a) K₅ D₀₁ D₅ तीव्र (for तीव्र) D₅ क्रोधम्; S वेगम् (for कोपम्) —^b) D₅ रथी D₀₁ D₅ समरदुर्जय (for 'दुर्मद') S विस्वरवात (G₁ 'तो) हवो (G₁ यथो) व (M₃₋₄ 'थ) त —^d) B D₀₁ अभ्रवृद्धमि चानिक, D₁ 1 8 महाभ्राणीव मारुत

9 ^b) K₅ अभिधावस्, D₂ 5 अपिष्ठावस्; D₅ अभि बाधस् (for अभिधावस्) K₅ B₅ D₁ इवस्त; G₁ M समतत् (for ततस्तत्) B₅ विधायस्ततस्तथा (sub-metric), T G₂₋₅ अन्यधावत्समवत् —^c) S₁ K₁ D₂ 5 चकार (for चचार) S₁ K₁ B₅ D₁ 8 G₂ मत्त वद्, G₅ [द]न्मत्तवद् (as in text) —^d) G₁ M वृद्धश्चैवातिवेगित

10 ^b) T G₂₋₅ M₃₋₅ पवन, G₁ 2 M₁ 3 परम (for ते वात) —^c) S₁ आजानीया; K₅ अजानेया, D₅ कुलीनाश्च; G₅ आजानेया (as in text). —^d) B₁ 3 5 D₀₁ 5 अविभ्रान्ता; D₅ विमशिव (sic); D₅ सविभ्रान्ता (for अविभ्रान्ता) B शिवं ययु (for श्रियं दधु) T G₂₋₅ अवि (T G₅ 'वि) अन्वै शिव पुन; G₁ M अवि अविशिव ययु, G₅ अविश्रद्धैशिव पुन

11 ^b) K₅ D₅ पातयन्तं (for आपतन्त) G₅ इववत् (for यतव्रतम्) —^c) G₁ M₅ 5 योधा (for योधा) —^d) T G₂₋₄ कौतेयाश्च, G₅ कौरवस्य; M₃₋₅ कौते यस्य (for पाण्डवस्य) T G₅ 4 इवस्त, G₁ M₁ 5 सहस्रश (for ततस्तत्)

वीक्षतां तिष्ठतां चासीच्छब्दः परमदारुणः ॥ १२
 शूराणां हर्षजननो मीरूणां भयवर्धनः ।
 बावापृथिव्योर्विवरं पूरयामास सर्वतः ॥ १३
 ततः पुनरपि द्रोणो नाम विश्रावयन्मुधि ।
 अक्रोद्रौद्रमात्मानं किरञ्जरशतैः परान् ॥ १४
 स तथा तान्यनीकानि पाण्डवेयस्य धीमतः ।
 कालवक्ष्यवधीद्रोणो युवेव स्वविरो वली ॥ १५
 उक्त्य च शिरास्पृशो बाहूनापि मभूषणान् ।
 कृत्वा शून्यात्रयोपस्थानुदक्रोशन्महारथः ॥ १६
 तस्य हर्षप्रणादेन बाणवेगेन चाभिभो ।

प्राकम्पन्त रणे योधा गावः शीतार्दिता इव ॥ १७
 द्रोणस्य रथघोषेण मौर्वीनिष्पेषणेन च ।
 धनुःशब्देन चाकाशे शब्दः समभवन्महान् ॥ १८
 अथास्य बहुशो बाणा निश्चरन्तः सहस्रशः ।
 व्याप्य सर्वा दिशः पेतुर्गजाश्चरथपत्तिषु ॥ १९
 तं कार्मुकमहावेगमस्त्रज्वलितपावकम् ।
 द्रोणमासादयांचक्रुः पाञ्चालाः पाण्डवैः सह ॥ २०
 तान् सै सरथहस्त्यश्वाङ्ग्राहिणोद्यमसादनम् ।
 द्रोणोऽचिरेणाकरोच्च महीं शोणितकर्दमाम् ॥ २१
 तन्वता परमास्त्राणि शरान्सततमस्यता ।

12 °) Ś1 Ks B (except Bs) D01 Dn D2 s s T
 G2-s प्राद्वर्ता; D2 प्रमद्वर्ता (for प्राद्वर्ता) — °) B1 इति (for अपि) — °) K1 s Dn2 D2-4 वीक्षतां,
 B (except Bs) D01 पश्यतां (for वीक्षतां) Dn1
 शब्द, Dn2 वासीत्, Ds चापि (for वासीत्) — °) Dn1
 वासीत् (for शब्द)

13 °) Bs Ds सर्वश (for सर्वत) S समालवत
 सखन

14 Gs om 14^{ab} — °) Ds रणे (for युधि) S
 (Gs om) नाम विश्राव्य चात्मन

15 °) B (except Bs) D01 तेष्वनीकेषु; S पाण्डवे
 यस्य (for तान्यनीकानि) Ds शतघोषान्यनीकानि — °)
 K1 पाण्डवीयस्य; Bs पाण्डुपुत्रस्य (for पाण्डवेयस्य) B1 s
 (marg as in text) s पाण्डुपुत्रस्य (Bs पुत्रेषु) मारिष,
 S तान्यनीकानि मारुत (Gs चाहवे) — Gs om 15^a-16^a
 — °) Ks Ds 4 s 1 s चा (Ks ज) वधीत्, B D01 Dn2
 D1 s इत् (Ds ह्य) चरत्; S (Gs om) न्यहनत् (for
 न्यवधीत्)

16 Gs om. 16 (of v l. 15) — °) T Gs s तु
 (for च) Dn1 उग्रान् (for ओ) — °) Dn2 Ds
 बाहून् (for बाहून्) Ś1 स मीषणान्; Ks B D01 D1
 s s 1 s T Gs s सुभूषणान्, Dn1 Gs सुभूषितान्; G1
 M1-4 च मूषणान् (for सुभूषणान्) — °) Ś1 रथोप
 स्थात् (for पस्थान्) — °) Ds अनुक्रोशन् (for
 उदक्रो) B2 s D01 T Gs s Ms-s महारवान्, B1
 G1 s M1 s रथान् (for रथ)

17 °) Gs तथा तस्य (for तस्य हर्ष) — °) Dn1
 G1 s M बाणवर्षेण (for वेगेन) K1 B1 s D1 s s वा

विभो, B2-4 D01 वा प्रभो (B1 औ), Dn1 वै तथा;
 Dn2 चाविभो; D2 s चाविभो, Gs च प्रभो (for
 चाविभो) — °) Ds प्राकपत; Ds प्रकपंत, S
 (except Gs) अकर्पत (for प्राकम्पन्त) Ks शूरो,
 G1 s M यौषा (for योधा) — °) S मूत्रं चापि प्रसु
 जुव

18 °) Ks बाणस्य (for द्रोणस्य) Dn2 Ds s रथ-
 निर्घोषैर् (for घोषेण) — °) Ds 1 s नेमि (for
 मौर्वी) Ś1 T Gs-4 निर्घोषणेन; Dn1 निष्कर्ष (for
 निष्पेष) Ds मौर्वीभिः पेषणेन च — °) Dn2 Ds s
 रथ (for जुव)

19 °) B1 Ds 1 s तथा (for अथ), B D01 D1 s
 S धनुषो; Ds बहुशो (for बहुशो) — °) Bs Dn
 Ds 1 s T Gs निसरत्; Gs निर्ययुजै (for निश्चरन्तः)
 — °) B D01 S नागाश्च; Dn1 रथाश्च; Dn2 वराश्च;
 Ds s नराश्च (for गजाश्च), T Gs s पैकिषु (for
 पत्तिषु)

20 D01 reads 20^{ab} on marg (see m) — °)
 Ds 1 s तत् (for त) Ś1 Ks Ds Gs कार्मुक Ks मादधा
 न्म् (for महावेगम्) — °) Ś1 Dn1 अक्ष — °) S
 द्रोणमावारयांचक्रु — °) B1 D1 Gs s पञ्चाला (for
 पाञ्चाला) D1 पाण्डवा (for वे). Ś1 K (except
 Ks) पाण्डवा (Ś1 पावकै) सह मारिष

21 °) K1 s स तान्विरय (for तान्वै सरथ) Ks
 Ds 1 s हस्ता (Ks स्था) शान् B1-4 तान्व (B1 न्वै)
 ऊज्जरपरश्वान्; S सनागरयपत्त्यश्वाङ्ग्राहिणोद्यमसादनम् — °) Dn1 ह्यक
 रोक् (for [अ]करोक्) B D01 अक्के विरेण च द्रोणो (Bs
 द्रोणस्तु); S अचिरात् (G1 M रेणा) करोद्रोणो

द्रोणेन विहितं दिक्षु बाणजालमदृश्यत ॥ २२

पदातिषु रथाश्वेषु वारणेषु च सर्वशः ।

तस्य विद्युदिवाग्नेषु चरन्केतुरदृश्यत ॥ २३

स केकयानां प्रवरांश्च पञ्च

पाञ्चालराजं च शरैः प्रमृद्य ।

युधिष्ठिरानीकमदीनयोधी

द्रोणोऽभ्ययात्कार्मुकबाणपाणिः ॥ २४

तं भीमसेनश्च धनंजयश्च

शिनेश्च नप्ता द्रुपदात्मजश्च ।

शैब्यात्मजः काशिपतिः शिविश्च

22 ^b) Dn₁ D₅ G₁ M संततम् (for सततम्) — ^c) K₅ G₁ M वितत, B₅ निहितं (for विहित) — ^d) B₅ T₂ G₂ शरजालम्, D₁ बालं (for बाणं) Dn₅ D₅ समतत (for अदृश्यत)

23 ^a) Ś₁ K_{1,2} D₁ रथाग्नेषु, Dn₁ तथाग्नेषु (for रथाश्वेषु) B₁₋₃ T₁ पदातिस्त्वंनाश्वेषु; D₅ पदातिरथचाग्नेषु — ^b) Ś₁ सर्वत (for सर्वशः) T₁ रथेष्वपि सह ज्ञशः — ^c) K₂ इवाक्केषु, D₅ इवाकाशे (for इवाग्नेषु). — ^d) D₅ वरकेतुर (for चरन्केतुर)

24 ^a) D (except D₁ s s) T₁ केकयाना (for केक) Ś₁ राजन्, K_{1,2} s D₁ सर्वान् (for पञ्च) — ^b) B D₅ Dn₁ D₂ s M₁ s पंचालराजं (for पाञ्चाल) Dn₁ युधि सं (for च शरैः) K₁₋₄ D₁ विमृद्य, K₅ B₅ Dn₁ D₂ s T G₁₋₄ प्रमृज्य, B₁₋₄ D₅ D₅ s G₅ प्रमृद्य (for प्रमृद्य) — ^c) B₁₋₃ s अदीनयोधः; B₁ D₂ T G₁₋₅ सत्त्वो; Dn₂ अर्षोदयोधी (s₁₀) (for अदीनयोधी) — ^d) B₅ [s]भ्यगम् (for यात्)

25 ^b) K₅ शनेश्च (for शिनेश्च) K₂ s s B₁ s Dn₂ D₅ G₁ Ms-s द्रुपदात्मजाश्च (for रमजश्च) — ^c) K₅ Dn₂ D₅ शै (Dn₂ सै) शैव्यात्मजा, B₅ D₅ D₅ सै (D₅ शि) शैव्यात्मज, T G₁₋₅ Ms-s तथार्जुनि, G₁ M₁ s शौरि सुत (for शैव्यात्मज) S च (G₁ M स) शैव्यो (for शिविश्च) — ^d) K₂ B द्रुप (for दृष्टा) G₁ [s]पकिरन्; M₁ s [s]वकिरन्, Ms [s]प्यकिरन् (for व्यकिरन्) — After 25, T G₁ s s M₁ s

50* श्रेणीकृता संयति मोघवेगा

द्वीपे नदीनामिव काशरोहा ।

[(L 1) G₅ श्रेणीकृता T G₂ मेघवेगा, G₅ घोरे

दृष्टा नदन्तो व्यकिरञ्जरौघैः ॥ २५

तेषामथो द्रोणधनुर्विमुक्ताः

पतत्रिणः काञ्चनचित्रपुङ्खाः ।

मित्रा शरीराणि गजाश्चयूनां

जग्मुर्महीं शोणितदिग्धवाजाः ॥ २६

सा योधसंघैश्च रथैश्च भूमिः

शरैर्विमिर्भैर्गजवाजिमिश्र

प्रच्छाद्यमाना पतितैर्बभूव

समन्ततो द्यौरिव कालमेघैः ॥ २७

शैनेयभीमार्जुनवाहिनीपा-

गाद् (for मोघवेगा) — (L 2) G₁ M पाशवाहा (for काशरोहा)]

26 T G₁ s s M read 26^{ab} twice — ^a) B₅ s D₅ D₅ तेषामथ; Dn₁ तेषां महद् (for तेषामथो) B₅ ते द्रोणबाणाशनि (Dn₂ सन, D₅ शत) वेगायुक्ता, T G₁ s s M (all first time) तेषां शरा द्रोणशरैर्निहृक्ता, S (all [except G₅, s] second time) ते द्रोणबाणासनविमुक्ता — ^b) D₅ तेषामथ द्रोणधनुर्विमुक्ता (= 26^a), G₁ s s M (all first time) भूमावदृश्यत वि (G₁ च नि) वर्तमाना — ^c) B₁ गजाश्चयूनां, Dn₁ गजादिकाना, G₄ गजांश्च यूनां (for गजाश्चयूनां) — ^d) Ś₁ K (except K₂) B₅ D₁ दिग्ध गात्रा, B₁₋₄ पत्रा (for वाजा) S जग्मु (G₁ M ययु) महीं बहिण्वहं (G₁ M₁ s हि) वाजा

27 ^a) B₅ योधसंघैश्च, Dn₁ संघै स, G₁ M योधसंघैश्च — ^b) D₁ s s विचित्रैर्, G₁ M विमम्रैर् (for विमिर्भैर्) G₅ s रथ- (for गज) — ^c) S सहसा (for पतितैर्) — ^d) K₂ B D₅ D₁ S समा वृता (for समन्ततो) S लोहितवाग्ने (Ms द्वै); G₅ d कालमेघै (as in text)

28 ^a) Dn₂ D₅ शैनेय- D₅ शैनेय (for शैनेय) K₅ Dn₂ D₂ s T वाहिनी (D₅ शै) जं (Dn₂ या; T यां), B D₅ D₅ s s वाहिनीपा (B D₅ श; D₂ s ना) (for वाहिनीपात्र) — ^b) Ś₁ D₁ शैवा- (D₁ व्या) भिमन्यु, K₂ s Dn₂ D₅ शैव्या (Dn₂ स्या; D₅ न्या) भि; K₅ Dn₁ शैव्याभिमन्त्रान् (K₅ मन्वो) (for भिमन्यु) D₁ s s सह (D₅ स हि) काशि राज (D₅ s ज); T G₁₋₄ M च सकादिराजौ (G₁ ज) (for सह काशिराजा). B D₅ सौभद्रपाञ्चालसका

शैब्याभिमन्यू सह काशिराज्ञा ।

अन्याश्च वीरान्समरे प्रमृद्वा-

द्रोणः सुतानां तव भूतिकामः ॥ २८

एतानि चान्यानि च कौरवेन्द्र

कर्माणि कृत्वा समरे महात्मा ।

प्रताप्य लोकानिव कालसूर्यो

द्रोणो गतः स्वर्गमितो हि राजन् ॥ २९

एवं रुक्मरथः शूरो हत्वा शतसहस्रशः ।

पाण्डवानां रणे योधान्पार्षतेन निपातितः ॥ ३०

अक्षौहिणीमभ्यधिकां शूराणामनिवर्तिनाम् ।

निहत्य पश्चाद्धृतिमानगच्छत्परमां गतिम् ॥ ३१

पाण्डवैः सह पाञ्चालैरशिवैः क्रूरकर्मभिः ।

हतो रुक्मरथो राजन्कृत्वा कर्म सुदुष्करम् ॥ ३२

ततो निनादो भूतानामाकाशे समजायत ।

सैन्यानां च ततो राजन्नाचार्ये निहते युधि ॥ ३३

धां धरां खं दिशो वारि प्रदिशश्चानुनादयन् ।

अहो विगिति भूताना शब्दः समभवन्महान् ॥ ३४

देवताः पितरश्चैव पूर्वे ये चास्य वान्धवाः ।

शिराजः D₂ १ शैब्या (D₂ व्यो) भिमन्यू स हि काशिराजः (D₂ स काशिराजः); G₂ शैब्याभिमन्यूश्च स काशिराजो - °) B₁ धीमान्; D₁ सैन्यान्, D₄ १ २ योधान्; G₂ lacuna (for वीरान्) B D₁ T G₂-२ सहसा (for समरे) S₁ K₂ २ २ D₁ २ प्रमृद्वा; K₁ ४ प्रमृद्वाद्, B D₁ समर्द; D₁ विमृद्वाद्, D₄ प्रमृद्वा; D₂ ससुद्भवान्; D₂ प्रमृद्वा; G₂ ४ प्रमृत्तान्; G₂ प्रमुक्ता (for प्रमृद्वाद्)

29 °) S भारतेन्द्र (for कौरवेन्द्र) - °) D₁ om. समरे महात्मा B D₁ S महाति (for महात्मा). - °) G₂ बालसूर्यो; G₂ कालसूर्यो (as in text) - °) B₁ हतो (for द्रोणो) S₁ K₁-२ स्वर्गमिवाद्य, K₄ 'हाद्यः D₂ २ 'तोषि (for मितो हि) K₂ च राजन्; B₂ D₂ D₂ विराजन् (for हि राजन्) B₁ २-२ D₁ स्वर्गमभिवाद्यती - After 29, D₁ D₂ २ ins

51* स तु कृत्वा महत्कर्म द्रोण परबलादेन ।

30 °) K (except K₂) विप्रो (for शूरो) - °) S₁ हतः (for हत्वा) - °) S₁ युक्ता, G₁ M योधान् (for योधान्) - °) D₂ [अ] निपातितान् (for निपातित)

31 °) G₂ M₁-२ अक्षौहिणीम् D₁ om. (hapl) म्यधिकां शूराणाम D₄ १ २ अभ्यधिकां - °) G₂ निपत्य (for निहत्य) T G₂-२ युतिमान् (for युति) - °) B₂ ४ D₁ D₂ २ २ अगमत् (for अगच्छत्).

32 °) K₁ B D₂ T G₂ पञ्चालैर् - °) M₁ २ २ रुक्मरथो - °) D₁ स दुष्करं, T G₂-४ सुदारुण (for सुदुष्करम्)

33 S reads 33°-34° after 36° K₂ om (hapl) 33°-34° - °) B₂-४ D₁ आचार्य (for आकाशे)

S समपद्यत (for 'जायत) - °) M₁ २ सेनाना B (except B₂) D₁ G₁ M तदा (for ततो) - °) D₂ च हते, D₂ निहिते (for निहते) K₂ सति (for युधि) K₄ D₁ आचार्ये विनिपातिते; D₂ आचार्ये हि हते युधि; T आचार्यो (T₁ 'यां) निहतो युधि

34 For the sequence in S, of v 1 33 K₂ om. 34° (of v 1 33) G₂ damaged - °) B₁ २ D₁ G₁ M धरां ख धां (by transp), D₂ १ २ धां विनाद्य, T धरा व्योम, G₂ धरां नमो, G₂-२ धरां (G₄ 'रा' व्योम K₂ lacuna, D₂ च, D₂ वि (for ख) B₁ २ D₁ D₁ D₁-२ २ दिशो वापि, D₄ १ २ दिशश्चापि; S दश दिशः (for दिशो वारि) - °) D₄ १ २ विदिशश्च (for प्रदि) D₁ चैव; D₂ चापि; T G₂-४ अन्व (for अनु) - °) B (except B₄) D₁ S हाहा (for अहो) D₂ शब्दानां (for भूतानां). - °) B₂ D₂ D₂ २ मृश (for महान्)

35 °) S देवाश्च (for देवता) - °) D₁ D₂ सर्वे; D₂ पूर्व; D₂ सर्व (for पूर्व) M₁ एवास्य (for ये चास्य) S₁ बंधव; S (except G₂) मानवा (for वान्धवा) - °) K₁ निहितं - °) K₄ D₁ G₂ भरद्वाजं

36 For the sequence in S, of v 1 33 - °) B₁ D₄ च (for तु) B₂ महाराज (for जयं हृद्व्या) - °) S (except G₂) सिंहनादं - °) B₂ D₂ D₂ २ सिंहनादेन - After 36, S ins

52* विचित्रजान्मृतदभूषितध्वजं

महारथ रुक्मरथ निपातितम् ।

निशम्य कश्चिदि न हर्षमेयिवान्

कते सृष्टे हुपदसुतात्सज्जयात् ।

ददृशुर्निहतं तत्र भारद्वाजं महारथम् ॥ ३५
पाण्डवास्तु जयं लब्ध्वा सिंहनादान्प्रचक्रिरे ।

तेन नादेन महता समकम्पत मेदिनी ॥ ३६

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

धृतराष्ट्र उवाच ।

किं कुर्वाणं रणे द्रोणं जघ्नुः पाण्डवसृञ्जयाः ।
तथा निपुणमस्त्रेषु सर्वशस्त्रभृतामपि ॥ १
रथभङ्गो बभूवास्व धनुर्वाशीर्यथास्यतः ।
प्रमत्तो वामवद्द्रोणस्ततो मृत्युमुपेयिवान् ॥ २

कथं नु पार्थतस्तात शत्रुभिर्दुष्प्रधर्षणम् ।

किरन्तमिषुसंधातात्रुकमपुह्वाननेकशः ॥ ३

क्षिप्रहस्तं द्विजश्रेष्ठं कृतिनं चित्रयोधिनम् ।

दूरेषुपातिनं दान्तमस्त्रयुद्धे च पारगम् ॥ ४

पाञ्चालपुत्रो न्यवधीदिष्ट्या स वरमच्युतम् ।

[(L 1) Gs मूषणध्वज — (L 2) M1 : रुमरथ
— (L 3) G1 M Gv निशान्य G1 M तु (for हि)
— (L 4) T Gs : दुपदसुतात्म (Gs 'न्त)सृजयात् (Gs
'यान्).]

Colophon Śs missing — Sub-parvan B1 द्रोणा
निषेक — Day of Drona's Generalship Ks प्रथम
दिवसे — Adhy name Ks Ds द्रोणवधः; Dn1
द्रोणपतननिषेदनं, Dn2 द्रोणवधोपवर्णनं, Ds : सेना-
प्रवर्दनं, D4 संजयवाक्यं, G1 M1 : द्रोणयुद्धसंक्षेपः.
— Adhy no (figures, words or both) B1 : Dn1
Ds : S 7 (as in text), Bs 8, Doi 9. — Śloka
no. Doi Dn1 36.

8

☞ This adhy is missing in Śs (of v 1 7 1 1).

1 B1 om. 1-4. —^a) Gs कुर्वाणा D4 कर्म (for
द्रोण) Ca d as in text —^b) Gs जघ्नुः (for जघ्नुः)
Ds 'संजया'. —^c) Ds द्रोण (for तथा) Ks B1
अस्त्रेण (for अस्त्रेषु) —^d) B (B1 om.) Doi -मृता वरं
(for मृतामपि)

2 B1 om 2 (of. v 1 1) —^a) Ś1 Cd रथसधो;
K1 : D4 'संगो; Ca 'शब्दो (for 'मङ्गो) Ks Ds
[s]मववास्व, Bs बभूवास्व, Ds [s]मववास्व (for बभू-
वास्व) S रथ (Gs रथं) पर्य (Gs om. पर्य)पवद्वा (G1
M1-4 'वा)स्य. —^b) Ks Bs D7 G1 : s M धनुर्वाशीर्य

तान्यत (Bs Gs : 'तास्य तद्; D7 G1 M 'दस्यत);
Ks किं धनुर्व्यवशीर्यत; Dn1 धनुर्मगोथ वास्यत, D1 :
धनुर्वास्व व्यशीर्यत; Ds धनुर्वासीर्यदस्य च; D4 धनुर्वा
सीर्यदस्यत, Ds धनुरासीय चापतद्; Ds धनुर्वासी
व्यदीर्यत Cd otes अस्यत (as in text) —^c) Dn1
अम तु चागमद्रोणस्य; D4 अग्रमत्तो भवेद्द्रोणो —^d)
D4 1, 8 यतो, T G1 3-5 M यया; Gs भवेत् (for
ततो) K (except Ks) मोहम् (for मृत्युम्)

3 B1 om 3 (of v 1 1). —^a) K1 : s D1 : वा;
B1 Dn तु (for जु). —^b) Ś1 D4 : s दुष्प्रधर्षण
(Ds 'र्षिण) —^c) Ks किरंत शर; Doi Ms-s किरं
तमिव (for किरन्तमिषु) T G1-4 संधांस्तान्.

4 B1 om. 4 (of. v 1 1). —^a) T2 Gs क्षिप्र-
हर्ष (for 'हस्त) K (except Ks) D1 द्विजन्मानं (for
'श्रेष्ठ). —^b) Ś1 किरतमिषुसंधायान् —^c) D4 नादम्;
Ca d दान्तम् (as in text). —^d) K1 Gs : अत्र
(Gs : अस्त्रे) युद्धे च, Ks D1 Ms मत्रयुद्धे च; Ks B
(B1 om.) Doi Ds अस्त्रयुद्धेषु, Dn1 G1 M1 2, 5 मत्रे
युद्धे च, Dn2 Ds शस्त्रयुद्धेषु (for अस्त्रयुद्धे च).

5 ^a) Doi [s]न्यवधीद्; Dn2 [s]न्यवधीद्, S न्यह
नद् (for न्यवधीद्) —^b) Dn1 Gs : दृष्टा (for
दिष्ट्या) K1 lacuna for स वरमच्युतम् Ks Gs प
(Gs न)रमच्युत (for वरम) Ks दृष्टा वा नरम्, B
D1 : दिव्यास्त्रधरम्, Doi D1 इव्यस्त्रधरम्; Dn2 Ds
दिव्यास्त्रधरम्; D1 : s इष्टयुद्धस्य; Ds Cd ईक्षा (Cd
इष्ट्या)सधरम्; T G1 : s M इष्ट्यासध (G1 M1-3 'प)रम्

कुर्वाणं दारुणं कर्म रणे यत्तं महारथम् ॥ ५

व्यक्तं दिष्टं हि बलवत्पौरुषादिति मे मतिः ।

यद्रोणो निहतः शूरः पार्षतेन महात्मना ॥ ६

अस्त्रं चतुर्विधं वीरे यस्मिन्नासीत्प्रतिष्ठितम् ।

तमिष्वस्त्रवराचार्यं द्रोणं शंससि मे हतम् ॥ ७

श्रुत्वा हतं रुक्मरथं वैयाघ्रपरिवारणम् ।

जातरूपपरिष्कारं नाद्य शोकमपानुदे ॥ ८

(for दिष्ट्या स वरम्) — Ś1 K1-1 D1 om 5th T1 (first time) repeats 5th after 7th — °) G2 दुष्कर (for दारुणं) — °) D2 महावत्तं, S (except G2) बल (for 'रथम्)

B °) K (except K2) D1 नित्यं (for व्यक्त) B (except B1) D1 D2 : हि दैवः D2 हि दिष्ट (by transp), D2 इष्ट हि Cd cites दिष्टं (as in text) D1 बलवान् — After 6th, D1 reads 9th for the first time, repeating it in its proper place D1 om 6th — °) K1 निहित S यत्र द्रोणो हत शूर — °) K2 B1 : (marg also as in text) : (marg) D1 D2 D3 : T G2-4 दुरात्मना; D2 महाबल (for महात्मना)

7 S repeats 7 after 84 — °) D2 T2 G2-5 (last five first time) दारुणः Cv अस्त्र (as in text) T G2-5 (all first time) Cv शूरे (for वीरे) S (second time) अस्त्रं चतुष्पातकलं B2 S नित्यं (for आसीत्) — After 7th, T1 (first time) repeats 5th — °) K2 तमप्यस्त्रं, T (both times) G1 (second time) 2-5 (all both times) M (second time) तमिष्वस्त्रं (for तमिष्वस्त्रं) K2 B (B2 marg also as in text) D1 D2 D3 : वराचार्यं, D1 विदां वर्यः, D2 विदां वर्यः, G1 : (both first time) पराचार्यं, G1 M1 : (all second time) महावीर्यं (for वराचार्यं) — °) S (second time) द्रोणं जह्य कथं रथा

8 °) D2 रौक्मरथ — °) K1 परिवारिणं, B D1 D2 वारितः M2 वारणः Cd वारणम् (as in text) — D1 reads 8th twice — °) K2 D1 D2 : (both times) 6-8 Cd परिष्कारः, B2-5 D1 शिरःखण (for परिष्कारं) — °) D2 D3 दुष्कर (for शोकम्) K (except K2) D1 : उपानुदे, B (except B1) त्यजाम्यहं; D1 D2 उपानुदे; D2 उपानुदे (for उपानुदे) D1 (both times) नद्यशोकं नुदेत, D1 नाद्य शोको न मां तु (D2 न नित्यं)

न नूनं परदुःखेन कश्चिन्म्रियति संजय ।

यत्र द्रोणमहं श्रुत्वा हतं जीवामि न म्रिये ॥ ९

अश्मसारमयं नूनं हृदयं सुदृढं मम ।

यच्छ्रुत्वा निहतं द्रोणं शतधा न विदीर्यते ॥ १०

ब्राह्मे वेदे तथेष्टस्त्रे यमुपासन्गुणार्थिनः ।

ब्राह्मणा राजपुत्राश्च स कथं मृत्युना हतः ॥ ११

शोपणं सागरस्येव मेरोरिव विसर्पणम् ।

9 °) D2 ननु त (for न नून) D2 द्रोणेन (for दुःखेन) Ś1 K1-1 D1 नूनं परमदुःखे न, K2 D2 : न नूनं म्रियते कश्चित् — °) D1 G2 कश्चित् (for कश्चिन्) K2 म्रियते; G2 युज्यति (for म्रियति) K2 B D1 D2 म्रियते कोपि (D1 चापि) K2 D2 : परदुःखेन संजय — D1 repeats 9th after line 1 of 53* D2 reads 9th for the first time after 6th — °) K2 D2 : यतो, D2 यच्च (for यत्र) D1 (second time) D2 G2 हतं, T G2 : रणे (for अहं) D2 (second time) द्रोणवध (for 'महं) — °) D2 अहं (for हतं) D2 (first time) जीवति (for जीवामि) K2 D2 नो म्रिये, B1 मृत्युना, B2-5 D1 (both times) D2 D3 : Ca d मदमाह; D2 (both times) : संजय (for न म्रिये) — After 9, B D1 ins

53* दैवमेव पर मन्ये न सुनीत न पौरुषम् ।

मदीयो नायको यत्र गुणश्रेष्ठो हतः परै ।

[After line 1, D1 repeats 9th — D1 om line 2]

10 °) B2 T G2-5 transp हृदयं and सुदृढं B2 हृदयं मम संजय — °) T G2 : श्रुत्वाय, G1 M1 : 4 : श्रुत्वा यन् (M2 तन्) (by transp), G2 श्रुत्वा तु, G2 श्रुत्वेम M2 श्रुत्वाय सुदृढं द्रोण — °) T G2-5 शतधेद D2 विदीर्यति, T G2 : न दीर्यते, G2 च दीर्यते (for विदीर्यते)

11 °) Ś1 ब्राह्मे वेदे, B D1 D2 D3 : ब्राह्मे वेदे (for ब्राह्मे वेदे) D2 तथान्यास्त्रे — °) D2 : समुपासन् (for यमुपा) — °) K2 : B D1 D2 : S (except G2-5) हतं (for हतं) D2 स कथं मृत्युमश्नुते, D2 : 'मी (D2 'मे)यिवान् — After 11, D2 reads for the first time 13th, repeating it in its proper place

12 °) B2 : D1 S मेरो पर्यसन यथा, B2 : मेरो पर्यसन यथा Cd cites पर्यसन — °) G1 M1 : पातम्

कथं नाभ्यतरस्तात पाण्डवानामनीकिनीम् ॥ १९
जातरूपपरिष्कारमास्थाय रथमुत्तमम् ।
भारद्वाजः किमकरोच्छ्ररः संक्रन्दनो युधि ॥ २०
विधां यस्योपजीवन्ति सर्वलोकधनुर्भृतः ।
स सत्यसंधो बलवान्द्रोणः किमकरोद्युधि ॥ २१
दिवि शक्रमिव श्रेष्ठं महामात्रं धनुर्भृताम् ।
के नु तं रौद्रकर्माणं युद्धे प्रत्युद्ययू रथाः ॥ २२
ननु रुक्मरथं दृष्ट्वा प्रद्रवन्ति स्म पाण्डवाः ।

दिव्यमस्त्रं विकुर्वाणं सेनां क्षिण्वन्तमव्ययम् ॥ २३
उताहो सर्वसैन्येन धर्मराजः सहानुजः ।
पाश्चात्यप्रग्रहो द्रोणं सर्वतः समवारयत् ॥ २४
नूनमावारयत्पार्थो रथिनोऽन्यानजिह्वगैः ।
ततो द्रोणं समारोहत्पार्षतः पापकर्मकृत् ॥ २५
न हान्यं परिपश्यामि वधे कंचन शुष्मिणः ।
धृष्टद्युम्नाद्वते रौद्रात्पात्यमानात्किरीटिना ॥ २६
तैर्वृतः सर्वतः शूरैः पाश्चात्यापसदस्ततः ।

(for the prior half) G₁ M शत्रवा, G₆ सर्वश
(for शत्रव) — G₆ om line 2 — (L 2) G₁ M₁₋₄
विकुर्वाणा (for 'वर्ण) G₁ M सहिता (for सगता)]

20 *) K (except K₈) Dn D₁ s s s परित्का
रम् (for 'ष्कारम्) — *) S (except G₂) भास्थितो
(for भास्थाय) B₁ D₂ s रथसत्तमं (for 'मुत्तमम्)
— After 20^{ab}, G₆ ins 55* — *) G₆ सकदतो
Ca d oite शूरसक्रन्दन T G₂ s यथा (for युधि)
K₁ शूरा संक्रन्दनो युधि

21 D₆ om (hapl) 21 — *) K₁ B₁ विधा (for
विधां) T G₂-s विधास्त(G₆ 'स्व; G₄ 'स्व)स्योपजी
वन्ति — *) B₁ s D₁ G₁ M सर्वलोके; Dn₁ D₁ s
सर्वं लोका (D₁ लोके; D₆ लोक) (for सर्वलोक) K₈
B D₁ धनुर्वरा; D₁ 'ज्मत' (for 'भृत')

22 *) B₁ श्रेष्ठ सर्व, B₂ m (orig as in text)
D₁ Dn₁ महारत्नान्; D₆ महामात्रं, Cd महामात्र
(as in text) K₁ s s B₁ D₁ धनुर्भृतां; D₁ 'भृतं
(for 'भृताम्) — *) B₁ क्षिण्वन्त; B₁ के न त, Dn₁
के नु ते; Dn₁ D₆ s S (except G₁ s) के नु तं, D₁
किं नु तं (for के नु तं) S₁ रौद्रकर्माणो — *) S₁ रणे
(for युद्धे) K₂ प्रत्युद्ययू (for प्रत्युद्ययू)

23 *) B₁ कथं, Dn₁ D₆ s तं नु; T G₂ s
के नु; G₁ M के त; G₆ ते (submetric) (for ननु)
— *) K B (except B₂) Dn D₁-s s s T G₂ s प्राद्र
वति; G₁ s s M विद्रवन्ति (for प्रद्रवन्ति) D₆ साश्व
सारथिप्रद्रवा — *) Dn₁ विज्यमानं B₁ Dn₁ D₆ s
प्रकुर्वाण (for विकुर्वाण) — S₁ K₁-s om (hapl)
23^a-24^a — *) D₆ क्षिण्वन्तम्; D₆ क्षिण्वन्तम्; Cd
क्षिण्वन्तम् (as in text) T G₂ M₁-s अश्वयां (for
अश्वययम्) K₁ D₁ सर्वत समवारयन्, B (except B₁)
D₁ जणे तसिन्महाबलं; G₆ सेनां क्षीयन्तमव्ययां.

24 S₁ K₁-s om 24^{ab} (of v l 23) S repeats
24^{ab} after 26 — *) K₆ D₆ सहानुज (for 'नुज)
— G₆ om 24^a-27^a — *) D₁ पचात्य, S (G₆
om) पांचाल (G₁ M₁ s 'ल) B₁ पांचाल प्रयतो
द्रोण Ca d oite पाचजन्यप्रग्रह C₇ पाश्चात्याप्राहको
द्रोण — *) K₁ s B D₁ Dn₁ G₁ पर्यवारयत्, Dn₁
D₆ s T G₂ पर्यवारयन्, G₁ s M प्रत्यवारयत् (M₁ s
'यन्) (for समवारयत्)

25 G₆ om 25 (of v l 24). — *) Dn₁ D₁ s s
समहरत्; S (G₆ om) सदारौ (G₁ 'रो)स्तीत् (for समा
रोहत्) — *) K₁ पार्षत (for पार्षत) S (except
M₆, G₆ om) कूर (for पाप)

26 G₆ om 26 (of v l 24) — *) B₁ D₆ हत;
B₁ हित (for हान्य) D₆ नाहमन्य प्रपश्यामि; G₆ न
परेषु च पश्यामि — *) K₁ Dn₁ D₁ वध; D₁ s वध
(for वधे) S₁ K₁-s कंचन; K₆ किंचन; D₆ क
ननु, D₁ किंचित् (for कचन) S (G₆ om) हतार
तस्य शुष्मिण — *) B₁ वीरात्; D₁ द्रोणात् (sic),
S (G₆ om) पापात् (for रौद्रात्) — After 26, S
repeats 24^{ab}, while S (except G₂, G₆ om) ins

56* उत्सृज्य सर्वसैन्यानि द्रोणेनैवाभिदुहुवे ।

[G₁ M द्रोणमेकमभिद्वन् (M₁ s 'वत्) (for the post
half)]

27 G₆ om 27^{ab} (of v l 24) — *) D₁ धृत;
D₆ हत (for धृत) B₁ s शूर; S (G₆ om) धुम्नै
(for शूरै) — *) K₁ D₁ सथा; D₂ s तव (for
सत्) K₆ पचात्यापसदस्तत; K₈ Dn₁ D₆ पांचाल्याप
सत्तै (K₈ षट्)स्तत; S (G₆ om) पांचालापश (G₁ s
'स)वेक्षया (G₁ s 'दा) Cd oites अपसद — *)
K₁ s D₁ Dn₁ D₆ कैकेयैश्च; K₆ B₁ Dn₁ D₆ s s
M₆ कैकेयैश्च (for कैकेयैश्च) K₁ चेदिकानूवैर; G₁ s s

केकयैश्चेदिकारुषैर्मत्स्यैरन्यैश्च भूमिपैः ॥ २७
 व्याकुलीकृतमाचार्यं पिपीलैरुगं यथा ।
 कर्मण्यसुकरे सक्तं जघानेति मतिर्मम ॥ २८
 योऽधीत्य चतुरो वेदान्सर्वानाख्यानपञ्चमान् ।
 ब्राह्मणानां प्रतिष्ठासीत्सोतसामिव सागरः ।
 स कथं ब्राह्मणो वृद्धः शस्त्रेण वधमाप्तवान् ॥ २९
 अमर्षणो मर्षितवान्क्लिश्यमानः सदा मया ।

अनर्हमाणः कौन्तेयः कर्मणस्तस्य तत्फलम् ॥ ३०
 यस्य कर्मानुजीवन्ति लोके सर्वधनुर्भृतः ।
 स सत्यसंधः सुकृती श्रीकामैर्निहतः कथम् ॥ ३१
 दिवि शक्र इव श्रेष्ठो महासन्धो महाबलः ।
 स कथं निहतः पार्थैः क्षुद्रमत्स्यैर्यथा तिमिः ॥ ३२
 क्षिप्रहस्तश्च बलवान्दृढधन्वारिमर्दनः ।
 न यस्य जीविताकाङ्क्षी विषयं प्राप्य जीवति ॥ ३३

M 'कारुषैर' (for 'कारुषैर' —^a) S (except Gs M1 2) मात्स्यैर Ds च बहु (for अन्यैश्च). S1 K1 2 मत्स्यसैन्यैश्च भूमिपै

28 Gs damaged —^a) T G2-4 व्याकुलीभूतम् (for 'कृतम्'). —^c) K1 Dn1 D4 सुक्त, K4 शक्ते, D1 सक्ते, S (Gs damaged) युक्त (for सक्त) —^d) S (Gs damaged) जघानैक सहायवान्

29 ^a) S1 K1 8 योऽधीते (for योऽधीत्य) —^b) Ks B Dc1 D2 M1 2 C7 सांगान्; Ks धर्मान्, Gs सख्यान् (for सर्वान्) —^d) M4 (in) in as in text) पारग (for सागर). — After 29^d, N (S2 missing) ins

57* क्षत्र च ब्रह्म चैवेह योऽन्वतिष्ठत्परतप ।

[Ks क्षत्र स्व; B1 2 8 Ds क्षत्र च, Dn1 कृत च (for क्षत्र च) D4 ब्रह्म क्षत्र च (for क्षत्र च ब्रह्म) Ks Bs [s]भ्यतिष्ठत् (for सन्वति) B (except B1) Dc1 यस्मिन्निष्ठाश्च सन्निता (for the posterior half)]

On the other hand, S ins after 29^d

58* हस्तानां प्रतिषेद्धा च चक्षुरासीदचक्षुषाम् ।

अमर्षो चावल्लिसेषु धार्मिकेषु च धार्मिक ।

[Cf 13 —(L 1) G1 M प्रतिषेद्धासीच्, G2 प्रतिह तासीच् (for 'पेद्धा च)]

30 ^a) K1-4 D1 2 8 G2 अमर्षिणो, Ks 'र्वणां, B1 2 4 Dn1 Ds 7 8 'र्विणा, Ds 'र्वितो, Cd v 'र्वणो (as in text) —^b) S1 K B1 m (orig as in text) 8 4 Dn1 D1-8 G2 क्लिश्यमानान् (Bs Ds 'ना), D1 क्लिश्यमानान् (for क्लिश्यमान) Bs Dn1 मया सदा (by transp), Ds महायुवान्; S मयासकृत् (Ms मया सह) —^c) S1 K B1 Dn D1-8 अनर्हमाणान् (Dn2 'माना, D2 8 'मानान्; Ds 7 'माना); Dc1 अमर्ष माण'. S1 K B1 8 Dc1 Dn1 D1-8 8 Gs कौन्तेयान्,

D1 कौन्तेयान्, Gs कौन्तेयै (for कौन्तेय) ☞ Ca d अनर्हमाण अनर्हो मानो यस्य । ☞ —^d) S1 अर्हत्स (for कर्मणस्) Ca d oite कर्मण

31 ^a) S1 K1 4 कर्मोप, D1 7 8 शिखेन (for कर्मानु-) S चर्तते (for जीवन्ति) —^b) Gs लोके. (for लोके) —^c) G1 M प्रतिमान् (for सुकृती) T G2-5 सत्यसंधं सत्यधृति —^d) M4 8 परै (for कथम्). T G2-6 श्रीकामं स कथं हत, M4 श्रिया मे निहत परै

32 ^b) B (except Bs) महारथ (for 'बल'). —^c) Ks transp स and कथ —^d) S transp. यथा and तिमि

33 ^a) Dn2 भगवान् (for बलवान्) Ds क्षिप्र हतश्च भगवान् (sic), S क्षिप्रहस्तो महाबाहुर —^b) T G1-8 M इदमर्षारिवर्मभि (T G2 'भृ)त्, G1 8 इदमर्षाणि (Gs 'कर्मारि) वर्मभृत् (Gs 'हृत्) — After 33^a, D1 7 ins

59* वा कथं निहत पापै रणे ग्राह्यणपुंगव ।

[D4 स (for वा)]

—G1 M om 33^d —^c) S (G1 M om) तस्य (for यस्य) Ks Bs 4 D1 2 विजयाकाक्षी (for जीविता). —^d) Ca d गोचर, Cv विषम (for विषय).

34 Ds om 34 Ks reads 34^{ab} twice —^a) Ks (first time) 8 य नो; Ks (second time) यं यो, Ks यद्वा, Ds यौ द्वौ, Gs यद्वा (for य द्वौ) Ks D1 S जहतु (for जहत) Ks (first time) कर्णो; Ks (second time) शब्दो, Ks कर्णो (for दादौ) —^b) S जीवनाहं (for 'मान) S1 K (Ks both times) Dn1 D1 4 7 कथंचन (for कदांचन) —^c) S1 K1 2 ब्रह्मा च, K4 ब्राह्म च, Ks D1 8 1 ब्राह्मश्च; D2 8 ब्रह्मणो; D4 ब्राह्मणश्च (hypermetric) (for ब्राह्मश्च) —^d) T G2-8 ज्याशब्दश्च; G1 M धनुर्घोषो (for ज्याघो

यं द्वौ न जहतः शब्दौ जीवमानं कदाचन ।
ब्राह्मश्च वेदकामानां ज्याघोषश्च धनुर्भृताम् ॥ ३४
नाहं मृष्ये हतं द्रोणं सिंहद्विरदविक्रमम् ।
कथं संजय दुर्धर्षमनाधृष्ययशोबलम् ॥ ३५

केऽरक्षन्दक्षिणं चक्रं सव्यं के च महात्मनः ।
पुरस्तात्के च वीरस्य युध्यमानस्य संयुगे ॥ ३६
के च तत्र तनुं त्यक्त्वा प्रतीपं मृत्युमाव्रजन् ।
द्रोणस्य समरे वीराः केऽकुर्वन्त परां धृतिम् ॥ ३७

पश्च) D (except D₀₁ D₁ s, D₈ om) T G₂-
धनुष्मतां (for धनुर्भृताम्) — After 34, N (S
missing) ins

60* अदीन पुरुषेन्यात्र हीमन्तमपराजितम् ।

[K₁ अधीत (for अदीन) D₁ s om the post
half]

On the other hand, S repeats 7 after 31

35 D₁ s om from नाहं up to सिंह (in 35^b)
—^a) S Cd मन्ये, Ca मृष्ये (as in text) —^b) S
स हि लोकमयोत्स्यत —^c) S को हि शक्नो (G₁ M₁
शक्नो) रणे जेतुम् —^d) K₁ अनाद्युष्यं, K₂ 'वृष्यं; K₄
D₀₁ D₁ s 'वृष्यं; D₂ अप्रवृष्य; D₈ अप्रवृष्य (for
अनाद्युष्य) K₁₋₄ D₁ s महाबल, D₈ यथाबल (for
यशोबलम्) — N (S: missing) ins after 35 T₂
after 37^{ab}

61* पश्यतां पुरुषेन्द्राणां समरे पार्षतोऽवधीत् ।

के पुरस्तादयुध्यन्त रक्षन्तो द्रोणमन्तिकात् ।

के तु पश्चादवर्न्त गच्छतो दुर्गमा गतिम् ।

[T₂ om lines 1-2 — (L 1) B₁ समुक्षे (for
समरे) — (L 2) K₁ s lacuna, K₂ D₁ गच्छत
दुर्गमा गतिं (for the post half) — K₂ D₁ om line 3
— (L 3) K₁ s om the prior half B₄ के च,
D₀₁ D_n D₂ T₂ के तु, D₁ s के त (for के तु) B₁
अयुध्यत (for अवर्न्त) D₀₁ गच्छतो, D₈ गच्छत (for
गच्छतो) S₁ K₁ s D₂ s s गच्छत (K₂ D₂ 'तो)
दुर्गमा गतिं, B₈ गच्छतो दुर्गतिं गतिं; T₂ गच्छतो दुर्गमा
गतिं]

On the other hand, S (T₂ continuing) ins
after 35

62* ब्रह्मकल्पोऽभवद्वाक्षो क्षात्रे नारायणोपमः ।

ब्रह्मक्षेत्रे च यस्यास्तां वशे स्थानोरिवाखिले ।

सर्वान्हि मामकान्युद्धे सहाश्रयकृञ्जरात् ।

युधिष्ठिरस्य तपसा हतात्मन्यामहे कुरुत् ।

[(L 1) T G₂-s भवेद्वाक्षो — (L 2) G₂ M₈ ब्रह्म
क्षेत्रे G₁ M [अ]खिल (for [अ]खिले) — (L 3) T
G₁ s s वीरान्; G₄ वीरा (for युद्धे) — (L 4) G₈
भूतान् (for हताम्)]

36 ^a) B₁ कक्ष (for चक्र) —^b) B₁ तु (for
च) S के सव्य के च पृष्ठत

37 ^a) T G₂ s के तु, G₂ s के तु (for के च)
S₁ K₁₋₄ D₁ s s G₈ M₃₋₈ तनुस्, K₂ D₂ धनुस्,
D₀₁ D₈ G₁ M₁ s तनु, D_{n1} तनुस् (for तनुं)
— After 37^{ab}, T₂ ins G₁* —^c) G₁ M जरा,
Cv वीरा (as in text) —^d) D₁ lacuna for के
K₂ B₈ कुर्वति; B₂ [s]कुर्वश्च (for सकुर्वन्त) K₂ B₁
D_{n1} D₈ परां गतिं, G₂ s पराजित (for परां धृतिम्)
Cv क कुर्वति (sic!) परा गति — After 37, N (S:
missing) ins

63* कश्चिन्नैन भयान्मन्दा क्षत्रिया व्यजहन्नगे ।

रक्षितारस्ततश्च न्ये कश्चिन्नैको हत परै ।

न स पृष्ठमरेखासाद्रणे शौर्यात्प्रदर्शयेत् ।

परामप्यापद प्राप्य स कथ निहत परै ।

[(L 1) S₁ K₁ s s D₁ केचिन्नैन, B₁ काचिन्नैव,
B₂ s D₀₁ कश्चिन्नैन, B₈ कश्चिन्नैन, D₈ कश्चिन्नैव, D₈
केचिन्नैव (for कश्चिन्नैन) D_{n1} तस्य हया (for नैन भयान्)
S₁ K₁ s s D₁ व्यजयन्; B D₀₁ विजहू; D₈ व्यहरत्
(for व्यजहन्) — (L 2) K₁ रक्षिताराख K₂ तथा
(for तत) S₁ शून्या; K₁₋₈ D₁ शूरा, K₄ सुरा
(for शून्ये) K₂ कश्चिन्नैको, D_{n1} कश्चिन्नैको, D₂ कश्चि
न्नैन; D₈ कश्चिन्नैको (for कश्चिन्नैको) K₁₋₄ D₁ केचिन्नैके
हता परै (D₁ 'रे) (for the post. half) — After
line 2, D₁ s ins

64* य स देवान्सयन्धर्वांसयक्षोरगराक्षसान् ।

जेतुमुत्सहते द्रोण स कथ निहत परै ।

— D₁ s om. lines 3-4 — (L 3) K₂ स, K₂
D_{n1} D₂ s च (for स) S₁ K₁₋₄ D_{n1} D₁ s इह; K₂
D₈ अव, D_{n2} D₈ अति, D₁ इव (for अरेख) B₁₋₄
न स (B₂ च) पृष्ठमर (B₁ 'म) वासाद्, D₀₁ न स पृष्ठम-
मित्राणां (for the prior half) S₁ K₁₋₈ D_n D₁ s s
द्रोण; K₄ s द्रोणे (for रणे) B₂ शौर्य; Cv शौर्यात् (as
above) D₄ द्रोणस्यार्थ (for रणे शौर्यात्) S₁ K₁ s s
B₈ D_{n1} अ (K₂ D_{n1} प्र) दर्शयत् (B₈ 'येत्); K₂ s D₁
अदर्शयत् (K₄ 'य) (for प्रदर्शयेत्) — (L 4) D₄
पराम् (for पराम्), K₂ अप्यापदा; D_{n1} अयापद (for

एतदार्येण कर्तव्यं कृच्छ्रास्वापत्सु संजय ।
पराक्रमेद्यथाशक्त्या तच्च तस्मिन्प्रतिष्ठितम् ॥ ३८

मुह्यते मे मनस्तात कथा तावन्निवर्त्यताम् ।
भूयस्तु लब्धसंज्ञस्त्वा परिप्रक्ष्यामि संजय ॥ ३९

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

९

वैशंपायन उवाच ।

एवं पृष्ट्वा सप्तपुत्रं हृच्छोकेनार्दितो भृशम् ।
जये निराशः पुत्राणां धृतराष्ट्रोऽपतत्स्थितौ ॥ १

तं विसंज्ञं निपतितं सिपिचुः परिचारकाः ।
जलेनात्यर्थशीतेन वीजन्तः पुण्यगन्धिना ॥ २
पतितं चैनमाज्ञाय समन्ताद्भरतस्त्रियः ।

अप्यापद) B₈ ४ प्राप्त (for प्राप्य) K₈ B (except B₁) D (except D₁ D₈) transp कथ and स. K₈ निहित. D₁ शरैः ; D₁ पर (for परैः).]

38 G₈ om 38 —^a) G₁ कृच्छ्रेषु (for कृच्छ्रासु) —^a) B₁ ४ यथाशक्ति, B₂ यथा शान्तं (for यथा शक्त्या). S (G₈ om) यथा (G₁ M ययथा, hyper metric) शक्ति च युध्येत द्विषन्नि स्वांश्च पालयेत् (G₈ 'यन्'). — T G₁-4 M ins after 38, G₈ after 37

65* कश्चिन्नैनं भयात्कुटुम्बा पार्येभ्य प्रदद् रणे ।
गोप्तृभिस्त्रैः समुत्सृष्ट कश्चिन्नैष परैर्यत ।
छट्युत्तं हि पश्यामि निघ्नन्त्वमिव ब्राह्मणम् ।
वार्यमाणं रणे तात द्रौणिनामिततेजसा ।

[G₈ om line 1 — (L 1) T G₂-4 कश्चिन्नैनं G₁ M प्रजद् (for प्रदद्). — (L 2) G₈ ४ गोत्रभिस्त्रैः (for गोप्तृभिस्त्रैः) G₁ २ समुत्सृष्ट — (L 3) G₁ M च, G₈ प्र (for हि).]

39 ^a) K₁-8 D₁ दह्यते (for मुह्यते) D₄ १ ४ चैव (for तात) —^b) K₈ कथा, B₁ D₁ २ कथं (for कथा) D₈ कथ्यता च, D₈ कथं तात (for कथा तावन्) B₁ G₈ निवार्यता (for निवर्त्यताम्) D₄ १ दह्यते मे मनो भृशं ; S (except G₈) मा तावत्किञ्चिदुच्यतां — After 39^{ab}, D₄ १ ४ ins

66* क्षणमेकमहं सूत न शक्यामीति जल्पितुम् ।

—^a) D₄ १ ४ च (for तु) K₁ [अ]लब्ध (for लब्ध) B₁ ४ D₂ सज्ञः ; D₁ २ संज्ञास (for संज्ञस) K₈ B D₁ D₁ D₂ १ त्वां, D₈ तां ; S सन् (for त्वा) D₁ D₂ २ भूयस्त्वां लब्धसंज्ञस्त्वात् —^a) K₁ २ B₈ D₁ D₂-4, G₈ G₈ परिप्रक्ष्यामि ; K₈ D₈ 'वक्ष्यामि (for 'प्रक्ष्यामि).

Colophon S₂ missing — Sub parvan B₁ द्रोणाभिषेक — Adhy name S₁ K₁-8 D₁ D₁ दृतराष्ट्रप्रसा, K₈ D₂ ४ दृतराष्ट्रचित्ता, D₁ D₈ ४ दृतराष्ट्रपरिदेवन (D₈ 'वेदन), D₄ दृतराष्ट्रचित्ताध्याय, G₁ M₁ २ दृतराष्ट्रशोक — Adhy no (figures, words or both) K₂ ४ B₁ २ D₁ D₂ ४ S ८ (as in text). — Sloka no D₁ 73

9

 This adhy is missing in S₂ (of v 1 7 1 1).

1 ^a) D₂ उक्त्वा तु (hypermetric), D₁ ४ उक्त्वा (for पृष्ट्वा) —^b) K₈ तत् (for हत्) D₈ आवृत्तो (for अर्दितो) D₁ D₂ १ ४ हृदि (D₁ तस्यौ) शोका दिर्दो भृशं —^c) D₄ १ ४ आशां (D₁ ४ 'शा) निराशी कृत्वा तु

2 ^a) D₄ १ ४ तु पतित (for निष'). —^b) K₄ ४ B D₁ D₂ D₁ २ T G₂ २ ४ परिचारिका (for 'चारका) —^c) B₁ २ ४ D₁ D₈ T G₂-4 जलेनात्यर्थशीतेन, B₂ (marg) व्यजनेनाप्यर्थ. —^d) K₁ जीविता, K₄ जीवंत, B₁ ४ D₁ D₂ G₂ ४ वीज्यत् ; D₁ २ व्यजत्, D₈ वीज्यत्, D₄ जीवत्, D₈ वीज्यत्, D₈ वीज्य त, T G₈ ४ जीवंत्य (for वीजन्त) B₁-४ वीज्यत् (B₈ 'त्य) सुगन्धिना

3 ^a) K₈ B₈ D₁ D₂ D₄ १ ४ चैवम् ; G₁ M₁ २ च तम्, G₈ ४ चैकम् (for चैनम्) B₁ D₂ आलोच्य ; D₁ आस्थाय (for आशाय) —^b) T G₂-४ समन्ता (for समन्ताद्). D₄ रुदत्स (for भरत) —^c) K₈ परिबोद्धु (for 'ववुर्). K₁ ४ D₁ महाराज ; K₂ 'रा जन् ; B₈ ४ 'त्मात्स (for 'राजम्). —^d) K₁ स भृश ;

परिवर्तुर्महाराजमस्पृशंश्चैव पाणिभिः ॥ ३
 उत्थाप्य चैनं शनकै राजानं पृथिवीतलात् ।
 आसनं प्रापयामासुर्बोष्पकण्ठ्यो वराङ्गनाः ॥ ४
 आसनं प्राप्य राजा तु मूर्ध्न्यामिपरिप्लुतः ।
 निश्चेष्टोऽतिष्ठत तदा वीज्यमानः समन्ततः ॥ ५
 स लब्ध्वा शनकैः संज्ञां वेपमानो महीपतिः ।
 पुनर्गाविलग्नं घृतं पर्यपृच्छद्यथातथम् ॥ ६
 यत्तदुद्यन्निवादित्यो ज्योतिषा प्रणुदंस्तमः ।

आयादजातशत्रुर्वै कस्तं द्रोणादवारयत् ॥ ७
 प्रभिन्नमिव मातङ्गं तथा क्रुद्धं तरस्विनम् ।
 आसक्तमनसं दीप्तं प्रतिद्विरदधातिनम् ।
 वाशितासंगमे यद्वदजय्यं प्रतियूथपैः ॥ ८
 अति चान्यात्रणे योधान्वीरः पुरुषसत्तमः ।
 यो हेको हि महाबाहुर्निर्दहेद्वोरचक्षुषा ।
 कृत्स्नं दुर्योधनवलं धृतिमान्सत्यसंगरः ॥ ९
 चक्षुर्हणं जये सक्तमिष्वासवररक्षितम् ।

Ks & Bs सस्पृशश्च, Ds १ २ पस्पृशश्च (for असृशश्च)
 Bs चापि (for चैव) S (except Gs) सं (M1 २ २ अ)
 स्पृशत्यश्च पाणिभिः

4 *) Dn1 भूय (for चैनं) — 1) Dn1 राजान
 भूमितो वलात् — S1 om (hapl) 4^{ad} — 1) Bs
 अश्रुकटा; T Gs-4 Ms-6 वाप्यकटा, Gs वाप्यकर्णा (for
 वाप्यकण्ठ्यो)

5 *) Ds १ २ स (for तु) — 1) Ks [अ]ति,
 Bs Ts Gs-5 तु; T1 च (for [अ]भि) — Ks om
 5^{a-6} — 1) S1 K1-3 २ Dn1 Ds [s]वेष्ट (for
 सतिष्ठत) — 1) Ds वीक्ष्यमाण (for वीज्यमान) Ds
 विमना सतत तत

6 Ks om 6^{ab} (of v. 1 5) — 1) Ks Ds तथा
 (for लब्ध्वा) — 1) S सुहृदुः (for महीपति)
 — 1) S1 Ks Ds गाविलग्नं — 1) K1 २ यथाक्रमः; Ds
 यथा कय, Ds यथा तथा (for यथातथम्)

7 Before 7, all MSS (except K1-3 २, S2 miss
 ing) ins एतराद् उवाच — 1) B1 २ २ (marg) २
 योसाधुघ्नः; Bs Doi Ds Ms २ य स उच्यते, Dn1 यस्त
 वोघ्नः, T Gs-5 य स दोघ्नः (for यस्तदुघ्नः) — 1)
 K1 Dn Ds २ २ ज्योतिषां; S तेजसा (for ज्योतिषा)
 T Gs-5 प्रणुदत् (for 'दत्') B तापयन्समरे स्थित,
 Ds १ २ वैश्वानरसमग्रम् — 1) Ks Ds T Gs २ वा,
 Ks Dn1 Ds १ २ Gs २ M व (for वै) B Doi Ds
 अजातशत्रुमार्यं, Dn3 Ds आसीदजातशत्रु स ॐ Ca d
 यदायात् । यदि (7^a) लब्धय । य स हृत्त्यै । ॐ — 1)
 Dn3 Ds २ कय (for कस्तं) Ks Dn3 Ds T Gs-4
 द्रोणम् (for द्रोणाद्) — After 7, G1 M read 25
 for the first time, repeating it in its proper place

8 *) Bs Ds २ २ २ Gs यथा (for तथा) T

Gs २ क्रोधात् (for क्रुद्ध) — 1) S1 K Bs (marg,
 orig as in text) Dn3 Ds २ २ २ प्रसन्न; B1 Doi T
 Gs-5 असक्त (for आसक्त) D1 वदन (for मनस)
 S1 K Ds २ T Gs-5 Ms-6 हतः; Dn1 (marg) n3
 D1 २ इष्टा; Ds हृष्ट (for दीप्त) Ds १ २ आसक्तमिव
 ससिद्ध (D1 ससिद्ध) — 1) Ks Bs गामिनः; G1
 M1 २ घट्टिन, Ms-5 घट्टिन (for घातिनम्) Dn3
 Ds २ मत्तद्विरदगामिन — 1) Ks २ B Doi Dn Ds-5 २
 वासिवा; D1 वासिना, Ms २ चाधिता (for वाशिता)
 Ks Ds यत्तम्, T Gs-5 Ms-5 यातम्, G1 M1 २
 सक्तम् (for यद्वद्) — 1) K1 अजय, Ds २ अवार्य,
 Ds १ २ कुजय; Ds अजेय (for अजय्य) G1 M1 २
 मदोक्तमिव द्विप, Ms-5 वृत्त यूथपयूथपै

9 G1 M1 २ om 9^{ab} — 1) Ks प्रति च, B1 अभि
 च; Doi Ms-5 अतीव, Ds अपि च, T Gs-5 अतीत्य
 (for अति च) K1-3 अतिगान्यान्, B4 निजघान;
 Ds अचिन्यान् (sio) (for अति चान्यान्) B1-4 Doi
 S (G1 M1 २ om) वीरान् (for योधान्) Bs Dn3
 Ds २ अभिहन्त्या (Bs 'न्य' व्रणे धन्वी — 1) S1 K Dn
 D1 २ वीर S1 K Dn D1 सत्तम, Bs उत्तम; Ds
 lacuna (for सत्तम) Gs द्रावयन्हति सत्तम — 1)
 B1 २ २ Ds S स (for यो) K1-4 D1 वै, Ds १ २
 T G [s]पि (for हि) B (except Bs) Dn3 Ds महा
 बाहुर्, Ds १ २ बुद्धिर (for 'बाहुर) — 1) Ds १ २
 दहेद्वीरेण चक्षुषा — Ds om 9^{a-10} — 1) Dn3 रश्म
 (for कृत्स्न) — 1) Ds एवमान् K1 सत्यसंगरा

10 Ks om 10^{a-12} Ds om, 10^{ab} (of v 1 9)
 — 1) K1 चक्षुर्दीप्तं, Ks 'हंरं; Ds 'हंण, T Gs २
 र्वतः; Gs 'वमाण (for 'हंण) B1 युक्तम्; Doi Dn3
 D1 २ सक्तम् (for सक्तम्) Ds जयेत्युक्तम् (for जये
 सक्तम्) Gs चक्षुर्पैराजयै सक्तम् (sio) — 1) S1 K (Ks
 om) Dn1 D1 २ Gs हृत्त्वस्त्र (for हृत्त्वस्त्र) Bs वरधा

दान्तं बहुमतं लोके के शूराः पर्यवारयन् ॥ १०
 के दुष्प्रधर्षं राजानमिष्वासवरमच्युतम् ।
 समासेदुर्नरव्याघ्रं कौन्तेयं तत्र मामकाः ॥ ११
 तरसैवाभिपत्याथ यो वै द्रोणमुपाद्रवत् ।
 तं भीमसेनमायान्तं के शूराः पर्यवारयन् ॥ १२
 यदायाजलदप्रख्यो रथः परमवीर्यवान् ।
 पर्जन्य इव भीमस्तुमुलामशनिं सृजन् ॥ १३

चिन्, Do1 -धररक्षितं, D2 -वररक्षिण, D4 -वरस**,
 T Gs-8 परिरक्षित (for वररक्षितम्) B5 इष्वासवर
 मच्युत, Dn2 D8 इष्वस्त्र (Dn2 काष्ठासु)वरमच्युतं —^a)
 D3 दात; D2 दृत (for दान्त) G1 2 5 M transp
 बहुमत and लोके T Gs 4 दातं लोके मत द्रोण —^a)
 D8 शूरा के (by transp) B Do1 Dn1 त (B5 स)
 मवारयन् (Do1 'यत्') (for पर्यवारयन्) T1 Gs 4 अन्य
 कलमपाजुदत्, T2 G1 2 5 M कस्त द्रोणाद् (G2 5 'णम')-
 पाजुदत्.

11 Ks om (hapl) 11-12 Ks om. 11 (of v 1
 10) —^a) Dn1 दुष्प्रधर्ष, D8 दुष्प्रधर्ष (for दुष्प्र-
 धर्ष) D5 महाराज (hypermetric) (for राजानम्)
 —^b) Dn1 D2 3 7 8 इष्वस्त्र (for इष्वास) Ks B4 6
 Dn1 D2 3 7 धरमच्युतं, B1 वरसुत्तम; B3 8 Do1
 धरसुत्तम, D6 -धररक्षित (for -वरमच्युतम्) —^a)
 Do1 समासेदुर्, D8 समासेदुर् (for समासेदुर्) Dn1
 नरव्याघ्रा —^a) B1 यत्र; D8 अत्र; D6 अनु (for
 तत्र) S मदीया वै युधिष्ठिर

12 Ks om 12 (of. v 1 11) Ks om 12^a (of
 v 1 10) —^a) D4 त***व S1 B1 D2 T2 Gs-4
 [अ]भिपत्याथ, K1 D1 8 'पत्या च, B2 8 8 Do1 'पत्याशु;
 B3 'पत्यास्तु (for 'पत्याथ) D1 तरसैवाभिपन्त्राय —^b)
 B (except B5) उपागमत्, G5 अपाद्रवत् (for उपा-
 द्रवत्) S1 K1 8 Do1 D1 4 7 8 दृष्टिमान्स्वयंसंगर (K1
 'संगरा, D1 'सागर') (= 9'), D6 युद्धे द्रोणमुपाद्रवन्
 —After 12^a, S1 K1 8 4 B1 2 8 (last two marg) 5
 Do1 (marg) Dn2 D1 8 6 ins

67* यं करोति महत्कर्म शत्रूणां वै महाबल ।

महाकायो महोत्साहो नागायुतसमो बले ।

[(L 1) B1 8 यद्; D5 lacuna (for य) D5
 महाहवे (for 'बल') — (L 2) D6 महामायो (for महो
 त्साहो) K4 D8 6 बली (for बले)]

—^a) B (except B5) Do1 S क्षीरा (for क्षीरा)

ववर्ष शरवर्षाणि वर्षाणि मधवानिव ।
 इषुसंबाधमाकाशं कुर्वन्कपिवरध्वजः ।
 अवस्फूर्जेन्द्रिशः सर्वास्तलनेमिस्त्रनेन च ॥ १४
 चापविद्युत्प्रभो घोरो रथगुल्मबलाहकः ।
 रथनेमिघोषस्तनितः शरशब्दातिबन्धुरः ॥ १५
 रोषनिर्जितजीमूतो मनोऽभिप्रायशीघ्रगः ।
 मर्मातिगो बाणधारस्तुमुलः शोणितोदकः ॥ १६

13 Gs damaged —^a) B1 यदियाज्; D4 7 8
 यथा वै, S स यथा (for 'यदायाज्) S1 K4 5 Dn 9
 (S1 Dn2 ज)वनप्रख्यो; K1-8 प्रवरप्रख्यो (K1 'क्षो'),
 B5 D8 जलदप्र (B5 'प्रे)क्षो, D6 पवनप्रख्यो (for जल
 दप्रख्यो) D8 5 यदायालचलप्रख्यो —^b) K4 रथ;
 Dn2 D8 6 रथी (for रथ) T G1-4 M रथघोषेण;
 Gs रथघो** (for रथ परम) —^a) Dn1 D8 8 तुम
 लाम् Ks 4 B3 8 8 Do1 Dn1 D1 8 8 T1 Gs 5 अशनी
 (for 'नि') B5 इव, D1 5 व्रजन् (for स्) Dn2
 D8 6 तुमुलाशनिसृजन्, D4 तु***मशनी सृजन्, Ms-5
 तुमुलाशननिस्त्रन

14^a) B Do1 S विसृजन् (for ववर्ष) B (except
 B5) Do1 Dn1 (marg) n2 D1 8 8 -जालानि (for व
 र्षाणि) —^b) D2 7 lacuna, D5 ववर्ष (for वर्षाणि)
 D6 मधवानिव नित्यशः; G5 वर्षाणीव पुरवर —^c) N (S2
 missing) T1 read 14^{ad} after 18 —^a) B1 स्वस्फूर्जित;
 D6 अवस्फूर्ज, T Gs 4 अवास्फूर्जन्; Gs 5 अवास्फूर्जन् (for
 अवस्फूर्जन्) —^c) Ks B5 D8 5 6 वै (for च). Dn2
 तलाक्षेमिस्त्रनेन वै, Gs रथनेमि****

15^a) S महावेगो (Ms 'गा') (for प्रभो घोरो)
 —^b) T Gs 4 8 Ms 4 रथवृद्ध; G1 M1 2 5 रथवृद्ध
 (for रथगुल्म) G4 M1 2 5 बलाहक —^c) Hyper
 metric K1-8 रथानां घोषस्तनित, K4 5 B5 Do1
 Dn1 D1 2 5 स (D2 सु)नेमिघोष, Dn2 रथघोषनि,
 D8 रथनिघोष, D4 रथनेमिघोषांश्च (submetric), D6
 रथनेमिभि[स्त्र]नो घोर; D1 8 रथनेमिघोषवांश्च, S नेमि
 स्वमाभिस्तनित —^d) S1 शरशब्दोति Dn2 वधुर,
 D4 7 8 दुर्धर (for -यन्धुर) S क्षुर (Gs क्षुद्र; Ms
 पुर, M4 5 क्षुर) सघातनिस्त्रन

16^a) S1 Ks Ds G1 2 5 M रोपनिर्मि (S1 'दि')त;
 K1 घोपनिर्मित, Dn2 D8 8 T Gs 4 रोपनिर्मुक्त, D1
 7 8 रोपनिर्दित (for रोपनिर्जित) B (except B1) रोपा
 निलसमुद्भूतो —^b) S सर्वग. —^c) K B Do1 Dn1

संज्ञावयन्महीं सर्वा मानवैरास्तरंस्तदा ।

गदानिष्टनितो रौद्रो दुर्योधनकृतोद्यमः ॥ १७

युद्धेऽभ्यपिञ्चद्विजयो गार्ध्रपत्रैः शिलाशितैः ।

गाण्डीवं धारयन्धीमान्कीदृशं वो मनस्तदा ॥ १८

D: G₁ बाणधरस्, D₁ सारस्, T G₂ धुराधारस्,
G₃ धुरधारा (for बाणधारस्) G₆ M मर्मासिगधुर
ध(G₁ M₁ : 'धा'रस् —^a) D₀₁ D₀₂ D₁ : १ १
तुमल (for तुमुल) D₀₁ शोणितोदकै (for 'दक')

17 ^a) B₁ : सपूरयन्, D₁ स*तयन् (for सञ्चाव
यन्) K (except K₁) महीं सर्वा; B D₀₁ D₀₂ D₁ :
G₁ : १ M दिश सर्वा, D₀₁ महीं कृत्वा (for महीं
सर्वा) T G₂ : दिशश्च प्रदिश सर्वा —^b) B (except
G₂) आस्तुगोत् (for आस्तरस्) K₆ D₀₁ D₂ तथा,
B D₀₁ D₀₂ D₁ : १-१ S महीं, D₁ यथा (for तदा)
—^c) Ś₁ K B₁ D₀₁ D₁-१, १ गदानिष्ठ (K₃ B₁ 'निष्ठ',
K₁ 'न्यस्त', D₀₁ 'सिष्ठ', D₁ : 'मिष्ठ')नितो रौद्रो;
B₁-4 D₀₁ सीमनिष्ठ (B₁ : 'स्व')नितो रौद्रो; D₁ : १
पदातिष्ठनिष्ठे रौद्रे —^d) B D₀₁ D₀₂ D₁ : १ १ पुरो
गमान् (for कृतोद्यम) — For 17^{ad}, S subst

68* गदासिधियुक्तकिल्ब शात्रवाणां भयकर ।

[G₁ M विद्युत्को रौद्र, G₂ 'कलित (for 'कलिल')]

18 ^a) K₆ D₀₁ D₁ : १ १ यदा, D₁ यदो (for
युद्धे) D₀₁ D₁ [म]निर्विच्छद् (for अभ्यपिञ्चद्) K₃
विजयं S युद्धेभिवर्पन्कृतयो —^b) Ś₁ K₁ गार्ध्रपत्रैः,
K₁ गाढपत्रैः, K₂ गात्रपत्रैः, D₁ गाढे पत्रैः, D₁ गाढपत्रैः;
T₁ G₁ M गृध्रपत्रैः (for गार्ध्रपत्रैः). K₅ B₁ D₀₁ D₁ :
१ १ शिलासितैः —^c) K₆ गांजीव D₁ धारयत् T
G₁-१ धनुरादाय; G₁ M धनुरायच्छत् (M₁ 'च्छन्') (for
धारयन्धीमान्) —^d) Ś₁ K₁ : कीदृशो Ś₁ K₁-१ वै
(for वो) B₁ तथा (for तदा) S क तदा प्रत्यक्ष
स्थित — After 18, N (Ś₁ missing) T₁ read 14^{ad}
Ś₁ K B D₀₁ D₀₂ D₁-१ : १ १ T₁ ins after 14^{ad} D₁ :
after 20^{ad}

69* यदायात्कथमासीद्वस्त्रा पार्थ समीक्ष्य ह ।

[B₁ D₁ : आसीत्, T₁ आनीत्वा (for आसीद्व) D₁
यदा*त्कथमासीद्वस्त्र (for the prior half) Ś₁ स न,
K D₀₁ D₁ : १ मन, D₁ तथा (for तदा) K₆ समीक्ष्य
ह, B₁ : १-१ D₀₁ अवे (B₁ 'वे')क्ष्य ह; B₁ D₀₁ D₁ :
समीक्ष्य त, D₀₂ D₁ : १ समीक्ष्य त, D₁ समीक्षतां (for
समीक्ष्य ह) T₁ मन सर्व महीक्षितां (for the post
half)]

कच्चिद्राण्डीवशब्देन न प्रणश्यत वै बलम् ।

यद्दः स भैरवं कुर्वन्नर्जुनो भृशमभ्यगात् ॥ १९

कच्चिन्नायानुदद्गोणादिपुमिर्वो धनंजयः ।

वातो मेघानिवाविष्यन्प्रवाञ्शरवनानिलः ।

19 D₁ : १ १ om 19^a-20^b —^a) K₁ : D₁ :
कच्चिद् K₆ गांजीव —^b) D₀₁ om न K₁ : १
वो (for वै) Ś₁ प्रणश्येत वो, K₃ D₁ S प्रणश्यति मे
(K₃ D₁ वै), B₁-१ : १ प्राणश्यत वै (B₁ तद्) (for प्रण
श्यत वै) K₆ प्रणेप्यन्नस्य वै बल, D₁ न प्रीणतस्तेन वै
बलात् (hypermetric), D₁ प्राणस्तस्य वै बलात् (sub-
metric) —^c) K₆ G₁-4 M यदा; D₀₁ युद्ध, T
यथा (for यद्) B₁ सु; T₁ च, T₂ G₁ : १-१ M वो
(for स) —^d) G₁ अभ्यम् (for भृशम्) Ś₁ K
B₁ : १ D₀₁ D₁ : १ १ अन्वया (Ś₁ D₁ 'गा')त्; B₁-१ अभ्य
यात्, D₀₁ D₁ अन्विष्यात्, D₀₂ D₁ मुचति; T
G₁-१ M₁-१ अत्यगात् (for अभ्यगात्) — After 19,
S reads 20^{ad}

20 D₁ : १ १ om 20^{ad} (of v 1 19) —^a) K₁ :
कच्चिन् K₁-4 द्रोणम्; B₁ : १ : १ D₀₂ D₁ : १ प्राणान्,
G₁ द्रोणान् (for द्रोणाद्). B₁ D₀₁ D₁ कच्चिन्नायानु-
(B₁ 'गा'लु-; D₁ 'पा'नु)दद्गोणा (D₁ 'दन्मा')णान् (D₀₁
'णात्'), D₀₁ कच्चिद्देष्टुदद्गोणान्; D₁ कच्चिन्नायानुदद्गो-
णान्, D₁ कच्चिन्नायानुदद्गोणान् —^b) Ś₁ K₁-१ D₁
वा; D₀₁ वो (for वो) — After 20^{ad}, S ins

70* वायुर्मेघानिवादित्याद्रेणूनिव महाबल ।

—S reads 20^{ad} after 19. —^a) D₀₁ ह्वाविष्य; D₁ : १
ह्वाविष्य (for ह्वाविष्यन्) —^b) K₁ : प्रवञ्, K₃
प्रावान्; D₁ : १ प्रावात्; D₁ : १ प्रायात्, D₁ : १ प्रावपञ्
(hypermetric) (for प्रवान्) K₁ शर (for शर).
B₁ (marg) बलानिष (for वनानिल) B₁ : १-१ प्रवा
च्छ (B₁ : १ प्रावाञ्श, B₁ आवाञ्श)रवकानि च; B₁
प्रवाच्छरवकानिष, D₀₁ प्रावाच्छरगणानिष, D₀₂ D₁
प्राया (D₁ 'वा')च्छरवनानिष (D₁ 'निष'); D₁ प्रवावाश
वरानिल; S बलवान्मीमविक्रम — After 20^{ad}, D₁ :
ins 69*, while S ins

71* को हि शक्तो रणे जेदु मानव पार्थमीक्षितुम् ।

—^a) K₆ गांजीव; D₁ गाञ्जिव —^b) B₁ D₁ : T₂ G₁
रणे (for नर) Ś₁ B₁ D₁ T₂ G₁ नरो (for रणे)
— After 20, N (Ś₁ missing) ins

72* यमुपप्लव्य सेनाग्रे जन सर्वो विदीयते ।

[K₆ B₁ : D₀₁ D₁ अपाह (K₆ D₁ 'धि')ल; D₁ : १

को हि गाण्डीवधन्वानं नरः सोढुं रणेऽर्हति ॥ २०
 यत्सेनाः समकम्पन्त यद्वीरानस्पृशद्भयम् ।
 के तत्र नाजहुर्द्रोणं के क्षुद्राः प्राद्रवन्भयात् ॥ २१
 के वा तत्र तनुस्त्यक्त्वा प्रतीपं मृत्युमाव्रजन् ।
 अमानुषाणां जेतारं युद्धेष्वपि धनंजयम् ॥ २२
 न च वेगं सिताश्वस्य विशक्ष्यन्तीह मामकाः ।

गाण्डीवस्य च निर्घोषं प्रावृद्धजलदनिखनम् ॥ २३
 विष्वक्सेनो यस्य यन्ता योद्धा चैव धनंजयः ।
 अशक्यः स रथो जेतुं मन्ये देवासुरैरपि ॥ २४
 सुकुमारो युवा शूरो दर्शनीयश्च पाण्डवः ।
 मेधावी निपुणो धीमान्युधि सत्यपराक्रमः ॥ २५
 आरावं विपुलं कुर्वन्व्यथयन्सर्वकौरवान् ।

अपाश्रित्य B६ व्यक्षिर्धते, Dn१ विमुह्यति; D१ विशिर्धति,
 D१ ३ विशिर्धते (for विदीर्धते).]

21 ^a) K६ यत्सैन्य, B६ १ यन्त्रा, Dn१ के सैन्या;
 G१ M१ २ य सेना (for यत्सेना) Dn३ समकंपन्त
 D१ तं सेनां सम धर्षत, D१ ३ तं च (D१ om च) सेना
 समर्षत — ^b) M३-५ दीनान् (for वीरान्) D६ ३ G६
 आस्पृशद्, D६ G६ आस्पृशन् G६ भयात् Dn१ के
 धीरा नास्पृशन्भय, D१ १ के वीरा ना (D१ स्प) स्पृशन्भ
 यात् — D६ om (hapl) 21^a, G६ om 21^a-22^a
 — ^c) B१-४ D०१ तदा (for तत्र) B१-४ Dn३ D६ S
 (G६ om) न जहुर् (for नाजहुर्) — ^d) K१ क्षुद्र
 प्राद्रवद्

22 G६ om 22 (of v 1 21) B१ reads 22 twice
 B१-४ D०१ transp 22^{ab} and 22^{cd} — ^a) D१ १ ३ च
 (for वा), B१ (second time) नृपं; Dn३ D६ ३
 G३ ३ तनुं, T M१ ३ ३ तनुं (for तनुं) — ^b) B१
 (second time) मनुं B२ (also as in text) ३ ३
 D०१ प्रतीप तमयाव्रजन्, C१ as in text — ^c) C१
 अमानुषाणां जाज्ञातार — ^d) B१-४ D०१ प्रघ्नेपु (for
 युद्धेष्वपि) S१ धनुर्भृतां, K१-४ D१ गतस्यर्थं, Dn३
 धनंजय; D६ हि निर्भयं (for धनंजयम्) C१ as in text

23 Dn३ om (hapl) 23^a-24^b — ^a) D१ १ ३ हि;
 S वै (for च) — ^b) K६ B६ D२ T१ विसहिष्यति,
 K६ विपेक्षतीह, D६ ३ सहिष्यतीह, D६ विषक्षं; D६
 प्रसक्ष, T३ G M३-५ प्रसहिष्य (G६ ३ 'व्य')ति, M१ प्रति
 त्यप्यति (for विशक्ष्यन्तीह) K१-४ Dn१ D१ T G१-४
 M३-५ मानवा (K१ 'व') (for मामका) — ^c) K६
 गाजीवस्य, D१ गाण्डिवस्य — ^d) K२ ३ ३ B६ Dn१ D१
 ३ ३ ३ T१ G१ M६ ३ निखन B१ ४ D०१ पर्जन्यनिनदो-
 पम; T३ G२-५ प्राद्रवज्ज (G६ 'वज्ज')लदस्वन

24 Dn३ om 24^{ab} (of v 1 23) K१ om 24^a
 — ^a) D६ १ ३ स्वयं; T G६ ३ यत्र (for यस्य) S१
 K२ ३ दिव्यास्त्रमंत्रतंत्रशो; G१ ३ M विष्वक्सेनश्च (G२
 'नोस्व') संयता; G६ विष्वक्सेनस्य सयान — ^b) B D०१

D१ ३ ३ यस्य योद्धा, Dn१ योद्धा यस्य; S यत्र योद्धा
 (for योद्धा चैव) B१ धनुर्धर (for धनंजय) — ^a)
 D१ न शक्य (for अशक्य) K१ स रणे, K६ D१ ३
 समरे (for स रथो) S अजयत् त (G१ M अजेय त)
 रथ मन्ये. — ^d) Dn३ D६ सर्वै (for मन्ये) D१
 om देवासुरैरपि S देवैरपि सवासवै.

25 D१ om 25. G१ M read 25 for the first time
 after 7. — ^a) Dn३ स (for सु) S (except G६)
 वीरो (for शूरो) — ^b) K१ lacuna S१ K६ D१ दर्श
 नीयो मनोहर; K२ ३ दर्शनीयोत्तिसौमग — ^c) D०१
 नकुलो (for निपुणो) G१ M (all first time) हीमान्
 (for धीमान्) — ^d) S (G१ M all both times) युद्धे
 (for युधि) K६ D६ दृष्ट (for सत्य) — After 25,
 G६ ३ ins 73*.

26 With 26^{ab}, of 76* B६ reads 26 on marg
 G६ ३ transp 26 and 27 — ^a) G६ ३ वृषुल (for
 विपुल) — ^b) D६ व्यथन् K६ सर्वसैनिकान्; B
 D०१ कौरवाव्रणे, G६ ३ सौरवात्र (G६ 'वं र')णे (for सर्व
 कौरवान्) — After 26^{ab}, S१ K६ D१ read 33 for
 the first time, repeating it in its proper place,
 while K१ ३ ३ read 33 after 26^{ab}, repeating 33^{ab}
 in its proper place — ^c) B D१ १ द्रोणं (for धी
 मान्) D०१ यदा गावत्तगणे द्रोण, Dn१ यदायात्त नकुल
 द्रोण (hypermetrio), D१ यदायात्तपकुलो द्रोण (sio),
 G६ ३ यदाम्ययात्तदा द्रोण — ^d) G६ ३ वीरा (for
 शूरा) B१ ३ ३ D०१ Dn३ G६ तमवारयन् (for पर्यं).
 — T G१ ३ ३ M subst for 26 G६ ३ ins after 25

73* त रथाना वर वीर सदा युद्धेषु दुर्मदम् ।

नकुल पाण्डवश्रेष्ठ के वीरा पर्यवारयन् ।

[(L 1) T G६-५ रथ (for वर) G६ रथिना रथिन
 वीर (for the prior half) C१ cites the prior half
 as above G६-५ दुर्मद (for दुर्मदम्) — (L 2) G१
 पथव (for पाण्डव) M६ वे (for के) G६ प्रन्धारयन्]

यदायान्नकुलो धीमान्के शूराः पर्यवारयन् ॥ २६
 आशीविष इव क्रुद्धः सहदेवो यदाम्ययात् ।
 शत्रूणां कदनं कुर्वन्नेतासौ दुर्जयो युधि ॥ २७
 आर्यव्रतममोघेषु ह्रीमन्तमपराजितम् ।
 द्रोणायामिष्टुखं यान्तं के शूराः पर्यवारयन् ॥ २८
 यः स सौवीरराजस्य प्रमथ्य महतीं चमूम् ।
 आदत्त महिषीं भोज्या काम्यां सर्वाङ्गशोभनाम् ॥ २९

सत्यं धृतिश्च शौर्यं च ब्रह्मचर्यं च केवलम् ।
 सर्वाणि युयुधानेऽस्मिन्नित्यानि पुरुषर्षभे ॥ ३०
 बलिनं सत्यकर्माणमदीनमपराजितम् ।
 वासुदेवसमं युद्धे वासुदेवादनन्तरम् ॥ ३१
 युक्तं धनंजयप्रेष्ये शूरमाचार्यकर्मणि ।
 पार्थेन सममस्त्रेषु कस्तं द्रोणादवारयत् ॥ ३२
 वृष्णीनां प्रवरं वीरं शूरं सर्वधनुष्मताम् ।

27 B₄ D₅ om (hapl) 27-28, K₅ reads the same on marg G₅ & transp 26 and 27 —^a) K₅ आशीविषम् D₅ १ २ आशीविषमिव क्रुद्ध —^b) D₁ D₅ यदा (D₅ 'द')भ्यगात्; T यदा (T₁ 'द')भ्यधात्, G₁₋₄ M यदा (G₁ 'म')भ्ययात् (for यदाम्ययात्) K₅ D₁ २ सहदेव समागत (D₁ 'त'); D₅ के शूराः पर्यवारयन् — After 27^{ab}, D₄ ins

74* सहदेव समायान्त परसेनाविदारणम् ।

— K₅ om. 27^a-28^a —^a) Ś₁ transp शत्रूणां and कदनं कुर्वन् K₅ D₅ १ २ कर्तुं (for कुर्वन्) B₅ D₁ D₅ २ कदनं (D₅ वध) करिष्यन्शत्रूणां (hypermetrio), D₁ करिष्यन्कदनं तत्र —^a) D₁ सेताक्षो (for जेतासौ) K₅ D₅ १ २ जेतामपराजितं; B₁₋₃ D₁ D₅ रणे जेता सुदुर्जयः, B₅ जेता शत्रुजयो युधि — For 27^{ad}, S subst

75* अमोघबाण सिद्धेषु शत्रुभिर्युधि दुर्जय ।

[G₁ M₅-२ युद्ध (for युधि)]

28 K₄ B₄ D₅ G₅ & om 28 (for K₄ B₄ D₅, of v l 27) K₅ reads 28 on marg B₅ reads 28^{ab} on marg —^a) K₅ D₅ आर्यव्रतम्; D₅ अर्यव्रतम् (for आर्यव्रतम्) — For 28^{ab}, T G₁ २ २ M subst

76* आराध त्सुल कुर्वन्त्यथयन्मैरवं रणे ।

[Of 26^{ab} T G₁ M₅ & व्यषयन्; M₁ २ २ व्यषयद्]

—^a) D₁ [अ]भिसुखे; D₁ विसुख D₁ D₅ २ सहदेव समा (D₁ 'या')या (D₅ या)त; T G₁ २ २ M यदा (G₁ 'द')भ्ययात्तदा द्रोणं —^a) T G₁ २ २ M वीरा (for शूरा) B₅ समवारयन्; D₁ पर्यतारयन्; T₁ G₅ २ समवारयन् (for पर्यवारयन्)

29 D₁ २ om 29^{ab} —^a) T₁ यस्य (for यः स) K₅ स; B D₁ D₅ D₅ २ २ तु; G₁ M₁ २ च (for स) —^a) S प्रसद्य (for प्रमथ्य) —^a) B₅ D₁ आददे (for आदत्त) K₅ B₁ २ २ २ D₁ D₅ D₅ २

भोज, B₅ भोज्य, D₁ भायां, G₅ काम्यां (for भोज्या) —^a) K₅ काशा, D₅ २ काश्या, D₁ काश्या; T G₅ & कन्यां, G₅ भोज्या (for काम्यां) D₅ भूषणां (for शोभनाम्)

30 —^a) B (except B₂) दृति (for दृतिश्च) K₅ D₅ वीर्य (for शौर्य) —^a) B₅ वाक्ये माधुर्यकेवल —^a) D₅ १ २ युज्यमाने (for युयुधाने) Ś₁ K₁ २ D₅ २ स्म (for ऽस्मिन्) —^a) K₅ २ D₁ D₁ M₅ २ पुरुषर्षभ (for 'र्षभे').

31 B₄ om 31^{ab} —^a) K₁₋₄ D₁ धनितं (for बलिन) K₅ D₅ २ सर्वकर्माणम्, B₂ २ सत्यधर्माणम्, D₅ श्रुतकर्माणम् (for सत्यक) Ś₁ धनिन गुरुकर्माणम् —^a) T G₂₋₄ असीतम्; G₅ अहीनम् (for अदीनम्) — After 31, S reads 37^{ab} for the first time, repeating it in its proper place

32 S om 32^{ab} —^a) D₁ धनजये (for 'जय-') B₅ प्रथ्य, D₁ प्रेय्य; D₁ प्रैय्ये, D₁ १ हिते, D₅ प्रैय्यौ (for प्रेय्ये) D₅ युक्त धनुर्धर पश्येत् —^a) D₅ laouna for रैक — For 32^{ab}, B₁₋₄ D₁ subst

77* धनजयोपदेशेन श्रेष्ठमिच्छकर्मणि ।

—^a) T G₁₋₃ २ M₁ २ कथ; M₅-२ के त (for कस्त) G₁ २ M अवारयन् K₅ यशसा विक्रमेण च (= 33^{ad})

33 Ś₁ K₂ D₁ read 33 for the first time, after 26^{ab}, while K₁ २ २ read 33 after 26^{ab}, repeating 33^{ad} here D₅ repeats 33^{ab} after 42 —^a) K₄ D₁ (first time) कुरूणां (for वृष्णीनां) K₅ B₅ D₁ D₅ २ G₂₋₄ शूर (for वीर) —^a) Ś₁ (both times) K₅-२ D₅ २ (second time) सुख्य; K₁ २ (second time) D₁ (first time) सुखं, B₁ २ D₁ श्रेष्ठ; B₅ D₁ D₅ २ वीर, D₅ (first time) वर, D₁ laouna (for शूर) B₁₋₄ D₁ धनुर्धरता —^a) K₁ समशस्त्रेषु; B₁ M₅-२ समस्त्रेण —^a) D₅ १ २ यः समो (for

रामेण सममस्त्रेषु यशसा विक्रमेण च ॥ ३३
 सत्यं धृतिर्दमः शौर्यं ब्रह्मचर्यमनुत्तमम् ।
 सात्वते तानि सर्वाणि त्रैलोक्यमिव केशवे ॥ ३४
 तमेवगुणसंपन्नं दुर्वारमपि दैवतैः ।
 समासाद्य महेश्वासं के वीराः पर्यवारयन् ॥ ३५
 पाञ्चालेषूत्तमं शूरमुत्तमाभिजनप्रियम् ।
 नित्यमुत्तमकर्माणमुत्तमौजसमाहवे ॥ ३६

यशसा) Ś1 K1 (both first time) s (both times)
 s & D1 (last three first time) s कस्य द्रोणाद्वार (K1
 'द') यत्

34 °) Ds s सत्त्वं (for सत्य) B Do1 D1 s s १ s
 मतिः, Ds मनः (for दमः) Dn1 मतिस्थैर्यः; S च
 शौर्यं च (for दम शौर्यं) — °) K1 & M (Ms ३७
 १३, also as in text) ब्रह्म चाख्यम्, Ks ब्रह्मशाख्यम्;
 Ks s B Do1 Dn D1-s s s ब्राह्म (Ks Ds s ब्राह्म्य) चा
 (Dn2 वा) ख्यम् (for ब्रह्मचर्यम्) Ds १ s ब्राह्मण्य चाख्य
 मुत्तमं — G1 M1-4 om 34^{ed} — °) Ś1 K1 सात्वत
 (K1 'तत्त्व'), Ca d सात्वते (as in text). Ks कर्माणः;
 B1-s Do1 नित्यानि (for सर्वाणि) — For 34^{ed}, T
 G2-s Ms subst

78* अस्मिन्नित्यानि सन्ति स्य वीरे सत्यपराक्रमे ।

35 °) Ds & Gs तमेव — °) K1 s D1 Gs देवतैः
 (for दैवतैः)

36 °) Ks B4 Ds Gs s पञ्चालेषूत्तमं; Ds १ s
 पाञ्चालमुत्तमं Bs Dn1 T Gs-s वीरम् (for शूरम्)
 — °) Gs s उत्तमाभिजन (for 'भिजन') — °) K1
 M1 s-उत्तमोजसम्

37 Ks om (hapl) 37^a-38^b S reads 37^{ab} for
 the first time after 31 — °) B4 युद्धे (for युक्त)
 Ks हितं, Gs (first time) रथे (for हिते) Dn1
 Ds १ s युक्तं धनजयेनेह (Dn1 'जयस्थायै') — °) Gs
 (first time) सामनर्थाय Ks Ds s चोद्यतः; Dn1
 चोद्यतः, Dn1 नोदितं, Ds चोदितं; Ds चोदितः, T1
 (both times), s (first time) Gs s (both both times) s
 (first time) कल्पितं (for चोत्तमम्) B Do1 G1 s s
 M (last eight both times) सामनर्थार्थमुत्थित (B2-4
 'मुद्यतः'; Do1 'मुत्तमं'), Ds १ समानार्थार्थमुत्थितः; T2
 (second time) सामनर्थार्थमर्थित — °) Ś1 यमवैश्रवणा
 युक्तं (s10), K1 s & D1 कुवेरयमयोस्तुल्य — After
 37, Ds reads 40^{ab} for the first time, repeating it

युक्तं धनं जयहिते समानर्थाय चोत्तमम् ।
 यमवैश्रवणादित्यमहेन्द्रवरुणोपमम् ॥ ३७
 महारथसमाख्यातं द्रोणायोद्यन्तमाहवे ।
 त्यजन्तं तुमुले प्राणान्के शूराः पर्यवारयन् ॥ ३८
 एकोऽपसृत्य चेदिभ्यः पाण्डवान्यः समाश्रितः ।
 धृष्टकेतुं तमायान्तं द्रोणात्कः समवारयत् ॥ ३९
 योऽवधीत्केतुमाञ्छूरो राजपुत्रं सुदर्शनम् ।

in its proper place

38 Ks Ds om 38^{ab} (for Ks, cf. v 1 37).
 — °) Ś1 K1 & B Do1 Dn1 D1-s १ s Ms महारथं (for
 'रथ') Ś1 Ks B1 s Ds s समाजातं; K1 Dn2 G1
 M1-4 समाजान्, Bs समाजाय, Do1 महाजानं; Dn1
 समायातं, Ds समायत्तं; Ds १ s समायातं (for समा
 ख्यातं) — °) K1 s B1-4 Dn1 D1-s [उ]द्यन्तम् (for
 [उ]द्यन्तम्) Bs द्रोणमभ्युद्यतं रणे, Ds यथा शक्रस्तु
 आहवे; T Gs-s द्रोणाद्यातं महाहवे, G1 M द्रोणं यात
 महाहवे — Ks reads 38^{ed} on marg — °) Ks गृह्यत
 (for त्यजन्त) B4 Dn1 समरे, Ds तुमुलान्, Ds s
 १ s तुमुले (for तुमुले) Ds बाणान् (for प्राणान्)
 — °) Ks B1-s s Do1 D1 s वीरा Bs Dr s समवारयन्
 (for पर्यं) T Gs-s सात्विकं (Gs पार्ष्वं) के न्यवारयन्,
 G1 M सत्यकं को (Ms-s के) न्यवारयत्

39 Ks om 39^{ab} — °) Ś1 K1 s-s Dn Ds-s s
 युक्तोपवृत्तश्च, Gs s 'पवृत्त' (for 'पसृत्य') — °) Do1
 पाञ्चालान्य, Dn2 Ds s पाण्डवैभ्यः (for पाण्डवान्य)
 — °) Ks s B Do1 Dn1 Ds s s S (except G1 M1 s)
 समायातः; Dn2 Ds समायत्त, D1 समाजातः; Ds
 समासाद्य; Dr अथायात (for तमायान्त). — °) Do1
 Dn1 द्रोण, Ds द्रोण (for द्रोणात्) B1-s s स न्यवा-
 रयत्, B1 Do1 Dn1 तमवारयत् (Do1 Dn1 'यन्'), Ds
 पर्यवारयन्, Dr समाचारयत्; T G1 s समवारयत् (T
 Gs 'वारयन्') (for समवारयत्) Ds के शूरा पर्यवारयन्.

40 Ś1 K1-4 D1 s om (hapl) 40 Ks reads
 40 on marg B4 reads 40 twice Ds reads 40^{ab}
 for the first time after 37 — °) Dn2 Ds s (second
 time) यश्चापि (for योऽवधीत्) B2 s s (first time)
 Do1 S वीरो; B1 (second time) वीरान् (for शूरो)
 — °) B1 s सुदारुण, B2 s s (both times) Do1 Dn1
 दुरासदः; B2 (marg) महाबल (for सुदर्शनम्) — °)
 S (except T Gs) अपराते Dn2 Ds गिरिद्वारि Ks

अपरान्तगिरिद्वारे कस्तं द्रोणादवारयत् ॥ ४०
 क्षीपूर्वो यो नरव्याघ्रो यः स वेद गुणागुणान् ।
 शिखण्डिनं याज्ञसेनिमम्लानमनसं युधि ॥ ४१
 देवव्रतस्य समरे हेतुं मृत्योर्महात्मनः ।
 द्रोणायाभिमुखं यान्तं के वीराः पर्यवारयन् ॥ ४२
 यस्मिन्नस्यधिका वीरे गुणाः सर्वे धनंजयात् ।
 यस्मिन्नस्त्राणि सत्यं च ब्रह्मचर्यं च नित्यदा ॥ ४३
 बासुदेवसमं वीर्यं धनंजयसमं बले ।

तेजसादित्यसदृशं बृहस्पतिसमं मतौ ॥ ४४
 अभिमन्युं महात्मानं व्याचाननमिवान्तकम् ।
 द्रोणायाभिमुखं यान्तं के वीराः पर्यवारयन् ॥ ४५
 तरुणस्त्वरुणप्रख्यः सौभद्रः परवीरहा ।
 यदाम्याद्रवत द्रोणं तदासीदो मनः कथम् ॥ ४६
 द्रौपदेया नरव्याघ्राः समुद्रमिव सिन्धवः ।
 यद्द्रोणमाद्रवन्संख्ये के वीरास्तानवारयन् ॥ ४७
 ये ते द्वादशवर्षाणि क्रीडासुत्सृज्य बालकाः ।

D₁ अपरानपि निर्वासीद्; D₁ D₂ s s अपकांत गिरि
 द्वा (D₂ s "रेदी"रि —^a) D₁ laouna for कस्त and
 दवारयत् K₂ B₂ s s (first time) s Doi D₁ D₂ s s
 द्रोणाक् स (B₂-s Doi D₁ "रक्त"मवारयत् (D₁
 'यन्'), B₁ s (second time) द्रोणाक्स्त न्यवारयत्

41 B₂-s Doi om (hapl.) 41-42 D₂ om 41^{ab}
 —^a) K₂ s B₁ D (Doi D₂ om) क्षीपुसयोर् (for क्षीपूर्वो
 यो) D₁ reads from नरव्याघ्रो up to युधि (in 41^a)
 on marg D₂ नरव्याघ्र S क्षीपुसो युधयव्याघ्र (T "प्र,
 G₁ M "द्रो) —^b) G₂ यस्तु (for य स). D₁
 गुणागुण (for "गुणान्) — D₂ reads 41^a-42^a on
 marg —^c) D₂ G₂-s याज्ञसेनम् —^d) S₁ D₁
 D₁ अम्लान, D₂ अज्ञान (for अम्लान) K₂ मानसं;
 K₂ D₁ समस, B₁ वपुष (for मनस) S अत्यतम
 पराजित

42 B₂-s Doi om 42 (of v l. 41) D₂ reads
 42 on marg —^b) D₂ G₂ s हेतुर् D₂ मृत्यु (for
 मृत्योर्) —^a) D₁ D₂ T G₂-s दूरा (for वीरा)
 D₂ G₁ M समवारयन्; G₂ प्रत्यवारयन् (for पर्यवा)
 — After 42, D₂ repeats 33^{ab}

43 D₁ reads 43-45 twice —^a) K₁ D₁ अ-
 (D₁ आ)स्यधिका B₂ s Doi विद्या; D₁ सर्वे (for
 वीरे) —^b) B₂ s Doi गुरो सर्वा; D₁ गुणा वीरे
 (for गुणा सर्वे) —^c) D₁ अस्मिन् (for यस्मिन्)
 D₂ वास्त्राणि T G₂-s यस्त्र वास्त्राणि दिव्यानि; G₁ M₁ s
 तस्मिन्वास्त्राणि दिव्यानि —^d) D₂ सर्वदा; S नित्यदा
 (for नित्यदा)

44 For the repetition in D₁, of v l. 43 —^a)
 B (except B₁) Doi युदे (for वीर्ये) —^c) K₂ T
 G₂-s सकाश (for सदाश)

45 For the repetition in D₁, of v l. 43 —^b;
 = 66^d —^c) D₁ (both times) यात (for यान्त)
 —^a) K₂ किं (for के) B₂-4 Doi D₁ D₂ s दूरा
 (for वीरा) K₁-4 B₁ D₂ G₂ स (K₂ B₁ D₂ G₂
 त)मवारयन्; B₂ त न्यवा (for पर्यवा)

46 G₂ om (hapl.) 46-47 D₁ repeats 46^{ab}
 after 47 —^a) K₂ तरुणस्; D₁ (both times) तरुणास्
 (for तरुणस्) K₁ s D₁ G₂ M₂ तरणि; K₂ s D₁
 (both times) s तरुणि, K₂ T G₂ s तरुण; D₁ D₂
 स्वरणि; G₁ M [s]तरुण (for स्वरुण) K₁ प्रस्था,
 Bom ed प्रज्ञ B Doi तरुणो दक्षणीयश्च; D₂ s s
 तरुणाकंसमप्रख्य —^b) D₂ reads वीर twice —^c)
 B₁ D₁ s यदाम्याद्रवत द्रोणं; B₂-4 Doi D₂ "न्यधावत्स
 द्रोण, B₂ "न्यधावद्रोण स; T G₂-1 "न्यधावत्स च द्रोणे
 —^d) D₂ के दूरा पर्यवारयन्.

47 D₂ G₂ om 47 (for G₂, of v l. 46) —^a)
 B₂ महेश्वासा, G₁ M महात्मान (for नरव्याघ्रा) D₂
 द्रौपदेयास्तरुणाघ्रान् —^c) B₂ यं; D₂ s G₁ M ये
 (for यद्) D₁ D₂ s s प्रा (D₂ अ)द्रवन् G₁ s
 M₁-4 सखे K₂ D₂ प्रा (D₂ आ)द्रवतो रणे द्रोण.
 —^a) S₁ B₁ s s Doi D₁ दूरास् (for वीरास्) K₂ s
 B₂ G₂ न्यवारयन् K₂ D₂ D₂-4 s s के दूरा पर्ये (K₂
 D₂ सम)वारय (D₂ om रय)न् — After 47, D₁
 repeats 46^{ab}

48 K₂ D₁ om (hapl.) 48-49 —^a) S₁ D₂
 M₁ पृते; Doi D₂ ये च; D₂ D₂ पंच, D₂ ते ते,
 T G₂-1 येपि (for ये ते) D₂ "यदाम्याद्रवत द्रोण
 —^b) K₂ क्रीडाम् (for क्रीडाम्) —^c) S₁ K₁ s अत
 वद् (for अवसन्) K₂ मीष्मे D₂ s अस्त्राण्येवाभ्यस
 न्मीष्मे —^d) G₁ M₁-4 विज्रतो G₂ वृत्तम् (for
 वत्तम्)

अस्त्रार्थमवसन्भीष्मे विभ्रतो व्रतमुत्तमम् ॥ ४८
 क्षत्रंजयः क्षत्रदेवः क्षत्रधर्मा च मानिनः ।
 धृष्टद्युम्नात्मजा वीराः के तान्द्रोणादवारयन् ॥ ४९
 शताद्विशिष्टं यं युद्धे समपश्यन्त वृष्णयः ।
 चेकितानं महेष्वासं कस्तं द्रोणादवारयत् ॥ ५०
 वार्धक्षेमिः कलिङ्गानां यः कन्यामाहरद्युधि ।
 अनाधृष्टिरदीनात्मा कस्तं द्रोणादवारयत् ॥ ५१
 भ्रातरः पञ्च कैकेया धार्मिकाः सत्यविक्रमाः ।
 इन्द्रगोपकवर्णाश्च रक्तवर्मायुधध्वजाः ॥ ५२

मातृष्वसुः सुता वीराः पाण्डवानां जयार्थिनः ।
 तान्द्रोणं हन्तुमायातान्के वीराः पर्यवारयन् ॥ ५३
 यं योधयन्तो राजानो नाजयन्वारणावते ।
 षण्मासानभिसंरब्धा जिघांसन्तो युधां पतिम् ॥ ५४
 धनुष्मतां वरं शूरं सत्यसंधं महाबलम् ।
 द्रोणात्कस्तं नरव्याघ्रं युयुत्सुं प्रत्यवारयत् ॥ ५५
 यः पुत्रं काशिराजस्य वाराणस्यां महारथम् ।
 समरे स्त्रीषु गृह्यन्तं भस्त्रेनापहरद्रथात् ॥ ५६
 धृष्टद्युम्नं महेष्वासं पार्थानां मन्त्रधारिणम् ।

49 K4 D1 om 49 (of v 1 48) —^b) Ś1 K1 ;
 B8 5 क्षत्रवर्मा, D4 'धर्मश्च, M3 4 क्षमधर्मा K1 2
 Dn1 मारिषः; B1 2 4 मानद, B8 मानद, B6 भारत,
 G1 M1-4 मानित (for मानिन). D5 G4 क्षत्रधर्माति
 (G4 'व)मानिन. —^c) G1 M धृष्टद्युम्नात्मजान् K1
 S वीरान्; B1 धीरा (for वीरा). —^d) Dn1 S कस
 (for के) B2 Dn G1 8 4 M अवारयत्

50 B4 om (hapl) 50-51 Ms om (hapl) 50
 —^a) Dc1 Dn1 शक्राद्, D6 एतद्, S (Ms om)
 यस्माद् (for शक्राद्) Dn2 D4 G2-4 संयुद्धे, D1 यु-
 युद्धे, D5 ये युद्धे, T युद्धेषु, G1 M1 2 5 नो युद्धे,
 G5 सग्रामे (for यं युद्धे) —^b) Ś1 समपद्यत, B (B5
 om) D2 4 G1 5 M1 2 4 5 समप (G1 M1 2 4 5 'म)
 न्यत, Dc1 प्रसरंतीह, Dn1 समपश्यति, Dn2 प्रशस
 तीह, D6 प्रवदंतीह, T G3 4 नावमन्यत (for समप
 श्यन्त) —^d) D8 अवारयेत्

51 B4 D2 om 51 (for B4, of v 1 50) —^a)
 D5 वार्धक्षेपि (for 'क्षेमि) —^b) B1 Dn2 D5 G5
 Ms 4 अहरद् (for शा) —^c) Ś1 K1-4 D1 5 1 8
 Ms अनाधृ (D1 'हृ)ष्टिर (for 'धृष्टिर)

52 Ś1 K1-8 om (hapl) 52-55 —^a) S कैकेया
 (G5 कैकेया) भ्रातर पच —^b) K5 D1 5 धर्मश्च
 (for धार्मिका) K5 Dn1 D1 4 5 1 8 -वादिन, Dn2
 D8 संगरा (for विक्रमा) —^c) B1 वर्णाभा, B2
 G1 Ms 4 वर्णाश्वा, B2 (marg) 8 4 Dc1 D1 सकाशा;
 Dn2 -मर्माश्च, Dm-कर्णाश्च (for वर्णाश्च) B5 T G2-8
 द्वंद्वगो (G2-8 'को)पसवर्णाश्च —^d) B1 Dn2 D8 6 रक्त
 वर्णायुधध्वजा, B5 रक्तवर्मासुर, T1 G2-4 रक्तवर्णा, G1
 रक्तवर्णायुध, D8 रक्तवर्मा, T1 G2-4 रक्तवर्णा, G1
 M रक्तवर्मा (M1 2 'रक्तवर्मा), G5 रक्तवाणा

53 Ś1 K1-8 om 53 (of v 1 52) —^a) Dn2
 D5 8 6 G2-8 मातृष्वसु (for 'वसु) —^b) S जयै
 षिण (for जयार्थिनः) —^c) D1 वीरान् D8 पर्यवा
 रयत्; G5 प्रत्यवारयन् (for पर्यवा)

54 Ś1 K1-8 om 54 (of v 1 52) D5 om.
 (hapl) 54-55 —^a) G5 योधयंतं, M1 योधयन्तो T
 G2-4 राजानं —^b) D4 1 वाराणाह्वये (for 'वते) —^c)
 K4 षण्मासादपि (for 'नभि) B4 Dc1 D1 2 1 G5
 अपि (D2 1 'ति)संरब्धा, Dn1 G2 अभिसरब्ध (G2
 'ब्धान्), Dn2 D8 भृशसंरब्धा (D8 'ब्धान्), T अभि
 सरब्धा (for 'संरब्धा) —^d) Dn2 D8 जिघांसत D1
 प्रति, D1 8 पति (for पतिम्).

55 Ś1 K1-8 D5 om 55 (of v 1 52, 54) K5
 om from 55 up to the end of adhy 10 —^a) B1 S
 वीर (for शूर). —^b) D5 सत्यसत्त्व (for 'सध) B1-4
 महारथ, S जितेन्द्रिय (for महाबलम्) D5 सत्यस***
 बल —^c) K4 B5 Dn2 D2 5 6 G1 M पर्यवारयत् (K4
 D5 M1 8 4 'यन्), Dc1 T G2-8 समवारयत् (T G2
 'यन्) (for प्रत्यवारयत्)

56 K5 om 56 (of v 1 55) —^a) Dn2 D5
 पुत्र य (by transp), G2 य पुत्र —^b) D1 M
 वाराणस्यां; G2 सर्वजस्य (for वाराणस्या) T G2 4 महा
 रथ (for 'रथम्) —^c) K1 lacuna for समरे D5
 G2 समरेक्षेषु D5 om पु Ś1 गृह्यत; D6 गृह्यत,
 G5 M1 2 गृह्यत (for गृह्यन्त) —^d) K1 वलेन, G1
 फलेन (for भलेन) K4 B1 8-5 Dc1 Dn2 D1 3 5 6 T
 G5 4 [अ]पाहरद्, B5 [अ]पातयद् (for [अ]पहरद्)

57 K5 om 57 (of v 1 55) —^a) D4 lacuna
 for धृष्टद्युम्न —^b) Dn1 अनुचारिण; Dn2 D5 अन्ध
 धारिण, D5 T2 G2-8 मन्त्रधारण (for मन्त्रधारिणम्)

युक्तं दुर्योधनानर्थे सुष्टं द्रोणवधाय च ॥ ५७

निर्दहन्तं रणे योधान्दारयन्तं च सर्वशः ।

द्रोणायामिष्टुखं यान्तं के वीराः पर्यवारयन् ॥ ५८

उत्सङ्ग इव संबृद्धं द्रुपदस्यास्त्रवित्तमम् ।

शैखण्डिनं क्षत्रदेव के तं द्रोणादवारयन् ॥ ५९

य इमां पृथिवीं कृत्स्नां चर्मवत्समवेष्टयन् ।

महता रथवंशेन मुख्यारिभ्यो महारथः ॥ ६०

दशश्वमेधानाजहे स्वनपानाप्तदक्षिणान् ।

निर्गलान्सर्वमेधानपुत्रवत्पालयन्प्रजाः ॥ ६१

पिबन्त्यो दक्षिणां यस्य गङ्गास्रोतः समापिबन् ।

तावतीर्गा ददौ वीर उशीनरसुतोऽध्वरे ॥ ६२

न पूर्वे नापरे चक्रुरिदं केचन मानवाः ।

इति संचुक्रुशुर्देवाः कृते कर्मणि दुष्करे ॥ ६३

पश्यामस्त्रिषु लोकेषु न तं संस्थास्तुचारिषु ।

C 7 57
B 7 10
K 7 10

—^a) Dn1 दुर्योधनस्यार्थे —^d) B1 सुष्ट (for सुष्ट)

58 Ks om 58 (of v 1 55) —^a) S द्रोण (for योधान्) —^b) K2 धारयत, Dn2 Ds 8 S वारयत; D1 वारयेत (for दारयन्त) —^c) D4 यात K2 द्रोणामिष्टुखमार्यातः —^d) Dn D4. 1 8 चुरा (for वीरा)

59 S1 K1-3 5 om (hapl) 59 (for Ks, of v 1 55) —^a) D4 उत्सङ्ग; T2 उत्सङ्ग (for उत्सङ्ग) Dn D2-8 8 पुव (for इव) Dn1 सवद्ध (for सवृद्ध) —^b) Dn1 [आ]त्मसंभव, Dn2 [अ]स्त्रवित्तमम्; Ds 8 [आ]स्त्रवित्त (Ds 'क')म (for [अ]स्त्रवित्तमम्) —^c) K4 B Dn1 Dn D1 8 4 6 शैखण्डिन K4 B Dn1 D1 2 T शैखण्डिन, G M क्षत्रदेव (for क्षत्रदेव) —^d) K4 B के वा; B1-4 Dn1 को वा; Dn1 Gs कस्त, D1 2 के च; T Gs 4 के तु (for के त) B1-4 Dn1 Dn1 अवारयत् (for 'यन्')

60 Ks om 60 (of v 1 55) —^a) B1-4 Dn1 transp य and इमा Dn1 Ds 8 (except Gs 4) सर्वा (for कृत्स्नां) B2 य इमां रथघोषेण —^b) Dn1 Ds परिवेष्टयत्; Ds परिवेष्टयेत् (for समवेष्टयत्) B2 महता समरेषु यत्, Ds चर्मवत्समवेष्टयन् —^c) S1 K (Ks om) B1-4 D रथघोषेण (for 'वंशेन') B2 चर्मवत्पृथिवीं कृत्स्नां —^d) S1 K1-4 Ds मुख्यास्त्रिभन् (S1 भ्यो), D4 lacuna M महाबल Dn1 D1 2 8 8 मुख्यास्त्रिभन् महारथान्

61 Ks om. 61 (of v 1 55) —^a) D2 [आ] वधे (for [आ]जहे) D1 दशश्वमेधानाजहे —^b) K2 8 स्वनपानार्थे, Dn1 Ds स्वनपानान्त (Ds रस), Dn2 स्वनपानास; D2 अस्त्रपानादि; Ds स्वनपानान्त; D4 समाप्तानास; Ds अस्त्रपानास; Ds स्वनपानास; D1 समस्तानास; S समाप्तवर (M1 om वर) (for स्वनपानास) —^c) S1 निरग्न्वात्; K1 निरग्न्वात् (hypermetrio), K2 निरग्न्व; B2 निराकुलात्;

D1 4 निर्गलान्; Ds निर्गलान् (submetric) (for निर्गलान्) S1 K1-4 Dn D1 8-5 सप्तमेधान्, T सर्वमेधान् (for सर्वमेधान्) Ds निर्गलान्सप्तमेधाश्च, G1 M निर्गलान्सु त्रीन्मेधान्, Gs निर्गलान्सर्वमेधाश्चान् —^d) Gs 4 पालयत् K4 प्रजां

62 Ks om 62 (of v 1 55) B2 reads 62^{ab} twice —^a) S1 K1 2 D1 पिबन्त्यो, K4 B2 (second time) पिबतो, Dn1 यावन्त्यो; D2 यावतो, Ds यावतो, D1 1 पीवर्यो (for पिबन्त्यो) Dn1 D2-1 1 8 दक्षिणा. Dn1 चास्य (for यस्य) —^b) D3 1 गंगास्रोतः Dn1 विंदवन्व, Ds समापिबत् (for समापिबन्) K1 गंगास्रोतसि तत्परा, B2 (second time) गंगाज्ञानमपामिव, D1 गंगास्रोतसि*** — For 62^{ab}, B (B2 also) Dn1 Dn2 Ds Ga d subst

79* गङ्गास्रोतसि यावत्स्य सिकता अप्यशेषत ।

[B Ds Ga d गंगास्रोतः (Bs 'श्रोतस्तु) याव (Ds 'व')स्य (for the prior half) B1 स्युरशेषत; B2-8 Ds सत्य, Dn1 सत्यनेकश (for अप्यशेषत) B2 शक्ता पातुमशेषत, Ga d सिकता स्युरशेषत (with the remark इति पाठ साधु in both) (for the posterior half)]

On the other hand, S subst for 62^{ab}

80* विस्मष्टा दक्षिणा यस्य गङ्गाजलमवारयत् ।

—^a) T1 तावतीर्गा, G1 M1-4 तावद्गा (Ms 'गौ') स; M2 तावती' स (for तावतीर्गा) Ds विमान्; T G2-5 धीमान् (for वीर)

63 Ks om. 63 (of v 1 55). —^a) Dn2 Ds इव (for इति) B1-4 Dn1 य, M2-4 तं (for स)

64 Ks om. 64 (of v 1 55) —^a) B2-8 Ds पश्यामि D4 lacuna for लोकेषु —^b) K1 सस्थातु; B1 सस्थातु, B2 सस्थातु; B2-8 Dn1 Dn2 Ds 8 संस्थान; Dn1 सस्थातु; D4 1 8 सस्थातु; Ds स्व

जातं वापि जनिष्यं वा द्वितीयं वापि संप्रति ॥ ६४
 अन्यमौशीनराक्षैव्यादुरो वोढारमित्युत ।
 गतिं यस्य न यास्यन्ति मानुषा लोकवासिनः ॥ ६५
 तस्य नप्तारमायान्तं शैव्यं कः समवारयत् ।
 द्रोणायामिमुखं यान्तं व्यात्ताननमिवान्तकम् ॥ ६६
 विराटस्य रथानीकं मत्स्यस्यामित्रघातिनः ।
 प्रेपसन्तं समरे द्रोणं के वीराः पर्यवारयन् ॥ ६७
 सद्यो बृकोदराज्जातो महाबलपराक्रमः ।

मायावी राक्षसो घोरो यस्मान्मम महद्भयम् ॥ ६८
 पार्थानां जयकामं तं पुत्राणां मम कण्टकम् ।
 यदोत्कचं महाबाहुं कस्तं द्रोणादवारयत् ॥ ६९
 एते चान्ये च बहवो येषामर्थाय संजय ।
 त्यक्तारः संयुगे प्राणान्किं तेषामजितं युधि ॥ ७०
 येषां च पुरुषव्याघ्रः शार्ङ्गधन्वा व्यपाश्रयः ।
 हितार्थी चापि पार्थानां कथं तेषां पराजयः ॥ ७१
 लोकानां गुरुरत्यन्तं लोकनाथः सनातनः ।

स्थान (for सत्यान्तु) Ks D1 न तं स्थाणु (D1 'स्तु')
 चरिण्यु च, S न च स्या (G1 M1 २ तस्या, M2-३ त
 स्या)स्तु च (G5 प)रिण्यु च —^a) Ks B1 ३-३ D1 २ १
 T चापि; G1 M बाध (for चापि) S1 Ks B Do1
 D1 ३ जनिष्यंतं, Dn2 Ds सविष्यं वा, T Gs भवि
 ष्यद्वा, Gs ४ जनिष्या (G4 'ष्य)द्वा (for जनिष्यं वा)
 Dn1 जात वा जनयिष्यति —^a) Ds न समं (for
 द्वितीयं). Ks B4 ३ Do1 Dn D1-३ ३-३ चापि (for
 चापि) Ks B Do1 सांप्रतं, Ds न प्रति (for संप्रति)
 Ds द्वितीयं वासव प्रति, S न च संप्रति वर्तते

65 Ks om 65 (of v l 55) —^a) G1 M1-4
 अन्यद् (for अन्यम्) Ds अन्यस्त्वौशीनराक्षैव्याद्
 —^b) S1 K1 ४ Dn2 Ds ३ धुरं, Ds ध्रुवं (for धुरो)
 G1 M2-३ अस्य तु (for इत्युत) M1 ३ धुरो वोढारमस्य
 तु. — Gs om 65^a-66^a —^c) S1 K1-4 [अ]नुयास्यति,
 Bs न जानति, Ds न यास्यं वा (for न यास्यन्ति).
 —^d) B2 ३ Do1 T G1 ३ ३ M मनुष्या

66 Ks Gs om 66 (of v l 55, 65) Do1 reads
 66^{is} on marg (see m) —^b) K1-३ Ds शूरं; Ks
 सूर; Dn2 सैव्य; Ds नैव्य (for शैव्य) S1 नैव कस्त
 मवारयत्; B1-4 शैव्य (B1 सैव्य) के प्रत्यवारयत्; G1
 ३ ४ ३ M के वीरा पर्यवारयन् — S1 K1-३ om. (hapl.)
 66^a-69^d G1 M1 ३ om 66^a-67^d —^c) B2 (marg
 as in text). ३ ४ द्रोणामिमुखमायात —^d) = 45^b

67 S1 K1-३ ३ G1 M1 ३ om 67 (of v l 55, 66)
 For the repetition of 67^{ab} in D4, see below —^a)
 D4 (both times) विराट स (for विराटस्य) — Ds
 om 67^{ac} —^b) M2-३ मात्स्यस्य B1-4 कर्पिण; Do1
 कर्षिनः; Ds कर्षिन (for घातिन) —^c) Dn1
 यांतं च; Ds ३ युक्तं स, D1 ३ यांतं स, M2-३ प्रेक्षत
 (for प्रेपसन्त). B2-4 Do1 विजय (Do1 'ये)सद्यो
 (B1 ३ Do1 युद्धे); Dn1 Ds ३ ३ ३ समरे वीर (for

समरे द्रोण) Dn2 Ds ३ द्रोणस्याभिमुखं यांत —^a)
 B2-4 प्रत्यवारयन् — After 67, D4 reads 69^{ab} for
 the first time repeating it in its proper place,
 followed by the repetition of 67^{ab}

68 S1 K1-३ ३ om 68 (of v l 55, 66). —^a)
 B1 मन्वे (for सद्यो) —^c) Ds रक्षसां, Ds राक्षसां
 Ks B1 ४ ३ Dn2 D1-३ ३ ३ वीरो (for वीरो) —^d)
 Ds १ महाभय Dn1 यस्मान्मे सुमहद्भयं

69 S1 K1-३ ३ om 69 (of v l 55, 66) For the
 repetition in D4, of v l 67 —^a) Gs पालयन्
 (for पार्थानां) D1 om जय Ks lacuna, B1 Ds
 च; Dn2 Ds वै (for त) —^c) Do1 S महाकाय;
 D1 'स्मान (for 'बाहुं) —^d) S द्वैवि के (G1 M1 ३
 'व को, M2 ४ 'वी के) न्यवारयन् (G1 M1-4 'यत्)
 — After 69, S ins a passage given in App I
 (No 3)

70 Ks om 70 (of v l 55). —^b) Gs M1
 एवाम् —^c) B1-4 Do1 Ds समरे (for संयुगे) —^d)
 S1 अजितैर् Dn1 किमेवा न जित युधि

71 Ks om 71 (of v l 55) —^a) K1 G1 पूर्णा.
 Dn1 Ds ३ व्याघ्र —^b) B1 गदाधर, M2 व्युपाश्रय
 (for व्युपाश्रय) — Dn1 Ds १ om (hapl.) 71^{ac}
 —^c) S1 K1 ३ Ds ३ Gs हितार्थ, Ks हितार्थ; B1
 Dn2 हितार्थश्च (for हितार्थी). S चैव (for चापि)

72 Ks om 72 (of v l 55) —^a) Ks B1 ३
 Dn2 Ds ३ गुरुरत्ययं; Ds ३ 'राघ' स, Ds 'रूप'सो
 (for 'रत्यन्तं) —^b) Bs लोकनाथ, Ds सर्वलोक
 (for लोकनाथ) Dn2 om न Ks लोकनाथसनातन.
 —^c) S1 K1-4 B1 Ds रथे, D1 १ नरो (for रणे).
 T Gs ४ लोकनाथो; Gs सदा नाथो (for रणे नाथो).
 —^d) Ds १ दिव्ये S1 दिव्यारमज; B1-4 Do1 'सक';

नारायणो रणे नाथो दिव्यो दिव्यात्मवान्प्रभुः ॥ ७२
यस्य दिव्यानि कर्माणि प्रवदन्ति मनीषिणः ।

तान्यहं कीर्तयिष्यामि भक्त्या स्वैर्यार्थमात्मनः ॥ ७३

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

१०

धृतराष्ट्र उवाच ।

शृणु दिव्यानि कर्माणि बासुदेवस्य संजय ।
कृतवान्यानि गोविन्दो यथा नान्यः पुमान्कचित् ?
संवर्धता गोपकुले बालेनैव महात्मना ।
विख्यापितं वलं बाह्वोस्त्रिषु लोकेषु संजय ॥ २

उच्चैःश्रवस्तुल्यवलं बासुदेगसमं जवे ।

जघान हयराजं यो यमुनावनवासिनम् ॥ ३

दानवं घोरकर्माणं गवां मृत्युमिवोत्थितम् ।

वृपरूपधरं बाल्ये भुजाभ्यां निजघान ह ॥ ४

प्रलम्बं नरकं जम्भं पीठं चापि महासुरम् ।

C 7 356
B 7 11
K 7 11

Bs 'रामेव', Dns Ds : 'रामा'; Gs-4 'यवान्' (for 'रामवान्'). K1-4 D1 दिव्यो दिव्यपराक्रम', Gs दिव्या दिव्यार्यवान्प्रभु

73 Ks om. 73 (of v 1 55). —*) T2 G2 transp दिव्यानि and कर्माणि B1 विव्राणि (for दिव्यानि) —*) B1 : स्वैर्यार्थम् (for स्वैर्यार्थं) Ks मक्त्या स्वैर्यार्थमात्मनः ; Dns Ds : कार्यार्थमिह आत्मनः

[D1 : पूतना Ds हित्वा]

—*) K1 विज्ञापितः ; G1 M प्रख्यापित (for विख्या) T Gs-5 बाल्ये (for बाह्वोस्त्रिषु) —*) K1 संजय, D1 संजये (for संजय)
—For 3-5, 8 subst

82* पूतना शकुनिं हत्वा केशिनं चैव वाजिनम् ।

ऋषसं धेनुकं चैव अरिष्टं च महाबलम् ।

धृकं हत्वा महाबाहुं धृत्वा गोवर्धनं गिरिम् ।

चाणूरं मुष्टिकं चैव रङ्गमये निहत्य च ।

[(L 1) T G2 : 5 शकट (for शकुनि) M1 : पूतना शकटं मुक्त्वा (for the prior half) T G2 वाजिनः — (L 3) T G2 गवां मुक्त्वा (T2 मोक्त्वा), M1 : धृका न्हत्वा (for धृकं हत्वा) Ms 4 महाबाहुर् G1 : 5 धृका मुक्त्वा (Gs गवां मोक्त्वा, Gs गा[m f l s n दा]व मुक्त्वा) महाबाहुर् (for the prior half) Gs हत्वा (for धृत्वा) — (L 4) T G2 चाणूरं Gs मुष्टिकं (for मुष्टिक)]

3 *) S1 सुख्यबलो —*) B1-3 Ds1 मातरिश्व (for बासुदेन) S1-समो (for -सम) Ds बले (for जवे) —*) S1 जगाम (for जघान) B1-4 Ds1 हय राजं स; B2 (marg) : Dns Ds हयराजान, Ds च हयं राजन्; Ds समरे राजा (for हयराज यो) Cd oites हयराज (as in text) —*) B (B2 also as in text) Ds1-सीर; Ds तट, Ds जल (for वन)

4 *) Ds 1 इव स्थितः ; Ds उपस्थित (for इवोत्थितम्) —*) S1 K1 : 4 D1 बालो, Ds 1 लोके (for बाल्ये) —*) Dns Ds 1 जातुभ्यां (for भुजाभ्यां), B2 च; B2 स; Dns स (for ह)

10

☞ This adhy is missing in S2 (of v 1. 7 1 1) Ks om. this adhy (of v 1 7 9 55)

1 Gs om the ref —*) Cd transp दिव्यानि and कर्माणि —*) E विश्वारामा (for गोविन्दो) —*) Ds यथा नान्यस्करिष्याति

2 *) B2 Dns Ds संवर्धि (B2 'वर्ध')तो (for संवर्धता) B1-4 Ds1 गोकुले वर्धमानेन —*) B2 रामेणैव; T Gs-5 बालेन च (for बालेनैव) —After 2*, Ds 1 : ins ;

81* शकटं पूतनां हत्वा समौ च यमकाक्षुनी ।

मुरुं चाचलसंकाशमवधीत्पुष्करेक्षणः ॥ ५
 तथा कंसो महातेजा जरासंधेन पालितः ।
 विक्रमेणैव कृष्णेन सगणः शातितो रणे ॥ ६
 सुनामा नाम विक्रान्तः समग्राक्षौहिणीपतिः ।
 भोजराजस्य मध्यस्थो आता कंसस्य वीर्यवान् ॥ ७
 बलदेवद्वितीयेन कृष्णेनाभिघातिना ।
 तरस्वी समरे दग्धः ससैन्यः शूरसेनराट् ॥ ८
 दुर्वासा नाम विप्रर्षिस्तथा परमकोपनः ।
 आराधितः सदारण स चास्मै प्रददौ वरान् ॥ ९

तथा गान्धारराजस्य सुतां वीरः स्वयंवरे ।
 निर्जित्य पृथिवीपालानवहत्पुष्करेक्षणः ॥ १०
 अमृष्यमाणा राजानो यस्य जात्या हया इव ।
 रथे वैवाहिके युक्ताः प्रतोदेन कृतव्रणाः ॥ ११
 जरासंधं महाबाहुमुपायेन जनार्दनः ।
 परेण घातयामास पृथगक्षौहिणीपतिम् ॥ १२
 चेदिराजं च विक्रान्तं राजसेनापतिं बली ।
 अर्धे विवदमानं च जघान पशुवत्तदा ॥ १३
 सौमं दैत्यपुरं स्वस्थं शाल्वगुप्तं दुरासदम् ।

5 °) K₁ जर्वु, B₁₋₄ D₀₁ पीठ (for जम्भ) — °) $\hat{S}_1$ K₁ ३ ४ पीठं चापि, B₁ ३ ४ मुरुं जम्भ, B₈ मुरुं जंवं, D₀₁ मुरुं जंभ, D₈ अरिष्टं च (for पीठं चापि) B₁ महाभुज (for 'सुरम्' — °) K₁ ४ D₄ ३ मुरुं, K₂ मुरुं; D₀₁ मरु; D₁ मुसु (for मुरु) B₅ D₁ D₈₋₈ चासरं, D₂ चांसक (for चाचल) B₁₋₄ D₀₁ ह्यग्रीव मंहाकायम् — °) B₁₋₄ D₀₁ पुरुषोत्तम (for पुष्करे क्षण)

6 °) K₄ कंशो, D₈ केशी (for कंसो) S महा-राजो (G₈ 'बाहुर्' (for 'तेजा) — °) D₂ कर्णेन, M कृष्णस्य (for कृष्णेन) — °) D₂ क्षणक्ष', D₈ गणश (for सगण) K₁ ३ ४ B₁ ३ D₀₂ D₂ ३ ३ पातितो; D₄ १ ३ शासितो (for शातितो) B₁₋₄ D₀₁ निहत सगणो रणे, S सानुवधाश्रयो हत

7 °) D₈ सुनाम, G₁ M₈₋₅ सुदामा (for सुनामा) K₁ ३ ४ D₀₁ D₁ नाम विख्यात', K₈ रणविख्यात, B₈ रणविक्रान्त', D₀₁ बलविक्रान्त, D₁ चाय मित्रघ्न' (for नाम विक्रान्त') D₄ corrupt — °) D₈ सन्यगक्षौ हिणी, T G₁ ३ M₁₋₄ समग्रा (M₁ ३ सहज्रा)क्षौहिणी B₂ ३ D₀₁ वृत् (for पति) — B₁ om 7th — °) D₀₁ D₈ ३ G₁ M भोजराजस्य, D₈ ४ १ 'राजश्च (for 'राजस्य). Cv as in text — °) D₁ आतर सत्यवीर्य वान् Cv cites आता (as in text)

8 °) $\hat{S}_1$ K₁₋₄ D₀₁ D₁ ३ ३ १ ३ मनस्वी, Cd तरस्वी (as in text) — °) $\hat{S}_1$ T G₁₋₅ ससेन, K₁ ३ ३ D (except D₀₁) स शूर (for ससैन्य) T G₈₋₅ सेनवान् (for 'राट्)

9 °) $\hat{S}_1$ दुर्वासाश्चैव T₂ G₈ विप्रैर्वसु, G₁ ३ ४ ३ M विप्रश्च (for विप्रर्षिस्). — °) D₀₁ D₈ तप, D₈

तत (for तथा) — °) D₀₂ D₈ ३ T G₁₋₅ वरं (for वरान्)

10 °) G₄ तदा (for तथा). D₈ गंधार M₈ राजस्य (for राजस्य) — °) D₀₂ D₈ ३ ३ T₂ G₁₋₅ Ca d वीर, D₀₁ धीर (for वीर) — °) B D₁ ३ ३ ३ T₁ आवहत्; D₀₁ अहनत्; G₈ अहरत्; Cd अवहत् (as in text) B₁₋₄ S पुरुषवर्षम, D₁ पुष्करे-क्षया (for 'क्षण)

11 °) Cv राजानं (for 'नो) — °) T G₈₋₅ [S] भवन्, G₁ [S] बहन् (for यस्य) D₀₂ D₈ यस्य याता; G₁ M सिंभुजाता (for यस्य जात्या) — °) D₄ रथे वैवाहिके युक्ता; D₁ ३ रथैर्वैवाहिकैर्युक्ता, Cv वैवाहिके रथे युक्ता — °) K₁ D₄ कृतव्रण; D₁ क्षतव्रणा (for कृत) Cv प्रतोदेनकृतव्रणा

12 °) B₁₋₈ D₀₁ S (except G₂) महाराज (for 'बाहुम्' — °) D₄ उपयाने (for उपायेन) — °) T G₈ भीमेन, Ca d परेण (as in text) — °) K₁ पृथगक्षौहिणीं पतिं, B₁ ३ ३ D₀₁ D₂ १ ३ S समग्रा (D₁ ३ 'हस्ता)क्षौ (T G₁ M₁₋₄ 'क्षो)हिणीपतिं, B₂ ३ समग्राक्षौ हिणीश्वर

13 °) K₈ गज, D₈ राजन् (for राज) K₄ D₁ G₁ बलि, M₈₋₅ कृतं (for बली) — °) K₂ ४ B₈ D₈ अर्थे, D₀₁ D₀₁ D₄ अर्थे, D₈ यजे (for अर्थे). D₈ विवादमाने (for विवदमान) $\hat{S}_1$ K₈ ३ D₁ वै, B₁₋₄ D₀₁ सु (for च) K₁ अर्थेण विवदमान (slo), S अर्थेण विवदितं वीर — °) G₁ M जघान पुरुषो-त्तम

14 °) K₁₋₄ दैत्यपतिं; D₂ ३ 'वर, D₈ दैत्य परं; D₁ यजे पुरं (for दैत्यपुर) — °) K₁₋₄ D₁ S

सुरं चाचलसंकाशमवधीतपुष्करेक्षणः ॥ ५

तथा कंसो महातेजा जरासंधेन पालितः ।

विक्रमेणैव कृष्णेन सगणः शान्तितो रणे ॥ ६

सुनामा नाम विक्रान्तः समग्राक्षौहिणीपतिः ।

भोजराजस्य मध्यस्थो भ्राता कंसस्य वीर्यवान् ॥ ७

बलदेवद्वितीयेन कृष्णेनाभिप्रधातिना ।

तरस्वी समरे दग्धः ससैन्यः शूरसेनराट् ॥ ८

दुर्वासा नाम विप्रर्षिस्तथा परमकोपनः ।

आराधितः सदारेण स चास्मै प्रददौ वरान् ॥ ९

तथा गान्धारराजस्य सुतां वीरः स्वयंवरे ।

निर्जित्य पृथिवीपालानवहतपुष्करेक्षणः ॥ १०

अमृष्यमाणा राजानो यस्य जात्या हया इव ।

रथे वैवाहिके युक्ताः प्रतोदेन कृतव्रणाः ॥ ११

जरासंधं महाबाहुमुपायेन जनार्दनः ।

परेण घातयामास पृथगक्षौहिणीपतिम् ॥ १२

चेदिराजं च विक्रान्तं राजसेनापतिं बली ।

अर्धे विवदमानं च जघान पशुवत्तदा ॥ १३

सौमं दैत्यपुरं स्वस्थं शाल्वगुप्तं दुरासदम् ।

5 °) K₁ जङ्घ्रिः B₁₋₄ D₀₁ पीठ (for जम्भ) —^b)
S₁ K₁ ३ ४ पीठं चापि, B₁ २ ३ सुरं जम्भ; B₈ सुर जम्भ,
D₀₁ सुरं जम्भ, D₈ अरिष्ट च (for पीठं चापि) B₁
महाभुजं (for 'सुरम्') —^c) K₁ ४ D₁ ३ सुरं; K₂
सुरं; D₀₁ मरु, D₁ सुसुं (for सुरं) B₈ D₀₁ D₈-३
चामरं; D₂ चातकं (for चाचल) B₁₋₄ D₀₁ हयग्रीव
महाकायम् —^d) B₂₋₄ D₀₁ पुरुषोत्तम (for पुष्करे
क्षण)

6 °) K₄ कशो, D₈ केसी (for कंसो) S महा
राजो (G₈ 'बाहु' (for 'तेजा') —^c) D₂ कर्णेन, M
कृष्णस्य (for कृष्णेन) —^d) D₂ क्षणवा, D₈ गणश
(for सगण) K₁ ३ ४ B₁ ३ D₀₁ D₂ ३ ३ पातितो;
D₁ १ ३ शान्तितो (for शान्तितो) B₁₋₄ D₀₁ निहत
सगणो रणे, S सानुवधाश्रयो हव

7 °) D₈ सुनाम, G₁ M₈₋₅ सुदामा (for सुनामा).
K₁ ३ ४ D₀₁ D₁ नाम विख्यात; K₈ रणविख्यात; B₈
रणविक्रात, D₀₁ बलविक्रात, D₁ चाय मित्रह (for
नाम विक्रान्त) D₄ corrupt —^b) D₈ सम्यगक्षौ
हिणी; T G₁ ३ M₁₋₄ समग्रा (M₁ ३ सहस्रा)क्षौहिणी
B₂ ३ D₀₁ वृत्त (for पति) —^c) B₁ om 7⁰¹ —^c)
D₀₁ D₈ ३ G₁ M भोजराजस्य; D₈ ४ १ 'राजश्च (for
'राजस्य), Cv as in text —^d) D₁ आवर सत्यवीर्य
वान् Cv cites आता (as in text)

8 °) S₁ K₁₋₄ D₀₁ D₁ ४ ५ १ ३ मनस्वी, Cd तरस्वी
(as in text). —^d) S₁ T G₂₋₅ ससेन, K₁ २ ४
D (except D₀₁) स शूर (for ससैन्य) T G₈₋₅
सेनवान् (for 'राट्')

9 °) S₁ दुर्वासाश्च T₂ G₈ विप्रंश्च, G₁ २ ४ ३
M विप्रश्च (for विप्रर्षिस्). —^b) D₀₁ D₈ तप; D₈

तत (for तथा) —^d) D₀₁ D₈ ३ T G₂₋₅ वरं (for
वरान्)

10 °) G₄ तदा (for तथा). D₈ गंधार M₈
'राजस्य (for राजस्य) —^b) D₀₁ D₈ ३ ३ T₂ G₈₋₅
Ca d वीर, D₀₁ वीर (for वीर) —^d) B D₁
३ ३ ३ T₁ आवहत्, D₀₁ अहनत्, G₄ अहरत्, Cd
अवहत् (as in text) B₂₋₄ ३ पुरुषर्षभ, D₁ पुष्करे-
क्षया (for 'क्षण)

11 °) Cv राजान (for 'नो'), —^b) T G₈₋₅ [S]
भवन्, G₄ [S] बहन् (for यस्य) D₀₁ D₈ यस्य याता;
G₁ M सिंधुजाता (for यस्य जात्या) —^c) D₄ रथे
वैवाहिके युक्ता; D₁ ३ रथैवैवाहिकैर्युक्ता, Cv वैवाहिके
रथे युक्ता —^d) K₁ D₁ कृतव्रण, D₁ क्षतव्रणा (for
कृत). Cv प्रतोदनकृतव्रणा.

12 °) B₁₋₃ D₀₁ S (except G₁) महाराज (for
'बाहुम्') —^b) D₄ उपयाने (for उपायेन) —^c) T
G₈ भीमेन, Ca d परेण (as in text) —^d) K₁
पृथगक्षौहिणी पति, B₁ ३ ३ D₀₁ D₁ ३ ३ समग्रा (D₁ ३
'हता')क्षौ (T G₁ M₁₋₄ 'क्षो')हिणीपति, B₁ ३ समग्राक्षौ
हिणीश्वर

13 °) K₈ गज, D₈ राजन् (for राज) K₄ D₁
G₁ बलि, M₈₋₅ कुर्व (for बली) —^c) K₁ ४ B₈
D₈ अर्धे, D₀₁ D₀₁ D₁ अर्धे, D₈ यजे (for अर्धे).
D₈ विवादमाने (for विवदमान) S₁ K₈ ४ D₁ वै;
B₂₋₄ D₀₁ तु (for च) K₁ अर्धेण विवदमान (sic),
S अर्धेण विवदित वीरं —^d) G₁ M जघान पुरुषो
त्तम

14 °) K₁₋₃ दैत्यपति, D₂ ३ 'वर, D₈ दैत्यं परं;
D₁ यजे सुरं (for दैत्यपुर) —^b) K₁₋₄ D₁ S

समुद्रकुक्षौ विक्रम्य पातयामास माधवः ॥ १४
अङ्गान्वङ्गान्कलिङ्गांश्च मागधान्काशिकोसलान् ।
वत्सगर्गकरुपांश्च पुण्ड्रांश्चाप्यजयद्रणे ॥ १५
आवन्त्यान्दाक्षिणात्यांश्च पार्वतीयान्दशेरकान् ।
काश्मीरकानौरसकान्पिशाचांश्च समन्दरान् ॥ १६
काम्बोजान्वाटधानांश्च चोलान्पाण्ड्यांश्च संजय ।
त्रिगर्तान्मालवांश्चैव दरदांश्च सुदुर्जयान् ॥ १७

(except Gs) साववगुप्तः; Ds सुगुप्त च (for शाववगुप्त)
—^a) Śi वि*रवा (for विक्रम्य) —^d) Ds भारत
(for माधव)

15 *) Ks जंगा वगा; T Gs s s M अगवग,
Gs अकवक (for अङ्गान्वङ्गान्) Ks Dn Ds १ Gs s
M1-s कलिगाश्च (for कलिङ्गांश्च) —^b) B1 Dn T1 Gs
मगावान्; K1 कैशि (for काशि) Ks B1-s Dn
Ds-s कोशलान्; Dn कोशलान्, Dn कोशिकान्;
Gs कोशलान् (for कोसलान्) —^c) K1-s Dn
Ds १ वत्सगर्ग; B1 s (marg) s-s D1 च (B1 m वा)
वत्सगर्ग; B1 साव्यगर्ग; Ds वत्सगर्गान्; Ds तथा
वत्स; Ds वत्सवर्ग (for वत्सगर्ग) Dn वत्सगर्गान्
कलिगांश्च; Dn कर्षां मालवांश्च, S वत्सभर्ग (G1
M वत्सकांश्च; Gs वत्सभर्ग) कर्षांश्च —^d) B2-s
Dn Dn पौंड्रांश्च, Dn Ds पुंड्रांश्च; D1 मुद्रांश्च;
Ds पुंड्रांश्च; D1 पुद्रांश्च; M1-s पुण्यांश्च (for पुण्ड्रांश्च)
B2-s Dn चैव, T Gs s s M1-s चाप (for चापि)
Ds [अ]जयन् (for [अ]जयद्)

16 *) Ks आवल्यान्; Ks T आवल्यां, Gs आवल्या
(for आवल्यान्), Dn दक्षिणात्यांश्च (for दक्षि*)
—^b) D1 पार्वतियान् K1 दक्षीकरान्, B1 Gs कशेर
कान्, Dn दुरासदान्; Dn Ds कसेरकान्; Ds वसे
करान्; T Gs s M1-s कशेरकान्; G1 M1-s दशेरकान्,
Gs कशेरकान् (for दशेरकान्) —^c) Śi कश्मीरकान्,
Dn काश्मीरकान् (for रकान्) Ks B D1 और
सिकान्; Ds जातुधानान्; Ds औरसकान्; Ds केसर
कान्; T Gs s औरस (Gs अत्र) कान्; G1 M1-s और
रिक्तान्; Gs औरसकान्; Gs औरसकान् (for औरसकान्)
—^d) K1 समर्थकान्; B Dn Dn समुद्रकान्, Dn
Ds s s सवर्ष (D1 s र्जु) रान्; D1 समर्थकान्, Ds
समाधय, T Gs-s समंत (Gs द) कान् (for समन्-
दान्)

17 *) Śi D1 कामोजान् Dn D1 वारधानांश्च,

नानादिभ्यश्च संप्राप्तान्वातानश्चशकान्प्रति ।
जितवान्पुण्डरीकाक्षो यवनांश्च सहानुमान् ॥ १८
प्रविश्य मकरावासं यादोभिरभिसंवृतम् ।
जिगाय वरुणं युद्धे सलिलान्तर्गतं पुरा ॥ १९
युधि पञ्चजनं हत्वा पातालतलवासिनम् ।
पाञ्चजन्यं हृषीकेशो दिव्यं शङ्खमवाप्तवान् ॥ २०
खाण्डवे पार्थसहितस्तोपयित्वा हुताशनम् ।

c 7 4
B 7 11
K. 7 11

Dn Ds वाटधाना (Dn: 'नां) स्तु, Ds वाहिकाश्चैव; S
माल (T G1 M 'ळ) वांश्चैव (for वाटधानाश्च) —^b)
Śi Ds चोद्वान्; K1 चोद्वान्, K2 s चोद्वान्; Dn
चौद्वान्; Dn Ds पुद्रान्, Ds लोचान्, Ds सुद्रान्,
T G1 s M चोलान्; Gs चौलान् (for चोलान्) Dn
Ds अन्यांश्च, Ds पाण्ड्यांश्च (for पाण्ड्यांश्च) T G2-s
माधव (for संजय) —^c) B1 (marg as in text)
विदर्भान् (for त्रिगतान्) Dn मालवास्वथान्; Ds
मालवान्स्वथान्; T G2-s मगाधांश्चैव (for मालवांश्चैव)
—^d) Śi Ks चरदांश्च, Bs दारदांश्च, Dn Ds पार-
दांश्च (for दरदांश्च) Dn सदुर्जयान् S (except
G1) क (M द) रदांश्चैव दुर्जयान्

18 *) Ds om च Dn संप्राप्ता; Dn संप्राप्तान्
(for संप्राप्तान्) —^b) Dn Ds जातानश्च; Dn
जानानश्च (for व्रातानश्च) B1 s Dn Ds स्वर्षां
(Dn वसां)श्च शकान्तया, B2 s Dn Ds १ सृपांश्चैव
(Ds १ राजानश्च) शकान्तया; Ds (orig) रतिचोला
शकान्प्रति, Ds (marg sec m) एतान्वातान्प्रकामत, T
G1-s M आंध्रान्ते (G1 M1 s आंध्रान्ते, Gs आंध्रान्ते,
M1-s आंध्रान्ते) चलगणानपि, Gs आंध्रान्ते चलगणानपि
—^d) Gs (inf in as in text) सवर्षांश्च (for यवनांश्च)
Śi K (Ks om) B1 s Dn D1-s १ स यवन च स (K1
म) हानुग, Ds धनजयसहानुग

19 *) D1 चादीभिर (for यादोभिर) D1 यादोभ
गनिषेविष; Ds जादोभिरसवर्ष (sic) —^d) Dn Ds
s s तदा (for पुरा) Śi सलिलान्निर्गतं पुरा

20 *) B1 युद्धे, G1 M तत्र (for युधि) —^b)
T Gs Ms पातालतलं M1 s वासिन (for वासिनम्)
B1 वैष्णव पातालवासिन —^d) Śi K1 s s D1 transp
दिव्य and शङ्खम् Ks om वात

21 *) Ks om मखं —^d) Śi K1 s चक्रे (for
चक्रं) Śi महायज्ञा, B2-s Dn तथैव च; B4 Ds
महाबलं; G1 M1 s जनार्दन (for महाबलं),

आग्नेयमस्त्रं दुर्धर्षं चक्रं लेभे महाबलः ॥ २१
 वैनतेयं समारुह्य त्रासयित्वामरावतीम् ।
 महेन्द्रभवनाद्वीरः पारिजातमुपानयत् ॥ २२
 तच्च मर्षितवाञ्छकरो जानन्तस्य पराक्रमम् ।
 राज्ञां चाप्यजितं कंचित्कृष्णेनेह न शुश्रुम ॥ २३
 यच्च तन्महदाश्चर्यं सभायां मम संजय ।
 कृतवान्पुण्डरीकाक्षः कस्तदन्य इहार्हति ॥ २४
 यच्च भक्त्या प्रपन्नोऽहमद्राक्षं कृष्णमीश्वरम् ।

22 °) D₀₁ समासाद्य (for 'रुह्य') — °) K₁ ३ ४
 D₁ तोषयित्वा, D₂ D₈ ० द्राव' (for 'त्रास') S₁ K₁
 ३ ४ D₁ मनस्विनी; K₂ मनीषिणी, D₅ [अ]मरावति
 (for 'वतीम्') — °) D₄ भुवनाद् (for 'भवनाद्')
 S₁ महेंद्राक्षपुरं गत्वा, K₁₋₄ D₁ महेंद्राक्षपुर (K₄ 'रो')
 गत्वा — °) S₁ अवासवान्, D₂ D₈ ० उपाहरत् (for
 'नयत्')

23 °) D₂ D₈ तनु, D₅ ० तत्र (for 'तच्च')
 — After 23^{ab}, D₁ D₄ १ ३ ins

83* शोवर्धनस्योद्धरणे ज्ञात्वा वै समसज्जत ।

[D₂ समजातय', D₁ समसज्जता (for 'सज्जत')]

— °) D₂ राजा (for 'राज्ञां') D₂ नाप्यजितं, D₂
 वाप्य', D₂ T G₂ ४ चाप्यजित, D₁ चाय जित, G₅ च
 न कृत', M₈ चाविदित, M₄ चाविजितं (for 'चाप्य')
 B₂ D₂ M₈ ४ किंचित्, D₂ ५ T G₂-३ कश्चित् (for
 कंचित्) B₁ D₈ राजश्चाप्यजितान्काक्षित् — °) B₂ ५
 D₀₁ D₂ D₂-३ ०-३ S शुश्रुम D₈ कृष्णं नेह न शुश्रुम

24 °) T₁ G₅ अस्या यन्, T₂ G₂ ४ अस्यां यन्,
 G₁ M यच्च वै, G₅ अस्याय (for 'यच्च तन्'). — °)
 D₂ केशव (for 'संजय') — B₂ reads 24^a-25^d on
 marg — °) T G₂-३ तदन्य क (by transp) B₁
 D₂ इव (for 'इह') S करिष्यति (for 'इहार्हति') S₁
 तद्वान्प्रोत्तुमर्हति; B₁-३ D₀₁ कोन्य कर्तुं तयार्हति

25 B₂ reads 25 on marg — °) D₂ तत्र, D₂
 तच्च, D₈ ० यत्र (for 'यच्च') S₁ B₁ D₂ ० प्रतन्नो
 (for 'प्रपन्नो') — °) G₅ सुविस्तर (for 'दित') — °)
 S₁ चाभवत्, K (K₅ om) D₈ ४ १ ३ चागत; B₁ ३
 D₀₁ D₂ D₁ ० चागम, B₂ ३ ३ D₂ ३ T G₂ M₈-३
 चागमात् (for 'चागमत्') Ca d oite अगमम् and
 Cap Cdp आगमात्

26 °) B नन्तं (for 'नान्तो'). — °) D₈ बुद्धि (for

तन्मे सुविदितं सर्वं प्रत्यक्षमिव चागमत् ॥ २५
 नान्तो विक्रमयुक्तस्य बुद्ध्या युक्तस्य वा पुनः ।
 कर्मणः शक्यते गन्तुं हृषीकेशस्य संजय ॥ २६
 तथा गदश्च साम्बश्च प्रद्युम्नोऽथ विदूरथः ।
 आगावहोऽनिरुद्धश्च चारुदेणश्च सारणः ॥ २७
 उल्मुको निशठश्चैव हल्ली वभ्रुश्च वीर्यवान् ।
 पृथुश्च विपृथुश्चैव समीकोऽथारिमेजयः ॥ २८
 एते वै बलवन्तश्च वृष्णिवीराः प्रहारिणः ।

बुद्ध्या) — °) B₁ ३ D₀₁ D₂ D₁ ३ ४ ५-६ कर्मणा; D₂
 कर्मणा (for 'कर्मण') D₂ om गन्तु

27 °) D₁ ३ तदा, M₈ ३ यथा (for 'तथा'). D₈
 [अ]गदश्च (for 'गदश्च') S₁ सांभश्च, D₂ D₈ ०
 सांभश्च (for 'साम्बश्च') — °) S₁ K₁ ३ D₂ D₈-५ १ ३
 प्रद्युम्नश्च, D₂ दृष्टद्युम्न, D₈ विद्युम्नश्च (for 'प्रद्युम्नोऽथ')
 S₁ विदूरथ, K₁ विदूरथ; K₁-३ S (except G₂)
 विदूरथ; D₂ महारथ; D₁ विदूरथ (for 'विदूरथ').
 — °) S₁ K₁ ३ ४ D₁ अ (D₁ आ)गावहो; B₁-३ ३ D₁
 ३ ३ अगावहो; B₄ अलावहो; D₀₁ अगावहो, D₂
 अवगाहो, D₈ अंगावहो; D₁ ३ आगवेहो; T G₂-४
 आशावहो; G₅ आशावहो (for 'आगावहो') M₈ आगा-
 वभ्रुयुक्तस्य — °) K₁ चारुदोम स; G₅ चारुदो
 वभ्रुश्च (for 'देणश्च') S₁ K₁-४ B (except B₁) D₀₁
 D₂ D₁ ३ ३ ३ स (for 'च')

28 °) D₈ उल्मुको, T₁ उल्मको; G₁ M उल्मुको
 (for 'उल्मुको') K₁ निशठश्चैव; D₂ D₁ १ ३ निषध
 (D₂ 'त')श्चैव (for 'निशठ') — °) S₁ हल्ली वर्षश्च;
 K₁ लल्ली वभ्रुश्च, K₁ गल्ली वभ्रुश्च, B₁ ३-५ D₂ D₁ ४
 हिल्ली वभ्रुश्च; D₂ सिलौ वभ्रुश्च, D₂ ३ हल्लि (D₂ हिल्लि)
 चक्रश्च; D₈ सलो वभ्रुश्च, D₅ हलो वभ्रुश्च, D₁ हिल्ली
 वभ्रुश्च, T G₂-३ विषधुश्चैव; M₈ ४ हल्लिपञ्चश्च; M₅
 हल्लिर्वभ्रुश्च (for 'हल्ली वभ्रुश्च') — °) G₅ प्रयुश्च; G₅
 प्रथुश्च (for 'पृथुश्च') D₁ विप्रथुश्च, G₅ विप्रथुश्च (for
 'विपृथुश्च'). — °) K₅ B D₂ D₁ १ समीको (D₁ 'कौ')
 य, D₂ ३ श (D₂ स)मीकश्च; D₁ समीकोय, G₁
 M₈ समि (M₈ समी)कोय (for 'समीकोऽथ') D₀₁
 रिपुंजय, M₁ ३ [अ]रिमेजय (for '[अ]रिमेजय') K₂
 D₈ समीको वरिमेजय; T G₂-३ समकोचो नु (G₂ मम
 कोचाश्च, G₅ समकोचश्च) संजय

29 °) B D₂ D₁ पृतेन्ये, D₀₁ इत्येते (for 'पृते

कथंचित्पाण्डवानीकं श्रेययुः समरे स्थिताः ॥ २९
 आहूता वृष्णिवीरेण केशवेन महात्मना ।
 ततः संशयितं सर्वं भवेदिति मतिर्मम ॥ ३०
 नागायुतवलो वीरः कैलासशिखरोपमः ।
 वनमाली हली रामस्तत्र यत्र जनार्दनः ॥ ३१
 यमाहुः सर्वपितर वासुदेवं द्विजातयः ।
 अपि वा ह्येष पाण्डूना योत्स्यतेऽर्थाय संजय ॥ ३२
 स यदा तात संनद्येत्पाण्डवार्थाय केशवः ।
 न तदा प्रत्यनीकेषु भविता तस्य कश्चन ॥ ३३

वे) —^b) B1-4 Do1 वृष्णिपुत्रा (for 'वीरा') B1
 महाबला (for प्रहारिण) —^c) Gs कथं वै (for कथं
 चित्) —^d) K1-4 D1 समरस्थिता; B1-4 Do1 सम
 रार्थिन (for समरे स्थिता) Dn1 (marg) चयेयु
 समरे श्रिता

30 *) Gs आहूता (for आहूता) —^c) K1 Ds
 संशयितं; D1 शशयित, D1 s शशयिकं (for संश
 यित) Bs कृत्स्नं (for सर्वं)

31 *) Ds laouna for हली —^b) A few MSS
 कैलाश —^c) D1 om हली —^d) T G M1 s s
 यत्र तत्र (by transp), Ms s यत्र यत्र K1 मनीषिण
 (for जनार्दन) — After 31, S ins

84* एक एव द्विधा भूतो दृश्यते मानुषैर्भुवि ।

32 Gs om. 32 —^c) Gs s पितुर्यमाहुः पितर
 — For 32^{ab}, T G1 s M subst

85* पिशुणामपि य पूर्वो वेदेषु परिपश्यते ।

[G1 देवेषु (for वेदेषु)]

— Gs s om 32^{ab} —^c) K1 चार्णोय; B1-4 Do1
 चार्थाय (for वा ह्येष) Bs सोपि संजय पाण्डूना; T
 G1 s M सोपि कृच्छ्रेषु पार्थानां —^d) Dn1 योत्स्यत
 Bs वीर्यवान्; T G1 s M केशव (for संजय) B1-4
 Do1 योत्स्यते केशव स्वयं; Ds योत्स्येयाय स***

33 T Gs Ms om. (hapl) 33^{ab} —^c) Ds यत्
 (for स) K1 Ds s सदा, Ks सदा (for यदा)
 B (except Bs) Do1 युध्येत (for सनद्येय) K1 सदा
 चाव संनद्येयो; Gs s सोपि कृच्छ्रेषु पार्थानां —^b)
 K1-4 Gs-s योत्स्येयाय; B1 s s पाण्डवार्थे हि (for 'वा
 र्थाय) Ks Do1 D1 s संजय; Ks संजय, Bs युद्धाव

यदि स कुरवः सर्वे जयेयुः सर्वपाण्डवान् ।
 वार्णोयोऽर्थाय तेषां वै गृहीयाच्छस्त्रमुत्तमम् ॥ ३४
 ततः सर्वान्नरव्याघ्रो हत्वा नरपतीत्रणे ।
 कौरवांश्च महाबाहुः कुन्त्यै दद्यात्स मेदिनीम् ॥ ३५
 यस्य यन्ता हृषीकेशो योद्धा यस्य धनंजयः ।
 रथस्य तस्य कः संख्ये प्रत्यनीको भवेद्रथः ॥ ३६
 न केनचिदुपायेन कुरूणां दृश्यते जयः ।
 तस्मान्मे सर्वमाचक्ष्व यथा युद्धमवर्तत ॥ ३७
 अर्जुनः केशवस्यात्मा कृष्णोऽप्यात्मा किरीटिनः ।

(for केशव) —^c) B1-4 Do1 D1 प्रतिसयोद्धा; Bs
 प्रत्यनीकाय, S प्रत्यनीको (M1 'के' न्यो (for प्रत्यनीकेषु)
 —^d) Do1 reads from ता तस्य up to महात्मन (in
 43^d) twice S1 K1-4 Dn D1 s s s तत्र; K1 तव;
 Bs ताव (for तस्य) Ds भविता श कथचन, Ds
 शिष्ट स्थालोथ कश्चन

34 For the repetition in Do1, of v l 33 —^c)
 Dn1 यद्यस्मत्, Ds यद्धि स (for यदि स) —^b)
 Ks B Do1 (both times) D1 s S नाम (for सर्व).
 K1 पार्थिवान् (for पाण्डवान्) —^c) Bs (marg) s s
 Do1 (both times) [s]र्थे हि (for र्थाय) Dn1
 transp तेषां and वै Ds वार्णोयो योध्यस्तेषां —^d)
 Bs शरम्; B1 Ds s शस्त्रम् (for शस्त्रम्)

35 For the repetition in Do1, of v l 33
 —^c) S1 K1-4 तत्र (for तत) Dn1 Ds T G1-4 M
 नरव्याघ्रान्, Gs व्याघ्र (for व्याघ्रो) —^b) Ks नर
 पतिः; Dn1 भूमिपतीन्; Ds रण, S नारायणो (for
 नरपतीन्) —^c) Ks कौरवश्च (for 'वांश्च')

36 For the repetition in Do1, of v l 33
 —^b) B1 s Do1 (both times) transp योद्धा and यस्य.
 —^c) Ds ह्येते; G1 M1-4 सखे, Gs s शक्तः (for
 संख्ये) —^d) S1 K1 s Dn1 D1-4 प्रत्यनीके (for
 नीको) K1 Ds [s]मवद्रथ; T Gs s भवेद्य (T
 'थ'); Gs भवेद्युधि (for भवेद्रथ)

37 For the repetition in Do1, of v l 33
 —^c) D1 om मे S संजयाचक्ष्व (for सर्वमाचक्ष्व)
 S1 K1 s B1 D1 s s तस्मात्सर्व (B1 D1 s s तन्मे सर्व)
 स (Ks म)माचक्ष्व

38 For the repetition in Do1, of v l 33,

अर्जुने विजयो नित्यं कृष्णे कीर्तिश्च शाश्वती ॥ ३८
 प्राधान्येन हि भूयिष्ठममेयाः केशवे गुणाः ।
 मोहादुर्योधनः कृष्णं यत्न वेत्तीह माधवम् ॥ ३९
 मोहितो दैवयोगेन मृत्युपाशपुरस्कृतः ।
 न वेद कृष्णं दाशार्हमर्जुनं चैव पाण्डवम् ॥ ४०
 पूर्वदेवौ महात्मानौ नरनारायणावुभौ ।
 एकात्मानौ द्विधाभूतौ दृश्येते मानवैर्भुवि ॥ ४१
 मनसापि हि दुर्धर्षौ सेनामेतां यशस्विनौ ।
 नाशयेतामिहेच्छन्तौ मानुषत्वात्तु नेच्छतः ॥ ४२

Before 38, K₄ ins. अर्जुन उवाच —^b) B₂₋₄ D₀₁ (both times) D₈ S कृष्णश्चात्मा; D₁ कृष्णस्यात्मा; D₂ कृष्णो आत्मा (for कृष्णोऽस्यात्मा). —^c) D₁ S वै जयो, T G₂₋₅ तु जयो (for विजयो) B₄ M₁ S नित्य (for नित्यं) — After 38, B D₀₁ ins

86* सर्वेष्वपि च लोकेषु बीभत्सुरपराजित ।

39 For the repetition in D₀₁, of v 1 33 —^a) B D₀₁ (both times) [ए]व (for हि). S तु भूयिष्ठा (for हि भूयिष्ठम्) —^b) T G₈ अमोवा (for अमेया) —^c) D₀₁ मूढो (for मोहाद्) T G₁₋₄ M तु वशिन् (G₈ M₈ S 'न'); G₈ वशीकृतं (for दुर्योधन) D₁ S कृष्णे (for कृष्णं) —^d) B D₀₁ (both times) D₁ यो न (for यश्च) S₁ lacuna for यश्च वे K₁ य पश्यतीह; K₂ S द्वेयत्येव; D₂ न मन्यतीह, S न सर्वो वेत्ति (for यत्न वेत्तीह) D₄ S महावर्कं (for [ह]ह माधवम्) D₈ जानात्येव हि मानवं

40 For the repetition in D₀₁, of v 1 33 —^a) K₁ D₈ देवयोगेन, D₄ S मृत्युपाशे (D₈ 'से' न, D₁ मृत्युपाशिने (sic), T G M₁ S देवपाशेन, M₈ S देवमायेन (for देवयोगेन) —^b) D₄ S दैवदद, D₁ दैवददश्च (hypermetric) (for मृत्युपाशः) K₁₋₄ D₁ वशीकृत, D₂ तिरस्कृत (for पुरस्कृत) S वैष्णवेन समावृत

41 For the repetition in D₀₁, of v 1 33 —^a) D₈ पूर्वौ देवौ (for पूर्वदेवौ) —^b) K₄ om (hapl) from नर up to एकात्मानौ (in 41*) —^c) D₄ S द्विधा कृत्वा, M₁ S द्विधाभूतो (for द्विधाभूतौ) —^d) K₁ S S D₈ S दृश्येते (for दृश्येते) B₁ S G₁ M₁ S मानुषैर्भुवि; B₂ S D₀₁ (both times) मानु वैरपि, D₀₁ D₈ मानवौ भुवि (for 'वैर्भुवि').

युगस्येव विपर्यासो लोकानामिव मोहनम् ।
 भीष्मस्य च वधस्तात द्रोणस्य च महात्मनः ॥ ४३
 न ह्येव ब्रह्मचर्येण न वेदाध्ययनेन च ।
 न क्रियाभिर्न शस्त्रेण मृत्योः कश्चिद्विमुच्यते ॥ ४४
 लोकसंभाविता वीरौ कृतास्त्रौ युद्धदुर्मदौ ।
 भीष्मद्रोणौ हतौ श्रुत्वा किं नु जीवामि संजय ॥ ४५
 यां तां श्रियमक्षयामः पुरा यातां युधिष्ठिरे ।
 अद्य तामनुजानीमो भीष्मद्रोणवधेन च ॥ ४६
 तथा च मत्कृते प्राप्तः कुरुणामेष संक्षयः ।

42 For the repetition in D₀₁, of v. 1 33 —^a) B₂₋₄ D₀₁ (both times) चापि, G₈ [अ]पीह (for [अ]पि हि) S₁ K₁ S D₈ दुराधर्षौ (for हि दुर्धर्षौ) —^b) S₁ K₄ D₈ एतां, D₈ एतौ (for एतां) S₁ मनस्विनौ (for यश्च) —^c) S₁ K₁₋₄ ममेच्छतौ, D₁ समेक्षतौ; M₈ S यदीच्छतौ, M₄ lacuna (for हृदेच्छन्तौ) D₂ S नाशयेतामहिंसतौ, D₈ नाशयेता महच्छत्रून् (sic) —^d) D₈ S मनुष्यत्वात् (for मानुष) K₈ D₂ च, T G₂₋₅ न (for तु) T G₂₋₅ चेच्छत, G₁ M₈ S नेच्छतां, M₁ S S नेच्छतां (for नेच्छतः)

43 For the repetition in D₀₁, of v 1 33 —^a) B₄ लोकस्येव (for युग) —^b) B₂ S D₈ D₈ S हृद् (for हव) —^c) D₄ भीष्मस्येव हि (hypermetric), D₁ S भीष्मस्येक (for भीष्मस्य च) T G₂₋₅ वध (for वधश्च)

44 ^a) S₁ B₂ S न ह्येवं, D₀₁ D₈ नार्जवाद्, D₈ नार्जवान् (for न ह्येव) —^b) K₁ S D₀₁ D₁ S G₁ शास्त्रेण; B₁ S D₈ चास्त्रेण, B₁ D₀₁ चेष्टामिद् (for शास्त्रेण) —^c) B (except B₁) D₈ निवार्यते, D₀₁ निवारित (for विमुच्यते) S मृत्योरध्वनि सु (G₈ 'ध्वा' सु, G₈ [mf l'n] 'ध्वा विमु; M₈ S 'ध्वनि प'च्यते

45 ^a) K₁ D₄ S किं नु; D₀₁ किमु (for किं नु) S₁ जीवामि (for जीवामि)

46 ^a) D₀₁ D₈ S असूयाम; D₄ अयास्याम; D₁ S अपश्याम (for असूयाम) —^b) B₂ परी (for पुरा) B D₀₁ D₈ दृष्टा; D₀₁ D₈ यातां, D₂ S जातां; D₈ जाता (for यातां) K₄ पुण्यात्तान् (submetric) (for पुरा यातां) S पाण्डवस्य महात्मन —^c) B₁₋₄ D₀₁ D₈ D₈ S ह, B₂ D₀₁ D₁ S हि (for च).

पक्षानां हि वधे स्रुत वज्रायन्ते तृणान्यपि ॥ ४७
 अनन्यमिदमैश्वर्यं लोके प्राप्तो युधिष्ठिरः ।
 यस्य कोषान्महेष्वासौ मीष्मद्रोणौ निपातितौ ॥ ४८
 प्राप्तः प्रकृतितो धर्मो नाधर्मो मानवान्प्रति ।
 क्रूरः सर्वविनाशाय कालः समतिवर्तते ॥ ४९

अन्यथा चिन्तिता ह्यर्था नरैस्तात मनस्विभिः ।
 अन्यथैव हि गच्छन्ति दैवादिति मतिर्मम ॥ ५०
 तस्मादपरिहार्येऽर्थे संप्राप्ते कृच्छ्र उत्तमे ।
 अपारणीये दुश्चिन्त्ये यथाभूतं प्रचक्ष्व मे ॥ ५१

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

११

संजय उवाच ।

इन्त ते वर्णयिष्यामि सर्वं प्रत्यक्षदर्शिवान् ।

यथा स न्यपतद्रोणः सादितः पाण्डुसृज्यैः ॥ १
 सेनापतित्वं संप्राप्य भारद्वाजो महारथः ।

47 *) G1 M यथा (for तथा) D1 : प्राज्ञ (for
 प्राप्त) S1 K1-3 तथा च मस्कृतेनाहो; B1 : Doi D1 :
 मस्कृते चाप्यनुप्राप्त —^b) D6 एव (for एष) D1
 संजय; D6 संजय; G2 : सहाय (for सक्षय) —^c)
 B1 : (both marg) 8-8 Doi Dn1 पापानो, Dn2 D6
 6-8 बंधूनां (for पक्षानां) K1-4 D1 : हि तृणां, D4
 1 : सहाय (for हि वधे) —^d) D6 वज्रायति (for
 वज्रायन्ते) K4 तृणा मखे; D1 तृणान्युत (for तृणा
 न्यपि). D1 : विद्वर्तते नृणामपि

48 *) B D1 S अनतम् (for अनन्यम्) —^b) T
 G4 : काल (for लोके) —^c) B1 क्रोधान्; B1 कोपे
 (for कोपान्)

49 *) D4 1 : प्रकृतितो (D4 'नो); T G2-8 प्रकृ
 तितो (for 'तितो) D6 प्राप्तस्तु प्राकृतो धर्मो —^b)
 K1 माधवो; Dn1 T1 G2 न धर्मो; D4 नाधर्मो (for
 'र्मो) B Doi Dn2 D6 न धर्मो मामकान्प्रति —^c)
 B1 अत; T G2 : 8 शूरा, G2 शूर (for क्रूर)
 T G2-8 सर्वे (for सर्व) —^d) K1-4 सप्रति, B1
 (marg) सनति, Dn D6 : 1 : सममि, D6 स नाति;
 G1 M सनाति (for समति) B1 Doi D1 : T G2-8
 कालोयं (B1 Doi कालो वै, D1 : कालोऽसौ, G1
 कालो*) नातिवर्तते

50 *) Dn1 M2 अन्यथा विंशितो ह्य (M2 तोप्य)
 यो; M2 'चाप्यर्था —^b) G1 M तपस्विभि (for
 मन) T G2-8 नरैरावापरायणै —^c) G2 om हि
 S1 K1-3 D1 : प्रवर्तते; B1 D6-8 विपद्यते; Dn1 D1 :

प्रपद्यते; Dn2 विपद्यते; D6 विपद्यते (for हि गच्छ
 न्ति) —^d) S1 K1-4 B2-4 Doi Dn1 D4 1 : दैव
 योगान् (for दैवादिति). D6 दैवयोगात्मविन्मम, D6
 दैवेनेह विशा पते

51 *) K2 D4 अपरिहार्यं —^b) K1 B2-8 कृच्छ्रम्,
 D1 : कृत्स्न (for कृच्छ्र) D6 सत्तमे (for उत्तमे)
 Dn1 प्राप्ते कृच्छ्रे तथोत्तमे; G2 संप्राप्त कृच्छ्रमुत्तम —^c)
 S (except G1) अवार (G2 'रि)णीये (G2 'यन्' (for
 अपारणीये) T G2 : M1 : निश्चिन्त्य; G1 निश्चिन्त्ये (for
 दुश्चिन्त्ये)

Colophon om. in K5 S1 missing — Sub parvan
 Editions द्रोणमिषेक — Adhy name K1-8 दृतराष्ट्र
 प्रश्न, Dn D2 : 8 वासुदेव (D6 श्रीवासुदेव) प्रशंसा,
 D4 दृतराष्ट्रवाक्य — Adhy no (figures, words or
 both) K5 B1 : Dn1 D6 S 10 (as in text)
 — Sloka no Doi 52

11

✂ This adhy is missing in S1 (of v 1 7 1.1)

1 M2 : om the ref — After the ref S in 8

87* शुश्रूषस्व स्थिरो सूखा शसतो मम भारत ।

[(G1 स्थितो (for स्थिरो)]

—^a) K2 Doi Dn2 D2 : 8 G2 : कथयिष्यामि; K5
 D6 संप्रवक्ष्यामि, Dn1 D4 1 : की (D1 कि) कथयिष्यामि;
 T G2 : 8 M वर्त (for वर्ण) Cd as in text
 —^b) S1 K1 : M1 : सर्व; G1 M2-8 यथा (for

मध्ये सर्वस्य सैन्यस्य पुत्रं ते वाक्यमब्रवीत् ॥ २
 यत्कौरवाणामृषभादापगेयादनन्तरम् ।
 सेनापत्येन मां राजन्नद्य सत्कृतवानसि ॥ ३
 सदृशं कर्मणस्तस्य फलं प्राप्नुहि पार्थिव ।
 करोमि कामं कं तेऽद्य प्रवृणीष्व यमिच्छसि ॥ ४
 ततो दुर्योधनश्चिन्त्य कर्णदुःशासनादिभिः ।
 तमथोवाच दुर्धर्षमाचार्यं जयतां वरम् ॥ ५

ददासि चेद्वरं मयं जीवग्राहं युधिष्ठिरम् ।
 गृहीत्वा रथिनां श्रेष्ठं मत्समीपमिहानय ॥ ६
 ततः कुरुणामाचार्यः श्रुत्वा पुत्रस्य ते वचः ।
 सेनां प्रहर्षयन्सर्वामिदं वचनमब्रवीत् ॥ ७
 धन्यः कुन्तीसुतो राजा यस्य ग्रहणमिच्छसि ।
 न वधार्थं सुदुर्धर्षं वरमद्य प्रयाचसि ॥ ८
 किमर्थं च नरव्याघ्र न वधं तस्य काङ्क्षसि ।

सर्वं) Dn1 दर्शनात् (for दर्शिवान्) — °) K1 २ २
 transp यथा and स Dn2 D3 ० सोम्यपतद्, D4 १
 सैन्यप, D5 सख्येप; S सत्यपरो (for स न्यपतद्)
 — °) K1 सादिता, G2 पातित, G1 सुदित (for
 सादित) D1 सजयै (for सजयै)

2 °) D4 १ २ महाबल (for 'रथ') S द्रोणो हर्षम्
 पेयिवान् — °) Dn2 D3 सैन्यस्य सर्वस्य (by transp),
 S सैन्यस्य राजानं — °) S इदं वचनमब्रवीत्

3 Before 3, S ins द्रोण — °) Ks २ D1 य (for
 यत्) — °) K1 सेनापत्येन B2-5 यद्; G1 M1 २
 मा (for मां) T G2 २ सेनापत्ये त्वया राजन् — °)
 D2 मय; D3 न च (for अद्य) T G2 २ सत्कृतवानहं,
 G2 २ 'वाहन (for 'वानसि) B1 मामद्य कृतवानसि
 — After 3, S ins

88* अनु रूप फलं तस्य कर्मणो लभ्यतां त्वया ।

4 °) Ks Dn1 D2 २ २-३ G2 २ २ जामुहि (for प्राप्नु
 हि) B2-4 Dn1 D1 भारत, Dn2 D4 मानव, D2
 पांडव, G2 कौरव (for पार्थिव) — °) B2 transp
 करोमि and कामं S1 (orig) कामुक, S1 (marg)
 कर्म किं (for काम कं) Ks B2 Dn D2-3 T G2-4
 किं (for कं) — °) Dn1 वृणीष्व त (for प्रवृणीष्व)
 Dn1 T G1 २ Ms २ यदि (Ms 'दी') छसि (for यमि
 छसि) Dn2 D3 ० वृणीष्व किमिच्छसि, G2 *णीष्व
 वरमिच्छसि

5 Before 5, S ins संजय — °) K1 चिन्त्य, B
 Dn1 Dn2 D3 ० S राजा, D2 चिन्त्य (for चिन्त्य)
 — °) Dn1 Dn2 D1 २ T G2 २ समर्थोवाच; G1 २ २ M
 समर्थो (G2 २ Ms 'यो') वाच (for समर्थो) — °)
 M1 २ वर (for वरम्)

6 Before 6, S (except G2) ins दुर्योधन — °)
 K2 D4 जीवग्राह; Ca d 'ग्राहं (as in text) — °) D4
 G2 रथिने (for रथिनां) Dn1 Dn1 D4 १ २ T श्रेष्ठ

(for श्रेष्ठ) — °) Dn1 S सकाशम् (for समीपम्)
 B1-4 Dn1 उपानय (for इहानय) — After 6, S ins

89* इच्छेय वै महारमान धर्मात्मान युधिष्ठिरम् ।
 आद्या पश्यतामेव जीवग्राहेण मे द्विज ।
 प्रीणाम्यनेन कार्येण ससुहृज्जनवान्वध' ।

[(L 2) Cv post half as above — (L 3) G2-5
 वृणौ (G2 २ 'णो') म्येतेन (for प्रीणाम्यनेन)]

7 Before 7, S ins सजय — °) Dn2 D3 सेना
 (for सेनां) Dn1 सर्वान्, Dn2 D3 ० राजन् (for
 सर्वाम्)

8 °) B1-3 २ Dn2 D1 राजन्, B2 G2 यस्य (for
 राजा) — °) D2 यत्वं, G2 जीव (for यस्य) D1
 १ २ त्व ग्राहम् (for ग्रहणम्). B2 ग्रहणं त्वमिच्छसि
 — After 8°, D1 १ २ read 9° for the first time,
 repeating it in its proper place. — °) K2-4 B Dn
 D1 २ २ सुदुर्धर्षं S न वधं तस्य दुर्धर्षं — °) G2
 वधम् (for वरम्). B1 २-३ T G1 २-३ M प्रयाचसे, G2
 प्रयच्छसे (for प्रयाचसि) D1 २ वरमेनं न याचसे, Cv
 as in text

9 D1 १ २ read 9° for the first time after 8°
 — °) D2 (first time) १ (both times) २ (first time)
 तु (for च) — °) K1 २ Dn1 Ms-२ वधं तस्य न;
 B1 वधं न तस्य; D2 न वधस्तस्य (for न वधं तस्य) B1
 कांक्षते, B2 D2 २ २ (last two second time) S
 कांक्षते (for काङ्क्षसि) D2 (first time) १ (both
 times) २ (first time) वधं कर्तुं न वाछसि — °) D1
 नाशम्*, T G2-२ नाशंसे (for 'ससि) K2 २
 क्रिया; Dn1 क्षयाम् (for क्रियाम्) S1 K1-4 मय;
 Ks G1 M पूर्णा (for पूर्वा) — °) D1 यतो; D2
 lacuna, T G2-२ मय; G1 M1 २ २ मयि; Ms २
 मही (for मतो) Ks B1 दुर्योधनो D2 स्वयं (for
 धुवन्)

नाशंससि क्रियामेतां मत्तो दुर्योधन ध्रुवम् ॥ ९
 आहो स्विद्धर्मपुत्रस्य द्वेष्टा तस्य न विद्यते ।
 यदिच्छसि त्वं जीवन्तं कुलं रक्षसि चात्मनि ॥ १०
 अथ वा भरतश्रेष्ठ निर्जित्य युधि पाण्डवान् ।
 राज्यांशं प्रतिदत्त्वा च सौभ्रात्रं कर्तुमिच्छसि ॥ ११
 धन्यः कुन्तीसुतो राजा सुजाता चास्य धीमतः ।
 अजातशत्रुता सत्या तस्य यत्स्त्रिहते भवान् ॥ १२

द्रोणेन त्वेवमुक्तस्य तव पुत्रस्य भारत ।
 सहसा निःसृतो भावो योऽस्य नित्यं प्रवर्तते ॥ १३
 नाकारो गूहितु शक्यो बृहस्पतिसमैरपि ।
 तस्मात्तव सुतो राजन्प्रहृष्टो वाक्यमब्रवीत् ॥ १४
 वधे कुन्तीसुतस्याजौ नाचार्यं विजयो मम ।
 हते युधिष्ठिरे पार्थो हन्यात्सर्वान्हि नो ध्रुवम् ॥ १५
 न च शक्यो रणे सर्वैर्निहन्तुममैरपि ।

10 D₄ १ ३ read 10^{ab} twice —^a) B₂ D_n D₅ ६
 अहो स्विद्, D₃ ४ (second time) १ (first time) ३
 (second time) अहोस्व, D₇ (second time) अथ वा
 (for आहो स्विद्) B D₁ D₄ (second time) १
 (first time) ३ (second time) ३ धर्मराजस्य (for
 'पुत्रस्य) —^b) D₄ (first time), १ (second time) ३
 (first time) द्विष्टा (for द्वेष्टा) B₂ D₄ (second
 time) १ ३ (both first time) यस्य, T G M₂ ३ ५
 कश्चिन् (for तस्य) M₁ कश्चिद्वेष्टा कश्चिन्न विद्यते (hyper
 metric) —^c) S₁ K₁—D₁ यत्त (K₁ स्व) मिच्छसि;
 K₅ D_n D₃ ३ येनेच्छसि त्व, B₁—M₄ यदीच्छसि त्व;
 D₃ G₁ M₁—३ ५ त (D₃ य) मि', T G₂—५ तदि' (for
 यदि')

11 ^b) D_n १ पाण्डवं —^c) S₁ राज्यां मां; K₄ ६
 B D₁ D_n D₁—३ ५ राज्य स; D₃ राज्य ५; D₇ ३
 राज्याय (for राज्यांश) D_n तु (for च) D₅
 राज्य सधाय दत्त्वा च —^d) D₃ सौभ्रात्र्य, M₂ ४
 सौभद्रं, M₅ सौहार्द (for सौभ्रात्र) K₅ D_n D₃ ३ ५
 अहंसि (for हृच्छसि)

12 ^b) B₂—D₁ D_n D₁ ६ T G₂—४ सुजाता, G₅
 सुजाता (for ता) B₂ ४ ८ तस्य, D₂ ५ यस्य (for
 चास्य) —^c) B₅ D_n T G₂—५ तस्य; D₅ यस्य,
 D₇ ३ नित्य (for सत्या) —^d) D_n ५ यस्य (for तस्य)
 D₂ यस्मिन्प्रियो, D₄ ५ स्त्रिहते; D₅ ह्यस्तृशये (for
 यत्स्त्रिहते) K₁ ३ तस्य यत्स्त्रिहते भयात्; S यस्य (T
 G₂ ४ येन) सञ्जि (M₁ ३ 'सि) ह्यते भवान्.

13 Before 13, S (except G₂ ४) ins सजय'
 —^a) S₁ B₅ D₁ D_n D₁ चैवम्; K₁ स्वेहम्, M₂
 स्वेतद् (for स्वेवम्) —^b) S₁ K₁—D₂ विस्मृतो;
 K₄ B₁ D₇ Ca d निस्तो; D₃ त्रिस्त्रितो; G₅ निर्बुतो
 (for निस्तो) —^d) D_n ४ यः स; T G₂—४ यस्तु;
 G₁ ३ M यस्य (for योऽस्य) B D₁ S (except M₂ ४,
 M₅ also as in text) हृदि स्थित (for प्रवर्तते)

14 ^a) K₁ D₃ नाकरोद्; G₅ नाकार (for नाकारो)
 K₁ गूहितु; G₅ गूहित (for गूहितु) D_n D₃ नाय
 गूहीतु शक्यो वै —^b) G₅ (marg) न ह्येवाभिनिगूहितु
 —^d) D₃ [अ]पहृष्टो (for प्रहृष्टो) D₇ ३ पृष्टो वाक्य
 मयाब्रवीत्

15 Before 15, D₁ D_n G M₂—५ ins दुर्योधन
 —^a) D₄ १ अय; D₃ M₂—५ [अ]स्य (for [अ]जौ) G₂
 वधे युधिष्ठिरस्याजौ —^b) S₁ न चाशा (for नाचार्य).
 S आचार्य (G₂ 'यो') न जयो मम —^c) B₁ D₂ पार्या
 (for पार्यो) —^d) B₂ ४ D₃ हन्यु (for हन्यात्)
 B₅ D₅ सर्वं हि नो; D₄ सर्वानपि (for सर्वान्हि नो)
 B₅ बल (for ध्रुवम्) S सर्वानस्मान्वधि (G₁ M 'न्हनि)-
 न्यति

16 ^a) K₅ D₅ न हि; D₃ ६-८ न स, S नैव (for
 न च) B D₂ शक्या (for शक्यो) K₄ B₁—D₁
 सर्वै; B₅ D₂ पार्या, D₃ पार्यो; D₇ सर्वैर् (for सर्वैर्)
 —^b) K₁ निहतुम् (for निहन्तुम्) — After 16^{ab},
 S ins

90* यदि सर्वे हनिष्यन्ते पाण्डवा ससुता मृचे ।
 तत्र कृत्स्न वशे कृत्वा निशेषं नृपमण्डलम् ।
 ससागरवनं स्फीतां विजित्य वसुधामिमाम् ।
 विष्णुर्दास्यति कृष्णायै कुन्त्यै वा पुरुषोत्तम ।

[(L 2) M₁—४ क्षिप्र, M₅ क्षत्र (for कृत्स्न) C७
 कृत्य (for कृत्वा) — (L 4) M₂—५ कृत्स्ना वै (for
 कृष्णायै) M₂ ५ स (for वा)]

—^a) D₇ ३ T G₂ ४ एष (for एव) K₂ B D₁ D_n
 D₂—४ ६ तेषां (for चैषां) K₁ शोम (sio) (for शेष)
 D₅ यथेक एव, G₁ M यथेक ए (M₁ 'को थे) षां; G₂ ६
 यथैष चैषां (for य एव चैषां) —^d) K₄ ५ D_n D₇ ३
 G₂ सर्वान् (for स एव) M₁ ३ अशेषयेत् (for न शेष').
 S₁ K₂ ३ D₅ ६ G₄ ३ सर्वानस्मान् (K₂ 'थान-; D₅
 'स्मान्स) शेषयेत्; K₁ सर्वान्शस्यशेषयन्; D_n D₇ ३

य एव चैषां शेषः स्यात्स एवास्मान्न शेषयेत् ॥ १६
 सत्यप्रतिज्ञे त्वानीते पुनर्धूतेन निर्जिते ।
 पुनर्यास्यन्त्यरण्याय कौन्तेयास्तमनुव्रताः ॥ १७
 सोऽयं मम जयो व्यक्तं दीर्घकालं भविष्यति ।
 अतो न वधमिच्छामि धर्मराजस्य कर्हिचित् ॥ १८
 तस्य जिह्वमभिप्रायं ज्ञात्वा द्रोणोऽर्थतत्त्ववित् ।
 तं वरं सान्तरं तस्मै ददौ संचिन्त्य बुद्धिमान् ॥ १९
 द्रोण उवाच ।
 न चेद्युधिष्ठिरं वीरं पालयेदर्जुनो युधि ।

मन्यस्व पाण्डवं ज्येष्ठमानीतं वशमात्मनः ॥ २०
 न हि पार्थो रणे शक्यः सेन्द्रैर्देवासुरैरपि ।
 प्रत्युद्यातुमतस्तात नैतदामर्षयाम्यहम् ॥ २१
 असंशयं स शिष्यो मे मत्पूर्वश्चास्त्रकर्मणि ।
 तरुणः कीर्तियुक्तश्च एकायनगतश्च सः ॥ २२
 अस्त्राणीन्द्राच्च रुद्राच्च भूयांसि समवाप्तवान् ।
 अमर्षितश्च ते राजंस्तेन नामर्षयाम्यहम् ॥ २३
 स चापक्रम्यतां युद्धाद्येनोपायेन शक्यते ।
 अपनीते ततः पार्थ धर्मराजो जितस्त्वया ॥ २४

सोस्मान्सर्वानशेषयेत्; T Gs एष वास्मान्न शेषयेत्, Ms-8 स वा चास्मान्न शेषयेत्

17 °) Śi K1-8 च (for तु) — °) Ds द्यूतवि (for द्यूतेन) — After 17^{ab}, S ins

91* तस्मिंश्चिवति चानीते ह्युपायैर्बहुभि कृतै ।

[T Gs जानीते; Gs चायाते (for चानीते) G1 Ms-8 [s]ल्युपायैर् (for ह्युपायैर्) Ms-8 कृते (for कृतै)]

— °) K4 योज्यति (for यास्यन्ति) Ds पुनर्यास्यत एवाय, S पुनरेष्यत्यरण्यानि — °) B Dc1 D2 4 पांडवास् (for कौन्तेयास्) K1 कौन्तेयस्यस्य विक्रम

18 K1 om 18 — °) S नित्यो (Ms 4 'त्या) (for शक्य) — °) Ds कस्यचित् (for कर्हिचित्)

19 Before 19, S ins सजय — °) Śi K1-4 B D1 8 [s]य (for स्य) — °) Śi उत्तर (for त वर)

20 D4 om the ref — °) S कुनीसुत (for युधिष्ठिर) B1 8 Dc1 Dn2 D2 8 5-1 वीर, B2 4 Dn1 D1 वीर, S पार्थ (for वीर). — °) B D1 पालयति (for पालयेद्) G2 यदि (for युधि) Ms 8 अर्जुनं पालयिष्यति — °) T G2-8 मन्येह (for मन्यस्व) K2-8 B Dn D2-1 8-8 G1 M मन्यस्व पाण्डवधे (K4 8 Dn Ds 'ज्ये)ष्ठम्

21 °) B1 स (for हि) B Dc1 शक्यो (for पार्थो) B1-4 Dc1 पार्थ, B2 लेतु; T1 G1 2, 4 8 M यत्; T2 यत्, G2 युक्त (for शक्य) — °) Ds सवैर; S शक्यो (for सेन्द्रैर) K2 D2 2 8 1 युधि (for अपि). B2 Dn1 पार्थं सेन्द्रै (Dn1 सेन्द्रैरपि) सुरासुरै — After 21^{ab}, Ds ins

92* स्थिते पार्थे धर्मराजो नैव शक्यो मया रणे ।

— °) K1 D1 प्रत्युद्यातम्, Ds प्रद्युद्यातम् (corrupt) (for प्रत्युद्यातुम्) K2 हतस्तात, Dn1 अतते वै (sio) (for अतस्तात) Dn2 D2 तत पार्थे धर्मराजे; D4 प्रत्युत्थानुमतस्तात (sio) — °) S नैतस्माद् (G2 नैता स्याद्) र्षयाम्यहं

22 °) K2 D4 om स B1-4 Dc1 स हि शूर कृतास्त्रश्च — °) Dn1 मत्पूर्वस्य (for 'वंश) K1 8 D1 शास्त्रकर्मणि; K4 Dn2 Ds S शस्त्र; D1 C7 चात्र क' (for चास्त्रक) — °) B Dc1 Ds सुकृतेयुक्त; D2 कीर्तियुक्ताश्च, S सुकृती युक्त (Ms-8 यत्) (for कीर्ति युक्ताश्च) — °) Śi K2 8 D1 8 7 8 [अ]प्येकासन; D2 [अ]प्येकाप्राप्तु, Ca d v cite एकायन- (as in text) B1 8 4 Dc1 ह; D4 य (for स')

23 °) K2 D1 अस्त्राणीन्द्राश्च K1 रुद्रश्च, K4 D1 रुद्राश्च, B1 lacuna, D1 8 रुद्राश्च (for रुद्राश्च) — °) K1 4 8 D1 भूयश्च, K2 8 B Dc1 Dn D2 8 भूय स; D2 [अ]भूय स (for भूयासि) D1 8-8 भूय सम्यगवाप्तवान्, T G2-8 भूयांसि सनुपात्तवान् — B1 reads 23^{ab} twice — °) K2 अमर्षितस्ते, Dc1 अमर्ष तश्च; T G2 अमर्षित च (for 'तश्च) K2 transp ते and राजस् — °) B (B1 both times) Dc1 Ds ततो (for तेन) K2 S सततं (K2 ते ततो, G1 M ततस्त; G4 न तेद) मर्षयाम्यहं

24 °) Śi K Ds चापक्रा (K2 4 Ds 'क्र)मितु; B1-4 G2 हवपन् (B1-8 'क्रा)म्यतां; Dc1 D1 चापक्राम्यतां; T G1-4 M त्वापक्राम्यतां (for चाप). B2 Dn2 D2 8 युदै (for युद्धाद्) — °) K1 यो गोपायेन (sio), Dn1 शण्योपायेन (for शेनो) — °) Dn1 अपयक्ति (for अपनीते) Ms-8 अपेत् (for तत्).

25 °) D1 8 ग्रहेन (for ग्रहण). T G2-8 हि यथा;

ग्रहणं चेज्यं तस्य मन्यसे पुरुषर्षभ ।
एतेन चाभ्युपायेन ध्रुवं ग्रहणमेध्यति ॥ २५
अहं गृहीत्वा राजानं सत्यधर्मपरायणम् ।
आनयिष्यामि ते राजन्वशमद्य न संशयः ॥ २६
यदि स्थास्यति संग्रामे गृहूर्तमपि मेऽग्रतः ।
अपनीते नरव्याघ्रे कुन्तीपुत्रे धनंजये ॥ २७
फल्गुनस्य समक्षं तु न हि पार्थो युधिष्ठिरः ।
ग्रहीतुं समरे शक्यः सेन्द्रैरपि सुरासुरैः ॥ २८

संजय उवाच ।

सान्तरं तु प्रतिज्ञाते राज्ञो द्रोणेन निग्रहे ।
गृहीतं तममन्यन्त तव पुत्राः सुबालिशाः ॥ २९
पाण्डवेषु हि सापेक्षं द्रोणं जानाति ते सुतः ।
ततः प्रतिज्ञास्यैर्यार्थं स मन्त्रो बहुलीकृतः ॥ ३०
ततो दुर्योधनेनापि ग्रहणं पाण्डवस्य तत् ।
सैन्यस्थानेषु सर्वेषु व्याघोषितमरिन्दम ॥ ३१

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

G₁ हि वचात्, M₈₋₅ हि वधस् (for चेज्य) Ś₁ K₁₋₈ D₁ तच्च, K₁ त च (for तस्य) B D₀₁ ग्रहणे हि जय लस्य; M₁ २ ग्रहणं हि वधार्थस्य —^b) B D₀₁ D₂ न वधे (for मन्यसे) S धर्मराजस्य मन्यसे —^c) K₁ ये तेन (for एतेन) K₂ ३ B D₀₁ D₀₁ D₁₋₈ M₈₋₅ चा (D₅ वा) व्युपायेन; K₅ D₀₁ वाभ्युपायेन T G₂₋₅ अनेनैवाभ्यु (I व ह्यु) पायेन —^d) D₀₁ क्षिप्र (for ध्रुव) Ś₁ K K D₀₁ D₁₋₈ ग्रहणं समुपे (Ś₁ K₄ D₀₁ D₁ पै) व्यति

26 ^b) S सत्यवादिनमाहवे —^d) D₅ शमम् (for वशम्)

27 ^a) D₅ १ स्थास्यति (for स्थास्यति) —^b) D₄ २ हेग्रतः; S पाण्डव (for मेऽग्रतः) —^c) D₂ अपयाते, D₅ जानीतेन (for अपनीते) Ś₁ (before corr, sup l₀₁ as in text) तत पार्थे (for नरव्याघ्रे) —^d) D₁ G₅ कुन्तीपुत्रो D₄ धनजय

28 ^a) K₁ D₅ फल्गुनस्य; B D₀₁ D₀₁ D₁₋₈ १ २ फल्गुनस्य; G₁ M अर्जुनस्य (for फल्गुनस्य) B₁ D₁ १ २ समीपे; D₀₁ समक्षे (for समक्षं) D₀₁ हि (for तु) —^b) B D₀₁ D₀₁ D₂ २ ३ S शक्यो (for पार्थे) —^c) A few MSS गृहीतु K₂ B D₀₁ D₁ २ ३ S राजन्; K₄ शक्य (for शक्य)

29 G₂ om the ref After the ref S ins

93* एवमुक्ते वदा तस्मिन्पुत्रे देवासुरोपमे ।

— Bom. ed repeats 29^{ab} after the ref in 7 12 1 —^a) K₂ सातुर, K₀ D₀₁ D₂₋₈ Bom ed सातरे (for सान्तर) G₁ M₁ २ प्रतिज्ञां ते —^b) K₁ B₂ D₅ G₄ C₂ विग्रहे, D₂ निग्रह, C_d निग्रहे (as in text) —^c) D₅ गृहीतु (for गृहीत) S एवा (M₄ 'व') मन्यत (for तमम्) —^d) K₄ सुबालिशा, G₂ च बालिशा (for सुवा) D₀₁ तव पुत्रो युधिष्ठिर

30 S transp 30 and 31 —^a) B₅ D₀₁ D₅ ६ च (for हि) —^b) K₁₋₈ D₅ जानामि (for जानाति) —^d) D₁ बहुलीकृत, C₂ d बहु (as in text) T G₂₋₄ स तु मन्त्रो बहुलीकृत, G₅ समन्य बहुलीकृत

31 ^a) D₅ ततोपि (for ततो) S दुर्योधनश्चापि —^b) D₄ १ २ तु (for तत्) — After 31^{ab}, S ins

94* स्कन्धावारेषु सर्वेषु यथास्थानेषु मारिष ।

—^c) M₈ 4 om सर्वेषु —^d) D₂ ६ सुघोषितम् (for व्याघो) D₄ घोणापितमरिन्दित (sic), S घोषयामास पार्थिव (M₈₋₅ सर्वेश)

Colophon Ś₂ missing — Sub parvan Editions द्रोणाभिषेक — Day of Droṇa's Generalship K₂ प्रथमविषये — Adhy name K₅ D₀₁ D₅ युधिष्ठिर-ग्रहणमन्त्र, D₅ दुर्योधनवरप्रदान; D₄ द्रोणवरप्रदान, D₅ युधिष्ठिरग्रहण, G₁ M₁ २ जीवग्राहप्रतिज्ञान, G₅ द्रोण प्रतिज्ञा — Adhy no (figures, words or both) K₂ B₁ २ D₀₁ D₅ T G₁₋₄ M 11 (as in text), K₅ G₅ 12 — Śloka no D₀₁ 31, D₀₁ 32

१२

संजय उवाच ।

ततस्ते सैनिकाः श्रुत्वा तं युधिष्ठिरनिग्रहम् ।
 सिंहनादरवांश्चकुर्वाणशङ्करवैः सह ॥ १
 तत्तु सर्वं यथा वृत्तं धर्मराजेन भारत ।
 आसौ राशु परिज्ञातं भारद्वाजचिकीर्षितम् ॥ २
 ततः सर्वान्समानाय्य आवृन्तसैन्यांश्च सर्वशः ।
 अब्रवीद्धर्मराजस्तु धनंजयमिदं वचः ॥ ३
 श्रुतं ते पुरुषन्यायं द्रोणस्याद्य चिकीर्षितम् ।
 यथा तन्न भवेत्सत्यं तथा नीतिर्विधीयताम् ॥ ४

सान्तरं हि प्रतिज्ञातं द्रोणेनामित्रकर्षणम् ।
 तच्चान्तरममोघेषौ त्वयि तेन समाहितम् ॥ ५
 स त्वमद्य महाबाहो युध्यस्व मदनन्तरम् ।
 यथा दुर्योधनः कामं नेमं द्रोणादवाप्नुयात् ॥ ६
 अर्जुन उवाच ।
 यथा मे न वधः कार्य आचार्यस्य कथंचन ।
 तथा तव परित्यागो न मे राजंश्चिकीर्षितः ॥ ७
 अप्येवं पाण्डव प्राणानुत्सृजेयमहं युधि ।
 प्रतीयां नाहमाचार्यं त्वां न जह्यां कथंचन ॥ ८

12

§ 2 is missing for this adhy (of v l. 7 1 1)

1 T₂ om the ref After the ref, Bom ed repeats 7 11 29^{ab} —^a) K₁ s 4 ते तत् (by transp), K₂ ते तस्मै D₄ हृष्टा (for श्रुत्वा) —^b) D₂ तद् (for तं) D₁ -विनिग्रह (for -निग्रहम्) —^d) B₁ यान; D₂ D₂ वाच, D₁ बाण (for बाण) M₂ om शङ्ख K₂ शङ्करवै (for -शङ्ख)

2 —^a) § 1 K₁-4 D₁ D₁ तन्न, D₂ D₂ तं तु, D₂ s 5 तच्च, T G₂-5 तत् (for तत्तु) D₂ -न्यायं (for वृत्तं) —^b) G₂ चार्तराष्ट्रेण (for धर्मराजेन) § 1 lacuna for भारत —^c) § 1 lacuna, K₁-8 D₁ चरैर्, Cd आहैर् (as in text) D₂ एव, S चारि (for आशु) K₂ G₁ प्रतिज्ञातं (for परि)

3 B₄ reads 3^{ab} twice —^a) D₁ अनुज्ञाप्य; D₁ समानाय, S समानीय (for समानाय) § 1 K₁-4 तत् स (§ 1 K₄ om. स) सर्वाज्ञानाय —^b) K₁ G₂ सर्वाश्च, K₂ B (B₂ both times) D₁ D₂ अन्यांश्च, K₄ सैन्यश्च; K₅ D₁ s सैन्याश्च; D₂ सैन्य च; D₁ s सैन्यास्तु (for सैन्यांश्च) § 1 सर्वत; T G₂-5 भारत (for सर्वश) G₁ M आवृन्तसैन्याधिपानपि —^c) K₂ D₂ s त, S वै (for तु)

4 Before 4, B (except G₂) ins युधिष्ठिर. —^a) § 1 D₁ D₁-8 मे (for ते) —^b) K₂ D₂ D₂ द्रोण स्यात्, D₁ M यद्रोणस्य, D₂ हृष्टोस्याद्य (sio), T G₂-5 द्रोणस्य च (for द्रोणस्याद्य) —^c) D₄ 7 °

तत्त्वेन तन्न स्यात् —^d) D₂ om था

5 —^a) D₁ यत्, S तु (for हि) D₂ प्रतिज्ञान —^b) K₁ B₁ s 4 D₂ कर्षणा, K₂ s B₂ D₂ D₁-8 कर्षण; K₄ कर्मणा, B₂ -कर्षिणा, D₁ D₂-8 M₂-8 कर्षिणा, D₄ कर्षणा; T G₁ M₁ s घातिना (for कर्षन) —^c) K₁ अमोघेवा (sio), K₄ अमोघोषौ; K₅ अथाघोषा, B₁ महेश्वास; B₂-5 D₁ D₁ महेश्वास, D₁ अमोघास्तेषु, D₂ D₂ अनाद्युष्ये; D₂ 6-8 S (except T) अमोघेषौ (for 'घेषौ') D₄ तयान्तरममो **, D₂ अयान्तरममोघो वै —^d) D₂ D₂ 6 सुसहित (for समाहितम्) K₂ श्रूयते सुसमाहित

6 —^a) D₂ D₂ तदनन्तर, Cd 7 मदनन्तरम् (as in text) —^c) § 1 यथा ग्रहणजो दोषो, K₁-4 D₁ यथा ग्रहणज दो (K₄ जो)ष —^d) § 1 D₁ न मां, K₁-4 D₁ नाह, K₂ B₁ नैनं; M₁ s नष्ट, M₂-5 नेष्ट (for नेम) K₂ D₁ अवाप्नुयां, D₂ अवासवान् (for अवाप्नुयात्)

7 —^a) B₁ S (except T G₁ 2) transp मे and न —^d) D₁ s मम (for न मे) D₂ चिकीर्षत

8 —^a) K₂ अयैव; B₁ अन्यैव; D₁ अयैव; D₂ D₂ s S अन्यैव, D₁ ययैव (for अन्यैव) K₁ D₄ पाण्डवे, D₂ lacuna, D₂ पाण्डव —^b) G₂ उत्सृजेयुर् (for उत्सृजेयम्) —^c) B D₁ D₂ Cd प्रतीपो; D₄ 1 s गृहीयां D₂ Cd आचार्ये T G₂ 4 प्रतियायमहमाचार्य; G₁ s M प्रतियायाहमाचार्य; G₂ प्रतियाया महाचार्य —^d) K₂ त्वां च; B D₁ D₂ D₄ 1 s त्वां वा; D₂ D₂ त्व च; G₂ तन्न (for त्वां न) K₂ s

त्वां निगृह्याहवे राजन्धर्तराष्ट्रो यमिच्छति ।

न स तं जीवलोकेऽस्मिन्कामं प्राप्सः कथंचन ॥ ९

प्रपतेद्यौः सनक्षत्रा पृथिवी शकलीभवेत् ।

न त्वां द्रोणो निगृह्णीयाजीवमाने मयि ध्रुवम् ॥ १०

यदि तस्य रणे साक्षं कुरुते वज्रभृत्सयम् ।

देवैर्वा सहितो दैत्यैर्न त्वां प्राप्स्यत्यसौ मृधे ॥ ११

मयि जीवति राजेन्द्र न भयं कर्तुमर्हसि ।

द्रोणादस्त्रभृतां श्रेष्ठात्सर्वशस्त्रभृतामपि ॥ १२

न स्मराम्यनृतां वाचं न स्मरामि पराजयम् ।

न स्मरामि प्रतिश्रुत्य किंचिदप्यनपाकृतम् ॥ १३

संजय उवाच ।

ततः शङ्खाश्च मेर्यश्च मृदङ्गाश्चानकैः सह ।

प्रावाद्यन्त महाराज पाण्डवानां निवेशने ॥ १४

सिंहनादश्च संजज्ञे पाण्डवानां महात्मनाम् ।

धनुर्ज्यातिलशब्दश्च गगनस्पृक्सुभैरवः ॥ १५

तं श्रुत्वा शङ्खनिर्घोषं पाण्डवस्य महात्मनः ।

त्वदीयेष्वप्यनीकेषु वादित्राण्यभिजग्निरे ॥ १६

ततो व्यूढान्यनीकानि तव तेषां च भारत ।

शनैरुपेयुरन्योन्यं योत्समानानि संयुगे ॥ १७

ततः प्रवृत्ते युद्धं तुमुलं लोमहर्षणम् ।

D1 जज्ञे, Ks ज्ञेक, Ds Gs जज्ञात् (for जज्ञां) S1 K1-4 D1 कदाचन (for कथं) Ds अवेध वै कथंचन

9 ") Dm1 [जा]हवे (for [जा]हवे) B2 s s Dm2 D1-3 Ms राज्य (for राजन्) — ") K1 यमिच्छति, Ks D2 यदिच्छति, Ds यदिच्छति, Ds यदिच्छति (for यमिच्छति) — D1 s om 9^a-10^a — ") Ks Dm1 Ds च (for स) G1 M1-3 तज् (for त) — ") Ks T Gs काम; Gs कर्म (for काम) Ks प्रति, Ks प्राप्तात्; B2 s s Dm1 Ds-3 Gs प्राप्ता, Bs प्राप्ते; Dm1 लब्धा; Dm2 प्राप्य; D1 प्राप्ये, M1 s प्राप्त (for प्राप्ते) S1 कदाचन (for कथं) Gs काम सम्भ गवाश्रयात्

10 With 10^{ab}, of 5 80 48^{ab} D1 s om 10 (cf v 1 9) — ") K1 Dm1 Dm2 D4-5 T प्रपते; Ks प्रपतेद्; Ms-3 निपतेद् (for प्रपतेद्) K1 सन क्षत्र — ") K1 सकली; Cd शकली (as in text) — ") K1 s M1-3 s स्वा, T स्वाद् (for स्वां) Ds विगृह्णीयात् (for निगृ) — ") G1 M1 s ध्रुव (for ध्रुवम्)

11 ") D1 s कुरु (Ds 'रू)णी संगरे साक्षं — Ks om 11^a-12^b — ") B Dm1 S विष्णुर (for देवैर) D1 सहितैर (for सहितो) B Dm1 S देवैर; Ds विष्णुर (for दैत्यैर) D1 s देवा वा (Ds om. वा) सहीता दैत्यैर — ") K1 Gs स्वा (for स्वां) T Gs Ms प्राप्नोति; G1 s M1-4 प्राप्ते हि; Gs s प्राप्ता हि (for प्राप्स्यति) Ds S रणे (for मृधे)

12 Ks om. 12^{ab} (cf v 1 11) — ") Dm2 विद्यते तव; Dm3 Ds कर्तुमिच्छति (for 'मर्हसि) — ") Dm1 अक्षविदां (for 'भृतां) M1 s श्रेष्ठान् (for

श्रेष्ठान्) — After 12, B D (except D1 s s 1) Bom ed ins

95* अन्यथा नृयां राजेन्द्र प्रतिज्ञा मम नित्यदा ।

[B2 s Dm2 Ds प्रतिज्ञा (for 'ज्ञां) Bom ed विश्वार्त्त (for नित्यदा)]

13 Ks om 13^a — ") Ks अनृत तावन्, Dm1 अनृता वाचां; Ds अनृता वाणीं, T G1-3 अनृत प्रोक्तं, G1 M अनृत कर्तुं (for अनृता वाच) — ") D1 om अवि Ks अन्यथा कृत; Ks Ds 1 s अनुपाकृत; B Dm1 Dm2 Ds Gs अनृत कृत (for अनपाकृतम्) S विस्मृत्य मनसा कृतं

14 T om the ref — ") S1 तत्र (for तत) K1 Ds शखश्च — ") Ds s तु (for च) S मृद गाश्च सहस्रता — ") Ks s Dm2 Ds Gs s प्रवार्यत (for प्रावां) S1 महारण्ये (for महाराज)

15 ") K1 Dm1 D1 G1 M सिंहनादाश्च (for 'ना दश्च) T G2-3 सजात, G1 M सजज्ञु (for सजज्ञे) — ") Gs निवेशने (for महात्मनाम्) — ") Gs सुभैरव (for 'व)

16 ") Bs सिंह (for शङ्ख) — ") Ds 1 s पाण्डवानां (for पाण्डवस्य) Ks B1 s s Dm2 D1-3 महौजसः; Bs महापद्म; Ds s-3 महौजसां (for महात्मनः) S पाण्डवस्य धीमता — ") S सैन्येषु (for [अ]नीकेषु) — ") Gs [अ]वि (for [अ]वि) S1 K1 s B1 Ds -जग्निरे (for -जग्निरे)

17 ") Ks D1 [अ]निकानि; T G2-3 सैन्यानि (for [अ]नीकानि)

18 ") Dm1 Ds. s 1 s तुमुल (for तुमुलं). S1 S

पाण्डवानां कुरुणां च द्रोणपाश्चात्ययोरपि ॥ १८
यतमानाः प्रयत्नेन द्रोणानीकविशातने ।
न शेकुः सुञ्जया राजंस्तद्वि द्रोणेन पालितम् ॥ १९
तथैव तव पुत्रस्य रथोदाराः प्रहारिणः ।
न शेकुः पाण्डवीं सेनां पाल्यमानां किरीटिना ॥ २०
आस्तां ते स्तिमिते सेने रक्ष्यमाणे परस्परम् ।
संप्रसुप्ते यथा नक्तं वनराज्यौ सुषुप्ति ॥ २१
ततो रुक्मरथो राजन्नर्केणैव विराजता ।
वरुथिना विनिष्पत्य व्यचरत्पृतनान्तरे ॥ २२
तमुद्यतं रथेनैकमाशुकारिणमाहवे ।
अनेकमिव संत्रासान्मेनिरे पाण्डुसुञ्जयाः ॥ २३

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

(except Gs) रोमहर्षण (for डोम) —^a) Ds पाण्डवानां च (hypermetric) (for पाण्डवानां) —^a) Bs Dn Ds s S (except Gs) पांचालयोर् (for पाश्चात्ययोर्)

19 ^a) K1 द्रोणानेक, Ds 'नीके, Ds T Gs-s 'नीक (for 'नीक) K1-s D1 विशातने, Ks Ds T Gs-s विशां पते, B1 s s विशातनं, Bs Dn Ds Ds -विनाशने, B1 विनाशन (for विशातने) —^a) D1 सजया (for सुञ्जया) B1 Ds युद्धे (for राजस्य) —^a) Dn Ds Ds s तद्वै, D1 s मूर्ध्नि (for तद्वि) Ks तद्विद्वि द्रोणपालित

20 ^a) T Gs 4 धार्तराष्ट्रस्य (for तव पुत्रस्य) —^b) Ms 4 रथोदारान् (for 'दारा)

21 ^a) Ds आस्थिते; Ds अश्राते (for आस्तां ते) D1 s सैन्ये; T Gs-1 आस्तां, G1 Ms-s चास्तां, M1 s चांतां (for सेने) Gs ते सेनेस्तिमितेयुक्ता ॥ Cd स्तिमिते, स्तिमितव्यापारे। ॥ —^b) K1 s B1 D (except Dn D1 s s) रक्षमाणे; Ks रक्ष्यमाणे, S कांक्षमाणे (for रक्ष्यमाणे) —^a) Ds संप्रसुप्ते; T Gs-4 समासके, Gs समासत्ते (for संप्रसुप्ते) —^a) Ks वनराज्य; Ds 1 s Gs-1 Ms-s 'राजी, T G1 s 'राजि (for 'राज्यौ) Ds वनराजीव सुषुप्ति

22 ^a) Gs द्रोणो रथे (for रुक्मरथो) Ds आजात्र (sio) (for राजन्) —^b) Ks Bs Ds अर्केनैव, B1 रथेनैव, Dn1 अर्केण च; D1 T Gs-4 अर्केणैव (for

तेन मुक्ताः शरा घोरा विचेरुः सर्वतोदिशम् ।
त्रासयन्तो महाराज पाण्डवेयस्य वाहिनीम् ॥ २४
मध्यंदिनमनुप्राप्तो गमस्तिशतसंवृतः ।
यथादृश्यत घर्मांशुस्तथा द्रोणोऽप्यदृश्यत ॥ २५
न चैनं पाण्डवेयानां कश्चिच्छक्नोति मारिष ।
वीक्षितुं समरे क्रुद्धं महेन्द्रमिव दानवाः ॥ २६
मोहयित्वा ततः सैन्यं भारद्वाजः प्रतापवान् ।
धृष्टद्युम्नचलं तूर्णं व्यधमन्निशितैः शरैः ॥ २७
स दिशः सर्वतो रुद्धा संवृत्य खमजिह्वगैः ।
पार्षतो यत्र तत्रैव ममृदे पाण्डुवाहिनीम् ॥ २८

'जेव) Ks B1 Ds Gs विराजिता (for 'जता) Ds अर्केवादि विराजते —^a) Bs s Dn1 Ds वरुथिनी, Dn1 वरुथिनी, Ca. d वरुथिना (as in text) S1 K1-s वरुथिनाविनिष्पत्य, Ds वरुथिनीं विनिष्पत्य —^a) Ds s व्यचरन् (for व्यचरत्)

23 ^a) Ks-s B Dn1 Dn1 Ds s Gs 4 s तमुद्यतं, Ds तमुद्यत, Ds तमुद्यत (for तमुद्यत) Ds त रुक्म रथमेक वै

24 ^a) S1 शरवाता; K1 s 4 शरा राजन्, Dn1 शरा दिश्या (for शरा घोरा) —^b) S1 K1-s B1 s Dn1 D1 Ms सर्वतोदिश (for 'दिशम्) —^a) S1 Ks नाशयतो, K1 वासयंतौ, Ks s वासयतो (for त्रासयन्तो) —^a) S1 K1 पाण्डवीयस्य, Dn1 Ds s पाण्डवस्य च (for पाण्डवेयस्य)

25 ^a) Ks s s B Dn1 Dn D1-4 T Gs यथा दृश्यत, Ds यथा वृच्यति (for यथादृश्यत) —^a) Ks Dn1 [S]स्य दृश्यत, Ds 1 s G1 M व्यदृश्यत (for स्य दृश्यत) Ds तथासौ संप्रदृश्यत, Ds तथा स प्रत्यदृश्यत

26 ^a) Bs चैव (for चैन) —^b) K1 शक्नोति; D1 शक्नोति (sio) (for शक्नोति) B Dn1 Dn1 S भारत; D1 मारिष, Ds मानुष (for मारिष) —^a) Ks वीक्ष्य तं; Dn1 वीक्षितुं, Ms s ईक्षितुं (for वीक्षितुं) T क्रुद्धो (for क्रुद्ध) —^a) Ds दानव

27 ^a) Dn1 Ds s तु तत् (for तत) T Gs s सेनां; Gs सेना (for सैन्यं) —^a) Ds दृष्टुम् (for दृष्ट) Ks सैन्यं; G1 M सर्व (for तूर्ण)

संजय उवाच ।

ततः स पाण्डवानीके जनयंस्तुमुलं महत् ।

व्यचरत्पाण्डवान्द्रोणो दहन्कक्षमिवानलः ॥ १

निर्दहन्तमनीकानि साक्षादग्निमिवोत्थितम् ।

दृष्ट्वा रुक्मरथं युद्धे समकम्पन्त सृजयाः ॥ २

प्रतप्तं चास्यमानस्य धनुषोऽस्त्राशुकारिणः ।

ज्याघोषः श्रूयतेऽत्यर्थं विस्फूर्जितमिवाशनेः ॥ ३

रथिनः सादिनश्चैव नागानश्चान्पदातिनः ।

रौद्रा हस्तवता मुक्ताः प्रमथन्ति स्म सायकाः ॥ ४

नानद्यमानः पर्जन्यः सानिलाः शुचिसंक्षये ।

अश्मवर्षमिवावर्पतरेषामावहद्भयम् ॥ ५

व्यचरत्स तदा राजन्सेना विशोभयन्प्रभुः ।

28 K₁ D₁ om 28^{ab} —^a) Ś₁ K₂ s Dn₁ D₆ सवृत्ता, K₁ सवृत्त, K₆ सहिता, D₆ सत्तरो (for सर्वतो) Ś₁ K₁ s s Dn₁ D₃ s कृत्वा, D₆ रुद्धा; Dn₃ रुध्यन्; D₃ रुधन्, D₄ s-s हत्वा, S गत्वा (for रुद्धा) —^b) K₁ स्वम् (for खम्) Ś₁ ख च सत्य जिह्वयो —^c) T G₂ s s Ms-s तत्रैनाम्, G₁ M₁ s तत्रैताम्, G₄ तत्रैनम् (for तत्रैव) —^d) K₁ ममृजे, D₁ ममृजे, T G₁-s M अभिनत्, G₅ अहिनत् (for ममृजे) G₁ om पाण्डु K₆ कुर्वाहिनीं, Dn₁ पाण्डव बल, M₁ पाण्डवाहिनी (for 'वाहिनीम्)

Colophon Ś₁ missing — Sub-parvan Editions
द्रोणमिवेक — Day of Drona's Generalship K₁ s
प्रथमे युद्धदिनसे; K₁ प्रथमदिनसे — Adhy name
K₁ s सेनाविमर्द, Dn₁ सेनाविमर्दन; Dn₃ D₆ s पाण्डव
निर्माण; D₃ सेनाप्रतर्दन; D₃ युद्धप्रवर्तन, G₁ M₁ s
युधिष्ठिरार्जुनसद्वद — Adhy no (figures, words or
both) K₂ s B₁ Dn₁ D₃ s S 12 (as in text).
— Śloka no D₆ Dn₁ 28

13

☞ Ś₁ is missing for this adhy (cf. v 1 7 1 1)

1 D₃ om the ref. —^a) Dn₁ तु; D₃ ते (for स)
—^b) D₆ D₁ D₃ s तुमल; Dn₁ तुमहन्, D₆ तुमलं;
Cd तुमुल (as in text) Dn₁ D₄ s S मय; D₁ क्षयं
(for महत्) —^c) D₆ अचरत्; T G₂ s M₁ s
व्यधमत्, G₄ व्ययमत् (for व्यचरत्) B पृतनां;
D₃ पाण्डवी, G₁ M पार्ष्विवाण् (for पाण्डवान्) Dn₃
D₃ s व्यचरत्पाण्डवानीके —^d) Ś₁ कक्षम् (for कक्षम्)

2 ^a) K₁ निरुहत्म् (for निर्दहन्म्) —^b) Dn₁
कक्षाद् (for साक्षाद्) M₁ अहिम् (for अग्निम्), K₄
इह (for इव) —^c) B D₃ कुर्दं; T G₂ s संक्षये;
G₁ M पातं; G₄ s संक्षे (for युद्धे) —^d) K₁ पाण्डवा

(for सृजया)

3 K₁ D₁ om 3^{ab} —^a) Ś₁ प्रतित, K₃ B₁ Dn₃
D₃ s s S सतत (for प्रतप्त) Ś₁ K₂ च यथासद्ये;
K₃ B₁-s D₆ Dn₁ D₃ s कृष्यत सद्ये, B₁ Dn₁ कर्षत
सद्ये, D₆ चास्यत सद्ये (for चास्यमानस्य) Cd d
oite स्कार्यत (for the v l कृष्यत) K₁ यत्न कुर्वत
सद्ये, K₃ D₄ s 7 s प्रसभ चरत सद्ये —^b) K₃ Dn₁
S (except G₁) [s]पि; D₆ तु (for इत्य) —^c) G₆
ज्याघोष (for ज्याघोष) B₁-s D₆ शुश्रुवे (for
श्रूयते) —^d) G₁ s s M विस्फूर्जितम्, G₆ विस्फारितम्
(for विस्फूर्जितम्)

4 ^a) T G₂ पत्तिर्, G₁ s-s M पत्तीन् (for चैव)
—^b) K₆ गजान् (for नागान्) T G₂-s M द्वि(T₁
द्वी)पान्द्वि (Ms 'न्द्वी)पगतानपि —^c) K₃ D₄ s रौद्र,
M₁ s (sup lin) रणे (for रौद्रा) B₁ युक्ता (for
मुक्ता) T G₂-s द्रोणचापविनिर्मुक्ता —^d) K₆ प्रम
थति; B₁ s प्रमुदति; B₃ s D₁ समुदति, B₆ प्रमु
जति, D₆ प्रगुहति, D₆ प्रदहति; T प्रमथन्ति, G₁ s
M प्रमथति (for 'मथन्ति) K₁ s s D₄ च (for स्म)
B D₆ शायका (for सायका)

5 ^a) Ś₁ D₃ नानद्यमान; K₁ नानद्यं; D₄ तान
दं, D₆ नानदं, Cd नानद्य (as in text) K₆
पर्जन्या —^b) K₁ B₁ सानिन; K₆ सानिला; B₃ s
सालिन, B₆ शालिन, D₆ सानिळ; T G₁ s-s M
साशनि, G₂ शासनि (for सानिळ). —^c) K₁ s s
D₆ D₃ इवावर्षन्, D₆ काश (for इवावर्षत्) —^d)
K₁ s स प्पाम्; D₆ परै (submetric) (for परेषाम्)
K₆ आदधद्; B₆ आहरन्; Dn₁ D₃ S आदधद्; D₆
आदधद्; D₆ आदधम् (for आदधद्).

6 G₁ om. 6-7. —^a) K₂ s B D (except D₆
D₆ 1) विशरन्; K₃ T व्यधन् (for व्यचरन्) Dn₃
D₆ महाराज; T G₁ s s M दिशा सर्वा (G₄ 'वा)

वर्धयामास संत्रासं शात्रवाणामभानुषम् ॥ ६
 तस्य विद्युदिवाप्रेषु चापं हेमपरिष्कृतम् ।
 भ्रमद्रथाम्बुदे तस्मिन्दृश्यते स्म पुनः पुनः ॥ ७
 स वीरः सत्यवान्प्राज्ञो धर्मनित्यः सुदारुणः ।
 युगान्तकाले यन्तेव रौद्रां प्रास्कन्दयन्नदीम् ॥ ८
 अमर्षवेगप्रभवां क्रव्यादगणसंकुलाम् ।
 बलौघैः सर्वतः पूर्णां वीरवृक्षापहारिणीम् ॥ ९
 शोणितोदां रथावर्ता हस्त्यश्वकृतरोधसम् ।

कवचोद्भुपसंयुक्तां मांसपङ्कसमाकुलाम् ॥ १०
 मेदोमज्जास्थिसिकतामुष्णीषवरफेनिलाम् ।
 संग्रामजलदापूर्णां प्रासमत्स्यसमाकुलाम् ॥ ११
 नरनागाश्वसंभृतां शरवेगौघवाहिनीम् ।
 शरीरदारुशृङ्गाटां भुजनागसमाकुलाम् ॥ १२
 उत्तमाङ्गोपलतलां निस्त्रिंशक्षपसेविताम् ।
 रथनागहृदोपेतां नानाभरणनीरजाम् ॥ १३
 महारथशतावर्ता भूमिरेणूमिमालिनीम् ।

(for तदा राजन्) Gs विदशन्सदश सर्वा. —^b) Ś1
 विक्षतयन्, Ks B Ds सक्षोभयन्, Ds संक्षोभय (for
 विक्षोभयन्) Ks M विभु, T Gs 4 सुहु; Gs जुहु
 (for प्रभु) —^d) Ks D1 शत्रवानाम् (for शात्रवा
 णाम्) S (Gs om) शत्रूणामभिमनुषं

7 Gs om 7 (of v 1 6) —^b) A few MSS
 परिष्कृत (for 'ष्कृतम्) —^c) D1 s तथा रणे (for
 रथाम्बुदे) Ds1 भ्रमद्रथवरे यस्मिन्, Ds आमयन्यथांबुदे
 तस्मिन् (hypermetrio), Ds वृद्धयवरे तस्मिन्; S
 (Gs om) भ्राजमान (Gs 'ने) रथे तस्मिन् —^d) T
 Gs-4 महामय; G1 M महाप्रम (for पुन पुन')

8 ^a) Ś1 Ks-5 B1 D1 s वीर (for वीर) Bs
 Dns Ds 4 s-8 S (except Gs s) सत्यवाक्; Ds सहसा
 (for सत्यवान्) B2 प्रज्ञो —^b) Ks s धर्मनित्यः Ś1
 Ks सुदारुण, K1 s सुदारुणा, B1-s s Ds1 Dn1 Ds s
 s-8 सदा पुरा, B2 D1 s सदा पुन, T Gs-5 दुरासद',
 G1 M महाद्युति (for सुदारुण) —^c) Ś1 काल (for
 -काले) K1 भूयत्व, Ks यत्रैव, Ks वा तत्र, B2
 यमवद्, D1 सङ्कुद्धो (for यन्तेव) B1 (marg) यम
 हव कालवन्मेघो; B2 (marg) s-8 Dns Ds s युगांतका-
 लवन्मेघो (B2 'न्मेघा), Dn1 Ds 1 s युगांत कालव
 द्रौद्रो, Ds युगांतकालवद्धोरां, Ds युगांतकालो यत्नेन;
 T Gs-5 युद्धकाले प्रयत्नेन, G1 M युगांत हव यत्नेन
 —^d) Ks रौद्र, B1 s S रौद्रां (for रौद्रां) Ks B6
 Dns Ds-8 G1 s M प्रास्यंदयन्, B2 प्रास्य नयन्, B8
 D1 प्रस्कंदयन्; B4 Ds प्रावर्तयन् (for प्रास्कन्दयन्)

9 ^a) Ds वेग; S शैल (for वेग-) —^b) Dn1
 संकुल (for सङ्कुलाम्) S शरवेगमहारवां (Ms s 'हृदां)
 —^c) Ś1 K Dn D1 s s दीर्णा; Ds 1 कीर्णा; Ds
 कीर्ण- (for पूर्णा) —^d) K Dn1 D1 s s-8 ध्वज (for
 वीर). Ś1 ध्वजतृक्षापहारिणीं.

10 ^b) Ś1 K1 s-5 Ds-8 रथरोधसं (for कृत')
 —^c) K1 कवचोद्भुत्, B2 s s 'रपल, Ds 'जुत, D1
 'द्रुप; T Gs-4 M कवचद्वी (T Gs 'द्वि)प, Gs कवच
 द्वीप (for कवचोद्भुप) —^d) Dns D1 s शरनक्र (for
 मांसपङ्क-) Ds Gs मांसशोणितसकुलां — Dns ins
 after 10^{ed} Ds subst for 10^{ed}

98* केशशैवालसयुक्तां मांसासृक्कर्मामरुणाम् ।

[Ds 'कर्मामरुणं]

11 Ś1 Ks-4 D1 s om (hapl) 11 Dn1 om
 (hapl) 11-12 Ds om (hapl) 11^a —^b) Dns
 Ds उष्णीषा (for उष्णीष) S चय (for वर)
 —^c) Ks Ds s जल (Ds 'ल) जाकीर्णा; Dns Ds 1 s
 -जलदाकीर्णा; S रजसा पूर्णा (for जलदापूर्णा) ⚡ Ca d
 सप्रामेति सप्रामा एव जलदा । अतिप्रसरणसाधन्यात् । ⚡
 —^d) Dns Ds s प्रासमत्स्य (for प्रास'). S अत्युग्रं
 वीरसेवितां

12 Dn1 om 12 (of v 1 11) —^a) Ds नागा-
 सूक्- (for नागाश्व) Ks B Ds1 Ds 'कलितां, T
 Gs s संवाधां, Ms-8 सभ्रातां (for -संभृतां) —^b)
 Ś1 रथवेगौघ, D1 रथवेगश्च (for शरवेगौघ) Ks
 मालिनीं, Dns Ds गामिनीं (for वाहिनीम्) —^c)
 Ks सुगाटां; Ks -संसय, Ks Ds -सधातां, Ds1
 D1 s-7 Gs सवह्नी; S (except Gs) संवाटां (for
 -शृङ्गाटां) —^d) Ś1 K Dns D1-s हयनाग (for भुज
 नाग) B Ds1 रथकच्छपसकुलां

13 Ds om 13^{ab} —^a) Ś1 K1 s उत्तमांगोपलतुलां;
 Ks B Ds1 Dns D1 Ms s 'पलतटां, Dn1 'पलमलां;
 Ds 'पलशतां; Ds 'पलचित्तां; T Gs-8 मत्तद्विषेप
 लवर्ती; G1 M1 s उत्तमांगोपलकुलां —^b) B1 -व्याध
 (for -स्रप) K1 s D1 G1 M -सकुलां (for -सेविताम्).
 —^d) Ś1 K B1-s s Ds1 Dns D1-4 s भूपितां; B6

महावीर्यवतां संख्ये सुतरां भीरुदुस्तराम् ॥ १४

शूरन्यालसमाकीर्णां प्राणिवाणिजसेविताम् ।

छिन्नच्छत्रमहाहंसां मुकुटाण्डजसंकुलाम् ॥ १५

चक्रकूर्मां गदानक्रां शरशुद्रक्षपाकुलाम् ।

वडगृध्रसृगालानां घोरसंघैर्निषेविताम् ॥ १६

निहतान्प्राणिनः संख्ये द्रोणेन बलिना शरैः ।

वहन्तीं पितृलोकाय शतशो राजसत्तम ॥ १७

शरीरशतसंवाधां केशशैवलशाङ्गलाम् ।

नदीं प्रावर्तयद्राजन्मीरूणां भयवर्धिनीम् ॥ १८

तं जयन्तमनीकानि तानि तान्येव भारत ।

सेवितां (for नीरजाम्)

14 *) Ds नानारथ (for महा*) Ks Dn1 Ds ६ वरावतां; G1 M1 : शरावतां (for -शरावतां) S1 महा रथावर्त्युता —^b) G1 M1 : भूरि (for भूमि) —^c) S आर्य (T Gs रां) वृत्त (for महावीर्य) G1 Ms : सखे, M1 : सखे (for सख्ये) Cv as in text — Ds : om 14^d —^d) B1 जीव, Ds Cv भीम (for भीम) Ms सुवा भीरुदुस्तरां — S1 K B Dn1 Dn D1-s ६-1 ins after 14 Ds ६ after 14^e

97* शरीरशतसंवाधां गृध्रकङ्कनिषेविताम् ।

महारथसहस्राणि नयन्तीं यमसादनम् ।

[Ds1 Ds : om line 1 — (L 1) Bs कवगृध्र Ks सख, Ds काक (for कङ्क) S1 समाकुल (for निषेविताम्) — S1 K2-s D1 om line 2 — (L 2) Ks Ds : १ आर्य (D1 रां) वृत्तवता (Ds ता) सख्ये, Dn1 Ds आर्यव्रतवता सख्ये, Ds : laouna, Ds आर्य वृत्तवता सख्ये (for the prior half) Dn1 Ds नयन्तीं; D1 नवीनी, Ds नयित्री (for नयन्तीं)]

— T Gs read 16^{ab} after 14

15 K4 om. 15-16 Bs om 15 S1 Ks : Dn1 D1 om 15^{ab} G1 s-s M read 15 after 16^{ab} —^a) K1 भूरि; B1 Dn1 Ds : शूल (for शूर) B1 वाण (for व्याल) Gs स्याकीर्णां (for -समा*) T G1 s-s M शूरन्यालसृगा (Gs रां) कीर्णां —^b) T Gs-s वारिज (for वाणिज) K1 B1-s Dn1 Dn2 Ds-s १ : प्राणिवा (B1 Dn2 'रा' निषेवितां; Ds प्राणिवारिजशो मितां —^c) Ks Bs : Dn2 छिन्नच्छत्र, Ds छिन्नच्छत्र, T G1 : ६ M छिन्नच्छत्र (for छिन्नच्छत्र) —^d) D1 मुकुटां रज; S मुद्रोह (Gs 'हु'प (for मुकुटाण्डज-) Dn2 सेवितां (for संकुलाम्)

16 K4 om 16 (of v 1 15) Ks om (hapl) 16^{ab}, T Gs read it after 14 —^a) Ds-s T Gs : चक्रकूर्मां (for कूर्मां) Bs नक्रगदां; Ds महानक्रां; Gs -गदानक्रां (for गदानक्रां) —^b) S1 क्षुर, S (except G4) क्षु (for क्षुद्र) B4 बलाकुलां, Ds समाकुलां, D1 : -महानपां (for स्याकुलाम्)

10

— After 16^{ab}, G1 s-s M read 15 —^c) K1 : D1-s : वट, Ks Dn1 वट-, B1 : वक, B2 : s Dn1 Dn2 Ds Gs बल; T1 बल, T2 G1 s-s M बल (for वट) S1 K1-s : Dn1 D1 : पलाशानां; B2 Dn1 Dn2 Ds : ६ शृगालानां (for सृगालानां) —^d) Dn1 T Gs-s घोरै संघैर, Ds घोरै संघैर, Ds : १ : घोरशब्दैर, M1 'सखैर (for 'सघैर) — After 16, S ins

98* नदीं प्रास्यन्दयन्द्द्रोणं केशशैवलशाङ्गलाम् ।

[G1 M1 : ३ प्रास्यदयन् (for प्रास्यन्द*) Gs शाध्वला (for शाङ्गलाम्)]

17 D1 om 17^a-18^b —^a) T Gs-s सा तत (for निहतान्) Gs पृतना (for प्राणिनः) Ds : आर्यवृत्तवतां सख्ये, G1 M सा तदा (M1 : 'था' प्राणिनि' सख्ये (G1 M1 : 'खे, M1 'वे) —^b) G1 M विहिता (for बलिना) B2-s Dn1 Dn2 Ds : ६ रणे; Ds दानै; T Gs-s कृता (for शरै) —^c) Ds : ६ वहन्ती —^d) Ks Dn2 Ds राजसत्तमान् (for 'सत्तम) — For 17^{ad}, S subst

99* उवाह शतशो राजन्पितृलोकाय वाहिनीम् ।

[T Gs-s पर- (for पितृ)]

18 D1 om 18^{ab} (of v 1 17) —^a) G1 : ६ M -सवाधा —^b) S1 वज्र (for केश) S1 K1 -शैवल; K2 Bs Ds -शैवाल (for -शैवल) K1 Dn1 Dn D2-s -शाङ्गलां S क्रव्यादगणसकुला —^c) Dn2 D1 : नदी (for नदीं) D1 प्रवर्तयद् (for प्राव*) S बभूव सा नदी राजन् —^d) Dn Ds-s भयवर्धिनीं, S घोरदर्शना (T Gs शिर्नां (for भयवर्धिनीम्)

19 *) Ks Dn1 Dn2 Ds : Gs : Ms-s तर्जयत्सम्, Ks सजयत्सम् (for त जयन्तम्) T Gs : ६ मजयती (T1 ति) छनीकानि —^b) K1-s [अ]त्र; G1 M च (for एष) B Dn1 तानि तानि महारथं; T Gs-s तानि तानि नरपंथ (Gs स, Gs 'म) —^c) S1 तूष्णीम्यद्रव-न्द्रोण; T ततो ह्यस्य; Gs ततो ह्यस्य द्र

20 *) S तानपि प्रादवच्छूरात् —^b) Bs ददध

सर्वतोऽभ्यद्रवन्द्रोणं युधिष्ठिरपुरोगमाः ॥ १९
 तानमिद्रवतः शरांस्तावका दृढकामुंकाः ।
 सर्वतः प्रत्यगृह्णन्त तदभूल्लोमहर्षणम् ॥ २०
 शतमायस्तु शकुनिः सहदेवं समाद्रवत् ।
 सनियन्तु ध्वजरथं विव्याध निशितैः शरैः ॥ २१
 तस्य माद्रीसुतः केतुं धनुः स्रतं हयानपि ।
 नातिकुद्भः शरैश्छित्त्वा पृथ्या विव्याध मातुलम् ॥ २२
 सौबलस्तु गदां गृह्य प्रचस्कन्द रथोत्तमात् ।

स तस्य गदया राजत्रथात्सुतमपातयत् ॥ २३
 ततस्तौ विरथौ राजन्गदाहस्तौ महाबलौ ।
 चिक्रीडन् रणे शरौ सशृङ्गाविव पर्वतौ ॥ २४
 द्रोणः पाञ्चालराजानं विद्धा दशभिराशुगैः ।
 बहुमिस्तेन चाभ्यस्तस्तं विव्याध शताधिकैः ॥ २५
 विविंशतिं भीमसेनो विंशत्या निशितैः शरैः ।
 विद्धा नाकम्पयद्वीरस्तदद्भुतमिवामवत् ॥ २६
 विविंशतिस्तु सहसा व्यश्वकेतुशरासनम् ।

निवन् ; Ds s दृढकामुंकान्, S जितकाशिन (for दृढ-
 कामुंका) — °) K1 प्रतिगृह्णन्त, Ks प्रत्यगृह्णन्त; Ks
 B1-s s Do1 Dn Ds s s s 'गृह्णन्ते, D1 'गृह्णन्ते; Ds
 'गृह्णन्ते (for 'गृह्णन्त) S प्रत्यगृह्णन्ततो (G1 'दा) राजन्-
 — °) S तदा (G1 s M 'द) सूद्रोमहर्षण

21 °) Dns शममायस्, S यत्तमानस्; Cd शतमा-
 यस् (as in text) — °) Dn1 Ds s s S उपाद्रवत्
 (for समाद्र) — °) Ds सनियन्, Ds सनियन्-
 Ds सनियन्- (sic), T Gs-s सहर्षण (for सनियन्तु)
 S -ध्वजहय (for ध्वजरथ) — Dns om 21^a-22°
 — °) D1 om (hapl) from निशितै up to विव्याध
 (in 22^a) Bs s दशभिः (for निशितै)

22 Dns om 22^a°, D1 om up to विव्याध
 (for both, of v l 21) — °) Ds तस्य माद्रवती
 सुतुर् — °) Ds केतु (for सुत) S1 (also) रथानपि;
 Ms s हयानि च (for हयानपि) — °) Ks Gs तानि,
 G1 M अति (for नाति) — °) S1 शक्या (for
 पृथ्या) B Do1 S सौबल; Ds मातुल (for मातुल)
 Dns विव्याध स च मातुल — After 22, S ins

100* भित्वा च शरवर्षेण शकुनिं प्रत्यवारयत् ।
 [Ms s महता (for भित्वा च) T Gs-s शरवर्षाणि
 (for 'वर्षेण)]

23 °) S1 K1 s s D1 च (for तु) S गदां गृही-
 त्वा शकुनि — °) S1 Ks s प्रचक्राम; K1 D1 [अ]पच-
 क्राम, Ks प्रचक्रामद् (for 'स्कन्द) Ks M1 s रथो-
 त्तम, Ds Ms 'त्तमान् (for 'त्तमात्) — °) Gs एतस्य
 (for स तस्य) — °) Dns Ds तथा सूतमपोथयत्; S
 सूतमापातयद्गदात्

24 °) S विर (Gs 'त)थौ रथि (Gs 'ति)नां श्रेष्ठौ
 — °) B1 महारथौ, B1 'रणौ (for 'वलौ) — °) Dns
 S राजन् (for शरौ). S1 K1-s Dn1 D1 चिक्रीडतुमृष्टे

शरौ, Ks Dns Ds-s चि (Ds वि)क्रीडतुस्तदा (Ds 'था)
 शरौ (Ds वीरौ) — °) Ds गोवृषौ (for पर्वतौ)

25 °) S1 Ks B1 s s Do1 Ds पञ्चाल (for
 पाञ्चाल) S दायद (for राजानं) — °) S1 विध्यन्,
 Ds विव्याध (hypermetric) (for विद्धा) S विव्याध
 (Gs-s 'थ) दशभिः शरैः (Gs शितै) — T Gs s s
 ins after 25^a G1 M after 25

101* तयोस्त्र महाराज बाणवर्षैः प्रकाशितम् ।

सद्योतैरिव चाकाश प्रदोषे पुरुषर्षभ ।

[(L 2) Gs भरतर्षभ (for पुरुषर्षभ)]

— T Gs s s om 25^a°, Gs om. (hapl) 25^a-26^a
 — °) Ds बहुशस् (for बहुभिस्) Ks चाप्यस्तस्;
 Dns Ds s चाभ्यस्त, Ds चाभ्यस्ते, Ds चाप्यस्त, Ds
 चाप्यस्तैस्; G1 Ms-s चाविद्धस् (for चाभ्यस्तस्) Bs
 बहुनन्यांश्च समरे — °) Ks Bs-s ततोधिकैः, G1 M
 तत शरैः (for शताधिकैः) Bs सम व्याधत सायकैः

26 Gs om 26^a° (of v l 25) — °) S1 Ks Ds
 विविधैः (for निशितै) — °) Dns Ds s विद्धौ (for
 विद्धा) K1 s s D1 शूरस्; Do1 वीर (for वीरस्)
 S1 विध्यन्नकपयच्छूरस् — Ds om (hapl) 26^a-28^a

27 Ds om 27 (of v l 26). — °) S1 K1 s s
 च (for तु) S प्रहसन् (for सहसा) — °) S1 विद्ध
 केतु, Dns Ds हतकेतुः; Ds ध्वस्तकेतु, Ds व्यस्त
 केतु; G1 विश्वकेतु, Gs अश्वकेतु (for व्यश्वकेतु-)
 — °) S1 अपोथयत्, Dn1 Ds अपूजयत् (for 'यन्)
 K1 s s सर्वे त चाभ्य (Ks 'प्य) पूजयन् — For 27^a,
 S subst

102* चक्रे त सर्वसैन्यानि प्रहृष्टान्यभ्यपूजयन् ।

28 Ds om 28^a° (of v l 26) Bs om. 28^a°.
 — °) S1 K1 s Dn1 D1 s स तं न; Ds न तत्र; Ds

मीमं चक्रे महाराज ततः सैन्यान्पूजयन् ॥ २७
 स तत्र ममृषे वीरः शत्रोर्विजयमाहवे ।
 ततोऽस्य गदया दान्तान्हयान्सर्वानपातयत् ॥ २८
 शल्यस्तु नकुल वीरः स्वस्वीयं प्रियमात्मनः ।
 विव्याध प्रहसन्बाणैर्लाडयन्कोपयन्निव ॥ २९
 तस्याश्वानातपत्रं च ध्वजं सूतमथो धनुः ।
 निपात्य नकुलः संख्ये शङ्खं दध्मौ प्रतापवान् ॥ ३०
 घृष्टकेतुः कृपेनास्ताञ्छित्वा बहुविधाञ्शरान् ।

कृपं विव्याध सप्तत्या लक्ष्म चास्याहरत्रिभिः ॥ ३१
 तं कृपः शरवर्षेण महता समवाकिरत् ।
 निवार्य च रणे विप्रो घृष्टकेतुमयोधयत् ॥ ३२
 सात्यकिः कृतवर्माणं नाराचेन स्तनान्तरे ।
 विद्धा विव्याध सप्तत्या पुनरन्यैः समन्निव ॥ ३३
 सप्तसप्ततिभिर्भोजस्तं विद्धा निशितैः शरैः ।
 नाकम्पयत शैनेयं शीघ्रो वायुरिवाचलम् ॥ ३४
 सेनापतिः सुशर्माणं शीघ्रं मर्मस्वताडयत् ।

शतैर्न (for स तत्र) K₁ वीरा, S (except G₃)
 मीमं (for वीर) — D₁ reads 28^b twice —^b)
 B (B₁ om) D₂ D₃ G₂ विक्रमम् (for विजयम्)
 —^a) S तस्याश्वान् (G₃ om श्वान्) (for ततोऽस्य) D₂
 राजन्, M₃ s शांतान् (for दान्तान्) —^d) D₃
 वाहान् (for हयान्) S₁ K₄ s D₁ s हयान्सर्वान्-
 पातयत्; K₁ s वान्मयपातयत्; D₂ D₃ s s
 न्दत्वा न्यपातयत्; S सैन्यान्समपोय (T पोष; G₁ s
 'योष')यन् — After 28, S reads 39-44, while
 N (S₁ missing) ins

103* हवाश्वास रथाद्राजन्गृह्य चर्म महाबल ।

अभ्ययाङ्गीमतेन सु मत्तो मत्तमिव द्विपम् ।

[(L. 1) D₁ s तु (for स) D₁ हयाद् (for रथाद्)
 K₁ बद्ध गृह्य, K₂ खद्ग गृह्य, B₁ चर्म गृह्य (by transp),
 D₁ गज गृह्य D₂ बलाहली (for महाबल) — (L. 2)
 K₁ अत्ययाद् (for अभ्य)]

29 ^a) K₁ s D₁ वीर, D₂ वीर; S शूर (for
 वीर) —^b) S₁ सस्य; K₁ D₁ स्वस्वेय —^a) D₂
 सहसा (for प्रहयन्) D₁ विव्याध सह बाणौघैर् —^d)
 K₂ s D₃ s s T G₁ s s M लीलया, K₄ B₁ s s D₂
 D₃ D₁ s s लालयन्, B₂ म्मालयन्; B₃ मानयन्;
 D₂ लोलया, G₂ लीलयन् (for लाडयन्)

30 ^b) K₂ सूतपुत्रम् (for ध्वज सूतम्) K₂ s च
 सशरं; K₄ D₁ च मुकुट, T G₂-s शरमथो (for सूत
 मथो) —^a) S नि (T G₂-s वि)पातयित्वा नकुलो
 दध्मौ शङ्खं सुदान्वित — For 30^a, D₁ s subst

104* चिच्छेद समरे यत्त स च युद्धाकुपारम् ।

[D₁ स यथोऽदुपारम् (for the post half)]

31 ^b) D₁ स्थित्वा, M₁ s जित्वा (for छित्वा) D₁
 om from बहुविधा up to विप्रो (in 32^a) —^a)

S₁ शल्य (for कृप) —^a) S₁ च व्यहनत्, K₁ s
 चाव्याहनत्, K₄ चाभ्यहनत्, D₂ चास्याहरत्; D₂
 D₃ चास्य हरत्; D₃ s चास्याहरत् (for चास्याहरत्) T
 G₁-s M ध्वज (G₁ M लक्ष) चास्य त्रिभिः शरैः, G₂ पुन
 रन्यै समन्निव (= 33^d) Cd cites लक्ष्म (as in text)

32 D₁ om 32^a (of v. 1 31), G₂ om 32
 —^b) B D₂ समवारयत्, D₂ D₃-s s 'वाकिरन् (for
 'वाकिरत्) —^a) S₁ K₁-s B₁ D₁ s s s विव्याध
 (for निवार्य) D₂ वीरो (for विप्रो) S (G₃ om)
 निह (M₃ कृ)त्य सान्छरान्क्षिप —^d) D₂ D₃ T G₂-s
 M₃ घृष्टकेतुर् (for 'केतुम्) K₁-s B₁ D₂ D₁ s s s
 s G₁ अमर्षण, B₂ अमोघयत्; D₃ T G₂-s अपोययत्;
 M₂ अवोघयत्

33 G₂ om (hapl) 33^d-34^a G₂ reads 33 on
 marg in Telugu —^d) G₂ स्तनान्तरे (for समन्निव)

34 G₂ om 34^a (of v. 1 33) —^a) B D₂
 D₂ s (G₂ om) त भोज सप्तसप्तत्या, D₂ D₁ सप्तस
 सतिर्भोजस्त (D₁ 'तिर्भोजेन) —^b) B G₂ विद्धाशु,
 D₂ T G₁ s s M विद्धा सु; D₂ D₃ विव्याध; G₂
 विद्धा स्म (for त विद्धा) —^a) D₂ D₁ नाकप*त;
 D₃ नाकपयत्; D₁ नाकपयति (for नाकम्पयत) —^d)
 K₂ शीघ्रैर्; D₁ शीघ्र-; D₂ शिघ्र; T G₂-s M₃
 वीरो, G₁ M₁-s विवान् (for शीघ्रो) K₁-s D₂
 D₃-s T G₂ M₁ s ययाचल (for हवाचलम्)

35 D₂ reads 35^a twice —^a) B₁-s D₂ D₃
 s s सभापति (for सेना) D₂ (second time)
 सात्यकि कृतवर्माणं. —^b) B D₂ D₂ D₁ s G₁ M
 शृशं (for शीघ्र) T G₂ s सोमरेण ह्यताडयत्; G₂ s
 मृष मर्माण्यताडयत् — D₂ om (hapl) 35^a, D₂ s
 om (hapl) 35^a-36^a —^a) K₁ lacuna, G₂ s तत्
 (for त) —^d) D₂ जानुदेहो, Cd जयु (as in

स चापि तं तोमरेण जत्रुदेशे *अताडयत् ॥ ३५
 वैकर्तनं तु समरे विराटः प्रत्यवारयत् ।
 सह मत्स्यैर्महावीर्यैस्तदद्भुतमिवाभवत् ॥ ३६
 तत्पौरुषमभूत्तत्र स्रुतपुत्रस्य दारुणम् ।
 यत्सैन्यं वारयामास शरैः संनतपर्वभिः ॥ ३७
 द्रुपदस्तु स्वयं राजा भगदत्तेन संगतः ।

तयोर्धुङ्गं महाराज चित्ररूपमिवाभवत् ।
 भूताना त्रासजननं चक्रातेऽस्त्रविशारदौ ॥ ३८
 भूरिश्रवा रणे राजन्याज्ञसेनिं महारथम् ।
 महता सायकौघेन छादयामास वीर्यवान् ॥ ३९
 शिखण्डी तु ततः क्रुद्धः सौमदत्तिं विशां पते ।
 नवत्या सायकानां तु कम्पयामास भारत ॥ ४०

text) Ś1 [s]भ्यपीडयत्, K1 s [ज]त्यता*, Ks s s
 B-s Ds Dn1 D1-s s s G1-s s M [s]भ्यता*, B1
 भ्यता*, B2 T Gs ह्यता*, Dns स्वता* (for *भ्यता*)

36 Ds s om. 36^{ab} (of v 1 35) —^a) Dn1
 वैकर्तनस्य S कीरं वैकर्तन कर्ण —^b) Dn1 विराट Ks
 B2 Dn1 Ds s s s प्रत्यताडयत् (for *वारयत्) —^c)
 S (except G1 M1 s) मात्स्यैर् Ds महावीर्यस्य (for
 *वीर्यै) —^d) = 26^d

37 ^a) Ks Dn1 Ds s तस्य (for तत्र) Dns Ds s
 तत्तस्य पौरुषमभूत्; S तत्राद्भुतमपश्याम (Gs M1 s *म).
 —^b) T Gs-s छाववं; G1 M पौरुषं (for दारुणम्)
 Ds पुत्रस्य तव दारुणः Ds पतसूतस्य दा —^c) Ks
 स्वत्; B2 S तत् (for यत्)

38 Ds om 38. —^a) Dns Ds s च (for तु)
 Ś1 K (except Ks) Dn1 Ds राजन् (for राजा) —^b)
 Dr दृढ (for युद्ध) — After 38^{ad} (Ds after 37^{ad}),
 N (Ś1 missing) ins

105* भगदत्तस्तु राजान् द्रुपद नतपर्वभिः ।
 सनियन्तृष्वज्जरथं विन्याध पुरुषर्षभ ।
 द्रुपदस्तु तव क्रुद्धो भगदत्त महारथम् ।
 आजघानोरसि क्षिप्र शरेणानतपर्वणा ।
 युद्धं योधवरौ लोके सौमदत्तिशिखण्डिनौ । [5]

[Ds om line 1 — (L 2) Ś1 K2 s B1 D1 s-s
 पुरुषर्षभ, K1 Dn1 Ds *र्षभ — (L 3) Dr स्वयं राजा
 (for ततः क्रुद्धो) Ds om the post half of line 3
 and prior half of line 4 B2 s महावल (for *रथम्)
 — After line 3, Ś1 reads 39^{ad} for the first time,
 repeating it in its proper place — (L 4) K1-s
 रणे (for [व]रसि) Ś1 K Dn Ds s s-s क्रुद्ध (for क्षिप्र)
 K (except Ks) D1 s s नत- (for [आ]नत-). — (L
 5) Ds युद्ध (for युद्ध) Ks युद्धवरौ (for योध*) K1
 s s Dn1 D1 s s सौमदत्ति, Ks सौमदत्त- Ks Dns
 -शिखण्डिनौ.]

while, Gs s M ins after 38^{ad} Gs after 45

106* ओतुर्णां वीक्षितुर्णां च मोहकारणमाहवे ।

— Gs s om 38^{ad} —^a) K1 s s D1 स्म, Ks D1 s s
 सु; Dns Ds तु (for स्रुत) Dn1 चक्रातेऽस्त्रविदा वरौ

39 S reads 39-44 after 28 —^a) Ds s सौम
 दत्ती, Dr सौमदत्ती (for भूरिश्रवा) —^b) Ś1 G1 महा
 बलः; Ds *बल (for *रथम्) — Ś1 reads 39^{ad} for
 the first time after line 3 of 105* —^c) Dr सहमा
 (for महता) —^d) S दृष्टवान् (G1 s s M *वत्)
 (for वीर्यं)

40 For the sequence in S, of v 1 39 —^a)
 Dn1 Ds च (for तु) K1 रणे (for तत) —^b)
 Ks Ds s M1 s सौमदत्ति; Ds सौमदत्त, Gs सौमदत्त
 (for सौमदत्ति) Ś1 Dn1 प्रतापवान्, Ds विशां पतिं,
 T Gs-s M1 s महाहवे, G1 M2-s अथाहवे (for विशा
 पते) — For 40^{ad}, S subst

107* छादयामास नाराचैस्त्रिंशति चामवीत् ।

— After 40, S ins

108* ऋक्षचर्मपिनद्धौ तु चक्रतुस्तौ परस्परम् ।
 बाह्यमाभ्यन्तर मार्गं सप्तवन्तौ यशस्विनौ ।
 ददृशाते महात्मानौ सपक्षाविव पर्यतौ ।
 पिशिवीशानसयुक्तौ बाहैरुद्वाणपातिभिः ।
 बृहस्पताकौ तूणीरौ घोररूपौ भयानकौ । [5]
 कालमेवाविव गजौ लोकानां भर्तृं गजंनै ।
 रथयोधेण महाबाह्यास्थितौ स्यन्दनोत्तमौ ।
 बृहस्पताकौ तूणीरौ पैशाचैर्वाहनैर्युतौ ।

[(L 1) Gs-s अभिचर्म- (for ऋक्ष*) Gs s तौ (for
 तु) T असिचर्मणि सिद्धौ तौ (for the prior half) T
 चक्रतुस्तु Gs-s शरस्त्रं (for परस्परम्) — (L 2) Gs
 यशस्विन — (L 4) Gs बाहैरुद्वाणपातिभिः; Gs बाणैरुद्वा-
 णवर्षिभिः (for the post half) — (L 5) Gs-s बृह-
 स्पताक (for *ताकौ) — (L 6) Gs गतौ (for गजौ),

राक्षसौ भीमकर्मणौ हैडिम्बालम्बुसावुमौ ।
चक्रातेऽत्यद्भुतं युद्धं परस्परवधैषिणौ ॥ ४१
मायाशतसृजौ दसौ मायामिरितरेतरम् ।
अन्तर्हितौ चेरतुस्तौ भृशं विसयकारिणौ ॥ ४२
चेकितानोऽनुविन्देन युधुधे त्वतिभैरवम् ।
यथा देवासुरे युद्धे बलशक्रौ महाबलौ ॥ ४३
लक्ष्मणः क्षत्रदेवेन विमर्दमकरोद्भुशम् ।
यथा विष्णुः पुरा राजन्हिरण्याक्षेण संयुगे ॥ ४४

ततः प्रजविताश्चेन विधिवत्कल्पितेन च ।
स्थेनाभ्यपतद्राजन्सौभद्रं पौरवो नदन् ॥ ४५
ततोऽभियाय त्वरितो युद्धाकाङ्क्षी महाबलः ।
तेन चक्रे महद्युद्धमभिमन्युररिदमः ॥ ४६
पौरवस्तथ सौभद्र शरव्रातैरवाकिरत् ।
तस्यार्जुनिर्ध्वज छत्रं धनुश्चोर्व्यामपातयत् ॥ ४७
सौभद्रः पौरव त्वन्यैर्विद्धा सप्तभिराशुगैः ।
पञ्चभिस्तस्य विव्याध हयान्धृत च सायकैः ॥ ४८

C 7 547
P 7 14
K 7 14

Gs मत्तं तर्जने (for मत्स्य गर्जने) — (L 7) Gs द्वास्थितौ
(for व्या) — (L 8) Gs-8 बृहत्पताक (for ताको)]

41 For the sequence in S, of v 1 39 —^a)
Ks B Dn1 D1 s S (except Gs) रौद्र, Ks घोर
(for भीम) Ds 1 s युयुधानेतिकर्मणौ —^b) Ks
Dn1 Ds s है (Ks Ds है) बालबलसाव; B Dn1 Dn2 Ds
हैडिम्बा (Dn2 बी) लडुवाव; Ds बालबलसाव S रणे
(for दसौ) —^c) Ds द्भुश (for सत्यद्भुत) —^d)
B Dn1 Dn D1 s 4 1 s जयैषिणौ; Ds ययै (for
वधै)

42 For the sequence in S, of v 1 39 —^a)
Ds वृजौ (for सृजौ) B1 (marg) दीप्तौ; Ds हृष्टौ
(for दसौ) —^b) Ds 4 1 s अन्तर्हित Ds तत्त्वौ तु
(for चेरतुस्तौ) S अवधनिन (G1 M दैधावे) द्रष्टुणौ
—^d) Ds 1 s भूत; G1 M वीरौ; Gs भृश (for
भृश) Gs कारिकौ (for कारिणौ)

43 For the sequence in S, cf. v 1 39 —^a)
Ds 1 s युयुत्सुर, Gs यथादे (for चेकितानो) S1
विविन्देन, B1 [s] व्य, Ds तु विन्देन, Ds s [s] जुषि
देन —^b) S1 K1-s D1 सद्धि; Ds स्वभि (for स्वति)
— After 43^a, G1 M1 s ins

109* तयोस्तु युद्धमभवत्परस्परवधैषिणौ ।
युधिष्ठिर स्वय राजा दुर्योधनमयोधयत् ।
तौ पुत्रौ तव दुर्धर्षौ युयुधाते परस्परम् ।

—^d) Ks B1 s Dn2 Ds 4 S बलिशक्रौ, Ds (by
corr) बलशुक्रौ S1 महासुरी; B2 s रथौ; T Gs-8
रणे (for रली)

44 For the sequence in S, of v 1 39 —^a)
G1 M लक्ष्मण (for लक्ष्मण) S1 K (except Ks)
क्षत्रदेवश्च —^b) K1-s चक्रतुर (for अकरोद्). S महत्

(for भृशम्) — Ds om (hapl) 44^a-45^c —^d)
S1 Ks s हिरण्याक्षेण

45 Ds om 45^{ab} (cf v 1 44) —^a) B1 Ds
प्रजविताश्चेन, Gs प्रजविना (for प्रजविता) Ds महता
यवनश्चैव D1 महता जविताश्चेन —^c) K1 [अ]त्यप
तद्, Ks Bs Dn1 Ds T G1-s M1 s [अ]भ्यद्रवद् (for
पतद्) S1 K1 s 4 Dn1 Ds राजा (for राजन्)
—^d) S1 D1 सौभद्र Ks D1 s पौरवम् Ks Ds-8 s
[अ]नदत् — After 45, Gs ins 106*

46^a) S1 Ds ततोभीमाय, Ks ततोभ्ययास्त; B2
ततोभीमाय, B2 Dn2 Ds भ्यधावत्, Ds भीमाय,
Ds मिधावत् (for ततोऽभियाय) S तेनाभिधा (G1 s
M या) तत्स्वरित (Gs ते) —^b) Ks युद्धकाङ्क्षी;
Dn2 Ds युद्धकाळे (for युद्धाकाङ्क्षी) Ds [s] भिमन्यु
रवि पौरव; S शतमन्यो सुतात्मज —^c) B2 s Dn2
Ds महा (for महद्) S तस्मिंश्चक्रे (Gs श्व ते) महा
मन्युम् (Gs नुम्) —^d) M4 अभिमन्युम् B1 Dn1
Ds अरिदम

47^a) Dn1 तु स (for स्वय) —^b) Dn Ds s
शरवर्षैर् (for व्रातैर्) K1 Dn1 Dn1 Ds s 8 अवा
किरन् —^c) Ks अर्जुन, Ds s अर्जुन (for अर्जुनिर्)
T Gs-4 धनुश्चित्र; G1 M धनुश्चित्र, Gs धनुच्छित्रा
(for ध्वज छत्र) —^d) S ध्वज (for धनुश्)

48^a) Ks Dn1 Ds 4 s 1 सौभद्र S1 Ks Dn1
Ds 1 s पौरवस्, Ds स्वरितस् (for पौरव) S (except
Gs) च (for तु) —^b) T Gs-8 ज्ञायते (for
ज्ञायते) —^d) S1 K (except Ks) Dn2 D1 s 8
सायकैः; B1 s सायकै (for सायकै)

49^a) S1 K1-s M2 s 4 स हृषेयन्; Ks B1 Dn1 G1
मह (for सह) —^b) B2 Gs 4 निनदन्; B2 व्यन

ततः सुहर्षयन्सेनां सिंहवद्विनदन्मुहुः ।
समादत्तार्जुनिस्तूर्णं पौरवान्तकरं शरम् ॥ ४९
द्राभ्यां शराभ्यां हार्दिक्यश्चकर्त सशरं धनुः ।
तदुत्सृज्य धनुश्छिन्नं सौभद्रः परवीरहा ।
उद्धवर्हं सितं खड्गमाददानः शरावरम् ॥ ५०
स तेनानेकतारेण चर्मणा कृतहस्तवत् ।
आन्तासिरचरन्मार्गान्दर्शयन्वीर्यमात्मनः ॥ ५१
आभितं पुनरुद्भ्रान्तमाधूतं पुनरुच्छ्रितम् ।
चर्मनिस्त्रिंशयो राजन्निर्विशेषमदृश्यत ॥ ५२

स पौरवरथस्थेषामापुत्य सहसा नदन् ।
 पौरवं रथमास्थाय केशपक्षे परामृशत् ॥ ५३
 जघानास्य पदा स्रुतमसिनापातयद्धजम् ।
 विश्वोभ्याम्भोनिधिं ताक्ष्यस्तं नागमिव चाक्षिपत् ५४
 तमाकलितकेशान्तं ददृशुः सर्वपार्थिवाः ।
 उक्षाणमिव सिंहेन पात्यमानमचेतनम् ॥ ५५
 तमार्जुनिवशं प्राप्तं कृष्यमाणमनाथवत् ।
 पौरवं पतितं दृष्ट्वा नामृष्यत जयद्रथः ॥ ५६
 स बर्हिणमहावाजं किङ्किणीशतजालवत् ।

दन् (for विनदन्) B₅ सिंहद्विनदन्मुहुः — °) Dn₅
 D₅ S (except G₅) सम (Dn₅ D₅ मा) धत्त (for समा
 दत्त) — After 49, N (S₅ missing) ins

110* तस्य सधितमाज्ञाय सायक घोरदर्शनम् ।

[B त तु, D₀₁ तेनु- (for तस्य) S₁ K₁₋₃ D₁ तद्धि-
 तम्, D₅ स सधानम्, D₅ सधितम् (for सधितम्) S₁
 आदाय]

50 °) B₅ चिच्छेद (for चकत्) — K₅ reads 50°
 on marg — °) D₁ S (except G₁ M₁ 2) क्षीणं
 (for छिन्न) — B₄ om (hapl) 50°-75° — °) K₁
 उद्धार; K₂ स उद्धार, B₅ उद्धवाह, D₁ उवारह;
 D₅ उद्यद्दह; C₅ d उद्धवर्ह (as in text) B₅ D₀₁ Dn₁
 S शित (for सित) S₁ उद्धवाहायतस्वङ्गम् (sio), K₄
 तदधानस्तत षङ्गम्, K₅ उद्धवर्हायनं षङ्गम्, D₅ स उद्ध-
 वाहाय त (D₅ 'हायत' स्वङ्गम् — °) S₁ K₁₋₃ B₅ D₄₋₅
 T₂ G₅ 4 आदधान Dn₁ G₅ शरासन, D₅ स चर्म च,
 D₁ स शरातर; C_d शरावरम् (as in text)

51 B₄ om 51 (of v l 50) — °) K₅ D₁ नैक,
 G₅ 4 [अ]नेन (for [अ]नेक) B₁ 2 (marg) G₅
 चारेण (for तारेण) C_d oites अनेकभावेन D₄ स
 तेनानेकशरेण; D₅ शतेनानेकधारेण — °) D₁ चर्मणा
 (for चर्मणा) D₅ दस्त्वान् (for 'वत्' — °) B₁ 2
 G₄ मार्ग (for मार्गान्) K₅ 5 D₁ 5 आतासिनाचर
 न्मार्गान्, B₅ T G₅₋₄ आतासिराचरन्मा, D₀₁ विभ्राता
 सिधरन्मा; D₁ आतासि व्यचरन्मा; D₅₋₃ आता
 सिध्वं (D₅ 'वि' चरन्मा; G₅ आतासि विचरन्मा. — °)
 D₁ 5 वीरम् (for वीर्यम्) Dn₅ D₅ वीर्यलाघवं, D₅
 'लाघवान् (for 'मात्मन)

52 B₄ om 52 (of v l 50) — °) K₁₋₃
 आसितं (for आसित) — °) K₅ अधूत, Dn₂ D₅ 5

आनत; T₁ आयुत, T₂ आयूतं (for आधूतं) S₁ K₅
 4 5 D₅ उद्धत; K₁ D₁ उद्धत, K₅ B (B₄ om) Dn
 D₅₋₄ 5 उरियत (for उच्छ्रितम्) — °) D₁ वर्म (for
 चर्म) — °) M₄ अविशेषो (for निर्विशेषम्) M₄
 om अदृश्यत M₅ 5 अविशेषो दृश्यत

53 B₄ om 53 (of v l 50) — °) D₅ पौरवस्य
 (hypermetrio) (for पौरव) S₁ K₁₋₃ D₁ 5 T₂
 स पौरवरथस्थे (S₁ 'स्थो' वाम्, B₁ 2 'रथस्थेशान्, B₅
 'रथस्थेषाम् C_d oites ईशां — °) D₅ अङ्गुत्य (for
 आङ्गुत्य) S₁ K (except K₅) घन (for नदन्) — °)
 Dn₅ D₅ आलाय (for आस्थाय) K (except K₅)
 रथे पौरवमास्थाय — °) K₅ केशमध्ये, D₅ 'पक्षे, C_d
 'पक्षे (as in text) S₁ K₁ 4 B₁ परामृषत्; T₁ G₅
 'मृषन् (for 'मृशत्)

54 B₄ om 54 (of v l 50) D₁ om 54-55
 — °) D₅ [अ]पातयन् — °) S₁ D₅ विशिष्य, D₅
 विश्वोभि (for विश्वोभ्य) K₅ [अ]नुविधेस् (for [अ]भो
 निधि) K₅ Dn₁ ताक्ष्यस्, D₄ पार्थस् (for ताक्ष्यस्)
 — °) T G M₅ 5 चाग्रदीत् (for चाक्षिपत्)

55 B₄ D₁ om 55 (of v l 50, 54) — °) K
 B (B₄ om) D₀₁ Dn₅ D₁ 5 5 तमाकलित; D₄
 'गलेन, S (except G₅) 'कुलित (for 'कलित) — °)
 K₅ दशपक्षपरामृशत् — °) B₅ 5 Dn₅ D₅ G₁ 5 M
 अचेतस (for 'तनम्)

56 B₄ om 56 (of v l 50) — °) S₁ K₁ 4 4
 D₄ 1. 8 क्षिप्र्य (D₁ 'व्य' मानम्; K₅ कृष्यमाणम् (for
 कृष्य) — °) K₅ B₅ T G₅ पतित (for पतितं).

57 B₄ om 57 (of v l 50). — °) T₂ बर्हिण,
 G₅ C₅ बर्हिण (for बर्हिण) S₁ K B₁ Dn D₁₋₃ स

चर्म चादाय खड्गं च नदनर्प्यपतद्रथात् ॥ ५७
 ततः सैन्धवमालोक्य कार्ष्णिर्मुत्सृज्य पौरवम् ।
 उत्पपात रथात्तूर्णं श्येनवन्निपपात च ॥ ५८
 प्रासपट्टिशनिस्त्रिंशज्जुभिः संप्रवेरितान् ।
 चिच्छेदाथासिना कार्ष्णिश्चर्मणा संसरोध च ॥ ५९
 स दर्शयित्वा सैन्यानां स्वबाहुबलमात्मनः ।
 तमुद्यम्य महाखड्गं चर्म चाथ पुनर्वली ॥ ६०

वृद्धक्षत्रस्य दायादं पितुरत्यन्तवैरिणम् ।
 ससाराभिमुखः शूरः शार्दूल इव कुञ्जरम् ॥ ६१
 तौ परस्परमासाद्य खड्गदन्तनसाधुधौ ।
 हृष्टवत्संप्रजहाते व्याघ्रकेसरिणाविव ॥ ६२
 संपातेष्वभिपातेषु निपातेष्वसिचर्मणोः ।
 न तयोरन्तर कश्चिद्दर्श नरसिंहयोः ॥ ६३
 अवक्षेपोऽसिनिर्हादः शस्त्रान्तरनिदर्शनम् ।

वर्हिषर्हावत् (D₈ 'न'तः; B₂ s s Doi (marg) T₁ G₁ स
 वर्हिण महाराज Cd cites वर्हिषर्हावत्त —^a) D₈ पर्यं
 चरद् (for पतद्) — After 57, S reads 59

58 B₁ om 58 (of v 1 50) S reads 58 after
 60^{ab} S transp 58^{ab} and 58^{cd} —^b) K₂ कार्ष्णिम्
 D₆ पार्थिव (for पौरवम्) S कार्ष्णि पौरवमुत्सृजन् (G₅
 'ज्व') — After 58^{ab}, G₅ subst 111* for 60^{cd} G₅
 repeats 58^{cd} after 60^{cd} —^c) Dn₁ रथ (for रथात्)
 —^d) B₁ Doi Dn₁ D₄ s s T G₂ s (second time)
 ह (for च)

59 B₁ om 59 (of v 1 50) S reads 59 after
 57 —^a) B₁ s Dn₂ D₈ s प्राश (for प्रास) D₂
 पट्टिस; T G₁ s s M पट्टस, G₅ पट्टासि (for
 पट्टिश) —^b) Ś₁ K₂ B₁-s Doi Dn₂ सप्रचोदितान्,
 K₂ s सप्रवीरि; K₅ परिवारि, B₅ परिचोदि; D₈ s
 सप्रणोदि; D₈ s समवेरि (for सप्रवेरि) D₈ आतृभि
 समरेरितान्; S सौमद्रेणाहिवेरि (G₁ ति; G₂ र)
 तान् —^c) K₄ D₁ चिच्छेदाशु, B (B₁ om) Doi
 D₂ चिच्छेद च, Dn₁ प्रचिच्छेद, D₄ चिच्छेदापि (for
 चिच्छेदाय) S अपइयाम महाराज —^d) Ś₁ च (for
 स) S विध्वानसिच (G₅ 'च'र्मणा

60 B₁ om 60 (of v 1 50) —^a) S दर्शयन्सर्वे
 सैन्यानां —^b) K₅ D₄ s s S (except G₂) आत्मवान्;
 D₁ आसवान् (for आत्मन) — After 60^{ab}, S reads
 58 T G₁ om. 60^{cd} —^c) K₁ s D₁ s s समुद्यम्य;
 K₄ समपद्य; D₈ तमुद्दिश्य (for तमुद्यम्य) B₅ महत्
 (for महा) —^d) D₈ चर्मणाय (for चर्म चाथ)
 Doi पुनर्वय; D₂ महावली (for पुनर्वली) — After
 60, G₅ repeats 58^{cd} — For 60^{cd}, G₁ s s M
 subst G₅, after 58^{ab}

111* दुषाव सहसा खड्गं चर्म चातिरथ पुनः ।

[G₅ s दुदाव G₄ 'रथी' (for 'रथ')]

61 B₁ om 61 (of v 1 50) —^a) D₄ s वृहत्

(for वृद्ध) C — After 61^{ab}, D₁ reads 63^c-64^c —^a)
 D₈ s स (D₈ स) साराभिमुख (D₈ ख) G₁ s s M
 शौरि (for शूर) K₁ समाराभिमुखा शूरा —^d)
 K₄ शार्दूल B₅ विक्रम (for कुञ्जरम्)

62 B₁ om 62 (of v 1 50) Doi reads 62 on
 marg (see m) —^a) D₁ s आशतौ, S आच्छुद्य
 (for आसाद्य) —^b) B₁ नन्नावुधौ, Dn₁ कुल, D₈
 युधै (for युधौ) D₁ s अभिमन्युजयद्रथौ —^c) Dn₁
 D₁ s सप्रचक्राते, D₄ सप्रचक्राते (for 'जहाते) —^d)
 Dn₁ D₈ युद्ध; D₈ व्याघ्रौ; D₁ युद्ध ते (hyper-
 metric) (for व्याघ्र) Dn₁ केशरिणाव् (for केशरि)

63 B₁ om 63 (of v 1 50) For the sequence
 in D₁, of v 1 61 —^a) K₄ [अ]पि पातेषु, B
 (B₁ om) Doi D₁ G₅ [अ]भिधातेषु; Dn₁ D₈ [अ]नि
 पातेन (Dn₁ पु), D₂ निपातेषु (for [अ]भिपातेषु)
 —^b) Ś₁ K₁ s [अ]पि चर्मणो; Dn₂ S [अ]सिचर्मणां,
 D₄ [अ]भिवर्मणो (for [अ]सिचर्मणो) —^c) K₁ s s
 नोभयोर् (for न तयोर्) K₅ om न्तर B₅ किंचिद्
 (for कश्चिद्) —^d) Doi D₂ वदशो (for वदर्श)

64 B₁ om 64 (of v 1 50) For the sequence
 in D₁, of v 1 61 —^a) K₁ s s D₁ s s अवा
 क्षेपोसि; K₅ अवाक्षेपोपि (sic), K₅ अथाक्षेपोसि, D₄
 अथाक्षेपोसि, T G₁ s s M अवक्षेपोसि, G₂ अवक्षे
 पोसि (for अवक्षेपोऽसि) Ca cites अवाक्षेप, Cd
 स्वराक्षेप B₁ T G₁-s निर्हादि; D₂ s-s निर्हादः;
 M₅-s निर्हादे (for निर्हाद) —^b) B₁ Dn₂ D₈ वि
 दर्शन; B₁ (marg) s (marg, also as in text) s
 G₁ M₁ s विसर्जन; T G₂-s विवर्जन; M₅-s विसर्जने
 (for निवर्शनम्) Cd अस्त्रांतरनिदर्शनं, Ca as in text
 —^c) D₈ -निपातेश; M₅ निपाते (for निपातश्) T
 G M₁ s s बाह्वतरनिपात (M₅ s 'ते) च Ca
 cites बाह्वे; Cd राज्ये (?), Ca d अन्यन्तरे —^d)
 M₅-s न विशेषम् (for निर्विशेषम्) D₁ अदृश्यते; G₁

बाह्यान्तरनिपातश्च निर्विशेषमदृश्यत ॥ ६४

बाह्यमाभ्यन्तरं चैव चरन्तौ मार्गमुत्तमम् ।

ददृशाते महात्मानौ सपक्षाविव पर्वतौ ॥ ६५

ततो विक्षिपतः खड्गं सौभद्रस्य यशस्विनः ।

शरावरणपक्षान्ते प्रजहार जयद्रथः ॥ ६६

रुक्मपक्षान्तरे सक्तस्तस्मिंश्चर्मणि भास्वरे ।

सिन्धुराजबलोद्धूतः सोऽभज्यत महानसिः ॥ ६७

भग्नमाज्ञाय निह्निशमवपुत्य पदानि षट् ।

सोऽदृश्यत निमेषेण स्वरथं पुनरास्थितः ॥ ६८

तं कार्ष्णिं समरान्मुक्तमास्थितं रथमुत्तमम् ।

सहिताः सर्वराजानः परिवव्रुः समन्ततः ॥ ६९

ततश्चर्म च खड्गं च समुत्क्षिप्य महाबलः ।

ननादार्जुनदायादः प्रेक्षमाणो जयद्रथम् ॥ ७०

सिन्धुराजं परित्यज्य सौभद्रः परवीरहा ।

तापयामास तत्सैन्यं भुवनं भास्करो यथा ॥ ७१

तस्य सर्वायसीं शक्तिं शल्यः कनकभूषणाम् ।

चिक्षेप समरे घोरां दीप्तामग्निशिखामिव ॥ ७२

तामवपुत्य जग्राह सकोशं चाकरोदसिम् ।

*इयतां (for *इयत)

65 B₄ om 65 (of v 1 50) —^a) Ś₁ K₁ s s
D₁ सबाह्याभ्यन्तरं, B₂ D₀₁ D_{n2} D_s s G_s बाह्यमाभ्यन्तरं,
D₄ बाह्यमाभ्यन्तरं (submetric) (for बाह्यमाभ्यन्तरं) S
मार्गं (for चैव) —^b) Ś₁ चरन्तौ; Ca d चरन्तौ
(as in text) S सप (G₄ *पा) ततो यशस्विनौ —^c)
D_s s G₄ ददृशाते (for ददृशाते) —^d) G₁ s (inf)
In as in text) M पक्षिणौ (for पर्वतौ)

66 B₄ om 66 (of v 1 50) —^a) K₂ विपक्षतः;
T विक्षिपतत् (for पत) G_s खड्गौ (for खड्ग) —^b)
K_s च सस्वन, M₁ तरस्विन (for यशस्विन) —^c) D₂ s
om 66^{ad} —^c) G₄ शरावरेण Ca d as in text
—^d) D_{n2} D_s विजहार, Ca d प्रज (as in text)
G_s जयद्रथ

67 B₄ om 67 (of v 1 50) —^a) K_s B (B₁
om) D₀₁ Ca d पत्रातरे, D_{n1} D_r s पुखातरे (for
पक्षान्तरे) K₄ B₁ s शक्रस्य, D_s रक्तस्य, M₁ s सक्त,
Ca d सक्तस्य (as in text) —^b) Ś₁ K₁ s भारत,
K_s D_{n1} D₄ s भास्कर, B₁ भास्वति, D₂ s र भास्वर,
D_s भास्करे (for भास्वरे) —^c) D_s सिन्धुराज Ś₁
बलोद्धूतः; K_s सरोद्धूत, D_{n1} D_s बलोद्धूत, D_r
बलोद्धूत, M करोद्धूत (for बलोद्धूत)
—^d) K_s सोमिद्यत (for सोऽभज्यत)

68 B₄ om 68 (of v 1 50) —^a) D_{n2} D_s s
भग्नमाज्ञाय; D_s भग्नमाख्याय, M₁ s (inf) In as in
text) भग्नमाख्याय —^b) K_s अपासपर्व, B₁ s s सोव
(B₂ *प) दुत्य, D₂ s अपासपर्व, D_r s अवपुत्य (for
*दुत्य) —^c) B (B₄ om) D₀₁ M_s अदृश्यत (for
सोऽदृश्यत) K_s D_s महाबाहु (for निमेषेण) — After

68, T G₁ s M read 71

69 B₄ om 69 (of v 1 50) G_s s read 69 after
71 —^a) K_s D_s दृष्टा; D₀₁ Cd कार्ष्णि, D_{n1} D_s
4. s कार्ष्णि- (for कार्ष्णि) —^b) K₄ B_s D_{n2} D_s रथ
सत्तम (for *सुत्तमम्) S अभिज्ञाय रथे स्थित —^c)
T G_s s सहसा (for सहिता)

70 B₄ om 70 (of v 1 50) —^a) K_s वव्रु
—^b) D₄ समुत्थाप्य, T G_s s समुत्क्षिप्य (for *क्षिप्य)
T G₄ महारव, G_s M₁ बल, G_s रथ (for *बल)
—^c) G_s दायाद —^d) K₁ s D_s प्रेक्षमाणो

71 B₄ om 71 (of v 1 50) T G₁ s M read
71 after 68 —^a) Ś₁ K₁ D₀₁ D₄ s पराजित्य (for
परित्यज्य) —^c) D₄ om ताप —^d) K_s M₂ भवन;
T₂ G_s s गगन (for भुवन) K_s भास्वरो; Cv as in
text — After 71, G_s s read 69

72 B₄ om 72 (of v 1 50). —^a) D_s शर्की;
S शल्य (for शक्ति) —^b) K₁ शाल्य, S शक्ति
(for शल्य) K_s D_s S भूयितां (for *भूषणम्)
—^c) S प्रजहार भुजाग्रेण

73 B₄ om 73 (of v 1 50). —^a) D₄ **ववायु-
D_r s तामेवाहुत्य (for तामवपुत्य) D_s तामेव प्रतिज-
ग्राह —^b) K₄ B_s D₁ विक्रोप, B₁ s s D₂ G₄ s
विक्रोश; T G_s विक्रोश (for सकोश) S कृतवानसि
(G₁ M₁ s सि) (for चाकरोदसिम्) Ś₁ स केदेषु *
रोदसि; K₁ s करे फल्गुननदन —^c) D_{n2} (marg)
महासर्प यथाकाशे — D_{n2} om 73^d-74^d. —^d) D_s
पतगम् (for पतन्तम्) K_s उरगोपरि; D₁ उरगोपरि
(for उरगोत्तमम्) D_s s पततीमुरगोपरि; D_s पन्नग

वैनतेयो यथा कार्णिः पतन्तमुरगोत्तमम् ॥ ७३
 तस्य लाघवमाज्ञाय सत्त्वं चामिततेजसः ।
 सहिताः सर्वराजानः सिहनादमथानदन् ॥ ७४
 ततस्तामेव शल्यस्य सौभद्रः परवीरहा ।
 मुमोच भुजवीर्येण वैदूर्यविकृताजिराम् ॥ ७५
 सा तस्य रथमासाद्य निर्मुक्तभुजगोपमा ।
 जघान स्रुतं शल्यस्य रथाच्चैनमपातयत् ॥ ७६
 ततो विराटद्रुपदौ धृष्टकेतुर्धृष्टिष्ठिरः ।
 सात्यकिः कैकया मीमो धृष्टद्युम्नश्चिखण्डिनौ ।

यमौ च द्रौपदेयाश्च साधु साध्विति त्रुक्शुः ॥ ७७
 बाणशब्दाश्च विविधाः सिहनादाश्च पुष्कलाः ।
 प्रादुरासन्दर्शयन्तः सौभद्रमपलायिनम् ।
 तन्नामृष्यन्त पुत्रास्ते शत्रोर्विजयलक्षणम् ॥ ७८
 अथैनं सहसा सर्वे समन्तान्निशितैः शरैः ।
 अभ्याकिरन्महाराज जलदा इव पर्वतम् ॥ ७९
 तेषां च प्रियमन्विच्छन्सूतस्य च परामवात् ।
 आर्तीयनिरामित्रघ्नः क्रुद्धः सौभद्रमभ्ययात् ॥ ८०

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

सुत्तम (submetrio), T Gs-s पर्वती (T Gs ति) मुर-
 गोगना (Gs नां गदां), M पर्वती नागकन्यकां

74 B₁ om 74 (of v l 50) Dns om 74^{ab}
 (of v l 73) G₁ M₁ s read 74 after 76 —^a)
 D₁ laouna for ता सर्व —^a) K₁ s D₁ 7 अथो न (D₁
 धोष्ठ) दन् (for अथानदन्) Dns वैनतेयो यथा नदन्

75 B₁ om 75^a (of v l 50) —^a) S शल्याय
 —^a) S प्रजहार महाशक्ति —^a) K₁ B₁ Dns वैदूर्य,
 D₁ सुवर्ण (for वैदूर्य) K₁ Dns D₁ s G₁ s-s M
 विकृ (D₁ वृ) तां सितो (D₁ G₁ M शितां, Gs-s स्थिरां),
 B₁ s विकृताजिनां

76 ^a) D₁ om रथ K₁ s D₁ s s v s आख्याय
 (for आसाद्य) S सा कार्णिभुजनिर्मुक्ता —^b) B₁
 Dns D₁ निर्मुक्ता; S सहसा (for निर्मुक्त) —^a) K₁
 शल्य (for सूत) K₁ सूतस्य, D₁ s शल्यस्य; D₁ शल्यं
 च (for शल्यस्य) — After 76, G₁ M₁ s read 74

77 ^a) K₁ सात्यकी S₁ B₁ G₁ s s कैकयो, K₁
 कोकया, K₁ B₁ D₁ Dns D₁ s कैकया; Dns कैकयो
 (for कैकया) —^a) D₁ दृष्टद्युम्न (for दृष्ट)

78 ^a) D₁ बाणनादाश्च, S साधुवा (G₁ M₁ s ना)
 दाश्च (for बाणशब्दाश्च) —^b) B₁ s s च दुःसहा, B₁
 सुदुःसहा (for च पुष्कला) —^a) K (except K₁) T
 Gs-s अपराजित; Dns अपलायन; D₁ अन्विधात्

(sio), D₁ अपलायित (for 'यिनन्) — After 78^{ab},
 S ins

112* परिवर्षु स्म ते सर्वे पाण्डवानां महारथा ।

हर्षयन्तश्च सौभद्र रोषयन्त सुतांश्च ते ।

[(L 1) T स, G₁ M च (for स्म) — (L 2)
 G₁ च ते सुतां (by transp)]

— D₁ om 78^a-80^a —^a) S₁ K₁ D₁ s [अ]मृष्यन्त
 (for [अ]मृष्यन्त) S₁ पुत्रस् (for पुत्रास्) —^a) K₁
 शत्रौ (for शत्रोर्) S₁ K₁ s s D₁ s शत्रौ चि (K₁ s
 D₁ s 'त्रोर्वि) जयसुत्तम, G₁ नाद विज्ञाय लक्षण

79 D₁ om 79 (of v l 78) —^a) S सहिता
 (for सहसा) B₁ om from सर्वे up to यात् (in
 80^a) —^a) K₁ s s अवाकिरन्, B₁ अथा (for
 अभ्या), —^a) T Gs-s वीर्या (for जलदा)

80 B₁ D₁ om 80 (of v l 79, 78) K₁ reads
 80^a on marg —^a) S₁ तथा च, K₁-s तथा च; S
 (except Gs) तेषां तु (for तेषां च) K₁ D₁ s प्रियमथ
 (for च प्रियम्) K₁ s अन्विष्यन् (for 'च्छन्) —^b) D₁
 सूतस्यास्य (hypermetrio) (for सूतस्य) K₁ laouna,
 T Gs-s M₁ s तु (for च) D₁ D₁ s s G₁ परामव,
 M₁ s भवान् (for 'भवात्) —^a) D₁ (marg) s
 शल्योय निर, Cd v आर्तीयनिर (as in text) —^a)
 S₁ K₁-s अन्विधात्, K₁ अन्विधात्, B₁ अभ्यगात् (for
 अभ्यधात्)

धृतराष्ट्र उवाच ।

बहूनि सुविचित्राणि द्वंद्वयुद्धानि संजय ।

त्वयोक्तानि निशम्याहं स्पृहयामि सचक्षुषाम् ॥ १

आश्चर्यभूतं लोकेषु कथयिष्यन्ति मानवाः ।

कुरूणां पाण्डवानां च युद्धं देवासुरोपमम् ॥ २

न हि मे तस्मिन्स्तीह शृण्वतो युद्धमुत्तमम् ।

तस्मादार्तायनेर्युद्धं सौभद्रस्य च शंस मे ॥ ३

संजय उवाच ।

सादितं प्रेक्ष्य यन्तारं शल्यः सर्वायसीं गदाम् ।

समुत्क्षिप्य नदन्कुदः प्रचस्कन्द रथोत्तमात् ॥ ४

तं दीप्तमिव कालार्घिं दण्डहस्तमिवान्तकम् ।

जवेनाभ्यपतद्भीमः प्रगृह्य महतीं गदाम् ॥ ५

सौभद्रोऽप्यशनिप्रख्यां प्रगृह्य महतीं गदाम् ।

एहोहीत्यववीच्छल्यं यत्नाद्भीमेन वारितः ॥ ६

वारयित्वा तु सौभद्रं भीमसेनः प्रतापवान् ।

शल्यमासाद्य समरे तस्थौ गिरिरिवाचलः ॥ ७

तथैव मद्राजोऽपि भीमं दृष्ट्वा महाबलम् ।

ससाराभिमुखस्तूर्णं शार्दूल इव कुञ्जरम् ॥ ८

Colophon om in B₁ D₁ S₂ missing — Sub
parvan Editions द्रोणामिषेक — Day of Drona's
Generalship K₁ युद्धप्रथमदिवसे, K₂ प्रथमदिवसे;
K₃ प्रथमे युद्धदिवसे; B₂ D₂ प्रथमयुद्धे; B₃ D₃ D₄
प्रथमदिनयुद्धे — Adhy name K₅ जयद्रथपराजय;
D₁ D₂ S₁ द्वंद्वयुद्धं, D₄ शल्यसारथे पातन, G₁ M₁ S₂
अभिमन्युयुद्ध — Adhy no (figures, words or both)
K₂ S₁ B₁ S₂ D₁ D₂ S₃ S₄ 13 (as in text) — Sloka
no D₁ 84, D₂ 82

14

§ 18 is missing for this adhy (cf v 17 1
1)

1 ^a S₁ बहून्ग्रहो, K₁ बहूनि हि, K₂-S₂ D₁
D₂ S₃ S₄ बहूनीह, D₄ चिह्नीह (for बहूनि सु-)
— K₅ reads 1^c-2^d on marg — ^d S₁ K₅ च चक्षुषा,
K₁-S₂ पुन पुन; D₂ S₃ सचक्षुषे, D₄ सचक्षुषी, D₅
M₅ सचक्षुषं, T G₅ च चक्षुषे (for सचक्षुषाम्)
— After 1, S (except G₅) ins

113* न हि देवासुर युद्धमीदृग्रूप भवेदिति ।

चिन्तयामि च युद्धानि श्रुत्वा घोराणि सजय ।

[(L 1) T G₅ S₄ S₅ मृत (for रूप) — (L 2) G₁
M₅-S₅ [इ]ह, M₁ S₂ ह (for च)]

2 K₅ reads 2 on marg — ^a S लोकेस्मिन् (for
लोकेषु) — ^c D₁ transp कुरूणां and पाण्डवाना

3 S₁ K₁ S₂ D₁ S₃ om. (hapl) 3^a — ^b S
(except G₅) अञ्जुत (for उत्तमम्) — ^c B₅ आर्ताय मे

(for 'यनेर')

4 M₅ om the ref — ^a S₁ (inf in) प्रेक्ष्य
(for प्रेक्ष्य) — After 4^a, D₂ reads 6^a M₅ om
4^a — ^c D₁ T G₅ S₄ [अ]नु (D₁ न)दत्, D₁
तदा; D₂ G₅ नदत् (for नदत्) D₁ S₂ नाद, T G₅
S₃ S₄ शीघ्र (for कुद) — ^d D₁ D₂ प्रचस्कन्दे, T
G₅ S₅ प्रस्कण च (for प्रचस्कन्द) — After 4, T G₅
read 6

5 S (except G₅) reads 5 after 8 — ^b S
(except T G₅) पादा- (for दण्ड) — ^c S₁ K₅ D₁
[अ]भ्यद्रवद्, B₅ 'नश्द् (for पतद्) S₁ भीमं (for
भीम) K₁-S₂ D₁ जवेनाभ्य (K₂ 'भि)द्रवत् (K₅ 'वत्)
त

6 K₅ D₁ M₅ om. (hapl) 6^a T G₅ read 6
after 4 B₅ reads 6^a on marg D₂ reads 6^a after
4^a — ^c D₁ हि, G₅ [S]भि (for Sपि) — ^b
T G₁-S₅ M (M₅ om) आदाय स्वरथाद्गदा — ^c S
(except G₅) आह्वयत् (for अश्ववीत्) K₅ सत्य (for
शल्य) — ^d D₂ स्मयन् (for यत्नाद्) K₁ कारिता;
D₄ भारत (for वारित) D₅ यत्नीमसेनेन वारित
(hypermetric)

7 ^a G₅ [अ]थ (for तु) — ^b M₅-S परतप (for
प्रतापवान्) — ^d S (except G₅) मेरु (for गिरि)

8 ^b B (except B₅) D₁ महाबल, T G₅ S₂ 'रय,
G₁ M 'गद्, G₅ 'गदा (for बलम्) — ^c D₂ S₃
[अ]भिमुख (for 'मुखस्) — ^d S₁ K₁ S₂ D₁ शार्दू-
लम् (for शार्दूल) S₁ K₁-S₂ D₁ कुजर (for कुञ्जरम्).

ततस्तूर्यनिनादाश्च शङ्खानां च सहस्रशः ।
 सिंहनादाश्च संजह्नुर्भेरीणां च महास्वनाः ॥ ९
 पश्यता शतशो ह्यासीदन्योन्यसमचेतसाम् ।
 पाण्डवानां कुरूणां च माधु साध्विति निखनः ॥ १०
 न हि मद्राधिपादन्यः सर्वराजसु भारत ।
 सोढुमुत्सहते वेगं भीमसेनस्य संयुगे ॥ ११
 तथा मद्राधिपस्यापि गदावेग महात्मनः ।
 सोढुमुत्सहते लोके कोऽन्यो युधि वृकोदरात् ॥ १२
 पट्वैर्जाम्बूनदैर्बद्धा बभूव जनहर्षिणी ।

प्रज्ज्वाल तथाविद्धा भीमेन महती गदा ॥ १३
 तथैव चरतो मार्गान्मण्डलानि च भागशः ।
 महाविद्युत्प्रतीकाशा शल्यस्य शुशुभे गदा ॥ १४
 तौ वृषाविव नर्दन्तौ मण्डलानि विचैरतुः ।
 आवर्जितगदाशृङ्गावुभौ शल्यवृकोदरौ ॥ १५
 मण्डलावर्तमार्गेषु गदाविहरणेषु च ।
 निर्विशेषमभ्युद्ध तयोः पुरुषसिंहयोः ॥ १६
 ताडिता भीमसेनेन शल्यस्य महती गदा ।
 साग्निज्वाला महारौद्रा गदाचूर्णमशीर्यत ॥ १७

— After 8, S (except Gs) reads 5

9 ^a) K₁ D₂ D₃ T G₂₋₄ निनादैश्च, K₂ & D₅ १
 निनादश्च (for निनादाश्च) — ^b) Ś₁ K₁₋₃ शङ्खनादा
 (K₂ द) (for शङ्खानां च) Ś₁ च सर्वश (for सह
 स्रश) — ^c) D₂ D₃ & ० १ G₂₋₃ सिंहनादश्च (for
 नादाश्च) D₅ तु (for च) K₂ D₂ D₃ & 5 (marg
 800 m) & T G₂₋₃ सजज्ञे, D₅ सजगपुर, D₅ १ सजज्ञे
 (for सजज्ञुर) — ^d) K₂ D₂ D₃ & G₂ & 5 महास्वन,
 T G₅ स्वर (for 'स्वना)

10 ^a) K₂ गणशो; S गणशो (for शतशो) T
 [अ]मि- (for हि) — ^b) Ś₁ अद्यून, K₁ & D₁ अदीन
 (for अन्योन्य) S गतचेतसो (for सम) K₂ B
 D₂ D₃ D₅ & अन्योन्यसमि (D₂ ति) धावतां — ^d)
 K₂ & 5 D₂ D₁ & T G₁₋₃ M₂₋₃ निखन, M₁ &
 वादिनां (for निखन)

11 G₅ om 11^a — ^a) Ś₁ को (for न) D₅
 न हि मद्राधिपो मान्य — K₁₋₃ om 11^a-12^b — ^c)
 D₅ om (hapl) from वेग up to रसहते (in 12^c)
 K₁ लोके, D₂ D₃ & युद्ध (for वेग)

12 K₁₋₃ om 12^a, D₅ om up to रसहते (for
 both, of v 1 11) — ^b) M₂₋₃ महावेग (for गदा)
 — ^d) B D₂ D₁ G₅ transp कोऽन्यो and युधि D₂
 G₁ M युद्धे (for युधि)

13 ^a) K₁ यद्वै, D₁ & पदैर (for पदैर) D₂ 1
 D₃ & नद्धा M₂ & वद्धा (for वद्धा) — ^b) Ś₁ K₁₋₃
 D₂ D₃ & चित्रभौ (for चमूव) K₂ & B D₂ D₁ &
 6-8 G₂₋₃ हर्षणी (D₅ णा); D₅ हारिणी (for हर्षिणी)
 — ^c) K₂ प्रज्वलत्स; D₂ D₃ & प्रज्वलंती (for
 'ज्ज्वाल) K₂ B (except B₁) D₂ D₁ & 5 तदावि

(D₅ च) द्वा (for तथाविद्धा) S अग्निज्वालेव चाविद्धा
 — T G₁₋₃ M ins after 13 G₅ after 14

114* साग्निरीता महारौद्रा गदा सा शुशुभे तदा ।

[M₂₋₃ साग्निर् (for साग्नि) G₁ M₁ & सा गदा (by
 transp), M₁₋₃ सधूमा G₂ शुशुभे सा गदा तदा]

14 D₁ om (hapl) 14, G₅ om 14^a — ^a)
 D₄ [वा]चरतो D₅ मार्ग (for मार्गन्) — ^b) D₂
 D₃ & 5 विभागश, D₂ च सर्वश (for च भागश)
 — ^c) D₄ महाविष्णु, T G₅ M विद्युद्भर्म (for महा
 विद्युत्) — ^d) D₂ D₁ & 8 महती, D₅ च शुभ
 (for शुशुभ) T तदा (for गदा) — After 14
 G₅ ins 114*

15 ^a) K₁ & न (K₂ च) दतौ (for नर्दन्तौ) M₂
 वृषाविव विनर्दतौ — ^b) D₅ विरेचतु — D₂ om
 15^a-20^d — ^c) K₂ B (except B₂ & 3) D₂ D₁ & 1
 (except G₂₋₃) आवर्जित- (for जित) D₅ आवर्जित
 महाशृगाव्, G₅ & as in text — After 15, S ins

115* कोपवाग्नेश्रणौ वीरौ शत्रुमघविमर्दनौ ।
 महामात्रौ महोत्साहौ गदायुद्धविशारदौ ।

[(L 1) G₁ M क्रोव (for कोप) G₁ M विमर्दिनौ
 (for विमर्दनौ) — (L 2) T G₂ महामत्रौ; G₁ M
 वलौ (for मात्रौ)]

16 D₂ om 16 (of v 1 15) — ^a) T G₂₋₃
 वेगेषु (for मार्गेषु) — ^b) S (except G₂) प्रहरणेषु
 (for विहर)

17 D₂ om 17 (of v 1 15) D₄ om. (hapl)
 17^a-24^b After 17^a, D₂ & read 20^d for the first
 time, repeating it in its proper place Before 17^a,

तथैव भीमसेनस्य द्विषताभिहता गदा ।
 वर्षाप्रदोषे खद्योतैर्वृतो वृक्ष इवावभौ ॥ १८
 गदा क्षिप्ता तु समरे मद्रराजेन भारत ।
 व्योम संदीपयाना सा ससृजे पावकं बहु ॥ १९
 तथैव भीमसेनेन द्विषते प्रेषिता गदा ।
 तापयामास तत्सैन्यं महोल्का पतती यथा ॥ २०
 ते चैवोभे गदे श्रेष्ठे समासाद्य परस्परम् ।

श्वसन्त्यौ नागकन्येव ससृजाते विभावसुम् ॥ २१
 नखैरिव महाव्याघ्रौ दन्तैरिव महागजौ ।
 तौ विचेरतुरासाद्य गदाभ्यां च परस्परम् ॥ २२
 ततो गदाग्राभिहतौ क्षणेन रुधिरौक्षितौ ।
 ददृशाते महात्मानौ पुष्पिताविच किंशुकौ ॥ २३
 शुश्रुवे दिक्षु सर्वासु तयोः पुरुषसिंहयोः ।
 गदाभिघातसंहादः शक्राशनिरवोपमः ॥ २४

K₁ ins सजय उवाच D₂ s om (hapl) 17^a-18^b —^a)
 S₁ K₁ भिज्वाळ, K₂ s Dn D₂ s s s अभिज्वाळा;
 D₁ अभिज्वाळ (for सामिज्वाळा) S₁ महादीप्त, K₂ D₁
 'रौद्र' (for 'रौद्रा') K₄ अभिज्वाळां महारौद्रा —^a) B₂-s
 D₁ तदा तूर्णम्, Dn D₂ s s गदातूर्णम्, G₅ गदा-
 चूर्णम् (for गदाचूर्णम्) S अमुचत (for अशीर्यत)
 B₁ तदा तूर्णा व्यशीर्यत, D₁ तदा मूलमद्श्यत

18 Doi D₄ om 18 (of v l 15, 17) D₂ s
 om. 18^{ab} (of v l 17) B₂ reads 18-19 twice
 —^b) B₁ प्रेरिता द्विषता गदा; D₂ सुवर्णविकृता गदा
 —^a) G₁ s M₂ s वर्षाप्रदोषे —^a) Dn₁ वृक्षाव् (for
 वृक्ष) D₂ वभौ (for [आ]वभौ) — After 18,
 Dn₁ reads 21^a-23^b

19 For the repetition in B₂, of v l 18 Doi
 D₄ om 19 (of v l 15, 17) —^a) K₂ च (for तु)
 —^b) D₁ s T G M₁ s s-स धीमता, M₂ धीमता (for
 भारत) —^a) K₁ s B₁ Dn₁ D₂ s व्योम सदीपयामास,
 K₂ B₂ s (both times) s s Dn₂ D₁ s s-स व्योम दीप-
 यमाना सा, K₄ व्योम सदीपमाना सा, S आकाश दीप-
 यती सा —^a) B₂ (second time) ससृजे पारकं ऋदु, S
 पावक चासृजद्वहु

20 Doi D₄ om 20 (of v l 15, 17) D₁ s om
 20^{ab} —^a) K₁-s transp द्विषते and प्रेषिता D₂
 द्विषति (for द्विषते) Dn₁ प्रेरिता (for प्रेषिता) S
 प्रेषिता क्षत्रुतापनी (G₅ 'नि) — After 20^{ab}, S ins

116* भीमरूपा महावेगा गदा शल्यं रणेऽनुदत् ।
 [T G₁ s M भीमवेगा महारौद्रा (T G₂ 'रूपा) (for
 the prior half) G₂ s [S]नदत् (for ऽनुदत्)]
 — D₂ s read 20^{ad} for the first time after 17^{ab}
 —^a) K₂ s तपयामास, B₁ s पातया'; S त्रासया'
 (for तापया') —^a) K₁ महती (for पतती) S
 महावेगोप्रदर्शना

21 For the sequence in Dn₁, of v l 18 D₄ om
 21 (of v l 17) —^a) D₂ s पृते चैव; T G₂-s
 ते गदानां (for ते चैवोभे) D₂ नृपश्रेष्ठ (for गदे श्रेष्ठे)
 K₂ पतिते वै गदाश्रेष्ठे, B Doi Dn₂ D₂ s s M₂-s ते
 गदे (M₂ s 'द्वा) गदिनो (B Doi Dn₂ 'नां, D₂ 'नौ)
 श्रेष्ठे, G₁ M₁ s ते गदा तु तयो श्रेष्ठे — D₁ s om
 (hapl) 21^a-22^a —^a) K₂ वसलौ (for श्वसन्त्यौ)
 Cd नागकन्ये वा S तथा वि (G₁ s M'व्य)सृजता वह्नि
 (G₂ 'हिर) ☞ Cd वा शब्द इवार्थे । ☞ —^a) S
 नागकन्ये इवोज्ज्वले — After 21, S ins

117* पुनः शल्येन भीमस्य गदाग्राहदया हतात् ।
 सवर्षणादुत्थितोऽभिर्दीपयामास मेदिनीम् ।
 पुनश्च भीमसेनेन शल्यस्य महती गदा ।
 ताडिता सहसा राजन्विससर्जाय पावकम् ।

[(L 2) G₂ s सकर्षणाद् (for सव') M सवर्षाद्
 थितो (M₂ 'त) वहिर (for the prior half) — G₂
 om. line 3 — (L 3) G₂ भीमसेनस्य (for 'सेनेन)
 — (L 4) G₂ गदया (for सहसा)]

22 For the sequence in Dn₁, of v l 18 D₄
 s om 22 (of v l 17, 21) D₂ om 22^{ab} —^a)
 B₁ om (hapl) from महा up to रिव (in 22^b) —^b)
 S₁ K B₁ D₁ महाद्विपौ (for 'गजौ) —^a) K₁ s s
 G₁ M₁ s विरेजतुर, T G₂ s M₂ वि (G₂ वी) 'रेद',
 G₂ विनेद'; M₂ s विदेर' (for विचेर') —^a) B S
 गदाग्राभ्यां, Doi Dn₁ पादाभ्याभ्यां (for गदाभ्या च)

23 For the sequence in Dn₁, of v l 18 D₄
 om 23 (of v l 17) —^a) K₂ ततो गदायाभिहवौ,
 Doi Dn₁ ततो पदाभ्या, S तौ गदाग्राह (G₁ s M₁ s
 'ग्रहि, G₂ 'ग्रहि)तैर्गत्रै —^b) Dn₂ रुधिरौक्षितौ
 —^a) K₂ G₂ s ददृशाते (for ददृशाते) —^a) B₁
 Dn₁ S किंशुकावि पुष्पितौ (G₂ किंशुकौ)

24 D₄ om 24^{ab} (of v l 17) —^a) D₂ शुश्रुभे;

गदया मद्राजेन सन्यदक्षिणमाहतः ।
 नाकम्पत तदा भीमो भिद्यमान इवाचलः ॥ २५
 तथा भीमगदावेगैस्ताड्यमानो महाबलः ।
 धैर्यान्मद्राधिपस्तस्यौ वज्रैर्गिरिरिवाहतः ॥ २६
 आपेततुर्महावेगौ समुच्छितमहागदौ ।
 पुनरन्तरमार्गस्थौ मण्डलानि विचेरतुः ॥ २७
 अथापुत्य पदान्यष्टौ संनिपत्य गजाविव ।
 सहसा लोहदण्डाभ्यामन्योन्यमभिजघ्नतुः ॥ २८
 तौ परस्परवेगाच्च गदाभ्या च भृशाहतौ ।

युगपत्पेततुर्वीरौ क्षिताविन्द्रध्वजाविव ॥ २९
 ततो विह्वलमानं तं निःश्वसन्तं पुनः पुनः ।
 शल्यमभ्यपतत्तूर्णं कृतवर्मा महारथः ॥ ३०
 दृष्ट्वा चैनं महाराज गदयाभिनिपीडितम् ।
 विचेष्टन्तं यथा नागं मूर्च्छयाभिपरिप्लुतम् ॥ ३१
 ततः सगदमारोप्य मद्राणामधिपं रथम् ।
 अपोवाह रणान्तूर्णं कृतवर्मा महारथः ॥ ३२
 क्षीबवद्विह्वलो वीरो निमेषात्पुनरुत्थितः ।
 भीमोऽपि सुमहाबाहुर्गदापाणिरदृश्यत ॥ ३३

B (except Gs) कुक्षुबुद्ध — °) D₁ -सहाद (for सहाद) S गदासघातनिर्हा (G₅ 'सहा' दा (T 'द') — °) S₁ K₁-s विभ्राक्षनिर्हा (S₁ र) बोपम' (K₁ मा); D₂ s s शकासनिर्वापर', D₆ क्षनिस्वरोपम', D₇ s रिबोपम', T G₈ रिवाबमौ; G₁ s s M रवा इव, G₈ समस्वन

25 °) S (except Gs-s) सन्य (for सन्य-) — °) S न च (G₈ स) स व्यथते (T G₂ s s विव्यथे, G₈ व्यथितो) भीमो — °) B₂ पीड्यमान (for भिद्य)

26 D₈ om 26 — °) K₄ तस्य; B₁ D₁ D₄ तदा; B₆ अय (for तथा) B₁ वेग (for भीम-) — °) K₁ महाबलै (for 'बल) — °) G₁ s s s M हसन् (for धैर्यान्) T G₈ स मद्राधिपतिस्तस्यौ — °) S₁ K₁-s वज्राद् (for वज्रैर) S₁ K₁-s D₂ [अ]चल', D₆ [आ]वृत (for [आ]हत)

27 °) S₁ K D₂ D₁ s s उत्पेततुर्, D₆ सपे (for आपे) S गदामार्गान् (G₈ s 'गात्' (for महावेगौ) — °) K₅ समुत्सृज्य, G₁ M समुद्यत (for छिद्य) B₁ s D₄ s s M गदाबुमौ, D₆ -महागजौ (for महा गदौ) — °) T G₈ s पुनरावृत्त, G₁ s M s रावर्त, G₂ M₁ s 'रावृत्य (for रन्तर) Cd cites अन्तर as in text

28 °) K (except K₅) D₁ अवपुत्य, D₄ s अयो ग्नुत्य (for अयो) — °) K₁ सक्षिपत्य; K₅ D₂ सनि पाल, D₆ समुत्पत्य (for सनिपत्य) G₁ M₂ गदाविव (for गजा) — °) K₄ D₁ om (hapl) 28°-29° — °) B₁ लोह, Cd लोह- (as in text) D₄ -दंष्ट्राभ्याम् (for -दण्डाभ्याम्)

29 K₄ D₁ om 29 (of v l 28) — °) K₁ -वेगैश्च; D₆ D₄ s वेगात् (for वेगाच्च) G₁ M तौ परस्पर-

मासाद्य — °) D₁ परस्पर (for गदाभ्या च) D₂ सु (for च) D₂ भृश हतौ, T दृढ हतौ; G M दृढाहतौ (for भृशाहतौ)

30 °) D₂ अति (for ततो) B₂-s D₂ s ततो विह्वलमापन्न, D₆ मास्मान, S तथा (G₁ M तदा) विह्वलाग्र त — °) K₁ s D₁ s s s G₈ निश्चसत (for निश्च) — °) K₅ D₂ s s अश्व (D₆ भ्या) द्रवत्, D₆ आपतत (for अभ्यपतत्) — °) D₂ (inf l'n) महाबल (for 'रथ')

31 D₂ om (hapl) 31-32 B₁ reads 31-32 on marg — °) D₈ चैव, D₆ चैत, G₂ चैव (for चैन) — G₂ om (hapl) 31° — °) B₂ D₆ [अ]भिनिपा तित, D₂ D₄ s s परिपीडित, D₂ D₆ s [अ]भिप पीडित, T G₈ s भीमपीडित (for [अ]भिनिपीडितम्) — °) S₁ K₂ विवेष्टतं; K₄ विचेष्टित (for विचेष्टन्त) K₂ s D₁ महानाग (for यथा नाग) S चेष्टमान महा राज — °) G₈ मूर्च्छना (for मूर्च्छया) S₁ (orig) [अ]ति; S₁ (marg) हि (for [अ]भि) D₆ मूर्च्छया परिप्लुत

32 D₂ om 32 (of v l 31) B₁ reads 32 on marg — °) B D₆ स्वरथम्; D₆ त रथम्; T₁ स रथम् (for सगदम्) — °) D₂ ईश्वरं (for अधिप) S₁ K₅ D₂ D₁ s रथे; B D₁ D₄-s रणे (for रथम्) — °) D₄ s अपोवाहद् (for वाह) S₁ K₂ D₆ रथा तूर्ण; T G₂-s रणाद्राजन्; G₁ M [अ]भिगत्वा त (for रणान्तूर्ण) — °) G₁ M तूर्णमायोधनाद्वहि

33 °) D₆ क्षीबवद्; Cd क्षीब (as in text) D₁ s विह्वलं (for विह्वलो) S भूमौ निपतितो (T G₄ 'तौ) वीरो — °) K₅ च; D₂ D₆ स; D₄ s हि (for

ततो मद्राधिपं दृष्ट्वा तव पुत्राः पराङ्मुखम् ।
 सनागरथपत्न्यश्चाः समकम्पन्त मारिष ॥ ३४
 ते पाण्डवैरर्घ्यमानास्तावका जितकाशिमिः ।
 भीता दिशोऽन्वपद्यन्त वातनुन्ना घना इव ॥ ३५

निर्जित्य धार्तराष्ट्रांस्तु पाण्डवेया महारथाः ।
 व्यरोचन्त रणे राजन्दीप्यमाना यशस्विनः ॥ ३६
 सिंहनादान्मृशं चक्रुः शङ्खान्दध्मुश्च हर्षिताः ।
 भेरीश्च वादयामासुर्मृदङ्गांश्चानकैः सह ॥ ३७

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

१५

संजय उवाच ।

तद्गलं सुमहदीर्णं त्वदीयं प्रेक्ष्य वीर्यवान् ।

दधारैको रणे पाण्डून्वृषसेनोऽस्त्रमायया ॥ १

शरा दश दिशो मुक्ता वृषसेनेन मारिष ।

सु) D₁ महाबाहो (for महाबाहुर) S भीमसेनो
 महाबाहुर

34 °) S₁ अथ (for ततो) — °) S धार्तराष्ट्रा (T
 G₈ 4 'द्र' (for तव पुत्रा) — °) K₁ रथपत्याश्वा,
 D₄ 1 8 रथवत्तश्च; T G₈ 4 'पत्न्यश्च (for 'पत्न्यश्वा)
 B₁ 4 सनागरपत्न्यश्चरथा — °) D₂ 1 8 मारिष

35 °) D₆ 1 8 ते (for ते) K₁ अर्पमानास्, B₈
 D₁ D₂ T G₈ 4 चक्षुः, D₅ अर्घ्ये (for अर्घ्ये) B₁
 पाण्डवैरर्घ्यमानास्ते — °) B₂ 8 8 व्यद्रवत, D₅ [S]भ्यपद्यत,
 S भ्य (M₁ 8-8 वि)कीर्यत (for अन्वपद्यन्त) — °) B₂
 8 8 D₁ D₂ D₃ 6 वातमग्ना, S वायुनुन्ना (for वात-
 नुन्ना) — D₄ हुमा इव, T G₈-8 यथा घना (for घना
 इव)

36 °) K₁ च, T G₁ 3 1 5 M₈-8 ते, G₈ ते (for
 तु) D₄ M₁ 2 निर्जित्य धार्तराष्ट्रास्ते (D₄ 'श्च) — °)
 D₁ पाण्डुपुत्रा (for पाण्डवेया) D₄ समकपत मारिष
 (= 34°) — °) K₁ व्यचरत (for व्यरोचन्त) D₁ तूर्ण
 (for राजन्) — °) B D₁ T G₈-8 M₈-8 ह्वाग्नय, G₁
 M₁ 2 यथाग्नय (for यशस्विन)

37 °) D₅ सिंहनादा (for 'नादान्) D₁ D₂ 8
 पृथक् (for मृश) — °) D₄ 1 8 शस्त्रशब्दाः (D₄ 'ब्दा)श्च
 (for शङ्खान्दध्मुश्च) D₁ स; D₅ प्र (for च) D₅
 सर्वश (for हर्षिता) — °) D₅ नादयामासुर (for
 वादया) — °) D₅ 8 मृदगाश्च B₂ 8 8 D₁ D₂ 8
 मुरजै (for चानकैः) — For 37, S subst.

118* अथ महुकभेरिमहामुरजा
 पणवानकमुन्दुमिससंरिभि ।

विनदन्ति भृशं सह शङ्करवै
 विविधैश्च नरोत्तम सिंहरवै ।

[(L 1) G₈ महुक (for महुक) — (L 2) T
 शङ्करीभि, G₈ निर्जरिभि — (L 4) G₄ नृपोत्तम (for
 नरो)]

Colophon S₂ missing — Sub-parvan Editions
 द्रोणामिवेक — Day of Drona's Generalship K₁ 3
 प्रथमे युद्धदिवसे; K₂ प्रथमदिवसे — Adhy nama
 K₆ D₂ 5 द्वद्वयुद्धे शल्यपराजय, D₅ शल्यपराजय, D₄
 शल्यभग, D₅ शल्यभीमयुद्ध, G₁ M₁ 2 शल्ययुद्ध
 — Adhy no (figures, words or both) K₈ B₁ 2
 D₁ D₂ 8 S 14 (as in text) — Sloka no D₁
 38

15

S₂ is missing up to 38° (of v 1 7 1 1)

1 D₄ वैशपायन उवाच (for संजय उवाच) — °)
 B₈ नष्ट (for दीर्ण) — °) S₁ वीक्ष्य (for प्रेक्ष्य)
 — °) B₁ राजन्; D₁ D₅ पाहन् (for पाण्डून्) — °)
 K₅ D₅ [S]य D₂ छत्र (hypermetric) (for अत्र)
 D₄ 1 8 वृषसेनो जनाधिप (D₅ ५)

2 S₂ missing (of v 1 1) — °) D₂ सहस्रशो
 (for दश दिशो) D₄ मुक्त्वा (for मुक्ता) — °) B₁
 सयुगे, S तेजसा (for मारिष) — °) D₄ 1 8 निपे
 तस्य, T G₈ 4 विप्रचेरुस् (hypermetric), G₁ 8 M
 प्रविधे (G₁ 'शो)रुस् (hypermetric) (for विधेरुस्)

द्रोणपर्व

द्रोणाभिषेकपर्व]

विचेरुस्ते विनिर्मिद्य नरवाजिरथद्विपान् ॥ २
 तस्य दीप्ता महाबाणा विनिश्चेरुः सहस्रशः ।
 भानोरिव महाबाहो ग्रीष्मकाले मरीचयः ॥ ३
 तेनादिता महाराज रथिनः सादिनस्तथा ।
 निपेतुरुर्व्यां सहसा वातनुभा इव द्रुमाः ॥ ४
 हयौघाश्च रथौघांश्च गजौघाश्च समन्ततः ।
 अपातयद्रुणे राजञ्जतशोऽथ सहस्रशः ॥ ५
 दृष्ट्वा तमेवं समरे विचरन्तमभीतवत् ।
 सहिताः सर्वराजानः परिवव्रुः समन्ततः ॥ ६
 नाकुलिस्तु शतानीको वृषसेनं समभ्ययात् ।

विन्याध चैनं दशभिर्नाराचैर्मर्मभेदिभिः ॥ ७
 तस्य कर्णात्मजश्चापं छित्त्वा केतुमपातयत् ।
 तं भ्रातर परीप्सन्तो द्रौपदेयाः समभ्ययुः ॥ ८
 कर्णात्मजं शरव्रातैश्चक्रुश्चादृश्यमञ्जसा ।
 तान्नदन्तोऽभ्यधावन्त द्रोणपुत्रमुखा रथाः ॥ ९
 छादयन्तो महाराज द्रौपदेयान्महारथान् ।
 शरैर्नानाविधैस्तूर्णं पर्वताञ्जलदा इव ॥ १०
 तान्पाण्डवाः प्रत्यगृह्णस्त्वरिताः पुत्रगृद्धिनः ।
 पाञ्चालाः केकया मत्स्याः सृञ्जयाश्चोद्यतायुधाः ११
 तद्युद्धमभवद्भोर तुमुलं लोमहर्षणम् ।

Ds च (for ते) —^a) Bs चल (for नर-) Ks
 -वाह ; D1 बाहे (for वाजि) S1 K1 2 D1 3 4
 रथध्वजान् ; S महाद्विपान् (for रथद्विपान्)

3 S2 missing (of v 1 1) —^b) Ks Dn1 D2 3
 विचेरुस्ते, Dn2 Ds निश्चरति, G1 M निश्चेरुस्ते (for
 विनिश्चेरु) —^c) Ks महातीका (sic), B1 4 S महाराज
 (for 'बाहो) —^d) B2 3 4 Dn1 Ds ग्रीष्ममासे, B4
 D1 वर्मकाले, Dn2 ग्रीष्मे मासे (for ग्रीष्मकाले) S
 दीप्यमाना गमस्तथ

4 S2 missing (of v 1 1) —^b) Dn1 सादिनो
 रथिनस् (by transp), D4 रथेन रथिन —^c) Ks सहिता
 (for सहसा) —^d) B1 2 4 Gs वातरुग्णा, B2 3
 Dn2 'रुग्णा, Dn1 Ds 3 'भग्न (for लुब्धा) Dn1 Ds
 1 3 द्रुमा इव (by transp)

5 S2 missing (of v 1 1) —^a) T G1-3 M1
 3-3 गजौघांश्च, M2 lacuna (for रथौ) —^b) B4
 lacuna, T G1-3 M1 3-3 रथौघांश्च (for गजौ) Dn
 D2 4 3 Gs सहस्रशः, M1 महारथ (for समन्ततः)
 —^c) Ks आपतयद् T Gs 3 तापयञ्छतशो राजन्, G1
 M1 2 कपयन्समरे रा, G2 4 पातयञ्छतशो रा ; M2-3
 पातयन्समरे रा —^d) T Gs 4 समरेथ ; Gs रणे शत
 (for शतशोऽथ) Ds परिवव्रु समन्ततः

6 S2 missing (of v 1 1) —^a) B4 Dn1 Ds,
 1 3 एव ; Dn1 D2 एव (for एव) S कर्णात्मजं रणे
 दृष्ट्वा —^b) Ks Ds महाबल (Ds ल) (for अभीत-
 वत्) —^c) Ds om. 6^a-7^b —^c) S (except Gs)
 राजान सहिता सर्वे

7 S2 mi sing (of v 1 1) Ds om 7^a (of v
 6) —^a) D1 3 च (for तु) —^b) K1 सम ययु
 Bs समाह्वयत् (for समभ्ययात्) —^c) K1 om (hapl
 7^a-8^d)

8 S2 missing (of v 1 1) K1 om 8 (of v
 7) —^a) S कर्णसुतश्च (for कर्णात्मजश्च) —^b)
 M1 2 जिह्वा (for छित्त्वा) —^c) S1 K2 3 Bs D
 Ds 1 3 भ्रातर (for भ्रातर) Ds G1 2 M अभीप्सतं
 Ds परिप्सतो ; T Gs-3 अभिघ्नत (for परीप्सन्तो)

9 S2 missing (of v 1 1) —^b) D2 [अ]जस्रम्
 (for [अ]दृश्यम्) Dn1 Ds 3-3 ओजसा (for अजसा)
 S1 चक्षुश्चादृश्य सृञ्जया —^c) S1 K1-3 Dn2 त ; D1
 ते (for तान्) Dn2 Ds द्रवतो, Ds नर्दतो, Ds
 तुवतो (for नदन्तो) B1 [s]पि (for सभि) —^d)
 D1 Gs महारथा (for मुखा रथा)

10 S2 missing (of v 1 1) Gs damaged —^a)
 Ds द्रावयतो, Ds निजयतो (for छादयन्तो) Ks Ds 3
 नरभ्याघ्नान् (D2 3 भ्याघ्न) (for महाराज) —^b) Gs
 महारथा —^c) S1 Ks D (except Dn1 D1 2 3) T
 G2 पर्वत (for पर्वताञ्च) Ks यथा (for इव)

11 S2 missing (of v 1 1) —^a) Gs पाण्डवाः
 प्रत्यगृह्णत —^b) Ks गृद्धिन ; Ds गृद्धिन (for
 गृद्धिन) —^c) B4 5 पाञ्चाला, Ds 1 3 पाञ्चाल्या
 (for पाञ्चाला) Ks Dn1 Dn2 Ds-3 कैकया, Dn1 S
 सृञ्जया (for केकया) Ds T G1 4 5 Ms मात्स्या (for
 मत्स्या) —^d) Dn1 कैकेयाश्च, S के (Gs कै) कयाश्च
 (for सृञ्जयाश्च) Ds [र]दितायुधा (for [र]थता)

12 S2 missing (of v 1 1) —^b) B4 3 Ms सुन

त्वदीयैः पाण्डुपुत्राणां देवानामिव दानवैः ॥ १२
 एवमुत्तमसंरम्भा युयुधुः कुरुपाण्डवाः ।
 परस्परमुदीक्षन्तः परस्परकृतागसः ॥ १३
 तेषां ददृशेरे कोपाद्रूप्यमिततेजसाम् ।
 युयुत्सुनामिवाकाशे पतत्रिवरभोगिनाम् ॥ १४
 भीमकर्णकूपद्रोणद्रौणिपार्षतसात्यकैः ।
 बभासे स रणोद्देशः कालसूर्यैरिवोदितैः ॥ १५
 तदासीत्तुमुलं युद्धं निघ्नतामिवरेतरम् ।
 महाबलानां बलिभिर्दानवानां यथा सुरैः ॥ १६

ततो युधिष्ठिरानीकमुद्धूतार्णवनिखनम् ।
 त्वदीयमवधीत्सैन्यं संप्रद्रुतमहारथम् ॥ १७
 तत्प्रभमं बलं दृष्ट्वा शत्रुभिर्भृशमर्दितम् ।
 अलं द्रुतेन वः शूरा इति द्रोणोऽभ्यभाषत ॥ १८
 ततः शोणहयः कुद्वश्चतुर्दन्त इव द्विपः ।
 प्रविश्य पाण्डवानीकं युधिष्ठिरमुपाद्रवत् ॥ १९
 तमविध्यच्छित्तैर्बाणैः कङ्कपत्रैर्युधिष्ठिरः ।
 तस्य द्रोणो धनुश्छित्त्वा तं द्रुतं समुपाद्रवत् ॥ २०
 चक्ररक्षः कुमारस्तु पाञ्चालानां यशस्करः ।

इल, Dn1 D4 s 1 8 तुमल (for तुमुल) K4 रोम
 हर्षण (for लोम) T G M1 s-s सुमहाद्रुतदर्शन

13 S2 missing (of v l 1) —^a) N (S2
 missing) एव युयुधि (D1 s 'ष्ठि) रे वीरा —^b) N
 (S2 missing) सरब्धा (for युयुधु) S1 कुरुपाण्डवै,
 D4 कुरुपाण्डवा (for कुरु) —^c) D4 1 8 उदीक्षत,
 D5 उदीक्षत (for उदीक्षन्त)

14 S2 missing (of v l 1) —^b) K1 वायुत्व-
 सिमिततेजसा (hypermetrio), Dn1 वपुष्यमितते; D2 s
 धनुष्यमितते, D4 व*प्यमित —^c) Dn1 D6 G5
 युयुत्सुनाम् (for युयुत्सु)

15 S2 missing (of v l 1) —^a) D2 भीम कर्ण
 कृपो द्रोण —^b) D2 द्रौणि K5 Dn1 D4 s s
 सात्यकै, G1 M सत्यकै (for सारथकै) —^d) D4
 1 8 कालमेघैर् (for 'सूर्यैर्) D4 इवोद्यते B1 s s
 Dn1 D2 कालसूर्य इवोदित — After 15, S ins

119* प्रजानां संक्षये घोरे यथा सूर्योदयो भवेत् ।

शूराणामुदयस्तद्वत् आसीत्सूर्यवर्षम् ।

[(L 1) T G2 घोरे (for घोरे) — (L 2) G2 s
 आसीत्स (by transp) G1 M तदासीत्तरतर्षम् (for the
 post half)]

16 S2 missing (of v l 1) —^a) Dn1 Dn1
 D4 s 1 8 तुमल (for तुमुल) —^c) D8 om भिर
 S (except G5) महारथानां बलिना —^d) S (except
 G5 s) यथामरै (for यथा सुरै)

17 S2 missing (of v l 1) —^b) S1 K2 D5
 उद्धूतार्णव, K1 उद्धूतारवि; K5 Dn1 D2 s उद्धू (Dn1
 'द्धू; D2 'च्छि, D5 'च्छि) तार्णव; S उदीर्णा (for

उद्धूता) S1 K2 s s B (except B1) Dn1 D6 s
 निखन, D4 सनिभ (for निखनम्) —^c) K5
 D2 s अभवत् (for अवधीत्) —^d) Dn1 प्रतिद्रुत
 (for संप्रद्रुत) K4 महारथ

18 S2 missing (of v l 1) —^a) Dn2 D5
 तत्र भग्न, D5 तत्प्रभग्न (for तत्प्रभग्न) —^b) Dn2
 D5 भीमम्, G5 बलम् (for भृशम्) Dn1 सप्रमर्दित
 —^c) D5 द्रवेन, T द्रुतेन, Ca d द्रुतेन (as in
 text) — After 18, S ins a passage given in
 Appendix I, (No 4)

19 S2 missing (of v l 1) —^b) K1 s s Dn2
 D2 s चतुर्दंष्ट्र, D5 'र्विष्णु (for 'हन्त) —^d) S अभि
 द्रवत् (for उपा)

20 S2 missing (of v l 1) S1 K2-s D1 om
 (hapl) 20 —^a) B1 s आविध्यत् (for अवि) Dn
 शतैर् (for शितैर्) —^d) D8 तद् (for त) T G2-s
 समभिद्रवत् (for समुपा)

21 S2 missing (of v l 1) —^a) K2 कुमारस्य,
 T G2-s सुकुमार, G1 M कुमारस्त (M2 'रत) (for
 'रस्तु) Cd otes कुमार (as in text) —^b) B1 s
 Dn2 D1 s पञ्चालानां, G5 Ms-s पाण्डवाना B2 D5
 यशस्विना, Dn1 महारथ (for यशस्कर) — After
 21^a, S (except M2) reads 25^{ab} for the first time,
 repeating it in its proper place S reads 21^{cd}
 twice —^c) T M1 s (all second time) चारय,
 G1 Ms-s (all second time) चारयन् (for दधार).
 K1 *द्यत (for आयान्त) —^d) K1-s B2 Dn1 D1
 वेलेव मकरालयं (K4 D1 'कर), S (all first time)
 वेलेवोद्धूत (G1 M 'द्धूत, G2 s s 'द्धूत) मर्णव; G1 Ms-s
 (all second time) शरवर्षेण विष्टित

दधार द्रोणमायान्तं वेलेव सरितां पतिम् ॥ २१
 द्रोणं निवारितं दृष्ट्वा कुमारेण द्विजर्षभम् ।
 सिंहनादरवो ह्यासीत्साधु साध्विति भाषताम् ॥ २२
 कुमारस्तु ततो द्रोणं सायकेन महाहवे ।
 विव्याधोरसि संकुद्रः सिंहवचानदन्मुहुः ॥ २३
 संवार्य तु रणे द्रोणः कुमारं वै महाबलः ।
 शरैरनेकसाहसैः कृतहस्तो जितकुम्भः ॥ २४
 तं शूरमार्यव्रतिनमस्त्रार्थकृतनिश्रमम् ।

चक्ररक्षमपामृद्रात्कुमारं द्विजसत्तमः ॥ २५
 स मध्यं प्राप्य सेनायाः सर्वाः परिचरन्दिशः ।
 तव सैन्यस्य गोप्तासीद्धारद्वजो रथर्षभः ॥ २६
 शिखण्डिनं द्वादशभिर्विश्रया चोत्तमौजसम् ।
 नकुलं पञ्चभिर्विद्धा सहदेवं च सप्तभिः ॥ २७
 युधिष्ठिरं द्वादशभिर्द्रौपदेयांस्त्रिभिस्त्रिभिः ।
 सात्यकिं पञ्चभिर्विद्धा मत्स्यं च दशभिः शरैः ॥ २८
 व्यक्षोभयद्रणे योधान्यथामुख्यानभिद्रवन् ।

22 Śs missing (of v l 1) —^a) B₄ om
 निवारित S द्रोणे निवारिते तेन —^b) Dn₁ यशस्विना
 (for द्विजर्षभम्) S सुकुमारेण मारिष —^c) T G₁₋₄
 M चासीत् (for ह्यासीत्) Ś₁ K₁ २ ५ सिंहनादो रणे
 ह्यासीत्; B₂ सिंहनादो महान्द्रा; G₂ सिंहनादस्ततश्चा
 सीत् —^d) Ś₁ D₂ भाष्यतां, D₁ ५ भाषित; D₂
 भाषत, T G₂ M नि(G₂ नि)स्वन, G₂ ५ ५ च स्वन
 (for भाषताम्)

23 Śs missing (of v l 1) —^a) S सुकुमारस
 (for कुमारस्तु) —^b) K₂ D₂ महामना (for 'हवे)
 —^d) B₁ २ Dn₁ व्यनदन्; Dn₂ D₂ ५ विनदन्; D₁
 खानदन्; D₂ च मदन् (for चानदन्) S सिंहनादम-
 धाकरोव

24 Śs missing (of v l 1) —^a) K₁ वरणे
 (sic), B₁ ५ Dn₁ च रणे, D₂ तु ततो; T G₂ तु रथे
 (for तु रणे) B (except B₂) Dn₁ D₂ द्रोण, M₂
 द्रोण (for द्रोण) —^b) K₂ ५ B₁ २ ५ ५ Dn₁ D₂ ५
 कुमार (for 'र) B₁ स; B₁₋₄ Dn₁ सु, B₂ D₂ तु
 (for वै) B₂ ५ Dn₂ D₂ ५ महाबल (for बल) T
 G₁₋₃ M₁ २ सुकुमार महारथ (G₂ ५ 'य); G₁ M₂-५
 सुकुमार समाधिनात् —^c) T G₂-५ रथैर् (for शरैर्)
 —^d) K₁ जितश्रम, B₂ (marg as in text) गतकुम्भ
 (for जित)

25 Śs missing (of v l 1) T G₂ M₁ २ ५ ५
 read 25^{ab}, for the first time, after 21^{ab}, while
 M₂ reads 25^{ab} after 21^{ab} —^a) S (all [except
 M₂] both times) स (for त) T G₂ (all second
 time) सार्य (for सार्य) Dn₁ D₂-५ ५ ५ प्रतिमम्;
 D₂ प्रतिमम् (for व्रतिनम्) —^b) D₁ २ S (all
 [except M₂] first time) ह्य (D₂ अ)स्त्राह्य (for
 अस्त्रार्थ-) B₁ Dn₁ D₂ G₂ ५ (last two first time)
 निश्रय (for निश्रमम्) K₂-५ D₁ जनश्रमकृतधर्म;

B₂-५ Dn₁ मद्रा (B₂ ५ Dn₁ मद्रा)स्त्रकृतनिश्रय, S (all
 [except M₂] second time) कृत्वा च कृत (G₁ M₂ तल)
 निस्वन — M₂ om 25^a-26^b —^c) K₁ अयागृह्णात्,
 K₂ Dn₁ D₂ ५ अयागृह्णात् (Dn₁ D₂ नृ); B परामृद्रा-
 (B₂ 'ज्या)त्; D₂ ५ ५ जयायात; D₂ पराह्वादन्, T
 G₂-५ अवागृह्णात्; G₂ अपान्मुक्तात् (for मृदात्)
 —^d) K (except K₂) D₁ द्विजपुगव; D₂ ५ सप्तम
 S (M₂ om) सुकुमार रथर्षभ — After 25, D₂ ५ ५
 ins

120* बाणैर्नवारयामास पश्यतां सर्ववन्विनाम् ।

26 Śs missing (of v l 1) M₂ om 26^{ab} (of
 v l 25) —^a) T G₂-५ मध्यम (for स मध्य) —^b)
 K₂ G₂ सर्व K₂ ५ ५ B D प्रविचरन् (Dn₁ D₂ 'दृ);
 T G₁-५ M₁ २ ५ ५ समचरत् (T₂ G₁ 'नृ); G₂ स
 व्यचरत् (for परिचरन्) —^c) B₂-५ Dn₁ तत (for
 तव) —^d) K₂ D₂ ५ ५ S महारथ, B Dn₁ द्विज
 र्षभ (for रथर्षभ)

27 Śs missing (of v l 1) —^a) B₂ ५ Dn₁ D₂
 सतत्या (for विश्रया) Dn₂ [उ]त्तमौजस, A few MSS
 [उ]त्तमौजस (for [उ]त्तमौजसम्) —^c) Ś₁ नकुल च
 (hypermetrio) (for नकुलं) — K₁ om (hapl)
 27^d-28^a —^d) D₁ पचभि (for सप्तभि)

28 Śs missing (of v l 1) K₁ om 28^{ab}
 (of v l 27) —^a) D₂ सहदेव (for युधिष्ठिर)
 —^b) D₂ द्रौपदेयाश्च (hypermetrio) (for द्रौपदेयाश्च)
 —^d) K₁ मत्स्य S विराटं नवभिः शरैः

29 Śs missing (of v l 1) —^a) B₂ G₁ ५ M
 वि (B₂ व्य)क्षोभयन् (G₂ यद्) (for व्यक्षोभयद्) Dn₂
 योधान्; S युक्थान् (for योधान्) —^b) Dn₁ D₂
 यथामुख्यम्; D₁ यथामुखान्, T G₂-५ अथ यो (G₂ यौ)
 चान्, G₁ M रथयूयान् (for यथामुखान्) K₂ Dn₂

अभ्यवर्तत संप्रेप्सुः कुन्तीपुत्रं युधिष्ठिरम् ॥ २९
 युगंधरस्ततो राजन्भारद्वाजं महारथम् ।
 वारयामास संकुद्धं वातोद्धूतमिवार्णवम् ॥ ३०
 युधिष्ठिरं स विद्धा तु शरैः संनतपर्वभिः ।
 युगंधरं च भल्लेन रथनीडादपाहरत् ॥ ३१
 ततो विराट्द्रुपदौ कैकयाः सात्यकिः शिविः ।
 व्याघ्रदत्तश्च पाञ्चाल्यः सिंहसेनश्च वीर्यवान् ॥ ३२
 एते चान्ये च बहवः परीप्सन्तो युधिष्ठिरम् ।

आवधुस्तस्य पन्थानं किरन्तः सायकान्वहन् ॥ ३३
 व्याघ्रदत्तश्च पाञ्चाल्यो द्रोणं विव्याध मार्गणैः ।
 पञ्चाशद्भिः शिवै राजंस्तत उच्चकुशुर्जनाः ॥ ३४
 त्वरितं सिंहसेनस्तु द्रोणं विद्धा महारथम् ।
 प्राहसत्सहसा हृष्टस्त्रासयन्वै यतव्रतम् ॥ ३५
 ततो विस्फार्य नयने धनुर्ज्यामवमृज्य च ।
 तलशब्दं महत्कृत्वा द्रोणस्तं समुपाद्रवत् ॥ ३६
 ततस्तु सिंहसेनस्य शिरः कायात्सकुण्डलम् ।

Ds s s T Gs Ms s अभिद्रवत् (for "द्रवन्" — S reads 29^{ad} after 121* — °) Ks अभिवर्तत, Ks अभ्यवर्तत (for "वर्तत" Dns Ds तं प्रेषु, Ds सप्रेक्ष्य, Ds संकुद्ध (for संप्रेप्सु)

30 Śs missing (of v l 1) — °) Ks B1 Ds T Gs-4 राजा; Gv राज्ञ (for राजन्) — °) B1 G1 M महारथ (for "रथम्" — °) Śs K Dn1 Ds s संकुद्धो (for संकुद्धं) — °) K1 s Bs-5 Dn1 Dn1 Ds वातो द्रुतम् (for "द्रुतम्". T G वेकेवोद्धूत (Gs द्रुत-, Gs "द्रुत)मणवं

31 Śs missing (of v l 1) — °) T विव्याध, G M विव्याध (for विद्धा तु) — Ds om 31^a-32^d — °) B1 Dns D1-s 1 s Ts तु (for च) D1 s बाणेन (for भल्लेन) — °) S (except Gs s s) रथनीडाद् (for "नीडाद्" B1 s 4 Dn1 D1 s अपातयत्; Gs "सरत् (for "हरत्" — After 31, S ins

121* त विजित्य महातेजा भारद्वाजो महामना ।
 — After the above, S reads 29^{ad}

32 Śs missing (of v l 1) Ds om 32 (of v l 31). Gs om. 32^a-33^b — °) Śs K1 s Dn1 Ds s ततो विगटो द्रुपद — °) Ks कैकया, Ks Ds s 1 कैकया, B1 Dn1 Dn Ds कैकया, Ds कैकजा; Ds कैकया (for कैकया) G1 M सत्यक (for सात्यकि) Śs K1 शिविः; T G1 s s M शल (for शिवि) B1 कैकया सात्वतै सह — Śs K1 D1 om. 32^a-33^d — °) Ks s Ds व्याघ्रदत्तश्च (for "दत्तश्च" D1 पांचाल्या; T Gs s पांचाल (for पाञ्चाल्य) — Ks-4 om (hapl) 32^a-34^a. Ds reads 32^a-34^a on marg (see m)

33 Śs missing (of v l 1) Śs K1-s D1 om

33, Gs om 33^{ab} (for both, of v l 32) Ds reads 33 on marg — °) Dn1 Ds s तत्र (for तस्य)

34 Śs missing (of v l 1) Ks-4 om 34^a (of v l 32) Ds om 34^a-38^b Ms-5 om 34 T G M1 s transp 34 and 35 Ds reads 34^a on marg — °) Śs Ds व्याघ्रदत्तश्च; B D1 s Gs "दत्तस्तु (for "दत्तश्च) G1 s M1 s पांचालो (for पाञ्चाल्यो) — °) Śs K1-s D1 s पचाशत्त (for "शद्भिः" B1 s Ds शिवै, Ds s G1 शरै, T Gs-5 M1 s ततो (for शिवै) Bs Ds बाणैस् (for राजस्) — °) Śs K (except Ks) B1 s Dn1 D1 s s s संकुशुर, T Gs-3 ते कुशुर (for उच्चकुशुर) K1 गणा (for जना)

35 Śs missing (of v l 1) Ds om 35 (of v l 34) B1 om 35-36 T G M1 s transp 34 and 35 — °) Dn1 Ds 1 s S त्वरित (for त्वरित) Bs च (for तु) — °) K1 विव्याध (hypermetric) (for विद्धा) D1 s G1 s 4 M महारथ (for "रथम्" — °) Dn1 Ds प्राहसन्, Dns Ds s प्रहसन्, D1 s प्राहरत्, S प्रा (Ms प्र)णदत् (for प्राहमत्) T Gs-5 नाद्, G1 M नादास् (for हृष्टस्) — °) Ds समयन्वै; S रोपयश्च (for त्रासयन्वै) B1-s s Dns D1 s s T Gs-4 महारथान्, Dn1 महारथात्; G1 M महारथ (for यतव्रतम्)

36 Śs missing (of v l 1) B1 D1 om 36 (of v l 35, 34) Gs damaged — °) Śs K1-s त्रिफूर्य (K1 "र्य"); Dns उत्पाल्य, Ds s उत्फाल्य; S (except Gs-4) विष्कार्य (for विस्फार्य) Śs K1 s-5 D1 s s स धनुर्, Gs समरे (for नयने) — °) K1 s Dn1 Ds सवसृज्य, Ks "मृष; Dn1 "मृष्य (for "मृज्य) — D1 repeats 36^a after 37 — °) Śs शल, Ks शल (for शल) K1 महत्त्वा (for महत्कृत्वा) — °)

व्याघ्रदत्तस्य चाक्रम्य भल्लाभ्यामहरद्वली ॥ ३७
तान्प्रमृद्य शरघातैः पाण्डवानां महारथान् ।
युधिष्ठिरसमभ्याशे तस्यौ मृत्युरिवान्तकः ॥ ३८
ततोऽभवन्महाशब्दो राजन्यौधिष्ठिरे बले ।
हतो राजेति योधानां समीपस्थे यतव्रते ॥ ३९
अब्रुवन्सैनिकास्तत्र दृष्ट्वा द्रोणस्य विक्रमम् ।
अथ राजा धार्तराष्ट्रः कृतार्थो वै भविष्यति ।
आगमिष्यति नो नूनं धार्तराष्ट्रस्य संयुगे ॥ ४०
एवं संजल्पता तेषां तावकानां महारथः ।

आयाजवेन कौन्तेयो रथघोषेण नादयन् ॥ ४१
शोणितोदां रथावर्ता कृत्वा विशसने नदीम् ।
शूरास्थिचयसकीर्णां प्रेतकूलापहारिणीम् ॥ ४२
ता शरीषमहाफेनां प्रासमत्स्यसमाकुलाम् ।
नदीमुत्तीर्य वेगेन कुरून्विद्राव्य पाण्डवः ॥ ४३
ततः किरीटी सहसा द्रोणानीकमुपाद्रवत् ।
छादयन्निपुजालेन महता मोहयन्निव ॥ ४४
शीघ्रमभ्यस्यतो बाणान्संदधानस्य चानिशम् ।
नान्तर ददृशे कश्चित्कौन्तेयस्य यशस्विनः ॥ ४५

8 कुदस्त्रान्धममि (G₁ M₁ : 'मुपा) द्रवत्

37 Ś: missing (of v l 1) D₁ om 37 (of v l 34) — " B: स्वरित; S तत्तस्तत् (for तत्तस्तु) G: देवस्य (for सेनस्य) — " Ś: K₁ & D₁ s s व्याघ्र दत्त (K₁ D₁ स) स्य (for दत्तस्य) D₂ वाक्रम्य (for चाक्रम्य) — " B₁-s D₁ T G₁-s M₁ s आहरद्; D₁ अहनद् (for 'रद्) — After 37, D₁ repeats 36^{ed}

38 Ś: resumes from रिषान्तक (in 38^d) D₁ r G₁ om 38^{ed} (for D₁, of v l 34) — " Ś: B D₁ D₁ T G₁ s प्रमृद्य, D₂ D₁ s प्रगृह्य; D₁ प्रमृद्य (for प्रमृद्य) — " K₁ s -समभ्याशे, B₁ s s D₁ D₁ s G₁ s रथाभ्याशे (B₁ s s 'से), D₁ D₁ s सनाभ्याशे, D₁ G₁ सनाभ्याशे (for -समभ्याशे) K₁ D₁ D₁ s युधिष्ठिरस्य सो (D₁ D₁ s वा)भ्याशे, B₁ युधिष्ठिरमयाभ्याशे — " Ś: [अ]तिक; D₁ r s [अ]प्रत (for [अ]न्तक)

39 " S आसीन् (for अभवन्) K₁ D₁ D₁ D₁ s S (except G₁) महाशब्दो (for महाशब्दो) Ś: (marg) ततोऽभवद्महाशब्दो — " B (except B₁) D₁ D₁ D₁ s हतो; D₁ हतो (for हतो) G₁ M योधानां (for योधानां)

40 " D₁ अभवन्, S अजस्तु (for अजस्तु) — " D₁ अथ (for अथ) D₁ कृतार्थो वै (for धार्तराष्ट्र) K₁ अत्यजदार्तराष्ट्र त — " D₁ धार्तराष्ट्रो (for कृतार्थो वै) S पाण्डव सं (T₁ G₁ स) निपृष्टा च — After 40^{ed} N ins

122* असिन्मुहूर्ते द्रोणस्तु पाण्डवं गृह्य हर्षित ।

[B₁ तस्मिन् (for असिन्) B₁ नीक्ष्य (for गृह्य) Ś: (before corr) गर्हित]

— " B₁ वै (for नो) S C_v आहारिष्यति नो मूल — " S घृत (T G₁ s M₁ s धातै) राष्ट्र प्रहर्षयन्

41 " D₁ सकल्पतां (for सज) — " S (except G₁ s M₁ s) पाण्डवानां (for तावकानां) — B₁ om 41^{ed}-43^d — " S प्रायाज् (for आयाज्) — After 41, K₁ B₁ (marg) D₁ D₁ s s-s ins

123* मा भैषीरिति सवार्थे शरैर्द्रोणमवारयत् ।

[K₁ भैषेति (submetric), D₁ r s भैषति च (sio) (for भैषीरिति) K₁ D₁ r s सभाष्य, D₁ सवार्थे (for सवार्थे) K₁ अवारयन्, D₁ अवारयत् (for अवारयत्)]

42 B₁ om 42 (of v l 41) — " S महारौद्रो (for रथावर्ता) — " G₁ क्षिरवा (for कृत्वा) B₁-s विशसनीं (B₁ 'ना), D₁ D₁ D₁ s विशास (D₁ D₁ स) नीं (for 'सने) — " K₁ D₁ नरास्थिचय, D₁ शूरास्थिचय, G₁ शूरसचय (for शूरास्थिचय) — " K₁ प्रेतकूलापहारिणी; B₁ 'कोकाप

43 B₁ om 43 (of v l 41) — " Ś: शूरीष- (for शरीष) K₁ महापेता; D₁ सेना; S घर्ता (for 'फेना) D₁ r s तां शरीषां महावेगा — " D₁ प्राहमस्य, D₁ प्रास (for प्रास) B₁ सदा-कुलां (for -समा) — " T G₁ स ताम् (for नदीम्)

44 " D₁ D₁ s उपागत, D₁ r s अपातयत् (D₁ 'यन्); T G₁-s अभिद्रवत् (for उपाद्रवत्) — " D₁ r s हव (for ह्यु)

45 " S K₁ D₁ s r s M₁ s अभ्यसतो; D₁ अग्य स्यतो (for अभ्य) D₁ सदमन्यस्यतो बाणान् (sio) — " K₁ B₁ सदानस्य Ś: च निक्षिप्त (hypermetric),

न दिशो नान्तरिक्षं च न द्यौर्नैव च मेदिनी ।
 अदृश्यत महाराज बाणभूतमिवाभवत् ॥ ४६
 नादृश्यत तदा राजस्तत्र किंचन संयुगे ।
 बाणान्धकारे महति कृते गाण्डीवधन्वना ॥ ४७
 सूर्ये चास्तमनुप्राप्ते रजसा चाभिसंवृते ।
 नाज्ञायत तदा शत्रुर्न सुहृन् च किंचन ॥ ४८
 ततोऽवहारं चक्रुस्ते द्रोणदुर्योधनादयः ।
 तान्विदित्वा भृशं त्रस्तान्शुद्धमनसः परान् ॥ ४९
 स्वान्यनीकानि बीभत्सुः शनकैरवहारयत् ।

ततोऽभितुष्टुवुः पार्थ प्रहृष्टाः पाण्डुसृज्याः ।
 पाञ्चालाश्च मनोज्ञाभिर्वाग्भिः सूर्यमिवर्षयः ॥ ५०
 एवं स्वशिविरं प्रायाजित्वा शत्रुन्धनंजयः ।
 पृष्ठतः सर्वसैन्यानां मुदितो वै सकेशवः ॥ ५१
 मसारगल्बर्कसुवर्णरूप्यै-
 र्वज्रप्रवालस्फटिकैश्च मुर्यैः ।
 चित्रे रथे पाण्डुसुतो वमासे
 नक्षत्रचित्रे वियतीव चन्द्रः ॥ ५२

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ समाप्तं द्रोणाभिषेकपर्व ॥

Ks Ds १ २ चानिश्, Dn Ds वासवे, Gs चादिश
 (for चानिश्) — °) Ks Ds दृश्यते केचित्; Bs
 २ ३ Dn दृश्यते किंचित्; Do दृश्यते कश्चित् (for दृश्यते
 कश्चित्)

46 °) Ds न द्यौर्मन न च मेदिनी — °) Ks B Do
 Ds T G Ms अदृश्यत (for अदृश्यत) Dn तदा राजन्
 (for महाराज). — Ms om (hapl) 46^a-47^a — °)
 Bs Ds Do बाणभूता; Gs बाणभूत (for 'भूतम्') Ks
 Bs Ds Do Ds २ Gs इवाभवत्

47 Ms om 47^a (of v 1 46). — °) Ks Ds
 Ms २ महाराज (for तदा राजन्) — °) S बलिना (for
 महति) — °) Bs om ते Ks गांजीव (for गाण्डीव)
 Dn Ds ४ ६-८ घन्विना (for -घन्वना)

48 °) Dn चास्तमन (for चास्तमनु) Ks सूर्य-
 आस्तमन प्राप्त — °) Ks २ Bs Gs समसा (for रजसा)
 Ks Dn Ds २ १ २ चापि; Ks चैव, Dn Ds ६ चाति-
 (for चाभि) — °) Ks २ न ज्ञायत (for नाज्ञा)
 Ks Ds तत (for तदा) Dn तदा न ज्ञायते शत्रुर्
 — °) Ds १ २ नाति- (for न च) Bs Ds २ कश्चन
 (for किंचन)

49 °) Ds ततोऽवरोहं, T G Ms ततोऽवहारं (for
 ततोऽवहार) — °) Dn Ds तद् (for तान्) S
 विजित्वा (for विदित्वा) Ks [म]त्र सं, B (except Bs)
 पुनस् (for मृश) Ks अस्तान् (for त्रस्तान्) — °)
 Ds युद्धेन (for मयुद्ध-). Dn Ds युद्धे विमनस परान्

50 °) Dn T G Ms अपहारयत् (Dn चन्); Ms
 अन्त्य (for अव) — °) Ks [s]ति; T Gs हि
 (for अभि) — °) Ks प्रहृष्टा; Dn दृष्टा वै (for
 प्रहृष्टा) Gs सह (for पाण्डु) Ks -सृज्या (for
 सृज्या) Ds दृष्टा पाण्डुसृज्या — °) Ds Gs २-३
 पंचालाश्च, Ds पांचाल्याश्च; Ds **लाश्च.

51 °) Ss Ks Ds Ds १ २ स, Ks च (for
 स्व) — °) S जितशत्रुर् (for जित्वा शत्रुर्) — Do
 om 51^a — °) S मुदित सहकेशव

52 Ss partly damaged — °) Ss Dn Ds २ ३ ४
 सुसार, Ks २ ४ Ds ससार; Ks समालय, Ds
 ससार; Ds सुमार; Gs तुपार (for मसार) Ds
 वस्यर्क, Ds -गुल्बर्क, T Gs ४ -गल्बर्क, Gs वालार्क
 (for गल्बर्क) Cd omes सुसार and गल्बर्क Gs
 om सुवर्ण Ss Ks २ रौप्यैर्; Bs Ds Ds २ ३ ४
 Gs -रूपैर् (for रूपैर्). Ks ससागरान्वर्पसुवर्णरूपैर्;
 Ds सुमाव *त्यर्कसुवर्णरूपैर् — °) Ss Ks प्रवाद; Ks
 प्रवाद; Ks २ T Gs प्रवालै; Ds T Gs प्रवालै;
 Gs M प्रवाल (for प्रवाल) Ks स्फटिकैश्च (for
 स्फटिकैश्च) S जुष्टे (for मुर्यै) — °) S तस्मिन्ने
 पाण्डुसुतो रराज — °) Ks Ds नक्षत्रचित्रैर् (for 'चित्रे')
 Ds जयतीव (for वियतीव) Bs चित्र (for चन्द्र)

Colophon. — Sub-parvan Editions द्रोणाभिषेक
 — Day of Droṇa's Generalship. Ss Ks २ ३ Do

१६

संजय उवाच ।

ते सेने शिविरं गत्वा न्यविशेतां विशां पते ।
 यथाभागं यथान्यायं यथागुल्मं च सर्वशः ॥ १
 कृत्वावहारं सैन्यानां द्रोणः परमदुर्मनाः ।
 दुर्योधनमभिप्रेक्ष्य सत्रीढमिदमब्रवीत् ॥ २
 उक्तमेतन्मया पूर्वं न तिष्ठति धनंजये ।
 शक्यो ब्रवीतुं संग्रामे देवैरपि युधिष्ठिरः ॥ ३

इति तद्वः प्रयतता कृतं पार्थेन संयुगे ।
 मातिशङ्कीर्वचो मद्यमजेयौ कृष्णपाण्डवौ ॥ ४
 अपनीते तु योगेन केनचिच्छेत्वाहने ।
 तत एष्यति ते राजन्वशमद्य युधिष्ठिरः ॥ ५
 कश्चिदाह्वयतां संख्ये देशमन्यं प्रकर्षतु ।
 तमजित्वा तु कौन्तेयो न निवर्तेत्कथंचन ॥ ६
 एतस्मिन्नन्तरे शून्ये धर्मराजमहं नृप ।

Dn2 D1 2 5 5 (see m marg) प्रथमो युद्धदिवसः, K2 प्रथमो दिवसः, B1 प्रथममाह्निकः, B2 प्रथमदिनयुद्धः; Dn1 G1 M1-2 5 प्रथमदिवसः, D2 प्रथमदिवसयुद्धः; D4 1 प्रथममहः D5 प्रथमदिवसावहारः, G5 प्रथमा पहारः — Adhy name K5 व्याघ्रदत्तसिंहसेनवधः; B1 2 5 Dn1 द्वयुद्धः; D2 5 सेनाधिमर्दन (D5 दः), G1 M1 2 सेनाप (M1 2 'व'हारः, — Adhy no (figures, words or both) K2 5 B1 2 Dn1 D2 5 T G1 2-3 M 15 (as in text), G2 16 — Sloka no Dn1 52, Dn1 51

16

1 *) S1 शिविर (for शिविर) Cd as in text — *) S2 विविशते; Dn1 निवेशतां; Dn2 D1 7 5 निवि (for न्यवि) T G2 4 हि भारतः, G2 निशा युद्धे; G3 यथातथ (for विशां पते) — G2 4 5 om 1^{ad} — *) S2 damaged S1 D2 5 यथा न्याय (for यथान्याय) T G1 5 M यथान्याय यथागुल्म (G1 M यथाभागं) — *) S1 K D1 2 4 1 5 यथोद्देशः, Dn1 यथादेशः, Dn2 D2 5 यथायोग (D2 'न्य); T G2 यथा भाग (for यथागुल्म) K1-3 आगशः; B1 संघशः; G1 M भारत (for सर्वशः)

2 *) T G1 2-3 M1 5 कृत्वावहारं (for 'वहार) — *) K1 दुर्मना (for दुर्मना) — *) T G M1 2 इदं वाक्यम् (for दुर्योधनम्) Dn1 अभिधीक्ष्य; M2-3 तदा वाक्य (for अभिप्रेक्ष्य) — *) S2 damaged S (except G2) सत्रीलम् (for सत्रीढम्)

3 *) S K1-4 D2 5 एव, K5 D4 1 5 एवं (for एवम्) — *) Some MSS गुह्यं S समरे (for संग्रामे) — After 3, Dn1 reads 6^{ab}, for the first

time, repeating it in its proper place

4 G2 M2 om (hapl) 4-5 B1 reads 4-5 on marg — *) D4 1 5 तद्वः (for तद्वः) Dn1 इति तद्वचन तेन; B (G2 M2 om) इति म (T G2 4 5 त) द्वचन सत्य — *) D4 1 5 कृत (for कृत) B (G2 M2 om) जानीध्व साधु सयुगे — *) S2 माविशके; K1 माविशके, K5 Dn1 D2 M2 माविशकीरः; Dn1 नाति शकीरः; G2 मातिशकिर (for शङ्कीर) D4 1 5 मे त्वम् (for मद्यम्) B1 4 5 D2 पश्यता सर्वसैन्यानाम्; Dn2 D2 मातिशकिरवाधमसाकम् — *) D2 आयातौ; T G2 4 5 अजरयौ (for अजेयौ)

5 G2 M2 om 5 (of v 1 4) B1 reads 5 on marg K4 om. 5^b-6^a — *) S1 तत आनीय; D2 तत्पत्तिरपि (for तत एष्यति) Dn2 नो, G1 M1 2 4 5 मे (for ते) S2 संग्रामे (for ते राजन्) — *) S2 अत्र; B1 G4 एव (for अथ)

6 K2 om 6^{ab} (of v 1 5) Dn1 reads 6^{ab} for the first time after 3 — *) D2 कश्चिद् (for कश्चिद्) S K1 5 B1 5 Dn2 आह्वयतां; B1-3 Dn1 D1-3 आह्वय त (for आह्वयतां) D4 1 5 सैन्याद्, G1 M युद्धे, G4 सखे (for सख्ये) Dn1 (both times) कश्चिदाह्वय संग्रामे; G2 बलेन नीयतां संख्ये; G5 देवेनेव गत सखे — *) S इतोर्ध्व (G2 'न'); Cd प्रकर्षतु (as in text) — *) D4 reads तमजित्वा तु on marg B Dn1 D1 8 न (for तु) — *) S1 K1 D2 निवर्तेत, K5 B Dn1 D1 2 5 S निवर्तेत; D4 न निवर्तेत (hypermetric) (for न निवर्तेत)

7 *) K4 D1 शूरे; T G2-3 शून्ये; G1 M शूर (for शून्ये) — *) Dn1 अह पुनः; D4 1 5 T M1 2

ग्रहीष्यामि चमूं भित्त्वा दृष्टयुग्नस्य पश्यतः ॥ ७

अर्जुनेन विहीनस्तु यदि नोत्सृजते रणम् ।

मायुपायान्तमालोक्य गृहीतमिति विद्धि तम् ॥ ८

एवं ते सहसा राजन्धर्मपुत्रं युधिष्ठिरम् ।

समानेप्यामि सगणं वशमद्य न संशयः ॥ ९

यदि तिष्ठति संग्रामे मुहूर्तमपि पाण्डवः ।

अथापयाति संग्रामाद्विजयाच्चद्विशिष्यते ॥ १०

द्रोणस्य तु वचः श्रुत्वा त्रिगर्ताधिपतिस्ततः ।

आरुभिः सहितो राजनिदं वचनमब्रवीत् ॥ ११

वयं विनिकृता राजन्सदा गाण्डीवधन्वना ।

अनागःस्वपि चागस्कृदस्मासु भरतर्षभ ॥ १२

ते वयं स्मरमाणास्तान्विनिकारान्पृथग्विधान् ।

क्रोधाग्निना दह्यमाना न शेमहि सदा निशाः ॥ १३

स नो दिव्यास्त्रसंपन्नश्चतुर्विषयमागतः ।

कर्तारः स्म वयं सर्वं यच्चिकीर्षाम हृद्गतम् ॥ १४

भवतश्च प्रियं यत्स्यादस्माकं च यशस्करम् ।

अह नृप, Ms-8 युधिष्ठिर (for अह नृप) — °) K1
Dn: D4 7 G8 4 गृहीष्यामि (for ग्रही) D4 8 चमूर
(for चमू)

8 °) K4 अर्जुनस्य (for अर्जुनेन) S परित्यक्तो (for
विहीनस्तु) — °) S न चेन्नासापलाययि (G4 ते)
— °) B8 यम् (for माम्) S समुपाया (S: या) तम्,
K1 2 समुपायातुम्, D6 मां तु चार्थातम् (for मायुपा
यान्तम्) Dn: D8 मायुपायात्तमालोक्य, D3 7 8 मायु
पात्रोक्त्य च (D8 मा) यांत — °) G1 M गृहीत (for
'तम्) S: इव (for इति) D8 वर्धते (for विद्धि तम्)
B1 गृहीत विद्धि पाण्डव

9 °) D6 एतत् (for एव) K4 5 B Dn D1-8
एव तेह (K8 ते हि) महाराज — For 9°, B subst

124* शोभायित्वा बल तेषां पाण्डवानां महारमनाम् ।

[T: फल (for वल)]

— °) S समानेप्यामि (for समाने) S K1-8 D1 हि
रणे, D2 5 ह रणे (for सगण) — °) K2 8 वशमद्य;
S वश तव (for वशमद्य)

10 °) S स्थास्यति (for तिष्ठति) — °) S भारत
(for पाण्डव) — °) K5 अपयाति न, B8 तथापयात,
B4 अथापिन्ये; D8 अथापयात, D4 7 8 अथ प्र (D1
प्रा)याति (for अथापयाति) Cd cites अपयाति (as in
text) T G1-4 M यद्यप्येव्य (G8 4 'पेक्ष्य, M1 2
'पेक्ष्य) ति संग्रामाद् (G2 सान्) — °) K4 विजयस्य,
S ग्रहणात् (for विजयात्) K2 तु; D4 7 8 ते (for
तद्). K5 विजयाशा विशिष्यते, D8 विजयात्तेव
शिष्यते

11 Before 11, MSS ins संजय उवाच — °)
K4 D1-8 तद्वचः; B D6 Dn: D8 वचन (for तु
वच). — °) D8 तदा (for तत)

12 °) K8 Dn हि (Dn: च) निकृता, T G2 विनि
कृता (for विनिकृता) K8 तेन (for राजन्) — °)
K8 सह (for सदा) D7 गाण्डिव K1 5 8 Dn: D1
8-8 G8 धन्विना (for धन्वना) — °) D4 अनाग
स्वपि K8 B D1 चागस्तद्, D6 'स्तु, D2 7 स्वद्
(for 'स्कृद्) D6 अनागसि कृता ह्येव, S अनाग
सोपि चाकस्मात् — °) K4 D1 कृतमस्मासु भरतर्षभ
(K4 'भ) (hypermetric), B कृतमस्मासु तेन वै,
D6 स एवास्मासु तेन वै, Dn: अयमस्मासु वर्तते, D8
उपस्रस्मासु तेन वै (sio), D6 तस्माद्युद्धाय वै सदा; S
प्रेष्या प्रभवता (T G2 'ता) यथा

13 B2 reads 13-16 on marg — °) D4 तदय (for
ते वय) S K1-4 D1 प्रसारमाणा (S1 'णान्); D6
Dn: G8 स्मरमाणास्तान् (for 'णास्तान्) — °) Dn:
S विप्रका (M2 'हा) रान्; D6 विप्रकाशान्; Cd विनि
कारान् (as in text) K4 D1 पृथक् (for -विधान्)
— °) D4 7 दह्यमाना वै (hypermetric) — °) S:
नश्येमहि, B2 न स्वपाम, Cdp न हि शेम, Cd न
शेमहि (as in text) B1-4 D6 D8 निशि (for
निशा) Dn: निशा सदा (by transp) B5 Dn: D6
न स्वपामो निशा तदा (Dn: D6 'मोनिशा सदा), D4
7 8 वसाम (D4 'मि) सहितानिशं, T G2-8 ह्येष (T
G8 'म, G8 'वा) बहुला (G8 'ळा) समा; G2 M
शयेम बहुला समा; C7 नाशीमहि दिवानिशम्

14 B2 reads 14 on marg — °) K2 मनो; K5
त वै (for स नो) K2 5 B Dn: D2 6 दिष्ट्याश्च,
D8 दिष्ट्यार्थ- (for दिष्ट्याश्च) Dn: निर्दग्धाश्च (for
सपन्नश्च) K1 स नो दिष्ट्याश्चमापन्नश्च, D1 7 सेनाहि
(D1 'दि) ष्ट्याश्चमापन्नश्च; D6 स नो दिष्ट्याश्चमापन्नश्च — °)
K4 आगत, K8 आत्मन (for आगत) — °)
D6 कर्तार D8 om स्म K4 5 B1 8 4 Dn: D1 6
सर्वे; B2 5 D6 D2 8 कर्म (for सर्व) D1 7 कर्तार

वयमेनं हनिष्यामो निकृष्यायोधनाद्बहिः ॥ १५
अद्यास्त्वनर्जुना भूमिरत्रिगर्ताथ वा पुनः ।
सत्यं ते प्रतिजानीमो नैतन्मिथ्या भविष्यति ॥ १६
एवं सत्यरथश्चोक्त्वा सत्यधर्मा च भारत ।
सत्यवर्मा च सत्येषुः सत्यकर्मा तथैव च ॥ १७
सहिता आतरः पञ्च रथानामयुतेन च ।

न्यवर्तन्त महाराज कृत्वा शपथमाहवे ॥ १८
मालवास्तुण्डिकेराश्च रथानामयुतैस्त्रिभिः ।
सुशर्मा च नरच्याघ्रस्त्रिगर्तः प्रस्थलाधिपः ॥ १९
माचेल्लैर्ललित्यैश्च सहितो मद्रकैरपि ।
रथानामयुतेनैव सोऽशपद्भ्रातृभिः सह ॥ २०
नानाजनपदेभ्यश्च रथानामयुतं पुनः ।

स्तव सकल्प, S यदि (G1 : M अदि) कुपाम तत्कर्म
—^d) B4 D4 चिकीर्षसि, D4 : 'पामि (for पामे)
K1 सवयाश्चिकीर्षसि ह्यद्वत (hypermetrio)

15 B4 reads 15 on marg —^a) S2 भवतां (for
भवतश्च) D4 यस्याद्; G1-M तस्याद् G4 तस्माद्;
(for यस्याद्) — S transp 15^{ad} and 16^{ab} —^c)
D4 एक, D4-s G4 एव (for एन) S K (except
K4) D1 निकृष्यामो, D4 : 8 करिष्यामस् (for हनि
ष्यामो) —^d) B4 : विकृष्य; D4 निष्कस्य; D4 : 8
त्वाकृष्य (for निकृष्य) S1 K1 8 अधि; K4 : 8 D1
8 अधि, D1 बलि (for बहि)

16 B4 reads 16 on marg S transp 15^{ad} and
16^{ab} —^a) D4 : G4 अद्य तु (for अद्यास्तु) — After
16^{ab}, K1 reads 17^{ad} —^c) D4 प्रतिजानामि —^d)
K4 D4 : नैव (for नैतन्)

17 Before 17, B (B4 marg) D4 D4 D4 : 8 ins
सजय उवाच K4 transp 17^{ab} and 17^{cd} —^a) K4
सत्यपरोक्ष, B4 महारथश्च; D4 सत्यवचश्च (for 'रथश्च)
—^b) S2 K1-8 T G2-8 सत्यकर्मा, K4 D1 : 8 वर्मा, D4
: 8 'धर्मश्च (for 'धर्मा) S2 K1 : 8 तथैव च (for च
भारत) — S2 K4 : 8 D4 : 8 G4 om (hapl) 17^{ad} K1
reads 17^{ad} after 16^{ab} —^c) S1 B D4 D4 D4 : 8
सत्यवचश्च; K1 : 8 D4 D4 : 8 श्रवाश्च, T G4 : 8 वर्मापि,
G4 वर्मोपि (for 'धर्मा च) D4 सत्यश्च; D4 सत्येष्ट
(for सत्येषु) —^d) B4 सत्यकर्मा; T G4 : 8 धर्मा
(for कर्मा) S (G4 om) च भारत (for तथैव च)

18 —^a) S2 सर्वे (for पञ्च) —^b) G1 M द्व (for
च) —^c) S (except G1 M1 : 8) न्यवर्तन्त —^d) S
कर्तुं समययधनं

19 —^a) D1 पुत्रयश्च; S (except G4 : 8) मालवाश्च
S1 K4 : 8 तुडकेराश्च; S2 तुडकीराश्च; K1 तुडकेराश्च;
K2 तुडकेराश्च; D4 तुडिकेराश्च; D4 तुडकेराश्च; D4
तुडिकेराश्च (for तुण्डिकेराश्च) —^b) The portion
from रया up to प्रदिश (in 7 17 3^a) is lost in

S2 on a missing fol K4 रथानामत्रिभिर्युतै — After
19^{ab}, S1 K1-4 D1 read 21^{ad} for the first time,
repeating it in its proper place S1 K1-8 D1
om 19^{ad} K4 om 19^{cd}-21^{ab} —^c) K4 महाराज,
D1 : 8 नरच्याघ्र; T G1 : 8 M4 : 8 रथच्याघ्रश्च (for नर)
—^d) D4 S2 त्रैगतं

20 S2 missing (of v l 19) K4 om 20 (of
v l 19) —^a) K4 मावेल्लैर्, K4 मावेल्लैर् B
D4 D4 : 8 मावेल्लैर्, D4 मावेल्लैश्च, D4 मावेल्लैर्;
D1 सातेल्लैर्, D4 : 8 माचेल्लैर् (for ल्लैर्) D1
ललित्यश्च (for ललित्यैश्च) D4 मावेल्लैर्दलित्यैश्च, D4
मावेल्लैर्ललित्यैश्च, T1 माचेल्लैर्दलित्यैश्च, T2 G4 : 8 माचि
ल्लैर् (G4 मि) लिप्रैश्च, G1 M मलि, M4-s 'च्छ)
ल्लैश्च लिप्रैश्च; G2 माचिल्लैर् सिलिप्रैश्च, G4 मचाल्लैर्
सल्लिप्रैश्च —^b) K4 D4 सहितैर् (for सहितो) —^c)
D4 D4 [अ]पि, S (except G4) [ए]वम् (for [ए]व)
—^d) B D4 D1 : 8 सोमगद्; D1 साशयत, T G1-4
M अगमद्; G4 यमगद्, G4 (inf) in प्रागमद्;
Cd प्रस्त्रलत् (for सोऽशपद्) — After 20, S ins

125* मलदाक्ष कर्तुताश्च दरदाक्ष महारथा ।

तङ्कणाश्च परादाश्च युगपत्ते समागता ।

[(L 1) M4-s मगथाश्च (for मलदाक्ष) G1 M1 : 8 : 8
दरदानां; M4 'थानां (for 'दाक्ष) — (L 2) M4 : 8
ककणाश्च (for तङ्कणाश्च) T G2 युगपत्ते (for 'पत्ते)
M4-s समाहिता (for गता)]

21 S2 missing (of v l 19) K4 om 21^{ab} (of
v l 19) —^a) D4 : 8 नानापदेभ्यश्च तथा —^b) D4
अयुतेन च (for अयुत पुन) — S1 K1-4 D1 read
21^{ad} for the first time after 19^{ab} —^c) K4 B4 E
समुच्छिन्नं; D4 'द्यस् (for 'स्थित) —^d) K1 : 8 (both
both times) Ca d सदापार्थम्; K4 (both times inf
in.) सगमार्थम्; K4 B D4 D1 (both times) : 8 : 8
G1 M सपार्थम्, K4 (both times) D4 सदापार्थम्;
K4 सदापार्थम्; D4 सपार्थम्; T G2-4 सदापार्थम्; G4
संदापार्थम् (for सदापार्थम्) K4 सपार्थम्, D4 गत,

समुत्थितं विशिष्टानां संज्ञार्थमुपागतम् ॥ २१
ततो ज्वलनमादाय हुत्वा सर्वे पृथक्पृथक् ।
जगृहुः कुशचीराणि चित्राणि कवचानि च ॥ २२
ते च वद्धतनुत्राणा घृताक्ताः कुशचीरिणः ।
मौर्वीमेखलिनो वीराः सहस्रशतदक्षिणाः ॥ २३
यज्वानः पुत्रिणो लोक्याः कृतकृत्यास्तनुत्यजः ।
योक्ष्यमाणास्तदात्मानं यशसा विजयेन च ॥ २४
ब्रह्मचर्यश्रुतिमुखैः क्रतुमिश्रासदक्षिणैः ।

प्राप्य लोकान्सुयुद्धेन क्षिप्रमेव यियासवः ॥ २५
ब्राह्मणांस्तर्पयित्वा च निष्कान्दत्त्वा पृथक्पृथक् ।
गाथ वासांसि च पुनः समाभाष्य परस्परम् ॥ २६
प्रज्वाल्य कृष्णवर्त्मानमुपागम्य रणे व्रतम् ।
तस्मिन्नग्नौ तदा चक्रुः प्रतिज्ञां दृढनिश्चयाः ॥ २७
शृण्वतां सर्वभूतानामुच्चैर्वाचः स मेनिरे ।
घृत्वा धनंजयवधे प्रतिज्ञां चापि चक्रिरे ॥ २८
ये वै लोकाश्चानृतानां ये चैव ब्रह्मघातिनाम् ।

१ समागतं (for उपागतम्) Ds सशयाममुपागमन्
22 Śs missing (of v 1 19) —^a) Ks Ds १
Ms-5 आघाय, B Ds आनर्क्य, Ds Dn Ds आनाख्य
(for आदाय) —^b) Dn1 transp हुत्वा and सर्वे
Dn2 Ds कृत्वा (for हुत्वा) —^c) Ds च शरीराणि,
Cd v कुशचीराणि (as in text) —^d) Ds चक्राणि
(for चित्राणि)

23 Śs missing (of v 1 19) —^a) Ks Ds ते
वै, Bs 4 Dn2 ते तु, Ds १ ततो (for ते च) Dn1
-शरस्त्राणां; Ds १ १ S -तल (for तनु) —^b) K1
कृताक्षा (for घृताक्ता) —^c) Bs Ds १ १ मौजी,
Ca d मौर्वी (as in text) —^d) Gs Ms १ दक्षिणां
(for दक्षिणा)

24 Śs missing (of v 1 19) —^a) Ks Ds 4
१ १ यज्विन, Ds युवान, Ds यज्वीन (for यज्वान)
K1 १ लोका, Ks लोक्या, Bs Ds १ लोके; Ds
लोकै, S सर्वे; Cd लोक्या (as in text) —^c)
Dn1 योक्ष्यमाणास्, Ds योक्ष्यमाणास्; S योक्ष्यमाणास्,
Ca d योक्ष्यमाणास् (as in text) Dn2 तदान्योन्यै;
G2 १ सदात्मानं, Ms-5 तथा (for तदा) —^d)
Ds विजयाय, Ds १ S विक्रमेन (for विजयेन) Ś1 K
Dn1 Ds १ यदासे विजयाय च (Ks Ds १ चा)

25 Śs missing (of v 1 19) —^a) Ks Ds १
ब्रह्मचर्यै (for 'चर्य') Ks १ -श्रुति (Ks 'त'मुख्यै,
Ds श्रुतमुख्यै; Ds -स्तुतिमुख्यै, S श्रुत (G2 'ति)मुख्यै,
(G2 'सै') (for श्रुतिमुख्यै) Ca cites क्रतुमुख्यै, Cd
क्रतुमुख्यै Cv cites ब्रह्मचर्यै श्रुतिमुख्यै — Ms 4 om
25^b-26^d —^c) Ks Bs १ Ds Ds १ प्राप्यान्, Bs
आप्यान्; Ds प्राप्त; T Gs Ms प्राप्तान्, G2 १ १ प्राप्तु,
Cv प्राप्य (as in text) —^d) G2 १ जिवासव, Ms
इया (for यिया)

26 Śs missing (of v 1 19) Ms 4 om. 26
(of v. 1 25) —^a) G1 Ms १ तु (for च) Dn1
ब्राह्मणांस्तर्पयित्वा ते —^b) T Gs-5 Ms निष्क S
(Ms 4 om) पुन पुन (for पृथक्पृथक्) —^c) T G Ms
१ १ ins after 26 Ms 4 after 25^d

126* द्विजमुख्यै समुदितै कृतस्वस्त्ययनाशिष ।
मुदिताश्च ब्रह्मघातश्च जल संस्पृश्य निर्मलम् ।

[(L 1) Ms 4 om the prior half]

27 Śs missing (of v 1 19) —^a) Ds यद्वात्म्य,
Ds आज्वालय (for प्रज्वालय) K1 कृष्णवर्त्मानि; Ds
'वर्त्मानम्' (hypermetric), Ds 'वर्मानम्' (for 'वर्मान'
नम्) S ते ज्वालयित्वा ज्वलनम् —^b) Ks Bs-8 D
(except D1 १) G1 १ Ms १ १ १ उपगम्य (for उपा)
Ks Bs Dn1 Ds १ १ १ १ रणव्रत; Ds रणे द्रुत, Ds १
रणव्रत (for रणे व्रतम्) —^c) T Gs रणे, G1 १ १
M ततश्च (for तदा) —^d) Bs om 27^d —^e) Ds
प्रतिज्ञांश्च (hypermetric) T Gs १ १ दृढनिश्चयां

28 Śs missing (of v 1 19) —^a) Ds शृणुतां
(for शृण्वता) Dn1 -भूपानाम् (for भूतानाम्)
—^b) K1 वाचा, Ds वच, Ds वार्च (for वाच)
K1 स मापिरे, Ks स मेनिरे, Ks स सर्वेश, B
Dn1 Ds वभापिरे, Dn1 समीरिता, Dn2 Cd शशंसिरे,
D1 १ १ समीरि, Ds १ समीरिरे, Ds समीरिरे, Cdp
भवार्थिन (for स मेनिरे) S अ (G1 M इ)युक्चैर्वाच्य
(M 'च)मीरयन् (G2 'यत्) —^c) Ks सर्वे, Ks
Dn2 Ds १ १ १ Ca घृता, B1-4 घृतां, Bs इदां; Ds
घृतां, Dn1 प्रीता, Ds घृता, Ds मृता; Ds इदं;
Cd घृता (for घृत्वा) S घृत्वा (M 'ता)हेनवधे द्युरा
—^d) Ds प्रतिज्ञाश्च S अय (for चापि) Ks Ds १
च प्रचक्रिरे (for चापि च)

29 Śs missing (of v 1 19) Ks om 29^a

पानपस्य च ये लोका गुरुदाररतस्य च ॥ २९

ब्रह्मस्वहारिणश्चैव राजपिण्डापहारिणः ।

शरणागतं च त्यजतो याचमानं तथा भ्रतः ॥ ३०

अगारदाहिनां ये च ये च गां निघ्नतामपि ।

अपचारिणां च ये लोका ये च ब्रह्मद्विषामपि ॥ ३१

जायां च ऋतुकाले वै ये मोहादभिगच्छताम् ।

श्राद्धसंगतिकानां च ये चाप्यात्मापहारिणाम् ॥ ३२

न्यासापहारिणां ये च श्रुतं नाशयतां च ये ।

कोपेन युध्यमानानां ये च नीचानुसारिणाम् ॥ ३३

नास्तिकानां च ये लोका येऽग्निहोरापितृत्यजाम् ।

तानाम्रियामहे लोकान्ये च पापकृतामपि ॥ ३४

यद्यहत्वा वयं युद्धे निर्वर्तेम धनंजयम् ।

—^a) D₁ १ यो (for ये) K₁ वृत्तिना, K₂ B₁ ६ D₂ [अ]वृत्तिना; K₂ B₁-२ D₀₁ D_n D₂ २ ३ [अ] वृत्तिना; D₁ १ [अ]वृत्तिना (for [अ]वृत्तानां) S अन्तस्य च ये लोका —^b) B₂ वै च, D₂ च स्तुर, S लोका (for चैव) D_{n1} ब्रह्मघातिना; M₂ घातिन (for 'घातिनाम्) —^c) K₁ मद्यपानां; B D₀₁ D_{n1} D₂ २ १ मद्यपस्य, D₁ पाननस्य (sic), G₂ सुरापस्य; Gd पान' (as in text) —D₂ om (hapl) 29^d-31^d —^d) M₂ गतस्य (for -रतस्य) D₂ वा (for च)

30 S₂ missing (of v l 19) D₁ om 30 (of v l 29) —^a) K₁ ब्रह्मस्व हरिणश्चैव; B₁ D₁ ब्रह्मस्वाहा, B₂ (also as in text) ४ D₀₁ D_n S हरिणां (G₂-२ ण/श्चैव, D₂ ब्रह्मस्वहारिणां चैव. —^b) E₁ D₀₁ D_n D₂ २ G₁ २ M पिण्डापहारिणां; G₂ ४ 'लपिनां (for 'पहारिण) T रथापिण्डापहारिणां; G₂ d as in text —^c) Hypermetrio B₂ हारणानतांश्च (for 'गत) B D₀₁ D₂ २ S च त्यजतां, D₂ त्यजतां च (for च त्यजतो) —^d) D_n D₂ याचमानांश्च, Gd 'मान (as in text) B (except B₁) D₀₁ तथा भ्रतां; D_{n1} D₂ १ २ च निघ्नत' (D₂ 'तां), D₂ च ये भ्रतां (for तथा भ्रत) T G₂ २ २ याचमानाभिघातिनां; G₁ M याचमानविघातिनां; G₂ यच्चमाभिघातिनां (sic)

31 S₂ missing (of v l 19) D₂ om 31^{ab} (of v l 29) D₂ २ om 31^{ab} —^a) D_n D₁ २ २ ३ अगार, G₂ मूतार (for अगार) S₁ K₁ ४ ६ D₁ दाहिनां; K₂ दायिनां (for -दाहिनां) B D₂ G₂ चैव, T G₂ २ चापि (for ये च) —^b) K₁ lacuna, B₁ लोका च (hypermetrio), D₂ वै (for च) K₂ गा निघ्नतस्य, K₂ D₁ स्त्रीघातिनाम्; D_{n1} D₂ गा निघ्नताम् (for गां निघ्नताम्) S₁ K₁ २ तथा; D₂ तदा (for अपि) —B₁ om 31^{cd} —^c) K₂ अपवादिनां; B₁ २ D_n D₂ कारिणां, D₂ 'वारिणां; S अति (G₁ M 'भि) चारिणां (for अप) G₂ d orte अपकारिण S₁ K₁ २ लोका ये (by transp), D₀₁ लोकाश्च D₂ अपचारीणीनां लोका (sic). —^d) S₁ om. ये

32 S₂ missing (of v l 19) D₂ om (hapl) 32-34 —^a) K₂ भार्या च; K₂ जायायां, B D₀₁ D_n स्वजायां; D₁ २ २ स्वभार्या; D₂ जाया वा (for जायां च) K₂ ऋतुदाने वै, K₂ B₂-२ D_n D₂-२ २ ३ 'कालेषु, B₁ D₀₁ कालेषि, B₂ काले च (for 'काले वै) S भार्या चाप्यृतुकालेषु (G₁ M₁ २ ले तु) —^b) B₂ D₂ मोहाद्वै (for ये मोहाद्) K₂ B (except B₂) नाभिगच्छतां; D_{n1} D₂ १ २ नोप (for अभि) K₂ D_n D₁ २ २ यो मोहाद्वाभि (D₁ २ 'भि) गच्छति; D₀₁ मोहाद्वै नानुगच्छतां; S ये लोका (G₂ 'को) नाभिगच्छतां —^c) K₂ श्रद्धा, D_n श्रद्धे, D₂ १ २ श्रद्ध; G₂ श्रद्ध (as in text) D₂ मैथुनिकानां, D₂ संगतकानां, G₂ महतिष्ठान, Gd संगतिकाना (as in text) B D₀₁ D_n ये (for च) G₂ श्राद्धसंस्वागिनां चापि —^d) K₂ स्वात्मा; D_n D₂ वात्मा (for [अ]प्यात्मा).

33 S₂ missing (of v l 19) D₂ om 33 (of v l 33) S transp 33^{ab} and 33^{cd} —^a) K₂ २ २ D₂ चैव, G₂ चापि (for ये च) —^b) D_n D₂ क्षुत्ति; Gd सूत; G₂ क्षुत्त' (as in text) K₂ नाशकतां; D₂ न्यासवती (for नाशयतां) S₁ K₂ २ क्षुत्तेनुशयतां च ये —K₂ om 33^{cd} —^c) D₂ छीयेण T G₁ २ M सारूपमानानां; G₂ सारव; G₂ साध्य; G₂ निष्ठ' (for युध्य) —^d) B₁ २ D₂ S G₂ ये च दी (T G₂ ही) नानुसारिणां, B₂ (marg) २ २ ये च दीनापहारिणां; B₁ ये च दीनापहारिणां; D₁ १ ये च नीचानुचारिणां

34 S₂ missing (of v l 19) D₂ om 34 (of v l 32) —^b) K₂ D₁ ४ ६ २ येग्निहोत्र, K₂ D_{n1} अग्निहोत्र; B D₀₁ D_n D₂ २ S येग्निमातृ (for येग्नि होरा-) K₂ परित्यजां (for पितृ) —After 34^{ab}, S G₂ 128

127^a सत्यमाक्रमतां ये च प्रत्यादित्य प्रमेहताम् ।

[T G₂ २ सत्यम् (for सत्यम्) T G₂ प्रमेहिनां, G₂ ४ दितां (for हताम्) G₂ प्रत्यादित्य प्रमेहताम् (as above)]

35 S₂ missing (of v. l. 19). —^a) S निर्वर्तेम

समुत्थितं विशिष्टानां संशपार्थमुपागतम् ॥ २१
 ततो ज्वलनमादाय हुत्वा सर्वे पृथक्पृथक् ।
 जग्दुः कुशचीराणि चित्राणि कवचानि च ॥ २२
 ते च बद्धतनुत्राणा घृताक्ताः कुशचीरिणः ।
 मौर्वीमेखलिनो वीराः सहस्रशतदक्षिणाः ॥ २३
 यज्वानः पुत्रिणो लोक्याः कृतकृत्यास्तनुत्यजः ।
 योक्ष्यमाणास्तदात्मानं यशसा विजयेन च ॥ २४
 ब्रह्मचर्यश्रुतिमुखैः क्रतुभिश्चाप्तदक्षिणैः ।

प्राप्य लोकान्सुयुद्धेन क्षिप्रमेव यियासवः ॥ २५
 ब्राह्मणांस्तर्पयित्वा च निष्कान्दत्त्वा पृथक्पृथक् ।
 गाश्च वासांसि च पुनः समाभाष्य परस्परम् ॥ २६
 प्रज्वाल्य कृष्णवर्त्मानमुपागम्य रणे व्रतम् ।
 तस्मिन्नग्नौ तदा चक्रुः प्रतिज्ञां दृढनिश्चयाः ॥ २७
 शृण्वतां सर्वभूतानामुच्चैर्वाचः स मेनिरे ।
 धृत्वा धनंजयवधे प्रतिज्ञां चापि चक्रिरे ॥ २८
 ये वै लोकाश्चानृतानां ये चैव ब्रह्मघातिनाम् ।

8 समागतं (for उपागतम्) Ds सप्तयाममुपागमन्
 22 Ss missing (of v 1 19) —^a) Ks Ds s
 Ms-s आदाय, B Ds आनर्च्य, Doi Dn Ds आनाय्य
 (for आदाय) —^b) Dn1 transp हुत्वा and सर्वे
 Dn2 Ds कृत्वा (for हुत्वा) —^c) Ds च क्षीराणि,
 Cd v कुशचीराणि (as in text) —^d) Ds चक्राणि
 (for चित्राणि)

23 Ss missing (of v 1 19) —^a) Ks Ds ते
 च, Bs s Dn2 ते तु, Ds s ततो (for ते च) Dn1
 शरस्त्राणां; Ds s s -तल (for तनु) —^b) Ks
 कृताक्ता (for घृताक्ता) —^c) Bs Ds s मौर्वी,
 Cd d मौर्वी (as in text) —^d) Gs Ms s दक्षिणां
 (for दक्षिणा)

24 Ss missing (of v 1 19) —^a) Ks Ds s
 यज्विन; Ds युवान; Ds यज्वीन (for यज्वान)
 Ks s लोका; Ks लौक्या; Bs Ds s लोके, Ds
 लोके, S सर्वे, Cd लोक्या (as in text) —^c)
 Dn1 योक्ष्यमाणास्, Ds मोक्षमाणास्, S योक्तुमाणास्,
 Cd d योक्ष्यमाणास् (as in text) Dn2 तदान्योन्य;
 Gs s सदात्मानं, Ms-s तथा (for तदा) —^d)
 Ds विजयाय, Ds s s विक्रमेण (for विजयेन) Ss K
 Dn1 Ds s यशसे विजयाय च (Ks Ds चा)

25 Ss missing (of v 1 19) —^a) Ks s Ds s
 ब्रह्मचर्यै (for 'चर्यै) Ks s -श्रुति (Ks 'त)मुख्यै;
 Ds श्रुतमुख्यै, Ds -स्तुतिमुख्यै, S श्रुत (Gs 'ति)मुख्यै
 (Gs 'ले) (for श्रुतिमुख्यै) Ca oites क्रतुमुख्यै, Cd
 क्रतुमुख्यै Cv oites ब्रह्मचर्य श्रुतिमुखा — Ms s om
 25^b-26^d —^c) Ks Bs s Doi Ds s प्राप्यान्; Bs
 आर्यान्, Ds प्राप्त; T Gs Ms प्राप्तान्, Gs s s प्राप्तुं;
 Cv प्राप्य (as in text) —^d) Gs s जिघांसव, Ms
 ह्या (for यियां)

26 Ss missing (of v 1 19) Ms s om. 26
 (of v. 1 25) —^a) Gs Ms s तु (for च) Dn1
 ब्राह्मणांपूजयित्वा ते —^b) T Gs-s Ms निष्कं S
 (Ms s om) पुन पुन (for पृथक्पृथक्) — T G Ms
 s s ins after 26 Ms s after 26^a

126* द्विजमुख्यै समुदितै कृतस्वस्त्ययनाशिष ।
 मुदितश्च प्रहृष्टश्च जलं संस्पृश्य निर्मलम् ।

[(L 1) Ms s om the prior half]

27 Ss missing (of v 1 19) —^a) Ds यद्वात्म्य;
 Ds आज्वात्म्य (for प्रज्वात्म्य) Ks कृष्णवर्त्मानि; Ds
 'वर्त्मानम् (hypermetric), Ds 'वर्मानम् (for 'वर्मा
 नम्) S ते ज्वालयित्वा ज्वलनम् —^b) Ks Bs-s D
 (except Ds s) Gs s Ms s s उपगम्य (for उपा)
 Ks Bs Dn1 Ds s s s रणव्रत; Ds रणे व्रतं, Ds s
 रणव्रत (for रणे व्रतम्) —^c) T Gs रणे, Gs s s
 M तदा (for तदा) — Bs om. 27^d —^d) Ds
 प्रतिज्ञाश्च (hypermetric) T Gs s s दृढनिश्चयां

28 Ss missing (of v 1 19) —^a) Ds शृणुतां
 (for शृण्वतां) Dn1 शृणुताम् (for शृण्वताम्)
 —^b) Ks वाचा, Ds वच, Ds वाचं (for वाच) B
 Ks स भाषिरे; Ks स मेनिरे, Ks स सर्वश, B
 Doi Ds वभाषिरे, Dn1 समीरिता, Dn2 Cd कशसिरे;
 Ds s समीरिरे, Ds s समीरिरे, Ds समीरिरे; Cdp
 भवार्थिन (for स मेनिरे) S अ (Gs M ह)युच्चैर्वाच
 (M 'च)भीरयन् (Gs 'यन्) —^c) Ks सर्वे; Ks
 Dn2 Ds s s Ca वृता, Bs-s वृता; Bs वृता; Doi
 वृता; Dn1 वृता, Ds s वृता; Ds वृता; Ds वृता;
 Cd वृता (for वृत्वा) S वृत्वा (M 'ता)र्धनवधे शूरा
 —^d) Ds प्रतिज्ञाश्च S अय (for चापि) Ks Ds s
 च प्रचक्रिरे (for चापि च)

29 Ss missing (of v 1 19) Ks om 29^a.

पानपस्य च ये लोका गुरुदाररतस्य च ॥ २९

ब्रह्मस्वहारिणश्चैव राजपिण्डापहारिणः ।

शरणागतं च त्यजतो याचमानं तथा भूतः ॥ ३०

अगारदाहिनां ये च ये च गां निघ्नतामपि ।

अपचारिणां च ये लोका ये च ब्रह्मद्विषामपि ॥ ३१

जायां च ऋतुकाले वै ये मोहादमिगच्छताम् ।

आद्रसंगतिकानां च ये चाप्यात्मापहारिणाम् ॥ ३२

न्यासापहारिणां ये च श्रुतं नाशयतां च ये ।

कोपेन युध्यमानानां ये च नीचानुसारिणाम् ॥ ३३

नास्तिकानां च ये लोका येऽग्निहोरापितृत्वजाम् ।

तानाश्रुयामहे लोकान्ये च पापकृतमपि ॥ ३४

यद्यहत्वा वयं युद्धे निवर्तेम धनंजयम् ।

—^a) D₁ १ यो (for ये) K₁ वृत्तिनां, K₈ B₁ s
D₈ [अ]वृत्तिनां, K₈ B₁-s D₀₁ D_n D₈ s s [अ]
वृत्तिनां, D₄ १ [अ]वृत्तिनां (for [अ]वृत्तानां) S अनृ
तस्य च ये लोका —^b) B₂ वै च; D₈ च स्युर, S
लोका (for चैव) D_{n1} ब्रह्मघातिनः, M₈ घातिन
(for 'घातिनाम्' —^c) K₁ मघपानां, B D₀₁ D_{n1}
D₈ s s १ मघपस्य, D₁ पाननस्य (sio), G₂ सुरापस्य;
G_d पान (as in text) —D₄ om (hapl) 29^a-31^a
—^d) M₈ गतस्य (for -रतस्य) D₈ वा (for च)

30 S₈ missing (of v l 19) D₄ om 30 (of
v l 29) —^a) K₁ ब्रह्मस्वहारिणश्चैव, B₁ D₁
ब्रह्मस्वहारा, B₂ (also as in text) s D₀₁ D_n S हारि
णां (G₂-s न)श्चैव; D₈ ब्रह्मस्वहारिणां चैव —^b) E₁ D₀₁
D_n D₈ s G₁ s M पिण्डापहारिणां, G₂ s 'लोपिनां (for
'पहारिणः) T रयापिण्डाप्रलोपिनां, C₂ d as in text
—^c) Hypermetrio B₈ शरणागतस्य (for 'गत) B D₀₁
D₈ s S च त्यजतो; D₈ त्यजतो च (for च त्यजतो) —^d)
D_n D₈ याचमानांस्य; G_d 'मानं (as in text) B
(except B₂) D₀₁ तथा भूतः, D_{n1} D₈ १ s च निघ्नत
(D₈ 'तां); D₈ च ये भूतः (for तथा भूत) T G₂ s s
याचमानाभिघातिनां; G₂ M याचमाननिघातिनां; G₄
पञ्चमानिघातिनां (sio)

31 S₈ missing (of v l 19) D₄ om 31^a
(of v l 29) D₈ s om 31^a —^a) D_{n1} D₁ s
s-s अगार, G₂ भूतार (for अगार) S₁ K₁ s s
D₁ दाहिनी; K₂ दायिनी (for -दाहिनां) B D₈ G₄
चैव, T G₂ s चापि (for ये च) —^b) K₁ laouna,
B₁ लोका च (hypermetrio), D₈ वै (for च) K₈
गां निघ्नतस्य, K₂ D₁ स्त्रीघातिनाम्, D_{n1} D₈ गा निघ्न-
ताम् (for गां निघ्नताम्) S₁ K₁ s तथा, D₂ तदा (for
अपि) —B₂ om 31^a —^c) K₈ अपघादिनां; B₁ s
D_n D₈ कारिणां, D₈ वारिणां; S अति (G₂ M क्षि)
चारिणां (for अप) C₂ d oute अपकारिणः S₁ K₁ s
लोका ये (by transp.), D₀₁ लोकाश्च D₈ अपघादिनीनां
लोका (sio). —^d) S₁ om. ये

32 S₈ missing (of v l 19) D₄ om (hapl)
32-34 —^a) K₈ भार्या च, K₈ जायाया, B D₀₁
D_n स्वजायां, D₁ s s स्वभार्या, D₂ जायां वा (for
जायां च) K₈ ऋतुदाने वै; K₈ B₂-s D_n D₁-s s-s
'कालेषु, B₁ D₀₁ कालेषु; B₂ काले च (for 'काले
वै) S भार्या चाप्यृतुकालेषु (G₂ M₁ s 'ले तु) —^b)
B₂ D₈ मोहाद्वै (for ये मोहाद्) K₈ B (except B₂)
नामिगच्छतां; D_{n1} D₄ १ s नीप (for अमि) K₄
D_{n1} D₁ s s यो मोहाद्याभि (D₁ s 'धि)गच्छति; D₀₁
मोहाद्वै नानुगच्छतां; S ये लोका (G₂ 'को) नामिगच्छतां
—^c) K₈ अद्वा, D_{n1} अद्वा; D₄ १ s अद्वा; C₂
आद्र (as in text) D₈ मैथुनिकानां; D₈ सगतकानां,
C₂ मह वैकानां, G_d संगतिकानां (as in text) B D₀₁
D_{n1} ये (for च) G₂ आद्रसत्यागिनां चापि —^d) K₈
स्वाम्या; D_n D₈ वारमा (for [अ]प्यामा).

33 S₈ missing (of v l 19) D₄ om 33 (of
v l 32) S₁ transp 33^a and 33^a —^a) K₈ s s
D₈ चैव; G₂ चापि (for ये च) —^b) D_{n1} D₈
श्रुति; C_d सूत; C₂ श्रुतं (as in text) K₈ नाशयतां;
D₈ न्यासवती (for नाशयता) S₁ K₈ s श्रुतेनुशयतां च
ये —K₂ om 33^a —^c) D₈ ह्येयं T G₂ s M
सांख्यमानानां; G₂ सांख्य; G₄ साध्य; G₈ निधं (for
युध्य) —^d) B₁ s D₈ S C_v ये च दी (T G₂ ही)-
नानुसारिणां; B₂ (marg) s s ये च दीनापहारिणां, B₁
ये च दीनाश्वहारिणां; D₁ १ ये च नीचानुचारिणां

34 S₈ missing (of v l 19) D₄ om 34 (of
v l 32) —^a) K₈ D₁ s s-s येमिहोत्र, K₈ D_{n1}
अग्निहोत्र; B D₀₁ D_n D₈ s S येमिमावृ (for येमि
होरा-) K₈ परित्यजो (for पितृ) —After 34^a, S
C_v ins

127^a सत्यमाक्रमतां ये च प्रथ्यादित्य प्रमेहताम् ।

[T G₂ s सत्यम् (for सत्यम्) T G₂ प्रमेहिनां, G₂ s
रितां (for हताम्) C_v प्रत्यगदित्य प्रमेहताम् (as
above)]

35 S₈ missing (of v. l. 19). —^a) S निवर्तेम

तेन चाभ्यर्दितास्त्रासाद्भवेम हि पराञ्जुखाः ॥ ३५
 यदि त्वसुकरं लोके कर्म कुर्याम संयुगे ।
 इष्टान्पुण्यकृतां लोकान्प्राप्तुयाम न संशयः ॥ ३६
 एवमुक्त्वा ततो राजस्तेऽभ्यवर्तन्त संयुगे ।
 आह्वयन्तोऽर्जुनं वीराः पितृजुष्टां दिश प्रति ॥ ३७
 आहूतस्तेनैरव्याघ्रैः पार्थः परपुरंजयः ।
 धर्मराजमिदं वाक्यमपदान्तरमब्रवीत् ॥ ३८
 आहूतो न निवर्तेयमिति मे व्रतमाहितम् ।

संशतकाश्च मां राजन्नाह्वयन्ति पुनः पुनः ॥ ३९
 एष च भ्रातृभिः सार्धं सुशर्माह्वयते रणे ।
 वधाय सगणस्यास्य मामनुज्ञातुमर्हसि ॥ ४०
 नैतच्छक्नोमि संसोदुमाह्वानं पुरुषर्षभ ।
 सत्यं ते प्रतिजानामि हतान्विद्धि परान्युधि ॥ ४१
 युधिष्ठिर उवाच ।
 श्रुतमेतच्चया तात यद्गोणस्य चिकीर्षितम् ।
 यथा तदनृतं तस्य भवेत्तद्वत्समाचर ॥ ४२

(for वय युद्धे) —^b) Dn1 D4 7 8 निवर्तमो, D5
 निवर्तेयं, S वय संखे (T G2 संख्ये, G2 सर्वे) (for
 निवर्तेम) —^c) Ś1 K1 4 Dc1 तेन वा, G5 ते चैव
 (for तेन च) D4 8 ब्रता, D5 त्राणाद्, D7 तत्रस्ता
 (hypermetrio) (for त्राणाद्) —^d) T G2-4 M3 य(G2
 अ)द्यात्साम, G1 M1-2 5 यदि स्याम (M3 'म), G5
 यात्सामहि (for भवेम हि)

36 Ś2 missing (of v 1 19) —^a) T G2-5
 [अ]पि (for तु) K5 D5 S कर्म (for लोके) —^b)
 K4 D5 S लोके (for कर्म) — Ś1 K2-4 D1 om
 (hapl) 36^a-37^b —^c) D2 5 पुण्यकृतां, D4 7 8
 'कृतो (for 'कृतां) K1 B Dc1 Dn2 D5 6 इष्टान्लोका-
 न्प्रा (K1 Dc1 'ना)मुयाम (B Dn2 D5 'मो) —^d)
 K1 B Dc1 Dn2 D5 6 वयमव, D2 आमुयाम, D4 7
 आमुयायो, D5 आमुयामो; G2 M1 2 5 प्रामुयामो (for
 'याम) D4 7 ह (for न) K5 महद्यशः, Dn1 न
 ससय, S सुवर्चस (for न सशय)

37 Ś2 missing (of v 1 19) Ś1 K2-4 D1 om
 37^a (of v 1 36) Before 37, K5 108 सजय उवाच
 —^a) K5 महाराजस्य, B5 तदा राजस्य (for ततो
 राजस्य) —^b) K1 G1 M ते न्यवर्तत, K5 तेभ्योवर्तत
 (for तेऽभ्यवर्तन्त) T G2-5 संयुग —^c) D1 आहु
 यंतो S महाबाहु (for 'र्जुन वीरा) —^d) K5 पितृ
 राज; Cd प्रतिजुष्टा, Ca पितृ (as in text)

38 Ś2 missing (of v 1 19) —^a) K4 आह-
 तस्य; B5 आह्वय (for आहूतस्य) D5 नरभ्यग्र, S
 'व्याघ्र (for 'व्याघ्रै) —^d) Dn2 युद्धायातुरम्, Cd
 अपदान्तरम् (as in text)

39 Ś2 missing (of v 1 19) S transp 39 and
 40. —^a) K4 om. न —^c) K1 5 B1 2 D
 (except D1) स (K1 स)सतकाश्च (for सशत) Dc1

मे, T G2 5 5 ते, G2 के, M1 2 मा (for मां)
 —^d) B Dc1 D5 T G2-5 M3-5 आह्वयते (B1 'तो)
 (for 'यन्ति) B1 D5 S महामृधे, B4 पुनः 33 (for
 पुनः पुनः).

40 Ś2 missing (of v 1 19) Before 40, G1 5
 M ins अर्जुन S transp 39 and 40 K5 om 40^a
 —^a) K4 D5 T G1 5 M हि; B1 Dn2 G2 5 चै;
 D4 7 8 मां (for च) —^b) D4 7 8 बलात् (for रणे)
 —^c) T G2-5 वधार्थ (for वधाय) D7 repeats सग
 णस्यास्य D5 सगणस्यास्य (for सगण) —^d) Ś1 K1
 4 5 D5 समनु; K5 Dn1 ममानु (for मामनु)

41 Ś2 missing (of v 1 19) —^a) B5 न तद्;
 D4 एव, D5 एतद्, D7 एव; D5 नैव (for नैवत्)
 Ś1 K1 2 4 सवोदुम् (for ससोदुम्) S न शक्नोमि च
 ससोदुम् —^b) Dn1 पुरुषोत्तम, S भरतर्षभ (for
 पुरुषर्षभ) —^c) S जानेह (for जानामि) —^d) Ś1
 हतान्विद्धि, D5 हतान्युधि (for हतान्विद्धि) — After
 41, S 108

128* न हर्जुनो रणे राजन्मिथ्या किंचिद्वदस्यति ।
 हतान्विद्धि त्वं मा स्म ते कश्मल भवेत् ।

42 Ś2 missing (of v 1 19) —^a) K5 5 B D
 (except D1) श्रुत ते (Dn1 D5 मे) तत्स्वतस्मात् (K5
 'स्वतस्मावद्, B5 'द्वस्मात्), S अश्रौषी (T1 'पि)स्मात्
 तत्प्रोक्त —^b) K5 द्रोणस्य तु (for यद्गोणस्य) —^c) K1
 D7 तथा (for यथा) S यथानृतं तस्य (M3-5 'च) भवेत्
 —^d) K1 तद्वै, K5 त्व दत्, B Dc1 Dn2 D1 5 6
 तत्स्व (for तद्वत्) S तथा नीतिर्विधीयता

43 Ś2 missing (of v 1 19) —^a) Dn1 बुद्धि-
 मान् (for बलवान्) —^b) D4 7 कृपायश्च (for 'क्षय)
 B1 5 D1 7 8 जितकुम्भ, Dn1 महाबल (for जितध्रम)

द्रोणो हि बलवान्शूरः कृतास्त्रश्च जितश्रमः ।

प्रतिज्ञातं च तेनैतद्ग्रहणं मे महारथ ॥ ४२

अर्जुन उवाच ।

अयं वै सत्यजिद्राजन्नद्य ते रक्षिता युधि ।

ध्रियमाणे हि पाञ्चाल्ये नाचार्यः काममाप्स्यति ४४

हते तु पुरुषव्याघ्रे रणे सत्यजिति प्रभो ।

सर्वैरपि समेतैर्वा न स्थातव्यं कथंचन ॥ ४५

संजय उवाच ।

अनुज्ञातस्ततो राज्ञा परिष्वक्तश्च फल्गुनः ।

प्रेम्णा दृष्टश्च बहुधा आशिषा च प्रयोजितः ॥ ४६

विहार्येनं ततः पार्थस्त्रिगर्तान्प्रत्ययाद्वली ।

क्षुधितः क्षुद्धिघातार्थं सिंहो मृगगणानिव ॥ ४७

ततो दौर्योधन सैन्यं मुदा परमया युतम् ।

गतेऽर्जुने भृशं क्रुद्ध धर्मराजस्य निग्रहे ॥ ४८

—^a) B₁ तु (for च) B₁₋₃ D₀₁ D₂ D₃ ५ ५ तेनैव,
D₃ मे नैतद्, G₃₋₅ तस्यैतद् (for तेनैतद्) —^a) K₄
च (for मे) B₁ २ ५ D₁ T G₁ M₁₋₃ महारथ; D₂₁
बलादिति; D₂ D₃ महाबल (for रथ) D₄ १ ५ ग्रहणं
मम भारत

44 S₂ missing (of v 1 19) M₃ ५ om the
ref After the ref, S ins

129* सर्वथा न निवर्तयमादृतोऽह परतप ।

त्रिगतौ आरुभिः सार्धं स मामाह्वयते मृगम् ।

तवापि तु रणे रक्षा विहिता मे जनापि ।

निरपेक्षो गमिष्यामि वधायैषा दुरात्मनाम् ।

[(L 1) T G₁ २ स (for न) G₂₋₄ M₃ आह्वय
(for तोऽह) — (L 2) T G₃ ५ मृगे, G₂ रणे (for
मृगम्) — (L 3) G₃ तथापि (for तवापि) G₂ न
(for तु) — (L 4) G₄ दुरासदा (for त्मनाम्)]

—^a) S (except G₅) एष (for अय) —^b) K₄ G₅
वा, K₅ B D₀₁ D₂ D₃₋₄ ५-५ T G₂₋₄ स्वा (for
ते) G₂ यदि (for युधि) D₃ अद्य त्वां रक्षयिष्यति
—^c) D₄ १ ५ जीवमाने, C_d ध्रियमाणे (as in text)
B₁ D₂ च; S तु (for हि) K₄ पांचाले —^d)
B₁ कालमेव्यति, G₅ (marg as in text) कर्ममाप्स्यति

45 S₂ missing (of v 1 19) G₅ partly damaged
—^a) G₁ M पुरुषव्याघ्र (for व्याघ्रे) —^b) K₁
सिल**, T G₂₋₄ सत्यजितनिवर्तिनि; G₁ M
सत्यजितरिभिर्युधि; G₂ सत्यजितनि*** —^c) S प
(G₄ च) वैर (for सर्वैर) S₁ K₅ D₂ D₃ ५ समेतैर्वा,
S सहामाखैर (for समेतैर्वा) —^d) B (except B₁)
D₂₁ D₃ कदाचन (for कथंचन)

46 S₂ missing (of v 1 19) M₃₋₅ om the
ref —^a) K₄ परिमुक्तश्च (for स्वकश्च) D₂₁ तु (for
च) K (except K₂) B D च फाल्गुनः; S तथैव च

(for च फल्गुन) — G₃ om 46^a —^a) S (G₃
om) ततो (for प्रेम्णा) B₃₋₅ दृष्टश्च, D₄ १ ५ दृष्ट,
D₃ युक्तश्च (for दृष्टश्च) —^a) S₁ K₁ ह्याशिषा (for
जा) S (G₃ om) चैव योजित (G₄ ता) (for
च प्रयोजित) K₂ ५ ५ B₁ ५ D₂₁ D₃ ५ ह्याशिषश्च (K₃
पा च, D₃ पाश्च) प्रयोजिता; K₄ ह्यासिभिश्च नियो
जिता, B₂ ५ ५ C₀₁ D₂ D₃ ५ ह्याशिषश्चास्य (D₂ पि)
योजिता; D₁ ह्याशीभिश्च नियोजित; D₄ १ ५ ह्याशिष
श्चान्वयुजत

47 S₂ missing (of v 1 19). —^a) B₁ D₂₁
विहार्यैव; D₄ १ ५ विहार्यैव, S वधार्यैव (G₃ व) (for
विहार्येन) —^b) D₂ D₃ आह्वयद्, D₄ १ ५ प्रत्यगाद्;
D₃ अभ्ययाद् (for प्रत्य) S त्रि (M₃ त्रै) गर्तानां बल
ययौ —^c) G₃ क्रीयते (for क्षुधित) K₄ ५ क्षुधि
घातार्थं, B₃ तद्विघातार्थं, T G₂₋₃ द्विप (for क्षुद्धि)

48 S₂ missing (of v 1 19) —^a) K₅ T G₃ ५
तदा, G₄ ततो (for ततो) K₁ ५ ५ D₂₁ D₃ ५ दुर्यो
धन, G₁ M₁ ५ दुर्योधन (for दौर्योधन) M₁ ५ राजा
(for सैन्य) —^b) M₁ ५ युत (for युतम्) —^c)
K₁ मतेर्जुने, K₃ B D₀₁ कृतेर्जुन (for गतेऽर्जुने) K₂
D₄ १ ५ क्रुद्धे (for क्रुद्ध) — For 48^a, S subst

130* ग्रहणे धर्मराजस्य कृतोत्साह महामृधे ।

[M₁ ग्रहेण (for ग्रहणे) G₁ M₁ २ अगम्यत (for महा
मृधे)]

49 S₂ missing (of v 1 19) —^a) K₅ B₁ D₂
५ ५ ५ T G₁ २ ५ ५ M ततोऽन्योऽप्य तु S₁ K₂ ५ B₁ ५
G₂ ते सैन्ये, K₁ ते सर्वे; D₂ तसैन्यं (for ते सेने)
G₃ ततोऽन्योन्य कृते सैन्ये —^b) S (except G₂) अजसा
(for अजसा) — After 49^a, S ins

131* वेगेन राजानां पूर्वं हर्षयुक्ते महासने ।

[G₃ हर्षयुक्ते, G₅ वेगयुक्ते (for हर्षे)]

ततोऽन्योन्येन ते सेने समाजग्मतुरोजसा ।

गङ्गासरय्वोर्वेगेन प्रावृषीवोल्बणोदके ॥ ४९

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

१७

संजय उवाच ।

ततः संश्लेषका राजन्समे देशे व्यवस्थिताः ।

व्यूहानीकं रथैरेव चन्द्रार्धाख्यं मुदान्विताः ॥ १

ते किरीटिनमायान्तं दृष्ट्वा हर्षेण मारिष ।

उदक्रोशन्नरव्याघ्राः शब्देन महता तदा ॥ २

स शब्दः प्रदिशः सर्वा दिशः खं च समावृणोत् ।

आवृतत्वाच्च लोकस्य नासीत्तत्र प्रतिस्वनः ॥ ३

अतीव संप्रहृष्टास्तानुपलभ्य धनंजयः ।

किंचिदभ्युत्सायन्कृष्णमिदं वचनमब्रवीत् ॥ ४

पश्यैतान्देवकीमातर्मुर्मूर्धन्य संयुगे ।

भ्रातृस्त्रैर्गर्तकानेवं रोदितव्ये प्रहर्षितान् ॥ ५

अथ वा हर्षकालोऽयं त्रैर्गर्तानामसंशयम् ।

— ^a) K₂ 4 s B₁-s Dn D₁-s G₁ 2 M सरय्वौ; D₆ (marg) -सरय्वौ, G₆ -सरय्वौ (hypermetrio) (for सरय्वौ) — ^d) D₁ 1 प्रावृषीवोल्बणोदके

Colophon. S₁ missing — Sub-parvan G₆ सश संश्लेषक — Day of Drona's Generalship K₁ 3 D₁ द्वितीययुद्धदिवसे, K₂ द्वितीयदिवसे, G₁ M₁ 2 द्वितीय-हनि — Adhy names K₆ Dn₁ त्रैर्गर्तप्रतिज्ञाया (Dn₁ 'या' अर्जुननिर्या (Dn₁ 'प्रया')ण; D₂ 5 त्रिगर्तप्रतिज्ञा (D₂ 'ज्ञाया') अर्जुननिर्याण; D₆ ससप्तक्युद्ध, G₁ M₁ 2 सशसकप्रतिज्ञा, G₆ धनजययानं — Adhy no (figures, words or both) K₂ 8 B₁ Dn₁ D₁ 2 s T G₁ 2-s M 16 (as in text), G₂ 17 — Sloka no Dn₁ 48, Dn₁ 49

17

1 S₁ is missing up to प्रदिश (in 3^a) (cf v 1 7 16 19) — ^a) K₁ 4 s B₁ 2 Dn₁ D₁-1 s 1 सस संश्लेषका; D₆ सससकान् (for संश्लेषका) — ^b) Dn₁ D₂ 5 समा (Dn₁ 'म'दाय (for समे देशे) — ^c) D₂ व्यूहो निक (sio), D₆ व्यूहलीक; S व्यूहा, G₆ 'हा'नीकै (for व्यूहानीक) K₄ 5 Dn D₆ 5 रणाचैव, Dn₁ (before corr) रथैरेव (for रथैरेव) K₁-s D₁ व्यूहा (D₁ 'ह') नीक रणा (K₂ 'या')चैव, D₁ 6-s व्यूह कृत्वा (D₆ व्यूहानीत्वा) रणे चैव — ^d) S₁ चक्रुराख्या; K₁ 4 चक्रुराख्य (K₄ 'ख्या'); K₂ चक्रुर्वय, K₆ चक्रुर्वयः; K₆ Dn₁ D₂ 8 s चक्राकार; Dn₁ चक्रार्कम, D₁ चक्रुर्वयः, D₆ चक्राद्धरि, D₁ चक्राद्धरिख (hypermetrio),

S चक्रार्क (T₁ G₂ 'र्था')व्यैर (for चक्रार्कव्यै) S₁ K₁ 8 s B₁ D (except D₁) T G₂-s मुदा युता (for मुदान्विता)

2 S₁ missing (cf v 1 1) — ^b) D₆ हर्षान्तु (for हर्षेण) Dn₁ माचव (for मारिष) — After 2^a, S ins

132* अतीव संप्रहृष्टास्ते ह्युपलभ्य धनजयम् ।

[G₄ 5 [S]पि (for हि)]

— ^d) S शब्दे (G₆ नादे)नापूरयन्दिश

3 S₁ is missing up to प्रदिश (cf v 1 1) — ^a) K₁ शब्दा; Dn₁ T G₂-s दिश (for शब्द) B₁ प्राज्ञा (for प्रदिश) — ^b) S नम (G₁ M दिश)श्चैव (for दिश ख च) B₆ तदावृणोत् (for समा) — ^c) D₁ आवृत्तत्वाच् — ^d) S महानासीत् (for नासीत्तत्र) K₆ प्रतिनिस्वन (hypermetrio)

4 ^a) N (except S K₁ D₆ 1) सोतीव (for अतीव), K₁ स*हृष्टास् (for संप्रहृष्ट) — ^b) D₆ 4 उपलभ्य; S ज्ञात्वा तत्र (for उपलभ्य) — ^c) M₁-s अप्युत्सायन् (for अभ्युत्)

5 Before 5, S (except G₁ M₁ 2) ins अर्जुन — ^a) Dn₁ D₆ पश्यतां; D₆ S पश्येमान् (D₆ G₆ 'मां'; G₂ 'तान्') (for पश्यैतान्) D₄ 1 s S देवकीपुत्र (for 'मातर') — ^b) D₁ 1 मुमुर्षुम् Dn₁ चैव (for अथ) — After 5^a, G₂ ins 133* — ^c) Dn₁ D₆ 6 s त्रिगर्तकान् (for त्रैग) K₁ 5 Dn₁ Dn D₆ 4 6 s एवं, D₁ एवं च (hypermetrio), S एतान् (for एवं) D₆

कुनैर्दुरवापान्हि लोकान्प्राप्स्यन्त्यनुत्तमान् ॥ ६
एवमुक्त्वा महाबाहुर्द्वीकेशं ततोऽर्जुनः ।
आससाद रणे व्यूढां त्रैगर्तानामनीकिनीम् ॥ ७
स देवदत्तमादाय शङ्खं हेमपरिष्कृतम् ।
दध्मौ वेगेन महता फल्गुनः पूरयन्दिशः ॥ ८
तेन शब्देन वित्रस्ता संशप्तकवरुथिनी ।

निश्चेष्टावस्थिता संख्ये अश्मसारमयी यथा ॥ ९
वाहास्तेषां विवृताक्षाः स्तब्धकर्णशिरोधराः ।
विष्टब्धचरणा मूत्रं रुधिरं च प्रसुसुबुः ॥ १०
उपलभ्य च ते संज्ञामवस्थाप्य च वाहिनीम् ।
युगपत्पाण्डुपुत्राय चिक्षिपुः कङ्कपत्रिणः ॥ ११
तान्यर्जुनः सहस्राणि दश पञ्चैव चाशुगैः ।

आवस्तिगर्तानेव च —^d) ऽ रोधितव्ये (for रोधिं) S
प्रहृष्य (Ms 'ह') त (for प्रहर्षितान्)

6 ^b) B (except B₁) D₈ त्रिगर्तानाम् (for त्रैगर्) -
S₁ K₁ & B₁ D₁ M₈ असशय, K₈ Dn₁ D₈ T G न
सशय; D₈ १ २ अजायत (for असशयम्) —^a) K₁
D₁ शकुनैर्; T G₈ & ये नैर् (for कुनैर्) Dn₈ D₈
कुपुरुषैर्दुरवापान्हि; D₈ कुनैर्दुरवापान्हि; D₈ कुरवैर्दुरवापां
हि; D₈ पुनर्यैर्दुरवापान्हि —^a) K₁ D₈ प्राप्स्यति S
सयुगे (for [अ]नुत्तमान्) — T G₁ 8-8 M ins after
6 G₈ after 5^a

133* मया हता हि सग्रामे लोकान्प्राप्स्यन्ति पुष्कलान् ।

[T स या (for मया) G₈ हता, G₈ हतान् (for
हता) G₈ प्राप्स्यति G₈ सयुगे (for पुष्कलान्)]

7 Before 7, T G₈ ins सजय —^a) D₀₁ D₂ &
6-8 महाबाहु, D₈ बाहो; T G₈ तत् पाथो, G₁ 2
& 8 M द्वीकेश (for महाबाहु) —^b) G₁ 2 & 8 M
महाबाहुस् (for द्वीकेशं) K₁ धनजय (for ततोऽर्जुनं)
T G₈ वासुदेव महाबल —^a) S ततो (for रणे) S
K₈ & D₁ वीरस्; K₁ वीरास्; Dn₂ D₈ 8 व्यूह; D₈
व्यूहस् (for व्यूहा) —^a) S₂ K₈ & B D₀₁ Dn D₂
8 & G₂ त्रिगर्तानाम् (for त्रैगर्) S₁ K₁ 2 पताकिनीं;
Dn₁ वरुथिनीं (for अनीकिनीम्)

8 ^a) D₀₁ Dn₁ आदाय (for आदाय) —^b) K₁
& 8 D (except D₈ 8) -परिष्कृत (for 'ष्कृतम्) —^a)
D₇ om. दध्मौ B₂ (marg, orig as in text) घोषेण
(for वेगेन) — S K₁-8 om. (hapl) 8^d-9^a —^a)
K₄ B₁ 5 D₁ G₂ 2 M घोषेण; B₂-1 D₀₁ Dn D₂-8
फाल्गुन, T G₄ घोरेण (for फल्गुन) D₁ दिशं (for
दिश) G₈ घोरेणापूरयन्दिश

9 S K₁-8 om 9^a (of. v 1 8) —^a) K₈ B₂
8 & D (except Dn₂ D₁ 8) महता, G₂ विम्रासं (for
वित्रस्ता) —^b) K₄ B₁-8 D (except D₁) सप्तसक्त;
K₈ समसप्तक (hypermetrio) (for संशप्तक) —^a)

B₈ विचेष्टा, D₈ निचेष्टा Dn₁ D₈ 8 [अ]धिष्ठिता, D₇
G₁ M [अ]विष्ठिता (Ms 'त'); T G₂-4 [अ]विसिता,
G₈ [अ]निष्ठिता (for [अ]वस्थिता) G₁ 5 M सखे
S₁ K₁ 2 निश्चेष्टका स्थिता सख्ये —^a) S K (except
K₈) B D₀₁ Dn D₁ 2 8-8 G₈ ह्यश्म (for अश्म)
M₈ तथा (for यथा) D₈ ह्यश्मसारमयाप्यव — After
9, 8 ins

134* सा सेना भरतश्चेष्ट निश्चेष्टा शुशुभे तदा ।
चित्रपटे यथा न्यस्ता कुशलैः शिल्पिभिर्नरैः ।
स्वनेन तेन सैन्यानां दिवमावृण्वता तदा ।
सन्वना पृथिवी सर्वा तथैव च महोदधि ।
भ्यूदानीकैस्तु तै सर्वैः पृथिव्यां समरणे । [5]
स्वनेन सर्वसैन्यानां कर्णास्तु बहिरीकृता ।

[(L 2) G₈ चित्रे पटे यदा न्यस्ता (for the prior
half) — (L 3) G₈ सैन्यानि (for सैन्यानां) M₂ आह
प्वते, M₈ प्वता (for 'प्वता) — G₁ M₁-4 om line
4 T G₂-8 om line 5 — (L 6) G₁ स्वनैरु (for
स्वनेन) M₈-8 शूनानां (for -सैन्यानां)]

10 ^a) D₈ निवृत्ताक्षा (for विवृ) —^b) S K
(except K₈) Dn₂ D₁ 2 8 G₈ M₁ 2 अस्सकर्णं, B₂
(marg as in text) अस्सकर्णं, Dn₁ अस्सकर्णं; G₁
अस्स; M₈-8 तत्सब्ध (for स्तब्धकर्ण) —^a) D₀₁
विष्टब्ध; D₂ 8 विष्टब्ध (for विष्टब्ध-) S₁ चरणौ
K₁ पूर्व (for मूत्रं) D₈ १ २ विशुशुबु (D₈ विषू*बु)
रणे मूत्र —^a) S₂ G₁ M पुरीष (for रुधिर) S₂
विसस्रबु; K₁ प्रसस्रबु; K₈ 8 Dn₂ D₈ प्रसुशुबु;
Dn₁ D₈ 4 8-8 प्रशुशुबु; D₁ प्रसस्रबु (for प्रसु*)
— After 10, 8 ins

135* ततो व्युपारमच्छब्दं प्रकृष्टास्ते ततोऽभवन् ।

[T G₈ 4 ततोऽव्युपारमद्, G₈ व्युपाहरद् (for 'व्युपारमद्).
G₂ ततोमवद्]

11 ^a) D₈ उपाकभ्य (for उप*) B₁ 4 D₁ 4 T
G₂-8 तत्; G₁ M तु ते (for च ते) —^b) S पर्व-

अनागतान्येव शरैश्चिच्छेदाशुपराक्रमः ॥ १२
 ततोऽर्जुनं शितैर्बाणैर्दशभिर्दशभिः पुनः ।
 प्रत्यविध्यंस्ततः पार्थस्तानविध्यत्रिभिस्त्रिभिः ॥ १३
 एकैकस्तु ततः पार्थ राजन्विन्याध पञ्चभिः ।
 स च तान्प्रतिविन्याध द्वाभ्यां द्वाभ्यां पराक्रमी ॥ १४
 भूय एव तु संरब्धास्तेऽर्जुनं सहकेशवम् ।
 आपूरयञ्शरैस्तीक्ष्णैस्तटाकमिव वृष्टिभिः ॥ १५
 ततः शरसहस्राणि प्रापन्नर्जुनं प्रति ।

अमराणामिव व्राताः फुल्लद्रुमगणे वने ॥ १६
 ततः सुबाहुस्त्रिंशद्भिरद्रिसारमयैर्दटैः ।
 अविध्यदिषुभिर्गाढं किरीटे सव्यसाचिनम् ॥ १७
 तैः किरीटी किरीटस्थैर्हेमपुह्वैरजिह्वैः ।
 शातकुम्भमयापीडो बभौ यूप इवोच्छ्रितः ॥ १८
 हस्तावापं सुबाहोस्तु मल्लेन युधि पाण्डवः ।
 चिच्छेद तं चैव पुनः शत्वपैरवाकिरत् ॥ १९
 ततः सुशर्मा दशभिः सुरथश्च किरीटिनम् ।

वस्थान्य (for अवस्थाप्य च) —^a) Ds पांडुपुत्रस्य (for 'पुत्राय) —^a) K1 -पत्रिभि' (for पत्रिणि)

12 ^a) Ds १ s G1 M तानर्जुनं, T G2-s ततोर्जुनं (for तान्यर्जुनं) —^b) Ks Ds1 D1 पचभिश्च, Dn1 पचैव, Ms ४ पच च, Ms पंचापि (for पचैव) S चाशुगान् (for चाशुगै) —^c) S अनागतान्येव (for 'तान्येव) Ss शिरश्च, K1 शतैश्च; Dn1 तदा (for शरैश्च) —^d) Bs छित्वा च (for चिच्छेद) S h (except Ks) Ds1 D1 २ -पराक्रमी, Ds क्रमै, Cd पराक्रम (as in text).

13 ^a) Bs ते चार्जुनं, T Gs ४ ततोर्जुनं (for ततोऽर्जुनं) Ks Ds १ s शितैर्बाणैर्, Ks Ds शतैर्बाणैर्, T G2-s शरव्रातैर् (for शितैर्बाणैर्) Bs (marg) Ds1 तेर्जुनं निशितैर्बाणैर् —^b) Bs om दशभि —^c) Ks Ds तदाविध्यस्, Dn1 अत्य', D1 प्राविध्यत्, Ds तदाविध्यत्, T Gs ४ प्रत्यविध्यत्, G2 प्रत्यविध्य (for 'विध्यस्) Ks Ds तदा (for तत) — Gs om 13^d —^d) Ds Ms आविध्यत् (for अवि')

14 ^a) Ds च (for तु) S K1-s तदा (for तत) M1 २ पार्थ (for पार्थ) —^b) S (except Gs) पुनर् (for राजन्) — S K1-s om 14^a-15^b —^c) T G2-s अपि (for प्रति)

15 S K1-s om 15^{ab} (cf v 1 14) —^a) Dn1 हि, Ds सु (for तु). Ks B1 Dn2 D1 s Ms-३ सकृद्वास्, Ds1 सरध्वास (for 'व्वास) —^b) Dn1 अर्जुनं, D1 त्वर्जुनं (for तेऽर्जुनं) Ds १ केशव (for केशवम्) —^c) S K1 s Dn2 Ds अपूरयन्, Ds १ s आपूर (for आपूर) Dn2 Ds G1 M तृणं (for तीक्ष्णैस्) —^d) Ss Gs ४ तटाकम्, K1 ४ s B Dn D1 s s Gs तटाकम्, Ds १ s मैनाकम्, G1 Ms तटाकैर् (for कम्)

16 ^a) T Gs शत (for शर-). —^b) Ss प्रपत्न्,

Ds प्रपयन्, D1 प्रात्तपन् (for प्रापत्न्) Bs s Ds1 संप्राप्तान्यर्जुनं प्रति, S प्रपत्न् —^c) K1 व्रातै, Ds व्रातात्, Cd व्राता (as in text) —^d) Ds Ts Gs-s Ms फुल्ल; M1 २ फुल्लान् S K1-s द्रुमवने, Ks D1 पच गणे, Bs s Ds1 Ds -द्रुमगण, Ds १ 'शते, Ds 'शतैर्, S 'गणान् (for 'गणे) Ks वने गणे, D1 गणे वृते, Ds वनांतरे (for गणे वने) Ks वृते (for वने)

17 ^a) Ss स्व- (for सु) T Gs-s तु शरैर्, Gs M दशभिर् (for त्रिंशद्भिर्) —^b) Ss वज्र, K1 रौद्र (for अग्नि) —^c) Ds1 प्राविध्यद् (for अवि') Ds १ s पत्रिभिर् (for इषुभिर्) S अविध्यद्दशभिर्बाणै' (G1 M भिश्रान्यै) —^d) Ss Ds किरीट (for किरीटे) Ss Ds S सव्यसाचिन'

18 ^a) Gs तत (hypermetric) (for तै) S विषक्त; Ss (before corr) Ks ३ विमुक्त; K1 विमुक्ता; Ks s Dn2 D1-s ३-३ विषक्तै, Dn1 विषक्तैः (for किरीटी) —^b) S रक्म (for हेम) —^c) S- Ks s Ds शातकौम, K1 शातकौम, Ds शातकुम्भ, D1 शौतकौम (for शातकुम्भ) Dn2 शातकुम्भमिवापीडो, Cd शातकुम्भमयापीते —^d) Ss K1 २ ४ ईश, Ks Bs Dn2 D1 ४ सूर्य, Gs ३ धूप (for यूप) S K1 ३ इवोच्छ्रितै, Ks Dn1 D1 ४ इवोत्थित (D1 'तै) (for च्छित)

19 ^a) Dn1 Ds s s s हस्तावापं Dn1 Ds १ s च (for तु) —^b) Dn1 तु स (for युधि) S स तु मल्लेन पाण्डव —^c) Ks Dn2 विच्छेद (for चिच्छेद) —^d) Ks s Dn1 ह्वाकिरन् (Ks 'त्), Ds s Gs अवाकिरन् (for 'किरत्)

20 ^b) Dn1 Ds G1 Ms ४ सुरथस्तु; Ds १ सरथश्च (for सुरथश्च) Gs किरीटिन (for 'टिनम्) —^c) S K1-s Ds सुशर्मा, Ks s D1 सुवर्मा, Dn2 Ds ४

सुधर्मा सुधनुश्चैव सुबाहुश्च समर्पयन् ॥ २०
 तांस्तु सर्वान्पृथग्नाणैर्वा नरप्रवरध्वजः ।
 प्रत्यविध्यद्धजात्रैषां भलैश्चिच्छेद काञ्चनान् ॥ २१
 सुधन्वनो धनुश्छित्त्वा हयान्वै न्यवधीच्छरैः ।
 अथास्य सशिरस्त्राणं शिरः कायादपाहरत् ॥ २२
 तस्मिंस्तु पतिते वीरे त्रस्तास्तस्य पदानुगाः ।
 व्यद्वन्त भयाङ्गीता येन दौर्योधनं बलम् ॥ २३
 ततो जघान संकुटो बासविस्ता महाचमूम् ।

शरजालैरविच्छिन्नैस्तमः सूर्य इवांशुभिः ॥ २४
 ततो भग्ने बले तस्मिन्विप्रयाते समन्ततः ।
 सव्यसाचिनि संकुट्टे त्रैगर्तान्भयमाविशत् ॥ २५
 ते वध्यमानाः पार्थेन शरैः संनतपर्वभिः ।
 अमुह्यंस्तत्र तत्रैव त्रस्ता मृगगणा इव ॥ २६
 ततस्त्रिगर्तराद् कुट्टस्तानुवाच महारथान् ।
 अलं द्रुतेन वः शूरा न भयं कर्तुमर्हथ ॥ २७
 शप्त्वा तु शपथान्वोरान्सर्वमैन्यस्य पश्यतः ।

६-३ S (except M₂ 4) सुधन्वा (for सुधर्मा). D₈ सुधनश्चैव, T G M₁ 2 च सुबाहुश्च, M₂ सुबाहुश्चैव (for सुधनुश्चैव) —^a) G₁ M₁ 2 3 सुबाणश्च (for सुबाहुश्च) S₁ K₁ 3 समा (K₂ 'म'र्पयन्, S₂ K₂ D₂ D₃ 5 समर्पे (S₁ K₂ 'वै'यत्, K₂ B D₂ 5 D₃ 5 M₂ 5 समर्पयत् (B₁-5 'यन्'), D₂ 1 समर्पयत्, D₁ 1 3 समा हित; D₂ समर्पयत् (for 'पयन्')

21 ^a) K₂ B₂ T G₁ 2 4 M₁ 5 च; D₂ तान् (for तु) D₂ पृथक्चातौ (for पृथग्नाणैर्) —^b) K₁ D₂ D₂ 5 वारयन् (for वानर); D₂ 5 द्वागध्वज —^c) K₁ प्रत्यविध्यद्, D₂ 5 G₂ 'विध्य (for विध्यद्) G₂ ध्वज T G₂ 5 तेषां (for तेषां) —^d) K₁ कांचनात्; D₂ 1 सायकान्, D₂ 1 (before corr) कांसुकान्; S वीर्यवान् (for काञ्चनान्)

22 D₂ om 22 —^a) K₁ सुधन्विनो G₂ तद-
 छित्त्वा (for धनुश्छित्त्वा) —^b) K₂ न्यवधत्, D₂ 1 3
 न्यवधत्, D₂ विधमत् (for न्यवधीत्) K₂ हयाश्च
 न्यवधच्छरै, B D₂ 1 हयाश्चान्यावधीच्छरै; D₂ 1 हयाश्चैवा
 वधीच्छरै, D₂ D₂ 5 हयान्तानवधीच्छरै, S हयाश्च जा
 नाह्वा (G₂ 5 'च्छ'रै) —^c) K₂ अथास्य शिरसस्त्राण
 —^d) D₂ 1 5 7 अपावयत् (for हरत्) — Alter 22,
 S ins

136* जहार पार्थ सैन्येषु सहस्रे द्वे च योधिनाम् ।

[G₁ M जघान (for जहार) G₂ पर (for पाथ)
 G₂ देहिनां (for योधिनाम्)]

23 ^a) B₁ 4 5 D₂ D₂ 8 नि (for तु) —^b)
 D₂ 1 चत्त्रात् (for त्रस्तात्) K₂ तत्र; D₂ तस्थु, T
 G₁-4 सर्व (for तस्य) — Alter 23^a, S G₁ ins

137* भूयिष्ठ प्रविष्टास्ते हतैर्योधैस्तस्मिन् ।

[C₁ वे (for ते) G₂ हतयोधो (sio), C₁ हतयोधा

(for हतैर्योधैर्) C₁ M₁-4 महस्त्रज (for यशस्विन) M₂
 हतैर्योः सः सज (for the post half)]

—^a) K₂ D₂ D₂ 3 5 प्राद्वत्, D₂ 1 प्रद्वत् (for
 व्यद्वन्त) B₂ 5 D₂ 1 रणाद् (for मयाद्) K₁
 भीताद् (for भीता) S विद्रुद्रुन्मदा योधा (G₁ M भीता,
 G₂ योधा) —^b) K₂ B₁ 5 D₂ 1 (by corr) T G₁
 5 4 M₂-5 चत्र, G₂ तेन (for येन)

24 ^a) D₂ 1 जवेन (for जघान) S₂ सरत्त्रो; D₂ 1
 कौतथ (for संकुट्टो) —^b) D₂ 1 सकुट्टस्य (for वाम
 विस्) —^c) K₂ सवच्छसैस्, D₂ 1 सवच्छसैस् (for
 सवि)

25 ^a) S वाणैर् (for भग्ने) —^b) B D₂ D₁ G₁
 M विप्रलीने, T G₂-5 प्रविहीने (for विप्रयाते) —^d)
 G₂ त्रिगर्तान् (for त्रैव) S मृत्युर (for भयम्)

26 ^a) D₁ om ते S हन्यमाना (for वध्य)
 —^b) B₁ 3 5 D₂ 1 व्यस्रमस्य, D₂ D₂ 5 व्यस्रमस्य,
 D₁ सुस्रमस्य, D₂ आसुस्रस्य (for असुस्रस्य) S सुहृस्रं
 स्रवस्त्रा (G₂ 'स्रज तत्रा) —^c) T G₂ M सिहान्,
 G₁-2 5 सिंह (for त्रस्त) D₂ D₂ 4 5 8 योपिन्म
 (D₂ 2 न्म) दवशा (D₂ D₂ 'सा' दिव, D₁ योपिन्म दवशा
 दिव

27 ^a) D₂ 1 D₂ 4 5 7 8 ततस्त्रिगर्तं सकुट्टस्य, D₂
 त्रिगर्तराज सकुट्टस्य —^b) K₂ द्रवेन, D₂ 5 द्रवेण, T
 द्रवेन, G₂ द्रुवेन (as in text) D₂ शूरा वो (by
 transp) C₁ as in text —^d) G₂ मा (for न)

28 ^a) K₂ B₁-5 D₂ 1 D₂ 3 1 5 G₂ शप्त्वाथ,
 B₁ तृत्वा च, D₂ 1 T G₁ 2-5 M शप्त्वा च, D₂ उत्तवा
 सु; D₂ हृत्वाथ (for शप्त्वा तु) —^b) S₁ K₁ नत्वा,
 K₂ नत्वा; D₂ सत्वा (for तत्वा) S K₁-5 D₂ D₂
 1 5 दुर्योधनं (for दौर्धो) S₂ सपथे; K₁-5 सैन्ये (for
 सैन्य) —^d) B₂ तु; D₂ D₂ 5 वा (for वै)

गत्वा दौर्योधनं सैन्यं किं वै वक्ष्यथ मुख्यगाः ॥ २८
 नावहास्याः कथं लोके कर्मणानेन संयुगे ।
 भवेम सहिताः सर्वे निवर्तध्वं यथाबलम् ॥ २९
 एवमुक्तास्तु ते राजञ्चुदक्रोशन्मुहुर्मुहुः ।

शङ्कांश्च दध्मिरे वीरा हर्षयन्तः परस्परम् ॥ ३०
 ततस्ते संन्यवर्तन्त संशप्तकगणाः पुनः ।
 नारायणाश्च गोपालाः कृत्वा मृत्युं निवर्तनम् ॥ ३१

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

१८

संजय उवाच ।

दृष्ट्वा तु संनिवृत्तांस्तान्संशप्तकगणान्पुनः ।
 वासुदेवं महात्मानमर्जुनः समभाषत ॥ १
 चोदयाश्चान्हृषीकेश संशप्तकगणान्प्रति ।

नैते हासन्ति संग्रामं जीवन्त इति मे मतिः ॥ २
 पश्य मेऽस्त्रबलं घोरं बाह्वोरिष्यसनस्य च ।
 अद्यैतान्पातयिष्यामि क्रुद्धो रुद्रः पशूनिव ॥ ३
 ततः कृष्णः स्मितं कृत्वा परिणन्द्य शिवेन तम् ।

१ K₁-4 D₁ नित्यश, K₅ B D₀₁ D₂ D₃-8 मुख्यश
 (for मुख्यगा)

29 ^a) S (except M₁ 2, 4) नापहास्या (for नाव*)
 — ^b) K₅ तेन (for [अ]नेन) — ^c) D₂₁ जवेन (for
 भवेम) K₅ भये समाहिता सर्वे. — ^d) १) निवर्तव,
 १) K₁ D₅ 'तैत; K₅ 4 5 D₅ 'तैत, D₄ 'त्योमो;
 D₁ 8 'तैमो (for 'तैव) K₁ महाबल, D₅ M₄ 5
 महाबला; T G₂ M₁-8 महारथा (for यथाबलम्).

30 ^a) K₅ D₅ 8 S ततो (for तु ते) — ^b) T
 G₄ 4 विक्रोशतो; G₁ 5 M डक्रोशतो (G₅ 'ते) (for
 उदक्रोशन्) G₂ उदक्रोशतस्ततस्तत — ^c) D₀₁ D₅ 8
 दधिरे (for दध्मिरे) १ शाखान्प्रदध्मुले वीरा — ^d) १)
 K₁-8 पुन पुन (for परस्परम्)

31 ^b) K₅ B₁ 2 D संसप्तक (for सप्तसप्तक) — After
 31^{ab}, G₂ reads 7. 18 1^{ad} — ^c) K₅ D₁ नारायणाञ्च
 (for 'यणाञ्च) C₄ d cite नारायणाञ्च (as in text)
 K₅ B D₀₁ D₂ D₃ 5 6 G₅ गोपाला G₂ नादयाना
 दिश सर्वा; C_v as in text — ^d) १) K₅ D₁ G₂
 कृत्वा मृत्यु, B D₀₁ D₂ D₃ 6 C_v मृत्युं कृत्वा (by
 transp) K₁ निवर्तिन, C_v निवर्तनम् (as in text)

Colophon — Sub-parvan K₅ सप्तसप्तकवध — Day
 of Drona's Generalship १) K₁ 2 द्वितीयविषले,
 K₅ D₁ द्वितीययुद्धविषले. — Adhy. name. K₅ सुषण्व
 वधः; B₁ 2 D₀₁ D₂ 6 संसप्तकप्रतिज्ञा; D₂₁ संसप्तक-

अगे निवर्तनसप्तकभगे निवर्तनः D₅ संसप्तकयुद्ध, G₁ M₁ 2
 सप्तसप्तकयुद्ध — Adhy no (figures, words or both).
 K₅ 8 B₁ 2 D₂₁ D₅ 8 S (except G₂) 17 (as in text),
 D₅ 18 — Sloka no D₀₁ D₂₁ 31.

18

1 ^a) T G₂-5 च (for तु) D₀ विनिवृत्तांश्च (for
 सनिवृ*) K₅ D₂₁ D₅ सनिवृत्तांस्तु तान्दृष्ट्वा — ^b) K₅
 D (except D₁) संसप्तक- (for सप्तसप्तक-) T G₂ पुन
 (for पुन) — G₂ reads 1^{ad} after 7 17 31^{ab}
 — ^d) B₅ 4 8 प्रत्यभाषत (for सम')

2 ^a) K₅ D₀₁ D₂-8 नोदयाश्चान् (for चोदया*)
 — ^b) K₁ 4 D (except D₁ 6) सप्तसप्तक (for सप्त)
 — ^c) D₂₁ D₄ 7 8 नैते यास्यति संग्रामाञ्च

3 ^a) K₅ D₂ 8 मे सुबल, B₅ शस्त्रबलं, D₀₁ मेघ
 बल; १ चास्त्र (G₅ 'स्त्र) बलं (for मेऽस्त्रबल) १ मल्ल
 (for घोर) — ^b) D₂₁ D₂ G₁ 2 बाह्वोरिष्यसनस्य च;
 D₅ T G₂ 4 बाह्वोरिष्य — ^c) D₅ अद्यैतान् (for अद्यै
 तान्) K₅ वारयिष्यामि; D₂ D₅ निहनि; D₁ 8
 घातयि* (for पातयि) D₂₁ अथ हस्ये गणानेतान्; D₅
 अद्यैव तान्घातयिष्यामि (hypermetric), T G M₁ 2
 अथ शेको (G₂ 'तो) गणानेतान्; M₅-8 अथ शेको रणे
 हन्यां. — ^d) T G₁-5 M₁ 2 हन्यां; G₂ हन्याद्;
 M₅-8 पतान् (for कुदो).

प्रावेशयत दुर्धर्षो यत्र यत्रैच्छदर्जुनः ॥ ४
 वभ्राजे स रथोऽत्यर्थमुद्यमानो रणे तदा ।
 उद्यमानमिवाकाशे विमानं पाण्डुरैर्हयैः ॥ ५
 मण्डलानि ततश्चक्रे गतप्रत्यागतानि च ।
 यथा शक्ररथो राजन्युद्धे देवासुरे पुरा ॥ ६
 अथ नारायणाः क्रुद्धा विविधायुधपाणयः ।
 छादयन्तः शरव्रातैः परिववृर्धनंजयम् ॥ ७
 अदृश्य च मुहूर्तेन चक्रुस्ते भरतर्षभ ।
 कृष्णेन सहितं युद्धे कुन्तीपुत्रं धनंजयम् ॥ ८

क्रुद्धस्तु फल्गुनः संख्ये द्विगुणीकृतविक्रमः ।
 गाण्डीवमुपसंमृज्य तूर्णं जग्राह संयुगे ॥ ९
 बद्धा च भृकुटीं वक्त्रे क्रोधस्य प्रतिलक्षणम् ।
 देवदत्तं महाशङ्खं पूरयामास पाण्डवः ॥ १०
 अथास्त्रमरिसंघं त्वाष्ट्रमभ्यस्यदर्जुनः ।
 ततो रूपसहस्राणि प्रादुरासन्पृथक्पृथक् ॥ ११
 आत्मनः प्रतिरूपैस्तैर्नानारूपैर्विमोहिताः ।
 अन्योन्यमर्जुनं मत्वा स्वमात्मानं च जग्निरे ॥ १२
 अयमर्जुनोऽयं गोविन्द इमो यादवपाण्डवौ ।

4 °) B₁ क्रुद्ध (for कृद्धा) D_{n1} च त (for सित) D₁ इष्टा (for कृत्वा) — °) K₂ & B₁ D₁ प्रतिनद्य, K₁ परिनिध, B₁ D₁ परिनद्य, B₂ D₁ D₂ अतिनद्य, B₂ & अतिनद्य D₁ पतिवद्य (for परिनिध) — For 4^{ab}, S subst

138* एव बुवाग बीभत्सु केशव शत्रुवाहिनीम् ।

— °) S K₁ & दुर्धर्ष (for दुर्धर्षो) — °) D₁ यत्रैव (for यत्रैच्छद्)

5 °) B₁-s D_{n1} D₁ & वभ्राज, D₁ आजते; D₂ विभ्राज (for वभ्राजे) D₁ om स रथो K₂ रथेत्यर्थम्, B₁ D_{n1} रथोत्थम् D₂ रथो राजन् (for रथोऽत्यर्थम्) D₁ S स रथो आजतेत्यर्थम् — °) S₁ D_{n1} D₂ मुद्यमानो; S₂ सुद्यमाने, D₁ उद्यमाने; S (except M₁ & s) उद्यमानो (for उद्य) T G₂-s महाहयै, G₁ M हयोत्तमै (for रणे तदा) — °) T G₂-s M₂ उद्यमानम् — °) D₁ पाण्डुर हयै; S पाण्डु (G₁ & s M₂ & ष) रैर्हयै (for पाण्डुरैर्हयै)

6 °) D₁ D₂ तथा (for यथा) K₁ चक्ररथो (for शक्र) — °) D₁ & s क्रुद्धो (for युद्धे) S₂ तदा (for पुरा)

7 °) D₂ विद्धा (for क्रुद्धा) — °) In S₂, the portion from शरव्रातै up to आर (in 7 19 5^b) is lost on a missing folio

8 S₂ missing (of v 1 7) D₂ om (hapl) 8 — °) B₁ D_{n1} D₂ T G₂ अदृश्यं तं; G₂ & अदृश्यत (for अदृश्य च) — °) D₁ & s तं (for ते) D₁ भरतर्षभ

9 S₂ missing (of v 1 7) — °) S₁ K (except

K₂) सक्रुद्ध, D₂ अयुज्यत्; D₂ क्रुद्धश्च (for क्रुद्धस्तु) K₂-s B D G₂ फाल्गुन G₁ & s M₂-s सद्ये; M₁ & सद्ये (for सद्ये) — °) K₁ & D₂ उपसंमृज्य (D₂ स्य), K₂ B D₁ धनुरासृज्य; D_{n2} D₂ धनुराकृज्य; S अनुसंमृज्य (for उप) — °) D₂ तूर्ण (for तूर्ण) D_{n2} D₂ सकुले (for संयुगे) S तूर्णी (G₁ 'णि, G₂ 'णी, M₁ & 'णी) सस्पृश्य चाहवे

10 S₂ missing (of v 1 7) S₁ K₂ & om. 10^{ab} — °) K₁ D₁ वभ्राज, K₂ D₂ बद्धा; D₂ बद्धा च, T G₂ & स बद्धा, G₂ स कृत्वा, G₂ सयद्धा (for यद्धा च) B₁ D₁ & s & s G₂ भृकुटीं, B₂ D_{n2} भृकुटी (for भृकुटीं) K₁ D_{n1} D₁ & चक्रे, B₂ युक्त (for वक्त्रे) D₁ तथा च भृकुटीं चक्र

11 S₂ missing (of v 1 7) — °) S (except G₂) ततोस्त्रम् (for अथास्त्रम्) — °) S₁ K₁ & s D₂ & G₁ M₁ & अभ्यसद् (for स्यद्) — °) K₁-s भूप (for रूप)

12 S₂ missing (of v 1 7) — °) T G₂ & s अर्जुन, G₁ & M अर्जुन (for आरमन) K₂ D₂ & प्रतिरूपेस्तु; D_{n1} रूपश्च; D₁ & s रूपस्थैर (for रूपै स्तैर) — °) D₂ नानारूप- (for रूपैर) — °) B (except B₂) D₁ अन्योन्येनार्जुन — °) S₁ K₁-s नि जग्निरे; K₂ विजग्निरे (for च जग्निरे) K₂ D_{n1} D₂-s स्वकीयाने (D₂ नि) व जग्नि (D₂ क्षी) रे; S परस्परमथा मृत (G₂ त, G₂ M₂ & त)

13 S₂ missing (of v 1 7) D₂ om 13 — °) Hypermetric D_{n1} अर्जुन (for अर्जुनोऽय) D_{n2} D₂ अर्जुनोऽयमय कृष्ण — °) K₂ D_{n2} D₂ M₁ & इमौ पाण्डवपाण्डवौ; D₂ स्वय केशवपाण्डवौ, D₂ & s इमौ

इति युवाणाः समूदा जघ्नुरन्योन्यमाहवे ॥ १३

मोहिताः परमास्त्रेण क्षयं जग्मुः परस्परम् ।

अशोभन्त रणे योधाः पुष्पिता इव किंशुकाः ॥ १४

ततः शरसहस्राणि तैर्विमुक्तानि भस्मसात् ।

कृत्वा तदस्त्रं तान्वीराननयधमसादनम् ॥ १५

अथ प्रहस्य बीभत्सुर्ललित्यान्मालवानपि ।

माचेष्टकांस्त्रिगर्ताश्च यौधेयांश्चादयच्छरैः ॥ १६

ते वध्यमाना वीरेण क्षत्रियाः कालचोदिताः ।

व्यसृजञ्जशरवर्षाणि पार्थे नानाविधानि च ॥ १७

ततो नैवार्जुनस्तत्र न रथो न च केशवः ।

प्रत्यदृश्यत घोरेण शरवर्षेण संवृतः ॥ १८

ततस्ते लब्धलक्ष्यत्वादन्योन्यमभिचुकुशुः ।

माधवपाण्डवौ — °) Ś1 K2 8 सपूर्णा; K2 D1 स्वास्मान्, D2 ते मूढा (for समूदा) — °) M2 4 जघ्नन् (for जघ्नुर) S अंजसा (for आहवे) — After 13, S ins

139* अन्योन्यं समरे जघ्नुस्तावका भरतर्षभ ।

[G2 अन्योन्यमनसा (for अन्त्रोन्य समरे)]

14 Ś2 missing (of v 1 7) — °) S पाण्डवेन महात्मना — After 14^a, S ins

140* रुधिरोल्लिखितास्ते प्रेक्षमाणा परस्परम् ।

[M2 तु (for ते).]

— °) Dn1 D4 1 8 मूढा, G1 M योधा (for योधा) — °) K2 किंशुका पुष्पिता इव; Dn1 किंशुका इव पुष्पिता — After 14, S ins

141* रुधिरोत्पीडनास्ते तु रुधरेण समुक्षिता ।

चन्दनस्य रसेनैव व्यभ्राजन्त रणाजिरे ।

ततः प्रहस्य बीभत्सुर्व्याक्षिपद्वाण्डिव भृशम् ।

न्यहनन्तान्शरैस्तीक्ष्णैस्तमः सूर्यं इवाश्रुमि ।

हतावशिष्टास्ते भूय परिवार्यं धनजयम् । [5]

साश्वध्वजस्य चक्रुरदृश्य शरवृष्टिम् ।

[(L 1) G2 रुधिरोत्पीडमानास्ते, M2 8 'त्पीडितस्ते तु (for the prior half) — (L 2) S (except G1 M1 2 8) रसेनैव G1 M नहारथा (for रणाजिरे) — (L 3) G2 4 प्रमद्य (for प्रहस्य) — After the prior half of line 3, G1 M1 2 8 read 16^b, for the first time, repeating it in its proper place, while M2 4 read 16^b after the prior half of line 3 G1 8 4 M व्याक्षिपन् (for 'क्षिपद्' G2 4 धनु (for भृशम्) — (L 4) G2 न्यहनन् (for न्यहनन् G1 M तीक्ष्णै (for तीक्ष्णैस्) — (L 6) G2 साध (for साध)]

15 Ś2 missing (of v 1 7) — °) D2 om ते K2 B1 Dn2 D2 तैर्मुक्तानि च, S (except G2) विप्रमुक्तानि (for तैर्विमुक्तानि) — °) T G M1 2 उरस्तु; M2-5 विशस्त्रान् (for तदस्त्र) — °) K1-8 साधन (for सादनम्)

16 Ś2 missing (of v 1 7) — °) S (except G2) तत (for अथ) K1 प्रहास्य, Dn2 D2 8 कुक्षस्तु (for प्रहस्य) — G1 M1 2 8 read 16^b for the first time after the prior half of line 3 of 141^a, while M2 4 read 16^b after the prior half of the same line — °) K2 8 B2-4 कलिगान्, Dn2 लिखितान्; T G2 (both times) 8-5 M1 2 (last two both times) 8 4 5 (both times) कलि (G2 'लि')भ्रान्, G2 लिखितान् (for लिखितान्) Ś1 K2 D2 मानवानपि; B2-4 Dn1 मालवानाश्चकान्; G1 (both times) 8 4 M1 2 (last two both times) 8 4 5 (both times) मालवानपि (for मालवानपि) — °) Ś1 साचेष्टकास्, K1-8 सचेष्ट (K1 8 'छ')कास्, B (except B2) Dn1 D2 8 मावेष्टकास्; Dn2 मालवाश्च, D1 4 1 8 मावेष्टिका (D1 'का')स्, D2 मेकलाश्च, T G2 4 5 मच्छिष्ट (G2 'छि')कास्, G1 M1 2 (all both times) 8 4 5 (both times) मच्छिष्टिकास्; G2 मच्छिष्टिकास् (for साचेष्टकास्) — °) K2 4 Dn1 T G2 8 M1 2 योधेयांश्च, D2 योधयश्च, D2 योधयेश्च (for योधेयाश्च). K1 B2 D1 G2 चादयन् (for चादयन्) Dn1 D2 योधानाच्छादयच्छरैः, Dn2 योधेयांश्चादयच्छरैः; D2 8 8 यो (D2 यौ)धेयान्छादयन् (D2 'य')च्छरैः; G2 योधेयाश्चा**च्छरै

17 Ś2 missing (of v 1 7) G2 reads 17 twice — °) B (except B1) Dn1 D1 S (G2 both times) हन्यमाना (for वध्य). — °) B1 कालमोहिता; Dn1 D2 4-8 'नोदिता' (for 'चोदिता') — °) M2 8 असृजन् (for व्यसृजन्) B2 8 G2 (both times) -जालानि (for -वर्षाणि) — °) Ś1 Dn2 D2 ह; K4 D1 वै (for च). D2 पार्थे नानाविधे नृणां

18 Ś2 missing (of v 1 7) — °) S न च (for नैव) K1 तात (for तत्र) — °) B1 नैव; T G2-5 नापि (for न च) — °) B (except B2) Dn1 D2 S प्रत्यदृश्यत (for 'दृश्यत) — °) B D2 S संवृता (for संवृत)

19 Ś2 missing (of v 1 7) — °) K2 4, 5 B D

हतौ कृष्णाविति प्रीता वासांस्यादुधुवुस्तदा ॥ १९
 मेरीमृदङ्गशङ्खाश्च दध्मूर्वीराः सहस्रशः ।
 सिंहनादरवांश्चोग्रांश्चक्रिरे तत्र मारिष ॥ २०
 ततः प्रसिष्विदे कृष्णः खिन्नश्चार्जुनमब्रवीत् ।
 कासि पार्थ न पश्ये त्वां कच्चिज्जीवसि शत्रुहन् ॥ २१
 तस्य तं मानुषं भावं भावज्ञोऽऽज्ञाय पाण्डवः ।
 वायव्यास्त्रेण तैरस्तां शरवृष्टिमपाहरत् ॥ २२
 ततः संशप्तकव्रातान्साश्चद्विपरथायुधान् ।

उवाह भगवान्वायुः शुष्कपर्णचयानिव ॥ २३
 उद्यमानास्तु ते राजन्बह्वशोभन्त वायुना ।
 प्रडीनाः पक्षिणः काले वृक्षेभ्य इव मारिष ॥ २४
 तास्तथा व्याकुलीकृत्य त्वरमाणो धनंजयः ।
 जघान निशितैर्बाणैः सहस्राणि शतानि च ॥ २५
 शिरासि भल्लैरहरद्वाहनपि च सायुधान् ।
 हस्तिहस्तोपमांश्चोरूश्चैरुर्व्यामपातयत् ॥ २६
 पृष्ठच्छिन्नान्विचरणान्विमस्तिष्केक्षणाङ्गुलीन् ।

8 लक्षत्वाद् (for लक्ष्यत्वाद्) —^a) Ks इति, Ds
 ११ अति; M1 अनि (for अमि) — Dn1 reads
 19th twice —^a) Ds इमौ (for इति) S1 K
 (except Ks) B1 Dn1 (both times) n1 D1-5 ११
 प्रीत्या; B1 तदा (for प्रीता) —^a) S1 Ks वासाश्च
 S1 [आ]दुधुवुस्, Ks Ds [आ]दुधुवुस् S1 D1-5 सह,
 Ks B1 Dn1 Dn1 (first time) n1 Ds ११ च ह (for
 तदा) K1 १ Ds वासांस्या (K1 साश्च, Ks 'सास्या'-
 दुधुवु सह; Ks Ds वासांश्चाधुधुवु सह (Ds 'धुश्च ह');
 Dn1 (second time) ननुवुस्ते मुदं ययुः, S शस्त्रान्द
 धुश्च ते तदा

20 S1 missing (of v 1 7) —^a) Dn1 S -श-
 द्वांश्च (T1 'न्द' (for -शङ्खांश्च) K1 4 D1 मेरीमृ (K1
 'मृ' दगाश्चकांश्च; Ks मेरीमृदगांश्च शङ्खान्; Ds १ १
 मेरीशखमृदगाश्च —^a) S चक्रुर्वीरा प्रहृष्टवत् —^a)
 Ks Dn1 Ds १ १ १ [पृ]व (for [उ]ग्रंश्च) —^a) S
 प्रचक्रुस् (for चक्रिरे) Dn1 चोग्रांस्त्र हि मारिष

21 S1 missing (of v 1 7) —^a) S1 K1-3 B
 (except B1) Dn1 Dn D1 १ T G1 १ M1 १ प्रसिष्विदे,
 Ks Ds-5 १ १ Gs 4 Ms-3 प्रसिष्विदे; Ks प्रदाधिदे; Ds
 प्रसिष्विदे, Gs प्रशस्यते (for प्रसिष्विदे) Cd cites
 सिष्विदे —^a) Dn1 प्रसिष्विदे; Ds १ स खिष्वो (for
 खिष्वश्च) —^a) K1 पश्येतां, B1 १ १ पश्येर्य; S
 पश्यामि (for पश्ये त्वां) —^a) K1 कश्चिज्; Ds
 कश्चिज् (for कश्चिज्) D1 १ १ भारत (for शत्रुहन्)

22 S1 missing (of v 1 7) —^a) Dn1 Ds १ १
 T G1 १ M सन् (for त) K1 B1 तस्य तद्भाषितं श्रुत्वा;
 B2 १ १ Dn1 तस्य तद्भाषनं श्रुत्वा; Gs तस्य तन्मानसगतं
 —^a) G2 जीवन्तो (for भावज्ञो) S1 Ks-3 B1 Dn
 D1-3 भाज्ञाय स (B1 अवज्ञाय; Dn1 भाज्ञायाय; Ds
 भाषित्य स; Ds १ १ समाज्ञाय) धनंजय; K1 B1-3 Dn1
 त्वरमाणो धनंजय; Gs भावयज्ञाय पाण्डव —^a) D1

तरसा (for तैरस्ता) Cd cites अस्तां (as in text)
 Gs वायव्यास्त्रे तानस्त्रान् (submetric) —^a) T2 Gs १
 शस्त्र (for शर) Ks Ds उपाहरत्, Dn1 Ds उवाह
 तः; G1 M अपानुदत् (for 'हरत्')

23 S1 missing (of v 1 7) —^a) K1 B1 Dn1
 Dn1 Ds १ १ १ सप्तक; Dn1 सप्तक; Ds १ त
 सप्तक (for सप्तक) Ks D1 गणान् (for व्रातान्).
 S संशप्तकरथव्रातान् —^a) Ks G1 M साश्चवज, B1-3
 Dn1 D1 १ १ १ Gs 4 'द्वीप- (for 'द्विप-') Gs १ रथा
 युतान् Gs नरायुतान् (for रथायुधान्) —^a) Dn1
 Ds वनानिव, Ds १ Gs चयानि च; Gs चयानिह (for
 'चयानिव')

24 S1 missing (of v 1 7) —^a) Ks उद्यमा
 मानस्, T Gs-5 गृह्यमाणस्, Ms-3 उद्यमानास् (for
 उद्य) Dn1 Ds १ ततो (for तु ते) —^a) Dn1 Dn1
 Ds बहु शोभन्त —^a) K1 उदीना, Ks प्रोदीना;
 Ks Dn1 Ds १ १ उदीना; B1 4 Dn1 Ds १ १ S
 प्रलीना, D1 प्रोदीना; Gs प्रदीनां; Cd प्रदीना
 (as in text)

25 S1 missing (of v 1 7) —^a) Ks Ds तदा,
 Dn1 Ds १ ततो; Gs laouna (for तथा)

26 S1 missing (of v 1 7) —^a) Dn1 Dn1 Ds
 Gs 4 अहनत् Gs अहरत् (for अह) —^a) Ds १
 चोरुन्, Ds चैव (for चोरुन्) —^a) B2 Dn1 Ds १
 १ १ G1 M क्षुरैर; B4 बाणैर् (for शरैर्) Dn1 न्यपा
 तयत् (for अपा)

27 S1 missing (of v 1 7) —^a) Ks छिन्न
 पृष्ठान् (for पृष्ठच्छिन्नान्) Ds मापृष्ठच्छिन्नचरणान् —^a)
 Ks १ १ Dn1 विमलि (Ks १ 'स' कैक्षणंगुलीन्; B1 १ १
 Dn1 Dn1 Ds बाहुपृष्ठे (Dn1 'पार्थ' क्षणाकुलात्; T Gs 4

नानाङ्गावयवैर्हीनांश्चकारारीन्धनंजयः ॥ २७
 गन्धर्वनगराकारान्विवित्कल्पितात्रयान् ।
 शरैर्विशकलीकुर्वन्श्चक्रे व्यश्चरथद्विपान् ॥ २८
 मुण्डतालवनानीव तत्र तत्र चकाशिरै ।
 छिन्नध्वजरथव्राताः केचित्केचित्कचित्कचित् ॥ २९
 सोत्तरायुधिनो नागाः सपताकाङ्कुशायुधाः ।
 पेतुः शक्राशनिहता द्रुमवन्त इवाचलाः ॥ ३०
 चामरापीडकवचाः स्रस्तान्नयनासवः ।
 सारोहास्तुरगाः पेतुः पार्थवाणहताः क्षितौ ॥ ३१

विमस्तत्रैक्षण्यगुली (Gs 'ली) न्, G. विमस्तत्रैक्षण्यगुलीन्
 (810) — °) Ds वराङ्गावयवैर्हीनाश्च — °) Ds [भा शु
 (for [अ]रीन्)

28 Ss missing (of v 1. 7) — °) Dn1 विवि
 धान् (for विविधत्) Ds कृतितान्, Ds ललितान् (for
 कल्पितान्) Ks रवान्, Ms-s नवान् (for रथान्)
 — °) Gs चाश्च (for व्यश्च) S (except Gs s) -ध्वजान्
 (for द्विपान्) Ds १ s चक्रे व्य (Ds 'कैत्र्य') आस्ततस्तव

29 Ss missing (of v 1. 7) — °) Ds मुंडः
 Ds मुंडः (for मुण्ड-) — °) Gs om. the second तत्र
 Some MSS चकाशिरै — °) Ds रथध्वज- (for -ध्व
 जरथ-) Bs Ds Gs छिन्ना रथध्वजव्राता — °) Ss K1 s
 तत्र केचित्, Ks B D (except Ds १ s) केचित्त्र, T
 Gs-s केविद्यौषा (for केचित्केचित्) Gs पृथक्पृथक्
 (for क्वचित्क्वचित्)

30 Ss missing (of v 1. 7) — °) B Ds सातग
 युधिनो, Ds सोनरायुः, Ca सोत्तरासाधन, Cd
 'युधिन (for 'युधिनो) Gs दता (for नागा) Dn1
 सोत्तरीयवतो नागाः Ds सांतवा रथिनो नागा — °)
 Bs Dn1 Ds T Gs-s सपताकाङ्कुशध्वजा, Ds १ s सप
 त्रा (Ds 'त्रा) साङ्कुशायुधा — °) Dn1 Ds शक्राशनि-
 हता पेतुर् — Ds om (hapl) 30^a-31^a — °) Ds
 यद्द्रुमवत (hypermetrio) (for द्रुमवन्त) Gs सद्रुमा
 इव पर्वता

31 Ss missing (of v 1. 7) Ds om 31^{ab} (cf
 v 1. 30) — °) B (except Bs) Dn1 Ds १ s S
 चामरापी (Ds 'पि) डकधरा, Ds 'पिडकवचा — °)
 K1 s स्रस्तात् K1-s D1 -नयनासका (for नयनासव)
 Dn1 Ds स्रस्तान्नयनासवः Ds स्रस्तान्नयनासवः, — °)
 M1 s पार्थवाणाहता क्षितौ

विप्रविद्धासिनखराच्छिन्नवर्मर्षिशक्तयः ।

पत्तयश्छिन्नवर्माणः कृपणं शेरते हताः ॥ ३२

तैर्हतैर्हन्यमानैश्च पतद्भिः पतितैरपि ।

अमद्भिर्निष्टनद्भिश्च घोरमायोधनं बभौ ॥ ३३

रजश्च महदुद्धृतं शान्तं रुधिरवृष्टिभिः ।

मही चाप्यभवदुर्गा कवन्धशतसंकुला ॥ ३४

तद्भभौ रौद्रवीभत्सं वीभत्सोर्यानिमाहवे ।

आक्रोड इव रुद्रस्य घ्नतः कालात्यये पशून् ॥ ३५

ते वध्यमानाः पार्थेन व्याकुलाश्चरथद्विपाः ।

32 Ss missing (of v 1. 7) — °) K1 Ds विप्र
 सिद्धासिनखराश्च, Dn1 विप्रविद्धा, Ds विप्रविद्धासिनवराश्च;
 Ds विप्रविद्धासिनखराश्च, S विप्रविद्धासिनाराचाश्च — °)
 Dn1 Ds छिन्नवर्माणः, Ds १ s Ms चर्मर्षि, Ds
 'चर्मर्षि, T Gs s 'वर्मर्षि (for 'वर्मर्षि) — °) Ds
 पातयन्क्षिप्त- (for पत्तयश्छिन्न) Ss K1 Dn Ds चर्मणः;
 B1 s (marg) Dn1 Ds सर्मण (for चर्मण) — °)
 B Dn1 Ds s s Ms कृपणा (for कृपणं) Ss K1 s
 Ds क्षिप्यरे, Ks s Ds s s क्षिप्यरे; Dn1 शासिरे
 (for शेरते) Dn1 Ds कृपाणैर्निक्षिप्तैर्हताः; Gs शेरते
 बहवो हताः — After 32, Dn1 reads 35^{ad}

33 Ss missing (of v 1. 7) — °) Ds तु (for
 च). — °) Ks Dn Ds s महद्भि (for पतद्भि) Ds s
 पातितैर् (for पतितैर्) — °) T G M1 s कृजद्भिर् (for
 अमद्भिर्) Ss K1-s Dn1 नि (K1 Dn1 नि) स्वनद्भिश्च,
 Ks निष्पत, Dn1 Ds निश्चत, Ds निष्टने (for
 निष्टन) Ms-s विकृजद्भिर्निष्टनद्भिर् — °) B Dn1
 क्रूरम् (for घोरम्) Ds प्रति (for बभौ) S क्रूर विश
 सन बभौ Cd cites आयोधन (as in text)

34 Ss missing (of v 1. 7) — °) Dn1 T2 Gs s
 सुमहद्भूतं, Ds T1 Gs सुमहद्भूत, G1 M महदुद्धृत,
 Gs सुसुद्धृत (for महदुद्धृत) — °) S लोहित (for
 रुधिर) — °) Dn1 रुद्राः Ds उग्रा (for दुर्गा)
 — °) S कवचायुत (for कवन्धशत)

35 Ss missing (of v 1. 7) — °) B1 om
 बीभरत K1 Dn1 Ds १ s रौद्रवीभत्सु — °) Ss K1 s
 Dn Ds s या (Ds या) तमाहवे (for यान्) Ds सांत
 र्यातयमाहवे. Ca, d ote यान (as in text). — Dn1
 reads 35^{ad} after 32 — °) Ks B Dn1 Ds s आक्रो-
 डम्; Cd आक्रोड (as in text), Ks इव (for इव);

तमेवामिमुखाः क्षीणाः शक्रस्यातिथितां गताः ॥ ३६
सा भूमिर्भरतश्रेष्ठ निहतैस्त्वैर्महारथैः ।
आस्तीर्णां संघमौ सर्वा प्रेतीभूतैः समन्ततः ॥ ३७
एतस्मिन्नन्तरे चैव प्रमत्ते सव्यसाचिनि ।

व्यूढानीकस्ततो द्रोणो युधिष्ठिरमुपाद्रवत् ॥ ३८
तं प्रत्यगृह्णंस्त्वरिता व्यूढानीकाः प्रहारिणः ।
युधिष्ठिरं परीप्सन्तस्तदासीत्तुमुलं महत् ॥ ३९

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

१९

संजय उवाच ।

परिणाम्य निशां तां तु भारद्वाजो महारथः ।
बहूक्त्वा च ततो राजत्राजानं च सुयोधनम् ॥ १

विधाय योगं पार्थेन संशप्तकगणैः सह ।

निष्क्रान्ते च रणात्पार्थे संशप्तकवधं प्रति ॥ २
व्यूढानीकस्ततो द्रोणः पाण्डवानां महाचमूम् ।

36 Ś: missing (of v l 7) —^a) D: T G: व्याकुलाश्च (for 'लाभ') —^a) Dn: D: छिन्ना (for क्षीणा) —^a) K: D: s [जा]तिव्यता; D: तिथिता (for [जा]तिपिता). Dn: ययु (for गता)

37 Ś: missing (of v l 7) Ś: K: s D: om 37 —^a) Dn: D: s विघ्नौ; D: च बभौ (for सभनौ) —^a) K: प्रेतैः; K: D: s s प्रेत (for प्रेती) S प्रेतैरिव सचेतनै

38 Ś: missing (of v l 7) —^a) Ś: K: s D: s कुब्, K: s D: कुब्धा (for चैव) —^a) D: प्रसक्ते; Cd प्रमत्ते (as in text) K: D: s प्रसक्त सव्यसाचिना — After 38^{ab}, Dn: D: read 7 19 2^{cd} for the first time, repeating it in its proper place, while D: reads it here only —^a) Ś: K: s व्यूढानीकैः; K: 'नीक'; K: व्यूढानीकसु; D: व्यूढानीकैसु (for 'नीकसु') —^a) T G: s अपीडयन्, G: M अभिद्रवत् (for उपा)

39 Ś: missing (of v l 7) —^a) K: व्यूढा नीका (for व्यूढा) D: व्यूढानीकाप्रहारिणः, S व्यूढा नीकेन पाण्डवा —^a) M: क्षीप्सन्तसु (for परीप्सन्तसु) —^a) D: Dn: D: s s s तुमुल (for तुमुलं)

Colophon Ś: missing — Sub parvan K: D: s G: M: s सप्तकवध — Day of Droṇa's Generalship K: s D: द्वितीय, D: ये) युद्धदिवसे; K: द्वितीय दिवसे; Dn: द्वितीयेद्विके; D: द्वितीयेद्वि. — Adhy. name: K: श्रेणसेलैववध; Dn: D: s संसप्तकयुद्धं.

— Adhy no (figures, words or both) K: B: Dn: D: s S 18 (as in text), D: 19 — Ślok no D: Dn 39

19

1 Ś: missing up to भार (in b^a) (of v l 7 18, 7) —^a) D: s G: M: परिणम्य (for 'णाम्य') D: स (for तां) —^a) K: D: G: भरद्वाजो (for भार') G: प्रतापवान् (for महारथ') —^a) K: s Dn: बहु क्त्वा K: D: तु K: D: s स (for च) Ś: K: s D: तथा (for ततो) K: B D: Dn: D: s उक्त्वा तुबहु राजैर्द्र (B: s द्वे), G: s M: s बहुधोक्त्वा ततो (G: वचो, M: s तदा) राजन् —^a) K: B D: Dn: D: s s S वचन वै (D: च); K: s राजत च (K: om च); D: राजान स (for राजान च)

2 Ś: missing (of v l 1) —^a) K: Dn: D: s s s पार्थस्य (for पार्थेन) S विधाय गोप्सुन्यायैस्व —^a) K: s B: D (except D: s) सप्तक- (for सप्तक) Ś: K: s गणानप्रति; D: गणैः पुन (for गणै सह) — Dn: D: read 2^{cd} for the first time after 7 18 38^{ab}, while D: reads it after 7 18 38^{ab} only —^a) B D: D: तदा; Dn: रणे, D: s s S रण (for रणात्) T G: s प्राप्ते (for पार्थे) —^a) K: D: Dn: n: s (both times) D: s (both times) s s सप्तक (for संशप्तक). K: चवान्; D: D: s s जलं; Dn: (first time) रथं (for वध),

3 Ś: missing (of v, l, 1), —^a) T G: s जनी

अभ्ययाद्भरतश्रेष्ठ धर्मराजजिघृक्षया ॥ ३
 व्यूहं छद्वा सुपर्णं तु भारद्वाजकृतं तदा ।
 व्यूहेन मण्डलार्धेन प्रत्यव्यूहद्युधिष्ठिरः ॥ ४
 मुखमासीत्सुपर्णस्य भारद्वाजो महारथः ।
 शिरो दुर्योधनो राजा सोदर्यैः सानुगैः सह ॥ ५
 चक्षुषी कृतवर्मा च गौतमश्चास्यतां वरः ।
 भूतवर्मा क्षेमशर्मा करकर्षश्च वीर्यवान् ॥ ६
 कलिङ्गाः सिंहलाः प्राच्याः शूराभीरा दशेरकाः ।

शका यवनकाम्बोजास्तथा हंसपदाश्च ये ॥ ७
 ग्रीवायां शूरसेनाश्च दरदा मद्रकेकयाः ।
 गजाश्वरथपत्न्यौघास्तस्थुः शतसहस्रशः ॥ ८
 भूरिश्रवाः शलः शल्यः सोमदत्तश्च बाह्लिकः ।
 अक्षौहिण्या वृता वीरा दक्षिणं पक्षमाश्रिताः ॥ ९
 विन्दानुविन्दावावन्त्यौ काम्बोजश्च सुदक्षिणः ।
 वामं पक्षं समाश्रित्य द्रोणपुत्राग्रगाः स्थिताः ॥ १०
 पृष्ठे कलिङ्गाः साम्बघ्ना मागधाः पौण्ड्रमद्रकाः ।

किनी (for महाचमूस्) — °) Dn: Ds प्रत्ययाद् (for अभ्य) Ds भरतश्रेष्ठ — °) Ds धर्मराजं (for धर्म राज)

4 Ss missing (of v 1 1) — °) Ks B Doi Dn: D1 व्यूहः, T G1-4 M व्यूहा, Gs व्यूवान् (for व्यूह). Ds तु सौवर्णः, S सुपर्णेन (for सुपर्णं तु) — °) B Doi भारद्वाजेन त तदा; Ds १ भारद्वाजन (Ds 'त' त तदा; S भारद्वाजस्य तां चमू (Gs 'मून्' — °) S मण्डलार्धेन (T Gs 'र्थेन, Gs 'धं तु) त व्यू (Gs तस्य) ह — °) S1 Dn: Ds प्रतिव्यूह, K1 2 Ds प्रतिव्यूह (for प्रत्यव्यूहद).

5 Ss missing up to भार (of v 1 1) — °) Ds सुखम् (for सुखम्) S1 K (except Ks) D1 अस्य; B Doi Dn: G1 2 M1 2 स्वासीद्; Ds १ ३ आस्तां; T Gs-5 M2-5 चासीद् (for आसीत्) — °) Dn1 महायशा (for 'रय') — °) Ss Bs 4 S (except Gs) सोदरै, B1 सोदर्यै, Doi Dn: Ds ४ सोदर्यै, Ds ६ १ सोदर्यै (for सोदर्यै) Ms सानुजै (for 'गै') B Doi S वृत् (for सह)

6 °) B4 D1 2 कृतवर्मासीद्; Ds १ ३ गौ (D1 नो) - तमश्चास्य (for कृतवर्मा च) — °) K4 D1 [अ]र्च्यतां (for [आ]स्यता) Ds स्वयं, Gs गत (for वर) Bs गौतमश्चास्य भारत, Ds १ ३ कृतवर्मास्त्रिविधम् — °) Ks B Doi भूत शर्मा, Ks Dn1 Ds ६ कृतवर्मा, Dn2 Ds कृतशर्मा (for भूतवर्मा) K4 क्षेमसर्मा, B1 2 'कर्मा; Dn1 T Gs-5 'धन्वा, Dn2 Ds 'शर्मा च (hypermetric), Ds १ 'चर्मा; Ds M 'वर्मा, G1 वर्म (for 'शर्मा) — °) B D1 2 करकाक्षश्च, Doi करकाक्षश्च, Dn2 कर्माक्षश्चैव; Ds ६ कद (Ds 'री) कर्षश्च; D1 करकर्षण्यै; Ds करकर्षण्यै; T Gs-5 करंभश्च सु; G1 M1 करवर्षश्च (for 'कर्षश्च).

7 S1 K1-4 D1 om. 7. — °) S (except T Gs 5)

सिंहला — °) Ks Ds T Gs शूराभीर, Bs ३ ३ Dn1 शूराभीरा; Ds १ ३ शूराभीरा (for शूराभीरा) Ks T Gs Ms कशेरका, B4 G1 2 4 M2-4 दशेरका; Ds दशेरका; Ds दशेरका, Gs दशैत्रका, Ms कशेरका (for दशेरका) — °) B Doi S (except T) हसप थाश्च (for 'पदाश्च)

8 °) Ks नैवेया (for ग्रीवायां) K1 शर (for शूर) B (except B1) तु (for च) — °) Ks Dn Ds ३ ६ मद्रकेकया; D1 ३ मद्रकै सह; G1 M मद्र केकयै (for 'केकया) — °) Ds गवाश्वरथ; Ds गजाश्च रथ, T G1-3 M रथाश्च गज; Gs ३ रथाश्च गज (for गजाश्वरथ) Ds पत्नौघाश्च; G1 M पत्न्यौ (Ms 'त्यो) वैस्व (for पत्नौघाश्च) — °) K4 Ds तस्यौ (for तस्थु) B Doi S तस्थु परमदक्षिता (B Doi T1 'क्षिता, G1 4 'क्षितै; Gs 'क्षितै)

9 °) Ks B Doi तथा; Ks lacuna (for शल) — °) Ss Ds सौ (Ds सो) मदत्तिश्च, S (except Gs) सोमदत्तोश्च (for 'दत्तश्च) K4 D1 वीर्यवान् (for बाह्लिक) — °) Ds S (except Gs Ms) अक्षौहिण्या; D1 व्यक्षौ (for अक्षौ) Ds S शूरा (for वीरा) — °) Ks 4 B Doi Dn D1-3 ६ पार्श्वम् (for पक्षम्) Ks B Doi Dn D1 ३ ६ आस्थि (B1 'ग) ता (for आश्रिता)

10 °) Doi Ds विन्दानुविन्दाश्च; D1 विन्दानुविन्दाश्च, Gs विन्दानुविन्दाश्च (for विन्दानुविन्दाश्च) — °) S Ks D1 काम्बोजश्च — °) N पार्श्व (for पक्ष) Ss उपा श्रित्य (for समा) — °) Ks द्रोणपुत्रानुगा स्थिता; B Doi Dn: D1 ३ ६ पुत्राग्रत स्थिता; Dn: Ds द्रोण पुत्राग्रतस्थिता; Ds १ ३ पुत्रमुखा स्थिता; Ds द्रोणपुत्र पुरोगमाः, S स्थिता द्रोणपुत्राग्रगाः (Gs M1 ३ 'हा; Gs [inf] lns.] 'त').

गान्धाराः शकुनिप्राग्याः पार्वतीया वसातयः ॥ ११
 पुच्छे वैकर्तनः कर्णः सपुत्रज्ञातिवान्धवः ।
 महत्या सेनया तस्थौ नानाध्वजसमुत्थया ॥ १२
 जयद्रथो मीमरथः सांयात्रिकसभो जयः ।
 भूमिजयो वृषक्राथो नैपधश्च महाबलः ॥ १३
 वृता बलेन महता ब्रह्मलोकपुरस्कृताः ।
 व्यूहस्योपरि ते राजन्स्थिता युद्धविशारदाः ॥ १४
 द्रोणेन विहितो व्यूहः पदात्यश्चरथद्विपैः ।

वातोद्धूतार्णवाकारः प्रवृत्त इव लक्ष्यते ॥ १५
 तस्य पक्षप्रपक्षेभ्यो निष्पतन्ति युयुत्सवः ।
 सविद्युस्तनिता मेघाः सर्वदिग्भ्य इवोष्णगे ॥ १६
 तस्य प्राग्ज्योतिषो मध्ये विधिवत्कल्पितं गजम् ।
 आस्थितः शुशुभे राजन्शुमानुदये यथा ॥ १७
 माल्यदामवता राजा श्वेतच्छत्रेण धार्यता ।
 कृत्तिकायोगयुक्तेन पौर्णमास्यामिवेन्दुना ॥ १८
 नीलाञ्जनचयप्रख्यो मदान्धो द्विरदो बभौ ।

11 ^b) Dn₂ D₈ मद्रका (for मागधा) ⁸ K₁₋₃
 पाँडुमद्रका, B D₀₁ पौँडुमद्रका, D₂ 8 पौँडुमद्रका
 (for पौँडुमद्रका) — ^a) K₁ M₁ गांधारः ⁸ K₈₋₅
 B₁ Dn₁ D₁ 2 8 शकुना (D₈ ना) प्राच्या; K₁ B₁ D₀₁
 शकुनि (K₁ 'न') प्राच्या, B₂ 8 शकुनि प्राच्या (B₂
 [marg] च्या), B₂ T G₄ शकुनिप्राच्या (B₂ च्या),
 Dn₂ G₂ 5 M शकुनिप्राच्या (G₂ 5 M प्राच्या), D₂ 8
 शकुना (D₈ 'ना) प्राच्या; D₂ 1 8 शुनका (D₄ 'का')
 प्राच्या; G₂ 8 शकुना प्राच्या (G₂ द्या) (for शकुनि
 प्राच्या) — ^d) ⁸ K₁ K₂₋₄ पार्वतीया B₁₋₈ D₀₁ D₁
 वसातयः

12 K₅ om 12^a-13^b — ^a) D₀₁ पृष्ठे (for पुच्छे)
 — ^b) B₄ लार्ध (for तस्थौ) — ^d) B₁₋₈ 5 D₀₁ T
 G₂₋₅ नानाजन, B₁ तस्थौ जन, G₂ M नानादेश (for
 'ध्वज') K₁ समुत्थिता, B₁ G₂ पदोत्थया; Dn D₂
 8 8 'समुच्छ्रया' (Dn₁ य), D₂ 6-8 समु (D₁ 'म')-
 च्छ्रया, T G₂₋₄ समुच्छ्रया (for समुत्थया)

13 K₅ om 13^{ab} (of v 1 12) — ^b) ⁸ K₂ सांया
 त्रिकमहो जयः, K₂ 'सहीजय', K₂ D₁ सपा (K₄ या)
 तिरयभो जयः, B₁ 8-5 D₀₁ सपा (D₀₁ 'म' तिर्त्रयभो
 जयः; B₂ D₂ 8 सपातिर्यासो जयः, Dn₁ सयातिर्यासो
 जयः; Dn₂ शर्यातिश्च सत्ता जयः, D₂ सयातिश्च सत्ता
 जयः, D₂ 1 8 सयातिर्यासनेज (D₄ कयः; D₀ सयातिश्च
 शरजयः, D₂ शर्यातिर्यासनेजयः; S सया (G₂ पा) ति
 स (G₁ M₁ 2 स) जयो जयः — ^a) D₁ भूमिजन्यो (for
 भूमिजयो) D₀₁ वृषक्राथो; Dn₁ वृष क्राथो; Dn₂
 D₂ 8 जयकोधो, D₂ 1 8 विषकोधो, D₂ विषक्राथो (for
 वृष) ⁸ K (except K₅) D₂ भूमिजन्योविषक्रा (K₁
 'प' को) धो; S भूमिजयश्च वृषतो (G₁ 5 M वृषको)
 — ^d) Dn₁ नैमिषश्च; D₂ (inf in as in text) नैष
 घस्य, T G₂₋₄ निशठश्च; G₁ M निपधश्च, G₂ निशकश्च
 (for नैपधश्च) ⁸ K₁₋₈ Dn₁ G₂ महारथ (for 'बल')

14 ^b) K₂ पुरस्कृता, K₅ D₂ 8 पुरसरा, G₂
 पुरःता (for पुरस्कृता) Cv as in text — ^a) D₁
 युहस्य (for व्यूहस्य) B₁ 4 D₀₁ D₂ [उ]रसि ते, B₂
 8 8 [उ]परितो, Dn D₂ 4 1 8 8 परितो (for [उ]परि
 ते) — ^d) T₂ G₂₋₄ युधि (for युद्ध)

15 ^a) D₄ 1 8 रचितो; D₂ सहितो (for विहितो)
 — ^b) S पश्यश्चरथकुजरे — ^c) K₅ ततो (for वातो)
 K₁ वातोद्धूतार्णवाकारा — ^d) K₈₋₅ B₂ 8 (both
 marg) 4 D₁ 8 8 प्रवृत्त, B₁ प्रवृत्त्य, Dn₂ D₂ 8
 प्रमत्त (for प्रवृत्त) B₁ इदयते (for लक्ष्यते)

16 ^a) B (except B₂) D₀₁ यस्य (for तस्य) ⁸ K₁
 प्रपक्षेभ्यो; K₁ प्रयथेभ्यो, K₂ प्रयथेभ्यो; K₂ प्रपा
 तेभ्यो, G₂ प्रपातेन; G₂ d प्रपक्षेभ्यो (as in text)
 — ^b) ⁸ K₂ D₂ निष्पततो; K₅ तिष्ठति; D₂ 2 4 5 8
 निपतति, S निष्क्रा (G₂ 'क्र') मति (for निष्पतति)
 — ^c) G₂ विद्युस्तनिता मेघौघा — ^d) S Cv दिवि (for
 सर्व) ⁸ K₂ इवोष्णगौ; K₁ इवोरगौ, Dn₂ इवो
 रमके (for इवोष्णगे)

17 ^a) Dn₂ D₂ राजन्, D₂ राजा (for मध्ये)
 — ^b) D₂ कलित, G₂ कल्पिते (for कल्पित) G₂ गजे
 (for गजम्) — ^c) K₅ B₁ आस्थित (for आस्थित)
 S आस्थितोभूयस भगवान् — ^d) S (except G₂) Cv
 उदय (for उदये)

18 ^a) ⁸ K₁₋₄ राजा; K₅ D (except D₀₁ Dn₂
 D₀) राजन् (for राजा) — ^b) ⁸ K₁₋₈ राजता, K₅
 D₂ भारत; D₂ शोभिना; S वीर्यवान् (for धार्यता)
 Cv as in text — ^c) K₅ कर्त्तिके (for कृत्तिका)
 — ^d) K₅ Dn D₂ 8 पूर्ण (K₅ 'र्णि') मास्याम् (for पौर्ण)
 B₁ 4 इवोद्धराद् (for इवेन्दुना)

19 ^a) B₂ 8 प्रेक्ष्यो (for प्रख्यो) — ^c) ⁸ K₁₋₄

अभिवृष्टो महामैधैर्यथा स्यात्पर्वतो महान् ॥ १९
 नानानृपतिभिर्विविधायुधभूषणैः ।
 समन्वितः पार्वतीयैः शक्रो देवगणैरिव ॥ २०
 ततो युधिष्ठिरः प्रेक्ष्य व्यूहं तमतिमानुषम् ।
 अजयमरिमिः संख्ये पार्षतं वाक्यमब्रवीत् ॥ २१
 ब्राह्मणस्य वशं नाहमियामद्य यथा प्रभो ।
 पारावतसवर्णाश्च तथा नीतिर्विधीयताम् ॥ २२
 धृष्टद्युम्न उवाच ।
 द्रोणस्य यत्तमानस्य वशं नैष्यसि सुव्रत ।

अहमावारयिष्यामि द्रोणमद्य सहानुगम् ॥ २३
 मयि जीवति कौरव्य नोद्वेगं कर्तुमर्हसि ।
 न हि शक्तो रणे द्रोणो विजेतुं मां कथंचन ॥ २४
 संजय उवाच ।
 एवमुक्त्वा किरन्वाणान्द्रुपदस्य सुतो बली ।
 पारावतसवर्णाश्चः स्वयं द्रोणमुपाद्रवत् ॥ २५
 अनिष्टदर्शनं दृष्ट्वा धृष्टद्युम्नमवस्थितम् ।
 क्षणेनैवाभवद्द्रोणो नातिहृष्टमना इव ॥ २६
 तं तु संप्रेक्ष्य पुत्रस्ते दुर्मुखः शत्रुकर्शनः ।

Bs-s De1 Dn1 D1 अभिवृष्टो, B2 Ds अभिवृष्टैर; Ds अभिवृष्टो; T G1 s-s 'वृष्ट्या (for 'वृष्टो) D4 1 s Gs यथा मैधैर (for 'महाभै')

20 °) B2 Ds1 भूपतिभिर् (for 'नृपतिभिर्) — °) D2 s -पौरुषै, D4 -दक्षिणै, D1 s -लक्षणे (for 'भूषणै'). — °) S1 K2 पार्वतीय, S2 पर्वतीयै; K2 पार्वतीयै (for 'हीयै')

21 °) Dn1 वीक्ष्य (for 'प्रेक्ष्य) — °) S K1-s तं व्यूहम् (by transp) Dn2 Ds व्यूहं द्रोणेन कल्पित — °) Ds अजयम् (for 'अजययम्) G1 s M1-s सखे; G4 संवे (for 'संख्ये)

22 °) D4 1 s वशे नाहम्; T G1-s वशं नाह, G1 M यथा नाह (for 'वश नाहम्) — °) K1 D4 1 s ह्याम्यद्य (for 'मद्य) Cd cites ह्या (as in text). K2 s Ds यथा विभो, Dn1 D4 1 s महाहवे (for 'यथा प्रभो) T G1-s गच्छेयं भरतर्षभ (G1 'त'), G1 M वश गच्छेयमद्य वै; G2 गच्छेयं पुरुषर्षभ — °) S2 परा वत; D4 1 s पारापत (for 'पारावत-) S K1 2 4 D1 -समाश्रय (for 'सवर्णाश्च). T G1-s पारापलाश (T 'वलाश, -G2 'वलाश) भद्रं ते.

23 D1 दृतराष्ट्र (for 'धृष्टद्युम्न) — °) K2 वश्य S1 B1 Dn1 Ds T G1 s M1-s नेष्यसि; K1 नेषसि, K2 नेष्यामि; Dn1 नेष्यति; Ds एष्यसि (for 'नैष्यसि) G1 M संयुगे (for 'सुव्रत) D2 वशमेष्यति शङ्कश — °) B1 न संशय, D4 सहानुग, T G4 सहानुग; (for 'नुगम्)

24 °) K2 D4 यदि (for 'मयि) Dn2 S कौरव्य (for 'कौरव्य) — °) G4 मोद्वेगं (for 'नोद्वेग) — °) S न हि द्रोणो रणे शक्तो — Ds om (hapl) 24¹-26¹.

— °) Ks Ms s मा (for 'मां) Dn1 मां च जेतु कथंचन

25 Ds om 25 (of v 1 24) — °) S (except Gs) [आत्मजो (for 'सुतो) — °) D4 s पाराव (D2 'प) त (for 'पारावत) S1 सुपर्णाश्च, S2 सवर्णाश्च, K1 s सुपर्णस्य, K2 सवर्ण* (for 'सवर्णाश्च) — °) S अभिद्रवत् (for 'उपा')

26 Ds om 26¹ (of v 1 24) — °) K1 s 4 अरिष्ट- (for 'अनिष्ट-) Dn1 Dn1 मखा (for 'दृष्ट्वा) — °) B2 T G1-s उपस्थितं (for 'अवस्थितम्) — °) Ds विभु (for 'इव) — After 26, S ins

142* स हि जातो महारौद्रो द्रोणस्य निधनं प्रति ।
 मर्त्यधर्मतया तस्माद्भारद्वाजो व्यमुह्यत ।
 नाशकस्ततः कश्चिदनीके प्रतिवीक्षितुम् ।
 ततः किरक्षिपूस्तीक्ष्णान्द्रुपदस्य वरूथिनीम् ।
 भारद्वाजो ययौ तूर्णं पार्षतं वज्रैर्ययुधि । [5]
 द्रुपदस्य महारसैन्यं वारयामास ब्राह्मण ।

[(L 1) G2 महाराज (for 'रौद्रो) — (L 2) G2 भारद्वाजो G1 M1 [5] व्यमुह्यत (for 'व्यमु') — (L 3) Ms s नाशकस्ततः T G2 तत्र क (T2 त) (for 'ततः) T G2 M1 s किंचिद्, G2-s कश्चिद् (for 'कश्चिद्) T G2 अनीक (for 'अनीके)]

27 Ds om 27 — °) Ks B1 तत्र, D4 1 s ते तु (for 'तं तु) S ते पुत्रो (by transp) — °) S K B Dn2 D1 s 6 शत्रुकर्षण (D2 'ण) — °) B1 D1 s 6 T G1-s चिकीर्षुर् (for 'पन्) — °) B2 Dn1 अयाद्वयत्; Ds निवारयन् (for 'अवारयत्)

प्रियं चिकीर्षन्द्रोणस्य धृष्टद्युम्नमारयत् ॥ २७

स संप्रहारस्तुमुलः समरूप इवाभवत् ।

पार्षतस्य च शूरस्य दुर्मुखस्य च भारत ॥ २८

पार्षतः शरजालेन क्षिप्रं प्रच्छाद्य दुर्मुखम् ।

भारद्वाजं शरौघेण महता समवारयत् ॥ २९

द्रोणमावारितं दृष्ट्वा भृशायस्तस्तवात्मजः ।

नानालङ्घैः शरत्रातैः पार्षतं सममोहयत् ॥ ३०

तयोर्विवक्तयोः संख्ये पाञ्चाल्यकुरुमुख्ययोः ।

द्रोणो यौधिष्ठिरं सैन्यं बहुधा व्यधमच्छरैः ॥ ३१

अनिलेन यथाभ्राणि विच्छिन्नानि समन्ततः ।

तथा पार्थस्य सैन्यानि विच्छिन्नानि क्वचित्क्वचित् ॥ ३२

मुहूर्तमिव तद्युद्धमासीन्मधुरदर्शनम् ।

तत उन्मत्तवद्राजनिर्मर्यादमवर्तत ॥ ३३

नैव स्वे न परे राजन्नज्ञायन्त परस्परम् ।

अनुमानेन संज्ञामिधुर्द्धं तत्समवर्तत ॥ ३४

चूडामणिषु निष्केषु भूषणेष्वसिचर्मसु ।

तेषामादित्यवर्णाभा मरीच्यः प्रचकाशिर ॥ ३५

तत्प्रकीर्णपताकानां रथवारणवाजिनाम् ।

D1 : 5, 6 T G2-5 चिकीर्षुर् (for 'पंन्' —^a) B1 D1
अथाह्वयत्, D6 निवारयन् (for अवारयत्)

28 K2 om (hapl) 28-29 B1 D6 (see m)
read 28-29 on marg —^a) D1 D1 D1 : 5 : 5 तुमल —^b)
D6 समरूपम् B D1 S सुचोर सम (G5 'सु')
पद्यत —^c) D1 : पार्षतश्च (for 'तस्य' —^d) S सयुगे
(for भारत)

29 K2 om 29 (of v 1 28) B1 D6 (see m)
read 29 on marg —^b) G1 M आच्छाद्य (for
प्रच्छाद्य) G2 भूतक (for दुर्मुखम्). —^c) S K1 &
Dn1 G5 शरौघेन —^d) D1 महता Dn1 S समवा
किरत् (Dn1 G5 'रन्').

30 K4 D1 om (hapl) 30 —^a) K1 अपारित;
Dn1 आवारित, D6 (before corr) आवारित (for
आवा) —^b) D5 कृधायस्तस्य; D6 वृया; D6 नृशा
युध, S (except G2) नृशं यत्तस्य (for नृशायस्तस्य)
Cd cites आयस्त —^c) S2 Dn2 D6 : समवारयत्,
T G2-5 'योधयत्; G1 M 'वाकिरत् (for 'मोहयत्)

31 —^a) K1 विसक्तयोः; K5 B2 (orig) D5 विसु;
B2 (marg) विश (for विष) G1 & M1 : सखे, G4
M5 संघे (for सख्ये) —^b) K4 T G2-4 M1 : पांचाल
(for पाञ्चाल्य) S पुत्रयो (for मुख्ययो) — After
31^a, T G5 ins

143* अभवन्मुलं युद्धं परस्परवधैषिणो ।

—^a) K2 : द्रोण S2 K1-5 D5 युधिष्ठिर S K1-4
सख्ये (for सैन्य) —^d) K5 D5 बहुशो (for बहुधा)
K4 विधमत् (for व्यध) S transp बहुधा and व्यध
मत्

32 —^a) K2 अनेन च (for अनिलेन). — Dn1 om
32^a —^c) D1 : 5 तत (for तथा) Dn2 D5 :
पार्षत (for पार्थस्य) S तथा सैन्यानि पांडूनां —^d)
S दृश्य (G5 & M5 'इय')ते स्म (for विच्छिन्नानि) B4
om the second क्वचित्

33 —^a) D7 om (hapl) from तद्युद्धम् up to सज्ञा
(in 34^a) K5 एव, D6 : अपि (for इव) K1 G5
अमवद् (for इव तद्) —^c) B1 & युद्ध (for राजन्)
— After 33, S ins

144* नैव ख न दिशो भूमिर्बभासे न च भास्कर ।

[T2 G5 & दौ (for ख) T G2-4 न भासे न, M5-5
न वभासे (by transp)]

34 D7 om up to सज्ञा (of v 1 33) —^b) D5
om from अज्ञायन्त up to युद्ध (in 34^a) S2 K5 &
B2-5 Dn D2 : अज्ञायत; K5 अज्ञायत, D1 अज्ञायत्,
T G2-4 विज्ञायत; G1 M व्यज्ञायत (for अज्ञायन्त)
—^c) S2 ज्ञायमान तु; K2 & D1 ज्ञायमानेन; D2 अनु-
नानेन (for अनुमा) S1 सुज्ञमानमसंज्ञामिद् —^d)
Dn1 युत् युद्धमवर्तत; D5 युद्ध निर्मेयोदमवर्तत (hyper-
metrio)

35 —^a) G1 M1 : 4 : चूडामणिषु (for चूडा)
—^b) M2 [अ]पि (for [अ]ति) S K1-5 & B D (except
Dn2 D5) [अ]पि च (K5 म)मंसु; K4 [अ]थ वमंसु
(for [अ]तिचर्मसु) — G1 reads 35^a twice —^d)
N रश्मय (for मरीच्य) K5 D1 : प्रचकाशिर; D1
प्रचकाशी*, D5 सप्रकाशिर (for प्रचकाशिर)

36 —^b) D2 (marg as in text) गजानां परमद्विपै-
(= 38^b), S रथवाजिन्मृक्षिनां —^c) S K1-4 D5
बलाकासदशाग्राम (D5 त); K5 D1 'आं (D1 'आ)व

बलाकाशबलाभ्राभं ददृशे रूपमाहवे ॥ ३६
 नरानेव नरा जघ्नुर्दुद्राश्च हया हयान् ।
 रथाश्च रथिनो जघ्नुर्वारणा वरवारणान् ॥ ३७
 समुच्छ्रितपताकानां गजानां परमद्विपैः ।
 क्षणेन तुमुलो घोरः संग्रामः समवर्तत ॥ ३८
 तेषां संसक्तगात्राणां कर्षतामिदरेतरम् ।
 दन्तसंघातसंघर्षात्सधूमोऽग्निरजायत ॥ ३९
 विप्रकीर्णपताकास्ते विषाणजनिताग्रयः ।
 बभूवुः खं समासाद्य सविद्युत इवाम्बुदाः ॥ ४०

विश्वरज्जिर्नदज्जिश्च निपतज्जिश्च वारणैः ।
 संबभूव मही कीर्णा मेघैर्घौरिव शारदी ॥ ४१
 तेषामाहन्यमानानां बाणतोमरवृष्टिभिः ।
 वारणानां रवो जज्ञे मेघानामिव संप्रवे ॥ ४२
 तोमराभिहताः केचिद्वाणैश्च परमद्विपाः ।
 वित्रेसुः सर्वभूतानां शब्दमेवापरेऽव्रजन् ॥ ४३
 विषाणाभिहताश्चापि केचित्त्र गजा गजैः ।
 चक्रुरार्तस्वरं घोरमुत्पातजलदा इव ॥ ४४
 प्रतीपं हियमाणाश्च वारणा वरवारणैः ।

सदृशं, B₈ (marg as in text) 'सबलाभ्राभं; D₀₁ D₀₂
 'सद्विताभ्राभं (D₀₁ 'भ्राभ), D₈ ० 'सदृशमास, D₄ १ ३
 'सद्युताभ्राभं; D₄ (marg sec m.) 'सद्युताभ्राभं; T
 G₈ ४ बलाकसदृशमां तद्, G₈ बलाभ्राभ बलानां हि.
 —^a) D₄ ०-३ सदृशं (for ददृशे) D₈ om हवे

37 ^a) D₀ नरान्वर (for नरानेव) D₄ १ ३ T G₂
 M₈-३ राजन् (for जघ्नुर्). K₄ D₁ नराश्चैव नराजघ्नुर्
 —^b) T G₂-४ M जघ्नुक्या, G₈ * * * रथ (for उदगाश्च).
 K₄ B₈ महाहयान्; D₀₁ हयान्हया (by transp)
 —^c) D₀ D₈ ३ रथाश्च; T G₂-३ रथिनो (for रथांश्च)
 —^d) B₂ ३ ५ D₀₁ D₀₂ D₈ ० वारणान् (for वारणा)
 B₂-३ D₀₁ D₀₂ D₈ ० व (D₀₂ D₃ प) रवारणा, D₄ १ ३
 वारणात्रणे (for वरवारणान्).

38 ^a) K₈ संमुखित; D₄ ३ समुत्थित (for समु
 च्छ्रित) —^b) S द्विपानां (for गजानां) S₂ च पर-
 (for परम) —^c) D₀₁ D₄ १ ३ तुमलो; D₂ ५
 तुमलं D₂ ५ घोरं —^d) D₂ ५ संयुगं, D₄ सग्राम
 (for संग्राम) B D₀₁ T समपद्यत; G M 'जायत
 (for 'वर्तत).

39 M₈ om (hapl) 39 —^a) K₁ B₁-३ सशक्त
 (for ससक्त) D₈ गात्राणि (for -गात्राणां) —^b)
 D₀₂ D₈ ३ निघ्नताम् (for कर्षताम्). —^c) D₄ -संघर्षं,
 D₇ सघर्षं; D₈ सघर्षं (for -संघात) B₁-३ D₀₁
 D₀₂ D₄ १ संघर्षात्; D₀ -संघर्षात् (for सघर्षात्)

40 ^a) D₄ विप्रकीर्ण (for 'कीर्ण) —^b) S K₁-३
 जनिताश्च (K₁ 'क्षि)या (for 'ताग्रय) —^c) D₄
 बभूव D₈ स (for ख) B₈ समापद्य (for 'साद्य)
 S बभु (T G₂ 'भु; G₈ M₁ ३ 'हु) राकाशमाचार्य (G₈
 'विश्य) —^d) S K₁ ३ सविद्युत् (K₈ 'त्का); K₂

सविद्युत् (S₁₀) (for सविद्युत) K₁ D₄ ह्वांबुद

41 D₄ om 41^a-42^b —^a) S₁ K B D₀ D₁ ३ ५
 विश्वपद्विर्, D₈ ५ विश्वपद्विर् (for विश्वरज्जिर्) S K₁-३
 D₀ D₂ ३ ५-३ पतज्जिश्च, K₄ यतज्जिश्च; K₈ क्षिणज्जिश्च
 (S₁₀), D₀₁ निपतज्जिश्च (hypermetrio) (for नदज्जिश्च)
 —^b) B₄ laonna, D₀₁ D₈ निपतज्जिश्च; D₀₂ D₈ ०
 नदज्जिश्चैव (for निपतज्जिश्च) —^c) G₁ M सा बभूव
 (for सबभूव) —^d) D₂ मेघोघैरिव K₄ शारदी;
 D₀₂ D₈ शारदा, S वार्षि (G₁ 'र्व) की (for शारदी).

42 D₄ om 42^a (of. v 1 41) —^a) D₀₂
 D₈ ० बहुशो हन्यमानानां —^b) D₀₁ रणे (for बाण)
 B₄ ऋष्टिभिः (for वृष्टिभिः). —^c) S K₁ ३ रवैर्, S
 रणे (for रवो) D₈ (marg as in text) जज्ञे —^d)
 D₁ एव (for हव) K₈ निस्वन; S (except G₈)
 संप्रवे (for संप्रवे)

43 S₁ K (except K₈) om 43^b-44^a. —^b) S₁
 D₁ om (hapl) from बाणैश्च up to केचित् (in 43^b)
 —^c) D₀₁ विविशु (for वित्रेसु) K₈ B D₀₁ D₂ ३
 सर्वनागानां, D₀₂ D₈ 'तो नागा, D₈ पर्वतो नागा (for
 सर्वभूतानां). S वित्रस्ता सर्वशब्दानां —^d) D₀₁ शब्द;
 D₀₂ D₈ शब्दाद्; D₈ शब्दान् (for शब्दम्) T G₂
 पर सृजन्, G₁ M₈-३ [अ] हवे सृजन् (M₈ 'जत्); G₂-३
 [अ] पर सृजन् (for [अ] परेऽव्रजन्).

44 S₁ K (except K₈) om 44^a S₂ D₁ om, up
 to केचित् (for both, of. v 1 43) —^a) K₈ D
 (except D₀₁, D₁ om) T G₂-३ -हता केचित् (for
 -हताश्चापि) —^b) D₀₂ D₈ ० महागजै (for गजा
 गजै) K₈ D₀₁ D₂ ३ ५ स तत्र त (D₈ सतत्) त्र महागजै
 —^c) B₄ D₀₁ D₂ श्वार्त्स्वन (for 'स्वर) S K₁-३ श
 (S₂ जा) क्रोशत स्वय घोरम्.

उन्मध्य पुनराजह्नुः प्रेरिताः परमाङ्कुशैः ॥ ४५
 महामात्रा महामात्रैस्ताडिताः शरतोमरैः ।
 गजेभ्यः पृथिवीं जग्मुर्मुक्तप्रहरणाङ्कुशाः ॥ ४६
 निर्मनुष्याश्च मातङ्गा विनदन्तस्ततस्ततः ।
 छिन्नाभ्राणीव संपेतुः संप्रविश्य परस्परम् ॥ ४७
 हतान्परिवहन्तश्च यन्त्रिताः परमायुधैः ।
 दिशो जग्मुर्महानागाः केचिदेकचरा इव ॥ ४८
 ताडितास्ताड्यमानाश्च तोमरार्ष्टिपरश्वधैः ।
 पेतुरार्तस्वरं कृत्वा तदा विशसने गजाः ॥ ४९

तेषां शैलोपमैः कायैर्निपतद्भिः समन्ततः ।
 आहता सहसा भूमिश्चकम्पे च ननाद च ॥ ५०
 सादितैः सगजारोहैः सपताकैः समन्ततः ।
 मातङ्गैः शुशुभे भूमिर्विकीर्णैरिव पर्वतैः ॥ ५१
 गजस्थाश्च महामात्रा निर्भिन्नहृदया रणे ।
 रथिभिः पातिता भल्लैर्विकीर्णाङ्कुशतोमराः ॥ ५२
 क्रौञ्चवद्विनदन्तोऽन्ये नाराचामिहता गजाः ।
 परान्खांश्चापि मृदन्तः परिपेतुर्दिशो दश ॥ ५३
 गजाश्चरथसंघानां शरीरौघसमावृता ।

45 *) B D₀₁ D₂ प्रतीपा (for प्रतीप) K₁ & ही (K₁ ह्) यमाणाश्च; B D₀₁ D₂ क्रिय; D₀₁ हियमाणास्तु; D₂ युधमानाश्च (for हियमाणाश्च) D₁ 1 & प्रतीपाद्वियमाणाश्च —^b) T चारणान् (for चारणा) —^c) D₀₁ D₁ 1 & प्रमध्य (for उन्मध्य) K₁ B₁ 4 & D (except D₁ 4 1 & 2) G₂ आजह्नु (B₁ 5 'गु') (for आजहु) —^d) K₁ D₁ S (except G₂) प्रेषिता (for प्रेरिता)

46 *) S₁ महाददैरः K₁ & 'मंदः; K₂ 'पिदैर (for 'मात्रा). B D₀₁ महामात्रैर्महामात्राश्च. —^b) D₂ वारिता (for ताडिता) —^c) S₂ धरणीं (for पृथिवीं) K₁ om. जग्मुर् —^d) K₁ D₁ शक्ति (for मुक्त-)

47 *) K₁ D₁ विनदन्त समन्ततः —^c) D₁ छिन्नाभ्राणां च (for 'भ्राणीव) D₂ om संपेतु —^d) K₁ सप्रविश्य; B₂ (marg) 'दिश्य; D₁ 'परा; D₂ (before corr) 'मृद्य; D₂ (by corr) 'दिद्य; D₁ & मृद्य; S 'मध्य (for 'विद्य) — After 47, D₀₁ reads 49^{ab}

48 S₂ damaged —^c) D₂ हितान् (for हतान्) T G₂-3 हता प (G₂ 'तान्) रिपतंति स्म, G₁ M हता (M₁-4 'मा) परिपतवश्च. —^b) K₁ यन्त्रिताः; D₀₁ D₁ 1 & यन्त्रितान् (for यन्त्रिता) S पतिता भुवि (for परमायुधै) B D₀₁ D₁ & पतितान् (B₁ पीडितान्, B₂ भूमौ च पतितायुधान् —^c) D₀₁ दिश (for दिशो) K₁ न नागास्ते; D₀₁ D₂ महामागाः; D₁ 'रामा (for नागा) —^d) D₀₁ एक (for एक) S वायुना चचरा इव

49 D₀₁ reads 49^{ab} after 47 —^b) D₀₁ D₂ तोमरासि (for 'रष्टि) K₁ & D (except D₂) 'परश्वधै (for 'परश्वधै) —^c) K₂ 4 B₁ D₁ 2 & T G₂-3

आर्तस्वन (for 'स्वर) —^d) G M चरा (for तदा) K₂ विशश्वने; G₂ 'सिरे; Gd 'सने (as in text)

50 K₁ om 50-51 —^c) D₂ शैलोपमै (for शैलो) —^d) K₂-4 D₂ om (hapl) 50^a-51^b —^d) D₁ 1 & वि (for च).

51 K₁ om 51 S₁ K₂-4 D₂ om 51^{ab} (for all, of v 1 50) D₁ om 51^{ab} B₁ om 51^b-53^a —^b) D₀₁ सतोरणैः; G₁ M सतोमरै (for समन्तत) —^c) S तैर्गजे (for मातङ्गै)

52 B₁ om 52 (of v 1 51) —^b) D₀₁ विच्छिन्न-; D₂ & विभिन्न (for निर्भिन्न) D₀₁ रथे (for रणे) — For 52^{ab}, S subst

145* गजैर्गोत्रचरैः क्षुण्णा विषाणश्च निपातिताः ।

—^c) B₁ D₂ पतिता (for पातिता) S गजा निपातिता. रोहा —^d) B₁ D₂ 6 1 G₂ तोमरै (for तोमरा) D₂ & विकीर्ण (D₂ 'जौ) कुशतोमरै

53 B₁ om 53^a (of v 1 51) —^c) K₁ विनदन्तस्ते; D₀₁ G₁ & M निनदन्तोऽन्ये; D₂ T G₂-4 निनद (D₂ 'द' अन्ये (for विनदन्तोऽन्ये) —^b) B₁ समवा मिहता गजा, D₂ नानास्त्रामिहता गजा —^c) S₂ D₁ & [अ]भि- (for [अ]पि) K₁ [अ]भिमर्दत, D₁ [अ]भि मृद्यत; S न जानत (for [अ]पि मृदन्त) D₀₁ परान्खांश्चापिमृदन्त, D₂ परान्खाश्च प्रमृदन्त, D₂ परान्खाश्च विमृदन्त —^d) K₂ दशो (for दिशो)

54 *) B D₀₁ D₁ & योधानां (for संघानां) —^b) S शरीरौ (G₂ रौ) वै (for शरीरौघ) S₂ परिक्षुता (for 'समावृता)

बभूव पृथिवी राजन्मांसशोणितकर्दमा ॥ ५४
 प्रमथ्य च विषाणाग्रैः समुत्क्षिप्य च वारणैः ।
 सचक्राश्च विचक्राश्च रथैरेव महारथाः ॥ ५५
 रथाश्च रथिभिर्हीना निर्मनुष्याश्च वाजिनः ।
 हतारोहाश्च मातङ्गा दिशो जग्मुः शरातुराः ॥ ५६
 जघानात्र पिता पुत्रं पुत्रश्च पितरं तथा ।
 इत्यासीत्तुमुलं युद्धं न प्रज्ञायत किंचन ॥ ५७
 आ गुल्फेभ्योऽवसीदन्त नराः शोणितकर्दमे ।
 दीप्यमानैः परिक्षिप्ता दावैरिव महाद्रुमाः ॥ ५८

शोणितैः सिच्यमानानि वस्त्राणि कवचानि च ।
 छत्राणि च पताकाश्च सर्वं रक्तमदृश्यत ॥ ५९
 हयौघाश्च रथौघाश्च नरौघाश्च निपातिताः ।
 संबृत्ताः पुनरावृत्ता बहुधा रथनेमिभिः ॥ ६०
 स गजौघमहावेगः परासुनरशैवलः ।
 रथौघतुमुलावर्तः प्रबभौ सैन्यसागरः ॥ ६१
 तं वाहनमहानौमिर्योधा जयधनैषिणः ।
 अवगाह्यावमज्जन्तो नैव मोहं प्रचक्रिरे ॥ ६२
 शरवर्षाभिवृष्टेषु योधेष्वजितलक्ष्मसु ।

55 *) D₀₁ (also sec m. as in text) प्रमथ्य —^b)
 K₈ B D₀₁ D_{1,2} समुत्क्षिप्य (for "क्षिप्य") K₄ 5
 D_n D₈ 6 [अ]थ (for च) D₄ चारणै (for वा)
 —^d) K₁ महारथः; D₄ १ 8 रथा हता, D₆ महा
 त्सभि (for "रथा").

56 *) D₀₁ (by corr) दीना (for हीना) —^d)
 १२ समंततः; B D₀₁ D₁ अयातुरा, D₄ १ 8 हतेश्वरा
 (for शरातुरा).

57 *) K₆ B₈ D₆ [अ]थ (for [अ]त्र) K₄ पुत्र
 (for पुत्रं) S जघान पितरं पुत्रं —^b) K₄ च पुत्रश्च
 (hypermetric) (for पुत्रश्च) B₈ 4 रणे (for तथा)
 S पिता पुत्रमत्ताड (G₈ "व")यत् —^c) D_{n1} D₄ 5 १ 8
 तुमलं —^d) D₇ तत् (for न) ११ K₂ B D₀₁ D₁
 2 १ 8 T G_{2,5} M₆ प्राज्ञायत

58 *) K₄ 5 D_{n1} D₂ 3 5 [५]वसीदन्ति, B D₀₁
 D_{n1} D₁ "सीदन्ते; S च सीदन्ति (for अवसीदन्त) —^b)
 B₁ S लोहित- (for शोणित-) B₁ 8-5 D₀₁ D_{n1} -कर्दमे
 (for -कर्दमे) —^c) D_{n1} D₆ दीप्यमाना (for "मानै")
 D₄ १ परिक्षिप्ता; D₆ परिक्षिप्ता (for परि). —^d)
 K₆ B₈ D_{n1} दावैरु; C_d दावैरु (as in text).

59 *) K₆ सेच्यमानानि (for सिच्य). —^b) १२ S
 (except G₁ M₁ 2) वस्त्राणि (for व). —^c) १२ K₁
 8 4 जैत्राणि (for छ). —^d) D_{n1} सर्वे; D₈ 5 सर्व
 (for सर्व).

60 K₈ reads 60^a-63^b on marg —^a) D₄ १ M₂
 हयौघाश्च (for हयौ) १२ K₆ B₁ 3 D₀₁ D_{n1} D₄ 4
 6-3 न (D₀₁ श)रौघाश्च रथौघाश्च (by transp) M₄ 5
 गजौघाश्च (for रथौ) T G₂ M₁ 2 गजौघाश्च, M₈-5
 रथौघाश्च (for नरौ) D₆ निपातिता —^c) १२ K₄

D_{n1} D₁-5 5 5 संबृत्ता; K₈ D₄ १ 8 वृदिता, B
 संकृत्ता, D₀₁ संक्षुण्णा, T G₂-4 निकृत्ता, G₁ M
 निकृत्ता; C_v निकृता (for संबृत्ता). K₈ 5 B D G₁
 M आवृत्ता, K₄ आवृत्ता, T G₂-5 C_v दपत्ता (for
 आवृत्ता) —^d) S C_v तुरगा (for बहुधा)

61 K₈ reads 61 on marg —^a) M₁ 2 गजौघ
 (for गजौघ) D_{n1} महावेगै, D₆ G₄ 5 M₄ 'वेग
 (for 'वेग) —^b) D_{n1} परासुजन- (for परासुनर-)
 Ca oites परासुं, Cd परासुर् S K₁ 4 शतदो (K₄
 'शै)वलः; K₂ D₇ नरशैवला (D₇ 'ल) (for 'शैवल').
 —^c) १२ D₄ (marg sec m as in text) तुमु (D₄ 'म)
 लावृत्तः; D₀₁ D_n D₈ 5 १ 8 -तुमलावर्त, D₆ तुमुला
 युद्ध, S (except G₈) -तुरगावर्त (for तुमुला) —^d)
 D₄ -सागरे, M₁ 2 -सागर

62 K₈ reads 62 on marg —^a) D_{n1} D₈ वाह
 नैरु; T G₂-5 वारण (for वाहन) —^b) G₁ M
 यौघा १२ K₁ 2 धनैषिणि; K₄ D₁ -जयैषिण (for
 -धनै) K₈ D_{n1} D₄ १ योधा धनजयैषिण, B₈ योधा
 जयपरै; D_{n1} D₈ 5 योधा जन (D₈ 'य)वधै —^c) D₈
 om (hapl) 62^a-63^d. —^d) १२ K₂ अवमज्जत, K₁
 D₈ १ 8 च मज्जन्तो (K₁ 'त), K₈ B D₀₁ D_{n1} D₁ 2
 [अ]थ मज्जतो (K₈ 'त; D_{n1} 'ते) (for अवम). D_{n1}
 अवगाह्यानिमज्जन्तो; D₄ अवगाह्यत मज्जन्तो; D₈ अवगा-
 ह्यानुसज्जन्तो —^d) D₆ च चक्रिरे; S अकुर्वत (for प्रच
 क्रिरे).

63 D₈ om 63 (cf v 1 62) K₈ reads 63^a on
 marg —^a) D_{n1} सृष्टेषु (for वृष्टेषु) B₈ (marg
 as in text) शरवर्षाभिवृष्टेषु; C_v as in text —^b)
 D₈ यौघैश्च; G₁ M यौघेषु K₈ B D₂ [अ]चित्त;
 K₄ 5 D₁ 6 G₂ [आ]हित-; D₀₁ [अ]हित-; D_{n1} D₁ 5

न हि स्वचित्तां लेभे कश्चिदाहतलक्षणः ॥ ६३
वर्तमाने तथा युद्धे घोररूपे भयंकरे ।

मोहयित्वा परान्द्रोणो युधिष्ठिरमुपाद्रवत् ॥ ६४

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥

२०

संजय उवाच ।

ततो युधिष्ठिरो द्रोणं दृष्टान्तिकमुपागतम् ।
महता शरवर्षेण प्रत्यगृह्णादभीतवत् ॥ १
ततो हलहलाशब्द आसीद्यौधिष्ठिरे बले ।

जिघृक्षति महासिंहे गजानामिव यूथपम् ॥ २
दृष्ट्वा द्रोणं ततः शूरः सत्यजित्सत्यविक्रमः ।
युधिष्ठिरं परिप्रेप्सुमाचार्यं समुपाद्रवत् ॥ ३
तत आचार्यपाञ्चाल्यौ युयुधाते परस्परम् ।

Gd [आ]चित , Dns [आ]चित ; Ds [आ]चित , Ds
चित ; T G1 s-s M Cs [आ]दित ; Cv [आ]दित (for
[न]जित) — *) B1 सेपु (for हि स्व) Ks B1 s
(marg) s : Dci Dn1 D2 T2 न तेष्वचित्तां (T2 'चि
चित्) केमे , T1 G1 s-s M न चै (T1 G2-s ते) पु चित्तं
केमे , Gs न तेष्वभ्यतर केमे — d) Ks B1 D1 s आ
हित ; Gs आहव- (for आहत) T G2-s कश्चि (T2
किंचि) दाहवलक्षणं

६४ *) T G2-s महायुद्धे (for तथा युद्धे) — b)
Ds S भयानके (for भयंकरे) — *) T G2 s परं (for
परान्) — d) Dn1 अपाद्रवत् , T G1-s s M अभि ,
Gs अमापत् (for उपाद्रवत्)

Colophon. — Sub-parvan Editions सप्तसकवध
— Day of Drona's Generalship S1 Ks D1 द्वितीय
(S1 'ये' युद्धदिवसे ; K1 s द्वितीयदिवसे — Adhy
name Ks व्यूहरचनायां व्याकुल्युद्धवर्णन , Dn1 व्यूह
युद्ध ; Ds s व्यूहरचना — Adhy no (figures, words
or both) Ks B1 s Dn1 D2 s S 19 (as in text)
— Sloka no Dci 64 ; Dni 63.

20

1 *) S1 K1 s तथा (for ततो) Ks B1 Dci Dn1
ततो (Ks तथा) युधिष्ठिर द्रोणो — b) Gs (inf lin as
in text) उपक्रम

2 *) S1 K1 ततो हलहल शब्द — b) Dn1 D1 s
आसीद् (for आसीद्) — *) D1 महाभयैः ; Ms-s

मया सिंह (for महासिंहे)

3 *) Ks D1 G M तथा ; T तदा (for तत) S
K1-s D1 s s शूरः ; B1 कुदः ; T G2-s वीर (for
शूर) . — Dn1 om 3'-4' — *) Ds युधिष्ठिर- S1
B1 s s Ds अभिप्रेप्सुम् , Ks s Ds s S परिप्रेप्सुम् ; B1
Dci Dn1 D1 s s s अभिप्रेप्सुम् (for परिप्रेप्सुम्)
— d) Ms-s समभिद्रवत् (for समुपा)

4 Dn1 om. 4 (of v. 1 3) — *) Ds T G2-s
पांचालौ — b) B Dci महाबलौ (for परस्परम्) S
(except Gs) युद्धायाभिसमीयत् (Gs 'यु') . — *) B1
विश्वीमर्षतस् S चौ (G1 M ते) सेने (for तस्मैन्यम्)
— After 4, N (Dn1 after 3') ins

146* ततो द्रोणं महेश्वारं सत्यजित्सत्यविक्रमं ।

अविष्यन्निशिताग्रैश्च परमाद्यं विदर्शयन् ।

ततोऽस्य सारथे पञ्च शरान्सर्पविषोपमान् ।

अमुन्मत्तकप्रकयान्समुमोहास्य सारथि ।

अथास्य सहसाविध्यदयान्दशभिराशुगैः । 5

दशभिर्दशभिः कुब्ज उभौ च पार्थिवसारथी ।

मण्डलं तु समावृण्व्यध्वरष्टतनामुखे ।

ध्वज चिह्नेद् व कुब्जो द्रोणस्याभिन्नकर्शन ।

द्रोणस्तु तत्समाकृष्य चरितं तस्य सयुगे ।

मनसा चिन्तयामास प्राप्तकालमर्दिमम् । 10

[Dn1 om. line 1 — (L 1) Dn1 Ds s तथा (for
ततो) Ks B (except B1) Dci Dn1 D1 महेश्वार
(for 'वार्स') — (L 2) Ks B Dci Dn1 D2 s D1-s s

विशोभयन्तौ तत्सैन्यमिन्द्रवैरोचनाविव ॥ ४
 ततः सत्यजितं तीक्ष्णैर्दशभिर्मर्मभेदिभिः ।
 अविध्यच्छीघ्रमाचार्यश्छित्त्वास्य सशरं धनुः ॥ ५
 स शीघ्रतरमादाय धनुरन्यत्प्रतापवान् ।
 द्रोणं सोऽभिजघानाशु विंशद्भिः कङ्कपत्रिभिः ॥ ६
 ज्ञात्वा सत्यजिता द्रोणं ग्रस्यमानमिवाहवे ।
 वृकः शरशतैस्तीक्ष्णैः पाञ्चाल्यो द्रोणमर्दयत् ॥ ७

संछाद्यमानं समरे द्रोणं दृष्ट्वा महारथम् ।
 चुक्रुशुः पाण्डवा राजन्वस्त्राणि दुधुवुश्च ह ॥ ८
 वृकस्तु परमक्रुद्धो द्रोणं पृथ्वा स्तनान्तरे ।
 विव्याध बलवात्राजंस्तदद्भुतमिवाभवत् ॥ ९
 द्रोणस्तु शरचर्षेण छाद्यमानो महारथः ।
 वेगं चक्रे महावेगः क्रोधादुद्धृत्य चक्षुषी ॥ १०
 ततः सत्यजितश्चापं छित्त्वा द्रोणो वृकस्य च ।

निशिताग्नेण, D₁ १ ४ 'त्रेषु (for 'त्रैश्च). K₁ ४ D₅ विमर्दयन्,
 B₅ D₁ १ ४ निदर्शं (for विदर्शं). S D₁ परमास्त्रविदर्द-
 यन्, K₂ परमास्त्रविदर्दयन् (for the posterior half).
 — (L 3) K₅ B₁-5 D₀₁ D₂ तथास्य, B₁ अयास्य
 (for ततोऽस्य). D₅ शिरोपमान् (for विषोप). — (L 4)
 S₁ K₁ २ D₀₁ D₂ D₅ ४ ६ स सुमोह (for ससुमोह).
 — (L 5) D₂ D₅ तरसा (for सहसा) K₅ अष्टाभिर्
 (for दशभिर्). — (L 6) K₅ D₁ २ २ तौ, D₅ वै
 (for च) D₂ D₁ १ ४ तथोभौ (for उभौ च) D₂ om
 च पाश्चिंसारथी — (L 7) D₀₁ च (for तु). S₂ व्यच
 रन्, K₅ B D₀₁ D₁ २ ४ विचरन्, D₅ सचरन् (for व्यच
 रत्). — (L 8) B₁ transp ध्वज and विच्छेद च K₁
 बहुक्रोधो (hypermetrio), D₂ D₅ २ ६ सक्रुद्धो (for च
 क्रुद्धो) S₁ K₁ ३ D₁ ६ कर्षिण, K₂ B D₂ D₅ २ ६
 कर्षण (for -कर्षण) K₅ -कर्षिणी, S₂ द्रोणस्यामितविक्रम
 (for the posterior half). — (L 9) S₂ B₁ D₁ २
 १ ४ समालोक्य (for 'लक्ष्य) — (L 10) D₁ २ ६ अरि-
 दम]

5 ") T₁ G₂ सत्यजित् (submetrio), T₂ G₅-5 स
 सत्यजित् (for सत्यजित). — K₄ om (hapl) 5¹-7²
 S₂ reads 5⁵ on marg After 5¹, G₂ reads 7¹
 for the first time, repeating it in its proper place
 Ms reads 5⁵ after 6 — ") B₂ D₂ आविध्यत् (for
 अवि) D₅ आसाद्य, S (except Ms 4) आचार्य. — ")
 S₂ छित्त्वा चास्य (hypermetrio) (for छित्त्वास्य) D₄
 सट्वा (for सशरं) G₁ M₁-4 छित्त्वास्य धनुराशुगै
 — After 5, T G₁-4 M₁ ins .

147* आचार्यस्तस्य वै चापं विच्छेद त्रिभिराशुगै ।

6 K₄ om 6 (of v 1 5). — ") D₂ आसाद्य
 (for आदाय) T G₅ ४ स शीघ्रमादाय तदा (T₂ 'था)
 — ") D₂ चापि, D₅ २ स नि (for सोऽनि-) K₁
 D₁ [आ]शुर्. B D₀₁ 8 द्रोणमस्यहनद्राजघ (S 'दलैश्च)
 — ") K₁ ३ D₁ विंशद्भिः; K₅ D₂ D₅ ६-२ 8 त्रिंशद्भिः

B D₀₁ त्रिंशत्ता (for विंशद्भिः). S मर्मभेदिभिः (for
 कङ्कपत्रिभिः) — After 6, Ms reads 5⁵.

7 K₄ om 7¹ (of v 1 5). G₂ reads 7¹, for
 the first time after 5¹. — ") K₁ B D₀₁ दृष्ट्वा; D₁
 ध्रुत्वा (for ज्ञात्वा). D₅ T G₁ २ २ (both times) M₁ २ ४
 सत्यजितं (for 'जिता) D₅ द्रोणस् (for द्रोणं). — ")
 S₁ K₁-३ २ D₅ २ ताप्यमान; D₂ व्यथमानम्; D₅ ४ १
 ताड्यमानम्; D₅ तापयानम्; T G₂ २ प्रसमानम् (for
 ग्रस्य). S₁ K₁-३ D₅ महाहवे; B₁ D₁ इवाहवे; D₁
 इवाहनत् (for इवाहवे) D₂ ताड्यमानापिमाहवे (sic),
 D₅ ताड्यमानसिवाहवे (sic). — ") D₄ विध्वन्; T
 G₅ ४ वृत्त (for वृक) — ") T G₁ २ ४ M₁ २ पांचालो
 (for पाञ्चाल्यो). K₁ D₂ D₅ आर्दयन्; K₂ ६ B D₀₁
 D₅ २ ६ आर्दयत्; D₂ आह्व; D₅ १ २ अस्ययात् (for
 अर्दयत्)

8 ") K₅ संछाद्यमानं, Ms संछाद्यमान (for 'मानं)
 — ") D₁ १ ४ महारथा (for 'रथम्) — ") D₂
 D₅ ६ तुष्टु (for चुक्रुशु) — S₁ K₁-4 D₁ om. (hapl)
 8¹-9² — ") D₅ (by corr) वाद्याणि, D₅ अस्त्राणि
 (for वस्त्राणि) D₂ प्रदुष्टश्च; S [आ]शु (G₅ 'व) धुष्टश्च
 (for दुष्टुश्च) D₅ २ स (for च) G₂ हि (for ह)

9 S₁ K₁-4 D₁ om 9¹ (of v 1 8) G₂ damaged
 — ") D₂ D₅ ६ M₁ २ च (for तु). K₅ परमं; D₂
 D₅ परम (for परम) — ") B₅ दृष्ट्वा (for पृथ्वा).
 — ") K₅ T G₁-4 बलवद् (for बलवान्)

10 ") D₂ पुन पुन (for महारथ) — D₀₁ om
 10¹ — ") D₅ तदावेगा (sic), T G₂-२ महाघोर,
 Ms-२ 'बाहु (for 'वेग) — ") G₅ घोराद्; G₁
 घोरम्; G₅ वाणं (for क्रोधाद्) K₁ D₂-२ २ १ G₅
 उद्धृत्य; K₂ उद्धृत्य; G₅ चोद्धृत्य (for उद्धृत्य) G₁
 M₁ २ लोचने (for चक्षुषी)

द्रोणपर्व

संशप्तकवधपर्व]

षड्भिः सखतं सहयं शरैर्द्रोणोऽवधीदृक् ॥ ११
 अथान्यद्भुरादाय सत्यजिद्वेगवत्तरम् ।
 साश्वं सखतं विशिखैर्द्रोणं विच्याध सध्वजम् ॥ १२
 स तत्र मसृपे द्रोणः पाञ्चाल्येनार्दनं मृधे ।
 ततस्तस्य विनाशाय सत्वरं व्यसृजच्छरान् ॥ १३
 हयान्ध्वजं धनुर्मृष्टिमुधौ च पाणिंसारथी ।
 अवाकिरत्ततो द्रोणः शरवर्षैः सहस्रशः ॥ १४
 तथा संछिद्यमानेषु कर्मुकेषु पुनः पुनः ।
 पाञ्चाल्यः परमास्त्रज्ञः शोणाश्वं समयोधयत् ॥ १५

स सत्यजितमालक्ष्य तथोदीर्णं महाहवे ।
 अर्धचन्द्रेण चिच्छेद शिरस्तस्य महात्मनः ॥ १६
 तस्मिन्हते महामात्रे पाञ्चालानां रथपथे ।
 अपायाज्जनैरश्वैर्द्रोणात्रस्तो युधिष्ठिरः ॥ १७
 पाञ्चालाः केकया मत्स्याश्चेदिकारूपकोसलाः ।
 युधिष्ठिरमुदीक्षन्तो हृष्टा द्रोणमुपाद्रवन् ॥ १८
 ततो युधिष्ठिरप्रेप्सुराचार्यः शत्रुपूगहा ।
 व्यधमत्तान्यनीकानि तूलाशिमिवानिलः ॥ १९
 निर्दहन्तमनीकानि तानि तानि पुनः पुनः ।

[(L 2) G₁ M₁ : विमुखी]

11 *) D₁ ततः सत्यस्य चाप च —^b) K₁ मित्रा (for छित्रा) —^c) B₁ सहजः T G₁-s सत्य (for सहय)
 —^d) D₄ भृङ्ग (for घृक्) G₁ शरैर्द्रोणोऽवधीदृक्

12 *) K₄ D₁ वेगवत्तरम् —^d) B₁ 2 (marg also)
 सप्तभिः (for सध्वजम्)

13 *) B₁ D₁ D₁ स त, D₁ वृत्तम् (for स तन्)
 — K₁ om. (hapl.) 13^b-14^a —^b) K₄ पांचालेन
 K₁ अर्धयन्त्रः K₂ अर्धनः K₄ B₁ D₁ D₁ s s G₁ अर्धित
 (G₁ 'तो'); B₁ अर्धत (for अर्धन) K₂ S रणे; D₁
 प्रति (for मृधे). D₁ पांचाल्येनावमर्दनं —^c) G₁
 सत्य (for तस्य) —^d) D₁ s transp सत्वर and
 व्यसृज्य K₄ D₁ D₁ विस्त्रयः D₄ 1 s विस्त्रयः (for
 व्यसृज्य)

14 K₁ om 14^{ab} (of v 1 13) —^a) D₁ transp
 पञ्चलं and धनुर B (except B₁) D₁ पञ्चालम् (for
 पञ्चल) B₁ s s D₁ D₁ s s T G₁ s यष्टिम्; M₁-s
 मुष्टाय (for मुष्टिम्) —^b) D₁ D₁ s s सौ; D₁ वै
 (for च) S₁ K₁ 2 प्राष्टिसारथी; G₁ s s M प्राष्टि
 (G₁ M 'ष्ठि') सारथी (for पाणिं). —^c) D₁ D₁ D₁
 अवाकिरत् (for 'रत्') —^d) S शरैः शत (for शरवर्षैः)
 S₁ समतत (for सहस्रशः)

15 *) S₁ K₁-s तथा संछिद्यमानैः (S₁ 'ने') पुः S स
 तथा (T₁ 'दा') नि (M₁ s s छि) यमानेषु —^b) D₁ यत
 पुनः (for पुनः पुनः) —^c) D₁ परमकुन्ध (for पर-
 मास्त्रज्ञ) —^d) K₄ द्रोणाश्वः K₅ द्रोणाश्व (for शो-
 णाश्व) D₁ शोणितोय स योधयत् — After 15, G₁ M
 ins

148* अवाकिरच्छरैस्तुं मारद्वाज समन्वयः ।
 हयेषु च विपक्षेषु विमुखोऽभवदाहवे ।

16 *) M₁ सत्यजितम् (for स सत्यजितम्) K₁ s
 आलोक्ष्य (sic), B D₁ D₁ S आलोक्ष्य (for आलोक्ष्य)
 —^b) K₁ D₁ D₁ 1 तथा दीर्णः B₁ ततो दीप्त, B₁
 मन्मोदीर्णः D₁ D₁ तत्रोदीर्णः D₁ ततो दीर्णः S
 ततस्तुर्ण (for तथोदीर्ण) — After 16^{ab}, G₁ M ins

149* वेगेन महामात्राद्वाततो हुममिवोच्छ्रितम् ।
 ततः पाञ्चालपुत्रस्य युधे सत्यजितस्यथा ।

[(L 1) M₁ s वातोद्धत (for वातो हुमम्)]

17 *) D₁ हते तस्मिन् (by transp) D₁ मह-
 प्वासे, D₁ महास्त्रज्ञे (for महामात्रे). —^b) B₁ पंचा
 लानां B D₁ D₁ D₁ महारथे, D₁ नरपथ, D₁ s
 नरपथे, G₁ M₁ s यक्षस्करे (for रथपथे) —^c) D₁
 अपातयन् (hypermetris) (for अपायान्) —^d) S
 भीतो (for त्रसो)

18 *) B₁ D₁ पंचाला; D₁ पाचात्या (for पा
 चाला). K₁ D (except D₁ D₁ D₁) केकया (for
 केकया) G₁ s s M₁ s मात्स्याश् (for म^c) —^b)
 S चेदिकारूपा (for 'रूप') K₁ s B₁ D₁ D₁ s s
 'कोषला', B₁-s कोषला, T G₁-s 'कोसला' (for को
 सला) K₄ चेदिका हृष्टकोषला —^c) B D₁ T G
 M₁ s अमीप्लतो; D₁ M₁-s परीप्लतो (for उदीक्षन्तो)
 —^d) B₁ D₁ s G₁ हृष्टा, D₁ D₁ हृष्टो, D₁ हृष्ट
 (for हृष्टा) D₄ s उपाद्रवत् (for 'द्रवन्')

19 *) K (except K₁) B (except B₁) D₁ D₁
 D₁ s s s युधिष्ठिरं (for 'ष्ठिर') —^b) D₁ D₁ आ-
 चार्यो हि महारथ (D₁ थ) —^c) D₁ व्याधमत् — K₁
 om (hapl.) 19^a-20^a D₁ repeats 19^a after the
 second occurrence of 20^a —^d) S₁ K₄ s B D₁

द्रोणं मत्स्यादवरजः शतानीकोऽभ्यवर्तत ॥ २०
 सूर्यरश्मिप्रतीकाशैः कर्मरपरिमाजितैः ।
 पङ्क्तिः सस्रतं सहयं द्रोणं विद्वानदद्भुशम् ॥ २१
 तस्य नानदतो द्रोणः शिरः कायात्सकुण्डलम् ।
 क्षुरेणापाहरचूर्णं ततो मत्स्याः प्रदुदुबुः ॥ २२
 मत्स्याञ्जित्वाजयच्चेदीनकारुषान्केकयानपि ।
 पाञ्चालान्सृज्यान्पाण्डून्भारद्वाजः पुनः पुनः ॥ २३
 तं दहन्तमनीकानि क्रुद्धमग्निं यथा वनम् ।

दृष्ट्वा रुक्मरथं क्रुद्धं समकम्पन्त सृज्याः ॥ २४
 उत्तमं ह्यादधानस्य धनुस्याशुकारिणः ।
 ज्याघोषो निघ्नतोऽमित्रान्दिक्षु सर्वासु शुश्रुवे ॥ २५
 नागानश्चान्पदार्तीश्च रथिनो गजसादिनः ।
 रौद्रा हस्तवता मुक्ताः प्रमथन्ति स्म सायकाः ॥ २६
 नानघमानः पर्जन्यो मिश्रवातो हिमात्यये ।
 अश्मवर्षमिवावर्षत्परेषां भयमादधत् ॥ २७
 सर्वा दिशः समचरत्सैन्यं विशोभयन्निव ।

Dn: D₂₋₅ T G₂₋₅ M₅ (inf. in.) [अ]नल (for [अ]निल).

20 K₂ om. 20^a (of v l 19) D₁ reads 20^a twice After the second occurrence of 20^a, D₁ repeats 19^d. —^a) T₁ G₂₋₅ मात्स्याद् (for मत्स्याद्).

21 ^b) M₅ ४ कर्मार Cd oites कर्मार K₂ काश्मीरपरिमोदितैः. —^a) D₀₁ सरथं (for सहयं). D₅ पङ्क्तिश्च सहयं द्रोण. —^d) Ś₁ K₁₋₅ D₁ ४ भित्त्वा; K₅ हत्वा (for विद्धा) D₅ विद्धा चैव (for द्रोण विद्धा) D₁ [अ]नदन् (for [अ]नदत्) K₄ D₁ बली (for भृशम्) S द्रोण विद्धा ननाद च (G₁ M₁ ३ ह). — After 21, N ins

150* क्रूराय कर्मणे युक्त चिकीर्षु कर्म दुष्करम् ।
 अवाकिरच्छरशर्भरिद्वाजं समन्वत ।

[(L 1) B₅ (before corr) क्रुदाय D₅ १ ४ कर्मणो (for 'णे) Ś₂ K₂ ३ B₁₋₅ D₅ युक्तम् Ś₁ K₁ ४ B₁ ३ ४ D₀₁ D₁ २ ४ चिकीर्षु; D₀₁ चिकीर्षन् (for चिकीर्षु) — (L 2) The portion from अवाकिरच् in line 2 of 150* up to तान्दृष्ट्वा (in 7 21 7^a) is lost in Ś₂ on a missing folio K₄ D₅ ४ अवाकिरच् Ś₁ K₁ २ ४ D₀₁ D₁ ६-८ शि (D₁ श) तैर्वाणैर्, D₀₁ शरज्जालैर् (for 'शतैर्)]

22 Ś₂ missing (of v. l 21) —^a) Ś₁ K₂ चानदतो, K₁ च नदतो; K₄ D₁ चापततो, B (except B₁) नानदतो (for नानदतो) —^b) K₄ D₁ अपाहरत्, D₅ सकुण्डलं —^c) Ś₁ K₁₋₅ ४ D₁ D₂₋₅ १ ४ [अ]पातयत् (for 'हरत्) K₄ क्षुरेण पातयचूर्णं, D₅ क्षुरेणापातयचूर्णं, T G₂₋₅ M₅-६ क्षुरेणैवाहर (T G₂ 'न) द्रोणस; G₁ M₁ ३ क्षुरेणापहरद्रोणस

23 Ś₂ missing (of v l 21) —^a) G₂₋₅ मात्स्यान् (for मत्स्यान्) —^b) K₁₋₅ B₁₋₄ D₀₁ D₁ D₂₋₅ ६

करुषान्; T G₂₋₄ कारुषान्, G₁ ३ M₂₋₅ करुषान्; M₁ ३ कुरुषान् (for कारुषान्) Ś₁ K D (except D₀₁ D₅) कोश (Ś₁ K₂ ३ D₁ 'स) लान् (for केकयान्) —^a) B₁ पचालान् (for पाञ्चालान्) S पार्थान् (for पाण्डून्). —^d) D₅ प्रतापवान् (for पुन पुन).

24 Ś₂ missing (of v l 21) —^b) K₁ ३ D₁₋₅ G₁ ४ M₁ ३ अग्निर् (for अग्निं). D₄ १ वने (for वनम्) —^c) M₁ ३ रुक्मरथ (for रुक्म) B D₀₁ T G₂ वीर, D₁ युद्धे, G₁ ३-४ M वीरा (for क्रुद्धं) —^d) Ś₁ K₄ D₁ अकपंत स्म; K₁ सकपत् स; K₂ अकपंतः स (for समकम्पन्त).

25 Ś₂ missing (of v l 21) —^a) D₀₁ उद्धात (for उत्तमं). K₅ B D (except D₁) ह्या (D₀₁ D₅ चा) ददानस्य (for 'धानस्य) S (except G₁ M₁ ३) उभाभ्यां संदधानस्य —^b) K₁ ३ अद्याशु; B₂ (also marg) अज्याशु; G₁ M₁ ३ अत्याशु (for अस्याशु) K₅ G₂ ४ धनुषोत्थाशुकारिण, T G₂ ३ M₅-६ धनुष्योप्याशु

26 Ś₂ missing (of v l 21) —^b) G₁ M रथान्श्च (for रथिनो) K₂ D₂ -सादिभि (for -सादिन). T G₂₋₅ तथोमौ पार्थि (G₂ ४ प्राप्ति, G₅ प्राप्ति) सारथी —^c) K₂ B₅ D₀₁ D₅ G₂₋₅ रौद्र, D₁ पद्म- (for रौद्रा) D₅ सख्ये (for मुक्ता) —^d) K₅ D₅ ६ G₁ M प्रमथति; D₁ 'प्रति, G₅ प्रमथन्ति (for प्रमथन्ति). K₄ च, D₂ [अ]ख (for स) B₁ ३ ४ D₅ सायका, D₅ सायकै (for सायका)

27 Ś₂ missing (of v l 21) —^a) Ś₁ तानघमान, B₁₋₄ D₀₁ D₀₁ D₅ नानदं (B₂ ४ 'घं) मान (for नानघ) —^b) D₅ मिश्रीभूतो; D₅ मिश्रवाते, G₁-३ C७ विष्वक्वातो, Cd मिश्रवातो (as in text). G₁ M मिश्रवातस्तपात्यये —^c) D₀₁ D₅ अश्मवर्षद्; S (except G₁ M₁ ३) 'वृष्टिम् (for 'वर्षम्) K₅-६ B₁ ३ D₀₁

बली शूरो महेष्वासो मित्राणामभयंकरः ॥ २८
 तस्य विद्युदिगध्रेषु चापं हेमपरिष्कृतम् ।
 दिक्षु सर्वास्त्रपश्याम द्रोणस्यामिततेजसः ॥ २९
 द्रोणस्तु पाण्डवानीके चकार कदन महत् ।
 यथा दैत्यगणे विष्णुः सुरासुरनमस्कृतः ॥ ३०
 स शूरः सत्यवाक्प्राज्ञो बलवान्सत्यविक्रमः ।
 महानुभावः कालान्ते रौद्रीं मीरुविगीषणाम् ॥ ३१

कवचोर्मिध्वजावर्ता मर्त्यकूलापहारिणीम् ।
 गजवाजिमहाग्राहामसिमीनां दुरासदाम् ॥ ३२
 वीरास्त्रिशर्करां रौद्रा मेरीमुरजकच्छपाम् ।
 चर्मवर्मपुत्रा घोरां केशशैवलशाङ्गलाम् ॥ ३३
 शरौघिणीं धनुःस्रोतां बाहुपन्नगसंकुलाम् ।
 रणभूमिग्रहां घोरां कुरुसृज्यवाहिनीम् ।
 मनुष्यशीर्षपापाणां शक्तिमीनां गदोद्दुपाम् ॥ ३४

D1 : इवावर्षन् (for 'वर्षन्' —^a) S परेषु (for परेषां) Dn1 आदधे, D2 G2 'धन्', D1 : 'वृ' (for 'धृ').

28 Śs missing (of v 1 21) —^a) K1 D4 दिना (for दिन) K1 : Dn1 D2 : : समचरन्, K2 समताम् (for समचरन्) —^b) G2 M2-s सेना (for सैन्य) Ś1 सैन्यान्विद्रावयन्निव, K1-s D1 सर्वा K4 D1 सैन्यान्विद्रावयन्निव, K2 तस्मैऽय ओभयन्निव, T G2-s सेनां सक्षोभयन्मुहुः, G1 M1 सेनां विशोभयन्मुहुः —^c) K2 बले; Dn1 तत, Dn2 D2 रणे (for बली)

29 Śs missing (of v 1 21) —^b) A few MSS -परिष्कृत (for 'रुक्मम्' —^c) K1 : B2 : D2 : G2 पश्याम; K2 B1 : Dn1 Dn2 D1 : : १ : १ : T G2-s पश्यामो; B1 D2 पश्यामि (for [अ]पश्याम) —^d) K4 om द्रोणस्यामि S [अ]मित्रघातिन (for [अ]मिततेजस) — After 29, N (Śs missing) ins

151* शोभमानां ध्वजे चास्य वेदीमद्राक्ष्म भारत ।

हिमवच्छिखराकारां चरत सयुगे शृशम् ।

[(L 1) D2 शोभमाना D2 वेदी चादशि (for वेदी मद्राक्ष्म) — D2 om line 2 — (L 2) D2 शिखरा कारा (for कारा) D2 चरता D1 शयुगे D2 तदा (for शृशम्)]

30 Śs missing (of v 1 21) T G2-s M2-s om 30 —^a) K4 D2 पाण्डवानीक —^b) Ś1 K (except K2) D2 दैत्यगणान् —^c) K4 M1 : नमस्कृत (for 'स्कृत')

31 Śs missing (of v 1 21) —^a) K2 : B2 : : Dn1 D1 : : १ : १ : G2 M2 सत्यवान्; T G1-s M1-s सत्यवान् (for सत्यवाक्) —^b) K4 : D (except Dn1 Dn2 D2 :) इद (for सत्य) —^c) K4 B Dn1 D1 कर्णावे, D2 कालांत (for कालान्ते) —^d) Ś1 K1 : B1 Dn1 Dn2 D1 : : १ : १ : रौद्री; K2 Dn1 D2 : रौद्र

(for रौद्रीं) K4 D1 भीम, D2 भीरु (for भीरु) B1 : : Dn1 D2 विभीषणी; Dn1 D2 : विभीषण (for 'षणाम्') K2 रौद्रांतिकविभीषणी, S रौद्रीं प्रावर्तयन्ती

32 Śs missing (of v 1 21) —^a) Ś1 K2 कवचोदा; M2 : कवचोर्मा (for चोर्मि) S रथावर्ता (for ध्वजा) —^b) K1 : : Dn2 D2 : मत्स्य (Dn2 D2 रथ)-कूला (K1 : र्मा)पहारिणी —^c) Ś1 reads 31^{cd} in Devanāgarī —^d) Dn2 महाग्राहाव् (for 'ग्राहाम्') S गजाश्वमकराधीर्णाम् —^e) Dn2 D2 शौणितौघा; T1 त्रिविग्रहां (for मीना)

33 Śs missing (of v 1 21) D1 reads 33^a-34^a on marg —^a) K1 : कर्करां, B2 -मकरा (for शर्करा) B2 औनां, D2 रौद्रीं; S दुगां (for रौद्रा) —^b) T1 G1-s M2 : महक, T2 G1 M1 : : मुहुः (for मुज्ज) —^c) Ś1 K1 B2 D2 चर्मचर्म; Dn1 चर्मचर्म (for चर्मवर्म) —^d) Ś1 K1 केशशैवल; K2 D1 G2 केशशैवाल Ś1 K B2-s D1 : -शाङ्गला; B1 : -साङ्गला (for -शाङ्गलाम्) Dn1 केशशाङ्गलशैवलां

34 Śs missing (of v 1 21) D1 reads 34^a on marg —^a) Ś1 K (except K4) D1 शरौघिनी; Dn2 D2 : शरौघिणी, T G2 : शवोघिनी; G2 शवौघिणी (for शरी) Some MSS धनुःस्रोतां — T G2-s M2-s om 34^{cd} —^b) B Dn1 तीव्रा (for घोरां) D2 रणभूमिसमा घोरां D2 रणभूमि महाघोरां; G1 M1 : रथद्वीपा महाघोरां —^c) G1 M1 : वहतीं कुरुसृजयान् —^d) Ś1 K2 : गरीक्षमां; K1 D1 गदोद्दुमां; D2 गदा बुधा, T G2-s M2-s गदाकुलां (for गदोद्दुगाम्)

35 Śs missing (of v 1 21) D2 om (hapl) 35^{ab} —^a) Ś1 K1 : D1 वलनां; S विलतां (for -वलनां) Dn1 D1 : उरणीयकेन (Dn1 'ना')मथानां —^b) B D (except Dn2 D2 : , D2 om) विक्रीणीत्र (for निष्क्री) —^c) Ś1 K (except K2) D1 वीरोप

द्रोणं मत्स्यादवरजः शतानीकोऽभ्यवर्तत ॥ २०
 सूर्यरश्मिप्रतीकाशैः कर्मारपरिमार्जितैः ।
 षड्भिः सख्यं सहयं द्रोणं विद्वानदद्भुशम् ॥ २१
 तस्य नानदतो द्रोणः शिरः कायात्सकुण्डलम् ।
 क्षुरेणापाहरत्पूर्णं ततो मत्स्याः प्रदुदुबुः ॥ २२
 मत्स्याञ्जित्वाजयच्चेदीन्कारूपान्केकयानपि ।
 पाञ्चालान्सृञ्जयान्पाण्डून्भारद्वाजः पुनः पुनः ॥ २३
 तं दहन्तमनीकानि क्रुद्धमग्निं यथा वनम् ।

दृष्ट्वा रुक्मरथं क्रुद्धं समकम्पन्त सृञ्जयाः ॥ २४
 उत्तमं ह्यादधानस्य धनुरस्याशुकारिणः ।
 ज्याघोषो निघ्नतोऽमित्रान्दिक्षु सर्वासु शुश्रुवे ॥ २५
 नागानश्चान्पदार्तेश्च रथिनो गजसादिनः ।
 रौद्रा हस्तवता मुक्ताः प्रमथन्ति स्म सायकाः ॥ २६
 नानद्यमानः पर्जन्यो मिश्रवातो हिमात्यये ।
 अश्मवर्षमिवावर्षत्परेषां भयमादधत् ॥ २७
 सर्वा दिशः समचरत्सैन्यं विशोभयन्निव ।

Dn₁ D₂-s T G₂ s s M₅ (inf. in.) [अ]निल (for [अ]निल.)

20 K₂ om. 20* (of v l 19) D₁ reads 20* twice After the second occurrence of 20*, D₁ repeats 19*. — °) T₁ G₂-s मात्स्याद् (for मत्स्याद्).

21 °) M₅ s कामार Cd otes कर्मार K₂ कादमी रपरिमार्जितैः. — °) D₁ सरथं (for सहयं). D₂ षड्भिश्च सहय द्रोण — °) S₁ K₁-s D₁ s भित्वा; K₅ हत्वा (for विष्ठा) D₂ विष्ठा चैव (for द्रोणं विष्ठा) D₁ [अ]नदन् (for [अ]नदद्) K₄ D₁ नली (for नृशम्) S द्रोण विष्ठा ननाद च (G₁ M₁ s ह) — After 21, N ins

150* क्रूराय कर्मणे युक्त चिकीर्षु कर्म दुष्करम् ।
 अवाकिरच्छरशतैर्भारद्वाज समन्वत ।

[(L 1) B₂ (before corr) क्रुदाय D₂ s s कर्मणो (for 'णे) S₁ K₂ s B₂-s D₂ युक्तश्च S₁ K₁ s B₁ s s D₁ D₁ s s चिकीर्षु, Dn₁ चिकीर्षन् (for चिकीर्षु) — (L 2) The portion from अवाकिरच् in line 2 of 150* up to तान्दृष्ट्वा (in 7 21 7*) is lost in S₂ on a missing folio K₄ D₂ s अवाकिरन् S₁ K₁ s s Dn₁ D₂ s-s शि (D₂ श तैर्वाणैर्, Dn₁ शरत्रातैर् (for 'शतैर्)]

22 S₁ missing (of v. l. 21). — °) S₁ K₂ चान दतो, K₁ च नदतो; K₄ D₁ चापततो; B (except B₁) नानदतो (for नानदतो) — °) K₄ D₁ अपाहरत्; D₂ सकुण्डलां — °) S₁ K₁-s s Dn D₂-s s s [अ]पा- तयत् (for 'हरत्) K₄ क्षुरेणा पातयन्पूर्णं; D₂ क्षुरेणा पातयन्पूर्णं; T G₂-s M₅-s क्षुरेणैवाहर (T G₂ 'न' द्रोणघः; G₁ M₁ s क्षुरेणापहरद्द्रोणघः.

23 S₁ missing (of v l 21) — °) G₂-s मात्स्याद् (for मत्स्याद्). — °) K₂-s B₁-s D₁ Dn₁ D₂-s s

करूपान्; T G₂-s कारुशान्; G₁ s M₅-s करुशान्, M₁ s करुशान् (for कारुशान्). S₁ K D (except D₁ D₂) कोश (S₁ K₂ s D₁ 'स' लान् (for केकयान्) — °) B₄ पचालान् (for पाञ्चालान्) S पार्श्वान् (for पाण्डून्) — °) D₂ प्रतापवान् (for पुन पुन).

24 S₁ missing (of v l 21) — °) K₁ s D₁-s G₁ s M₁ s अग्निर् (for अग्निं) D₂ र वने (for वनम्) — °) M₁ s रुक्मरथं (for रुक्म) B D₁ T G₂ वीर; D₂ युद्धे, G₂ s-s M वीरा (for क्रुद्धं). — °) S₁ K₄ D₁ अकपंत स्म, K₁ संकपंतु स; K₂ अकपतः स (for समकम्पन्त).

25 S₁ missing (of v l. 21) — °) Dn₁ उद्धात (for उत्तम). K₂ B D (except D₁) ह्या (Dn₁ D₂ चा) दधानस्य (for 'धानस्य). S (except G₁ M₁ s) उभाभ्यां सद्धानस्य — °) K₁ s अद्याशु, B₂ (also marg) अद्याशु; G₁ M₁ s अस्याशु (for अस्याशु) K₂ G₂ s धनुषोस्याशुकारिण, T G₂ s M₅-s धनुष्यो प्याशु.

26 S₁ missing (of v. l. 21) — °) G₁ M रथांश्च (for रथिनो) K₂ D₂ -सादिभि (for -सादिन). T G₂-s तथोभौ पार्श्वे (G₂ s प्राष्टि; G₂ प्राष्टि) सारथी — °) K₂ B₂ Dn₁ D₂ G₂-s रौद्र, D₂ पद्म- (for रौद्रा) D₂ सख्ये (for मुक्ता) — °) K₂ D₂ s G₁ M प्रमथति; D₁ 'प्रति, G₂ प्रमथन्ति (for प्रमथन्ति). K₂ च; D₂ [अ]स्य (for स) B₁ s s सायका; D₂ सायकै (for सायका)

27 S₁ missing (of v. l. 21). — °) S₁ तानद्य मान, B₁-s D₁ Dn₁ D₂ नानदं (B₂ s 'च' मान (for नानद्य) — °) D₂ मिश्रीभूतो; D₂ मिश्रवाते, G₂-s C₇ विन्धवातो, Cd मिश्रवातो (as in text). G₂ M मिश्रवातस्त्रपात्यये — °) Dn₁ D₂ अश्मवर्षैर्; S (except G₁ M₁ s) 'वृष्टिम् (for 'वर्षम्) K₂-s B₁ s Dn₁

बली शूरो महेष्वासो मित्राणामभयंकरः ॥ २८

तस्य विद्युदिग्ग्रेषु चापं हेमपरिष्कृतम् ।

दिक्षु सर्वाखपश्याम द्रोणस्यामिततेजसः ॥ २९

द्रोणस्तु पाण्डवानीके चकार कदन महत् ।

यथा दैत्यगणे विष्णुः सुरासुरनमस्कृतः ॥ ३०

स शूरः सत्यवाक्प्राज्ञो बलवान्सत्यविक्रमः ।

महानुभावः कालान्ते रौद्रीं मीरुविभीषणाम् ॥ ३१

कवचोर्मिध्वजावर्ता मर्त्यकूलापहारिणीम् ।

गजवाजिमहाप्राहामसिमीनां दुरासदाम् ॥ ३२

वीरास्थिशर्करा रौद्रा मेरीमुरजकच्छपाम् ।

चर्मवर्मपुत्रा घोरां केशशैवलशाङ्गलाम् ॥ ३३

शरीरिणीं धनुःस्रोता बाहुपन्नगसंकुलाम् ।

रणभूमिवहा घोरां कुरुसृज्यवाहिनीम् ।

मनुष्यशीर्षपापाणां शक्तिमीनां गदोद्दुगाम् ॥ ३४

D1 : ह्वावधेन् (for 'वधेत्') —^a) S परेषु (for परेषां) Dn1 आदधे, D2 G2 : 'धन्, D7 : 'दत् (for 'धत्')

28 Ś2 missing (of v 1 21) —^a) K1 D1 दिशा (for दिश) K1 : Dn1 D2 : ० समचरन्, K2 समताच्च (for समचरन्) —^b) G2 M2-3 सेनां (for सैन्य) Ś1 सैन्यान्विद्रावयन्निव, K1-4 D1 सर्वा (K4 D1 सैन्यान्विद्रावयन्निव, K2 तस्यैव क्षोभयन्निव, T G2-4 सेनां सक्षोभयन्मुहुः; G2 M1 सेनां विक्षोभयन्प्रसु —^c) K2 बले, Dn1 तत्, Dn2 D2 रणे (for बली)

29 Ś2 missing (of v 1 21) —^b) A few MSS परिष्कृत (for 'रुतम्') —^c) K1 : B2 : D2 : G2 पश्याम; K2 B1 : Dn1 Dn2 D1 : 4 7 8 T G2-4 पश्यामो; B2 D2 पश्यामि (for [अ]पश्याम) —^d) K4 om द्रोणस्यामि S [अ]मित्रघातिन (for [अ]मिततेजसः) — After 29, N (Ś2 missing) ins

151* शोभमानां ध्वजे चास्य वेदीमद्राक्षम भारत ।

हिमवच्छिखराकारां चरत सयुगे भृशम् ।

[(L 1) D2 शोभमाना D2 वेदी चादधि (for वेदी मद्राक्षम) — D2 om line 2 — (L 2) D2 छिखरा कारा (for कारां) D2 चरता D1 शयुगे D2 तदा (for भृशम्)]

30 Ś2 missing (of v 1 21) T G2-5 M2-5 om 30 —^a) K4 D2 पाण्डवानीक —^c) Ś1 K (except K2) D2 दैत्यगणान् —^d) K4 M1 : नमस्कृतं (for 'रुत')

31 Ś2 missing (of v 1 21) —^a) K2 : B2 : Dn1 D2 : 1 5 G2 M1 सत्यवान्, T G1-3 M1-5 सत्त्ववान् (for सत्यवाक्) —^b) K4 : D (except Dn1 Dn2 D2 : ०) दृढ (for सत्य) —^c) K4 B Dn1 D1 कल्याते, D2 कालांतां (for कालान्ते) —^d) Ś1 K1 : B1 Dn1 Dn2 D1 : 4 7 8 रौद्रीं; K2 Dn1 D2 : ० रौद्र

(for रौद्रीं) K4 D1 भीम, D2 भीह (for भीरु) B1 : ० Dn1 D2 विभीषणां; Dn1 D2 : विभीषण (for 'पणाम्) K2 रौद्रातिकविभीषणां, S रौद्रीं प्रावर्तयन्नदीं

32 Ś2 missing (of v 1 21) —^a) Ś1 K2 कवचोदा, M2 : कवचोर्मां (for 'चोर्मि) S रथावर्ता (for 'ध्वजा') —^b) K1 : 4 Dn2 D2 : मरुत् (Dn2 D2 रथ)-कूला (K1 : 2 मां) पहारिणीं — Ś1 reads 32^a in Deva nāgarī —^c) Dn2 महाप्राहाव् (for 'प्राहाम्) S गजाश्वमकराभीर्णाम् —^d) Dn2 D2 शौणित्रीणां; T1 जविप्राहां (for भीना)

33 Ś2 missing (of v 1 21) D1 reads 33^a-34^a on marg —^a) K1 : कर्करां, B2 -मकरा (for शर्करा) B2 धौना; D2 रौद्रीं, S दुर्गां (for रौद्रीं) —^d) T1 G2-5 M2 : मरुत्क, T2 G1 M1 : 2 -मरुत्क- (for मुरज) —^c) Ś1 K1 B2 D2 वर्मचर्म, Dn1 चर्मकर्म (for चर्मवर्म) —^d) Ś1 K1 केशशैवल, K2 D2 G2 केशशैवाल Ś1 K B2-5 D1 : -शाङ्गला; B1 : -साङ्गला (for -शाङ्गलाम्) Dn1 केशशाङ्गलशैवलां

34 Ś2 missing (of v 1 21) D1 reads 34^a on marg —^a) Ś1 K (except K4) D1 शरीरिणीं; Dn2 D2 : शरीरिणीं, T G2 : शवोधिनीं; G2 शवोधिणीं (for शरी) Some MSS धनुश्रोतां — T G2-5 M2-5 om 34^a —^c) B Dn1 तीर्तां (for घोरा) D2 रणभूमिसमा घोरां, D2 रणभूमि महाघोरां; G1 M1 : रथद्वीपा महाघोरां —^d) G1 M1 : वहतीं कुरुसृज्यान् —^c) Ś1 K2 : गदोत्तमां; K1 D1 गदोद्दुमां; D2 गदा दुमां, T G2-5 M2-5 गदाकुलां (for गदोद्दुगाम्)

35 Ś2 missing (of v 1 21) D2 om (hapl) 35^a —^a) Ś1 K1 : D1 श्वसनां; S विसर्ता (for -वसनां) Dn1 D1 : उष्णीषफेत् Dn1 'ना'मक्षानां —^b) B D (except Dn2 D2 : ०, D2 om) विकीर्णान् (for निष्कीर्ण) —^c) Ś1 K (except K2) D1 वीरोप

उष्णीषफेनवसनां निष्कीर्णाच्चसरीसृपाम् ।
 वीरापहारिणीमुग्रां मांसशोणितकर्दमाम् ॥ ३५
 हस्तिग्राहा केतुवृक्षां क्षत्रियाणां निमज्जनीम् ।
 क्रूरां शरीरसंधाटां सादिनक्रां दुरत्ययाम् ।
 द्रोणः प्रावर्तयत्तत्र नदीमन्तकगामिनीम् ॥ ३६
 क्रव्यादगणसंगुष्टां श्वश्रूगालगणायुताम् ।
 निपेवितां महारौद्रैः पिशिताशैः समन्ततः ॥ ३७

तं दहन्तमनीकानि रथोदारं कृतान्तवत् ।
 सर्वतोऽभ्यद्रवन्द्रोणं कुन्तीपुत्रपुरोगमाः ॥ ३८
 तांस्तु शूरान्महेष्वासांस्तावकाभ्युद्यतायुधाः ।
 राजानो राजपुत्राश्च समन्तात्पर्यवारयन् ॥ ३९
 ततो द्रोणः सत्यसंधः प्रमिन्न इव कुञ्जरः ।
 अभ्यतीत्य रथानीकं दृढसेनमपातयत् ॥ ४०
 ततो राजानमासाद्य प्रहरन्तममीतवत् ।

हारिणीम् Dn1 T G M1 : रौद्रैः, Ms-s रौद्रैः (for दया)

36 Śs missing (of v l 21) —^a) D1 हस्ति
 ग्रहा S ध्वजनगां (Gs om नगां) (for केतुवृक्षां)
 —^b) Ś1 K1 : निमज्जनीं —^c) B1 युवा (for
 क्रूरां) B1 प्रवीर (for शरीर) Ś1 K1 : s B Dc1 Dn1
 D1 : s s r s Gs संवृष्टां, Dn1 सघात्या, D1 संधाटां;
 D1 सघुष्टां; D1 सघाटां (for सघाटां) —^d) D1
 प्रवर्तयन् —^e) K1 B1 : Dn1 D1 चाहिनीं, D1
 गामिनी (for गामिनीम्)

37 Śs missing (of v l 21) T Gs-s Ms-s om
 37 —^a) D1 om from क्रव्याद up to श्रूगाल (in
 37^b) K1-s B1 : D1 सघुष्टां, Dn1 D1 : -भूयिष्ठां,
 D1 सघुष्टां (for सघुष्टां) —^b) K (except K1) D1
 G1 M1 : श्वश्रूगाल- —^d) Dn1 पिशाचोशैः (for पिशि-
 ताशैः)

38 Śs missing (of v l 21) —^b) S नरो (G1 s
 M रथो) दारा प्रगल्भवत् (T प्रगल्भयत्; Gs प्रवल्भयत्;
 G1 प्रवल्भयन्) —^c) D1 G1 [s]भ्यद्रवद् (for 'द्रवन्')
 —^d) D1 युगोपमा (for पुरोगमा) — After 38,
 N (Śs missing) 128

152* ते द्रोण सहिता शूरा सर्वत पर्यवारयन् ।
 गमस्तिभिरिवादित्यं सपन्तं भुवने यथा ।

[(L 1) D1 सर्वा (for शूरा) D1 सहिता (for
 सवैत) B1 Dn1 D1 प्रत्यवारयन् (for पर्ये) — D1
 om line 2 — (L 2) D1 om वादि D1 तपन (for
 तपन्त) K1 B Dc1 D1 : भुवन (for भुवने)]

39 Śs missing (of v l 21) D1 : om 39
 —^a) N (Śs missing, D1 : om) त तु शूरं (Dn1
 युधिष्ठिरं) महेष्वासः; T तांस्तु शूरा महेष्वासः —^b) Ś1
 K1 Dc1 Dn1 D1 तावका उ (Dc1 ह्यु) दतायुधाः; D1
 'काम्युद्यतायुधाः; G1 Ms-s 'काशोद्यतायुधा —^d)
 D1 S (except T G1) सर्वत (for समन्तात्)

— After 39, N (Śs missing, D1 : after 38) in s

153* शिखण्डी तु ततो द्रोण पञ्चभिर्नैतपर्वभिः ।
 क्षत्रवर्मा च विशत्या वसुदानश्च पञ्चभिः ।
 उत्तमौजास्त्रिभिर्बाणैः क्षत्रदेवश्च सप्तभिः ।
 सात्यकिश्च शतेनाजौ युधामन्युस्तथाष्टभिः ।
 युधिष्ठितो द्वादशभिर्द्रोणं विद्याध सायकैः । [5]
 दृष्टशुक्लश्च दशभिश्चेकितानस्त्रिभिः शरैः ।

[(L 1) K1 Dn1 च (for तु) — K1 om line 2,
 — (L 2) Ś1 K1 : Dc1 Dn D1 : s क्षत्रवर्मा, D1 : s
 कृतवर्मा (for क्षत्र) Dc1 (by corr) वसुदान — D1
 om, line 3 D1 reads lines 3-4 twice — (L 3)
 B1 (marg as in text) क्षत्रवर्माश्च (for 'देवश्च') Ś1 K1
 Dn D1 तु, D1 laoua (for च) — (L 4) Ś1 K
 Dn1 D1 (both times) s r s तु (for च) — (L 6)
 Ś1 K Dn1 D1 : s s r s तु (for च). D1 शतभिश्च
 (for दश) K1 om शरैः]

40 Śs missing (of v l 21) Gs partly dam-
 aged —^a) S (Gs damaged) स सत्यसंधः शोणाश्च
 —^b) Dc1 अत्यतीत्य (for अभ्य) —^d) D1 दृढसेनम्;
 D1 : दृढसेनम्; T G M1 : दृढसेनं (for दृढसेनम्).
 T G1-s Ms-s समभ्ययात्, G1 M1 : समर्पयत् (for
 अपातं)

41 Śs missing (of v l 21) Gs partly dam-
 aged —^a) D1 om सा. —^b) K1 D1 अदीनवत् (for
 असीत) —^c) B (except B1) मीम; T G1-s तीक्ष्णैः,
 Gs बाणैः, Ms-s क्षेमि (for क्षेम) D1 : s विद्याध
 पत्रिभिः क्षेम —^d) Ś1 K1 D1 महत्; D1 हसत् (for
 स हत्) D1 भुवि (for रथात्)

42 Śs missing (of v l 21) D1 om 42 B1
 reads 42^a on marg —^a) D1 यथा, Gs damaged
 (for प्राप्य) D1 सेनानां (for सेनाना) — K1 om.
 42^b-44^a. —^b) B1 परिचरन्; T G1-s Ms-s तु विच

अविष्यन्नवमिः क्षेमं स हतः प्रापतद्रथात् ॥ ४१
 स मध्यं प्राप्य सैन्यानां सर्वाः प्रविचरन्दिशः ।
 त्राता ह्यभवदन्येषां न त्रातव्यः कथंचन ॥ ४२
 शिखण्डिनं द्वादशभिर्विशत्या चोत्तमौजसम् ।
 वसुदानं च भलेन प्रेषयद्यमसादनम् ॥ ४३
 अशीत्या क्षत्रवर्माणं षड्विंशत्या सुदक्षिणम् ।
 क्षत्रदेवं तु भलेन रथनीडादपाहरत् ॥ ४४
 युधामन्युं चतुःषष्ट्या त्रिंशता चैव सात्यकिम् ।

विद्धा रुक्मरथस्तूर्णे युधिष्ठिरमुपाद्रवत् ॥ ४५
 ततो युधिष्ठिरः क्षिप्रं कितवो राजसत्तमः ।
 अपायाजवनैरश्वैः पाञ्चाल्यो द्रोणमभ्ययात् ॥ ४६
 तं द्रोणः सधनुष्कं तु साश्वयन्तारमक्षिणोत् ।
 स हतः प्रापतद्भूमौ रथाज्योतिरिवाम्बरात् ॥ ४७
 तस्मिन्हते राजपुत्रे पाञ्चालानां यशस्क्रे ।
 हत द्रोणं हत द्रोणमित्यासीत्तुमुलं महत् ॥ ४८
 तांस्तथा भृशसंकुद्धान्पाञ्चालान्मत्स्यकेकयान् ।

रन्, Gs तु व्यधरद् (for प्रविचरन्) — °) K₁ आता,
 G₁ M₁ : त्राण (for त्राता) D₁ सोमवद् (sio), D₁ :
 सोमवद् (for ह्यभवद्) T ततोभ्यव्रवदन्येषां; G₂ :
 तत्राभ्यवद् — °) K₁ आतव्य; B₁ G₁ : M₁ :
 त्रातव्य (for त्रातव्य) B₂ : कदाचन, T G₁-s M₁ :
 : परतप, G₂ : परतप (for कथंचन)

43 S₁ missing (of v l 21) K₂ om. 43 (of
 v l 42) G₂ damaged — °) G₂ : चोत्तमौजस
 — °) S (except T₂ G₂, G₂ damaged) तु (for च)
 — T G₂-s om (hapl.) 43^d-44^e — °) G₂ damaged
 S₁ B D₁ प्रेषयद्; D₁ नाप्रेयद् (sio) (for प्रेषयद्)
 G₁ M रथनीडादपाहरत्

44 S₁ missing (of v l 21) K₂ om. 44^a (of
 v l 42) T G₂-s om 44^{ab} (of v l 43) G₂
 Ms om 44 D₂ reads 44 twice — °) K₂ B₁ :
 D₂ D₂ वर्माण (for वर्माण) S₁ K₁ : D₁ स
 मध्यं प्राप्य सैन्यानां (= 42^a) — °) K₂ विंशत्या सु
 (for षड्विंशत्या) K₂ सुदर्शन (for सुदक्षिणम्) — °)
 B₁ क्षत्रवर्म; B₂ : क्षत्रदेव; G₁ M₁ : : जलसच
 (for क्षत्रदेव) D₂ च भलेन; D₂ : ततस्तूर्णे (for तु
 भलेन) — °) T₂ G₁ : M₁ : : रथनीडा (T₂ 'ळा'व्
 B₂ : D₂ D₂ D₂ : s (first time) T G₂ अपावयत्;
 D₂ अपाहरन् (for अपाहरत्) D₂ : (second time)
 प्रेषयद्यमसादनं (= 43^d)

45 S₁ missing (of v l 21) D₂ om. (hapl.)
 45 — °) K₁ om युध्या — °) S₁ K D₂ D₂
 विंशत्या, D₂ (by corr) त्रिंशत्या; D₂ त्रिसद्विंश;
 D₂ : : त्रिंशदिश (for 'शता) D₁ सात्यकिः S
 सात्यकि (G₁ M₁-s सत्यकं) त्रिंशता (G₂ 'ता' शरै
 — Ms om 45^a-46^a — °) K₂ रुद्धा (for विद्धा)
 G₂-s M₁ : प्रेषु, M₂ : प्राप (for तूर्णे) T G₁
 विद्धा रुक्मरथं प्रेषु — °) S (Ms om) कुतीपुत्र

युधिष्ठिर

46 S₁ missing (of v l 21) Ms om 46^{ab} (c.
 v l 45) G₂ damaged — °) S₁ K D (D₂ by
 corr as in text) गुरुवो; B₁ : (marg as in text)
 : : विद्धवो; B₂ (also) स राजा, Cd कितवो (as in
 text) D₂ G₁ M₁ राजसत्तम — °) G₂ अवायैज्
 (sio) (for अपायाज्) — °) K₂ D₂ B (except G₂
 Ms-s) पांचालो K₂ अभ्ययात्, K₂ 'गात् (for 'यात्)

47 S₁ missing (of v l 21) D₂ om 47-48
 — °) K₂ G₁ M सधनुष्केतुं, B₂ D₂ D₂ : : सधनुष्क
 च, D₂ सधनुज्यां च (for सधनुष्क तु) — °) B₂
 : : D₂ : : आक्षिणोत्, B₂ D₂ : : आवृणोत्, Cd
 अक्षिणोत् (as in text) — °) K₂ महत्, D₂ हसत्
 (for स हत) D₂ आपतद् (for प्राप) — °) G₂-s
 यया (for रथाज्) — After 47, S (except
 G₂) ins

154* त हत्वा विषमौ द्रोण कुरुभि परिवारित ।

[G₁ M₁ : transp त and हत्वा G₂ छित्वाभिवमौ]

— After 154*, S (G₂ om) reads 52

48 S₁ missing (of v l 21) D₂ om. 48 (of
 v l 47) — °) B₂ : पचाळानां D₂ : यशस्विनि,
 S रथभे (for यशस्क्रे) — °) Cd cites प्रत (for
 हत) K₂ हतो द्रोणो; G₂ प्रतान्द्रोणं S₁ K₁ : हतो
 द्रोणो हतो द्रोणः; D₂ D₂-s T G₁-s : प्रत (G₁ : 'त)
 द्रोण प्रत (G₁ : 'त) द्रोणम् — °) B D₂ S निखनो
 महान्; D₂ D₂ : : सुमुक्तो (D₁ : 'मलं) महान् (D₂-s
 हत्)

49 S₁ missing (of v l 21) — °) B₂ (marg)
 D₂ तंरुद्धा, D₁ तंरुद्ध* K₂ भृशसंकुद्धान्, B₁ : :
 D₁ G₁ M भृशसरन्धान्; B₂ : : सदशारन्धान्, D₂

सृजयान्पाण्डवांश्चैव द्रोणो व्यक्षोभयद्वली ॥ ४९
 सात्यकिं चेकितानं च दृष्टद्युम्नशिखण्डिनौ ।
 वार्धक्षेमिं चित्रसेनं सेनाविन्दुं सुवर्चसम् ॥ ५०
 एतांश्चान्यांश्च सुबहून्नाजानपदेश्वरान् ।
 सर्वान्द्रोणोऽजयद्युद्धे कुरुभिः परिवारितः ॥ ५१

तावकास्तु महाराज जयं लब्ध्वा महाहवे ।
 पाण्डवेयात्रणे जमुर्द्रवमाणान्समन्ततः ॥ ५२
 ते दानवा इवेन्द्रेण वध्यमाना महात्मना ।
 पाञ्चालाः केकया मत्स्याः समकम्पन्त भारत ॥ ५३

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥

सह संरङ्गान्, Dn: Ds नृपसक्रुद्धान्, Ds नृपति-
 क्रुद्धान्, T G₂-s भृशसविभ्रा (G₂ : 'भ्रा न् (for भृशस
 क्रुद्धान्) —^b) B₁ : M₄ : पाचाल्यान्, B₁ : D₁ D₁
 पचालान् (for पाञ्चालान्) K₅ Dn D₂ : ४ ६ ८ कैकयान्
 (for कैकयान्) D₅ पाञ्चालात्मजकेकयान् —^c) K₄
 सनयान् K₄ : D₁ : १ ४ पादवाश्चक्रौ; S पादवेयांश्च
 —^d) Dn₁ सर्वान् (for द्रोणो) D₅ विक्षामयद्, G₂
 M₃-s व्याक्षेपयद्, M₁ : स्यापक्षयद् (for व्यक्षोभयद्)
 S (M₅ : inf lin) बलात् (for बलां)

50 S₂ missing (of v 1 21) —^a) G₁ M सत्यकं,
 G₅ सत्यकिं —^c) Dn₁ D₅-s वार्धक्षेम, D₅ (marg
 sec m) वृहदथ K₅ B (except B₁) Dn D₁ : ४
 चैत्रमेनि, D₅ चैत्रसेन G₅ वार्धिक्षेमिं चित्रसेन —^d)
 K₂ विंदु सुवर्णवर्चस

51 S₂ missing (of v 1 21) S₁ K₁-s om 51^{ab}
 —^a) K₄ D₁ अन्याश्च (for चा) D₅ चैत्र (for च
 सु-) —^b) B₁ भूयान् (for नाना) D₅ अन्यान्कुनप-
 क्षेश्वरान् (S₁), D₅ जनानामापदेश्वरान् —^c) Dn₁
 सकयं (for युद्धे)

52 S₂ missing (of v 1 21) G₄ om 52 S (G₄
 om) reads 52 after 15¹ —^a) B D₁ D₁ : ४ १ ४
 च (for तु) —^b) T G₁-s : M₁ : महारणे, M₃-s
 ततो रणे (for महाहवे) —^c) K₂ राजन् (for जहृर)
 —^d) Dn₁ क्रीडमाणान्, G₁ M द्रवतस्तान्, G₅ द्रुप-
 दास्तान्; G₅ द्रुपदास्तु (for द्रवमाणान्) —After 52, S
 (except G₄) in^s

155* वार्धक्षेमिस्तु वाण्यो द्रोण विद्धा शरोत्तमै ।
 नवभिश्चात्रनीपालं पुनर्विद्याध पञ्चभि ।
 चित्रसेनस्ततो द्रोण पाञ्चालस्त्वर्दयच्छरै ।
 पुनर्विद्याध भुमुद् सेनाविन्दुश्च पञ्चभि ।

सुवर्मा पञ्चभिश्चैव दृष्टद्युम्नश्च पञ्चभि । 5
 शिखण्डी नवभिर्बाणैश्चोक्तितानश्च पञ्चभि ।
 सात्यकिश्च चतुषष्ट्या राजन्विद्याध सायकै ।
 सुचित्रा दशभिर्बाणैर्द्रोणं विद्धानदद्वला ।
 त द्रोण समरे राजन्शरवैरैवाकिम् ।
 अपातयत्ततो द्रोण सुचित्र सहवारयिम् । 10
 साश्वश्च समरे राजन्हतो वै प्रापत्तक्षितौ ।
 पात्यमानो महाराज वभौ ज्योतिरिवाब्धिरान् ।

[(L 1) T G₂ : वाधक्षेकस् G₁ (1/ lin as in
 text) पाचाल्ये, M₁ : पाचाल्यौ (for वाण्यो) —(L 2)
 M₄ अदनीपाल — G₂ M₃ : om (hapl) lines 3-6
 —(L 3) G₂ पाचाल (for 'ल्य') G₁ M₄ चार्दय
 (for तर्द) —(L 4) G₁ M₁ : त्रिभिर् (for पुनर्)
 G₁ M₁ : ४ सेनाविन्दुश्च —(L 5) T₂ सुवर्मा, G₁
 M₁ : ४ सुवर्मा (for सुवर्मा) —(L 7) T₁ G₁-s M₁ :
 सत्यकश्च (for सात्यकिश्च) —(L 9) G₁ M₁ : ४ तान्
 (for त) —(L 10) G₁ M तदा (for ततो) —(L
 11) G₁ M साश्व च G₁ M स हत (for हतौ वै) G₁
 M₁ : २ मुनि (for क्षितौ)]

53 S₂ missing (of v 1 21) —^b) G₁ M₁ :
 महात्मन —^c) S₁ K (except K₅) Dn₁ D₂ : ४ १ ४
 सृजया; D₁ Dn₂ D₅ : ६ कैकया (for कैकया) K₃ G₅
 M₃ मात्स्या (for मत्स्या) —^d) G₁ M₁ : सारिप
 (for भारत)

Colophon— Sub-parvan Editions सप्तसकवध
 — Day of Droṇa's Generalship K₃ : D₁ द्वितीय
 युद्धदिवसे, K₂ द्वितीयदिवसे — Adhy name K₅
 पादवसेनापराजये सत्यमृगप्रभृतिमहामहाराजवध, Dn₁ D₅
 पादवसेनापराजय, D₅ सेनापराजय — Adhy no
 (figures, words or both) S₁ K₃ : B₁ : Dn₁ D₅ S
 20 (as in text). — Stōka no D₁ 65, Dn₁ 61.

२१

धृतराष्ट्र उवाच ।

भारद्वाजेन भग्नेषु पाण्डवेषु महामुधे ।

पाञ्चालेषु च सर्वेषु कश्चिदन्योऽन्यवर्तत ॥ १

आर्या युद्धे मतिं कृत्वा क्षत्रियाणां यशस्करीम् ।

असेवितां कापुरुषैः सेवितां पुरुषर्षभैः ॥ २

स हि वीरो नरः स्रुत यो भग्नेषु निवर्तते ।

अहो नासीत्पुमान्कश्चिद्द्रुष्ट्वा द्रोणं व्यवस्थितम् ॥ ३

जृम्भमाणमिव व्याघ्रं प्रभिन्नमिव कुञ्जरम् ।

त्यजन्तमाहवे प्राणान्संनद्धं चित्रयोधिनम् ॥ ४

महेष्वासं नरव्याघ्रं द्विपतामघवर्धनम् ।

कृतज्ञं सत्यनिरतं दुर्योधनहितैषिणम् ॥ ५

भारद्वाजं तथानीके दृष्ट्वा शूरमवस्थितम् ।

के वीराः संन्यवर्तन्त तन्ममाचक्ष्व संजय ॥ ६

संजय उवाच ।

तान्दृष्ट्वा चलितान्संख्ये प्रणुबान्द्रोणसायकैः ।

पाञ्चालान्पाण्डवान्मत्स्थान्सृज्याश्चेदिकेकयान् ॥ ७

21

§ 2 is missing up to तान्दृष्ट्वा (in 7^a) (of v 1 7 20 21)

1 D₁ 2 3-5 G₁ om the ref K₁ सृजय (for स्रुत राष्ट्र) —^b) B₁ केकयेषु, D₂ lacuna (for पाण्ड वेषु) T G₂-5 महामसु, G₁ M रमना (M₁ नी) (for 'सुधे) —^c) S₁ B₁ पचालेषु D₂ lacuna, D₁ 1 2 तु (for च) —^d) K₂-4 D₁ क सिद्धः D₂ किं सिद्धः, G₂-5 कचित् (for कश्चिद्) G₁ M नात्र, G₂-5 नाच्यो (for अन्यो) D₁ 1 2 S न्यवर्तत (for अन्यवर्तत)

2 S₂ missing (of v 1 1) D₁ om (hapl) 2^a-3^b —^a) T G₂-5 योद्धुः, G₁ M युद्धां (for आर्यां) C₇ योद्धु युद्धमतिं कृत्वा —^b) B₁ यशस्विनां, D₂ (by corr) स्करीं (for स्करीम्) C₇ as in text —^c) D₁ (before corr as in text) D₂ आसेवितां (for असे)

3 S₁ missing (of v 1 1) D₁ om 3^a (of v 1 2) —^a) K₁ ह (for हि) K₂ सुता, D₂ शूरो (for सुन) B D₁ D₂ 2 3 स हि वीरोक्षव (B₁ रोचम) शूरो; S₁ स (G₁ M य) पष (G₂ व; M₁ 'पु) पुरुषव्याघ्रो —^b) K₁ या अग्रयु, G₁ M भग्नेषु न (for यो भग्नेषु) —^c) M₁ 2 ह (for न) G₁ M₂-5 (M₁ 5 also as in text) अ (M₁ आ) हो नैव निवृत्तोच्यो —^d) D₂ D₃ S द्राण दृष्ट्वा (by transp) D₂ व्यवस्थित

4 S₁ missing (of v 1 1). —^a) S₁ लभमाणम्,

D₂ D₃ जम (for जृम्भ) — D₂ om (hapl) 4^a-5^a —^a) S₁ K D₂ D₃ 5 7 सतत, B₂ समर्थ (for संनद्ध) D₁ युद्धदुर्मद (for चित्रयोधिनम्)

5 S₁ missing (of v 1 1) D₂ om 5^a (of v 1 4) —^a) B₁ महारौद्र, T₁ G₁ 2 4 M रथव्याघ्र (for नर) —^b) D₁ द्विपानाम् (for द्विपताम्) K₁ B₂ 4 D₂ D₃ 5 6 G₂ भय, D₂ भव (for भय) — T G (except G₁) om 5^a M₂ om 5^a-6^a —^c) D₂ ऋतज्ञ (for कृतज्ञ) —^d) D₂ D₃ 4 5 G₁ M (M₂ om) हिते रत (for हितैषिणम्)

6 S₁ missing (of v 1 1) M₂ om 6^a (of v 1 5) —^a) G₂ भरद्वाज D₂ T G₂-4 M₁ 5 तथानीके; G₁ M₁ 2 तदा (for तथा) —^b) M₁ 5 द्रोणम् (for शूरम्) G₁ M₁ 2 व्यवस्थित (for अव) T G₂-5 शूर दृष्ट्वा व्यवस्थित —^c) K₁ D₁ D₂ 1 4 7 G₁ 4 M शूरा (for वीरा) — D₁ reads 6^a-7^a on marg (see m) —^d) D₂ M₁ 2 संजय

7 S₁ missing up to तान्दृष्ट्वा (in 7^a) (of v 1 1) D₁ D₂ D₃ 2 3-5 G₂ om the ref D₁ reads 7^a on marg —^a) D₂ बलितान्; D₂ बलिन (for चालितान्) G₁ 4 5 M₁ 2 सखे —^b) B₁ प्रच्छन्नान् (for प्रणु) B₁ D₂ सायकै (for सायकै) —^c) K₁ B₁ D₁ 2 पचालान् (for पाञ्चालान्) T G₂-4 M₁ 2 मास्थान् D₂ पाण्डवान्सृजयान्मास्थान् —^d) D₂ पांचालाश्च (for सृजयान्) K₁ चैव; S₁ च स (for चेदि) K₁ D₁ D₂ D₃ 5 कैकयान् (for केक)

8 ^a) D₂ S प्रमु (G₂ यु) केन (for विमु) —^b) S₁ K₂-4 D₂ शरीधेन (for वेण) S₁ K₁ B₁ D₂ D₃,

सृजयान्पाण्डवांश्चैव द्रोणो व्यक्षोभयद्वली ॥ ४९
 सात्यकिं चेकितानं च धृष्टद्युम्नशिखण्डिनौ ।
 वार्धक्षेमिं चित्रसेनं सेनाविन्दुं सुवर्चसम् ॥ ५०
 एतांश्चान्यांश्च सुबहूचानाजनपदेश्वरान् ।
 सर्वान्द्रोणोऽजयद्युद्धे कुरुभिः परिवारितः ॥ ५१

तावकास्तु महाराज जयं लब्ध्वा महाहवे ।
 पाण्डवेयात्रणे जघुर्द्रवमाणान्समन्ततः ॥ ५२
 ते दानवा इवेन्द्रेण वध्यमाना महात्मना ।
 पाश्चालाः कैकया मत्स्याः समकम्पन्त भारत ॥ ५३

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥

सह संरञ्जान्, Dn: Ds नृपसकुहान्, Ds नृपति
 कुहान्, T Gs-s शृगसविम्ना (Gs + 'त्रा न (for शृगस-
 कुहान्) —^b) B1: Ms s पाचालान्, B1: Dn D1
 पचालान् (for पञ्चालान्) Ks Dn Ds 4 5 8 -कैकयान्
 (for कैकयान्) Ds पाचालामजकैकयान् —^c) Ks
 सनयान् Ks s D1: 1 8 पाण्डवांश्च, S पाण्डवेयांश्च
 —^d) Dn1 सर्वान् (for द्रोणो) Ds विशोभयद्, G1
 Ms-s व्याक्षेपयद्, M1: 3 व्यापक्षयद् (for व्यक्षोभयद्)
 S (Ms inf lsn) बलान् (for बलो)

50 Ss missing (of v l 21) —^a) G1 M सत्यकं,
 Gs सत्यकि —^a) Dn1 Ds-s 3 वार्धक्षेम, Ds (marg
 sec m) वृहद्रथ Ks B (except B1) Dn D1: 4
 चैत्रमेनिं, Ds चैत्रसेन Gs वार्धक्षेमिं चित्रसेन —^d)
 Ks विन्दु सुवर्णवर्चस

51 Ss missing (of v l 21) S1 K1-s om 51^{ab}
 —^a) Ks D1 अन्यांश्च (for चा) Ds चैव (for च
 सु-) —^b) Bs कृणान् (for नाना-) Ds अन्यान्कुनप-
 क्षेश्वरान् (sic), Ds जनानामापदेश्वरान् —^c) Dn1
 सरुये (for युद्धे)

52 Ss missing (of v l 21) G4 om 52 S (G4
 om) reads 52 after 154* —^a) B Dn1 Ds 4 1 8
 च (for तु) —^b) T G1-s 5 M1: 2 महाराणे, Ms-s
 ततो रणे (for महाहवे) —^c) Ks राजन् (for जघुर)
 —^d) Dn: क्रीडमाणान्, G1 M द्रवतस्तान्; Gs नृप-
 दास्तान्, Gs नृपदास्तु (for द्रवमाणान्) —After 52, S
 (except G4) ins

155* वार्धक्षेमिस्तु वार्ण्यो द्रोण विद्धा शरोत्तमै ।
 नवभिश्चावनीपाल पुनर्विद्याध पञ्चभि ।
 चित्रसेनस्ततो द्रोण पाञ्चालस्त्वर्दयच्छरै ।
 पुनर्विद्याध संकुह सेनाविन्दुश्च पञ्चभि ।

सुवर्मा पञ्चभिश्चैव धृष्टद्युम्नश्च पञ्चभि । 5
 शिखण्डी नवभिर्वाणेश्चैकितानश्च पञ्चभि ।
 सात्यकिश्च चतुषष्ट्या राजनिर्व्याध सात्यकै ।
 सुचित्रा दशभिर्वाणैर्द्रोण विद्वानद्वला ।
 स द्रोण समरे राजशरवैरैवाकितम् ।
 अपात्यततो द्रोण सुचित्र सहवारथिम् । 10
 साश्वश्च समरे राजन्हतो वै प्रापतक्षितौ ।
 पात्यमानो महाराज बभौ ज्योतिरिवान्दरात् ।

[(L 1) T Gs s वाधक्षेम् G1 (inf lsn as in
 text) पाचारये, M1: 2 पाचारौ (for वाण्यो) — (L 2)
 Ms अवनीपाल — Gs Ms s om (hapl) lines 3-6
 — (L 3) Gs पाचाल (for 'रुस्) G1 M4 चार्दयद्
 (for त्वर्द) — (L 4) G1 M1: 2 त्रिभिर् (for पुनर्)
 G1 M1: 4 सेनाविन्दुश्च — (L 5) Ts सुवर्मा, G1
 M1: 4 सुवर्मा (for सुवर्मा) — (L 7) T G1-s M1: 2
 सत्यकश्च (for सात्यकिश्च) — (L 9) G1 M1: 4 तान्
 (for त) — (L 10) G1 M तदा (for ततो) — (L
 11) G1 M साश्व च G1 M स हत (for हतो वै) G1
 M1: 2 मुदि (for क्षितौ)]

53 Ss missing (of v l 21) —^b) G1 M1: 2
 महारमन —^c) S1 K (except Ks) Dn1 Ds 4 1 8
 सृजया; Dn1 Ds Ds 6 कैकया (for कैकया) K1 Gs
 Ms मात्स्या (for मत्स्या) —^d) G1 M1: 2 मारिप
 (for भारत)

Colophon— Sub-parvan Editions सशतकवध
 — Day of Drona's Generalship Ks s D1 द्वितीय
 युद्धदिवसे; Ks द्वितीयदिवसे — Adhy name Ks
 पाण्डवसेनापराजये सत्यशृंगश्रुतिसप्तमहारथवध, Dn1 Ds
 पाण्डवसेनापराजय; Ds सेनापराजय — Adhy no
 (figures, words or both) S1 Ks s B1: 2 Dn1 Ds S
 20 (as in text) — Sika no Dn1 65, Dn1 61.

२१

धृतराष्ट्र उवाच ।

भारद्वाजेन भग्नेषु पाण्डवेषु महामुधे ।

पाञ्चालेषु च सर्वेषु कश्चिदन्योऽन्यवर्तत ॥ १

आर्या युद्धे मतिं कृत्वा क्षत्रियाणां यशस्करीम् ।

असेवितां कापुरुषैः सेवितां पुरुषर्षभैः ॥ २

स हि वीरो नरः स्रुत यो भग्नेषु निवर्तते ।

अहो नासीत्पुमान्कश्चिदुष्टा द्रोणं व्यवस्थितम् ॥ ३

जृम्भमाणमिव व्याघ्रं प्रभिबभिव कुञ्जरम् ।

त्यजन्तमाहवे प्राणान्संनद्धं चित्रयोधिनम् ॥ ४

महेष्वासं नरव्याघ्रं द्विपतामधवर्धनम् ।

कृतज्ञं सत्यनिरतं दुर्योधनहितैषिणम् ॥ ५

भारद्वाजं तथानीके दृष्ट्वा शूरमवस्थितम् ।

के वीराः संन्यवर्तन्त तन्ममाचक्ष्व संजय ॥ ६

संजय उवाच ।

तान्दृष्ट्वा चलितान्सख्ये प्रणुन्नान्द्रोणसायकैः ।

पाञ्चालान्पाण्डवान्मत्स्यान्सृज्याश्चेदिकेकयान् ॥ ७

21

8 S is missing up to तान्दृष्ट्वा (in 7^a) (of v 1 7 20 21)

1 D1 2 s-s Gs om the ref Ks सजय (for धृतराष्ट्र) —^b) Bs केकेयेषु; Ds lacuna (for पाण्डवेषु) T Gs-8 महाधनुः; G1 M रमना (Ms 'ना') (for मुधे) —^c) S1 Bs पाचालेषु Ds lacuna, D4 7 s ह (for च) —^d) K2-4 D1 क स्विद्, Ds किं स्विद्; Gs-8 कश्चित् (for कश्चिद्) G1 M नात्र, G2-8 नान्यो (for अन्यो) D1 7 s S न्यवर्तते (for अन्यवर्तते)

2 S is missing (of v 1 1) D4 om (hapl) 2^a-3^b —^a) T G2-8 योद्धुः, G1 M युद्धा (for आर्या) Cv योद्धु युद्धमतिं कृत्वा —^b) Bs यशस्विनां, Ds (by corr) स्करी (for स्करीम्) Cv as in text —^c) Ds1 (before corr as in text) D1 आसेवितां (for असे)

3 S is missing (of v 1 1) Ds om 3^{ab} (of v 1 2) —^a) Ks ह (for हि) Ks स्रुता, Dn2 शूरो (for स्रुत) B Ds1 D2 s c m हि वीरोन्नत (B2 'रोत्तम) शूरो, S स (G1 M य) पश (Gs व; Ms 'पु) पुरुषव्याघ्रो —^b) Ks या मद्रपु G1 M भग्नेषु न (for यो भग्नेषु) —^c) M1 2 ह (for न) G1 Ms-8 (Ms s also as in text) अ (Ms आ) हो नैव निवृत्तो न्यो —^d) Dn1 Ds S द्रोण दृष्ट्वा (by transp) Dn1 व्यवस्थित

4 S is missing (of v 1 1) —^a) S1 कम्भमाणम्,

Dn1 D1 जम् (for जृम्भ) — D4 om (hapl) 4^a-5^a —^a) S1 K Dn1 Ds 7 सतत; B2 समर्थ (for सनद्ध) Ds1 युद्धदुर्गव (for चित्रयोधिनम्)

5 S is missing (of v 1 1) Ds om 5^a (of v 1 4) —^a) B1 महारौद्र, T2 G1 s 4 M रथव्याघ्र (for नर) —^b) D4 द्विपानाम् (for द्विपताम) Ks Bs 4 Dn D1 s 8 Gs मय, D1 भव (for अय) — T G (except G1) om 5^a Ms om 5^a-6^a —^c) Ds कृतज्ञ (for कृतज्ञ) —^d) Dn2 Ds 4 6 G1 M (Ms om) हिते रत (for हितैषिणम्)

6 S is missing (of v 1 1) Ms om 6^{ab} (of v 1 5) —^a) Gs भारद्वाज Ds T G2-4 M4 5 रथानीके; G1 M1 2 तदा (for तथा) —^b) M4 5 द्रोणम् (for शूरम्) G1 M1 2 व्यवस्थित (for अव) T G2-8 शूर दृष्ट्वा व्यवस्थित —^c) Ks Ds1 D1 4 7 G1 4 M शूरा (for वीरा) — Ds1 reads 6¹-7^a on marg (see m) —^d) Dn1 M1 2 सजय

7 S is missing up to तान्दृष्ट्वा (in 7^a) (of v 1 1) Ds1 Dn1 D1 2 s-s Gs om the ref Ds1 reads 7^{ab} on marg —^a) Ds चलितान्, Ds बहिन (for चलितान्) G1 4 5 M1 2 सख्ये —^b) Bs प्रच्छन्नान् (for प्रणु) B1 Ds क्षायकै (for सायकै) —^c) Ks B1 D1 2 पञ्चालान् (for पाञ्चालान्) T G2-4 M1 2 मात्स्यान् Dn1 पाण्डवान्सृज्यान्मत्स्यान् —^d) Dn1 पांचालाश्च (for सृज्याश्च) K2 चैव; S च स (for चेदि) Ks Ds1 Dn Ds-8 कैकयान् (for केक)

8 ^a) Dn1 S प्रसु (Gs 'यु'केन (for विमु) —^b) S K1-4 Ds शरीधेन (for धेन) S Ks B1 Dn1 D1

द्रोणचापविमुक्तेन शरौघेणासुहारिणा ।
 सिन्धोरिव महौघेन हियमाणान्यथा पुवान् ॥ ८
 कौरवाः सिंहनादेन नानावाद्यस्वनेन च ।
 रथद्विपनराश्वैश्च सर्वतः पर्यवारयन् ॥ ९
 तान्पश्यन्सैन्यमध्यस्थो राजा स्वजनसंवृतः ।
 दुर्योधनोऽब्रवीत्कर्णं ग्रहष्टः प्रहसन्निव ॥ १०
 पश्य राधेय पाञ्चालान्प्रणुञ्जान्द्रोणसायकैः ।
 सिंहेनेव भृगान्वन्यांस्त्रासितान्दृढधन्वना ॥ ११
 नैते जातु पुनर्युद्धमीहेयुरिति मे मतिः ।
 यथा तु भग्ना द्रोणेन वातेनेव महाद्रुमाः ॥ १२

अर्धमानाः शरैरेते रुक्मपुङ्गवमहात्मना ।
 पथा नैकेन गच्छन्ति घूर्णमानास्ततस्ततः ॥ १३
 संनिरुद्धाश्च कौरव्यैर्द्रोणेन च महात्मना ।
 एतेऽन्ये मण्डलीभूताः पावकेनेव कुञ्जराः ॥ १४
 भ्रमरैरिव चाविष्टा द्रोणस्य निशितैः शरैः ।
 अन्योन्यं समलीयन्त पलायनपरायणाः ॥ १५
 एष भीमो दृढक्रोधो हीनः पाण्डवसृञ्जयैः ।
 मदीयैरावृतो योधैः कर्णं तर्जयतीव माम् ॥ १६
 व्यक्तं द्रोणमयं लोकमद्य पश्यति दुर्मतिः ।
 निराशो जीविताशूनमद्य राज्याच्च पाण्डवः ॥ १७

२ १ १ ४ [आ]सु, Do1 सु, Ds ८ [अ]सु (for [अ]
 सु) Ds शरौघाणां सुरारिणा —^a) Ks Dn1 Ts Gs ८
 महौघेन; Gdp जलोघेन, Cd महौघेन (as in text)
 —^a) Ss Dn1 हियमानान्

9^b) Dn2 Ds ८ S -रवेण (Ts 'णेन) (for स्वनेन)
 —^a) Ks ४ Bs ४ Do1 Dn2 D1 २ २ नराश्वैव, Ks
 Bs (marg) Dn1 Gs M (except Ms) नराश्वैव; Ks
 Ds १ २ -नरैश्वैव, Bs २ Ds नराश्वेन (for नराश्वैश्च)
 —^a) Dn1 समतात् (for सर्वत) Ks ५ B Do1 D1
 २ ४ १ १ २ समवारयन् (for पर्य)

10^a) Ds सोपश्यत् (for तान्पश्यन्) —^b) G1
 M -वर्जितान् (for -संवृत) Ds राजभिः परिसंवृत; T
 Gs-२ राजा राजन्विनिजितान्

11 Before 11, S1 Ks B1 २ (both marg) Do1
 D1-२ २ २ Gs-२ ins दुर्योधन उ^a —^a) Dn2 om
 from पश्य up to रिति (in 12^b) Bs पचालान्
 —^b) B1 ४ २ Ds -शायकै —^a) Gs २ एव (for
 इव) Bs Ds अन्यांस; Ds २ भग्नांस; S अश्वैश्च (for
 चान्याश्च) —^a) T G (except G1) सादितान् (for
 त्रासित) K1 D (except Do1 D1, Dn2 om) T
 Gs-२ -धन्विना (Gs 'न) (for -धन्वना)

12 Dn2 om up to रिति (of v 1 11) —^a) S
 K1-२ D1 २ न ते; Bs नैव (for नैते) S यौद्धम्
 (for युद्धम्) —^b) B2 (marg) २ ४ ईहेरन्; Cd
 ईहेयुर (as in text) S हृदे (Gs ४ Ms-२ 'है) एव्यंतीति
 मे मतिः —^a) Ks Ds यथा प्र-; Ds २ १ २ S तथा
 हि (Ds M1 'या तु, G1 M2 'याति-; Gs 'या प्र-)
 (for यथा तु) Gs भग्ने —^a) Dr om (hapl)

from वातेनेव up to द्रोणेन (in 14^b) Ds Gs २
 वातेनैव (for 'नेव) Ds यथा द्रुमा

13 Dr om 13 (of v 1 12) —^a) S1 K1 २ २
 Ds एतै; Ss सीत्रै; Bs एभी; Gs damaged (for
 एते) Dn1 अर्धमाना शरवातै —^b) Dn2 महात्मन.
 —^a) Ss Ks मिथ्या, Ks Dn1 यथा (for पथा) S1
 K1 मिथ्या नैते न गच्छति —^a) K1 पूर्णमानास्, Do1
 हन्य; Ds चूर्णै (for चूर्ण) S1 K1-२ Dn1 पुन पुन;
 Ds T Gs इवस्तत्, G1 ४ २ M (Ms also as in text)
 यत् (for तत्)

14 Dr om up to द्रोणेन (of v 1 12) —^a)
 Ds सरुद्धा कौरव्यैश्च —^b) Ds १ २ S विशेषत (for
 महात्मना) —^a) Ss K1 २ वै, Ks [s]व, Ds १ २
 S [s]व (for अन्ये) —^a) K1 २ ४ Ds-१ T1 Gs M1 २
 [ए]व (for [ह]व)

15^a) Dn2 चान्विष्टा; Ds १ २ चा (Ds वा) दिष्टा
 (for चाविष्टा) —^a) Ks D1 २-१ S अव (Ks चैव,
 D1 २ १ सम, Ds संग्र) लीयते (for समलीयन्त)

16^a) T Gs-२ द्रोणो (for भीमो) N (except
 B Do1) रणे (D1 महा) (for दृढ) S1 Ks Bs Do1
 Dn1 D1 ४ १ २ क्रोधी, Ss K1-२ २ Dn2 Ds २ २ २ कुद्धो
 (for क्रोधो) —^b) Ks Ds Ts Gs हीन; Ds हीन
 (for हीन) —^a) S वीरै (for योधै) —^a) B
 Do1 Ds २ S (Gs by corr as in text) नद्यति (for
 तर्ज)

17 B1 reads 17^a on marg —^a) Bs बाणमयं
 (for द्रोण). Ds १ लोके. —^b) Ds १ २ अव (for

कर्ण उवाच ।

नैष जातु महाबाहुर्जीवन्नाहवमुत्सृजेत् ।

न चेमान्पुरुषस्याग्रं सिंहनादान्विश्रक्ष्यते ॥ १८

न चापि पाण्डवा युद्धे भज्येरन्निति मे मतिः ।

शूराश्च बलवन्तश्च कृतास्त्रा युद्धदुर्मदाः ॥ १९

विषाग्निघृतसंक्लेशान्ननवासं च पाण्डवाः ।

स्मरमाणा न हास्यन्ति संग्राममिति मे मतिः ॥ २०

निकृतो हि महाबाहुरमितौजा वृकोदरः ।

वरान्वरान्हि कौन्तेयो रथोदारान्हनिष्यति ॥ २१

असिना धनुषा शक्या हयैर्नागैर्नरै रथैः ।

आयसेन च दण्डेन व्रातान् व्रातान्हनिष्यति ॥ २२

तमेते चानुवर्तन्ते सात्यकिप्रमुखा रथाः ।

पाञ्चालाः कैकया मत्स्याः पाण्डवाश्च विशेषतः ॥ २३

शूराश्च बलवन्तश्च विक्रान्ताश्च महारथाः ।

विशेषतश्च भीमेन संरन्ध्रेनाभिचोदिताः ॥ २४

ते द्रोणमभिवर्तन्ते सर्वतः कुरुपुंगवाः ।

अद्य) ईस पद्यतु (for पद्यति) —^a) D₁ १ निराशा
B₁ (marg) S जीविते B₂ तूर्णो (for नूनम्) —^a) D₄
lacuna for 17^a —^a) B D₀₁ D₂ D₃ ० राजा च;
D₁ १ राज्यस्य (for राज्याश्च) D₀₁ D₁ १ पाण्डवा (D₁
'वै') S राज्येपि च स (T G₁ 'ज्ये चापि स, G₁ M
'ज्ये चापिह) पाण्डव

18 ^a) D₄ १ १ T G (except G₁) नैव (for नैव)
S महातेजा (for बाहुर्) —^a) D₈ om 18^a —^a)
D₄ न पुमान्; D₈ नैवे (for न चे) K₂ B₂ १ D₀₁
D₄ १ १ G₁ M₁ १ पुरुषस्याग्रं, K₂ 'व्याघ्रान् (for
'व्याघ्र) —^a) K₂ (marg) S सहिष्यते (G₂ स मन्यते);
K₄ D₀₁ D₁ विश्रक्ष्यते (D₀₁ 'ति); K₅ D₂ विचक्षते;
B D₀₁ सहिष्यति; D₀₂ D₈ विश्रक्षते, D₈ विसर्पयेत्;
G₂ विस्रक्षते; C_d विवक्ष्यते (for विश्रक्ष्यते)

19 D₀₁ om (hapl) 19-21, B₁ reads the same
on marg —^a) K₂ नाद्यापि (for न चापि) ईस K₂
युद्ध, B₂ १ सर्वे (for युद्धे) —^a) ईस K₂ त्यजेरन्,
K₁ १ D₈ भजे, D₄ १ १ मज्येयुर् (for 'रन्) —^a) D₄
om (hapl.) 19'-20^a —^a) K₄ D₁ कृतार्था (for
'क्षा)

20 D₀₁ D₄ om 20 (of v 1 19) B₂ reads
20 on marg —^a) ईस (sup l₂ as in text) संक्लेशाद्,
ईस संक्लेशं —^a) ईस K D₀₂ D₈ १ वनवासंश्च;
D₈ पाश्चात्, T₂ वने वास च (for वनवास च) —^a)
D₀₂ D₈ स्मरमाना

21 D₀₁ om 21 (of v 1 19) B₂ reads 21 on
marg —^a) K₁ १ निह (K₂ 'हि) तो; K₄ १ D₂ १ १
निकृतो; B D₀₁ D₀₂ D₈ १ G₂ निकृतो; T G₁-4 M
आयुतो (M₂ 'तो) (for निकृतो) S (except G₁ M₁ १)
[s]पि (for हि) D₄ महाबाहो —^a) K₂ वरान्वारं;

D₀₂ D₈ १ चमूवीरान् (D₈ 'वरं), T G₁-4 परावरान्,
G₁ M₂ परान्वरान्; G₂ M₁ १ परान्वरान् (for वरान्व-
रान्) D₈ वरान्वराश्च ते योधान् —^a) T G (except
G₁) वधिष्यति (for हनि)

22 ईस K (except K₂) D₁ G₂ om (hapl) 22,
D₈ reads it on marg —^a) M₂ नाग (for नागैर्)
B₁ रथैरपि; D₀₁ G₁ M रथैर्नरै (by transp), D₀₂
D₈ वरै रथै T G₁-4 रथैर्नागैर्हयैर्नरै —^a) B₂ तु
(for च) —^a) K₂ D₀₁ तीव्रास्त्रीवान्, D₀₂ D₈ १
तीव्राश्च स, D₂ १ तीव्रान्वीरान्, D₄ १ १ तीव्रान्व्रातान्,
T G₁-4 प्रातान्व्रातान् (for व्रातान्व्रातान्)

23 ^a) D₂ तमेव (for तमेते) K₂ B D₀₁ D₁ तमेन
(B₁ 'व) मनुवर्तते, S त हमे (G₁ M₁ १ य हमे; M₂-5
न चैते) विनि —^a) S सरयक (G₂ सात्यकि) प्रवरा
रथा —^a) K₂ om (hapl) 23^a-24^b T G₂ repeat
23^a after 157* G₂-5 read 23^a-24^b after 157*
—^a) B₁ D₈ पञ्चाला K₂ D (except D₀₁ D₁) कैकया
T (both both times) G₁ १ (both times) M₁ १
मात्स्या —^a) D₁ पाण्डवाश्च विषागिण (sic), S (T
G₂ all both times) पाण्डवेयाश्च सर्वेश

24 For the sequence in G₂-5, of v 1 23
K₂ om 24^a (of v 1 23) —^a) G₁ M हि (for
च) —^a) D₀₁ महायया (for 'रथा) — After
24^a, T G₂ ins 156*, while G₂-5 ins 158* —^a)
D₁ विनिघ्नतश्च, D₄ विशेषणा (for विशेषतश्च) ईस K
(except K₁) D₀₁ D₈-8 हि (for च) ईस K₁-4 D₈
सरमाद् (for सरन्ध्रेन) D₀₁ D₈-5 १ १ सरमादभि
(D₀₂ D₈ १ 'दिति) नो (D₀₂ D₈ 'नो) दिता (for ^a)
K₂ विशेषतो हि सरमादिति भीमेन नोदिता; D₂ विशे
पतो भीमसेनसंरन्ध्रेनादिति — G₁ M ins after 24
T G₂ after 24^a

वृकोदरं परीप्सन्तः सूर्यमभ्रगणा इव ॥ २५
 एकायनगता ह्येते पीडयेयुर्यतव्रतम् ।
 अरक्ष्यमाणं शलभा यथा दीपं मुमूर्षवः ।
 असंशयं कृतस्त्राश्च पर्याप्ताश्चापि वारणे ॥ २६
 अतिभारं त्वहं मन्ये भारद्वाजे समाहितम् ।
 ते शीघ्रमनुगच्छामो यत्र द्रोणो व्यवस्थितः ।

काका इव महानागं मा वै हन्युर्यतव्रतम् ॥ २७
 संजय उवाच ।
 राधेयस्य वचः श्रुत्वा राजा दुर्योधनस्तदा ।
 भ्रातृभिः सहितो राजन्प्रायाद्द्रोणरथं प्रति ॥ २८
 तत्परावो महानासीदेकं द्रोणं जिघांसताम् ।
 पाण्डवानां निवृत्तानां नानावर्णैर्हयोत्तमैः ॥ २९

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥

156* एष चापि महाबाहुर्महामानिव सुस्थिर ।

वधिष्यति महाराज गद्या भीमवेगया ॥

[(L 1) M⁴ हिमवच्छिन्नरानिव (for the post half)]

On the other hand, T G₂ ins after 24 158*, followed by 26as

25 °) T₁ G₂ 4 त (for ते) S₂ K₂ अभ्य (K₂ 'नि')वर्तत — °) S₂ कुरुपुंगव S सिंह (T₂ 'हान्')
 मोहान्मुगा इव — °) S₂ K₁ शूरम् (for सूर्यम्) S
 (except G₂) कृष्णधना (for अभ्रगणा) — T G₂-s
 ins after 25 G₁ M after 26as

157* समरेषु तु निर्दिष्टा पाण्डवा कृष्णवांघवा ।

[G₂ 4 विनिर्दिष्टा (for तु नि°) G₂ कृष्णपाण्डवा (for 'वाघवा')]

— After 157*, G₂-s read 23°-24°, while T G₂ repeat 23° G₁ M cont T G₂ ins after 24 G₂-c ins after 24as

158* हीमन्त द्रुमुमरणे निपुणा पुण्यलक्षणा ।

बहव पार्थिवा राजस्तेषां वशगता रणे ।

सावमस्या पाण्डवास्त्व नारायणपुरोगमान् ।

[(L 1) M₁ शत्रुदलने, M₂-s 'दरणे (for 'मरणे)
 — (L 3) G₂-s नावमस्या पाण्डवाना (G₂ 4 'वेयान्') (for the prior half) G₂ पुरोगमा (for पुरोगमान्)]

26 °) K₂ 5 गते (for गता) S ह्येते (for ह्येते)
 — °) K₂ D₁ वृकोदर (D₁ 'र'); B₁ 5 M₁ 5 यतव्रता',
 G₂ 4 यया वृक (for यतव्रतम्) — °) S₂ K₁ 4 D₁
 अरक्ष्य (K₂ 'क्ष')माण; K₂ D₂ 5 T G₂ M₂ अल-
 क्ष्यमाण (D₂ D₂ 'जा'); B₁ 2 5 D₂ D₂ D₂ 4 7 G₂

C₇ अरक्ष', D₂ G₂ अलक्षमाण (D₂ 'जा') (for अरक्ष्य
 माण) D₂ सरभाद्; G₂ सहसा, C₇ शलभा (as in
 text) — °) D₂ 5 शक्या (for दीप) C₇ as in
 text — After 26as G₁ M ins 157* — °) K₁ 5
 D₂ 1 5 कृतस्त्राश्च; G₁ M₁ 2 'स्त्रा ये (for 'स्त्राश्च) — °)
 D₂ D₂ 'चामि-, D₂ चैव (for चापि) D₂ 1 5 पर्या-
 सश्च निवारणे, S 'साश्चारिनिग्रहे

27 °) K₂ D₂ अभिभार (for अति°) K₂ B D₂
 D₂ D₁ M₂ अहं; T G₂-4 M₂ 5 त्विम, G₁ M₁ 2
 त्विद् (for स्वहं) G₂ अतिभारममन्येत — °)
 D₂ भारद्वाजेन हारित; D₂ जेन समाहित (hyper-
 metric) — °) S₂ K D₂ D₁ 2 4 अत्र, D₂ तत्र;
 T G (except G₁) अमि- (for अनु-) D₂ शीघ्र तत्र
 गच्छामो (submetric), D₂ शीघ्र तत्रैव गच्छामो — °)
 B D₂ (before corr) D₂ D₁ 2 Ca d कोका, D₂
 1 5 वृका, D₂ लोका (for काका) K₂ महानागा,
 D₂ 'मान, D₂ 'भागं, Ca d नाग (as in text)
 — °) S₂ K₁ न वै; K₂ मैव, K₂ D₁ नैवे, D₂ T
 G₂-4 मा च; G₁ M₁ 2 सा वा; M₂-5 मा मा (for
 मा वै) T G₂ 4 महारथ, G₁ 2 M महाव्रत (for
 यत्°)

28 S K (except K₂) B₂ D₂ 4-s om the ref
 D₂ reads 28as twice — °) S कर्णस्य तु वच (T
 G₂ वचन) श्रुत्वा — °) D₂ 5 राजन् (for राजा) K₁
 G₂ तथा, K₂ 5 B (except B₂) D₂ D₂ (both
 times) n₂ D₂-s 5 तत् (for तदा) — °) K₂ M₂
 सहितै (for सहितो) K₂ सर्वे, D₂ द्रोण, D₂
 राजा; S धीरै (for राजन्) — °) D₂ प्रायाश्च
 यत्संघृत .

29 °) K₂ D₂ D₁ रावो; S नादो (for [आ]रावो)
 — °) B₂ laonna, M₁ निवृत्तानां (for निवृत्तानां)

२२

धृतराष्ट्र उवाच ।

सर्वेषामेव मे ब्रूहि रथचिह्नानि संजय ।

ये द्रोणमभ्यवर्तन्त कुद्रा भीमपुरोगमाः ॥ १

संजय उवाच ।

ऋष्यवर्णेह्यैर्दृष्टा व्यायच्छन्तं वृकोदरम् ।

रजताश्वस्ततः शूरः शैनेयः संन्यवर्तत ॥ २

Colophon — Sub-parvan Editions सशक्तवध
— Day of Drona's Generalship Ś Ks Ds द्वितीय
युद्धदिवसे; Ks द्वितीयदिवसे (Ks 'स') — Adhy
name Ks दुर्योधनवाक्य; Dn1 Ds पांडवसेनापराजय
(Dn1 'जयनिवर्तन'); Ds कर्णवाक्य — Adhy no
(figures, words or both) Ks Dn1 Ds S 21
(as in text) — Sloka no Dn1 29, Dn1 27

22

1 Ks om the ref — ^a Ś Ks 1 s Dn1 Ds 1
1 s नो (for मे) Ś Ks Dn1 Ds रथे, Ds 1 s
युद्धे, Gs ह्य (for रथ) Ks सर्वे (for संजय)
T Gs 1 s M चिह्नान (T Gs न्य) वाक् संजय (for ^b)
Dn1 Ds 1 s सर्वेषां ब्रूहि चिह्नानि रथानां मम संजय — After
1^a, S 128

159* वानह श्रोतुमिच्छामि विस्तरेण पृथक्पृथक् ।

वृयते मे मनस्ताव द्रोण प्रति परतप ।

श्रुत्वा भीमस्य निधन तद्भवेत्तद्भविष्यति ।

[(L 2) Gs 1 s परतप (for 'तप')]

— ^a S अमि (T 'भ्य') वर्तते (Gs [by corr] 'त')
Ks यो द्रोण मन्यवर्तत (sic) — ^a Ś योद्धु, Ks योधा
(for कुद्रा) S कुद्रा भीमपराक्र (Gs 'पुरोग') म

2 ^a Ś Ks 1 s Bs 1 s Ds ऋष्य, Ks B 1 s Dn1
Dn Ds 1 s Cd ऋष्य; Ds रूष्य; Ds 1 कृष्ण; Ds
रूष्ण; Gs रूष्य (for ऋष्य) Ds 1 Gs वर्ण ह्य;
T Gs 1 s M वर्णान्हयान् (for वर्णेह्यैर्) — ^b Dn1
आयच्छत; Ds 1 आग (for आया) Ks वृकोदर
— ^c Ds सुत; Ds 1 तत्र; Gs 1 शूरै (for शूर)
— ^d Ks Dn1 Ds 1 सैनेय Ks B 1 Dn1 Ds 1 सम
वर्तत — After 2, N 128

160* सारङ्गैश्च युधामन्युरुद्धमानो हयोत्तमै ।

पर्यवर्तत दुर्धर्षः कुद्रो द्रोणस्य प्रति ।

पारावतसवर्णेस्तु हेमभाण्डैर्महाजवै ।

पाञ्चालराजस्य सुतो घटशुभ्रोभ्यवर्तत ।

पितरं तु परिप्रेक्षुः क्षत्रधर्मां पतप्रतः । [5]

सिद्धिं चास्य परां कांक्षशोणाक्ष संन्यवर्तत ।

पद्मपत्रनिमैश्चाश्वैर्मल्लिकाक्षैरलकृतै ।

शिखण्डी क्षत्रदेवश्च स्वयं प्रस्वरयन्ययौ ।

[Dn1 om lines 1-4 — (L 1) Ks 1 s Bs श्रातं (Ks
Bs 'र') नैश्च, B 1 s 1 s (marg) 1 s Dn1 Ds 1 Ca d सा
(B 1 s [also marg]) शा रणाश्वो, Dn1 Ds 1 सा (Ds
शा रणाश्वैर्, Ds 1 s 'गैस्तु (for 'नैश्च) B 1 युध्य
मानो, Ds 1 s उद्धमानो (for 'मानो) Ś महाजवै (for
हयोत्तमै) B 1 s 1 s (marg) 1 s Dn1 Ds 1 स्वयं प्रस्वर (Bs
'द्रव') यन्हयान् (for the post half) — (L 2) Ds पय
वर्तस्तुदुर्धर्ष (for the prior half) Ś (marg as above)
भीम; Ds रुद्र (for द्रोण) — (L 3) Ks परावत;
Dn1 Ds 1 s 1 s 1 s परापत (for 'वत') Ks Ds 1 सवर्णा
श्वान्, Ds 'पैश्च (for 'पैस्तु) B 1 मनोजवै (for महा').
Ds lacuna for the post half B 1 (marg) पारावत'
कपोताश्च सितनीलसमन्वयाद् — (L 4) Ks B 1 Ds 1 s
न्यवर्तत (for 'स्वयं') — Ds om (hapl) lines 5-6
— (L 5) Gs om line 5 Ks Dn1 Ds 1 s च (for
तु) — (L 6) Dn1 सवि (for सिद्धिं) Ś Ks Dn1
Ds 1 s चापि (for चास्य) Ks काक्ष, Ds कीर्ति (for
कांक्षम्) Dn1 क्षत्र चास्य पराकाक्षम् (for the prior half)
Dn1 Ds 1 शो (Dn1 सो) णाश्च — Ds om the post
half of line 6 and the prior half of line 7 Ś
Ks Dn1 Ds 1 s 1 s स न्यवर्तत (for सन्य') — Ds om
lines 7-8 — (L 7) B 1 (marg as above) पद्मपर्ण
Ks B 1 s 1 s Dn1 Dn1 Ds 1 s निमांक्षा (Dn1 Ds 1 s 'मान')-
श्वान्, B 1 निमानन्यान्, Dn1 निभैरश्वैर् (for आश्वैर्)
Ds स्वलकृतै (for लल') B Dn1 Dn1 Ds 1 s 1 s मल्लिका
(Dn1 दुनिरी) क्षान्स्वल (Ds 1 'नल') कृतान् (for the post
half) — Ds om line 8 — (L 8) Ks 1 s B (except
B 1, B 1 marg as above) Ds शै (Ks शि) खदि; Dn1
Ds 1 शैखर (Ds डी) (for शिखण्डी) B 1 क्षेत्र (for
क्षत्र) Ks B (except Bs) Ds तु (for च) Dn1
शिखखिन' क्षत्रदेव', Ds 1 s शिखदि (Ds 'डी') क्षत्र (Ds
कृत) वर्मा च (for the prior half) B 1 (marg) 1 s
प्रविश (B 1 [marg] 1 s 'र') यन्; Dn1 प्रविर'; Dn1 स
स्वर'; Ds 1 प्रतिरथ (for प्रस्वरयन्').]

दर्शनीयास्तु काम्बोजाः शुक्रपत्रपरिच्छदाः ।

वहन्तो नकुलं शीघ्रं तावकानभिदुद्रुवुः ॥ ३

कृष्णास्तु मेघसंकाशाः सहदेवमुदायुधम् ।

भीमवेगा नरव्याघ्रमवहन्वातरंहसः ॥ ४

हेमोत्तमप्रतिच्छन्नैर्हयैर्वातसमैर्जवे ।

अभ्यवर्तन्त सैन्यानि सर्वाण्येव युधिष्ठिरम् ॥ ५

राज्ञस्त्वनन्तरं राजा पाञ्चाल्यो द्रुपदोऽभवत् ।

जातरूपमयच्छत्रः सर्वैः स्वैरभिरक्षितः ॥ ६

ललामैर्हरिमिथुनैः सर्वशब्दक्षमैर्युधि ।

राज्ञां मध्ये महेष्वासः शान्तमीरभ्यवर्तत ॥ ७

तं विराटोऽन्वयात्पश्चात्सह शूरैर्महारथैः ।

केकयाश्च शिखण्डी च घृष्टकेतुस्तथैव च ।

स्वैः स्वैः सैन्यैः परिवृता मत्स्यराजानमन्वयुः ॥ ८

ते तु पाटलपुष्पाणां समवर्णा हयोत्तमाः ।

3 °) K B₁ D (except D₀₁ D₁) च (for तु) S K₂ काम्बोजा — °) G₅ वर्णं (for पत्र) S₁ T G₂₋₄ तनुच्छदा, D₅ -परिच्छदे, G₁ M -समच्छदा (for परि) — °) K₅ B₂ s D₀₁ D_n D₈₋₈ शीघ्रास्; S युद्धे (for शीघ्र) — °) S₁ अनुदुद्रुवु S तावका वशीघ्र (G₈ 'लशक' मन्व (T G₂₋₄ 'त्य) यु

4 °) K₁ T G₂ दृष्टास् (for कृष्णास्) — After 4°, N (Cv cites prior half of 1 3) ins

161* प्रावहल्लुत्तमौजसम् ।

दुर्धर्षायाभिसंधाय कुर्वं कुदाय भारत ।

तथा तित्तिरिक्लमाषा हया वातसमा जवे ।

अवहस्तुसुले युद्धे -

[(L 1) B₈₋₈ D₀₁ अवहन् (for प्राव°) D₈ प्रवह-
श्रौत्तमौजस — (L 2) D₈ दुर्धर्षम् (for 'र्षाय) K₄
[अ]भिसरव्य, K₅ 'सयात, D₈ [अ]तिसंधाय (for [अ]भि°)
B D₀₁ कुदा, D₈ कुद (for कुद) K₂ B D₀₁ D₁ s
युदाय (for कुदाय) — (L 3) K₁ s 4 D₀₁ D_n D₁
s s s तित्तिरि — S K₁₋₄ D₁ om line 4 — (L 4)
D₈ आवहस् D₀₁ D_n D₁ s s s तुमले D₀₁ घोरे (for
युद्धे)]

— S K₁₋₄ D₁ om 4²-5⁵ — °) K₅ उदायुधे; D₈
मुदा युध, S हयोत्तमा (for उदायुधम्) — After
4°, K₅ B D₀₁ D_n D₂ s s s Cv ins

162* दन्तवर्णास्तु राजान कालवाला युधिष्ठिरम् ।

[B₈ (marg) कृष्णपुच्छा, Cd कालवाला (as above)]
— After the above, D_n reads 6, for the first
time, repeating it in its proper place D_n om 4²
— °) G₂ महामेघा (for भीमवेगा) — °) T G₁₋₄
M पाटव हया (for वातरहस) G₅ अभवर्षाटव रथौ
(anf 1st प्रति)

5 S K₁₋₄ D₁ om 5² (of v l 4) D_n reads

5 after 7² — °) D_n D₈ s T G₁ s 4 हेमोत्तर ;
D₈ (orig) महोत्तम, D₈ (marg) हयो° (for हेमो°)
T G₈ 4 -प्रतिच्छदैर् (for 'च्छन्नैर् — °) D₈ s T₂
G₈ s जवे — °) D_n अभ्यवर्तत; D₈ s S (except
T G₂ s) अभ्यवर्तत — °) S₁ S (except G₅) युधि
ष्ठिर

6 D_n reads 6, for the first time, after 162*
— °) D₈ राजा (for राजस्) S₁ B₂ s D₀₁ D_n G₂
स्वतरो° S₂ D₁ s राजन् (for राजा) — °) D₈ S
(except G₅) पाचालो D₁ M₈ भवेत् (for भवत्)
— °) K₅ छत्रै; B₁ D₀₁ D₁ छत्र K₂ जातरूप
मयेच्छत्रै, D₈ 'समालत्र; D₈ 'मयच्छत्र — °) N
(D_n both times) सर्वैः (D₀₁ 'वक्षि) र S₁ K₅ D_n
D₈₋₈ र क्षित्व; T G₈ वीक्षित (for रक्षित)

7 °) D₈ हयभिर (for हरि°) S K D_n D₁ s s
युद्धे; B D₀₁ युक्त (for युक्तै) — °) D₀₁ -कर्म
(for -शब्द) D_n D₈ सहैर् (for क्षमैर्) S₂ हयै
(for युधि) — After 7², D_n reads 5 D_n
om 7² — °) S (except G₂ s) राज- (for राज्ञां)
— °) T G (except G₁) शातारिर् (for शान्तभीर)
S निरवर्तत (for [अ]भ्यव°)

8 °) D₂ तान् (for तं) — °) B D₀₁ D_n D₁
s s सर्वै (for शूरै) S K (except K₅) D₁ महा
रमभि (for 'रथै) — M₈₋₈ om 8² — °) S₁
K₁ 4 केकयश्च, K₅ B₈ D_n D₂ s s केक (D_n 'के)
याश्च — °) G₁ M₁ s घृष्टकेतुश्च वैशले — °) D₁ s
वैक्षि (for स्त्रै स्त्रै). D₈ transp सैन्यै and परिवृता.
D₈ G₅ परित्राता — °) D₈ अभ्ययु (for अन्वयु) S
K (except K₅) मत्स्यराज (K₄ जा) तथान्वयु

9 °) B₁₋₄ D₀₁ D_n D₁ s M₂ तं तु; B₈ कर्ण;
T G M₁ s s तस्य (for ते तु) N (except D₈ s s s)
M₂ पाटलि D_n वर्णानां; D₂ युक्तानां (for पुष्पा-
णां) — °) S (except M₂) तुल्य (for सम). D₄

वहमाना व्यराजन्त मत्स्यस्यामित्रघातिनः ॥ ९

हारिद्रसमवर्णास्तु जवना हेममालिनः ।

पुत्रं विराटराजस्य सत्वरः समुदावहन् ॥ १०

इन्द्रगोपकवर्णैस्तु आतरः पञ्च कैकयाः ।

जातरूपममाभासः सर्वे लोहितकध्वजाः ॥ ११

ते हेममालिनः शूराः सर्वे युद्धविशारदाः ।

वर्षन्त इव जीमूताः प्रत्यदृश्यन्त दंशिताः ॥ १२

आमपात्रनिभाकाराः पाश्चात्यममितौजसम् ।

दान्तास्ताम्राक्षणा युक्ताः शिखण्डिनमुदावहन् ॥ १३

तथा द्वादशसाहस्राः पाञ्चालाना महारथाः ।

तेषां तु षट् सहस्राणि ये शिखण्डिनमन्वयुः ॥ १४

पुत्रं तु शिशुपालस्य नरसिंहस्य मारिष ।

आक्रीडन्तो वहन्ति स्म सारङ्गशबला हयाः ॥ १५

धृष्टकेतुश्च चेदीनामृपभोऽतिबलोदितः ।

काम्बोजैः शबलैरश्वैरभ्यवर्तत दुर्जयः ॥ १६

बृहत्क्षत्रं तु कैकेयं सुकुमारं हयोत्तमाः ।

वर्ण, Ds वर्णै (for वर्णा) Ds Ms हयोत्तमै
—^a) Śs Ks Ds वाहमाना, Ds s उ (Ds वा) ह (for
वह) Ds विराजत S वहत समशोभत —^a) S
(except Gs) मात्स्यस्य Bs कर्शिन (for घातिन)

10 T G (except G1) om 10 —^a) Śs B Dc1
Dn1 D1 s s हरिद्रा (Ds 'द्र) Ds कर्णास (for
वर्णास) Ks च (for तु) M2-4 हारिद्रकसवर्णास्तु
—^a) G1 M पुत्र राजो विराटस्य —^a) Ks B Dc1
Dn1 D1 s सत्वर Ks Bs s Ds s समुपावहन्, Bs
'वाहन् G1 M शस्त्र च तुरगावहन्

11 —^a) K1 Ds कर्णैस्तु, B1 Ds वर्णैश्च; T G1 s
Ms-s वर्णाश्वा (for वर्णैस्तु) Gs-s हृद्रकोपक (Gs s
स) वर्णाश्वा Cd oites इन्द्रगोपक —^a) Śs ह्यया;
K1 s Dn1 Ds-s कैकया —^a) Śs Dn1 Ds s जातरूप
मयाभास; K1 B (except B1) Dc1 Dn1 Ds s
'समाभास'; S जातरूपा हवामाति (G1 M भासन्)
—^a) Ś K (except Ks) सध्या; Ds रूतै (for सर्वे)
B1 s रोहितक (for लोहि) D1 repeats from ध्वजा
up to लौजसम् (in 13^b) after 23^a T G (except G1)
ते सर्वे लोहितध्वजा

12 For the repetition in D1, of v l 11
D4 om 12^a-13^b T G2-s Ms-s om. 12^a Ds
reads 12 twice —^a) Ks वीरा; G1 M1 s सर्वे (for
शूरा) —^a) Śs G1 M1 s सुवर्णकनक (Śs 'विकृत) ध्वजा
—^a) Ks s Ds S (except T G2) दसिवा

13 For the repetition in D1, of v l 11 D4
om 13^a (of v l 12) —^a) Śs D2 s s r (second
time) आभ्र (Śs स) पत्र Ks शिवाकारा; B Dc1
Dn1 निकाशास्तु (Dc1 काशाश्च; Dn1 'काशाश्वा); D1
नवाकारा (for निमाकारा) S आभ्रपल्लववर्णास्तु
—^a) K1 s s B2 अमिलौजस Śs Ks Dc1 D2 s s s r

(both times) s पांचाल्यस्या (Śs 'लाघा) मितौजस; D1
'सोत्तमौजस', S सुधन्वान महौजस (T 'स) —^a)
D1 हसास् (for दान्तास्) D1 ता क्षाणा, D1 तय
रुणा (for ताम्राक्षणा) B Dc1 Ds S दत्तास्तुतुरुणा
दिव्या (Ds युक्ता); Gs (by oorr) दत्तामालक्षणा
दिव्या —^a) Ds-s उपावहन्

14 —^a) Ks ते तु (for तथा) —^b) B1 s Ds G2
पचालानां —^a) K1 s s तेषां —^a) Śs Ks s B2-4
ते; Śs K1 s त (for ये) Ds अभ्ययु

15 —^a) Śs च (for तु) —^b) Śs नरसिंह च (for
'सिंहस्य) —^a) Ds आक्रीडन्तावहति स्म —^a) Dc1
Ds क्षारगा (Ds 'ग) K4 D4-s s 'सबला Śs इव
(for हया) K1 (before oorr) सारंगशबलाशया

16 —^a) B D1 s G1 M तु (for च) Ds तेषां
तु षट् सहस्राणि (= 14^a) —^b) Gs अधिपो (for
क्षपभो) Śs बलोद्यत; Śs K (except Ks) D1
'जित' (K1 'ता'), D1 s 'चित', S बलान्वित (for
बलोदित) —^a) Ds om 16^a-17^a —^a) Ś कामोज;
K1 Dn1 कावोज (Dn1 जा) K4 B1 s शबलैर्,
Gs s शबलैर् —^a) Dn1 T G1 s s M1 s अभ्य
वर्तत Dc1 Dn1 दुर्जया (Dc1 'य); S सयुगे (for
दुर्जय)

17 D4 om. 17 (of v l 16) —^a) B1-s बृह-
क्षेत्र तु (B1 च), Dn1 Ds 'ज्ञातु च; Ds 'च्छत्र च
(for क्षेत्र तु) Ks कौतय, Ds-s कैकेय्य (Ds 'या)
—^a) Dn1 सकुमार; Gs s सुकुमारा —^a) Śs K1
s s D1 s पलाश (Ks 'स); Dn1 D1 पाळाल Śs
Ds s धृष्ट K1-वर्णास; B Dc1 Dn1 C7 सकाशा
(for -वर्णास) —^a) K1 सैधव K4 D1 सैधवा
शीघ्रवाहन; S 'वालमुदावहन्

18 Śs Dn1 om (hapl) 18 —^a) Ds वहि

पलालधूमवर्णाभाः सैन्धवाः शीघ्रमावहन् ॥ १७
 मल्लिकाक्षाः पद्मवर्णा बाह्विजाताः खलंकृताः ।
 शूरं शिखण्डिनः पुत्रं क्षत्रदेवमुदावहन् ॥ १८
 युवानमवहन्युद्धे क्रौञ्चवर्णा हयोत्तमाः ।
 काश्यप्याभिभुवः पुत्रं सुकुमारं महारथम् ॥ १९
 श्वेतास्तु प्रतिविन्ध्यं तं कृष्णग्रीवा मनोजवाः ।
 यन्तुः प्रेक्ष्यकरा राजत्राजपुत्रमुदावहन् ॥ २०

सुतसोमं तु यं धौम्यात्पार्थः पुत्रमयाचत ।
 माषपुष्पसवर्णास्तमवहन्वाजिनो रणे ॥ २१
 सहस्रसोमप्रतिमा बभूवुः
 पुरे कुरुणामुदयेन्दुनाम्नि ।
 तस्मिञ्जातः सोमसंक्रन्दमध्ये
 यस्मात्तस्मात्सुतसोमोऽभवत्तमः ॥ २२
 नाकुलिं तु शतानीकं शालपुष्पनिभा हयाः ।

जाता (for बाह्वि) — Ds Gs om 18^a — ^a) B
 (except B₁) क्षत्रदेवम्, D₁ ऋक्षदेवम्; D₁ १ १ क्षत्र
 व (D₁ 'व')मैम् (for 'देवम्') K₅ उपावहन् — S₁ K
 B D₀₁ D₀₁ D₁ 1 6-8 ins after 18 S₁ D₀₁ after
 17 D₅ after 18^{ab}.

163* हवमभाण्डप्रतिच्छन्ना कौशेयसदृशा हया ।
 क्षमावन्तोऽवहनसख्ये सेनाबिन्दुमरुज्जा ।

[D₅ reads lines 1-2 on marg (see m) — (L
 1) K₁ १ प्रतिच्छिन्ना — (L 2) D₄ corrupt D₂ १
 सुशोभना (for क्षमावन्तो) K₄ सैन्ये (for सख्ये) K₅
 सुशोभमानान्यवहन् (for the prior half) B₂-s सेनाबिन्दु-
 (for 'विन्दुम्') S₁ शरदृजा, K₁ १ सरदृ (K₅ 'ध्व')जा,
 K₄ B₁ (orig) अरि ध्वजा (B₁ 'ज'), B₁ (marg) १-१
 -व (B₅ सु)रध्वज, B₁ (marg also) D₀₁ अरिदम (D₀₁
 'म'), D₀₁ D₁ अरिध्वज (D₁ 'जा'); D₀₁ D₅ महा-
 ध्वजा (D₅ 'ज'), D₅ महाजवा (for अरदृजा)]

19 D₄ om. 19^a-20^b — ^a) K₅ सख्ये (for युद्धे)
 — G₅ om 19^b-20^b — ^b) D₀₁ (marg see m as
 in text) D₀₁ सौमवर्णा (for क्रौञ्च) — ^c) S₂
 काश्यप S₁ K₅ D₀₁ C₇ [क्ष]मिमव (D₀₁ 'व'), K₂
 [क्ष]तिभुव, K₄ [क्ष]म्य; K₅ D₀₁ D₅ [क्ष]मिभुव,
 G₂ M₂ १ [क्ष]म्य (G₂ 'व्य')वहन् (for [क्ष]मिभुव) K₁
 काश्यपस्याभिमव पुत्र (sio), D₅ काश्यकाभिरव पुत्र;
 T G₂ १ M₅ काश्य च सुमहाबाहु — ^d) S (G₅ om)
 यशस्विनं (for महारथम्)

20 D₄ G₅ om 20^{ab} (cf v l 19) — ^a) S₂
 K₂-4 D₀₁ D₅ १ १ श्वेताम्बा; K₁ 'श्व (for 'स्तु') K₁
 D₀₁ D₅ १ T G₄ M₁ १ प्रतिविध्य S₁ (sup l₁a)
 D₁ १ च; S₂ K₁-8 D₀₁ D₀₁ D₁ १ १ तु (for तं)
 S₁ श्वेतास्तु कृष्णविध्य च, K₅ 'स्तु प्रतिविध्यस्य — ^b)
 S (G₅ om) हयोत्तमा (for मनोजवा) — ^c) S₁ यत्,
 S₂ D₀₁ D₀₁ D₅ १ य तु, B₁ यस्तु, Cd यन्तु (as in
 text) K₂ प्राज्ञकरा; B₂-१ प्रैत्य; D₄ प्रेक्ष्य, Cd

प्रेक्ष्य (as in text) — ^a) D₀₁ D₅ महारथ (for
 उदावहन्) — For 20^{ab}, S subst (of 29^{ab})

164* युवानमवहन्युद्धे यन्तु प्रेक्ष्यकरा हया ।

[T₁ प्रेक्ष्यकरा]

21 D₅ om 21^{ab} — ^a) D₅ सुतसोम; G₅ सुत
 (for सुत) S₁ D₄ य धौम्य (S₂ 'म्य'); B₁ य
 सोम्य; B₂ १ १ D₀₁ D₀₁ य (B₁ य) सौम्य, B₅ य
 सैन्य; D₀₁ D₅ १ युध्यत (D₀₁ 'ते'), S यो (G₁ M
 यो) धाड्य (for यं धौम्यात्) C₇ सुतसोम तु द्रौपद्या
 ॥ Ca d सुग (Ca स्वत) सोमनिरुक्तिमाह सहस्रे Ca
 'जे'त्यादिना । ॥ — ^b) D₀₁ D₅ १ १ G₁ M पार्थ
 (for पार्थ) B D₀₁ D₀₁ अजीजानत्; D₀₁ D₅ १ महा
 हया; D₄ अपातयत्, G₁ M₁ १ महाबल; M₅ १ हयो-
 त्तमा (for जयाचत) T G₂-१ भीमपुत्र महाबल (G₂
 रथ) — ^c) S₂ शमी; B₂ १ D₅ माल (for माष)
 S₁ K (except K₅) D₁ पत्र- (for पुष्प) K₁ सवर्ण
 खम्, K₅ D₀₁ D₅ १ 'र्णाक्ष', D₀₁ D₅ 'र्णस्तु', D₅
 १ १ 'र्णाभा' (for 'र्णास्तम्') S (except G₂) कर्णापुष्प
 समा वर्णम् — ^d) D₁ १ १ प्रावहन्

22 ^a) K₂ B D₀₁ D₀₁ D₅ १ सहस्रसोमप्रतिमो (D₅
 'मा') बभूव (B₂ [marg] तु), Ca सहस्रसोम[?] सोम]-
 प्रतिमा बभूव; Cd corrupt — ^b) B₂ (marg) पूर्व,
 D₀₁ D₅ १ सर्वे; D₂ १ पुरे (for पुरे) B₂ (marg)
 उदयेन्दुरिदम्; D₀₁ D₅ १ 'यें (D₀₁ मि) द्रप्रस्ये; D₄ १ १
 उदये सु (D₅ 'येंतु) नास्ति, Ca d 'येन्दुनाम्नि (as in text)
 — ^c) S₁ जाते; D₄ प्रजात (for जात) S₁ K₁ १
 D₁ सम; K₅ सम (for सोम) B₂ (marg) सस्क
 दमध्ये (for संक्रन्द) Ca cites सस्कन्द; Cd सस्कन्द
 — ^d) S₁ K₁ १ त (K₂ य) समादस्यात्, K₄ तस्मात्तस्मात्
 (for यस्मात्) K₅ सोमसुतो; Ca स्वत सोमो, Cd
 सुतसोमो (as in text) — For 22, S subst

165* सहस्रसोमप्रतिमा हया कनकभूषणा ।

आदित्यतरुणप्रख्याः श्लाघनीयमुदावहन् ॥ २३

काञ्चनप्रतिमैर्योक्त्रैर्मयूरग्रीवसंनिभाः ।

द्रौपदेयं नरव्याघ्रं श्रुतकर्माणमावहन् ॥ २४

श्रुतकीर्तिं श्रुतनिधिं द्रौपदेयं हयोत्तमाः ।

ऊहुः पार्थसमं युद्धे चाषपत्रनिभा हयाः ॥ २५

यमादुरध्यर्धगुणं कृष्णात्पार्थाच्च संयुगे ।

अमिमन्थुं पिशङ्गास्तं कुमारमवहन् ॥ २६

एकस्तु धार्तराष्ट्रेभ्यः पाण्डवान्यः समाश्रितः ।

तं बृहन्तो महाकाया युयुत्सुमवहन् ॥ २७

पलालकाण्डवर्णास्तु वार्धक्षेमिं तरस्विनम् ।

ऊहुः सुतमुले युद्धे हया हृष्टाः स्वलंकृताः ॥ २८

कुमार शितिपादास्तु रुक्मपत्रैरुरच्छदैः ।

सौचित्तिमवहन् युद्धे यन्तुः प्रेष्यकरा हयाः ॥ २९

रुक्मपृष्ठावकीर्णास्तु कौशेयसदृशा हयाः ।

वीर तमवहन् युद्धे हेचमाणा समन्तत ।

23 ^a) K₁ s D₈ ना (K₁ न) कुल, D₁₁ D₂ s M₁ s नाकुली D₁₂ D₈ s च (for तु) — ^b) K₁ s s D₁ साळ, D₁₂ ताळ; G₂ काश (for शाळ) T G₁ s-s M साळ (T₁ काश; T₂ G₂-s सोम; M₁ s साहव) पुष्प (M₁ s 'प्या' समा इव — ^c) K₅ तरुणा; T G M₁ s तेजस (for तरुण) B₂ (marg) s-s D₁₁ D₁₂ तरुणादित्यमकाशा, M₂ s आदित्यतेजप्रख्यास्तु, Ca d v as in text — After 23^{ab}, D₁ repeats from 'वज्रा' (in 11^d) up to 13^b — ^d) S उवलतोभ्य (T₁ 'वो ष' वहन्या

24 ² reads 24^a-25^a on marg — ^a) K₅ B D₁₁ D₁₂ D₈ कांचनापिहि (D₈ 'तिह) तैर K₄ s D₁ s युक्त्रै (for योक्त्रै) S कांचनापीड (G₂ 'पिष) नैगात्रैर — ^b) T₂ मायूर ² सनिमै — ^c) D₁ s नरव्याघ्र — ^d) T G (except G₁) श्रुतवर्माणम् (for 'कर्माणम्') ² श्रुतकीर्तिसुदावहन्

25 ² reads 25^a on marg — ^a) ² श्रुतकर्माण न्य च — ^c) D₄ पार्थसुत (for सम) — D₂ s om (hapl) 25^a-28^a — ^d) ² K₁ s चाप; B चाल; D₁₂ D₈ s वश; G₄ चाप (for चाष) ² इह; B₂ (marg) पश; C_v पंच (for पत्र) S विमु (G₂ 'मु') (for हया)

26 D₄ s om 26 (of v l 25) — ^a) ² G₄ मय्य (G₄ 'त्य) धै; ² K₁ मय्यर्य (K₁ 'र्य'); Cd मय्यर्य (as in text) D₈ य तमादुरध्यातिरयं — ^b) ² T G₂-4 पयारिहृष्णाश्च (by transp), D₈ कृष्णनायश्च — ^c) ² कृशांगस्त, K₅ पिशगाश्च; D₁₁ D₁₂ 'स्ते, D₁₂ D₈ s स्तु; D₈ श्वा (for स्त) Cd oites पि शङ्गा (as in text) D₂ s हया (for रणे) S सोमि मन्थु पिशंगैस्तु मृशमशैर्यववैच

27 D₄ s om 27 (of v l 25) ² D₈ om

(hapl) 27 — ^a) D₁₂ हरिताश्च विनीताश्च — ^b) B₂ स (for य) B₂ D₈ T₁ समाहित (for 'श्रित') — ^c) K₁ s T G₂ s वहतो; G₂ सुत ते (for बृहन्तो) ² महाकका, K₁ 'कर्मा, K₈ s D₁ 'कर्का, K₈ D₈ (marg as in text) क (D₈ का) र्णा (for 'काया) Ca d cite कर्का — ^d) S हया (for रणे) D₁₁ युयुत्सुमिव सयुगे

28 D₄ s om 28^{ab} (cf v l 25) G₁ M₁ s om. (hapl) 28-29 — ^a) ² पलाश K₁ कांडवर्णस्, T G₂ s s कूटवर्णा (T G₂ र्ण स् (for 'काण्ड') G₄ रुक्मपुष्पावकीर्णास्तु (of 30^a), M₂-s शारकूटसवर्णास्तु — ^b) K₄ D₈ वार्धक्षेमी (for 'क्षेमि') D₁₂ D₈ नरे श्वर, T G₂ s तरस्विन (for 'स्विनम्' — ^c) D₁ D₈ सुतमुले — ^d) B₁ s D₁₁ D₁₂ कृष्णा, B₂ (marg) कका (for हृष्टा) ² तरस्विन (for स्वल कृता)

29 G₁ M₁ s om 29 (of v l 28) — ^a) K₄ s D₂ s s शितिपादास्तु, Ca d v शिति (as in text) — ^b) T G₂-4 M₂-s ररन; G₂ रक्त (for रुक्म) B₂ D₄ s s S (G₁ M₁ s om) चित्रैर (for पत्रैर) — ^c) K₅ सौधित्तिम्, D₄ सौवित्तिम्, D₈ यौवित्तिम्; D₈ (marg) सौचित्तिम् (for सौचित्तिम्) D₁₂ D₈ s आवहन् B₂ सख्ये (for युद्धे) — ^d) ² D₁₁ D₄ s यं तु (for यन्तु) T₂ प्रेष्यकरा; M₂ प्रेष्यकरान् (for 'करा)

30 ² K₁-s om. (hapl) 30^{ab} D₈ reads 30^{ab} after 33 — ^a) K₅ सीर्णास् (for 'कीर्णास्') S रुक्म पुष्पावकीर्णास्तु — D₂ om 30^{ab} — ^c) D₁₂ D₈ सवर्णं D₁₂ कांता (for क्षान्ता) — ^d) K₁ s क्षो (K₄ श्रे) निवतम्, D₄ s श्रोणिमतम् — After 30, ² K (except K₁) B₂ (marg) D₁₂ D₁ s s read 43^{ab}, for the first time, repeating it in its proper place

सुवर्णमालिनः क्षान्ताः श्रेणिमन्तमुदावहन् ॥ ३०
 रुक्ममालाधराः शूरा हेमवर्णाः खलंकृताः ।
 काशिराजं हयश्रेष्ठाः श्लाघनीयमुदावहन् ॥ ३१
 अस्त्राणां च धनुर्वेदे ब्राह्मे वेदे च पारगम् ।
 तं सत्यवृत्तिमायान्तमरुणाः समुदावहन् ॥ ३२
 यः स पाञ्चालसेनानीद्रोणमंशमकल्पयत् ।
 पारावतसवर्णाश्चा घृष्टद्युम्नमुदावहन् ॥ ३३
 तमन्वयात्सत्यवृत्तिः सौचित्तिर्युद्धदुर्मदः ।

श्रेणिमान्वसुदानश्च पुत्रः काश्यस्य चामिभो ॥ ३४
 युक्तैः परमकाम्बोजैर्जवनैर्हममालिमिः ।
 मीपयन्तो द्विपत्सैन्यं यमवैश्रवणोपमाः ॥ ३५
 प्रमद्रकास्तु पाञ्चालाः षट् सहस्राण्युदायुधाः ।
 नानावर्णैर्हयश्रेष्ठैर्हमचित्ररथध्वजाः ॥ ३६
 शरव्रातैर्विधुन्वन्तः शत्रून्विततकार्मुकाः ।
 समानमृत्यवो भूत्वा घृष्टद्युम्नं समन्वयुः ॥ ३७
 बभ्रुकौशेयवर्णास्तु सुवर्णवरमालिनः ।

31 ^a) T G₂-s M₅ शुभ्रा, G₁ M₁-s शुद्धा (for शूरा) — ^b) K₅ B D₀₁ D_{n1} हेमवृष्टा; K₅ D₂ s Cd 'माद' (K₅ Cd 'डा') (for 'वर्णा') K₁ खलंकृत; D_{n2} D₈ स (D₈ सु)वाहिन (for खलंकृता) — ^c) D₂ 4-s काशिराज K₁ हयश्रेष्ठ; B D₀₁ D_{n1} नरश्रेष्ठ (B₂ s 'व्याघ्र'), D₂ 1 s हया श्रेष्ठा (for हयश्रेष्ठा) — After 31, D₈ reads 35^{ab}

32 D_{n2} om (hapl) 32-33 D₈ om (hapl)
 32 — ^a) S यो (G₁ M अ; G₄ सो)श्रूयत (for ब्रह्मणां च) — ^b) S₁ K₁ s 4 ब्रह्मवेदे B₁ s T G M₁ s पारग, M₈-s भारत (for पारगम्) D₂ ब्राह्मणे वेदपारग — ^c) B₅ समुपावहन् S ह्री (G₅ श्री)मान्त्ववृत्ति शूरो (G₅ वीरो) द्रोण (G₂-s 'ण')प्रेक्षु परंतप (G₅ 'प')

33 D_{n2} om 33 (cf v l 32) S₁ K₁ 2, 4 D₁ om (hapl) 33 D₈ transp 33 and 34 B₁ reads 33 on marg — ^a) K₅ B₁ यस्तु, B₁-s D₀₁ D_{n1} यश्च T यत्स्य (for य स). K₂ पचाल-. D₈ s -सेनानी, T G₂-s -सैन्यानां, G₁ M -दायादो (for सेनानीर्) — ^b) D₈ द्रोणार्थं समकल्पयत्; Cv as in text — ^c) D₂ 1 s पारावत K₂ s D₈ s स (K₅ -सु)वर्णास्तु; B D₀₁ D₂ 4 6-s 'स्व'; D_{n1} 'म' (for -सवर्णाश्च)

34 D₈ transp 33 and 34 — ^a) B₈ s तमन्वयात् (for 'यात्') S₁ K₁ D₁ सत्यवृत्ति — ^b) K₅ B₁ (marg) D₈ सौचित्तिर्, D₈ सौचित्ती, T G₂-s सौविदो, G₁ M₁ s सौवध्यो; M₈-s सौविध्यो (for सौचित्तिर्) B₅ यत्र (for युद्ध) D₁ s -दुर्मद — ^c) B₁ D₈ श्रेणिमान् B₁ D₁ s वसुमानश्च D₈ श्रेणिमानश्च वसुदा — ^d) D₈ काश्यस्य (for काश्यस्य) S₁ K₅ D₂ 4, 5 s T G (except G₁) M₈-s चामिभू (S₁

'भो, D₂ 4 s s 'भु), K₁ s B₁ D₁ चामिभो (B₂ D₁ 'भु), B₁-s s D₀₁ D_n D₈ s वा (D_{n2} D₈ s वै) विशु (for चामिभो)

35 D₈ reads 35^{ab} after 31 — ^a) S₁ D₀₁ D_{n1} युक्त, K₁ 4 D₁ युक्ता (K₁ 'का'); S ययु (for युक्तै) S₁ K₄ D₁ कांभोजैर् — ^b) K₄ हेममालिनै. — ^c) D₈ -सेनां (for -सैन्य)

36 ^a) K₅ D₂ s च (for तु) K₁ प्रमद्रकस्तु पांचाल — ^b) B₁ S (except T G₂) षट्सहस्रा उदायुधा, D_{n1} सङ्ग्रहस्ता उ — After 36^{ab}, the sequence in T G₂ is 42, 37-38, 44, 40-41, 36^{cd}, 43, 39 G₂-s, on the other hand, read 39-41 after 36^{ab} — ^c) S₁ -हयैर्युक्तेर; K₅-s B D₀₁ D_n D₁ s 4 1 हयै श्रेष्ठैर् (for हयश्रेष्ठै) G₅ नानावर्णमयै श्रेष्ठैर् — ^d) B₂ D₂ हेमवर्ण- (for 'चित्र-') S₁ K₁ s D₂ s -रथध्वजै; B₁ s -वरध्वजा (for रथ) S हेमरूपमणिध्वजै (G₂ 'परिच्छदै')

37 For the sequence in T G₂, of v l 36. — ^a) T न्यरुधत; G₁ M निरुधत (G₁ 'त'); G₂ निरुधत, G₂ 4 न्यरुधत (for विधुन्वन्त) K₁ शरव्राता विधुन्वन्त, G₅ शराजैर्निरुधत (sio) — ^b) M₁ s -कार्युकान् — ^c) D_{n2} G₁ M₁ s समन्वयु

38 For the sequence in T G₂, cf v l 36 B₂ om 38^{ab} — ^a) D_{n1} M₅ Cd ययु, D₈ बिभ्रव; G₅ बभ्रौ B₈ च (for तु) — ^b) S₁ K₁ s 4 D₁ सुवर्णवन, B₂ 'जैमणि; D_{n2} D₈ 'जैवर, D₈ 'जैकृत (for 'जैवर) — ^c) S₁ K₂ s s B D_{n1} D₁ s s T G₁ s अस्त्रान, D₁ अज्ञान (for अस्त्रान) B₂ -मनस — ^d) D₁ G₅ चेकिदान (G₅ 'ना)हयात्तमा

39 For the sequence in T G (except G₁), cf.

ऊरुगलानमनसश्चेकितानं हयोत्तमाः ॥ ३८

इन्द्रायुधसवर्णैस्तु कुन्तिभोजो हयोत्तमैः ।

आयात्सुवश्यैः पुरजिन्मातुलः सव्यसाचिनः ॥ ३९

अन्तरिक्षसवर्णास्तु तारकाचित्रिता इव ।

राजानं रोचमानं ते हयाः संख्ये समावहन् ॥ ४०

कर्बुराः शितिपादास्तु स्वर्णजालपरिच्छदाः ।

जारासंधिं ह्यश्रेष्ठाः सहदेवमुदावहन् ॥ ४१

ये तु पुष्करनालस्य समवर्णा हयोत्तमाः ।

जवे श्येनसमाश्रिताः सुदामानमुदावहन् ॥ ४२

शशलोहितवर्णास्तु पाण्डुरोद्गतराजयः ।

पाञ्चाल्यं गोपतेः पुत्रं सिंहसेनमुदावहन् ॥ ४३

पाञ्चालानां नरव्याघ्रो यः ख्यातो जनमेजयः ।

तस्य सर्पपुष्पाणां तुल्यवर्णा हयोत्तमाः ॥ ४४

मापवर्णास्तु जवना बृहन्तो हेममालिनः ।

दधिपृष्ठाश्चन्द्रमुखाः पाञ्चाल्यमवहन्तुतम् ॥ ४५

शूराश्च मद्रकाश्चैव शरकाण्डनिभा हयाः ।

v 1 36 G₂ om (hapl) 39^{ab} —^a) S (G₂ om) सवर्णास् (for 'जैस्' —^b) K₁ कुन्तिभोजोत्तमोत्तमैः ; K₂ 'जनेह्यैः' ; S (G₂ om) कुन्ति (M₁ २ 'ती') भोजमुदावहन् —^c) K₁ स्ववश्यैः ; B Doi Dn D₁ २ ३-३ स (D₂ सु) दश्यै (for सुवश्यै) D₂ पुरजिन् S आपरसु न विषीदलो (G₁ M 'त') —^d) S मातुलं

40 For the sequence in T G (except G₂), of v 1 36 —^a) B₁-s D₁ अन्तरिक्ष K₂ च (for तु) —^b) K₂ om (hapl) 40^a-43^a —^b) S₂ K₁ २ ४ Dn₂ D₂ तारकै (Dn₂ D₂ 'का'श्च ; G₂ M₁ २ ताराभिश्च (for तारका) G₂-s M₂-s तारकाचित्रिता इव —^c) D₂ तु (for ते) —^d) G₂ भूय (for हया) S शस्यम् (for संख्ये) T G₂-s उदावहन्

41 For the sequence in T G (except G₁), of v 1 36 K₂ om 41 (of v 1 40) K₁ s om (hapl) 41-42 D₂ om (hapl) 41 S₂ reads 41 after 43 —^a) S₂ कर्बुरा, G₂ कर्बुरा K₂ s D₁ s शिति (for शिति) D₂ च (for तु) —^b) S हेम (for स्वर्ण) —^c) S₂ K₂ s Dn₂ D₂ s G₂ s जारासंधि (for जारा) K₂ B₁ D₂ हया श्रेष्ठा —After 41, G₁ M read 43^{ab} for the first time, repeating it in its proper place

42 For the sequence in T G₂, of v 1 36 K₁-s om 42 (of v 1 40, 41) S₂ K₂ D₂ om (hapl) 42 —^a) B (except B₁) Doi Dn₁ ते तु ; T₁ G₂ ४ चेत ; Cv ते तु (as in text) K₂ पुष्कल- B₁ D₁ s मालस्य ; Doi Dn₁ जालस्य, S Cv सारस्य (for -नालस्य) —^b) S तुल्यवर्णा (for सम) —D₂ repeats 43^a after 44 —^d) G₂ M (M₂ inf lin as in text) सुदामानम्

43 For the sequence in T G₂, of v 1 36 K₂

om 43^a (of v 1 40) D₂ om (hapl) 43 S₂ K (except K₁) B₂ (marg) Dn₂ D₁ २ ३ ३ read 43^{ab} for the first time after 30 G₁ M read 43^{ab} for the first time after 41 —^b) T G₂ s M (last five both times) Cv पाण्डुरोद्गतराजय —M₂ om 43^{ab} —^d) S₂ सूर्यवेनम्, G₂ सिंहलोमम् (for 'सेनम्') S₂ K (except K₂) Dn₂ D₁ २ ३ ३ समावहन् —S₂ reads 41 after 43

44 For the sequence in T G₂, of v 1 36 —^a) K₁ B₁ D₁ ४ १ G₂ ४ पाञ्चालानां Dn₂ D₂ ६ नरव्याघ्र, T G₂-s रथव्याघ्रो (T 'द्याः G₂ 'द्वे) ; G₁ M₁ २ रथव्याघ्रो (for नर) —^b) S निवृत्तो (G₂ ते) (for य ख्यातो) T₁ G₂ ४ M₁ २ जनमेजय —^c) D₂ तस्मात्सर्वपुष्पाणां, G₂ तस्य चापि पयोदानां —^d) S₂ K₁ २ ४ क्षुद्रवर्णा (for तुल्य) —After 44, D₂ repeats 42^{ab}

45 K₂ om (hapl) 45-54 —^a) K₂ Dn₂ मास, B₁ मास (for माष) K₁ वर्णस् B Doi Dn D₂ ३ ६ च ; D₂ सु (for तु) S₂ K₁ s D₂ १ यवना (K₁ 'नोर' (for जवना) —^b) B₂ D₂ बृहन्तो (for बृहन्तो) —^c) K₁ -पुष्टश्च, B₁ पुष्टश्च (for पृष्टश्च) Ca पांसुमुखा ; Cd पशुमुखा (for चन्द्रमुखा) —^d) Dn₂ S पांचालम् B₁ रणे ; S हया (for कुतम्)

46 K₂ om 46 (of v 1 45) —^a) S₂ K₁ s D₁-s ३ पूष्टश्च, B₁ पुष्टश्च (for शूराश्च) Ca तत्रकाश्च ; Cd मद्रकाश्च (as in text) D₂ s ३ पुष्टा (D₂ द्वा ; D₂ द्वा)श्च मद्रकाश्चैव (D₂ 'शश्च) ; D₂ मुद्राश्च मद्रकाश्च (submetric), T G₂-4 M₁ २ चौ (T₂ G₂ चौ)चाश्च मद्रकाश्च (T G₂ 'का राजन्) ; G₁ M₂-s औषेया मद्रकेयाश्च —D₂ om, 46^d. —^d) K₁ वंददारम्

पद्मकिञ्जल्कवर्णाभा दण्डधारमुदावहन् ॥ ४६
 विभ्रतो हेममालाश्च चक्रवाकोदरा हयाः ।
 कोसलाधिपतेः पुत्रं सुक्षतं वाजिनोऽवहन् ॥ ४७
 शबलास्तु बृहन्तोऽश्वा दान्ता जाम्बूनदस्रजः ।
 युद्धे सत्यवृत्तिं क्षैमिमवहन्प्रांशवः शुभाः ॥ ४८

— After 46, N (K₄ om, B₂ after 47^{ab}) ins

166* रासभारुणवर्णाभा पृष्ठतो मूषकप्रभा ।
 वलगन्त इव सयत्ता व्याघ्रदन्तमुदावहन् ।
 हरय कालकाश्चित्राश्चित्रमाल्यविभूषिताः ।
 सुचन्वानं नरव्याघ्र पाञ्चाल्य समुदावहन् ।
 इन्द्राशानिसमस्पर्शा इन्द्रगोपकसनिभा । [5]
 कोक्षैश्चित्रान्तराश्चित्राश्चित्रायुधमुदावहन् ।

[D₁ om the prior half of line 1 D₂ om lines 1-2 B₂ (marg) repeats and B₂ reads the prior half of line 1 after line 6 — (L 1) K₂ रासभा सुरवर्णाभा, B₂ (marg) चित्राभा हेमवर्णाश (for the prior half) B₂ om the post half of line 1 K₁ s मू (K₂ सु)खक, K₂ s B₁-4 D₁ D₁-6 मूषिक, D₂ मुषक — After line 1, B₂ (marg) reads 47^{ab} — (L 2) K₂ D₂ D₂ s मपत्रा (for सयत्ता) K₂ B D₁ D₁ D₄ s व्याघ्रदन्तम् — D₁ s om (hapl) lines 3-4 — (L 3) K₂ D₂ का (D₂ क)लिकाश K₂ चित्रायुध (for 'त्रमाल्य) — (L 4) D₂ पाचालानामुदा वहन् (for the post half) — K₂ om (hapl) lines 5-6 — (L 5) D₂ इद्रायुध- (for 'शनि-) — (L 6) B D₂ D₂ कल्का (B 'कां)श, D₁ D₂ s कायेश, D₁ वक्काश, D₂ s कक (for कोशेश), D₂ कोका चित्राननाश्चित्राश्च (for the prior half) B₂ चित्रतेजस, D₁ चित्रवृषन्, D₂ माल्यायुधम् (for चित्रा) — After line 6, B₂ repeats and B₂ reads the prior half of line 1, followed by a repetition of 47^b]

47 K₄ om 47 (of v l 45) B₂ (marg) reads 47^{ab} after line 1 of 166* — (a) B (except B₂) D₁ D₁ सु (for च) D₂ चित्रिता नेमिमालैश्च, B हेममालास्तु चित्राणा (G₁ M 'भ्रत)श — After 47^{ab}, B₂ ins 166* B₂ repeats 47^b after the repetition of the prior half of line 1 of 166* while B₂ repeats 47^b after the prior half of line 1 — (b) D₁ D₂ s चक्रवाकोपमा हया, B 'कोदरोपमा (G₁ M 'रोदरा:), — (c) Some MSS. कोसलाधिपते.

एकवर्णेन सर्वेण ध्वजेन कवचेन च ।
 अश्वैश्च धनुषा चैव शुक्लैः शुक्लो न्यवर्तत ॥ ४९
 समुद्रसेनपुत्रं तु सामुद्रा रुद्रतेजसम् ।
 अश्वाः शशाङ्कसदृशाश्चन्द्रदेवमुदावहन् ॥ ५०
 नीलोत्पलसवर्णास्तु तपनीयविभूषिताः ।

— (a) B₁ s s सुक्षेत्र

48 K₄ om 48 (of v l 45) — (a) K₂ D₂ s T G₁ s M शबलास्ते (K₂ D₂ s 'श; M₁ s 'शा), D₁ D₁ D₂ s २-३ शबलास्तु (D₂ 'श); G₂ s श बलास्ते (G₂ 'स्तु) (for 'लास्तु) D₁ D₁ बृहतश्च, G₂ बृहतोश्च (for बृहन्तोऽश्वा) — (b) S₁ K₁ s औत (for दान्ता) S₁ K₁ (K₄ om) D₂ D₂ s प्रभा (K₁ 'भ) (for स्रज) — (c) D₂ D₂ युधि (for युद्धे) S₁ K₁ s D₁ क्षौमिम्; K₂ क्षोभम्, K₂ B D₁ D₂ S क्षेमि (D₁ 'म)म्, D₄ क्षिमिम् (for क्षैमिम्) D₂ द्विसत्यवृत्ति क्षैमीम् (submetric) — (d) D₂ corrupt K₂ सवहन्; D₂ आवहन् S अ (G₄ आ)वहन्नविशो (G₁ M₁ s न्पथि शो; G₄ 'न्तोविशो)भना

49 K₄ om 49 (of v l 45) B₂ reads 49^a-51^b on marg — (a) D₂ शुद्धेन (for सर्वेण) — (b) D₂ कनकेन (for कवचेन) — (c) D₂ s अक्षैश्च (for अश्वैश्च) G₂ सु (for च) K₁ s D₂ s धनुष (D₂ s 'षा)श (for 'षा) G₄ वेष्टै (for चैव) K₂ धनुषा रथवाहैश्च — (d) B (except B₂) D₂ s G₂ [s]न्यवर्तत, D₂ D₂ स्यव', G₄ ह्यव' (for न्यव') K₂ नैतेर्नीलोत्पलवर्तत.

50 K₄ om 50 (of v l 45). B₂ reads 50^a-51^b on marg — (a) S₁ K₁ s s D₂ D₂ s १ s समुद्रदे (D₂ s 'द्र दे, D₁ 'द्रा दे)वपुत्र सु — (b) D₂ s सामुद्र S₁ K₂ स (S₂ सा)मुद्राद्रुपतेजस; T G₂ s समुद्रारुणसप्रभ; G₁ M समुद्रानृपसभव (M₂ s 'सप्रभ), G₂ समुद्रावहसविभ — (c) K₁ अश्व शशाङ्कसदृशाश्च — (d) B D₁ D₁ D₂ M₄ चद्रसेनम्

51 K₄ om 51 (of v l 45) B₂ reads 51^{ab} on marg — (a) D₂ S (except M₂ s) च (for सु). — (b) S₁ शल्य, D₂ D₂ सैद्य; G₂ सैद्य (for शैद्य) B D₁ D₁ D₂ सद्ये (for युद्धे) — (c) S₁ दिव्य- (for चित्र) B (except G₁) माला (for माल्या) — After 51, S₁ K₁ s read 54-55, T₁ G₂ read 54.

शैब्य चित्ररथं युद्धे चित्रमाल्यावहन्त्याः ॥ ५१

कलायपुष्पवर्णास्तु श्वेतलोहितराजयः ।

रथसेनं हयश्रेष्ठाः समूह्युद्बुधर्मदम् ॥ ५२

यं तु सर्वमनुष्येभ्यः प्राहुः श्रुतरं नृपम् ।

तं पटञ्चरहन्तारं शुक्रवर्णावहन्त्याः ॥ ५३

चित्रायुधं चित्रमाल्यं चित्रवर्मायुधध्वजम् ।

ऊहुः किंशुकपुष्पाणां तुल्यवर्णा हयोत्तमाः ॥ ५४

एकवर्णेन सर्वेण ध्वजेन कवचेन च ।

धनुषा रथवाहैश्च नीलैर्नीलोऽभ्यवर्तत ॥ ५५

नानारूपै रत्नचित्रैर्वैरूथध्वजकार्मुकैः ।

वाजिध्वजपताकामिश्रित्रैश्चित्रोऽभ्यवर्तत ॥ ५६

ये तु पुष्करपत्रस्य तुल्यवर्णा हयोत्तमाः ।

ते रोचमानस्य सुतं हेमवर्णमुदावहन् ॥ ५७

योधाश्च भद्रकाराश्च शरदण्डानुदण्डजाः ।

52 K₄ om 52 (cf v 1 45) G₄ om (hapl)
52-53 —^a) Dn₁ D₈ कलाय, S (except T₁; G₄
om) क (G₁ M₁ 2 4 का) कलाय K₅ सदशा; D₁
वर्णाश्च (for 'स्तु') Cv कालायससवर्णास्तु —^b) G₁ 5
M₁ 2 रोहित (for लोहित) Cv as in text —^c)
Dn₁ रथसेन; T G₈ पांथ्य (G₈ हु) राज (for रथसेन)
—^d) Dn₁ तमूहुर (for समू) Dn₁ D₄ T G₈ 5
युद्धदुर्मेदा

53 K₄ G₄ om 53 (cf v 1 45, 52) —^a) B₅
वर्णा; S (except G₁, G₄ om) य च (for य तु)
D₄ 1 8 S (except T, G₄ om) -मनुष्येय —^b) K₅
प्राहु K₁ 2 B₅-s Do₁ Dn₁ D₁ 8 S (G₄ om) श्रुतरम्
D₁ नृप; S (G₄ om) बुधा (for नृपम्) —^c) T
G₈ यतरं (for हन्तार) K₁ त पटञ्चरहन्तार; D₄ टञ्चर
निहन्तारं (hypermetrio) Ca oites पटञ्चरहन्तार Cd
पटञ्चरनिहन्तार —^d) K₃ शुक्रवर्णा; D₈ 6 G₁ M
शुक्ल (for शुक्र) Dn₂ D₈ 4 7 हया वहन् (by
transp), D₁ हयोत्तमा D₈ शुक्रवर्णाह मुदावहन् (sic)

54 K₄ om 54 (cf v 1 45) S₁ K₁-s read
54-55 after 51, T₁ G₈ read 54 after 51 —^a)
S K (K₄ om) Dn₂ D₁ 8 5 चित्रमाल्याश्च (for 'माल्य')
—^b) Dn₁ D₈ 5 ध्वजा B₄ D₁ 8 चित्रवर्णायुधध्वज,
B₅ 'वर्माधर'; D₈ माल्यायुधध्वजा, T G (except
G₁) 'वर्मा' (T 'मं') रथध्वज —^c) B₁ (marg) 8 5
'वर्णानां' (for पुष्पाणां) —^d) S₁ तुल्यरूपा, B Do₁
Dn₁ D₈ समवर्णा (for तुल्य)

55 For the sequence in S₁ K₁-s, of v 1 54
K₅ om 55 —^a) S₁ K₁-s D₁ क (S₁ का) च; K₄
कचन (hypermetrio) (for कृ) —^b) G₈ रथेन
(for ध्वजेन) —^c) D₂ वाही, D₄ नारैश्च (for
वाहैश्च) —^d) Do₁ Dn₁ D₂ 5 G₁ M न्यवर्तत; G₂
शय (for अभ्य)

56 S transp 56 and 57 —^a) In S₁, the portion

from ना up to 7 23 10 is lost on a missing folio
K₁ B₁ नानावर्णै (for 'रूपै') B₄ D₁ 2 G₈ रत्नचिह्नै
(for 'चित्रैर्') K₅ नानाकारैश्च विविधै —^b) D
वरूप्य; T सङ्कुश (for वरूप्य-) K₅ B Do₁ D₁
रथ (for ध्वज) K₅ रत्नचित्रैर्ध्वजांशुकै —^c)
G₂-s M₈-s वाजिभिश्च पताकामिश्च; G₁ M₁ 2 'निर्वर्ण',
चैव —^d) Do₁ Dn₁ D₂ 8 S न्यवर्तत

57 S₁ missing (cf v 1 56) S transp 56 and
57 —^a) T G₈ श्वेत-; G₁ M₈-s ते तु, G₂ 4
तेषु, G₆ M₁ 2 ते च (for ते तु) B₂ 5 G₂ 5 'वर्णस्य';
B₅ (marg, also as in text) 5 Do₁ Dn₁ पर्णस्य,
D₁ 2 5 पुत्रस्य, T सारस्य; G₈ damaged, G₂
'वर्णास्यास्' (for पत्रस्य) —^b) Dn₂ D₈ 6 तुल्यरूपा
(for 'वर्णा') —^c) D₈ om 57^{ed} —^d) S त (for
ते) —^e) S हेमरूपम् (for 'वर्णम्')

58 S₁ missing (of v 1 56) T G₈ om (hapl)
58 —^a) K₅ वाहास्तु; D₁ 8 5 G₂ 4 वो (G₄ वो)
धाश्च, D₄ 1 8 G₁ M वो (D₄ वो) धाश्च; Cv गोधाश्च
(for वोधाश्च) D₄ 1 8 G₈ सद्रका (G₆ 'का') श्वैव;
G₁ 2 4 M Cv सद्रका (G₁ M₈-s 'का') श्वैव Ca d
योधाया देशविशेषा (Cd भेदा) ततो जाता । Ca —^b)
B₁-s 5 Do₁ Dn₁ ददय; B₄ Dn₂ D₈ 6 ददका (for
दण्डजा) D₄ 1 8 S (T G₈ om) शरकांठ (D₄ 1 8
M₁-s 'दंष्ट' निमा हया; D₈ 'ददास्तु ददजा —^c)
S₁ K₁ 2 4 D₁ S (T G₈ om) कुक्कुटांदाश्च (for
'टाण्डामा) D₄ श्वेतामकुक्कुटांदाभा, D₈ श्वेतोदा कुक्कुटो
दाश्च (sic), D₁ श्वेताश्च तु *टोडांभा (corrupt), D₈
'श्च कर्कटांदाभा —^d) S (T G₈ om) ददधारम् (for
'केतुम्') B (except B₂) Do₁ Dn हयावहन्; Cv
उपा (for उदा) — After 58, N (S₁ missing)
Cv ins

167* केशवेन हते संख्ये पितृथय नराधिपे ।

भिन्ने कपाटे पाण्ड्यानां विद्वतेषु च वन्धुषु ।

श्वेताण्डाः कुकुटाण्डाभा दण्डकेतुमुदावहन् ॥ ५८

आटरूपकपुष्पाभा हयाः पाण्ड्यानुयायिनाम् ।

अवहन्नथमुख्यानामयुतानि चतुर्दश ॥ ५९

नानारूपेण वर्णेन नानाकृतिमुखा हयाः ।

रथचक्रध्वजं वीरं घटोत्कचमुदावहन् ॥ ६०

सुवर्णवर्णा धर्मज्ञमनीकस्य युधिष्ठिरम् ।

राजश्रेष्ठं हयश्रेष्ठाः सर्वतः पृष्ठतोऽन्वयुः ।

वर्णैश्चोच्चैर्दिव्यैः सदश्वानां प्रमदकाः ॥ ६१

भीष्मादवाप्य चास्त्राणि द्रोणाद्रामात्कृपात्तथा ।

अखैः समसं संग्राह्य रुक्मिकर्णाजुनाच्युतैः ।

इयेष द्वारकां हन्तुं कृत्वा जेतुं च मेदिनीम् । [5]

निवारितस्तत्र प्राज्ञैः सुदृढिहितकाम्यया ।

वैरानुबन्धमुत्सृज्य स्वराज्यमनुवाप्ति यः ।

ससागरध्वजं पाण्ड्यश्चन्द्ररश्मिनिर्मेहयैः ।

वैदूर्यजालसंछन्नैर्वीर्यद्रविणमाश्रितः ।

दिव्यं विस्फारयन्प्रापं द्रोणमभ्यपतदहली । [10]

[(L 1) D₄ नराधिप. — (L 2) Ś₁ K₁ ४ कवाटे, Ca d कपाटे (as above). Cv मित्रैकपादबोधना (for the prior half) D₁ १ ४ धन्विपु, D₂ पांडुपु (for वन्धुपु) Cv post half as above. — (L 3) Ś₁ भीष्मादवापदस्त्राणि (for the prior half) Ś₁ K₁-३ ३ D₂ ४. ५ १ ३ तथा कृ (Ś₁ कृमात्), K₁-३ D₂ हुमात्) पाव (by transp), K₂ कृपा-हमात् ॥ Cv भीष्मादिभ्यः अस्त्राण्यवाप्य ॥ — (L 5) K₂ ३ द्वारिक D₁ om from हन्तु up to सुदृढ (in line 6). D₁ ३ जेतु (for हन्तु) Ś₁ K₁ ३ ४ D₁ इयेष द्वारि- (Ś₁ D₁ 'र') कामर्तु (for the prior half) D₂ transp कृत्वा and जेतु ॥ Cv दारकान् सप्तान् हन्तु कृत्वा मेदिनीं जेतु च इयेपेति योजना । ॥ — (L 7) Ś₁ स्वराज्यम्, D₄ सराज्यम्. — (L 8) D₂ विज्र- (for चन्द्र-) — (L 9) B वैदूर्य-. B₂ ३ (marg as above)-मणि-, B₂ नाल (for जाल-) K₁ ३ ४ D₂ D₁ ३ ३ ३ सखि (D₂ 'प') त्रैर्, D₂ (marg as above)-सजत्रैर् (for सखत्रैर्) K₁ B₁ आश्रित, B₂ D₂ आश्रितैः, D₄ लालत (for आश्रित) — (L 10) Ś₁ K₁ २ ४ द्रोणस्य (for द्रोणम्) B D₂ D₂ ३ अभ्यद्रवद् (for 'पतद्')]

59 Ś₂ missing (of v 1 56) — " B₁ ३ ३ (last two marg) ३ अटरूपक, Ca d अटरूपक K₂ B D₂ D₂ D₁-३ ३ T -वर्णाभा (T 'श्र'), D₂ कर्णाभा (for पुष्पा) G₁-३ ३ M आरकूटस (G₂ 'क') वर्णाश्र; G₄ आरक्षवर्णकृटाश्र, Cv आरकूटकवर्णाभा — " K₂ B D₂ D₂ ३ ३ -यायिन (D₂ D₂ 'नै') (for -यायिनाम्) S राकवा (T G₂ पर्यका, M₂ रांकव) स्तर (M₂ 'रु') गा प्रयक् — " K₁ D₁ ३ ३ ३ आवहन्; G₁ M न्यवर्तन् (for अव हन्) S यो (G₁ ३ ३ M₂-३ यौ) ध- (for रथ-) — After 59^{ab}, D₂ reads for the first time the post half

of line 1 and line 2 of 168*, repeating the same in its proper place

60 Ś₂ missing (of v 1 56). G₂ om 60^a-61^b — " S (except T G₂, G₂ om.) रूपेण (for वर्णेन). D₂ D₂ ३ नानावर्णेन रूपेण — " K₁ S (G₂ om) नानामुखमुखा (K₁ 'कृवा') हयाः; D₄ 'कृविहया मुखा' — " T G₂-४ -उत्रध्वजं (for -चक्रध्वजं) Ś₁ K D₂ ४-३ रथचक्रध्वजवर. — " D₄ उदाहृत (for 'वहन्') G₂ घटोत्कचहता वहन्. — After 60, N (Ś₂ missing) in

168 * भरवानां समेतानामुत्सृज्यैको मृतानि यः ।

गतो युधिष्ठिरं भक्त्या त्यक्त्वा सर्वस्वमीहितम् ।

लोहिताक्षं महाबाहुं बृहन्तं तं वरध्वजम् ।

महासत्त्वा महाकाया सौवर्णे स्यन्दने स्थितम् ।

[(L 1) K₁ ४ ३ D₁ १ ३ भारतानां. D₁ १ ३ च सर्वे पात्र (for समेतानाम्) D₂ reads, for the first time, the post. half of line 1 and line 2 after 59^{ab}. K₁ ३ D₂ (both times) मृतानि व (D₂ न), K₂ ४ 'निव (for 'नि य) — (L 2) Ś₁ D₁ १ युधिष्ठिरे (Ś₁ 'रे) K₂ B₂ ३ D₂ D₂ (both times) D₁ ३ ३ ३ त्यक्त्वा सर्वमभीप्सित, K₂ 'वं समीहितं, B₁ 'वंमहीक्षित' (for the post half) — (L 3) D₂ transp बृहन्त and त. Ś₁ K₂ D₁-३ अरुजा; K₁ अरुदट, K₂ B₂ (marg as above) D₂ अरि (D₂ 'र') ध्वजा; B₂ रथध्वज (for वर). K₂ बृहत्त मलयध्वजा, K₂ बृहत्तमपर ध्वजा; D₂ D₁-३ ३ बृहत्तममर (D₂ 'मरित', D₁ 'मयुर') ध्वज (D₂ 'जा') (for the post. half) — (L 4) K₂ महादाता, K₂ D₂ D₂ ३ ३ ३ वहदाता (D₂ D₂ 'ति स) (for महाकाया) Ś₁ D₁ १ ३ महासत्त्व महादात (Ś₁ 'ता), K₁-३ महादाता महासत्त्वा (for the prior half) D₂ D₁ ३ सौवर्णे (for सौवर्णे)]

D₂ D₂ cont.

169* नानाध्वजपताकेन नानाकवचवाजिना ।

61 Ś₂ missing (cf. v 1 56). G₂ om 61^{ab} (cf v 1. 60) — " Ś₁ -धर्मा; D₂ वर्मा (for वर्णा) K₂ सुवर्णवर्णाभरणम्; D₂ D₂ T G₂-४ M सर्व (D₂ D₂ हेम) वर्णा (M₂ ४ 'धर्मा') स्तु धर्मज्ञम् (D₂ 'ज्ञा'), G₁ आरकूटकवर्णास्तु — " D₂ D₂ आवहन्, T G₂-४

ते यचा मीमसेनेन सहिताः काञ्चनध्वजाः ।
प्रत्यदृश्यन्त राजेन्द्र सेन्द्रा इव दिवौकसः ॥ ६२

अत्यरोचत तान्सर्वान्धृष्टद्युम्नः समागतान् ।
सर्वाण्यपि च सैन्यानि भारद्वाजोऽत्यरोचत ॥ ६३

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥

२३

धृतराष्ट्र उवाच ।
व्यथयेयुरिमे सेनां देवानामपि संयुगे ।
आहवे ये न्यवर्तन्त वृकोदरमुखा रथाः ॥ १

संप्रयुक्तः किलैवायं दिष्टैर्भवति पूरुषः ।
तस्मिन्नेव तु सर्वार्था दृश्यन्ते वै पृथग्विधाः ॥ २
दीर्घं विप्रोपितः कालमरण्ये जटिलोऽजिनी ।

M आपदर्थः; G₁ धर्मराज (for अनीकस्य) Cv as in text — ' G₂ M₁ : राज्ञ श्रेष्ठ, G₃ (sup in) हय श्रेष्ठ; M₂ राजश्रेष्ठ (for 'श्रेष्ठ) K₂ रथ, B₂ हया (for हय) — ' D₂ सर्वतो (for पृष्ठतो) D₂ सर्वमुदावहन् (submetric), D₁ : सर्वत समुदावहन्; S इत्येत (M₂ : 'त) पृष्ठतो ययु (M₂ : 'तोन्वयु) — ' K₂ B D₁ D₂ om. च S उवाच (for 'वचैर्) K₂ B D₁ D₂ D₁ : : : : अन्यै, S प्रत्यै (for दिष्टै) — ' K₂ सहस्वान; G₂ मुदवानां (for सद्वानां) S₁ K (except K₂) D (except D₁ D₂) रथ प्रजा (K₁ D₂ : : 'ध्वजा'); B₂ सुभद्रका (for प्रभ) — After 61, N (except K₂, S₂ missing) T G₂ ins

170* संन्यवर्तन्त युद्धाय बहवो देवरूपिण ।

[S₁ D₁ : : : : संन्यवर्तन्त; G₂ 'वर्षत, K₂ D₂ बहवो (for बहवो) K₂ दिव्य (for देव) K₂ बलदेवस्य रूपिण (for the post half)]

62 S₁ missing (of v 1 56) — ' K₂ सजीता; B₁ सयता; B₂ : ये यत्ता (for ते यत्ता) Cv as in text — ' T G₂ : : काञ्चनप्रभा D₂ नानाविधरथ रथजा — ' G₂ प्रत्यादृश्यन्त; G₂ इत्ये

63 S₁ missing (of v 1 56) — ' S₁ K₂ : : B₂ D₁ D₂ : : अत्यरोच (D₂ D₂ 'च) त; B₂ : प्रभवतो; T G₂ : : अत्यदृश्यन्त, G₂ 'रिच्यत (for 'रोचत) D₂ : : अत्यरोचत ते सर्वे — ' D₂ : : : : G₂ : : M₁ : : धृष्टद्युम्न (for 'द्युम्न) D₂ पुरोगमा; D₂ : : अत्यरोचत (for समागतान्) — ' K₂ : : एव च; K₂

B₂ D₁ : अति च; B₁ : : D₁ अतीत्य, D₂ तानि, D₂ अति- (for अपि च) T G₂ : : M अति सर्वाणि सैन्यानि, G₂ अति सैन्यानि सर्वाणि — ' S₁ (by corr as in text) न्यवर्तन्त, K₂ : B D₁ D₂ D₁ : : G₂ M₂ : : अत्यरोचत; K₂ : [S] अत्यरोचत (K₂ 'चित); D₂ D₂ इत्य (D₂ [S] इत्य) बोधयन्; G₂ M₁ : : अत्यरोचत (for अत्यरोचत) — After 63, N (S₂ missing) T G₂ ins a passage given in App I (no 5)

Colophon om in N (S₂ missing) — Sub parson editions संशप्तकवध — Day of Drona's Generalship K₂ द्वितीययुद्धदिवस — Adhy name T G₂ अश्ववर्णन; G₂ अश्वकथन — Adhy no (figures, words or both) S 22 (as in text)

23

S₂ is missing up to 10 (of v 1.7 22 56)

1 ' B₂ इव (for अपि) K₂ B D₁ D₂ D₂ S सजय (for संयुगे) — ' G₂ M₁ : : transp ये and आहवे D₂ : : [S] अत्यवर्तन्त (for न्यव) T G₂ : : आहवेऽत्यवर्तन्त — ' B₂ वृकोदरमुखा नृपा, D₂ 'रथा मुखा, D₂ 'महाराया; S मीमसेनपुरोगमा

2 S₁ missing (of v 1 1) — ' K₂ : : G₂ किलैवायं (G₂ 'ओर्) (for किलै) D₂ असंयुक्त किलै-कोय; T G₂ : : य प्रयुक्त कुले चायं — ' B (except B₂) दिष्ट्या; T G₂ : : M₁ : : (sup in) दिष्टे; G₂ M₁ (sup in) : : : : दिष्टाद; G₂ दिष्टो; G₂ दिष्टो (sic), M₂ दिष्टाद् (for दिष्टैर्) D₂ : : पुरुष, S पौरुषात् — ' B D₂ D₂ : : T G₂ : : S

श्वेताण्डाः कुकुटाण्डाभा दण्डकेतुमुदावहन् ॥ ५८

आटरुषकपुष्पाभा हयाः पाण्ड्यानुयायिनाम् ।

अवहन्त्रथमुख्यानामयुतानि चतुर्दश ॥ ५९

नानारूपेण वर्णेन नानाकृतिमृखा हयाः ।

मीष्मादवाप्य चास्त्राणि द्रोणाद्रामास्कृपात्तथा ।

अस्त्रैः समत्वं संप्राप्य रुक्मिकर्णाहुंनात्युतैः ।

इयेष द्वारकां हन्तुं कृत्वा जेतुं च मेदिनीम् । [5]

निवारितस्तत् प्राज्ञैः सुहृद्भिर्हितकाम्यया ।

वैरानुबन्धमुत्सृज्य स्वराज्यमनुशासति यः ।

ससागरध्वजः पाण्ड्यश्चन्द्ररश्मिनिभैर्हयैः ।

वैद्यैर्जालसंज्ञैर्वीर्यैर्विणमाश्रितः ।

दिव्यं विस्फारयंश्चापं द्रोणमभ्यपतद्वली । [10]

[(L 1) D₄ नराधिप. — (L 2) S₁ K₁ 4 कवाटे, Ca d कपाटे (as above) Cv मित्रैकपादयोधाना (for the prior half) D₁ 1 8 धन्विषु; D₂ पांडुषु (for बन्धुषु) Cv post half as above — (L 3) S₁ मीष्मादवापदस्त्राणि (for the prior half) S₁ K₁-8 8 D₂ 4 8 1 8 तथा कृ (S₁ क्रमात्कृ, K₁-8 D₄ हुमात्कृ)पाव (by transp), K₄ कृपा-हमात्. ☞ Cv मीष्मादिभ्यः अस्त्राण्यवाप्य. ☞ — (L 5) K₂ 8 द्वारिक D₁ om from हन्तु up to सुहृद् (in line 6) D₄ 8 जेतु (for हन्तु). S₁ K₁ 8 4 D₁ इयेष द्वारि- (S₁ D₁ 'र')कामर्तु (for the prior half) D₂ transp कृत्वा and जेतु ☞ Cv दारकान् सपत्नान् हन्तु कृत्वा मेदिनीं जेतु च इयेषेति योजना । ☞ — (L 7) S₁ स्व राज्यम्; D₄ स्वराज्यम् — (L 8) D₂ निव (for चन्द्र-) — (L 9) B वैद्यैः B₂ 8 (marg as above) मणि-, B₄ नाल- (for जाल-). K₁ 8 4 D₂ D₂ 8 8 8 सञ्चि (D₂ 'प')त्रैर्, D₂ (marg as above) सजत्रैर् (for सञ्चत्रैर्) K₁ B₁ आश्रित, B₂ D₂ आश्रितैः, D₄ लालस (for आश्रित) — (L 10) S₁ K₁ 8 4 द्रोणस्य (for द्रोणम्). B D₂ D₂ D₂ 8 अन्धद्रवद् (for 'पतद्').]

59 S₂ missing (of v 1 56) — " B₁ 2 8 (last two marg) 8 अटरुषक, Ca d अटरुषकं K₅ B D₂ D₂ D₁-8 8 T -वर्णासा (T 'श्र'); D₂ कर्णासा (for पुष्पा) G₁-8 8 M आरकृतस (G₅ 'क')वर्णाश्र; G₄ आरक्षवर्णकृटाश्र, Cv आरकृतकवर्णासा — " K₅ B D₂ D₂ 8 8 -यायिन (D₂ D₂ 'न') (for -यायिनाम्) S रांक्वा (T G₂ पर्यंका, M₄ रांक्व)स्तर (M₄ 'र')णा प्रथक् — " K₁ D₄ 6-8 आवहन्; G₁ M न्यवर्तन् (for अव हन्) S यो (G₁ 8 4 M₅-8 यौ)ध- (for रथ-) — After 59^{ab}, D₂ reads for the first time the post half

रथचक्रध्वजं वीरं घटोत्कचमुदावहन् ॥ ६०

सुवर्णवर्णा धर्मज्ञमनीकस्थं युधिष्ठिरम् ।

राजश्रेष्ठं हयश्रेष्ठाः सर्वतः पृष्ठतोऽन्वयुः ।

वर्णैश्चोच्चवचैर्दिव्यैः सदश्वानां प्रभद्रकाः ॥ ६१

of line 1 and line 2 of 168*, repeating the same in its proper place

60 S₂ missing (of v 1 56) G₅ om 60^a-61^b, — " S (except T G₂, G₅ om) रूपेण (for वर्णेन) D₂ D₂ 8 नानावर्णेन रूपेण — " K₁ S (G₅ om) नानामुखमुखा (K₁ 'कृता' हया; D₄ 'कृतिहया मुखा' — " T G₂-4 -छत्रध्वजं (for -चक्रध्वजं), S₁ K D₂ 4-8 रथचक्रध्वजवरं — " D₄ उदाहृत (for 'वहन्') G₂ घटोत्कचहता वहन्. — After 60, N (S₂ missing) ins.

168 * भरतानां समेतानामुत्सृज्यैको प्रतानि यः ।

गतो युधिष्ठिर भक्त्या त्यक्त्वा सर्वस्वमीहितम् ।

छोहिताक्षं महाबाहु बृहन्तं च वरध्वजम् ।

महासत्त्वा महाकाया सौवर्णे स्यन्दने स्थितम् ।

[(L 1) K₁ 4.6 D₄ 1.8 भारतानां D₄ 1 8 च सर्वे धाम् (for समेतानाम्) D₂ reads, for the first time, the post half of line 1 and line 2 after 59^{ab} K₁ 8 D₂ (both times) मतानि व (D₂ न), K₂ 8 "निव (for "नि य) — (L 2) S₁ D₄ 1 युधिष्ठिरे (S₁ "रो) K₅ B₂ 8 D₂ D₂ (both times) D₁ 2 8 8 त्यक्त्वा सर्वममीहित, K₅ 'वै' समीहित, B₁ 'वै'महीहित (for the post half) — (L 3) D₂ transp बृहन्त and त S₁ K₅ D₁-8 अरट्टजा; K₁ अरदट्ट, K₄ B₂ (marg as above) D₂ अरि (D₂ 'र')ध्वजा; B₂ रथध्वज (for वर) K₂ बृहत् मलयध्वजा, K₅ बृहत्तमपर ध्वजा, D₂ D₄-6-8 बृहत्तममर (D₂ 'मरित', D₄ 'मयुर')ध्वज (D₂ 'जा') (for the post. half) — (L 4) K₄ महादाता, K₅ D₂ D₂ 8 8 8 वहदाता (D₂ D₂ 8 'ति स') (for महाकाया). S₁ D₄ 1 8 महासत्त्व महादात (S₁ 'ता', K₁-8 महादाता महासत्त्वा (for the prior half) D₂ D₁ 8 सौवर्ण (for सौवर्णे)]

D₂ D₂ cont.

169* नानाध्वजपताकेन नानाकवचवाजिना ।

61 S₂ missing (of v 1 56) G₅ om 61^a (of v 1 60) — " S₁ 'धर्मा'; D₄ वर्मा (for वर्णा) K₅ सुवर्णवर्णाभरणम्, D₂ D₂ T G₂-4 M सर्व (D₂ D₂ हेम)वर्णा (M₅ 4 'धर्मा')स्तु धर्मज्ञम् (D₂ 'ज्ञा'), G₁ आरकृतकर्णास्तु — " D₂ D₂ आवहन्; T G₂-4

ते यत्ता भीमसेनेन सहिताः काञ्चनध्वजाः ।
प्रत्यदृश्यन्त राजेन्द्र सेन्द्रा इव दिवौकसः ॥ ६२

अत्यरोचत तान्सर्वान्धृष्टद्युम्नः समागतान् ।
सर्वाण्यपि च सैन्यानि भारद्वाजोऽत्यरोचत ॥ ६३

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥

२३

धृतराष्ट्र उवाच ।
न्यथेयुरिमे सेनां देवानामपि संयुगे ।
आहवे ये न्यवर्तन्त द्रुकोदरमुखा रथाः ॥ १

संप्रयुक्तः किलैवायं दिष्टैर्भवति पूरुषः ।
तस्मिन्नेव तु सर्वार्था दृश्यन्ते वै पृथग्विधाः ॥ २
दीर्घं विप्रोपितः कालमरण्ये जटिलोऽजिनी ।

M आपदर्थः; G₁ अमराज (for अनीकस्थ) Cv as in text —^a) G₁ M₁ s राज श्रेष्ठ; G₂ (sup in) हय श्रेष्ठ; M₂ राजश्रेष्ठ (for 'श्रेष्ठ) K₂ रथ; B₂ हया (for हय) —^a) D₂ सवर्तते (for पृष्ठते) D₂ सर्वसुदावहन् (submetric), D₁ s सवर्त समुदावहन्, S हृष्यन्त (M₂ s 'त) पृष्ठते ययु (M₂ s 'तोन्वयु) —^a) K₂ B D₂ D₁ om. च S उच्चावच (for 'वचैर्) K₂ B D₂ D₁ D₁ s s s सन्वै, S प्रवै (for दिवै) —^a) K₂ सहस्वानं; G₂ सृदवानां (for सद श्वानां) S₁ K (except K₂) D (except D₂ D₁) रथ वजा (K₁ D₂ s s 'वजा), B₂ सुमद्रका (for प्रम) — After 61, N (except K₂, S₂ missing) T G₂ ins

170* संन्यवर्तन्त युद्धाय बहवो देवरूपिण ।

[S₁ D₁ s s s संन्यवर्तन्त; G₂ 'वर्षत, K₂ D₂ बहवो (for बहवो) K₂ दिव्य (for देव) K₂ बलदेवस्य रूपिण (for the post half)]

62 S₂ missing (of v 1 56) —^a) K₂ सजीता; B₂ सयता; B₂ s ये यत्ता (for ते यत्ता) Cv as in text —^a) T G₂ s कांचनप्रभा D₂ नानाविधरथ ध्वजा —^a) G₂ प्रत्यादृश्यत; G₂ हृष्यन्त

63 S₂ missing (of v 1 56) —^a) S₁ K₂ s B₂ D₁ D₁ s s अम्यरोच (D₁ D₂ 'च) त; B₂ s प्रत्यरो; T G₂ s अत्यदृश्यत; G₂ 'रिच्यत (for 'रोचत) D₁ s s अम्यरोचत ते सर्वे —^a) D₂ s s s G₁ s s M₁ s धृष्टद्युम्न (for 'द्युम्न) D₂ पुरोगमा; D₁ s समागता (for समागतान्) —^a) K₁ s s एव च; K₂

B₂ D₁ s अति च; B₁ s s D₂ अतीत्य, D₁ तानि; D₂ अति- (for अति च) T G₁ s s M अति सर्वाणि सैन्यानि, G₂ अति सैन्यानि सर्वाणि —^a) S₁ (by corr as in text) न्यवर्तन्त; K₂ s B D₂ D₁ D₁ s s G₂ M₁ s व्यरोचत, K₂ s [s] म्यरोचत (K₂ 'धित); D₂ D₂ व्य (D₂ [s] म्य) योधयत्; G₁ M₁ s धृष्टराजत (for ज्यरोचत) — After 63, N (S₂ missing) T G₂ ins a passage given in App I (no 5).

Colophon om in N (S₂ missing) — Sub parvan editions संशतकवध. — Day of Droṇa's Generalship K₂ द्वितीययुद्धदिवस — Adhy name T G₂ अश्ववर्णन; G₂ अश्वकथन — Adhy no (figures, words or both) S 22 (as in text)

23

S₂ is missing up to 10 (of v 1 7. 22 56)

1^a) B₂ इव (for अति) K₂ B D₂ D₁ D₁ s संजय (for संयुगे). —^a) G₁ M₁ s transp ये and आहवे D₂ s s [s] म्यवर्तते (for न्यव) T G₂ s आहवेत्यम्यवर्तन्त. —^a) B₂ द्रुकोदरमुखा नृपा, D₁ रथा मुखा; D₂ महारथा; S भीमसेनपुरोगमा

2 S₂ missing (of v 1 1). —^a) K₂ s G₂ किलैवायं (G₂ 'श्वेत्) (for किलै) D₂ असयुक्त किलै-कोय; T G₂ s य प्रयुक्त कुले चार्य —^a) B (except B₂) दिष्ट्या, T G₂ s M₁ s (sup in) दिष्टे; G₁ M₁ (sup in) s s s दिष्टाद्; G₂ दिष्टो; G₂ दिष्टो (sic), M₂ दिष्टाद् (for दिष्टेर्), D₂ s पूरुष, S पौरुषाच् —^a) B D₁ D₂ s T (11, s-s

अज्ञातश्चैव लोकस्य विजहार युधिष्ठिरः ॥ ३
 स एव महतीं सेनां समावर्तयदाहवे ।
 किमन्यदैवसंयोगान्मम पुत्रस्य चाभवत् ॥ ४
 युक्त एव हि भाग्येन ध्रुवमुत्पद्यते नरः ।
 स तथाकृष्यते तेन न यथा स्वयमिच्छति ॥ ५
 धृतव्यसनमासाद्य क्लेशितो हि युधिष्ठिरः ।
 स पुनर्भागधेयेन सहायानुपलब्धवान् ॥ ६
 अर्धं मे केकया लब्धाः काशिकाः कोसलाश्च ये ।

चेदयश्चापरे वज्रा मामेव समुपाश्रिताः ॥ ७
 पृथिवी भूयसी तात मम पार्थस्य नो तथा ।
 इति मामब्रवीत्क्षत मन्दो दुर्योधनस्तदा ॥ ८
 तस्य सेनासमूहस्य मध्ये द्रोणः सुरक्षितः ।
 निहतः पार्थतेनाजौ किमन्यद्भागधेयतः ॥ ९
 मध्ये राज्ञां महाबाहुं सदा युद्धामिनन्दिनम् ।
 सर्वास्रपारगं द्रोणं कथं मृत्युरूपेयिवान् ॥ १०
 समनुप्राप्तकृच्छ्रोऽहं संमोहं परमं गतः ।

M च, Gs न (for तु) S₁ K₁ 2 (marg as in text) s सर्वेषां, Ks D₂ 4 s 1 s सर्वांशा, D₁ सर्वेषां, Ds सर्वाणां, T Gs 4 सत्त्वाशा; G₁ 2 s M संदृश्या (G₂ 'इय' (for सर्वांश) —^a) S₁ B D₀₁ Dn₁ G₂ प्रदृश्यते, K₂ दृश्यते ते, K₄ 'तेन्ये, D₁ 'त्यन्ये; T Gs-s 'तेर्या, G₁ M 'ते च (for 'ते वै) Dn₂ दिश्यते वै पृथग्विधा

3 S₂ missing (of v l 1) —^a) Ds शीघ्र (for दीर्घ) M₁ हि प्रोषित (for विप्रो) Ks काले; Ds कालौ —^b) S₁ जने (for सजिनी) S अरण्येषु (Gs 'ण्ये तु) जटाजिनी —^c) Ds अजातं

4 S₂ missing (of v l 1) K₁ s om (hapl) 4^a-6^b —^a) D₂ 1 s G₁ M एव, Gs एव (for एव) —^b) S₁ M₄ समवर्तयद्, B₂ (marg) समाग्रा वयद्, C₄ समावर्त (as in text) —^c) G₂ 4 s M₂ देव (for दैव-) —^d) D₂ वा भवेद्; Ds चानयात्, D₁ s चाभवे (for 'वत्). T G₂ 4 मम पुत्रा (Gs 'त्र) हवाशया (T₁ 'या); G₁ 2 s M₁ 2 'त्रा (Gs 'त्र) भवाय च (Gs वा), M₂-s 'त्रभायाय च

5 S₂ missing (of v l 1) K₁ s om. 5 (of v l 4) —^a) D₀₁ Dn₁ युक्तम्. Ds भाग्येन, G₁ M₁ (sup l₁ as in text) s चान्येन —^b) Ks Ds 4 उत्पाद्यते Gs पुन (for नर) —^c) G₁ M₁ s यया (for तथा) D₂ 1 s क्लियते, M₁ (sup l₁ as in text) तुष्यते (for [सा]कृष्यते) —^d) B₂ s Dn₁ transp न and यया K₂ s D₂ M₂-s तथा (for यया) Dn₂ Ds यथा स्वयमिच्छति, T Gs 4 न यथा वधमृच्छति

6 S₂ missing (of v l 1) K₁ s om 6^a (of v l 4). —^a) T Gs 4 नूनं (for घृत). S₁ आस्थाय; Ds आलोक्य (for आसाद्य) —^b) S स

पुनर्भाग्ययोगेन —^a) Ds 4 स (D₄ सा) हायम् (for 'यान्) Dr s S (except G₁ M₁ s) नारायणमुपाश्रित

7 S₂ missing (of v l 1) —^a) S₁ K₁ s s Ds s अर्धा मे; K₁ (marg) B D₀₁ Dn D₁ s अद्य मे; T Gs-s स्वधर्म, G₂ अधमे (for अर्धं मे) Some MSS केकया K₄ T Gs-s लब्धा, Dn₂ मास्त्या (for लब्धा) —^b) Dn₂ D₄ काशिका (for काशिका) K₁ D₀₁ Dn Ds s-s कोसलाश्, Ks D₂ को (D₂ कौ) शिकाश् (for कोसलाश्) S काशाय कौ (G₁ M₂-s 'य कौ; M₁ s 'या को) सला (M₁ s 'ल) स्तथा —^c) D₁ वेनयश् (for चेदयश्) S₁ K₁ s D₂ 1 s परे (for [ल] परे) K₂ (marg) D₀₁ वंश्या, K₂ (orig) B₁ s (marg as in text) s 4 Dn₁ वश्या (for वज्रा) S चेदीनां चार्ध (T 'नां चार्ध; G₁ M₁ s 'नामश; Gs 'नां नार्ध; M₂-s 'नां चाश) मपरे —^d) T Gs-s M₁ s तम्, G₂ तान् (for माम्) K₄ Ds एव (for एव)

8 S₂ missing (of v l 1) —^a) G₁ M जीयते (for भूयसी) —^b) Dn₂ D₁ नो यया, G₁ M₁ s वा तथा, M₂-s 'नित्यश (for नो तथा) T Gs समैव न तु पार्थव —^c) G₁ सूतं —^d) K₁ D₂ s Gs M₂-s तथा; B D₀₁ Dn₁ पुरा (for तदा)

9 S₂ missing (cf. v l 1) —^b) S [s] भिषी (G₁ M 'र) क्षित (for सुर) —^d) B₂ च मे (for अन्यद्)

10 S₂ missing (of v l 1) Dr om (hapl) 10^a-11^b —^a) Ds राज्ञो Gs s सहायाहु —^b) B₁ s युद्धे, Dn₂ द्रष्ट, Ds मध्ये (for सदा) Dn₂ नंदन Gs सदा युद्धेभित्तिनं —^c) S ब्रह्माक्षविदुष द्रोण (Gs द्यूर) —^d) K₁ द्रोणम्, Ks M₂ मृत्युम् (for मृत्युर)

मीमद्रोणौ हतौ श्रुत्वा नाहं जीवितुमुन्महे ॥ ११
 यन्मा क्षत्ताब्रवीत्तात प्रपश्यन्पुत्रगृद्धिनम् ।
 दुर्योधनेन तत्सर्वं प्राप्तं द्यूत मया सह ॥ १२
 नृशंसं तु परं तत्स्यान्पक्त्वा दुर्योधनं यदि ।
 पुत्रशेषं चिकीर्षेयं कृच्छ्रं न मरणं भवेत् ॥ १३
 यो हि धर्मं परित्यज्य भवत्यर्थपरो नरः ।
 सोऽस्माच्च ह्रीयते लोकात्क्षुद्रमात्रं च गच्छति ॥ १४

अद्य चाप्यस्य राष्ट्रस्य हतोत्साहस्य संजय ।
 अवशेषं न पश्यामि ककुदे मृदिते सति ॥ १५
 कथं स्यादवशेषं हि धुर्ययोरभ्यतीतयोः ।
 यौ नित्यमनुजीवामः क्षमिणौ पुरुषर्षभौ ॥ १६
 व्यक्तमेव च मे शंस यथा युद्धमवर्तत ।
 केऽयुध्यन्के व्यपाकर्षन्के क्षुद्राः प्राद्वन्भयात् १७
 धनंजयं च मे शंस यद्यचक्रे रथर्षभः ।

11 Dr om 11^{ab} (of v 1 10) —^a) K₁ s B₅ [s]p (for ष) D₀₁ D₀₁ समर्थश्चातकूङ्गोहं —^b) D₁ s समोह B D₀₁ D₀₁ सोह परमास्थि (B "ग") त

12 ^a) All MSS (except S₁ K₁ s G₁ M) मां (for मा) G₁ s तात —^b) D₁ s ३ दुरा वै (for प्रपश्यन्) D₀₁ reads (acc m) from पुत्रगृद्धिनम् up to मया सह (in 12^a) on marg S₁ पुत्रगृद्धिणः, D₁ "गृद्धितः; G₁ "गादिनः; G₂ "गृद्धितः; M₁ "गादिन —^c) S transp सर्वं and प्राप्तं

13 ^a) S₁ नृशस्य; Dr नृशसु D₀₁ G₁ M₁ s त पर; G₁ M₁ s परमं (for तु पर) B₁ D₀₁ तस्मात्, B₁ D₁ s ३ न (B₁ D₁ नु) स्यात्; D₀₁ S तात (for तस्यात्) D₀ नृशसत्त्व पर न स्यात् —^b) K₁ (marg as in text) G₁ युधि (for यदि) D₀ त्यक्तो दुर्योधनो यदि —^c) S₁ K₁ s (marg as in text) ३ s D₀ चिकीर्षे (K₁ "चो") ह, S₁ चकर्वेह T G₁ ३ s M पुत्रशेषस्तु रक्षन् स्यात् (G₁ M रक्षोय); G₂ "वस्त्वया रक्षया; G₃ "व तु रक्ष त्व —^d) S₁ K₁ s D₁ कृत्स्न च, K₁ (marg) s B D₀₁ D₀₁ D₁ s कृत्स्न न; D₀₁ न कृत्स्न; S न सर्वं (for कृच्छ्रं न) S₁ K₁ च (for न) M₁ s हरण (for मरण) K₁ B₁ D₀₁ D₁ s वजेत् (for भवेत्).

14 ^a) K₁ D₀₁ D₀ नृप (for नर) —^b) S अस्माच्च (G₁ "नु") (for सोऽस्माच्च) D₀ सोऽस्माच्छोकाच्च ह्रीयते

15 ^a) S यद्यदा (S₁ "द्य"), K₁ D₁ यदवा (D₁ "वा"); K₁ s यदय; K₁ अया च, D₀₁ D₀₁ D₀ s अद्य (D₀₁ D₀₁ "य") वा; T G₁ s अय च (for अद्य च) G₁ s [अ]य, M₁ [अ]नु (for [अ]य) K₁ D₁ लोकस्य; D₀₁ शब्दस्य; T G₁ राज्यस्य (for राष्ट्रस्य) —^b) S₁ K₁ s D₀₁ हतोत्साहस्य, B कृ (G₁ M₁ s ह) मोक्षेभ्यः —^c) D₀ अय (for अय) T G (except G₁) गच्छामि (G₁ "मि") (for पश्यामि) —^d) B कुरुणामोरनो सति

16 ^a) S₁ D₁ एव शेष, K₁ s B D₀₁ D₁ अवशेषो D₀₁ अवशेष, D₀ दिव (for एव) S अर्थस्य त्वच (G₁ M चाप्य) शेषस्य —^b) K₁ दुर्षवोर, D₀ दुर्ष योर (for पुर्व) B₁ अप्यक्त तयो; B₁ s D₀₁ D₀ s s G₁ M अभ्यतीतयो; D₀₁ अत्य, D₀ अभ्यनीकयो, G₁ ह्यपनीतयो (for अभ्यती) —^c) K₁ B D₀₁ D₁ s उपजीवाम; D₀₁ D₁ s अनुजीवामि; D₀ जानामि (for जीवाम) S यो दीर्घमन्वजीविष्ट (G₁ M₁ s "न्विजेविष्ट, G₁ "नुजीविष्ट) —^d) D₀ रक्षिणौ; D₁ s ३ क्षेमिणौ (for क्षमिणौ) S क्षेमेण पुरुषोत्तम (G₁ s M₁ s "षोत्तम, G₁ "वर्षम"; M₁ s "वोधम) — After 16, D₁ s ; ins

171* तौ द्रोणमीमौ निहितौ किमन्यज्ञागधेयत ।

[D₁ तौ मीमद्रोणनिहतौ (for the prior half)]

17 ^a) D₁ मां (for मे) S₁ K₁ s (marg as in text) D₁ शेष (for शंस) S यु (G₁ M न्य) क्तमेवदि (G₁ M₁ s "कं हि) मे शस —^b) K (except K₁) D₁ s om. (hapl) 17^a-18^a —^c) B₁ (marg) G₁ M₁ s [s]पु (B₁ "प्य) पाकर्षन्, D₀₁ D₀₁ D₁ ह्यपा कुर्वन्; D₀₁ "कारुं; T G₁ s ह्यपाकर्षन् (for ह्यपा) —^d) B₁ s प्रापत्तन्

18 S₁ K (except K₁) D₁ s om 18^a (of v 1 17) —^a) B₁ धनजयस्य K₁ शेष (for शस) —^b) K₁ यस्यचके (sic), K₁ यदि चक्रे; D₀₁ D₀ यस्यके स, D₀ यस्य चक्रे; D₁ प्रत्यक्षाक (sic), D₀ प्रत्युचक्रे; T G₁ s योयं (T "यं) चक्रे, G₁ को न्यचा वद् (for यथाचक्रे) S₁ रयोत्तम, D₀₁ D₀₁ G₁ नर चैव, D₁ s T G₁ रथर्षम, G₁ केन्यचावथप्रयर्षभा —^c) M₁ यस्मात्, K₁ मे (for नो) —^d) S₁ भाव न्यश्च; K₁ "न्यश्च, D₀ "न्यादि; S "न्याणौ (for "न्याणौ) B D₀₁ D₀₁ वृकोदरात्, D₁ s s S भयकरात् (for विभेयत)

तस्माद्भयं नो भूयिष्ठं आतृव्याच्च विशेषतः ॥ १८
यथासीच्च निवृत्तेषु पाण्डवेषु च संजय ।

मम सैन्यावशेषस्य संनिपातः सुदारुणः ।
मामकानां च ये शूराः कांस्तत्र समवारयन् ॥ १९

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥

२४

संजय उवाच ।

महद्भैरवमासीन्नः संनिवृत्तेषु पाण्डवेषु ।
दृष्ट्वा द्रोणं छाद्यमानं तैर्मास्करमिवाम्बुदैः ॥ १
तैश्चोद्धूतं रजस्तीव्रमवचक्रे चमूं तव ।
ततो हतममन्याम द्रोणं दृष्टिपथे हते ॥ २

तांस्तु शूरान्महेष्वासान्कूरं कर्म चिकीर्षतः ।
दृष्ट्वा दुर्योधनस्तूर्णं स्वसैन्यं समचूचुदत् ॥ ३
यथाशक्ति यथोत्साहं यथासत्त्वं नराधिपाः ।
वारयस्व यथायोगं पाण्डवानामनीकिनीम् ॥ ४
ततो दुर्मर्षणो भीममभ्यगच्छत्सुतस्तव ।

19 °) Ś1 Ds यदासीन् (for यथा) S सं (for च) — °) K1 पाण्डवेषु *; Ks B Dc1 Dn1 D1-s s १ s 'वेपुषु; Ds 'वेपु न (for 'वेपु च) Ds सशय — Ds om 19^{1st} — °) Ś1 K1 Ds शेषश्च; Ks 'शेषाश्च, Ks 'शेषाश्च (for शेषस्य) S मम सेनावशेषेण (G1 M 'वस्य) — °) Ds संनिपात सुदारुण — After 19^{1st}, N (Ds after 19^{1st}) ins

172* कथं च वो मनस्तात सनिवृत्तेष्ववर्तत ।

[D1 s वा (for च) Ś1 परस् (for मनस्) Ks s सनिवर्तते (for 'वृत्तेषु) S K1-s D1 वर्तते (for [अ]वर्तते) B Dc1 Dn1 निवृत्तेष्वमवचदा, Ds सनिवृत्ते व्यवर्तत (for the post half)]

— °) B1 सोमकानां (for माम्) K (except Ks) B1 D1 s G1 M1 s s के, Ms ते (for ये) — °) Ś1 के तत्र, Ds तांस्तत्र, S तत्र तान् (for कांस्तत्र)

Colophon. — Sub-parvan Editions सश्लेषकवध — Day of Drona's Generalship Ś1 Ks D1 द्वितीययुद्धदिवस, K1 s द्वितीयदिवस — Adhy name Ks D1-s T Gs छतराष्ट्रप्रश्न (Ks Ds 'अ) — Adhy no (figures, words or both) Ks B1-s Dn1 D1 s S 23 (as in text); Ks 21, Ds 24 — Śloka no. Dc1 Dn1 20

24

1 °) B1 महा (for महद्) Ks आसीच्च (for आसीन्न) — °) T G1-s दृष्ट्वा द्रोणं छादित तैस्; Gs दृष्ट्वा तच्छादितं द्रोणं — °) T G1-s स (for तैर्)

2 °) Dn1 G1 M चोद्धूत; Ds चोद्धूत; T G1-s चोत्थितं (for चोद्धूतं) Ś1 चोप्रम् (for तीव्रम्) — °) Ks B1 तत, B1 (marg) द्रुत (for तव) Ds अवरेष्वरमेव च (s10) — °) Ś1 K1-s transp हत and द्रोणं Ś1 K (except Ks) B1 s (both marg also as in text) अपश्याम, B Dc1 Dn1 Ds अमस्याम; G1 M1 s अमन्यामो, Gs मन्यमानो (for अमन्याम) Ks तथा हतमिममन्यु (s10), Ms-s हत मन्यामहे द्रोणं (for °) Ms-s तथा (for द्रोण) Gs गते (for हते). Ds द्रोण दृष्टपथोल्लिखत (for °)

3 °) M1 s तं (for तांस्) D1 s दृष्ट्वा (for शूरान्) Ś1 महेष्वासा — °) K1 D1 s G1 s Ms s कूर (for कूर) Ś1 Ks चिकीर्षित; Ds G1 M 'पव, — °) D1 s समचूचुदत् Ś1 स्वसैनिकमचूचुदत्

4 Before 4, Ds 6-s ins दुर्योधन उवाच — °) Ś1 यथासत्त्वं; Ds १ s 'सत्त्वं; Gs 'शक्ति (for 'सत्त्वं) Ś1 D1 नराधिप, Dc1 जनाधिपा — After 4, G1 M1 s s ins

द्रोणपर्व

संशप्तकवधपर्व]

आरादृष्ट्वा किरन्वाणैरिच्छन्द्रोणस्य जीवितम् ॥ ५
 तं बाणैरवतस्तार कुद्धो मृत्युमिवाहवे ।
 तं च मीमोस्तुदद्वाणैस्तदासीतुमुलं महत् ॥ ६
 त ईश्वरसमादिष्टाः प्राज्ञाः शूराः प्रहारिणः ।
 बाह्वं मृत्युभयं कृत्वा प्रत्यतिष्ठन्परान्युधि ॥ ७
 कृतवर्मा शिनेः पुत्रं द्रोणप्रेप्सुं विशां पते ।
 पर्यवारयदायान्तं शरं समितिशोभनम् ॥ ८
 तं शैनेयः शरव्रातैः क्रुद्धः क्रुद्धमवारयत् ।

173* एवमुक्त्वा स्वयं भीममभ्ययात्तनयस्तव ।
 क्रुद्धं दृष्ट्वा तु ते पुत्रं भीमसेनोऽभ्यवर्तत ।

5 Before 5, Ks Ds 5-8 ins सजय उवाच, Ks Ds 18 transp 5^{ab} and 5^{cd}, followed by a repetition of 5^{ab} in Ks Ds —^a) Śs Ks 4 5 Ds 2 5 दुर्धर्षणो; B1 Ds1 दुर्धर्षणो (for दुर्मर्षणो) Ds 1 8 दुर्मर्षणस्ततो भीमम्, Ms एवमुक्त्वा स्वयं भीमम् —^a) Ds 1 8 B अभ्ययात्तनयस्तव —^a) Ds सेनां; G1 M द्वाद् (for आराद्) Ds बाणान् Ks Ds (both first time) 1 8 सेनां (Ds स तां) तु दृष्ट्वा (Ds [first time] दृष्ट्वा तु) बहुलो —^a) Ds1 om from द्रोणस्य up to प्रत्य (in 7^d) Ds विष्वक्कुलस्य जीवितं

6 Ds1 om 6 (of v 1 5) —^a) Śs अवतस्तार, K1-4 Ds आहतस्तार (Ds 'र'), Ds2 एव वेगात् (sio), Ds सर्वतस्तार (for अवतस्तार) Ks T Gs 5-8 M1 2 बाणैरेवाव (Ks 'रवह', G1 M1 2 रवत) तस्तार —^a) Śs K Ds Ds 2 5 1 8 नृत्यन्; B Ds1 Ds 5 मृत्युर (for मृत्युम्) S नित्यमिवाहि (Gs 'महोहि', M1 'मिवाहि' —^a) Ds 1 8 तु (for च) Ks B1 2 Ds1 Ds 5 1 8 सुदन्; Ks Ds सुवन्; B2 (marg) 2 Ds2 Ds [5] सुवद्; S [5] द्यवद् (Ms-6 न्) (for सुदद्) K1 भीमसेनस्तु तद्वाणैः; Ks सेनोत्तुदन्वाणैः —^a) Ds1 Ds 5 1 8 सुमल; Ds तुमुलो

7 Ds1 om. up to प्रत्य (of v 1 5) —^a) Śs K (except Ks) Ds ते (Śs before oorr सं) वेधर; Gs नरेश्वर (for स हं) M1 2 समाविष्टा; Cd 'दिष्टा' (as in text) —^a) Ds2 Ds सर्वैः; Ds1 1 प्राज्ञो (for प्राज्ञा) —^a) B4 Ds राज्य; Ca d बाह्वं (as in text) Śs Ks B1 Ds ह्यक्त्वा; Ca d कृत्वा (as in text) —^a) Śs K1 प्रत्युत्तिष्ठन् B1 परा; Ds नरा (for परान्) S युयुत्सु पारिवै सह

कृतवर्मा च शैनेयं मत्तो मत्तमिव द्विपम् ॥ ९
 सैन्धवः क्षत्रधर्माणमापतन्तं शरौघिणम् ।
 उग्रधन्वा महेष्वासं यत्तो द्रोणादवारयत् ॥ १०
 क्षत्रधर्मा सिन्धुपतेऽच्छित्त्वा केतनकार्मुके ।
 नाराचैर्बहुभिः क्रुद्धः सर्वमर्मखताडयत् ॥ ११
 अथान्यद्भुरादाय सैन्धवः कृतहस्तवत् ।
 विन्याध क्षत्रधर्माणं रणे सर्वायसैः शरैः ॥ १२
 युयुत्सुं पाण्डवार्थं यतमानं महारथम् ।

8 * K1 (before oorr) कृतवर्मा Ks Ds 5 5 च शैनेय, B Ds1 Ds-3 शिने पौत्र, Ds2 शिने पुत्र (for शिने पुत्र) —^a) K1 2 5 B (except B2) Ds Ds-3 5 G1 द्रोण वेष्पु (Dn Ds 'प्सु; Ds 5 'प्सुर'), Ds 1 Gs द्रोणवेष्पु (for 'प्रेप्सु') —^a) Ds प्रत्यवारयद् (for पर्य) —^a) Śs शोभिन, Ds2 शोभिन B Ds1 S शर स (B2 शर स; Ms-6 किरन्त) मरशोभिन
 9 * Gs शैनेय शरसंव्रातैः —^a) Ks क्षुद्र; B1 5 5 शितै (for क्रुद्ध) S तदाकिरत् (Gs न्) (for अवारयत्) —^a) Ds1 Ds 5-8 S तु (for च) —^a) Gs द्विप.

10 * K1 5 4 B1 Ds1 Ds2 Ds1 4 1 8 G1 5 M क्षत्रधर्माणम्; Ks (also as in text) कृतवर्माणम् —^a) B शितै शरै (for शरौघिणम्) Ks Ds1 Ds आयात निशितै शरैः —^a) Ds1 यातं, Ds2 यथा; M1 2 यत्तं (for यत्तो) Ds द्रोणम् (for द्रोणाद्)

11 Ds 2 Ms om (hapl) 11 —^a) Śs K1 (by oorr) 4 Ds1 Ds 5 4 G1 M (Ms om) क्षत्रधर्मा; Ds क्षत्रधर्मा —^a) B4 कार्मुकम्; Ds 5 ते वर्म (for केतन) Cd cites केतन Ks B1-8 5 Ds1 Ds कार्मुक, B1 आहवे (for 'कार्मुके') —^a) B Ds1 Ds 5 दशभि (for बहुभि) Ks क्षुद्र (for क्रुद्ध)

12 * Ds अयास्य (for 'न्यद्') —^a) Ds Gs-हस्तवान् —^a) Ds om (hapl) 12^a-13^a —^a) B1 विमास्य (for विस्थाव) Śs K1 2 (sup lin. as in text) 2 4 B1 Ds1 Ds 1 8 G1 M क्षत्रधर्माण; Ds (marg as in text) क्षत्रध' (for क्षत्रध') —^a) Ks शरै (for शरै) S मनोगतिभिराशुभि (Ms inf lin 'यसै')

13 Ds om 13 (of v 1 12) —^a) Ds1 M युयुत्सु, Ds2 Ds 5 युयुत्सं —^a) S रोचमान महाहवे —^a) Ks सुबाहु Ds1 Ds 5 भारतं, Ms-3

सुबाहुभ्रातरं शूरं यत्तो द्रोणादवारयत् ॥ १३
 सुबाहोः सधनुर्बाणावसतः परिघोपमौ ।
 युयुत्सुः शितपीताभ्यां क्षुराभ्यामच्छिनद्भुजौ ॥ १४
 राजानं पाण्डवश्रेष्ठं धर्मात्मानं युधिष्ठिरम् ।
 वेल्लेव सागरं क्षुब्धं मद्रराट् समवारयत् ॥ १५
 तं धर्मराजो बहुभिर्मर्मभिर्द्विरवाकिरत् ।
 मद्रेशस्तं चतुःषष्ट्या शरैर्विद्वानदद्भृशम् ॥ १६
 तस्य नानदतः केतुमुचकर्त सकर्तुमम् ।

क्षुराभ्यां पाण्डवश्रेष्ठस्तत उच्चकुशुर्जनाः ॥ १७
 तथैव राजा बाह्लीको राजानं द्रुपदं शरैः ।
 आद्रवन्तं सहानीकं सहानीको न्यवारयत् ॥ १८
 तद्युद्धमभवद्भोरं वृद्धयोः सहसेनयोः ।
 यथा महायूथपयोर्द्विपयोः संप्रभिन्नयोः ॥ १९
 विन्दानुविन्दावावन्त्यौ विराटं मत्स्यमार्जताम् ।
 सहसैन्यौ सहानीकं यथेन्द्राग्नी पुरा बलिम् ॥ २०
 तदुत्पिञ्जलकं युद्धमासीदेवासुरोपमम् ।

मागधं (for आतरं) Ks Bs 4 वीर (for शूरं) —^d
 Dns Ds-8 B यांतं (for यत्तो).

14^a) Ś1 2 (sup lns as in text) Ks 5 B1 4
 D1 5 G4 सुधनुर् K4 5 Ds बाणान् —^b) Ś2 परिघो
 त्तमौ —^c) K1 शितिः; K4 5 Dn1 D2 4 7 8 सित,
 Dc1 Dns Ds के (Ds स्वे) तः, T G1 4 5 Ms क्षित-
 (for शित) Dns बाणाभ्यां (for पीताभ्यां) —^d
 Bs Ds क्षराभ्याम्; M1 2 क्षराभ्याम् (for क्षुरा)
 — After 14, Ks Dns Ds 7 ins

174* द्रु शासनस्तु सयान्त द्रोणाय नकुल युधि ।
 सन्यदक्षिणमस्यन्तं शूर शूर न्यवारयत् ।

[(L 1) Ks Ds समायात (for तु सयान्त) Dns Ds
 तदा (for युधि) — (L 2) Ds आयात (for असन्त)
 Ks शूर शूरो, Ds शूर शूरो (by transp)]

15^a) Ds राजान B1 5 5 Dc1 पाण्डवं, Ds पाण्डव
 B1 Dc1 ज्येष्ठ; Dn1-श्रेष्ठ —^b) Ś K (except Ks)
 D (except Dc1 D1) धर्मनित्य (for धर्मात्मान) —^c)
 Ds क्रुद्ध; Ds द्रुष्ट (for क्षुब्ध) —^d) Ks Dns Ds
 (before corr) मद्रराज (Ds [before corr] 'द्र' मवा
 रयत्

16 Bs om (hapl) 16^{ab} —^a) Ś K (except
 Ks) D1 त राजा बहुभिर्बाणैर् —^b) Dc1 Ds मर्मच्छि-
 द्भिः; Ds 7 विद्विर, Gs मेदैर् (for 'भिद्विर') Ś1
 अवारयत्, Ś2 अताडयत्, K1 Dn1 Ds अवाकिरन्,
 Ks हवाकिरत् (for अवा) T Gs 4 शरैर्मर्मण्यवा
 किरत्, Gs शरैर्मर्मस्वताडयत् —^c) Ds तु (for त)
 —^d) Ds नदन् (for [अ]नदद्)

17^a) B (except B1) Dns Ds नानदत —^b)
 Dn1 अचकर्तत् (for उचकर्त) B1 5 च (for स)
 —^c) Ds क्षराभ्यां (for क्षुराभ्यां) N (except Ś1 Dns

Ds) पाण्डवो ज्येष्ठ (for 'वज्रेष्ठ')

18^{ab}) Dns Ds च (for [ए]व) S transp
 बाह्लीको and राजान —^c) B1 प्रवृत्तं, Dns Ds
 अद्वैतं (for आद्रवन्त) Ś Ds महानीक (Ś1 'क'),
 Ks Bs 5 Ds G1 सहानीक, B1 lacuna (for 'नीक')
 —^d) Ś K1-2 D1 सहानीक, Ds द्रुपदेन (for सहा-
 नीको) Ds [s]भ्यवारयत्

19 Gs om (hapl) 19-22 —^b) Dn Ds 5 5 S
 (Gs om) क्रुद्धयो (for वृद्धयो) Ds सहसैन्यो
 —^c) Dns प्रविमत्तयो; S (Gs om) सहयूथ (T Gs
 'च')यो (for सप्रभिन्नयो)

20 Gs om 20 (of v 1 19) —^a) Dc1 Ds 7 8
 विन्दानुविं (Ds 'विं')वावावन्त्यौ —^b) S (Gs om) मारस्यम्
 Dns Ds विराटमा (Dns 'मु')र्जता शरैः (Dns 'रात्')
 —^c) Ś K1 4 Ds महासैन्यौ (Ks Ds 'न्य'), Ks 5
 B1 Dn1 Ds 5-8 सहसैन्य (Ks Ds 5 'न्यै'; B1 Dn1
 Ds 'न्य'), Ks महावीरौ; G1 M सहसेन (for 'सैन्यौ')
 Ś1 महावीरौ, Ś2 K1 2 4 महावीरौ (Ś2 'यौ'; K1 'रौ');
 Ks महासैन्यौ, Ks Dn Ds 5 G1 M सहानीकौ (Ks Ds
 'कैर'; Dns 'को') (for 'नीक') — Dc1 reads 20^a-22^a
 on marg Ds 7 यथेन्द्राग्नि (sic) Ks महा (for पुरा)
 Ś1 K1 2 (marg as in text) बलिः; Bs बली; Dn1
 बलि T Gs 5 5 सहसेन यथेन्द्राग्नी पुरा बलिमिवाध्वरे

21 Gs om 21 (of v 1 19) Dc1 reads 21 on
 marg —^a) B1 (marg as in text) तद्रत् (for
 तद्रुत्) G1 M उत्पिञ्जलिक, Cd उत्पिञ्जलक (as in
 text) Ś K D (except Dc1 Dns) तद्युद्धमभव (Ks
 Ds 5 'द्ध सुमह')द्धोर; Cv तदुत्पिञ्जलिक युद्ध —^b)
 Ś K (except Ks) D1 तयोर्, Ds 5 महद् (for
 मासीद्) Dn1 D1 महा (Ds 'द्')देवासुरोपम —^c)
 Some MSS कैक्यै S (except G1 M1 2, Gs om)

मत्स्यानां केकयैः सार्धमभीताश्चरथद्विपम् ॥ २१

नाकुलिं तु शतानीकं भूतकर्मा सभापतिः ।

अस्यन्तमिषुजालानि यान्तं द्रोणादवारयत् ॥ २२

ततो नकुलदायादस्त्रिभिर्भैः सुसंशितैः ।

चक्रे विवाहुशिरसं भूतकर्माणमाहवे ॥ २३

सुतसोमं तु विक्रान्तमापतन्तं शरौघिणम् ।

द्रोणायाभिमुखं वीरं विविंशतिरवारयत् ॥ २४

सुतसोमस्तु संकुद्रः स्वपितृव्यमजिह्वगैः ।

विविंशतिं शरैर्विद्धा नाभ्यवर्तत दंशितः ॥ २५

अथ भीमरथः शाल्वमाशुगैरायसैः शितैः ।

पङ्क्तिः साश्वनियन्तारमनयद्यमसादनम् ॥ २६

श्रुतकर्माणमायान्तं मयूरसदृशैर्हयैः ।

म (T Gs : मा) ह्यै सार्धमवतीनाम् —^a) K₁ D₅
बवी (D₅ 'ती') वाश्व ; D₁ G₁ अभीताश्च (for 'ताश्च')
D₅ : द्विपै (for 'द्विपम्')

22 D₁ G₄ om 22 (for G₄, cf v 1 19) —^a)
K₄ : S (except M₃-s, G₄ om) ना (T₃ न) कुलिस्;
D₄ : ना (D₄ न) कुल T G₅ : शतानीको (for 'नीक')
—^b) B₅ G₁ M भूतकर्मा, D₅ कूरकर्मा; G₅ हतवर्मा
(for भूतकर्मा) K₅ : D₅ M₁ : सभापतिं, D₁ स
भूपतिं, D₅ सतां पति, D₅ : महाहवे; G₁ सभां
प्रति (before corr पतिं) (for सभापतिं). K₅ T
G₅ : भूह (K₅ कृत, G₅ हृद्) वर्माणमाहवे —^c) T
G₅ : सन्नानि; G₅ : वर्षाणि (for 'जालानि') —^d) S₃
यत्त; D₅ यात S (G₄ om) द्रोणमेष्टुमवारयत्

23 ^a) S₁ पुत्रस्तु (for 'दायादस्') S₁ K₁ : 4 D₁
नाकुलिस्तु तत् कुलम् —^b) K₁ बह्वै S₁ सुसंशितः;
S₁ अजिह्वगैः, K₁ सुसंशितैः, D₁ D₁ : सुसंशितैः;
D₅ D₅ सुसंशितैः (D₅ 'त'), D₅ : सुपुलिभिः; D₅
सुसंशितैः, S समाहितै (for सुसंशितै) —^c) S₁ reads
23^a-25^a on marg —^d) K₅ कृत, D₅ : कूर; T
G₅-s हत (G₅ 'द') (for भूत) K₅ S वर्माणम्
(for कर्मा)

24 S₁ reads 24 on marg —^a) D₅ : 3 श्रुत
सोम, S (except M₃-s) श्रुतकीर्ति (for सुतसोमं). S
मै (G₄ : है) मेयम् (for विक्रान्तम्) —^b) K₅ : B₅
D₁ : 3 G₅ आयातं सं (for आपतन्तं) S₁ K₁ : 4
D₁ : शरौघिन —^c) S₁ K (except K₅) अभिगत
(for 'मुखं') S यात (for वीर). —^d) G₁ अवाकि
रत् (for 'रयत्')

25 G₄ om 25 S₁ reads 25^a on marg —^a)
D₅ : 2 : 3 श्रुतसोमस्, S (except M₃-s, G₄ om)
श्रुतकीर्ति (for सुतसोमस्) M₃ संकुद्र —^b) K₅ M
स्व (for स्त्र) T G₅ : सु (T₁ स) पीताजिह्वगै शरैः,
G₅ स्वपितृव्यमजिह्वगै शरैः (hypermetrio) — After
25^a, D₅ ins

175* अविध्यस्सगरे सोऽपि पुन पुनर्ननादयत् ।

—^a) D₅ विविंशति T शनैर्, M₁ : शितैर् (for
शरैर्) K₅ B₅ D₁ : भिरवा (for विद्धा) M₃-s
विविंशतिं सुसंशितैर्विद्धा —^b) S₁ K (except K₅) D₅ न
(K₁ ना) न्यवर्तत, B₅ सोभ्यं, D₁ नात्यं, D₅
सन्त्यं; D₅ नामिं (for नाम्यं) S (except T G₅,
G₄ om.) दंशित — After 25, D₁ S (G₄ after
24) ins

176* शाल्वो भीमरथः शूर श्रुतसेन महाहवे ।

द्रोणायाभिमुखं यान्तं शरौघेण न्यवारयत् ।

[(L 1) D₁ शलो D₁ भीमरथ D₁ G₅ M₃-s
शूर — (L 2) G₅ [अ]भियुधे (for [अ]भिमुख) D₁
lacuna, M₁ न्यवारयत् (for न्यवा)]

26 ^a) D₁ om from अय up to कर्माण (in
27^a) D₁ भीमरथ S₁ K (except K₄) शाल्वम्; D₅
शाल्वम् S स तु भीमरथ शाल्वम् —^b) K₄ D₁ D₁
D₅ : 3 सितैः; K₅ शरैः, D₅ त्रिभि (for शितै)
S मनो (G₁ M अजो) गतिभिरायसै —^c) K₅ साध;
B₅ शाल्व (for साध-). K₅ सयतारम् —^d) G₅
आनयद्

27 D₁ om up to कर्माण (of v 1 26) —^a)
S₁ K₅ वर्माणम्; D₅ : घर्माणम् (for 'क') B₅ अन
यद् (for आयान्त) S सुतसोम (G₅ M₃-s श्रुतकीर्ति)
समायातं —^b) K₅ B₅ D₁ D₅ : 1 G₅ चित्रसेनिर,
T G₁-s M चित्रसेनो —^c) S₁ K₅ B D₁ D₁ D₅
: 3 G₁ : 2 M पौत्रम्; D₅ पुत्रम्; T G₅ : 4 पुत्रो (for
पौत्रो) S₁ K₅ B₁-s D₁ D₁ D₅ : 4 G₁ : 2 M अ
वारयत्; K₄ निवा; D₁ : [s]न्यवा (for न्यवा)
— After 27, S (except G₄) ins

177* तमार्जुनि शरैश्चके पितृव्य जर्जरच्छविम् ।

शरैश्च द्रौपदीपुत्रं चित्रसेन समावृणोत् ।

किरन्त शरजालानि प्रभिक्षमिव कुंजरम् ।

श्रुतकर्माणमायान्तं दौशासनिरवायत् ।

चैत्रसेनिर्महाराज तव पौत्रो न्यवारयत् ॥ २७
 तौ पौत्रौ तव दुर्धर्षौ परस्परवधैषिणौ ।
 पितृणामर्थसिद्ध्यर्थं चक्रतुर्दुष्टमुत्तमम् ॥ २८
 तिष्ठन्तमग्रतो दृष्ट्वा प्रतिविन्ध्यं तमाहवे ।
 द्रौणिर्मानं पितुः कुर्वन्मार्गणैः समवारयत् ॥ २९
 तं क्रुद्धः प्रतिविन्याध प्रतिविन्ध्यः शितैः शरैः ।

सिंहलाङ्गूललक्ष्माणं पितुरर्थे व्यवस्थितम् ॥ ३०
 प्रवपन्निव बीजानि बीजकाले नरर्षभ ।
 द्रौणायनिद्रौपदेयं शस्वपैरवाकिरत् ॥ ३१
 यस्तु शूरतमो राजन्सेनयोरुभयोर्मतः ।
 तं पटच्चरहन्तारं लक्ष्मणः समवारयत् ॥ ३२
 स लक्ष्मणस्येष्वसनं छित्त्वा लक्ष्म च भारत ।

[(L 1) Gs आर्जुन — (L 2) T Gs द्रौपदीपुत्रश्च
 T Gs ३ चित्रसेन. — (L 4) Prior half = 27* T
 Gs श्रुतवर्माणम्]

28 S repeats 28 after the first occurrence of
 37 after 180* — *) B₁ पौत्रौ तौ (by transp),
 B₃ D₃ ३ तौ पुत्रौ T G₂₋₅ (all first time) तौ पेत-
 तुश्च दुर्धर्षौ, T G₂₋₄ (all second time) तव पौत्रौ च दुः
 — *) A few MSS पितृणाम्; G₃ (second time)
 पुत्राणाम् — *) S (all both times) चक्रते (for चक्र-
 तुर) T (both second time) G₁ (both times) ३
 (second time) ३ ४ M (all both times) अद्भुत, G₅
 (both times) अयुतं (for उत्तमम्) Dn₃ चक्रतुर्दुष्ट-
 दुर्मदौ — After 28, D₁ १ ३ ins

178* महारथं तु सौमद्रं सर्वयुद्धविशारदम् ।

29 *) B₁ D₁ अग्रे तं (for अग्रतो) S तिष्ठत्तु
 पितुः शास्त्रे — *) K₁ Dn₁ D₃₋₅ प्रतिविन्ध्यं, G₁ प्रत्य-
 विन्ध्य (for प्रति). B₃ ४ तमाहवे, S तमायसै (for
 'हवे) — *) S K₁ ३ ४ D₁ द्रौणायनि पितुर्मार्गान्
 — *) K₁ सह मारयत्, B₃ D₃ स (D₃ त) मवाकिरत्,
 D₁ 'धारयन्; D₃ तमवारयत् (for सम) S आतता-
 धिनम (M₃₋₅ 'मा) र्दयत् — After 29, D₁ १ ३ ins
 179*

30 D₁ १ ३ om (hapl) 30-31. — *) K₁ ४ D₃
 Dn₃ D₁ ३ T G त क्रुद्धं, K₅ संक्रुद्ध D₃ प्रतिविन्ध्योपि
 (for 'विन्याध) — *) B₃ प्रतिविन्ध्य K₁ ३ D₃ शितै
 शरैः, G₁ शरैः शितै (by transp), M₃₋₅ तमायसै.
 — *) K₁ -लक्ष्मणौ; K₁ ३ Dn₃ लक्ष्म्या (Dn₂ 'क्ष्या) ण
 — *) S K (except K₅) D₁ द्रौणस्याग्रे व्यवस्थित (S₃
 K₁ ३ 'त).

31 D₁ १ ३ om 31 (cf v 1 30) — *) M₃
 जालानि (for बीजानि) — *) S K₁ ३ B₃ ३ D₃ D₁ ३
 नरर्षभ, B₁ ३ (marg) ३ Dn₁ ३ कृपिवल; Dn₃ D₃
 च कर्षक (for नरर्षभ) — After 31*, D₁ 1 ins line 1
 and the prior half of line 2 of 179* B₃ reads 31*

on marg — *) S₁ द्रौणायनिर्; S₂ K₁ ३ ३ B D₃
 द्रौ (K₁ द्रौ) णायनि, D₁ ३ G₁ द्रौ (G₁ द्रौ) णायनि,
 D₃ ३ द्रौ (D₃ द्रौ) णायनि, T₁ G₂₋₅ M₃ द्रौणायनिर्
 (for द्रौणा) S₁ K (except K₅) द्रौपदेयाञ्, S₂
 Dn₃ D₁ ३ 'देया; B D₃ D₃ ३ 'देय (for 'देय)
 — *) S शरजालैर् (for 'वर्षैर्) S₂ K₁ ३ ३ D₁ ३ G₃
 अवाकिरन्, D₃ 'रयत् — S K B (except B₃) D₃
 Dn D₁-३ ३ ३ ins after 31 D₁ १ ३ after 29

179* आर्जुनि श्रुतकीर्तिं च द्रौपदेयं महारथम् ।
 द्रौणायामिमुख यान्त दौ शासनिरवारयत् ।
 तस्य कृष्णसम कार्ष्णिस्त्रिभिर्भलैः सुसशितैः ।
 धनुर्वर्जं च सूर्यं च छित्त्वा द्रौणान्तिक ययौ ।

[D₁ १ ३ om lines 1-2 D₃ 1 ins line 1 and the
 prior half of line 2 after 31* — (L 1) K₁
 B₁ ४ Dn₁ D₁ तु (for च) — (L 2) D₁ यात K₁
 निवारित (for अवारयत्) — (L 3) Dn₁ वीरिक् (for
 कार्ष्णिक्) S₁ सुदसित; K₁ Dn₁ D₃ ३ सुशमितै, K₁
 सुसशितै, K₅ 'शितै; Dn₃ D₃ ३ 'रुह्यै, D₃ 'ह्यै
 (for 'शितै) — (L 4) K₁ lacuna, Dn₃ D₃ ३
 छत्र (for सत्)]

32 *) S₁ K₁-३ Dn₁ D₁-३ शूरतरो — *) K₁ ३
 B D₃ D₁ S transp सेनयो and उभयो D₃ ३ शौने
 योर् (for सेनयोर्) T G M₁ ३ स्मृत, M₃ प्रभु (for
 मत) — *) T G₃ पाटच्चर K₁ ३ हर्षार; G₁ -य
 तारं. Cv as in text. — *) G₁ ३ M लक्षण

33 *) G₁ M लक्षणस्य D₃ ज्यासग (for [ह]-
 ज्वसन) T G₂₋₅ लक्ष्मणस्येष्वसनं छित्त्वा — *) M₃-३
 लक्षं (for लक्ष्म) Dn₃ D₃ सायकै; G₁ M मारिप
 (for भारत) T G₁-३ लक्ष्मण चापि मारिप — *)
 D₃ (by corr) लक्ष्मण; G₁ M लक्षणे — *) K₁
 Dn₃ शोभत D₃ विसृजते बहु शोभत (hypermetric).
 — After 33, S 1 ins

180* ततोऽभिमन्युः कर्माणि कुर्वन्तं चित्रयोधिनम् ।
 आर्जुनि कृतिन शूर लक्ष्मणं समयोधयत् ।

लक्ष्मणे शरजालानि विसृजन्वह्वशोभत ॥ ३३
 विकर्णस्तु महाप्राज्ञो याज्ञसेनिं शिखण्डिनम् ।
 पर्यवारयदायान्तं युवानं समरे युवा ॥ ३४
 ततस्तमिषुजालेन याज्ञसेनिः समावृणोत् ।
 विधूय तद्वाणजालं बभौ तव सुतो बली ॥ ३५
 अङ्गदोऽभिमुखः शरमुत्तमौजसमाहवे ।
 द्रोणायाभिमुखं यान्तं वत्सदत्तैरवारयत् ॥ ३६
 स संप्रहारस्तुमुलस्तयोः पुरुषसिंहयोः ।

[(L 2) G₁ : M लक्षण]

— After the above, S reads 37 for the first time repeating it in its proper place, followed by a repetition of 28

34 ") Dn₂ महाप्राज्ञ

35 ") Ś₁ D₄ ०-० स, K₄ D₃ तु (for तम्) Ś K Dn D₁-० शर (for ह्यु) —^b) Ś₁ D₀₁ D₁ : याज्ञसेनि —^c) G₁ M गण (for जाल)

36 ") D₄ अङ्गदो; M₁ : अङ्गजो K₃ B D₀₁ D₃ : ० G₁ M₁ : [s]मिमुख B D₀₁ D₃ वीरम् (for शरम्) Dn₂ G₄ अङ्गदामिमुख शरम् —^d) B D₀₁ शरौवेण, D₃ दौशासनिर (for वत्सदत्तैर) B D₀₁ D₃ न्यवारयत्, D₃ ० S अवाकिरत् (for रयत्) —After 36, T G₃ ins line 2 of 181*

37 D₄ om (hapl.) 37-38 S reads 37 for the first time after 180* —^a) D₀₁ Dn₁ D₃ : १ तुम लक्ष् Ś₂ संप्रहार सुतमुलक्ष —^b) S (all both times) तयोरासीन्महारमनो —^c) S (all both times) श्रोतु णामीक्षिष्वानं च —^d) T G₁ (all both times) २ (first time) ३-३ M₁ : (all both times) ३-३ (all first time) मृश प्रीतिविध्वनं (G₁ : M₁ : ३ [all first time] "न) —After 37, S ins

181* अङ्गद पञ्चभिर्वाणैरविध्यत्स परतप ।
 अङ्गदो दशभिर्वाणैः पुनरेनमवाकिरत् ।
 ततः समभवद्युद्धमन्योन्यमितरेतरम् ।
 वीराणां जयकाङ्क्षानामसीव बलपौरुषात् ।

[G₄ : om lines 1-2 —(L 1) G₁ M₁ : अङ्गज —T G₃ ins line 2 after 36 —(L 2) T G₂ : निधितैर (for दशभिर्) G₂ पुन पुनर् (for पुनरेनम्) G₁ M अवात्यत् (for किरत्) —(L 3) G₁ M हतै-

सैनिकानां च सर्वेषां तयोश्च प्रीतिवर्धनः ॥ ३७
 दुर्मुखस्तु महेष्वासो वीरं पुरुजितं बली ।
 द्रोणायाभिमुखं यान्तं कुन्तिभोजमवारयत् ॥ ३८
 स दुर्मुखं भुवोर्मध्ये नाराचेन व्यताडयत् ।
 तस्य तद्विवभौ वक्त्रं सनालमिव पङ्कजम् ॥ ३९
 कर्णस्तु कैकयान्भ्रातृन्यश्च लोहितकण्वजान् ।
 द्रोणायाभिमुखं याताञ्शरवर्षैरवारयत् ॥ ४०
 ते चैनं भृशसंकुद्धाः शरत्रातैरवाकिरन् ।

तैर (for "तरम्) —(L 4) G₁ M₁ : कामानाम्, G₂ : Ms-० काक्षीणाम्]

38 D₄ om 38 (of v 1 37) —^a) Ś K₁ : Dn₁ D₁ : १ च (for तु) Ś₂ K (except K₃) D (except D₀₁ Dn₂, D₄ om) महेष्वास —^b) Dn₁ D₀ G₃ पुरुजित —After 38^a, K₄ reads 39 Ś K₁ : D₁ om (hapl.) 38^a, K₂ reads it on marg —^c) K₄ द्रोणायाभिमुखायाताम् —^d) N (Ś K₁ : D₁ : om) वत्सदत्तैरवारयत् (B₂ [marg] Dn₂ D₃ "किरत्) (= 36^d)

39 K₄ reads 39 after 38^a —^a) K₁ : B₁ D₁ : सुदुर्मुख. —^b) B₁-० D₀₁ नाराचेनान्यपीडयत्, Dn₂ D₃ : ० "नान्यताडयत्, S "नाहन (G₃ "र) दृष्ट —^c) Ś₂ K₃ B D₀₁ Dn₂ D₁ : ३ ० T तद्वि बभौ, Dn₁ D₄ : १ ३ विद्ध बभौ (for तद्विवभौ) —^d) S (except T G₁) सनालम्

40 ") Some MSS कैकयान् —^a) K₃ Dn₁ D₃ : ३ ० अभिमुखान् B₁ (before corr) : ३ ३ D₀₁ Dn₂ यातः; D₄ याताम् (sic), G₁ यात Ś₂ K₁-4 D₁ : Ms द्रोणायाभिमुखायाताम् (D₁ "यातिष्ठ; D₃ "याताम् [both sic]) —^d) S शरौवेण (for शरवर्षैर) K₃ B₁ : ३ D₀₁ Dn D₄-० अ (K₃ ह्वाकिरत् (D₄-० "न्); S न्य (G₂ न्य) वारयत् (for अवा)

41 B₁ om (hapl.) 41^a —^a) S त एन Dn₂ Ms सतप्त (for सकुद्धा) —B₄ om 41^b-45^c —^b) Ś₁ K₂ : B₁ Dn₂ D₃ G₁ M₁ : दषैर; Ms "लाहैर (for ब्रतैर) Ś K (except K₃) Dn₁ D₁-4 : १ ३ अ (K₄ ह्वावरयन् (Dn₁ "त्), D₃ ह्वाकिरन्; M₁ : अवाकिरत् —^c) D₃ च सां; S (except T G₃) ए (Ms : हि) वाञ् (for च तौश्च) —^d) Ś₂ समतत (for पुन पुन)

स च तांश्छादयामास शरजालैः पुनः पुनः ॥ ४१
 नैव कर्णो न ते पञ्च ददृशुर्बाणसंवृताः ।
 साश्वसूतध्वजरथाः परस्परशराचिताः ॥ ४२
 पुत्रस्ते दुर्जयश्चैव जयश्च विजयश्च ह ।
 नीलं काश्यं जयं शूरास्त्रयस्त्रीन्प्रत्यचारयन् ॥ ४३
 तद्युद्धमभवद्भोरमीक्षितुप्रीतिवर्धनम् ।
 सिंहव्याघ्रतरक्षूणां यथेभमहिर्षभैः ॥ ४४
 क्षेमधूर्तिवृहन्तौ तौ भ्रातरौ सात्वतं युधि ।

द्रोणायामिमुखं यान्तं शरैस्तीक्ष्णैस्ततश्चतुः ॥ ४५
 तयोस्तस्य च तद्युद्धमत्यद्भुतमिवाभवत् ।
 सिंहस्य द्विपुष्ट्याभ्यां प्रभिन्नाभ्यां यथा वने ॥ ४६
 राजानं तु तथाम्बष्ठमेकं युद्धाभिनन्दिनम् ।
 चेदिराजः शरानस्यन्क्रुद्धो द्रोणादवारयत् ॥ ४७
 तमम्बष्ठोऽस्थिमेदिन्या निरविध्यच्छलाकया ।
 स त्यक्त्वा सशरं चापं रथाद्धूमिमथापतत् ॥ ४८
 वार्धक्षेमिं तु वाण्येयं कृपः शारद्वतः शरैः ।

42 B₁ om 42 (of v 1 41) —^a) T G₁₋₅ न वै (for नैव) —^b) D₂ इश्यते (for ददृशुः) K₅ D₁ D₂ 4 7 8 S शर- (for बाण) —^c) D₄ रथ द्वीपा (for ध्वजरथाः) —^d) Ś K (except K₅) D₁ D₂ 4 8 G₅ 'शरादिता', D₂ समावितान् (for 'शराचिता')

43 B₄ om. 43 (of v 1 41). —^a) K₁ 3 5 B (B₄ om) D₁ D₂ 8 T G₃ पुत्रास्ते. —^b) D₄ विज यश्च जयश्च ह —^c) K₄ 5 काश्यं, D₁ D₂ काश्यं, D₅ काश (for काश्यं) D₄ जय (for जयं). Ś₁ शूरस्य, K₄ D₅ शूरास्य K₃ 5 B (B₄ om) D₁ D₂ 2 नीलकाश्यजयस्तेनास्य, T G₁ 3 M नीलकाश्य (G₅ 'श्म')-जयान्छूरास्य; G₃ नीलकाशजयान्छूरास्य; G₄ नीलकाश्यजय च्छूरास्य; G₅ नीलकाश्य जयान्छूरास्य —^d) K₁ प्रत्यवार यत्, D₁ पर्यवारयत्, S समवारयन् (G₅ 5 'व')

44 B₄ om 44 (of v. l. 41) —^b) D₁ D₂ 3 ईक्षितुः; D₂ D₅ 5 वीक्षतां, D₄ 7 8 इन्द्रिय, G₅ 5 वीक्षितु- (for ईक्षितु) —^c) D₁ सिंह K₄ 5 D₁ D₄ तरि (K₄ 'र')क्षाणां —^d) B (B₄ om) D₁ ययक्षं-, D₁ ययेत (sio), G₄ ययेव्व-, G₅ ययेह (for ययेम-) D₂ D₅ ययेमै (D₂ 'ले')रभिहर्षिते Cd cites रूपम — After 44, D₂ D₅ ins

182* वृहद्वनुवृहद्यैव जयमित्रो जयसया ।

एष्टुष्टुसुतान्वीरान्पुत्रास्ते समवारयन् ।

[(L 1) D₅ वृहद्वनुवृहद्यैव (for the prior half).]

45 B₄ om 45^{ab} (of v 1 41) —^a) Ś K₁ क्षेमधूर्ते (Ś₁ 'तं'); K₄ 'धौत्' (sio), K₅ 'मूर्ति-', D₁ D₄ 'धूर्तिर'; D₁ 'धूत्', D₅ G₂ क्षे (D₅ हे)-मधूर्ति (for 'धूर्ति') K₄ 'महतौ', G₃ 4 5 ग्रहौ तौ (for 'वृहन्तौ') —^b) Ś₁ D₁ 8 भ्रातर, T G₂ 5 साजुगौ (G₄ 'ग'); G₁ 2 M सात्वत (for भ्रातरौ) Ś₁ सात्वतौ; K₁ D₅ सात्वता (D₅ 'तं'); K₄ सात्वितौ,

D₁ D₄ सारवतां, D₅ सात्यकिं, S प्रवरौ (G₃ 'रो'; G₅ 'रा') (for सात्वत) D₄ 7 8 रणे (for युधि) —^c) G₁ 5 M₁ 2 अभिमुखौ D₂ 4 C₇ यात; S यातौ —^d) Ś₁ शरवर्षेत् (for शरैस्तीक्ष्णैस्) K₅ तनु क्षुत्; Cd अतश्चतुः S शल्यपुत्रो न्यवारयत्

46 ^a) K₅ [अ]त्र, D₅ 5 तु (for च) D₂ युद्ध हि (for तद्युद्धम्) S तयोः समेतयोर्युद्धम् —^b) K₅ इत्यद्भुतम्; D₂ तदद्भुतः; D₅ तदद्भुतः, D₅ अत्यद्भुतम् —^d) D₄ महावने (for यथा वने)

47 ^a) Ś₁ K₁ 3 5 D₅ G₃ 5 तदा (for तथा) K₁ (before corr) अत्यष्टम्; K₄ अस्तिष्टम्, D₁ अतुष्टम् —^b) D₅ नैक, D₁ एक-, G₁ M₁ 2 पुन (for एक) B₁ युद्धाभिमानीनं —^c) K₁ चेदिराजा Ś₁ D₁ 8 शरानस्यत्, K₅ D₂ D₅ पराक्रम्य, D₅ (before corr) शरान्पश्यन्, D₅ पर शक्त्या, S स्वया (M₃ 5 'य') शक्त्या (for शरानस्यन्) —^d) D₁ कुदाद्; S कुद्ध (G₅ 'द्ध') D₄ अवारयन्

48 D₅ om 48 —^a) K₃ B D₁ D₂ ततोयष्टो, D₅ ततोयष्टो D₄ has lacuna for अस्थिमेदिन्या and 48^b D₂ लेहिन्या (for 'भेदिन्या') —^b) Ś₁ K₂ B₁ 2 4 5 D₁ 2 निरभिद्यत्; K₄ B₃ D₅ 'वद्यत्', K₅ पर्यविध्यत्; D₁ D₂ D₅ 5 7 निरविध्य; D₁ 'व्यध्य' (for 'विध्यत्') Ś K₄ 4 राजाकया (K₄ 'यका'), K₁ स्वजीकया; M₁ 2 5 (sup lin) द्विजाकया (for 'शला') —^c) D₁ स छित्ता, G₁ 5 सात्यके (for स त्यक्त्वा) D₅ सरथ (for सशर) G₂ सज्यमेव शर चापं —^d) Ś₁ क्षितिम्, S भूमौ (for भूमिम्) K₂ B₁ D₅ अ (D₅ न्य)पातयत्, B₃ 5 D₁ उपागमत् (D₁ 'नृ'), D₁ ह्वापतत्, D₂ 7 8 अवां; D₄ ह्वां; S पपात ह (for अयापतत्)

49 ^a) Ś₁ वार्धक्षेमिः; K₄ D₅ 5 G₄ 'क्षेम' (for

अक्षुद्रः क्षुद्रकैर्द्रोणात्कुद्ररूपमवारयत् ॥ ४९
 युध्यन्तौ कृपवार्ण्यौ येऽपश्यन्धिब्रयोधिनी ।
 ते युद्धसक्तमनसो नान्या बुबुधिरि क्रियाः ॥ ५०
 सौमदक्षिस्तु राजानं मणिमन्तमतन्द्रितम् ।
 पर्यवारयदायान्तं यशो द्रोणस्य वर्धयन् ॥ ५१

स सौमदक्षेस्त्वरिताश्चिन्वेवसनकेतने ।
 पुनः पताकां स्रतं च छत्रं चापातयद्रथात् ॥ ५२
 अथापुत्य रथात्तूर्णं यूपकेतुरमित्रहा ।
 साश्वस्रतध्वजरथं तं चकर्त वरासिना ॥ ५३
 रथं च स्वं समास्थाय धनुरादाय चापरम् ।

'क्षेमि' B (except B₄) D₀₁ D₅ ६ च (for तु) S₁ काण्येय, M₁ २ वाण्येय —^१) K₁ चारमृत (for शारद्वत्) D₅ त्रिभिः (for शरैः) —^२) S₁ आकुद्र, K₅ क्षुद्रश्च, D₅ अंगद, D₅ अक्षुद्र (for अक्षुद्र) D₅ क्षुद्रकः G₅ क्षुद्रकान् (for क्षुद्रकैर्) S₁ द्रोण, D₀₁ D₁ ३ भाणै, D₅ योषैः, D₁ द्रोणै, G₅ laouna (for द्रोणात्) —^३) K₁ रुद्र, G₅ M₅-३ क्रूर (for क्रुद्र) M₅-३ चापाद् (for रूपम्) D₅ द्रोणात्कुद्रै रवातरत्, D₅ द्रोणात्कुद्रौ न्यवारयत्

50 *) S₁ वध्यतौ, K₅ D₅ युध्यतौ, T G₅ ४ युद्धे तौ; G₅ युध्येते. —^१) G₅ बलिनी (for येऽपश्यन्) —^२) K₁ T तौ, G₅ तद् (for ते) S₁ K₅ ३ B D युद्धासक्त (for युद्धसक्त) K₁ T -मनसौ —^३) D₁ नान्यां K₅ विदधिरि (for बुबुध) B D₀₁ D₁ D₅ ४-३ नान्यां (D₅ 'न्या) बुबु (D₅ युयु) धिरि क्रियाः; S (except G₁ M₁ २) नान्ये यु (T G₅ ४ न्यैयुः; G₅ 'न्यो यु) धिरि नृपा

51 *) K₅ D₅ G₅ सौमदक्षस्य; D₀₁ D₅ १ ३ G₅ सौमदक्षिस्त. B₅ च (for तु) —^१) S₁ K₁ ४ ३ D₀₁ D₅ अतन्द्रित, D₀₁ D₅ अव (D₅ 'वा) स्थित; G₁ M महाबल (for अतन्द्रितम्) —^२) G₅ ३ यशो द्रोण वि (G₅ व्य) वर्धयन्, G₅ यशो द्रौणिष्यवर्धयन्

52 *) K₅ G₅ सौमदक्षेय, B₅ ३ ३ D₀₁ D₀₁ D₅ ०-३ T सौमदक्षिस्त K₅ D₀₁ D₁-४ ३ G₅ ४ M₅ ४ स्वरित D₀₁ D₅ सौ (D₅ सो) मदत्त (D₅ 'सि) स्तु श्वरि त्स् —^१) S₁ K₁ ३ छिन्नेवसनकेतने, B D₀₁ D₀₁ D₅ ० सत्येव (D₅ 'त्वा) स; D₁ ४ १ ३ चित्रेव, S छित्वा केतनकार्मुके (G₅ ४ 'कौ) —^२) S₁ स्रत (for पुनः) G₅ पताका D₅ पुन परा च भूमि च —^३) D₅ पत्र (for छत्रं) G₁ M₁ २ क्षितौ (for रथात्)

53 *) B₅ अथोपुत्य; B₅ D₀₁ D₅ तथापुत्य; D₅ तथोपुत्य; S अवपुत्य —^१) K₅ (marg) सौमदक्षिस्त (for यूपकेतुर) B₁ (marg as in text) अभिमित्रजित्, T G₂-३ अरिदम् —^२) D₀₁ M₅ साश्वस्रत (for 'स्रत) T G₂-४ ध्वज चैव, G₂ ३ M₁ २ ३ (orig) ध्वज चैन, M₅ ३ (orig) ध्वज छत्र (for ध्वजरथ) —^३) S

निचकर्त S K D (except D₀₁ D₁) महासिना

54 *) D₁ ३ चमू (for च स्व). S अथ (G₅ पुन) स्वरयमास्थाय —^१) S₁ आधाय —^२) S (except M₅-३) राजा (for राजन्) —^३) S₁ K₁ ३ D₀₁ D₅ ३ प्रामय (D₅ 'द्य) व; K₅ प्रमध्यात् (for व्यधमत्) K₅ पांडवीचमू; D₁ ३ पांडवां चमू, S पांडुवाहिनी —After 54, N ins

183* पाण्ड्यमिन्द्रमिवायान्तमसुरान्प्रति जघ्रुपम् ।

समये सायकौघेन द्वीप सिन्धुरिवावृणोत् ।

गदापरिवनिक्षिपद्विशायोधनोपलैः ।

कटह्नैर्मुमुक्षुदीभिः प्राप्तवोमरसायकैः ।

[(L 1) B₁ laouna for पाण्ड्य B₅ दैतेयान् (for असुरान्) B₅ ३ D₀₁ दुर्जय, D₅ जघ्रुप (for 'पम्) — (L 2) B₁ ४ सरन्ध; D₀₁ सगयं, D₀₁ समाच्छेत्; D₅ ० (marg) १ ३ शकुनि, D₅ (orig) वपं (for समर्थ) K₅ ६ D₅ द्विप S₁ D₅ सिन्धुम् K₅ (by corr) B D₀₁ वृषतेनो न्यवारयत् (for the post half) — D₅ ins lines 3-4 after line 6 of 184* — (L 3) K₅ ३ निरुंश, D₅ ३ निरुंश, D₁ निरुंश K₅ ३ ३ B₅ D₀₁ D₁ पट्टिश (K₁ ३ 'सा) वोधनोपलैः (K₁ ३ 'ले) (for the post half) — (L 4) S₁ काटगरैः, B₅ यद (for कट). K₅ भूसुरीभिः, K₅ ३ D₅ ३ मुश (K₅ 'स; K₅ 'प) डीभिः (for मुशु) Ca. d oite कटगरैः K₁ कटगरैर्मुमुक्षुभिः, K₅ कटह्नैर्मुमुक्षुभिः, D₀₁ मिडि-माटैर्मुमुक्षुभिः, D₅ ३ कटह्नैर्मुमुक्षुभिः (D₅ 'डि) भिः, D₁ १ कर (D₁ 'ड) गरैर्मुमुक्षुभिः, D₅ कारह्नैर्मुमुक्षुभिः (for the prior half) S₁ K₅ B (except B₂) प्रातैय (for प्राप्त)]

D₅ cont

184* तस्य सिन्धुपतेर्वाहान्यधमत्पाण्ड्यराट् स्वयम् ।

वीरो वीरेण सकुद्रो द्रोणायामिमुषं

अलम्पुपस्तु संकुद्रो वदोक्तमवारयत् ।

मृगक्षयुद्धे तिष्ठन् रथे वीरो रथेयुक्तिः ।

तां पाण्डवीं महासेनां देवसेनोपमां रथे ।

अवाकिरुच्छरीरघेण असुरा इव तावकः ।

स्वयं यच्छन्हयात्राजन्वधमत्पाण्डवीं चमृम् ॥ ५४

मृसलैर्मुदरैश्चक्रैर्मिण्डिपालैः परश्वधैः ।

पांसुवाताग्निसलिलैर्मसलोष्ठतृणद्रुमैः ॥ ५५

आरुजन्प्ररुजन्भञ्जन्निघ्नन्विद्रावयन्क्षिपन् ।

सेनां विभीषयन्नायाद्रोणेप्रेमुर्धतोत्कचः ॥ ५६

तं तु नानाप्रहरणैर्नानायुद्धविशेषैः ।

राक्षसं राक्षसः क्रुद्धः समाजघ्ने ह्यलम्बुसः ॥ ५७

तयोस्तदभवद्युद्धं रक्षोग्रामणिमुख्ययोः ।

[After line 6, Ds ins lines 3-4 of 183*]

On the other hand Ms-s ins after 54.

185* पार्थमिन्द्रमिवापान्त द्रोणं प्रति निजघ्नपम् ।

समाच्छेत्सायकौघेन स्वयं राजा न्यवारयत् ।

स नृप साश्वयन्तारमरातिघ्नमरातिहा ।

अमृद्वातं पृषत्केन दुर्योधनमरिंदमम् ।

स ज्यां मृदृषत्केन स्पृष्ट्वा वृक्षमिवाक्षनि । [5]

वीरो विस्मापयन्पुच्छे द्रोणायाभिमुखोऽञ्जत् ।

अलम्बुसस्तु संक्रुद्धो घटोत्कचमवारयत् ।

वृकर्क्षयुक्ते तिष्ठन्त रथे वीरो वरेपुभि ।

55 *) S K₁ मुसु (K₁ 'मु')लैर्, K₅ D₀₁ D_n D_s-s 8 मुशलैर्, B (except B₅) मुषलैर् B₅ चापि, D_{n1} चित्रैर्; G₅ चैव (for चक्रैर्) — *) S₁ दिदि-पाल, S₁ K (except K₅) D₁ 2 7.8 मिदिपा (D_r 8 'मा')ल; B D₀₁ मिदिपाल (B₁ 'लै'), D_{n1} D₄ मिदि (D₄ 'द')मालै; D₈ मिदिपाल; D₅ मिदिमाणा; T₁ G₂ मिदि (G₂ 'दि')वालै (for मिण्डिपालै) K₄ D₀₁ D_n D₂-s 7 8 परस्वधै D₅ मिदिमालाभिपट्टिभै — *) D₀₁ D_n D₄ 5-8 पांशु; G₂ पाद् (for पासु-) D_{n1} G₂ -पाताग्न (for -वाता) D₄ -शलयैर् (for -सलि-लैर्) K₅ D₂ 8 8 पांशु (K₅ 'सु')वर्षेण महावा — *) K₅ D_n 2 D₂ साश्म-; D₅ शालम- (for अस्म-) B₁ -काष्ठ- (for -लोष्ठ)

56 *) K₁ 8 lacuna for प्ररुजन्भञ्ज D₁ अरु जन् (for आरुजन्) S₁ सरुजन्, K₄ D₁ निरु; B₁ न्यरु; B₄ lacuna, B₅ प्रम, D₄ प्रारु (for प्ररु) S₁ बीजन्, K₄ आह्वन्, D₈ Ms मुंजन्; D₅ 8 निघ्नन् (for अजन्) K₅ आजघ्नु प्रसभ राजन्, D₂ आरुद-न्प्रणुदंस्त्रजन् — *) D₅ अजन्; D₈ सेनां (for निघ्नन्) D₂ सेनां विभीषयन्परान् — *) D_n D₅ ते भीषयन् (for विभी) G₁ M आगाद् (for आयाद्) D₂ विद्रावयन्क्षिपाक्षिघ्नन्; T G₂-s सेनां विभीषणोऽभ्येति — *) D_n D₂ 8 द्रोण (for द्रोण)

57 *) S तस्य (for नाना) — *) S K₅ 8 D (except D₁ 8) नानायुध (for 'युद्ध') S K (except K₅) D₁ विभीषणै; B₁ विशेषितै, D_{n1} D₅ विभूषणै;

D_n विभूषितै, D₅ प्रहारणै (for विशेषणै) — *) S राक्षसो राक्षस क्रुद्ध — *) K₄ B D₀₁ D_n D₄ 8 अलम्बुष (D₁ 'सा; D_r 'ध') S क्रुद्धोऽभ्यघ्न (G₂ 'भ्या या')दलंभुस (G₂ 'व')

58 *) K₅ बभूव तद्, D_n D₅ S समभवद् (for तदम्) — *) S K D₅ 8 चोररूपं भयावह — *) G₁ M यादक्तादक् (by transp) — T G₅ ins after 58 D₅ 8 after 60^{ab} D₄ 5 7 8 after 61 Ms-s after 59

186* भारद्वाजस्तु सेनान्यं दृष्टद्युष्ट महारथम् ।

तमेव राजन्सपश्यन्नतिक्रम्य तथा बहून् ।

महता शरजालेन किरन्त शत्रुवाहिनीम् ।

अवारयन्महाराज सामात्य सपदानुगम् ।

तथान्ये पार्थिवा राजन्बहुत्वाज्ञानुकीर्तिता । [5]

समसज्जन्त ते सर्वे यथायोगं यथाबलम् ।

हयैर्हया समाजग्मु कुजैरैव कुञ्जरा ।

पदातय पदातैश्च रथैरेव रथधमा ।

अकुर्वन्सार्थकर्माणि तत्र ते पुरुषर्षभा ।

कुलवीर्यानुरूपाणि ससृष्टाश्च परस्परम् । [10]

[(L 1) D₅ 8-8 तु दृष्टाय, D₄ सुसक्रुद्धो (for तु सेनान्य) — (L 2) T G₅ Ms 8 आयात (for सपश्यन्) D₅ 8 महारथान्, D₄ 5 7 8 रथान् (D₄ 'था व')हून्, T पराप्रवान्, G₅ परानृपान् (for तथा बहून्) — (L 3) D₄ 5 7 8 अरिवाहिनी — (L 4) T महाराज (for 'राज) D₅ 8 सामात्य सपदानुग, D₄ 5 7 8 स (D₄ म) हामाल (D₅ 7 'ल')पदानुग (for the post half) — G₅ ins lines 5-6 after 59 — (L 5) T G₅ नातिवी तिता — (L 6) T G₅ सर्वे ते (by transp) — (L 7) D₅ 7 Ms-s समाजग्मु, T G₅ तथा जग्मु (for समा जग्मु). — (L 8) T पदातीभी; G₅ 'तिभी, Ms-s 'तैश्च (for 'तैश्च) T G₅ महारथा (for रथधमा) D₅ 8 दृष्टशो भरतर्षभ, D₄ 5 7 8 दृष्टशस्ते (D₅ 'स्ति) नर-पभ (for the post half). — (L 9) D₅ अकुर्वन् G₅ आयुक्ताणि T G₅ तत्रैव (for तत्र ते) — D₅ om line 10 — (L 10) T G₅ कुल (for कुल) T G₅ रूपाणां, Ms-s रूपाश्च D₅ 8 ससृष्टाश्च, T G₅ ससृ-

तादृश्याद्वपुरा वृत्तं शम्बरामरराजयोः ॥ ५८
एवं द्वंद्वशतान्यासत्रथवारणवाजिनाम् ।
पदातीनां च मद्रं ते तव तेषां च संकुलम् ॥ ५९
नैतादृशो दृष्टपूर्वः संग्रामो नैव च श्रुतः ।

द्रोणस्याभावभावेपु प्रसक्तानां यथाभवत् ॥ ६०
इदं घोरमिदं चित्रमिदं रौद्रमिति प्रभो ।
तत्र युद्धान्यदृश्यन्त प्रतवानि वहूनि च ॥ ६१

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥

२५

धृतराष्ट्र उवाच ।

एवं संनिवृत्तेषु प्रत्युद्यातेषु भागशः ।
युधिरे पार्था मामकाश्च तरस्विनः ॥ १
तथाप्यकरोत्संशक्तकवलं प्रति ।

संशक्तका वा पार्थस्य किमकुर्वत संजय ॥ २

संजय उवाच ।

तथा तेषु निवृत्तेषु प्रत्युद्यातेषु भागशः ।
स्वयमभ्यद्रवद्भीमं नागानीकेन ते सुतः ॥ ३

५९) Ds : तत्र ते पुरुषयमा (for the post
after the above Ds : read 61, followed by a
dition of 60^{ab}, Ds repeating 60^{ab} and 61^{ab}
Ds repeating 60^{ab} and 61 respectively in their
per places, Ds : : s on the other hand repeat

61 Ds : read 61 (Ds for the first time) after
186* Ds repeats 61^{ab} after 60^{ab} —^d) Ds (first
time) S [म]वर्तत (for [म]दृश्यन्त). —^d) S दृष्टना
(Gs प्रतवा)नां (for प्रतवानि) Ds : (both first
time) प्रतवानि महाति च — After 61, Ds : :
ins. 186*.

59) Bs नर (for रथ) —^d) Dm समाकुलः
s : : T Gs : : च संकुले; Gs M च सयुगे
After 59, Gs ins lines 5-6 of 186* Ms-5, on
other hand ins 186*

Colophon — Sub parvan Editions — स-
— Day of Droṇa's Generalship Śs Ks :
दिवसः; Ks : Ds द्वितीययुद्धदिवसः. — Adhy n
Ks Dm Ds : T Gs : : Ms : द्विद्वय (Ds : 'द्व'
Dm क्षमिमन्युयुद्धरचना; Ds द्विद्वयवर्णने ११ म
— Adhy no (figures, words or both) Ks B
Dm Ds : S 24 (as in text), Ks Ds 25 — c
no Dm Dm 63

0 Ds : : s repeat 60 after 186* Ds reads
1 Ds repeats 60^{ab}, preceded by 61, after 186*
s repeats 60^{ab} after 60 —^a) Ds (second time)
ः तादृशो (for नैता) —^b) Śs च न च; Ks : चै न
च; Ks चै न; Ks न च वि; Ds चै न; Ds
(second time) नैव न (for नैव च) Ks Ms (first
time) स्मृत — After 60^{ab}, Ds : ins. 186*
—^a) Ks Bs : : s Dm Ds : (first time) : Gs
Ms : भावे तु; Ks भावेन; Bs भावार्थः; Ms (inf
काले तु (for भावेष्ट) Ds : : s (all second
द्रोणस्य मा (Ds म) रतानां च —^d) Ks Ds
ः; Cd प्रसक्ता, Cv प्रसक्ता (as in text) Ds :
first time) : ययामवत्; Ds (second time)
त; S परस्पर (for ययामवत्)

25
1) Ds तेज्येव; T तेज्येव —^a) Ds प्रयुत्पातेषु
— Ds om. (hapl) 1^a-3^a, Śs reads it on marg
—^a) Śs Ks Dm Ds युधिष्ठिरे (for युधिष्ठिरे). Dm
Ds : वीरा (for पार्था).

2 Ds om 2 (of v l. 1) Śs reads 2 on marg.
—^a) Ks D (except Ds, Ds om) संसक्तः Śs
Ks Ds गणान्; Ks-5 बलान्, Dm गण (for बलं).
S तत्र ताव प्रतापवान्. —^a) Ks D (except Ds, Ds
om) संसक्तः. Dm Ds : तु, Ds lacuna (for

स्वयं यच्छन्हयान्नाजन्व्यधमत्पाण्डवीं चमूम् ॥ ५४

मुसलैर्मुद्गरैश्चक्रैर्भिण्डिपालैः परश्वधैः ।

पांसुवाताग्निसलिलैर्मसलोष्ठवृणद्भुमैः ॥ ५५

आरुजन्प्ररुजन्भञ्जनिघ्ननिद्रावयन्क्षिपन् ।

सेनां विभीषयन्नायाद्गोणप्रेषुर्धटोत्कचः ॥ ५६

तं तु नानाप्रहरणैर्नानायुद्धविशेषैः ।

राक्षसं राक्षसः क्रुद्धः समाजघ्ने ह्यलम्बुसः ॥ ५७

तयोस्तदभवद्युद्धं रक्षोग्रामणिमुख्ययोः ।

[After line 6, Ds ins lines 3-4 of 183*]

On the other hand Ms-s ins after 54

185* पार्थमिन्द्रमिवायान्त द्रोण प्रति निजघ्नपम् ।

समाच्छेत्सायकौघेन स्वयं राजा न्यवारयत् ।

स नृपं साधयन्तारमरातिघ्नमरातिहा ।

अमृद्वाप्तं प्रवृत्केन दुर्योधनमरिदमम् ।

स ज्यां सृद्रष्टृषत्केन स्पृष्ट्वा वृक्षमिवाशनिः । [5]

वीरो विस्मापयन्नुद्धे द्रोणायाभिमुखोऽञ्जत् ।

अलम्बुसस्तु संक्रुद्धो घटोत्कचमवारयत् ।

वृक्षयुक्ते तिष्ठन्तं रथे वीरो वरेषुभि ।

55 *) S K₁ मुसु (K₁ 'मु')लैर्; K₅ D₀₁ Dn Ds-s मुशलैर्, B (except B₅) मुपलैर्, B₅ चापि, Dn₁ चित्रैर्, G₅ चैव (for चक्रैर्) — *) S₁ विडिपाल, S₂ K (except K₅) D₁ s 1 s मिडिपा (D₁ s 'मा')ल; B D₀₁ मिदिपाल (B₁ 'लै'), Dn₁ D₁ मिदि (D₁ 'ड')मालै; D₅ मिडपाल; D₅ मिडिमाणा; T₁ G₂ मिडि (G₂ 'दि')वालै (for मिण्डिपालै) K₄ D₀₁ Dn D₂-s 1 s परस्वधै D₅ मिडिमालामिपट्टिहौ — *) D₀₁ Dn D₁ s-3 पांशु, G₂ पाद् (for पांशु). Dn₁ G₂ 'पाताग्निसि (for 'वाता') D₁ 'शल्यैर् (for 'सलिलैर्) K₅ D₁ s 3 पांशु (K₅ 'सु')वर्षण महता — *) K₅ Dn₂ D₁ साश्म; D₅ शालम (for भस्म) B₁ 'काष्ठ (for 'कोष्ठ)

56 *) K₁ s lacuna for प्ररुजन्भञ्ज D₁ अरुजन् (for आरुजन्) S₂ सरुजन्, K₄ D₁ निरु, B₁ न्यरु, B₄ lacuna, B₅ प्रम, D₁ प्रारु (for प्ररु) S₂ बीजन्, K₄ आहन्, D₅ Ms सुजन्; D₅ s निघ्नन् (for भञ्जन्) K₅ आजघ्नु प्रसम राजन्, D₅ आरुद्-प्रणुदंस्तजन् — *) D₅ संजन्, D₅ सेनां (for निघ्नन्) D₂ सेनां विभीषयन्परान् — *) Dn₂ D₅ ते भीषयन् (for विभी) G₁ M आगाद् (for आयाद्) D₂ विद्रावयन्क्षिपाक्षिघ्नन्, T G₂-s सेनां विभीषणोऽस्येति — *) Dn D₁ s 6 द्रोण (for द्रोण)

57 *) S तस्य (for नाना) — *) S K₂ s D (except D₁ s) नानायुध (for 'युद्ध) S K (except K₅) D₁ विभीषणै, B₁ विदोषिते, Dn₁ D₅ विभूषणै;

Dn₂ विभूषितै; D₅ प्रहारणे (for 'विशेषणै) — *) S राक्षसो राक्षस क्रुद्ध — *) K₄ B D₀₁ Dn₂ D₁ s 1 अलम्बुष (D₁ 'सा, D₁ 'ध') S क्रुद्धोऽभ्यघ्न (G₂ 'भ्याया')वलंबुष (G₂ 'ध')

58 *) K₅ चभूव तद्, Dn D₅ S समभवद् (for तदभ) — *) S K D₅ s चोररूपं भयावह — *) G₁ M यादृक्तादृक् (by transp) — T G₅ ins after 58 D₅ s after 60^{ab} D₁ s 1 s after 61 Ms-s after 59

186* भारद्वाजस्तु सेनान्य दृष्टद्युम्नं महारथम् ।
तमेव राजन्सपश्यद्यतिक्रम्य तथा बहून् ।
महता शरजालेन किरन्तं क्षत्रुवाहिनीम् ।
अवारयन्महाराज सामात्य सपदानुगम् ।
तथान्ये पार्थिवा राजन्वहुत्वाज्ञानुकीर्तिता । [5]
समसञ्जन्त ते सर्वे यथायोगं यथाबलम् ।
हयैर्हया समाजग्मु कुञ्जरैरेव कुञ्जरा ।
पदातय पदातैश्च रथैरेव रथपन्मा ।
अकुर्वन्नायकर्मणि सत्र ते पुरुषर्षभा ।
कुलवीर्यानुरूपाणि संसृष्टाश्च परस्परम् । [10]

[(L 1) D₅ s-3 तु दृष्टाय, D₁ सुसक्रुद्धो (for तु सेनान्य) — (L 2) T G₅ Ms s आयात (for सपश्यन्) D₅ s महारथान्, D₁ s 1 s रथान् (D₁ 'थाव')हून्, T पराश्रवान्, G₂ पराश्रवान् (for तथा बहून्) — (L 3) D₁ s 1 s अरिवाहिनी — (L 4) T महाराज (for 'राज) D₅ s सामात्य सपदानुग, D₁ s 1 s स (D₁ s) हामाल (D₁ s 'ल')पदानुग (for the post half) — G₅ ins lines 5-6 after 59 — (L 5) T G₅ नातिवीर्यं तिता — (L 6) T G₅ सर्वे ते (by transp) — (L 7) D₅ 1 Ms-s समाजग्मु, T G₅ तथा जग्मु (for समा जग्मु). — (L 8) T पदातीमी, G₂ 'विभी, Ms-s 'तीक्ष (for 'तीक्ष) T G₅ महारथा (for रथपन्मा). D₅ s दृष्टो मरतर्षम, D₁ s 1 s दृष्टयस्ते (D₁ 'स्ति) नरपम (for the post half). — (L 9) D₅ अकुर्वन् G₅ आयुर्कर्मणि T G₅ तस्यैव (for तस्य ते) — D₅ om line 10 — (L 10) T G₅ कुरु (for कुल-) T G₅ रूपाणां, Ms-s रूपाश्च D₅ s संसृष्टाश्च; T G₅ सरथ-

तादृग्याद्वक्पुरा वृत्तं शम्बरामरराजयोः ॥ ५८
एवं द्वंद्वशतान्यासत्रयवारणवाजिनाम् ।
पदातीनां च भद्रं ते तव तेषां च संकुलम् ॥ ५९
नैतादृशो दृष्टपूर्वः संग्रामो नैव च श्रुतः ।

द्रोणस्याभावभावेषु प्रसक्तानां यथाभवत् ॥ ६०
इदं घोरमिदं चित्रमिदं रौद्रमिति प्रभो ।
तत्र युद्धान्यदृश्यन्त प्रततानि बहूनि च ॥ ६१

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥

२५

धृतराष्ट्र उवाच ।

तेष्वेवं संनिष्ठेषु प्रत्युद्यातेषु भागशः ।
कथं युयुधिरे पार्था मामकाश्च तरस्विनः ॥ १
किमर्जुनश्चाप्यकरोत्संशप्तकवल् प्रति ।

संशप्तका वा पार्थस्य किमकुर्वत संजय ॥ २

संजय उवाच ।

तथा तेषु निष्ठेषु प्रत्युद्यातेषु भागशः ।
स्वयमभ्यद्रवद्भीमं नागानीकेन ते सुतः ॥ ३

(for सप्त) Ds : १ तत्र ते पुरुषर्षभा (for the post half)]

— After the above Ds १ read 61, followed by a repetition of 60^{ab}, Ds repeating 60^{ab} and 61^{ad} and Ds repeating 60^{ab} and 61 respectively in their proper places, Ds : १ s on the other hand repeat 60

59 ^b) Bs नर (for रय) — ^d) Dn1 समाकुलः
Ds : १ s T Gs : १ s च सकुले; Gs M च सयुगे
— After 59, Gs ins lines 5-6 of 186* Ms-s, on the other hand ins 186*

60 Ds : १ s repeat 60 after 186* Ds reads and Ds repeats 60^{ab}, preceded by 61, after 186* Ms repeats 60^{ab} after 60 — ^a) Ds (second time) न तादृशो (for नैता) — ^b) Ss च न च, Ks ४ वै न च; Ks वै च न; Ks न च वि; Ds चैव न; Ds (second time) नैव न (for नैव च) Ks Ms (first time) स्मृत — After 60^{ab}, Ds १ ins 186* — ^a) Ks B1 : १ s Dn1 Ds : १ s (first time) १ Gs M1 : १ भावे न, Ks भावेन; Bs भावार्थ; Ms (inf line) काले न (for भावेषु) Ds : १ s (all second time) द्रोणस्य भा (Ds अ) रतानां च — ^d) Ks Ds प्रसक्ताना; Cd प्रसक्ता; Cv प्रसक्ता (as in text) Ds : १ (both first time) १ यथामवन्, Ds (second time) च भारत; S परस्परं (for यथामवत्)

61 Ds १ read 61 (Ds for the first time) after 186* Ds repeats 61^{ad} after 60^{ab} — ^a) Ds (first time) S [अ]वर्तत (for [अ]दृश्यन्त) — ^d) S घृतना (Gs प्रतता)नां (for प्रततानि) Ds १ (both first time) प्रतीतानि महति च — After 61, Ds : १ s ins 186*

Colophon — Sub-parvan Editions -संशप्तकवध — Day of Drona's Generalship Ss Ks द्वितीय दिवस, Ks Ds द्वितीययुद्धदिवस — Adhy name Ks Dn1 Ds : १ T Gs : १ s M1 : १ द्वयुद्ध (D1 : १ 'द्ध'), Dn2 अभिमन्युयुद्धरचना, Ds द्वयुद्धवर्णने वीरसमीलन — Adhy no (figures, words or both) Ks B1 : १ Dn1 Ds : १ S 24 (as in text), Ks Ds 25 — Sloka no Dn1 Dn1 63

25

1 ^a) Ds तेष्वेव; T तेष्वेव — ^b) Ds प्रत्युद्यातेषु — Ds om. (hapl.) 1^a-3^b, Ss reads it on marg — ^a) Ss Ks Dn2 Ds युधिष्ठिरे (for युयुधिरे) Dn2 Ds १ वीरा (for पार्था)

2 Ds om 2 (of v l. 1) Ss reads 2 on marg — ^b) Ks D (except D1, Ds om.) संसप्तक Ss Ks D1 गणान्; Ks-१ बलान्, Dn1 गण (for बल) S तत्र ताव प्रतापवान् — ^a) Ks D (except D1, Ds om.) संसप्तका Dn2 Ds १ नु; D1 laouna (for वा)

स्वयं यच्छन्हयात्राजन्व्यधमत्पाण्डवीं चमूम् ॥ ५४
 मृसलैर्मृदुरैश्चक्रैर्भिण्डिपालैः परश्वधैः ।
 पांसुवाताग्निसलिलैर्मसलोष्ठतृणद्रुमैः ॥ ५५
 आरुजन्प्ररुजन्भञ्जन्निघ्नन्विद्रावयन्क्षिपन् ।

[After line 6, Ds ins lines 3-4 of 183*]

On the other hand Ms-s ins after 54

185* पार्यमिन्द्रमिवायान्तं द्रोणं प्रति निजघ्नपम् ।
 समाच्छेत्सायकौघेन स्वयं राजा न्यवारयत् ।
 स नृपं साश्वयन्तारमराविघ्नमराविहा ।
 अमृतात् पृषत्केन दुर्योधनमरिंदमम् ।
 स ज्यां मृदःपृषत्केन स्पृष्ट्वा वृक्षमिवाशनि । [5]
 वीरो विस्मापयन्पुच्छे द्रोणायाभिमुखोज्ज्वलत् ।
 अलम्बुसस्तु संक्रुद्धो घटोत्कचमवारयत् ।
 वृक्षक्षयुक्ते विष्टन्तं रथे वीरो वरेषुभि ।

55 *) S K₁ सुसु (K₁ 'सु')लैर्, K₅ D₀₁ Dn Ds-s : सुसुलैर्, B (except B₅) सुषलैर् B₅ चापि, Dn₁ चित्रैर्, G₅ चैव (for चक्रैर्) —^b) S₁ बिदि-पाल, S₂ K (except K₅) D₁ : १.३ बिदिपा (D₁ : 'मा')ल; B D₀₁ बिदिपाल (B₁ 'लै'), Dn₁ D₄ बिदि (D₄ 'इ')मालै, D₅ बिदिपाल, D₅ बिदिमाणा; T₁ G₂ बिदि (G₂ 'दि')वालै (for बिण्डिपालै) K₄ D₀₁ Dn D₂-s १.३ परस्वधै D₀ बिदिमालाभिपट्टिषौ —^c) D₀₁ Dn D₄ s-s पाशु-, G₂ पाद (for पांसु-) Dn₁ G₂ -पावाग्नि (for -वाता) D₄ -शाल्यैर् (for -सलि-लैर्) K₅ D₂ s-s पाशु (K₅ 'सु')वर्षेण महता —^d) K₅ Dn₂ D₂ साश्मः, D₅ शाश्म- (for अस्म) B₁ -काह- (for -लोह)

56 *) K₁ s lacuna for प्ररुजन्भञ्ज D₁ अरु जन् (for आरुजन्) S₂ सरुजन्, K₄ D₁ निरु; B₁ न्यरु; B₂ lacuna, B₅ प्रम, D₄ प्राह (for प्ररु) S₂ बीजन्, K₄ आहन्, D₅ Ms सुजन्; D₅ s निघ्न (for भञ्जन्) K₅ आजघ्नु प्रसम राजन्, D₂ आरुद-प्रणुदंस्वर्जन् —^b) D₅ भजन्, D₅ सेनां (for निघ्नन्) D₂ सेनां विभीषयन्परान् —^c) Dn₂ D₅ ते भीषयन् (for विभी) G₁ M आगाद् (for आयाद्) D₂ विद्रावयन्क्षिपन्निघ्नन्, T G₂-s सेनां विभीषणोभ्येति —^d) Dn D₂ s-s द्रोण (for द्रोण)

57 *) S तस्य (for नाना) —^b) S K₅ s D (except D₁ s) नानायुध (for 'युद्ध') S K (except K₅) D₁ विभीषणै, B₁ विशेषितै, Dn₁ D₅ -विभूषणै;

सेनां विभीषयन्नायाद्रोणप्रेस्सुर्घटोत्कचः ॥ ५६
 तं तु नानाप्रहरणैर्नानायुद्धविशेषणैः ।
 राक्षसं राक्षसः क्रुद्धः समाजघ्ने ह्यलम्बुसः ॥ ५७
 तयोस्तदभवद्युद्धं रक्षोग्रामणिमुखयोः ।

Dn₂ विभूषितै; D₅ प्रहारणै (for -विशेषणै) —^a) S राक्षसो राक्षस क्रुद्ध —^d) K₄ B D₀₁ Dn₂ D₄ s १ अलम्बुष (D₄ 'सा, D₁ 'ध') S क्रुद्धोभ्यघ्न (G₂ 'भ्या या')दलंबुस (G₂ 'ष')

58 *) K₅ बभूव तद्, Dn D₅ S समभवद् (for तदभ) —^b) S K D₅ s घोररूप भयावहं —^c) G₁ M याद्वक्ताद्वक् (by transp) — T G₅ ins after 58 D₅ s after 60^{ab} D₄ s १ s after 61 Ms-s after 59

186* भारद्वाजस्तु सेनान्यं धृष्टद्युम्नं महारथम् ।
 तमेव राजन्संपश्यन्नतिक्रम्य तथा बहून् ।
 महता शरजालेन किरन्त शत्रुवाहिनीम् ।
 अवारयन्महाराज सामात्य सपदानुगम् ।
 तथान्ये पार्थिवा राजन्बहुत्वाज्ञानुकीर्तिता । [5]
 समसज्जन्त ते सर्वे यथायोग यथाबलम् ।
 हयैर्हया समाजग्मु कुञ्जरैरेव कुञ्जरा ।
 पदातय पदातैश्च रथैरेव रथर्षभा ।
 अकुर्वन्नायैकमाणि तत्र ते पुरुषर्षभा ।
 कुलवीर्यानुरूपाणि संसृष्टाश्च परस्परम् । [10]

[(L 1) D₅ s-s तु वृक्षाय, D₄ सुसक्रुद्धो (for तु सेनान्य) — (L 2) T G₅ Ms s आयात (for सपश्यन्) D₅ s महारथान्, D₁ s १ s रथान् (D₄ 'था व')हून्, T पराश्रवान्, G₅ पराश्रुपान् (for तथा बहून्) — (L 3) D₄ s १ s अरिवाहिनी — (L 4) T महाराज (for 'राज') D₅ s सामात्य सपदानुग, D₄ s १ s स (D₄ s) हामाल (D₅ १ 'ल')पदानुग (for the post half) — G₅ ins lines 5-6 after 59 — (L 5) T G₅ नातिकीर्तिता — (L 6) T G₅ सर्वे ते (by transp). — (L 7) D₅ १ Ms-s समाजग्मु, T G₅ तथा जग्मु (for समा जग्मु) — (L 8) T पदातीरी, G₅ 'तिभी, Ms-s 'तीक्ष (for 'तीक्ष) T G₅ महारथा (for रथर्षभा) D₅ s दृढशो भरतर्षभ, D₄ s १ s दृढशस्ते (D₅ 'स्ति')नर-र्षभ (for the post half) — (L 9) D₅ अकुर्वन्त G₅ आयुर्कर्मणि T G₅ तत्रैव (for तत्र ते) — D₅ om line 10 — (L 10) T G₅ कुरु- (for कुल) T G₅ रूपाणां, Ms-s रूपाश्च D₅ s सदृष्टाश्च, T G₅ सरथ-

तादृश्याद्वपुरा वृत्तं शम्भरामरराजयोः ॥ ५८
एवं द्रंशतान्यासत्रवारणवाजिनाम् ।
पदातीनां च भद्रं ते तव तेषां च संकुलम् ॥ ५९
नैतादृशो दृष्टपूर्वः संग्रामो नैव च श्रुतः ।

द्रोणस्याभावभावेषु प्रसक्तानां यथाभवत् ॥ ६०
इदं घोरमिदं चित्रमिदं रौद्रमिति प्रभो ।
तत्र युद्धान्यदृश्यन्त प्रततानि वहूनि च ॥ ६१

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥

२५

धृतराष्ट्र उवाच ।
तेष्वेवं संनिवृत्तेषु प्रत्युद्यातेषु भागशः ।
कथं युयुधिरे पार्था मामकाश्च तरस्विनः ॥ १
किमर्जुनश्चाप्यकरोत्संशक्तवलं प्रति ।

संशक्ता वा पार्थस्य किमकुर्वत संजय ॥ २
संजय उवाच ।
तथा तेषु निवृत्तेषु प्रत्युद्यातेषु भागशः ।
स्वयमभ्यद्रवद्भीमं नागानीकेन ते सुतः ॥ ३

(for सस) Ds : १ तत्र ते पुरुषेभ्यः (for the post half)]

— After the above Ds read 61, followed by a repetition of 60^{ab}, Ds repeating 60^{ab} and 61^{cd} and Ds repeating 60^{ab} and 61 respectively in their proper places, Ds : १ : २ on the other hand repeat 60

59 ^a) Bs नर (for रथ) — ^d) Dn1 समाकुलः
Ds : १ : २ T Gs : २ : ३ च संकुले; G1 M च सयुगे
— After 59, Gs ins lines 5-6 of 186* Ms-s, on the other hand ins 186*

60 Ds : १ : २ repeat 60 after 186* Ds reads and Ds repeats 60^{ab}, preceded by 61, after 186* Ms repeats 60^a after 60 — ^a) Ds (second time) न तादृशो (for नैव) — ^b) Śs च न च, K1 ४ च न च; Ks च न च, Ks न च वि; Ds चैव न; Ds (second time) नैव न (for नैव च) K4 Ms (first time) स्मृत — After 60^{ab}, Ds ins, 186* — ^c) Ks B1 : २ : ३ Dn1 Ds : २ : ३ (first time) G1 M1 : २ भावे तु, Ks भावेन; Bs भावार्थः; M1 (inf lst) काले तु (for -भावेतु) Ds : १ : २ (all second time) द्रोणस्य भा (Ds भ) रवानां च — ^d) K4 Ds प्रसक्तानां; Cd प्रसक्तां; Cv प्रसक्तां (as in text) Ds : (both first time) ० यथामघ्नः; Ds (second time) च भारत; S परस्पर (for यथामघ्नः)

61 Ds : २ read 61 (Ds for the first time) att 186* Ds repeats 61^{cd} after 60^{cd} — ^a) Ds (first time) S [ज]वर्तत (for [ज]दृश्यन्त) — ^d) S वृत्त (Gs प्रतता)नो (for प्रततानि) Ds : ० (both first time) प्रवीतानि महति च — After 61, Ds : १ : २ ins, 186*

Colophon — Sub-parvan Editions -संशक्तवध
— Day of Droṇa's Generalship Śs Ks द्वितीय दिवस, K1 : D1 द्वितीययुद्धदिवस — Adhy name Ks Dn1 D1 : २ T G1 : २ : ३ M1 : २ द्वयुद्ध (D1 : 'द्व'); Dn1 अभिमन्युयुद्धरचना, Ds द्वयुद्धवर्णने वीरसमीक्षण — Adhy no (figures, words or both) Ks B1 : २ Dn1 Ds : २ S 24 (as in text), Ks Ds 25 — Śloka no Dn1 Dn1 63

25

1 ^a) Ds सेप्येव; T सेप्येव — ^b) Ds प्रत्युद्यातेषु — Ds om (hapl) 1^a-3^b, Śs reads it on marg — ^c) Śs Ks Dn1 Ds युयुधिरे (for युयुधिरे) Dn1 Ds : ० वीरा (for पार्था)

2 Ds om 2 (of v. 1 1) Śs reads 2 on marg — ^b) Ks D (except D1, Ds om) संसक्त Śs Ks D1 गणान्; K1 : २ बलान्, Dn1 गण (for -बल) S तत्र वात प्रवापवान् — ^c) K4 D (except D1, Ds om) संसक्ता Dn1 Ds : ० तु, D1 lacuna (for वा)

स नाग इव नागेन गोवृषेणेव गोवृषः ।
 समाहूतः स्वयं राज्ञा नागानीकमुपाद्रवत् ॥ ४
 स युद्धकुशलः पार्थो बाहुवीर्येण चान्वितः ।
 अभिनत्कुञ्जरानीकमचिरेणैव मारिष ॥ ५
 ते गजा गिरिसंकाशाः क्षरन्तः सर्वतो मदम् ।
 भीमसेनस्य नाराचैर्विमुखा विमदीकृताः ॥ ६
 विधमेदभ्रजालानि यथा वायुः समन्ततः ।
 व्यधमत्तान्यनीकानि तथैव पवनात्मजः ॥ ७
 स तेषु विसृजन्वाणान्भीमो नागेष्वशोभत ।

भुवनेष्विव सर्वेषु गभस्तीनुदितो रविः ॥ ८
 ते भीमबाणैः शतशः संस्यूता विवभुर्गजाः ।
 गभस्तिभिरिवार्कस्य व्योम्नि नानाबलाहकाः ॥ ९
 तथा गजानां कदनं कुर्वाणमनिलात्मजम् ।
 क्रुद्धो दुर्योधनोऽभ्येत्य प्रत्यविध्यच्छितैः शरैः ॥ १०
 ततः क्षणेन क्षितिपं क्षतजप्रतिमेक्षणः ।
 क्षयं निनीषुर्निशितैर्भीमो विव्याध पत्रिभिः ॥ ११
 स शरार्पितसर्वाङ्गः क्रुद्धो विव्याध पाण्डवम् ।
 नाराचैरर्करश्म्याभैर्भीमसेनं स्पर्शन्निव ॥ १२

—^a) K₂ s Dn₁ D₅₋₈ T₂ G₁ M₈₋₉ अकुर्वत्; K₄
 अ(?)कुर्वति

3 D₄ om 3^{ab} (of v 1 1) S₂ reads 3^{ab} on
 marg —^a) B₂ (marg) प्रवृत्तेषु (for निवृत्तेषु) S₂
 तेष्वेव सनिवृत्तेषु (= 1^a) —^d) K₅ नागानीकेषु

4^a) K₅ सुनाग, B₅ मातंग, S सुप (M₁ s 4
 'व')णै (for स नाग) D₄ s 1 s नागेषु (for नागेन).
 —^b) D₅ गोवृषेण च, D₈ वृषेणेव च, D₁ laouna,
 D₁ s गोवृषेणैव (for 'जेव) K₁ 'गोवृषेण यथा वृष',
 T G₁ s-5 M₁ s वृ (G₁ M₁ s क्र)षभेण (G₁ 'जे'व चर्ष
 भ'; G₂ M₈₋₉ क्र (G₂ वृ)षभेण यथर्षभ Cd oites
 गोवृष' —^c) S₁ (sup l m) K₅ राजा; S राजस्
 (for राज्ञा) —^d) S₁ K₁₋₄ D₁ भीमसेनस्त्रमा (S₁ K₅
 'मुपा, S₂ 'मथा'द्रवत्, K₅ नागानीकेष्वपा'; Dn₂
 गजानीकमुपा'; T G₂-5 तथा नाग ह्वा'; G₁ M तथा
 नागासुपा'

5^a) G₁ M सु (for स) G₅ कुशल S₁ प्राज्ञो,
 T G₂-4 प्राज्ञो (for पार्थो) —^b) Dn₁ वल् (for
 बाहु-) D₁ च समन्वित (hypermetrio), S चात्मन
 (for चान्वित) —^d) S₂ K₁ Dn₁ अचिरेणैव; T G₄
 चिरेणैव च (for अचिरेणैव) B₄ Dn भारत, D₁ मा
 रिष'; S पाण्डव (for मारिष) — After 5, D₅ ms

187* तत्र युद्धान्यदृश्यन्त प्रहसानि बहूनि च ।

6^a) S₁ शैल; S₂ K (except K₅) D₁ सा (K₄
 शा)ल (for गिरि) —^b) D₅ s मदान् (for मदम्)
 Dn₂ क्षरत इव वीर्यदा'; S क्षरतोत्तिमदा स (T G₂-4
 'दान्म'द —^c) G₂ भीमसेनेन. —^d) B₂ (marg)
 विदलीकृता, D₄ s विमदा कृता, Ca d 'दीकृता'
 (as in text) Dn₁ D₅ s विमदा (D₅ 'दं') विसृष्टी
 कृता

7^a) T₂ G₄ s व्यधमेद्. K₁ पत्रजालानि, G₄ अत्र
 (for अत्र'). D₄ s-8 विधमेता (D₅ 'मत्य')भ्रजालानि.

—^b) B₁ s D₅ D₈ समुद्रतः; B₂ s समुद्रतः,
 Dn₂ D₂ समुद्रि (Dn₂ 'स्थि'त (for समन्तत') T
 G₂-5 पश्चाद्वातो यथा तथा; G₁ M पश्चाद्वातो वि (M₈
 'तोपि)वान्यथा —^d) S नागानां मारुति' शरै'

8 D₄ om 8^a-9^b —^a) K₄ s भुवनेष्विव, B₂
 D₅ भवनेष्विव —^d) G₁ दृश्यतो

9 D₄ om 9^{ab} (of v 1 8) —^a) B D₅ Dn₂
 D₅ s ते भीमबाणा (Dn₂ D₅ s 'वेगा)भिहता, G₂ 'बाणै'
 संस्यूता —^b) K₁ (before corr) D₅ T संसृता,
 K₁ (by corr) संसक्त, B₂ संसृता; D₅ s 1 s निस्यू
 (D₁ 'स्फु)वा, G₅ सन्नाता (for संस्यूता) G₅ दुहुदु
 (for विवसुर') G₂ प्रदिशो विविभुर्गजा' —^d) G₅ s
 M (except M₈) बलाहका'

10^a) T G (except G₅) M₁ s तदा (for तथा)
 M₈₋₉ गजानां कदनं घोरं —^d) B₁ s D₅ न्यविध्य
 (B₂ व्यधम, D₅ प्राविश)लिशितै शरै', Dn₂ D₅ s
 अविध्यद् (Dn₂ विव्याध द)शभि' शरै'

11^a) D₅ क्षितिप, T G₅ क्षिपत् (sic), G₁ M₈₋₉
 क्षितिप' —^b) K₄ s B₅ D (except D₅ D₈ s) S
 (except M₈₋₉) क्षतजप्रतिमेक्षण — B₅ reads 11^a-21^b
 on marg —^c) Dn₁ भयं (for क्षयं) —^d) M₅
 भीम.

12 B₅ reads 12 on marg —^a) S K B₁ Dn₁
 D₁ s 4-8 G₅ शराचितः; Dn₂ शरांकित; D₅ शरा
 चित (for 'रित-) K₄ स-सर्वांग —^b) S₂ K₁ s 4
 D₁ क्रुद्ध (for क्रुद्धो) G₁ s M₈₋₉ पाण्डव' —^c) K₅
 रवि, G₅ lacuna (for अर्क) S₂ K₁-3 वर्णाभैद्

तस्य नागं मणिमयं रत्नचित्रं ध्वजे स्थितम् ।
 भस्त्राभ्यां कार्मुकं चैव क्षिप्रं चिच्छेद पाण्डवः ॥ १३
 दुर्योधनं पीड्यमानं दृष्ट्वा भीमेन मारिष ।
 चुक्षोभयिषुरभ्यागादङ्गो मातङ्गमास्थितः ॥ १४
 तमापतन्तं मातङ्गमम्बुदप्रतिमखनम् ।
 कुम्भान्तरे भीमसेनो नाराचेनार्दयद्भृशम् ॥ १५
 तस्य कार्यं विनिर्मिद्य ममज्ञं धरणीतले ।
 ततः पपात द्विरदो वज्राहत इवाचलः ॥ १६
 तस्यावर्जितनागस्य स्लेच्छस्यावपतिष्यतः ।

शिरश्चिच्छेद भस्त्रेण क्षिप्रकारी धृकोदरः ॥ १७
 तस्मिन्निपतिते वीरे संप्राद्रवत सा चमूः ।
 संभ्रान्ताश्चद्विपरथा पदातीनवमृदती ॥ १८
 तेष्वनीकेषु सर्वेषु विद्रवत्सु समन्ततः ।
 प्राग्ज्योतिपस्ततो भीमं कुञ्जरेण समाद्रवत् ॥ १९
 येन नागेन मधवानजयदैत्यदानवान् ।
 स नागप्रवरो भीमं सहसा समुपाद्रवत् ॥ २०
 श्रवणाभ्यामथो पञ्चां संहतेन करेण च ।
 व्यावृत्तनयनः क्रुद्धः प्रदहन्निव पाण्डवम् ॥ २१

(for रत्नमयं) —^a) Ms s भीमसेन Śs (marg as in text) स्म(स)मतत (for स्मयन्निव).

13 Bs reads 13 on marg —^b) Ks Doi Ds s s S (except T Ms) चित्र (for चित्र) B1 रये; Dn Ds s s Gs वज्र (for वज्रे) —^d) S क्षुराभ्याम् (G1 M क्षिप्रमभ्य)धनद्वली

14 Bs reads 14 on marg —^a) Ks Bs (marg) Doi Dn Ds-s विक्षोभयिषुर (Dns Ds 'यितुम्'; G1 M1 s सुमोक्ष (for चुक्षोभ) Ds अभ्यगाद; G1 M1-s अभ्यागाद; Gs आगाद (submetric) —^d) S रंगो (T Gs-s 'को) (for अङ्गो) B1 आश्रितः; Ds s s सस्थित

15 Bs reads 15 on marg —^a) N (except Śs) नागद्रव (for मातङ्गम्) —^b) Ks s Ds s s s स्रुदप्रतिनि (Ks Ds s 'नि'स्वन —^c) Ks कुम्भान्तर —^d) Bs s Doi Ds नाराचैर (for 'चेन). S आर्पयद्

16 Bs reads 16 on marg —^a) G1 M स तस्य कार्यं निर्मिद्य —^b) B1 Ds ममञ्जुर; B1 s Ds S न्य मज्जद् B1 अवनीतले

17 Bs reads 17 on marg —^a) Ks Ds s T Gs s वर्जित (for [अ]वर्जित) Cd oites आवर्जितम् Dns Ds-s कायस्य (for नागस्य) —^b) Bs च, Bs s Dns Ds s s s [अ]व; Ds [अ]थ; Ds s [अ] पि; T Gs-s M1 [अ]ति; Ms-s [अ]भि (for [अ]व) Dn1 स्लेच्छस्याप्यवितिष्ठत —^c) Gs om (hapl) 17^a-19^b —^d) Ds s s वेगेन (for भस्त्रेण)

18 Gs om. 18 (of v l 17) Bs reads 18 on marg —^b) Ds om (hapl.) from त सा up to चित्रव (in 19^b) Ds s संप्राद्रवद्यो चम् —^c) K1 s

Ds s संभ्रान्ता (Ks 'तां)श्च (for 'ताश्च) Śs K1 s I द्विपरयान्; Ds द्विपरथ- (for -द्विपरथा) —^d) ; चैव मृदती; Śs Ks D1 च विमृद (D1 'क्ष)ती; F च विमद्वती, Ds अवमृदती; Ds आवमृदती (f' अव').

19 Gs om 19^{ab} (of v l 17), Ds om up विद्रव (of v l 18). Bs reads 19 on marg —^c) Śs B Doi Dns Ds s s Gs भस्त्रेषु (for सर्वेषु). —^d) S तदा (for ततो) Ds s s क्रुद्ध; Gs राजन् (for भीम). —^d) S कुञ्जरेणाभ्युपाद्रवत् (Gs 'गमत्)

20 K1 om (hapl) 20 Bs reads 20 on marg Ks om 20^{ab} —^a) Ds चलवान् (for सव) Gs तेन नागेन मधवान्. —^b) S विजिग्ये (for अज यद्) Ks पुगवान्, Gs (before corr) मानवान् (for दान) —^c) After 20^{ab}, Ś K1-s B Doi Dn D1-s, s-s ins

188* तदन्वयेन नागेन भीमसेनमुपाद्रवत् ।

[Śs तदा मतेन, Śs K1-s D1 मरूपूर्णेन (for तदन्व येन)]

— Ds s om (hapl) 20^{ab} Ds om. 20^a-21^d

21 Ds om. 21 (of v l 20) Bs reads 21^{ab} on marg —^a) B Doi चरणाभ्याम् (for श्रव) B Doi अथो द्वाभ्यां, T Gs-s Ms-s अथोभाभ्याम्; G1 M1 s स मन्त्राभ्याम् (for अथो पञ्चां) —^b) Ds स हतेन; S जायतेन; Cd सह (as in text) —^c) Ms-s विवृष्ट (for व्यावृष्ट) G1 M1 s व्यावृष्ट नयने क्रुद्ध —^d) Ks (marg) s B Doi Ds प्रमथनम्; Ds प्रहसन्; Ds प्रसरन् (for प्रवहन्) Ks हृह (for ह्व) D1 पाण्डव. S सस्यगयन्त्रा (G1 M 'वृ)निधोदित. —^c) Ks

ततः सर्वस्य सैन्यस्य नादः समभवन्महान् ।
 हा हा विनिहतो भीमः कुञ्जरेणेति मारिष ॥ २२
 तेन नादेन वित्रस्ता पाण्डवानामलीकिनी ।
 सहसाम्यद्रवद्राजन्यत्र तस्यौ वृकोदरः ॥ २३

(marg). ४ ५ Dn D1-8 ५-५ ins. after 21. D1 after 20^{ab}

189* वृकोदररथं साम्भमविशेषमचूर्णयत् ।
 पद्भ्यां भीमोऽप्यथो धावस्तस्य गात्रेण्वलीयत ।
 जानघजलिकावेधं नापाक्रामत पाण्डव ।
 गात्राभ्यन्तरगो भूत्वा करेणावाहयन्मुहुः ।
 कालयामास तं नाग वधाकाक्षिणमव्ययम् । [5]
 कुलालचक्रवज्रागस्तदा तूर्णमथाभ्रमत् ।
 नागायुतबलं श्रीमान्कालयानो वृकोदरम् ।
 भीमोऽपि निष्क्रम्य तत् सुप्रतीकाग्रतोऽभवत् ।
 भीमं करेणावनस्य जानुभ्यामभ्यपातयत् ।
 ग्रीवायां वेष्टयित्वैनं स गजो हन्तुमैहत । [10]
 करवेष्टं भीमसेनो अमं दत्त्वा व्यमोचयत् ।
 पुनर्गात्राणि नागस्य प्रविवेक्ष वृकोदरः ।
 यावत्प्रतिगजायां स्वबलस्यमवैक्षत् ।
 भीमोऽपि नागगात्रेभ्यो विनि सत्यापयाजवात् ।

[D1 reads and D2 १ repeat lines 1-2 after 23
 D2 repeats line 1 after 23 — (L 1) Ks Dns D1
 अवशेषम्, D2 १ २ (last two second time) सविशोकम्,
 D2 (first time) अविशोकम् (for अवशेषम्) D2 (second
 time) अविशोकविचूर्णयत् (for the post half) — (L
 2) D2 transp. the prior and the post half
 D1 (second time) corrupt. Dns D2 २ पङ्क्ति (for
 पद्भ्यां). Ks Dn1 D2 [५]न्य (Ks 'व्य')धावश्च (for स्य-
 थो धावश्च) D2 (second time) भीमो (for तस्य) D2
 तस्य गात्रे व्यलीयत (for the post. half) — D1 om lines
 ३-९. — (L. 3) Ks अजलिना वधः; Dns 'कावेधे,
 D2 २ आगुलिकवेधः; D2 (by corr.) अजलिकवेधि, D2
 नसलिकविधि, D1 अजलिकविधि — (L. 4) Ks D2 गात्राभ्य-
 तरतो — (L. 5) D2 ६ कालयामास Ks D1 १ वध-
 काक्षिणम् Dns D2 ७ अव्यय D2 वधाकाक्षिमय दृढ (for
 the post half) — (L. 6) D2 ६ तथा (for तदा).
 Dns [अ]धमत् (for [अ]भ्रमत्) — (L. 7) Ks D2 ८
 वली, D2 ८ बल, D1 ८ बल (for बल). D1 ८
 प्राण (for भीमान्) — (L. 8) Dns D2 १ २ विनिष्क्रम्य
 (for ५ वि नि). Dns स (for सु) Dns सिन (for
 समवत्). — (L. 9) Ks Dns D2 १ २ [अ]वनाम्य, Ks

ततो युधिष्ठिरो राजा हतं मत्वा वृकोदरम् ।
 भगदत्तं सपाञ्चालः सर्वतः समचारयत् ॥ २४
 तं रथै रथिनां श्रेष्ठाः परिवार्य समन्ततः ।
 अवाकिरञ्शरैस्तीक्ष्णैः शतशोऽथ सहस्रशः ॥ २५

निपश्य; D2 [अ]वमल (for [अ]वनस्य). Ks D1 अन्य
 ताडयत्, D2 तमपातयत्. — After the above, Dns
 reads 22^a-23^b — (L 10) D1 ग्रीवा तिष्ठति त्वैन (for
 the prior half) D2 १ २ समाजे (for स गजो) Ks
 Dn1 D2 ईहत (D2 'ते'), D2 ऐक्षत — (L. 11) D1 ३
 करवेष्टनाद् (hypermetrio) Ks स मोचयत्, D2 १ २
 व्यमुचत — (L. 13) Ks Dn1 D1 ३ ४ यावत्प्रतिगजा
 (D2 ६ 'जो, D2 'ज')यात (for the prior half) Ks
 स्व (for स्व) Ks स्वबल समवैक्षत; Dns D2 १ २ स्वे
 (D2 स्व) बले प्रलवै (for the post half). — (L.
 14) Ks Dn D2 १ विनिचल]

22 Dns reads 22^a-23^b after line 9 of 189*.
 — *) S1 Dn1 D2-३ अहो विनि; S2 K1-4 D1 हतो
 भीमो; Dn1 B अहो चिह्नि; G1 M हा हा चिह्नि (for
 हा हा विनि). — *) D2 ६ न श्रुत (for मारिष)

23 For the sequence in Dns, of १ 1 22.
 — *) D2 ६ सत्रस्ता; D1 ३ वित्रस्ता B Dn1 Dns
 D1 ३ G2 तेन नागेन सत्रस्ता — *) D2 शत्रुसत्थो; S
 तत्र यत्र (for यत्र तस्यौ) — After 23, D1 reads
 lines 1-2 of 189*, while D2 १ repeat lines 1-2 and
 D2 line 1 of 189*

24 S K1 ३ D1 om. (hapl) 24^{ab}, Ks reads it on
 marg — *) Ks B Dns D2 ३ ४ सपाञ्चाल्य (D2
 'लै'); D2 च पाञ्चाल्य S K1 ३ भगदत्त सपाञ्चाल्य
 (Ks 'स्य') — *) S1 निपुण (for सर्वत) K1 Dns
 समचारयन्; S पर्यवारयत् — After 24, G1 M ins.

190* भीमोऽपि दोर्म्यां नागेन्द्रं निपीडयामोचयद्वली ।

25 *) S1 लै, K1 ले (for तं). B1 ३ Dn1 Dns
 D2 रथ (for रथै). Dns D2 ६ रथिन S2 Dn1 D1
 श्रेष्ठ S स रथै. पृतनाभेष्टै — *) S K (except Ks)
 D1 परिवृत्त्य (for 'वार्य') D1 परतपा (for समन्तत)
 D2 १ २ सर्वत समचारयन् — *) D2 द्रावैत् (for
 शरैत्) S कीर्यते विशिखैस्तीक्ष्णै

26 *) S K1 D2 4 Ms सनाचरत्; B1 'हरन्, Ms
 'रथत् (for 'चरन्). — *) T G2 4 तक्षणे; G1 २ ३

स विधातं पृषत्कानामङ्कुशेन समाचरन् ।

गजेन पाण्डुपाञ्चालान्वधमत्पर्वतेश्वरः ॥ २६

तदद्भुतमपश्याम भगदत्तस्य संयुगे ।

तथा वृद्धस्य चरितं कुञ्जरेण विशां पते ॥ २७

ततो राजा दशार्णानां प्राग्ज्योतिषमुपाद्रवत् ।

तिर्यग्यातेन नागेन समदेनाशुगामिना ॥ २८

तयोर्युद्धं समभवन्नागयोर्भीमरूपयोः ।

सपञ्चयोः पर्वतयोर्यथा सद्भुमयोः पुरा ॥ २९

प्राग्ज्योतिषपतेर्नागः संनिपत्यापवृत्त्य च ।

पार्श्वे दशार्णाधिपतेर्मिच्छा नागमपात्तयत् ॥ ३०

तोमरैः सूर्यरश्म्याभैर्मगदतोऽथ सप्तभिः ।

जघान द्विरदस्यं तं शत्रुं प्रचलितासनम् ॥ ३१

उपसृत्य तु राजानं भगदत्तं युधिष्ठिरः ।

रथानीकेन महता सर्वतः पर्यवारयत् ॥ ३२

स कुञ्जरस्थो रथिभिः शुशुभे सर्वतो वृतः ।

पर्वते वनमध्यस्थो ज्वलन्निव हुताशनः ॥ ३३

मण्डलं सर्वतः श्लिष्टं रथिनामुग्रधन्विनाम् ।

किरतां शरवर्षाणि स नागः पर्यवर्तत ॥ ३४

ततः प्राग्ज्योतिषो राजा परिगृह्य द्विपर्यभम् ।

प्रेषयामास सहसा युयुधानरथं प्रति ॥ ३५

M क्षणेन (for गजेन) B₁ पंचालान्; G₅ पांचास्यान् (for 'लान्') —^a) D₅ बोधयन्; D₅ पोषयत् (for व्यधयत्).

27 *) D₄ १ ३ तन् (for तद्) D₁ ४ ५ ज (D₄ ड) जूतम् D₁ D₅ १ ३ अपश्यामो —^b) D₅ सोमदत्तस्य (for अग) S K D₁ D₁ ४ ५ १ ३ विक्रमं (for संयुगे) —^c) D₁ यथा (for तथा) S₁ K₁ ३ D₁ D₅ चरत् S₂ K₁-३ D₁ तथापृत्तस्य चरतः —^d) S रणे स्वयं (for विशां पते).

28 *) G₁ M₁ ३ क्षमिद्ववत् (for उपा). —^a) K₁ तिर्यक्पातेन; D₅ दीर्ययुक्तेन; D₄ ३ (marg as in text) १ ३ निर्यग्यातेन (D₅ 'प्रातेन'); T G₁-4 M नि- (G₁ सू)रिमस्थेन (for तिर्यग्यातेन). G₅ नागेन महता युक्त —^d) K₁ आशुगामिना; K₅ D₁ 'पातिना (for 'गामिना) S श्रीमताभि (G₁ M 'जाति; G₁ 'ता हि)विराजता

29 *) D₁ D₅ ततो (for तयोर्) —^b) D₄ सीम- सेनयो (for 'रूपयो) —^c) S कुमवतोर् (for पर्वत योर्) —^d) D₅ ३ कुमवतो (for सद्भुमयो) T G₁-३ शरणीधरोरिव; G₁ M यथा पर्वतयोरिव

30 *) S₁ K₁ ३ B D₁ D₁ D₁ २, ४, ५ १ ३ M₁ ४ Ca d संनिवृत्त्य (for 'पत्य) K₁ B (B₁ marg as in text) D₁ D₁ Ca [ज]पसृत्य; D₅ ३ G₁ M₁-4 [ज]व (M₁ ४ 'प)सृष्ट; D₄ १ ३ [ज]पसृत्य; T₁ [ज]पसृत्य; T₁ G₁-३ M₁ [ज]व (T₁ 'प)सृष्ट; Cd [ज]पसृत्य (as in text) — After 30^{ab}, G₅ ins

191* प्राग्ज्योतिषानाधिपतेर्मिच्छा नागमपोषयत् ।

— G₁ om. 30^a-32^d. —^a) S (G₁ om) ग (T₁ G₁

ह)त्वा नागमयोष (G₁ M 'पोष)यत्

31 G₅ om 31 (cf. v 1 30) D₁ om. (hapl) 31-32. —^a) G₅ सकाशैर् (for 'रश्म्याभैर्) —^b) T G₁ ४ हि (for स्य) —^c) D₁ (also as in text) D₅ T G₁-4 द्विरदन्न (G₁ 'क्षे)ष्ट, D₅ 'द पृष्टे, G₁ M 'दाहृष्ट (for 'दस्य त) —^d) K₅ क्षीघ्र (for वायु) K₄ D₁ M₁-३ वायुना (K₄ D₁ 'वु प्र)चलिताद् (M₁-३ 'स)न — After 31, G₁ M ins

192* ततो युधिष्ठिरो दृष्ट्वा दशार्णाधिपार्श्वे इतन् ।

महता रथवधेन प्राग्ज्योतिषमभिद्रवत् ।

32 D₁ G₅ om 32 (of v 1. 31, 30) —^a) B D₁ D₁ C₇ व्यवस्थित, D₅ (marg as in text) व्यवस्थित; S (G₅ om) परिच्छाद्य (for उपसृत्य) S K D₁ ३ ३ च; C₇ तु (as in text) —^b) K₄ B₅ D₁ T G₁ ४ भगदत्तो (K₄ B₅ 'त्त) युधिष्ठिरं —^c) G₁ ३ ४ तथानीकेन (for रथा) S (G₅ om) सर्वेण (for महता) —^d) S₁ प्रत्यवारयन्; D₁-३ पर्यवारयन्; S (G₅ om.) समवारयत् (G₁ M₁ 'किरत्).

33 *) K₄ कुजरोपि (for 'रस्थो). —^b) D₅ ३ दिश (for वृत). —^c) S किरक्षिपुसदृक्षाणि रश्मी- निव दिवाक्फर

34 *) S₁ K₁ शिष्टं; D₅ छिष्ट (for श्लिष्ट). —^b) S₁ उग्रधन्वनी —^c) M₁ किरंस्तान् (sio) (for किरतां) B₁ शरवर्षेण —^d) S प्रत्यवर्तत, Ca. d पर्यं (as in text)

35 *) S₁ D₁ प्रतिगृह्य; D₁ D₅ परिवार्य (for 'गृह्य) B D₁ D₁ सहागर्ज; D₁ D₁ ३ द्विपर्यभं;

ततः सर्वस्य सैन्यस्य नादः समभवन्महान् ।
 हा हा विनिहतो भीमः कुञ्जरेणेति मारिष ॥ २२
 तेन नादेन विव्रस्ता पाण्डवानामनीकिनी ।
 सहसाम्यद्रवद्राजन्यत्र तस्यौ वृकोदरः ॥ २३

(marg). 4 s Dn D1-s. 5-s ins after 21; D1 after 20^b.

189* वृकोदरस्य साध्वमविशेषमचूर्णयत् ।
 पद्भ्यां भीमोऽप्यथो धावन्तस्य गात्रेण्वलीयत् ।
 जानन्नञ्जलिकावेधं नापाक्रामत पाण्डव ।
 गान्नाभ्यन्तरगो भूत्वा करेणावाडयन्मुहुः ।
 लालयामास तं नागं वधाकाङ्क्षिणमप्ययम् । [5]
 कुलालचक्रवन्तागस्तदा तूष्णमथाग्रम् ।
 नागायुतवल्गुः श्रीमान्काळयानो वृकोदरम् ।
 भीमोऽपि निष्क्रम्य ततः सुप्रतीकामतोऽभवत् ।
 भीमं करेणावनम्य जानुभ्यामभ्यपातयत् ।
 ग्रीवाया वेष्टयित्वैनं स गजो हन्तुमैष्टत । [10]
 करवेष्टं भीमसेनो अम दत्त्वा व्यमोचयत् ।
 पुनर्गात्राणि नागस्य प्रविवेश वृकोदर ।
 यावत्प्रतिगजायातं स्वधलस्यमवैक्षत ।
 भीमोऽपि नागगात्रेभ्यो विनि सत्यापयाजवात् ।

[D1 reads and D2 repeat lines 1-2 after 23
 D2 repeats line 1 after 23 — (L 1) Ks Dn D1
 अवशेषम्, D2 1 s (last two second time) सविशोकम्,
 D2 (first time) अवशिकम् (for अविशेषम्) D2 (second
 time) अविशोकविचूर्णयत् (for the post half) — (L
 2) D2 transp the prior and the post half
 Dr (second time) corrupt Dn D2 s पञ्चिर् (for
 पद्भ्यां). Ks Dn D2 [s]भ्य (Ks 'य') धावन् (for ड्य-
 धो धावन्) D2 (second time) भीमो (for तस्य) D2
 तस्य गात्रे व्यलीयत् (for the post half). — D2 om lines
 8-9. — (L 3) Ks अजलिना वध्यः; Dn 'कावेधे,
 D2 s आंयुलिकवेधः; D2 (by corr.) अजलिकवेधि, D2
 नसलिकविधि, Dr अजलिकविधि — (L 4) Ks D2 गात्राभ्य
 तरतो — (L 5) D2 ० चालयामास Ks D1 1 वध
 काक्षिणम् Dn D2 ० अन्ययः D2 वधाकाक्षिमय इदं (for
 the post half) — (L 6) D2 ० तथा (for तदा)
 Dn [अ]वमत् (for [अ]भ्रमत्) — (L 7) Ks D2 s
 वली, D2 ० बल, Dr ० बल (for बल) Dr ०
 भ्राण (for श्रीमान्) — (L 8) Dn D2 1 s विनिष्क्रम्य
 (for सपि नि). Dn स- (for सु) Dn स्थित (for
 समवत्). — (L 9) Ks Dn D2 1 s [अ]वनाम्य, Ks

ततो युधिष्ठिरो राजा हतं मत्वा वृकोदरम् ।
 भगदत्तं सपाञ्चालः सर्वतः समवारयत् ॥ २४
 तं रथै रथिनां श्रेष्ठाः परिवार्य समन्ततः ।
 अवाकिरञ्चरैस्तीक्ष्णैः शतशोऽथ सहस्रशः ॥ २५

निपद्यः D2 [अ]वमत् (for [अ]वनम्य). Ks D1 अन्य
 ताडयत्, D2 तमपातयत्. — After the above, Dn
 reads 22^a-23^b — (L 10) D1 ग्रीवा विष्टति त्वैन (for
 the prior half). D2 1 s समाजे (for स गजो) Ks
 Dn D2 इहत (D2 'ते'), D2 ऐक्षत — (L 11) Dr ०
 करवेष्टनाद् (hypermetrio). Ks स मोचयत्, D2 1 s
 व्यमुचत. — (L 13) Ks Dn D1 ० ० यावत्प्रतिगजा
 (D2 ० 'जो', D2 'ज') यात (for the prior half). Ks
 स्व (for स्व). Ks स्ववल् समवैक्षत; Dn D2 1 s त्वे
 (D2 स्व) वले प्रत्यवै (for the post half). — (L
 14) Ks Dn D2 1 विनिचल.]

22 Dn1 reads 22^a-23^b after line 9 of 189*.
 —^a) Ś1 Dn1 D2-s अहो विनि; Ś2 K1-4 D1 हवो
 भीमो; Dn1 B अहो धिङ्नि; G1 M हा हा धिङ्नि (for
 हा हा विनि). —^d) D2 ० न ह्यत (for मारिष)

23 For the sequence in Dn2, of v. l. 22.
 —^a) D2 ० सन्नखा; Dr ० विश्रक्ता B Dn1 Dn2
 D1 2 G2 तेन नागेन सन्नखा —^d) D2 शत्रुसंस्थो; B
 सन्न यन्न (for यन्न तस्यौ) — After 23, D2 reads
 lines 1-2 of 189*, while D2 1 repeat lines 1-2 and
 D2 line 1 of 189*.

24 Ś K1 s Dr om. (hapl.) 24^a, K2 reads it on
 marg —^a) Ks B Dn2 D2 2 s-3 सर्पाचाल्य (D2
 'लै'); D2 ० सर्पाचाल्य Ś2 K1 s भगदत्त सर्पाचाल्य
 (Ks 'स्यः') —^d) Ś1 निपुण (for सर्वत) K1 Dn1
 समवारयन्; B पर्यवारयत् — After 24, G1 M ins :

190* भीमोऽपि दोर्म्यां नागेन्द्रं निपीडयामोचयद्वली ।

25 —^a) Ś1 तैः; K1 ते (for तं) B1 s Dn1 Dn2
 D1 रथै (for रथै). Dn2 D2 ० रथिन Ś2 Dn1 D1
 श्रेष्ठ S स रथै. पृतचाभेष्टै —^b) Ś K (except Ks)
 D1 परिदृष्ट (for 'वार्य') D1 परंतपा (for समन्तत).
 D2 1 s सर्वत समवारयन् —^c) D2 धावत् (for
 शरत्) S कीर्यते विधिलैकीक्षणे.

26 —^b) Ś K1 D2 4 Ms समाचरत्; B4 'हरन्, M4
 'रचत् (for 'वरन्) —^c) T G2 4 तक्षणे; G1 2 s

स विधातं पृषत्कानामङ्कुशेन समाचरन् ।
 गजेन पाण्डुपाञ्चालान्व्यधमत्पर्वतेश्वरः ॥ २६
 तदङ्कुतमपश्याम भगदत्तस्य संयुगे ।
 तथा वृद्धस्य चरितं कुञ्जरेण विशां पते ॥ २७
 ततो राजा दशार्णानां प्राग्ज्योतिषमुपाद्रवत् ।
 तिर्यग्यातेन नागेन समदेनाशुगामिना ॥ २८
 तयोर्युद्धं समभवत्तामयोर्मामरूपयोः ।
 सपक्षयोः पर्वतयोर्यथा सद्गमयोः पुरा ॥ २९
 प्राग्ज्योतिषपतेर्नामः संनिपत्यापवृत्य च ।
 पार्श्वे दशार्णाधिपतैर्मित्वा नागमपातयत् ॥ ३०

तोमरैः सूर्यरश्म्याभैर्मगदत्तोऽथ सप्तमिः ।
 जघान द्विरदस्यं तं शत्रुं प्रचलितासनम् ॥ ३१
 उपसृत्य तु राजानं भगदत्तं युधिष्ठिरः ।
 रथानीकेन महता सर्वतः पर्यवारयत् ॥ ३२
 स कुञ्जरस्थो रथिमिः शुशुभे सर्वतो वृतः ।
 पर्वते घनमध्यस्थो ज्वलन्निच हुताशनः ॥ ३३
 मण्डलं सर्वतः श्लिष्टं रथिनामुग्रधन्विनाम् ।
 किरतां शरवर्षाणि स नागः पर्यवर्तत ॥ ३४
 ततः प्राग्ज्योतिषो राजा परिगृह्य द्विपर्षभम् ।
 प्रेपयामास सहसा युयुधानरथं प्रति ॥ ३५

M अजेन (for गजेन) B₁ पञ्चालान्, G₁ पाञ्चाल्यान् (for 'लान्) —^a) D₁ बोधयन्; D₂ पोषयत् (for व्यवसत्)

27 ^a) D₁ १ २ तन् (for तद्). D₂ १ २ अ (D₁ ड) वृत्तम् D₁ D₂ १ २ अपश्यामो —^b) D₂ सोमदत्तस्य (for सग') S₁ K D₁ D₂ १ २ ३ विक्रमं (for कुं-युगे) —^c) D₁ यथा (for तथा) S₁ K₁ २ D₁ D₂ चरत् S₁ K₁ २ D₁ सथावृत्तस्य चरत् —^d) S₁ रणे स्वय (for विशां पते)

28 ^a) G₁ M₁ २ क्षमिन्नवत् (for उपा') —^b) K₁ तिर्यक्पातेन; D₂ तिर्ययुक्तेन; D₁ २ (marg as in text) १ २ तिर्यग्गामेन (D₂ 'गामेन); T G₁ २ M ति- (G₁ नू) तिर्यग्यतेन (for तिर्यग्यातेन). G₁ नागेन महता युक्त —^d) K₁ आशुगामिना; K₂ D₁ 'पातिना (for 'गामिना) S श्रीमतामि (G₁ M 'ताति; G₂ 'ता हि) विराजत्.

29 ^a) D₁ D₂ ततो (for तयोद्) —^b) D₂ जीम-सेनयो (for 'रूपयो) —^c) S हुमवतोद् (for पर्वत योद्) —^d) D₂ २ हुमवतो (for सद्गमयो) T G₁ २ चरणीचरयोर्वि; G₁ M यथा पर्वतयोर्वि.

30 ^a) S₁ K₁ २ B D₁ D₂ D₃ १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १०० १०१ १०२ १०३ १०४ १०५ १०६ १०७ १०८ १०९ ११० १११ ११२ ११३ ११४ ११५ ११६ ११७ ११८ ११९ १२० १२१ १२२ १२३ १२४ १२५ १२६ १२७ १२८ १२९ १३० १३१ १३२ १३३ १३४ १३५ १३६ १३७ १३८ १३९ १४० १४१ १४२ १४३ १४४ १४५ १४६ १४७ १४८ १४९ १५० १५१ १५२ १५३ १५४ १५५ १५६ १५७ १५८ १५९ १६० १६१ १६२ १६३ १६४ १६५ १६६ १६७ १६८ १६९ १७० १७१ १७२ १७३ १७४ १७५ १७६ १७७ १७८ १७९ १८० १८१ १८२ १८३ १८४ १८५ १८६ १८७ १८८ १८९ १९० १९१ १९२ १९३ १९४ १९५ १९६ १९७ १९८ १९९ २०० २०१ २०२ २०३ २०४ २०५ २०६ २०७ २०८ २०९ २१० २११ २१२ २१३ २१४ २१५ २१६ २१७ २१८ २१९ २२० २२१ २२२ २२३ २२४ २२५ २२६ २२७ २२८ २२९ २३० २३१ २३२ २३३ २३४ २३५ २३६ २३७ २३८ २३९ २४० २४१ २४२ २४३ २४४ २४५ २४६ २४७ २४८ २४९ २५० २५१ २५२ २५३ २५४ २५५ २५६ २५७ २५८ २५९ २६० २६१ २६२ २६३ २६४ २६५ २६६ २६७ २६८ २६९ २७० २७१ २७२ २७३ २७४ २७५ २७६ २७७ २७८ २७९ २८० २८१ २८२ २८३ २८४ २८५ २८६ २८७ २८८ २८९ २९० २९१ २९२ २९३ २९४ २९५ २९६ २९७ २९८ २९९ ३०० ३०१ ३०२ ३०३ ३०४ ३०५ ३०६ ३०७ ३०८ ३०९ ३१० ३११ ३१२ ३१३ ३१४ ३१५ ३१६ ३१७ ३१८ ३१९ ३२० ३२१ ३२२ ३२३ ३२४ ३२५ ३२६ ३२७ ३२८ ३२९ ३३० ३३१ ३३२ ३३३ ३३४ ३३५ ३३६ ३३७ ३३८ ३३९ ३४० ३४१ ३४२ ३४३ ३४४ ३४५ ३४६ ३४७ ३४८ ३४९ ३५० ३५१ ३५२ ३५३ ३५४ ३५५ ३५६ ३५७ ३५८ ३५९ ३६० ३६१ ३६२ ३६३ ३६४ ३६५ ३६६ ३६७ ३६८ ३६९ ३७० ३७१ ३७२ ३७३ ३७४ ३७५ ३७६ ३७७ ३७८ ३७९ ३८० ३८१ ३८२ ३८३ ३८४ ३८५ ३८६ ३८७ ३८८ ३८९ ३९० ३९१ ३९२ ३९३ ३९४ ३९५ ३९६ ३९७ ३९८ ३९९ ४०० ४०१ ४०२ ४०३ ४०४ ४०५ ४०६ ४०७ ४०८ ४०९ ४१० ४११ ४१२ ४१३ ४१४ ४१५ ४१६ ४१७ ४१८ ४१९ ४२० ४२१ ४२२ ४२३ ४२४ ४२५ ४२६ ४२७ ४२८ ४२९ ४३० ४३१ ४३२ ४३३ ४३४ ४३५ ४३६ ४३७ ४३८ ४३९ ४४० ४४१ ४४२ ४४३ ४४४ ४४५ ४४६ ४४७ ४४८ ४४९ ४५० ४५१ ४५२ ४५३ ४५४ ४५५ ४५६ ४५७ ४५८ ४५९ ४६० ४६१ ४६२ ४६३ ४६४ ४६५ ४६६ ४६७ ४६८ ४६९ ४७० ४७१ ४७२ ४७३ ४७४ ४७५ ४७६ ४७७ ४७८ ४७९ ४८० ४८१ ४८२ ४८३ ४८४ ४८५ ४८६ ४८७ ४८८ ४८९ ४९० ४९१ ४९२ ४९३ ४९४ ४९५ ४९६ ४९७ ४९८ ४९९ ५०० ५०१ ५०२ ५०३ ५०४ ५०५ ५०६ ५०७ ५०८ ५०९ ५१० ५११ ५१२ ५१३ ५१४ ५१५ ५१६ ५१७ ५१८ ५१९ ५२० ५२१ ५२२ ५२३ ५२४ ५२५ ५२६ ५२७ ५२८ ५२९ ५३० ५३१ ५३२ ५३३ ५३४ ५३५ ५३६ ५३७ ५३८ ५३९ ५४० ५४१ ५४२ ५४३ ५४४ ५४५ ५४६ ५४७ ५४८ ५४९ ५५० ५५१ ५५२ ५५३ ५५४ ५५५ ५५६ ५५७ ५५८ ५५९ ५६० ५६१ ५६२ ५६३ ५६४ ५६५ ५६६ ५६७ ५६८ ५६९ ५७० ५७१ ५७२ ५७३ ५७४ ५७५ ५७६ ५७७ ५७८ ५७९ ५८० ५८१ ५८२ ५८३ ५८४ ५८५ ५८६ ५८७ ५८८ ५८९ ५९० ५९१ ५९२ ५९३ ५९४ ५९५ ५९६ ५९७ ५९८ ५९९ ६०० ६०१ ६०२ ६०३ ६०४ ६०५ ६०६ ६०७ ६०८ ६०९ ६१० ६११ ६१२ ६१३ ६१४ ६१५ ६१६ ६१७ ६१८ ६१९ ६२० ६२१ ६२२ ६२३ ६२४ ६२५ ६२६ ६२७ ६२८ ६२९ ६३० ६३१ ६३२ ६३३ ६३४ ६३५ ६३६ ६३७ ६३८ ६३९ ६४० ६४१ ६४२ ६४३ ६४४ ६४५ ६४६ ६४७ ६४८ ६४९ ६५० ६५१ ६५२ ६५३ ६५४ ६५५ ६५६ ६५७ ६५८ ६५९ ६६० ६६१ ६६२ ६६३ ६६४ ६६५ ६६६ ६६७ ६६८ ६६९ ६७० ६७१ ६७२ ६७३ ६७४ ६७५ ६७६ ६७७ ६७८ ६७९ ६८० ६८१ ६८२ ६८३ ६८४ ६८५ ६८६ ६८७ ६८८ ६८९ ६९० ६९१ ६९२ ६९३ ६९४ ६९५ ६९६ ६९७ ६९८ ६९९ ७०० ७०१ ७०२ ७०३ ७०४ ७०५ ७०६ ७०७ ७०८ ७०९ ७१० ७११ ७१२ ७१३ ७१४ ७१५ ७१६ ७१७ ७१८ ७१९ ७२० ७२१ ७२२ ७२३ ७२४ ७२५ ७२६ ७२७ ७२८ ७२९ ७३० ७३१ ७३२ ७३३ ७३४ ७३५ ७३६ ७३७ ७३८ ७३९ ७४० ७४१ ७४२ ७४३ ७४४ ७४५ ७४६ ७४७ ७४८ ७४९ ७५० ७५१ ७५२ ७५३ ७५४ ७५५ ७५६ ७५७ ७५८ ७५९ ७६० ७६१ ७६२ ७६३ ७६४ ७६५ ७६६ ७६७ ७६८ ७६९ ७७० ७७१ ७७२ ७७३ ७७४ ७७५ ७७६ ७७७ ७७८ ७७९ ७८० ७८१ ७८२ ७८३ ७८४ ७८५ ७८६ ७८७ ७८८ ७८९ ७९० ७९१ ७९२ ७९३ ७९४ ७९५ ७९६ ७९७ ७९८ ७९९ ८०० ८०१ ८०२ ८०३ ८०४ ८०५ ८०६ ८०७ ८०८ ८०९ ८१० ८११ ८१२ ८१३ ८१४ ८१५ ८१६ ८१७ ८१८ ८१९ ८२० ८२१ ८२२ ८२३ ८२४ ८२५ ८२६ ८२७ ८२८ ८२९ ८३० ८३१ ८३२ ८३३ ८३४ ८३५ ८३६ ८३७ ८३८ ८३९ ८४० ८४१ ८४२ ८४३ ८४४ ८४५ ८४६ ८४७ ८४८ ८४९ ८५० ८५१ ८५२ ८५३ ८५४ ८५५ ८५६ ८५७ ८५८ ८५९ ८६० ८६१ ८६२ ८६३ ८६४ ८६५ ८६६ ८६७ ८६८ ८६९ ८७० ८७१ ८७२ ८७३ ८७४ ८७५ ८७६ ८७७ ८७८ ८७९ ८८० ८८१ ८८२ ८८३ ८८४ ८८५ ८८६ ८८७ ८८८ ८८९ ८९० ८९१ ८९२ ८९३ ८९४ ८९५ ८९६ ८९७ ८९८ ८९९ ९०० ९०१ ९०२ ९०३ ९०४ ९०५ ९०६ ९०७ ९०८ ९०९ ९१० ९११ ९१२ ९१३ ९१४ ९१५ ९१६ ९१७ ९१८ ९१९ ९२० ९२१ ९२२ ९२३ ९२४ ९२५ ९२६ ९२७ ९२८ ९२९ ९३० ९३१ ९३२ ९३३ ९३४ ९३५ ९३६ ९३७ ९३८ ९३९ ९४० ९४१ ९४२ ९४३ ९४४ ९४५ ९४६ ९४७ ९४८ ९४९ ९५० ९५१ ९५२ ९५३ ९५४ ९५५ ९५६ ९५७ ९५८ ९५९ ९६० ९६१ ९६२ ९६३ ९६४ ९६५ ९६६ ९६७ ९६८ ९६९ ९७० ९७१ ९७२ ९७३ ९७४ ९७५ ९७६ ९७७ ९७८ ९७९ ९८० ९८१ ९८२ ९८३ ९८४ ९८५ ९८६ ९८७ ९८८ ९८९ ९९० ९९१ ९९२ ९९३ ९९४ ९९५ ९९६ ९९७ ९९८ ९९९ १०००

191* प्राग्ज्योतिषानाधिपदेर्गत्वा नागमपोषयत् ।

— G₁ om. 30^a-32^a —^a) S (G₁ om) न (T₁ G₁

ह)त्वा नागमपोष (G₁ M 'पोष)यत्

31 G₁ om 31 (cf v l 30). D₁ om (hapl.) 31-32. —^a) G₂ सकाशैर (for -रश्म्यामैर) —^b) T G₁ २ हि (for ज्य) —^c) D₁ (also as in text) D₂ T G₁ २ द्विरदस्य (G₁ 'द्रे)ष्ट; D₂ 'द पृष्ठे; G₁ M 'दाहृष्ट (for 'दस्यं त). —^d) K₁ क्षीप्र (for क्षत्रु). K₁ D₁ M₁ २ शत्रुना (K₁ D₁ 'त्रु प्र)चलितास (M₁ २ 'स)न — After 31, G₁ M 128

192* ततो युधिष्ठिरो दृष्ट्वा दशार्णाधिपतिं हतम् ।

महता रथवधेन प्राग्ज्योतिषमभिद्रवत् ।

32 D₁ G₁ om 32 (cf. v l. 31, 30) —^a) B D₁ D₂ Cv व्यवस्थित, D₂ (marg as in text) व्यवस्थित, S (G₁ om) परिच्छाद्य (for उपसृत्य) S₁ K D₁ २ ३ च; Cv तु (as in text) —^b) K₁ B₁ D₁ T G₁ २ भगदत्तो (K₁ B₁ 'त्त)युधिष्ठिरं —^c) G₁ २ ३ रथानीकेन (for रथा). S (G₁ om.) सर्वेण (for महता) —^d) S₁ प्रत्यवारयन्; D₂ २ पर्यवारयन्; S (G₁ om) समवारयत् (G₁ M₁ 'किरत्)

33 ^a) K₁ कुञ्जरेपि (for 'रस्थो). —^b) D₂ २ दिश (for वृत्) —^c) S किरक्षिपुसहजानि रश्मी-निव दिवाकर

34 ^a) S₁ K₁ श्लिष्टं; D₂ श्लिष्टं (for श्लिष्टं) —^b) S₁ उपसृत्यन्तं —^c) M₁ किरस्ताम् (sic) (for किरतां) B₁ शरवर्षेण —^d) S प्रत्यवर्तत; Ca. d पर्य (as in text)

35 ^a) S₁ D₁ प्रतिगृह्य; D₂ D₃ परिवार्य (for 'गृह्य). B D₁ D₂ सद्गमयो; D₁ D₂ २ द्विपर्षभः

शिनेः पौत्रस्य तु रथं परिगृह्य महाद्विपः ।
 अभिचिक्षेप वेगेन युयुधानस्त्वपाक्रमत् ॥ ३६
 बृहतः सैन्धवानश्चान्समुत्थाप्य तु सारथिः ।
 तस्थौ सात्यकिमासाद्य संप्लुतस्तं रथं पुनः ॥ ३७
 स तु लब्ध्वान्तरं नागस्त्वरितो रथमण्डलात् ।
 निश्चक्राम ततः सर्वान्परिचिक्षेप पार्थिवान् ॥ ३८
 ते त्वाशुगतिना तेन त्रास्यमाना नरर्षभाः ।

S गजोत्तमं (for द्विपर्वमम्) —^a) Ds प्रेरयामास
 —^d) T G M1.2 सा (G1 s M1.2 स) त्यकाय विशां पते;
 Ms-s सात्यके स्तदने प्रति — After 35, S ins.

193* आपतन्तं तु संप्रेक्ष्य नागं सास्वतपुंगव ।
 अविध्यत्पञ्चभिर्बाणैः शिवैरासीविधोपमैः ।

[(L 1) T Gs 4 s आग (Gs s 'प) त तु स, Gs आग
 तत्तु स, Ms-s तमापतत (for आपतन्त तु)]

Ms-s cont.

194* सोऽतिविद्धो बलवता सत्यकेन विशां पते ।
 ब्यवर्तत परित्रासान्मण्डलानि शरादित ।
 [(L 1) M4 द्विपवर (for बलवता)]

36 Dn1 om 36-37. —^a) Ks D4 s शाने (for
 शिने) S1 B1 Ds s पुत्रस्य (for पौत्रस्य) S2 K D1
 4 s 1 s T Gs-s स (for तु) B1 बल (for रथं) S1
 युयुधानस्य स रथं —^b) S1 प्रति; G1 M1.2 पुरि
 (for परि). B2 महागज, S स नागराट् (for 'महा
 द्विप) —^c) S समाचिक्षेप (for अभि) —^d) B2
 G1 M2 युयुधानं (for 'धानस्य) S1 त्वपात्रवत्; B2
 तमाक्रमत्; S तु पुष्टु (Gs 'प्लु) वे (for त्वपाक्रमत्)

37 Dn1 om. 37 (of v 1 36) —^a) K1 s
 बृहत (K1 'ता'), D1 बृहत, Dr बृहती; Ds
 बृहवान् (for बृहत) S दातान् (for अश्वान्) —^b)
 S K (except Ks) Dn1 D1 समुत्सृज्य (for 'त्याप्य).
 S K B2 4 s Dn1 Dn2 D1-s [अ]य; B1 D4-s स;
 B2 च (for तु). S1 सारथे; K4 सारथी —^c)
 Ms-s सत्यकम् (for सात्यकिम्) Ks आस्थाप (for
 आसाद्य). K4 तस्थौ सात्यकिना सार्धं —^d) S1 B2
 स (B2 स) प्रवत्ये; S1 B2 (marg also as in text)
 संप्लुतस्ये (S1 'स्य); Ks संप्लुत स; Ks जगमत्सु;
 Dn1 Dn2 संप्लुत स्वं (Dn2 स्व), D2 सुप्लुतस्य; Ds 6
 स बृहत्सु; D4 s 1 s स बृहत्सु (D4 'तं तु), S सत्य-
 (Gs M1.2 'पय; Ms-s 'न्य) सिष्टु (for संप्लुतस्य)

तमेकं द्विरदं संख्ये मेनिरे शतशो नृपाः ॥ ३९
 ते गजस्थेन काल्यन्ते भगदत्तेन पाण्डवाः ।
 ऐरावतस्थेन यथा देवराजेन दानवाः ॥ ४०
 तेषां प्रद्रवतां भीमः पाञ्चालानामितस्ततः ।
 गजवाजिकृतः शब्दः सुमहान्समजायत ॥ ४१
 भगदत्तेन समरे काल्यमानेषु पाण्डवेषु ।
 प्राग्ज्योतिषमभिकुद्धः पुनर्भीमः समभ्ययात् ॥ ४२

Ca d cite सङ्गत (as in text) D1 प्रति (for पुन).

38 ^a) Ds च (for तु) K1 M1 लब्ध्वांतरं; Ks
 [अ]लब्ध्वांतरं —^b) S निष्पतन्सतत (G1 M 'सहसा)
 सर्वान् — Ks om 38^d —^d) Ks पाण्डवान् (for
 पार्थि).

39 ^a) S (except Gs) -गामिना (for -गतिना). S2
 K (except Ks) D1 ते स्व (Ks 4 त्वा)स्य गतिवा (K4
 'ना)तेन; Ds 6 ते त्वाशुगतिनागेन —^b) K (except
 Ks) D1 आन्यमाणा (D1 'ना), Ds त्रासमाना; Gs s
 त्रस्य (for त्रास्य) Dn2 नराधिपा; S (except T1
 Gs) रथर्षभा (for नर) —^c) Gs एन (for एक)
 D4 मेने; G1 s M1 s सखे, Ms सखे (for सख्ये)
 —^d) D2 सख्ये च (for मेनिरे). K2 (marg) B Dn1
 D1 द्विपान्; S गजान् (for नृपा)

40 ^a) K4 D1 कल्पते (for काल्यन्ते) —^b) Dn1
 भीमता; S पार्थिवा (for पाण्डवा) — Dr s om.
 40^c-42^b —^c) S K (except Ks) D1 s 5 ऐरावण
 स्थेन

41 Dr s om 41 (of v 1 40) —^a) K1 s Dn2
 D1 4 Gs प्राद्रवतां Ds वीर; Ds T Gs s Ms सख्ये;
 G1 4 s M1-s सखे; Ms सखे (for भीम) —^b) S1
 B4 Dn1 पंचालानाम्; Ms-s पाण्डवानाम् (for पाञ्चाला)
 D1 om. from इतस्तत् up to भीम (in 42^d) —^c)
 S रथ (for गज). T Gs 4 -गजे, G1 Ms-s -भव;
 Gs 5 -गज; M1.2 -गत (for -कृत) —^d) Dn2
 D2 स (for सु)

42 Dr s om 42^a (of v 1 40), D1 om up to
 भीम (of v 1 41) —^b) D4 कल्प्यमानेषु पाण्डव
 —^c) Dn2 अवि, Dr अति (for अभि) G4 Ms-s
 कुद्धं Ks प्राग्ज्योतिषवधे कुद्ध —^d) Dn2 Ds s
 भीमसेन; Dr s पुनर्भीम (for 'भीम) Ds समन्व
 यात्

तस्याभिद्रवतो वाहान्स्तुक्तेन वारिणा ।
 सिक्त्वा व्यत्रासयन्नागस्ते पार्थमहरन्ततः ॥ ४३
 ततस्तमभ्ययात्पूर्णं रुचिपर्वाकृतीसुतः ।
 समुक्षन्शरवर्षेण रथस्थोऽन्तकसंनिभः ॥ ४४
 ततो रुचिरपर्वाणं शरेण नतपर्वाणा ।
 सुपर्वा पर्वतपतिर्निन्ये वैवस्वतक्षयम् ॥ ४५
 तस्मिन्निपतिते वीरे सौमद्रो द्रापदीसुताः ।
 चेकितानो घृष्टकेतुर्धुत्सुश्चार्दयन्दिपम् ॥ ४६

त एनं शरधाराभिर्धाराभिरिव तोयदाः ।
 सिपिचुर्भैरवान्नादान्विनदन्तो जिघांसवः ॥ ४७
 ततः पाण्यङ्कुशाङ्गुष्ठैः कृतिना चोदितो द्विपः ।
 प्रसारितकरः प्रायात्स्तन्वक्कर्णेक्षणो द्रुतम् ॥ ४८
 सोऽधिष्ठाय पदा वाहान्युयुत्सोः सुतमारुजत् ।
 पुत्रस्तु तव संभ्रान्तः सौमद्रस्याप्नुतो रथम् ॥ ४९
 स कुञ्जरस्थो विसृजन्निघ्ननरिपु पार्थिवः ।
 बभौ रश्मीनिवादित्यो भुवनेषु समुत्सृजन् ॥ ५०

43 *) D₁ अभ्यद्रवतो; Ms-s अभिपततो (for 'द्रवतो') —^a) K_s B_s युक्तेन (for 'मुक्तेन') —^a) D_{ms} वित्रासयन्; S व्यद्राव' (for 'व्यत्रास') D_{ms} D_s नागास् —^a) D₁ पुन' (for 'तत') D₄ ते पार्थाहरयत्पुन' (corrupt), S ते पार्थमवहन्ध्या

44 *) S_s समाह्वयात्; T G (except G₁) समभ्ययात् (for 'समभ्य') —^a) K₁ D_s [जा]हृते (D_s 'ते') सुत' (sic), D_s [जा]हृते सुत' D_{ms} D_s s (marg) सुपर्वा रुचिरप्रभः; T G_s सुपर्वा पार्वतीसुत; G₁ M सुपर्वा पर्वताधिप' (M_s 'तीसुत') —^a) S_s K_s D₁ s सुसुक्ष्मन् (D_s 'त्'); K₁ s B₁ s T G_s s स सुचन्; K_s समभ्यन्; K_s अवर्षन्; B_s स क्षुण्णन्, D_{ms} स सृज (corrupt), D_s s सवपन् (for 'समुक्षन्') S_s B_s D_s T G_s s वर्षाणि (for 'वर्षेण') —^a) G_s reads 44^d on marg —^a) G_s गजस्थो (for 'रथ'), K_s मेघ (for 'स्तक')

45 *) B D_{ms} D_s s स रुचि (for 'रुचिर') S सशस्त्रं तं (G₁ M₁ s स चरत; Ms-s स रथस्थ) सुपर्वाणं —^a) K_s समरे (for 'शरेण') S₁ K_s s B D_{ms} D₁ s s [जा]नत (for 'नत') S₁ स शरैर्नतपर्वाभिः; G₁ M₁ s शरैः सनतपर्वाभिः —^a) K_s D_{ms} सुपर्वा; K_s D_{ms} सुपर्वा; D_s सुधन्वा; D_s s (before corr as in text) r s स राजा; T G M₁ s जघान; Ms-s विकिरन् (for 'सुपर्वा') D_{ms} Ms-s पति (for 'परित्') —^a) D_{ms} निन्ये सैन यमक्षयं, S प्रेषयन्त्यै (Ms-s 'है') यम

46 *) S_s K_s s B_s D_{ms} D_s s G_s द्रापदीसुत' —^a) S₁ आययुर; K_s मदयन् (for 'मार्दे') B_s s D_{ms} भृश; D_{ms} गज; D_s वृष, S शरैः (for 'द्विपम्')

47 *) K_s पर्वतं; D_s त एष; D_s r s तपतं (for 'त एष') D_s Ms (sup l_{ms}) घात (for 'हार') —^a) D_{ms} D_s G_s तोयदः —^a) K_s B (B_s marg) D_{ms} D_s

D_s s repeat 47^{ad} after 196*, D_s after युयु (in line 1 of 196*) —^a) B₁ (second time) विभिदुर (for 'सिपिचुर') D_{ms} D_s s (all first time) S ववपुर्भै (D_{ms} D_s सिपिचुर्भै; D_s अमुचन्भै, Ms ववपुर्भै) रव नाद —^a) K₁ D_{ms} D₁ (both times) T G M₁ s निनदतो (G_s 'ते, M₁ s 'त'); B₁ s (all second time) s (both times) विसृजतो; D_{ms} (second time) नदतोपि (for 'विनदन्तो') S₁ जिघांसया; D_s (second time) जिघांसव

48 B_s reads 48^a-49^b on marg. —^a) K_s तत् खेनाङ्कुशाङ्गुष्ठैः —^a) S_s K_s D_{ms} D_s s r s नोदितो (for 'चोदितो') B₁ D_{ms} Ms-s गज (for 'द्विप') —^a) D_s कोपात् (for 'प्रायात्') —^a) S₁ शुद्ध; D_s त्वघ' (for 'स्तवघ') D_s s स्तवक्कर्णेक्षणोद्यत; G_s *वधको*****

49 B_s reads 49^{ab} on marg —^a) K_s D_s s अधिष्ठाय (for 'सोऽधि') S₁ (sup l_{ms}) वाहन् (for 'वाहान्') —^a) S_s D_s s आरुजन्; K_s आभजत् (for 'आरु') — After 49^{ab}, D_s ins

195* रथ बभञ्ज सकृद्वधज्वातो यथा द्रुमम् ।
 — D_s cont K_s B (B_s marg) D_{ms} D_s D_s s ins after 49^{ab}

196* युयुत्सुस्तु रथाद्राजशपाकामश्वरान्वित' ।
 ततः पाण्डवयोधास्ते नागराज शरैर्द्वैतम् ।

[(L 1) After युयु, D_s repeats 47^{ad} D_{ms} अपक्रामत् — (L 2) D_{ms} D_s s गज (for 'नाग') D_s गजराजकरैर्द्वैता (for 'the post half')]

— After 196*, K_s B (B_s marg) D_{ms} D_s D_s s repeat 47^{ad} —^a) G₁ M₁ s [जा]रुहद्; Ms-s [जा] वजद्; Ca d आहुतो (as in text)

50 *) K_s G₁ M₁ s s पार्थिव —^a) D_s रश्मिभिर (for 'रश्मीनिव') —^a) K₁ s D₁ प्रसारयन्; T

तमार्जुनिर्द्वादशभिर्गुयुत्सुर्दशभिः शरैः ।
 त्रिभिस्त्रिभिर्द्रौपदेया धृष्टकेतुश्च विव्यधुः ॥ ५१
 सोऽरियत्नार्पितैर्बाणैराचितो द्विरदो बभौ ।
 संस्यूत इव सूर्यस्य रश्मिभिर्जलदो महान् ॥ ५२
 नियन्तुः शिल्पयत्नाभ्यां प्रेषितोऽरिशरादितः ।
 परिचिक्षेप तान्नागः स रिपून्सव्यदक्षिणम् ॥ ५३

Gs-4 समा (Gs 'मं') सृजन् (for समुत्सृज्) — After 50, Ms-5 ins.

197* स भीमेनाथ बहुधा दन्ताभ्यामवपीडयन् ।
 मोक्षितो युद्धशौण्डेन नागायुत्तबलो गजः ।

51 After 51, Ds 6 S ins.

198* चेकितानश्चतुःषष्ट्या सोत्तरायुषिकं पुन ।
 प्रत्यविध्यच्छरैः सर्वानभगदत्तस्त्रिभिस्त्रिभिः ।

[(L 1) Ds 6 शरणां युधि त पुन, T Gs-5 सोत्तरायुषिकं पुन, Gs 'मायुषिक' पुन (for the post half). — (L 2) Gs तत् (for शरैः). Ds 6 विव्याध तान्प्रत्यविध्यद् (for the prior half)]

52 " K1-4 B1-5 Ds1 D1 2 Gs सोति; B1 Dn1 Ds-5 T Gs 4 सोपि; Gs असौ; Ms सोनि- (for सोऽरि-) Dn Ds 6 Ms-5 यत्रार्पितैर् (Dn1 'तो'); Ds यत्ता; T Gs 4 वीरा; Gs वीर्यहतो (for यत्नार्पितैर्). Ks सैमित्रा (? वैरमित्रा) पितैर्बाणैर्, G1 M1 2 सोरिमिर्बहुभिर्बाणैर्. — " Dn1 Ds 6 अर्दितो (for आचितो). — " Dn1 सञ्जात; T Gs 4 संस्यू (Gs 'सू') तैर् (for संस्यूत). — " Dn1 पर्वतो (for जलदो). Dn1 G1 M यथा (for महान्)

53 " G1 M1 2 स यन्तु (for नियन्तु). Dn Ds 4 शाल्य (for शिल्प) Ss K1-2 5 Dn1 D1-5 1 3 यत्रा (Ds 'त्ता')भ्यां, K4 Dn1 पत्राभ्यां (for यत्नाभ्यां) T Gs 2 स यत्रशिल्पयत्नाभ्यां; G4 स यत्रशिल्पयत्नाभ्यां; Gs सखयुत्तशिल्पाभ्यां (corrupt), Ms-5 स यत्तयत्न शिल्पाभ्यां — In Ss the portion of the text from 53^b up to the end of 7. 26 is lost on a missing folio — " S1 K Dn1 D1-6 प्रेषितो (for प्रेषितो). Dn1 [5]पि; Ds 6 [5]ति (for स्ति-) K1 शरा दिता S प्रेषितोति (G1 M1 2, 'तोरु; Gs 'तोत्रि-; Ms-5 'तोरि' शराहत' (Gs 'तो हता') — " Gs स (for सान्) K1 नागा; Ms 4 नागान् (for नाग) Dn1 परितो व्यधमन्नाग — " B1 2-5 Ds1 Ds-5 दक्षिणान्; T Gs 4 दक्षिण. (for दक्षिणम्) B2 स रिपून्मरुदाक्षिणान् (sio).

गोपाल इव दण्डेन यथा पशुगणान्वने ।
 आवेष्टयत् तां सेनां भगदत्तस्तथा मृदुः ॥ ५४
 क्षिप्रं श्येनाभिपन्नानां वायसानामिव स्वनः ।
 बभूव पाण्डवेयानां भृशं विद्रवतां स्वनः ॥ ५५
 स नागराजः प्रवराङ्कुशाहतः
 पुरा सपक्षोऽद्रिवरो यथा नृप ।

54 Ss missing (of v l. 53). — " Dn1 जने (for नागान्) — " S1 Ds1 D1 अवे (D1 'वि')ष्टयत् Ds 5 1 अवेष्टयत्; S सं (Ms स) कालयति (for आवेष्टयत्). — " D1 सदा (for तथा).

55 Ss missing (of v. l. 53) — " K1 B1 Ds-6 सेनाभि (Ds 'वि')पन्नानां; Ds श्येनवि (for श्येनाभि). — " Ds वायवानाम् (for 'सानाम्'). B2 अभि- (for इव). — Ds 5 1 ins after 55^a Ds 6 S after 55

199* रजश्च सुमहद्वाजसन्ततिक्षं समाचिनोत् ।

[Ms रथश्च (for रजश्च). Ds समुहते (hypermetrio) (for सुमहद्). Ds-7 समाचिनोत्; Gs 'छिनोत् (for 'विनोत्)]

— Ds 5 1 cont.

200* स रेणुमार्गो विपति भाति दण्ड इवोल्यितः ।

समुच्छ्रितो मृशार्ताया सेनाया सुसुजो यथा ।

[(L 1) Ds निर्याति (for विपति) Ds इवोच्छ्रितः (for 'ल्यित')]

— Ds 5 1 cont Ds 6 S ins after 199*.

201* अभिधावेति कौन्तेय संचोदयदिवार्जुनम् ।

[Ds 6 T Gs-4 अभिधावति (for 'वेति). Ds 6 सनो दयद् (for सनो) Ds 5 1 बोधयतिव चार्जुन; T Gs 4 सचोदयति चा (for the post. half)]

— S1 K1 3 om (hapl) 55^a; Ks Bs read it on marg Dr repeats 55^a-57^b after 7. 26. 3 — " S तथा (for मृश). T1 Gs 4 परं (for स्वन).

56 For the repetition in Dr, of v l. 55 Ss missing (of v l. 53) — " Dn1 Ds 5 3 नागराज (for 'राज') Dn1 Dr (both times) 3 प्रवराङ्कुशाहतः; G1 M1 2 प्रबलोद्धतो ब्रुवं (for प्रवराङ्कुशाहत). T Gs-5 Ms-5 स नागराज प्रबल (Ms-5 स्वमद्) बलोद्धतो (Gs 'भ्रतो; Gs 'द्धतो) ब्रुवं. — " Ks om. from यथा up to जनिता (in 57^b). Ds 1 (both times)

भयं तथा रिपुषु समादधद्भृशं
 वणिग्गणानां क्षुभितो यथार्णवः ॥ ५६
 ततो ध्वनिद्विरदरथाश्चपार्थिवै-
 र्भयाद्भवद्भिर्जनितोऽतिमैरवः ।
 क्षितिं वियद्वां विदिशो दिशस्तथा
 समावृणोत्पार्थिव संयुगे तदा ॥ ५७
 स तेन नागप्रवरेण पार्थिवो

भृशं जगाहे द्विपतामनीकिनीम् ।
 पुरा सुगुप्तां विबुधैरिवाहवे
 विरोचनो देववरूथिनीमिव ॥ ५८
 भृशं वयौ ज्वलनसखो वियद्रजः
 समावृणोन्मुहुरपि चैव सैनिकान् ।
 तमेकनागं गणशो यथा गजाः
 समन्ततो द्रुतमिव मेनिरे जनाः ॥ ५९

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पञ्चविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥

२६

संजय उवाच ।

यन्मां पार्थस्य संग्रामे कर्माणि परिपृच्छसि ।

तच्छृणुष्व महाराज पार्थो यदकरोन्मृधे ॥ १

रजो दृष्ट्वा समुद्धूतं श्रुत्वा च गजनिखनम् ।

नृपोत्तम (D: 'म'); T G M: यथादधत्; Ms-5
 यथा वै (for यथा नृप) — °) S: K: Doi Dn: D: 5
 1 (both times) 8 तदा, S महद् (for तथा) B:
 शत्रुषु (for रिपुषु) B: चादधत्; D: समादधन् (for
 'दधत्'), S: K: D: महद्; K: महा (for भृश)
 — °) K: प्रचक्रन्ते स्म; B D (D: both times)
 वणिग्गणानां (for वणिग्गणानां).

57 For the repetition in D:, of v l 55 S:
 missing (of v l 53), K: om up to जैनितो (of
 v l 58) — °) S तथा (for सखो) Dn: D: 6
 चराश्च; D: रवाश्च (for रथाश्च) D: वर्तयन्; S
 मानवेर (for पार्थिवैर) — S: K: 8 om. 57° — °)
 D: भगाद्रभिर्द्विर; S भयाद्भवद्भिर् (for 'द्विर') K:
 [s]ध (for क्षिति) — °) G: M क्षितिर् (for क्षिति)
 G: M यौ (for चां) S प्रदिशो (for विदिशो)
 Dn: तथा दिश (by transp) D: च; G: तदा
 (for तथा) — °) K: B Doi Dn: D: 8 8 तस
 (for तदा) S समानवेगा प्रविसखनुर्भृशं — After
 57, S: ins

202* समन्तदस्तत्र जमाधिपेश्वर ।

58 S: missing (of v. l. 53) — °) D: 8 जगाह;
 D: जगाह S वरूथिनी (for अनीकिनीम्) — K: 8 4
 D: om 58°-59°, K: reads it on marg — °) S
 [न]नि (G: दि) गुप्तां (for सुगुप्तां) S महाहवे (for
 हवां).

59 S: missing (of v l 53), K: 8 4 D: om
 59° (of v l 58) K: reads 59° on marg — °)
 S: Dn: वयौ (for वयौ). G: M सखा (for सखो).
 S: जयत्रय (for वियद्रज). — °) K: स रथगजाश्च;
 S (except G:) मुहुरमितश्च (for मुहुरपि चैव) Dn:
 सैन्यांस्तत (for चैव सैनिकान्). T: G: 8 सैनिका (for
 'कान्) — °) D: 8 एव (for एक-). S (except G:) 8
 शतशो (for गणशो) D: महा (for यथा) K: 8
 B: 8 8 Dn: D: 8 8 गजान्; K: गज; B: द्विपा,
 Doi द्विपान् (for गज) — °) K: समन्वितान् (for
 'न्ततो) D: [s]द्रुतम् (for द्रुतम्) K: B D: अथ
 (for हव). K: गज; D: जन (for जना.) S
 समन्ततो द्रुतमभिकांक्षते जन.

Colophon S: missing — Sub parvan B: संज्ञा
 सकवध — Day of Drona's Generalship K: 8 D:
 द्वितीययुद्धदिवस; K: द्वितीय — Adhy name S:
 K: 8 Dn: D: 8 8 भगदत्तवध; K: भगदत्तजये पाण्डव
 सेनापलायन; Dn: गजविजय; D: भगदत्तविजय; T:
 G: 8 8 भगदत्तयुद्ध; G: M: 2 सुप्रवीकयुद्ध — Adhy
 no (figures, words or both) K: B: 2 Dn: D: 8
 25 (as in text), D: 24 — Sloka no Doi 63,
 Dn: 61.

26

This adhy is missing in S: (of v l 7,
 25 53).

भज्यतां भगदत्तेन कौन्तेयः कृष्णमब्रवीत् ॥ २
 यथा प्राग्ज्योतिषो राजा गजेन मधुसूदन ।
 त्वरमाणोऽभ्यतिक्रान्तो ध्रुवं तस्यैव निखनः ॥ ३
 इन्द्रादनवरः संख्ये गजयानविशारदः ।
 प्रथमो वा द्वितीयो वा पृथिव्यामिति मे मतिः ॥ ४
 स चापि द्विरदश्रेष्ठः सदाप्रतिगजो युधि ।
 सर्वशब्दातिगः संख्ये कृतकर्मा जितक्लमः ॥ ५
 सहः शस्त्रनिपातानामग्निस्पर्शस्य चानघ ।

स पाण्डवबलं व्यक्तमद्यैको नाशयिष्यति ॥ ६
 न चावाभ्यामृतेऽन्योऽस्ति शक्तस्तं प्रतिबाधितुम् ।
 त्वरमाणस्ततो याहि यतः प्राग्ज्योतिषाधिपः ॥ ७
 शक्रसख्याद्विपवलैर्वयसा चापि विस्मितम् ।
 अद्यैनं प्रेषयिष्यामि बलहन्तुः प्रियातिथिम् ॥ ८
 वचनादथ कृष्णस्तु प्रययौ सव्यसाचिनः ।
 दार्यते भगदत्तेन यत्र पाण्डववाहिनी ॥ ९
 तं प्रयान्तं ततः पश्चादाह्वयन्तो महारथाः ।

1 Bs reads the ref on marg. —^a) Dn1 G1-4 M मा (for मां). Ks पार्थिव (for पार्थस्य). S transp संग्रामे and कर्माणि. —^d) Ks B Do1 महाबाहो; Dn2 महाभाग (for महाराज). B Do1 Dn1 रणे (for मृधे). S शृणु राजन्यथा पार्थश्चकार कदन महत्

2 ^a) Dr राजा (for रजो) Dr S (except G2 5) समुद्धूतं (for 'द्धूत) —^b) S जननिखन (for गज). Dn2 Ds 6 भगदत्तेन मारिष —^c) Ks Do1 Dn1 S भगदत्ते विकुवणि.

3 Before 3, Ś1 K1 2 4 5 Dn1 D1 4-5 ins अर्जुन उवाच —^a) Ś1 K1-4 Dn1 D1 2 4-5 एष (for यथा) Gs प्राग्ज्योतिषेश्वरो राजा —^c) Ks B [s]मिनिष्क्रांतो, Ks Dn2 Ds 8 व्यतिक्रांतो, Do1 विनिष्क्रांतो (for अभ्यतिक्रान्तो) —^d) Ś1 Ks B1 8 Dn2 Ds 4 5 7 8 Gs [ए]व (for [ए]ष) Some MSS निखन — After 3, Dr repeats 7. 25 55°-57°

4 ^a) Bs [अ]पि वर; Dn1 Ds 6 [अ]वरज; T G1-4 M [अ]नवम; Gs [अ]धवन; Ca d [अ]नवरः (as in text). G1 4 M सखे (for सख्ये) K1 इन्द्राद्या दानवा सख्ये — Ks om (hapl) 4°-5° —^b) K1 'विशारद'. —^c) Bom ed प्रथमो गजयोधाना.

5 Ks om. 5¹⁰ (of v 1 4) —^a) Ks Ds 4 वा (for च) —^b) Dn2 Ds 6 व (Ds य)ली; G1 5 M भुवि (for युधि) T G2-4 मद प्रतिगजो भुवि —^c) B1 5 सर्वशब्दातिग; Dn2 'धन्वाधिक'; Ds 'सत्वाधिक' (for सर्वशब्दातिग) G1 4 M सखे (for सख्ये) —^d) Ś1 T Gs 4 कृतकर्मा (for कृतकर्मा) K1-4 श्रम, Dn2 'क्रम' (for 'क्रम)

6 ^a) Ks Ds 3 5 सोढा; Ds 1 8 सम; Gs सह; Ca. d सह (as in text) Do1 (marg as in text) Dn1 सर्व (for शस्त्र). Ds प्रतापानाम्; Ds प्रयाता

नाम् (for निपातानाम्). —^b) T Gs 4 अक्षस्पर्शस्य. Gs वा पुन (for चानघ). —^c) Ks B Do1 Dn1 Ds 8 T G ML 2 सर्वम् (for व्यक्तम्) — After 6, S ins.

203* सिंहनादं महत्करवा धनुर्वाणरवै सह ।

विद्वान्भमाणं सपथ्य हतभूयिष्ठनायकम् ।

हृष्टा विनय सहसा मम सेनां प्रमुदति ।

[(L 1) G1 M बाणशस्त्र (for धनुर्वाण). — (L 3) T Gs [अ]नुविश्य (for विनय) Ms-5 सैन्य (for सेना). Gs प्रवर्तते; Ms 6 विमुदति (for प्र').]

7 ^a) S पुमानन्त्य (for [अ]नुविश्योऽस्ति). —^b) Ś1 शब्दस्य; Ks कश्चिद् (for शक्तस्य) Dn2 D1 8 9 T G ML 2 संप्रति (for तं प्रति) Ks D1 पादितुं; B1 4 वारितुं (for बाधितुम्). Ms-5 शक्त संरक्षितुं बलं (Ms बलौ) —^c) Ds S यत्र (for यत) Ś1 Ds प्राग्ज्योतिषेश्वर; B1 S 'यो नृप'

8 ^a) Ś1 K1 2 B1 Dn2 Gs शक्तस्तं (Dn2 'स'क्ये; Ks शक्रसह्यो; B1 Do1 Dn1 शतसख्याद् (B1 'क्यो); B2 शक्रसख्यैर; Ds 6-8 शक्रसख्युद्; T Gs 5 शक्रसख्यं (for शक्रसख्याद्) Dn1 M 'बलाद्; Dn2 Ds 1 'वर; T Gs-5 बलं (for 'बलैर्). —^b) Ks Ms-5 [अ]तिविस्मित; Dn1 G1 ML 2 [अ]पि विस्मित; T Gs 4 च विनिर्जितं; Gs [अ]पि विनिर्जितं (for [अ]पि विस्मितम्). Ks यत्नेन सुदर्पितं (submetrio) Ca d oite विस्मित (as in text) —^c) Ks B Dn1 Dr 8 अथ (for अथ) S [ए]व —^d) Ś1 शक्रसख्यु; K1 3 'हर्ष; Ks 'वंत; Cd 'हन्तु' (as in text)

9 ^a) S कृष्णस्तु वचनात्तस्य —^b) S प्रययौ य (Ms प्रापयय)त्र तद्वर्त्त. —^c) Ks 4 5 Bs Dn Ds दीर्यते; S काव्यते (for दार्यते) —^d) S पांचाला सह पांडवै.

10 ^a) Ks 5 Ds 5 प्रयातं. —^b) Ds नाह्वयंतं (for

संशसकाः समारोहन्सहस्राणि चतुर्दश ॥ १०

दशैव तु सहस्राणि त्रिगर्तानां नराधिप ।

चत्वारि तु सहस्राणि वासुदेवस्य येऽनुगाः ॥ ११

दार्यमाणां चमूं दृष्ट्वा भगदत्तेन मारिष ।

आहूयमानस्य च तैरभवद्द्वयं द्विधा ॥ १२

किं नु श्रेयस्करं कर्म भवेदिति विचिन्तयन् ।

इतो वा विनिवर्तयं गच्छेयं वा युधिष्ठिरम् ॥ १३

तस्य बुद्ध्या विचार्यैतदजुनस्य कुरुद्रह ।

अभवद्द्वयसी बुद्धिः संशसकवधे स्थिरा ॥ १४

स संनिवृत्तः सहसा कपिप्रवरकेतनः ।

एको रथसहस्राणि निहन्तुं वासवी रणे ॥ १५

सा हि दुर्योधनस्यासीन्मतिः कर्णस्य चोभयोः ।

अर्जुनस्य वधोपाये तेन द्वैधमकल्पयत् ॥ १६

स तु संवर्तयामास द्वैधीभावेन पाण्डवः ।

रथेन तु रथाभ्याणामकरोत्तां मृषा तदा ॥ १७

ततः शतसहस्राणि शराणां नतपर्वणाम् ।

व्यसृजन्नर्जुने राजन्संशसकमहारथाः ॥ १८

नैव कुन्तीसुतः पार्थो नैव कृष्णो जनार्दनः ।

*यन्तो) D₁ महाबला (for 'रथा) —^d) K₁ & D (except D₁) ससत्का D₂ सहस्रश (for चतुर्दश) K₃ ससत्का महाराज विष्ट तिष्ठेति चामुवन्

11 ¹) K₁ om. 11 K₁ : om (hapl) 11^b —^b) K₄ D₁ महाराथा (D₁ 'य'), D₁ नराधिपा; D₂ D₃ : ६-१ जनाधिप, G₅ महाबल (for नराधिप) —^c) K₃ & B₁ : ६ : D₁ D₁ च (for तु) G₃ चरथा रिशब्द C_v as in text —^d) K₃ D₁ D₂ : ६ : च (for ये) C_v चेनुपा, C_v चारमजा (for येऽनुगा)

12 ^a) K₃ हन्यमान बलं दृष्ट्वा —^b) S सयुगे (for मारिष) —^d) M₄ [अ]भवद् (for [अ]भवद्) S वै मनो (for द्वय)

13 ^a) K₁ D₃ न; K₄ : D₁ D₂ तु (for नु) K₃ चन्द (for कर्म) S किं नु (G₃ तु) नि (M₃ : नै) श्रेयस हृत् —^b) K₃ B D₁ D₂ D₁ भवेद्येति चित यन् (B₁ चितये; B₂ : चितया); S भवेद्येत्यचितयत् (T G₃ 'यन्' —^c) K₄ अतो वा, K₃ B D₁ D₂ D₂ : इह वा; D₃ ततो वा, S न चैव (for इतो वा) ¹) K₁ : ६ [अ]पि (for वि) —^d) S पालयेय च पांढवान्

14 ^a) T G M₁ : तथा (for तस्य) B [ए]वम्, D₁ D₂ [ए]व (for [ए]वद्) K₃ हृत्वेव चिन्त्यमानस्य; M₃ : बुद्ध्या विचार्यमाणस्य —^b) K₃ फाल्गुनस्य महात्मनः T G₃ : M₁ : [अ]सकृत्कुरुनवन (G₃ 'न; M₁ : 'ने); M₃ : [अ]सकृत्स्य मृपते —^c) G₁ M परमा (for मृपसी) T G₂ : ससत्क (for सदासक) D₂ D₃ : स्थिता; T G₂ : स्थिता; G₃ स्थिरा (for स्थिरा) D₃ संशसकवध प्रति

15 ^a) G₁ M लक्षण (for केतन) —^c) T G₃ :

शूरो (for एको) S सहस्राणां —^a) D₂ निहता, S बहूनां (for निहन्तु)

16 ^a) ¹) K₁ : D₂ : ६ : १ : सवित्; K₃ स हि (for मति) —^c) K₃ वधोपायैस् —^d) T G₂ : यावद्, G₁ : M या तु (G₃ च) (for तेन) M₁ : अकल्प यन् (for 'यत्) D₃ : वद्वैध समकल्पयत्, C_v as in text

17 ^a) ¹) K₁ K D₁ D₂ D₃ च, B D₃ : ६ : तां, D₃ तास् (for स) D₁ स तु दोलायमानोभूद्; D₄ तास्तु संवर्तमाना सा —^b) G₁ M द्वैधीभावे (M₁ : 'व) महामति —^c) B D₁ D₂ D₃ : वधेन (for रथेन) K₃ D₂ नराभ्याणाम् (for रथा), T G₃ : वधे संशस काख्यानाम्; G₁ M वधेन तद्रथाख्यानाम्; G₂ वधे तत्र रथाख्यानाम् —^d) ¹) K₁ K₂ : ६ : D₂ D₃ G₃ तन्, D₃ : ६ : १ : १ : त, G₃ च (for तां) K₄ मया तदा, T G₃ : तदानय, G₁ M मृषानय (for मृषा तदा)

18 ^a) B₁ : S शर; B₄ तस्मिन् (for शत) —^b) K₃ शरेण (for शराणां) S प्रयुक्तान्युद्दानि च —^c) D₁ असृजन् (for व्य) K₄ बाणान्, S कुद्रा (for राजन्) —^d) K₄ : D₁ D₂ D₃ : संसत्क (for संशसक) K₃ महाराथान्, S रथर्षभा (for महाराथा)

19 ^a) D₃ : न च (for नैव) —^b) D₃ न च (for नैव) —¹) K₁ : D₄ om (hapl) 19^c-20^b —^c) D₃ रथा (for रथो) —^d) D₂ D₃ [अ]दृश्यत्; D₃ सदृश्यत् (for दृश्यन्ते सा) — For 19, S subst.

20^a*) ततो नैवाजुनोपेन्द्रौ न रथ साश्वकेतन ।

दृश्यन्ते शरवर्षेण प्रबलेन समावृता ।

[(L 1) G₃ [अ]जुनोपेत्तौ — (L 2) T G₃ : दृश्यते (for दृश्यन्ते) M₃ : महता स (for प्रबलेन). T G₃ :

न हया न रथो राजन्द्ध्यन्ते स्म शरैश्चिताः ॥ १९
 यदा मोहमनुप्राप्तः सस्वेदश्च जनार्दनः ।
 ततस्तान्प्रायशः पार्थो वज्रास्त्रेण निजघ्नवान् ॥ २०
 शतशः पाणयश्छिन्नाः सेषुज्यातलकामृकाः ।
 केतवो वाजिनः स्रुता रथिनश्चापतन्क्षितौ ॥ २१
 द्रुमाचलाग्राम्बुधरैः समरूपाः सुकल्पिताः ।
 हतारोहाः क्षितौ पेतुर्द्विपाः पार्थशराहताः ॥ २२
 विप्रविद्धकुथावल्गाश्छिन्नभाण्डाः परासवः ।

सारोहास्तुरगाः पेतुर्मथिताः पार्थमार्गणैः ॥ २३
 सार्धिचर्मासिनखराः समुद्ररपरश्वधाः ।
 संछिन्ना बाहवः पेतुर्नृणां भल्लैः किरीटिना ॥ २४
 बालादित्याम्बुजेन्दूनां तुल्यरूपाणि मारिष ।
 संछिन्नान्यर्जुनशरैः शिरांस्युर्वी प्रपेदिरे ॥ २५
 जज्वालालंकृतैः सेना पत्रिभिः प्राणभोजनैः ।
 नानालिङ्गैस्तदामित्रान्कुद्रे निघ्नति फल्गुने ॥ २६
 क्षोभयन्तं तदा सेनां द्विरदं नलिनीमिव ।

५ ५ समावृतः ।

— After 19, S ins

205* ततस्त्रेण शरैश्चेण मदता समवास्तुत् ।

नाशकक्षाम बीमत्सुरमित्रान्प्रतिबाधितुम् ।

[(L 1) T Gs ५ च समावृत, Gs ५ च तिरस्कृतः (for समवास्तुत्)]

20 १ K1 ५ Ds om. 20^{ab} (of v l 19) —^a) K4 D1 ५ तदा (for यदा). D1 ५ सोहन् (for मोहन्). S [ह]व (for [ज]व) —^b) B4 D1 सिन्धिदे हि, Dn ५ Ds ५ सस्वेदश्च (Ds 'द्वं च') (for सस्वेदश्च) S प्रखिन्न (Gs प्रभिन्न) आण्यु (Gs 'प्य') तोमवत्. — After 20^{ab}, M2 ins

206* ततो जनार्दन पार्थ प्रत्युवाच हसन्निव ।

वज्रमस्त्रं तु संचाय जहि संशतकानिह ।

—^a) B5 तदा (for ततस्) Dn ५ निहितान्; Ds ५ सहितान्, S अहितान् (for प्रायशः) —^d) १ K B1 ५ Dn Ds ५ वज्रास्त्रेण (for वज्रास्त्रेण) Ds ५ [ज]सि- (for नि-) S वज्रेणास्त्रेण जघ्नवान्

21 ^a) T Gs-५ पार्थ (Gs पार्थ) संछिन्ना. —^b) १ K1 K1-५ Dn D1-५ ५ ५ ज्यागुलि- (for ज्यातल-) —^c) S केतनानि हता (T 'तः'; G1 M1.२ 'या') प्रोता.

22 Ds om 22^{ab} —^a) K1 Ds द्रुमाचलांबुध (K1 'ध') धरै —^b) B4 समकाया; Ms-५ तुल्यरूपा (for समरूपा) —^c) १ K1 K1-५ रथारोहा (for हता) —^d) १ K1 K1-५ Ds ५ ५ पार्थशरैर्हता; B1 'शरादिता' (for पार्थशराहता).

23 ^{ab}) B1 विप्रविद्ध (marg 'ज') थावन्याश्, B2 'विद्धकुथावल्गाश्' (marg 'वर्णाश्' (also 'वन्याश्'), Ds ५ (marg) 'विद्धकुथागास्तु, Ds ५ 'विद्धकुथावल्गाश्, Ds 'विद्धकुथाश्चावल्गाश्; Ds 'विद्धकुथावल्गाश्, D1 ५ 'विद्ध-

कुथावल्गाश्; T Gs ५ Ms-५ 'विद्ध (Gs 'द्वं') कथावल्गाश्; G1 M1.२ 'विद्धकुथावल्गाश्, Gs 'विद्धकुथावल्गाश्; Gs 'विद्धकुथावल्गाश् K1 ५ D1 छिन्नददा (for 'भाण्डा) Dn ५ Ds ५ छिन्नभाण्ड (Dn ५ 'काढ', Ds 'काढा', Gs 'पांडु') प्रकीर्णका K2 विप्रविद्धकुथावल्गाश्छिन्नभाण्डा परासव. —^a) G4 'सायकै' (for 'मार्गणै'). D4 मथिता' पार्थिवा रणे.

24 Ms-५ om 24 —^a) K1 Ds सार्धिच (Ds 'व') र्मासिनखरा, Ks सार्धिचर्मा, Ds सार्धिचर्मा; T Gs-५ सार्धिचर्मा, Gs सार्धिचर्मा —^b) K1 ५ B1 D (except D1) -परस्वधा (for 'श्वधा') —^c) Ds om. (hapl) 24^a-25^b —^c) Ks D1 विच्छिन्ना —^d) Dn ५ Ds ५ ५ किरीटिन

25 Ds om 25^{ab} (of v l 24). —^a) K1 D1 बालादित्याम्बुजेन्द्राणां; Ks 'जाक्षानां' —^d) B2 Ds Gs [उ]न्यां (for [उ]र्वी)

26 Gs om 26 —^a) B4 जंवाश्च (for जज्वाल) B4 D1 ५ अलंकृता (for 'कृतै') K1 B5 सेना; Dn ५ सेना S (Gs om) सारो (G1.२ M1-५ सलो) हालकृतै सैन्यै (G1 M1 सेना) —^b) K2 ५ B2-५ Ds Dn ५ ५ प्राणभोजनै, Ds ५ प्राणभजनै —^c) K1-५ B Ds Dn ५ D1-५ ५ नानारूपैस् (for 'लिङ्गैस्') Ds ५ तथाविद्धा; Ds ५ ५ तथामित्रान्; T Gs-५ रुदामि त्रान्; Ms-५ शरघातै (for तदामित्रान्) —^d) Ks-५ B D फाल्गुने (for फल्गुने) S (Gs om) क्रुद्धोन्मथ लज्जय

27 ^a) Ds Dn ५ Ds Ms क्षोभयन्तस् B1 ५ Ds ५ S (except T Gs) तथा (for तदा) —^b) Dn ५ Ds ५ ५ द्विरयो (Ds 'दां') (for द्विरदं) G1 ५ ५ M1 ५ ५ नलिनीम् Gs प्रभिन्नमिव कुजर —^c) Ds ५ ५ स्व- गणाः.

धनंजयं भूतगणाः साधु साध्वित्यपूजयन् ॥ २७

दृष्ट्वा तत्कर्म पार्थस्य वासवस्येव माधवः ।

विस्मयं परमं गत्वा तलमाहृत्य पूजयत् ॥ २८

ततः संशप्तकान्दत्त्वा भूयिष्ठं ये व्यवस्थिताः ।

भगदत्ताय याहीति पार्थः कृष्णमचोदयत् ॥ २९

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पञ्चिंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥

२७

संजय उवाच ।

यियासतस्ततः कृष्णः पार्थस्याश्वान्मनोजवान् ।

अप्रैपीद्वेमसंलब्धान्द्रोणानीकाय पाण्डुरान् ॥ १

तं प्रयान्तं कुरुश्रेष्ठं स्वांस्रतुं द्रोणतापितान् ।

सुशर्मा भ्रातृभिः सार्धं युद्धार्थी पृष्ठतोऽन्वयात् ॥ २

ततः श्वेतहयः कृष्णमब्रवीदजितं जयः ।

एष मां भ्रातृभिः सार्धं सुशर्माह्वयतेऽच्युत ॥ ३

दीर्यते चोत्तरेणैतत्सैन्यं नः शत्रुसूदन ।

28 *) S तु (for तत्) B: दृष्ट्वा तत्पार्थकर्मणि
—^b) Ds (marg as in text) साधुभि (for माधव)
—^d) Gs [जा]गत्य (for [जा]हृत्य) N (Ss missing)
प्रांजलिस्तुवाच ह — After 28, N (Ss missing)
ins

207* कर्मेतत्पार्थं शक्रेण यमेन धनदेन च ।

दुष्कर समरे यत्ते कृतमद्येति मे मयि ।

युगपच्चैव संग्रामे शतशोऽप्य सहजश ।

पतिता एव मे दृष्ट्वा सप्तसकमहारथा ।

[(L 2) Ds यत्तु (for यत्ते) K1 [ज]येति, Ds
[ज]येति (for अयेति) — (L 4) K1 s D1 s s r s
पातिता (for पतिता) S1 K1 s s D (except D1)
सप्तसक (for सप्त) K1 महारथ]

29 *) K1 s D (except D1) सप्तसकान् (for संश)
Ks दृष्ट्वा (for हत्वा) B1 Bom ed सप्त (Bom. ed
'श') सप्तसकौ हत्वा —^b) B1 Dn1 D2 s (marg)
भूयिष्ठा (for 'हं') —^d) B Dn1 कृष्णं पार्थोभिः ; Ds s
कृष्ण पार्थस्तु ; T G1 s-s M वायुदेवम् (for पार्थ-
कृष्णम्) K4 s D4 पार्थकृष्णमनो (K4 'चो') दयत् ; Gs
यतोयं समचोदयत्

Colophon. Ss missing — Sub-parvan Ks Ds
T G1 s s M1 s सप्तसकवध — Day of Drona's
Generalship K1-s D1 द्वितीययुद्धदिवस ; T Gs द्विती
येद्धि — Adhy name S1 K1-s Dn1 Ds (marg) s
भगदत्तवध ; Ds भगव्यवध (sic) — Adhy no
(figures, words or both) Ks 24, B1-s Dn1 Ds
S 26 (as in text) — Sloka no Dn1 30

27

1 Ss resumes — *) Ks Dn1 Ds 1 s तु कृष्णस्य
(Ks Dn1 Ds 'णोस्व') (for तत् कृष्ण) Dn1 Ds s
यियासोस्वस्य कृष्णस्तु ; S सतोसौ (T2 'त स, G1 s M
'त्रासौ') बलवान्कृष्ण —^b) G1 M कृष्णस्य (for पार्थस्य)
Ss B1-s s Dn1 Ds 1 महाजवान्, Dn1 महीतवान् T
G1-s तत्राश्वान्वै मनोजवान् — Ms om (hapl) 1'-2'
—^c) B Dn1 Ds s सप्रैपीद् ; Gs अनैपीद् (for सप्रैपीद्)
Bs Dn1 D1 सल्लिखान् ; Ds 'सकाशान् (for सल्लिखान्)
—^d) K1 s Ds s पांडवान् ; K4 B S (Ms om) पांड
वान् ; Ds सत्वर, Bom ed संस्वरन् (for पाण्डुरान्)

2 Ms om 2^{ab} (of v l 1) — *) Dn1 Ds
प्रयातं (for प्रयान्त) D1 कुरुश्रेष्ठ, Ds T Gs-s 'श्रेष्ठ
(for 'ष्ठ) —^b) K2 s B Gs स्वान्भ्रातृन् (for स्वां
भ्रातृ) Ds 'पांडवान् ; Ds 'पालयन् (for तापितान्)
— K1 s om (hapl) 2^{a-3} —^d) Ds 1 Gs युद्धार्थ
(for 'र्थी), Ds पृष्ठतोऽन्वयात्तत् (submetric)

3 K1 s om 3^{ab} (of v l 2) —^b) S K4 s D
(except Dn1) युधि, Ks सुवि (for जय) S अथ
वीर्यमितिजय — *) S1 Dn1 D1 मा (for मां)
—^d) T2 युधि (for स्युत) K1 s एवमा (Ks 'प मा)
ह्वयतेऽच्युत

4 *) Bs उत्तमेन (for उत्तरेण) K1 Bs Dn1
(marg) Dn1 Ds s Gs s एव (Ds 'व') (for एतत्)
—^b) T G1-s M1 s शत्रुकर्षण, Bom ed. मनुसूदन
Dn1 Ds s त (Ds s म) सैन्यं शत्रुकर्षण ; Gs सैन्यं नोमित्र

दैवीभूतं मनो मेऽद्य कृतं संशप्तकैरिदम् ॥ ४
 किं नु संशप्तकान्दन्मि स्वात्रक्षाम्यहितादितान् ।
 इति मे त्वं मतं वेत्थ तत्र किं सुकृतं भवेत् ॥ ५
 एवमुक्तस्तु दाशार्हः स्यन्दनं प्रत्यवर्तयत् ।
 येन त्रिगर्ताधिपतिः पाण्डवं समुपाह्वयत् ॥ ६
 ततोऽर्जुनः सुशर्माणं विद्धा सप्तभिराशुनैः ।
 ध्वजं धनुश्चास्य तथा क्षुराभ्यां समकृन्तत् ॥ ७
 त्रिगर्ताधिपतेश्चापि आतरं पङ्क्तिरायसैः ।
 साश्वं सस्रतं त्वरितः पार्थः प्रैषीधमक्षयम् ॥ ८
 ततो भुजगसंकाशां सुशर्मा शक्तिमायसीम् ।
 चिक्षेपार्जुनमादिश्य बासुदेवाय तोमरम् ॥ ९

शक्तिं त्रिभिः शरैश्छित्त्वा तोमरं त्रिभिरर्जुनः ।
 सुशर्माणं शरत्रातैर्मोहयित्वा न्यवर्तत ॥ १०
 तं वासवमिवायान्तं भूरिवर्षशरौघिणम् ।
 राजस्तावकसैन्यानां नोग्रं कश्चिद्वारयत् ॥ ११
 ततो धनंजयो बाणैस्तत् एव महारथान् ।
 आयाद्विनिघ्नन्कौरव्यान्दहन्कक्षमिवानलः ॥ १२
 तस्य वेगमसह्यं तु कुन्तीपुत्रस्य धीमतः ।
 नाशक्नुवंस्ते संसोढुं स्पर्शमग्रेरिव प्रजाः ॥ १३
 संवेष्टयन्ननीकानि शरवर्षेण पाण्डवः ।
 सुपर्णपातवद्वाजन्नायात्प्राग्योतिषं प्रति ॥ १४
 यत्तदानामयजिष्णुर्भरतानामपायिनाम् ।

कर्शन. — Gs om. 4th — ^a) Ks Do1 Dn Ds-8 संसप्त-
 कैर, T Gs त्रैगतकैर. Ds [इ]ह (for [इ]दम्).

5 ^a) Dn1 Ds-1 G1 किं नु; Gs अहं (for किं नु).
 Ks 4 Do1 Dn Ds-8 संसप्तकान्, T Gs-4 त्रैगतकान्
 (for संशप्त) — ^b) Ss Ds रक्ष्यामि (for रक्षामि).
 T Gs-4 M स्वान्वा रक्षामि चार्दितान्, Gs स्वानुभीतान्-
 पागमे — ^c) Bs Dn2 Ds 8 वेत्ति (for वेत्थ). S
 इति वेत्थ (Gs 'द' द्वि द्वैचं — ^d) S त्वत्र किं; K1
 किं न्वत्र, Ks D1 किं त्वत्र, Ks किं तत्र (by transp),
 Ks अत्र किं Ds तव (for भवेत्)

6 ^a) Dn1 Ds भुवति (for उक्तस्तु) — ^b) Dn2
 सप्रवर्तयेत्, Ds पर्यवारयत्; S पर्य (Ms परि) वर्तयत्
 (for प्रत्यवर्तयत्) — Ds om. (hapl) 6th. — ^d)
 B1 समुपाहरत्; Bs 'द्रवत् (for 'ह्वयत्) T Gs-5
 पाण्डव प्रति चाह्वयत्; G1 M पाण्डवं प्रत्युपाह्वयत्

7 Dn1 om. 7^e-8^b — ^e) Dn2 Ds S (except Gs)
 तस्य ध्वजं धनुश्चैव; Ds धनुर्ध्वजं चास्य तथा. — ^d) Ds
 क्षुराभ्यां (for क्षुराभ्यां). Ss क्षुराभ्यां संघकर्तृ ह.

8 Dn1 om 8^{ab} (cf v 1. 7) — ^a) Ks D1
 [अ]स्य (for [अ]पि) Dn2 Ds 6 S तत्तस्मिन्गर्ताधिपतेर-
 — ^b) B Do1 Dn2 Ds 6 [आ]शुनै (for [आ]यसै)
 — ^c) Dn2 त्वरित, Gs सरथ (for त्वरित) — ^d) S
 प्रेषयद्गै यमक्षयं

9 ^a) Ks 5 Dn1 Ds 4. 6-8 भुजंग (for भुजग)
 K1 सकारं, Ds 'काशा S निमुंकोरगसंकाशां — ^c)
 Bs आसाद्य, Dn S उद्दिश्य; Ds 6 दथम्य (for आ

विश्य) — ^d) S बासुदेव च (for 'देवाय)

10 ^a) Ks Dn Ds-8 transp त्रिभिः and शरैः.
 Ms-5 शितैश् (for शरैश्) — ^d) B1 D1-8 5 6 न्यवर्त-
 यत् (for 'वर्त)

11 11^{ab} = 7 29 35^{ab} — ^a) Ds तं वासवसमा-
 यांत — ^b) Bom ed भूरिवर्ष S K1 8 Ds 8 शरौ
 घिन T Gs 4 वासवं भूरिवर्षि (Gs 'व' णं (Gs 'विर्णी);
 Gs 5 वासवं भूरिवर्षिण (Gs 'ण) — ^c) Ks तावक
 सैन्यानि — ^d) Ks Do1 नाम्ने; Bs नोग्र, Ms-5 नैन
 (for नोग्र) Ks T Gs-4 किं (Gs कं) चिद् (for कश्चिद्).
 S (except Gs) न्यवारयत्

12 ^a) Ds बाजैश् (for बाणैश्) — ^b) B Do1 D1
 Gs सर्वान् (for तत्). T G1 3-5 M त्वरिता (G1 M
 त्वदीया) अथसत्तमान् — ^c) Ds अयाद्; S प्रायाद् (for
 आयाद्) — ^d) Ss कक्षम् (for कक्षम्)

13 ^a) K1 असह तु, Dn1 असंसहं, Dn2 Ds 6
 अशक्यं तु (for असह तु) Ks B Do1 D1 2 4 5 1 8
 T1 G1 2 M1 2 तं, Ms-5 तत् (for तु) — ^c) Ss
 Ds अशक्नुवन् Ss K1 2 सवोढु (for ससोढु) Dn1
 शक्नुवंस्ते न वै सोढुं

14 ^a) Ds 6 स वेष्टयन्, Gs संक्षेपयन् (for सवेष्ट').
 — ^c) Ks यानवद् (for पात) S सुपर्ण इव नागेंद्रम्
 — ^d) B1-8 Do1 Dn2 Ds 6 प्रायात् (for [आ]यात्)

15 ^a) K1 या तु (for यत्तद्) Ks Ds (marg)
 यत्तदा ह्यजयजि (Ds 'य जि) ण्णुर; Do1 Ds 6 यत्तदानामयं
 जिष्णुर, Dn1 यत्तदा ह्यजयजिष्णुर, Ds यत्तदानीमयाजि

धनुः क्षेमकरं संख्ये द्विषतामश्रुवर्धनम् ॥ १५
 तदेव तव पुत्रस्य राजन्दुर्धूतदेविनः ।
 कृते क्षत्रविनाशाय धनुरायच्छदर्जुनः ॥ १६
 तथा विश्वोभ्यमाणा सा पार्थेन तव वाहिनी ।
 व्यदीर्यत महाराज नौरिवासाद्य पर्वतम् ॥ १७
 ततो दश सहस्राणि न्यवर्तन्त धनुष्मताम् ।
 मतिं कृत्वा रणे क्रुद्धा वीरा जयपराजये ॥ १८
 व्यपेतहृदयत्रास आपद्धमार्तिगो रथः ।
 आर्क्षत्पार्थो गुरुं भारं सर्वभारसहो युधि ॥ १९
 यथा नहवन् क्रुद्धः प्रभिन्नः पृष्टिहायनः ।

सृष्टीयात्तद्वदायस्तः पार्थोऽमृद्वाचमुं तव ॥ २०
 तस्मिन्प्रमथिते सैन्ये भगदत्तो नराधिपः ।
 तेन नागेन सहसा धनंजयमुपाद्रवत् ॥ २१
 तं रथेन नरव्याघ्रः प्रत्यगृह्णादभीतवत् ।
 स संनिपातस्तुमुलो बभूव रथनागयोः ॥ २२
 कल्पिताभ्यां यथाशास्त्रं रथेन च गजेन च ।
 संग्रामे चैरतुर्वीरौ भगदत्तधनंजयौ ॥ २३
 ततो जीमूतसंकाशान्नागादिन्द्र इवामिभूः ।
 अभ्यवर्षच्छरौघेण भगदत्तो धनंजयम् ॥ २४
 स चापि शरवर्षे तच्छरवर्षेण वासविः ।

प्युर, १ नासीतदागते जिष्णौ — १) T G₂₋₄ भारवानाम्
 (for भर) १₂ K₁₋₃ D₁ [ज]मायिनो; K₄ B Do₁ D₂
 D₃ ३ [ज]पापिनो, D₂ T G₂₋₄ [ज]नामयं; D₄ [ज]
 पलायिनो (hypermetrio), D₅ [ज]यायीनो, G₁ M₁
 १ १ १ [ज]नामयं, M₂ अनात्मनो (for अपायिनाम्)
 — १) D₁ क्षेमकर (for क्षेमकर) S स्वेषां क्षेम (G₂ १
 'मे' करे संख्ये (T G₂ १ 'ख्ये; G₄ M₂ 'वे) — १) D₂
 अश्रुसाधनः; १ अश्रुवर्धने (for अश्रुवर्धनम्)

16 १) D₂ तदेव; S तथैव — १) K₁ सुयूत
 (for हुर्युत) G₂ वेदिन, G₃ देवन (for 'देविन')
 — १) S कृते (G₂ 'त) क्षत्रियनाशाय — १) T G₂₋₅
 धनुरादाय चाजुन

17 १) B₂ S ततो (for तथा) १₂ K D₁ १ १ १
 १ १ विश्वोभ्यमाना — १) T G₁ १-१ M₁ १ पुत्रस्य तव;
 G₂ M₂-१ तव पुत्रस्य (for पार्थेन तव) — १) Bom.
 ed व्यदीर्यत (for व्यदी) T G₁₋₄ M तदा राजन्;
 G₅ तदा सेना (for महाराज)

18 १) K₄ देवसहस्राणि; S रथ — १) B₁ वीरा;
 B₂-१ Do₁ D₂ क्रूरां (for क्रुद्धा) १₂ K₁ १ वीरराज;
 B₁ क्रूरां राजन् (for वीरा जय) S मरणाय मतिं कृत्वा
 आत्मनो वार्जुनस्य वा

19 १) D₂ व्यपेतहृदयास्य K₂ आसाम्; K₃ D₂
 D₁-१ आसा; D₂ त्रस्ता; T G₂-१ आसम् (for
 आस) — १) K₃ आचकुस्त महारथा; D₂ D₃ आप
 द्धमार्तिगा रथा; D₂ आवमुस्त महारथा; D₄ १ १ १
 ववुस्ते त (D₁ सेनं) महारथा; S आपद्धमार्तिकोधिम् (G₂
 M₁ 'द) — १) S सर्वकोक्रमहारथ

20 G₂ om 20^a-21^b — १) १₂ K₃ नहवर, १
 नरवर; K₄ १ B Do₁ D₂ D₃ १ १ १ T G₂ नलवन,
 D₃ १ १ ताल (D₅ 'ल) वन; G₂ १ १ M₁ १ १ १ नलवन
 T G₁ १ १ १ M नाग (for क्रुद्ध) — १) D₅ S (G₂
 om) पाष्टि (D₅ 'ष्टि) हायन — १) D₅ अत्रस्त, S
 (G₂ om) क्षायत्त (for क्षायत्त) — १) K₁ [s]मृ
 द्दय; D₅-१ 'मृद्वन् (for 'द्वाच्)

21 G₂ om. 21^{ab} (of v 1 20) — १) G₁ M₁ १
 प्रसृष्टि (for प्रमथिते) — १) Do₁ महीपति; T G₁
 १ १ १ M₁ १ महारथ, M₂-१ प्रतापवान् (for नराधिप)
 — १) G₁ M अभिद्रवत् (for उपा).

22 G₂ om 22-23 — १) B₂ १ D₁ १ नरव्याघ्र,
 D₃ १ 'व्याघ्रं (for 'व्याघ्र) — १) B Do₁ D₁ धन
 जय; T G₂-१ [ज]याजुन, G₁ M तदाजुन (for [ज]
 भीतवत्) — १) K₄ १ D₂ D₃ १ १ १ तुमलो

23 G₂ om 23 (of v 1 22) — १) १₂ K₁ १
 G₁ M गजेन च रथेन च — १) १₂ K₁-१ D₁ संग्रामं
 (for 'मे)

24 B₄ om 24-25 — १) D₂ D₃ सकाशे (for
 'शान्) — १) D₂ D₃ नाग, D₅ M₂-१ नागान्; G₂
 नागम् (for नागाद्) M₂-१ सिद्धन् (for [ह]न्द्र)
 K₃ B₁-१ Do₁ D₂ प्रभु, D₂ D₃ [ज]वमौ (for
 [ज]मिभू) — १) B₂ प्रत्यवर्षत्; D₂ १ अमि; D₃
 अमम् (for अभ्य) १₂ K₁-१ D₂ शरौघेन

25 B₄ om 25 (of v 1 24) — १) S ततस्तु
 (for स चापि) K₃ B₂ Do₁ D₂ T G₂-१ तं (for तत्)

अप्राप्तमेव चिच्छेद भगदत्तस्य वीर्यवान् ॥ २५
ततः प्राग्ज्योतिषो राजा शरवर्षं निवार्य तत् ।
शरैर्जघ्ने महाबाहुं पार्थं कृष्णं च भारत ॥ २६
ततः स शरजालेन महताभ्यवकीर्य तौ ।
चोदयामास तं नागं वधायान्द्युतपार्थयोः ॥ २७
तमापतन्तं द्विरदं दृष्ट्वा क्रुद्धमिवान्तकम् ।

चक्रेऽपसव्यं त्वरितः स्यन्दनेन जनार्दनः ॥ २८
संप्राप्तमपि नेयेष परावृत्तं महाद्विपम् ।
सारोहं मृत्युसात्कर्तुं स्मरन्धर्मं धनंजयः ॥ २९
स तु नागो द्विपरथान्दृष्ट्वाश्चारुज्य मारिष ।
प्राहिणोन्मृत्युलोकाय ततोऽक्रुध्यद्धनंजयः ॥ ३०

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि सप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥

२८

धृतराष्ट्र उवाच ।

तथा क्रुद्धः किमकरोद्भगदत्तस्य पाण्डवः ।
प्राग्ज्योतिषो वा पार्थस्य तन्मे शंस यथातथम् ॥ १

संजय उवाच ।

प्राग्ज्योतिषेण संसक्ताबुधौ दाशार्हपाण्डवौ ।
मृत्योरिवान्तिकं प्राप्तौ सर्वभूतानि मेनिरे ॥ २

— ^०) Ś K D (except Do1) मारिष (for वासवि)
— For 25^{ad}, Ś K Dn D1-s s-s subst

208* सैन्यवारयदस्याशु लघुत्वात्पाकशासनि ।

[Ś1 K5 Dn D3 s s-s विनिवार्य तमर्धे (D3 'द्य)स्य
(for the prior half)]

— After 25, Dn D3 s s-s ins :

209* वधर्षं शरवर्षं तु पुनरेव धनंजय ।

26 D4 om 26 — ^०) K5 B2.4 D3 s त (for
तत्) Bom ed निवारयत् D1 शरवर्षेण निवार्य तान्
(hypermetric), D3 शरवर्षेण निवारितान्, S शरवर्षे
निवारिते (G1 निपातिते) — ^{ad}) Dn1 महाबाहु (for
'बाहु') Ś1 B Do1 Dn1 D3 s s मारिष (for भारत)
S सरक्तनयनो रोषात्पार्थ पुनरवाकिरत्

27 D2 om 27^{ad} — ^०) B1 ततस्तु S स (T
G1-4 तं) तथा शरवर्षेण — ^०) D3 s च (for [अ]भि-)
B1 s व्यवकीर्य, Do1 प्रविकीर्य, Dn1 सहसा चाम्यवार्थं
तौ; S पार्थ समभिह (Ms. s 'ह')स्य वै (M1 s च)
— ^०) K5 D4-3 नोदयामास, G5 प्रेपया (for चोदया)
— ^{ad}) D3 s (marg as in text) युद्धाय (for वधाय)

28 ^०) B1 क्रूरम्, D4 यातम्, D3 s व्यातम् (for
क्रुद्धम्). — ^०) Dn1 D4 s s T G1 s s M1-4 त्वरितं
(for 'त') G5 अपघक्राम वेगेन.

29 G5 om 29 — ^०) K5 स; B Do1 Dn1 S (G
om) तं (for सं) Ś1 K1 s s [ह]व (for [अ]पि) Ś
येनेषु; Ś1 K5 s मेने तं, G3 चैवेष; Cd नेयेष (as in
text). D4 संप्राप्तममितेयेन — ^०) Ś1 K1 s पुरावृत्तः
Cd परा (as in text) — ^०) T1 पुरुषा; T3 पुरुषा;
G1 M सरोषो, G1-4 सरुषा (for सारोहं).

30 ^०) Ś K1-4 D1 [अ]भज्य; B2-s Do1 Dn1 D1
[अ]रुह्य (for 'ज्य') D4 s मानद (for मारिष)
— ^{ad}) Ś1 K1 कन्याद्; B Dn1 D3 क्रुद्धो (for क्रुध्यद्)
S ततश्च क्रोधं फल्गुनः (G5 पाण्डवः).

Colophon — Sub-parvan Editions संशप्तकवध
— Day of Droṇa's Generalship Ś1 द्वितीयदिवस,
D1 द्वितीययुद्धदिवस — Adhy name Ś1 K1-s Dn
D1 s s s भगदत्तवधः; K5 भगदत्तार्जुनसमागमः, D3
भगदत्तवधेर्जुनसमागमः, T G1-s s M1 s भगदत्तार्जुनयुद्ध
— Adhy no (figures, words or both) K5 B1-3
Dn1 D3 s S 29, K5 25 — Sloka no Dn1 29

28

1 ^०) Ś K1 s s D1 M5 ततः; B1 अथ (for तथा)
— ^०) Ś1 भगदत्तश्च (for 'दत्तस्य') — ^०) Dn1 [s]पि
(for वा) D4 (before corr) क्रुद्धस्य (for पार्थस्य)
— ^{ad}) Ś K (except K5) D1 वद (for शस) D3
यया तथा

तथा हि शरवर्षाणि पातयत्यनिशं प्रभो ।
मगदचो गजस्कन्धात्कुणयोः सन्दनस्थयोः ॥ ३
अथ काष्ण्यायसैर्वाणैः पूर्णकार्मुकनिःसृतैः ।
अविध्यदेवकीपुत्रं हेमपुङ्खैः शिलाशितैः ॥ ४
अग्निस्पर्शसमास्तीक्ष्णा भगदत्तेन चोदिताः ।
निर्भिद्य देवकीपुत्रं क्षितिं जग्मुः शरास्ततः ॥ ५
तस्य पार्थो धनुश्छित्त्वा शरावापं निहत्य च ।
लाढयन्निव राजानं भगदत्तमयोधयत् ॥ ६

सोऽर्करश्मिनिशांस्तीक्ष्णांस्तोमराञ्चै चतुर्दश ।
प्रेरयत्सव्यसाची तान्निधैकैकमथाच्छिनत् ॥ ७
ततो नागस्य तद्वर्म व्यधमत्पाकशासनिः ।
शरजालेन स बभौ व्यभ्रः पर्वतराडिव ॥ ८
ततः प्राग्ज्योतिषः शक्तिं हेमदण्डामयसयीम् ।
व्यसृजद्वासुदेवाय द्विधा तामर्जुनोऽच्छिनत् ॥ ९
ततश्छत्रं ध्वजं चैव छित्त्वा राजोऽर्जुनः शरैः ।
विव्याध दशभिस्तूर्णमुत्सयन्पर्वताधिपम् ॥ १०

2 *) Ks प्राग्ज्योतिषे तु (for 'तिषेण) Ss सकृदाव्,
Ks संसिकाव्; B1 s s Dn1 T Gs s Ms सयुक्ताव्,
D4 s s सहा (for ससकाव्) — *) Ks Bs दासाहं
(for दासाहं) — *) B1 Dns मृत्यु- (for मृत्योर)
B1 Dns Ds s दृष्टांतर, B2-s Ds1 दृष्टांतिक; D1 Gs
ह्वाणकैः D4 s s ह्वाणिक (D4 'त) क (for 'स्तिक) Gs
प्रति (for प्रती)

2 *) Dns यथा (for तथा) S1 B2-4 Ds1 तु,
B1 s (marg) s स (for हि) Ds वर्षेण (for व
र्षाणि) S K (except Ks) D1 विमो (for प्रभो)
S महता शरवर्षेण धवर्षं वलवाग्रणे — *) B2 s भगदत्त
(for 'दत्तो) T G1-4 M द्विपस्कंवाव्, Gs द्विपारुव
(for गजस्कन्धाव्)

4 *) B1 कार्पायसैः Ds-1 कार्पाय (for कार्पाय)
— *) Ks Ds c-s विस्सैः Ds विस्सै (for 'नि-सृतै)
— B2 reads 4st on marg — *) Dns Ds 1 अविध्य;
Ds अविध्यन् (for अविध्यद्). — S K1 s s D1 s om.
(hapl) 4th-5th — *) Ks Dn Ds-s स्वर्ण (for हेम)
Ks Dn1 Ds s 'सितै (for 'शितै)

5 S K1 s s D1 s om. 5th (of v 1 4) — *)
B1 s समाकर्णी (for 'स्तीक्ष्णा) — *) Ks s Dn1 Ds
s s 1 नोदिसा (for 'नो') — *) Ks अविध्यन् (for
निर्भिद्य) — *) B2 किंविज् (for क्षिति) B Dn1
Dns सु (B1 स) वासत् (for धरास्तत्) S से सुपुंजा
ययु क्षितिं

6 *) Ks s शर वाप; B Ds1 Dn Ds s s Gs परि
शरं (Dns 'राव्); Ds s s s ह्वाणिका (Ds 'वा, Ds
'वा) प; T G2-4 M परिवा (Gs 'वा) प, Cd परीवार (for
शरावाप) Ks s निहन्व, S निपात्य (for निहन्व)
— *) S1 (sup lms as in text) कीदयन्; B Ds1 Dn
D1 s T Gs छाल; Ds चाल; G1 s-s M छाल (for

लाढ) Ds s लाढयिवा च राजान

7 *) D1 साहं, Ds सोमि, G1 M अकं (for
सोऽकं) Ds 'निमांस्तीक्ष्ण; T G2-s निपातीनि, G1
M निकाशानि (for निमांस्तीक्ष्णा) Dn1 सोमिस्पर्शं
समास्तीक्ष्णास- — *) S तोमराणि (for 'रान्चै) — *)
Ss Ks B Ds1 प्रेरयन्, Ds s s s प्रेरयन् (D2 1 'त्)
(for 'ययत्) Ds सव्यसाचिन् (for 'साची तात्) B
Ds Ds s तु (for तात्) S प्रेषितानि च योभस्तुस,
Bom ed अग्नेष्वारसव्यसाची — *) B2 क्रोधैकैकम्;
Bom ed द्विधै (for त्रिधै) B1 (marg) S अशा
(B1 [marg] 'पा) तयत् (for अथाच्छिनत्)

8 B2 reads 8-9 on marg — *) S K Dns
Ds s तस्य (for ततो). Ss Ks Dns Ds धनै (Ss
'मै); D1 वर्मा; T G2-4 वर्प, Gs वक्त्र (for वर्म)
— *) B Ds1 Dns Ds s महता, Dn1 Ds 1 s च (Ds
वि) बभौ (for स बभौ) — After 8th, B Ds1 Dns
Ds s s ins

210*

सद्व्यपार्यव भूतले ।

विशीर्णवर्मा स गज शरै सुसृजामर्दित ।

बभौ शिरसि भ्रातृभो

{ (L 2) Ds आदित — (L 3) Ds1 corrupt B
बभौ धारानिपातको]

— *) S1 (sup lms as in text) T Gs व्यग्र (for
व्यग्र)

9 B2 reads 9 on marg — *) Dns प्राग्ज्योतिष
सत् शक्ति — *) Ks अयासयी, Ks Ds s (marg
s s s) अयोसयी — *) Ks S (except Gs) त्रिधा
(for द्विधा)

10 *) Ds ध्वज (for ध्वज) — *) Bom ed.
पर्वतेश्वर (for 'ताधिपम्)

सोऽतिविद्धोऽर्जुनशरैः सुपुङ्खैः कङ्कपत्रिभिः ।
 भगदत्तस्ततः क्रुद्धः पाण्डवस्य महात्मनः ॥ ११
 व्यसृजचोमरान्मूर्ध्नि श्वेताश्वस्योन्ननाद च ।
 तैरर्जुनस्य समरे किरीटं परिवर्तितम् ॥ १२
 परिवृत्तं किरीटं तं यमयन्नेव फल्गुनः ।
 सुदृष्टः क्रियतां लोक इति राजानमब्रवीत् ॥ १३
 एवमुक्तस्तु संक्रुद्धः शरवर्षेण पाण्डवम् ।
 अभ्यवर्षत्सगोविन्दं धनुरादाय भास्वरम् ॥ १४

11 °) Ś K (except Ks) D1 सुपुङ्खैः; Ds-s सु-
 मुक्तैः (for सुपुङ्खैः) — °) S तु सं (for ततः)
 — °) B Dc1 जनाधिप (B1 s s 'प'); S नराधिप
 (Gs s 'प') (for महात्मनः)

12 °) K1-s Dc व्य (K1 वि) चञ्जस् (for 'जत्').
 Ds s r s T G1 s M तोमर (for 'रान्'). — Ś K1
 s s D1 s r s om 12^{ad} — °) G1 M तेनार्जुनस्य

13 Śs partly damaged — °) T Gs-s परिवृत्तः,
 G1 M1 s 'वर्त' (for 'वृत्त') G2 किरीटस् (for किरीट)
 Ś1 K1 s D1 तैर्, K2 D1 r s तद्, B1 Dn2 Ds
 s s Ms-s तु (for तं) Ks किरीट तु परावृत्तः; D2
 किरीटं परिवृत्त तु — °) Ks विनयन्, B4 शम्; D1
 r s ना (D1 न) म', D2 s (by corr) व्यप', D4 भय
 मन् (s10), Ds (before corr) s (by corr sec m)
 व्यनयन्, T Gs-s व्यय', Ca d यम् (as in text)
 Ks Dn2 Ds s s s हव, G2 आह (for एव) Ks B1 s
 s s D फाल्गुनः; Bs पाण्डव (for फल्गुन) — °)
 Dn1 Ds s-1 सुदृष्टः; Dn2 सुदृढः, Cd v सुदृष्ट (as
 in text) D1 s लोके (for लोक) — °) T राजैनम्

14 Śs partly damaged — °) K1 T Gs-s उक्त्वा
 (for उक्त्वत्) Dn2 स, G4 च (for तु). Dn2 सं
 रद्ध (1st 'ध'), S बीमस्तु (for संक्रुद्ध) — °) Śs
 पाण्डव, S पार्थिव (for पाण्डवम्) — °) Ś1 पाण्डुर,
 Ś1 (sup l1n) B2 भासुरैः; K1 D1 s (before corr)
 s-s भास्करैः; T Gs-s वीर्यवान्, G1 M वेगवत् (for
 भास्वरम्) — After 14, Ds s ins

211* तौ विध्यमानौ नाराचैर्भगदत्तेन मारय ।
 जग्मतुर्नैव संमोहं सुष्ठुभाते न चाद्युतौ ।

15 Śs partly damaged — °) K2 Gs तूणीरौ;
 Dc तूणीर, Cd 'रान्' (as in text) Dn2 सानियम्य;

तस्य पार्थो धनुश्छित्त्वा तूणीरान्संनिकृत्य च ।
 त्वरमाणो द्विसप्तत्या सर्वमर्मस्वताडयत् ॥ १५
 विद्धस्तथाप्यव्यथितो वैष्णवास्त्रमुदीरयन् ।
 अभिमन्याकुशं क्रुद्धो व्यसृजत्पाण्डवोरसि ॥ १६
 विसृष्टं भगदत्तेन तदस्त्रं सर्वघातकम् ।
 उरसा प्रतिजग्राह पार्थ संछाद्य केशवः ॥ १७
 वैजयन्त्यभ्वन्माला तदस्त्रं केशवोरसि ।
 ततोऽर्जुनः क्लान्तमनाः केशवं प्रत्यभाषत ॥ १८

Gs 'हत्य' (for 'कृत्य') — °) Ds s r s पुन पार्थो
 (for त्वरमाणो) B1 [s]य (for द्वि-) — °) Ś1
 Dn2 Ds मर्माणि, Ds वर्मसु (for मर्म) Dn1
 ताडयत् (for [स]ताड)

16 °) K4 व्यधस् (s10), Ds द्विधस् (s10), Ms
 वृद्धस् (for विद्धस्) B Dc1 Dn2 S ततोति (Gs ततोपि)
 व्यथितो, Dn1 तथाति, Ds (before corr marg
 sec m as in text) स नाति (for तथाप्य) — °)
 Śs damaged K1 s Bs Dn D1 s s G1 Ms-s उदीर
 य (Ks 'ये'त् — °) Ds s (before corr as in text)
 सुसंकुद्धो; Gs [स]क्रुद्धो वृद्धो (for 'सं क्रुद्धो') — °)
 K1 व्यसृजन् (for 'जत्') S पाण्डवं प्रति (for 'वोरसि')
 — After 16, Ds-r ins

212* तदस्त्रमुपतं दृष्ट्वा वासुदेव प्रतापवान् ।
 अर्जुनं पृष्टवं कृत्वा प्रतिजग्राह वीर्यवान् ।
 [Ds om line 2]

17 °) Śs निवृष्टं (for विवृष्टं) — °) Śs damaged
 Ks B D (except D1) घाति वै (for वातकम्)
 — °) K1 B2 तरसा (for उरसा)

18 °) Ms-s तदा सा (for तदस्त्रं) — After 18^{ad},
 Ks Dn2 Ds s-s S ins

213* पद्मकोशविचित्रा च सर्वैर्दुःसुमाकुला ।
 ज्वलनाकैन्दुवर्णाद्या तारकोज्ज्वलपावका ।
 तथा पद्माभिर्शोभिण्या वायुकम्पितलोल्या ।
 शोभतेऽभ्यधिक शौरिरत्नलोपुष्पसंनिभ ।
 केशव केशिमयन शार्ङ्गधन्वारिमर्दन । [5]
 सन्ध्याश्चैरिव सद्यश्च प्रावृद्धाले नगोत्तम ।

[(L 1) Ds s (marg sec m) s पद्मकोश- (for
 पद्मकोश-) Ks Dn2 Ds s-1 विविधाद्या (for 'प्रा च')
 Dn2 सर्वत्र (for सर्वैर्-) Ks Dn2 Ds-s-1 कुम्भोल्लस

संशतकवधपर्व]

अयुध्यमानस्तुरगान्संयन्तासि जनार्दन ।
इत्युक्त्वा पुण्डरीकाक्ष प्रतिज्ञां स्ना न रक्षसि ॥ १९
यद्यहं व्यसनी वा स्यामशक्तो वा निवारणे ।
ततस्त्वयैवं कार्यं स्यान्न तु कार्यं मयि स्थिते ॥ २०

सवाणः सधनुश्चाहं ससुरासुरमानवान् ।
शक्तो लोकानिमाञ्जोतं तच्चापि विदितं तव ॥ २१
ततोऽर्जुनं वासुदेवः प्रत्युवाचार्यवद्वचः ।
शृणु गुह्यमिदं पार्थ यथा वृत्तं पुरानघ ॥ २२

(K₂ रा) (for 'माकुला' — T G M₁ : om line 2
— (L 2) D_{ns} वर्णोभा, M_s-s चालाभा (for वर्णोभा)
D_s (marg as in text) वालभाके रव वर्णोभा
(hypermetric) (for the prior half) D_s तप्तकोज्ज्वल
(for तारको) D_{ns} D_s M_s-s स्तव (D_{ns} D_s पाव)
कोज्ज्वलपल्लवा (for the post half) — (L 3) K₂ D_s
ः पञ्चाक्ष, D_{ns} D_s पञ्चाव- (for पञ्चाभि) Bom ed
तथा पञ्चापलाशिन्या (for the prior half) D_{ns} D_s वात-
(for वायु) K₂ D_s : वातालवनलोह (K₂ 'शोम') या,
C_v वासकपितलोकया (for the post half) — (L 4)
K₂ D_{ns} D_s s-_s शुशुभे (for शोभते) D_s चापिक,
G_s क्षति' (for स-मधि) — (L 5) K₂ D_{ns} D_s s-_s
दमन' (for मधन) K₂ D_{ns} D_s s-_s शत्रु (D_{ns} ख)
मध्ये (for शास्त्रेभ्यः) — (L 6) K₂ D_s s-_s सध्याग्नेण
(for 'मैरु' T G_s सच्छिन्न (for छन्न)]

— " T G_s : M तमर्जुन' (for ततो) M_s : (sup
as in text) क्षीबमना ; Cd श्रान्त' (for छान्त)

19 Before 19, D_{ns} ins जर्जुन उवाच — ")
G₁ M युध्यमानस्य तुरगान् — ") D_s सयत्ता (for स
यन्ता) B₁-s D_s तवानच, B₁ : [इ]ति चानच,
D_{ns} D_s s-_s M_s-s तवार्जुन, D_s s-_s जनार्दन (for
'र्दन) — ") T G (except G_s) M_s-s C_v रवः M₁
त( ) (for स्वां) D_s s-_s निहृतमि, G_s नरपैम (for
न रक्षसि) — After 19, M_s-s ins

214* इदमस्त्रमवस्थाप्य प्राप्त मां देवकीसुत ।

किमर्थं पुरुषस्यात्र स्वयं प्रतिगृहीतवान् ।

20 ") D_s s-_s च; S (except G_s) हि (for वा)
— ") B₁ (marg as in text) s-_s वा विचारणे; S
प्रतिष्ठा (for वा निवा) — ") B_s तदा (for तत्तत्)
S₁ K₁ D₁ T G_s-s स्वयैव; K_s स्वयैव; D_{ns} स्वदीयं
(for स्वयैव) — ") D_s तव (for न) K_s तव;
D_s च; D_s वा (for तु) B₁ स्थिरे (for स्थिते)

21 ") S₁ देवासुर (for सुरा) K_s s-_s B₁-s D_{ns}
D_s s-_s s-_s -मानुषान् (D_s 'प') (for -मानवान्) — ")
S तदेव (G₁ M₁ s-_s 'व चै') विदित हि तव

22 Before 22, B_s D_{ns} D_s s-_s ins सजय
उवाच — ") T नपैविद्; Cd नपैविद् (as in text)

— Before 22nd, T G_s s-_s M₁ s-_s ins वासुदेव उवाच,
G_s श्रीकृष्ण — K_s D_s s-_s repeat 22nd after 26
— ") B₁ s-_s (marg as in text) वृत्तम् (for गुह्यम्)
K₁ s-_s B₁ G_s इम (for इदं) K_s D_s सात (for पार्थ)
D_s शृणु पार्थ गुह्यमिदं — ") S₁ K B D (except
D_s s-_s) transp यथा and पुरा B_s तत्त्व (for वृत्त)
K_s D_s s-_s (all second time) S पुरातन, D_s मयानघ;
D_s तथानघ — D_s S ins after 22 K_s D_s s-_s after
the second occurrence of 22nd D_s after 26

215* येय लोकधरा देवी सर्वभूतधरा धरा ।
सकामा लोककर्तार नारायणसुपतिता ।
स सगम्य तथा साधं प्रीतस्त्वस्यै वर ददौ ।
सा वने विष्णुसदभा पुत्रमस्र च वैष्णवम् ।
वभूव च सुतस्त्वयां नरको नाम विभुत । [5]
शस्त्र च वैष्णव तस्मै ददौ नारायण स्वयम् ।

[D_s om lines 1-2 — (L 1) D_s-s M_s-s लोकहिता
(for धरा) K_s D_s s-_s M_s सर्वलोक- (for 'भूत')
— (L 2) K_s D_s-s सा सर्व; G_s-s सा कामात्र (for
सकामा) G_s सर्वार (for कर्तार) D_s s-_s उपास्थिता, M_s
उपाहिता (for उपास्थिता) — (L 3) G_s सगम्य (for
सगम्य) — (L 5) K_s D_s s-_s G₁ s-_s M₁ s-_s तस्या (for
तस्यां) G_s नामत' (for विभुत) — (L 6) G_s M_s-s
तस्मै, G_s तस्य (for तस्मै)]

D_s S cont

216* तदेतन्नरकस्यासीदन्न सर्वाहिसान्त्वकम् ।
तस्मात्प्राग्ज्योतिषं प्राप्त सर्वेशस्त्रविघातनम् ।
नास्यावच्छोऽस्ति कोकेशिमन्मदम्य कश्चिदर्जुन ।
तस्मान्ममया कृत श्रेष्ठमन्मा तेऽमृदुद्विरन्यया ।

सजय उवाच ।

अनुनीय तु दाशार्हं पाण्डव स्वरितोऽग्रवीव । [5]
जदि प्राग्ज्योतिषं क्षिप्र वाक्यदोषं च मे शृणु ।

[(L 1) D_s एव (for एतत्) D_s सर्वाहितातकम्, G_s
ताविक (for 'तान्त्वकम्) — (L 2) of 33rd T G_s
प्राग्ज्योतिषा, G_s-s 'तिपाद् (for 'तिप) D_s M_s-s शृणु-
(for शृणु) D_s विनाशन, G₁ M₁ s-_s विघातक; M_s-s

चतुर्भूतिरहं शश्वल्लोकत्राणार्थमुद्यतः ।
 आत्मानं प्रविभज्येह लोकानां हितमादधे ॥ २३
 एका मूर्तिस्तपश्चर्यां कुरुते मे भुवि स्थिता ।
 अपरा पश्यति जगत्कुर्वाणं साध्वसाधुनी ॥ २४
 अपरा कुरुते कर्म मानुषं लोकमाश्रिता ।
 शेते चतुर्थी त्वपरा निद्रा वर्षसहस्रिकाम् ॥ २५
 यासौ वर्षसहस्रान्ते मूर्तिरुत्तिष्ठते मम ।
 वरार्हेभ्यो वराश्चेष्टांस्तस्मिन्काले ददाति सा ॥ २६

तं तु कालमनुप्राप्तं विदित्वा पृथिवी तदा ।
 प्रायाचत वरं यं मां नरकार्थाय तं शृणु ॥ २७
 देवानामसुराणां च अवध्यस्तनयोऽस्तु मे ।
 उपेतो वैष्णवास्त्रेण तन्मे त्वं दातुमर्हसि ॥ २८
 एवं वरमहं श्रुत्वा जगत्यास्तनये तदा ।
 अमोघमस्त्रमददं वैष्णवं तदहं पुरा ॥ २९
 अवीचं चैतदस्त्रं वै ह्यमोघं भवतु क्षमे ।
 नरकस्याभिरक्षार्थं नैनं कश्चिद्विधिष्यति ॥ ३०

-निघातक (for -निघातनम्) — (L 3) of 33rd Ds T नास्ति; Gs नान्यो (for नास्य). Ds भूतेषु (for लोकेऽस्मिन्) Ds om. the ref — (L 5) Ds वाक्यम् (for त्वरितो) — (L 6) Ms. 4 laonna, Ms वाक्य- (for क्षिप्र) Ms शेष तु त्व च मे शृणु (for the post half)]

23 *) Dn1 Ds S पार्थ (for शश्वल्ल). — *) Ms-s चतुर्धा (for आत्मानं) Ds 7 प्रविभज्य (for प्रवि) B1 Dn1 Ds S [अ]र्ह (for [इ]ह) — *) B1 हितकाम्यया (for 'मादधे) S विधानमिदमादधे

24 *) Dn1 Ds Gs एकः; Ca d एका (as in text) Ks तपश्चर्या, Dn1 तप कुर्या (for तपश्चर्या) — *) Dn1 Ds S कुरुते भुवि सुस्थिता — *) B1 S साध्वसाधु वा (T Gs-4 च), Ds साधु साधिवति (for साध्वसाधुनी)

25 Ds om 25-26 — *) S कर्म कुरुते (by transp) — *) Dn1 Ds S मानुष धर्ममाश्रिता; Ds 8 'धीं तनुमाश्रिता' Ca d अपरा क्षेत्रज्ञरूपा मानुषे लोके कर्म कुरुते । — *) T Gs 4 S चतुर्थी (for चतुर्थी) Ds तु परा; S मूर्तिस्तु (for त्वपरा) S1 चतुर्थी त्वपरा शेते Cd cites शेते and अपरा (both as in text). — *) S1 K1 D1 वर्ष- (for वर्ष) S K1-s Dn1 D1 7 -सहस्रिकी, Ks S Dn1 Ds S S 'सहस्रिकी; T 'सहस्रिकी, Bom ed 'सहस्रिक (for 'सहस्रिकाम्)

26 Ds om 26 (of v l 25) — *) Ds 8 सा (for [अ]सौ) — *) Dn1 वर्तिष्यते (for उत्तिष्ठते) — *) S वरार्हाय (for 'हर्हस्यो) Dn1 Ds S इष्टांस (for श्रेष्ठांस) — *) Ks तपत्- (for तस्मिन्) Bs प्रयच्छति, Ds ददामि ते (for 'ति सा) — After 26, Ks Ds repeat 22nd, while Ds ins 215*

27 Ds om 27 — *) S K (except Ks) Ds तथा; S पुरा (for तदा). — Gs om (hapl) 27*-29*

— *) S K1 3 4 Dn1 Ds S (before corr as in text) Gs 3 प्रायाचत; Ks S Dn1 Ds S अया, Ds प्रयाचयत (hypermetric) (for प्रायाचत) Ks-s B Ds Ds S यन्मां, Ds मां यं (by transp), S (Gs om) पार्थ — *) B Ds Ds S S (Gs om) तच्छृणु (for त शृणु)

28 Gs om 28 (of v l 27) — *) B Ds Ms-s दानवानां (for असुराणां) S K (except Ks) B1-s Ds Dn1 Ds 1 3 T Gs 4 चा (Dn1 चा) एव-ध्यस् (for च अव) Dn1 मम (for स्तु मे) — Ds om (hapl) 28*-30*. — *) S K (except Ks) Dn1 Ds उपेत (for उपेतो) S K1 3 Dn1 Ds 8 त मे त्व, Ks त्वं मे त, Ds 8 तमेव (for तन्मे त्व) S (Gs om) एव वरं वृणे देव तवानस्र (T Gs तव नाथ; Gs देवनाथ) ममास्त्विति

29 Gs om 29th (of v l 27), Ds om 29 (of v l 28) — *) S K (except Ks) Ds दत्त्वा (for श्रुत्वा) — *) B1 (marg) पृथिव्यास्र; Cd जगत्यास्र (as in text) Ds (by corr.) तनये (for तनये) S (Gs om) जगत्या भरतर्षभ. — *) Ks B1-s Ds Dn1 Ds 8 T Gs 3-s M Cd प्रायच्छ; Gs प्रथितं (for अददं) Dn1 अमोघास्त्रं चादद च. — *) S1 transp वैष्णव and तदहं B Ds Dn1 Ds 8 परमं (for तदहं) B1 तदा (for पुरा) S परम वैष्णवं पुरा.

30 Ds om 30th (of v l 28) — *) Ks Dn1 अमोघ, Ds अमोघ (sic), Ds अमोघं (for अमोघ). B1 Ds Ds 7 S वा (for च) Ds मे (for वै) Ks B1 Dn1 अमोघं (for ह्यमोघ) Ks Dn1 Ds क्षिते, Cd क्षमे (as in text) S एतदस्त्रममोघं मे (Ms-s ते) भविष्यति वधुधरे. — *) Gs [अ]वि (for [अ]भि). Gs M नरकस्य रक्षणार्थं तु (hypermetric). — *) B1

अनेनास्त्रेण ते गुप्तः सुतः परबलार्दनः ।
 भविष्यति दुराधर्षः सर्वलोकेषु सर्वदा ॥ ३१
 तथेत्युक्त्वा गता देवी कृतकामा मनस्विनी ।
 स चाप्यासीदुराधर्षो नरकः शत्रुतापनः ॥ ३२
 तस्मात्प्राग्ज्योतिषं प्राप्तं तदस्त्रं पार्थ मामकम् ।
 नास्त्रावध्योऽस्ति लोकेषु सेन्द्ररुद्रेषु मारिष ॥ ३३

तन्मया त्वत्कृतेनैतदन्यथा व्यपनाशितम् ।
 वियुक्तं परमास्त्रेण जहि पार्थ महासुरम् ॥ ३४
 वैरिणं युधि दुर्धर्षं भगदत्तं सुरद्विषम् ।
 यथाहं जघ्निवान्पूर्वं हितार्थं नरकं तथा ॥ ३५
 एवमुक्तस्ततः पार्थः केशवेन महात्मना ।
 भगदत्तं शितैर्बाणैः सहसा समवाकिरत् ॥ ३६

नैतत्, Ds नैत (for नैत) Ds विशिष्यति, D1 :
 हनि' (for वधि')

31 *) S1 पृष्टि (for गुप्त) —*) S1 Dn1 पुत्र
 (for सुत) Ks तव (for पर) T G (except Gs)
 M1 : सुत परमधार्मिके —*) Gs सुदुर्धर्ष (for
 दुराधर्ष)

32 *) S K1-4 D1 : १ : भगवता; Ks Dn1 Ds :
 भगवती; Dn2 Ds : T Gs-4 तु सा देवी; G1 M तदा
 देवी, Gs तथा देवे (for गता देवी) Cd oiles देवी
 (as in text) —*) Ks कृतकर्मा, S 'कार्या' (for
 'कामा) S2 K (except Ks) D1 गता क्षमा, Dn2
 Ds : यत्नास्विनी, T Gs-4 वसुधरा, G1 : M मही तदा
 (G1 M2 गता, Gs तथा, M1 धरा) (for मनस्विनी)
 —After 32^{ab}, D1 ins

217* व्यजायत धरा देवी पुत्र पुत्रशतावरम् ।

—*) T Gs तथा हि (for स चापि) —*) Ds :
 दानव (for नरक) S K D (except Dn1) सुदन
 (for सापन)

33 *) S वेद्य (for पार्थ) — Ds १ : ins after
 33^{ab} Ds after 34

218* तदस्त्रं देवगन्धर्वयक्षपक्षगराक्षसान् ।

सर्वान्समागतान्हन्यात्किं पुनस्त्वां धमजय ।

भोगिनां चैव दुर्धर्षं मया दत्तं सुरासुरैः ।

जहि प्राग्ज्योतिषं पार्थ पुरा सर्वान्हिनस्ति स ।

[(L 1) Ds ततस्तु (for तदस्त्र) —(L 3) Ds वर
 (for चैव) Ds भगदत्त (for मया दत्त)]

—*) Gs नान्यो (for नास्त्र) S K1-2 D1 त्रि / for
 स्ति) Ds नगरे; D1 : नागेषु, S लोकेस्मिन् (for
 लोकेषु) —*) B1 भारत, Cd मारिष (as in text)
 S मदन्य कश्चिदुत्तुन

34 *) Ds यन् (for तन्) Dn1 Ds : (before
 corr as in text) स्वरूपे च; B 'ते हि (for 'तेन)

—*) S1 व्यपनाशित; Ss K1 : 4 D1 द्य (Ss न्य, Ks
 D1 ह्युपसादित, Ks ह्युपसादित, Ks Bs न्यसनायि (Ks
 'शि)त; B1 : 5 Dn2 व्यपलापित, B2 (marg) : 4 Dn1
 Ds Cd 'नामित (for 'नाशितम्) S अन्यैवोपनिमित्तं,
 Cs अन्यथा व्यपलापित —*) Ks B1 (marg) : 5
 Dn1 Ds-4 ०-8 विमुक्त, Ds (by corr see m) विमुक्त
 (for वियुक्त) —*) Gs महारथ (for 'सुरम्) —After
 34, Ds in* 218*

35 *) Dn2 Ds : युद्ध, Ds युः; Bom ed जहि
 (for युधि) —*) Ds तथा (for यथा) B1 जघ्ने
 चाह यथा पूर्वं —*) Ks B1 Dn2 Ds : तदा (for तथा).
 —For 35, S subst

219* ध्वजोऽयं महास्त्रेण भगदत्तं सुरासुरैः ।

यथाह नरकं लोकहितार्थमहनं पुरा ।

[(L 2) Gs अथाह; M1 : यथाह G1 M1 : लोके
 (for लोक)]

36 Before 36, S ins सजय त् —*) Ks तदा
 (for तव) —*) K1 : Ds शतैर्; Ks Dn2 D1 :
 शितैर् (for शितैर्) —*) Ks Dn1 Ds समवाकिरन्
 —After 36, Ks (marg) Ds १ : ins

220* घण्टां काञ्चनसल्लज्जा विश्वकर्माविनिर्मिताम् ।

काञ्चनशृङ्खलानद्धां सख्यां चिच्छेद् पाण्डव ।

सा हत्वा शरवातेन वज्रनिष्पेषसनिभा ।

पपात दूरपातेन चन्द्रविम्बसमुज्ज्वला ।

दक्षिणापि हत्वा राजग्वण्डा बाणैः किरीटिनः । [5]

पपात दूरमभ्यानं गत्वा सूर्यं ह्यच क्षितौ ।

भगदत्तेन निर्मुक्तं सुप्रतीकोऽपि वेगत ।

हनुमान्सूर्यविम्बस्य प्रसन्नार्थमिधोद्यत ।

[(L 1) Ds मल्लिना (for सल्लज्जा) —(L 5) Ks
 पिहिता (for [म] पि हत्वा) Ks किरीटिना —(L 8)
 D1 : [उ] 'सुक' (for [उ] यत)]

On the other hand, Ds after 36 ins, 222*.

ततः पार्थो महाबाहुरसंभ्रान्तो महामनाः ।
 कुम्भयोरन्तरे नागं नाराचेन समर्पयत् ॥ ३७
 समासाद्य तु तं नागं बाणो वज्र इवाचलम् ।
 अभ्यगात्सह पुङ्खेन वल्मीकमिव पन्नगः ॥ ३८
 स तु विष्टभ्य गात्राणि दन्ताभ्यामवनिं ययौ ।

नदन्तार्तस्वरं प्राणानुत्ससर्ज महाद्विपः ॥ ३९
 ततश्चन्द्रार्धबिम्बेन शरेण नतपर्वणा ।
 बिभेद हृदयं राज्ञो भगदत्तस्य पाण्डवः ॥ ४०
 स भिन्नहृदयो राजा भगदत्तः किरीटिना ।
 शरासनं शरांश्चैव गतासुः प्रमुमोच ह ॥ ४१

37 *^d) B₁ D₁ कतरं Ṣ K (except K₅) D₁ & सम (Ṣ¹ 'मा'दैयत्; B₂ D₀₁ D₀₁ D₂ & समर्प', D₁ समर्थ', D₂ समर्पयत् (for 'यत्') D₀₁ D₂ & अविध्य दृष्टुनो नाग कुम्भयोरन्तरे भृश = (var) line 2 of 221*. — For 37, Ṣ subst

221* ततः सधाय विशिख दीप्यमानमिवानलम् ।
 अविध्यदृष्टुनो नागं कुम्भयोरन्तरे भृशम् ।

38 *) D₂ & च, D₂ स (for तु) B D₀₁ D₀₁ D₄ & स समासाद्य त नागं, Ṣ तस्याददानस्य धनुर्. — ^b) K₅ D₀₁ D₂ & भित्वा, Ṣ द्वि (T₁ G₁ द्वी) प (for बाणो) Ṣ¹ M₂-s वज्रम् (for वज्र) — ^c) Ṣ¹ अत्यः*; B₂ अभ्ययात्; D₂ अर्यगात् (for अभ्य') D₀₁ मङ्खेन (for पुङ्खेन) Ṣ अत्यगात्स शरोयुयो — ^d) Ṣ¹ K₁ वाल्मीकम्; B₄ D₀₁ D₂ T G₂ वल्मीक (for 'कम्') — K₂ (marg) & D₀₁ D₁ & ins after 38 D₀₁ after line 3 of 227* D₄ & & s (marg) after 223*: D₂ after 36

222* स करी भगदत्तेन प्रेर्यमाण पुन पुन ।
 न करोति वचस्तस्य दरिद्रस्येव कामिनी ।

[(L 1) D₄ & गजो (for करी) D₀₁ भगदत्तस्य (for 'त्तेन) D₄ & नोद्यमान (for प्रेर्यमाण) K₂ D₀₁ D₂ & मुहुमुहु (for पुन पुन). D₂ स वीरो भगदत्तस्य शरदादिन पीडित — D₂ reads line 2 twice — (L 2) K₂ (marg) D₀₁ D₂ & s (first time) बोधिता (D₀₁ 'त') (for कामिनी) D₄ & s (second time) दारा इव दरिद्रस्य अविधेयत्वनागमत्]

On the other hand, D₂ & & s ins after 38

223* मध्ये विदीर्णस्तस्यौ स प्रास्यन्दत पुन पुन ।
 स्यन्दमानं वतो नाग चरणाभ्यामनोदयत् ।

[(L 1) D₄ हस्ती (for तस्यौ) — D₂ om line 2]

39 *) K₂ मत्तो (for स हु) — ^b) K₄ & B₁ D₀₁ D₀₁ D₂ & & T₁ G₁ & & M₂-s अवनी (for अवनिं) B गत (for ययौ) D₄ & s दन्ताभ्यामनोदयमर्हौ — ^c) Ṣ¹ damaged. B₂ (marg. as in text) कर्तस्वर; B₄

T₁ 'स्वनं; G₂ अतिस्वर (for कर्त') — After 39, Bom Kumbh ed ins.

224* ततो गाण्डीवधन्वानभ्यभावत केशव ।
 अय महत्तर पार्थ पलितेन समावृत ।
 वलीसल्लघनयन शूर परमदुर्जय ।

Bom Kumbh. ed cont B (B₁-s marg) D₀₁ D₂ & & ins after 39

225* अङ्गोरुन्मीलनार्थाय बद्धपट्टः सदा नृप ।
 देववाक्याप्यचिच्छेद् शरेण भृशमर्जुन ।
 छिन्नमात्रेऽशुके तस्मिन् रुद्धनेत्रो बभूव स ।

[(L 1) D₀₁ चैल (for पट्ट) Bom Kumbh ed सतो (for सदा) D₂ & नृप (for नृप) — (L 3) B₁-s गात्रे (for -मात्रे) B पटे (for [अ]शुके) D₀₁ सल्लि चोशुके तस्मिन्, D₂ छिन्नमात्राशुके त' (for the prior half)]

Bom Kumbh ed cont

226* तमोमय जगन्नेन भगदत्त प्रतापवान् ।

40 B₄ om. 40*^a — ^a) D₀₁ D₂ & रुदेण; Ṣ तुक्येन (for बिम्बेन) — ^b) Ṣ K (except K₅) D₁ शितेन; B₁-s D₀₁ बाणेन (for शरेण) B₁ & s D₀₁ D₀₁ D₂ & s [मा] नत- (for नत) Ṣ शरेणामित्रक पान- (G₂ M₂-s 'शिना) — After 40*, D₀₁ ins

227* बिभेद सकलो देहो द्विधाभूतो बभूव ह ।
 राज्ञा बलवता तेन जातुभ्यां चारितो रणे ।
 अर्जुनं प्रति युद्धे न चिरकाल दधार स ।
 एव युद्ध तदा तेन राज्ञा तेन दुरात्मना ।
 किरीटी चार्धयिष्येन शरेणानतपर्वणा । [5]

[After line 3, D₀₁ ins 222*]

— ^c) M₂-s बीरो (for राज्ञो) — ^d) D₀₁ सारिप (for पाण्डव).

41 *^a) K₁ चैवं (for चैव) K₂ गतायुः; D₁ 'स्व' (for 'सु') D₀₁ प्रमुमोह च (for 'मोच ह) Ṣ सुपत्वा शरासन बाहू प्रसार्याव (T G₂ 'यं न्य; G₂ & 'यान्य; Ṣ¹ 'योया' पत (G₂ 'गम' मृजाव.

शिरसस्तस्य विभ्रष्टः पपात च वराङ्कुशः ।

नालताडनविभ्रष्टं पलाशं नलिनादिव ॥ ४२

स हेममाली तपनीयभाण्डा-

त्पपात नागाद्विरिसनिकाशात् ।

सुपुष्पितो मारुतवेगरुणो

महीधरायादिव कर्णिकारः ॥ ४२

निहत्य तं नरपतिमिन्द्रविक्रमं

सखायमिन्द्रस्य तथैन्द्राहवे ।

ततोऽपरांस्तव जयकाङ्क्षिणो नरा-

न्वभञ्ज वायुर्वलवान्द्रुमानिव ॥ ४४

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८

२९

संजय उवाच ।

प्रियमिन्द्रस्य सततं सखायममितीजसम् ।

हत्वा प्राग्ज्योतिषं पार्थः प्रदक्षिणमवर्तत ॥ १

ततो गान्धारराजस्य सुतौ परपुंरजयौ ।

42 *) Dn1 शिरसा (for 'सम्') K2 B Dc1
Dn1 D2 4 1 8 विभ्रष्ट (for 'ष्ट') K1 8 4 D1 महं
कुश ; K2 B (except B4) Dc1 Dn1 D2 (before
corr) 1 8 वराङ्कुश (for 'कुश') S पपात पततस्तस्य
शिख (M2-s 'स्य' पूर्वमकुशं — B2 om 42*) —
D4 तल, T G2-s M1 8 नाल, M2-s कठ (for
नाल-) K4 8 Dn1 G2 8 वादित ; B1 पासेन ; B2
सादन ; T G2 वासन (for वादन) —^d) S
नलिनाद्

43 *) M2-s transp तपनीयभाण्डात् and गिरिस
निकाशात् D4 8 मांड ; G2 पांडरात् (for भाण्डात्)
Gd cites तप' (as in text) S1 K1 2 4 D1 -सनिवे
शात्, S2 damaged (for 'काशात्' —^a) Dn1 D2 8
G2-1 सुपुष्पितो (for सुपु') D (except Dc1 D1) S
ममो (for रुणो) K4 सुपुष्पितो वातसुवेगममो

44 *) T G1 2 M1 2 विक्रम (for विक्रम) —^a)
B1 सहायम् (for सखायम्) Dc1 (before corr) सखा
महेन्द्रस्य (for सखायमिन्द्रस्य) K2 8 B Dc1 Dn D2
8 1 तदा ; D2 8 तम् ; D3 8 तद् (for तथा) D4
8 8 इन्द्र (for ऐन्द्र) S सखा (T G1-s हा) यमि
द्रस्य स इन्द्रसम्भवं —^a) K2 तथा (for ततो) D2 8
तव परांस (for ततोऽपरांस) T G2-s रणे ; G1 M
नृपान् (for नरान्) —^d) Dn D2 8 S हव द्रुमान्
(by transp)

— Day of Drona's Generalship S2 K1 8 द्वितीः
(K1 8 द्वितीययुद्ध) दिवस, G1 M1 2 द्वितीयोद्ध
— Adhy name S K1-2 8 B (D2 m) D S भगदत्तवच
— Adhy no (figures, words or both) K2 26,
B2 25, Dn1 D2 8 S 28 (as in text) — Sloka
no Dc1 45, Dn1 46

29

D2 8 ins before the ref K2 (marg) D2 1
after the ref

228* पूर्वदैत्य महावीर भगदत्त महाबलम् ।
कृणौ दशाहंवीर्यमासु जगत्तुयुधि दुर्जयम् ।
नागायुतबलप्राण धूरमाहवशोभिनम् ।
सुप्रवीकोऽपि बलवाङ्मागायुतसमो वली ।
वैष्णवास्त्रेण सयुक्तो जकुशेन च वीर्यवान् । [5]
त्रीणि तेजांसि सत्रैव त्रेताभिरिव चाध्वरे ।
भगदत्त रणे धूरं निहन्त्यात्कोऽर्जुन विना ।
अर्जुनोऽपि महावीर्यो हत्वा पितृसत्र रणे ।
क्षत्रधर्मं विचिन्त्याजौ धिग्धिगित्येव चाध्वरीत् ।
तमादित्यसम कान्त्या भूमौ निपतिस दिव । [10]
प्रसमीक्ष्य तदा पार्थो रेणुना त्ववगुण्डितम् ।

[(L 1) D2 पूर्वं (for पूर्व) — D2 om line 2
— (L 2) D1 (by corr.) वैष्ण (for कृणौ) D1
(before corr) वैष्णवास्त्रेण संयुक्तो (hypermetric) (for

आर्हेतामर्जुनं संख्ये आतरौ वृषकाचलौ ॥ २
 तौ समेत्यार्जुनं वीरौ पुरः पश्चाच्च धन्विनौ ।
 अविध्येतां महावेगेर्निशितैराशुर्गर्भशम् ॥ ३
 वृषकस्य हयान्मृतं धनुस्छत्रं रथं ध्वजम् ।
 तिलशो व्यधमत्पार्थः सौबलस्य शितैः शरैः ॥ ४
 ततोऽर्जुनः शरव्रातैर्नानाप्रहरणैरपि ।
 गान्धाराव्याकुलांश्चक्रे सौबलप्रमुखान्पुनः ॥ ५
 ततः पञ्चशतान्वीरान्गान्धारानुधत्तायुधान् ।
 प्राहिणोन्मृत्युलोकाय क्रुद्धो बाणैर्धनंजयः ॥ ६

इताश्चात्तु रथात्तूर्णमवतीर्थ महाभुजः ।
 आरुरोह रथं आतुरन्यच्च धनुराददे ॥ ७
 तावेकरथमारुढौ आतरौ वृषकाचलौ ।
 शरवर्षेण बीभत्सुमविध्येतां पुनः पुनः ॥ ८
 स्यालौ तव महात्मानौ राजानौ वृषकाचलौ ।
 भृशं निजघ्नतुः पार्थमिन्द्रं वृत्रबलाविव ॥ ९
 लब्धलक्ष्यौ तु गान्धारावहतां पाण्डवं पुनः ।
 निदाघवार्षिकौ मासौ लोकं घर्षाम्बुभिर्यथा ॥ १०
 तौ रथस्थौ नरव्याघ्रौ राजानौ वृषकाचलौ ।

the prior half) — (L 5) Ds सयुक्त (for सयुक्तो)
 Ds सांक्षेन स, Ds अकुशेनैव (for 'शेन च) — (L 6)
 Ds वा (for च) — (L 7) Ks को हन्याद्, Ds
 हन्यात्को वि (for निहन्यात्को) — Ks om lines 8-9
 — (L 9) Ds विविध (for विचिन्त्य) — (L 10) Ds
 कीर्त्ता (for कान्त्या) — (L 11) Ds रणेन (for रेणुना)
 Ds चैव (for तव) .]

1 °) B1 सहस्र (for सत्तलं) T Gs-4 सत्तलं प्रिय-
 मिदस्य — °) T Gs-4 सहायम् (for सखायम्) — °)
 Ds स अवर्तयत् (for 'वर्तत)

2 °) Ks गंधार (for गान्धार) . — °) S पुत्रौ
 (for सुतौ) Ms-s परमदुर्जयौ (for 'पुरंजयौ) — °)
 S K1 s 4 Ds1 D1 Cd आर्हेता (S1 'त्ता'म्; Ks अर्दे;
 Ks प्राळे', Ds अर्हे'; S अन्त्ये' (for आर्हे') G1 s s
 M सखे; Gs सवे (for सख्ये) — °) S विसृजन्तम-
 (Ms-s 'ताव')जिह्वागान्.

3 °) Gs वीरं (for वीरौ) — °) S पूर्व (for पुर)
 Gs धन्विनां Ds1 Ds पुन पार्थिव धन्विनौ — °)
 Ds1 आविध्येतां; Gs अव' (for अवि') Ds1 महावेगौ
 (for 'वेगैर्) — °) Ds1 आयुचैर् (for आशुगैर्) Gs
 द्रुतं (for शृङ्गम्)

4 °) Ds1 वृषकस्य तु (hypermetris) (for वृष-
 कस्य) . — °) G1 M1 s छत्र, Gs 4 चित्र (for छत्र)
 K (except Ks) Ds1 ध्वजं रथं (by transp), Ds s
 Gs s रथध्वज, G1 M1 s ध्वज रणे. — °) Ds1 Ds s
 व्यहनत् (for व्यधमत्) — °) Ks Ds1 s सितै (for
 शितै)

5 °) Ds s शरैर् (for व्रातैर्) — °) Ds1 T Gs-s
 -प्रहरणान् (for 'रणैर्). S युधि (for जपि). — °)
 Bom. ed आकुलांश (for व्याकु') S गांधारानाकुली

कुर्वन् — °) S जचक- (for सौबल)

6 °) S1 पंचशतं, Ss Ds1 Ds s पचाशताद्; Ks
 Bz Ds1 Ds1 Ds 1 s Ms-s पच (Ks 'चा' शत (for
 'शताद्). Ks Ds1 Ds s वीरौ (for वीरान्). — °)
 Ds1 राजन् (for बाणैर्)

7 °) B1 s (marg) s इताश्चात् (for इताश्चात्तु)
 — °) Ks Ds महारथ', S महाम (Gs 'शु' ति (for
 'भुज) — Ks om 7°d — °) Bz स (for च). S1
 K1 s 4 D1 आदधे (for आददे). S ज (T Gs-4 चा)
 न्यदादाय कार्मुकं

8 °) S1 Bz Ds1 Ds1 एकं (for एक) — °) S1
 lacuna, Gs तावुसौ (for आतरौ) — °) S K (except
 Ks) D1 om (hapl) 8°-9°. — °) Ks Ds1 Ds s s
 1 s नरपंथौ; B Ds1 Ds1 Ds s सुहृद्युद्धं (for पुन'
 पुनः)

9 S K (except Ks) D1 om 9°b (of v 1 8).
 — °) Ks B Ds1 Ds Ds s (before corr) 1 s Gs
 इयालौ, Ds 4 s s (by corr) शालौ (for स्यालौ). — °)
 Ks सौबलौ, Ds1 Ds s Ms-s आतरौ; Gs lacuna
 (for राजानौ) — °) S1 Ks Bz s s Ds1 Ds 2 विज
 घ्नतु; S सौ ज' (for निज'). B1 निजघ्नतुर्भृश पार्थम्
 — °) Ds S (except T Gs) बलाविव (for बला')

10 °) N (except S1 K1) T Gs-4 M लक्षौ (for
 -लक्ष्यौ) Gs सौ लब्धलक्षौ गांधारौ — °) Ks Ds दह
 (Ds 'हे' तां; Bz Ds1 Ds1 Ds 1 s आहतां; Ds1 Ds s
 S जघत्, Cd अहतां (as in text) — °) S1 K1-4
 अमोघौ; Ks Bz s s Ds1 Ds Ds s s S नैदाघ (Ds
 'वौ); Ds निदाघे (for निदाघ). T Gs-s Ms-s मेवौ
 (for मालौ). — °) S1 (before corr.) Ks-1 B

संश्लिष्टाङ्गौ स्थितौ राजक्षयानैकेषुणार्जुनः ॥ ११

तौ रथात्सिंहसंकाशौ लोहिताक्षौ महाशुभौ ।

गतासु पेततुर्वारौ सोदर्याविकलक्षणौ ॥ १२

तयोर्देहौ रथाद्धूमि गतौ बन्धुजनप्रियौ ।

यशो दश दिशः पुण्यं गमयित्वा व्यवस्थितौ ॥ १३

दृष्ट्वा विनिहतौ संख्ये मातुलावपलायिनौ ।

मृशं मृमुचुरश्रूणि पुत्रास्तव विशां पते ॥ १४

निहतौ आतरौ दृष्ट्वा मायाशतविशारदः ।

कृष्णौ संमोहयन्मायां विदधे शकुनिस्ततः ॥ १५

लगुडायोगुडाश्मानः शतद्वयश्च सशक्तयः ।

गदापरिघनिर्द्धिशूलमुद्गरपट्टिशाः ॥ १६

सकम्पनर्धिनखरा मुसलानि परश्वधाः ।

क्षुराः क्षुरप्रनालीका वत्सदन्तास्त्रिसंधिनः ॥ १७

चक्राणि विशिखाः प्रासा विविधान्यायुधानि च ।

प्रपेतुः सर्वतो दिग्भ्यः प्रदिग्भ्यश्चार्जुनं प्रति ॥ १८

खरोष्ट्रमहिषाः सिंहा व्याघ्राः सुमरचिह्निकाः ।

(except B₂) D₀₁ D₂ s s G₁ M₁ चर्माङ्गु (K₁ 'सु')
सिरः K₁ च माङ्गु' (sio), G₁ (sio/ l: n scc m)
वर्षाङ्गु' (for चर्माङ्गु)

11 D₂ om. 11 —^a) D₂ रथस्थौ च (for तौ
रथस्थौ) S तौ स्यालौ तव (G₁ M₁ s तदा रण) दुर्धर्षौ
समाने स्वदने स्थितौ —^a) S₁ संश्लिष्यावस्थितौ राजन्ः
S₂ K₁ s D₁ 'व्य आतरौ राजन्ः S ससृशतौ तदा
न्योन्य —^a) K₁ T G₂ s M₁ s पुन (for [अ]र्जुन)

12 ^a) D₂ रथस्थौ च नरन्याद्यौ; S तौ रथास्वहा
वीरौ —^b) S K (except K₁) D₁ लोहितगो (for
'ताक्षौ) —^c) D₂ D₂ s S निहतौ; Bom ed. राजन्त
(for गतासु) S₂ D₂ स पतितौ (for पेततुर्) D₂
D₂ s भीमौ; S भूमौ (for वीरौ) —^d) S₁ सोदरावः
K₁ s B₁ D₂ D₂ s सोदर्यावः (for सोद) G₁
एकलक्षण, Cd 'जी' (as in text) D₀₁ (before
corr) D₂ s सोदर्यौ (D₀₁ 'र्वा') विक (D₂ 'ह') लेखणौ

13 ^a) M₁ s ययोर् (for तयोर्) S K₁ s D₁
भूमौ (for भूमि) Bom. ed तयोर्भूमि गतौ देहौ
—^b) Bom. ed रथाद् (for गतौ) S 'व्यथौ (for
प्रियौ) —^d) S विकिरतौ त्वमुत्तम

14 ^a) D₂ D₂ s तौ दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा वि) S K
(except K₁) D₁ s s तु; T G₁ s तौ (for वि)
G₁ s M₁ s सखे; G₁ M₁ सखे (for सख्ये) —^a)
S सखे (for भृश) K₁ अक्षणि (for अश्रूणि) —^d)
K₁ s D₂ पुत्रसु (for पुत्रासु)

15 ^a) T G₂ s तौ, G₁ M₁ s सु (for नि) —^b)
D₂ D₂ 'विदारदौ (for 'वद' —^d) K₁ शाकुनिस
S₂ K (except K₁) D₁ G₁ तदा (for तदा) G₂ शकु-
निनिदधे सत'

16 ^a) D₂ नाराचा' लगुडाश्मानः; D₂ s कांगका
लगुडाः; S असख्येया चनाश्मान (T₁ 'या द्वाश्मानः';

T₂ G₁ s 'या द्वाश्मान', G₂ 'न्याद्रथाश्मान'; M₁
या जनाश्मान; M₂ 'या चनाश्मान; M₃ s 'यानथा
श्मान) —^b) D₂ s s (marg corr as in text) s
शतद्वयश्च (D₂ 'स च), D₂ s G M₁ s 'द्वीश्च; T₂ 'द्विश्च
(for 'द्वयश्च) S₂ शतद्वय, D₂ सशक्तु (sio), S
सकिंकिणी (T 'णि) (for सशक्तय) —^c) S₂ K₁ s
G₁ M₁ s 'निर्द्धिश' (for निर्द्धिश) —^d) K₁ D₂ s
पट्टिशा, K₂ S पट्ट (K₁ 'ट्टि') सा (for पट्टिशा) S₁
'शूलपट्टिशासुदरा'

17 ^a) D₂ s सु (for स) S₁ K₁ D₁ शरशक्तयु
(K₁ D₁ 'क्त्य') दिनखरा; S₂ सकमिर्द्धि'; K₁ s s s
मर्द्धि'; K₂ s s s 'नृद्धि', S शक्तयु (T G₂ s s 'क्त्य')
दिप्रासनखरा (G₁ M₁ s रा) —^b) S K₁ D₁ मुसु-
लानि, K₁ s D₀₁ D₂ D₂ s 'मुसलानि (D₂ s 'लि);
B₁ s मुपलानि; B₁ मुसलादि (for 'लानि) Some
MSS परस्वधा —^c) D₂ क्षुरः; D₂ s s क्षुरावः
(for क्षुरा) K₂ क्षुराप्र; D₀₁ D₂ क्षुरमा (for
क्षुरप्र) D₂ s 'नालीकान्; G₁ M 'नालीका (for
नालीका) D₂ s क्षुरप्रहरणा (D₂ ना) लीक (D₂ 'कान्).
—^d) D₂ [आ]पस (for वस) K₂ B D₀₁ (before
corr) D₂ D₂ s T₁ दत्तास्थि; K₂ (before corr)
'दत्ता सु; D₂ s दत्तास्थि; M₁ s दत्तास्थि (for
दत्तास्थि) B D₀₁ D₂ D₂ s संवयः; D₂ s 'वधय'
(for सन्धिन')

18 ^a) D₂ s चित्राणि (for चक्राणि) K₂ D₂ s
विशि (D₂ व) खा; D₂ विशिना (for विशिखाः) K₁
प्रासो; D₂ s पाशा (for प्रासा) S कुवप्रा (G₁ M₁ s
'वा' प्रा, G₂ 'स प्रा) समहासक्तयो —^b) D₂ [अ]पि
(for च) —^c) S आपेतु (for प्र) B₁ D₁ शतशो
(for सर्वशो) G₂ विरिम (for दिग्भ्यः) —^d) S₂
विदिग्भ्यश्च (for प्रदि) D₂ s 'आर्जुन केशव प्रति

19 D₂ om. (hapl) 19^a-20^b —^a) G₂ खरोष्ट्रा

ऋक्षाः सालावृका गृध्राः कपयोऽथ सरीसृपाः ॥ १९
विविधानि च रक्षांसि क्षुधितान्यर्जुनं प्रति ।
संकुद्धान्यभ्यधावन्त विविधानि वयासि च ॥ २०
ततो दिव्यास्त्रविच्छरः कुन्तीपुत्रो धनंजयः ।
विसृजन्निपुजालानि सहसा तान्यताडयत् ॥ २१
ते हन्यमानाः शूरेण प्रवरैः सायकैर्दृढैः ।
विरुन्तो महारावान्विनेशुः सर्वतो हताः ॥ २२
ततस्तमः प्रादुरभूदर्जुनस्य रथं प्रति ।

तस्माच्च तमसो वाचः क्रूराः पार्थमभर्त्सयन् ॥ २३
तत्तमोऽस्त्रेण महता ज्योतिषेणार्जुनोऽवधीत् ।
हते तस्मिञ्जलौघास्तु प्रादुरासन्भयानकाः ॥ २४
अम्भस्तस्य नाशार्थमादित्यास्त्रमथार्जुनः ।
प्रायुक्लाम्भस्ततस्तेन प्रायशोऽस्त्रेण शोषितम् ॥ २५
एवं बहुविधा मायाः सौबल्यस्य कृताः कृताः ।
जघानास्त्रबलेनाशु प्रहसन्नर्जुनस्तदा ॥ २६
तथा हतासु मायासु त्रस्तोऽर्जुनशराहतः ।

(for खरोष्ट्र) — ^a) K₂ व्याघ्र- (for व्याघ्रा) K₁ सिमिर , K₂ चमिर , K₄ D₁ सिमिरि , K₈ दावर , B₈ (marg as in text) सूकर- , D₀₁ (before corr) D₄ s T समर (for चमर-) S₁ B₈ (marg) D₈ 'क्षिष्टिका' ; K₁ चल्ल , K₂ s D₁ चिह्न , K₈ 'चल्लि' , K₈ विह्लला , B₁ s चर्चिका , B₂ 'विद' , B₃ चिह्न ; B₄ चित्र ; D₀₁ 'निह्ल' , D₀₂ D₈ विह्ल ; D₈ वल्लि ; D₈ G₁-s M₈ s 'अल्ल' ; D₈ 'ल्लि' , T G₄ s M₁ s 'अल्ल' (for चिह्लिका) — ^a) S₂ K₁-s D₁ वृक्षा , K₄ वृका (for ऋक्षा) S₂ K₄ s B D₀₁ D₀₂ D₁-s शालावृका , K₂ त्याला (for साला) G₁ M₁ s काका (for गृध्रा) — ^a) B D₀₁ D₀₂ D₈ s G₈ कपयश्च , T G₁-s M कपिश्वान (for कपयोऽथ)

20 D₀₁ om 20^{ab} (of v 1 19) — ^a) S₂ [ख] पि (for च) — ^b) S₂ K₁ s s D₈ क्षुधितानि , D₄ विवि धानि , D₁ s बहुलानि ; S विक्षितानि (for क्षुधितानि) — S₂ om 20^{ad} — ^a) B₁ D₀₁ संकुद्धानि (for संकुद्धानि) K₄ s D₀₁ D₁ S जमि (G₈ 'पि' धावति (K₈ 'तो' , D₀₁ D₁ 'त') , B₄ s अभ्यवर्तत (for 'धावन्त') — ^a) D₀₂ वलाश्रवा (sic) (for वयासि च)

21 B₁ s (both marg) repeat 21^a-22^b after 33. — ^a) M₄ व्यसृजन् (for विसृ') S₂ अस्त्र (for ह्यु) — ^a) S (except T₂ G₄) प्रहसत् (for सहसा) G₁ M तानताडयत्

22 For the repetition in B₁ s, of v 1 21 — ^a) S K D (except D₀₁ D₈) वीरेण (for शूरेण) — ^b) B₄ D₀₁ T G₂ दृढ (for दृढै) B₈ प्रवरै साय कोत्तमै ; D₀₂ D₈ s सायकै (D₈ 'क' प्रवरैर्दृढै — ^a) S K D (except D₀₁ D₈) T G₄ s विनदतो (for विरु चन्तो) K₄ D₀₁ महानादान् , K₈ 'राज' (for 'रावान्') — ^a) K₈ G₁ s M₁ s विनेशु (for विनेशु) S K D

(except D₀₁ D₁) बहवो (for सर्वतो) G₁ M₁ s गता (for हता)

23 ^a) D₀₂ D₈ s S प्रादुरासीद् (for 'रभूद्' . — ^a) D₀₂ D₈ s S अर्जुनस्यामितो रथ — ^a) B₁ s (marg as in text) s अकुत्सयन् ; G₈ महज्जय (for अमर्त्सयन्) — After 23, N ins

229* तत्तमो भैरव वीरं भयकर्तुं महाहवे ।

[K₈ s B₁ उत्तमो (for तत्तमो) S₂ भयकर्तुं महाहवे (for the post half)]

24 ^a) N उत्तमास्त्रेण (for तत्तमो') K₂ सहसा ; B₈ समरे (for महता) . G₁ तत्तमोस्त्रं महास्त्रेण — ^a) K₈ B₈ s G₈ ज्योतिषेण , K₈ D₂ s s ज्योतिष्केण , D₀₁ D₁ s ज्यो (D₁ धो) तिषा च , D₄ 'वा सा (? सो) (for 'वेण) S K D₀₁ D₁ s s र s [ख] वधीत्तत् (D₀₁ D₈ 'म , D₂ s र दा) (for [ख] र्जुनोऽवधीत् — ^a) B₁ s transp हते and तस्मिन् D₈ s जलौघस्य ; D₄ s जलास्त्र (for जलौघास्त्र) — ^a) D₀₂ D₈ s s प्रादुरासीद् (for 'रासन्') S K D₀₁ D₈ s s भया बहा (D₁ s 'ह') ; D₁ s 'वहा' , D₈ s यथा तम (for भयानका)

25 ^a) S K (except K₈) D₁ तत्र (for तस्य) — ^a) S₁ प्रायाद् ; K₁ s D₀₁ (before corr) D₈ प्रायुक्त , D₀₂ D₈ s सुमोच (for प्रायुक्ल) S तदा (G₂ s M₈-s 'द' स्त्रेण (for ततस्तेन) — ^a) S प्रायु ज्यत्ते (T 'त्के' न शोषित)

26 ^a) K₁ s D₄ s G₈ माया (for माया) — ^a) S सौबलेन K₁ D₀₁ D₄ कृताकृता (for कृता कृता) — ^a) D₈ बाधु ; D₁ s अस्त्र (for अस्त्र) . D₀₁ D₈ बाधौ (for बाधु) — ^a) G₁ चार्जुनो (for अर्जुनस्य) S [स] वधीत् (for तदा) D₈ अर्जुनं प्रहसन्तदा . — After 26, S ins

अपायाज्वनैरश्वैः शकुनिः प्राकृतो यथा ॥ २७
 ततोऽर्जुनोऽस्त्रविच्छैष्ठ्यं दर्शयन्नात्मनोऽरिषु ।
 अभ्यवर्षच्छरैरेण कौरवाणामनीकिनीम् ॥ २८
 सा हन्यमाना पार्थेन पुत्रस्य तव वाहिनी ।
 द्वैधीभृता महाराज गङ्गेवासाद्य पर्वतम् ॥ २९
 द्रोणमेवान्वषद्यन्त केचित्तत्र महारथाः ।
 केचिदुयोधनं राजन्वर्धमानाः किरीटिना ॥ ३०
 नापश्याम ततस्त्वेतत्सेन्यं वै तमसावृतम् ।

गाण्डीवस्य च निर्घोषः श्रुतो दक्षिणतो मया ॥ ३१
 शङ्खदुन्दुभिनिर्घोषं वादित्राणां च निस्वनम् ।
 गाण्डीवस्य च निर्घोषो व्यतिक्रम्यास्पृशद्विवम् ॥ ३२
 ततः पुनर्दक्षिणतः संग्रामश्चित्रयोधिनाम् ।
 सुपुद्गमर्जुनस्यासीदहं तु द्रोणमन्वगांम् ॥ ३३
 नानाविधान्यनीकानि पुत्राणां तव भारत ।
 अर्जुनो व्यधमत्काले दिवीवाभ्राणि मारुतः ॥ ३४
 तं वासवमिवायान्तं भूरिवर्षशरौघिणम् ।

230* दुर्ध्वदेविन्यान्धारे नाक्षान्क्षिपति गाण्डिवम् ।

ज्वलितान्निशिवास्तीक्ष्णाक्षराक्षिपति गाण्डिवम् ।

[(L 1) G₁ M₁ : देवि (for देविन्) T G₂₋₄ M₅
 गाडिव, G₅ पांडव (for गाण्डिवम्) — (L 2) M₅-s
 ज्वलतो (for ज्वलितान्) G₅ ज्वलितान्निशिवास्तीक्ष्णाक्षर (for
 the prior half) T G₂₋₄ M₅ गाडिव]

27 *) D₂ G₁ : तदा (for तथा) — *) B₂
 (marg) G₁ M₁ : ततो (for ततो) K₁ क्षराहता ;
 Dn₁ D₄ : दितः ; M₄ : शरैर्हत (for क्षराहत)
 — *) Dn₁ अपायाच्छकुनिखलो — *) Dn₁ वेगेन (for
 शकुनि) S प्रहतो (for प्राकृतो)

28 *) K₁ : श्रेष्ठः ; K₅ B श्रेष्ठः ; Dn श्रेष्ठः ; D₅
 श्रेष्ठः ; D₅ श्रेष्ठो, S श्रेष्ठो (for श्रेष्ठ) — *) B₁
 विमु, Dn₁ T G₁ : M रिपून् ; G₂ : रिपो (for
 अरिषु)

29 *) Dn₁ सा- (for सा) S वध्यमाना (for
 हन्य) — *) K₅ B (except B₁) Dn₁ Dn D₁ : स
 तव पुत्रस्य वाहिनी

30 *) K₁ [उ]पपद्यत, Dn₁ G₅ (by corr)
 [अ]भ्यर्ष्यः ; G₅ (before corr) [अ]भ्यपश्यत (for [अ]न्व
 पद्यन्त) — *) D₅ तव (for तत्र) B Dn₁ S नर
 पंभा (for महारथा) — *) Dn₁ D₅ : सख्ये (for
 राजन्) — *) Dn₁ D₅ : S ताड्यमाना (for अर्ध*)

31 *) K₁ : Dn₁ Dn₁ D₄ : नापश्यामस् (for
 श्याम) K₅ B Dn₁ Dn₁ D₁ : स्वेन ; D₅ : स्वेन ;
 D₅ स्वेत ; D₅ स्वेन (D₅ 'व') (for स्वेत्त) S तव
 पुन न पश्यामि — *) Dn₁ सैन्य च ; D₅ : सैन्येन ;
 D₅ तस्मै (for सैन्य वै) D₅ : रजसा (for तमसा)
 K₁ सैन्य वै तस्मात्पुन, K₅ B Dn₁ Dn₁ सैन्ये वै (Dn₁
 या) रजसापृष्टे (K₅ Dn₁ त), D₅ : S तीक्ष्ण रज (G₁ :
 M₁ : तम) सापृष्टे (D₅ : त) — D₅ om 31*-32*

— *) K₅ गांजीवस्य (for गाण्डी*) D₅ स्वनिर्घोष ;
 G₅ M₅-s तु नि (for च नि*)

32 D₅ om 32^{ab} (of v 1 31) — *) D₅ : स
 निर्घोषो ; G₅ निर्घोर (for निर्घोष) — *) S K
 (except K₅) B₁ : Dn₁ D₅ G₁ : s M₅ : निस्वन,
 D₅ : स : नि (D₅ नि) स्वन (for निस्वनम्) — *)
 K₅ B₁ : D₁ G₅ M₅ तु (for च). S निर्घोष, Dn₁
 निर्घोषा (for निर्घोषो) — *) Dn₁ [अ]स्पृशद्विव,
 D₅ : [अ]विशद्विव ; T G (except G₅) M₁ : दिवं
 स्पृशन् (T G₅ : 'त्') (for [अ]स्पृशद्विवम्).

33 *) S संग्रामे (for संग्रामश्) S₁ Dn₁ T G₅-s
 योधिना, G₁ M योधिनि (for योधिनाम्) G₅
 संग्रामस्तुमुखो [? लो] महान् — *) K₅ B Dn₁ Dn₁
 D₅ चार्जुनस्य, D₅ : स्वर्ध्व* (for अर्जुन*) S K₁ : s
 D₁-s : सुपुद्गम्या (K₅ 'श्वा' र्जुनस्यासीद्, Dn₁ सकुब्दस्या*
 — *) S K₁-s D₁ साहस, D₅ दहत ; T G₁ : s M
 अह च (for अह तु) S K D₁ : s-s अभ्यया (D₅
 'गा'त् ; B₅ Dn₁ D₅ : s अभ्यगा (D₅ : 'या') ; Dn₁
 G₁ : M₁ : सन्वगा (Dn₁ 'गात्'), Bom ed अन्विया
 (for अन्वगांम्) G₅ संग्रामे चित्रयोधिना (of 7 29
 33*) — After 33, B₁-s (both marg) repeat
 21*-22*, while after 33, N ins

231* योधिष्ठिराण्यनीकानि प्रदहन्ति ततस्तत् ।

[B₅ : Dn₁ योधिष्ठिराण्यनीकानि (for the prior half)
 Dn₁ D₅ om (hapl) from प्रदहन्ति up to कानि (in
 34*) S K₁-s D₄ : s प्रदहत ; K₅ दहत त ; B₅ प्रह
 रति ; D₅ प्रदहतस् (for प्रदहन्ति) B₅ पुनस् (for
 ततस्)]

34 Dn₁ D₅ om. 34^a (of v 1 231*) — *)
 G₅ सैन्यानि (for [अ]नीकानि) — *) S स्वदीयानि
 विशां पते — *) B₅ Dn₁ Dn₁ D₄ T G M₁ : दिव्य-
 (Dn₁ दिवा, G₅ महा) आणीव मारुत

महेष्वासं नरव्याघ्रं नोग्रं कश्चिदवारयत् ॥ ३५
 ते हन्यमानाः पार्थेन त्वदीया व्यथिता भृशम् ।
 स्वानेव बहवो जग्मुर्विद्रवन्तस्ततस्ततः ॥ ३६
 तेऽर्जुनेन शरा मुक्ताः कङ्कपत्रास्तनुच्छिदः ।
 शलभा इव संपेतुः संवृण्वाना दिशो दश ॥ ३७
 तुरगं रथिनं नागं पदातिमपि मारिष ।
 विनिर्भिद्य क्षितिं जग्मुर्वल्मीकमिव पन्नगाः ॥ ३८
 न च द्वितीयं व्यसृजत्कुञ्जराश्चनरेषु सः ।
 पृथगेकशरारुणा निपेतुस्ते गतासवः ॥ ३९

हतैर्मनुष्यैस्तुरगैश्च सर्वतः
 शराभिर्वृष्टैर्द्विरदैश्च पातितैः ।
 तदा श्वगोमायुवडाभिनादितं
 विचित्रमायोधशिरो बभूव ह ॥ ४०
 पिता सुतं त्यजति सहद्वरं सह-
 त्तथैव पुत्रः पितरं शरातुरः ।
 स्वरक्षणे कृतमतयस्तदा जना-
 स्त्यजन्ति बाहानपि पार्थपीडिताः ॥ ४१

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकोनविंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥

35 35^{ab} = 7 27. 11^{ab} — °) B (except B₁)
 D₀₁ G₅ वर्ष (for -वर्ष-). S K D₁ 4 शरौघिन (for
 'घिणम्' — °) D₁ 2 महेष्वासा (for 'ष्वासं') S₁
 D₀₁ (before corr) D₅ नरव्याघ्र, K₄ 'व्याघ्रो', D₂
 'व्याघ्रा (for 'व्याघ्र' — 35^d = 7 27 11^d. — °)
 K₅ नोघ्रे, B₄ G₁ नोघ्र (for नोग्रं). K₂ G₅ किंचिद्;
 D₂ केचिद् (for कश्चिद्) D₂ अवारयन्, G₅ M₅
 न्यवारयत् (for अवा')

36 °) S₁ जघोह्यमाना, S₂ K (except K₅) D₁
 अ (D₁ आ)मुद्य (for ते हन्यं). — °) D₅ 8 बहुवो
 (for बहवो).

37 °) D₀₁ D₂ 6 S अर्जुनेन (for तेऽर्जुं) S [ह]पवो
 (for शरा) — °) K₄ B₁ शलभा (for शलभा) K₅
 D₅ निपेतुः, D₄ ते पेतु (for सपेतु) — °) D₁
 दिश (for दश)

38 °) D₀₁ D₀₂ D₄ T G (except G₄) M₁ 2 तुरग.
 — °) S K (except K₅) D₁ अथ (for अपि) — °)
 S₁ विमथ्य च, S₂ K₁ 3 4 D₁ विनद्य (K₁ 'त्य) च; S
 ते निर्भिद्य (for विनि') D₅ क्षयं (for क्षितिं) — °)
 T G M₁ 2 4 5 सु (M₄ 5 स) पुखा कर्दम यथा; M₅
 सखुखा इव कर्दम

39 °) K₁ D₅ 5 व्यसृजन्; T G₅ विसृजत् (for
 व्यसृ) — °) S K₁ 2 4 D₀₁ D₁ 5 5.6 रथेषु (for
 नरेषु). B₂ D₀₁ D₅ 6 T G₁ 3 4 M च
 स) D₄ 1 8 कुजराश्चरथ प्रति. — °) 1
 पृथग् D₂ 4.6 एव (for एक).

-शराभगा, D₅ 6 शरैर्नुज्ञा (for शरारुणा) — °) D₅
 पेतुस्ते तु (for निपेतुस्ते)

40 °) S K (except K₂) D₁ ततो, T G₂-5 रथैर्
 (for हतैर्) K₁ मानुषैस् (for मनुष्यैस्) K₁ मुत्तयैश्च
 (submetric), B D₀₁ द्विरदैश्च (for तुरगैश्च) D₄ तु
 (for च) D₀₁ D₀₂ D₅ 6 सर्वश (for 'त') — °)
 K₁ वर्षैर्, K₄ 5 वृष्टैर्, B D₀₁ D₀₂ D₅ 6 वृष्टैश्च,
 D₄ वृष्ट- (for -वृष्टैर्) B D₀₁ च हयैर् (for द्विरदैश्च)
 S₂ च सर्वतः; B D₀₁ निपातितै (for च पा') S शरा-
 भिसृष्टैश्च गजैर्निपातितै — °) K₂ 3 D₀₁ तदाद्यु; D₅
 1 8 तदा च; D₄ तदा हि, S सुगाल- (for तदा श-)
 S₁ वडाभि-; S₂ K₂ D₁ वडाभि-, K₁ वयाभि, K₂-5
 B D₀₁ D₀₂ D₅ 6 T₂ G₂ बलाभि D₀ वृकाभि, D₅
 वडाभि. T₁ बलाभि. G₁ 3 4 M 5 5 बलाभि

३०

धृतराष्ट्र उवाच ।

तेष्वनीकेषु भग्रेषु पाण्डुपुत्रेण संजय ।

चलितानां द्रुतानां च कथमासीन्मनो हि वः ॥ १

अनीकानां प्रभञ्जानां व्यवस्थानमपश्यताम् ।

दुष्करं प्रतिसंधानं तन्ममाचक्ष्व संजय ॥ २

संजय उवाच ।

तथापि तव पुत्रस्य प्रियकामा विशां पते ।

यशः प्रवीरा लोकेषु रक्षन्तो द्रोणमन्वयुः ॥ ३

समुद्यतेषु शस्त्रेषु संप्राप्ते च युधिष्ठिरे ।

अकुर्वन्चार्यकर्माणि भैरवे सत्यभीतवत् ॥ ४

अन्तरं भीमसेनस्य प्रापतन्मतिौजसः ।

सात्यकेश्वैव शूरस्य धृष्टद्युम्नस्य चामिभो ॥ ५

द्रोणं द्रोणमिति क्रूराः पाञ्चालाः समचोदयन् ।

मा द्रोणमिति पुत्रास्ते कुरून्सर्वानचोदयन् ॥ ६

द्रोणं द्रोणमिति ह्येके मा द्रोणमिति चापरे ।

कुरूणां पाण्डवानां च द्रोणघृतमवर्तत ॥ ७

Colophon — Sub parvan Editions सशतकवच
— Day of Drops's Generalship Śs Ks द्वितीयदिवस
(Ks 'स'), Ks Ds द्वितीययुद्धदिवस — Adhy
name Ks Dn1 Ds : गांधारवराजये (Dn1 'य') (Ks
adding धृषकापा[ः] च [कवच]), Gs M1 : शकुनिपराजय
— Adhy no (figures, words or both) B1 : Dn1
Ds : S 29 (as in text) — Śloka no Dn1 41,
Dn1 88

30

1 ¹) Gs पुत्रेषु (for पुत्रेण) — ²) Ds प्रस्थि
तानां; Ds प्रदुष्टानां (for द्रुतानां च) — ³) Ds : Gs
M1 : आसन् (for आसीन्) Śs हि नो मन, Ks :
मनो हि न; Dn1 Ds : S मनांसि व (for मनो हि व)

2 ¹) B Dn1 Dn1 Ds : S Ca d अवस्थानम्; Ds : S
आवस्था, S अविद्या (for आवस्था) Bs प्रपश्यता
— After 2nd, B1 : Dn1 (marg sec m) Dn1 Ds :
ins

232* अतः परं रणे सूत किमकुर्वन्त मामका ।

[Dn1 च ते (for रणे) B1 मानवा (for मामका)]
— ¹) Ks -सधानां; Ca d सधान (as in text)

3 ¹) S ते तथा (Gs 'वा') हवभूविद्यास्त्रव प्रियहितै
षिण — ²) Ds रथ; T G2-5 सर्व; Gs M सर्व
(for यश) S लोकस्य (for लोकेषु) — ³) K1-5
Bs क्षरतो; T G2 : S रक्षणे; Gs रक्षिणो (for रक्षन्तो)
Dn1 S (except Gs) अन्मयु (for अन्वयु)

4 ¹) Bs पाक्षेपु (for शस्त्रेषु) — ²) Bs संप्राप्तेषु

(for 'से च) Ds प्रियकामा विशा पते (= 7 30 3^b)
Cv as in text — ⁴) Śs K (except Ks) D1 जमी-
रवत्, S अविक्रमा (for अभीतवत्).

5 ¹) Ds : S अनीके (for अन्तर) — ²) Ds :
पातयन्, Ds प्रापित (for प्रापयन्) — ³) Ds : S चापि
(for चैव) B Dn1 धीरस्य (for शूरस्य) S सत्यकस्य
च धीर (Gs M1 : भीम)स्य — ⁴) Śs Ks Ds : चामि
भो; K1 B Dn1 Dn1 Ds : वा (K1 चा) विभो; Ds
: S चामिभो (D1 'मौ'), S पार्थिव (T G2-4 'वा';
Gs 'व') (for चामिभो)

6 ¹) B1 (marg as in text) Dn1 S कुन्दा (for
करा) — ²) Some MSS पंचाला (for पाञ्चाला)
Ds : समघोषयन्; Ds : S 'नोदयन्; Ms-s 'चूडयन्'
(for 'चोदयन्) — ³) S ते पुत्रा (by transp).
— ⁴) Ds om (hapl) from कुरू up to कुरू (in 7°).
Śs K1 अचोदयत्; Ks Ds-s : S अनोदयन् (Ds व)
(for अचोदयन्) S स्वयैव समचोदयन् (Gs [before
corr] M1 : 'चूडयन्; Gs (by corr) शूरा सैन्यमचू
डयन्

7 Ds om up to कुरू (of v 1 6) — ¹) S
पादवा द्रोणमि (Gs 'न्याम इ')स्त्रेव (T G2-4 'व) — ²)
Dn1 वा (for च) — ³) T G2-4 पादवानां कुरूणां च
— ⁴) Śs Ks द्रोणे, K1-5 द्रोणो; T2 G2 : 4 द्रोण,
Gs द्रोणाद् (for द्रोण) Gs M1 : सूतम्; Gs सुद्धम्
(for 'घृतम्) Dn1 Ds अवर्तयत्; Dn1 वदामवत्
(for अवर्तयत्)

8 ¹) B Dn1 D1 T G2 : 4 M प्रमथते; B1

यं यं स भजते द्रोणः पाञ्चालानां रथव्रजम् ।
 तत्र तत्र स पाञ्चाल्यो धृष्टद्युम्नोऽथ धीयते ॥ ८
 यथाभागविपर्यासे संग्रामे भैरवे सति ।
 वीराः समासदन्वीरानगच्छन्भीरवः परान् ॥ ९
 अकम्पनीयाः शत्रूणां बभूवुस्तत्र पाण्डवाः ।
 अकम्पयंस्त्वनिकानि स्मरन्तः क्लेशमात्स्यनः ॥ १०
 ते त्वमर्षवशं प्राप्ता ह्रीमन्तः सत्त्वचोदिताः ।
 त्यक्त्वा प्राणाद्व्यवर्तन्त घ्नन्तो द्रोणं महाहवे ॥ ११

अयसामिव संपातः शिलानामिव चाभवत् ।
 दीव्यतां तुमुले युद्धे प्राणैरमिततेजसाम् ॥ १२
 न तु स्मरन्ति संग्राममपि वृद्धास्तथाविधम् ।
 दृष्टपूर्वं महाराज श्रुतपूर्वमथापि वा ॥ १३
 प्राकम्पतेव पृथिवी तस्मिन्वीरावसादने ।
 प्रवर्तता बलौघेन महता भारपीडिता ॥ १४
 घूर्णतो हि बलौघस्य दिवं स्तब्ध्वेव निखनः ।
 अजातशत्रोः क्रुद्धस्य पुत्रस्य तव चाभवत् ॥ १५

(marg) G₂ 5 प्रथमतो (for स भजते) K₄ द्रोण,
 Dn₂ D₈ 6 वीरः (D₈ 'रा') (for द्रोण) —^b) B₈ 4
 D₁ 2 6 पंचालानां; S पाण्डवानां (for पाञ्चालानां), B₂
 D₂ 6 रथव्रजं, Dn₁ 'र्षम', D₄ 'व्रजे' (for 'व्रजम्')
 —^c) K₁ laouna, K₂ B₂ 8 5 Dc₁ D₂ T G₁ 8 M
 स, B₄ Dn₁ D₁ G₂ 5 तु, G₂ च (for स) Ś₁ S
 पांचालो —^d) K₂ 6 B₈ Dn D₂ 5 8 [s]भ्य (Dn₂
 स्य; D₂ स्य) वर्तत, B₁₋₄ Dc₁ [s]भ्यधावत्, D₁
 [s]प्यधीयते; D₈ 4 6 7 S विधी' (for स्य धी')

9 ^a) Ś₂ K₅ Dn₁ D₂ 4 7 8 तथा (for यथा) Ś
 K₁ 8 D₁ -भागे, D₄ S आग्य (for आग) B₂ विप-
 र्यासे; D₆ 'न्यासे' (for 'यासे') —^c) K₄ समानदन्;
 Dn₂ G₅ 'दवन्', D₂ 'ददन्' (for 'सदन्') —^d) Dc₁
 T G₂₋₄ नागच्छन् (for अग) G₁ M भैरवं (for
 भीरव) Ś₁ वरान् (for परान्) Ś₂ K₁₋₄ D₁ 4 7 8
 नह (D₁ 1 7 8 कुर्वं) तो भैरवाध्रवान् (K₄ om रवान्),
 K₅ Dn₁ D₂ 5 कुर्वं तो भैरवं रवं, Dn₂ अगच्छन्भीरवो
 रणात्, D₈ 6 गच्छतो भैरवो रणात्, G₅ अपगच्छति
 भीरव'

10 ^a) Ś₁ om (hapl) from नीया. up to अकम्प
 (in 10') Ś₂ अकम्पनीयान्, K₁ 'नीय' (for 'नीया')
 G₂ शत्रूणां (for शत्रूणां) —^b) S अभवत् (for बभू-
 वुत्) —^c) D₅ कपयंतस् (for अकम्पयस्) B₄ S
 खनीकानि (for खनी') S₂ K (except K₅) D₁ तवा-
 नीकानि वर्धत (K₄ 'ते')

11 ^a) Dn₂ तत्र, T G (except G₁) ते हि (for
 ते तु) B₁ 5 तेमर्षवशमापन्ना —^b) Ś₁ K₁₋₄ D₁ सत्य
 (Ś 'त्वं' वादिन, K₅ Dn₁ D₈-3 सत्त्वचोदिता, M₈-5
 सत्यविक्रमा' (for सत्त्वचोदिता') —^c) D₆ G₅ प्राणा
 B₈ T G₁₋₄ M (except M₄) अवर्तत, Dn₁ G₅ निव
 र्तत (for न्यव') —^d) B₃ transp द्रोण and घ्नन्तो
 D₈ 6 घ्नतं (for घ्नन्तो) Dn₂ T G₂₋₅ निघ्नतो (Dn₂

घ्नतो वै) द्रोणमाहवे

12 ^a) K₁ 8 Dn₂ D₁ 3 5 6 अयनाम् (for अय'),
 D₂ संपाता, S सघात (G₁ M₁ 2 'ता') (for सपात).
 —^b) D₅ शिलायाम्, T₁ शिलानाम् (for शिला')
 —^c) K₅ T G₁ M₁ 2 दिव्यतां, G₂ (inf len, sec
 m) जीव्यतां (for दीव्यतां) K₅ Dn₁ D₂ 5 7 8 तुमले
 —^d) G₅ (inf len, sec m) परैर् (for प्राणैर्)

13 ^a) K₅ S नातु (for न तु) —^b) S वृद्धा
 अपि (for अपि वृद्धासु) D₈ 6 तरस्मिन् (for तथावि
 धम्) —^c) 13^a corrupt in B₂ Dn₂ च (for वा).
 S ये पूर्वदेवैर्देवानामपश्यन्पूर्वं (G₁ 5 M₁ 2 'न्युद्ध' मद्धत
 (M₈ 'माहवे, M₁ 6 [inf len] 'माहव')

14 ^a) K₂ Dn D₂ 8 T G (except G₁) M₈-5 प्र
 (D₂ 8 M₈ 4 प्रा) कपते च, K₅ D₆ प्रा (K₅ अ) कपतेव;
 B₈ Dc₁ D₄ प्रकपि (D₄ 'प') तेव (for प्राकम्प'). —^b)
 S तत्र (for तस्मिन्) —^c) B Dc₁ D₂ निवर्तता,
 D₈ 4 6-8 प्रावर्तत, T G₁₋₄ M विवर्तता, G₅ न्यवर्तता
 (for प्रव') S जलौघेन (for बलौ')

15 ^a) Ś₂ K₁₋₈ B₁ D₂ 7 घूर्णितो K₈ B Dc₁ D₈
 [s]पि (for हि) K₁ बलौघस्य (for 'घस्य') Dn₂ S
 बलौघस्य च भीमस्य (Dn₂ ततस्तूर्ण), D₈ 6 स बलौघस्य
 तस्तूर्ण —^b) K₁ D₈ स्तब्धेन; Dn₂ D₈ 6 नां चैव,
 T G₄ स्तब्धैव (for स्तब्धेव) Some MSS निखन
 —^c) Ś K (except K₅) Dn D₁ 1 5 7 8 अजायताशु
 (for अजातशत्रो) N तस्मै (D₁ 8 न 'सै') न्वम् (for
 क्रुद्धस्य) —^d) N आविधेन सुमै (Ś₁ 'नाय भै-', Dn₂
 'श स भै, D₈ 'श तु भै' रव' (K₅ 5 Dn D₂ 4 5 7 8
 'वं')

16 ^a) Dn₂ D₈ 6 T G₂₋₅ च (for तु) D₂ सम
 पीड्यत पाण्डनाम् —^c) G₂ M₈ सवे; G₅ M₁ 2 सखे

समासाद्य तु पाण्डूनामनीकानि सहस्रशः ।
 द्रोणेन चरता संख्ये प्रमथानि शितैः शरैः ॥ १६
 तेषु प्रमथ्यमानेषु द्रोणेनाद्भुतकर्मणा ।
 पर्यवारयदासाद्य द्रोणं सेनापतिः स्वयम् ॥ १७
 तदद्भुतमभ्युद्युद्धं द्रोणपाञ्चाल्ययोस्तदा ।
 नैव तस्योपमा काचित्संभवेदिति मे मतिः ॥ १८
 ततो नीलोऽनलप्रख्यो ददाह कुरुवाहिनीम् ।
 शरस्फुलिङ्गश्चापार्चिर्दहन्कक्षमिवानलः ॥ १९
 तं दहन्तमनीकानि द्रोणपुत्रः प्रतापवान् ।

(for सहये) —^a) S [अ]मितै (for शितै). D₄ १
 भजानि निशितै शरै

17 ^a) T प्रमथमानेषु (for प्रमथ्य) —^a) D₈
 प्रत्यवारयद्, M₈ ४ पर्यवाचयद् (for 'वारयद्' —^a)
 Ś₁ D₄ G₄ सेनापति (for 'पति') Ś₁ तदा; D₈ ६
 तथा (for स्वयम्)

18 ^a) S तद्युद्धमभवद्दोर —^b) K₁ ३ B₂ ३ D₂
 D₁-४ ० १ S पाञ्चालयोस् (for पाञ्चाल्ययोस्) B₈ अपि,
 B₂ ३ D₂ D₁ ६ तथा, S प्रनो (for तदा) —^a)
 K₈ तस्योपमा (for तस्योपमा) K₁ ३ G₈ कश्चिद् (for
 काचिद्) —^a) K₈ B D (except D₁) इति मे निश्चिता
 मतिः; S शक्या (T G₂ ३ 'क्त्या') वक्तु विशेषतः

19 ^a) Ś K D₁ D₂-३ तथा (for ततो) C_v as
 in text —^b) S प्रादहत् (for ददाह) —^a) D₈
 D₈ स्फुलिङ्ग (for स्फुलिङ्गश्च) K₁ ३ चापाभिर; G₄
 कोपाधिर् (for चापा) —^a) B₁ ३ D₈ D₁ महत्,
 D₂ D₈ ० T₂ G₂ ३ शुष्क, T₁ G₁ ३ ३ M शुष्क (for
 दहन्) Ś₁ कक्ष्यम्; G₈ वनम् (for कक्षम्).

20 ^a) G₈ दहत तान्यनीकानि — K₄ D₁ om.
 20^a-21^a —^a) Ś K₁ ३ ३ D₂ D₈ ० G₁ पूर्वामिभाषी
 (K₈ 'खी'); D₂ १ पूर्वामाप्स्य; G₈ शिवाभिभाषी
 (for पूर्वा) Ś K₁-३ D₈ ० ३ सुखदण; D₂ ३ रुद्धण
 स (for सुखदण) —^a) S हर वचनमग्रवीत्

21 K₄ D₁ om 21 (of v 1 20) —^a) Ś₂
 बहुधा; K₈ D₂ D₈ ० ३ ३ पुरुषैर् (for बहुभिर्) D₈
 मथैस् (for दग्धैस्) —^b) M₈-३ transp तव and
 योधै G₁ ३ ३ M योधै (for योधै) S (except
 M₈-३) शराधिकै (for शरार्थिका) —^a) M₁ (before

पूर्वामिभाषी सुखदणं समयमानोऽभ्यभाषत ॥ २०
 नील किं बहुभिर्दग्धैस्त्व योधैः शराचिपा ।
 मयैकेन हि युध्यस्व क्रुद्धः प्रहर चाशुनैः ॥ २१
 तं पद्मनिकराकारं पद्मपत्रनिमेक्षणम् ।
 व्याकोशपद्माभमुखं नीलो विव्याध सायकैः ॥ २२
 तेनातिविद्धः सहसा द्रौणिर्भल्लैः शितैस्त्रिमिः ।
 धनुर्ध्वजं च छत्रं च द्विपतः स न्यकृन्तत ॥ २३
 सोत्प्लुत्य स्यन्दनात्तस्मात्नीलश्वर्मवरासिधृक् ।
 द्रोणायनेः शिरः कायाद्धर्तुमैच्छत्पतत्रिवत् ॥ २४

corr) ३ मयैनेन (for 'केन') B₁ S [ए]व, D₂ १ [ह]
 ह, D₈ च (for हि) D₄ युद्धस्त्व (for युध्यस्व)
 —^a) Ś K₁-३ D₄ ३ ३ चाशुगान्; B D₈ १ चाशु मा,
 D₂ ३ चाशु वै, D₄ ३ चाहवे (for चाशुनै) T G₂-३
 सकुद्धं प्रहराशुनै

22 K₈ om 22^a-23^a —^b) Ś₂ पद्मपत्रायेक्षण,
 D₁ पद्म**निमे —^a) B (except B₈) D₈ १ Cd न्या
 कोष; T G₈ न्या (G₈ सा)क्रोश (for न्याकोश) Ś₂
 K₁ B₂ (orig) D₂ T G₂ ३ ३ M₄ Cd १ पद्माभि-
 (for 'पद्माभ') B D₈ D₈ ० सुखो; Cd मुख (as in
 text) Ś₁ K₂ न्याकोशपद्मावदनं (K₂ 'सुमुख') —^a)
 B₁ ३ ३ D₈ शायकै, S पत्रिमि (for सायकै)

23 K₈ om 23^a (cf v 1 22) —^a) B₂ D₈
 [अ]भि, B₄ [अ]पि (for [अ]ति) S प्रहसन् (for
 सहसा) D₂ ३ तेन विद्धस्तु सहसा —^b) D₂ D₈ १
 M₂ द्रोणिर्, D₄ *गिर (for द्रोणिर्) B₈ D₂ G₂-३
 transp शितै and त्रिमि D₂ D₄ ३ ३ शितैस्, G₁
 M त्रिमिस् (for शितैस्) B₁ ३ (marg) शरै (for
 त्रिमि) —^a) B₄ सखं (for छत्र) D₈ ध्वज छत्र
 धनुर्ध्व —^a) K₁ ३ सन्यकृन्तत; K₈ स न्य(?) नि
 कृष्टवान्; D₈ D₂ स (D₂ स) निहन्तत; D₄ ३ सत्य-
 कृन्तत (for स न्यकृन्तत)

24 ^a) Ś₁ D₈ M₈-३ आहत्य (D₈ 'त'); K₈ B₂-३
 D₈ D₂ D₈ स ह्रुत् (D₂ D₈ 'स्व'); B₁ ३ स ह्रुत्;
 D₂ सोद्वयत् (for सोद्वय) Ś₂ K₁-३ D₁ सोवहृत्य
 रयासकान् —^b) Ś K₂ ३ हृत्; K₁ ३ B D₈ D₁ ३
 G₁ M₁ ३ सृत् (for 'हृत्') —^a) Ś₂ K B D₂ D₈ ३ ३
 द्रोणायने (for द्रोणा) —^a) Ś₁ कर्तुम्; K₂ D₁
 हर्तुम् (for हर्तुम्) K₈ D₂ इच्छत् (for ऐच्छत्)
 K₄ ३ पतत्रवत्; Cd पत्रि (as in text)

तस्योद्यतासेः सुनसं शिरः कायात्सकुण्डलम् ।
भल्लेनापाहरद्वौणिः स्खयमान इवानघ ॥ २५
संपूर्णचन्द्राभमुखः पद्मपत्रनिभेक्षणः ।
प्रांशुरूपलग्नर्भाभो निहतो न्यपतत्क्षितौ ॥ २६
ततः प्रविन्यथे सेना पाण्डवी भृशमाकुला ।

आचार्यपुत्रेण हते नीले ज्वलिततेजसि ॥ २७
अचिन्तयंश्च ते सर्वे पाण्डवानां महारथाः ।
कथं नो वासविस्त्रायाच्छत्रुभ्य इति मारिष ॥ २८
दक्षिणेन तु सेनायाः कुरुते कदनं बली ।
संशतकावशेषस्य नारायणबलस्य च ॥ २९

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३० ॥

३१

संजय उवाच ।

प्रतिघातं तु सैन्यस्य नामृष्यत वृकोदरः ।

सोऽभिनद्वाहिकं षष्ठ्या कर्णं च दशभिः शरैः ॥ १
तस्य द्रोणः शितैर्बाणैस्तीक्ष्णधारैरयस्सयैः ।

25 °) K₂ [उ]द्धतासे, K₄ [उ]धतास (corrupt),
Dn₁ [उ]जतासं (for [उ]द्यतासे) S₁ नीलस्य; D₈
सुभृतं; S चरस (for सुनसं) — °) D₁ सुकुडल
— °) D₀₁ Dn₂ D₁ १ G₁ ६ M [ज]पहरद् (for [ज]पा°)
K₁ D₁ द्रोणि, D₄ द्रोण (for द्रौणि) — °) K₄
अनघ°

26 °) S₁ D₀₁ Dn₁ D₈ M₆ स (for सं) S₁
Dn₂ D₈ १ १ १ G₁ M₁ २ -चंद्राभिः; D₈ -चद्राति- (for
-चन्द्राभिः) D₄ १ १ १ मुख; G₂ निभ (for -मुख)
S₂ K₁ २ ४ D₁ सं (K₁ D₁ स) पूर्ण (K₁ 'वं' चंद्रप्रतिम
— °) D₁ प्रांशुर (for प्रांशुर). S₁ B₄ ४ D₂ S -पत्राभो
(for -गर्भाभो) — °) Dn₁ निहतो (for निहतो).
D₄ १ १ १ न्यपतत् (for न्यप°) S₁ S मुवि (for क्षितौ)

27 °) Dn₁ तस्य (for ततः). K₂ G₁ M सा (for
प्र) Dn₁ न्ययिता; D₄ १ १ १ -अग्रा सा, T G₂ ४
-न्ययते (for -विन्यये) — °) K₂ Dn₁ D₂ १ १ १ अर्दिता;
S आतुरा (for आकुला) — °) S₁ K₁ २ ४ B D₀₁
Dn₁ D₁ ज्वलन (for ज्वलित).

28 °) S ते यतते यथा (G₁ M परं) शक्या — °)
S रथर्षमा (for महारथा) — °) S₁ K₁ ४ D₁ नोपाय-
चित् (for नो वासविस्) D₈ १ G₁ प्रायात् (for त्रायात्)
Cv कथ वो वास्वस्तिनायात् (sic) — °) K₄ D₁ २ G₅
इव (for इति) K₄ D₁ १ मारिष°

29 °) S पक्षेण (for सेनाया). — °) S₁ K (except
K₅) D₁ ४ महद् (for बली). — °) Some MSS
संसतकावशेषस्य

Colophon — Sub-parvan Editions सशतकवध
— Day of Drona's Generalship S₂ K₁ २ द्वितीय
दिवस, K₈ द्वितीययुद्धदिवस — Adhy name K₅
Dn₁ D₂ ६ T G (except G₄) M₁ २ नीलवध — Adhy
no (figures, words or both) K₁ B₁ २ Dn₁ D₂ S
80 (as in text), K₅ 28 — Sloka no Dn₁ 29

31

1 °) S सैन्यानां. — °) D₄ नामपंत (for मास्य
व्यत) — °) S₁ D₂ १ १ १ सोम्यहन् (D₂ 'द्'); K₅
Dn₁ 'म्यहन्'; B₁ 4 D₀₁ सोहनद्, D₄ सोम्यहन्; S
अभि (G₂ 'ह' नद् (for सोऽभिनद्). B₅ Dn₂ D₈ ६
सोम्याहनद् षष्ठ्या (Dn₂ D₈ वृद्धं) — °) D₈ निशितै
(for दशभिः) S शरैः कनकभूषणैः. — After 1, B₅
ins line 2 of 233*.

2 B₄ om (hapl) 2-4, B₅ reads 2-4 on marg
— °) M₈ ४ द्रौणि (for द्रोण) K₄ ६ शरैर्; D₄
१ १ १ सितैर् — °) K₅ D₈ अयोमुखैः, B (B₄ om.)
D₀₁ Dn₂ D₈ ६ अजिह्वगैः; D₂ अयोमुखैः, S सुपेजै
(G₁ M 'जितै') (for अयस्सयै) — °) S₁ K₅ ३ Dn₂
D₁ २ १ १ मर्माणि D₈ [प]व (for [प्रा]शु) K₅ तं
(for ह) D₈ मर्माण्येवाजधान ह; S मर्मण्यस्य (T
G₂ 4 M₈ 'ण्यमि, G₅ 'स्वम्य'हनद्वली. — After 2,
B (B₄ om) D₀₁ Dn₂ D₈ ६ ins

233* आनन्तर्यमभिप्रेषु पक्षिदास्या समार्षयत् ।
पुनश्चाभिसमस्पृशौराशीविपविपोषमै ।

जीवितान्तमभिप्रेक्षुर्मर्मण्याशु जघान ह ॥ २
 कर्णो द्वादशमिर्बाणैरश्वत्थामा च सप्तभिः ।
 षड्विंश्र्योधनो राजा तत एनमवाकिरत् ॥ ३
 भीमसेनोऽपि तान्सर्वान्प्रत्यविध्यन्महाबलः ।
 द्रोणं पञ्चाशतेषूणां कर्णं च दशभिः शरैः ॥ ४
 दुर्योधनं द्वादशमिद्रोणिं चाष्टाभिराशुगैः ।
 आरावं तुमुलं कुर्वन्नभ्यवर्तत तात्रणे ॥ ५
 तस्मिन्संत्यजति प्राणान्मृत्युसाधारणीकृते ।
 अजातशत्रुस्तान्योधान्भीमं व्रातेत्यचोदयत् ॥ ६

[B: Dn: Ds: transp lines 1 and 2. — (L 1)
 Bs Doi Dn: Ds समर्पयत्, Ds समाहृत (for 'पयत्')
 — B: Dn: Ds: om. line 2 Bs ins line 2 after
 stanza 1]

3 B: om. 3 (of v 1 2), Bs reads it on marg
 —^a) Ds: [अ]पि (for च) —^a) T G: स पष्ट्या
 (for षड्विंश्र) —^a) Ks भीमम् (for एनम्) Doi
 Dn: Ds: अवाकिरन्, Bom ed अथाकिरत् (for
 अवा) S त एन (Gs 'त') समवारयत्

4 B: om 4 (of v 1 2), Bs reads it on marg
 —^a) S: बाणैः; Ds lacuna (for सर्वान्) —^a)
 Ks प्रतिविध्य; Doi Ds: प्रति (Doi 'त्या') विध्यन् (for
 प्रत्य) — Ds: om 4-5^b —^a) S: Ks Ds: पंच
 शता (for पञ्चा) S मल्लै (for [ह]पूणां) —^a) S
 कर्णं षड्विंशता शरैः

5 Ds: om 8^{ab} (of v 1. 4) —^a) Ks: B: Dn:
 Dr: द्रोण, Ds Gs द्रोणि (for द्रौणि) S: Ks: B:
 Doi (by corr) Dn: Ds: ४: ४: ४: चाष्टभिर्; Ks चाष्टु,
 Ks B: स अष्टा; Ks सष्टा; Bs (marg as in text)
 पंचा (sic), Dn: वै षड्विंश्र (for चाष्टाभिर्) Dn:
 Ds: एव च (for आशुगैः) Ds द्रोणिमष्टमितै शरैः
 — The portion of the text from 7 31 5^a up to
 7 33, 7^b in S: is lost on missing folios —^a) K:
 Ds: Ms: भारव (for भारव) Ks Doi Ds: ४: ४: ४:
 तुमुल; Dn: विपुल (for तुमुल) —^a) Ds: अभ्य
 वर्तत S अभ्यवर्तत सान्पुन

6 S: missing (of v 1 5) —^a) Dn: सजयति
 (for सत्यजति) —^a) Dn: Ds: मृत्यो (for मृत्यु)
 K (except Ks) Ds: साधारणे; S: रण (for 'रणी')

ते ययुर्भीमसेनस्य समीपमभितौजसः ।
 युयुधानप्रभृतयो माद्रीपुत्रौ च पाण्डवौ ॥ ७
 ते समेत्य सुसंरब्धाः सहिताः पुरुषर्षभाः ।
 महेष्वासवरैर्गुप्तं द्रोणातीकं विभित्सवः ॥ ८
 समापेतुर्महावीर्या भीमप्रभृतयो रथाः ।
 तान्प्रत्यगृह्णादव्यग्रो द्रोणोऽपि रथिना वरः ॥ ९
 महाबलानतिरथान्वीरान्समरशोभिनः ।
 बाह्यं मृत्युभयं कृत्वा तावकाः पाण्डवान्ययुः ॥ १०
 सादिनः सादिनोऽभ्यग्रस्तथैव रथिनो रथान् ।

S गते (for कृते) —^a) Ks: Doi T G: Ms: स
 स्वान् (for तान्) S (except Gs) वीरान् (for बोधान्)
 —^a) B: lacuna, Ds (by corr) पातेति (for व्रातेति)
 Ds: ४: ४: [अ]नोदयत् (for [अ]चोद^a)

7 S: missing (of v 1 5) —^a) S [s]गच्छन्
 (for ययौ) —^a) S लौमद्रो युयुधानश्च —^a) T
 G: Ms: Ms: आतरो, Gs Ms: भारतौ (Gs 'त')
 (for पाण्डवौ)

8 S: missing (of v 1 5). —^a) S: Ks: Ds:
 भीमसेन (for ते स) Dn: स; Ds: च, S (except
 Gs) तु (for सु) T Gs: Ms: सयत्ता, Gs सयुक्ता
 (for संरब्धा) —^a) T Gs: ४: समतात्; Gs सचित्ता
 (for सहिता) —^a) S: Ks: B: गुप्ता, Ds गुप्तैर्
 (for गुप्तं) —^a) Ks: Dn: T: Gs विभित्सव

9 S: missing (of v 1 5) —^a) Ms: समापेत
 (for वेतुर्) Dn: महावीरा; S नरव्याघ्रा (for महा
 वीर्या) —^a) Dn: Ds: भीमवेगा महारथा —^a)
 Dn: Ds: अत्यग्रो (for अभ्यग्रो) Gs प्रत्यगृह्णात्ता-
 व्यग्रो —^a) S: बलिनां; Ds चन्विनां (for '...').

10 S: missing (of v 1 5) —^a)
 Doi Dn: Ds: ४: महारथानतिबलान् (for '...')
 Doi Dn: Ds: ४: ४: योधिना (for शोभिनः)
 इत्यंत पार्थिनां स्वेषामपि महारथा —^a) Ks: B
 त्यक्त्वा, Cd कृत्वा (as in text) —^a) S:
 Ds: ४: पाण्डवास्त्रावकान्य (S: Ks: 'कानि') यु,
 पाण्डवास्त्रावका ययुः; Bom ed तावकान्यपाण्डवा
 oites ययु (as in text), Cdp ययु

11 S: missing (of v 1 5) —^a) K
 Ks: Ds: न्यग्रस, Dn: जघुस; T Gs:

तस्योद्यतासेः सुनसं शिरः कायात्सकुण्डलम् ।
 भलेनापाहरद्वौणिः सयमान इवानघ ॥ २५
 संपूर्णचन्द्राभमुखः पञ्चपत्रनिभेक्षणः ।
 प्रांशुरुत्पलगर्भाभो निहतो न्यपतत्क्षितौ ॥ २६
 ततः प्रविष्यथे सेना पाण्डवी भृशमाकुला ।

आचार्यपुत्रेण हते नीले ज्वलिततेजसि ॥ २७
 अचिन्तयंश्च ते सर्वे पाण्डवानां महारथाः ।
 कथं नो वासविस्त्रायाच्छत्रुभ्य इति मारिष ॥ २८
 दक्षिणेन तु सेनायाः कुरुते कदनं बली ।
 संश्लेषकावशेषस्य नारायणबलस्य च ॥ २९

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३० ॥

३१

संजय उवाच ।

प्रतिघातं तु सैन्यस्य नामृष्यत वृकोदरः ।

सोऽभिनद्वाहिकं षष्ठ्या कर्णं च दशभिः शरैः ॥ १
 तस्य द्रोणः शितैर्बाणैस्तीक्ष्णधारैरयस्मयैः ।

25 °) K₂ [उ]द्धतासे, K₄ [उ]द्धतास (corrupt),
 Dm [उ]द्धतास (for [उ]द्धतासे) S₁ नीलस्य, D₈
 सुभृतः S चरत (for सुनस) — °) D₁ सुकुण्डल-
 — °) D₀₁ D₀₂ D₄ १ G₁ २ M [अ]पहरद् (for [अ]पा)
 K₁ D₁ द्रोणि, D₄ द्रोण (for द्वौणि) — °) K₄
 अनघ

26 °) S₁ D₀₁ D₀₂ D₈ M₈ स (for सं) S₁
 D₀₂ D₈ १ २ G₁ M₁ २ चन्द्राभि, D₈ चन्द्राति (for
 चन्द्राभ) D₄ १ २ मुखः G₂ निभ (for मुख)
 S₁ K₁ २ ४ D₁ स (K₁ D₁ स) पूर्ण (K₁ 'व') चद्रप्रतिम-
 — °) D₁ पांशुर (for प्रांशुर). S₁ B₈ ४ D₂ S पत्राभो
 (for गर्भाभो) — °) D₀₂ निहतो (for निहतो)
 D₄ १ २ न्यपतत् (for न्यप) S₁ S भुवि (for क्षितौ)

27 °) D₀₂ तस्य (for तत) K₂ G₁ M सा (for
 प्र) D₀₂ न्ययिता; D₄ १ २ भग्ना सा; T G₂ ४
 न्ययते (for विन्यये) — °) K₅ D₀ D₂ २ २ २ अदिता;
 S आतुरा (for आकुला) — °) S₁ K₁ २ ४ B D₀₁
 D₀₁ D₁ ज्वलन (for ज्वलित).

28 °) S ते यतते यथा (G₁ M पर) शक्या — °)
 S रथर्षमा (for महारथा) — °) S₁ K₁ ४ D₁ नोपाय-
 वि (for नो वासविस्) D₈ २ G₈ प्रायात् (for त्रायात्)
 Cv कथं वो वास्वस्तिनायात् (sic). — °) K₄ D₁ २ G₈
 इव (for इति) K₄ D₁ १ मारिष.

29 °) S पक्षेण (for सेनाया) — °) S K (except
 K₅) D₁ ४ महत् (for बली). — °) Some MSS.
 संश्लेषकावशेषस्य

Colophon — Sub-parvan Editions सश्लेषकवध-
 — Day of Drona's Generalship S₁ K₁ २ द्वितीय
 दिवस, K₈ द्वितीययुद्धदिवस — Adhy name K₈
 D₀₁ D₈ २ T G (except G₄) M₁ २ नीलवधः — Adhy
 no (figures, words or both) K₂ B₁ २ D₀₁ D₈ 8
 30 (as in text), K₈ 28 — Śloka no D₀₁ 29

31

1 °) S सैन्यानां. — °) D₄ नामर्षत (for नामृ
 द्यत) — °) S₁ D₈ २ १ २ सोम्यहन् (D₂ 'द'); K₈
 D₀₁ 'म्यहन्, B₁ ४ D₀₁ सोहनद्, D₈ सोम्यहन्; S
 अभि (G₄ 'ह') नद् (for सोऽभिनद्). B₈ D₀₂ D₈ २
 सोम्याहनद् षष्ठ्या (D₀₂ D₈ वृद्ध) — °) D₈ निशितै
 (for दशभिः) S शरैः कनकभूषणैः. — After 1, B₈
 ins line 2 of 233*

2 B₈ om (hapl) 2-4, B₈ reads 2-4 on marg
 — °) M₈ ४ द्वौणि (for द्रोण) K₄ २ शरैः; D₈
 २ १ २ सितैः — °) K₈ D₈ अयोमुखैः, B (B₈ om)
 D₀₁ D₀₂ D₈ २ अजिह्वगैः; D₂ अयोमुखैः; S सुपेजने
 (G₁ M 'जितै') (for अयस्मयै) — °) S₁ K₂ २ D₀₂
 D₁ २ २ २ मर्माणि D₈ [ए]व (for [आ]शु). K₈ तं
 (for इ) D₈ मर्माण्येवाजघान ह; S मर्मण्यभ्य (T
 G₂ २ M₈ 'प्यभि', G₈ 'स्वभ्य') हनद्वली. — After 2,
 B (B₈ om) D₀₁ D₀₂ D₈ २ ins

233* आनन्तर्यमभिप्रेषु पङ्क्तिक्षारया समार्पयत् ।
 पुनश्चाग्निसमस्पर्शैराशीविषविषोपमैः ।

जीवितान्तमभिप्रेक्षुर्मण्याशु जघान ह ॥ २
 कर्णो द्वादशभिर्बाणैरश्वत्थामा च सप्तभिः ।
 षड्विदुर्योधनो राजा तत एनमवाकिरत् ॥ ३
 भीमसेनोऽपि तान्तर्वान्प्रत्यविध्यन्महाबलः ।
 द्रोणं पञ्चाशतेषूणां कर्णं च दशभिः शरैः ॥ ४
 दुर्योधनं द्वादशभिर्द्रौणिं चाष्टाभिराशुनैः ।
 आरावं तुमुलं कुर्वन्मयवर्तत तात्रणे ॥ ५
 तस्मिन्संत्यजति प्राणान्मृत्युसाधारणीकृते ।
 अजातशत्रुस्तान्योधान्भीमं व्रातेत्यचोदयत् ॥ ६

[B: Dn: Ds: transp lines 1 and 2 — (L 1)
 B: Dn: Ds: समर्पयत्; Ds: समार्हत (for 'पयत्')
 — B: Dn: Ds: om. line 2 B: ins line 2 after
 stanza 1]

3 B: om. 3 (of v 1 2), B: reads it on marg
 —^b) Ds: [ज]पि (for च) —^c) T Gs: षट्था
 (for षड्वि) —^d) Ks: भीमम् (for एनम्) Dn:
 Dn: Ds: अवाकिरत्; Bom ed अवाकिरत् (for
 मवा) S त एनं (Gs: 'त') समवारयत्

4 B: om. 4 (of v 1 2), B: reads it on marg
 —^a) S: बाणैः; Ds: lacuna (for सर्वान्) —^b)
 Ks: प्रतिविध्य; Dn: Ds: प्रति (Dn: 'त्वा') विध्यन् (for
 प्रत्य) — Ds: om 4-5 —^c) S: Ks: Ds: पञ्च-
 शता (for पञ्चा) S भूते (for [इ]षूणां) —^d) S
 कर्णं षड्विंशता शरैः

5 Ds: om 5^{ab} (of v 1 4) —^b) Ks: B: Dn:
 Ds: द्रोण, Ds: Gs: द्रोणि (for द्रौणि) S: Ks: B:
 Dn: (by corr) Dn: Ds: ३ १ ३ चाष्टमिर्; Ks: चाशु,
 Ks: B: S अष्टा; Ks: त्वष्टा; B: (marg as in text)
 पंचा (sic), Dn: वै षड्वि (for चाष्टमिर्) Dn:
 Ds: एव च (for आशुनैः) Ds: द्रौणिमष्टमिवै शरैः
 — The portion of the text from 7 31 5^a up to
 7 33 7^b in S is lost on missing folios —^c) Ks:
 Ds: Ms: ४ आराव (for आराध) Ks: Dn: Ds: ३ १ ३
 तुमुल; Dn: विपुल (for तुमुल) —^d) Ds: अम्य
 वर्तत S अम्यवर्तत तान्पुनः

6 S: missing (of v 1 5) —^a) Dn: सजयति
 (for सत्यजति) —^b) Dn: Ds: मृत्यो (for मृत्यु-)
 K (except Ks) Ds: साधारणे; S: रणं (for रणी-)

ते ययुर्भीमसेनस्य समीपमभितौजसः ।
 युयुधानप्रभृतयो माद्रीपुत्रौ च पाण्डवौ ॥ ७
 ते समेत्य सुसंरब्धाः सहिताः पुरुषर्षभाः ।
 महेष्वासवरैर्गुप्तं द्रोणानीकं विभित्सवः ॥ ८
 समापेतुर्महावीर्यां भीमप्रभृतयो रथाः ।
 तान्प्रत्यगृह्णादव्यग्रो द्रोणोऽपि रथिनां वरः ॥ ९
 महाबलानतिरथान्वीरान्समरशोमिनः ।
 बाह्यं मृत्युभयं कृत्वा तावकाः पाण्डवान्ययुः ॥ १०
 सादिनः सादिनोऽभ्यघ्नस्तथैव रथिनो रथान् ।

8 गते (for कृते) —^a) Ks: Dn: T Gs: Ms:
 स्वान् (for तान्) S (except Gs) वीरान् (for योधान्
 —^d) B: lacuna, Ds: (by corr) पातेति (for व्रातेति
 Ds: ६-८ [अ]नोदयत् (for [अ]चोद^a)

7 S: missing (of v 1 5) —^a) S [s]गच्छ
 (for ययौ) —^b) S सौमित्रो युयुधानश्च —^d) T
 Gs: Ms: ३ मातुरौ, Gs: Ms: भारतौ (Gs: 'त')
 (for पाण्डवौ)

8 S: missing (of v 1 5), —^a) S: Ks: Ds:
 भीमसेत्य (for ते स^a) Dn: स; Ds: च, S (except
 Gs) सु (for सु) T Gs: ४ M सयत्ता, Gs: सयुक्ता
 (for -सरब्धा) —^b) T Gs: ४ समवात्; Gs: सचित्ता
 (for सहिता) —^c) S: Ks: ४ B: गुप्ता, Ds: गुप्तैर्
 (for गुप्तं) —^d) Ks: Dn: T: Gs: विभित्सव

9 S: missing (of v 1 5) —^a) Ms: समापेत
 (for 'पेतैर्') Dn: महावीरा; S नरव्याघ्रा (for महा
 वीर्या) —^b) Dn: Ds: ६ भीमवेगा महारथा —^c)
 Dn: Ds: ६ अत्यग्रो (for अत्यग्रो) Gs: प्रत्यगृह्णात्तथा-
 न्यग्रो —^d) S: बलिनां; Ds: धन्विनां (for रथिनां)

10 S: missing (of v 1 5) —^a) Ks: B:
 Dn: Dn: Ds: ३ महारथानविधलान् (for '') Ks: B:
 Dn: Dn: Ds: ३ ३ योधिन (for 'शोमिन') S प्रत्य
 इत्यत पार्थिनां स्वेधमपि महारथा —^b) Ks: B: Ds:
 त्यक्त्वा; Cd कृत्वा (as in text) —^d) S: K: Dn:
 Ds: ३ पाण्डवास्तावकान्य (S: Ks: ३ 'कानि') युः, Ds: ३
 पाण्डवास्तावका ययुः; Bom ed तावकान्पाण्डवा ययुः Cd
 utes ययुः (as in text), Cdp ययुः

11 S: missing (of v 1 5) —^a) K (except
 Ks) Ds: न्यग्रस्, Dn: अग्रस्; T Gs: [s]भ्यापन्

आसीच्छक्यसिसंपातो युद्धमासीत्परश्वधैः ॥ ११

निकुष्टमसियुद्धं च बभूव कटुकोदयम् ।

कुञ्जराणां च संघातैर्युद्धमासीत्सुदारुणम् ॥ १२

अपतत्कुञ्जरादन्यो हयादन्यस्त्ववाकिशराः ।

नरो बाणेन निर्भिन्नो रथादन्यश्च मारिष ॥ १३

तत्रान्यस्य च संमर्दे पतितस्य विवर्मणः ।

शिरः प्रध्वंसयामास वक्षस्याक्रम्य कुञ्जरः ॥ १४

अपरेऽप्यपराञ्जघुर्वारणाः पतितान्नरान् ।

विषाणैश्चावर्णिं गत्वा व्यभिन्दन्नयिनो बहून् ॥ १५

नराञ्चैः केचिदपरे विषाणालयसंस्रवैः ।

बभ्रमुः शतशो नागा मृदन्तः शतशो नरान् ॥ १६

कांस्थायसतनुत्राणाञ्चराश्वरथकुञ्जरान् ।

(810), G⁴ ह्यापन् (for अयपन्) G¹ M सादिनोभ्य-
ज्वन्सादीन् —^b) S (except G²) अयपन् (for
तथैव) G¹ M¹ २ रथीन् (for रथान्) —^c) S¹ K⁸
D¹ ४ शक्यभि, K¹ D¹ ३ शक्यभि, K⁴ शक्तिनि;
B² (marg) Dn¹ शक्यष्टि (for शक्यसि). Dn²
-सपातैर् (for सपातो) S असिशक्य (G¹ ३ M 'कयु')-
दिसपातैर् —^d) S चा (M²-३ रवा)सीत् (for आसीत्)
Some MSS परस्वचै

12 S² missing (of v 1 5). —^{ab}) K³ B¹
(marg) २-३ D⁰¹ प्रकृष्टम्; Dn² D⁸ निरुष्टम्; D⁸
निक्षष्टम् (810) (for निकृष्टम्) Dn² अस्मिन्, D⁸ ३
अपि (for अस्मिन्) D⁸ (by corr sup in sec m)
तद् (for च) K⁸ कटुकोदय (for कटु). S प्रवृद्ध
(G¹ M¹ 'त्त'; M² 'द')मासीत्तद्युद्धं प्रततं रोमहर्षण
— After 12^{ab}, D⁰¹ ins.

234* कुञ्जराणां च संपातो बभूव कटुकोदयः ।

—^c) S तु (for च) B¹ संघातैर्; B²-४ S संपातैर्,
D⁰¹ संपाते (for सघातैर्) —^d) S आ (M¹ २ अ) स
गस्तुमुलोभवत्.

13 S² missing (of v 1 5). —^a) K (except
K⁸) D¹ आपतत्; T G¹ ३ ४ M¹ २ ३ अपतत् (for
अपतत्) S (except G²) अन्ये (for अन्यो) —^b)
Dn¹ [5]पि (for तु) S ह (G⁸ M⁸-३ म)यादन्ये प्रदु
द्भु. —^c) K⁸ D⁸ रणे; B¹ नाना; D⁰¹ S नरा
(for नरो) K⁸ B² ४ D⁸ ३ वाणवि, D⁰¹ रणे वि
(for वाणेन). K¹ संनिक्षो, D⁰¹ D⁴ निर्भिन्ना, S
सविद्धा (for निर्भिन्नो) B⁸ नाराचबाणनिर्भिन्नो; B⁸
न(?) नाराचेन चिति —^d) Dn² D⁸ ३ भारत (for
मारिष) S रथादन्येपतक्षिप्तौ

14 S² missing (of v 1 5). —^a) D¹ १ सया
(for तत्र) T G² समामर्दे (G² समर्दित्) रथाश्चापि,
G¹ ३ ४ M सममर्दे रथाश्चापि, G⁸ स समर्दे रथै क्षिप्र
—^b) K⁸ D⁸ ३ G¹ M [अ]पि वर्मिण, Dn² विवर्मिण,
D⁸ ३ विवर्मि (D⁸ 'र्मि')ण, T G² ४ [अ]पि वर्मनि; G²

[अ]पि वर्मनि. (for विवर्मण). G⁸ रथाश्चापि समतत
—^d) D⁸ आह्वय, D⁸ आह्वय, G¹ M आनय (for
आक्रम्य) M कुचरान् — After 14, M⁴ reads 17^{cd}.

15 S² missing (of v 1 5). —^a) D² चापरान्,
G⁸ M⁸-३ [5]पि प, M¹ २ व्यप (for स्यप). S
मृदन् (for जघुर्) B D⁰¹ Dn² D⁸ ३ अपरांश्चापरेमृदन्
—^b) K¹ D² ४ वारणान्; B⁸ चारणै, G¹ M कुजरा
(for वारणा). K¹ पातितान् (for पति) K¹ ३ D²
G⁸ रथान् (G⁸ 'त्'), K⁴ Dn² वरान् (for नरान्)
S¹ वारणापतितान् नरा, B² अपरे वारणान्वरान्, D⁸
वारणानपि वारणे — K¹ om (hapl) 15^c-16^d D⁸
om 16^c-16^d D⁴ om (hapl) 15^c-17^b K¹ reads
15^c-17^b on marg —^c) Dn² D⁸ चावर्णि; S धर्णी
(for चावर्णि) T G² ४ भित्वा (for गत्वा) —^d) S¹
व्यभिन्दन्; K² भिन्दतो; K⁴ विदरं, K⁸ D⁰¹ Dn² D⁸
व्य (K⁸ वि)मृदन्, B¹ व्यभिन्दन्; D⁸ प्रभिन्न; D¹ ३
विभिन्दन् (for व्यभिन्दन्). S¹ K² ३ D¹ वभु, K⁴
भुवि (for बहून्) S रुवतो (T G²-४ रुवतो; G¹ M¹
रुवते, M² रुदते) भैरवाप्रवान्

16 S² missing (of v 1 5). K¹ D⁴ om. 16,
D⁸ om 16^{ab} (for all, of v 1 5). K⁴ reads
16 on marg —^{ab}) S¹ K² ४ D¹ नरा (K² ४ 'रा')श्च
(for नराश्चै) S¹ सञ्चयै (by corr 'वा'), K⁸ B¹
D⁰¹ Dn² -सञ्चयै; D⁸ सञ्चयै, D⁸ सहवै, D¹ सद्य
(for -सञ्चयै) S नरान (M⁸-३ आदाया)न्ये विषाणाग्रै
कैर्मास्त्रिभ क्षतै परै (T¹ G² क्षितै परै, M⁸-३ क्षतान्य
रान्) —^c) D⁰¹ D⁸ ३ बभ्रु (D⁸ 'मु'); S अमति
(for बभ्रु) K⁸ B Dn² D¹ समरे, S रुपिता (for
शतशो) D⁸ G¹ M¹ २ नागान् —^d) B⁸ समरे (for
शतशो) B⁸ बहून्, D² १ T¹ परान्, T² G² ४ वरान्
(for नरान्)

17 S² missing (of v 1 5). D⁸ om 17^{ab} (of
v 1 5). K⁴ reads 17^{ab} on marg —^a) S¹
K¹ ३ कांस्थायत, K² ३ B D⁰¹ Dn D¹-३ ३ कार्णायत;
D⁸ (before corr. as in text, marg sec m) वान्या

पतितान्पोथयांचकुट्टिपाः स्थूलनडानिव ॥ १७
 गृध्रपत्राधिवासांसि शयनानि नराधिपाः ।
 हीमन्तः कालसंपक्काः सुदुःस्नान्यविशेरते ॥ १८
 हन्ति स्मात्र पिता पुत्रं रथेनाभ्यतिवर्तते ।
 पुत्रश्च पितरं मोहाभिर्मर्यादमवर्तत ॥ १९
 अक्षो भग्नो ध्वजश्चिन्नश्छत्रमुर्व्यां निपातितम् ।
 युगार्धे छिन्नमादाय प्रदुद्राव तथा हयः ॥ २०

(for कांसा) Ś1 K1 D1 तनुत्राणा; D1 8 'त्रांश्
 (for 'त्राणां' —^b) K (except Ks) D1 यूथपात्र
 (for कुजरात्र) — M4 reads 17^{ad} after 14 —^a)
 D01 Ds पातितान्; D01 (before corr) पातित्वा (for
 पतितान्) M4 मोययांचकुट्टि (for पोथ) —^d) K4 5
 B D01 Dn D1-8 6 नलान्; Ds नलानि, D1 नगान्,
 Ds नगानि (for नडान्) Ds 8 च (for [हृ]ष) D4
 द्विपा स्थूलनडानिव; S वारणा च (T G2-4 M4 4 प) रवा-
 वारणा (G2 8 'णां' — After 17, Dns 1ns

235* अनीकानां प्रभञ्जानामवस्थानमपश्यताम् ।
 दुष्करं प्रविशमानं सुवि चासीत्तदा नृप ।

18 Ś2 missing (of v 1 5) —^a) Ś1 K1 4 Dn
 D1-8 6 M4 -पत्राणि; T G2 8 पत्राणि (G2 'स्थि')
 (for पत्राणि) G1 M1 3 दुःखेन शरजालानां (G1
 'लेपु), Cd as in text —^b) Ś1 अनाधिपा; Ks
 Dn1 D1-4 6-8 जना (Ds 'या'धिपा; S [अ]त्र पार्थिवा
 (for नराधिपा) —^c) B1 T G2-4 M श्रीमत् (for
 ही) K2 सयुक्ता; K3 4 B D01 Dns D1 3 4 7 8
 सपकांत, Ks Dn1 Ds S सप्राप्ता (for सपक्का)
 —^d) K1 3 सुदुःखान् (K2 'नि); Ks सुदुःखान्; D1
 सुखदुःखानि (hypermetrio), T G1-4 M सु (M4-8
 स)दुःखम् (for सुदुःखानि) Ś1 K1-3 B2 [अ]द्य (Ks
 व्य, B2 'व्य) शेरते, B1 3-8 D01 Dn1 अद्यशेरत,
 D1 6 [अ]नुशेरते (Ds 'त); D4 [प]द्य शेरते; G2 M4-8
 [अ]तिशेरते (for अद्यशेरते) B2 (marg) Ds सुखदु-
 क्षाप (D3 न्य) शेरते

19 Ś2 missing (of v 1 5) —^a) Ś1 K1 B2
 (marg as in text) D01 Dn1 हव; Ks हव (for
 हन्ति) Ś1 स सु, Dns Ds 6 तत्र, Ds चात्र; S
 स्माथ (for स्मात्र) —^b) B2 D01 रणेन (for रथेन)
 K4 रथेनाभ्यति वर्तते; Ks D1 नाभ्यतिवर्तते, B1 ना-
 न्येभ्यवर्तते, Dns Ds 4 6-8 'नाभ्येत् सयुगे, T G2-8
 रणे (G2 'थे)नान्यमवर्तत, G1 M रथेनाप्यति (M4-8 'ति)

सासिर्बाहुनिपतितः शिरश्चिन्नं सकुण्डलम् ।
 गजेनाक्षिप्य बलिना रथः संचूर्णितः क्षितौ ॥ २१
 रथिना ताडितो नागो नाराचेनापतद्भुसुः ।
 सारोहश्चापतद्वाजी गजेनाताडितो भृशम् ॥ २२
 निर्मर्याद महद्युद्धमवर्तत सुदारुणम् ।
 हा तात हा पुत्र सखे कासि तिष्ठ क धावसि ॥ २३
 प्रहराहर जघेनं क्षितक्ष्वेडितगर्जितैः ।

वर्तिना, G2 'नान्यमभिद्रवन् —^a) K1 Ds पुत्राश्च,
 S पुत्रस्तु (for पुत्रश्च)

20 Ś2 missing (of v 1 5) —^a) B2 (marg)
 रथदृढ, Bom ed रथो भग्नो (for अक्षो भग्नो) B:
 रथश्च (for ध्वजश्च) —^b) Dns ऊर्ध्व, Ds 6 चैत्र
 (for उर्व्यां) —^c) G2 4 युगार्धश्च (for 'धं) —^d)
 S प्राद्रवत हया कश्चित् (G1 M1 2 हया द्रुत, G2 भया
 नक्ष; M4-8 हया भृशं)

21 Ś2 missing (cf. v 1 5). —^a) S सासिर्निप-
 तितो बाहु —^b) Dn1 आक्रम्य, G1 M आरुज्य (for
 आक्षिप्य) G1 M समभ्यो (for बलिना). —^d) K1
 Dns रथा संचूर्णितः क्षितौ

22 Ś2 missing (of v 1 5) —^b) B2-8 D01
 Dns Ds S क्षितौ (for व्यसु) B1 नाराचैर्वापतक्षितौ
 —^c) Ś1 K (except Ks) D1 त्वपतद्, S प (G2
 M4 4 पा)तितो (for चापतद्) —^d) K1 Ds 7 8 ता-
 डितो, B1 [अ]भ्यापतद्, B2-8 D01 D1 [अ]भ्यादितो;
 T G2-4 [आ]पीडितो; Gs [आ]पतितो (for [आ]ता-
 डितो)

23 Ś2 missing (of v 1 5) —^a) Ks महा,
 D2 अभूद्; D4 भवद् (for महद्) —^b) Gs माव-
 र्त्तत (for अव) Ks Dn Ds 8 8 6 आसी (Dn1 मह)
 ज्ञीयसुदाहण, T G1-4 M वर्तते भृशदा — D01 reads
 23^a-24^d after मासभ्यो न्य (in 30^a) —^c) Ds हवा हवा
 (for हा वात हा) —^d) Gs कासि (for कासि)
 Dns Ds 6 पुत्र (for तिष्ठ) Dns Ds 6 G1 M (M4
 inf lin as in text) प्रधावसि (for क धा)

24 Ś2 missing (of v 1 5) For the sequence
 in D01, of v 1 23 —^a) S हवाक्षि (for जघेन)
 —^b) Ds 6 अस्मिन्; T G2-4 M नद (M1 दन्),
 Gs नासि (for क्षित) Ś1 Ds 6 क्ष्वेडित; S (except
 G2 M2) क्ष्वेडि (G2-8 'ळ)त (for क्ष्वेडित) T G2-4

इत्येवमुच्चरन्त्यः स श्रूयन्ते विविधा गिरः ॥ २४
नरस्याश्वस्य नागस्य समसज्जत शोणितम् ।
उपाशाम्यद्रजो भौमं मीरून्कश्मलमाविशत् ॥ २५
आसीत्केशपरामर्शो मुष्टियुद्धं च दारुणम् ।
नखैर्दन्तैश्च शूराणामद्वीपे द्वीपमिच्छताम् ॥ २६
तत्राच्छिद्यत वीरस्य सखिज्ञो बाहुरुद्यतः ।

सधनुश्चापरस्यापि सशरः साङ्कुशस्तथा ॥ २७
प्राक्रोशदन्यमन्योऽत्र तथान्यो विमुखोऽद्रवत् ।
अन्यः प्राप्तस्य चान्यस्य शिरः कायादपाहरत् ॥ २८
शब्दमभ्यद्रवच्चान्यः शब्दादन्योऽद्रवद्भृशम् ।
खानन्योऽथ परानन्यो जघान निशितैः शरैः ॥ २९
गिरिशङ्खोपमश्चात्र नाराचेन निपातितः ।

-गर्जितं, G₁ M गर्जं (M₁ s 'जि')व (for गर्जितै) —^a) K₈ s D₂ s उच्चरन्ति, B₂ 'रज्यय', Cd 'रन्त्य' (as in text). Ś₁ K₁ s 4 D₁ च, D₂ s तु (for च). S इत्येवमुच्चै (T G₈ s 'मुच्च', G₂ 'मुच')रत्यर्थ —^d) D₄ M₁ s श्रूयते.

25 Ś₁ missing (of v l 5). —^b) D₂ s समा पद्यत शोणितं; S समंतादतिशो' (M₈-s 'पि शो') Cd otes सम' (as in text). —^c) K (except K₈) B₆ Do₁ Dn₁ D₁ s 4, 5, 8 G₁ उपक्षा (K₁ Dn₁ D₄ 'इया')-न्यद्, G₄ s M₁ s उपा (G₄ 'प')शान्यद्; M₈-s 'शमद्' (for 'शान्यद्'). K₂ भीमं (for भौमं) —^d) Ś₁ Do₁ Dn₂ D₂ s भीरुं; M₂ भीम (for भीरून्). — After 25, N (Ś₁ missing, Dn₁ after 27^{ab}) ins.:

236* चक्रेण चक्रमासाद्य वीरो वीरस्य संयुगे ।
अतीतेषुपथे काले जहार गद्या शिरः ।
[(L 1) Dn₂ चक्रे चक्र समासाद्य (for the prior half). D₄ v वीरा (for वीरो) — (L 2) K₄ B₂ D₁ अतीते स्त, B₂ 'तेक्ष (sic), Dn₂ 'तेक्ष, D₂ 'ते कु (for 'तेतु). D₅ यथा, D₆ गते (for 'पथे) Cd otes prior half as above, C_v अतीतेषुपथे काले Ś₁ K₁ s 4 D₁ जघान (for जहार)]

26 Ś₁ missing (of v.l 5) —^a) K₁ s 4 B₂ Do₁ D₂ s s -परामर्शो (for 'मर्शो) —^b) Dn₂ D₁ s s s सु (for च) —^c) D₂ s मुजैर (for नखैर) Dn₁ च दन्तैर (by transp) Ś₁ K₁-s B₂ Dn₁ D₁ s 4 s 1 s च वीराणाम्, K₄ शरीराणाम् (for च शूराणाम्) —^d) K₄ D₂ G₂ अद्विपे, T G₂ s C_v अद्वी (G₂ C_v 'द्वि')पैर (for अद्विपे). K₄ D₂ T G₂ s द्विपम्, Cd द्वीपम् (as in text). Dn₂ D₂ अद्वीपमिच्छतां (sub metrio), G₄ corrupt.

27 Ś₁ missing (of v.l 5) —^a) K₂ B Do₁ S शूरस्य (for वीरस्य) — After 27^{ab}, Dn₁ ins 236* K₄ om. (hapl) 27^a-30^b —^c) B₂ सधनु सशरश्चापि; D₄ s सधनुश्चापरश्चापि —^d) B₂ सरथ (for सशर).

Ś₁ चाङ्कुशस्य (for साङ्कु') Dn₁ Dr. s तदा (for तथा)

28 Ś₁ missing (of. v l 5) K₄ om 28 (of v l 27). —^a) K₈ s B₁ D₁ G₁ आक्रोशद्, G₂ प्राक्रोशाम् (for 'शद्) K₁ Dn₂ अन्येत्र; K₂ B₁ T G₂-s अन्यत्र; G₁ M अन्यो वै (for अन्योऽत्र) — D₁ om 28^b-29^c —^b) K₁ s, s Dn₂ D₂ s s [s] भवत् (for सद्रवत्) S तमन्योभि (T₁ G₂ M₂ s 'न्यो 'वि')मुखोद्रवत्. —^c) B₁ s Dn₂ D₂ s s अन्य (for अन्य) T G₂-s तत प्राप्त स (G₂ 'होपि) चाप्यन्य; G₁ M असंप्राप्तस्य त देश (G₁ M₁ s चाप्यन्य) —^d) K₁ Dn₁ D₂ अपातयत् (for 'हरत्)

29 Ś₁ missing (of v l 5) K₄ om 29 (of v l 27). D₁ om 29^{abc} (of. v l 28) —^a) Bom ed स शब्दमद्रवच्चान्य. —^b) B (except B₁) Do₁ [s]त्रसद् (for सद्रवद्) — For 29, S subst

237* भीतश्चान्य उद्रक्रोशदन्यो भीत उपाद्रवत् ।
असंप्राप्तस्य त देशमन्यो जीवितमाददे ।

[(L 1) T G₂ भीताश्, M₈-s भीरश् (for भीतश्) G₂ भीतश्चान्यमपक्रोशद् (for the prior half) M₈-s भीतम् (for भीत). — (L 2) G₄ असंप्राप्तस्य, G₂ संप्राप्तस्य, M₂ s s (sup line) अनभ्रातस्य (for 'प्राप्तस्य) G₁ s M₁-s तदेशम् (for त देशम्)]

30 Ś₁ missing (of. v l 5). K₄ om 30^{ab} (of v l 27) —^a) K₁ Dn₁ G₁ M शृगोपमाश् (for 'पमश्) Ś₁ K₁ s D₂ s चान्यो; Dn₂ चान्ये; T G₂ s चित्रैर; G₁ M चित्रा (for चार) G₂ अपरैर परश्चित्रैर —^b) S बाणे (G₁ M नरे) शूरैर (for नाराचेन) K₁ Do₁ Dn G₁ M निपातिता —^c) After मातङ्गे न्य, Do₁ reads 23^a-24^a, reading the rest of stanza 30 on marg G₁ M मातङ्गा न्यवत् न्यूमी — D₂ om (hapl) 30^a-31^a —^d) D₂ (before corr) वेग, Cd -रोध (as in text) Ś₁ (marg) [अ]मसि; Ca d [उ]प्यगे (as in text)

मातङ्गो न्यपतद्भूमौ नदीरोध इवोष्णगे ॥ ३०
 तथैव रथिनं नागः क्षरन्गिरिरिवारुजत् ।
 अध्यतिष्ठत्पदा भूमौ सहाश्रं सहसारथिम् ॥ ३१
 शूरान्प्रहरतो दृष्ट्वा कृतास्त्रान्नुधिराक्षितान् ।
 बहून्प्याविशन्मोहो मीरून्हृदयदुर्बलान् ॥ ३२
 सर्वमाविशमभवन्न प्राज्ञायत किंचन ।
 सैन्ये च रजसा ध्वस्ते निर्मर्यादभवर्तत ॥ ३३
 ततः सेनापतिः शीघ्रमयं काल इति ब्रुवन् ।

नित्याभित्वरितानेव त्वरयामास पाण्डवान् ॥ ३४
 कुर्वन्तः शासनं तस्य पाण्डवेया यशस्विनः ।
 सरो हंसा इवापेतुर्धन्तो द्रोणरथं प्रति ॥ ३५
 गृहीताद्रवतान्योन्यं विभीता विनिकृन्तत ।
 इत्यासीत्तुमुलः शब्दो दुर्धर्षस्य रथं प्रति ॥ ३६
 ततो द्रोणः कृपः कर्णो द्रौणी राजा जयद्रथः ।
 विन्दानुविन्दावावन्त्यौ शल्यश्चैनानवारयन् ॥ ३७
 ते त्वार्यधर्मसंरब्धा दुर्निवार्या दुरासदाः ।

31 Śs missing (of v 1 5) Ds om 31^{ab} (of v 1 30) G₁ M om 31 Ks om 31^{ab} —^a) Śs रथैश्च, K₁ s s रथेन; Ds रथाश्च (for तथैव) K₁ s Dn रथिनो (Dn₂ 'नो') (for रथिन) Dn₂ नागाञ् —^b) Ks D₁ क्षरद्; Ds s गिरि (for क्षरन्) B₁ गिरिम् (for गिरि) B₁ s s [अ]सृजत्; B₁ [अ]ब्रुज, B₁ (marg) s D₁ [अ]सृजत्; Dn₁ D₂ s s [अ]रुजत्; Ds s [अ]वजत्, T G₁ s [अ]वजन्, G₂ s वजन् (for [अ]रुजत्) D₄ क्षरन्गिरिवारुज —^c) Śs क्षरयतिष्ठत्; Ks Bs D₂ s s अश्रयं; K₄ D₁ अप्यं, K₅ अवां; B₂ अच्यां (for अयं) Śs K₂ s s Dn₁ D₁ s तदा (for पदा) K₁ D₁ अद्यतिष्ठत्पदा भूमौ; T G₂ s बले (G₂ बंघे) नापातयन् (T G₂ 'भू')मौ —^d) Ds सदश (for सहाश्र) Ks D₁ D₂ सहाश्र सहसारथि

32 Śs missing (of v 1 5) B₁ s read 32^{ab} twice —^a) Dn₂ एव बहुविधाकारान् —^b) Ks Dn D₂ s s कृतास्त्रान्युद्धर्मुदान्, D₁ s s व्रणदीक्षितान् —^c) Śs K (except K₂) D₁ मयेन; Ms-s लघून् (for बहून्) Ks B₁ s D₂ s s अन्वाविशन्; B₄ अन्वं; B₅ चैवां; Dn₁ D₂ s s अन्यान्विशन्, Dn₂ D₂ s ह्रवाविशन्; T G₂ s अरथां; G₁ s s M अश्रयां (for अश्रयां) Ms s मोह —^d) Ks D₂ भीतान् (for भीरून्)

33 Śs missing (of v 1 5) G₁ M om 33 —^a) K₁ s आविष्टम्; Dn₂ आभिष्टम्, D₁ आविष्टम् (for आविष्टम्) —^b) K (except K₂) B₁ Dn₁ D₁ s s T G₂ s प्रज्ञायत (for प्राज्ञा) —^c) Ks s B D (except D₁) T₁ G₂ सैन्येन (for सैन्ये च) Ks-s B D₁ Dn₁ D₂ s s ध्वस्त; T G₂ s प्रक्षे (for ध्वस्ते)

34 Śs missing (of v 1 5) —^a) G₂ त्वरित नैप (for 'तानेव) Ks Dn₁ एव (for एव), D₂ s s

नित्यं हि प्रेरितानेव; T G₂ s निर्याति च तानेव. —^d) Ks Dn D₂ चो (Ks नो) दयामास (for स्वर) B₂ पार्थिवान् (for पाण्डव)

35 Śs missing (of v 1 5) G₁ M₁ s om 35 —^a) Ds s कुर्वन्तः; S (G₁ M₁ s om) कुर्वाणा (for कुर्वन्त) D₄ शासत (for शासन), —^b) B D₁ S (G₁ M₁ s om) पाण्डवा बाहुशालिन (G₂ s Ms-s 'पा ङिन' —^c) D₁ उपेतुर् (for आपे) Dn₂ सहस्रा निव सनिष्पेतुर् (hypermetric). —^d) K₁ अमतो (hypermetric) (for हन्तो) Ms-s प्रतो द्रोण महारथा.

36 Śs missing (of v 1 5) Ds om (hapl.) 36 —^a) Śs [आ]नयत; K₁ s हवत; K₂ [अ]भिद्रवत (hypermetric), B₁ द्रवत (for [अ]द्र) T G₂ s प्रविगृहीत जहि त (T 'हित); G₁ M गृहीत जहि (Ms-s वापि) तान्यो (Ms s 'न्यौ) धान् —^b) Śs K₁ s s व्य (K₁ s वि)पेत; B₂ विभीता, D₂ s s चुणीत; D₂ मा मैट, G₂ d विभीता (as in text) Dn₂ न्यव (for विनि) K₄ s D₁ s कृतत (for कृन्तत), Dn₁ अन्ये तमभिकृतत; S छिधि मिधि (G₂ छिद्रसधि) ह (G₁ M ह) ताहत (T 'त; G₁ M 'न) —^c) Ks D₁ Dn₁ D₂ s s तुमल S इति शब्दो महानासीद् —^d) D₁ दुर्धरस्य; Dn₁ 'रथश्च; S आचार्यस्य (for दुर्धर्षस्य)

37 Śs missing (of v 1 5) —^a) G₁ M द्रो (Ms s द्रौ) णि (for द्रोण) —^b) D₁ om (hapl) from णी up to द्रो (in 38^a) K₂ D₁ D₂ s द्रोणी; S स च (for द्रोणी), D₄ राजन् (for राजा) —^c) Ks D₁ विन्दानुविन्दावावर्यो —^d) B D (except D₂, D₁ om) T G₂ s चैतान् (for चैतान्) K₁ s s B (except B₂) Dn D₂ s s T G₂ s अ (B₁ s s Dn₂ न्य) वारयत् (for 'यन्)

38 Śs missing (of v 1 5) D₁ om up to द्रो

शरार्ता न जहुर्द्रोणं पाञ्चालाः पाण्डवैः सह ॥ ३८
 ततो द्रोणोऽभिसंक्रुद्धो विस्मृजन्शतशः शरान् ।
 चेदिपाञ्चालपाण्डूनामकरोत्कदनं महत् ॥ ३९
 तस्य ज्यातलनिर्घोषः शुश्रुवे दिक्षु मारिष ।
 वज्रसंघातसंकाशस्त्रासयन्पाण्डवान्वहन् ॥ ४०
 एतस्मिन्नन्तरे जिष्णुर्हत्वा संशप्तकान्वली ।
 अभ्ययात्तत्र यत्र स द्रोणः पाण्डून्प्रमर्दति ॥ ४१
 तं शरौघमहावर्तं शोणितोदं महाह्रदम् ।

तीर्णः संशप्तकान्दत्त्वा प्रत्यदृश्यत फल्गुनः ॥ ४२
 तस्य कीर्तिमतो लक्ष्म सूर्यप्रतिमतेजसः ।
 दीप्यमानमपश्याम तेजसा वानरध्वजम् ॥ ४३
 संशप्तकसमुद्रं तमुच्छोप्यास्त्रगभस्तिभिः ।
 स पाण्डवयुगान्तार्कः कुरुन्प्यभ्यतीतपत् ॥ ४४
 प्रददाह कुरुन्सर्वानर्जुनः शस्त्रतेजसा ।
 युगान्ते सर्वभूतानि धूमकेतुरिवोत्थितः ॥ ४५
 तेन बाणसहस्रैर्धैर्गजाश्वरथयोधिनः ।

(cf v 1 37) —^a) D₄ १ ते शौर्यं, T G₈₋₅ अवार्यं, G₁ M₁ २ त शार्यं, G₂ M₈₋₅ अवार्यं (for ते शार्यं) S₁ K₁ २ धर्मा, S कर्म (for धर्म) —^b) S₁ K₈ B D₀₁ दुर्निवारा (for 'वार्या') D₅ दुरात्मनः; S निवारिताः (for दुरासदा) —^c) D₅ (by corr) शराचिताः; S शूरस्वाज्ञ (for शरार्ता न) D₅ (before corr.) १ द्रौणि (for द्रोण). D₂ D₈ ० (before corr) शरार्ताश्चायुर्द्रोणं —^d) K₄ पांचाल्यै, B₄ पंचाला (for पाञ्चाला). S सह पाण्डवै (by transp)

39 S₁ missing (of v 1 5) —^a) K₁ २ ४ ५ D₂ D₈ ४, ०-८ [s]मि (D₂ D₈ ० 'ति)सरुद्धो; K₈ B₄ ५ D₀₁ D₂ [s]तिसंक्रुद्धो; S शृङ्गं कुं (for अभिसंक्रु) —^b) K₅ विस्मृजत्; S व्यस्मृजत् (T G₂ M₈ ४ 'ज्) (for विस्मृजत्) —^c) D₄ पंचाल (for पाञ्चाल) —^d) S कुर्वन्विशसनं महत्

40 S₁ missing (of v 1 5) —^a) K₄ D₄ M₈ निर्घोषं, G₅ निशब्द (for निर्घोष). —^b) K D₂ D₁ २ ४ ५ १ ८ भारत (for मारिष) —^c) G₈ वज्र (for वज्र) K₅ B D₀₁ D₂ D₈ ० ० ० सहाद, D₂ G₁ M संपात; T G₂-५ संकाश (for संघात) T G₂-५ M₈-५ निर्हादिस; G₁ M₁ २ सदृशस् (for संकाशस्) —^d) K₈ B D₀₁ मानवान्; T G₈ सजयान्; G₂ अहिका (१ ता)न्; G₄ तर्जयन्; G₅ आत्मजान् (for पाण्डवान्) S₁ D₇ बहु; D₂ बली (for बहून्) K₅ D₂ ५ त्रासयन्पाण्डवीं चमू; G₁ M 'यन्सर्वमानवान्

41 S₁ missing (of v 1 5) —^b) B₂ ४ D₂ १ जित्वा, G₅ हित्वा (for हत्वा) Some MSS संसप्तकान् K₁ २ ५ B D₀₁ D₂ D₈ ० ० ० बहून्, T G M₁ २ पुन, M₈-५ रणे (for बली). —^c) D₂ D₈ ० [भ]सौ (for स) —^d) K₁ स मर्दति, D₅ प्रमार्जति; S प्र (T G₂-५ वि)मृदति (for प्रमर्दति)

42 S₁ missing (of v 1 5) —^a) B D₀₁ D₂ T G₂ तान् (for त) K₈ B₄ ५ D₀₁ शरौषान् (for शरौघ) K₂ महावेगात्; K₈ B D₀₁ T G₂ 'वर्तान्; D₂ समावर्तान् (for महावर्त) G₁ ५-५ M तां शरौघ महावर्त —^b) D₂ D₈ ४ ०-८ S शोणितौ (G₄ ५ 'तो)घ (for 'तोद) D₂ महाह्रदान्; D₂ 'ह्रवे; D₅ 'हुत; S महा (T₂ G₈ वहां, G₁ M ह्रदां)नदी (for महाह्रदम्) K₂ B D₀₁ शोणितोदान्महाह्रदान् (B₈ 'हुमान्) —^c) D₅ वीर (for तीर्ण) Some MSS सप्तकान् —^d) K₄ ५ B D फाल्गुन; G₂ पांडव (for फल्गुन)

43 S₁ missing (of v 1 5) —^a) T G₂ ५ लक्ष्मीवतो (for कीर्तिमतो) —^b) D₇ ५ -तेजसं (for तेजस) —^c) K₅ D₄ ५ १ ८ G₁ M अपश्यामस् (for 'श्याम) D₅ दीप्यमानेन पश्याम

44 S₁ missing (of v 1 5) —^a) Some MSS संसप्तक —^b) S K (except K₈) D₁ [भा]शु (for [भ]क्ष) —^c) D₂ om 44^a-45^a —^d) D₂ D₈ ० स पांडवो युगाकर्मा (D₂ 'तार्क). —^e) B₈ कौरवान् (for कुरुनपि) D₂ अति (for अग्नि) K₂ ४ कुरु नप्यभ्यभी (K₂ 'पी)तवत्; K₈ D₈ ० 'नप्यभ्य (D₈ 'भ्यभ्य) पीतवत्, D₀₁ 'नप्यन्नतापवत्, D₂ 'नम्यतिपातवत्, D₂ D₈ ० 'नुदिश्य (D₂ 'नद्यस्) तावकान्; D₇ 'नेष्य त्यतीतवत्; T G₂-५ 'नम्यागमजवात्; G₁ M 'नम्य पतजवात् Cd otes अभ्यती (as in text)

45 S₁ missing (of v 1 5) D₄ om 45 (of v 1. 44) —^a) S स (G₂ सं) ददाह (for प्रद) —^b) D₈ ० सर्व (for दक्ष) K₁ -तेजस (for -तेजसा) —^c) D₇ ५ युगावमिच्छन्भूतानि —^d) S K D₂ १ ८ [व]दित (for [व]रित)

46 S₁ missing (of v 1 5) —^b) D₈ ० प्रदाश्र (D₈ 'श्र) (for गजाश्र) K₅ D₂ D₈ ५ १ ८ सादिन

ताड्यमानाः क्षितिं जग्मुर्मुक्तशस्त्राः शरार्दिताः ॥ ४६
 केचिदार्तस्वरं चक्रुर्विनेदुरपरे पुनः ।
 पार्थबाणहताः केचिन्निपेतुर्विगतासवः ॥ ४७
 तेषामुत्पततां कांश्चित्पतितांश्च पराबुखान् ।
 न जघानार्जुनो योधान्योधव्रतमनुस्मरन् ॥ ४८
 ते विशीर्णस्थाश्वेभ्यः प्रायश्श्व पराबुखान् ।
 कुरवः कर्णं कर्णेति हा हेति च विचुक्रुशुः ॥ ४९
 तमाधिरथिराक्रन्दं विज्ञाय शरणैषिणाम् ।

मा मैथेति प्रतिश्रुत्य ययावमिमुखोऽर्जुनम् ॥ ५०
 स भारतरथश्रेष्ठः सर्वभारतहर्षणः ।
 प्रादुश्यके तदाप्रेयमस्त्रमस्त्रविदां वरः ॥ ५१
 तस्य दीप्तशरौघस्य दीप्तचापधरस्य च ।
 शरौघाञ्शरजालेन विदुषाव धनंजयः ।
 अस्त्रमस्त्रेण संवार्य प्राणदद्विसृजञ्शरान् ॥ ५२
 घृष्टयुग्मश्च भीमश्च सात्यकिश्च महारथः ।
 विन्यधुः कर्णमासाद्य त्रिमिस्त्रिभिरजिह्वैः ॥ ५३

(for योषित्) — °) B₂ s s Dns Ds s अर्धमाना
 (for ताड्य) S₁ जग्मुर् (for जग्मुर्) — °) K₂ D₁
 कुश (for मुक्त) K₂ B₂-s Dns केशा (for -शस्त्रा))
 S मुक्तशस्त्रशरासना

47 S₁ missing (of v 1 5) — °) Dns Ds s
 ते तदा (for केचिद्) K₂ B₂ Dns Ds s s स्वन,
 K₂ स्वनोश्च (for स्वर) — °) Dns विनेदुश्च (for
 'दुर') Dns च परे; Ds चापरे (for अपरे) Dns
 Ds s जना (for पुन) — °) M₂ बाणहता (for
 'हता') Dns Ds s पार्थेनामि (Dns 'न ति' हता) केचिन्
 — °) S च (for वि) D₁ s निपेतुर्गंसचेवस

48 S₁ missing (of v 1 5) — °) K₁ जन्यत
 मान्, K₂ s B D₁ s T G M₂ s उत्पतितान्; Dns
 Ds s s M₂-s 'तस्य (for 'तदा') — °) S₁ D₁
 पतता च; K₁ s Dns D₁ s पतताश्च; Ds s पातिताश्च
 (for प) S₁ पराबुखः; T G₂-s 'क्रमात् (for 'शु-
 खान्) — °) K₂ D₁ M₂ s नाजघान; T₁ G₁ s निज
 (for न ज) G₁ M₁ s यौघान्, M₂-s धीरो (for
 योघान्) — °) M यौघवृत्तमनुस्मरन्

49 S₁ missing (of v 1 5) — °) K₂ B D₁
 Dn Ds s s विकीर्ण (Dns 'र्ण'), T G₂-s M₂-s च
 जो (M₂-s श्री) र्ण (for विशीर्ण) K₂ s B₂ D₂ रथा-
 श्विन्ना, D₁ 'श्वेता (for 'श्वेता) — °) K₂ Dn
 Ds s s प्रययुश्व; B₂ प्रायशोश्च (for 'शस्त्र) — °)
 K₂ B₂ om कुरव — °) T G₂-s हा हा हे (G₂ s चे) ति
 (for हा हेति च)

50 S₁ missing (of v 1 5) — °) K₂ आधि
 रयम्; D₁ 'रथि, T G₂-s आधिरथि (for आधि)
 Dr चक्रद्, G₂ (before corr) आक्रोश, G₂ (by corr)
 आक्रोश (for आक्रन्द) B₂ Ds s वसाधि (D₂ 'ति')
 रथिनाक्रद; Ds (by corr) 'रथिनां क्रद — °) D₂

शरणैषिण (for 'विणाम्) — °) G₁ M₁ s [जा]मिमुख
 (for [ज]नि)

51 S₁ missing (of v 1 5) — °) Ds s रथि
 (for रथ) — °) D₁ T G₂-s हर्षण (for हर्षण)
 S₁ (before corr) सर्वभारतहर्षण, S₁ K (except
 K₂) D₁ सर्वभारतहर्षण (S₁ ने) — After 51st
 Ds ins

238* रामशिरयो महाबाहुर्धन्विनां मानहा सदा ।

— °) S₁ K₁-4 B₂ s Ds तथा (B₂ 'मा, Ds 'द) श्रेयम्;
 K₂ Ds तदा (D₂ 'या) श्रेयम् (for 'श्रेयम्)

52 S₁ missing (of v 1 5) — °) G₂ रथौघस्य
 (for शरौ) — S₁ K₁ s s D₁ om (hapl.) from
 52nd up to the prior half of 239* — °) T
 G₂-s रथस्य (for -धरस्य) — °) Dns शरौघ (for
 शरौघान्) S वारुणेन तदा (T G₂-s 'न तद्, M₂-s
 'नैव चा) क्षेण — °) K₂ B₂ s Dns D₂ s s र विदु-
 द्राव; Dns Ds s विद्याव च; Gd विद्वद्धार (for विदु-
 धाव) — After 52nd, N (S₁ missing) ins

239* तथैवाधिरथिस्तस्य बाणान्ज्वलितहेजल ।

[S₁ K₁ s s D₁ om the prior half, K₂ D₂ रथस्य,
 D₁ रथेय (for -रथि) Ds s बाण (for बाणान्),
 K (except K₂) D₁ ज्वलन (for ज्वलित)]

— Gs om 53rd-54th — °) K₁ s Dns प्रणदद्; Ds s s
 प्रा (D₂ प्र)णुदद्; G₁ M₁ s विनदद्; M₂-s व्यनदद्
 (for प्राण) Ds s G₂ M₁ s व्य (D₂ वि)सृजत्;
 M₂ s विदधन्, M₂ विधमन् (for विसृजन्)

53 S₁ missing (of v 1 5) Gs om. 53 (of v 1.
 52) — °) Ds स (for च) — °) T G (Gs om)
 M₁ s सत्यकक्ष (for सात्यकि) M₂ महारथ; M₂
 'रथा (for 'रथ) — °) Ds विन्यधुः, T G₂ विन्याव;

अर्जुनास्त्रं तु राधेयः संवार्य शरवृष्टिभिः ।
 तेषां त्रयाणां चापानि चिच्छेद विशिखैस्त्रिभिः ॥ ५४
 ते निकृत्तायुधाः शूरा निर्विषा भुजगा इव ।
 रथशक्तीः समुत्क्षिप्य भृशं सिंहा इवानदन् ॥ ५५
 ता भुजाग्रैर्महावेगा विसृष्टा भुजगोपमाः ।
 दीप्यमाना महाशक्त्यो जग्मुराधिरथिं प्रति ॥ ५६
 ता निकृत्य शितैर्वाणैस्त्रिभिस्त्रिभिरजिह्वगैः ।
 ननाद बलवान्कर्णः पार्थाय विसृजज्जरान् ॥ ५७
 अर्जुनश्चापि राधेयं विद्धा सप्तमिराशुगैः ।
 कर्णादवरजं वाणैर्जघान निशितैस्त्रिभिः ॥ ५८

ततः शत्रुंजयं हत्वा पार्थः षड्भिरजिह्वगैः ।
 जहार सद्यो भलेन विपाटस्य शिरो रथात् ॥ ५९
 पश्यतां धार्तराष्ट्रानामेकेनैव किरीटिना ।
 प्रमुखे स्रुतपुत्रस्य सोदर्या निहतास्त्रयः ॥ ६०
 ततो भीमः समुत्पत्य स्वरथाद्वैनतेयवत् ।
 वरासिना कर्णपक्षाञ्जघान दश पञ्च च ॥ ६१
 पुनः स्वरथमास्थाय धनुरादाय चापरम् ।
 विव्याध दशभिः कर्णं स्रुतमश्वान् पञ्चभिः ॥ ६२
 धृष्टद्युम्नोऽप्यसिवरं चर्म चादाय भास्वरम् ।
 जघान चन्द्रवर्माणं बृहत्क्षत्रं च पौरवम् ॥ ६३

Gs 4 विव्याय (for विष्यधु)

54 Śs missing (cf v 1 5) Gs om. 54^{ab} (cf v 1, 52) —^{ab} Bz Ds 1 च (for तु) Ms-s transp राधेय and संवार्य —^d Dn1 निशितैस् (for विशिखैस्) Ds शरै (for त्रिभिः) Gs M छि (Ms-s नि) रवा भलेस्त्रिभिस्त्रिभि

55 Śs missing (cf v 1 5). —^a Śs Dn1 Ds s s ते नि (Dn1 Ds तेन) कृतायुधा शूरा —^b S निर्विषा इव पद्मगा. —^c Ks Dc1 (marg sec m) Ds S (except M1 2) शर, Ds शर- (for रथ) Dn1 T1 Gs शक्ति; T2 शक्ति (for शक्ती) —^d S भुजै (for भृश) K1 4 Dn1 सिंह (for सिंहा). Ms-s [उ]जदन्

56 Śs missing (cf v 1 5) —^a Śs K1 2 4 तं; B1 s (marg as in text) s Dn2 Ds 6 तैर्; Dn1 Ds ते (for ता). S ता भु (Gs M1 2 तैर्) जामाभि (T Gs 'अवि) निर्मुक्ता —^b B1 D1 निष्ठा, S निर्मुक्त (for विसृष्टा) —^d K2 4 s B1 s s Ds Gs आधिरथ; Gs-s आधिरथि (Gs 'थं) (for आधि)

57 Śs missing (cf v 1 5) —^a Ds M1 2 ना निकृत्य; Ds तास्त्रि (for ता नि) Ks s B1 2 s Dc1 D1 s 1 s सि (D1 ता, Ds सि) तैर्मल्लैस्; B4 Ds शरणावैस्, Dn1 Ds शरैर्मल्लैस्, S शरैस्तीक्ष्णै (for शितैर्वाणैस्) —^b S सिंहनाद चकार इ —^c Ks Dn1 D1 4 om (hapl) 57'-59', B1 reads the same on marg —^d K1 2 बलवत् (for 'वान्) —^e K1 [अ]वसृजन् (for विसृ)

58 Śs missing (cf. v 1 5) Ks Dn1 D1 4 om

58 (of v 1 57). B1 reads 58 on marg —^b T Gs-s जायतै (for आशुगै) —^c Ms-s चापि (for वाणैर्) —^d Ds 6 विशितैस् (for निशि) Ks B1 s Ds T1 Gs Ms-s शरै (for त्रिभि).

59 Śs missing (cf v 1 5) Ks Dn1 D1 4 om 59^{ab} (cf v 1 57) B1 reads 59^{ab} on marg —^a Dc1 Dn1 Ds विपाटस्य, Ds विपाटस्य (sio), T Gs-s द्विधा तस्य; Gs वीराधस्य; M1 2 विराटस्य; Ms-s विद्धा तस्य (for विपाटस्य) Dn2 शिरस्त्वदा, Gs शिरो चरात् (for शिरो रथात्)

60 Śs missing (cf v 1 5). —^a Ds पपाव; Ds पततां (for पश्यतां) D1 धार्तराष्ट्रस्य —^b S पृवमेते (Gs M 'व) (for पृकेनैव) —^c Dn2 Ds 6 वर्तमानस्य (for स्रुतपुत्रस्य). —^d Ks Dn Ds सोदर्या Ds 1 3 शौर्यादायहतास्त्रय

61 Śs missing (cf v 1 5) —^a S तदा (Gs M1 2 'मा; Ms-s 'या) प्लुत्य (for समुत्पत्य) —^b Ds रवासिना; Ds वराशिना (for 'सिना) S जघान स्रुतपुत्रस्य —^d Dn1 जघनान्, S बाधवान् (for जघान)

62 Śs missing (cf v 1 5) Ds om 62-63. —^a Śs K (except Ks) Dn D1 2 4 6 तत् (for पुन) Ks च; B1 स; D1 s Gs तु (for स्व) —^b S वीर्यवान् (for चापरम्) Ds Ds 6 पश्चादादाय का मुक् —^c Ds repeats 62^{ad} after 66^{ab} —^d Ks कीर्ण, Ds तूष्णं (for कर्ण) —^e Dn1 Ds Ms सप्त नि (for पञ्च)

63 Śs missing (cf v 1 5) Ds om. 63 (cf.

ततः स्वरथमास्थाय पाञ्चाल्योऽन्यच्च कार्मुकम् ।
 आदाय कर्णं विन्याध त्रिसप्तत्या नदत्रणे ॥ ६४
 शैनेयोऽप्यन्यदादाय धनुरिन्द्रायुधयुति ।
 स्रुतपुत्रं चतुःषष्ट्या विद्धा सिंहं ह्वानदत् ॥ ६५
 भल्लाभ्यां साधुमुक्ताभ्यां छित्त्वा कर्णस्य कार्मुकम् ।
 पुनः कर्णं त्रिमिर्षाणैर्बाह्वोरुरसि चार्पयत् ॥ ६६
 ततो ह्ययोधनो द्रोणो राजा चैव जयद्रथः ।
 निमज्जमानं राधेयमुज्जहूः सात्यकार्णवात् ॥ ६७

ष्टष्टयुस्रथ भीमश्च सौभद्रोऽर्जुन एव च ।
 नकुलः सहदेवश्च सात्यकिं जुगुपू रणे ॥ ६८
 एवमेष महारौद्रः क्षयार्थं सर्वधन्विनाम् ।
 तावकानां परेषां च त्यक्त्वा प्राणानभूद्रणः ॥ ६९
 पदातिरथनागाश्चैर्गजाश्चरथपत्तयः ।
 रथिनो नागपत्तयश्चै रथपत्ती रथद्विपैः ॥ ७०
 अश्वैरश्वा गजैर्नागा रथिनो रथिभिः सह ।
 संसक्ताः समदृश्यन्त पत्तयश्चापि पत्तिभिः ॥ ७१

C. 7 144
B 7 32.
K 7 31

v. 1 62) —^a) T G₂-s रयवरश्च (G₂ 'राच्' (for
 स्यसिर्वर) —^b) T G₂-s चार्प, G₂ गदां (for
 चर्म) S₁ B₂ भापुरं; B₁ सुपर्णं; D₂ भास्कर (for
 भास्वरम्) —^c) B₁-s वृद्धरक्षेत्रं; D₂ s 'च्छत्र (for
 'क्षत्र) E D₂ D₂ s S नैषधं; D₂ (before corr)
 पौष्टुध (sic) (for पौरवम्)

64 S₂ missing (of v 1 5). —^a) D₁ जासाध
 (for आस्थाय) —^b) B₂ पांचालानां (for 'ह्योऽन्यच्च')
 S पांचाल्यो (T G₂-s 'लो)स्यच्छरासनं — K₂ D₁ om.
 (hapl) 64^a-66^b —^c) D₂ S शरै (for रणे).

65 S₂ missing (of v 1 5) K₂ D₁ om. 65
 (of v 1 64). —^a) D₂ शैनेयो (for शैनेयो) D₂
 १ s [अ]न्यम् (for [अ]न्यद्) —^b) K₁ s B D (D₁
 om) S धनुरिन्द्र (K₂ B₂-s 'दु)समयुति. —^c) D₂
 D₂ सूर्यं; D₂ तव (for सूत). —^d) K₁ D₂ D₂ s
 G₂ [आ]नदत्, K₂ D₂ s T G₂-s M [उ]जदत् (T
 G₁ s 'त्' (for [अ]नदत्).

66 S₂ missing (of v 1 5) K₂ D₁ om 66^a
 (of v 1 64) After 66^a, D₂ repeats 62^a —^a)
 S₁ K (except K₂) B₂ s D₁ चार्पयत्; D₂ उदह (for
 चार्पं)

67 S₂ missing (of v 1 5) —^a) S राजा द्रो
 णश्च (by transp) —^b) D₂ कर्णं ते (for राधेयम्)
 —^c) S₁ K (except K₂) D₁ T₁ जालहू; D₂ (before
 corr) D₂-१ उज्जहू (for उज्जहू) T G₂-s समराण
 वाः; G₁ M सत्यकार्णवात् (M₁ s 'न्' (for सात्य)
 — After 67, N (S₂ missing) ina.

240* परपथरथमारुक्तास्त्वदीयां शतशोऽपरे ।
 कर्णेभ्योऽन्यभाषन्त आस्यमानां प्रहारिण ।

[(L 1) D₂ नृप (for अपरे) — (L 2) S₁ K D₁ s

१ s [अ]न्यवर्तत (K₂ D₁ s 'तद्य'), D₂ 'पथत (for
 'धावन्त) K₁-s D₁ आस्यमाना, K₂ अत्यमाना, B₂ s
 D₂ D₂ s 'त्रासया (B₂ 'मा)ना, D₂ 'त्रासुकाया'
 (for आस्यमाना)]

68 S₂ missing (of v 1 5) —^a) D₂ [s]र्जुनम्
 —^b) G (except G₂) M₁ s स (G₂ सा)त्यक (for सा
 त्यकिं) K₂ जगमत् रणे, S जुगुप्सुस्तदा (G₂ 'था) (for
 जुगुपू रणे)

69 S₂ missing (of v 1 5) —^a) D₂ M₂ s एव
 (for एव) G₂ M₂ s 'रौद्र (for रौद्र). —^b) D₂
 D₂ s प्रहार (for क्षयार्थं) —^c) D₂ s रणे, G₂ M₂-s
 रणे (for रणः).

70 S₂ missing (of v 1 5) B₂ reads 70^a-71^b
 on marg —^a) K₂ रथि (for रथ) S₁ K D₂
 D₁ s 'नागोघैर्, B₁ s 'नागाश्च, B₂ D₂
 नागाश्च; D₂ नागोघो, D₂ नागैर्वा (for नागोघैर्)
 —^b) N (S₂ missing) पत्तिभिः (for पत्तय) — D₂
 om. (hapl) 70^a-71^b —^c) K₂ नागपत्तयश्च (for
 'पत्तयश्च) —^d) T G₂-s M₁ s गजा; G₂ गज, M₂
 रथा, M₂ s अश्वा (for the first रथ) D₂ पत्तये,
 S पत्ति (for पत्ती) T G₂-s ध्वजै (for द्विपै).

71 S₂ missing (of v 1 5) D₂ om 71 (of
 v 1 70) B₂ reads 71^a on marg —^a) M₂-s अश्वा
 अश्वैर् (by transp) G₂ अश्वान् (for अश्वा) K₂ D₂ १
 गजा (for गजैर्) D₂ नागै, G₂ s नागान् (for
 नागा) —^b) B₂ M₂ सयुक्ता; T G₂-s सपथा (for
 संसक्ता) K₂ D₁ समसज्ज (K₂ 'ज्य)त, D₂ D₂ s
 चैव दृश्यते (D₂ 'त) (for समदृश्यन्त) K₂ ससक्तान्येव
 दृश्यन्ते —^c) T चाभि (for चापि)

72 S₂ missing (of v 1 5) —^a) K₂ s D₁

एवं सुकलिलं युद्धमासीत्क्रव्यादहर्षणम् ।
महद्भिस्त्वैरमीतानां यमराष्ट्रविवर्धनम् ॥ ७२

ततो हता नररथवाजिकुञ्जरै-

रनेकशो द्विपरथवाजिपत्तयः ।

गजैर्गजा रथिभिरुदायुधा रथा

हयैर्हयाः पत्तिगणैश्च पत्तयः ॥ ७३

रथैर्द्विपा द्विरदवरैर्महाहया

हयैर्नरा वररथिभिश्च वाजिनः ।

निरस्तजिह्वादशनेक्षणाः क्षितौ

क्षयं गताः प्रमथितवर्मभूषणाः ॥ ७४

तथा परैर्बहुकरणैर्वरायुधै-

र्हता गताः प्रतिभयदर्शनाः क्षितिम् ।

विपोथिता हयगजपादताडिता

भृशाकुला रथसुरनेमिभिर्हताः ॥ ७५

प्रमोदने श्वापदपक्षिरक्षसां

जनक्षये वर्तति तत्र दारुणे ।

महाबलास्ते कुपिताः परस्परं

निषूदयन्तः प्रविचेरुरोजसा ॥ ७६

Cd सुकलिल (Ks Cd 'लि')तं, Doi स्वकालक; Gs सुतसुल; Ca सुकुलित (for सुकलिल) —^b) Gs भीषण (for 'हर्षणम्') Dn1 असबल्लोमहर्षणं —^a) S सहा (T Gs-s 'ह')भीतैर् (for महद्भिस्त्वैर्) Dn1 अनीकानां; Ds अमी **, Ds-s अतीतानां (for अमी') — After 72, S ins

241* संरम्भेणामिससृज्य निम्नगमितरेतरम् ।

कुरूणां पाण्डवानां च द्रोणाञ्जनसमागमे ।

[(L 1) Gs संगम्य, Ms-s ससृज्य (for -ससृज्य). Gs निवातम् (for निम्नताम्) — (L 2) Gs पाण्डवानां कुरूणां च (for the prior half)]

73 Ss missing (of v 1 5) Ds partly corrupt —^a) Gs Ms-s रथा (for हता) Doi Ds-s रथनर (for नररथ-) —^b) B Doi S पत्तिवाजिनः (T Gs-s 'भि'; M1-s 'नं') (for -वाजिपत्तय) — Ks om (hapl) 73^a —^c) D1 om (hapl) from रथिभि up to निरस्तजि (in 74^a) S1 K1-s Dn1 Ds उ (S1 न)दायुधै (for 'युधा') S1 lacuna, K1 तथा, Ds-s T Gs-s रथैर् (for रथा) —^d) K1 Ds हया हयैः (by transp) Bs Dn2 Ds-s S गणाश्च पत्तिभिः (for गणैश्च पत्तय)

74 Ss missing (of v 1 5) D1 om up to निरस्तजि (of v 1 73) —^a) Bs महाहवे, S 'रथा' (for 'हया') —^b) K1-s नर (for वर-) — After 74^a, S reads 75 —^c) S1 K1-s D1 'दशनै' क्षता (for 'दशनेक्षणा') Ks क्षत (for क्षितौ) —^d) K1 गत (for गता) T Gs-s खडित (for प्रमथित) Ds-चर्म (for वर्म) K1-भूषण

75 Ss missing (of v 1 5) S transp 75^a

and 75^a —^a) B (except Bs) Doi Dn Ds-s च तथा परै; Gs-s तथा वरैर्, M1 रथा परैर् (for तथा परैर्) Bs परवणैर् (for बहुकरणैर्) Ms-s उदायुधैर् (for वरा) —^b) S1 Dn2 हया (for हता) T Gs-s अटा; G1-s M गजा, Gs हया (for गता) Ks दक्षिता, Ds दक्षिन (for दक्षिता) Bs-s Dn2 क्षितौ —^c) S1 विमोहिता; Ks विपाटिता, Ds **थिता, G1 M निपोथिता, Gs निपाटिता (for विपोथिता) T Gs-s गजहय (for हयगज) Dn2 Ds पीडिता, S ताडनैर् (for -ताडिता) — Ds om, (hapl) 75^a. —^d) K1 Ds क्षुर, Ks Bs-s Doi Ds-s T G1-s-s M, सुख, Ks D1 कुल; Bs Gs-वर; D1 lacuna (for क्षुर) Ks भृशाकुला रथनेमिभिः सुरैः Dn2 Ds-s भृश नराश्चरथसुरनेमिभिः कृता (Ds क्षता, Ds [marg] हता)

76 Ss missing (of v, 1 5) —^a) S1 K1-s D1 रक्षि (for पक्षि) —^b) Ds तत्र वर्तति (by transp) —^c) G1 M परिकुपिता (for ते कुपि) — Ds om, (hapl) 76^a-77^a —^d) S1 K1-s D1 निषेधयत, B1-s G1 M निषूद; Bs सुसूद- (for निषूद) S प्रचरन्त्युदायुधा (for प्रविचेरुरोजसा) — After 76, S ins

242* महाबले क्षुब्धमहार्णवोपमे

महेन्द्रसन्नातिथिता यियात्तव ।

[(L 2) Gs-सन्नातिमत्, Ms-s वानानिधिता (for सन्ना)]

77 Ss missing (of v 1 5) Ds om 77^a (cf v 1 76) —^a) S तथा (T Gs 'दा') (for ततो). Ds-s भृश (for बले) Dn2 Ds-s सल्ल (Ds 'तु')ल्लिवे; T Gs-s भृशमुदिने, G1 M1-s भृशालुकिते, Gs प्रति

ततो बले भृशलुलिते परस्परं
निरीक्षमाणे रुधिरौघसंघुते ।

दिवाकरेऽस्तंगिरिमास्थिते शनै-
रुमे प्रयाते शिविराय भारत ॥ ७७

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥ समाप्तं संशतकवधपर्वं ॥

३२

संजय उवाच ।

पूर्वमस्मासु भग्नेषु फल्गुनेनामितौजसा ।
द्रोणे च मोघसंकल्पे रक्षिते च युधिष्ठिरे ॥ १
सर्वे विध्वस्तकवचास्तावका युधि निर्जिताः ।
रजस्वला भृशोद्विग्ना वीक्षमाणा दिशो दश ॥ २

अवहारं ततः कृत्वा भारद्वाजस्य संमते ।
लब्धलक्ष्यैः परैर्दीना भृशवहसिता रणे ॥ ३
श्लाघमानेषु भूतेषु फल्गुनस्यामितान्गुणान् ।
केशवस्य च सौहार्दे कीर्त्यमानेऽर्जुनं प्रति ।
अभिज्ञस्ता इवाभूवन्ध्यानमूकत्वमास्थिताः ॥ ४

युयुधे; Ms s भृशसुलुलिते (for भृशलुलिते) —^b) K
(except Ks) B1 s Ds s निरीक्षमाणे (for निरीक्ष)
S1 K1 s s B1 Dn D1 s s रुधिरौघ (for रुधिरौघ)
S सवृ (Gs 'पृ' से (for सङ्घुते) —^c) Dn1 गतम्
(for गिरिम्) Ms-s दिवाकरे संगमिते शनै शनैर —^d)
Ks ह्यातां (for प्रयाते) T1 Gs पार्थिव (for भारत)

फल्गुनेन —^e) Gs तु (for च) K1 मोघसकाशे
Ks मेघसंकल्पे; Ds [न]मोघ^e.

2 *) D1 सा च (for सर्वे). S वि (Gs स) शर
(for विवस्त) K1 Ds कवचा. —^b) K1 युद्ध
(for युधि) —^c) Ks Dn1 रुधिराका; Ms-s वि-
नस्का; Cd रजस्वला (as in text) Dn1 Ds s भये
द्विग्ना (for भृशो) —^d) K1 s Dn1 D1 s-s वीक्ष
माणा

3 *) T G1 s s अपहार; Gs अपाहार (for अव)
S शनै (for तत) —^e) All MSS (except S1,
Ss missing) लब्ध (Dn1 om लब्ध; Ds लब्ध) लक्षै
K1 दीनान्, Ks Bs s Dn1 Dn1 D1 s दीना, B2
(marg as in text) वीरा (for दीना) —^d) S भृश
पहसिता रणे

4 *) K1 s Dn1 Ds s Gs श्लाघमानेषु Ks Dn1
D1 s s वीरेषु (for सूतेषु) —^b) K4 s B Dn1
Dn1 D1 s s फल्गुनस्य; Dn1 Ds पाण्डवस्य, G1 M
अर्जुनस्य (for फल्गुनस्य) S अभिज्ञैर्गुणै —^c) T Gs s
Ms तु (for च) —^e) Dn1 reads from वन् up
to प्रवीत् (in 5^b) on marg S1 (sup l. n) Ds अभि-
ज्ञा, B1 (marg, orig as in text) क्षायामिभूत;
Bs अधिज्ञाता; D1 s अभिज्ञाता, M1 s अपि ज्ञाता;
Ca d अभिज्ञाता (as in text) K1 इवाभूत्वा, Dn1
Ds s 'मांसि; D1 s s इव बभूव —^f) B1 Ds s

Colophon Ss missing — Sub-parvan Edi-
tions सशतकवध — Day of Drona's Generalship
S1 द्वितीयमह; K1-s D1 द्वितीययुद्धदिवसे समाप्त;
Ks द्वितीयो युद्धदिवस; B1 s द्वितीयदिनयुद्ध, B2 s
(both marg) Dn1 Dn1 D1 s-s द्वितीययुद्धदिवस; Dn1
D1 द्वितीये दिवसयुद्धे; Ds (marg sec m) s द्वितीयो
D1 य दिवस, T Gs s द्वितीयापहार समाप्त;
Ms-s द्वितीयाह्निक समाप्त — Adhy name Ks सकुल-
युद्धवर्णन; G1 M1.2 संकुलयुद्धं (G1 adding द्वितीये
हनि समाप्त) — Adhy no (figures, words or
both) Ks 29, B1-s Dn1 S 31 (as in text),
D1 s 30, Ds 33 — Sloka no Dn1 77

32

✠ S1 is missing for this adhy (cf. v 1 7
31 5)

1 Dn1 om the ref. —^b) S1 K1-s Dn1 D1-s
पाण्डवेन; K1 s B Dn1 T Gs M1 s फल्गुनेन (for

ततः प्रभातसमये द्रोणं दुर्योधनोऽब्रवीत् ।
 प्रणयादभिमानाच्च द्विषद्ब्रह्मा च दुर्मनाः ।
 शृण्वतां सर्वभूतानां संरब्धो वाक्यकोविदः ॥ ५
 नूनं वयं वक्ष्यपक्षे भवतो ब्रह्मवित्तम ।
 तथा हि नाग्रहीः प्राप्तं समीपेऽद्य युधिष्ठिरम् ॥ ६
 इच्छतस्ते न मुच्येत चक्षुःप्राप्तो रणे रिपुः ।
 जिघृक्षतो रक्ष्यमाणः सामरैरपि पाण्डवैः ॥ ७
 वरं दत्त्वा मम प्रीतः पश्चाद्विकृतवानसि ।

आशाभङ्गं न कुर्वन्ति भक्तस्यार्याः कथंचन ॥ ८
 ततोऽप्रीतस्तथोक्तः स भारद्वाजोऽब्रवीन्नृपम् ।
 नाहंसे मान्यथा ज्ञातुं घटमानं तव प्रिये ॥ ९
 ससुरासुरगन्धर्वाः सयक्षोरगराक्षसाः ।
 नालं लोका रणे जेतुं पाल्यमानं किरीटिना ॥ १०
 विश्वसृग्यत्र गोविन्दः पृतनारिस्तथार्जुनः ।
 तत्र कस्य बलं क्रामेदन्यत्र ज्यम्बकात्प्रभोः ॥ ११
 सत्यं तु ते ब्रवीम्यद्य नैतज्जात्वन्यथा भवेत् ।

S (except T₁) आगताः (for आस्थिताः). — After 4, Ds. 1 & 1ns.

243* निष्तेजसो विमनसो निर्वाया निष्पराक्रमा ।
 ये प्रधाना हवास्तेषां वैराग्यं समुपाश्रिता ।
 नार्जुनश्च समो वीर्ये श्लाघ्यमानाः पुनः पुनः ।

[(L 3) Dr. 8 नार्जुनस्य सखा वीर्ये (for the prior half) Ds श्लाघमानाः.]

On the other hand, Ds ins.

244* राजानो राजपुत्राश्च सर्वे दुर्योधनादयः ।

5 Dn₁ reads 5^{ab} on marg. Ds reads 5^{ab} twice. — For 5^{ab}, S subat

245* ततो दुर्योधनो राजा द्रोणं दीनोऽभ्यभाषत ।

—^a) T G₂₋₄, b (ins) अतिमानाच्च; Gs अतिनामाच्च (for अभिमानाच्च) —^d) K₁ द्विषद्ब्रह्मा (sio) —^e) B Doi Dn D₁ 3 -योधानां, Ds देवानां, T G₂₋₅ सैन्यानां, G₁ M -योधानां (for -भूतानां). —^f) K₄ Dn D₁ 5, 6 वाक्यमब्रवीत्; S द्रोणमब्रवीत् (for वाक्यकोविदः) — After 5, Ds 1 & 1ns

246* कृपेर्कर्णमुखादीनां प्रणयाक्षिपुर् वचः ।

6 Before 6, B₁ 3-s Dn₁ Ds 8 ins दुर्योधन उवाच. —^a) K₁ वक्ष्यपक्षे; Ds 6 शत्रु (for वक्ष्य) —^b) B Doi Dn₁ भवतो द्विजसत्तम —^c) K₁₋₄ यथा (for तथा). B₂ G₂ [अ]पि; Gs न (for हि). Gs चाग्रही Ds पार्थ, S प्राप्य (for प्राप्तं) —^d) K₅ समीपे यद्, Ds 6 समीपेषु (for 'पेक्ष्य).

7^a) Gs इच्छतोपि T G₁₋₄ M इच्छतो न हि (Gs ह) ते मुच्येच्च —^b) S -विषयगो (G₁ 5 M 'तो) (for -प्राप्तो रणे) —^c) K₄ निघृक्षतो; Dr जिघृक्षतो K (except K₁) B₁ Dn Ds 5 8 रक्षमाण —^d) S

ससुरैर् (for सामरैर्) D₁ G₁ M पांडव.

8^a) S₁ K₃₋₅ Dn D₁ 4 5 1 8 मयि; Ds 6 तु मे (for मम) —^b) Ds विष्णुत्वान्, Gs d विद्वत् (as in text) —^d) S₁ भवतो हि (for भक्तस्यार्या). T G₁₋₄ M आर्या भक्तस्य सत्तम (G₁ M₁ 3 'मा', G₁ 'मः'); Gs आर्या आचार्यसत्तमाः

9 Before 9, T G M₁ 3 ins सजयः —^a) B₁ [s] प्रीणस्य, Doi हीनस्य (for सप्रीतस्य) K₂₋₅ B₁ 3 4 5 Ds सन्, S तु (for स) Dn₁ Ds 6 तथा चो (Dn₁ प्रो) को (for तथोक्तः स) Dn₁ तत्तल्लोको प्रीतः सन् — Ds reads 9^b-10^a on marg —^b) S₁ K (except K₅) D₁ शृष्टा, Doi नृप, Dn D₁ 6 इदं; S वच (for नृपम्) —^c) Ds 6 नाशसे; Gs माहंसे (for नाहंसे) K₁ 4 नान्यथा, K₂ मा यथा; K₃ B₁ Dn₁ Ds 6 मां तथा, K₅ मा वृथा (for मा न्यथा) K₆ कर्तुं; Dn₁ मत्तु, Ds 6 शत्रु (for ज्ञातु) —^d) D₁ 1 8 घटमाने S₁ प्रियं; Gs (by corr) प्रिय.

10 Ds reads 10^a on marg —^a) Ds नाळ, Cd नाळ (as in text) S पार्थ (for लोका). Dn₁ Ds 6 हतुं (for जेतु) —^d) Ds रक्षमाण (for पाल्यमानं).

11^a) Dn₁ Ds विश्वसृग् (for 'सृग्) —^b) K₁ 3 4 5 Dn₁ D₁ पृतनारिश्च; B Doi Ds 5 Gs पृतना नीस, Ds पृतनानि, T G₁ 3 4 5 M पृतनार्या (for पृतनारिश्च) Ds 6 ततोर्जुन, Gs जनार्दन (for तथा र्जुन) —^c) M₁ तत् (for तय) T G₂ 4 5 कस्तद् (for कस्य) Ds बलं क्रामेद्, G₁ M भवेच्छक्तिर् (for बलं क्रामेद्) —^d) K₂ अन्यथा; M₁ 5 अन्यत्त (for अन्यत्र) K₁ 3 B₁ 5 Doi D₁ 3 4 5 1 8 G₁ 3 4 M₁ 3 प्रभो; Dn₁ ऋते, G₂ विभो (for प्रभो).

अद्यैषां प्रवरं वीरं पातयिष्ये महारथम् ॥ १२
 तं च व्यूहं विधास्यामि योऽमेघस्त्रिदशैरपि ।
 योगेन केनचिद्राजर्जुनस्त्वपनीयताम् ॥ १३
 न ह्यज्ञातमसाध्यं वा तस्य संख्येऽस्ति किंचन ।
 तेन ह्युपाचं बलवत्सर्वज्ञानमितस्ततः ॥ १४
 द्रोणेन व्याहृते त्वेवं संशप्तकगणाः पुनः ।
 आह्वयन्नर्जुनं संख्ये दक्षिणामभितो दिशम् ॥ १५

तत्रार्जुनस्याथ परैः सार्वं समभवद्रणः ।
 तादृशो यादृशो नान्यः श्रुतो दृष्टोऽपि वा क्वचित् ॥ १६
 ततो द्रोणेन विहितो राजन्य्यूहो व्यरोचत ।
 चरन्मध्यंदिने सूर्यः प्रतपन्निव दुर्दृशः ॥ १७
 तं चाभिमन्युर्वचनात्पितृज्यैष्ठस्य भारत ।
 विभेदं दुर्भेदं संख्ये चक्रव्यूहमनेकधा ॥ १८
 स कृत्वा दुष्करं कर्म हत्वा वीरान्सहस्रशः ।

12 °) K₄ Dn₃ D₁ s s ते तु (by transp.), B₁ वेह; B₄ तात — °) K₁ T G₂₋₄ न ते; G₁ s M न तज् (for नैतज्) Dn₃ नैतस्त्वयि; D₈ s न तस्त्वयि (for नैतज्जातु) — °) Ś₁ K₁ s s D₁ अन्येषां; D₈ अद्यैक, Dn₁ अद्यैषां (for अद्यैषां) B₁₋₄ D₈ कचित्; B₃ Dn₃ D₈ किंचित् (for वीर) — °) M₁ वारयिष्ये (for पात) B₁ महाहवे (for 'रथम्')

13 °) K₆ Dn₁ D₈ T G₂ s चक्र, G₈ पद्म, M₁ s क च (for त च) D₈ विधास्यामि — °) K₁ योभी स्यत् (sio) (for योऽमेघस्य) S अने (G₂ ग्रह) धममरैरपि — °) S साधु (for राजन्) — °) S सोर्जुनस्य (for अर्जु)

14 °) Dn₃ नष्टज्ञातम्; D₈ न त्वज्ञातम् (for न ह्यज्ञातम्). S अजित (G₂ 'ज्ञात') न च नासद्यं (G₁ M₁ s नासद्य, G₂ वासव्यस्य, M₁-s नासाध्य) — °) D₁ सखे; S युद्धे (for सख्ये) — °) Dn₃ D₈ s S ह्यवाप्त (M₁ 'हु'); D₄ ह्यपत्, D₇ ह्यपात् (for ह्युपात्) K₂ s B₂ (marg) s-s D₈ Dn₂ D₃ s सकल; K₆ Dn₁ D₄ s s शिववत्; B₁ s अचल, D₈ क्षिप्रिवत्, D₈ सखल (for बलवत्) — °) Ś₁ K₁ B₃ s D₈ D₁ सर्वं ज्ञानम्, B₄ अखज्ञानम्; D₃ सर्वं जातम् (for सर्वं ज्ञानम्) Dn₃ D₈ s सर्वास्त्रमयिं शुभः; S अस्त्रग्रामं समस्त (G₁ M₁ s सतस्तत्) Ca d ante हतस्तत् (as in text)

15 Before 15, G₂ ins सजय — °) Dn₃ श्रेवं (for स्तेव) K₁ s s D₁ इति द्रोणे वयस्येव (K₆ s 'य') — °) K₄ s D (except D₁) सप्तसक Ś₁ यकात्, K₁₋₄ D₁ यका (for गणा) D₄ तत् (for पुन) — °) B₁ s D₈ S आह्वयंती G₁ M₁-s सखे; G₄ संवे (for सख्ये) — °) S अनयन् (G₂ 'याद्') (for अभितो)

16 G₂ damaged — °) B₃ s D₈ Dn₂ D₈ s ततो, B₃ तया (for तत्र) D₈ s M₂-s [अ]पि (for

[अ]य) D₈ [अ]परै (for परै) — °) T G₂ s सप्त (for सार्व). D₁ तत् (for रण) — °) G₂ transp तादृशो and यादृशो — °) Ś₁ K B₂ D₈ Dn₁ [s]य वा; D₁ s s मया (for सपि वा). S पुन (for क्वचित्)

17 D₁ om. 17^a-18^b — °) B (except B₄) D₈ तत्र (for ततो) D₈ s रचितो (for विहितो) — °) K₂-s B₂ D₃ s s S व्यूहो राजन् (D₈ 'जो') (by transp.), Dn₃ व्यूहराजो; D₁ राजन्य्यूहो B₄ व्यराजत्, D₈ s व्यरोचतत् (sio) — °) B₁ s s D₈ Dn D₈ s s S (except T₁ G₂) शरन्, B₃ s सरन् (for चरन्) G₄ मध्यंदिन — °) K₂ D₈ s s प्रतपन्निव, D₈ प्रतपत् च, S निर्देह शिव (for प्रतप) D₈ M₂ दुर्दृशः; Dn₃ D₈ s दुःसह (for दुर्दृश)

18 D₁ om 18^a (of v l 17) — °) Ś₁ K₁ s s D₁ वचसा (for वचनात्) — °) S धर्मवित् (for भारत) — D₇ om 18^a-19^a — °) D₁ दुर्भेदां, G₂ दुर्हिंय G₁ s s M₁-s संखे. — °) G₁ s M पद्म व्यूहम् (for चक्र) S असीतवत् (for अनेकधा)

19 D₇ om 19 (of v l 18) — °) K₂ D₈ दुष्कर (for दुष्कर) — After 19^a, S ins

247* राजपुत्रशतं हत्वा कौसल्यं च बृहद्बलम् ।
 महारथ शक्यपुत्र लक्ष्मण च तव प्रियम् ।

[(L 1) G₂-s कौसल]

T G₂ cont G₂ M₂ ins after 19

248* तिहत् पुरुषस्यात्र पुत्रो गाण्ढीवधन्विनः ।

[G₂ सुतो (for पुत्रो) G₂ धन्वन]

— °) B₂-s Dn₃ D₈ चद्रु. S चक्षिर्वीरै सुसप्तको (T G₂ s सुसप्तको, G₂ ससप्तको; G₂ सुसप्तको) — °) M₁ हत् (for गत्) — After 19, K₂ Dn₃ D₈ s ins.

249* सौमद्रं पृथिवीपाद जहौ प्राणान्परत्तप ।

[Dn₃ D₈ परत्तप]

पदसु वीरेषु संसक्तो दौःशासनिवशं गतः ॥ १९

वयं परमसंहृष्टाः पाण्डवाः शोककशिताः ।

सौभद्रे निहते राजन्नवहारमकुर्वत ॥ २०

धृतराष्ट्र उवाच ।

पुत्रं पुरुषसिंहस्य संजयाप्राप्तयौवनम् ।

रणे विनिहतं श्रुत्वा भृशं मे दीर्यते मनः ॥ २१

दारुणः क्षत्रधर्मोऽयं विहितो धर्मकर्तृभिः ।

यत्र राज्येऽप्यस्य शूरा बाले शस्त्रमपातयन् ॥ २२

बालमत्यन्तसुखिनं विचरन्तमभीतवत् ।

कृतास्त्रा बहवो जघुर्ब्रूहि गावल्गणे कथम् ॥ २३

विभित्सता रथानीकं सौभद्रेणामितौजसा ।

विक्रीडितं यथा संख्ये तन्ममाचक्ष्व संजय ॥ २४

संजय उवाच ।

यन्मां पृच्छसि राजेन्द्र सौभद्रस्य निपातनम् ।

तत्ते कात्स्न्येन वक्ष्यामि शृणु राजन्समाहितः ।

विक्रीडितं कुमारेण यथानीकं विभित्सता ॥ २५

दावाभ्यभिपरीतानां भूरिगुल्मवृण्डमु ।

वनौकसामिवारण्ये त्वदीयानामभूद्भयम् ॥ २६

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३२

20 °) Ś1 K (except Ks) B Dc1 Dn3 D1-3 शोककशिता — °) Dc1 सौभद्रो निहतो राजन् — °) S अपहारम् (for अव) Ks B1 s Dn3 Ds-3 अकुर्वन्हि (D4 'हे'), B2 s Dc1 स कुर्महे, B4 प्रकुर्महे, D2 अकुर्वन्हि (for अकुर्वत). — After 20, S (except G2) in an addl. colophon [Adhy name G1 M1 s तृतीयाह्निकसंक्षेप — Adhy no G1 s-3 M 32] — After the addl. colophon, S reads 7. 33 1-11 followed by 251*.

21 M2 om the ref G2 damaged — °) K2 B2 प्राप्त (for [अ]प्राप्त) — °) S निप (G1 M1-3 'पा'तितं (for विनिहत). Ś1 इष्टा (for श्रुत्वा) — °) S इद (for भृशं) M2 om from मे up to बाले (in 22d) S (M2 om) द्यू (G2 'यै'वे

22 M2 om up to बाले (cf v 1 21) — °) K2 अत्रकर्तृभिः, G2 वध, Cd कर्म; Ca धर्म (as in text) G2 (marg. as in text) सहितो वशकर्तृभिः — °) D2 राज्ये भवं; G1 M (M2 om, M2 sup in) धर्मेऽप्यस्य (for राज्येऽप्यस्य) — °) K1 s 4 s B1-3 s Dc1 Dn D1 s 3-3 शस्त्राणि (K2 s D1 s 'नि') (for शस्त्रम्) K1 4 s B1 s D1 s 3 G1 M अपातयत्. Ds-3 वा (D4 व) लेख्यस्त्राण्यपातयन्

23 °) S (except T1) प्रहरन्तम् (for विचरन्तम्) M2 om. भीतवत् — °) K1 कृतास्त्र B2 बहुषो (for बहवो) — °) Ś1 K (except Ks) D1 s 3 गावल्गणे

Ś1 हि तत् (for कथम्).

24 G2 damaged — °) K2 रथानीकं; T2 तदा; G1 s M1 s यथा (for रथा) — °) Ś1 सौभद्रेण — °) D2 T2 G1-3 M विक्रीडित (D2 'ते'); G2 विक्रीडितं Ś1 K (except Ks) D1 सर्व, G1 s M1-4 सखे (for संख्ये).

25 M2 om the ref — °) G1 M यन्मा (for यन्मां) S सग्रामे (for राजेन्द्र). — °) S सौभद्र (M2-3 'द्र') विनिपातित (T1 M2-3 'पातन) — °) Ś1 K1 s 3 D1 तु (for ते) S तत्ते (G2 तं ते) ह सप्र वक्ष्यामि — °) D2 reads शृणु राजन् twice — °) S चि (T2 G2 वि) क्रीडितं कुमारस्य — °) B2 रथानीक (for यथा) K1 विभित्सता, D2 वीभत्सता; T1 G2 विभित्सत, T2 G1 s 3 M विभित्सत (for विभित्सता). — After 25, N (Ś2 missing) in

250* आरुग्णाश्च यया वीरा दुःसाध्याश्चापि विह्वले ।

[Cd cites आरुग्णा D2 s जयेऽप्यस्य (for [अ]पि विह्वले) Ś1 B1 s Dc1 दुःश्वावाक्ष्या (Dc1 'श्वा') वयिष्यता (B1 s 'यिष्य व', Dc1 'यिष्यव'); K1 लुच्यर्थं श्रावयिष्यत; K2 दुर्ध पक्षेवधिष्ठित, K3 लुच्यर्थं श्रावयिष्यत; K4 वद्यर्थं प्युव यिष्यत, K5 D1 s 3 दुःश्वावाक्ष्याव (D2 'व्य') यिष्युना; B2 दुःसाध्याश्चावयिष्यन्, Dn1 दुःश्वावाक्ष्याव यिष्युना; D1 वद्यर्थं व्यावयिष्यत (for the post half)]

26 °) K1 s D1 s 1, 2 G2 दा (K1 द) वाग्निभिः K2 दावाभ्यस्य; T G1 s M1 s-3 दवाभ्यसि (M2

३३

संजय उवाच ।

समरेऽत्युग्रकर्माणः कर्मनिर्व्यञ्जितश्रमाः ।

सकृष्णाः पाण्डवाः पञ्च देवैरपि दुरासदाः ॥ १

सत्त्वकर्मान्वयैर्बुद्ध्या प्रकृत्या यशसा श्रिया ।

नैव भूतो न भविता कृष्णतुल्यगुणः पुमान् ॥ २

सत्यधर्मपरो दाता विप्रपूजादिभिर्गुणैः ।

सदैव त्रिदिवं प्राप्नो राजा किल युधिष्ठिरः ॥ ३

युगान्ते चान्तको राजञ्जामदम्वश्च वीर्यवान् ।

रणस्थो भीमसेनश्च कथ्यन्ते सदृशास्त्रयः ॥ ४

प्रतिज्ञाकर्मदक्षस्य रणे गाण्डीवधन्वनः ।

उपमां नाधिगच्छामि पार्थस्य सदृशीं क्षितौ ॥ ५

गुरुवात्सल्यमत्यन्तं नैभृत्यं विनयो दमः ।

नकुलेऽप्रातिरूप्यं च शौर्यं च नियतानि पद ॥ ६

श्रुतगाम्भीर्यमाधुर्यसत्त्ववीर्यपराक्रमैः ।

'इयवि' Dn1 Ds -परितानां —^b) Ś1 K (except Ks) D1 कृणोदके; Dn2 -छलाहुमे (for कृणुहमे) —^c) Ds वनौकसानां चारण्ये

Colophon om. in Ś1 K1-s D1 : s Śs missing
— Sub parvan Ks B1 : s Dn1 Ds : सतिमन्युवध
— Day of Droṇa's Generals'hip D1 द्वितीयो युद्ध
दिवसः; T1 Gs : कृतीयेहि — Adhy no (figures,
words or both) B1 : s Dn1 Ds 32, S 33 — Śloka
no Dn1 28

33

1 Śs is missing up to पराक्रम (in 7^b) (of v 1 7
31 5) Ś1 K1-s D1 om the ref Dn1 एतद्वाहः;
S (except Gs) जनमेजय (for संजय) S reads 1-11
followed by 251* after the addl colophon fol-
lowing 7 32 20 —^a) S समरोयुक्त (Gs : 'रे युक्त-
कर्माण' (Gs 'ण) —^b) Ks B1-s Dn1 Ds कर्माभि
(for कर्मभिर्) Ks Ds : s वि (D1 व्य) जितश्रमाः;
B1 व्यजितश्रियाः; Dn1 व्यजिताश्च ये; G1 M वि (Ms-s
व्य) सितेन्द्रिया —^d) Ś1 K D (except Dn1) सु
दुर्जया (K1 'य) (for दुरासदा)

2 Śs missing (of v 1 1) For the sequence
in S, of v 1 1 —^a) S अथत् (for सत्य) Ds
1 : s कर्माश्रयैर (for 'न्वयैर) B1 (marg as in text)
एत्या —^b) K1-s : नीत्या च; Ks D1-s नीत्याय, B
Dn1 Dn Ds : s नीत्यै च (for प्रकृत्या) Dn1 Ds :
वयसाश्रिता (Dn1 Ds 'सा श्रिया) —^c) Dn1 Ds transp
नैव and सूतो न S न भूतो भविता चापि. — B4 om
(hapl.) 2^a-3^a —^d) B1 नैव (for कृष्ण) Dn1
-पराक्रम (for गुण पुमान्)

3 Śs missing (of v 1 1) For the sequence
in S, of v 1 1 B1 om 3^a (of v 1 2) —^a)
Ds : स तु (for सत्य) B1 : s Dn1 Ds धर्मरतो B1
(marg) : s Dn1 Dn Ds : s दातो (for दाता) S
सत्यधर्मरतोदानैर —^b) S द्विज (for विप्र-) —^c)
Ks Dn1 Ds : s स सदेहस्य (Ds G1 : Ms 'वस'),
Cd सदैव (as in text) Dn1 यातो (for प्राप्नो)
—^d) Ks Ds : s transp राजा and किल, S (except
Gs) काले (for किल)

4 Śs missing (of v 1 1) For the sequence
in S, of v 1 1 —^a) Ds : राजा (for राजन्) S
चां (Gs चां) वक्रज्ञै (Gs 'क चै) व —^b) Ds जामदग्न्य
S कीर्तिमान् (Gs om न्) (for वीर्यवान्) —^c) B
Dn1 Dn1 Ds : s : s रथस्थो (for रण) —^d)
Ds : कस्यैते; Ds कः (for कथ्यन्ते)

5 Śs missing (of v 1 1) For the sequence
in S, of v 1 1 —^a) Ds रादिव- K1 : s Dn1 T
Gs : s -धन्विन- —^b) Ks उपमा —^c) Ks सदृशी
Dn1 Ds : य पार्थ सदृश क्षितौ

6 Śs missing (of v 1 1) For the sequence
in S, of v 1 1 —^a) B1 अत्यन्त (for अत्यन्त)
—^b) Ś1 मौर्वै (sup In नाद) ए; Ks नैवृत्य; Ks
D1 नानृत, Ds नैपुण्य; Gs नैवृत्य (as
in text) —^c) Ks Dn Ds Gs [s] प्रतिरूप (Dn1
व्य); T Gs : [s] व्याभिरूप्य, Gs [s] व्यभिरूप्य,
M1 : s [s] प्रातिरूप्य (for व्याभिरूप्य) Cd युगान्तेऽप्रा
तिरूप्य —^d) Ds चै (for च) Gs विनयानि (for
नियतानि)

7 For the sequence in S, of v 1 1 Śs resumes
from मै (in 7^b) —^a) Ś1 K (except Ks) Dn

सदृशो देवयोर्वीरः सहदेवः किलाश्विनोः ॥ ७
 ये च कृष्णे गुणाः स्फीताः पाण्डवेषु च ये गुणाः ।
 अभिमन्यौ किलैकस्था दृश्यन्ते गुणसंचयाः ॥ ८
 युधिष्ठिरस्य धैर्येण कृष्णस्य चरितेन च ।
 कर्मभिर्भीमसेनस्य सदृशो भीमकर्मणः ॥ ९
 धनंजयस्य रूपेण विक्रमेण श्रुतेन च ।
 विनयात्सहदेवस्य सदृशो नकुलस्य च ॥ १०

D1. 2 4 6-8 माधुर्यगांभीर्य- (K4 'यं; D4 'र्या) B4
 om माधुर्य G1 रूपं च (for माधुर्य) —^b) S;
 Dn1 S सत्वरूप-; K5 सत्यवीर्य-; K5 रूपवीर्य, B
 Dc1 D5 सत्यरूप (for सत्वरवीर्य). —^c) D5 सदयो
 (for सदृशो) —^d) G5 किलाश्विनो

8 For the sequence in S, of v l l —^a)
 G2 5 गीता (for स्फीता). —^b) S (except G5)
 पाण्डवेषु (for 'वेषु च) —^c) D5 4 7 8 G1 5 M1 5
 अभिमन्यो D5 किलैकत्र; D4 'कस्य; D5 'कात्र (for
 'कस्या) —^d) D4 दृश्यते च (hypermetrio) (for
 दृश्यन्ते) S1 ते न संशयः; S5 गुणसंशय, K (except
 K5) D1 न हि संशयः; S ते (G4 ये) गुणां शुभा (for
 गुणसंचयाः)

9 For the sequence in S, of v l l —^a) K5
 B4 D5 वीर्येण (for धैर्येण) —^b) K5 D5 स (for
 च) — M5 om (hapl) 9^a-10^a. —^c) S (M5
 om) कर्मणा (for 'भिर्' —^d) G1 5 M (M5 om)
 सदृशं S1 K1-5 D1 विक्रम (K1 'मा) (for 'कर्मणः)

10 For the sequence in S, of v l l. M5 om
 10^a (of v. l 9). —^b) D5 5 श्रमेण; T G2-4
 श्रुतेन (for श्रुतेन) — G5 om (hapl) 10^a —^c)
 D5 5 नयेन, S (G5 om) विनये (for 'यात्'). —^d)
 G1 5 M सदृशं.

11 For the sequence in S, of v l l Dn1 S
 om. the ref —^a) B5 सौते (for सूत) D5 5 हतं
 वातः; S द्विज (M5 नर-ब्रह्म) (for ब्रह्म सूत) —^b) D5
 सौमदेयं पराजितं —^c) D5 हत — After 11, S ins

251* वैशंपायन ।

अभिमन्युं हतं श्रुत्वा घृतराष्ट्रो जनैश्च ।
 विस्मरेण महाराज पर्यष्टृत्स संजयम् ।

12 After the ref. N ins .

घृतराष्ट्र उवाच ।

अभिमन्युमहं हतं सौमद्रमपराजितम् ।

श्रोतुमिच्छामि कात्स्न्येन कथमायोधने हतः ॥ ११

संजय उवाच ।

चक्रव्यूहो महाराज आचार्येणाभिकल्पितः ।

तत्र शक्रोपमाः सर्वे राजानो विनिवेशिताः ॥ १२

संघातो राजपुत्राणां सर्वेषामभवत्तदा ।

252* स्थिरो भव महाराज शोकं धारय दुर्धरम् ।

महान्तं वधुनाश ते कथयिष्यामि तच्छृणु ।

[(L 1) B Dc1 Dn2 D5 5 स्थिरी D5 om (hapl)
 from शोक up to महाराज in (12^a). — (L 2) B1-5
 Dc1 D2 5 त (for तत्)]

—^a) S पद्मव्यूहो. —^b) K1 4 द्वाचार्येण. T G M1 5
 रणे कृतः; M5-5 निवेशितः (for [अ]भिकल्पित) M5
 (sup ln) रणे द्रोणेन कल्पित. —^c) S पत्रो (M5-5
 [M5 inf. ln 'त्रो] 'त्रो) पमा (for शक्रो) —^d) S
 स्म (for वि-) D5 5 सुवर्णविकृतध्वजा (= 13^d).
 — After 12, N ins

253* अणुस्थानेषु विन्यस्ताः कुमारः सूर्यवर्चसः ।

[K2 B5-5 Dc1 Dn1 G2 d अवस्थानेषु, K5 D5 अत
 रथा, B1 5 अथ रथा, B1 [marg] अक्षमर्षेण; Dn5
 आवस्थानेषु, D5 5 आरस्था, D5 5 आश्रया (for अणु
 रथा) B1 देव*** (for सूर्यवर्चसः)]

On the other hand, T G1-4 M ins after 12 G5
 after 16

254* केसराणि च पद्मस्य सुकुमाराणि भारत ।

कुमारा राजकोकिल निक्षिप्ताः केसरोपमा ।

कर्णिकास्यो महाराज तस्य दुर्योधनोऽभवत् ।

[(L 1) G5 पद्मस्य (for पद्मस्य) G5 रक्षिता (for
 भारत)]

— After 254*, S reads 17-20

13 S K1 5 4 D1 om. 13^a-14^b. —^a) S सपाठा-
 —^b) S (except T1) भववत्. —^c) D5 5 सधय
 (for 'समया') S चासन् (for सर्वे). — After 13,
 D1 reads 14^b for the first time, repeating it in
 its proper place —^d) Dn5 om. (hapl) from
 सुवर्ण up to सर्वे (in 14^a). S (except T1) कथय
 ध्वजा (for विकृत).

कृताभिसमयाः सर्वे सुवर्णविकृतध्वजाः ॥ १३
 रक्ताम्बरधराः सर्वे सर्वे रक्तविभूषणाः ।
 सर्वे रक्तपताकाश्च सर्वे वै हेममालिनः ॥ १४
 तेषां दशसहस्राणि बभूवुर्दृढधन्विनाम् ।
 पौत्रं तव पुरस्कृत्य लक्ष्मणं प्रियदर्शनम् ॥ १५
 अन्योन्यसमदुःखास्ते अन्योन्यसमसाहसाः ।
 अन्योन्यं स्पर्धमानाश्च अन्योन्यस्य हिते रताः ॥ १६

कर्णदुःशासनकृपैर्वृतो राजा महारथैः ।
 देवराजोपमः श्रीमान्श्चेतच्छत्रामिसंवृतः ।
 चामरव्यजनाक्षेपैरुदयनिव भास्करः ॥ १७
 प्रमुखे तस्य सैन्यस्य द्रोणोऽवस्थितनायके ।
 सिन्धुराजस्तथातिष्ठच्छ्रीमान्मेरुरिवाचलः ॥ १८
 सिन्धुराजस्य पार्श्वस्था अश्वत्थामपुरोगमाः ।
 सुतास्तव महाराज त्रिशन्निदशसन्निभाः ॥ १९

14 For the repetition in D₄, of v l 13 $\S$ K₁ s : D₁ om. 14th, D₂ om up to सर्वे (for both, of v l 13) D₄ om 14th —^a) D₅ s ते रथाश्वराः सर्वे —^b) D₇ सर्वे (for सर्वे) K₅ D₂ रत्नविभूषणा, S कनक (G₁ M कांचन) (for रक्तवि) — After 14th, D₄ ins

255* ते रथाश्वराः सर्वे सर्वे रक्तविभूषणाः ।
 —^a) D₅ च हेम ; T G M₁ s कनक ; M₂-s कांचन (for वै हेम) — After 14, N ins

256* चन्द्रनागुरुदिग्धाक्षा जग्विण सूक्ष्मवाससः ।
 सहिता पर्यधावन्त कार्ष्णिं प्रति युयुत्सवः ।

[(L 1) K₄ s D₂ s चन्द्रनागर $\S$ K₁-s D₁ s : सर्वे वै (for सविण) $\S$ s पर्यवर्त्तत (for सूक्ष्मवासस) — B₂ reads line 2 on marg — (L 2) $\S$ s पर्यवर्त्तत, $\S$ s K₁-s D₂ s s-r पर्यवर्त्तत, K₅ D₂ प्रत्यवर्त्तत, D₂ प्रत्यधावत, D₄ पार्थ वर्त्तत, D₅ सर्व वर्त्तत (sio) (for पर्यधावन्त)]

15 ^b) G₅ बभूव (for 'बुव') $\S$ s दृढधन्वनाः, T G₂ s : रथपण्डिताः (for दृढधन्विनाम्) —^d) D₇ G₁ M लक्ष्मण (for लक्ष्मण) D₄ प्रतिदर्शनः, D₁ s शुभ लक्ष्मण (for प्रियदर्शनम्).

16 ^a) $\S$ s K₁ s D₂ s D₄ M₂-s अन्योन्य —^b) $\S$ s K₁ s : D₁ अन्योन्य, D₂ s D₄ M₂ s अन्योन्य (for अन्योन्य). B₂ समदर्शनः, D₂ ते महाराथा (for समसाहसः) —^c) B₂ D₅ अन्योन्य (for 'न्य') K₄ स्पर्धमानस्य ; S अन्व(T G₂ s 'न्य')वर्त्तत (for स्पर्धमानाश्च) —^d) $\S$ s K₁ s : D₁ अन्योन्यस्य ; B₂ s D₂ [अ]न्योन्यस्य (for अन्योन्यस्य) B₁ D₂ हितैषिण (for हिते रता) S अन्योन्यकृत (G₅ न्य कृत) निग्रमा — After 16, N ins

257* दुर्योधनस्तु राजेन्द्र सैन्यमध्ये व्यवस्थितः ।

[$\S$ s राजेन्द्र $\S$ K₂ मध्ये, K₁ s तव, K₄ D₄ बुद्ध,]

K₅ तुग ; D₂ s चक्र, D₂ s : तव, D₅ बुद्ध, D₁ तुव (for सैन्य)]

On the other hand, G₅ ins 254* after 16

17 S reads 17-20 after 254* —^a) D₇ s दुर्योधन (for दुःशासन) —^b) T G₂-s युतो (for वृत्ते) D₅ राजन् (for राजा) —^c) D₂ s D₅ राज समः, D₄ laouna (for राजोपम) —^d) K₁ छत्रैश्च (for छत्राभि) G₁ M₁ s शत्रुजिच्छत्रुसंवृत —^e) K₅ चामरैर् (for चामर) D₁ व्यजनापेक्षैर् ; D₅ s व्यजनछत्रैर् ; T₂ G₁ s : M -व्यजनोत्क्षेपै (for 'नाक्षेपैर्) —^f) $\S$ s (sup ins as in text) भासयन्, S समुद्यन् (for उदयन्)

18 For the sequence in S, of v l 17 —^a) T G₅ व्युहस्य ; G₅ s : (sup ins as in text, see m) M₂-s धारस्य (for सैन्यस्य). —^b) K₅ D₅ द्रोणावस्थित, B₁ s : द्रोणो वा स्थित ; T G₂-s द्रोणोपस्थित- ; M₂-s द्रोणो विस्थित (for द्रोणोऽवस्थित-) B D₂ D₂ s : G₅ नायक ; T G₁-s M सायक (for -नायके) $\S$ s K₁-s D₁ द्रोणो ($\S$ s 'जे') राजन्यवस्थित —^c) K₅ D₅ s : [अ]तिष्ठन् (for 'उत्' —^d) S गिरिर् (for श्रीमान्)

19 For the sequence in S, of v l 17 —^a) D₄ repeats from पार्श्वस्था up to सन्निभा (in 19^d) after 20th —^b) D₁ s अश्वत्थामा —^c) D₅ त्रिशस, Cd त्रिशत् (as in text) D₂ s विक्रमा (for सन्निभा)

20 For the sequence in S, of v l 17 For the repetition in D₄, of v l 19 —^a) D₅ गच्छ राज K₅ D₂ शकुनि (for कितवः) S शकुनि कृत वर्मा च —^b) K₅ D₂ तव ; B₂ सुत ; S शक (for तया) — D₂ om. (hapl) 20th —^c) B₂ पृष्ठत (for पार्श्वत) —^d) D₅ राजस्तव (for ध्यराजन्त)

सदृशो देवयोर्वीरः सहदेवः किलाश्विनोः ॥ ७
 ये च कृष्णे गुणाः स्फीताः पाण्डवेषु च ये गुणाः ।
 अभिमन्यौ किलैकस्था दृश्यन्ते गुणसंचयाः ॥ ८
 युधिष्ठिरस्य धैर्येण कृष्णस्य चरितेन च ।
 कर्ममिमीमसेनस्य सदृशो भीमकर्मणः ॥ ९
 धनंजयस्य रूपेण विक्रमेण श्रुतेन च ।
 विनयात्सहदेवस्य सदृशो नकुलस्य च ॥ १०

D1 s 1. 8-8 माधुर्यगामीर्य- (Ks 'यं'; Ds 'या') Bs
 om माधुर्य G1 रूपं च (for माधुर्य-) -^b) S:
 Dn1 S सत्त्वरूप-; Ks सत्त्ववीर्य-; Ks रूपवीर्य-; B
 Dc1 Ds सत्त्वरूप (for सत्त्ववीर्य-) -^a) Ds सदयो
 (for सदृशो). -^d) Gs किलाश्विनोः

8 For the sequence in S, of v 1 1 -^a)
 Gs गीता (for स्फीताः) -^b) S (except Gs)
 पाण्डवेषु (for 'वेषु च'). -^c) Ds s 7. 8 G1 s M1 s
 अभिमन्यो Ds किलैकत्र; Ds 'कस्य'; Ds 'कात्र' (for
 'कस्या') -^d) Ds दृश्यन्ते च (hypermetric) (for
 दृश्यन्ते) S: ते न संशय-; S: गुणसंचय-; K (except
 Ks) D1 न हि संशय-; S ते (Gs ये) गुणाः शुभा (for
 गुणसंचया)

9 For the sequence in S, of v 1 1 -^a) Ks
 B4 Ds धैर्येण (for धैर्येण) -^b) Ks Ds स (for
 च) - Ms om (hapl) 9^a-10^b. -^c) S (Ms
 om) कर्मणा (for 'मिर्' -^d) G1 s M (Ms om.)
 सदृशं S: K1-s D1 विक्रमः (K1 'माः') (for -कर्मणः)

10 For the sequence in S, of v 1 1. Ms om
 10^{ab} (of v 1 9). -^b) Ds स श्रेणेन, T G1-s
 श्रुतेन (for श्रुतेन) - Gs om (hapl) 10^{ad} -^c)
 Ds न नयेन; S (Gs om) विनये (for 'यात्'). -^d)
 G1 s M सदृशं

11 For the sequence in S, of v 1 1. Dn1 S
 om. the ref -^a) B1 सौते (for सूत) Ds स हतं
 सात; S द्विज (Ms नर) श्रेष्ठ (for अर्हं सूत) -^b) Ds
 सौमद्रेयं पराजितं -^d) Ds हतं -After 11, S ins

251* वैशंपायन ।

अभिमन्युं हतं श्रुत्वा छत्रराष्ट्रो जनेश्वर ।
 विस्मरेण महाराज पर्यटच्छस्य संजयम् ।

12 After the ref. N ins

धृतराष्ट्र उवाच ।

अभिमन्युमहं हतं सौमद्रमपराजितम् ।

श्रोतुमिच्छामि कात्स्न्येन कथमायोधने हतः ॥ ११

संजय उवाच ।

चक्रव्यूहो महाराज आचार्येणाभिकल्पितः ।

तत्र शक्रोपमाः सर्वे राजानो विनिवेशिताः ॥ १२

संधातो राजपुत्राणां सर्वेषामभवत्तदा ।

252* स्थितो भव महाराज शोकं धारय दुर्धरम् ।

महान्तं वंशुनाशं ते कथयिष्यामि तच्छृणु ।

[(L 1) B Dc1 Dn2 Ds स स्थितो Ds om. (hapl)
 from शोक up to महाराज in (12^a) - (L 2) B1-s
 Dc1 Ds स त (for तत्)]

-^a) S पञ्चव्यूहो -^b) K1 s आचार्येण. T G M1 s
 रणे कृतः; Ms-s निवेशितः (for [अभिकल्पित] Ms
 (sup lin) रणे द्रोणेन कल्पित -^c) S पत्रो (Ms-s
 [Ms inf lin 'त्रो] 'श्रो'पमाः (for शक्रो) -^d) S
 सा (for वि-) Ds स सुवर्णविकृतस्वजा (= 13^a).
 -After 12, N ins

253* अणुस्थानेषु विन्यस्ताः कुमारः सूर्यवर्चसः ।

[Ks B1-s Dc1 Dn1 Gs d अवस्थानेषु, Ks Ds अत
 स्था, B1 s अथ स्था, B1 [marg] अक्षगणेषु, Dn2
 आवस्थानेषु, Ds s आरस्था, D1 s आशस्था (for अणु
 स्था) B1 देव*** (for सूर्यवर्चसः)]

On the other hand, T G1-s M ins after 12 G1
 after 16

254* केसराणि च पद्मस्य सुकुमाराणि भारत ।

कुमारा राजकोकस्य निक्षिप्ताः केसरोपमा ।

कर्णिकास्थो महाराज तस्य दुर्व्योधनोऽभवत् ।

[(L 1) Gs पद्मस्य (for पद्मस्य) Gs रक्षिता (for
 भारत)]

-After 254*, S reads 17-20

13 S K1 s s D1 om. 13^a-14^b. -^a) S सधावा-
 -^b) S (except T1) असवन् -^c) Ds स सचय
 (for -समया). S चासन् (for सर्वे) -After 13^a,
 Ds reads 14^{ab} for the first time, repeating it in
 its proper place. -^d) Dn2 om. (hapl) from
 सुवर्ण up to सर्वे (in 14^a) S (except T1) कर्ण-
 स्वजा (for -विकृत).

कृताभिसमयाः सर्वे सुवर्णविकृतध्वजाः ॥ १३

रक्ताम्बरधराः सर्वे सर्वे रक्तविभूषणाः ।

सर्वे रक्तपताकाश्च सर्वे वै हेममालिनः ॥ १४

तेषां दशसहस्राणि चभूवुर्दृढधन्विनाम् ।

पौत्रं तव पुरस्कृत्य लक्ष्मणं प्रियदर्शनम् ॥ १५

अन्योन्यसमदुःखास्ते अन्योन्यसमसाहसाः ।

अन्योन्यं स्पर्धमानाश्च अन्योन्यस्य हिते रताः ॥ १६

कर्णदुःशासनकृपैर्वृतो राजा महारथैः ।

देवराजोपमः श्रीमान्श्वेतच्छत्रानिसंवृतः ।

चामरव्यजनाक्षैर्पुरुदयजिब भास्करः ॥ १७

प्रमुखे तस्य सैन्यस्य द्रोणोऽवस्थितनायके ।

सिन्धुराजस्तथातिष्ठच्छ्रीमान्मेरुरिवाचलः ॥ १८

सिन्धुराजस्य पार्श्वस्था अश्वत्थामपुरोगमाः ।

सुतास्तव महाराज त्रिंशद्विंशसंनिभाः ॥ १९

14 For the repetition in D₁, of v. 1 13 S K₁ s & D₁ om 14th, D₂ om up to सर्वे (for both, of v 1 13) D₄ om 14th —^a) D₅ s ते रथाश्ववरा सर्वे —^b) D₇ सर्वे (for सर्वे) K₅ D₂ रत्नविभूषणा, S कनक (G₁ M काचन) (for रक्तवि) — After 14th, D₄ ins

255* ते रथाश्ववरा सर्वे सर्वे रक्तविभूषणा ।

—^a) D₅ च हेम ; T G M₁ s कनक, M₂-s कांचन (for वै हेम) — After 14, N ins

256* चन्दनागुरुदिरघाज्ञा क्षत्रिणं सूक्ष्मवासस ।

सहितं पर्यधावन्त कार्णिं प्रति युयुत्सव ।

[(L 1) K₅ s D₂ s D₃ s चन्दनाग S K₁-4 D₁ s सर्वे वै (for क्षत्रिण) S₂ सूर्यवर्चस (for सूक्ष्मवासस) — B₅ reads line 2 on marg — (L 2) S₁ पर्यवर्तत, S₂ K₁-4 D₂ s D₃ s पर्यवर्तत, K₅ D₂ प्रलवर्तत, D₂ प्रलधावत ; D₄ पार्थ वर्तत, D₅ सर्व वर्तत (slo) (for पर्यधावन्त)]

15^b) G₅ बभूव (for 'बुव') S₁ दृढधन्वनां, T G₅ s रथधन्विनां (for दृढधन्विनाम्) —^a) D₇ G₁ M लक्षण (for लक्ष्मण) D₄ प्रतिदर्शनं ; D₅ s शुभ लक्षण (for प्रियदर्शनम्).

16^a) S₁ K₁ s D₂ s D₃ s अन्योन्य —^b) S₁ K₁ s & D₁ अन्योन्य-; D₂ s D₃ s M₂ s अन्योन्य (for अन्योन्य), B₅ समदर्शनाः ; D₂ ते महारथा (for 'समसाहसा') —^c) B₅ D₅ अन्योन्य (for न्य) K₄ स्पर्धमानस्य ; S अन्य (T G₅ s 'न्य') वर्तत (for स्पर्धमानाश्च) —^d) S₁ K₁ s & D₁ अन्योन्यस्य ; B₂ s D₂ [अ]न्योन्यस्य (for अन्योन्यस्य) B₁ D₂ द्वितैषिण (for हिते रता) S अन्योन्यकृत (G₅ न्य कृत) निश्चमा — After 16, N ins

257* दुर्योधनस्तु राजेन्द्र सैन्यमग्रे व्यवस्थित ।

[S₁ राजेन्द्र S K₅ मध्ये ; K₁ s तव ; K₄ D₅ तुव ,

K₅ तुव ; D₂ चक्र, D₅ s & तव, D₅ कुड ; D₁ s तुव (for सैन्य)]

On the other hand, G₅ ins 254* after 16

17 S reads 17-20 after 254* —^a) D₇ s दुर्योधन (for दुःशासन) —^b) T G₂-s युतो (for वृतो) D₅ राजन् (for राजा) —^c) D₂ s D₃ राज सम ; D₄ launa (for राजोपमा) —^d) K₁ छत्रैश्च (for छत्राणि) G₁ M₁ s शत्रुजिच्छत्रुसवृत —^e) K₅ चामरैर् (for चामर) D₁ व्यजनापेक्षैर् ; D₅ s व्यजनछत्रैर् ; T₅ G₁ s & M 'व्यजनोत्क्षेप' (for 'नाक्षेपैर्') —^f) S₁ (sup lin as in text) भासयन्, S ससुयन् (for उदयन्)

18 For the sequence in S, of v 1 17 —^a) T G₅ व्युहस्य ; G₅ s & (inf lin as in text, see m) M₂-s शूरस्य (for सैन्यस्य) —^b) K₅ D₅ द्रोणावस्थित, B₁ s & द्रोणो वा स्थित ; T G₂-s द्रोणोपस्थित ; M₂-s द्रोणो विस्थित (for द्रोणोऽवस्थित-) B D₂ D₃ s & G₅ नायक ; T G₂-s M सायक (for -नायके) S₂ K₁-4 D₁ द्रोणो (S₂ 'णे') राजन्यवस्थित —^c) K₅ D₅ s & s [अ]सिष्ठ (for 'छ' —^d) S गिरैर् (for श्रीमान्)

19 For the sequence in S, of v 1 17 —^a) D₄ repeats from पार्श्वस्था up to सनिभा (in 19th) after 20th —^b) D₁ s अश्वत्थामा —^c) D₅ त्रिपास ; G₅ त्रिंशत् (as in text) D₂ s विक्रमा (for सनिभा)

20 For the sequence in S, of v 1 17 For the repetition in D₄, of v 1 19 —^a) D₅ गंधार राज K₅ D₂ शकुनि (for कितव) S शकुनि कृत वर्मा च —^b) K₅ D₂ तव ; B₅ सुत ; S शङ्क (for तथा) — D₅ om. (hapl) 20th —^c) B₅ प्रवृत्त (for पार्श्व) —^d) D₅ राजस्तव (for अश्वराजस्तव)

सान्धारराजः कितवः शल्यो भूरिश्रवास्तथा ।

पार्श्वतः सिन्धुराजस्य व्यराजन्त महारथाः ॥ २०

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३३ ॥

३४

संजय उवाच ।

तदनीकमनाधृष्यं भारद्वाजेन रक्षितम् ।

पार्थाः समभ्यवर्तन्त भीमसेनपुरोगमाः ॥ १

सात्यकिश्चेकितानश्च धृष्टद्युम्नश्च पार्श्वतः ।

कुन्तिभोजश्च विक्रान्तो द्रुपदश्च महारथः ॥ २

आर्जुनिः क्षत्रधर्मा च बृहत्क्षत्रश्च वीर्यवान् ।

चेदिपो धृष्टकेतुश्च माद्रीपुत्रौ घटोत्कचः ॥ ३

युधामन्युश्च विक्रान्तः शिखण्डी चापराजितः ।

उत्तमौजाश्च दुर्षर्षो विराटश्च महारथः ॥ ४

द्रौपदेयाश्च संरब्धाः शैशुपालिश्च वीर्यवान् ।

केकयाश्च महावीर्याः सृञ्जयाश्च सहस्रशः ॥ ५

एते चान्ये च सगणाः कृतास्त्रा युद्धदुर्मदाः ।

— After 20, N (D₁ after 20^{ab}) ins.

258* तत् प्रवृत्ते युद्धं तुमुल लोमहर्षणम् ।

तावकानां परेषां च सृत्य कृत्वा निवर्तनम् ।

[(L 1) D₁ प्रवर्तते, D₂ प्रवृत्ते (for प्रवृत्ते)
K₁ D₁ D₄ 5 7 8 तुमुल (for तुमुल) S₁ D₁ लोम-
(for लोम-) — (L 2) D₁ सृत्यो (for सृत्य) Cd
rites post half as above]

Colophon om in S — Sub parvan S K₁-2
B₁-4 D (except D₁ D₄) अभिमन्युवध — Day of
Drona's Generalship S₁ K₁ 3 D₁ तृतीययुद्धदिवसः;
K₁ तृतीये — Adhy name K₁ दुर्गकर्मणि; D₁
व्यूहचन — Adhy no (figures, words or both)
B₁ 3 D₁ D₈ 33 (as in text), D₂ 31 — Sloka
no D₁ 24.

34

1 *) G₁ तदानीकम् K₁ अनादृश्य — *) S₁
K₁ 3 D₁ D₈ 4 6 समभिवर्तत; D₈ S 'भ्य' (G₁ 'मि')
धावत (for 'भ्यवर्तन्त')

2 *) S सत्यक सात्यकि (T₁ G₁ 4 'रत्त')श्चैव — *)
B₁ कुन्तिभोजश्च (for कुन्ति) — D₄ om. (hapl)
2^a-4^a — *) K₁ D₁ G₁ महारथा

3 D₄ om 3 (of v 1 2) S K₁ 4 D₁ om
(hapl) 3-4 D₁ repeats 3^{ab} followed by 4^a-5^a

after 5^{ab} — *) S वृज्य (for आर्जुनि) B₁ क्षेत्र
वर्मा, B₂ D₁ 7 8 G₁ M क्षत्रवर्मा; B₁ क्षेत्रवर्मा K₁
om च D₈ 6 कैकेयाश्चित्रवर्मा च — *) B₁ बृद्ध (for
बृहत्) — *) B₄ चेदयो, S (except G₁) चेदिपो (for
चेदिपो) — *) D₁ 8 M₄ माद्रीपुत्रो D₈ भनजय (for
घटोत्कच). T G₁-5 माद्रीपुत्रघटोत्कचा (G₁ 'चौ')

4 For the repetition in D₁, of v 1 3 S
K₁ 4 D₁ om 4 (of v 1 3) D₄ om. 4^a (of v 1
2) — *) S पांचाल्य (G₁ 3 M₁-4 'ल') (for वि
क्रान्त) — *) K₁ D₁ च (D₄ वा) पराजित; D₁
(both times) M₁-5 च महारथ (for चापराजित)
— *) B₁ G₁ M₁ 3 विक्रान्तो (for दुर्षर्षो) — *) D₁
महारथा

5 For the repetition in D₁, of v 1 3 G₁
damaged — *) K₁ सरब्ध; S दुर्धर्षा (for सर
ब्धा) — *) S₁ K₁ 3 D₁ D₈ शैशुपालश्च; G₁
**पालश्च (for 'पालिश्च) — K₁ G₁ om (hapl)
5^a-7^b, B₂ reads the same on marg D₁ reads
5^a-7^b twice — *) S₁ D₁ D₄ 7 कैकेयाश्च; K₁ B₁ 3
D₁ D₈ 5 6 कैकेयाश्च (for केकयाश्च) D₄ om from
महा up to धाव (in 6^a) D₁ केकयाश्चित्रवर्मा च

6 For the repetition in D₁, of v 1 5. K₁ G₁
om 5 (of v 1 5) D₄ om up to धाव (of v 1 5)
B₂ reads 6 on marg — *) S₁ सगुणा, S₁ K₁ S
(G₁ om) चहव (for सगणा) — *) S (G₁ om)
सगणा (for कृतास्त्रा) — *) S (G₁ om.) सहस्र

समभ्यधावन्तहसा भारद्वाजं युयुत्सवः ॥ ६
 समवेतास्तु तान्सर्वान्भारद्वाजोऽपि वीर्यवान् ।
 असंभ्रान्तः शरौघेण महता समवारयत् ॥ ७
 महौघाः सलिलस्येव गिरिमासाद्य दुर्मिदम् ।
 द्रोणं ते नाभ्यवर्तन्त वेलाभिव जलाशयाः ॥ ८
 पीड्यमानाः शरैः राजन्द्रोणचापविनिःसृतैः ।
 न शेकुः प्रमुखे स्थातुं भारद्वाजस्य पाण्डवाः ॥ ९
 तदद्भुतमपश्याम द्रोणस्य भुजयोर्वलम् ।
 यदेनं नाभ्यवर्तन्त पाञ्चालाः सृञ्जयैः सह ॥ १०
 तमायान्तमभिकुद्वं द्रोणं दृष्ट्वा युधिष्ठिरः ।

बहुधा चिन्तयामास द्रोणस्य प्रतिवारणम् ॥ ११
 अशक्यं तु तमन्येन द्रोणं मत्वा युधिष्ठिरः ।
 अविषह्यं गुरुं भार सौभद्रे समवासृजत् ॥ १२
 वासुदेवादनवरं फल्गुनाचामितौजसम् ।
 अब्रवीत्परवीरघ्नमभिमन्युमिदं वचः ॥ १३
 एतय नो नार्जुनो गर्ह्यथा तात तथा कुरु ।
 चक्रव्यूहस्य न वयं विद्मः मेदं कथंचन ॥ १४
 त्वं नार्जुनो वा कृष्णो वा भिन्द्यात्प्रद्युम्न एव वा ।
 चक्रव्यूहं महाबाहो पञ्चमोऽन्यो न विद्यते ॥ १५
 अभिमन्यो वरं तात याचतां दातुमर्हसि ।

साम्यवर्तत —^d) Ks सहस्रथ (for युयुत्सव)

7 For the repetition in D₁, of v 1 5 Ks Gs om. 7^{ab} (of v 1 5) Bs reads 7^{ab} on marg —^a) Ks Dn₁ D₂ च (for तु) B Dn₁ Dn₂ D₃ S (Gs om) समीपे वर्तमानां (D₂ यत्मान) हतान्; D₃ समे जन मानहवान् —^b) S₁ च, K₁ [स]ति (for सपि) —^c) S K₁ s Dn₂ D₁ s शरौघेन —^d) D₄ सहसा (for महसा) D₁ समवारयेत्; S प्रत्यवारयत् (for समवारयत्)

8 S₁ om 8^{ab} Gs damaged —^a) K₁ s B Dn₁ Dn₂ D₃ Cd महौघ; D₄ महौघ K₁ T G₂ s सलिलस्येव — Dn₁ om 8^{cd} —^c) S च तु (for द्रोण) Ks Dn₂ G₁ s s M₁ s नाभ्यवर्तत (for नाभ्य) —^d) K₁ Dn₁ D₁ s जलाशय

9 ^a) D₂ बाध्यमाना (for पीड्य) S लोक्नैर (for राजन्) —^b) S₁ (sup lin as in text) द्रोणाचार्य —^c) S नाशकुवन् (for न शेकु प्र) Ks Dn₁ समरे (for प्रमुखे)

10 ^a) Bs तत्राद्भुतम् (for तद^a). Dn₁ D₂ s M₁ अपश्यामो —^c) Dn₁ यदेन, D₂ येनैव; D₃ यदेन (for यदेन) Ks B₁ G₁ M [अ]त्यवर्तत (for [अ]भ्य) —^d) B₁ s D₂ पञ्चाला; Dn₁ पांचाल्या Ks सह सृञ्जयै (by transp), B₁ S पांचवै सह

11 ^a) M₁ तदापातम्. S₁ K₁ s s Dn₁ D₁ अति कुद (S₁ 'दो); T G₂ s अभिकुदो —^b) B₁ (marg) मत्वा (for दृष्ट्वा) — D₂ om (hapl) 11^a-12^a —^d) D₂ प्रतिवारणे

12 D₁ om 12^{ab} (of v 1 11) —^a) D₂ तर्तुन (for तु तम्) B₁ S तद (Gs 'दा') न्येन (for तमन्येन) —^b) S मेत्तु (for द्रोण) Dn₁ Dn₂ D₃ s-3 दृष्ट (for मत्वा) —^c) B₁ s अविषह्य; Dn₂ आविषह्य D₁ 'शद्य (for 'वद्य) —^d) Gs (sup lin) समद्रे D₁ समवारयन् (for 'सृजत्)

13 ^a) D₂ अनवर; S 'वर्म; Cd 'वर (as in text) —^b) S₁ फल्गुनाच्, K₁ D₂ s फाल्गुनाच्, K₁ s B Dn₁ Dn₂ D₁ s-3 s फाल्गुनाच् (for फल्गुनाच्) M₁ s अर्जुनस्यमितौजस

14 Before 14, S ins युधिष्ठिर —^a) Ks एतान्; B₁ (marg as in text) अथ; D₂ s पुत्र; Cd एतय (as in text) D₁ s मे; Cd नो (as in text) K₁ D₂ s गर्ह्यद्; Dn₂ गर्ह्य —^c) D₂ चक्रव्यूहे तु; T G M₁ s द्रोणानीकस्य; M₂ s पञ्चव्यूहस्य (for चक्रव्यूहस्य) G₁ M₁ s मेद वै (for न वर्य) D₂ चक्रस्य न वय पुत्र —^d) B₁ Dn₂ D₂ s-3 s G₂ विद्यो मेद; G₁ M₁ s न च विद्य (for विद्य मेद)

15 ^a) Ks अर्जुनो; B₁ Dn₁ D₂ s चार्जुनो —^b) S₁ Dn₂ D₂ मिथ्यात्; D₁ विद्यात्; D₂ s मिद्येत् (for भिन्द्यात्) Dn₁ D₂ च (for वा) —^c) T G M₁ s द्रोणानीक; M₂ s पञ्चव्यूहं (for चक्रव्यूहं) Ks मम वल्ले (for महाबाहो) —^d) K₁ पंचमोऽन्ये K₁ s पंचमो नात्र विद्यते; B Dn₁ Dn₁ G₂ 'मो नोपपद्यते

16 ^a) D₂ s याचतो; S याचे त्वा —^c) Dn₂ वै (for च) S वितुम्यो (Gs 'णो') मासुकेभ्यश्च —^d) Dn₁ D₂ [अ]पि (for [ए]व) S सौमने यक्षेव भारव,

पितॄणां मातुलानां च सैन्यानां चैव सर्वशः ॥ १६

धनंजयो हि नस्तात गर्हयेदेव संयुगात् ।

क्षिप्रमस्त्रं समादाय द्रोणानीकं विशातय ॥ १७

अभिमन्युरुवाच ।

द्रोणस्य दृढमव्यग्रमनीकप्रवरं युधि ।

पितॄणां जयमाकाङ्क्षन्नवगाहे भिनाशि च ॥ १८

उपदिष्टो हि मे पित्रा योगोऽनीकस्य मेदने ।

नोत्सहे तु विनिर्गन्तुमहं कस्याचिदापदि ॥ १९

युधिष्ठिर उवाच ।

भिन्ध्यनीकं युधा श्रेष्ठ द्वारं संजनयस्व नः ।

वयं त्वानुगमिष्यामो येन त्वं तात यास्यसि ॥ २०

धनंजयसमं युद्धे त्वां वयं तात संयुगे ।

प्रणिधायानुयास्यामो रक्षन्तः सर्वतोमुखाः ॥ २१

भीम उवाच ।

अहं त्वानुगमिष्यामि धृष्टद्युम्नोऽथ सात्यकिः ।

पाञ्चालाः केकया मत्स्यास्तथा सर्वे प्रमदकाः ॥ २२

सकृद्भिन्नं त्वया व्यूहं तत्र तत्र पुनः पुनः ।

वयं प्रध्वंसयिष्यामो निम्नमाना वरान्वरान् ॥ २३

अभिमन्युरुवाच ।

अहमेतत्प्रवेक्ष्यामि द्रोणानीकं दुरासदम् ।

17 *) D₁ : हि वस्, S न न (M₁ : त)स् (for हि नस्) —^b) B₂ न गर्हयेदेव, D₁ न गर्हयेदेव न (for गर्हयेदेव) K₅ D₁ संयुगात्, D₁ संयुगे (for संयुगात्). —^c) K₅ D₁ D₁ D₅ : T₁ M₁ : s (sup in as in text) समादाय; D₁ 'द्याय, G₅ 'साय (for 'दाय) —^d) G₁ M₁ : पञ्चव्यूहं (for द्रोणानीक) S₁ K₁ : D₁ विनाशाय; D₁ विनाशय (for विशातय)

18 After the ref, K₁ : ins

259* शृणु राजन्महाबाहो वचन मम सुवत ।

पुरा गर्भगते वापि चक्रव्यूहप्रवेशनम् ।

सुखारकृष्णस्य राजेन्द्र श्रुतमस्मि मया प्रभो ।

तस्माद्बहू प्रविश्यामि चक्रार्थं नृपसत्तम ।

—^a) B₂ व्यूहम् (for दृढम्) K₅ : B₂ D₁ D₂ : T₁ जस्यप्रम् (for जस्यप्रम्) —^b) D₅ : णीक (for णीक) S महत् (for युधि) —^c) S₁ हितम्, S₁ K (except K₅) D (except D₁ D₁) सिद्धिम् (for जयम्) S अन्विचलन् (for आकाङ्क्षन्) —^d) D₁ : अयगाहा (for 'गाहे) S₁ D₁ भिनाशि च (D₁ वा); K₅ lacuna, K₅ D₁ महारथ (D₁ 'थ), T जवेन च; G₄ [s]भिनाम च; G₅ हिनशिव (for भिनाशि च) G₅ न च गाहे हिनापि च (slo)

19 *) S₁ D₁ उपदिष्ट —^b) N योगो (S₂ K₂ : 4 D₁ 'चा)नीकवि (S₁ 'नि'शास्त्रे; G₁ योनीकस्य च मेदने —^c) K₅ D₁ D₅ च; B₄ D₂ हि; D₅ : [s]य (for तु) D₁ : नोत्सहेत् B₂ (marg, orig as in text) निवर्तितुम् (for विनिर्गन्तुम्) S नोत्सहे प्रतिनिर्गन्तुम्

20 The portion of the text from 7 34 20^a up to बालम् in 7 41. 1^a is lost in S₁ on missing folio T₁ om the ref —^a) K₁ D₁ भिचानीक; B₄ D₂ मित्रा, B₅ भद्रा, D₅ विद्य (for भिन्ध्य) Rom ed युधा (for युधा), S भिधि व्यूह युधि श्रेष्ठ —^c) K₅ G₅ तु; D₅ : 4 G₁ च; G₄ द्वा (as in text) —^d) S₁ K₅ : D₁ om (hapl) 20^a-22^a, K₁ reads the same on marg —^e) D₅ उप; S पुत्र (for तात). G₁ M₁ : योत्स्यसि (for यास्यसि)

21 S₁ missing (of v 1 20). S₁ K₅ : D₁ om. 21 (of v 1 20) K₅ reads 21 on marg —^a) S धनंजयस्य प्रथिम —^b) S त्वां यातं (G₅ त्वयासिन्) (for त्वां वयं) D₁ D₅ : 4 कर्मणा (for संयुगे) —^c) K₅ D₅ : प्रणिधाय (for प्रणि) D₁ : [ज] भियास्यामो, T G₅-s गता सर्वे; G₁ M [ज]प्रता (G₁ M₁ : 'त' सर्वे (for [ज]नुयास्यामो) G₅ प्रणिधायान्ता सर्वे —^d) D₁ D₁ : सर्वतोदिश, D₅ 'तोदिश (for 'तोमुखा) S अनुयास्याम पृष्टव.

22 S₁ missing (of v 1 20) S₁ K₅ : D₁ om. 22^a (of v 1 20) K₅ reads 22^a on marg B₂ reads the ref on marg —^a) D₅ त्वां तु (for त्वानु). S अहं स्वामनुयास्यामि —^b) B₂ हि; D₅ [s]पि; S च (for सथ) M₅-s सत्यक —^c) B₁ D₅ पचाला D₁ D₅ : 4 केकया T G₅ : M₅ मास्यास्य (for मत्स्यास्य) —^d) D₁ reads 22^a-23^a on marg

23 S₁ missing (of v 1 20) D₁ reads 23^a on marg (acc m) —^a) K (except K₅) D₁ तया

पतंग इव संकुहो ज्वलितं जातवेदसम् ॥ २४
 तत्कर्मार्थं करिष्यामि हितं यद्वंशयोर्द्वयोः ।
 मातुलस्य च या प्रीतिर्भविष्यति पितुश्च मे ॥ २५
 विशुनैकेन संग्रामे काल्यमानानि संघशः ।
 अथ द्रक्ष्यन्ति भूतानि द्विपत्सैन्यानि वै मया ॥ २६

युधिष्ठिर उवाच ।

एवं ते भाषमाणस्य बलं सौमद्र वर्धताम् ।
 यस्त्वमुत्सहसे भेतुं द्रोणानीकं सुदुर्भिदम् ॥ २७
 रक्षितं पुरुषव्याघ्रैर्महेष्वासैः प्रहारिभिः ।
 साध्यरुद्रमरुत्कल्पैर्वस्त्रभ्यादित्यविक्रमैः ॥ २८

(for स्वया) —^b) Dns Ds s s तेषां (for the second
 तत्र) S स्वया सह (for पुन पुन) —^d) S₁ Ds
 G₁ M₁ निम्नमानान्; K₁ Dn₁ विनिम्नाना (for निम्नमाना)
 S₁ वर वरान्; Dns पराश्र तान्, Ds T G₁-s M₁
 परान् (Ds G₁ 'न्व'रान् (for वरान्वरान्)

24 S₁ missing (of v l 20) — After the ref.,
 K₁ s ins

260* यातोऽहमर्जुनाद्राजन्मुमद्रायां तथैव च ।
 महद्वलेन संपूर्णं पश्यन् पौरुषं मम ।
 सर्वान्हनिष्यामि कुरुद्वीणमुष्याक्षराधिप ।
 यै कृतं दुष्कृतं कर्म पाण्डवानां महात्मनाम् ।
 ज्येष्ठा माता मदीया यत्सर्वा नीता दुरासदै । 5
 दुःशासनेन च तदा पापेन दुष्टकर्मणा ।
 पाण्डुर्लभं प्रवि राजेन्द्र यत्कृतं दुष्टकारिभिः ।
 तत्सर्वं चाद्य तद्भूदे दशायिष्यामि लाघवात् ।

[(L 2) K₁ मम पौरुष (by transp) — (L 5)
 K₁ समापते (for दुरासदै) — (L 6) K₁ पापिना
 (for पापेन) — (L 7) K₁ पांचाढी]

—^a) Ds एव ह्य (hypermetrie), T G₁-s एक;
 G₁ M एन; G₁ एक (for एतत्) K₁ s D₁ प्रवक्ष्यामि
 (for प्रवे) —^b) S सुदुर्भिद (for दुरासदम्)
 — K₁ D₁ s om. (hapl) 24^a —^d) Dns Ds s S
 (except G₁) उवल्लभ (for उवल्लि) — After 24,
 K₁ reads 26^a for the first time, repeating it in
 its proper place

25 S₁ missing (of v l 20) K₁ om 25^a
 —^a) Ds गमिष्यामि (for करि) K₁ Dn₁ अथ तत्कर्म
 करिष्य — K₁ om. 25^b-26^a —^b) S क्षमं (for
 हित) Ds तद् (for यद्) Dn₁ युद्ध द्वयोर् (for
 पदयोर्) Cv as in text — S₁ om. 25^b-26^a —^c)
 K₁ reads from लस्य up to सघश (in 26^b) on
 marg K₁ s B Dn₁ च यधीर्लि; K₁ D₁ महथोर्लि;
 K₁ T G₁-s च मे (K₁ या) प्रीति (for च या प्रीतिर्)
 —^d) K₁ s S करिष्यामि; K₁ s B Dn₁ D₁ करिष्यति

(for अवि)

26 S₁ missing (of v l 20). S₁ K₁ om 26^a
 (of v l 25) K₁ reads 26^a on marg —^a) S
 समरे (for संग्रामे) — S transp 26^b and 26^c
 —^b) Dns Ds कक्ष्यमानानि, D₁ कक्ष्य (for काल्य)
 K₁ सर्वश (for सघश) — After 26^a, K₁ ins

261* दुष्ट्यानि सर्वसैन्यानि मरुत्का***** ।

— K₁ reads 26^a for the first time after 24 —^a)
 K₁ जपि (for अथ) D₁ द्रक्षति K₁ अभिरक्ष्यति K₁
 संग्रामे; S राजान (for भूतानि) K₁ (second time)
 B Dn₁ D₁ द्र (K₁ D₁ व) क्ष्यति सर्वभूतानि — K₁
 om 26^c —^d) K₁ lacuna, T G₁ द्विषद् (for
 द्विषत्) S₁ K₁ (first time) मम तेजो ह्यनुत्तम — K₁
 Dns D₁ s (marg) s G₁ M₁ s s-s (last three first
 time) ins after 26 T G₁-s M₁-s (last three
 second time) after 7 35 7

262* नाह पाथेन जातं स्यां न च जातं सुमद्रया ।

यदि मे सयुगे कश्चिज्जीवितो नाद्य मुच्यते ।

यदि चैकरथेनाह समग्रं क्षत्रमण्डलम् ।

न करोम्यष्टया युद्धे न भवाम्यर्जुनात्मज ।

[(L 1) Ds सजातो (for जातं स्यां) G₁ M₁ s s-s
 (last three both times) सत् (for जात) T G₁-s
 Ms-s (last three second time) तु (for स्यां)
 — (L 2) Dns Ds जीवतो Ds तत्र (for नाद्य) Ds
 च जीवतोश्च प्रमुच्यते, T G M₁ s s-s (last three both
 times) जीवमानस्य जीवति (for the post half) — (L
 3) Ms-s (all second time) वा (for च) — (L
 4) K₁ सृषा (for [च]ष्टया). Ds s T G M₁ s s-s
 (last three both times) न कुमि (Ds वे) शतथा युद्धे
 (for the prior half)]

27 S₁ missing (of v l 20) —^a) Ds (sec
 m) मा (for ते) K₁ s भाष्यमाणस्य —^b) K₁
 यत्सुम्, B₁ s यत्सुम्, Dns D₁ s s G₁ s यत्सुम्;
 Ds सत्सुम् (for यत्सुम्) Dns जेतु; D₁ s योद्धुं
 (for जेतु) K₁ B₁ यत्सुम्सहसे भेतु —^d) S₁

संजय उवाच ।

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा स यन्तारमचोदयत् ।

सुमित्राश्वात्रणे क्षिप्रं द्रोणानीकाय चोदय ॥ २९

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ ३४ ॥

३५

संजय उवाच ।

सौमद्रस्तु वचः श्रुत्वा धर्मराजस्य धीमतः ।
अचोदयत् यन्तारं द्रोणानीकाय भारत ॥ १
तेन संचोद्यमानस्तु याहि याहीति सारथिः ।

प्रत्युवाच ततो राजन्नाभिमन्युमिदं वचः ॥ २
अतिभारोऽयमायुष्मन्नाहितस्त्वयि पाण्डवैः ।
संप्रधार्य क्षमं बुद्ध्या ततस्त्वं योद्धुमर्हसि ॥ ३
आचार्यो हि कृती द्रोणः परमास्त्रे कृतश्रमः ।

K1-4 D1.8 4 5 सुदारुण, K5 B D01 Dn D2.5 1 3
द्वारासद (for सुदुर्मिदम्).

28 S2 missing (of v. 1 20) —^b) K4 5 महा
रिभिः, B D01 'बलैः, Dn1 वरासिभिः, T G1.8-5
M महारथैः, G2 महारथभिः (for प्रहारिभिः) —^c)
D5 सार्धं (for सार्ध) B4 5 D2 तुल्यैर् (for कल्पैर्)
—^d) S1 S (except G2) वस्त्रादित्य (S1 'स्त्र्या'दित्य,
D1 वस्त्रादित्य (for वस्त्रादित्य) D01 वर्चसै (for
विक्रमै) Dn2 D5 4 5 वस्त्रादित्यपराक्रमै — After
28, K4 D1 read 7 35 1 for the first time, repeat-
ing it in its proper place

29 S2 missing (of v. 1 20). S1 K1-4 D1.8
om. (hapl.) 29 —^a) K5 Dn1 स तस्य (for तस्य
तद्) —^b) K5 Dn1 D5 1 3 Ms-5 स्त्रः, B2 G5 स
(for स). —^c) K5 इये (for इणे) —^d) K5 D1 3
नोदय; B5 प्रेरय; Dn1 नोदय; D5 नोदयत् (for
चोदय)

Colophon om. in S1 K1-3 D5 S2 missing
— Sub-parvan K5 B1 3 4 Dn D2 5 1 3 अभिमन्यु
वच — Day of Drona's Generalship D1 तृतीय
युद्धदिवस — Adhy name D3 अभिमन्युप्रतिज्ञा
— Adhy no (figures, words or both). B1 3 Dn1
T G M1-3 3 34 (as in text), M4 24. — Sloka
no D01 29, Dn1 28

35

This adhy is missing in S2 (of v. 1 7 34.
20)

1 K4 D1 read 1 for the first time after 7 34
28 —^a) K4 (second time) B1 Dn1 सौमद्रस्य;
K4 'द्रष्टा; B1 5 D1 (second time) 'द्रष्टु (for
'द्रस्तु) D1 3 वचनं (for तु वच) S1 K1-3 4 D1
(last two first time) तस्य तद्वचनं श्रुत्वा —^b) S
(except G2) भारत (for धीमत) —^c) S1 अचोद
यत्, K4 (first time) प्रचोदयत्, K4 (second time)
D5-5 अनो; T G Ms-5 अचोदयत् (G1 'यति; M1-5
'यस्व), M1 3 संचोदयेति —^d) K1-3 4 (second
time) D1 (both times) मारिष; K4 (first time)
मारिष; G1 M1 3 मा वह, Ms 4 मानद; M3 मां नय
(for भारत)

2 —^a) S1 K (except K5) D1 अथ (for तेन).
Dn1 D5-5 सनोद्यमानस्य —^c) K5 D5 महाराज (D5
'जन्' (for ततो राजन्)

3 Before 3, S ins सुमित्र —^b) Dn2 D5 4 5
निहितस्य, G1 अहि (for आहि). D5 3 तव (for
स्वयि) —^c) K2 सम; B4 क्षण; T G1-3 Ms-5
[अ]सकृद्; G1 M1 3 सकृद् (for क्षम) —^d) Dn2
D1-5 तत्र (for तस्य). S1 K Dn D1-5 एव कर्तुम्;
D1 3 G5 संकर्तुम् (for एव योद्धुम्).

4 D4 1 om (hapl.) 4^b-5^c —^b) Dn D5 5 पर
मास्त्र (Dn1 'स्त्र' (for 'मास्त्रे) —^c) Dn2 सबद्धस्य
(for 'संबद्धस्य) —^d) K5 B1 3 4 D01 Dn1 D1 चा
युद्ध; D5 वायुद्ध (for च युद्ध) — For 4, 8
subst

263* द्रोणो हि कृतवान्यननं क्षास्त्रकृतनिश्चम ।
एव तु बाहू स बलवान्प्रमाणाणामकोविदः ।

अत्यन्तमुखसंवृद्धस्त्वं च युद्धविशारदः ॥ ४
 ततोऽभिमान्युः प्रहसन्सारथिं वाक्यमब्रवीत् ।
 सारथे को न्वयं द्रोणः समग्रं क्षत्रमेव वा ॥ ५
 ऐरावतगतं शक्रं सहामरणैरहम् ।
 योधयेयं रणमुखे न मे क्षत्रेऽद्य विस्मयः ।
 न ममैतद्विषयसैन्यं कलामर्हति षोडशीम् ॥ ६
 अपि विश्वजितं विष्णुं मातुलं प्राप्य सृजत ।

पितरं चार्जुनं संख्ये न मीमांसुपयास्यति ॥ ७
 ततोऽभिमान्युस्तां वाचं कदर्थीकृत्य सारथेः ।
 याहीत्येवान्रवीदेनं द्रोणानीकाय माचिरम् ॥ ८
 ततः संचोदयामास हयानस्य त्रिहायनान् ।
 नातिदृष्टमनाः स्रुतो हेमभाण्डपरिच्छदान् ॥ ९
 ते प्रेषिताः सुमित्रेण द्रोणानीकाय वाजिनः ।
 द्रोणमभ्यद्रवन्नाजन्महावेगपराक्रमाः ॥ १०

[(L 1) G₂ यत्न, M₂ व्यक्त (for यत्न) — (L 2) G₂ सु- (for स)]

5 D₄ १ om 5^{ab} (of. v. L 4) — ^a) S स सारथिमाब्रवीत् — ^a) D₂ ह्यय (for न्वय) S विस्मयको हि मे द्रोणे — ^a) B₂ १ G₂ समग्रः; D₂ १ १ १ समग्र, D₂ समग्र; T G₂-4 समग्रः; G₁ M समरे (for समग्र) S₁ K (except K₂) D₂ D₂ १ १-१ यत्नम्; B₂ १ क्षत्रम्; S क्षत्र (for क्षत्रम्) D₂ D₂ D₂ १ M₁ च (for वा) — After 5, D₂ D₂ S ins

264* अथसाधो हि मे योद्धुं शोरासवसमुन्नव ।

[G₁ १ M योय, G₂ यूय, G₂ योय (for योद्धु). D₂ D₂ T योय मे (for मे योद्धु) G₂ १ M₁ १ ससुषत (for 'स्रव')]

S ^a) S₁ K (except K₂) D₁ १-१ १ १ देरावण (for 'वत') — ^a) D₂ सर्वदेवगणैः सह; S सहामरण गणे — After 6^{ab}, D₂ S ins

265* अथवा रुद्रमीशान सर्वभूतगणैर्बुधम् ।

[D₂ नागार्चित (for गणैर्बुधम्)]

On the other hand, D₂ ins 266* after 6^{ab}

— ^a) D₂ योधयेह D₂ रणमुख्ये S युद्धेयमय (G₂ १ 'त्र') समरे — K₁ १ om. 6^a — ^a) D₁ १ किमु (for न मे) D₂ यथोद्य; D₂ यत्रोद्य; T G₂-१ क्षत्रे (for क्षत्रेऽद्य) D₂ विस्मय K₂ D₁ नापात्वे (D₂ नोपेक्षया) द्रोणविक्रमे (slo) — D₂ S ins after 6^{ab} D₂ after 6^{ab}

266* यथैतपश्यसे सृष्ट सयोधाधरयद्विषम् ।

[D₂ यानेतान्, D₂ यानेतान् (for यथैतत्) D₂ पश्य मे (for पश्यसे) M₂-१ सैन्य (for सृष्ट) G₁ M सयोधाध- G₁ M₂-१ नर (for -रय) D₂ D₂ सराधश्वनाश्रुपान् (for the post half)]

— ^a) D₂ om न D₂ न ममेह; T समयाद्य; G₁ १ M₁ १ १ न समाद्य, G₂ १ तन्ममाद्य; M₂ १ न मार (for न ममेतद्) — ^a) S₁ K₁ १ क्षर्धति; K₂ नार्धति, G₁ १ M₁ १ नार्धति (for नार्धति)

7 ^a) D₁ १ त्रिष्णु; D₂ कृष्ण (for त्रिष्णु) D₂ १ अपि स विष्णुमजित (G₂ तुल) — ^a) S सद्युगे (for सृजत) — ^a) K₂ D₂ चार्जुन B₂-4 D₂ १ युद्धे; T G₂-१ लोके, G₁ M₂ १ सत्ते, M₁ १ सृत् (for सद्युगे) — ^a) G₂ हि (for मीर) D₂ उपशान्त्यति; S 'सर्पति' (for 'यास्यति') — T G M₁ १ १-१ (last three second time) ins 262* after 7 M₂-१ (all first time) after 7 34 26 — After the above S cont

267* एवमप्युच्यमानं स सारथिस्त पुन पुन ।

धीर ते तेन मा युद्धमिति सौमद्रमब्रवीत् ।

[(L 1) M₂-१ सु (for स)]

S ^a) K₂ B₂ १ D₂ १ अभिमान्युध (T G₁ १-१ M 'स्तु') (for ततोऽभिमान्युध) G₁ M₁ १ सहाय्य; M₂ १ तां** (for तां वाचं) — ^a) G₁ M₁ १ प्रयाहीति (for याहीत्येव) D₂ D₂ १ चैन (for एन) — ^a) D₂ om (hapl) from माचिर up to नीकाय (in 10^b) D₂ हवानीकाय (for द्रोणा)

S D₂ om 9 (of. v. L 8) — ^a) K₂ B₂ D₂ १ D₂ १ १ स (D₂ स) नोदयामास; D₂ सयोधया (for संचोदया) — ^a) K₂ B D₂ १ १ हयानाश्रुः; D₂ हयोस्तस्य (for हयानस्य) D₂ १ G₁ M₁ १ १ त्रिहायनान् — ^a) D₂ १ हेमदंढ- (for 'भाण्ड')

10 D₂ om up to नीकाय (of. v. L 8). — ^a) D₂ १ प्रेषिता — ^a) D₂ om (hapl) from नीकाय up to सर्वे (in 11^b) D₂ मारत (for वाजिन) — ^a) K₂ D₁ अभ्याद्रवन्; D₂ १ M₁ १ अभ्याद्रवद् — ^a) S₁ D₂ पराक्रमः; D₂ 'क्रमः; D₂ पराक्रमा (for पराक्रमा). S महावेगा महाबला.

तमुदीक्ष्य तथा यान्तं सर्वे द्रोणपुरोगमाः ।

अभ्यवर्तन्त कौरव्याः पाण्डवाश्च तमन्वयुः ॥ ११

स कर्णिकारप्रवरोच्छ्रितध्वजः

सुवर्णवर्माजुनिरर्जुनाद्वरः ।

युयुत्सया द्रोणमुखान्महारथा-

न्समासदत्तिसहशिशुर्यथा गजान् ॥ १२

ते विंशतिपदे यत्ताः संप्रहारं प्रचक्रिरे ।

आसीद्राज्ञ इवावर्तो मुहूर्तमुदधेरिव ॥ १३

शूराणां युध्यमानानां निम्नतामितरेतरम् ।

संग्रामस्तुमुलो राजन्प्रावर्तत सुदारुणः ॥ १४

प्रवर्तमाने संग्रामे तस्मिन्नतिभयंकरे ।

द्रोणस्य भिषतो व्यूहं मिच्छा प्राविशदार्जुनिः ॥ १५

तं प्रविष्टं परान्मन्तं शत्रुमध्ये महाबलम् ।

हस्त्यश्वरथपत्न्यौघाः परिवश्रुदायुधाः ॥ १६

नानावादित्रनिनदैः क्ष्वेडितोत्क्रुष्टगर्जितैः ।

हुंकारैः सिंहनादैश्च तिष्ठ तिष्ठेति निस्वनैः ॥ १७

घोरैर्हलहलाशब्दैर्मा गास्तिष्ठैहि मामिति ।

असावहममुत्रेति प्रवदन्तो मुहुर्मुहुः ॥ १८

11 Dn: om up to सर्वे (of v 1 10) —^a) Ś: K1: s Dn1 Ds तमुदीक्ष्य, S तं तु (Gs om तु) दृष्टा (for तमुदीक्ष्य). Ś: K2-4 D1: १ तदायांतं, K1 समायांतं; Ds महायात; Ds समायांत; T G2-5 प्रयांतं तु, M2: s [ज](M2: [क]) प्रयांतं तु (for तथा यान्तं) —^b) Ks Dn1 पुरःसराः, Ds पराक्रमाः; S मुख्या रथाः (for पुरोगमा) —^c) Ś: K (except Ks) D1 अभ्यवर्तन्त; Ds: s 'वर्तन्त (for 'वर्तन्त) —^d) Ds: s तमन्वयुः.

12 Gs damaged —^a) Ks Dn Ca d वर्णामरणो; Ds: s -वर्णामरणो (for वर्णान्निर्णय) Ś: K2-3 Dn D1-4 ० अर्जुनात्मज; K1 'त्मजा'; B Dn1 'वर' (for 'द्वर') —^d) Ś: समावृत्ते; K1 'द्वे'; K2: s Dn D1: s ० 'द्वे'; Ks D1: s 'ययौ'; B4 'द्वजत्'; Ds: s 'द्वजत् (for 'सदत्' B Dn1 S द्विपान् (for गजान्) — After 12, Dn: ins an addl oolophon

13 Before 13, Dn: ins संजय उवाच. Gs damaged —^a) Ms: s (sup lin) संयति (for विंशति) Ks -पर्वी; Dn1 D2: s ० पद; Dn2 सुदा; Ds परे; Ds पदैर् (for पदे) Ks Dn1 D2-4 ० गत्वा, Dn: lacuna, Ds यात्वा; G1 M1: s स्थित्वा (for यत्ता) —^b) B4 सप्रहार; Gs (marg as in text) समकारम् (for संप्रहार). S अकुर्वत् (for प्रचक्रिरे) —^d) Ks B Dn1 Dn2 Ds: s ० उदधाविव; D1 उदधेरिवे (for उदधेरिव)

14 ^b) Ds इतरेतरे —^c) Ks Dn1 Dn1 Ds: s ० सुमलो. —^d) Ds सुदारुणं

15 ^a) Ks Dn1 Ds: s विवर्तमाने; S विमध्यमाने (for प्रवर्तं). —^b) Ds: १. १ अति- (for अति).

—^d) Ds प्राविशद्; S व्यचरद् (for प्राविशद्) Ds मिश्राविषत दारुणं — After 15, Ds S ins

268* तदमेधमनाद्यर्थं द्रोणानीकं सुदुर्जयम् ।

मिश्राजुनिरसंभ्रान्तो विवेशाधिपत्यविक्रम ।

[(L 1) T G2: s M1: s तम् (for तद्) Ds मही क्षिता, M1: s सुदुर्जय (for सुदुर्जयम्) — (L 2) Ds विधे सानत्यविक्रम (for the post half)]

16 ^a) Bs तं प्रहृष्ट, B4 सप्रविष्ट B Dn1 T Gs विनिम्नत, Dn: परिमत्तं; Ds पराकांतं; G1: s-5 M जराविम (for परान्मन्त) Ds तत् प्रविष्टमरीम्वत (hypermetrio). —^b) Ds महाबल S जिघांसतः (T Gs Ms-3 'त' सहजत्वा —^c) K1 -पत्न्यौघ; Dn: पत्न्यौघ S रथाश्वेभ्योपदायौ (Gs: s Ms: s 'यो' वा —^d) Ds अपवश्रु (for परि) Dn: Ds: s सुदारुणा (for उदायुचा)

17 ^a) S ततो (for नाना) Dn: Ds: s ० सनादै (for निवदै) —^b) Ś: क्ष्वेडितोत्क्रुष्ट; Dn1 D1: s क्ष्वेडितोत्क्रुष्ट; G1: s ० M क्ष्वेडितोत्क्रुष्ट, G2: s क्ष्वेडि (Gs 'दि') तोदुष्ट K1 -निर्जितै, Ds नादितै (for गर्जितै.) Ca as in text Cd otes क्ष्वेडित, उत्क्रुष्ट and गर्जित —^c) T G1: s ० भीकारै; Gs फट्कारै; G4 फीत्कारै; M1: s भीकारै, Ms फिट्कारै; Ms: s फीट्कारै (for हुकारै) —^d) D1: s निस्वनै; T Gs: s Ms-3 च स्वनै. (for निस्वनै.)

18 ^a) Ś: हरहराशब्दैर् (for हलहला) —^b) Ś: K B2: s Dn1 D1: s-5 १ s T G2-4 तिष्ठेति; B1: s G1: s M1: s तिष्ठेहि; Dn: तिष्ठत (for तिष्ठेहि) Cd otes तिष्ठ (as in text) K1-3 नादितै; Ks मामित; Dn: Ds: s ० मां प्रति (for मामिति) —^c) K1: s D1: s

वृंहितैः शिञ्जितैर्हासैः खुरनेमिखनैरपि ।

संनादयन्तो वसुधाममिदुदुवुरार्जुनिम् ॥ १९

तेषामापततां वीरः पूर्वं शीघ्रमथो दृढम् ।

क्षिप्रान्नो न्यवधीद्रातात्मर्मज्जो मर्ममेदिभिः ॥ २०

ते हन्यमानाश्च तथा नानालिङ्गैः शितैः शरैः ।

अभिपेतुस्तमेवाजौ शलभा इव पावकम् ॥ २१

ततस्तेषां शरीरैश्च शरीरावयवैश्च सः ।

पुत्रेति; B₂-s D₂ s s अमित्रेति; T G₂-s M₁ s असु
ष्येति; G₁ असुष्येति, M₂-s उपेक्ष्येति (for असुष्येति)
Cd cites अन्वत्र (for असुत्र) —^a) Ś₁ K₁ s s D₁
प्रवदन्त, Dn D₂ s s प्रवृत्तौ, D₂ s s प्रावदन्त (for
प्रवदन्तौ) S प्रवदति मदीक्षित

19 ^a) K₁-s B D₀₁ Dn D₂ s s s s Cd लिजितैर्,
K₄ s D₂ संजितैर्; D₄ लि^aतैर्, Cd लिजितैर् (as
in text) M₂ s हाहै (for हासै) —^b) Ś₁ कर,
K₁ D₀₁ D₂ छुर (for खुर) B₄ om. खुरनेमि Dn₂
D₂ s s तथा (for अपि) —^c) D₂ वसुधाश्च S ते
नादयन्तो बहुधा —^d) D₂ चामिदुदुवुर; S छामि (G₂
अपि) (for अमि)

20 ^a) Ś₁ K₁ s B₄ वीर —^b) Dn₂ सर्वे, T
G₂-s M₂-s शीघ्रं (for पूर्व) D₀₁ शीघ्रपूर्वम्; Dn₁
सुदुपूर्वम् (for पूर्व शीघ्रम्) G₂ शृवा (for दृढम्) —^c)
D₂ व्यवधीद् (for न्यव) K₂ D₂ s आताम्; K₂
आवान्, K₄ B (except B₂) D₄ राजन्; D₂ s आशून्,
D₂ आतो (for आवान्), S क्षिप्र तान (G₁ M न्य)
हनद्रावान् (T G₂-4 आवान्)

21 ^a) Dn₂ D₂ s s तु; D₂ [अ]पि; S हि (for
च) K₂ B D₀₁ धिवशा; K₂ च रया; D₄ तु सदा
(for च सदा) —^b) K (except K₅) D₁ शिलीमुखै,
Dn₂ D₁ s लि (Dn₂ श) शै शरै (for शितै शरै)
—^c) B₄ सुवहुश (for तमेवाजौ)

22 ^a) D₁ s सया (for च स) —^b) B₂-s आत
खार; Dn₂ सखतार; D₂ G₂ स सखार; M₂-s संत
खान; Cd सप्रखाव (sic) (for सवस्तार) Ś₁ K Dn₁
D₁ s s s तदा भूमि (for क्षिति क्षिप्र) —^c) Ś₁ K
(except K₅) D₁ भूमिम्; B₂ D₀₁ D₂ s M₂ वेदीम्
(for वेदिम्)

23 ^a) Ś₁ -त्राणा. —^b) Dn D₂ s सशरान्वर (for
रावर) Ś₁ -कारुका B D₀₁ D₂ G₁ s s M सश

संतस्तार क्षिति क्षिप्रं कुशैर्वेदिमिवाध्वरे ॥ २२

बद्धगोधाङ्गुलित्राणान्सशरावरकार्मुकान् ।

सासिचर्माङ्कुशामीशून्सतोमरपरश्वधान् ॥ २३

सगुडायोमुखप्रासान्सर्षितोमरपट्टिधान् ।

सभिण्डिपालपरिधान्सशक्तिवरकम्पनान् ॥ २४

सप्रतोदमहाशङ्खान्सकुतान्सकचग्रहान् ।

समुद्ररक्षेपणीयान्सपाशपरिघोपलान् ॥ २५

रासन (B₂ [marg] 'वर) सा (B₂ s s 'शा) यकान्, T
G₂ s सकुतान्सकचग्रहान् Cd cites शरावर — After
23^{ab}, T G₂ read 25^a-26^a —^a) K₁ s D₁ s s सा
सिचक्रौ (D₁ s 'चक्रौ) कुशामीशून्; K₂ B D₀₁ Dn₁ D₂
s s 'च (D₁ 'व) माङ्कुशामी (B₁-s 'शान्ते) पून्; Dn₂
D₂ s 'चर्माङ्कुशधरान्; G₂ s 'चर्माङ्कुशामीरा (G₂ 'मी
मन्); M₂ s 'चर्माङ्कुशामीरून् —^d) K₅ D (except
D₁ s) परश्वधान्

24 D₄ om (hapl) 24^a-25^a K₅ reads 24 after
26^{ab} —^a) K₁-4 D₁ s लगु (K₁ 'लु) दायोमुखप्रासान्;
K₂ B D₀₁ सगदायोगुद; Dn₁ D₂ लगुदायोगुदायासा
(D₂ 'पाशा) न्; Dn₂ गदायोलगुदप्रासान्, D₂ लकुरा
योगुद; D₂ s सगदालगुद, S गदाखङ्गुलप्रा (G₂ 'व
हुमा; G₄ M₂ 'गुलप्रा; M₂ 'हुलप्रा) सान् —^b) Ś₁
K₁ s s D₁ सासि, K₂ Dn₁ D₂ s s s सार्षि; T
G₂-s यटि (for सार्षि) K₁ s D₁ s पट्टि (S 'ट्ट) सान्
—^c) Ś₁ सदिडिपाल, K₄ Dn₂ D₂ सभिण्ड्य (Dn₂ D₂
ड) पाल; B D₀₁ Dn₁ सभिदिपा (Dn₁ 'मा ल; D₂
s सभिदिमाल- (for 'पाल) Cd cites भिदिपालो
—^d) Ś₁ K₁-4 D₂ परि; K₂ Dn₂ D₂ s s s शर
(for वर) T G₂-4 M₁ s s सशक्तिनखरान्वरान् (T
G₂ 'नखरून्), G₂ 'नखतोमरान्; M₂ 'नवरासरान्

25 For the sequence in T G₂, of v l 23
D₄ om 25^{ab} (of v l 24) —^b) Ś₁ K (except
K₅) D₁ सशरान्; Dn₂ D₂ s सकुत- (for 'सान्)
K₄ D₁ सगदाग्रहान्; K₂ Dn₂ D₂ s M₂ कचच (for
सकच) — K₅ om (hapl.) 25^{ad} —^c) Ś₁ शपा
णकान्; K₁-s D₂ s s s श्रेपणीकान्; K₄ D₁ s s 'णि
कान्; B₁ s 'मीकान्; Dn₂ 'निकान्; D₄ णिका (for
'णीयान्) —^d) D₁ s सपास; S सपाशान् (for
'श) K₁ Dn₁ D₂ S (except T G₂) -परिघोपमान्
(for 'पलान्)

26 For the sequence in T G₂, of v l 23

सकेयूराङ्गदान्वाहन्द्ध्यगन्धानुलेपनान् ।
 संचिच्छेदाञ्जुनिर्वृत्तांस्त्वदीयानां सहस्रशः ॥ २६
 तैः स्फुरद्भिर्महाराज शुशुभे लोहितोक्षितैः ।
 पञ्चास्यैः पन्नगैश्छिन्नैर्गण्डेनेव मारिष ॥ २७
 सुनासाननकेशान्तैरव्रणैश्चारुकुण्डलैः ।
 संदष्टौष्ठपुटैः क्रोधात्क्षरद्भिः शोणितं बहु ॥ २८
 चारुसञ्चुकुटोष्णीपैर्मणिरत्नविराजितैः ।

विनालनलिनाकारैर्दिवाकरशशिप्रभैः ॥ २९
 हितप्रियंवदैः काले बहुभिः पुण्यगन्धिभिः ।
 द्विषच्छिरोभिः पृथिवीमवतस्तार फाल्गुनिः ॥ ३०
 गन्धर्वनगराकारान्विधिवत्कल्पितात्रयान् ।
 वीषामुखान्वित्रिवेणून्यस्तदण्डकबन्धुरान् ॥ ३१
 विजङ्घकूबराक्षांश्च विनेमीननरानपि ।
 विचक्रोपस्करोपस्थान्भयोपकरणानपि ॥ ३२

—^b) K₁ हृद्य, D₈ ० दिव्य, G₁ ० M पुण्य- (for हृद्य) D₈ ० लेपितान् — After 26^{ab}, K₈ reads 24
 —^c) D₁ D₄ ० S (except G₁ M₁ ०) स चिच्छेद
 B₁ न्यूनां; D₁ युद्धे; D₄ व्रातं, G₁ वृत्तं (for वृत्तात्)
 K₁ ० सचिच्छेदाञ्जुनसुतस

27 ^a) D₄ भुजै (hypermetric) (for तैः) S₁
 सरद्भिः, K₁ ० D₁ शिरोभिः (for स्फुरद्भिः) D₁
 D₈ ० महावेगैः; S मही भाति (for महाराज) —^b)
 S बृहद्भिः (for शुशुभे) S₁ D₁ D₈ ० रुधिरोक्षितैः
 B D₁ D₁ नू सु (D₁ स) लोहितैः; D₂ लोहितोक्षिता,
 D₄ 'ताक्षितै' (for 'लोक्षितै') —^c) S₁ पांचालै
 (for पञ्चास्यै) —^d) K₁ गरुडेनैव; D₁ ० गरुडेनैव
 K₈ D₁ D₈ ० मेदिनी; D₁ ० मारिष (for मारिष)

28 ^a) S₁ सुनसारुण, K₁ ० D₁ D₈ ० सुनसानन;
 D₄ सुनासैनर, D₈ सुनासावर, G₁ सुनासामुख (for
 सुनासानन) —^b) S₁ K (except K₈) D₁ स्रग्वैश,
 D₈ सन्नगैश (for सन्नगैश) —^c) S (except T G₂)
 संदष्टौष्ठ K₄ कोपात् (for क्रोधात्) —^d) D₁ सर
 द्भिः K (except K₈) D₁ रुधिर; B₄ शौणित (for
 शोणित) S असृगतैः (T G₂ ० 'गक्तै') समतत

29 ^a) D₁ चारुसह; D₂ सचारु, G₁ M₁ ० रुक्म
 सह (for चारुसह) G M -मकुटोष्णीपैर् (G₁ M₁ ०
 'घ') —^b) G₁ मणिरत्नैर् K₈ B₁ D₁ ० ० ० विभू
 विवै (D₁ 'त') (for विराजितै) —^c) D₄ विना*
 S (except T G₂) विनालनलिनाकारैर् —^d) D₂ रवि
 प्रभै (for 'शशि') D₈ निशाकरसमप्रभै

30 ^a) G₁ ० M₁ ० हित (for हित) D₁ -प्रिय
 धरै (for -प्रियंवदै) —^c) S जगतीम् (G₁ 'तिम्')
 (for पृथिवीम्) —^d) K₈ B₁ ० D₁ स वै तस्वार
 (for सवत) K₁ M₁ फल्गुनि.

31 ^a) K₁ नगराकाराद् —^b) S₁ गिरिवत्; B₁
 ० D₁ D₈ ० विविधान् (for विविधत्) — After

31^{ab}, D₁ ० S 1ns

269* समास्थितान्योधवरैर्दान्ताश्चान्ताधुसारथीन् ।
 विपताकाध्वजच्छत्रान्वितूणीरायुधानपि ।
 विस्तृताश्चरथाभीशून्विशान्यायोक्रदण्डकान् ।

[(L 1) D₁ ० समन्वितान् (for समास्थि) S (except
 G₈ ०) योधवरैर् D₁ ० व्यताश्चान् (for दान्ता) — (L 2)
 D₁ ० T G₂ M₈ विपताक, G₁ M₁ ० 'ताकान्' D₁ ०
 'ध्वजच्छत्रान्' D₁ *तूणीराचरानपि, D₈ विदूणीरां वरानपि
 (for the post half) — (L 3) D₁ विस्तृताश्च, D₈
 विस्तृताश्च (for विस्तृताश्च) D₁ ० T G₂ -युगादीनान् (for
 -रथामीशून्) G₈ ० विस्तृता (G₁ 'व्यता') निरथान्मीशून् (for
 the prior half) D₁ ० विशालायोधकटकान् (for the
 post half)]

—^c) S₁ K₁ ० D₁ रथायुगान्, K₈ D₁ D₁ ० ई
 (D₈ इ) पायुगान्, K₈ D₁ D₁ ० ई (D₁ इ) पायुगान्;
 B₁ ० वीशामुखान्; B₁ ० वीशायुगान्; B₂ (marg)
 विशामुखान्, D₁ ० चापसुक्तान्, G₂ M₁ ० विपासुक्तान्
 (for वीषामुक्तान्) S₁ K₁ ० D₁ नेत्रवेणून्, K₈ B₁ ०
 D₁ ० द्वित्रि, K₈ वित्र, D₁ D₁ ० वेत्र; D₈
 चित्र, S वित्रिददन् (for वित्रिवेणून्) D₈ ० ईपा
 युगांश्च त्रिवेणून् —^d) K₁ ० B₁ D₁ D₁ ०
 न्यस्त, D₁ मस्त (sio), D₄ प्रस्त, D₁ ० ध्वस्त
 (for व्यस्त) S₁ न्यवस्थाचटकधुरान्; K₁ न्यवस्थाचटक
 धुरान्, S ध्वस्तोप (G₁ M₁ ० 'जाप'; M₁ ० ० 'स्ताव')
 स्करबंधुरान् (M₈ ० 'धनान्')

32 M₈ ० om 32 —^a) D₁ कूबराक्षांश्च S₁ विज
 धकूबरक्षणान्; K₁ विजधकूबराक्षांश्च (sio) K₁ विजवा
 न्कूबरा; K₈ D₁ विजधकूबराक्षोणीन्, B D₁ D₈ विज
 धाकूबराक्षत्र; D₁ D₄ विजधान्कूबराक्षत्र, D₂ विनेनि
 कूबराक्षान्; D₈ विजधान कूबराक्षत्र (hypermetric),
 D₈ ० वि (D₈ नि) जघान्कूबरानक्षान्, D₁ विजघाकूबराक्षांश्च
 —^b) D₂ ० अपरानपि, D₁ ० च नराधिप; T G₂ ० ०

प्रशतितोपकरणान्हतयोधानसहस्रशः ।

शरैर्विशकलीकुर्वन्दिक्षु सर्वास्वदृश्यत ॥ ३३

पुनर्दिपान्दिपारोहान्वैजयन्त्यक्षुश्वजान् ।

तूणान्वर्माण्यथो कक्ष्या प्रैवेयानथ कम्बलान् ॥ ३४

घण्टाः शुण्डान्विषाणाग्रान्धुरपालान्पदानुगान् ।

शरैर्निशितधाराग्रैः शात्रवाणामशातयत् ॥ ३५

वनायुजान्पार्वतीयान्काम्बोजारट्टमाहिकान् ।

स्थिरवालधिकर्णाक्षाञ्जवनान्साधुवाहिनः ॥ ३६

स्वारूढान्शिक्षितैर्यौधैः शक्त्यष्टिप्रासयोधिभिः ।

विध्वस्तचामरकुथान्विप्रकीर्णप्रकीर्णकान् ॥ ३७

निरस्तजिह्वानयनान्विष्कीर्णान्त्रयकुट्टनान् ।

हतारोहान्भिन्नभाण्डान्क्रव्यादगणमोदनान् ॥ ३८

व्यरानपि (for अनरानपि) Ks B Do1 Dn3 Ds विनेमि
(Dn3 Ds 'मी) दश (Ds 'श) नानपि; Ds विनीमीदृश
नपि; G1 M1 : विनेमीनाश्यरानपि; Gs विनेमि*नारा
नपि — G4 om (hapl) 32nd —^a) M2 विचक्रोप
स्फुरोपस्वरान् — D4 reads 32nd-34th twice —^d)
D2 नष्टोपकरणान् (for भग्नो) Ks Dn1 जय (for
अपि) Ds भग्नोपकरणानि च; T G2 : : विकी (G2 :
'क) गर्णवधुरानपि, G1 M1 : विकीर्णवधुरानपि

33 For the repetition in D4, of v l 32 —^a)
S1 K1-4 D1 प्रमथनतोपि करि (Ks 'र) जो; Ks B2-5
प्रशतितोपस्तरणान्; Dn3 Ds : : (both times) : प्रशां
ति (Dn3 : 'सारि; D1 'याति) तोपकरणान् —^b) G1 :
हतयोधान्

34 For the repetition in D4, of v l 32 —^b)
S1 K1 : : वर्जयक्षकुशध्वजान् —^a) B1-3 तूणा; B2
Do1 Dn3 Ds : : तूण; S तूणी (Gs 'णि) (for तूणान्)
Dn3 Ds चर्म्याण्यथो (Ds या) Ks Dn Ds : : (both
times) : कक्षान्; K4 : B2 : Do1 कक्षा; B1 : कक्ष
(for कक्ष्या) — Ds om 34th-36th —^d) K1 शैवयो-
नय; B D2 प्रैवेयान्यथ, Do1 D1 : प्रैवेयाण्य (D1 व)
य; D4 अवनेपाल (for प्रैवेयानय) D1 : S रक्त
(D1 : Gs रक्त; M2 रक्त) कम्बला (D1 : Gs M1 :
'ला) न् (for जय कम्बलान्) Dn3 Ds प्रैवेया (Ds 'या) अ
सकम्बलान्

35 Ds om 35 (of v l 34) Ds om 35th —^a)
K1 वायुशुण्डान्; K4 : B1 Do1 घटा शुद्धा; B2 : G1
M1 : घंटा कुमान् (B2 : सुदान्); Dn1 घटशुद्ध; D2
घटाचट; D4 पौष्टसुद्ध, D1 : घटसुदान्; T G2-5 घंटा
कर्णान्, M2-5 कर्णशुण्डान् (for घण्टा शुण्डान्) —^b)
K1 : D1 सुरपालान्; Ks B2 : छत्रमाला (Ks 'लान्);
K4 वधपालान्; Ks B2 : Dn1 D2 : S छुरमाला (B2
'ल; B2 [marg], Dn1 Ds T G2-5 'ला, D2
'ला; M2-5 'लान्); B1 Cd छुरमाला (Cd ला);
Do1 स्फुरमाणान्; Dn3 जरमाला; D1 कुंठमाला; D1 :
धरमाला (for छुरपालान्); K1 पराविगान् (for 'जुगान्)

— Ds om 35th —^a) S1 D1 चारोग्रै K1 स्थिर-
वालधिकर्णक्षेत्र (hypermetrio) (of 36th), S शरैर्नि
कृत्य सौमद्र —^d) Ks Do1 अपातयत्; D4 अशातयत्;
Ds Gs अयातयत्; Gs अशातयात् (for अशातयत्)

36 Ds om 36th (of v l 34) —^a) B Ds M1 :
वाना (B1 : 'णा) युजान्, D1 : वनायुजान्; Cs d
वना (as in text) Dn3 पारसीकान् (for पार्वतीयान्)
—^b) S1 D1 कामोजारट्ट, Ks-5 B Do1 Dn3 D2 : :
Gs कामो (Dn3 om 'वो) जानय (Ds 'रट्ट) D4 om
रट्ट S1 D1 बाहिकान् (for 'कान्) —^c) Ks Ds : :
छिन्न (for स्थिर) G1 M बाळाधि Ks -कर्णाल्यान्;
Dn1 छिन्नवालान्विकर्णाल्यान् —^d) S1 K (except Ks)
Dn1 D1-4 : साधुवाहनान्, D1 : G1 M1 : 'बाहिकान्, T
Gs : साधुधानपि (for साधुवाहिनः)

37 —^a) S1 Ks laouna, K1 श***न्; Ks B2 :
Dn3 Ds : स्वारूढान्; K4 D1 सरयान्; Dn1 Gs सारु
ढान् (for स्वारूढान्) S1 K1 D4 विश्वैर; Ks :
D1 : विश्वैर (for शिक्षि) G1 M यौधै (for यौधै)
—^b) Do1 शक्त्यष्टि Dn1 पाशयोधिभिः; S प्रास-
पाणिभिः (for प्रासयोधिभिः) K1 शक्त्यष्टिप्रासयोधि
भिः; Dn3 Ds : पाशशक्त्यष्टियोधि (Dn3 'पि) निः; D4
पाश*क्ष्यष्टयोधैरै; Ds प्रासशक्त्यष्टियोधिभिः —^c) Ds
विस्वस्त (for विश्वस्त) S1 K B1 : : (last two also
as in text) D (except Do1) चारुमुकुटान्; Gs :
चामरकुशान् (for -चामरकुथान्) —^d) B Do1 S
विप्रविद्ध; D4 : कोर्णान्, Ds विनिर्कीर्ण (for विप्र-
कीर्ण) M2 : प्रकीर्णकान् Ca oites प्रकीर्णक; Cd
प्रकीर्ण

38 —^a) M1 : जिह्व (for जिह्वा) S दशनान् (Gs
श्रवणान्) (for नयनान्) D1 नयनाजिह्वान् —^b)
Ks Dn1 निरस्तात्र; Dn3 Ds : विशीर्णात्र; D1 *की
र्णात्र (for निष्कीर्णात्र) S1 D4 श (D4 'य) कुट्टना-
(D4 'ता) न्; K1 : : D1 यरुणान् (Ks [marg]
'युतान्); Dn3 यरुणान्; Ds : 'यरुणान् (hyper-

त्वदीयास्तव पुत्राश्च वीक्षमाणा दिशो दश ।
संशुष्कास्याश्चलचेत्राः प्रस्विन्ना लोमहर्षणाः ॥ ४२
पलायनकृतोत्साहा निरुत्साहा द्विषजये ।
गोत्रनामभिरन्योन्यं क्रन्दन्तो जीवितैषिणः ॥ ४३
हतान्पुत्रांस्तथा पितृन्सुहृत्संबन्धिवान्धवान् ।
प्रातिष्ठन्त समृत्सृज्य त्वरयन्तो ह्यद्विपान् ॥ ४४

[210]

३६

संजय उवाच ।

तां प्रमत्तां चमूं दृष्ट्वा सौमद्रेणामितौजसा ।

दुर्योधनो भृशं क्रुद्धः स्वयं सौमद्रमभ्ययात् ॥ १

ततो राजानमावृत्तं सौमद्रं प्रति संयुगे ।

दृष्ट्वा द्रोणोऽब्रवीद्योधान्पर्यामुत नराधिपम् ॥ २

पुराभिमन्युर्लक्ष्यं नः पश्यतां हन्ति वीर्यवान् ।

तमाद्रवत मा मैष्ट क्षिप्रं रक्षतः कौरवम् ॥ ३

ततः कृतज्ञा बलिनः सुहृदो जितकाशिनः ।

त्रास्यमाना भयाद्वीर परिव्रुस्तवात्मजम् ॥ ४

द्रोणो द्रौणिः कृपः कर्णः कृतवर्मा च सौबलः ।

बृहद्रथो मद्रराजो भूरिर्भूरिश्रवाः शलः ॥ ५

पौरवो वृषसेनश्च विसृजन्तः शिताञ्शरान् ।

B D₀₁ D_n D₂-n विद्वन्भ्रातृन् (for तथा विद्वन्) T G
M₁ ३ हतान्भ्रातृन्विद्वन्भ्रातृन्, M₂-s हतान्भ्रातृन्विद्वन्
—^b) S प्रियात् (for सुहृत्) B D₀₁ वधून्सवधिनस्तथा
—^c) D₂ प्रातिष्ठति S उत्सृज्योत्सृज्य गच्छति —^d)
D_{n1} D₂ ६ चो(D₂ नो)दयतो (for त्वरं) B₂ रयान्द
यान्; D₂ ४ ५ १ ३ हयान्द्विपान् S सौमद्रक्षरपीडिता

Olophon Ś₂ missing — Sub-parvan Ś₁ K₁ ३ ३
B₂ ३ ४ D₀₁ D_n D₂ ३ ३ G₁ M₁ ३ अभिमन्यु (D₂ om.
मन्यु)वध (D_{n1} D₂ "युद्ध") — Day of Drona's
Generalship K₁-s तृतीययुद्धविवसे — Adhy name
K₁ D_{n1} स्यूहप्रवेशे सेनाक्षोभ (D_{n1} "अग"); D₂ अभि-
मन्युस्यूहप्रवेशः; D₂ चक्रस्यूहसंप्रामनिवर्तनः; D₂ सेनाप्रवेशे
चक्रस्यूहमग, D₁ ३ चक्रस्यूह — Adhy no (figures,
words or both) B₁ ३ D_{n1} S 35 (as in text),
D₂ 32 — Śloka no D₀₁ 47, D_{n1} 45

36

☞ This adhy is missing in Ś₂ (of v 1 7 34
20)

1 1^{ab} is mostly damaged in G₂ —^a) B₂
प्रमिष्टा; D₂ ५ प्रमत्ता (for प्रमत्ता) — D₂ om.
(hapl) 1^b-2^a —^c) K₂ अन्वयात्; B₁-s D₀₁ अभ्य
गात्; D₁ अन्विद्यात् (for अभ्य)

2 D₂ om 2^a (of v 1 1) D₂ reads 2 twice
—^b) D_{n1} D₂ ६ सौमद्रेणैव संयुगे; S "द्रेण युयुत्सया.
—^c) D_{n1} D₂ ६ दृष्ट्वाब्रवीत्ततो द्रोणः; S द्रोणो दृष्ट्वाब्रवी-
हीरान् —^d) Ś₁ पर्याप्त, K₁ ३ ३ B₁-s D₀₁ D_{n1}
D₁ ३ १ ३ "दृष्टः; K₂ "यत्; B₂ ४ "संक्षान्, B₂ "कुपान्;
D_{n1} D₂ ४ (first time) ६ पुनरेव; D₂ परीक्षत्वं; D₂

(second time) पर्याप्त त (for "मुत") K₂ G₂ ३ M₂ ३
नराधिपा; B₂ ४ ५ D_{n1} D₂ ४ (first time) ६ "धिपान्,
D_{n1} नरधिपान् (for नराधिपम्)

3 ^a) Ś₁ K₁-4 D₁ सर्वेषां, D_n D₂ ४ लक्षतः, D₂
लक्षयः; D₂ लक्षतः; D₁ लाक्षयः; T G₂ ४ लक्ष तः;
Some MSS लक्ष नः; Cd लक्ष्य न (as in text)
— M₂ om from 7 36 3^a up to 7 37 13^b —^b) K₂
D_{n1} D₂ ३ कौरवः; Cd वीर्यवान् (as in text) —^c)
D₂ अस्माद्रवत, D₂ तथाद्रः; S (except M₂ ४, M₂
om) अभिद्र — After 3, K₂ (marg) ins

271* अभिमन्युरसौ वीरो विष्णुतुल्यपराक्रमः ।

सौमद्रो भयमायातो अस्माज्जेतु महायत्नः ।

4 M₂ om 4 (of v 1 3) —^a) K₁ प्रतिज्ञा
(for कृतज्ञा) S (M₂ om) कृ(G₂ १)तज्ञानवलोत्सेधा
(G₁ M₁ "स्ताहा") —^b) G₂ ४ M₁ सुहृतो (for
सुहृदो) D_{n1} D₂ ४ ६ शूरा (D₂ सर्वे) शत्रुनिवर्हणा
—^c) Ś₁ आस्यमानाद्; K₁ आस्यमानः; K₂ D₁ त्रास्य
मान, D₁ त्रायमाणा; D₂ जा(sup lin त्रा)स्यमाणा;
G₂ त्रास्यमानः; M₂-s त्रातुकामा; Ca d त्रास्यमाना
(as in text) K₂ om from भया up to शल (in
5^d) Ś₁ भयः; G₂ हया (for भयाद्) D_{n1} S (M₂
om) वीरा (for वीर) G₂ (inf lin) त्रातुमभ्यागता
वीर —^d) K₁ ३ D₁ समस्त (for त्वामात्मजम्)

5 K₂ M₂ om 5 (of v 1 4, 3) —^a) D₂ चैव
(for कर्णे) —^b) Ś₁ K₁-s D_{n1} D₁ ३ ३ ३ [क]यः;
G₁ M₁ ३ स (for च) —^c) D_{n1} बृहद्रथः; D₂
"द्रथो D₁ ३ महाराजो (for मद्र) —^d) K₁ D_{n1}
D₁ ३ G₂ भूरि (for भूरिर्)

6 M₂ om 6 (of v 1 3) —^a) D_{n1} T G₂-s
transp शिवान् and शरान् D₀₁ D₂-s शिवात् (for
शि) —^d) B₂ समचारयन्; D₁ ३ सेनया किरन्
(for समवाकिरन्) S (M₂ om) शंभो कोकमहास्या

सौमद्रं शरवर्षेण महता समवाकिरन् ॥ ६
 संमोहयित्वा तमथ दुर्योधनममोचयन् ।
 आस्याद्रासमिवाक्षिप्तं ममृषे नार्जुनात्मजः ॥ ७
 ताञ्शरौघेण महता साश्वस्रतान्महारथान् ।
 विष्टुखीकृत्य सौमद्रः सिंहनादमथानदत् ॥ ८
 तस्य नादं ततः श्रुत्वा सिंहस्येवामिषैषिणः ।
 नामृष्यन्त सुसंरब्धाः पुनर्द्रोणमुखा रथाः ॥ ९
 त एनं कोष्ठकीकृत्य रथवंशेन मारिष ।
 व्यसृजन्निषुजालानि नानालिङ्गानि संघशः ॥ १०
 तान्यन्तरिक्षे चिच्छेद पौत्रस्तव शितैः शरैः ।

तांश्चैव प्रतिविष्याथ तदद्भुतमिवाभवत् ॥ ११
 ततस्ते कोपितास्तेन शरैराशीविषोपमैः ।
 परिववृर्जिघांसन्तः सौमद्रमपलायिनम् ॥ १२
 समुद्रमिव पर्यस्तं त्वदीयं तद्वलार्णवम् ।
 अभिमन्युर्दधारैको वेलेव मकरालयम् ॥ १३
 शूराणां युध्यमानानां निघ्नतामितरेतरम् ।
 अभिमन्योः परेषां च नासीत्कश्चित्पराश्रुखः ॥ १४
 तस्मिंस्तु घोरे संग्रामे वर्तमाने मयंकरे ।
 दुःसहो नवमिर्बाणैरभिमन्युमविध्यत ॥ १५
 दुःशासनो द्वादशभिः कृपः शारद्वतस्त्रिभिः ।

7 Ms om 7 (of v 1 3) —^a) K₁ s s D₁
 तमथो, D₂ D₃ s s 8 (Ms om) संग्रामे (for तमथ)
 —^b) D₂ D₁ अमोचयन्, D₂ अमोचयन्, D₁ s
 अपालयन्, D₃ s अवारयन् (D₃ 'त्'); G₁ अमोचयन्.
 —^c) D₃ s s आस्ये (for आस्याद्) K₄ [व]क्षिप्तं;
 G₅ क्षिप्तं; Ms. s क्षिप्तं (for [आ]क्षिप्तं)

8 Ms om 8 (of v 1 3). —^a) D₁ स ताञ्
 (hypermetric) (for ताञ्). Ś₁ K₁ s s s शरौघेन;
 D₂ 'वेण (sic) —^d) K₁ s अथोनदत्, K₈ D₁
 अथोनदत्

9 Ms om. 9 (of v 1 3) —^a) Ś₁ D₁ s नाद
 तथा, K₁-4 D₁ नादमथो; K₅ G₂ Ms s नानदत्;
 D₃ s नाद महत्; G₁ नादनत; G₃ नाननद (for
 नाद तत) K₁ दृष्ट्वा, D₂ कृत्वा (for श्रुत्वा) —^b)
 D₂ D₁ G₃ सिंहस्यैव.

10 Ms om 10 (of v 1 3) —^a) D₃ तमेनं,
 T G₂ s तदैव, G₂ s तदैव, C₇ त एन (as in text)
 —^c) K₅ D₂ D₃-s T G₂-4 विष्टुजन् (for व्य)
 —^d) Ś₁ K₁-4 D₁ सर्वश, K₅ D₂ D₃ s भागश
 (for सघश) D₃ s सिंहनादमथानदन् (of 8^d)

11 Ms om 11 (of v 1 3) —^a) D₄ om from
 च्लेद् up to कोपितास्तेन (in 12^a) —^b) K₄ से
 निशितैः D₃ तु निः; D₁ s तव सितैः D₂ त्रिभिः
 (for शरैः) — After 11, S (Ms om) ins

272* ततो रथा पदात्पौषा कुञ्जरा सादिनश्च ह ।

[G₁ Ms s रथ (for रथा) T G₂ पदात्पौषा. Ms
 तथा (for च ह.)]

12 Ms om 12 (of v 1 3) D₄ om 12^a (of
 v 1 11) —^a) D₂ कपितास् (for को) S (Ms
 om) कोपितास्तेन शू (G₅ वी) रेण —^c) D₂ D₃ s
 जिगीषत; D₃ जिगीषत (for जिगीषत) —^d) K₁
 अपलायन; D₂ 'राजित; D₄ 'कायित; Ms 'कायिन'

13 Ms om 13 (of v 1 3) —^a) B₂ s पर्यत;
 B₂ (gloss [m] उत्क्रान्तमर्यादम्) पर्यस्तं (as in text)
 S (Ms om) समुद्रव (Ms 'द्रव) दपयैत —^b) B₁ s
 D₂ D₁ दुः; B₂ s D₃ G₂ s त; D₃ त्वद् (for
 तद्). —^c) Ś₁ द्दार (for दधार). B D₂ S (Ms
 om) दधारेकोर्जुनिर्बाणैर् —^d) K₁-8 D₁ मकराकर;
 K₄ भरतकर (sic), K₅ B D₂ भरतर्वम; T G Ms-s
 [व]द्वृत्तमर्णव (for मकरालयम्) M₁ वेळोद्वृत्तमर्णव

14 Ms om 14 (of v 1 3) —^a) T G₂ s s
 धीराणां; G₄ वी (for शू) —^d) D₂ कोन्य (for
 कश्चिद्)

15 Ms om 15 (of v 1 3). —^a) D₂ तस्मि
 न्घोरे च, D₂ D₃ s घोरे तस्मिंस्तु (D₄ 'स्मिन्नु)
 (by transp), D₃ s तस्मिन्नुघोरे; S (Ms om) वि
 (G₅ नि) मध्यमाने —^b) S (Ms om) तस्मिन्नु
 (for वर्तमाने) Ś₁ K D₁-8 मयावहे; D₂ [s] ति
 दाक्षणे; D₂ महाभये (for मयकरे) —^c) D₂ G₂
 दवाभिद् (for नव) — D₃ om (hapl) 15^a-18^a.
 —^d) Ś₁ K₁-4 D₁ अमिद्यत (for अविध्यत)

16 D₂ Ms om 16 (of v 1 15, 3). —^a) D₁
 [s] य दशभिः (for द्वाद) — D₂ reads 16^a on
 marg —^d) B D₂ D₃ s अितैर; D₁ s सितैर (for
 शरैर) — After 16, D₂ reads 19.

द्रोणस्तु सप्तदशभिः शरैराशीविधोपमैः ॥ १६
 विविंशतिस्तु विंशत्या कृतवर्मा च सप्तभिः ।
 बृहद्वलस्तथाष्टाभिरश्वत्थामा च सप्तभिः ॥ १७
 भूरिश्रवास्त्रिभिर्बाणैर्मद्रेशः षड्विराशुगैः ।
 द्वाभ्यां शराभ्यां शकुनिस्त्रिभिर्दुर्योधनो नृपः ॥ १८
 स तु तान्प्रतिविष्याध त्रिभिस्त्रिभिरजिह्वगैः ।
 नृत्पञ्चिव महाराज चापहस्तः प्रतापवान् ॥ १९
 ततोऽभिमन्युः संकुद्रस्ताप्यमानस्तवात्मजैः ।
 विदर्शयन्वै सुमहच्छिखोरसकृतं बलम् ॥ २०

गरुडानिलरंहोभिर्वन्तुर्वाक्यकरैर्हयैः ।
 दान्तैरश्मकदायादं त्वरमाणोऽभ्यहारयत् ।
 विष्याध चैनं दशभिर्बाणैस्तिष्ठेति चाब्रवीत् ॥ २१
 तस्याभिमन्युर्दशभिर्बाणैः स्रुतं हयान्ध्वजम् ।
 बाहू धनुः शिरश्चोर्व्यां स्मयमानोऽभ्यपातयत् ॥ २२
 ततस्तस्मिन्हते वीरे सौभद्रेणाश्मकेश्वरे ।
 संचाल बलं सर्वं पलायनपरायणम् ॥ २३
 ततः कर्णः कृपो द्रोणो द्रौणिर्गन्धारराट्शलः ।
 शल्यो भूरिश्रवाः क्रायः सोमदत्तो विविंशतिः ॥ २४

17 Ds Ms om 17 (of v 1 15, 3) —^a) Śi
 K1-4 D1 1, 4, 5 च विंशत्या; B2 s Do1 Dn1 D2 १ च
 (Dn1 D2 दु; D1 त्रि) सप्तत्या —^b) B4 कृतवर्मा
 D2 4, 5 दु; M2 [स]य (for च) — B4 om (hapl.)
 17^a —^c) B2 षड्विरा (for [स]ष्टाभिर) —^d) S
 (Ms om.) पंचभिः (for सप्तभिः)

18 Ms om 18 (of v 1 3) Ds om. 18^a (of
 v 1 15) —^b) K2 Ds ९ जायसे (for आशुगैः)
 —^c) Śi K1-4 D1 धितैः; K2 Dn D2-5 शरैः; D2
 सिधैः; G1 M1 नृपः; G2 पुनः (for नृपः)

19 Ms om 19 (of v 1 3) Dn1 reads 19
 after 16 —^a) D4 चाभिः (for प्रति) —^b) S
 (Ms om.) महारणे (for 'राज) —^c) S (Ms om.)
 रणाजिरे (for प्रतापवान्)

20 Ms om. 20 (of v 1 3) —^a) Dn2 D2 s
 ९ सया (for ततो) D4 अभिमन्युः सुसकुद्रस् —^b)
 K2 s B Do1 Dn D2-5 G2 Ca d त्रासमानसः; T G2
 s 4 M2-5 ताल्यः; G2 ताल्यः (for ताल्य) G2 सवा
 रमजान् (for रमजैः) —^c) B2 (marg) Do1 (marg)
 Dn Ds 6-8 व्यदर्शयद्गैः; Do1 (orig) विदर्शयद्गैः; S (Ms
 om.) विदर्शयित्वन् D4 व्यदर्शयत्सुमहासवा (hyper-
 metric) —^d) B1 शिक्षोरस्य; B2 (marg) शिक्षोरस्य,
 B3 शिक्षाविद्या; B4 Dn2 शिक्षाम्यास; Dn2 corrupt,
 D3 छिन्वा रोप; D4 रोप (submetric), D5 कृषोरस;
 S (Ms om.) शिक्षाबल (for शिक्षोरस) D5 बल कृतं
 (for कृत बलम्) Ca d शिक्षोरस्यकृत बल

21 Ms om. 21 (of v 1 3) —^a) Dn1 D2 4 s
 M2-5 यद्; Cd यन्तुर् (as in text) S (Ms om.)
 प्रेष्य (G1 M1 प्रेष; G2 प्रेष्य); Cd वाक्य (as in

text) — After 21^a, S (Ms om.) ins

213^a अभ्यद्रवत् स काष्णिमश्मकेन्द्रं कृतवर्मा ।

[G2 अभ्यद्रवत्त (for 'त त) and कृतश्म (for 'त्वर)]

—^a) S (Ms om.) अक्षां (G2 'श्वा)श्च (for दान्तैर्)
 K1-5 Dn2 D2-1 S (Ms om.) [अ]श्मकदायादस् (G2
 'मादाय); D2 'दायादैस् —^b) B (except B4) Do1
 त्वरमाणम् K1 s [s]त्य (K2 'स्य) पाहरत्, B Do1 अ
 (B4 इ) वारयत्; Dn2 D2 न्यवारः; D4 [s]भ्यवारयन्;
 D2 [s]भ्यदारयत्; T G2 s M1 4 s [s]भ्यवाः; G2
 'समभ्ययु' — K1 s om (hapl.) 21^a-22^d, K2 reads
 it on marg —^c) K2 B4 विष्याध दशभिर्बाणैस् —^d)
 K2 s B4 D1 G2 तिष्ठ (for बाणैस्)

22 K1 s Ms om 22 (of v 1 21, 3) K2 reads
 22 on marg —^b) K2 हयान्नय; B1 D4 हयान्ध्व
 जान्; B4 हय ध्वज, G2 s M1 8-9 ध्वजं हयान् (by
 transp) —^c) Śi K4 [s]भ्यपाहरत्, D2 १ ९ न्यपा-
 तयत्; D2 निः; G1 s M1 [s]भ्यपातयत्; G2 s
 अपात (for अभ्यपात)

23 Ds Ms om. 23 (for Ms, of v 1 3) —^a)
 Dn1 शूरे (for वीरे) —^b) K2 सौवीरेण (for सौभ-
 द्रेण) —^c) D1 सर्वैः; S (Ms om.) तुभ्यं (G2 तुभ्यां)
 (for सर्व)

24 Ms om 24 (of v 1 3) —^a) M1 कर्णकृपौ
 D2 G1 s M1 transp द्रोणो and द्रौणिर् Śi K2 Do1
 D2 बल (for शल) — B4 om 24^a-25^b —^c) G2
 कुङ्कः; M (Ms om.) चैव (for क्राय) —^d) K2 s
 सोमदत्तो (K4 'सिद्' K1 विद्यां पति (for विविंशति).

25 Ms om 25 (of v 1 3) B4 om 25^a (of

वृषसेनः सुपेणश्च कुण्डमेदी प्रतर्दनः ।
 वृन्दारको ललित्यश्च प्रवाहुर्दीर्घलोचनः ।
 दुर्योधनश्च संक्रुद्धः शरवर्षैरवाकिरन् ॥ २५
 सोऽतिक्रुद्धो महेष्वासैरभिमन्युरजिह्वगैः ।
 शरमादत्त कर्णाय परकायावमेदनम् ॥ २६
 तस्य भित्त्वा तनुत्राणं देहं निर्भिद्य चाशुगः ।
 प्राविशद्वरणीं राजन्वल्मीकमिव पन्नगः ॥ २७
 स तेनातिप्रहारेण व्यथितो विह्वलश्चिव ।
 संचचाल रणे कर्णः क्षितिकम्पे यथाचलः ॥ २८
 अथान्यैर्निशितैर्वाणैः सुपेणं दीर्घलोचनम् ।

कुण्डमेदिं च संक्रुद्धस्त्रिभिस्त्रीनवधीद्वली ॥ २५
 कर्णस्तं पञ्चविंशत्या नाराचानां समर्पयत् ।
 अश्वत्थामा च विंशत्या कृतवर्मा च सप्तभिः ॥ २६
 स शरादिंतसर्वाङ्गः क्रुद्धः शक्रात्मजात्मजः ।
 विचरन् दृश्यते सैन्ये पाशहस्त इवान्तकः ॥ २७
 शल्यं च बाणवर्षेण समीपस्थमवाकिरत् ।
 उदक्रोशन्महाबाहुस्तव सैन्यानि भीषयन् ॥ २८
 ततः स विद्रोस्त्रविदा मर्मभिर्द्विरजिह्वगैः ।
 शल्यो राजत्रयोपस्थे निपसाद मुमोह च ॥ २९
 तं हि विद्धं तथा दृष्ट्वा सौमद्रेण यशस्विना ।

v 1 24) — *) Ś1 K Dn1 D1 5 5 5 वृषसेन (for वृषसेन) Dn1 D1 5 5 सुपेणश्च, D1 सुपेनश्च — *) D1 कुण्डमेदी; G1 'मेदि' Dn1 D1 5 T G1-4 M1 5 प्रतर्दन (for प्रतर्दन). — *) K1 वृद्धाकारी, K1 'करो; Dn1 वृद्धावस्थ, G1-5 वृद्धारको Dn1 कौललिश्च; S (M1 om, G1 damaged) ललित्य (G1 'ललित्य' च (for ललित्यश्च) — *) Ś1 K B1 (marg) Dn D1-5 5 सुवाहुर् (for प्र) — *) Dn1 तु (for च) — *) B1 5 Dn G1 4 M1 5 5 अवाकिरत्

26 M1 om, 26 (of v 1 3). — *) K1 Dn1 D1 5 सुमोच (for आदत्त) — *) Ś1 K B1 Dn1 D1 5 5 वर्म (for पर). B1 5 D1 G1 पर (D1 वर्म) कायावमेदिनं; B1 Dn1 D1 5 'कायविमेद' (Dn1 'दि' नं

27 M1 om 27 (of v 1 3). — *) D1 सर्व; D1 स च (for तस्य) K1 Dn1 छित्वा (for भित्त्वा). — *) D1 5 5 S (M1 om, G1 damaged) कर्ण (for देह) D1 5 चाशुगैः — *) K1 Dn1 D1 प्रविशद् B1 वेगाद् (for राजन्)

28 M1 om 28 (of v 1 3). — *) K1 Dn1 G1 [अ]भिप्रहारेण; T G1 5 विप्रकारेण, G1 हि प्रहारेण (for [अ]तिप्र) — *) B1 5 D1 5 विज्वलन् (for विद्ध) — *) K1 D1 संचचार; D1 स चचाल K1 G1 तल; T G1-4 M (M1 om) तथा (for रणे) — *) D1 क्षितिकम्पे (for 'कम्पे)

29 M1 om 29 (of v 1 3) — *) K1 B Dn1 D1 5 G1 5 M1 तथान्यैर्; Dn1 D1 5 5 अन्यैश्च (for अन्यान्यैर्). Dn1 विविधैर् (for निशितैर्) — *) K1 5 5 D1 5 5 सुपेण; B1 सुसेन; Dn1 D1 सुपेन. — *)

K1 5 B1 5 Dn1 D1 5 5 कुण्डमेदिं (K1 'दी'); Dn1 कुडीमेदि; D1 कुममेदि (for कुण्ड). — *) S (M1 om) न्यहनद् (for अवधीद्)

30 M1 om, 30 (of v 1 3) — *) K1 D1 S (M1 om) तु (for त) — D1 om (hapl.) 30¹⁶. — *) Ś1 K1 5 B Dn1 D1 5 5 समर्पयत्; K1-5 समर्प; Dn1 अतर्द — *) S (M1 om) सप्तत्या (for विंशत्या)

31 M1 om, 31 (of v 1 3) — *) K1-4 B1-5 Dn1 D1 G1 5 शराचित; T G1 5 5 M (M1 om) 'पित' (for 'दित') — *) Ś1 B Dn1 दृष्टो (for दृश्यते) Ś1 K1-4 D1 सर्व; B1 सद्ये (for सैन्ये)

32 M1 om 32 (of v 1 3). — *) S (M1 om) स शल्य (for शल्य च) B Dn1 Dn1 D1 5 5 शर (for बाण) — *) D1 शरवर्षैर् (for समीपस्थम्). — *) D1 om from उदक्रोश up to राज (in 33¹⁶).

33 M1 om 33 (of v. 1 3) D1 om up to राज (of v 1 32) — *) Ś1 त्रिविध (for स्त्रविदा). — *) D1 5 मर्मविद्धिर् (for 'भिद्धिर्) S (M1 om) मर्ममेदिमिराशुगैः — *) B1 transp. शल्यो and राजन्. G1 M (M1 om) राजा (for राजन्). — *) K1 5 5 D1 5 (by corr, orig as in text) G1 M1 सुमोह ह; K1 'ह ह, Dn1 'ह स, D1 'ह या (for 'ह च)

34 M1 om, 34 (of v 1 3). — *) K1 B1-5 Dn1 S (M1 om) हि दृष्ट्वा; K1 Dn1 D1 5 तु विद्ध; B1 दृष्ट्वा हि (for हि विद्ध) Ś1 शल्य दृष्ट्वा; K1 5 5 मृग दृष्ट्वा; K1 B Dn1 S (M1 om) तथा विद्ध; D1 मृग विद्ध (for तथा दृष्ट्वा) — *) K1 सप्राप्तवन्तः सर्वाः

संप्राद्रवच्चमूः सर्वा भारद्वाजस्य पश्यतः ॥ ३४
 प्रेक्षन्तस्तं महाबाहुं रुक्मपुङ्खैः समावृतम् ।
 त्वदीयाश्च पलायन्ते मृगाः सिंहादिता इव ॥ ३५
 स तु रणयज्ञसामिपूज्यमानः

पितृसुरचारणसिद्धयक्षसंघैः ।
 अनितलगतैश्च भूतसंघै-
 रतिविवभौ हुतशुभ्यथाज्यसिक्तः ॥ ३६

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि षट्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३६ ॥

३७

धृतराष्ट्र उवाच ।

तथा प्रमथमानं तं महेष्वासमजिह्वगैः ।
 आर्जुनि मामकाः सर्वे के त्वेन समवाकिरन् ॥ १

संजय उवाच ।

शृणु राजन्कुमारस्य रणे विक्रीडितं महत् ।
 विभित्सतो रथानीकं भारद्वाजेन रक्षितम् ॥ २

Dr s 'वञ्ज' सैन्यानि —^d) B: चाग्रत (for पश्यतः)
 35 Ms om 35 (of v 1 3) —^a) Ś: सप्रेक्ष्य
 त; K1-4 D: पश्यतस्त्वं; Ks Dn1 अप्रेक्षतो; B: s
 Do: अप्रेक्षतः; B: s त प्रेक्षतः; B: स प्रेक्ष्य तं; Dn1
 D: s s अप्रेक्षतः; D: अप्रेक्ष्यस्त्वं; D: सप्रेक्ष्य तु; D:
 सप्रेक्षस्ते; D: अप्रेक्ष्य तु; G: M: स त प्रेक्षतः; Ms-s
 प्रेक्षति क्वा (for प्रेक्षन्तस्तं) S (Ms om) महेष्वास
 (Ms-s 'सा') (for महाबाहुं) —^b) Ks Dn1 D:
 समावृता; D: धारावृता; T G: s Ms-s समर्पितः; G:
 M: समर्पिता; Ms सहायित्वं (for समावृतम्) —^c)
 Dn: तु (for च) K1: s D: त्वदीयाश्च (Ks 'ञ्ज')
 पलायतः; Ks B Do: D: 'या' प्रपलायते (Ks 'त', Do:
 'तो'); Ks Dn1 D: T G: s Ms-s 'या' व्यपलायत (Dn1
 D: Ms-s 'ते'); D: s s G: M: 'वास्व' (D: 'यानि';
 G: M: 'या' च) पलायत —^d) G: s s Ms-s यथा
 (for इव) D: मृगा सिंहा इवादिता — After 35,
 Ks (marg) ins

27¹* एकोऽनेकाञ्चलाणां भागिनामन्तको मया ।
 कालाग्निसहस्रो वीर्यं मातरिशेव वै जवे ।
 युध्यमानो महाबाहुः शक्रदुस्त्वपराक्रम ।
 जघान समरे सर्वोष्ठानाक्षविशारदान् ।

हृत्वीर्यं तेषां समरे महाःभा

प्रतापवाग्नीविवर्ता वरिष्ठः ।

युद्धे च तस्मिन् महाबलो रिरुं

अकार सर्वानियुग्मि प्रदक्ष्वात् ।

On the other hand, S (except Ms, Ms om.)
 ips after 35;

[5]

275* सौभद्रद्वारनिर्मिष्णा समरेऽमरविक्रमा ।
 पूर्वं शस्यो विष्टदिवस्तव पौत्रेण भारत ।

[(L 1) G: M: सप्तमा; G: निर्मसा (for नि
 मिष्णा) Ms रण (for मर-).]

36 Ms om 36 (of v. 1 3) —^a) Ks युज्यमान
 (for पूज्य) S (Ms om) विपुलयलयशा सु (G: M:
 s-s स) पूज्यमानः —^b) Dn: D: s पितृसुनि; S (Ms
 om) सुरसुनि (for पितृसुर) K1-s s B: s Do: Dn1
 D: यक्षसिद्धः; T G: s Ms-s सिद्धसाध्य (for 'यक्ष')
 D: पितृसुनिचारणलक्षसिद्धे —^d) Ś: D: अग्निः; D:
 र इति (for अग्नि)

Colophon om. in Ms Ś: missing — Sub-
 parcan Ś: K1-s s B Do: Dn1 D: s s-8 अभिमन्यु
 वज्र — Day of Droṇa's Generalship, K: s हृत्वीर्य
 युद्धविवसे; K: s हृत्वीर्यविवसे; G: हृत्वीर्येहि — Adhy
 name Ks Dn1 D: s कौरवपराजयः; Dn: अभिमन्यु-
 युद्धः; D: चक्रपूरे अभिमन्युयुद्धः; G: युद्धकांड — Adhy
 no (figures, words or both) B: s Dn1 S (Ms
 om) 36 (as in text) — Śloka no Do: Dn1 37.

37

This adhy is missing in Ś: (of v 1 7 34
 20)

1 Ms om 1^a-13^a (of v 1 7 36 3) —^a) Ś:
 तदा; B: (marg.) तदा (for तदा) Ks Do: Dn1
 D: s प्रमथ्यमानं; D: G: प्रथमं (by metathesis),
 T G: s प्रथमं. K: (marg.) s-4 D: रैर् (for रं).

5]

मद्रेषं सादितं दृष्ट्वा सौमद्रेणाशुगै रणे ।
 शल्यादवरजः क्रुद्धः किरन्वाणान्समभ्ययात् ॥ ३
 स विद्धा दशभिर्बाणैः साश्वयन्तारमार्जुनिम् ।
 उदक्रोशन्महाशब्दं तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रवीत् ॥ ४
 तस्मार्जुनिः शिरोग्रीवं पाणिपादं धनुर्हयान् ।
 छत्रं ध्वजं नियन्तारं त्रिवेणुं शम्युपस्करम् ॥ ५
 चक्रे युगेषां तूणीराननुकर्षं च सायकैः ।
 पताकां चक्रगोसारौ सर्वोपकरणानि च ।

व्यधमल्लाघवात्तच्च ददृशे नास्य कश्चन ॥ ६
 स पपात क्षितौ क्षीणः प्रविद्धाभरणाम्बरः ।
 वायुनेव महाचैत्यः संभ्रमोऽमिततेजसा ।
 अनुगाश्चास्य चित्रस्ताः प्राद्रवन्सर्वतोदिशम् ॥ ७
 आर्जुनेः कर्म तद्दृष्ट्वा प्रणेदुश्च समन्ततः ।
 नादेन सर्वभूतानि साधु साध्विति भारत ॥ ८
 शल्यभ्रातर्यथारुणे बहुशस्तस्य सैनिकाः ।
 कुलाधिवासनामानि श्रावयन्तोऽर्जुनात्मजम् ॥ ९

—^b) K₂ महेश्वासेरु; K₅ B₁ s D₂ s 'सान् —^c) S (except G₁ M₁, M₂ om) मामक (for 'का') B D₁ D₂ S (M₂ om) सल्ये (G₁ s s M₁ 'ले' (for सर्वे) —^d) D₁ नैन; D₂ च त; D₃ s नूनं (for त्वेन) B D₁ D₂ s D₃ s G₁ M₁ समवारयन् T G₂ s M₂ s कस्तत्र समवारयत्

2 M₂ om 2 (of v 1 1) —^b) G₁ s M₁ चिक्री-
 दितं —^c) K₁ D₂ विभरसतो; K₂ विभिरसतो; T
 G₂ s बीन' K₃ रणानीकं, D₂ रणेनीक (for रया').
 —^d) K₄ भरद्वाजेन

3 M₂ om 3 (of v 1 1) —^c) D₂ महीशं
 (for मद्रेष) —^b) D₁ s S (M₂ om) शरै (for
 रणे) —^d) S (M₂ om) बाणै (for बाणान्) D₂ s
 तमभ्ययात्; D₂ s s तमभ्ययात्, G₁ M₁ तमभ्ययात्.

4 M₂ om 4 (of v 1 1) —^c) S (M₂ om)
 आ (G₂ s s न, M₂ s सो)र्जुनिं दशभिर्विद्धा —^b)
 K₄ (also as in text) आहवे; D₁ s आर्जुनि; S (M₂
 om) आशुगै (for आर्जुनिम्) —^c) D₁ s महाराज
 (for 'शब्द') S (M₂ om) शरै (G₁ M₁ विद्धा; G₂
 शनै) क्रोश (M₂ s 'धा')महाशब्दश्च

5 M₂ om 5 (of v 1 1) —^c) K₄ शिरोग्रीवा;
 D₂ s S (except G₂ M₁, M₂ om) 'वां —^b) D₁ s
 पाणिपाद —^c) S (M₂ om) च्वज छत्र (by transp).
 D₁ s च (for नि) —^d) D₁ s त्रिवेणु; C₂ d 'णु (as
 in text) K₁ om the portion of the text from
 शम्यु up to संव (in 7 38 12^c) Śī B₂ (marg) D₂ s
 D₂ s s सत्पमेव च (D₂ वा); K₂ s D₁ सजमेव च,
 K₅ B D₁ D₂ D₃ स तुल्यमेव च (for शम्युपस्करम्) D₂
 त्रिवेणवाकल्पमेव च C₂ d cite सत्प — After 5, K₁
 roads 7. 39 9^b—7 40 3^d

6 K₁ M₂ om, 6 (of v 1 5, 1) —^c) Śī K₂
 D₁ D₂ s s चक्रं (for चक्रे). K₃ B₁ D₂ s D₂ s s

युग च; B₁ s s युगेषो; D₁ s युगेषा, G₂ s युगे च
 (for युगेषां) K₂ D₂ s तूणीर B₂ चक्रेष्वासनत्
 णीरान् —^b) Śī D₁ s अनुकर्षं; K₂ D₂ s अनुकर्षं
 D₂ s (for च) B₁ s s s D₂ s सायकै; C₂ सायकै (as
 in text) —^d) D₂ om from णानि च up to प्रविद्धाभर
 (in 7^b) —^c) D₁ s अधमल्ल, T G₂ s व्यधमल्ल; G₂
 व्यधि' D₂ s लाघवं (for 'वात्') K₂ D₁ s त च;
 D₂ s G₂ सत्र; D₂ T G₂ s s M (M₂ om) सल्य (for
 तच्च) D₂ s व्यधमल्लाघवेनाक्ष —^c) K₂ D₁ s नापि;
 B₁ s s D₁ s [s]स्थ न; B₂ s स न, T G M₁ s नात्र (for
 नास्य) K₂ D₂ s D₂ s s किंचन, D₂ s कचन (for
 कश्चन).

7 K₁ M₂ om 7 (of v 1 5, 1). D₂ om up
 to प्रविद्धाभर (of v 1 6). —^c) D₂ s s क्षिति
 (for क्षितौ) —^b) B₁ D₁ s G₂ वायुनेव. Śī K₂
 महावृक्ष, K₃ B D₁ D₂ s 'शैल; K₄ 'कक्षे; K₅
 'शैलः; D₁ D₂ s s s महाश्चैत्य; D₁ महाकक्ष (for
 'चैत्य) C₂ cites चैत्य —^d) D₁ s प्रभ्रमो; D₂ s समप्रो
 (for संभ्रमो) S (M₂ om) समूलश्चारुवेदिक —^c) Śī
 K₂ s D₁ D₂ s s चापि; B₂ D₂ s तस्य (for चाल्य)
 —^c) S (M₂ om) विद्रुता (for प्राद्रवन्) B D₁
 M₁ सर्वतोदिश'

8 K₁ M₂ om 8 (of v 1 5, 1) M₂ s om
 (hapl) 8^b —^c) T G₁ M₁ s सनु (M₁ सनु) कर्मा
 जुनेर्दृष्ट्वा —^b) B D₁ D₂ s D₂ s s सप्रणेदु (for
 प्रणेदुश्च) D₁ s सौमद्र सर्वतो रणे; T G M₁ s प्रणेदु
 सर्वतोदिश (G₂ s s M₁ 'श') —^c) T G₁ s M₂
 स्वरेण; G₁ M₁ s s तारेण (for नादेन).

9 K₁ M₂ om 9 (of v 1 5, 1) —^c) D₂ s
 तस्य (for शल्य) D₁ s [ना]मग्ने; D₁ s [ना]ग्ने
 (for 'ग्ने) K₂ शल्यभ्रातर्यथामग्ने; D₁ D₂ s 'भ्रातृ
 रणे (D₂ 'भरे')ग्ने; D₂ s 'स्य भ्रातरो दग्ने (slo); D₁

अभ्यवर्तन्त संकुद्धा विविधायुधपाणयः ।

रथैरश्वैर्गजैश्चान्ये पादातैश्च बलोत्कटाः ॥ १०

बाणशब्देन महता खुरनेमिस्त्रनेन च ।

हुंकारैः क्ष्वेडितोत्कुष्टैः सिंहनादैः सगर्जितैः ॥ ११

ज्यातलत्रस्त्रैरन्ये गर्जन्तोऽर्जुननन्दनम् ।

भुवन्तश्च न नो जीवन्मोक्ष्यसे जीवतामिति ॥ १२

तांस्तथा भुवतो दृष्ट्वा सौमद्रः प्रहसन्निव ।

यो यः स प्राहरत्पूर्वं तं तं विव्याध पत्रिभिः ॥ १३

संदर्शयिष्यन्नस्त्राणि चित्राणि च लघूनि च ।

आर्जुनिः समरे शूरो मृदुपूर्वमयुष्यत ॥ १४

वासुदेवादुपात्तं यद्यदस्त्रं च धनंजयात् ।

अदर्शयत तत्कार्णिः कृष्णाभ्यामविशेषयन् ॥ १५

'आतुरे भग्ने; G₁ M₁ 'आतुरया दग्ने; G₂ 'आतुरया भग्ना —^a) T G₂ M₁ ११ हताया; G₂-१ हताया (for बहुशस्त्र) D₂ D₂ ११ T G₁-१ M₁ ११ तव; G₂ हत (for तस्य) M₂ हता शस्त्रवसैनिका —^a) D₄ [s] 'सुनामजा; T G₂-१ ययार्जुनि, G₂ [s] 'सुनि प्रति; M₂-१ युधार्जुनि

10 K₁ M₂ om 10 (of v 1 5, 1) —^a) B D₀₁ G₁ M₁ अभ्यवाधं (M₁ 'व)त; D₀₁ D₁ 'वर्तत; T G₂-१ M₂-१ 'द्रवन्तु (for 'वर्तन्त) D₂ १ सहसा (for संकुद्धा) —^a) K₂ १ D₁ १ M₁ १-१ अन्ये; D₀₁ D₂ D₂ चान्यै; D₀₁ D₄ १ T G₂ अन्यै; D₂ चैव (for चान्ये) —^a) K₂ १ D₀₁ D₂ १ १ १ १ पदातैश्च; B D₀₁ पत्रिश्चान्ये; D₂ D₂ प्रा (D₂ प्र)यास्त्रान्ये; T G₂-१ M₁ पादाताश्च, G₁ M₂-१ पदाताश्च K₁-१ D₀₁ D₁ १ १ १ बलोत्कटे (K₄ 'रै-), D₀₁ 'हता; S (M₂ om.) मदीरुक्ता (for बलो)

11 K₁ M₂ om 11 (of v 1 5, 1) —^b) Ś₁ B₄ D₂ G₂ रथ; B₂ खुर (for खुर) Before स्त्रनेन, D₂ 128 स्त्रनेमि D₄ चा (for च) —^a) D₂ क्ष्वेडिताकुष्टै; S (M₂ om, G₂ damaged) क्ष्वेडितोत्कुष्टै —^a) Ś₁ K₂-१ D₂ D₁ १-१ च गर्जितै; K₂ T G₂-१ भुग; M₁ स्त्रनैर्जितै D₂ सिंहनादेन गर्जितै

12 K₁ M₂ om 12 (of v 1 5, 1) —^a) D₀₁ D₂ ज्यातलत्र; D₁ १ तलत्रशब्द (for ज्यातलत्र) K₂ D₂ स्त्रनै (D₂ 'रै)रन्यै; S (M₂ om.) 'स्त्रनैश्चैव (for 'रन्ये) —^a) Ś₁ गर्जतोर्जुनिमन्वयु —^a) S (M₂ om.) सुवाणाश्च (for भुवन्तश्च) D₀₁ (before corr as in text) मे (for नो) —^a) K₂ १ D₀₁ D₂ १ १ १ १ मोक्षते, G₂ मोक्ष्यसे B (B₂ marg as in text) D₀₁ D₂ D₂-१ T G₁ १ १ १ M₂ जीविताद् (for जीवताम्) K₄ D₀₁ D₁ १ अपि (for हति) B₂ ins on marg the following gloss ॐ जीवन् न मोक्ष्यसे किं तु जीवि ताद् जीवनात् मोक्ष्यसे । मोक्ष्यार्क जीवमादेतेनै मोक्ष्यसे । यद्वा मोक्ष्यार्क मध्ये जीविताद् कस्याधिकेकजाजनात् स्वं

जीवन् न मोक्ष्यसे इत्यर्थः । ॐ

13 K₁ om 13 (of v 1 5) D₁ M₂ om 13^{ab} (for M₂, of v 1 1) —^a) S (M₂ om.) द्रवतो (M₁ 'वित) (for भुवतो) —^a) K₂ D₂ १ सौमद्र पर वीरहा —^a) K₂ य सु; K₂ D₀₁ च स, B₂ यश्च, D₀₁ यश्च, D₁ १ योस्य; D₁ १ यस्तु; T G₂-१ M₂-१ योस्यै; G₁ योस्मिन्; M₁ १ यस्मिन् (for य स) K₂ D₀₁ D₂ १ प्राहरत्, B₂ १ D₂ १ G₁ १ M₂ १ प्रहरत्, D₂ प्राहरत्, T G₂-१ प्रहरत्, M₁ १ प्रहरत् (for प्राहरत्) Ś₁ यो योस्यै प्राह संहार; K₂ damaged, K₄ D₁ यो योषधीदिद नून —^a) B₂ च (for the second च). T G₂ विव्याध

14 K₁ om 14 (of v 1 5). —^a) G₂ M₁ १ स (for स) D₀₁ सदर्शयस्तथास्त्राणि —^a) K₂ १ B₁ १ १ D₀₁ D₂ १ १ विचित्राणि, D₂ विविधानि (for चित्राणि च) Ś₁ K₂-१ D₂ D₂ १ १ १ १ बहूनि च; D₀₁ सम- त्त (for लघूनि च) —^a) Ś₁ K₂ १ D₁ M₂ वीरो (for शूरो) D₂ १ समरे तत्र तै शूरे —^a) S अयोध (G₂ १ 'पोय)यत् (for अयुष्यत)

15 K₁ om 15 (of v 1 5) —^a) K₂ D₀₁ D₁ T G₂-१ M₂-१ उपादत्त (G₂ १ 'त्), K₂ D₂ D₂ उपात्त च, G₂ अवाप्त यत् (for उपात्त यद्) —^a) K₂ १ B D₀₁ अस्त्र यश्च, K₂ D₀₁ D₂ १ यद्यदस्त्र; D₂ यदस्त्र यश्च (hypermetrio), T G₂-१ M₂-१ यदस्त्र यद्; G₁ १ M₁ १ तदस्त्र यद् (for यदस्त्र च) —^a) K₂ १ D₂ १ १ १ अदर्शयस्तत् (K₂ 'त्र) कार्णि; D₂ १ अद- क्षीनु तत्कार्णि; S सर्वं स (G₁ M₁ १ तत्सर्वं) दर्शय- न्कार्णि —^a) K₂ १ अवशेषयन्, K₂ D₂ D₂ १ १ अविशेषयत्, B₂ १ अवि (M₁ 'पि)शेषयत्; B₂ (marg) १-१ अविशेषयत्; D₁ १ स विशेषयन् (D₂ 'त्) Ś₁ कृष्णाञ्जल (laouna), Ś₁ (marg) K₄ D₁ हृष्ट्यै विस्- जन्वहन्

16 K₁ om 16 (of v. 1. 5). —^a) B₂ D₂ D₂ G₂ दूरमस्य; M₁ १ 'मन्युद् (slo) (for 'मस्यन्). Cd

दूरमस्यन्गुरुं भारं साधयंश्च पुनः पुनः ।
 संदधद्विसृजंश्चेष्टुनिर्विशेषमदृश्यत ॥ १६
 चापमण्डलमेवास्त्रं विस्फुरद्विदृश्यत ।
 तमो घ्नतः सुदीप्तस्य सवितुर्मण्डलं यथा ॥ १७
 ज्याशब्दः शुश्रुभे तस्य तलशब्दश्च दारुणः ।
 महाशनिमुचः काले पयोदस्येव निखनः ॥ १८
 हीमानमर्षी सौमद्रो मानकृत्प्रियदर्शनः ।
 संमिमानयिषुर्वीरानिष्वासांश्चाप्ययुध्यत ॥ १९

मृदुर्भूत्वा महाराज दारुणः समपद्यत ।
 वर्षाभ्यतीतो भगवाञ्छरदीव दिवाकरः ॥ २०
 शरान्विचित्रान्महतो रुक्मपुङ्खाञ्जिशलाशितान् ।
 सुमोच शतशः क्रुद्धो गमस्तीतिव भास्करः ॥ २१
 क्षुरप्रैर्वत्सदन्तैश्च विपाटैश्च महायशाः ।
 नाराचैरर्धनाराचैर्भृष्टैरञ्जलिकैरपि ॥ २२
 अवाकिरद्रथानीकं भारद्वाजस्य पश्यतः ।
 ततस्तत्सैन्यमभवद्विमुखं शरपीडितम् ॥ २३

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥

भावं (for भार) Ṣ1 रत तस्याङ्कुर द्वार, Ks D1 : दूर
 मय्युद्यतं भारं, K4 D1 दूर तस्याङ्कुरसंहारं —^b) Ṣ1 Ks
 D1 सादयश्च, Ks : B1 : साधयस्व च; Cd साधयश्च
 (as in text) —^c) K4 : Dn Ds-3, 7 : S संदधन्
 (for 'धद्'). Dn1 Ds : चेष्टन् (for चेष्टन्) —^d)
 D1 : अयुध्यत, G1 M1 : अपद्यत (for अदृश्यत)

17 K1 om 17 (of v. 1 5). —^a) Dn1 D1 :
 G2 Ms चापं, G1 M1 : धनुर् (for चाप) Ṣ1 बाणा-
 नभ्यस्तत्तत्तत्र, Ks damaged, K4 D1 भास्क (D1 'स्व') रं
 बलमेवास्त्रं —^b) Ks-3 Dn1 D1 : वि (Ks प्र) स्फुरन्
 (for 'रद्') Ds विस्फुरन्निव दृश्यते; S स्फुरदेव (G1
 M1 : 'क्षेव') प्रकाशते —^c) D1 सुदीप्तस्य Ks शरकाले
 सुदीप्तस्य; B Dc1 Dn2 Ds-4 : सु (Ds स) दीप्तस्य शर
 काले; Ds तमो घ्नत सुदीप्तं च —^d) Ds तथा (for
 यथा) Ṣ1 सवितुरिव दुःसहं

18 K1 om 18 (of v. 1 5). —^a) T Gs-4 अयुते
 (for शुश्रुभे) Ṣ1 K4 : Dn1 D1 : 1 : चास्य; Ks
 चास्य (for तस्य) —^b) Ds सु (for च) S भारत
 (for दारुण) —^d) Dn1 ययोदस्य, S नीर (Gs
 जल) दस्य (for पयो) Some MSS निखनः.

19 K1 om 19 (of v. 1 5). —^a) Bs (marg)
 Dn2 Ds Gs श्रीमान् (for ही) Dn2 Ds : 4 : दुर्धर्षो
 (for सौमद्रो) Gs (before corr) होयमानममौ मद्रो
 — Ms-6 om 19^{ed} —^c) Bs स स मानयिषुर्; Dn1
 सासि साधः; Dn2 Ds : M1 : स मिमानः; Ds स
 मिमारः; Ds स ममारः —^d) Ṣ1 इष्वासाश्चापि; Ks
 4, 5 B Dc1 Dn1 D1 : 5 इष्वासाश्चापि; Ks ***श्चापि;

Dn2 Ds : 4 : G1 M1 : महेष्वासान्; D1 : विश्वासाश्चापि
 (for इष्वासाश्चापि) G1 M1 : अदृश्यत (for अयुध्यत).

20 K1 om 20 (of v. 1 5) Ṣ1 Ks-4 D1 om.
 (hapl) 20^{ed} —^b) Dn2 Ds : 4 : समजायत (for
 'पयत) —^c) T Gs : वर्षाभ्यतीतो. Ks बलवान्
 (for भग)

21 K1 om 21 (of v. 1 5) —^a) S विपाटान्
 (for विचित्रान्) Ks Bs D1 सुबहून्; B1 बहुशो;
 B1-4 Dc1 Dn2 Ds : 6 बृहतो; Ds बहवो; S विशिखान्
 (for महवो) —^b) S स्वर्णं (for रुक्म) Dn1
 Ds : 1 : शिलाशितान् —^c) S सहस्रशोमुचक्रुद्धो —^d)
 Gs गमस्तीव दिवाकर

22 K1 om 22 (of v. 1 5) —^a) Ṣ1 क्षुरप्र
 Gs अर्धदंतैश्च (for वत्सदन्तैश्च) —^b) Ṣ1 Ds : विपाटैश्च
 Ds महारथाः; Gs 'रथ' (for 'यथा') —^c) Dn2
 चार्धनाराचैर्, Ds अतितीक्ष्णैश्च —^d) Ks Ds आंजलि
 कैर्, Ds : 6 चांज B1 तथा (for अपि). — After
 22, Ks Dn1 ins

276* तांस्तथा द्रवतो दृष्ट्वा सौमद्रं ग्रहसन्निव ।

23 K1 om 23 (of v. 1 5) —^a) S अम्पद्रवत्
 (for अवाकिरद्). —^c) Ṣ1 partly damaged S
 तत्सैन्यमभवत्सर्वं (M1 : स्तेन्य)

Colophon om in K1. Ṣs missing — Sub-
 parvan Ṣ1 Ks : 5 B Dc1 Dn1 D1 : 5-3 अमिमन्यु
 वध. — Day of Droṇa's Generalship Ks रुहीप

३८

धृतराष्ट्र उवाच ।

द्वैधीभवति मे चित्तं हिया तृष्ट्या च संजय ।

मम पुत्रस्य यत्सैन्यं सौभद्रः समवारयत् ॥ १

विस्तरेणैव मे शंस सर्वं गावल्गणे पुनः ।

विक्रीडितं कुमारस्य स्कन्दस्येवासुरैः सह ॥ २

संजय उवाच ।

हन्त ते संप्रवक्ष्यामि विमर्दमतिदारुणम् ।

एकस्य च बहूनां च यथासीत्तुमुलो रणः ॥ ३

अभिमन्युः कृतोत्साहः कृतोत्साहानरिदमान् ।

रथस्थो रथिनः सर्वास्तावकानप्यहर्षयत् ॥ ४

द्रोणं कर्णं कृपं शल्यं द्रौणिं भोजं बृहद्बलम् ।

दुर्योधनं सौमदर्तिं शकुनिं च महाबलम् ॥ ५

नानानृपानृपसुतान्सैन्यानि विविधानि च ।

अलातचक्रवत्सर्वाश्चरन्वाणैः समभ्ययात् ॥ ६

निघ्नन्नमित्रान्सौभद्रः परमास्त्रः प्रतापवान् ।

अदर्शयत् तेजस्वी दिक्षु सर्वासु भारत ॥ ७

विषये; Ks वृक्षीययुद्धविषये — Adhy name Ks सेनामग; Dn1 अभिमन्युयुद्ध; Ds चक्रवृत्ते अभिमन्यु युद्ध — Adhy no (figures, words or both) B1 2 Dn1 T G M1-4 37 (as in text), Ds 34, Ms 38 — Sloka no Dn1 23, Dn1 24

38

This adhy is missing in Ss (of v 1 7. 34 20)

1 K1 om up to संव in 12° (of v 1 7 37 5). —^a) Ds मचित्त (for मे चित्त) —^b) S शुचा (G4 भिया) (for हिया) Ds बुद्ध्या; Gs (marg as in text) दिष्ट्या (for तृष्ट्या) Dns Ds 4 तु (for च) —^c) Ks Dn1 Ds चत् (for यत्) — After 1°, D1 8 ins

277*

मम पौत्रो जिघांसति ।

यथा चैव हि यत्सैन्य

—^a) S1 Ks (inf lin as in text) s-s Dn1 D1 2 s समपयत्; Dns Ds 5 बाधत्; D1 8 बाधत् (for 'वार यत्) — For 1°, S subst.

278* यत्सैन्यं मम पुत्रस्य मम पौत्रं प्रबाधते ।

[T Gs 2 सम (for the second मम)]

2 K1 om 2 (of v 1 1) —^a) D1 8 [अ]य (for [ए]य) Ks transp सस and सर्व A few MSS गावल्गणे T Gs-s Ms-s कथ (for पुन) —^b) Ks Dn1 Ds 5 आक्रीडित; S वि (for वि) —^c) S1 partly damaged Gs स्कन्दस्यैव Dn1 [अ] सूरै (for [अ]सुरै).

3 K1 om 3 (of v 1 1) —^a) Ks अह (for हन्त) S1 Dn1 D1 8 कथयिष्यामि, Ds सर्वं प्रवक्ष्यामि (hypermetric), T Gs-4 चर्षयिष्यामि, Gs M [s] ह प्रवक्ष्यामि (for सप्र) —^b) Dn1 समर्द्धम् (for वि) —^c) Ks यदा (for यथा) S1 Ks-4 D1 तुमुलं; Dn1 Ds 4 तुमलो; Ds तुमल S1 Ks-4 Ds 5 1 रणे (for रण) S रणे चि (Gs वि) क्रीडित महत्

4 K1 om 4 (of v 1. 1) —^a) S महोत्साह (for कृतो) —^b) Ds अरिदम; Ds 4 6 अरिदम; D1 अविद्यमान; Ds कृत्वा सर्वान् (for कृतोत्साहान्) —^c) S1 रथिनो, Ks 4 D1 सत्थी (for रथस्थो) —^d) Ks Ds अभ्यहर्षयत्, Ks जपि हर्षयत्, B1 2 Dn1 अभ्यकर्ष (B1 'वर्ष) त; S अभ्यपाव (Ms-s 'बाध) त (for अप्यहर्षयत्) Ks Dn Ds-6 चरन्वाणै समभ्ययात्

5 K1 om 5 (of v 1 1) D1 8 om 5^{ab} —^a) Ms-s भूरि (for भोज) —^b) Gs दुःकासन (for दुर्योधन) Ks Gs 2 सोमदत्त; M1 2 सोमदर्ति —^c) Ks Dn1 Ds 5 महारथ, Dns Ds 4 6 'रथ' (for 'बलम्) S शकुनिं सुषकारामर्ज

6 K1 om 6 (of v 1. 1) —^a) Dn1 G1 M1 2 नानानृपसुतान्सन्धे (Dn1 'सुसन्न) — Ds om. 6°-7° —^b) Ks आलाव S1 सैन्यांश्च (for सर्वांश्च) —^c) B Dn1 सम (B1 2 3 मा) पयत्, T G1-4 M जवाकि रत् (T Gs 4 'न्), Gs समाकिरन् (for समभ्ययात्) Ks Dn1 Ds 5 तावकावनि (Ds 'भ्य; Ds 'थ) हर्षयन्; Dns Ds 5 तावकानभ्यष (Ds 'क) र्षत्

7 K1 om 7 (of v 1 1) Ds om. 7^{ab} (of v. 1.

तद्दृष्ट्वा चरितं तस्य सौमद्रस्यामितौजसः ।
 समकम्पन्त सैन्यानि त्वदीयानि पुनः पुनः ॥ ८
 अथाब्रवीन्महाप्राज्ञो भारद्वाजः प्रतापवान् ।
 हर्षेणोत्फुल्लनयनः कृपमाभाष्य सत्वरम् ॥ ९
 घट्टयन्निव मर्माणि तव पुत्रस्य मारिष ।
 अभिमन्युं रणे दृष्ट्वा तदा रणविशारदम् ॥ १०
 एष गच्छति सौमद्रः पार्थानामग्रतो युवा ।
 नन्दयन्सुहृदः सर्वात्राजानं च युधिष्ठिरम् ॥ ११
 नकुलं सहदेवं च भीमसेनं च पाण्डवम् ।

बन्धुन्संबन्धिनश्चान्यान्मध्यस्थान्सुहृदस्तथा ॥ १२
 नास्य युद्धे समं मन्ये कंचिदन्यं धनुर्धरम् ।
 इच्छन्हन्यादिमां सेनां किमर्थमपि नेच्छति ॥ १३
 द्रोणस्य प्रीतिसंयुक्तं श्रुत्वा वाक्यं तवात्मजः ।
 आर्जुनिं प्रति संकुद्धो द्रोणं दृष्ट्वा सयन्निव ॥ १४
 अथ दुर्योधनः कर्णमब्रवीद्वाहिकं कृपम् ।
 दुःशासनं मद्राजं तांस्तांश्चान्यान्महारथान् ॥ १५
 सर्वमूर्धावसिक्तानामाचार्यो ब्रह्मवित्तमः ।
 अर्जुनस्य सुतं मूढं नाभिहन्तुमिहेच्छति ॥ १६

6) —^a) Ks Dn1 Ds १ ३ परमास्त्र, B Dc1 Dn2
 D1-3 ३ 'स्त्रै' Ds प्रदर्शयन् (for प्रतापवान्) —^a)
 S प्रत्य (G2 अग्र्य; G5 अत्य) इत्यत (for अदर्शयत)

8 K1 om 8 (of v 1. 1) —^a) Ds T G1-3
 M1 2, 5 तं (for तद्) Ks यस्य (for तस्य) —^b)
 Ds ३ महात्मनः (for [अ]मितौजसः) S1 सौमस्यामित
 तेजसः (sic) —^d) Ds laonna, T G2 M1 ३ त्वदी
 यानां.

9 K1 om 9 (of v. 1. 1) —^b) S महारथः (for
 प्रतापवान्) —^a) Dn2 प्रहर्षोत्फुल्लनयनः —^d) Dc1
 आसाद्य (for आभाष्य) S सखित (for सत्वरम्)

10 K1 om 10 (of v 1. 1) —^a) K2-4 B1
 Dc1 Dn D1-3, 5-7 घट्टयन्; Ks भेदयन्, Ds आदा-
 यन्; Ds यदयन् (for घट्ट) Bs (marg as in text)
 Gs, 4 वर्माणि (for म) —^b) Ks मारिष. B Dc1
 पुत्रस्य तव भारत; S पुत्रस्योच्चैस्तवा (T1 'या') मियो (T2
 Gs, 4 'मो') —^a) S तदा (T1 G2 'तो') (for रणे)
 —^d) Ds तथा (for तदा). Dc1 Ds विशारदः S
 रणे रणकृत (Ms 'वं' व्रणं (Gs Ms-३ 'तं'))

11 K1 om. 11 (of v 1. 1) —^a) B1 एवं (for
 एष) —^b) B4 प्रथितो; Ds अग्रणी (for 'तो').

12 K1 om. up to संव (of v 1. 1) —^a) Dn2
 transp सहदेवं and भीमसेनं Gs ३ धनजयं (for च
 पाण्डवम्) —^a) K1 reads the portion from धिन
 श्रान्या up to महाबाहु (in 7 39 9^a) after 7 41 4
 B संबंधिर्षा (Ms-३ 'धीन्वां') धर्वाश्चान्यान् —^d) G1 मध्य
 मान् (for 'स्थान्') D1 तदा, Gs ३ सदा (for तथा)

13 For sequence in K1, of v 1 12. —^a)
 Gs, ३ नायुध्यस्समे चैन. —^b) D1 ३ कंचिदुभ्यां; Gs ३

कंचिदन्यो (for कंचिदन्य) —^a) Ks G1 M1 ३
 हन्याम् (for 'द्') —^d) T G2-3 Ms (sup in as
 in text) इह (for अपि)

14 For sequence in K1, of v 1 12 Before
 14, S (except G2 ३) ins सजय —^a) Ds प्रति;
 T G2 ३ Ms ३ प्रिय; Gs 4 Ms [अ]प्रिय (for प्रीति)
 —^b) Ds वाक्यं श्रुत्वा (by transp), Gs damaged,
 Ms-३ श्रुत्वा वाच —^a) S1 Ks Ds आर्जुने, K1 'नौ;
 Ks 'न्यै, Ds 'नेर (for 'नि') S1 K1 ३-5 Dn1 Ds
 ३ १ ३ श्रुत्वा (for प्रति) Ds सक्रोधो S श्रुत्वाभिमन्यु
 सरब्धो —^d) T Gs महाबलः (for सयन्निव)

15 For sequence in K1, of v 1 12 —^a) T
 G1-3 M ततो (for अथ) —^b) Ks ३ Ds १ ३ नृप;
 D1 नृप; Ds 4 ३ प्रति (for कृपम्) S मद्रवीर्यह
 स्त्रिव —^a) Gs damaged, Ms मद्रराजोच्च —^d)
 Ks Bs तांस्तान्यान्; B1 G1 ३ ३ Ms तांश्चान्यान्; B1
 Dn1 Ds तांस्तथान्यान्; Ds तांश्चान्यान्; T तांश्चा
 न्यान्, Gs त्तान्यान् (sic), Ms-३ तांश्चान्यान् (for
 तांस्तांश्चान्यान्)

16 For sequence in K1, of v 1 12 Before
 16, Gs ins दुर्योधन —^a) Ks B Dc1 Dn D1-3
 मूर्धावसिक्तानाम्, Gs damaged —^b) Gs damaged
 G2 [s] ब्रह्मवित्तमः (for ब्रह्म) — After 16^a, Dn2
 reads 18^a for the first time, repeating it in its
 proper place Gs ins after 16^a

279* अभिमन्यु महासत्त्वं श्लाघते वन्दितो यया ।
 तस्मात्सपश्यत्सत्य द्रोणाचार्यस्य धीमता ।
 —^a) B Dc1 मूढो; Dn2 दूर (for मूढ) — Gs, ३
 om (hapl) 16^a-19^a —^a) K1 नाभिहन्तुम्, Ks
 B Dc1 Dn2 नाय हतुम् (for नाभिहन्तुम्). Ds ३ नाय

न ह्यस्य समरे मुच्येदन्तकोऽप्याततायिनः ।
 किमङ्ग पुनरेवान्यो मर्त्यः सत्यं ब्रवीमि वः ॥ १७
 अर्जुनस्य सुतं त्वेष शिष्यत्वादभिरक्षति ।
 पुत्राः शिष्याश्च दयितास्तदपत्यं च धर्मिणाम् ॥ १८
 संरक्ष्यमाणो द्रोणेन मन्यते वीर्यमात्मनः ।
 आत्मसंभावितो मूढस्तं प्रमथीत माचिरम् ॥ १९
 एवमुक्तास्तु ते राजा सात्वतीपुत्रमभ्ययुः ।
 संरन्वास्तं जिघांसन्तो भारद्वाजस्य पश्यतः ॥ २०

दुःशासनस्तु तच्छ्रुत्वा दुर्योधनवचस्तदा ।
 अब्रवीत्कुरुशार्दूलो दुर्योधनमिदं वचः । २१
 अहमेनं हनिष्यामि महाराज ब्रवीमि ते ।
 मिषतां पाण्डुपुत्राणां पाञ्चालानां च पश्यताम् ।
 ग्रसिष्याम्यद्य सौमद्रं यथा राहुर्दिवाकरम् ॥ २२
 उत्क्रुश्य चाब्रवीद्वाक्यं कुरुराजमिदं पुनः ।
 श्रुत्वा कृष्णौ मया ग्रस्तं सौमद्रमतिमानिनौ ।
 गमिष्यतः प्रेतलोकं जीवलोकान्न संशयः ॥ २३

वै हतुमिच्छति, T G₁ s s M न हिनस्ति न चेच्छति

17 For sequence in K₁, of v 1 12 G₂ s om 17 (of v 1 16) —^a) T G₄ ससर (for 'रे') K₈ B₄ Dn₂ युध्येद् (for मुच्येद्) —^b) D₂ तत् को (for अन्तको) —^c) B₄ Dn₂ अन्यः; D₂ s बालः, Cd अङ्ग (as in text) K₄ अप्यान्यो, D₂ s एवासौ (for एवान्यो) S₁ किमगदतुलोता (sup in 'त्व')न्यो (sio), K₁ s किमग*****

18 For sequence in K₁, of v 1 12 G₂ s om 18 (of v 1 16) Dn₂ reads 18^{ab} for the first time after 16^{ab} —^a) B₁ M₂-s सुवस् B₁ ह्येयः; D₂ T G₂ s चैव (for त्वेष) —^b) M₁ s शिष्यं त्वाम् (for शिष्यत्वाद्) D₂ अपि रक्षति, M₂-s अभिरक्षित Dn₂ (second time) मन्यते नाततायिनां —^c) S₁ (before corr) B D₂ शिष्या पुत्राश्च (by transp), D₂ पुत्रा शिष्यश्च, G₂ पुत्राश्चिष्याश्च S₁ (sup in by corr) पुत्राश्चिष्याश्च दयितस्, K₁-s D₁ पुत्रा (K₂ न)श्च शिष्यो दयित (K₂ 'ता')स् —^d) S₁ K₁-s D₁ तस्मै, D₄ धर्मिणे (for 'णाम्')

19 For sequence in K₁, of v 1 12 G₂ s om 19^{ab} (of v 1 16) —^a) G₂ s संरक्ष्यमाण —^b) G₂ s मन्यते —^c) S (G₂ s om.) आत्मसभा वित मूढ —^d) K₂ T सप्रमथीत, B₂ तप्य; G₁ s s M संप्रमथीत; G₂ सप्रमथ्य, G₂ सप्रमुक्त

20 For sequence in K₁, of v 1 12 —^a) K₁ D₄ उक्त्वा (for उक्तास्) K₄ D₁ तेन राजा; K₂ Dn₁ तु ते धीरा; Dn₂ तस्यो राजा, D₂ तु ते धीरा; S तु राजान (for तु ते राजा) —^b) G₂ सत्वती D₂ अभ्ययात्, G₂ अन्वयु (for अभ्ययु) —^c) S₁ K₁-s D₁ सहितास् (for संरन्वास्) B₂ सं, B₁ D₂ D₂ र ते; M₂-s तु (for त) —^d) S सैनिका (G₂ s

समत) (for पश्यत)

21 For sequence in K₁, of v 1 12 —^a) Dn₂ D₂ s च (for तु) —^b) S₁ K₂ B₄ शार्दूल; D₁ s 'ल (for लो) — For 21, S subst

280* दुःशासनस्तु सरस्व ज्ञात्वा भ्रातरमग्रजम् ।
 वाञ्छितवर्षं रथोदारानथ भ्रातरमब्रवीत् ।

[(L 2) Prior half damaged in G₂]

22 For sequence in K₁, of v 1 12 —^b) D₁ s S राजन्सत्य (for महाराज) Dn₂ D₂ s ब्रवीहि मां (for 'मि ते) —^c) S मिषतां पाण्डवैयानां —^d) A few MSS पाञ्चालानां D₂ महारमनां (for च पश्यताम्) —^e) D₂ om (hapl) from सौमद्र up to ग्रस्तं (in 23^a) T G₁ s s M ग्रस्ति (G₂ 'ही')वा ह्यस्मि (G₁ M₂ s 'तास्म्यद्य) सौमद्र; G₂ वा सैहिकेयोस्मि, G₂ 'ता ह्यासिता ह्यस्मि (sio) —^f) K₄ D₁ पाञ्चालानां च पश्यतां (= 22^d), S स्वर्मानुरि (G₂ s सौमद्रमि)व भास्कर

23 For sequence in K₁, of v 1 12 D₂ om 23^{ab} (of v 1 22) Dn₂ om 23^{ab} —^a) K₁ s D₁ s उत्क्रम्य; K₂ उत्क्रुष्य, D₄ उत्क्रुष्य; D₂ उत्क्रुष्य S राजन् (for वाक्य) —^b) G₄ om 23^b —^c) S₁ K₁ s D₄ s r s S (G₄ om) वच (for पुन) —^d) K₄ D₁ तस्यौ (for कृष्णौ) G₁ M₂ s transp कृष्णौ and ग्रस्त —^e) S₁ B₁ अभि; K₄ Dn₁ D₁ M₂ इति (for अति) D₂ Dn D₂ s s मानिन (for 'नौ) B₄ सौमद्रमपलायिनौ —^f) G₁ M₂ s प्रया स्यत (for गमिष्यत) D₂ (marg) पर (for प्रेत) —^g) K₂ Dn₁ मर्त्य; M₂-s इह (for जीव) K₁-s D₁ जीवलोकस्य पश्यत

24 For sequence in K₁, of v 1 12 —^a) Dn₂ तांश्च (for लौ) D₂ तु श्रुत्वा; T G₂ s श्रुत्वा

तौ च श्रुत्वा मृतौ व्यक्तं पाण्डोः क्षेत्रोद्भवाः सुताः ।
 एकाह्ना ससुहृद्गर्गाः क्लैव्याद्वास्यन्ति जीवितम् ॥ २४
 तस्मादस्मिन्हते शत्रौ हताः सर्वेऽहितास्तव ।
 शिवेन ध्याहि मा राजन्नेष हन्मि रिपुं तव ॥ २५
 एवमुक्त्वा नदत्राजन्पुत्रो दुःशासनस्तव ।
 सौमद्रमभ्ययात्कुद्धः शरवर्षैरवाकिरन् ॥ २६
 तमभिकुद्धमायान्तं तव पुत्रमरिदमः ।
 अभिमन्युः शरैस्तीक्ष्णैः पङ्क्तिशत्या समर्पयत् ॥ २७

दुःशासनस्तु संकुद्धः प्रभिन्न इव कुञ्जरः ।
 अयोधयत सौमद्रमभिमन्युश्च तं रणे ॥ २८
 तौ मण्डलानि चित्राणि रथाभ्यां सव्यदक्षिणम् ।
 चरमाणावयुध्येतां रथशिक्षाविशारदौ ॥ २९
 अथ पणवमृदङ्गदुन्दुभीनां
 कृकरमहानकमेरिर्झरारणाम् ।
 निनदमतिभृशं नराः प्रचक्रु-
 र्लवणजलोद्भवसिंहनादमिश्रम् ॥ ३०

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३८ ॥

तु (for च श्रुत्वा). Dns हवा (for मृतौ) —^b) Ś1
 K Dn1 D1 s s r s पाण्डो पुत्रा भयात्तव (Ks Dn1
 Ds s 'त); Ds पाण्डो क्षत्राहमासुता (sic) —^c)
 Dns एकाङ्गा; Ds एकाङ्गा; Ds पांचाला (for एकाह्ना)
 Bs एकास्मान सुहृद्गर्गा; Ds एकाङ्गा सुहृद्गर्गा (sic),
 S सुहृद्गर्गास्तदेकाङ्गा (G1 M1 s 'देकाह्ना; Ms-s 'येकाह्ना
 —^d) Ks क्लैवाद्; Ds क्लैव्यद् (for क्लैव्याद्) S
 त्यक्ष्यन्ति (for वास्यन्ति)

25 For sequence in K1, of v 1 12 —^a)
 Dr s पुत्रो; G1 M1 s राजन् (for शत्रौ) —^b) Ś1
 G1 M1-s सर्वाहितास्तव Ds सर्वेऽपि निहतास्तव —^c)
 om (hapl) 25^a-26^b K1-s D1 om (hapl) 25^a
 —^c) B1 s s ध्याय मां; B1 मां ध्याहि; Dns Ds s
 वृद्धि मां; Ds वृद्धि मे Ks Bs Dn1 Dn1 Ds s s
 G1-s मां (for मा) —^d) B1 रिपुः; Dns Ds s
 पुरम् (for रिपुं)

26 For sequence in K1, of v 1 12. Ś1 om.
 26^a (of v 1 25) —^a) Ks B1-s Dns Ds r
 [अ]नदद्; Ds Ms-s ततो; T G M1 s तदा (for
 तदद्) —For 26^a, K1-s D1 subst

281* दुःशासनस्तथेत्युक्तो आत्रा तव सुतस्त्वदा ।
 —Ds om. (hapl) 26^a-28^a. —^d) Ks s B1 (marg) s
 Ds T G1 s s Ms s अवाकिरत्

27 For sequence in K1, of v 1 12. Ds
 om 27 (of v 1 26) Dn1 om 27^a-28^a —^a)
 K1-s B D1 s s अतिकुद्धम् (for अभि) —^b) S
 (except Gs) आतरोद्भवा (for तव पुत्रम्) Ds s s

आरिदम्; Ds s S 'दम् —^c) S राजन् (for तीक्ष्णै).
 —^d) Ś1 K1-s D1 सम (Ś1 'मा'दैवत्; Ks B (except
 Bs) Dn1 Dns Ds s Gs s समर्पयत्.

28 For sequence in K1, of v 1 12 Dn1
 Ds om. 28^a (of v 1 27, 26). —^a) Gs s दुःशासन
 (for 'नम्). —^b) Ds संकुद्धम् (for सौमद्रम्) T
 G1 s s M अभिमन्यु च सौमद्रम्; Gs s दुःशासनम्
 (Gs 'न च) सौमद्र —^c) T G1 s s Ms-s तथा;
 M1 s तदा (for रणे) Ś1 अभिमन्युं ततो रणे; K1-s
 D1 धनजयसुतं रणे; Gs s सौमद्रमपि तं तथा

29 For sequence in K1, of v 1 12 —^a) Ds¹
 D1 s s Ms-s मण्डलानि विचित्राणि —^b) B1 (marg
 as in text) द्रवमाणाव्; D1 s s रवर्; Ds अम् (for
 चर) B1 (marg) अद्वैता (for अयुध्येतां) —^c)
 Dr s रथे; M1 s रणे (for रथ) Ds s युद्ध (for
 शिक्षा) Ks विशारदै

30 For sequence in K1, of v 1 12 —^a) Ś1
 K1 D1 कृकव, Ks B Dn1 Dn1 Ds-s T Gs-s Ms
 कृकच; Ks-s B1 (marg) Ds कृकच, Dns कृकण;
 Ms कुद्धच (for कृकर) Dn1 Ds मेरी- (for मेरि)
 Ks-अर्जराणां; Ks B1 s S (except Gs) झरारणां;
 Dn1-क्षिप्रिणी, Ds s झ (Ds क्षिप्रिणी (for झर
 रणाम्) —^c) Ks Dn1 Dr s S जना (for नरा)

Colophon. Ś1 missing —Sub-parcan Ś1 K1-s
 B Dn1 Dn1 s s s अभिमन्युवध —Day of Droṇa's
 Generalship K1 s तृतीययुद्धदिवसे; Ks द्वितीयदिवसे;
 T Gs तृतीयेद्धि —Adhy name Ks Ds अभिमन्यु

३९

संजय उवाच ।

शरविशतगात्रस्तु प्रत्यमित्रमवस्थितम् ।

अमिमन्युः स्मयन्धीमान्दुःशासनमथाब्रवीत् ॥ १

दिष्ट्वा पश्यामि संग्रामे मानिनं शत्रुमागतम् ।

निष्ठुरं त्यक्तधर्माणमाक्रोशनपरायणम् ॥ २

यत्सभायां त्वया राज्ञो धृतराष्ट्रस्य शृण्वतः ।

क्रोपितः परुषैर्वाक्यैर्धर्मराजो युधिष्ठिरः ।

जयोन्मत्तेन भीमश्च बहुवदं प्रभाषता ॥ ३

परवित्तापहारस्य क्रोधस्याप्रशमस्य च ।

लोभस्य ज्ञाननाशस्य द्रोहस्यात्याहितस्य च ॥ ४

दुःशासनयुद्धः Dn: Ds T Gs अमिमन्युयुद्धः Ds चक्र
युद्धे अमिमन्युयुद्धः Gs अमिमन्युदुःशासनसमागमः
— Adhy no (figures, words or both) B: 39,
Dn: S 38 (as in text), Ds 35, Ds 40 — Śloka
no Dn: Dn: 30

39

✎ This adhy is missing in Śs (of v 1 7 34
20) For the sequence in K₁, of v 1 7 38 12

1 After the ref, S ins

282* तत समभवद्युद्धं तयो पुरुषसिंहयो ।

यस्मिन्काले महाबाहुः सौमद्र परवीरहा ।

सशरं कार्मुकं छिवा लाघवेन न्यपातयत् ।

दुःशासनं शरैर्घोरैः सततञ्च समन्ततः ।

[(L 3) T Gs व्यपातयत्]

—*) K₁ Ds चिक्षितः; Gs चीक्षित Ks Dn Ds
1 6 T G गात्रं (for गात्रस्य) Ks च (for तु)—*) Śs K₁-3 D₁ 1 प्रत्यमित्रान्, B₁ 'मित्र (for
'त्रम्) Śs K₁-3 D₁ अवस्थितः; B₂ व्यवस्थितान्; D₁
अवस्थितान् —*) K₁ स्वयं श्रीमान्; Ks Dn₁ स्वय-
न्श्रीमान्; S महाराज (for स्वयन्धीमान्)2 *) B₁ D₁ 6-8 शूरम् (for शत्रुम्) —*) D₁ 6
Gs 3-कर्मणम्, M₁ 3 च (for -च) —K₄ om
2^d —*) Gs विक्रोशन (for क्षा')3 *) Śs K₁ 2 4 D₁ 3 तदा; T तथा (for त्वया)
Dn₁ यत्सर्मा स्वपरा राज्ञो; Ds पूर्व सभायां यद्वाञ्छो —*)
T G₁-3 चावराष्ट्रस्य (for धृतं) K₁ B₄ D₁ 3 T G₂-5
Ms पश्यत (for शृण्वत) — After 3rd, K₁ ins

283* अक्षकूट समाश्रित्य सौबलस्याभवद्वलम् ।

शृणु मे वचनं ताव पितृव्योऽसि महामते ।

सोद्वेदं पृष्ठत् कृत्वा सर्वैरेव दुरात्मभिः ।

मुक्तं राज्यमिदं मूढे सर्वधर्मबहिष्कृते ।

सुहृन्निर्मुञ्ज्यते राज्यं सुहृन्निर्मुञ्ज्यते सुखम् । [5]

विना सुहृद्भिर्मोक्षाश्च ऐहिकामुन्निक च यत् ।

मिथ्याभूतं च तत्सर्वं सुहृद्भिर्वर्जितं तदा ।

द्यूतदेवता यूप पापिष्ठा पापवञ्चका ।

तेषां त्वमग्रणी पाप येन सा द्रुपदात्मजा ।

भानीता च सर्वा साध्वी तत्त्वेदं कर्मणः फलम् । [10]

दर्शयिष्यामि सर्वेषां कुरुणां च दुरात्मनाम् ।

—*) K₁ Dn₁ Dr 3 Gs 4 पुरुषैः (for प') —*)Śs लोकोन्मत्तेन; K Dn₁ D₂ 3 1 3 बलो'; Ds त्वयो'(for जयो') Dn₁ भीमस्तु; Dn₁ Ds 4 6 'स्य, Ds

भीमेन (for भीमश्च) S जयोन्मादे (T Gs 'यस्याजे;

Gs-3 'योस्याजे) न सरत्थ —*) Ks [अ]मद्र; M₁ 3[अ]वच; Ca d [अ]वद्ध (as in text) Ks B₁ D₁ 3Gs प्रभाषितः; Dn Ds 4 6 T G₁-4 M 'वित. Śsबद्धमद्रमभाषत; K₁-4 D₁ बद्धमद्र च आव्रित — After3, Ks Dn D₂ 4-5 S ins (of 283*, line 1)

284* अक्षकूट समाश्रित्य सौबलेन दुरात्मना ।

[Ms युधिष्ठिर, M₄ (sup ins) महात्मना (for दुरा')
Ks Dn D₂ 3 सौबलस्यावल बल; D₁ सौबल*** बल,
Ds सौबलस्य पलायिन (for the posterior half)]— Ks Dn₁ D₂ 4-5 cont Śs K₁-4 B Dn₁ D₁ 3 1 3
ins after 3 (of 5th)

285* तत्त्वयेदमनुप्राप्तं तस्य कोपान्महात्मनः ।

[Dn₁ त्वयेदमिह संप्राप्त (for the prior half) Śs
कोपात्तस्य (by transp), Ds तत्कोपादे Ds महात्मना]4 Ds om (hapl) 4-5 —*) Śs K₁-3 D₁

[अ]पशमस्य; Ds [अ]पशमस्य; Ds प्रथमस्य; Gs 3

[अ]तिश (for [अ]पश) —*) Gs 3 लोकस्य (for

लोभस्य) S क्षीनस्य (for नाशस्य) —*) Ks Dn

D₁ मोहस्य; Ds लोभस्य (for द्रोहस्य). K₁ 4 D₁

पितृणां मम राज्यस्य हरणस्योग्रधन्विनाम् ।
 तत्त्वामिदमनुप्राप्तं तत्कोपाद्वै महात्मनाम् ॥ ५
 सद्यश्चोग्रमधर्मस्य फलं प्राप्नुहि दुर्मते ।
 शासितास्म्यद्य ते बाणैः सर्वसैन्यस्य पश्यतः ॥ ६
 अद्याहमनृणस्तस्य कोपस्य भविता रणे ।
 अमर्षितायाः कृष्णायाः काङ्क्षितस्य च मे पितुः ॥ ७
 अद्य कौरव्य भीमस्य भवितास्म्यनृणो युधि ।
 न हि मे मोक्ष्यसे जीवन् यदि नोत्सृजसे रणम् ॥ ८
 एवमुक्त्वा महाबाहुर्बाणं दुःशासनान्तकम् ।

संदधे परवीरघ्नः कालाभ्यनिलवर्चसम् ॥ ९
 तस्योरस्तूर्णमासाद्य जनुदेशे विभिद्य तम् ।
 अथैनं पञ्चविंशत्या पुनश्चैव समर्पयत् ॥ १०
 स गाढविद्धो व्यथितो रथोपस्थ उपाविशत् ।
 दुःशासनो महाराज कश्मलं चाविशन्महत् ॥ ११
 सारथिस्त्वरमाणस्तु दुःशासनमचेतसम् ।
 रणमध्यादपोवाह सौभद्रशरपीडितम् ॥ १२
 पाण्डवा द्रौपदेयाश्च विराटश्च समीक्ष्य तम् ।
 पाञ्चालाः केकयाश्चैव सिंहनादमथानदन् ॥ १३

[अ] निहतस्य, Ca d [अ] ल्याहि° (as in text) Ś1
 प्रदोहस्याहितस्य च, S कृत्स्नस्वापनस्य च

5 Ds om. 5 (of v 1 4) —^a) Gs राज्ञश्च (for
 राज्यस्य). —^b) Ds 4 हरणाश्च (for 'णस्य) Ś1 धन्वनां
 (for धन्विनाम्) S दुर्जयस्योग्रधर्माणां —^c) Ks B1
 8 s Do1 Ds 5 तत्त्वया; B2 4 तत्तु वा; G1 s M तं
 त्वाम् (for तत्त्वाम्) D4 अनुप्राप्य —^d) Ś1 कोपा
 तेषां; Ks Dn1 Ds 4 तेषां कोपान्; B4 Do1 प्रकोपादि
 (Do1 'द्वै); S तस्य कोपान् (Gs 5 'पं) (for तत्कोपाद्वै)
 Ds S महात्मन .

6 ^a) Gs 5 सत्य, Ms-5 साक्षात् (for सद्यश्च).
 Ks 5 चाग्रम्; K4 s Dn1 Ds 7 s चाग्रम्; Do1 Ds 5
 चेतस्; D4 चेतद्; T G-5 कृतस्य; G1 M कृतम्
 (for चोग्रम्) Ds सद्यश्चायासधर्मस्य —^b) Ks Ds 5
 G1 M आमुहि; T Gs-5 आप्लवसि (for प्राप्नुहि) —^c)
 Dn1 Ds 5 शासितव्यामि (for 'तामि) S पातितास्म्य
 (Gs 5 'तयिव्ये) च पापं (T Gs 4 'पं) त्वां

7 ^d) Dn1 कोपितस्य (for काङ्क्षितं) Ms-5 जये (for
 च मे) Ks रिपुं (for पितुं)

8 ^a) Ds अद्य (for अद्य) K1-5 Dn D1-5 8 कौरव;
 S तावस्य (for कौरव्य) —^b) Ks भविता अनृणो S
 भुवि (for युधि) —^c) Ms-5 स्व (for मे) Some
 MSS मोक्षसे

9 Before 9, S (except M1 s) ins सजय
 — K1 reads the portion from 9^b up to 7 40 5
 after 7 37 5. —^c) Ks T Gs 5 5 -वीरघ्न —^d)
 Ks कालाभिनलः; T G1-5 5 Ms-5 'सितम- (for 'इय
 निलः).

10 For sequence in K1, of v 1 9 —^a)
 B4 Ds 5 स क्षरत् (for तस्योरस्) —^b) Ś1 Ds 5
 जनुदेश Ds 5 विभज्य (for विभिद्य) Ś1 स; Dn1
 Ds 5 च (for तम्) — For 10^b, S subst

286* तेन तं जनुदेशे वै विद्धा परपुरजय ।

[G1 M ततस् (for तेन) M1 s शनुदेशे (for जनु)]
 — After 10^b, N (Śs missing) ins

287* जगाम सह पुङ्खेन वक्मीकमिव पन्नग ।

—^a) Ds तथा (for अथ) —^b) Ś1 Ks 5 B D (ex
 cept D1) एव, S अन्यैः (for चैव) Ś1 D4 समार्दयत्;
 K1-4 Dn1 Ds समर्दं, Ks B Dn1 Ds Ms समर्पं;
 Ds 5 समर्द्धं (for समर्पं) — After 10, N (Śs
 missing) ins

288* शरैरभितप्तपक्षैराकर्णसमचोदितै ।

[Ks Dn1 Ds-5 नोदितै (for चो)]

11 For sequence in K1, of v 1 9 —^b) Ks
 Dn1 S स्यदनोपस्थ आ (Ks Dn1 'स्थमा) विशत् — Ks
 reads 11st on marg —^c) G1 दुर्योधनो (for दुःशा
 सनो) —^d) S कश्मलापह (M1 s 'पहः; Ms-5 'मिह)
 तो भृशं Cd omes कश्मल (as in text)

12 For sequence in K1, of v 1 9 —^a) B1 s
 Do1 G1 M1 s त (for तु) —^b) Ks 5 Ds 5 S
 अचेतन. —^c) Dn1 D4 अथोवाह (for अपो)

13 For sequence in K1, of v 1 9 Gs reads
 13^a-15^b twice —^b) Dn1 Ds 5 तत् (for तम्).
 S (Gs both times) विराट् सह सृजयै. —^c) A few
 MSS पंचाला Ks Do1 Ds 7 s केकयाश्च; Dn Ds 6 s
 सृजयाश्च. —^d) K1-5 Ds 5 अथोवाह.

वादित्राणि च सर्वाणि नानालिङ्गानि सर्वशः ।
 प्रावादयन्तं संहृष्टाः पाण्डूनां तत्र सैनिकाः ॥ १४
 पश्यन्तः स्मयमानाश्च सौमद्रस्य विवेष्टितम् ।
 अत्यन्तवैरिणं हंसं दृष्ट्वा शत्रुं पराजितम् ॥ १५
 धर्ममारुतशक्राणामश्विनोः प्रतिमास्तथा ।
 धारयन्तो ध्वजाग्रेषु द्रौपदेया महारथाः ॥ १६
 सात्यकिश्चेकितानश्च धृष्टद्युम्नश्चिखण्डिनौ ।
 कैकेया धृष्टकेतुश्च मत्स्यपाञ्चालसुंजयाः ॥ १७

पाण्डवाश्च मुदा युक्ता युधिष्ठिरपुरोगमाः ।
 अम्यवर्तन्त सहिता द्रोणानीकं विमित्तवः ॥ १८
 ततोऽभवन्महद्युद्धं त्वदीयानां परैः सह ।
 जयमाकाङ्क्षमाणानां शूराणामनिवर्तिनाम् ॥ १९
 दुर्योधनो महाराज राधेयमिदमब्रवीत् ।
 पश्य दुःशासनं वीरमभिमान्युवशं गतम् ॥ २०
 प्रतपन्तमिवादित्यं निम्नतं शात्रवान्नरो ।
 सौमद्रमुद्यतास्त्रातुमभिधावन्ति पाण्डवाः ॥ २१

14 For the sequence in K₁, of v 1 9 For the repetition in G₁, of v 1 13 —^a) S (G₁ both times) दृष्टवत् (for सर्वशः) —^c) K₁ s Dn D₁ s T G₁ s (both times) s M₁ s प्रावादयत् (K₁ Dn D₁ T M₁ s 'त'), G₁ प्रावादयत्; G₁ प्रसादयत्; M₁ s प्रावादयत् (for 'चादयन्त')

15 For the sequence in K₁, of v 1 9 For the repetition in G₁, of v 1 13 —^a) B D₁ अपश्यन्; D₁ s पश्यत्, D₁ s पश्यतः; D₁ s पश्यति (for त) S (G₁ both times) स्मयमाना आ (G₁ s M₁ s नाश्च) पश्यति —^b) K₁ D₁ च चेष्टिषु (D₁ 'ह') —^c) Dn₁ D₁ s s S (except G₁) दृष्ट्वा (for ह) —^d) Dn₁ D₁ s s दृष्ट, S (except G₁) हस (M₁ s स) (for दृष्ट्वा) K₁ s D₁ s s शत्रु (for शत्रु)

16 For the sequence in K₁, of v 1 9 —^b) K₁ Dn₁ S प्रतिमाश्चाश्विनो शुभा —^c) G₁ M₁ s नादयन्तो (for चार) Dn₁ ध्वजाग्रेषु, D₁ s 'इत्येव, S रथास्ये (G₁ s M₁ s मे) पु —^d) G₁ M₁ s द्रौपदे-चाणमहारथान् (G₁ या)

17 For the sequence in K₁, of v 1 9 —^a) M₁ s सत्यकिश् —^c) K₁ Dn₁ D₁ s कैकेया; K₁ B₁ s Dn₁ D₁ s s कैकेया; D₁ s कैकेयो —^d) K₁ s B (except B₁) D₁ s मत्स्या (for मत्स्य-) S पांचाला मत्स्यसुंजया

18 For the sequence in K₁, of v 1 9 —^a) D₁ s पांचालाश्च; G₁ सौमद्रस्य (for 'वाश्च') —^c) B Dn₁ S अम्यवर्तः (G₁ 'चा') घत (for 'वर्तयत्') S₁ युधिष्ठा; K₁ Dn₁ D₁ s सहसा; B Dn₁ सतिता; T G₁ s सहसा; G₁ M सद्युद्धा (for सहिता).

19 For the sequence in K₁, of v 1 9 —^a) S₁ K₁ s D₁ सत्राभवन्; S जया (for ततोऽभ) K₁ s

B Dn₁ D₁ महा (for महद्) —^c) D₁ s चाकांक्षमाणान् (for आ) —^d) D₁ s अभि (for अति) S अतिघो रमसीतवत् — After 19, N (S₁ missing) ins

289* तथा तु वर्तमाने चै सप्तमेऽतिभयको ।

[S₁ K₁ s D₁ s तथाभि, K₁ युद्धेभि; K₁ D₁ तथाभि, B₁ s तेषां तु; Dn₁ तथा च (for तथा तु)]

20 For the sequence in K₁, of v 1 9 —^a) S₁ K₁ s D₁ महाराजो (for 'ज') S जय दुर्योधनो राजा —^b) D₁ s इति च (for इदम्)

21 For the sequence in K₁, of v 1 9 —^a) K₁ s प्रतपन्तम् M₁ s आपात (for आदित्य) —^b) S निम्नतं अत्रियर्षमान् — After 21^{ab}, N (S₁ missing, B₁ on marg) ins

290* जय चैते सुतरांवा सिंहा इव बलोत्कटा ।

[S₁ K₁ s Dn₁ D₁ s अपि, B₁ तथा (for जय) K₁ Dn₁ D₁ सैन सु; B₁ चैतेपु, D₁ सैन सु (for चैते सु) K₁ Dn₁ D₁ सतो (D₁ 'हो') कटा]

—^c) Dn₁ D₁ s s G₁ M युधिष्ठा; T G₁ s अमितस्य (for अत्यस्य) K₁ सौमद्रस्तु व त्रातुम् (submetric) —^d) S₁ K₁ s B (except B₁) Dn₁ Dn₁ D₁ s अम्य चावत (D₁ 'ति') — After 21, K₁ ins

291* ततः कर्णो ययौ राजसभिमान्युजिघासया ।

बाणोऽयं युध्यमानोऽय मया योद्धुमिहेच्छति ।

एन वधिष्यामि रिपु यया धृष्ट शशीपति ।

एवमुक्त्वा तु राजेयो रथारूढो महारथः ।

ययौ योद्धु महवीरः कुरूणां तत्र पश्यताम् । [5]

प्रभाम्य बाह्वं राजेयो महामैत्रीविनिखनम् ।

रथेनाभ्यपतद्देगादादित्यप्रदो न वै ।

धनुषा पूर्वमाणेन सौर्वीण्युगविभूषिणा ।

ततः कर्णः शरैस्तीक्ष्णैरभिमन्युं दुरासदम् ।
अभ्यवर्षत संकुद्धः पुत्रस्य हितकृत्तव ॥ २२
तस्य चानुचरांस्तीक्ष्णैर्विव्याध परमेषुभिः ।
अवज्ञापूर्वकं वीरः सौभद्रस्य रणाजिरे ॥ २३
अभिमन्युस्तु राधेयं त्रिसप्तत्या शिलीमुखैः ।
अविध्यच्चरितो राजन्द्रोणं प्रेप्सुर्महासुरान् ॥ २४
तं तदा नाशकत्कश्चिद्रोणाद्वारयितुं रणे ।
आरुजन्तं रथश्रेष्ठान्वज्रहस्तमिवासुरान् ॥ २५
ततः कर्णो जयप्रेप्सुर्मानी सर्वधनुर्मुताम् ।

सौभद्रं शतशोऽविध्यदुत्तमास्त्राणि दर्शयन् ॥ २६
सोऽस्त्रैस्त्रविदां श्रेष्ठो रामशिष्यः प्रतापवान् ।
समरे शत्रुदुर्धर्षमभिमन्युमपीडयत् ॥ २७
स तथा पीड्यमानस्तु राधेयेनास्त्रवृष्टिभिः ।
समरेऽमरसंकाशः सौभद्रो न व्यपीदत् ॥ २८
ततः शिलाशितैस्तीक्ष्णैर्मल्लैः संनतपर्वभिः ।
छित्त्वा धनूंषि शूराणामार्जुनिः कर्णमार्दयत् ।
स ध्वजं कार्मुकं चास्य छित्त्वा भूमौ न्यपातयत् ॥ २९
ततः कुच्छ्रगतं कर्णं दृष्ट्वा कर्णादनन्तरः ।

शरैरभिशिखाकरैराशीविषसमप्रभैः ।

22 For the sequence in K₁, of v 19 —^a)
S₁ K₁ 2-5 Dn D₁-5 शितैर्बाणैर्, D₆-8 शितैर्बाणैर् (for
शरैस्तीक्ष्णैर्) K₂ विव्याध निशितैर्बाणैर् —^b) S महारथ
(M₄ 'थ') (for दुरासदम्) —B₈ reads 22^{ad} on
marg —^c) Dn₁ अभ्यवर्षत, D₂ 'वर्षत', S 'वर्षसु
(for 'त') K₃ Dn₁ संप्रामे, G₄ 5 संकुद्ध —^d)
K₁ स तस्य (for पुत्रस्य) K₅ Dn₁ 8 प्रिय (for हित-)

23 For the sequence in K₁, of v 19 —^a)
S₁ D₈ तत्र (for तस्य) —^b) S विष्टभ्य (for विव्याध)
—^c) B D₁ Dn₂ D₃ 4 6 शूर, S शूरं (for वीर).
—^d) S सौभद्र प्रत्ययु (G₁ M 'वि') ध्यत

24 For the sequence in K₁, of v 19 —^a)
Dn₂ D₈ 4 6 च (for तु) —^b) D₈ सप्तत्या त्रि- (for
त्रिसप्तत्या) S शिलाशितै (for शिलीमुखै) —^c)
S₁ D₆ त्वरित; Dn₂ D₈ 4 6 कुपितो (for त्वरितो)
—^d) K₁ 2 B₈ 5 D₆ S द्रोण (for द्रोणं) Dn₁ G₁
M महारथ; D₄ G₈ 'रथा', T G₂ 4 5 'रथ' (for
'मना')

25 For the sequence in K₁, of v 19 —^a)
Dr 8 न (for तं) B₁ D₁ 2 5 6 S तथा (for सदा)
S₁ राजन् (for कश्चिद्) —^b) G₁ M₁ 2 द्रोण (for
द्रोणाद्) B D₁ Dn₂ D₃ 4 6 रथी (B₁ यली) (for
रणे) —^c) B₁ आरुजन्तं S₁ D₈ 4 6-8 रथश्रेष्ठ (for
'श्रेष्ठान्' —^d) G₂ 5 वज्रहस्त (for 'स्तम्' N (S₁
missing) वज्रहस्तात्मजात्मजं (D₂ 'न्महारमन')

26 For the sequence in K₁, of v 19 —^a)
Dn₂ जयं (for जय) —^b) K₁ तेषा (for मानी).
K₅ B₁ 4 Dn D₈ 4 6 धनुष्मतां (for 'मृताम्'). S

राजन्त्वेन्ये पराजिते —^a) S परमास्त्राणि (for उक्त')

27 For the sequence in K₁, of v 19 —^b)
Dn₂ D₈ 4 6 राधेयस्तु (for रामशिष्य) D₆ परमास्त्राणि
दर्शयन् —^c) S समेस्य (for समरे) D₈ 5 T G₂-4
M₁ 8-6 शत्रु; M₂ शत्रुर् (for शत्रु) D₈ 5 उद्धर्षम्
(for दुर्धर्षम्) K₅ Dn₁ दुर्धर्ष समरे शत्रुम्

28 For the sequence in K₁, of v 19 D₁
om 28 —^a) K₄ 5 D₁ D₁ तदा (for तथा) B₁
D₁ च (for तु) D₄ पीड्यमानस्तु राधेये —^b) D₁ 8
राधेयशर; G₅ 'यास्त्र' (for 'येनास्त्र') —^c) K₁ D₁
सौभद्रेण (for 'द्रो न) K₄ न्यपीदित; B₁-8 5 D₁
Dn₂ D₈ 6 व्यपीदत; D₂ व्यशी, S विपीदति

29 For the sequence in K₁, of v 19 —^b)
B D₁ D₂ आनत (for सनत) S₁ सौभद्रो नतपर्वभि
—^c) D₈ 6 भिरवा (for छिरवा) S वीराणाम् (for
शू) —^d) D₁ 8 S अर्दयत् (for आ) —After
29^{ad}, N (S₂ missing) ins

292* धनुर्मण्डलनिर्मुक्तैः शरैराशीविषोपमैः ।
सच्छ्रद्धप्रजयन्तारं साक्षमाशु स्यान्निव ।
कर्णोऽपि चास्य शिक्षेप चाणान्सनतपर्वण ।
असन्नान्तश्च तान्सर्वान्गृह्णात्फल्युनात्मज ।
ततो सुहृत्तात्कर्णस्य चाणेनैकेन वीर्यवान् । [5]

[(L 3) D₈ 4 6 एवात्य (for ऽपि चास्य) Dn₂ D₁
4 6 नाराचाम् (for वाणान्) D₂ पर्वणि — (L 4)
K₁ असन्नातश्च D₈ 5 गृहीयात् (for अगृहात्) Some
MSS फाल्युनात्मज]

On the other hand, B ins after 29^{ad}

293* तस्यै शिक्षेप निश्चित शरं परमसहितम् ।

सौमद्रमभ्ययात्तूर्णं दृढमुद्यम्य कार्मुकम् ॥ ३०
तत उच्चुकुशुः पार्थास्तेषां चानुचरा जनाः ।

वादित्राणि च संजघ्नुः सौमद्रं चापि तुष्टुः ॥ ३१

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ३९ ॥

४०

संजय उवाच ।

सोऽभिगर्जेन्धनुष्पाणिज्यो विकर्षेन्पुनः पुनः ।
तयोर्महात्मनोस्तूर्णं रथान्तरमवापतत् ॥ १
सोऽविध्यदशमिर्वाणैरभिमन्युं दुरासदम् ।
सच्छत्रव्वजयन्तारं साश्वमाशु स्मयन्निव ॥ २
पितृपैतामहं कर्म कुर्वाणमतिमानुषम् ।
दृष्ट्वादिदं शैरः कार्णिं त्वदीया हृषिताभवन् ॥ ३

तस्माभिमन्युरायम्य सयन्नेकेन पत्रिणा ।

शिरः प्रच्यावयामास स रथात्प्रापतद्भुवि ॥ ४
कर्णिकारमिवोद्धूतं वातेन मथित नगात् ।
भ्रातरं निहतं दृष्ट्वा राजन्कर्णो व्यथा ययौ ॥ ५
विमृश्रीकृत्य कर्णं तु सौमद्रः कङ्कपत्रिभिः ।
अन्यानपि महेष्वासांस्तूर्णमेवाभिदुहुवै ॥ ६
ततस्तद्विततं जालं हस्त्यश्वरथपत्तिमत् ।

— ' N (S: missing) बीरश्च (for चास्य). — ' G: शत्रून् (for शूरो) B: स अपातयत् (for न्य')

30 For the sequence in K₁, of v 1 9 —^a) D₁ कर्णो B transp कर्णं and दृष्ट्वा D₁ दृष्ट्वा तु तदनन्तरः D₄ दृष्ट्वा कर्णेनतरज सुहृत् Cd cites अनन्तर (as in text) —^a) D₈ कर्णे (for तूर्णे) —^a) S आयस्य (for उद्यस्य)

31 For the sequence in K₁, of v 1 9 —^a) S₁ ते चुकुशु, K₁ तु चु (for उद्य) S सर्वे (for पार्थास्) —^b) D₁ अनुचरा (for चा') D₄ तेषां चारु वराजुजा; S पार्था सानुचरास्तथा (G₁ M 'दा) —^a) T G₁-4 [ज]य; G₁ s M [ज]भि (for च) —^a) D₁ G₁ M₁ s अभि; D₄ अपि (for चापि)

Colophon S: missing — Sub parvan S₁ K₁-8 B₁-4 D₁ D₁ D₁ s s s अभिमन्युवध — Day of Droṇa's Generalship K₁ s तृतीययुद्धदिवसे; K₁ तृतीयदिवसे — Adhy name K₁ s कर्णकुशासनपराजय; D₁ D₈ अभिमन्युयुद्ध; D₂ s दुःशासनकर्णेपराजय; D₄ चक्रमुह — Adhy no (figures, words or both) B₁ s D₁ S 39 (as in text), D₈ 36 — Śloka no D₁ D₁ 37

40

— This adhy is missing in S₁ (of v 1 7 34 — the sequence in K₁, of v 1 7 39 9

1 —^a) S₁ B₈ सोहिगर्जेन्; D₁ D₈ s s सोपि राजन्, S सोभ्यगच्छद् —^a) B₈ D₁ D₁ s [ज]पातयत्, D₈ [ज]वारयत्; Cv [ज]वापतत् (as in text)

2 D₁ om 2^a-4^a —^a) B₈ D₈ सवजच्छत्रयतार —^a) K₁ साश्वमाह, G₁ कार्णिमाशु (for साश्वमाशु)

3 D₁ om 3 (of v 1 2) —^b) S [ज]पराजितं (for [ज]तिमानुषम्) —^a) K₁ D₁ s S [ज]पितं (for [ज]दितं). —^a) K₁-8 D₁ s हर्षिता (for हृषिता)

4 D₁ om 4^a (of v 1 2) —^a) D₈ [ज]नस्य (for [ज]ायस्य) —^b) K₈ सयन्नेव पत्रिणा; S सयन्नि (G₁ M₁-4 'क्षे)व महारथ —^a) S₁ B D₁ D₁ D₈-6 तद् (for स) K₁-4 D₁ सकुण्डलशिर काया रथातयामास भूतले

5 —^a) B [जा]घ्न (for [ज]द्ध) —^b) K₁-4 [ज]न्मथित; K₈ B₈ D₈ S पत्रिणं, B₁ s-s [जा]पसित, D₁ D₈ 4 मुथित; D₈ पासित (for मथित) D₁ s हुर्म; S मुथि (for नगात्) — After 5^a, S ins

294* कर्णाजुज च खेप्रेक्ष्य सायका व्यथिताभवन् । —^a) D₁ s राधेयस्तु (for राजन्कर्णो) S कर्णश्चासीत् राक्षसुज — After 5, K₁ ins a passage given in App I (No 6)

6 Before 6, K₁ ins सजय उवाच D₁ om 6^b-7^b —^a) S अन्योश्च परमेष्वासांस्तूर्णं कर्णमुपाद्रवत्

ततः कर्णः शरैस्तीक्ष्णैरभिमन्युं दुरासदम् ।
 अभ्यवर्षत् संकुद्रः पुत्रस्य हितकृत्तव ॥ २२
 तस्य चानुचरांस्तीक्ष्णैर्विव्याध परमेषुभिः ।
 अवज्ञापूर्वकं वीरः सौमद्रस्य रणाजिरे ॥ २३
 अभिमन्युस्तु राधेयं त्रिसप्तत्या शिलीमुखैः ।
 अविध्यच्चरितो राजन्द्रोणं प्रेप्सुर्महामनाः ॥ २४
 तं तदा नाशकत्कश्चिद्रोणाद्वारयितुं रणे ।
 आरुजन्तं रथश्रेष्ठान्वज्रहस्तमिवासुरान् ॥ २५
 ततः कर्णो जयप्रेप्सुर्मानि सर्वधनुर्भृताम् ।

शरैरभिधिक्षाकारैराशीविषसमप्रभैः ।

22 For the sequence in K₁, of v 1 9 —^a)
 Ś1 K₁ २-३ Dn D₁-३ सितैर्बाणैर् (for शरैस्तीक्ष्णैर्) K₂ विव्याध निशितैर्बाणैर् —^b) S महारथ
 (M₄ 'थ') (for दुरासदम्) — B₅ reads 22^a on
 marg —^c) Dn₁ अभ्यवर्षत्, D₁ 'वर्षत्'; S 'वर्षत्सु'
 (for 'त') K₅ Dn₁ संप्राप्ते; G₄ ३ 'सकुद्र' —^d)
 K₁ स तस्य (for पुत्रस्य) K₅ Dn₁ S मिष (for हित)

23 For the sequence in K₁, of v 1 9 —^a)
 Ś1 D₈ तत्र (for तस्य) —^b) S विष्टस्य (for विव्याध)
 —^c) B D₁ Dn₁ D₈ ३ शूर; S शूरं (for वीर).
 —^d) S सौमद्र प्रत्ययु (G₁ M 'वि') च्यत

24 For the sequence in K₁, of v 1 9 —^a)
 Dn₁ D₈ ३ च (for तु) —^b) D₈ सप्तत्या त्रि (for
 त्रिसप्तत्या) S शिलाशितै (for शिलीमुखै) —^c)
 Ś1 D₈ स्वरित, Dn₁ D₈ ३ कुपितो (for स्वरितो)
 —^d) K₁ ३ B₅ ३ D₈ S द्रोण (for द्रोणं) Dn₁ G₁
 M महारथं, D₄ G₈ 'रथा', T G₂ ३ 'रथ' (for
 'मना')

25 For the sequence in K₁, of v 1 9 —^a)
 D₁ ३ न (for तं) B₄ D₁ ३ ३ S तथा (for तदा)
 Ś1 राजन् (for कश्चिद्) —^b) G₁ M₁ ३ द्रोण (for
 द्रोणाद्) B D₁ Dn₁ D₈ ३ रथी (B₄ बली) (for
 रणे). —^c) B₄ आरुजन्त Ś1 D₈ ३ ३ रथश्रेष्ठ (for
 'श्रेष्ठान्') —^d) G₂ ३ वज्रहस्त (for 'सम्') N (Ś₁
 missing) वज्रहस्तात्मजार्जजं (D₂ 'न्महात्मन')

26 For the sequence in K₁, of v 1 9 —^a)
 Dn₁ जय (for जय) —^b) K₁ तेषा (for मानी)
 K₅ B₄ ३ Dn D₈ ३ धनुष्मतां (for 'भृताम्'). S

सौमद्रं शतशोऽविध्यदुत्तमास्त्राणि दर्शयन् ॥ २६
 सोऽस्त्रैस्त्रविदां श्रेष्ठो रामशिष्यः प्रतापवान् ।
 समरे शत्रुदुर्धर्षमभिमन्युमपीडयत् ॥ २७
 स तथा पीड्यमानस्तु राधेयेनास्त्रवृष्टिभिः ।
 समरेऽमरसंकाशः सौमद्रो न व्यपीदत् ॥ २८
 ततः शिलाशितैस्तीक्ष्णैर्भक्षैः संनतपर्वभिः ।
 छित्त्वा धनुंषि शूराणामार्जुनिः कर्णमार्दयत् ।
 स ध्वजं कार्मुकं चास्य छित्त्वा भूमौ न्यपातयत् ॥ २९
 ततः कृच्छ्रगतं कर्णं दृष्ट्वा कर्णादनन्तरः ।

राजन्सैन्ये पराजिते —^a) S परमास्त्राणि (for उक्त')

27 For the sequence in K₁, of v 1 9 —^a)
 Dn₁ D₈ ३ राधेयस्तु (for रामशिष्य) D₈ परमास्त्राणि
 दर्शयन् —^b) S समेय (for समरे) D₈ ३ T G₁-३
 M₁ ३-३ शत्रु; M₂ शत्रु (for शत्रु) D₈ ३ उद्वर्षम्
 (for दुर्धर्षम्). K₅ Dn₁ दुर्धर्ष समरे शत्रुम्

28 For the sequence in K₁, of v 1 9 D₈
 om 28 —^a) K₅ ३ D₁ D₁ तदा (for तथा) B₅
 D₁ च (for तु) D₄ पीड्यमानस्तु राधेये —^b) D₁ ३
 राधेयशरः; G₅ 'यास्त्र' (for 'येनास्त्र') —^c) K₁ D₁
 सौमद्रेण (for 'द्रो न') K₄ व्यपीदित'; B₁-३ ३ D₁
 Dn₁ D₈ ३ व्यपीदत्, D₁ व्यपी', S विपीदति

29 For the sequence in K₁, of v 1 9 —^a)
 B D₁ D₁ जानत- (for सनत) Ś1 सौमद्रो नतपर्वभि'
 —^b) D₈ ३ भिरवा (for छिरवा) S वीराणाम् (for
 शू) —^c) D₁ ३ S अर्दयत् (for आ') — After
 29^a, N (Ś₁ missing) ins

292* धनुर्मण्डकनिर्मुक्तैः शरैराशीविषोपमैः ।

सच्छब्दज्यन्तार साधमाशु सयन्निव ।

कर्णोऽपि चास्य विक्षेप बाणान्सनतपर्वण ।

असम्भ्रान्तश्च तान्सर्वानगृह्णात्फल्गुनात्मजम् ।

ततो मुहूर्तार्कणस्य बाणैर्नैकेन धीर्यवान् । [5]

[(L 3) D₈ ३ ३ एवास्य (for अपि चास्य) Dn₁ D₈
 ३ ३ नाराचान् (for बाणान्स) D₈ पर्वभि' — (L 4)
 K₁ असम्भ्रान्तश्च D₈ ३ गृहीयात् (for अगृह्णात्) Some
 MSS फाल्गुनात्मज]

On the other hand, S ins after 29^a

293* तस्यै विक्षेप निमित्तं शरं परमसहितम् ।

सौमद्रमभ्ययात्तूर्णं दृढमुद्यम्य कार्मुकम् ॥ ३०
तत उबुकुशुः पार्थास्तेषां चानुचरा जनाः ।

वादित्राणि च संजघुः सौमद्रं चापि तुष्टुवुः ॥ ३१

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ३९ ॥

४०

संजय उवाच ।

सोऽभिगर्जनञ्चनुष्पाणिज्यां विकर्पन्पुनः पुनः ।
तयोर्महात्मनोस्तूर्णे रथान्तरमवापतत् ॥ १
सोऽविध्यद्दशमिर्वाणैरभिमन्युं दुरासदम् ।
सच्छत्रत्वजयन्तार साश्वमाशु स्यन्निव ॥ २
पितृपैतामहं कर्म कूर्वाणमतिमानुपम् ।
दृष्ट्वादितं शैरः कार्णि त्वदीया हृषितामवन् ॥ ३

तस्याभिमन्युरायम्य स्यन्नेकेन पत्रिणा ।
शिरः प्रच्यावयामास स रथात्प्रापतद्भुवि ॥ ४
कर्णिकारमिवोद्धूतं वातेन मथितं नगात् ।
आतरं निहतं दृष्ट्वा राजन्कर्णो व्यथा ययौ ॥ ५
विमुखीकृत्य कर्णं तु सौमद्रः कङ्कपत्रिभिः ।
अन्यानपि महेष्वासास्तूर्णमेवाभिदुष्टुवे ॥ ६
ततस्तद्विततं जालं हस्त्यश्वरथपचिमत् ।

— ') N (S: missing) नीरक्ष (for चाक्ष) — ') G₄
शत्रून् (for भूमौ) B₅ ६ अवातयत् (for न्य')

30 For the sequence in K₁, of v 1 9 — ')
D₁ कर्णे S transp कर्ण and दृष्ट्वा D₁ दृष्ट्वा तु
तदनन्तरं, D₁ दृष्ट्वा कर्णनन्तरं सुदृढं Cd cites अनन्तर
(as in text) — ') D₅ कर्णे (for तूर्णे) — ') S
आश्वम् (for उद्यम्य)

31 For the sequence in K₁, of v 1 9 — ')
S₁ ते उबुकुशुः, K₁ उ ब उ (for उच्छ') S सर्वे (for
पार्थास्) — ') D₁ अनुचरा (for चा') D₄ तेषां
चारु धराजनाः S पार्था सानुचरास्तथा (G₁ M 'दा')
— ') T G₁ ४ [अ]यः G₁ ५ M [अ]भि- (for च) — ')
D₁ G₁ M₁ ५ अभिः D₄ अपि (for चापि)

Colophon S₁ missing — Sub parvan S₁ K₁ ३
B₁ ४ D₁ D₁ D₁ ४ ५ ६ अभिमन्युवध — Day of
Droṇa's Generalship K₁ ३ तृतीययुद्धदिवसे; K₂
तृतीयदिवसे — Adhy name K₁ कर्णं दुरासतमपराजयः,
D₁ D₅ अभिमन्युयुद्धः; D₄ ५ दुरासतमकर्णपराजयः; D₅
चक्रयुद्ध — Adhy no (figures, words or both)
B₁ ३ D₁ S 39 (as in text), D₅ 36 — Sloka no
D₁ D₁ 37

40

— This adhy is missing in S₁ (of v 1 7 34
20) For the sequence in K₁, of v 1 7 39 9.

1 ') S₁ B₅ सोभिगर्जनं; D₁ D₅ ४ ५ सोपि राजन्,
S सोभ्यगच्छद् — ') B₅ D₁ D₁ ५ [अ]वातयत्,
D₅ [अ]वारयत्; G₁ [अ]वापतत् (as in text)

2 D₄ om 2'-4' — ') B₅ D₅ सव्यजच्छत्रयन्तार
— ') K₁ साश्वमाशु; G₁ कार्णिमाशु (for साश्वमाशु)

3 D₄ om 3 (of v 1 2) — ') S [अ]पराजित
(for [अ]विमानुपम्) — ') K₁ D₁ ५ S [अ]पित
(for [अ]दित). — ') K₁ ३ D₁ ५ हृषिता (for
दृष्ट्वा)

4 D₄ om 4' (of v 1 2) — ') D₅ [अ]नभ्य
(for [अ]पनभ्य) — ') K₅ स्यन्नेव पत्रिणा, S स्य
त्रि (G₁ M₁ ५ ते) व महारथ — ') S₁ B D₁ D₁
D₅ ६ तद् (for स) K₁ ४ D₁ सकुडलशिर काया
प्रापयामास भूतले

5 ') B [अ]धूत (for [उ]द्धूत) — ') K₁ ४
[उ]न्मथित, K₅ B₅ D₅ S पथित, B₁ ३ ५ [अ]पथित,
D₁ D₅ ६ मथित. D₅ पथित (for मथित) D₁ ५
हुमः S भुवि (for नगात्) — After 5th, S ins

294* कर्णानुज च संप्रेक्ष्य तावका स्ययितामवन् ।
— ') D₅ ५ राधेयस्तु (for राजन्कर्णो) S कर्णश्चासीत्
राक्षसुव — After 5, K₅ ins a passage given in
App I (No 6)

6 Before 6, K₅ ins संजय उवाच D₄ om 6'-7',
— ') S अन्यान् परमेष्वासास्तूर्णं कर्णमुपाद्रवत्

क्षपः कुद्ध इवाभिन्ददभिमन्युर्महायशाः ॥ ७
 कर्णस्तु बहुभिर्बाणैरर्घ्यमानोऽभिमन्युना ।
 अपायाज्वनैरश्वैस्ततोऽनीकमभिद्यत ॥ ८
 शलभैरिव चाकाशे धाराभिरिव चावृते ।
 अभिमन्योः शरै राजन्न प्राज्ञायत किंचन ॥ ९
 तावकानां तु योधाना वध्यतां निशितैः शरैः ।
 अन्यत्र सैन्धवाद्राजन्न स कश्चिदतिष्ठत ॥ १०
 सौमद्रस्तु ततः शङ्खं प्रध्माप्य पुरुषर्षभः ।
 शीघ्रमभ्यपतत्सेनां भारतीं भरतर्षभ ॥ ११

स कक्षेऽग्निरिवोत्सृष्टो निर्दहंस्तरसा रिपून् ।
 मध्ये भारतसैन्यानामार्जुनिः पर्यवर्तत ॥ १२
 रथनागाश्चमनुजानर्दयन्निशितैः शरैः ।
 स प्रविश्याकरोद्धूमिं कबन्धगणसंकुलाम् ॥ १३
 सौमद्रचापप्रभवैर्निकृत्ताः परमेषुभिः ।
 खानेवामिमुखान्घ्नन्तः प्राद्रवज्जीवितार्थिनः ॥ १४
 ते घोरा रौद्रकर्माणो विपाठाः पृथवः शिताः ।
 निघ्नन्तो रथनागाश्चाङ्गमुद्राशु वसुंधराम् ॥ १५
 सायुधाः साङ्गुलित्राणाः सखज्जाः साङ्गदा रणे ।

7 D₄ om 7^{ab} (of. v 1 6) — ^a) D₂ ६ तु (for तद्) K₅ Dn₁ D₂ ६ विविध, T G₂₋₅ विहित (for विततं) Ś₁ K Dn D₁₋₅ ६-६ सैन्य (for जाल) D₀₁ ततस्त्वद्वितसंजातं. — ^a) N (Ś₂ missing) कुद्धोभिमन्युरभिनत्तिरम (Dn₂ D₂ ६ 'सीत्र'तेजा महायशाः (Ś₁ K₁ ९ D₂ 'रथ'). Ca d oite तिमतेजेः

8 ^a) B₄ Dn₂ D₁ ९ T G₂ [अ]मज्यत; D₂ [अ]विध्यत (for [अ]निद्यत) — After 8, T G M₂ ९ ins

295* तिष्ठ कर्ण महेष्वास कृप दुर्योधनेति च ।

द्रोणस्य क्रोशतो राजस्तदनीकमभ्ययत ।

9 ^a) S [जा]काशं (for 'काशे) — ^b) G₂ [अ]भि (for [ह]व). T G₂₋₅ सवृत्त; G₁ M पर्वत (for चावृते) — ^c) S लङ्ग (for राजन्) — Ś₁ K₁ ९ ९ D₁ om (hapl) 9^d-10^e — ^d) K₂ ९ Dn₁ D₂ S प्रज्ञायत (for प्राज्ञा')

10 Ś₁ K₁ ९ ९ D₁ om 10^{ab} (of. v 1 9) D₀ om. 10^{ab} — ^a) K₂ Dn D₂ ९ ९ ९ च (for तु) D₂ परेषां तु; G₁ ९-९ M तु योधानां (for तु योधानां). — ^b) D₂ ९ M₁ ९ विध्यतां (for व'). — ^c) T G₂₋₅ M₂-९ नान्यत्र (for अन्यत्र) — ^d) Dn₂ D₂ [अ]शिष्यत (for [अ]तिष्ठत) Ś₁ कश्चिन्न स ताव व्यतिष्ठत (sio), K₄ ना स कश्चन तिष्ठते, K₅ न स किंचिदधिष्ठते; D₂ ९ न कश्चिद्वशिष्यते; T G₂₋₅ M₂-९ कश्चित्त्राव (T 'त्राय्य; G₂ ९ 'त्राय्य)तिष्ठति

11 ^a) D₂ प्रध्मौ (for प्रध्माप्य) Ś₁ B₁ Dn₂ D₁-९ पुरुषर्षभ, K₅ भरतर्षभ (for पुरुषर्षभ). S प्रध्माय रणमूर्धनि. — ^a) S पितृनदन (for भरतर्षभ).

12 K₂ (marg) D₀₁ S repeat 12 after 21^{ab} — ^a) Ś₁ D₁ स कक्षेऽग्निर; K₂ D₀₁ S (all second time) कक्षमग्निर Ś₁ K₁ ९ [उ]त्सृष्टो (Ś₁ 'ष्ट'), K₂ ९ D₁ [उ]त्सृष्टो (for [उ]त्सृष्टो) — ^b) G₂-९ (all second time) [अ]रिवाहिनीं (for तरसा रिपून्) — ^c) D₁ ९ भरतसैन्यानाम् — K₄ om 12^d-13^d — ^d) K₂ (marg) D₀₁ S (all second time) प्रत्यद्वयत

13 K₄ om. 13 (of v 1 12) — ^a) Dn₂ D₂ ९ ९ रथानागाश्च समरे; S रथाश्चनारागमनुजान्. — ^b) Dn₁ मर्दयन्; Dn₂ D₂ ९ ९-९ G₂ ९ निर्दहन्; T G₂ निर्दहन्; G₂ निर्भिदन् (for [अ]र्दयन्) Ś₁ K₁-९ D₁ निर्दहन्निव पावक — ^c) K₂ B₂-९ G₂ ९ सप्रविश्य (for स प्र') — ^d) Dn₂ D₂ ९ ९ कबन्धशत (for 'गण).

14 ^a) Ś₁ (sup in as in text) निर्भिदैर्, Dn₁ -निनदैर् (for प्रमदैर्) — ^b) Dn₂ D₂ ९ ९ निकृताः; D₂ निक्षता (for निकृता) T G₂ ९ तव सैनिका (for परमेषुभिः) — ^c) Dn₂ D₂ T G₂-९ [अ]भिमुखा (for 'खान्). Dn₁ D₂ जह्यु (for घ्नन्त) — ^d) K₁-९ D₁ जीवितेप्सव (for 'तार्थिन) Dn₁ प्राद्रवंतस्त्वतस्त्वत

15 ^a) D₂ ९ घोरा (for घोरा) Ś₁ K Dn₁ D₂ ९ ९ ९ वे रौद्रा घोरकर्माणो — ^b) D₂ विपाठा (for विपाठा). B D₀₁ Dn₂ बहव (for पृथव) Ś₁ घरा, K₄ ९ Dn₁ D₁ ९ शिता (for शिता) — ^c) Ś₁ रथि; G₁ M₁ ९ वर (for रथ) — ^d) Dn₂ समाजगमुद्र (for जगमुद्राशु)

16 ^a) Dn₂ सतनुत्राणा, D₂ ९ ९ सतल (for साङ्गुलि) — ^b) B सगदा; D₂ सशला (for सखज्जा) D₂ ९ ९ ९ S सगदा (for साङ्गदा) — ^c) Ś₁ K Dn₁ D₁ ९ ९ ९ ९ मद्वयत मुजाहिष्ठना.

इदयन्ते बाहवश्छिन्ना हेमाभरणभूषिताः ॥ १६
 शराश्चापानि खट्वाश्च शरीराणि शिरासि च ।
 सकुण्डलानि स्रग्वीणि भूमावासन्सहस्रशः ॥ १७
 अपस्करैरधिष्ठानैरीपादण्डकबन्धुरैः ।
 अक्षैर्विमथितैश्चक्रैर्भग्नैश्च बहुधा रथैः ।
 शक्तिचापायुधैश्चापि पतितैश्च महाध्वजैः ॥ १८
 निहतैः क्षत्रियैरश्वैर्वारणैश्च विशा पते ।
 अगम्यकल्पा पृथिवी क्षणेनासीत्सुदारुणा ॥ १९

वध्यतां राजपुत्राणां क्रन्दतामितरेतरम् ।
 प्रादुरासीन्महाशब्दो मीरूणां भयवर्धनः ।
 स शब्दो भरतश्रेष्ठ दिशः सर्वा व्यनादयत् ॥ २०
 सौभद्रश्चाद्रवत्सेनां निघ्नन्नश्वरथद्विपान् ।
 व्यचरत्स दिशः सर्वाः प्रदिशश्चाहितानुजन् ॥ २१
 तं तदा नानुपश्याम सैन्येन रजसावृतम् ।
 आददानं गजाश्वानां नृणा चायुंषि भारत ॥ २२
 क्षणेन भूयोऽपश्याम सूर्य मध्यंदिने यथा ।

17 °) T क्रव्यश्च; G₂₋₄ M क्रव्यश्च; G₅ यष्टश्च
 (for शराश्च) Dn₃ D₄₋₆ चापासि (for चापानि) K₅
 खट्वाणि, D₂ १ २ खट्वाश्च (for खट्वाश्च) — °) D₂ वा
 (for च) — °) Ś₁ भूमावापु, K₁ २ ३ भूमिमापु;
 K₂ Dn₃ D₅ ४ ५-३ भूमौ पेषु (for भूमावासन्)

18 °) K₁ Dn₃ अयस्का (Dn₃ 'क'रैर; K₂ ४ अप
 स्करैर; K₅ Dn₁ D₂ ३ सुपस्करैर; D₅₋₈ उपस्करैर, S
 अवस्करैर; G₆ उपस्करैर; G₇ अपस्करैर (as in text)
 — °) B₁ वृद्धैश्च (for वृण्डक) Dn₃ [जा]सीद्धरति
 वधुरैः; G₇ as in text — °) S चित्रैर (for चक्रैर)
 — °) D₂ [जा]युजै (for रथै) Ś₁ K Dn D₁₋₃
 भग्नैः (Ś₁ K₁₋₄ D₁ भिन्नै; K₅ चक्रैश्च परमायुधै,
 Dn₁ भलैश्च बहुधायुधै; B_{om} ed बहुधा पतितैर्युगै
 — °) D₂ चैव; S चान्यै (for चापि) B Dn₁ शक्ति
 चापासिभिश्चैव; Dn₃ D₅ ३ शक्तिभिश्चासिभिश्चैव — °)
 G₁ M पतितैश्च (for प') D₂ स, D₅ सु (for च)
 — After 18, N (Ś₂ missing) ins

208* चमचापचरैश्चापि व्यवकीर्णं समन्तत ।

[K₂ पाश (for चाप) K₅ Dn₁ D₂ १ २
 चरैश्च; B₂ ४ चरैश्च (for चरैश्च). B_{om} ed चैव (for
 चापि)]

19 °) D₂ ३ निभिन्नै (for निहतै) S शूरै (for
 भग्नैर) — °) S कुंजरैश्च (for वारणैश्च) — °) K₂
 अगम्यरूपा; D₄ 'वर्मो' (for 'कल्पा) — °) S वीक्षिता
 (for क्षणेन) Dn₃ D₅ ४ ५ समाकुला (for सुदारुणा)
 Dn₁ क्षणेन समपद्यत

20 °) D₄ नृपपुत्राणां (for राजन्). — °) Dn₃
 D₅ ४ ५ क्रोशताम् (for क्रन्दताम्) S नवतां च तदा रणे
 — °) Ś₁ महाक्रन्दो; K₂ ३ Dn₃ D₅ ४ ५ (except G₆₋₈)
 महाशब्दो (for महाशब्दो) — °) S क्रन्दतामितरेतर
 (= 20^a) — °) K₁ ४ ५ शब्दो भरतश्रेष्ठश्च; S स

शब्दः स नरव्याघ्र — °) K₂ D₅ व्यनादयन्; Dn₃ D₂ ३
 व्यदारयन् (for व्यनादयत्) S सहस्राभिव्यनादयन्

21 °) Ś₁ K₁ ३ D₂ ४ रयाद्रवत्, D₁ ३ तावर्को (for
 चाद्रवत्) S क्षिप्रमभ्यपतत्सैन्य — °) Ś₁ K D₁ १ २
 निघ्नन्ने सुमहाबल (K₅ लै), B₁₋₄ घ्नन्नश्वरथद्विपान्,
 Dn D₂₋₆ ३ विनिघ्नन्ने महाबल; D₅ विनिघ्नस्त्वरथपरात्
 — After 21^{ab}, K₂ (marg) Dn₁ S repeat 12
 — B₁ om 21^{ab} — °) Ś₁ व्यद्रवत्स, K₁ व्यचरत्;
 K₅ विचरन्तः; B₁₋₃ ३ Dn₁ विचरत्; D₅ व्यचरन्तः (for
 'रत्स). S स दिक्षो विचर (G₆ 'दिश')न्तर्वा (T G₂₋₃
 'घोन्' — °) Dn₃ द्रवन्; D₁ ३ हनन्; G₅ घ्नन्
 (for ह्नन्) B₁₋₃ ३ Dn₁ D₅ प्रदिशश्चापि भारत

22 °) K₁₋₃ ३ G₁ M₈₋₅ नान्वपश्याम, Dn₁ नानु
 पश्येम; Dn₁ D₁ ३ M₁ २ नान्वपश्याम (for नानुप
 श्याम) Dn₃ त तदानीमपश्याम; D₂ नाददान च पश्याम
 — °) D₂ सैन्ये च; T G₂₋₃ स्वसैन्ये (for सैन्येन)
 K₅ D₂ ४ ५ S रजसावृते (for 'वृतम्) — °) Ś₁ आद
 दान (for आददान) — °) D₂ प्राण (for नृणां) D₁
 चायुंषि; T G₂₋₃ जायुंषि (for चायुंषि)

23 °) K₁ ३ B₁ भूयोपश्याम, Dn D₂ ४-३ भूय
 पश्याम (Dn D₁ ३ मि), T G₂₋₃ चाभिपश्याम;
 M₁ २ चान्वपश्याम (for भूयोऽपश्याम) G₁ M₈₋₅ स
 क्षणेनान्वपश्याम — °) Ś₁ सूर्यो (for सूर्य) Dn₁ D₁
 मध्यदिने; D₅ मध्ये दिने (for मध्यदिने) — Ś₁
 K₁₋₄ D₁ १ २ om. 23^a-24^b — °) G₁ अभिमन्युर्
 (for 'मन्यु) — °) K₅ Dn₁ D₅ ४ ५ द्विपदल; D₂ ३
 महाबल (for द्विपदलान्). Dn₃ विनिघ्नन्ने महाबल

24 Ś₁ K₁₋₄ D₁ १ २ om 24^{ab} (of v l 23) — °)
 G₁ ३ ४ ५ M संखे (G₄ 'खे') (for संख्ये) — °) S
 सेनामध्ये (for सैन्यमध्ये) Ś₁ B₁ ४ D₁ ३ च्यराजत;

अभिमन्युं महाराज प्रतपन्तं द्विषद्गणान् ॥ २३
स वासवसमः संख्ये वासवस्यात्मजात्मजः ।

अभिमन्युर्महाराजं सैन्यमध्ये व्यरोचत ॥ २४

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४० ॥

४१

धृतराष्ट्र उवाच ।

बालमत्यन्तसुखिनमवार्यबलदर्पितम् ।

युद्धेषु कुशलं वीरं कुलपुत्रं तनुत्यजम् ॥ १

गाहमानमनीकानि सदश्वैस्तं त्रिहायनैः ।

अपि यौधिष्ठिरात्सैन्यात्कश्चिदन्वपतद्रथी ॥ २

संजय उवाच ।

युधिष्ठिरो भीमसेनः शिखण्डी सात्यकिर्यमौ ।

धृष्टद्युम्नो विराटश्च द्रुपदश्च सकेकयः ।

धृष्टकेतुश्च संरब्धो मत्स्याश्चान्वपतत्रणे ॥ ३

अभ्यद्रवन्परीप्सन्तो व्यूढानीकाः प्रहारिणः ।

तान्दृष्ट्वा द्रवतः शूरांस्त्वदीया विमुखाभवन् ॥ ४

ततस्तद्विमुखं दृष्ट्वा तव हृनोर्महद्बलम् ।

जामाता तव तेजस्वी विष्टम्भयिषुराद्रवत् ॥ ५

सैन्धवस्य महाराज पुत्रो राजा जयद्रथः ।

K1-4 Dc1 D1 व्यवस्थित (Dc1 'त') (for व्यरोचत)
— After 24, S ins

297* यथा पुरा बह्निमुत. सुरसैन्येषु वीर्यवान् ।

Colophon Ś2 missing — Sub-parcan Ś1 K
B D1 1-8 अभिमन्युवधः; D2 4 अभिमन्युयुद्ध — Day
of Drona's Generalship K1 2 तृतीययुद्धदिवसे
— Adhy name K2 सेनाविमर्दः, D2 सेनाप्रमर्दनः;
D2 सेनाप्रमर्दन — Adhy no (figures, words or
both) B1 2 Dn1 S 40 (as in text), D1 37,
D2 41 — Sloka no Dn1 26

41

Ś2 resumes from त्यन्त सु (in 7 41 1).

1 1) Ś1 अवाप्य, K2 भुजवीर्यं (hypermetrio), K4
D1 अहार्यं, B Dc1 स्वबाहु, Dn2 D1 स्ववीर्यं; D2
अवीर्यं; D2 सुवीर्यं (for अवार्यं) S प्रहरतमभीववत्
— 1) Ś1 K1-8 D1 2 1.8 युद्धे सु- (for युद्धेषु) G1
M युद्धेष्वकुशलं

2 1) Ś1 K2 4 D1 हैस; B Dc1 D1 च (for त).
S किशोराश्वैः (for सदश्वैः) — 1) Ś1 K (except
K2) D1 असाद्; Dn1 D1 S अस्ति; Dn2 D2 अन्यो,
D4 अभि (for अपि) — 1) Ś K D (except Dc1)
बली (for रथी) S एकोप्यन्व (G2 4 'को नान्व; G2

'कोप्यथ, M1 2 'को न्यन्व, M2 'को न्यन्व) पतद्रथी

3 1) D2 om द्रुपदश्च. K1 सकेकया; K2 महारथ;
K2 B1-8 2 Dn D2 2 1-8 सकेकय, B2 सकेकाव; Dc1
D4 सकेकया (for सकेकय). S द्रुपद. केकयास्तथा
— 1) Ś K (except K2) D1 2 सकुद्धो (for संरब्धो)
— 1) K2 D2 4 मत्स्याश्च; D2 मत्स्याश्च K1 [अ]नुप
तन्; K2 B2 4 2 Dn2 [अ]न्यपतन् (B2 5 'तद्'); B1
Dn1 D2-8 [अ]न्यपतद्, G2 न्यपतन् (for [अ]न्यपतन्)
M2-8 रथैः (for रणे) D2 मत्स्याश्चैवान्वपथत — After
3, N ins

298* तेनैव तु पथा याता पितरो मातुर्लै सह ।

[Ś1 D1 2 2 यथा (for पथा) K2 B Dc1 Dn2 यात;
D1 2 यात (for याता)]

4 1) S अन्यधावन् (for अभ्यद्रवन्) — 1) Ś1
व्यूढानीकान् — 1) G2 2 (sup in as in text) [अ]
विमुखा (for वि) D2 4 ययु- (for [अ]भवन्)

5 1) D2 2 तु, D2 2 तं, M2-8 तान् (for
तद्). Dn2 D4 विद्वत्; D2 2 विद्वता; M2-8 विमु
खान् (for विमुख) — 1) D2 2 सेना (for सूतोर्)
B2 Dn2 D2-1 2-8 महाबलं (D2 2 'ल') (for महद्
बलम्) — 1) K2 B1 2 Dc1 सस्त्वंभयिषुर; B1-2
विस्तम्भ; D2 विष्टम्भयितुम् (for विष्टम्भयिषुर) Ś1
K2 2 2 Dn1 D1 2 1 8 आग्रजन्; Dn2 D2 2 आग्रजम्

स पुत्रगृद्धिनः पार्थान्सहसैन्यानवारयत् ॥ ६

उग्रधन्वा महेष्वासो दिव्यमस्त्रमुदीरयन् ।

वार्धक्षत्रिरुपासेधत्प्रवणादिव कुञ्जरान् ॥ ७

धृतराष्ट्र उवाच ।

अतिभारमहं मन्ये सैन्धवे संजयाहितम् ।

यदेकः पाण्डवान्कुद्धान्पुत्रगृद्धीनवारयत् ॥ ८

अत्यद्भुतमिदं मन्ये बलं शौर्यं च सैन्धवे ।

तदस्य ब्रूहि मे वीर्यं कर्म चाग्र्यं महात्मनः ॥ ९

किं दत्तं हुतमिष्टं वा सुतसमथ वा तपः ।

सिन्धुराजेन येनैकः कुद्धान्पार्थानवारयत् ॥ १०

संजय उवाच ।

द्रौपदीहरणे यत्तद्भीमसेनेन निर्जितः ।

मानात्स तप्तवात्राजा वरार्थी सुमहत्तपः ॥ ११

इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेभ्यः प्रियेभ्यः संनिवर्त्य सः ।

क्षुत्पिपासातपसहः कृशो धमनिसंततः ।

देवमाराधयच्छर्वं गृणन्ब्रह्म सनातनम् ॥ १२

C 7 1
B 7 4
K 7 4

(for आग्र्यत्) K₁ विष्टस्त्वपिपुरामग्रजन्, K₄ विष्टमव
पुरावजन्; D₂ वि*ष्टमवि*रागमव

6 °) S तु यो राज्ञ (for महाराज) — °) S₁
राजपुत्रो; D₂ ° पुत्रो राजन् (for पुत्रो राजा) — °)
Dn₁ पुत्रगृद्धिन — °) D₂ ° G₁ M₁ ° ° ° न्यवारयत्
(for जवा)

7 °) B₁ वार्धक्षेमिर; B₂ *क्षेत्रि; M₂ *क्ष*र (for
*क्षत्रि) S K Dn D₁ ° ° ° महासेजा, B₁ ° Do₁
G₁ M₂ Cd अपासेधत्, D₂ ° महाराज, T G₂ ° M₂
जवासेधत्, M₁ ° जवाधेव (for उपासेधत्) — °) S
D₁ प्रवणादिव; K₁ ° D₁ प्रयाणा; K₂ प्रयानादिव;
B₁ ° (orig as in text) D₂ C₂ प्रयानादिव; Dn
प्रया (Dn₁ 'पा'ता; D₂ ° ° ° स्मृणाणामिव; T G₂ ° M₂ °
प्रमिष्ठानिव; M₁ ° स प्रमिष्ठानि; Cap Cd प्रवणादिव
(as in text) B₁ ° Do₁ Dn₂ D₂ ° कुजर; B₂ D₂
° ° कुजरं D₂ ° सैन्यमध्ये व्यरोचत; G₁ प्रमिष्ठानि
पजरान् (submetric)

8 D₂ ° om (hapl) S¹-9*, D₂ reads the same
on marg (sec m) — °) S K D (except Do₁,
D₂ ° om) संजयार्थित — °) T G₂ ° यदेतत् (for
'क') Dn₁ पुत्र (for कुद्धान्) — °) S K B Do₁
Dn₂ D₂ ° ° पुत्रप्रेप्सून्; Dn₁ प्रेप्सून्कुद्धान्; D₁ ° सह
सैन्यान्; T G₂ पुत्रगृद्धीन्

9 D₂ ° om 9* (of v 1 8) D₂ reads 9* on
marg (sec m) — °) K₂ B D (D₂ ° om) अह
(for इह) G₂ अद्भुतबलं मन्ये — °) B Do₁ S तस्य
प्रमूहि; Dn₂ तस्य ब्रूहि च; D₄ तद*ब्रूहि (for तदस्य
मूहि) S रूप (for वीर्यं) — °) Dn₁ चास्य; D₂
S चोम; D₂ ° वापय (for चाग्र्य)

10 °) S₁ K₂ किं हुतमिष्टं (for हुतमिष्टं वा) — °)

S₂ किं तसम्; B₂ सुदीप्तम्, T G₂ ° स्वधी (G₂ 'धा')
तम्; G₂ M स्वाधीनम् (G₂ M₂ 'तम्) (for सुतसम्)
Dn₂ D₂ पुन (for तप) — After 10¹, S ins

299* दमो वा प्रलभ्यं वा सूत यथास्य सत्तम ।

देव कवममाराध्य विष्णुपीशानमग्निम् ।

[(L 1) G₂ तपो (for दमो) G₁ M क्षमा वा सूतम
त्तम (for the post half) — (L 2) G₂ देव G₂
अग्निज, M₂ अग्निज (for अग्निजन)]

— D₂ om (hapl) 10¹-11² — °) S₁ K₂ Dn₁ D₂
° ° ° सिंधुराजो हि (for 'जेन) S सिंधुरादृतनये सकान्.
— °) D₂ T G₂ कुद्धान् Do₁ अवारयन् Bom ed
पाण्डवान्समवारयत् — After 10, S ins

300* नैव कृत महत्कर्म मीष्मेणाज्ञापित तथा ।

सिन्धुरादृतनयस्त्वेको यथा पार्थानवारयत् ।

[(L 1) G₁ M अह (for महत्) T G₂ M₂ ° पुरा
(for तथा)]

11 D₂ om 11 (cf v 1 10) — °) D₂ यत्तो,
D₂ ° ° ° यत्तु (for यत्तद्) — °) D₂ तजित, D₁
वजित (for नि) — °) Dn₂ अत स; D₂ अत सु;
D₂ आर्तं सु; D₁ ° ° ° मानास (for मानास) Do₁
D₁ S राजन् (for राजा) — °) M₂ ° ° ° कलार्थी (for
वरार्थी) S₁ सुमहत्तम

12 °) K₂ om. प्रियेभ्यः S K (except K₂) Dn₁
D₁ ° ° ° सनिवार्यं स, B₁ D₁ सनि (D₂ न्य)वर्तत
— °) Dn₁ reads from सह up to दयाम् (in 13¹) on
marg — °) D₂ om माराधयच्छर्वं G₁ M₁ ° आरा
धयेत् D₂ ° ° ° G₁ सर्व; Cd शर्व (as in text) — °)
K₂ D₁ गृह्णन्, D₂ सर्व; G₂ गुणाद्; Cd गृणन् (as
in text),

भक्तानुकम्पी भगवांस्तस्य चक्रे ततो दयाम् ।
 स्वमान्तेऽप्यथ चैवाह हरः सिन्धुपतेः सुतम् ।
 वरं वृणीष्व प्रीतोऽस्मि जयद्रथ किमिच्छसि ॥ १३
 एवमुक्तस्तु शर्वेण सिन्धुराजो जयद्रथः ।
 उवाच प्रणतो रुद्रं प्राञ्जलिर्नियतात्मवान् ॥ १४
 पाण्डवेयानहं संख्ये भीमवीर्यपराक्रमान् ।
 एको रणे धारयेयं समस्तानिति भारत ॥ १५
 एवमुक्तस्तु देवेशो जयद्रथमथाब्रवीत् ।
 ददामि ते वरं सौम्य विना पार्थ धनंजयम् ॥ १६

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४१ ॥

धारयिष्यसि संग्रामे चतुरः पाण्डुनन्दनान् ।
 एवमस्त्विति देवेशमुक्त्वाबुध्यत पार्थिवः ॥ १७
 स तेन वरदानेन दिव्येनास्त्रबलेन च ।
 एकः संधारयामास पाण्डवानामनीकिनीम् ॥ १८
 तस्य ज्यातलघोषेण क्षत्रियान्भयमाविशत् ।
 परांस्तु तव सैन्यस्य हर्षः परमकोऽभवत् ॥ १९
 दृष्ट्वा तु क्षत्रिया भारं सैन्धवे सर्वमर्पितम् ।
 उत्क्रुश्याभ्यद्रवन्नाजान्येन यौधिष्ठिरं बलम् ॥ २०

13 Dn1 reads 13^{ab} on marg —^a) K1 D1
 भक्तानुकपी —^b) S तस्मिन् (for तस्य) Dn2 Ds s
 ततोदय, Ds त***; G1 M1 s Ms (sup l^{an})
 महादया; Ms s महोदया (M1 'या') (for ततो दयाम्)
 Ds तस्याय विदधे दयां — For S subst for 13^{ed},
 of v 1 15 —^c) S1 चाल्य, S1 Ks D1 तस्य, K1 s
 [s] स्याय; Ds स्वय (for ऽप्यथ) Ds वै प्राह (for
 चैवाह) —^d) B यमिच्छसि; Dn1 यदी' (for किमि')

14 For S subst for 14, of v 1 15 —^a)
 K1-s उत्क्रा (for उत्कृ) —^d) S1 Dn1 transp
 प्रणतो and प्राञ्जलिः S1 नियतात्मवाक्

15 Ks transp 15^{ab} and 15^{cd} —^b) Dn2 Ds-s
 भीमवेग (for 'वीर्यं') — D1 om 15^{cd} —^c) Dn1
 (marg) Ds s s धारयेय (for धा) B धारयेय
 रथेनैक; Dn1 (orig) धारयन्प्रघोषेण; Dn2 Ds s व
 (Ds धा) रथेय (Ds 'वेह') रणे होक — For 13^a-15^a, S
 subst

301* तस्य चालपेन कालेन नियमेन सुतोषित ।
 प्रीतो महेश्वरस्तस्मै वर चैव ददौ तदा ।
 स तु वने वर तत्र पाण्डवेयानह रणे ।
 धारयेय रथेनैक

[(L 2) M1 s तस्वै (for तस्मै) T Gs-s चेम (for
 चैव)]

—^d) Ds समग्रान्; Ms समवाद् (for समस्तान्). Ks
 मे मति (for भारत)

16 For subst. for 16, of v 1 17. Ks ins
 after 17^{ab} D1 s after 16^{ab}.

302* यमाहुरजिर्व सख्ये शङ्खचक्रगदाधरम् ।
 विष्णुसहस्रमूर्धन स कृष्ण पाति फाल्गुनम् ।
 —^c) S1 K (except Ks) ददानि (for 'मि') D1 s
 तस्माद् (for सौम्य)

17^a) B Dn1 Dn2 Ds-s धारयिष्यसि — After
 17^{ab}, Ks ins 302* Ds s om 17^{cd} —^d) D1 s
 T Gs [ज]बुध्यत; Gd [ज]हु' (as in text) D1 s
 सैन्धव; T Gs पाण्डवान् (for पार्थिव) — T ins after
 17 G1 s s M subst for 16-17 Gs subst for
 16^a-17^a

303* तेनोक्तस्तस्मै पार्थ शर्वस्तस्मै वर ददौ ।
 एकाहमिति राजेन्द्र तत्रैवादर्शन गत ।

[(L 1) T जयस् (for शर्वस्) — (L 2) T Gs
 ययौ (for गत)]

18^b) D1 s दैवेन (for दि') Ds फलेन (for
 बलेन) S परमास्त्रबलेन च —^c) Ks B1 s Dn1 Dn2
 D1-s S एक मवा (Dn1 Dn2 स वा) रयामास

19^b) Ds T Gs s s क्षत्रिया भयमाविशन् —^c)
 Ds s परेषां; Ds परांश्च (for परांस्तु) S1 K1 s s
 Dn1 तव तु (Dn1 तु) (by transp) D1 सैन्यानि,
 Ms-s सैन्यानां (for सैन्यस्य) —^d) S1 D1 Gs प्रहर्ष
 (Gs सहर्ष) परमोभवत्

20^a) Dn2 Ds s च (for हु). —^b) D1 s
 सत्यम्; S महद् (for सर्वम्). —^c) K1 s Dn1 Ds s
 उत्क्रुश्या; Ks D1 उत्क्रुश्या; Dn2 उत्क्रुश्या (for उत्क्रुदय).
 Ds s हुहुक् (for [ज]भ्यद्रवन्). —^d) Gs अन्ये (for
 येन).

४२

संजय उवाच ।

यन्मा पृच्छसि राजेन्द्र सिन्धुराजस्य विक्रमम् ।
 शृणु तत्सर्वमाख्यास्ये यथा पाण्डूनयोधयत् ॥ १
 तमूहुः सारथेर्वश्याः सैन्धवाः साधुवाहिनः ।
 विकुर्वाणा बृहन्तोऽश्वाः श्वसनोपमरहसः ॥ २
 गन्धर्वनगराकारं विधिवत्कल्पितं रथम् ।
 तस्याभ्यशोभयत्केतुर्वाराहो राजतो महान् ॥ ३
 श्वेतच्छत्रपताकामिश्रामरव्यजनेन च ।
 स बभौ राजलिङ्गैस्तैस्तारापतिरिवाम्बरे ॥ ४

Colophon Sub parvan Śs K₁-s B D₀₁ D₀₁
 D₁ s s-s अभिमान्युवच (D₀ युद्ध) — Day of
 Drona's Generalship K₁ s तृतीययुद्धदिवसे; K₂
 तृतीयदिवसे — Adhy name K₂ D₁ s जयद्रथवर
 प्रधानं; D₄ चक्रव्यूह — Adhy no (figures, words
 or both) B₁ s D₀₁ s 41 (as in text), D₂ 38

42

1 ") Śs K₁ s s B D₀₁ D₀₁ D₁-s s T G₂-s
 यन्मा S सौहार्दात् (for राजेन्द्र) —^b) Ś K (except
 K₁) D₁ चेष्टितं (for विक्रमम्) —^c) T G₂-s शृणु
 तत्सहसा राजन्; G₁ M शृणु तत्स यथा राजन्; G₂ शृणु
 तत्स यथा सर्व —^d) S कुट्टान्पार्यान्वारयत्

2 ") D₁ s उत्तमा (for तमूहुः) B₂ वाजिनो (for
 सारथेर्) D₀ वाक्पात्, G₂ सत्या (sio) (for वश्या)
 —^b) T सैव —^c) D₀₁ D₁ s s क्रममाणा; Ca d
 विकुर्वाणा (as in text) D₀₁ D₂ बृहतोश्वा (D₀₁
 "श्वान्) —^d) Śs K (except K₁) D₁ मन पवनरहस ;
 D₀₁ हेपवो वातर , D₂ s s बहवो वातर

3 ") Śs D₀₁ [ज]प्यशोभयत्; K₂ [ज]मिशो; K₂
 T G₂-s स्वशो; D₀₁ [ज]प्यशो; D₀₁ D₂ s व्यशो;
 D₁ [ज]भ्यासोभवत्; D₂ s ह्यशोभयत्, D₂ [ज]य
 शोभते; D₁ s न्यस्तीभवत्, G₁ M [ज]प्यशोभयत् (for
 [ज]प्यशोभयत्) K₂ D₂ केतु —^d) Ś K₁ s D
 (except D₀₁) वराहो; K₄ lacuna.

4 ") B₂ श्वजच्छत्र . G₁ M₁ s पताकेन (for 'का

30

मुक्तावज्रमणिखणैर्भूषितं तदयस्मयम् ।

वरुथं विवमौ तस्य ज्योतिर्भिः खमिवावृत्तम् ॥ ५
 स विस्फार्य महच्चापं किरनिपुगणान्वहन् ।
 तत्खण्डं पूरयामास यद्व्यदारयदारुणिः ॥ ६
 स सात्यकिं त्रिभिर्वाणैरष्टमिथ वृकोदरम् ।
 धृष्टद्युम्नं तथा पथ्या विराटं दशमिः शरैः ॥ ७
 द्रुपदं पञ्चमिस्तीक्ष्णैर्दशमिथ शिखण्डिनम् ।
 केकयान्पञ्चविंशत्या द्रौपदेयास्त्रिभिस्त्रिभिः ॥ ८
 युधिष्ठिर च सप्तत्या ततः शेषानपानुदत् ।

मिश्र) —^b) K₂ D₀₁ व्यजनैरपि (for 'नेन च)
 —^c) D₂ om स D₄ om (hapl) from राजलिङ्गे
 up to विवमौ (in 5^a) T G₂ s M₂-s युद्ध, G₁ s s
 M₁ s युधि (for राज) —^d) T G₁-s M चारुश्च (T
 G₂ 'रुश्च; G₁ M 'द च) प्रत्यरोचत; G₂ चात्सि
 प्रत्यद्वयत्

5 D₄ om up to विवमौ (of v l 4) —^c) K₄
 D₁ मुक्तामणि (K₄ 'धं) खणैर्, S मुक्तावज्रै (G₂
 'क्तवज्र) स (G₄ च) मणिमिर् —^b) Śs D₂ s सम
 यस्मयं, K₂ यदय; D₂ तदय, G₂ तद* (for
 तदय) —^c) G₁ M स्पदन (for वरुथं) D₁ चात्
 (for तस्य) —^d) D₁ repeats ज्योतिर्भिर् D₁ s
 योतिभिः S खमिवावृत्त

6 ") G₁ s M विस्फार्य B₁ s महाचाप —^c)
 K₂ तस्यह; D₁ सं शस्त्र (for तत्खण्डं) —^d) K₂-s
 यद्यद्वारयद्; D₀₁ यद्दा; D₁ यं व्यदा; D₂ यद्दिदा;
 D₂ यद्दादा (for यद्दादा) S यद्दादुर्निरदारयत्.

7 ") D₀₁ D₂ s s सात्यकिं च; S स सात्यक. —^b)
 K₂ s B D₀₁ D₂ s-s G₁ s s M अष्टमिथ —^c) S
 (except G₁) पुन (for तथा)

8 ") D₂ दशमिथ (for पञ्च) —^b) B₂ D₁
 सप्तमिथ; D₂ पंच (for दश) —^c) K₄ s B₁-s s
 D कैके (B₂ D₁ s 'क) यान् D₂ s पचसप्तत्या

9 ") B D₀₁ D₁ s तु (for च) D₄ विंशत्या
 (for सप्त). —^b) D₀₁ शेषाभ्यार्या; S विंश्या विंशत्या
 (for तत् शेषान्). D₀₁ D₂ s s अपानुदत्; D₁ s अपा

इषुजालेन महता तदद्भुतमिवामवत् ॥ ९
 अथास्य शितपीतेन भल्लेनादिश्य कार्मुकम् ।
 चिच्छेद प्रहसन्नाजा धर्मपुत्रः प्रतापवान् ॥ १०
 अक्ष्णोर्निमेषमात्रेण सोऽन्यदादाय कार्मुकम् ।
 विव्याध दशभिः पार्थ तांश्चैवान्यांस्त्रिभिस्त्रिभिः ११
 तस्य तल्लाघवं ज्ञात्वा भीमो भल्लैस्त्रिभिः पुनः ।
 धनुर्ध्वजं च छत्रं च क्षितौ क्षिप्रमपातयत् ॥ १२
 सोऽन्यदादाय बलवान्सज्यं कृत्वा च कार्मुकम् ।
 भीमस्यापोथयत्केतुं धनुरश्वांश्च मारिष ॥ १३

स हताश्वादवपुत्य छिन्नधन्वा रथोत्तमात् ।
 सात्यकेराधुतो यान गिर्यग्रमिव केसरी ॥ १४
 ततस्त्वदीयाः संहृष्टाः साधु साध्विति चुकुशुः ।
 सिन्धुराजस्य तत्कर्म प्रेक्ष्याश्रद्धेयमुत्तमम् ॥ १५
 संक्रुद्धान्पाण्डवानेको यद्द्वारास्त्रतेजसा ।
 तत्तस्य कर्म भूतानि सर्वाण्येवाभ्यपूजयन् ॥ १६
 सौमद्रेण हतैः पूर्वं सोत्तरायुधिभिर्द्विपैः ।
 पाण्डूनां दर्शितः पन्थाः सैन्धवेन निवारितः ॥ १७
 यतमानास्तु ते वीरा मत्स्यपाञ्चालकेकयाः ।

व्रवत् (for अपावृत्) S K1-4 D1 तत् शेषानु (Ks
 'न'गाद्यन् (Ks 4 'त्)

10 °) D1 अथोत्थ Ks Dn Ds 4 1 8 शितपीतेन
 — °) Ds आदिश्य; S उदिश्य (for आदिश्य) — °)
 T Gs 4 राजन् (for राजा) — °) S1 धर्मराज (for
 'पुत्र')

11 °) Ds चक्षुर् (for अक्ष्णोर्) Dn निमिष
 (for निमेष-) S मात्रातु (for -मात्रेण) Ds 8
 तत्क्षणात्सोन्यदादाय. — °) D1 8 आदत्त (for आदाय)
 Ds 8 बल (Ds 'ल') वाह्वा (Ds 'ना') कार्मुकं — °) Ds
 विव्या*. Dn Ms पार्थास — °) K1 चैकान्यास; Gs
 वा-न्यास (for चैव) Ks om (hapl) from त्रिभि-
 up to भल्लै (in 12°)

12 Ks om up to भल्लै (of v 1 11) — °) D1
 तत्तस्य (by transp) Ss K1 4 D1 वीक्ष्य; Gs श्रुत्वा
 (for ज्ञात्वा) — °) Gs भीमैस् (for भल्लैस्) Ks 8
 T G1-4 M त्रिभिः; Gs शरै (for पुन) — °) Gs
 छित्त्वा भूमौ न्यपातयन्

13 °) T Gs-8 बलवत् (for 'वान्) — °) B1
 D1 4 5 1 सज्ज S महद्भुत (for च कार्मुकम्) — °)
 Ks B Dn1 [अ]पातयत्, Ds पोथ'; S [उ]न्माथ' (for
 [अ]पोथ'). Ks Bs (marg) Dn1 Ds 8 विरथ भीम
 कर्माणं — °) Gs चाश्वांश्च (for अ') Ks Bs (marg)
 Dn1 Ds 8 भीमं चक्रे महारथं (Dn1 Ds 'य')

14 °) S1 सात्यकेरप्रतस्तस्यौ; S स (Gs सा) त्यकत्या
 धुतो यान्. — °) G1 M1 2 गिर्यग्राद् (for 'ग्रम्) K1
 B1 8 Ds केसरी

15 °) Bom ed. घादिन (for चुकुशु) — The

portion of the text from 15° up to 7 44 7° is lost
 in Ss on missing folios — °) Ks 4 B1 8 Dn D1
 4 8 T Gs-8 अद्भुत (for [अ]श्र') Ks 8 B Dn1
 Dn1 अद्भुत (for उत्तमम्) Ds 8 पूजयतो (Ds 'रयते')
 सुहुंहुं — After 15, G1 M ins

304* विव्यधु शररर्षेण समन्वाहृतसत्तमा ।
 सञ्जायमानो बहुभि पाण्डवानां महारथै ।
 न विव्यधे महाराज दिव्यमस्त्रमुपाश्रित ।
 छित्त्वा च वाञ्छरात्राजशरवर्षे पृथग्विवधै ।
 छादयामास तान्सर्वस्तदभूतोमहर्षणम् । 5

[(L 3) G1 अपाश्रित (for उपाश्रित)]

16 Ss missing (of v 1 15) Ds om 16°-17°
 — °) Ks सर्वकर्माणि, Gs सर्वभूतानि (for कर्म
 भूतानि) — °) Gs कर्म तत्र (for सर्वाण्येव) Dn1
 [अ]भिपूजयन्, Ds [अ]भ्यपूरयत् (for 'पूजयन्)

17 Ss missing (of v 1 15) Ds om 17° (of
 v 1 16) — °) Ks Ds 8 1 सोत्त (Ds सौत्त) रायोधि
 मिर्; Ks B1 (marg as in text) 8 Dn1 Dn1 सां
 (Ks सौ) वरायुधिभिर्; Ds सौवरा बहुभिर्; Gs सोत्त-
 रायोधिभिर्; Gd सोत्तरायुधिभिर् (as in text) Bs Ds
 नृपै, G1 M1 2 गले (for द्विपै) — °) S आवृत
 (for दर्शित) — °) Ks निवारित, S च धन्विना
 (for निवारित)

18 Ss missing (of v 1 15) Ks D1 om (hapl)
 18°-19° — °) Ks जितमानास; D1 पत' (for यत्)
 — °) Ds मत्स्या; Ds-1 मरस (for मरस) Ks Ds
 पचाल Ks 8 D (except Dn1, D1 om) -केकया
 S पांचाला स (T मा) त्यककेकया — °) Ds [अ]भ्य
 पीडयत्, Ds [अ]न्वपश्यत्, Ds [अ]न्वपद्यते (for [अ]

पाण्डवाश्चान्वपद्यन्त प्रत्यैकश्येन सैन्धवम् ॥ १८
यो यो हि यतते मेतुं द्रोणानीकं तवाहितः ।

तं तं देववरप्राप्त्या सैन्धवः प्रत्यचारयत् ॥ १९

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि द्विचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४२ ॥

४३

संजय उवाच ।

सैन्धवेन निरुद्धेषु जयगृद्धिषु पाण्डुषु ।
सुधोरमभवद्युद्धं त्वदीयानां परैः सह ॥ १
प्रविश्य त्वार्जुनिः सेनां सत्यसंधो दुरासदाम् ।
व्यक्षोभयत तेजस्वी मकरः सागरं यथा ॥ २
तं तथा शरवर्षेण क्षोभयन्तमरिदमम् ।

यथाप्रधानाः सौभद्रमभ्ययुः कुरुसत्तमाः ॥ ३

तेषां तस्य च संमर्दो दारुणः समपद्यत ।

सृजतां शरवर्षाणि प्रसक्तममितौजसाम् ॥ ४

रथव्रजेन संरुद्धस्तैरभित्रैरथार्जुनिः ।

वृषसेनस्य यन्तारं हत्वा चिच्छेद कार्मुकम् ॥ ५

तस्य विव्याध बलवान्शरैरश्वानजिह्वैः ।

नवपद्यन्त) —^d) Ś1 प्रत्येकस्यैव; K1 : 'कस्तेन, K2 क सेन; K3 Dn1 D2 प्रतिशेकुनै, B1 (marg) : : Dc1 प्रत्येकैकेन, B1 (also marg) : एकैकश्येन, Dn3 D4 : : १ १ १ १ प्रत्येक चैव; D2 प्रत्येकेशस, D3 प्रत्येकालेन; D6 प्रत्येकाम्रेण; Cd (glass प्रत्येकशः) प्रत्येकश्येन (as in text) :

19 Ś1 missing (of v 1 15) K2 D1 om 19^{ab} (of v 1 18) —^a) D2 यत्न, D3 : हतु (for सेतु) —^b) K2 Dn1 D2 : : १ १ १ १ समाहित (for तवा) —^c) K1 तदेव; K2 B Dc1 Dn3 D4 : : १ १ १ १ तमेव (for त देव) K2 वरप्राप्तः; K2 Dn1 वर प्राप्य; Dn3 D4 : : वर प्राप्त (for वरप्राप्त्या) १ त त देवाद्भर (G2 त तदेवावर) प्राप्य

Colophon Ś1 missing Sub-parvan Ś1 K1-8 B Dc1 Dn D1 : : १ १ १ १ अभिमन्युवध (Dn3 'युद्ध') — Day of Drona's Generalship K1-8 तृतीयदिवसे; G2 तृतीयदिनि — Adhy name K2 D6 पाण्डवसेना पराजयः; D7 जयद्रथयुद्धे पाण्डवसेनापराजयः; D8 वक्रयुद्धः; G2 सैन्धववरनिरूपण — Adhy no (figures, words or both) B1 : Dn1 १ ४२ (as in text) — Śloka no Dn1 19

४३

☞ This adhy is missing in Ś1 (of v 1 7 ४२ 15)

1 B2 reads the ref on marg —^a) M2 सज येन (for सैन्धवेन) Dc1 हि रुद्धेषु; Dn1 D2 : : १ १ १ १ निरुद्धेषु; D1 विरुद्धेषु, D3 : निरुद्धेन (for निरुद्धेषु). —^b) B2 D1 T G2 : M2 (inf lin as in text) जय गृद्धिषु; D2 'गृद्धिषु; D3 : G2 'गृद्धिषु, D1 'गृद्धिषु (for गृद्धिषु) D1 om पाण्डुषु —^c) Ś1 K1 : D1 तद् (for सु)

2 G2 om 2^a-8^a —^a) K2 B Dc1 [अ]यार्जुनि; D2 : : १ १ १ १ T G2 M2-8 चार्जुनि, Dn1 चार्जुनि (for तवा) —^b) K1 D2 : : दुरासदः; K2 Dn1 D2 G1 M 'सदः; D2 'सनां (for 'सदाम्) —^c) Dn1 व्यक्षोभयत, G1 M1 : विक्षोः; G2 व्यक्षोभयति (for व्यक्षोभयत) —^d) T G2 : transp मकर and सागर

3 G2 om 3 (of v 1 2) —^a) Dn3 D2 तत् (for त) १ (G2 om) शरजालेन (for 'वर्षेण) —^b) १ (G2 om) छादयत्तम् (for क्षोभ) K2 अरिदम —^c) D2 : यथाप्रधान —^d) Ś1 K2 B1-3 Dc1 Dn D2-3 नरसत्तमाः; K1-4 D1 तत्र कौरवा; B4 : रथ सत्तमा (for कुहं)

4 G2 om 4 (of v 1 2) —^a) D2 वर मर्दो (for व सं) —^d) T G2-4 ससक्तम् (for प्रस) D2 अमितौजस

5 G2 om 5 (of v 1 2) —^a) Ś1 K1-4 D1 राजमजैस्तु (Ś1 'जेन); B2 Dc1 १ (except G1, G2 om) रथव्रजेन (for 'व्रजेन) T G2-4 सयुक्तः; G1

वातायमानैरथ तैरश्वैरपहतो रणात् ॥ ६
 तेनान्तरेणाभिमन्योर्यन्तापासारयद्रथम् ।
 रथव्रजास्ततो हृष्टाः साधु साध्विति चुकुशुः ॥ ७
 तं सिंहमिव संकुदं प्रमथन्तं शरैररीन् ।
 आरादायान्तमभ्येत्य वसातीयोऽभ्ययाद्भुतम् ॥ ८
 सोऽभिमन्युं शरैः पृष्ट्वा रुक्मपुह्वैरवाकिरत् ।
 अन्नवीच न मे जीवन्नीवतो युधि मोक्ष्यसे ॥ ९
 तमयस्मयवर्माणमिषुणा *आशुपातिना ।
 विव्याध हृदि सौभद्रः स पपात व्यसुः क्षितौ ॥ १०

वसात्यं निहतं दृष्ट्वा क्रुद्धाः क्षत्रियपुंगवाः ।
 परिव्रुज्यता राजंस्तव पौत्रं जिघांसवः ॥ ११
 विस्फारयन्तश्चापानि नानारूपाण्यनेकशः ।
 तद्युद्धमभवद्भौद्रं सौभद्रस्सारिमिः सह ॥ १२
 तेषां शरान्सेष्वसनाञ्शरीराणि शिरांसि च ।
 सकुण्डलानि स्रग्वीणि क्रुद्धश्चिच्छेद फाल्गुनिः ॥ १३
 सखज्ञाः साङ्गुलित्राणाः सपद्मिश्चपरश्वधाः ।
 अदृश्यन्त भुजाश्लिन्ना हेमाभरणभूषिताः ॥ १४
 स्रग्मिराभरणैर्वस्त्रैः पतितैश्च महाध्वजैः ।

M1 : संकुदैस् (for संकुदस्). — °) K2 : B2, 4 D2
 M1 : तथाक्षुनिः (for तथा). — °)

6 Gs om 6 (of. v 1 2) B2 om 6-8 — °)
 S (except M1, Gs om.) तं च (for तस्य) K1
 वि*च; D2 M2 (inf. lsn as in text) विच्छेद; T
 G2 विव्याध (for विव्याध) — °) S (Gs om) तस्य
 चाश्वान् (for शरैर्) — °) S (Gs om) तैरश्वैर् (for
 अथ तैर्) — °) S (Gs om) नि सज्जोपहृत् (Gs 'ह';
 M1 : 'हृ')पो रणात्

7 B2 Gs om 7 (of. v 1 6, 2). — °) S1 D1
 अभिमन्युर् — °) D2 यत्ता (for यन्ता) Dn2 सो
 त्सारयद्; D2 : [अ]वासारयद्, D1 [अ]पसा; S (Gs
 om) नि*सा (for [अ]पासा) G2 इद (for रथम्)
 S1 K2 : D1 यतार वारयन्न (S1 हरयन्न; K2 वारयन्न)
 धात् (K2 'धं'); D2 युतासारजयन्न — °) D2 अथ
 पाथसि (for रथव्रजास्) M2 तथा (for ततो) Dn2
 D2 : १० : दृष्ट्वा (for हृष्टा)

8 B2 om 8 (of. v 1 6) Gs om 8* (of. v 1 2).
 — °) T G2-4 तं तु सिंहमिव कुद — °) D2 M2 प्रथमत्,
 D2 G1 : 4 M1 8-5 प्रमथन्तं (for प्रमथन्तं) K1 इपून्;
 K2-4 Dn2 D1 रिपून्; D1 अलीन् (for अरीन्) — °)
 K1 : D1 आरादावर्षम्; D2 'यत्तम् (for 'यान्तम्)
 S आलोक्ष्य (for अभ्येत्य) — °) B (Bs om) Dn1
 वसातीयो Dn1 रथः; D2 : १० : रणं (for युद्धम्) S
 वसाति* सोभ्ययाद्भुत

9 °) K2 Dn1 रणे (for शरैः). D1 : इष्ट्वा (for
 पृष्ट्वा) — °) M1 : रुक्म (for रुक्म) K2 M1 हया
 किरत्; D2 : १० : M2 अ (M2 ह)वाकिरन् (for अवाकि-
 रत्) — °) D2 om. जीवन् — °) K1 Dn1 G1
 M1 : जीवितो S वीर (for युधि) K1 : 4 B2 : Dn1

Dn D1-8 युधिमोक्षसे (Dn1 'सि'), D2 मोक्ष्यसे यथा
 (for युधिमोक्ष्यसे)

10 °) Dn1 तं तथास्मय, D2 : १० तमयोमय- (for
 तमयस्मय) — °) S1 K1-3 D1 [अ]भ्याशुपातिना;
 K2 [अ]भ्यासपा', K2 S स्वाशु'; B Dn1 Dn2 दूरपा';
 Dn1 [अ]भ्याशुपा', D2 प्राशुपा'; D2 : १० : शस्त्रपा, D2
 द्वाशुपा'; D2 शस्त्रघा'; D2 न्याशुपा'; D2 [अ]भ्याशुपा'
 (for *भाशुपा') — °) S transp विव्याध (T G2 'य'
 and इदि — °) S अमार च (for व्यसु क्षितौ) Cd
 oites व्यसु (as in text) S1 निपपात क्षितौ व्यसु

11 °) K2 B1 : वासात्य; B2 : Dn1 वासात्य; B2
 D2 : १० वासात्य, D1 : वशात्य; D1 दसात्य; S वसाति
 (for वसात्य) K2 Dn1 D2 वसातीय इतं दृष्ट्वा (Dn1
 श्रुत्वा) — °) Dn1 क्रुद्धा (for क्रुद्धा).

12 Dn1 om 12* — °) S (except T G2)
 विस्फारयतश्च — °) S1 K2 D1 T G घोर; M2 राजन्
 (for रौद्र).

13 °) S1 सरसनान्; B2 सकवचान्; Dn1 महेष्वा
 सान्; Dn2 D2 : अक्षेपाश्च; D2 चेद्वसनान्; Cd
 सेद्वसनान् (as in text) T G2-4 तेषां शरानि (Gs
 'शि')ष्वसनान्; G2 तेषा शरीरानिष्वासान् — °) S1
 फाल्गुनि; D2 पादवि (for फाल्गुनि)

14 °) K2 सपद्म — °) K1 D1 सपद्मि; K2
 Dn1 सप्रासा स; S सपद्मालि (G1 M 'द्वस') (for सप
 द्विषा-). K2 परिच्छेदा; B1 D पर (D1 'रि')स्वधा;
 T G2 परश्वधा (for परश्वधा) — °) B2-3 Dn1 D1
 अपदयत; D2 आदयत; G2 अदयत (for अदयन्त)
 — °) Dn1 हेमाभरणे; D2 : १० : हेमाभरण- S नाना
 भरण (M2-3 'भूषण') (for हेमाभरण).

वर्ममिश्रममिहारेरुक्कुटैश्छत्रचामरैः ॥ १५
 अपस्करैरधिष्ठानैरीषादण्डकबन्धुरैः ।
 अक्षैर्विमथितैश्चक्रैर्मग्नैश्च बहुधा युगैः ॥ १६
 अनुकर्षैः पताकामिस्तथा सारथिवाजिमिः ।
 रथैश्च भयैर्नागैश्च हतैः कीर्णाभवन्मही ॥ १७
 निहतैः क्षत्रियैः शूरैर्नानाजनपदेश्वरैः ।
 जयगृद्धैर्वृता भूमिदार्ढ्या समपद्यत ॥ १८

दिशो विचरतस्तस्य सर्वाश्च प्रदिशस्तथा ।
 रणेऽभिमन्योः क्रुद्धस्य रूपमन्तरधीयत ॥ १९
 काञ्चनं यद्यदस्यासीद्वर्म चाभरणानि च ।
 धनुषश्च शराणां च तदपश्याम केवलम् ॥ २०
 तं तदा नाशकत्कश्चिच्चक्षुर्म्यामिभीक्षितुम् ।
 आददानं शूरैर्योधान्मध्ये सूर्यमिव स्थितम् ॥ २१

C. 7 16
 B 7 44
 K 7 44

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४३ ॥

15 *) Ds अभिमाभरणैर्वैद्यैः —^b) Ks Bs पतितैश्च;
 B1 पतिभिश्च (for पतितैश्च) B4 महाभुजैः Dn1 'रथे'
 (for 'चक्रैः') S (except Gs) पतितैर्विविधैश्चक्रैः —^c)
 Ds : वर्ममिश्र महाहैश्च; D7 : चर्ममिवर्ममिहारेरु — Ds
 om. (hapl) 15^a —^d) G1 s-s M मकुटैश्च (for
 सुकुटैश्च) Gs चित्र (for छत्र)

16 *) Ś1 Ks : B2 (marg) : 4 D01 Dn1 Ds : 8
 उपस्करैर्; Bs Dn2 Ds अयस्करैर्; T Gs-s M अवस्क
 (Gs M1 : 'स्का')रैर् (for अप) —^b) Ś1 ईषादण्डक
 बन्धुरैः —^c) T G1-s M transp अक्षैर् and चक्रैर् Gs
 lacuna, Gs अक्षैर् (for चक्रैर्) —^d) B1 युगैः; S
 शूरैः (for युगैः) Ś1 K D (except D01 Ds) मग्नैश्च
 परमायुधैः

17 Gs om. (hapl) 17^a-18^b —^a) Ks Ds :
 अनुकर्ष (for 'कर्षैः') S (Gs om) पा (Gs प) दातैरनु
 कर्षैश्च —^b) Dn1 चक्रैर्मग्नैश्च (for रथैश्च मग्नैर्) Ds
 रथैश्च पतितैर्नागैर् —^c) Ds : हतैः; Gs M मग्नै
 (for हतैः) T Gs : : पादतैश्चास्तृता मही

18 Gs om. 18^a (of v. 1. 17) —^a) Ś1 K1 : 4
 हतैश्च (for निहतैः) —^b) Ś1 जयागतैर्; K1-s D1
 जयेच्छुभिर्; B1 D01 Ds : 8 जयगृद्धैर्; Ds जयगृध्या
 (for जयगृद्धैर्) S हतैर् (Gs M1 : 'हैर्') (for हता)
 Ks Dn1 ततो गृध्रावृता भूमिर् —^c) D1 : समपद्यत;

S (अ)प्रियदर्शना (for समपद्यत)

19 *) K1 Ds क्रोधस्य (for क्रुद्धस्य) —^a) D1
 सर्वम् (for रूपम्)

20 *) Ks Dn1 Ds एव (for अथ) T G Ms-s
 यदि तस्या (Gs 'त्रा')सीद्; M1 : यदि यत्तस्य (for यद्य
 दस्यासीद्) —^a) Gs सुधनुश्च (for धनुषश्च) —^b)
 Dn2 तदा पश्याम (for तदप) Ś1 K1 : om इयाम
 केवलम् Ks तदपश्यत्तदाहृत, T Gs-s Ms-s तत्तदेवाव
 दश्यते (Ms-s 'त'); G1 M1 : तत्तदेवाव दश्यते; Gs
 तत्तदेवाव दश्यते

21 *) Ś1 Dn2 तत्, Ds lacuna (for त) Gs
 नाशकन् S मष्ट (for कश्चिच्) —^b) Dn1 Ds अपि
 (D0 'वि')वीक्षितुः; S कश्चिदाहवे (for अभिवीक्षितुम्).
 —^c) Ks : 4 Gs नादधान G1 : M यौधान् —^d)
 Ś1 Ds [ञ]विस्, Dn1 Ds : 8 [ञ]वित्तं; T Gs-s
 [जा]स्थितं (for स्थितम्)

Oolophon Śs missing Sub parvan Ś1 K1-s :
 B D01 Dn D1 : 4 6-8 अभिमन्युवध (Dn2 Ds : 'युद्ध')
 — Day of Droṇa's Generalship K1 : दृतीययुद्ध
 दिवसे; Ks दृतीयदिवसे — Adhy name Ks Ds
 कौरव (Ks 'वी')सेनाप्रमर्दन; Ds सेनाप्रमर्दन — Adhy
 no (figures, words or both) B1 : Dn1 S 43 (as
 in text), Ds 40 — Śloka no Dn1 21

४४

संजय उवाच ।

आददानस्तु शूराणामायुष्यभवदार्जुनिः ।

अन्तकः सर्वभूतानां प्राणान्काल इवागते ॥ १

स शक्र इव विक्रान्तः शक्रसूनोः सुतो बली ।

अभिमन्युस्तदानीकं लोडयन्बहुशोमत ॥ २

प्रविश्यैव तु राजेन्द्र क्षत्रियेन्द्रान्तकोपमः ।

सत्यश्रवसमादत्त व्याघ्रो मृगमिवोल्बणम् ॥ ३

सत्यश्रवसि चाक्षिते त्वरमाणा महारथाः ।

प्रगृह्य विपुलं शस्त्रमभिमन्युमुपाद्रवन् ॥ ४

अहं पूर्वमहं पूर्वमिति क्षत्रियपुंगवाः ।

स्पर्धमानाः समाजगृज्जिघांसन्तोऽर्जुनात्मजम् ॥ ५

क्षत्रियाणामनीकानि प्रदुतान्यभिधावताम् ।

जग्रास तिमिरासाद्य क्षुद्रमत्स्यानिवारणवे ॥ ६

ये केचन गतास्तस्य समीपमपलायिनः ।

न ते प्रतिन्यवर्तन्त समुद्रादिव सिन्धवः ॥ ७

महाग्राहगृहीतेव वातवेगमयादिता ।

समकम्पत सा सेना विभ्रष्टा नौरिवारणवे ॥ ८

अथ रुक्मरथो नाम मद्रेश्वरसुतो बली ।

44

1 Śs is missing up to 7 44 7 (of v 1 7 42 15) B₁ reads the ref. on marg —^a) Ś₁ K₁ 4 D₁ G₁ आदधानस् G₅ स (for तु) —^b) D₂ आयुष्य (for आयुषि) K₁ D₂ भवदार्जुनि (for [अ] भव^a) D₂ आयुष्य च तदार्जुनि. —^d) Ś₁ द्रोणरूपः K₁ 8 8* काल, K₄ D₁ काले कालः S साक्षाकाल (for प्राणान्काल) D₂ 6 इवागतः G₅ इवातक (for इवा गते)

2 Śs missing (of v 1 1). —^a) S सम (for हव) D₂ 6 स शक्रेण सम शूर —^a) D₂ ततोनीकः G₅ तदा सैन्य (for तदानीक) —^d) S लोडयन् (for लोड^a) K₁ 2 B₁ 8 D₂ यद् (K₁ D₂ 'हु') शोमत (for बहुशो^a)

3 Śs missing (of v 1 1) —^a) D₂ स प्रविश्यः D₁ 8 सप्रविश्य (for प्रविश्यैव) —^b) B₁ क्षत्रियेष्वन्त कोपम, T G₂ 8 क्षत्रियाणां यमोपम (G₂ भयकर^a); G₁ M क्षत्रियान्तकोपम —^d) G₁ 5 M₁ 2 मृग Ś₁ K₁ 3 D₁ इवोद्वतः K₅ D₁ D₂ 'द्वत (K₅ 'द्वत'); D₁ D₂ 6 G₂ M₂ 5 'लवण, D₂ 'दितः G₅ इवारण (sic) (for ह्योद्वयणम्)

4 Śs missing (of v 1 1). —^a) B₁ च क्षितेः D₁ D₂ 6 विक्षिते (for चा^a) —^b) D₁ reads महा twice —^a) K B₂ 8 8 D₁ D₂ S (except G₁ M₁ 2) विविधः D₂ विमलः D₂ विमल (for विपुल) D₂ खड्गम् (for शस्त्रम्) —^d) S अभिद्रवन्.

5 Śs missing (of v 1 1) —^a) D₁ D₂ 4 6 स्वरमाणा (for स्पर्धमाना) T G₂ 4 जघाद्याति, G₁ 5 M इवाद्याति (for समाजगृज्ज) —^d) Ś₁ महाजुनिः K (except K₅) D₁ सहाजुनि, D₂ रणेजुनि (for सजुनात्मजम्)

6 Śs missing (of v 1 1) —^a) K₅ D₂ 5 विदुषाणि (for प्र^a) G₁ M [अ]मिवौजसां (for [अ]मि धावताम्) —^a) K₅ B (except B₄) D₁ D₂ 5 जग्राहः D₁ जग्राहस्, S जग्राहस् (for जग्रास) —^d) B₁ क्रुद्धो (for क्षुद्र^a) D₁ 1 यथा (for हव) K₁ 2 4 D₁ [अ]हवे; D₁ [अ]र्णके (for [अ]र्णवे).

7 Śs missing (of v 1 1) —^a) K₅ D₂ 5 केचिदागतास्, T G₂ 4 M₂ 5 ये समागतास्; G₁ M₁ 2 केचनागतास् (for केचन गतास्) D₂ G₂ M₁ 2 तत्र (for तस्य) —^b) S (except G₁) क्षनि (G₂ परि)वर्तिन (for अपलायिन) —^c) G₅ om 7^a-9^b. —^a) D₂ B (G₅ om) न ते प्रतिनिवर्तते; D₂ 8 न ते प्रत्यनिवर्तत —^d) Ś₁ K₁ 2 D₁ समुद्रम् Ś₁ निम्नगा; Cd सिन्धव (as in text)

8 Śs resumes G₅ om 8 (of v 1 7) —^a) D₄ -गृहीतेन —^b) Ś₂ K₁ 2 4 D₁ हववेगा; D₁ 1 हवभगा; G₁ M वायुवेग (for वातवेग) —^a) M₂ 5 ते (for सा) —^d) B₁ 3 8 D₁ विभ्रष्टा; B₁ वि क्रोधा; M₂ 5 विभ्रष्टा (for विभ्रष्टा) K₅ 4 D₁ हवा-हवे, D₁ (marg as in text) हवाहरे —^a) For 8^a, T G₂ 4 M₁ 2 subst

305* संरक्षा वाहिनी दुष्य नौरिवाहीन्महार्णवे ।

9 G₅ om 9^a (of v 1 7). —^a) Ś₁ अत्रासपन्;

प्रस्तामाश्वासयन्सेनामत्रस्तो वाक्यमब्रवीत् ॥ ९
 अलं त्रासेन वः शूरा नैव कश्चिन्मयि स्थिते ।
 अहमेनं ग्रहीष्यामि जीवग्राहं न संशयः ॥ १०
 एवमुक्त्वा तु सौभद्रमभिदुद्राव वीर्यवान् ।
 सुकल्पितेनोद्यमानः स्यन्दनेन विराजता ॥ ११
 सोऽभिमन्यु त्रिभिर्बाणैर्विद्ध्वा वक्षस्यथानदत् ।
 त्रिभिश्च दक्षिणे बाहौ सव्ये च निशितैस्त्रिभिः ॥ १२
 स तस्येव सनं छित्त्वा फाल्गुनिः सव्यदक्षिणौ ।
 भृजौ शिरश्च स्वक्षिभू क्षितौ क्षिप्रमपातयत् ॥ १३
 दृष्ट्वा रुक्मरथं हूणं पुत्रं शल्यस्य मानिनम् ।

जीवग्राहं जिघृक्षन्तं सौभद्रेण यशस्विना ॥ १४
 संग्रामदुर्मदा राजत्राजपुत्राः प्रहारिणः ।
 वयस्याः शल्यपुत्रस्य सुवर्णविकृतध्वजाः ॥ १५
 तालमात्राणि चापानि विकर्षन्तो महारथाः ।
 आर्जुनिं शरवर्षेण समन्तात्पर्यवारयन् ॥ १६
 शूरैः शिक्षाबलोपेतैस्तरुणैरत्यमर्षणैः ।
 दृष्ट्वैकं समरे शूरं सौभद्रमपराजितम् ॥ १७
 छाद्यमानं शरव्रातैर्हृष्टो दुर्योधनोऽभवत् ।
 वैवस्वतस्य भवनं गतमेनममन्यत ॥ १८
 सुवर्णपुङ्खैरिषुभिर्नालिङ्गैस्त्रिभिस्त्रिभिः ।

Ks Dn Ds Gs-s M1 : आश्वासयत् (for 'यन्')

10 D1 om 10^a-11^b Before 10, G1 ins रुक्म-
 रथ —^a) Ds वै (for व) —^b) S न मामेपो
 (G1 : M नैव माम) भिवर्षते —^c) Ds : हनिष्यामि
 (for ग्रही')

11 D1 om 11^{ab} (of v 1 10) —^a) Ks D1 T
 G1 : M स (for सु) Do1 (marg see m as in
 text) दकस्तु —^b) S महता (for [उ]द्यमान.)

12 ^b) S K (except Ks) D1 : s भिरत्वा (for
 विद्ध्वा) —^c) K1 त्रिभिश्च (for त्रिभिश्च) —^d) Gs
 सु (for च) Ds शूरैः (for त्रिभिः) — After 12,
 S ins

306* सोऽभिमन्युस्ततस्तस्य छिरत्रा प्रणददो बली ।

[Gs तस्य (for ततत्) Gs छिरत्रा, Ms s तेन (for
 तस्य) G1 M विद्ध्वा; Gs बाहू (for छित्त्वा)]

13 ^a) S1 स तस्येव सनेदिलखा; S तस्य सेष्व (Gs
 'ष्वा) सन सव्य —^b) S दक्षिणं च ससायक —^c)
 S1 स्वदक्षि; Ks Ds : [अ]भिमन्यु (Ks D1 'न्यु');
 Do1 [अ]स्य धनुः; Dn1 [अ]क्षिभू, Dn2 सस्त्राक्षि;
 Ds : सछिरत्वा; Ds T Gs स्वक्षिभू (for स्वक्षिभू)

14 ^a) Ks D (except Do1 D1 s) भग्न, S राजन्
 (for हूण) —^b) Ds मानिव; Gs मानिन —^c)
 D1 जिघृक्षाण (for 'क्षन्तं'), —^d) S निपातित (for
 यशस्विना)

15 ^a) S1 सग्रामे Ks दुर्मदा (for 'दा') G1 M
 वाक्यपुत्रे हृष्टे राजन् —^b) G1 M1 : ससत्वरं (for

प्रहारिण) —^d) Ds स्व*र्ण, Ms s (sup lin, orig
 as in text) विचित्र (for सुवर्ण) G1 M वयच
 (for विकृत)

16 ^a) S अति (for ताल) The portion of the
 text from चापानि up to त वि (in 7 47 14^a) is lost
 in Ds on missing folios —^b) Ms s (sup lin
 as in text) विकर्षयन्तो (for विकर्षन्तो) S1 Dn D1-s
 :s T Gs-s महायका (for 'रथा') —^c) Ks Ds
 : s अर्जुनि; Dn1 जागृत्य (for आर्जुनि) T Gs-s
 Ms s (sup lin) : स रथ (Ms s शर) वषेण (for शर
 वर्षेण) —^d) G1 M1 : समवारयन् (M1 'यत्') (for
 पर्यवारयन्)

17 Ds missing (of v 1 16) —^a) Ss K
 (except Ks) D1 शूरैश्चैव (for शूरैः शिक्षा) S1 शूरैः
 सारफलोपेतम् —^b) Ks B1 : s अभ्यम (Bs 'व) पणैः;
 S अरय (G1 M1 : s व्य) मर्षिभिः (for अत्यमर्षणैः) Dn2
 तरुण*स्यमर्षणैः — Gs om (hapl) 17^a-19^b —^d)
 Dn1 अपलायिनं; S (Gs om) परिवारित (for अपरा
 जितम्)

18 Ds missing (of v 1 16) Gs om 18 (of
 v 1 17) —^a) S K1 : s Dn2 D1 अद्यमान; Ks
 पीठ्य; Ds बर्धे; Ds अद्यमान (for छाद्यमान) —^b)
 S1 K1 दृष्ट्वा (for हृष्टो) S1 K1 : D1 [s] ब्रवीत् (for
 सभवत्) —^c) Ks Ds सुवन; B (except B1)
 Do1 च गृहं (for भवत्) —^d) Gs दृष्ट्वा (for गतम्).
 N (Ds missing) ह्येनम्; Gs गतम् (for एनम्)

19 Ds missing (of v 1 16) Gs om 19^{ab} (of
 v 1 17) —^a) Ds विविधैः (for इषुभिः) —^b)

अदृश्यमार्जुनिं चकुर्निमेषात्ते नृपात्मजाः ॥ १९
 सस्रताश्चध्वजं तस्य स्यन्दनं तं च मारिष ।
 आचितं समपश्याम श्वाविधं शललैरिव ॥ २०
 स गाढविद्धः क्रुद्धश्च तोत्रैर्गज इवादितः ।
 गान्धर्वमस्त्रमायच्छद्रथमायां च योजयत् ॥ २१
 अर्जुनेन तपस्तप्त्वा गन्धर्वेभ्यो यदाहृतम् ।
 तुम्बुरुप्रमुखेभ्यो वै तेनामोहयताहितान् ॥ २२
 एकः स शतधा राजन्दश्यते स्म सहस्रधा ।

अलातचक्रवत्संख्ये क्षिप्रमस्त्राणि दर्शयन् ॥ २३
 रथचर्यास्त्रमायाभिर्मोहयित्वा परंतपः ।
 बिभेद शतधा राजञ्शरीराणि महीक्षिताम् ॥ २४
 प्राणाः प्राणभृतां संख्ये प्रेषिता निशितैः शरैः ।
 राजन्प्रापुरमुं लोकं शरीराण्यवनिं ययुः ॥ २५
 धनूंष्यश्वाभिनयन्तृश्च ध्वजान्बाहूंश्च साङ्गदान् ।
 शिरांसि च शितैर्मल्लैस्तेषां चिच्छेद फाल्गुनिः ॥ २६
 चूतारामो यथा मग्नः पञ्चवर्षफलोपगः ।

Ś1 वगैस् (for लिङ्गैस्) Ś1 D1 सुतेजितैः, Ś1 K1-s
 Dn1 D1 s s सुतेजनैः, D1 सुतेजसैः, D1 सहस्रता,
 D1 सुपूजितैः (for त्रिमिक्षितैः) —^a) D1 G1 M1 s
 चार्जुनिं Ś1 अदृश्यं कुरुतामर्जुनिं च (hypermetrio) —^a)
 Ś1 K1 नृपात्मजाः; D1 'स्मजं

20 D4 missing (of v 1 16). —^a) D1 स वै;
 D1 तं च; G1 M1 s वैव (for तस्य) —^b) Ś K1-s
 D1 तच्च; B1 G1 M1 s चापि; B1 D1 बत; D1 s
 तत्र, D1 तस्य (for त च) Ś K (except K1) D1
 भारत (for मारिष) — K1 om (hapl) 20-21^d
 —^a) Ś1 आलिङ्गितं, Dn1 आदितं (for आचितं) Dn1
 तस्य पश्याम; D1 s s समपश्याम; S प्रत्यप (G1 'इ'
 श्याम (for समप'). D1 आच्छादितमपश्याम —^a)
 Ś1 K1 s D1 पर्वतं, Dn1 श्वाविद्धः; D1 चाविद्धः; S
 (except G1) Cv श्वाविद्ध (for श्वाविधं) Ś K1 D1
 शललैरि; K1 Dn1 D1 s s शललैरि; B1 (marg,
 orig as in text) कश्मलैरि; B1 (also marg) शशक;
 Cv शललैरि, Ca d शललैरि (as in text)

21 D4 missing (of v 1 16) K1 om 21 (of
 v 1 20) —^a) B (except B1) D1 Dn1 क्रुद्धस्तु;
 D1 क्षुधितस् (for क्रुद्धश्च) S स गाढमिषुभिर्विद्धस्
 —^b) D1 [ज]पितः; T G M1 s शसन् (for [ज]
 दितं) M1-s लोभैरिव गज शसन् —^a) K1 s गंधर्व
 मस्त्रम्; D1 गान्धर्वमस्त्रम् S गान्धर्वमस्त्रमायां च —^a)
 D1 अस्त्रमायां; M1-s रक्षोमायां (for रथ') Ś1 om
 च N (D4 missing, K1 om.) सारत (for योजयत्)

22 D4 missing (of v 1 16) —^a) S ये (G1
 M1 s यो) अर्जुनेन (for अर्जु) —^b) T G1 s समाहृते,
 G1 s M निराहृते; G1 [s]पि चाहृते (for यदाहृतम्)
 —^a) K1 D1 सुयुः; D1 Dn1 D1 s सुयुः (for
 सुयुः). S सुयुःप्रमुखैर्वैते. —^a) K1 सपुः (for तेन).
 K1 s B1 Dn1 जमोहयितः K1 मोहयत (for जमो').

S ताभ्यां तान्मोहयान्ति, G1 s s M1 s 'द्वि)पुन

23 D4 missing (of v 1 16) —^a) B1 Dn
 D1 G1 एकवा; T G1-s M एकस्तु (M1 s 'अ') (for
 एकः स) —^b) D1 अदृश्यत, Dn1 दृश्यते च (for
 दृश्यते स्म) —^a) D1 अला* (for अलात) T
 G1-s सर्व, G1 s M क्षिप्र (for संख्ये) —^a) S
 जमस्र (G1 'ण्य) स्त्राण्यदर्शयत् (T G1 M1 'यत्').

24 D4 missing (of v 1 16) —^a) D1 s रथ
 वर्योस्त्र (for 'चर्यास्त्र') T G1-s मायाभ्यां (for माया-
 भिर) —^b) Ś1 K1-s Dn1 D1 परतप —^a) K1
 शतशो (for 'वा') S [ज]नीक (for राजञ्) —^a)
 Dn1 महीक्षिता (for 'क्षिताम्') S क्षत्रियाणां मयं दधत्
 — After 24, S ins

307* भिक्षानीकाश्च दिव्यान्वाभूय सत्रस्तचेतसः ।

मल्लैरुक्तशिरसः परलोकमयाविशान् ।

[G1 s M भीतानीकाश्च (for भिक्षा')]

25 D4 missing (of v 1 16) —^a) D1 s श्रेष्ठ;
 G1 s M सखे; G1 सखे (for सख्ये). —^b) M1-s
 प्रेषितैश्च शितैः (for 'ला नि') G1 M1 s प्रेषितैरनिवारिणो
 — B1 om 25-26^d —^a) T G1-s M1-s प्र (G1 प्रा)
 यांति (for प्रापुर) D1 वरान् (for अमु) Ś1 लोक;
 D1 सर्वान् (for लोक) G1 M1 s शरैर्द्विषतोऽमु लोक
 —^a) B1 s G1 s M1 [ज]वर्नाः; D1 क्षिति (for [ज]
 वर्नि) M1 s क्षरीरैर्वनिं ययुः

26 D4 missing (of v. 1 16) B1 om 26 (of
 v 1 25). Before 26, G1 ins सजय —^a) K1
 Dn1 D1 s धनूंष्यस्त्राणि यंश्च —^b) D1 संगत (for
 साङ्गदान्) —^a) K1 s B1 Dn1 D1 s G1 s M1 s
 च शितैरि; D1 निक्षितैरि (for च शितैरि). S बाणैरि
 (for मल्लैरि). —^a) K1 फल्गुनि

राजपुत्रशतं तद्वत्सौभद्रेणापतद्धतम् ॥ २७
 क्रुद्धाशीविषसंकाशान्मुकुमारान्मुखोचितान् ।
 एकेन निहतान्दृष्ट्वा भीतो दुर्योधनोऽभवत् ॥ २८
 रथिनः कुञ्जरानश्चान्पदार्तींश्चावमर्दितान् ।

दृष्ट्वा दुर्योधनः क्षिप्रमुपायात्तममर्पितः ॥ २९
 तयोः क्षणमिवापूर्णः संग्रामः समपद्यत ।
 अथाभवत्ते विमुखः पुत्रः शरशतादितः ॥ ३०

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४४ ॥

४५

धृतराष्ट्र उवाच ।

यथा वदसि मे सूत एकस्य बहुभिः सह ।

संग्रामं तुमुलं घोरं जयं चैव महात्मनः ॥ १

अश्रद्धेयमिवाश्रयं सौमद्रस्याथ विक्रमम् ।

C 7 123
B 7 46
K 7 46

27 D₄ missing (of v 1 16) —^a) Ś₁ K₂ D₁
 चूत(Ś₁ 'ता)राजो; K₁ : सूतराजो; B₂ : चूतारामो,
 D₁ D₂ चूतारामो; D₃ : (marg, see m) वेतारामो,
 D₄ मूतारामो; D₅ चूतारामो, M₂ : चूतारामे (for
 चूतारामो) Cd cites चूतारामान् (meaning आम्नोश्चान्)
 D₁ D₂ D₃ अग्रा —^b) K₂-B₂-D₁ G₂ :
 M₂ पचवर्ष (D₁ 'र्षा); M₂ : 'वैष' (for 'वर्ष')
 K₁ D₁ D₂ फलोपगा (K₁ 'मा') —^c) G₂
 कुलं (for 'शत') —^d) Ś₁ [अ]र्धवद्, Ś₂ K₁-D₁
 [अ]र्धवद्; K₂ D₂ D₃ : ६-8 [अ]र्धवद् (for अपवद्)
 K₂ द्विर्ध (for द्वितम्) K₂ सौमद्रेणास्तु वीक्षत; D₂ 'ण
 सदा हत; T G₁ : M Bom ed 'ण निपातित

28 D₄ missing (of v 1 16) —^a) D₂ तान्
 (for सु) —^b) K₁ D₂ निहितान् —^c) Ś₁ K₁ :
 हीतो; D₂ : [अ]भीतो (for भीतो)

29 D₄ missing (of v 1 16) —^a) Ś₁ K₂ D₂
 D₁ : चाभिनसत; B₁-B₂ D₁ चावमजत, B₄ D₂ :
 चामि(B₁ पि)मजत; D₂ चाभि*सत; D₁ : निहतांसत
 (for चावमर्दितान्) —^b) Ś₁ कृष्णम्; Ś₂ K₁ : D₁
 कर्णाम् (for क्षिप्रम्) —^c) K₁ D₁ उपयातम्; K₂
 B₁ (marg) D₂-B₂ M₂ उपायां(B₁ D₁ : या)तम् (for
 उपायात्तम्) Ś₁ अर्धितम्, Ś₂ K₁ : D₁ अमर्षण,
 D₂ अमर्षित; G₂ अमर्षत (for अमर्षित)

30 D₄ missing (of v 1 16) —^a) K₂ D₂
 D₂ : S अपूर्व (G₂ 'व') (for 'ण') —^b) G₁ : M₂

संग्राम B D₁ G₁ M₁ : तुमुलोभवत्, D₂ प्रत्यपद्यत,
 T G₂-B₂ M₂-B₂ समभू(G₂ अभव)वृत्त (for समपद्यत)
 —^a) D₁ G₁ M₁ : अथाभवत्स, D₂ अभवत्ते हि, D₁ :
 अथाभवत्से K₁ : D₁ : M₂ विमुखा —^d) K₂ D₁ :
 पुत्रा K₁ शताहता, K₂ शरादित, K₂ शतान्वित,
 D₁ D₂ शतादित; D₁ : शतादित, M₂ शरादित
 (for शतादित) B₁ पुत्र शतशरादित

Colophon D₄ missing — Sub-parvan Ś₁
 K₁-B₂ : B D₁ D₂ D₃ : ६-8 अभिमन्युवध (D₂ D₃ :
 'युद्ध') — Day of Drona's Generalship Ś₂ तृतीय
 दिने; K₁-B₂ तृतीययुद्ध (K₂ om युद्ध)दिवसे; G₂
 तृतीयेहि — Adhy name K₂ राजपुत्रसैन्यमर्दन;
 D₂ : राजपुत्राणां वध (D₂ मर्दन) — Adhy no
 (figures, words or both) B₁ : D₂ 44 (as in text),
 D₂ 41 — Śloka no D₂ 30

45

☞ This adhy is missing in D₄ (of v 1 7
 44 16)

1 ^a) G₂ सूत त्वम् (for मे सूत) —^b) Ś₁ K₁-
 त्वेकस्य, D₁ होकस्य (for एकस्य) —^c) D₂ D₃ : १ :
 तुमलं D₁ संग्रामे तुमलं क्षयं

2 ^a) Ś₁ K₁ : ४ दृष्ट्वा; B₁-B₂ D₁ मन्वे (for तेषां).

किं तु नात्यद्भुतं तेषां येषां धर्मो व्यपाश्रयः ॥ २
दुर्योधनेऽथ विमुखे राजपुत्रशते हते ।

सौमद्रे प्रतिपत्तिं कां प्रत्यपद्यन्त मामकाः ॥ ३
संजय उवाच ।

संशुष्कास्याश्वलन्नेत्राः प्रखिन्ना लोमहर्षिणः ।

पलायनकृतोत्साहा निरुत्साहा द्विपञ्चये ॥ ४

हतान्भ्रातृन्पितृन्पुत्रान्सुहृत्संबन्धिवान्धवान् ।

उत्सृज्योत्सृज्य समिधुस्त्वरयन्तो हयद्विपान् ॥ ५

तान्प्रभगांस्तथा दृष्ट्वा द्रोणो द्रौणिर्बृहद्बलः ।

कृपो दुर्योधनः कर्णः कृतवर्माथ सौबलः ॥ ६

अभिद्रुताः सुसंकुद्धाः सौमद्रमपराजितम् ।

तेऽपि पौत्रेण ते राजन्प्रायशो विमुखीकृताः ॥ ७

एकस्तु सुखसंवृद्धो बाल्याद्दर्पाच्च निर्भयः ।

इष्वस्त्रविन्महातेजा लक्ष्मणोऽऽर्जुनिर्मभ्ययात् ॥ ८

तमन्वगेवास्य पिता पुत्रगृद्धी न्यवर्तत ।

अनु दुर्योधनं चान्ये न्यवर्तन्त महारथाः ॥ ९

—^a) S transp येषा and धर्मो D₁ s कृष्णो (for धर्मो) S K₁-4 D₁ व्यस्थित (for व्यपाश्रय)

3^a) B₁-s s D₁ D₁ D₂ s T G₁ s 4 s M तु, B₁ G₁ च; D₁ [s]पि (for स्य) —^b) G₁ राजन्भारश्वाहते —^c) D₁ (marg) प्रतिपत्तिं, Ca d पत्ति (as in text) — After 3, D₂ s ins.

308* मूल हि सर्वधर्माणां दैवत स्वर्गवासिनाम् ।
स कृष्णो दैवत येषां किं तेषां दुःखसम्भव ।
कर्माणां प्रतिपद्येऽर्थे कालेन परिणामिते ।
का चिन्ता महती भूय चिन्तया बाध्यते जड* ।
क्रियोपक्रमित पूर्वं परिणामदश सुखम् [5]
त्याग विना महाराज समाधान न दिद्यते ।
भवास्त्रद्विहो राजन्शृणुष्वचरिते फलम् ।

[(L 3) D₂ प्रतिपद्ये — D₁ om lines 5-7]

4 After the ref, G₁ M ins

309* तावकास्त्वव पुत्राश्च वीक्षमाणा परस्परम् ।

[G₁ M₁ s दिशो दश (for परस्परम्).]

—^a) S₁ चलमास्त्रा (sic), S₂ K₁-s D₁ ममशस्त्रा (for चलशस्त्रा) K₁ संशुष्कास्यामनिशस्त्रा (sic), G₁ M₁ s शुष्कास्याचलनेत्रास्या —^b) S₂ K₁-s B₁ s (marg as in text) s s D₁ s s s G₁ लोमहर्षणा, D₂ T G₁-4 M रोमहर्ष (D₂ 'र्वि')णा —^c) D₂ परान्द्रुता (for कृतोत्साहा) —^d) D₂ कृतोत्साहा (for निरु*) — After 4, G₁ M ins

310* गोत्रनामभिरन्योन्यं क्रन्दन्तो जीवितैपिण ।

5^a) G₁ हतभ्रातृपितापुत्रान्; M₁ s हतान्भ्रातृश्च पुत्राश्च. —^b) S सधंभीन्यो (G₁ सधंदा वा) धवानपि

—^a) K₁ B₁ D₁ D₁ s S गच्छन्ति, B₁ सप्रेक्ष्य, D₁ सजग्मुस्, D₂ s वान्कीयुस् (for समिधुस्) B₁ समीयुस् स्त्रज्योत्सृज्य —^d) K₁ M₁ s हतद्विपान्, B₁ हयान्द्रिपान्; D₁ D₂ s s G₁ रथद्विपान् (for हयद्विपान्)

6^a) B₁ D₁ s ततो, D₂ D₂ तदा (for तथा) S ता प्रभगां चमू दृष्ट्वा —^b) D₂ D₂ s महा (for बृहद्) —^c) B₁ D₂ s D₂ s G₁ च, D₂ स (for [ज]थ) — After 6, G₁ M₁ s ins

311* तथा सर्वे समभ्येत्य सौमद्रं द्रुतमर्पयन् ।

तथा विनिहतां दृष्ट्वा तव सेनामनाथवत् ।

7 G₁ M om 7^a —^a) B₁ s s D₁ सभ्यद्रवन्नु संकुद्धा, B₁ s सभ्यवावत सं (B₁ 'वन्मुत्') ; T G₁-4 अभिमृतास्तु स —^b) T G₁-s अपलायिन (for 'राजितम्') —^c) S K D (D₁ missing) तु (for sवि) G₁ M स्वदीयास्त्रव पुत्राश्च —^d) G₁ M प्रायशो विमु खामवन् — After 7, S ins

312* सौमद्रेण महाराज शक्रप्रथिमवेजसा ।

8^a) B₁-4 च (for तु) —^b) K₁ हर्षिन्, D₁ रूपाच (for दर्पाच) G₁ बाह्यादस्त्राप्रतीमय (corrupt) —^c) D₂ s एकोक्षविन्, D₁ इत्स्वयोद् (for 'विन्'), S इत्स्वकुशल शूरो —^d) D₂ s s बाह्ये नि लक्ष्मणो. G₁ M₁ s लक्ष्मणो (for लक्ष्मणो) K₁ सभ्यगाव्

9 K₁ om 9 —^a) S K (K₁ om) D₁ एवान्वगः; D₂ s सन्वगाच्च, D₁ s 'गाद् (for 'गेव) Cd (also) elites अनुकः; Cd सन्वक् (as in text) —^b) S D₁ गृद्धी (for गृद्धी) K₁ निवर्तत; D₁ स्यवर्तत; D₂ s निवर्तयत्; D₁ s निवारयन् (D₂ 'त्' (for न्यवर्तत) —^c) S B₁ s (marg) सय; D₂ सत्र (for अनु). —^d) S सनिष्ठता (for न्यवर्तन्त)

तं तेऽभिपिचिचुर्वाणैर्मैघा गिरिमिवाम्बुभिः ।
 स च तान्प्रममाथैको विष्वग्वातो यथाम्बुदान् ॥ १०
 पौत्रं तु तव दुर्धर्षं लक्ष्मणं प्रियदर्शनम् ।
 पितुः समीपे तिष्ठन्तं शूरमुद्यतकर्मकम् ॥ ११
 अत्यन्तसुखसंयुद्धं धनेश्वरसुतोपमम् ।
 आससाद रणे कार्णिणर्मतो मत्तमिव द्विपम् ॥ १२
 लक्ष्मणेन तु संगम्य सौमद्रः परवीरहा ।

शरैः सुनिशितैस्तीक्ष्णैर्बाह्वोरसि चार्पितः ॥ १३
 संक्रुद्धो वै महाबाहुर्दण्डाहत इवोरगः ।
 पौत्रस्तव महाराज तव पौत्रमभापत ॥ १४
 सुदृष्टः क्रियता लोको अमुं लोकं गमिष्यसि ।
 पश्यतां बान्धवानां त्वा नयामि यमसादनम् ॥ १५
 एवमुक्त्वा ततो भल्लं सौमद्रः परवीरहा ।
 उद्वर्ह्य महाबाहुर्निर्मुक्तोरगसंनिभम् ॥ १६

C 7 11
B 7 4
K 7 4

10 ^a) Ś: Ks D1 ते ते, K1 ततो (for त ते) K1-s Dn2 D1 १: सिचिचुर् (for पिचि) S च तु वै सिचिचुर्वाणैर् — ^a) Ś K (except Ks) Dn2 D1-s 6-s Gs 4 तु (for च) — ^a) Ks इव (for यथा)

11 S reads 11 after 17^{ad} followed by a repetition of 12^{ab} — ^a) Ds Gs पौत्रस् (for पौत्र) Ś1 च तव; Bom ed तव च (for तु तव) — ^b) G1 M लक्षण — ^a) S प्राधिपोद्यमसादन

12 For the repetition in S, of v. 1 11 — ^a) Ks D1 सपृक्ष, G1 (second time) सरब्ध (for स वृक्ष) — ^b) S (first time) देवैरपि दुरासद — ^a) T Gs कार्णि (for कार्णिर्) — After 12, Ks (marg) ins

313* अग्रवीरलक्ष्मण युद्धमार्तुर्नि परमामास्त्रविव ।
 शृणु चाक्य महाबाहो अभिमन्यो महाबल ।
 गच्छ त्व पाण्डवान्नाश्री सा युद्धं कुरु सुमत ।
 तस्य तद्वचनं श्रुत्वा अभिमन्युः प्रतापवान् ।
 उवाच लक्ष्मण कुद्धं प्रहसन्निव आरतः । [5]
 गमिष्यामि शिरं ज्ञातुं सवर्निवाश्रित्य वै ।
 पाण्डवान्प्रति चाद्यैव इति सर्वं वदामि ते ।

— After 313*, Ks (marg) reads 15 for the first time, repeating it in its proper place, while S ins after 12

314* सिंहशावो वने यद्वरपुण्डरीकशिखु यथा ।

13 ^a) G1 M लक्षणेन B2 च (for तु) B2 लक्षणेन पदं पश्यन् — ^b) T G1-s सौमद्रं क्षुभलक्षण — ^a) T G2-s चैव; G1 M पीतैर् (for तीक्ष्णैर्) B2 शरैस्तीक्ष्णैः सुनिशितैस्तीक्ष्णैर् (sio) — ^a) Ś1 चार्दित, Ś1 K1 १: B2 Dn D1 चार्दित; Ks B4 Ds (before corr.) १: T G1-s चार्पयत् (for चार्पित)

14 Ks repeats 14^a after 15 — ^a) S सम कृष्यन् (for संक्रुद्धो वै) Ś K (Ks both times) B2 D (except Dn1, D4 missing) महाराज (for 'बाहुर्) — Ks reads 14^b after the second occurrence of 14^a — ^a) B2 गजाहत (for दण्डा) Ś1 द्विप, Ms [अ]तक (for [उ]रग) Ms (sup in as in text) दृढपाणिनिवातक — Ks om 14^a — ^a) S महाबाहुस् (for 'राज)

15 Before 15, G1 Ms-s ins अभिमन्युः. Ks (marg) reads 15 for the first time after 313*. — ^a) B2 अदृष्ट, Dn1 D2 १-१ Gs सुदृष्टः; Dn2 स दृष्ट (for सुदृष्ट) K2 (first time) लोके (for लोको) — ^b) N (except Ds १; D4 missing, Ks [both times] ह्यसु; S यम (for अमु) — ^a) T G2-4 पार्थिवानां (for बान्धव) Ś1 K1 १: (both times) Ds त्वा, T G (except Gs) M1 १: च (for त्वा) — ^a) Gs सासन (for सादनम्) — Ks repeats 14^a after 15 and, reading 14^b thereafter, ins

315* तस्य चातिरुम इष्टा लक्ष्मणो युद्धकोविद ।
 युद्धं चक्रे तदा तेन शस्त्रास्त्रैर्मतिमाश्रुप ।
 तथोर्ध्वदमतीवासीदुचाङ्गरकयोरिव ।
 अन्योन्य * जिघांसतोर्ध्वलवासययोरिव ।
 क्षरजालैर्महाघोरैर्विध्ययुक्ते परस्परम् । [5]
 लक्ष्मणो निशितैर्बाणैर्दंशमिश्रं स्नान्तरं ।
 आजवानार्तुर्नि चैव तथा विद्धोऽभिमन्युना ।
 पञ्चभिः पञ्चभिर्बाणैर्निजघ्ने रथवाजिन ।
 सारथिमियुगेकेन ध्वजं चैकेपुणाहनम् ।
 त्रिभिर्बाणैर्धनुश्छित्त्वा आर्तुर्नि सुमहाबलः [10]

16 ^a) Ks जतितीक्ष्ण, G1 M1 १: एतदुक्त्वा, Gs एवमुक्त्वा (for एवमुक्त्वा) G1 १: M1 १: बाण (for भल्लं) — ^a) B2 (marg) ऊर्ध्वबाहुर्; D2 उज्जहार;

स तस्य शुजनिर्मुक्तो लक्ष्मणस्य सुदर्शनम् ।
 सुनसं सुभ्रु केशान्तं शिरोऽहार्षात्सकुण्डलम् ।
 लक्ष्मणं निहतं दृष्ट्वा हा हेत्युचुकुशुर्जनाः ॥ १७
 ततो दुर्योधनः क्रुद्धः प्रिये पुत्रे निपातिते ।
 हतैनमिति चुक्रोश क्षत्रियान्क्षत्रियर्षभः ॥ १८
 ततो द्रोणः कृपः कर्णो द्रोणपुत्रो बृहद्वलः ।
 कृतवर्मा च हार्दिक्यः पद्भ्याः पर्यवारयन् ॥ १९
 स तान्विद्धा त्रितैर्वाणैर्विमुक्तीकृत्य चार्जुनिः ।
 वेगेनाभ्यपतत्क्रुद्धः सैन्धवस्य महद्वलम् ॥ २०

आवशुस्तस्य पन्थानं गजानीकेन दंशिताः ।
 कलिङ्गाश्च निषादाश्च क्राथपुत्रश्च वीर्यवान् ।
 तत्प्रसक्तमिवात्यर्थं युद्धमासीद्विशां पते ॥ २१
 ततस्तत्कुञ्जरानीकं व्यधमद्दृष्टमार्जुनिः ।
 यथा विवाचित्यगतिर्जलदाञ्छतशोऽम्बरे ॥ २२
 ततः क्राथः शरव्रातैरार्जुनिं समवाकिरत् ।
 अथेतरे संनिवृत्ताः पुनर्द्रोणमुखा रथाः ।
 परमास्त्राणि धुन्वानाः सौमद्रमभिदुदुवुः ॥ २३
 तान्निवार्यार्जुनिर्वाणैः क्राथपुत्रमथार्दयत् ।

Ds उद्धवर्षः; Ca d उद्धवर्ष (as in text) Ss Ds महाबाहो (for 'बाहुर')

17 ^b) G₁ M लक्ष्मणस्य Ds लक्ष्मणं शुभदर्शन — ^a) S (except T Gs) सुनासं Ds s शु (Ds सु) अ (for सुभ्रु) — After 17^a, S reads 11 followed by a repetition of 12^b — ^c) G₁ M लक्ष्मण Dn₁ श्रुत्वा (for दृष्ट्वा) — ^d) Ds इत (for हा हा) — After 17, Ks Ds s ins

316* स आत्प्राजपुत्राश्च कुमारस्यानुयायिनाम् ।
 जवान् बाणैः सौमद्र सहस्राणि चतुर्दश ।
 अष्टौ रथसहस्राणि सप्त नागशतानि च ।

[(L 1) Ks अनुयायिन (for 'यायिनाम्)]

18 ^a) Ks राजा (for क्रुद्धः). — ^b) S₁ D₁ प्रिय (for प्रिये) — ^c) B₁ Dn₂ Ds s S Cd इत (for दृष्ट) K₁ चुक्रुशु; D₁ (marg) सप्रोधी (for चुक्रोश) — ^d) S₁ क्षत्रिय; Ss K₂ क्षत्रिया; Ds चुक्रोश (for क्षत्रियान्) Ss B₁ s Do₁ क्षत्रियर्षभ; K₁ s भरतर्षभ (Ks 'भ'); Dn₁ पुरुषर्षभ (for क्षत्रिय)

19 ^b) Ds s द्रोणिश्चैव; G₁ M ज (G₁ M₁ s ए) - श्रवामा (for द्रोणपुत्रो)

20 ^a) S K₁-s D₁ s s-स हास्तु. Ks Dn Ds s हास्त (for स तान्) S₁ मित्वा (for विद्धा) Dn₁ Ds s सितैर् (for शितैर्). — ^b) Ds s सोर्जुनि (for चार्जुनि) — ^c) Dn₂ Ds T G M₁ s [ज]भ्यद्रवत्; Ds s [ज]व्यपतत् (for [ज]भ्य) — ^d) T G₁-s M₁ s (sup lsn as in text) सैधव च (for 'वस्य'). Ds T G₁-s महावल; Ds s बृहद्वल (for महद्वलम्)

21 ^b) G₁ कृतानीकेन (for गजा). S दक्षिणा S K

(except Ks) D₁ सौमद्रस्य महाजन (Ss दश) — ^a) S₁ K₂ कलिङ्गस्, Dn₂ D₁ कलिङ्गा (D₁ 'ग') अ (for कलिङ्गाश्च) S₁ तु (for च) S K₂ D₁ निषादश्च (for 'दाश्च') — ^d) K₁ Do₁ G₁ पुत्राश्च (for पुत्रश्च) — ^e) Ks B Do₁ Dn₁ Ds प्रसक्तम् (for प्रसक्तम्) Dn₂ Ds-स अत्यतं (for अत्यर्थं) S सैनैर्दक्षिणैर्वादिभ्यो घनैश्छन्नो विशा पते

22 ^a) Ds s स (for सत्) — ^b) Ds व्यययद् (for व्यधमद्) — ^c) Ss मधी; Ks Dn₁ D₁-s s s वायुर; Ks यस्तो (sio), B₁ (marg) बहो, B₁ (also marg) गच्छन्; Bs s बहन्, T Gs s [ज]खि लान्, G₁ M₁ s विवस्वान् (hypermetrio), Gs खि ल (sio) (for विवान्) S₁ K₁-s Bs Dn₂ Gs यथाविधा नि (Bs Dn₂ G₁ 'धात्रि') ल्यगतिर् — ^d) K₁ s om जलवान् S₁ [s]परान्, K₁ D₁ [s]परे; Do₁ युधि; Ds रणे (for अम्बरे)

23 ^a) Ds s तथा (for तत्) S₁ Gs क्रुद्धः S₁ K₁ s D (D₁ missing, Do₁ Ds [by corr]) T G₁-s M₁ क्राथ (for क्राथ) B₁ -शतैर् (for द्वातैर्) B₁ सत शरव्रातवातैर् — ^b) S K₁ s D (except D₁ s, D₁ missing) T G₁-s M₁ चार्जुनि (for चार्जुनि) B₁ s G₁ s s M समवारयत् (for 'किरत्') — ^d) Dn₂ तथा (for रथा) — Ss K₁ s D₁ om 23^a Ds om 23^a-24^b Ks reads 23^a on marg — ^e) Ks B₁ (marg as in text) s Do₁ S (except Gs) Cd तन्वाना; Ds s कुर्वाणा (for धुन्वाना)

24 Ds om 24^a (of v 1 23) — ^b) S अणो धयत् (for लयादे). — ^c) S₁ K₁ s s D₁ द (Ks स) - रौघेन (for 'घेण'). S K D₁ s s s S अग्र (Ss 'प्य') मे

शरौघेणाप्रमेयेण त्वरमाणो जिघांसया ॥ २४

सधनुर्बाणकेयूरौ बाहू समकुटं शिरः ।

छत्रं ध्वजं नियन्तारमक्षांश्चास्य न्यपातयत् ॥ २५

कुलशीलश्रुतवलैः कीर्त्या चास्त्रवलेन च ।

युक्ते तस्मिन्हते वीराः प्रायशो विमुखाभवन् ॥ २६

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४५ ॥

४६

वृतराष्ट्र उवाच ।

तथा प्रविष्टं तरुणं सौमद्रमपराजितम् ।

कुलानुरूपं कुर्वाणं संग्रामेष्वपलायिनम् ॥ १

आजानेयैः सुबलिमिर्युक्तमश्वैस्त्रिहायनैः ।

पुवमानमिवाकाशे के शूराः समवारयन् ॥ २

संजय उवाच ।

अभिमन्युः प्रविश्यैव तावकान्निशितैः शरैः ।

अकरोद्विमुखान्सर्वान्पार्थिवान्पाण्डुनन्दनः ॥ ३

तं तु द्रोणः कृपः कर्णो द्रौणिश्च सवृहद्वलः ।

कृतवर्मा च हार्दिक्यः पट्ट्याः पर्यवारयन् ॥ ४

येन (for 'मेयेण)

25 °) Ds केयूरो (for 'केयूरौ) — °) Ds बाहुः ; Gs बाहौ (for बाहू) Ks Ds सु (for स) Gs ३ ४ M मकुटं (for मुकुट) — °) Ds ध्वज छत्र (by transp), M1 ३ छत्रध्वज S K Dn D1-३ ६-३ सच्छत्र- (Ds 'छिन्न') ध्वजयतार — °) S K Bs D (except Ds, Ds missing, Ds om) रथ (for अक्षांश) Bom ed चाश्वान् (for चास्य) Ds ३ निपातयत्

26 Ds om 26 — °) B1 ३ क्षुति (for क्षुत्) S -घनै (for बले) — °) S कीर्त्या (for कीर्त्या) Ks T G2-4 हावः ; Ds चास्य (for चास्य) — °) Ks Ds ३ ३ युद्धे (for युक्ते) Ds ३ क्षमिन् ; Gs तस्य (for तस्मिन्) Gs हृते (for हते) T G2-4 Ms-३ शूरा ; Gs Ms (sup in) शूरे (for वीरा) — °) Dns Ds ३ ययौ (for [म]भवन्)

Colophon Ds missing — Sub-parvan S K (except Ks) B Ds Dn D1 ३ अभिमन्युवच — Day of Drona's Generalship Ss तृतीयदिने ; Ks ३ तृतीय युद्धदिने ; Ks तृतीये दिने — Adhy name Ks Ds कश्मणवः ; Dns Ds ३ अभिमन्युयुद्धः ; Ds कायवच — Adhy no (figures, words or both) B1 ३ Dn1 ३ 45 (as in text), Ds 42 — Sloka no Dn1 27.

46

This adhy is missing in Ds (of. v 1 7 44 16)

1 °) Ss यया, Bs जय (for तथा) Ks स्वरित (for तरुण) — °) S सौमद्र रथिनो वर — °) S (except Gs M1 ३) कुलानुरूपकर्माण — °) Bom ed [अ]पराजित (for 'लायिनम्)

2 °) S Ks ३ आजानीयै, Dn1 आजानयै, Dns D1 ३ Cd अजानयै (for पाजा) Bs च ; Dn स (for सु) Ss T G2-३ बहुभिर् (for यलि) — °) Ks ३ B Ds Dn1 Ds ३ S यो (Ds या) वम् (for युक्तम्) Ds ३ Gs M1 ३ त्रिहायणे — °) S अनीकानि (for इवाकाशे) — °) Ss वीरा (for शूरा) Ks ३ B (except B4) Ds Dn1 Ds ३ ३ S पर्यवारयन् (for सम)

3 °) S Ks ३ D1 ३ [प]नांस ; Ks Dns Ds ३ [प] नांस ; Ks Dn1 Ms-३ [प]वं (for [प]व) — °) Bom ed transp विमुखान् and पार्थिवान् Ds (by corr, see m as in text) तावकान् (for पार्थिवान्) ; S वलवान्पाण्डवात्मज

4 °) Dn1 त च ; Ds ततो ; S पुनर् (for तं तु) — °) Ks चाय ; T G2-4 सह (for च स-).

दृष्ट्वा तु सैन्धवे आरमतिमालं समाहितम् ।
 सैन्यं तव महाराज युधिष्ठिरमुपाद्रवत् ॥ ५
 सौमद्रमितरे वीरमभ्यवर्षञ्चराम्बुभिः ।
 तालमात्राणि चापानि विकर्षन्तो महारथाः ॥ ६
 तांस्तु सर्वान्महेष्वासान्सर्वविद्यासु निष्ठितान् ।
 व्यष्टम्भयद्रणे बाणैः सौमद्रः परवीरहा ॥ ७
 द्रोणं पञ्चाशता विद्धा विशत्या च बृहद्वलम् ।
 अशीत्या कृतवर्माणं कृपं पथ्या शिलीमुखैः ॥ ८
 रुक्मपुङ्गवमहावेगैराकर्णसमचोदितैः ।
 अविध्यद्दशभिर्बाणैरश्वत्थामानमार्जुनिः ॥ ९
 स कर्णं कर्णिना कर्णे पीतेन निशितेन च ।

फाल्गुनिर्द्विषतां मध्ये विव्याध परमेष्ठुणा ॥ १०
 पातयित्वा कृपस्याश्वास्तथोभौ पार्श्विसारथी ।
 अथैनं दशभिर्बाणैः प्रत्यविध्यत्स्तनान्तरे ॥ ११
 ततो वृन्दारकं वीरं कुरूणां कीर्तिवर्धनम् ।
 पुत्राणां तव वीराणां पश्यतामवधीद्वली ॥ १२
 तं द्रौणिः पञ्चविंशत्या क्षुद्रकाणां समर्पयत् ।
 वरं वरमभिवाणामारुजन्तमसीतवत् ॥ १३
 स तु बाणैः शितैस्तूर्णं प्रत्यविध्यत मारिष ।
 पश्यतां धार्तराष्ट्राणामश्वत्थामानमार्जुनिः ॥ १४
 पथ्या शराणां तं द्रौणिस्तिग्मधारैः सुतेजसैः ।
 उग्रैर्नाकम्पयद्विद्धा भैनाकमिव पर्वतम् ॥ १५

5 Ms om 5^a-6^b —^a) Ks श्रुत्वा (for दृष्ट्वा).
 Gs च (for तु) —^b) Ks Dn1 समर्पित (for समा
 हितम्). —^c) Dr s सैन्यास् (for सैन्य) —^d) S
 (except G1, Ms om) अभिद्रवत् (for उपा)

6 Ms om 6^{ab} (of v 1 5) —^a) Śs Ds s
 अपरे, Ks D1 इति ते, Gs अपि ते (for इतरे) Śs
 राजन्; Dn1 Ds S (Ms om) वीरा (for वीरम्) —^b)
 Ks अविमात्र समर्पितं; Dn1 अभ्यवर्षञ्चितै शरैः, S
 (Ms om) रथ्याप्रास्तययोध (Gs 'पोथ, Ms 'वार) यन्
 —^d) B1 s महाबला; S वधैपिण (for महारथा)

7 ^a) T G2-s महेष्वास (for 'ज्वासान्) —^b) Ks
 पारगान्, Ds [अ]धिष्ठितान्, Dr s [अ]नुष्ठि (for निष्ठि)
 Ds सर्वान्दिव्यास्त्रनिष्ठित —^c) Dn2 Ds s व्यदारयद्
 (for व्यष्टम्भ) —^d) S सुहृत्समिव (Gs 'तमपि,
 Ms s 'तदिव) भारत

8 ^a) Ks Ds s M1 s पञ्चशता (for पञ्चा) Ks s
 B D (except D1, D4 missing) [अ]विध्यद् (for
 विद्धा) —^b) S त्रिंशता (for विशत्या) —^d) S
 शितै शरै (for शिलीमुखै) Dn1 पथ्या बाणै कृप यथा

9 Gs om 9-10 —^a) M1 s रुक्म (for रुक्म)
 S (Gs om) प्रसप्तमैर् (for महावेगैर्) —^b) Ks Dn1
 परितै; Ds-s नोदितै (for चोदितै) Śs जाकर्णमथ
 चोदितै; S (Gs om) 'मभिनि'स्यै —^c) Bs (marg)
 अभिष्यद् (for अविध्यद्)

10 10^a = 7. 47 1^a Gs om 10 (of v 1 9) Ds
 om 10^a-11^b. —^a) T G1-s कर्णं च (for स कर्णं)

—^b) G1 M1 s तीक्ष्णेन (for पीतेन) B1 G2 च शितेन
 (for निशि) Ds ह (for च)

11 Ds om 11^{ab} (of v 1 10) —^a) B2 Dc1
 चातयित्वा, Gs ताप (for पात) Ds तु तस्य (for
 कृपस्य). —^b) Ś K1 s D1 ततोभौ, S उभौ च (for
 तथोभौ) Śs प्राष्टि, K1 प्राप्ति; D1 प्राष्टि-; G1 s
 M प्राष्टि; Gs s प्राष्टि (for पार्श्व) —^c) Ds कर्णं
 च नवभिर्बाणै

12 ^a) Gs-s वृन्दारकं —^b) Ds प्रीति (for कीर्ति)
 —^c) S (except G1 M1 s) शूराणां (for वीराणां).
 —^d) Ds-s बल; S पुन (for बली)

13 ^b) Śs K1 क्षुद्रकाना Ś K1-s सम (Śs 'मा)
 दयत्, Ks s B (except B2) Dc1 D1 s (before corr)
 समर्प (for समर्प) — Ds om (hapl) 13^{ad} —^c)
 Ks Dn1 Ds s s एव बल (D2 वदा)म्; T G1-s पर
 परम्; G1 Ms-s बल परम् (for वर वरम्). —^d)
 Dn2 Ds s पातययत् (for आरुजन्तम्)

14 ^a) Dr om from स तु up to धारै (in 15^b)
 Ds s बाण (for बाणै) Ds s s शितैस्; Ds s -नातैस्
 (for शितैस्) Śs सीक्ष्यै; Ks कर्ण (for तूर्ण)
 —^b) Ds s प्रत्यविध्यत्स्तनान्तरे, Gs 'व्यवसीतवत्

15 Dr om up to धारै (cf v 1 14) —^a) S
 स द्रौणिर्वि (Gs द्रोणं वि) शितै पथ्या —^b) K1-s D1
 विष्वक्वाले, Ks Dn Ds s s Gs M तिर्यग्धारै; Dc1
 Ds तिर्यग्धारै, T G1-s तीक्ष्णधारै (for तिग्म).
 D1 s s सुतेजसै. —^c) Śs K1 Dn1 D1 s s विद्धा

स तु द्रौणिं त्रिसप्तत्या हेमपृह्वैरजिह्वगैः ।
 प्रत्यविध्यन्महातेजा बलवानपकारिणम् ॥ १६
 तस्मिन्द्रोणो बाणशतं पुत्रगृद्धी न्यपातयत् ।
 अश्वत्थामा तथाष्टौ च परीप्सन्पितरं रणे ॥ १७
 कर्णो द्वाविंशतिं मल्लान्कृतवर्मा चतुर्दश ।
 बृहद्वलस्तु पञ्चाशत्कृपः शारद्वतो दश ॥ १८
 तास्तु प्रत्यवधीत्सर्वान्दशभिर्दशभिः शरैः ।
 तैरर्धमानः सौमद्रः सर्वतो निशितैः शरैः ॥ १९
 तं कोसलानामधिपः कर्णिनाताडयद्बुद्धि ।

स तस्याश्चान्ध्वजं चापं स्रुतं चापातयत्क्षितौ ॥ २०
 अथ कोसलराजस्तु विरयः खड्गचर्मधृत् ।
 इयेष फाल्गुनेः कायाच्छिरो हर्तुं सकुण्डलम् ॥ २१
 स कोसलानां भर्तारं राजपुत्रं बृहद्वलम् ।
 हृदि विव्याध बाणेन स भिन्नहृदयोऽपतत् ॥ २२
 वभञ्ज च सहस्राणि दश राजन्महात्मनाम् ।
 सृजतामशिवा वाचः खड्गकार्मुकधारिणाम् ॥ २३
 तथा बृहद्वलं हत्वा सौमद्रो व्यचरद्रणे ।
 विष्टम्भयन्महेष्वासान्योधास्तव शराम्बुभिः ॥ २४

c 7 12
 B 7 17
 K 7 47

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पदचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४६ ॥

Ks विध्यन्; Ds चीमान्; Ds वीर (for विष्ठा) —^a)
 Dns Ds ० मैनाक इ (Ds 'कमि) व पवैत्

16 ^a) Gs द्रोण (for द्रौणिं) —^b) S त्रिविंशतै
 महायशा —^c) S महारणे (for 'तेजा) —^d) T
 Gs-5 Ms-5 जास; Gs M1-5 जाशु (for अप)

17 ^a) Ds ० शर (for बाण) S तस्मिन्द्रोणं क्षिता
 न्बाणान् —^b) S Ds गृध्रो, K1-5 Dn D1 5.1 5
 गृद्धो; Ds Gs गृधुर; Ds गुप्व (sio); Gs गृद्धी;
 Gs गृद्धि (for 'गृद्धी) Gs M1-5 न्यवारयत् (for
 न्यपात) —^c) S पुन (for तथा) Ks Dn1 D2 5
 [ज]ष्टौ तु; B1-5 Dn1 S षष्टि (for [ज]ष्टौ च) —^d)
 S वधात् (for रणे)

18 ^a) K1 द्वाविंशतः; Ds 5 ० द्वाविंशतिर; S द्वात्रिं
 शत (Gs M1-5 सो) (for द्वाविंशति) S K (except
 Ks) D1 बाणान् (for मल्लान्) —^b) Bom ed
 च विंशतिं (for चतुर्दश) —^c) Ds 1 5 च (for तु)
 Dns Ds ० पञ्चाशत् च (Dns तु) कौशल्य

19 ^a) T G M1-5 प्रत्य (Gs M1-5 'त्या) क्षिपत्;
 Ms-5 प्रत्याहनत् (for प्रत्यवधीत्) —^b) S K (except
 Ks) D1 om. (hapl) 19^a, Bs reads it on marg
 —^c) Ks Dn1 Ds 1 5 तैर (Dn1 तम) र्धमान सौमद्र;
 S वध्यमान स (Gs M1-5 नस्तु) सौमद्रो —^d) S रुद्र
 कुद्र पशुनिव

20 ^a) N (except S Ks 5; Ds missing) कौशला

नाम्; T Gs 5 कौसला (for कोसला) B1 Ds ० S
 (except Gs M1-5) अधिप —^b) Ds कर्णिनाताडय
 शुधि; T Gs-5 कर्णिनापातयद्रयात् —^c) S तस्याश्वा
 नार्जुनिश्चापं —^d) Gs रयात् (for क्षितौ)

21 ^a) Some MSS कौशल- (for कोसल) S को
 (T Gs 5 5 कौ) सलानामधिपतिर —^b) S (except
 Gs) चर्मखड्ग (by खड्गचर्म) Ss K1 Dns D1 5 T
 G1 5 M1 5 छक्; Ks B Dn1 Dn1 D2 5 5 Ms-5
 भृत् (for छत्) —^c) S (except Gs) चाजुने (for
 फाल्गुने) Gs M कोपात् (for कायात्) —^d) D1
 हतु (for हर्तुं)

22 ^a) Dn1 त (for स) Some MSS कौशलानां
 Bom ed अधिप (for भर्तार) B S कोस (B कोश;
 T G1 5 5 Ms कौस) लानां तु (B1 5 स) भर्तार —^b)
 S1 (sup lns as in text) महाबल (for बृहद्वलम्)
 —^c) S हृद्यवि Gs प्रत्यवि, M1 5 हृदि वि) ध्यत् (M1 5
 'नृ) षक्तेन (Gs 4 ण) —^d) G1 5 5 M1 5 सं (for
 स) B1-5 Dn1 Dns T G M1 5 छिन्न (for भिन्न)

23 ^a) Ss K1-5 स वभञ्ज; T Gs 5 5 Ms-5 अभ
 ज्यत्; Gs M1 5 अभजत्, Gs अभवत् (for वभञ्ज
 च) Ds स (for च) —^b) Ds तत्र (for दश)
 Ks B Dn1 Dns Ds ० राजां (for राजन्) —^c) Ds
 सृजतामशिधारां च

24 ^a) D1 om. from चरद् up to कर्णे (in 7. 47 1)

४७

संजय उवाच ।

स कर्णं कर्णिना कर्णे पुनर्विव्याध फाल्गुनिः ।

शरैः पञ्चाशता चैनमविध्यत्कोपयन्भृशम् ॥ १

प्रतिविव्याध राधेयस्तावद्भिरथ तं पुनः ।

स तैराचितसर्वाङ्गो बह्वशोमत भारत ॥ २

कर्णं चाप्यकरोत्कुट्टो रुधिरोत्पीडवाहिनम् ।

कर्णोऽपि विबभौ शूरः शरैश्चित्रोऽसृगाश्रुतः ॥ ३

तावुभौ शरचित्राङ्गौ रुधरेण समुक्षितौ ।

बभूवतुर्महात्मानौ पुष्पिताविष किंशुकौ ॥ ४

अथ कर्णस्य सचिवान्पद् शूराश्चित्रयोधिनः ।

साश्वसूतध्वजरथान्सौभद्रो निजघान ह ॥ ५

अथेतरान्महेष्वासान्दशभिर्दशभिः शरैः ।

प्रत्यविध्यदसंभ्रान्तस्तदद्भुतमिवाभवत् ॥ ६

मागधस्य पुनः पुत्रं हत्वा षड्भिरजिह्वगैः ।

—^b) K₁ विचरद्, D₂ व्यद्ववद्, D₂ व्यावरन् (for व्यचरद्) D₂ हव (for रणे) —^c) B₂ विस्तभयन्, B₂-s Dn₁ D₂, s T G₂-s व्यष्टम् (for विष्टम्) B₂ D₁ महेश्वालो (for 'पवासान्' —^d) Dn₁ पुत्रोस् (for योवास्). S मोहयन्निव भारत

Colophon om in D₁ D₁ missing — Sub-
parvan S K₁-s s B D₁ Dn₁ D₁ s s s अभिमन्यु
वध — Day of Drona's Generalship S₂ तृतीय
दिने, K₁ s तृतीययुद्धदिवसे; K₂ तृतीये दिवसे; G₂
तृतीयद्वि — Adhy name K₂ D₂ s G₂ तृदहलवध;
Dn₁ D₂ s अभिमन्युयुद्धं. — Adhy no (figures,
words or both) B₁, s Dn₁ S 46 (as in text)
— śloka no D₁ Dn₁ 24

47

1 D₁ missing up to त वि (in 14^a) (of v 1
7 44 16) D₁ om 1^a (of v 1 7 46 24) S₂ om
the ref. —^a) = 7 46 10^a S कर्णे (for कर्णे)
S तत् कर्णं समासाय. —^b) S रणे (for पुनर्) T
G₁ s विव्याय —^c) Dn₁ D₁ पंचशता B₂ D₁ पृथक्
(for पुनम्) —^d) B₂ Dn₁ S हव (for भृशम्)

2 D₁ missing (of v 1 1) D₂ reads 2^{ab} on
marg —^a) T विव्याय (for विव्याध) —^b) S₂ s
(sup lin) K₁ s D₁ सरस्त्रिः S₂ (orig) सनस्त्रि
(for ताव') —^c) B D₁ Dn D₂ s T G₂ s शरैः;
G₂ रयैः; G₂ स वै (for स वैर) K₂ B₂ Dn₁
D₂ सावृत, T G₂-4 विकृत; G₁ s (before corr)
विचित्र; G₂ (by corr.) विव्यस; M₂ s s (orig)

प्रविद्ध- (for आचित) M₂ s (sup lin) स वैविद्धो
महाबाहुर. —^d) D₁ om from शोमत up to चित्राङ्गौ
(in 4^c) Dn₁ मारिप (for भारत)

3 D₁ missing (of v 1 1) D₁ om 3 (of v 1
2) —^a) G₂ तं वैव (for कर्णं च) S युद्धे (for
कुद्धे) —^b) D₂ s रुधिरापीड (for 'रोत्पीड') S₂
वाहन; B₂ धारिण (for वाहिनम्) S रुधिरौघपरिहृत
—^c) D₂ स कर्णोपि (for कर्णोऽपि वि). T G M₂ s
कर्णस्त्विति (G₁ M₂ s 'स्तु वि' यमौ तस्माद्; M₂-s कर्णश्च
विबभौ तत्र —^d) K₂ D₂ (by corr) G₁ M₂-s छिन्नो;
G₂ s चित्रैर्; G₂ (marg) विद्धो (for चित्रो) K₂
Dn₁ [s] वि भारत; G₂ s अभिहृत; M₂ [s] सृगाश्रुतं
(for 'श्रुत') — After 3, S ins

317* सध्यानुगतपर्यन्त शरदीव दिवाकर ।

[G₂ M₂-s सध्यानुराग, G₂ सध्यानुगत (as above)]

4 D₁ missing (of v 1 1) D₁ om 4^a (of v 1
2) —^a) K₂ B D₁ Dn₁ तौ तथा; S तौ तदा (for
तावुभौ) S₂ दिग्घातौ, S₂ भिन्नानौ (for चित्राङ्गौ).
—^b) G₂ रुधिरौघपरिहृतो —^c) B यमतु कर्णसौभद्रौ

5 D₁ missing (of v 1 1) —^a) D₂ s विधि
घान् (for सचिवान्) —^b) S रयोश्च (for शूराश्च)
—^c) Dn₁ तान् (for नि) S सौभद्रौ न्य (T G₂ स,
G₂ [s] न्य) हनदह्नी

6 D₁ missing (of v 1 1). —^a) K₂ B D
(except D₁, D₁ missing) T G₂ तथा (for ह्य)
G₂ उत्तरान् (for हव') —^c) S भविष्यत्स्य (for भव
मान्त्य).

साश्वं सद्यतं तरुणमश्वकेतुमपातयत् ॥ ७
 मार्तिकावतकं भोजं ततः कुञ्जरकेतनम् ।
 क्षुरप्रेण सपुन्रमश्व ननाद विसृजञ्शरान् ॥ ८
 तस्य दौःशासनिर्विद्धा चतुर्भिश्चतुरो हयान् ।
 स्रुतमेकेन विव्याध दशमिश्वार्जुनात्मजम् ॥ ९
 ततो दौःशासनिं कार्ष्णिर्विद्धा सप्तमिराशुगैः ।
 संरम्भाद्रक्तनयनो वाक्यमुच्चैरथाव्रवीत् ॥ १०
 पिता तवाहवं त्यक्त्वा गतः कापुरुषो यथा ।
 दिष्ट्वा त्वमपि जानीषे योद्धुं न त्वद्य मोक्ष्यसे ॥ ११

एतावदुक्त्वा वचनं कर्मारपरिमार्जितम् ।
 नाराचं विमसर्जस्मै तं द्रौणिस्त्रिभिराच्छिनत् ॥ १२
 तस्यार्जुनिर्ध्वजं छित्त्वा शल्यं त्रिभिरताडयत् ।
 तं शल्यो नवभिर्वाणैर्गार्धपत्रैस्ताडयत् ॥ १३
 तस्यार्जुनिर्ध्वजं छित्त्वा उभौ च पाणिंसारथी ।
 तं विव्याधायसैः पद्भिः सोऽपक्रामद्रथान्तरम् ॥ १४
 शत्रुञ्जयं चन्द्रकेतुं मेघवेगं सुवर्चसम् ।
 सूर्यमासं च पञ्चैतान्हत्वा विव्याध सौवलम् ॥ १५
 तं सौवलस्त्रिभिर्विद्धा दुर्योधनमथाव्रवीत् ।

c 7
B 7
K 7

7 D₄ missing (of v 1 1) —^a) S₁ K₁ D₁
 १ स ततः, K₂ B₂ तथा; B₂ [आक्रमेण, D₂ निज
 (for पुन) D₂ सून (for पुत्र) —^a) T G₂ s
 मत्स्यकेतुम्; G₂ अहम् (for अश्व) S अपोययत्, G₂
 (sup lin) अबोध' (for अपात')

8 D₄ missing (of v 1 1) —^a) S₁ G₂ s
 मार्तिकावत (G₂ s 'श') कांभोजः, K₁ s D₁ सार्तिकावत
 (K₂ D₁ ति) क भोजः; K₂ D₁ D₂ मा (D₁ म) ति
 कावतिक भोजः; D₂ आर्तिकावतिकांभोजः; D₁ s मछिका
 वतकांभोज —^b) S पुन (for तत) — After 8^{ab},
 Ms-s ins

318* मगधाधिपतेश्चापि जयसेनस्य वै शिर ।

[M₂ वा (for वै)]

9 D₄ missing (of v 1 1) —^a) K₁ s D₁
 दुःशासनिर

10 D₄ missing (of v 1 1) —^a) K₁ दुःशा
 सनि, D₁ दौ शासनि —^a) T G₁ s M सरभ (for
 संरम्भाद्) G₂ संरक्तनयनो वाक्यम् —^a) G₂ हृदमुत्त
 रमव्रवीत्

11 D₄ missing (of v 1 1) —^a) D₂ कृत्वा
 (for अकृत्वा) —^b) D₂ om (hapl) from गत up
 to दुक्त्वा (in 12^a) D₁ सत् (for गत) —^a) D₂
 विव्या (for दिष्ट्वा) D₂ s हृदः; D₁ अति (for अपि)
 —^a) D₂ योद्धुर्व (for योद्धु म) K₂ s s D₁ D₁ s
 s-1 गोक्षे

12 D₄ missing (of v 1 1). D₂ om up to दुक्त्वा
 (of v 1 11) —^b) S₁ कदार (for कर्मार) S₁
 कार्णिरपरिमार्जित, D₁ कार्मुक परिमाण्यं तत्, D₂ कार्मुकं

परि*** —^a) D₁ [अ]सौ (for [अ]सौ) —^a) S₁
 K D₁ D₂ १ स द्रोणस्, D₂ s D₂ द्रौणिस् (for
 द्रौणिस्) D₂ s s G₂ s M अच्छिनत्

13 D₄ missing (of v 1 1) —^a) S धनुश्
 (for ध्वज) — K₁ s s D₁ om (hapl) 13^b-14^a,
 K₂ reads it on marg D₁ D₂ s om (hapl) 13^a
 —^a) S दत्तमिर् (for नव) —^a) S (except G₂)
 गृध्र (for गार्ध) S पक्षैर् (for पत्रैर्) — S K₂
 (marg) s B D₁ D₂ D₂ s s १ s ins. after 13
 D₁ D₂ s after 13^{ab}

319* हृद्यसभ्रान्तवद्वाजस्रदुतमिवाभवत् ।

14 D₄ missing up to त वि (of v 1 1). K₁
 s s D₁ om 14^a (of v 1 13) K₂ reads 14^a on
 marg —^a) B₁ s S धनुश् (for ध्वज) —^b) S₁
 K₁ s B₁ s D₁ s s हत्वा च, K₂ B₂ s D₂ D₂ s s
 हत्वोभौ, D₁ (by corr see m) D₂ तयोभौ; Ms-s
 उभौ सौ (for उभौ च) S (except T G₂) प्राष्टि (for
 पाणि) —^a) S [आ]यस, B₂ (marg as in text)
 [आ]यसै; D₁ यत; D₂ s s रणे (for [आ]यसै)
 K₁ स विव्याधयितुं खड्गि —^a) S₁ सोयाकामद्, S₂
 सोद्, B D₁ D₁ T G₁ s M₂ s सोपा' (for सोऽप')
 K₂ D₁ s रथावरे; D₂ रथावरा

15 ^a) G₂ शत्रुसेन्य च केतुं च —^b) B (except
 B₁) D₁ महावेगः; G₁ s s M मोघवेगं; G₂ मोघमेक
 (for मेघवेग). —^a) S K₁ s D₁ सूर्यवास; K₂
 सूर्याभास (for सूर्य). —^a) D₁ s दचमि' (for सौव-
 कम्)

16 ^a) S₁ K₁ स सौमद्रथः; S₂ G₁ M₁ s सौवलस्त्वं

सर्व एनं प्रमथीमः पुरैकैकं हिनस्ति नः ॥ १६
 अथाब्रवीत्तदा द्रोणं कर्णो वैकर्तनो वृषा ।
 पुरा सर्वान्प्रमथ्नाति ब्रूहस्य वधमाशु नः ॥ १७
 ततो द्रोणो महेष्वासः सर्वान्स्तान्प्रत्यभाषत ।
 अस्ति वोऽस्यान्तरं कश्चित्कुमारस्य प्रपश्यति ॥ १८
 अन्वस्य पितरं ह्यद्य चरतः सर्वतोदिशम् ।
 शीघ्रतां नरसिंहस्य पाण्डवेयस्य पश्यत ॥ १९

(by transp.) Ks Dn1 हत्वा (for विद्धा) — °)
 K1 s Gs एव, Dn1 Dr s एव; Ds एत (for एत)
 Ks s B1 Ds प्रमथीमः; B1 Ds s र विमथीमः; S प्रम
 थोम (G1 M1 s 'म') (for प्रमथीम)

17 ^{ab}) Ds om. from द्रोण up to ततो (in 18^a)
 Dn1 अब्रवीत् (for अयाब्रवीत्) B1 s s तथा; B1
 पुनर्, Ds त्वं*, S ततो (for तदा) Dr s कर्णो
 द्रोण (by transp) N (Ds om) Gs रणे (for वृषा)
 — °) Gs परान् (for पुरा) G1 M ह्यस्यान् (for
 सर्वान्) S प्रमथ्नाति (for प्रमथ्नाति) — °) Ks त्व
 मृष्ट (sic) (for मृष्टस्य)

18 Ds om up to ततो (of v 1 17) Ds repeats
 18^{ab} after 20 — °) Ds s G1 s M1 s महेष्वा-
 सान् (for 'प्वास') — °) K (except Ks) D1 अस्ति
 वा, Dn1 अस्यतो (for अस्ति वो) Ks Bs Ds s किंचित्
 (for कश्चित्) S नास्य (Gs 'न्न' बाणांतर कश्चित् — °)
 Dns om (hapl) from प्रपश्यति up to वास्य (in 20^a)
 S K1 s प्रपश्यतु; Ks s Dn1 Ds 'इयत, D1 s 'इयत',
 Gs (sup in as in text) प्रपश्यति; Bom ed [अ]य
 पश्यत (for प्रपश्यति)

19 Dns om 19 (of v 1 18) S K (except
 Ks) D1 om. 19 — °) Dr om (hapl) from पितर
 up to सद्धानस्य (in 20^a) B1 Do1 (marg sec m)
 अण्वस्य; Ds अन्वस्य (corrupt), Gs अन्वास्य, Cv
 अन्वस्य; Ga d अन्वस्य (as in text). Ds वि*,
 Ca, d पितरं (as in text). Do1 Ds ह्यस्य, Gs चा*;
 Cv यस्य (for ह्यस्य). Dn1 मुह्यस्य तरसा चास्य; T
 G1-4 M अस्यतो (M1 s अन्वास्य) विचर (G1 'विष')
 चास्य; Bom ed अण्वप्यस्तांर ह्यद्य — °) Ds s s
 Gs शीघ्रता — °) S पाण्डवस्ये (Gs 'स्ये') व (for 'वेयस्य')
 Dn1 Ds-s s G1-4 s (before corr) M पश्यत, Gs
 (by corr.) दृश्यते (for पश्यत)

धनुर्मण्डलमेवास्य रथमार्गेषु दृश्यते ।
 संधानस्य विशिखाञ्शीघ्रं चैव विमुञ्चतः ॥ २०
 आरुजन्निव मे प्राणान्मोहयन्नपि सायकैः ।
 प्रहर्षयति मा भूयः सौभद्रः परवीरहा ॥ २१
 अति मा नन्दयत्येष सौभद्रो विचरत्रणे ।
 अन्तरं यस्य संरब्धा न पश्यन्ति महारथाः ॥ २२
 अस्यतो लघुहस्तस्य दिशः सर्वा महेषुभिः ।

20 Dns om 20^a (of v 1 18), Dr om up to
 सद्धानस्य (of v 1 19) — After 20^a, Ms-s ins

320* तमो व्रत सुदीप्तस्य सविपुर्मण्डल यथा ।

— °) B1 सद्धानस्य — °) K (except Ks) D1 S
 प्रमुञ्चत, Dr s [अ]धिमु (for विमु*). — After
 20, Ss K (except Ks) ins

321* विकर्षतो धनुः श्रेष्ठ नान्तर दृश्यते हि वै ।

while Ds repeats 18^a after it

21 Dns om 21^a-23^b — °) B Do1 D1 s s 6-8
 अपि (for हव) — °) Ks s Dn1 Ds s T G1-4 M
 हव; Ds सम (for अपि) Gs मोहयित्वा हि (for
 'यन्निव') B (except Bs) Ds शायकैः; Dn1 चाशुनै,
 S सैनिकान् (for सायकै) — °) Ds s s G1-4 M
 सहर्षयति; Ds (by corr sec m) प्रवर्ष; T Gs
 सवर्ष (for प्रहर्ष) N (except Ss Ks s, Dns
 om) T Gs-4 मां, M1 s मे (for मा) T G1-4
 M धीर (for भूय) Gs सवर्षति महावीर — Gs
 om 21^a K1 s read 21^a-22^a twice

22 For the repetition in K1 s, of v 1 21 Dns
 om 22 (of v 1 21) — °) Ks B Do1 Dn1 Ds s r
 मां (for मा) Ss K1 s (first time) s D1 G1 M1 s s
 Cv अतिमान द्वात्ये (Ks 'द्वत्ये', G1 M1 s s 'धत्ये') प;
 Ss K1 (first time) T Gs-s Ms s अभि (K1 Gs Ms s
 'ति)मान द्वात्ये (K1 'दात्ये' प; Ds अभि (by corr
 'ति)मानं करोत्येप — °) K1 s विचरतु; D1 द्यधरन्
 — °) Ds हस्य; Ds चास्य (for यस्य) Ds
 सधान (for संरब्धा) — °) Ds पश्यन्ति न (by
 transp)

23 Dns om 23^a (of v 1 21) — °) D1 s
 धरान्परमदारुणान्. — °) Ds Gs निर्दिशेप (for न वि*),

न विशेषं प्रपश्यामि रणे गाण्डीवधन्वनः ॥ २३
 अथ कर्णः पुनर्द्रोणमाहार्जुनिशरादितः ।
 स्यात्तव्यमिति तिष्ठामि पीड्यमानोऽभिमन्युना ॥ २४
 तेजस्विनः कुमारस्य शराः परमदारुणाः ।
 क्षिण्वन्ति हृदयं मेऽद्य घोराः पावकतेजसः ॥ २५
 तमाचार्योऽब्रवीत्कर्णं शनैः प्रहसन्निव ।
 अमेघमस्य कवचं युवा चाशुपराक्रमः ॥ २६
 उपदिष्टा मया *अस्य पितुः कवचधारणा ।

तामेव निखिलां वेत्ति ध्रुवं परपुरंजयः ॥ २७
 शक्यं त्वस्य धनुस्तेषु ज्या च बाणैः समाहितैः ।
 अभीशवो हयाश्चैव तथोर्मा पार्ष्णिसारथी ॥ २८
 एतत्कुरु महेष्वास राघेय यदि शक्यते ।
 अथैनं विमुखीकृत्य पश्चात्प्रहरणं कुरु ॥ २९
 सधनुष्को न शक्योऽयमपि जेतुं सुरासुरैः ।
 विरथं विधनुष्कं च कुरुष्वैनं यदीच्छसि ॥ ३०
 तदाचार्यवचः श्रुत्वा कर्णो वैकर्तनस्त्वरन् ।

C 7
B 7
K 7

—^d) K₁ Dn D₂ s (before corr as in text) G₂ 'धन्विनः' (for 'धन्वन')

24^a) D₂ अथ (for आह) S₁ B D₁ T G₂-s शरादित (for 'दित') —^d) G₂ ताड्यमानो (for पीड्य)

25^a) T G₂-s क्षिपति; Cd क्षिण्वन्ति (as in text) —^d) K₅ Dn₁ शरा पावकवचैसा, T G₂-s s M पौरा पौ (G₂ प्र पु; M₂-s 'त्रा पौ')त्रमघ (T G₂ s 'मुख') यथा; G₂ लोकास्तु द्वि** यथा — After 25, D₁ s ins

322* हीमरवारक्षितपाकानां पश्यतामथ च द्विज ।
 न मेऽहं हीयते किंचित् चैव वागेति मां तथा ।
 कुमारवरवीरस्य सततपरमेष्ठिनि ।
 बाणैरच्छिन्ननिर्मुक्तैः शक्यैरन्तर्गतं मम ।
 विचिन्वन्निरिषासून्ने शरीरं न विभाव्यते । [5]
 क किं किं स धनुर्वेदो मेनैकेन वयं जिता ।

[(L 2) D₁ इह ते (for हीयते)]

26^a) D₂ स आचार्यो (for तमा) K₅ Dn द्रोण (for कर्ण) —^d) G₂ M प्रहसन्नशनकैरिव (M₂-s 'द') —^a) D₂ पश्य; D₂ यस्य (for अस्य) S अमेघ कवच चास्य —^d) D₂ युधि (for युवा) S K₁-s Dn₁ D₂ वा (K₅ धा)स्य (for आशु-) S युवा च लघुविक्रम

27^a) S (except G₂) उपदिष्टं (for 'दिष्टा') S₁ विधा; S₂ K B₁-s D₁ D₂ १ ०-s T G₂ ह्यस्य; B₁ s Dn D₂ s G₂ चास्य; D₂ यस्य; G₂ s M [अ]प्यस्य (for *अस्य) —^b) S चारिण; K (except K₅) D₁ चारिणी (K₅ ना); D₂ चारणा; S चारण (for चारणा) —^a) S K₁-s एव (for एष) S तदेष निखिल वेत्ति —^d) S (except G₂) युवा (for ध्रुवं) — After 27, D₁ s ins.

323* ज्यालक्षण मया चेह नोपदिष्ट तु फल्गुने ।

28^a) S₁ ह्यस्य; K₅ च तद्, T G₂-s नास्य; G₂ M₁ s शक्य (for स्वस्य) —^b) T G₂-s वा (for च) K₅ सुसहितै (for समा) G₂ M अस्यतो द्वि (M₂ 'तोस्य') महारमन — After 28^a, G₂ reads 31^a-32^a G₂ om 28^a-29^a —^a) S₁ अभीशवो, B₁-s s D₁ (before corr) D₂-s अभीशवो, D₂ अभितक्ष (for अभीशवो) B₁ D₁ (by corr) Dn₂ अभीपूश्च हयाश्चैव; S (G₂ om) अस्यतो लघुहस्तस्य —^d) K₂ प्राष्टि-, K₅ प्राष्टि, K₄ प्राष्टि, G₁ s प्राष्टि, G₂ s प्राष्टि- (for पार्ष्णि) M₁ सारथि (for सारथी)

29 G₂ om 29 (of v 1 28) G₂ om 29^a —^a) D₂ एव (for एतत्) K₄ महाराज (for महेष्वास) —^b) S₂ K (except K₅) D₁ G₂ s शक्यते, Dn₁ मन्यते, D₂ s शक्य (D₂ 'क्ष')से (for शक्यते) —^a) S₁ Dn₂ विरथीकृत्य —^d) S (G₂ om) तत् (for पश्चात्)

30^a) S₁ जेतुं सखै (for अपि जेतु) —^d) D₁ (by corr as in text) D₂ s यदिच्छसि (for यदी) — After 30, D₁ s ins

324* विलक्षकरण वा (1 ना)द विमुञ्च्यप्रतो नृप ।
 सधानकृतकक्षस्य किंचिद्याक्षितचेतस ।

[(L 1) D₂ कर (submetric) (for करण), D₁ नृप (for नृप)]

On the other hand, T G₂-s ins after 30

325* पुर स्थितेन केनापि दुःशक्यो जेतुमाहुनि ।

31^a) D₂ s इति (for तद्) — After 31^a, D₁ s ins

326* इक्ष्वा सोमद्रमस्यन्तमुद्ये शब्दमकुर्वत ।

अस्यतो लघुहस्तस्य पृषत्कैर्धनुराच्छिनत् ॥ ३१
 अश्वानस्यावधीद्भोजो गौतमः पार्णिसारथी ।
 शेषास्तु छिन्नधन्वानं शरवर्षैरवाकिरन् ॥ ३२
 त्वरमाणास्त्वरकाले विरथं षण्महारथाः ।
 शरवर्षैरकरुणा बालमेकमवाकिरन् ॥ ३३
 स छिन्नधन्वा विरथः स्वधर्ममनुपालयन् ।
 खड्गचर्मधरः श्रीमानुत्पपात विहायसम् ॥ ३४
 मार्गैः स कैशिकाद्यैश्च लाघवेन बलेन च ।
 आर्जुनिर्व्यचरद्वयोस्मि भृशं वै पक्षिराडिव ॥ ३५

मय्येव निपतत्येष सासिरित्यूर्ध्वदृष्टयः ।
 विव्यधुस्तं महेष्वासाः समरे छिद्रदर्शिनः ॥ ३६
 तस्य द्रोणोऽच्छिनन्मुष्टौ खड्गं मणिमयत्सरम् ।
 राधेयो निशितैर्वाणैर्व्यधमचर्म चोत्तमम् ॥ ३७
 व्यसिचर्मेषु पूर्णाङ्गः सोऽन्तरिक्षात्पुनः क्षितिम् ।
 आस्थितश्चक्रमुद्यम्य द्रोणं क्रुद्धोऽभ्यधावत् ॥ ३८
 स चक्ररेणूज्वलशोभिताङ्गो
 वशावतीवोन्नतचक्रपाणिः ।
 रणेऽभिमन्युः क्षणदासुभद्रः

नष्टलक्षं कुमारोऽयं हन्यतां हन्यतामिति ।

तस्य चिन्तयमानस्य अस्मिन्नुपधपर्वे ।

— Gs reads 31^a-32^a after 28^a —^d) S (except Gs) पृष्ठतो (for पृषत्कैर्) Ds : s Gs : M अच्छिनत्.

32 For sequence in Gs, of v 1 31 —^a) Ks S द्रोणो (for भोजो) —^b) Ss Ks : s प्रा (Ks पा) णिः; S (except T Gs) प्राणि (Gs : णि) (for पार्णि) —^c) Ks Dn1 Ds : द्रोणस्य, Gs (marg) द्रोणस्य (for द्रोपास्य) Ks च; S (except Gs) त (for तु) Ds : वमोण (for धन्वान), —^d) Ds Gs अवाकिरन्

33 K1 om (hapl) 33 Ds repeats 33^a after 33 —^a) T Gs : सदा (for स्वरा-) —^b) T Gs : शरवर्षेण सहता —^c) Gs यागैर् (for बालम्) Ds एवापि; Gs : पुनम् (for एकम्) Ds समाकिरन् (for अवा)

34 Ds om 34^a —^a) S (except Ms) स (for स). Ds छिन्नधन्वापि विरथ —^b) Dn1 ससरन् (for -पालयन्). T Gs : इताथो इतसारथि —^c) S क्षीमम् (for श्रीमान्). —^d) K1 : s Ds Dn Ds : s Gs M1 : विहायसा; Ks Ds 'यस्य'; Gs damaged (for विहायसम्) — After 34, Ds : ins

327* मण्डलानि सुशिक्षाभिर्गतप्रत्यागतानि च ।

35 B1 om 35^a-36^a —^a) Ds1 Dn1 Ds : s च; Ds [ ] (for स) Ks Ds : कैशिकाद्यैश्च; Ks B1 Dn1 Ds कौशिकैः; Dn1 Ds कैश (for कैशिक) S यल्लाघवशिक्षाभिः कै (T Gs : कौ) शिकानां च (Gs 'कश्यपेन') विद्याया. —^c) Ks भारुजद् (for बाजुर्निर्). Ss Ks (except Ks) Ds व्यरुज (Ss 'च')द् (for व्यचरद्). S

भृशं क्रुद्धोऽर्जुनिर्व्योञ्जि —^d) S व्यचरत् (for भृशं वै)

36 B1 om 36^a (of v 1 35) —^a) Dn1 Ds मय्येव (D1 'वा'); Ds : मय्ये च (for मय्येव) Dn1 एव (for एव) S मयि खाक्षि (T Gs : किं नि) पतेदेव —^c) S K D (except Ds1) Gs Ms : महेष्वास (for 'ष्वासा') —^d) S निवरे (for समरे) S K (except Ks) Ds समरे छिन्नधन्वि (K1 : Ds 'न्व')नं

37 ^b) S K (except Ks) Ds1 वरत्सरः; Ds : मयच्छरः; Ds मय दारैः, Ds : मयत्सर (for 'त्सरम्'). Gs खड्गचर्मणि च रत्सरं — After 37^a, N ins

325* क्षुरमेण महातेजास्त्वरमाण सपरन्जित् ।

[Dn1 वेगत् (for तेजात्) Dn2 स्फुरमाण (for त्वरमाण)]

—^c) Gs damaged, Gs कालेयो (for राधेयो) G1 M दशभिर् (for निशितैर्) —^d) S सुप्रभं (for चोत्तमम्)

38 ^a) Ds व्यसिचर्मेषु पूर्णाङ्गः; Ds व्यसिचर्मेषु पूर्णाङ्ग, T Gs : व्यसिचर्म निपूर्णङ्ग, M1 : व्यसिचर्मेषु पूर्णाङ्ग —^b) B Ds व्युत् क्षिति (Ds1 'तो'), Dn1 Ds : पपात ह (Dn1 यत्) (for पुन क्षितिम्) —^c) Ks क्रोधो (for क्रुद्धो) K1 (before corr as in text) [s]त्यधावत्; Ks : Ds [s]भ्यभापत् (for 'धावत्)

39 ^a) Ks Dn1 Ds : s रेणूकर (for 'ज्जल') B1 चित्रिताङ्गो (for 'शोभि') S चक्रपाणिर्ग (T Gs : व्युज्ज्वल; M1 : 'जो ज्व') एहोसगात्रो —^b) B1 : [ज]ज्वल; Ds [जा]हव (for [ज]ज्वल) T Gs -पत्रिणा स, G1 M -वदत्र (Ms 'क्र')नास (M1 : 'स'); Gs पन्नराडिव; Gs -पत्रिणा सम; Gs -पत्रिनास (for

स चासुभद्रानुकृतिं प्रकुर्वन् ॥ ३९
सुतधिरकृतैकरागवक्त्रो
सुकृदिपुटाकुटिलोऽतिसिंहनादः ।

प्रभुरभितवलो रणेऽभिमन्यु-
नृपवरमध्यगतो भृश व्यराजत् ॥ ४०

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४७ ॥

४८

संजय उवाच ।

विष्णोः सप्तानन्दिकरः स विष्णवायुधभूषितः ।
रराजातिरथः संख्ये जनार्दन इवापरः ॥ १

मारुतोद्धतकेशान्तमुद्यतातिवरायुधम् ।

चपुः समीक्ष्य पृथ्वीशा दुःसमीक्ष्यं सुरैरपि ॥ २

तच्चक्र भृगुमुद्रिग्राः सचिच्छिदुरनेकधा ।

C 7 19
B 7 49
T 7 48

-चक्राणि) Ds s विमासि चक्रोऽत्र (Ds क्षा) वचक्राणि
—^a) Ks B Doi Dn Ds क्षणमास म(Ks Doi [marg
so m] Dns Ds 'रौ'द्र, Ks क्षण सत्वरौद्र (sio),
Ks Ds s s क्षितिमास रौ (Ds म)द्र; Ds दृतिमान्सु
रौद्र; Ds क्षणशानिचद्र; S वक्रवान्सुभद्रज (Gs Ms
s s s 'भद्र') (for क्षणदासुभद्र) —^a) Ks s B
D (except Ds) S देवानु (for भद्रानु) Ks हविर
(for कृषि) Ks Doi Ds T Gs-s Ms-s विकुर्वन्,
Ds प्रकुर्वन् (for 'वैन्')

40 ^a) Ks s Bs Ds s-s क्षुत्; Bs क्षुत्, Bs
Doi Dns क्षत; Ds Gs क्षुत्; Ds Gs सूत (for
क्षुत्) Ds s कृतोकराग; Ds क्षुत्, T Gs-s M
हर्षागराग (Gs ज), Gs कृतारुणाग (for कृतैकराग)
B Doi Ds वक्रो; T Gs-s Ms s s वक्त्र; Gs राग
(for वक्त्रो) —^b) Śs Dns अकृति; Doi Ds-s मृ
(for मृ) Śs Ks s B (except Bs) Ds s पुटा
कुटिलो (for 'कुटिलो') Ds नृ (for सति) S सुकृ
दिपुटाकुटिलाति (Gs द्वि; Ms-s 'मि') सिंहनाद —^c)
Ds प्रभुरभितवलोऽभिमन्युवीरो; S चपुःसमिधक रणेभि
मन्योर —^d) Ds (marg as in text) एष (for नृप)
Ds रण (for घर) Ś Ks-s Ds s s व्यराजतेति;
Ks व्यराजत्; B Doi विराजते स; Ds भृश व्यराजतेति;
Ds s व्यराजतोम (for भृश व्यराजत्) T Gs-s M न
नृपवत् सद्वैद्यरि (T Gs-s ते व्यसि) प्रणुव, Gs नृपवत्
सहस्रैर्यदियणुव

Colophon om in S — Sub-parvan Ś Ks s s
B Doi Dn Ds s s s अभिमन्युवध — Day of

Drona's Generalship Śs तृतीयदिने, Ks-s तृतीययुद्ध
दिवसे, Ds तृतीयेहनि — Adhy name Ks धनुष्यो
छेदन; Dns ज्वाले, Ds s अभिमन्युयुद्ध; Ds चक्रयूद्धे
धनुष्यछेदन, Ds अभिमन्युयुद्धे धनुष्यछेदन — Adhy
no (figures, words or both) Bs Dns 47 (as in
text), Ds 44 — Śloka no Dns 40

48

1 S om the ref —^a) Dns विष्णु (for विष्णो)
Dns Ds s s स्वसुर (for सप्त) K (except Ks)
Bs s Doi (before oorr as in text) Dns Ds-s s
नदिकर (for नन्दि) Bs s s Doi (by oorr) विष्णो
स्वस्त्रानदिकर —^b) Ds T Gs-s भूषण (for 'पित')
Dns विष्णवायुधभूषित Gd cites विष्णवायुध — Ds s
om, 1^a-2^a —^c) Gs M रथोमेन (for रथ संख्ये)
T Gs रथे, Gs-s युद्धे (for संख्ये) —^d) S स विष्णु
रिव फाल्गुनि

2 Doi Ds s om 2^{aa} (for Ds s, of v l 1) —^a)
Ds मारुतोद्धत; Gs s s Ms s 'ताभूत (for 'तोद्धत-
—^b) Śs B Dn Ds-s Gs उद्यवाति (for 'तारि)
Gs d cite क्षिं T Gs s उद्यवासुकरायुध; Gs उद्यव
सुमहा —^c) Śs Ds दुःसमीक्ष; Ks Ds 'मीक्ष्य;
Dns दुर्निरीक्ष्य (for दुःसमीक्ष) S अभिसम्योर्वैयुधं
सुरैरपि निरीक्षितं — After 2, S ins

329* यदि पाणितकादेवचक्रमुच्येत फाल्गुने ।

धरदानान्मातुलस विष्णोऽभिमन्युवधपते ।

[(L 1) Gs मुनेत (for मुच्येत). T Gs-s Ms (also

[258]

महारथस्ततः कार्णिः संजग्राह महागदाय ॥ ३
विधनुःस्यन्दनासिस्तैर्विचक्रश्चारिभिः कृतः ।
अमिमन्युर्गदापाणिरश्वत्थामानमाद्रवत् ॥ ४
स गदाभुद्यतां दृष्ट्वा ज्वलन्तीमशनीमिव ।
अपाकामद्रथोपस्थाद्विक्रमांस्त्रीनरर्षभः ॥ ५
तस्याश्वान्गदया हत्वा तथोभौ पाणिसारथी ।
शराचिताङ्गः सौभद्रः श्वाविद्वत्प्रत्यदृश्यत् ॥ ६
ततः सुबलदायादं कालकेयमपोययत् ।
जघान चास्यानुचरान्गान्धारान्सप्तसप्ततिम् ॥ ७

पुनर्ब्रह्मवसातीयाञ्जघान रथिनो दश ।
केकयानां रथान्सप्त हत्वा च दश कुञ्जरात् ।
दौःशासनिरथं साश्वं गदया समपोययत् ॥ ८
ततो दौःशासनिः क्रुद्धो गदाभुद्यम्य मारिष ।
अभिदुद्राव सौभद्रं तिष्ठ तिष्ठेति चात्रवीत् ॥ ९
तावुद्यतगदौ वीरावन्पुन्यवधकाङ्क्षिणौ ।
भ्रातृव्यौ संप्रजहाते पुरेव त्र्यम्बकान्तकौ ॥ १०
तावन्पुन्यं गदाग्राम्यां संहत्य पतितौ क्षितौ ।
इन्द्रध्वजाविवोत्सृष्टौ रणमध्ये परंतपौ ॥ ११

as above) फाल्गुनि]

3 °) Ks Ds 1 s संविच्छेदुरः Ds सविच्छेदुरः (for सविच्छेदुरः) — °) Ss सदा, Ss K (except Ks) Ds तथा (for ततः) Ds Ds 8 महारथसुत कार्णिः S स्वरयातुसुलाका (G1 M1 s 'तुमुला का ; Ms-s 'तु पुन का'णि — °) B M1 स; T G Ms-s स्त्रौ (for सं) S पुनर् (for महा) Dn1 Ds जग्राह महती (Ds सहस्रा) गदां

4 °) Ss स्पदन सोय, Ss K1-s Ds 'नगतैर्, Ds 8 'नास्त, Ds 'इय'लो (for 'नासिस्तैर्) — Bs om 4-7-2 — °) Ss Ks B (Bs om) D (except D1) जादयत्; S अभ्ययात् (for आद्रवत्).

5 Bs om 5 (of v 1 4). — °) T G2-s गदां सनुद्यतां दृष्ट्वा. — °) Ks s Dn2 Ds s M1 s 8 अपका मद्. — °) S K1-s B1 s Ds Ds नरर्षभः; T G Ms-s रथर्षभः (for नर)

6 Bs om 6 (of v 1 4) — °) Ds जघ्ने (for हत्वा) — °) S K (except Ks) Ds [ज]ली (for [त]मौ) Ss Ks Ds प्राष्टि, Ks प्राणिः; Ks प्राष्टि; Ks प्राष्टि; Gs s M प्राष्टि; Gs s प्राष्टि (for पाणि) — °) Ms स शराचितसवांग — °) Ks वकाविद्यत् (sio), Ds s Gs श्वाविद्यत् (Gs 'द्वे), Ds श्वाविद्यः Ds स्वारपसत् (for श्वाविद्यः) Cd cites श्वाविद्य Ss K Bs Ds 1 s 8 समदृश्यत् (Ks Ds 1 s 'ते); Dn2 Ds s Gs सम (for प्रत्य) Dn1 श्वावितुस्यश्च दृश्यते, Ds श्वाविद्यः सप्रवर्तते; T G2-s Ms श्वाविद्ये (Gs 'दि) व स दृश्यते; G1 Ms-s स श्वाविद्ये व दृश्यते

7 Bs om 7 (of v 1 4). — °) Ss K1 s सुव (Ss 'प)णं (for सुमल) — °) Ks s Bs Dn1 Ds s

कालिकेयन्, T G2-s कोपवेगम्, G1 M कोपावे (M1-s 'द्वे)गम् (for कालिकेयम्) Ds जयोधयत् (for जपोय') — Gs om (hapl) 7-8' — °) Ks कस्य (for चास्य) — °) Bs (marg) Ds S (Gs om) विशाष्टि, Ds सप्तमि. (for सप्ततिम्)

8 Gs om 8 (of v 1 7) — °) Dn2 laouna, Ds ग्राह्य, T G2-s Ms बहून्; Bom ed चैव (for ब्रह्म) Ds वशातीयाय — °) S (Gs om) [ज]ति रथान् (for रथिनो) Ds 8 जघनारीननेकधा — °) Ks Bs-s Dn1 Ds 1 s कैकयाना, Ds Dn1 Ds 8 कैक (for कैक) Ss पच (for सप्त) — °) Ss Ks Bs D (except D1) S (Gs om) दश च (by transp) — °) Dn2 T G2-s Ms-s दौःशासने (for 'सनि) Ds दौःशासनिसयेष्वास — °) Ds सप्तमोधयत् (for 'पोय-यत्)

9 °) Bs Dn Ds s 8 Gs लादाय (for उद्यम्य) Gs सखर (for सारिष) — °) S सौभद्राया (for मभि) — °) Gs सौभद्रायापि स रणे

10 °) Gs जन्वोम्य Ss Gs जय (for वध) — °) B (except Bs) Ds भ्रातरी (for भ्रातृव्यौ) — °) Ks युक्ते (for पुरेव) Ks B D (except D1) पुरेव त्र्यम्बकापकौ

11 °) Ds गदायासाद्; Gs 'भ्यो वृ (for 'ग्राम्यो), — °) Ks Dn Ds-s लाहत्य; S लाहती (for सहत्य). Ss Ks B1 s Ds Dn1 Ds s [ज]पसत्ता (for पतितौ) — After 11th, Ds s ins

330° एतो महीतलाकार्णिर्विपधीत ह्य रथान् ।
समभ्यधावद्दौष्टो दौःशासनिसय क्षितौ ।

दी शालनिरगोरथाय कुरुणा कीर्तिर्भनः । गोशिप्रमान सीमद गदया मूर्च्छताडयत् ॥

दौःशासनिरथोत्थाय कुरूणां कीर्तिवर्धनः ।
 प्रोत्तिष्ठमानं सौमद्रं गदया मूर्ध्नि ताडयत् ॥ १२
 गदावेगेन महता व्यायामेन च मोहितः ।
 विचेता न्यपतद्भूमौ सौमद्रः परवीरहा ।
 एवं विनिहतो राज्ञेको बहुभिराहवे ॥ १३
 क्षोभयित्वा चभूं सर्वां नलिनीमिव कुञ्जरः ।
 अशोभत हतो वीरो व्याधैर्वनगजो यथा ॥ १४
 तं तथा पतितं शूरं तावकाः पर्यवारयन् ।
 दावं दग्ध्वा यथा शान्तं पावकं शिशिरात्यये ॥ १५
 विमृष्ट तरुशृङ्गाणि संनिवृत्तमिवानिलम् ।

अस्तं गतमिवादित्यं तप्त्वा भारतवाहिनीम् ॥ १६
 उपप्लुतं यथा सोमं संशुष्कमिव सागरम् ।
 पूर्णचन्द्राभवदनं काकपक्षवृताक्षकम् ॥ १७
 तं भूमौ पतितं दृष्ट्वा तावकास्ते महारथाः ।
 मुदा परमया युक्ताश्चुकुशुः सिंहवन्मुहुः ॥ १८
 आसीत्परमको हर्षस्तावकानां विशां पते ।
 इतरेषां तु वीराणां नेत्रेभ्यः प्रापतज्जलम् ॥ १९
 अभिक्रोशन्ति भूतानि अन्तरिक्षे विशां पते ।
 दृष्ट्वा निपतितं वीरं च्युतं चन्द्रमिवाम्बरात् ॥ २०
 द्रोणकर्णमुखैः पङ्क्तिर्धार्तराष्ट्रैर्महारथैः ।

सोऽपि वेगवर्धो गृह्य गदासुधम्य चार्जुनिम् ।
 किञ्चिच्छ्वासस्तु सौमद्रो दौःशासनमिवाडयत् ।
 चाबुनौ आतरावेव गतौ वैवस्वतक्षयम् । [5]

[After line 3, D₁ s read 12^{ad}]

—^d) D₁ s S कृष्टु (for रण) D₃ s परतप

12 ^a) D₁ s शोचयतो महीपालान्; S ताप(G₁ पोत; M₁-s [sup lin] शोच; M₂ पात)यित्वा महीपालान् —^b) K₂ D₂ वर्धन; D₁ s M वर्धनौ (for वर्धन) — After 12^a), D₁ s S ins

331* देवकर्णो महेश्वास क्षत्र दग्ध्वा महायक्षाः ।

[D₁ s M₁ s देवकर्णौ महेश्वासा (M₁ s 'स') (for the prior half)]

— S om 12^{ad}, D₁ s read it after line 3 of 330*, —^a) S₁ B₂ s s D₂ D₃ प्रतिष्ठमान; K₂ B₂ (marg) D₂ D₃ s s उन्ति (for प्रोत्ति) — D₄ om 12^a-13^a

13 D₄ om 13^{ab} (of v 1 12) —^b) K₂ वि (for च) — After 13^a), K₂ (marg) ins a passage given in App I, No 7 —^c) S विम(G₄ s मा) ना (for विचेता). —^d) D₄ om सौमद्र —^e) D₂ s D₄-s विनिहितो S अभिमन्युर्हतो राजन्

14 ^a) G₂ चम् —^b) Some MSS नलिनीम् —^c) G₂ तदा (for हतो) K₂ D₂ हतो विरुद्धे वीरो; T G₁ s-s M अक्षेव निहतो वीरो —^d) D₂ व्याघ्रैः; G₂ वन्यैः (for व्याघैः) D₂ व्याघ्रैरिव गजो वने

15 ^a) K₂ S वीर; D₂ घोरं (for शूर) —^b)

D₂ समवारयन् (for पर्य) —^c) S (except T G₂) वन (for दाव) —^d) G₂ पावक गमयति च

16 ^a) K₁ D₂ G₂ विमृज्य; B₁ विमृज्य (for विमृष्ट) B₂ नग, D₁ तरुण (hypermetric) (for तरु) G₂ गात्राणि (for शृङ्गाणि) —^b) D₂ D₃ s s-s G₂ M₁ s (sup lin as in text) [अ]नल (for [अ]निलम्) B₁ सनिवर्षमिवात्यये; D₂ विनिवृत्त यथानल, G₂ शांतज्वालमिवानल — D₂ repeats 16^a after 16^d

17 D₂ om 17^a-18^b —^a) G₂ उपप्लुत (as in text) —^c) G₂ मुखेन पूर्णचन्द्राभ —^d) S₂ D₂ Cv काकपक्षावृताक्ष (Cv 'लि)क; K₂ D₂ D₃ s-s 'पक्ष (D₂ s s था)वृताक्षिक; D₄ 'पक्षधराक्षिक, T G₂ s s 'पक्ष (G₂ क्षा)वृताक्षिक; G₁ s M 'पक्षवृ (G₁ M₁ s च)वाळक — After 17, D₁ s ins (the gloss)

332* काकपक्षाक्षिकेण पौण्ड्रमिति सञ्चितम् ।

18 D₂ om 18^{ab} (of v 1 17) —^a) G₂ भूमौ नि (for त भूमौ) D₂ पालित —^d) G₂ विनेतु (for चुकुशु) T G₁-4 M सिंहवत् (G₂ M₁ s ख्य; M₂-s द्वि)नवन्मुहु

19 ^a) G₂ महात्मनां (for विशां पते). —^c) D₂ पांडवानां (for हवरेषां) G₂ सैन्याना (for वीराणां). —^d) K₂ नेत्राभ्यां; D₂ s नेत्रत

20 ^a) T G₂-4 अति (for अभि) T G₂-4 द्यत रिक्षे (for अन्त) N अन्तरिक्षे तु (S₁ D₂ D₃ 'रिक्षे च; B 'रीक्षे च, D₂ 'रीक्षे तु) भूतानि प्राक्रोशत (K₂ सि) विशां पते — K₂ om 20^a —^c) D₄ दृष्ट्वा; S

एकोऽयं निहतः शेते नैष धर्मो मतो हि नः ॥ २१
 तस्मिंस्तु निहते वीरे बह्वशोभत मेदिनी ।
 दौर्यथा पूर्णचन्द्रेण नक्षत्रगणमालिनी ॥ २२
 रुक्मपुङ्खैश्च संपूर्णा रुधिरौघपरिभृता ।
 उत्तमाङ्गैश्च वीराणां भ्राजमानैः सकुण्डलैः ॥ २३
 विचित्रैश्च परिस्तोमैः पताकामिश्र संवृता ।
 चामरैश्च कुथामिश्र प्रविद्धैश्चाम्बरोत्तमैः ॥ २४
 रथाश्वनरनागानामलंकारैश्च सुप्रभैः ।

खड्गैश्च निशितैः पीतैर्निर्मृक्तैर्भुजगैरिव ॥ २५
 चापैश्च विशिखैश्चिन्नैः शक्यपृष्टिप्रासकम्पनैः ।
 विविधैरायुधैश्चान्यैः संवृता भूरशोभत ॥ २६
 वाजिभिश्चापि निर्जोवैः स्वपद्भिः शोणितोक्षितैः ।
 सारोहैर्विषमा भूमिः सौभद्रेण निपातितैः ॥ २७
 साङ्कुशैः समहामात्रैः सर्वमायुधकेतुभिः ।
 पर्वतैरिव विध्वस्तैर्विशिखोन्मथितैर्गजैः ॥ २८
 पृथिव्यामनुकीर्णैश्च व्यश्वसारथियोधिभिः ।

त इद्वा (for इद्वा नि) Ds पातित B (except Bs)
 शूरं (for वीर) Ds s इद्वाभिमन्यु पतित —^a) Ds
 सूर्यम् (for चन्द्रम्)

21 ^a) Dn1 कृपै (for सुखै) —^b) Dn1 Ds
 दुरात्मभि (for महारथै) —^c) Ds s पतैर्यन् (for
 एकोऽयं) Ds om (hapl) from शेते up to निहते
 (in 22^a) T Gs सख्ये, Gs s s M सखे, Gs सखे
 (for शेते) —^d) Ks Dn1 सनातन, Ds मतो मम
 (for मतो हि न) S (except Ms-s) नैतद्वर्ग्यं मत हि न

22 Ds om up to निहते (of v l 21) —^a)
 s K1-s Ds s s विनिहते; Dn2 निपातिते (for तु
 निहते) s K1 s Dn1 शूरे (for धीरे) —^d) Ks
 Dn1 ग्रह (for गण)

23 ^a) Ks B (except Bs) Dc1 Dn2 Ds s s
 Gs M1 s सकीर्णा; T Gs-s सं (Gs स्वा) लीर्णा (for
 संपूर्णा) —^b) B1 रुधिरौघं, Gs M1 s रैश्च (for
 'सौघ) B1-s s Dc1 Ds s रुधिरौघैश्च संवृता. —^c)
 B1 शूराणां (for वीराणां) —^d) Ds राजमानै (for
 आज)

24 ^a) Dn2 om (hapl.) from परिस्तोमै up to
 लंकारैश्च (in 25^a) —^b) Ks om from स संवृता up
 to शोभत (in 26^a) Ds s सचिता (for संवृता) —^c)
 S (except Gs) कथामिद्वा (for कुथा) Cd cites
 कुथामि (as in text) —^d) s K (Ks om) Dc1
 Dn1 Ds s प्रवृद्धैश्च (for प्रवि) s K1-s चापरोपमै;
 Dc1 च नरोत्तमै (for चाम्ब)

25 Dn2 om up to मलकारैश्च; Ks om 25 (for
 both, cf. v l 24). —^a) B1 Dn1 सयाध (for
 रया). s K1-s नर, D1 चर; T Gs रय; Gs
 गज (for नर) —^c) Bom ed सु- (for च) Ms-s

क्षितैर्; Cd पोतैर् (as in text) —^a) Ds नियुक्तैर्
 (for निमुं) Dn1 S उरगैर् (for भुज)

26 Ks om 26 (of v l 24) —^a) s K1 s
 D1 स (for च) B1 Ds s विविधैश्च; S यहुमिश्च
 (for विशिखैश्च) —^b) Ds s शक्यपृष्टि, Gs-s शक्यपृष्टि
 (for शक्यपृष्टि) Dn2 Ds प्राश (for प्रास) Ks
 Dn2 S तोमरै (for कम्पनै) —^c) K1 B (except
 Bs) Ds s T Gs Ms चायुधैश्च (for आयु) Ds छिन्नै
 (for चान्यै) Dn2 Ds s s अस्त्रैश्च विविधैश्चान्यै (Dn2
 'चै राजन्) —^d) Ds s संवृता (for संवृता) Ds
 पतितैर्भुजैश्चोभत — After 26, S ins

333* निष्टनन्निरतीवर्तैरुद्धमदुधिरत्नै ।

नरै पतद्भि पतितैर्वनिस्वधिक बभौ ।

[(L 1) Gs अनैर् (for अनैर्) Gs-s उद्धद् (for
 उद्धद्) T Gs रुधिरत्नै, M1 s 'रानवै' (sic) (for
 'रत्नवै) — (L 2) T Gs नरैश्च पतितैर्धैर् (for the prior
 half)]

27 ^a) Ks कुथामिद्वा (for वाजि) S निहतै (for
 निर्जोवै) —^b) s Dc1 (marg sec m) Ds s श्वपद्भि;
 s s श्वपद्भि; Ks s B क्षपद्भि; Dc1 (orig) क्षपद्भि;
 Dn1 पतद्भि; Ds पद्पद्भि; Gs M दायानै (for
 स्वपद्भि) B शोणित क्षितौ; Ds 'तेक्षितै, Ds 'पो
 क्षितौ (for 'तोक्षितै) D दायदि शोणितोद्धै; T
 Gs-s हेममाटपरिच्छदै

28 ^a) Pci Dn2 च (for स) —^b) s K1 s s
 Ds सवर्मसु (Ks Ds 'सव' ज; Dn1 सवर्मसु; Ds s
 सव (Ds 'च) मसुख; Ds s सव (Ds 'व) मसुख (for
 सवर्मसु) Ds सयं सायुधकेतुभि — Ds om
 (hapl) 28^a-29^a —^c) Gs विनिर्जोवैपितैर्गजै

29 Ds om 29^a (cf v l 28) —^a) Dn1 तैर्

हदैरिव प्रक्षुभितैर्हतनागै रथोत्तमैः ॥ २९
 पदातिसंघैश्च हतैर्विविधायुधभूषणैः ।
 मीरूणां त्रासजननी घोररूपा भवन्मही ॥ ३०
 तं दृष्ट्वा पतितं भूमौ चन्द्रार्कसदृशद्युतिम् ।
 तावकानां परा प्रीतिः पाण्डूनां चाभवद्व्यथा ॥ ३१
 अभिमन्यौ हते राजञ्जिशुकेऽप्राप्तयौवने ।
 संग्राद्वचमूः सर्वा धर्मराजस्य पश्यतः ॥ ३२
 दीर्यमाणं बलं दृष्ट्वा सौमद्रे विनिपातिते ।
 अजातशत्रुः खान्वीरानिदं वचनमब्रवीत् ॥ ३३

स्वर्गमेष गतः शूरो यो हतो नपराञ्छुखः ।
 संस्तम्भयत मा मैष्ट विजेष्यामो रणे रिपून् ॥ ३४
 इत्येवं स महातेजा दुःखितेभ्यो महाद्युतिः ।
 धर्मराजो युष्मां श्रेष्ठो ब्रुवन्दुःखमपानुदत् ॥ ३५
 युद्धे ह्याशीविषाकारान्त्राजपुत्रात्रणे बहून् ।
 पूर्वं निहत्य संग्रामे पश्चादार्जुनिरन्वगात् ॥ ३६
 हत्वा दशसहस्राणि कौसल्यं च महारथम् ।
 कृष्णार्जुनसमः कार्ष्णिः शक्रसद्व गतो ध्रुवम् ॥ ३७
 रथाश्चनरमातङ्गान्विनिहत्य सहस्रशः ।

C 7
B 7
K 7

(for च) —^a) Ks Dn1 Ds : इयसु ; Gs अश्व-
 (for इयस्य) Ks Dn1 Ds वज्रिणि (for योधिभिः).
 —^a) Gs प्रस्तुतिवैरः ; M1 : प्रस्तुतिवैरः (slo) (for
 प्रस्तुतिवैरः) —^a) S K B1 D (except Dn1 Ds) Ms
 हत (for हत) S K (except Ks) Dn1 Ds : : : :
 हयोत्तमै (for रथो)

30 ^a) M1 : भवेन् (for [अ]भवन्)

31 ^a) Gs (marg as in text) सदृश (for पतितं).
 —^a) Ss प्रम (for युतिम्) —^a) Ds त्वभवद् ;
 Ds : : अम (for चाम) S K (except Ks) D1
 पाण्डवानां वयमाभवत्, S आसीत्पाण्डु च वय (Ms : [m]
 in] चान्य)था

32 ^a) S1 K (except Ks) D1 धीमताः ; S मारिष
 (for पश्यतः)

33 ^a) Ds (by corr as in text) दीर्घमानं (Dv
 'ण) (for दीर्घमाण) Ds तु तद् (for बलं) —^a)
 S K B4 D (except Dn1 Dn1) Gs तान् (for खान्).
 — After 33, Ks ins

334* अलं गतोऽयं शुमणिष्ठापयित्वा महाबल ।
 सौमद्रं शत्रुदमनं किं जात न विद्य वै ।
 एवं ब्रुवाणो वृपतिः सैन्येन महता हृत ।
 म्यूहद्वार समासाद्य बाणपूर्वाकुलेक्षणः ।
 तच्छ्रुत्वा च हतं पुत्र कौरवैर्जिह्वाकारिभिः । [5]
 लोके संकथित सर्वमभिमन्यो पराक्रमम् ।
 भ्रुत्वा च तेर्हतं वीरं धैर्यमालम्ब्य सत्वरम् ।
 परम सरवमालम्ब्य प्रत्युवाच युष्मां वर ।

[(L. 2) The post half is submetric]

34 Before 34, G1 M ins युधिष्ठिर —^a) Dn1
 Ds Gs एव (for एव) S1 Ds वीरो (for शूरो) —^a)
 Ks B Dn1 Ds वय (for रणे) S जेप्यामो वै (Ms-s
 विजेप्यामो) वय परान्

35 Ds om 35 —^a) S K (except Ks) B1-s
 Dn1 Dn1 D1 : : सु (for स) K1 : महत् (for
 महा) S इत्येभ्यो दुःखनी (Gs 'मी'तेभ्यो —^a)
 S महाप्राज्ञो महाद्युति (Gs 'बल') —^a) S युधि ; Ca d
 युष्मां (as in text) —^a) S1 K (except Ks) D1 :
 ध्रुव ; T Gs-4 शृणु (for ब्रुवन्) S1 D1 : : : : उपा
 नुदत्

36 Ms om 36 —^a) D1 : युधि (for युद्धे)
 S (Ms om) [s]पि (for हि) —^a) S K (except
 Ks) Dn1 D1 : : : रणे रिपून् ; D1 : रणाजिरे ;
 S (except M4 s, Ms om) बहूत्रणे (by transp)
 —^a) Dn1 Ds : सर्वान् (for पूर्वं) —^a) S K1 : D1
 अन्वगात् ; K1 Dn Ds-1 : (marg) अभ्यगात् ; K4 :
 B1 Ds अभ्ययात् ; B1 : Gs अन्वयात् (for अभ्य
 गात्)

37 B1 om 37^a —^a) Some MSS कौशल्य
 Ds महाबल ; T Gs-4 बृहद्वलं (for महारथम्) —^a)
 Ks Dn1 श्रीमान् (for कार्ष्णि) —^a) D1 शिव (for
 शक्र) B1 : Ds लोकं (for सद्यः).

38 ^a) D1 : तयाश्च (for रथाश्च) ; Dn1 G1 : M
 नराश्वरथमातगान् ; Gs भरवाजिरथागागान्. —^a) B1
 हत्वा हतः ; B1 निहताश्च ; Ds विनिहृत्य ; S निहत्य
 च (Gs ह) (for विनिहत्य) —^a) D1 : अभिवृत्त
 (for अभिवृत्त) Dn1 Ds : संग्रामे B1 विदत् स वृ

एकोऽयं निहतः शेते नैष धर्मो मतो हि नः ॥ २१
 तस्मिंस्तु निहते वीरे बहुशोभत मेदिनी ।
 दौर्यथा पूर्णचन्द्रेण नक्षत्रगणमालिनी ॥ २२ ।
 रुक्मपुङ्खेऽथ संपूर्णा रुधिरौघपरिमुता ।
 उत्तमाङ्गैश्च वीराणां आजमानैः सकुण्डलैः ॥ २३
 विचित्रैश्च परिस्तोमैः पताकाभिश्च संवृता ।
 चामरैश्च कुयाभिश्च प्रविद्धैश्चाश्वरोचमैः ॥ २४
 रथाश्चनरनागानामलंकारैश्च सुप्रमैः ।

खड्गैश्च निशितैः पीतैर्निर्मुक्तैर्भुजगैरिव ॥ २५
 चापैश्च विशिखैश्छिन्नैः शक्यपृष्टिप्रासकम्पनैः ।
 विविधैरायुधैश्चान्यैः संवृता भूरशोभत ॥ २६
 वाजिभिश्चापि निर्जवैः स्वपद्भिः शोणितोक्षितैः ।
 सारोहैर्विपमा भूमिः सौमद्रेण निपातितैः ॥ २७
 साङ्कुशैः समहामात्रैः सवर्मायुधकेतुभिः ।
 पर्वतैरिव विध्वस्तैर्विशिखोन्मथितैर्गजैः ॥ २८
 पृथिव्यामनुकीर्णैश्च व्यश्चसारथियोधिभिः ।

त इद्धा (for इद्धा नि) Ds पातितं B (except Bs)
 शूरं (for वीरे). Ds : इद्धाभिमन्युं पतित —^a) Ds
 सूर्यम् (for चन्द्रम्)

21 ^a) Dn1 कृपै (for मुखै) —^b) Dn1 Ds
 दुरात्मभिः (for महारथैः) —^c) Ds : एतैर्यन् (for
 एकोऽयं) Ds om (hapl) from शेते up to निहते
 (in 22^a) T Gs सख्ये, Gs : s M सखे, Gs सघे
 (for शेते) —^d) Ks Dn1 सनातन, Ds मतो मम
 (for मतो हि न) S (except Ms-s) नैतद्धर्म्यं मतं हि न

22 Ds om up to निहते (of v 1 21). —^a)
 S K1-s D1 : s-s विनिहते; Dn2 निपतिते (for तु
 निहते) S K1-s : Dn1 शूरे (for वीरे) —^d) Ks
 Dn1 प्रह (for गण)

23 ^a) Ks B (except Bs) Dn1 Dn2 Ds : s
 Gs M1 : सखीर्णा; T Gs-s स (Gs स्वा) स्त्रीणां (for
 सपूर्णा) —^b) Bs रुधिरौघैः; Gs M1 : रैश्च (for
 'रौघ') B1-r : Dn1 Ds : रुधिरौघैश्च संवृता —^c)
 Bs शूराणां (for वीराणां) —^d) Ds राजमानै (for
 आज्म)

24 ^a) Dn2 om (hapl) from परिस्तोमै up to
 लंकारैश्च (in 25^a) —^b) Ks om from स संवृता up
 to दोभत (in 26^a) Ds : सचिता (for संवृता) —^c)
 S (except Gs) कयाभिश्च (for कुया) Cd cites
 कुयाभि (as in text) —^d) S K (Ks om) Dn1
 Dn1 Ds : प्रपृष्टैश्च (for प्रयि^o). S K1-s चापरोपमैः;
 Dn1 च नरोत्तमैः (for चामरैः)

25 Dn2 om up to मलकारैश्च; Ks om 25 (for
 both, cf v. 1 24). —^a) B1 Dn1 तयाश्च (for
 रथा) S K1-s -वर; D1 चर; T Gs रथ; Gs
 गज (for नर) —^c) Bom ed सु (for च) Ms-s

क्षितैर्, Cd पीतैर् (as in text) —^a) Ds निधुक्तैर्
 (for निधुं) Dn1 S उरगैर् (for भुजं)

26 Ks om 26 (cf v 1 24) —^a) S K1 :
 D1 स (for च) B1 Ds : विविधैश्च; S बहुभिश्च
 (for विशिखैश्च) —^b) Ds : शक्यपृष्टि, Gs-s शक्यपृष्टि
 (for शक्यपृष्टि) Dn1 Ds प्राश (for प्रास) Ks
 Dn1 S तोमरैः (for कम्पनैः) —^c) K1 B (except
 Bs) D1 : T Gs Ms चायुधैश्च (for जायु^o) Ds छिन्नै
 (for चान्यै) Dn2 Ds : s जलैश्च विविधैश्चान्यै (Dn2
 'धै राजन्') —^d) Ds : सभृता (for संवृता) Ds
 पतितैर्भूम्यंशोभत — After 26, S ins

333* निधनद्विरवीवातैरुद्धमद्विरस्रवै ।

नरैः पयद्भिः पतितैर्वनिस्रवधिक बभौ ।

[(L 1) Gs अयैर् (for अतैर्) Gs-s उददद् (for
 उदमद्) T Gs रुधिरास्रवै; M1 : 'रानवै' (sic) (for
 'रत्नवै') — (L 2) T Gs नरैश्च पतिभिर्नरैः (for the prior
 half)]

27 ^a) Ks कुयाभिश्च (for वाजि^o) S निहतै (for
 निर्जवै) —^b) S1 Dn1 (marg sec m) D1 : स्रग्भ्रिः;
 Ss स्रग्भ्रिः; Ks : B स्रग्भ्रिः; Dn1 (orig) क्षयद्भिः;
 Dn1 पतद्भिः, Ds पश्यद्भिः; Gs M दायानै (for
 स्वपद्भिः) B शोणितं क्षितौ; Ds 'शेखरैः'; Ds 'तो
 क्षितौ (for 'तोक्षितैः') Ds दायद्भिः शोणितोदकैः; T
 Gs-s हेमभाण्डपरिच्छदै

28 ^a) Dn1 Dn2 च (for स) —^b) S K1 : s
 D1 सवर्मासु (Ks D1 'स्य) ज; Dn1 सवर्मायुध; Ds :
 सव (Ds 'च) मर्त्युक्त; D1 : सवर्मा Ds 'व' नाकुत (for
 सवर्मायुध) Ds सर्वैः सायुधकेतुभिः — Ds om
 (hapl) 28^a-29^a. —^c) Gs विनिहीमयितैर्गजैः

29 Ds om 29^a (cf v 1 28) —^a) Dn1 तैर्

हृदैरिव प्रक्षुभितैर्हतनागै रथोत्तमैः ॥ २९
 पदातिसंवैश्च हतैर्विविधायुधभूषणैः ।
 मीरूणां त्रासजननी घोररूपाभवन्मही ॥ ३०
 तं दृष्ट्वा पतितं भूमौ चन्द्रार्कसदृशद्युतिम् ।
 तावकानां परा प्रीतिः पाण्डूनां चामवद्व्यथा ॥ ३१
 अभिमन्यौ हते राजजिज्ञुषेऽप्राप्तयौवने ।
 संप्राद्रवच्चमूः सर्वा धर्मराजस्य पश्यतः ॥ ३२
 दीर्यमाणं बलं दृष्ट्वा सौमद्रे विनिपातिते ।
 अजातशत्रुः स्वान्वीरानिदं वचनमब्रवीत् ॥ ३३

स्वर्गमेव गतः शूरो यो हतो नपराश्रुतः ।
 संस्तम्भयत मा भैष्ट विज्ञेय्यामो रणे रिपून् ॥ ३४
 इत्येवं स महातेजा दुःखितेभ्यो महाद्युतिः ।
 धर्मराजो युधां श्रेष्ठो ब्रुवन्दुःखमपानुदत् ॥ ३५
 युद्धे ह्याशीविपाकारात्राजपुत्रात्रणे वहन् ।
 पूर्वं निहत्य संग्रामे पश्चादार्जुनिरन्वगात् ॥ ३६
 हत्वा दशसहस्राणि कौसल्यं च महारथम् ।
 कृष्णार्जुनसमः कार्णिः शक्रसद्व गतो ध्रुवम् ॥ ३७
 रथाश्वनरमातङ्गान्विनिहत्य सहस्रशः ।

C 71
B 74
K 74

(for च) —^b) Ks Dn1 Ds s इयसु ; Gs अश्व-
 (for इयस्य) Ks Dn1 Ds वाजिभि (for योधिभि)
 —^c) Gs प्रस्तुदितैर्; M1s प्रस्तुदितैर् (sio) (for
 प्रक्षुभितैर्) —^d) S K B1 D (except Do1 Ds) Ms
 हत (for हत) S K (except Ks) Dns Ds s s s
 हवोत्तमै (for रथो')

30 ^d) M1 s भवेत् (for [अ]भवन्)

31 ^a) Gs (marg as in text) सदृश (for पतित).
 —^b) Ss प्रभं (for -द्युतिम्) —^d) Ds स्वभवद्;
 Ds s s जन् (for चाभ) S K (except Ks) D1
 पाण्डवानां इययामवत्, S आसीत्पाण्डुषु च इय (Ms s [inf.
 in] चान्य) या

32 ^d) S1 K (except Ks) D1 धीमतः ; S मारिष
 (for पश्यत)

33 ^a) Ds (by corr as in text) र दीर्यमानं (Dr
 'ज') (for दीर्यमाण) Ds तु तद् (for बलं) —^c)
 S K B1 D (except Do1 Dn1) Gs तान् (for स्वान्).
 — After 33, Ks ins

884* जलं गतोऽयं शुमणिस्तापयित्वा महायत् ।
 सौमद्रं शत्रुदमनं किं जात न विश वै ।
 एवं ब्रुवाणो नृपतिः सैन्येन महता हृत ।
 गृहद्वार समासाद्य बाष्पपूर्वाकुलेक्षण ।
 तच्छ्रुत्वा च हतं पुत्र कौरवैर्जिज्ञासकैः । [5]
 लोके संकथित सर्वमभिमन्यो पराक्रमम् ।
 भ्रुत्वा च तैर्हतं वीर जैयमाळम्भ्य सत्वरम् ।
 परमं सत्त्वमाळम्भ्य प्रत्युवाच युधां वर ।

[(L. 2) The post half is submetric]

33

34 Before 34, G1 M ins युधिष्ठिर —^a) Do1
 Ds Gs एव (for एव) S1 Ds वीरो (for शूरो) —^d)
 Ks B Do1 Ds वय (for रणे) S जेय्यामो वै (Ms-s
 विज्ञेय्यामो) वय परान्

35 Ds om 35 —^a) S K (except Ks) B1-s
 Do1 Dns D1 s s सु (for स) K1 s महत् (for
 महा) S इत्येभ्यो दुःखिनो (Gs 'मी'तेभ्यो —^b)
 S महाप्राज्ञो महाद्युति (Gs 'वल') —^c) S युधि; Ca d
 युधो (as in text) —^d) S K (except Ks) D1 r
 ध्रुव; T Gs-4 शृवा (for ब्रुवन्) S1 D1 s s r उपा
 नुदत्

36 Ms om 36 —^a) D1 s युधि (for युद्धे).
 S (Ms om) [s] पि (for हि) —^b) S K (except
 Ks) Dns D1 s s s रणे रिपून्; D1 s रणाजिरे;
 S (except M4 s, Ms om) बहूत्रणे (by transp)
 —^c) Dns Ds s सर्वान् (for पूर्वं) —^d) S K1 s D1
 अन्वगात्; K1 Dn Ds-1 s (marg) जययात्; K1 s
 Bs Ds अन्वयात्, B1 s Gs अन्वयात् (for अन्व
 गात्)

37 Bs om 37* —^b) Some MSS कौशल्य
 Ds महायत्; T Gs-4 गृहद्वारं (for महारथम्) —^c)
 Ks Dn1 श्रीमान् (for कार्णि) —^d) Ds शिव (for
 शक्र) B1 s Ds लोकं (for -सप्त).

38 ^a) D1 s रथाश्व (for रथाश्व).
 नराश्वरथमावगान्; Gs
 हत्वा शतः ; Bs निहत्वा; Ds
 च (Gs स) (for विनिहत्य) —^c)
 (for अविहृत्य) Dns Ds s संग्रामे

अवितृप्तः स संग्रामादशोच्यः पुण्यकर्मकृत् ॥ ३८
 वयं तु प्रवरं हत्वा तेषां तैः शरपीडिताः ।
 निवेशायाम्युपायाम सायाहे रुधिरोक्षिताः ॥ ३९
 निरीक्षमाणास्तु वयं परे चायोधनं शनैः ।
 अपयाता महाराज ग्लानिं प्राप्ता विचेतसः ॥ ४०
 ततो निशाया दिवसस्य चाशिवः
 शिवारुतः संधिरवर्तताञ्जुतः ।
 कुशेशयापीडनिमे दिवाकरे
 विलम्बमानेऽस्तमुपेत्य पर्वतम् ॥ ४१

वरासिञ्चतृष्टिवरूथचर्मणां
 विभूषणानां च समाक्षिपन्प्रभाम् ।
 दिवं च भूमिं च समानयन्निव
 भ्रियां तनुं मानुरुपैति पावकम् ॥ ४२
 महाभ्रकूटाचलशृङ्गसंनिभै-
 र्गजैरनेकैरिव वज्रपातितैः ।
 सवैजयन्त्यङ्कुशवर्मयन्तुभि-
 निर्पातितैर्निघ्नतीव गौश्रिता ॥ ४३
 हतेश्वरैश्चूर्णितपन्थुपस्कैर-

संग्रामाद्; T G₁-4 M अतृप्यत्ते (G₁ M₁ ३ 'ज्ञै'व सं',
 G₂ ज्यायच्छेव सं' —^d) S अगच्छत्पुण्यलोकमित्
 — After 38, K₂ (marg.) ३ Dn D₂ 4-5 ins

335* गत पुण्यकृतां लोकान्भास्वरान्पुण्यनिर्जितान् ।

[Dn₁ D₄ ३ कृताः (for कृतां) D₂ स्वदीर्घ-, Bom
 ed. शाश्वतान् (for भास्वरान्) D₃ भास्वरादीर्वनिर्जितान्
 (for the post. half)]

K₂ cont

336* पुत्रशोकात्परं नास्ति दुःखमन्यन्महत्तरम् ।
 ऐहिकमुन्निको दाता फलस्यान्यो न विद्यते ।
 स पुत्रो निहतो मेऽथ नाह जीवितमुत्सहे ।
 किं मया जीवितेनायं सौभद्रेण विना भुवि ।

while K₂ cont.

337* अक्षयां नतिमासाद्य स गत शाश्वती समा ।

— After 335*, Dn₂ D₂ ins an addl colophon
 [Sub-parvan Dn₂ अस्मिन्नुपवध — Day of Drona's
 Generalship D₄ तृतीयो दिवस — Adhy name
 D₄ चक्रव्यूहे अस्मिन्नुपवध]

39 Before 39, all MSS (except G₁ M₁-4) ins
 संजय उवाच —^a) S प्रवरान् —^b) Dn₂ D₂ ६
 -पूरिता (for पीडिता) —^c) K₁ [अ]भ्युपायाम, B
 Dn₁ D₁ १ ३ T G₁ ३ ३ M₁ ३ [अ]भ्युपायाम; Dn₂
 D₂ ३ 'पेयाम' (for 'पायाम').

40 ^a) S₂ K L (except B₄) Dn₁ D₁ 4-1 T G₂ 4
 निरीक्षमाणास (for निरीक्ष). S₂ च (for तु) —^b)
 S परस्य (for परे च) S₂ K B₂ D₁ १ ३ M₁ ३ श्वरै
 (for शनैः) Dn₂ D₂ ६ ६ पूर्ण (D₂ पर) मायोधन

श्वरै —^a) S₂ K₁-३ D₁ अस्मि (S₂ 'ति'तसा; D₂
 ३ १ ३ अपयाता (D₂ 'त'), S अप (T G₁-4 'पा')याम
 (for 'याता') —^d) Dn₁ याता, D₂ प्राप्य (for
 प्राप्ता)

41 ^a) K₂ D₁ ३ निशायां (for निशाया) S₂
 चाञ्जुत, Dn₁ D₄ ६-७ वाशिव; T G₂ 4 चाशिव; G₁
 M₁ ३ 4 चाशिवा (for चाशिव) —^b) K₄ B₁ ३
 Dn₁ Dn₂ D₁-२ ६ रुतैः; K₂ Dn₁ स्वन; D₂
 जुत; G₁ M₁ ३ -रुता; G₄ -रव (for रुत)
 S K (except K₂) B₁-३ Dn₂ D₁ ६ सति (K₁ 'ति')रव
 रत (for सधि) —^d) Dn₁ विलम्बमाने; D₂ विलघ;
 D₂ विवज्ज; G₁ ३ 4 M विलघ (for विलम्ब) D₁ ३
 उपैति (for उपेत्य)

42 ^a) S (except G₂) शरासि (for वरासि) Dn₁
 शक्ययुष्टि; D₁ ३ शक्य (D₂ 'क'यु)ष्टि; G₂-३ शक्ययुष्टि
 (for -शक्ययुष्टि) G₂ वरूथि (for वरूथ-) K₂ Dn₂
 D₂ 4 M₂ वर्म (D₂ 'मि')णां (for चर्मणां) —^b)
 D₂ तथा मणीनां, T G₂ विभूषितानां (for 'पणानां')
 K₂ G₁ 4 M समाक्षिपत् S K (except K₂)
 Dn₂ D₁ ३ ३ ३ G₂ प्रमा —^c) D₂ समापयन्; Cd
 'नयन् (as in text) —^d) G₂ पावकी (for 'कम्')
 T G₁-4 M भ्रियां तनुं स्वां रधिरिति पावकी (G₂ 'क';
 M₂ ३ 'किं)

43 ^a) D₂ (marg see m) महाहं (for 'ज').
 G₂ हुगशृगैर् (for -शृगमनिमैर्). —^b) B Dn₁
 द्विपैर् (for गजैर्). S₂ D₂ अनीकैर् (for अने'). S
 K₁ ३ 4 उत (for हव) D₁ ३ रणे कौशिक (for अनेकैरिव).
 T G₁-4 M अने (M₁-३ ३ 'नी')रुपैर्वज्रहवैरिवाद्रिभिः; G₂
 अनेकशो वज्रहवैर्ययाद्रिभिः. —^c) B₂ ३ Dn₁ D₂ चर्म

हृताश्वघ्नैर्विपताकैतुभिः ।

महारथैर्भूः शुशुमे विचूर्णितैः

पुरैरिवामित्रहर्तैर्नराधिप ॥ ४४

रथाश्ववृन्दैः सहसादिमिहर्तैः

प्रविद्धभाण्डाभरणैः पृथग्विधैः ।

निरस्तजिह्वादशनान्त्रलोचनै-

र्धरा बभौ घोरविरूपदर्शना ॥ ४५

प्रविद्धवर्माभरणा वरायुधा

विपन्नहस्त्यश्वरथानुगा नराः ।

महार्हशय्यास्तरणोचिताः सदा

क्षितावनाथा इव शेरते हताः ॥ ४६

अतीव हृष्टाः श्वसृगालवायसा

वडाः सुपर्णाश्च वृकास्तरक्षवः ।

वयास्यसृकपान्यथ रक्षसा गणाः

पिशाचसंघाश्च सुदारुणा रणे ॥ ४७

त्वचो विनिभिद्य पिवन्वसामस-

क्त्यैव मजा पिशितानि चाश्रुवन् ।

वपां विलुम्पन्ति हसन्ति गान्ति च

(for वर्म) Ks Dn1 T Gs Ms (sup lin) - यन्त्रि
भिर्; Ds पत्ति (for यन्त्र) Ss K1-8 सवैजयत्य
(Ss 'मी, K1 'त्या) कुयवमयन्त्र (Ss 'त्रि)भिर् -^a)
Dn1 नष्टवति; Ds निष्कवति, Ds निस्वनति; Ds
विष्टमति; Cd निष्टनति (as in text) K1 8 चिता,
Bs 8 चितान्; Bs युता (for चिता)

44 *) Gs चूर्णित (for चूर्णित-) K1 *अयस्करैर्;
Ks *पस्करैर्; S चक्रवर्तैर् (for पश्युपस्करैर्)
-^a) Cd गो (for सू) Ds [s]तिचूर्णितै (for विचू)
S महारथैर्भूविष् (Gs भूविष्; Gs स्तै प्रविष्)णि
वैमही -^a) Bs Dn1 सुर्दै (for पुरैर्) Dn1 नरे
श्वै; Ds 8 नराधिपै; S चिता घमौ (for नराधिप)

45 *) Ks Dn1 Ds 8 तथाश्च; B1-8 Dn1 वराश्च;
T Gs-4 गजाश्च; Gs 8 M नराश्च (for रथाश्च) Ks
वृत्तै (for हतै) - Ds om (hapl) 46¹² -^a) S
K1 8 Dn Ds-7 Gs M1 8 प्रवृद्ध; T Gs 4 प्रसिद्ध;
Gs d प्रविद्ध (for प्रविद्ध) S K B1 8 D (except
Dn1 Ds, Ds om.) Gs Ms-8 भाण्डा (Ds माला)स्त
रणै (for 'भरणै) Cd oites भाण्ड -^a) S1 Ds
दशनान्त (for 'नाश) -^a) T Gs 8-8 M दर्शिमि;
Gs रूपिभि (for दर्शना) Ds 8 घरा बभौ घोरिव
रूपदर्शिन (Ds 'शै)नी

46 *) Ss K1 Ds 8 प्रवृद्ध (for प्रविद्ध) D1 8
वर्माभरणा (for वर्मा) Ds 8 युधौ वरा; Ds Gs 4
युधौवरा; T Gs ययौवरा (for वरायुधा) K1-4 B
Dn1 Dn2 Ds 8 7 8 Gs 8 M प्रवि (Ks Ds 'वृ; Ds
'ति)वधर्मा (Ks 'वर्मा; Ds 8 बाणा)भरणावरा युधा
(Ds Ms 8 घैर्); Ks Dn1 प्रविद्धवर्माभरमूपायुधा
-^a) Ds विशक्; Ds विषण्ण (for विषक्) Ds

खुरानुगा (for रया') T Gs-4 हता (for नरा)
-^a) Ks B Dn1 Dn1 Gs वडा, Ds 8 तथा; Ds नृपा
(for सदा) Gs M महार्हशय्यास्तरणै सदोचिता -^a)
T Gs-4 नृपा (for हता)

47 *) Dn1 Ds 8 च, D1 स्वि (sio) (for श्व) *
Some MSS शृगाल S दिनक्षये हि श्वसृ (Gs M1 8
'यो हि श्वसृ; Gs 'वेसि श्वसृ; Gs 'वे च श्वसृ; Gs 'वे
तत्र शृ)गालवायसा -^a) Ss वसा, Ss K1-8 वडा;
Ks D1 वृका; B1 Ds व्याला; B1 8 Dn1 Ds
वला; B1 रणा; Dn1 वका; Dn1 वडा, Ds वय;
Ds वला; Ds वडा, S Cd व (T Gs Cd व)ला (for
वडा) Ss सुपर्णाय, B 'र्णा स (for 'र्णाश्च) Ks
वडास्; D1 वडास्; M1 8 वृतास् (for वृकास्) -^a)
M1 8 वयस्तु (for वयांसि) Ks [सृक्]भाप्य च; Dn1
D1 4 'वपा (Dn1 का; Ds 'वपो)पयय, Dn1 वप्राणि
च; D1 S 'वपास्त्वय; D1 8 कपानय (for 'कपान्यय)
Gs oites अमृतपावै; Cd असृकपाकि (sio) -^a) S
K1 मेवाश (for सवाश) Ks सुदारुणे रणे; S नर्दति
शैरव (for सुदारुणा रणे)

48 Gs om 48¹² -^a) Ds वचो; Ds वक्षो;
Ds त्वचा (for त्वचो) S (Gs om) विनिदति (for
विनिर्भिद्य) Ss तथामिवान् (sio), B1 (marg) 8 Dn1
Ds 8 8 पपुर (for पिबन्) Ds वसा पृथक्; Ds 8
वसासुखै (for 'मसृक्) Ks Dn1 S (Gs om) पिबन्त
सुखवसा (Ms-8 'सा) (for पिबन्वसामसृक्) -^a) K1
Dn1 Ds मजा; B Dn1 Dn1 Ds 8 8 मजा; Ds
मजा (for मजा) Ks पिशिताशिनो (for 'तानि च)
Dn1 Ds 8 8 [अ]मक्षयन्; D1 8 वाश्रुवन् (for वाश्रु)
S (Gs om.) वमति मजां (M1 8 'जजा) पिशितान्यदति
च -^a) S B1 D1 वपा; K1-8 वडा; Dn1
वसा; D1 8 वपुर; Ms-8 तथा (for वपा) B1 स

प्रकर्षमाणाः कुणपान्यनेकशः ॥ ४८
 शरीरसंघाटवहा असृजला
 रथोडुपा कुञ्जरशैलसंकटा ।
 मनुष्यशीर्षोपलमांसकर्दमा
 प्रविद्धनानाविधशस्त्रमालिनी ॥ ४९
 महाभया वैतरणीव दुस्तरा
 प्रवर्तिता योधवरैस्तदा नदी ।
 उवाह मध्येन रणाजिरं भृशं
 भयावहा जीवमृतप्रवाहिनी ॥ ५०
 पिबन्ति चाश्नन्ति च यत्र दुर्दृशाः
 पिशाचसंघा विविधाः सुभैरवाः ।

सुनन्दिताः प्राणभृतां भयंकराः
 समानभक्षाः श्वसृगालपक्षिणः ॥ ५१
 तथा तदायोधनमुग्रदर्शनं
 निशामुखे पितृपतिराष्ट्रसंनिभम् ।
 निरीक्षमाणाः शनैर्कैर्जहुर्नराः
 *समुत्थितारुण्डकुलोपसंकुलम् ॥ ५२
 अपेतविध्वस्तमहार्हभूषणं
 निपातितं शक्रसमं महारथम् ।
 रणेऽभिमन्युं ददृशुस्तदा जना
 व्यपोढहृद्यं सदसीव पावकम् ॥ ५३

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४८ ॥

(for वि) Ks Do1 Dn2 D4 ० वयासि लुपति (for वपां विलुपयन्ति) Ks lacuna, B1-3 Dn3 D4 ० राक्षसा, T Gs 4 मांति च (for गान्ति च) Ds वयांसि लुपति च राक्षसा पुनः G1 M1 2 हसति नृत्यंति नदति गाति च —^a) Ks Ds प्रदर्पमाणाः Ds चकर्ष (for प्रकर्ष) Ss B (except Bs) Dn3 Ds ० कुनपानि (for कुण) Cd oites कुणपान् Ds अनीकशः Ds अशेषतः (for अनेकशः).

49 Gs damaged up to रथोडुपा (in 49^a) —^a) N (except S1) Gs सघात (for सघाट) N (except Dn1) असृजला; T Gs 4 [अ]वसृज्; Gs वसृज् (for वसृज्). —^a) K1-3 रथोज्ज्वला; Ds रथो दुमा (for रथोडुपा) Ds -सकुला (for सकुटा). —^a) Dn1 -शीर्षोपल (for 'पल' —^a) S K (except Ks) B3 Dn1 Ds ० प्रवृद्ध (for प्रविद्ध) Ds ० नागायुध (for नानाविध) Ks वस्त्र; B3 यत्र- (for शस्त्र) Ds घा. 1 -घो / तिनी (for मालिनी) G1 M1 2 प्रविद्ध हारावलिफेनमालिनी

50 —^a) B3 4 D1 3 S भयावहा (for महाभया) Ks Gs सुदुस्तरा; Ds च दुः M1 3 विदुः (for [इ]व

दुः) —^a) Ss Ks प्रवर्तिते (for 'र्विता) G1 3 4 M योध (for योध) —^a) Ds मध्ये च (for मध्येन) S K1 3 रणाजिव (Ss 'रा)द् Ks 4 B Do1 D1 3 3 Cd 'जिरे (for 'जिरं) —^a) Dn3 भयावही, S 'नका (for 'वहा) Dn3 lacuna; S मी (T Gs-3 दी) न (for जीव-)

51 —^a) Ss मस्नांति (sio), Ss K1 3 D1 ग्रस्यति, Ks Dn1 Ds 4 S च स्नांति (for चाश्नन्ति) S तत्र (for यत्र) Ss B1 D2 Ms दुर्दृशः; Ss दुर्दृशः; Ks Dn1 Ds दुर्दृशा (for दुर्दृशा) —^a) G1 M विविधाति; Bom ed तु बुदति (for विविधा सु-) —^a) Ss K1 3 Dn3 Ds ० सुनिर्मिता; Ks 4 B1 Ds सुनिदिता (Ds 'तां) (for सुनन्दिता) B3 ० Dn1 क्षयं करा (for भयं) —^a) S Do1 Ds भया; Ds पक्षा; Ds ० वक्षाश्; S मक्ताश् (for मक्षा) D1 ० S च (for च) Some MSS शृगाल S K Dn3 D1-3 3-3 पक्षिणः; Dn1 वायसै; G1 Ms-3 पक्षिमे (for पक्षिण)

52 —^a) Ks सघा (for रुद्). —^a) S K (except Ks) Dn3 D1 3 3 -वधं (for सानिभम्) —^a) S

४९

संजय उवाच ।

तस्मिंस्तु निहते वीरे सौमद्रे रथयूथपे ।

विमुक्तस्थसंनाहाः सर्वे निक्षिप्तकार्मुकाः ॥ १

उपोपविष्टा राजानं परिवार्य युधिष्ठिरम् ।

तदेव दुःखं ध्यायन्तः सौमद्रगतमानसाः ॥ २

ततो युधिष्ठिरो राजा विललाप सुदुःखितः ।

अभिमन्यौ हते वीरे आतुः पुत्रे महारथे ॥ ३

द्रोणानीकमसंवाध मम प्रियचिकीर्षया ।

K₁ s s Dn₁ D₁-s s निरीक्ष्यमाणा K₁ T G₁-s सुहृ
(for जहृ) Dn₁ D₁ s T G₁-s जना (for नरा)
—^a) S₁ समुत्थितोऽङ्गुलीपसकुलः; S₁ K₁-s 'स्थित कु'
(S₁ sup l₁ in सु) दकुलोपसकुलः; K₁ B Dn₁ D₁ s s
'स्थितानेक(B 'ता वृत्त, Dn₁ तोदृत्त, D₁ 'ता वृत्त;
D₁ 'ता वृत्त) कर्बवसंकुलः; K₁ Dn₁ समुत्थितोरुदकुलोप';
Dn₁ D₁ 'चिह्न(D₁ 'स्थि) तोदृत्तक(D₁ नृत्यक) बधसकुलः;
D₁ s 'चिह्नतं नीरुदकुलोपसकुलः; D₁ s 'स्थित रुदकुलो(D₁
कुङ्कुलो) बधसकुलः; T G₁-s 'स्थितोरुदगणामि(G₁ रणीव;
G₁ 'कुणाप) सकुलः; G₁ 'स्थितोरुदपकौणपाकुलः; M₁ s
'स्थिते कुङ्कुणीवसकुलः; M₁-s समुत्थितोरुदगणैश्चसकुलं

53^a) D₁ महारणे; Bom. ed 'बल (for 'रथम्)
—^a) K₁ G₁ जनास्तदा (by transp) —^a) T G₁ s
M यथोदहस्य; G₁ यथा स'; G₁ s यथोक्त' (for
न्यपोड')

Colophon. — Sub-parvan N (except K₁ D₁)
T G₁-s अभिमन्युवध — Day of Droṇa's General-
ship S₁ तृतीयदिने; K₁ s तृतीययुद्धदिवसे; K₁ तृतीये
दिवसे; K₁ D₁ s तृतीयो युद्धदिवस' (K₁ adds समाप्त');
B₁ तृतीयदिनयुद्ध; Dn₁ तृतीयदिवसयुद्धं समाप्त; D₁
तृतीयो दिवस; T G₁-s तृतीयोद्ध * * * * तृतीयापहार
समाप्त; G₁ तृतीयापहार' समाप्त; M₁-s तृतीयाह्निक
समाप्त — Adhy name D₁ चक्रयूते अभिमन्युवध;
D₁ समाप्तभूमिवर्णन — Adhy no (figures, words
or both) B₁ s Dn₁ G₁ s 48 (as in text), D₁
46, T G₁ s s M 47 — Śloka no Dn₁ 53

49

1^a) Dn₁ च (for दु) S₁ K D (except Dn₁)
हते तस्मिन्महावीर्ये (S₁ रे); T G₁-s निहते पांडवा
रुद्र —^a) D₁ s यूयने (for वे) —^a) S₁ K₁-s
D₁ s विक्षिप्त; D₁ निक्षिप्त्य (for निक्षिप्त).

2 In S₁, the portion from 2 up to 7. 50 52

is lost on missing folios S₁ K (except K₁) D₁ om
2^a —^a) D₁ उपविष्टा च (for उपोपविष्टा) T
G₁-s राजान —^a) T G₁-s परिवहृ (for 'वार्य')
—^a) Bom ed युद्ध (for दु ख) —^a) S₁ चेतस'
(for -मानसा)

3 S₁ missing (of v 1 2) —^a) S तत्र (for
राजा) —^a) G₁ महा (for हते) M₁ पुत्रे (for
वीरे) — After 3, S ins

338*

युधिष्ठिर ।

एष कर्णं रूपं शल्य राजानं च सुयोधनम् ।

द्रोण द्रौणिं महेष्वास तथैवान्मानमहारथान् ।

[T₁ G₁ M₁ s om the ref — (L 1) G₁ जित्वा
(for कर्ण)]

— After the above, G₁ cont 339*

4 S₁ missing (of v 1 2). G₁ M₁-s repeat
4^a after 339* —^a) K₁ Dn₁ D₁ सुसंवाध (for
अस') T G₁-s s M ins after 4^a G₁ cont 338*

339* हत्वा शत्रुगणान्भीर एष शोते निपातित ।

कृतास्मान्युद्धकुशालान्महेष्वासान्महाबलान् ।

कुलशीलगुणैर्युक्ताश्च शूरान्विख्यातपौरुषान् ।

द्रोणेन विहितं व्यूढमभेद्यममरैरपि ।

अदृष्टपूर्वमस्माभि पथं चक्रायुधप्रियम् । [5]

[G₁ om lines 1-3 — (L 1) G₁ M भित्त्वा (for
हत्वा). G₁ वीरान् (for वीर) G₁ महारथ (for निपा-
तित) — M₁ om. lines 2-3 — (L 2) T G₁ s
महारथान् (for बलान्) — (L, 3) T G₁ -शीले (for
-शील-) M₁ युधि (for शूरान्) — (L, 5) G₁ अद्यापि
(for अस्माभि) G₁ पथ (for पथ) G₁ s -प्रियं,
G₁ -प्रम (for प्रिय)]

— After the above, G₁ M₁-s repeat 4^a. —^a)

भित्वा व्यूहं प्रविष्टोऽसौ गोमघ्यमिव केसरी ॥ ४
 यस्य शूरा महेष्वासाः प्रत्यनीकगता रणे ।
 प्रभया विनिवर्तन्ते कृतान्ना युद्धदुर्मदाः ॥ ५
 अत्यन्तशत्रुरस्माकं येन दुःशासनः शूरैः ।
 क्षिप्रं ह्यभिमुखः संख्ये विसंज्ञो विमुखीकृतः ॥ ६
 स तीर्त्वा दुस्तरं वीरो द्रोणानीकमहार्णवम् ।
 प्राप्य दौःशासनिं कार्ष्णिण्यातो वैवस्वतक्षयम् ॥ ७
 कथं द्रक्ष्यामि कौन्तेयं सौमद्रे निहतेऽर्जुनम् ।

T हित्वा (for भित्त्वा) T Gs & M [अ]नोके; Gs
 मघ्य (for व्यूह) —^d) K1 B Ds केसरी — After
 4, S ins

340* चिक्रीडितं रणे तेन निघ्नता वै परान्वरान् ।

5 Śs missing (of v 1 2) —^a) Ś1 K B1
 Dns D1 s-s तस्य (for यस्य) —^b) S (except Gs)
 प्रत्यनीकं (for 'नीक-') T Gs & स्थिता (for गता)
 —^c) Ds वै; G1 M हि (for वि) B1 Dns Ds s
 -न्यवर्तत, B1 D1 s निवर्तत (for 'सन्ते) —^d) K1
 हतास्त्रा (for 'क')

6 Śs missing (of v 1 2) —^a) D1 s s अत्यत
 (for अत्यन्त) S अत्यतवैरी चास्माक —^b) Ds दुः
 हन (for दुःशासन) —^c) S क्षिप्रमभिमुख (Ms-s
 'ख') संख्ये (G1 M 'खे). —^d) S नि संज्ञो (for
 विसंज्ञो).

7 Śs missing (of v 1 2) —^a) D1 अतीर्त्वा
 (for स तीर्त्वा) T G1-s M स कथ प्राप्य दुष्पार (T
 G1 s 'प्राप'), G1 s कथ प्राप्य युद्धप्राप —^b) K1 s
 B1 T G1-s M1-s द्रोणानीकं (for 'नीक') K1 महा-
 रथ (for 'गणवम्'). — After 7th, S ins

341* शूरमाहाकुलं भीमं तीर्त्वा चैनमभीतवत् ।

[Gs च तन् (for चैनम्)]

—^a) T G1-s प्राप्ते (for प्राप्य) Gs दौःशासनि. S
 पाप (Gs 'पो') (for कार्ष्णिन्) —^d) Ś1 K1 B1 s
 प्राप्ते, K1 याति; Dns D1-s गतो (for यातो).

8 Śs missing (of v 1 2) —^a) D1 s S किं
 सिद्ध (for कथं) Ś1 K1 s & D1 द्रक्ष्यामः, D1 s S
 वक्ष्यामि (for द्रक्ष्यामि) T Gs-s सौमद्रे (for कौन्तेय)
 —^b) K1 Dns D1 s पतिवै (for निहते) T Gs s

सुभद्रां वा महाभागां प्रियं पुत्रमपश्यतीम् ॥ ८
 किं स्विद्वयमपेतार्थमश्लिष्टमसमञ्जसम् ।
 तावुभौ प्रतिवक्ष्यामो हृषीकेशधनंजयौ ॥ ९
 अहमेव सुभद्रायाः केशवार्जुनयोरपि ।
 प्रियकामो जयाकाङ्क्षी कृतवानिदमप्रियम् ॥ १०
 न लुब्धो बुध्यते दोषान्मोहाल्लोभः प्रवर्तते ।
 मधु लिप्सुहिं नापश्यं प्रपातमिदमीदृशम् ॥ ११
 यो हि भोव्ये पुरस्कार्यो यानेषु शयनेषु च ।

निहते चार्जुन प्रति —^a) K1 D1 च, Ds वै (for वा)
 Dns महाबाहु (sic) (for 'भानां') S किं वा सुभद्रां
 वक्ष्यामि — After 8, S ins

342* हतवरसां यथा धेनु तद्दर्शनकृतोन्मुखीम् ।

[G1 हत- (for हत) Gs हतवत्सा यथा धेनुश्च (for
 the prior half) Gs -कृतोन्मुखी, M1 s -समुन्मुखी
 (for -कृतो)]

9 Śs missing (of v 1 2) —^a) T G Ms-s
 वक्ष्यामि (for वयम्) M1 s किं स्विद्वक्ष्यति मे पाप्यो
 —^b) Ś1 K1 B1 (marg) s Dns D1 s & T G M1 s
 अश्लिष्टम्, Ms-s अति (for अश्लि) —^c) D1 s
 वक्ष्यामो; Ds (by corr as in text) S वक्ष्यामि (for
 वक्ष्यामो) —^d) T G1-s प्रिय पुत्रमपश्यती (Gs s
 'ar'); G1 M प्रियं (Ms 'य') पुत्र (M1 'त्र') विना
 कृतौ

10 Śs missing (of v 1 2) —^a) S शेव (G1
 M1-s 'व') (for एव) —^b) D1 s युधि (for अपि)
 —^c) T Gs & प्रियकारो (for 'कामो') D1 प्रिय****
 कांक्षी

11 Śs missing (of v 1 2). —^a) Dns दोषं;
 Ds G1 मोहाद् (for दोषान्) —^b) Ś1 K B1 Dns
 D1-s s-s लोभान्मोह (Ś1 K1 s & D1 s 'हाद्'); Dns
 T Gs & मोहाल्लोभतः; Ds दोषान्मोहः; G1 दोषाल्लो-
 भात् (for मोहाल्लोभ) —^c) Ś1 T G1-s हव (for
 हि न) Ds S [अ]व्राक्ष (Ds 'हम') (for [अ]पश्य)
 —^d) Gs (sup ins as in text) प्रवदाद् (for प्रपा-
 तम्) K B1 & Dn D1 s s & s अहम्; B1 s Dns
 D1 इमम् (for इदम्)

12 Śs missing (of v 1 2) —^a) T Gs &

भूषणेषु च सोऽस्मामिर्बालो युधि पुरस्कृतः ॥ १२
 कथं हि बालस्तरुणो युद्धानामविशारदः ।
 सदश्व इव संवाधे विषमे क्षेममर्हति ॥ १३
 नो चेद्धि वयमप्येनं महीमनुशयीमहि ।
 बीभत्सोः कोपदीप्तस्य दग्धाः कृपणचक्षुषा ॥ १४
 अलुब्धो मतिमान्हीमान्क्षमावान्नृपवान्वली ।
 वपुष्मान्मानकृद्दीरः प्रियः सत्यपरायणः ॥ १५
 यस्य श्लाघन्ति विबुधाः कर्माण्युजितकर्मणः ।
 निवातकवचाञ्जघ्ने कालकेयांश्च वीर्यावान् ॥ १६

महेन्द्रशत्रवो येन हिरण्यपुरवासिनः ।
 अक्ष्णोर्निमेषमात्रेण पौलोमाः सगणा हताः ॥ १७
 परेभ्योऽप्यभयार्थिभ्यो यो ददात्यभयं विश्वः ।
 तस्यास्मामिर्न शकितस्त्रातुमद्यात्मजो भयात् ॥ १८
 भयं तु सुमहत्प्राप्तं धार्तराष्ट्रं महद्बलम् ।
 पार्थः पुत्रवधात्कुद्धः कौरवाञ्छोपयिष्यति ॥ १९
 क्षुद्रः क्षुद्रसहायश्च स्वपक्षक्षयमातुरः ।
 व्यक्तं दुर्योधनो दृष्ट्वा शोचन्हास्यति जीवितम् ॥ २०
 न मे जयः प्रीतिकरो न राज्यं

C 7
D 7
K 7

[स]ौ भोज्ये; G₁ s s भोज्येषु, M भोज्ये हि (by transp) D₂ s [s]प्रभुक् (for पुरस्) —^b) T G₂ s चनेषु (for यानेषु) S (except G₁) दमनेषु (for दाय) —^c) G₂ सोष्माक (for 'भिर') —^d) G₂ बुद्धि (for युधि)

13 S₁ missing (of v 1 2) —^a) D₂ s तरुणैर् (for तरुणो) Ca. d oite बालस्तरुण (as in text) —^b) D₂ अविशारदै —^d) D₂ क्षेतुम् (for क्षेमम्)

14 S₁ missing (of v 1 2) —^a) B₂ न (for नो) K₁ B₂ s (marg) Ca. d एत; K₂ D₂ S (except G₁) एव; B (except B₂) एतां; D₂ s एक (for एन) —^b) D₂ s D₂ s ० मह्यम् (for महीम्) S अधि (for अनु) S₁ अनुमिमीमहि; K₁ s D₁ 'शमीमहि; Cd अनुसधीमहि; Ca अनुशयीमहि (as in text) —^c) D₂ G₁ M₁-s क्रोध (for कोप) Ca क्रोध दीप्तस्य Cd oites क्रोध —^d) K₁ रुद्धा (for दग्धा) D₂ s s (by corr sec m) १ s कृष्णस्य; T G₂ s क्रूरेण; G₂ कुदस्य (for कृपण) C₂ Ca. d कृपणचक्षुषा दग्धा ह्यन्यथ C₂

15 S₁ missing (of v 1 2) —^a) G₁ M छतिमान् (for मति) K₁ s D₂ s T G₂ s श्रीमान्; D₂ s शूर; D₁ laouna (for हीमान्) —^b) K₄ D₁ रूपवान्; D₂ s **वान्; G₂ सत्यवान् (for क्षमा) K₄ D₁ s बलवान्; B₂ कोप (for रूप) —^c) K₁ s दानकृद्; K₄ D₁ दीन; T G₂-s नय (for मान). —^d) K₂ B₁ s s D₂ D₁ D₂ S पराक्रम (for 'यण')

16 S₁ missing (of v 1 2) —^a) S श्लाघते यस्य

विबुधा —^b) S कर्मभिर्भीमकर्मण —^c) S योद्धन् (G₁ s s M₁ 'त्') (for जघ्ने)

17 S₁ missing (of v 1 2)

18 S₁ missing (of v 1 2) —^a) B₂ जन्वेभ्यो (for परे) K (except K₂) D₁ तु, T G₂-s हि (for सपि) D₂ s भयार्तेभ्यो (for [ज]भयार्थिभ्यो) —^b) S दद्याद् (for ददाति) B₂ प्रभु (for विश्व) S यो दद्यादभयं प्रभु (G₂ 'ति) —^c) S न च (G₂ च न) कृत (for न शकितस्) —^d) S₁ K₄ s B अपि (for अद्य) S₁ K (except K₂) D₁ बलात्; B₁ D₂ s D₂ s ० रणे; Bom ed बली (for भयात्) T G₂-s M₁-s पुत्रव्राण भयादिह, G₁ s M₁ s त्राणमस्मान्महामयात्

19 S₁ missing (of v 1 2) B₂ om 19-21 —^a) D₂ s च (for तु) —^b) D₂ स चार्तराष्ट्र (for 'राष्ट्र') K₁ महद्भय; K₂ B₁ D₂ महाबल (for महद्बलम्) B₁-s D₂ s D₂ s ० चार्तराष्ट्रान्महाबलान्; S चार्तराष्ट्र (G₂ 'ष्ट्र'यत् महत् —^d) S शात्रवान् (G₂ s 'व') (for कौर). B₁-s सादयिष्यति, D₂ शेष; D₂ (by corr) योष; S क्षम (for शेष)

20 S₁ missing (of v 1 2) B₂ om 20 (of v 1 19) —^b) S₁ स (for स्व) G₂ भयम् (for क्षयम्) S₁ K B₂ (marg as in text) s D (D₂, marg sec m) क्ष (D₂ स) यकारक (S₁ 'क') (for 'मातुर') —^c) S₁ (sup in) पार्थ (for दयत्). D₁ s राजा (for दृष्ट्वा) —^d) S₁ मोहाद्; K₁ s सुहुर; K₄ D₁ सुहृन्; Cd क्षुषा (for शोचन्).

21 S₁ missing (of v 1 2) B₂ om 21 (of v 1 19) —^b) D₂ वा (for च) K D₂ D₁ D₂ s-

न चामरत्वं न सुरैः सलोकता ।
इमं समीक्ष्याप्रतिवीर्यपौरुषं

निपातितं देववरात्मजात्मजम् ॥ २१

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकोनपञ्चाशोऽध्यायः ॥ ४९ ॥

M 4 s सलोकता; *M* s स लोक (for सलोकता) — *)
D s. ६ इत्तं (for इमं). *B* 1 s प्रवीक्ष्य; *B* 2 (marg)
प्रतीक्ष्य, *B* 2 (marg also) निरीक्ष्य; *D* s ६ च वीक्ष्य
(for समीक्ष्य). *D* o1 *D* n1 *D* s *G* s 4 वार्य (for वीर्य)

Colophon. *Ś* s missing — *Sub parvan* *N* (except
K 4 *B* 4 *D* o1 *D* s, *Ś* s missing) अभिमन्युवध (*D* 1 pre
fixing चक्रन्युद्धे). — *Day of Droṇa's Generalship*
K 1 s तृतीयमह (*K* s adds समाप्त); *K* s तृतीयदिवसे
— *Adhy name* *K* s *B* s *D* n1 *D* s 4 s *T* *G* 1-s *M* 1 s
युधिष्ठिरम् (*K* s *B* s *G* s 'वि'लाप — *Adhy no*
(figures, words or both) *B* 1 s *D* n1 *G* s 49 (as
in text), *T* *G* 1 s 4 *M* 48 — *Śloka no* • *D* n1
21

After adhy 49, most MSS insert nine-
teen adhyāyas, giving the legends of Mrtyu (Bom.
ed. adhy 52-54) and of Śrījaya and his son
Suvarṇasphīvin (ibid adhy. 55), and the rather
lengthy episode of Śoḍaśarājakiya (ibid adhy
56-71), all of which are omitted here and given
as additional passages in App I (no 8), on the
evidence of ŚK MSS, in which they are entirely
absent. These legends and episodes are found in
the Śānti (Crit ed adhy 29, 30-31, 248-250),

where they are all given by ŚK. It should also
be noted that internal evidence also proves that
these passages are later additions in the Droṇa. In
the legend of Mrtyu, for instance, Droṇaparvan
indulges in *phalaśruti* (Bom. ed 7 52 22-25,
54 54), which are not found in the Śānti. In
the Śoḍaśarājakiya, the two lists of the "sixteen
kings" in the two Parvans do not entirely agree,
and the sequence slightly differs. The Śānti has
Anga Jayadratha and Sagara, for whom the Droṇa
substitutes Paurava and Rāma Jāmadagnya (ignor-
ed by the Śānti) as one who is not yet dead, but
'will die' (*marsyati*), — all of which constitutes
an interesting additional evidence that the Droṇa
addition is post-Śānti (see Sukthankar, *Epis
Studies*, no VI, *Annals*, B O R I, xviii, pt 1,
pp 1-76). See also the critical note on 12 29 12
(of the Rājadharmā sub parvan) given by S. K.
Belvalkar, editor of the Śāntiparvan, on pp
649-650 of that edition, and on 12 248-250 (of
the Mokṣadharmā sub parvan).

Editions end the Abhimanyuvadha parvan
at this place. In the Critical Edition it ends
with 7 51. See note at the end of that adhy

५०

संजय उवाच ।

तस्मिन्नहनि निवृत्ते घोरे प्राणभृतां क्षये ।
आदित्येऽस्तंगते श्रीमान्संध्याकाल उपस्थिते ॥ १
व्यपयातेषु सैन्येषु वासाय भरतर्षभ ।
हत्वा संशप्तक्रातान्दिव्यैरस्त्रैः कपिध्वजः ॥ २
प्रायात्स्वशिविर जिष्णुर्जैत्रमास्थाय तं रथम् ।

गच्छन्नेव च गोविन्दं सन्नक्रण्डोऽभ्यभाषत ॥ ३
किं नु मे हृदयं त्रस्तं वाक्यं सज्जति केशव ।
स्पन्दन्ति चाप्यनिष्ठानि गात्रं सीदति चाच्युत ॥ ४
अनिष्टं चैव मे श्लिष्टं हृदयान्नापसर्पति ।
भुवि यद्विक्षु चाप्युग्रा उत्पातास्त्रासयन्ति माम् ॥ ५
बहुप्रकारा दृश्यन्ते सर्व एवावशंसिनः ।

50

1 Śs missing up to 52 (cf v 1 7 49 2)
Before the ref, S ins

343*

धृतराष्ट्र उवाच ।

अथ संशप्तकैः सार्धं युज्यमाने धनंजये ।
अभिमन्यौ हते चापि बाले बलवतां वरे ।
महर्षिसत्तमे याते व्यासे स तु युधिष्ठिर ।
पाण्डवा किमथाकारुं शोकोपहतचेतसः ।
कथं संशप्तकेभ्यो वा निवृत्तो वानरध्वज । [5]
केन वा कथितस्तस्य प्रदान्त सुतपावक ।
एतन्मे शंस तत्त्वेन सर्वमेवेह संजय ।

संजय उवाच ।

शृणु राजन्यथा तेभ्यो निवृत्त कृष्णसारथि ।
तत सर्वाणि सैन्यानि दहनकृष्णगतिर्यथा ।
संप्रयातेऽस्तमादित्ये संध्याकाल उपस्थिते । [10]
आयातस्यात्मशिविरं निमित्तैरघशंसिभिः ।
यच्छासीन्मानसं तस्य यच्च कृष्णेन भाषितम् ।
यथा च कथितस्तस्य निहत सुतपावक ।
विस्तरेणैव मे सर्वं ब्रूवत शृणु मारिष ।

[Ms om the ref — (L 3) G1 M सत्तमेनैत्य (for 'मे याते) G1 M व्यासेन स (for व्यासे स तु) G2 युधिष्ठिरपुरोगमा (for the post half) — (L 4) T G2 Ms-3 शोकेन (for शोकेन) — G3 om (hapl) from line 11 up to 14 — (L 11) G8 4 अयातस्य (for आ) — (L 13) Ms-6 transp कथित and निहत]
K5 T G1-4 M1, 8-5 om the ref Dn2 संजय (for सं) —^a G1-4 M महति (for अहनि) K1-2, 5 B4 Dn1 D2, 7, 8 संशप्ते; D1, 9 निवृत्ते (for निवृत्ते), —^b Ś1 D8 वर; K1-4 वधे; D1 वरे (for क्षये), —^c

34

K1 4 गते श्रीमत्, D2 प्रति गते, D4 गते धीमान्,
G8 4 गते श्रीमन् (for गते श्रीमान्)

2 Śs missing (cf v 1 1) —^a B1 8 उपा (B2 'प) यातेषु (for व्यप) B Dc1 D1 G5 वासाय (for सैन्येषु) —^b B Dc1 D1 सर्वेषु, Dn^a D3 6 सायाहे, G5 वयासि (for वासाय) B^a Dn2 भरतर्षभ —^c K4 8 D संसप्तक

3 Ś^a missing (cf. v 1 1) —^a D8 प्रयात्, T G1 M वायात् (for प्रायात्) —^c K5 G2 M5 तु, Dn1 हि (for च) —^d B1 8 5 D1 साश्रुकण्डो, B2 समुत्कण्डो, B2 (marg) साश्रुगात्रो (for सन्नक्रण्डो) Dc1 द्वाभाषत (for अभ्यभाषत)

4 Śs missing (cf v 1 1) Before 4, S (except G5) ins अर्जुन —^a D2 6 तु (for नु) D2 हृदयस्तमो (for 'यं त्रस्तं) —^b B Dc1 D1 4 वाक्य (for वाक्यं) K1 Dn D6 सज्जति (for सज्जति) —^c K2 B4 Dc1 Dn1 D1 2 5 7 स्वदति, Dn2 D6 स्वदने, D8 4 स्वदंते (for स्पन्दन्ति) G1 M [अ] गानि (for चापि) T G2-4 स्पन्दते गान्यनिष्ठानि, G5 स्वदनेनात्यतिष्ठामि —^d Ś1 B4 Dn1 चाप्युत, D4 वाच्युत (for चाच्युत) S गात्रे सीदामि चाच्युत (G5 'प्युत)

5 Śs missing (cf v 1 1) —^a Dn2 अनिष्टं (for अनिष्टं) D8 सं (for मे) B3 T G2-4 शिष्टं, Dn2 D2-4 6 श्लिष्टं, G5 दृष्टं (for श्लिष्टं) —^b D1 हृदय नावसर्पति — D4 reads ६^a-6^b twice —^c B3 Dn2 भूरि (for भुवि) K4 6 B2 4 D4 (both times) 7 ये (B2 यं, D4 वा) विष्णु; D3 ये दिवि, D5 विष्णु च (for यद्विक्षु) B1 2 4 5 Dc1 चाप्युमा; D1 (both times) चाप्युमा (for चाप्युमा), D8 धृतय विष्णु चाप्युमा; T G1, 8-5 M भूर्यां विवि (G5 इव) च चाप्युमा (G1 च चाप्युमा; G5 च चाप्युमा; M1, 2 च

अपि स्वस्ति भवेद्राज्ञः सामात्यस्य गुरोर्मम ॥ ६

वासुदेव उवाच ।

व्यक्तं शिवं तव भ्रातुः सामात्यस्य भविष्यति ।

मा शुचः किञ्चिदेवान्यत्तत्रानिष्टं भविष्यति ॥ ७

संजय उवाच ।

ततः संव्यामुपास्यैव वीरौ वीरावसादने ।

कथयन्तौ रणे वृत्तं प्रयातौ रथमास्थितौ ॥ ८

ततः स्वशिविरं प्राप्तौ हतानन्दं हतत्विषम् ।

वासुदेवोऽर्जुनश्चैव कृत्वा कर्म सुदुष्करम् ॥ ९

ध्वस्ताकारं समालक्ष्य शिविरं परवीरहा ।

बीभत्सुरब्रवीत्कृष्णमस्वस्थहृदयस्ततः ॥ १०

नाद्य नन्दन्ति तूर्याणि मङ्गल्यानि जनार्दन ।

मिश्रा दुन्दुभिनिर्घोषैः शङ्खाश्चाडम्बरैः सह ।

वीणा वा नाद्य वाद्यन्ते शम्भ्यातालस्वनैः सह ॥ ११

मङ्गल्यानि च गीतानि न गायन्ति पठन्ति च ।

स्तुतियुक्तानि रम्भाणि ममानीकेषु बन्दिनः ॥ १२

योधाश्चापि हि मां दृष्ट्वा निवर्तन्ते ह्यधोमुखाः ।

कर्माणि च यथापूर्वं कृत्वा नाभिवदन्ति माम् ॥ १३

अपि स्रस्ति भवेदद्य आहृम्यो मम माधव ।

न हि शुष्यति मे भावो दृष्ट्वा स्वजनमाकुलम् ॥ १४

चाप्युग्रा, Ms-5 तथाप्यत्र) —^a) Ms-5 मा (for माम्)

6 Ś2 missing (of v l 1) For the repetition in D1, of v l 5 —^b) G5 यज्ञस्त्रिन (for [अ]घशं सिन) —) Ms-5 सानुजस्य (for सामात्यस्य)

7 Ś2 missing (of v l 1) Ś1 K1-3 D1 om 7 with the ref Dn1 G4 श्रीकृष्ण, T G2-3-5 भगवान् (for वासुदेव) —^a) T G1-4 M शिवं सह, G5 सह शिवं (for शिवं तव) —^b) S धर्मराजस्य पादव —^c) D2 एवाव्य (for 'न्यव' —^d) K5 D1 तवानिष्टं, Dn2 तत्रारिष्ट, D2 स्तोत्रानिष्टं (for तत्रानिष्टं)

8 Ś2 missing (of v l 1) —^a) Ś1 इति; K1-4 D1 कृष्णौ (for तत) D7 8 संध्या K5 Dn1 उपास्याथ, D2 4-6 'सैना, D7 8 'सैव (for 'सैव) —^b) Dn1 वीरावसादने, Cd वीराव' (as in text) —^c) G5 प्रयातौ D2 आश्रितौ (for आस्थितौ)

9 Ś2 missing (of v l 1) —^a) Ś1 प्राप्य, K1-4 D1 दृष्ट्वा (for प्राप्तौ) —^b) S हतमित्रौ (for 'नन्दं) K1 B2 हतद्विष, S (except Ms-5) 'द्विषौ (for त्विषम्) —^c) D7 8 S वासुदेवा (T G2 'वो)र्जुनौ चैव (G5 'व)

10 Ś2 missing (of v l 1) —^a) S इवाल्लेखं (for समालक्ष्य) T G2-5 Ms संवीक्ष्य शिविर, G1 M1-4 5 (S) उद्गीक्ष्य (Ms-5 'द्वितं) कृतं —^d) B2 Dn1 S तदा, D7 8 'तत)

ng (of v —^a) K1-3 B1 2
5 Dc1 D1 K4 B1 2 नन्दति

नाद्य (by transp), K5 Dn1 नाद्य नन्दति, Dn2 S नाद्य नन्दति, D2 नाभिनन्दति, D5 नाम्यनन्दति, D7 8 नाद्य वार्यति —^b) K4 D5 मंगल्यानि, B2 D2 4-6 मंगलानि, T G2-5 मंगलानि (for मङ्गल्यानि) —^c) Ś1 चानुस्वनै, K (except K5) D1 चानुस्वरै, S साडम्बरै, Ca d चौदुं बरै, Cap dp चाडम्बरै (as in text) —^e) K5 Dn D2 5-8 नैवाद्य, B1 2 Dc1 वाद्यानि, B2-5 वाद्या न, D2 नैव च, T G2-4 न साधु, G1 M1 वा साधु, G5 Ms-5 साधु न, M2 नासाधु (for वा नाद्य) Dn2 वादते K1 4-5 वीणा वा नाभ्यवाद्यते —^f) Ś1 K1-3 D1 शस्त्रास्, D2 रम्य, D2 रम्या, D7 8 शम्भ्यास्, G5 शल्य, Ca शस्या, Cd शम्भ्या (for शम्भ्या) Ś1 K2 Dn2 'तालस्वरै, B2 'तानस्वनै, D2 'ताळस्वनै, T G2-4 'ताळस्वरै, G1 M1 2 'ताळतलै, G5 'तालरवै, Ms 5 'ताल-ल्यै, M4 'ताळतयै (for 'ताळस्वनै) D3 om सह

12 Ś2 missing (of v l 1) —^a) B2 Dc1 D2 4-6 G1 2 M मंगलानि, D1 5 मंगल्यानि, T G2-5 मंगलानि (for मङ्गल्यानि) D2 चरित्राणि, D3 न गीतानि (for च गी) —^b) K2 B4 D8 गायति न (K2 च) (by transp), S नाद्य गाति K5 B2 Dc1 Dn1 पठति वा, D5 परस्वरं (for पठन्ति च) —^c) Dn2 श्रुति (for स्तुति) S स्तुतिमंगल (T2 G2 4 Ms 'ळ) संयुक्ता —^d) Ś1 K1 G1 M वदिन', T G2 4 वर्तिन' (for वन्दिन)

13 Ś2 missing (of v l 1) —^a) G1 M यौधाश S च (for दि) D2 दृष्ट्वा मा (by transp) —^b) Dn2 D2 निवर्तति Dn D2 त्व (Dn1 अ) धोमुखा (for ह्यधो) —^c) K5 om च Ś1 K (except K5) D1 'सृष्टं (for 'पूर्वं) —^d) D7 8 नाति (for नामि).

अपि पाञ्चालराजस्य विराटस्य च मानद ।
 सर्वेषां चैव योधानां सामग्र्यं स्थान्ममाच्युत ॥ १५
 न च मामद्य सौमद्रः प्रहृष्टो भ्रातृभिः सह ।
 रणादायान्तमुचितं प्रत्युद्यति हसन्निव ॥ १६
 एवं संक्रयन्तौ तौ प्रविष्टौ शिविरं स्वकम् ।
 ददृशाते भृशस्तस्यान्पाण्डवान्प्रचेतसः ॥ १७
 दृष्ट्वा भ्रातृंश्च पुत्रांश्च विमना वानरज्ज्वलः ।
 अपश्यंश्चैव सौमद्रमिदं वचनमब्रवीत् ॥ १८
 मुखवर्णोऽसन्नो वः सर्वेषामेव लक्ष्यते ।
 न चाभिमन्युं पश्यामि न च मां प्रतिनन्दथ ॥ १९

मया श्रुतश्च द्रोणेन चक्रव्यूहो विनिर्मितः ।
 न च वस्तस्य भेचास्ति कृते सौमद्रमाहवे ॥ २०
 न चोपदिष्टस्यासीन्मयानीकविनिर्गमः ।
 कच्चिन्न बालो युष्माभिः परानीकं प्रवेशितः ॥ २१
 भित्त्वानीकं महेष्वासः परेषां बहुशो युधि ।
 कच्चिन्न निहतः शेते सौमद्रः परवीरहा ॥ २२
 लोहिताक्षं महाबाहुं जातं सिंहमिवाद्रिषु ।
 उपेन्द्रसदृशं ब्रूत कथमायोधने हतः ॥ २३
 सुकुमार महेष्वासं वासवस्यात्मजात्मजम् ।
 सदा मम प्रियं ब्रूत कथमायोधने हतः ॥ २४

C 7
B 7
K 7

14 Śs missing (of v 1 1) —^a) K1 अत्र (for अद्य) —^b) K (except K5) B1 D1 मानद (for माधव) —^c) D1 श्रुयति मे, D2 मे श्रुयते (for श्रुयति मे) G1 M1 2 भावौत्र (for मे भावौ)

15 Śs missing (of v 1 1) —^a) Dns Ds 4 6 पंचाल (for पाञ्चाल) —^b) K1-3 Dn1 D1 माधव, K4 मागध (for मानद) —^c) Dn1 Ds एव (for चैव) G1 M द्योधाना —^d) D1 च, Ds वा (for स्थान्)

16 Śs missing (of v 1 1) —^a) T G2-5 च माम्येति, G1 M1 2 च मामिह, M2-5 मामन्येति (for च मामद्य) —^b) T G प्रहृष्टैः (G1 हृष्टौ) —^c) K4 5 आर्यतम् (for आयातम्) K4 D1 2 3 7 8 Gs उदित (for उचित) —^d) D1 8 प्रत्युदेति (for 'प्राति)

17 Śs missing (of v 1 1) G2 damaged Before 17, several MSS ins संजय उवाच —^a) G1 M1 2 तु (for तौ) Gs एवं कथयंशौ यातौ —^b) Gs 4 प्रविष्टं Ds प्रति (for स्वकम्)

18 Śs missing (of v 1 1) —^b) S कुलिताम्रधेतस —^c) B2 नापश्यंश्च (for अप) S तत्र (for चैव)

19 Śs missing (of v 1 1) Before 19, S (except Gs) ins. अर्जुन —^b) G1 M1 2 हृष्ट, M2-5 भया (for एवं) Ds 7 लक्ष्ये, S हस्यते (for लक्ष्यते) —^c) Ś1 K D (except Ds1) अभिमन्युं न पश्यामि —^d) Ś1 अभिनन्दति, K D (except Ds1) प्रतिनन्द (Dns 'क्ष')ति; S भभि (Gs म्य)नन्दथ (for प्रतिनन्दथ)

20 Śs missing (of v 1 1) —^a) S श्रुतो यथा मे द्रोणेन —^b) S पद्य (for चक्र) G1 8 M1 2 [s]भिनिर्मित, M2-5 सुदुर्भेद (for विनिर्मित) —^c) K5 Dn1 न कश्चित्स्य, D2 न वस्तस्य तु, D1 8 न चान्यस्तस्य (for न च वस्तस्य) —^d) B Ds1 विना (for कृते) B1-3 5 Ds1 Gd अर्भक (for आहवे) S अभिमन्युस्ते शिशु

21 Śs missing (of v 1 1) —^a) D1 च मया (for तस्यासीन्) S नोपदिष्टश्च मे तस्य —^b) B Ds1 Ds मयानीकाद्, D2 तस्यानीक (for मयानीक) D3 च निर्गम (for विनि) S भित्त्वानीकस्य नि (G2 दु)र्गम —^c) K1 2 Ds1 D1 4 कश्चिन्, Ds कश्चिद् (for कश्चिन्) Ds 6 बालो न (Ds हि) (by transp) —^d) K2 तदानीक (for परा)

22 Śs missing (of v 1 1) —^a) T Gs 6 हत्वा-नीक (for भित्वा) K4 Dn1 महाबाहु, S नरव्याघ्र (for महेष्वास) —^b) S बहुभिर् (for बहुशो) —^c) K1 2 D1 कश्चिन् D2 G1 M1 2 [क्ष]भिहत (for निहत) B1 5 Ds1 (marg, orig as in text) संकये (for शेते)

23 Śs missing (of v 1 1) —^a) B1 Dns Ds. 4 6 लोहिताक्षो महाबाहुः —^b) B4 Ds 4 6 जात सिंह, Dn1 सिंह जात (by transp) —^c) B1 Dns Ds 4 6 सहशो —^d) Dn1 Ds हतं, Ds स्थितं (for हतं)

24 Śs missing (of v 1 1) K4 D1 om (hapl.) 24-26 —^a) S महोत्साहं (for महेष्वास) B4 Dns Ds 4 6 सुकुमारो महेष्वासे —^b) B4 Dns Ds 4 6 [आ]स्मज्जाज (for 'जम्) —^c) B4 Dns D1 6 मियो

अपि स्वस्ति भवेद्राज्ञः सामात्यस्य गुरोर्मम ॥ ६
वासुदेव उवाच ।

व्यक्तं शिवं तव भ्रातुः सामात्यस्य भविष्यति ।
मा शुचः किञ्चिदेवान्यत्तत्रानिष्टं भविष्यति ॥ ७
संजय उवाच ।

ततः संध्यामुपास्यैव वीरौ वीरावसादने ।
कथयन्तौ रणे वृत्तं प्रयातौ रथमास्थितौ ॥ ८
ततः स्वशिविरं प्राप्तौ हतानन्दं हतत्विषम् ।
वासुदेवोऽर्जुनश्चैव कृत्वा कर्म सुदुष्करम् ॥ ९
ध्वस्ताकारं समालक्ष्य शिविरं परवीरहा ।

बीभत्सुरब्रवीत्कृष्णमस्वस्थहृदयस्ततः ॥ १०
नाद्य नन्दन्ति तूर्याणि मङ्गल्यानि जनार्दन ।
मिश्रा दुन्दुभिनिर्वोषैः शङ्खाश्चाडम्बरैः सह ।
वीणा वा नाद्य वाद्यन्ते शम्पातालस्वनैः सह ॥ ११
मङ्गल्यानि च गीतानि न गायन्ति पठन्ति च ।
स्तुतियुक्तानि रम्याणि ममानीकेषु वन्दिनः ॥ १२
योधाश्चापि हि मां दृष्ट्वा निर्वर्तन्ते ह्यधोमुखाः ।
कर्माणि च यथापूर्वं कृत्वा नाभिवदन्ति माम् ॥ १३
अपि स्वस्ति भवेदद्य भ्रातृभ्यो मम माधव ।
न हि शुष्यति मे भावो दृष्ट्वा स्वजनमाकुलम् ॥ १४

चाप्युग्रा, Ms-5 तथाप्यत्र) —^a) Ms-5 मा (for माम्)

6 Śs missing (of v 1 1) For the repetition in D4, of v 1 5 —^b) G5 यशस्विन (for [अ]घशं सिन) —) Ms-5 सानुजस्य (for सामात्यस्य)

7 Śs missing (of v 1 1) Ś1 K1-3 D1 om 7 with the ref Dn1 G4 श्रीकृष्ण, T G2 3 3 भगवान् (for वासुदेव) —^a) T G1-4 M शिव सह, G5 सह शिवं (for शिवं तव) —^b) S धर्मराजस्य पाठव —^c) D2 पुत्रस्य (for 'न्यत्' —^d) K5 D7 तवानिष्टं, Dn2 तत्रानिष्टं, D2 स्तोत्रानिष्टं (for तत्रानिष्टं)

8 Śs missing (of v 1 1) —^a) Ś1 इति, K1-4 D1 कृष्णौ (for तत) D1 8 संध्या K5 Dn1 उपास्याय, D3 4 6 'स्यैना, D1 8 'स्यैवं (for 'स्यैव) —^b) Dn1 वीरावसादने, Cd वीराव (as in text) —^d) G5 प्रयातौ D2 आश्रितौ (for आस्थितौ)

9 Śs missing (of v 1 1) —^a) Ś1 प्राप्य, K1-4 D1 दृष्ट्वा (for प्राप्तौ) —^b) S हतामित्रौ (for 'नन्द') K1 B2 हतद्विष, S (except Ms-5) 'द्विषौ' (for 'त्विषम्) —^c) D1 8 S वासुदेवा (T G2 'वो)र्जुनौ चैव (G5 'वं)

10 Śs missing (of v 1 1) —^a) S इवालेख्यं (for समालक्ष्य) —^b) T G2-5 Ms सवीक्ष्य शिविरं स्वक, G1 M1-4 5 (sup in) उद्दीक्ष्य (Ms-5 'वृत्तं) शिविरं कृतं —^d) B2 हृदयं Dn1 S तदा, D1 8 पुन (for तत)

11 Śs missing (of v 1 1) —^a) K1-3 B1 2 (both marg) 8, 5 Dn1 D1 नन्दति नाद्य, K4 B1 2 नन्दति

नाद्य (by transp), K5 Dn1 नाद्य नन्दति, Dn2 S नाद्य नन्दति, D2 नाभिन्दति, D5 नाभ्यनन्दति, D1 8 नाद्य वाद्यति —^b) K4 D5 मङ्गल्यानि, B2 D3 4 6 मङ्गलानि, T G2-5 मङ्गलानि (for मङ्गल्यानि) —^d) Ś1 चानुस्वने, K (except K5) D1 चानुस्वरै, S आढम्बरै, Cd चौदु बरै, Cap dp चाढम्बरै (as in text) —^e) K5 Dn D 5-8 नैवाद्य, B1 2 Dn1 वाद्यानि, B3-5 वाद्या न, D8 नैव च, T G2-4 न साधु, G1 M1 वा साधु, G5 Ms-5 साधु न, M2 नासाधु (for वा नाद्य) Dn2 वाद्यते K1 4 6 वीणा वा नाभ्यवाद्यन्ते —^f) Ś1 K1-3 D1 शस्त्रास्, D2 रम्य-, D5 रम्या, D1 8 शम्पास्, G5 शल्य, Cd शल्या, Cd शम्पा (for शम्पा-) Ś1 K2 Dn2 तालस्वरै, B2 -तानस्वनै, D2 -तालस्वनै, T G2-4 -तालस्वरै, G1 M1 2 -तालतलै, G5 -तालरवै, Ms 5 -ताललयै, M4 -तालतलै (for -तालस्वनै) D8 om सह

12 Śs missing (of v 1 1) —^a) B3 Dn1 D3 4 6 G1 2 M मङ्गलानि, D1 5 मङ्गल्यानि, T G2-5 मङ्गलानि (for मङ्गल्यानि) D2 चरित्राणि, D3 न गीतानि (for च गी) —^b) K2 B4 D3 गायन्ति न (K2 च) (by transp), S नाद्य गाति K5 B3 Dn1 Dn1 पठन्ति वा, D5 परस्वरं (for पठन्ति च) —^c) Dn2 श्रुति (for स्तुति) S स्तुतिमङ्गल (T2 G2 4 Ms 'ळ) संयुक्ता —^d) Ś1 K1 G1 M वन्दिन, T G2 4 वर्तिन (for वन्दिन)

13 Śs missing (of v 1 1) —^a) G1 M योधाश्च S च (for हि) D2 दृष्ट्वा मा (by transp) —^b) Dn2 D4 निर्वर्तति Dn D3 स्व (Dn1 अ) योमुखा (for ह्ययो) —^c) K4 om च Ś1 K (except K5) D1 वृत्तं (for -पूर्वं) —^d) D1 8 नाभि (for नाभि)

अपि पाञ्चालराजस्य विराटस्य च मानद ।
 सर्वेषां चैव योधानां सामर्थ्यं स्यान्ममाच्युत ॥ १५
 न च मामद्य सौमद्रः प्रहृष्टो आत्तुभिः सह ।
 रणादायान्तमुचितं प्रत्युद्याति हसन्निव ॥ १६
 एवं संकथयन्तौ तौ प्रविष्टौ शिविरं स्वकम् ।
 ददृशाते भृशस्वस्थान्पाण्डवान्प्रचेतसः ॥ १७
 दृष्ट्वा आर्तं पुत्रांश्च विमना वानरध्वजः ।
 अपश्यंश्चैव सौमद्रमिदं वचनमब्रवीत् ॥ १८
 मुखवर्णोऽप्रसन्नो वः सर्वेषामेव लक्ष्यते ।
 न चाभिमन्युं पश्यामि न च मा प्रतिनन्दथ ॥ १९

मया श्रुतश्च द्रोणेन चक्रव्यूहो विनिर्मितः ।
 न च वस्तस्य भेत्तास्ति क्रते सौमद्रमाहवे ॥ २०
 न चोपदिष्टस्तस्यासीन्मयानीकविनिर्गमः ।
 कश्चिन्न बालो युष्माभिः परानीकं प्रवेशितः ॥ २१
 भित्त्वानीकं महेष्वासः परेषां बहुशो युधि ।
 कश्चिन्न निहतः शेते सौमद्रः परवीरहा ॥ २२
 लोहिताक्षं महाबाहुं जातं सिंहमिवाद्रिषु ।
 उपेन्द्रसदृशं ब्रूत कथमायोधने हतः ॥ २३
 सुकुमार महेष्वासं वासवस्यात्मजात्मजम् ।
 सदा मम प्रियं ब्रूत कथमायोधने हतः ॥ २४

C 7
B 7
K 7

14 Ś₂ missing (of v 1 1) —^a) K₁ अत्र (for अद्य) —^b) K (except K₅) B₄ D₁ मानद (for माधव) —^c) D₄ शुष्यति मे, D₅ मे शुष्यते (for शुष्यति मे) G₁ M₁ 2 भावोत्र (for मे भावो)

15 Ś₂ missing (of v 1 1) —^a) Dn₂ D₃ 4 6 पंचाल (for पाञ्चाल) —^b) K₁₋₃ Dn₁ D₁ माधव, K₄ मागध (for मानद) —^c) Dn₁ D₅ एव (for चैव) G₂ M योधाना —^d) D₄ च, D₆ वा (for स्यान्)

16 Ś₂ missing (of v 1 1) —^a) T G₂₋₅ च माम्येति, G₁ M₁ 2 च मामिह, M₃₋₅ मामन्येति (for च मामद्य) —^b) T G प्रहृष्टेर् (G₁ छौ) —^c) K₄ 5 भार्यतम् (for आयान्तम्) K₄ D₁ 2 5 7 8 G₅ उदित (for उचित) —^d) D₇ 8 प्रत्युदेति (for द्याति)

17 Ś₂ missing (of v 1 1) G₂ damaged Before 17, several MSS ins संजय उवाच —^a) G₁ M₁ 2 तु (for तौ) G₅ एवं कथयतौ यातौ —^b) G₈ 4 प्रविष्टं D₅ प्रति (for स्वकम्)

18 Ś₂ missing (of v 1 1) —^b) S दुःखिताश्रय-चेतस —^c) B₂ नापदयंश्च (for अप) S तत्र (for चैव)

19 Ś₂ missing (of v 1 1) Before 19, S (except G₅) ins. अर्जुन —^b) G₁ M₁ 2 बृह, M₃₋₅ अद्य (for एव) D₅ 7 लक्ष्ये; S दृश्यते (for लक्ष्यते) —^c) Ś₁ K D (except D₅) अभिमन्युं न पश्यामि —^d) Ś₁ अभिनन्दति; K D (except D₅) प्रतिनन्द (Dn₂ क्ष)ति, S अभि (G₂ भ्य)नन्दय (for प्रतिनन्दथ)

20 Ś₂ missing (of v 1 1) —^a) S श्रुते यथा मे द्रोणेन —^b) S पश्च (for चक्र) G₁ 5 M₁ 2 [s]भिनिर्मित, M₃₋₅ सुदुर्भित् (for विनिर्मित) —^c) K₅ Dn₁ न कश्चित्स्य, D₂ न वस्तस्य तु, D₇ 8 न चान्यस्तस्य (for न च वस्तस्य) —^d) B D₅ विना (for क्रते) B₁₋₃ 5 D₅ Cd अर्भकं (for आहवे) S अभिमन्युवृत्ते शिशुं

21 Ś₂ missing (of v 1 1) —^a) D₄ च मया (for तस्यासीन्) S नोपदिष्टश्च मे तस्य —^b) B D₅ D₈ मयानीकाद्, D₄ तस्यानीक (for मयानीक) D₃ च निर्गम (for विनि) S भित्त्वानीकस्य नि (G₄ दु)र्गम —^c) K₁ 2 D₅ D₁ 4 कश्चिन्, D₃ कश्चिद् (for कश्चिन्) D₅ 6 बालो न (D₅ हि) (by transp) —^d) K₃ तदानीक (for परा)

22 Ś₂ missing (of v 1 1) —^a) T G₂ 4 हत्वा नीक (for भित्त्वा) K₅ Dn₁ महाबाहु, S नरव्याघ्र (for महेष्वास) —^b) S बहुभिर (for बहुशो) —^c) K₁ 2 D₁ कश्चिन् D₂ G₁ M₁ 2 [अ]निहत (for निहत) B₄ 5 D₅ (marg, orig as in text) सख्ये (for शेते)

23 Ś₂ missing (of v 1 1) —^a) B₄ Dn₂ D₃ 4 6 लोहिताक्षो महाबाहुर —^b) B₄ D₃ 4 5 जात सिंह, Dn₁ सिंहं जातं (by transp) —^c) B₄ Dn₂ D₃ 4 6 सद्यो —^d) Dn₁ D₂ हतं, D₅ स्थितं (for हतं)

24 Ś₂ missing (of v 1 1) K₄ D₁ om (hapl.) 24-26 —^a) S महोत्साहं (for महेष्वासं) B₄ Dn₂ D₃ 4 6 सुकुमारो महेष्वासी —^b) B₄ Dn₂ D₃ 4 6 [आ]त्मजाध्वज (for जम्) —^c) B₄ Dn₂ D₃ 4 6 प्रियो

अपि स्वस्ति भवेद्राज्ञः सामात्यस्य गुरोर्मम ॥ ६

वासुदेव उवाच ।

व्यक्तं शिवं तव भ्रातुः सामात्यस्य भविष्यति ।

मा शुचः किञ्चिदेवान्यत्तत्रानिष्टं भविष्यति ॥ ७

संजय उवाच ।

ततः संध्यामुपास्यैव वीरौ वीरावसादने ।

कथयन्तौ रणे वृत्तं प्रयातौ रथमास्थितौ ॥ ८

ततः स्वशिविरं प्राप्तौ हतानन्दं हतत्विषम् ।

वासुदेवोर्जुनश्चैव कृत्वा कर्म सुदुष्करम् ॥ ९

ध्वस्ताकारं समालक्ष्य शिविरं परवीरहा ।

वीभत्सुरब्रवीत्कृष्णमस्वस्थहृदयस्ततः ॥ १०

नाथ नन्दन्ति तूयाणि मङ्गल्यानि जनार्दन ।

मिश्रा दुन्दुभिनिर्घोषैः शङ्खाश्चाडम्बरैः सह ।

वीणा वा नाथ वाद्यन्ते शम्पातालस्वनैः सह ॥ ११

मङ्गल्यानि च गीतानि न गायन्ति पठन्ति च ।

स्तुतियुक्तानि रम्पाणि ममानीकेषु वृन्दिनः ॥ १२

योधाश्चापि हि मां दृष्ट्वा निवर्तन्ते ह्यधोमुखाः ।

कर्माणि च यथापूर्वं कृत्वा नाभिददन्ति माम् ॥ १३

अपि स्वस्ति भवेदद्य भ्रातृभ्यो मम माधव ।

न हि शुष्यति मे भावो दृष्ट्वा स्वजनमाकुलम् ॥ १४

चाप्युग्रा, Ms-5 तथाप्यत्र) —^d) Ms-5 मा (for माम्)

6 Ś2 missing (of v l 1) For the repetition in D4, of v l 5 —^b) G5 यशस्विन (for [अ]यशसिन) —) Ms-5 सानुजस्य (for सामात्यस्य)

7 Ś2 missing (of v l 1) Ś1 K1-8 D4 om 7 with the ref Dn1 G4 श्रीकृष्ण, T G2-8 भगवान् (for वासुदेव) —^a) T G1-4 M शिवं सह, G5 सह शिव (for शिवं तव) —^b) S धर्मराजस्य पाण्डव —^c) D2 एवात्य (for 'न्यत्) —^d) K5 D7 तवानिष्टं, Dn2 तत्रारिष्ट, D2 स्तोत्रानिष्टं (for तत्रानिष्टं)

8 Ś2 missing (of v l 1) —^a) Ś1 इति, K1-4 D1 कृष्णौ (for ततः) D7 8 संख्या K5 Dn1 उपास्याय, D2 4.6 'स्यैना, D7 8 'स्यैव (for 'स्यैव) —^b) Dn1 वीरावसादने, Cd वीराव (as in text) —^d) G5 प्रयातौ D2 आश्रितौ (for आस्थितौ)

9 Ś2 missing (of v l 1) —^a) Ś1 प्राप्य, K1-4 D1 दृष्ट्वा (for प्राप्तौ) —^b) S हतमित्रौ (for 'नन्द) K1 B2 हतद्विपं, S (except Ms-5) 'द्विषौ (for 'द्विषम्) —^c) D7 8 S वासुदेवा (T G2 'वो'र्जुनौ चैव (G5 'वं)

10 Ś2 missing (of v l 1) —^a) S इवालेख्यं (for समालक्ष्य) —^b) T G2-5 Ms संवीक्ष्य शिविर स्वक, G1 M1-4 s (sup in) उद्दीक्ष्य (Ms-5 'द्वृत्तं) शिविर कृतं —^d) B3 हृदयं Dn1 S तदा, D7 8 पुन (for ततः)

11 Ś2 missing (of v l 1) —^a) K1-8 B1 2 (both marg.), 8.5 Dn1 D1 नन्दति नाथ; K4 B1.2 नन्दति

नाथ (by transp), K5 Dn1 नाथ नन्दति, Dn2 S नाथ नन्दति, D2 नाभिनन्दति, D5 नाभ्यनन्दति, D7 8 नाथ वाद्यन्ति —^b) K4 D5 मङ्गल्यानि, B5 D5 4.6 मङ्गलानि, T G2-8 मङ्गलानि (for मङ्गल्यानि) —^d) Ś1 चानुस्वने, K (except K5) D1 चानुस्वरै, S आडम्बरै, Ca d चौदुवरै, Cap dp चाडम्बरै (as in text) —^e) K5 Dn D2 5-8 नैवाद्य, B1 2 Dn1 वाद्यानि, B5-6 वाद्या न, D3 नैव च, T G2-4 न साधु, G1 M1 वा साधु, G5 Ms-5 साधु न, Ms नासाधु (for वा नाथ) Dn2 वादन्ते K1 4 5 वीणा वा नाभ्यवाद्यन्ते —^f) Ś1 K1-8 D1 शस्त्रास्, D2 रम्य, D8 रम्या, D7 8 शम्पास्, G5 शल्या, Ca शल्या, Cd शम्पा (for शम्पा) Ś1 K5 Dn2 -तालस्वरै, B2 -तानस्वनै, D2 -तालस्वनै, T G2-4 -तालस्वरै, G1 M1 2 -तालतलै, G5 -तालरवै, Ms 5 -ताललवै, M4 -तालतलै (for -तालस्वनै) D3 om सह

12 Ś2 missing (of v l 1) —^a) B3 Dn1 D2 4 8 G1.2 M मङ्गलानि, D1 5 मङ्गल्यानि, T G2-8 मङ्गलानि (for मङ्गल्यानि) D2 चरित्राणि, D3 न गीतानि (for च गी) —^b) K2 B4 D2 गायन्ति न (K2 च) (by transp), S नाथ गाति K5 B3 Dn1 पठन्ति वा, D5 परस्वरं (for पठन्ति च) —^c) Dn2 श्रुति (for स्तुति) S स्तुतिमङ्गल (T2 G2 4 Ms 'ळ) सयुक्ता —^d) Ś1 K1 G1 M वन्दिन, T G2 4 वर्तिन (for वन्दिन)

13 Ś2 missing (of v l 1) —^a) G1 M योधाश्च S च (for हि) D2 दृष्ट्वा मा (by transp) —^b) Dn2 D2 निवर्तन्ति Dn D2 त्व (Dn1 अ) धोमुखा (for ह्यधो) —^c) K4 om च Ś1 K (except K5) D1 वृत्तं (for -पूर्वं) —^d) D7 8 नाति (for नाभि);

अपि पाञ्चालराजस्य विराटस्य च मानद ।
 सर्वेषां चैव योधानां सामर्थ्यं स्यान्ममाच्युत ॥ १५
 न च मामद्य सौमद्रः प्रहृष्टो भ्रातृभिः सह ।
 रणादायान्तमुचितं प्रत्युद्याति हसन्निव ॥ १६
 एवं संकथयन्तौ तौ प्रविष्टौ शिविरं स्वकम् ।
 ददृशाते भृशस्वस्थान्पाण्डवानष्टचेतसः ॥ १७
 दृष्ट्वा भ्रातृंश्च पुत्रांश्च विमना वानरध्वजः ।
 अपश्यंश्चैव सौमद्रमिदं वचनमब्रवीत् ॥ १८
 मुखवर्णोऽसन्नो वः सर्वेषामेव लक्ष्यते ।
 न चाभिमन्युं पश्यामि न च मां प्रतिनन्दथ ॥ १९

मया श्रुतश्च द्रोणेन चक्रव्यूहो विनिर्मितः ।
 न च वस्तस्य भेत्तास्ति ऋते सौमद्रमाहवे ॥ २०
 न चोपदिष्टस्तस्यासीन्मयानीकविनिर्गमः ।
 कश्चिन्न वालो युष्माभिः परानीकं प्रवेशितः ॥ २१
 भित्त्वानीकं महेष्वासः परेषां बहुशो युधि ।
 कश्चिन्न निहतः शेते सौमद्रः परवीरहा ॥ २२
 लोहिताक्षं महाबाहुं जातं सिंहमिवाद्रिपु ।
 उपेन्द्रसदृशं ब्रूत कथमायोधने हतः ॥ २३
 सुकुमार महेष्वासं वासवस्यात्मजात्मजम् ।
 सदा मम प्रियं ब्रूत कथमायोधने हतः ॥ २४

14 §2 missing (of v 1 1) —^a) K1 अत्र (for अद्य) —^b) K (except K5) B4 D1 मानद (for माधव) —^c) D4 शुष्यति मे, D5 मे शुष्यते (for शुष्यति मे) G1 M1.2 भावोत्र (for मे भावो)

15 §2 missing (of v 1 1) —^a) Dn2 D2 + 5 पंचाल (for पाञ्चाल) —^b) K1-3 Dn1 D1 माधव, K4 मागध (for मानद) —^c) Dn1 D5 एव (for चैव) G1 M योधानां —^d) D4 च, D5 वा (for स्यात्)

16 §2 missing (of v 1 1) —^a) T G2-5 च माम्येति, G1 M2 + च मामिह, M2-5 माम्येति (for च मामद्य) —^b) T G प्रहृष्टैः (G1 टौ) —^c) K4 स आयतम् (for आयान्तम्) K4 D1.2 5 7 8 G5 उदित (for उचित) —^d) D7 8 प्रत्युदेति (for याति)

17 §2 missing (of v 1 1) G2 damaged Before 17, several MSS ins सजय उवाच —^a) G1 M1.2 तु (for तौ) G5 एवं कथयतौ यातौ —^b) G8 4 प्रविष्टं D5 प्रति (for स्वकम्)

18 §2 missing (of v 1 1) —^b) S दुःखिताश्चष्ट-चेतसः —^c) B2 नापश्यंश्च (for अप) S सत्र (for चैव)

19 §2 missing (of v 1 1) Before 19, S (except G5) ins अर्जुन —^b) G1 M1.2 इह, M2-5 भय (for एव) D5.7 लक्ष्ये, S हस्यते (for लक्ष्यते) —^c) §1 K D (except D01) अभिमन्युं न पश्यामि —^d) §1 अभिनन्दति, K D (except D01) प्रतिनन्द (Dn2 नन्द) (G5 मय)मदय (for प्रतिनन्दथ)

20 §2 missing (of v 1 1) —^a) S श्रुतो यथा मे द्रोणेन —^b) S पद्म (for चक्र) G1 5 M1.2 [5]भिनिर्मित, M2-5 सुदुर्भिद (for विनिर्मित) —^c) K5 Dn1 न कश्चित्तस्य, D2 न वस्तस्य तु, D7 8 न चान्यस्तस्य (for न च वस्तस्य) —^d) B D01 विना (for ऋते) B1-3 5 D01 Cd अर्भकं (for आहवे) S अभिमन्युसृष्टे शिष्ट

21 §2 missing (of v 1 1) —^a) D4 च मया (for तस्यासीन्) S नोपदिष्टश्च मे तस्य —^b) B D01 D5 मयानीकाद्, D4 तस्यानीक (for मयानीक) D3 च निर्गम (for विनि) S भित्त्वानीकस्य नि (G4 दु)र्मम —^c) K1 2 D01 D1 4 कश्चिन्, D3 कश्चिद् (for कश्चिन्) D5 6 वालो न (D5 हि) (by transp) —^d) K2 तदानीक (for परा)

22 §2 missing (of v 1 1) —^a) T G2 4 हत्वा नीक (for भित्त्वा) K5 Dn1 महाबाहु, S नरण्याघ्र (for महेष्वास) —^b) S बहुभिर् (for बहुशो) —^c) K1 2 D1 कश्चिन् D2 G1 M1 3 [अ]भिहत (for निहत) B4 5 D01 (marg, orig as in text) सरथे (for शेते)

23 §2 missing (of v 1 1) —^a) B4 Dn2 D5 4.6 लोहिताक्षो महाबाहुर् —^b) B4 D5 4.6 जात सिंह, Dn1 सिंहं जातं (by transp) —^c) B4 Dn2 D5 4.6 सद्यशो —^d) Dn1 D2 हतं, D5 स्थितं (for हत)

24 §2 missing (of v 1 1) K4 D1 om (hapl) 24-26 —^a) S महोत्साहं (for महेष्वासं) B4 Dn2 D5 4.6 सुकुमारो महेष्वासो —^b) B4 Dn2 D5 4.6 [अ]स्मजामज (for जम्) —^c) B4 Dn2 D4 6 प्रियो

वाष्णेधीदयितं शूरं मया सततलालितम् ।
 अम्बायाश्च प्रियं नित्यं कोज्वधीत्कालचोदितः ॥ २५
 सदृशो वृष्णिर्सिंहस्य केशवस्य महात्मनः ।
 विक्रमश्रुतमाहात्म्यैः कथमायोधने हतः ॥ २६
 सुभद्रायाः प्रियं नित्यं द्रौपद्याः केशवस्य च ।
 यदि पुत्रं न पश्यामि यास्यामि यमसादनम् ॥ २७
 मृदुकुञ्चितकेशान्तं बालं बालमृगेक्षणम् ।
 मत्तद्विरदविक्रान्तं शालपोतमिवोद्गतम् ॥ २८

स्मिताभिमाषिणं दान्तं गुरुवाक्यकरं सदा ।
 बाल्येऽप्यबालकर्माणं प्रियवाक्यममत्सरम् ॥ २९
 महोत्साहं महाबाहुं दीर्घराजीवलोचनम् ।
 भक्तानुकम्पिनं दान्तं न च नीचानुसारिणम् ॥ ३०
 कृतज्ञं ज्ञानसंपन्नं कृतास्त्रमनिवर्तिनम् ।
 युद्धाभिनन्दिनं नित्यं द्विषतामववर्धनम् ॥ ३१
 स्वेषां प्रियहिते युक्तं पिदृणां जयगृद्धिनम् ।
 न च पूर्वप्रहर्तार संग्रामे नष्टसंभ्रमम् ।

(for प्रिय) D₁ जात (for वृत) D₂ s मम प्रिय वृत
 सुत —^d) Dn₁ D₂ s हत (for हत)

25 S₂ missing (cf v 1 l 1) K₁ D₁ om 25 (of
 v 1 24) K₅ B (except B₄) D₀₁ Dn₁ D₂ transp
 25^{ab} and 27^{ab} —^a) S₁ वाष्णेधी-, K₅ वृष्णीना,
 S (except M₁-s s) वाष्णेय (for वाष्णेधी-) Dn₂
 पुत्रं, D₅ वीरं, D₈ सुत (for शूर) —^b) K₁
 त्ताडितं, K₂ s D₈ त्ताडित, S (except G₅) त्ताडित
 (for त्ताडितम्) —^c) D₁ आवयोश् (for अम्बायाश्)
 Dn₁ पुत्र (for नित्य) —^d) K₅ Dn₁ D₂ s -मोहित,
 D₆-s -चोदित (for -चोदित)

26 S₂ missing (cf. v 1 l 1) K₄ D₁ om 26 (cf
 v 1 24) —^a) K₅ Dn₁ D₂ s s. s सदृश (for 'शो')
 K₃ D₂ s G₁ M₁ 2 -वीरस्य, K₅ -वृक्षस्य (for -सिंहस्य)
 —^c) Dn₂ विक्रमाकाव-, D₆-s विक्रमश्रुति- G₅
 -माहात्म्य —^d) K₅ Dn₁ D₂ s हत

27 S₂ missing (cf. v 1 l 1) K₅ B (except B₄)
 D₀₁ Dn₁ D₂ transp 25^{ab} and 27^{ab} —^a) K₅
 सौमद्राया S₁ प्रियो (for प्रिय) K₅ D₀₁ Dn₂ D₂ s
 पुत्र (for नित्य) — After 27, B₄ reads 33^a for
 the first time repeating it in its proper place,
 while T G₁-4 M₁. 2 4 s read 30^{ab} followed by
 repetition of 27^{cd}

28 S₂ missing (of v 1 l 1) D₃ om (hapl.)
 28^{bc} B₅ om (hapl.) 28^c-30^d —^d) S₁ K₁-4 B₅
 D₁ S बाल-, D₆ दास- (for शाल-) B₁ इवार्भक,
 Dn₁ इवोच्छ्रित, D₃ इवोद्यतं (for 'इतम्') D₁ s
 शालापोतमिवोद्गत

29 S₂ missing (cf. v 1 l 1) B₅ om 29 (of v 1
 28) —^a) K Dn₂ D₁ -आपण —^b) D₂ -वाक्य
 रत, S -प्रेत्यकरं (for -वाक्यकर) —^c) K₄ S बालं,

D₅ बाले (for बाल्ये) K₁ वृक्षुल-, K₅ B₄ Dn₂ D₁-s
 s s [s]प्यतुल, D₁ [s]प्यतनु-, D₇ s ह्यतुल, S
 चाबाल- (for ऽप्यबाल-) S₁ K₁-s बाल्ये पुत्रलकारणा
 —^d) D₇ s अमर्षणं (for 'हसरम्') S प्रियोद्य वीत (G₁
 'द्यावित) मत्सर

30 S₂ missing (cf v 1 l 1) B₅ om 30 (cf v 1
 28) G₅ M₈ om 30^{ab} T G₁-4 M₁ 2 4 s read 30^{ab}
 after 27 followed by repetition of 27^{cd} —^a)
 S₁ K₁-4 D₁ सिंहोत्साह (for महो) K₅ B₁-s Dn₁ S
 (G₅ M₈ om) महावीर्यं (for 'बाहु' —^c) D₂
 -सारिण (for -कम्पिनं) D₅ शात (for दान्त) —^d)
 D₂ मयि (for न च) S दीनानु- (for नीचानु) D₁
 नवनीतानुसारिण

31 S₂ missing (cf v 1 l 1) —^a) S₁ कृतास्त्रं
 (for कृतज्ञ) B₄ दान (for ज्ञान-) —^b) S₁ कृत-
 ज्ञम् (for कृतास्त्रम्) G₅ अनुवर्तिन —^c) D₇ s दातं
 (for नित्य) —^d) K₁ अब, B₄ शोक-, B₅ D₁ भय-
 (for अघ-) — After 31, D₂ ins 344*

32 S₂ missing (cf v 1 l 1) D₃ om (hapl.) 32
 —^a) D₁ तेषां (for स्वेषां) K₁ [s]प्युक्त (for युक्त)
 D₅ येषां प्रियकृत युद्धे —^b) S₁ K₁ D₁ -गृष्णिण, K₁-s
 Dn₂ D₅ G₁ M₁-4 -गृद्धिना, D₂ -गर्दिनं (for -गृद्धि-
 नम्) —^c) D₁ नैव (for न च) K₁ s B (except
 B₄) D₀₁ Dn₂ D₂ T G₂ M₅ पूर्व (for पूर्व-) —^d)
 D₂ -सुमर्षं (for -संभ्रमम्) — S om 32^{ef} — K₁ s
 B D₀₁ Dn D₁. 2 4 s 7 s ins after 32 D₃ after 31

344* रथेषु गण्यमानेषु गणितं त महारथम् ।

मयाध्यर्धगुणं सस्ये तरुण बाहुदालिनम् ।

प्रद्युम्नस्य प्रियं शिष्यं केशवस्य ममैव च ।

[(L 2) B₂ (marg) मया चैव-, D₁ मया चार्ध ;
 D₁ नया सार्ध, D₅ मयादुष्ठा (sic), D₁ s मयाप्यधि (for

यदि पुत्रं न पश्यामि यास्यामि यमसादनम् ॥ ३२
 सुललाटं सुकेशान्तं सुभ्रक्षिदशनच्छदम् ।
 अपश्यतस्तद्वदनं का शान्तिर्हृदयस्य मे ॥ ३३
 तन्नीखनसुखं रम्यं पुंस्त्रोकिलसमध्वनिम् ।
 अशृण्वतः स्वनं तस्य का शान्तिर्हृदयस्य मे ॥ ३४
 रूपं चाप्रतिरूपं तन्निद्रशेषपि दुर्लभम् ।
 अपश्यतोऽद्य वीरस्य का शान्तिर्हृदयस्य मे ॥ ३५
 अभिवादनदक्षं तं पिदृणां वचने रतम् ।
 नाद्याहं यदि पश्यामि का शान्तिर्हृदयस्य मे ॥ ३६

सुकुमारः सदा वीरो महार्हशयनोचितः ।
 भूमावनाथवच्छेते नूनं नाथवतां वरः ॥ ३७
 शयानं समुपासन्ति यं पुरा परमस्त्रियः ।
 तमद्य विप्रविद्धाङ्गमुपासन्त्यशिनाः शिवाः ॥ ३८
 यः पुरा बोध्यते सुप्तः क्षतमागधवन्दिभिः ।
 बोध्यन्त्यद्य तं नूनं श्वापदा विकृतैः स्वरैः ॥ ३९
 छत्रच्छायासमुचितं तस्य तद्वदनं शुभम् ।
 नूनमद्य रजोध्वस्तं रणे रेणुः करिष्यति ॥ ४०
 हा पुत्रकावितृप्तस्य सततं पुत्रदर्शने ।

C 7
B 7
K 7

मयाध्यक्षे) Ca. d cite पङ्क्त्युग — (L 3) Ks Dc1
 (sup lin, orig as above) D1 s निल, D1 शिरय,
 Ds सत्ये (for शिष्य) Ds प्रिय शिष्य केशवस्य (for the
 prior half) Ds प्रमुन्नस्य (for केशवस्य) Dn1 D1 s
 ममापि (for ममेव)]

33 Ss missing (of v 1 1) B4 reads 33^a for
 the first time after 27 —^a) B1-s Dc1 D1 S
 सुप्त (S ना) सुललाटात् (Dc1 ट त) — Ms om 33^b
 —^b) K1 उद्विष्य, K4 D1 सुबध्नु, B Dc1 Dn Gs
 स्वक्षिन्ने, Ds सुभ्रक्षि, Ds सुभ्रक्षि, G1 स्वभ्रस्ति,
 M1 s स्वभ्रक्षि- (for सुभ्रक्षि) S (Ms om) दशन-
 (G2 नं) स्मित

34 Ss missing (of v 1 1) K4 D1 s om
 (hapl) 34 B4 om 34^a-36^b —^a) K1-s Dc1
 D1 स्वनसुखं, B1 Ds स्वरसुखं, Bs स्वनं सुखं, Dn1
 Ds स्वरसुखं, Ds वचसुखं, Ms-s स्वर (Ms न) सम
 (for स्वनसुखं) —^b) Dn2 समस्वनं (for ध्वनिम्)
 —^c) Ks B1 Dc1 Dn2 D1 s G1 s M स्वरं तस्य, Ds
 तद्वदनं, Ds s तद्वचनं (for स्वनं तस्य) — After
 34^{abc}, B2 reads 35^{bc} for the first time repeating it
 in its proper place

35 Ss missing (of v 1 1) B4 om 35 (of
 v 1 34) Dn2 Ms om (hapl) 35 G4 om (hapl)
 35-36 —^a) Ds च, Ds सु, T से (for तत्)
 D1 s रूपस्य (for रूपं तत्) B (B4 om) Dc1 रूपं
 चाप्रतिरूपं तस्य — B2 reads 35^{bc} for the first time
 after 34^{abc} —^b) K4 B2 (second time) s त्रिदशै-
 श्वपि, Ks त्रिदिवैश्वपि; Dn1 त्रिपु लोकेषु; Ds त्रिद-
 शेष्वपि, S (except G2, G4 Ms om) शौरपि (for
 शेष्वपि) —^c) B1 s (second time) s s अपश्यतो

हि, B2 (first time) T G3 इयतोस्य, Ds इयतेद्य
 (for इयतोऽद्य) K4 D1 रूपस्य (for वीरस्य) —^d)
 Ds हृदये मम (for 'यस्य मे)

36 Ss missing (of v 1 1) G4 om 36 (of
 v 1 35) B4 om 36^{ab} (of v 1 34) K1 s 4 D1
 om (hapl) 36 Ks om 36^{cd} —^c) B2 (marg as
 in text) नास्याह, T ना ह्यहं (sic), G1 M न ह्यहं,
 G2 s 5 नाप्यहं (for नायाह) Dn1 त तु (for यदि)

37 Ss missing (of v 1 1) —^c) S1 कच्चिन्ना-
 नाथवच्छेते

38 Ss missing (of v 1 1) —^a) S1 S समुपा-
 सते (S1 त), Ks Dn1 यमुपासति —^b) Ks Dn1
 सर्वदा (for य पुरा) Ds s Gs परमा, T G2 s परित-
 (for परम-) —^c) S1 K1-s D1 विप्रविद्धाङ्गु, G2
 विद्ध तम्, Ca रिपुविद्वाङ्ग, Cd विप्रविद्धाङ्गम् (as in
 text) —^d) T G2-s Ms 4 उपासते, Ms उपासतो
 (for सन्ति) K1-s D1 उपयास्यति वै शिवा

39 Ss missing (of v 1 1) —^a) K4 om सुप्त
 —^b) Ds G1 M चन्दिभि (for चन्दिभि) —^c) Ds
 बोध्यतेधनं नूनं, S तमद्य बोधयिष्यन्ति —^d) K4 D1
 s 4 विकृतै स्वनै, Ks विकृतस्वरै, B2 विततै स्वरै, T
 G2-s Ms s विकृतै (Ms ते) स्वरै (for विकृतै स्वरै)

40 Ss missing (of v 1 1) —^b) G1 M1 s यद्
 (for तद्) —^d) Ks-s B D (except D1 2) G1
 M1 s रण- (for रणे)

41 Ss missing (of v 1 1) —^b) K1 s 4 D1
 G1 M1 s तव (for पुत्र) M1 s यौवने (for दर्शने)
 —^c) K1-s भाग्यहीनेन, K4 भाग्येन हीन, S मंद-

भाग्यहीनस्य कालेन यथा मे नीयसे बलात् ॥ ४१

साद्य संयमनी नूनं सदा सुकृतिनां गतिः ।

स्वभाभिर्भासिता रम्या त्वयात्यर्थं विराजते ॥ ४२

नूनं वैवस्वतश्च त्वा वरुणश्च प्रियातिथिः ।

शतक्रतुर्धनेशश्च प्राप्तमर्चन्त्यभीरुकम् ॥ ४३

एवं विलप्य बहुधा भिन्नपोतो वणिग्यथा ।

दुःखेन महताविष्टो युधिष्ठिरमपृच्छत ॥ ४४

कश्चित्स कदरं कृत्वा परेषां पाण्डुनन्दन ।

स्वर्गतोऽभिमुखः संख्ये युध्यमानो नरर्षभः ॥ ४५

स नूनं बहुभिर्भयैर्युध्यमानो नरर्षभैः ।

असहायः सहायार्थी मामनुध्यातवान्ध्रुवम् ॥ ४६

पीड्यमानः शरैर्बालस्तात साध्वमिधाव माम् ।

इति विप्रलपन्मन्ये नृशंसैर्बहुभिर्हतः ॥ ४७

अथ वा मत्प्रसूतश्च स्वस्त्रीयो माधवस्य च ।

पुण्यस्य (for भाग्यहीनस्य) —^a) G₅ न यथा, M₈₋₅ यदा मे (for यथा मे) D₁ २ नीयते

42 Ś₂ missing (of v 1 1) —^a) Ś₁ सदा, B₂ साथ, B₄ २ सा च, D₅ २ सोद्य (for साद्य) Ś₁ सय-
मने, D_{n1} संयमिनी, D₂ २ ७ ८ सायम (D₅ 'मि) नी
(for सयमनी) —^b) B₂ (marg as in text) S
(except G₅) सदा (for सदा) K₅ B₂ D_n D₂ ४ २
समासु कृतिनां गति —^c) K₁ २ D₁ समाभिर, K₂
मताभिर (sic) (for स्वभाभिर) K₅ B₁ ४ २ मोहिता,
B₂ D₀₁ D_{n1} D₂ २ मोदिता, D_{n2} D₄ २ आसता (for
भासिता) K₅ D_{n1} [अ]त्यर्थं, D_{n2} D₃ ४ २ पुत्र (for
रम्या) Ś₁ सभा समुदिता रम्या, S सु (G₁ M₁ २ स्व)
धाभिर्भ (G₄ ४ 'भिर्भ', G₅ 'टिर्भ') हिता रम्या —^d)
K₅ D_{n1} त्वया रम्या (for त्वयात्यर्थं) S विराजिता (for
'जते)

43 Ś₂ missing (of v 1 1) —^a) Ś₁ K₅ B
D₀₁ D_{n1} D₂ २ ७ ८ त्वा (for त्वा) D₃ ४ २ नूनं वैव
स्वतश्चदो (D₅ 'दो') —^b) D₅ G₅ वरुणस्य, D₇ २
तरुण च (for वरुणश्च) K₅ B₂ (marg as in text) ४ २
D_n D₂ २ ७ ८ S प्रियातिथि —^d) D₇ २ [अ]भीरुकं (for
[अ]भीरुकम्) D₂ प्राप्ता सर्वे अभीरुकं, D₃₋₆ प्राप्तसर्वं
(D₅ 'पूर्वं', D₆ 'मर्थ') त्यभीरुकं (sic)

44 Ś₂ missing (of v 1 1) Before 44, G₁ २ ४
M₁ 1_{ns} संजय —^a) B₅ पर (for एव) T G₂₋₅
बहुलं, G₁ M₁ २ बहुल (for बहुधा) M₈₋₅ एव स विल
पित्वाथ —^b) D_{n1} भिन्नपोते यथा वणिक्, S भिन्ना नौरिव
सागरे —^d) K₅ D_{n1} उवाच ह, D₅ S (except G₁)
अमायत (for अपृच्छत) — After 44, S₁ 1_{ns}

345* अर्जुन ।

कथं त्वयि च मीमे च छट्छुम्ने च जीवति ।

सात्यके शक्रविक्रान्ते सौभद्रो निहत परै ।

[M₁ २ om the ref — (L 2) T G₂ सात्यकौ G₁
M चंद्र (for शक्र)]

45 Ś₂ missing (of v 1 1) —^a) K₁ २ D₁
कश्चित्, D₂ कश्चित् (for कश्चित्) —^b) Ś₁ K (except
K₅) D₁ कुरुणा (for परेषां) Ś₁ K B D_{n2} D₁ २ २ ७
कुरुनन्दन (B₁ २ D₂ 'न', B₂ २ D₁ 'न'), G₈₋₅ M₁ २
पाण्डुनन्दन (for 'नन्दन) —^c) Ś₁ K (except K₅)
D_{n2} D₁ ४ स्वर्गाय, B₅ सद्गतो (for स्वर्गतो) K
(except K₅) D₁ यातो, G₁ संखे, G₄ M सखे (for
संख्ये) — D₅ om (hapl) 46^d-46^e —^d) K₅ D_{n1}
नरर्षभान्, B₂ २ D₀₁ 'र्षभै', D_{n2} D₅ २ 'र्षभ', S
महारथै (for नरर्षभ)

46 Ś₂ missing (of v 1 1) D₅ om 46^a (of
v 1 45) D₂ om (hapl) 46^{ab} D₇ reads 46^{ab} after
line 1 of 346* —^a) B₂ T G₂₋₅ M₈₋₅ युक्तेर्,
D₇ युक्ते, G₁ M₁ २ युक्तेर् (for युक्तेर्) —^b) Ś₁
K₅ ४ D₁ नरर्षभ, B₁ २ महारथै (for नरर्षभै) — D₅
transp 46^{cd} and 47^{ab} —^c) K₁ २ D₁ सहायार्थै,
D_{n2} D₃ ४ २ 'यार्हो', T G₂₋₅ 'यार्थ' (for 'यार्थी')
—^d) K₅ ममानाग्याद्धतो ध्रुव, D_{n1} मम आग्याद्धतो ध्रुवं

47 Ś₂ missing (of v 1 1) D₅ transp 46^{cd}
and 47^{ab} —^a) N (Ś₂ missing) तीक्ष्णै (for बालस्)
—^b) T G₂ ४ अभिधावता, G₂ अनुधाव मा (for अभि)
N (Ś₂ missing) कर्णद्रोणकृपादिभि — After 47^{ab},
N (Ś₂ missing) 1_{ns}

346* नानालिङ्गै सुधौताग्रैर्मम पुत्रोऽप्यचेतन ।

इह मे स्यादपि त्राणं पितेति स पुन पुन ।

[(L 1) K₁ ४ D_{n2} D₁ सुतीक्ष्णाग्रैर् (D_{n2} 'ग्रैर्');
K₅ B₂ सुधृताग्रैर् — After line 1, D₇ reads 46^{ab}
— (L 2) K₂ ४ B D₀₁ परित्राण; D₂ अपि रणे, D₅
इति रणे (for अपि त्राण)]

—^c) K₅ B₂ D_{n1} प्रविलपन्, B₅ D_{n2} D₂ ४ २ [ए]वं
विलपन्, D₇ २ मा प्रलपन् (for विप्र) D₀₁ D_{n1} D₂ २
मध्ये (for मन्त्रे) —^d) N (Ś₂ missing) नृशंसैर्मुनि
पासित

सुभद्रायां च संभृतो नैव वक्तुमिहार्हति ॥ ४८
 वज्रसारमयं नूनं हृदयं सुदृढं मम ।
 अपश्यतो दीर्घबाहुं रक्ताक्षं यन्न दीर्यते ॥ ४९
 कथं बाले महेष्वासे नृशंसा मर्ममेदिनः ।
 स्वस्तीये वासुदेवस्य मम पुत्रेऽक्षिपञ्चरान् ॥ ५०
 यो मां नित्यमदीनात्मा प्रत्युद्गम्याभिनन्दति ।
 उपयान्तं रिपून् हत्वा सोऽद्य मां किं न पश्यति ॥ ५१
 नूनं स पतितः शेते धरण्यां रुधिरोक्षितः ।

शोभयन्मेदिनीं गात्रैरादित्य इव पातितः ॥ ५२
 रणे विनिहतं श्रुत्वा शोकार्ता वै विनश्यति ।
 सुभद्रा वक्ष्यते किं मामभिमन्युमपश्यती ।
 द्रौपदी चैव दुःखार्ते ते च वक्ष्यामि किं न्वहम् ॥ ५३
 वज्रसारमयं नूनं हृदयं यन्न यास्यति ।
 सहस्रधा वर्धुं दृष्ट्वा रुदतीं शोककर्षिताम् ॥ ५४
 हृष्टानां धार्तराष्ट्राणां सिंहनादो मया श्रुतः ।
 युयुत्सुश्चापि कृष्णेन श्रुतो वीरानुपालभन् ॥ ५५

E 7 25
B 7 72
K 7 72

48 $\hat{S}_2$ missing (of v 1 1) —^a) B D₀₁ D₂
 प्रसूत स, D₂ ५ तस्य (for तस्य) —^b) K₂ ४ D₁
 स्वस्तीये (for स्वस्तीये) —^c) K₄ D₁ ३ ५ G₅ M₁₋₃ ५
 सुभद्रायाश्च (for द्रायां) —^d) K₅ D₄ ६ ४ इहार्हसि
 (for हति) B D₀₁ S न चै (S स नै) व वक्तुमर्हति
 (B₁ सि)

49 $\hat{S}_2$ missing (of v 1 1) —^a) S वज्राय-
 साश्म (G₅ ५ विज्ञाय चाश्म) निस्तुल्य Ca cites वज्रसार
 —^b) K₁ ३ B₂ ४ ५ transp हृदयं and सुदृढं D₂ 1 च
 मे (for मम) D₂ ६ का शक्तिर्हृदयस्य मे

50 $\hat{S}_2$ missing (of v 1 1) —^a) K₁ बाल्ये
 K₄ ५ B D (except D₁ ३) महेष्वासा —^b) B₂ D₀₁
 D₅ (marg sec m as in text) T मर्ममेदिनि, B₄
 G₁ ५ M धर्ममेदिन (for मर्म) —^c) K₂₋₄ D₁ स्वस्तीये
 (for स्वस्तीये) —^d) K₁₋₄ D₁ [५] क्षरन् (for क्षि-
 पन्)

51 $\hat{S}_2$ missing (of v 1 1) —^a) D₂ ४ योसौ,
 G₁ M₁ २ यो मा (for यो मा) B₄ D₆ योसौ निहत्य
 दीनात्मा —^b) K₅ D₁ प्रद्युम्नस्य, D₂ प्रत्यागम्य (for
 प्रत्युद्गम्य) —^c) K₁₋₃ B₂ D₂ 1 उपयातं, K₄
 B₁₋₃ D₀₁ D₁ ४ T G₂₋₅ M₃ ५ उपयातं, D₂ उपयाति,
 D₂ M₁ ३ उपयातं, D₂ उपयातं (for उपयान्तं) G₂
 M₃ ५ रिपु (for रिपू) —^d) B₂ D₀₁ किं, T G₁
 ३ ४ M मा (for मा) K₁₋₃ किं नु, B₂ D₀₁ मा न,
 G₁ न तु (for किं न)

52 $\hat{S}_2$ missing (of v 1 1) G₅ om (hapl)
 52^a-53^d B₂ reads 52^{ad} twice —^a) K₂ B₂ (both
 times) ४ स पातित, D₂ 1 Ga ४ संपतित, D₂ नि-
 पतित (for स पतित) D₂ अभिमन्यु (before oor
 रणभूमि) तत होते —^c) K₂ ३ D₄ १ शोभयेन् B₂
 पात्रैर (for गात्रैर) —^d) S (G₅ om,) भूण्यां (M₅

भूमौ) चंद्र इवोदित — After 52, N ($\hat{S}_2$ missing)
 ins

347* सुभद्रा ननु शोचामि या पुत्रमपलायिनम् ।

[K₅ B D (except D₁) अनु (for ननु)]

53 $\hat{S}_2$ resumes G₅ om 53^{ad} (of v 1 52)
 —^a) K₁ ४ ५ B (except B₂) D₂ D₄-३ विनिहित
 —^b) D₂ न; D₂ ६ च, D₂ [अ]पि (for वै) K₅
 भविष्यति, D₂ विनश्यति (for विनश्यति) — For 53^{ad},
 S (G₅ om) subst

348* श्रुत्वा निपतितं शूरमनघं कृतलाघवम् ।

[G₂ वीरम् (for शूरम्)]

—^a) K₁ २ द्रौपद्याश्चैव, B₁ घमेव च (hypermetrio),
 B₂ T G₂-३ M₃-५ दीं चापि, B₂ चर्ये च, D₀₁ D₂ ३
 चापि च, G₁ दीं चैव (for दीं चैव) K₂ ३ दुःखार्ते;
 K₄ ५ B D₂ D₁-३ ३ दुःखार्ता, S दुःखार्ता (for
 दुःखार्ते) —^c) D₂ 1 ता च, D₂ ते नु, D₂ तत्र,
 S किं वा (for ते च) $\hat{S}_2$ K₅ D₀₁ D₂ D₂-३ किं त्वहं,
 D₂ किं त्वहं, S तामहं (for किं त्वहम्)

54 T G₂ om 54 —^b) K₁ D₁ यत्र, D₂
 D₂ ६ न प्र, D₄ मे न (for यत्र) K₄ पश्यति; B₂
 (marg, orig as in text) ३ ५ D₂ 1 दीर्यते (for
 यास्यति) D₂ हृदयं न विदीर्यते —^d) K₁ D₀₁ D₂
 D₁ ३ १ M₃-३ रुदतीं (for रुदतीं) $\hat{S}_2$ K₁ ३ ४ B₂ ३ D₂
 D₂ शोककर्षितां, K₂ च प्रकाशिता (for शोककर्षिताम्)

55 ^a) K₅ संहृष्टो, B D₀₁ ह्मना, D₂ ६ हृष्टाना
 (for हृष्टानां) —^b) G₅ महात् (for मया) —^c)
 $\hat{S}_2$ K₁-३ D₁ २ युयुत्सुनापि (for आपि) K₄ कृत्स्नेन
 (for कृष्णेन) Cv as in text —^d) D₁ श्रुतं (for
 श्रुतो) D₂ 1 D₂ उपालभन्, D₂ ४-५ उपालयन् (for
 उपालभन्) K₁-३ श्रुतं (K₄ तो) वीरानुपालनं; Cv as
 in text.

— भाग्यहीनस्य कालेन यथा मे नीयसे बलात् ॥ ४१
साद्य संयमनी नूनं सदा सुकृतिनां गतिः ।
स्वभाभिर्मासिता रम्या त्वयात्यर्थं विराजते ॥ ४२
नूनं वैवस्वतश्च त्वा वरुणश्च प्रियातिथिः ।
शतक्रतुर्धनेशश्च प्राप्तमर्चन्त्यभीरुकम् ॥ ४३
एवं विलप्य बहुधा भिन्नपोतो वणिग्यथा ।
दुःखेन महताविष्टो युधिष्ठिरमपृच्छत ॥ ४४

कचित्स कदनं कृत्वा परेषां पाण्डुनन्दन ।
खर्गतोऽभिमुखः संख्ये युध्यमानो नरर्षभः ॥ ४५
स नूनं बहुमिर्त्यैर्युध्यमानो नरर्षभैः ।
असहायः सहायार्थी मामनुध्यातवान्ध्रुवम् ॥ ४६
पीड्यमानः शरैर्बालस्तात साध्वमिधाव माम् ।
इति विप्रलपन्मन्ये नृशंसैर्बहुभिर्हतः ॥ ४७
अथ वा मत्प्रसूतश्च स्वस्त्रीयो माधवस्य च ।

पुण्यस्य (for भाग्यहीनस्य) —^d Gs न यथा, Ms-5 यदा मे (for यथा मे) D1 2 नीयसे

42 S2 missing (of v 1 1) —^a S1 सदा, B2 साद्य, B4 5 सा च, D5 8 सोद्य (for साद्य) S1 सयमने, Dn1 संयमिनी, D2 5 7 8 सायम (D5 'मि) नी (for सयमनी) —^b B2 (marg as in text) S (except G5) सता (for सदा) K5 B2 Dn D2 4 5 8 सभासु कृतिनां गति —^c K1 8 D1 सभाभिर्, K2 मवाभिर् (sic) (for स्वभाभिर्) K5 B1 4 5 मोहिता, B2 Dc1 Dn1 D2 5 मोदिता, Dn2 D2 6 भासता (for भासिता) K5 Dn1 [अ]त्यर्थं, Dn2 D2 4 6 पुत्र (for रम्या) S1 सभा समुदिता रम्या, S सु (G1 M1 2 स्व धाभिर्) (G2 4 'भिर्', G5 'ष्टिम्) षिता रम्या —^d K5 Dn1 त्वया रम्या (for त्वयात्यर्थं) S विराजिता (for 'जते)

43 S2 missing (of v 1 1) —^a S1 K5 B Dc1 Dn1 D2 5 7 8 त्वा (for त्वा) D2 4 6 नूनं वैवस्वतश्च (D5 'त्रो) —^b D5 G5 वरुणस्य, D7 8 तरुण च (for वरुणश्च) K5 B2 (marg as in text) 4 5 Dn D2 5 7 8 S प्रियातिथि —^d D7 8 [अ]भीतकं (for [अ]भीरुकम्) D2 प्राप्ता सर्वे ह्यभीरुकं, D1-8 प्राप्तसर्वं (D5 'पूर्वं', D6 'मर्थ' त्यभीरुक (sic))

44 S2 missing (of v 1 1) Before 44, G1 2 4 M 1ns सजय —^a B5 पर (for एव) T G2-5 बहुलं, G1 M1 2 बहुलं (for बहुधा) Ms-5 एवं स विलपित्वाथ —^b Dn1 भिन्नपोते यथा वणिक्, B भिन्ना नौरिव सागरे —^d K5 Dn1 उवाच ह, D5 S (except G1) अभाषत (for अपृच्छत) — After 44, S 1ns

345* अर्जुनः ।

कथं त्वयि च भीमे च पृष्टयुग्मे च जीवति ।

सात्यके द्राक्रविक्रान्ते सौमद्रो निहत परैः ।

[M1 2 om. the ref. — (L 2) T G2 सात्यकौ G1 M चैर्- (for शक्र-)]

45 S2 missing (of v 1 1) —^a K1 2 D1 कश्चित्, D2 कंचित् (for कश्चित्) —^b S1 K (except K5) D1 कुरुणा (for परेषा) S1 K B Dn2 D1 8 5 7 कुरुनन्दन (B1 2 D2 'न', B4 5 D1 'नं'), G2-5 M1 2 पाण्डुनन्दन (for 'नन्दन) —^c S1 K (except K5) Dn2 D1 4 स्वर्गाय, B5 सद्रतो (for स्वर्गतो) K (except K5) D1 यातो, G1 सवे, G4 M संख्ये (for संख्ये) — D2 om (hapl) 45^d-46^a —^d K5 Dn1 नरर्षभान्, B2 5 Dc1 'र्षभै', Dn2 D4 5 'र्षभ', S महारथै (for नरर्षभ)

46 S2 missing (of v 1 1) D2 om 46^a (of v 1 45) D2 om (hapl) 46^{ab} D7 reads 46^{ab} after line 1 of 346* —^a B2 T G2-5 Ms-5 युक्तेर, D7 युक्तो, G1 M1 2 युक्तेर (for यत्तेर) —^b S1 K2-4 D1 नरर्षभ, B1 S महारथै (for नरर्षभै) — D2 transp 46^{ad} and 47^{ab} —^c K1-3 D1 सहायार्थे, Dn2 D2 4 6 यार्हो, T G2-5 'यार्थ' (for 'यार्थी) —^d K5 ममाभागावृत्तो ध्रुव, Dn1 सम भागावृत्तो ध्रुव

47 S2 missing (of v 1 1) D2 transp 46^{ad} and 47^{ab} —^a N (S2 missing) तीक्ष्णै (for बालस्य) —^b T G2 4 अमिधावता, G2 अनुधाव मा (for अमि) N (S2 missing) कर्णद्वेणकृपादिभिः — After 47^{ab}, N (S2 missing) 1ns

346* नानालिङ्गैः सुधौताग्नेर्मम पुत्रोऽल्पचेतनः ।

इह मे स्यादपि त्राणं पितेति स पुन पुन ।

[(L 1) K1-4 Dn2 D1 सुतीक्ष्णाग्नेर (Dn2 'त्रेर्'), K5 B2 सुधुताग्नेर — After line 1, D7 reads 46^{ab} — (L 2) K2 4 B Dc1 परित्राण, D2 अपि रणे, D5 इति रणे (for अपि त्राण)]

—^c K5 B2 Dn1 प्रविलपन्, B5 Dn2 D2 4 6 [ए]वं विलपन्, D7 8 मां प्रलपन् (for विप्र) Dc1 Dn1 D2 8 मध्ये (for मन्थे) —^d N (S2 missing) नृशंसैर्मुविपातित

सुभद्रायां च संभृतो नैवं वक्तुमिहार्हति ॥ ४८

वज्रसारमयं नूनं हृदयं सुदृढं मम ।

अपश्यतो दीर्घबाहुं रक्ताक्षं यन्न दीर्यते ॥ ४९

कथं बाले महेष्वासे नृशंसा मर्मभेदिनः ।

स्वस्त्रीये वासुदेवस्य मम पुत्रेऽक्षिपञ्चरान् ॥ ५०

यो मां नित्यमदीनात्मा प्रत्युद्गम्याभिनन्दति ।

उपयान्तं रिपून्हत्वा सोऽद्य मां किं न पश्यति ॥ ५१

नूनं स पतितः श्रेते धरण्यां रुधिरौक्षितः ।

शोभयन्मेदिनीं गात्रैरादित्य इव पातितः ॥ ५२

रणे विनिहतं श्रुत्वा शोकात्ता वै चिन्तयति ।

सुभद्रा वक्ष्यते किं मामभिमन्युमपश्यती ।

द्रौपदी चैव दुःखार्ते ते च वक्ष्यामि किं न्वहम् ॥ ५३

वज्रसारमयं नूनं हृदयं यन्न यास्यति ।

सहस्रधा वधूं दृष्ट्वा रुदतीं शोककशिताम् ॥ ५४

हृथानां धार्तराष्ट्राणां सिंहनादो मया श्रुतः ।

युयुत्सुश्चापि कृष्णेन श्रुतो वीरानुपालभन् ॥ ५५

C
B
K

48 Śs missing (of v 1 1) —^a) B D₁ D₂ असून स, D₂ s तस्य (for तस्य) —^b) K₂ s D₁ स्वस्त्रीये (for स्वस्त्रीयो) —^c) K₄ D₁ s s G₅ M₁-s s सुभद्रायाश्च (for द्राया) —^d) K₅ D₂ s s इहार्हति (for हति) B D₁ s न चै (S स नै) व वक्तुमर्हति (B₁ सि)

49 Śs missing (of v 1 1) —^a) S वज्राय-
सारम् (G₂ s विज्राय चारम्) भिस्तुल्य Ca cites वज्रसार
—^b) K₁ s B₁ s s transp हृदयं and सुदृढं D₁ च
मे (for मम) D₂ s का क्षातिर्हृदयस्य मे

50 Śs missing (of v 1 1) —^a) K₁ बाल्ये
K₄ s B D (except D₁ s) महेष्वासा —^b) B₂ D₁
D₂ (marg sec m as in text) T मर्मभेदिनि, B₄
G₁ s M चर्मभेदिन (for मर्म) —^c) K₂-4 D₁ स्वस्त्रीये
(for स्वस्त्रीये) —^d) K₁-4 D₁ [s] क्षरन् (for क्षि-
पन्)

51 Śs missing (of v 1 1) —^a) D₂ s योसौ,
G₁ M₁ s यो मा (for यो मा) B₄ D₂ योसौ निहत्य
वीनात्मा —^b) K₄ D₁ प्रभुन्मस्य, D₂ प्रत्यागम्य (for
प्रत्युद्गम्य) —^c) K₁-s B₁ D₁ D₂ उपायातं, K₄
B₁-s D₁ D₁ s T G₂-s M₂ s उपायातं, D₂ s उपायाति,
D₂ M₁ s उपायातं, D₂ उपायातं (for उपायान्तं) G₂
M₂ s रिपु (for रिपू) —^d) B₂ D₁ किं, T G₁
2.4 M मा (for मां) K₁-s किं नु, B₂ D₁ मां न,
G₂ न नु (for किं न)

52 Śs missing (of v 1 1) G₅ om (hapl)
52^a-53^d B₂ reads 52^{ab} twice —^a) K₂ B₂ (both
times) s स पातित, D₂ G₂ s संपतित, D₂ निप-
तित (for स पतित) D₂ अभिमन्यु (before corr
रणभूमिं) रुत श्रेते —^c) K₂ s D₂ s शोभयेन् B₂
पात्रैर (for गात्रैर), —^d) S (G₅ om), भूम्यां (M₂

मूसौ) चंद्र इवोदित — After 52, N (Śs missing)
ins

347* सुभद्रा ननु शोचामि या पुत्रमपलायिनम् ।

[K₅ B D (except D₁) अनु- (for ननु)]

53 Śs resumes G₅ om 53^{abed} (of v 1 52)
—^a) K₁ s s B (except B₂) D₂ D₂-s विनिहित
—^b) D₂ न, D₂ s च, D₂ [श्च] धि (for चै) K₅
भविष्यति, D₂ विनश्यति (for विनेक्ष्यति) — For 53^{ab},
S (G₅ om) subst

348* श्रुत्वा निपतित शूरमनघं कृतलाघवम् ।

[G₂ वीरम् (for शूरम्)]

—^a) K₁ s द्रौपद्याक्षैव; B₁ शमेव च (hypermetric),
B₂ T G₂-s M₂-s दीं चापि, B₂ 'घयं च, D₁ D₂ s
'शपि च, G₁ दीं चैव (for 'दी चैव) K₂ s दुःखाते;
K₄ s B D₁ D₁-s s दुःखार्ता, S दुःखार्ता (for
दुःखार्ते) —^c) D₂ तां च, D₂ ते नु; D₂ तन्न,
S किं वा (for ते च) Śs K₅ D₁ D₁ D₂-s किं स्वहं,
D₂ किं त्विह, S तामहं (for किं न्वहम्)

54 T G₂ om 54 —^b) K₁ D₁ यन्न, D₂ s
D₂ s न प्र-, D₂ मे न (for यन्न) K₄ पश्यति, B₂
(marg, orig as in text) s s D₂ दीर्यते (for
यास्यति) D₂ हृदयं न विदीर्यते —^d) K₁ D₁ D₁
D₁ s s M₂-s रुदतीं (for रुदतीं) Ś K₁ s s B₁ s D₂
D₂ शोककशिता, K₂ च प्रकषितां (for शोककशिताम्)

55 ^a) K₅ संबद्धो, B D₁ रहानां, D₂ s दुष्टानां
(for हृथानां) —^b) G₅ महाम् (for मया) —^c)
Ś K₁-s D₁ s युयुत्सुनापि (for आपि) K₄ कृष्णेन
(for कृष्णेन) Cv as in text —^d) D₁ श्रुतं (for
श्रुतो) D₂ D₁ उपाखभन्, D₂ s-8 उपाखयन् (for
उपाखभन्) K₁-4 श्रुतं (K₁ 'तो) वीरानुपालनं; Cv as
in text

अशकुवन्तो वीमत्सुं बालं हत्वा महारथाः ।
 किं नदध्वमधर्मज्ञाः पार्थे वै दृश्यतां बलम् ॥ ५६
 किं तयोर्विप्रियं कृत्वा केशवार्जुनयोर्मृधे ।
 सिंहवच्चदत्त प्रीताः शोककाल उपस्थिते ॥ ५७
 आगमिष्यति वः क्षिप्रं फलं पापस्य कर्मणः ।
 अधर्मो हि कृतस्तीव्रः कथं स्यादफलश्चिरम् ॥ ५८
 इति तान्प्रति भाषन्वै वैश्यापुत्रो महामतिः ।
 अपायाच्छस्त्रमुत्सृज्य कोपदुःखसमन्वितः ॥ ५९
 किमर्थमेतच्चारुयातं त्वया कृष्ण रणे मम ।

अधर्ष्यं तानहं सर्वास्तदा क्रूरान्महारथान् ॥ ६०
 निगृह्य वासुदेवस्तं पुत्राधिभिरभिप्लुतम् ।
 मैवमित्यब्रवीत्कृष्णस्तीव्रशोकसमन्वितम् ॥ ६१
 सर्वेषामेव वै पन्थाः शूराणामनिवर्तिनाम् ।
 क्षत्रियाणां विशेषेण येषां युद्धेन जीविका ॥ ६२
 एषा वै युध्यमानानां शूराणामनिवर्तिनाम् ।
 विहिता धर्मशास्त्रज्ञैर्गतिर्गतिमतां वर ॥ ६३
 ध्रुवं युद्धे हि मरणं शूराणामनिवर्तिनाम् ।
 गतः पुण्यकृतां लोकानभिमन्युर्न संशयः ॥ ६४

56 ^a) S पार्थस्य (for वीमत्सुं) — ^b) Ś 2 K1-2 मत्वा (for हत्वा) S (except G1 M1.2) महाबल (for रथा) — ^c) K4 B (except B4) Dc1 मोदध्वम्, D4 ववच्चम् (sio) (for नदध्वम्) S किं न लज्जन्त्यधर्मज्ञा — ^d) Ś1 पार्थे वो, K4 Dn2 D8 S पार्थिवा, K5 Dn1 D2 4 5 पार्थाद्भो, B Dc1 पांडवं, D8 पार्थिवो, D1 8 पार्थे नो (for पार्थे वो) Ś 2 K5 Dn1 दृश्यते (for ता) K5 Dn1 D2 5 भयं, D4 मया, M2-5 फल (for बलम्)

57 ^a) Ś K1 2 4 5 Dn1 D1.2 5 द्वयोर्, Dn2 D8 6 त्वद्य, D4 त्वाद्य (for तयोर्) — ^b) B2 युधि (for मृधे) — ^c) K1 2 5 Dn1 D2 8 T G1 M नदत्, K4 नदत्, B Dc1 Dn2 D2 6 G2-5 नदय, D8 G2 नदय (for नदत्)

58 ^a) D8 6-8 च (for व) — ^b) D2 प्राप्स्य (for पापस्य) — ^c) D5 G5 तीव्रं (for तीव्र)

59 ^a) Ś 2 B2-5 S परि- (for प्रति) K2 भाषती (for भाषन्वै) D2 प्रत्यभाषन् — ^b) Ś1 धर्मपुत्रो, K1-8 कुतीपुत्रो, T कुत्या प्रीतो, G2-5 कुत्या पुत्रो (for वैश्यापुत्रो) B2 (marg, orig as in text) 8 Dn2 महाधुति (for मति) — ^d) B3 Dc1 रोष-, D5 T G2-5 कोपाद् (for कोप-)

60 Before 60, T G2 8 ins वासुदेव, G4 श्रीकृष्ण — ^a) Dn2 D8 4 6 नैतदारुयात, G5 5 एतच्चारुयातस् — ^b) T G1 2 5 M पार्थे (for कृष्ण) — ^c) K4 अव-
 च्छान्, B1 8 4 Dc1 D2 4 5 7 T G2 3 5 अधक्ष, B2 5 Dn2 अधक्ष, D1 अवद्य (for अधर्ष्यं) B1 क्रूरस् (for सर्वास्), — ^d) T G1-8 M तत्र; G1 5 ताव (for तदा), B4 सर्वान् (for क्रूरान्), B2 तद्वक्तुमिवा भवद्. — After 60, D4 ins.;

349* बालमेक परिक्षिप्य हत्वा हृष्टान्प्रनर्दितान् ।

D4 cont B1 2 4 5 Dn D8 5 8 ins after 60

350* संजय उवाच ।

पुत्रशोकादितं पार्थं ध्यायन्तं साष्ट्रलोचनम् ।

61 Before 61, Ś K B8 Dc1 D1.2 7 8 S ins संजय उवाच — ^a) D8 6 तु (for त) — ^b) T G2-5 शोकाधि (G8 5 दि) भिर (for पुत्राधि) — ^d) D8 -परा-
 यणं (for -समन्वितम्)

62 ^a) B1 D1 4 7 8 G1.2 5 M एव (for एष) S transp वै and पन्था — ^b) S (except G1 M1.2) कुरुनदन (for अनिवर्तिनाम्) — D8 om (hapl) 62^c-63^b, G1 om (hapl) 62^c-64^b — ^d) S (G1 om) येषां (T एषा, G8 4 M1 एषा) न शास्त्रजीविका

63 D8 om 63^{ab} G1 om 63 (for both, of v 1 62) — ^a) K1 B1 2 Dn2 D2 4 5 7 G4 M1.2 एषा (for एषा) — ^b) S (G1 om) कुरुनदन (for अनि-
 वर्तिनाम्) — ^c) K4 D1 क्षत्रधर्मज्ञैर्, B4 5 D8 सर्व-
 शास्त्रज्ञैर् (for धर्मै) — ^d) Ś 2 K5 B4 5 Dc1 Dn2 D2 4 6 G2-5 मतिमता (for गति) D4 वरा (for वर)

64 G1 om 64^{ab} (cf v 1 62) K5 transp 64^{ab} and 64^{cd} — ^a) Ś 2 K5 B Dc1 Dn1 D2 4 दि युद्धे (by transp) — ^b) B (except B4) Dc1 कुरुनदन (for अनिवर्तिनाम्) — ^c) Ś 1 B2 Dn D8 G4 -कृतांल, D7 8 -कृतो (for -कृता) M1 2 लोकम् (for लोकान्)

65 Before 65, M8 ins कृष्ण — ^a) Ś 2 दि, S धै (for च), — ^b) Ś 2 Dn1 S (except G5) पुरुषपदं (for भरत), — ^c) B (except B4) Dc1 D8 6-8

एतच्च सर्ववीराणां काङ्क्षितं भरतर्षभ ।
 संग्रामेऽभिमुखो मृत्युं प्राप्नुयामेति मानद ॥ ६५
 स च वीरात्रणे हत्वा राजपुत्रान्महाबलान् ।
 वीरैराकाङ्क्षितं मृत्युं संग्रामोऽभिमुखो रणे ॥ ६६
 मा शुचः पुरुषव्याघ्र पूर्वैरेव सनातनः ।
 धर्मकृद्भिः कृतो धर्मः क्षत्रियाणां रणे क्षयः ॥ ६७
 इमे ते भ्रातरः सर्वे दीना भरतसत्तम ।
 त्वयि शोकसमाविष्टे नृपाश्च सुहृदस्तव ॥ ६८
 एतांस्त्वं वचसा साम्ना समाश्वासय मानद ।
 विदितं वेदितव्यं ते न शोकं कर्तुमर्हसि ॥ ६९

एवमाश्वासितः पार्थः कृष्णेनाद्भुतकर्मणा ।
 ततोऽब्रवीत्तदा भ्रातृन्सर्वान्पार्थः सगद्गदान् ॥ ७०
 स दीर्घबाहुः पृथ्वंसो दीर्घराजीयलोचनः ।
 अभिमन्युर्यथा वृत्तः श्रोतुमिच्छाम्यहं तथा ॥ ७१
 सनायस्यन्दनहयान्द्रक्ष्यध्वं निहतात्मया ।
 संग्रामे सानुवन्धांस्तान्मम पुत्रस्य वैरिणः ॥ ७२
 कथं च वः कृतास्त्राणां सर्वेषां शस्त्रपाणिनाम् ।
 सौमद्रो निधनं गच्छेद्वज्रिणापि समागतः ॥ ७३
 यद्येवमहमज्ञास्यमशक्तात्रक्षणे मम ।
 पुत्रस्य पाण्डुयाश्चालान्मया गुप्तो भवेत्ततः ॥ ७४

[s]भिमुखो, D₂ मुखे, D₄ मुखान् (for 'मुखा')
 D₂ मृत्यु D₂ संग्रामाभिमुखं (D₂ खो) मृत्यु
 —^d) K₁ 4 B (except B₂) D₀₁ D₂ D₂ 4-8 प्राप्नु-
 यामिति (B₁ D₁ दिति), D₈ 'याम च (for यामेति)
 D₂ मानिनं, T G₂-5 भारत (for मानद)

66 ^a) D₁ 8 हि, T G₂-5 तु (for च) —^b)
 M₃ राजपुत्रो B₂ D (except D₂ D₁) S रथान् (for
 बलान्), —^c) S वीराणां काङ्क्षितं मृत्युं —^d) T G₂-4
 प्राप्नोति, G₁ 5 M प्राप्नो हि (for संग्रामो) K₁ क्षत्रि-
 याणा रणे क्षय (= 67^d), K₂ प्राप्नुयामेति मानद (= 65^d)

67 D₂ om 67 G₂ damaged —^a) S (G₂
 damaged) मा शुचो नृवरक्षेष्ट —^b) S K₁-4 D₁
 सर्वैरेव; K₅ D₂ D₂ 5 सर्वैरेव (for पूर्वैरेव) S (G₂
 damaged) एवमेव (G₁ 5 'व' पुरातन —^c) S K₁-4
 D₁ 7 8 M₃ 4 धर्मविद्भिः (for कृद्भिः)

68 ^a) S₁ इतीमे, D₂ D₂ 6 त्वैते, D₃ ते चैते
 (for इमे ते) D₂ इमे सैव्ये नरा सर्वे —^b) S दीना
 वै भ्रातृवत्सल (T ल, G₂ ला) —^c) D₂ repeats 68^{ad}
 after 69^{ad} —^d) T G₂ 4 शोकं (for शोक-) G₁
 M₁ 2 समापन्ने (for विष्टे) —^e) M₂-5 दीनाश्च (for
 नृपाश्च) K₅ D₂ D₂ 6 तथा; B₁ च ह (for सव)

69 ^a) B₁ 5 D₀₁ च, D₁ स्वां, S वै (for स्वं)
 S₁ वचनादायम् (810), S₂ K₁ D₁ नादानाद्; K₂ 8
 'नादानं (for सा साम्ना) —^b) S K₁ 8 D₁ आश्वासय
 ससादन, K₂ आश्वासयमास सादन —^c) After 69^{ad}, D₂
 repeats 68^{ad} —^d) After 69, D₂ ins

351* कालो प्रसति कौन्तेय विशमेतश्चराचरम् ।

नालं बुद्धिस्तथाप्यस्य पुमान्वापि विरज्यते ।
 उत्पत्तौ च विपत्तौ च कर्मणा गलहस्तिना ।
 यद् शकुन्तवज्जीवो मध्ये स्वरोपमा गति ।
 न शोचन्ति कृतप्रज्ञा श्वसतामुपकल्पनाद् । [5]
 नूनं जातेन मर्त्ये किमु शोचसि बालवद् ।

70 ^b) D₁ 8 [आ]ङ्घ्रि- (for [अ]ङ्घ्रि- —^c) D₂
 पार्थ (for भ्रातृन्) —^d) D₂ 1 भ्रातृन्सर्वान्, D₂ 2
 सर्वान्भ्रातृन् (for सर्वान्पार्थं) K B₁-3 D₀₁ D₂ D₁ 2
 4-8 S सगद्गद (B₂ D₂ 7 8 द), D₈ स मानद (for
 सगद्गदान्)

71 ^a) B₁-3 D₂ D₂ 6 पृथ्वंसो —^c) G₁ 5 M₁ 2
 अभिमन्योर्यथा वृत्तं, G₂ as in text

72 ^a) S₂ T G₂-4 हया (for हयान्) —^b) S₁
 K₂-4 D₁ 6 प्रेक्ष्यध्वं, K₁ D₂ D₂-5 प्रेक्ष्यध्वं, D₂ 7
 ब्रह्मध्वं, S संग्रामे (for द्रक्ष्यध्वं) T G₂-4 निहता (for
 तान्) K₂ यथा, D₂ (sup in as in text) हयान्
 (for मया) S₂ तिष्ठन्वापि पुरानिमान् —^c) For 72^{ad},
 S subst

352* क्षिप्रं द्रक्ष्यन्ति मे नूनं मम पुत्रं निहत्य वै ।

[M₁ 2 द्रक्ष्यति M वै (for मे)]

73 ^a) S₁ कथं स व; S₂ K₁-4 D₁ स कथं व (S₂
 K₁ वा); D₂ कथं सर्व- (for कथं च व) —^b) K₅
 D₂ 1 पश्यतां (for सर्वेषां)

74 D₁ om 74^a-78^b D₂ om 74-76 —^a) D₀₁
 D₂ 4 6 अज्ञासम् (for अज्ञास्यम्) —^b) S transp रक्षणे
 and मम —^c) B (except B₂) D₀₁ यंचालान् D₂

कथं च वो रथस्थानां शरवर्षाणि मुञ्चताम् ।
नीतोऽभिमन्युर्निधनं कदर्थीकृत्य वः परैः ॥ ७५
आहो वः पौरुषं नास्ति न च वोऽस्ति पराक्रमः ।
यत्राभिमन्युः समरे पश्यतां वो निपातितः ॥ ७६
आत्मानमेव गह्र्यं यदहं वः सुदुर्बलान् ।
युष्मानाज्ञाय निर्यातो भीरुनकृतनिश्रमान् ॥ ७७
आहो खिन्नदूषणार्थाय वर्मशस्त्रायुधानि वः ।
वाचश्च वक्तुं संसत्सु मम पुत्रमरक्षताम् ॥ ७८
एवमुक्त्वा ततो वाक्यं तिष्ठंश्चापवरासिमान् ।

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पञ्चाशोऽध्यायः ॥ ५० ॥

मम पुत्रस्य पाचालान् —^a) Ks Dn1 D2 s तु स (for तत्) — For 74^{ad}, S subst

353* सुनो पाण्डवपाञ्चालानगोप्स्य त महारणे ।
[G1 s अगोप्स्यत (for °प्स्यं त) M अह (for महा-)]

75 Dr s om 75 (of v 1 74) —^a) B1 च वै,
B2 s s Do1 चैव (for च वो) —^b) Ms-s शरवर्षे
प्रवर्षतां —^c) S सौमद्रो निधनं नीत (Ms गच्छेद्)
— Dn2 repeats 75^a-76^b after यद् (in 77^b) —^d)
Dn2 (both times) D2 s s शरैः (for परैः) Ms देवै-
रपि समागत

76 For the repetition in Dn2, of v 1 75
Dr s om 76 (of v 1 74) —^e) G1 M1 2 यथा
(for यत्र) —^f) B2 s s वि-, D2 वै (for वो)

77 For the repetition in Dn2, of v 1 75 Dr
om 77 (of v 1 74) —^a) Do1 Dn D2 अव- (for
एव) Ks गह्र्यं —^b) Ms-s अय (for अहं) K2
B Do1 Dn D2 s s G1 M1 2 वै, D2 तु (for व)
D2 [s]ति- (for सु-) —^c) Dn2 D2-s आस्थाय (for
आज्ञाय) —^d) D2 गुरुन् (for भीरुन्) K4 B Do1
Dn1 D1-s निश्रयान् (for निश्रमान्)

78 Dr om 78^{ab} (of v 1 74) —^a) B2 (marg,
orig as in text) s-s Do1 Dn1 D2 s आहो खिद् Ks
B1-s Do1 Dn1 D2 s S भूषणार्थानि (for °र्थाय) —^b)
B2 चर्म- (for वर्म-) S पत्रा (Gs om त्रा) युधानि
(for शस्त्रा) K4 s Dn1 D2 s T G M1 2 च (for
व) —^c) B4 s Dn2 D2 s s वाचस्तु, M1 2 वादश्च
(for वाचश्च) Ks वक्तुं शोमिन्योः S वदतां सत्सु (for

न स्माशक्यत वीभत्सुः केनचित्प्रसमीक्षितुम् ॥ ७९
तमन्तकमिव कुट्टं निःश्वसन्तं मुहुर्मुहुः ।
पुत्रशोकाभिसंतप्तमश्रुपूर्णमुखं तदा ॥ ८०
नाभिभाष्टं शक्नुवन्ति द्रष्टुं वा सुहृदोऽर्जुनम् ।
अन्यत्र वासुदेवाद्वा ज्येष्ठाद्वा पाण्डुनन्दनात् ॥ ८१
सर्वास्ववस्थासु हितावर्जुनस्य मनोनुगौ ।
बहुमानात्प्रियत्वाच्च तावेनं वक्तुमर्हतः ॥ ८२
ततस्तं पुत्रशोकेन भृशं पीडितमानसम् ।
राजीवलोचनं कुट्टं राजा वचनमब्रवीत् ॥ ८३

वक्तु ससत्सु) —^a) Gs समीक्ष्यतां (for अरक्षताम्)
D2 मम पुत्रस्य पश्यता

79 G2 partly damaged —^b) S K1-4 D1 तिष्ठ-
श्चापि, B1 श्वसंश्चाप-, S (G2 damaged) अतिष्ठद्वै (for
तिष्ठश्चाप-) S1 परासि मा, S2 K4 D1 तथैव स (K4
च), K1-s lacuna, B1 D2 s G1 4 M1 2 चारासिमान्,
Dn2 -धरोसिमान्, T -पराधिमान् (s10) (for चरासि-
मान्) Ks Dn1 D2 s तिष्ठंश्चास परायण, D2 तिष्ठंश्च
परमासिमान् — Before 79^{ad}, Dn2 ins संजय उवाच
—^c) Ks Dn2 D4 s स शक्यत, Dr न स शक्ये (for
स्माशक्यत) T G2-s Ms-s न स शक्यंति वीभत्सु
—^d) G2-s केचन (for केनचित्) Dr स समीक्षितु, D2
समवी, S प्रतिवीक्षितुं (Gs वक्षतु) (for प्रसमीक्षितुम्)

80 ^a) T G [आ]योत, M [आ]यस्त (for कुट्टं)
—^b) Dn2 S पुन पुन (for मुहुर्मुहु) — After 80^{ad},
S ins

354* महेन्द्रमिव तिष्ठन्त वज्रोद्यतमहाभुजम् ।
—^a) S K D2-s तथा (for तदा)

81 ^a) K4 B Do1 D2 G2 s s M1 2-5 न (D2 नो)
भाषितुं, Dn1 G2 s नाभाषितु, D2 4 न भाषित, D2
नाभिभाष्टं, M2 नाभाषित (for नाभिभाष्टं) —^b) D2 s
दृष्टं (for द्रष्टुं) T G2-s Ms-s वापि तदा, G1 M1 2
वापि तम्, G5 वापि तदा (for वा सुहृदो) B4 जना
(for अर्जुनम्) —^c) T G2-s हि (for वा) —^d)
T G2-4 वै (for वा)

82 ^a) S सर्वास्वस्थास्वपि द्विवान् —^b) D2 तदैव
(for तावेनं),

५९

युधिष्ठिर उवाच ।

त्वयि याते महाबाहो संशप्तकबलं प्रति ।

प्रयत्नमकरोचीव्रमाचार्यो ग्रहणे मम ॥ १

व्यूहानीकं वयं द्रोणं वारयामः स्म सर्वशः ।

प्रतिव्यूह रथानीकं यतमानं तथा रणे ॥ २

स वार्यमाणो रथिमी रक्षितेन मया तथा ।

अस्मानपि जघानाशु पीडयन्निशितैः शरैः ॥ ३

ते पीड्यमाना द्रोणेन द्रोणानीकं न शक्नुमः ।

प्रतिवीक्षितुमप्याजौ भेत्तुं तत्कुत एव तु ॥ ४

वयं त्वप्रतिमं वीर्यं सर्वे सौभद्रमात्मजम् ।

उक्तवन्तः स्म ते तात भिन्ध्यनीकमिति प्रभो ॥ ५

स तथा चोदितोऽस्माभिः सदश्व इव वीर्यवान् ।

असह्यमपि तं भार वोढुमेवोपचक्रमे ॥ ६

स तवास्रोपदेशेन वीर्येण च समन्वितः ।

83 ⁵) D₂ ॥ संतप्त- (for पीडित-) M₂-५ मृशपीडित-
चेतसColophon — Sub parvan Ś₁ K₁-८ ५ B (B₂
marg) D₀₁ D_n D₁-८ ५ १ अभिमन्युवध (D₈ 'युद्ध')
— Day of Drona's Generalship K₁ ॥ तृतीययुद्धदिवसे
— Adhy name K₅ अर्जुनविलाप, D_{n1} अर्जुनशोक,
D₂ ५ T G₁-८ M₁ ॥ अर्जुनप्रलाप, D₄ चक्रव्यूह अभिमन्यु-
वधे अर्जुनविषाद — Adhy no (figures, words or
both) B₁ D₈ S 69, B₂ 67, D_{n1} 70 — Śloka
no D_{n1} 86

51

1 K₁ सजय (for युधिष्ठिर) — ^a) D₈ जाते
— ⁵) K₁ ५ B₁ D (except D₁) संसप्तक B₁ D₂
५-८ T G₁-८ वधं, D_{n1} -रणं (for -बलं) G₁ M
संशप्तकवधैषिणि — ^o) ८ वसते (G₄ ५ 'तो) राजभि
साधेम्2 D₄ om 2^a-3^b — ^a) Ś₂ K₁ ८ ४ D₀₁ D₁ ८ ६-८
व्यूहानीका, B₂ व्यूहानीकं (for व्यूहानीकं) S ततो
(for वर्यं) Ś₁ व्यूहानीको वर्यं द्रोणो — ⁵) Ś D_{n1}
D₁ वारयामास, K (except K₅) मस्तु, D_{n1} D₈ ५
म स्म, D₂ म च (for म स्म) B₂ सर्वतः S यत
मान महायुधे — ^o) K₁ २ D₈ प्रतिव्यूह- (for प्रतिव्यूह)
D₈ तथानीकं, S सहानीका (G₈ कं) — ^a) D₈ महा-
रणे (for तथा रणे) S प्रत्यरुध्म (T प्रत्यरुध्म, G₂ प्रत्य-
रुध्म, G₄ प्रत्यरुध्म, G₅ प्रत्यरुध्म, M₂-५ प्रत्यरुध्म) वर्यं
बलं3 D₄ om. 3^{ab} (of v 1 2) — ^a) S संग्रामे (for
रथिमी) — ⁵) B (except B₁) D₀₁ S मपि चा (B₂
[marg] ८ वा)पि सुरक्षिते — ^o) K₅ अति-, B₁ २ ५ ५D₀₁ D_{n1} अभि- (for अपि) B₁ ५ -जगामाशु, D₂
जघा*शु S अस्मानभ्यहनत्कुद — ^a) D₂ ० आचार्यो
(for पीडयन्) T G₂-४ पीडयन्निव वाहिनीं4 ^a) T G₂-४ नि- (for ते) — ⁵) D₈ अथाक्नुम
(for न श) — ^o) Ś₁ एवाजौ, D₂ अथाजौ (for
अप्याजौ) M₂-५ प्रतिविश्रितु रौद्रं — ^a) B₂ (marg
as in text) जेतु, D₂ ते भेत्तु (hypermetric) (for
भेत्तुं) S हि (for तत्) Ś₁ हि, K₅ D_{n1} वा, T
G₂-५ न, M₂-५ तत् (for तु)5 ^a) K₁ तु प्रतिम, K₅ त्वय, D_{n1} च प्र*, D_{n2}
D₈ त्वय, D₂ चाप्र* (for त्वप्र*) D₄ स्वय त्वयति
वीर्येण, D₇ ८ त्वय तु प्रतिमवार्थ — ⁵) D_{n1} रणे, D_{n2}
D₈ ० अय (for सर्वे) Ś₂ K (except K₅) D₁ अच्युत,
D₄ आद्रव (for आत्मजम्) D₈ सौभद्र सर्वमाद्रव — ^o)
K₂ स (for स्म) B D₀₁ D₇ त, D_{n1} D₈ ० हे (for
ते) — The portion of the text from 7 51 5^d up
to च मा in 7 52 30^b is lost in Ś₂ on missing
folios — ^a) K₁ D₂ १ भिद्यनीकम्, K₅ D₈ भिद्या*,
D₄ भिद्या* (for भिन्ध्य) — For 5, S (except G₂)
subst

355* ततस्तमप्रतिरथमह सौभद्रमवधयम् ।

द्रोणानीकमिदं भिन्धि द्वारं संजनयस्व न ।

[(L 1) T G₄ ५ अजुव — (L 2) T भिदि.]6 Ś₂ missing (of v 1 5) — ^a) K₂ D₁ ८ ० T
G₂-५ M₂-५ तदा (for तथा) D₂-८ नोदितो (for चो*)
— ^o) D₇ ८ चापि त; D₈ (also) त चापि, T अपि त
(for अपि त) — ^a) Ś₁ K₁ ८ ४ D₇ एकोपचक्रमे, D_{n2}
D₈ ४ ० एक प्र* (for एवोप)7 Ś₂ missing (of v 1 5) — ^a) B₄ D₇ ८ स
तथास्त्रोप (D₇ थास्त्रोप)देशेन; D₂ स च शास्त्रोप*; S

प्राविशच्चद्रलं बालः सुपर्ण इव सागरम् ॥ ७
 तेऽनुयाता वयं वीरं सात्वतीपुत्रमाहवे ।
 प्रवेष्टुकामास्तेनैव येन स प्राविशच्चमूम् ॥ ८
 ततः सैन्धवको राजा क्षुद्रस्तात जयद्रथः ।
 वरदानेन रुद्रस्य सर्वान्नः समवारयत् ॥ ९
 ततो द्रोणः कृपः कर्णो द्रौणिश्च स बृहद्रथः ।
 कृतवर्मा च सौभद्रं पृथ्वाः पर्यवारयन् ॥ १०

तव चैवास्त्रोप° — °) K₁ D₁ बाल- (for बाल) — °)
 G₂ (marg as in text) मकर सागर यथा

8 S₂ missing (cf. v 1 5) — °) Dn₁ अनुयाता,
 D₂ ते न याता, D₄ ते त्व°, D₅ ० ते तु याता, T
 G₁₋₃ M तेन्वयाम्, G₄ ते तु याम्, G₅ तेन्वयाता (for
 तेऽनुयाता) D₆ १ वीर (for वीर) — °) D₈ ० प्रवेश-
 कामास्तेनैव — °) D₂ ५ यत् (for येन) Dn₁ S स-
 (G₂ तत्) (for स) M₅ बलं (for चमूम्)

9 S₂ missing (cf. v 1 5) — °) Dn₂ D₈ 4
 रुद्रस् (for क्षुद्रस्) — °) D₈ सर्वत (for सर्वान्न)
 K₄ D₁ समचोदयत्, K₅ समार्दयत्, D₄ स निवार्य तु,
 T G M₁ 2 4 ५ प्रत्यवारयत् (for सम°) D₂ ५ सर्वान-
 स्मानवारयत्, M₈ °ज्ञ प्रविवार्य तु

10 S₂ missing (cf. v 1 5) D₄ om 10^a-11^b
 — °) M₈ तै क्षुद्रै (hypermetric) (for ततो) — °)
 G₈ द्रोणश्च N (S₂ missing, D₄ om.) द्रौणि कौशल्य
 (S₁ K₁₋₃ D₁ वै शल्य, B₄ कौशल्य, D₇ ५ कौशल्य)
 एव च — °) S तै वीरं (for सौभद्रं)

11 S₂ missing (cf. v 1 5) D₄ om 11^{ab} (cf.
 v 1 10) — °) K₅ Dn D₂ ५ T G₂₋₅ च (for तु)
 S क्षुद्रै (for सर्वैर) — °) Dn₂ D₈ 4 ० परै (for
 पर) — °) D₄ विरथीकृत

12 S₂ missing (cf. v 1 5) — °) S पापस् (for
 क्षिप्रं) — °) G₅ तु, M₄ तं (for तैर) G₄ विरथी-
 कृत — °) K₁₋₄ D₁ समय, K₅ D₂ सयश (for
 सशय) B₄ Dn₂ D₈ 4 7 ८ S C₇ प्राप्तं (for प्राप्य)
 — °) D₂ मरणेन, D₄ दृष्टा तेन, Cd दिष्टान्तेन (as in
 text) B₅ [अ]भ्ययोधयत् S पदातिनमवस्थितं, C₇
 as in text — After 12, S ins

356* गदाहस्तोभ्ययात्तूर्णं जिघासुरपराजितम् ।
 नादिनं त्वय तं इष्ट्वा वासवस्यात्मजात्मज ।

परिवार्य तु तैः सर्वैर्युधि वालो महारथैः ।
 यतमानः परं शक्या बहुभिविरथीकृतः ॥ ११
 ततो दौःशासनिः क्षिप्रं तथा तैर्विरथीकृतम् ।
 संशयं परमं प्राप्य दिष्टान्तेनाभ्ययोजयत् ॥ १२
 स तु हत्वा सहस्राणि द्विपाश्वरथसादिनाम् ।
 राजपुत्रशतं चाभ्यं वीरांश्चालक्षितान्वहन् ॥ १३
 बृहद्रथं च राजानं स्वर्गेणाजौ प्रयोज्य ह ।

स जग्राह गदां वीरो गदायुद्धविशारद ।
 गदामण्डलमार्गस्थौ सर्वक्षत्रस्य पश्यत् ।
 तौ सप्रजहतुर्वीरावन्योन्यस्यान्तरैषिणौ । [5]
 तावन्योन्य गदाम्राभ्या ताडितौ युद्धदुर्मदौ ।
 इन्द्रध्वजाविवोत्सृष्टौ गतसरथौ महीं गतौ ।

[(L 1) G₁ M जिघ्रक्षुर (for जिघासुर) M₄ अपरा-
 जित — (L 2) G₂ त्वरथ (for त्वथ त) — (L 4)
 G₁ M गदामण्डलिनौ तौ तु (M₈₋₅ तत्र) (for the prior
 half) — (L 5) G₈₋₅ सप्रजग्मतुर् (for 'जहतुर्')
 — (L 6) T G₈ गदाम्राभ्यां]

13 S₂ missing (cf. v 1 5) — °) Dn₂ हत्वा
 (for स तु) Dn₂ D₄ दशः, D₈ ५ तद्वा (for हत्वा)
 — °) G₅ गजाश्च (for द्विपाश्व-) K₄ नरसादिना, S
 रथपत्तिना (for रथसादिनाम्) B (except B₄) Dn₁
 नराश्वरथदंतिना — After 13^{ab}, K₄ B D (except D₇ ५)
 ins

357* अष्टौ रथसहस्राणि नव दन्तिशतानि च ।

[Dn₁ दश (for रथ)]

— °) Dn₁ साभ्यं, G₁ M₄ ५ चोभ्रं, G₂ ५ ५ M₈ चाभ्र,
 M₁ ५ साम्र (for चाभ्यं) B Dn₁ Dn₂ D₈₋₅ राजपुत्र
 सहस्रे द्वे, D₂ 'श्विर चाभ्य — °) B₂ (marg) अस-
 ख्यातान्, B₂ (also) अग्रसिद्धान्, Ca. d अलक्षितान् (as
 in text)

14 S₂ missing (cf. v 1 5) — °) D₅ प्रयुज्य
 (for प्रयोज्य) K₁₋₄ B₅ ५ D₈ ५ च, K₅ हि (for ह)
 Dn₁ आजौ स्वर्गेण योज्य हि, D₇ ५ S स्वर्गेण समयोजयत्
 (D₇ ५ 'युज्यत) — After 14^{ab}, D₅ ins

358* ततो दुर्योधनसुत लक्ष्मण हतवान्बली ।

while S ins after 14^{ab}

359* गत सुकृतिनां लोकान्ये च स्वर्गजितां शुभाः ।

ततः परमधर्मात्मा दिष्टान्तमुपजग्मिवान् ॥ १४

एतावदेव निर्वृत्तमस्माकं शोकवर्धनम् ।

स चैवं पुरुषव्याघ्रः स्वर्गलोकमवाप्तवान् ॥ १५

संजय उवाच ।

ततोऽर्जुनो वचः श्रुत्वा धर्मराजेन भाषितम् ।

हा पुत्र इति निःश्वस्य व्यथितो न्यपतद्भुवि ॥ १६

विषण्णवदनाः सर्वे परिगृह्य धनंजयम् ।

नेत्रैरनिमिषैर्दृष्टानाः प्रत्यवेक्षन्परस्परम् ॥ १७

प्रतिलभ्य ततः संज्ञां वासविः क्रोधमूर्छितः ।

कम्पमानो ज्वरेणेव निःश्वसंश्च मुहुर्मुहुः ॥ १८

पाणिं पाणौ विनिष्पिष्य श्वसमानोऽश्रुनेत्रवान् ।

उन्मत्त इव विप्रेक्षन्निदं वचनमब्रवीत् ॥ १९

सत्यं वः प्रतिजानामि श्वोऽस्मि हन्ता जयद्रथम् ।

न चेद्वधमयाद्भीतो धार्तराष्ट्रान्प्रहास्यति ॥ २०

न चास्मान्श्चरणं गच्छेत्कृष्णं वा पुरुषोत्तमम् ।

भवन्तं वा महाराज श्वोऽस्मि हन्ता जयद्रथम् ॥ २१

धार्तराष्ट्रप्रियकर मयि विस्मृतसौहृदम् ।

पापं बालवधे हेतुं श्वोऽस्मि हन्ता जयद्रथम् ॥ २२

C. 7 1
P. 7 7
K. 7 7

अदीनस्त्रासयन्दादृष्टन्धित्वा च बान्धवान् ।

असकृन्नाम विश्वाच्य पितृणां मातुलस्य च ।

[(L 1) G₁ M यात (for गत) G₅ Ms-6 जिन (for जिता) — (L 2) G₂ पाठवान् (for पाथ)]

—^d) K₁ अपि (for उप) D₅ स दिष्टान्तमुपेयिवान् — For 14th, S subst

360* वीरो दिष्टान्तमापन्न शोचयन्बान्धवान्बहून् ।

[G₅ दिष्टान्तम्, Ms-6 नष्टम्]

— After 14, S ins

361* ततः स शोकसतसा भवताय समेषु ।

15 S₂ missing (of v l 5) —^a) D_{n1} एतदेव निवृत्तं हि —^c) D₂-5 1 8 पुरुषव्याघ्र —^d) S₁ D₅ G₁ M₁ उपेयिवान्, D_{n1} D₇ अवाप्तुयात् (for 'सवान्')

16 S₂ missing (of v l 5) N (S₂ missing) G₅ om. the ref —^c) K₁ 4 8 B₅ 8 D_{n1} D₂ 8 8 निश्चस्य, D₅ निश्चित्य (for निश्चस्य) — For 16th, S subst

362* व्यथितो न्यपतद्भूमौ दुःखार्त्तं स मुमोह च ।

[M₄ स (for स)]

17 S₂ missing (of v l 5) —^a) K₁ B₄ D_{n2} D₂ 4 8 विवर्णः, G₅ विषाद (for विषण्ण) —^b) K₅ B (except B₁) D_{n1} D_{n2} 5 परिवार्य, Ms 4 प्रतिगृह्य (for परि) —^d) K B (except B₁) D_{n1} D₄ 6 Ms प्रत्यवेक्ष (K₅ D₅ ह्य) न्; D_{n1} वेक्ष्यन्; T G₂-5 पश्यन्; G₁ M₁ 2 वेक्षन् (for वेक्षन्) B₅ धनंजय (for परस्परम्)

18 S₂ missing (of v l 5) —^a) D_{n2} पुन (for ततः) —^c) S₁ कम्पमानो K₅ 8 B₁ 8 D_{n1} D₂-8 T

G₂-5 M₃ 4 ज्वरेणेव G₁ M₁ 3 कपयश्चाप्यमर्षेण —^d) K₅ D_{n2} D₂ 5 T G₂-5 पुन पुन (for मुहुर्मुहुः)

19 S₂ missing (of v l 5) —^a) S₁ K₁-3 D_{n1} D₁ 3 5 पाणौ पाणिं (by transp), D₇ पाणि पाणौ D₄ विनिक्षिप्य (for 'त्पिप्य') —^b) K₅ श्वसमानोस्तु (for नोऽश्रु) S दत्तान्कटकटाप्य च — After 19th, S ins

363* त्रिशिखा भुक्तुर्दं कृत्वा क्रोधसरत्कलोचन ।

[M₂ भुक्तुर्दं G₁ M₁ 2 8 कोपात्, Ms 4 कोपात् (for क्रोध)]

—^c) K₁-8 विक्षेपन्, K₅ D_{n2} D₅ सप्रेक्षन्, D₄ 6 संप्रेक्ष्यन्, S रोपेण (for विप्रेक्षन्) —^d) S स्यन् (for ह्व)

20 S₂ missing (of v l 5) Before 20, D_{n2} D₅ S (except G₅) ins अर्जुन —^a) D₂ च; D₅ हि, D₅ वै (for व) D₅ सत्य चैव प्रजानामि —^b) K₅ हर्ता (for हन्ता) K₅ B₂ D_{n1} S हन्तास्मि (by transp) — S₁ K₁-3 D_{n1} om (hapl) 20th-21th —^c) B₁ (marg, orig as in text) न चेद्द्वर, B₂ (marg, orig as in text) न चेद्वर, D₅ न च द्वेप (for न चेद्वच-) S अस्त्रो (for भीतो)

21 S₂ missing (of v l 5) S₁ K₁-3 D_{n1} om 21 (of v l 20) —^a) D₅ नास्मात् (submetric), T G₂-5 न च मां, G₁ M₁ 2 न चास्मात् (for न चास्मात्) —^b) K₅ B₄ D (except D_{n1} D₁, D_{n1} om) कृष्णं वा वेचकीसुतं —^d) K₅ B₂ S हन्तास्मि (by transp)

22 S₂ missing (of v l 5) K₅ D₅ om (hapl.) 22 —^a) D₅ 8 प्रियं कर्तुं (for प्रियकरं) —^b) K₁

रक्षमाणाश्च तं संख्ये ये मां योत्स्यन्ति केचन ।
 अपि द्रोणकृपौ वीरौ छादयिष्यामि ताञ्शरैः ॥ २३
 यद्येतदेवं संग्रामे न कुर्यां पुरुषर्षभाः ।
 मा स्म पुण्यकृतां लोकान्प्राप्नुयां शूरसंमतान् ॥ २४
 ये लोका मातृहन्तॄणां ये चापि पितृघातिनाम् ।
 गुरुदारगामिनां ये च पिशुनानां च ये तथा ॥ २५

माधि- (for मयि) — For 22^{ab}, S subst

364* मयि विस्मृतसौहार्दं दुर्योधनहिते रत्नम् ।

—^a) B₁ Dn₁ S हन्तास्मि (by transp) K₂ हतां (for हन्ता)

23 S₂ missing (of v 1 5) —^a) K_{1,2} s D₁₋₃ s Ms 4 रक्षमाणाश्च G_{1,4} संखे, G₂ s M संखे (for संख्ये) —^b) Ms-s यास्यति (for योत्स्यन्ति) —^c) B (except B₄) D_{o1} राजन् (for वीरौ) —^d) D₂ छादयिष्ये च (for 'व्यामि) D₃ s 6-8 तौ (for ताश्च) Dn₁ छादयेता रणे शरैः — For 23^{ad}, S subst

365* राजन्द्रोणमुखांस्तान्वारयिष्याम्यहं शरैः ।

24 S₂ missing (of v 1 5) G₂ partly damaged —^a) S₁ यद्येवमेवं, K₁ s B₂ यद्येतदेव, D₂ s अहो तदेवं, T G₂₋₅ एवं यदि न, G₁ M एतद्यदि न (for यद्येतदेवं) —^b) B₁₋₃ D_{o1} Dn₁ D₂ s s पुरुषर्षभ S कुर्यां च (G₄ य) पुरुषोत्तम —^c) K₅ D₇ पुण्यकृतां —^d) S₁ K₂ s D₃ 6-8 शूरसंम (K₂ s 'मि) तान्, K₁ शूरसंमतान्, K₄ B₅ शूर (K₄ शूर) सत्तमान्, K₅ Dn₁ D₂ s 4 साधुसंमतान्, S सदनुष्ठितान् (for शूरसमतान्)

25 S₂ missing (of v 1 5) D₂ om 25^{ab} —^a) S घातिना (for हन्तॄणां) —^b) S लोका (for चापि) — Dn₂ om (hapl) 25^b-26^c —^c) Hypermetric S₁ K₁₋₄ D₁ गुरुक्षी- (for गुरुदार) K₅ B₂ s D_{o1} Dn₁ D₂ s 4 गुरुदाररताना ये (D_{o1} D₇ s च) —^d) G₄ om (hapl) from पिशुनानां up to ये च (in 26^d) B₄ D₃ ये सदा, S (G₄ om) या गति (for ये तथा)

26 S₂ missing (of v 1 5) Dn₂ om 26^{abc}, G₄ om up to ये च (in ^d) (for both, of v 1 25) G₂ damaged —^a) K₄ om ये च T G_{1,2,5} M साधु- सिद्धयतां चापि Cd oites असूयता (as in text) — K₄ om (hapl.) 26^c-27^b G₅ reads 26^{cd} after 29 —^c) K₅ B₁ (marg as in text) s s D_{1,2} s 7 s हन्तॄणां; T G_{1,3} s M हारीणां (for हन्तॄणां) —^d)

साधूनसूयतां ये च ये चापि परिवादिनाम् ।
 ये च निक्षेपहर्तॄणां ये च विश्वासघातिनाम् ॥ २६
 शूक्तपूर्वा स्त्रियं ये च निन्दतामघशंसिनाम् ।
 ब्रह्मघ्नानां च ये लोका ये च गोघातिनामपि ॥ २७
 पायसं वा यवानं वा शार्कं कृसरमेव वा ।
 संयावापूपमांसानि ये च लोका वृथाश्रताम् ।

B₄ S (except Ms [sup] *hns* as in text], G₂ damaged) विश्वस्त- (for विश्वास-) — After 26, K₁ s B₄ Dn D₁₋₄ 6-8 read 28^{ef}, while D₅, after 26, ins 367* followed by 31^{abcd}

27 S₂ missing (of v 1 5) K₄ om 27^{ab} (of v 1 26) —^a) G₁ M_{1,2} पूर्वमुक्तां Dn₂ चैव, D₃ ये वा, S चापि (for ये च) —^b) K₂ निर्मिताम्, B₄ s Dn₁ D₃ s विंदताम्, D₂ वादिनाम्, D₄ 7 निंदिताम्, D₅ [अ] निंदिताम् (for निन्दताम्) S₁ K₁₋₃ शंसिना, G₅ भक्षिना (for शक्षिनाम्) B₁ 2 D_{o1} नि- (B₂ [on marg] D_{o1} विं) दतामयशस्विना, D₃ [था]- ङ्गितामयशस्विना —^c) D₂ लोका ये (by transp) S ब्राह्मणाभिश्रता ये च

28 S₂ missing (of v 1 5) G₂ partly damaged D₅ reads 28^{ab} on marg —^a) K₂ D₁ 6 च (for वा) D₂ यावकाश्च, T G₂₋₅ पायसाक्षं (for वा यवान्) K₂₋₄ D₁ 4 च (for वा) K₁ पायस च यवान्ये च —^b) B₁ s 4 D_{o1} Dn₂ D₃ s 6-8 कृष (D₃ 'श) रम् K₁ 2 4 B₂ D₁ s 6 च (for वा) K₅ Dn₁ D₂ s कृसर (K₅ 'शरा, Dn₁ शर) सक्तमेव च (D₂ वा), Cv as in text — After 28^{ab}, G₅ reads 29^{cd} —^c) S₁ K₁₋₃ सयावापूप-, D₂ यथासता च, D₃ संयावपूप, G₁ M स्वयं चापूप- (for सयावापूप-) S₁ K₁₋₃ D₁ s 7 s मांसाना — D₂ om 28^d —^d) K₄ D₁ लोकाश्च (by transp) S₁ K (except K₅) Dn₂ D₁ s 7 s वृथाशिना (for 'भताम्) — For 28^{cd}, K₅ Dn₁ subst

366* अदत्त्वा अजुजता या वै मांसं वा सा गतिर्मम ।

[Dn₁ ये (for वा)]

— S₁ K₂ s 5 om 28^{ef} K₁ s B₄ Dn D₁₋₄ 6-8 read 28^{ef} after 26 B₅ reads 28^e-30^d after 31^{cd}. D₅ reads 28^{ef} on marg (sec m) —^a) B₅ D_{o1} Dn₁ Ms-s अद्यैव, B₄ अद्याय, Dn₂ D₃ s अह च; D₂ अन्यान्वा, D₄ 6-8 अहं वा, T G₂₋₅ इहैव (for अहैव) T G M_{1,2} उपगच्छेयं, Ms-s उपगच्छामि (for अधि

तानह्वैवाधिगच्छेयं न चेद्वन्यां जयद्रथम् ॥ २८
 वेदाध्यायिनमत्यर्थं संशितं वा द्विजोत्तमम् ।
 अवमन्यमानो यान्याति बृहान्साधूंस्तथा गुरुन् ॥ २९
 स्पृशतां ब्राह्मणं गां च पादेनाग्निं च यां लभेत् ।
 याप्सु श्लेष्म पुरीषं वा मूत्रं वा मुञ्चता गतिः ।
 तां गच्छेयं गतिं घोरां न चेद्वन्या जयद्रथम् ॥ ३०

नग्नस्य स्नायमानस्य या च वन्द्यातिथेरगतिः ।
 उत्कोचिनां मृषोक्तीनां वञ्चकानां च या गतिः ।
 आत्मापहारिणां या च या च मिथ्याभिर्शंसिनाम् ३१
 मृत्यैः संदृश्यमानानां पुत्रदाराश्रितैस्तथा ।
 असंविमज्य क्षुद्राणां या गतिर्मृष्टमश्रताम् ।
 तां गच्छेयं गतिं घोरां न चेद्वन्यां जयद्रथम् ॥ ३२

गच्छेयं) — १) D₃ च (for चेद्) D₅ हन्यां चेज् (by transp.), G₁ s M चेद्वन्मि

29 For the sequence in B₅, cf v l 28 S₂ missing (cf v l 5) D₂ om 29^a-31^b —^a) S₁ K₁ s 4 D₁ 4-5 G₄ s वेदाध्याय (K₅ यि) नम् (for ध्यायि नम्) G₄ s अध्यायी (for अत्यर्थं) T G₂ s येध्यापयं-
 ल्यनध्याये, G₁ M वेदाध्याय (M₅-s म्यास) मनध्याये —^b) S₁ K₁ s शमित, K₂ D₁ शपित, K₄ सशित, K₅ B₁ s D₀₁ D_n D₄ 6-8 शंसित, D₅ शंसिन (for सशित) K₅ D_{n1} D₅ च (for वा) S संशितं (T G₂-s *श्रुतां) चापि ब्राह्मणं — G₅ reads 29^a after 28^{ab} —^c) K₁ अव**मानो, B₁ D₇ s अवमन्य*, D_{n1} अवमन्य** D_{n1} ये यांति, D₂-s T G₁-4 M₁ 2 यो (D₅ T G₂-4 यां) याति (for यान्याति) K₅ अवमानयतस्तात, D₂ अवमान्य च ये यांति —^d) K₁-s B₁ s D₀₁ S transp तथा and गुरुन् — After 29, G₅ reads 26^{ad}

30 For the sequence in B₅, cf v l 28 S₂ missing (cf v l 5) D₂ om 30 (of v l 29) G₂ damaged —^a) K₄ s B₁ 2 (marg) s 4 D_{n1} D₂ 4 6 स्पृशतो, B₂ स्पृशस्तु, D_{n2} स्पृशतो, D₇ s स्पृशन्तै; S (G₂ damaged) सस्पृशन् (for स्पृशता) D_{n1} D₅ ब्राह्मणान् (for ण) K₅ D_{n1} गात्र, D₄ गाव, D₅ गात्र, G₅ चापि (for गां च) B₂ D₀₁ स्पृशतो ब्राह्मणानां वा —^b) D_{n1} यो (for या) S₁ (sup lin, orig as in text) K₅ B₁ (marg as in text) 4 D_{n1} D_{n2} D₂ s च या स (D₄ यो भ; D₅ यत्र) चेद्, K₁-4 D₁ तथैव च (for च यां लभेत्) S पदार्थं चापि यो ब्रजेद् —^c) K₅ B D₀₁ D_n D₂ 6-8 अप्सु, T G₂-5 योप्सु, G₁ M₁ 2 4 s येप्सु, M₅ येषु (for याप्सु) K₅ S मूत्रं (for श्लेष्म) K₁ पुरीष; D_{n1} पुरीषा; D₄ पुरीषो (for ष) B₁-s D₀₁ च (for वा) —^d) K₅ श्लेष्म (for मूत्र) B₂ मुञ्चतो (for मुञ्चता) D_{n1} नृणां (for गति) S श्लेष्माणं चापि (G₅ वा वि) मुञ्चति (G₁ M तां) — B₅ om. 30^{af} —^e) S transp तां and गच्छेयं B₁ s 4 D₀₁ कष्टां; T G (G₂ damaged) कष्टां; M₅ कृष्ण शो (for घोरां) —^f) S

हन्मि (for हन्या) — B₁ D₁ 6 ins after 30 B₂ s after 32 D₅ after 26

367* शीतभीताश्च ये विप्रा रणभीताश्च क्षत्रिया ।
 तेषां गतिं गमिन्यामि न चेद्वन्या जयद्रथम् ।

[B₁ repeats 367* after 32 — (L 1) D₁ ये नृपा (for क्षत्रिया) — D₅ om line 2 — (L 2) B₁ (second time) 2 s गच्छेय तद्वति घोरां (for the prior half) D₄ हन्यां चेद् (by transp)]

31 For the sequence in B₅, cf v l 28 S₂ missing (cf v l 5) D₂ om 31^{ab} (cf v l 29) D₁ om 31, G₂ partly damaged —^a) K₁ त्राय-
 मानस्य, D₅ जप* (for ज्ञाय*) —^b) K₅ विध्यतिथेर्, G₁ M₁ 2 वंछा च ते, M₅-s वध्यापतेर् (for *तिथेर्) —^c) K₁ उत्कोचिता, D_{n1} उत्कोचिना, D₂ उत्कोधीना, D₅ उत्कोपिता (for उत्कोचिना) K₁-4 वृषोक्तीना, D₀₁ मृषोक्तीना (for क्तीना) T G₁-4 M उत्कोट (G₁ M ल्कोच, G₂ *ल्कोश) कान् (G₂ *नृ) ताना च, G₅ उत्कोट घातकानां च —^d) D₄ 6 आत्मप्रहारिणा, D₅ आत्माप-
 हारिण K₅ D₂ s चापि, D₇ s चैव (for या च) S सूचकात्मापहा (G₅ *ही) रीणां —^e) D₅ ये (for या) D_{n2} [अ]भिभाषिणं, D₂ 4 6 भाषिणां, D₅ *शंसिनां, G₁ M *शंसतो (for *शंसिनाम्)

32 S₂ missing (cf v l 5) —^a) K₁ धृतै (for मृत्यै) B₂ संदिश्यमानानां, D_{n1} संदुष्ट*, D₂ s सतुष्य (D₅ संश्लिष्य) माणानां, D₂ 7 s संवदमानानां (for सहश्य*) —^b) D₀₁ D₅ M₅ पुत्राणां, G₅ तु तदा, M₁ s (sup lin, orig as in text) मृत्यानां (for क्षुद्राणां) —^c) S₁ K₂ s (marg as in text) दष्टम्, K₁ दृष्टम्, K₄ s B D₀₁ D_n D₁ 5 8 मिष्टम् (for मृष्टम्) K₁ s अमृता (for अक्षताम्) D₂ 4 6 एकाकीमिष्टमस (D₄ *श्रु) तां — After 32^{ad}, D₂ ins

368* य प्रत्यवसितो विप्रो न संन्यास पुनश्चरेत् ।

मायश्चित्तेन यस्य स्वाप्सुदस्तस्य च या गतिः ।

संश्रितं वापि यस्त्यक्त्वा साधुं तद्वचने रतम् ।
 न विभर्ति नृशंसात्मा निन्दते चोपकारिणम् ॥ ३३
 अर्हते प्रातिवेश्याय श्राद्धं यो न ददाति च ।
 अनर्हते च यो दद्याद्दुपलीपत्युरेव च ॥ ३४
 मद्यपो भिन्नमर्यादः कृतघ्नो भ्रातृनिन्दकः ।
 तेषां गतिमियां क्षिप्रं न चेद्भन्यां जयद्रथम् ॥ ३५
 धर्मादपेता ये चान्ये मया नात्रानुकीर्तिताः ।
 ये चानुकीर्तिताः क्षिप्रं तेषां गतिमवाप्नुयाम् ।

—^a) Ms-3 transp ता and गच्छेयं —^f) S हन्मि (for हन्यां) — After 32, B1 repeats and B2 s ins 367*, while B4 ins 370*

On the other hand, D7 ins after 33 Ds after 32

369* तथा देवलकाश्रद्धे सततं पङ्क्तिदूषकान् ।

ये भोजयन्ति समूहास्तां गतिं समवाप्नुयाम् ।

[(L 2) D7 मूढाश्च (for स^a)]

33 S2 missing (cf v 1 5) B4 om (hapl)
 33-35 —^a) K5 Dn1 संसृत K5 B (B4 om) D (except D4 s) च (for वा) —^b) G4 s साधु S सव् (for तद्) —^c) D4 विभर्ति (for विभर्ति) S नैन भ (T G2 ह) रति दुष्टात्मा —^d) K1 D4 निन्दिते K1 s G2 M1 s [च]पकारिणा (for णम्) — After 33, D7 ins 369*

34 S2 missing (cf v 1 5) B4 om 34 (cf v 1 33) —^a) K1 प्रातिवेशाय, K5 Dn2 प्रतिवेश्याय, K5 Dn1 Ds 7 प्रा (Ds प्र)तिवेशमाय —^b) T G2-5 ह, G1 M1.2 हि (for च) —^c) K1-4 D1 s 7 अनर्हतेषि (D4 तेव, D7 ये च), K5 B (B4 om) Dn1 Dn2 Ds 5 G1 M1.2 अनर्हस्यश्च, G5 हेतु च (for हते च) —^d) B (B4 om) Dn1 Dn Ds 4 6 दुपलीपतये तथा, S येषि च (G5 वा) — B1 ins after 35 B2 s after 34 B4 after 32

370* मत्स्यकच्छपभक्षणा भक्ष्यमस्तकशायिन्याम् ।

सैन्यवाना गतिं यामि श्वो न हन्यां जयद्रथम् ।

[(L 1) B2 s भक्षानां (for भक्षणा) B4 अपि (for भक्ष्य) B2 s अतपार्थयशालिनां (for the post half) — (L 2) B4 शैवलानां (for सैन्यवानां) B4 s कैवर्ती गतिमायामि (for the prior half) B1 न चेद् (for श्वो न)]

35 S2 missing (cf. v 1 5) B4 om 35 (cf v 1

यदि व्युष्टामिमां रात्रिं श्वो न हन्यां जयद्रथम् ॥ ३६

इमां चाप्यपरां भूयः प्रतिज्ञां मे निबोधत ।

यद्यस्मिन्नहते पापे सूर्योऽस्तमुपयास्यति ।

इहैव संप्रवेष्टाहं ज्वलितं जातवेदसम् ॥ ३७

असुरसुरमनुष्याः पक्षिणो वीरगा वा

पितृजनिचरा वा ब्रह्मदेवर्षयो वा ।

चरमचरमपीदं यत्परं चापि तस्मा-

त्तदपि मम रिपुं तं रक्षितुं नैव शक्ताः ॥ ३८

32) —^a) D4 मित्र (for भिन्न-) —^b) K5-s B5 Dn1 S भर्तृनिन्दक —^c) Dn1 एता, D2 एषा (for तेषा) —^d) S हन्मि (for हन्यां) — After 35, B1 ins 370*, while Ds reads 37^{ad}

36 S2 missing (of v 1 5) Ds om (hapl)
 33 Ds reads 36^{ad} after line 8 of App I (No 8)
 —^a) D7 वा (for च) —^b) S1 ये च (for मया) D7 चात्र (for नात्र) S ये चात्रा (T G2 M2 ये चात्र, M2 s ये नात्र)परिकीर्तिता — Ds om 36^{ad} —^c) S1 K1-s वानु, S मया (for चानु-) S1 K5 Dn1 Dn2 D2-4 transp क्षिप्रं and तेषा D7 S गतिं क्षिप्रम् (for तेषा गतिम्) — Gs om. 36^{ef} D7 reads 36^{ef} twice —^f) D4 शोषि, Ds न चेद् (for श्वो न) D4 M1.2 न ईता, M5 (inf lsn as in text) निहन्त्यां (for न हन्या) — After 36, Ds ins last three lines of App I (No 8)

37 S2 missing (cf v 1 5) G4 om 37 Ds reads 37^{ad} after 35 —^b) Dn1 निबोधत, Ds निबोध मे — After 37^{ad}, D7 s ins a passage given in App I (No 8) T G1-3 s M subst for 37^{ad}, placing it after 372*

371* अनस्तमित आदित्ये न चेद्भस्मि जयद्रथम् ।

—^a) D7 s संप्रवेष्टेहं, S च प्रवेक्ष्यामि (for संप्रवेष्टाहं) — After 37^{ef}, T G1-3 s M ins

372* गाण्डीवहस्तो राज्ञा च समर्क्षं पृथिवीपते ।

38 S2 missing (cf v 1 5) —^a) K5 Dn2 D2 चोरगा, Dn1 चोरगा (for घोरगा) —^c) B1 अचर चरम् (for चरमचरम्) K1-4 D1-3 s वा (for च) —^d) B1 तदति (for तदपि) Dn2 Ds 4 6 ते (for तं) S नेह (for नैव) S1 (sup lsn as in text) शक्, K1 शक् (for शक्ता)

यदि विशति रसातलं तदग्र्यं

वियदपि देवपुरं दितेः पुर वा ।

तदपि शरशतैरहं प्रभाते

भृशमभियत्य रिपोः शिरोऽभिहर्ता ॥ ३९

एवमुक्त्वा विचिक्षेप गाण्डीवं सन्वदक्षिणम् ।

तस्य शब्दमतिक्रम्य धनुःशब्दोऽस्पृशद्विषम् ॥ ४०

अर्जुनेन प्रतिज्ञाते पाञ्चजन्यं जनार्दनः ।

प्रदध्मौ तत्र संकुद्धो देवदत्तं धनंजयः ॥ ४१

स पाञ्चजन्योऽच्युतवक्त्रवायुना

भृशं सुपूर्णोदरनिःसृतध्वनिः ।

जगत्सपातालवियद्विगीश्वर

प्रकम्पयामास युगात्यये यथा ॥ ४२

ततो वादित्रघोषाश्च प्रादुरासन्समन्ततः ।

सिंहनादाश्च पाण्डूनां प्रतिज्ञाते महात्मना ॥ ४३

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकपञ्चाशोऽध्यायः ॥ ५१ ॥ समाप्तमभिमन्युवधपर्व ॥

39 Ś missing (cf v 1 5) —^a) D₂ तदग्र्यं (for ग्र्य) —^b) G₂ ह (for वा) —^c) K₂ om शर S निशितशरवरैरहं प्रसह्य —^d) B₁ D₁ अभिमन्यु (for पत्य) Ś₁ K₂ D₁ [s]भिहता, Dn₁ स हर्ता, Dn₂ D₂ ० निहता (for sभिहर्ता) D₁ भृशमपि हत्य शिशो शिरो निह वा (sic), S शृणुत हि (M₂-s प्रश्रु-
णुत) सिधुपते शिरो हरिष्ये

40 Ś missing (cf v 1 5) Before 40, S (G₂ om) ins संजय G₂ om 40-41 —^b) D₁ गाड्वि K₂ पाण्डवं सन्यसाचिन —^c) S (G₂ om) सर्वम् (for शब्दम्) K (except K₂) D₁ शब्द तस्य ह्यतिक्रम्य —^d) M₂ s transp [s]स्पृशत् and दिव

41 Ś missing (cf v 1 5) G₂ om 41 (cf v 1 40) —^b) D₂ महात्मना (for जनार्दन) —^c) D₂ 1 प्रदद्यौ (for ध्यौ) G₂ हु तत (for तत्र स) —^d) K₂ B Dc₁ Dn₁ D₁ 2 5 7 s च फाल्गुन (for वनजय)

42 Ś missing (cf v 1 5) —^a) D₁ s [s]-
र्जुन (for सच्युत) G₂ वायुना तदा, M₂ वक्त्रपायुना (for वायुना) —^b) Dc₁ D₂ ० निस्त्रयो, Dn₁ D₂ ० निस्त्र (for निस्त्र) —^c) S (except G₂ M₂-s) पाताळ

43 S₂ missing (cf v 1 5) —^a) K₂ Dn₁ D₂ ० T G₂ 4 निर्घोषा, D₁ घोषास्तु (for घोषाश्च) —^b) K₂ B Dc₁ Dn₁ D₂ ० S सहस्रश (for समन्तत) —^c) K₁ 2 4 5 B₁ 2 4 5 Dc₁ Dn₁ D₂ ० G₂ 5 नादश्च S वीराणा (for पाण्डूनां) —^d) S (except G₁ M₂ 4) महामनि — After 43, S ins

373* अनृत्यादिव गाण्डीव शरास्तूणीगता मुदा ।
निराकामन्निव तदा स्वयमेव मृधैपिण ।
भीमसेनस्तु सहष्ट प्रत्यभापत भारत ।
धनजयमभिप्रेक्ष्य हर्षगद्गदया गिरा ।
प्रतिज्ञोद्भवशब्देन कृष्णशङ्खस्वनेन च । [5]
निहतो धार्तराष्ट्रोऽथ सानुबन्ध सुयोधन ।
अथ मृदिततमाग्र्यदाममाल्य

तव सुतशोकमयं च रोषजातम् ।

व्यपनुदति महाप्रभावमेत

क्षरवर वाक्यमिदं महार्थमिष्टम् । [10]

सजय उवाच ।

अथ शङ्खैश्च भेरीभि पणवै सैनिकास्तथा ।

ससूतमागधा जिष्णुं स्तुतिभि समपूजयन् ।

तदा भीम बलं सर्वं तेन नादेन मोहितम् ।

तावकं तन्महाराज विपण्ण समपद्यत ।

[(L 1) G₂ अनृत्यन्, G₂-s प्रनृत्यद् (for अनृत्यद्)
— (L 2) T G₂ M₂ निराकामन् M₂ वधैपिण (for मृधै*)
— (L 3) G₂-s सु (for हु) — Before line 5, T
G₁ 2 M ins. भीम उवाच — (L 6) G₂ निहतोय महामाल्य
(for the prior half) — (L 7) G₁ M -माल्यदाम
(for -दाममाल्य) G₂ अथ मृदितशिष्टु कुरु प्रमोद — (L 8)
G₁ M₁ हत, M₂ ० मग (for तव) — (L 9)
G₁ M₁ ० एन (for एनन्) — (L 11) M₂-s तदा (for
तथा) — (L 13) T G₂ गीत (for भीम) — (L 14)
M₂ ० तु (for तन्)]

Colophon Ś missing — Sub parvan Ś₁ K₁-a. ०

५२

संजय उवाच ।

श्रुत्वा तु तं महाशब्दं पाण्डूनां पुत्रगृदिनाम् ।
चारैः प्रवेदिते तत्र समुत्थाय जयद्रथः ॥ १
शोकसंमूढहृदयो दुःखेनाभिहतो भृशम् ।

मञ्जमान इवागाधे विपुले शोकसागरे ॥ २
जगाम समितिं राज्ञां सैन्धवो विमृशन्बहु ।
स तेषां नरदेवानां सकाशे परिदेवयन् ॥ ३
अभिमन्योः पितुर्भीतः सव्रीडो वाक्यमब्रवीत् ।

B D (except D₁) अभिमन्युवध — *Day of Droṇa's Generalship* K₁₋₃ तृतीयदिवस (K₅ युद्धदिवस)
— *Adhy name* D₁ अर्जुनविषादप्रतिज्ञा, T G₂ ३
अर्जुनप्रतिज्ञा, G₁ M₁ २ अर्जुनप्रतिज्ञानं — *Adhy no*
(figures, words or both) B₁ ३ S 70, D₁ 71,
D₂ 63 — *Sloka no* D₁ 46, D₁ 43

As we have already noted, the editions end the Abhimanyuvadha sub-parvan with adhy 49. This would at first sight appear natural, but the actual closing incident of Abhimanyu's death occurs not in adhy 49, but in adhy 48, while the adhys 49-51 describe its immediate effect. Perhaps because twenty adhys of additional matter (which are now omitted) intervene between adhy 49 and 50 and somewhat obscure their proper perspective, the editions thought it best to mark the termination at this point. But we cannot accept this procedure because (1) none of our MSS mark the ending of the Abhimanyuvadha at adhy 49, and (2) most of our N MSS (including ŚK, B, —S giving no indication at all) agree in ending the sub-parvan at adhy 51 and distinctly add the word समाप्त here. It is, therefore, clear that we are amply justified by our MSS in shifting the ending from adhy 49 to adhy 51. But, curiously enough, the very MSS on which we rely straightway begin the Jayadrathavadha sub-parvan after adhy 51. Neither the name nor the place of the Pratijñā sub-parvan is indicated by them! But on the authority of the Parvasaṅgraha summary (1 § 57), as well as from the testimony of some commentators (see V S Sukthankar, *Epic Studies in JBomEAS*, N S, V, p 174), we know that the Pratijñā follows the Abhimanyuvadha and precedes the Jayadrathavadha sub-parvan. This raises a real difficulty, for even if we begin the Pratijñā with adhy 52, we do not know,

on MS evidence, where to end it. In other words, the definite ending of the Abhimanyuvadha is indicated by our MSS but not the definite commencement and ending of the Pratijñā! The difficulty, however, is not without a parallel, for the case is somewhat similar to that of the Bhismābhisekana sub-parvan of the Udyoga, where the MS indications fail to locate it definitely. We have thus no other alternative but to begin the Pratijñā with adhy 52 and end it tentatively with adhy 60, which concludes with Kṛṣṇa and Arjuna resolving to set out on the quest of the Pāṇpata weapons.

52

1 Ś₂ missing up to च मा (of v 1 7 51 5)
—^a) K₂ तं तु (by transp), K₅ तु ते, D₁ च
ते, D₂ तु स G₅ तच्छ्रुत्वा तु महाशब्द —^b) K
(except K₅) D₁ पार्थानां (for पाण्डूनां) Ś₁ B D₁ D₂
जय- (for पुत्र) —^c) D₅ चरै (for चारै) Ś₁ D₁
D₁ ३ Ca d प्रचारिते, K₁₋₄ D₁ प्रवेशिते, K₅ प्रवेरिते,
D₂ प्रचोदिते, D₂ प्रचारितस्, D₃ प्रतिदिते (sic),
D₅ प्रचारिभिस्, T G₂₋₅ प्रवेदितस् (for 'दिते) G₃ ४
व्रत (for तत्र)

2 Ś₂ missing (cf v 1 1) —^a) K₂ D₁ ४ शोक
संपूर्ण, D₂ ७ ३ सवस- (for 'समूह-') —^b) D₂ ६ ०
दुःखेनापि, D₁ दुःखैरभि (for दुःखेनाभि-) B (except
B₁) D₁ दुःखेनाभिपरिश्रुत, S दुःखेनाभ्याहतो (G₅ 'वृत्तो')
भृशं

3 Ś₂ missing (cf v 1 1) —^b) K₁ B (except
B₁) D₂ D₁ ४ विमृषन्, D₁ विमृजन्, D₁ ३ विलपन्
(for विमृशन्) K₅ D₁ D₂ ६ मुहु (for बहु) —^d)
K₅ D₁ परिदेवयन्, D₁ D₁ ३ S पर्यदेवयन् (G₅ 'यन्'),
D₁ ३ परिवेद- (D₅ परदेव) यन् (for 'देवयन्')

4 Ś₂ missing (cf v 1 1) —^a) K₄ D₁ २ S
अभिमन्यु, D₅ lacuna (for 'मन्यो') —^b) S (except

योऽसौ पाण्डोः किल क्षेत्रे जातः शक्रेण कामिना ॥ ४

स निनीषति दुर्बुद्धिर्मां किलैकं यमक्षयम् ।

तत्स्वस्ति वोऽस्तु यास्यामि स्वगृहं जीवितेऽस्य ॥ ५

अथ वा स्थ प्रतिबलास्त्रातुं मां क्षत्रियर्षभाः ।

पार्थेन प्रार्थितं वीरास्ते ददन्तु ममामयम् ॥ ६

द्रोणदुर्योधनकृपाः कर्णमद्वेशवाहिकाः ।

दुःशासनादयः शक्तास्त्रातुमप्यन्तर्कादितम् ॥ ७

किमङ्ग पुनरेकेन फल्गुनेन जिघांसता ।

न त्रायेयुर्भवन्तो मां समस्ताः पतयः क्षितेः ॥ ८

प्रहर्षं पाण्डवेयानां श्रुत्वा मम महद्भयम् ।

सीदन्तीव च मेऽङ्गानि मुमूर्षोरिव पार्थिवाः ॥ ९

वधो नूनं प्रतिज्ञातो मम गाण्डीवधन्वना ।

तथा हि हृष्टाः क्रोशन्ति शोककालेऽपि पाण्डवाः ॥ १०

न देवा न च गन्धर्वा नासुरो रगराक्षसाः ।

उत्सहन्तेऽन्यथा कर्तुं कुत एव नराधिपाः ॥ ११

तस्मान्मामनुजानीत भद्रं वोऽस्तु नरर्षभाः ।

C 7 2
B 7 7
K 7 7

Gs) सत्रीलो (for डो) — Before 4^{cd}, S ins जयद्रथ
— °) G1 यस्य, M य स (for योऽसौ) D2 पाहु
प्रिया, Ds पाडो पुरा (for पाण्डो किल) T G2-5 पाडो
क्षेत्रे यस्तु जात, Cd योसौ ला (sio) किल क्षेत्रे — °)
Dol Ds 7 जात क्षेत्रेण, T G2-5 शक्रेण किल, Cd जा
त शक्रेण (as in text)

5 Ś2 missing (of v 1 1) — °) Ds तित्तिर्षति
(for निनीषति) Ds युद्धेन (for दुर्बुद्धिर्) Cd as in
text — °) S स्वस्ति वोस्तु गमिष्यामि

6 Ś2 missing (of v 1 1) — °) Bs तथा (for
अथ) Ś1 K4.5 B2 (marg as in text) s s Dn1 Ds s
वास्त्र, K1-3 D1 वा सु, B3 Dol चास्त्र, Ds वा तत्,
D3 वास्त्र, Ds वा स्त्रि (for वा स्थ) D2 s G1 प्रति-
बलात् (for लात्) — °) Ś1 K D1 2 s 7 Cd त्रातं,
G1 स्यातुं (for त्रातुं) Ds मा (for मा) — °) G1
M पार्थास्त्र (for पार्थेन) S पार्थिवा (for प्रार्थितं) — °)
S तत् (for ते) Ś1 सास्त्रत, K1 D2 s यच्छत, Ks
संघत्त, Bs Ds Dn3 वदतु, B1 s Dol Dn1 ns (also)
सदत्त, Ds वदतु, S वदत्त (for वदन्तु) Ms s (sup
in, orig as in text) महानयं (for ममा) K1-3
D1 ते सस्य उप (K1 त्यमुप, Ks D1 त्यतप) साय मां
(Ks ता)

7 Ś2 missing (of v 1 1) — °) K (except
Ks) Dn1 D1 मुखा (for कृपा) — °) Ś1 K1 चाहिका
(for वा) — °) Dn1 दुर्योधनादय Ds चैव (for
शकास्त्र) — °) K1 Bs Dn मामलं (K1 Dn1 अत्यंत-
कादित (for अप्यन्तका) B1 ते दिशंतु ममामयं, Ds
स्वयुग्रमनयाद्भत, Ds मां रक्षत नृपात्मजा

8 Ś2 missing (of v 1 1) Ds om. 8^{ab} — °)
D3 एकं, Cd अङ्ग (as in text) Dn1 किं पुनर्मम
एकेन, D2 किमङ्ग दुष्करं तेन — °) K1 s B D (Ds

om) Gs फाल्गुनेन (for फ) T G2-5 युयुत्सता (T
वा) (for जिघांसता) — After 8^{ab}, D2 ins

374* प्रतिज्ञात न जानामि सर्वान्विज्ञापयामि व ।

— D1 om 8^{cd} — °) D2 तत्रायेयुर्, Ds s तत्रायेयुर्,
Ds तत्रायतो, S न त्रास्यति (for न त्रायेयुर्) — °)
Ś1 K (except Ks) D1 समतात् (for समस्ता) D2
समस्ता पृथिवीक्षित

9 Ś2 missing (of v 1 1) — °) T G2-4 प्रतिज्ञा
(for प्रहर्षं) D1 s प्रहर्षं पाहुसेनाया — °) Ds मे
सु (for मम) — 9^{cd} is damaged in G2 — °) Ds
च (for [ह]व) Ks Dn1 Ds मम (for च मे) K2
सीदति दश मंगानि, B Dol S (G2 damaged) सीदति
चैव (B Dol Gs मम) गात्राणि, D2 *ति मम चागानि
— °) K1-3 B4 पाडवात् (for पार्थिवा)

10 Ś2 missing (of v 1 1) — °) Ks D1 7 s
वधे (for वधो) D1 s प्रतिज्ञाते — °) K1 s Dn1
D1 s Gs धन्विना — °) Ś1 K D (except Dol D1)
यथा (for तथा) K1 वृष्टश्च, Ks D1 हि वृष्टा, Dn1
वृष्टा न Gs [ज]पि, M1 s [ज]भि (for हि) — °)
Dol (marg as in text, sec m) क्रोध- (for शोक-)
B2 -कालेषु (for -कालेऽपि) Ś1 K2-4 B1 s-5 Dol D1
2 s 7 s स, K1 स; Dn Ds s हि (for अपि)
K1 s पाडवा — After 10, B1 ins

375* वशमेव्यन्ति चत्वारस्तमृते सर्वपाण्डवा ।

11 Ś2 missing (of v 1 1) — °) K1 s न च
देवा न (Ks स) गंधर्वा, Ks B (except B1) Dol S तं
न (G2 s सु) देवा न गं — °) S नासुरा न च पन्नगा
(G1 M राक्षसा) — °) Bs यथा, Ds तथा (for
अन्यथा) S प्रम (Gs शकु) वल्यन्य (Gs s *त्यय) था कर्तुं

12 Ś2 missing (of v 1 1) Gs damaged — °)

अदर्शनं गमिष्यामि न मां द्रक्ष्यन्ति पाण्डवाः ॥ १२
 एवं विलपमानं तं भयाद्ब्याकुलचेतसम् ।
 आत्मकार्यगरीयस्त्वाद्राजा दुर्योधनोऽब्रवीत् ॥ १३
 न मेतव्यं न रव्याघ्र को हि त्वा पुरुषर्षभ ।
 मध्ये क्षत्रियवीराणां तिष्ठन्तं प्रार्थयेद्युधि ॥ १४
 अहं वैकर्तनः कर्णश्चित्रसेनो विविंशतिः ।
 भूरिश्रवाः शलः शल्यो वृषसेनो दुरासदः ॥ १५

पुरुभिर्नो जयो भोजः काम्बोजश्च सुदक्षिणः ।
 सत्यव्रतो महाबाहुर्विकर्णो दुर्मुखः सहः ॥ १६
 दुःशासनः सुबाहुश्च कलिङ्गश्चाप्युदायुधः ।
 विन्दानुविन्दावावन्त्यौ द्रोणो द्रौणिः ससौवलः ॥ १७
 त्वं चापि रथिनां श्रेष्ठः स्वयं शूरोऽमितद्युतिः ।
 स कथं पाण्डवेभ्यो भयं पश्यसि सैन्धव ॥ १८
 अक्षौहिण्यो दशैका च मदीयास्तव रक्षणे ।

B₁ D₂ -जानीय, S (G₂ damaged) -जानीध्वं (for -जानीत) —^b) S₁ नराधिपा (for नरर्षभा) D₅ भद्र वो मनुजर्षभा, S (G₂ damaged) भद्रं च (M₃ 4 ते) पुरुषर्षभा —^a) K₅ M₁ 2 मा (for मा) — After 12, D₇ s ins

376* वृत्तमास्थाय तन्युष्यं (sic) सोपनीतो भवाम्यहम् ।
 दुःशला आवृत्तौहार्दन्मा रक्षस्य वा ध्रुवम् ।

[(L 1) D₇ om तन् — (L 2) D₇ दुःशला D₇ मां रक्षित्व्य चाध्रुव (sic) (for the post half)]

13 S₂ missing (of v 1 1) Before 13, G₂ s M ins सजय —^a) G₅ व्याकुलमान (for विलप) D₇ s तु (for त) —^b) K₅ D₂ 7 S भय, D₄ शोक- (for भयाद्) S₁ K₁ 3 4 -चेतन (for -चेतसम्)

14 S₂ missing (of v 1 1) Before 14, S ins दुर्योधन G₂ damaged —^a) M₃-5 महाराज (for नर-व्याघ्र) —^b) K₄ s B D G₅ त्वा (for त्वा) S₁ K (except K₅) B₄ D₆ T G₁ 3 4 पुरुषर्षभ, D₂ s भरत-र्षभ (D₈ 'भ') (for पुरुष) —^c) G₁ M -सिंहाना (for -वीराणा) —^d) K₄ पारयेद्, T G₈ 4 प्रादयेव (for प्रार्थयेद्) S पुमान् (for युधि) D₇ s तिष्ठ- (D₈ 'ष्ठ') त पार्थतो भय — After 14, S ins

377* एषा हि नरदेवाना मत्तमातङ्गामिनाम् ।
 संघातमुपयातानामपि विम्वेत्युरदर ।

15 S₂ missing (of v 1 1) G₂ damaged —^a) G₅ om शल D₈ s शैव्यो (for शल्यो) —^d) D₇ दुरासदा, M₃-5 [S]प्यल्लुस (for दुरासद)

16 S₂ missing (cf v 1 1) G₂ damaged —^b) S₁ कामोजश्च S (G₂ damaged) कामोजो वाहिक रूप —^c) D₇ s महाबाहो (for 'बाहुर्') —^d) D₆ दुर्मय (for दुर्मुख) S₁ K₁ 3 B D₂ D₁ D₁-4 s च ह, D₂ तथा, M₃ s सह (for सह). D₅ विकर्णो दुःसहेव्हिह

17 S₂ missing (of v 1 1) —^a) D₂ महाबाहु (for सुबाहुश्च) —^b) K₁ M₃-5 कलिङ्गाश्च, K₂ s 5 B₁ 2 4 5 D₂ D₂ D₁ s 5 G₂ कलिङ्गाश्च (for कलिङ्गश्च) K₁ s B₁ M₃-5 [अ]प्युदायुधा, D₂ [उ]द्यतायुधा, D₇ s [अ]प्युदायुधा, T G₃ श्रुतायुध (for [अ]प्युदायुध) D₁ सुबाहुश्च कलिङ्गराट् —^c) D₂ विंदावुविंदाव, D₂ D₂ s विंदावुविंदाव (D₁ 'वि') दाव —^d) B₁ D₁ s द्रौणि- (for द्रौणि) B₄ om ससौवल D₂ s च (for स-) K₁ सौवला, D₂ सौवल (for -सौवल) S द्रौणिश्च सह (G₅ om ह) सौवल — After 17, N (S₂ missing) ins

378* एते चान्ये च बहवो नानाजनपदेश्वरा ।
 ससैन्यास्त्वामियास्यन्ति व्येते तु मानसो ज्वर ।

[(L 1) D₂ एते च बहवो राजन् (for the prior half) — (L 2) D₈ s सैन्यानि (for समैन्यात्) D₂ s D₂ 4 s त्वामि- (for त्वामि)]
 — While S ins after 17

379* मायावी बलवान्शूरो राक्षसश्चाप्यलम्बुस ।
 इमे च त्वामिगोप्यन्ति सैन्येन महता वृत्ता ।

[(L 1) M₃ s मलायुध (for अलम्बुस) — (L 2) T च वामि, G₂ हि वा हि, M₁ 2 च त्वा हि (for च त्वामि-) M₃ -गोप्यति (for -गोप्यन्ति)]

18 S₂ missing (cf v 1 1) —^a) D₄ वा (for च) —^b) K (except K₅) D₁ महाद्युति, B D₂ D₂ 7 s [S]मितद्युते, S [S]मि पार्थिव (G₁ M 'व') (for समितद्युति) —^c) T G₂-5 कथं च, M₃ s कथं तु, M₃ कथं तु (for स कथं) D₂ D₃ पादवेयस्य (for 'येभ्यो')

19 S₂ missing (cf v 1 1) —^a) D₂ s S (except G₅ M₃) अक्षौहिण्यो (for अक्षा) B (except B₂) D₂ दशैकाश्च, S (except G₅) महावीर्यं (G₁ M₃ 'र्या') (for

यत्ता योत्स्यन्ति मा भैस्त्वं सैन्धव व्येतु ते भयम् ॥ १९

एवमाश्वासितो राजन्पुत्रेण तव सैन्धवः ।

दुर्योधनेन सहितो द्रोणं रात्रावुपागमत् ॥ २०

उपसंग्रहणं कृत्वा द्रोणाय स विशां पते ।

उपोपविश्य प्रणतः पर्यपृच्छदिदं तदा ॥ २१

निमित्ते दूरपातित्वे लघुत्वे दृढवेधने ।

मम ब्रवीतु भगवान्विशेषं फल्गुनस्य च ॥ २२

विद्याविशेषमिच्छामि ज्ञातुमाचार्य तत्त्वतः ।

ममार्जुनस्य च विभो यथातत्त्व प्रचक्ष्व मे ॥ २३

द्रोण उवाच ।

सममाचार्यकं तात तव चैवार्जुनस्य च ।

योगाद्दुःखोचितत्वाच्च तस्माच्चत्तोऽधिकोऽर्जुनः ॥ २४

न तु ते युधि संत्रासः कार्यः पार्थात्कथंचन ।

अहं हि रक्षिता तात भयात्त्वां नात्र संशयः ॥ २५

न हि मद्बाहुगुप्तस्य प्रभवन्त्यमरा अपि ।

व्यूहिष्यामि च तं व्यूहं यं पार्थो न तरिष्यति ॥ २६

तस्माद्युध्यस्व मा भैस्त्वं स्वधर्ममनुपालय ।

पितृपैतामहं मार्गमनुयाहि नराधिप ॥ २७

दर्शिका च) Ca d as in text — °) D₁ योत्स्यसि, M_{1,2} योत्स्याम (for योत्स्यन्ति) S भैषी (for भैस्त्व) — °) G₁ M व्येतु (for व्येतु) D₂ १ २ व्येतु ते मानस म (D₂ 'सान्न') य, D₅ व्येतु ते मानसो ज्वर Cd oites व्येतु, and ज्वर (for भयम्)

20 S₂ missing (of v l 1) Before 20, MSS ins सजय उवाच — °) T G₂₋₅ राज्ञा, M₂₋₅ राजा (for राजन्) — °) D₂ transp पुत्रेण and तव — °) D₁ रात्रौ द्रोणम् (by transp), D₂ द्रोणपार्श्वम्

21 S₂ missing (of v l 1) — °) D₅ Ca -संहरणं, Cd -संग्रहणं (as in text) S उपसंग्रह्य चरणौ — °) G₁ M द्रोणस्य (for द्रोणाय) S पति (for पते) — M_{1,2} om 21^{ad} — °) D₄ १ २ उपोपविष्ट (for विश्व) — °) D₂ तथा, T G₂₋₅ M₂ २ वच (for तदा) — T G₁ ins after 21 M₁ 2 after 21^{ad}

380* अर्जुनस्यात्मनश्चार्थे विशेषं पर्यपृच्छत ।

[G₁ M_{1,2} चास्त्रे (for चार्थे) G₁ M₁ २ विशेषं पर्यपृच्छत (for the post half)]

22 S₂ missing (of v l 1) Before 22, K₅ D₁ २ S ins जयद्रथ उवाच — °) K₄ D₁ दृढविक्रमे, K₅ घन्वनि, D₅ घन्विने, D₁ २ पातने (for 'वेधने') — °) D₁ भगवन् (for वान्) S ब्रवीतु भगवन्मयां — °) N (except K₅ २, S₂ missing) फाल्गुनस्य (for फल्गु)

23 S₂ missing (of v l 1) — °) S transp इच्छामि and आचार्य D₂ reads from चार्य up to चक्ष्व मे (in 23^d) on marg — °) D₂ तमार्जुनस्य (for ममा) B (except B₄) D₁ S अर्जुनस्यात्मनश्चैव — °) K₅ T G₂ २ २ M_{1,2} २ यायातत्त्वं, B₁ २ D₁ D₅ G₄ यायातत्त्वं, B₂ (marg) यायातत्त्वं, D₁ २ D₅ यायातत्त्वं (for

यथातत्त्व) S₁ विचक्ष्व मे, B₅ प्रचक्षते, D₁ D₂ प्रचक्ष मे, D₄ प्रचक्रमे, D₅ प्रयच्छ मे, S ब्रवीहि मे (for प्रचक्ष्व मे)

24 S₂ missing (cf v l 1) D₂ reads the ref on marg — °) S K₁₋₂ सममाचार्यकर्ताह, Cv as in text — °) D₂ मे (for च) — Before 24^{ad}, B₅ ins द्रोण उवाच — °) D₁ D₁ २ योगान्, Ca d 'गाद्' (as in text) K₂ B₂ D₂ दुःखोपि (K₂ दि) तत्त्वाच् (for चित्त्वाच्) — °) S त्वदधिको (for त्वत्तोऽधिको)

25 S₂ missing (of v l 1) — °) T G₂₋₄ बुद्धि (for युधि) — °) T G₂₋₅ transp कार्य and पार्थात् K (except K₅) D₁ कदाचन (for कथं) — °) B₄ एव (for अहं) — °) S₁ स्वा (for त्वा) S श्वो न (for नात्र)

26 S₂ missing (of v l 1) D₅ om 26 — °) S (except G₁ M₁ २) वाण- (for बाहु) — K₄ D₁ om 26°-27^d — °) B₂₋₅ D₄ २ व्यूहयिष्यामि; T G₂₋₅ विधास्यामि च (for व्यूहिष्यामि च) D₅ om. च S₁ D₂ ते (for तं) — °) S₁ यं शक्नो, D₂ पार्थो यं (by transp)

27 S₂ missing (of v l 1) K₄ D₁ om 27 (of v l 26) — °) G₁ M_{1,2} भैषी (for भैस्त्व) — °) B₁₋₂ D₁ D₂ २ अनुपालयन् (for 'पालय') — °) B (except B₄) D₁ D₂ S महारथ (G₁ M₁ २ मुज) (for नराधिप)

28 S₂ missing (of v l 1) — °) D₁ S अधीता (for ल) D₂ २ विविधान्, M₁ २ विविधा (for विधि वद्) D₁ S वेदा (for वेदान्) — °) S₁ K (except K₅) च (for सु-) — °) D₂ इष्टैव (for इष्टं च) G₁

अधीत्य विधिवद्वेदानमयः सुहुतास्त्वया ।
 इष्टं च बहुमिर्यज्ञैर्न ते मृत्युभयाद्भयम् ॥ २८
 दुर्लभं मानुषैर्मन्दैर्महाभाग्यमवाप्य तु ।
 भुजवीर्यार्जिताल्लोकान्दिव्यान्प्राप्स्यस्यनुत्तमान् ॥ २९
 कुरवः पाण्डवाश्चैव वृष्णयोऽन्ये च मानवाः ।
 अहं च सह पुत्रेण अध्रुवा इति चिन्त्यताम् ॥ ३०
 पर्यायेण वयं सर्वे कालेन वलिना हताः ।

परलोकं गमिष्यामः स्वैः स्वैः कर्मभिरान्विताः ॥ ३१
 तपस्तप्त्वा तु याल्लोकान्प्राप्नुवन्ति तपस्विनः ।
 क्षत्रधर्माश्रिताः शूराः क्षत्रियाः प्राप्नुवन्ति तान् ॥ ३२
 संजय उवाच ।
 एवमाश्वासितो राजन्भारद्वाजेन सैन्धवः ।
 अपानुदद्भयं पार्थाद्युद्धाय च मनो दधे ॥ ३३

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि द्विपञ्चाशोऽध्यायः ॥ ५२ ॥

M1 2 विविधैर् (for बहुभिर्) —^a Ks मृत्युर् (for मृत्यु) B Dc1 Dn1 Ds 5 G2 कृतं मयं, Dn2 कृता-
 दयं, Ds चक्षोद्भयं, T Gs-5 भव (Gs 'य' मयं, Bom
 ed -मयंकर (for -भयाद्भयम्)

29 Śs missing (cf v 1 1) —^a Ś1 K1-3 D1
 अयाप्तं, K4 5 B4 D2 4 5 7 8 अवाप्तं, Dn2 Ds अवाप्य,
 Ms-5 दुर्लभान् (for दुर्लभं) Ks Ds 5 मानुष, Dn1
 मानुषे (for 'दैर्') K1 3 D1 दैर्, K2 Dn2 Ds 4 6
 देवैर्, K4 देवैर्, Ks Ds 5 जन्म, Dn1 लोके (for
 मन्दैर्) —^b Ś1 K B4 D (except Dc1) सुदुर्लभ
 (D1 5 'बलं'), T Gs-5 अयाप्युत, G1 M1 2 अवाप्य च
 (for अवाप्य तु) —^c M2 om लोकान् —K4 om
 (hapl) 29^d-32^a —^d Ms-5 लप्स्यसि (for प्राप्स्यसि)

30 Śs missing up to च मा (in 30^b) (cf v 1 1)
 K4 om 30 (cf v 1 29) —^b Śs *नुपा, K1
 मानुषा, T पादवा (for मानवा) —^a Ks Dn1 Ds
 अध्रुवा (Dn1 'वो' नेति (Ds 'निति'), S (except G1
 M1 2) न ध्रुवा इति (G2 इव) (for अध्रुवा इति) Cd
 cites अध्रुवा (as in text) S (except M2) लक्ष्यता
 (for चिन्त्यताम्) Ś1 Dn2 ध्रुवा इति (Ś1 [sup in]
 नेति) विचिन्त्यता, Ś2 ध्रुवानीति विचि', K1-3 D1 ध्रुवा
 नेति विचि', D2 अध्रुवाण्यविचिन्त्यता, Ds 6 6 शूरा इति
 विचि', D4 ध्रुवमिति विचि', D7 ध्रुवानिति तपस्विन

31 K4 om 31 (cf v 1 29) D1 om (hapl)
 31^a-32^b —^a Ds च ते (for वयं) —^d Ks om

from रन्विता up to शूरा (in 32^c) Ś K1 2 उच्छ्रिता,
 Ks उच्छ्रित, Dn1 अचिता, D2 आचिता (for
 अन्विता)

32 K4 om 32^a (cf v 1 29) Ks om 32^{abc},
 D1 om 32^{ab} (for both, cf v 1 31) —^a Dc1 Dn1
 च (for तु) —^b S यपास्विन (for तप) —^c
 B2 -धर्माश्रिता, Ds 6 -कर्मोश्रिता, Ms-5 -धर्माश्रिता
 (for -धर्माश्रिता) B Dc1 S वीरा (for शूरा)

33 N (except D1 5) om the ref —^a B4 5 S
 (except G1 M1 2) राजा (for राजन्) —^c D1 5
 उपानुदद्, S (except Gs) व्यपा* (for अपा*) —After
 33, Ks B D (except D1) S ins

381* तत प्रहर्षे सैन्याना तवाप्यासीद्विशा पते ।

वादित्राणा ध्वनिश्चोर्षे सिंहनादरवै सह ।

[(L 1) Ds G2 प्रहर्ष (for 'र्ष') S तस्य चासीद् (for
 तवाप्या*) Dn1 महामते (for विशां पते) —(L 2)
 T G4 [उ]वै (for [उ]म)]

Colophon Sub-parvan Ś K1-3 5 B Dc1 Dn D1
 3-5 जयद्रथवध —Day of Drona's Generalship K1 3
 तृतीयदिनसे —Adhy name Ks दैधवाश्वासन, D2 5
 जयद्रथसमाश्वासन —Adhy no (figures, words or
 both) B1 Ds S 71, B2 Dn1 72 —Śloka no
 Dc1 35, Dn1 34

५३

संजय उवाच ।

प्रतिज्ञाते तु पार्थेन सिन्धुराजवधे तदा ।

वासुदेवो महाबाहुर्धनंजयमभाषत ॥ १

भ्रातॄणां मतमाज्ञाय त्वया वाचा प्रतिश्रुतम् ।

सैन्धवं श्वोऽस्मि हन्तेति तत्साहस्रतमं कृतम् ॥ २

असंमध्य मया सार्धमतिभारोऽप्यमुद्यतः ।

कथं नु सर्वलोकस्य नावहास्या भवेमहि ॥ ३

धार्तराष्ट्रस्य शिविरे मया प्रणिहिताश्वराः ।

त इमे शीघ्रमागम्य प्रवृत्तिं वेदयन्ति नः ॥ ४

त्वया वै संप्रतिज्ञाते सिन्धुराजवधे तदा ।

सिंहनादः सवादित्रः सुमहानिह तैः श्रुतः ॥ ५

तेन शब्देन विव्रस्ता धार्तराष्ट्राः ससैन्धवाः ।

नाकस्मार्त्तिसहनादोऽयमिति मत्वा व्यवस्थिताः ॥ ६

सुमहाञ्छब्दसंपातः कौरवाणां महाभुज ।

आसीन्नागाश्चपत्तीनां रथघोषश्च भैरवः ॥ ७

अभिमन्युवधं श्रुत्वा ध्रुवमार्तो धनंजयः ।

रात्रौ निर्यास्यति क्रोधादिति मत्वा व्यवस्थिताः ॥ ८

तैर्यतद्भिरियं सत्या श्रुता सत्यवतस्तव ।

53

1 B₂ reads the ref on marg D₁ reads 1-4 twice —^a) D₁ 7 s च (for तु) —^b) K₁₋₄ D₁ तथा (for तदा) K₅ D_{n1} सिंधुराजपतेर्वधे —^c) S महाबुद्धिर् (for बाहुर) C_a d as in text

2 For the repetition in D₁, of v l 1 Before 2, G₁ M ins वासुदेव, G₂ s श्रीकृष्ण —^a) S₂ K₁ s B₂ 4, 5 D_{o1} D_{n2} D₁ s अज्ञाय (for आज्ञाय) S आदृणा पार्थिवानां च —^b) D₂ तव (for त्वया) B₁ s s D_{o1} चापि, B₂ चैव, B₂ (marg) मम, S मध्ये (for वाचा) — D_s om 2^c-3^b —^c) S K (except K₅) B₁ D₁ s चासि, B₂ D_{n2} सोसि, D_{o1} शोसि, D₇ s G₅ शो नि (for शोसि) D₅ हता शो (for हन्तेति) —^d) B D_{o1} D_{n2} D₁ S साहस्रभिर्दं (for 'तम') S₁ K₅ D_{n1} D_s मम, D₂ मत (for कृतम्) D_s 4 (both times) तत्साहस्रमसशय, D₇ s तत्संभाषत मा (D_s मा) भवान्

3 For the repetition in D₁, of v l 1 D_s om 3^{ab} (cf v l 2) —^c) N (except S K₁ s 4 B₂ D₁, D_s om, D₄ [both times]) तु (for तु) S कथं सर्वलोकस्य —^d) T G₁ s-s M नापहास्या (for नाव) D₇ s नावहास्यो भविष्यति (D_s ति), G₂ नाप हास्यामहे वयं

4 For the repetition in D₁, of v l 1 —^b) T G₂-s ये तु, G₁ M ये न (for मया) K₅ D_{n1} ये

मया प्रहिताश्वरा —^c) S₂ इति मे, D_{n2} D₁ (both times) इह मा, D_s ० इह ते (for त इमे) S समनुप्राप्ता (for शीघ्रमागम्य) —^d) S कथयति (for वेदयन्ति) D₁ (both times) ते, D₇ s च (for न)

5 G_s partly damaged —^a) D_{n2} D₇ s त्वया वाचा (D_{n2} चैवं) प्रतिज्ञाते —^b) K₁ D₂ तथा, B (except B₄) D_{o1} प्रसो (for तदा) — For 5^{ab}, S (G_s damaged) subst

382* सश्रुते सिन्धुराजस्य वधे गाण्डीवधन्वना ।

[G₁ -धन्विना]

—^c) K₅ D_{n1} तु (D_{n1} स) पाहूना (for सवादित्र) —^d) D_{n2} निशि (for इह)

6 ^a) K₁ विव्रस्ता (for विव्रस्ता) —^b) S सयाधवा (for ससैन्धवा) —^c) B₁ D₁ 4 s भकस्मात्, C_a नाशकात्, C_d नाकस्मात् (as in text) —^d) S सर्वे (for मत्वा) — After 6, G_s reads 9^a-10^b

7 ^a) D_{n1} शब्दसंपात, S चात्र (G_s ख) संवाध (M₈-s पात) (for शब्दसंपात) —^c) T G₂-4 M₈-s नराश्व- (for नागाश्व) —^d) D_s रथघोषैश् (for वृश्) B₄ D_{n2} D_s 4, 6 सु (for च) S₁ रथाना भयवर्धन, S₂ K₁-4 D₁ रथाना च भयावह

8 ^a) B D_{o1} D₇ S अभिमन्योर (for 'मन्यु) —^b) K₅ S मृशम् (for ध्रुवम्) —^c) D₁ नायास्यति (for निर्या) —^d) S सर्वे (for मत्वा)

प्रतिज्ञा सिन्धुराजस्य वधे राजीवलोचन ॥ ९ .
 ततो विमनसः सर्वे त्रस्ताः क्षुद्रमृगा इव ।
 आसन्सुयोधनामात्याः स च राजा जयद्रथः ॥ १०
 अथोत्थाय सहामात्यैर्दीनः शिविरमात्मनः ।
 आयात्सौवीरसिन्धूनामीश्वरो भृशदुःखितः ॥ ११
 स मन्त्रकाले संमन्त्र्य सर्वा नैःश्रेयसीः क्रियाः ।
 सुयोधनमिदं वाक्यमब्रवीद्राजसंसदि ॥ १२
 मामसौ पुत्रहन्तेति श्रोऽभियाता धनंजयः ।

प्रतिज्ञातो हि सेनाया मध्ये तेन वधो मम ॥ १३
 तां न देवा न गन्धर्वा नासुरोरगराक्षसाः ।
 उत्सहन्तेऽन्यथाकर्तुं प्रतिज्ञां सव्यसाचिनः ॥ १४
 ते मां रक्षत संग्रामे मा वो मूर्ध्नि धनंजयः ।
 पदं कृत्वाभ्रयाहृष्यं तस्मादत्र विधीयताम् ॥ १५
 अथ रक्षा न मे संख्ये क्रियते कुरुनन्दन ।
 अनुजानीहि मां राजन्नाभिष्यामि गृहान्प्रति ॥ १६
 एवमुक्तस्त्ववाकशीर्षो विमनाः स सुयोधनः ।

9 For the sequence in G₅, cf. v l 6 —^a) S तैश्वर्येभ्य इयं कृत्वा —^b) K₂ D₁ 2 श्रुत्वा (for श्रुता)
 B₁ श्रुता सत्यवतस्य तत् — B₁ om 9^{cd} —^d) G₁ M₁ 2 वधे रणकृता वर

10 For the sequence in G₅, of v l 6 B₄ reads 10^a-13^b after 15 —^a) S (except M₂) विचेतस (for विमनस) K₁ त्रस्ता (for सर्वे) —^b) S₂ K₂ D₂-5 7 8 त्रस्ता, K₁ तत् (for त्रस्ता) S (except M₂) त्रस्ता क्षुभितमानसा — G₅ om. 10^{cd} —^c) S₂ K₁-4 दुर्योधनामात्या (for सुयो) —^d) D₂ सुयोधन (for जयद्रथ) S K₁-4 D₁ स च दुर्योधनस्या — After 10, K₂ ins 383*

11 For the sequence in B₁, of v l 10 —^b) D₄ दात (for दीन) S दीन स्वशिविराक्लिष्ट — For 11^{ab}, S K₁ 3 4 D₁ subst K₂ ins after 10

383* भृशं विमनसो भूत्वा शिविराणि स्वकानि ते ।
 [S₁ राजञ् (for भूत्वा) S₁ स्वकान्ययु (for "नि ते)]
 —^c) D₅-8 प्रायात् (for आ") —^d) S राजसंसद (G₂ 'सत्तम') (for भृशदुःखित)

12 For the sequence in B₁, of v l 10 —^a) S₁ संमन्त्रयित्वा स चिर, S₂ K₁-4 D₁ समन्त्रयित्वा सुचिर, S संमन्त्र्य काले सामात्य — S₂ K₁-4 D₁ om 12^{bc} —^b) S₁ om from सर्वा up to सुयोधन (in 12^c) B D₁ सर्वा (for सर्वा) D₂ सर्वा नैःश्रेयसी क्रिया, D₂ सर्वा नैःश्रेयसी कृतान्, S आत्मनि (G₂-5 M₅ 4 'न, M₅ 'नै) श्रेयसी क्रिया —^c) K₅ ह्रमं (for हृदं) — S₁ reads 12^d twice. —^d) S (except G₂) उक्तवान् (for अग्र-वीद्) G₁ 5 M रुप- (for राज-)

13 For the sequence in B₁, of v l 10 —^a)

D₂ S ममासौ, D₁ 5 मा ह्यसौ (for मामसौ) K₂ हर्तेति (for हन्तेति) —^b) S₁ D₁ 5 श्रोभियातो (D₁ 5 'याद्), D₁ श्रुतवान्ते (for श्रोभियाता) S श्रोभियात्यति भार्दुन —^c) S प्रतिज्ञा (T G₂ 4 'श्रु)तश्च (for 'ज्ञातो हि) K₁ B₁ D₂ 5 सेनाया, G₅ सेनाना (for सेनाया) —^d) S₁ तथा (for वधो) — After 13, D₂ ins

384* मम पुत्र[त्रो] हतोऽनेन हनिष्येऽहं जयद्रथम् ।
 इति वाचो बहुविधा[ ] पार्थेन प्रतिज्ञा कृता ।

14 —^a) S त (for ता) D₂ D₂ 5 सदेवासुरगंधर्वा, D₂ त देवा न च ग* —^b) D₂ D₂ 5 समहोरग-, G₅ नासुरा न च (for नासुरोरग-) —^c) D₂ D₂ 5 नोत्स-हृते, T G₂-4 न सहंते, G₁ M उत्सहति (for उत्सहन्ते) —^d) S यदुक्तं सव्यसाचिना

15 For the sequence in B₁, of v l 10 D₄ om 15^a-16^b —^a) B₁ तेषां; D₁ T G₂-5 ते मा (for ते मा) K₅ G₅ रक्षति, G₂ रक्षति (for रक्षत) —^d) S transp मा वो and मूर्ध्नि —^c) B₂ S (except G₂) पादं (for पद) K₅ B₂ D₂ D₂ 7 G₁ 5 M लक्षं, T G₁ 4 लक्ष्मीं (for लक्ष्य) —^d) B₂ तस्मादस्मिन्, D₂ 5 तस्मादनु-, T G₂-4 युक्त प्रति-, G₁ M₁ 2 तत्र रक्षा, M₅-5 भये युक्तं (for तस्मादत्र) G₅ उक्तं प्रतिधीयता (submetrio)

16 D₂ om 16^{ab} (cf v l 15) —^a) S सम्यक् (for सख्ये) —^b) D₂ क्रियता (for क्रियते) S₁ कुरु नंदनात्, S₂ K₁ 2 नरपुंगवै, K₂ 4 D₁ कुरुपुंगवै (for कुरुनन्दन) —^c) G₁ M₁ 2 मा (for मां) —^d) B₁ गृहं (for गृहान्) S यास्यामि (G₅ यामि च) स्वगृहानहं

17 —^a) S₁ उक्त्वा (for उक्तम्) K₁ तु वाक्, D₂ 5 ह्यवाक् (for स्ववाक्) S अवाक्शिरास्त्वेवमुक्ता (G₂ 'मुक्ता; M₅ 'मुक्त्वा) —^b) D₂ 5 च (for स) —^c) D₁

श्रुत्वाभिज्ञप्तवन्तं त्वां ध्यानमेवान्वपद्यत ॥ १७
 तमार्तमभिसंग्रेक्ष्य राजा किल स सैन्धवः ।
 मृदु चान्महितं चैव सापेक्षमिदमुक्तवान् ॥ १८
 नाहं पश्यामि भवतां तथावीर्यं धनुर्धरम् ।
 योऽर्जुनस्यास्त्रमस्त्रेण प्रतिहन्यान्महाहवे ॥ १९
 वासुदेवसहायस्य गाण्डीवं धुन्वतो धनुः ।
 कोऽर्जुनस्याग्रतस्तिष्ठेत्साक्षादपि शतक्रतुः ॥ २०
 महेश्वरोऽपि पार्थेन श्रूयते योधितः पुरा ।
 पदातिना महातेजा गिरौ हिमवति प्रभुः ॥ २१
 दानवानां सहस्राणि हिरण्यपुरवासिनाम् ।

जघानैकरथेनैव देवराजप्रचोदितः ॥ २२
 समायुक्तो हि कौन्तेयो वासुदेवेन धीमता ।
 सामरानपि लोकांस्त्रीभिहन्यादिति मे मतिः ॥ २३
 सोऽहमिच्छाम्यनुज्ञातुं रक्षितुं वा महात्मना ।
 द्रोणेन सहपुत्रेण वीरेण यदि मन्यसे ॥ २४
 स राज्ञा स्वयमाचार्यो भृशमाक्रन्दितोऽर्जुन ।
 संविधानं च विहितं रथाश्च किल सज्जिताः ॥ २५
 कर्णो भूरिश्रवा द्रौणिर्वृषसेनश्च दुर्जयः ।
 कृपश्च मदराजश्च पडेतेऽस्य पुरोगमाः ॥ २६
 शकटः पद्मपश्चार्थो व्यूहो द्रोणेन कल्पितः ।

तु, Ds [अ]ति (for [अ]ति-) Bs (marg as in text)
 शास्त्रवतं Ca oites अभिशस्तवतं, Cd अतिशः Ds त
 (for त्वा) Sz K1-4 D1 श्रुत्वाभिज्ञस्त (K1 स) मात्मानं,
 B1 श्रुत्वा तं समय तस्य, D1 श्रुत्वा च ते प्रतिज्ञा वै, S
 तत्राभिज्ञस्तवत्पार्थ (G1 M 'स्तवद्राजन्)

18 a) B1 इव (for अभि) Sz K1-4 D1 संलक्ष्य
 (for संग्रेक्ष्य) — b) Ds s स राजा किल; T G2-4
 राजा स किल (for राजा किल स) G1 M राजा वै सैन्धव-
 स्तदा — c) Ds चैव (for चैव) S साम्नैवात्महितं
 वाक्यं — d) Sz K2 s D1 सावेक्ष्यम्, K1 सावेक्ष्यम्, Ks
 Ds सापेक्ष्यम्, Ds1 Ds 4 s साक्षेपम् (for सापेक्ष्यम्) Sz
 Dn Ds s अभवीव (for उक्तवान्)

19 Before 19, S ins जयद्रथ, — a) Ks B D
 (except D1 s 1 s) नेह (for नाहं) — b) Sz तथा
 वीरं, S तथा राजन् (for तथावीर्यं) K1 G1 M धनु-
 र्धर — c) Ms-s अर्जुनस्य (for योऽर्जुन) — d) S
 महामृचे (for हवे)

20 b) K1 s D1 धन्वतो, Ds धन्विनो, G1 M धु-
 न्वतो (for धुन्वतो) S रणे (for धनु) — d) D1 s
 अपि साक्षात् (by transp) K1 D1 गाण्डीवं यस्य वै धनु
 — For 20^{cd}, S subjt

385* अर्जुनस्याग्रतो योद्धुं विभियादपि देवराट् ।

21 b) B1 (marg, orig as in text) S श्रूयते युधि-
 तोषि (G1 पि चोदि, Gs 'द्वतोषि)व, Ds तेधिगत-
 पुरा — c) Ks B Ds1 G1 M महावीर्यं, T G2-s
 वीर्यं (for तेजा) — d) S गिरौ हैमवते तदा

22 c) Bom ed [ए]करथेनैव

23 a) Sz समाहितो, Gs तस्माद्युक्तो (for समायुक्तो)
 Gs [s]पि (for हि) — d) K1 om नि Ks B1 Dn1
 हन्यादिति मतिर्मम — After 23, Ds ins

386* यथा दाक्षरथिं राम सहाय प्राप्य दुर्धरम् ।
 यालिन घातयामास सुग्रीवोऽसौ तथात्र माम् ।

24 a) Sz B1 (marg, orig as in text) Ca, d
 अनुज्ञातं, Ds 'ज्ञातो (for 'ज्ञातुं) — b) Sz K1-s
 Ca d रक्षितं, G1 M रक्षणं (for रक्षितुं) S महाभुज
 (for 'त्मना) — Ds om 24^c-25^b — d) D2 transp
 वीरेण and यदि D7 lacuna for वीरेण D1 सह (for
 यदि)

25 Ds om 25^{ab} (of v 1 24) Before 25, T
 G2-4 ins भगवान्, G1 M वासुदेव — a) Ds om
 स Sz K1-s राजा, Ds G1 Ms राजा (for राजा) Sz
 भृशम् (for स्वयम्) D1 स्व*माचार्य (sio) (for स्वय-
 माचार्यो) — b) Ds om भृश B1 s अत्रार्थितो (for
 आक्रन्दितो) — c) T G2-4 विधिवन्, Gs विविधं (for
 विहितं) — d) Bs D (except D1) रथाश्वा (for
 रथाश्च) B1 किल सज्जिता, Dn1 स जित्वा किल (for
 किल सज्जिता) Ks तथाश्वा सज्जिता किल, S सत्रयित्वा
 नरर्षभै

26 a) D1 द्रोणिर् — b) Sz सु (for च) K1
 दुर्जया — d) D1 s [s]य (for स्य)

27 a) B1 Ds s शकटः, Dn1 शकट (for शकट)
 K1 s om पश्चार्थो Sz K2 s B1 s Dn1 Ds 4 s पद्म
 कश्चार्थो (K2 'धै), K4 D1 'गर्मश्च, Ds1 D7 'क
 श्चार्थो, D2 'पक्षार्थो, G1 s पंचार्थो (for पश्चार्थो)

पञ्चकर्णिकमध्यस्थः सूचीपाशे जयद्रथः ।

स्थास्यते रक्षितो वीरैः सिन्धुराक्ष्यदुर्मदैः ॥ २७

धनुष्यस्त्रे च वीर्यं च प्राणे चैव तथोरसि ।

अविपद्यताम ह्येते निश्चिताः पार्थ षड्रथाः ।

एतानजित्वा सगणान्नैव प्राप्यो जयद्रथः ॥ २८

तेषामेकैकशो वीर्यं षण्णां त्वमनुचिन्तय ।

सहिता हि नरव्याघ्रा न शक्या जेतुमञ्जसा ॥ २९

भूयश्च चिन्तयिष्यामि नीतिमात्महिताय वै ।

मन्त्रज्ञैः सचिवैः सार्धं सुहृद्भिः कार्यसिद्धये ॥ ३०

अर्जुन उवाच ।

षड्रथान्धारतराष्ट्रस्य मन्यसे यान्वलाधिकान् ।

तेषां वीर्यं ममार्धेन न तुल्यमिति लक्षये ॥ ३१

अस्त्रमस्त्रेण सर्वेषामेतेषां मधुसूदन ।

मया द्रक्ष्यसि निर्भिन्नं जयद्रथवधैपिणा ॥ ३२

द्रोणस्य मिषतः सोऽहं सगणस्य विलप्यतः ।

मूर्धानं सिन्धुराजस्य पातयिष्यामि भूतले ॥ ३३

यदि साध्याश्च रुद्राश्च वसवश्च सहाश्विनः ।

मरुतश्च सहेन्द्रेण विश्वेदेवास्तथासुराः ॥ ३४

—^६) D₂ द्रोण- (submetric) (for द्रोणेन) B₁-s s
Dc₁ Dn₁ निर्मित (for कल्पित) —^७) S₁ K₁-s D₁
s s कर्णिकापाश, K₂ s B₂ Dn D₂ s s कर्णिकाया (Dn
D₂ 'या) स, D₁ s कर्णिकावास्त (for पञ्चकर्णिक) T
Ga₂ s मध्यस्थे, G₁ M₁ s मध्यस्थ (for मध्यस्थ)
—^८) K₂ B Dc₁ Dn₂ D₂ s s Cv सू (B₂ Dn₂ D₂ s
सू)चीपाशे (Cv 'सू'), Dn₁ D₂ सूचि (D₂ 'ची')पाशे,
G₂ सूचिपाशे (for सूचीपाशे) —^९) K₂ D₂ s स्थास्यते
(for स्थास्यते) D₂ वीर (for वीरैः) —^{१०}) B₂ सिन्धु-
राज सु, G₂ राजश्च (for 'राक्ष्यदु') S₁ K Dn
D₁-s s दुर्मदै (for दुर्मदै) B₂ D₂ s सिन्धुराजस्य
सुदुर्मदै

28 ^a) K₂ D₁ s धनु (D₂ 'नु')शस्त्रे च, Dn₁ धनु-
वैदे च, D₁ s धनुषास्त्रेण (for धनुष्यस्त्रे च) D₂ धनु-
शस्त्रेण वीर्येण —^६) K₂ s तथोरसि, K₂ B₁ s s Dc₁
तथोरसे, B₂ महारथे; B₂ s तथा रथे, D₂ तथोरसा,
D₂ तथोरसै, D₁ s तथोरसे (for तथोरसि) —^७) B₁ s
D₂ अविपद्यताम, B₂ अभिसह* (for अभिपह*) S
स्तेते (for ह्येते) —^८) D₁ s शिक्षिता (for निश्चिता)
D₂ सर्व- (for पार्थ) —^९) S₁ K (except K₂) अहत्वा
(for अजित्वा) B (except B₁) G₂ षड्रथान् (for सग-
णान्) —^{१०}) D₂ नैव (for नैव)

29 ^a) K₂ B (B₂ marg, orig as in text) Dc₁
Dn₁ D₂ एषाम् (for तेषाम्) —^६) S₁ K₁ s D₁ समनु-
(for त्वमनु) —^७) S₁ ते (for हि) K₂ s B (except
B₂) Dn₂ D₂ s G₂-s Ms-s नरव्याघ्र —^८) D₁ s
मोजसा, Ca. d अञ्जसा (as in text)

30 G₂ damaged. —^a) B Dc₁ Dn सु (for च)
B Dc₁ Dn₁ D₁ s सन्त्रयिष्यामि (B₂ Dc₁ 'मो'); D₂
s चिन्तयिष्यामि (for 'प्यामि) S (G₂ damaged)

मन्त्रयिष्याम भूयस्तु —^a) T G₂-s मन्त्र (for 'ज्ञै')
—^८) K₂ -निश्चये (for -सिद्धये) — After 30, K₂
B Dc₁ Dn₁ D₂ s-7 S ins an addl colophon [Sub-
parvan K₂ B Dn₁ D₂ 7 जयद्रथवध, Dc₁ D₂ प्रति
ज्ञापर्व — Adhy name K₂ वासुदेवमन्त्र, Dc₁ D₂
कृष्णवाक्यं, D₂ G₁ M₁ s वासुदेववाक्यं, D₂ भगवद्वाक्य
— Adhy no (figures, words or both) B₁ s S 72,
Dc₁ D₂ 75, Dn₁ 73, D₂ 74 — Sloka no Dc₁
32, Dn₁ 31]

31 ^a) S धार्तराष्ट्रेषु —^६) D₂ s महारथान्, G₁
M मयाधिकान् (for बलाधिकान्) —^७) S₁ सहाश्विन,
K₁ समा* (for ममा*) —^८) D₂ अपि (for इति)
K₂ लक्ष्यसे, B (except B₂) Dc₁ S मे मति (for
लक्षये)

32 ^a) S अस्त्रैरस्त्राण्यह तेषा —^६) S मिषता (for
एतेषा) —^७) D (except Dc₁ Dn₂ D₁ s) द्रक्षसि
(for द्रक्ष्यसि) D₂ निर्भिन्नं (for निर्भिन्नं) — For
32^{ad}, S subst

367* पश्यतस्ते निहन्तास्मि यदि ते वज्रधारिण ।

33 ^a) D₂ द्रोणास्त्र (for द्रोणस्य) K₂ s D₂ श्रोद्,
B₁ s-s Dc₁ S चाह, D₂ श्रो हि (for सोऽह) —^६)
B₂ D₂ विलापिन, D₂ s [अ]पलायिन, D₂ विलुप्य
त, T G₂-s विपश्चित, Cd विलप्यत (as in text)
G₂ सगणं सपरिच्छदं —^७) G₂ हेस्स्यामि (for मूर्धानं)
—^८) S हेस्स्यामि (G₂ मूर्धानं) निशि (G₂ om. शि) ते शरै

34 ^a) T G₂ s यस्य (for यदि) K₁ यदि साध्याश्च
रुद्राश्च, B₂ D₂ यदि सिद्धाश्च (B₂ विश्वे च) साध्याश्च
—^६) S साधिनौ (G₁ M₁-s 'ना; M₂ 'का) वसुभि
सह —^७) K₂ T G₂-s महेंद्रेण; K₂ Dn₁ महेंद्रश्च;

पितरः सहगन्धर्वाः सुपर्णाः सागराद्रयः ।
 द्यौर्वियत्प्रथिवी चैवं दिशश्च सद्विगीश्वराः ॥ ३५
 ग्राम्यारण्यानि भूतानि स्थावराणि चराणि व ।
 रातारः सिन्धुराजस्य भवन्ति मधुसूदन ॥ ३६
 तथापि बाणैर्निहतं श्वो द्रष्टासि रणे मया ।
 सत्येन ते शपे कृष्ण तथैवायुधमालमे ॥ ३७
 यश्च गोप्ता महेष्वासस्तस्य पापस्य दुर्मतेः ।
 तमेव प्रथमं द्रोणमभियास्यामि केशव ॥ ३८
 तस्मिन्धूतमिदं बद्धं मन्यते स्म सुयोधनः ।

तस्मात्तस्यैव सेनाग्रं भित्त्वा यास्यामि सैन्यवम् ॥ ३९
 द्रष्टासि श्वो महेष्वासान्नाराचैस्तिग्मतेजनैः ।
 शृङ्गाणीव गिरेर्वज्रैर्दार्यमाणात्मया युधि ॥ ४०
 नरनागाश्वदेहेभ्यो विस्रविष्यति शोणितम् ।
 पतद्भयः पतितेभ्यश्च विभिन्नेभ्यः शितैः शरैः ॥ ४१
 गाण्डीवप्रेषिता बाणा मनोनिलसमा जवे ।
 चृनागाश्चान्विदेहास्त्रन्कर्तारश्च सहस्रशः ॥ ४२
 यमात्कुवेराद्वरुणाद्बुद्धादिन्द्राच्च यन्मया ।
 उपात्तमस्त्रं घोरं वै तद्रष्टारो नरा युधि ॥ ४३

G 7
B 7
K. 7

D₁ s सहस्राक्षो (for सहस्रेण) —^a) B₁ रुद्रा देवास
(for विश्वदेवास) S₁ च सेश्वरा, S₂ K₁₋₁ B₁₋₃ s
D₀₁ D₁ स (S₂ K₁ स) देश्वरा, K₅ D_n D₂ s s-8 तये
श्वरा, D₂ s तयेश्वर, G₁ सहासुरा (for तपासुरा)

35 ^a) K₂ G₁ s M₁₋₈ सर्वं, D₁ M₁ s च स,
T G₂ s सिद्ध (for सह-) —^b) K₅ D_{n1} D₂ s पिशाचा
(for सुपर्णा) K₁ s B (except B₁) D_{n2} D₂ s G₁
M₁ s सागराद्रय, D₂ s स्त्रया, D₁ s भय (for द्रय)

36 ^a) S₂ K₁ D_{n1} D₂ s s ग्रामा (K₁ स) रण्यानि
(for ग्राम्या) —^a) S भविष्यति जनार्दन

37 ^a) S एभिर्बाणैश्च (G₁ हि) निहतं —^b) S₂
K₁₋₈ D₁ द्रक्ष्यसि (for द्रष्टासि) K₅ महारणे, D_{n1}
मया रणे (by transp) S मया द्रक्ष्यसि (M₅ क्ष्यति)
सयुगे — G₅ om. 37^a-38^a —^c) S₁ [अ] हि, K₂ s
B D₀₁ D_{n2} D₁₋₂ s-8 च, D₁ [अ] पि (for ते)
—^a) S₁ चर्मणम्, S₂ K D₁ s चा (K₅ D₂ वा) ध्मा
नम्, D_{n1} D₂ s [ए] वात्मानम्, S (G₅ om) [ए] व
धनुर (for [ए] वायुधम्)

38 G₅ om 38 (of v 1 37) D₂ om 38-39
—^a) B₂ s D_{n2} यस्य, D_{n1} यस्तु; D₂ यश्च (for
यश्च) —^b) T G₂₋₁ द्रोण (for तस्य) D₁ धानव
(for दुर्मते) G₁ M₁ s आचार्यस्तस्य दुर्मते —^c) D_{n1}
यास्ते (for द्रोणम्) —^a) S (G₅ om) संयुगे (for
केशव) D_{n1} द्रोण कृष्ण महासुज

39 D₂ om. 39 (of v 1 38) D₁ reads 39 twice
—^a) B₂₋₁ D₀₁ यस्मिन् (for तं) D₀₁ क्षुत्तम्; S
युत्तम्, Ca d युत्तम् (as in text) D₁ भर्तुः; Ca d
वर्तुः (as in text) —^b) B D₀₁ D_{n2} D₁ स, S
arg as in text) सेनाग्रं

—^a) D₂ (both times) केशव (for सैन्यवम्)

40 K₁ D₁ om (hapl) 40-46 G₂ damaged
—^a) S₂ K₁₋₃ द्रक्ष्यसि श्वो, D₂ s श्वो द्रष्टासि (by
transp), T₁ G₁ दृष्ट्वा श्वोसि, T₂ G₁ s M द्रष्टा श्वोसि
(G₂ श्वोसि) D₂ पश्य गुप्तं महायादु —^b) K₅ B₁ D_{n1}
D₂ s s-तेजसै (for -तेजनै) S (G₂ damaged) रधि-
नस्तिग्मतेजस —^a) S₁ K₁ धार्यमाणान्, K₅ D_{n1} D₂ s
दीर्य (for दार्य) K₅ हयान् (for मया) D_{n1} रणे
(for युधि) D₁ दीर्यमाणात्मनि चायुधि (sic) — For
40^{ad}, S (G₂ damaged) subst

388* मया निपातितान्संख्ये वज्रैरिव गिरिव्रजान् ।

[M₁ s निपातितान् G₁ s M₁₋₈ संख्ये, G₂ M₁ संख्ये (for
संख्ये)]

41 K₁ D₁ om 41 (of v 1 40) —^a) G₅ नर
नागतुरंगाणा —^b) B₂ D₂ s विश्रविष्यति, D_{n1} विद्र
(for विद्र) —^c) D₂ om प K₅ पतन्नि —^a)
D₅ मिनद्भयो नि; S मया न्यस्तै (G₁ M द्यस्तै) (for
विभिन्नेभ्य)

42 K₁ D₁ om 42 (of v 1 40) —^a) D₅ -प्रेरिता,
D₁ s -प्रेषितैर्, S प्रभवा (for -प्रेषिता) D₁ s बाणैर्
(for बाणा) —^b) D₁ s -समैजेये (D₂ वै) (for -समा
जवे) —^c) S₂ K₁₋₈ च निर्जवान्, D₂ विदेहास्तु,
D₅ विदेहास्त्रान् (for विदेहासून्) S₁ नरनागाश्वदेहेषु
—^a) S₂ K₂ s कर्तारश्च, D₂ कर्तासिश्च, D₁ s च
(D₂ श्च) कर्तासि, G₅ कर्ता चापि (for कर्तारश्च) D₅
तदा रणे (for सहस्रश)

43 K₁ D₁ om 43 (of v 1 40) —^a) K₅ मया
(for यमात्) S शक्रा (G₅ जैत्रा) श्रीष्वात्कृपाद्रोणाद्
—^b) S₁ रुद्रादित्याच्; B D₀₁ D_{n2} D₂ इन्द्राद्बुद्धाच् (by

ब्राह्मेणास्त्रेण चास्त्राणि हन्यमानानि संयुगे ।

मया द्रष्टासि सर्वेषां सैन्धवस्याभिरक्षिणाम् ॥ ४४

शरवेगसमुत्कृतैः राज्ञां केशव मूर्धभिः ।

आस्तीर्यमाणां पृथिवीं द्रष्टासि श्वो मया युधि ॥ ४५

क्रव्यादांस्तर्पयिष्यामि द्रावयिष्यामि शत्रवान् ।

सुहृदो नन्दयिष्यामि पातयिष्यामि सैन्धवम् ॥ ४६

बह्वागस्कृत्कुसंवन्धी पापदेशसमुद्भवः ।

मया सैन्धवको राजा हतः स्वाञ्छोचयिष्यति ॥ ४७

सर्वक्षीरान्नभोक्तारः पापाचारा रणाजिरे ।

मया सराजका वाणैर्नुचा नक्ष्यन्ति सैन्धवाः ॥ ४८

तथा प्रभाते कर्तास्मि यथा कृष्ण सुयोधनः ।

नान्यं धनुर्धरं लोके मंस्यते मत्समं युधि ॥ ४९

गाण्डीवं च धनुर्दिव्यं योद्धा चाहं नरर्षभ ।

त्वं च यन्ता हपीकेश किं नु स्यादजितं मया ॥ ५०

transp), S देवाद्ब्रुवाच्च Ks तु (for च) —^o) B (except B₂) D₀₁ D₂ घोरं तत्, D₇ ३ घोरं यत्, S य (G₁ M त) घोरं (for घोरं वै) —^d) D₄ तं (for तद्) D₀₁ द्रष्टारोत्र (for तद्रष्टारो) D₀ [५] घ वै नरा (for नरा युधि) S द्रष्टारो युधि शत्रव

44 K₄ D₁ om 44 (of v l 40) G₂ damaged —^a) K₂ G₈ ब्राह्मेणास्त्रेण, K₅ D₇ ३ द्रष्टाणो, D₄ ब्राह्मेणा (for ब्राह्मेणा) S₁ जन्यानि, S₂ K₁-३ ३ D₂ ३ ३-३ चान्यानि, D₄ वास्त्राणि, D₅ चान्येन (for चास्त्राणि) —^o) K₅ S द्रक्ष्यसि (for द्रष्टासि) S₁ नरनागाश्चसैन्यानि, S₂ K₁-३ मया भवतु सैन्यानि, D₂ D₂-३ मया द्रक्ष्यति सैन्यानि —^d) S K₁-३ [अ]पि (S₁ 'धि, S₂ 'ति) रक्षिण, D₂ D₂ ३ [अ]भिरक्षिण (D₂ 'क्षण, D₂ ३ ३ G₅ [अ]भि (D₂ 'ति, G₅ 'त्र) रक्षणे, G₁ M [अ]पि (M₁ ३ भि) गोप्तृणा, G₈ [अ]पि रक्षणा (for [अ]भिरक्षिणाम्)

45 K₄ D₁ om 45 (of v l 40) —^b) S शिरो-भिश्चास्त्रकुडैः —^o) S₂ आदीर्यमाणा, D₅ आकीर्णं (for आस्तीर्य) —^d) S₂ द्रक्ष्यामि, K₁-३ द्रक्ष्यसि (for द्रष्टासि) D₂ रणे (for युधि) — For 45^{cd}, S subst

389* मया द्रष्टासि विस्तीर्णा कीर्यमाणा च मेदिनीम् ।

[G₁ M₂ ३ सत्तीर्णान्, M₁ ३ ३ सतीर्णा (for विस्तीर्णा) G₂ ३ M स्ती (M₂ दी) र्यमाणा (for कीर्य)]

46 K₄ D₁ om 46 (of v l 40) —^b) S शा- (G₁ ३ M पा) तयिष्यामि (for द्राव) —^o) D₄ सुहृ-दोतरयिष्यामि —^d) B D₀₁ D₂ प्रमथिष्यामि (for पातयि) S धुद्रं हत्वा जयद्रथं

47 ^a) B₂ (marg, orig as in text) D₀₁ समाग-स्कृत्, D₅ बह्वाग कृत् (for बह्वागस्कृत्) K₅ D₂ ३ ३ बह्वागा (D₂ ३ 'ग) स्त्यक्तसंबंधी (D₂ ३ 'ध), B₁ समा-गस्कृत्संबंधी —^b) D₂ पापदेशमुपद्रव —^d) S K₁-३ D₁ G₈ त्वां, D₀₁ ताम् (for स्वाय) K₁-३ चोदायिष्यति;

T G₂-३ त्रास, Ca d शोच (as in text) D₂ हत-स्वस्थो भविष्यति

48 ^a) S₂ D₃-३ T G M₁ ३ सर्वे (for सर्व-) B₂ ३ D₀ क्षीराणि (for ज) B (except B₄) Ca d भोक्तार —^b) B₁-३ ३ D₀₁ D₂ पापाचारं, B₄ D₁ ३ पापाचारा (D₅ 'रान्), D₂ प्रपात्य तान् (for पापाचारा) S नरा धमा (for रणाजिरे) —^o) K₁-३ D₂ ३ ३ सराजकान्, B₁ D₀₁ D₂ D₁ 'जकं, G₅ 'जको, M₂ 'जता (for 'जका) —^d) D₂ ३ नून, T G₂ ३ छिन्ना, G₅ छिन्नो (for नुचा) K₁ नक्ष्यति, K₅ नक्षति, D₁ द्रक्ष्यति, D₂ ३ S नक्ष्य (G₅ 'इय) ति, D₅ नक्ष्यति (for नक्ष्यन्ति) K₁ D₄ G₅ सैन्धव, K₂ सैन्धव (for सैन्धवा) B D₀₁ D₂ ३ भिन्नं (D₂ नुचा) द्रक्ष्यसि (B द्रक्ष्यति, D₂ ३ रक्षति) सैन्धव, D₂ नुचान्पश्यति सैन्धवं, D₅ विनव्यति स सैन्धव, D₇ ३ नृक्षान्द्रक्ष्यति सैन्धवान्

49 ^a) S K₁ ३ कर्तासि (for 'क्षि) —^b) S₁ (sup in as in text) राजा (for कृष्ण) — K₂ om 49^{cd}, D₅ om 49^c-50^b —^o) S K₁ ३ ३ D₁ दुर्योधनो (K₂ ३ 'नं) (for धनुर्धर) —^d) S सुवि (for युधि) D₂ धनुरन्यं न शंस्यते

50 D₅ om 50^{cd} (of v l 49) S repeats 50 after 52 —^b) K₅ धनजय, S (second time) जनार्दन (for नरर्षभ) S (first time) योद्धार च धनजय —^{cd}) T G₂-३ (all second time) तु (for च) D₅ यत्ता (for यन्ता) K₁ D₅ T G₂-३ (last five second time) Ca d न, D₅ तु (for तु) D₂ ३ युधि (for मया) S (first time) यत्तारं च हपीकेदो कोविर्तते संयुगे — After 50, N ins

390* तव प्रसादाद्भगवन्किमिवास्ति रणे मम ।

अविषयं हपीकेश किं जानन्मां विगर्हसे ।

[D₂ om line 1 — (L 1) B₁ किमिवास्ति; B₂ किमे-वास्ति, D₂ ३ किं नावात्, D₄ ३ ३ किमिवास्ति (for किमि-

यथा हि लक्ष्म चन्द्रे वै समुद्रे च यथा जलम् ।
 एवमेतां प्रतिज्ञां मे सत्यां विद्धि जनार्दन ॥ ५१
 मावसंस्था ममास्त्राणि मावसंस्था धनुर्ददम् ।
 मावसंस्था बलं बाहोर्मावसंस्था धनंजयम् ॥ ५२
 यथा हि यात्वा संग्रामे न जीये विजयामि च ।
 तेन सत्येन संग्रामे हतं विद्धि जयद्रथम् ॥ ५३
 ध्रुवं वै ब्राह्मणे सत्यं ध्रुवा साधुषु संनतिः ।

श्रीर्घ्वा चापि दक्षेणु ध्रुवो नारायणे जयः ॥ ५४

संजय उवाच ।

एवमुक्त्वा हृषीकेशं स्वयमात्मानमात्मना ।
 संदिदेशार्जुनो नर्दन्वासविः केशवं प्रभुम् ॥ ५५
 यथा प्रमातां रजनीं कल्पितः स्याद्रथो मम ।
 तथा कार्यं त्वया कृष्ण कार्यं हि महदुद्यतम् ॥ ५६

C 7
B 7
K 7

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि त्रिपञ्चाशोऽध्यायः ॥ ५३ ॥

वालि). — (L 2) Ds अविज्ञा, Ca d *पदा (as above) Dn1 किं मां जानन्, Ds जानन्मां किं (by transp) Dn1 Ds विगर्हति (for से)]

51 ^a) M1 तथा हि, M2 यथा च (for यथा हि) Dn1 चन्द्रे वै लक्ष्म; Ds चन्द्रे लक्ष्मीश्च, Ds चन्द्रे लक्ष्मे च (for लक्ष्म चन्द्रे वै) S transp चन्द्रे and वै D1 हि (for वै) B Dn1 यथा लक्ष्म स्थिरं चन्द्रे — ^b) Ss K (except K1) D1 समुद्रे वा, Ds द्वेपु (for 'द्वे च) — ^c) Ds G1 एव (for एता) — ^d) S ध्रुवा (for सत्यां) — After 51, Ds ins

391* यथा रामेण चैकेन साधितो दशकंषर ।

विमुना साधयिष्यामि तथा त सैन्यं विपुम् ।

52 D1 om 52^a — ^a) Ms महा (for मम) — ^b) S च शांतिवै (for धनुर्ददम्) — ^c) S इमौ (G1 इमे) बाहू (for बल बाहोर) — After 52, S repeats 50

53 Ds om. 53 — ^a) Ks तथा (for यथा) Ss यात्वा च; B1 s (marg) s s Dn1 [अ]भियाय, B1 (marg) s हि प्राप्य; D1 हि यामि, Ds हि यास्या, Gs [अ]भियाता (for हि यात्वा) Ks s B1 s (marg as in text) s s Ds s S संग्रामं (for मे) B1 ययोद्धा *संग्रामं (sic), Dn1 तयामिष्यामि संग्राम Ds om from मे up to मि च (in 53^b) — ^b) Ks जयो, Dn1 जये; Ds जीवे, Cd जीवे (as in text) B1 s s Dn1 Dn1 Ds S न जीवेयं (S जितो वै) जयामि च, B1 न जीवेयञ्ज (marg वेवं ज) यामि च; B1 न जीवेय

जयामि च

54 Gs damaged — ^a) T Gs-s दक्ष (for सत्यं) — ^b) Dn1 T Gs s ध्रुव (for ध्रुवा) Ks वा साधु (for साधुषु) Ds संगति (for संनति) — ^c) Ks चाति, B1 s Dn1 [अ]पि च (by transp) B1 Dn1 यज्ञेषु (for दक्षेषु) — After 54, S ins

392* स्व च माधव सर्वं तत्तया प्रतिविधास्यसि ।

यथा रिपूणां मिततां प्रमथिष्यामि सैन्यवम् ।

[(L 1) Gs s न (for तत्) Ms s यथा (for तथा)]

55 S K1-s D1 om (hapl) 55-56 with the ref Ks om the ref — ^b) Dn1 Ds s स्वमिव, Ds स सोपि च (for स्वयम्) — ^c) Ds राजन्, S विद्वान् (for नर्वन्) — ^d) B2 विमु, Dn1 Ds प्रभु (for प्रभुम्)

56 S K1-s D1 om 56 (of v 1 55) Gs partly damaged — ^a) Dn1 Ds T Gs s यथा प्रमाता रजनी — ^b) Ms-s कल्पित (for कल्पित) Gs Ms-s रथोत्तम (for रथो मम) — ^c) Gs अथ (for तथा) — ^d) Dn1 अनुत्त (for उद्यतम्) T Gs-s Ms प्रतिज्ञा स्याद्यथा ध्रुवा (Gs 'ध'), G1 M1-s s (sup lin) शो योद्धुं हि महाद्युते

Colophon om in D2 — Sub-parvan S K1-s s B Dn Dn D1 s-1 जयद्रथवच — Day of Droṇa's Generalship K1 s Ds s तृतीययुद्ध (K1 Ds om युद्ध) दिवसे — Adhy no (figures, words or both) K1 20, B1 S 73, B2 Dn1 74, Ds 76 — Śloka no Dn1 54, Dn1 27

५४

संजय उवाच ।

तां निशां दुःखशोकातौ श्वसन्ताविव चोरगौ ।

निद्रां नैवोपलेभाते वासुदेवधनंजयौ ॥ १

नरनारायणौ क्रुद्धौ ज्ञात्वा देवाः सवासवाः ।

व्यथिताश्चिन्तयामासुः किं खिदेतद्भविष्यति ॥ २

ववुश्च दारुणा वाता रूक्षा घोराभिर्शंसिनः ।

सकबन्धस्तथादित्ये परिधः समदृश्यत ॥ ३

शुष्काशन्यश्च निष्पेतुः सनिर्घाताः सविद्युतः ।

चचाल चापि पृथिवी सशैलवनकानना ॥ ४

बुधुश्च महाराज सागरा मकरालयाः ।

प्रतिज्ञोतः प्रवृत्ताश्च तथा गन्तुं समुद्रगाः ॥ ५

रथाश्च नरनागानां प्रवृत्तमधरोत्तरम् ।

क्रव्यादानां प्रमोदार्थं यमराष्ट्रविद्वद्वये ॥ ६

वाहनानि शकृन्मूत्रे मुमुचू रुरुदुश्च ह ।

तान्दृष्ट्वा दारुणान्सर्वानुत्पाताल्लोमहर्षणान् ॥ ७

सर्वे ते व्यथिताः सैन्यास्त्वदीया भरतर्षभ ।

श्रुत्वा महाबलस्योग्रां प्रतिज्ञां सव्यसाचिनः ॥ ८

अथ कृष्णं महाबाहुरब्रवीत्पाकशासिनः ।

आश्वासय सुभद्रां त्वं भगिनीं स्नुषया सह ॥ ९

स्नुषा श्वश्र्वानवायस्ते विशोके कुरु माधव ।

54

1 ^a) T एवं तौ (for तां निशा) B₁ शोकदुःखातौ,
Dn₁ दुःखसतसौ, S भृशसतसौ (G₁ M₁ २ 'ब्रह्म') (for
दुःखशोकातौ) — ^b) D₅ श्वसन्तामिव K₅ Dn₁ पद्मगौ,
D₁ चोरगौ (for चोरगौ) B D₁ Dn₂ D₁ 4 S निः(D₄
om नि) श्वसन्ताविवोरगौ — ^c) D₅ निद्रा (for निद्रा)
— For 1^{cd}, S subst.

393* वासुदेवाहुर्नौ वीरौ न स्वप्नमुपलेभतु ।

2 ^b) D₁ दृष्ट्वा (for ज्ञात्वा) — ^a) K₁ २ 4 D₁
एव (for एतद्)

3 ^a) D₂ ५ बभुवुर्, D₄ ववुश्च (for ववुश्च) — ^b)
S₂ transp रूक्षा and घोरा K₁ [अ]भिससिन (sio), B₂
(marg as in text) S [अ]घशंसिन — ^a) D₅ परिधे,
T परिधि, Ca d परिध (as in text)

4 ^a) D₁ T G₂-५ M₅ उल्का (D₇ 'ल्क')शन्यश्च (for
शुष्का) S₁ D₄ ५ ६-८ सपेतु (for निष्पेतु) — ^b)
Dn₁ च विद्युत (for सवि)

5 ^b) K₁ सकला, K₄ D₁ सजला (for सागरा)
S₂ (sup lin as in text) K₁ ५ ६ मकराकरा — ^c)
K₁ ५ ६ D₅ ६-८ प्रतिज्ञोत- (D₅ 'त-'), D₄ अग्रज्ञोत-, T
प्रतिज्ञोता- (for प्रतिज्ञोत-) S (G₂ sup lin as in
text) तु (for च) — ^a) D₅ सर्वा (for तथा) D₄
सर्वा (for गन्तुं) S गन्तु वै निम्नगा (G₅ मनमा) सया
(G₂-4 M₁ २ 'खदा')

6 ^a) S₁ K₁-२ ५ B₂ २ ५ D₁ Dn₁ D₅ T G₁-4 M₁ २
गजाश्च-, B₁ नराश्च- (for रथाश्च) S₁ B₄ D₅ नरनारं
च, K₅ Dn₁ D₅ रथपत्तीनां, B₂-५ ६ D₁ रथनागाना
D₇ रथनारं च, T G₂-4 M₅-५ नरनाशार्थं, G₅ 'नागाश्च
(for 'नागाना) — ^a) S₁ K₅ D₂-८ 'राष्ट्राभिद्वद्वये (for
राष्ट्रविद्व' Dn₁ यमराष्ट्रस्य द्वद्वये

7 ^a) S₂ K₄ ५ Dn₁ D₅ ६ S मूत्रं (for मूत्रे) — ^b)
S मुचंति च रुदति च — K₄ om (hapl) 7^c-9^d
— ^a) S₂ K₅ रोमहर्षणान्, Dn₁ घोरदर्शनान् (for लोम-
हर्षणान्) — For 7^{cd}, S subst

394* दीनाश्च पार्थिवा सर्वे नाशसुर्जयमात्मन ।

8 K₄ om 8 (of v 1 7) — ^a) D₅ ते सर्वे (by
transp) S एव सा व्यथिता सेना

9 K₁ om 9 (of v 1 7) — ^a) K₅ D₄-८ G₅ ५
बाहुम् (for बाहुर) — Before 9^{cd}, G₁ M₁ 125 अर्जुन
— ^c) S₂ D₅ T ता, D₄ स्वा (for त्व)

10 ^a) K₅ स्नुषाश्चन्वावधायस्ते, K₄ B₁ २ (marg) ५
D₁ Dn₂ D₁ ५ ६ स्नुषाश्चा (D₁ 'पा चा, Dn₂ 'पा
चा) स्या वयस्याश्च (K₄ D₁ 'स्यास्ते, D₁ D₅ 'स्या च),
K₅ D₁ ८ स्नुषा स्वसा च ते (K₅ D₅ सा) दीने, B₂
(orig) स्नुषां स्वसारमेवाशुः B₄ स्नुषा स्वसा च याश्चान्या,
B₅ स्नुषा स्वसा च ध्यायती, Dn₁ यधू स्वसावधायस्ते,
D₂ स्नुषा शशू च पर्यस्ते, D₁ ५ ६ यधूवपर्यस्ते; D₅ स्नुषा
स्वर्थं वपर्यस्ते, S यधूस्नुषे मृष्टायस्ते, Ca d स्नुषा यधू
अपायान्ते (Cd यद्वपयस्ते) — ^b) B₁ ५ ६ D₁ Dn₂

साम्ना सत्येन युक्तेन वचसाश्वासय प्रमो ॥ १०
 ततोऽर्जुनगृहं गत्वा वासुदेवः सुदुर्मनाः ।
 भगिनीं पुत्रशोकात्तामाश्वासयत दुःखिताम् ॥ ११
 मा शोकं कुरु वाष्णेयि कुमार प्रति सस्तुषा ।
 सर्वेषां प्राणिनां मीरु निष्ठैषा कालनिर्मिता ॥ १२
 कुले जातस्य वीरस्य क्षत्रियस्य विशेषतः ।
 सदृशं मरणं ह्येतच्च पुत्रस्य मा शुचः ॥ १३
 दिष्ट्या महारथो वीरः पितृस्तुल्यपराक्रमः ।
 क्षत्रेण विधिना प्राप्तो वीरामिलपितां गतिम् ॥ १४
 जित्वा सुबहुशः शत्रून्नेषयित्वा च मृत्यवे ।

गतः पुण्यकृतां लोकान्सर्वकामदुहोऽक्षयान् ॥ १५
 तपसा ब्रह्मचर्येण श्रुतेन प्रजयापि च ।
 सन्तो यां गतिमिच्छन्ति प्राप्तस्तां तव पुत्रकः ॥ १६
 वीरसर्वोरपत्नी त्वं वीरश्चश्रुवान्धवा ।
 मा शुचस्तनयं भद्रे गतः स परमां गतिम् ॥ १७
 प्राप्स्यते चाप्यसौ क्षुद्रः सैन्धवो बालघातकः ।
 अस्यावलेपस्य फलं ससुहृद्गणवान्धवः ॥ १८
 व्युष्टायां तु वरारोहे रजन्यां पापकर्मकृत् ।
 न हि मोक्षयति पार्थात्स प्रविष्टोऽप्यमरावतीम् ॥ १९
 श्वः शिरः श्रोण्यसे तस्य सैन्धवस्य रणे हतम् ।

C 7 2
B 7 77
K. 7 7

विशोका, D₁ s विशोका (for के) —^a) S₂ K₁₋₄
 D₁ transp सत्येन and युक्तेन K₅ D_{n1} transp युक्तेन
 and वचसा D₅ युक्त्या च (for युक्तेन)

11 Before 11, M₈₋₅ ins संजय —^a) D_{n1} T
 G₂₋₄ दुःखशोकात्ताम्, D₂ शोकदुःखात्ताम्, G₅ शोकसत
 ताम् (for पुत्रशोकात्ताम्) —^a) K₅ B₄ D_{n1} दुर्मना,
 D₂ T G₅ 4 दुःखित (for दुःखिताम्) S₁ आश्वासय सु
 (sup in 'यति') दुःखिता

12 Before 12, S₁ K B D₀₁ D_{n2} D₁₋₈ ins वासु
 देवः; S₂ D_{n1} T G₂₋₄ M₈₋₅ ins. श्रीकृष्ण G₂ partly
 damaged —^a) S (G₂ damaged) वाष्णेयि शोकं मा
 कार्षी (T G₁ M₄ 'क्षि') —^b) D₇ सन्मुखा (for
 सस्तुषा) —^a) S₂ K₁₋₈ D₅ s G₂ निष्ठैका; B₂ निष्ठैव,
 G₅ निष्ठैवं (for निष्ठैषा)

13 G₅ om 13-14 —^a) D₂ धीरस्य (for वी)
 —^a) S (G₅ om.) मा शोचीरात्मजस्य ते

14 G₅ om. 14 (of v 1 13) —^a) D₅ दृष्ट्या
 (for दिष्ट्या) B₂ धीर (for वीर) —^a) S₂ D₅
 क्षत्रेण (for क्षा) —^a) D₇ s धीरलोकानमीप्सितान्

15 ^a) D_{n1} स, D₂ s हि; T G₂₋₅ M₈₋₅ च, G₁
 M₁₋₂ [स] य (for सु) D₅ बहव (for बहुश)
 —^a) D₂ s सत (for गत) D₂ 4.5 पुण्यकृतार्हः; G₂
 करं (for 'कृता') —^a) D_{n2} D₂ 2.6 G₁₋₅ M₁₋₂ काम
 दुषो; D₅ दुषा (for 'दुहो') D_{n1} क्षयान् (for अक्ष
 यान्)

16 ^b) D₂ व्रतेन (for शु) S₂ प्रजया वरयापि च;

B प्रजया च श्रुतेन च —^a) B D₀₁ D_{n2} ता प्राप्तस् (by
 transp), D₄ प्राप्तवान्, D₅ प्रामुवस्तान् (hypermetric),
 D₇ s गतस्तां

17 ^a) S₁ च (for स्व) —^b) K₄ s D_{n1} D₅
 स्वसुर, D₂ 4 श्वसुर, D₇ स्वशुर (for श्वशुर) B
 D₀₁ D_{n2} वीरजा वीरबाधवा — After 17, S ins

395* स्वाध्याययुक्त ब्राह्मणी याचितारं

गौर्वोदार स्वाशुगन्तारमश्वा ।

दास शूद्रा कर्मकरं तु वैश्या

शूरं सूते स्वद्विधा राजपुत्री ।

[L 1) G₁ M₁₋₂ s (sup in) दीन पुत्र, M₈ 4 दीन
 गर्भ (for स्वाध्याययुक्त) T₂ ब्राह्मणी, M₈ ब्राह्मणी (for
 ब्राह्मणी) — (L 2) T G₂ s शीघ्र, M₈₋₅ द्वाशु (for
 द्वाशु) M₅ अश्वा — (L 3) G₅ दास (for दास)
 G₁₋₂ s M₁₋₂ s कर्मकार, M₈₋₅ रत (for 'कर') — (L
 4) T G₂ 4 सूत; G₁ M प्रेत; G₂ वीर (for शूर)]

18 ^a) S₂ D₄ वा (for च) B D₀₁ D_{n2} पाप
 (for क्षुद्र) S (G₂ damaged) ध्रुवं प्राप्स्यत्यसौ पाप
 — S₂ transp 18^b and 18^a —^b) G₁ M बालहाधम
 (for 'घातक') —^a) T G₂₋₅ अधर्मस्यास्य तु फलं
 Ca. d oite अवलेपस्य (as in text) —^a) T G₅ ससु
 हृद्गण (for 'हृण')

19 ^a) B अस्यां निशाया (G₂ रजन्यां) व्युष्टायां —^b)
 S निर्वय (G₁ 'जय') (for रजन्यां) —^a) K₁ 4.5 D₂
 4.5 मोक्षति, D₇ मोक्षति (for मोक्षयति) S मोक्षयते न
 हि पार्थस्य

समन्तपञ्चकाद्वाहं विशोका भव मा रुदः ॥ २०
 क्षत्रधर्मं पुरस्कृत्य गतः शूरः सतां गतिम् ।
 यां वयं प्राप्नुयामेह ये चान्ये शस्त्रजीविनः ॥ २१
 व्यूढोरस्को महाबाहुरनिवर्ती वरप्रणुत् ।
 गतस्तव वरारोहे पुत्रः स्वर्गं ज्वरं जहि ॥ २२
 अनु जातश्च पितरं मातृपक्षं च वीर्यवान् ।
 सहस्रशो रिपून्हत्वा हतः शूरो महारथः ॥ २३
 आश्वासय स्नुषां राज्ञि मा शुचः क्षत्रिये भृशम् ।

श्वः प्रियं सुमहच्छ्रुत्वा विशोका भव नन्दिनि ॥ २४
 यत्पार्थेन प्रतिज्ञातं तत्तथा न तदन्यथा ।
 चिकीर्षितं हि ते भर्तुर्न भवेज्जातु निष्फलम् ॥ २५
 यदि च मनुजपन्नगाः पिशाचा
 रजनिचराः पतगाः सुरासुराश्च ।
 रणगतमभियान्ति सिन्धुराजं
 न स भविता सह तैरपि प्रभाते ॥ २६

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि चतु पञ्चाशोऽध्यायः ॥ ५४ ॥

20 ^a) Dn² D⁵ स्व शिरः, D¹ श्वशिर (for श्व शिरः). K² श्रेष्ठ मे, K⁴ B⁸ D¹ D²⁻⁴ श्रोष्यते (for 'से) S श्व शिर पादमूलं ते —^b) B² (marg, orig as in text) कृत, B⁵ हत, Cd हतम् (as in text) S सैषवस्याहृतं (G²⁻⁵ 'स्य हृतं) ध्रुवं —^c) D¹ D¹ D² s s स्वमत- (for समन्त-) D² बाह्ये (for बाह्यं) S पन्नयां प्रमथितासि त्वे, Cd as in text —^d) S¹ K¹⁻⁴ B¹⁻⁴ D¹ D¹ s s s s M⁵ 6 मा रुद, S² मानदे, K⁵ D¹ D²⁻⁴ मा शुच (for मा रुद)

21 ^b) K¹ गता शूरा (for गत शूर) M⁸⁻⁵ परा (for सता) —^c) B⁴ ता गतिं, Dn² D⁴ तां वयं, T वयं च, G²⁻⁵ वयं च (for यां वयं) D¹ प्राप्नुयामो हि, D⁵ प्रार्थयास्म्येह (for प्राप्नुयामेह) —^d) D¹ भान्ये (for चान्ये)

22 ^b) K² Dn¹ D⁵ महाहवे, B D¹ D²⁻⁴ 6-8 रथ प्रणुत्, Dn² महाशुज, S रिपुप्रणुत् (for वरप्रणुत्) —^c) D² पुत्रस, D¹ 6 मृतस (for गतस) —^d) S¹ सुत, D² 4 6 गत (for पुत्र) T जहीश्वरं, G² 5 जहि स्वर, G³ 4 जहि ज्वरं (by transp)

23 ^a) S² K⁴ B²⁻⁵ Dn² D¹ s s अनुया (S² 'ज्ञा) तश्च, D¹ यात स्वः, D² 6 जातस्य, Cd सन्वायातश्च (for अनु जातश्च) Dn¹ स्वपितरं, S पितृ पक्षं (for च पितरं) —^c) D² 4 मातृपक्षाश्च (for 'क्ष) —^c) D¹ D¹ D² s [s]रिसंवातात् (for रिपून्हत्वा) — K⁵ om (hapl) 23^d-24^c —^d) B¹ गत, S यात (for

हत) B¹ D⁵ महारथै (for 'रथ) D¹ 8 हतान्शूरा न्महारथा

24 K⁵ om 24^{abc} (cf v l. 23) —^a) T G²⁻⁵ ध्रुवं (G⁵ वधू) भद्रे, G¹ M वधू दीना (for स्नुषा राज्ञि) —^b) S क्षत्रिया ह्यसि (for 'ये भृशम्) —^c) Dn¹ G⁵ कृत्वा (for शुत्वा) —^d) B⁴ सुस्था त्व (for विशोका) S भवितासि हि (M²⁻⁵ 'ता ह्यसि) (for भव नन्दिनि)

25 ^b) D⁴ तदा (for तथा) —^c) S K¹ s 4 D¹ om 25^{cd} —^c) D² s 7 s तु (for हि) —^d) K⁵ B² Dn¹ D² 5 सन्नुषा, D¹ D¹ s चान्यथा (for निष्फलम्)

26 G² damaged —^a) S स (for च) D¹ s समिधा (for पिशाचा) —^b) S सगणा (for पतगा) G² सुरोरगाश्च (for सुरासुराश्च) —^c) D² अभियातु, Cd 'यान्ति (as in text) —^d) S¹ स न (by transp), D² न च, D¹ s न स Cd oites न स भविता (as in text) D¹ s प्रभातमात्रे (for अपि प्रभाते)

Colophon — Sub-parvan K⁵ B D⁵ जयद्रथवध — Day of Droṇa's Generalship K¹ s तृतीययुद्ध-दिवसे — Adhy name S¹ K⁵ s D¹⁻⁵ T G² s सुमद्वाचासनं — Adhy no (figures, words or both) B¹ S 74, B² 75, B³ 73, D² 66 — Śloka no D¹ 27, Dn¹ 26

५५

संजय उवाच ।

एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्य केशवस्य महात्मनः ।
 सुभद्रा पुत्रशोकार्ता विललाप सुदुःखिता ॥ १
 हा पुत्र मम मन्दायाः कथं संयुगमेत्य ह ।
 निधनं प्राप्तमांस्तात पितृतुल्यपराक्रमः ॥ २
 कथमिन्दीवरक्षयामं सुदंष्ट्रं चारुलोचनम् ।
 मुखं ते दृश्यते वत्स गुण्ठितं रणरेणुना ॥ ३
 नूनं शूर निपतितं त्वां पश्यन्त्यनिवर्तिनम् ।

सुशिरोग्रीवबाह्वंसं व्यूढोरस्कं निरुदरम् ॥ ४
 चारूपचितसर्वाङ्गं स्वक्षं शस्त्रक्षताचितम् ।
 भूतानि त्वा निरीक्षन्ते नूनं चन्द्रमिवोदितम् ॥ ५
 शयनीयं पुरा यस्य स्पर्ध्यास्तरणसंवृतम् ।
 भूमावद्य कथं शेषे विप्रविद्धः सुखोचितः ॥ ६
 योऽन्वास्यत पुरा वीरो वरस्त्रीभिर्महाभुजः ।
 कथमन्वास्यते सोऽद्य शिवाभिः पतितो मृधे ॥ ७
 योऽस्तूयत पुरा हृष्टैः क्षतमागधवन्दिभिः ।

C 7 273
 B 7 78
 K 7 78

55

1 °) B₁ शोकदुःखार्ता, G₅ दुःखशोकार्ता (for पुत्र)
 —^a) K₅ Dn₁ D₅ [अ]ति (for सु)

2 Before 2, S (except G₅ s) ins सुभद्रा —^b)
 G₅ समामम् (for संयुगम्) K₅ Dn₁ D₅-s एत्य हि,
 S एयिवाल् (for एत्य ह) B₁-s s Dn₁ D₅ कथमेत्यासि
 संयुगं (B₁ संगमं, B₂ s संयुगे); B₁ कथं स*गमेन
 हि; D₅ कथं संयोगमेव्यति —^d) S B₁ D₅ s 7 M₅
 पराक्रम

3 °) S (except M₅-s) इंदीवराभासे (for वर
 क्षयामं) —^b) Dn₁ सुदंष्ट्रे (for सुदंष्ट्रं) G₁ s s M
 हासिन (for लोचनम्) —^d) D₁ गुप्तं च (for गुण्ठितं)
 S कुण्ठितं रणपासुभि

4 °) D₅ रणे, D₅ वीरं (for शूरं) —^b) D₁
 त्वा पश्यति, T G₂-s प्रपश्यति, G₁ M पश्यत्यय (for
 त्वा पश्यन्ति) —^c) S₁ K₁ s 4 सशिरोग्रीव (for सु)
 —^d) B₁ s (marg as in text) s s Dn₁ नतोदरं,
 B₁ Dn D₅ s s S तनूदर; D₅ तनूवरं (for निरुद
 रम्)

5 °) Dn₁ चारूपचित (for चारूपचित) —^b) S₁
 दक्ष; D₁-s वक्ष (for स्वक्षं) Dn₁ Dn₁ D₇ s क्षवा
 (D₁ वा)हृति, Dn₂ G₁ क्षवान्वितं, D₅ क्षवाचित,
 T G₅ क्षता चित, G₅ क्षवाचित (for क्षवाचितम्)
 —B₁ reads 5th on marg —^c) K₅ B Dn₁ Dn₁
 D₂-s T G₁-4 M₁ s स्वां (for त्वा) S₁ K₂ D₇ s [अ]
 निवीक्षति (K₂ 'ते'); S₁ K₁ s D₁ [अ]निवीक्षन्ते (K₂
 ति), K₅ D₅ s निरीक्ष्यते (D₂ ति) (for निरीक्षन्ते)

38

—^a) S भूमौ (for नून)

6 °) D₅ शयन वै (for नीय) B₁ s पुराध्याय,
 D₁ पुरा पश्यस्, S पुराध्याय (G₅ 'रा व्युद्यत') (for पुरा
 यस्य) —^b) K₂ D₅ s स्पर्धास्तरण, Dn₁ स्पृदास्,
 D₂ s मेघास्तरण, D₁ तृधास्तरण, S स्वध्यास् (G₁
 M स्वध्यास्) (for रपध्यास्) Cd cites स्पर्ध्याम् and
 आस्तरणम् S K₁-4 D₁ संभृत, K₅ संसृतं, Dn₁ D₅
 संसृते, D₅ संयुते (for संवृतम्) —^c) B₂ (marg,
 orig as in text) वनाधवत् (for अद्य कथं) S₂ K₅ B₂
 D (except D₁) शेते (for शेषे) —^d) S विप्रविद्ध
 विभूषण (G₄ 'वर्णं, G₅ 'चित) Ca cites विप्रविद्ध,
 Cd 'विद्ध'

7 °) S₁ K₁ s 4 Dn₁ D₅ योन्वास्यते, B₂ (marg,
 orig as in text) योखंडित (for योन्वास्यत) Cd
 cites अवास्यत S₂ वरस्त्रीभि (for पुरा वीरो) S
 योन्वास्यसे पुरा वीर —^b) S₂ पुरा वीरो, Dn₁ दिव्य
 स्त्रीभिर्, D₅ महास्त्रीभिर् (for वरस्त्रीभिर्) Dn₁ महा
 बल, G₁ M भुज (for भुज) D₅ सुकटाभिर्वरस्त्रीभि
 —^c) S (except T G₂) अन्वास्यसे (for ते) D₅
 योष; G₅ (orig as in text, sup in) सोत्वं (sio)
 (for सोऽय) —^d) K₅ पतितो, D₁ पातितो (for
 पतितो) Dn₁ रणे, G₅ मुवि (for मृधे)

8 °) S₂ K₅ D₅ य स्तूयते; S य (G₅ स) स्तूयसे
 (for योऽस्तूयत) G₅ सदा (for पुरा) K₅ धर्षे,
 D₅ हृष्ट (for हृष्टे) —^b) K₅ G₁ M वन्दिभि (for
 वन्दिभि) —^c) K₅ हृष्टैर्, Dn₁ रौद्रैर् (for वोरैर्)
 —^d) D₇ s विननदिर (for 'दक्षिर) S उपास्यसे (for
 ते) —After 8, B₂ (marg) ins 398*

सोऽद्य ऋव्याद्गणैर्घोरैर्विनदद्भिरुपास्यते ॥ ८
पाण्डवेषु च नाथेषु वृष्णिवीरेषु चामिमो ।
पाञ्चालेषु च वीरेषु हतः केनास्यनाथवत् ॥ ९
अनुसर्दशना पुत्र दर्शनस्य तवानघ ।
मन्दभाग्या गमिष्यामि व्यक्तमद्य यमक्षयम् ॥ १०
विशालाक्षं सुकेशान्तं चारुवाक्यं सुगन्धि च ।
तव पुत्र कदा भूयो मुखं द्रक्ष्यामि निर्वणम् ॥ ११
धिग्वलं भीमसेनस्य धिक्पार्थस्य धनुष्मताम् ।

9 ^a) G₁ M₂-5 सपाण्डवेषु (for पाण्डवेषु च) — ^b) K₁ & Dn₁ चाविमो, K₈ B D₀₁ Dn₂ D₈ & 5 M₂-5 चाविमो, B₂ (marg) चाविमो, D₂ चाविमो, G₅ चाविमो (for चाविमो) Cd otes अभिमो, giving विमो as v 1 — ^c) K₈ B (except B₂) D₁ G₅ पचा लेषु K₈ Dn₁ D₈ नाथेषु (for वीरेषु) — ^d) S₁ B₁ D₀₁ Dn₂ D₂-8 केनास्य (B₁ Dn₂ D₈ 5-8 'द्या, D₄ 'स्या' नाथवद्धत, K₈ Dn₁ पुत्रो मेनाथवद्धत — After 9, S (except G₅) ins

396* यत्र त्व केशवे नाथे सत्यनाथो यथा हत ।

[M₂-5 कथ (for यत्र)]

10 ^a) D₂ अनुप- (for अतुस-) S₂ नयना (for दर्शना) D₀₁ D₂ 5-8 अतुसा दर्शनात् (D₂ दर्शने पु, D₈ दर्शने पु) — ^b) B₂ (marg as in text) वदनस्य, D₀₁ D₁ & स्वर्जनस्य (for दर्शनस्य) S दर्शने तव चानघ — ^c) G₁ M सेंदभाया (for 'भाग्या) — ^d) S₂ D₁ नूनमद्य, D₂ & स्वया हीना (for व्यक्तमद्य)

11 ^a) D₂ & सुविशाल (for विशालाक्षं) — ^b) S चारुवाक्यं (for 'वाक्यं) S₁ K B₁ Dn₁ D₁-3 & 5 वै (for च) — ^c) T G₂-5 कथं (for कदा) S वक्त्र (for भूयो) — ^d) S भूयो (for मुख) K₁ B₁ Dn₁ D₂ & G₂ पश्यामि (for द्रक्ष्यामि) — K₈ B₁ & (marg) ⁴ Dn₂ D₂ 5-8 ins after 11 Bom. ed after 15

397* एषोहि वृषितो वत्स सूनौ पूर्णौ पिवाशु मे ।

अङ्गमाख्य मन्दाया द्युत्सायाश्च दर्शने ।

[(L 2) K₈ संयुगात् (for दर्शने)]

12 ^b) S₁ K₁ & D₀₁ T G₂-5 धनुष्मत् (for 'ताम्) — ^c) B₁ D₀₁ Dn₁ T G₂-5 वल (for वीर्यं) — ^d) K₂ & D₁ & पचालानां

13 ^a) K₈ D₈ कैकेयात्, B₁ D₀₁ Dn₁ D₂ 1-3 कैक-

धिग्वीर्यं वृष्णिवीराणां पाञ्चालानां च धिग्वलम् ॥ १२
धिकेकयांस्तथा चेदीन्मत्स्यांश्चैवाथ सृज्यात् ।
ये त्वा रणे गतं वीरं न जानन्ति निपातितम् ॥ १३
अद्य पश्यामि पृथिवीं शून्यामिव हतस्त्रिषम् ।
अमिमन्युमपश्यन्ती शोकव्याकुललोचना ॥ १४
स्वसीयं वासुदेवस्य पुत्रं गाण्डीवधन्वनः ।
कथं त्वा विरथं वीरं द्रक्ष्याम्यन्यैर्निपातितम् ॥ १५
हा वीर दृष्टो नष्टश्च धनं स्वम इवासि मे ।

यांस (for कैक) S मत्स्याश्च (for चेदीन्) — ^b) S₁ K₁-3 चैव स, K₄ चैव च (for चैवाथ) Dn₁ D₂ सज्यात् (for सृज्यात्) S चेदि (G₅ 'ति) पाण्डवसृज्यात् — ^c) S₁ K₁ & 5 B D (except D₈) G₂ M₂ ये त्वा (D₄ येवा) (for ये त्वा) D₈ रणागत (for रणे गत) M₁ & वीर, M₂-5 वीरा (for वीरं) — ^d) Dn₂ नियोजित (for निपातितम्) B₂ न शोकुराभिर (marg 'वी' क्षितु, D₂ & अजानन्तिनियोजितं, S नारक्षान्विनिपातनात् (T G₁ M₄ 'तितान्, G₈ 'तितं, M₁ & 'तनान्) — After 13, S reads 15

14 M₁ & om 14 — ^b) S₂ हतशून्या (for शून्या मिब) K₁ हतद्विष, B₁ 'क्षिय, S (M₁ & om) गत द्विषं (for हतस्त्रिषम्) — ^c) S₁ K₁ & 5 B₂ (marg) ⁴ D₁ & 8 चेतना (for लोचना) — T G M₂-5 ins after 14 B₂ (marg) after 8

398* साक्षान्मववत् पौत्र पुत्र गाण्डीवधन्वन ।

स्वसीय वासुदेवस्य त गृध्रा पर्युपासते ।

[L 1] B₂ पौत्र पुत्रो (for पौत्र पुत्र) — (L 2) B₂ स्वसीयो, T स्वक्षिय (for स्वसीय) M₂-5 गृध्रास्वा (for त गृध्रा) B₂ समुपासते (for पर्युपासते)]

15 S reads 15 after 13 — ^a) S₂ K₂ & स्वक्षेय — ^b) K₁ & Dn G₅ धन्विन — ^c) S₁ K₁ 2, 4 B₁ D₁ & 5 त्वा विरथं, K₈ Dn₁ D₂ स्वा (Dn₁ स्व) भि मुखं, B₁-3 & Dn₂ स्वातिरथं, T G₁ 2-5 M₁ 3-5 स्वति रथं, G₂ चाति (for त्वा वि) K₁-3 D₂ & वीर (for वीरं) M₂ स्वसीय वासुदेवस्य — ^d) S₁ K₅ B₁-3 & Dn D₂ & द्रक्ष्याम्यथ, D₀₁ न जानन्ति, T G M₂-5 पश्याम्यथ (for द्रक्ष्याम्यन्यैर) D₂ निपूति (for निपा तितम्) M₁ & गृध्रास्वा (M₂ पुत्रास्वा) पर्युपासते — After 15, Bom ed ins 397*

16 ^a) T G₂-5 transp वीर and दृष्टो G₁ M₁ &

अहो ह्यनित्यं मानुष्यं जलबुद्बुदचञ्चलम् ॥ १६
 इमां ते तरुणीं भार्यां त्वदाधिभिरभिषुताम् ।
 कथं संचारयिष्यामि विवत्सामिव धेनुकाम् ॥ १७
 अहो ह्यकाले प्रस्थानं कृतवानसि पुत्रक ।
 विहाय फलकाले मां सुगृद्धां तव दर्शने ॥ १८
 नूनं गतिः कृतान्तस्य प्राज्ञैरपि सुदुर्विदा ।
 यत्र त्वं केशवे नाथे संग्रामेऽनाथवद्वतः ॥ १९
 यज्वनां दानशीलानां ब्राह्मणानां कृतात्मनाम् ।

चरित्रब्रह्मचर्याणां पुण्यतीर्थविगाहिनाम् ॥ २०
 कृतज्ञानां वदान्यानां गुरुश्रृषिणामपि ।
 सहस्रदक्षिणानां च या गतिस्तामवाप्नुहि ॥ २१
 या गतिर्बुध्यमानानां शूराणामनिर्जिताम् ।
 हत्वारीन्निहतानां च संग्रामे तां गतिं व्रज ॥ २२
 गोसहस्रप्रदादृणा क्रतुदानां च या गतिः ।
 नैवेशिकं चाभिमतं ददतां या गतिः शुभा ॥ २३
 ब्रह्मचर्येण यां यान्ति मुनयः संशितव्रताः ।

C 7 27
 D 7 71
 K 7 77

दृष्ट (for दृष्टो) — ^δ T G₂ M₁ २ रम्य , G₁ M₈-६
 रम्य (for घनं) D₄ मो (for मे) — ° ^δ १ ह्यजनि,
 S सर्वं हि (for ह्यनित्यं) — ^δ Dm₁ सनिभं (for
 चञ्चलम्) S जलबुद्बुदचञ्चलं (G₁ 'चंसं)

17 ^α ^δ १ च (for ते) — ^δ K₁ त्वदाधिभिर्, B
 (B₂ marg as in text) D₀₁ Dn₂ G₃ (sup in) तवा
 धिभिर्, T G₂-4 पुत्राधि, Ca. d स्वदाधि (as in text)
^δ १ K₂ परिहृता, D₀₁ अधि (for अभि) G₂ पुत्राल
 विरभीर्षितां (sic) — After 17^{αδ}, S ins

399* उत्तरामुत्तरा जाता सुशीला प्रियमापिणीम् ।
 शनकैः परिरम्यैनां स्तुवा मम यशस्विनीम् ।
 सुकुमारीं विशालाक्षीं पूर्णचन्द्रनिभाननाम् ।
 बालपल्लवतन्वद्भिः सत्समातङ्गगामिनीम् ।
 विन्वाधरोष्ठीमवलामभिमन्यो प्रहर्षय । [5]
 स्वया विना कथं पुत्र जीर्णं पतितमानसाम् ।

[(L 1) G₁ M उत्तमां (for the second उत्तरां)
 M₈-६ शाला (for जाला) — (L 6) G₁ M₁ २ जीम्ना
 (for जीर्णा) M₈-६ जीवयामि प्रियां तव (for the post-
 half)]

— ° S इमा (for कथं) D₂ १ २ सवारयिष्यामि (for
 संचार) — ^δ T G₂-५ ऋषभादिव, G₁ M निर्षमा
 मिव (for विवत्सामिव)

18 ^α D₄ G₅ ह्यकाल (for छे) — ° D₁ विवाह-
 (for विहाय) — ^δ ^δ D₄ सुगृद्धा, K₁ २ D₅ १ २ सु
 गृद्धी, Dn₁ सुगृद्धा, D₆ सुगृद्धी, T G₂ प्रगृद्धा,
 G₁ २-५ M प्रगृद्धा, Cd सुगृद्धा (as in text)

19 ^δ D₄ सुदुर्भिदा, S शूरा (for विंदा) — °
 K₄ अत्र, B₂ (marg, orig as in text) २ Dn₁ G₅
 पुत्र (for यत्र) — ^δ S सत्यनाथो (G₁ २ M₄ ये) यथा
 हत

20 ^α K₅ Dn₁ D₃ ४ ६ ३ G₁ M यज्वना (for
 यज्वना) D₇ ३ कर्म (for दान) — ^δ K₂ Dn₁ महा
 स्मना (for कृता) — G₄ om (hapl) 20^{αδ} — ^δ
 Dn₁ सर्वं (for पुण्य)

21 ^α D₇ ३ कृतान्यानां (for कृतज्ञानां) ^δ K₁ वद
 न्याना, Cd वदा (as in text) — ° ^δ K₁ २ या
 (for च) — ^δ K₄ D₁ समाप्नुहि (for अवा) ^δ
 K₁ ३ गतिस्तामवाप्नुहि

22 ^δ K₁ ३ lacuna for 22^α — ^α D₆ युद्धमा
 नाना ^δ २ शास्त्रज्ञाना वदन्याना — ^δ ^δ १ वीराणाम् (for
 शूरा) — G₁ M read 22^{αδ} twice — ° ^δ २ K₁-4
 D₁ या (for च) D₂ हतारो निंदमानाश्च, T G₁ (second
 time) २-५ M (last five second time) अ (G₅ om) परा
 स्तुखाना समरे, G₁ M (all first time) गोब्राह्मणस्त्राद्यर्थे
 — ^δ B₁ ३ (marg as in text) D₀₁ S (G₁ M [all
 both times]) ता गतिं व्रज पुत्रक

23 ^δ K₅ Dn₁ D₂ ३ क्रतुयाजा, D₃ ४ ६ क्षत्रियाणा
 (for क्रतुदाना) — K₂ om 23^{αδ} — ° ^δ १ नवाशिक,
^δ २ नैवेशक, K₁ नैवेशक, K₂ नैवेशिक, B₁ ३ (marg
 as in text) २ D₄ नैवेशिके, D₂ नैवेशिकाञ्च, Ca. d नैवे
 शिकं (as in text) D₂ चाभिमताञ्च, D₄ चाभिमतं (for
 चाभिमतं) S वैदेशिकाना चाभिमत (G₅ यार्भी***) M₂-५
 चाभिमतां [M₅ ती], Cap dp नैवेशिकायाभिमत — ^δ
 D₄ वदता, G₅ *दता (for ददतां) D₃ सा (for या)
 S भवेत् (for शुभा) — After 23, N ins

400* ब्राह्मणेभ्यः शरण्येभ्यो निधिं निदधतां च या ।
 या चापि न्यसदवृद्धानां ता गतिं व्रज पुत्रक ।

[K₄ D₁ om line 1 — (L 1) K₁ ब्राह्मणेभ्यः K₅
 D₂ शरीरेभ्यो, D₅ ६ शरण्येभ्यो (for शरण्येभ्यो) ^δ २ K₁-३
 धनानि (for निधि नि-) Cd otes निधि D₅ ६ प्रददता
 (for निदधतां) ^δ १ निधीश्च ददतां च या, D₂ निधीनाददतां

सोऽद्य क्रव्याद्गणैर्घोरैर्विनदद्भिरुपास्यते ॥ ८
पाण्डवेषु च नाथेषु वृष्णिवीरेषु चाभिभो ।
पाञ्चालेषु च वीरेषु हतः केनास्यनाथवत् ॥ ९
अतृप्तदर्शना पुत्र दर्शनस्य तवानघ ।
मन्दभाग्या गमिष्यामि व्यक्तमद्य यमक्षयम् ॥ १०
विशालाक्षं सुकेशान्तं चारुवाक्यं सुगन्धि च ।
तव पुत्र कदा भूयो मुखं द्रक्ष्यामि निर्वणम् ॥ ११
धिग्वलं भीमसेनस्य धिक्पार्थस्य धनुष्मताम् ।

9 °) G₁ Ms-5 सपाण्डवेषु (for पाण्डवेषु च) — °) K₁ 2 Dn₁ चाविभो, K₃ B Dc₁ Dn₂ D₃ 4 6 Ms-
वाविभो, B₂ (marg) चातिभो, D₂ चाभित, G₂
वाविभो (for चाविभो) Cd ctes अभिभो, giving
विभो as v 1 — °) K₃ B (except B₂) D₁ G₅ पचा
लेषु K₅ Dn₁ D₅ नाथेषु (for वीरेषु) — °) Ś₁ B₁
Dc₁ Dn₂ D₂-3 केनास्य (B₄ Dn₂ D₃ 6-8 'द्या, D₄
'स्या'नाथवद्भूत, K₅ Dn₁ पुत्रो मेनाथवद्भूत — After
9, B (except G₅) ins

396* यत्र त्व केशवे नाथे सत्यनाथो यथा हत ।

[Ms-5 कथ (for यत्र)]

10 °) D₂ अपुत्र (for अतृप्त-) Ś₂ नयना (for
दर्शना) Dc₁ D₃ 6-8 अतृप्ता दर्शनास्य (D₃ दर्शने पु-
D₃ दर्शने पु) — °) B₂ (marg as in text) वदनस्य,
Dc₁ D₁ 8 स्पर्शनस्य (for दर्शनस्य) S दर्शने तव चानघ
— °) G₁ M मदभाग्या (for 'भाग्या) — °) Ś₂ D₁
नूनमद्य, D₂ 5 स्वया हीना (for व्यक्तमद्य)

11 °) D₃ 6 सुविशालं (for विशालाक्षं) — °) Ś
चारुहासं (for 'वाक्यं) Ś K B₁ Dn₁ D₁-3 5 वै (for
च) — °) T G₂-5 कथं (for कदा) S वक्त्र (for
भूयो) — °) S भूयो (for मुखं) K₄ B₁ Dn₁ D₂ 5
G₂ पश्यामि (for द्रक्ष्यामि) — K₅ B₁ 3 (marg) 4
Dn₂ D₂ 5-8 ins after 11 Bom. ed after 15

397* पृच्छेहि वृषितो वरस स्तनौ पूर्णौ पिबाशु मे ।

अङ्गमारुह्य मन्दाया ह्यतृप्तायाश्च दर्शने ।

[(L 2) K₅ संयुगात् (for दर्शने)]

12 °) Ś₁ K₁ 3 Dc₁ T G₂-5 धनुष्मत् (for 'ताम्)
— °) B₄ Dc₁ Dn₁ T' G₂-5 वलं (for वीर्यं) — °) D₂
K₄ D₄ 8 पंचाङ्गानां

13 °) K₅ D₃ कैकेयास्य, B₁ Dc₁ Dn₁ D₂ 4-8 कैक

धिग्वीर्यं वृष्णिवीराणां पाञ्चालानां च धिग्वलम् ॥ १२
धिकेकयांस्तथा चेदीन्मत्स्यांश्चैवाथ सृज्यान् ।
ये त्वा रणे गतं वीरं न जानन्ति निपातितम् ॥ १३
अद्य पश्यामि पृथिवीं शून्यामिव हतस्त्वियम् ।
अभिमन्युमपश्यन्ती शोकव्याकुललोचना ॥ १४
स्वस्त्रीयं वासुदेवस्य पुत्रं गाण्डीवधन्वनः ।
कथं त्वा विरथं वीरं द्रक्ष्याम्यन्यैर्निपातितम् ॥ १५
हा वीर दृष्टो नष्टश्च धनं स्वम् इवासि मे ।

यास्य (for कैक) S मत्स्याश्च (for चेदीन्) — °) Ś₂
K₁-3 चैव स, K₄ चैव च (for चैवाथ) Dn₁ D₂
सज्यान् (for सृज्) S चेदि (G₅ 'ति) पाण्डवसृज्यान्
— °) Ś₁ K₁ 2 5 B D (except D₃) G₂ Ms ये त्वा
(D₄ येषां) (for ये त्वा) D₃ रणागतं (for रणे गतं)
M₁ 2 वीर, Ms-5 वीरा (for वीरं) — °) Dn₂ नियो-
जित (for निपातितम्) B₂ न शोकुराभिर (marg 'वी' क्षितु,
D₃ 6 अजानन्विनियोजितं, S नारक्षन्विनिपातनात् (T G₁
M₄ 'तितान्, G₃ 'तितं, M₁ 2 'तनान्) — After
13, S reads 15

14 M₁ 2 om 14 — °) Ś₂ हतशून्या (for शून्या
मिव) K₁ हतद्विष, B₁ 'क्षिय, S (M₁ 2 om) गत
द्विषं (for हतस्त्वियम्) — °) Ś₁ K₁ 3 4 B₃ (marg) 4
D₁ 1 8 चेतना (for 'लोचना) — T G Ms-5 ins after
14 B₃ (marg) after 8

398* साक्षान्मभवत् पौत्रं पुत्रं गाण्डीवधन्वन ।

स्वस्त्रीय वासुदेवस्य त गृधा पर्युपासते ।

[L 1) B₃ पौत्र पुत्रा (for पौत्र पुत्र) — (L 2)
B₃ स्वस्त्रीयो, T स्वस्त्रिय (for स्वस्त्रीय) Ms-5 गृध्रास्त्वा
(for त गृधा) B₃ समुपासते (for पर्युपासते)]

15 S reads 15 after 13 — °) Ś₂ K₂ 5 स्वस्त्रिय
— °) K₄ 5 Dn G₅ धन्विन — °) Ś₁ K₁ 3 4 B₃
D₁ 3 4 5 त्वां विरथं, K₅ Dn₁ D₃ स्वा (Dn₁ स्व) मि
मुखं, B₁-3 5 Dn₂ स्वातिरथं, T G₁ 2-5 M₁ 2-5 त्वति
रथं, G₃ चाति (for स्वा वि) K₁-3 D₃ 4 वीर (for
वीरं) M₂ स्वस्त्रीय वासुदेवस्य — °) Ś₁ K₅ B₁-3 5
Dn D₂ 5 द्रक्ष्याम्यद्य, Dc₁ न जानन्ति, T G Ms-5
पश्याम्यद्य (for द्रक्ष्याम्यन्यैर) D₃ निपूवितं (for निपा-
तितम्) M₁ 2 गृध्रास्त्वा (M₂ पुत्रास्त्वा) पर्युपासते
— After 15, Bom ed ins 397*

16 °) T G₂-5 transp वीर and दृष्टो G₁ M₁ 2

अहो ह्यनित्यं मानुष्यं जलबुद्बुदचञ्चलम् ॥ १६
 इमां ते तरुणीं भार्यां त्वदाधिमिरमिषुताम् ।
 कथं संधारयिष्यामि विवत्सामिव धेनुकाम् ॥ १७
 अहो ह्यकाले प्रस्थानं कृतवानसि पुत्रक ।
 विहाय फलकाले मां सुगृद्धां तव दर्शने ॥ १८
 नूनं गतिः कृतान्तस्य प्राज्ञैरपि सुदुर्विदा ।
 यत्र त्वं केशवे नाथे संग्रामेऽनाथवद्धतः ॥ १९
 यज्वनां दानशीलानां ब्राह्मणानां कृतात्मनाम् ।

चरितब्रह्मचर्याणां पुण्यतीर्थाविगाहिनाम् ॥ २०
 कृतज्ञानां वदान्यानां गुरुशुश्रूषिणामपि ।
 सहस्रदक्षिणानां च या गतिस्तामवाप्नुहि ॥ २१
 या गतिर्युध्यमानानां शूराणामनिवर्तिनाम् ।
 हत्वारीभिहतानां च संग्रामे तां गतिं व्रज ॥ २२
 गोसहस्रप्रदावृणां क्रतुदानां च या गतिः ।
 नैवेशिकं चाभिमतं ददतां या गतिः शुभा ॥ २३
 ब्रह्मचर्येण यां यान्ति मुनयः संशितव्रताः ।

C 7 27
B 7 71
K 7 78

दृष्ट (for दृष्टो) —^δ) T G₂ M₁ २ रम्य, G₁ M₃-६
 रम्य (for धने) D₄ मो (for मे) —^०) S₂ ह्यजनि,
 S सत्तव हि (for ह्यनित्यं) —^०) D₁ संनिमं (for
 चञ्चलम्) S जलबुद्बुदचञ्चलं (G₁ चंस)

17^a) S₁ च (for ते) —^δ) K₁ स्वदादिभिर, B
 (B₂ marg as in text) D₁ D₂ G₁ (sup lin) तवा
 धिभिर, T G₂-4 पुत्राधि, Ca d त्वदाधि (as in text)
 S₂ K₂ परिहृता, D₁ अधि (for अजि) G₆ पुत्रात्य
 यिरमीर्षितां (sic) — After 17^{ab}, S ins

399* उत्तरामुत्तरा जाला सुशीला प्रियमाषिणीम् ।
 शनकैः परिभ्यैता स्तुषा मम यशस्विनीम् ।
 सुकुमारीं विशालाक्षीं पूर्णचन्द्रनिभाननाम् ।
 बालपल्लवतन्वङ्गीं मत्तमातङ्गगामिनीम् ।
 बिम्बाधरोष्ठीमवलामभिमन्यो प्रहर्षय । [5]
 स्वया विना कथं पुत्र जीर्णं पतितमानसाम् ।

[(L 1) G₁ M उत्तरा (for the second उत्तरा)
 M₂-६ जाला (for जाला) — (L 6) G₁ M₁ २ जीम्बा
 (for जीर्ण) M₂-६ जीवयामि प्रिया तव (for the post.
 half)]

—^०) S इमा (for कथ) D₂ १ १ संधारयिष्यामि (for
 संधार) —^०) T G₂-६ ऋषमादिव, G₁ M निर्धमा
 मिव (for विवत्सामिव)

18^a) D₄ G₅ ह्यकाल (for ले) —^०) D₁ विहा-
 (for विहाय) —^०) S D₄ सुगृद्धां, K₁ २ D₅ १ २ सु
 गृद्धीं, D₁ सुगृद्धां, D₆ सुगृद्धीं, T G₂ प्रगृद्धां,
 G₁ २-६ M प्रगृद्धां, Cd सुगृद्धा (as in text)

19^b) D₄ सुदुर्विदा, S स्तरा (for विदा) —^०)
 K₁ अत्र, B₂ (marg, orig as in text) २ D₁ G₅
 पुत्र (for यत्र) —^०) S सत्यनाथो (G₁ २ M₄ थे) यथा
 हत

20^a) K₅ D₁ D₃ १ ० २ G₁ M यज्वना (for
 यज्वना) D₁ २ कर्म (for दान) —^δ) K₅ D₁ महा
 र्मनां (for कृता) — G₄ om (hapl) 20^{cd} —^०)
 D₁ सर्व (for पुण्य)

21^a) D₁ २ कृतान्यानां (for कृतज्ञाना) S K₁ वद
 न्याना, Cd वदा (as in text) —^०) S₂ K₁ २ या
 (for च) —^०) K₄ D₁ समामुहि (for अवा) S
 K₁ २ गतिस्तां समवामुहि

22^a) S₁ K₁ २ laouna for 22^a —^a) D₆ युद्धमा
 नाना S₂ शास्त्रज्ञाना वदन्याना —^δ) S₁ वीराणाम् (for
 शूरा) — G₁ M read 22^{cd} twice —^०) S₂ K₁-4
 D₁ या (for च) D₂ हंतारो निंदमानाश्च, T G₁ (second
 time) २-६ M (last five second time) अ (G₅ om) परा
 द्युखाना समरे, G₁ M (all first time) गोप्राह्मणस्वराष्ट्रायै
 —^०) B₁ २ (marg as in text) D₁ S (G₁ M [all
 both times]) ता गतिं व्रज पुत्रक

23^b) K₅ D₁ D₂ २ क्रतुयाजा, D₅ १ ० क्षत्रियाणा
 (for क्रतुदाना) — K₂ om 23^{cd} —^०) S₁ नवशिक,
 S₂ नैवेशिकं, K₁ नैवेशिकं, K₅ नैवेशिकं, B₁ २ (marg
 as in text) २ D₄ नैवेशिके, D₂ नैवेशिकाश्च, Ca d नैवे
 शिकं (as in text) D₂ चाभिमतान्; D₄ चाभिमतं (for
 चाभिमत) S नैवेशिकाना चाभिमतं (G₅ याभी**, M₂-६
 चाभिमति [M₅ ती]), Cap dp नैवेशिकायाभिमतं —^०)
 D₄ वदतां, G₅ *दतां (for ददता) D₁ सा (for या)
 S भवेत् (for शुभा) — After 23, N ins

400* ब्राह्मणेभ्यः शरप्येभ्यो निधिं निदधतां च या ।
 या चापि न्यस्तदण्डाना ता गतिं व्रज पुत्रक ।

[K₄ D₁ om line 1 — (L 1) K₁ ब्रह्मणेभ्यः K₅
 D₂ शरिभ्यो, D₅ ० शरप्येभ्यो (for शरप्येभ्यो) S₂ K₁-३
 धनानि (for निधिं नि) Cd otes निधि D₃ ० प्रददतां
 (for निदधतां) S₁ निधीश्च ददतां च या, D₂ निधीनाददतां

एकपत्न्यश्च यां यान्ति तां गतिं ब्रज पुत्रक ॥ २४
 राज्ञां सुचरितैर्या च गतिर्भवति शाश्वती ।
 चतुराश्रमिणां पुण्यैः पावितानां सुरक्षितैः ॥ २५
 दीनानुकम्पिनां या च सततं संविभागिनाम् ।
 पैशुन्याच्च निवृत्तानां तां गतिं ब्रज पुत्रक ॥ २६
 व्रतिनां धर्मशीलानां गुरुश्रृणुषिणामपि ।
 अमोघातिथिनां या च तां गतिं ब्रज पुत्रक ॥ २७

च या (for the post half) — (L 2) Ds च वि- (for चापि)]

— After the above, D7 s read 25^{ab}

24 K4 D1 om (hapl) 24 —^a) D4 s ये (for या) — Ds om (hapl) 24^{bc} —^b) K1 s Dn1 D4-7 शंसितवता, Ks संश्रित^a (for संशित^a) —^c) Ds एकपत्निरता याति Cd oites एकपत्न्य —^d) Ks transp ता and गतिं S2 समवामुहि, Dn2 D4 गच्छ पुत्रक (for ब्रज पुत्रक)

25 G4 om (hapl) 25-30 D7 s read 25^{ab} after 400* —^a) B4 चाज्ञा, D7 s यज्ञै (for राज्ञा) —^c) B2 D2 7 s G1 M1-s चतुराश्रमिणा, T G2 चरमा^a (for चतुरा) Ks D7 s या च, D4-s पुण्या (for पुण्यै) —^d) S1 पाविताना, D1 1 s याचिताना (for पावि^a) S K1-4 Dn1 सुरक्षिणा, Ks D7 s स्वकर्मभि, Dn2 सुरक्षिणा, D2 सुरक्षिणै (for सुरक्षितै) Ds पाव नाना स्वधर्मिणा, Ds याचिताना सुधर्मिणा, S (G4 om) सेविताना (T ता ता) पुरस्थितै (G1 M1 s पुरार्जितै, Gs पुरस्थितै)

26 G4 om 26 (of v 1 25) G2 damaged —^a) Ds दीनानुकम्पितानां च —^b) Ds या च सत्सग-भागिना —^c) Ds दीनानुकम्पितानां च —^d) Ds पैशुन्याच्च, Ca.d पैशु^a (as in text) Ds पैशुन्यविनिवर्तानां —^e) S2 समवामुहि (for ब्रज पुत्रक) — After 26, S2 K1-4 D1 s ins 401*

27 S2 K1-4 D1 s G4 s om 27 (for G4, of v 1. 25) Gs om (hapl) 27-28 —^a) T G2 M2-s कृतिना, G1 M1 s कृतिना (for व्रतिना) — D7 om 27^{bc} —^b) T G1 s M देव (for गुरु) —^c) Ds यक्षामोघातिथिनां — S1 Ks B Ds Dn Ds s 5-8 ins after 27 S2 K1-4 D1 s after 26

401* कृच्छ्रेषु या धारयतामात्मानं व्यसनेषु च ।

ऋतुकाले स्वकां पत्नीं गच्छतां या मनस्विनाम् ।
 न चान्यदारसेवीनां तां गतिं ब्रज पुत्रक ॥ २८
 साक्षा ये सर्वभूतानि गच्छन्ति गतमत्सराः ।
 नारुतुदानां क्षमिणां या गतिस्तामवामुहि ॥ २९
 मधुमांसनिवृत्तानां मदाद्भ्रातृथानृतात् ।
 परोपतापत्यक्तानां तां गतिं ब्रज पुत्रक ॥ ३०
 हीमन्तः सर्वशास्त्रज्ञा ज्ञानवृत्ता जितेन्द्रियाः ।

गति शोकाग्निदग्धाना ता गतिं ब्रज पुत्रक ।

पितुर्मातुश्च शुश्रूषा कल्पयन्तीह ये सदा ।

स्वदारनिरताना च या गतिस्तामवामुहि ।

[S2 D2 7 om (hapl) lines 1-2 — (L 1) Ca.d कृच्छ्रेषु (as above) Ds आत्मना, Cd आत्मान (as above) — Ds reads lines 3-4 followed by 28 after 31 — (L 3) B1-s s Ds मातापित्रोश्च (for पितुर्मातुश्च) K1 Dn1 कल्पयन्ते ह (Dn1 यति च), D7 s कारयतीह B1 भूतले (for ये सदा) — (L 4) S2 -चरितानां (for -निर) S2 तां गतिं समवामुया (for the post. half)]

28 G4 s om 28 (of v 1 27, 25) —^a) B (except B2) Dn2 D1 s भार्या (for पत्नी) —^b) Ds च, T G2 s वा (for या) Ks यक्षस्विना, B Ds Ds S (G4 s om) मनीषिणा, Ds मनस्विनी (for स्विनाम्) —^c) S (G4 s om) अनन्यदार (G5 नारी) (for न चान्यदार) B1 Dn2 D2 s स -सक्ताना (for सेवीना) B1-s s Ds परस्त्रीभ्यो निवृत्ताना —^d) S2 समवामुहि, Dn1 गच्छ पुत्रक (for ब्रज पुत्रक)

29 G4 om 29 (of v 1 25) —^b) K4 गच्छन्त, B Ds Dn2 पश्यति (for गच्छन्ति) Ds विरातज्वरा (for गतमत्सरा) —^c) T G1-s M अदारुणाना, Cd नारुतुदाना (as in text) Ds क्षत्रियाणा (hypermetrio), Cd क्षमिना Gs अदारुणा क्षत्रियाणा

30 G4 om 30 (of v 1 25) —^a) D2-s s M1 s मधुमासान् (for मास-) —^b) Ds महा (for मदाद्) S1 द्वापद्, T G2 s M द्वाभाद् (for द्वाभाद्) Ks तु यानृतात् (for तथानृतात्) —^c) S K1-4 तप्ताना (for सक्ताना) S (G4 om) परोपतापाद् (G5 दा) न्यायाद् —^d) S2 समवामुहि (for ब्रज पुत्रक)

31 D1 om (hapl.) 31 —^a) T Gs यज्वान (for हीमन्तः) S भाव (G1 s M व्य) ज्ञा (for शास्त्रज्ञा) —^d) S1 Ks transp तां and गतिं S2 समवामुहि (for

यां गतिं साधवो यान्ति तां गतिं ब्रज पुत्रक ॥ ३१
 एवं विलपतीं दीनां सुभद्रां शोककर्षिताम् ।
 अभ्यपद्यत पाञ्चाली वैराटीसहिता तदा ॥ ३२
 ताः प्रकामं रुदित्वा च विलप्य च सुदुःखिताः ।
 उन्मत्तवत्तदा राजन्विसंज्ञा न्यपतन्क्षितौ ॥ ३३
 सोपचारस्तु कृष्णस्तां दुःखितां भृशदुःखितः ।
 सिकत्वाम्मसा समाश्वास्य तत्तदुक्त्वा हितं वचः ॥ ३४
 विसंज्ञकल्पां रुदतीमपविद्धां प्रवेपतीम् ।
 भगिनीं पुण्डरीकाक्ष इदं वचनमब्रवीत् ॥ ३५
 सुभद्रे मा शुचः पुत्रं पाञ्चाल्याश्वासयोत्तराम् ।

गतोऽभिमन्युः प्रथितां गतिं क्षत्रियपुंगवः ॥ ३६
 ये चान्येऽपि कुले सन्ति पुरुषा नो वरानने ।
 सर्वे ते वै गतिं यान्तु अभिमन्योर्यशस्विनः ॥ ३७
 कुर्याम तद्वयं कर्म क्रियासुः सुहृदश्च नः ।
 कृतवान्यादृगद्यैकस्तव पुत्रो महारथः ॥ ३८
 एवमाश्वास्य भगिनीं द्रौपदीमपि चोत्तराम् ।
 पार्थस्यैव महाबाहुः पार्थमागादरिंदमः ॥ ३९
 ततोऽभ्यनुज्ञाय नृपान्कृष्णो बन्धूस्तथाभिभूः ।
 विवेशान्तःपुरं राजंस्तेऽन्ये जग्मुर्यथालयम् ॥ ४०

C 7
B 7
K 7

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि-पञ्चपञ्चाशोऽध्याय ॥ ५५ ॥

ब्रज पुत्रक) — After 31, D₁ reads lines 3-4 of 400* followed by 28

32 Before 32, T G₂₋₅ ins संजय —^d) D₁ सुभद्रा S K₁₋₂ B D₁₋₄ कर्षिता (for कर्षिताम्) —^e) K₄ अभिपद्यत, B D₀₁ अभ्यपद्यत, S उपा (M₈₋₄ प) गच्छत (for अभ्यपद्यत) —^d) S₁ (marg, orig as in text) S उत्तरा, D₁ वैराटि, D₂ वैराय (sic) (for वैराटी) D₁₋₃ G₁₋₅ M₃₋₅ सहितां (for ता) K₅ तथा (for तदा)

33 ^a) B₁ S (except G₅) सा (for ता) B₁ स्व काम (for प्र) K₄ B₂ D₁ तु (for च) —^b) D₁ सुविलप्य (for विलप्य च) B₁ सुदुःखिता, T G₁₋₄ M सुदुःखिता (for सुदुःखिता) — For 33^{ab}, G₃ subst.

402* द्रौपदी शोकसंतप्ता रुदित्वा च विलप्य च ।
 — D₁ om (hapl) 33^c-34^b —^a) B₁ S G₁ M निःसंज्ञा (for विसंज्ञा) S पतिता (for न्यपतन्)

34 D₁ om 34^{ab} (cf v l 33) —^a) G₂ d (gloss शातवृत्तिं) सोपचारा S₁ K₁₋₃ S D_n D₅₋₈ तां कृष्णो (by transp), B₁ D₂ ता कृष्णो, B₁ कृष्णश्च —^b) D₂ कार्ययिचोपि दुःखित —^c) M₈₋₄ सिकत्वाम्मसा (for मसा) K₅ [आ]श्वास्य तदा (for समाश्वास्य) —^d) D₁ तत्तदुक्त्वा; D₂ बहु चोत्त्वा (for तत्तदुक्त्वा)

35 ^a) D_{n2} om from रुदती up to पाञ्चाल्या (in 36^b) — B₁ om 35^b —^b) S₂ K₅ अपविद्धां, K₁₋₂ मय विद्धा, K₄ B₁₋₃ S D₀₁ D_{n1} D₁₋₂₋₄₋₅ G₅ मय विद्धा; M₈₋₄ अपविद्धा (for अपविद्धा)

36 ^a) S मानुशोचि सुभद्रे त्व —^b) T G M₃ स्तुपा च, Cd पाञ्चालि (as in text) S K₁₋₂ S पाचालीं आसयोत्त (K₃₋₄ यातु)रा, M₁ (sup lin) स्तुपा चाश्वास योत्तरा, M₃₋₅ स्तुपा जीवय गर्भिणी —^c) D₃ ततो (for गतो)

37 ^a) D₅ चापि वै, S चान्ये च (for चान्येऽपि) S संत (for सन्नि) —^b) B₁ पुरुषा वै, D₁ पुत्रा स्वव, T G₂₋₅ पुरुषाणां, G₁ M₁₋₂ पुरुषाश्च, M₃₋₅ क्षत्रियाणां (for पुरुषा नो) —^c) T G₂₋₅ न (for ते) B D₀₁ D_{n2} D₂ S ता (for वै) S K₁₋₂ S D₁ T G M₁₋₂ याति (for यान्तु) —^d) K₃ D_{n2} D₅ ह्यभिम न्योर, B₁₋₃ S D₀₁ S यामि (for अभि) B₁ वरानने (for यशस्विन) B₁ सर्वे ते वै मनस्विन

38 D₂ om 38^{ab} —^a) S₁ K₁ D₁ कुर्यामैतद्, S₂ K₃ D₇ S मेतद्, D₈₋₉ T G M₁₋₂ S कुर्या (D₁ 'र्वी) - मस्तव (for कुर्याम तद्) D₇ S अहं (for वयं) M₈₋₄ कुर्यामस्त्वमयं कर्म —^b) S₁ क्रियासु, K₄ S B₁ S₂ S D_n D₃₋₄₋₅ S G₁ M₃₋₅ S क्रियासु, T G₂₋₅ कुर्युर्यव (for क्रियासु) D₄ हृदयश्च (for सुहृदश्च) —^c) S K D_{n1} D₅₋₆₋₇ S या (D₅ ह्या) हरां श्लोकस् (K₄ श्लोक, K₅ D_{n1} कर्म), D₈ यावका श्लोकस्, G₁ यावदद्यैकस् (for यावदद्यैकस्) —^d) S K₁₋₄ D (except D₀₁ D_{n1}) महानल (for रय)

39 Before 39, S ins सजय —^d) D₂ क्षयम् (for पार्थम्) S आयाद् (for आगाद्) D₀₁ अरिंदम-

40 ^a) T G₂₋₄ नृप, G₁ M₁₋₂ नृपं, G₅ जयं (for नृपान्) —^b) S K B₁ D_{n2} D₁₋₄₋₅₋₈ तथा वि (K₃

५६

संजय उवाच ।

ततोऽर्जुनस्य भवनं प्रविश्याप्रतिमं विभुः ।
 स्पृष्ट्वाग्मः पुण्डरीकाक्षः स्थण्डिले शुभलक्षणे ।
 संतस्तार शुभां शय्यां दम्भैर्वैदूर्यसंनिभैः ॥ १
 ततो माल्येन विधिवल्लजैर्गन्धैः सुमङ्गलैः ।
 अलंकरणं तां शय्यां परिचार्यायुधोत्तमैः ॥ २
 ततः स्पृष्टोदकं पार्थं विनीताः परिचारकाः ।

दर्शयां नैत्यकं चकुर्नैशं त्रैयम्बकं बलिम् ॥ ३
 ततः प्रीतमनाः पार्थो गन्धैर्माल्यैश्च माधवम् ।
 अलंकृत्योपहारं तं नैशमस्मै न्यवेदयत् ॥ ४
 स्मयमानस्तु गोविन्दः फल्गुनं प्रत्यभाषत ।
 सुप्यतां पार्थ भद्रं ते कल्याणाय ब्रजाम्यहम् ॥ ५
 स्थापयित्वा ततो द्वाःस्थान्गोपुंश्चात्तायुधान्नरान् ।
 दारुकानुगतः श्रीमान्विवेश शिविरं स्वकम् ।

D1 8 तथाभि)नु, B1-3 5 Dc1 Dn1 तथार्जुनं (for तथा-
 भिन्नु) S वृष्ण चा (G1 M1 = वृष्णाश्चा)न्याश्च पार्थिवान्
 — °) B1 8-5 Dn2 अंतपुरे S (except G5) श्रीमास
 (for राजस्) — °) S K1-2 5 B D (except Dn1)
 च (for सत्ये) K4 D1 8 यथावल, K5 Dn1 D5 यथा-
 लयान्, Dc1 यथातथ, S स्वमालय (for यथालयम्)

Colophon. — Sub-parian S1 K5 B Dc1 Dn D1
 8 5 6 7 जयद्रथवध — Day of Drona's Generalship
 K1 8 तृतीययुद्धदिवसे, D1 तृतीये युद्धदिवसे — Adhy
 name K1-3 5 D2 सुभद्राविलाप, D5 सुभद्रावासनं
 — Adhy no (figures, words or both) K3 22, B1
 S 75, B2 Dn1 76 — Sloka no Dc1 42, Dn1 43

56

1 °) K5 सुवनं, S (Ms sup lin as in text)
 शिविरं (for भवन) — °) Dn1 [अ]नुत्तमं, G2 [अ]-
 तपुर (for [अ]प्रतिम) D8 S सुवि (for विभु) K5
 विविशानुत्तम विभु — °) D2 [आ]प, G2 [अ]नु
 (for [अ]म्भ) — °) G5 शुभाकारम् (for शुभा शय्या)
 — °) D3 damaged from दम्भे up to परिचार्या (in 2^d)
 K3 5 B D2 वैदूर्यसंनिभै, Bom ed वैदूर्यसंनिभ

2 D3 damaged up to परिचार्या — °) S K1 8-5
 Dn1 D8 5-8 माल्यैश्च, B2 माल्यै स (for माल्येन)
 K4 5 Dn1 D2 8 5 6 विविधैर् (for विधिवल) — °)
 S1 B1 Dc1 D8-8 समगलै, Dn1 मनोरमै, S च मंगलै
 — °) B2 [अ]वरोत्तमै (for [आ]युधोत्तमै)

3 °) D8 स्पृष्टोदकं K5 D7 8 पार्थो (for पार्थ)
 B Dc1 Dn2 D8 4 8 तत स्पृष्टोदके पार्थे — K5 om
 (hapl.) 3^b-4^a — °) D7 8 S विनीत- (for ता) S2
 B2 5 D2 परिचारिका, D7 8 परिचारक — °) D3

दर्शयन् (for 'या) D7 चक्रे (for चकुर) S2 दर्शयहै-
 वतं चकुर, K4 B Dc1 दर्शयंतोतिके चकुर, Dn D8 T
 G1-4 M नैत्यक व (Ms 'कान्द'र्शया चक्रे (Dn D8 'कुर),
 D. 8 निशायान नैत्यक चकुर, G5 दैविकं दर्शया चक्रे Cd
 cites नैत्यक (as in text) — °) D3 च त्र्यंबक, M4
 त्र्यंबकं (for त्रैयम्बक)

4 K3 om 4^a (cf v 1 3) — °) Dn1 D5 8 नैश-
 माल्यैश्च B2 केशवं (for माधवम्) — °) T G2-5 च
 (for त) D4 अलंकृत्यो महाराजन्, D8 'कृतोपहार त
 — °) M8-5 शैवम् (for नैशम्) S2 K1-4 B Dc1 Dn2
 D1-8 तस्मै (for अस्मै) Dn1 नैशं तस्सन्यवेशयत्

5 °) K1 4 5 B D फाल्गुनं (for फल्गुनं) S साधु
 साध्विति गोविन्द फल्गुन वाक्यमश्वीत् — °) G5 स्वपता
 (for सुप्यता) T G8 4 प्राप्य (for पार्थ)

6 °) K5 Dn1 प्रस्थाप्य च (for स्थापयित्वा) K5
 गोपुन, Dn1 गोसान् (for द्वास्थान्) — °) Dn1 द्वारि,
 D8 4 6 शौरिश्, D8 गोपुं, S आताश् (for गोपुंश्)
 T G2 नानायुधान् (for चात्ता) D8 6 वरान् (for
 नरान्) K5 द्वाभ्यामात्तायुधान्नरान् — °) K2 सुविरं
 (for शिविरं) — D7 8 om 6^{cd} — °) S K1 4 Dn2
 D2 4 5 [S]य, Dn1 स (for च) M8-5 शुद्धे (for
 शुद्धे) — °) S बहुकार्यं (for 'कृत्य') — After 6,
 N (D7 8 after 6^{cd}) ins

403* पार्थाय सर्वं भगवान्शोकदुःखापहं विधिम् ।

व्यदधात्पुण्डरीकाक्षस्तेजोयुतिविवर्धनम् ।

योगमास्थाय युक्तात्मा सर्वेषामोश्वरेश्वर ।

श्रेयस्कामं प्रथुयशा विष्णुर्जिष्णुर्मयिकर ।

[D7 8 om line 1 — (L 2) K1-4 D1 विदध्यो
 (K4 'वौ), Dn1 D8 8 8 व्यदधत्, D5 दपार (for व्यद-

शिश्वे च शयने शुभ्रे बहुकृत्यं विचिन्तयन् ॥ ६
 न पाण्डवानां शिविरे कश्चित्सुष्वाप तां निशाम् ।
 प्रजागरः सर्वजनमाविवेश विशां पते ॥ ७
 पुत्रशोकामिभूतेन प्रतिज्ञातो महात्मना ।
 सहसा सिन्धुराजस्य वधो गाण्डीवधन्वना ॥ ८
 तत्कथं नु महाबाहुर्वासविः परवीरहा ।
 प्रतिज्ञां सफलां कुर्यादिति ते समचिन्तयन् ॥ ९

कष्टं हीदं व्यवसितं पाण्डवेन महात्मना ।
 पुत्रशोकामितप्तेन प्रतिज्ञा महती कृता ॥ १०
 आतरश्चापि विक्रान्ता बहुलानि बलानि च ।
 धृतराष्ट्रस्य पुत्रेण सर्वं तस्मै निवेदितम् ॥ ११
 स हत्वा सैन्धवं संख्ये पुनरेतु धनंजयः ।
 जित्वा रिपुगणांश्चैव पारयत्वर्जुनो व्रतम् ॥ १२
 अहत्वा सिन्धुराजं हि धूमकेतुं प्रवेक्ष्यति ।

c 7 2
 B 7 7
 K 7 7

धाद् — (L 3) D₁ s योगानां (for युक्तात्मा)
 — (L 4) B₂ प्रिय काम (for श्रेयस्काम) K₅ पृथुमना
 S₁ K₅ D₂-s जिष्णो (for जिष्णु) S₂ K₁-s D₁ जिष्णो
 जिष्णु प्रियकर (for the post. half)]

7 ⁵) G₄ s कश्चित् (for कश्चित्) — ^d) N ह्या (D₃
 स्वा)विवेश (for आवि)

8 Before 8, T G₁ s M₁ s ins जना, M₃-s
 प्रजा — ^a) K₁ s s D₁ शोकामिभूताना, D₂ s s s 'त
 सेन (for सूतेन) — ^b) B₂ प्रतिज्ञाते, S त (for
 तो) S₁ K B₁ D_n D₁-s प्रतिज्ञा महती कृता (= 10^d)
 — After 8^{ab}, D_n reads 9^{cd} D₆ om (hapl)
 8^c-10^b — ^c) S स सिन्धुराजस्य वध — ^d) S₁ K₁
 s s D₂ s वधे, S कार्यो (for वधो) K₁ s s D_n
 G₂-s धन्विना

9 D₆ om 9 (of v 1 8) D_n om (hapl)
 9^c-10^b — ^a) K₁ D₂ s s तु, B₁ चिन्, B^o (marg) s
 च (for नु) — D_n reads 9^{cd} after 8^{ab} — ^d)
 D- प्रत्यचितयन्, D₁ सममंत्रयन्

10 D_n D₆ om 10^{ab} (cf v 1 9, 8) — ^a) S₁
 कथं (for कष्ट) — ^b) S [अ]मितौजसा (for महा
 रमना) — After 10^{ab}, N (D₆ om, D_n after 9)
 ins

404* स च राजा महावीर्यं पारयत्वर्जुनं सताम् ।

[S₁ K₈ पालयतु, S₂ K₄ D₁ पालयति, D₈ वारयतु (for
 पारयतु) S₁ K₈ D₁ स्म तत् (D₁ त), K₅ B₂ D_n
 D₂ s s कथ, B₁ s s D_n स्म तां (for सताम्) D_n
 D₂ s पारयत्वर्जुनं कथ (D_n स्म तत्) (for the post half)]
 — D₂ om 10^{cd} — ^c) B₁ s (marg) T G₂-s शोका
 मिभूतेन (for ससेन)

11 ^a) D_n आतरश्च (for आतरश्च) S₁ K₁-s [अ]स्य,
 D₁ s [ए]व, S हि (for [अ]पि) S मृषिष्ठा (for

विक्रान्ता) — ^b) D₃ धनानि (for बलानि) T G₂-s
 मि (G₅ वि)राणि विपुलानि च, G₁ s (marg) M बला
 नि विपुलानि च — ^d) D₁ transp सर्वं and तस्मै S
 सर्वत सं (T सु)निवेशिता (T G₅ [marg] त)

12 ^a) S (except G₂ s) सखे (G₅ M₄ 'वे) (for
 संख्ये) — ^b) S K B₂ (marg) D (except D_n s s)
 [ए]व, M₅ (sup lin) [ए]ति (for [ए]तु) T G₁-s
 M जयी सुखी (M₃-s र), G₄ s सुखी जयी (for धन
 जय) — K₄ D₁ om (hapl) 12^c-13^d — ^c) K₁ s
 हत्वा (for जित्वा) — ^d) B₂ s s D_n पारयन्, D_n
 येन्, D₂ 'येद्, D₂ s s पालयतु (for पार) D₁ s
 [स]य त (for व्रतम्) S₂ पालयित्वार्जुनो व्रतं — For
 12^{cd}, S subst.

405* स जित्वा रिपुगणान्संख्ये वारयित्वा महाव्रतम् ।

[T G₂-s हत्वा (for जित्वा) T G₂-s गण (for
 ग गान्) T G₂-s पारयित्वा (for वार)]

— After 12, D₁ s read 13^{cd} for the first time
 repeating it in its proper place S cont after 405*
 D₁ s ins after the second occurrence of 13^{cd}

406* यद्यस्ति सुकृतं किंचिदस्माकं हन्तु सैन्धवम् ।

जित्वा सर्वाग्निपूर्यश्चातु नोऽस्मान्महाभयात् ।

एवमाशंसमानास्ते केचित्तत्स्थुरपश्चुत्तम् ।

श्रुत्वा चेष्टं सुमनसो व्यक्तमाशस्तिरे जयम् ।

भविता नु कथं कृत्यमिदमित्यपरेऽब्रुवन् । [5]

[(L 1) G₁ M₁ s हन्ति, G₂ सिधु (for हन्तु) M₃
 सैन्धव — (L 2) D₁ s सर्वानरीन् (for सर्वाग्निपून्),
 D₁ s त्रातु चास्मान् (for त्रातु नोऽस्मान्) T₂ महाबलात्
 (for 'भयात्) — (L 3) M₅ आश्वासमानास्ते (for आश-
 स) T G₂-s उपष्टुत, M₅ 'भिति (for 'हृतिम्)
 — (L 4) D₁ s स्- (for सु) — (L 5) T G₂ M₅ न;
 G₁ M₁ s न (for नु) D₁ s भविता नु (D₈ नु) कृति
 सत्ता (D₁ तम्) (for the prior half) D₁ corrupt, T

न ह्येतदच्युतं कर्तुमर्हः पार्थो धनंजयः ॥ १३
 धर्मपुत्रः कथं राजा भविष्यति मृतेऽर्जुने ।
 तस्मिन् हि विजयः कृत्स्नः पाण्डवेन समाहितः ॥ १४
 यदि नः सुकृतं किञ्चिद्यदि दत्तं हुतं यदि ।
 फलेन तस्य सर्वस्य सव्यसाची जयत्वरीन् ॥ १५
 एवं कथयतां तेषां जयमाशंसतां प्रभो ।
 कृच्छ्रेण महता राजन्नजनी व्यत्यवर्तत ॥ १६
 तस्यां रजन्यां मध्ये तु प्रतिबुद्धो जनार्दनः ।
 स्मृत्वा प्रतिज्ञां पार्थस्य दारुकं प्रत्यभाषत ॥ १७

अर्जुनेन प्रतिज्ञातमार्तेन हतवन्धुना ।
 जयद्रथं हनिष्यामि श्वोभूत इति दारुक ॥ १८
 तत्तु दुर्योधनः श्रुत्वा मन्त्रिर्मित्राधिष्यति ।
 यथा जयद्रथं पार्थो न हन्यादिति संयुगे ॥ १९
 अक्षौहिण्यो हि ताः सर्वा रक्षिष्यन्ति जयद्रथम् ।
 द्रोणश्च सह पुत्रेण सर्वास्त्रविधिपारगः ॥ २०
 एको वीरः सहस्राक्षो दैत्यदानवमर्दिता ।
 सोऽपि तं नोत्सहेताजौ हन्तुं द्रोणेन रक्षितम् ॥ २१
 सोऽहं श्वस्तत्करिष्यामि यथा कुन्तीसुतोऽर्जुनः ।

G₂ इदमित्युद्धवज्जना (for the post half)]
 — After 406*, D₁ s read 20°-21° for the first time
 repeating the same in its proper place

13 K₄ D₁ om 13 (of v 1 12) D₈ om 13^{ad}
 — °) D₁ D₂ वै (for हि) D₄ अहत्वा सिंधुराजस्य
 — °) D₈ 4 6 प्रवेक्ष्यते — D₁ s read 13^{ad} for the
 first time after 12 — °) S₂ [ए]वम्, K₁-s [ए]नम्,
 D₃ D₈ [ए]तम् (for [ए]तद्) D₁ s (both first
 time) S न शक्यमनृतां (D₁ s 'क्या ह्यनृता, G₄ 'क्य-
 मनृत) कर्तुं — °) B D₁ D₂ D₃ D₈ (second time)
 [अ]हं (for [अ]हं) D₈ इहेत्यर्थं कथंचन, D₁ s (both
 first time) S प्रतिज्ञा विजयेन हि — S ms after 13
 D₁ after the first occurrence of 13^{ad}

407* महद्दि साहस पार्थ कृतवान्शोकमोहित ।

[D₁ अहो भिक् (for महद्दि)]

14 °) B₄ धर्मराज (for 'पुत्र) — °) K₅ हतेर्जुनाद्
 S करिष्यति सहायुग (G₅ 'ज) — D₈ om 14°-15°
 — °) D₈ पाण्डवे (for 'वेन) — For 14^{ad}, S subst

408* अर्जुने हि जयस्तेषामायत्तो जीवितानि च ।

15 D₈ om 15^{ad} (of v 1 14) — °) B₂ 4 D₂
 यदि नोस्ति कृत किञ्चिद् — °) S [अ]यो हुतं (for हुतं
 यदि) — °) S K D₂ 4 5 7 8 तेन, D₈ 6 [अ]नेन (for
 तस्य) K₅ D₁ D₂-s सर्वेण, B₂ (marg) धर्मस्य (for
 सर्वस्य) — °) S K₁ 2 4 जयस्त्विति, D₂ अरीजयेत्
 T G₂-s स (G₅ वि) जयत्वर्जुनो रिपू

16 G₅ om 16 — °) S₂ D₁ [आ]कांक्षता; T
 G₂-4 आशंसिनाम् (for [आ]शंसता) S (G₅ om)
 अपि (for प्रभो) — °) S (G₅ om) कृच्छ्रेण सा महा
 राज — °) S K₂-4 D₁ सा (S स) न्यतीयाय शर्वरी, K₅

रजनी साम्यवर्तत, D₁ D₈ 'नी सा (D₈ सं) न्यवर्तत,
 D₈ 6 T 'नी ह्यत्य (D₈ 'न्व) वर्तत, D₁ 7 'नी विनि (D₁
 न्यन्य) वर्तत

17 °) S₂ K₁-s च (for तु) B D₁ D₂ D₃ 7 s
 तस्या रजन्या मध्ये तु, S रजन्यामर्चयामाया — °) D₈
 समभाषत (for प्रत्य)

18 °) S पार्थेन (for मार्तेन) D₈ सह यधुना, M₈
 4 5 (sup l₁n) हतवुद्धिना (for 'वन्धुना) — °) B₁-s 6
 D₁ वधिष्यामि, S अहं हंता (for हनिष्यामि) — °) D₈
 G₅ भारत (for दारुक)

19 °) K₄ S ततो, D₁ D₂-s तं तु, D₂ तत्र,
 D₁ तत्तद् (for तत्तु) — °) S मंत्राधिष्यति मन्त्रिणि (M₁, s
 वंशुभि) — °) S न हन्यादित्यसंशयं

20 G₄ om (hapl) 20^{ad} — °) D₈ अक्षौहिण्यो हि,
 S (G₄ om) अक्षो (M₅ 'क्षौ) हिण्यश्च — °) K₁ रक्षयिष्यं,
 D₁ क्षयिष्यति (for रक्षिष्यन्ति) S (G₄ om) न संशय
 (for जयद्रथम्) — D₁ s read 20°-21° for the first
 time after 406* — °) D₁ D₂ तु (for च) — °) D₁
 D₂ s (both first time) S ये चान्ये प्रवरा रया

21 For the repetition in D₁ s, of v 1 20 — °) D₁
 K₁ D₂ D₃ एकवीर, D₁ s (both first time) S स (D₈
 म) हावीर्यं (for एको वीर) — °) B₂ D₂ D₃ 4 6
 चर्पहा, S संवजिद् (for मर्दिता) — °) D₁ (first time)
 साप्येन, D₈ (first time) S सोप्येन (for सोऽपि त) K₅
 D₂-s 7 8 (last two second time) नोत्सहेताजौ, D₁ s
 (both first time) 'हे हंतुं; S 'हेवतुं (M₅ [sup l₁n]
 'घोदुं) — °) K₁ हंतुं; D₁ s (both first time) रणे,
 S संले (G₂ 4 M₄ 'वे) (for हन्तुं)

22 °) D₂-4 स्वस्ति (for श्वस्तद्) S अहं तु श्वस्तया

अप्राप्तेऽस्तं दिनकरे हनिष्यति जयद्रथम् ॥ २२
 न हि दारा न मित्राणि ज्ञातयो न च बान्धवाः ।
 कश्चिन्नान्यः प्रियतरः कुन्तीपुत्रान्ममार्जुनात् ॥ २३
 अनर्जुनमिमं लोकं मुहूर्तमपि दारुक ।
 उदीक्षितुं न शक्तोऽहं भविता न च तत्तथा ॥ २४
 अहं ध्वजिन्यः शत्रूणां सहयाः सरथद्विपाः ।
 अर्जुनार्थे हनिष्यामि सकर्णाः ससुयोधनाः ॥ २५
 श्वो निरीक्षन्तु मे वीर्यं त्रयो लोका महाहवे ।
 धनंजयार्थं समरे पराक्रान्तस्य दारुक ॥ २६
 श्वो नरेन्द्रसहस्राणि राजपुत्रशतानि च ।

साश्चद्विपरथान्याजौ विद्रविष्यन्ति दारुक ॥ २७
 श्वस्तां चक्रप्रमथितां द्रक्ष्यसे नृपवाहिनीम् ।
 मया क्रुद्धेन समरे पाण्डवार्थं निपातिताम् ॥ २८
 श्वः सदेवाः सगन्धर्वाः पिशाचोरगराक्षसाः ।
 ज्ञास्यन्ति लोकाः सर्वे मां सुहृदं सव्यसाचिनः ॥ २९
 यस्तं द्वेष्टि स मां द्वेष्टि यस्तमनु स मामनु ।
 इति संकल्प्यतां बुद्ध्या शरीरार्थं ममार्जुनः ॥ ३०
 यथा त्वमप्रभातायामस्यां निशि रथोत्तमम् ।
 कल्पयित्वा यथाशास्त्रमादाय व्रतसंयतः ॥ ३१
 गदां कौमोदकीं दिव्या शक्तिं चक्रं धनुः शरान् ।

C 7 28
B 7 79
K 7. 79

कर्ता —^६) D₁ ३ कुन्तीपुत्रो यथार्जुन —^७) G₄ अस्तं
 प्राप्ते S त(G₁ M अ)यादित्ये (for दिनकरे) —^८)
 K₁ हरिष्यति, S हता पाप (for हनिष्यति)

23 ^१) Ś₁ K₁—4 D₁ न भ्राता न च मित्राणि —^२)
 S न पुत्रज्ञा(M त्रा ज्ञा)तयोपि वा —^३) Ś₁ D₂ ३ १ ३
 बान्ध, Ś₂ K₅ B D₀₁ D₀₁ अन्य, D₀₂ D₁ चाय
 (for नान्य) D₀₁ D₁ प्रियकर, M₁ ३ 'तमो —^४)
 K₅ B₅ D₀₁ धनंजयात् (for ममार्जुनात्) S मत्वं (M₂
 'च, M₅ 'न) पार्थद्विजयात्

24 ^१) Ś₁ K₁ ३ lacuna, S विनार्जुनम् G₁ ३ M₁ ३
 हृदं (for हृदं) D₂ अर्जुन विना लोक —^२) K₁ इव
 (for अपि) —^३) Ś₁ K₁ D₁ [ए]व (for न) S
 नोत्सहे वीक्षितुं सुत सस्यमेतद्वीमि ते

25 ^१) K₅ D₅ १ ३ सर्वास्ता; D₀₁ D₂ ता सर्वा (for
 शत्रूणां K₅ D₂ ३ S अहं तु (K₅ च) ध्वजि(K₅ D₅ ४
 वाहि)नी सर्वा —^२) K₂—4 D₁ T M₅ सहाया, D₀₁
 सप्राप्ते; M₁—4 सरथा (for सहया) K₅ D₂—4 १ ३ स नर,
 M₁—3 सहय (for सरथ) B₄ सहयाधनरद्विपा; D₀
 सहया सनराधिया —^३) K₅ S अर्जुनार्थं —^४) B₁—३ ३
 D₀₁ D₀₂ सकर्णान्ससुयोधनात्

26 ^१) D₂ ३ ३ transp मे and वीर्यं S अथ पश्यति
 मे वीर्यं —^२) D₂ ३ ३ लोका सर्वे (for त्रयो लोका) T
 G₃—३ महामुधे (for 'हवे) —^३) K₅ ३ B₅ D₀₁ D₀,
 ०—३ धनंजयार्थं —^४) D₁ ३ परिक्रान्तस्य

27 ^१) S अथ राज (for श्वो नरेन्द्र) —^२) B₁
 अथ (for साध) D₁ द्वीप; G₁ M₁ ३ ध्वज (for
 द्विप) —^३) D₂ विद्रविष्यामि, G₁ विद्रविष्यामि K₅

D₀₁ सर्वश (D₀₁ 'त) (for दारुक)

28 K₁ om 28^{ab} —^१) Ś₁ श्वस्ता, K D₂ ३ व्रस्ता,
 D₁ ततस्ता (hypermetric), D₁ ३ आस्ता, S अथ (for
 श्वस्ता) M₂—३ प्रतिहता (for प्रमथिता) B₁ ३ D₀₁ श्वो
 श्वस्ता च प्रमथिता —^२) Ś₂ रिपु (for नृप) S द्रक्ष्यसि
 श्व तु वाहिनीं —^३) K₅ महा- (for मया) —^४) D₅
 महात्मनां; M₁ ३ निपातिता (for 'तिताम्) — After
 28, S ins

409* अथ ज्ञास्यन्ति त्रिदशा सासुरा सचराचरा ।

वासुदेवस्य ता प्रीतिं पाण्डवेष्वनपायिनीम् ।

[(L 2) T G₂ तत् (for तां)]

29 S reads 29 after 36 —^१) G₄ यस्य (for श्व
 स) —^२) T G₁ M₂—३ सयक्षाप्सरसोसुरा, G₂ स
 यक्षा ससुरासुरा, G₂—३ M₁ ३ सरक्षोप्सरसो सुरा —^३)
 D₁ यास्यति (for ज्ञा) Ś₂ K₅ D₀₁ D₄ सर्वे (K₅ D₀₁
 'र्व) लोका (by transp)

30 ^१) S (except M₅) तान् (for तं) —^२) S
 तान् (for तम्) Ś₁ K₅ D₀₁ D₂ १ ३ ह्यनु, B D₀₁
 चानु, G₂ d अनु (as in text) —^३) K₁ ३ D₀₁ D₂—३ १
 सकल्पि(D₀₁ D₂ ३ १ 'ल्प)ता (D₂ ३ 'त) M₂—३ बुद्धौ
 (for बुद्ध्या) —^४) M₅—३ धनजय (for ममार्जुन)

31 ^१) S Bom. ed यथा तु त्वं (T G₂ ३ त्वं, G₂
 तु तं; Bom ed त्वं मे) प्रमादायाम् —^२) D₀₁ सदा
 आश्रमम्; S समीपं ये (for यथाशास्त्रम्) —^३) D₂
 आचार्य (for आदाय) K₅ व्रतसंयुत, B₁—३ ३ D₀₁ D₅
 व्रजसीह मां, B₁ D₀₁ D₅ ३ व्रजसंयु(D₅ 'य)त; D₁ ३
 व्रज क्षीघ्रगं (for व्रतसंयत) D₁ ३ S आगच्छसि यथा कुरु

आरोप्य वै रथे हत सर्वोपकरणानि च ॥ ३२
 स्थानं हि कल्पयित्वा च रथोपस्थे ध्वजस्य मे ।
 वैनतेयस्य वीरस्य समरे रथशोभिनः ॥ ३३
 छत्रं जाम्बूनदैर्जलैरर्कज्वलनसंनिभैः ।
 विश्वकर्मकृतैर्दिग्यैरश्वानपि च भूषितान् ॥ ३४
 बलाहकं मेघपुष्पं सैन्यं सुग्रीवमेव च ।
 युक्त्वा वाजिवरान्यत्तः कवची तिष्ठ दारुक ॥ ३५
 पाञ्चजन्यस्य निर्घोषमार्पणेणैव पूरितम् ।
 श्रुत्वा तु भैरवं नादमुपयाया जवेन माम् ॥ ३६
 एकाह्वाहमर्पं च सर्वदुःखानि चैव ह ।

भ्रातुः पितृष्वसेयस्य व्यपनेष्यामि दारुक ॥ ३७
 सर्वोपायैर्यतिष्यामि यथा वीभत्सुराहवे ।
 पश्यतां धार्तराष्ट्राणां हनिष्यति जयद्रथम् ॥ ३८
 यस्य यस्य च वीभत्सुर्वधे यत्नं करिष्यति ।
 आशंसे सारथे तत्र भवितास्य ध्रुवो जयः ॥ ३९
 दारुक उवाच ।
 जय एव ध्रुवस्तस्य कुत एव पराजयः ।
 यस्य त्वं पुरुषव्याघ्र सारथ्यमुपजग्मिवान् ॥ ४०
 एवं चैतत्करिष्यामि यथा मामनुशाससि ।
 सुप्रभातामिमा रात्रिं जयाय विजयस्य हि ॥ ४१

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पट्पञ्चाशोऽध्यायः ॥ ५६ ॥

32 D₁ om 32^a-33^b —^a) S₂ कौमोदिकी —^b) M₃-s transp शक्तिं and चक्र D₂ धनुर्दधत्, G₅ 'धर' (for धनु शरान्) —^c) S आरोपय (for 'प्य वै') D₁ च, D₇ ३ मे (for वै)

33 D₁ om. 33^{ab} (of v 1 32) —^a) K₈ B D₁ D₂ च (for हि) B₁ २ ४ ५ D₁ D₃ [अ]थ (for च) S स्थानं च कल्प्य (G₅ 'ह्य') ता तत्र (G₅ 'स्य') —^b) K₁ B₄ वै (for मे) B₁ D₁ ध्वजोत्तमे Cd cites ध्वजस्य (as in text) —^d) S समरेज्वलि (G₁ M 'ति') शोभिन

34 ^a) D₅ G₁ ३ ४ M छत्रां, T G₂ ६ छत्र (for छत्र) D₄ लज्जैर्, D₇ जाल्यैर्, S माल्यैर्, Ca d जाल्यैर् (as in text) —^b) K₁ 'संनिभ', B M₃-s 'स' (B₂ 'सु') प्रभै (for 'संनिभै') —^d) B₂ जम्बैर् (for जम्बान्) K₄ B D₁ D₂ D₃-s विभूषितान्, S च भूषय (for च भूषितान्)

35 ^b) B D₁ D₂ सैन्यं, D₁ २ ४ ५ सैन्यं (for सैन्यं) —^c) K₁ ४ ५ D₁ D₃ ४ ५-६ M₃-s युक्ता, K₂ B₁ ५ D₂ D₃ ५ युक्तान् (for युक्त्वा) M₃-s वाजिवरास K₆ D₇ ३ ताव, B₂ S तत्र (for यत्)

36 ^b) K₂ D₃-s आपर्पेनैव, D₁ D₂ 'णेव Ca cites आपर्पेण, Cd 'न K. D₁ गर्जितं, D₂ पूजित (for पूरितम्) S पर्जन्यनिनदोपम ॥ Ca आपर्पेण ऋषभरागेण । स यद्यपि सर्वस्य पञ्चम स्वरस्तथापि ऋषभ । ॥

—^c) S श्रुत्वा भैरवमत्यर्थ —^d) B₁ D₁ D₂ ७ उपा यास्व, B₃ उपेयाया, B₄ ५ D₂ D₆ उपेयास्व, D₁ उपयातु (for उपयाया) K₈ मा, K₅ हि (for माम्) D₁ उपयाजवनेन मे, S जवेनैवोपयाहि मा — After 36, S reads 29

37 ^a) S (except G₅) जमर्पाच्च D₄ एकाह्वा मम वपं च —^b) K₁ ५ D₁ D₂-s ५ ६ चैव हि, S चामि भो (for चैव ह) —^c) S₁ D₂ ७ पितृष्वसेयस्य, S₂ B₂ ४ D₁ D₃ G₅ पैतृवसे (S₂ D₁ D₃ 'से') यस्य, K₁ पितृष्वसेयस्य, K₂ ४ D₁ 'स्व'श्वेयस्य

39 ^a) D₅ जयद्रथस्य वीभत्सुर —^c) S₂ K₂ आशासे, D₂ ततोस्य (for आशासे) T G₁ २ ४ ५ M आशासे स (G₁ M₁ २ 'सेह', G₂ 'ससे') रणे त त, G₃ आशासे सति रण त (sio) —^d) S तत्र तत्र हनिष्यति

40 ^a) T G M₁ २ ध्रुव एव जयस्तस्य, M₃-s ध्रुवो हि विजयस्तस्य —^b) D₈ कुतस्तस्य, S न तस्यास्ति (for कुत एव)

41 ^a) S₂ चेतत्, B₅ मे तत्, D₃-s वैतत् (for चै) —^b) B₃ D₂ अनुशासति, S 'आपसे (for 'शाससि) — K₂ om 41^{cd} —^c) B₁ २ (marg) D₂ ७ ८ अप्रभाताम् (for सु) D₃ राजम् (for रात्रि) S K₁ D₁ एवमेव त्विमा रात्रि —^d) S जयाय (for जयाय) D₁ विजयाय, Ca d 'यस्य (as in text), B₃ ५ ह; D₁ D₂ ७ ८ च (for हि)

५७

संजय उवाच ।

कुन्तीपुत्रस्तु तं मन्त्रं स्मरन्नेव धनंजयः ।

प्रतिज्ञामात्मनो रक्षन्मुमोहाचिन्त्यविक्रमः ॥ १

तं तु शोकेन संतप्तं स्वप्ने कपिपरध्वजम् ।

आससाद् महातेजा ध्यायन्तं गरुडध्वजः ॥ २

प्रत्युत्थानं तु कृष्णस्य सर्वावस्थं धनंजयः ।

नालोपयत् धर्मात्मा भक्त्या प्रेम्णा च सर्वदा ॥ ३

प्रत्युत्थाय च गोविन्दं स तस्मायासनं ददौ ।

न चासने स्वयं बुद्धिं वीभत्सुर्व्यदधात्तदा ॥ ४

ततः कृष्णो महातेजा जानन्यार्यस्य निश्चयम् ।

कुन्तीपुत्रमिदं वाक्यमासीनः स्थितमब्रवीत् ॥ ५

मा विपादे मनः पार्थ कृथाः कालो हि दुर्जयः ।

कालः सर्वाणि भूतानि नियच्छति परे विधौ ॥ ६

किमर्थं च विपादस्ते तद्ब्रूहि वदतां वर ।

न शोचितव्यं विदुषा शोकः कार्यविनाशनः ॥ ७

शोचन्नन्दयते शत्रून्कर्षयत्यपि बान्धवान् ।

B 7 2
C 7 2
K 7 2

Colophon — Sub-parvan N (except Ks Ds)
G1 M1 2 जयद्रथवध — Day of Drona's Generalship
K1 8 तृतीययुद्धदिवसे — Adhy name K2 कृष्णदारुक
समापणं, K3 वासुदेवचिंतायां दारुकवाक्यं, D3 वासुदेव
चिंता, T G3 श्रीकृष्णदारुकसंवाद, G3 वासुदेवदारुक-
संवाद — Adhy no (figures, words or both) K2
79, B1 S 76, B2 Dn1 77, B3 74, D2 68
— Sloka no Dn1 44

57

1 ^a) D2 च (for तु) D2-8 तन् (for त) S
धार्वाहस्य त मन्त्रं

2 After 2^{ab}, D2 5 ms

410* निश्चसन्तं महात्मानं सफेनमिव पन्नगम् ।

विसंक्षमनसं श्लाघां अर्जुनं शोकविह्वलम् ।

[(L 1) D अनात्मान (for महा) D5 श्वमतम् (for
सफेनम्) — (L 2) D5 विपण्णमनसश्चाय (sic) (for the
prior half) D5 अर्जुनं (for अर्जुन)]

— ^a) S ज्वलन्तै (for ध्यायन्तं)

3 ^a) B3 D1 च (for तु) Dn1 कृष्णाय (for
कृष्णस्य) — ^b) K3 5 B4 Dn D1.5 7 8 सर्वावस्थो (K4
D1 स्या) (for वस्यं) S सर्वावस्थामु फलान् — ^c)
K3 B Dn1 Dn2 D2.7 S न लोपयति (K3 Dn2 D1
'त) — ^d) S1 K1 D2 3 प्रेम्णा (for प्रेम्णा) S नित्यश
(for सर्वदा)

4 D2 om. (hapl) 4 — ^a) S स प्रत्युत्थाय गोविन्दं

— ^b) K3 D1 तस्माद् (for तस्मै) S1 K1-4 D1 तदा
स्मायासनं ददौ, S स्व तस्मै चा — ^c) K3 स (for न)
D3 न चासनेषु स्वयं बुद्धिं (hypermetrio), S नासने च
तदा बुद्धिं Ca d oite आसने (as in text) — ^d) K2
D2 8 8 व्यदधत् S स्वयं (for तदा)

5 ^a) M1 2 महाबाहुर (for महातेजा) — ^b) D5
ध्यायन् (for जानन्) S लोकस्य (for पार्थस्य) — ^c)
K3 Dn1 शुभं (for इदं) — ^d) S1 K1 D1 आसीन
मिति चाब्रवीत्, K2 5 Dn1 D7 8 आसीनमिदम्, D2-8
आसीनं केशवोद्य

6 ^b) K3 Dn1 [5]ति (for हि) — ^d) K3 पुरा
विधौ, Dn1 पुरो विधौ, Dn2 पुरं विधौ, S भवामवे
(for परे विधौ) Ca d oite परे (as in text)

7 ^a) D1 8 किमर्थश्च (for थं) K3 Dn1 हि (for
च) — ^b) B Dn1 D1 8 S द्विपदां (for वदतां) — ^c)
B (except B1) Dn1 Dn2 S न (Dn2 ना) शोच्य (G1
M1 2 शुचौ, G3 शोच्यो) विदुषां श्रेष्ठ — ^d) Dn2 शोक
शत्रुर्धनंजय — After 7, N (except Dn2) ms

411* यत्तु कार्यं भवेत्कार्यं कर्मणा तत्समाचर ।

हीनवेष्टस्य यः शोकः स हि शत्रुर्धनंजय ।

[(L 1) B1 यत्तु, D7 यत्तु (for यत्तु) Cd oites
कार्यं प्रयोजनं कार्यं कतव्यं S1 समाचरेत् (for 'चर) — (L
2) Dn1 न तश्चय (for धनंजय)]

8 ^a) D1 M2-5 शोको (for शोचन्) K3 अर्दयते
(for नन्द) — ^b) Some MSS कर्षयत्यपि, K4 D1
कर्षयत्यपि च; Dn1 कर्षयत्यपि — ^c) S1 K1 2 रतस् (for

क्षीयते च नरस्तस्मान्न त्वं शोचितुमर्हसि ॥ ८

इत्युक्तो वासुदेवेन वीभत्सुरपराजितः ।

आवभाषे तदा विद्वानिदं वचनमर्थवत् ॥ ९

मया प्रतिज्ञा महती जयद्रथवधे कृता ।

श्वोऽस्मि हन्ता दुरात्मानं पुत्रघ्नमिति केशव ॥ १०

मत्प्रतिज्ञाविधातार्थं धार्तराष्ट्रैः किलाच्युत ।

पृष्ठतः सैन्धवः कार्यः सर्वैर्गुप्तो महारथैः ॥ ११

दश चैका च ताः कृष्ण अक्षौहिण्यः सुदुर्जयाः ।

प्रतिज्ञायां च द्वीनायां कथं जीवेत मद्विधः ॥ १२

दुःखोपायस्य मे वीर विकाङ्क्षा परिवर्तते ।

द्रुतं च याति सविता तत एतद्वीर्यमहम् ॥ १३

शोकस्थानं तु तच्छ्रुत्वा पार्थस्य द्विजकेतनः ।

संस्पृश्याम्भस्ततः कृष्णः प्राञ्जुलः समवस्थितः ॥ १४

इदं वाक्यं महातेजा वभाषे पुष्करेक्षणः ।

हितार्थं पाण्डुपुत्रस्य सैन्धवस्य वधे द्रुतः ॥ १५

पार्थ पाशुपतं नाम परमास्त्रं सनातनम् ।

येन सर्वान्मृधे दैत्याञ्जमे देवो महेश्वरः ॥ १६

यदि तद्विदितं तेऽद्य श्वो हन्तासि जयद्रथम् ।

नरस्) S₁ तस्मिन्, D₈ तन्वन् (for तस्मान्) —^a) D₇ s त्वा (for त्व)

9 Before 9, S ins संजय —^a) S₁ K₁ s D₁ इत्युक्ते, S तथोक्तो (M₈ s 'के') (for इत्युक्तो) —^a) S वभाषे हि तथा विद्वान् —^a) B₁ G₄ अग्रवीत् (for अर्थवत्)

10 Before 10, S ins अर्जुन —^a) K₂ श्वोस्मि हन्ता, D₈ S श्वो हन्तास्मि, D₁ s श्वो निहन्ता (for श्वोऽस्मि हन्ता) K₅ D₁ दुराधर्ष (for 'त्मानं')

11 ^a) D₈ यत् (for मत्) K₅ विनाशार्थं (for विधातार्थं) —^a) D₈ transp पृष्ठत and सैन्धव G₁ M₁ s पृष्ठत सैन्धव चक्रे, M₈-s 'त' स्थानस्य वधे कृष्ण —^a) G₅ गुप्तैः, M₁ s गुप्तं (for गुप्तो) D₈ महारथ (for 'रथै')

12 ^a) T G₂-s तथा (for च ता) —^b) S₂ K₁-s अक्षौहिण्य, S (except G₄ M₅) अक्षौ — After 12^{ab}, N ins

412* हतावशेषास्तत्रेमा दश माधव संख्यया ।
ताभिः परिवृत्तं सख्ये सर्वैश्चैव महारथैः ।
कथं शक्येत स द्रष्टुं दुरात्मा कृष्ण सैन्धव ।
प्रतिज्ञापाणं चैव न भविष्यति केशव ।

[(L 1) B₁ s D₁ s हत (for दश) — (L 2) B₂ सत (for ताभिः) D₂ चेदावृत्त (for परिवृत्त) — (L 3) S₂ स शक्यते (for शक्येत स) K₄ s B D₁ D₁ s सद्रष्टु, D₁ s द्रष्टु (for स द्रष्टु) D₄ युत् (for कृष्ण) — (L 4) B₁ s नालन, D₈ s तरण (for पाण) B D₁ D₂ नापि (for चैव) D₃ transp न and भविष्यति]

—^c) K₅ B₁-s तु, D₈ s वि (for च) —^a) B₂ s D₁ s D₈ s जीवति (for जीवेत)

13 D₈ om 13^{ab} —^a) B₄ दुःखोदयस्य, D₈ s दुःखोपायश्च, G₃-s दुःखापायस्य D₇ s मेधावी (for मे वीर) C_v as in text —^b) B₂ विशंका, C_a d विकाङ्क्षा (as in text) D₈ विकाङ्क्षो ऋपवर्तते, C_v as in text —^c) K₁-s T G₂ s M₁-s चायाति (for च याति) D₂ सा चिन्ता (for सविता) C_d as in text. —^a) K₅ पुनं, D₁ D₂ s s एव, D₁ एव (for एतद्)

14 Before 14, S ins संजय —^a) K₅ D₁ च (for तु) S बुद्ध्या (for श्रुत्वा) —^c) K₁ स स्पृश्या भस्, D₂ सस्पृश्यात्, D₈ सपश्यामस्, D₈ संस्पृश्या पस्, G₅ संस्पृश्या चाभस् (hypermetric) (for संस्पृश्या म्भस्) D₄ s तदा (for तत) —^a) S₂ प्रत्युप स्थित, M₈-s समुप (for समवस्थित)

15 ^b) G₅ वभाषे पुरुषोत्तम —^c) G₁ M₁ s पुत्राणा (for पुत्रस्य) —^a) K₂ s B₂-s D₂ s D₇ s द्रुत, D₁ द्रुत, D₈ द्रुतं (for द्रुत)

16 ^a) D₈ पार्थ (for पार्थ) D₇ भीम (for नाम) —^b) S महास्त्रं तत् (for परमास्त्रं) S₁ सुदारुणं (for सनातनम्) — S K₁-s om 16^a-17^b —^a) D₇ s येन दैत्यान्मृधे सर्वाङ्ग, S येन दैत्या मृधे सर्वे —^a) S निहन्ता शूलपाणिना

17 S K₁-s om 17^{ab} (of v l. 16) —^a) K₄ D₅ ते (for तद्) D₂ विहितं (for विदितं) —^b) D₂ D₂ s [S] सि हन्ता (by transp) K₄ D₁ T G₄ [अ] सि (for [अ] सि) —^c) S K₁-s D₁ D₂ s यथाज्ञाते (K₁ 'म', K₄ 'तु'), K₅ B D₁ D₂ D₁ s

अथ ज्ञातुं प्रपद्यस्व मनसा धृषभध्वजम् ॥ १७
 तं देवं मनसा ध्यायज्जोषमास्व धनंजय ।
 ततस्तस्य प्रसादात्त्वं भक्तः प्राप्स्यसि तन्महत् ॥ १८
 ततः कृष्णवचः श्रुत्वा संस्पृश्याम्यो धनंजयः ।
 भूमावासीन एकाग्रो जगाम मनसा भवम् ॥ १९
 ततः प्रणिहिते ब्राह्मे सुहृते शुभलक्षणे ।
 आत्मानमर्जुनोऽपश्यद्गगने सहकेशवम् ॥ २०
 ज्योतिर्भिश्च समाकीर्णं सिद्धचारणसेवितम् ।
 वायुवेगगतिः पार्थः खं भेजे सहकेशवः ॥ २१
 केशवेन गृहीतः स दक्षिणे विभ्रुना भुजे ।
 प्रेक्षमाणो बहून्मावाञ्जगामाद्भुतदर्शनान् ॥ २२

उदीच्यां दिशि धर्मात्मा सोऽपश्यच्छ्रेतपर्वतम् ।
 कुबेरस्य विहारे च नलिनीं पद्मभूषिताम् ॥ २३
 सरिच्छ्रेष्ठां च तां गङ्गां वीक्षमाणो बहूदकाम् ।
 सदापुष्पफलैर्वृक्षैरुपेतां स्फटिकोपलाम् ॥ २४
 सिंहच्याघ्रसमाकीर्णां नानामृगगणकुलाम् ।
 पुण्याश्रमवतीं रम्यां मनोज्ञाण्डजसेविताम् ॥ २५
 मन्दरस्य प्रदेशांश्च किंनरोद्गीतनादितान् ।
 हेमरूप्यमयैः शृङ्गैर्नानौषधिविदीपितान् ।
 तथा मन्दारवृक्षैश्च पुष्पितैरुपशोभितान् ॥ २६
 सिग्धाञ्जनचयाकार संप्राप्तः कालपर्वतम् ।
 पुण्यं हिमवतः पादं मणिमन्तं च पर्वतम् ।

C. 7 2
B 7 8
K 7 1

4. 5 7 8 अथाज्ञातं (D₈ 'नं') (for अथ ज्ञातुं)

18 ^a) B D₀₁ D₂ D₃ 6 8 M₅-5 ध्यात्वा (for ध्यायन्) — ^b) B₁-8 D₀₁ जपन्नास्व, D₈ 5 जयन्नास्व, Ca. d जोषमास्व (as in text) — ^a) K₂ मुक्त्वा, K₅ D₀₁ D₂-8 अखं, B₂ युक्त, D₇ (marg) 8 भक्त्या (for भक्त) D₈ प्राप्स्यति (for 'सि') B₂ यन् (for तन्)

19 ^a) Ś₁ D₂ स्मृत्वा (for श्रुत्वा) — ^b) D₂ 5 बापो (for अम्यो) — ^c) 8 भूमावासीत्समापन्नो — ^a) 8 शिवं (for भवम्)

20 ^a) Ś₂ B₂ 5 प्रणिहितो, Ca. d हिते (as in text) D₈ ब्राह्मे (for ब्राह्मे) — ^b) Ś₂ चतुर्थे (for सुहृते) — K₄ B₂ 4 D₁ read 27^{ad} for the first time after 20, repeating it in its proper place, while B₁ 8 5 D₀₁ D₂ D₃ 6 read it after 20

21 ^b) 8 गंधर्वं (for चारण-) — ^c) G₁ पूर्वं (for पार्थ) — ^a) D₈ तं (for खं) 8 सहमाधव- (for केशव)

22 ^a) Ś K₁-4 D₈ 6-8 च, B₂ सा (for स) D₂ गृहीतस्य (for 'त स' — ^c) Ś₂ K₂-5 D₂-8 7 8 प्रेक्ष्य माणो (for प्रेक्ष)

23 ^c) K₄ विहारेण, K₅ 'रे वै, D₀₁ रत्ने, 8 रं च (for रे च) — ^a) K₅ D₁ 7 8 नलिनी, G₁ 8 4 M नलिनीं (for नलिनीं) G₅ भूमि (for पद्म) D₈ [पितं (for ताम्)

24 ^b) Ś प्रेक्षमाणो, K B₂ D₀₁ D₁ 8 6-8 वीक्ष्य*, D₂ 5 प्रेक्ष्य* (for वीक्ष*) — After 24^{ad}, D₇ 8 read 27-29 — ^a) Ś₁ B₅ D₀₁ D₂ 5 7 8 स्फटिकोपमा, K₁ 2 D₈ स्फु (D₈ स्फा) टिकोपला, S स्फ (G₁ M₁-8 5 स्फा) टिकोदका (for स्फटिकोपलाम्)

25 ^a) D₈ M₅-5 गणाकीर्णां (for समा*) — ^b) Ś₁ K₅ B D₀₁ D₂ 5 7 8 G₅ समाकुला (D₀₁ 'ल') — ^c) D₄ पुण्यां (for रम्या) — ^a) D₀₁ D₅ मनोज्ञा जडसेविता, S मनोज्ञा द्विजसेविता (T G₂-5 'शोभिता)

26 ^a) Ś₂ प्रदेशाश्च, K₅ शाच (for 'शाच') — ^b) D₂ 4 5 किंनरीगीत (for किंनरोद्गीत-) B₂ D₂ सेवितान्, D₁ G₁ M₁ 2 चाहितान् (for नादितान्) — B₅ om (hapl) 26^{ad} — ^c) Ś K₁-4 वृक्षैर्, D₈ स्वनैर् (for शृङ्गैर्) D₆ हेमशृंगमयैर्दीप्तैर् — ^a) D₈ नानौषध, G₁ M₁ 2 नानाधातु, G₅ नानौषधि (for नानौषधि-) D₂ 5 प्रदीपि (D₁ प्य) ता, D₈ S विभूषितान् (for विदीपितान्) — ^a) Ś₁ K₁ 4 B₂ 8 (marg as in text) D₂ 7 8 पुष्पैश्च, D₂ कुसुमै (for वृक्षैश्च) — After 26, D₇ 8 ins

413* विश्वकर्मकृतैर्दिन्यैरन्यान्पि च भूषितान् ।

27 D₇ 8 read 27-29 after 24^{ad} — ^a) D₄ जपा कार (for चया*) — ^b) D₈ संप्राप्तौ; M₁ 2 संप्राप्तं (for 'स') G₁ 8 4 M कालपर्वतं — K₄ B₂ 4 D₁ read 27^{ad} for the first time after 20, while B₁ 8 5 D₀₁ D₂ D₃ 6 read it after 20 — ^c) K₂ B₂ (second time) D₀₁ पुण्ये हिमवत पादे — ^a) T मणिरत्नं (for 'मन्तं') — ^c) B₁ (orig) ब्रह्मवत्सं, B₁ (marg) वृक्ष-

ब्रह्मतुङ्गं नदीश्रान्यास्तथा जनपदानपि ॥ २७
 सुशृङ्गं शतशृङ्गं च शर्यातिवनमेव च ।
 पुण्यमश्वशिरःस्थानं स्थानमाथर्वणस्य च ॥ २८
 वृषदंशं च शैलेन्द्रं महामन्दरमेव च ।
 अप्सरोमिः समाकीर्णं किंनरैश्चोपशोभितम् ॥ २९
 तांश्च शैलान्त्रजन्पार्थः प्रेक्षते सहकेशवः ।
 शुभैः प्रस्रवणैर्जुष्टान्हेमधातुविभूषितान् ॥ ३०
 चन्द्ररश्मिप्रकाशाङ्गीं पृथिवीं पुरमालिनीम् ।
 समुद्रांश्चाद्भुताकारानपश्यद्बहुलाकरान् ॥ ३१
 वियक्षां पृथिवीं चैव पश्यन्विष्णुपदे व्रजन् ।
 विस्मितः सह कृष्णेन क्षितौ बाण इवात्यगात् ॥ ३२

ग्रहनक्षत्रसोमानां सूर्याभ्योश्च समत्विषम् ।
 अपश्यत् तदा पार्थो ज्वलन्तमिव पर्वतम् ॥ ३३
 समासाद्य तु तं शैलं शैलाग्रे समवस्थितम् ।
 तपोनित्यं महात्मानमपश्यद्बृषभध्वजम् ॥ ३४
 सहस्रमिव सूर्याणां दीप्यमानं स्वतेजसा ।
 शूलिनं जटिलं गौरं बल्कलाजिनवाससम् ॥ ३५
 नयनानां सहस्रैश्च विचित्राङ्गं महौजसम् ।
 पार्वत्या सहितं देवं भूतसंघैश्च भास्वरैः ॥ ३६
 गीतवादित्रसंघादैस्ताललास्यसमन्वितम् ।
 वलिगतास्फोटितोत्कुट्टैः पुण्यगन्धैश्च सेवितम् ॥ ३७
 स्तूयमानं स्तवैर्दिव्यैर्मुनिभिर्ब्रह्मवादिभिः ।

गुल्म, Dn1 ब्रह्मतुङ्ग, D2 ब्रह्मतुङ्गा, D7 8 बहुतुङ्ग (for ब्रह्मतुङ्ग) T G2 चान्या, G1 M चान्यान् (for चान्यास) G2-5 ब्रह्मतुङ्ग नदी चान्यान् — 7) S नाना- (for तथा) M2-5 जनपदानि च (for जनपदानपि)

28 For the sequence in D7 8, of v l 27 —^a) B5 D1 स तुङ्गं (for सुशृङ्गं) —^b) S K1-4 D1 श (K1 4 D1 स) शर्याति, D2 4 सूर्याति- (for शर्याति) S शर्या (G2 4 नाम (T G2-5 4 गं) तथैव च —^c) S1 आथर्वण (for अश्वशिर- —^d) Dn1 आथर्वमेव, T G2 आथर्वणस्य, M2-5 आथर्वण च (for 4णस्य) S1 तथै- वाश्वशिराणि च

29 For the sequence in D7 8, of v l 27 —^a) S K1-4 D1 वृषभ चैव, T G2 M5 वृषदंशं (for वृषं) —^b) K2 4 B5 मन्दारम् (for मन्दरम्) —^d) K2 विवरैश्च, S विहारैश्च (for किंनरैश्च)

30 ^a) T G2-5 तां स्म (for तांश्च) N तस्मिन्शैले व्रजन्पार्थ —^b) N सङ्ख्येण समवैक्षत —^c) D4 M2-5 शुभैः (for शुभैः) D2 4 6-8 प्रस्रवणैर् (for प्रस्र) S1 D5 युक्ता, S2 K1-4 B Dc1 Dn D1-4 6-8 T G2 M5 (sup in as in text) जुष्टा, K5 युष्टा (for जुष्टान्) —^d) S1 K1-4 D1 M2-5 हेमपद्म, G5 4 सानु- (for 4धातु-) N विभूषितां (for विभूषितान्)

31 ^a) B5 Dc1 प्रतीकाशा, D4 प्रतीकाशाङ्गी (hyper- metric), S परीताङ्गी (for प्रकाशाङ्गी) —^b) S1 K1 पृथिन्या (for 4ङ्गी) S2 K2 पृथिन्या पुरमालिनीं, M2-5 4ङ्गी च सकानना —^c) S1 अद्भुताकारान् (for

चाद्भुतां) —^d) S पश्यन्सुबहुलाद्भु (T G2 4 4लान्धि) तान्

32 ^b) N तथा विष्णुपदं (D2 4 4णो पद, D4 4णुपुरी) व्रजन् —^c) D4 वाष्णैय (for कृष्णेन) —^d) S K1-8 इवाधक (S 4 कं), K2 4 B Dn1 D1 8-8 इवा भ्यगात् (for इवात्यं)

33 ^a) G2 damaged —^b) S K1 सूर्याग्निन्धुः K2-4 D1 4ग्नि- (for सूर्याभ्योश्च) S2 D1 8 सम प्रस्र, D2 4 4न्वितं (for 4त्विषम्) —^c) S प्रेक्षते स्म (for अपश्यत्) —^d) S1 (sup in as in text) K1 पावकं (for पर्वतम्)

34 ^a) S2 च (for तु) S समाप (G1 M 4 स) जस्तु तं देशं (T G2 4 वं) —^d) S अपश्यद्भानरध्वज

35 ^c) D2 7 8 T M5 जटिलं (for 4लं) T G1 8-5 जीर्णं, Ca d गौरं (as in text) —^d) G2 damaged

36 ^a) G2 damaged —^b) B2 (marg as in text) विचित्राङ्गं (for 4त्राङ्गं) —^d) S1 भास्वरैः, S2 B2 भास्वरैः, K3 भारत, B1 भास्वरं (for भास्वरैः)

37 ^a) D1 8 संवातैस्, T G2-5 संवादैस् (for सदा- दैस्) —^b) B Dc1 हास्य- (for ताल) K5 B2 (marg) 8 4 समन्वितं (for 4तम्) S ताल (G2 4 ल) नर्तनलापि (T G2 4 M5 4सि) तै —^c) K1 Dn1 D1 वलि (K1 4 छि) तास्फोटितो (D1 4नो) स्फुटैः, B2 वलि- तास्फोटिताक्रोशै, T G2 4 4तास्फोटितो स्फुटैः; M 4तास्फो- टितो स्फुटै —^d) S2 K5 B Dc1 D2 8-7 T G2-4 पुण्यै (for पुण्य-)

गोप्ता सर्वभूतानामिष्वासधरमच्युतम् ॥ ३८
 वासुदेवस्तु तं दृष्ट्वा जगाम शिरसा क्षितिम् ।
 पार्थेन सह धर्मात्मा गृणन्ब्रह्म सनातनम् ॥ ३९
 लोकादिं विश्वकर्माणमजमीशानमव्ययम् ।
 मनसः परमां योनिं खं वायुं ज्योतिषां निधिम् ॥ ४०
 स्रष्टारं वारिधाराणां भुवश्च प्रकृतिं पराम् ।
 देवदानवयक्षाणां मानवानां च साधनम् ॥ ४१

योगिनां परमं ब्रह्म व्यक्तं ब्रह्मविदां निधिम् ।
 चराचरस्य स्रष्टारं प्रतिहर्तारमेव च ॥ ४२
 कालकोपं महात्मानं शक्रसूर्यगुणोदयम् ।
 अवन्दत तदा कृष्णो वाङ्मनोबुद्धिकर्मभिः ॥ ४३
 यं प्रपश्यन्ति विद्वांसः सूक्ष्माध्यात्मपदैषिणः ।
 तमजं कारणात्मानं जग्मतुः शरणं भवम् ॥ ४४
 अर्जुनश्चापि तं देवं भूयो भूयोऽभ्यवन्दत ।

C 7
B 7
K 7

38 ^a) Dn1 D1 स्तुयमान, M4 'मानै (for 'मानं)
 — ^b) K5 B Do1 Dn2 D1 S ऋषिभिर् (for मुनिभिर्)
 D4 ब्रह्मचारिभि (for वादिभि) — ^c) D7 s सैन्या
 नाम्, S (G4 damaged) लोकानाम् (for 'भूतानाम्)
 — ^d) S K1-4 Dn2 D1 s G5 M3-5 वरम्, T G5
 परम् (for 'वरम्) D7 s ईश्वर परमाच्युतं

39 ^a) The portion of the text from स्तु त in 39^a
 up to 69^b is lost on missing folio in S2 — ^b)
 D7 s स्वात्मपदे च स क्षितिं — B4 om 39^c-41^b — ^d)
 S1 स्तुवन्, Cd गृणन् (as in text)

40 S2 missing (of v l 39) B4 om 40 (of
 v l 39) — ^a) D1-s लोकादि (for दि) D5 सर्व
 (for विश्व) — ^b) D2 सर्वम्, D3 सुदुम् (for अजम्)
 — ^c) K5 Dn1 तपस्, D5-s S तमस (for मनस)
 K1 B Do1 Dn2 D5 T G2-s परमं (for मा) D5 T
 G2-4 ज्योति (G5 'ति) (for योनिं) — ^d) S1 D1
 s s T G2-4 खं वायुर्, K1 s Dn1 D4 G5 खं (K1 s
 ख) वायु (for खं वायुं) D5 वरं, S गतिं (for नि
 धिम्)

41 S2 missing (of v l 39) B4 om 41^{ab} (of
 v l 39) — ^a) D5 स्रष्टार सर्वजंतूनां — D4 om
 (hapl) 41^{bc} — ^b) D7 s M3 भवश्च, G1 M3 s भवो
 च, M4 s अवं च (for भुवश्च) Ca d cite भुव (as
 in text) M3 परात् (for पराम्) D5 भुवश्च परम
 पदं — ^d) S मनुष्याणां (for मानवानां) Dn1 साधकं,
 T G2-s M5 (sup l in as in text) शासक (for साध
 नम्)

42 S2 missing (of v l 39) Dn1 om 42-43
 — ^a) S1 K1-2 B1.2 (marg as in text) s-s Do1 D1.
 s-s योगा (B5 'नि)नां च परं ब्रह्म — ^b) S1 K5 s D1
 ब्रह्म, K1 परं, K5 Do1 ब्रह्म, K5 B4 D1.7 s ब्रह्म
 (for व्यक्तं) T G2-s वेदविदा (for ब्रह्म) D5 वेदानां
 — ^c) T G2-s परावरस्य (for अरावरस्य)

— ^a) K5 s प्रतिहर्तारम् (for 'हर्तारम्)

43 S2 missing (of v l 39) Dn1 om 43 (of
 v l 42) — ^a) D5 7 काल (D1 'ले) कोप, T G2-s
 कालकेयं, G2 कालजेयं, M2 कालकोय, Ca d काल
 कोपं (as in text) — ^b) K1 B1 Ca शुक्र, K5 G4
 शत, B1 (marg) T G1.2 M1.2-s शुक्र (for शक्र)
 B2 गुणालयं (for गुणोदयम्) K4 D1 शुक्र (D1 क्र)
 सूर्यदुलोचनं, D2 शतसूर्यगणोदयं, Cd शुक्र सूर्य स्तनो
 दयं — ^c) K5 D4-s अव (K5 D5 व) दत्ता, B1-s s
 Do1 ववदे त, Dn2 अचक्षतस्, S ववदतुस् (for अव
 नन्दत) D5 तथा (for तदा) K5 D2 4-s S कृष्णो
 (for कृष्णो) — ^d) Dn2 D2 s वाङ्मन कर्म (Dn2 'र्ण)
 बुद्धिभि

44 S2 missing (of v l 39) — ^a) S1 K1-4 B2
 D1 7 s प्रपश्यन्ति, D4 प्रविश्यन्ति (for प्रपश्यन्ति) — ^b)
 D4 सूक्ष्मध्यान, D5 शूराध्यान (for सूक्ष्माध्यात्म) S1
 K1 s Dn2 D5 s गवेषिण, B3 विभूतय, T G1-4
 M3 s निदर्शनात् (M3 s 'ना) (for पदैषिण) D7 s
 सूक्ष्माक्षरगवेषिण, G5 सूक्ष्ममध्यात्मदर्शन — After
 44^{ab}, D7 s ins

414* यजुर्वेदविदो गान्ति ऋचो ह्यक्षरमेव च ।
 यजुर्वेदविदश्चैवादिष्यधर्णं तमस परस्तात् ।
 गायन्ति ये सामविद इदं इति निवृत्तम् ।

— ^c) M3-s अर्जु (for अर्ज) — ^d) D5 जगाम (for
 अजग्मतु) D5 s जन्मातकरणं भव — After 44, D7 s
 ins

415* तमेवाक्षि तमादित्य भूयो भूयस्तथेश्वरम् ।

45 S2 missing (of v l 39) — ^b) D4 om from
 भूयो up to वा (in 46^c) B Do1 D3 [s]पि; G1 M1.2
 धि; G1 च (for sभि) G1 M3-s [अ]नं वत; G2 केशव
 (for [अ]नं वत) — ^c) B Do1 स, T G2-s [ए]नं; G2

ब्रह्मतुङ्गं नदीश्चान्यास्तथा जनपदानपि ॥ २७
 सुशृङ्गं शतशृङ्गं च शर्यातिवनमेव च ।
 पुण्यमश्वशिरःस्थानं स्थानमाथर्वणस्य च ॥ २८
 वृषदंशं च शैलेन्द्रं महामन्दरमेव च ।
 अप्सरोमिः समाकीर्णं किन्नरैश्चोपशोमितम् ॥ २९
 तांश्च शैलान्त्रजन्पार्थः प्रेक्षते सहकेशवः ।
 शुभैः प्रसवणैर्जुष्टान्हेमधातुविभूषितान् ॥ ३०
 चन्द्ररश्मिप्रकाशाङ्गीं पृथिवीं पुरमालिनीम् ।
 समुद्रांश्चाद्भुताकारानपश्यद्बहुलाकरान् ॥ ३१
 वियह्यां पृथिवीं चैव पश्यन्विष्णुपदे व्रजन् ।
 विस्मितः सह कृष्णेन क्षितौ बाण इवात्यगात् ॥ ३२

ग्रहनक्षत्रसोमानां सूर्याभ्योश्च समत्विषम् ।
 अपश्यत् तदा पार्थो ज्वलन्तमिव पर्वतम् ॥ ३३
 समासाद्य तु तं शैलं शैलाग्रे समवस्थितम् ।
 तपोनित्यं महात्मानमपश्यद्बृषभध्वजम् ॥ ३४
 सहस्रमिव सूर्याणां दीप्यमानं स्वतेजसा ।
 शूलिनं जटिलं गौरं बल्कलाजिनवाससम् ॥ ३५
 नयनानां सहस्रैश्च विचित्राङ्गं महौजसम् ।
 पार्वत्या सहितं देवं भूतसंघैश्च भास्वरैः ॥ ३६
 गीतवादित्रसंहादैस्ताललास्यसमन्वितम् ।
 बलितास्फोटितोत्कुट्टैः पुण्यगन्धैश्च सेवितम् ॥ ३७
 स्तूयमानं स्तवैर्दिव्यैर्मुनिभिर्ब्रह्मादिभिः ।

गुल्मं, Dn1 ब्रह्मतुङ्गं, D4 ब्रह्मतुङ्गा, D7 ३ बहुतुङ्गं (for ब्रह्मतुङ्गं) T G2 चान्या, G1 M चान्यान् (for चान्यास) G2-5 ब्रह्मतुङ्गं नदीं चान्यान् —^१) S नाना (for तथा) M2-5 जनपदानि च (for जनपदानपि)

28 For the sequence in D7 ३, cf v 1 27 —^a) B5 D1 स तुङ्गं (for सुशृङ्गं) —^b) S K1-4 D1 श (K1 4 D1 स) वाण्या, D2 4 शर्याति- (for शर्याति) S शय्या (G2 'यै' नाम (T G2-5 'यै') तथैव च —^c) S1 आथर्वण (for अश्वशिरः) —^d) Dn1 आथर्वमेव, T G2 आथर्वणस्य, M2-5 आथर्वणं च (for 'णस्य') S1 तथैवाश्वशिरोपि च

29 For the sequence in D7 ३, cf v 1 27 —^a) S K1-4 D1 वृषमं चैव, T G2 M5 वृषदंशं (for वृषं) —^b) K2 4 B2 मन्दारम् (for 'मन्दरम्') —^c) K2 विवरैश्च, S विहारैश्च (for किन्नरैश्च)

30 ^a) T G2-5 ता स्म (for ताश्च) N तस्मिन्श्ले प्रजन्पार्थ —^b) N सकृष्ण समवैक्षत् —^c) D4 M2-5 शृङ्गे (for शुभै) D2 4 ६-८ प्रसवणैर् (for प्रसव) S1 D5 युक्तां, S2 K1-4 B Dn1 Dn D1-4 ६-८ T G2 M5 (sup is as in text) जुष्टा, K5 युष्टा (for जुष्टान्) —^d) S1 K1-4 D1 M2-5 हेमपद्मं, G5 'सावु' (for 'धातु') N विभूषिता (for विभूषितान्)

31 ^a) B5 Dn1 प्रतीकाशा, D4 प्रतीकाशाङ्गीं (hyper-metric), S परीताङ्गीं (for प्रकाशाङ्गीं) —^b) S1 K1 पृथिव्यां (for 'वीं') S2 K2 पृथिव्यां सुरमालिनीं, M2-5 'वीं' च सकाननां —^c) S1 अद्भुताकारान् (for

चाद्भुतां) —^d) S पश्यन्बहुलाङ्गु (T G2 4 'लान्ति' तान्

32 ^b) N तथा विष्णुपदं (D2 ६ 'णो पद, D4 'ण्यपुरीं) व्रजन् —^c) D4 बाल्येय (for कृष्णेन) —^d) S K1-5 इवाद्यक (S 'कं), K2 5 B Dn2 D1 ६-८ इवान्यगात् (for इवात्यं)

33 ^a) G2 damaged —^b) S K1 सूर्यामीन्सु, K2-4 D1 'स्रीं' (for सूर्याभ्योश्च) S2 D7 ३ समप्रभ, D2 ६ न्वित (for 'त्विषम्') —^c) S प्रेक्षते स्म (for अपश्यत्) —^d) S1 (sup is as in text) K1 पावकं (for पर्वतम्)

34 ^a) S2 च (for तु) S समाप (G1 M 'स) ब्रह्मत् त देवं (T G2 'वं) —^d) S अपश्यद्ब्रह्मध्वज

35 ^c) D2 7 ३ T M5 जटिलं (for 'लं') T G1 ३-५ जीर्णं, Ca d गौरं (as in text) —^d) G2 damaged

36 ^a) G2 damaged —^b) B2 (marg as in text) विचित्राङ्गु (for 'त्राङ्गं') —^c) S1 भास्वरै, S2 B2 भास्वरै, K2 भारत, B2 भास्वरै (for भास्वरै)

37 ^a) D7 ३ सवादैस्, T G2-5 सवादैस् (for सदादैस्) —^b) B Dn1 हास्य (for तालः) K5 B2 (marg) २.४ समन्वितै (for 'तम्') S ताल (G2 'ल') नर्तनलापि (T G2 4 M5 'सि') जै —^c) K1 Dn1 D7 बलि (K1 'लि') तास्फोटितो (D7 'टनो') कुट्टै, B2 बलि तास्फोटिताक्रोशै, T G2 4 'तास्फोटनो' कुट्टै, M 'तास्फोटितो' कुट्टै —^d) S2 K5 B Dn1 D2 ६-८ T G2-4 पुण्यैर् (for पुण्य)

गोप्तारं सर्वभूतानामिष्वासधरमच्युतम् ॥ ३८
 वासुदेवस्तु तं दृष्ट्वा जगाम शिरसा क्षितिम् ।
 पार्थेन सह धर्मात्मा गृणन्ब्रह्म सनातनम् ॥ ३९
 लोकादिं विश्वकर्माणमजमीशानमव्ययम् ।
 मनसः परमां योनिं खं वायुं ज्योतिषां निधिम् ॥ ४०
 स्रष्टार वारिधाराणां भुवश्च प्रकृतिं पराम् ।
 देवदानवयक्षाणां मानवानां च साधनम् ॥ ४१

योगिनां परमं ब्रह्म व्यक्तं ब्रह्मविदां निधिम् ।
 चराचरस्य स्रष्टारं प्रतिहर्तारमेव च ॥ ४२
 कालकोपं महात्मानं शक्रसूर्यगुणोदयम् ।
 अवन्दत तदा कृष्णो वाञ्छनोऽद्विकर्मभिः ॥ ४३
 यं प्रपश्यन्ति विद्वांसः सूक्ष्माध्यात्मपदैषिणः ।
 तमजं कारणात्मानं जग्मतुः शरणं भवम् ॥ ४४
 अर्जुनश्चापि तं देवं भूयो भूयोऽभ्यवन्दत ।

C 7 2
B 7 1
K 7 1

38 ^a) Dn1 D1 स्तुयमान, M1 'मानै (for 'मान)
 —^b) Ks B Dc1 Dn3 D1 S ऋषिभिर् (for मुनिभिर्)
 D1 ब्रह्मचारिभि (for वादिभि) —^c) Dr s सैन्या
 नाम्, S (G1 damaged) लोकानाम् (for भूतानाम्)
 —^d) S K1-4 Dn3 D1 s G5 Ms-5 वरम्, T G5
 परम् (for 'वरम्) D1 s ईश्वर परमाच्युत

39 ^a) The portion of the text from स्तु तं in 39^a
 up to 69^b is lost on missing folio in S2 —^b)
 Dr s स्त्रावपेदे च स क्षिति — B4 om 39^c-41^b —^d)
 S1 स्तुवन्, Cd गृणन् (as in text)

40 S2 missing (of v 1 39) B4 om 40 (of
 v 1 39) —^a) D1-6 लोकादि (for दिं) D5 सर्व
 (for विश्व) —^b) D2 सर्वम्, D3 सुदुम् (for अजम्)
 —^c) Ks Dn1 तपस, D3-5 S तमस (for मनस)
 K1 B Dc1 Dn3 D5 T G2-5 परमं (for मर) D5 T
 G2-5 ज्योति (G2 तिं) (for योतिं) —^d) S1 D1
 s T G2-5 खं वायुर्, K1-3 Dn1 D4 G5 खं (K1 s
 ख) वायु (for खं वायु) D5 वर, S गतिं (for नि
 धिम्)

41 S2 missing (of v 1 39) B4 om 41^{ab} (of
 v 1 39) —^a) D5 स्रष्टार सर्वजंतूनां — D4 om
 (hapl) 41^{bc} —^b) Dr s Ms भवश्च, G1 M1 s भवा
 च, M1 s सर्वं च (for भुवश्च) Ca d cite सुव (as
 in text) M2 पराव् (for पराम्) D5 भुवश्च परमं
 पदं —^d) S मनुष्याणां (for मानवानां) Dn1 साधकं,
 T G2-5 Ms (sup in as in text) शासक (for साध
 नम्)

42 S2 missing (of v 1 39) Dn1 om. 42-43
 —^a) S1 K1-3 B1 s (marg as in text) s-5 Dc1 D1
 s-5 योगा (B1 गि) नां च परं ब्रह्म —^b) S1 Ks s D1
 दृष्ट्वा, K1 पर, K2 Dc1 दृष्ट्वा, Ks B4 D4, 7 s दृष्ट
 (for व्यक्तं) T G2-5 वेदविद्वा (for ब्रह्म) D5 वेदानां
 परमं निधि —^c) T G2-5 परावरस्य (for चराचरस्य)

—^d) Ks s प्रतिहर्तारम् (for 'हर्तारम्)

43 S2 missing (cf v 1 39) Dn1 om 43 (cf
 v 1 42) —^a) Ds 7 काल (D1 'ले) कोप, T G2-5
 कालकैर्य, G2 कालजैर्य, M2 कालकोय, Ca d काल
 कोपं (as in text) —^b) K1 B1 Ca शुक्र, Ks G4
 शत, B1 (marg) T G1, 2 M1 s-5 शुक्र (for शक्र)
 B2 गुणालयं (for गुणोदयम्) K4 D1 शुक्र (D1 'क्र)
 सूर्यदुलोचनं, D2 शतसूर्यगणोदयं, Cd शुक्र सूर्य स्तनो
 दयं —^c) Ks D1-5 अव (Ks D5 व) दत्ता, B1-3 s
 Dc1 ववदे तं, Dn2 अचक्षतस्, S ववदतुस् (for अव
 न्दत) D3 तथा (for तदा) Ks D^c 4-5 S कृष्णौ
 (for कृष्णो) —^d) Dn2 D2 s वाञ्छान कर्म (Dn2 'र्ण)-
 बुद्धिभि

44 S2 missing (of v 1 39) —^a) S1 K1-4 B2
 D1 7 s प्रपश्यति, D4 प्रविश्यति (for प्रपश्यन्ति) —^b)
 D4 सूक्ष्मध्यान; D5 शूराध्यान (for सूक्ष्माध्यात्म) S1
 K1 s Dn2 Da, 6 गवेषिण, B3 विभूतय, T G1-4
 M2 s -निदर्शनात् (M2 s 'ना) (for पदैषिण) D1 s
 सूक्ष्माक्षरगवेषिण, G5 सूक्ष्ममध्यात्मदर्शनं — After
 44^{ab}, Dr s ins

414* यस्मैवेदविदो गान्ति ऋचो ह्यक्षरमेव च ।
 यजुर्वेदविदश्चैवादिथवर्णं तमस परस्तात् ।
 गायन्ति य सामविद इहैव हृति निहृतम् ।

—^c) Ms-5 अमुं (for अज) —^d) D5 जगाम (for
 जग्मतु) D5 6 जन्मातकरणं भव — After 44, Dr s
 ins

415* तमेवाग्निं तमादित्यं भूयो भूयस्तथेश्वरम् ।

45 S2 missing (of v 1 39) —^b) D4 om from
 भूयो up to वां (in 46^a) B Dc1 Ds [s]पि; G1 M1 s
 दि; G3 च (for सभि) G1 Ms-5 [स]नंदत; G4 केशव
 (for [अ]नंदत) —^c) B Dc1 तं; T G2-5 [पु]नै; G1

ज्ञात्वैकं भूतभव्यादिं सर्वभूतभवोद्भवम् ॥ ४५

ततस्तावागतौ शर्वः प्रोवाच प्रहसन्निव ।

स्वागतं वां नरश्रेष्ठावुत्तिष्ठेतां गतक्लमौ ।

किं च वामीप्सितं वीरौ मनसः क्षिप्रमुच्यताम् ॥ ४६

येन कार्येण संप्राप्तौ युवां तत्साधयामि वाम् ।

त्रियतामात्मनः श्रेयस्तत्सर्वं प्रददानि वाम् ॥ ४७

ततस्तद्वचनं श्रुत्वा प्रत्युत्थाय कृताञ्जली ।

वासुदेवार्जुनौ शर्वं तुष्टुवाते महामती ॥ ४८

नमो भवाय शर्वाथ रुद्राय वरदाय च ।

पशूनां पतये नित्यमुग्राय च कपर्दिने ॥ ४९

महादेवाय भीमाय त्र्यम्बकाय च शंभवे ।

ईशानाय भगन्नाय नमोऽस्त्वन्यकधातिने ॥ ५०

कुमारगुरवे नित्यं नीलग्रीवाय वेधसे ।

विलोहिताय धूम्राय व्याधायानपराजिते ॥ ५१

नित्यं नीलशिखण्डाय शूलिने दिव्यचक्षुषे ।

हवे गोप्त्रे त्रिनेत्राय व्याधाय वसुरेतसे ॥ ५२

M1 २ [ए]व (for °क) K5 B Do1 Dn1 D2 सर्वभूतादिं,
S सर्वलोकादिं (for भूतभव्यादिं) —^a) K2 ६ B Do1
Dn1 D1 २ भूतभव्यभवोद्भव, S भूतभव्यभवव्यसु —After
45, T G8 M5 ins

416* शरण्यं शरणं देवमीशानं परमेश्वरम् ।

जगाम जगता नाथमर्जुन सज्जनार्दन ।

46 S2 missing (cf v. l 39) D4 om up to वा
(of v l 45) —^a) D2 ५ तौ सहितौ (for तावागतौ)
B Do1 Dn2 D3 ६ दृष्ट्वा (for शर्व) —After 46^a, B
Do1 Dn2 D3 ६ ins

417* नरनारायणावुभौ ।

सुप्रसन्नमना शर्व

—^b) S उवाच (for प्रो°) —^c) S1 B2 4 Dn2 D1
६-८ वो, Ca d वा (as in text) S नरन्यात्राव् (for
°श्रेष्ठाव्) —^d) T G M1 २ विह्वलं च न (G1 M1 २ ननु)
तिष्ठता, M8-5 क्रीबवन्न च गच्छत —^e) K5 D1 ३ तु
(for च) D3 ॥ किं ददामीप्सितं वीरौ —^f) S मनसा
(for °स)

47 S2 missing (of v l 39) —^a) S केन (for
येन) —^b) K5 किं, B1 D2 १ ३ [अ]र्हं (for वाम्) S
साधने रतौ (for साधयामि वाम्) —Dn1 om (hapl)
47^{cd} —^c) S (except T) क्रियताम् (for त्रिय°) G1
M आत्मनि (for °न) —^d) K5 B5 D (Dn1 om)
प्रददामि (for °नि)

48 S2 missing (of v l 39) —^a) D3 तस्य (for
तत्स्य) —^b) K5 Dn1 D2 ४ ५ समुत्थाय (for प्रत्यु°)
—^c) K4 D1 ६ १ सर्व; G4 चैर्न (for शर्व) —^d)
B2 4 महाद्युवी; D2 °बलं, D5 °बलौ (for °मती) S
तुष्टावतुर्विह्वलौ —After 48, N (S2 missing) ins

418* भक्त्या स्तवेन दिव्येन महात्मानमनिन्दितम् ।

[B1 2-5 महात्मानाव् (for °त्मानम्) B Do1 D2 ५
अनिन्दितौ

49 S2 missing (cf v l 39) Before 49, S1
K1-4 B1-5 ५ D1 ४ ५ ६ ins श्रीवासुदेवार्जुनावृचतु, K5
B1 Do1 Dn2 कृष्णार्जुना°, D2 १ ३ वासुदेव उवाच, D5
तावुचतु —^a) K1 D5 रुद्राय, K4 D5 सर्वाय (for
शर्वाय) Ca d oite शर्व —^b) K1 शर्वाय (for
रुद्राय) Ca d oite रुद्र D2 वरदायाभयाय च, D5
वरदाय शिवाय च —^c) Do1 रुद्राय, Ca d उग्राय
(as in text)

50 S2 missing (cf v l 39) D4 om. (hapl.)
50 G4 om 50-51 S (G4 om) transp 50 and 51
—^a) D2 महावेधाय, Ca d °देवाय (as in text)
—^b) Cd त्रिम्बकाय S1 विपत्तये, K1 शंकराय (sio),
K2 B Do1 D7 च शतये, K5 [अ]ष्टमूर्तये, Dn1 S
(G4 om) शिवाय च, D5 वशनये, Ca वशन्वये, Cd
वशन्नाय (for च शम्भवे) —^c) K2 ५ B1 2-3 Dn1 D1
२ ५ S (G4 om) मखन्नाय, D5 भवन्नाय, Cd भग° (as
in text) —^d) D7 T G1-३ M [अ]तक- (for [अ]-
न्धक) D5 नमस्त्यंयकधारिणे, G5 नमोतकनिधातिने

51 S2 missing (cf v l 39) G4 om 51 (cf v l
50) S (G4 om) transp 50 and 51 —^a) B4 ५
Do1 D2 T G1 तुभ्यं (for नित्यं) —After 51^{ab}, K5
(marg) B Do1 D3 ins

419* पिनाकिने हविष्याय सत्याय विभवे सदा ।

[Ca हविष्याय (for °व्याय) B1 नम° (for सदा)]
—D4 om (hapl) 51^a-52^a —^a) K1-3 D1 Ca d
व्याधये; D5 व्यापिने (for व्याधाय) K Do1 D1-3 १ ३
G1 M1 २ नपराजिते, M8-5 [अ]धाप°; Ca d [अ]न°
पराजिते (as in text) T G5 व्याकपज्ञोपवीतिने

52 S2 missing (cf v l 39) D4 om. 52 (of

अचिन्त्यायाम्बिकाभर्त्रे सर्वदेवस्तुताय च ।
 वृषध्वजाय पिङ्गाय जटिने ब्रह्मचारिणे ॥ ५३
 तप्यमानाय सलिले ब्रह्मण्यायान्जिताय च ।
 विश्वात्मने विश्वसृजे विश्वमावृत्य तिष्ठते ॥ ५४
 नमो नमस्ते सेव्याय भूतानां प्रभवे सदा ।
 ब्रह्मवक्त्राय शुर्वाय शंकराय शिवाय च ॥ ५५

नमोऽस्तु वाचस्पतये प्रजानां पतये नमः ।
 नमो विश्वस्य पतये महतां पतये नमः ॥ ५६
 नमः सहस्रशिरसे सहस्रभुजमन्यवे ।
 सहस्रनेत्रपादाय नमोऽसंख्येयकर्मणे ॥ ५७
 नमो हिरण्यवर्णाय हिरण्यकवचाय च ।
 भक्तानुकम्पिने नित्यं सिध्यतां नौ वरः प्रभो ॥ ५८

v l 51) —^δ) S दैत्यवातिने, Ca d दिव्यचक्षुषे (as in text) —^ο) B (B₁ m as in text) Dn₁ D₁ होत्रे, G₁ M₁ २ भर्त्रे, Ca d हुत्रे (for हृत्रे) B₁ ३ D₁ गोत्रे, B₁ पोत्रे, B₁ नेत्रे, Ca d गोप्त्रे (as in text) —^d) K₁ Dn₁ दिव्याय, Ca d न्याधाय (as in text) D₁ ३ च सुरेतसे, Ca d वसुरे (as in text)

53 S₁ missing (of v l 39) —^a) D₁ Ca अर्चिताय, Cd अचिन्त्याय (as in text) D₁ भर्त्रे (for भर्त्रे) — D₁ ३ om. (hapl) 53^c-54^b —^ο) D₁ M₁ वृषभध्वजाय (hypermetrio) (for वृषध्व) B Dn D₁ ३ मुंढाय, Ca d पिङ्गाय (as in text) —^a) K₁ ३ ३ Dn₁ D₁ ३ जटिले, Ca d ने (as in text)

54 S₁ missing (of v l 39) D₁ ३ om 54^{ab} (of v l 53) —^a) T G तपसे तप्य (T 'प'मानाय —^δ) S [अ]मिताय च, Cd [अ]जिताय (as in text) K₁ D₁ ब्रह्मण्या (D₁ पय) योजिताय च — K₁ G₁ (hapl) om 54^c-55^d —^ο) S₁ K₁-३ Dn₁ D₁ ३-३ Ca d शिवात्मने (for विश्वा) —^d) D₁ तिष्ठते देव रूपिणे

55 S₁ missing (cf. v l 39) K₁ G₁ om 55 (of v l 54) —^a) S (G₁ om) नमोऽस्तु (for नमस्ते) K₁ Dn₁ D₁ ३ सत्याय, Cd सेव्याय (as in text) —^δ) S₁ D₁ पतये, Cd प्रभवे (as in text) Dn₁ नमः, D₁ तदा (for सदा) — After 55^{ab}, S (G₁ om) ins

420* अभिगम्याय काम्याय स्तुत्यायार्याय सर्वदा ।

[T G₁ ३ कामाय (for काम्याय)]

—^ο) B Dn₁ D₁ Cd सर्वाय, S (G₁ om.) कांताय (for शर्वाय) K₁ ब्रह्मवक्त्रहाराय Ca d oite ब्रह्मवक्त्राय (as in text) —^a) K₁ Dn₁ हाराय (for शिवाय)

56 S₁ missing (of v l 39) —^a) B₁ (marg) वाचो पतये; Ca d वाचस्प (as in text) —^δ) K₁ सदा (for नमः) — K₁ ३ Dn₁ D₁ om (hapl.) 56^{ad}

G₁ om 56^c-58^b —^d) D₁ ३ ३ भूताना, S (G₁ om) पतीना (for महता)

57 S₁ missing (cf v l 39) G₁ om 57 (cf v l 56) —^δ) K₁-4 D₁ चक्षुषे, B₁ ३ Dn₁ मृ (Dn₁ म)न्यवे (for मन्यवे) Ca d oite सहस्रभुज (as in text) Cnp सहस्रभुजाय मृत्यवे च मन्यवे —^ο) K₁-4 सहस्रमौलि (for 'नेत्र') —^d) D₁ [s]सख्याय, G₁ मुख्याय (for सख्याय)

58 S₁ missing (cf v l 39) G₁ om 58^{ab} (cf v l 56) — After 58^{ab}, D₁ ३ ins

421* कद्रुवाय नमो विष्वक्चक्षुषे च हनीयसे ।

मीढुटमाय हन्याय श्रविष्टाय श्रुताय च ।

शिपिविष्टाय गिरये नमो ध्रुवाय विस्मिने ।

नमः पर्णाय गेष्वाय द्रुवाय प्रमृदाय च ।

नमः पर्णाय क्षुध्काय रजस्याय पुलस्तये । [5]

दुंदुभ्याय हनन्याय स्वायुधाय सुधन्वने ।

नमः स्तुत्याय पथ्याय काव्यायाशुरयाय च ।

नमः सोम्याय वात्याय उर्वयाय निषङ्गिणे ।

वैशन्ताय च कूप्याय नीपाय च वरूथिने ।

नमः सोमाय रुद्राय ताम्राय शिवमूर्तये । [10]

[D₁ om lines 2-3 — (L 4) D₁ पसाय (for पर्णाय) D₁ प्रमृशाय (for प्रमृ) — (L 6) D₁ सुधन्विने (for धन्वे) — (L 7) D₁ कल्याणि (for पथ्याय) D₁ काव्यायाशुरयाय च (for the post. half) — (L 8) D₁ सोम्याय (for सोम्याय) D₁ उर्वयोपनिषगिणे (for the post half) — (L 9) D₁ नीप्याय (for नीपाय)]

On the other hand, S (G₁ om) ins after 58^{ab}

422* नमोऽस्तु देवदेवाय महाभूतधराय च ।

—^d) K₁ ३ Dn₁ D₁ ३ ३ T G M₁ ३ ३ नो; Cd नौ (as in text) D₁ सदा (for प्रभो)

59 S₁ missing (of v. l 39). D₁ om. 59 Before 59, S ins संजय उवाच For 59^{ad}, S subst.

एवं स्तुत्वा महादेवं वासुदेवः सहार्जुनः ।
 प्रसादयामास भवं तदा ह्यस्त्रोपलब्धये ॥ ५९
 ततोऽर्जुनः प्रीतमना ववन्दे वृषभध्वजम् ।
 ददर्शोत्फुल्लनयनः समस्तं तेजसां निधिम् ॥ ६०
 तं चोपहारं स्वकृतं नैशं नैत्यकमात्मनः ।
 ददर्श त्र्यम्बकाम्याशे वासुदेवनिवेदितम् ॥ ६१
 ततोऽभिपूज्य मनसा शर्वं कृष्णं च पाण्डवः ।
 इच्छाम्यहं दिव्यमस्त्रमित्यभाषत शंकरम् ॥ ६२
 ततः पार्थस्य विज्ञाय वरार्थे वचनं प्रभुः ।

वासुदेवार्जुनौ देवः समयमानोऽभ्यभाषत ॥ ६३
 सरोऽमृतमयं दिव्यमभ्याशे शत्रुघ्नदत्तौ ।
 तत्र मे तद्वनुर्दिव्यं शस्त्रं निहितः पुरा ॥ ६४
 येन देवारयः सर्वे मया युधि निपातिताः ।
 तत आनीयतां कृष्णौ सशरं धनुरुत्तमम् ॥ ६५
 तथेत्युक्त्वा तु तौ वीरौ तं शर्वं पार्षदैः सह ।
 प्रस्थितौ तत्सरो दिव्यं दिव्याश्चर्यशतैर्वृतम् ॥ ६६
 निर्दिष्टं यद्वृषाङ्गेन पुण्यं सर्वार्थसाधकम् ।
 तज्जग्मतुरसंभ्रान्तौ नरनारायणावृषौ ॥ ६७

423* अर्जुनाय ददौ बुद्धिं तस्मिन्नस्त्रे यदपि सितम् ।

[Ms-s transp बुद्धि and तस्मिन्]

— After 59, Ks 5 B Doi Dn Ds-s 5-s ins an addl colophon [—Sub-parvan Ks 5 B Doi Dn2 जयद्रथ-वधः Dn1 सजयवध (sic) —Adhy name Ks B Doi Dn2 Ds 5 5-s शतरुद्रियं, Dn1 शतरुद्रियस्तव —Adhy no (figures, words or both) B2 Dn1 78, B2 79, B2 75, Ds 76 —Śloka no Doi 63, Dn1 60]

60 Ś2 missing (of v 1 39) Before 60, MSS ins संजय उवाच —^a) B1-s 5 Doi S तत पार्थ प्रसन्नात्मा —^b) K2 Dn Ds 4 वरदं, B1-s 5 Doi S प्राजलिर् (for ववन्दे) —^c) B2 दर्शनोत्फुल्ल, D7 2 प्रहर्षो (for ददर्शो) Ds 4 6 Ms-s नयनं (for 'न) —^d) B5 तेजसान्वितं (for 'सां निधिम्)

61 Ś2 missing (of v 1 39) —^a) B1 पंचोपचारं (for तं चोपहारं) K4 5 D (except Doi D1) सुकृतं, B2 सहदा, Ms-s कृतवान् (for स्वकृतं) —^b) K4 D2 नित्यकम्, Cd नै (as in text) B1-s Doi Dn1 आत्मना (for 'न) —^c) K1 4 B1 2 Doi Dn1 Ds-s 7 8 त्र्यम्बकाम्यासे —^d) K4 T G1 2 5 M वासुदेवे (for 'देव) G1 M1 2 निवेशितं (for निवेदितम्)

62 Ś2 missing (of v 1 39) —^a) Ds 6 [S] निस्तूय (for 'पूज्य) K1 2 4 D1 वरदं (K4 'दा) (for मनसा) —^b) B1-s 5 Doi Dn2 S transp शर्वं and कृष्ण

63 Ś2 missing (of v 1 39) —^b) Ds S वरार्थं, D4 परार्थं (for वरार्थं) B1-s 5 Doi तदा, Ds 5 T G1-4 M विशुः, G5 शिव (for प्रभु) —^c) B2 (marg as in text) T G2-4 वीरौ, D7 8 चैव (for

देव) Gs ततश्चाप्यर्जुन वीर — After 63, N (Ś2 missing) ins

424* स्वागतं वा नरश्रेष्ठ विज्ञातं मनसेऽपि सितम् ।

येन कामेन संप्राप्तौ भवद्गया तं ददाम्यहम् ।

[(L 2) K1 8 नञ्प्रतौ, Ds 5 6 ना प्रातौ (for नञ्प्रतौ) K1-4 D1 यवनौ (for यवस्या) K2 5 B1 8 Doi Ds 6 तद्, D4 स- (for त) D2 वदामि (for ददामि)]

64 Ś2 missing (of v 1 39) —^a) D7 8 मम (for सरो) —^b) K1 2 4 B2 Dn1 Ds-s 1 8 Cd अभ्यासे (for 'शे) B2 शत्रुतापनौ —^c) Ds शराश K1 4 5 Dn1 D4 5 निहत, D1 2 6 T G M1 2 निहिता (for 'त) S शुभा (Ms-s 'म) (for पुरा)

65 Ś2 missing (of v 1 39) —^b) Doi युधि (for युधि) T G2-4 निपूडिता, G1 M निपूडिता, Gs निपाडिता (for निपातिता) —^c) Ds हत, D4 अत्र, Ds ततश्, S तत्र (Gs 'द्वा) (for तत) D1 6 आनीयता, S मे तद्वय (for आनीयता) —^d) S तदिहानयत (M1 4 'ता) दुर्ल

66 Ś2 missing (of v 1 39) —^a) Ś1 ततो, K5 च तौ (for तु तौ) K1-4 D1 त श (K1 स) वं, K5 वीरौ तौ (by transp), T G2-5 त देव —^b) Ś1 Ds ते सर्वं, K1-8 D1 तौ वीरौ (Ks 'रे), K5 त देवं (for त शर्वं) T G2-5 पार्षदै (for 'दै) B Doi Dn2 Ms-s स (Ms-s श) वर्षपारिपदै सह, G1 M1 2 शर्वपार्षदै सह (submetrio) Cd cites पारिपदै —^d) Ks दिव्यैश्वर्यं, Ms सत्याश्वर्यं (for दिव्या) K1 5 B Doi शतैर्युतं, Ds 7 8 चरैर्वृतं, S शतायुतं (for शतैर्युतम्)

67 Ś2 missing (of v 1 39) —^a) Ds 5 तद्

ततस्तु तत्सरो गत्वा सूर्यमण्डलसंनिभम् ।
 नागमन्तर्जले घोरं ददृशातेऽर्जुनाच्युतौ ॥ ६८
 द्वितीयं चापर नागं सहस्रशिरसं वरम् ।
 वमन्तं विपुलां ज्वालां ददृशातेऽग्निवर्चसम् ॥ ६९
 ततः कृष्णश्च पार्थश्च संस्पृश्यापः कृताञ्जली ।
 तौ नागाद्युपतस्थिते नमस्यन्तौ वृषध्वजम् ॥ ७०
 गृणन्तौ वेदविदुषौ तद्ब्रह्म शतरुद्रियम् ।
 अग्रमेयं प्रणमन्तौ गत्वा सर्वात्मना भवम् ॥ ७१
 ततस्तौ रुद्रमाहात्म्याद्वित्वा रूपं महोरगौ ।
 धनुर्बाणश्च शत्रुघ्नं तद्वद्वं समपद्यत ॥ ७२

ततो जगृहतुः प्रीतौ धनुर्बाणं च सुप्रभम् ।
 आजहृतुर्महात्मानौ ददतुश्च महात्मने ॥ ७३
 ततः पार्थाद्वृपाङ्गस्य ब्रह्मचारी न्यवर्तत ।
 पिङ्गाक्षस्तपसः क्षेत्रं बलवानीललोहितः ॥ ७४
 स तद्ब्रह्म धनुःश्रेष्ठं तस्थौ स्थानं समाहितः ।
 व्यकर्षन्चापि विधिवत्सशरं धनुरुत्तमम् ॥ ७५
 तस्य मौर्वी च मुष्टिं च स्थानं चालक्ष्य पाण्डवः ।
 श्रुत्वा मन्त्रं भवप्रोक्तं जग्राहाचिन्त्यविक्रमः ॥ ७६
 सरस्येव च तं बाणं मुमोचातिबलः प्रभुः ।
 चकार च पुनर्वीरस्तस्मिन्सरसि तद्वनुः ॥ ७७

C 7 2
B 7 8
K 7

(for यद्) B Dn2 D2 4 8 वृषाकेण G5 निविष्टमवि
 शंकेन —^b) K5 B2 सर्वास्त्र (for सर्वार्थं) K5 Dc1
 Dn1 D2 5 साधनं (for साधकम्) —^c) B Dc1 D7 8
 तौ, D2 ते (for तज्)

63 82 missing (of v 1 39) —^a) B Dc1 Dn2
 T G M1 2 4 तौ (for तु) G5 तु (for तद्) —^b)
 S चर्चसं (for सनिभम्) —^c) K2 भोग, Dn1 घोरे
 (for घोरं) —^d) D7 8 ददृशाते (for ददृशाते) K5
 D2 1 8 T G2-5 M1 5 [s] च्युतार्जुनौ, B4 [s] र्जुनाद्युभौ
 (for च्युतौ)

69 82 resumes from 69^a —^a) G5 [अ]पि त
 (for [अ]पर) —^b) Dn1 तदा, D5 च त, Dc
 चर, S परं (for वरम्) —^c) D2 धमंत (for वमन्त)
 K2 4 8 B4 D1 5 1 8 M3 4 धमत (K5 धमत, D4
 वमत) विपुला ज्वाला

70 ^b) B Dc1 Dn D2 4 8 अंभ (for आप) —^c)
 D7 8 द्वौ (for तौ) —^d) K2 D7 वृषध्वजौ (for
 ध्वजम्)

71 ^a) N विद्वांसौ (for विदुषौ) —^b) M1 2 4
 तं (for तद्) —^c) K1-4 D1 अग्रमेयौ, G5 5 मेय-
 (for मेयं) 81 K2 8 प्रणमतौ, 82 K5 D7 8 प्रणमतां,
 K1 4 D1 5 प्र (K1 प्रा)णमतौ, D4 प्रणम्योभौ, T G2 8
 M5 प्रमाण तौ, G1 4 5 प्रणमं नौ, M1 2 प्राणमतौ,
 M3 प्रणम्यंतौ (for प्रणमन्तौ) —^d) K4 D5 गतौ (for
 गत्वा)

72 ^b) D5 दिव्यरूपौ (for हित्वा रूप) —^c) 81
 K2 8 B2 D1 5 शत्रुघ्नस, K1 ब्रह्म (hypermetrio),
 Dn1 D2 4 8 द्वौ (for द्वं) G1 5 M1 धनुर्बाणं च

शत्रुघ्नौ —^d) G4 द्वय, Cd द्वंद्व (as in text) T G2
 समपश्यता, G1 4 M पद्यता (for 'पद्यत) Dn1 D2 8
 स्वरूप प्रति (Dn1 सम) पद्यतां

73 ^a) B Dc1 Dn2 D2 तौ तज्, Dn1 D3 तत्तौ
 (for ततो) G5 वीरौ (for प्रीतौ) —^b) K4 धनु-
 र्बाणौ (for बाण) 8 K D1 सुव्रतौ —^c) B1 8 Dc1
 Dn2 जहतुश्च, B2 8 जगमतुश्च, B5 चक्रतुश्च, D7 8
 आजगमतुश्च (for आजहतुश्च) —^d) K5 दधतुश्च, T
 G2 8 ददृशाते, G4 5 ददृशाते (for ददतुश्च) G5 महे-
 श्वरं (for महात्मने)

74 ^a) K2 D2-5 पार्थौ, B5 D5 M3 पश्चाद्, T
 G2-5 पार्थे (for पार्थाद्) —^b) D2 न्यवर्धत, D4 T
 G2-4 न्यवर्तत, G1 (inf in) M1 2 न्यवर्धत, Ca. d
 न्यवर्तत (as in text) —^c) D2 5 (hapl) om 74^{ad}
 —^d) D7 8 तेजस (for तपस) T G2-5 पिङ्गाक्षस्तपसा
 श्रेष्ठो

75 ^a) S सगृह्य (for सद्ब्रह्म) S घोरं (for श्रेष्ठं)
 —^b) 8 K1 2 D1 स्थाने (for स्थान) 82 K2 D1 7 8
 समास्थित, K5 B2 D2 श्रित (for हित) —^c) 8
 K1 व्याकर्षश्च, D4 व्याकर्षश्च (for व्यकर्षश्च) K2-4 D1
 चारु (for चापि) B Dc1 विचकर्षाथ विधिवत्, S
 व्यपाकर्षश्च विधि

76 ^a) T G2-5 पूर्णौ, G1 M पूजा (for मौर्वी)
 —^b) D5 समालम्ब्य च पाण्डव —^c) T G2 4 स्मृत्वा
 (for श्रुत्वा) —^d) Dn2 कर्मण (for विक्रम)

77 ^a) B4 Dn2 Cv स स (Cv श)रस्येव त बाणं —^b)
 K5 G5 [अ]तिबल (for बल) S पुन (for प्रभु)

ततः प्रीतं भवं ज्ञात्वा स्मृतिमानर्जुनस्तदा ।
वरमारण्यके दत्तं दर्शनं शंकरस्य च ।
मनसा चिन्तयामास तन्मे संपद्यतामिति ॥ ७८
तस्य तन्मतमाज्ञाय प्रीतः प्रादाद्वरं भवः ।
तच्च पाशुपतं घोरं प्रतिज्ञायाश्च पारणम् ॥ ७९

संहृष्टरोमा दुर्धर्षः कृतं कार्यममन्यत ।
ववन्दतुश्च संहृष्टौ शिरोभ्यां तौ महेश्वरम् ॥ ८०
अनुज्ञातौ क्षणे तस्मिन्भवेनार्जुनकेशवौ ।
प्राप्तौ स्वशिबिरं वीरौ मुदा परमया युतौ ।
इन्द्राविष्णू यथा प्रीतौ जम्भस्य वधकाङ्क्षिणौ ॥ ८१

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि सप्तपञ्चाशोऽध्यायः ॥ ५७ ॥

५८

संजय उवाच ।

तयोः संवदतोरेव कृष्णदारुकयोस्तदा ।

सात्यगाद्रजनी राजन्नथ राजान्वबुध्यत ॥ १

पठन्ति पाणिस्त्रनिका मागधा मधुपर्किकाः ।

—^c) S चिक्षेप (for चकार) Ms-5 धनुर (for पुनर्) Ks धीमान् (for वीरस्) —^d) Ms-5 पुन (for धनु)

78 For the incident, of 3 41 —^b) Śs K1-4 Dn1 D1 2 5 स्मृतवान्, S प्रीतिमान्, Ca स्मरमाणो, Cd स्मयमानो (for स्मृतिमान्) —^c) D2 आरण्यक (for 'ण्यके) G5 वरेण्य केशवे दत्तं, Cv as in text —^d) T Gs-5 शंकरस्य च दर्शनं, Cv as in text —^e) Ks समुद्यताम् (for संपद्यताम्) S भव (for इति)

79 ^a) G1 M हृद्वत्तम् (for तन्मतम्) K1 D1 आदाय, D1 8 आस्थाय (for आज्ञाय) D3 8 तस्य तन्मनसा ज्ञात्वा (D5 नसाज्ञाय) —^b) D1 वरे भव, D2 धनंजय, D5 वर शिव (for वरं भव) —^c) B2 तत, B5 तस्य, D5 तत्र, T G2 2 5 तनु (for तच्च) —^d) D1 8 प्रतिज्ञायास्य (for 'याश्च) D5 पालन (for पारणम्) S अवाप्यास्व महेश्वरात् (G5 महाबलात्) —After 79, N ins

425* ततः पाशुपत दिव्यमवाप्य पुनरीश्वरात् ।

[K4 पाशुपत Ś1 घोरम् (for दिव्यम्)]

80 ^a) Ś1 संहृष्ट, Śs K1-4 D1 प्रहृष्ट- (for सहृष्ट-) D4 संहृष्टमाना —^b) K1 2 T G2 कृत- (for कृतं) —After 80^{ab}, S ins

426* ततोऽर्जुनदृष्टीकेशौ पुनः पुनरर्जुनौ ।

—^c) G4 पुन पुनश्च (for ववन्दतुश्च) —^d) D1 8 शिरसा (for शिरोभ्या) Ś K1-4 B1 8 Dn2 D1 2 5 G5 तं (for तौ)

81 ^a) Ks B4 अनुज्ञातौ (for 'ज्ञातौ) —^b) Ś1

देवेन (for भवेन) —^c) B4 प्राप्त (for प्राप्तौ) D1 8 च (for स्व-) Ś1 दिव्य (for वीरौ) —After 81^{cd}, Ks B Dn1 Dn D2 8 5-7 S ins

427* तथा भवेनानुमतौ महासुरनिघातिनौ ।

[T G2-5 यथा, M2 तथो, Ms-5 ततो (for तथा) Ks Dn1 D5 Gs-5 -निपातिनौ, B1 -विपातिनौ, B4 -निपातिना, B5 T -निपातिनौ, D2 -विनाशनौ, D1 -निपातिने (for निपातिने) D5 महादेरिनिघातिनौ (for the post half)]

—^c) K4 B1 इन्द्रोविष्णु (B1 षण्), K5 इन्द्रोपेन्द्रौ, B2 8 5 Dn1 D1 8 इन्द्रविष्णु (D5 षण्) S पुरा (for यथा) D2 4 5 इन्द्रोपेन्द्राविव प्रीतौ —^e) Śs वधकाक्षया

Colophon —Sub-parvan Ś K1-8 B प्रतिज्ञापर्व, Dn1 Dn D1 2 5-7 G1 M2 2 जयद्रथवध —Day of Drona's Generalship K1 8 Dn2 तृतीययुद्धदिवस —Adhy name K5 D1 अर्जुनपाशुपतास्त्रप्राप्ति, Dn1 अर्जुनस्वप्ने रुद्रप्राप्तौ, D2 पाशुपतप्राप्ति, T G2 8 5 कैलास यात्रा —Adhy no (figures, words or both) B1 2 78, B5 73, Dn1 79, D2 70, D3 8 77 —Śloka no K2 24, Dn1 25

58

1 ^a) Ś2 K2 5 D2-5 G5 एव, K1 खे च (for एव) —^b) B5 Dn2 तथा (for तदा) —^c) K2 Dn2 D3 4 साम्यगाद्, B5 अम्य (for सात्य) Ś2 K D1 शर्वरी (for रजनी) —^d) Ś1 तदा (for अथ).

वैतालिकाश्च सूताश्च तुष्टुः पुरुषर्षभम् ॥ २
 नर्तकाश्चाप्यनृत्यन्त जगुर्गीतानि गायकाः ।
 कुरुवंशस्तवार्थानि मधुरं रक्तकण्ठिनः ॥ ३
 मृदङ्गा शर्षरा भेर्यः पणवानकगोमुखाः ।
 आढम्बराश्च शङ्खाश्च दुन्दुभ्यश्च महास्वनाः ॥ ४
 एवमेतानि सर्वाणि तथान्यान्यपि भारत ।
 वादयन्ति स्म संहृष्टाः कुशलाः साधुशिक्षिताः ॥ ५
 स मेघसमनिर्घोषो महाशब्दोऽस्पृशदिवम् ।

पार्थिवप्रवरं सुप्तं युधिष्ठिरमबोधयत् ॥ ६
 प्रतिबुद्धः सुखं सुप्तो महाहर्षे शयनोत्तमे ।
 उत्थायावश्यकार्यार्थं ययौ स्नानगृहं ततः ॥ ७
 ततः शुक्लाम्बराः स्नातास्तरुणाष्टोत्तर शतम् ।
 स्नापकाः काञ्चनैः कुम्भैः पूर्णैः समुपतस्थिरे ॥ ८
 भद्रासने स्रपविष्टः परिधायाम्बर लघु ।
 सखौ चन्दनसंयुक्तैः पानीयैरभिमानितैः ॥ ९
 उत्सादितः कपायेण बलवद्भिः सुशिक्षितैः ।

४ स बोध्यते (for [अ]न्वबुध्यत) Ds ६ अबुध्यत युधिष्ठिर

2 °) D4 पवित्र (for पठन्ति) D3 ६ प्रात (for पाणि) Ks स्वर्णिका, D3 स्वविका, D4 स्वविका, D5 स्वरका (for स्वनिका) Ca d oite पाणि (as in text) B2 (marg as in text) पठति पाठका सर्वे, D2 पठति वाणीश्चानेका — °) S1 K2 मधुपर्किगा, S2 (sup in as in text) पर्किगा, B2 (marg as in text) D3 ६ बदिनस्तथा, S स्तवगाय (G1 M कालि) का, Ca d मधुपर्किगा (as in text) — °) S (except Gs) Cd वैतालिकाश्च, Ca v निका — °) S (G2 damaged) स्तुवति (for तुष्टु) B4 भरतर्षभं (for पुरुष)

3 °) K5 D2 ५-८ नर्तनाश्च, D8 नृत्तकाश्च (for नर्तकाश्च) B2 [अ]नर्तत, Dn1 [अ]नर्ततो, D3 [अ]नर्ततो, S नृत्यति (for [अ]नृत्यन्त) — °) S गाति (for जगुर्) K5 B Dn1 D2 ५ ७ १ गायना (for का) — D4 १ om (hapl) 3°-4° — °) S1 शुक्रवश, S1 (sup in) चंद्रवश, S2 K1-3 D1 चुक्रुशश्च (for कुरुवंश) S K D1 ५ ६ ८ स्तवार्थं हि, B2 (marg) स्तवाख्यानि, Dn1 स्तवार्थानि (for स्तवार्थानि) B1 कुरुवंशस्तवाख्यानि (marg 'थानि); D2 शस्त्राया वाग्भिर्, Cd कुरुवंशस्तवाख्या (स्था) नि — °) S2 रक्तकण्ठिका, K1 रक्तकापिन, B2 बहुकण्ठिन (for रक्तकण्ठिन)

4 D4 १ om. 4 (of. v 1 3) — °) D8 T G1-4 M मृदंग (for मृदङ्गा) S1 K1 ५ D1 जर्जरी, D2 ५ मल्लरी, D6 बल्लरी, D6 (inf in) मल्लरी, S शर्षरी (for शर्षरी) — °) Dn2 D8 ६ पट्टवानक (for पणवानक) — °) S2 औदुम्बराश्च, K1 आढम्बराश्च, B2 अतिस्वराश्च, T G2-5 आढम्बराणि (for आढम्बराश्च) K1 शङ्खाश्च — °) K4 Dn1 T G1 २ M1 २ तुष्टुभिः (Dn1 'मी') ष; D8 भाश्च, Gs ४ दुन्दुभीश्च (for 'म्यश्च) T G2-4

महास्वनान्

5 °) S K1-3 D1 एवमुक्तानि (for एवमेतानि) — °) M3-5 [अ]न्यानपि Ks Dn1 D2 ५ ७ ८ च (for [अ]पि) — °) B Dn1 Dn2 D3 सु (for स्म) S गभीर (for सङ्घटा)

6 °) B2 मेघस्वन (for सम) — °) Dn1 भुव न्याप्य स्पृशदिव, S दिविस्पृशस्वनो महान् — °) D3 पार्थिव (for पार्थिव-) S त पार्थिववर सुप्त — °) K5 D2-6 अबोधयन् (for यत्) S प्रत्यबोधयतानघ

7 °) Dn1 स्वयं, G1 M सुखात् (for सुख) D3 प्राप्ते, S तस्मान् (for सुप्ते) — °) K2 ४ Dn1 D3 ५ ७ ८ S (except T G2) महाहर्षे (for महाहर्षे) S शयनोत्तमाश्च — °) D4 ६ आवश्यकं कर्तुं, S आवश्यककार्याणि (for यर्थ) — °) S कृत्वा (for ययौ) B1-3 ५ Dn2 D8 ६ नृप (D8 'प'), Dn1 पुन, D2 गत, S ययौ (for तत) B4 ययौ स्व च गृह पुन

8 °) D2 ५ ६ शूरास् (for स्नातास्) T G2-5 शुक्लाम्बराश्च स्नातास् — °) S K1-3 D1 तरुणाष्टशतं तथा, K4 तरुणशतं तथा, K5 D2 ५ ६ णाष्टौ शतं नरा (D4 समा), Dn2 D8 ६ युवानोष्टौ (D8 छ, D6 घा) शतं नरा, D7 ८ तरुणास्त्रिशतं नरा — °) D2 ५ ६ G1 २ ५ M1 २ स्नातका, T G2-4 स्नायका (for स्नापका) D8 पावनै (for काञ्चनै) — °) M1 २ तत, M2-5 पुण्यै (for पूर्णै) T G2-5 सपूर्णै समुपस्थिरे, G1 तत समुपचक्रिरे, G2 सपूर्णै समुपस्थिता

9 °) Gs वस्त्रासने (for भद्रा) T G2-4 M2-5 स्रपविष्टं (for विष्ट) S1 K2 ६ B2 ५ Dn1 D1 २ ५ ७ ८ भद्रासनेषूपविष्ट, B1 तत्रासनेषूपविष्ट, D2 ६ G1 ५ M1 २ भद्रासनेषूपविष्ट — S transp 9°d and 10°d — °) S2 K1-4 D1 ८ संसिक्तैः (K1 'कौ') (for 'सयुक्तै) — °) S स्नानीयैर् (for पानीयैर्)

आप्नुतः साधिवासेन जलेन च सुगन्धिना ॥ १०

हरिणा चन्दनेनाङ्गमनुलिप्य महाभुजः ।

सग्वी चाक्लिष्टवसनः प्राञ्जुखः प्राञ्जलिः स्थितः ॥ ११

जजाप जप्यं कौन्तेयः सतां मार्गमनुष्ठितः ।

ततोऽग्निशरणं दीप्तं प्रविवेश विनीतवत् ॥ १२

समिद्धं स पवित्रामिरग्निमाहुतिमिस्तथा ।

मन्त्रपूतामिरर्चित्वा निष्क्राम गृहात्ततः ॥ १३

द्वितीयां पुरुषव्याघ्रः कक्ष्यां निष्क्रम्य पार्थिवः ।

तत्र वेदविदो विप्रानपश्यद्वाह्मणर्षिमान् ॥ १४

दान्तान्वेदव्रतस्नातान्स्नातानवभृथेषु च ।

सहस्रानुचरान्सौरानष्टौ दशशतानि च ॥ १५

अक्षतैः सुमनोभिश्च वाचयित्वा महाभुजः ।

तान्द्विजान्मधुसर्पिर्भ्यां फलैः श्रेष्ठैः सुमङ्गलैः ॥ १६

प्रादात्काञ्चनमेकैकं निष्कं विप्राय पाण्डवः ।

अलंकृतं चाश्वशतं वासांसीटाश्च दक्षिणाः ॥ १७

तथा गाः कपिला दोग्ध्रीः सर्षभाः पाण्डुनन्दनः ।

10 S transp 9^{ad} and 10^{ab} — ^a) Ś1 आच्छादित, Ś2 K1-4 D1 सच्छादित, T उच्छोषित, G1 5 M1 2 उच्छादित, G2 3 M4 5 उच्छोषि (M4 'दि)त, G4 उच्छोषिता, M8 उच्छोषिकं, Cv उत्सारित (for उत्सादित) Ś1 K1 4 5 D4 5 7 8 कषायेन, Cv 'येण (as in text) — ^b) K1 सुसेवतै (for सुशिक्षितै) — ^c) Dn1 D2 8 5 6 सोधिवासेन, Ca d साधि (as in text) — ^d) D7 8 गधेन, G5 lacuna (for जलेन) B1-8 8 D5 G1 5 M सुसुगंधिता, B4 Dc1 Dn D2-4 6-8 T G2-4 स सुगंधिता (for च सुगन्धिना) — After 10, B Dc1 Dn2 D2 8 5 6 S ins

428* राजहंसनिम प्राप्य उष्णीषं शिथिलार्पितम् ।

जलक्षयनिमित्तं वै वेष्टयामास मूर्धनि ।

[(L 1) S गृह्य (for प्राप्य) D3 मस्तवार्पित, G1 M1 2 कुशला (for शिथिला) — (L 2) D2 2 5 च (for वै)]

11 ^a) B2 (marg as in text) D3 Cd हरिणा (for ह) Cv as in text — ^b) K4 B Dc1 D1 2 4-8 उप- (for अनु) — ^c) D7 वा (for च) K5 D8 5 8 M3 [आ]क्लिष्ट- (for [आ]क्लिष्ट) Ś K1-3 'वदन', K5 D1 'वचनं' (D1 'न'), S वासाश्च (for वसन) ॥ Ca d अक्लिष्टमच्छिन्नदश वसनं यस्य । ॥ — ^d) Ś2 Dn2 D3 6 7 S प्राञ्जलि प्राञ्जुख स्थित — After 11, S ins

429* कृत्वेन्द्रियाणामैकार्घ्यं मनसश्च महामना ।

[G1 M1.2 महाबल (for 'मना')]

12 M8 om. 12 — ^a) T G जप्यान्, M1.2 जप्या, M4 1 मयान् (for जप्य) — ^b) D5 उपस्थित (for अनुष्ठित) — ^c) K3 B1 3 5 तत्र (for ततो) Ś K1-4 D1 [5]मिसदन, Ca d 'शरणं' (as in text) S वीर, Ca d दीप्तं (as in text) — ^d) S

समाहित, Ca d विनीतवत् (as in text)

13 ^a) K1 3 4 D7 8 सु (for स) K2 प्रसिद्ध स, K5 D2 4 5 समिक्कुश, S विविधाभि (for समिद्ध स) — ^b) K4 तदा (for तथा) S आहुतीभिर्हुताशनं — ^d) S तत पुन (for गृहात्तत)

14 ^a) S च नर (for पुरुष) Dn1 D4 T G2-4 न्याग्र (for न्याग्र) — ^b) Ś2 B1 2 Dc1 D2 3 5-8 कक्षा, Dn1 कक्षं (for कक्ष्या) B4 Dn2 निर्गम्य, B5 निष्क्राम्य (for निष्क्रम्य) S पाण्डव (for पार्थिव) — ^c) K2 B1 4 5 Dn2 ततो, D8 6 तद्वा (for तत्र) B वृद्धान्, T G2-5 विद्वान् (for विप्रान्) — ^d) S अपश्य (G5 विद्य)द्वाह्मणाञ्जुचीन्

15 ^a) K8 शातान् (for दान्तान्) Dc1 D3 वेदविद (for वेदव्रत-) — ^b) K5 Dn1 अयभृथेषुपि, D5 'थेषि च (for 'थेषु च) Ca d oite अवभृथेषु (as in text) — ^c) K4 5 B1-8 Dc1 Dn1 D8 4 8 गौरान्, D7 8 राजन् (for सौरान्) D2 स सहस्रवरान्विप्रान्, S अष्टौ चैषा सहस्र च Cd oites सहस्रानुचरान् (as in text) — ^d) B Dc1 सहस्र चाष्ट चापरान्, T G1 2 4 M सहस्रानुचराङ्ग (G1 'रं नृ)प, G8 सहस्रानुचरा नृप, G5 सहस्रचरितं नृप

16 ^b) S स्वस्ति वाच्याय (G5 'च्याधि-', M5 'च्य च) मोदकै — ^c) D4 विद्वान् (for द्विजान्) S दधि (for मधु) K1 Dn1 D1 8-5 सर्पिभ्या (for 'भ्या') — ^d) T भलै (for फलै) Ś2 K1 4 Dc1 D1 7 8 G1 2-5 चेष्टै (for श्रेष्ठै) Ś2 सम वलै, K1-4 D1 महारसै, Dc1 च मंगलै, D3 3 6 समगलै, T G2-4 सुमगलै (for सुमङ्गलै)

17 ^a) K2 काचनसेवेत (sio) (for 'मेकैक) — ^b) K5 Dn1 तेभ्य स (for विप्राय) — ^c) D4 वा (for

द्रोणपर्व

प्रतिज्ञापर्व]

हेमशृङ्गी रूप्यसुरा दत्त्वा चक्रे प्रदक्षिणम् ॥ १८
 स्वस्तिकान्वर्धमानांश्च नन्द्यावर्ताश्च काञ्चनान् ।
 माल्यं च जलकुम्भांश्च ज्वलितं च हुताशनम् ॥ १९
 पूर्णान्यक्षतपात्राणि रुचकाञ्चोचनांस्तथा ।
 खलंकृताः शुभाः कन्या दधिसर्पिर्मधूदकम् ॥ २०
 मङ्गल्यान्यक्षिणश्चैव यच्चान्यदपि पूजितम् ।
 दृष्ट्वा स्पृष्ट्वा च कौन्तेयो बाह्यां कक्ष्यामगात्ततः ॥ २१
 ततस्तस्य महाबाहोस्तिष्ठतः परिचारकाः ।

सौवर्णं सर्वतोभद्रं मुक्तावैदूर्यमण्डितम् ॥ २२
 परार्ध्यास्तरणास्तीर्णं सोत्तरच्छदमृद्धिमत् ।
 विश्वकर्मकृतं दिव्यमुपजह्वुरासनम् ॥ २३
 तत्र तस्योपविष्टस्य भूषणानि महात्मनः ।
 उपजह्वुरमहार्हाणि प्रेष्याः शुभ्राणि सर्वशः ॥ २४
 युक्ताभरणवेपस्य कौन्तेयस्य महात्मनः ।
 रूपमासीन्महाराज द्विपतां शोक्वर्धनम् ॥ २५
 पाण्डुरैश्चन्द्ररश्म्याभैर्हेमदण्डैश्च चामरैः ।

c 72
 B 78
 K 71

च) —^a) Ds गवा शिष्टाश् (for वासांशिष्टाश्) Ks
 दारुणा (for दक्षिणा)

18 ^a) B4 तदा, S पुनर् (for तथा) K4 गां
 कपिला, Ds गोपालिका (for गा कपिला) K1 Ds 1
 दोग्धी, K4 दोग्धी (for दोग्धी) —^b) B Ds Dn
 Ds 4 सवत्सा (for सर्वभा) — D4 om 18^c-19^b
 —^c) G1 M1-4 हेमशृङ्गयो, Gs-5 हेमशृङ्गा (for शृङ्गी)
 K4 B4 5 Dn Ds 5 6 रूप्य (for रूप्य) K1 सुरा,
 Ds क्षुरीर, Ds क्षुरी, M2 मुखा (for सुरा)
 —^d) B4 5 Dn1 तेन्य (for चक्रे)

19 Ds om 19^{ab} (cf v 1 18) —^a) D1 वर्धमा
 राना (for मानाश्) —^b) Gs कामिन (for काञ्च
 नान्) — The portion from 19^a to 7 61 19^d is
 lost in Ss on missing folios —^c) K1 माल्या, Ds
 माला (for माल्यं) S सुमनोजाज (Gs जाल) कुम्भा (M1 2
 भा)श्च —^d) Ds G1 M1 2 ज्वलित Dn2 Ds 6 जात
 वेदसं (for च हुताशनम्)

20 Ss missing (cf v 1 19) —^b) B Ds1 Dn2
 रुचकं, S रोचना (for रुचकान्) K4 Cd रोचनं, B
 Dn2 Ds 7 रोचनास्, Ds रोचकास्, T Gs 4 रुचिरस्,
 G1 2 M1 2 रुचकास्, Gs रुचिरा, Ms-5 रुचकास् (for
 रोचनास्) Cv रुचिका रोचनास्तया —^c) Ks Dn1
 खलंकृता (for ख) —^d) K1 Ds-1 दधिसर्पि- (for
 सर्पिर्) K4 मधूदकान्

21 Ss missing (cf v 1 19) —^a) Ds मंगल्या,
 Ds मंगलान्, Ds मंगलय, Ds मंगल्यान् (for मङ्ग
 लान्) Ks D1 8 दक्षिणाश् (Ks णश्) (for पक्षिणश्)
 S मृगपक्षिपशून्पुण्यास्तत्तन्म (Gs-5 सत्र म) माल (M1 2
 गल्य) सूचित —^b) Ds transp दृष्ट्वा and स्पृष्ट्वा
 —^c) K1 Ds 7 बाह्या (for बाह्यां) K1 5 B1 8 Ds1
 Dn1 D1-2, 5-8 कक्ष्याम् (for कक्ष्याम्) Ks Dn D1-8

6 7 अगात्तदा, B1-3, 5 Ds1 ततो गमत्, B1 उपागमत्,
 Ds पतत्वत् (for अगात्तत) S कक्ष्या बाह्या विनि
 र्ययौ

22 Ss missing (cf v 1 19) —^a) G1 M1 2
 तत्र (for तत्स) B1 Dn तस्या (for तस्य) T Gs 4
 महाभागास् (for महाबाहोस्) —^b) Ds-5 तिष्ठत (for
 तिष्ठत) K1 B2 5 Ds परिचारिका (for रंका) —^d)
 B D1 वैवूर्य (for वैदूर्य)

23 Ss missing (cf v 1 19) —^a) K1 2 परा
 र्ध्यास्तरणास्तीर्णं, Bs णाकीर्णं, T G1 2 M1 परार्ध्या (G1
 Ms ध्या) स्तरणास्तीर्णं Cd oites पराखं —^b) Ds
 अर्पयन् (for ऋद्धिमत्) —^d) K2 4 Ds 4 5 7 उपा
 जह्वुर (for उप)

24 Ss missing (cf v 1 19) —^a) Ks Bs Dn1
 G1 5 M1 2 तस्य तत्र (by transp), Ms-5 ततस्तत्र
 —^b) Ks भूषणारूपमात्मन —^c) K-4 B1 3-5 Dn1
 D1 7 उपाजह्वुर (for उप) Gs वरार्हाणि (for महा)
 —^d) K1 प्रेष्य (for प्रेष्या) K1 3 4 D1 शस्त्रानि (K1
 णि), T Gs-5 शुभ्रा (Gs आ)श्च (for णि) Ds
 मारिष (for सर्वश) — After 24, B1 8 ins

430* शुभानि सर्वोप्याणि मुक्ताहारश्च पुष्कलान् ।

25 Ss missing (cf v 1 19) —^a) S1 K1-4
 B1-8, 5 D1 2 5 8 Gs मुक्ताभरण (for युक्ता) S1 K1-4
 B1-4 D1 2 वेपस्य (for वेपस्य)

26 Ss missing (cf v 1 19) —^a) S1 K D
 (except Ds1) चामरैश्च (for पाण्डुरैश्च) —^b) S1 (sup
 in as in text) हेमभादैश्च (for दण्डैश्च) S1 K D
 (except Ds1) शुभोभनै (for च चामरै) —^c) Bs
 (marg as in text) Ds G1 2 M1 2 दोषयमानै
 —^d) B1-8 Ds1 सविशुद्धिं तोयद

दोधूयमानः शुशुभे विद्युद्भिरिव तोयदः ॥ २६
 संस्तूयमानः स्रुतैश्च वन्द्यमानश्च बन्दिभिः ।
 उपगीयमानो गन्धर्वैरास्ते स्म कुरुनन्दनः ॥ २७
 ततो मुहूर्तादासीत्तु बन्दिनां निस्वनो महान् ।
 नेमिघोषश्च रथिनां खुरघोषश्च वाजिनाम् ॥ २८
 हादेन गजघण्टानां शङ्खानां निनदेन च ।
 नराणां पदशब्दैश्च कम्पतीव स्म मेदिनी ॥ २९
 ततः शुद्धान्तमासाद्य जानुभ्यां भूतले स्थितः ।

शिरसा वन्दनीयं तममिवन्ध्र जगत्पतिम् ॥ ३०
 कुण्डली बद्धनिस्त्रिशः संनद्धकवचो युवा ।
 अभिप्रणम्य शिरसा द्वाःस्थो धर्मात्मजाय वै ।
 न्यवेदयद्धृषीकेशमुपयातं महात्मने ॥ ३१
 सोऽब्रवीत्पुरुषव्याघ्रः स्वागतेनैव माधवम् ।
 अर्घ्यं चैवासनं चास्मै दीयतां परमार्चितम् ॥ ३२
 ततः प्रवेश्य वाष्पेयमुपवेश्य वरासने ।
 सत्कृत्य सत्कृतस्तेन पर्यपृच्छद्युधिष्ठिरः ॥ ३३

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अष्टपञ्चाशोऽध्यायः ॥ ५८ ॥

27 Ś2 missing (of v l 19) —^δ) K2 नन्दमानश्च,
 D8 वक्षमाणश्च (for वन्द्यमानश्च) T G1 8 4 बन्दिभिः
 (for बन्दिभिः) —°) K5 B2 (marg) Dc1 Dn1 S
 उद्गीयमानो (for उपगी°)

28 Ś2 missing (of v l 19) —^α) D8 T G1-8 8
 M मुहूर्तम्, G4 तै (for 'तद्') T G8 8 आसीच्च,
 G4 स्वरिते (for आसीत्तु) —^δ) K1-4 D1 गजानां,
 K5 B1-2, 8 Dc1 D7 8 वृत्तिनां, S (G5 damaged) वदिनां,
 (for बन्दिना) S निनदो (for निस्वनो) D2 4 8
 स्थदनानां स्वनो महान् —°) K5 खुरनेमिस्वनैश्चैव, T
 G2-5 रथानां नेमिघोष (G2 वै)श्च —^δ) K5 रथघोषश्च
 (for खुर°)

29 Ś2 missing (of v l 19) —^α) K4 नादेन,
 K5 शब्देन, T G1-4 M हादश्च (for हादेन) G1 M2
 राजघण्टानां (for गजघण्टानां) Dn1 नागानां चैव घटानां,
 G5 हादश्च वै गजानां तु —^δ) D4 रथानां (for शङ्खानां)
 K1-4 B3 Dc1 D1 निस्वनेन च, S च रवो महान् (for
 निनदेन च) —°) K1 8 Dn1 D2 8 S पाद, D4 वाद
 (for पद) B1-8 8 Dc1 शब्देन, S शब्दश्च (for
 शब्दैश्च) —^δ) S मेदिनीं कम्पयन्निव

30 Ś2 missing (of v l 19) —^α) Ś1 K1-4 तं
 तथातरमासाद्य, D7 8 S तत् क्षत्ता समासाद्य —^δ) D8
 G5 भूतले (for मूतले) —^δ) Ś1 K D1 om 30^α —^δ)
 Dn2 D2 8 8 T G1-4 M अभिवाद्य, G5 'गम्य' (for
 'वन्द्य') Dc1 Dn1 महीपतिं, Dn2 D2, 8 8, 8 जनेश्वरं
 (for जगत्पतिम्).

31 Ś2 missing (of v. l. 19), —^δ) D4 संनद्ध-
 कवचयुधः, S संनद्धः (G5 'गत्वा') प्राञ्जलिर्युवा. — S

transp 31^α and 31^{α'} —^δ) Some MSS द्वास्थो B1-4
 Dc1 ह, B6 T G8 4 तु, G2 5 हि (for वै) Ś1 K
 Dn1 D1 4 5 7 8 द्वास्थो (D1 द्वास्थौ) धर्मात्मजाय वै (D5
 7 8 च) —°) K5 निवेदयद्, D8 आवे° (for न्यवे°)
 —°) K4 D1 उपायातं, B Dn2 D5 T G2-4 C a d
 उपयातं, D2-5 7 8 उपायातं (for उपयातं) Ś1 D4 5, 7
 महात्मन, K4 महीपते (for महात्मने) — After 31,
 K5 D7 ins

431* शङ्खचक्रगदापाणि पीतवासाश्चतुर्भुजः ।
 तवाज्ञादर्शनाकाङ्क्षी द्वारि तिष्ठति केशव ।

32 Ś2 missing (of v l 19) —^α) S तस्यैव-
 चतुरो राजा —^δ) G1 M [ए]त्तु (for [ए]व) S
 (except G5) माधव (for 'वम्') K5 Dn1 D2 4 5 7 8
 आगच्छतु जनार्दन — After 32^α, T G2 M ins

432* प्रवेश्यता समीप मे किमर्थं प्रविलम्बसे ।

[M2 प्रविलम्बसे]

—°) K1 अर्घ्यं, Dn1 D8 8-8 अर्घं, D1 अर्घ्यैश्च (for
 अर्घ्यं) D4 च वासन (for चैवा°) D8 8 8 तस्मै (for
 चास्मै) S आसनं च मनुज्याय

33 Ś2 missing (of v l 19) —^α) Ś1 K1 2, 4
 D8 8 प्रविश्य, K5 Dn1 D2 4 प्रविष्ट (for प्रवेश्य)
 —^δ) Ś1 K1-4 D1 उपविष्टो, K5 Dn1 D2 4 5 'विष्ट',
 D2 6 'विश्य' (for 'वेश्य') —^δ) Ś1 K1-4 D1 om 33^α
 —°) K5 D (except Dc1, D1 om) पूजयामास विधि
 वधः B सत्कृतस्तेन सत्कृत्य —^δ) K5 D (except Dc1;
 D1 om.) धर्माज्ञो (for पर्यपृच्छद्).

५९

युधिष्ठिर उवाच ।

सुखेन रजनी व्युष्टा कश्चित्ते मधुसूदन ।

कश्चिज्ज्ञानानि सर्वाणि प्रसन्नानि तवाच्युत ॥ १

संजय उवाच ।

वासुदेवोऽपि तद्युक्तं पर्यपृच्छद्युधिष्ठिरम् ।

ततः क्षत्ता प्रकृतयो न्यवेदयदुपस्थिताः ॥ २

अनुज्ञातश्च राज्ञा स प्रावेशयत तं जनम् ।

विराटं भीमसेनं च धृष्टद्युम्नं च सात्यकिम् ॥ ३

शिखण्डिनं यमौ चैव चेकितानं च केकयान् ।

युयुत्सुं चैव कौरव्यं पाञ्चाल्यं चोत्तमौजसम् ॥ ४

एते चान्ये च बहवः क्षत्रियाः क्षत्रियर्षभम् ।

उपतस्थुर्महात्मानं विविशुश्चासनेषु ते ॥ ५

C 7 295
B 7 83
K 7 83

Colophon Śs missing — Sub-parvan Ś1 K
B Doi Dn D1 s 6-8 जयद्रथवध — Day of Droṇa's
Generalship K1 s तुरीयदिवसे, Ks चतुर्यदिवसे, G1
चतुर्यैहनि, M1 s चतुर्यैहनि — Adhy name Ks
युधिष्ठिरालये कृष्णागमप्रबोधन, Dm युधिष्ठिरादिक, Ds s
कृष्णागमन, D4 युधिष्ठिरप्रबोधे कृष्णागमनं, Ds प्रतिदिन
कृत्यान्तरे कृष्णागमनं, G1 M1 s युधिष्ठिरकाल्यविधि-
— Adhy no (figures, words or both) B1 s 79,
B2 s Dm 80, D2 71, Ds S 78 — Śloka no
Dm 33

59

☞ This adhy is missing in Śs (cf v 1 7 58
19)

1 Before the ref, N (Śs missing) ins

433* संजय उवाच ।

ततो युधिष्ठिरो राजा प्रतिनन्द्य जनार्दनम् ।

उवाच परमप्रीत कौन्तेयो देवकीसुतम् ।

N (Śs missing) om the ref —^a) Ds व्युष्टा, Cd
व्युष्टा (as in text) —^a) T G1-4 M महामते (M1 s
'ते'), Gs महामते (for तवाच्युत)

2 N (Śs missing) om the ref. —^b) S प्रस्यु
वाच (for पर्यपृच्छद्) — After 2^{ad}, S ins

434* दर्शनादेव ते सौम्य न किञ्चिदशुभ मम ।

[Gs महत् (for मम)]

— Gs ins श्रीमगवान् before 2^{ad} —^c) Dns Ds s
ततश्च प्रकृती क्षत्ता, S ततो वै (M2-5 'तोयं') प्रकृती
सर्वा Cd cites प्रकृतयो (as in text)

3 ^a) Dm तु (for च) S तत क्षत्ता (for च राज्ञा
स) —^c) S प्रकृती (T G2-5 'ति') (for विराट्)

41

—^a) K1-3 B1-3 Doi Ds s स (for च) G1 M
सत्यक, G2 पार्यत (for सात्यकिम्) — After 3, N
(Śs missing) ins

435* चेदिपंष्टकेतु च द्रुपद च महारथम् ।

[K1 चेदिक, D2 चेदिक, Ds चेदिय (for चेदिप)]

4 ^a) Ks (sup lin as in text) s Dm यमौ चोभौ,
S चेकितानं (for यमौ चैव) —^b) Ś1 Ks B Doi स
(for च) Ks B1-4 केकय, K2 s Ds s 7 कैकयान्,
B2 s s Doi Dn Ds s 8 कैकय (for केकयान्) S धृष्ट-
केतु यमावपि — After 4^{ad}, S ins

436* केकयान्क्षत्रयान्मत्स्यान्पाञ्चालाश्चापि राजकान् ।

[Gs मात्स्यान् (for म*) Gs पञ्चालाश्च (for पाञ्चाला*)
M2-5 च स (for चापि)]

—^c) Ds चापि (for चैव) —^d) Dm पञ्चालं (for
पाञ्चाल्य) S द्रौपदेयान्घटोत्कचं — After 4, N (Śs
missing) ins

437* युधामन्युं सुबाहुं च द्रौपदेयाश्च सर्वश ।

[D1 युधामन्यु (for 'मन्यु') Dm पाञ्चालाश्चैव (for
द्रौपदेयाश्च) Ś1 सर्वत (for सर्वश)]

5 ^b) Ks B1-3 Doi Dm Ds s पाण्डवर्षभं, Ds s
क्षत्रियर्षभा (for र्षभम्) —^a) Ks Ds स्वासनेषु ते,
B2-5 Doi चासने शुभे, Dm 'नेषु च (for 'नेषु ते')
— For 5, S subst.

438* पृथाश्च सुहृदश्चान्यान्दर्शयामास पाण्डवम् ।

अनुज्ञाताश्च पार्येन आसीना आसनेषु ते ।

[(L 1) G1 M2-4 पृथाश्चान्याश्च सुहृदो (for the prior
half) — (L 2) T1 G2-5 स्वासीना (for आ*) G1
M1-4 स्वासनेषु (for आ*) Gs च (for ते)]

— After 5, G2-5 ins

एकस्मिन्नासने वीरावुषविष्टौ महाबलौ ।
 कृष्णश्च युयुधानश्च महात्मानौ महाद्युती ॥ ६
 ततो युधिष्ठिरस्तेषां शृण्वतां मधुसूदनम् ।
 अब्रवीत्पुण्डरीकाक्षमाभाष्य मधुरं वचः ॥ ७
 एकं त्वां वयमाश्रित्य सहस्राक्षमिवामराः ।
 प्रार्थयामो जयं युद्धे शाश्वतानि सुखानि च ॥ ८
 त्वं हि राज्यविनाशं च द्विषद्भिश्च निराक्रियाम् ।
 क्लेशांश्च विविधान्कृष्ण सर्वान्स्तानपि वेत्थ नः ॥ ९

त्वयि सर्वेश सर्वेषामस्माकं भक्तवत्सल ।
 सुखमायत्तमत्यर्थं यात्रा च मधुसूदन ॥ १०
 स तथा कुरु वाष्पेय यथा त्वयि मनो मम ।
 अर्जुनस्य यथा सत्या प्रतिज्ञा स्याच्चिकीर्षिता ॥ ११
 स भवांस्तारयत्वस्माद्दुःखामर्षमहार्णवात् ।
 पारं तितीर्षतामद्य पुनो नो भव माधव ॥ १२
 न हि तत्कुरुते संख्ये कार्तवीर्यसमस्त्वपि ।
 रथी यत्कुरुते कृष्ण सारथिर्यत्तमास्थितः ॥ १३

439* स्थितेऽधिपराध्वेषु यथाहं वच पार्थिवम् ।

6 °) G1 M स्वासने (for आसने) — °) G2 om from वुप up to त्मानौ (in 6°) G1 M महारथौ (for 'वलौ) — °) G2 हुताशनौ (for महाद्युती) T G2-5 वेद्यामिव हुताशनौ, G1 M वेद्यामिद्वानलाविव

7 °) Dn1 transp ततो and युधिष्ठिर D5 राजा (for तेषां) — °) Ca. d cite आभाष्य (as in text) S सत्यं पय्य प्रियं वच — Ca ends here

8 °) B5 एवं त्वा, D8 एकं त्वा, S सर्वतं (for एकं त्वां) — °) Dn1 शतक्रतुम् (for सहस्राक्षम्) — °) B2 सख्ये, D4 सर्वे, S चैव (for युद्धे)

9 °) B4 च (for हि) — °) D1 निराक्रिया, D2 4 5 'कृतान् S द्विषद्भिश्चापि (T 'प) निष्क्रिया — °) K1-4 D1 [प]व, D2 [उ]प- (for [अ]पि) K5 B1-3 5 Dn1 Dn D7 3 वेत्सि (for वेत्थ) S सर्वं तदुपवेत्थ (G5 'वेद्दि) न

10 °) Dn1 सत्त्वं हि (for सर्वेश) — °) K4 D1 आयातुम्, D2 आयातम्, G5 तावत्तम् (for आयत्तम्) S अत्यंतं (for अत्यर्थं) — °) S शत्रूणा च पराजयं (G2-5 M2-5 'य)

11 °) D2 गतो, D7 8 S मतं (for मनो) B4 यथा मम मनस्त्वयि — °) S च (for स्यात्)

12 °) D4 तारयन् (for 'यतु) Ś1 D2 5 G2 स भवास्तारयत्वास्मान् — °) K4 D1 दुःखार्णवमहामयात् — °) S पुनोऽस्माकं भवाच्युत

13 °) G2 तस्य (for न हि) K1-3 ते, D3 तं, M4 तान् (for तत्) T G2-5 M2 योध (G5 'धा), M1 3-5 योध (for संख्ये) — °) K1 4 Dn2 D2 8 त्वयि, D4 युधि, T जय, G1 M [5]पि वा, G2-5

[5]पि य (for त्वयि) K5 B Dn1 Dn1 D2 5 रथी रिपुवधोद्यत — °) K1 3 4 रथे यत्, K5 B Dn1 Dn1 D2 4 5 यथा वै, S युधि यत् (for रथी यत्) T G2 4 5 कुरुषे (for 'ते) G5 वीर (for कृष्ण) — °) S सारथ्यं (for 'थिर) T G2 8 एव समास्थित, G1 M नयमा', G4 एवं समर्थित (for यत्तमास्थित) — After 13, N (Ś2 missing) ins

440* यथैव सर्वास्वापस्तु पासि वृष्णिजनादैन ।
 तथैवास्मान्महाबाहो वृजिनाघ्रातुमर्हसि ।
 स्वमगाधेऽश्वे ममान्पाण्डवान्कुरुसागरे ।
 समुद्धर पुनो भूत्वा शङ्खचक्रगदाधर ।
 नमस्ते देवदेवेश सनातन विशातन । [5]
 विष्णो जिष्णो हरे कृष्ण वैकुण्ठपुरुषोत्तम ।
 नारदस्त्वा समाचख्यौ पुराणश्रुतसत्तमम् ।
 वरद शाङ्गिन देव तत्सत्य कुरु माधव ।
 इत्युक्त पुण्डरीकाक्षो धर्मराजेन ससदि ।
 तोयमेवस्वतो वाग्मी प्रत्युधाच युधिष्ठिरम् । [10]

[(L 1) K5 Dn1 यथा हि, D4 तथैव (for यथैव) K1-4 D1 अर्दिम (K4 'म) (for जनार्दन) — (L 2) Cd cites वृजिनात् (as above) — (L 3) Ś1 K1 5 [5]पुनान् (for ऽश्वे) Ś1 वृजिनाग्रे (for कुरुसागरे) — (L 4) B1-3 Dn1 D7 8 तारयाध, D2 पुनस्त्व न (for समुद्धर) — (L 5) D7 8 मदा मिध, Cd सनातन (as above) K1-4 D1 जनार्दन; K5 नमोस्तु ते, D2 निशा तन, D7 8 विनाशन (D8 'न'), Cd विशोभन (for विशा तन) — (L 6) K4 D1 transp विष्णो and जिष्णो. — (L 7) Ś1 D1 त्वा (for त्वां) Ś1 Dn1 Dn1 D1 8 8 मगाचख्यौ (D8 8 'ख्ये) (for समाचख्यौ) K5 Dn2 D2 8 8 पुराण पुरुषोत्तम (for the post half) — (L 8) K1-4 Dn1 D7 8 शृगिन (for शाङ्गिन) Dn2 D2 4 श्रेष्ठ (for देव) — (L 10) Ś1 K5 B1 8 D4 ओष-, K1 D2

वासुदेव उवाच ।

सामरेण्यपि लोकेषु सर्वेषु न तथाविधः ।

शरासनधरः कश्चिद्यथा पार्थो धनंजयः ॥ १४

वीर्यवानस्त्रसंपन्नः पराक्रान्तो महाबलः ।

युद्धशौण्डः सदादर्षी तेजसा परमो नृणाम् ॥ १५

स युवा वृषभस्कन्धो दीर्घबाहुर्महाबलः ।

सिंहर्षभगतिः श्रीमान्द्विषतस्ते हनिष्यति ॥ १६

अहं च तत्करिष्यामि यथा कुन्तीसुतोऽर्जुनः ।

धार्तराष्ट्रस्य सैन्यानि धक्ष्यत्यग्निरिवोत्थितः ॥ १७

अद्य तं पापकर्माणं क्षुद्रं सौमद्रघातिनम् ।

अपुनर्दर्शनं मार्गमिषुभिः क्षेप्यतेऽर्जुनः ॥ १८

तस्याद्य गृध्राः श्येनाश्च वडगोमायवस्तथा ।

भक्षयिष्यन्ति मांसानि ये चान्ये पुरुषादकाः ॥ १९

यद्यस्य देवा गोप्ताः सेन्द्राः सर्वे तथाप्यसौ ।

राजधानीं यमस्याद्य हतः प्राप्स्यति संकुले ॥ २०

निहत्य सैन्धवं जिष्णुरद्य त्वामुपयास्यति ।

विशोको विज्वरो राजन्भव भूतिपुरस्कृतः ॥ २१

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकोनपष्ठितमोऽध्यायः ॥ ५९ ॥

अथ, Ks Dn1 उद्यन्, D1 s पूर्ण (for तोय) K1 s-s Dn1 D1 4 s स्वरो (for -स्वनो) Ks Dn1 धीमान् (for वाग्मी) B2 मेधीवनि-स्वनो वाग्मी (for the prior half) K4 बनादन (for युधिष्ठिरम्)]

—After the above, K1 B1 D2 4 s 7 s ins an addl colophon [Sub parvan K1 B1 D2 4 s 7 s जयद्रथ वध —Adhy namo D1 s वासुदेवप्रसादन —Adhy no (figures, words or both) D2 72]

14 T Gs श्रीभगवान् (for वासुदेव) —^a) S (except Gs) समरेषु (for सामरेषु) —^b) T G1-M न हान्यो स्ति, Gs नेहान्योस्ति (for सर्वेषु न) Ks Dn1 च (for न) —^c) T Gs शरासनधृत (for धर) —^d) Dn1 तेषु पार्थो, S तस्य यावत् (for यथा पार्थो) B2 युधिष्ठिर (for धनंजय)

15 ^a) B1 Ds शस्त्र (for अस्त्र) —^b) Dn1 विक्रातोति (for पराक्रान्तो) —^c) Ks Dn1 S तथा मर्षी, B1 परा (for सदा) —^d) S तेजस्वी विगत क्रम

16 ^a) K1 वायु (for युवा) D1 स वृष (for वृषभ) —^b) K4 D1 T Gs 4 महासुज, G1, 2 s M हनु (for बल) —Ds om 16^c-17^d —^c) S सिंहद्विरदविक्रातो —^d) B1 Dn2 द्विषदस् (for तस्) Ks Dn1 द्विषत प्रवधिष्यति, S त प्रमथिष्यति

17 Ds om. 17 (of v 1 16) —^a) Ms 4 तं (for तत्) —^b) S यथा स रथिनां (T G2-4 'या सारथिनां,

Gs यासौ रथिना) वर —K4 D1 7 s om (hapl) 17^c-18^d —^d) Dc1 Dn1 Ds 6 धक्षते, Gs 4 धक्ष्यति, M धक्ष्यते (for धक्ष्यति) B Dc1 [हृ]धनं, T Gs-s [आ]श्रय, G1 s M [आ]श्रय (G1 'यान्) (for [उ]त्थित)

18 K4 D1 7 s om 18 (of v 1 17) —^a) Ks Dc1 अद्य त, S अद्यत- (for अद्य त) T Gs पाप करण (for पापकर्माण) —^b) Dn1 क्षौद्रं (for क्षुद्रं) S रौद्र सैन्धवक नृप —^c) Ds अपूर्वं (for अपुनर्) D1 मार्ग (for मार्गम्) S शरैर्गाढीवनिमुक्तैर्, Cv as in text —^d) B2 नेष्यते (for क्षेप्यते) S निशि तैर्ध (Gs लं) क्ष्यतेर्जुन

19 ^{ab}) K1 [अ]स्य (for [अ]द्य) K1 गृध्र (for गृध्रा) K1 श्येनश्च K1-s D1 वडा, K4 B1-s Dc1 बला, Ks D1 7 s घडा, B1 s Dn2 Ds 8 चड-, Dn1 बका (for वड) S1 तव (for तथा) Ds वडा गोमायुवायसा (for ^b) S अद्य कका (T Gs-s काका)श्च गृध्राश्च श्येन (T G4 'ना) गोमायवो बला —^d) S ये चाप्यन्ये च पक्षिण

20 ^a) Ds देव, S लोका (for देवा) —^b) Dn1 देवास (for सर्वे) B Dc1 युधिष्ठिर (for तथाप्यसौ) S ससुरासुरमानवा —^c) D1 7 s यमासाद्य, Gs यम स्याद्य (for स्याद्य) —^d) S1 K4 s B2 (marg) Dn1 संकुलां, K1 s D4 ल (for ले) S हतो यास्यति दुर्मति

21 ^b) S अनु (for उप) —^d) Dc1 Ds तव (for भव) S1 K1 s D1 भूरि, G M शांति (for भूति)

६०

संजय उवाच ।

तथा संभाषतां तेषां प्रादुरासीद्धनंजयः ।
 दिदृक्षुर्भरतश्रेष्ठं राजानं समुद्वहणम् ॥ १
 तं प्रविष्टं शुभां कक्ष्यामभिवाद्याग्रतः स्थितम् ।
 समुत्थायार्जुनं प्रेम्णा सस्वजे पाण्डवर्षभः ॥ २
 मूर्ध्नि चैनमुपाधाय परिष्वज्य च बाहुना ।
 आशिषः परमाः प्रोच्य स्मयमानोऽभ्यभाषत ॥ ३
 व्यक्तमर्जुन संग्रामे ध्रुवस्ते विजयो महान् ।
 यादृग्रूपा हि ते छाया प्रसन्नश्च जनार्दनः ॥ ४
 तमब्रवीत्ततो जिष्णुर्महदाश्चर्यमुत्तमम् ।

दृष्टवानस्मि भद्रं ते केशवस्य प्रसादजम् ॥ ५
 ततस्तत्कथयामास यथादृष्टं धनंजयः ।
 आश्वासनार्थं सुहृदां त्र्यम्बकेन समागमम् ॥ ६
 ततः शिरोमिरवर्नि स्पृष्ट्वा सर्वे च विस्मिताः ।
 नमस्कृत्य वृषाङ्काय साधु साध्वित्यथानुवन् ॥ ७
 अनुज्ञातास्ततः सर्वे सुहृदो धर्मसन्तुना ।
 त्वरमाणाः सुसंनद्धा हृष्टा युद्धाय निर्ययुः ॥ ८
 अभिवाद्य तु राजानं युयुधानाच्युतार्जुनाः ।
 हृष्टा विनिर्ययुस्ते वै युधिष्ठिरनिवेशनात् ॥ ९
 रथेनैकेन दुर्धर्षो युयुधानजनार्दनौ ।

D1 पुर.सर (for पुरस्कृत) T भवति च पुरस्कृत

Colophon Ś2 missing — Sub-parvan N (except K4 5, Ś2 missing) जयद्रथवध — Adhy name
 K5 D1 अर्जुनप्रशंसा, G1 M1.2 वासुदेवयुधिष्ठिरसवाद
 — Adhy no (figures, words or both) B1 80, B2 83, B3 Dn1 81, D2 78, D3 S 79 — Sloka
 no K2 26, Dn1 25

60

☞ This adhy is missing in Ś2 (cf v 1.7 58 19)

1 °) K3 संभाष्यत, Dn2 D3 5 सब (D3 'वा'दत्ता, G5 संभाषिता (for 'वता) — °) D2 6 भरतश्रेष्ठ — °) K4 च (for स-) D1 8 सुद्वहण (for 'व्रणम्)

2 °) Dn2 D3 6 निविष्ट (for प्र°) K1 D (except Dn2 D1) कक्षाम् (D1 'क्षा) (for कक्ष्याम्) — °) K5 B2 अभिवद्य (for 'वाद्य) — °) K3 तमुत्थाय (for समु°) Dn1 [अ]ग्रतः, S [आ]सनात् (for [अ]र्जुन) Ś1 K1-3 D1 प्रीत्या (for प्रेम्णा) — °) D5 पुरुषर्षभ, S पादवोर्जुन (for 'वर्षभ) D4 संमृजै पुरुषर्षभ

3 °) D3 7 8 चैवम्, D4 चैतम् (for चैनम्) — °) K1 परिष्वज्य, D2 'मृज्य (for 'व्वज्य) S परिमृज्य च पाणिना

4 °) G2 partly damaged — °) D1 [s]बुव (for

ध्रुवस्) S तव जयो (for ते विजयो) — °) T G2-5 तादृग्, G1 M तथा (for यादृग्) Ś1 K D (except Dn1 D3) च (for हि) Cv तच्च (for ते) — °) D5 प्रत्यक्षश्च (for प्रसन्नश्च)

5 °) G5 तदा (for ततो) — °) M1 2 प्रसादज

6 °) G5 यथादृष्टं (for दृष्ट) D1 धनजय — 6nd is partly damaged in G2 — °) K3 त्र्यम्बके च, Bom ed 'केण (for 'केन)

7 °) K4 5 B2 D6 T G2-4 M5-5 अवर्णौ (for अवर्णि) — °) K4 D1 स्पृष्ट्वा, D2 गत्वा (for स्पृष्ट्वा) Ś1 K1-4 D1 श्रुत्वा च, G4 सर्वेषु (for सर्वे च) K5 B1 Dn1 D2 8 6-8 T G1-8 5 M1 2 4 5 सुविस्मिता, B2 स वि°, D5 च पार्थिवा, M2 युधि स्मिता (for च वि°) — °) K2 4 नमस्कृत्वा (for 'स्कृत्य) — °) K3 साधु साध्वित्यानुवन् (sio), D3 साधु साध्विति चावबोध

8 °) G1 M1.2 अनुज्ञातास् (for 'ज्ञातास्) D2 4 6 तथा, D5 तदा (for तत) — °) B1 2 Dn1 D2 6 सुसंनद्धा, B3 सुसन्नद्धा (for सुसंनद्धा) — °) S हृष्टा (for हृष्टा)

9 °) Ś1 K1-4 D1 युयुधानार्जुनाच्युता — °) G2 damaged Ś1 K D (except Dn1 Dn2) सर्वे (for ते वै)

10 °) K5 रथानीकेन (for रथेनैकेन) K5 Dn1 संद्वष्टौ (for दुर्धर्षौ) — °) B3 -धनजयो (for 'जनार्दनौ).

जन्मतुः सहितौ वीरावर्जुनस्य निवेशनम् ॥ १०

तत्र गत्वा हृषीकेशः कल्पयामास क्षतवत् ।

रथं रथवरस्याजौ वानरर्षभलक्षणम् ॥ ११

स मेघसमनिर्घोषस्तप्तकाञ्चनसप्रभः ।

वमौ रथवरः क्लृप्तः शिशुर्दिवसकृद्यथा ॥ १२

ततः पुरुषशार्दूलः सज्जः सज्जं पुरःसरः ।

कृताह्निकाय पार्थाय न्यवेदयत् तं रथम् ॥ १३

तं तु लोके वरः पुंसां किरीटी हेमवर्मभृत् ।

बाणबाणासनी बाह्वं प्रदक्षिणमवर्तत ॥ १४

ततो विद्यावयोवृद्धैः क्रियावद्भिर्जितेन्द्रियैः ।

स्तूयमानो जयाशीमिराकरोह महारथम् ॥ १५

जैत्रैः सांग्रामिकैर्मन्त्रैः पूर्वमेव रथोत्तमम् ।

अभिमन्त्रितमर्चिष्मानुदयं भास्करो यथा ॥ १६

स रथे रथिनां श्रेष्ठः काञ्चने काञ्चनावृतः ।

विवमौ विमलोऽर्चिष्मान्मेराविव दिवाकरः ॥ १७

अन्वारोहतुः पार्थ युयुधानजनार्दनौ ।

शर्यातिर्यज्ञमायान्तं यथेन्द्रं देवमश्विनौ ॥ १८

अथ जग्राह गोविन्दो रश्मीन् रश्मिवतां वरः ।

मातलिर्गसवस्येव वृत्रं हन्तुं प्रयास्यतः ॥ १९

स ताभ्यां सहितः पार्थो रथप्रवरमास्थितः ।

— ^d) M₁ निकेतनं (for निवेशनम्)

11 ^a) T G₂ ततो (for तत्र) G₂ तस्य (for गत्वा)
— ^b) S शास्त्रवित् (for क्षतवत्) — ^c) T G₂₋₅ महा
रथस्य, G₁ M रथर्षभस्य (for रथवरस्य) — ^d) D₂
ध्वजवानरलक्षणं

12 ^a) K₁ D₄ मेघस्वन, K₃ मेघाशनि, G₂ मेघरव-
(for सप्त) — ^b) G₂ damaged D₂ सुप्रभ, T
G₂ ४ सूषण, G₁ ५ M श्रुति (for सप्रभ) — ^c) S₁
K₁₋₄ क्षित, Cd क्लृप्त (as in text) D₁ ४ वमौ रथ
(D₂ थ) परिक्षित — ^d) Cv शशी (for शिशुर्)

13 ^a) D₂ प्रहृष्ट (for पुरुष) — ^b) S₁ D₂₋₅
सज्ज सज्ज, K₁ सज्जं मान, K₂ ३ सज्जमान (K₃ न),
K₄ D₁ सज्जमान (D₁ 'ने'), K₅ B D₁ D_n सज्ज सज्ज,
T G₂ ४ सज्ज सर्व (G₂ वं), G₂ सद्य सर्व (for सज्ज
सज्ज) D₂ पुरस्कृत, S न्यवेदयत् (for पुरःसर) — ^c)
K₅ कृताह्निकाय (for कृताह्निकाय) — For 13^{ad}, S
subst

441* रथ पुरुषसिंहस्य सज्जं सपताकिनम् ।

14 ^a) S स (for तं) B₂ च (for तु) K₃ B₂ D₂
४ ५ १ ३ लोक (for लोके) — ^b) T G₂₋₄ M₂ ४ ५ (sup
lin) हेमवर्मभृत् — ^c) K₄ S बाणी (for बाण) D₂
बाह्वं (for बाह्वं) B D₁ D₂ D₃ ६ Cdp बाणबाणधरो
बाह्वं; D_{n1} सृणुबाणासनी पार्थ; D₅ बाणबाणासनिश्चात्र,
D₇ सबाणबाणासनिरर्थ, Cd बाणबाणासनवान्

15 ^a) K₅₋₆ B₁ D_n D₂ ३ ६ तपोविद्या; T G₂ ४
M अथ विद्या; G₅ विद्याज्ञान (for ततो विद्या) D₄
तपोविद्यादिभिर्वृद्धैः — ^b) K₅ B₂ D₁ ४ ६ T G₂ क्रिया-

विद्भिर्, B₁ ३ D₁ क्रियावृद्धैर्, D₃ कृपावद्भिर्, D₇ ३
क्षमाव (D₂ 'वि')द्भिर् (for क्रियावद्भिर्) — ^c) T G₂₋₅
नद्यमानो, G₁ M₁ २ वध, M₂₋₅ वर्ध (for स्तूय)
— ^d) S₁ महारथ, K₅ रथै, B₂ व्रत, S [अ]र्जुनो
रथं (for महारथम्)

16 ^a) D₂ जैत्र (for जैत्रै) D₁ D₂ ३ सामाधिकैर्,
D₇ ३ सामाधिकैर् (for सामाधिकैर्) D₂ तत्रै (for मन्त्रै)
— ^b) K₁ ३ पूर्णमेव, K₅ D_{n1} D₄ ३ पुनरेव (for पूर्व-
मेव) — ^c) D₂₋₅ आयुष्मान् (for अर्चिष्मान्) — K₅
D₄ om (hapl) 16^{ad}-17^{ad} — ^d) S₁ D_{n1} D₅ उदये,
Cd उदयं (as in text)

17 K₅ D₂ om 17^{abc} (of v 1 16) — ^a) D₂ T
G₂ ४ सरथो (for स रथे) — ^b) S₁ काचकवचेनावृत
(sic) — ^c) K₁ २ ४ D_{n1} D₁ ३ ६-३ G₁ M विमला-
(D_{n1} 'ले')विष्मान्, B₂ विमले च्युगे, T G₂₋₅ बहुला-
(T G₂ ला)विष्मान् (for विमलोऽर्चिष्मान्) — ^d) D_{n1}
मेरोरिव, D₂ गोभिर्दिवि, D₄ ३ यथा दिवि (for मेराविव)

18 ^a) S₁ K₅ अन्वारो (K₅ रु)हत पार्थ, B
D₁ D_{n2} D₂ ३ ५ ६ अन्वा (D₂ था)रुहहत पार्थ, S
अन्वारुहो ततः पार्थ — ^b) S तत्र गोविंदसा (G₁ M
स)त्यक्तो — ^c) S शय्या (G₁ M₁ २ हा या, G₂ ३
शर्या)तिर्यज्ञं गच्छेत् (G₅ 'तौ') — ^d) B₄ D_{n2} अथ
(for यथा) D₇ ३ यथेन्द्रं देवसत्तमौ, S यथा व्यवन-
सन्धिनौ

19 ^b) K₅ D (except D₁ D₂) रश्मिविद्वां, B₁
३ ४ रश्मिमतां (for 'वत्ता') S रथरश्मीप्रथयर्षभ — ^c)
G₅ वासवस्यैव (for 'स्येव')

६०

संजय उवाच ।

तथा संभाषतां तेषां प्रादुरासीद्धनंजयः ।
 दिदृक्षुर्भरतश्रेष्ठं राजानं ससुहृद्व्रणम् ॥ १
 तं प्रविष्टं शुभां कक्ष्यामभिवाद्याग्रतः स्थितम् ।
 समुत्थायार्जुनं प्रेम्णा सस्वजे पाण्डवर्षभः ॥ २
 मूर्ध्नि चैनमुपाग्राय परिष्वज्य च बाहुना ।
 आशिषः परमाः प्रोच्य स्मयमानोऽभ्यभाषत ॥ ३
 व्यक्तमर्जुन संग्रामे ध्रुवस्ते विजयो महान् ।
 यादृग्रूपा हि ते छाया प्रसन्नश्च जनार्दनः ॥ ४
 तमब्रवीत्ततो जिष्णुर्महदाश्चर्यमुत्तमम् ।

दृष्टवानस्मि भद्रं ते केशवस्य प्रसादजम् ॥ ५
 ततस्तत्कथयामास यथादृष्टं धनंजयः ।
 आश्वासनार्थं सुहृदां त्र्यम्बकेन समागमम् ॥ ६
 ततः शिरोभिरवनिं स्पृष्ट्वा सर्वे च विस्मिताः ।
 नमस्कृत्य वृषाङ्गाय साधु साध्वित्यथामुवन् ॥ ७
 अनुज्ञातास्ततः सर्वे सुहृदो धर्मसन्नुना ।
 त्वरमाणाः सुसंनद्धा हृष्टा युद्धाय निर्ययुः ॥ ८
 अभिवाद्य तु राजानं युयुधानाच्युतार्जुनाः ।
 हृष्टा विनिर्ययुस्ते वै युधिष्ठिरनिवेशनात् ॥ ९
 रथेनैकेन दुर्धर्षो युयुधानजनार्दनौ ।

D₁ पुर.सर (for -पुरस्कृत) T भवति च पुरस्कृत

Colophon Ś₂ missing — Sub-parvan N (except K₄ s, Ś₂ missing) जयद्वयवध — Adhy name K₅ D₁ अर्जुनप्रशंसा, G₁ M₁ वासुदेवयुधिष्ठिरसवाद — Adhy no (figures, words or both) B₁ 80, B₂ 82, B₃ Dn₁ 81, D₂ 73, D₃ S 79 — Śloka no K₂ 26, Dn₁ 25

60

✎ This adhy is missing in Ś₂ (of v 17 58 19)

1 °) K₅ संभाष्यत, Dn₂ D₃ सव (D₃ वा) दता, G₅ संभाषिता (for घता) — °) D₂ ॥ भरतश्रेष्ठ — °) K₄ च (for स-) D₁ s सुहृद्व्रण (for व्रणम्)

2 °) Dn₂ D₃ ० निविष्टं (for प्र°) K₁ D (except Dn₂ D₁) कक्षाम् (D₃ क्षा) (for कक्ष्याम्) — °) K₅ B₂ अभिवद्य (for वाद्य) — °) K₅ तमुत्थाय (for समु°) Dn₁ [अ]ग्रत, S [आ]सनाव (for [अ]र्जुनं) Ś₁ K₁-s D₁ मीत्या (for प्रेम्णा) — °) D₅ पुरुषर्षभ, S पाण्डवोर्जुन (for वपर्षभ) D₃ समृजै पुरुषर्षभ

3 °) D₃ t s चैवम्, D₄ चैतम् (for चैनम्) — °) K₁ परिपूज्य, D₂ °मृज्य (for °वज्य) S परिमृज्य च पाणिना

4 °) G₂ partly damaged — °) D₄ [s]मुव (for

ध्रुवस्) S तव जयो (for ते विजयो) — °) T G₂-s तादृग्, G₁ M तथा (for यादृग्) Ś₁ K D (except D₁ D₃) च (for हि) C_v तच् (for ते) — °) D₅ प्रत्यक्षश्च (for प्रसन्नश्च)

5 °) G₅ तदा (for ततो) — °) M₁ s प्रसादज

6 °) G₅ यथादृष्टं (for °दृष्ट) D₁ व्रणजय — 6^{ed} is partly damaged in G₂ — °) K₂ त्र्यम्बके च, Bom ed °केण (for °केन)

7 °) K₄ s B₂ D₅ T G₂-s M₅-s अवनिं (for अवनिं) — °) K₄ D₁ स्मृत्वा, D₂ गत्वा (for स्पृष्ट्वा) Ś₁ K₁-4 D₁ श्रुत्वा च, G₄ सर्वेषु (for सर्वे च) K₅ B₁ Dn₁ D₂ s ०-3 T G₁-s s M₁ s 4 s सुविस्मिता, B₂ स वि°, D₅ च पार्थिवा, M₅ युधि स्थिता (for च वि°) — °) K₃ s नमस्कृत्या (for °स्कृत्य) — °) K₃ साधु साध्वित्यामुवन् (sic), D₅ साधु साध्विति चाब्रवीत्

8 °) G₁ M₁ s अनुज्ञातास् (for °ज्ञातास्) D₃ s s तथा, D₅ तदा (for तत) — °) B₁ s D₁ D₂ s सुसरट्वा, B₃ सुसवदा (for सुसंनद्धा) — °) S तुष्टा (for हृष्टा)

9 °) Ś₁ K₁-4 D₁ युयुधानार्जुनाच्युता — °) G₂ damaged Ś₁ K D (except D₁ Dn₂) सर्वे (for ते वै)

10 °) K₅ रथानीकेन (for रथेनैकेन) K₅ Dn₁ संहर्षी (for दुर्धर्षी) — °) B₃ -धनजयौ (for जनार्दनौ).

जग्मतुः सहितौ वीरावर्जुनस्य निवेशनम् ॥ १०
 तत्र गत्वा हृषीकेशः कल्पयामास क्षतवत् ।
 रथं रथवरस्याजौ वानरर्षभलक्षणम् ॥ ११
 स मेघसमनिर्घोषस्तप्तकाञ्चनसप्रभः ।
 वभौ रथवरः क्लृप्तः शिशुर्दिवसकृद्यथा ॥ १२
 ततः पुरुषशार्दूलः सज्जः सज्जं पुरःसरः ।
 कृताह्निकाय पार्थाय न्यवेदयत् तं रथम् ॥ १३
 तं तु लोके वरः पुंसां किरीटी हेमवर्मभृत् ।
 बाणबाणासनी वाहं प्रदक्षिणमवर्तत ॥ १४
 ततो विद्यावयोवृद्धैः क्रियावद्भिर्जितेन्द्रियैः ।

स्तूयमानो जयाशीमिरारुहो महारथम् ॥ १५
 जैत्रैः सांग्रामिकैर्मन्त्रैः पूर्वमेव रथोत्तमम् ।
 अभिमन्त्रितमर्चिष्मानुदयं भास्करो यथा ॥ १६
 स रथे रथिनां श्रेष्ठः काञ्चने काञ्चनावृतः ।
 विवभौ विमलोऽर्चिष्मान्मेराविव दिवाकरः ॥ १७
 अन्वारुहोऽतुः पार्थ युयुधानजनादर्नौ ।
 शर्यातेर्यज्ञमायान्तं यथेन्द्रं देवमश्विनौ ॥ १८
 अथ जग्राह गोविन्दो रश्मीन् रश्मिभृतां वरः ।
 मातलिर्वासवस्येव वृत्रं हन्तुं प्रयास्यतः ॥ १९
 स ताम्बां सहितः पार्थो रथप्रवरमास्थितः ।

C 7
B 7
K 7

—^a) M₁ निकेतनं (for निवेशनम्)

11 ^a) T G₈ ततो (for तत्र) G₈ तस्य (for गत्वा)
 —^b) B शास्त्रवित् (for सूतवत्) —^c) T G₂₋₅ महा
 रथस्य, G₁ M रथर्षभस्य (for रथवरस्य) —^d) D₈
 ध्वजवानरलक्षण

12 ^a) K₁ D₁ मेघस्वन, K₈ मेघाशानि, G₂ मेघरव
 (for 'सम) —^b) G₂ damaged D₈ सुप्रभ, T
 G₈ ४ भूषण, G₁ ६ M भूषित (for सप्रभ) —^c) Ś₁
 K₁₋₄ क्षित, Cd क्लृप्त (as in text) D₇ ८ वभौ रथ
 (D₈ थ) परिक्षित —^d) Cv शशी (for शिशुर)

13 ^a) D₈ प्रहृष्ट (for पुरुष) —^b) Ś₁ D₂₋₈
 सज्ज सज्ज, K₁ सज्जमान, K₈ ८ सज्जमान (K₈ 'न'),
 K₄ D₁ सज्जमान (D₁ नं), K₈ B D₀₁ D_n सज्ज सज्ज,
 T G₂ ४ सज्ज सर्व (G₈ 'र्व'), G₂ सज्ज सर्व (for सज्ज
 सज्ज) D₈ पुरस्कृत, S न्यवेदयत् (for पुर सर) —^c)
 K₈ कृताह्निकाय (for कृताह्निकाय) — For 13^{cd}, S
 subst

441* रथ पुरुषसिंहस्य सज्जं सपवाकिनम् ।

14 ^a) S स (for त) B₂ च (for तु) K₈ B₂ D₈
 ४ ६ १ ६ लोक (for लोके) —^b) T G₂₋₄ M₈ ४ ६ (sup
 in) हेमवर्मभृत् —^c) K₄ S वाणी (for बाण) D₈
 चाहं (for वाहं) B D₀₁ D_n D₈ ६ Cdp चापबाणधरो
 वाह, D_n 1 बाणबाणासनी पार्थ, D₈ बाणबाणासनिश्चात्र,
 D₁ सबाणबाणासनिरर्थ, Cd बाणबाणासनवान्

15 ^a) K₈-5 B₄ D_n D₂ ६ ६ उपोदिष्टा, T G₂ ४
 M अथ विद्या, G₈ विद्याज्ञान (for ततो विद्या) D₄
 उपोदिष्टादिनिर्वृते —^b) K₈ B₂ D₁ ४ ६ T G₈ क्रिया-

विज्ञिर, B₁ ८ D₀₁ क्रियावृद्धैर, D₃ कृपावद्विर, D₇ ८
 क्षमाव (D₈ 'वि') जिर (for क्रियावद्विर) —^c) T G₂₋₅
 नयमानो, G₁ M₁ २ वृष्ट, M₈-६ वर्ध (for स्तूय)
 —^d) Ś₁ महारथ, K₈ रथै, B₈ व्रत, S [अ]र्जुनो
 रथ (for महारथम्)

16 ^a) D₈ जैत्रै (for जैत्रै) D₀₁ D₁ ६ सामगिकैर,
 D₇ ८ सामगिकैर (for सामगिकैर) D₂ तत्रै (for मन्त्रै)
 —^b) K₁ ८ पूर्णमेव, K₈ D_n D₁ ८ पुनरेव (for पूर्व-
 मेव) —^c) D₈-८ आयुष्मान् (for अर्चिष्मान्) — K₈
 D₄ om (hapl) 16^d-17^a —^d) Ś₁ D_n D₈ उदये,
 Cd उदयं (as in text)

17 K₈ D₄ om 17^{abc} (of v 1 16) —^a) D₈ T
 G₈ ४ सरथो (for स रथे) —^b) Ś₁ काचकवचनावृत
 (sic) —^c) K₁ ४ ४ D_n D₁ ८ ८-३ G₁ M विमला-
 (D_n ले)र्चिष्मान्; B₂ विमले कृते, T G₂-६ बहुला-
 (T G₂ ला)र्चिष्मान् (for विमलोऽर्चिष्मान्) —^d) D_n
 मेरोरिव, D₂ गोभिर्दिवि, D₄ ८ यथा दिवि (for मेराविव)

18 ^a) Ś₁ K₈ अन्वारुहो (K₈ रु) हत पार्थ; B
 D₀₁ D_n D₂ ४ ६ ६ अन्वा (D₈ था) रुहत्त पार्थ, S
 अन्वारुहौ तत पार्थ —^b) S तत्र गोविंदसा (G₁ M
 'स') लको —^c) S शर्या (G₁ M₁ २ श या; G₂ ८
 शर्या) वियज्ञ गच्छते (G₈ 'तो) —^d) B₂ D_n ८ अथ
 (for यथा) D₇ ८ यथेन्द्रं देवसत्तमौ, S यथा व्यवन
 मश्विनौ

19 ^b) K₈ D (except D₀₁ D₁) रश्मिविदां, B₁
 ४ रश्मिमन्त्रां (for 'वतां) S रथरश्मीन् रथर्षभ —^c)
 G₈ वासवस्यैव (for स्येव)

सहितो बुधशुक्राभ्यां तमो निघ्नन्यथा शशी ॥ २०
 सैन्धवस्य वधप्रेप्सुः प्रयातः शत्रुपूगहा ।
 सहाम्बुपतिमित्राभ्यां यथेन्द्रस्तारकामये ॥ २१
 ततो वादित्रनिर्घोषैर्मङ्गल्यैश्च स्तवैः शुभैः ।
 प्रयान्तमर्जुनं स्रुता मागधाश्चैव तुष्टुवुः ॥ २२
 सजयाशीः सपुण्याहः स्रुतमागधनिस्त्रनः ।
 युक्तो वादित्रघोषेण तेषां रतिकरोऽभवत् ॥ २३
 तमनुप्रयतो वायुः पुण्यगन्धवहः शुचिः ।
 ववौ संहर्षयन्पार्थं द्विषतश्चापि शोषयन् ॥ २४

प्रादुरासन्निमित्तानि विजयाय बहूनि च ।
 पाण्डवानां त्वदीयानां विपरीतानि मारिष ॥ २५
 दृष्टार्जुनो निमित्तानि विजयाय प्रदक्षिणम् ।
 युयुधानं महेष्वासमिदं वचनमब्रवीत् ॥ २६
 युयुधानाद्य युद्धे मे दृश्यते विजयो ध्रुवः ।
 यथा हीमानि लिङ्गानि दृश्यन्ते शिनिपुंगव ॥ २७
 सोऽहं तत्र गमिष्यामि यत्र सैन्धवकी नृपः ।
 यियासुर्यमलोकाय मम वीर्यं प्रतीक्षते ॥ २८
 यथा परमकं कृत्यं सैन्धवस्य वधे मम ।

20 ^a) K₂₋₄ D₁ बभौ (for ताभ्या) S शुशुभे
 (for सहित) S₁ वीरो, K₁₋₄ D₁ ताभ्या (for पार्थो)
 — ^b) K₅ D_{n1} D₄ १ १ १ विबभौ रथमास्थित — ^c)
 M₈ ४ सहितौ — ^d) S₁ K₁₋₄ D₁ [५] भिन्नन् (for
 निघ्नन्)

21 ^a) K₅ ३ D_n D₂ ३ G₅ M₂ ४ वधं प्रेप्सुः, D₁
 रथं प्रेप्सु (for वधप्रेप्सु) — ^b) B₅ D_{o1} D₂ शत्रुसंघ-
 (D_{o1} 'ग') हा (for 'पूगहा') Cd cites पूग — After
 21, D₂ ins

442* धनुर्जैत्रं तथा बाणान्दधानो निर्गतोऽर्जुन ।

हन्तुं लंकापतिं देवो भगवानिव राघव ।

22 ^a) K₅ D_{n1} घोषेण, B₁₋₃ D_{o1} S घोषश्च (for
 -निर्घोषैर्) — ^b) K₃ B₂ ३ ३ D_n मागल्यैश्च (K₄ 'लैश्च'),
 B₁ ३ D₄ T G₁ ३-३ मंगलैश्च (for मङ्गल्यैश्च) S₁ च स्तवैः,
 K₁₋₄ D₁ विविधैः (for च स्तवैः) D₇ ३ गुणस्तवैः, S
 शुभैः स्तवैः (by transp) D₅ मंगलैः शुशुभे स्तवैः — ^c)
 K₁ D₈ ३ प्रयातम्, B₅ प्रायातम् (for प्रयान्तम्) B₂
 D_{o1} कथं त (for अर्जुन) K₂ सूतं, D_{n1} D₄ ३ १ ३
 सूत, T G₂ संख्ये, G₂ ४ संखे, G₅ सवे (for सूता)
 — ^d) D₁ मगधाश्च, D₇ ३ मागधैश्च (for मागधाश्च)
 S चापि (G₄ 'नि-') (for चैव)

23 ^a) B₅ जयाशीभिः, D₂ सपर्याप्त (for सजयाशी)
 K₅ D₂ ३ T G₂₋₄ सुपुण्याह (for सपुं) G₅ जयाशी-
 कृतपुण्याह — ^b) B₁ ३ T G₂ -निस्त्रनैः, B₄ चदिनि-
 (for निस्त्रन) — ^c) D₇ ३ -निर्घोषैस् (for घोषेण)
 — ^d) K₁ D₁ १ ३ S प्रीतिकरो (for रति) Cd cites
 रति

24 ^a) S₁ अनुप्रपतन्, B₂ D_{o1} D_{n1} D₂ ३ ३-३
 'प्रततो, D₅ 'पततो, S 'प्रवणो (for 'प्रयतो) K₁ ३ ३

तमन्ववै ततो वायु — ^b) D₅ पुण्यो (for पुण्य-) T
 G₁ ३ ३ पुण्यगंध, M₈₋₅ 'गंधी (for 'गन्ध) S
 (except G₄) शिव (for -वह) K B₁₋₃ ३ D शुभ,
 B₄ शिव (for शुचि) — ^c) K₅ D_{n1} D₅ सहर्षयन्,
 D₄ सहर्षयन् (for संहर्ष) D₇ ३ पार्थाद् (for पार्थ)
 — ^d) S₁ चास्य, T G₂₋₅ च वि (for चापि) G₁ M
 द्विषश्चास्य विषोषयन् — After 24, N (S₂ missing)
 ins

443* ततस्तस्मिन्क्षणे राजन्विधिधानि शुभानि च ।

[K₁ सुखानि (for शुभानि)]

25 ^b) S transp विजयाय and बहूनि

26 ^a) S ततः संप्रेक्ष्य तत्सर्वं — ^b) K₅ B₁₋₃ D_{o1}
 D_{n1} विजयस्य, S विजयस्त्वं (for 'याय) S₁ सदक्षिणं
 (for प्रदक्षिणम्) — ^c) S सैन्येषु सात्यकं सत्यम्

27 ^a) S transp युद्धे and मे — ^b) S₁ दृढ,
 K₁₋₃ D_{n1} D₁ १ ३ ध्रुव, B₁ मम (for ध्रुव) — B₁
 om (hapl) 27^c-29^b — ^c) B₂ ३ ३ D₄ १ ३ S तथा
 (G₅ 'तो') (for यथा) — ^d) S मनोज्ञानि भवति मे

28 B₁ om 28 (cf v 1 27) — ^a) S₁ [भा-]
 गमिष्यामि (for गमि) — ^b) S यत्र यातो (G₁ M
 पापो) जयद्रथ — ^c) D₂ यथा सूर्यमयं लोको — ^d)
 D₈ प्रचक्ष्यते (for प्रतीक्षते) — For 28^{cd}, S subst

444* गच्छ त्वं रक्ष राजान त्वं हि तुल्यो मया रणे ।

[G₅ महारणे (for मया रणे)]

29 B₁ om 29^{ab} (cf v 1 27) G₂ partly
 damaged — ^a) B₂ ३ ३ यया तु परमे कृत्यं, S ययैव
 च परं कृत्यं — ^b) K₄ ३ B₂₋₅ D_{o1} D_{n2} D₂ ३ ३ वधो
 (for वधे) S घटं (for मम) — ^c) S हि परं (for

तथैव सुमहत्कृत्यं धर्मराजस्य रक्षणे ॥ २९
 स त्वमद्य महाबाहो राजानं परिपालय ।
 यथैव हि मया गुप्तस्त्वया गुप्तो भवेत्तथा ॥ ३०
 त्वयि चाहं पराश्वस्य प्रद्युम्ने वा महारथे ।
 शत्रूणां सैन्धवं हन्तुमनपेक्षो नरर्षभ ॥ ३१
 मय्यपेक्षा न कर्तव्या कथंचिदपि सात्वत ।

राजन्येव परा गुप्तिः कार्या सर्वात्मना त्वया ॥ ३२
 न हि यत्र महाबाहुर्वासुदेवो व्यवस्थितः ।
 किञ्चिद्वापद्यते तत्र यत्राहमपि च ध्रुवम् ॥ ३३
 एवमुक्तस्तु पार्थेन सात्यकिः परवीरहा ।
 तथेत्युक्त्वागमत्तत्र यत्र राजा युधिष्ठिरः ॥ ३४

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पष्ठितमोऽध्यायः ॥ ६० ॥ समाप्त प्रतिज्ञापर्वः ॥

६१

धृतराष्ट्र उवाच ।

शोभूते किमकार्षुस्ते दुःखशोकसमन्विताः ।
 अभिमन्यौ हते तत्र के वायुध्यन्त मामकाः ॥ १

जानन्तस्तस्य कर्माणि कुरवः सव्यसाचिनः ।

कथं तत्किंल्विपं कृत्वा निर्भया ब्रूहि मामकाः ॥ २
 पुत्रशोकाभिसंतप्तं क्रुद्धं मृत्युमिवान्तकम् ।

सुमहत् — ^a) B D₀₁ D₂ D₃ ० S रक्षणे (for 'णे)
 30 °) G₅ प्रोक्त (for गुप्त) — ^a) S तथा
 भवेत् (by transp) — After 30, N (Ś₂ missing)
 ms

445* न हि पश्यामि तं लोके यस्त्वा युद्धे पराजयेत् ।
 वासुदेवसमं युद्धे स्वयमप्यमरेश्वर ।

[(L 1) K₂ D₂ s D₂ ० न पश्यामि च तं लोके (for the prior half) Ś₁ K₂ 4 B₁₋₃ D₀₁ D₁ D₁ 4 7 8 युधि (for युद्धे) — (L 2) B₁ 2 4 सख्ये (for युद्धे) K₁₋₃ D₁ [अ]मरोपम (K₈ न), K₄ रोचम (for रेश्वर) K₅ D₂ स्वयमेव मरेश्वर (for the post. half)]

31 °) Ś₁ K₁ 3 4 D₁ न हि, K₂ ब्रूहि (for त्वयि) Ś₁ K₁₋₃ D₁ चाव, K₄ चालं (sio), B₁ 3 D₀₁ वाहं (for चाह) B₃ पराश्वस्य, B₁ D₂ D₂ ० °) सख्ये, G_d स्य (as in text) G_v as in text — ^b) Ś₁ प्रद्युम्नस्य; D₂ 6 M₃ 5 ज्ञे च, G_v ज्ञेच (for 'ज्ञे वा) — ^a) K₅ M₁ अनुपेक्षो, M₂₋₅ अनपेक्ष्य (for पेक्षो)

32 °) K D₁ [अ]पेक्षा (for [अ]पेक्षा) — ^b) D₄ ताभ्यत (for सात्वत), S गोसायं मम केशव — °) G₁ 3-5 M राज एव (for राजन्येव) — ^a) S कार्या सत्यक सर्वदा

33 °) B₅ महाबल (for द्यवास्थित) — °) Ś₁ K₅ आपतते, K₄ न्यापतते (for द्यते) D₄ त्वय (for

तत्र) — ^a) Ś₁ इति (for अपि) Ś₁ K D₁ 4 5 7 8 वा (for च) G₁ 5 M ध्रुव

34 °) S सत्यक (for सात्यकि)

Colophon Ś₂ missing — Sub-parvan N (Ś₂ missing, D₅ om) G₁ M₁ 2 5 जयद्रथवध — Day of Drona's Generalship K₁₋₃ तृतीययुद्धदिवस — Adhy name K₁₋₃ रात्रिकथास्वप्नवृत्तात्, K₅ D₁ 5 G₁ M₁ 2 अर्जुननिर्याण — Adhy no (figures, words or both) B₁ 41, B₂ 3 D₂ 82, B₃ 79, D₂ 74, D₃ 80, D₅ 84 — Śloka no D₂ 36

61

1 Ś₂ 18 missing up to 7 61 19 (of v 1 7 58 19) — ^a) S अकुर्वत (for अकार्षुस्ते) — ^b) D₅ शोकदुःख (for दुःखशोक) — °) M₂₋₅ तात (for तत्र) — ^a) S कैर् (for के) S पादवा (for मामका)

2 Ś₂ missing (of v 1 1) Ś₁ K₁₋₄ D₁ om (hapl) 2 — ^a) D₂ जानेति; G₅ राजानस्य (for जानन्तस्य) — °) T G₂₋₅ तु (for तद्) S वक्तु (for कृत्वा) — ^a) D₅ ब्रूत (for ब्रूहि) S प्रतिगृह्य धनं जयं

3 Ś₂ missing (of v 1 1), D₂ om (hapl) 3-4

सहितो बुधशुक्राभ्यां तमो निम्नन्यथा शशी ॥ २०
 सैन्धवस्य वधप्रेम्णुः प्रयातः शत्रुपूगहा ।
 सहाम्बुपतिमित्राभ्यां यथेन्द्रस्तारकामये ॥ २१
 ततो वादित्रनिर्घोषैर्मङ्गल्यैश्च स्तवैः शुभैः ।
 प्रयान्तमर्जुनं क्षता मागधाश्चैव तुष्टुवुः ॥ २२
 सजयाशीः सपुण्याहः क्षतमागधनिस्वनः ।
 युक्तो वादित्रघोषेण तेषां रतिकरोऽभवत् ॥ २३
 तमनुप्रयतो वायुः पुण्यगन्धवहः शुचिः ।
 ववौ संहर्षयन्पार्थं द्विषतश्चापि शोपयन् ॥ २४

प्रादुरासन्निभित्तानि विजयाय बहूनि च ।
 पाण्डवानां त्वदीयानां विपरीतानि मारिष ॥ २५
 दृष्टार्जुनो निभित्तानि विजयाय प्रदक्षिणम् ।
 युयुधानं महेष्वासमिदं वचनमब्रवीत् ॥ २६
 युयुधानाद्य युद्धे मे दृश्यते विजयो ध्रुवः ।
 यथा हीमानि लिङ्गानि दृश्यन्ते शिनिपुंगव ॥ २७
 सोऽहं तत्र गमिष्यामि यत्र सैन्धवको नृपः ।
 यियासुर्यमलोकाय मम वीर्यं प्रतीक्षते ॥ २८
 यथा परमकं कृत्यं सैन्धवस्य वधे मम ।

20 ^a) K₂₋₄ D₁ बभौ (for ताभ्या) S शुशुभे (for सहित) S₁ वीरो, K₁₋₄ D₁ ताभ्या (for पार्थो) — ^b) K₅ Dn₁ D₄ १ १ विवभौ रथमास्थित — ^c) M₈ ३ सहितौ — ^d) S₁ K₁₋₄ D₁ [S] भिन्नन् (for निम्नन्)

21 ^a) K₃ ३ Dn D₂ ३ G₅ M₂ ४ वधं प्रेम्णु, D₄ रथ प्रेम्णु (for वधप्रेम्णु) — ^b) B₅ D₀₁ D₄ शत्रुसंघ- (D₀₁ 'ग') हा (for 'पूगहा') Cd omes पूग — After 21, D₂ ms

442* धनुर्जैत्रं तथा बाणान्दधानो निर्गतोऽर्जुन ।

हन्तुं लंकापालं देवो भगवानिव राघव ।

22 ^a) K₅ Dn₁ घोषेण, B₁₋₃ D₀₁ S घोषश्च (for निर्घोषैर्) — ^b) K₄ B₂ ३ ३ Dn मागल्यैश्च (K₄ लैश्च), B₁ ३ D₄ T G₁ ३-३ संगलैश्च (for मङ्गल्यैश्च) S₁ च स्वनै, K₁₋₄ D₁ विविधै (for च स्तवै) D₇ ३ गुणस्तवै, S शुभै स्तवै (by transp) D₅ मगलै शुशुभे स्तवै — ^c) K₁ D₈ ३ प्रयातम्, B₅ प्रयातम् (for प्रयान्तम्) B₃ D₀₁ अथ त (for अर्जुनं) K₃ सूतं, Dn₁ D₄ १ १ सूत, T G₂ संख्ये, G₂ ४ संखे, G₅ सवे (for सूता) — ^d) D₁ मगधाश्च, D₇ ३ मागधैश्च (for मागधाश्च) S चापि (G₄ 'मि-') (for चैव)

23 ^a) B₅ जयाशीभिः, D₂ सपर्याप्त (for सजयाशी) K₅ D₂ ३ T G₂₋₄ सुपुण्याह (for सपु) G₅ जयाशी-कृतपुण्याह — ^b) B₁ ३ T G₂ निस्वनै, B₁ वंदिभि- (for निस्वन) — ^c) D₇ ३ निर्घोषैस् (for घोषेण) — ^d) K₄ D₁ १ ३ S प्रीतिकरो (for रति) Cd omes रति

24 ^a) S₁ अनुप्रपतन्, B₂ D₀₁ Dn₁ D₈ ३ ३-३ 'प्रततो, D₅ 'पततो, S 'प्रवणो (for 'प्रयतो) K₁ ३ ३

तमन्ववै ततो वायु- — ^b) D₈ पुण्यो (for पुण्य-) T G₁ ३ ३ पुण्यगन्ध, M₈₋₅ 'गन्धी (for 'गन्ध-) S (except G₄) शिव (for 'वह) K B₁₋₃ ३ D शुभ, B₄ शिव (for शुचि) — ^c) K₂ Dn₁ D₅ सहर्षयन्, D₄ सहर्षयन् (for सहर्ष) D₇ ३ पार्थान् (for पार्थ) — ^d) S₁ चास्य, T G₂₋₅ च वि (for चापि) G₁ M दिषश्चास्य विशेषयन् — After 24, N (S₂ missing) ms

443* ततस्तस्मिन्क्षणे राजन्विधानि शुभानि च ।

[K₁ सुखानि (for शुभानि)]

25 ^b) S transp विजयाय and बहूनि

26 ^a) S तत्र संप्रेक्ष्य तत्सर्व — ^b) K₅ B₁₋₃ D₀₁ Dn₁ विजयस्य, S विजयस्त्वे (for 'याय) S₁ सदक्षिणं (for प्रदक्षिणम्) — ^c) S सैन्येषु सात्यकं सत्यम्

27 ^a) S transp युद्धे and मे — ^b) S₁ दृष्ट, K₁₋₃ Dn₁ D₁ १ ३ ध्रुवे, B₁ मम (for ध्रुव) — B₁ om (hapl.) 27^c-29^b — ^c) B₂ ३ ३ D₄ १ ३ S तथा (G₅ 'तो) (for यथा) — ^d) S मनोज्ञानि भवति मे

28 B₁ om 28 (of v 1 27) — ^a) S₁ [आ]-गमिष्यामि (for गमि) — ^b) S यत्र यातो (G₁ M पापो) जयद्रथ — ^c) D₂ यथा सूर्यमयं लोको — ^d) D₈ प्रचक्ष्यते (for प्रतीक्षते) — For 28^{cd}, S subst.

444* गच्छ त्वं रक्ष राजानं त्वं हि तुल्यो मया रणे ।

[G₅ महारणे (for मया रणे)]

29 B₁ om. 29^{ab} (of v 1 27) G₂ partly damaged — ^a) B₂ ३ ३ यथा तु परमं कृत्यं, S यथैव च परं कृत्यं — ^b) K₄ ३ B₂₋₅ D₀₁ Dn₂ D₂ ३ ३ वयो (for वधे) S धृत् (for मम) — ^c) S हि परं (for

तथैव सुमहत्कृत्यं धर्मराजस्य रक्षणे ॥ २९
 स त्वमद्य महाबाहो राजानं परिपालय ।
 यथैव हि मया गुप्तस्त्वया गुप्तो भवेत्तथा ॥ ३०
 त्वयि चाहं पराश्वस्य प्रद्युम्ने वा महारथे ।
 शक्रयां सैन्धवं हन्तुमनपेक्षो नरर्षभ ॥ ३१
 मय्यपेक्षा न कर्तव्या कथंचिदपि सात्वत ।

राजन्येव परा गुप्तिः कार्या सर्वात्मना त्वया ॥ ३२
 न हि यत्र महाबाहुर्वासुदेवो व्यवस्थितः ।
 किञ्चिद्वापद्यते तत्र यत्राहमपि च ध्रुवम् ॥ ३३
 एवमुक्तस्तु पार्थेन सात्यकिः परवीरहा ।
 तथेत्युक्त्वागमत्तत्र यत्र राजा युधिष्ठिरः ॥ ३४

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पष्ठितमोऽध्याय ॥ ६० ॥ समाप्तं प्रतिज्ञापर्वे ॥

६९

घृतराष्ट्र उवाच ।

क्षोभृते किमकार्षुस्ते दुःखशोकसमन्विताः ।
 अभिमन्यौ हते तत्र के वायुध्यन्त मामकाः ॥ १

जानन्तस्तस्य कर्माणि कुरवः सव्यसाचिनः ।
 कथं तत्किंलप्यं कृत्वा निर्मया ब्रूहि मामकाः ॥ २
 पुत्रशोकाभिसंतप्तं क्रुद्धं मृत्युमिवान्तकम् ।

सुमहत् — ^a B D₀₁ D₂ D₃ ० S रक्षणे (for 'णे)
 30 °) G₅ प्रोक्त (for गुप्त) — ^a S तथा
 भवेत् (by transp) — After 30, N (S₂ missing)
 ins

445* न हि पश्यामि तं लोके यस्त्वां युद्धे पराजयेत् ।
 वासुदेवसमं युद्धे स्वयमप्यमरेश्वर ।

[(L 1) K₂ D₂ D₃ ० ० न पश्यामि च त लोके (for the prior half) S₁ K₂ 4 B₁-8 D₀₁ D₂₁ D₁ 4 7 8
 युधि (for युद्धे) — (L 2) B₁ 2 4 सस्ये (for युद्धे)
 K₁-3 D₁ [अ]नरोपम (K₂ 'म'), K₄ 'रोत्तम (for रेश्वर)
 K₅ D₂₁ स्वमेव महेश्वर (for the post. half)]

31 °) S₁ K₁ 2 4 D₁ न हि, K₂ ब्रूहि (for स्वयि)
 S₁ K₁-3 D₁ चाश्व, K₄ चार्थ (sic), B₁ 2 D₀₁ चाहं
 (for चाहं) B₂ पराश्वस्य, B₃ D₂ D₃ ० ० शस्त, Cd
 शस्य (as in text) Cv as in text — ^b S₁ प्रद्युम्नस्य,
 D₂ ० M₂ 5 ज्ञे च; Cv ज्ञेव (for ज्ञे वा) — ^a
 K₅ M₁ अनुपेक्षो, M₂-5 अनपेक्ष्य (for 'पेक्षो)

32 °) K D₁ [अ]वेक्षा (for [अ]पेक्षा) — ^b D₄
 शाश्वत (for सात्वत) S शोसार्य मम केशव — °)
 G₁ 2-5 M राज एव (for राजन्येव) — ^a S कार्या
 सत्यक सर्वदा

33 °) B₂ महाबल (for व्यवस्थित) — °) S₁ K₂
 द्वापतते, K₄ व्यापतते (for द्यते) D₄ स्वय (for

तत्र) — ^a S₁ इति (for अपि) S₁ K D₁ 4 5 7 8
 वा (for च) G₁ 5 M ध्रुव

34 °) S सत्यक (for सात्यकि)

Colophon S₂ missing — Sub-parvan N (S₂
 missing, D₅ om) G₁ M₁ 2 5 जयद्रथवध — Day
 of Drona's Generalship K₁-3 तृतीययुद्धदिवस
 — Adhy name K₁-3 रात्रिकथास्वमवृत्तात्, K₅ D₂ 5
 G₁ M₁ 2 अर्जुननिर्याण — Adhy no (figures, words
 or both) B₁ 1, B₂ 8 D₂₁ 82, B₃ 79, D₂ 74,
 D₂ 8 80, D₃ 84 — Sloka no D₂₁ 36

61

1 S₂ is missing up to 7 61 19 (of v 1 7 58 19)
 — ^a S अकुर्वत (for अकार्षुस्ते) — ^b D₅ शोकदुःख
 (for दुःखशोक) — °) M₂-5 तात (for तत्र) — ^a
 S कैर् (for के) S पादवा (for मामका)

2 S₂ missing (of v 1 1) S₁ K₁-4 D₁ om
 (hapl.) 2 — ^a D₂₁ जानति; G₅ राजानस्य (for
 जानन्तस्य) — °) T G₂-5 तु (for तत्) S चक्र (for
 कृत्वा) — ^a D₅ ब्रूत (for ब्रूहि) S प्रतिगृह्य धनं
 जय

3 S₂ missing (of v 1 1) D₂₁ om (hapl.) 3-4

आयान्तं पुरुषव्याघ्रं कथं ददृशुराहवे ॥ ३
 कपिराजध्वजं संख्ये विधुन्वानं महद्भुजः ।
 दृष्ट्वा पुत्रपरिधूनं किमकुर्वन्त मामकाः ॥ ४
 किं नु संजय संग्रामे वृत्तं दुर्योधनं प्रति ।
 परिदेवो महानत्र श्रुतो मे नाभिनन्दनम् ॥ ५
 बभूवुर्ये मनोग्राह्याः शब्दाः श्रुतिसुखावहाः ।
 न श्रूयन्तेऽद्य ते सर्वे सैन्यवस्य निवेशने ॥ ६
 स्तुवतां नाद्य श्रूयन्ते पुत्राणां शिबिरे मम ।
 स्रतमागधसंधानां नर्तकानां च सर्वशः ॥ ७
 शब्देन नादिताभीक्ष्णमभवद्यत्र मे श्रुतिः ।

दीनानामद्य तं शब्दं न शृणोमि समीरितम् ॥ ८
 निवेशने सत्यधृतेः सोमदत्तस्य संजय ।
 आसीनोऽहं पुरा तात शब्दमश्रौषमुत्तमम् ॥ ९
 तदद्य हीनपुण्योऽहमार्तस्वरनिनादितम् ।
 निवेशनं हतोत्साहं पुत्राणां मम लक्ष्ये ॥ १०
 विविंशतेर्दुर्मुखस्य चित्रसेनविकर्णयोः ।
 अन्येषां च सुतानां मे न तथा श्रूयते ध्वनिः ॥ ११
 ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्या यं शिष्याः पर्युपासते ।
 द्रोणपुत्रं महेश्वासं पुत्राणां मे परायणम् ॥ १२
 वितण्डालापसंलापैर्दुतयाचितवन्दितैः ।

—^δ) D₂ कृष्णं (for कुर्द्धं) —^ε) D₃ 4 Ms. 5 आयातं
 (for आयातन्त) D₂ तं पुरो (for पुरुष-)

4 S₂ missing (of v 1 1) Dn₁ om 4 (of v 1
 3) —^α) S कुर्द्धं (for संख्ये) —^δ) D₁ 5 विधुन्वतं
 (for "न्वान) S धून्वानं गाढिव धनु —^ε) K₅ D₁ 3
 शोकः, D₅ M₁ 2 तत्र (for पुत्र) D₂ -परिक्लिष्टं, G₁
 M "न्यूनं, Cd -परिधूनं (as in text) —^α) S₁
 अकुर्वन्त (for "वन्त) S मे सुता (for मामका)

5 S₂ missing (of v 1 1) —^α) D₂ 5 6 तु, G₁
 च (for तु) —^δ) S वृत्तं दुर्योधनाग्रियं (Ms [sup
 l₄ n] नार्पितं) —^ε) Dn₅ S अद्य, D₂ एव, D₄
 तत्र (for अत्र) —^α) K₅ श्रुतसे (for श्रुतो मे) S
 श्रूयते हि गृहे गृहे

6 S₂ missing (of v 1 1) —^α) D₅ च नो
 योग्या, Cd मनोग्राह्या (as in text) —^ε) B₁ 5 Dn₂
 D₂ 4 सर्वे ते (by transp), D₅ सर्वे वै — For 6,
 S subst.

446* भूयाच्छब्दानतीवान्याशब्दः सैन्यववेशमनि ।

पौराणिकानां तुर्यणा शङ्खदुन्दुभिघोषवान् ।

[(L 1) G₅ [अ]न्य (for [अ]न्याम्)]

7 S₂ missing (of v 1 1) S transp 7^{ab} and
 7^{cd} —^α) Dn₁ स्तुवतां, D₅ स्तुतानां (for स्तुवता)
 —^δ) K₅ Dn₁ मम संजय (for शिबिरे मम) — For
 7^{ab}, S subst

447* सोऽयं न श्रूयते शब्दः सूतपुत्र यथापुरम् ।

—^ε) S -वदीना (for -संधाना) —^α) D₅ सहस्रश,

S च निस्वन (for च सर्वश)

8 S₂ missing (of v 1 1) —^α) S₁ नादिता
 तीक्ष्णम्, Dn₁ [आ]नदिता तीक्ष्णम् S शब्दो नानाविधोभी-
 क्ष्णम् —^δ) S श्रुत (G₂ "तं) (for श्रुति) —^ε) B₁
 वीराणाम् (for दीनानाम्) —^α) G₅ शृणोमि समीरितं

9 S₂ missing (of v 1 1) —^ε) D₅ 5 य आसीन
 (for आसीनोऽहं)

10 S₂ missing (of v 1 1) Ms reads 10^{ab}
 twice —^α) S₁ K₁-4 D₁ क्षीणपुण्योहम्, Dn₁ D₁ 5
 पुण्यहीनोहम्, Ms (first time) हीनपुण्यानाम्, Cd "पु-
 ण्योऽहम् (as in text) —^δ) D₅ -निनादिकम् (for निना
 दितम्) S (Ms [both times]) हीनस्वरविनादितं (M₁ 2
 "कं) —^ε) B₂-5 Dn₃ D₂ G₄ गतोत्साहं —^α) K₁
 D₂ 6 पुत्राणा समः, K₅ Dn₁ मम पुत्रस्य, S विकृतं
 तात (for पुत्राणां मम) S₁ K₁-4 B₁ D₄ 5 7 8 लक्ष्यते,
 Dn₁ संजय, D₂ लक्षित (for लक्ष्ये)

11 S₂ missing (of v 1 1) —^α) G₅ निवेशनेषु
 मुख्यस्य —^δ) G₅ चित्रसेनस्य संजय —^ε) D₅ तु
 (for च) K₅ D₂ च (for मे) —^α) K₅ नान्यथा,
 T G₂-5 तथा न (by transp) D₂ श्रूयते तथा (by
 transp),

12 S₂ missing (of v 1 1) —^α) K₅ D₁ S
 अथाह तं न लक्ष (G₂ संज्ञा)ये, D₁ 5 गायना नर्तकाश्च ये
 (of 15^b)

13 S₂ missing (of v 1 1) G₅ om 13^a-15^a
 —^α) D₁ वितंडानाम (for "डालाप-) K₁ -संलपैर (for
 -संलापैर) Cd वितंडालापिसंलापै, C_v विमंद्दालापसंलापैर

गीतैश्च विविधैरिष्टै रमते यो दिवानिशम् ॥ १३
 उपास्यमानो बहुभिः कुरुपाण्डवसात्वतैः ।
 स्रुत तस्य गृहे शब्दो नाद्य द्रौणेर्यथा पुरा ॥ १४
 द्रोणपुत्रं महेष्वासं गायना नर्तकाश्च ये ।
 अत्यर्थमुपतिष्ठन्ति तेषां न श्रूयते ध्वनिः ॥ १५
 विन्दानुविन्दयोः सायं शिविरे यो महाध्वनिः ।
 श्रूयते सोऽद्य न तथा कैक्यानां च वेदमसु ॥ १६
 नित्यप्रमुदितानां च तालगीतस्वनो महान् ।
 नृत्यतां श्रूयते तात गणानां सोऽद्य न ध्वनिः ॥ १७

सप्ततन्तून्वितन्वाना यमुपासन्ति याजकाः ।
 सौमदत्तिं श्रुतनिधिं तेषां न श्रूयते ध्वनिः ॥ १८
 ज्याघोपो ब्रह्मघोषश्च तोमरासिरथध्वनिः ।
 द्रोणस्यासीदविरतो गृहे तत्र शृणोम्यहम् ॥ १९
 नानादेशसमुत्थाना गीतानां योऽभवत्स्वनः ।
 वादित्रनादितानां च सोऽद्य न श्रूयते महान् ॥ २०
 यदा प्रमृत्युपप्लव्याच्छान्तिमिच्छञ्जनार्दनः ।
 आगतः सर्वभूतानामनुकम्पार्थमच्युतः ॥ २१
 ततोऽहमश्रुत्वां स्रुत मन्दं दुर्योधनं तदा ।

C 7 30
B 7 65
K 7 12

—^δ) K₁ 5 हुत , G₂ मुक्त (for हुत) B D₀₁ D_{n1}
 Cd नृत्य (Cd हुत) वादित्रवदितै (B₂ D₀₁ वलितै , D_{n1}
 वादितै) , D_{n2} हुतवादित्रनि स्वनै , D₂ 6 हुतवादित्र
 वादितै , T G₂ 4 हेतुवादित्रवदितै —^ε) D_{n1} हृष्टो ,
 D₅ रम्यै (for हृष्टै) —^d) D₂ यदि वा (for यो
 विवा)

14 S₂ missing (cf v l 1) G₅ om 14 (cf v l
 13) —^δ) D₂ 6 कुरुभि सात्वतै सह —^ε) S (G₅
 om.) छङ्गस् (for सूत) —^a) K₁ D₁ 5 द्रोणैर् , M₁ 4
 रात्रौ (for द्रौणैर्) S (G₅ om) पुरं (for पुरा)

15 S₂ missing (cf v l 1) G₅ om 15^a (cf
 v l 13) —^a) S₁ K₁-4 D₁ 5 6 महात्मानं (for महे
 ष्वासं) —^δ) G₁ M गायका (for ना) S₁ K₁ 2 5
 B₁ D₀₁ D_n D₁ 7 8 नर्तनाश्च (for काश्च) D₁ अथाहं
 तं न लक्ष्ये —^d) K₅ D_{n1} D₅ transp तेषा and न

16 S₂ missing (cf v l 1) D_{n2} om (hapl)
 16-18 G₅ om (hapl) 16^{ab} —^a) D₇ 8 चापि ,
 T G₂-4 चाप्तिम् , G₁ M साये (for सायं) —^δ) K₅
 D₁ 4 महान् (for महा) —^ε) S₁ शिविरे (for श्रूयते)
 K₁-3 D₁ योद्य (for सोऽद्य) —^d) K₅ कैक्यानां ,
 D_{n1} D₂-3 कैक (for कैक) D₁ तु (for च) S
 वेदमनि (for वेदमसु)

17 S₂ missing (cf v l 1) D_{n2} om 17 (cf
 v l 16) T G₅ om (hapl) 17 —^a) K₁-3 B D₀₁
 D_{n1} D₁-3 5 6 नित्य (for नित्य) D₁ सु (for च)
 —^ε) S₁ बालगीत , D₂ वाद्यमान , D₅ पानागीत ,
 D₇ 8 वीणा , G₁ M ताळं (for ताल) —^ε) B₁
 नित्यतां (for नृत्यतां) G₁ 4 5 M सूत , G₂ सोद्य (for
 तात) —^d) G₂ सूत (for सोऽद्य) D₅ G₁ M नो ;

G₂ 4 5 वै (for न)

18 S₂ missing (cf v l 1) D_{n2} om 18 (cf
 v l 16) K₁ om (hapl) 18 D₅ om (hapl)
 18^a-19^b —^a) S₁ K₂ B₂ (marg) D_{n1} D₁-7 Cd
 ससत्तुं , G₅ तंत्रीर् (for तन्तून्) S₁ वितन्वान , D₁
 वितंताय , D₅ वितन्वानो (for न्वाना) —^δ) K₂ D₀₁
 ये (for यम्) D₅ 7 G₅ याचका , G₁ M₂ 4 5 (sup
 4₁₂) यादवा (for याजका) D₂ 8 9 याजका यमुपासते
 —^ε) K₅ D₀₁ D₁ 5 G₅ सौमदत्तिं , D_{n1} सौमदत्तं , Cd
 सौमदत्ति (as in text) D₂ श्रुतिनिधि , S श्रुत (M₂ 8
 ति) धनास् (for श्रुतनिधि) —^d) K₅ D_{n1} transp तेषां
 and न

19 S₂ missing (cf v l 1) D₅ om 19^{ab} (cf
 v l 18) —^a) G₁ 5 M ज्याशब्दो (for ज्याघोपो)
 —^δ) D₀₁ चरध्वनि , D₂ ह्ययं (for रथं) —^d) D₁
 om 19^c-20^d —^ε) T G₂-5 स्याद् (for आसीद्)
 G₁ अविरतं

20 D₁ om 20 (cf v l 19) —^δ) D₂ 6 अम
 वत् , G₁ M भवेत् (for योऽभवत्) D_{n1} ध्वनि (for
 स्वन) —^ε) K₅ वादित्राणां , B₂ 5 D₀₁ भाषिताना ,
 D_{n1} वादितानां , T G M₁ 2 घोषितानां (for न्नादि-
 ताना) M₂-5 वादित्रघोषसंमिश्र —^d) S₂ D_{n1} S
 ध्वनि (for महान्)

21 D_{n2} om 21 —^a) B₂ यत (for यदा) K₂
 T G₁ 2 5 M [उ]पल्लव्यात् , D₅ व सर्वाङ्ग , D₆ व
 श्रीमाङ्ग , Cd [उ]पल्लव्यात् (as in text)

22 ^a) G₁ M₁ 3 4 5 अश्रुत्वां (for अश्रुत्वं) S तात
 (for सूत) —^δ) D_{n1} मूर्धं (for मन्दं) —^d) S
 तात (for पुत्र) S₁ संगच्छ ; Cd संशाम्य (as in text).

वासुदेवेन तीथन पुत्र संशाम्य पाण्डवैः ॥ २२
 कालप्राप्तमहं मन्ये मा त्वं दुर्योधनातिगाः ।
 शमे चेद्याचमानं त्वं प्रत्याख्यास्यसि केशवम् ।
 हितार्थमभिजल्पन्तं न तथास्त्यपराजयः ॥ २३
 प्रत्याचष्ट स दाशार्हमृषभं सर्वधन्विनाम् ।
 अनुनेयानि जल्पन्तमनयान्नान्वपद्यत ॥ २४
 ततो दुःशासनस्यैव कर्णस्य च मतं द्वयोः ।
 अन्ववर्तत हित्वा मां कृष्टः कालेन दुर्मतिः ॥ २५

न ह्यहं द्यूतमिच्छामि विदुरो न प्रशंसति ।
 सैन्यवो नेच्छते द्यूतं भीष्मो न द्यूतमिच्छति ॥ २६
 शल्यो भूरिश्रवाश्चैव पुरुभिन्नो जयस्तथा ।
 अश्वत्थामा कृपो द्रोणो द्यूतं नेच्छन्ति संजय ॥ २७
 एतेषां मतमाज्ञाय यदि वर्तेत पुत्रकः ।
 सज्ञातिभिन्नः ससुहृच्चिरं जीवेदनामयः ॥ २८
 श्लक्ष्णा मधुरसंभाषा ज्ञातिमध्ये प्रियंवदाः ।
 कुलीनाः संमताः प्राज्ञाः सुखं प्राप्स्यन्ति पाण्डवाः ॥ २९

23 °) Ś2 D4.7 T G2-5 कालं प्राप्तम्, K1 5 B1 2
 Dm Cd प्राप्तकालम् (for कालप्राप्तम्) — °) S नै (G1
 M1 2 नै) नै (for मा त्वं) B2 D1.5 S दुर्योधनातिगा (B2
 °भ्यागा, D1.5 °तिगा) Cd orte नाभिगा — After
 23^{ab}, S ins

447* संशाम्य आनुमिस्तैस्तु क्षत्रियानमिपालय ।
 — °) K5 सत्यं, D1 स मे (for शमे) B2 च (for
 चेद्) T G2.4 याचमानम् (for °मान) K5 तं, D5
 त्वा (for त्वं) Ś1 शमे च चोद्यमान त्वं, Ś2 K1.8 ममेदं
 चोद्यमानस्य (K1 8 न त्वं), K2 भये संचोद्यमानं त्वं,
 G2 स मया चोद्यमानस्त्व — °) D2.8 अपि (for अभि-)
 — K5 om (hapl.) 23^c-24^c — °) K2 4 B1-8.8 D1
 तव (for तथा) Ś1 K1 D2 न तथास्ति प (K1 °रीन्प-
 राजय, B2 Dn D2-8 न तवा (D1 °था) स्ति रणे जय, S
 अवाप्स्यसि पराजयं

24 K5 om 24^{ab} (of v l 23) — °) G1 M
 प्रत्याख्यातस्तु दाशार्हो — °) G1 M वृषभ (for ऋषभ)
 S -सात्वता (for धन्विनाम्) — °) K1 T G2-4 धनु
 नीयामिजल्पन्तम्, G1 M कुरुपाण्डवपथ्यानि, G5 अनुनेया
 न्विजल्पन्तम् Cd orte अनुनेयानि (as in text) — °)
 K5 B1 8 Dm Dn1.2 (marg) D1 7 8 अन्वबुध्यत, B5
 अनुबुध्यत, D5 अवबुध्यत (for अन्वपद्यत) — After
 24, S ins

448* कर्णदुःशासनमते सौबलस्य च दुर्मते ।
 प्रत्याख्यातो महाबाहुः कुलान्तकरणेन मे ।
 [(L 1) G2-8 कर्णदुःशासनमत]

25 °) K1-8 तनु, S नित्यं (for ततो) B1-8 एष
 (for एव) — °) Ś1 [ए]व (for च) K5 Dn1
 Dr 8 मर्ति, S मते (for मर्तं) K5 Dr 8 तदा, B2
 तयो (for द्वयो) — °) Ś K Dn D1-8 transp हित्वा
 and मा — °) K5 8 Dn2 T G2-4 कष्ट, B4 प्रत,

M2-5 क्लिष्ट, Cd कृष्ट (as in text)

26 °) S युद्धम् (for द्यूतम्) — °) K1 5 B Dm
 Dn2 D2 नेच्छति — °) Dr 8 transp भीष्मो and न
 D5 भीष्मो द्रोणोपि नेच्छति — For 26^{cd}, S subst.

449*

विदुरो द्रोण एव वा ।

यादृकि सोमदत्तो वा भीष्मो द्रोणायनित्तदा ।

[(L 2) G2-5 यादृकि G2-8 द्रोणायनिष् G1 M तथा
 (for तदा)]

27 °) Dr G2 शलो (for शल्यो) D1 तत्र (for
 चैव) — °) D2 पुरुसीढो, D2 8 जयमित्रो (for पुरु
 मित्रो) Ś2 K1-8 B5 जयद्रथ, S विविशति (for जय
 स्तथा) — °) Ś K1 D1.3 8 नेच्छति (for °न्ति)
 — for 27^{cd}, S subst.

450* जय कृपो वा धर्मिष्ठा ये चान्ये सम वान्धवा ।

[T G2-4 न (for ये)]

28 °) T G2 मतिम् (for मतम्) B2 5 Dn2 आ-
 दाय, S आस्थाय (for आज्ञाय) — °) D1 परि (for
 यदि) T G2-4 M वत्स्यति (M सि) (for वर्तेत)
 B5 संजय, D5 पुत्रका, M2-6 पुत्रक (for पुत्रक)
 G5 प्रतिपत्स्यति पुत्रक — °) Ś1 स्वज्ञातिपुत्र, B1
 स्वज्ञातिवधु K1 सुहृदश, B1 सुमुखं, B5 स्वसुख,
 Dm Dn1 सुमुखं (for ससुहृच) — °) Ś K1-8 B4
 D1.2 अनामयं, Cd °मय (as in text) — For 28^{cd},
 S subst.

451* एतेभ्यश्च मदूर्ध्वं च अभोक्ष्यद्रसुधामिमाम् ।

[G2 चामोक्ष्यन्, M1 च भोक्ष्यते, M5 चामोक्ष्यो]

29 °) Ś K1-8 D1 शुद्धा, K1 B5 दक्षा, B1 T
 G2-5 शुद्धा, Cd श्लक्ष्णा (as in text) K5 मधुर
 भाषाज्ञा, Dn1 भाषा च — °) Bom ed ज्ञातिवधु-
 (for °मये) K5 Dn1 पुरस्कृता (for प्रियंवदा) — °)

धर्मापेक्षो नरो नित्यं सर्वत्र लभते सुखम् ।
 प्रेत्यभावे च कल्याणं प्रसादं प्रतिपद्यते ॥ ३०
 अर्हन्त्यर्थं पृथिव्यास्ते भोक्तुं सामर्थ्यसाधनाः ।
 तेषामपि समुद्रान्ता पितृपैतामही मही ॥ ३१
 नियुज्यमानाः स्थास्यन्ति पाण्डवा धर्मवर्त्मनि ।
 सन्ति नो ज्ञातयस्तात येषां श्रोष्यन्ति पाण्डवाः ॥ ३२
 शल्यस्य सोमदत्तस्य भीष्मस्य च महात्मनः ।
 द्रोणस्याथ विकर्णस्य बाह्लिकस्य कृपस्य च ॥ ३३
 अन्येषां चैव वृद्धानां भरतानां महात्मनाम् ।

त्वदर्थं ब्रुवतां तात करिष्यन्ति वचो हितम् ॥ ३४
 कं वा त्वं मन्यसे तेषां यस्त्वा ब्रूयादतोऽन्यथा ।
 कृष्णो न धर्मं संजहात्सर्वे ते च त्वदन्वयाः ॥ ३५
 मयापि चोक्तास्ते वीरा वचनं धर्मसंहितम् ।
 नान्यथा प्रकरिष्यन्ति धर्मात्मानो हि पाण्डवाः ॥ ३६
 इत्यहं विलपन्स्तु बहुशः पुत्रमुक्तवान् ।
 न च मे श्रुत्वान्मूढो मन्ये कालस्य पर्ययम् ॥ ३७
 वृकोदरार्जुनौ यत्र वृष्णिवीरश्च सात्यकिः ।
 उत्तमौजाश्च पाञ्चाल्यो युधामन्युश्च दुर्जयः ॥ ३८

Ds राजा (for प्राज्ञा) S कुलीनाश्चाभिजाताश्च —^a)
 S सुख जीवति मानवा

30 ^a) K4 s B4 s Dn2 D1-s s S धर्मापेक्षी (for
 पेक्षो) S तात (for नित्यं) —^c) The portion of
 the text from प्रेत्यभावे up to सप्र (in 7 62 1^a) is
 lost in B5 on missing folio Cv as in text —^a)
 S प्रसादात् (for प्रसाद) Dc1 प्रतिपत्स्यते (for पद्यते)

31 B5 missing (cf v 1 30) —^a) S अलमर्थं
 (for अर्हन्त्यर्थं) B1-4 अर्हास्ते पृथिवीं भोक्तुं —^b)
 D7 s साधनात् (for साधना) B1-4 सामर्थ्या साधनेपि
 च, D2 भोक्तुं समर्थ्यं तं मता (sio), S सहामात्यस्य मा
 नुह, Cd सामर्थ्यसाधनापि च —^a) K5 पैतामहा
 (for मही) — After 31, B1 s 4 T G2-5 Ms ins

452* न च त्वाभिभविष्यन्ति हित्वा धर्मं पृथगत्मजा ।

[Ms हत्वा (for हित्वा)]

32 B5 missing (cf v 1 30) —^c) K1 B2 4
 Dn2 D2-4 s मे (for नो) D2 कामतस् (for ज्ञात
 यस) —^a) K4 D2 G2 M तेषा (for येषा) G1 Ms
 मे वच (for पाण्डवा)

33 B5 missing (cf v 1 30) —^a) D2 शल्यस्य,
 D7 s शैव्यस्य (for शल्यस्य) K1 D2 सोमदत्तस्य (for
 दत्तस्य) —^c) G5 [अ]पि (for [अ]थ) —^a) K4 s
 B2-4 Dn D2 s T G2 2 M बाह्लिकस्य

34 B5 missing (cf v 1 30) —^b) K1 s Dn1
 D2-3 G1 4 s M1 2 भारतानां, Cd भर (as in text)
 —^c) S K1 s B2 D1 s 7 s T त्वर्थं (for त्वदर्थं) S
 K1-4 D1 श्रूयते, T G2 अश्रूय, G2 4 अवतां (sio)
 (for ब्रुवता) —^a) K5 Dn1 D1 2-5 7 s हि ते (for
 हितम्) B1 s 4 T G2 M1 (orig) न जह्युः (B4 T G2

हु)र्वचनानि मे, Dc1 न जह्युर्वचनानि च, G1 M न
 जहुः (M1 [sup lin] 2 'हु)र्धर्मनि (M1 [sup lin] 2 'मे)-
 अता (G1 का)

35 B5 missing (of v 1 30) D7 om (hapl)
 35^a-36^b —^a) S1 Dc1 के, K4 s B2 Dn1 D1 4 s
 G1 M किं (for क) S1 (sup lin) वा जु; Cv वार्थं
 (for वा त्व) S1 मन्यते (for मन्यसे) Ms 4 तात
 (for तेषां) —^b) S K1-4 D1 कस् (for यस्)
 K4 s Dn1 D1-2 s T1 G2-4 त्वा, B1-4 Dc1 Dn2 तान्,
 G1 M [s]त्र (for त्वा) D2 तद् (for [अ]तो) —^c)
 S2 K1 s D2 Ms 4 कृष्णे (for कृष्णो) B1 s Dc1 Dn2
 T G2-5 Ms-5 transp न and धर्मं S1 सत्यं च, S2
 K1-3 सत्यज्ञा, K5 Dn D5 s T G2-5 संत्यज्यात्, D4
 सत्यज्य, Ms-5 सत्यक्ता (for संजहात्) G1 M1 2 त्वदर्थं
 धर्मसयुक्तं —^a) K2 s B4 Dn D4 s ते हि, D3 0 ते
 ये, S Cv एते (for ते च) Dc1 तदन्यथा, T G5
 Cd v तदन्यथा (for त्वदन्वया) D2 सर्व एवैतदन्यथा

36 B5 missing (cf v 1 30) D7 om 36^{ab} (of
 v 1 35) —^a) G2-5 सर्वे (for वीरा) G1 M मयि
 चापि श्रुते नूनं (Ms-5 चोक्ता) —^b) G1 M1 2 त्वदर्थं
 (for वचनं) Ms-5 ते वीरा वचनं हित —^c) T G2-5
 वै, G1 M तु (for प्र-)

37 B5 missing (cf v 1 30) —^a) K4 D1
 इत्यलं, Dc1 इत्येवं (for इत्यहं) K5 S तात (for
 सूत) —^c) T G2 हि (for च) D7 s मदो (for
 मूढो) —^a) Dc1 D5 पर्ययान्, D2 यात्, Cd यम्
 (as in text)

38 B5 missing (cf v 1 30) —^a) Dn1 वृको
 दरात्मजो Dn1 T G5 4 वीरौ, G2 ज्येष्ठौ (for यत्र)

वासुदेवेन तीर्थन पुत्र संशम्य पाण्डवैः ॥ २२
 कालप्राप्तमहं मन्ये मा त्वं दुर्योधनातिगाः ।
 शमे चेद्याचमानं त्वं प्रत्याख्यास्यसि केशवम् ।
 हितार्थमभिजल्पन्तं न तथास्त्यपराजयः ॥ २३
 प्रत्याचष्ट स दार्शार्हमृषभं सर्वधन्विनाम् ।
 अनुनेयानि जल्पन्तमनयान्ब्रान्वपद्यत ॥ २४
 ततो दुःशासनस्यैव कर्णस्य च मतं द्वयोः ।
 अन्ववर्तत हित्वा मां कृष्टः कालेन दुर्मतिः ॥ २५

न ह्यहं द्यूतमिच्छामि विदुरो न प्रशंसति ।
 सैन्धवो नेच्छते द्यूतं भीष्मो न द्यूतमिच्छति ॥ २६
 शल्यो भूरिश्रवाश्चैव पुरुमित्रो जयस्तथा ।
 अश्वत्थामा कृपो द्रोणो द्यूतं नेच्छन्ति संजय ॥ २७
 एतेषां मतमाज्ञाय यदि वर्तेत पुत्रकः ।
 सज्ञातिभिर्नः समुहचिरं जीवेदनामयः ॥ २८
 श्लक्षणा मधुरसंभाषा ज्ञातिमध्ये प्रियंवदाः ।
 कुलीनाः संमताः प्राज्ञाः सुखं प्राप्स्यन्ति पाण्डवाः ॥ २९

23 °) Ss D1.7 T G2-5 कालं प्राप्तम्, K1 5 B1.2 Dm Cd प्राप्तकालम् (for कालप्राप्तम्) — °) S नै (G1 M1.2 नै) न (for मा त्वं) B2 D1.5 S दुर्योधनात्यागा (B2 °भ्यागा, D1.5 °तिगा) Cd cites नाभिगा — After 23^{ab}, S ins

447* सशम्य आतृभित्तैस्तु क्षत्रियानभिपालय ।
 — °) K1 सत्यं, D1 स मे (for शमे) B2 च (for चेद्) T G2.4 याचमानस्य (for °मान) K5 तं, D5 त्वा (for त्व) S1 शमे च चोद्यमान त्व, S2 K1.3 ममेदं चोद्यमानस्य (K1.3 न त्वं), K2 अये संचोद्यमानं त्व, G2 स मया चोद्यमानस्त्व — °) D2.8 अपि (for अभि-) — K5 om (hapl.) 23'-24° — °) K2 4 B1-8 5 D1 तव (for तथा) S1 K1 D2 न तथास्ति प (K1 °रीन्प)-राज्य, B1 Dn D2-8 न तवा (D1 °था) स्ति रणे जय, S अवाप्स्यसि पराजयं

24 K5 om 24^{ab} (of v 1 23) — °) G1 M प्रत्याख्यातस्तु दार्शार्हो — °) G1 M वृषभ (for कृषभ) S सात्वता (for धन्विनाम्) — °) K1 T G2-4 अनु नीयाभिजल्पन्तम्, G1 M कुरुपाण्डवपथ्यानि, G5 अनुनेया-न्विजल्पन्तम् Cd cites अनुनेयानि (as in text) — °) K5 B1.8 Dm Dn1.2 (marg) D1.7 8 अन्वबुध्यत, B5 अनुबुध्यत, D5 अवबुध्यत (for अन्वपद्यत) — After 24, S ins

448* कर्णदुःशासनमते सौबलस्य च दुर्मते ।
 प्रत्याख्यातो महाबाहुः कुलान्तरकरणेन मे ।
 [(L 1) G2-5 कर्णदुःशासनमत]

25 °) K1-3 तनु, S नित्य (for ततो) B1-8 एष (for एव) — °) S1 [पृ] च (for च) K5 Dm D7 8 मतिं, S मते (for मते) K5 D7 8 तदा, B2 तयो (for द्वयो) — °) S K Dn D1-6 transp हित्वा and मा — °) K5 5 Dm2 T G2-4 कष्ट, B1 प्रस्त,

M2-5 छिष्ट, Cd कृष्ट (as in text)

26 °) S युद्धम् (for द्यूतम्) — °) K4.5 B Dm Dn2 D2 नेच्छति — °) D7 8 transp भीष्मो and न D5 भीष्मो द्रोणोपि नेच्छति — For 26^{ab}, S subst.

449* विदुरो द्रोण एव वा ।
 बाह्लिकं सोमदत्तो वा भीष्मो द्रोणायनिस्त्वदा ।

[(L 2) G2-5 बाह्लिक G2-5 द्रोणायनिस् G1 M तथा (for तदा)]

27 °) D7 G2 शलो (for शल्यो) D1 तत्र (for चैव) — °) D2 पुरुमीढो, D5 6 जयमित्रो (for पुरु-मित्रो) S2 K1-3 B5 जयद्रथ, S विविंशति (for जय स्तथा) — °) S K1 D1.8 5 नेच्छति (for °न्ति) — for 27^{ab}, S subst

450* जय कृपो वा धर्मात्मा ये चान्ये सम बान्धवा ।
 [T G2-4 न (for ये)]

28 °) T G2 मतिम् (for मतम्) B2 5 Dn2 आ-दाय, S आस्थाय (for आज्ञाय) — °) D1 परि (for यदि) T G2-4 M वत्स्यति (M °ति) (for वर्तेत) B5 संजय, D5 पुत्रका, M2-5 पुत्रक (for पुत्रक) G5 प्रतिपत्स्यति पुत्रक — °) S1 स्वज्ञातिपुत्र, B1 स्वज्ञातिवधु K1 सुहृदश्च, B1 सुमुख, B5 स्वमुख, Dm Dn1 सुमुखं (for समुहश्च) — °) S K1-3 B4 D1.2 अनामय, Cd °मय (as in text) — For 28^{ab}, S subst

451* एतेभ्यश्च मदूर्ध्वं च अभोक्ष्यद्वसुधामिमाम् ।

[G2 चामोक्ष्यन्, M1 च भोक्ष्यते, M5 चामोक्ष्ये]

29 °) S K1-3 D1 शुद्धा, K4 B5 शक्ता, B4 T G2-5 शुद्धा, Cd श्लक्षणा (as in text) K5 मधुर माषज्ञा, Dm1 °भाषा च — °) Bom ed ज्ञातिवधु- (for °मध्ये) K5 Dm पुरस्कृता (for प्रियंवदा) — °)

धर्मापेक्षो नरो नित्यं सर्वत्र लभते सुखम् ।
 प्रेत्यभावे च कल्याणं प्रसादं प्रतिपद्यते ॥ ३०
 अर्हन्त्यर्थं पृथिव्यास्ते भोक्तुं सामर्थ्यसाधनाः ।
 तेषामपि समुद्रान्ता पितृपैतामही मही ॥ ३१
 नियुज्यमानाः स्थास्यन्ति पाण्डवा धर्मवर्त्मनि ।
 सन्ति नो ज्ञातयस्तात येषां श्रोष्यन्ति पाण्डवाः ॥ ३२
 शल्यस्य सोमदत्तस्य भीमस्य च महात्मनः ।
 द्रोणस्याथ विकर्णस्य बाह्लिकस्य कृपस्य च ॥ ३३
 अन्येषां चैव वृद्धानां भरतानां महात्मनाम् ।

त्वदर्थं ब्रुवतां तात करिष्यन्ति वचो हितम् ॥ ३४
 कं वा त्वं मन्यसे तेषां यस्त्वा ब्रूयादतोऽन्यथा ।
 कृष्णो न धर्मं संजहात्सर्वे ते च त्वदन्वयाः ॥ ३५
 मयापि चोक्तास्ते वीरा वचनं धर्मसंहितम् ।
 नान्यथा प्रकरिष्यन्ति धर्मात्मानो हि पाण्डवाः ॥ ३६
 इत्यहं विलपन्सूत बहुशः पुत्रमुक्तवान् ।
 न च मे श्रुतवान्मूढो मन्ये कालस्य पर्ययम् ॥ ३७
 वृकोदरार्जुनौ यत्र वृष्णिवीरश्च सात्यकिः ।
 उत्तमौजाश्च पाञ्चाल्यो युधामन्युश्च दुर्जयः ॥ ३८

C 7
B 7
K 7

Ds राजा (for प्राज्ञा) S कुलीनाश्चाभिजाताश्च —^a)
 S सुख जीवति मानवा

30 ^a) K4 s B4 s Dn2 D1-s s S धर्मापेक्षी (for
 पेक्षो) S तात (for नित्यं) —^c) The portion of
 the text from प्रेत्यभावे up to सम्र (in 7 62 1^a) is
 lost in B4 on missing folio C7 as in text —^d)
 S प्रसादात् (for प्रसाद) Dc1 प्रतिपत्स्यते (for पद्यते)

31 B4 missing (of v 1 30) —^a) S अलमर्थं
 (for अर्हन्त्यर्थं) B1-4 अर्हस्ति पृथिवीं भोक्तुं —^b)
 D1-s साधनात् (for साधना) B1-4 सामर्था साधनेषु
 च, D2 भोक्तुं समर्थं ते मता (sic), S सहामात्यस्य मा
 ब्रुव, Cd सामर्थ्यसाधनापि च —^d) K5 पैतामहा
 (for मही) — After 31, B1 s 4 T G2-s M5 ins

452* न च स्वाभिमतविष्यन्ति हित्वा धर्मं पृथात्मजा ।

[M5 हत्वा (for हित्वा)]

32 B4 missing (of v 1 30) —^c) K1 B2 s
 Dn2 D2-s s मे (for नो) D2 कामतस्य (for ज्ञात
 यस्) —^d) K4 D8 G1 M तेषां (for येषा) G1 M2
 मे वच (for पाण्डवा)

33 B4 missing (of v 1 30) —^a) D2 शल्यस्य,
 D1-s शैत्यस्य (for शल्यस्य) K1 D2 सोमदत्तस्य (for
 दत्तस्य) —^c) G5 [अ]पि (for [अ]य) —^d) K4 s
 B1-4 Dn D2 s T G1, 2 M बाह्लिकस्य

34 B4 missing (of v 1 30) —^b) K1 s Dn1
 D2-s G1, 4, 5 M1 s भारतानां, Cd भर (as in text)
 —^c) S K1, 2 B2 D1 s 7 s T त्वदर्थं (for त्वदर्थं) S
 K1-4 D1 श्रूयते, T G2 अब्रुव, G2, 4 अवता (sic)
 (for ब्रुवतां) —^d) K5 Dn1 D1 s-5 7 s हि ते (for
 हितम्) B1, 2, 4 T G2 M1 (orig.) न जह्युः (B1 T G2

हु) र्वचनानि मे, Dc1 न जह्युर्वचनानि च, G1 M न
 जहुः (M1 [sup ln] s 'हु) र्वर्म्मनि (M1 [sup ln] s 'मै)-
 व्रता (G1 का)

35 B4 missing (of v 1 30) D7 om (hapl)
 35^a-36^b —^a) S1 Dc1 के, K4 s B2 Dn1 D2, 3 s
 G1 M किं (for क) S1 (sup ln) वा नु, C7 वार्यं
 (for वा त्व) S1 मन्यते (for मन्यसे) M2 4 तात
 (for तेषा) —^b) S K1-4 D1 कस् (for यस्)
 K4 s Dn1 D1-s s T1 G2-4 स्वा, B1-4 Dc1 Dn2 तान्,
 G1 M [s]त्र (for त्वा) D2 तद् (for [अ]तो) —^c)
 S2 K1 s D2 M2 4 कृष्णे (for कृष्णो) B1 s Dc1 Dn2
 T G2-s M2-s transp न and धर्मं S1 सत्य च, S2
 K1-s सत्यज्ञा, K5 Dn D2 s T G2-s सत्यज्ञात्, D4
 सत्यज्य, M2-s सत्यक्ता (for सजहात्) G1 M1 2 त्वदर्थं
 धर्मसयुक्त —^d) K2 s B4 Dn D2 s ते हि, D2 s ते
 ये, S C7 पुते (for ते च) Dc1 तदन्वया, T G2
 Cd v तदन्वया (for त्वदन्वया) D2 सर्वं पूर्वतदन्वया

36 B4 missing (of v 1 30) D7 om 36^a (of
 v 1 35) —^a) G2-s सर्वे (for वीरा) G1 M मयि
 चापि सृते नूनं (M2-s चोक्ता) —^b) G1 M1 2 त्वदर्थं
 (for वचनं) M2-s ते वीरा वचन हित —^c) T G2-s
 वै, G1 M तु (for प्र)

37 B4 missing (of v 1 30) —^a) K4 D1
 इत्यलं, Dc1 इत्येवं (for इत्यहं) K5 S तात (for
 सूत) —^c) T G2 हि (for च) D7 s मदो (for
 मूढो) —^d) Dc1 D2 पर्ययात्, D2 यात्, Cd यम्
 (as in text)

38 B4 missing (of v 1 30) —^a) Dn1 वृको
 दरात्मजो Dn1 T G2 4 वीरौ, G2 ज्येष्ठौ (for यत्र)

धृष्टद्युम्नश्च दुर्धर्षः शिखण्डी चापराजितः ।
 अश्मकाः कैकयाश्चैव क्षत्रधर्मा च सौमकिः ॥ ३९
 चैद्यश्च चेकितानश्च पुत्रः काश्यस्य चाभिभुः ।
 द्रौपदेया विराटश्च द्रुपदश्च महारथः ।
 यमौ च पुरुषव्याघ्रौ मञ्जी च मधुसूदनः ॥ ४०
 क एताञ्जातु युध्येत लोकेऽस्मिन्वै जिजीविषुः ।
 दिव्यमस्त्रं विकुर्वाणान्संहरेयुरिदमाः ॥ ४१
 अन्यो दुर्योधनात्कर्णाच्छकुनेश्चापि सौवलात् ।

दुःशासनचतुर्थानां नान्यं पश्यामि पञ्चमम् ॥ ४२
 येषामभीशुहस्तः स्याद्विष्वक्सेनो रथे स्थितः ।
 संनद्धश्चाजुनी योद्धा तेषां नास्ति पराजयः ॥ ४३
 तेषां मम विलापानां न हि दुर्योधनः स्मरेत् ।
 हतौ हि पुरुषव्याघ्रौ भीष्मद्रोणौ त्वमात्य मे ॥ ४४
 तेषां विदुरवाक्यानामुक्तानां दीर्घदर्शिनाम् ।
 दृष्टेमां फलनिर्वृत्तिं मन्ये शोचन्ति पुत्रकाः ॥ ४५
 हिमात्यये यथा कश्चं शुष्कं वातेरितो महान् ।

—^b) D₄ स (for च) S₁ केशव, G₅ सात्यक (for सात्यकि) —^c) Dn₁ T G₂₋₅ पाचालो (for ल्यो)
 —^d) B₁ वीर्यवान् (for दुर्जय)

39 B₅ missing (cf. v 1 30) D₃ om 39^a-40^b
 —^c) Dn₁ D₂ s. s. कैकयाश् (for कैक) —^d) K₂
 क्षत्रधर्मश्, K₅ चित्रधर्मा, G₁ M क्षत्रधर्मा (for धर्मा)
 T G₂ s M [अ]य (for च) S₁ K₁₋₃ s D₁ s सोमकि,
 Dn₁ सौमिक, D₂ सैहिका, G₁ s M सोमक (G₂ का)
 (for सौमिक) D₇ दृष्टिवीरश्च सात्यकि (cf 38^b)

40 B₅ missing (cf. v 1 30) D₃ om. 40^a (cf
 v 1 39) —^a) B₄ D₄ s दौ (D₅ सै) व्यश् (for सै
 यश्) —^b) D₅ राजा (for पुत्र) D₅ काश्यश्च (for
 'इयस्य) K₁ Dn₁ D₈ चाविभु, B₁₋₄ D₁ चाविभु (B₁
 'भो), D₅ r M₃₋₅ चाभिमो (D₇ 'भो), T G₂₋₅ M₁ s
 चाभिभु (for चाभिभु) C_d omes अभिभु —^d) D₂
 महारथा

41 B₅ missing (cf. v 1 30) —^a) S₁ K₁₋₃ D₁
 को (K₂ के) वै तान्, D₂ एकस्मान्, D₇ s एतान्को (by
 transp) D₃ s युध्येयुर (for युध्येत) —^b) S
 असिर्ल्लोके (for लोकेऽस्मिन्वै) Dn₁ D₇ s विजिजीविषु,
 D₂ s विजिगीषव (for वै जिजीविषु) —^c) T विकु-
 र्वाणा —^d) M₁ s अरिदमान् (for 'दमा) S₁ D₁
 Dn₁ D₄ s सहेयुर्वाप्यरिदमान् (S₁ 'म, D₁ 'मा), S₂
 विषहेद्वारिमर्दमान्, K₁₋₄ D₁ विषहेदरिमर्दमान् (D₁ 'नार),
 K₅ न विषहानरिदमान्, B₁₋₃ के सहेरन्न (B₅ 'युर) रि-
 दमान्, B₄ Dn₂ प्रसहेद्वा परान्मम, D₂ क सहेद्वप्यरी-
 न्मम, D₃ s क सहेद्वा (D₅ विषहेद, D₇ s विषहद्वा)
 प्यरिदमान्

42 B₅ missing (cf. v 1 30) —^a) B₁ मन्ये,
 Dn₁ अन्ये (for अन्यो) —^b) Dn₁ D₇ s वापि (for
 चापि) —^c) G₅ दुःशासनानु पार्थाना

43 B₅ missing (cf. v 1 30) —^a) K₅ B (B₅

missing) Dn₁ चाभी (Dn₁ 'भि) पु-, D₇ s चाभीशु- (for
 अभीशु-) T G₂₋₅ येषा वचनवृत्त स्याद्, G₁ M येषा
 वचनग स स्याद् —^b) S₁ K₁ D₁ s विश्वक्सेनो, D₈ विष
 स्सेनो (for विष्वक्सेनो) S₁ K₁₋₃ D₁ इधेपुभि, B₁₋₃
 D₅ महारथ, D₁ जनार्दन, G₁ M रथस्थित (for रथे
 स्थित) —^c) G₅ om 43^a-44^b —^d) M₃ s s (sup
 lin) संनद्धश् (for सनद्धश्) —^e) D₂ तेषा किं दुष्करं
 भवेत्

44 B₅ missing (cf. v 1 30) G₅ om 44^a (cf
 v 1 43) —^a) S (G₅ om) तथा (for तेषा)
 K₅ Dn₂ अथ, D₂ s अपि (for मम) D₂ कृतमद्य
 विलापाना —^b) S₁ नार्थ, S₂ यदि, K₁ तदा, K₂ s
 Dn₂ D₂ s s नार्थ, K₄ D₅ न तु, K₅ Dn₁ M₃₋₅ नो
 चेद्, D₁ न तद्, D₇ ते ह, D₈ ननु, T G₁₋₄ M₁ s
 नेह (for न हि) —^c) D₁ इमौ, M₃ s s (sup
 lin) हतौ (for हतौ) M₃ s s (sup lin) व्याघ्रौ (for
 व्याघ्रौ) —^d) Dn₂ त्वमात्य वै, T G₂ समाहितौ,
 G₁ M₁ s समागतौ, G₅ सदेहितौ, M₃₋₅ स गौतम
 (for त्वमात्य मे)

45 B₅ missing (cf. v 1 30) —^b) B₂ युक्ताना,
 M₂₋₃ सर्वेषा (for उक्ताना) D₇ s दर्शिना —^c)
 B₁ दृष्ट्वा ता (for दृष्टेमा) S (except G₅) फलनिर्वृत्तिं
 —^d) S₂ K₁₋₄ D₁ मामका (for पुत्रका) —^e) After
 45, B (B₅ missing) D₁ Dn₂ D₂ s s S ins

453* सेना दृष्ट्वाभिभूता मे शैनेयेनार्जुनेन च ।

शून्यान्तद्वा रथोपस्थान्मन्ये शोचन्ति पुत्रका ।

[(L 2) T G₂ शून्य दृष्ट्वा रथोपस्थ (for the prior half)]

46 B₅ missing (cf. v 1 30) —^a) S₁ K₄ D₁
 कश्च, D₈ काष्ठ (for कश्च) —^b) K₂ आद्यं (for
 शुष्क) —^c) S₁ D₇ s मामकी स, S₂ मामकाना,
 K₁ s s Dn₁ D₁ s s मामका स (for मामिका स).

अग्निर्दहेत्तथा सेनां मामिकां स धनंजयः ॥ ४६
 आचक्ष्व तद्धि नः सर्वं कुशलो ह्यसि संजय ।
 यदुपायात्तु सायाह्ने कृत्वा पार्थस्य किंलिषम् ।
 अभिमन्यौ हते तात कथमासीन्मनो हि वः ॥ ४७
 न जातु तस्य कर्माणि युधि गाण्डीवधन्वनः ।
 अपकृत्वा महत्तात सोढुं शक्यन्ति मामकाः ॥ ४८
 किं नु दुर्योधनः कृत्यं कर्णः कृत्यं किमब्रवीत् ।

दुःशासनः सौवलश्च तेषामेवं गते अपि ।
 सर्वेषां समवेतानां पुत्राणां मम संजय ॥ ४९
 यद्वृत्तं तात संग्रामे मन्दस्यापनयैर्मृशम् ।
 लोभानुगतदुर्बुद्धेः क्रोधेन विकृतात्मनः ॥ ५०
 राज्यकामस्य मूढस्य रागोपहतचेतसः ।
 दुर्नीतं वा सुनीतं वा तन्ममाचक्ष्व संजय ॥ ५१

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकपष्ठितमोऽध्यायः ॥ ६१ ॥

६२

संजय उवाच ।

हन्ते ते संप्रवक्ष्यामि सर्वं प्रत्यक्षदर्शिवान् ।

शुश्रूपस्व स्थिरो भूत्वा तव ह्यपनयो महान् ॥ १
 गतोदके सेतुबन्धो यादवतादृग्यं तव ।

c 7
B 7
K 7

Ds २ इमा मम धनजय

47 Bs missing (of v 1 30) —^a) Ś 1 अशक्यं
 (for आचक्ष्व) B (Bs missing) Dc1 Dn2 मम तव,
 D1 स्वे ह्यन (sic), Ds ह स्वन्, S मे पुन (for तद्धि
 न) —^c) Ś 1 Ks B1 Dn Ds-2 Ms-2 यदुपायात् (Ks
 Ds यात्, Ms-2 याय), D2 युद्धोपयाता, G1 M1 २
 यदुवाचाय, G2 २ यदो (Gs दा)पयाता —^d) G1 M
 मते (for मनो)

48 Bs missing (cf. v 1 30) —^a) D1 २ विजा
 न्तोस्य कर्माणि, S विजान्तस्य क —^b) K1 २ Dn1
 Ds-2 T धन्विन (for धन्वन) —^c) B1 अपहत्वा,
 B2-1 Dc1 Dn Ds २ २ T Gs-1 अपकृत्य (T Gs स्य),
 Ds अपि कृत्वा (for अपकृत्वा) Ds महास्तात, G1
 M1-2 कथं वैद (for महत्तात) —^d) Ks B1 २ Ds
 शक्यन्ति, Dn शक्यन्ति (for शक्यन्ति) S सोढव्यं च
 महात्मन

49 Bs missing (cf. v 1 30) Ms om 49-50
 —^a) Ś 2 D1 २ २ २ २ ह्य (for नु) —^b) Gs transp
 कृत्यं and किं Dm सत्यं (for कृत्यं) M1 २ यद् (for
 किम्) T Gs-1 किं कर्णं कृत्यमब्रवीत् —^d) Ś K1-2
 B1-2 Dn1 D1 २ २ गते ह्यपि, K4 Dn2 Ds २ गतेष्वपि,
 Ks Ds T Gs-2 गते सति, Dc1 गतो ह्यसि (for गते
 अपि)

50 Bs missing (cf. v 1 30) Ms om 50 (cf.

v 1 49) —^a) Ś 2 मम, Dn1 तव (for तात)
 —^b) D2 [अ]यतने, Gs [अ]पनये (for नयैद्) —^c)
 Ks B (Bs missing) Dn2 S (Ms om) लोभानुगत्य
 —Ds २ transp 50^d and 51^d —^d) Ś 1 K1 २ D1 निहृ
 तात्मन, Ś 2 निहृतात्मन, S (Ms om) विवृ (Gs २ ह्य-
 तात्मन

51 Bs missing (of v 1 30) Ds २ transp 50^d
 and 51^d —^c) Ś 1 दुर्विनीत (hypermetrio) (for
 दुर्नीतं) K1 सुविनीतं (for वा सुनीतं) K2 दुर्विनीतं
 सुविनीतं वा (hypermetrio) —^d) M1 २ सजय

Colophon Bs missing — Sub parvan Ś K1-2 २
 B (Bs missing) D1-1, २ G1 M1 २ जयद्रथवचन — Day
 of Drona's Generalship K1 २ चतुर्थयुद्धदिवसे, K2
 चतुर्थे दिवसे — Adhy nama Ks Ds T Gs २ छत्र-
 राक्षप्रश्न, G1 M1 २ छत्रराष्ट्रविलाप — Adhy no
 (figures, words or both) B1 82, B2 २ 83, Ds
 75, Ds 8 81 — Śloka no Dm 51

62

Gs om adhy 62

1 Bs missing up to संग्राम (cf. v 1 7 61 30)
 —^a) G2 अहं (for हन्त) Ś 2 K1 २ २ D1 G1 M
 [5] ६ प्रवक्ष्यामि, Bs **यिष्यामि, T Gs-1 कथयिष्यामि
 (for संप्रवक्ष्यामि) —^b) Ś K1 २ २ G1 M सर्वं (for

विलापो निष्फलो राजन्मा शुचो भरतर्षभ ॥ २
 अनतिक्रमणीयोऽयं कृतान्तस्याद्भुतो विधिः ।
 मा शुचो भरतश्रेष्ठ दिष्टमेतत्पुरातनम् ॥ ३
 यदि हि त्वं पुरा द्यूतात्कुन्तीपुत्रं युधिष्ठिरम् ।
 निवर्तयेथाः पुत्रांश्च न त्वां व्यसनमाव्रजेत् ॥ ४
 युद्धकाले पुनः प्राप्ते तदैव भवता यदि ।
 निवर्तिताः स्युः संरब्धा न त्वां व्यसनमाव्रजेत् ॥ ५
 दुर्योधनं चाविधेयं बध्नीतेति पुरा यदि ।

कुरुनचोदयिष्यस्त्वं न त्वां व्यसनमाव्रजेत् ॥ ६
 तत्ते बुद्धिव्यभीचारमुपलप्स्यन्ति पाण्डवाः ।
 पाञ्चाला वृष्णयः सर्वे ये चान्येऽपि महाजनाः ॥ ७
 स कृत्वा पितृकर्म त्वं पुत्रं संस्थाप्य सत्पथे ।
 वर्तेथा यदि धर्मेण न त्वां व्यसनमाव्रजेत् ॥ ८
 त्वं तु प्राज्ञतमो लोके हित्वा धर्मं सनातनम् ।
 दुर्योधनस्य कर्णस्य शकुनेश्वान्वगा मतम् ॥ ९
 तत्ते विलपितं सर्वं मया राजनिशामितम् ।

सर्वं) D1 s दर्शनात् (for दर्शिवान्)

2 G2 om 2-3 — °) K2 विलासो (for विलापो)
 — °) D2 शोक (for शुचो) T G1 s 4 M न तु शक्य-
 मशोचितुं — After 2, D1 s ins

454* प्रथम शिरो मुण्डयित्वा पश्चादक्षत्रपृच्छनम् ।
 किं करोषि च त्व राजन्कालो हि दुरतिक्रम ।

[(L 2) D1 राजेद्र (hypermetric) (for राजन्)]

3 G2 om 3 (cf v 1 2) — °) T G2 4 हि (for
 स्य) — °) K5 [पु]व दुर्यय, Dn1 च दुर्यय, T G2 4
 कृतो विधि (for [अ]द्भुतो विधि) — °) B2 Do1 Dn1
 Ds दृष्टम्, Cd दिष्टम् (as in text) S1 Ds पुरातन,
 B1-3 5 D4 पुरातने, Dn2 पुरागमे (for 'तनम्') S
 (G2 5 om) तवैवापनयो महाद्

4 °) B4 Do1 Dn2 Ds G1 M ह्व हि (by transp),
 D2 ह्व त — °) S2 B Do1 आ (S2 Do1 अ)वारयिष्य,
 S (G5 om) न्यवारयिष्य (for निवर्तयेया) S (G5
 om) प्रीतात्मा (for पुत्राश्च) — °) S1 ते, S2 Ks
 स्वा (for त्वा) B Do1 S (G5 om) नाभविष्यजनक्षय

5 S1 om (hapl.) 5-6 D2 s G2 5 om (hapl.) 5
 — °) D4 5 ह्वनु- (for पुन) — °) S2 K1-4 D1 7 s
 तथैव, B1-3 5 ह्वयैव (for तदैव) Ks G1 M1-2 भरता,
 D1 s Ms भरतान् (for भवता) Ds युधि (for यदि)
 B4 ह्वयैते तनया यदि, T G2 तथैव भरतर्षभ — Ks
 om (hapl.) 5-6 — °) K1 3 4 D1 निवर्तिताश्च (Ks 4
 'ता च) सरमान्, Ds निवर्तयेथा संरब्धान्, D1 निवर्तयेथा
 सुसंरब्धान्, T G2 निवर्तयेथा पुत्राश्च, Ms-5 न्यवारयिष्य
 सरब्धान् — °) T न स्वा व्यसनसमाव्रजेत् (hyper-
 metric), Ms-5 न भवेद्वैशंसं महत्

6 S1 om 6, Ks om 6^{ab} (for both, of v 1
 5) S2 K1-3 Ds 7 om (hapl.) 6 — °) K4 B2

D1 s चाभिधेयं (for चावि°) Cd oites अभिधेयं — °)
 S (G5 om) बध्नीयास्त्व (for बध्नीतेति) — °) K4
 वानोदयिष्यस्, Ds s अनोदयिष्यस् (for अचोद°) S
 (G5 om) अवैक्ष्य कौरवात्राजान्प्राप्यसे सुमहद्यशः

7 °) S1 K2-4 B4 Dn2 D1 s न ते, S2 स्वतो, K1
 ततो, D1 s तेन (for तत्ते) Ds s युधि (for बुद्धि-)
 Cd oites व्यभिचार D2 s न बुद्धिव्यभिचार तम्, Ms-5
 तत्ते नयफलं राजन् — °) D2 उपलिप्सति, Ds 'लि
 प्सत, G1 M उपलभ्य (Ms-5 'योक्ष्य')ति (for 'लप्यन्ति')
 T G2 4 त जना (for पाण्डवा) — °) Ks पंचाला
 (for पाञ्चाला) G1 M कैकया (for वृष्णय) Ks
 B1 2 Dn1 D1 s T1 G2 4 चैव (for सर्वे) — °) Ks
 तु, B1 D1 s G1 s 4 M1 2 च (for अपि) Ks B
 Do1 Dn Ds-5 नराधिया, D1 s T G M1 2 जनाधिपा
 (for महाजना) Ms-5 ये चान्ये सुहृदस्तव

8 °) D4 5 तत्कृत्वा, G1 M1 2 अकृत्वा (for स
 कृत्वा) Ds स्वयं कृत्वापि तत्कर्म — °) T G1-4 M
 राजसु (for सत्पथे) — Ms 4 ins after 8^{ab} Ms
 after 8

455* अप्राप्त स महद्दमं काममर्थं यशस्तया ।

— Ms 4 om 8^{ad} — °) G1 M1 2 निवर्तयेथा पुत्राश्च
 — °) Dn1 ह्व (for स्वा) Ks Dn1 आमुयात् (for
 आव्रजेत्)

9 °) D4 5 हित्वा धर्मान्सनातनान् — °) K4 B1 3
 Gs [अ]नुगा, Dn1 D1 s 5 7 s [अ]न्वगान् (for [अ]
 न्वगा)

10 ^{ab}) Ks ते तु (for तत्ते) S2 transp विलपित
 and सर्वं K1 विलापितं, Cd विल° (as in text) D2
 S (G5 om) transp सर्वं and राजन् Dn1 निवेदित,
 D2 नियम्यते, Cd निशामितम् (as in text) — °)
 S K1-4 D1 निवसमानस्य, Do1 निर्विश°, Dn1 Cd

अर्थे निविशमानस्य विषमिश्रं यथा मधु ॥ १०
 न तथा मन्यते कृष्णो राजानं पाण्डवं पुरा ।
 न भीष्मं नैव च द्रोणं यथा त्वा मन्यते नृप ॥ ११
 व्यजानत यदा तु त्वां राजधर्मादधश्च्युतम् ।
 तदा प्रभृति कृष्णस्त्वां न तथा बहु मन्यते ॥ १२
 परुषाण्युच्यमानांश्च यथा पार्थानुपेक्षसे ।
 तस्यानुबन्धः प्राप्तस्तां पुत्राणां राज्यकामुकम् ॥ १३
 पितृपैतामहं राज्यमपवृत्तं तदानघ ।
 अथ पार्थैर्जितां कृत्स्नां पृथिवीं प्रत्यपद्यथाः ॥ १४

पाण्डुनावर्जितं राज्यं कौरवाणां यशस्तथा ।
 ततश्चाभ्यधिकं भूयः पाण्डवैर्धर्मचारिभिः ॥ १५
 तेषां तत्तादृशं कर्म त्यामासाद्य सुनिष्फलम् ।
 यत्पित्र्याङ्गं शिता राज्याच्येहामिपगृद्धिना ॥ १६
 यत्पुनर्युद्धकाले त्वं पुत्रान्गर्हयसे नृप ।
 बहुधा व्याहरन्दोषान्न तदधोपपद्यते ॥ १७
 न हि रक्षन्ति राजानो युध्यन्तो जीवितं रणे ।
 चमूं विगाह्य पार्थानां युध्यन्ते क्षत्रियर्षभाः ॥ १८
 यां तु कृष्णार्जुनौ सेनां यां सात्यकिवृकोदरौ ।

निवेश (for निविश) B₄ नात्र किंचिदतुल्यं स्याद्
 —^a) D₄ मधु (for मधु)

11 ^a) S K B₄ Dn D₁ 8-8 नामन्यत तदा (K₈ B₄
 Dn₈ D₈ 8 8 तथा) कृष्णो Cd oites मन्यते (as in
 text) —^b) Dn₁ राजान पाण्डुनदने, T G₁ 2.4 M न
 च राजा युधिष्ठिर, G₂ राजान च युधिष्ठिर —^c) S
 (G₈ om.) भीष्मो (for भीष्मं) Dn₁ न तु वै, D₂ चैव
 च, D₈ 8 चैव न, G₈ 4 वै न च (for नैव च) S
 (G₈ om.) द्रोणो (for द्रोण) —^d) B₈ पुरा; B₄ Dn₂
 D₂ 2.5 8 [s]च्युत (D₂ 'तं') (for नृप) S K Dn₁
 D₁ 4 7 यथा स्वामन्यता (S₁ स्वामन्यदा, K₂ त्वा मन्यता,
 Dn₁ त्वा मन्यते)च्युत, D₈ यथा स्वामन्यताच्युत, S (G₈
 om.) यथा त्वं मन्यसे नृप

12 ^a) K₄ 5 B₁-8 D₀₁ Dn₁ D₂ 2.5 8 व्यजानीत,
 B₄ अजानीत; T G₂-4 व्यजानत (for व्यजानत) S
 K₁-3 D₁ 3 च त्वां (K₁-8 त्वा), D₈ त्वां तु (by
 transp) G₁ M यदा तु त्वां विजानीते —^b) B₁ 8
 D₀₁ अवस्थितं, B₂ अवस्थितं, Dn₁ अपच्युतं, D₂-8
 अवच्युतं (for अधश्च्युतम्) B₈ धर्मराजादधस्थितं, S
 (G₈ om.) छुर्ध्वं धर्मप्रादिनं S Cd राजा भूत्वा धर्मा
 दधस्थित पंडितं व्यजानीतेत्यन्वयः S —^c) S K₁ 8 D₁
 त्वा (for त्वा) —^d) S₁ transp न and तथा

13 ^a) G₁ M त्वं (for च) T G₈ 4 अर्थे (G₈ द्वे)
 निविशमानांश्च —^b) K₈ B₁ 8 Dn₁ यदा, S (G₈ om.)
 पुरा (for यथा) —^c) Dn₁ D₇ [अ]नुबंधं, D₈ बंध,
 M₁ 'बद्ध', Cd oites 'बन्ध' (as in text) B₈ D₇ 8 त्वं
 (for त्वा) S K₁-8 तस्यानुबंधप्राप्तत्वाद् —^d) S₁ Dn₂
 कामुक; D₄ 7 8 'कामुक' (for 'कामुकम्')

14 K₂ om (hapl.) 14^a-15^a —^b) S₁ D₈ G₁ M
 उप (D₈ M₈-8 'पा')वृत्तं, B₂ अपावृत्तं, T अपवृत्तं, Cd

अपवृत्तं (as in text) S K₁ 8 4 D₁-8 तवानघ, D₇ 8
 सदानघ, T G₂-4 स्वयानघ (for तदा^a) —^c) D₇ 8
 पार्थार्जिता; G₄ पार्थै कृता (for पार्थैर्जितां) S₁ सर्वां,
 Dn₁ पृथ्वीं (for कृत्वा) G₁ M कथ पार्थैर्जिता भूमिं
 —^d) G₁ M त्व कृ (M₁ 2 स्वकृ)स्त्रा (for पृथिवीं) S
 K₁ 8 Dn D₁ प्रत्यपद्यत, D₄ 7 8 (G₈ om.) प्रति-
 पद्यथा

15 K₂ om 15^a (of v 1 14) —^a) K₄ 5 B
 D₀₁ Dn D₁-8 Cd निर्जित, D₇ 8 G₁ M वर्धित, T
 G₂-4 [अ]धिष्ठित (for [आ]वर्जित) K₄ om राज्य D₈
 पाण्डुना निर्जितं राज्य —^c) T G₂ 4 एतच् (for ततश्)
 S₁ K₁ 8-5 B₄ 5 Dn D₁ 8-8 [अ]प्यधिकं

16 ^a) B₁-8 8 D₀₁ D₁ तु (for तत्) B₈ D₀₁ धर्म
 (for कर्म) —^b) B₈ सुनिष्ठुर, Cd सुनिष्फलम् (as in
 text) —^c) Dn₁ D₂ 8 यत्पित्र्याद्, S (G₈ om.) पै
 त्र्याद्धि (G₁ M द्वि) (for यत्पित्र्याद्) —^d) Dn₁ T
 G₂-4 स्वयैव (for स्वयेह)

17 ^a) K₈ B₁ 8 T G₂ तु (for त्व) —^b) K₈
 B₁ 8 D₀₁ Dn₁ D₄ 7 8 T G₂-4 पुत्र (for पुत्रान्) K₈
 [s]नघ, Dn₁ न तु (for नृप) —^c) S K₁ 2 Dn₁
 D₁ 8 नैतद् (for न तद्) D₈ 8 अन्योपपद्यते (for अ
 घोप) Cd oites अद्य (as in text) D₂ 8 नैतस्वच्युप
 पद्यते — After 17, M₈-5 ins [= (var) 17]

456* यत्पुनर्युद्धसंसकान्भरतान्परिकुत्सयद् ।
 बहु व्याहरमे तस्मात्तैवदधोपपद्यते ।

18 ^a) S (G₈ om.) क्षत्रिया जयकाक्षिण

19 ^a) S (G₈ om.) यत्तां कृष्णार्जुनोपेतां ससत्यकवृको
 दरां —^c) B₁ 4 पक्षतां, B₂ 8 8 रक्षति, D₂ रक्ष्येते,
 D₈ रक्षत (for रक्षेरन्) K₈ सख्ये च (for ता युध्येच्)

रक्षेरन्को नु तां युध्येच्चमूमन्यत्र कौरवैः ॥ १९
 येषां योद्धा गुडाकेशो येषां मञ्ची जनार्दनः ।
 येषां च सात्यकिर्गोप्ता येषां गोप्ता वृकोदरः ॥ २०
 को हि तान्विषहेद्योद्धुं मर्त्यधर्मा धनुर्धरः ।
 अन्यत्र कौरवेयेभ्यो ये वा तेषां पदानुगाः ॥ २१

यावत्तु शक्यते कर्तुमनुरक्तैर्जनाधिपैः ।
 क्षत्रधर्मरतैः शूरैस्तावत्कुर्वन्ति कौरवाः ॥ २२
 यथा तु पुरुषव्याघ्रैर्युद्धं परमसङ्कटम् ।
 कुरूणां पाण्डवैः सार्धं तत्सर्वं शृणु तत्त्वतः ॥ २३

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि द्विपष्ठितमोऽध्यायः ॥ ६२ ॥

६३

संजय उवाच ।

तस्यां निशायां व्युष्टायां द्रोणः शस्त्रभृतां वरः ।
 खान्यनीकानि सर्वाणि प्राक्रामद्ब्रूहि ततः ॥ १
 शूराणां गर्जतां राजन्संकुद्धानाममर्षिणाम् ।

श्रूयन्ते स्म गिरश्चित्राः परस्परवधैर्षिणाम् ॥ २
 विस्फार्य च धनूंष्याजौ ज्याः करैः परिमृज्य च ।
 विनिश्चसन्तः प्राक्रोशन्केदानीं स धनंजयः ॥ ३
 विक्रीशान्सुत्सरून्ये कृतधारान्समाहितान् ।

S (G₅ om) को नु ता (T₁ G₂₋₄ कोत्र तां, T₂ कोत्र
 त्वां) प्रति युध्येत् —^a) K₅ D₃ 5 7 8 S (G₅ om) कौर-
 वा (for कौरवै)

20 ^a) B₅ तेषां (for येषां) T G₂₋₄ गोप्ता (for
 योद्धा) —^o) D₃ lacuna, D₄ 5 तु (for च) S
 K₁ 2 Dn₂ D₁₋₅ योद्धा (for गोप्ता) —^a) Dn₂ D₂ 8 8
 योद्धा (for गोप्ता)

21 ^a) D₇ 8 T G₂ 4 च (for वा) B₁ 2 (marg) 8
 वशानुगा (for पदा^o)

22 ^a) K₅ Dn₁ हि (for तु) —^b) B (B₁ [marg
 as in text]) Dn₂ अंतरङ्गैर् (for अनुरक्तैर्) Dn₁ नरा
 धिपै, D₃ 7 8 S (G₅ om) जनाधिप, D₅ नराधिप (for
 जनाधिपै) — D₇ om 22^a-23^b —^o) B (except
 B₁) धर्मपरै (for रतै) —^a) M₃₋₅ बाधवा (for
 कौरवा)

23 D₇ om 23^{ab} (of. v 1 22) —^o) M₃ 4 कौरवा
 (for कुरूणां)

Colophon om in G₅ — Sub-parvan S K₁₋₃ 8 B
 Dn D₁₋₄ 6-8 G₁ M₁ 2 जयद्रथवध — Day of Drona's
 Generalship S₂ चतुर्यदिने; K₁ 8 चतुर्य, K₂ चतुर्यै
 युद्धदिवसे; Dn₁ तृतीयो युद्धदिवस — Adhy name
 K₅ D₄ पाण्डवपराक्रमवर्णन, — Adhy no (figures, words

or both) B₁ 83, B₂ Dn₁ 84, D₂ 76, D₃ T
 G₁ 8 4 M 82 — *Śloka no* Dn₁ 23

63

1 ^a) K₄ 5 B₁ 8 Dn₁ D₁ 5 7 8 G₁ 2 5 M प्राक्रमद्
 (for प्राक्का^o) Dn₁ D₄ ब्रूहि (for ब्रूहिर्तुं)

2 ^a) S K₁ 8 4 Dn D₁ 8-5 कुरूणा (for शूराणा)
 — 2⁶⁰ is partly damaged in G₂ —^b) S सनद्धाना
 (for संकु^o) D₁ 5 अमर्षणा, T G₂₋₅ M₃₋₅ मनी
 षिणां (for अमर्षिणाम्) —^o) S₂ K₁ 8 M₄ च, B₄
 हि (for स्म) K₄ D₁ सत्या, S (G₂ damaged) चात्र
 (for चित्रा) —^a) Dn₂ D₂ 8 8 गर्जता च परस्पर, S
 परस्परमवे (G₂ 'वे) क्षता

3 ^a) K₁₋₄ Dn₁ D₁ 8 विस्फार्य तु, D₃ विस्फूर्ज्य च,
 D₄ विस्फारतो, D₅ विस्फार्यत (for विस्फार्य च) B
 Dn₁ Dn₂ D₂ धनूंष्यन्ते (for 'प्याजौ) S वि (M₁ नि)
 ष्कार्य धनुरुद्यम्य —^b) K₁ ज्या, D₅ 8 ज्या (for
 ज्या) Dn₂ D₂ परे (for करै) S केयूरमव (T₁ 'मिव,
 G₁ M 'मनु) मृज्य च —^o) K₅ Dn₁ D₁ 5-7 G₅
 विनिश्चसन्त (for विनि^o) —^a) G₃ 4 तदानीं (for
 केदानीं)

4 ^a) K₁ 4 5 विक्रीशान्, B (except B₂) विक्रीशान्,
 Cd विक्रीशान् (as in text) —^b) D₅ सहस्रसान्, Cd

पीतानाकाशसंकाशानसीन्केचिच्च चिक्षिपुः ॥ ४

चरन्तस्त्वसिमागार्श्व धनुर्मार्गाश्च शिक्षया ।

संग्राममनसः शूरा दृश्यन्ते स्म सहस्रशः ॥ ५

सघण्टाश्चन्दनादिग्धाः स्वर्णवज्रविभूषिताः ।

समुत्क्षिप्य गदाश्चान्ये पर्यपृच्छन्त पाण्डवम् ॥ ६

अन्ये बलमदोन्मत्ताः परिवैर्बाहुशालिनः ।

चक्रुः संवाधमाकाशमुच्छ्रितेन्द्रध्वजोपमैः ॥ ७

नानाप्रहरणैश्चान्ये विचित्रस्रगलंकृताः ।

संग्राममनसः शूरास्तत्र व्यवस्थिताः ॥ ८

कार्जुनः क्व च गोविन्दः क्व च मानी वृकोदरः ।

क्व च ते सुहृदस्तेषामाह्वयन्तो रणे तदा ॥ ९

ततः शङ्खमुपाध्माय त्वरयन्वाजिनः स्वयम् ।

इतस्ततस्तात्रचयन्द्रोणश्चरति वेगितः ॥ १०

तेष्वनीकेषु सर्वेषु स्थितेष्वहवनन्दिषु ।

भारद्वाजो महाराज जयद्रथमथाब्रवीत् ॥ ११

त्वं चैव सौमदत्तिश्च कर्णश्चैव महारथः ।

अश्वत्थामा च शल्यश्च वृषसेनः कृपस्तथा ॥ १२

शतं चाश्वसहस्राणां स्थानामयुतानि पद ।

द्विरदानां प्रभिन्नानां सहस्राणि चतुर्दश ॥ १३

पदातीनां सहस्राणि दंशितान्येकविंशतिः ।

गन्धूतिषु त्रिमात्रेषु मामनासाद्य तिष्ठत ॥ १४

तत्रस्थं त्वां न संसेदुं शक्ता देवाः सवासवाः ।

समाहितान् (as in text) —^a) G₂ damaged S₁ विचिक्षिपु, K B₂ s Dn₁ D₁ s-s विचिक्षिपु, D₁ त्रिचिक्षिपु (for च चिक्षिपु) S (G₂ damaged) असी-
नुचिक्षिपुर्जना

5^a) G₂ damaged D₁ चरतस् (for चरन्तस्)
—^b) S रय(T G₂ 4 शर)मार्गाश्च शिक्षिता (G₂ 'तान्')
Cd cites मार्गान् —D₁ om (hapl) 5^d-8^e —^a)
S₁ K₂ [s]य, K₁ हि, K₃ तु (for स्म) K₆ Dn₁
व्यदस्यत सहस्रश —For 5^{cd}, S subst

457* दृश्यन्ते कुञ्जरैश्चान्यैर्वाजिभिश्च युयुत्सव ।
6 D₁ om 6 (of v 1 5) —^a) D₈ सर्वदा, D₈
संघदाश् (for सघण्टाश्) —^b) D₈ 6 M₁ स्वर्णपत्र (for
'वज्र') —K₄ om (hapl.) 6^d-8^e —^a) K₆ Dn₁
D₅ 7 s पाडवान्

7 K₁ D₁ om 7 (of v 1 6, 5) —^a) S₁ K₁ 2
Dn₁ D₁ अन्ये मदबलोन्मत्ता, G₁ M₁ 2 अन्ये मदोल्कटा
दोमिर, M₃ 4 s (sup l₂n) मदोल्कटान्ये परिवैर् —^b)
S वृहत्तिर्बाहुशालिन

8 K₁ om 8^a (cf. v 1 6) D₁ om 8^{ab} (cf. v 1
5) —^a) S₁ K₁-3 D₁ 7 s अहरणाश् (for गैश्च)
D₂ 6 G₁ 2 M₁-3 चान्यैर् (for चान्ये) —^b) D₁ 8
विभूषिता (for अलंकृता) S नानारंजितवासस —^{cd})
S₁ transp शूरास् and तत्र B₁ प्रपेदिरे (for व्यवस्थिता)

9 G₂ partly damaged —^a) B D₁ Dn₂ स (for
च) G₁ M क कार्जुन क गोविन्द —^b) D₈ क च
भीमो यमौ तथा —^c) S₂ चान्ये (for च ते) —^d) B₄.
48

4 s Dn₂ D₈ आह्वयते, D₇ s यानो (for 'यन्तो') S₂
K₁-8 सदा (for तदा) S (G₂ damaged) आह्वयाना
स्तदा रणे

10^b) B₂ सदा (for स्वयम्) D₅ त्वरन्वाजिगतस्ततः .
—^c) K₂ ततस्ततस् (for इत) D₇ त्वान् (for तान्)
S₁ बुवीरो (s₁₀), S₂ जुदयन्, D₁ सुवीरो, D₁ अचरन्
(for रचयन्) —^d) S₁ Dn₁ D₁ s वेगत (for वेगित)

11 D₂ om 11^a-12^b —^a) G₁ M यत्तेषु (for
सर्वेषु) B₁ तेषु सर्वेष्वनीकेषु, D₁ संग्रामे तेष्वनीकेषु
—^b) S शोभिषु (for नन्दिषु) —^d) Dn₁ अभाषत
(for अथाब्रवीत्)

12 D₂ om 12^{ab} (of v 1 11) —^a) K₁ D₁ Dn₁
D₁ 5 G₂ 4 सौमदत्तिश्च (for सौम) —^c) B₄ D₁ 5
विकर्णश्च; D₂ च दौलश्च, T G₂-4 सशल्यश्च (for च श)

13^a) Dn₁ लक्षं, D₁ चाष्ट (for चाश्व) D₇ शत-
सहस्रमभानां —D₁ om (hapl) 13^d-14^e —^b) S₁
K₁-4 D₁ च (for षट्)

14^a) D₁ om 14^a (cf. v 1 13) —^a) S सहस्राणा
(for स्त्राणि) —^b) D₂ नियुतानि, D₈ बलिनाम् (for
दंशितानि) Dn₁ D₁-3 [ए]कविंशति (for शति) S
सहस्राण्यपि (G₅ णि च) पच च —^c) S योजनेषु (for
गन्धूतिषु) B₁ D₁ Dn₂ D₂ त्रिमात्रासु (for त्रिमात्रेषु)
Dn₁ D₁ 5 Cd गन्धूतिषु (D₅ 'ति' त्रि) षु मात्रेषु (Dn₁ Cd
मात्रासु) —^d) D₅ तिष्ठ हि (for तिष्ठत) S मम
सैन्यस्य पृष्ठत S₂ Cd मामनासाद्य, मध्ये व्यवधानं कृत्वे-
त्यर्थः । S₂

किं पुनः पाण्डवाः सर्वे समाश्वसिहि सैन्धव ॥ १५
 एवमुक्तः समाश्वस्तः सिन्धुराजो जयद्रथः ।
 संप्रायात्सह गान्धारैर्वृतस्तैश्च महारथैः ।
 वर्मिभिः सादिभिर्यत्तैः प्रासपाणिभिरास्थितैः ॥ १६
 चामरापीडिनः सर्वे जाम्बूनदविभूषिताः ।
 जयद्रथस्य राजेन्द्र हयाः साधुप्रवाहिनः ।
 ते चैव सप्तसाहस्रा द्विसाहस्राश्च सैन्धवाः ॥ १७
 मत्तानामधिरूढानां हस्त्यारोहैर्विशारदैः ।
 नागानां भीमरूपाणां वर्मिणां रौद्रकर्मिणाम् ॥ १८

15 ^a) M₈-s तत्रस्थान्त्वो (for °स्य त्वा) D₄ संरोडुं
 (for संसोडुं) T G₂-4 तत्र स्थितं न सोडु त्वा, G₅ तत्र
 स्थिताञ्च संसोडुं — ^b) M₈-s अलं (for शक्ता) T G
 M₁-s अलं लोका सदेवता

16 D₂ om 16^{add} — ^c) B₁ G₈ 4 स प्रायात् (for
 संप्रा°) D₈ गंधारैर् (for गान्धा°) — ^d) Ś K₁-4 D₁
 8 8-8 चैव (for तैश्च) — T G₅ om (hapl) 16^{add} — ^e)
 Ś₁ K₄ D₁ बंदिभि, D₅ धन्विभि, G₁ 3 4 M वर्मिण
 (for वर्मिभि) G₁ M सादिनो (for °दिमिर्) K₁-4
 यानै, T G₂-4 युक्तै, G₁ M यांति (for यत्तै) — ^f)
 B₁ 2 D₂ D₈ 8 पाश- (for प्रास-) G₁ M पाशशक्त्यु-
 टिपाणय

17 The portion of the text from 17 up to 7
 78 25 is lost in Ś₂ on missing folios — ^a) K₅ D₂
 चामरापीडसंयुक्ता, D₂ संप्रीचीनाश्च ते सर्वे, S (except G₅)
 चामरापीडना सर्वे — ^b) G₅ चामीकर- (for जाम्बूनद)
 — ^d) K₅ B₁ ब्रह्मारिण (for ब्रवाहिन) T G₂-5 योधा
 साधुप्रहारिण, G₁ M गोसार समलंकृता — ^f) B D₂
 D₂ G₁ M त्रिसाहस्राश्च, D₂ D₁ त्रिसह°, T G₂
 द्विसह°- (for द्विसाह°) K₁ सैन्धव, D₄ सैन्धवै (for
 °वा) D₈ रथयानश्च सैन्धवा

18 Ś₂ missing (cf. v 1 17) — ^a) Ś₁ K B₁-8
 D₂ D₁ 2 4 6-8 स्वा (K₄ 5 B₂ D₂ D₁ 6 7 स्व) धिरू-
 ढाना, B₄ D₂ सुधिरू°, D₂ युधिरू° (for अधि-
 रू°) — ^b) Ś₁ K₁-4 D₂ D₁-8 विशा पते (for विशा
 रदै) — ^c) Ś₁ K₁-4 D₂ D₁-8 राजानां, T G₂-4
 हस्तिना (for नागाना) — ^d) Ś₁ G₅ रौद्रकर्मणा, G₁
 M चचेसा (for °कर्मिणाम्) D₂ 5 बलिना क्रूरकर्मणा

19 Ś₂ missing (cf. v 1 17) — ^a) G₄ अत्यर्धेन,

अध्यर्धेन सहस्रेण पुत्रो दुर्मर्षणस्तव ।
 अग्रतः सर्वसैन्यानां योत्समानो व्यवस्थितः ॥ १९
 ततो दुःशासनश्चैव विकर्णश्च तवात्मजौ ।
 सिन्धुराजार्थसिद्ध्यर्थमग्रानीके व्यवस्थितौ ॥ २०
 दीर्घो द्वादशगव्यूतिः पश्चार्धे पञ्च विस्तृतः ।
 व्यूहः स चक्रशकटो भारद्वाजेन निर्मितः ॥ २१
 नानानृपतिभिर्वीरैस्तत्र तत्र व्यवस्थितैः ।
 रथाश्वगजपत्न्योघैर्द्रोणेन विहितः स्वयम् ॥ २२
 पश्चार्धे तस्य पद्मस्तु गर्भव्यूहः सुदुर्भिदः ।

G₅ अध्यर्धेन च (for अध्यर्धेन) G₁ M ययौ द्विसप्तसाहस्रै
 — ^b) K₁-8 दुर्मर्षणस्, D₅ दुर्योधनस् (for दुर्मर्षणस्)
 — ^d) B D₂ 1 युज्यमानो (for योत्समानो) B₄ व्यतिष्ठ
 (for व्यवस्थित)

20 Ś₂ missing (cf. v 1 17) — ^b) Ś₁ K₁ 3.4
 D₁ 8-8 तवात्मज, D₂ तथात्मज (for तवात्मजौ)
 — ^c) D₂ D₂ 5 G₁ M सिन्धुराजस्य, D₁ 8 राजार्थ
 (for °राजार्थ-) D₂ 8 -रक्षार्थम् (for सिद्ध्यर्थम्) — ^d)
 D₂ D₅ [अ]ग्रानीके, D₂ [अ]ग्रानीकैर् (for [अ]ग्रानीके)
 D₅ व्यवस्थित.

21 Ś₂ missing (cf. v 1 17) — ^a) G₅ दीर्घश्च
 द्वादशगव्यूति — ^b) K₁ 4 पचार्धे, K₅ परार्धे, D₈
 पश्चाद्दे, D₇ पश्चार्धे, G₅ पचार्ध (for पश्चार्धे) D₅
 विस्तृति, Cd विस्तृत (as in text) — ^c) K₅ D₂
 सु (for स) Ś₁ K₁-3 D₁ 3 व्यूहं सुचक्र शकटो, D₂
 D₈ 8 T G₂-4 व्यूह स (D₂ D₅ 8 °हश्च) शकटो नाम,
 G₅ व्यूह सर्वत्र शकटो

22 Ś₂ missing (cf. v 1 17) D₇ om 22^a-23^a
 — ^c) D₁ 8 T G₁ 3 M₂ 4 पत्न्यौघैर् (for पत्न्योघैर्)
 Ś₁ K₅ B₂ D₂ D₁ 5 M₁ गजाश्वरथपत्न्यौघैर् — ^d) B₁
 निर्मित (for विहित)

23 Ś₂ missing (cf. v 1 17) D₇ om 23^a (cf
 v 1 22) — ^a) K₅ तत्र, Cd तस्य (as in text)
 Ś₁ K₁-4 D₁ 3 Cd पद्मस्तु (for पद्मस्तु) — ^b) S पुन
 कृत (for सुदुर्भिद) — D₂ om (hapl) 23^a-24^b
 — ^c) T G₂-4 पादास्य (for पद्मास्य) K₅ B D₂ D₁ 5
 गर्भस्थो, D₇ M₂ 5 मध्ये तु, D₅ मध्ये च, G₅ 4
 मध्यस्था (for मध्यस्थो) — ^d) D₁ व्यूडो (for गूडो)
 K₅ D₅ 5 पुरस्कृत, B D₂ 1 कृत पुन (by transp),
 D₂ सुदुर्भिद. 8 द्दव्यूहो जयद्रथः

सूची पद्मस्य मध्यस्थो गूढो व्यूहः पुनः कृतः ॥ २३
 एवमेतं महाव्यूहं व्यूह द्रोणो व्यवस्थितः ।
 सूचीमुखे महेष्वासः कृतवर्मा व्यवस्थितः ॥ २४
 अनन्तरं च काम्बोजो जलसंधश्च मारिष ।
 दुर्योधनः सहामात्यस्तदनन्तरमेव च ॥ २५
 ततः शतसहस्राणि योधानामनिवर्तिनाम् ।
 व्यवस्थितानि सर्वाणि शकटे स्रचिरक्षिणः ॥ २६
 तेषां च पृष्ठतो राजा बलेन महता वृतः ।
 जयद्रथस्ततो राजन्स्रचिपाशे व्यवस्थितः ॥ २७
 शकटस्य तु राजेन्द्र भारद्वाजो मुखे स्थितः ।
 अनु तस्याभवद्भोजो जुगोपैनं ततः स्वयम् ॥ २८
 श्वेतवर्माभरोष्णीषो व्यूढोरस्को महाभुजः ।

धनुर्विस्फारयन्द्रोणस्तस्यौ क्रुद्ध इवान्तकः ॥ २९
 पताकिनं शोणहयं वेदीकृष्णाजिनध्वजम् ।
 द्रोणस्य रथमालोक्य प्रहृष्टाः कुरवोऽभवन् ॥ ३०
 सिद्धचारणसंधानां विस्मयः सुमहानभूत् ।
 द्रोणेन विहितं दृष्ट्वा व्यूहं क्षुब्धार्णवोपमम् ॥ ३१
 सशैलसागरवनो नानाजनपदाकुलाम् ।
 ग्रसेद्व्यूहः क्षितिं सर्वामिति भूतानि मेनिरे ॥ ३२
 बहुरथमनुजाश्वपत्तिनागं
 प्रतिभयनिस्वनमद्भुताभरूपम् ।
 अहितहृदयभेदनं महद्वै
 शकटमवेक्ष्य कृतं ननन्द राजा ॥ ३३

C 7.
B 7.
K 7

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि त्रिषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६३ ॥

24 Ś missing (of v 1 17) Ds om 24^{ab} (cf. v 1 23) —^a) Ks B1.5 Ds G4 M2-5 एतन्, B4 D1 पुनं (for पुनं) —^b) T Gs [s]व्यवस्थित (for व्यव) — D4 om. (hapl.) 24^c-28^b

25 Ś missing (cf v 1 17) D4 om 25 (of v 1 24) —^a) Ds Gs अनन्तरश्च, D1 तरे (for अनन्तरं) Ś1 K1 + D1 काभोजो —^b) Ds 7 8 मागध, S वीर्यवान् (for मारिष) —^c) Ś1 K1-4 Dn2 D1 2 5 6 च कर्णश्च (for सहामात्यस्य)

26 Ś missing (cf v 1 17) D4 om 26 (of v 1 24) —^b) G1 8 M योधानाम् —^c) Ś1 व्यूह स्थितानि (for व्यव) —^d) Ks B1-8 Dn1 Ds-8 स्रचिरक्षिण (Ks D7 8 णां), D2 सुचिरक्षणे, T सुचिरक्षिणा (for रक्षिण)

27 Ś missing (cf v 1 17) D4 om 27 (of v 1 24) —^a) G1 M चै (for च) T G2 5 पृष्ठतो (for च पृष्ठतो) Ś1 K1 2.4 Gs राजन् (for राजा) — Ś1 K1-4 D1 om (hapl.) 27^{bc} —^c) M2-8 तथा (for ततो) B4.4 Dn2 D2 8 राजा (for राजन्) —^d) Ks पाशैर्, B Dc1 Dn2 Ds 5 6 Cd पाशैः, Ds पाशैः (for पाशैः)

28 Ś missing (cf v 1 17) D4 om 28^{ab} (of v 1 24) —^a) Ks Dn1 च (for तु) K4 D1 क्ष

(K4 क्षा) शकटस्य राजेन्द्र, G1 M शकटस्य पुनस्तुडो —^b) Ds G1 M व्यवस्थित, D7 8 स्थितो मुखे (by transp) —^c) D7 8 S ना (D7 8 य) तत्र (T G2-5 'स्य) भवेद्भेदो —^d) G1 M अथ (for तत)

29 Ś missing (cf. v 1 17) —^a) Ś1 K1 2.4 D1 श्वेतवर्णाभरोष्णीषो, Dn1 D1 7 Gs 4 श्वेत (D7 कृत) चर्मा चरो (D4 स्थितो) णीषो —^b) Ds महाबल (for 'भुज) —^c) S विस्फारयन् (for विस्फा) —^d) D4 शास्ता (for तस्यौ) K1 युद्ध, G1 M काल (for क्रुद्ध) — After 29, S 1ns

458* तस्य सर्वस्य सैन्यस्य नेता गोप्ता च वीर्यवान् ।

30 Ś missing (of v 1 17) —^a) M1.2 पताकिनं —^b) T G2 M वेदि (for वेदी) —^c) Ds.6 द्रोणं रथे समालोक्य —^d) K1 महान् (for ऽभवन्)

31 Ś missing (of v 1 17) —^b) Ś1 T Gs.4 स महान् (for सुमहान्) —^c) Ś1 K1-4 D1.8-8 transp दृष्ट्वा and व्यूहं

32 Ś missing (of. v 1 17) Bs reads 32^{ab} on marg —^a) Gs कानन (for सागर-)

33 Ś missing (of v 1 17) —^b) K4 B Dc1 Dn D1-6 अद्भुताभरूपं, Ks T G1-8 M ताभरूप, Ds

६४

संजय उवाच ।

ततो व्यूढेष्वनीकेषु समुत्क्रुष्टेषु मारिष ।

ताड्यमानासु भेरीषु मृदङ्गेषु नदत्सु च ॥ १

अनीकानां च संहदे वादित्राणां च निखने ।

प्रध्मापितेषु शङ्खेषु संनादे लोमहर्षणे ॥ २

अभिहारयत्सु शनकैर्भरतेषु युयुत्सुषु ।

रौद्रे मुहूर्ते संप्राप्ते सव्यसाची व्यदृश्यत ॥ ३

°तानुकार, G₁ ५ °ताग्ररूप (for °ताभरूपम्) — °) D₅
चेदनं, T G₂-4 -भेदिनं (for -भेदन) S महात (for
महद्वै)

Colophon om in D₁ Ś₂ missing — Sub parvan
Ś₁ K₁-a. ५ B D₁ D_n D₁-4. ५ G₁ ५ M₁ ५ जयद्रथवध
— Day of Drona's Generalship K₁ चतुर्थे, K₂ ५
चतुर्थदिवसे — Adhy name K₅ D₁ सेनाव्यूहचन-
(D₁ 'न'), D₅ व्यूहचने, Bom ed कौरवव्यूहनिर्माणे
— Adhy no (figures, words or both) B₁ ४५, B₂
४७, B₃ D_n ४५, D₂ ७९, T G₁ M ४३, G₂ ५ ४२
— Śloka no D₁ ३५, D_n ३३

64

☞ This adhy is missing in Ś₂ (cf v 1 7 63 17)

1 D₁ om 1st with the ref M₁ om the ref
— °) Ś₁ D₅ व्यूहेषु (for व्यूहेषु) S व्यूहेषु तव सैन्येषु
— °) K₁ D_n D₂ ५ ५ समुत्क्रुष्टेषु, Cd 'क्रुष्टेषु (as in
text) D₁ पार्थिव (for मारिष) — °) T G₂-5
नाड्यमानासु, G₁ M नदं (for ताड्य) — °) K₅ D_n
S [आ]नकेषु (for नदत्सु)

2 °) B₁ ५ (marg as in text) आनकानां (for
अनी) B₁ D₁ च निहति (B₁ 'हैर', D₂ ५ च संहारैः,
D₅ सहस्राणि (for च संहदे) — °) Ś₁ K₂ ५ ५ D₁ ५
T G₁-4 M निखने, B₁ निखनै, D₂ ५ निखनै (for
निखने) — °) B₅ आध्मापितेषु, M₅ ५ प्राध्मा (for
प्रध्मा) K₁ संख्येषु (for शङ्खेषु) — °) D₅ G₁ M
संहदे (for संनादे) Some MSS रोम (for लोम-)
G₁ भीषणे (for -हर्षणे)

3 °) Hypermetric K₂ लभ्याहरत्सु, B₂ (marg)
अभिघावयत्सु, B₅ 'घारत्सु, D₂ 'सारेषु, D₂ ५ आवार-

वडानां वायसानां च पुरस्तात्सव्यसाचिनः ।

बहुलानि सहस्राणि प्राक्रीडंस्तत्र भारत ॥ ४

मृगाश्च घोरसंनादाः शिवाश्चाशिवदर्शनाः ।

दक्षिणेन प्रयातानामस्माकं प्राणदंस्तथा ॥ ५

सनिर्घाता ज्वलन्त्यश्च पेतुरुल्काः समन्ततः ।

चचाल च मही कृत्स्ना भये घोरे समुत्थिते ॥ ६

विष्वग्वाताः सनिर्घाता रुक्षाः शर्करवर्षिणः ।

यत्सु, D₅ (Lefore corr as in text) अभिसारयत्सु, Cd
'हारयत्सु (as in text) S प्रगृहीतेषु शङ्खेषु — °)
K₁-५ D_n 1 D₁ ५ ५ ५ G₁ M भारतेषु (for भर) K₁ ५
D₁ ५ युयुत्सु च (sic), B₅ 'त्सव, D₂ युयुत्सु* (for
'त्सुषु) — °) G₁ M₁ ५ प्रदृश्यत M₅ ५ ५ (sup lin)
सव्यसाचिरदृश्यत

4 °) K₁ ५ B₁ वडाना, K₂ B₁-५ ५ D₁ D_n ५ D₂
५ ५ G₂ बलाना, K₂ ५ D₅ ७ ५ वडाना, D₁ वडाना,
D₂ वासना, T बलीना, G₁ ५ M Cd वडानां, G₂ ५
बलिना (for वडाना) — °) D_n 1 पुरस्तात् सहस्रश
— °) D_n 1 बहुलानि च राजेंद्र प्राक्रीडन्सव्यसाचिना — For
4th, S subst

459* पिशितासृग्भुजा सघा प्रलीयन्ते सहस्रश ।

[G₂ पीशितासृग्भुजां G₁ प्रलीयत, M₁ ५ 'यत, M₅-5
प्रलीयत (for प्रलीयन्ते)]

5 °) K₁ D₁ -दर्शिन, M₅ -दामिन (for -दर्शना)
— °) Ś₁ प्रवृत्तानाम् (for प्रयाता) — °) Ś₁ K
(except K₂) D_n 1 D₂ ५ तदा (for तथा) T G₂-5
अस्माक नेदुरध्वनि (G₅ 'न'), G₁ ५ M 'क नेदुरत्स्वरा
(G₂ 'न') — After 5, S ins

460* लोकक्षये महाराज यादृशास्त्रादृशा हि ते ।

अशिवा धार्तराष्ट्राणां शिवा पार्थस्य स्युगे ।

[(L 1) M₁ -क्षय (for क्षये) M₅-5 च (for हि)
T G₁ जा (for ते)]

6 °) T₂ विनिर्घाता (for सनि) Cd cites निर्वात
— °) B D₁ D_n ५ सहस्रश (for समन्तत) — °)
G₁ M₅-5 पृथिवी (for च मही) S सर्वा (for कृत्स्ना)
— °) G₅ समुत्थिते (for समुत्थिते) G₁ M₅-5 मयमोह
समावृता

ववुरायाति कौन्तेये संग्रामे सप्रपथिते ॥ ७
 नाकुलिस्तु शतानीको धृष्टद्युम्नश्च पार्यतः ।
 पाण्डवानामनीकानि प्राज्ञौ तौ व्यूहस्तदा ॥ ८
 ततो रथसहस्रेण द्विरदानां शतेन च ।
 त्रिमिश्रसहस्रैश्च पदातीनां शतैः शतैः ॥ ९
 अध्यर्धमात्रे धनुषां सहस्रे तनयस्तव ।
 अग्रतः सर्वसैन्यानां स्थित्वा दुर्मर्षणोऽब्रवीत् ॥ १०
 अथ गाण्डीवधन्वानं तपन्तं युद्धदुर्मदम् ।
 अहमावारयिष्यामि वेलेव मकरालयम् ॥ ११
 अथ पश्यन्तु संग्रामे धनंजयममर्षणम् ।

विपक्तं मयि दुर्धर्मममकूटमिवाश्मनि ॥ १२
 एवं युवन्महाराज महात्मा स महामतिः ।
 महेष्वासैर्वृतो राजन्महेष्वासो व्यवस्थितः ॥ १३
 ततोऽन्तक इव क्रुद्धः सवज्र इव वासवः ।
 दण्डपाणिरिवासह्यो मृत्युः कालेन चोदितः ॥ १४
 शूलपाणिरिवाक्षोभ्यो वरुणः पाशवानिव ।
 युगान्ताग्निरिवार्चिष्मान्प्रधक्ष्यन्वै पुनः प्रजाः ॥ १५
 क्रोधावर्षवलोद्भूतो निवातकवचान्तकः ।
 जयो जेता स्थितः सत्ये पारयिष्यन्महाव्रतम् ॥ १६
 आमुक्तकवचः खड्गी जाम्बूनदकिरीटभृत् ।

C 7 3
B 7 8
K 7 8

7 Ds 1 om (hapl) 7 —^a) Śi K1 D1 विश्ववाता
 (for विव्व) T G M1 2 सनीहारा, Ms-6 सनिर्हादा
 (for सनिर्वाता) —^b) S नीचै (for रूक्षा) Ks 5
 B (except B4) Dn D2-4 5 8 G1 M1 2 4 -कर्षण (for
 वर्षण) —^c) Ds G1 कौतेय, Ds कौरव्य (for
 कौन्तेय)

8 ^a) Śi B2 4 D2 5 7 8 च, Gs damaged (for
 दु) —^c) Gs damaged from नामनीकानि up to
 सहस्रैश्च प (in 9^{ad}) —^d) Ms-6 तु (for तौ) G1
 M तत (for तदा)

9 Gs damaged up to सहस्रैश्च प —^a) Dn1 सह
 ज्ञानि, Ds ज्ञानो (for ज्ञेण) —^b) K1 D1 द्विप
 दानां, Ks द्विपानां च (for द्विरदानां) Ks Dn1 D2 5
 शतैश्चिभि (for शतेन च) Dn2 D2 8 वै (for च)
 —^c) D1 8 तु (for च) D1 त्रिमिश्र रथसाहस्रै —^d)
 Śi K1-4 Dn1 D1-3 8 पा(K1 प)दातैश्च, Ds पादाताना
 (for पदातीना) B2 (marg) Dn1 D1 8 शतं (for the
 first शतै) B2 तथा, Ds शत (for the second
 शतै)

10 ^a) D1 G1 अत्यर्ध, Cd अर्धार्ध (as in text)
 D2 मात्रैर, Cd मात्रै (as in text) —^b) B2 Ds
 सहस्रैश्च, Cd सहस्रे (as in text) D1 सहस्रे भरतर्षभ
 —^c) K1-4 अग्रणी (for अग्रत) —^d) Śi (sup lin
 as in text) K1 2 दुर्मर्षणो, D1 8 दुर्मर्षणो (for दुर्म
 र्षणो) Gs damaged from प्रवीत् up to तप (in 11^b)

11 Gs damaged up to तप. —^a) D1 गाजिव
 (for गाण्डीव) —^b) K1 5 Dn1 D1-4 6 पतर्त्त, Ds
 नृत्यत, S सम(Gs damaged)रे (for तपन्तं) —^c)
 K1-4 D1 मकराकर्

12 ^b) K1 T G1 3-5 M1 2 अमर्षण (for र्षणम्)
 —^c) K1 D2 5 8 अपि, D1 अय (for मयि) —^d)
 Cd अश्वकूटम् (for अश्म*) S भिन्न कुम्भमिवाश्मनि
 — After 12, B Dc1 Dn1 D2 3 5 8 ins

461* तिष्ठव रथिनो यूय संग्राममभिकाङ्क्षिण ।

युष्माभि सहदानेतान्यशो मान च वर्धयन् ।

[(L 1) D2 5 8 संग्रामाद् (for 'मम्)]

13 ^a) T G2-4 ततोर्जुनो (for एव युवन्) —^b)
 Ks Dc1 Dn1 D2-5 क्षुति (for मति) S महात्मा महता
 पति —^c) Ds महेष्वासो (for 'ष्वासैर्) D2 5 राजा
 (for राजन्) S महारथसमाख्यातो —^d) D1 5 तत्र
 मध्ये (for महेष्वासो) — After 13, G1 M ins

462* ततोर्जुनो महाराज प्रत्यदृश्यत भारत ।

14 ^a) Dn1 ततोर्धक S कक्षा (Ms 4 'क्ष्या)ग्निरिव
 दुस्पर्श (G2 त्पर्श, Gs स्वर्ग) —^b) Ks Dn1 [अ]
 धृष्यो, Ds क्रुद्धो (for [अ]सह्यो) —^c) Ks Ds 8
 नोदित (for चोदित) S मृत्युः कालम् (T G2 5 'ल प्र-
 चोदित)

15 ^a) Ks Dn [अ]धृष्य (for [अ]धिष्मान्) —^b)
 Ks 5 B Dn D2 5 7 प्रघहन् K1-4 D1 पुन (for
 प्रजा) S दिघक्षु स्थाणुजंगम

16 ^a) Gs क्रोधान्महा (for 'मर्ष) K1 **क्षुतो,
 D2 अलोन्मत्तो, Ds हृवो, S पेतो (for 'क्षुतो)
 —^c) S युद्धे, Cd जयं (for जयो) Śi K1 B2 8
 D2 7 8 Cd [अ]जित सत्य (B2 Cd स, B2 D2 8 स्य);
 K1-8 D1 जितासत्यं, Ks [अ]जित संख्ये, B1 स्थित.

शुभ्रवर्माभ्रवरः खड्गदी चारुकुण्डली ॥ १७

रथप्रवरमास्थाय नरो नारायणानुगः ।

विधुन्वन्गाण्डिवं संख्ये बभौ सूर्य इवोदितः ॥ १८

सोऽग्रानीकस्य महत इषुपाते धनंजयः ।

व्यवस्थाप्य रथं सजं शङ्खं दध्मौ प्रतापवान् ॥ १९

अथ कृष्णोऽप्यसंभ्रान्तः पार्थेन सह मारिष ।

प्राध्मापयत्पाञ्चजन्यं शङ्खप्रवरमोजसा ॥ २०

तयोः शङ्खप्रणादेन तव सैन्ये विशां पते ।

आसन्संहृष्टरोमाणः कम्पिता गतचेतसः ॥ २१

यथा त्रसन्ति भूतानि सर्वाण्यशनिनिखनात् ।

तथा शङ्खप्रणादेन वित्रेसुस्तव सैनिकाः ॥ २२

प्रसुप्तबुधुः शङ्खमूत्रं वाहनानि च सर्वशः ।

एवं सवाहनं सर्वमाविशमभवद्बलम् ॥ २३

व्यपीदन्त नरा राजञ्शङ्खशब्देन मारिष ।

विसंज्ञाश्राभवनकेचित्केचिद्राजनितत्रसुः ॥ २४

ततः कपिर्महानादं सह भूतैर्ध्वजालयैः ।

संख्ये, Dn1 D5 जय सूर्य, D1 जितौ सत्यात् (sic) (for स्थित सूर्ये) —^d) Cd महारथं (for 'व्रतम्')

17 ^a) Ś1 K D1-8 ० आवद्धं, B2 आवध- (for आमुक्त-) K5 B5 Dn1 D4 कवची (for कवच) —^b) K5 Dn1 T G1 8-5 M -किरीटवान्, D4 'टष्टफ', G2 -विभूषण (for किरीटमृत्) —^c) K1-3 श्वभ्रं, B1 2 Dc1 शुक्र, D8 6 शुद्ध, D4 5 G1 M शुभ- (for शुभ्र) B Dc1 -माध्यावर, D4 8 -चर्मां, D7 -वर्णां, G2 वर्मागद, M1 2 -वर्मागद (for वर्माभ्र) —^d) K4 सांगदी, K5 Dn1 D4 5 सुसूची, B Dc1 Dn2 D2 8 7 स्वं (D2 सा)गदश्च, T G2-4 स्वगदी, G1 M1 स्वागदी (for स्वङ्गदी) K2 5 B D T G2-4 कुण्डल (for -कुण्डली)

18 ^a) T G2-4 विकर्पन, G1 5 M विधुन्वन् (for विधुन्वन्) Dn1 D5 गाजीवं, D4 गाजीवं (for गाण्डिव) G1 M1 2 5 संखे, G4 M5 4 संवे (for संख्ये) —^d) D5 [ड]द्यत (for [ड]दित)

19 ^a) K5 D2 सोमेनीकस्य, B5 D4 साम्रा, D7 द्रोणा, D8 शोणा, S अग्रं (for सोऽग्रा) Ś1 K1-3 D1 स (D1 स)हित, T G2-4 सोध्यर्थ, G1 M सो प्यर्थ, G5 सोध्वं च (for महत) —^b) Ś1 इषुपात, K1-3 'वात, D1 'घात, D4 'पातैर् (for 'पाते) —^c) D3 6 व्यवस्थाय, S अवस्थाप्य (for व्यव) D5 धनुं (for रथं) K2 मजौ (corrupt), K5 Dn1 संख्ये, B. राजञ्, M3 4 5 (sup l. n) तज्ज (for सज्ज) —^d) S शस्य प्रा (G1 5 M3 4 प्र)ध्मापयस्य (M 'न्य)भु

20 ^a) K4 D1 सत्रात (for [अ]सं) —^b) D5 मह पार्थेन (by transp) S वीर्यवान् (for मारिष) —^c) K1 M2 प्राध्मापयन्, K2 5 D1-6 G2 5 M3 प्रध्मा पयत् (Dc 'न्) (for प्राध्मा) —^d) K1 Dn1 शस्त्रं (for शङ्ख)

21 Dc1 om (hapl) 21^b-22^c, D7 reads the same

twice —^b) Dn1 D4 सेना, D3 5 7 (both times) 8 सैन्या, S सैन्य (for सैन्ये) —^c) K4 रोमाणि (for रोमाण) D4 5 आसीत्स (D5 'सन्तं)विश्रमनस (for °) D1 -चेतना, D6 साध्वसा (for -चेतस) S सहृष्टरोम मुद्रिभ महद्बल (M1 [before corr] 'भय)मभूत्त्व (G2 'दा)

22 For the repetition in D1, cf v l 21 Dc1 om 22^{ab} (cf v l 21) G5 M3-5 om. (hapl) 22-23 D2 om. 22^{ab} —^a) B Dn2 D5 त्रसन्ति, D4 शसति, T G1-4 M1 2 त्रस्ताणि (for त्रसन्ति) —^b) Some MSS निस्वनात् D4 सर्वाण्यशयति निस्वनात् —^c) D4 तयो (for तथा) —^d) K1 2 विभ्रमुस, D4 वित्रस्तास (for वित्रेसुस) K2 तत्र (for तव)

23 G5 M3-5 om 23 (cf v l 22) —^a) A few MSS प्रमुशुधु K4 D6 6 सकृन्- (for शङ्खन्-) K5 D5-8 M1 2 मूत्रे (for मूत्र) —^c) K5 Dn1 D3 नवं तव महाराज (for °) T G1-4 M1 2 तथा प्रव (G1 M1 2 'च)लमुद्रिभ महद्बल (T 'द्वय)मभूत्त्व Cd omes आविश्रम् (as in text)

24 ^a) K1-4 D1-3 6-8 व्यसो (D2 'शी)दंत, B Dc1 Dn1 S शीदति स्य (for व्यपीदन्त) D2 तदा राजञ्, D6 ततो रा, G2 महाराज (for नरा राजञ्) —^b) Dc1 नादेन (for -शब्देन) S भारत (for मारिष) —^c) Dn1 D7 G5 om (hapl) केचित् D5 राजन् (for केचित्) —^d) G1 M1-4 राजन् (for केचिद्) D2 5 तत्र, G1 M केचिद् (for राजन्) B. विदुदुधु (for वितत्रसु)

25 ^a) K1 2 D4 6 7 कपि (for कपिर्) —^b) D4 वलाजयै (for ध्वजालयै) —^c) Ś1 K1 व्याधिदा (K1 'धा)स्यन्वै, K2 3 व्या (K3 ह्या)दिधास्यन्वै, K5 Dn1 D2 7 'तास्य सन्, B1-3 Dc1 D1 'तास्य च, D1 5 8 'तास्या स (D4 'न्ना स)न, D6 'ताम्य म, S व्याददे

अक्रोद्धयादितास्यश्च मीषयस्तव सैनिकान् ॥ २५
ततः शङ्खश्च मेर्यश्च मृदङ्गाश्चानकैः सह ।
पुनरेवाभ्यहन्यन्त तव सैन्यप्रहर्षणाः ॥ २६
नानावादित्रसंहादैः क्ष्वेडितास्फोटिताकुलैः ।
सिंहनादैः सवादित्रैः समाहूतैर्महारथैः ॥ २७
तस्मिन्सुतमुले शब्दे भीरुणा भयवर्धने ।
अतीव हृष्टो दाशार्हमब्रवीत्पाकशासनिः ॥ २८
चोदयाश्चान्द्रीकेश यत्र दुर्मर्षणः स्थितः ।
एतद्वित्त्वा गजानीकं प्रवेक्ष्याम्यरिवाहिनीम् ॥ २९
एवमुक्तो महाबाहुः केशवः सव्यसाचिना ।

अचोदयद्दयांस्तत्र यत्र दुर्मर्षणः स्थितः ॥ ३०
स संप्रहारस्तुमुलः संप्रवृत्तः सुदारुणः ।
एकस्य च बहूनां च रथनागनरक्षयः ॥ ३१
ततः सायकत्रपेण पर्जन्य इव वृष्टिमान् ।
परानवाकिरत्पार्थः पर्वतानि नीरदः ॥ ३२
ते चापि रथिनः सर्वे त्वरिताः कृतहस्तवत् ।
अवाकिरन्वाणजालैस्ततः कृष्णधनंजयौ ॥ ३३
ततः क्रुद्धो महाबाहुर्वार्यमाणः परैर्युधि ।
शिरांसि रथिनां पार्थः कायेभ्योऽप्यहरच्छरैः ॥ ३४
उद्भ्रान्तनयनैर्वक्त्रैः संदण्डोऽप्युदैः शुभैः ।

चाले (for ज्यादितास्यश्च) —^a) Dn1 तत्र (for तव)
26 °) D1 s अपि (for एव) G1 M प्रचार्यत (for
[अ]भ्यहन्यन्त) —^a) K1 प्रकर्षण, K2 प्रवेक्षण, K4
D1 s अहर्षिण, K5 अग्रवर्षणा, G5 असीवणा (for अग्र
वर्षणा) D2 तव सैन्यममर्षिण, D5 न्यस्य हर्षण

27 °) D01 D2 s सनादैः, G1 M संहादैः (for
संहादैः) B2 (marg) नानानिवातवादित्रैः Cd omtes
वादित्रैः —^b) Ś1 K2 S (except G2 s) क्ष्वेडितः Ś1
K3 लि)वास्फोटिताकुलैः (G1 M ले), D4 क्ष्वेडितास्फो
टिताकुलैः —^c) B D01 T G2-s समुत्प्लुते, Dn1 सुवा
दित्रैः (for स) G1 M सिंहनादैः समुत्प्लुते (G1 'दे)
—^d) B D01 Dn2 समाहूतैः, D1 s समुद्गतरैः (for
समाहू) T G2-s समाहूय परस्परं; G1 M 'हृष्येतेतरं
— After 27, G1 M1 s ins

463* दुर्मर्षणबल पूर्वमय दुःशासनानुगम् ।
ततः शकटसंस्थ च धोरनादसमाकुलम् ।

28 °) K B (except B1) Dn D1-s, 7 T G2 तु
(for सु) Dn1 D2 s s तुमले Ś1 K (except K2)
Dn D1 s-s 7 s युद्धे (for शब्दे) —^b) Ś1 K1-s D1
भयवर्धिनि —^c) S हर्षाद् (for हृष्टो) — K5 B D01 Dn1
D2 (marg) s-s S ins an addl colophon after 28,
D2 after 29 [Sub parvan K5 B D01 Dn1 D2 7 s
G1 M1 s जयद्रथवध — Adhy name K5 सेनासंग्रामः,
D1 सेनासंग्राम, Bom ed अर्जुनरणप्रवेश — Adhy
no (figures, words or both) B1 85, B2 25, B4
Dn1 86, D2 79, D3 T G1 s-s M 84, G2 s 88.
— Śloka no D01 Dn1 28]

29 Before 29, MSS, (Ś2 missing) ins अर्जुन

उवाच —^b) K1 दुर्मर्षण (for दुर्मर्षण) — B2, having
originally omitted (hapl), reads 29°-30° on marg
—^c) D5 एतद्वित्त्वा, G3 (marg as in text) पुतायता
(for एतद्वित्त्वा) —^d) Ś1 प्रवेक्ष्यामी

30 B2 reads 30 on marg Before 30, N (Ś2
missing) ins सजय उवाच —^c) D5 7 अनोदयद् (for
अचोद) S समचूचुददक्षो (T G2 'श्वा'क्ताद् —^d) K1
दुर्मर्षण

31 °) Dn1 D2 s s तुमल —^b) Dn1 प्रवृत्तश्च (for
संप्रवृत्त) G5 [s]य (for सु) —^d) B2 बल,
Dn2 ह्यस, D3 रय (for नर) Ś1 क्षये, Dn2
तत (sio) (for क्षये) S कटुको रोमहर्षण

32 °) B1 s D5 शायक, B2 च शर (for सायक)
S शरवर्षेण महता —^b) G5 वृष्टिनि (for वृष्टिमान्)
—^c) D4 नरान्, T1 s (before corr as in text)
शरान्, G5 गजान् (for परान्) K1 D2 7 G5 अवाकि
रन् — Dn1 om (hapl) 32°-34° —^d) D5 S
(except G1) वारिद (for नीरद)

33 Dn1 om 33 (of v 1 32) —^a) D4 पदाति
(for से चापि) —^d) B4 s D5 तत्र (for तत) Ś1
धनंजयजनार्दनौ

34 Dn1 om 34^{ab} (of v 1 32) —^a) D2 G2
कृष्णो (for क्रुद्धो) —^b) D01 D4 शरैः (for परैः)
—^d) K5 Dn1 ज्यहरत्, B2 S [s]पातयत्, D1 s
[s]पहरत् (for ज्यह) S श्रितौ (for शरैः)

35 °) B5 उद्भ्रान्तनयन क्रुद्ध —^b) D सह (for
शुभैः) Ś1 K D1 s संद (K2 s D4 'ह'ष्टैः संद (K2
'समैः) शुभैः; Dn1 संदष्टौ*****; Dn2 D2 s s संद

तथार्जुनो गजानीकमवधीत्कङ्कपत्रिभिः ॥ ५३
 हस्तिभिः पतितैर्भिन्नैस्तव सैन्यमदृश्यत ।
 अन्तकाले यथा भूमिर्विनिकीर्णैर्महीधरैः ॥ ५४
 यथा मध्यंदिने सूर्यो दुष्प्रेक्ष्यः प्राणिभिः सदा ।
 तथा धनंजयः क्रुद्धो दुष्प्रेक्ष्यो युधि शत्रुभिः ॥ ५५
 तत्तथा तव पुत्रस्य सैन्यं युधि परंतप ।
 प्रभ्रंशं द्रुतमाविग्रमतीव शरपीडितम् ॥ ५६
 मारुतेनेव महता मेघानीकं विधूयता ।

प्रकल्पमानं तत्सैन्यं नाशकत्प्रतिवीक्षितम् ॥ ५७
 प्रतोदैश्चापकोटीभिर्हुंकारैः साधुवाहितैः ।
 कशापाण्यभिघातैश्च वाग्भिर्ग्राभिरेव च ॥ ५८
 चोदयन्तो हयांस्तूर्णं पलायन्ते स्म तावकाः ।
 सादिनो रथिनश्चैव पचयश्चार्जुनार्दिताः ॥ ५९
 पाण्यङ्गुष्ठाङ्गुशैर्नागांश्चोदयन्तस्तथापरे ।
 शरैः संमोहिताश्चान्ये तमेवाभिमुखं ययौ ।
 तव योधा हतोत्साहा विभ्रान्तमनसस्तदा ॥ ६०

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि चतुःषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६४ ॥

स, D₁ न किंचन न हति यं, D₈ न किंचन हि तं यथा,
 G₁ M₁₋₄ s (sup in) न कश्चन हिनस्ति न (M₈ न)

53 °) D_n D₈ s [ड]द्वये (for [ड]द्वयन्) S ययो-
 दयान समये (G₈ s M₈ 4 °) — °) T G₈ 4 महानीकं
 (for गजा) — °) G₂ damaged S (G₂ damaged)
 व्यय (T G₈ 4 °य)मत् (for अवधीत्)

54 Śi K D (except D₀₁ D_{n2}) read 54-55 after
 59^{ab} — °) K₁ s B₁ s D₀₁ D₁ पारितैर् (for पं)
 D₈ भ्रंशैर् (for भिन्नैर्) — °) S आदि- (for अन्त-)
 — °) K₁ s B₁ s D₀₁ D₈ s विनिकीर्णा, B₁ s व्यवकीर्णा
 (for विनिकीर्णैर्) S विनिक्षिप्तमहीधरा

55 For the sequence in Śi K D (except D₀₁
 D_{n2}), of v 1 54 — °) Śi D₀₁ D_{n1} D₈ s दुष्प्रेक्ष
 (for °क्ष्य) Śi K₁ s D_{n2} D₁ s प्राणिना (for प्राणि
 भि) D_{n1} D₈ सह (for सदा) — °) Śi D₂ G₈
 दुष्प्रेक्षो K₈ D_{n1} D₁ s १ s भाति (for युधि)

56 °) Śi D₈ तं (for तत्) — °) B₁ सैन्य तत्र,
 G₂ युधि सैन्यं (by transp) — °) T G₁ s प्रहृतं,
 G₈ प्रभृत, M₈ s प्रभित्त, Cd प्रगल्भ (for प्रभ्रंशं)
 Śi K₁ s D₁ आविष्टम्, G₂ damaged, M₈ s °द्धम्,
 Cd आविष्टं (for °शम्)

57 °) G₈ s [ए]व (for [ह]व) K₁ विहिता (for
 महता) — °) D_{n1} मेघानीव (for °नीकं) K₂ विदू-
 यता, K₈ B₈ D_{n1} G₂ व्य (K₈ वि)दीर्यत, B₁ 2 s
 D₁ s विदार्यते (D₈ °ता), B₈ D₀₁ D_{n2} D₂ s विदी
 र्यते, D₁ s निवार्यते, T G₈ 4 उदीरितं, G₁ s M उदी
 र्यता (G₈ °त; M₈ °त) (for विधूयता). — °) D_{n1}

प्रज्वालमानं, D₂ प्रकाशं, D₄ s प्रकषं, D₈ प्रकल्पं,
 Cd प्रकल्पं (as in text) — °) Śi B₁ D₈ 4 नाशकत्;
 K₁ नाशकत्, D₈ नाशयत् (for नाशकत्) S न शक्नोति
 स्म चेष्टितु

58 °) D₄ फेल्कारै, T G₂ s फीङ्कारै, G₁ M₈ s
 मीङ्कारै; M₁ s s मिङ्कारै (for हुंकारै) B₁ D₈
 वादिभिः, S वादितै, Cd वाहितै (as in text) — °)
 Śi K₁ s 4 B₈ s D_{n1} D₂ कषा; K₈ B₁ तथा, D₁ s
 कसा, Cd कशा- (as in text) Śi K₁ s D₁ पा (K₁
 प)वाभिघातैश्च, D_{n2} पार्श्वभिः, D₂ पार्श्विभिः (for
 पाण्यैभिः) Cd cites पार्श्वि D₈ s कशायाश्चाभिघा
 तैस्तु

59 °) D₈ s नोदयतो (for चोदं) Śi (also as in
 text) हयानीक, G₁ रथांस्तूर्णं (for हयास्तूर्णं) — °)
 Śi K₁ s D₁ ह्यप (Śi लेप, D₁ अप)लार्यत, K₁ s D_{n1}
 D₁ s १ s M₈ s पलायति स्म, G₂ damaged (for पला
 यन्ते स्म) K₁ तावक, K₈ D_{n1} D₁ s १ s सैनिका,
 D₂ तावता (for तावका) — After 59^{ab}, Śi K D
 (except D₀₁ D_{n2}) read 54-55 — °) D₈ पदाताना
 सहस्रश

60 °) B₁ नाग (for नागाश्च) K₁ D₁ s पाण्यं
 गुष्ठाङ्गुशैर्नागाश्च, B₂ पाण्यं गुष्ठाङ्गुशैर्नागं, D₂ पाण्यं द्रुता
 कुशैर्नागाश्च — °) D₈ s नोदयतस्, D₁ लोदं, G₁ M
 चोदयति (for °यन्तस्) — °) D₂ शनै; G₁ शतै
 (for शरै) — °) D_{n2} S [अ]भिमुखं (for °मुखा)
 — °) D₂ ततो (for तव) S (except G₂) तव योधा
 महो (T हतो)त्साहा — °) K₁ s D₁ तथा, B₁ [S]म
 वत् (for सदा),

६५

घृतराष्ट्र उवाच ।

तस्मिन्प्रसंगे सैन्याग्रे वध्यमाने किरीटिना ।

के नु तत्र रणे वीराः प्रत्युदीयुर्धनंजयम् ॥ १

आहो खिच्छकटव्यूहं प्रविष्टा मोघनिश्चयाः ।

द्रोणमाश्रित्य तिष्ठन्तः प्राकारमकुतोभयाः ॥ २

संजय उवाच ।

तथाजुनेन संस्रमे तस्मिंस्तव बले तदा ।

हतवीरे हतोत्साहे पलायनकृतक्षणे ॥ ३

पाकशासनिनाभीक्ष्णं वध्यमाने शरोत्तमैः ।

न तत्र कश्चित्संग्रामे शशाकार्जुनमीक्षितम् ॥ ४

ततस्तव सुतो राजन्द्वा सैन्यं तथागतम् ।

दुःशासनो भृशं क्रुद्धो युद्धायार्जुनमभ्ययात् ॥ ५

स काञ्चनविचित्रेण कवचेन समावृतः ।

जाम्बूनदशिरस्त्राणः शूरस्तीव्रपराक्रमः ॥ ६

नागानीकेन महता ग्रसन्निव महीमिमाम् ।

दुःशासनो महाराज सव्यसाचिनमावृणोत् ॥ ७

ह्रादेन गजघण्टानां शङ्खानां निनदेन च ।

ज्याक्षेपनिनदैश्चैव विरावेण च दन्तिनाम् ॥ ८

Colophon partly damaged in Gs Ss missing
 — Sub-parvan N (except Ds 1, Ss missing) G1
 1.1 M1.2 जयद्रथवचनम् — Day of Droṇa's Generalship
 K1.2 चतुर्थे युद्धदिनसे, K2.2 चतुर्थे दिनसे, T G2.2 चतु
 र्थेऽङ्कि — Adhy name Ks Dn1 दुर्मर्षणसेनावधः; D1
 दुर्मर्षणसेनावधः(क)बन्धोत्थापनं, D2 कबन्धोत्थापनं, Bom. ed
 अर्जुनयुद्धे — Adhy no (figures, words or both)
 B1 86, B2 26, Dn1 Ds 87, D2 80, D3 T G1
 2.4 M 85, Gs त्रिकशीतितमः (?)

65

☞ This adhy is missing in Ss (of v l. 7 63
 17)

1. a) Ks प्रसिद्धे (for प्रसंगे) Dc1 D2 सैन्ये स्वे
 (D2 च), T G2.2 सैन्याग्रे (for सैन्याग्रे) — b) D2.2
 वध्यमाना; S वध्यमाने (for वध्यमाने) — c) K2.2
 B1 D1.2.2-3 के नु, B2.2 के च; D1.2 केचित् (for
 के नु) D2.2 के च (for तत्र) S को नु तत्रार्जुनं युद्धे
 (G2 संख्ये) वीर (G2 धीर) प्रत्युदियाद्रथी Cd cites
 प्रत्युदीयु (as in text)

2. a) D (except D1.2) आहो (for आहो) — b) D2
 निश्चिता (for निश्चया) S1 प्रविष्टमतिनिश्चया
 — c) K2.2 Dn1 D2.2-3 S तिष्ठन्ति (for तिष्ठन्त)
 — d) B Dc1 Dn2 D2.2.2-3 [अ]कुलोभयं (for भया)

3. a) D2 तदा; T G2 ततो (for तथा) — b) B
 हलेनच, D2 बले तथा; S महाबले (for बले तदा)

— d) Dn1 पलायनपरायणे

4. a) Dn1 तूर्ण, D2.2 तीक्ष्णैर्, D1 तीक्ष्ण (for
 [अ]तीक्ष्ण) — c) Ks Dn1 D1.2 S transp तत्र and
 कश्चित्

5. a) K1-4 D1 तथा (for ततस्) S तु शतशो (for
 तव सुतो) — b) G1 M2-3 तवाहर्त, M1.2 तवागत
 (for तथागतम्) — c) B2 दुर्योधनो (for दुःशासनो)
 — d) D2 क्रुद्धम् (for युद्धाय) B3 Dn2 [अ]भ्ययात्,
 G1 M [आ]ह्वयत् (for [अ]भ्ययात्)

6 D1.2 om 6^{ab} — d) D2 परायण (for परा
 क्रम)

7. a) D2 राजानीकेन, D1 नाना (for नागा)
 — b) S1 शसन् (for प्रसन्) K1-4 D1 चालयन्निव
 मेदिनी — c) G1 M युद्धशौच (for महाराज) — d)
 K1-4 D1 G1 M [अ]भ्ययात् (for [आ]वृणोत्) — After
 7, S ins

467* युवराजो बलश्लाघी पिङ्गल म्रियदर्शन ।

— After the above, S reads 9^{cd}

8. a) G2 प्रह्लादैर् (for ह्रादेन) — b) D2.2 सृदंग,
 S ज्याक्षेप (for शङ्खानां) — c) D2 ज्याक्षेपैर्बाहुनिनदै,
 D2 ज्यानिक्षेपनिनादैश्च, S शंखद्वयप्रणादेन — d) S निन-
 देन (for विरावेण) D2 सिंहनादैर्महोद्धतै, D2 राजानां
 बृहद्वैराधा

9. a) D2 मुवश् (for दिशश्) D1.2 सर्वमासीत्
 (for शब्देना) S आवापृथिव्योर्विवरं सातर्दशं समावृतं

भूर्दिशश्चान्तरिक्षं च शब्देनासीत्समावृतम् ।

स मुहूर्तं प्रतिभयो दारुणः समपद्यत ॥ ९

तान्दृष्ट्वा पततस्तूर्णमङ्कुशैरभिचोदितान् ।

व्यालम्बहस्तान्संरन्धान्सपक्षानिव पर्वतान् ॥ १०

सिंहनादेन महता नरसिंहो धनंजयः ।

गजानीकमभिप्राणामभितो व्यधमच्छरैः ॥ ११

महोर्मिणमिवोद्धूतं श्वसनेन महार्णवम् ।

किरीटी तद्गजानीकं प्राविशन्मकरो यथा ॥ १२

काष्ठातीत इवादित्यः प्रतपन्युगसंक्षये ।

ददृशे दिक्षु सर्वासु पार्थः परपुरंजयः ॥ १३

खुरशब्देन चाश्वानां नेमिघोषेण तेन च ।

तेन चोत्क्रुष्टशब्देन ज्यानिनादेन तेन च ।

देवदत्तस्य घोषेण गाण्डीवनिनदेन च ॥ १४

मन्दवेगतरा नागा बभूवुस्ते विचेतसः ।

शरैराशीविषस्पशैर्निर्मिन्नाः सव्यसाचिना ॥ १५

ते गजा विशिखैस्तीक्ष्णैर्युधि गाण्डीवचोदितैः ।

अनेकशतसाहस्रैः सर्वाङ्गेषु समर्पिताः ॥ १६

आरावं परमं कृत्वा बध्यमानाः किरीटिना ।

— S reads 9^{cd} after 467* — °) Dn1 D1 ० समुहूर्तं
(for स मुहूर्तं) K1-3 D1 अप्युभयो (for प्रतिभयो)
— °) D8 प्रत्यपद्यत (for सम°)

10 D7 om 10 — °) D8 नदतस् (for पततस्)
S नागान् (for तूर्णम्) — °) K5 Dn1 D4-5 ० अभि-
(D4 ० पि)नोदितान् (for 'चोदितान्) S शिक्षितै साधु
चोदितान् — °) D3 व्यालम्ब्य, S गृहीत (for व्या-
लम्ब-)

11 °) B5 अशस्त्रिव महीनिमा — °) Ś1 K1 ३ ५ ६
B1-3 D1 ३ ६-९ अभीतो, D4 व्यभीतो (for अभीतो)
D5 व्यधमनिशितै शरै — After 11, S ins

468* तदाचलघनप्रख्य पताकाशतसकुलम् ।

[T G2-4 तस्य (for तदा)]

12 °) B2 ५ महोर्मयम् (for 'र्मिणम्) Ś1 इवाधूर्तं,
B2 ५ इवोद्धूता (for 'द्धूत) — °) D. स्वनेनेव (for
श्वसनेन) B4 समीरिता (for महार्णवम्) — After
12^{ab}, B Dc1 Dn1 ins

469* घनजयशरोद्विभा पलायन्तो बभुर्गजा ।

[B3 [s]भवन् (for वधुर)]

— °) B2 तत्पविश्य गजानीकं मकर सागरं यथा — After
12, B4 ins 470*,

13 B4 om 13^a-15^b — °) S खमाश्रित, Cd
काष्ठातीत (as in text) — °) Ś1 प्रपतन् (for प्रतपन्)
Dc1 Dn1 सयुगक्षये (for युगसंक्षये) — G5 om
13^a-14^c — °) D7 दृश्यते (for ददृशे)

14 B4 G5 om 14 (cf v 1 13) — °) D. घोषेण
(for शब्देन) — °) T G2-4 शब्देन (for घोषेण)
B1 ३ D. नेमिघोषस्वनेन च — D8 ० M. om (hapl)

14^{cd} — °) D4 चाक्रुद्ध- (for चोत्क्रुष्ट-) — °) K5 T
G1-4 M1 ३ पाचजन्यस्वनेन च — Ś1 K1 ३ ५ ६ B1-3 ५
Dc1 Dn D1 ३ ५ ६ ७ ८ ins after 14^{cd} B4 after 12
D5 ० M5 after 14^{ab}

470* नानावादित्रशब्देन पाञ्चजन्यस्वनेन च ।

[G5 ५ om the prior half.]

— °) D6 शब्देन (for घोषेण)

15 B4 om. 15^{ab} (cf v 1 13) — °) K5 Dn1
D2 ३ ५ मन्दवेगा नरा नागा — °) D5 गत, S त्रस्त (for
ते वि) — °) D7 ३ विषसमैर् (for विपस्पशैर्) S
शरव्रातमये सत्रे — °) Dc1 D1 ० विमिन्ना, S वितते
(for निर्मिन्ना)

16 °) D7 ३ विविधैस् (for विशिखैस्) S ते गजा
समसीदतस् — After 16^a, S ins

471* तीर्णा पङ्कार्णवेन्वि ।

युगपच्च समाविष्टैर्

[(L 2) T G2 ५ व्राविष्टा (G2 'ष्टैर्), G1 ३ ५ M4
समाविष्टा]

— °) Ś1 K1-3 ५ D1-3 शरैर् (for युधि) Dn1 D2 ५-७
नोदितै, S धन्व (G2 'न्वि) न (for 'चोदित) — °)
Ś1 K1-3 समादिता, B3 ५ समर्पिते, Dn2 समन्विता
(for समर्पिता) S द्रुमा मधुर्करिव — After 16,
S ins

472* पुद्गावशिष्टैर्बहुभि शोणितोत्पीडवादिन ।

17 °) Ś1 निनद, K1-3 D1 कदन, G1 M निनादं
(for आराव) — °) S सपताकायुध (G. 'त) ध्वजा
— °) D2 ३ ० निपेदुर (for निपेतुर) D3 भूयम् (for

निपेतुरनिशं भूमौ छिन्नपक्षा इवाद्रयः ॥ १७

अपरे दन्तवेषेषु कुम्भेषु च कटेपु च ।

शरैः समर्पिता नागाः क्रौञ्चवद्वयनदन्मुहुः ॥ १८

गजस्कन्धगतानां च पुरुषाणां किरीटिना ।

आच्छिद्यन्तोत्तमाङ्गानि भल्लैः संनतपर्वभिः ॥ १९

सकुण्डलानां पततां शिरसां धरणीतले ।

पद्मानामिव संघातैः पार्थश्वके निवेदनम् ॥ २०

यन्त्रवद्धा विक्रवचा व्रणार्ता रुधिरोक्षिताः ।

अमत्सु युधि नागेषु मनुष्या विललम्बिरे ॥ २१

केचिदेकेन वाणेन समुक्तेन पतत्रिणा ।

द्वौ त्रयश्च विनिर्मिन्ना निपेतुर्धरणीतले ॥ २२

मौर्वी धनुर्ध्वजं चैव युगानीपास्तथैव च ।

रथिनां कुट्टयामास भल्लैः संनतपर्वभिः ॥ २३

न संदधन्न चाप्यसन्न विमुञ्चन्न चोद्धरन् ।

C 7 32
B 7 90
K 7 90

भूमौ) S सोत्तरायुधिन पेतुश्च —^a) D₁ M₃ 4 5 (sup l_{in}) हुमा (for [अ]द्रय)

18 ^a) Ś₁ K₁₋₄ D₁ दतकोष्टेषु, Cd 'वेटेषु (as in text) —^b) Ś₁ सभेषु (for कुम्भेषु) Ś₁ K₁ 2 शक-
टेषु, B₂ कटकेषु, D₇ 8 G₅ च कटेपु, T G₂₋₄ [अ]क्षि-
क्रेषु, G₁ M₁ 2 च वेटेषु (for च कटेपु) Cd cites
कटेपु (as in text) —^c) K₁ 8 4 D₁₋₈ 6 स (K₂ 4 D₁
स)मर्दिता, K₅ D₁₁ D₈ सतर्दिता (for समर्पिता)

19 ^c) B D₁₁ D₁₁ D₈ 8 S (except G₅) छि(G₁ M
नि)धते च, D₂ 4 7 अच्छिद्यत (for आच्छिद्यन्त)

20 ^{as}) D₅ transp पतता and शिरसां S पृथिवी
तले (M₁ 4 [sup l_{in}] पते) (for धरणीतले) — G₅
om. (hapl) 20^a-22^a —^c) T G₂₋₄ संघातै (for
संघातै) —^a) D₂ रणागणे, G₁ M₁ 2 निवेदनं, Cd
निवेदनम् (as in text)

21 G₅ om. 21 (of v l 20) —^a) D₅ 6 भिन्न
वर्मा, D₅ यत्र वद्धा, G₁ सस्यवद्धा, Cd यत्रे वद्धा (for
यत्रवद्धा) D₂ पेतुर्विडोहकवचा —^b) Ś₁ K₂₋₄ D₁
1 8 विकचा, K₁ विकवचा, D₁₁ वाणार्ता, D₂ प्राणा
र्ता, T G₂₋₄ व्यसा(T₂ स)श्च, G₁ M व्यंगास्व, G₂
व्यगा स (for व्रणार्ता) K₅ D₅ 5 विच(K₅ व, D₄
व)मणोसुगुहिला —^c) Ś₁ K₁ 2 4 D₁ पतसु (for
अमत्सु) B (G₅ om) अममाणेषु नागेषु (G₂ अग्नेषु)
—^a) T G₂₋₄ ते (for दि) D₂ गौमनुष्याविलाचिरं (sic)

22 G₅ om 22 (of v l 20) —^a) K₅ भल्लेन
(for वाणेन) —^b) K₅ समुत्थेन, B₁ 2 4 5 D₁₁
सुयुक्तेन (for सुयु) B₁ 8-8 D₁₁ D₂ सुपत्रिणा
(for पतत्रिणा) G₂ सुमहत्तेन पत्रिणा —^c) K₅ D₄ 8
क्षत्रियाश्च, T G₂ 4 ते भूयश्च, G₂ बहुधा ते, M₁ 2 द्वौ
भू(M₂ भ)यश्च (for द्वौ त्रयश्च) S (G₅ om.) विनि-
र्मिणा (G₁ M₁ 2 णौ) (for मिन्ना) —^a) M₂-5
पेतु (for निपेतुर्) S (G₅ om) पृथिवी (for धरणी-)

— After 22, S ins

473* अपरे मन्दसरवधा मातङ्गा पर्वतोपमा ।

पेतु पृथिव्या निहता वज्ररुग्णा इवाचला ।

[(L 1) G₁ M₂-5 मर (for मन्द) — (L 2) G₁
M₂-5 अद्रय (for अचला)]

— S cont B D₁₁ D₁₁ D₂ 8 6 ins after 22

474* अतिविद्वाश्च नाराचैर्वमन्तो रुधिर मुलै ।

सारोहा न्यपतन्भूमौ हुमवन्त इवाचला ।

[(L 1) = 25as B₂ अतिविद्वाश्च, D₁₁ अनिरुद्धाश्च (for
अतिविद्वाश्च) D₂ स्रवतो (for वमन्तो) — (L 2) S
व्यां (for भूमौ)]

— S cont

475* ततोऽर्जुनो शृणु क्रुद्ध प्रदहन्निव तेजसा ।

ववर्ष शरवर्षाणि योधानामनिवर्तिनाम् ।

[(L 2) G₅ शतवर्षाणि (for शर) M₁ 2 5 योधानाम्
(for योधा)]

23 K₅ om. (hapl) 23-25 —^a) Ś₁ K₁ 2 D₁₁
D₁ 8-8 मौर्वी (for मौर्वी) B₂ transp धनु and ध्वजं
Ś₁ K (K₅ om) D₁₁ D₁ 8 7 ध्वजांश्च, D₁ 8 शाराश्च
(for ध्वजं) —^b) Ś₁ D₅ युगानीपास्, B D₁₁ युग-
मीषा, D₁₁ युगानीपास्, D₂ युगानक्षास्, D₅ युग-
मीषा (for युगानीपास्) D₁₁ तरहिना (for तथैव च)
S युगमक्षमवस्करं —^c) K₁ कुट्टयामास, D₁₁ छेदया,
D₅ 8 कर्तया, G₁ M कुट्टयामास, Cd कुट्टया (as in
text)

24 K₅ om. 24 (of v l 23) —^a) D₁ T G₂₋₄
सदधानश्च (D₁ नं), Cd सतध्वज (as in text) K₁
चाप्यसृजन् (hypermetno), K₅ चापहयन्, B D₁₁ D₁
चा (D₁₁ वा)कर्षन् (for चाप्यसृजन्) Cd cites असृजन्
(as in text) —^b) B D₁₁ चोद्धरन्, D₁₁ D₂ 8 7 8
B Cd चोद्ध (G₂₋₄ च)मन् (for चोद्धरन्) K₅ D₁₁ न

मण्डलेनैव धनुषा नृत्यन्पार्थः स्म दृश्यते ॥ २४
 अतिविद्धाश्च नाराचैर्वमन्तो रुधिरं मुखैः ।
 हूर्तान्निपतन्त्यन्ये वारणा वसुधातले ॥ २५
 उत्थितान्यगणेष्यानि कबन्धानि समन्ततः ।
 अदृश्यन्त महाराज तस्मिन्परमसंकुले ॥ २६
 सचापाः साङ्गुलित्राणाः सखङ्गाः साङ्गदा रणे ।
 अदृश्यन्त भुजाश्छिन्ना हेमाभरणभूषिताः ॥ २७
 स्रपस्कैरधिष्ठानैरीपादण्डकवन्धुरैः ।
 चक्रैर्विमथितैरक्षै भ्रमैश्च बहुधा युगैः ॥ २८

वर्मचापशरैश्चैव व्यवकीर्णैस्ततस्ततः ।
 स्रग्भिराभरणैर्वस्त्रैः पतितैश्च महाध्वजैः ॥ २९
 निहतैर्वारणैरश्वैः क्षत्रियैश्च निपातितैः ।
 अदृश्यत मही तत्र दारुणप्रतिदर्शना ॥ ३०
 एवं दुःशासनबलं वध्यमानं किरीटिना ।
 संप्राद्रवन्महाराज व्यथितं वै सनायकम् ॥ ३१
 ततो दुःशासनस्त्रस्तः सहानीकः शरादितः ।
 द्रोणं त्रातारमाकाङ्क्षन्शकटव्यूहमभ्यगात् ॥ ३२

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पञ्चपटितमोऽध्यायः ॥ ६५ ॥

मुञ्चन्नापि चोद्धृद् — ^a) S नित्यं (for नृत्यन्) Ks Bs
 स, Ds ३ प्र- (for स्म) D7 ३ व्यदृश्यते

25 Ks om 25 (cf. v 1. 23) — ^a) Dm D7
 अभि-, D4 ३ प्रति- (for अति-) — ^b) Ds युधि (for
 मुखै) — ^c) B Dc1 Dn2 T G2-3 न्यपतन्; Dn1
 निश्चसन्ति, Ds ३ प्रपतति (for निपतन्ति) Ś1 K (Ks
 om) D (except Dc1 Dn2) [ए]व (for [अ]न्ये) — ^d)
 Ś1 K (Ks om) Dn1 D1 ३-३ धरणी- (for वसुधा)

26 ^a) Ds Ms ४ उच्छ्रितानि (for उच्छिन्ना) — ^b)
 Ds सहस्रश (for समन्तत)

27 ^a) Ds सवाया (for सचापा) — ^b) Ks ४
 D2 ४ T G2-5 Ms-5 सगदा (for साङ्गदा) D7 ३ तथा
 (for रणे) K1 खड्गपाशगदा रणे

28 ^a) K1 स्वायस्कैर, Ks ४ D1 स्वपस्कैर, D2
 अपस्कैर, Ds ३ अयस्कैर, D4 ३ परस्वधैर, S अव-
 स्कैर, Cd स्रपस्कैर (as in text) — ^c) Ds निपाति-
 तैर, Ds नियति, Ds विमर्दि (for विमथि) — ^d)
 Ds भिन्नैश् (for भ्रमैश्) Ś1 K Bs Dn D1 ३-३ परमा
 युधे (for बहुधा युगै)

29 ^a) B D चर्म- (for वर्म-) Ś1 K1 ३ ४ B1 ३-३
 Dn D2 ४-३ ३ Ms-३ धरैश्, Ks D7 G1 ३ M1 ३-३ वरैश्,
 Bs करैश् (for शरैश्) — ^b) K1-4 D1 ३ समततः,
 Ds यतस्तत (for सतस्तत) — ^c) Ds सैव (for वस्त्रै)
 — ^d) D2 ३ पातितैश् (for प) Dn1 महारथै, Ds

*धनै, Ds *भुजै (for *ध्वजै)

30 Ds ३ om. 30^{ab} — ^b) S महाबलै (for निपा-
 तितै) — ^d) K1 ३ ४ ३ Dn1 D4 S दारुणाप्रति (S *प्रिय-
 दर्शना)

31 ^a) S दुःशासनबलं सर्वं — ^b) G1 M हन्यमानं
 (for वध्य) — ^c) K1 सैव, B Dc1 सह-, S हत
 (for वै स) — After 31, S ins

476* एवं बले हुते याते राजपुत्रं महारथम् ।
 विव्याध दशभिर्बाणैस्त्रिंशतिष्वेति चाब्रवीत् ।
 जीवितेन कथं गन्ता दुरुक्त यावदथ ते ।
 तद्वाक्यसदृशं कर्म कुरु त्वं यदि मन्यसे ।
 एवमुक्त्वा ततो राजन्पार्थ पार्थिवमर्दन । [5]
 भृशं क्रुद्धो महाराज अविव्यक्तनयं तव ।

[(L 1) G1 M महारथ (for *रथम्) — (L 2)
 G1 M विव्याध चैन दशभिर् (for the prior half) G1 M
 बाणैश् (for the first तिष्ठ) — (L 3) G1 M1 ३ दुरुक्त यत्
 वाच मे, Ms-३ दुरुक्त यत्त्वा तु मे (for the post half)
 — (L 4) Ms ४ दुरुक्त (for कुरु त्व) — Before line
 5, G1 M ins सजय — (L 5) M1 ३-३ नदन (for
 -मर्दन)]

32 K1-3 om 32 — ^a) Ś1 Ks ३ Dn1 D1 ३-३ तत्र
 (for ग्रन्थ) — ^b) Ś1 महानीके, Ks ३ महानीकः
 Ds ३ ३ सहानीक, Ds *नीके (for *नीक) — ^d) Ks
 Dn1 D1 ३ ३ अभ्यगात्, B1 अन्वगात् (for अभ्यगात्).

६६

संजय उवाच ।

दुःशासनबलं हत्वा सव्यसाची धनंजयः ।
 सिन्धुराजं परीप्सन्वै द्रोणानीकमुपाद्रवत् ॥ १
 स तु द्रोणं समासाद्य व्यूहस्य प्रमुखे स्थितम् ।
 कृताञ्जलिरिदं वाक्यं कृष्णस्यानुमतेऽब्रवीत् ॥ २
 शिवेन ध्यादि मां ब्रह्मन्स्वस्ति चैव वदस्व मे ।
 भवत्प्रसादादिच्छामि प्रवेष्टुं दुर्मिदां चमूम् ॥ ३
 भवान्पितृसमो मह्यं धर्मराजसमोऽपि च ।
 तथा कृष्णसमश्चैव सत्यमेतद्ब्रवीमि ते ॥ ४

अश्वत्थामा यथा तात रक्षणीयस्तवानघ ।
 तथाहमपि ते रक्ष्यः सदैव द्विजसत्तम ॥ ५
 तव प्रसादादिच्छामि सिन्धुराजानमाहवे ।
 निहन्तुं द्विपदां श्रेष्ठ प्रतिज्ञां रक्ष मे विभो ॥ ६
 एवमुक्तस्तदाचार्यः प्रत्युवाच सम्यग्निव ।
 मामजित्वा न वीभत्सो शक्यो जेतुं जयद्रथः ॥ ७
 एतावदुक्त्वा तं द्रोणः शरव्रातैरवाकिरत् ।
 सरथाश्च ध्वजं तीक्ष्णैः प्रहसन्वै ससारथिम् ॥ ८
 ततोऽर्जुनः शरव्रातान्द्रोणस्याचार्य सायकैः ।

C 7 327
B 7 91
K 7 91

Colophon. Ś: missing — Sub-parvan Ś: K B
 T G: 2 4 M: 2 जयद्रथवध — Day of Drona's Gene-
 ralship: K: 1 8 चतुर्यदिवसे, G: 2 चतुर्यह्नि — Adhy-
 name K: 5 D: 4 दुःशासनसेनाप्रमर्दनं, G: 1 M: 2 दुःशासन
 पलायन, Bom ed दुःशासनसैन्यपराभव — Adhy-
 no B: 1 87, B: 8 D: 1 D: 88, B: 2 T: 2 G: 85,
 D: 81, D: 2 T: 1 G: 1 M: 1 86, G: 84 — Śloka
 no D: 1 34

66

☞ This adhy is missing in Ś: (of v 1 7 63 17)

1 ⁵) K: B: G: 1 M: महाबल; B: 1 2 8 D: (except
 D: 1) महारथ, T G: 2 5 परतप (for धनंजय) — ⁴)
 G: 1 M: 1 अभिद्रवत् (for उपा)

2 ⁶) B: 2 च मुखे (for प्रमुखे) — ⁴) T G: 2 [अ]
 नुमतो (for 'मते)

3 ⁴) K: 1 महिमां, D: 2 ध्यायता, D: 4 G: 1 2 ध्यादि
 मा, D: 5 ध्यायता (for ध्यादि मा) — ⁵) D: 2 शिवेन
 च (for स्वस्ति चैव) K: (except K: 5) D: 1 ग्रथीहि, G: 2
 ददस्व (for वदस्व) — ⁶) B: 4 D: 7 8 S: (except G: 5)
 तव (for भवत्) — ⁴) D: 2 दुर्मिदा; T G: 4 दुर्मिदां
 (for दुर्मिदा)

4 ⁵) D: 2 [स]सि (for सपि) D: 2 हि (for च)
 — ⁶) T G: 2 5 सौम्य (for तथा) D: 1 चासि (for चैव)
 — ⁴) M: 2 सया सत्य (for सत्यमेतद्) D: 2 [अ]र्ह
 (for ते)

5 ⁵) K: B: D: 1 D: 2 D: 2 2 2 2 2 2 G: 2 त्वया, M
 तथा (for तव) — ⁴) D: 2 तथैव (for सदैव)

6 ⁴) K: 5 D: 1 2 S: भवत् (for तव) B: D: 1 D: 2 S
 इच्छेय (for इच्छामि) — ⁵) G: 1 M: 1 सिन्धुराजं तमाहवे
 — ⁴) G: 2 प्रतिष्ठा (for 'ज्ञा') B: D: 1 D: 2 D: 2 2 2 S
 प्रभो (for विभो)

7 Before 7, K: 1 B: D: 1 D: 2 D: 2 G: 2 2 2 2 2 संजय
 उवाच — ⁴) G: 1 M: 1 तमाचार्य (for तदा) — ⁵) K: 4
 हसन्निव, D: 4 धनंजय (for सम्यग्निव) S: प्रत्युवाचाजुनं
 सयन् — After 7⁴, D: 1 2 2 2 2

477* यथा त्वं भाषसे पार्यं ममान्येवं मत विभो ।
 किं तु स्वान्यर्थयुक्तैस्तु कार्यं युद्ध मनीषिभि ।

[(L 2) D: 2 सामर्थ्य- (for स्वान्यर्थ)]

— ⁴) D: 7 शक्तो, T G: 2 2 2 शक्य (for शक्यो)
 S: प्राप्तुं (for जेतु) K: 2 D: 2 T G: 2 2 2 M: 2 जयद्रथं (for
 'त्रय)

8 ⁵) D: 2 जालैर्; S: चपैर् (for चातैर्) A few
 MSS अवाकिरन् — ⁶) S: बाणै (for तीक्ष्णै) — ⁴)
 D: 1 चक्ररक्षा (for प्रहसन्वै) S: प्रहरन्स (G: 2 प्राहरन्स) ह-
 सारथि

9 ⁴) Ś: 1 K: 2 4 D: 1 चातैर् (for चातान्) — ⁵)
 Ś: 1 K: (except K: 5) D: 1 D: 1 सायकान् (for सायकै)
 — ⁶) Ś: 1 B: D: 2 D: 2 2 2 2 2 2 2 2 अन्त्यद्रवत्, K: 1 अन्त्यर्दयन्,
 K: 2 2 2 D: 2 T G: 2 2 2 2 2 2 2 2 अन्त्यर्दयन्; D: 1 'द्रवन्; G: 2
 'र्दयन्; G: 2 'र्दयन् (for 'र्दयन्), — ⁴) Ś: 1 K: 2 2 2 D: 1

मण्डलेनैव धनुषा नृत्यन्पार्थः स्म दृश्यते ॥ २४
 अतिविद्धाश्च नाराचैर्वमन्तो रुधिरं मुखैः ।
 मुहूर्तान्निपतन्त्यन्ये वारणा वसुधातले ॥ २५
 उत्थितान्यगणेष्वपि कबन्धानि समन्ततः ।
 अदृश्यन्त महाराज तस्मिन्परमसंकुले ॥ २६
 सचापाः साङ्गुलित्राणाः सखङ्गाः साङ्गदा रणे ।
 अदृश्यन्त भुजाश्लिन्ना हेमाभरणभूषिताः ॥ २७
 स्रपस्करैरधिष्ठानैरीषादण्डकबन्धुरैः ।
 चक्रैर्विमथितैरक्षै भग्नैश्च बहुधा युगैः ॥ २८

वर्मचापशरैश्चैव व्यवकीर्णैस्ततस्ततः ।
 सग्भिराभरणैर्वस्त्रैः पतितैश्च महाध्वजैः ॥ २९
 निहतैर्वारणैरश्वैः क्षत्रियैश्च निपातितैः ।
 अदृश्यत मही तत्र दारुणप्रतिदर्शना ॥ ३०
 एवं दुःशासनबलं वध्यमानं किरीटिना ।
 संप्राद्रवन्महाराज व्यथितं वै सनायकम् ॥ ३१
 ततो दुःशासनस्त्रस्तः सहानीकः शरादितः ।
 द्रोणं त्रातारमाकाङ्क्षन्शकटव्यूहमभ्यगात् ॥ ३२

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पञ्चषष्ठितमोऽध्यायः ॥ ६५ ॥

मुचन्नापि चोद्धृत् — ^d) S नित्यं (for नृत्यन्) Ks Bs
 स, Ds ५ प्र- (for स्म) Ds ५ व्यदृश्यते

25 Ks om 25 (of v 1. 23) — ^a) Dm Ds
 अभि- , Ds ५ प्रति- (for अति-) — ^b) Ds युधि (for
 मुखै) — ^c) B Dc1 Dn2 T G2-4 व्यपतन्, Dn1
 निश्चलंति, Ds ५ प्रपतन्ति (for निपतन्ति) S1 K (Ks
 om) D (except Dc1 Dn2) [ए]व (for [अ]न्ये) — ^d)
 S1 K (Ks om) Dn1 Ds ५-५ धरणी- (for वसुधा-)

26 ^a) Ds Ms ५ उच्छ्रितानि (for उच्छि^०) — ^b)
 Ds सहस्रश (for समन्ततः)

27 ^a) Ds सचापा (for सचापा) — ^b) Ks 4
 Ds 4 T G2-5 Ms-5 सगदा (for साङ्गदा) Ds ५ तथा
 (for रणे) Ks सङ्गपाशगदा रणे

28 ^a) Ks स्वायस्कैर, Ks 4 Ds स्वपस्कैर, Ds
 अपस्कैर, Ds ५ अयस्कैर, Ds ५ परस्वधैर, S अव-
 स्कैर; Cd स्पस्कैर (as in text) — ^c) Ds निपाति-
 तैर, Ds नियति^०, Ds विमर्दि^० (for विमथि^०) — ^d)
 Ds निक्षैश् (for भग्नैश्) S1 K Bs Dn Ds ५-५ परमा-
 युधै (for बहुधा युगै)

29 ^a) B D वर्म- (for वर्म) S1 Ks ५ B1 ५-५
 Dn Ds 4-५ ५ Ms-5 धरैश्, Ks Ds G1 ५ Ms ५-५ धरैश्,
 Bs -कैर (for शरैश्) — ^b) Ks 4 Ds ५ समततः;
 Ds यतस्तत (for ततस्तत) — ^c) Ds चैव (for वस्त्रै)
 — ^d) Ds ५ पातितैश् (for प) Dn1 महारथै, Ds

*धनै, Ds *मुजै (for *ध्वजै)

30 Ds ५ om. 30^{ab} — ^b) S महाबलै (for निपा-
 तितै) — ^d) Ks ५ ५ Dn1 Ds ५ दारुणप्रति (S *प्रिय-
 दर्शना)

31 ^a) S दुःशासनबल सर्व — ^b) G1 M हन्यमानं
 (for वध्य^०) — ^d) Ks सैव, B Dc1 सह- , S हत-
 (for वै स) — After 31, S ins

476* एवं बले द्रुते याते राजपुत्रं महारथम् ।
 विव्याध दशभिर्बाणैस्त्रिंशतिष्ठेति चाग्रवीत् ।
 जीवितेन कथं गन्ता दुरुक्त यावदथ ते ।
 तद्वाक्यसदृशं कर्म कुरु त्वं यदि मन्यसे ।
 एवमुक्त्वा ततो राजन्पार्थ पार्थिवमर्दन । [5]
 शृणु कुब्जो महाराज अविध्यत्तनयं तव ।

[(L 1) G1 M महारथ (for *रथम्) — (L 2)
 G1 M विव्याध चैन दशभिर् (for the prior half) G1 M
 बाणैश् (for the first तिष्ठ) — (L 3) G1 Ms ५ दुरुक्त यत्
 वाथ मे, Ms-5 दुरुक्त यत्त्वया तु मे (for the post half)
 — (L 4) Ms ५ दुरुक्त (for कुरु त्व) — Before line
 5, G1 M ins सजय — (L 5) Ms ५ -मर्दन (for
 -मर्दन)]

32 Ks ५ om 32 — ^a) S1 Ks ५ Dn1 Ds ५-५ तत्र
 (for अस्त) — ^b) S1 महानीके, Ks ५ महानीक,
 Ds ५ ५ सहानीक; Ds *नीकै (for *नीक) — ^d) Ks
 Dn1 Ds ५ ५ अभ्यगात्, B1 अन्वगात् (for अभ्यगात्).

६६

संजय उवाच ।

दुःशासनबलं हत्वा सव्यसाची धनंजयः ।
 सिन्धुराजं परीप्सन्वै द्रोणानीक्षुपाद्रवत् ॥ १
 स तु द्रोणं समासाद्य व्यूहस्य प्रमुखे स्थितम् ।
 कृताञ्जलिदिदं वाक्यं कृष्णस्यानुमतेऽब्रवीत् ॥ २
 शिवेन ध्याहि मां ब्रह्मन्स्वस्ति चैव वदस्व मे ।
 भवत्प्रसादादिच्छामि प्रवेष्टुं दुर्भेदां चमूम् ॥ ३
 भवान्पितृसमो मह्यं धर्मराजसमोऽपि च ।
 तथा कृष्णसमश्चैव सत्यमेतदब्रवीमि ते ॥ ४

अश्वत्थामा यथा तात रक्षणीयस्तवानघ ।
 तथाहमपि ते रक्ष्यः सदैव द्विजसत्तम ॥ ५
 तव प्रसादादिच्छामि सिन्धुराजानमाहवे ।
 निहन्तुं द्विपदां श्रेष्ठ प्रतिज्ञां रक्ष मे विभो ॥ ६
 एवमुक्तस्तदाचार्यः प्रत्युवाच समयन्निव ।
 मामजित्वा न वीभत्सो शक्यो जेतुं जयद्रथः ॥ ७
 एतावदुक्त्वा तं द्रोणः शरव्रातैरवाकिरत् ।
 सरथाश्चञ्चजं तीक्ष्णैः प्रहसन्वै ससारथिम् ॥ ८
 ततोऽर्जुनः शरव्रातान्द्रोणस्याचार्यं सायकैः ।

C 7
B 7
K 7

Colophon : Śs missing — Sub parvan Ś1 K B
 T G1 : 4 M1 : जयद्रथवध — Day of Drona's Gene-
 ralship K1 : 8 चतुर्थदिवसे; G1 : 8 चतुर्थेहि — Adhy
 name K1 : D1 : दुःशासनसेनाप्रमदनं, G1 M1 : दुःशासन
 पलायनं, Bom ed दुःशासनसैन्यपराभव — Adhy
 no B1 : 87, B1 Dn1 D1 : 88, B1 T1 : 85,
 D1 : 81, D1 T G1 : M1 : 86, G1 : 84 — Śloka
 no Dn1 34.

66

Thus adhy is missing in Śs (of v 1 7 63 17)

1 ^b) K1 B1 G1 M महाबल, B1 : 8 D (except
 D1) महारथ, T G1 : 8 परतप (for धनंजय) — ^d)
 G1 M1 : 8 अभिद्रवत् (for उपा)

2 ^d) B1 : 8 च मुखे (for प्रमुखे) — ^d) T G1 [अ]
 नुमतो (for 'मते')

3 ^a) K1 महिमां; D1 ध्यायतां, D1 G M1 : 8 ध्याहि
 मा, D1 ध्यायता (for ध्याहि मा) — ^b) D1 शिवेन
 च (for स्वस्ति चैव) K (except K1) D1 ब्रवीहि; G1
 ददस्व (for वदस्व) — ^c) B1 : 4 D1 : 8 (except G1)
 तव (for भवत्) — ^d) D1 दुर्भेदां, T G1 : 4 दुर्भेदां
 (for दुर्भेदां)

4 ^b) D1 [S]ति (for सपि) D1 हि (for च)
 — ^c) T G1 : 8 सौम्य (for तथा) Dn1 चासि (for चैव)
 — ^d) M1 : 8 तथा सत्यं (for सत्यमेतद्) D1 [अ]हं
 (for ते)

5 ^b) K1 B Dn1 Dn1 D1 : 8 : 8 : 8 G1 त्वया, M
 तथा (for तव) — ^d) D1 तथैव (for सदैव)

6 ^a) K1 D1 : 8 भवत् (for तव) B Dn1 D1 : 8
 इच्छेयं (for इच्छामि) — ^b) G1 M सिन्धुराजं तमाहवे
 — ^d) G1 प्रतिष्ठां (for 'ज्ञा') B Dn1 Dn1 D1 : 8 : 8
 प्रभो (for विभो)

7 Before 7, K1 B Dn1 Dn1 D1 : 8 G1 : 8 ins सजय
 उवाच — ^a) G1 M तमाचार्य (for तदा) — ^b) K1
 इससिव, D1 धनंजय (for समयन्निव) S प्रत्युवाचार्युनं
 समयन् — After 7^{ab}, D1 : 8 ins

477* यथा त्वं भाषसे पार्थ ममाप्येवं मतं विभो ।

किं तु स्वाम्यर्थयुक्तैस्तु कार्यं युद्धं मनीषिभिः ।

[(L 2) D1 सामर्थ्यं (for स्वाम्यर्थं)]

— ^d) D1 शक्तो, T G M1 : 8 शक्य (for शक्यो)
 S प्राप्तुं (for जेतुं) K1 D1 T G1 : 8 M1 जयद्रथं (for
 'द्रथ')

8 ^b) D1 जालैर्, S चर्षैर् (for जालैर्) A few
 MSS भवाकिरन् — ^c) S बाणै (for तीक्ष्णै) — ^d)
 Dn1 चक्रशो (for प्रहसन्वै) S प्रहरन्तः (G1 प्राहरन्तः) ह
 सारथि

9 ^a) Ś1 K1 : 4 Dn1 जालैर् (for जालान्) — ^b)
 Ś1 K (except K1) Dn1 D1 सायकान् (for सायकै)
 — ^c) Ś1 B Dn1 D1 : 8 : 8 अभ्यद्रवत्, K1 अभ्यर्षयन्;
 K1 : 4 D1 T G1 : 8 M1 अभ्यर्षयन्; Dn1 'द्रवन्'; G1
 'र्षयन्'; G1 'र्षयन्' (for 'र्षयन्'), — ^d) Ś1 K1 : 8 Dn1

द्रोणमभ्यर्दयद्वाणैर्घोररूपैर्महत्तरैः ॥ ९
 विव्याध च रणे द्रोणमनुमान्य विशां पते ।
 क्षत्रधर्मं समास्थाय नवभिः सायकैः पुनः ॥ १०
 तस्येषूनिषुभिश्छित्त्वा द्रोणो विव्याध तावुभौ ।
 विषाग्निज्वलनप्रखुरैरिषुभिः कृष्णपाण्डवौ ॥ ११
 इयेष पाण्डवस्तस्य बाणैश्छेतुं शरासनम् ।
 तस्य चिन्तयतस्त्वेवं फल्गुनस्य महात्मनः ।
 द्रोणः शरैरसंभ्रान्तो ज्यां चिच्छेदाशु वीर्यवान् ॥ १२
 विव्याध च हयानस्य ध्वजं सारथिमेव च ।
 अर्जुनं च शरैर्वीरं समयमानोऽभ्यवाकिरत् ॥ १३
 एतस्मिन्नन्तरे पार्थः सज्जं कृत्वा महद्भुजः ।

विशेषयिव्यन्नाचार्यं सर्वास्त्रविदुषां वरम् ।
 मुमोच षट्शतान्वाणान्गृहीत्वैकमिव द्रुतम् ॥ १४
 पुनः सप्त शतानन्यान्सहस्रं चानिर्वर्तिनाम् ।
 चिक्षेपायुतशश्चान्यांस्तेऽघ्नन्द्रोणस्य तां चमूम् ॥ १५
 तैः सम्यगस्तैर्बलिना कृतिना चित्रयोधिना ।
 मनुष्यवाजिमातङ्गा विद्धाः पेतुर्गतासवः ॥ १६
 विद्रुताश्च रणे पेतुः संछिन्नायुधजीविताः ।
 रथिनो रथमुख्येभ्यः सहयाः शरपीडिताः ॥ १७
 चूर्णिताक्षिप्तदग्धानां वज्रानिलद्रुताशनैः ।
 तुल्यरूपा गजाः पेतुर्गिर्यग्राम्बुदवेश्मनाम् ॥ १८
 पेतुरश्वसहस्राणि प्रहतान्यर्जुनेषुभिः ।

D1 ॥ ६-८ बृहत्तरैः, D5 बृहत्तमैः, G2 भयानकैः (for महत्तरैः)

10 °) T G2 विव्याध (for 'ध') — °) Dn अनु-
 मन्ये (for 'मान्य') — °) B (except B5) D3 सायकैः
 (for 'सा') K5 Dn1 D5 T G2-5 नवभिः सायकोत्तमैः

11 °) D5 तस्येषुम् (for 'षून्') D7 8 निशितैश्च (for
 इषुभिश्च) — °) T G2 विव्याध (for 'ध') B2 सायकैः,
 Dn1 D5 सायकैः (for तावुभौ) — °) S1 K2 B Dn1
 Dn3 D2-7 ज्वलित (for 'ज्वलन')

12 °) S transp बाणैः and छेतु D5 छत्रं (for
 छेतुं) — °) K1 3 4 D1 5 (except M5-5) एव (for
 एव) — °) K5-5 B Dn1 Dn D1 2 5-8 फाल्गुनस्य
 — °) M5-5 नुनोद (for चिच्छेद) S1 K Dn D1 2
 6 8 [अ]स्य, D4 च, D5 स (for [अ]शु)

13 °) T G2 विव्याध (for 'ध') — °) K4 B
 Dn1 Dn2 D5 G5 वीर, K5 Dn1 D2 4 5 7 8 T G1-4
 M1-4 द्रोण, D5 M5 घोरैः (for वीर) — °) K1 Dn1
 D1 4-8 8 G5 [s]म्यवाकिरन्, B4 D5 व्यवाकिरन् (for
 सभ्यवाकिरन्)

14 °) K1 2 B1 (marg) Dn1 D1 6 8 G5 सज्ज, B1
 सह्य (for सज्जं) — °) D5 6 शस्त्रास्त्र (for सर्वास्त्र)
 B1 यत्, B4 Dn2 D5 वर (for वरम्) D7 8 प्रत्यविध्य
 (D7 प्रत्युवाच) समयन्निव — °) S transp मुमोच and
 गृहीत्वा D5 खट्वा (for पट) K1 2 इवाश्रुतं, D2 8
 द्वाहृतं (for इव द्रुतम्)

15 °) D5 निघ्नः, G1 M चान्यान् (for क्षं) — B5

D5 read 15⁶⁰ on marg — °) S1 K2-4 D1 6 सहस्रं
 चाथ (D5 'ति') वर्तिना (S1 कर्णिनां, K2 कर्तिना, K5
 वर्तिन), K1 'स्त्र' चातिकृतिना, K5 D1 8 'स्त्र' चावकर्त
 नान् (D5 'त्'), D7 'स्त्र' च विवर्तनान् — °) Dn1 चायु
 ताश्च (for [अ]युतशश्च) — °) K5 D5-7 निघ्नन्, Dn1
 जघ्नुर्, T G2-5 तेन (for तेऽघ्नन्)

16 °) B2 4 G5 अक्षैर् (for अक्षैर्) G5 निहत्ता (for
 बलिना) — °) G4 बलिना (for कृतिना) — °) D5 6
 मनुष्या (for 'व्य') — °) D4 भिन्ना, D5 द्विपा (for
 विद्धा) S1 K (except K2) Dn2 D1-3 सहस्रश (for
 गतासव) Dn1 पेतु शतसहस्रश

17 °) D2 विहताश्च, D5 विहताश्च (for विद्रुं'),
 B Dn1 S विस् (B5 Dn1 'स्त्र', G1 M 'धू') ताश्चध्वजा
 पेतु — °) K4 सछिन्नायुधि (for 'युध') — °) K1 4
 रथि (for रथ-) — °) K4 5 B Dn1 Dn D1 7 8 सहसा
 (for सहया) D4 पीडितान् (for 'ता') S सरथा
 बाणपीडिता

18 °) B4 Dn1 D1 चूर्णिता क्षिप्त, T G5 4 'ताक्षत
 (for 'क्षिप्त') K5 'द्वध'गां, G2-6 'सर्वा'गां (for 'द्व
 गधानां) — °) D5 वनानि च (for वज्रानिल-) G5 'हता'
 शरैः (for 'द्रुताशनैः') — °) S द्विपा (for गजा)
 — D5 om 18⁶⁰-20⁶⁰ — °) D7 'सनिभा', T G2-4
 'चर्मेण' (for 'वेश्मनाम्') D5 गिर्यग्रावरसनिभा

19 D2 om 19 (cf v 1 18) — °) B2 (marg,
 orig as in text) D5 प्रयुतानि (for प्रहं) S प्रयुतान्य
 बुंदानि च — °) S1 K (except K5) Dn D1 4-5 सिंह
 (for ईसा) B (except B5) Dn1 प्रस्ये (for पृष्टे)

हंसा हिमवतः पृष्ठे वारिविप्रहता इव ॥ १९

रथाश्वद्विपत्त्योधाः सलिलौघा इवाद्भुताः ।

युगान्तादित्यरश्म्याभैः पाण्डवास्तुशरैर्हताः ॥ २०

तं पाण्डवादित्यशरांशुजालं

कुरुप्रवीरान्युधि निष्टपन्तम् ।

स द्रोणमेघः शरवर्षवेगैः

प्राच्छादयन्मेघ इवाकर्शमीन् ॥ २१

अथात्यर्थविस्मृष्टेन द्विषतामसुभोजिना ।

आजमे वससि द्रोणो नाराचेन धनंजयम् ॥ २२

स विह्वलितसर्वाङ्गः क्षितिकम्पे यथाचलः ।

—^d) Ś1 K1.8 विप्रहिता; K4 Dn1 D1 विप्रहिता; Dn2 वेगहता, D1 धारा हता (for विप्रहिता) D3 वारिभिः प्रहता इव, G1 M8-5 हादिन प्रहता इव

20 D2 om 20^{2d} (of v 1 18) —^a) K2 Dn1 Dn1 D2 4 6 8 G1 2 M1-4 -पत्त्योधा (for पत्त्योधा) Ś1 K4 5 D1 रथाश्वद्विपत्त्योधा —^b) B1 इवोद्भुता, Dn2 D3 इवार्णवान् (D3 'वात्'), D4 इव मुता, D1 इवोद्भुता, D3 इवोद्भुत (for इवाद्भुता) —^c) A few MSS रश्म्याभैः —^d) N (except K1 B2 D2) पाण्डवास्तु, T G2-5 'वस' (for वास्त) Cd omes अस्वशरैः

21 ^a) Dn1 D1 8 T G2-4 तत् (for तं) —^b) D2 विप्रहता; D3 निष्पततं, D4 निष्ठुरतं, D5 निष्टनतं (for निष्टपन्तम्) Ś1 K (except K5) D1 कुरुप्रवीरेणविनिष्टपततं (Ś1 निनिष्ठत; K1 2 D1 'विनिष्टनतं') —^c) D4 तत् (for स) K1 D1 द्रोणवेग (for 'मेघ') K2 B Dn1 D2 शरवृष्टि (for 'वर्ष') K1 4 Dn1 D1 मेघैः, B2 -जाले, D2 6 -तोयै (for -वेगै) —^d) K1 2 5 Dn1 Dn2 D1 2 4 5 T G1 2 6 प्राच्छादयन् (for प्रा) K5 Dn1 D1 6 इवोष्णरश्मि (for इवाकर्शमीन्)

22 ^a) K5 B4 5 Dn1 D4 5 T अथात्यर्थं, Dn2 रुधा कर्णं, D3 6 आरात्यार्थं, G5 अथात्यर्थं (for अथात्यर्थं) G1 M -विस्मृष्टेन (for विस्मृष्टेन) —^b) Ś1 उदवाजिना, K2-4 D1 2 रक्तमोजिना, K5 असुशोषिना; B1 अजमे दिना, D5 असुशोषिना, Cd मोजिना (as in text) —^c) S वक्षस्यभ्यां (G1 M स्यभ्य, G2 'सभिः', G5 'साम्ना' हनद्भो (G2 'सो द्रो') जो

23 ^a) B2 विह्वलित (for विह्वलित) — D2 स विह्वो

45

धैर्यमालम्ब्य वीभत्सुद्रोणं विव्याध पत्रिभिः ॥ २३

द्रोणस्तु पञ्चभिर्वाणैर्वासुदेवमताडयत् ।

अर्जुनं च त्रिसप्तत्या ध्वजं चास्य त्रिभिः शरैः ॥ २४

विशेषयिष्यन्निष्यं च द्रोणो राजन्पराक्रमी ।

अदृश्यमर्जुनं चक्रे निमेषाच्छरवृष्टिभिः ॥ २५

प्रसक्तान्पततोऽद्राक्ष्म भारद्वाजस्य सायकान् ।

मण्डलीकृतमेवास्य धनुश्चादृश्यताडयत् ॥ २६

तेऽभ्ययुः समरे राजन्वासुदेवधनंजयौ ।

द्रोणमृष्टाः सुबहवः कङ्कपत्रपरिच्छदाः ॥ २७

तदृष्ट्वा ताडयं युद्धं द्रोणपाण्डवयोस्तदा ।

मिश्रसर्वाङ्ग —^a) S आत्माय (for आलम्ब्य) —^d) T G2 विव्याय (for 'ध') D3 6 पंचभिः, T G2-5 सप्तभिः (for पत्रिभिः)

24 ^b) Ś1 वातनुक्षैरिव दुमैः, K (except K5) D1 वातनुक्ष इव दुमैः —^c) D2 om च

25 ^a) D2 विशेषयिष्यति शराभ्य (sic) —^b) D2 शरवाते (for द्रोणो राजन्) Ś1 K1-4 परंतप, K5 पराक्रमैः, D1 परंतप (for पराक्रमी) —^d) G1 M निमेषा धादिव प्रसु

26 ^a) D1 प्रसक्त्यान् T G2 4 यच्छतो, G1 5 M गच्छतो (for पततो) B1-5 5 D2 5 5-7 [s] द्राक्ष (B2 'क्ष्यं', D1 'क्ष्यं'), Dn2 राजन्, T G1 2-5 M [s] पश्य (T 'श्यद्'; G2-5 M3 श्यन्) (for द्राक्ष्म) G2 सुप्रसक्तान्गलोपश्यत्

27 ^a) Ś1 K (except K5) Dn1 D1 2 3 [s] अभ्यहन् (for अभ्ययु) —^c) Dn1 D2 6 तु, D4 5 च (for सु) —^d) Dn1 -शरच्छदा (for परि) — After 27, E ms

478* तत्राद्भुतमपश्याम शिलानामिव सर्पणम् ।

यद्द्रोणे तरसा पार्थो बृद्ध बालोऽपि नातरत् ।

चिन्तयामास वाणैर्यो इष्ट्वा द्रोणस्य विक्रमम् ।

नातिवर्तिष्यते ह्येनं वेलासिव महार्णव ।

[(L 1) G1 तस्य (for तत्र) G1 M1 2 अपश्याम, Cv श्याम as above. — (L 4) G2 द्रोण (for ह्येनं)]

28 ^a) B2 D4 तं इष्ट्वा; D2 6 इष्ट्वा च —^c) K1 महाबाहु (for 'बुद्धि') —^d) A few MSS अचित्तयन्.

वासुदेवो महाबुद्धिः कार्यवत्तामचिन्तयत् ॥ २८

ततोऽब्रवीद्वासुदेवो धनंजयमिदं वचः ।

पार्थ पार्थ महाबाहो न नः कालात्ययो भवेत् ॥ २९

द्रोणमुत्सृज्य गच्छामः कृत्यमेतन्महत्तरम् ।

पार्थश्चाप्यब्रवीत्कृष्णं यथेष्टमिति केशव ॥ ३०

ततः प्रदक्षिणं कृत्वा द्रोणं प्रायान्महाभुजः ।

परिवृत्तश्च वीभत्सुरगच्छद्विसृजज्शरान् ॥ ३१

ततोऽब्रवीत्समन्द्रोणः केदं पाण्डव गम्यते ।

ननु नाम रणे शत्रुमजित्वा न निवर्तसे ॥ ३२

अर्जुन उवाच ।

गुरुर्भवाच्च मे शत्रुः शिष्यः पुत्रसमोऽस्मि ते ।

न चास्ति स पुमाल्लोके यस्त्वां युधि पराजयेत् ॥ ३३

संजय उवाच ।

एवं ब्रुवाणो वीभत्सुर्जयद्रथवधोत्सुकः ।

त्वरायुक्तो महाबाहुस्तत्सैन्यं समुपाद्रवत् ॥ ३४

तं चक्ररक्षौ पाञ्चाल्यौ युधामन्युत्तमौजसौ ।

अन्वयातां महात्मानौ विशन्तं तावकं बलम् ॥ ३५

ततो जयो महाराज कृतवर्मा च सात्त्वतः ।

काम्बोजश्च श्रुतायुश्च धनंजयमवारयन् ॥ ३६

तेषां दशसहस्राणि रथानामनुयायिनाम् ।

अभीषाहाः शूरसेनाः शिवयोऽथ वसातयः ॥ ३७

माचैल्लका ललित्याश्च केकया मदकास्तथा ।

— For 28, S subst

479* तत पार्थ समुद्दिग्गं रुद्व्य चिन्तयतेऽच्युत ।

द्रोणस्य चापि विभ्रान्त इद्वा मधुनिघातन ।

[(L 1) G₂ [s] जुंन (for ऽच्युत) — (L 2) G₁ M transp च and अपि G₆ -निघातन , M₈₋₅ निघ दन् (for -निघातन)]

29 °) S इति (for ततो) — °) S उदारधी (for हृदं वच) — °) S₁ महाभाग (for 'बाहो') — °) K₁ D₄ तत् (for न न)

30 °) D_{n1} D₂₋₅ 7 8 S गच्छाव (for 'म') — °) S ब्राह्मणोसौ जितकृम — K₂ reads 30°-31° twice — °) S तं पार्थश्चाब्रवीत्कृष्ण — °) D_{n1} कुरु (for इति) B₁ 2 D₀₁ D_{n2} D₆ 7 T G₂₋₅ केशवं

31 For the repetition in K₂, of v 1 30 — °) G₁ M द्रोण (for कृत्वा) — °) S₁ B₄ D_{n2} महाभुजं G₁ M कृत्वा प्रायात्सकेशव — °) G₆ वीभत्सु (for 'त्सु') — °) K₁ D₈ अगच्छन् , D₆ गच्छन्वै (for अगच्छद्) K₁ विसृजत् (for 'जत्र') T G₂₋₅ गच्छन्नस्यविशतान्शरान् , G₁ M गच्छन्नस्यति मार्गान्

32 °) S₁ K (except K₅) D_{n1} D₂ 4 5 7 8 तमव वीत् (for ततोऽब्र) S₁ K₁₋₃ B₁ (marg as in text) 2 4 5 D₀₁ D_{n2} D₁ 2 स्वयं (for सयन्) — °) S₁ नेदं , K (except K₆) नेत्य , D₂ केह (for केद) D₄ 5 क उ त्वं यास्यसेर्जुन — °) D₃ 5 7 8 S शत्रु (for शत्रुम्) — °) S अजित्वा (M_L 2 न जित्वा) त्वं प्रतिष्ठसे (M_L 2 'से')

33 °) D₄ पुत्र शिष्य (for शिष्य पुत्र-) D₇ 8 च (for ऽस्मि) — °) S₁ त्वा , K₁ 2 4 D₁ मां (for त्वां) S यस्त्वां कुदमभिद्रवेत् .

34 M₈₋₅ om the ref — °) S₁ उक्त्वा स , K (except K₂) D_{n1} D₁₋₅ ब्रुवन्वै , D₇ 8 ब्रुवन्स (for ब्रुवाणो) — °) K₁ 2 D₄ त्वया (for त्वरा-) D_{n1} महाबुद्धिस् , D₇ 8 'राज (for 'बाहुस्') G₁ M अन्य-द्रवत् संरब्धस् — °) K₂ B D₀₁ त्वत्सैन्यं (for तत्सैन्यं) G₁ M तव पुत्रस्य वाहिनीं

35 °) G₄ चक्ररक्षौ च (hypermetric) (for चक्ररक्षौ) G₅ M₈₋₅ पाचालौ (for पाञ्चाल्यौ) — °) K₃ अयायातां , K₅ B₂ D₄ 5 अनुयातां , G₁ M₁ 2 अनुयातां (for अन्व यातां) D_{n1} महावीर्यौ , D₄ 'त्मानं , D₅ 'बाहौ , G₁ M 'राज (for 'त्मानौ) — °) D₂ विशंतौ , D₅ विशेता (for विशन्त) S विशत तावर्कौ चम्

36 °) K₅ D_n D₅ ययौ , T जय (for जयो) — °) K₅ D_{n1} D₆ तु (for च) — °) S₁ D₁ कामो जश् (for काम्यो) D₄ reads श्रुतायुश्च twice — °) K₁ 3 4 D₁ उपाद्रवन् (for अवारयन्)

37 °) B₂ नाम-; D₇ 8 अय (for द्वा-) — °) K₁ अभीषाह , K₂ D_{n1} अभीषाहा , D₄ अभी वाहा , D₇ अभीषाहा , G₁ M अभीषाहा ; G₅ अभीष्टगा (for 'अभीषाहा) — °) K₃ B D_{n2} D₂ 8 T G₂ शिवयो (for शिवयो) B (except B₅) D_{n1} वशातय (for वसा') . G₆ शिवयोयाश्च वातय (810)

नारायणाश्च गोपालाः काम्बोजानां च ये गणाः ॥ ३८
 कर्णेन विजिताः पूर्वं संग्रामे शूरसंमताः ।
 भारद्वाजं पुरस्कृत्य त्यक्तात्मानोऽर्जुनं प्रति ॥ ३९
 पुत्रशोकमिसंतप्तं क्रुद्धं मृत्युमिवान्तकम् ।
 त्यजन्तं तुमुले प्राणान्संनद्धं चित्रयोधिनम् ॥ ४०
 गाहमानमनीकानि मातङ्गमिव यूथपम् ।

महेष्वासं पराक्रान्तं नरव्याघ्रमवारयन् ॥ ४१
 ततः प्रवृत्ते युद्धं तुमुलं लोमहर्षणम् ।
 अन्योन्यं वै प्रार्थयतां योधानामर्जुनस्य च ॥ ४२
 जयद्रथवधप्रेप्सुमायान्तं पुरुषर्षभम् ।
 न्यवारयन्त सहिताः क्रिया व्याधिमिवोत्थितम् ॥ ४३

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि वट्षष्टितमोऽध्यायः ॥ ६६ ॥

६७

संजय उवाच ।

संनिरुद्धस्तु तैः पार्थो महाबलपराक्रमः ।

द्रुतं समनुयातश्च द्रोणेन रथिनां वरः ॥ १

किरन्निपुगणांस्तीक्ष्णान्स्वरश्मीनिव भास्करः ।

C 7 32
B 7 32
K 7 32

38 ^a) K₁ s s B₁ (marg , orig as in text) s
 s D₀₁ D_n D₁₋₃ 5-7 मावेल्का, K₄ मावेल्का, B₈
 मावेल्का, T G₂ मावेल्का, G₁ s M मावेल्का, G₄
 मवेल्का, G₅ मावेल्का (for मावेल्का) S लि (G₁
 M₁ s वि) लिङ्गाश् (for लिङ्गाश्) — ^b) G₁ M
 transp केकया and मद्रका K₅ D₂ 4.1 s केकया, D₀₁
 D_n D₈ s केकया, D₅ मागघा (for केकया) D₈
 माद्रकाश्, D₇ माद्रिकाश्, T G₂₋₅ मद्रकाश् (for मद्र
 काश्) — ^c) D₇ s स (for च) — ^d) S₁ K₄ D₁
 काम्बोजानां S₁ K₁₋₃ गजाश्च ये, K₄ s D_n D₁ s 4-8
 गणाश्च ये (by transp), D₅ रथाश्च ये

39 ^a) D₇ s निजित (for विजिता) D_{n1} कर्णेन स
 हिता सर्वे — ^b) S₁ संगता, G₁ M₁₋₄ s (orig as in
 as in text) सत्तमा (for संमता) — ^d) K₁ D₄
 त्यक्त्वात्मा (D₄ त्म) मो, B₁ s D₀₁ G₁ M सृष्टा, B₈₋₅
 T G₂₋₅ कृष्टा, D₅ कृता (for त्यक्ता)

40 ^a) D₅ शोकाभि (for भि) — ^b) G₂ transp
 क्रुद्धं and मृत्युम् — ^c) D₄ त्याजितं; D₇ s त्यजन्तस् (for
 त्यजन्तं) D_{n1} D₁ s s तुमुले S₁ (orig as in text,
 sup l₁ n) बाणान् (for प्रा) — ^d) D₂ संरुद्धं, D₅
 सक्रुद्धं, D₈ संरुद्धाश् (for संनद्धं) D₈ 1-योधिनः;
 D₁ s ना (for 'नम्')

41 ^b) D₀₁ यूयनं, D₅ यूयप (for 'पम्') — S₁
 K (except K₅) D₁ om. 41^c-42^d — ^c) T G₂ s महे-
 ष्वास (for 'स') D₈ s महाध्मानं (for पराक्रान्तं)

— ^d) D_{n1} D₅ अवारयत्, D₅ किरन् (for 'रयन्')

42 S₁ K₁₋₄ D₁ om 42 (of v 1 41) — ^b) D_{n1}
 D₅ s तुमुल S रोमहर्षण (for लोम) — ^c) D₅
 चैव (hypermetric) (for वै) D₅ प्रपत्ता (for प्रार्थ
 यतां) D_{n1} D₅ अन्योन्यं प्रार्थयतो (D_{n1} येता) वै — ^d)
 K₅ D_{n1} D₅ s 1 s योधानामर्जुनेन ह (K₅ D_{n1} हि, D₅
 च); S यो (G₁ M यौ) धाना जयगृहिता

43 ^a) D_{n1} D₅ वधे, G₂ s M₈ वधे (for 'वध')
 — ^c) D_{n1} D₅ s s निवारयत् (for न्यवा) D₇ s

वासुदेवो महाबुद्धिः कार्यवत्तामचिन्तयत् ॥ २८

ततोऽब्रवीद्वासुदेवो धनंजयमिदं वचः ।

पार्थ पार्थ महाबाहो न नः कालात्ययो भवेत् ॥ २९

द्रोणमुत्सृज्य गच्छामः कृत्यमेतन्महत्तरम् ।

पार्थश्चाप्यब्रवीत्कृष्णं यथेष्टमिति केशव ॥ ३०

ततः प्रदक्षिणं कृत्वा द्रोणं प्रायान्महाशुजः ।

परिवृत्तश्च वीभत्सुरगच्छद्विसृजञ्शरान् ॥ ३१

ततोऽब्रवीत्स्मयन्द्रोणः केदं पाण्डव गम्यते ।

ननु नाम रणे शत्रुमजित्वा न निवर्तसे ॥ ३२

अर्जुन उवाच ।

गुरुर्मवाच मे शत्रुः शिष्यः पुत्रसमोऽस्मि ते ।

न चास्ति स पुमाल्लोके यस्त्वां युधि पराजयेत् ॥ ३३

संजय उवाच ।

एवं ब्रुवाणो वीभत्सुर्यद्रथवधोत्सुकः ।

त्वरायुक्तो महाबाहुस्तत्सैन्यं समुपाद्रवत् ॥ ३४

तं चक्ररक्षौ पाञ्चाल्यौ युधामन्यूत्तमौजसौ ।

अन्वयातां महात्मानौ विशन्तं तावकं बलम् ॥ ३५

ततो जयो महाराज कृतवर्मा च सात्त्वतः ।

काम्बोजश्च श्रुतायुश्च धनंजयमवारयन् ॥ ३६

तेषां दशसहस्राणि स्थानामनुयायिनाम् ।

अभीषाहाः शूरसेनाः शिवयोऽथ वसातयः ॥ ३७

माचेच्छका ललित्याश्च केकया मदकास्तथा ।

— For 28, S subst

479* ततः पार्थ समुद्भिन्नं लक्ष्य चिन्तयतेऽच्युत ।

द्रोणस्य चापि विक्रान्तं दृष्ट्वा मधुनिघातन ।

[(L 1) G₁ [s] जुन (for सच्युत) — (L 2) G₁ M transp च and अपि G₅ -निघातन, M₈-s निघ दन (for -निघातन)],

29 ^a) S इति (for ततो) — ^b) S उदारधी (for इदं वच) — ^c) S₁ महाभाग (for 'बाहो') — ^d) K₁ D₄ तत (for न न)

30 ^a) D_{n1} D₂-s १ २ ३ गच्छाव (for 'म') — ^b) S ब्राह्मणोऽसौ जितकृम — K₂ reads 30°-31° twice — ^c) S तं पार्थश्चाब्रवीत्कृष्णं — ^d) D_{n1} कुरु (for इति) B₁ 2 D_{o1} D_{n3} D₈ १ T G₂-s केशवं

31 For the repetition in K₂, of v 1 30 — ^a) G₁ M द्रोण (for कृत्वा) — ^b) S₁ B₄ D_{n3} महाशुजं G₁ M कृत्वा प्रायात्केशव — ^c) G₅ वीभत्सु (for 'सुर') — ^d) K₁ D₈ अगच्छन्, D₈ गच्छन्वै (for अगच्छन्) K₁ विसृजत् (for 'जन्') T G₂-s गच्छन्नस्यन्विशतान्शरान्, G₁ M गच्छन्नस्यति मार्गणान्

32 ^a) S₁ K (except K₅) D_{n1} D₂ 1. 5 १ २ तमब्रवीत् (for ततोऽब्र) S₁ K₁-s B₁ (marg as in text) २ ४ ५ D_{o1} D_{n2} D₁ २ स्वयं (for सयन्) — ^b) S₁ नेद, K (except K₅) नेत्य, D₂ केह (for केदं) D₄ ५ क उ त्वं यात्यसेर्जुन — ^c) D₃ ५ १ २ ३ शत्रु (for शत्रुम्) — ^d) S अजित्वा (M₁ २ न जित्वा) त्वं प्रतिष्ठसे (M₁ २ 'से')

33 ^b) D₄ पुत्र शिष्य (for शिष्य पुत्र-) D₇ ८ च (for अस्ति) — ^d) S₁ त्वा, K₁ २ ४ D₁ मा (for त्वां) S यस्त्वा कुदमभिद्वेव

34 M₈-s om the ref — ^a) S₁ डक्त्वा स, K (except K₂) D_{n1} D₁-s ब्रुवन्वै, D₇ ८ ब्रुवन्स (for ब्रुवाणो) — ^c) K₁ २ D₄ त्वया (for त्वरा-) D_{n1} महाबुद्धिः, D₇ ८ 'राज (for 'बाहुस्') G₁ M अन्यद्रवत संरुधस् — ^d) K₂ B D_{o1} त्वत्सैन्यं (for तत्सैन्यं), G₁ M तव पुत्रस्य वाहिनीं

35 ^a) G₄ चक्ररक्षौ च (hypermetric) (for चक्ररक्षौ) G₅ M₈-s पाञ्चालौ (for पाञ्चाल्यौ) — ^c) K₂ अयायाता; K₅ B₂ D₄ ५ अनुयातौ, G₁ M₁ २ अनुयाता (for अन्वयाता) D_{n1} महावीर्यौ, D₄ 'त्मानं, D₅ 'बाहौ, G₁ M 'राज (for 'त्मानौ) — ^d) D₂ विशतौ, D₅ विशेता (for विशन्त) S विशत तावर्कं चम्

36 ^a) K₅ D_n D₅ ययौ, T जयं (for जयो) — ^b) K₅ D_{n1} D₅ तु (for च) — ^c) S₁ D₁ कामो जशू (for काम्यो) D₄ reads श्रुतायुश्च twice — ^d) K₁ २ ४ D₁ उपाद्रवन् (for अवारयन्)

37 ^a) B₂ नाग-, D₇ ८ अथ (for दश) — ^c) K₁ अभीषाह, K₄ D_{n1} अभीषाहा; D₄ अभीषाहा, D₇ अभीषाहा, G₁ M अभीषाहा, G₅ अभीषाया (for अभीषाहा) — ^d) K₂ B D_{n3} D₂ ३ T G₂ शिवयो (for शिवयो) B (except B₅) D_{n1} वशातय (for वसा), G₅ शिवयोयाश्च घातय (sic).

नारायणाश्च गोपालाः काम्बोजानां च ये गणाः ॥ ३८
 कर्णेन विजिताः पूर्वं संग्रामे शूरसंमताः ।
 भारद्वाजं पुरस्कृत्य त्यक्तात्मानोऽर्जुनं प्रति ॥ ३९
 पुत्रशोकामिसंतप्तं क्रुद्धं मृत्युमिवान्तकम् ।
 त्यजन्तं तुमुले प्राणान्त्संनद्धं चित्रयोधिनम् ॥ ४०
 गाहमानमनीकानि मातङ्गमिव यूथपम् ।

महेष्वासं पराक्रान्तं नरव्याघ्रमवारयन् ॥ ४१
 ततः प्रवृत्ते युद्धं तुमुलं लोमहर्षणम् ।
 अन्योन्यं वै प्रार्थयतां योधानामर्जुनस्य च ॥ ४२
 जयद्रथवधप्रेप्सुमायान्तं पुरुषर्षभम् ।
 न्यवारयन्त सहिताः क्रिया व्याधिमिवोत्थितम् ॥ ४३

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पदषष्ठितमोऽध्यायः ॥ ६६ ॥

६७

संजय उवाच ।

संनिरुद्धस्तु तैः पार्थो महाबलपराक्रमः ।

दुतं समनुयातश्च द्रोणेन रथिनां वरः ॥ १

किरन्निपुगणांस्तीक्ष्णान्स्वरदमीनिव भास्करः ।

C 7 3
B 7 8
K 7 9

38 °) K1 s s B1 (marg, orig as in text) 2
 4 s Dc1 Dn D1-s 4-1 मावेल्का, Ks मावेलिका, Bs
 माचोल्का, T Gs माचिल्का, G1 s M माचिल्डिका, Gs
 मचल्का, Gs माचिल्डिका (for मावेल्का) S लि(G1
 M1 s वि)लिभ्राश् (for छलित्याश्) —°) G1 M
 transp कैकया and मद्रका Ks Ds 4 7 s कैकया, Dc1
 Dn Ds 6 कैकया, Ds मागधा (for कैकया) Ds
 माद्रकाश्, D1 माद्रिकाश्, T Gs-5 मद्रकाश् (for मद्र-
 काश्) —°) D1 s स (for च) —°) S1 Ks D1
 काम्बोजानां S1 K1-s गलाश्च ये; Ks s Dn D1 s 4 6-s
 गणाश्च ये (by transp), Ds रयाश्च ये

39 °) D1 s निजितं (for विजिता) Dn1 कर्णेन स
 हिवा सर्वे —°) S1 संगता, G1 M1-s 5 (m) l in
 as in text) सत्तमा (for समता) —°) K1 Ds
 त्यक्त्वात्मा (D4 'त्स' नो, B1 s Dc1 G1 M सृष्टा, Bs-5
 T Gs-5 हृष्टा, Ds कृता (for त्यक्ता)

40 °) Ds शोकामि (for 'भि) —°) Gs transp
 क्रुद्धं and मृत्युम् —°) Ds त्याजितं, D1 s त्यजतस् (for
 त्यजन्त) Dn1 Ds s s तुमुले S1 (orig as in text,
 sup l in) बाणान् (for प्रा) —°) Ds संनद्धं, Ds
 सकुद्धं, Ds संनद्धाश् (for संनद्धं) Ds 1 योधिन,
 Ds s नां (for नम्)

41 °) Dc1 यूथगं; Ds यूथप (for 'यम्) —S1
 K (except Ks) D1 om 41°-42° —°) T Gs 4 महे-
 ष्वासा (for स) Ds 6 महात्मानं (for पराक्रान्तं)

—°) Dn1 Ds अवारयत्, Ds 'किरन् (for रयन्)

42 S1 K1-4 D1 om 42 (of v 1 41) —°) Dn1
 Ds s तुमुलं S रोमहर्षण (for लोम°) —°) Ds
 चैव (hypermetric) (for वै) Ds प्रपतता (for प्रार्थ-
 यता) Dn1 Ds अन्योन्यं प्रार्थयतो (Dn1 येता) वै —°)
 Ks Dn1 Ds 4 7 s योधानामर्जुनेन ह (Ks Dn1 हि, Ds
 च), S यो(G1 M यौ)धाना जयगृहिता

43 °) Dn1 Ds वर्ध, G1 s Ms चधे (for चध)
 —°) Dn1 Ds s निवारयत् (for न्यवा) D1 s
 सहसा (for सहिता) —°) G1 M1 s ह्वेधित (for
 ह्वेधितम्)

Colophon om in G1 M, Ss missing —Sub-
 parcan S1 K1-s B Dc1 Dn D1-s 5 0 3 T Gs जय
 द्रथवध —Day of Droṇa's Generalship K1 s
 चतुर्थदिवसे —Adhy name Ks द्रोणयुद्ध, Dn1 Ds s
 द्रोणाजुनयुद्ध; Bom ed द्रोणातिक्रम —Adhy no
 (figures, words or both) B1 88, Dn1 89, Ds
 82, Ds T Gs 4 87, Gs 86, Gs 85 —Sloka
 no Ks 46, Dn1 44, Gs 47

67

— This adhy is missing in Ss (of v 1.7 63 17)

1 G1 M om the ref. —°) Ks G1 M1 s स निरु-
 द्धस् (for संनि) —°) S पराक्रमै (for 'क्रम) —°)

तापयामास तत्सैन्यं देहं व्याधिगणो यथा ॥ २
 अश्वो विद्धो ध्वजश्छिन्नः सारोहः पतितो गजः ।
 छत्राणि चापविद्वानि रथाश्चकैर्विना कृताः ॥ ३
 विद्धुतानि च सैन्यानि शरार्तानि समन्ततः ।
 इत्यासीत्सुलं युद्धं न प्राज्ञायत किञ्चन ॥ ४
 तेषामायच्छतां संख्ये परस्परमजिह्वगैः ।
 अर्जुनो ध्वजिनीं राजन्नभीक्ष्णं समकम्पयत् ॥ ५
 सत्यां चिकीर्षमाणस्तु प्रतिज्ञां सत्यसंगरः ।
 अम्यद्रवद्रथश्रेष्ठं शोणाश्वं श्वेतवाहनः ॥ ६
 तं द्रोणः पञ्चविंशत्या मर्मभिद्भिरजिह्वगैः ।

अन्तेवासिनमाचार्यो महेष्वासं समर्दयत् ॥ ७
 तं तूर्णमिव वीभत्सुः सर्वशस्त्रभृतां वरः ।
 अभ्यधावदिषूनस्यन्निषुवेगविघातकान् ॥ ८
 तस्याशु क्षिपतो भल्लान्मल्लैः संनतपर्वभिः ।
 प्रत्यविध्यदमेयात्मा ब्रह्मास्त्रं समुदीरयन् ॥ ९
 तदद्भुतमपश्याम द्रोणस्याचार्यकं युधि ।
 यतमानो युवा नैनं प्रत्यविध्यद्यदर्जुनः ॥ १०
 क्षरन्निव महामेघो वारिधाराः सहस्रशः ।
 द्रोणमेघः पार्थशैलं वर्षं शरवृष्टिभिः ॥ ११
 अर्जुनः शरवर्षं तद्ब्रह्मास्त्रेणैव मारिष ।

B₂ (marg, orig as in text) समनुजातश् (for 'यातश्')
 —^a) G₄ वर (for वर)

2 ^a) D₄ सीमान् (for तीक्ष्णान्) —^b) B Dn₂
 स, D₂ स्वान्, D₄ lacuna, G₅ सु- (for स्व)
 —^c) M₂-s तापर्यस्तव (for 'यामास') D₂ तत्सेना, G₁
 M सैन्यानि (for तत्सैन्य) —^d) D₁ व्याधिगणैर् (for
 'गणो') G₁ M देहान्वयाधीरु (M₂ 'धि रु, M₄ 'धीरु)-
 जश्निव

3 ^a) B (except B₂) Dn₂ रथश्छिन्न, S रथो विद्ध-
 (for ध्वजश्छिन्न) K₁ अश्वविद्धो ध्वजश्छिन्ना, K₅ Dn₁
 D₁-s अश्व विद्धा ध्वजाश्छि (D₂ तथा छि)जा —^b) G₅
 सारोह (for 'ह') K₅ B₂-s Dn₁ Dn₂ D₂ s G₅ पातितो
 (for प) K₅ D₅ s सारोहा प (K₅ पा) वित्त गजा, D₄
 सारोह पतितो ध्वज, D₁ सारोह पर्वतो गत —^c) G₁
 M₂-s चक्राणि, G₅ शराणि (for छत्राणि) M₂ पाप-
 (for चाप) —^d) B₁ निराकृता (for विना कृता) S₁
 रथश्चकैर्विना कृत, D₂ रथाश्चैव विनाशिता

4 ^a) K₅ Dn₁ D₁ s 7 s विद्रावितानि सैन्यानि —^b)
 G₁ M प्राद्ववति (M₂ 'वत' दिशो दश —^c) Dn₁ D₅ s
 तुमलं —^d) K₁ 4 B₅ D₁ s-3 S (except G₂ 4 M₅)
 प्रज्ञायत (for प्राज्ञ)

5 ^a) S₁ K₁-4 D₁ धायच्छता, K₅ Dn₁ D₁-s M₁ s
 व्याय, B₁ s-5 Dn₁ संय, B₂ (marg) प्राय, D₂
 व्यापतता, D₁ प्रपततां, D₅ प्रयतता, G₅ आगच्छता
 (for आय) G₁ s M₁-3 s संख्ये, G₁ M₁ संधे (for
 संख्ये) —^b) S पर पारमिवेच्छता —^c) D₄ अर्जुनो
 ध्वजिना नाधम् —^d) D₂ सुतीक्ष्ण, Cd असीक्ष्ण (as
 in text) K₁ समकटपयद् (for 'कम्पयद्')

6 ^a) K₁-3 D₁ च, B₂ ता (for तु) —^b) K₅
 Dn₁ Dn₂ D₂ s s अभ्य (Dn₁ 'त्या' र्दयद् (for अभ्यद्रवद्)
 G₂ M रथश्रेष्ठ —^d) A few MSS शोणाश्व (for शो)
 D₂ श्वेताश्व शोणवाहनं

7 ^b) S₁ K₁ s D₁ मर्मविद्भिर (for 'मिद्भिर') S
 मर्मज्ञो म (G₅ [marg] आशुगैर्म)र्मभेदिभि —^d) S₁
 (also as in text) मर्मविद्भि (for महेष्वास) S₁ K₁-4
 D₁ समर्दयत्, B₁ s Dn₂ D₅ समर्प, Dn₁ D₂-s 7 s
 समर्प, D₂ अमर्द (for समर्द) S पांडव समपीडयत्

8 ^a) S₁ तत् (for त) S त तु तूर्णतर (T 'पर)
 पार्यो —^b) partly damaged in G₂ —^c) S द्रोणं
 (for सर्व) K (except K₅) S (G₂ damaged) वर
 (for वर) D₄ s प्रतिज्ञा सत्यसंगर —^e) K₁-3 D₁
 अभ्यद्रवद् (for 'धावद्') K₁ D₁ अस्यान् (for अस्यन्)
 —^d) D₄ निघातितान्, M₂-s विघातवान् (for 'विघात-
 कान्')

9 ^a) Dn₂ D₂ s अन्यास्तु (for तस्याशु) B₁ s
 क्षिप्तान् (for क्षिपतो) D₂ सकान् (for भल्लान्) —^c)
 K₁-3 अदीनात्मा, S स्यन्न्द्रोणो (for अमेयात्मा) —^d)
 K₁ समुदीरयत् (for 'यन्') S ब्रा (G₁ ब्र) समस्त्रमुदी
 रयन्

10 ^a) K₁ Dn₁ D₅ G₂ अपश्यामो —^b) D₂ M₂
 s s (inf in as in text) आचार्यता (for क) —^c)
 B₂ s D₂ s युधा (for युवा) K₅ नैत, D₂ s चैन,
 D₅ चैकं (for नैन) D₁ s यतमान युवान च —^d)
 Dn₁ प्रत्यगच्छद् (for 'विध्यद्') B₂ यदर्जुन, B₅
 यथार्जुन, D₅ अयार्जुन, T G₄ 4 M₂-3 यदार्जुन (for
 यद्) D₁ प्रत्याविध्य तदर्जुन

प्रतिजग्राह तेजस्वी बाणैर्बाणान्विशतयन् ॥ १२
 द्रोणस्तु पञ्चविंशत्या श्वेतवाहनमार्दयत् ।
 वासुदेवं च सप्तत्या बाह्वोरुरसि चाशुगैः ॥ १३
 पार्थस्तु प्रहसन्धीमानाचार्यं स शरौघिणम् ।
 विसृजन्तं शितान्बाणानवारयत् तं युधि ॥ १४
 अथ तौ बध्यमानौ तु द्रोणेन रथसत्तमौ ।
 आवर्जयेतां दुर्धर्षं युगान्ताग्निमिवोत्थितम् ॥ १५
 वर्जयन्निशितान्बाणान्द्रोणचापविनिःसृतान् ।
 किरीटमाली कौन्तेयो भोजानीकं न्यपातयत् ॥ १६

सोऽन्तरा कृतवर्माणं काम्बोजं च सुदक्षिणम् ।
 अभ्ययाद्वर्जयन्द्रोणं मैनाकमिव पर्वतम् ॥ १७
 ततो भोजो नरव्याघ्रं दुःसहः कुरुसत्तम ।
 अविध्यत्तूर्णमव्यग्रो दशभिः कङ्कपत्रिभिः ॥ १८
 तमर्जुनः शितेनाजौ राजन्विन्याध पत्रिणा ।
 पुनश्चान्यैस्त्रिभिर्बाणैर्मोहयन्निव सात्वतम् ॥ १९
 भोजस्तु प्रहसन्पार्थं वासुदेवं च माधवम् ।
 एकैकं पञ्चविंशत्या सायकानां समर्पयत् ॥ २०
 तस्यार्जुनो धनुश्छित्त्वा विव्याधैनं त्रिसप्तभिः ।

C 7 3
D 7 9
K 7 1

11 °) Ks D7 8 किरन् (for क्षरन्) Dn1 वेगा,
D8 6 चोरा, G8 वेगो (for मेघो)

12 Dc1 om. 12 — °) Dn1 D3 8 8 (except
G1 M1 2 5) तं, D8 तु (for तद्) B2 अर्जुनस्त प्रव
र्षत — °) D8 6 च (for [ए]व) D6 ब्रह्माणोक्तेण
मारिच — °) K2 8 8 Dn1 D2 5-8 परिजग्राह (for
प्रति) — °) K4 D1 transp बाणै and बाणान् K1
D6 विशातयन्, K8 निशातयत्, B1 8 Dn2 निशातयन्,
D1 विशातयत्, D5 अवारयत् (for विशातयन्) — For
12^{6cd}, S subst.

480*

शरवर्षेण वीर्यवान् ।

अवारयदसभ्रान्तो न त्वाचार्यमपीडयत् ।

13 °) K (except Ks) D1 च तं तु (for तु पञ्च-)
— °) K1 मार्दयन्, K4 Dn1 D1 8 (except Gs Ms)
मार्दयत् (for मार्द) — °) S1 Ks Dn D3 4 0 G2
चार्पयत् (D6 न्), K2-4 D1 2 1 8 चार्दयत् (D8 न्)
(for चाशुगैः) K1 बाह्वोरुरमिवार्दयन् (sio)

14 G1 M om 14 — °) S1 K (except Ks) D1
च (for तु) — °) D2 तं (for स) K4 आचार्य
सशरैर्धनुः, T G2-8 आचार्यस्य शरौ (T रो) शिर्षा — °)
K1 D7 शतान्बाणान्, Ks Dn1 Ds शरान्वोरान् (for
शितान्बाणान्) D8 6 विसृजन्निशितान्बाणान्, T G2-4
क्षपयन्त्वा यथा शक्त्या, G8 क्षपयन् यथा शक्त्या — °)
D2 8 अवारयत् (for अवा) Dn1 चौरैरवारयन्त्युधि,
T G2-5 न स वारयते युधि

15 °) B1 2 (marg, orig as in text) 8 Dc1 Dn1
D2 4 G2 युध्यमानौ, D2 8 विध्य, D5 युध्य; G1 M
हन् (for वध्य) — °) S1 K1 2 4 D1 4 5 नर-
T G2 4 रथि (for रथ) — °) Ks B1 D3 4 0 8

(except G2) धवर्जयेता (for आव) S1 K1 D1 7 8 T
G2-5 दुर्धर्षौ (for 'र्षं) — °) D5 युगान्ताग्नि (for
'भिम्) 8 हवोल्बर्ण (for 'थितम्)

16 °) S1 Dn2 D2-8 वर्जयंतौ (D7 8 'यन्तै) शरान्ती-
क्ष्णान्, K Dn1 D1 वर्जयन्ताश्शरान्तीक्ष्णान् (K5 'रान्तीक्ष्णान्,
Dn1 'रान्वोरान्), D2 वर्जयंतौ शरैस्तीक्ष्णैर् — °) S1
Ks Dn D2-4 8-8 त् (Dn2 D8 घ) रातिगान्, K1-4 D1
चरच्युतान् (for विनि सृतान्) — °) Dc1 कौरव्यो, S
स्वरितो (for कौन्तेयो) — °) Ks न्यवारयत्, B Dc1
Dn2 व्यशातयत्, D5 अपातयत्, D7 8 अशातयत्, S
अथाविशत् (for न्यपातयत्) D2 8 8 भोजानीकान्यपातयत्

17 °) D8 सोत्तरी (sio) (for सोऽन्तरा) S सोत्तरा
युधव (G1 क) मर्ण — °) S1 K4 D1 काम्बोज — K4 D1
om 17^{cd} — °) B4 प्रत्ययाद् (for अभ्य) S1 K1 2
D2 दुर्जयं (for वर्जयन्) — °) G1 M कुक्षं मृत्यु-
मिवातकं

18 °) K1 2 B Dc1 Dn2 D4-8 G1 M नरव्याघ्रो (for
व्याघ्रं) — °) K1 4 दुष्प्रह; K2 8 Dn1 D1 2-5 1 8
दुःसह, B Dc1 Dn2 T G2 8 दुर्धर्षं; G4 दुर्धर, G5
दुर्धर्ष (for दुसह) All MSS (except S1 D1, S2
missing) कुरुसत्तम — °) G4 अवध्यत् (for अवि)
D7 कृष्णम् (for तूर्णम्)

19 °) D8 शतैर्धनुः (for तम) S1 K1-4 Dn1 D1
शरेणाजौ, Ks B4 Dn2 D3 4-8 8 शतेनाजौ (for शिते)
— °) D5 शरैर् (for राजन्) K4 8 D2 पत्रिणा, D5
चाशुगै (for पत्रिणा) — °) T G2-5 transp चान्यैस्
and बाणै K (except Ks) D1 चैनं (for चान्यैस्)

20 °) D6 प्रहरन् (for 'सन्) — °) K1-8 B2

शरैरग्निशिखाकारैः क्रुद्धाशीविषसंनिभैः ॥ २१
 अथान्यद्भुनुरादाय कृतवर्मा महारथः ।
 पञ्चभिः सायकैस्तूर्ण विव्याधोरसि भारत ॥ २२
 पुनश्च निशितैर्बाणैः पार्थ विव्याध पञ्चभिः ।
 तं पार्थो नवभिर्बाणैराजघान स्तनान्तरे ॥ २३
 विषक्तं दृश्य कौन्तेयं कृतवर्मरथं प्रति ।
 चिन्तयामास बाष्पेभ्यो न नः कालात्ययो भवेत् ॥ २४
 ततः कृष्णोऽब्रवीत्पार्थ कृतवर्मणि मा दयाम् ।
 कुरुसांबन्धिकं कृत्वा प्रमथ्यैनं विशातय ॥ २५
 ततः स कृतवर्माणं मोहयित्वाऽर्जुनः शरैः ।
 अभ्यगाज्जवनैरश्वैः काम्बोजानामनीकिनीम् ॥ २६

अमर्षितस्तु हार्दिक्यः प्रविष्टे श्वेतवाहने ।
 विधुन्वन्सशरं चापं पाञ्चाल्याभ्यां समागतः ॥ २७
 चक्ररक्षौ तु पाञ्चाल्यावर्जुनस्य पदानुगौ ।
 पर्यवारयदायान्तौ कृतवर्मा रथेषुभिः ॥ २८
 तावद्विध्यत्ततो भोजः सर्वपारश्वैः शरैः ।
 त्रिभिरेव युधामन्युं चतुर्भिश्चोत्तमौजसम् ॥ २९
 तावप्येनं विव्यधतुर्दशभिर्दशभिः शरैः ।
 संचिच्छिदतुरप्यस्य ध्वजं कार्मुकमेव च ॥ ३०
 अथान्यद्भुनुरादाय हार्दिक्यः क्रोधमूर्छितः ।
 कृत्वा विधुनौ वीरौ शरवर्षैरवाकिरत् ॥ ३१
 तावन्धुनौ सज्ये कृत्वा भोजं विजघ्नतुः ।

Dn1 समर्दयत्, K4 D1-8 s समर्दयत्, Dc1 D4 7 S
 समर्पयत् (for समा°)

21 °) Ds पवन्निभि (for त्रिसप्तभि) — °) Ks
 Ds विषाकारै (for -शिखाकारै) — °) Ds T G2-5
 संक्रुद्धाशीविषोपमै

22 °) S महाबल (for 'रथ' — °) A few MSS
 शायकैस् (for सा°) Ks तीक्ष्णैर् (for तूर्ण) — °)
 K2 s B1 s s Dc1 G1 M1 s 4.5 भारत, Ds पार्थिव
 (for भारत)

23 °) D4 विशातिर् (for निशितैर्) T G2-5 उग्रै
 (for बाणै) — °) Ds सप्तभि (for पञ्चभि) D4
 मोहयन्निव सात्वतं (= 19°)

24 °) G1 दृश्यते (hypermetrio) (for दृश्य) N
 (S2 missing) दृष्ट्वा विषक्तं (Ds विधस्तु) कौन्तेयं (S1
 कौरव्य) — °) D1 s कृतवर्मा (for 'वर्म') Dn1 महारथं
 (for रथं प्रति) — °) Ms कौन्तेयो (for बाष्पेभ्यो)

25 °) S1 नो दया, T G2 s s मा दया, G4 मार्दवं
 (for मा दयाम्) Dn1 कृतवर्मणामाह्वयन्, D2 1 'मौण-
 मार्दयन्; D1 s 'मौणमार्दय — D2 om 25° — °)
 G1 M कार्षी, G2 कार्या, G5 कार्णि (for कुरु) K1
 -सावतिकं, K2 Ds -साबन्धकं, B (except B1) Dc1 Dn
 D4 s G2 Ms-5 -संबन्धक, D1 -साबाधिकं, G1 s M1 s
 -संबन्धिकं (for -साबन्धिकं) K3 B2 s s Dn2 हित्वा (for
 कृत्वा) T Gs कार्णि-संबन्धकं मुक्त्वा, G4 सत् संसंभितं
 कृत्वा — °) S 2 (G2-5 प्र) जाह्नवान् (for विशातय)

26 °) B2 Dc1 Dn1 D4 s 7 Gs-5 अस्ययाज्; G1

M अस्ययाज् (for अम्य°) — °) S1 K4 D1 कामोज
 नाम् Ds अनिकिनी (sio)

27 °) G1 s M विधुन्वन् (for विधु°) — °) K1
 2 s B2 Dc1 Dn1 Ds-5 T G M1 s पाञ्चाल्याभ्यां (for
 'ल्याभ्या) K1 समागत

28 °) Dn1 रथानुगौ (for पदा°) — °) S1 K1 s
 Dn D1 s s s तथेषुभि (for रथे°)

29 °) Dn1 reads from ताव up to त्रिभिरे (in
 29°) on marg Gs भोजा — °) Ks सर्वे (for
 सर्व-) S1 K1 s पारगवै, Ks पारगवै (for पारश्ववै)
 B Dc1 Dn2 कृतवर्मा शितै शरै C7 as in text — Ks
 Ds repeat 29° after 30° — °) Dc1 Ms (orig as
 in text, sup in) एष (for एव) Ks (second time)
 D4 s (second time) युधामन्युर (for 'मन्यु) — °)
 K1-3 D1 उत्तमौजसं (for चोत्त) Ks (second time)
 D1 s (second time) उत्तमौजास्त्रिभिस्तथा (Ks 'स्तथा
 त्रिभि)

30 D4 om 30° — °) Ds तावप्येव Ks B2-5
 Dn2 Ds विविधतुर, Ds विव्यधतु, T G1-4 Ms. 4 s
 (sup in) विव्यधतुर (for 'धतुर) — After 30°,
 Ks Ds repeat 29° — °) Ks B1 s Dn2 Ds-5 1
 संचिच्छेदतुर (for संचिच्छि°) S1 एव (for अपि) Dn1
 चिच्छेद न् रथं तस्य, Ds स संचिच्छेदतुरस्य

31 Ds reads 31° on marg — °) M1 s विध
 नुपो (for 'नुपौ) S1 K (except Ks) D1 वीर (for

तेनान्तरेण बीभत्सुर्विवेशामित्रवाहिनीम् ॥ ३२
 न लेमाते तु तौ द्वारं वारितौ कृतवर्मणा ।
 धार्तराष्ट्रेष्वनीकेषु यतमानौ नरर्षभौ ॥ ३३
 अनीकान्यर्दयन्पुद्गे त्वरितः श्वेतवाहनः ।
 नावधीकृतवर्मणिं प्राप्तमप्यरिहृदनः ॥ ३४
 तं दृष्ट्वा तु तथायान्तं शूरो राजा श्रुतायुधः ।
 अम्यद्रवत्सुसंकुद्धो विधुन्वानो महद्भुजः ॥ ३५
 स पार्थं त्रिमिरानलैस्तप्त्या च जनार्दनम् ।
 क्षुरप्रेण सुतीक्ष्णेन पार्थकेतुमताडयत् ॥ ३६
 तमर्जुनो नवत्या तु शराणां नतपर्वणाम् ।
 आजघान मृशं कुद्धस्तोत्रैरिव महाद्विपम् ॥ ३७

स तत्र ममृषे राजन्याण्डवेयस्य विक्रमम् ।
 अथैनं सप्तसप्तत्या नाराचानां समार्षयत् ॥ ३८
 तस्पर्जुनो धनुश्छित्त्वा शरावापं निकृत्य च ।
 आजघानोरसि क्रुद्धः सप्तभिर्नतपर्वभिः ॥ ३९
 अथान्यद्भुजुरादाय स राजा क्रोधमूर्छितः ।
 वासविं नवभिर्वाणैर्वाहोरुरसि चार्षयत् ॥ ४०
 ततोऽर्जुनः सम्यग्नेव श्रुतायुधमरिंदमः ।
 शरैरनेकसाहसैः पीडयामास भारत ॥ ४१
 अर्थाश्चास्यावधीचूर्णं सारथिं च महारथः ।
 विव्याध चैनं सप्तत्या नाराचानां महाबलः ॥ ४२
 हताश्वं रथमृत्युज्य स तु राजा श्रुतायुधः ।

C 7 3903
B 7 92.
K 7 92.

वीरौ) —^a) K₄ ह्वाकिरत्, D₀₁ D₄₋₅ 5 G₅ अवा
किरत् (for 'किरत्')

32 ^b) K₅ B₂ (marg) D₅ 7 विभेदत्, B₁₋₃ 5
D₀₁ विचेरत्, B₄ व्यभिदत्, D₀₁ D₅ विभेदत्, D₀₂
च जप्तत्, D₂ 5 निजप्तत्, D₄ निवेदत्, T G₁ 5 4
M₁ 5 विरेदत्, G₂ वितेरत्, G₅ M₅₋₅ विवेरत् (for
विजप्तत्)

33 ^a) Ś₁ D₂ 5 ततो; K₅ D₀₁ च तौ (for तु तौ)
—^a) D₀₁ M₅₋₅ रथर्वभौ; T G₂₋₅ महारथौ (for नर
र्वभौ)

34 ^a) कुद्धो (for पुद्गे) S अनीकानि तु संमृष्टस
(G₁ M स्तत्) —^a) D₁ 5 कर्मणि (for वर्माण)
—^a) S प्राप्य चारिनिपू (G₁ M सु) वन

35 ^a) K₄ D₀₁ 8 transp दृष्ट्वा and तु D₂ [अ]थ
(for तु) K₁ तथायात; D₂ तदायात, D₅ तथा न्याय
(for तथायान्त) —^b) T G₅ पार्थ (for शूरो) —^a)
K₅ अम्यर्दयत्, D₅ अभिद्वयत्, G₅ अत्यमवीत् (for
अम्यद्रवत्) —^a) G₁ 5 M विधुन्वानो K₄ 5 महाधनु
(for महद्भुज) — After 35, D₅ ins

481* द्रिष्ट्वाभ्यमाणेषु सैन्येषु पाण्डवेन ततस्ततः ।

श्रुतायुधो महातेजा किरन्वाणान्समम्ययात् ।

36 ^a) T G₂ 4 धनुर (for त्रिमिर) D₂ आजघे
(for आनर्हत्) —^b) D₀₁ D₀₁ तु (for च) —^a)
S (except M₅₋₅) च (for सु) —^a) T G₅ पार्थ
(for पार्थ)

37 ^a) Ś₁ तथार्जुनो, B₁ 5 D₀₂ D₂ G₄ ततोर्जुनो
(for तत्त) Ś₁ K₁₋₃ D₂ 2 4-5 [आ]द्यु, K₃ 5 [अ]थ,
D₁ 5 च (for तु) —^b) D₂ 5 शरणान्तपर्वणा —^a)
K₅ स संक्रुद्धस (for मृशं कुद्धस)

38 ^a) D₀₁ D₅₋₅ त न (for तद्) S राजा (for
राजन्) —^a) Ś₁ K₂₋₄ B₂ D₁₋₃ 5 समार्षयत्, K₁
समर्ष; B₂ D₀₁ D₄ 7 8 S (except G₄) समर्ष (for
समार्ष)

39 G₄ 5 om (hapl) 39-40 —^a) M₅ 4 ततो
(for तस्य), —^b) K₅ D₀₁ ह्वावापं, B₂ D₂ 5 7
शराश्चापि, D₄ शरं चापं, D₅ शरानन्यात्, D₅ शरा
श्चाप (for शरावापं) S (G₄ 5 om) च मारिष (for
निकृत्य च)

40 G₄ 5 om 40 (of v 1 39) —^a) G₂ वास
वस्यात्मजं वीरं —^a) Ś₁ K (except K₅) D₁ 5 चादे-
यत् (for चापं)

41 D₀₁ om 41 —^b) K₁ श्रुतायुधम् (for श्रुता)
K D₀₁ D₁ 4 5 S अरिंदम, D₀₂ अरिहम (for अरि
दम) —^a) T G₅ 4 पोथयामास, G₂ 5 पोथया (for
पीडया)

42 ^a) Ś₁ G₁ M अस्य, D₀₁ चापि (for चास्य)
—^b) D₀₂ S (G₅ laoua) महाबल (for रथ) — G₄
om (hapl) 42^a —^a) K₄ 5 विव्याधे (for विव्याध)
K (except K₅) D₁ चैव (for चैनं) —^a) D₅ समर्ष-
यत् (for महाबल)

43 ^b) Ś₁ D₁ च (for तु) — D₄ 5 om (hapl.)

शरैरधिशिखाकारैः क्रुद्धाशीविषसन्निभैः ॥ २१
 अथान्यद्भनुरादाय कृतवर्मा महारथः ।
 पञ्चभिः सायकैस्तूर्ण विव्याधोरसि भारत ॥ २२
 पुनश्च निशितैर्बाणैः पार्थ विव्याध पञ्चभिः ।
 तं पार्थो नवभिर्बाणैराजधान स्तनान्तरे ॥ २३
 विषक्तं दृश्य कौन्तेयं कृतवर्मरथं प्रति ।
 चिन्तयामास बाणैर्यो न नः कालात्ययो भवेत् ॥ २४
 ततः कृष्णोऽब्रवीत्पार्थ कृतवर्मणि मा दयाम् ।
 कुरुसांवन्धिकं कृत्वा प्रमथ्यैनं विशातय ॥ २५
 ततः स कृतवर्माणं मोहयित्वावर्जुनः शरैः ।
 अभ्यगाज्जवनैरश्वैः काम्बोजानामनीकिनीम् ॥ २६

अमर्षितस्तु हार्दिक्यः प्रविष्टे श्वेतवाहने ।
 विधुन्वन्सशरं चापं पाञ्चाल्याभ्यां समागतः ॥ २७
 चक्ररक्षौ तु पाञ्चाल्यावर्जुनस्य पदानुगौ ।
 पर्यवारयदायान्तौ कृतवर्मा रथेषुभिः ॥ २८
 तावविध्यत्ततो भोजः सर्वपारश्वैः शरैः ।
 त्रिभिरेव युधामन्युं चतुर्भिश्चोत्तमौजसम् ॥ २९
 तावप्येनं विव्यधतुर्दशभिर्दशभिः शरैः ।
 संचिच्छिदतुरप्यस्य ध्वजं कार्मुकमेव च ॥ ३०
 अथान्यद्भनुरादाय हार्दिक्यः क्रोधमूर्छितः ।
 कृत्वा विधनुषौ वीरौ शरवर्षैरवाकिरत् ॥ ३१
 तावप्ये धनुषी सज्ये कृत्वा भोजं विजघ्नतुः ।

Dn1 समर्दयत्, K4 D1-8 ९ समादयत्, Dc1 D4 1 S
 समर्पयत् (for समा°)

21 १) D8 पतत्रिभि (for त्रिससभि) — °) K5
 D5 -विषाकारै (for -शिखाकारै) — °) D5 T G2-5
 संक्रुद्धाशीविषोपमै

22 १) S महाबल (for 'रथ') — °) A few MSS
 शायकैस् (for सा°) K5 तीक्ष्णैर् (for तूर्ण) — °)
 K5 8 B1 2 5 Dc1 G1 M1 2 4 5 भारत, D5 पार्थिव
 (for भारत)

23 १) D4 विशातिर् (for निशितैर्) T G2-5 उग्रै
 (for बाणै) — १) D8 ससभि (for पञ्चभि) D4
 मोहयन्निव सात्वतं (= 19^a)

24 १) G1 दृश्यते (hypermetric) (for दृश्य) N
 (S2 missing) दृष्ट्वा विषक्तं (D8 विघस्तु) कौन्तेयं (S1
 कौरव्यं) — १) D4 8 कृतवर्मा (for 'वर्म') Dn1 महारथं
 (for रथं प्रति) — °) M8 कौन्तेयो (for बाणैर्यो)

25 १) S1 नो दया, T G2 2 5 मा दया, G4 मार्दवं
 (for मा दयाम्) Dn1 कृतवर्मणमाह्वयन्, D3 1 'मणि-
 मार्दयन्, D4 8 'मणिमार्दय — D2 om 25^{ad} — °)
 G1 M कार्षी, G2 कार्या, G3 कार्णि (for कुरु). K1
 -सावतिक, K2 D8 -सार्धधक, B (except B1) Dc1 Dn
 D8 5 G2 M8-5 -संबधकं, D1 -सांभाधिकं, G1 5 M1 2
 -संबधिकं (for -सावन्धिकं) K5 B2 4 5 Dn2 हित्वा (for
 कृत्वा). T G8 कार्णिषंबधकं मुक्त्वा, G4 ततः संक्षिप्तं
 कृत्वा — °) S 8 प्र (G8-5 प्र) जाहित्वा (for विशातय)

26 १) B2 Dc1 Dn1 D4 5 1 G2-5 अभ्यगाज्, G1

M अत्यगाज् (for अभ्य°) — °) S1 K4 D1 कामोज
 नाम् D8 अनिकिनी (S10)

27 १) G1 5 M विधुन्वन् (for विधु°) — °) K1
 2 4 B2 Dc1 Dn1 D8-3 T G M1 2 पांचालाभ्यां (for
 'ल्याभ्या) K1 समागत

28 १) Dn1 रथानुगौ (for पदा°) — °) S1 K1 4
 Dn D1 8 5 6 तथेषुभि (for रथे°)

29 १) Dn1 reads from ताव up to त्रिभिरे (in
 29°) on marg G8 भोजा — १) K5 सर्वै (for
 सर्व-) S1 K1 2 पारगवै, K8 पारगवै (for पारश्ववै)
 B Dc1 Dn2 कृतवर्मा शितै शरै C7 as in text — K5
 D5 repeat 29^{ad} after 30^{ad} — °) Dc1 M5 (orig as
 in text, sup in) एष (for एव) K5 (second time)
 D4 5 (second time) युधामन्युर (for 'मन्युं) — °)
 K1-3 D1 उत्तमौजसं (for चोत्त) K5 (second time)
 D4 5 (second time) उत्तमौजास्त्रिभिसुत्था (K5 'स्तथा
 त्रिभि)

30 D4 om. 30^{ad} — °) D8 तावप्येवं K5 B2-5
 Dn2 D8 विविधतुर, D8 विव्यधतु, T G1-4 M2 4 5
 (sup in) विव्यधतुर (for 'धतुर) — After 30^{ad},
 K5 D5 repeat 29^{ad} — °) K5 B1 2 Dn2 D8-5 1
 संचिच्छेदतुर (for संचिच्छि°) S1 एव (for अपि) Dn1
 चिच्छेद तु रथं तस्य, D8 स संचिच्छेदतुरस्य

31 D8 reads 31^{ad} on marg — °) M1 2 विध
 नुषो (for 'नुषौ) S1 K (except K5) D1 वीर (for

तेनान्तरेण वीमत्सुर्विवेशामित्रवाहिनीम् ॥ ३२
 न लेभाते तु तौ द्वारं वारितौ कृतवर्मणा ।
 धार्तराष्ट्रेष्वनीकेषु यतमानौ नरर्षभौ ॥ ३३
 अनीकान्यर्दयन्त्युद्धे त्वरितः श्वेतवाहनः ।
 नावधीत्कृतवर्मणं प्राप्तमप्यरिमुदनः ॥ ३४
 तं दृष्ट्वा तु तथायान्तं शूरो राजा श्रुतायुधः ।
 अस्यद्रवत्सुसंकुद्धो विधुन्वानो महद्भुजः ॥ ३५
 स पार्थं त्रिमिरानर्छत्सप्तत्या च जनार्दनम् ।
 क्षुरप्रेण सुतीक्ष्णेन पार्थकेतुमताडयत् ॥ ३६
 तमर्जुनो नवत्या तु शराणां नतपर्वणाम् ।
 आजघान मृशं क्रुद्धस्तोत्रैरिव महाद्विपम् ॥ ३७

स तत्र ममृषे राजन्पाण्डवेयस्य विक्रमम् ।
 अथैनं सप्तसप्तत्या नाराचानां समार्षयत् ॥ ३८
 तस्यार्जुनो धनुश्छित्त्वा शरावापं निकृत्य च ।
 आजघानोरसि क्रुद्धः सप्तभिर्नतपर्वभिः ॥ ३९
 अथान्यद्भुजरादाय स राजा क्रोधमूर्छितः ।
 वासविं नवभिर्वाणैर्वाहोरुरसि चार्षयत् ॥ ४०
 ततोऽर्जुनः सम्यक्नेव श्रुतायुधमरिंदमः ।
 शरैरनेकसाहस्रैः पीडयामास भारत ॥ ४१
 अथांश्वास्यावधीत्तूर्णं सारथिं च महारथः ।
 विव्याध चैनं सप्तत्या नाराचानां महाबलः ॥ ४२
 हताश्वं रथमुत्सृज्य स तु राजा श्रुतायुधः ।

वीरौ) — ^a) K₄ इवाकिरत्, D₀₁ D₁₋₈ s G₅ अवा
 किरन् (for 'किरत्')

32 ^b) K₅ B₂ (marg) D₅ १ विमेदत्, B₁₋₂ s
 D₀₁ विचेरत्, B₄ व्यभिदत्ता, D₀₁ D₈ विमेदत्, D₀₂
 च जघत्, D₂ s निजघत्; D₄ निवेदत्; T G₁ s 4
 M₁ s विरेदत्; G₂ वितेरत्, G₅ M₂₋₅ विदेरत् (for
 विजघत्)

33 ^a) Ś₁ D₈ s ततो, K₅ D₀₁ च तौ (for तु तौ)
 — ^a) D₀₁ M₂₋₅ रयर्षभौ; T G₂₋₅ महारथौ (for नर
 र्षभौ)

34 ^a) क्रुद्धो (for युद्धे) s अनीकानि तु संसृष्टं
 (G₂ M 'लंस्) — ^a) D₁ s कर्मणं (for चर्मणं)
 — ^a) S प्राप्य चारिनिपू (G₁ M 'धु) दन

35 ^a) K₄ D₀₁ S transp दृष्ट्वा and तु D₂ [अ]थ
 (for तु) K₁ तथायार्तं; D₂ उदायार्तं, D₈ तथा न्याय
 (for तथायान्तं) — ^b) T G₂ पार्थ (for शूरो) — ^a)
 K₅ अभ्यर्दयत्, D₈ अभिद्रवत्; G₅ अत्यग्रवीव (for
 अभ्यद्रवत्) — ^a) G₁ s M विधुन्वानो K₄ s महाबल
 (for महद्भुज) — After 35, D₈ ins

481* त्र[द्वा]भ्यमाणेषु सैन्येषु पाण्डवेन ततस्तत् ।
 श्रुतायुधो महातेजा किरन्वाणान्समभ्ययात् ।

36 ^a) T G₂ s धनुर (for त्रिमिर) D₂ आजघे
 (for आनर्छत्) — ^b) D₀₁ D₀₁ तु (for च) — ^a)
 S (except M₂₋₅) च (for तु) — ^a) T G₂ पार्थ
 (for पार्थे)

37 ^a) Ś₁ तथार्जुनो; B₄ s D₀₂ D₂ G₄ ततोर्जुनो
 (for तम) Ś₁ K₁₋₈ D₁ 2 4-8 [अ]शु, K₄ s [अ]य,
 D₁ s च (for तु) — ^b) D₂ s शरैरानतपर्वणा — ^a)
 K₅ स संकुद्ध (for मृशं क्रुद्ध)

38 ^a) D₀₁ D₂₋₈ तं न (for तस्य) S राजा (for
 राजन्) — ^a) Ś₁ K₂₋₄ B₂ D₁₋₂ s समार्दयत्, K₁
 समर्द; B₄ D₀₁ D₄ १ s S (except G₄) समर्ष (for
 समार्ष)

39 G₄ s om (hapl) 39-40 — ^a) M₂ s ततो
 (for तस्य) — ^b) K₅ D₀₁ इस्तावापं, B₂ D₂ s s १
 शराश्चापि, D₄ शर चार्प, D₅ शरानन्यान्; D₈ शरां
 श्राप (for शरावापं) S (G₄ s om) च मारिष (for
 निकृत्य च)

40 G₄ s om 40 (of v 1 39) — ^a) G₂ वास
 वत्पात्मजं वीरं — ^a) Ś₁ K (except K₅) D₁ s चार्द-
 यत् (for चार्प)

41 D₀₁ om 41 — ^b) K₁ शतायुधम् (for श्रुता)
 K D₀₁ D₁ s s S अरिंदम, D₀₂ अरिदम (for अरि
 दम) — ^a) T G₂ s योधयामास, G₂ s पोथया (for
 पीडया)

42 ^a) Ś₁ G₁ M अस्त्र; D₀₁ चापि (for चास्य)
 — ^b) D₀₂ S (G₂ lacuna) महाबल (for 'रथ) — G₄
 om (hapl.) 42^a — ^a) K₄ s विव्याधे (for विव्याध)
 K (except K₅) D₁ चैव (for चैनं) — ^a) D₅ समर्ष-
 यत् (for महाबल)

43 ^b) Ś₁ D₁ च (for तु) — D₄ s om. (hapl.)

अभ्यद्रवद्रणे पार्थ गदासुद्यम्य वीर्यवान् ॥ ४३
 वरुणस्यात्मजो वीरः स तु राजा श्रुतायुधः ।
 पर्णाशा जननी यस्य शीततोया महानदी ॥ ४४
 तस्य माताब्रवीद्वाक्यं वरुणं पुत्रकारणात् ।
 अवध्योऽयं भवेच्छोके शत्रूणां तनयो मम ॥ ४५
 वरुणस्त्वब्रवीत्प्रीतो ददाम्यस्मै वरं हितम् ।
 दिव्यमस्त्रं सुतस्तेऽयं येनावध्यो भविष्यति ॥ ४६
 नास्ति चाप्यमरत्वं वै मनुष्यस्य कथंचन ।
 सर्वेणावश्यमर्तव्यं जातेन सरितां वरे ॥ ४७

दुर्धर्षस्त्वेष शत्रूणां रणेषु भविता सदा ।
 अस्त्रस्यास्य प्रभावाद्वा व्येतु ते मानसो ज्वरः ॥ ४८
 इत्युक्त्वा वरुणः प्रादाद्गदां मन्त्रपुरस्कृताम् ।
 यामासाद्य दुराधर्षः सर्वलोके श्रुतायुधः ॥ ४९
 उवाच चैनं भगवान्पुनरेव जलेश्वरः ।
 अयुध्यति न मोक्तव्या सा त्वय्येव पतेदिति ॥ ५०
 स तथा वीरघातिन्या जनार्दनमताडयत् ।
 प्रतिजग्राह तां कृष्णः पीनेनांसेन वीर्यवान् ॥ ५१
 नाकम्पयत शौरिं सा विन्ध्यं गिरिमिवानिलः ।

43°-44°, Ds reads the same on marg (see m) —^a) K1 रथे (for रणे) Dn1 तूणं (for पार्थ)

44 Ds om 44^{ab} (of v 1 43) Ds reads 44^{ab} on marg (see m) —^a) Ś1 K1-4 D1 4 वर्णासा, Ks D2 7 8 वर्णाशा, Ds 6 G1 M पर्णासा, T G2 वेण्णासा, Gs वेण्णास, G4 5 वण्णासा (for पर्णाशा) D1-8 तस्य (for यस्य) —^a) Ś1 K1-8 D1 शततोया, D2 8 सित° (for शीत°)

45 ^a) B S राजन् (for वाक्यं) —^a) B4 न वध्यो (for अवध्यो)

46 ^a) K (except Ks) D1 प्रीत्या; Ds प्राज्ञो (for प्रीतो) —^b) K1 4 D1 8 8 Ms-5 ददानि, Ds द्राक्ष्यामि; Gs 4 ददाति (for ददामि) —^a) Ms-5 येनास्त्रेण (for दिव्यमस्त्रं) Ś1 K1 8 अतस्तेयं, D7 सुतस्तेहं, Ds सुतं तेहं (for सुतस्तेयं) —^a) Ś1 तेन (for येन) Ms-5 अवध्यो वै (for येनावध्यो)

47 ^a) Dn1 Ds वास्य, Ds चास्य (for चापि) Ś1 वा (for वै) K4 D1 न चास्ति चाप्यमरत्वं —^b) Ś1 K1-4 D1 मातुषाणा, Ks D4 8 G4 मातुषस्य, B2 Dn1 Ds 8 6 7 Ga 5 मातुष्यस्य, Ds मातुषेषु (for मनुष्यस्य) —^a) K1 8 D1 -मर्तव्यं, Ks D4 G4 -कर्तव्यं (for -मर्तव्यं) Ś1 (sup lin as in text) जातेनावश्यकर्तव्य

48 ^a) D4 Ms 4 5 (inf lin as in text) एव (for एष) —^b) B2 रणे प्र (for रणेषु) —^a) D4 8 तस्यास्त्रस्य, Ds अस्यास्त्रस्य (by transp), T Gs 4 अस्त्रस्यास्त्र- T G2-5 प्रभावेन (for प्रभावाद्वा) —^a) S (except Gs) व्येतु (for व्येतु) Ks Dn1 Gs मनसो ज्वर, K4 मातुषो ज्वर (for मानसो ज्वर)

49 Ds om. 49. —^a) B4 माम् (for याम्). Ks

Dn1 D4 5 आश्रित्य (for आसाद्य) Ks Dn1 सदुर्धर्ष (for दुराधर्ष)

50 ^b) N (except B Dn1 Dn2, Śa missing) स्वयमेव (for पुनरेव) —^a) Ks Dn1 त्वय्येव (Dn1 त्वयैव) निपतिष्यति, S त्वय्येव (Ms 'व' निपतेदिति — After 50, K4 B Dn1 Dn2 D1-8 8 8 S ins

482* हन्यादेवा प्रतीपं हि प्रयोक्तारमिति प्रभो ।

न चाकरोस्स तद्वाक्यं प्राप्ते काले श्रुतायुध ।

[S om. line 1 — (L 1) B2 5 अपि (for इति) — (L 2) S transp प्राप्ते and काले Ds काल (for काले)]

51 ^a) Ś1 K1 8-8 D1-4, 6-8 तथा स (by transp), Ks तथा सह, Dn1 स तथा, Dn1 तथा स Ds सर्व (for वीर) —^b) Gs 6 गदयोरस्यताडयत् —^a) D4 तं (for ता) Ś1 (orig) विष्णु, Ś1 (sup lin) विप्र (for कृष्ण) —^a) K1 Dn1 D1-8 8 पीतेन (for पीनेन) Ds 4 8 8 अंशेन (for अंसेन)

52 Gs partly damaged —^a) A few MSS शौरिं (for शौरिं) G1 M न चकपे तदा शौरिर् —^b) G1 M मिथमान (for विन्ध्य गिरिम्) B1 2 5 Dn1 Dn1 Ds T Gs-5 हवाचर्ल, Bs 'शानि', D4 7 'नल', Ds 'नल', G1 M 'चल' (for 'निल') — After 52^{ab}, S ins

483* ततोऽर्जुन क्षुरप्राप्त्या भुजौ परिघसनिभौ ।

विन्याध पाण्डव शीघ्रं जलेश्वरसुतस्य वै ।

सा ज्वलन्ती महोल्केव समासाद्य जनार्दनम् ।

[(L 1) G1 इति, M तस्य (for ततो)]

—^a) Dn2 Ds 6 प्रयुयाता तु, Ds प्रवप्यत तु (for

प्रत्यभ्ययात्तं विप्रोढा कृत्येव दुरधिष्ठिता ॥ ५२
जघान चास्थितं वीरं श्रुतायुधममर्षणम् ।
हत्वा श्रुतायुधं वीरं जगतीमन्वपद्यत ॥ ५३
हाहाकारो महास्तत्र सैन्यानां समजायत ।
स्वेनास्त्रेण हतं दृष्ट्वा श्रुतायुधमरिदमम् ॥ ५४
अयुध्यमानाय हि सा केशवाय नराधिप ।
क्षिप्ता श्रुतायुधेनाथ तस्मात्तमवधीदृदा ॥ ५५
यथोक्तं वरुणेनाजौ तथा स निधनं गतः ।
व्यसुश्चाप्यपतद्भूमौ प्रेक्षतां सर्वधन्विनाम् ॥ ५६

पतमानस्तु स बभौ पर्णाशायाः प्रियः सुतः ।
संभग्न इव वातेन बहुशाखो वनस्पतिः ॥ ५७
ततः सर्वाणि सैन्यानि सेनामुख्याश्च सर्वशः ।
प्राद्रवन्त हतं दृष्ट्वा श्रुतायुधमरिदमम् ॥ ५८
ततः काम्बोजराजस्य पुत्रः शूरः सुदक्षिणः ।
अभ्ययाज्जवनैरश्वैः फल्गुनं शत्रुसदनम् ॥ ५९
तस्य पार्थः शरान्सप्त प्रेषयामास भारत ।
ते तं शूरं विनिर्मिधं प्राविशन्धरणीतलम् ॥ ६०
सोऽतिविद्धः शरैस्तीक्ष्णैर्गण्डीवप्रेषितैर्मृधे ।

B. 7. 232
C. 7. 87
K. 7. 92

प्रत्यभ्ययात्तं Cd otes प्रत्यभ्ययात् S1 विप्रोढा, Dn2
Ds ० विप्रोढा, Ds विद्धता, D1 विद्धता, Ds विप्राह, Ds
Cd (gloss ब्राह्मणायोपसाधिता) विप्रोढा (as in text)
B Dc1 Dn1 प्रत्युद्योती त (B1 प्रत्युद्योता त; B1 सम
भ्ययात्) मैवेषा, B1 (marg) प्रत्यभ्ययानु विप्रोढा, S
प्रत्यागता (G1 M1 ३ 'हत, G1 हता) महावेगा (G2
भागा) —^a D1 प्रत्येवे (as ?) (for कृत्येव) S
दुरनुष्ठिता (for अधिष्ठिता) Cd otes अनधिष्ठिता

53 ^a Dn1 D4 ३ S च स्थित, D1 चावस्थित (hyper
metrio) (for चास्थित) Cd otes आस्थित (as in text).
D1 वीर, T G2 ३ संख्ये, G1 M1 ३ ३ संख्ये; G4 ३
M1 ३ सवे (for वीर) —^b K (except Ks) D1 ३
अरिदम (for अमर्षणम्) — After 53^{ab}, S ins

484* स पपात हतो भूमौ विशिरा विमुजो बली ।
स भग्न इव वातेन बहुशाखो वनस्पति ।
सा विस्फुरन्ती ज्वलिता यज्ञवेगसमा गदा ।

[(L 2) G1 M समग्न (for स भग्न) — (L 3) G1
M विस्फुती (for विस्फु)]

—^c S भीमा (for वीर) —^d B Dc1 Dn2 धर
णीम् (for जगतीम्) — After 53, K1 B (except
B1) Dc1 Ds ins

485* गदा निर्वर्तिता दृष्ट्वा निहतं च श्रुतायुधम् ।

54 ^a Ds S आसीत् (for तत्र) —^b Ds
सैन्यानि समवायवत्; S नां तव भारत —^c Dn1
तेनास्त्रेण, D1 श्वेता, G1 M श्रुतायुधं (for स्वेनास्त्रेण)
D1 ३ श्रुत्वा (for दृष्ट्वा) —^d Dn1 T G2-३ अमर्षणं
(for अरिदमम्) G1 M तस्मात् विनिपासित

55 G2 partly damaged —^a B Dn2 तव,
46

Dc1 यत, Dn1 हि ता (for हि सा) —^c D1 om
from युधेनाथ up to वातेन (in 57^a) —^d Dc1 G1 ३
M1 ३ तदा (for गदा)

56 D1 om 56 (of v 1 55) —^a Ds ० [अ]सौ
(for [आ]जौ) —^b Dn1 तवा सा निधनंकरा —^c
S1 Ks D1 वपुश्च, D2 वसुश्च (for व्यसुश्च) D4 [अ]ह
नद् (for [अ]पतद्) — Gs om 56^a-57^a —^d K1 ३
D1 ३ ० प्रेक्ष्यता, Ds S (Gs om.) पक्ष्यतां (for प्रेक्षतां)

57 D1 om 57^{ab} (of v 1 55) Gs om 57^a
(of v 1 56) —^a T G1 ३ ३ M स (G1 सु) विवभौ
(for तु स बभौ) —^b S1 Ds वर्णाशाया, K1 वर्णा
माय, K2 वर्णाभाया, Ks D4 वर्णासाया, D1 ३ ०
G1 M पर्णासाया (for पर्णाशाया) T G2-३ द (T द्वे,
G2 ३ द्वे) ण्णाया सुप्रिय सुत —^c B1 ३ D2 ३ ३ Gs
स भग्न (for संभग्न)

58 B1 om 58^{ab} —^a T G2-३ transp सर्वाणि
and सैन्यानि —^b T G2-३ सैन्य (for सेना) —^c
Bs Dc1 मृतं (for हतं) Dn1 श्रुत्वा (for दृष्ट्वा) —^d
K4 Ds अरिदम, D1 अरिदम्य; G1 M अमर्षणं (for
अरिदमम्)

59 ^a D1 om. ततः S1 K4 D1 काम्बोजराजस्य
—^b T G2-३ वीर (for शूर) K1 पुत्रा शूरा प्रव-
क्षिणा —^c K1 अत्ययाज् (for अभ्य) —^d N
(except S1 K1-३, S2 missing) फाल्गुनं

60 ^a Ds तस्यै; D4 ३ तत (for तस्य) —^b
Ds ३ ० प्रेषयामास (for प्रेष) —^c S1 ते तु, D2 ३
तत (for ते तै) T G2-३ वीर (for शूर) —^d
K1-३ Dn1 D4 G1 ३ प्राविशद् (for 'शान्' Dc1 Ds ३
धरणीतले

अर्जुनं प्रतिविन्याध दशभिः कङ्कपत्रिभिः ॥ ६१
वासुदेवं त्रिभिर्विद्धा पुनः पार्थं च पञ्चभिः ।
तस्य पार्थो धनुश्छित्त्वा केतुं चिच्छेद मारिष ॥ ६२
भल्लाभ्यां भृशतीक्ष्णाभ्यां तं च विन्याध पाण्डवः ।
स तु पार्थं त्रिभिर्विद्धा सिंहनादमथानदत् ॥ ६३
सर्वपारशवीं चैव शक्तिं शूरः सुदक्षिणः ।
सघण्टां ग्राहिणोद्गोरां क्रुद्धो गाण्डीवधन्वने ॥ ६४
सा ज्वलन्ती महोल्केव तमासाद्य महारथम् ।
सविस्फुलिङ्गा निर्भिद्य निपपात महीतले ॥ ६५

61 °) T G₂₋₅ उग्रैर् (for तीक्ष्णैर्) — °) D₈ गांजीव- (for गाण्डीव) K₅ B₂ D₁ D₈ & G₄ -त्रैरि-
तैर्, D₁ -त्रैरिता (for -त्रैवितैर्) S₁ K D₁ D₈ D₁₋₈
रणे, D₁ शरैः (for मृधे) — °) D₂ सोर्जुनं (for
अर्जुनं)

62 °) D₁ पुनर् (for त्रिभिर्) — °) K₅ D₁
D₇ G₁ M ससभिः (for पञ्चभिः) D₅ पाण्डवं पंचभि-
शरैः. — K₂ om 62°-63° — °) G₄ भित्त्वा (for
छित्त्वा) — °) D₅ ध्वजं (for केतुं)

63 K₂ om 63° (cf v 1. 62) — °) T G₂₋₅
पृथु- (for मृश-) D₄ भल्लाभ्या चायसाभ्या च — °)
D₄ विन्याध च (by transp), T G₂ च विन्याध S₁
K₁ a.4 D₁ पंचभिः (for पाण्डव) — °) G₁ M तं
तु पार्थस्य (for स तु पार्थं) D₈ & स च पार्थेन निर्विद्ध
— °) S₁ K₁ 2 अयोधदत्, K₈ D₁ D₁ 4 7 अयोधदत्,
K₄ 5 D₅ अयोधदत्, D₂ हवानदत्, D₃ अवाचजत्, D₈
अनिदत्, D₈ अयानदत् (for 'नदत्')

64 °) S₁ K₁ 2 -पारगवीं, K₈ -पारगमीं, K₄ 5
D₁ D₂ 4-7 Cd -पारसवीं, D₂ -पारसविं, D₈ -पाप-
सवीं (for -पारशवीं) — °) S₁ वीर- (for शूर) K₄
D₁ शूर- शक्तिं च दारुणं — °) S₁ K D₁ D₁ a-5 7 8
क्रोधाद् (for क्रुद्धो) D₄ गांजीव- D₁ D₈ 4 & 6 -धन्वने
(for -धन्वने)

65 D₅ om 65°-66° — °) G₂ महोल्काभा (for
'ल्केव' — °) K₈ 4 S तमासाद्य (for तमां) S₁
महोरगं; K (except K₅) D₁ महोरसं (for महारथम्)
— °) B₂ परिस्फुलिङ्गा, S सविस्फुलिङ्गा (for सविस्फु)
D₈ सा शक्तिर्, D₇ निर्भित्त्वा (for निर्भिद्य) — °) D₄
निपपात (for निप'). D₅ घरा (for मही-) — After
65, D₅ ins.

तं चतुर्दशभिः पार्थो नाराचैः कङ्कपत्रिभिः ।
साश्वध्वजधनुःस्रतं विन्याधाचिन्त्यविक्रमः ।
रथं चान्यैः सुबहुमिश्रके विशकलं शरैः ॥ ६६
सुदक्षिणं तु काम्बोजं मोघसंकल्पविक्रमम् ।
विभेद हृदि बाणेन पृथुधारेण पाण्डवः ॥ ६७
स भिन्नमर्मा सस्ताङ्गः प्रभ्रष्टमुकुटाङ्गदः ।
पपाताभिमुखः शूरो यन्त्रमुक्त इव ध्वजः ॥ ६८
गिरेः शिखरजः श्रीमान्सुशाखः सुप्रतिष्ठितः ।
निर्भग्न इव वातेन कर्णिकारो हिमात्यये ॥ ६९

486* शक्त्या चाभिहतो गाढं मूर्धयाभिपरिहृत ।
समाधाय महातेजा सृक्किणी परिलेखिह्व ।

66 D₈ om 66° (cf v 1. 65) — °) S₁ D₈
चतुर्दं (D₈ तं च द) शभिः पार्थेन — °) D₈ साश्वबाण,
T G₈ ध्वजं (for 'ध्वज') — °) T G₈ 4 M₁ 2 4 विक्रमं
(for -विक्रम-) — D₈ om (hapL) 66°-67° — °)
D₇ रणे, S (except M₈-s) पुनः (for शरैः)

67 D₈ om. 67° (cf v 1. 66) — °) K₁ 2 4
T G₈ च, B D₁ D₁ 2 7 तं (for तु) S₁ D₁ कामोजं
— °) S₁ K D₁ D₁-s & transp हृदि बाणेन (K₅ बाणेन
हृदि) and पृथुधारेण D₄ सुयुधानेन पाण्डव

68 °) K₅ B (except B₂) D₁ D₂ 4 S भिन्नवर्मा
(for 'मर्मा') G₁ M₁-s त्रस्तांग (for कर्ण) — K₄
om 68°-69° — °) K₁-s B₁-s D₁ 5 प्रभिस्र, G₂ 4
'हृष्ट' (for 'भ्रष्ट') K₅ -कनकागद', T G₁ 2-5 M₈ 4
'मुकुटा' (for मुकुटाङ्गव) G₂ प्रभ्रष्टागदकुंडल — °)
S₁ K₁ 2 D₁ प्रपाताभि (for पपाताभि) D₈ [भ]भिस्रत,
D₈ 'मुखं (for 'मुख) — °) D₁ 8 यत्र मुक्त, S मुक्तयंत्र
(for यन्त्रमुक्त)

69 K₄ om 69° (cf v 1. 68) — °) D₈ 7
शिखरज- (for 'रज') K₅ श्रीमान्सुशाख सुच्छाय — °)
M₈ 4 सशाख (for सु) D₈ स प्रतिष्ठित (for सुप्र)
— °) S₁ K₁ 2 D₁ 5 निर्भिन्न; K₄ प्रभिस्र, D₁ G₁ 2 5
M सभग्न, T G₈ 4 स भग्न (for निर्भग्न) — °) D₈
हिमात्यये, Cd लये (as in text) — After 69, S
ins

487* विकीर्णं पतितो राजा प्रसार्य विपुलौ भुजौ ।
[G₅ विसार्य (for प्रसार्य).]

शेते स्म निहतो भूमौ काम्बोजास्तरणोचितः ।
सुदर्शनीयस्ताम्राक्षः कर्णिना स सुदक्षिणः ।
पुत्रः काम्बोजराजस्य पार्थेन विनिपातितः ॥ ७०

ततः सर्वाणि सैन्यानि व्यद्वन्त सुतस्य ते ।
हतं श्रुतायुधं दृष्ट्वा काम्बोजं च सुदक्षिणम् ॥ ७१

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि सप्तषष्ठितमोऽध्यायः ॥ ६७ ॥

६८

संजय उवाच ।

हते सुदक्षिणे राजन्वीरे चैव श्रुतायुधे ।
जवेनाभ्यद्रवन्पार्थं कुपिताः सैनिहास्तव ॥ १

अभीषाहाः शूरसेनाः शिवयोऽथ वसातयः ।
अभ्यवर्षस्ततो राजञ्शरवर्षैर्धनंजयम् ॥ २
तेषां पट्टिशतानार्थान्प्राप्तप्रात्पाण्डवः शरैः ।

C. 7 33
B 7 85
K 7 95

— S cont B Doi Dn1 Ds-4 8-8 ins. after 70

488* चारयन्नसिंकाशा शिरसा काञ्चनीं वज्रम् ।

70 °) S वि (for स्म) Bs वीर (for भूमौ)
— °) Ś1 Ks D1 काम्बोज (Ks जा) स्तरणोचित, K1.2
Bs Dn1 कावोजस्तर (Bs रु) णो ; Ks Ds-8 कावोजस्तु
(D1 जाते) रणो ; S कावोज (T Gs जा) स्तरणो विभु
Cd cites आस्तरण — After 70°, N (Śs missing)
ins.

489* महाहभिरणोपेतं साधुमानिव पर्वत ।

[K1 Ds महाह (Ds वां) वरणोपेत (for the prior half)
Ks साधुमान् ; Ds साधुगान्, Cd साधुमान् (as above)]

— Doi om. (hapl.) 70^{der} — °) Ds सुदर्शकाय (for
नीयस्) — °) D1 सुनास, Cd कर्णिना (as in text).
Ds-8 च, Ds lacuna (for स) S भिक्षो हेमगिरिर्वया
— °) Ś1 Ks D1 काम्बोज (for काम्बोज) — °) S
श्रीमान्पार्थेन पातित (G1 M वै हत) — After 70, B
Doi Dn1 Ds-4, 8-8 ins 488* and cont

490* अशोभत महाबाहुर्न्यसुर्मौ निपातित ।

[D1 om the post half]

On the other hand, S ins

491* शोचयन्सर्वभूतानि केशवं च सहस्रं वज्रम् ।

71 Ds om. 71as — °) Ds G1 Ms. 4 प्राद्वत्
(for व्यद्र) Ds सुतस्य वै, Ds स वेनुगा (for सुतस्य
ते) — °) Ks M1.2 श्रुतायुध Bs Gs श्रुता (for दृष्टा)
— °) Ś1 D1 काम्बोज ; Ks काम्बोज (for काम्बोज)

Colophon Śs missing — Sub-parvan Ś1 K1-4
B Doi Dn1 D1 8-8 G1 M1.2 जयद्रथवध — Day of
Drona's Generalship K1.2 चतुर्यदिवसे, T Gs 8 5
चतुर्यदिवे — Adhy name Ks Dn1 Ds 7 8 G1 2
M1.2 श्रुतायुधसुदक्षिणवध (Ks Dn1 D1 8 चोर्वध),
Doi श्रुतायुधकावोजवध, Ds श्रुतायुधसुदक्षिणसुत — Adhy
no (figures, words, or both) Ks 92, B1 Ds 89,
Dn1 Ds 90, Ds T Gs 8 88, G1.2 M 87, Gs 86
— Śloka no Doi 76, Dn1 73, Gs 75

68

1 Śs missing up to 54 (cf v l. 7 63 17) Gs
om the ref. — °) S transp हते and सुदक्षिणे — °)
K1 प्राद्वत्, Ds Ms-5 [अ]स्यपतन् (for द्रवन्) Ks
reads from पार्थ up to राज (in 2°) on marg — Ks
om (hapl.) 1^d-4^a

2 Śs missing, Ks om 2 (for both, cf v l. 1)
Ks reads 2as on marg — °) K1 अभीषाहा, Dn1
अभीषाहा, Ds अभीषाहा, Ds अभीषाहा ; G1.2-5
M अभीषाहा (for वाहा) Some MSS शूरसेना
— °) Ś1 K1.2 Doi D1.2 8-8 G1.2 M1.2 शिवयो, Ds
शिवयो (for शिवयो) B वसातय, Ds वसातय (for
वसा) — °) M1.2 अभ्यवर्षस् (for वर्षस्) G1 M
सुलंकुब्धा (for ततो राजस्य) — °) G1 M शरवर्षैः
(for शरवर्षैः)

3 Śs missing, Ks om 3 (for both, cf v l. 1)
— °) Ks Dn1 शतान्याजौ ; B1 Doi Dn1 Ds 8 नन्यान्,

ते स्म भीताः पलायन्त व्याघ्रात्क्षुद्रमृगा इव ॥ ३
 ते निवृत्त्य पुनः पार्थ सर्वतः पर्यवारयन् ।
 रणे सपत्नान्निघ्नन्तं जिगीषन्तं परान्युधि ॥ ४
 तेषामापततां तूर्णं गाण्डीवप्रेपितैः शरैः ।
 शिरांसि पातयामास बाहुंश्चैव धनंजयः ॥ ५
 शिरोभिः पतितैस्तत्र भूमिरासीन्निरन्तरा ।
 अग्रच्छायेव चैवासीद्ध्वङ्गुध्रवडैर्युधि ॥ ६
 तेषु तूत्साद्यमानेषु क्रोधामर्षसमन्वितौ ।

श्रुतायुश्चाच्युतायुश्च धनंजयमयुध्यताम् ॥ ७
 बलिनौ स्पर्धिनौ वीरौ कुलजौ बाहुशालिनौ ।
 तावेनं शरवर्षाणि सव्यदक्षिणमस्यताम् ॥ ८
 त्वरायुक्तौ महाराज प्रार्थयानौ महद्यशः ।
 अर्जुनस्य वधप्रेप्सु पुत्रार्थे तव धन्विनौ ॥ ९
 तावर्जुनं सहस्रेण पत्रिणां नतपर्वणाम् ।
 पूरयामासतुः क्रुद्धौ तडागं जलदौ यथा ॥ १०
 श्रुतायुश्च ततः क्रुद्धस्तोमरेण धनंजयम् ।

D₂ 'नार्याद्', D₁ 8 'न्योवान्', Gd 'नार्यान्' (as in text)
 S₁ तेषा षष्ठिमहावीर्यान्, T G₂ 4 'शतान्वर्यानि' —^δ)
 K₁-8 D₁ D₁ प्रमथ्नाद्, D₂ प्रमथन्त्, D₃ 7 प्रमथ्नाद्,
 D₅ प्रमथन्, S अह्नन्त् (for प्रमथ्नात्) D₁ निशितै
 (for पाण्डव) —^δ) D₂ तस्यै, D₃ तस्माद्, D₇ तस्य
 (for ते स्म) K₅ B D₁ D₂ D₅ S पलायते, D₁ 2
 'यतो (for 'यन्त' —^δ) D₅ भीता (for क्षुद्र-) S
 सिंहेनेवादिता गजा (G₁ M मृगा)

4 S₂ missing, K₄ om 4^a (for both, cf v 1 1)
 —^a) B₁ 8 5 D₁ D₂ निवृत्ता, B₂ वर्त्यते, D₂ निवृत्त्य
 (for निवृत्त्य) —^δ) K₄ परिवारयन्, K₅ D₁ D₅ 8
 समं (for पर्यं) G₅ कुपिता सैनिकासुव —^a) D₁ 8
 वरान्युधि, D₅ रणे परान् (for परान्युधि) S वज्रहस्त-
 मिवासुरा (M₅ 'स्ता इवासुरान्')

5 S₂ missing (cf v 1 1) D₁ om (hapl)
 5-6 —^a) K₁ B₁ 2 5 D₁ D₂ चापि (for चैव)
 — For 5^a, S subst

492* उच्चकर्त शिरास्युग्रो नालेभ्य इव पक्कजान् ।

[G₅ 4 नालेभ्य]

6 S₂ missing (cf v 1 1) D₁ om 6 (cf v 1 1)
 5) —^a) S₁ K₅ B₄ D₄ 5 8 पातितैस् (for पतिं)
 D₇ 8 चैव (for तत्र) S शिरोभिः प्रपतभिस्त्रैः —^δ)
 D₃ अनन्तरा, D₅ निराशया (for निरन्तरा) S अंतरिक्षं
 समावृत —^a) G₅ सुअच्छायेव (for अग्रं) D₂ 7 8
 5 तत्र (for चैव) —^a) S₁ K₁ 2 4 D₁ 'चूतैर्,
 K₅ 5 B D₁ D₅ 'चलैर्; D₂ D₄ 5 8 'चदैर्, D₂ 'चरैर्,
 D₅ 'चदैर् (for 'चदैर्) B₄ सह, D₅ अपि (for युधि)
 D₇ ध्वाक्षगुध्रवहैरिव, S 'वले (G₅ 4 'वले) पुन

7 S₂ missing (cf v 1 1) —^a) D₂ G₅ च,
 D₁ 5 तच् (for तु). K₂-4 D₁ [उ]त्सार्यमाणेषु; B₃ D₄ 5

छाद्यमानेषु, D₁ D₃ [उ]च्छाद्यं, D₂ [उ]च्छाद्यं (for
 [उ]त्साद्यं) K₁ तेनभूत्सार्यमाणेषु —^δ) G₅ जयामर्ष
 (for क्रोधां) D₅ 'समन्विते (for 'न्वितौ) — D₅
 reads 7^{ad} on marg (sec m) —^a) D₂ om (hapl.)
 from युश्चाच्युतायुश्च up to त्वरा (in 9^a) D₁ D₁ 8 T
 G₂-5 [अ]श्रुतायुश्च, D₁ [अ]युता, D₅ [अ]व्युता (for
 [अ]च्युता)

8 S₂ missing (cf v 1 1) D₂ om 8 (cf v 1 1)
 7) S₁ K₁-8 om (hapl) 8 —^a) D₄ 8 श्लाघिनौ
 (for बलिनौ) — G₂ om 8^a-9^a —^δ) G₁ M बल
 पाणिनौ, G₅-5 बाहुशालिनौ (for 'शालिनौ) —^a) B₅
 तथैन, D₁ तावेव, D₄ तावेव (for तावेनं) B₂ D₇ 8
 शरवर्षेण, S (G₂ om) 'वर्षाभ्या (for 'वर्षाणि) — After
 8^{ab}, D₇ reads from पत्रिणा (in 10^b) up to पूरया (in
 10^c) for the first time, repeating it in its proper
 place —^a) S (except G₅, G₂ om) सव्यं (for सव्य)

9 S₂ missing (cf v 1 1) D₂ om up to त्वरा
 (cf v 1 7) G₂ om 9^a (cf v 1 8) B₅ om 9
 —^δ) K₅ D₁ D₂ D₄ 5 8 प्रार्थयतौ (for 'यानौ) D₅
 महायशा (for महद्यश) —^a) K₁ D₁ 7 वधप्रेप्सु,
 B₁ 2 D₂ 1 वधं प्रेप्सु, D₅ वधं प्रेप्सु, D₄ वधं प्रेप्सु,
 D₅ वध प्रेप्सु, D₅ वधप्रेप्सु (for वधप्रेप्सु) —^a)
 B₁ 2 D₁ D₁ 8 G₁ M पुत्रार्थं (for 'र्थं) G₅ पुत्रौ तव
 च धन्विनौ

10 For the repetition in D₇, cf. v 1 8 S₂
 missing (cf v 1 1) —^δ) D₅ 8 शराणा (for पत्रिणा)
 —^a) D₄ 5 पूरयामास संकुप्य — D₄ om. 10^d-12^b
 —^a) K₅ D₁ तडाक, B₅ D₁ D₂ तडाग, S (except
 G₂ 5) तडाकं (for तडाग) K₁ 4 D₁ D₁ 2 5 G₅
 जलदौ (for 'दौ)

11 S₂ missing (cf v 1 1) D₄ om 11 (cf v 1 1)

आजघान रथश्रेष्ठः पीतेन निशितेन च ॥ ११
 सोऽतिविद्धो बलवता शत्रुणा शत्रुकर्शनः ।
 आजगाम पर मोहं मोहयन्केशवं रणे ॥ १२
 एतस्मिन्नेव काले तु सोऽच्युतायुर्महारथः ।
 शूलेन भृशतीक्ष्णेन ताडयामास पाण्डवम् ॥ १३
 क्षते क्षारं स हि ददौ पाण्डवस्य महात्मनः ।
 पार्थोऽपि भृशसंविद्धो ध्वजयष्टिं समाश्रितः ॥ १४
 ततः सर्वस्य सैन्यस्य तावकस्य विशां पते ।
 सिंहनादो महानासीद्वतं मत्वा धनंजयम् ॥ १५
 कृष्णश्च भृशसंतप्तो दृष्ट्वा पार्थं विचेतसम् ।
 आश्वासयत्सुहृद्याभिर्वाग्भिस्तत्र धनंजयम् ॥ १६

ततस्तौ रथिनां श्रेष्ठौ लब्धलक्षौ धनंजयम् ।
 वासुदेवं च वाष्पेयं शरवर्षैः समन्ततः ॥ १७
 सचक्रकूबररथं साश्वध्वजपताकिनम् ।
 अदृश्यं चक्रतुर्गुह्ये तदद्भुतमिवाभवत् ॥ १८
 प्रत्याश्वस्तस्तु वीभत्सुः शनकैरिव भारत ।
 प्रेतराजपुर प्राप्य पुनः प्रत्यागतो यथा ॥ १९
 संछन्नं शरजालेन रथं दृष्ट्वा सकेशवम् ।
 शत्रुं चामिमुखां दृष्ट्वा दीप्यमानाविवानलौ ॥ २०
 प्रादुश्चक्रे ततः पार्थः शाक्रमखं महारथः ।
 तस्मादासन्सहस्राणि शराणां नतपर्वणाम् ॥ २१
 ते जमुस्तौ महेष्वासौ ताभ्यां सृष्टांश्च सायकान् ।

C 7 3353
B 7 93 2
K 7 93 1

10) —^a) B₄ s Doi S (except Ms-s) तु (for च)
 —^c) K₄ Dn₂ G₁ M नरश्रेष्ठ, B₂ Dn₁ D₂ रथश्रेष्ठ,
 B₃ D₁ s नरश्रेष्ठ (D₂ इ), D₂ वरश्रेष्ठ, D₇ s [उ]
 रसि कुब्ध, T G₂-s सुतीक्ष्णेन (for रथश्रेष्ठ) —^d) B₁
 च शिलेन (for निशि)

12 S₂ missing (of v 1 1) D₂ om 12^{ab} (of
 v 1 10) —^b) S₁ K₂-s B (except B₂) Dn₂ D₁-s
 ० १ शत्रुकर्शन, K₁ कर्षिण, D₂ सुदन, G₂ तापन
 (for कर्शन) —^c) K₅ B Doi S जगाम परम मोहं
 —^d) G₅ परमं (for केशवं)

13 S₂ missing (of v 1 1) —^b) S अश्रु (G₁ M
 'च्यु'तायुर्महारथ —^c) K₅ शरेण (for शूलेन) —^d)
 S₁ पीडयामास (for ताड) B₄ लब्धलक्ष्यो धनजयं

14 S₂ missing (of v 1 1) D₂ om 14^{ab} —^a)
 B (except B₄) Doi D₇ T G₂-s Ms transp स and
 हि G₁ M (Ms inf l'n) हि प्रवदत्, C_v हि स शरौ
 (for स हि ददौ) —^b) K₅ Dn₁ अर्जुनस्य (for पाण्ड-
 वस्य) T G₂-s रणाजिरे (for महात्मन) —^c) K₂
 B₁ s s D₂ भृशसंकुद्धो, K₅ Dn₁ D₇ s समूहो, D₂
 समूहो (for सविद्धो) S पार्थोऽपि भृशमाविद्धो (G₂ s
 श्रो) —^d) K₁ समाश्रिता; K₅ Dn₁ D₂ उपाश्रित;
 S अशिश्र (M₅ श्रि) यत् (for समाश्रित)

15 S₂ missing (of v 1 1) —^a) D₇ s Ms-s
 transp सर्वस्य and सैन्यस्य —^d) D₂ धनंजय

16 S₂ missing (of v 1 1) K₁-s om (hapl)
 16^a-17^b G₄ om. (hapl.) 16 —^a) S₁ K₄ D₁-s s

तु (for च) S₁ सकुद्धो (for सतप्तो) —^b) K₄
 विचेष्टित, K₅ B₂ Dn₁ D₂ तन (for तसम्) —^c)
 B₁ s (marg, orig as in text) s D₄ S (G₄ om)
 आश्वासयत् (G₅ यत्) हृद्याभिर् (D₄ सत्याभिर्)

17 S₂ missing (of v 1 1) K₁-s om 17^{ab} (of
 v 1 16) —^a) D₂ s धन्विना (for रथिना) —^d)
 D₂ समाकिरन् (for समन्तत)

18 S₂ missing (of v 1 1) —^a) S₁ K₁ s Doi
 Dn₁ D₁ s s कूबर (for कूबर) S सचक्रकूबर साश्वं
 —^b) D₇ s सुत (for ध्वज) S सध्वज स पताकिनं

19 S₂ missing (of v 1 1)

20 S₂ missing (of v 1 1) —^a) D₂ s G₅ स
 चक्रं, D₇ T G₂ संछिन्नं (for संछन्नं) —^b) Ms-s
 [अ]य (for स) — Doi om 20^{cd} —^c) S च प्रमुखे
 (for चामिमुखौ) S₁ K₁-s D₁ कुद्धो (for दृष्ट्वा) K₄
 सचक्रचामिमुख्यौ कुद्धो (sio) —^d) S₁ K₁-s D₁ [अ]-
 चली, D₂ [अ]कुद्धौ (for [अ]नलौ)

21 S₂ missing (of v 1 1) D₂ reads 21 twice.
 —^a) D₂ (second time) तेजश्चक्रे (for प्रादु) —^b)
 K₄ s B₂ Dn₁ D₂ (first time) s शक्रमखं, S ऐंद्रमखं
 (for शाक्र) —^c) D₄ (both times) दश-, D₂ तदा
 (for आसन्) —^d) D₇ reads नतपर्वणो twice.

22 S₂ missing (of v 1 1) —^a) K₁ s ते जह
 मुर, B₄ तेभिजमुर, D₂ जहाते सौ, D₂ जहतुस्सौ;
 S हत्वा तु सौ (for ते जहसौ) —^b) K₅ Dn₁ D₁ s
 सृष्टाश्च; B Doi मुक्ताश्च; D₂ वृष्टाश्च (for सृष्टाश्च) B

विचेरुकाशगताः पार्थवाणाविदारिताः ॥ २२
 प्रतिहत्य शरांस्तूर्णं शरवेगेन पाण्डवः ।
 प्रतस्थे तत्र तत्रैव योधयन्वै महारथान् ॥ २३
 तौ च फल्गुनवाणौधैर्विबाहुशिरसौ कृतौ ।
 वसुधामन्वपद्येतां वातनुन्नाविव द्रुमौ ॥ २४
 श्रुतायुषश्च निधनं वधश्चैवाच्युतायुषः ।
 लोकविस्मापनमभूत्समुद्रस्येव शोषणम् ॥ २५
 तयोः पदानुगान्धत्वा पुनः पञ्चशतात्रयान् ।
 अभ्यगाद्भारतीं सेनां निघ्नन्पार्थो वरान्वरान् ॥ २६

श्रुतायुषं च निहतं प्रेक्ष्य चैवाच्युतायुषम् ।
 अयुतायुश्च संकुद्धो दीर्घायुश्च भारत ॥ २७
 पुत्रौ तयोर्नरश्रेष्ठौ कौन्तेयं प्रतिजग्मतुः ।
 किरन्तौ विविधान्वाणान्पितृव्यसनकर्षितौ ॥ २८
 तावर्जुनो मुहूर्तेन शरैः संनतपर्वभिः ।
 प्रेषयत्परमकुद्धो यमस्य सदनं प्रति ॥ २९
 लोडयन्तमनीकानि द्विपं पद्मसरो यथा ।
 नाशकुवन्वारयितुं पार्थ क्षत्रियपुंगवाः ॥ ३०
 अङ्गास्तु गजवारेण पाण्डवं पर्यवारयन् ।

(except B₂) शायकान्, D₁ D₂ ६ सायका (for साय कान्) —^o) D₅ विषेदुर (for विचेरु) —^a) K (except K₅) D₁ पार्थवाणा (K₁ 'ण', K₄ 'ण') प्रहारिण, D₈ ६ ८ 'चापविनिस्तता', D₁ 'वाणविदारितान्

23 Ś₂ missing (of v 1 1) —^a) K₁ २ D₁ ५ ४ प्रतिहन्य (for 'हत्य' —^b) D₅ चर्वेण (for 'चैरेण' —^o) K₁ तत्र वै (for तत्रैव) —^a) Ś₁ K₁ २ D₁ D₁ ३-४ पोथयन् (for 'योध') D₁ तान् (for 'वै') Ś₁ महारथ, D₂ 'रथौ', D₈ 'शरान्' (for 'रथान्') — After 23, D₄ reads 26^{cd}

24 Ś₂ missing (of v 1 1) D₄ om 24 —^a) G₁ M तु (for 'च') B D₁ D₁ D₁ ३-४ G₁ M₃ ४ फाल्गुन, D₈ नाराच (for फल्गुन) —^o) G₅ अनुपश्येता (for अन्वपद्येतां) —^a) Ś₁ वातरुणावः, D₁ ३ 'छिन्नाव', D₈ 'नुन्ना' (for 'नुन्नाव')

25 Ś₂ missing (of v 1 1) D₁ om (hapl) 25^b-27^a —^b) Ś₁ K₁-३ D₁ D₁ ७ T G₂ ४ वर्ष, K₄ प्रेत्य, D₂ दृष्ट्वा, D₄ ३ G₂ प्रेक्ष्य (for वचश्च) D₈ [अ]च्युतायुष, D₈ T G₂-६ [अ]श्रुतायुष, G₁ [अ]श्रुता (for [अ]च्युता) — K₄ om. (hapl.) 25^c-27^b D₄ om. 25^c-26^b —^o) G₁ M₁-४ लोके (for लोक) K₅ M₅ विस्मापयम्, M₅ (sup l₁ as in text) पकम् (for 'पनम्') D₈ भूमौ (for अमूल) —^a) B₅ वि- (for [ए]व)

26 Ś₂ missing (of v 1 1) K₄ D₁ om 26, D₄ om 26^{ab} (for all, of v 1 25) —^a) K₁ D₂ ३, ४ M₄ पादानुगान् (for पदा) —^b) Ś₁ K₂ ३ ४ D₂ ३ T पचाशतान्, B D₁ D₁ पंचाशतं, D₇ पचशतं, D₈ पचायुतं (for पञ्चशतान्) — D₄ reads 26^{cd} after 23

—^o) K₅ ८ अत्यगाद्, B D₁ D₁ ३ प्रत्यगाद्, D₂ अभ्यागाद्, D₅ अभ्यागाद् (for 'गाद्') —^a) K₂ वरान्वहून्, D₁ महारथान्, T G₂-५ M₈-५ रथा (M₈-५ परा) न्वरान्, G₂ वरान्नयान् (for वरान्वरान्)

27 Ś₂ missing (of v 1 1) K₄ om 27^{ab}, D₁ om 27^a (for both, of v 1 25) G₂ damaged —^a) B₁ D₂ ५ ४ ३ S (G₂ damaged) श्रुतायुषश्च (for 'व') T G₂-५ तु (for 'च') D₂ ४ ५ ४ S (G₂ damaged) निधनं (for निहत) —^b) D₂ ५ ४ ३ S (G₂ damaged) अच्यु (D₈ T G₂-५ 'श्रु') तायुष (for 'युषम्') —^o) K₁ आयुतायुष, B₁ ३-५ G₁ ३ M₁ ३ नियुतायुष, B₂ D₁ T G₅ M₈-५ नियुतायुष (for अयुतायुष) T G₂ ६ हि (for 'च') D₄ आयुताश्च सुसंकुद्धो

28 Ś₂ missing (of v 1 1) —^a) Ś₁ D₁ ताम्या, D₇ ३ आम्त्या (for तयोद्) Ś₁ नरश्रेष्ठ, S रथश्रेष्ठौ (for नरश्रेष्ठौ) — B₂ om 28^{bc} —^b) K₅ D₁ ३-४ 'जग्मतु' (for 'जग्मतु'), S तौ प्रधानतुर्जुनं —^o) Ś₁ K (except K₅) D₁ निशितान् (for विविधान्) —^a) Ś₁ K₂-४ B (except B₁) D₁ D₂ ३ ४ 'कर्षितौ

29 Ś₂ missing (of v 1 1) —^o) K₂-५ B₁ ३-५ D₁ D₁ D₂ ७ प्रेषयत् (for प्रेष) B₂ प्रेषयत्परलोकाय, S अप्रेषयत्सुकुद्धो

30 Ś₂ missing (of v 1 1) G₂ partly damaged —^a) B₄ क्षोमयन्तम्, B₅ लोभ, S लोड (G₂ ४ लोड) (for लोड) —^b) K₁ ५ B₂ D₁ D₂ ५-७ द्विप (for द्विप) Ś₁ K D₁ ४-६ पद्मवन, D₈ अप्रशिरो (for पद्मसरो) —^o) K₅ D₂ M₄ ४ न शकुवन् (for नाश) S (G₂ damaged) वारयितुं (for वार) —^a) D₃ पुंगव (for 'वा')

कुद्धाः सहस्रशो राजञ्छिक्षिता हस्तिसादिनः ॥ ३१
 दुर्योधनसमादिष्टाः कुञ्जरैः पर्वतोपमैः ।
 प्राच्याश्च दाक्षिणात्याश्च कलिङ्गप्रमुखा नृपाः ॥ ३२
 तेषामापततां शीघ्रं गाण्डीवप्रेषितैः शरैः ।
 निचकृतं शिरांस्युग्रौ बाहूनपि सुभूषणान् ॥ ३३
 तैः शिरोर्मिही कीर्णा बाहुभिर्य सहाङ्गदैः ।
 बभौ कनकपाषाणा भुजगैरिव संवृता ॥ ३४
 बाहवो विशिखैश्छिन्नाः शिरांस्युन्मथितानि च ।
 च्यवमानान्यदृश्यन्त द्रुमेभ्य इव पक्षिणः ॥ ३५

शरैः सहस्रशो विद्धा द्विपाः प्रसृतशोणिताः ।
 व्यदृश्यन्ताद्रयः काले गैरिकांस्सुखा इव ॥ ३६
 निहताः शेरते स्मान्ये बीभत्सोर्निशितैः शरैः ।
 गजपृष्ठगता म्लेच्छा नानाविकृतदर्शनाः ॥ ३७
 नानावेषधरा राजानानाशस्त्रौषसंवृताः ।
 रुधिरेणानुलिप्ताङ्गा भान्ति चित्रैः शरैर्हताः ॥ ३८
 शोणितं निर्वमन्ति स्म द्विपाः पार्थशराहताः ।
 सहस्रशस्त्रिजगात्राः सारोहाः सपदानुगाः ॥ ३९
 चुकुशुश्च निपेतुश्च वभ्रमुश्चापरे दिशः ।

C 7 337
 H 7 83
 K 7 93

31 Śs missing (of v 1 1) —^a) Ks Ds १
 अंगस् (for अङ्गास्) Dn1 च (for तु) Ś1 Ds गजधारेण,
 Ks चारेण, Ks Dn1 'सैन्येन, Dn1 Ds 'राजेन, Dn1
 Ds ६ शरवर्षेण, Ds गजसंघेन, S संघैश्च (for 'वारेण)
 —^b) Ds reads पाण्डव twice. Ds पर्यवारयत्; S प्रत्य
 वारयन् (for पर्य) —^c) Ds om. 31° —^d) S म्लेच्छा
 (for राजन्) —^e) Ś1 गजसादिन, Ds हस्तिसाधना
 (for सादिन)

32 Śs missing (of v 1 1) —^a) Ks Gs समा
 विद्धा (for विद्धा) —^b) A few MSS दाक्षिणात्याश्च
 Ks प्राच्याश्च दाक्षिणात्याश्च —^c) Ś1 भ्रमवा (for प्रमुखा)
 Ds नरा, S गणा (for नृपा)

33 Śs missing (of v 1 1) Gs partly damaged
 —^a) Ks आपतितौ (for 'ततां) Ds तूणं (for शीघ्र)
 —^b) Ds ६ गाण्डीवप्रेषितैः शरैः, Ds गांजीवप्रेषितैः शरैः
 —^c) Ś1 Gs M1.2 निश्चकर्त, Ks निचकृत, Ds ६ १ १
 विचकर्त (for नि) —^d) Ds ६ S उग्रैः (Gs तीक्ष्णैः)
 (for उग्रैः) —^e) Ks Ds १ बाहून् (for बाहून्) Ś1
 सुभूषितान्; Ks ६ Ds २ ६ च भूषितान्; Ks Ds च
 भूषणान्, B1 ६ Dn1 Ds समूषणान्; S च सायु-
 धान् (for समूषणान्)

34 Śs missing (of v 1 1) —^b) Ks १ महंगदैः
 (for सहा) —^c) S पाषाणैः (for 'पाषाणा) —^d)
 B1 transp भुजगैरिव and संवृता Ks Dn1 Ds सुवर्गैः
 S उरगैरिव चावृता

35 Śs missing (of v 1 1) —^b) B1 Ms-8
 [अ]पि (for च) —^c) Ks ६ च्यवमानान्; Bs Dn1
 Dn Ds ६ पतमानानि, B1 वध्यमां; Bs विध्यमां; Ds ६
 पयसां (for च्यवमानानि) Gs दृश्यन्त (submetric)

(for अदृश्यन्त) Ds ६ ६ व्य (Ds च्य) वमाना व्यदृश्यन्त

36 Śs missing (of v 1 1) —^a) Gs om from
 विद्धा up to नानावेषधरा (in 38°) —^b) Ds ६-८ प्रसृत
 (for प्रसृत) —^c) Ks B Dn1 Ds अदृश्यन्त (for
 व्यदृ) Bs तत (for [अ]दृश्य) —^d) Ś1 गैरिकांस्सु-
 धरा; Bs ६ Dn1 Ds-६ अवा, B1 ६ 'सुता (for अवा)
 T Gs ६ ६ M गैरिकप्रसृता इव, Gs (orig) गैरिककैप्रसृता
 इव (sic), Gs (marg) गैरिकच्छुरिता इव

37 Śs missing (of v 1 1) Gs om 37 (of v 1
 36) —^a) Ds निहता (for निहता) Ks Dn1
 Ds ६ चान्ये (for स्मान्ये) —^b) B1 अर्दिता (for
 निशितै)

38 Śs missing (of v 1 1) Gs om नानावेषधरा
 (of v 1 36) —^a) Ś1 Ks ६ B (except B4) Ds
 वेश (for 'वेष) —^b) Ś1 पीडिता (for 'संवृता)
 —^c) Ś1 Ks ६ ६ Ds ६ विलिप्ताङ्गा, Ks [अ]विच्छु, Ks
 Dn1 Ds-१ [अ]वलि (for [अ]नुलि) —^d) Gs हत
 (for भान्ति)

39 Śs missing (of v 1 1) Gs om. (hapl) 39°-46°
 Ds om (hapl) 39°-46° Ks Ds repeat 39° after 39°
 —^a) B1 Ms-8 निर्वपन्ति, T Gs ६ ६ 'मन्त (for मन्ति)
 Ds (both times) lacuna, T Gs ६ ६ च (for स्म)
 —^b) Ks ६ Ds Gs M 'शरैर्हता, B1 'शरादिता (for
 'हता) —^c) Ks Ds om. 39° —^d) Ds ६ महामात्रा (for
 छिन्नगात्राः) —^e) Gs (sup in, orig as in text)
 सपरिच्छदा (for 'वानुगा)

40 Śs missing (of v 1 1) Gs om. 40 (of
 v 1 39). —^a) T Gs ६ निषेदुश्च, Gs रुषेदुश्च (for
 निषेदुश्च) —^b) Ds ६ दुमुदुश्च (for वभ्रमुश्च). —^c)

भृशं त्रस्ताश्च बहुधा खानेन ममृदुर्गजाः ।
 सान्तरायुधिका मत्ता द्विपास्तीक्ष्णविधोपमाः ॥ ४०
 चिदन्यसुरमायां ये सुधोरा घोरचक्षुषः ।
 यवनाः पारदाश्चैव शकाश्च सुनिकैः सह ॥ ४१
 गोयोनिप्रभवा म्लेच्छाः कालकल्पाः प्रहारिणः ।
 दार्वाभिसारा दरदाः पुण्ड्राश्च सह बाह्लिकैः ॥ ४२

न ते स्म शक्याः संख्यातुं व्राताः शतसहस्रशः ।
 वृष्टिस्तथाविधा ह्यासीच्छलभानामिवायतिः ॥ ४३
 अभ्रच्छायामिव शरैः सैन्ये कृत्वा धनंजयः ।
 मुण्डार्धमुण्डजटिलानशुचीञ्जटिलाननान् ।
 म्लेच्छानशतयत्सर्वान्समेतानस्त्रमायया ॥ ४४
 शरैश्च शतशो विद्धास्ते संघाः संघचारिणः ।

Ś1 K1-8 D1 4 भृशतसा (K1 'स'श् (for भृशं त्रस्ताश्)
 B Dc1 D2 बहुव (for बहुधा) —^a) Ś1 Dc 7 सौत-
 रायुधिका, Dn1 D5 सौतरा, D8 सौतरायोधिका (for
 सान्तरायुधिका) Cd oites उत्तरायुधिन K (except
 K5) D1 दाता, D2 मार्ता, D5 7 मर्ता (for मत्ता)
 B Dc1 Dn2 सातरायुधिनश्चैव, T G2-4 सातरा (T
 सौतरा, G2 सौतरा) युधयंत्राश्च, G1 M उत्तरायुधिम
 तश्च —^f) S (G5 om) ये चान्ये ती (G1 M ये द्विपास्ती-
 क्ष्णसंमता Cd oites तीक्ष्णविधा

41 Ś2 missing (of v l 1) G5 om. 41 (of v
 l 39) —^a) D2 8 विदंति, D4 सेवते, D5 विदतो,
 D7 8 वहति, T G1-4 M1.2 वसति, M2-5 हसति (for
 विदन्ति) Ś1 K1-8 D1 8 G1 8 4 M1.2 [अ]सुरमाया,
 M2-5 [अ]जरमाया (M5 'या') (for [अ]सुर) —^b) D1
 चक्षुष, D4 चक्षुषा, D8 चक्षुषां (for चक्षुष) —^c)
 T G2-4 यवनांवा (G8 'वु'दराश्चैव —^d) D8 शक्याश्
 (for शकाश्) Ś1 (orig) D5 मुनिभि, Ś1 (sup in)
 मुनिकै, K4 D4 8 मुनिकै; Dn1 D5 मुनिकै; D8 8
 बाह्लिकै; D7 मसुकै (for सुनिकै) B Dc1 Dn2 शकाश्च
 सहबाह्लिका (B2-4 Dn2 कै), T G1-4 M1.2 शकाश्चैव
 सहस्रश, M2-5 काश्याश्च सहबाह्लिकै —After 41,
 D7 8 ins

493* काकवर्णा दुराचारा स्त्रीलोला कलहप्रिया ।
 द्राविडास्त्र युध्यन्ते मत्तवारणवारणा ।

42 Ś2 missing (of v l 39) G5 om 42 (of
 v l 39) —^a) D5 om (hapl) from च्छा up to
 म्ले (in line 2 of 494*) Ś1 K (except K5) D1 8
 प्रमुखा, Cv प्रमवा (as in text) D8 गोपयो-
 निमुखा म्लेच्छा —^b) D7 8 कालकेया (for 'कल्पा')
 —^c) Ś1 K1.8 D1.7 दार्वाभिसारा, B4 5 दार्वाभिः;
 Dn2 दर्माभिः; D8 दार्वाभिः; D5 दीर्घाविशा*, S
 (G5 om.) उर्वा (G4 गुर्वा)भिसारा (for दार्वाभिः) K1
 D4 दरद (for 'दा'), —^d) D8 सुहाश्, D8 युग्माश्,
 G1 M1.2 दग्धाश्; M2.4 दंदाश्, M5 मुंदाश् (for
 पुण्ड्राश्) Dn2 D8.5 8 बाह्लिका (for 'कै') B Dc1

पुण्ड्राश्च सहस्रश, T G2-4 ग (G8 द) रदाश्च सत्राह्लिका

43 Ś2 missing (of v l 1) D2 G5 om 43 (of
 v l 42, 39) —^a) D8 transp स्म and शक्या
 D4 5 संख्या (for संख्यातुं) B1 S (G5 om) ते न
 शक्या समाख्यातुं, B2-5 Dc1 D7 ते न शक्या स्म संख्यातुं
 (B4 संग्रामे) —^b) K1 2 व्रात, Dn2 व्रात्या, D8
 नरा, D4 पुद्गा, T G2 4 वृता (for व्राता) K4
 सहस्रका (for 'स्रश') B4 D5 ख्यातुं व्राता (D5 शत
 शोय) सहस्रश —After 43^{ab}, N (except K5 B2
 Dn1 D4, D2, after 42^a, Ś2 missing) ins

494* अन्यवर्षन्त ते सर्वे पाण्डवं निशितै शरै ।
 अवाकिरश्च ते म्लेच्छा नानायुद्धविशारदा ।
 तेषामपि ससर्जशु शरवृष्टिं धनंजय ।

(L 1) Ś1 अनियाति स्म, K (except K5) D1 अन्य
 गच्छत, B1 8 5 Dc1 'वर्तत, Dn2 D8 8 अनियाय तु,
 D7 अनियात्वा तु (for अन्यवर्षन्त) B1 8 Dc1 संग्रामे (for
 ते सर्वे)]

— K4 D1 om (hapl.) 43^c-44^b —^c) B Dc1 Dn2
 छष्टिस्, D7 8 ततस् (for वृष्टिस्) S (G5 om) तेषा
 छष्टि (M2-5 वृष्टिस्तथाप्यासीत् —^d) Ś1 B (except B1)
 Dc1 D8 8 8 इवायती, M2 4 इवातति (for 'यति)

44 Ś2 missing (of v l 1) G5 om 44 (of
 v l 39) K4 D1 om 44^{ab} (of v l 43) —^a)
 D8 8 अभ्रच्छायाशरैश्चैव —^b) G8 4 सद्य (for सैन्ये)
 —^c) Ś1 K2 8 मुदार्धमुदार्ध, K1.4 B Dc1 Dn2 D1-8
 8 8 मुदार्धमुदार्ध, D4 मुदार्धमुदार्ध (for मुण्डार्धमुण्ड-)
 Cd oites जटिलान् —^d) Dc1 कुटिलाननान्, D4
 ज्वलितान् (for जटिलान्) D8 8 मुककेशस्तथापरान्,
 S (G5 om.) अशुचीश्रीलवासस —^e) Ś1 K D1 5 विशा
 तयत्, D8 8 व्यशा (for अशा) S (G5 om) पार्थ
 (for सर्वान्) D7 8 म्लेच्छा द्विजातय सर्वान् —^f)
 K1 समवेतान् (hypermetallo), K8 समस्त्रान्, S (G5
 om.) पिशाचान् (for समेतान्) K (except K5) B1 2
 (marg as in text) 8-5 Dc1 D1 8 8 तेजसा (for

प्राद्वन्त रणे भीता गिरिगह्वरवासिनः ॥ ४५
 गजाश्वसादिम्लेच्छानां पतितानां शतैः शरैः ।
 वडाः कङ्का वृका भूमावपिवज्जुधिर मुदा ॥ ४६
 पत्न्यश्वरथनागैश्च प्रच्छन्नकृतसंकमाम् ।
 शरवर्षप्लवां घोरां केशशैवलशाङ्गलाम् ।
 प्रावर्तयन्नदीमुग्रां शोणितौघतरङ्गिणीम् ॥ ४७
 शिरस्त्राणक्षुद्रमत्स्यां युगान्ते कालसंभृताम् ।
 अकरोद्गजसंवाधां नदीमुत्तरशोणिताम् ।
 देहेभ्यो राजपुत्राणां नागाश्वरथसादिनाम् ॥ ४८

यथा स्थलं च निम्नं च न स्याद्वर्पति वासवे ।
 तथासीत्पृथिवी सर्वा शोणितेन परिमुता ॥ ४९
 पदसहस्रान्वरान्वीरान्पुनर्दशशतान्वरान् ।
 प्राहिणोन्मृत्युलोकाय क्षत्रियान्क्षत्रियर्षभः ॥ ५०
 शरैः सहस्रशो विद्धा विधिवत्कल्पिता द्विपाः ।
 शेरते भूमिमासाद्य शैला वज्रहता इव ॥ ५१
 स वाजिरथमातङ्गान्निघ्नन्पचरदर्जुनः ।
 प्रभिन्न इव मातङ्गो मृदन्नडवनं यथा ॥ ५२
 भूरिद्रुमलतागुल्यं शुष्केन्धनतृणोलपम् ।

C 7 339
B 7 93.
K 7 93

मायया) D₁ s ससेता शस्त्रमायया Cd oites मायया
 45 Śs missing (of v 1 1) Gs om 45 (of v 1 39) —^a) Ks D₄ s S (Gs om.) वृ (for च) —^b) G₁ M स (for ते) B D₀₁ गिरि, D₄ सद्य (for सच) —^c) D₂ मित्रा (for भीता) —^d) D₃ चारिण (for वासिन)

46 Śs missing (of v 1 1) Gs om 46^{ab} (of v 1 39) —^a) Ks संघाना (for म्लेच्छानां) D₀₁ T G₂₋₄ M₂₋₅ गजाश्वसादिनो म्लेच्छा (D₀₁ 'न संघा'), G₁ M₁ 2 जगा (G₁ गजा)सा सादिनो म्लेच्छा —^b) B₂ D₂ s पातिवाना (for पति) B₂ D₄ शितै (for शतै) S (Gs om) पत्न्यश्च शरैर्हता —^c) K₁ D₁ वडा, K₂ 4 B₂ D₅ वका, K₅ D₀ D₇ s वडा, B₁₋₃ s D₀₁ वला; D₂ वडा, D₃ s चंदा, D₄ विडा (for वडा), D₅ गृधा (for भूमाव) T G₁ s M वलककवृकै पीता, G₂₋₄ बलकक (Gs वले कंक; G₄ परे कंक)वृकै पातुं —^d) D₅ प्रपिवन् (for अपि) Ś₁ K (except K₅) वहु, D₀₁ D₂ सुत्रि; D₃ (sup in) तदा (for मुदा) B वमतो रुधिर हता

47 Śs missing (of v 1 1) —^b) D₃ प्रच्छन्ना (for प्रच्छन्न) Ś₁ K₁₋₃ सक्रमान्, M₂ सक्रमाम् (for सक्रमाम्) K₅ प्रच्छन्नगतिसंक्रमा, D₂ प्रभूतरथसंक्रमां, T G₂₋₅ प्रच्छन्न (T G₄ 4 चो)रथसंकुलां (Gs क्रमां), M₂₋₅ प्रच्छन्नाशवसक्रमां —^c) D₇ s चैशप्लवां (for चर्व) —^d) D₁ om 47de —^d) K₂ शाङ्गल, D₁ G₂ शैवाल (for शैवल) Ś₁ K₁₋₂ B D₁ s 8 शाङ्गला —^e) K₅ प्रावर्तत, D₀₁ प्रवर्तयन् (for प्रा) Ś₁ K (except K₅) D₁ घोरा (for उग्रा)

48 Śs missing (of v 1 1) —^a) Ś₁ K₁₋₂ D₀₁ D₁ s 8-5 लिङ्गागुलि (K₅ D₀₁ 'ली'); K₅ D₀₁ D₄ s

शि (D₁ s श)रपोतां, B D₀₁ शिरोव (B₂ 'हु')पा (for शिरस्त्राण) K₅ B D₀₁ D₀₁ D₄ s खड्गमत्स्यां, D₁ क्षुद्र वत्सा (for 'मत्स्या' —^b) Ś₁ K₁₋₃ D (except D₀₁) संनिमा, B₂₋₅ संवृता, T G₂₋₅ समिता (for 'संभृताम्') —^c) K₅ प्रकरोद् (for अक') D₂ जल, D₇ s गत (for गज) —^d) Ś₁ K D₀₁ D₁ s M (except M₂) उत्तम, D₇ s सस्वर, Cd उत्तर (as in text) —^e) M₄ s रथि (for रथ) K₂ s चैतिनां (for 'सादिनाम्')

49 Śs missing (of v 1 1) —^a) K₄ स्थानं (for स्थले) S वा (for the first and second च) —^b) D₀₁ D₂ s समं, D₄ तस्य (for न त्याद्) — For 49^{cd}, S subst

495* तथासीदाहुता धात्री रुधरेण विशा पते ।

50 Śs missing (of v 1 1) —^a) K₁ B D₀₁ D₀₁ (marg) D₄ ह्यान्, M₂₋₅ च तान् (for वरान्) —^b) B₂ D₂ नरान्, D₀₁ T G₂₋₅ परान्, D₅ रथान् (for वरान्) —^c) D₇ क्षत्रियादैन, G₅ क्षत्रियपुंगव (hypermetrio) (for 'अर्षभ')

51 Śs missing (of v 1 1) —^a) Ś₁ K₅ D₁ नरै (for शरै) D₂ 4 विद्धा (for विद्धा) K₁ नरै सहवैर्विद्धापि —^b) Ś₁ K D₀₁ D₁ s 8 रथा (for द्विपा) D₂ विधिवत्कल्पिताश्रयान्, D₄ 'कल्पितो रथ; D₇ 'कल्पितै रथै —^c) M₂₋₅ शिदियरे (for शेरते) —^d) D₇ यथा (for इव)

52 Śs missing (of v 1 1) —^b) K₁ 2 विचरद् (for व्यच') —^c) K₅ D₀₁ प्रमत्त (for प्रभिन्न) —^d) Ś₁ K (except K₅) D₂ T G₂ 4 निघ्नन्, G₅ नृत्तन् (for मृदन्न) K₁₋₃ नडवर; B D₀₁ D₀₁ D₂₋₇ G₂₋₄ नलवनं; D₁ s तालवनं, T G₁ M नलवनं, G₅ नालवनं (for नडवनं) S मद् (for यथा).

निर्देहदनलोऽरण्यं यथा वायुसमीरितः ॥ ५३
 सैन्यारण्यं तव तथा कृष्णानिलसमीरितः ।
 शरार्चिरदहत्कुद्रः पाण्डवाग्निर्धनंजयः ॥ ५४
 शून्यान्कुर्वन्नथोपस्थान्मानवैः संस्तरन्महीम् ।
 प्रातृत्यदिव संवाधे चापहस्तो धनंजयः ॥ ५५
 वज्रकल्पैः शरैर्भूमिं कुर्वन्नुत्तरशोणिताम् ।
 प्राविशद्भारतीं सेनां संकुद्धो वै धनंजयः ।

तं श्रुतायुस्तथाम्बष्ठो व्रजमानं न्यवारयत् ॥ ५६
 तस्यार्जुनः शरैस्तीक्ष्णैः कङ्कपत्रपरिच्छदैः ।
 न्यपातयद्दयाञ्शीघ्रं यतमानस्य मारिष ।
 धनुश्चास्यापरैश्छित्त्वा शरैः पार्थो विचक्रमे ॥ ५७
 अम्बष्ठस्तु गदां गृह्य क्रोधपर्याकुलेक्षणः ।
 आससाद रणे पार्थं केशवं च महारथम् ॥ ५८
 ततः स ग्रहसन्वीरो गदामुद्यम्य भारत ।

53 Ś₂ missing (of v 1 1) —^a) K₄ B₁ G₅
 भूमिः, B₅ गिरि- (for मूरि) Ś₁ K₁₋₃ D₁ 8 गुल्म-
 D₂ गुल्मैः, D₄ युग्म (for गुल्मं) —^b) Ś₁ K₄ B₈
 D₁₋₃ -तृणोपल (D₅ 'ळ'), K₁₋₃ -तृणोपमं, D₆₁ D₆₁ D₇
 -तृणोपल, D₈ तृणोत्तमं, G₂ -चयं महत्, C_d -तृणो-
 लपन् (as in text)

54 Ś₂ missing (of v 1 1) Ś₁ K (except K₅)
 D₁ om (hapl) 54^{ab} —^a) D₆₁ D₆₂ D₈₋₉ 8 सेना
 रण्यं, D₇ सेनारथं (for सैन्यारण्यं) D₆₂ D₈ 6 अथा
 जिष्णु, D₉ तथा तत्र (for तव तथा) —^b) K₅ -सम
 न्वितः (for -समीरित) —^c) K (except K₅) D₁ तथा
 (K₂ तत) शरार्चिरदहत् —^d) G₂ मयंकर, M₃₋₅ महा
 बल (for धनंजय) — After 54, Ś₁ K₁ 8 read 55^{ab}-59^b

55 Ś₂ resumes Ś₁ K₁ 8 read 55^{ab} after 56^{cd}
 Ś₂ K₂ 4 D₁ transp 55^{ab} and 55^{cd} and read it after
 59^{ab} —^b) Ś₁ K₁₋₄ D₁ सायकै (for मानवै) Ś₂
 K₂ 8 संस्तुणन्, K₁ सम्स्तुणन् (for संस्तरन्) S निह-
 न्यत्यश्चकुजरान् — D₄ om 55^{cd} —^c) Ś₁ प्रातृत्यद्,
 K₁₋₄ D₈ 5 7 8 G₁ M प्रतृत्यन्, K₅ D₆₁ T G₈₋₉ 5 अनु-
 सद्, D₆₁ D₈ प्रातृत्यन्, D₁ प्रतृत्यन् (for प्रातृत्यद्)
 K₅ D₆₁ D₈ 7 8 संग्रामे (for संवाधे)

56 K₂ 4 D₁ om (hapl.) 56^{ab} —^a) Ś₂ om.
 from वज्रकल्पैः up to आस्यापरै (in 57^a) K₅ वज्रहस्तैः,
 D₈ चक्रकल्पैः (for वज्र) —^b) D₂ चकार, G₅ चरैर्
 (for कुर्वन्) Ś₁ K₁₋₃ 5 D₆₁ D₈ G₁ 5 M₁₋₃ 8 उत्तम
 (for उत्तर) — After 56^{ab}, S ins

496* ततः प्रावर्तत नदी शोणितस्य तरङ्गिणी ।
 नराश्वद्विपकायेभ्यः पर्वतेभ्यः ह्वापगा ।
 अस्थिशर्करसंवाधा भ्रजवृक्षा रथहृदा ।
 संछिन्नशीर्षपाषाणा हस्तिहस्तमहाग्रहा ।
 मासमज्जास्थिपङ्काद्या हवाश्वमकराकुला । [5]
 योधगोमायुसकीर्णा कयन्धशतसकुला ।

डण्डीषफेनसंछन्ना शरघोरक्षपाकुला ।

रुद्रस्याक्रोडसदृशीं भूमिं कुर्वन्निभीषणाम् ।

[(L 1) G₈ 5 तरङ्गिणी — (L 2) G₅ रथाश्व- (for
 नराश्व-) — (L 3) M₈ 4 भ्रजवृक्ष (for भ्रजवृक्षा)
 — (L 4) G₁₋₂ M₁ 2 हतहस्ति, M₄ हस्तिहस्ता (for
 हस्तिहस्त) T G₈ महाग्रहा (for 'ग्रहा) — (L 5)
 M₈ -मकरालया (for 'कुला) — (L 6) G₁ M योध
 (for योध-) — (L 7) G₁ शरघोरा (for शरघोर)
 — (L 8) G₁ M सदृशा (for -सदृशी)]

—^a) D₅ प्रातृत्यन् (for प्राविशद्) G₁ M प्राविशन्म
 हतीं सेनां —^b) K₁ स कुद्धो वै, G₁ M त्वरं जिस्वा
 (for संकुद्धो वै) — After 56^{ab}, Ś₁ K₁ 8 read 55^{ab}
 —^c) K₄ श्रुतायुधस्, D₇ श्रुतायुद्धं (for तं श्रुतायुधं)
 D₄ 5 तदांबष्ठो Ś₁ K₁₋₃ D₁ श्रुतायुधसुतौंबष्ठो, D₂ सुत
 श्रुतायुषौंबष्ठो — G₅ om 56^a-58^a —^d) D₈ 6 यत
 मानं, S (G₅ om) त्वरमाणो (for व्रजमानं) D₄ अता
 डयस्, T G₂₋₄ [5] न्यवारयत् (for न्यवारयत्)

57 Ś₂ om up to आस्यापरै (of v 1 56) G₅
 om 57 (of v 1 56) —^a) D₈ तथा (for तस्य)
 G₁ M पुनर्वाणे (for शरैस्तीक्ष्णै) —^b) D₁ व्यपातयद्;
 (for न्यपा) D₄ 5 रथं (for ह्वाय) D₈ 6-8
 शीघ्रान् (for शीघ्र) —^c) G₂ सायकै (for मारिष)
 —^d) D₂ तदनुश्र, D₆ 6 धनुश्चापि (for 'आस्य)
 B₂ D₈ शरैश्च (for [अ]परैश्च) —^e) D₈ शितैः, G₁
 M₁ 2 त्वरन् (for शरै) S (G₅ om) व्यतिक्रम्य
 (for विचक्रमे) D₄ शरैश्चापि परै रणे

58 For the sequence in Ś₁ K₁ 8, of v 1 54
 G₅ om 58^a (of v 1 56) —^a) D₂ च (for तु)
 Ś K (except K₅) D₁ गदासक्त, D₃ 6 गदाहस्तैः;
 M₈₋₉ ततः कुद्धो (for गदा गृह्य) —^b) M₃₋₅ विद्वर्त
 रयोत्तम — After 58^{ab}, M₈₋₉ ins

497* गदापाणिर्दुर्तं यात्वा प्रपृष्ट महतीं गदाम् ।

रथमावार्य गदया केशवं समताडयत् ॥ ५९

गदया ताडितं दृष्ट्वा केशवं परवीरहा ।

अर्जुनो भृशसंकुद्धः सोऽम्बष्ठं प्रति भारत ॥ ६०

ततः शरैर्हेमपुङ्खैः सगदं रथिनां वरम् ।

छादयामास समरे मेघः सूर्यमिवोदितम् ॥ ६१

ततोऽपरैः शरैश्चापि गदां तस्य महात्मनः ।

अचूर्ण्यत्तदा पार्थस्तदद्भुतमिवाभवत् ॥ ६२

अथ तां पतितां दृष्ट्वा गृह्यान्त्यां महतीं गदाम् ।

अर्जुनं वासुदेवं च पुनः पुनरताडयत् ॥ ६३

तस्यार्जुनः क्षुरग्राभ्यां सगदावुद्यतौ भुजौ ।

चिच्छेदेन्द्रध्वजाकारौ शिरश्चान्येन पत्रिणा ॥ ६४

स पपात हतो राजन्वसुधामनुनादयन् ।

इन्द्रध्वज इवोत्सृष्टो यन्निर्मुक्तवन्धनः ॥ ६५

रथानीकावगाढश्च वारणाश्वशतैर्वृतः ।

सोऽदृश्यत तदा पार्थो धनैः सूर्य इवावृतः ॥ ६६

C 7 3468
B 7 93 1
K 7 83 7

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अष्टषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६८ ॥

—^d) Ks B Doi महाबलं, Dn1 'बल', S (except Gs) 'रथ' (for 'रथम्')

59 For the sequence in Ś1 K1 s, cf v 1 54 —^a) B4 च, Dn1 Gs तु, Ds स, D1 स (for स) Ks B1 s Gs प्रहरन्, K4 प्रहसद्, Dn1 संहसन् (for प्रहसन्) —^b) Ś2 K1-3 D1 सर्वश (Ks ज्ञा) छान्दवा वर — After 59^{ab}, Ś2 K2 s D1 read 55^{ab} and 55^{cd} (by transp) —^c) Ś K1-4 D1 om (hapl.) 59^c-60^d —^e) Ks Dn1 D1 s शरान् (for रथम्) S आलेख्य (for आदाय) —^d) D4 om (hapl.) from समताडयत् up to केशवं (in 60^b)

60 Ś K1-4 D1 om 60, D4 om. up to केशवं in 60^b (for both, cf v 1 59) —^e) B Doi Dn2 [s]य नृशं, Ds प्रतिस (for नृशस) D4 सकुलं (for द्) —^d) D4 s सांबष्टे, S खंबष्टे (for सोऽम्बष्ठ)

61 ^a) S शरैरेनेकसाहस्रै —^b) D4 स्वरथं (for सगद) Ds-5 S गदिना (for रथिनां) D1 स वर (for वरम्) —^c) B4 आच्छादयत् समरे —^d) Ds स मेघे (for मेघ) K1 [उ]द्यतं (for [उ]दितम्)

62 ^a) K4 D1 सत परै, B1 S तथापरै, B2-5 Doi Dn2 अयापरै, D1 स सवोमरै (for ततोऽपरै) Ds चापि महान् (for शरैश्चापि) —^c) Ś K1 s Dn2 D1 s s अपातयत्, D2 आपात, D4 स अशात, G1 M4 आचूर्णं (for अचूर्ण)

63 ^b) Ś K (except Ks) D1 गृहीत्वा (for गृह्यान्त्यां) Ś K1 s s D1 चापरा, Ks परमा (for महतीं) D2 गृहीत्वान्यां महागदा —^c) Ś1 धनजयं केशव च

64 ^a) T Gs s वासविस्तु (for तस्यार्जुन) —^c) Ds स, Ds च (for [इ]न्द्र-) —^d) Dn1 स्वन्धेन, G2 चिच्छेद (for चान्येन) Ś1 निशितेन च पत्रिणा, Ś2 K1-3 D1 शितेन च (Ś2 शिरश्चैव) पत्रिणा, K4 शते च **पत्रिणा

65 ^a) T Gs s ततो (for हतो) — After 65, S 1ns

498* अम्बष्टे तु तदा भग्ने तव सैन्यमभज्यत ।

[T त्वष्टे (for अम्बष्टे) G1 s s M द्युतायुषि (Ms यथा द्युता) तथा भग्ने (for the prior half)]

66 ^a) Ś2 Ds रथानीकावगाढ (Ds 'गाह'श; S 'गूढं' (G1 गूहं, Gs गूढाश्) G1 M तु (for च) —^b) S वारणाश्वनैर्वृत (Gs नरेषु तं; Gs नरैर्वृत) — After 66^{ab}, S 1ns

499* आददान शरैः प्राणान्नाजाश्वरथसादिनाम् ।

[Gs रथाम्नाजसादिना (for the post. half)]

— B1 om. (hapl.) 66^{cd}, B2 reads the same on marg —^c) B (B4 om) Doi Ds अदृश्यत (for सोऽद्) S नान्व (Gs तु) पद्म्यामि (G1 M1 s s 'म' वीमस्तु —^d) S (except G1) सूर्यम् (for सूर्य) Ś1 Ds s s [उ]दित, Ś2 K (except Ks) D1 [अ]द्युषि, T G1 s s M [आ]द्युषं, Gs [उ]दित (for [आ]द्युष)

Colophon — Sub parvan Ś K1-3 s B D G1 M1 s जयद्रथवध — Day of Drona's Generalship K1 s चतुर्थदिवसे — Adhy name Ks D1 अर्जुनमोहे महारथवध; Dn1 अर्जुनसमोहनमहारथवध, D2 अंबष्टवध,

६९

संजय उवाच ।

ततः प्रविष्टे कौन्तेये सिन्धुराजजिघांसया ।
 द्रोणानीकं विनिर्भिद्य भोजानीकं च दुस्तरम् ॥ १
 काम्बोजस्य च दायादे हते राजन्सुदक्षिणे ।
 श्रुतायुधे च विक्रान्ते निहते सव्यसाचिना ॥ २
 विप्रद्रुतेष्वनीकेषु विध्वस्तेषु समन्ततः ।
 प्रभग्नं स्वबलं दृष्ट्वा पुत्रस्ते द्रोणमभ्ययात् ॥ ३
 त्वरमेकरथेनैव समेत्य द्रोणमब्रवीत् ।
 गतः स पुरुषव्याघ्रः प्रमथ्येमां महाचमूम् ॥ ४
 अत्र बुद्ध्या समीक्षस्व किं नु कार्यमनन्तरम् ।

69

G₁ M₁ 2 श्रुतायुरच्युतायुवध — *Adhy no* (figures, words or both) B₁ 2 D₂ 90, Dn₁ 91, D₃ T G₂₋₄ 89, D₅ 94, G₁ M 88, G₅ 87 — *Śloka no* Dn₁ 66, G₅ 64

1 ^δ) D₅ चधे तदा (for -जिघांसया) — ^d) D₄ भोजराज (for भोजानीकं) K₅ B₄ D₂ G₁ M सुदुर्भिद, Dn₁ सुपुष्कल, D₄ 5 T G₂₋₅ सुदुस्तर (for च दुस्तरम्)

2 ^a) Ś₁ K₄ D₁ काभोजस्य Dn₁ D₇ G₁ M तु (for च) — ^δ) D₅ तस्मिन् (for राजन्) K₅ सुदारुणे (for सुदक्षिणे) — ^c) S श्रुतायुधि (for 'युधे) K₁ निष्कान्ते, D₅ निहते (for विक्रान्ते) — ^d) D₅ अबष्टे पतिते तथा

3 ^a) D₂ विप्रदृष्टेषु (for 'द्रुतेषु) G₁ M सैन्येषु (for [अ]नीकेषु) B₄ विद्रुतेष्वप्यनीकेषु — ^δ) Ś K (except K₅) D₁ 4 ततस्तत, D₂ इतस्तत (for समन्तत) D₇ 8 किं नु (D₅ तु) कार्यमत पर — ^c) K₅ D₇ स्व बल, D₄ च बल, S सर्वतो (for स्वबलं) D₅ प्रमथा च चमू दृष्ट्वा — ^d) Ś₁ B₄ D₂ 4 5 7 8 G₁ M₁ अभ्यगात् (for 'यात्)

4 ^a) D₁ Dn₁ चरन् (for स्वरन्) D₅ एको (for एक-) — ^δ) G₁ M पुत्रस्ते (for समेत्य) — Before 4th, T G₁ M ins दुर्योधन — ^c) D₄ G₁ व्याघ्र (for व्याघ्र) — ^d) K₅ प्रमथ्यैता, D₅ 8 'थ्यैना (for 'थ्येमा) K₂ महाबल (for 'चमूम्)

अर्जुनस्य विघाताय दारुणेऽस्मिन्नक्षये ॥ ५

यथा स पुरुषव्याघ्रो न हन्येत जयद्रथः ।

तथा विधत्स्व भद्रं ते त्वं हि नः परमा गतिः ॥ ६

असौ धनंजयाग्निर्हि कोपमास्तचोदितः ।

सेनाकक्षं दहति मे वह्निः कक्षमिवोत्थितः ॥ ७

अतिक्रान्ते हि कौन्तेये भित्त्वा सैन्यं परंतप ।

जयद्रथस्य गोप्सरः संशयं परमं गताः ॥ ८

स्थिरा बुद्धिर्नरेन्द्राणामासीद्ब्रह्मविदां वर ।

नातिक्रमिष्यति द्रोणं जातु जीवन्धनंजयः ॥ ९

सोऽसौ पार्थो व्यतिक्रान्तो मिषतस्ते महाद्युते ।

5 ^a) Ś₁ अद्य, B₂ 4 D₁ अय (for अत्र) K₁₋₃ अत्र वत्स, B₂ D₁ आत्मबुद्ध्या, D₅ अनुबुद्ध्या, S त (G₁ M अ)त्र कार्य (for अत्र बुद्ध्या) A few MSS समीक्ष्यस्व — ^δ) K₅ अनुत्तर (for अनन्तरम्) G₂₋₅ ब्रह्मन्नि श्रेयस हितं — ^c) G₁ M विघातार्थ (for 'साय)

6 ^a) T G₂₋₅ व्याघ्र (for व्याघ्रो) — ^δ) K₅ जयेत्, B₂ हि हन्याज्, D₅ 6 हन्याच्च (for हन्येत) K₁₋₃ B₁ 2 Dn₂ D₁ 8-8 जयद्रथं — ^c) D₅ 6 विधेयं (for विधत्स्व)

7 ^a) G₁ M अहो (for असौ) D₂ जनक्षयामिद्, D₅ 6 धनजयोमिद् (for धनजया) — ^δ) Ś₁ Dn₁ D₁₋₃ क्रोध (D₅ कृण्)मास्तनो (Ś₁ चो)दित — ^c) Ś₁ D₁ सेनाकक्ष, Cd 'कक्ष (as in text) K₅ B₂ (marg, orig as in text) D₁ Dn₁ वै, S न (for मे) — ^d) Ś₁ D₁ कक्षम् (for कक्षम्) K₅ B₁ [उ]ज्जित, K₅ Dn₁ D₁ 7 8 [अ]जित, B₁ (marg, orig as in text) [उ]ज्जित, B₂ (marg as in text) 5 D₅ 6 [उ]दित, D₁ [उ]दित (for [उ]ज्जित) S कक्षमसिरिवोत्थि (M₂₋₃ 'द्व)त

8 ^a) T G₂₋₅ तु (for हि) D₅ 7 1 अति (D₅ अभि)क्रातो हि कैतियो — ^δ) K₅ भित्त्वा, S तव (for भित्त्वा) D₂ सेना, T G₂ 4 सैन्या (for सैन्य) — ^d) D₅ transp संशयं and परम

9 ^a) Ś₁ स्थिर (for स्थिरा) — ^δ) D₅ धर्मविदां, T G₂₋₅ बुद्धिमतां (for ब्रह्मविदा) K₄ आनीतेया तु भारत — ^c) K₅ Dn₁ G₁ M नातिक्रमिष्यते (for 'व्यति) K₂ द्रोणो (for द्रोणं) — ^d) K₅ धनंजय (for 'जय).

सर्वं ह्यद्यातुरं मन्ये नैतदस्ति बलं मम ॥ १०
 जानामि त्वां महाभाग पाण्डवानां हिते रतम् ।
 तथा मुह्यामि च ब्रह्मन्कार्यवत्तां विचिन्तयन् ॥ ११
 यथाशक्ति च ते ब्रह्मन्वर्तये वृत्तिमुत्तमाम् ।
 प्रीणामि च यथाशक्ति तच्च त्वं नावबुध्यसे ॥ १२
 अस्मान्न त्वं सदा भक्तानिच्छस्यमितविक्रम ।
 पाण्डवान्सततं प्रीणास्यस्माकं विप्रिये रतान् ॥ १३
 अस्मानेवोपजीवंस्त्वमस्माकं विप्रिये रतः ।

न ह्यहं त्वां विजानामि मधुदिग्धमिव क्षुरम् ॥ १४
 नादास्यचेद्वरं मयं भवान्पाण्डवनिग्रहे ।
 नावारयिष्यं गच्छन्तमहं सिन्धुपतिं गृहान् ॥ १५
 मया त्वाशंसमानेन त्वचक्ष्णामबुद्धिना ।
 आश्वासितः सिन्धुपतिर्मोहादचक्ष्ण मृत्यवे ॥ १६
 यमदंष्ट्रान्तरं प्राप्तो मुच्येतापि हि मानवः ।
 नार्जुनस्य वशं प्राप्तो मुच्येताजौ जयद्रथः ॥ १७
 स तथा कुरु शोणाश्च यथा रक्ष्येत सैन्यवः ।

C 7 2429
 B 7 94 16
 K 7 94 11

10 Śs damaged —^a) Ks S असौ, B Dc1 Dn2
 D1-2 5 6 सोसौ (for सोसौ) Dn1 [s]प्यतिक्रान्ते, T
 G2-5 ह्यति (for ह्यति) —^b) D1 नियतस् (for
 मियतस्) —^c) K1 ह्यवातरे, Ks Dn1 एवातुर (for
 ह्यवातुरं) Cd cites आतुर (as in text) Ś1 Ds
 सैन्ये, Ś2 K1 8 4 D1 सैन्य (for मन्ये) —^d) B S
 नेवम् (for नैतद्)

11 ^a) K1 G1 M1 2 त्वा (for त्वा) K2 महाबाहुं,
 Ds ज्ञानं (for ज्ञान) —^b) Ś1 Ms-5 यथा, T G2-5
 ततो (for तथा) D1 4 5 हि (for च) — Ks om
 (hapl) 11^d-12^a —^d) D1 5 हि (for वि)

12 Ks om 12^a (cf v l. 11) —^a) Ks Ds 5 8
 यथाशक्ति (for शक्ति) —^b) Ś1 K1 2 4 D1 वर्तय,
 S (except T G2) वर्तयन् (for वर्तये) —^c) G1 प्रीणु-
 यामि, Ms 4 प्रीणयामि (for प्रीणामि च) Ś K1-8 D1
 2 5 यथाशक्त्या, D1 2 शक्ति (for शक्ति) —^d) Dn1
 न वि, D2 न च (for नाव)

13 ^a) B1 नून, S अपि (for न ह्यं) —^b) S
 ह्यच्छसे शत्रुकर्षं (G1 सुद)न —^c) G1 M चापि (for
 प्रीणासि) —^d) B2 (marg as in text) विजये, T G2-5
 अहिते (for विप्रिये) Ds रत G1 M प्रीयते त्वं सदा
 प्रभो — After 13, S reads 14^a for the first time,
 repeating it in its proper place

14 D1 om (hapl) 14^{ab} —^a) K1 D1 8-8 8 [ह]-
 पजीवस् —^b) G1 M1 2 रत (for रत) — S reads
 14^a for the first time after 13 —^c) M1 (first
 time) [अ]पि (for हि) Ś1 K1-4 स्वाभि, G2 (first
 time) त्वा न (for त्वा वि) Ś2 न ह्येत प्रतिजानामि
 — After the first occurrence of 14^c, S ins

500*

वचसा ललित सदा ।

हृदयेन मृगं सीदति

[(L 1) T G2 ललित, G1 Ms 4 गरित, M1 2 5
 गुलित (for ललित)]

—^a) Ś1 प्रतिदिग्धम्, Ś2 प्रत्यदिग्धम्, K (except Ks)
 D1 प्रतिपक्षम्, D2 8 8 विपदिग्धम् (for मधु) T G2-5
 Ms (all second time) सर्पं महुकरावि (Ms [also sup
 10n] *धारि)णं, G1 M1-4 (all second time) सर्पम (M1
 *पं म)हुकराणि, Gv सर्वमहुकराणि

15 ^a) K1 Ds 8 नादासाश्च, D2 न दास्यच, Ds
 नादास्ये, Ds T G2-4 Ms-5 *स्यश्च (for स्यच) Gv
 तन्नाशश्चेद्वरं मयम् —^b) K1 B2 5 Ds विग्रहे (for
 नि) —^c) K1 8 Dn1 न वारयिष्य, Ds T G2-5
 नावारयिष्ये, M1 2 *यिष्यद् (for यिष्य) —^d) G1
 M इम (for अह) Ś1 K2 8 D1 गृह (for गृहान्)

16 Ds reads 16 twice —^a) Ś2 D1 8 8 Gs मया
 त्वा ज्ञास (D1 Gs त्वा ज्ञास, Ds 8 ज्ञाज्ञास)मानेन —^d)
 B2 8 Dc1 स (for च)

17 ^a) D1 दद्रातरे (for *न्तरं) —^b) T G2-4 M
 अपि मुच्येत मानव, Gs ह्यमुच्येत वै स मानव (hyper
 metric) —^c) D1 च स, Ds वध, Gs वध (for वश)
 —^d) B (B2 marg as in text) Dc1 मुच्येताय, Ds
 *तापि, T G2-4 मुच्य (G2 च्ये)ते हि, G1 5 M मुच्य
 तेय (for मुच्येताजौ)

18 ^a) Ds 8 transp स and तथा —^b) K2 D1
 रक्षेत, Ks 8 B Dc1 Dn D2 4 5 T G1-4 M1 2 मुच्येत;
 Gs सुहोत (for रक्षेत) — D1 om 18^c-19^b —^c)
 K1 Ds चात, Ds चार्ता (for चार्त) Ms-5 प्रलपेन
 (for पानां) —^d) K1 Ds 7 मा कुड, K2 मा कुचा,
 Ds कुरु त्वं (for मा कुच) G1 M ग्राहि (for पाहि)

19 D1 om 19^{ab} (cf. v l. 18) —^a) Ks नाभि-

मम चार्तप्रलापानां मा क्रुधः पाहि सैन्धवम् ॥ १८
द्रोण उवाच ।

नाभ्यस्यामि ते वाचमश्वत्थाम्नासि मे समः ।
सत्यं तु ते प्रवक्ष्यामि तज्जुषस्व विशां पते ॥ १९
सारथिः प्रवरः कृष्णः शीघ्राश्वास्य ह्योत्तमाः ।
अल्पं च विवरं कृत्वा तूर्णं याति धनंजयः ॥ २०
किं नु पश्यसि बाणौघान्क्रोशमात्रे किरीटिनः ।
पश्चाद्रथस्य पतितान्क्षिप्त्वाऽशीघ्रं हि गच्छतः ॥ २१
न चाहं शीघ्रयानेऽद्य समर्थो वयसान्वितः ।
सेनामुखे च पार्थानामेतद्गलमुपस्थितम् ॥ २२
युधिष्ठिरश्च मे ग्राहो मिषतां सर्वधन्विनाम् ।

एवं मया प्रतिज्ञातं क्षत्रमध्ये महाभुज ॥ २३
धनंजयेन चोत्सृष्टो वर्तते प्रमुखे मम ।
तस्माद्बृहमुखं हित्वा नाहं यास्यामि फल्गुनम् ॥ २४
तुल्यामिजनकर्माणं शत्रुमेकं सहायवान् ।
गत्वा योधय मा भैस्त्वं त्वं ह्यस्य जगतः पतिः ॥ २५
राजा शूरः कृती दक्षो वैरमुत्पाद्य पाण्डवैः ।
वीर स्वयं प्रयाह्याशु यत्र यातो धनंजयः ॥ २६
दुर्योधन उवाच ।
कथं त्वामप्यतिक्रान्तः सर्वशस्त्रभृतां वरः ।
धनंजयो मया शक्य आचार्यं प्रतिवाधितुम् ॥ २७
अपि शक्यो रणे जेतुं वज्रहस्तः पुरंदरः ।

सूयामि (for नाभ्य) B₄ om from वाच up to याति (in 20^a) B (B₄ om) D₁ D₂ वाक्यम् (for वाचम्) —^b) D₁ अश्वत्थामासि D₂ मत, M₁-s सम (for सम) D₁ s अश्वत्थाम्न समोसि मे —^c) S तथ्ये (for सत्यं) —^d) B₃ (marg, orig as in text) तत्त्वमद्य, D₃ s तज्जुषस्व (for तज्जुषस्व)

20 B₄ om up to याति (of v 1 19) —^a) S₂ K₁ s B₁ s D₁ D₂ s s G₁ सारथिः, B₂ सारथे, D₁ सारथी (for सारथि) —^c) G₁ M₁ s कुर्वन् (for कृत्वा) M₂-s रक्षा च विपुला कृत्वा —^d) G₁ M याति शीघ्र (for तूर्णं याति)

21 ^a) N (except K₂ B₁ s) T G M₁ s न (for नु) K₂ पश्यामि (for पश्यसि) G₅ बाणामान् (for बाणौघान्) —^b) D₂ क्रोशमात्रे (for 'मात्रे) S₁ K₁ D₂ s किरीटिना (for 'टिन) —^c) D₂ पतिता (for 'तान्) —^d) D₂ क्षिप्त्वा, M₂-s शीघ्राव् (for क्षिप्त्वा)

22 ^a) D₂ D₃ s -यानस्य (for -यानेऽद्य) —^b) D₂ शक्नोह (for समर्थो) D₁ वयसातिग, D₂ T G₂-s 'धिक, G_d 'न्वित (as in text) —^c) S₁ K₁-s D₂ मुखेन, M₂-s मुखं च (for -मुखे च) —^d) G₁ अवस्थित (for उप) G₁ M एतदस्येति मामपि

23 D₂ om 23 —^a) K₁ स (for मे) —^b) T G₂-s समक्षं (for मिषता) —^d) D₂ महाबल (for 'भुज)

24 ^b) S transp वर्तते and प्रमुखे B₄ D₁ नृप, D₂ न मे (for मम) —^d) K₂ s B D₁ D₂-s

योत्स्यामि (for यास्यामि) S₂ फल्गुणं, K₂ s B D₁ D₂ s s फाल्गुन, D₂ G₁ M पाण्डवं (M₁ s 'व) (for फल्गुनम्) D₁ s नाह योत्से धनजयं

25 ^a) S₂ K₁ s om from जन up to सहाय (in 25^b) S₁ तुल्यामिजनसंबध —^b) D₂ शत्रुमध्ये (for 'मेकं) S₁ पुरुषोत्थमिमानवान् — Before 25^{cd}, S₂ ins द्रोण —^c) B₁ न (for मा) —^d) K₁ हसि, D₂ ह्यस्य (for ह्यस्य)

26 ^a) D₂ राजा दक्ष कृती शूरो — After 26^{ab}, D₂ reads 28^{ab} for the first time repeating it in its proper place —^c) B D₂ D₂-4 वीर (for वीर) B₁ D₁ s [अ]द्य, B₂-4 D₁ D₂ D₂ s s [अ]त्र, B₂ त्व (for [आ]शु) —^d) K₂ तत्र (for यत्र)

27 ^a) K₂ B (except B₂) D₁ D₂ D₂ s s G₁ M अभ्यति- (for अप्यति-) —^b) B₁ s D₂ G₁ वरं (for वर) — D₁ om (hapl) 27^c-28^b —^c) The portion of the text from जयो up to त च (in 65^e) is lost in S₂ on a missing fol S₁ महाबाहु (for मया शक्य) —^d) S₁ शक्रस्त्वं, K₁ बलेन, K₁ D₁ न जातु, D₂ नाचार्य (for आचार्य) S₁ K (except K₂) D₁ युधि (for प्रति) B₂ s चारितु, S -योधितु (for वाधितुम्)

28 S₂ missing D₁ om 28^{ab} (for both, of v 1 27) D₂ reads 28^{ab} for the first time after 26^{ab} —^a) D₂ (first time) शक्नो (for शक्यो) —^b) S₁ K (except K₂) D₁ पुन पुन (for पुरंदर) D₂ (first time) वज्रहस्त पुरंदर —^d) S जेतुमिच्छन्कर्यचन

नार्जुनः समरे शक्यो जेतुं परपुरंजयः ॥ २८
 येन भोजश्च हार्दिक्यो भवांश्च त्रिदशोपमः ।
 अस्त्रप्रतापेन जितौ श्रुतायुश्च निर्वर्हितः ॥ २९
 सुदक्षिणश्च निहतः स च राजा श्रुतायुधः ।
 श्रुतायुश्चाच्युतायुश्च स्लेच्छाश्च शतशो हताः ॥ ३०
 तं कथं पाण्डवं युद्धे दहन्तमहितान्वहूव ।
 प्रतियोत्स्यामि दुर्धर्षं तन्मे शंसास्त्रकोविद ॥ ३१
 क्षमं चेन्मन्यसे युद्धं मम तेनाद्य शाधि माम् ।
 परवानस्मि भवति प्रेष्यकृद्रक्ष मे यशः ॥ ३२

द्रोण उवाच ।

सत्यं वदसि कौरव्य दुराधर्षो धनंजयः ।
 अहं तु तत्करिष्यामि यथैनं प्रसहिष्यसि ॥ ३३
 अद्भुतं चाद्य पश्यन्तु लोके सर्वधनुर्धराः ।
 विपक्तं त्वयि कौन्तेयं वासुदेवस्य पश्यतः ॥ ३४
 एष ते कवचं राजस्तथा वध्नामि काञ्चनम् ।
 यथा न बाणा नास्त्राणि विपहिष्यन्ति ते रणे ॥ ३५
 यदि त्वां सासुरसुराः सयक्षोरगराक्षसाः ।
 योधयन्ति त्रयो लोकाः सनरा नास्ति ते मयम् ॥ ३६

C 7
B 7
K 7

29 \$s missing (of v 1 27) —^a) Ds भोज (for भोजश्च) D4 तु (for च) Ks-1 Dna D1-s ० विकांतो (for हार्दिक्यो) —^b) \$1 त्रिदशोपम, K1 D7 पमा (for पम) —^c) S राक्ष (for अस्त्र) Ks Ds जित, D4-s जिता (for जितौ) —^d) K Dn1 D1-s निपातित, Cd निर्वर्हित (as in text)

30 \$s missing (of v 1 27) D4 om. 30 Ds om 30^a-31^b —^b) Ks Dn1 Ds 1 तु (for च) —^c) Bs (orig) श्रुताक्षर, Bs (marg) Dn1 Ds 1 श्रुतायुश्च; D2 दीर्घायुश्च (for श्रुतायुश्च) Bs (marg as in text) [अ]श्रुताक्षर, T Gs-s [अ]श्रुतायुश्च (for [अ]च्युता) —^d) K1 B (Bs marg as in text) Dna D2 [अ]युतशो, B बहवो (for शतशो) M2 हुता (for हता)

31 \$s missing (of v 1 27) Ds om 31^a (of v 1 30) —^a) G1 M1-s हत (for कथं) Dn1 T Gs-s सख्ये, G1 Ms-4 संवे, G1 s M1-s 5 सखे (for युद्धे) —^b) M4 हव तान् (for अहितान्) B Dc1 Dn D2 4 5 7 दहन्तमिव पावक —^c) T Gs-s कथं (for प्रति) \$1 K1-s दुर्धर्ष (for वं) Ds प्रतियोत्स्यामि कौन्तेय —^d) Ks B2 4 Ds [अ]स्त्रकोविद, D2 [अ]त्र कोविद (for [अ]स्त्रकोविद) Dna D1 तमह राक्षकोविद, Ds ० सर्व राक्षकोविद, B तन्ममाचक्ष्व सत्तम Cd oites शंस (as in text)

32 \$s missing (of v 1 27) —^a) D4 Gs क्षेम (for क्षम) B Dc1 च (for चेन्) —^b) B Dc1 Dn1 D4 5 7 संयुगे, G1 M1-2 शाधि मा (for शाधि माम्) —^c) D2 8 भवत, D1 8 भवता, Ds भवतु, Cd भवति (as in text) —^d) \$1 K1 D1-4 प्रेष्यकृद्, Ks B1 8 (marg) 4 5 Dc1 Dn1 D2 T Gs-s Cd प्रेष्यवद्, Ks D1 8 प्रेष्योद्; B2 (marg, orig as in text) प्रेष्य वा,

Bs (also as in text) प्रह्व्य, Dn1 प्रेष्यकृद्, Ds प्रेष्यवद् (for प्रेष्यकृद्) K1 D1 रक्ष्यसे, Ks 4 रक्षसे, D1 रक्ष्यतो, Ds रक्षता (for रक्ष मे)

33 \$s missing (of v 1 27) —^a) B2 D2 कौन्तेयो (for कौरव्य) —^c) Ks Ds च (for तु) —^d) S (except Gs) येन (for यया) G1 प्रसहिष्यति (for 'व्यसि) \$1 Ks D2-s ० यथैन (Ds तथैन) वै (D2 त्व) प्रसक्ष्यति (Ks प्रसक्ष्यति, Ds ० सहिष्यसे), Ks Dn1 D7 8 यथा चैन (Ks यथैवैन, D7 यथो वैन) प्रसक्ष्य (D7 'क्ष)सि

34 \$s missing (of v 1 27) —^a) Dn1 वाद्य, Ms-8 चात्र (for चाद्य) D4 पश्यामि (for पश्यन्तु) —^b) \$1 K (except Ks) चान्ते (for सर्व) Ds लोकेष्वरधनुर्धरा —^c) Do1 reads 34^{ad} twice

35 \$s missing (of v 1 27) —^a) Ms-5 एतत् (for एष) K1-s कवचो (for वं) G1 M हात (for राजस्व) —^b) Gs [अ]वधन्नामि (hypermetric) (for वध्नामि) —^c) D4 तथा (for यथा) Ks Bs Dn1 D1 G1 Ms 4 बाणान् (for बाणा) Dn1 चास्त्राणि (for ना) Do1 (orig) यथा नराणामस्त्राणि, Do1 (by corr) यथारिणां महास्त्राणि —^d) Ks B1 2 (marg) 4 5 Dna प्र (Ks वि)हरिष्यति, Ks Dn1 Ds विप्रवे (Dn1 व) ह्यति, B2 (orig) 8 (marg) Ms-8 प्रसहिष्यति, Bs प्रहसिष्यति; Do1 प्रसहिष्यति, Ds विहसिष्यति, D4 विप्रसिष्यति, Ds विप्रतिष्यति; D7 विप्र*ह्यति, Ds विप्रराक्ष्यति, T G M1-2 प्रसविष्यति (for विपहिष्यन्ति) \$1 Ks-s D1-8 वै रणे, K1 Dn1 D7 वैरिणे, Ds वैरिण (for ते रणे)

36 \$s missing (of v 1 27) Ks transp 36 and

न कृष्णो न च कौन्तेयो न चान्यः शस्त्रभृद्वणे ।
 शरानर्पयितुं कश्चित्कवचे तव शक्यति ॥ ३७
 स त्वं कवचमास्थाय क्रुद्धमद्य रणेऽर्जुनम् ।
 त्वरमाणः स्वयं याहि न चासौ त्वां सहिष्यते ॥ ३८
 संजय उवाच ।
 एवमुक्त्वा त्वरन्द्रोणः स्पृष्ट्वाभ्यो वर्म भास्वरम् ।
 आबन्धाद्भुततमं जपन्मन्त्रं यथाविधि ॥ ३९
 रणे तस्मिन्सुमहति विजयाय सुतस्य ते ।

विसिस्मापयिषुर्लोकं विद्यया ब्रह्मवित्तमः ॥ ४०
 द्रोण उवाच ।
 करोतु स्वस्ति ते ब्रह्मा स्वस्ति चापि द्विजातयः ।
 सरीसृपाश्च ये श्रेष्ठास्तेभ्यस्ते स्वस्ति भारत ॥ ४१
 ययातिर्नहुषश्चैव धुन्धुमारो भगीरथः ।
 तुभ्यं राजर्षयः सर्वे स्वस्ति कुर्वन्तु सर्वज्ञः ॥ ४२
 स्वस्ति तेऽस्त्वैकपादेभ्यो बहुपादेभ्य एव च ।
 स्वस्त्यस्त्वपादकेभ्यश्च नित्यं तव महारणे ॥ ४३

37 —^a) Ś1 K3-5 T G2-5 M3-5 त्वा (for त्वा) Ś1
 K1-4 D1 सुराधर्वा, K5 सासुरनरा, S सासु (M1 'धु)
 रगणा (for 'सुरा) —^b) K1 सयज्ञोरगराक्षस (sic),
 Dn2 D2-4 6-8 S सय (G1 M 'र)क्षोरगपक्षिण, D5 सौरगा
 यक्षपक्षिण —^c) D1 समरे, D5 सुतरा, S (except
 M3-5) तरसा (for सनरा) Ś1 K D1-4 6 नाद्य, D1 8
 च न (for नास्ति) G1 मे (for ते) K4 भृश (for
 भयम्) Dn1 D5 नाद्य ते भयमस्ति वै

37 Ś2 missing (of v 1 27) K5 transp 36
 and 37 —^a) Ś1 K1 2 4 Dn D2-8 न च कृष्णो न
 कौन्तेयो (Ś1 गंधर्वो) —^b) K4 D1 G1 M शस्त्रकृद्,
 D5 'विद् (for 'भृद्) —^c) S शरम् (for शरान्).
 T G2-5 शक्य, G1 2 M शक (for कश्चित्) —^d)
 K1-4 तस्य (for तव) B1 5 शक्यते, B5 शक्यते, S
 कौरव (for शक्यति) K5 Dn1 शको (Dn1 सको) न
 तव वर्मणि, D5 कवचे न च वक्षसि, D5 कवचे ते प्रश-
 क्यति

38 Ś2 missing (of v 1 27) D4 om 38 —^a)
 K5 Dn1 आदाय, D5 भासाद्य (for आस्थाय) —^b)
 K5 Dc1 Dn1 D5 7 8 युध्यस्वाद्य (for क्रुद्धमद्य) Dn1
 transp रणे and अर्जुनम् —^c) K2 यावन् (for याहि)
 —^d) D5 6 च स (for चासौ) K1-5 त्वा (for त्वा)
 Cd omes असौ and त्वा (both as in text) D2 8 6
 सहिष्यति (for 'ते) K4 न त्वासौ त्व हि शक्यते,
 K5 B Dc1 न त्वासौ (K5 चासौ) वि (B3 प्र)सहिष्यति,
 Dn1 न चासौ त्वयि शिष्यति, D5 न चासौ शक्यति त्वयि,
 D7 8 न त्वसौ त्वा विशक्यति, S न त्वासौ (G1 M1 2 त्वा
 स, M3-5 त्वा स) विष (T2 'स, G5 'ज)हिष्यति

39 Ś2 missing (of v 1 27) —^a) D5 ततो,
 M3-5 स्वयं (for त्वरन्) —^b) Ś1 B2 Dc1 D7 आसुरं,
 K1 भेदनं; D5 भास्वरं (for भास्वरम्) T G2 5 स्पृष्ट्वा
 चाभ्यो विभास्वरं; G4 स्पृष्ट्वा चाभ्यो च भास्वरं Cd omes

स्पृष्ट्वा (as in text) —^a) Ś1 आबद्ध (for 'बन्ध)
 G1 M [अ]द्भुत तत्र (for [अ]द्भुततम) — After 39^{abc},
 G1 M read 40^a and 40^b by transp —^a) G1 M
 पठन्मन्त्रान् (for जपन्मन्त्र)

40 Ś2 missing (of v 1 27) G1 M transp 40^a
 and 40^b and read it after 39^{abc} —^a) D5 transp
 रणे and तस्मिन् Dn1 तु महति, D5 सुतस्येते (for सुम
 हति) S रणाय महते राजन् —^b) B1 5 D5 विजयस्य
 (for 'याय) D5 कवच धारयत्युत —^c) K1 D1 5
 विसिस्मापयिषुर्, K5 D1 G1 M विसिष्मा (for विसि
 स्मा) K1 2 लोके, B Dc1 Dn2 S लोकान् (for लोकं)
 —^d) K4 D1 ब्रह्मकृत्तम, G5 'सत्तम' (for 'वित्तम)
 — After 40 G1 M ins

501* स संयुक्तो महाबाहुराचार्येण महात्मना ।

[G1 M1 2 सयत्तो (for 'युक्तो)]

41 Ś2 missing (of v 1 27) S om the ref
 —^a) D1 2 करोति (for 'तु) B3-5 ब्रह्म (for ब्रह्मा)
 —^b) B3-5 ब्रह्मा (for स्वस्ति) D2 द्विजाग्रय (for
 'तय) T G2-5 स्वस्ति कुर्वन्तु ब्राह्मणा —^c) D5 ये
 सृष्टास्, G2 श्रेष्ठास्ते (for ये श्रेष्ठास्) K1 सरीसृपश्च यो
 श्रेष्ठस् —^d) B2 (marg, orig as in text) 5 Dc1
 Dn1 ते तुभ्य, G2 कुर्वन्तु (for तेभ्यस्ते) D2 6 स्वस्त्यस्तु
 (for ते स्वस्ति) G1 M चाप्यय (for भारत)

42 Ś2 missing (of v 1 27) —^a) K2 D1
 ययाति- (for 'तिर) B1 D2 8 6 नाहुपश् (for नहु)
 —^b) Ś1 धुन्धुमारो, K1-5 दुधुमारो, D1 5 बुद्धिमाश्च
 (for धुन्धुमारो) D5 जयद्रथ (for भगीरथ) —^c)
 K5 B (except B2) Dc1 Dn1 D1 5 7 8 नित्यश, T
 G2 8 8 सर्वत, G1 4 M1 2 ते सदा, M3-5 सर्वदा (for
 सर्वश)

43 Ś2 missing (of v. 1 27). D1 G5 om. 43^{ad}.

स्वाहा स्वधा शची चैव स्वस्ति कुर्वन्तु ते सदा ।
लक्ष्मीररुन्धती चैव कुरुतां स्वस्ति तेऽनघ ॥ ४४
असितो देवलश्चैव विश्वामित्रस्तथाङ्गिराः ।
वसिष्ठः कश्यपश्चैव स्वस्ति कुर्वन्तु ते नृप ॥ ४५
धाता विधाता लोकेऽशो दिशश्च सदिति श्वराः ।
स्वस्ति तेऽद्य प्रयच्छन्तु कार्तिकेयश्च षण्मुखः ॥ ४६
विवस्वानग्मवान्स्वस्ति करोतु तव सर्वशः ।

दिग्गजाश्चैव चत्वारः क्षितिः खं गगनं ग्रहाः ॥ ४७
अधस्ताद्भरणीं योज्यसौ सदा धारयते नृप ।
स शेषः पन्नगश्रेष्ठः स्वस्ति तुभ्यं प्रयच्छतु ॥ ४८
गान्धारे युधि विक्रम्य निर्जिताः सुरसत्तमाः ।
पुरा वृत्रेण दैत्येन भिन्नदेहाः सहस्रशः ॥ ४९
हृततेजोबलाः सर्वे तदा सेन्द्रा दिवौकसः ।
ब्रह्माणं शरणं जग्मुर्वृत्राद्भीता महासुरात् ॥ ५०

C 7 3458
B 7 94 50
K 7 94 52

G: om. 43^a-44^b —^a) G: M: [s]स्त्वैक, G: [s]स्त्ववि (for स्त्वैक) —^o) K: स्वस्वस्ति (for स्तु) S: D: [a]पादुकेभ्यश्च; K: पादुके (for [a]-पादुके) G: M अपादुकेभ्यस्ते स्वस्ति —^d) S: transp. नित्यं and तव

44. R_2 missing (of v l 27) G_1 om 44^{ab} (cf. v l 43) —^a) Dn₁ transp स्वाहा and स्वधा G_1 M transp स्वाधा and शवी —^b) K_4 D₄ कुर्वति (for कुर्वन्तु) Dn₁ G_1 Ms-6 सर्वदा; D₄ s r निष्पदा (for ते सदा) —^c) D₄ s s चारुवती (for अरुन्वती) —^d) Dn₁ कुर्वतां, S कुर्याता (for कुरुतां) G_1 M₁ s तेन च (for तेज्जच) D₄ कुर्वति ** ते दृप, D₈ स्वास्ति कुर्वन्तु तेनच

45 \$ missing (cf. v l. 27) D₁ om (hapl)
 45 —²) K₁ D₁ तयांशिः —²) K₁ B₂ s s D₂
 4-7 वशिष्ठ (for वसिष्ठ.) B₂ s D₁ S काश्यपश्च (for
 क) —²) \$₁ D₁ सदा, K (except K₅) D₁ G₂
 [s]नच (for नच)

46 S₁ missing (cf. v 1 27) D₁ s om. (hapl)
 46^a-48^b — ") S लोकाश्च (for लोकेषो) — ^b D₂
 [भ]पि (for स) G₂ दिशश्च विविदिशश्च ता — K₂
 om 46^a-47^b — ") S तुभ्यं (for तेभ्य) S₁ K₁-s.
 Dn₁ D₁ s-s प्रकुर्वन्तु (K₁ ति) (for प्रयच्छन्तु) D₂
 स्वस्ति तेनव कुर्वन्तु — ^d G₂ तु (for च) — After
 46, S ins

503* येन देवा सकृन्नृणा संग्रामे तारकामये ।
धृता स चाहत शूरो श्वघ्नो देवतागणै ।

[(L 2) M₂₋₅ धृतस्य (for धृता स) G₈ च हत
(for चाहत)]

47 Ś: missing (cf. v l. 27) K₁ om 47^{ab},
D: s om 47 (for both, cf. v l 46) —^a) S कुरुवां
(for मगवान्) —^b) K₂ करोति (for 'पु) Ś: सर्व
48

दा; B1: सर्वत (for सर्वशः) S तथा (M1-8 ततो)
 धैवस्वतो यमः — After 47^{ab}, S ins

503* पार्षदा वशागा यस्य स्वस्ति तुभ्यं प्रयच्छतु ।

[G3 4 सहयो (for वशगा) Ms (orig ns above, inf lin) प्रकुवतां (for प्रयच्छतु)]

— T₁ om (hapl.) 47°-48^d —^o) S (T₁ om) दिशा
 राजाश्च चत्वार —^d) B₁ 2 (marg as in text) 3-3 D₁
 च, D₂ 4 कं, C_d खं (as in text) D₂ पवने, C_d
 गगनं (as in text) S₁ गुहा; K₁ गुह (for ग्रहा)
 M₃-3 क्षिति खं पवनस्तथा — After 47, S (T₁ om)
 128

504* दिशश्च विदिशश्चैव स्वस्ति तुभ्य प्रकुर्वताम् ।
प्रजानां पतयश्चैव सिद्धा लोकहिते रता ।
स्वस्ति कुर्वन्तु ते नित्यं मन्त्रेणानेन संस्तुताः ।

[(L 1) T: G₂-s om (hapl) the post half and
the prior half of line 2 Ms प्रयच्छतां (for प्रकुर्वताम्)
—(L 3) G₂ ३ सर्वं (for नित्यं) G₂ ३ M₂ ३ संस्कृता;
M₂ संस्कृता (for संस्तुता)]

48 Ś missing (cf. v l 27) D7 s om 48^{ab}
(cf. v l 46) T1 om 48 (cf. v l 47) —^a) G1
M च (for स्तौ) —^o) B1 s 4 शेषश्च (for स शेष)
Dn2 D2 6 स शेष सर्वनामोश्च (Dn2 'न्य) —^d) D2
(marg) स्वां च (for नृस्य)

49 S₂ missing (cf. v l 27) —^a) D₃ गावोरिषु
च; M₃ गांधारयुधि (for रे युधि) D₆ निजित्य (for
विक्रम्य) —^b) D₁ झूर (for सुर) S निजिते पाक-
शास्त्रे —^c) B₁ transp वृष्ट्रेण and दैत्येन —^d) B₅
— देवा (for — देहा)

50 $\hat{S}_2$ missing (of. v 1 27) — " D_1 १ ४ हत
(for हत) T G₂₋₅ वीरं (for सर्व) — " K_5
तया; D_1 ४ पुरा; T G₂₋₅ कुरु (for तदा) G_4 वैत्रा

देवा ऊचुः ।

प्रमर्दितानां वृत्रेण देवानां देवसत्तम ।

गतिर्भव सुरश्रेष्ठ त्राहि नो महतो भयात् ॥ ५१

द्रोण उवाच ।

अथ पार्श्वे स्थितं विष्णुं शक्रादींश्च सुरोत्तमान् ।

प्राह तथ्यमिदं वाक्यं विषण्णान्सुरसत्तमान् ॥ ५२

रक्ष्या मे सततं देवाः सहेन्द्राः सद्विजातयः ।

त्वष्टुः सुदुर्धरं तेजो येन वृत्रो विनिर्मितः ॥ ५३

त्वष्ट्रा पुरा तपस्तप्त्वा वर्षायुतशतं तदा ।

वृत्रो विनिर्मितो देवाः प्राप्यानुज्ञां महेश्वरात् ॥ ५४

स तस्यैव प्रसादाद्वै हन्यादेव रिपुर्वली ।

नागत्वा शंकरस्थानं भगवान्दृश्यते हरः ॥ ५५

दृष्ट्वा हनिष्यथ रिपुं क्षिप्रं गच्छत मन्दरम् ।

यत्रास्ते तपसां योनिर्दक्षयज्ञविनाशनः ।

पिनाकी सर्वभूतेशो भगनेत्रनिपातनः ॥ ५६

ते गत्वा सहिता देवा ब्रह्मणा सह मन्दरम् ।

अपश्यंस्तेजसां राशिं सूर्यकोटिसमप्रभम् ॥ ५७

सोऽब्रवीत्स्वागतं देवा ब्रूत किं करवाण्यहम् ।

(for सेन्द्रा) — For 50^{ab}, G₁ M subst

505* विह्वला हतवीर्याश्च सहेन्द्रा विबुधा द्रुता ।

—^a) K₁ D₄ G₃ ब्राह्मणं (for ब्रह्माणं) T G₂₋₅ गत्वा (for जग्मुर्) —^d) B₅ महाबलात् (for 'सुरात्') G₂ 5 वृत्रासुरनिपीडिता

51 Ś₂ missing (of v 1 27) —^b) B₅ D₄ 5 सुरः, D₆ चैव (for देव-) —^d) B पाहि (for त्राहि)

52 Ś₂ missing (of v 1 27) MSS om the ref. —^a) K₁ 5 अत्र (for अथ) B₂ D₂ 5 6 G₁ M पार्श्व-स्थितं, D₇ 5 पार्श्वस्थितान् (for पार्श्वे स्थितं) D₇ 5 दृष्ट्वा (for विष्णुं) —^b) D₁ 5 शक्रादींश्च (for 'दींश्च') D₇ 5 तान् (for च) S तथा सुरान् (for सुरोत्तमान्) —D₂ om (hapl) 52^{ad} —^c) S ब्रह्मा पथ्यम् (for प्राह तथ्यम्) K₅ प्रियं (for हृद) —^d) D₈ संवि-षण्णान्सुरोत्तमान्, T G₂₋₅ 5 M जगाद जगतां पति, G₄ वाक्यज्ञो जगतीपति

53 Ś₂ missing (of v 1 27) —^a) K₁ 5 रक्ष्यसे, K₄ रक्ष्यामहे (hypermetric), B₁ 5 6 रक्ष्यामि, B₂ (marg as in text) वक्ष्यामि, D₀₁ D₂ रक्षामि, T G₂₋₅ रक्ष्या हि (for रक्ष्या मे) —^b) K₂ सेंद्रा सह, D₀₁ समहेन्द्रा (for सहेन्द्रा स) D₇ सहेन्द्रा द्विजजायत (sic), G₁ M सहेन्द्रा ब्राह्मणे सह —B₁ reads 53^d-55^e on marg —^d) G₂₋₅ तेन (for येन) D₇ 5 येन वृत्रेण निर्जिता

54 Ś₂ missing (of v 1 27) B₁ reads 54 on marg —^a) K₁ 2 B₀ D₂ 5 6 G₁ M त्वष्टा (for त्वष्ट्रा) Ś₁ तदा, T G₂₋₅ महत् (for पुरा). D₅ तेषे (for त्वष्टा). —^b) Ś₁ D₅ पुरा (for तदा). D₅ घर्षाणा मयुतं तदा. —^c) B₁ D₀₁ D₆ 5 देवात् (for देवाः). —^d) G₁ M अनुज्ञां माप्य शंकरात्.

55 Ś₂ missing (of v 1 27) B₁ reads 55^{abc} on marg —^a) B₂ न (for स) Ś₁ K (except K₅) D₁ तस्यैव स (by transp), S शंकरस्य K₁₋₅ वा, B D₀₁ D₀₂ वो (for वै) —^b) K₁₋₅ D₁ हन्यो देव, B₁ D₀₁ S हन्यादेव-, B₂ हन्यान्देव, D₂ ईति देव, D₈ 5 हन्यादेवान्, D₇ 5 हता देव (for हन्यादेव) K₁ 2 रिपून्, D₂ M₂₋₅ रिपुं (for रिपुर्) —^c) K₅ प्रगत्वा, D₀₁ न गत्वा, D₈ तद्रत्वा (for नागत्वा) Ś₁ K₁ D₁ 4 5 7 8 शंकर (D₆ 'र'), K₂₋₅ D₀₁ D₀₁ D₅ शंकरं (for 'र') D₀₁ स्थानुर (for स्थान)

56 Ś₂ missing (of v 1 27) —^a) Ś₁ D₂ 5 हनि-ष्यत (D₂ 'ति) (for 'ष्यथ) D₇ 5 रिपून् B D₀₁ दृष्ट्वा जेष्यथ वृत्रं तं, T G₂₋₅ वृत्रं हनिष्यथ सुरा, G₁ M निहनिष्यति ते श (G₁ M₁ 2 तच्छ) क —^b) B₁ गच्छय, T G₂₋₅ गच्छेम, G₁ M गच्छामि (M₅ 'म') (for ग-च्छत) K₄ D₀₁ T G₂₋₅ मदिरं (for मन्दरम्) —D₂ M₃ om (hapl) 56^{cd} —^c) Ś₁ K₁₋₅ D₁ 7 8 स तपो; D₂ 5 तपसो (for 'सा) —^d) T G₂ यज्ञानैक, G₁ 5 M₁ 2 यज्ञातक, G₂ M₄ 5 रजोतक, G₃ युजा नैक (for दक्षयज्ञ) Ś₁ B₄ M₄ 5 विनाशक (for शन) —D₇ 5 om (hapl) 56^{cd} —^e) D₂ 5 विनाशनं (for निपातन)

57 Ś₂ missing (of v 1 27) Before 57, D₃ 5 ins द्रोण उवाच —^a) K₅ अगच्छन् (for ते गत्वा) D₈ 5 (except M₃) तं (D₈ M₄ 5 ते) देवा सहिता गत्वा —Ś₁ K₁ 2 D₁ 4 om, (hapl) 57^d-58^a —^b) K₁ D₀₁ T G₂₋₅ मदिरं (for मन्दरम्) K₅ ददयुस्त्र न्ययक —K₅ om 57^{cd} —^c) K₁ om from स्तेजसा up to देवा (in 58^a). D₂ 5-8 स्तेजसो; T G₂₋₅ तपसो (for स्तेजसा). D₂ अपश्यंस्ते महाराशि; G₁ M अथा पश्यंस्तेमहाराशि. —^d) B₂ D₈ कोटिर्ष्वतमप्रभं.

अमोघं दर्शनं मह्यं कामप्राप्तिरतोऽस्तु वः ॥ ५८

एवमुक्तास्तु ते सर्वे प्रत्यूचुस्तं दिवौकसः ।

तेजो हृतं नो वृत्रेण गतिर्भव दिवौकसाम् ॥ ५९

मूर्तीरीक्षस्व नो देव प्रहारैर्जर्जरीकृताः ।

शरणं त्वां प्रपन्नाः स्म गतिर्भव महेश्वर ॥ ६०

महेश्वर उवाच ।

चिदितं मे पथा देवाः कृत्येयं सुमहाबला ।

त्वष्टुस्तेजोभया घोरा दुर्निवार्याकृतात्मभिः ॥ ६१

अवश्यं तु मया कार्यं साध्यं सर्वदिवौकसाम् ।

ममेदं गात्रजं शक्र कवचं गृह्य भास्वरम् ।

वधानानेन मन्त्रेण मानसेन सुरेश्वर ॥ ६२

द्रोण उवाच ।

इत्युक्त्वा वरदः प्रादाद्धर्मं तन्मन्त्रमेव च ।

स तेन वर्मणा गुप्तः प्रायाद्वृत्रचमूं प्रति ॥ ६३

नानाविधैश्च शस्त्रौघैः पात्यमानैर्महारणे ।

न संधिः शक्यते मेतुं वर्मबन्धस्य तस्य तु ॥ ६४

ततो जधान समरे वृत्रं देवपतिः स्वयम् ।

तं च मन्त्रमयं बन्धं वर्मं चाङ्गिरसे ददौ ॥ ६५

C. 7 347
B 7 34
K 7 34

58 Śs missing (of v 1 27) Ś1 K1 s s D1 s om 58^a (of v 1 57) —^a) Ds वृत (for देवा) Ks स तानुवाच त्रिदशान् —^b) Dn1 बृहि (for वृत) Do1 D1 s व (for [अ]हम्) Ds s किंचन (Ds वृत किं) करवान्यह —^c) Ś1 Ks s D1 s मेभ्या, K1 s मेभ्या, Dn1 D2 s मे (Dn1 ते) स्यात्, D2 मेभ्यं (for मया) Ds अमोघदर्शनं दिव्यं —^d) Ds कार्यं (for काम) Ds Ms-s तथा; D1 s इतो (for अतो) D2 ध्रुवं (for स्तु व)

59 Śs missing (of v 1 27) —^a) Ś1 (orig as in text, sup lsn) गत्वा (for उक्तास्) D1 s च ते, G1 M1 s तु ते, Ms-s तत् (for तु ते) —^b) D1 s G1 M ते, Gs तत् (for ते) Ds प्रोचुस्तत्र (for प्रत्युचुस्तं) —^c) S द्वौजसं (for तेजो हत)

60 Śs missing (of v 1 27) —^a) Ds सुहृद्, T G M1 s मूर्ति, Cd मूर्तिर् (for मूर्तीर्) Ds निरीक्षस्व (hypermetric), G1 M संपश्य (for ईक्षस्व) Ds om (hapl) from व up to दे (in 61^a) D1 s देवेश, G1 M नो देव (for नो देव) —^b) T Gs मूर्तीरीकृता, G1 s-s M1 s जर्जरीकृता (for कृता) —^c) K1 त्वा (for स्वा) K1 s D1 s स्तो (for स्म) —^d) M अगदीनां गतिर्भव Cd cites गति (as in text)

61 Śs missing (of v 1 27) Ds om up to दे (of v 1 60) Ds om 61 Ks s om the ref. B Do1 शब्द, T G-s ईश्वर, Ms-s शंकर (for महेश्वर) —^a) Ks B2 s s Dn1 यो, Ds ते (for मे) Ds चिदितेयं मम सुरा, M1 यथा मे विदितं देवा —^b) Gs s कृत्येव (for य) B2 s Dn1 D2 T G2-s सुमहाबला (for बला) D2 कृत्यमेव महाबला —^c) G1 M त्वष्टृ (for त्वष्टुस्) B2 (marg, orig as in text) s Ds s S तेजोदत्ता (for तेजोभवा) Ds त्वष्टुस्तेजो

द्वौ घोरो —^d) Ś1 दुर्निवार्याकृतात्मभि

62 Śs missing (of v 1 27) —^b) B सद्यं, Do1 (marg) कार्यं, Cd साद्य (as in text) G1 सर्व (for सर्व) —^d) Ś1 K1-s D1 s s गृहीत्वा वर्म (for कवचं गृह्य) Ś1 B2 भासुरं, K1 भास्करं (for भास्वरम्) —^c) Gs om 62^a-64^b —^e) K2 बुधा न, Do1 Dn1 वृद्धा न, Dn2 Ds ववध, D1 वधान, D2 s ववध (for वधान) Ms-s पुन तु (for अनेन) K1 वदानानेन मन्त्रेण, Ds यौधायनेन मं, T Gs s साधनेन तु मं, G1 M1 s वृद्धानेन (G1 नेव) तु मं —^f) B2 सुरोत्तम, Ds सुरेश्वर, B (Gs om) ममेव तु (for सुरेश्वर) — After 62, Ds ins

506* वधायामुरमुख्यस्य वृत्रस्य सुरघातिन ।

63 Śs missing (of v 1 27) Gs om 63 (of v 1 62) G2 om the ref. —^a) Ks मन्त्रवत् (for वरद) —^b) Ks धर्म, G1 मम (for वर्म) —^c) Ds [आ]यत्त (for गुप्त) —^d) Ms om (hapl) from 63^a up to prior half of 507* —^e) G1 M1-s ययौ (for प्रायाद्)

64 Śs missing (of v 1 27) Gs om 64^a (of v 1 62) Ms om 64 (of v 1 63) —^a) Do1 स; T G2-s तु (for च) D2 शरास्त्रौघै (for च शस्त्रौघै) —^b) D2 s महासूधे, B (Gs Ms om) सहस्रश (for महारणे) —^c) Dn1 तस्य (for संधि) D2 छेजुं, Ds तस्य, D1 s ज्ञातु; Gs भोजुं (for मेजुं) —^d) D2 G1 M2-s बद्धस्य (for बन्धस्य) D2 तत्; Ds s ते, D1 s च (for तु) Ds वर्मं मेजुं कथंचन — After 64, S (Ms after 63^a) ins

507* स तेन वर्मणा गुप्तो वृत्रं देवपतिं तदा ।

[Ms om the prior half]

65 Śs missing up to तं च (in 65^a) (of v 1 27)

देवा ऊचुः ।

प्रमर्दितानां वृत्रेण देवानां देवसत्तम ।

गतिर्भव सुरश्रेष्ठ त्राहि नो महतो भयात् ॥ ५१

द्रोण उवाच ।

अथ पार्श्वे स्थितं विष्णुं शक्रादींश्च सुरोत्तमान् ।

प्राह तथ्यमिदं वाक्यं विषण्णान्सुरसत्तमान् ॥ ५२

रक्षया मे सततं देवाः सहेन्द्राः सद्भिजातयः ।

त्वष्टुः सुदुर्धरं तेजो येन वृत्रो विनिर्मितः ॥ ५३

त्वष्टा पुरा तपस्तप्त्वा वर्षायुतशतं तदा ।

वृत्रो विनिर्मितो देवाः प्राप्यानुज्ञां महेश्वरात् ॥ ५४

स तस्यैव प्रसादाद्वै हन्यादेव रिपुर्वली ।

नागत्वा शंकरस्थानं भगवान्दृश्यते हरः ॥ ५५

दृष्ट्वा हनिष्यथ रिपुं क्षिप्रं गच्छत मन्दरम् ।

यत्रास्ते तपसां योनिर्दक्षयज्ञविनाशनः ।

पिनाकी सर्वभूतेशो भगनेत्रनिपातनः ॥ ५६

ते गत्वा सहिता देवा ब्रह्मणा सह मन्दरम् ।

अपश्यंस्तेजसां राशिं सूर्यकोटिसमप्रभम् ॥ ५७

सोऽब्रवीत्स्वागतं देवा ब्रूत किं करवाण्यहम् ।

(for सेन्द्रा) — For 50^{ad}, G1 M subst

505* विह्वला हतवीर्याश्च सहेन्द्रा विबुधा हुता ।

—^o) K1 D1 G3 ब्राह्मण (for ब्रह्मण) T G2-s गत्वा (for जगसुर) —^d) B5 महाबलात् (for 'सुराव') G2 s वृत्रासुरनिपीडिता

51 S2 missing (of v 1 27) —^d) B3 D1 s सुरः, D5 चैव (for देव) —^d) S पाहि (for त्राहि)

52 S2 missing (of v 1 27) MSS om the ref. —^a) K1 s अत्र (for अथ) B2 D3 s s G1 M पार्श्वस्थितं, D7 s पार्श्वस्थितान् (for पार्श्वे स्थित) D7 s दृष्ट्वा (for विष्णुं) —^d) D1 s शक्रादींश्च (for 'दींश्च') D7 s तान् (for च) S तथा सुरान् (for सुरोत्तमान्) — D2 om (hapl) 52^{ad} —^o) S ब्रह्मा पथ्यम् (for प्राह तथ्यम्) K5 प्रिय (for हृदं) —^d) D8 संविषण्णान्सुरोत्तमान्, T G1-s s M जगाद जगतां पति, G4 वाक्यज्ञो जगतीपति

53 S2 missing (of v 1 27) —^a) K1 s रक्ष्यसे, K4 रक्ष्यामहे (hypermetric), B1 s s रक्ष्यामि, B2 (marg as in text) वक्ष्यामि, D1 D2 रक्ष्यामि, T G2-s रक्ष्या हि (for रक्ष्या मे) —^d) K2 सेंद्रा सह, Dn1 समहेन्द्रा (for सहेन्द्रा स) D7 सहेन्द्रा द्विजजायत (sic), G1 M सहेन्द्रा ब्राह्मणे सह — B1 reads 53^{ad}-55° on marg —^d) G2-s सेन (for येन) D7 s येन वृत्रेण निर्जिता

54 S2 missing (of v 1 27) B1 reads 54 on marg —^a) K1 s Bc D2 s s G1 M त्वष्टा (for त्वष्टा) S1 तदा; T G2-s महत् (for पुरा), D5 तेये (for त्वष्टा), —^d) S1 D2 पुरा (for तदा), D5 वर्षाणां मयुतं तदा, —^o) B5 D1 D2 S देवात् (for देवाः), —^d) G1 M अनुज्ञां प्राप्य शंकरात्.

55 S2 missing (of v 1 27) B1 reads 55^{ad} on marg —^a) B2 न (for स) S1 K (except K2) D1 तस्यैव स (by transp), S शंकरस्य K1-s वा, B D1 Dn2 वो (for वै) —^d) K1-s D1 हन्यो देव, B1 Dn1 S हन्यादेव, B2 हन्यान्देव, D2 हंति देव, D2 s हन्याद्देवान्, D7 s हुता देव (for हन्यादेव) K1 s रिपून्, D2 Ms-s रिपुं (for रिपुः) —^o) K8 प्रगत्वा, Dn1 न गत्वा, D3 तद्वत्त्वा (for नागत्वा) S1 K1 D1 s s 7 s शंकरं (D5 'र'), K2-s D1 Dn1 D5 शंकरं (for 'र') D1 स्याणुः (for स्थान)

56 S2 missing (of v 1 27) —^a) S1 D2 s हनिष्यत (D2 ति) (for 'व्यथ') D7 s रिपून् B D1 दृष्ट्वा जेष्यथ वृत्र त, T G2-s वृत्रं हनिष्यथ सुरा, G1 M निहनिष्यति ते श (G1 M1 s तच्छ) क —^d) B1 गच्छथ, T G2-s गच्छेम, G1 M गच्छामि (Ms 'म') (for गच्छत) K4 Dn1 T G2-s मन्दिर (for मन्दरम्) — D2 Ms om. (hapl) 56° —^o) S1 K1-s D1 7 s स तपो, D2 s तपसो (for 'सा') —^d) T G4 यज्ञानैक, G1 s M1 s यज्ञातक, G2 M4 s रजोतक, G3 युजा नैक (for दक्षयज्ञ-) S1 B4 M4 s -विनाशक (for शन) — D7 s om (hapl) 56^{ad} —^d) D2 s -विनाशन (for -निपातन)

57 S2 missing (of v 1 27) Before 57, D2 s ins द्रोण उवाच —^a) K5 अगच्छन् (for ते गत्वा), D5 S (except Ms) तं (D5 M4 s ते) देवा सहिता गत्वा, — S1 K1, 2 D1, 4 om. (hapl) 57^d-58^a —^d) K1 Dn1 T G2-s मन्दिरं (for मन्दरम्) K5 ददृशुस्त्रयैर्वकं — K5 om 57^{ad} —^o) K4 om from स्तेजसा up to देवा (in 58^a), D2 s-8 s तेजसो; T G2-s तपसो (for तेजसां), D2 अपश्यंस्ते महाराशिं, G1 M अपा पश्यंस्तेजसोराशिं, —^d) B1 D5 कौटिल्यसमप्रभं.

अमोघं दर्शनं मह्यं कामप्राप्तिरतोऽस्तु वः ॥ ५८

एवमुक्तास्तु ते सर्वे प्रत्यूचुस्तं दिवौकसः ।

तेजो हतं नो धृत्रेण गतिर्भव दिवौकसाम् ॥ ५९

मूर्तीरीक्षस्व नो देव प्रहारैर्जर्जरीकृताः ।

शरणं त्वां प्रपन्नाः स्म गतिर्भव महेश्वर ॥ ६०

महेश्वर उवाच ।

विदितं मे यथा देवाः कृत्येयं सुमहाबला ।

त्वष्टुस्तेजोभवा घोरा दुर्निवार्याकृतात्मभिः ॥ ६१

अवश्यं तु मया कार्यं साह्यं सर्वदिवौकसाम् ।

ममेदं गात्रजं शक्र कवचं गृह्य भास्वरम् ।

बधानानेन मन्त्रेण मानसेन सुरेश्वर ॥ ६२

द्रोण उवाच ।

इत्युक्त्वा वरदः प्रादाद्रर्मं तन्मन्त्रमेव च ।

स तेन वर्मणा गुप्तः प्रायाद्वृत्रचमूं प्रति ॥ ६३

नानाविधैश्च शस्त्रौघैः पात्यमानैर्महारणे ।

न संधिः शक्यते भेत्तुं वर्मबन्धस्य तस्य तु ॥ ६४

ततो जघान समरे वृत्रं देवपतिः स्वयम् ।

तं च मन्त्रमयं बन्धं वर्मं चाङ्गिरसे ददौ ॥ ६५

C. 7
B. 7
K. 7

58 Śs missing (of v 1 27) Ś1 K1 s 4 D1 4 om 58^a (of v 1 57) —^a) Ds वृत (for देवा) Ks स तानुवाच त्रिविधान् —^b) Dn1 वृद्धि (for वृत) Dn1 D1 s व (for [अ]हम्) Ds ० किंचन (Ds वृत किं) करवाग्रह —^c) Ś1 Ks s D1 ० मेष्ट्या, K1 4 s मेष्ट्या, Dn1 Ds s मे (Dn1 ते) स्वाव, Ds मेष्ट्यं (for मह्यं) Ds अमोघदर्शनं दिव्यं —^d) Ds कार्यं (for काम) Ds Ms-s तथा; D1 s हतो (for अतो) Ds ध्रुवं (for स्तु व)

59 Śs missing (of v 1 27) —^a) Ś1 (orig as in text, sup lvn) गत्वा (for उक्त्वा) D1 s च ते, G1 M1 s तु त, Ms-s तत (for तु ते) —^b) D1 s G1 M ते, Gs तद् (for त) Ds प्रोचुस्तु (for प्रत्यूचुस्तं) —^c) S हतौजसा (for तेजो हतं)

60 Śs missing (of v 1 27) —^a) Ds सुहृद्, T G M1 s मूर्ति, Cd मूर्तिर (for मूर्तिर) Ds निरीक्षन् (hypermetric), G1 M संपदय (for ईक्षस्व) Ds om (hapl) from व up to दे (in 61^a) D1 s देवेश, G1 M भो देव (for नो देव) —^b) T Gs हर्षरीकृता, G1 s-s M1 s जर्जरीकृता (for कृता) —^c) K1 त्वा (for स्वा) K1 s D1 s शो (for स्म) —^d) M अगतीना गतिर्भव Cd ctes गति (as in text)

61 Śs missing (of v 1 27) Ds om up to दे (of v 1 60) Ds om 61 Ks s om the ref B Dn1 शर्व, T Gs-s ईश्वर, Ms-s शंकर (for महेश्वर) —^a) Ks B2 s Dn1 जो, Ds ते (for मे) Ds विदितेयं मम सुरा, M1 यथा मे विदित देवा —^b) Gs-s कृत्येव (for य) B2 s Dn1 Ds T Gs-s सुमहाबला (for बला) Ds कृत्यमेव महाबला —^c) G1 M स्वष्ट (for स्वष्टम्) B2 (marg, orig as in text) s Ds s s s तेजोभवा (for तेजोभवा) Ds स्वष्टुस्तेजो

द्रवो घोरो —^a) Ś1 दुर्निवार्याकृतात्मभिः

62 Śs missing (of v 1 27) —^b) B सहा, Dn1 (marg) कार्यं, Cd साह्य (as in text) G1 सर्व (for सर्व) —^c) Ś1 K1-s D1 s ० गृहीत्वा वर्म (for कवचं गृह्य) Ś1 B2 भासुरं, K1 भास्वर (for भास्वरम्) —Gs om 62^a-64^b —^a) K2 बुधा न, Dn1 Dn1 वद्वान् न; Dn1 Ds वयध, D1 वधा न, Ds ० वयध (for वधान) Ms-s पुन तु (for अनेन) K1 वदानानेन मन्त्रेण, Ds वीधा यनेन स, T Gs 4 साधनेन तु मे, G1 M1 s वद्वानेन (G1 नेव) तु म —^c) B2 सुरोत्तम, Ds सुरेश्वर, B (Gs om) ममेव तु (for सुरेश्वर) —After 62, Ds ins

506* वधायासुरमुखस्य वृत्रस्य सुरघातिन ।

63 Śs missing (of v 1 27) Gs om 63 (of v 1 62) Gs om the ref —^a) Ks मन्त्रवत् (for वरद) —^b) Ks धर्म, Gs मम (for वर्म) —^c) Ds [आ]यत्त (for गुप्त) —Ms om (hapl) from 63^a up to prior half of 507* —^d) G1 M1-4 ययौ (for प्रायाद्)

64 Śs missing (of v 1 27) Gs om 64^a (of v 1 62) Ms om 64 (of v 1 63) —^a) Dn1 स, T Gs-4 तु (for च) Ds शस्त्रौघैः (for च शस्त्रौघैः) —^b) Ds 4 महामृधे, S (Gs Ms om) सहस्र (for महारणे) —^c) Dn1 तस्य (for संधि) Ds भेत्तुं, Ds तस्य, D1 s ज्ञातुं, Gs भोक्तु (for भेत्तुं) —^d) Ds G1 M1-4 वद्वस्य (for बन्धस्य) Ds तव; Ds s ते, D1 s च (for तु) Ds वर्म भेत्तुं कर्षयन् —After 64, S (Ms after 63^a) ins

507* स तेन वर्मणा गुप्तो वृत्रं देवरिपुं तदा ।

[Ms om the prior half]

65 Śs missing up to त च (in 65^a) (of v 1 27)

अङ्गिराः प्राह पुत्रस्य मन्त्रज्ञस्य बृहस्पतेः ।
बृहस्पतिरथोवाच अग्निवेश्याय धीमते ॥ ६६
अग्निवेश्यो मम प्रादात्तेन वधामि वर्म ते ।
तवाद्य देहरक्षार्थं मन्त्रेण नृपसत्तम ॥ ६७

संजय उवाच ।

एवमुक्त्वा ततो द्रोणस्तव पुत्रं महाद्युतिः ।
पुनरेव वचः प्राह शनैराचार्यपुंगवः ॥ ६८
ब्रह्मसूत्रेण वधामि कवचं तव पार्थिव ।
हिरण्यगर्भेण यथा वद्धं विष्णोः पुरा रणे ॥ ६९
यथा च ब्रह्मणा वद्धं संग्रामे तारकामये ।
शक्रस्य कवचं दिव्यं तथा वधाम्यहं तव ॥ ७०

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकोनसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ६९ ॥

— For 65^{ab}, S subst.

508* जघान समरेऽसीत शक्रो देवाग्रणीस्तदा ।

— °) Ds s १ तच्च, Ds तव, S स तन् (for त च)
S K1-3 D1 १ s G1 s वद्ध, K1 धर्म- (for वन्ध) — °)
K1 lacuna, B2 शक्रश्च (for वर्म) K1 s D1 सौगिरसे
S1 K3 Dn1 D2 s वर्मणागिरसे ददौ

66 °) S (except Ms-s) चापि (for प्राह) Ms s 5
(inf lsn also as in text) पुत्राय (for पुत्रस्य) — °)
Ms s 5 (inf lsn also as in text) मन्त्रज्ञाय (for ज्ञस्य)
— °) D1 om (hapl) from इयाय up to अग्निवे (in
67^a) K1-3 D1 अग्निवेशाय (for इयाय)

67 D1 om up to अग्निवे (of v 1 66) B2 reads
67^{ab} on marg — °) K1 अग्निवेशा, K2 s D1 s वेशो
(for वेश्यो) — °) Ms-s वर्मणा (for वर्म ते) — D1
om 67^c-68^b — °) T देहे (for देह) — °) Dn1
धर्मेण (for मन्त्रेण) G1 M शस्त्रं तेन क्रमिष्यति

68 D1 om 68^{ab} (of v 1 67) Ds s G1 M om
the ref. — °) B2 Dn2 D2 महाद्युति, D1 s शुद्धे
(for शुति) — °) K5 Dn1 D1 s १ s तत (for वच)
— For 68^{bc}, G1 M subst

509* तस्य कर्म वयन्ध च ।

उवाच चैनमाचार्यस्तव पुत्रमिदं वच ।

69 °) T G2 s Ms (sup lsn as in text) सूक्तेन
(for सूत्रेण) — °) B1 भारत (for पार्थिव) — For
69^{ab}, G2 subst.

वद्धा तु कवचं तस्य मन्त्रेण विधिपूर्वकम् ।
प्रेषयामास राजानं युद्धाय महते द्विजः ॥ ७१
स संनद्धो महाबाहुराचार्येण महात्मना ।
स्थानां च सहस्रेण त्रिगर्तानां प्रहारिणाम् ॥ ७२
तथा दन्तिसहस्रेण मत्तानां वीर्यशालिनाम् ।
अश्वानामयुतेनैव तथान्यैश्च महारथैः ॥ ७३
वृतः प्रायान्महाबाहुरर्जुनस्य रथं प्रति ।
नानाबादित्रघोषेण यथा वैरोचनिस्तथा ॥ ७४
ततः शब्दो महानासीत्सैन्यानां तव भारत ।
अगाधं प्रस्थितं दृष्ट्वा समुद्रमिव कौरवम् ॥ ७५

510* ब्रह्मणश्च स्वसूक्तेन वधामि कवचं तव ।

— °) K5 Dn1 पुरा (for यथा) — °) B2 बद्धो विष्णु,
Ms (sup lsn as in text) वद्ध जिष्णो (for वद्ध विष्णो)
K1 s Dn1 D1 यथा रणे, S तु वैशसे (for पुरा रणे)

70 °) B2 वर्मणा (for ब्रह्मणा) D1 वर्ध (for
वद्ध) — °) D1 च तयामये (for तारका) — °)
D2 वंघन (for कवचं)

71 Before 71, G1 M ins. संजय उवाच — °)
D2 G2 s वध्नातु (for वद्धा तु) — °) D2 s समरे (for
महते)

72 °) D1 s सुसनद्धो, S सुसयुक्तो (G1 s M1 s
युक्तो) (for स संनद्धो) — °) D1 अर्जुनस्य रथं प्रति
(= 74^b) — After 72^{ab}, K5 Dn1 S ins

511* प्रस्थितं सहसा राजन्यत्र यातो धनंजय ।

[Dn1 आस्थित (for प्र)]

— °) S ततो रथ- (for रथाना च)

73 B1 reads 73^{ab} on marg — °) S K Dn1
D1 s दतिना च (for तथा दन्ति) — °) B Dn1
Dn2 S नियुतेन (for अ)

74 °) B1 प्रायाचतो (for वृत प्रायान्) — G1 M
om 74^c — °) D1 s निर्घोषैर् (for घोषेण) — T
G2-s ins after 74^{ab} G1 M after 74^{ab}

512* नानाजनपदायुत ।

तव पुत्रं प्रयातस्तु

[G1 M om line 1]

७०

संजय उवाच ।

प्रविष्टयोर्महाराज पार्थवाण्योयस्तदा ।

दुर्योधने प्रयाते च पृष्ठतः पुरुषर्षमे ॥ १

जवेनाभ्यद्रवन्द्रोणं महता निखनेन च ।

पाण्डवाः सोमकैः सार्धं ततो युद्धमवर्तत ॥ २

तद्युद्धमभवद्भोरं तुमुलं लोमहर्षणम् ।

पाञ्चालानां कुरूणां च व्यूहस्य पुरतोऽद्भुतम् ॥ ३

राजन्कदाचिन्नास्मामिर्दृष्टं तादृङ् च श्रुतम् ।

यादृङ्मध्यगते सूर्ये युद्धमासीद्विशां पते ॥ ४

धृष्टद्युम्नस्रवाः पार्था व्यूढानीकाः प्रहारिणः ।

द्रोणस्य सैन्यं ते सर्वे शरवर्षैरवाकिरन् ॥ ५

वयं द्रोणं पुरस्कृत्य सर्वशस्त्रभृतां वरम् ।

पार्षतप्रमुखान्पार्थान्भ्यवर्षाम सायकैः ॥ ६

महामेवाविवोदीर्णौ मिश्रवातौ हिमात्यये ।

सेनाग्रे विप्रकाशेते रुचिरे रथभूषिते ॥ ७

समेत्य तु महासेने चक्रतुर्वेगमुत्तमम् ।

75 ⁸) Ds पार्थिव (for भारत) —^o) Ds प्रागर्ध (for अगार्ध) Ds 8 प्रेषिते (for प्रस्थिते) —^d) Ss अपि (for इव)

Colophon — Sub-parvan N (except Ks Ds 8)
G1.4 M1.2 जयद्रथवध — Day of Drona's General-
ship K1.8 अतुर्विचले — Adhy name Ks Dn1
Ds 5 दुर्योधनप्रयाणं, G1 M1.2 कवचबधने, Gs मत्र
कवचप्रदानं, Bom ed दुर्योधनकवचबधने — Adhy
no (figures, words or both) B1 Ds 91, Bs G1
M 89, Dn1 92, Ds T G2-4 90, Gs 88 — Sloka
no Dn1 75, Gs 79

70

1 ^a) Ks महाबाहो, Dn1 राजन्, D1 बाहो (for
राज) —^b) B Dn1 S (except G1 Ma-5) रणे,
Dn1 तयो, Ds तथा (for तदा) Ks Dn2 कृष्णपांड
वयोस्तदा —^c) G1 M चानुयाते (for प्रयाते च)
—^d) Ds प्रस्थिता (for पृष्ठतः) Ss K1-8 B1 D2 4
Gs 5 पुरुषर्षम, Ks Ds र्षम; Bs र्षम, Ds T Gs 4
र्वम (for र्षमे)

2 ^a) Ss Ks.4 D1 4 T G2-4 [अभ्यपतन्, K1
पवत् (for द्रवन्) K1 Ds द्रोणो (for द्रोण) —^b)
S K1-3 B (except B2) Dn1 Dn D1 4 s S (except
G2-5) निखनेन (for निख) —^d) B2 (marg, orig
as in text) Gs तयो, G1 M तत्र (for ततो)

3 ^a) Ss युद्धं, Ks B Dn1 Dn2 Ds 5 S तीव्र (for
बोर) —^b) Dn1 Ds 5 तुमुल (for तुमुलं) S Ds
B (except T Gs) रोम (for लोम) —^c) B1 पांचा

ल्याना, Bs G1 M पाडवाना, Ds पचालानां (for पाञ्च
लानां) Ds कुजराणा (hypermetrio) (for कुरूणां) Bs 5
कुरूणां पाडवाना च —^d) Ds 5 द्रुत (for द्भुतम्)

4 ^a) Ds कथाभिर (for कदाचिन्) Ss Ds अस्मा
भिर (for ना) Ds यत्कथाभिर्न चास्माभिर —^b)
Ds नापि (for तादृङ्) Ks D1 वा (for च) — For
4^{ab}, G1 M subst

513* राजस्य तादृशं युद्धं दृष्टपूर्वं न च श्रुतम् ।

—^c) Dn1 Dn1 D1 8 Gs मध्यगते, Ds 5 मध्यदिने (for
मध्यगते) — S K1-8 om 4^d-5^c

5 S K1-8 om 5^{ab} (of v 1 4) —^b) Dn1
नानानीका (for व्यूढा) —^c) S सैन्यं तव कुरुश्रेष्ठ
—^d) S K1 अवाकिरन् (for रन्)

6 D1 om 6^a-7^b —^a) Ss lacuna for वयं द्रोण
—^b) Ds Gs 5 सर्वे (for सर्व) Ds वरा (for वरम्)
—^d) Ks S अभिवर्षाम (for अभ्य) Ds 5 अभ्यवर्ष
न्सु (Ds न्स) सायकै

7 D1 om 7^{ab} (of v 1 6) —^a) Ss K (except
Ks) D1 महार्णवाव (for मेघाव) Ds इवोदीर्णान् (for
दीर्णौ) —^b) Ss मिश्रवीर्यौ, Ks B Dn2 D1 5 वातैर्,
Gs मिश्रौ तौ तु (for मिश्रवातौ) T Gs-5 युगात्यये
(for हिमा) —^c) Ds सैन्याग्रे (for सेनाग्रे) B
Dn1 Dn2 प्रचकाशेते, Dn1 प्रवि, S ते प्र (for विप्र)
—^d) Ds रुचिरे (for रुचिरे) Ds 5 शर, S रत्न
(for रथ) Ss K1.2 4 D1 रुचि (Ks धि) रध्वजभूषिते,
Bs रुचिरै रथभूषितै, Dn1 वीरे रथविभूषिते

8 ^a) Ks सर्वैर्यत्, S (except Gs) ते समेत्य (for

अङ्गिराः प्राह पुत्रस्य मन्त्रज्ञस्य बृहस्पतेः ।
बृहस्पतिरथोवाच अग्निवेश्याय धीमते ॥ ६६
अग्निवेश्यो मम प्रादत्तेन बध्नामि वर्म ते ।
तवाद्य देहरक्षार्थं मन्त्रेण नृपसत्तम ॥ ६७

संजय उवाच ।

एवमुक्त्वा ततो द्रोणस्तत्र पुत्रं महाद्युतिः ।
पुनरेव वचः प्राह शनैराचार्यपुंगवः ॥ ६८
ब्रह्मक्षत्रेण बध्नामि कवचं तव पार्थिव ।
हिरण्यगर्भेण यथा बद्धं विष्णोः पुरा रणे ॥ ६९
यथा च ब्रह्मणा बद्धं संग्रामे तारकामये ।
शक्रस्य कवचं दिव्यं तथा बध्नाम्यहं तव ॥ ७०

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकोनसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ६९ ॥

— For 65^{ab}, S subst.

508* जघान समरेऽभीत शक्रो देवाग्रणीस्तदा ।

— °) Ds ६ १ तच्च, Ds तव, S स तत् (for तं च)
S K1-3 D1 १ 8 G1 5 बद्धं, K4 धर्म- (for बन्ध) — °)
K4 lacuna, B2 शक्रश्च (for वर्म) K1 2 D1 सौगिरसे
S1 Ks Dn1 D2 4 वर्मणोगिरसे ददौ

66 °) S (except Ms-5) चापि (for प्राह) Ms 4 5
(*sup lin* also as in text) पुत्राय (for पुत्रस्य) — °)
Ms 4 5 (*sup lin* also as in text) मन्त्रज्ञाय (for 'ज्ञस्य'
— °) D4 om (hapl) from श्याय up to अग्निवे (in
67^a) K1-3 D1 अग्निवेशाय (for 'श्याय')

67 D4 om up to अग्निवे (of v 1 66) B2 reads
67^{ab} on marg — °) K1 अग्निवेशा, K2 8 D1 6 'वेष्टो
(for 'वेष्ट्यो) — °) Ms-5 वर्मणा (for वर्म ते) — D4
om 67^c-68^b — °) T देहे (for देह) — °) Dn1
धर्मेण (for मन्त्रेण) G1 M शक्रं तेन क्रमिष्यति

68 D4 om 68^{ab} (of v 1 67) Ds 6 G1 M om
the ref. — °) B2 Dn2 D2 महाद्युतिं, D7 8 'द्युते
(for 'द्युति) — °) Ks Dn1 D4 5 १ 8 तत् (for वच)
— For 68^{bc}, G1 M subst

509* तस्य कर्म बन्ध च ।

उवाच चैनमाचार्यस्तव पुत्रमिदं वच ।

69 °) T Gs 4 Ms (*sup lin* as in text) सूकेन
(for 'सूत्रेण) — °) B2 भारत (for पार्थिव) — For
69^{ab}, G2 subst.

बद्धा तु कवचं तस्य मन्त्रेण विधिपूर्वकम् ।
प्रेषयामास राजानं युद्धाय महते द्विजः ॥ ७१
स संनद्धो महाबाहुराचार्येण महात्मना ।
स्थानां च सहस्रेण त्रिगर्तानां प्रहारिणाम् ॥ ७२
तथा दन्तिसहस्रेण मत्तानां वीर्यशालिनाम् ।
अश्वानामयुतेनैव तथान्यैश्च महारथैः ॥ ७३
वृतः प्रायान्महाबाहुरर्जुनस्य रथं प्रति ।
नानावादित्रघोषेण यथा वैरोचनिस्तथा ॥ ७४
ततः शब्दो महानासीत्सैन्यानां तव भारत ।
अगाधं प्रस्थितं दृष्ट्वा समुद्रमिव कौरवम् ॥ ७५

510* ब्रह्मणश्च स्वसूक्तेन बध्नामि कवचं तव ।

— °) Ks Dn1 पुरा (for यथा) — °) B2 बद्धो विष्णु,
Ms (*sup lin* as in text) बद्धं विष्णो (for बद्धं विष्णो)
K1 5 Dn1 D4 यथा रणे, S तु वैशसे (for पुरा रणे)

70 °) B2 वर्मणा (for ब्रह्मणा) D7 बध् (for
बद्ध) — °) D4 च तथामये (for तारका) — °)
Ds बध्न (for कवचं)

71 Before 71, G1 M ins संजय उवाच — °)
D2 G2 5 बध्नातु (for बद्धा तु) — °) Ds 6 समरे (for
महते)

72 °) D4 5 सुसंनद्धो, S सुसयुक्तो (G1 8 M1 2
'युक्तो) (for स संनद्धो) — °) D7 अर्जुनस्य रथं प्रति
(= 74^b) — After 72^{ab}, Ks Dn1 S ins

511* प्रस्थितं सहसा राजन्यत्र यातो धनंजय ।

[Dn1 आसित (for प्र°)]

— °) S ततो रथ- (for स्थानां च)

73 B2 reads 73^{ab} on marg — °) S K Dn1
D1 8 6 दन्तिना च (for तथा दन्ति) — °) B Dc1
Dn2 S नियुतेन (for अ°)

74 °) B4 प्रायात्ततो (for वृत प्रायान्) — G1 M
om 74^c — °) D7 8 'निघोषैर्' (for घोषेण) — T
G2-5 ins after 74^{bc} G1 M after 74^{ab}

512* नानाजनपदायुतः ।

तव पुत्र प्रयावस्तु

[G1 M om line 1]

संजय उवाच ।

प्रविष्टयोर्महाराज पार्थिवार्णोययोस्तदा ।

दुर्योधने प्रयाते च पृष्ठतः पुरुषर्षमे ॥ १

जवेनाभ्यद्रवन्द्रोणं महता निखनेन च ।

पाण्डवाः सोमकैः सार्धं ततो युद्धमवर्तत ॥ २

तद्युद्धमभवद्दोरं तुमुलं लोमहर्षणम् ।

पाञ्चालानां कुरूणां च व्यूहस्य पुरतोऽद्भुतम् ॥ ३

राजन्कदाचिन्नास्माभिर्दृष्टं तादृङ् च श्रुतम् ।

यादृङ्मध्यगते ह्ययं युद्धमासीद्विशं पते ॥ ४

धृष्टद्युम्नमुखाः पार्था व्यूढानीकाः प्रहारिणः ।

द्रोणस्य सैन्यं ते सर्वे शरवर्षैरवाकिरन् ॥ ५

वर्यं द्रोणं पुरस्कृत्य सर्वशस्त्रभृतां वरम् ।

पार्षतप्रमुखान्पार्थानभ्यवर्षाम सायकैः ॥ ६

महामेघाविवोदीर्णौ मिश्रवातौ हिमालये ।

सेनाग्रे विप्रकाशेते रुचिरे रथभूषिते ॥ ७

समेत्य तु महासेने चक्रतुर्वेगमुत्तमम् ।

75 ^१) Ds पाथिव (for भारत) — ^०) Ds मागधं (for अगार्ध) Ds १ प्रेषित (for प्रस्थित) — ^४) Gs अपि (for इव)

Colophon — Sub-parvan N (except Ks Ds १) Gs १ M १ जयद्रथवध — Day of Droṇa's Generalship Ks १ चतुर्यदिवसे — Adhy name Ks Dn1 Ds १ दुर्योधनप्रयाणं, Gs M १ कवचवधने, Gs मन्त्र-कवचप्रदानं, Bom ed दुर्योधनकवचवधनं — Adhy no (figures, words or both) B1 Ds 91, B3 Gs M 89, Dn1 92, Ds T Gs 4 90, Gs 88 — Śloka no Dn1 75, Gs 79

70

1 ^१) Ks महाबाहो; Dn1 राजन्, D1 बाहो (for राज) — ^१) B Dn1 S (except Gs M १-१) रणे, Ds तयो, Ds तया (for तदा) Ks Dn1 कृष्णपाण्डवयोस्तदा — ^०) Gs M चानुयाते (for प्रयाते च) — ^४) Ds प्रस्थिता (for पृष्ठत) Śs K1-१ B1 Ds 4 Gs १ पुरुषर्षम; Ks Ds र्षम; Bs र्षमं, Ds T Gs 4 र्षना (for र्षमे)

2 ^१) Śs Ks 4 Ds 4 T Gs 4 [अभ्यपसन्; Ks पतद् (for इवन्) Ks Ds द्रोणो (for द्रोण) — ^१) Ś K1-१ B (except Bs) Ds Dn Ds 4 १ S (except Gs १) निखनेन (for निख) — ^४) Bs (marg, orig as in text) १ Gs तयोर्, Gs M तत्र (for सतो)

3 ^१) Śs युद्धं, Ks B Ds Dn Ds १ S सीढं (for घोरं) — ^१) Dn1 Ds १ तुमुलं (for तुमुलं) Ś Ds S (except T Gs) रोम (for लोम) — ^०) B1 पाथा

ख्याना, B3 Gs M पाण्डवाना, Ds पञ्चालाना (for पाञ्चालाना) Ds कुजराणा (hypermetrio) (for कुरूणा) B2 १ कुरूणा पाण्डवाना च — ^४) Ds १ द्रुत (for द्रुतम्)

4 ^१) Ds कथाभिर् (for कदाचिन्) Śs Ds अस्माभिर् (for ना) Ds यत्कथाभिर् चास्माभिर् — ^१) Ds नापि (for तादृङ्) Ks D1 वा (for च) — For 4^४, Gs M subst

513* राजस्य तादृशं युद्धं दृष्टपूर्वं न च श्रुतम् ।

— ^०) Ds1 Dn1 Ds १ Gs मध्यगते, Ds १ मध्यदिने (for मध्यगते) — Ś K1-१ om 4^४-5^०

5 Ś K1-१ om 5^४ (of v 1 4) — ^१) Dn1 नानानीका (for व्यूढा) — ^०) S सैन्य तव कुक्षेत्रे — ^४) Ś K1 अवाकिरत् (for रन्)

6 Ds om 6^४-7^१ — ^१) Śs lacuna for वय द्रोण — ^१) Ds Gs १ सर्वे (for सर्व) Ds वरा (for वरम्) — ^४) Ks S अभिवर्षाम (for अम्य) Ds १ अभ्यवर्षन्त्यु (Ds न्स) सायकै

7 Ds om 7^४ (cf v 1 6) — ^१) Śs K (except Ks) Ds महार्णवाद् (for मेघाद्) Ds ह्यवोदीर्णान् (for दीर्णौ) — ^१) Śs मिश्रवीर्यौ, Ks B Dn Ds १ घातैर्, Gs मिश्रौ तौ तु (for मिश्रवातौ) T Gs १ युगालये (for हिमा) — ^०) Ds सैन्याग्रे (for सेनाग्रे) B Ds Dn १ प्रचकाशेते, Dn1 प्रवि, S ते प्र (for विप्र) — ^४) Ds रुचिरे (for रुचिरे) Ds १ शर, S रत्न (for रथ) Śs K1 १ 4 D1 रुचि (Ks धि) रथभूषिते; Bs रुचिरे रथभूषिते, Dn1 घारे रथभूषिते

8 ^१) Ks सर्वैर्यत्, S (except Gs) ते समेत्य (for

जाह्नवीयमुने नद्यौ प्रावृषीवोल्बणोदके ॥ ८
 नानाशस्त्रपुरोवातो द्विपाश्वर्यसंवृतः ।
 गदाविद्युन्महारौद्रः संग्रामजलदो महान् ॥ ९
 भारद्वाजानिलोद्धतः शरधारासहस्रवान् ।
 अभ्यवर्षन्महारौद्रः पाण्डुसेनाग्रिसुद्धतम् ॥ १०
 समुद्रमिव घर्मान्ते विवान्धोरो महानिलः ।
 व्यक्षोभयदनीकानि पाण्डवानां द्विजोत्तमः ॥ ११
 तेऽपि सर्वप्रयत्नेन द्रोणमेव समाद्रवन् ।
 विमिस्सन्तो महासेतुं वार्योधाः प्रवला इव ॥ १२

वारयामास तान्द्रोणो जलौघानचलो यथा ।
 पाण्डवान्समरे कुद्धान्पाञ्चालांश्च सकेकयान् ॥ १३
 अथापरेऽपि राजानः परावृत्य समन्ततः ।
 महाबला रणे शूराः पाञ्चालानन्ववारयन् ॥ १४
 ततो रणे नरव्याघ्रः पार्षतः पाण्डवैः सह ।
 संजघानासकृद्द्रोणं विमिस्सुररिवाहिनीम् ॥ १५
 यथैव शरवर्षाणि द्रोणो वर्षति पार्षते ।
 तथैव शरवर्षाणि धृष्टद्युम्नोऽभ्यवर्षत ॥ १६
 सनिस्त्रिंशपुरोवातः शक्तिप्रासर्षिसंवृतः ।

समेत्य तु) B₁ महासैन्य (for 'सेने' —^δ) Dn₂ चक्राते
 (for चक्रतुर) S₂ (sup lin, orig as in text) K
 (except K₄) Dn₂ D₄ 5 G₁ M अद्भुतं (for उत्तमम्)
 —^ο) B₂ चैव, A few MSS नद्य (for नद्यौ) —^δ)
 S₁ D₄ 5 7 8 [उ]द्धतोदके (for [उ]ल्बणो)

9 ^α) K₁ D₅ नानाशस्त्रपुरोवाते —^δ) T G₂₋₄ प्रत्यश्व-
 G₁ M जाल्यश्व, G₅ प्रत्यश्व (for द्विपाश्व-) K₁ -सयुत,
 B₁ 2 सभृत, D₂ -सकुल (for सवृत) —^ο) D₄ तथा
 (for गदा) — D₄ om (hapl) 9^d-10^ο —^δ) Dn₁
 G₅ संग्रामो, D₇ 8 संग्रामे (for संग्राम) S₂ K₂ 8 D₁ 8
 [S]नवच्च, K₁ D₂ 8 5-7 नदन्, K₄ न तत् (for महान्)

10 D₄ om 10^{ab} (cf v 1 9) —^α) S₂ K₂ D₁
 भारद्वाजानिलोद्धता (D₁ 'द्धता) —^δ) D₂ सहायवान्
 (for 'सहस्र') S₂ K₁₋₃ B₁ D₁ 8 शरधारा (M₂₋₅
 'नपै' सहस्रश्च —^ο) S₂ K₁ 2 महारौद्रा, B₁ 5 Dn₂
 'सैन्य, S 'रौद्र' (for 'रौद्र') —^α) S₂ K₁₋₃ D₁ 4
 उद्यत, Dn₁ अद्भुत, D₂ उद्धत, D₅ उद्यत (for उद्ध
 तम्) D₇ 8 पार्यसेना समतत, T G₂₋₅ पाण्डुसैन्याग्रि-
 मुत्थित

11 ^α) G₅ मेघाते (for घर्मान्ते) Cv as in text
 —^δ) S₂ प्रवन्, K₂ विवस्वान् (hypermetric), K₄
 B₂ 4 Dn₂ D₁ 8 M₅ विद्वान्, D₂ विस्वुर, D₅ विध्यन्,
 D₆ पिद्यन्, T G₂₋₅ महा, Cd विवान् (as in text)
 D₂ वन्तो (for घोरो) D₄ महाबल (for निल) Cv
 as in text

12 ^α) S₂ K₁ 2 D₁ 8 T G₅ सर्वे (for सर्व) —^δ)
 Dn₁ समाव्रजन् (for 'द्रवन्' —^ο) K₂ महावेग, K₅
 'सेना, S रथानीक (for महासेतुं) —^α) K₂ वार्योधा,
 D₆ Dn₁ D₅₋₇ S (except M₅₋₅) वार्योधा (for वार्योधा)
 D₈ प्रलये (for प्रवला)

13 ^α) S₁ K (except K₅) D₁ M₅ 4 धारयामास
 (for वारया) D₂ G₂ M₅ त (for तान्) —^δ)
 B₁ 5 Dn₂ जलौघ, S वार्यो (G₃ 4 M₅ 'यो') धान् (for
 जलौ) B₈ (marg as in text) महान् (for यथा)
 —^ο) T G₈₋₅ जित्वा (for कुद्धान्) —^α) B₂₋₅ D₆
 Dn₂ G₂ पञ्चालाश्च (B₂ लास्तु), G₁ M₁ 2 सपाञ्चालान्
 (for पाञ्चालाश्च) B₂ Dn₁ D₂ 5 5-8 सकेकयान् (for
 सके) K₄ पाञ्चालाना च केकयान्, K₅ पाञ्चालान्सह
 केकयान्

14 ^α) B₄ तथा, B₅ यथा (for अथ) B₂ Dn₂
 D₁ च (for ऽपि) S पर्यवर्तत राजान —^δ) K₃ B
 D₆ Dn₂ D₃ परिवृत्य (for परा) S कुर्वाणास्त्वव शासनं
 —^α) K₃ B₄ D₆ D₈ पञ्चालान् (for पाञ्चाला) S₁ अन्य
 वारयन्, K₁₋₃ अनुवा, D₆ व्यवहा (for अन्ववा)

15 ^α) G₁ M पाञ्चालाना रथव्याघ्र (G₁ 'घ्र') —^ο)
 K₂ D₄ 5 स (for स) K₁ D₁ 5 सकृद् (for [अ]सं)
 G₁ M अन्यद्वादसकृद्युद्धे —^α) D₅ विधत्सुर, D₆ वीभ
 त्सुर, D₇ 8 विभित्सन, G₃ 4 वीभित्सुर, G₅ M₃₋₅ वीभ
 त्सुर, M₅ (inf lin) विभात्सुर, A few MSS विभं
 त्सुर (for विमिस्सुर) S₁ K₃ B₄ Dn₂ D₇ 8 M₅ 4 ह्व,
 S₂ K₁ 2 4 B₂ D₁ रिपु, D₆ अपि (for अरि)

16 B₁ om (hapl) from शरवर्षाणि (in 16^a) up to
 तथैव (in 16^ο) D₅ 8 om (hapl) 16^δ —^δ) B₂
 (marg, orig as in text) D₆ वर्पत (for वर्पति)
 S सयुगे (for पार्षते) —^ο) D₁ वर्पेण (for वर्षाणि)
 —^α) S₂ K₄ B D₆ T G₂ 8 5 [S]न्यवर्ष (S₁ 'त') त,
 K₅ [S]थ पार्षत, Dn₁ [S]पि वर्पति, D₃ [S]भ्यवर्पति
 (for 'वर्पत') G₁ M पाञ्चालो विप्रक (G₁ M₃ 4 'व') पति

17 ^δ) G₁ M प्रासासि (for प्रासर्षि-) K₅ Dn₁
 D₅ -सयुत, D₄ -सोमर (for -सवृत) —^ο) Dn₁ T
 G₂₋₅ -निर्हादो (for सहादो) G₃ M ज्याविद्युन्निरहादो

ज्याविद्युच्चापसंहादो धृष्टद्युम्नबलाहकः ॥ १७
 शरधाराश्मवर्षाणि व्यसृजत्सर्वतोदिशम् ।
 निम्नत्रथवराश्चौघाश्छादयामास वाहिनीम् ॥ १८
 यं यमार्छच्छरैर्द्रोणः पाण्डवानां रथव्रजम् ।
 ततस्ततः शरैर्द्रोणमपाकर्षत पार्षतः ॥ १९
 तथा तु यतमानस्य द्रोणस्य युधि भारत ।
 धृष्टद्युम्नं समासाद्य त्रिधा सैन्यमभिधत् ॥ २०
 भोजमेके न्यवर्तन्त जलसंधमथापरे ।
 पाण्डवैर्हन्यमानाश्च द्रोणमेवापरेऽव्रजन् ॥ २१
 सैन्यान्वधटयद्यानि द्रोणस्तु रथिनां वरः ।

व्यधमचापि तान्यस्य धृष्टद्युम्नो महारथः ॥ २२
 धार्तराष्ट्रास्त्रिधाभूता वध्यन्ते पाण्डुसृजयैः ।
 अगोपाः पशोऽरण्ये बहुभिः श्वापदैरिव ॥ २३
 कालः संग्रसते योधान्धृष्टद्युम्नेन मोहितान् ।
 संग्रामे तुमुले तस्मिन्निति संमेनिरे जनाः ॥ २४
 कुनृपस्य यथा राष्ट्रं दुर्भिक्षव्याधितस्कुरैः ।
 द्राव्यते तद्वदापन्ना पाण्डवैस्तव वाहिनी ॥ २५
 अर्करश्मिप्रभिन्नेषु शस्त्रेषु कवचेषु च ।
 चक्षुषि प्रतिहन्यन्ते सैन्येन रजसा तथा ॥ २६
 त्रिधाभूतेषु सैन्येषु वध्यमानेषु पाण्डवैः ।

—^d) D₁ 8 धृष्टद्युम्नो (for धुम्न) S (except T G₂)
 बलाहक (for बलाहक)

18 ^a) Ś K (except K₁) D₁ D₂ 7 8 धारासि ,
 D₄ धारामि , T G₂ 4 धाराडु , G₂ 5 धाराशु (for
 धाराश्म) —^b) K₅ B₂ (marg , orig as in text)
 D₀₁ D₁ D₄ 7 8 विसृजन् , D₅ 0 G₁ 4 M (except
 M₁) व्यसृजन् (for जत्) K₅ D₁ D₄ दिश (for
 दिशम्) —^c) D₁ D₇ 8 नराशौवाश् , D₅ वरौ-
 चान्त , G₁ M₁ 3 वराशौवा (for वराशौवांश्) T G₂-5
 निम्नस्त्र नराशौवान् — G₅ om 18^d —^d) B D₀₁
 D₂ 5 ह्रावयामास , S (G₅ om) पातया (for छादया)

19 ^a) G₁ M₁ 2 यमाघत् , M₂-5 यमघत् ; A few
 MSS यमार्छत् (for यमार्छत्) —^b) K₅ B₁ रथध्वजं ,
 D₂ व्रजान् , D₅ महारथं (for रथव्रजम्) —^c) S
 तस्मात्तस्मात् (for ततस्ततः) —^d) K₁ lacuna , G₂
 पाण्डव (for पार्षत)

20 ^a) D₈ M₂-5 यथा (for तथा) D₈ नु (for
 तु) —^b) S भारिष (for भारत) —^d) G₅ क्रिया-
 (for त्रिधा) Ś K (except K₅) D₀₁ (sup lin as
 in text) D₁-8 5 7 8 अभज्यत (for अभिधत्) D₅ त्रि
 सैन्यमभिभज्यत

21 ^a) B D₀₁ D₂ G₂ [s]भ्य (G₂ न्व)वर्तत , G₁
 M [s]न्वपद्यत (for न्यवर्तन्त) —^b) B D₀₁ D₂
 D₄ 5 7 8 S तथा (for अथ) —^c) D₇ जयमानाश्
 (for हन्य) , — D₅ reads 21^d-22^d twice —^d) B
 D₀₁ T G₂-5 घटुः , D₂ व्रजेत् , D₅ (both times)
 व्रजन् ,

22 For the repetition in D₀, of v 1 21 —^a)
 K₁ 3 [अ]वट्टयद् , K₂ घट्टयद् , K₄ घट्टयद् , D₂ [अ]
 चोदयद् , D₃ 0 घट्टयद् (for [अ]वट्टयद्) K₅ B D₀₁
 D₁ D₄ 5 (both times) सघट्ट (K₁ D₁ 'घात')यति
 सैन्यानि , D₇ 8 संघाटयित्वा सै , S सघाते यतते द्रोण
 (G₅ 4 'ण) —^b) S सैन्यस्य (for द्रोणस्तु) B₁
 बलिनां (for रथिना) —^c) Ś 2 K (except K₅) D₁
 तानि चापि (by transp) , B₁ 8 5 तानि तानि D₄
 सैन्यस्य (for तान्यस्य) S व्यधमचास्य सैन्यानि

23 ^a) K₁ 4 D₄ M₁ धार्तराष्ट्र (for 'राष्ट्रास्') Ś 1
 द्विधाभूता , D₁ D₂ 7 8 T G₂-5 तयाभूता (for त्रिधा-
 भूता) —^b) D₄ वध्यता , T G₅ व्यघते , G₃ 4 व्य-
 थते (for वध्यन्ते) B₁ T G₃ 4 नदने , D₁ D₂
 संजयै (for सृजयै) —^d) D₀₁ चापरैर् (for श्वाप-
 दैर्)

24 D₂ om 24 —^a) Ś K B₂ 4 D₁ D₁-0 स
 (K₂ स) ग्रसते , D₀₁ सक्रमते , G₅ स ग्रहते (for संग्र-
 सते) B₁ लोकान् , G₁ 8 M योधान् (for यो) —^b)
 G₁ M₂ मोक्षितान् (for मोहि) —^c) D₁ D₈-5 तुमुले
 (for तुमुले) —^d) T G₂-3 त (for सं) D₇ 8
 प्रजा (for जना)

25 ^a) K₅ D₂ राष्ट्रं (for राष्ट्र) —^b) D₂ D₅ S
 व्याधिदुर्भिक्षतस्कुरै —^c) D₇ 8 प्राप्यते (for द्राव्यते)
 D₂ आयत्ता , D₅ आयता (for आपन्ना) —^d) T
 G₂ 4 शत्रु (for तव)

26 ^a) B D₀₁ विभिन्नेषु ; S विभिन्नेषु (for प्रभि) ,
 —^c) B D₀₁ S प्रत्यहन्यते ; D₂ D₅ प्रत्यहन्यते ; D₄
 प्रतिहन्यते (for 'हन्यन्ते') . —^d) K₅ D₁ सैन्यानां (for

अमर्षितस्ततो द्रोणः पाञ्चालान्वधमच्छरैः ॥ २७
 मृद्वतस्तान्यनीकानि निघ्नतश्चापि सायकैः ।
 बभूव रूपं द्रोणस्य कालाग्रेरिव दीप्यतः ॥ २८
 रथं नागं हयं चापि पत्तिनश्च विशां पते ।
 एकैकेनेषुणा संख्ये निर्विभेद महारथः ॥ २९
 पाण्डवानां तु सैन्येषु नास्ति कश्चित्स भारत ।
 दधार यो रणे बाणान्द्रोणचापच्युताञ्छितान् ॥ ३०
 तत्पच्यमानमर्केण द्रोणसायकतापितम् ।
 बभ्राम पार्षतं सैन्यं तत्र तत्रैव भारत ॥ ३१

तथैव पार्षतेनापि काल्यमानं बलं तव ।
 अभवत्सर्वतो दीप्तं शुष्कं वनमिवाग्निना ॥ ३२
 वध्यमानेषु सैन्येषु द्रोणपार्षतसायकैः ।
 त्यक्त्वा प्राणान्परं शक्यता प्रायुध्यन्त स सैनिकाः ३३
 तावकानां परेषां च युध्यतां भरतर्षभ ।
 नासीत्कश्चिन्महाराज योज्याक्षीत्संयुगं भयात् ॥ ३४
 भीमसेनं तु कौन्तेयं सोदर्याः पर्यवारयन् ।
 विविंशतिश्चित्रसेनो विकर्णश्च महारथः ॥ ३५
 विन्दानुविन्दावावन्त्यौ क्षेमधूर्तिश्च वीर्यवान् ।

सैन्येन) Ds तेजसा (for रजसा) S वृते (for तथा)
 S Ks ३ सैन्यानां भास्वता (S1 Ks ३ laouna) तव, K1
 सैन्याना तव पुत्रक, K4 सैन्येन तव मारिष

27 ^a) S1 पांचालं, Ks B1 ३ ५ Ds पंचालान्, Bs
 पंचाल्य, Dc1 D7 ३ पांचाल्य (for पाञ्चालान्) D2 अध
 मत् (for व्यध) Dn1 न्यधमत्पाडुसंजयान्, G2 पंचा-
 लानन्ववारयत्

28 ^a) Dn1 Ds १ ३ मर्दवत्, Ds ३ अर्दवत् (for
 मृद्वतवत्) K4 B4 चापि (for तानि) B4 सैन्यानि (for
 [ज]नीकानि) —^b) A few MSS शायकै (for सा)
 T G2-5 निघ्नत शान्नवाग्ने, G1 M श्चाहिवाग्ने —^c)
 G1 M1 ३ सैन्यस्य (for द्रोणस्य) —^d) S1 Dc1 काला-
 भिद् (for भेद्) S K1-3 D1 दीप्तिमत्, K4 दीप्तवान्,
 Dc1 दीपितं (for दीप्यत)

29 ^a) Ds रयाज्ञागान्ध्याश्चापि, T G2-5 रथनागहया-
 श्चापि —^b) S K1 ३ ४ D1 ४ पत्तिं चैव (S1 K2 चापि,
 Ds तस्य), Ks B1 ३ Dc1 Dn2 D2 ३ ६ M4 पत्तिनं च,
 Dn1 पत्तिनां च, Ds G2 ६ पत्तयश्च, D7 ३ पदातींश्च,
 G1 पत्तीना च, G3 ४ पत्तीश्चापि (for पत्तिनश्च) Ds
 महारणे (for विशा पते) —^c) G1 ४ ५ M संख्ये (for
 संख्ये) — Ds om. 29^a-30^a —^d) B2 महारथं (for
 रथ)

30 Ds om. 30^a (of v 1 29) —^a) Ks Dn Ds
 च, Ds तेषु (hypermetric) (for तु) K1-3 सैन्यस्य
 (for सैन्येषु) —^b) S नास्ति राजन्व मानव —Bs
 reads 30^a-31^a on marg —^c) Ks Ds ३ ५ १ ३ प्रासात्
 (for बाणान्) S अधारयत (G1 M न धारयति) यो
 बाणान् —^d) Ks Dn1 Ds-5, 7, ९ द्वारान्; B Dc1 Dn2
 S प्रभो (for शिवान्),

31 Bs reads 31 on marg —^a) S2 K (except
 Ks) D1 उच्छाद्यमानेनार्केण —^b) G2 ताडितं (for
 तापितम्) G4 द्रोणबाणप्रतापितं —^c) G1 M भ्रमते
 (for बभ्राम) B (except B1) Dc1 पाडवं, D2 [आ]-
 मर्षितं (for पार्षतं) —^d) S2 K (except Ks) D1 स
 (for [ए]व) — After 31, S ins

514* हन्यमानं तु तत्सैन्यं भारद्वाजेन सर्वत ।

शरैरभिशिखाकारैर्दह्यते भरतर्षभ ।

[(L 1) T सर्वश (for सर्वत)]

32 ^b) B2 चाल्यमानं (for काल्य) —^c) S विद्रुत
 (Gs 'व' सर्वत क्षीण —^d) Dn2 D2 ३ शुष्कं घनम्
 (for शुष्कं वनम्)

33 ^a) Ks Dn2 Gs बाध्यमानेषु, G2-4 मय्य (for
 वध्य) B4 om सैन्येषु —^c) S1 बाण (for प्राणान्)
 —^d) K4 ३ Dn2 Ds प्रायुध्यति, D2 च्यते (for च्यन्त)
 B Dc1 युध्यते सर्वतोमुखा, S युध्यते स्वर्गलिप्सव

34 ^b) B Dc1 पुरुषर्षभ (for भरत) —^a) S
 [5]जहात् (G1 M1 ३ 'न्' (for ज्याक्षीव) Ks संगरं
 (for सयुग) D7 ३ तदा (for भयात्) — After 34,
 S2 reads 7 71 26-7 73 3

35 Ds om. 35^a-36^b —^b) Dn1 Ds १ सोदर्या,
 Ds ३ सौ (for सो) —^a) B4 om विकर्णश्च Dn1
 महाबल (for रथ) — After 35, D7 reads 37 for
 the first time, repeating it in its proper place

36 Ds om 36^a (of v 1 35). —^a) Dc1 Ds
 विन्दानुविन्दाव् (for विन्दानुविन्दाव्) S तेषा तु (for
 जावन्त्यौ) —^b) Ds स्मृतिश्च (for भृदिश्च). S पौरव

त्रयाणां तव पुत्राणां त्रय एवानुयायिनः ॥ ३६
 बाह्मीकराजस्तेजस्वी कुलपुत्रो महारथः ।
 सहसेनः सहामात्यो द्रापदेयानवारयत् ॥ ३७
 शैव्यो गोवासनो राजा योधैर्दशशतावरैः ।
 काश्यस्याभिभुवः पुत्रं पराक्रान्तमवारयत् ॥ ३८
 अजातशत्रुं कौन्तेयं ज्वलन्तमिव पावकम् ।
 मद्राणामीश्वरः शल्यो राजा राजानमावृणोत् ॥ ३९
 दुःशासनस्त्ववस्थाप्य स्वमनीकममर्पणः ।
 सात्यकिं प्रययौ क्रुद्धः शूरो रथवरं युधि ॥ ४०

स्वकेनाहमनीकेन संनद्धकमचावृतः ।
 चतुःशतैर्महेष्वासैश्चेकितानमवारयम् ॥ ४१
 शकुनिस्तु सहानीको माद्रीपुत्रमवारयत् ।
 गान्धारकैः सप्तशतैश्चापशक्तिशरासिभिः ॥ ४२
 विन्दानुविन्दावावन्त्यौ विराटं मत्स्यमार्छताम् ।
 प्राणांस्त्यक्त्वा महेष्वासौ मित्रार्थेऽभ्युद्यतौ युधि ॥ ४३
 शिखाण्डिनं याज्ञसेनिं रुन्धानमपराजितम् ।
 बाहिकः प्रतिसंयत्तः पराक्रान्तमवारयत् ॥ ४४
 धृष्टद्युम्नं च पाञ्चाल्यं क्रूरैः सार्धं प्रमद्रकैः ।

(for वीर्यवान्) — D₂ reads 36°-37^d after 42 —^d) D₂ s -योधिन (for -यायिन)

37 For the sequence in D₂, of v 1 36 —^a)
 S₁ K₁-s D₁ s 7 s राजा (for राजस्) —^b) T G₂-s
 कुलपुत्रास् (for 'पुत्रो) S (except G₂) सतुल्यज (for
 महारथ) — D₁ reads 37^{ad} for the first time after
 35 —^c) S₁ K₂ B₂ D₁ D₂ सहसेन, G₁ M नह
 सैन्य (for सेन) D₂ सहामात्यो (for सहा) —^d)
 D₂ द्रौपदेयम् (for 'यान्) S₁ B₁ अवारयन्, K₂ न्यवा-
 रयन्, D₀₁ अवारयत्, G₁ M₁ s अवाकिरत् (for रयत्)
 D₁ D₂ द्रौपदेयान्यवारयत्, D₂ तव पुत्रा महारथा

38 D₂ om (hapl) 38 —^a) B₁ D₂ s शैव्यो (for
 शैव्यो) K₁ s गोवासनो, K₂ जिनो, D₁ शनो,
 D₂ योधासमो, S गोपायनो (for गोवासनो) —^b)
 T G₂-s शतोत्तरैः, G₁ M₁ s शतापरैः, M₂-s शतै-
 परैः (for शतावरै) —^c) K₁ D₂ [अ]भिमुख, D₂
 भुव (for भुव) —^d) S K D₂ D₁ s s-8 अयो-
 धयत् (for अवार) D₁ पराक्रान्तिन योधयत्

39 °) D₂ सल्ये (for शल्यो) —^a) K₁ laonna,
 D₂ राजन्; D₂ शल्यो (for राजा) B₁ (marg as in
 text) आर्दयत् (for आवृणोत्) B₂ राजानमावृणोत्तरैः,
 G₁ रणे चार्जुनमावृणोत्

40 B₂ om 40^{ab} —^b) T G₂ s अमर्पण, G₂
 मनीषिण (for अमर्पण) —^c) D₂ शूर; G₂ क्रुद्धं
 (for क्रुद्ध) —^d) D₂ क्रुद्धो (for शूरो) D₁ s युधि
 वरं (for रथवरं) S₁ K₂ D₁ G₂ प्रति (for युधि)

41 °) S तेनैव हस्त्यनीकेन —^b) K₂ B D (except
 -) संनद्ध (for 'द्ध) S₂ K₁-s D₁ कवचो वृत; S
 प्वज (for चावृत) —^c) K₂ T G₂-s M₂-s शतं

शतैर्, D₂ चतुशत, G₁ M₁ 2 शतं शरैर् (for चतु-
 शतैर्) S₁ महेष्वासश्, K₁ s 4 'ष्वास (for 'ष्वासैश्)
 —^d) S K₂ B₁-s D₁ D₂-s S अवारयत्, K₁ s 'यन्
 (for 'यम्)

42 D₁ om (hapl) 42^{ab} —^a) K₂ s D₁ च
 (for तु) D₂ सहसेन (for शकुनिस्तु) K₂ D₁ s G₂
 सहानीको, B₂ D₂ सहामात्यो (for 'नीको) —^b)
 K₂ D₁ D₁ D₁ s S माद्रीपुत्राव्, D₂ द्रौपदेयम् (for माद्री-
 पुत्रम्) D₁ अवारय (for 'यत्) —^c) D₂ गधारकैः;
 S सर्गाधरै (for गान्धारकै) —^d) D₂ S वरासिभि
 (for शरा) B₁ s s (marg) 4.5 D₀₁ D₁ चापशक्त्य-
 सिपाणि (B₂ [orig] वृष्टि)भि — After 42, D₂ reads
 36°-37^d

43 °) D₀₁ D₁ विन्दानुविन्दाव् (for विन्दानुविन्दाव्)
 D₁ कैकयौ (for आवन्त्यौ) —^b) S (except G₂)
 मात्स्यम् (for मत्स्यम्) D₂ s विराटं व्यस (D₂ 'स्य)वा
 शरान् —^c) D₁ s चतुःशतैर्महेष्वासैर् (= 41°), G₁ M
 मित्रार्थे च पराक्रान्तं —^d) S₁ वृद्यतौ, K₁ [s]भ्युदिते, D₁
 दितौ; T G₂ 4 'स्थितौ, G₂ वृद्यतौ (for अभ्युद्यतौ)
 B D₀₁ D₁ D₁ s 7 s मित्रार्थेभ्युद्यतायुधौ (D₁ s धै),
 G₁ M र्थे च व्यवस्थितौ

44 °) D₂ याज्ञसेनिं तु (hypermetrio) (for याज्ञ-
 सेनि) —^b) S₁ D₂ तन्वानम्, S₂ धन्विनम्, K₁ 2 4
 D₁ धन्वानम्, D₁ रूढताम्, D₂ सुधन्वम् (for रुन्धा-
 नम्) S युवानममितीजसं —^c) B₁ s 4 D₀₁ D₂ s s
 बाह्मीक, G₁ 4 M बाह्मीक, G₂ बाहिक (for बाहिक)
 K₂ पुत्र (for प्रति) K₂ -ययत् (810), K₂ संयुक्त, D₁
 संवृत्, D₂ संजात, T G₂-s संरब्ध, G₁ M -संयातं
 (for -संयत्त)

45 S K₁-4 D₂ G₂ om (hapl) 45, D₁ reads 45

आवन्त्यः सह सौवीरैः कुद्धरूपमवारयत् ॥ ४५
घटोत्कचं तथा शूरं राक्षसं क्रूरयोधिनम् ।
अलायुधोऽद्रवचूर्णं कुद्धमायान्तमाहवे ॥ ४६
अलम्बुसं राक्षसेन्द्रं कुन्तिभोजो महारथः ।
सैन्येन महता युक्तः कुद्धरूपमवारयत् ॥ ४७
सैन्धवः पृष्ठतस्त्वासीत्सर्वसैन्यस्य भारत ।
रक्षितः परमेष्वासैः कृपप्रभृतिमी रथैः ॥ ४८

तस्यास्तां चक्ररक्षौ द्वौ सैन्धवस्य बृहत्तमौ ।
द्रौणिर्दक्षिणतो राजन्स्रुतपुत्रश्च वामतः ॥ ४९
पृष्ठगोपास्तु तस्यासन्सौमदत्तिपुरोगमाः ।
कृपश्च वृषसेनश्च शलः शल्यश्च दुर्जयः ॥ ५०
नीतिमन्तो महेष्वासाः सर्वे युद्धविशारदाः ।
सैन्धवस्य विधायैवं रक्षां युयुधिरे तदा ॥ ५१

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि सप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७० ॥

twice Gs repeats 45 after 47 —^a) T Gs 4
घटयुद्धश्च (for 'युद्धं') B (except Bs) Dn Ds
M1 2 3 तु (for च) T Gs 4 पाचाल्य (for पाञ्चाल्य)
—^b) Ds 4 (both times) क्रूरं (for क्रूरैः) D1 Gs
प्रभेदकैः, Gs (both times) प्रहारकैः (for प्रभेदकैः)
—^c) T Gs 5 (both times) आर्वत्यौ (for आवन्त्यौ)
—^d) T Gs 4 कुद्धरूपाव (for 'रूपम्').

46 Ds Gs om (hapl) 46-47; Bs reads the
same on marg —^a) Ks Dn1 महाशूरं, Ds 6 महा
वीरं, G1 M ततो वीर (G1 'र') (for तथा शूरं) —^b)
Ds क्षुद्रः, Ds कूटः, Gs शूरः (for क्रूरः) B Dn1
कर्मिणः, S (Gs om) कर्मकृत् (for योधिनम्) —^c)
Ds अलायुधो, Ds अलबुधो, T Gs 3 3 अलबुधो (for
अलायुधो) —^d) Ds 3 क्रूरम्, Gs क्रांतम् (for कुद्धम्)
Ds आसाद्य (for आयान्तम्)

47 Ds Gs om 47 (of v l. 46) Bs reads 47
on marg —^a) B Dn1 अलबुधं, Dn Ds 3 3 3
अलबुधो (Dn Ds 'धो'), T Gs अलबलं (for अल-
म्बुसं) Ks Dn Ds 3 3 3 राक्षसेन्द्रं (for 'सेन्द्रं') —^b)
Ks Dn Ds 3 3 कुन्तिभोजं, Ds 3 कुन्तिभोजं (for कुन्ति-
भोजो) Ks Dn Ds 3 3 महारथं, T Gs 3 3 'बल'
(for 'रथ') —^c) Dn1 Gs Ms-5 युक्तं (for युक्त)
Ks घटोत्कचं महाशूर —^d) = 45^d Gs क्रूररूपम् (for
कुद्धं) — After 47, B2-4 ms

515* एवं द्रुपदातान्यासंखव तेषां च भारत ।

[Bs हट (for द्रु) .]

while Gs repeats 45.

48 ^a) Dn1 च (for तु) —^c) Ds रक्षितः स महै
ज्वासै. —^d) Dn1 रणे, G1 M द्रुपैः (for रथैः) Ds
कृपप्रभृतिभारत (s10)

49 ^a) Ds 5 तौ, S (except G1 M1 2) तु (for
द्वौ) —^b) S2 K1-3 बृहत्तरौ, Dn1 Ds 5 महत्तमौ
(for बृहत्) —^c) Ds 6 तु दक्षिणे (for दक्षिणतो)

50 ^a) Bs (marg as in text) गुप्ताश्च (for गोपाश्च),
Ks B1 3 Dn1 Ds च (for तु) G1 M तत्र (for
तस्य) —^b) Ds 7 3 T Gs-4 सोमदत्ति Ks Ms-5 पुरो
गम (Ms 'मात्' (for 'गमा') —^c) Bs (marg, orig
as in text) 3 (marg as in text) Dn1 सोमदत्तश्च (for
वृषसेनश्च) —^d) Ds 7 शल्य (for शल) Ds शङ्खश्च,
T Gs-5 चैव, G1 M1 3 साल्वश्च (for शल्यश्च) Ds
वीर्यवान्; Gs दुर्जया (for दुर्जय)

51 ^b) S सर्वैश्च (Gs 'शा' च (for सर्वे युद्धं) —^c)
S2 K1-3 विधायैव (S2 K4 'व'), G1 M1 रथं चैव, Gs-5
Ms-5 रथस्यैव, Ms रथस्यैव (for विधायैव) —^d) S2
Ks-4 D1 विदधिरे (for युयु) Ks B Dn1 Dn Ds 5
ततः (for तदा) S रक्षार्थं युयुधुस्तः (G1 M हि युयुस्तः ददा)

Colophon — Sub parvan S K1-3 3 B Dn1 Dn
D1-5 7 3 G1 4 M1 3 जयद्रथवध — Day of Drona's
Generalship K1 3 चतुर्यदिवसे; Gs चतुर्यदि — Adhy
name Ks Ds सेनाप्रसर्दनं, G1 M1 3 यौधामिसारः,
Bom. ed संकुलयुद्धं — Adhy no (figures, words
or both) B1 92, B2 88, B3 Ds 3 93, Ds T
Gs-4 91; G1 M 90, Gs 89. — S10ka no, Dn1
49, Gs 55.

७१

संजय उवाच ।

राजन्संग्राममाश्रयं शृणु कीर्तयतो मम ।
 कुरूणां पाण्डवानां च यथा युद्धमवर्तत ॥ १
 भारद्वाजं समासाद्य व्यूहस्य प्रमुखे स्थितम् ।
 अयोधयन्त्रणे पार्था द्रोणानीकं विभित्सवः ॥ २
 रक्षमाणाः स्वकं व्यूहं द्रोणस्यापि च सैनिकाः ।
 अयोधयन्त्रणे पार्थान्प्रार्थयन्तो महद्यशः ॥ ३
 विन्दानुविन्दावावन्त्यौ विराटं दशभिः शरैः ।
 आजघ्नतुः सुसंकुद्धौ तव पुत्रहितैषिणौ ॥ ४
 विराटश्च महाराज तावुमौ समरे स्थितौ ।
 पराक्रान्तः पराक्रम्य योधयामास सानुगौ ॥ ५

तेषां युद्धं समभवदारुणं शोणितोदकम् ।
 सिंहस्य द्विपमुख्याभ्यां प्रभिन्नाभ्यां यथा वने ॥ ६
 बाहीकं रभसं युद्धे याज्ञसेनिर्माहाबलः ।
 आजघ्ने विशिखैस्तीक्ष्णैर्घोरैर्मर्मास्थिभेदिभिः ॥ ७
 बाहीको याज्ञसेनिं तु हेमपुङ्खैः शिलाशितैः ।
 आजघ्नान भृशं क्रुद्धो नवभिर्नतपर्वभिः ॥ ८
 तद्युद्धमभवद्भोरं शरशक्तिसमाकुलम् ।
 मीरूणां त्रासजननं शूराणां हर्षवर्धनम् ॥ ९
 ताभ्यां तत्र शरैर्भुक्तैरन्तरिक्षं दिशस्तथा ।
 अभवत्संवृतं सर्वं न प्राज्ञायत किंचन ॥ १०
 शैव्यो गोवासनो युद्धे काश्यपुत्रं महारथम् ।

71

1 °) G₂ transp कुरूणां and पाण्डवाना

2 °) G₂ वीरस्य (for व्यूहस्य) D₁ 8 स्थिता (for स्थितम्) — °) S योधयति (for अयोधयन्) — D₂ 8 om. (hapl) 2^d-3rd — °) G₁ 5 M द्रोणानीक (for 'नीक) S विभित्सया (for स्सव)

3 D₂ 8 om 3rd (of v L 2) D₂ 1 om. 3 — °) S₁ K₂ B₂ 4 D₂ 1 D₂ T G₂-5 रक्षमाण, S₂ K₁ 2 4 B₁ 2 5 D₂ 5 रक्षमाण (S₂ K₂ गा) (for रक्षमाणा) S₂ K₂ स्वयं (for स्वक) D₁ 8 T G₂-5 सैन्य (for व्यूहं) — °) B D₂ 1 D₂ T G₂-5 द्रोणोपि सहसैनिक (B₂ 5 D₂ T G₂-5 कै), G₁ M भारद्वाजस्य सैनिका — °) S₂ K₂ B D₂ 1 D₂ 4 T G₂-5 अयोधयन् (for यन्) — °) B D₂ 1 D₂ T G₂-5 प्रार्थयानो (for यन्तो)

4 °) D₂ विन्दानुविन्दाद्य — D₁ om (hapl) 4th — °) D₁ सम, S रणे (for युस्) B₂ (marg as in text) D₂ 1 जघ्नतुर्थि संक्रुद्धौ

5 °) S₁ K₁ 2 4 5 D (except D₂ 1 D₂) तु (for च) — °) S₂ K₂ समव (for समरे) — °) N (except B D₂ 1) समासाद्य (for पराक्रम्य) — °) G₁ M वै रणे (for सानुगौ)

6 D₂ om 6 — °) S तेषां समभवद्युद्धं — °) T G दारुण रोमहर्षणं — °) K₂ चले (for वने)

7 °) K₂ B₁ 5 D₂ 1 D₂ 3 G₁ M₂-5 बाहिकं D₂ च ततो (for रभसं) D₂ 1 युद्ध S K₁-4 D₁ बाहीकं चा (S₁ 'ह्रीकम्, S₂ K₁ 'ह्रीकं चा) य सकु (K₂ 'यु) द्वे. — °) S दमैर् (for तीक्ष्णैर्)

8 °) S K₁ 2 5 B₂ D₂ 1 D₂ 3-4 G₁ बाहिको K₂ D₂ 1 च (for तु) — °) K₂ 5 D₂ 1 D₂ 4 8 शिला-सितै, B₂ शिलोमुल्लै S शरैः सनतपर्वभि — T G₂-5 om (hapl) 8th — °) D₂ [द]रसि (for भृशं)

9 °) T G₁-3 5 M शरशक्त्युष्टि (G₁ M 'क्त्यासि) संकुलं; G₂ शक्त्युष्टिशरसंकुलं — After 9, S ins

516* आवन्त्यौ आतरौ शूरो घटशृङ्गमयुज्यताम् ।
 सास्वको बिल्वकश्चोमौ यया विष्णुं कृते युगे ।

[(L 2) T G₂ चैव (for चोमौ)]

10 °) S तेषां (for ताभ्यां) — °) B (except B₂ 1) D₂ अन्तरिक्ष — °) D₂ सन्वृतं (for संवृतं) — °) K₂ D₂ 1 D₂ 5 प्रज्ञायत — For 10th, G₁ M subst.

517* न ख विशायते राज्ञान्यन्यो बुद्धये क्रियाम् ।

[M₁ 2 अन्या (for अन्यो)]

11 D₂ om 11th — °) K₂ शैवो; B₂ D₂ 6

[887]

ससैन्यो योधयामास गजः प्रतिगजं यथा ॥ ११

वाह्मीकराजः संरब्धो द्रौपदेयान्महारथान् ।

मनः पञ्चेन्द्रियाणीव शुशुभे योधयन्नणे ॥ १२

अयोधयंस्ते च भृशं तं शरौघैः समन्ततः ।

इन्द्रियार्था यथा देहं शश्वदेहभृतां वर ॥ १३

वाष्ण्यं सात्याकिं युद्धे पुत्रो दुःशासनस्तव ।

आजग्रे सायकैस्तीक्ष्णैर्नवभिर्नतपर्वभिः ॥ १४

सोऽतिविद्धो बल्यता महेष्वासेन धन्विना ।

ईपन्मूर्छां जगामाशु सात्याकिः सत्यविक्रमः ॥ १५

समाश्वस्तस्तु वाष्ण्यस्तव पुत्रं महारथम् ।

विव्याध दशभिस्तूर्णं सायकैः कङ्कपत्रिभिः ॥ १६

तावन्योन्यं दृढं विद्धावन्योन्यशरविक्षतौ ।

रेजतुः समरे राजन्पुष्पिताविव किंशुकौ ॥ १७

अलम्बुसस्तु संकुद्धः कुन्तिभोजशरार्दितः ।

अशोभत परं लक्ष्म्या पुष्पाढ्य इव किंशुकः ॥ १८

कुन्तिभोजं ततो रक्षो विद्धा बहुभिरायसैः ।

अनदद्भैरवं नादं बाहिन्याः प्रमुखे तव ॥ १९

ततस्तौ समरे शरौ योधयन्तौ परस्परम् ।

सैन्यो, Ds सैन्यो (for सैन्यो) Ss Ks s D1 गोवाश
(Ss 'शि')ने, K1 'सिने, Dn1 गोसवने, T G2-s गोपा-
यनो, G1 M1 s गोधा(G1 'द्धा')यनिर, M3-s गोपाय-
निर (for गोधासनो) D7 s राजा (for युद्धे) —^b)
N (except B Dc1 Dn2, Ds om.) बाहिक (Ks Ds s
काशिप, Dn1 काश्यप, Ds s बाहिक) सह सेनया —^c)
T G2-s सहसा, G1 M समरे (for ससैन्यो)

12 ^a) K4 om (hapl) from वाह्मीक up to यथा (in
13^a) S K1-s D1-s s-8 काश्य (D7 'शि, Ds 'सि)पुत्रस्तु,
Ks Dn1 Ds s बाहिकस्तु सु (for वाह्मीकराज) B Dc1
Dn2 D2-s s-8 संकुद्धो, T G2 संरब्धो (for संरब्धो)
—^b) S1 चलात् —^a) G1 M transp शुशुभे and
योधयन् Ds (marg) सयनी (for शुशुभे) Ds सयन्या-
योधयन्नणे

13 K4 om up to यथा (cf. v 1. 12) D1 om.
13^a —^a) Ks B4 सु, Dn Ds [s]य, Ds (also
as in text) [s]पि, Gs न (for च) Ds वर्पत (for
च भृशं) —^b) Ds शरौवाश्व (for त शरौघै) —^c)
S इन्द्रियाणि (Gs 'णा), Cd 'यार्था (as in text)
—^a) Ks s B (except B4) Dn2 D2 S देहवता (for
'भृता) D1 4 7 s वर, Gs वरं (for वर)

14 ^a) Dn1 Ds s योधयन् (for सात्याकिं) Ss कुद्ध
(for युद्धे) Ks सात्याकिं योधयन्युद्धे —^c) B4 om.
(hapl) from आजग्रे up to तव in (16^b) B1 s s Ds
शायकैस् —^a) = 8^d G1 M दशभिर् (for नवभिर्)
S दशभिस्त्रया (for नतपर्वभिः)

15 B4 om 15 (cf. v 1. 14) —^b) Bs G1 M
धीमता (for धन्विना) —^c) Dn1 शरैर् (for ईपन्)
T G2-s अय (for आशु) —^a) Dn1 परवीरहा (for

सत्यविक्रम)

16 B4 om. up to तव (cf. v 1. 14) —^b) Ss
K1-4 D1 G1 M महाबल (D1 'बल), B3 Ds 'रथ
(for महारथम्) —^c) T G2 विव्याध (for 'ध) —^d)
Some MSS शायकै Ss सायकैस्तीक्ष्णपर्वभिः

17 ^a) B1 s s Dc1 भृश (for दृढ) Ks Bs (marg)
Dn2 D2 s s-8 T G1-4 M विद्धा, Gs कृत्वा (for
विद्धाव) —^b) Ss Ks s s Dn2 D1 s-8 हान्योन्य,
K1 B1 s 4 Ds M1 s अन्योन्यं, Dn1 Ds हान्योन्यं, Ds
स्वन्योन्य- (for अन्योन्य-) Ss K1 D1 s s s Gs s
विक्षितौ, B4 D2 पीडितौ, Ds वीक्षितौ (for -विक्षितौ)
Ss अन्योन्य च शरक्षतौ, K4 हान्योन्य सरवीक्ष्यतौ (s10)
—Gs om 17^{ed} —^c) S (Gs om) सुगो (for
समरे)

18 ^a) B Dc1 Dn Ds s अलम्बुस, T 'बलस्, Gs
'बुलस् (for 'बुसस्) —^b) T G2-s शरातुर, G1 M
शराधित (for 'रित) —^c) B Dc1 Dn2 S भृशं
(for पर) —^d) Ss K1-4 D1 पुष्पिता, Dn1 पुष्पाढ्या,
D2 सुपुष्प (for पुष्पाढ्य) K1 s 4 Dn1 D1 किंशुका

19 Ds om 19 —^a) Bs कुन्तिभोज Ss K1-4
तया (for ततो) Ss D1 रक्षौ (for रक्षो) —^b) Ks
D7 s दशभिर् (for बहुभिर्) K1 Ds सायकै, Ks
B1 (marg) s Dn1 D7 s आशुगं (for आयसै)
—^c) Ds भैरवो (for भैरव) Ds राजन्, G1 M राव
(for नादं) —^d) S K Bs D (except Dc1, Ds
om) स्थित (K1 'ता, Ks s D1 'त) (for तव)

20 ^a) B1 (marg) s (marg as in text) Dc1 प्रमुखे
(for समरे) Ss Ks s Ds s Ms-s वीरौ (for शूरो)
—^c) K1 B Dc1 Dn2 Ds S सैन्या (Ms 'यौघा) नि (for

ददृशुः सर्वभूतानि शक्रजम्भौ यथा पुरा ॥ २०
शकुनिं रमसं युद्धे कृतवैरं च भारत ।
माद्रीपुत्रौ च संरब्धौ शरैरर्दयतां मृधे ॥ २१
तन्मूलः स महाराज प्रावर्तत जनक्षयः ।
त्वया संजनितोऽत्यर्थं कर्णेन च विवर्धितः ॥ २२
उद्धुक्षितश्च पुत्रेण तव क्रोधहुताशनः ।
य इमां पृथिवीं राजन्दग्धुं सर्वां समुद्यतः ॥ २३
शकुनिः पाण्डुपुत्राभ्यां कृतः स विमुखः शरैः ।
नाभ्यजानत कर्तव्यं युधि किञ्चित्पराक्रमम् ॥ २४
विमुखं चैनमालोक्य माद्रीपुत्रौ महारथौ ।

ववर्षतुः पुनर्बाणैर्यथा मेघौ महागिरिम् ॥ २५
स वध्यमानो बहुभिः शरैः संततपर्वभिः ।
संप्रायाज्वनैरश्वैर्द्रोणानीकाय सौत्रलः ॥ २६
घटोत्कचस्तथा शूर राक्षसं तमलायुधम् ।
अभ्ययाद्रभसं युद्धे वेगमास्थाय मध्यमम् ॥ २७
तयोर्युद्धं महाराज चित्ररूपमिवाभवत् ।
यादृश हि पुरा वृत्तं रामरावणयोर्मध्ये ॥ २८
ततो युधिष्ठिरो राजा मद्रराजानमाहवे ।
विद्धा पञ्चाशता वाणैः पुनर्विव्याध सप्तभिः ॥ २९
ततः प्रवधृते युद्धं तयोरत्यद्भुतं नृप ।

भूतानि) —^d) D₈ ६ मयशक्रौ, G₁ M जभशक्रौ (for शक्रजम्भौ)

21 Gs om 21as —^a) B₁ नाकुलिं (for शकुनिं)
D₂ कुदौ (for युदे) Dn₁ सौवल शकुनिं युदे —^a)
S₂ K₁ 4, 5 Dc₁ Dn₁ D₁₋₈ 5 6 T G₁ 8 4 M सु, D₄
G₅ स, D₇ 8 तु (for च) T G₂₋₅ संकुदौ (for
संरघौ) —^a) K₅ B₁ Dc₁ आदयता, B₂₋₅ Dn₃ G₂
आदं, Dn₁ इदं (for अदं) B Dc₁ Dn₁ S मृत्वं
(for मृधे)

22 D₄ om 22 — °) K₁₋₃ D₁ तन्मूल, B Dn₃
D₂ तुमल, D₀₁ तुमल, D₃ त्वन्मूल, G₁ तन्मूलं
(for तन्मूल) K₅ Dn₁ D₅ सहसा राजन्, B D₀₁
Dn₂ D₂ S सुम(B₂₋₅ Dn₂ D₂ स म)हाप्राजन् (G₅ जा)
(for स महाराज) D₃ शक्रजंभौ महाराज — °) S
क्षयंत (for प्राच) — G₁ repeats 22° after 22
— °) N (except B₁₋₃ D₀₁ Dn₂, D₄ om) त्वया
चोपेक्षितो (K₄ क्षयं) राजन्

23 " Do1 Ds : 6 ड (Ds त) द्रोहितश्च, Ds उच्छ
 रितश्च, Ds उद्धृतिश्च, Ds उद्धू (for उद्धू) B
 Do1 S रक्षितस्त्व पुत्रैश्च (Do1 'त्रेण) — 6) B Do1 S
 क्रोधमूलो (for तव क्रोध) — 6a) Do1 Ds : S transp
 राजन् and सर्वा Gs समतत (for समुद्यत)

24 °) K₃ B D₀₁ D₂₈ D₂ न स्र जानाति कर्तव्यं, K_{4.5} D₂₁ D₈ S नाभि (K₃ म्य) जानाति क, D₄ नान्य जानत क —^a) B D₀₁ S युद्धे (for युधि) M₈₋₅ कंचिद् (for किं) B₃ 4 पराक्रमत् (for क्रमम्)

25 ") K₅ D₂₁ वैकम्, D_{2 4 5 7 8} वैकम् (for

चैनम् —^b) D₆ महावलौ (for 'रथौ) —^a) S K
D₂ 7 8 T G₂₋₄ M₃ मेघो, D₆ मेघर् (for मेघौ) S
महीधर (M₁ 'र) (for महागिरिम्)

26 a) D₃ G₁ M विध्यमानो (for वध्य*) — °)
D₅ क्षपायाज् (for सप्पायाज्) — ^d D₅ भारत (for
सौवर)

27^a) G⁵ कटोल्कचस् D⁴ तदा, D⁵ तत्र, D⁷ 8
तत् (for तथा) K⁵ B¹ 3 5 Dⁿ¹ D⁸⁻⁸ S शूरो, Dc1
शूरो, D¹ वीरं (for शूर) —^b) G³ राक्षसस् B¹ 4
Dc1 ह्यालुयध, B⁵ D³ 8 T G³⁻⁵ अलवुसं (B⁵ D³
'व') (for अलायुधम्) —^c) D⁷ अम्यगाद् (for 'याद्')
D⁷ 8 द्र (D⁸ द्रा) वयन् (for रभस्) D³ reads
from युद्धे up to मध्यम् (in 27^d) twice. K⁴ D⁸ 8
क्रुद्धो (for युद्धे) —^d) T G³ 4 वैरम् (for वेगम्)

28 °) Ś: K: D: सतो (for तयोऽर) —^δ) D: ४
 प्रायश्चित्त जनक्षय —^०) D: तु (for हि) —^२) Ś: ४
 D: १ ३ युधि; D: ६ द्वय (for सृधे)

29 ^b) D₂ ६ मद्रराजं महाहवे — ^c) K₂ 4 5 D₂ 7 8
S पंच (G₁ M चा) शतैर् (for पञ्चाशता) — ^d) T G₂
विन्याथ (for ध)

30 °) B₄ तयो (for तत्) — °) B₄ राजोर (for तयोर) G₁ M महत् (for नृप) B₅ T G₂₋₅ तयोर-
स्यतमाहवे (B₅ मङ्गलं), D₇ ° जमु (D₃ °म)लं लोम
हर्षणं — °) D₀₁ D₂ S महाराज; D₈ ° महायुद्ध,
D₁ ° अभ्युद्ध (for महद्युद्धं)

31^b) B₁ त्वाध्मजा, S महारथ (G⁵ °था) (for त्वाध्मज) —^a) D₀₁ D_{1,4} M₈ अयोधयद्, D⁶ अवा

यथा पूर्वं महद्युद्धं शम्बरामरराजयोः ॥ ३०
विर्विशतिश्चित्रसेनो विकर्णश्च तवात्मजः ।

अयोधयन्मीमसेनं महत्या सेनया वृताः ॥ ३१

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७१ ॥

७२

संजय उवाच ।

तथा तस्मिन्प्रवृत्ते तु संग्रामे लोमहर्षणे ।
कौरवेयांस्त्रिधाभूतान्पाण्डवाः समुपाद्रवन् ॥ १
जलसंधं महाबाहुभीमसेनो न्यवारयत् ।
युधिष्ठिरः सहानीकः कृतवर्माणमाहवे ॥ २
किरन्तं शरवर्षाणि रोचमान इवांशुमान् ।
धृष्टद्युम्नो महाराज द्रोणमभ्यद्रवद्रणे ॥ ३

ततः प्रवृत्ते युद्धं त्वरतां सर्वधन्विनाम् ।
कुरूणां सोमकानां च संकुद्धानां परस्परम् ॥ ४
संक्षये तु तथा भूते वर्तमाने महाभये ।
द्वंद्वीभूतेषु सैन्येषु युध्यमानेष्वभीतवत् ॥ ५
द्रोणः पाञ्चालपुत्रेण बली बलवता सह ।
विचिक्षेप पृष्ठकौघांस्तदद्भुतमिवाभवत् ॥ ६
पुण्डरीकवनानीव विध्वस्तानि समन्ततः ।

किरन् (for अयोधयन्) — ^a Ś1 K1 8 4 D1 7 8 वृत्तं,
Ś2 K2 नृश, B1 D2-4 वृत्त (for वृता)

Colophon — Sub-parvan N (except K4) G1
M1 2 जयद्रथवध — Day of Droṇa's Generalship
K1 8 चतुर्थदिवसे — Adhy name D1 सेनायुद्धं; G2
द्वद्युद्धं — Adhy no (figures, words or both) B1
D2 93, B2 83, B3 Dn1 94, B5 101, D2 T
G2-4 92, G1 M 91, G5 90 — Śloka no Dn1
31, Dn1 G5 30

72

1 ^a Ś2 ततस्, D2 तदा (for तथा) Ś2 प्रवृत्ते,
Dn1 सप्रवृत्ते, T G2 4 प्रवृद्धे तु (for 'ते तु) — ^b
Ś1 S (except T G2) रोम (for लोम-) — D2
repeats 1st after 2nd — ^c Ś1 कौरवेयास्, D1
'वेयस् (for 'वेयांस्) G5 तथाभूतान् (for त्रिधा) Ś2
K1 8 D1 कौरवेयास्त्रिधाभूता — ^d Ś K1 2 D1 पाण्डवान्
(for पाण्डवा) Ś2 समवारयन्, D6 (both times) G1
M समभिद्रवन् (for समुपा)

2 ^a Dn1 जलसंधं (for 'संधं) K2 4 5 B Dn
D2 5-8 T G2-5 महाबाहुं, Dn1 'राजं (for 'बाहुं)
— ^b K4 निवारयत्, K5 [S]न्यवारयत्, B1 2 (marg

as in text) 8 (marg) 4 5 S [S]न्य (T G2-5 'न्य'वर्तत,
D6 महारणे (for न्यवारयत्) — After 2nd, D6 repeats
1st — ^c G2 सहामाल्य (for 'नीक')

3 ^a B1 2 3 (marg) 4 Dn2 G1 M किरन्तु (for
किरन्तं) — ^b B2 (marg) रोचमानम् — ^c B3
(marg as in text) महातेजा (for 'राज) — ^d Ś2
K (except K5) D1 बली (for रणे)

4 ^a Dn1 T G2-5 चरतां, D2 त्वरितं (for त्वरतां)
— ^b K5 B Dn1 Dn D2 5 7 8 T G2-5 पाण्डवानां (for
सोमकानां) — ^c D5 संयुक्तानाम् K5 Dn D2 5 8
अमर्षिणां (for परस्परम्) D1 संकुद्धाना महर्षिणा; S
कुद्धानामितरेतरं

5 ^a B2 च (for तु) D5 तथा वृत्ते, D1 8 तयो
भूते (for तथा भूते) — ^b K4 D1 तथा भये, B5
(sup in as in text) D5 महाहवे; T G2-5 महारणे
(for महाभये) — ^c B2 वृत्तिः, D1 द्वेधीः, D1 8
द्वंद्वः, M5 द्वेधी (for द्वंद्वी) D5 [अ]नीकेषु (for
सैन्येषु) — ^d K5 कुध्यमानेषु, Dn2 D2 6 युद्धः; T
G2-5 मय्य, G1 M वध्य (for युध्य) K1 D2 6
भीतवत् (for [अ]भीत)

6 ^a K2 B2 पचाल (for पाञ्चाल) — ^b B Dn1
यदाक्षिपत्; S न्यवासजत् (G5 'जन्' (for विचिक्षेप)

चक्राते द्रोणपाञ्चाल्यौ नृणां शीर्षाण्यनेकशः ॥ ७

विनिर्कीर्णानि वीराणामनीकेषु समन्ततः ।

वस्त्रामरणशस्त्राणि ध्वजवर्मायुधानि च ॥ ८

तपनीयविचित्राङ्गाः संसिक्ता रुधिरेण च ।

संसिक्ता इव दृश्यन्ते मेघसंधाः सविद्युतः ॥ ९

कुञ्जराश्चनरान्संख्ये पातयन्तः पतत्रिभिः ।

तालमात्राणि चापानि विकर्षन्तो महारथाः ॥ १०

असिचर्माणि चापानि शिरांसि क्वचानि च ।

विप्रकीर्यन्त शूराणां संप्रहारे महात्मनाम् ॥ ११

उत्थितान्यगणेषानि कवन्धानि समन्ततः ।

अदृश्यन्त महाराज तस्मिन्परमसंकुले ॥ १२

गृध्राः कङ्का वडाः श्येना वायसा जम्बुकास्तथा ।

बहवः पिशिताशाश्च तत्रादृश्यन्त मारिप ॥ १३

भक्षयन्तः स्म मांसानि पिवन्तश्चापि शोणितम् ।

विलुम्पन्तः स्म केशांश्च मज्जाश्च बहुधा नृप ॥ १४

आकर्षन्तः शरीराणि शरीरावयवांस्तथा ।

नराश्चगजसंधानां शिरांसि च ततस्ततः ॥ १५

कृतास्त्रा रणदीक्षाभिर्दीक्षिताः शरधारिणः ।

४ K₁ पृषद्गौघास्; D₂ तत् कोपाद् (for पृषत्कौघास्)

7 D₄ om (hapl) 7°-8° —^o) K₈ -पवालयौ, G₁ 5 M₁₋₄ -पांचालौ (for -पाञ्चाल्यौ) —^d) ४ K₁₋₄ D₁ अशेषत (for अनेकश)

8 D₄ om 8° (cf. v 1 7) —^a) D₇ 8 आवि कीर्णानि; G₂ 4 M विकीर्णानि च, G₅ विकर्णानीव (for विनिर्कीर्णानि) —^b) K₅ अनेकानि, Dn₁ 8 अनीकानि (for केषु) D₅ 6 सहस्रश (for समन्तत) —^d) D₅ G₅ ध्वजवर्मायुधानि च

9 ^a) Dn₂ -पवित्राणां, Bom ed. -तनुत्राणां (for विचित्राङ्गां) 8 सुवर्णचित्रामरणा —^b) D₅ संसिक्ता; D₇ 8 संयुक्ता (for संसिक्ता) D₁ om (hapl) from रुधिरेण up to संसिक्ता (in 9°) K₅ शतशोथ सहस्रश —^c) K₁ संसिक्ता; K₄ D₅ 4 संसिक्ता; D₇ संप्रकृता, D₅ संप्रकृता (for संसिक्ता) 8 कोविदारा इवामांति पुष्पितास्तत्र भारत —After 9, 8 ins

518* तावका समरे योधा पाण्डवेयाश्च विक्षता ।

[G₁ M योधा G₂ वीक्षिता (for विक्षता)]

10 ^b) D₂ 5 7 8 T G₂₋₅ कुञ्जरांश्च (for कुञ्जराश्च) D₇ 8 रथान् (for -नरान्) K₄ D₁ सर्वे, B Dn₁ 8 अन्ये; D₅ चापि (for संख्ये) —^b) B Dn₁ Dn₂ 8 पात (B₁ 8 घाल, Dn₁ घार) यति स्म पत्रिभिः; D₅ पात यक्षिशितैः शरैः —^c) T ताल (for ताल) — K₅ om (hapl.) 10^d-11^a —^d) D₂ 2 8 कर्षयन्तो (for विकर्षन्तो) Dn₁ महाबला (for -रथा)

11 K₅ om 11^a (of v 1 10) —^a) B₄ प्रात (for असि) D₅ 6 असिचापानि चर्माणि —^c) ४ K₁ 2 4 D₁ 2 6 प्रत्य (D₂ 6 'व्य) कीर्यत शूराणां; T G M₁ 2

विप्रकीर्णानि दृश्यन्ते, M₈₋₅ प्रकीर्णानि स्म दृश्यन्ते —^d) D₅ सनिपाते (for सप्रहारे)

12 ^b) G₅ M₈ क्वचानि (for कवन्धानि) D₅ (marg as in text) सहस्रश (for समन्तत) —^d) B₂ (marg) समर- (for परम) —After 12, K₅ reads 17° for the first time, repeating it in its proper place

13 K₅ om. 13^a —^a) K₁ गृध्र D₇ काक; T G₂ 8 कंक, G₄ काका (for कङ्का) ४ K₁₋₃ D₁ 2 वटा, K₄ B₄ D₅ वका; B₁₋₃ 5 Dn₁ Dn₂ D₅ बला, Dn₁ D₁ 7 8 बदा, D₅ बला, T G₂ 5 M₅ 5 बला, G₁ M₁ 2 4 बला; G₅ 4 बला (for वडा) —^b) D₁ खगा (for तथा) D₇ 8 वायसा जम्बुकादय —^c) K₄ B₁ 2 4 5 Dn₁ Dn₂ D₂ T G₂₋₅ बहुश (for बहव) B₂ बहवश्च पिशाचाश्च

14 ^a) D₅ G₁ M भक्षयति (for 'यन्त) K₁ 2 स्, B Dn₁ Dn₂ D₂ 7 8 T G₂₋₅ च (for स्म) —^b) D₅ पिवन्ति K₅ Dn₁ D₁ 5 च स्म, D₇ 8 स्म हि; T G₂₋₅ वैष (for चापि) —^c) K₁ 2 स्, K₄ 5 B (except B₅) Dn₂ D₂₋₄ 6-8 च (for स्म) 8 विलुप (G₅ लव) माना केशांश्च —^d) ४ K₁ मज्जानां, K₅ Dn₁ मज्जा च (for मज्जाश्च) ४ K₁₋₄ D₁ 2 [अ]पि च, D₂ 6 [अ]-पिवन् (for नृप)

15 ^a) 8 कर्षयन्त (for आकर्षन्त) —^b) B₂ (marg) तथा (for तथा) ४ K (except K₅) D₁ शरीरावयवानि च —D₇ om 15° —^c) D₅ सिंहानां (for -संधानां) —^d) ४ शरीराणि (for शिरांसि च)

16 Dn₂ om 16, —^a) ४ K₁₋₃ D₁ कृताश्च (for 'का). ४ शर (for रण). T G₂₋₅ दीक्षाभिर् (for

रणे जयं प्रार्थयन्तो भृशं युयुधिरे तदा ॥ १६
 असिमार्गान्वहुविधान्विचेरुस्तावका रणे ।
 ऋष्टिभिः शक्तिभिः प्राप्तैः शूलतोमरपट्टिशैः ॥ १७
 गदाभिः परिवैश्वान्ये व्यायुधाश्च भुजैरपि ।
 अन्योन्यं जग्निरे क्रुद्धा युद्धरङ्गगता नराः ॥ १८
 रथिनो रथिभिः सार्धमश्वारोहाश्च सादिभिः ।
 मातङ्गा वरमातङ्गैः पदाताश्च पदातिभिः ॥ १९
 क्षीवा इवान्ये चोन्मत्ता रङ्गेष्विव च चारणाः ।
 उच्छुक्कुशुस्तथान्योन्यं जहुरन्योन्यमाहवे ॥ २०

वर्तमाने तथा युद्धे निर्मर्यादे विशां पते ।
 धृष्टद्युम्नो हयानश्चैर्द्रोणस्य व्यत्यमिश्रयत् ॥ २१
 ते हया साध्वशोभन्त विमिश्रा वातरंहसः ।
 पारावतसवर्णाश्च रक्तशोणाश्च संयुगे ।
 हयाः शुशुभिरे राजन्मेघा इव सविद्युतः ॥ २२
 धृष्टद्युम्नश्च संप्रेक्ष्य द्रोणमभ्याशमागतम् ।
 असिचर्मददे वीरो धनुस्तुज्य भारत ॥ २३
 चिकीर्षुर्दुष्करं कर्म पार्षतः परवीरहा ।
 ईषया समतिक्रम्य द्रोणस्य रथमाविशत् ॥ २४

‘दीक्षाभिर्’ — ^१) ^१शस्त्र- B₁ s-s D₂ रण- (for शर) B D₀₁ D₂ G₅ -शालिन, D₈ -चारिण, T G₂₋₄ -शालिन, G₁ M -जालिन (for -धारिण) — ^२) B (except B₄) D₀₁ D₂ T G₂₋₅ प्रार्थयाना (for ‘यन्तो’) — ^३) ^१तत्, B₁ S जना, D₅ नृपा (for तदा)

17 ^२) D₀₁ -ग्रामान् (for -मार्गान्) — ^३) B₂ वितेरु (for विचेरु) K₈ B D₀₁ सैनिका, S चापरे (for तावका) K₅ D₀₁ तावका व्यचरत्रणे — K₅ reads 17° for the first time after 12 — ^४) K₅ (first time) कृष्टिभि, D₀₂ अष्टिभि, D₄ 1 8 रिष्टिभि, T G₂₋₅ यष्टिभि (for ऋष्टिभि) D₈ 6 ऋष्टिभि प्राप्तशक्तीभि (D₈ ‘श्च’) — ^५) ^१श K₁ s 4 D₁ s 8 -सुद्धर (for -तोमर-) K₈ -पट्टिशै, S -पट्टिशै (G₅ ‘शै’) (for -पट्टिशै) D₀₃ D₅ 5 शू (D₀₃ शै) लपट्टिशतोमरै

18 ^२) ^१श K₁ s 4 B₄ s D₀₃ D₂ s 6 S चान्यैर्, D₁ s चापि (for चान्ये) — ^३) K₈ s D₅ 7 T G₁ s 5 M व्यायुधैश्, B₄ s D₀₁ D₂ s 6 G₄ आयुधैश्, Cd व्यायुधाश् (as in text) — ^४) T G₁ s 5 M₁ s न्यहनन्, G₈ 4 न्यहनन्, M₉ s 5 अहनन् (for जग्निरे) D₄ वीरा (for क्रुद्धा) — ^५) B₁ D₀₁ रणे, D₈ इव (for नरा)

19 ^३) G₂ तु (for च) K₂ सारथि (for सादिभि) — ^४) D₀₁ इव, T G₂₋₅ वैव, G₁ पर (for वर) — ^५) ^१श K₁ s B₂ D₁ M₅ पादाता (D₁ तै) श, D₅ पदातीश् (for ‘ताश्’) D₇ 8 पदातेश्च पदातय, T G₂₋₅ पा (G₈ 4 प) दाताश्चैव पत्तिभि

20 ^२) D₄ चान्येव (for इवान्ये) — ^३) K₄ D₁ रणेयु (for रङ्गेयु) K₅ D₀₁ सु- (for च) K₁ चारण, K₂ 4 5 B D₀₁ D₀₂ D₁ s 5-7 T G₁ s 5 M वारणा — ^४) ^१श K (except K₅) D₄ s 6 तदा; B D₀₁ T G₂₋₅

अथ (for तथा) G₁ M तानि तानि प्रभाषन्तो — ^५) K₁ s D₁ चान्योन्यम् (for अं) B D₀₁ T G M₁ s [प]व च (for [आ]हवे)

21 ^२) T G₂₋₅ महा- (for तथा) B₄ तेषा युद्धे वर्त माने — ^३) B₄ घोररूपे (for निर्मर्यादे) — ^४) D₀₁ महानश्चैर्, D₈ 6 हयाश्चैव (for हयानश्चैर्) — ^५) S द्रोणस्यामिश्रयत्स्वकै (G₁ M₁ s 4 -‘स्वकै’, G₅ ‘स्वक’)

22 ^२) D₈ 6 चानु, D₇ 8 बहु (for साधु) K₁ D₇ 8 शोभन्त, K₄ अशोभति — ^३) K₅ B D₀₁ D₀₂ D₇ 8 मिश्रिता, D₈ समिश्रा (for वि) — B₄ s D₀₃ D₈ T G₂₋₅ read 22° twice — ^४) D₀₁ D₄ s 7 8 पारावत (for ‘वत’) B₂ s-s T (all [except B₄] second time) G₁ s 2-5 (last four second time) M ते (for च) — ^५) T G₂₋₅ (all first time) मारिष (for सयुगे) B₂ s-s T (last five second time) G₁ s 2-5 (last four second time) M रक्तशोणैर्विमिश्रिता

23 ^२) K₅ B D₀₁ D₀₂ D₈ s S तु (for च) D₄ 5 संक्रुद्धो (for संप्रेक्ष्य) — ^३) K₁ 4 B₁ s 5 D₀₁ D₄ s 4 8-8 अभ्यासम् (for ‘शम्’) D₄ आगत (for ‘तम्’) — ^४) ^१श D₈ अस्ति (for अस्ति-) ^२श द्वे, D₇ 8 [आ] दवद् (for ‘दे’) — ^५) G₁ M वीर्यवान् (for भारत)

24 ^२) S (except T G₂) चिकीर्षन् (for ‘पुंर’) K₁ दुस्तर (for दुष्कर) — ^३) D₂ 4 5 शिक्षया, G₅ ईषया, Cd हृषया (for ईषया) G₈ s 5 सममि (for ‘ति’) B₂ ईषयाशमतिक्रम्य, B₅ एष सर्वानसि, G₁ M ईषां सम म्यति — ^५) D₀₂ D₅ द्रोणस्य समुपाविशत्

25 ^२) B₁ s D₂ मध्येयु, S -पालीयु (for मध्ये स) Cd eltes युगमये (as in text) — ^३) D₀₁ D₂ s 6

ततः सर्वे रथास्तूर्णं पाञ्चाला जयगृद्धिनः ।

सात्वताभिसृते द्रोणे धृष्टद्युम्नममोचयन् ॥ ३५

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि द्विसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७२ ॥

७३

धृतराष्ट्र उवाच ।

बाणे तस्मिन्निकृते तु धृष्टद्युम्ने च मोक्षिते ।

तेन वृष्णिप्रवीरेण युयुधानेन संजय ॥ १

अमर्षितो महेष्वासः सर्वशस्त्रमृतां वरः ।

नरव्याघ्रः शिनेः पौत्रे द्रोणः किमकरोद्युधि ॥ २

संजय उवाच ।

संप्रद्रुतः क्रोधविषो व्यादितास्यशरासनः ।

तीक्ष्णधारेषुदशनः शितनाराचदंष्ट्रवान् ॥ ३

संरम्भामर्षताम्राक्षो महाहिरिव निःश्वसन् ।

नरवीरप्रमुदितैः शोणैरश्वैर्महाजवैः ॥ ४

उत्पतद्भिरिवाकाशं क्रमद्भिरिव सर्वतः ।

रुक्मपुङ्खाञ्छरानस्यन्युयुधानमुपाद्रवत् ॥ ५

शरपातमहावर्षं रथघोषबलाहकम् ।

कार्मुकाकर्षविक्षिप्तं नाराचबहुविद्युतम् ॥ ६

'निसृत्तं द्रोणाद् — ^a) Ś1 Dn1 Ds अवाक्षिपत्, K1-8 Gs अमोचयत्, K4 D1 T G2-4 अचोदयन् (K4 D1 'त्), K5 B Dn1 Dn2 D2 4 5 7 अवा (B2 D4 5 'पा) क्षिपन्; B8 (marg) व्यमोचयन्, Ds 6 अपातयन् (for अमोचयन्)

Colophon. — Sub-parvan Ś K1-8 5 B D (except D2 5) G1 M1 2 जयद्रथवध — Day of Drona's Generalship K1-8 चतुर्यदिवसे; G5 चतुर्येऽह्नि — Adhy names K5 G1 M1 2 धृष्टद्युम्नोक्षणं, D1 धृष्टद्युम्नविमोक्षणं, Ds धृष्टद्युम्नविमोचन, Bom. ed द्रोणधृष्टद्युम्नयुद्धं — Adhy na (figures, words or both) B1 D2 94, B2 24, B3 Dn1 95, Ds T G2-4 93, G1 M 92, G5 91 — Śloka no Dn1 Dn1 36, G5 37

73

1 ^a) Ś1 K1-4 द्रोणे (for बाणे) K1 4 Dn1 D1 निवृत्ते तु, K5 Dn1 D1 5 7 8 निपतिते, D2 निकृते च, Ds निकृते तु, G5 निकृतेषु (for 'ते तु) — ^b) K4 D1 मोहिते, K5 Dn1 रक्षिते, D2 मोचिते (for मोक्षिते) — ^c) S संयुगे (for संजय)

2 ^a) Ś K1 2 अमर्षिते — ^b) K2 D1 -शास्त्र (for -शस्त्र) — G5 om. (hapl.) 2^a-4^b — ^c) Ś K2-8 Dn1 D1 5-8 8 व्याघ्रे, K1 Ds व्याघ्र; D1 व्याघ्रेण (hypermetrie) (for व्याघ्र) K4 8 Ds 6 पुत्रे S (G5 om.) रथव्याघ्रं (G5 'त्रे) शिने पौ (G4 पु) त्रं

3 D1 G5 om. 3 (for G5, of v 1 2) M2 om the ref. — ^a) D1 6 8 संप्रद्रुत; D2 M2-5 संप्रा (D2 'प्र) द्रवत्, T G2 संप्रस्तुत, G1 M1 2 'द्रुत; G5 'द्रुत; G4 'सृत् (for 'द्रुत) D2 क्रोधवशी, M2 क्रोधविष्टो (for क्रोधविषो) — ^b) Ś1 व्यदितास्य; K1 2 4 D1 व्यादितास्य (for व्यादि) G2 M इवातक (for -शरासन) — ^c) B1 -चरिण (for 'वु-) — ^d) B1 T G2 क्षत, B2 4 Dn2 सित, D2 शिव; G1 4 M1 2 शर- (for शित) Ś1 दंष्ट्रिवान्, D2 8 8 दष्टिक (for -दंष्ट्रवान्)

4 G5 om. 4^{ab} (of v 1 2) — ^b) Ś1 K1 निस्वर्ण, K5 Dn D2 6 S (G5 om) निश्वसन् (for निश्व) B Dn1 महोरग इव श्वसन् — ^c) K5 lacuna, B Dn1 Dn2 नरवीर; Ds वीरै (for 'वीर-) Ś2 B2 5 प्रमुदित; Dn1 D2 6 8 प्रमु (Dn 'वु) दितै, T G1 2 M प्रमु (for प्रमु) — ^d) Ś1 K1-4 Dn D1 4 5 मनोजवै, B2 महारथै (for 'जवै)

5 ^a) B2 उत्पततम् (for 'तद्भिर) Ś1 Dn1 Dn2 आकाशे — ^b) B Dn1 Dn2 D2 क्रामद्भिर, S पतद्भिर (for क्रम) Ś2 K1-4 D1 2 5 5 सर्वश, B Dn1 Dn2 पर्वतान् (Dn2 'तै) (for सर्वत) K5 निष्पतद्भिश्च सर्वश, Dn1 नृत्पद्भिश्चैव सर्वश — ^c) D1 8 रुक्मपुङ्खे शरै राजन्

6 ^a) K2 8 ताप; D4 G5 M2 5 वात; M1 5 वात (for पात) K5 -घोर; Dn1 -घोष (for वर्ष) D1 संरम्भामर्षताम्राक्षो (— 4^a), — ^b) B1 8 8 Dn1

शक्तिखङ्गाशनिधरं क्रोधवेगसमुत्थितम् ।
 द्रोणमेघमनावार्य ह्यमारुतचोदितम् ॥ ७
 दृष्ट्वामिपतन्तं तं शूरः परपुरंजयः ।
 उवाच घृतं शैनेयः प्रहसन्पुद्गदुर्मदः ॥ ८
 एतं वै ब्राह्मणं क्रूरं स्वकर्मण्यनवस्थितम् ।
 आश्रयं धार्तराष्ट्रस्य राज्ञो दुःखमयावहम् ॥ ९
 शीघ्रं प्रजवितैरश्वैः प्रत्युधाहि प्रहृष्टवत् ।

आचार्यं राजपुत्राणां सततं शूरमानिनम् ॥ १०
 ततो रजतसंकाशा माधवस्य हयोत्तमाः ।
 द्रोणस्याभिमुखाः शीघ्रमगच्छन्वातरहसः ॥ ११
 इषुजालावृतं घोरमन्धकारमनन्तरम् ।
 अनाधृष्यमिवान्येषां शूराणामभवत्तदा ॥ १२
 ततः शीघ्रास्त्रविदुषोर्द्रोणसात्वतयोस्तदा ।
 नान्तरं शरवृष्टीनां दृश्यते नरसिंहयोः ॥ १३

महाध्वनिं, D₂ महारथ, D₈ s 'महारव; G₁ s M 'चला
 हकं (for 'चला') — °) K₅ s B D₀₁ D_{n1} D₇ s वि-
 क्षेपं (for 'विक्षिप्तं') S कार्मुकैराव (G₈ वृ) त राजन्

7 °) K₅ वरं, G₂ वन (for धर) K₁ शक्ति
 खरं पाशवरं, D₅ बहुशक्त्याशनिं, G₁ M खङ्गाशक्त्या
 शनिरवं — °) D₂ 1 समुच्छिन्नं; D₈ सस्थितं (sub-
 metric); T G₂ s समन्वित (for समुत्थितम्) — D₀₁
 om. (hapl) 7^{ad} — °) B₁ क्रोधवेगम् (for द्रोणमेघम्)
 — °) K₅ D₈ s नोदित (for 'नोदितम्')

8 °) G₂ वै (for तं) S K D (except D₀₁)
 दृष्ट्वामि (S₁ दृष्टु, S₂ K₁ s D₁ दृष्ट्वा, D₇ s 'दृष्ट्वा'
 नि) पति (K₄ D₁ त) त तूर्णं (K₁ द्रोण, K₅ शूर, D_{n1}
 शस्त्र) — °) K₅ D_{n1} तूर्णं (for शूर) G₁ M शूरं
 परपुरंजय — °) K₁ D₂ 1 सैनेय — °) S₁ D_{n1} युधि
 (for युद्ध) G₁ M₁ s 'दुर्मद'

9 °) S₂ K₄ D₀₁ D₂ एव; K₅ एते, K₅ B₂ s D_n
 D₈ s G₁ s एनं; B₁ अल (for एत) K₅ च (for वै)
 K₁ एत ब्राह्मणं तं शूर (irregular), D₇ s एष वै ब्राह्मण
 शूर — °) S₂ सु, B₂ स्वे (for स्व) D₇ s स्थित
 (for स्थितम्) D₂ शूरकर्मण्यसंस्थितं — K₅ om 9^{ad}—10^b
 — °) S K₁ D₁ आश्रयाद्; D_{n1} सस्य (sic), D₂
 क्रूरं हि, D₇ s आश्रयो (for आश्रयं) K₅ D_{n1} D₂ s s S
 धार्तराष्ट्राणां (for राष्ट्रस्य) — K₅ om (hapl.) 9^{ad}—10^c
 — °) D₇ s राज्ञां दुःख, S धर्मराज (for राज्ञो दुःख)
 K₄ मयापहं, D₇ s 'वह (for वहम्)

10 K₅ om. 10^{ab}, K₅ om. 10^{abc} (for both, of.
 v 1 9) — °) D₂ प्रजवितैर्; D₈ s प्रजवितैर् (for
 प्रजवितैर्) — °) D₂ प्रत्युद्याहि K₁ सुदृष्टवत्; D_{n1}
 प्रहृष्टवान्, G₁ M गतम्यय (for प्रहृष्टवत्) — °) B₁ s
 (marg) s D₀₁ पांडुपुत्राणां; D₂ शूर, D₇ s चार्त
 राष्ट्राणां (for राजपुत्राणां) — °) D₈ मानिनां S एवं
 युद्धाभिर्नदिनं — After 10, B ins

520* एवमुक्तस्तु सत्यकृत्वावहद्रथम् ।

[M₁ सत्यकृत् (for सत्य*) M₂ s हुत (for रथम्)]

11 °) K₅ सत्यकृत्, D_{n1} मागधस्य, G_d माधवस्य
 (as in text) — °) G₁ M द्रोणाय (for द्रोणस्य)
 — °) D_{n3} om (hapl) from मगच्छ up to ततः शीघ्रा
 (in 13^a) S₂ K₁ s मागच्छन्, S अवहन् (for अग
 च्छन्) — After 11, B D₀₁ D₅ ins

521* ततस्तौ द्रोणशैनेयौ युयुधाते परंतपौ ।
 शरैरेकसाहसैस्तावन्तौ परस्परम् ।
 इषुजालावृतं ष्योम चक्रत पुरुषर्षभौ ।
 परायामसतुर्वीरावुभौ दश दिश शरैः ।
 मेघाविवातपापाये धाराभिरितरेतरम् । [5]
 न स सूर्यस्त्वदा भाति न वधौ च समीरण ।

[(L 5) B₁ तपापये; D₀₁ (before corr as above)
 तपो (for [अ]नपा*)]

12 B₅ D₀₁ D_{n2} om 12 (for D_{n2}, of v 1 11),
 B₁ s read it on marg — °) D₂ जालवृत (for
 जाला) — °) S₁ K₁ s s D₁ s T G₂ s तदंतर, K₂
 तथा; B (B₅ om) समेतत; D₂ दृढतरं (sic), D₈ s
 महतरं (for अनन्तरम्) D₅ अंधकारवृत तदा — °)
 S₂ D₇ अनादृश्यम्, D₂ 'कृदयम् (for 'घृष्यम्) K₅
 D_{n1} [अ]न्योन्यं (for [अ]न्येषा) — °) S₂ K D
 (D₀₁ D_{n2} om) G₁ M धीराणाम् (for शूरा*) B₁
 शूराणामनिवर्तिनां — After 12, B D₀₁ ins

522* अन्वकारीकृते लोके द्रोणशैनेययो शरैः ।

13 D_{n3} om up to ततः शीघ्रा (of v 1 11) — °)
 B D₀₁ S तयो (for तत) G₁ M दिव्यास्त्र (for
 शीघ्रास्त्र) — °) S 'सा (G₁ M 'स' स्यकपोस् (for
 सात्वत) B₁ s D₈ s तथा (for तदा) — °) B
 D₀₁ D₁ दृश्यते (for दृश्यते) — After 13, S reads
 16^{ab} for the first time, repeating it in its proper
 place

इष्टूणां संनिपातेन शब्दो धारामिधातजः ।
 शुश्रुवे शक्रमुक्तानामशनीनामिव स्वनः ॥ १४
 नाराचैरतिविद्वानां शराणां रूपमावभौ ।
 आशीविषविद्वानां सर्पाणामिव भारत ॥ १५
 तयोर्ज्यातलनिर्घोषो व्यश्रूयत सुदारुणः ।
 अजस्रं शैलशृङ्गाणां वज्रेणाहन्पतामिव ॥ १६
 उभयोस्तौ रथौ राजंस्ते चाश्वास्तौ च सारथी ।
 रुक्मपुङ्खैः शरैश्छन्नाश्विरूपा वभ्रुस्तदा ॥ १७
 निर्मलानामजिह्वानां नाराचानां विशां पते ।
 निर्मुक्ताशीविषामानां संपातोऽभूत्सुदारुणः ॥ १८

उभयोः पतिते छत्रे तथैव पतितौ ध्वजौ ।
 उभौ रुधिरसिक्ताङ्गावुभौ च विजयैषिणौ ॥ १९
 स्रवद्भिः शोणितं गात्रैः प्रस्रुताविव वारणौ ।
 अन्योन्यमभिविध्येतां जीवितान्तकरैः शरैः ॥ २०
 गर्जितोत्क्रुष्टसंनादाः शङ्खदुन्दुभिनिस्वनाः ।
 उपारमन्महाराज व्याजहार न कश्चन ॥ २१
 तूष्णींभूतान्यनीकानि योधा युद्धादुपारमन् ।
 ददृशे द्वैरथं ताभ्यां जातकौतूहलो जनः ॥ २२
 रथिनो हस्तिन्यन्तारो ह्यारोहाः पदातयः ।
 अवैक्षन्ताचलैर्नेत्रैः परिवार्य रथर्षभौ ॥ २३

14 G₁ om. 14-15 T G₁₋₃ s M om 14^{ab} —^b)
 D₁ ध्वानामि- (for धारामि-) S₁ (sup lin as in
 text) घोषज (for -घातज) —^c) K₄ D_{1.4} शर
 (for शक्र-) S (G₄ om) प्रावृषीचंद्र (M₈₋₅ 'षींद्रवि')
 मुक्तानाम् — K₄ om (hapl) 14^a-15^c

15 G₄ om. 15, K₄ om 15^{abc} (for both, of
 v l 14) —^a) K₅ B D₀₁ D_n D₄ 7 व्यतिविद्वानां,
 D₂ s s प्रतिभिन्नानां (for अतिविद्वानां) —^c) D₅ विद्व-
 द्वाणां, D₅ G₂ -विशिष्टानां, D₁ s -विमिश्राणां, T G₁
 s s M -निविष्टानां (for -विद्वं) —^d) K₁ *स्वन
 (for भारत)

16 S (except G₄) reads 16^{ab} for the first time
 after 13 —^a) T G₁₋₃ s M (all second time) स
 तयोस् (for तयोर्ज्या) —^b) D₅ 7 व्यश्रूयत (for
 व्यश्रू) D₄ सुवक्षिण, D₁ पुरातन (for सुदारुण)
 T G₁₋₃ (all both times) 4 s M (last six both times)
 श्रूयते शुच्यमान (M₈₋₅ [all first time] 'दशोड') यो —^d)
 D₅ वज्राणाम् (for वज्रेण) B₂ D₅ इति (for इव)

17 D_{n2} om. (hapl) 17-18 —^a) S उभौ तौ हि
 (for उभयोस्तौ) D₅ सेनयो (for तौ रथौ) —^b)
 G₅ 4 तौ चाश्वास्तौ (for ते चाश्वास्तौ) —^c) S₂ K₅ B
 (except B₁) D_{n1} D₄ G₁ s-s M छिन्नाश्, K₄ छलं,
 D₅ विद्धाश् (for छन्नाश्) —^d) K₁ तथा D₅ चित्र
 रूपामवस्थाय

18 D_{n2} om 18 (of v l 17) —^b) K₅ D_{n1}
 तोमराणां (for नाराचानां) —^c) S₂ K₁₋₃ D₀₁ D_{n1}
 D₁ s विषामाणां, D₂ -विषाणा हि (for 'भाना')

19 ^b) S पतितौ च महाध्वजौ — After 19^{ab}, S

118

523* निरुन्ततो शरैस्तीक्ष्णैर्द्रोणसत्यकयोस्तदा ।

[G₅ s -सत्यकयोस्]

—^c) T G₂₋₅ -ससिकाव्, G₁ M रकागाव् (for सिका
 झाव्) —^d) S₂ K₁ विषयैषिणौ, K₅ D_{n1} विजिगी'
 (for विजयै')

20 ^a) D_{n1} D₅₋₈ श्रवद्भि (for स्रवद्भि) —^b) K₄
 प्रस्रुताव्, D_{n1} D₅ 4 6 7 प्रस्रुताव्, D₅ s प्रभिन्नाव्;
 G₅-s प्रस्रुताव् (for प्रस्रुताव्) S₂ K₁ D₄ 1 s वारणौ
 (for वारणौ) —^c) S₁ B D₀₁ D₅ 6 अभ्यविध्येतां, K₁ s
 अथवि', D₂ 4 अभि (D₄ 'भ्य') व' (for अभिवि')

21 ^a) S₂ K₁ 2 गर्जितोत्क्रुष्ट-, D₀₁ D_{n1} D₁ s 'तो
 कुष्ट-, T G₂₋₅ 'ताकुष्ट (for तोत्कुष्ट) —^b) Some
 MSS -निस्वना —^d) D₅ व्याहरन् च कश्चन, D₄
 व्याजहारानकस्वन

22 ^a) K₄ s D_{n1} D₄ 6-8 तूष्णी (for तूष्णीं) Some
 MSS अनेकानि (for अनी) —^b) D₁ s-s योधा
 (for योधा) D₄ वै तद् (for युद्धाद्) G₁ M युद्धा
 योधा उपारमन् —^c) B₂ (marg as in text) D_{n1}
 ददृशं, B₄ D₁ s M₁ 2 ददृशुर (for ददृशे) S₂ K₁₋₄
 D_{1.7} s द्वैरथे (for द्वैरथं) D₂ तात, T G₂ s द्वाभ्यां
 (for ताभ्यां) —^d) B₄ s D₅ 6-8 M₁ 2 जातकौतूहला
 जना, G₁ M₈₋₅ 'हलैर्जेनै

23 ^a) K₅ D₁ s रथ (for हस्ति-) —^b) D₂ चाश्वा
 रोहा (for हया) K₅ पताकिन, B₁ 4 s पदातिन;
 D₁ प्रहारिण (for पदातय) —^c) S₂ K₁ D_n D₅₋₈

हस्त्यनीकान्यतिष्ठन्त तथानीकानि वाजिनाम् ।
 तथैव रथवाहिन्यः प्रतिव्यूह व्यवस्थिताः ॥ २४
 मुक्ताविद्रुमचित्रैश्च मणिकाञ्चनभूषितैः ।
 ध्वजैरामरणैश्चित्रैः कवचैश्च हिरण्मयैः ॥ २५
 वैजयन्तीपताकामिः परिस्तोमाङ्गकम्बलैः ।
 विमलैर्निशितैः शस्त्रैर्हयानां च प्रकीर्णकैः ॥ २६
 जातरूपमयीमिश्र राजतीमिश्र मूर्धसु ।
 गजानां कुम्भमालामिर्दन्तवेष्टैश्च भारत ॥ २७
 सवलाकाः सखद्योताः सैरावतशतहृदाः ।

अदृश्यन्तोष्णपर्याये मेघानामिव वागुराः ॥ २८
 अपश्यन्नस्मदीयाश्च ते च यौधिष्ठिराः स्थिताः ।
 तद्युद्धं युयुधानस्य द्रोणस्य च महात्मनः ॥ २९
 विमानाग्रगता देवा ब्रह्मशक्रपुरोगमाः ।
 सिद्धचारणसंघाश्च विद्याधरमहोरगाः ॥ ३०
 गतप्रत्यागताक्षेपैश्चित्रैः शस्त्रविधातिभिः ।
 विविधैर्विस्मयं जग्मुस्तयोः पुरुषसिंहयोः ॥ ३१
 हस्तलाघवमस्त्रेषु दर्शयन्तौ महाबलौ ।
 अन्योन्यं समविध्येतां शरैस्तौ द्रोणसात्यकी ॥ ३२

अवेक्षत (K₁ 'तो') (for अत्रै) B₂ च शैलेया (for [अ]चलैर्नैत्रै) —^d) Dn₂ नरर्षभौ (for रथ) — For 23rd, S subst

524* सर्वत परिवार्योभौ प्रतताक्षामिवीक्षिरे ।

[G₁ M प्रतीताक्षामि-, G₂ 4 वृताक्षा दि (for प्रतताक्षामि)]

24^a) S तिष्ठति (for [अ]तिष्ठन्त) —^d) M₁ रथानीकानि (for तथा) — K₂ om. 24°-25^b —^o) S तिष्ठति (for तथैव) —^d) K₁ प्रतिव्यूह, D₂ 'व्यूह'; D₂ २ प्रत्यव्यूह- (D₂ 'ह'); S प्रतिव्यूहे (for व्यूह)

25 K₂ om. 25^{ab} (of v 1 24) —^b) K₄ Dn₁ D₁ 4 भूषणै (for भूषितै) —^o) S (except G₁ २) छत्रै (for चित्रै)

26^a) Cd वैजयन्ति —^b) D₁ २ स्तोमांश, S स्तोमैश्च (for 'स्तोमाङ्ग') S K₂-4 D₁ 'मंगलै'; K₁ 'मलै' (corrupt), T G₂ कवचै (for 'कम्बलै') S Cd परिस्तोमोङ्गकम्बलसंज्ञेयपौनस्त्यम् । S (except T G₂) निर्मलैर् (for विम) B₁ 2 (marg) २ D₁ खञ्जैर् (for शस्त्रैर्) —^d) Dn₁ रथानां च, D₁ २ हयौघानां (for हयाना च) —^d) K₁-4 D₁ read (with var) 7 74 5-6 for the first time after 26, repeating them in their proper place, while S₂ reads the same thereafter

27^a) Dn₁ D₂ 4 मयैश्चैव (for मयीमिश्र) —^b) B₂ सजालीमिश्र (for राजती) S मूर्धनि —^o) M₂ २ (sup in) क्षुर (for कुम्भ) G₁ २ 'आलामिर्' (for 'माला') —^d) S₁ दंतवाचा *श्च, S₂ दंतमाल्यैश्च, K₁ दंतो दंतैश्च, K₂ २ दंत *श्च, K₄ D₁ दंतमालाश्च, B₂ दंतैर्गण्डैश्च, Cd दन्तवेष्टैश्च (as in text) S दंतैश्च

पृथिवी त (T G₃ स) दा

28^a) K₁ सवलाक सखद्योत, B₂ Dn₁ D₂ S सब (G₁ M 'च') लाका सखद्योता (G₁ M₁ २ 'त-') —^b) K₂ देरावण, D₂ २ २ २ देरावत (for 'सैरा') K₁ 'शतहृद', S 'हृदा' (for 'हृदा') —^o) B₂ अदृश्यतस्तु, B₃ 'इयत' स्म (for 'इयन्तोष्ण') T G₂-5 अदृश्यतोष्णपर्यन्ते, G₁ M प्रवृत्ते घर्मकालात् —^d) B₂ (marg) D₁ पंकय, T G₂-5 M₂-5 वागुरा, Cd वाग्मवा (for वागुरा)

29^a) Dn₁ प्रापश्यन्, D₂ २ अपश्यत (for 'इयन्') D₁ चा (for च) —^b) T G₂-5 तदा, G₁ M स्मृता (for स्थिता) Dn₁ D₂ ४ ६ ते च यौधिष्ठिरास्थिता (D₂ 'स्थिता'), D₁ २ 'ष्ठिरादय' —^o) K₂ Dn₁ युद्ध तद् (by transp)

30 B₂ reads 30-35 twice —^a) S विमानस्था-स्तदा (G₁ M₂-5 'तो') देवा —^b) B (B₂ both times) D₁ Dn₂ G₁ २ २ M सोम-, T G₂ ४ देव (for 'शक्र') — After 30, S ins

525* गन्धर्वा दानवा यक्षा राक्षसाप्सरस खगा ।

[G₂ राक्षसाप्सरस]

31 For the repetition in B₂, of v 1 30 —^a) D₂ २ २ G₁ M Cd 'प्रत्यागतक्षेपैश्च', D₁ 'गते क्षेपे' (for 'गताक्षेपैश्च') —^b) B (B₂ both times) D₂ G₂ अस्त्रवि, D₂ शस्त्राणि (for शस्त्रवि) T G M₁ २ 'घातनै' (for 'घातिभि') —^o) G₁ M असीव (for विविधैर्)

32 For the repetition in B₂, of v 1 30 —^b) K₂ बलाबलं, D₁ २ च लाघवं, S महारथौ (for 'बलौ') —^o) K₂ B₁ २ ४ २ (both times) Dn₂ S₁ अभिविध्येतां; B₂ D₁ अस्य, M₁ २ अति (for सम) T G₂-5

ततो द्रोणस्य दाशार्हः शरांश्चिच्छेद संयुगे ।
 पत्रिभिः सुदृढैराशु धनुश्चैव महाद्युते ॥ ३३
 निमेषान्तरमात्रेण भारद्वाजोऽपरं धनुः ।
 सज्यं चकार तच्चाशु चिच्छेदास्य स सात्यकिः ॥ ३४
 ततस्त्वरन्पुनर्द्रोणो धनुर्हस्तो व्यतिष्ठत ।
 सज्यं सज्यं पुनश्चास्य चिच्छेद निशितैः शरैः ॥ ३५
 ततोऽस्य संयुगे द्रोणो दृष्ट्वा कर्मातिमानुषम् ।
 युयुधानस्य राजेन्द्र मनसेदमचिन्तयत् ॥ ३६
 एतदस्त्रबलं रामे कार्तवीर्ये धनंजये ।

मीष्मे च पुरुषव्याघ्रे यदिदं सात्वतां वरे ॥ ३७
 तं चास्य मनसा द्रोणः पूजयामास विक्रमम् ।
 लाघवं वासवस्येव संप्रेक्ष्य द्विजसत्तमः ॥ ३८
 तुतोषास्त्रविदां श्रेष्ठस्तथा देवाः सवासवाः ।
 न तामालक्षयामासुर्लघुतां शीघ्रकारिणः ॥ ३९
 देवाश्च युयुधानस्य गन्धर्वाश्च विशां पते ।
 सिद्धचारणसंघाश्च विदुर्द्रोणस्य कर्म तत् ॥ ४०
 ततोऽन्यद्दुनुरादाय द्रोणः क्षत्रियमर्दनः ।
 अस्त्रैरस्त्रविदां श्रेष्ठो योधयामास भारत ॥ ४१

Ms-s अन्योन्यमतिशूरौ तौ —^a) K₁ शरैस्तैर्, S समरे
 (for शरैस्तौ) T G₁ s सात्यकौ, G₁ M सत्यकौ (for
 सात्यकी)

33 For the repetition in B_s, of v 1 30 —^a)
 D₁ s S बाण्यै (for दाशार्हः) —^b) T G₂-s बाणं,
 G₁ M बाणाश् (for शराश्) D_{n1} सायकै, D_s सात्यकि
 (for संयुगे) — D_s om. (hapl) 33^a-34^a —^c)
 D_{n1} संयुगे (for पत्रिभि) D_s पत्रिभि सुदृढं चापि
 —^d) S₁ वर्म (for धनुश्) K_s D_n D₂ १ २ महाद्युते,
 D_s S महीपते (for महाद्युते)

34 For the repetition in B_s, of v 1 30 D_s
 om 34 (of v 1 33) —^b) S₁ महा (for स्परं)
 —^c) S₁ D_{n1} D₂ १ २ सज्ज, D_s सज्जी- (for सज्यं)
 B (B_s both times) D_{n1} D_{n2} तदपि; D_{n1} तच्चास्य
 (sic), D_s s तच्चापि (for तच्चाशु) —^d) S₂ च (for
 स) T G_s s सत्यक K_s D_{n1} सचिच्छेदास्य सात्यकि

35 For the repetition in B_s, of v 1 30 —^a)
 G_s तत्र (for ततस्) S आशु (for स्वरन्) — D_s om.
 (hapl) 35^b-36^a —^b) S₂ K₁-4 D₁ व्यदृश्यत, K_s
 D_{n1} D_s व्यवस्थित (for व्यतिष्ठत) —^c) S₁ K₁ D_{n1}
 D_s सज्जं सज्जं (K₁ 'ज्यं'), D₁ s सज्जं चक्रे (for सज्यं
 सज्य) B_s D_{n2} धनुश्, G_s परश् (for पुनश्) D_{n1}
 चक्रे, D_s वास्य; T G₂-s चार्प (for चास्य) —^d)
 B₁ (marg) २ s D_{n1} चिच्छेद नव सप्त च; D_s 'द नर
 सत्तम — After 35, B_s ins

526* चकार तत्र पन्थानं ययौ येन जनार्दन ।
 while, D₁ s ins

527* पुननेकशतं लिखं धनुषा दृढधन्विना ।
 न चान्तरं तयोर्दृष्टं सधाने छेदनेऽपि च ।

36 D_s om. 36^a (of v 1 35) —^a) D_s तत्तस्य

(for ततोऽस्य) —^a) S₂ मनसि (for मनसा) B
 D_{n1} T G₂-s [ए]तद्, G₁ M [ए]वानु (for [ह]दम्).

37 ^a) K_s D_s अस्त्रि (for अस्त्र) —^d) B_s (marg)
 सत्वता B_s यदिदं मानुषवर्मे, D_{n2} D_s s 'द सात्व
 तोत्तमे, T G₁-4 M सत्यके चाशुविक्रमे, G_s सात्यको
 (? कौ) *** क्रमे

38 ^a) S₁ तं चापि, D_s s ततोऽस्य (for त चास्य)

39 ^a) The portion of the text from -स्त्रविदां
 up to 7 78 25 is lost in S_s on missing folios D_s
 ततो वास्त्र, D₁ s तत् शस्त्र- (for तुतोषास्त्र) K_s श्रेष्ठस्त्र
 —^b) D_{n1} यथा (for तथा) — For 38^a-39^b, S
 subst

528* लाघवं वृष्णिवीरस्य वासवस्येव दृश्य स ।

तुष्टुबुलधिवात्तस्य देवा सामिपुरोगमा ।

[(L 2) G₁ M₁ s चास्य (for तस्य)]

— After 39^a, S ins

529* सिद्धचारणसंघाश्च साधु सामिषि तुकुक्षु ।

— G_s om 39^a-40^b —^c) B_s न तामालोकयामासुर्
 S (G_s om) न तस्य (G₁ M_s-s तस्यैव, M₁ s तस्यैव)
 लघुतामन्ये —^d) S (G_s om) [s] लक्षयन् (for लघुता)
 B_s s D_{n2} D_s -चारिण (for -कारिण)

40 S₂ missing (of v 1 39) G_s om 40^a (cf.
 v 1 39) —^a) D_s देवास्त्र, T G₁-s M देवास्तु (for
 देवाश्च) —^b) M_s तु (for च) —^d) D_s द्रोणश्च
 (for द्रोणस्य) D_s पूजयामासु कर्म तत्

41 S₂ missing (cf v 1 39) G_s s om (hapl)
 41-42 —^a) D_{n1} T G_s जय (for ततो) —^b) S
 (G_s s om.) द्रोण दास्त्रभृता धर —^c) D_{n1} M_s-s दास्त्रैर्
 (for अस्त्रैर्) D_s M_s-s अस्त्रभृतां (for 'विदां) K₁-s

तस्यास्त्राण्यस्त्रमायाभिः प्रतिहन्य स सात्यकिः ।

जघान निशितैर्बाणैस्तदद्भुतमिवामवत् ॥ ४२

तस्यातिमानुषं कर्म दृष्ट्वान्यैरसमं रणे ।

युक्तं योगेन योगज्ञास्तावकाः समपूजयन् ॥ ४३

यदस्त्रमस्यति द्रोणस्तदेवास्ति सात्यकिः ।

तमाचार्योऽप्यसंभ्रान्तोऽयोधयच्छत्रुतापनः ॥ ४४

ततः क्रुद्धो महाराज धनुर्वेदस्य पारगः ।

धाय युयुधानस्य दिव्यमस्त्रमुदरयत् ॥ ४५

तदामयं महाघोरं रिपुघ्नमुपलक्ष्य सः ।

अस्त्रं दिव्यं महेष्वासो वारुणं समुदरयत् ॥ ४६

हाहाकारो महानासीदृष्ट्वा दिव्यास्त्रधारिणौ ।

न विचेरुस्तदाकाशे भूतान्याकाशगान्यपि ॥ ४७

अस्त्रे ते वारुणाग्नेये ताम्यां वाणसमाहिते ।

न तावदभिपज्येते व्यावर्तदथ भास्करः ॥ ४८

ततो युधिष्ठिरो राजा भीमसेनश्च पाण्डवः ।

नकुलः सहदेवश्च पर्यरक्षन्त सात्यकिम् ॥ ४९

धृष्टद्युम्नमुखैः सार्धं विराटश्च सकैक्यः ।

मत्स्याः शाल्वेयसेनाश्च द्रोणमाजगमुरज्जसा ॥ ५०

D1 श्रेष्ठ T G2 s युयुधान नरव्याघ्र

42 Śs missing (of v 1 39) G1 s om 42 (of v 1 41) —^a) Ś1 K1-4 अस्त्रमादाय (for मायाभिः) Cd cites मायाभि —^b) K4 D1 s प्रति (D2 'त्य) हन्यत्, B Do1 Dn D2 s 'हत्य, D7 s प्रनिहत्य (for प्रतिहन्य) S (G2 s om) विहसन्नि (T1 व्यधमच्छि) निपु-गव — Ś1 K1-3 om. (hapl.) 42^a-44^b —^c) S (G2 s om) निजज्ञे (for जघान)

43 Śs missing (of v 1 39) Ś1 K1-3 om 43 (of v 1 42) —^a) Dn1 D7 [अ]पि (for [अ]ति) —^b) D2 सत्य तैर्, D4 दृष्ट्वान्येन (for 'न्यैर्) D7 न समं, G1 M न हृतं (for असम) K4 D7 परै (for रणे) D8 दृष्ट्वा सैन्यसमं परै —^d) S पूजयति स्त तावका

44 Śs missing (of v 1 39) Ś1 K1-3 om 44^a (of v 1 42) —^a) D8 यदस्त्रमस्य द्रोणस्य —^a) K2 s s B4 s D4 s [s]य संभ्रातो, K4 [s]त्य स (for स्य सं) Dn2 D3 s तदा (Dn2 'मा) चार्यमसंभ्रातो, S अस्त्राव (G2 सार्य) स्वादाचार्यो —^d) Ś1 K1-3 D1 s s 6-3 योधयञ्च (for योधयत्) D6 पातन (for सापन) S योधयत्परिसूद (G1 M मर्द) न — After 44, Dn2 D6 ins

530* इत्यासीत्सुसुल शब्दो दुर्धर्षस्य रथं प्रति ।

45 Śs missing (of v 1 39) —^a) S आमेयं (for वधाय) —^d) K1 s s B5 D1 4-8 उदी (K5 दै) रयन्; Dn1 D2 s 7 s T G2-5 M2-5 उदीरयत् (for उदैर)

46 Śs missing (of v 1 39) Ś1 K1-3 Dn2 om (hapl.) 46 D1 reads 46 twice. —^a) Do1 S महाराज (for घोरं) —^b) D6 M2-5 उपकम्प्य (for

'लक्ष्य) D8 तु (for स) B1 रिपु समुपलक्ष्य स —^a) K4 B Do1 D1 (both times) G2 दिव्यमस्त्रं (by transp) —^d) K4 D1 (both times) s s s समुदी रयन्; B2 s Dn1 D2 s T G2-5 M2-5 'दीरयत् (for 'दैरयत्)

47 Śs missing (of v 1 39) —^b) K5 Dn1 पारगौ (Dn1 'नै), D4 s धार (D4 'रि) ने (for धारिणौ) G1 M तयोर्लघुपराक्रमे —^a) S चेरुश्च (for विचेरुश्च) K2 D2 तथा (for तदा) —^d) G1 M भूतान्यर्थाहिता न्यपि

48 Śs missing (of v 1 39) —^b) T G2-5 यदा (for ताम्यां) Dn1 बाणा; D2 S बाणै (for बाण) D3 समीहिते (s10), D6 शनीहिते (s10), G1 M1 2 समाहिते, M2-5 समाहिते (for समाहिते) Ś1 K B1-3 Do1 D1 ताम्यां वाणासना (B2 Do1 'मा) हिते, D7 s ताम्यां पाणिसमागते —^a) B1-3 Do1 Dn2 D3 न यावद्, D1 नवावद् (s10) (for न तावद्) Ś1 अभिस * ते; K1-4 D1 अभि (K2 'ति) संघाते; K6 मिषधेते (corrupt), B Do1 Dn2 अभ्य (Do1 'भ्यु) पथेता, Dn1 अनुपज्येते; D2 अभ्य, D6 अन्यसज्येते (s10) (for अभिषज्येते) T G2-4 M5 (sup in as in text) न तदा ह्य (T G2 'दाभ्य) मिषज्येते, G6 ततदरन्यमिषज्येते (corrupt) —^d) K1 s 4 D1 व्यावर्तव च, K2 संतेव (for 'संदय)

49 Śs missing (of v 1 39) —^b) K4 D1 पार्षत (for पाण्डव) —^d) K1 4 D1 पर्यरक्ष्यत (K4 ति) (for रक्षन्त)

50 Śs missing (of v 1 39) Dn1 G4 om. 50-51 —^a) G1 M धृष्टद्युम्न सुतैः सार्धं —^b) K5 D2 6-8 सकैक्यै; B2 Do1 D2 4 s सकैक्य (for सके) S (G4 om.) विराटः केकयै सह —^a) D4 मत्स्य; D5 T

नेन्द्रस्य न च रुद्रस्य नापि वैश्रवणस्य च ॥ ११
 नान्यस्य समरे राजन्नातपूर्वस्तथा रथः ।
 यथा यथावर्जुनस्य मनोभिप्रायशीघ्रगः ॥ १२
 प्रविश्य तु रणे राजन्केशवः परवीरहा ।
 सेनामध्ये ह्यास्तूर्णं चोदयामास भारत ॥ १३
 ततस्तस्य रथौघस्य मध्यं प्राप्य हयोत्तमाः ।
 कृच्छ्रेण रथमूहुस्तं क्षुत्पिपासाश्रमान्विताः ॥ १४
 क्षताश्च बहुभिः शस्त्रैर्युद्धशौण्डैरनेकशः ।
 मण्डलानि विचित्राणि विचेरुस्ते मुहुर्मुहुः ॥ १५
 हतानां वाजिनागानां स्थानां च नरैः सह ।
 उपरिष्ठादतिक्रान्ताः शैलाभानां सहस्रशः ॥ १६

(for नेन्द्रस्य) B₄ s Dn₂ न तु, Dn₁ Dr s च न (by transp) D₂ चद्रस्य (for रुद्रस्य) S (G₅ om) न शक्रस्य न रुद्रस्य —^a) S (G₅ om) न च (for नापि)

12 D₈ s G₅ om 12^{ab} (for G₅, of v 1 10) —^a) D₅ यक्षास्य (for नान्यस्य) — Dr s om (hapl) 12^b-13^a —^b) B₄ D₀₁ Dn₁ तथाविधः, D₅ तथा परै (for तथा रथः) —^c) K₅ D₅ यथा यथा चार्जुनस्य, C_v as in text —^d) G_d otes मनोभिप्राय K₅ चीर्यग (for -शीघ्रग) C_v as in text

13 D₁ s om 13^a (of v 1 12) —^a) S₁ स प्रविश्य, K₁ s s प्रविश्य च K₁ प्रविश्य महाराजन् (sub-metric), —^c) B₅ s D₀₁ सैन्यमध्ये (for सेना) —^d) K₅ Dn₁ प्रेषयामास, D₈-s नोद (for चोद)

14 ^a) S₁ तथा, D₄ तत्र (for ततस्) —^c) D₁ om (hapl) from मूहु up to विचेरुस्ते (in 15^d) B₁ s D₂ s T G₁ s s M ते (for त) G₅ (sup in, sec m) कृच्छ्रेण रथभारेण —^d) K₄ s Dn₂ D₂ s समन्विता; Dn₁ श्रमाकुला (for 'न्विता)

15 D₁ om up to विचेरुस्ते (of v 1 14) —^a) D₂ G₄ कृताश्च (for क्ष) —^d) Dn₁ समतत (for मुहुर्मुहु)

16 ^b) D₁ s सहस्रश (for नरै सह) —^d) S₁ शैलानां च, K₁ s *** च, K₄ D₁ नागानां च (for शैलाभाना) — After 16, S ins.

533* श्रमेण महता युक्तास्ते ह्या वातरहस ।

मन्दवेगता राजन्संवृत्तास्त्र सयुगे ।

एतस्मिन्नन्तरे वीरावावन्त्यौ आतरौ नृप ।
 सहसेनौ समार्हेतां पाण्डवं क्लान्तवाहनम् ॥ १७
 तावर्जुनं चतुःपञ्चा सप्तत्या च जनार्दनम् ।
 शराणां च शतेनाश्वानविध्येतां मुदान्वितौ ॥ १८
 तावर्जुनो महाराज नवभिर्नतपर्वभिः ।
 आजघान रणे क्रुद्धो मर्मज्ञो मर्मभेदिभिः ॥ १९
 ततस्तौ तु शरीरघेण बीभत्सुं सहकेशवम् ।
 आच्छादयेतां संरब्धौ सिंहनादं च नेदतुः ॥ २०
 तयोस्तु धनुषी चित्रे भल्लाभ्यां श्वेतवाहनः ।
 चिच्छेद समरे तूर्णं ध्वजौ च कनकोज्ज्वलौ ॥ २१
 अथान्ये धनुषी राजन्प्रगृह्य समरे तदा ।

[(L 2) G₅ M वेगतरा (for 'गता) G₅ सर्वार्थ (for सवृत्तास्त्र)]

17 ^a) D₁ वीराश्च (for वीराव्) —^b) D₁ चावत्यौ D₄ s युधि (for नृप) —^c) S सहसेन्यौ त (G₅ स) मार्हेतां —^d) D₄ क्रात, T G (except G₁) आत (for क्लान्त)

18 K₁-s om (hapl) 18 —^c) B (except B₂) Dn₂ शरैरश्वान् (for शतेना) —^d) D₅ अभिघेता, D₁ s सविध्येता, T G₅-s अयु (for अवि) G₁ M मुदायुतौ (for 'न्वितौ)

19 ^a) D₂ शरैरशीविपाकरैर् — B₁ om. (hapl) 19^d-22^c —^d) B₂ मत्रभेदिभि (for मर्म)

20 B₄ om 20 (of v 1 19) —^a) Some MSS शरीरघेन — After 20^{ab}, Dn₁ reads 21^{cd} —^c) S₁ विप्रब्धौ (for संरब्धौ) S छादयेता सुसर (G₂ s 'कु) ह्यौ —^d) T G (except G₁) सिंहनादाश्च B₁-s S च (B₅ तु) चक्रतु, B₅ D₀₁ प्रचक्रतु, D₂ s c-s विनेदतु (for च ने)

21 B₄ om 21 (of v 1 19) —^a) B₅ om तु D₄ चात्र, D₁ s युध्रे, S सु (G₄ स्य) ह्यौ (for चित्रे) — After 21^{abc}, T G₂ s s read 23^d-24^a, for the first time, repeating the same in its proper place. Dn₁ reads 21^{cd} after 20^{ab}. G₁ om (hapl) 21^d-23^c D₅ transp 21^d and 24^d

22 B₁ om 22^{abc} (cf v 1 19) G₄ om 22 (cf.

पाण्डवं भृशसंकुद्वावर्दयामासतुः शरैः ॥ २२
 तयोस्तु भृशसंकुद्वाः शराभ्यां पाण्डुनन्दनः ।
 चिच्छेद धनुषी तूर्णं भूय एव धनंजयः ॥ २३
 तथान्यैर्विशिखैस्तूर्णं हेमपुङ्खैः शिलाशितैः ।
 जघानाश्चान्सपदातास्तथोभौ पार्ष्णिसारथी ॥ २४
 ज्येष्ठस्य च शिरः कायात्क्षुरग्रेण न्यकृन्तत ।
 स पपात हतः पृथ्व्यां वातरुण इव द्रुमः ॥ २५
 विन्दं तु निहतं दृष्ट्वा अनुविन्दः प्रतापवान् ।
 हताश्वं रथमुत्सृज्य गदां गृह्य महाबलः ॥ २६

अभ्यद्रवत संग्रामे भ्रातुर्वधमनुस्मरन् ।
 गद्या गदिनां श्रेष्ठो नृत्यन्निव महारथः ॥ २७
 अनुविन्दस्तु गद्या ललाटे मधुसूदनम् ।
 स्पृष्ट्वा नाकम्पयत्कुद्धो मैनाकमिव पर्वतम् ॥ २८
 तस्यार्जुनः शरैः पङ्क्तिग्रीवां पादौ भुजौ शिरः ।
 निचर्कत स संछिन्नः पपाताद्रिचयो यथा ॥ २९
 ततस्तौ निहतौ दृष्ट्वा तयो राजन्यदानुगाः ।
 अभ्यद्रवन्त संकुद्धाः किरन्तः शतशः शरान् ॥ ३०
 तानर्जुनः शरैस्तूर्णं निहत्य भरतर्षभ ।

v 1 21) —^a) Ś1 B8 तथान्ये, K1, 2 D1 तावन्त्ये
 (for अथान्ये) —^b) D2 प्रतिगृह्य नराधिपौ —^c) Ś1
 सकुद्वा (for सकुद्वाव्) —^d) Ś1 वयामासतु, K1 2
 वदया, B1 D6 अर्धया, D8 वधया (for अर्धया)

23 G4 om. 23^{ab} (cf v 1 21) Dn2 om 23^{ab}
 For 23^{ab}, B (G4 om) subst

534* तौ तु शस्त्रमृता श्रेष्ठ शरैः सतोऽन्य भारत ।

—^a) = var 21^c Ś1 चिच्छिदे (for चिच्छेद) K B
 (except B2) D (except Dn2 D1) T G2 2 5 धनुषी
 चिच्छिदे तूर्णं — T G2 2 5 read 23^d-24^a for the first
 time after 21^{ab}

24 For the repetition in T G2 2 5, cf v 1 21
 —^a) B1 Dn D8 6 T (both times) G1, 2 2 (last two
 both times) 4 2 (both times) अथान्यैर्, D2 तथा
 तैर्, D5 तथा च (for तथान्यैर्) Ś1 K Dn1 D1 2
 4 1 8 विमलैस्, D8 विशिषैस्, T G2 (all second
 time) विशिषैस् (for विशिखैस्) —^b) K2 B Dn1 Dn2
 D5 वधपुङ्खै (for हेम) Dn1 Dn1 D8 4 1 8 शिला
 शितै —^c) B Dn1 G2 तथा सूतौ, Dn2 D2-4 6 पदा
 तीश्वर; T G2-5 तथा सूत; G1 M तत सूत (for सपदा
 तास्) — D2 transp 21^d and 24^d —^d) K1 तयो तौ,
 B2 तावुभौ (for तयोभौ) K2 4 D1 पार्ष्णि (for पार्ष्णि-)
 T G1 2-5 M पार्ष्णि (T पार्ष्णि) च सपदानुग (G2 ग),
 G2 पार्ष्णि चापवधानुग

25 ^{ab}) Dn2 श्रेष्ठस्य (for ज्येष्ठस्य) D2 2 6 T G1-8 6
 M (except M2) तु (for च) S (except M2) transp
 शिर कायात् and क्षुरग्रेण K5 Dn1 निहृतवत्, G5 अर्क
 तत —^c) B2 पपात च (for स पपात) Ś1 सत (for
 हत) D2 पृथिव्यां (for पृथ्व्यां) —^d) K1 वातरुणा,

K5 Dn1 Dn1 D1 5 भद्र, D2 वाताहत (for वातरुण)
 K1 द्रुमा — After 25, D2 ins

535* निहतौ रुधिराक्ताङ्ग कम्पयन्निव मेदिनीम् ।

26 ^a) Ś1 हि, K1 D1 वि (for तु) Dn1 M2
 निहित (for निहत) D2 स विन्द तु हतं दृष्ट्वा —^b)
 N (except Ś1 D2, Ś2 missing) हनुविन्द (for अनु)
 —^c) M2-6 हताश्व (for श्व) D2 उत्सृज्य (for उत्सृज्य)
 —^d) D 2 6 गदाहस्तो महारथ (D2 बल)

27 ^a) K2 Dn2 अभ्यवर्तत, K3 S द्रवत्स (for
 द्रवत) D2 प्रदुद्राव च संग्रामे —^c) D2 तरसा (for
 गद्या) B Dn1 Dn1 D1 4 5 रथिना (for गदिना) —^d)
 D2 मूर्ध्नि कृष्णमताडयत्

28 ^a) D2 अनुविन्दस्य, D1 7 विदस्तु, S विन्द स
 —^b) D2 मुर्ध्नि वै (sic) (for कलाटे) —^c) Ś1 K4 D1
 विद्धा (for स्पृष्ट्वा) —^d) G4 मैनाक इव पर्वत

29 ^a) Ś1 K Dn1 D1-3 तूर्णं (for पङ्क्ति) —^b)
 M1 2 गदां (for ग्रीवां) G1 उभौ (for भुजौ) G4
 ग्रीवा पादं शिरौ भुजौ —^c) Ś1 K1, 2 4 B1 5 Dn1 D1 2
 4 5 1 8 विचर्कते (for निच) Ś1 K2 4 D1 3 समं छिन्न,
 B2 च संछिन्न, D8 6 तु (Dn सु) सं, S स तु छिन्न
 (for स संछिन्न) —^d) K2 G5 अद्रिचलो, K5 D8
 वरो (for वयो) Dn1 पपाताद्रिचयोपम

30 ^b) T G5 ततो (for तयो) K4 D1 पदातय
 (for नुगा) —^c) D4 5 अभ्यवर्तत (for द्रवन्त)

31 ^b) B5 Dn1 M1 2 भरतर्षभ, Dn1 पुरुषर्षभ
 —^c) K1-3 D2 ह्यरोचत (for व्य) G2 4 तथा (for
 यथा) —^d) K2 दग्धा दाव (by transp), M2-5
 त्वं दग्धा

व्यरोचत यथा वह्निर्दावं दग्ध्वा हिमात्यये ॥ ३१
 तयोः सेनामतिक्रम्य कृच्छ्राभिर्याद्धनंजयः ।
 विवभौ जलदान्भिच्चा दिवाकर इवोदितः ॥ ३२
 तं दृष्ट्वा कुरवस्त्रस्ताः प्रहृष्टाश्चाभवन्पुनः ।
 अभ्यवर्षस्तदा पार्थ समन्ताद्भरतर्षभ ॥ ३३
 श्रान्तं चैनं समालक्ष्य ज्ञात्वा दूरे च सैन्धवम् ।
 सिंहनादेन महता सर्वतः पर्यवारयन् ॥ ३४
 तांस्तु दृष्ट्वा सुसंरब्धानुत्सयन्पुरुषर्षभः ।
 शनकैरिव दाशार्हमर्जुनो वाक्यमब्रवीत् ॥ ३५
 शरादिताश्च ग्लानाश्च हया दूरे च सैन्धवः ।

किमिहानन्तरं कार्यं ज्यायिष्ठं तव रोचते ॥ ३६ ।
 ब्रूहि कृष्ण यथातत्त्वं त्वं हि प्राज्ञतमः सदा ।
 भवन्नेत्रा रणे शत्रून्विजेष्यन्तीह पाण्डवाः ॥ ३७
 मम त्वनन्तरं कृत्यं यद्वै तत्संनिबोध मे ।
 हयान्विमृच्य हि सुखं विशल्यान्कुरु माधव ॥ ३८
 एवमुक्तस्तु पार्थेन केशवः प्रत्युवाच तम् ।
 ममाप्येतन्मतं पार्थ यदिदं ते प्रमाषितम् ॥ ३९
 अर्जुन उवाच ।
 अहमावारयिष्यामि सर्वसैन्यानि केशव ।
 त्वमप्यत्र यथान्यायं कुरु कार्यमनन्तरम् ॥ ४०

32 ^a) Ds सेनामतिक्रम्य कृच्छ्राभिर्याद्धनंजयः — ^b) B D₀₁ D₀₂
 D₂ इव, D₅ S निघ्नन्, Cd निर्याद् (as in text)
 D₈ निर्यात्तश्च धनंजय — ^c) D₂ निर्वभौ (for विवभौ)
 B₂ & D₀₂ D₂ & जलदं (for 'दान्') B₄ D₀₂ D₂ & 4, 5
 1 & G₅ हित्वा, D₈ हत्वा (for भित्त्वा) — ^d) K₅
 D₀₁ निशाकर (for दिवा) K₁₋₃ D₁ इवोदित (for
 'दिव').

33 ^a) D₂ शतशः (for कुरवस्) S₁ कुदा, D₂
 शूरा, T G₂₋₅ सर्वे (for त्रस्ता) — ^b) D₂ नृप (for
 पुन) — ^c) K₃ & D₀₁ D₂ & 1 & 2 अभ्यवर्षत् (for 'व-
 र्षत्') D₀₁ तथा (for तदा) B D₀₁ D₂ S अभ्यवर्ष-
 (T G₂₋₅ 'द्रव'त पार्थ च (G₁ M₈ & ते) — ^d) D₂
 सर्वोद्धतदर्शनं.

34 K₄ D₁ om (hapl) 34^a-35^b — ^a) D₁ भातं
 वैव (for श्रान्तं चैनं) D₀₁ समालोक्य (for 'लक्ष्य')
 S₁ Cd अर्जुनत्रासः श्रावत्वदर्शनाव S₁ — D₂ reads
 34^b-35^b twice — ^b) D₀₁ D₂ मत्वा, D₂ गत्वा (for
 शात्वा) D₂ दूर (for दूरे) — ^d) D₀₁ समवारयन्
 (for पर्यं).

35 For the repetition in D₂, of v 1 34 K₄
 D₁ om, 35^a (of v 1 34) — ^a) K₁₋₃ दृष्ट्वा तास्तु
 (by transp), D₀₁ तान्दृष्ट्वा च, D₂ स तान्दृष्ट्वा G₁ M
 सुसंरब्धान् (for 'रब्धान्') — ^b) K₅ D₀₁ D₂ (both
 times) & विस्मयन्, B₂ अस्ययन्, D₀₁ व्यस्ययन्, G₅
 उत्सरन्, M₈₋₅ उत्सजन्; Cd उत्सयन् (as in text) S₁
 D₂ M₈ पुरुषर्षभ, K₁₋₃ D₂ & G₂ भरतर्षभ (G₂ 'भ')

36 ^a) D₂ भमाशः, D₈ & ग्लानाशः, S क्लानाश्च (for
 ग्लानाशः) — ^c) D₂ & किं मया (for किमिह) — D₂

reads 36^a-38^a twice. — ^a) K₅ D₂ 1 & 8 भूयिष्ठं, D₀₁
 D₁ यदिष्टं, D₀₂ श्रेष्ठं वै, D₂ & (both times) इषीष्टं,
 T G₂ & स्थायिष्टं, M₈₋₅ ज्यायिष्ठं (for 'ष्ठ') D₂ इष्ट
 (for तव)

37 For the repetition in D₂, of v 1 36 — ^a)
 B₂ (marg as in text) यथावृत्तं (for 'तत्त्वं') — ^b) D₂
 (second time) तदा (for सदा) D₂ त्वं हि प्राज्ञो मतो
 मम, D₂ त्वं हि कार्यमतः सदा — ^c) K₅ & 8 श्रेत्रा,
 D₀₁ भवत्कृते, D₀₁ D₂ & (second time) भवजिताद्;
 D₂ भवजयाद्, Cd भवन्नेत्रा (as in text) — ^d) S₁
 K₁ & 4 D₀₁ D₁ & 2, 6 (both times) विजे (D₀₁ 'ति') ज्यते
 (D₀₁ D₂ & [both times] 'ति') हि, D₂ जयिष्यतीह;
 D₂ विजेष्यति ह (for 'व्यन्तीह')

38 For the repetition in D₂, of v 1 36 — ^a)
 D₂ (first time) कार्यं (for कृत्यं) D₂ ममाप्येतन्मतं
 कृत्यं — ^b) D₂ & युद्धे (for यद्वै) B D₀₁ D₀₂ D₂
 & 8 तत्त्वं (for तत्त्वं) — ^c) S₁ K₁₋₃ D₁ विमुच्य (for
 विमुच्य) D₂ विमुक्तान् (for हि सुखं)

39 ^b) D₀₂ ह (for तम्) D₂ केशव परवीरहा
 — Before 39^a, S₁ K₁₋₃ D₁ ins केशव, K₄ श्री
 वासुदेव उवाच — ^a) D₂ तेन, D₂ मे प्र (for ते प्र)
 — After 39, K₄ D₀₂ ins an addl colophon.

40 ^a) T G₂₋₅ अहं हि वारयिष्यामि — ^b) D₀₁
 G₅ माधव (for केशव) D₂ सुदयिष्यामि केशव — ^c)
 S₁ K₁ D₁ 1 & 8 यथा न्याय्यं — ^d) D₂ अवातर (for अन-
 न्तरम्) — K₅ D₀₁ D₁ & 8 ins an addl colophon
 after 40, K₄ D₀₂, after 39 [Sub-parcan K₄
 जयद्रथसेनाप्रवेदो विदामुर्विदयोर्वधः, D₀₁ D₂ & विदामु

संजय उवाच ।

सोऽवतीर्य रथोपस्थादसंभ्रान्तो धनंजयः ।
गाण्डीवं धनुरादाय तस्यौ गिरिरिवाचलः ॥ ४१
तमभ्यधावन्क्रोशन्तः क्षत्रिया जयकाङ्क्षिणः ।
इदं छिद्रमिति ज्ञात्वा धरणीस्थं धनंजयम् ॥ ४२
तमेकं रथवंशेन महता पर्यवारयन् ।
विकर्षन्तश्च चापानि विसृजन्तश्च सायकान् ॥ ४३
अस्त्राणि च विचित्राणि कुद्धास्तत्र व्यदर्शयन् ।
छादयन्तः शरैः पार्थ मेघा इव दिवाकरम् ॥ ४४
अभ्यद्रवन्त वेगेन क्षत्रियाः क्षत्रियर्षभम् ।

रथसिंहं रथोदाराः सिंहं मत्ता इव द्विपाः ॥ ४५
तत्र पार्थस्य भुजयोर्महद्गलमदृश्यत ।
यत्कुद्धो बहुलाः सेनाः सर्वतः समवारयत् ॥ ४६
अस्त्रैरस्त्राणि संवार्य द्विपतां सर्वतो विभुः ।
इषुभिर्बहुमिस्तूर्णं सर्वानिव समावृणोत् ॥ ४७
तत्रान्तरिक्षे बाणानां प्रगाढानां विशां पते ।
संवर्षेण महार्चिष्मान्पावकः समजायत ॥ ४८
तत्र तत्र महेष्वासैः श्वसद्भिः शोणितोक्षितैः ।
हयैर्नागैश्च संभिन्नैर्नदद्भिश्चारिकर्शनैः ॥ ४९
संरन्धैश्चारिभिर्वीरैः प्रार्थयद्भिर्जयं मृधे ।

विद्वध, D₁ अर्जुनसेनाप्रवेशे विद्वानुविद्वध — Adhy
no (figures, words or both) Dn₁ 97]

41 ") D₂ सोवतीर्णो (for 'तीर्य') — °) D₁ गाजीव;
D₁ गांधिवं

42 ") D₂ अन्वधावन् (for 'अभ्य') — °) B₁
-गृद्धिनः, D₂ -गर्हिनः (for 'काङ्क्षिण') — °) K₂ अभि
ज्ञात्वा, G₁ M इदं छिद्रं (for 'इति ज्ञात्वा') — °) S₁
K₁-s Dn₁ D₁ १ १ १ १ धरणिस्थं, G₁ M₂-s 'णीस्थो' D₂
दिवौकसः; G₁ M₂-s धनंजय

43 ") B₂ एवं; S एन (for एकं) M₁ (by corr
as in text) कुरु (for रथ) — °) D₂ क्षत्रिया, S
समंवात् (for महता) — After 43^{ab}, D₂ ins lines
5-6 of 537*, repeating the same in their proper
place — °) T G₂ ४ ते चापान् (for चापानि) D₂
वालमात्राणि चापानि — °) B (except B₂) D₂ शायकान्

44 ") Dn₂ शस्त्राणि (for 'अ') T G₂-s विचित्राणि
च शस्त्राणि, G₁ M ते विचित्राणि शस्त्राणि — °) B₂
कुद्धास्ते वृ, D₂ ० ते च कुद्धा (for कुद्धास्तत्र) — S₁
K (except K₂) D₁ om 44^{cd}

45 ") S आद्रव्यश्चापवे (G₁ M पि वे) मोन — °) T
G₂-s भरतर्षभ (for 'क्षत्रिय') D₂ ० क्षत्रियं क्षत्रियर्षभा
— °) S₁ K B₄ ६ Dn D₁-s नरसिंहं, B₂ D₂ रथोदारे
(for रथसिंहं) S₁ K₁ १ १ १ D (except D₂ Dn₂) रथोदारं
(for दारा) — °) D₂ lacuna for सिंह K₂ D₂-s
मत्तम्, M₂ मत्वा, M₂ मत्त, M₄ मुक्ता (for मत्ता)
S₁ मत्तं गजमिव द्विपा; K₂ १ १ Dn₁ D₁ १ गजं मत्तमिव
द्विपा, D₂-१ राजन्म (D₂ गजा म) तमिव द्विपं (D₁ 'पा')

46 ") B₁ Dn₂ तत (for तत्र) — °) D₁ वृद्ध
(for महद्) — After 46^{ab}, D₁ ins

536* तत पार्थस्त्वजेतव्यो महाबाहुचलाश्चय ।

— °) K₁ यदुद्धा, K₂-s D₁ १ १ १ १ T G₂-s यत्कुद्धा,
Dn₁ य कुद्धो, D₂ कुद्धोय; D₂ ० यं कुद्धा (D₂ 'द्धो'),
G₁ M संकुद्धा (G₁ M₁ १ 'द्धा') (for यत्कुद्धो) Dn₁
G₁ M बहुलां (M₁ १ 'ला') सेनां (M₁ १ 'ना') — °)
K₁-s B₁ D₂ S पर्यवारयत् (K₁ १ 'यन्') (for सम)

47 K₄ om 47 — °) B₁ सर्वचन्विना, D₂ 'तोर्जुन';
T G₂-s 'तोभिः' (for 'तो विभु')

48 ") B (except B₁) अंतरीक्षे — °) K₁ संव-
र्षेण; B₂ Dn₁ D₂ ० संहं, T G₂-s संरमेण (for सघ
र्वेण)

49 G₂ om (hapl) 49-50 — °) K₁-4 D₁ जयं
(for the first तत्र) S (G₂ om) तैश्च (for the second
तत्र) S₁ महेष्वासा (for 'ष्वासै') — °) S₁ K₂ १
D₁ शंसद्भिः, K₁ संशद्भिः (for श्वसद्भिः) D₂ शोणि
तोदकै (for 'तोक्षितै') — °) K₁ संविनात् (for संभि
क्षैर्) — °) S₁ K₁-s D₁ चारिदर्शना, K₂ D₂ १ १ १ S
(G₂ om) चारिकर्शनं (K₄ M₂-s 'न'), K₂ 'मर्दनै',
B₁ D₂ 'कर्षेण (D₂ ण), B₂ Dn₂ D₂ ० 'कर्षणै', B₂
'कर्षिभिः', B₄ १ 'कर्षणा; D₂ १ 'कर्षणै', Dn₁ मर्दन;
D₂ चारिमर्षेण (for चारिकर्शनै)

50 G₂ om. 50 (of v 1. 49) — °) Dn₂ om
from शारि up to नागनर्क (in 51^b) G₁ M भरिभिर्
(for चा) — °) D₁ om. from जयं up to दुन्दुभि
(in 51^d) K₁-4 D₁ जयं रणे; Dn₁ महद्यशः; D₂

3686
31
31

व्यरोचत यथा वह्निर्दीवं दग्ध्वा हिमात्यये ॥ ३१
तयोः सेनामतिक्रम्य कृच्छ्राभिर्याद्वनंजयः ।
विषमौ जलदान्मित्रा दिवाकर इवोदितः ॥ ३२
तं दृष्ट्वा कुरवस्त्रस्ताः प्रहृष्टाश्चाभवन्पुनः ।
अभ्यवर्षस्तदा पार्थ समन्ताद्भरतर्षभ ॥ ३३
श्रान्तं चैनं समालोक्य ज्ञात्वा दूरे च सैन्यवम् ।
सिंहनादेन महता सर्वतः पर्यवारयन् ॥ ३४
तांस्तु दृष्ट्वा सुसंरब्धानुत्सयन्पुरुषर्षभः ।
शनकैरिव दशार्हमर्जुनो वाक्यमब्रवीत् ॥ ३५
शरादिताश्च ग्लानाश्च हया दूरे च सैन्यवः ।

किमिहानन्तरं कार्यं ज्यायिष्ठं तव रोचते ॥ ३६ .
ब्रूहि कृष्ण यथातत्त्वं त्वं हि प्राज्ञतमः सदा ।
भवन्नेत्रा रणे शत्रून्विजेष्यन्तीह पाण्डवाः ॥ ३७
मम त्वनन्तरं कृत्यं यद्वै तत्सन्निबोध मे ।
हयान्विष्टुन्य हि सुखं विशल्यान्कुरु माधव ॥ ३८
एवमुक्तस्तु पार्थेन केशवः प्रत्युवाच तम् ।
ममाप्येतन्मतं पार्थ यदिदं ते प्रभाषितम् ॥ ३९
अर्जुन उवाच ।
अहमावारयिष्यामि सर्वसैन्यानि केशव ।
त्वमप्यत्र यथान्यायं कुरु कार्यमनन्तरम् ॥ ४०

32 ^a) Ds सेनामतिक्रम्य कृच्छ्रान् — ^b) B D₀₁ D_{ns}
Ds इव, Ds S निम्नन्, Cd निर्याद् (as in text)
Ds निर्यात्तश्च धनंजय — ^c) Ds निर्वमौ (for विषमौ)
Bs & D_{ns} Ds s जलदं (for 'दान्') Bs D_{ns} Ds s
r s Gs हित्वा, Ds इत्वा (for मित्रा) — ^d) Ks
D_{ns} निशाकर (for दिवा) K_{1-s} D₁ इवोदित (for
'वितः').

33 ^a) Ds शतश (for कुरवश्च) S₁ कुब्जा, Ds
शरा, T G_{2-s} सर्वे (for त्रस्ता) — ^b) Ds वृष (for
पुन) — ^c) Ks s D_{ns} Ds s अभ्यवर्ष (for 'व-
र्षश्च') D_{ns} तथा (for तदा) B D₀₁ Ds S अभ्यवर्ष-
(T G_{2-s} 'वर्ष'त पार्थ च (G₁ Ms & ते) — ^d) Ds
सर्वतोद्भूतदर्शन

34 K₄ D₁ om (hapl) 34^a-35^b — ^a) Ds शान्तं
चैव (for श्रान्तं चैनं) D_{ns} समालोक्य (for 'लोक्य')
S₁ Cd अर्जुनत्रास श्रान्तत्वदर्शनात् S₁ — Ds reads
34^b-35^b twice — ^b) D_{ns} Ds मत्वा, Ds गत्वा (for
ज्ञात्वा) Ds दूरं (for दूरे) — ^c) D_{ns} समवारयन्
(for पर्यं)

35 For the repetition in Ds, cf. v l 34 K₄
D₁ om, 35^a (cf. v l 34) — ^a) K_{1-s} दृष्ट्वा तास्तु
(by transp), D_{ns} तान्दृष्ट्वा च, Ds स तान्दृष्ट्वा G₁ M
सुखं कुब्जान् (for 'रब्धान्') — ^b) Ks D_{ns} Ds (both
times) s विस्मयन्, Bs अस्ययन्, D₀₁ व्यस्ययन्, Gs
उत्सयन्, Ms-s उत्सुजन्, Cd उत्सयन् (as in text) S₁
Ds Ms पुरुषर्षभ, K_{1-s} Ds s Gs भरतर्षभ (G₂ 'भ')

36 ^a) Ds भमाश, Ds s ग्लानाश, S श्रुताश (for
ग्लानाश) — ^c) Ds s किं मया (for किमिह) — Ds

reads 36^a-38^a twice. — ^d) Ks D₂ r s ब्रूहि, D_{ns}
Ds यदिष्टं, D_{ns} श्रेष्ठं वै, Ds s (both times) इपीष्टं,
T Gs s श्लाघिष्टं, Ms-s ज्यायिष्ठं (for 'ष्ठ') Ds इह
(for तव)

37 For the repetition in Ds, cf. v l 36 — ^a)
Bs (marg as in text) यथावृत्तं (for 'तत्त्वं') — ^b) Ds
(second time) तदा (for सदा) Ds त्वं हि प्राज्ञो मतो
मम, Ds त्वं हि कार्यमत सदा — ^c) Ks s चेन्ना;
D₀₁ भवत्कृते, D_{ns} Ds s (second time) भवजितान्;
Ds भवजितान्, Cd भवन्नेत्रा (as in text) — ^d) S₁
K₁ s & D_{ns} D₁ s s (both times) विजे (D_{ns} 'जि') व्यते
(D_{ns} Ds s [both times] 'जि') हि, Ds जयिष्यतीह,
D₁ विजेव्यति ह (for 'व्यन्तीह')

38 For the repetition in Ds, cf. v l 36 — ^a)
Ds (first time) कार्यं (for कृत्यं) Ds ममाप्येतन्मतं
कृत्यं — ^b) D₁ s युद्धे (for यद्वै) B D₀₁ D_{ns} Ds
s-s तत्त्वं (for तत्सं) — ^c) S₁ K_{1-s} D₁ विमुञ्च (for
विमुच्य) Ds विमुञ्चान् (for हि सुखं)

39 ^b) D_{ns} ह (for तम्) Ds केशव परवीरहा
— Before 39^a, S₁ K_{1-s} D₁ ins केशव, K₁ श्री
वासुदेव उवाच — ^a) Ds त्रेत्र, D₁ मे प्र (for ते प्र)
— After 39, K₄ D_{ns} ins, an addl colophon.

40 ^a) T G_{2-s} अहं हि वारयिष्यामि — ^b) D₀₁
Gs माधव (for केशव) Ds सुदयिष्यामि केशव — ^c)
S₁ K₁ D₁ r s यथा न्यायं — ^d) Ds अवातर (for जन
न्तरम्) — Ks D_{ns} D₁ s ins an addl colophon
after 40, Ks D_{ns}, after 39 [Sub-parcan Ks
जयद्रथसेनाप्रवेसो विदालुर्द्विदयोवध, D_{ns} D₁ s विदालु

संजय उवाच ।

सोऽवतीर्य रथोपस्थादसंभ्रान्तो धनंजयः ।

गाण्डीवं धनुरादाय तस्यौ गिरिरिवाचलः ॥ ४१

तमभ्यधावन्क्रोशन्तः क्षत्रिया जयकाङ्क्षिणः ।

इदं छिद्रमिति ज्ञात्वा धरणीस्थं धनंजयम् ॥ ४२

तमेकं रथवंशेन महता पर्यवारयन् ।

विकर्पन्तश्च चापानि विसृजन्तश्च सायकान् ॥ ४३

अस्त्राणि च विचित्राणि क्रुद्धास्तत्र व्यदर्शयन् ।

छादयन्तः शरैः पार्थ मेघा इव दिवाकरम् ॥ ४४

अभ्यद्रवन्त वेगेन क्षत्रियाः क्षत्रियर्षभम् ।

विंदवध , D₁ अर्जुनसेनाप्रवेशे विंदानुविंदवध — *Adhy*
no (figures, words or both) Dn₁ 97]

41 °) D₂ सोवतीर्णो (for 'तीर्य') — °) D₁ गाजीव,
D₁ गाहिदं

42 °) D₂ अन्वधावन् (for 'अभ्य') — °) B₁
गृदिन , D₂ गार्दिन (for 'काङ्क्षिण') — °) K₂ अमि
ज्ञात्वा , G₁ M इदं छिद्रं (for इति ज्ञात्वा) — °) S₁
K₁-s Dn₁ D₁ s s s धरणिस्थं , G₁ M₂-s 'णीस्थो' D₂
दिवौकस ; G₁ M₂-s धनंजय

43 °) B₂ एवं , S एनं (for एकं) M₁ (by corr
as in text) कुरु (for रथ) — °) D₂ क्षत्रिया ; S
समंतात् (for महता) — After 43^{ab}, D₂ ins lines
5-6 of 537*, repeating the same in their proper
place — °) T G₂ s ते चापान् (for चापानि) D₂
तालमात्राणि चापानि — °) B (except B₂) D₂ शायकान्

44 °) Dn₂ शस्त्राणि (for अ) T G₂-s विचित्राणि
च शस्त्राणि ; G₁ M ते विचित्राणि शस्त्राणि — °) B₂
क्रुद्धास्ते तु , D₂ s ते च क्रुद्धा (for क्रुद्धास्तत्र) — S₁
K (except K₂) D₁ om 44^{cd}

45 °) S आद्रवंश्चापवे (G₁ M 'पि वे')गेन — °) T
G₂-s भरतर्षभ (for क्षत्रिय) D₂ s क्षत्रियं क्षत्रियर्षभा
— °) S₁ K B₁ s Dn D₁-s नरसिंह ; B₂ D₂ रथोदारे
(for रथसिंह) S₁ K₁ s D (except D₂ Dn₂) रथोदारं
(for 'दारा) — °) D₂ lacuna for सिंह K₂ D₂-s
मत्तम् , M₂ मत्वा , M₃ मत्त , M₄ मुक्ता (for मत्ता)
S₁ मत्तं गजमिव द्विपा , K₁ s 4 Dn₁ D₁ s गजं मत्तमिव
द्विपा ; D₂-4 राजम्म (D₂ गजा म) मत्तमिव द्विपं (D₁ 'पा)

रथसिंहं रथोदाराः सिंहं मत्ता इव द्विपाः ॥ ४५

तत्र पार्थस्य भुजयोर्महद्वलमदृश्यत ।

यत्क्रुद्धो बहुलाः सेनाः सर्वतः समवारयत् ॥ ४६

अस्त्रैरस्त्राणि संवार्य द्विपतां सर्वतो विभुः ।

इषुभिर्वहुभिस्तूर्णं सर्वानिव समावृणोत् ॥ ४७

तत्रान्तरिक्षे वाणानां प्रगाढानां विशां पते ।

संघर्षेण महार्चिष्मान्पावकः समजायत ॥ ४८

तत्र तत्र महेष्वासैः श्वसद्भिः शोणितोक्षितैः ।

हयैर्नागैश्च संमित्रैर्नदद्भिश्चारिकर्शनैः ॥ ४९

संरब्धैश्चारिभिर्वीरैः प्रार्थयद्भिर्जयं मृधे ।

46 °) B₁ Dn₂ तत (for तत्र) — °) D₁ सृष्ट
(for महद्) — After 46^{ab}, D₁ ins

536* तत पार्थस्त्वजेतन्यो महाबाहुयलाश्रय ।

— °) K₁ यदुद्धा ; K₂-s D₁ s r s T G₂-s यत्क्रुद्धा ,
Dn₁ य क्रुद्धो , D₂ क्रुद्धोय ; D₁ s य क्रुद्धा (D₂ 'द्धो'),
G₁ M संक्रुद्धां (G₁ M₁ s 'द्धा) (for यत्क्रुद्धो) Dn₁
G₁ M बहुलां (M₁ s 'ला) सेनां (M₁ s ना) — °)
K₁-s B₁ D₂ S पर्यवारयत् (K₁ s यन्) (for सम)

47 K₁ om 47 — °) B₁ सर्वधन्विनां , D₂ 'तोर्जुन ;
T G₂-s 'तोभिभू (for 'तो विभु)

48 °) B (except B₁) अंतरीक्षे — °) K₁ संव
र्षेण , B₂ Dn₁ D₂ s 'संह' ; T G₂-s संरब्धेण (for संघ
र्षेण)

49 G₂ om (hapl) 49-50 — °) K₁-4 D₁ जयं
(for the first तत्र) S (G₂ om) तैश्च (for the second
तत्र) S₁ महेष्वासैः (for 'ष्वासै') — °) S₁ K₂ s
D₁ शंसद्भिः , K₁ संशद्भिः (for श्वसद्भिः) D₂ शोणि
तोक्षितैः (for 'तोक्षितै') — °) K₁ संविनाद् (for संभि
क्षैर्) — °) S₁ K₁-s D₁ चारिदशना ; K₁ D₂ s S
(G₂ om) चारिकर्शन (K₄ M₂-s न) ; K₂ 'मर्दनै ,
B₁ D₂ कर्पण (D₂ 'ण) ; B₂ Dn₂ D₂ s 'कर्पणे , B₂
'कर्षिभि ; B₄ s 'कर्पणा ; D₂ 'कर्षणे , Dn₁ 'मर्दन ;
D₄ चात्तिमर्पण (for चारिकर्शनै)

50 G₂ om 50 (of v 1 49) — °) Dn₂ om
from श्चारि up to नागनक्रं (in 51^b) G₁ M अरिभिर्
(for चा) — °) D₁ om. from जयं up to दुन्दुभि
(in 51^d) K₁-4 D₁ जयं रणे ; Dn₁ महद्यत् ; D₂

एकस्थैर्वहुभिः कुद्वैरुष्मेव समजायत ॥ ५०
 शरोर्मिणं ध्वजावर्तं नागनकं दुरत्ययम् ।
 पदातिमत्स्यकलिलं शङ्खदुन्दुभिनिखनम् ॥ ५१
 असंख्येयमपारं च रजोऽऽमीलमतीव च ।
 उष्णीषकमठच्छन्नं पताकाफेनमालिनम् ॥ ५२
 रथसागरमक्षोभ्यं मातङ्गाङ्गशिलाचितम् ।

वेलाभूतस्तदा पार्थः पत्रिभिः समवारयत् ॥ ५३
 ततो जनार्दनः संख्ये प्रियं पुरुषसत्तमम् ।
 असंभ्रान्तो महाबाहुर्जुनं वाक्यमब्रवीत् ॥ ५४
 उदपानमिहाश्वानां नालमस्ति रणोऽर्जुन ।
 परीप्सन्ते जलं चेमे पेयं न त्ववगाहनम् ॥ ५५
 इदमस्तीत्यसंभ्रान्तो ब्रुवन्स्त्रेण मेदिनीम् ।

जयं युधि, Ms-5 महासृष्टे (for जय सृष्टे) —^o) Ds
 एकस्य (for एकस्थैर) Ds (also as in text) वीरैर (for
 कुद्वैर) —^a) Dn1 Ds Gs ऊष्मेव, Ds ० ऊष्मा च,
 Ds रौद्रेव (for ऊष्मेव) Ks Ds नदीरूपं व्यजायत, Cv
 ऊर्मिव (sio) समजायत

51 Dn2 om up to नागनकं, D1 om up to दुन्दुभि
 (for both, cf v l 50) —^a) Ds ध्वजावर्तं, Ds रथावर्तं,
 B (except Gs) गजावर्तम् (for ध्वजावर्तं) —^b) S अश्व-
 नकं (for नागं) Bs (marg as in text) दुरासदं (for
 दुरत्ययम्) —^c) Ds पदाति- (for पदाति) Ds सलिलं
 (for कलिल) S पदातिमत्स्यमुद्धतं —^a) S1 Ks 5
 B1 Ds 5 5 5 S (except Gs) -नि खनं, Ks -*खनं, Ds
 -निखनै (for -निखनम्)

52 ^a) Ds अपारैश् (for *ई) —^b) Ks corrupt,
 Ks D1 8 रणोदीर्णम्, B Dc1 Dns D1 8 रथोर्मिणम्,
 Dn1 सरथोर्मिम्, Ds 5 रथानीकम्, Ds रथालीढम्,
 Ds रजोर्मिन्, T Gs 4 5 रजो नीरम्, Cd रथाभीरम्
 (for रजोऽऽमीलम्) B1-8 Dc1 Dn1 अमीतवद् (for अतीव
 च) G1 M1 2 राजानीकतरंगिणं, Ms-5 राजानीकम् (M1
 'क म'हाहर्दं —^c) S1 K B1 Dn1 D1 8 4 5 G1 5 M1
 (sup in) 2-5 कवच (Ks 'चि'च्छन्नं, B1 4 5 Dns कमठं
 छन्नं, Dc1 कमलच्छन्नं, Ds कवचच्छन्नं, Ds कवच छन्नं,
 D1 कवच छन्नं, Ds कवचच्छन्नं (for कमठच्छन्न) —^a)
 S1 K1-4 पताकाहेमं, Ds पात (for फेन) D1
 पताकाफेनमालिनं

53 ^a) S1 K1-3 B1 8 Dc1 D1 रणं, Ks Dn1 D1 5
 सेना-, Ds laouna (for रथ) —^b) K1 -नि **तं,
 B1 विलोडितं, Ds शिलान्वितं, Ds 'चितं (for 'चितम्)
 Cd otes मातङ्गाङ्गं —^c) K1 बलोभूतम्, Ds बलो-
 द्धतम्, Cd वेलाभूतम् (as in text) B1 Ds तथा (for
 तदा) — D1 8 ins after 53 Dn1 Ds 6 (lines
 5-6 only) after 7 75 8 Ds 4 5 after 7 76 1

537* धृतराष्ट्र उवाच ।

अर्जुने धरणीं प्राप्ते हयहस्ते च केशवे ।

एतदन्तरमासाद्य कथं पार्थो न निश्चितः ।

संजय उवाच ।

सद्यः पार्थिव पार्थेन निरुद्धा सर्वपार्थिवा ।

रथस्था धरणीस्थेन वाक्यमच्छान्दसं यथा ।

भूमिस्थोऽपि रथस्थास्तान्पार्थं सर्वधनुर्धरान् । [5]

एको निवारयामास लोभं सर्वगुणानिव ।

[Dn1 Ds 6 om lines 1-4 — (L 1) Ds केशव
 — (L 2) D1 8 घातित (for निश्चित) — (L 3)
 Ds 4 5 अथ (for सद्यः) Ds सद्यः पार्थेन निरुद्धा (for the
 prior half) Ds सर्वपार्थिवसत्तम (for the post. half)
 — (L 4) Ds धरणिस्थेन Ds 5 अच्छान्दता (for अच्छा-
 न्दत) — Ds 5 7 om. lines 5-6 Ds ins lines 5-6,
 for the first time, after 43rd — (L 5) Dn1 Ds 6
 स पार्थः पार्थिवान्पार्थभूमिस्थो (Dn1 'घो')पि रथस्थितान्, Ds
 (both times) भूमिस्थ पार्थः सर्वान्भूमिप्राप्तयस्यितान्]

54 ^a) G1 2 4 M सख्ये (for संख्ये) —^b) S1 Ds
 सत्तम (for सत्तमम्) — Dns om 54th —^c) S
 असंभ्रान्तं (Gs 'तो') महाबाहुम् (T Gs 'हुर')

55 Before 55, T Gs 8 Ms ins श्रीभगवान्, Gs
 श्रीकृष्ण —^a) G1 M1 2 उदपानम् (for उदपानम्)
 —^b) T Gs-4 अल्पम्, G1 5 M अल्पम् (for नालम्)
 —^c) S1 K1-8 परीप्सन्तो, Ds 1 8 S 'प्सन्ति (for 'प्सन्ते)
 —^a) Ds जले चापि, Ds पेयं ननु, D1 8 पेयं तत्र
 (for पेयं न तु) S1 K1-3 यत्र त्वमवगाहनं, Ks D1
 कुरु त्वमव', G1 M1 2 पेय नाशवगाहनं

56 Before 56, T G (except Gs) M1 2 ins. संजय,
 Ms-5 ins अर्जुन —^a) Ks संभ्रातो (for [अ]स')
 —^b) Ks Dn1 वीर्यवान् (for मेदिनीम्) G1 M वारु
 णास्त्रेण मेदिनीं —^c) Dn1 Ds 5 अभिहन्त्य (for 'हत्य)
 D1 8 तृणं (for चक्रे) —^a) D1 8 सरो जनपदाकुल
 — After 56, B Dc1 Dn Ds-3 ins.

538* हसकारणदवाकीर्णं चक्रवाकोपशोभितम् ।

सविस्तीर्णं प्रसन्नात्मं प्रकुलवरपङ्कजम् ।

कूर्ममत्स्यगणाकीर्णमगाधमृपिलेवितम् ।

अगवक्षारदमुनेर्दर्शनार्थं कृतं क्षणात् ।

अभिहत्यार्जुनश्चक्रे वाजिपानं सरः शुभम् ॥ ५६
 शरवंशं शरस्थूणं शराच्छादनमद्भुतम् ।
 शरवेष्मकारोत्पार्थस्त्वष्टेवाद्भुतकर्मकृत् ॥ ५७

ततः प्रहस्य गोविन्दः साधु साध्वित्यथाव्रवीत् ।
 शरवेष्मनि पार्थेन कृते तस्मिन्महारणे ॥ ५८

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि चतुःसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७४ ॥

७५

संजय उवाच ।

सलिले जनिते तस्मिन्कौन्तेयेन महात्मना ।
 निवारिते द्विषत्सैन्ये कृते च शरवेष्मनि ॥ १
 वासुदेवो रथाचूर्णमवतीर्य महाद्युतिः ।
 मोचयामास तुरगान्वितुन्नान्कङ्कपत्रिभिः ॥ २

अदृष्टपूर्वं तद्दृष्ट्वा सिंहनादो महानभूत् ।
 सिद्धचारणसंघानां सैनिकानां च सर्वशः ॥ ३
 पदातिनं तु कौन्तेयं युध्यमानं नरर्षभाः ।
 नाशकुवन्वारयितुं तदद्भुतमिवाभवत् ॥ ४
 आपतत्सु रथौघेषु प्रभूतगजवाजिषु ।

[(L 1) B1-8 कृत (for अभितम्) — (L 2)
 B1 वन (for -वर) — (L 3) B8 अपारम् (for अगा
 धम्) B1-8 Dc1 Dn1 ह्य , D8 सम (for रूपि)
 — Dn2 D8 om. line 4 — (L 4) B8 उपवान् , D8
 अगच्छन् (for अगवन्) B1 2 Dc1 Dn1 नारदमुनि D8
 कृतक्षण (for कृत क्षणात्) B8 a. 5 Dc1 D7 8 दर्शनाच्छ्रुत
 क्षणात् (D7 त क्षण) (for the post. half)]
 — D7 cont

539* एवं पार्थस्तत्रैव वाजिना च सरः शुभम् ।

57 °) Ś1 K1 2 D8 8 शरवर्षं , G5 M4 वंश (for
 'वंश') K8 शरस्तूर्णं , K4 B8 स्तूर्णं , D1 रथस्थूणं ;
 D8 शरस्थूणं (for स्थूणं) — °) B1 2 Dc1 D8 8 शरच्छ
 (Dc1 D8 T G2 च्छा) वनम् (for शराच्छा) D7 reads
 from कृतम् up to महा (in 7 75 3^b) twice B8 एवं च
 (for अद्भुतम्) — °) K4 D1 शरवर्षं (for 'वेष्म'
 — °) Ś1 तत्रैव ; K1-4 D1 सत्त्वरो , D8 कृच्छ्रे च (for
 त्वष्टेव) Dn1 कर्म तत् (for 'कर्मकृत्')

58 For the repetition in D7, of v 1 57 K4
 om 58^b — °) Ś1 K D (except Dc1, D7 both
 times) महात्मना (for रणे)

Colophon Ś3 missing — Sub-parvan N (Ś3
 missing) G5 जयद्रथवध — Day of Droṇa's General-
 ship K1 3 चतुर्थदिवसे — Adhy name K8 D8
 अश्वजलपा (D8 'दा'ने ; D2 T G8 8 विंदासुविदवध , G1

वाजिपानसरण , M1 2 वाजिपानसर करणं , Bom. ed विंदा-
 सुविदवधे अर्जुनसरोनिर्माण — Adhy no (figures,
 words or both) B1 96 , B2 8 97 , B3 104 , Dn1
 98 , D2 100 , D3 T G2-4 95 , G1 M 94 , G5
 10 — Śloka no Dc1 21 , Dn1 20 , G5 55

75

This adhy is missing in Ś2 (of v 1
 7 73 39).

1 For the repetition in D7, of v 1 7 74 57
 — °) Dn2 निवारिते (for निवा') G1 M1 2 च तत्
 (for द्विषत्)

2 For the repetition in D7, of v 1 7 74 57
 — °) B8 (marg as in text) पाययामास (for मोचया'
 — °) K B4 Dc1 Dn D1 2 4 5 1 (both times) 3 विजु
 ज्ञान् , D8 8 धुन्वन् (for 'सुज्ञान्')

3 For the repetition in D7, of v 1 7 74 57
 8 transp 3^{ab} and 3^{cd} — °) K4 5 Dn2 D8 5 6 1
 (both times) 3 T G1 2 4 M1-4 त (for तद्) — °)
 K4 B Dc1 Dn2 D8 8 साधुवादो (for सिंहनादो) 8
 साधुवादा समुत्थिता — °) D1 सिद्धि- (for सिद्ध-)
 — °) 8 विस्मयात् (G2 'म' , G5 या) (for सर्वश')

4 °) D1 5 1 8 च (for तु) — °) Dn2 D2 2 6
 महारथा , G1 5 M रथर्षभा (for नर') — °) D1 न

नासंभ्रमत्तदा पार्थस्तदस्य पुरुषानति ॥ ५
 व्यसृजन्त शरीरांस्ते पाण्डवं प्रति पार्थिवाः ।
 न चाव्यथत धर्मात्मा वासविः परवीरहा ॥ ६
 स तानि शरजालानि गदाः प्रासांश्च वीर्यवान् ।
 आगतानग्रसत्पार्थः सरितः सागरो यथा ॥ ७
 अस्त्रवेगेन महता पार्थो बाहुबलेन च ।
 सर्वेषां पार्थिवेन्द्राणामग्रसत्ताञ्शरोत्तमान् ॥ ८

तत्तु पार्थस्य विक्रान्तं वासुदेवस्य चोभयोः ।
 अपूजयन्महाराज कौरवाः परमाद्भुतम् ॥ ९
 किमद्भुततरं लोके भविताप्यथ वाप्यभूत् ।
 यदश्वान्पार्थगोविन्दौ मोचयामासत् रणे ॥ १०
 भयं विपुलमस्मासु तावधत्तां नरोत्तमौ ।
 तेजो विदधतुश्चोग्रं विसृज्यौ रणमूर्धनि ॥ ११
 अथोत्सयन्हृषीकेशः स्त्रीमध्य इव भारत ।

शक्रु*न् (for नाशक्रुवन्) T Gs ५ न हि (Gs सू) प्रासु,
 G1 ५ अस्मिप्रासुं (for चारवितु)

5 ५) G1 M1 २ पतस्यु (for प्रभूत्) — ०) Ś1 K1
 ४-५ B1 D1 ५ १ ४ अ (Ks D1 ४ न, Ds ना) संभ्रमत्,
 K2 असंभ्रमत्, Ds ० न व्यभ्रमत् (Ds 'मं), T Gs ५
 न संभ्रातस्, Gs नासंभ्रातस् (for 'भ्रमत्) G2 असंभ्रात-
 मना पार्थस्, Cv as in text — D1 om (hapl)
 5^d-7° — ५) Ds न्यस्यत (for तदस्य) B1 प्रति (for
 अति) Ds तदस्य पुरुषर्षभ; Ds १ ४ 'रूपोन्नति', T
 Gs-५ तदास्यन्पुरुषानिति, G1 M पौरुषे पर्य (Ms-५ 'वेण
 व्य'वस्थित', Cd v as in text.

6 D1 om. 6 (of v 1 5) — ०) K1 Dn1 विसृजन्त
 (K1 'त), Ds व्यसृजन्ते; Gs व्यसृजन्त (for 'जन्त)
 — ०) D1 ४ विव्यथे च, T G2-५ चावाप्यत, G1 M1 ५
 चाव्यथत्स (for 'थत) Ms-५ नाचाव्यत स धर्मात्मा

7 D1 om 7^{ab} (of v 1 5) — ०) K1 B1 ५
 Ds ० शतानि (for स तानि) — ५) Ś1 K1 B1 ५ Ds
 १ ४ G1 M1 २ गदा, Bs तथा, Dn1 गदां (for गदा)
 K1-४ प्रासाश्च — ०) Ks Dn1 Ds अग्रहीत्, Bs अग्रत,
 Ds अनशत् (for अग्रसत्) Ś1 अग्रसत्सर्वत पार्थ, D1 ५
 अग्रसति सागतास्तूर्ण; S समताद्वसते पार्थ

8 ५) B1 ५ Dc1 बाहोर, D1 बहु (for बाहु-)
 — After 8, Dn1 Da. 6 ins lines 5-6 of 537*

9 ०) K1-4 D1 ४-५ G1 M तं (for तत्) D1 ४
 विक्रामं (for 'न्त) — ०) Gs ५ (sup 1st as in
 text) अपूरयन् (for अपूज*) — ५) Ks पार्थिवा (for
 कौरवा) Ś1 K Bs D (except Dc1) महदद्भुतं (for
 परमा*)

10 Before 10, S ins कौरवा — ०) T G2-५ Ms-५
 खाद्भुतः; G1 M1 २ बाद्भुत (for अद्भुतः) Ś1 K1-4 B1
 D (except Dc1 Dn1) तमे (for सर) — ५) Ks ५
 B1 ५ Dc1 T G2-५ वाय वा, Dn1 G1 M1 २ वा तथा,

D1 त्वय वा, D1 ४ [अ]न्यत्तया, Ms-५ वाप्यय (by
 transp) Dn2 Gs ह्यभूत् (for [अ]प्यभूत्) Bs
 भावि वाय न वाप्यभूत् — ५) D1 ४ T G2-4 Ms-५ पाय
 यामासत् रणे

11 ०) T Gs-५ आस्थाय, G1 M अस्माक (for अस्मासु)
 — ५) T G1 ५ M धत्ताम (T Gs 'मि)ति, Gs ५ यत्तावि-
 (Gs 'मि)ति, Gs ययाविति (for तावधत्तां). S महा
 रथौ (for नरोत्तमौ) — ०) D1 ४ ततो (for तेजो)
 B1 वै दधतुश्च (for विद*) Ś1 K1-4 D1 चोग्रौ, D1
 तूर्ण, D1 ४ शीघ्रं (for चोग्रं) — ५) Ś1 सरवौ, K1 ५
 Dn Ds-४ विघ्नवौ, Ds नियन्ता, T G2-५ Ms-५ विघ्नं
 भाद्, G1 M1 २ जुर्मन्तौ (for विघ्नवौ) — After 11,
 S ins

540*

संजय ।

तत्राद्भुततरं मन्ये तत्सैन्यं तावकं प्रभो ।
 दधरैकौ रणे पार्थो वेढोद्भुतमिवार्णवम् ।
 पार्थस्य शरसंछेपे सैन्ये महति भारत ।
 आकाशमिव संग्राह्य विचैरुक्षत्र पक्षिण ।
 न चैनं बुधि तिष्ठन्तं तव सैन्येषु मारिष । [5]
 अभ्यद्रवत संकुदः पुमान्कश्चितु तावकः ।
 सर्वे विमनसो भूत्वा तव यौधा विशा पते ।
 संग्रेह्य तत्र गोविन्द पाण्डवं च धनंजयम् ।

[T G1-५ om. line 1 — (L 1) M1 २ यत् (for
 तत्) — (L 2) Ms-५ वेढोद्भुतमर्णव (for the post
 half) — (L 3) G1 M1 २ -संछत्रे (for -सछत्रे) T
 G2-५ तस्मिन्नेशमनि (Gs ५ 'न्यर्षति) भारत (for the post.
 half) — (L 4) G1 M नैव (for इव) — (L 6)
 G1 M सकुदः (for सकुदः) Gs न (for तु) — (L 7)
 G1 M1 २ [S]भूवत् (for भूत्वा) T G2 यौधा (for
 यौधा)]

12 ०) K1 ५ B1 (marg.) Dn1 D1 १ Gs ५ मयो क्षयन्
 (D1 'द्), B (except Bs) Dc1 Dn2 D2 ५ ० अय क्षयन्

अर्जुनेन कृते संख्ये शरगर्भगृहे तदा ॥ १२
 उपावर्तयदव्यग्रस्तान्श्चान्पुष्करेक्षणः ।
 मिषतां सर्वसैन्यानां त्वदीयानां विशां पते ॥ १३
 तेषां श्रमं च ग्लानिं च वेपथुं वमथुं व्रणान् ।
 सर्वं व्यपानुदत्कृष्णः कुशलो ह्यश्वकर्मणि ॥ १४
 शल्यानुद्धृत्य पाणिभ्यां परिमृज्य च तान्हयान् ।
 उपाधृत्य यथान्यायं पाययामास वारि सः ॥ १५
 स ताल्लब्धोदकान्स्नाताञ्जगधान्निवगतक्लमान् ।
 योजयामास संहृष्टः पुनरेव रथोत्तमे ॥ १६

स तं रथवर शौरिः सर्वशस्त्रभृतां वरः ।
 समास्थाय महातेजाः सार्जुनः प्रययौ द्रुतम् ॥ १७
 रथं रथवरस्याजौ युक्तं लब्धोदकैर्हयैः ।
 दृष्ट्वा कुस्त्रलश्रेष्ठाः पुनर्विमनसोऽभवन् ॥ १८
 विनिःश्वसन्तस्ते राजन्मग्नदंष्ट्रा इवोरगाः ।
 धिगाहो धिगतः पार्थः कृष्णश्चेत्यधुवन्पृथक् ॥ १९
 सर्वशस्त्रस्य मिषतो रथेनैकेन दंशितौ ।
 बालक्रीडनकेनेव कदर्थीकृत्य नो बलम् ॥ २०
 क्रोशतां यतमानानामसंसक्तौ परंतपौ ।

C 7 :
B 7 :
K 7

(D₃ द्), D₃ अथास्मयद्, G₁ M₁ २ अथ यदि (for अथोत्समयन्) — °) S (except T) सखे — °) S₁ K₁-३ D₃ शरगर्भे (for गर्भे) D₃ कृते (for गृहे) K₃ यदा, S विमो (for तदा)

13 °) T G₁-३ उपावर्तयतान्यग्रस् Cd otes उपावर्तयत् (as in text) — °) K₁-३ D₁ तान्श्चान्पुष्कोत्तम — After 13, S ins

541* उपाधृत्योत्थितान्श्चान्पाणिभ्यां पुष्करेक्षण ।
 समाजयद्रणे राजन्वदयतां सर्वयोधिनाम् ।

[(L 1) T परिहृत्य, Cd उरा (as above) G₁ M उपाधृत्योरिधनान् (for हृत्यो) — (L 2) G₁ तव (for सर्व) G₃-३ M₃ ४ योधिनां (for -योधि)]

14 °) K₃ Dn₁ तेषां चैव श्रमं ग्लानिं — °) K₄ D₁ १ ३ च पृथुः, K₃ स्वप(१ श्वय)थुं, Dn₁ D₄ ३ च ह्यु, Dn₂ D₃ ३ च त(D₃ य)था, D₂ च शर, Cd क्लमथुं (for वमथुं) D₃ ३ व्रण (for व्रणान्) B D₀₁ S वमथुं वैप(G₄ वै वृ)थुं व्रणान्, B₂ (marg) क्लमथुं श्वयथु व — °) S₁ G₁ २ M₁ २ उपाधृत्य, D₃ व्युपा (for व्यपा) T G₃ ४ सर्वाण्युपाधृत्यकृष्ण

15 °) S₁ शल्यानुद्धृत्य D₃ हस्ताभ्यां (for पाणिभ्यां) — °) D₄ परिरम्पत तान्हयान् — °) B₂ D₂ १ ३ उपावर्त्य, D₃ उपवृत्य, Cd उपा (as in text) S₁ K₁ यथा न्याय्य (for यथान्याय) T G₂-३ M₃-३ उपाधृता- (T G₂ त्या)न्यायकार्म(T कल्प), G₁ M₁ २ धृत्य च तान्सर्वान् — °) G₁ वारयामास (for पाय) B D₀₁ वाजिनः, D₂ ४ १ वारि तत्, D₃ T G₂-३ M₁ २ वारि च, G₁ M₃-३ मारिप (for वारि स)

16 °) S ततो (for स ताल्ल) D₄ स्थिरा लघूतका ज्ञाताम् (B₁) D₃ ३ हयास्तान्; D₄ जगध्वास्तान्,

D₁ ३ जगधाश्च, G₁ M₁ २ शुभास्तान् (for जगधास्तान्)

17 °) D₃ ततो, D₃ श्वसन (१) (for स त) G₁ M₁ २ वर रथ (for रथवर) — °) K₁-३ D₁ २ ३ सो- (K₃ सा)र्जुनं, D₀₁ D₃ १ सार्जुन (for सार्जुन) T G₁-३ तदा (for द्रुतम्) — After 17, S ins

542* योजयित्वा हयांस्तत्र विधिदृष्टेन कर्मणा ।
 रणे चचार गोविन्दस्तृणीकृत्य महारथान् ।
 [(L 2) T G₂-३ रथे (for रणे)]

18 °) M₃-३ रथं (for रथं) — °) G₃ लवोदरैर् (for लब्धोदकैर्) — °) K₁ D₃ ३ ३ वर- (for बल)

19 °) Some MSS विनिःश्वसतस् D₂ विनिःश्वसन्ततो राजन् — °) D₀₁ अष्ट (for भग्न) — °) D₄ ३ G₁ M₁ २ धिग(D₃ ग)तो (for धिगाहो) T G₃ ४ धिग्विजित, M₃-३ निर्गत (for धिगत) S₁ विगा***** , K₁-३ D₁ विगा(K₁ पा)द्धो वि** प्राप्त (K₃ D₁ पार्थ), D₁ ३ विगाह्य धिगत पार्थ — °) S₁ K₁-३ कृष्णस्तेत्य (S₁ *)प्रवीर्यथक् — After 19, K₄ B D₀₁ D₁ ins

543* तस्सेना सर्वतो दृष्टा क्रोमहर्षणमद्भुतम् ।
 त्वरध्वमिति चाक्रन्दन्नैतदसीति चाब्रुवन् ।

[(L 1) K₄ B₄ D₁ त्वसैन्य (for तस्सेना) K₄ B₂ (marg as above) ४ D₁ सर्वतो दृष्टा, D₀₁ *तोक्तुष्टा (for तो दृष्टा) — (L 2) B₂ नेदम् (for नेतद्)]

20 °) K₁-३ S दसितौ (for दंशितौ) — °) T G₁ ३-३ M₁ २ बाल, M₃-३ बालौ (for बाल) D₁ ३ G₃ ४ ३ एव (for हव) S₁ K₁-३ D₁ ४ ३ बालक्रीडनकैरेव (D₃ वं) — °) K₃ Dn₁ राजकं, B₂ ३ सौबलं (for नो बलम्)

21 °) B₂ पतमानानाम्, B₃ युध्यं (for यत)

दर्शयित्वात्मनो वीर्यं प्रयातौ सर्वराजसु ॥ २१
तौ प्रयातौ पुनर्दृष्ट्वा तदान्ये सैनिकाश्रुवन् ।
त्वरध्वं कुरवः सर्वे वधे कृष्णकिरीटिनोः ॥ २२
रथं युक्त्वा हि दाशार्हो मिषतां सर्वधन्विनाम् ।
जयद्रथाय यात्येष कदर्थार्कृत्य नो रणे ॥ २३
तत्र केचिन्मिथो राजन्समभाषन्त भूमिपाः ।
अदृष्टपूर्वं संग्रामे तदृष्ट्वा महदद्भुतम् ॥ २४
सर्वसैन्यानि राजा च धृतराष्ट्रोऽप्ययं गतः ।
दुर्योधनापराधेन क्षत्रं कृत्स्ना च मेदिनी ॥ २५
विलयं समनुप्राप्ता तच्च राजा न बुध्यते ।

इत्येवं क्षत्रियास्तत्र श्रुवन्त्यन्ये च भारत ॥ २६
सिन्धुराजस्य यत्कृत्यं गतस्य थमसादनम् ।
तत्करोतु वृथाद्यष्टिर्धार्तराष्ट्रोऽनुपायवित् ॥ २७
ततः शीघ्रतरं प्रायात्पाण्डवः सैन्धवं प्रति ।
निवर्तमाने तिग्मांशौ हृष्टैः पीतोदकैर्हयैः ॥ २८
तं प्रयान्तं महाबाहुं सर्वशस्त्रभृतां वरम् ।
नाशकुवन्वारयितुं योधाः क्रुद्धमिवान्तकम् ॥ २९
विद्राव्य तु ततः सैन्यं पाण्डवः शत्रुतापनः ।
यथा मृगगणान्सिंहः सैन्धवार्थे व्यलोडयत् ॥ ३०
गाहमानस्त्वनीकानि तूर्णमश्वानचोदयत् ।

—^१) K₅ D₀₁ D₀₁ M₂₋₅ असभ्रातौ, G₁ M₁ असरकौ
(for 'सकौ) —^२) D₇ s ततो (for [आ]त्मनो)
—^३) Ś₁ K₁ 2 D₁ प्रयातो (for प्रयातौ) — After 21,
S ms

544* यथा देवासुरे युद्धे तृणीकृत्य सदानवान् ।
इन्द्राविष्णू पुरा राजञ्जम्मस्य वधकाङ्क्षिणौ ।

[(L 1) G₁ M₁ 2 स्म, M₃₋₅ च (for स-) — (L
2) G₁ M₁ 2 जृमस्य]

22 G₁ M₁ 2 om 22as —^a) M₅ प्रयातौ तौ (by
transp) —^b) B₂ त्वदन्ये, S (G₁ M₁ 2 om.)
तवान्ये (for तदान्ये) B₂ बहून् (for [अ]श्रुवन्) —^c)
G₁ M₁ कौरवा (for कुरव) —^d) M₃₋₅ वधे (for
वधे) D₄ s -किरीटिनौ (for 'टिनौ) G₁ M₁ 2 वध्येता
कृष्णपादवौ

23 ^a) D₀₂ D₀₂ s रथयुक्तो, D₃ रथं युक्तो, T G₂
रथ युक्त्वा, M₃₋₅ रथयता (for रथं युक्त्वा) T G₂₋₅
M₅ तु (for हि) G₁ M₁ 2 कथं यातौ हि दाशार्हो
—^c) K₁₋₄ D₁ (by corr) s जयद्रथं प्रयात्येष (K₁
'व), D₅ 'थवधायैव

24 G₅ partly damaged —^a) B₁ s (marg)
s D₁ S (G₅ damaged) महाराज (for मिथो राजन्)
—^b) D₅ सैनिका, S (G₅ damaged) पार्थिवा (for
भूमिपा) —^d) B₂ D₇ s दृष्ट्वा तन् (by transp),
D₂ 6 G₃ 4 त दृष्ट्वा

25 ^a) D₀₁ राजा, D₅ राज्य (for राजा) K₃ न
(for च) —^b) Ś₁ D₁ धृतराष्ट्रा, K₅ D₇ G₁ M₁ 2
धार्तराष्ट्रो, M₃₋₅ धार्तराष्ट्रा (for धृतराष्ट्रो) Ś₁ K₁ B₅

D₁ T G₂ s M₃₋₅ [s]त्यय गता, K₅ D₃ s [s]प्यसक्षय
(D₅ 'य), D₀₁ [s]य सजयं, D₅ क्षय गत, G₁
M₁ 2 [s]प्यय हत (for स्यय गत) Cd cites अपय
गत (sio) —^d) Ś₁ K₁₋₃ D₁ क्षता, K₄ क्षत्राव
(for क्षत्र) D₀₁ कृत्वा, G₁ 3-5 M₁₋₃ कृत्स्नं (for
कृत्स्ना)

26 ^a) Ś₁ विजयं (for विलय) G₁ M₁ 3 परम (for
समनु-) D₀₁ T G₂₋₄ प्रासास, D₃ प्रासस (for
प्रासा) —^b) D₇ s तनु, G₁ M₁ स च (for तच्च)
B₅ इव्यते (for बुध्यते) — Before 26^{ad}, G₁ M₁ 2
सजय Ś₁ K₁₋₃ om 26^{ad} —^c) M₅ एव (for एव)
D₀₁ व्रस्ता (for तत्र) —^d) K₄ B₁ s D₀₁ D₁ s G₁
M₁ श्रुवन्, B₂ D₅ [अ]श्रुवन् (for श्रुवन्ति) D₀₁ पर
स्पर (for च भारत)

27 ^b) M₂ हतस्य (for गतस्य) —^c) D₅ करोतु तव
(by transp), D₇ करोमि तु K₁ 2 B₁ यथा, D₃ s
मुषा (for वृथा) —^d) D₀₁ [s]नुपायवत्, D₄ 'या
यिवित् (for 'पायवित्) D₃ 6 G₄ धार्तराष्ट्रा (D₅ 'ष्ट्रो)
नुपाविशत्

28 ^b) G₁ M₁ 2 अर्जुन (for पाण्डव) T G₂₋₅
M₃₋₅ सैन्धवं प्रति पाह (G₃ पार्थि)व —^c) K₅ B D₀₁
D₀₁ D₂ s s T G₂₋₅ निवर्तमाने, Cd निवर्त (as in
text) B₅ स्वादित्ये (for तिग्मांशौ)

29 ^a) D₀₁ D₁ s प्रयात (for प्रयान्त) —^c)
G₁ s s M₃ 4 धारयितु (for वार) —^d) G₁ M योधा

30 ^a) K₁₋₄ D₁ स तत् (for तत्) Ś₁ (before
corr) तस्यै, Ś₁ (by corr) तान्यै; T G₂ 4 सैन्वान्
(for सैन्य) —^b) S पादव श्वेतवाहन —^d) D₀₁

बलाकवर्णान्दाशार्हः पाञ्चजन्यं व्यनादयत् ॥ ३१
 कौन्तेयेनाग्रतः सृष्टा न्यपतन्पृष्ठतः शराः ।
 तूर्णाचूर्णतरं ह्यश्वास्तेऽवहन्वातरंहसः ॥ ३२
 वातोद्धूतपताकान्तं रथं जलदनिस्वनम् ।
 घोरं कपिध्वजं दृष्ट्वा विषण्णा रथिनोऽभवन् ॥ ३३
 दिवाकरेऽथ रजसा सर्वतः संवृते भृशम् ।

शरातश्च रणे योधा न कुणौ नेकुरीक्षितुम् ॥ ३४
 ततो नृपतयः क्रुद्धाः परिवर्धनंजयम् ।
 क्षत्रिया बहवश्चान्ये जयद्रथवधैषिणम् ॥ ३५
 अपनीयत्सु शल्येषु धिष्टितं पुरुषर्षभम् ।
 दुर्योधनस्त्वगात्पार्थं त्वरमाणो महाहवे ॥ ३६

C 7
B 7
K 7

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पञ्चसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७५ ॥

विलोडयत्, B व्यलोलयत् (M₂ च) (for व्यलोड)

31 ^a) S हि (for तु) — ^b) D₅-s अनोदयत्
 — ^c) G₁ M₁ s बलाक (for बलाक) B₂ s D₁ s -वर्ण
 (for वर्णान्) S₁ K₁-s वरा (S₁ बला) हकणान्दाशार्हः,
 K₄ D₂ D₂ s s बलाकाम तु दा — ^d) D₂ अनोदयत्,
 D₁ s G₅ च ना (for व्यना) G₈ 4 पाञ्चजन्यस्य नादयत्
 — After 31, B₂ s ins

545* धनुर्गजाम्बुसिकानां वेदित्वाह्लाघवेन च ।

B₂ oont.

546* प्रेषमाणो जयतु हि यियास्नपि रहसा ।
 अमोघा शत्रुहन्तारो विमला क्रोशपातिन ।
 मनोजवास्तेऽपि रणे वाजिनो जवसपदा ।
 कृष्णप्रतोदतुलानां रथद्वन्द्वानुशालिनाम् ।
 विशेपिता प्रयोगाच्च सर्वशत्रुनियहणा । [5]

32 ^a) B₁ s s सृष्टात् — ^b) D₄ s T G₂-s ह्यपतन्
 (for न्यप) K₁-s D₁ शरान् B₁ s s पतन् पृष्ठ
 शरान् — ^c) S₁ K₁-s D₁ G₁ M₁ s तूर्णं (for तूर्णात्)
 K₅ D₂ G₁ M₁ s तूर्णतरा (for तर) D₄ तूर्णतूर्णं हि
 अश्वस्ते — ^d) B₁ प्राद्वन्, B₂-s D₂ D₂ D₁ s s
 प्राद्वन्, D₄ अव (for तेष्व) — After 32, D₂
 D₈ s read 35-36

33 ^a) B₁ s s -पताकं तु, B₂ 4 D₂ D₂ D₂ s s
 G₁ s-s M₁ s क तं (for कान्तं) — ^b) Some MSS
 निस्वन — ^c) B₂ विमिष्टा; D₄ विमिष्टा, D₁ s
 विवर्णा (for विषण्णा) B₁ s s (orig) s s बहवो (for

रथिनो)

34 ^a) D₂ तु, D₄ G₁ M₁ s च (for स्य) — ^b)
 M₂-s सवृत्त (M₂ ता) (for सर्वत) K₅ सवृत्त,
 D₂ सवृत्तो (for सवृत्ते) — ^c) G₁-s s M₁-s s योधा
 — ^d) D₂ s शत्रु कृणौ न वीक्षितुं

35 D₂ D₂ s read 35-36 after 32 — ^a) K₅
 D₂ सर्वे (for क्रुद्धा) — ^d) G₁ धनजयवधैषिण

36 For the sequence in D₂ D₂ s, of 1 1 35
 — ^a) D₂ अपनीतेपु, Cd नीयत्सु (as in text) 1
 D₂ सैन्येषु (for शल्येषु) B₁ s s सैन्येषु विप्रयातेपु, B₂
 D₂ D₂ s शल्येष्वध्या (D₂ पु ध्या) यमानेषु, D₂ T G₂ 4
 वले (D₂ सैन्येषु) त्रियमाणेषु, G₁ s s M शल्येषु धि
 (G₂ 'पु ध्या, M₁ s पूद्भि) यमाणेषु — ^b) S₁ K₁-s
 D₁ विष्टित, B₂ वेष्टित, D₁ s तिष्ठत, S वीक्ष्य त (for
 धिष्टित) — ^c) B (except B₂) D₂ [s]न्वयात्, D₂ s
 [s]न्वयात्, T G M₂-s [s]म्ययात्, M₁ s [s]म्ययात्
 (for त्वगात्) — ^d) B₂ D₂ S सहानुग (B₂ नै)
 (for महाहवे)

Colophon s₂ missing — Sub parvan N (except
 K₄, s₂ missing) G₁ M₁ s जयद्रथवध — Day of
 Drona's Generalship K₁ s चतुर्थदिवसे — Adhy
 name K₅ पार्थसेनाप्रवेश; D₂ दुर्योधनप्राप्ति, D₂ अर्जुन
 स्योदपानं, D₂ अर्जुनसेनाप्रवेश, Bom. ed सैन्यविस्मय
 — Adhy no (figures, words or both) B₁ s 97,
 B₂ 98, D₂ 99, D₂ 101, D₂ T G₂-s 96, G₁ M
 95, G₂ 94 — Sloka no D₂ 86, D₂ 85

दर्शयित्वात्मनो वीर्यं प्रयातौ सर्वराजसु ॥ २१
 तौ प्रयातौ पुनर्दृष्ट्वा तदान्ये सैनिकाशुवन् ।
 त्वरध्वं कुरवः सर्वे वधे कृष्णकिरीटिनोः ॥ २२
 रथं युक्त्वा हि दाशार्हो मिषतां सर्वधन्विनाम् ।
 जयद्रथाय यात्येष कदर्शकृत्य नो रणे ॥ २३
 तत्र केचिन्मिथो राजन्समभाषन्त भूमिपाः ।
 अदृष्टपूर्वं संग्रामे तद्वृद्धा महदद्भुतम् ॥ २४
 सर्वसैन्यानि राजा च धृतराष्ट्रोऽत्ययं गतः ।
 दुर्योधनापराधेन क्षत्रं कृत्स्ना च मेदिनी ॥ २५
 विलयं समनुप्राप्ता तच्च राजा न बुध्यते ।

इत्येवं क्षत्रियास्तत्र श्रुवन्त्यन्ये च भारत ॥ २६
 सिन्धुराजस्य यत्कृत्यं गतस्य यमसादनम् ।
 तत्करोतु वृथादृष्टिर्धार्तराष्ट्रोऽनुपायवित् ॥ २७
 ततः शीघ्रतरं प्रायात्पाण्डवः सैन्धवं प्रति ।
 निवर्तमाने तिग्मांशौ हृष्टैः पीतोदकैर्हयैः ॥ २८
 तं प्रयान्तं महाबाहुं सर्वशस्त्रभृतां वरम् ।
 नाशक्रुवन्वारयितुं योधाः क्रुद्धमिवान्तकम् ॥ २९
 विद्राव्य तु ततः सैन्यं पाण्डवः शत्रुतापनः ।
 यथा मृगगणान्सिंहः सैन्धवार्ये व्यलोडयत् ॥ ३०
 गाहमानस्त्वनीकानि तूर्णमश्वानचोदयत् ।

—^१) K₅ D₁ D₁ M₂₋₅ असप्रातौ, G₁ M₁ असरक्तौ
 (for 'सक्तौ) —^२) D₇ ३ ततो (for [आ]त्मनो)
 —^३) Ś₁ K₁₋₂ D₁ प्रयतो (for प्रयातौ) — After 21,
 S ins

544* यथा देवासुरे युद्धे तृणीकृत्य सदानवान् ।
 इन्द्राविष्णू पुरा राजजन्मस्य वधकाङ्क्षिणौ ।

[(L 1) G₁ M₁₋₂ स्म, M₂₋₅ च (for स-) — (L
 2) G₁ M₁₋₂ जुमत्य]

22 G₁ M₁₋₂ om 22^{ab} —^a) M₅ प्रयातौ तौ (by
 transp) —^b) B₂ त्वदन्ये, S (G₁ M₁₋₂ om.)
 तवान्ये (for तदान्ये) B₂ यद्वन् (for [अ]शुवन्) —^c)
 G₁ M कौरवा (for कुरव) —^d) M₂₋₅ वधं (for
 वधे) D₂ ३ किरीटिनौ (for 'टिनौ) G₁ M₁₋₂ वध्यता
 कृष्णपांडवौ

23 ^a) D₂ D₂ ३ रथयुक्तौ, D₂ रथं युक्तौ, T G₂
 रथ युक्त्वा, M₂₋₅ रथयता (for रथ युक्त्वा) T G₂₋₅
 M₅ तु (for हि) G₁ M₁₋₂ कथं यातौ हि दाशार्हो
 —^c) K₁₋₄ D₁ (by corr) २ ३ जयद्रथं प्रयात्येष (K₁
 'व), D₅ 'वधवार्ये

24 G₅ partly damaged —^a) B₁ ३ (marg)
 ३ ३ D₁ S (G₅ damaged) महाराज (for मिथो राजन्)
 —^b) D₅ सैनिका, S (G₅ damaged) पार्थिवा (for
 भूमिपा) —^d) B₂ D₇ ३ दृष्ट्वा तन् (by transp),
 D₂ ३ G₅ ३ त दृष्ट्वा

25 ^a) D₂ राजा, D₅ राज्य (for राजा) K₅ न
 (for च) —^b) Ś₁ D₁ धृतराष्ट्रा, K₅ D₇ G₁ M₁₋₂
 धार्तराष्ट्रो, M₂₋₅ धार्तराष्ट्रा (for धृतराष्ट्रो), Ś₁ K₁ B₅

D₁ T G₂ ३ M₂₋₅ [s]त्यय गता, K₅ D₂ ३ [s]त्यस्य
 (D₅ 'य), D₂ [s]त्य सजय, D₅ क्षय गत, G₁
 M₁₋₂ [s]त्यय हत (for सत्यय गत) Cd cites अपय
 गत (sic) —^d) Ś₁ K₁₋₃ D₁ क्षता, K₄ क्षत्राव
 (for क्षत्रं) D₂ कृत्वा, G₁ ३-५ M₁₋₃ कृत्स्न (for
 कृत्स्ना)

26 ^a) Ś₁ विजय (for विलय) G₁ M₁₋₂ परम (for
 समनु-) D₂ T G₂₋₄ प्रासास, D₅ प्रासस (for
 प्रासा) —^b) D₇ ३ तनु, G₁ M स च (for तच्च)
 B₅ इत्यते (for वृष्यते) — Before 26^{cd}, G₁ M ins
 सजय Ś₁ K₁₋₃ om 26^{cd} —^c) M₅ एव (for एव)
 D₂ व्रक्षा (for तत्र) —^d) K₄ B₁ ३ D₂ D₁ ३ G₁
 M श्रुवन्, B₂ D₅ [अ]श्रुवन् (for श्रुवन्ति) D₂ पर
 स्पर (for च भारत)

27 ^b) M₂ हतस्य (for गतस्य) —^c) D₅ करोतु तत्
 (by transp), D₁ करोमि तु K₁₋₂ B₁ यथा-, D₄ ३
 मृषा (for वृथा) —^d) D₂ [s]नुपायवत्, D₅ 'या
 यिवित् (for 'पायवित्) D₃ ३ G₄ धार्तराष्ट्रा (D₅ 'ष्ट्रो)
 नुपायवित्

28 ^b) G₁ M₁₋₂ अर्जुन (for पाण्डव) T G₂₋₅
 M₂₋₅ सैन्धवं प्रति पाण्ड (G₅ पार्थिव) —^c) K₅ B D₂
 D₂ ३ ५ ७ ८ T G₂₋₅ विवर्तमाने, Cd निवर्त (as in
 text) B₅ त्वादित्ये (for तिग्मांशौ)

29 ^a) D₂ D₁ ३ ५ प्रयाव (for प्रयान्त) —^c)
 G₁ ३ ५ M₂ ४ धारयितु (for वार) —^d) G₁ M योधा

30 ^a) K₁₋₄ D₁ स तत् (for तत्) Ś₁ (before
 corr) तस्मै, Ś₁ (by corr) तान्ये, T G₂ ४ सैन्यान्
 (for सैन्य) —^b) S पाण्डव श्वत्वाहन —^d) D₂

बलाकर्णान्दाशार्हः पाञ्चजन्यं व्यनादयत् ॥ ३१
 कौन्तेयेनाग्रतः सृष्टा न्यपतन्पृष्ठतः शराः ।
 तूर्णान्तूर्णतरं ह्यश्वास्तेऽवहन्वातरंहसः ॥ ३२
 वातोद्धूतपताकान्तं रथं जलदनिस्वनम् ।
 घोरं कपिध्वजं दृष्ट्वा विषण्णा रथिनोऽभवन् ॥ ३३
 दिवाकरेऽथ रजसा सर्वतः संवृते मृशम् ।

शरातश्च रणे योधा न कृणौ शेकुरीक्षितम् ॥ ३४
 ततो नृपतयः क्रुद्धाः परिववृर्धनंजयम् ।
 क्षत्रिया बहवश्चान्ये जयद्रथवधैपिणम् ॥ ३५
 अपनीयत्सु शल्येषु धिष्टितं पुरुषर्षभम् ।
 दुर्योधनस्त्वगात्पार्थ त्वरमाणो महाहवे ॥ ३६

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पञ्चसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७५ ॥

विडोडयत्, S व्यलोडयत् (M₂ 'न्') (for व्यलोड')

31 ") S हि (for तु) —^b) D₅-s अनोदयत्
 —^c) G₁ M₁-s बलाक (for बलाक) B₂ 4 : D₁ 8 -वर्ण
 (for -वर्णान्) S₁ K₁-s वरा (S₂ बला) हकर्णान्दाशार्हः,
 K₄ Dn₂ D₂ 8 : बलाकाम तु दा —^d) Dn₁ अनादयत्,
 D₁ 8 G₅ च ना' (for व्यना) G₅ 4 पाञ्चजन्यस्य नादयत्
 — After 31, B₂ 8 ins

545* धनुर्गजाश्वसिकाना वेदित्वालाघवेन च ।
 B₂ cont.

546* प्रेषमाणो जयतु हि यियासूनपि रहसा ।
 अमोघा शत्रुहन्तारो विमला क्रोशपातिन ।
 मनोजवास्तेऽपि रणे वाजिनो जवसपदा ।
 कृष्णप्रतोदतुसानां रथवृन्दातुषालिनाम् ।
 विशेषिता प्रयोगाश्च सर्वशत्रुनिर्बह्णा । [5]

32 ") B₁ 2 : सृष्टान् —^b) D₄ 8 T G₂-s अपतन्
 (for न्यप) K₁-4 D₁ शरान् B₁ 2 : पतत पृष्ठत
 शरान् —^c) S₁ K₁-4 D₁ G₁ M₁ 2 तूर्णं (for तूर्णात्)
 K₅ Dn₁ G₁ M₁ 2 तूर्णतरा (for तरं) D₄ तूर्णतूर्णं हि
 अश्वास्ते —^d) B₁ प्राववन्, B₁-5 Dn₁ Dn₂ D₂ 8 :
 प्राववन्, D₄ अव (for तेऽव) — After 32, Dn₂
 D₂ 8 read 35-36

33 ") B₁ 8 : पताकं तु, B₂ 4 Dn₁ Dn₂ D₂ 8 :
 G₁ 8-5 M₁ 2 क सं (for कान्तं) —^b) Some MSS
 निस्वन —^d) B₂ विमिश्रा; D₄ विमिश्रा; D₁ 8
 विवर्णा (for विषण्णा) B₁ 2 : (orig) 4 : S बहवो (for

रथिनो)

34 ") Dn₁ तु, D₄ G₁ M₁ 2 च (for स्य) —^b)
 M₂-5 सवृत (M₅ 'ता') (for सर्वत) K₅ सवृत,
 D₂ सवृतो (for सवृते) —^c) G₁-8 : M₁-2 : योधा
 —^d) D₂ 8 शेकु कृणौ न वीक्षितु

35 Dn₂ D₂ 8 read 35-36 after 32 —^a) K₅
 Dn₁ सर्वे (for क्रुद्धा) —^d) G₂ धनजयवधैपिण

36 For the sequence in Dn₂ D₂ 8, of v 1 35
 —^a) D₅ अपनीतेपु, Cd नीयसु (as in text) J₁
 D₅ सैन्येषु (for शल्येषु) B₁ 8 : सैन्येषु त्रिप्रयातेपु, B₂
 Dn₁ D₂ 8 शल्येवाध्या (D₅ पु ध्या) यमानेषु, Dn₂ T G₁ 4
 वले (Dn₂ सैन्ये) पु त्रिप्रयातेपु, G₁ 2 : M₁ शल्येषु धि
 (G₂ पु ध्या, M₁ 2 'पृष्टि') यमानेषु —^b) S₁ K₁-8
 D₁ विक्षित, B₂ वेष्टित, D₁ 8 तिष्ठत, S वीक्ष्य त (for
 धिष्टितं) —^c) B (except B₂) Dn₂ [s]न्वयात्, D₂ 8
 [s]न्वगात्, T G M₂-8 [s]भ्ययात्, M₁ 2 [s]भ्यगात्
 (for स्वगात्) —^d) B₂ Dn₁ S सहानुग (B₂ नै)
 (for महाहवे)

Colophon S₂ missing — Sub parvan N (except
 K₄; S₂ missing) G₁ M₁ 2 जयद्रथवध — Day of
 Drona's Generalship K₁ 8 चतुर्थदिवसे — Adhy
 name K₅ पार्थसेनाप्रवेश, Dn₁ दुर्योधनप्राप्ति, D₂ अर्जुन
 स्योदपान, D₅ अर्जुनसेनाप्रवेश, Bom. ed सैन्यविस्मय
 — Adhy no (figures, words or both) B₁ 3 : 97,
 B₂ 98, Dn₁ 99, D₂ 101, D₅ T G₂-4 98, G₁ M
 95, G₅ 94 — Sloka no Dn₁ 36, Dn₁ 35

७६

संजय उवाच ।

संसन्त इव मज्जानस्तावकानां भयादृष्टम् ।
 तौ दृष्ट्वा समतिक्रान्तौ वासुदेवधनंजयौ ॥ १
 सर्वे तु प्रतिसंरब्धा हीमन्तः सत्त्वचोदिताः ।
 स्थिरीभूता महात्मानः प्रत्यगच्छन्धनंजयम् ॥ २
 ये गताः पाण्डवं युद्धे क्रोधामर्षसमन्विताः ।
 तेऽद्यापि न निवर्तन्ते सिन्धवः सागरादिव ॥ ३
 असन्तस्तु न्यवर्तन्त वेदेभ्य इव नास्तिकाः ।

नरकं भजमानास्ते प्रत्यपद्यन्त किल्बिषम् ॥ ४
 तावतीत्य स्थानीकं विमुक्तौ पुरुषर्षभौ ।
 ददृशाते यथा राहोरास्यान्मुक्तौ प्रभाकरौ ॥ ५
 मत्स्याविव महाजालं विदार्य विगतज्वरौ ।
 तथा कृष्णावदृश्येतां सेनाजालं विदार्य तत् ॥ ६
 विमुक्तौ शस्त्रसंवाधाद्गोणानीकास्तुदुर्भितात् ।
 अदृश्येतां महात्मानौ कालक्षर्याविवोदितौ ॥ ७
 अस्त्रसंवाधनिर्मुक्तौ विमुक्तौ शस्त्रसंकटात् ।

76

Thus adhy is missing in S₂ (of v 1 7 73 39)

1 Before 1, D₄ s read 7 D₂ s om the ref B₁ reads 1st on marg M₄ reads 1st twice —^a) S₁ संसुत, K₅ संसत, B₁ कसत्ता, D₀₁ (marg, orig as in text) D₄ s स्वतंत, D₈ असत, G₈ संसंत (for कसन्त) S₁ laouna, B₁ D₀₁ D₄ s राजानस्, D₈ सज्जानस्, G₈ s मज्जानास् (for 'नस्) K₁-1 D₁ संसुतमिव तस्मैत्य, D₂ प्रसक्ता इव सज्जंतस्, D₈ s सञ्जंते स्म (D₈ 'तोस्मै' च मज्जामस्, G₁ M₁-8 s (second time) अभवत्सर्ववैधाना (M₈ s 'भूताना), M₄ (first time) s कसत्य इव सज्जंतौ (M₈ मज्जास्तु) —^b) D₈ s तावकास्तद् (for 'काना) M₁ s 4 भय (for भयान्) B₄ अय, D₈ तत् (for नृप) D₂ भयादिता (for 'नृप) B₁ तावकास्वरथा नृप —^d) S₁ वासुदेवजना देनौ

2 D₀₂ om (1hapl) 2 —^a) S₁ K₁-2 ते, D₇ s सु (for तु) D₈ संरब्धाद्, T G₈ संरब्धौ (for संरब्धा) —^b) D₈ भीमत (for हीमन्त) K₂ सर्व, G₈ सत्य (for सत्त्व) K₅ D₀₁ D₈ 7 8 -नोदिता, D₈ -रोविता (for -चोदिता) —^c) B₁ s (marg as in text) s D₀₁ स्थिरात्मान, T G₂-5 स्थिरीभूत्वा (for 'भूता) D₀₁ महात्मानं, G₁ M₁ 2 दृढात्मान (for महा) —^d) S₁ प्रत्युदीयुर, K₈ s B₁ 2 4 D₀₁ D₈ प्रत्यगच्छद्, K₄ प्रत्युद्वच्छद्, D₈ प्रत्युद्वच्छन्, D₇ s प्रत्यगृह्णान्, G₁ M प्रत्यागच्छन् (for प्रत्य) M₁ 2 धनंजय

3 —^a) S₁ K₁ s 4 D₁ पांडवान् (for पाण्डवं) —^b) S₁ K (except K₅) D₀₁ D₁ s 4 7 8 रोपामर्ष (for

क्रोधा) —^c) D₀₁ (by corr) ततोपि, Cd अद्यापि (for तेऽद्यापि) —^d) D₈ सरित, D₈ 7 सैन्धव (for सिन्धव)

4 —^a) D₈ असतस्, Cd असन्तस् (as in text) G₄ तन् (for तु) K₁ s G₈ s निवर्तते, K₄ D₁ T निवर्तत, G₈ न्यवर्तते (sio) (for न्यवर्तन्त) —^b) S₁ K (except K₈) D₀₂ D₈ 4-8 G₈ s देवेभ्य (for वेदेभ्य) K₁ s इति (for इव) B₁ याज्ञिका (for नास्तिका)

5 —^a) K (except K₅) तद् (for ताव्) —^b) B₁ (marg as in text) G₈ भरतर्षभौ (for पुरुष) —^c) D₇ s ददृशाते (for ददृशाते) D₈ ब्रह्मे (for राहोर्) —^d) G₈ s प्रहाराणौ (G₈ 'कौ) (for प्रभाकरौ)

6 —^a) D₈ s क्षपान्, D₁ क्षपान्, D₈ मत्स्याम्, G₈ s मत्स्या (for मत्स्याव्) D₈ महज्जाल (for महा जाल) —^b) S₁ K (except K₂) D (except D₀₁) विगतकृमौ (for ज्वरौ) —^c) D₂ व्यदृश्येता (for अद्) D₀₁ तथा सकृष्णौ दृश्येता —^d) D₁ त (for तत्)

7 D₄ s read 7 before 1 —^a) K₄ D₁ सकाशाद् (for -सवाधाद्) —^b) S द्रोणानीकमहाणवाद् —^c) G₁ M महावीर्यौ (for 'मानौ) —^d) K₄ D₁ om (hapl) 7^{ad}-8^c — After 7^{abc}, the sequence in D₂ is 8^{ad}, 9^{ab}, 8^c, 7^d, 8^d, 8^{ab}, 9^{cd} D₁ transp 7^d and 8^d —^d) D₁ कालसूर्यम् (for 'सूर्याव्)

8 For the sequence in D₂, of v 1 7 K₄ D₁ s om 8^{abc} (of v 1 7) —^a) B (except B₁) D₀₁ D₈ दास्य (for अस्त्र) D₀₁ संघात (for संघाध) K₅ दार संघादिनिर्मुक्तौ, G₈ असंघाधविनि —^b) D₂ 4 7 निमुक्तौ (for विमुक्तौ) B₁-2 D₈ रय- (for दास्य) D₂

अदृश्येतां महात्मानौ शत्रुसंवाधकारिणौ ॥ ८

विमुक्तौ ज्वलनस्पर्शान्मकरास्याज्जपाविव ।

व्यक्षोभयेतां सेनां तौ समुद्रं मकराविव ॥ ९

तावकास्तव पुत्राश्च द्रोणानीकस्थयोस्तयोः ।

नैतौ तरिष्यतो द्रोणमिति चकुस्तदा मतिम् ॥ १०

तौ तु दृष्ट्वा व्यतिक्रान्तौ द्रोणानीकं महाद्युती ।

नाशशंसुर्महाराज सिन्धुराजस्य जीवितम् ॥ ११

आशा बलवती राजन्पुत्राणामभवत्तव ।

द्रोणहार्दिक्ययोः कृष्णौ न मोक्ष्येते इति प्रभो ॥ १२

तामाशां विफलं कृत्वा निस्तीर्णौ तौ परंतपौ ।

द्रोणानीकं महाराज भोजानीकं च दुस्तरम् ॥ १३

अथ दृष्ट्वा व्यतिक्रान्तौ ज्वलिताविव पावकौ ।

निराशाः सिन्धुराजस्य जीवितं नाशशंसिरे ॥ १४

मिथश्च समभाषेतामभीतौ भयवर्धनौ ।

जयद्रथवधे वाचस्तास्ताः कृष्णधनंजयौ ॥ १५

असौ मध्ये कृतः पङ्क्तिर्धार्तराष्ट्रैर्महारथैः ।

चक्षुर्विषयसंप्राप्तो न नौ मोक्ष्यति सैन्धवः ॥ १६

यद्यस्य समरे गोप्ता शक्रो देवगणैः सह ।

कटकाद् (for सकटाद्) Ds अतिघोरास्सुदारुणात् — Ds om 8°-9° — °) Ds दृष्ट्वाते (for अदृश्येतां) S असवाधे (G1 Ms औ) (for महात्मानौ) — Ds transp 7^d and 8^d — °) S1 K (except Ks) Dn2 D1 4 S शत्रु (for शत्रु-) K1 भारिणौ Dn2 कारणौ (for कारिणौ)

9 For the sequence in Ds, of v 17 Ds om 9° (of v 18) — °) G1 Ms 4 s (sup in, orig as in text) स्पर्शौ (for स्पर्शान्) — °) S जपास्सा मकरा (G1 M1.2 न्मस्यका)विव — Ms 4 om. (hapl) 9°, Bs reads the same on marg — °) Dn2 D1 8 Gs व्यक्षोभयेतां, D4 विश्वो, Ds आक्षो (for व्यक्षो) S1 K1 4 ता, G1 M1.2 ते (for तौ) — °) Ds यथा (for इव)

10 °) Dn1 तदा, T Gs 4 Ms-5 द्वयो (for तयो) — °) B Dc1 S नैतौ (for नैतौ) Dn1 Ds 7 8 Gs 4 तरिष्यते (for तो) — °) D7 8 transp तदा and मतिम्

11 °) D7 तवो, G1 M1.2 तौ च (for तौ तु) Ds तौ दृष्ट्वा समतिक्रान्तौ — °) K1 8 4 D1 महामती (for द्युती) Ds द्रोणे सैन्यं महाबलं, T G2-5 ज्वलिताविव पावकौ — °) B4 नाशसिरे (for नाशशंसुर) — S1 K (except Ks) D1 om. (hapl) 11^d-13° — °) Dc1 Ds जीविते (for तम्)

12 S1 K (except Ks) D1 om 12 (of v 1 11) Ds om 12° Dn1 repeats 12° after 13 Ds reads 12° twice — °) Ds विनीता सा (for बलवती) D4 वासीत् (for राजन्) — °) Ds (second time) तदा (for तव) Ks Dn1 (second time) na Ds 4 s (first time) 6-8 सिन्धुराजस्य जीविते (Ds वं, D7 तु), Bs

पुत्राणां तव पार्थिव — °) A few MSS मोक्षेते, G1 M मोक्ष्यत (for मोक्ष्येते)

13 S1 K (except Ks) D1 om 13° (of v 1 11) — °) B1 8 D2 तामाशां विफलीकृत्य (D2 स्वा) — °) Ks B1 8 Dn Ds-8 संतीर्णौ (for निस्तीर्णौ) Dc1 च (for तौ) — °) S सुदुर्धरं (for महाराज) — °) K1 8 4 D1 2 सुदुस्तर, Ks च दुष्कर, D1 8 सुदुर्भेद (for च दुस्तरम्) — After 13, Dn1 repeats 12°

14 °) B4 इति (for अथ) S1 K1 8 4 D1 दृष्टौ (for दृष्ट्वा) — °) Ds निराशा कौरवा राजन् — °) Ds सिन्धुराजस्य जीविते

15 °) D7 8 संभ्र, T G2-5 सह (for सम) — °) Bs Dn1 Ds 5-8 G1 M अतीतौ, T G2-5 इति तौ (for अभीतौ) D7 वर्धितौ (for चर्धनौ) — °) T G2-5 Ms-5 यतौ (for वाचस्) — °) T G2-5 Ms-5 शूरी (for तास्ता)

16 °) Dc1 मध्यगत, D2 सव्ये कृत, D3 मध्यकृत (for मध्ये कृत) G1 M संखे (for पङ्क्तिर) — °) T Gs 4 धार्तराष्ट्र (for राष्ट्रैर) K4 महाह्मसि, G2 बले (for रथै) — °) K1 8 Dn1 संप्राप्ते, Ds 8 1 T Gs-5 Ms 4 संप्राप्तौ (for संप्राप्तौ) Ks चक्षुर्विषय-मापन्नौ — °) K1 Bs-5 Dn2 Ds 8 न मे; B1 2 नाथ, Dc1 Dn1 नाथ; D4 8 1 8 न वि, G1 2 M न नो (for न नौ) Ds मुच्यते, D7 8 मोक्षति (for मोक्ष्यति)

17 °) S शक्रो देवै समागतै (G1 M1 2 समागत, G4 सहागत) — °) B4 तथाप्येवं; Ds तथाप्येतं; M1 2 तथा क्षेप (for तथाप्येवं) S1 K Dn2 D1 2 4-8 निर्द स्याव; Ds विहस्याव (for हनिव्याव) — °) Ds श्वभा

७६

संजय उवाच ।

संसन्त इव मज्जानस्तावकानां भयाचूष ।
 तौ दृष्ट्वा समतिक्रान्तौ वासुदेवधनंजयौ ॥ १
 सर्वे तु प्रतिसंरब्धा ह्रीमन्तः सत्त्वोदिताः ।
 स्थिरीभूता महात्मानः प्रत्यगच्छन्धनंजयम् ॥ २
 ये गताः पाण्डवं युद्धे क्रोधामर्षसमन्विताः ।
 तेऽद्यापि न निवर्तन्ते सिन्धवः सागरादिव ॥ ३
 असन्तस्तु न्यवर्तन्त वेदेभ्य इव नास्तिकाः ।

नरकं भजमानास्ते प्रत्यपद्यन्त किल्बिषम् ॥ ४
 तावतीत्य रथानीकं विमुक्तौ पुरुषर्षभौ ।
 ददृशाते यथा राहोरास्यान्मुक्तौ प्रभाकरौ ॥ ५
 मत्स्याविव महाजालं विदार्य विगतज्वरौ ।
 तथा कृष्णावदृश्येतां सेनाजालं विदार्य तत् ॥ ६
 विमुक्तौ शस्त्रसंवाधाद्रोणानीकात्सुदुर्भितात् ।
 अदृश्येतां महात्मानौ कालसूर्याविवोदितौ ॥ ७
 अस्त्रसंवाधनिर्मुक्तौ विमुक्तौ शस्त्रसंकटात् ।

76

✍ This adhy is missing in Ś2 (cf. v 1 7 73 39)

1 Before 1, D₄ s read 7 D₂ 4 om the ref B₁ reads 1^{ab} on marg M₄ reads 1^a twice —^a) Ś₁ संसुप्त, K₅ ससुप्त, B₁ क्षसक्ता, Do₁ (marg, orig as in text) D₄ s चसंत, D₈ असंत, G₈ संसंत (for चंसन्त) Ś₁ lacuna, B₁ Do₁ D₄ s राजानस्, D₈ सज्जानस्, G₈ 4 मज्जानास् (for नस्) K₁₋₃ D₁ संसुप्तमिव तत्सैन्य, D₂ प्रसक्ता इव सज्जंतस्, D₈ 6 संश्रंते स्म (D₈ ० तोस्मै) च मज्जामस्, G₁ M₁₋₃ 4 (second time) अभवत्सर्वयौधाना (M₈ 4 ० भूतानां), M₄ (first time) 5 क्षसत्य इव सज्जंतौ (M₈ मज्जान्स्तु) —^b) D₈ s तावकास्तद् (for कान्ता) M₁ 2 4 अयं (for भयान्) B₄ अय, D₈ तत् (for नृप) D₂ भयादिता (for नृप) B₁ तावकास्त्वयथा नृप —^d) Ś₁ वासुदेवजनादेनौ

2 D₂ om (hapl) 2 —^a) Ś₁ K₁₋₃ ते, D₁ 8 सु- (for तु) D₈ संरब्धाद्, T G₈ संरब्धौ (for संरब्धा) —^b) D₈ भीमन्त (for ह्रीमन्त) K₂ सर्व, G₈ सत्य (for सत्त्व) K₅ D₂ D₈ 7 8 नोदिता, D₈ रोदिता (for चोदिता) —^c) B₁ s (marg as in text) 5 Do₁ स्थिरात्मानं, T G₂₋₅ स्थिरीभूत्वा (for भूता) D₂ महात्मानं, G₁ M₁ 2 दृढात्मान (for महा) —^d) Ś₁ प्रत्युदीयुर, K₅ 5 B₁ 2 4 D₂ D₈ प्रत्यागच्छद्, K₄ प्रत्युदृच्छद्, D₈ प्रत्युदृच्छन्, D₁ 8 प्रत्यगृह्णन्, G₁ M प्रत्यागच्छन् (for प्रत्य) M₁ 2 धनंजय.

3 ^a) Ś₁ K₁ 8 4 D₁ पांडवाद् (for पाण्डवं). —^b) Ś₁ K (except K₅) D₂ D₁ 8 4 7 8 रोषामर्ष (for

क्रोधा) —^c) Do₁ (by corr) ततोपि, Cd अद्यापि (for तेऽद्यापि) —^d) D₈ सरित, D₈ 7 सैधव (for सिन्धव)

4 ^a) D₈ असतस्, Cd असन्तस् (as in text) G₄ तत् (for तु) K₁ 8 G₈ 4 निवर्तते, K₄ D₂ T निवर्तत, G₈ न्यवर्तते (sio) (for न्यवर्तन्त) —^b) Ś₁ K (except K₅) D₂ D₈ 4-8 G₈ 8 देवेभ्य (for वेदेभ्य) K₁ 8 इति (for इव) B₁ याज्ञिका (for नास्तिका)

5 ^a) K (except K₅) तद् (for ताव्) —^b) B₁ (marg as in text) G₂ भरतर्षभौ (for पुरुष) —^c) D₁ 8 ददृशाति (for ददृशाते) D₄ ब्रह्मे (for राहोर्) —^d) G₂ 5 प्रहारणौ (G₅ कौ) (for प्रभाकरौ)

6 ^a) D₂ 5 क्षपाव्, D₁ क्षपाव्, D₈ मत्स्याम्, G₈ 4 मत्स्या (for मत्स्याव्) D₈ महाजालं (for महा जालं) —^b) Ś₁ K (except K₂) D (except Do₁) विगतकृमौ (for ज्वरौ) —^c) D₂ व्यदृश्येता (for अदृ) D₂ तथा सकृष्णौ दृश्येता —^d) D₄ त (for तत्)

7 D₄ s read 7 before 1 —^a) K₄ D₁ सकाशाद् (for संवाधाद्) —^b) S द्रोणानीकमहार्णवाद् —^c) G₁ M महावीर्यौ (for त्मानौ) —^d) K₄ D₁ 8 om (hapl) 7^d-8^c — After 7^{abc}, the sequence in D₂ is 8^d, 9^{ab}, 8^c, 7^d, 8^d, 8^{ab}, 9^{cd} D₄ transp 7^d and 8^d —^d) D₄ कालसूर्याम् (for सूर्याव्)

8 For the sequence in D₂, of v 1 7 K₄ D₁ 8 om 8^{abc} (cf. v 1 7) —^a) B (except B₁) Do₁ D₈ शस्त्र (for अस्त्र) D₂ सवाध (for संवाध) K₅ शर संवाधनिर्मुक्तौ, G₈ असंवाधनिर् —^b) D₂ 4 7 निर्मुक्तौ (for विमुक्तौ) B₁₋₃ D₈ रथ- (for शस्त्र) D₈

अदृश्येतां महात्मानौ शत्रुसंवाधकारिणौ ॥ ८
 विमुक्तौ ज्वलनस्पशन्मकरास्याज्जपाविव ।
 व्यक्षोभयेतां सेनां तौ समुद्रं मकराविव ॥ ९
 तावकास्तव पुत्राश्च द्रोणानीकस्थयोस्तयोः ।
 नैतौ तरिष्यतो द्रोणमिति चक्रुस्तदा मतिम् ॥ १०
 तौ तु दृष्ट्वा व्यतिक्रान्तौ द्रोणानीकं महाद्युती ।
 नाशशंसुर्महाराज सिन्धुराजस्य जीवितम् ॥ ११
 आशा बलवती राजन्पुत्राणामभवत्तव ।
 द्रोणहार्दिक्ययोः कृष्णौ न मोक्ष्येते इति प्रभो ॥ १२

तामाशां विफलां कृत्वा निस्तीर्णौ तौ परंतपौ ।
 द्रोणानीकं महाराज भोजानीकं च दुस्तरम् ॥ १३
 अथ दृष्ट्वा व्यतिक्रान्तौ ज्वलिताविव पावकौ ।
 निराशाः सिन्धुराजस्य जीवितं नाशशंसिरे ॥ १४
 मिथश्च समभाषेतामभीतौ भयवर्धनौ ।
 जयद्रथवधे वाचस्तास्ताः कृष्णधनंजयौ ॥ १५
 असौ मध्ये कृतः पद्भिर्घातराष्ट्रैर्महारथैः ।
 चक्षुर्विषयसंप्राप्तो न नौ मोक्ष्यति सैन्यवः ॥ १६
 यद्यस्य समरे गोप्ता शक्रो देवगणैः सह ।

कंटाकत् (for सकटात्) Ds अतिघोरास्वद्वारणात् —Ds
 om 8°-9° —^o Ds ददृशाते (for अदृश्येतां) S
 असंवाधे (G₁ Ms औ) (for महात्मानौ) —D₁
 transp 7° and 8° —^o S₁ K (except Ks) Dn₂
 D₁ 4 S शत्रु (for शत्रु-) K₁ कारिणौ Dn₂ कारणौ
 (for कारिणौ)

9 For the sequence in D₂, of v 1 7 Ds om
 9° (of v 1 8) —^o G₁ Ms 4 s (sup ln, orig
 as in text) स्पर्शौ (for स्पर्शान्) —^o S क्षपात्या
 न्मकरा (G₁ M₁ 2 न्मस्यका)विव —Ms 4 om (hapl)
 9°, Bs reads the same on marg —^o Dn₂ D₁ 8
 G₁ अक्षोभयेता, D₁ विक्षो, D₂ आक्षो (for व्यक्षो)
 S₁ K₁ 4 तां, G₁ M₁ 2 ते (for तौ) —^o D₂
 यथा (for द्व)

10 ^o Dn₁ तदा, T G₂ 4 Ms-5 द्वयो (for तयो)
 —^o B Dn₁ S नैतौ (for नैतौ) Dn₁ D₂ 7 8 G₂ 4
 तरिष्यते (for तो) —^o D₁ 8 transp तदा and
 मतिम्

11 ^o D₁ तौ, G₁ M₁ 2 तौ च (for तौ तु)
 Ds तौ दृष्ट्वा समतिक्रान्त —^o K₁ 8 4 D₁ महाद्युती (for
 द्युती) D₂ द्रौणे सैन्यं महावल, T G₂-5 ज्वलताविव
 पावकौ —^o B₁ नाशसिरे (for नाशशसुर) —S₁ K
 (except Ks) D₁ om. (hapl) 11°-13° —^o Dn₁
 D₂ जीविते (for तम्)

12 S₁ K (except Ks) D₁ om 12 (of v 1 11)
 Ds om 12° Dn₁ repeats 12° after 13 Ds reads
 12° twice —^o Ds विनीता सा (for बलवती) D₁
 वासीत् (for राजन्) —^o Ds (second time) तदा
 (for तव) K₁ Dn₁ (second time) ns D₂ 4 s (first
 time) 8-8 सिन्धुराजस्य जीविते (D₂ 'तं, D₁ 'तु), Bs

पुत्राणां तव पार्थिव —^o A few MSS मोक्षेते, G₁
 M मोक्ष्यत (for मोक्ष्येते)

13 S₁ K (except Ks) D₁ om 13° (of v 1
 11) —^o B₁ 5 D₂ तामाशा विफलीकृत्य (D₂ त्वा)
 —^o K₁ B₁ 5 Dn Ds-3 संतीर्णौ (for निस्तीर्णौ) Dn₁
 च (for तौ) —^o S सुदुर्धर्ष (for महाराज) —^o
 K₁ 8 4 D₁ 2 सुदुस्तर, K₁ च दुष्कर, D₁ 5 सुदुर्भिक्ष
 (for च दुस्तरम्) —After 13, Dn₁ repeats 12°

14 ^o B₁ हति (for अथ) S₁ K₁ 8 4 D₁ दृष्टौ
 (for दृष्ट्वा) —^o Ds निराशा कौरवा राजन् —^o
 Ds सिन्धुराजस्य जीविते

15 ^o D₁ 8 संप्र, T G₂-5 सह (for सन्न) —^o
 Bs Dn₁ Ds 8-8 G₁ M अतीतौ, T G₂-5 हति तौ (for
 अभीतौ) D₁ वधिंतौ (for चर्धनौ) —^o T G₂-5
 Ms-5 यत्तौ (for वाचत्) —^o T G₂-5 Ms-5 द्युरौ
 (for तास्ता)

16 ^o Dn₁ मध्यगत, D₂ सन्ये कृत, D₃ मध्यकृत
 (for मध्ये कृत) G₁ M संखे (for पद्भिर) —^o T
 G₂ 4 घातेराष्ट्र (for राष्ट्र) K₁ महात्माभि, G₂ वले
 (for रथे) —^o K₁ 8 Dn₁ संप्राप्ते, Ds 5 7 T
 Gs-5 Ms 4 संप्राप्तौ (for संप्राप्तो) K₁ चक्षुर्विषय
 मापन्नौ —^o K₁ Bs-5 Dn₂ Ds 8 न मे, B₁ 2 नाथ,
 Dn₁ Dn₁ नार्य, D₁ 5 7 8 न वि, G₁ 2 M न नो (for
 न नौ) Ds मुच्यते, D₁ 8 मोक्षति (for मोक्ष्यति)

17 ^o S शक्रो देवै समागतै (G₁ M₁ 2 समागत; G₂
 सहागत) —^o B₁ तथाप्येवं, Ds तथाप्येतै, M₁ 2
 तथा छेने (for तथाप्येने) S₁ K Dn₂ D₁ 4-8 निर्ह
 स्वाव, Ds विहस्वाव (for हनिस्वाव) —^o Ds व्यभा

तथाप्येनं हनिष्याव इति कृष्णावभाषताम् ॥ १७
 इति कृष्णौ महाबाहू मिथः कथयतां तदा ।
 सिन्धुराजमवेक्षन्तौ तत्पुत्रास्तव शुश्रुवुः ॥ १८
 अतीत्य मरुधन्वेव प्रयान्तौ तृषितौ गजौ ।
 पीत्वा वारि समाश्रस्तौ तथैवास्तामरिंदमौ ॥ १९
 व्याघ्रसिंहगजाकीर्णानतिक्रम्येव पर्वतान् ।
 अदृश्येतां महाबाहू यथा मृत्युजरातिगौ ॥ २०
 तथा हि मुखवर्णोऽयमनयोरिति मेनिरे ।
 तावका दृश्य मुक्तौ तौ विक्रोशन्ति स्म सर्वतः ॥ २१

पता (for अभा°)

18 ^b) S (except Gs) कथयतस् (for 'यता) B₂
 कथा (for तदा) —^c) K₁ अवेक्ष्यतौ, D₂ अवेक्षंतौ
 (for अवेक्षन्तौ) —^d) B D₀₁ D₀₁ D₂ 4 s त्वत्- (for
 तत्) K₁ पुत्रास् (for पुत्रास्) B (except B₁) D₀₁
 D₀₁ तत्, D₁ बहु (for तव) S₁ K (except K₅) D₁ 4
 चुक्रुः (for शुश्रुवु) D₈ 6 तव पुत्राश्च शुश्रुवु, G₁ M
 (M₃-s sup l₁n, orig as in text) पुत्रास्तव च शुश्रुवु

19 ^a) B D₀₁ D₀₁ धन्वान्, D₀₂ धन्वे त्व, D₅
 G₅ धन्वे च, D₆ धन्वौ च, D₇ 8 धन्वानौ, G₂ M
 धन्वेषु (for धन्वेव) —^b) S₁ प्रतातौ, B₁ 8 D₀₁
 D₀₁ D₇ 8 प्रयातौ, D₈ 6 प्रभातौ, D₁ 8 प्रवृत्तौ, T
 G₂-s तपाते, G₁ M हृदंतौ (for प्रयान्तौ) B₁ गजौ
 (for गजौ) K (except K₅) तृषितौ (K₂ 3 तृषितौ)
 क्षुधितौ गजौ —^d) G₁ M₁ 2 तथा वास्ताम् (for तथै
 वा) B₁ तद्वत्कृष्णावदृश्यतां

20 ^a) D₂ गजाकीर्णम्, T G₂-s समाकीर्णम् (G₅
 'र्णी), G₂ मृगाकीर्ण (for गजाकीर्णम्) —^b) K₂ B₁
 D₀₁ D₀₂ D₅ अतिक्रम्य च, D₁ अभित्वान्येव (for अतिक्र-
 म्येव) D₂ T G₂-4 पर्वतं (for पर्वतान्) —^c) B
 D₀₁ D₈ 6 S वणिजाविव दृश्येता —^d) B D₀₁ D₈ 6
 T G₂-s हीनमृत्यु (D₆ मृत्यु, G₅ 'त्यौ) जरातिगौ, G₁ M
 हीनमृत्युजराविव

21 21^{ab} = (var) 31^{ab} —^a) G₂ [अ]भि- (for
 हि) —^b) D₀₁ माति मे (for मेनिरे) —^c) S₁
 laonna, K₂ D₀₂ D₂ 8 6 वीक्ष्य (for दृश्य) D₂ तु
 (for तौ) —^d) D₀₁ भाक्रोशंत, D₂ व्यन्नसंत (for
 विक्रोशन्ति) S₁ K₂ 6 D₀₁ D₁-s M₃-s सर्वतः (for 'त)
 B D₀₁ विक्रोशतौ समंतत

22 ^a) D₅ आशीविषाकारौ (for 'काराज्). —^b)

द्रोणादाशीविषाकाराज्ज्वलितादिव पावकात् ।
 अन्येभ्यः पार्थिवेभ्यश्च भास्वन्ताविव भास्वरौ ॥ २२
 तौ मुक्तौ सागरप्रख्याद्रोणानीकादरिंदमौ ।
 अदृश्येतां मुदा युक्तौ समुत्तीर्यार्णवं यथा ॥ २३
 शस्त्रौघान्महतो मुक्तौ द्रोणहार्दिक्यरक्षितान् ।
 रोचमानावदृश्येतामिन्द्राम्योः सदृशौ रणे ॥ २४
 उद्भिन्नरुधिरौ कृष्णौ भारद्वाजस्य सायकैः ।
 शितैश्चित्तौ व्यरोचेतां कर्णिकारैरिवाचला ॥ २५
 द्रोणग्राहहृदान्मुक्तौ शक्याशीविषसंकटात् ।

D₂ 6 G₁ M₁ 2 ज्वलितात् (for 'तात्) K₄ D₁ पर्वताव
 (for पावकात्) —^a) K₁ भास्वराद्, K₂ भास्कराद्,
 K₄ D₁ भासुराद् (for भास्वन्ताव)

23 ^a) K₂ D₀₂ D₁-s 6 M₃ 4 वि, M₁ 2 ते (for
 तौ) G₈ मुख्यौ (for मुक्तौ) —^b) D₅ सुदुर्निगात्
 (for अरिंदमौ) — D₆ om (hapl) 23^d-26^a —^c)
 B₁ [अ]वरं (for [अ]र्णव)

24 D₆ om 24 (cf v l 23) —^a) S₁ K B₂
 D (except D₁, D₆ om) अस्त्रौघान्, G₁ M₁ 2 शस्त्रौघं
 (for शस्त्रौघान्) K₄ om from मुक्तौ up to व्यरो (in
 25^c) — After 24^a, D₂ reads 26^b for the first time
 repeating it in its proper place D₂ om 24^b —^b)
 B₂ (marg as in text) वारितान्, B₄ विश्वितौ (for
 रक्षितान्) D₇ 8 द्रोणहार्दिक्ययोस्तदा —^c) K₁ 2 B
 (except B₅) D₀₁ D₁ इंद्राग्नि, D₀₁ अत्राग्न्यो, G₁
 M वायवशि (for इन्द्राग्न्यो) T G₂-s गुणै (for रणे)

25 D₆ om 25 (of v l 23) K₄ om. up to व्यरो
 (of v l 24) —^a) T G₂-s उदीर्ण- (for उद्भिन्न)
 K₅ D₀₁ उद्भिन्नरुधिरापीडौ —^b) B₁ 2 6 D₈ शायकै,
 D₀₂ पावकै (for सायकै) —^c) S₁ K₅ D₀₁ D₈ 7 8
 शरैश्चित्तौ, K₁ B₁ D₁ शरैश्च तौ, D₂ शितै श्वेतैर्, T
 G₂-s शितै श्वेतैर् (for शितैश्चित्तौ) G₂ व्यरोजेतां, G₅
 विरोजेता, M₃ व्यरोचेता (for व्यरोचेतां)

26 D₆ om 26^a (of v l 23) —^a) S₁ K₁ G₁
 M₁ 2 द्रोणाग्रा (G₁ 'द्वा) ह्रमहान्मुक्तौ, K₂-4 D₁ 2 द्रोणग्रा-
 ह्रमहान्मुक्तौ, D₁ 'हुतान्मुक्तौ — D₂ reads 26^b for the
 first time after 24^a —^b) B₂ (marg as in text)
 तावाशीविषसंकटात्, D₂ शस्त्रादीविष, S शक्त्यृष्टि (G₁
 M शस्त्राशी) विषसंकटात् —^c) B₁ 2 (marg, orig as
 in text) 8 धनु (for अय) D₂ 6, 8 शिरोम, D₁

अयःशरोग्रमकरात्क्षत्रियप्रवराम्भसः ॥ २६
 ज्याघोषतलनिर्हादाद्रदानिर्विशिद्युतः ।
 द्रोणास्त्रमेघानिर्भुक्तौ क्षयैन्दू तिमिरादिव ॥ २७
 बाहुभ्यामिव संतीर्णौ सिन्धुषष्ठाः समुद्रगाः ।
 तपान्ते सरितः पूर्णा महाग्राहसमाकुलाः ॥ २८
 इति कृष्णा महेष्वासौ यशसा लोक्विश्रुतौ ।
 सर्वभूतान्यमन्यन्त द्रोणास्त्रवलविस्मयात् ॥ २९
 जयद्रथं समीपस्थमवेक्षन्तौ जिघांसया ।
 रुवं निपाने लिप्सन्तौ व्याघ्रवत्तावतिष्ठताम् ॥ ३०
 यथा हि मुखवर्णोऽयमनयोरिति मेनिरे ।
 तव योधा महाराज हतमेव जयद्रथम् ॥ ३१

लोहिताक्षौ महाबाहू संयत्तौ कृष्णपाण्डवौ ।
 सिन्धुराजमभिप्रेक्ष्य हृष्टौ व्यनदतां मुहुः ॥ ३२
 शौरैरमीशुहस्तस्य पार्थस्य च धनुष्मतः ।
 तयोरासीत्प्रतिभ्राजः स्वर्षपावकयोरिव ॥ ३३
 हर्ष एव तयोरासीद्द्रोणानीकप्रमुक्तयोः ।
 समीपे सैन्धवं दृष्ट्वा श्येनयोरामिषं यथा ॥ ३४
 तौ तु सैन्धवमालोक्य वर्तमानमिवान्तिके ।
 सहसा पेततुः क्रुद्धौ क्षिप्रं श्येनाविवामिपे ॥ ३५
 तौ तु दृष्ट्वा व्यतिक्रान्तौ हृषीकेशधनंजयौ ।
 सिन्धुराजस्य रक्षार्थं पराक्रान्तः सुतस्तव ॥ ३६
 द्रोणेनावद्वक्त्रवचो राजा दुर्योधनस्तदा ।

शराग्र (for शरोग्र) Ds करकात् (for मकराद्) S
 भयोमुख (T Gs योमह, Gs घोमह, Gs धोमुख)
 लसबाधात् Cd otes अय शरा —^d) Ds s क्षत्रिय
 प्रमदा (Ds वरा) तक

27 ^a) Śi K1 s s निर्घोषाद् (for निर्हादाद्) —^o)
 K4 B4 मेघ, Gs वेगान् (for मेघान्)

28 ^a) Śi K2-4 सतीर्णौ, K1 B2 सकीर्णौ (for
 संतीर्णौ) —^b) Dn1 Ds सिन्धुषष्ठा, Cd षष्ठा (as in
 text) —^c) Śi तेषा ते, K1 s s D1 तेषाता (for
 तपान्ते) —^d) Ms-s तद्वतीर्णाविरिंदमौ — After 28,
 S ms

547* महाशैलोच्चयां घोरां लङ्घयित्वा महानदीम् ।
 निस्तीर्णवध्वगौ यद्वत्तद्वत्तौ तारितौ रणे ।

[(L 1) G1 Ms-s महादर्वी (for नदीम्) — (L
 2) T उद्धतौ (for अद्यगौ) T G1 s Mi-4 तारितौ, Gs
 तारितौ, Ms तरितौ (for तारितौ) G1 s M रण (for
 रणे)]

29 ^a) Ds महात्मानौ, S महासगौ (for महेष्वासौ)
 —^b) Śi K1 s s D1 मनसा, K2 B2 (marg, orig
 as in text) प्रशस्त्रौ (for यशसा) —^d) Ds विस्मय,
 Ds विश्रवात् (for विस्मयात्)

30 ^a) G4 समीपस्थौ (for स्यम्) —^b) T Gs-s
 समीक्षितौ (for अवेक्षन्तौ) —^c) Śi K2 s तरं, K1
 उरं, Ks सरोर, D2 तं त, Da सरन्, Ds कुरुन्,
 Cd कुरु (as in text) Śi K1-4 D1 निदापे, Ks Dn1
 Ds s G2 s निपाते, Cd निपाने (as in text) Śi

K1-s लिप्सत (for तौ) —^d) B1 अद्वयता (for अति-
 ष्टताम्) Ks Bs व्याघ्रानिव व्यतिष्ठता

31 31^{ab} = (var) 21^{ab} —^a) G1 M तथा (for
 यथा) —^c) G1 s Mi-3 s यौधा (for योधा) —^d)
 Ds S आहुर (for एव)

32 ^b) K2 s B2 s Dn2 Ds s सयुक्तौ, Ks सयुक्तौ,
 Bs सयतौ, D4 सयतौ, Ds s s सयतौ, G1 M
 ससक्तौ (for सयतौ) —^a) Gs अनुप्रेक्ष्य (for अभि)
 —^d) B2 (marg as in text) s-s Dc1 Ds कृष्णौ (for
 हृष्टौ) D7 व्यानदता, T G1-4 M निनदतुर् (for द्यन
 दता) Gs प्रहृष्टौ नदतुर्मुहु

33 ^a) Ds सौरैर (for शौ) Śi K2 s B Dc1 Dn
 D1-s s s अमीषु, D1 अमीषु (for अमीषु) —^b)
 Ds धनुश्चत (for प्मत) —^c) B Dc1 Dn2 D1 s s
 प्रभा राजन्, T G2-s Ms s परिभ्राज, Ms परा (for
 प्रति) Cd otes प्रभा

34 ^a) B4 चैव, T G2-4 एव (for एव) —^b)
 Ms-s द्रोणानीकात् (for नीक) B Dc1 D1 विमुक्तयो
 (for प्र)

35 ^a) K1 ते (for तौ) —^c) Ks Dn1 D4 s s s
 [उ]त्पेततु (for पेततु) —^d) Śi श्येन (for श्येनाव)
 K2 s B Dc1 Dn1 Ds s s s इवामिषं, Ds इवोद्धतौ
 (for इवामिषे)

36 ^a) B4 D1 s दृष्ट्वा तु (by transp) G2 इति
 क्रातौ, G4 [अ]प्यति, Cd व्यति (as in text)

ययावेक्षरथेनाजौ ह्यसंस्कारवित्प्रभौ ॥ ३७
 कृष्णपार्थौ महेष्वासौ व्यतिक्रम्याथ ते सुतः ।
 अग्रतः पुण्डरीकाक्षं प्रतीयाय नराधिप ॥ ३८
 ततः सर्वेषु सैन्येषु वादित्राणि प्रहृष्टवत् ।
 प्रावाद्यन्समतिक्रान्ते तव पुत्रे धनंजयम् ॥ ३९
 सिंहनादरवाश्चासञ्जह्नुदुन्दुमिमिश्रिताः ।

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि वट्सप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७६ ॥

७७

वासुदेव उवाच ।

सुयोधनमतिक्रान्तमेनं पश्य धनंजय ।

आपद्रुतमिमं मन्ये नास्त्यस्य सदृशो रथः ॥ १
 दूरपाती महेष्वासः कृतान्नो युद्धदुर्मदः ।

37 K₁ om 37^a-38^b —^a) B₂ D₅ 1 s S वद्ध-
 (for [अ]वद्ध- —^b) Ś₁ K (K₁ om) B₂ D
 (except D₀₁ D₅ s) तत (for तदा)

38 K₁ om 38^{ab} (of v 1 37) —^a) B₂ (marg)
 व्यतिक्रान्ते (for महेष्वासौ) —^b) D₂ S तु, D₁ s च
 (for [अ]थ K₂ s D₁ व्यतिक्रम्य सुतस्तव —^a)
 K₁ s D₁ G₁ M₁ s व्यतीयाय, D₂ 1 प्रतीयाय (for
 प्रती) B₁ s D₀₁ D₂ D₅-s 1 s T G₂-s नराधिप

39 ^a) D₂ s 1 s transp सर्वेषु and सैन्येषु T G₂-s
 M₂-s तत सर्वाणि सैन्यानि, G₁ M₁ s तत सैन्यानि सर्वाणि
 —^a) K₂ प्रवाद्यन्, B₁-s D₀₁ अवा^a (for प्रावा)
 K₂ B₁ s D₂ D₅ s प्रा (B₂ D₅ s अ) वार्धत व्यतिक्रान्ते,
 S अवाद्यन्तति —^a) S transp तव and पुत्रे

40 ^a) D₁ om (hapl) from तत्र up to दुर्योधनं
 (in 42^a) B₂ दुर्योधन तत्र दृष्ट्वा

41 D₁ om 41 (of v 1 40) —^a) K₂ तु (for
 च) —^b) D₂ s पर्वतोपमा (for पावको) —^c) Ś₁
 K (except K₂) B₂ s s D₂ D₁ G₂-s [s] व्यह्वल्यत,
 B₁ [s] व्ययुध्यत, B₂ D₂ M₁ s प्राह्वल्यत, D₂ प्रह-
 ल्यति, D₂ s त्वह्वल्यत, D₂ [s] त्वह्वल्यत (for प्रह्वल्यन्त)
 —^a) Ś₁ K₂ s G₁ M₁ s तवामिमो, K₁ D₂ s तव
 विमो, K₂ समाभिमो, B D₀₁ D₂ s s तव प्रभो, D₁
 तवामिमो (for तवामिमो)

42 D₁ om up to दुर्योधनं (of v 1 40) —^b)

K₂ s B D (except D₂) व्यतिक्रान्त (for स्वति) K₁
 D₂ महायुगं, D₂ सहयुजं (for 'युगम्)

Colophon om. in K₁-s Ś₁ missing —Sub-
 parcan Ś₁ K₂ B D₀₁ D₂ D₁-s s-s जयद्रथवध
 —Adhy name K₂ D₂ 1 वासुदेवार्जुनसेना (D₂ om
 सेना) प्रवेश, D₂ अर्जुनसेनाप्रवेश, G₁ M₁ s सैनिक
 वितर्क, G₂ s जयद्रथदर्शनं, Bom ed दुर्योधनागम
 —Adhy no (figures, words or both) B₁ 98, B₂
 88, B₂ 99, B₂ 106, D₂ 100, D₂ 102, D₂
 T G₂-4 97, G₁ M 96, G₂ 95 —Śloka no
 D₀₁ D₂ 42, G₂ 43

77

✍ This adhy is missing in Ś₂ (cf v 1 7 73
 39)

1 M₂ om the ref D₀₁ D₂ G₂ M₂ s श्रीकृष्ण
 उवाच, T G₂ s s श्रीमगवानुवाच (for वासुदेव उवाच)
 —^a) D₀₁ D₂ 7 G₂ दुर्योधनम् (for सुयो) B₁ व्यति
 क्रान्तम् (for अति) —^b) K₂ D₀₁ D₁ एत (for एनं)
 —^c) Ś₁ आपद्रुताम्, B₂ अत्यद्रुतम्, D₂ s अपद्रुतम्,
 Cd आपद्रुतम् (as in text) K₂ D₂ हृदं (for इमं)
 K₁ आपद्रुता महामन्ये (sio), K₂ अत्यद्रुताम *मन्ये, K₂
 D₁ आपद्रुतामल मन्ये —M₂ om. 1^a-5^b —^a) T
 G₂-s अत्र (for अत्य) D₂ D₂ s रथी, D₁ s रिपु
 (for रथ) —After 1, D₂ reads 3

2 M₂ om 2 (of v 1 1) —^a) Ś₁ दूरपाती

दृढास्त्रित्रयोधी च धार्तराष्ट्रो महाबलः ॥ २
 अत्यन्तसुखसंवृद्धो मानितश्च महारथैः ।
 कृती च सततं पार्थ नित्यं द्वेष्टि च पाण्डवान् ॥ ३
 तेन युद्धमहं मन्ये प्राप्तकालं तवानघ ।
 अत्र वो द्यूतमायातं विजयायेतराय वा ॥ ४
 अत्र क्रोधविषं पार्थ विमुञ्च चिरसंभृतम् ।
 एष मूलमनर्थानां पाण्डवानां महारथः ॥ ५
 सोऽयं प्राप्तस्तवाक्षेपं पश्य साफल्यमात्मनः ।
 कथं हि राजा राज्यार्थी त्वया गच्छेत संयुगम् ॥ ६
 दिष्ट्या त्विदानीं संप्राप्त एष ते बाणगोचरम् ।

स यथा जीवितं जह्यात्तथा कुरु धनंजय ॥ ७
 ऐश्वर्यमदसंमूढो नैष दुःखमुपेयिवान् ।
 न च ते संयुगे वीर्यं जानाति पुरुषर्षभ ॥ ८
 त्वां हि लोकास्त्रयः पार्थ ससुरासुरमानुषाः ।
 नोत्सहन्ते रणे जेतुं किमुतैकः सुयोधनः ॥ ९
 स दिष्ट्या समनुप्राप्तस्तव पार्थ स्थान्तिकम् ।
 जह्येनं वै महाबाहो यथा घृत्रं पुरंदरः ॥ १०
 एष ह्यनर्थे सततं पराक्रान्तस्तवानघ ।
 निकृत्या धर्मराजं च द्यूते वञ्चितवानयम् ॥ ११
 बहूनि सुनृशंसानि कृतान्येतेन मानद ।

C 7
B 7
K 7

(for दूर) —^δ) G₅ कृतार्थो (for खो) D₁ मर्दन
 (for दुर्मद) —^ο) S (except M₅, M₅ om) दृढ
 हस्तत्रित्रयोधी —^α) K₅ D_n D₂ S (M₅ om) महारथ
 (for बल)

3 M₅ om 3 (of v 1 1) D₂ reads 3 after 1
 —^α) D₃ ० अत्यर्थ (for अत्यन्त) —^δ) Ś₁ K₁₋₃ D₁
 महाबलैः, B₅ रथ, G₅ रथा (for रथै) —^α)
 Ś₁ K₁₋₃ मया सह, K₄ D₁ त्वया सह (for च पाण्डवान्)

4 M₅ om 4 (of v 1 1) —^α) D_{n1} सतो (for
 तेन) —^δ) S (M₅ om.) अरिदम (for तवानघ)
 —^ο) B₅ तत्र (for अत्र) B₂ (marg, orig as in
 text) वो युद्धम्, D₁ G₁ ३ M (M₅ om) नो (D₁
 वा) द्यूतम्, D₅ चोद्यतम् (for वो द्यूतम्) K₁ ३ D₅
 ३-३ आयात, B D₁ D_{n1} S (M₅ om) आयत्त, D₂
 आयाहि (for आयात) —^α) K₁₋₃ D_{n1} D₅ ०-३ च,
 K₅ वै (for वा) B D₁ T G₂ विजयस्येतरस्य वा

5 M₅ om 5^{ab} (of v 1 1) —^α) D₁ तत्र (for
 अत्र) S (except M₅ ३, M₅ om) कोष (for क्रोध)
 —^δ) B₅ संवृत (for संभृतम्) —^ο) S ह्यनर्थानां
 (for जन) —^α) S महारथानां (for रथ)

6 ^α) T G₂₋₅ एष, G₁ ३ M एक (for सोऽयं)
 D₁ ३ पार्थ (for प्राप्तम्) K₅ D₅ १ ३ तवार्थयः, B₅
 क्षेय, D_{n1} D₁ थो य, D₁ क्षेयः, T G₁₋₁ M₁ ३
 क्षेप, G₅ क्षेप, M₅ (sup l_{1n} as in text) द्व क्षेप
 (for तवाक्षेप) —^δ) D₁ यथा (for पश्य) M₅
 (sup l_{1n}, orig as in text) सावध्यम् (for साफ
 ल्यम्) —^ο) D_{n1} तु राजा; G₁ M₁ ३ क्षराजा (for
 हि राजा) Ś₁ D₂ राज्यार्थे; K₁ ३ राजार्थे, G₂ राज्यार्थे

(for रथै) —^α) D₂ स्वय (for त्वया) B₂ D₁
 D_{n1} D₂ ३ M₅₋₅ संयुगे (for संयुगम्) Ś₁ कथं वास्यति
 संयुगं

7 D₅ om (hapl) 7^b-10^a —^δ) D_{n1} राजा (for
 एष) —^ο) B₂ यथा वै, B₃₋₅ D₁ D₂ D₁ ० यथायं;
 T G₂₋₅ यथेष्ट, G₁ ३ M यथैष (for स यथा)

8 D₅ om 8 (of v 1 7) —^α) D₅ संमत्तो (for
 संमूढो) —^δ) K₅ D₁ D_{n1} D₁ ३ १ ३ नैव, G₄ नैक
 (for नैष) —^ο) G₂ तव (for न च) D_{n1} मे (for
 ते) —^α) D_{n1} पुरुषर्षभ

9 D₅ om 9 (of v 1 7) —^α) D₅ M₅ त्वा (for
 त्वा) —^δ) K₄ D₂ S मानवा, D_{n1} (marg as in
 text) पन्नगा (for मानुषा) —^α) D₂ M₅ ३ (sup
 l_{1n}, orig as in text) किमु चैक, D₅ किं पुनस्तु
 (for किमुतैक)

10 D₅ om 10^a (of v 1 7) —^α) S transp
 स and दिष्ट्या D₁ तव स, D₂ S समरे (for समनु)
 K₄ स दिष्ट्या तव संप्राप्ते, D₅ दिष्ट्या त्विदानीं संप्राप्य.
 —^δ) D₅ रथं प्रति (for रथान्तिकम्) K₄ D₁ रथाते
 तव पाण्डव —^ο) K₄ B₄ D₁ त्वं; G₅ वा (for वै)
 Ś₁ K (except K₄) जह्येनं, D_{n1} जह्य चैन (for जह्येनं
 वै) D₂ महाबाहु (for बाहो)

11 ^α) Ś₁ K₂ ३ B₂ D_{n1} D₁ १ ३ ह्यनर्थ, D₂ ह्यमर्षी
 (for ह्यनर्थे) —^ο) D₂ निकृत्य, Cd निकृत्या (as in
 text) K₅ D_{n1} D₂ राजानं, B₁₋₃ राजं तु (for राजं
 च) —^α) D₅ च जितवान् (for वञ्चित)

12 ^δ) D₁ D₁ M₅ ३ एताति (for एतेन) D₁ नारद

युष्मासु पापमतिना अपापे^७वेव नित्यदा ॥ १२
 तमनार्यं सदा क्षुद्रं पुरुषं कामचारिणम् ।
 आर्या युद्धे मर्तिं कृत्वा जहि पार्थाविचारयन् ॥ १३
 निकृत्वा राज्यहरणं वनवासं च पाण्डव ।
 परिक्लेशं च कृष्णाया हृदि कृत्वा पराक्रम ॥ १४
 दिष्ट्यैष तव बाणानां गोचरे परिवर्तते ।
 प्रतिघाताय कार्यस्य दिष्ट्या च यतते^७ऽग्रतः ॥ १५
 दिष्ट्या जानाति संग्रामे योद्धव्यं हि त्वया सह ।
 दिष्ट्या च सफलाः पार्थ सर्वे कामा हि कामिताः ॥ १६

(for मानद्) D₅ कृतानन्धेन मारिष —^d) Ś₁ K₁ ३ ४
 त्वपापेषु, B₁₋₈ ३ D₀₁ D_{n1} D₈₋₈ ह्यपा^७ (for अपा^७)
 K₅ D₁ १, ३ S (except M₈₋₈) [अ]पि, B₁ D₂ च (for
 [ए]व)

13 ^a) Ś₁ त्वम् (for तम्) K₄ महा- (for सदा)
 D_{n1} D₁ १ ३ क्षुद्रं (for क्षुद्र) —^b) K₁ ३ D_{n2} D₈₋₄
 G₈ ४ M₈ ४ पुरुष (for पु^७) D₁ -रूपिणं, D₂ -चारिण
 (for चारिणम्) —^d) D_{n1} विचारयन्, D₈ [अ]वर्चित-
 यन् (for [अ]विचार^७)

14 ^a) Ś₁ कृत्वा हृदि (by transp), K (except
 K₅) D₁ स्मृत्वा यदि, G₄ इति कृत्वा K (except K₁)
 B₁ ३ D_n D₂ ४ ३-३ G₁ २ ४, ५ M₁ २ पराक्रमं (for 'क्रम)

15 ^a) Ś₁ K (except K₅) D₁ दिष्ट्याय, B₅ दृष्ट्वैष,
 D₂ G₄ दिष्ट्यैव, D₇ ३ यद्येष (for दिष्ट्यैष) —^c) Ś₁
 K₁ ३ प्रवि (for प्रति) D₂ S विघाते (D₂ 'ती) तव
 कार्यस्य —^d) B₂ D₀₁ [अ]द्य यतते, B₄ [अ]य पतितो,
 B₅ ह्यापतते, D₈ च पतते, S च M₆ (sup in as
 in text, orig [अ]भि- चरते (for च यतते) D_{n1}
 D₈ यत (for अग्रत)

16 ^b) Ś₁ B₈ D_{n1} च (for हि) —^c) K₁ ३ ४
 D_{n1} S हि, B₁ २ ३ D₀₁ D₅ [अ]द्य, D₂ ते (for
 च) M₈ ४ सफला (for 'ला). D_{n1} सर्वे, D₂ कामा
 (for पार्थ) —^d) K₄ D₁ om (hapl) 16^a-17^a —^d)
 Ś₁ K₅ सर्व, D_{n1} त्वया (for सर्वे) D_{n1} S च (for
 हि) B D₀₁ D₅ ३ [अ]कामिता (B₅ 'मत), D₈ [अ]-
 कामिका, D₂ कामिका, T G₁₋₄ M₁ २ कामद, G₅
 कामद, M₈₋₈ मानद (for कामिता)

17 K₄ D₁ om 17^a (of v 1 16) D_{n1} om
 (hapl) 17^b-19^a —^b) K (except K₅) D₁ सदायुगं

तस्माज्जहि रणे पार्थ धार्तराष्ट्रं कुलाधमम् ।
 यथेन्द्रेण हतः पूर्वं जन्मो देवासुरे मृष्टे ॥ १७
 अस्मिन्हते त्वया सैन्यमनाथं भिद्यतामिदम् ।
 वैरस्यास्यास्त्ववभृथो मूलं छिन्धि दुरात्मनाम् ॥ १८
 संजय उवाच ।

तं तथेत्यब्रवीत्पार्थः कृत्यरूपमिदं मम ।
 सर्वमन्यदनादृत्य गच्छ यत्र सुयोधनः ॥ १९
 येनैतदीर्घकालं नो भुक्तं राज्यमकण्ठकम् ।
 अप्यस्य युधि विक्रम्य छिन्त्यां मूर्धानमाहवे ॥ २०

(for कुलाधमम्) —^d) K₂ जंबो (for जन्मो) K
 (except K₅) D₁ छेकरये (for देवासुरे) Ś₁ K₁ २ D₁
 रणे (for मृष्टे)

18 D_{n1} om 18 (of v 1 17) —^a) Ś₁ K B₁
 D₁ ४, १ तस्मिन् (for अस्मिन्) G₁ M₁ २ हृते (for
 हृते) —^b) K₁ ३ सनाथं (for अनाथं) B₄ हन्यताम्
 (for भिद्य^७) —^c) B₁ अवभृत्तं, B₂₋₄ अवभृथ, D₈
 तव भृशं, D₈ अवभृशं (for अवभृथो) T G₈₋₈ वैरस्य
 दिष्ट्या (G₅ दृष्ट्या) च भृश, G₁ २ M (M₅ sup in)
 वैरस्य दिष्ट्यावभृथं (M₅ orig 'ष्ट्यावभृशं) —^d) K₁
 २ ४ D₁ त्वमात्मन, K₅ S दुरात्मन (for 'त्मनाम्)

19 D_{n1} om 19^a (of v 1 17) —^a) Ś₁ K₁₋₃
 D₁ तत्, G₅ स (for त) B₈ हि (for [ह]ति) —^b)
 K₁ कृतरूपम् (for कृत्य^७) K₅ इदं वच, D_{n1} अर्चित
 यत् (for इदं मम) M₈₋₈ केशव शत्रुतापन (M₁ 'न)
 —^c) Ś₁ कार्यम्, M₈₋₈ सैन्य (for सर्वम्) K₁ ४ T
 G M₁ २ सैन्यम्, M₈₋₈ सर्वम् (for अन्यद्) —^d) M₈ ४
 गच्छ तत्र (for गच्छ यत्र)

20 D₇ om 20^a-21^b —^a) M₈ ४ ५ (inf in as
 in text) तेन (for येन) M₈₋₈ तु (for नो) T G
 M₁ २ येनैतदीर्घमभ्वान —^b) D₄ सुक्च राज्यम्, D₅
 राज्य भुक्तम् (by transp) —^c) B₈ अप्यह, D₀₁
 अथास्य, D_{n1} जह्यस्य (for अप्यस्य) D₂ तस्याद्य (for
 अस्य युधि) T G₂₋₅ ततोप्यस्य व्यतिक्रम्य, G₁ M
 ततोद्धमस्य वि (M₈₋₈ 'भ्यति) क्रम्य —^d) D₁ छिन्त्यां
 (for छिन्त्या)

21 D₇ om 21^a (of v 1 20) —^a) D₀₁ D_{n2}
 D₁ २ ३ ४ G₅ तस्य (for तस्या) K (except K₁) B
 D_{n2} D₁₋₃ ३ ३ ३ G₁ ह्यनर्हाया, D₀₁ M₈₋₈ अ (D₀₁ ह्य)

अपि तस्या अनर्हायाः परिक्लेशस्य माधव ।
 कृष्णायाः शक्रुयां गन्तुं पदं केशप्रघर्षणे ॥ २१
 इत्येवंवादिनौ हृष्टौ कृष्णौ श्वेतान्द्वयोत्तमान् ।
 प्रेपयामासतुः संख्ये प्रेप्सन्तौ तं नराधिपम् ॥ २२
 तयोः समीपं संप्राप्य पुत्रस्ते भरतर्षभ ।
 न चकार भयं प्राप्ते भये महति मारिष ॥ २३
 तदस्य क्षत्रियास्तत्र सर्व एवाभ्यपूजयन् ।
 यदर्जुनहृषीकेशौ प्रत्युघातोऽविचारयन् ॥ २४
 ततः सर्वस्य सैन्यस्य तावकस्य विशां पते ।
 महानादो बभूवुश्च दृष्ट्वा राजानमाहवे ॥ २५

तस्मिञ्जनसमुन्नादे प्रवृत्ते भैरवे सति ।
 कदर्थीकृत्य ते पुत्रः प्रत्यमित्रमवारयत् ॥ २६
 आवारितस्तु कौन्तेयस्तव पुत्रेण धन्विना ।
 संरम्भमगमद्भ्यः स च तस्मिन्परंतपः ॥ २७
 तौ दृष्ट्वा प्रतिसंरब्धौ दुर्योधनधनंजयौ ।
 अभ्यवैक्षन्त राजानो भीमरूपाः समन्ततः ॥ २८
 दृष्ट्वा तु पार्थ संरब्धं वासुदेवं च मारिष ।
 प्रहसन्निव पुत्रस्ते योद्धुकामः समाह्वयत् ॥ २९
 ततः प्रहृष्टो दाशार्हः पाण्डवश्च धनंजयः ।
 व्याक्रोशेतां महानादं दध्मतुश्चाम्बुजोत्तमौ ॥ ३०

C 7
B 7
V 1

नाथाया, Dn1 क्षनार्थाया, Gs अनर्हाया (for अनर्हाया) —^b) Ks Ds क्लेश च, Dn1 क्लेशश्च (for क्लेशस्य) Ks पार्थिव, Ds मानद (for माधव) Ds पराक्लिश्य च माधव —^c) Ks शक्रुया गतु कृष्णाया —^d) Ś1 (marg, orig as in text) पार (for पद) Ks कृष्ण (for केश) B1 Ds s प्रघर्षण, Dns Ds प्रकर्षण (Ds न) (for प्रघर्षण) S पदवीं कलहस्य च — After 21, S ins

518* अप्यह तानि दुःस्त्रानि पूर्ववृत्तानि माधव ।
 दुर्योधन रणे हत्वा प्रतिमोक्ष्ये कथंचन ।

22 ^{ab}) Ks B-s Dc1 Dns D1-s s s G2 Ms-s transp हृष्टौ and कृष्णौ Dn1 श्वेत (for श्वेताम्) —^c) G1 s M संख्ये, Gs संख्ये (for संख्ये) —^d) S प्रेक्षेतौ (G2 ते) Ks D1-s s G1 तौ, B2 च (for त)

23 ^b) B2 Dn1 पुरुषर्षण (for भरत) —^d) Dn1 दारुणे, Ds चागते (for मारिष)

24 ^a) T हस्य ते (for हस्य) Gs क्षत्रिये (for 'यात्) Ds S कर्म (for तत्र) —^b) Ds जैव (for एव) —^c) Ds Ms s s (sup lsn, orig as in text) यत्रा (D2 'दा जैन (for यद्) —^d) Ś1 K D प्रत्युघातौ (for घातौ) Ś1 K Dn D1 s s कथ (Ks वि) धारयत्, Dc1 चिराचरन्; Ds न न्यवारयत्; Ds न व्यधारयन् (for विचारं)

25 Ms s repeat 25^{ab} after 26^{ab}, Ms after 28 —^a) Ś1 K1 s D1 स सर्वे (for सर्वस्य) Ms-s (all second time) पश्यत सर्वसैन्यस्य —^c) K (except Ks) B2 s D (except Dn1) Gs M1 s महानादो (for

'नादो) Gs [s] पि (for हि)

26 ^a) K1-s समाधाये, Ks समाधाये, D1 समाधाये (for समुन्नादे) —^b) Ds प्रवर्ते K (except Ks D1) प्रवृत्ते भरतर्षभ — After 26^{ab}, Ms s repeat 25^{ab} —^c) Ds s r s पुत्रस्ते (by transp) —^d) Gs प्रत्यनीकम् (for 'मित्रम्) Ds अधारयन् — After 26, Ms repeats 25^{ab}

27 ^a) Ks Bs Dns Ds Gs आवारितस् (for आवा) Ds च (for तु) —^b) Ks Dn भीमता, Ds S सयुगे (for धन्विना) —^c) T संरब्धम् (for सरम्भम्) Gs अभवद् (for क्षगमद्) Ś1 भीम, K (except Ks) तीव्र, Ds तस्मिन् (for भूय) Ds शूर समभवद्भ्य —^d) Ś1 K (except Ks) B1 Dn1 D1 s G2 s परतप Ms-s तव पुत्रेण भारत

28 ^c) Ś1 Ds T G2-s अभ्यवैक्षत, Ks अत्यवैक्षत, B1 s (marg, orig as in text) s प्रत्य, Dn1 Ds अभ्यवैक्ष्यत, Ds न वैक्ष्यत, Gs चर्षत, Ms s अभ्यवैक्षन्त्य, M1 वैक्षन्तु (for वैक्षन्त) B1 s D1 s राजानौ (for 'नो) —^d) B1-s Dc1 भीमरूपौ, Ds न भीतरूपा, T G2-s भीमवेगा (for रूपा) Ks s D1 सहस्रश (for समन्तत)

29 ^a) Ks च (for तु) Ds s सरब्धौ (for रब्ध) —^c) Ks s Ds s एव (for इव) —^d) B1 समभ्ययात्, Ds समाह्वयन् (for ह्वयत्)

30 ^b) Ds कुतीपुत्रो (for पाण्डवश्च) —^c) Ks s B1 s Dn D1-7 व्यक्रोशेता, B1-s Dc1 Gs व्यक्रोशता, T G1-s M1 s व्याक्रोशता (for शेता) Ds S महात्मानौ; Ds s 'राज (for नादं).

तौ हृष्टरूपौ संप्रेक्ष्य कौरवेयाश्च सर्वशः ।
 निराशाः समपद्यन्त पुत्रस्य तव जीविते ॥ ३१
 शोकमीयुः परं चैव कुरवः सर्व एव ते ।
 अमन्यन्त च पुत्रं ते वैश्वानरमुखे हृतम् ॥ ३२
 तथा तु दृष्ट्वा योधास्ते प्रहृष्टौ कृष्णपाण्डवौ ।
 हतो राजा हतो राजेत्यूचुरेवं भयार्दिताः ॥ ३३
 जनस्य संनिनादं तु श्रुत्वा दुर्योधनोऽब्रवीत् ।
 व्येतु वो भीरुहं कृष्णौ प्रेषयिष्यामि मृत्यवे ॥ ३४

इत्युक्त्वा सैनिकान्सर्वाञ्जयापेक्षी नराधिपः ।
 पार्थमाभाष्य संरम्भादिदं वचनमब्रवीत् ॥ ३५
 पार्थ यच्छिक्षितं तेऽस्त्रं दिव्यं मानुषमेव च ।
 तद्दर्शय मयि क्षिप्रं यदि जातोऽसि पाण्डुना ॥ ३६
 यद्वलं तव वीर्यं च केशवस्य तथैव च ।
 तत्कुरुष्व मयि क्षिप्रं पश्यामस्तव पौरुषम् ॥ ३७
 अस्मत्परोक्षं कर्माणि प्रवदन्ति कृतानि ते ।
 स्वामिसत्कारयुक्तानि यानि तानीह दर्शय ॥ ३८

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि सप्तसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७७ ॥

31 ^a) Ś1 K1 2 4 D1 संप्राप्य (for संप्रेक्ष्य) —^b) B1 5 Dn2 D2-4 तु (for च) Dn1 कौरवाश्च सदृशदा, S कुरवस्तत्र सर्वश (G1 M1 2 'त') —^d) G2 transp पुत्रस्य and तव Dn1 सैधवस्य च रक्षणे

32 ^a) Dn2 D2 आयु (for ईयु) Dn1 विपण्णा सुचिर काल —^b) Ś1 K1-8 भीरव (for कुरव) S हि (for ते) —^c) K1 अमन्यतश्च (for 'न्यन्त') K5 Dn1 D2 4 5 7 8 T G2 अमन्यं (T G2 'न्व') स्त्रव पुत्रं ते, G1 M तव पुत्रं अमन्यत —^d) G1 M मुखं (for मुखे) K5 B2 Dn1 G1 M गत (for हृतम्)

33 ^a) Ś1 तदा, M2 5 यथा (for तथा) T G2-4 च (for तु) D2 7 8 पुत्रास्य, T G2 5 M2-5 योधास्य (for योधास्य) —^c) G2 हतो (for the second हतो) —^d) K2 B2 D2 T ऊचुरेव, K5 Dn1 D2 एवमुचुर (by transp), B4 Dn1 G2 4 ऊचिरे च, Dn2 इत्युचुते

34 B2 reads from 34^a up to 7 78 2^d on marg —^a) B1 जनस्तु, D2 सैन्यस्य (for जनस्य) Dn1 च, T G2-4 स (for सं-) Ś1 च, K2 B1 S स (for तु) —^c) S (except G2) व्येतु (for व्येतु) D1 भीरवं, S भी रणे (for भीरुहं) M2 4 5 (sup in, orig as in text) तौ च (for कृष्णौ)

35 B2 reads 35 on marg —^a) K2 4 D1 पार्थि वान् (for सैनिकान्) —^b) Ś1 जयपक्षे; K (except

K5) D1 जनपक्षे, D2 जयाकाक्षी, D2 'न्वेपी, M1 5 'वेक्षी (for 'पेक्षी) T G2 5 5 जनाधिप (for 'नरा') —^c) D2 संरम्भस्य (for संरम्भाद्)

36 B2 reads 36 on marg —^a) D2 यच्चार्जित, D2 [अ]नुशिक्षित, M2-5 सशिक्षितं (for यच्छि) —^b) G2 om 36^b —^c) K1 मानुष, K2 B2 8 Dn1 मानुष्यम्, K2 D2 8 पार्थिवम् (for मानुषम्) —^d) Ś1 K Dn1 D2 4 5 वा (for च) —^e) M2-5 दशयाध (for तद्दर्शय)

37 B2 reads 37 on marg K5 transp 37 and 38 —^a) K (except K5) D1 यद्वास्ति, D2 तद्वलं (for यद्वलं) —^b) K2 B D1 8 पश्यामि (for 'मस्) D2 (marg, orig as in text) कौतुक (for पौरुषम्)

38 B2 reads 38 on marg K5 transp 37 and 38 —^a) B1 D2 T G2 4 परोक्ष (for परोक्षं) —^b) D2 G1 M [अ]नुतानि, T G2-5 [अ]नुतानि (for कृतानि) K2 च (for ते) —^c) D2 तानि, D2 M2-5 स्वानि (for स्वामि) K5 संस्कार, D2 'शंकर', Cd सत्कार (for र) D2 5 भूतानि (for युक्तानि) —^d) K2 lacuna, D2 तानि (for यानि)

Colophon Ś2 missing B2 reads the colophon on marg —^a Sub parvan Ś1 K (except K4) B Dn1 Dn D1 8 5-8 जयद्रथवध —^b Day of Droṇa's Generalship K1 8 चतुर्थदिवसे, G2 चतुर्थदि —^c Adhy

७८

संजय उवाच ।

एवमुक्त्वा र्जुनं राजा त्रिभिर्मर्मातिगैः शरैः ।
 प्रत्यविध्यन्महावेगैश्चतुर्भिश्चतुरो हयान् ॥ १
 वासुदेवं च दशभिः प्रत्यविध्यत्स्तनान्तरे ।
 प्रतोदं चास्य भस्त्रेण छित्त्वा भूमावपातयत् ॥ २
 तं चतुर्दशभिः पार्थश्चित्रपुङ्खैः शिलाशितैः ।
 अविध्यत्तूर्णमव्यग्रस्तेऽस्याभ्रश्यन्त वर्मणः ॥ ३
 तेषां वैफल्यमालोक्य पुनर्नव च पञ्च च ।

प्राहिणोन्निशितान्वाणांस्ते चाभ्रश्यन्त वर्मणः ॥ ४
 अष्टाविंशन्तु तान्वाणानस्तान्विप्रेक्ष्य निष्फलान् ।
 अत्रवीत्परवीरघ्नः कृष्णोऽर्जुनमिदं वचः ॥ ५
 अदृष्टपूर्वं पश्यामि शिलानामिव सर्पणम् ।
 त्वया संप्रेषिताः पार्थ नार्थं कुर्वन्ति पत्रिणः ॥ ६
 कच्चिद्वाण्डीवतः प्राणास्तथैव भरतर्षभ ।
 मुष्टिश्च ते यथापूर्वं भुजयोश्च बलं तव ॥ ७
 न चेद्विधेरयं कालः प्राप्तः स्यादद्य पश्चिमः ।

७. 7
८. 7
९. 7

name Ks D1 दुर्योधनार्जुनसमागमः, Ds दुर्योधनसमा
 गमः, Ds दुर्योधनागमनं चाक्यं, G1 M1 2 दुर्योधनाभि
 गमनं, Bom ed दुर्योधनवचनं — Adhy no (figures,
 words or both) B1 99, B2 89, B3 107,
 Dn1 101, D2 103, D3 T G M1 1 98, Ms-5 97
 — Sloka no Dn1 35, Gs 39

78

1 S2 missing up to 25 (of v 1 7 73 39) B2
 reads 1^a-2^b on marg —^a) B1 D2 राजन् (for राजा)
 —^b) D1 सायातिगै (for मर्मा) —^c) S1 अज्यवि
 ध्यन्, K1 असिवि, K2-4 B2 Dn2 D1.2-3 अज्यवि
 (for प्रत्यवि)

2 S2 missing (of v 1 1) D1 om. 2 B2 reads
 2^{ab} on marg —^a) B2 दृढदं (for प्रतोदं) D2 S
 बाणेन (for भस्त्रेण) —^d) S1 K1 2 4 D1 तूर्णम् (for
 भूमाश्)

3 S2 missing (of v 1 1) —^b) Dn1 Ds 3 शिला
 शितै, D2 शिलीमुखै (for शिलाशितै) —^d) B4
 Dn2 D1.2 3 G1 Ms-5 च (for अस्त्र) B1 (marg,
 orig as in text) [अ]भ्रश्यन्त (for [अ]भ्रश्यन्त) S1
 K4.5 B4 Dn D2-3 वर्मेणि, K1-3 वर्मेनि, D1 वर्मणि
 (for वर्मेण) T G2-5 वेदाः कुर्यन्त वर्मेण

4 S2 missing (of v 1 1) S1 K (except K5)
 D1.5 6 Gs om. (hapl.) 4 —^a) K5 B2 Dn2 D2 4 8
 नैफल्यम् (for वैफल्यम्) —^b) D2 पुनर्वाणाश्चतुर्दश
 —^c) D2 अन्यास् (for वाणास्) — B4 Ds om. (hapl.)
 4^d-5^a —^d) B1 तस्य (for ते च) B2 प्रभ्रश्यन्त,

Bs Dc1 G1 [अ]भ्रश्यन्त; Dn1 D2 [अ]भ्रश्यन्त, D2
 चाभ्रश्यन्त, D4 चाभ्रश्यन्ति, T G2 4 ह्यभ्रश्यन्त, G2 [अ]भ्र
 दृश्यन्त, M1 2 व्यभ्रश्यन्त (for चाभ्रश्यन्त) Ks Dn
 Ds 4 1 T वर्मेणि, Gs वर्मेणा (for 'ण)

5 S2 missing (of v 1 1) B2 Ds om 5^a (of
 v 1 4) —^a) Ks अष्टाविंशन्तु, Ks Dn1 D2-4
 विंशति (for विंशन्तु) B2 ततो, S शितान् (for तु
 तान्) Ds (marg, orig as in text) अन्यान् (for
 वाणान्) —^b) S1 K1 3 4 अन्यान्, Ks B2 तान्, B2
 पुन, Dn1 कृष्ण, D1 8 जातान् (for अस्तान्) B2
 Dn1 संप्रेक्ष्य, G1 M वै प्रेक्ष्य (for विप्रेक्ष्य) D2 निर्मे
 लान् (for निष्फलान्) D2 सृष्टान्विप्रेक्ष्य वर्मेणि, Ds
 निष्फलान्प्रेक्ष्य तावत्पु, T G2-5 तान्वै प्रेक्ष्य स निष्फलान्
 — After 5^{ab}, D2 ins

549* वैफल्यं चागतान्वाणां छित्तान्परपुरजय ।

6 S2 missing (of v 1 1) —^a) Ks पश्याम
 (for मि) —^b) Ks B2 Ds 7 8 G1 M1 2 श्रौलानाम्
 (for शिला) D2 शरणां नतपर्वणा —^d) D2 कार्यं
 नार्थंति पत्रिण

7 S2 missing (of v 1 1) —^a) S1 कश्च, K1 2
 D1 कश्चिद्, D2 4 G2 5 कश्चिद् (for कश्चिद्) Dn2
 Ds गाढीवज (for वत) K (except K1) B Dc1 Dn
 D4 5 1 8 Ms-5 Cd प्राणस्, D2 8 T बाणास् (for
 प्राणास्) —^b) S1 K2 3 तथैव, D1 स्वबुद्ध्या (for
 तथैव) B2 पुरुषर्षभ (for भरत) —^c) B2 मुष्टेश्च,
 B2 मुष्टिश्चैव (hypermetrio) (for मुष्टिश्च) Ds 8
 तथापूर्वं, Ms यथापूर्वा (for 'पूर्वं) —^d) D2 तया
 (for तव)

तव चैवास्य शत्रोश्च तन्ममाचक्ष्व पृच्छतः ॥ ८
 विस्मयो मे महान्पार्थ तव दृष्ट्वा शरानिमान् ।
 व्यर्थान्निपततः संख्ये दुर्योधनरथं प्रति ॥ ९
 वज्राशनिसमा घोराः परकायावभेदिनः ।
 शराः कुर्वन्ति ते नार्थं पार्थ काद्य विडम्बना ॥ १०
 अर्जुन उवाच ।

द्रोणेनैषा मतिः कृष्ण धार्तराष्ट्रे निवेशिता ।
 अन्ते विहितमस्त्राणामेतत्कवचधारणम् ॥ ११
 अस्मिन्नन्तर्हितं कृष्ण त्रैलोक्यमपि वर्मणि ।

एको द्रोणो हि वेदैतदहं तस्माच्च सत्तमात् ॥ १२
 न शक्यमेतत्कवचं बाणैर्भेतुं कथंचन ।
 अपि वज्रेण गोविन्द स्वयं मघवता युधि ॥ १३
 जानंस्त्वमपि वै कृष्ण मां विमोहयसे कथम् ।
 यद्वृत्तं त्रिषु लोकेषु यच्च केशव वर्तते ॥ १४
 तथा भविष्यद्यच्चैव तत्सर्वं विदितं तव ।
 न त्वेवं वेद वै कश्चिद्यथा त्वं मधुसूदन ॥ १५
 एष दुर्योधनः कृष्ण द्रोणेन विहितामिमाम् ।
 तिष्ठत्यभीतवत्संख्ये विश्रत्कवचधारणाम् ॥ १६

8 S₂ missing (of v 1 1) —^a) B D₀₁ D₈ ८ न वा (B₅ D₅ च) कश्चिद्, D₄ न चेद्विधिर्, D₇ ८ "द्विद्धिर्, S विधेर्वशाद् (for न चेद्विधेर्) Cd विधेर् (as in text) K₁ प्राप्त (for काल) —^b) D₈ ९ अथ, D₄ १ ८ यदि (for अथ) D₄ पचम, Cd पश्चिम (as in text) —^c) D₈ चैवाशु (for "स्य) —^d) S₁ तत्त्वमालयाहि, K (except K₂) D₀₁ D₄ तत्त्वमाचक्ष्व (for तन्ममाचक्ष्व) K₁ D₇ पृष्ठत (for पृच्छत)

9 S₂ missing (of v 1 1) —^a) D₄ reads महान् twice. —^b) K₅ वृथान् (sic) (for व्यर्थान्) K₂ B D₀₁ D₀₂ D₁₋₃ ९ निपतितान्, D₀₁ निप्यतता, D₁ निप्यतत (for निपतत) T G₂ ९ सप्रामे पततो व्यर्थान्, G₁ ९ ९ M व्यर्थान्पतत संग्रामे

10 S₂ missing (of v 1 1) —^a) S₁ (sup in as in text) K₁₋₄ D₄ समाकारान् (for समा घोरा) —^b) B₄ परकायावदारणा, D₀₁ काया च भेदिन, D₂₋₄ ९ M₅ कायानु (D₄ यावि, M₅ याभि) भेदिन —^c) S₁ (sup in as in text) K₁ ९ शरा (for शरा) S₁ K₁₋₄ पार्थानां, D₄ ९ ते पार्थ (for ते नार्थ) —^d) D₂ अत्र (for पार्थ) S₁ K₁₋₃ D₁ चाद्य, K₅ तेद्य, D₀₁ ते का, D₈ नाद्य (for काद्य) S₁ D₁ विडम्बन, K₁ ९ विडम्बना, D₀ विडविता (for विडम्बना) S पार्थिवेन्द्र (G₁ "वेभ्यो, G₂ ९ M "वेद्य) विड (G₁ M "ळ) यना (G₈ "नं)

11 S₂ missing (of v 1 1) —^a) T G₂₋₅ नियत, Cd [प]वा मति (as in text) —^b) D₀ निवेदिता, T G₂₋₅ निदर्शितं, G₁ M₁ २ विदर्शिता, M₂₋₅ निदर्शिता (for निवेदिता) —^c) K₂ D₁ अतर्, D₀₋₃ अतो (for अन्ते) B D₀₁ D₀₂ D₅ अभेद्या हि समास्त्राणाम्, D₂ एषा नो विहिता, D₈ अभेद्याहितबाणानाम्, D₅

अतो विहितमस्त्राणि —^a) M₁ २ धारणा (for धारणम्) N (S₂ missing) एषा कवचधारणा (K₂ णात्)

12 S₂ missing (of v 1 1) —^a) B₄ सर्वं, G₂ ५ कर्म, M₄ ५ कृत्स्न (for कृष्ण) —^b) D₂ G₅ कर्मणि (for वर्मणि), —^c) S₁ विज्यैवद्, K₁₋₄ वेत्येतद्, D₀₂ D₈ ९ वै वेद (for वेदैतद्) —^d) D₄ ९ ९ अस्माच्च (for तस्माच्च) D₂ चाहमनतर (hypermetric) (for च सत्तमात्) —

13 S₂ missing (of v 1 1) —^a) D₂ अशक्यम् (for न शक्यम्) D₄ तन्न शक्नोमि कवचं —^b) S₁ K₁ ९ ९ भेतुं (for भेतुं) B हि माधव (for कथंचन) —^c) S₁ K₁ ९ ९ शक्रेण, K₂ वज्रेण (for वज्रेण) —^d) B₅ यदि, T G₂₋₅ अपि (for युधि)

14 S₂ missing (of v 1 1) —^a) S₁ K₁ ९ ९ अपि च (for त्वमपि) D₀₂ om (hapl) from कृष्ण up to वै (in 15°) K₅ कृष्णमा, S चेत्कृष्ण (for वै कृष्ण) B₅ जानस्त्व मम गोविद् —^b) S वै (for वि) —^c) K (except K₅) विद्यते (for वर्तते) S वर्तते यच्च केशव

15 S₂ missing (of v 1 1) D₀₂ om up to वै (of v 1 14) K₄ om 15°-16° —^a) D₄ तथा हि (hypermetric), G₁ M मूर्त (for तथा) M₂₋₅ यच्चै तत् (for यच्चैव) K₁ तथा भविष्यच्चैव तच्च, D₂ तथा मय्यं च यसर्वं —^b) K₁ चैतस्सर्वं (hypermetric), D₂ तच्चैव, D₄ तव सर्वं (hypermetric) (for तत्सर्वं) —^c) K₂ D₁ त्विदं, D₀₁ त्वय, M₂₋₅ त्वेतद् (for त्वेवं) D₂ वेति वै, T G₂₋₅ वदते, G₁ M वेद ते (for वेद वै) —^d) S₁ B₂ ९ ९ D₀₁ D₁ ९ [अ]द्, D₁ ९ वै (for त्व)

16 S₂ missing (of v 1 1) K₄ om 16° (cf.

संजय उवाच ।

एवमुक्त्वार्जुनो बाणानभिमुख्य व्यकर्षयत् ।
विकृष्यमाणान्स्तेनैवं धनुर्मध्यगताञ्शरान् ।
तानस्यास्त्रेण चिच्छेद द्रौणिः सर्वास्त्रघातिना ॥ २१
तानिक्वचानिषून्हृष्ट्वा दूरतो ब्रह्मवादिना ।
न्यवेदयत्केशवाय विस्मितः श्वेतशहनः ॥ २२
नैतदस्त्रं मया शक्यं द्विः प्रयोक्तुं जनार्दन ।
अस्त्रं मामेव हन्याद्वि पश्य त्वद्य बलं मम ॥ २३

G 1
B 1
K 1

यच्चत्र विहितं कार्यं नैष तद्वेत्ति माधव ।
स्त्रीवदेष्ट विभर्त्येतां युक्तां कवचधारणाम् ॥ १७
पश्य बाह्योश्च मे वीर्यं धनुषश्च जनार्दन ।
पराजयिष्ये कौरव्यं कवचेनापि रक्षितम् ॥ १८
इदमङ्गिरसे प्रादाद्देवेशो वर्म भास्वरम् ।
पुनर्ददौ सुरपतिर्मह्यं वर्म ससंग्रहम् ॥ १९
दैवं यद्यस्य वर्मेतद्ब्रह्मणा वा स्वयं कृतम् ।
नैतद्गोप्यति दुर्बुद्धिमद्य बाणहतं मया ॥ २०

v 1 15) — °) G1 M संघे, G2 सखे (for संख्ये)

17 Ś2 missing (of v 1 1) Ś1 K (except Ks) D1 om (hapl) 17 — °) B2 यच्चक्रे, S (except M2-5) यत्त्र (for यस्त्रत्र) B2 (marg, orig as in text) नायं (for कार्यं) — °) G1 एव, Cd अय (for एव) B1-3 S (except G4) विमर्ष्येना, D2 तीमां (for श्येता)

18 Ś2 missing (of v 1 1) — °) D2 १ बाह्योश्च (for बाह्योश्च) D4 बलं वीर्यं, T G2-5 बलं मेघ (for व मे वीर्यं) Dn1 पश्य स्व मेघुना वीर्यं — °) D2 ६ [बांभि (for [अ]पि) M2-5 कवचेन च सवृत्

19 Ś2 missing (of v 1 1) — °) T G2-5 अ प्यगिरा, G1 M1 २ चाप्यगिरा (for अङ्गिरसे) — °) Ś1 B2 भासुर (for भास्वरम्) T G M1 २ सुरेशायाश्च सुतम, M2-5 सुरेशो वर्म चोत्तम — After 19^{ab}, Dc1 (marg) Dn2 ins

550* तस्माद्बुद्धस्पतिं प्राप ततः प्राप पुरंदर ।

— D1 reads 19^{cd} on marg — °) Ś1 K1 २ ४ D1 पूर्वं (for पुनर्) G5 देवै (for ददौ) K4 सुरपतिं (for पतिर्) — °) K1 २ ४ D1 दृढं (for मध्यं) D2 अष्टा (for वर्म) Ś1 स साप्रतं, K1 २ ४ D1 हि साप्रतं, K5 B1 D2 ६-८ T G2-5 सुसंग्रहं, D2 सुसंस्कृतं, Cd ससंग्रहम् (as in text) G1 M1 २ मह्यमस्त्रपरिग्रहं

20 Ś2 missing (of v 1 1) — °) Ś1 K (except Ks) देव (sio), D2-5 दिव्य (for दैव्यं) D4 यथास्य, D5 यदस्य (for यथास्य) Ś1 हर्म्येतद् (sio), K1 २ बलं तद्, K4 बंध तद् (for वर्मेतद्) — °) Ś1 ब्रह्मणाभा, K1 २ ४ D1 ब्रह्मणेन, Dc1 D2 ४ ५ ७ ८ ब्रह्मणा च (for ब्रह्मणा वा) Ś1 K (except Ks) स्वलेकृतं, Dn1 स्वयमुवा (for स्वयं कृतम्) — °) B2 २ Dc1 D2 नैनं, B4 २ नैत, D2 ६ न तद्, T G1 M1 २ नैव (for नैतद्) Ś1

T G2-5 दुर्बुद्धिर् (for द्विम्) — °) Ś1 K (except K2) Dn1 D1 १ २ अति, B2 (marg, orig as in text) अति, Dn2 इति, S वर्म (G5 वर्म) (for अद्य) D4 यथा (for मया) D2 मद्वाणस्याशित क्षणात्, D2 ६ मम बाणस्य शिक्षया

21 Ś2 missing (of v 1 1) D2 om the ref — °) Ś1 K1 २ ४ D1 [ए]व वर्मेसु, K2 २ Dn S व्य (G5 वि, M2-5 प्र) कर्षयत्, D4 विकर्षयत्, D1 च कर्षयत्, D2 च कर्षयत् (for व्यकर्षयत्) — After 21^{ab}, Ś1 K2 २ D2 ४ १ २ ins

551* मानवास्त्रेण मानार्हं सूक्ष्मावरणभेदिना ।

[Ś1 laonna D2 मनसास्त्रेण मानार्हं, D4 मानीवास्त्रेण सयोज्य (for the prior half) K2 २ ती (K5 रु) क्ष्णा वरणभेदिना, D1 फाल्गुन परवीरहा (for the post half)]

— °) Ś1 K1 २ ४ निकृष्यमाणान् (for विकृष्य) K2 ४ B5 Dc1 Dn2 D1-3 ५ १ तेनैव; S एवैतान् (for तेनैव) B4 निकृष्यमाणान्नकं — °) D2 वरान् (for शरान्) — °) D2 तानपि; G4 न तस्य (for तानस्य) D4 चिच्छेद (for वि) — °) D1 G5 द्रौणि (for द्रौणि) Dn1 द्रौणि सर्वास्त्रघातिनि

22 Ś2 missing (of v 1 1) — °) K1 D2 ६ निकृष्य तान् (for निकृष्य तान्) Dn1 शरान् (for हृष्टान्) — °) B4 अवेदयत् (for न्यवे) — °) Ś1 K1 २ ४ विसर्षयात् (for विस्मित)

23 Ś2 missing (of v 1 1) — °) G5 निष्प्रयोक्तुं (for द्वि प्र) K (except Ks) कदाचन; D5 कथंचन (for जनार्दन) — °) K4 ममेव (for मामेव) Dn1 च, D4 वै (for हि) — °) K4 २ B1 Dc1 पश्यत्वथ, B2 (marg, orig as in text) २ ५ Dn2 D2 ६ हन्या अपि, T G2-5 पश्यथाश्च, G1 M1 २ पश्यत्यन्यद्, M2-5 पश्यत्यथ (for पश्य त्वथ) Ś1 मया (for मम)

ततो दुर्योधनः कृष्णौ नवभिर्नितपर्वभिः ।
 अविध्यत रणे राजञ्छरैराशीविषोपमैः ।
 भूय एवाभ्यवर्षच्च समरे कृष्णपाण्डवौ ॥ २४
 शरवर्षेण महता ततोऽहृष्यन्त तावकाः ।
 चक्रुर्वादित्रनिनदान्सिहनादरवांस्तथा ॥ २५
 ततः क्रुद्धो रणे पार्थः सृक्कणी परिसंलिहन् ।
 नापश्यत ततोऽस्याङ्गं यन्न स्याद्वर्षरक्षितम् ॥ २६
 ततोऽस्य निशितैर्बाणैः सुमुक्तैरन्तकोपमैः ।
 ह्यांश्चकार निर्देहानुभौ च पार्णिसारथी ॥ २७

D₂ पश्य त्वं तद्वलं मम

24 S₂ missing (of v l 1) —^a) B₄ Dn₁ D₁ s
 कृष्णं (for कृष्णौ) —^b) S₁ K₁₋₄ B₂ s (last two
 marg as in text) D₀₁ D₁ नवभिर्नितपर्वभिः (K₁₋₄ D₁
 'स्तदा'), K₅ D₂ D₃ 4 s-8 'नवभि शरै' (D₄ 7 s 'नि-
 शितै') —^c) D₅ 7 s अवध्यत (for अवि) K₁ s 4
 D₁ शरै (for रणे) T G₂₋₅ शरैरविध्यत रणे —^d)
 K₁ s 4 D₁ रणे ह्याशी, T G₂ 4 त्वरयाशी; G₁ s s M
 त्वरयाशी (for शरैराशी) —^e) D₂ लाघवेन, D₄ s
 7 s पुनरेव (for भूय एव) D₅ s [अभ्यवर्षतौ (for
 'वर्षच्च') —^f) S (except G₅) स रणे (for समरे)

25 S₂ missing (of v l 1) —^b) D₀₁ कौरवा,
 D₂ मामका (for तावका) —^d) K₁ B₂ D₁ G₂ M₂
 4 s (sup in, orig as in text) तदा (for तथा)

26 S₂ resumes —^b) S₁ सुक्किनी, S₂ D₄ s T
 G₂ सुक्किणी, K₂ s s D₀₁ D₂ D₃ s-7 G₂-s सुक्किणी,
 K₃ सुक्किणी, B₁ D₃ सुक्किणी, G₁ M सृक्कणी (for
 सुक्किणी) B₁ s D₀₁ D_n S लेलिहन् (for -सलिहन्)
 —^c) K₂ B D₀₁ D₂ D₁ s 6 नापश्यच्च (for 'श्यत')
 S₂ K₂ 4 D₅ तदस्य (for ततोऽस्य) —^d) S₁ K₁ s 4
 वर्माभि, D₄ स्याद्वर्म (for स्याद्वर्म)

27 ^a) S₁ [s]स्या नि, S₂ K (except K₅) [s]र्जुन
 (for स्य नि) —^b) D₂ सुमुखैश्चतकोपमै, S
 ज्वलनार्कानिलो (M₂-s 'कांतको') —^c) K₂ बाह्यश्
 (for ह्याश्) —^d) K₅ D₃ s-8 उभौ चै, D_{n1} S
 तयोभौ (for उभौ च) S₁ K₁ प्राष्टि, K₃ D₁ G₂ पाष्टि-
 T G₁ s-s M प्राष्टि (for पाष्टि)

28 ^a) K₂ B₂ D₅ हृष्यं, K₄ द्वित्रं, D₄ छर्षं, S
 क्षिर्षं (for चित्रं). —^b) D₂ D₃ s 8 हस्तावापं, G_d

धनुरस्याच्छिनच्चित्रं हस्तावापं च वीर्यवान् ।
 रथं च शकलीकर्तुं सव्यसाची प्रचक्रमे ॥ २८
 दुर्योधनं च बाणाभ्यां तीक्ष्णाभ्यां धिरथीकृतम् ।
 अविध्यद्वस्ततलयोरुभयोरर्जुनस्तदा ॥ २९
 तं कृच्छ्रामापदं प्राप्तं दृष्ट्वा परमधन्विनः ।
 समापेतुः परीप्सन्तो धनंजयशरादितम् ॥ ३०
 ते रथैर्बहुसाहसैः कल्पितैः कुञ्जरैर्हयैः ।
 पदात्योषैश्च संबधैः परिववुर्धनंजयम् ॥ ३१
 अथ नार्जुनगोविन्दौ रथो वापि व्यदृश्यत ।

*वाप (as in text) —^c) G₁ M₁ s तु (for च)

29 ^a) S (except M₂-s) तु (for च) S₁ transp
 बाणाभ्या and तीक्ष्णाभ्या G₂ पार्थेन (for तीक्ष्णाभ्या)
 —^c) S₂ अवध्येद्, K₃ B₂ D₁ s s 7 आविध्यद् (for
 अवि) —^d) M₂-s अर्जुन परवीरहा — After 29,
 D₂ s 5 ins

552* प्रयत्नकारी कौन्तेयो नखमासान्तेरपुमि ।

स वेदनाभिराविम पलायनपरायण ।

[(L 1) D₅ नखेषज्ञातरपुमि (for the post. half)
 —(L 2) D₂ -परोमवत् (for -परायण)]

30 ^a) K₂ T कृच्छ्राद्, B₂ D₂ कृत्स्नाम् (for कृच्छ्राम्)
 S₂ K₂ s तं तु कृच्छ्रापद प्राप्तं —^b) D₅ प्राप्तं (for दृष्ट्वा)
 B₂ D₀₁ G₂ -धन्विनं (for 'न') — B₁ reads 30^{cd}
 on marg —^c) T G₂ s समुत्पेतु (for समापेतु)

31 ^a) S₁ Dn₁ D₅ 7 s तै, S₂ D₀₁ D₁ तं (for ते)
 —^c) B₂ पदात्याघैश्च, Dn₁ D₈ प (Dn₁ पा) पाल्यौघैश्च
 Dn₁ सरथै (for संरथै) S पदाल्योघा (G₁ s s M₂
 'ल्यौघा, M₁ s 'ल्योघा)श्च सरथश्च (G₁ M₁ s 'रथै')

32 ^a) D₂ D₄ वार्जुन (for ना) S₂ K (except
 K₅) नार्जुनोय न गोविंदो, D₁ नार्जुनोप्यनगोविंदो (sic),
 D₂ अयार्जुनश्च गोविंदो —^b) Dn₂ D₂ s न रथो वा,
 G₁ M₁ s रथौ वापि, G₂ रथावापि (for रथो वापि)
 S₁ K (except K₅) D₁ न दृश्यते, B₂ D₇ न (D₇ च)
 दृश्यत, Dn₁ D₈ व्यदृश्यत, D₂ s [अ]प्यदृश्यत (for
 व्यदृश्यत) D₃ न रथश्चाप्यदृश्यत, M₂ s न रथो वापि
 दृश्यते —^c) D₄ om महता —^d) K₄ यानौघैश्च,
 S शरोघैश्च (for जनौघैश्च) S₂ K₂ 4 D₁ T G₂-s संवृता;
 K₁ s D₅ संवृत; D₀₁ D₃ संवृतं (for संवृती)

अस्त्रवर्षेण महता जनौघैश्चापि संवृतौ ॥ ३२
 ततोऽर्जुनोऽस्त्रवीर्येण निजघ्ने तां वरुथिनीम् ।
 तत्र व्यङ्गीकृताः पेतुः शतशोऽथ रथदिपाः ॥ ३३
 ते हता हन्यमानाश्च न्यगृह्णन्तं रथोत्तमम् ।
 स रथस्तम्भितस्तस्यौ क्रोशमात्रं समन्ततः ॥ ३४
 ततोऽर्जुनं वृष्णिवीरस्त्वरितो वाक्यमब्रवीत् ।
 धनुर्विस्फारयात्यर्थमहं ध्मास्यामि चाम्बुजम् ॥ ३५
 ततो विस्फार्य बलवद्गण्डीवं जम्बिवात्रिपून् ।
 महता शरवर्षेण तलशब्देन चार्जुनः ॥ ३६
 पाञ्चजन्यं च बलवद्ध्मौ तारेण केशवः ।

रजसा ध्वस्तपक्ष्मान्तः प्रखिन्नवदनो भृशम् ॥ ३७
 तस्य शङ्खस्य नादेन धनुषो निखनेन च ।
 निःसत्त्वाश्च ससत्त्वाश्च क्षितौ पेतुस्तदा जनाः ॥ ३८
 तैर्विमुक्तो रथो रेजे वाय्वीरित इवाम्बुदः ।
 जयद्रथस्य गोप्तास्ततः क्षुब्धाः सहानुगाः ॥ ३९
 ते दृष्ट्वा सहसा पार्थ गोप्ताः सैन्धवस्य तु ।
 चक्रुर्नादान्वहुविधान्कम्पयन्तो वसुंधराम् ॥ ४०
 बाणशब्दरवाश्चोग्रान्विमिश्राञ्शङ्खनिखनैः ।
 प्रादुश्चकुर्महात्मानः सिंहनादरवानपि ॥ ४१
 तं श्रुत्वा निनदं धोरं तावकानां समुत्थितम् ।

33 Doi om 33 —^a) Śs K1 2.4 B1 s 5 T G2-5
 वर्षेण (for वीर्येण) —^b) B1 विजयेता, D2 न्यहनन्तां,
 S व्ययमन्तां (for निजघ्ने तां) D4 5 7 8 च वाहिनीं (for
 वरुथिनीम्) K4 धनौघैश्चापि सहत —^c) Ms-5 ततो
 (for तत्र) S व्यगा (for व्यङ्गी) D5 पेतु (for पेतु)
 —^d) Dn1 स (for स्य) K5 D2 5 सहस्रश (for रथ
 दिपा) Ms शरोघैश्चापि संवृतौ

34 ^b) Ś1 K4 न्यगृह्णन्ते, K1 न्यगृह्णांत, B2 (orig)
 नागृह्णन्ते; B2 (marg) Doi नाजहुस्ते, D2 न्यगृह्णन्ते,
 D2.5 G1 M1 2 न्यगृह्णन्ते, D2 'हृन्त (for 'हृन्त)
 —^c) Ś1 सरस (for स रथस्) D7 8 तत्र (for तस्यौ)
 —^d) K5 B Doi Dn2 D2 5 क्रोशमात्रे

35 ^a) Dn1 वृष्णिवर (for वीरस्) —^b) Dn1
 प्रखिन्नो, D7 8 स्वरित (for 'तो) —^c) T G1 2 M
 विस्फारय (for विस्फा) —^d) D2 Ms धास्यामि, T
 प्रप्स्यामि, G3 4 प्राप्स्यामि (for ध्मास्यामि)

36 ^a) S (except G5) विस्फार्य K5 Dn1 बलवान्,
 B2 (marg, orig as in text) सुमहद् (for बलवद्)
 —^b) K5 गाढिव, D2 गांजीव (for गाण्डीव) D2
 व्यहनद्, S न्यहनद् (for जम्बिवान्) Dn2 नृप, D2
 हनु D2 (sup in) हड, D4 5 7 8 मृश (for रिपून्)
 —^c) Ms-5 transp शरवर्षेण and तलशब्देन B2 ताल
 वर्षेण (for तलशब्देन) D2 पादव (for चार्जुन)

37 ^a) T G2 4 पाञ्चजन्यस्य (for 'जन्यं च) K5
 B2 4 5 Dn D1 7 8 बलवान्; D5 जलजं (for बलवद्)
 Cv as in text. —^b) D2 वेगेन (for तारेण) Cv as
 in text —^c) Doi Dn1 D2 पक्ष्मांता; S पक्ष्माक्ष
 (for पक्ष्मान्त). —^d) Doi Dn2 D2 8 वदना (for

चदनो) — After 37, S ins

553* तेनाच्युतोऽयुगपूरितमारुतेन
 शङ्खान्तरोदरविवृद्धविनि सृतेन ।
 नादेन सासुरवियस्सुरलोकपाल-
 मुद्रिप्रमीश्वरजगत्सुकुटतीव सर्वम् ।

[(L 1) G5 lacuna for तेनाच्युतोऽयुगपूरितमारु G1
 M1-4 5 (sup in, orig as above) पुटमारुतपूरितेन,
 G2-पुटपूरित***** — (L 3) G1 M सावनिवियस् (for
 सासुर) G1 M1 2 सुरपाल्लोकम् (for लोकपालम्)]

38 ^a) D2 Ms-5 तस्य शङ्खप्रणा (D2 'निना) देन —^b)
 Ś K1-3 B (except B2) Doi Dn2 D1 2 4 7 8 S (except
 G4) निखनेन —^c) K1 नि सत्त्वश्च ससत्त्वश्च, D2 विसं
 ज्ञाश्च क्षितौ पेतुर —^d) Ś1 transp क्षितौ and तदा
 D2 भयत्रस्तास् (for क्षितौ पेतुस्) K5 नरा (for
 जना)

39 ^a) D2 8 राजद् (for रेजे) —^b) T G2-5 [अ]
 नल (for [अ]म्बुद) —^c) B2 तस्थु (for तत) Śs
 K1 2.4 क्षुब्धा, B4 D2 7 8 G2 कुब्धा (for क्षुब्धा)
 Ś1 समन्तत (for सहानुगा)

40 ^b) Dn1 G5 च, D2 ते (for तु) —^c) K2
 वाधी (sio), K5 Dn1 नार्द (for नादान्) K8 5 B
 (except B2) Doi Dn D1 2 5 8 महेन्द्रासा (for बहु
 विधान्) — After 40, D2 reads 43rd for the first
 time, repeating it in its proper place

41 D4 om (hapl) 41^a-43^b —^a) K4 D1 बाहु-
 Doi रणे (for बाण-) Ms 5-पत्र (for शब्द) —^b)
 K5 मिश्रितान् (for विमिश्रान्) Ś K (except K4)

प्रध्मतुस्तदा शङ्खौ वासुदेवधनंजयौ ॥ ४२
तेन शब्देन महता पूरितेयं वसुंधरा ।
सशैला सार्णवद्वीपा सपाताला विशां पते ॥ ४३
स शब्दो भरतश्रेष्ठ व्याप्य सर्वा दिशो दश ।
प्रतिसखान तत्रैव कुरुपाण्डवयोर्वले ॥ ४४

तावका रथिनस्तत्र दृष्ट्वा कृष्णधनंजयौ ।
संरम्भं परमं प्राप्तास्त्वरमाणा महारथाः ॥ ४५
अथ कृष्णौ महाभागौ तावका दृश्य दंशितौ ।
अभ्यद्रवन्त संकुद्रास्तदद्भुतमिवाभवत् ॥ ४६

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अष्टसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७८ ॥

७९

संजय उवाच ।

तावकास्तु समीक्ष्यैव वृष्ण्यन्धककुरुत्तमौ ।

प्रागत्वरक्षिधांसन्तस्तथैव विजयः परान् ॥ १

सुवर्णचित्रैर्वैयाघ्रैः खनवद्भिर्महारथैः ।

B₁ 4 D₀₁ D_n D₁ s s-3 G₁-4 M शंख(D₀₁ शर)नि स्वनै
(for शङ्खनिस्वनै) —^a) D_{n1} तथा (for अपि)

42 D₄ om. 42 (cf. v 1 41) —^a) D₂ s G₂ s
तत् (for तं) —^b) D₂ उपस्थितं (for समुत्थितम्)
—^c) Ś₁ K₂ D_{n1} D₁ 7 s तत् , B₂ तथा (for तदा)
B₄ D_{n2} D₂ s s S शंखवरौ (for तदा शङ्खौ)

43 D₄ om 43^{ab} (cf. v 1 41) S repeats 43^{ab}
after 45^{ab} —^b) T G₂-5 (all first time) पूरितेव
(for तेय) S (all second time) सर्वसैन्येषु पार्थि(G₂
पाण्डवा) — D₂ reads 43^{ab} for the first time after
40 —^c) Ś₂ K₁ s सवन- , D₂ सा वन- (for सार्णव-)
D₂ (first time) सशैलां सार्णवद्वीपा —^d) D₂ (first
time) सपाताला — After 43, D_{n1} reads 46^{ab} for
the first time, repeating it in its proper place.

44 ^b) D_{n1} सर्वे (for सर्वा) D₁ दिश (for दश)
—^c) Cd प्रतिस्खान् (sio) (for स्खान)

45 ^a) D₂ सर्वे (for तत्र) — After 45^{ab}, S re-
peats 43^{ab} —^d) D_{n1} विशा पते (for महारथा)

46 D_{n1} reads 46^{ab} for the first time after 43
—^b) B₁ s D₀₁ प्रेक्ष्य , B₂ 4 D_{n2} D₂ s s s वीक्ष्य ,
Cd दृश्य (as in text) S दृशि(G₂ s 'शि' ता (for
दंशितौ) D₁ 7 तावका छा(D₁ 'का' छा) ध दशितौ , D₂
तावकाश्चाय सर्वश . —^c) D₁ s 7 s अभ्यद्रवतां (for

वन्त) Ś₁ K₁-3 B₁-3 D₁ s-3 संकुद्रा , Ś₂ संकुद्रं (for
संकुद्रात्) D₂ अत्यद्भुताभ्यधावत् , S अभ्यद्रवन्त्युधा श्रेष्ठात्

Colophon. — Sub-parvan N (except K₄ D₄ s)
जयद्रथवध — Day of Drona's Generalship K₁ s
चतुर्थदिवसे — Adhy name D₁ 7 अर्जुनदुर्योधनयुद्धं ,
D₂ दुर्योधनार्जुनयुद्धं , Bom. ed दुर्योधनपराजय
— Adhy no (figures, words, or both) B₁ 100 ,
B₂ 101 , B₂ 108 , D_{n1} 102 , D₂ 104 , D₂ T G₁-4
M₁ 2 99 , G₂ 97 , M₂-s 98 — Śloka no D_{n1}
45 , G₂ 48

79

1 ^a) D₂ तावकास्तु (for 'कास्तु) Ś₂ K₁-4 च , K₂
B₂ 4 D_n D₁ 2 4 5 7 s द्वि (for तु) K₂ s B₁ s D_n
D₁ s समीक्ष्यैव , T G₁-4 M [अ]भि(M₂-s 'ति')सप्रेक्ष्य
(for समीक्ष्यैव) Ś₁ तावका प्रसमीक्ष्यैव , G₂ 'का'
समभिप्रेक्ष्य —^b) B₁-3 D₀₁ वृष्णिर्दृष्ट- , D_{n1} D₂
G₁ M वृष्णिवीर (for वृष्ण्यन्धक) M₂-s 'कुरुद्रुहो'
(for 'त्तमौ) D₂ वृष्ण्यन्धकुरुत्तमौ — B₂ reads 1st
on marg —^c) T G₂-s अवरस्त्रौ , G₁ M₁ 2 प्राव
स्त्रौ , M₂-s प्रातस्त्रम् (for प्राण) D_{n1} प्रागप्रणव
विधासंतस् —^d) Ś₁ K (except K₂) तत्रैव (for तथैव)
Ś₂ K (except K₂) D₁ विजय , B₁ 2 (marg) s s च
ययु , B₂ (orig) [अ]भिययु , D₂ च जय (for विजय) .
Ś₁ पुन , Ś₂ K₁ 2 4 D₁ रणे ; D₁ परा (for परान्) ,
G₁ M₁-4 , s (sup 1st as in text) तथैव विजयाय ते

दीपयन्तो दिशः सर्वा ज्वलद्भिरिव पावकैः ॥ २
 रुक्मपृष्ठैश्च दुष्प्रेक्ष्यैः कार्मुकैः पृथिवीपते ।
 कूजद्भिरतुलानादात्रोपितैरुरगैरिव ॥ ३
 भूरिश्रवाः शलः कर्णो वृषसेनो जयद्रथः ।
 कृपश्च मदराजश्च द्रौणिश्च रथिनां वरः ॥ ४
 ते पिबन्त इवाकाशमश्वैरष्टौ महारथाः ।
 व्यराजयन्द्दश दिशो वैयाघ्रैर्हमचन्द्रकैः ॥ ५
 ते दंशिताः सुसंरब्धा रथैर्मघौघनिस्खनैः ।
 समावृण्वन्दिशः सर्वाः पार्थ च विशिखैः शितैः ॥ ६
 कौल्लतका हयाश्चित्रा बहन्तस्तान्महारथान् ।

व्यशोभन्त तदा शीघ्रा दीपयन्तो दिशो दश ॥ ७
 आजानेयैर्महावेगैर्नानादेशसमुत्थितैः ।
 पार्वतीयैर्नदीजैश्च सैन्यवैश्च हयोत्तमैः ॥ ८
 कुरयोधवरा राजंस्तव पुत्रं परीप्सवः ।
 धनंजयरथं शीघ्रं सर्वतः समुपाद्रवन् ॥ ९
 ते प्रगृह्य महाशङ्खान्दध्मुः पुरुषसत्तमाः ।
 पूरयन्तो दिवं राजन्पृथिवीं च ससागराम् ॥ १०
 तथैव दध्मतुः शङ्खौ वासुदेवधनंजयौ ।
 प्रवरौ सर्वभूतानां सर्वशङ्खवरौ भुवि ।
 देवदत्तं च कौन्तेयः पाञ्चजन्यं च केशवः ॥ ११

C 7
B 7
K 7

2 °) Śs महावलै, Ds सृष्टे (for रथै) — Śs
 K1 s 4 D1 om 2^{ad} — °) D2 पन्नो (for पायकै)

3 Dc1 om 3^{ad} — °) Ś K (except Ks) Dn
 D1-s रुक्मपृष्ठैश्च (for पृष्ठैश्च) Ś T G2-s च दुष्प्रेक्ष्यै,
 B1 s दुरानम्यै; B2 दृढानम्यै, B3 दुराधवै, D2
 दुरासाधै (for च दुष्प्रेक्ष्यै) — °) T G2-s तले (for
 पते) — °) B3 कुर्वद्भिर, D2 क्रोशद्भिर (for कूज
 द्भिर) B Dc1 विपुलान्, Ds तुमुलान् (for अतुलान्)
 — °) Śs रोषद्भिर, Śs Dc1 Dn2 कोपितैर्, B3 रोष
 तैर्, B4 रोषितैर्, G1 M1 s रुषितैर् (for रोपितैर्)

4 °) D2 शल्यो (for कर्णो) — °) D2 कर्ण कृपश्च
 द्रौणिश्च — °) D2 प्रययौ (for द्रौणिश्च)

5 °) Śs Ds इवाकाशे (for 'शम्) — °) T G2-s
 तत्र (for अष्टौ) S (except Ms-s) महाजवै (for 'रथा)
 — °) S ज्यनादयन् (for व्यराज) — °) Dn1 चित्रितै,
 D1 s 7 s चित्रकै (for चन्द्रकै)

6 °) Dn1 तैर् (for ते) K1-4 D1 S (except T)
 दंशिता — °) Ds सनिभै (for निस्वनै) — °)
 Ś K B4 s Dn D1 s-8 दश दिश (for दिश सर्वा)
 — °) Śs पार्थस्य (for पार्थ च) T G2-s सह (for
 शितै) Śs K B D Ms-s पार्थस्य (D2 Ms-s थं च,
 D4 थंश्च) निशितै शरै

7 °) — °) Ś Ks कैल्लतका; K1 कैल्लतकान्, Dn2 कौल
 निका, D3 कुलीनाश्च, D8 कौल्लतकान्, T Gs एकी
 भूतान्, G1 M1.2 एकीभूता, G2.4 कौल्लतकान्, Gs
 कुल्लतकान् (for कौल्लतका) K1 D2 T G2-s हयांश्च Ks 4
 T G2-s चित्रान् (for चित्रा) Ms-s कुल्लतकमाश्चित्रा

— °) T G M1 s च (for तान्) K1 s 4 रथोत्तमान्
 (for महारथान्) Ms-s वहति स्म हयोत्तमा — °)
 D1 s 7 s महा- (for तदा) Dn1 चित्रा, Ds शीघ्रा, S
 [आ]काशे (for शीघ्रा) — B1 reads 7^{ad}-9° on marg
 — °) D2 द्योतयन्तो (for दीप) D7 दिशोदिश (for
 दिशो दश)

8 B1 reads 8 on marg — °) Ś K1 s आ (K1 अ)
 जानीयैर्, B1 s-6 Cd अजानेयैर्, G4 अजानेयैर् (for
 आजानेयैर्) — °) Dn1 Ds S समुद्रवै, D1 s 7 समु
 द्भितै (for 'स्थितै) — °) B4 महाहवै (for हयोत्तमै)

9 B1 reads 9^{ad} on marg — °) G1 s M यौधवरा
 (for योध) D2 युक्तास् (for राजंस्) — °) Dn1 G1
 M पुत्र (for पुत्र) T G2-s अभीप्सव (for परी)
 D2 तव पुत्रहिते रता — °) Śs B4 सर्वत पर्य (B4
 सम) वारयन्

10 D1 om 10^{ad}-12° — °) Dn1 प्रदध्मु सु, T
 G M1 s प्रगृह्य च (for ते प्रगृह्य) — °) Ks Dn1
 प्रदध्मु (Dn1 प्रगृह्य) पुरुषपर्यमा — °) D2 दिशं (for
 दिश) Dn1 S पूरयन्तो दिश (Gs 'शं) खं च

11 D1 om 11 (of v 1 10) Ś K1-s om 11^{ad}-12°
 — °) K4 तथैव पाञ्चजन्योपि, Dn1 तौ दध्मतुस्तथा शङ्खौ
 — °) B4 देवानां, S यौधानां (for भूताना) — °)
 Ds धरौ (for चरौ) Ks Dn1 Ds Ms-s युधि (for
 भुवि) D2 सर्वशङ्खमृता धरौ — °) Ms-s जनार्दन
 (for च केशव)

12 Śs K1-s D1 om 12^{ad} (of v 1 11, 10) B3
 reads 12-14 on marg — °) Ds पाञ्चजन्यसमीरित

शब्दस्तु देवदत्तस्य धनंजयसमीरितः ।
 पृथिवीं चान्तरिक्षं च दिशश्चैव समावृणोत् ॥ १२
 तथैव पाञ्चजन्योऽपि वासुदेवसमीरितः ।
 सर्वशब्दानतिक्रम्य पूरयामास रोदसी ॥ १३
 तस्मिंस्तथा वर्तमाने दारुणे नादसंकुले ।
 मीरूपां त्रासजनने शूराणां हर्षवर्धने ॥ १४
 प्रवादितासु भेरीषु झञ्जरेष्वानकेषु च ।
 मृदङ्गेषु च राजेन्द्र वाद्यमानेष्वनेकशः ॥ १५
 महारथसमाख्याता दुर्योधनहितैषिणः ।
 अमृष्यमाणास्तं शब्दं क्रुद्धाः परमघन्विनः ।

नानादेश्या महीपालाः स्वसैन्यपरिरक्षिणः ॥ १६
 अमर्षिता महाशङ्खान्दध्मुर्वीरा महारथाः ।
 कृते प्रतिकरिष्यन्तः केशवस्यार्जुनस्य च ॥ १७
 बभूव तव तत्सैन्यं शङ्खशब्दसमीरितम् ।
 उद्विग्रथनागाश्वमस्त्रस्थमिव चामिभो ॥ १८
 तत्प्रयुक्तमिवाकाशं शूरैः शङ्खनिनादितम् ।
 बभूव भृशमुद्विग्नं निर्घातैरिव नादितम् ॥ १९
 स शब्दः सुमहान्राजन्दिशः सर्वा व्यनादयत् ।
 त्रासयामास तत्सैन्यं युगान्त इव संभृतः ॥ २०
 ततो दुर्योधनोऽष्टौ च राजानस्तो महारथाः ।

— K₄ om (hapl.) 12°-13° — °) B (except B₄)
 चातरीक्षं D₂ खं (for च) — °) D₄ ५ १ ३ सर्वा
 (for चैव) K₅ Dn₁ [आ]वृणोत्तदा (for समावृणोत्)

13 K₄ om 13^{ab} (of v 1 12) B₈ reads 13 on
 marg — °) M₁ वा (for ऽपि) M₈₋₅ तथैव पांच-
 जन्यस्य — °) S₁ K₁ ३ ४ D₁ सर्वा (for सर्व-)

14 B₈ reads 14 on marg — °) S₁ K₄ B₄ G₂₋₅
 तदा (for तथा) — °) D₂ रणः, D₄ ध्वान, M₈₋₅
 प्राण- (for नादः) — °) S₁ चविनि, K₁ वर्धनी (for
 -वर्धने)

15 °) B₁₋₃ D₀₁ वादितासु च, D₂ प्रणोदितासु (for
 प्रवादि) — °) S₁ जङ्घरेषु, K₁ ३ ४ जङ्घरेषु, K₅
 Dn₁ G₂ ५ झञ्जरी (Dn₁ 'की')षु, D₄ १ ३ मुरुजेषु, G₁
 M झञ्जरीषु (for झञ्जरेषु) K₅ Dn₁ च भारत (for
 [आ]नकेषु च) — °) D₂ झञ्जरेषु, D₅ झञ्जरेषु, D₇
 झञ्जरीषु, D₈ झञ्जरीषु (for मृदङ्गेषु) D₁ [अ]पि (for
 च) D₂ दे शब्दा (for राजेन्द्र) — °) T मृद्यमानेषु
 (sio) (for वाद्य) Dn₁ सर्वश (for [अ]निकेश) D₅
 वाद्यमाने समंतत, D₇ ३ 'मानास्त्रनेकश'

16 °) G₈ महारथ (for 'रथ') S₁ K₁₋₄ B₂ D₁
 समाज्ञाता (for 'ख्याता') K₅ B₁ २ (marg) ३-५ D₀₁
 Dn₁ D₂ ३-६ महारथा समाज्ञाता (K₅ B₃ D₁ ३ 'याता',
 B₄ Dn₂ D₈ ० 'हृता, D₂ 'ज्ञतो) — After 16^{ab}, D₂
 reads 17^{cd} for the first time, repeating it in its
 proper place — °) S (M₈ sup lin as in text)
 कर्णादयो महेष्वासा — °) B₁ ३ G₂ ५ M₁ २ स्वसैन्य-
 B₄ D₀₁ तत्सैन्य, Dn₁ स्वै सैन्यै (for स्वसैन्य) S₂
 K Dn₁ रक्षिता (for 'ण')

17 °) D₂ असर्षेण (for 'र्षिता') G₁ M₁ ३ महा
 वीरा (for शङ्खान्) — °) M₁ २ शङ्खान्दध्मुर् (for
 दध्मुर्वीरा) M₈₋₅ दध्मु सर्वे झनेकश — D₂ reads 17^{cd}
 for the first time after 16^{ab} — °) B₂ (marg as
 in text) ४ परि- (for प्रति)

18 °) S₁ संवभूव च तत्सैन्य, S₂ K₁ ३ ४ सर्वं वभूव
 तत्सैन्य, D₄ वभूव तत्सैन्य च (submetric) — °) S
 शङ्खशब्दे समीरिते — D₄ om (hapl) 18°-19° — °)
 B₁₋₃ T G₂₋₄ -नर (for रथ-) — °) S अपि (G₃ ४
 अभि) (for इव) K₁ चाविभो, K₅ D₁ वामिभो,
 K₅ Dn₁ भारत, B च प्रभो, D₀₁ Dn₂ D₈ वा (D₀₁
 च) विभो, D₂ ० चावभौ (for चाविभो)

19 D₄ om. 19 (of v 1 18) — °) B₁ त (for
 तत्) S₁ K₁ ३-५ B₄ Dn₁ D₁ १ ३ प्रयुद्धम्, S₂ K₂
 B₁ २ D₀₁ D₂ ३ ५ प्रविद्धम्, B₃ ५ D₀ प्रयुद्धम् (for प्रयु-
 कम्) S₂ इवाकाशे, K₄ 'काशे, Dn₁ D₈ अनाकाश,
 Dn₂ महाराज, G₁ M अनाध्व्य (for इवाकाश) T
 G₂₋₅ तत्पह (G₈ 'स' छजनावाध — °) S भेरी (M₈
 शौरि-) (for शूरै) K B₄ Dn₂ D₁ ३ M₈₋₅ विनादित,
 D₂ -निनादितै, D₀ -विनादितै (for निनादितम्) — °)
 B (except B₄) D₀₁ वभूव व्याकुलं सर्व — °) B₂ D₂ ३
 G₈ ४ निर्वाहैर् (for निर्घातैर्) T G₂₋₅ संवृत (for नादि-
 तम्) D₈ घातैरिव निनादित, D₇ ३ निर्घातरचनादित

20 °) D₂ ४ तु (for सु) — °) K₁ ३ ४ D₂ ० G₂
 व्यनादयन्, K₅ B Dn₁ D₁ ३ T G₂ M₈ विनादयन्;
 D₀₁ निनादयन्; D₇ ३ G₂ ४ विनादयत् (for व्यना)
 — D₁ om 20°-21° — °) K₂ B D₀₁ D₂ ३ ५ संवृत;
 K₄ Dn₂ D₂ G₁ संवृत, T G₂₋₅ संवृत; M₁ २ संवृत

जयद्रथस्य रक्षार्थं पाण्डवं पर्यवारयन् ॥ २१
 ततो द्रौणिस्त्रिसप्तत्या वासुदेवमताडयत् ।
 अर्जुनं च त्रिमिर्मलैर्ध्वजमश्वांश्च पञ्चभिः ॥ २२
 तमर्जुनः पृथक्कानां शतैः पङ्क्तिरताडयत् ।
 अत्यर्थमिव संकुद्धः प्रतिविद्धे जनार्दने ॥ २३
 कर्णं द्वादशमिविद्धा वृषसेनं त्रिमिस्तथा ।
 शल्यस्य सशरं चापं मुष्टौ चिच्छेद वीर्यवान् ॥ २४
 गृहीत्वा धनुरन्यत्तु शल्यो विव्याध पाण्डवम् ।
 भूरिश्रवास्त्रिमिर्वाणैर्हमपुङ्खैः शिलाशितैः ॥ २५
 कर्णो द्वात्रिंशता चैव वृषसेनश्च पञ्चभिः ।
 जयद्रथस्त्रिसप्तत्या कृपश्च दशभिः शरैः ।

मद्राजश्च दशमिविष्यधुः फल्गुनं रणे ॥ २६
 ततः शराणां पथ्या तु द्रौणिः पार्थमवाकिरत् ।
 वासुदेवं च सप्तत्या पुनः पार्थं च पञ्चभिः ॥ २७
 प्रहसंस्तु नरव्याघ्रः श्वेताश्वः कृष्णसारथिः ।
 प्रत्यविष्यत्स तान्सर्वान्दर्शयन्पाणिलाघवम् ॥ २८
 कर्णं द्वादशमिविद्धा वृषसेनं त्रिभिः शरैः ।
 शल्यस्य समरे चापं मुष्टिदेशे न्यकृन्तत् ॥ २९
 सौमदत्तिं त्रिमिविद्धा शल्यं च दशभिः शरैः ।
 शितैरग्निशिखाकारैर्द्रौणिं विव्याध चाष्टभिः ॥ ३०
 गौतमं पञ्चविंशत्या सैन्धवं च शतेन ह ।
 पुनर्द्रौणिं च सप्तत्या शराणां सोऽभ्यताडयत् ॥ ३१

(for सम्भृत) Ms-s युगातचनवद्भृश

21 D₄ om. 21 (of v l. 20) —^a) D₅ ६ चैव,
 G₅ चाष्टौ (by transp) —^d) B₁ समवारयन् (for
 पर्यवा)

22 D₅ om. 22-23 —^a) Ś₁ [s] खाणा, G₅
 द्रोणिस् (for द्रौणिस्) — Dn₁ om. (hapl) 22^c-23^b

23 Dn₁ om 23^{ab}, D₅ om 23 (for both, of v l
 22) D₅ om 23^a-24^b —^a) Ś K₅ G₂ पृषङ्काना
 —^b) G₁ शितै (for शतैः) —^c) D₀₁ D₂ अत्यन्तम्
 (for अत्यर्थम्) K₄ संकुद्धे, T G₅-s सद्धष्ट, G₁ M
 (Ms sup l_{in}) संविभ, G₂ संसृष्ट, M₅ (orig)
 संसृष्ट (for संकुद्ध) —^d) G₁ M₁ २ प्रविद्धे तु (for
 प्रतिविद्धे)

24 D₅ om. 24^{ab} (cf v l. 23) —^a) K₅ B₁ ५
 Dn₂ D₁-s ५ ५ च (D₅ स) दशभिर् (for द्वादश) D₂
 बाणैर, Ms-s अष्टैर (for विद्धा) —^b) Ś₂ त्रिमिस्तदा,
 D₂ विशेषत (for त्रिमिस्तथा)

25 —^a) B₂ (orig) अत्यर्थ, B₂ (marg) D₁-s T
 G₅-s अन्यं तु, G₁ M₁ २ अन्यच्च (for अन्यत्तु) —^d)
 D₀₁ Dn₁ D₅ शिलासितै

26 —^a) D₂ १ ८ T G₅ M₁ २ द्वात्रिंशता (for द्वात्रिं)
 Ś₁ कर्णो वै द्वात्रिंशता च, Ś₂ K (except K₅) D₁ द्वात्रिं
 (K₁ २ विं) शता तथा कर्णो —^b) Dn₁ Ms-s तु (for
 च) K₂ B₂ (marg , orig as in text) ४ Dn₂ D₂
 १ ६ सप्तभिः (for पञ्चभिः) — G₄ om (hapl.) 26^c-27^d

—^c) B₁-s D₀₁ च, G₁ M₁ २ तु (for त्रि) — G₅
 om (hapl) 26^d-27^c

27 G₄ om 27, G₅ om 27^{ab} (for both, of v l
 26) —^a) D₂ च (for तु) — D₅ om 27^b-28^a
 —^b) D₁ द्रोणि (for द्रौणि) D₂ ६ अवाकिरन् (for
 'रत्') —^c) K₄ B₂ Dn₂ D₅ ९ विंशत्या (for सप्तत्या)
 —^d) B₂ (marg , orig as in text) D₂ ४ ९ (except
 Ms-s, G₄ om) सप्तभिः (for पञ्चभिः)

28 D₅ om. 28^a (of v l 27) —^a) Ś₂ K₁ ९ च
 (for तु) —^c) S प्रत्यविष्यत् (for 'ध्यत्स') B₂
 वीरान् (for सर्वान्) —^d) Ś₁ हस्त- (for पाणि)

29 —^a) D₂ च दशभिर् (for द्वाद') — D₅ G₁ M₁ २
 om. (hapl) 29^b-30^a —^b) D₁ तथा (for शरैः)
 — K₅ Dn₂ om. (hapl) 29^c-30^b —^c) B₂ D₀₁
 D₁ ९ ७ सशर (for समरे)

30 K₅ Dn₂ om 30^{ab}, D₅ G₁ M₁ २ om 30^a (for
 all, of v l 29) —^a) Dn₁ D₄ G₄ ९ सौमदत्तिं (for
 सौम) —^b) Ś K₁-s D₁ ४ १ ९ Ms₂ ४ शलं, D₅ शलं
 (for शल्यं) S नवभिः (for दशभिः) —^c) Dn₁ सितैर्,
 D₅ Ms ९ शरैर् (for शितैर्) T G M₁ २ शरैराशीविषा
 कारैर् —^d) G₂ ९ द्रोणि (for द्रौणि) T G₂ विव्याध
 (for च) Ś₂ (sup l_{in} as in text) D₄ ९ सप्तभिः
 (for चाष्टभिः)

31 D₁ om (hapl.) 31^{ab} —^b) Ś₂ तु, K₅ D₅
 १ ८ हि, B₂ T G M₁ २ च (for ह) Ms-s सैन्धवं
 नवभिः शरैः — After 31^{ab}, D₀₁ reads 33^{ab} Dn₂

भूरिश्रवास्तु संकुद्रः प्रतोदं चिच्छिदे हरेः ।
अर्जुनं च त्रिसप्तत्या बाणानामाजघान ह ॥ ३२

ततः शरशतैस्तीक्ष्णैस्तानरीञ्चैतवाहनः ।
प्रत्यपेधद्रुतं कुद्रो महाबातो घनानिव ॥ ३३

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकोनाशीतितमोऽध्यायः ॥ ७९ ॥

८०

धृतराष्ट्र उवाच ।

ध्वजान्वहुविधाकारान्भ्राजमानानतिश्रिया ।
पार्थानां मामकानां च तान्ममाचक्ष्व संजय ॥ १

संजय उवाच ।

ध्वजान्वहुविधाकाराञ्शृणु तेषां महात्मनाम् ।
रूपतो वर्णतश्चैव नामतश्च निबोध मे ॥ २
तेषां तु रथमुख्यानां रथेषु विविधा ध्वजाः ।

प्रत्यदृश्यन्त राजेन्द्र ज्वलिता इव पावकाः ॥ ३
काञ्चनाः काञ्चनापीडाः काञ्चनस्रगलंकृताः ।
काञ्चनानीव शृङ्गाणि काञ्चनस्य महागिरेः ॥ ४
ते ध्वजाः संवृतास्तेषां पताकाभिः समन्ततः ।
नानावर्णविरागाभिर्विविधैः सर्वतो वृताः ॥ ५
पताकाश्च ततस्तास्तु श्वसनेन समीरिताः ।
नृत्यमानाः व्यदृश्यन्त रङ्गमध्ये विलासिकाः ॥ ६

D₂ om 31^c-32^d — °) S विशल्या (for सप्तत्या)

32 D₂ D₂ om 32 (of v 1 31) — °) D₅
१ ३ च, G₁ M₁ २ सु (for तु) — °) G₅ प्रतोदं
चिच्छिदे भल्लकै (hypermetric) — °) K₅ तु (for
च) — °) K₄ D₁ स जघान (for आज)

33 D₀₁ reads 33as after 31as — °) D₂ नृपाञ्च
(for अरीञ्च) — °) K₅ D₂ प्रत्यविध्यद् (for वेधद्)
D₅ ० शृश (for द्रुत) D₂ T G₂-s M₅ (sup l₁ as
in text) प्रत्यविध्यत्संकुद्रो

Colophon — Sub-parvan N (except K₂ 4) T
G₅ ३ जयद्रथवध — Day of Drona's Generalship
K₁ चतुर्थे, K₂ ३ चतुर्थदिक्से, T G₅ ३ चतुर्थेहि
— Adhy nama D₁ संकुल्युद्ध — Adhy no
(figures, words or both) B₁ 101, B₂ 102, B₃
109, D₂ 103, D₂ 105, D₃ T G₁-4 M₁ 2 100,
D₁ 104, G₅ 98, M₃-s 99 — Sloka no D₂
33, G₅ 34

80

1 S K₁-4 D₅ om (hapl.) 1 S₂ K₁ ३ om the
ref D₀₁ reads 1 after 3as — °) D₂ ध्वजाश्च विवि
धाकारा — °) B₁ (marg as in text) D₂ राज
मानान् (for आज) B₁ अभिश्रिया, D₂ श्रानि, D₂

वहु° (for अति°) — °) K₅ B₅ D₂ १ ३ पार्थस्य
(for पार्थानां) — °) B₁-s D₁ १ ३ त्व, D₂ D₁ २
तन् (for तान्) D₅-s १ समाचक्ष्व (for समा°)

2 K₁ G₅ om the ref. — °) G₂ राजान् (for
ध्वजान्) D₅ ध्वजान्वहुविधाव्राजन् — °) T G₂-s त्व
(for च)

3 °) D₂ विपुला (for विविधा) — After 3as, D₀₁
reads 1, while D₂ ins 554*

4 °) D₂ काचनलंकृता सर्वे — °) D₂ विभूषिता
(for अलंकृता) — S K B D₀₁ D₂ D₁ ३-३ ins
after 4 D₂ after 3as

554* अनेकवर्णा विविधा ध्वजा परमशोभिन ।

[D₂ विपुला (for विविधा) S₂ B D₀₁ D₂ D₂-4 ६
-शोभना, D₅ शोभिता (for -शोभिन)]

5 °) S₂ D₅ ४ ६ विभागाभिर्, B₁ ३-३ D₀₁ विका
रभिर्, B₂ (marg as in text) -पताकाभिर्, G₁ M
विविधाभिर् (for -विरागाभिर्) — °) K₂ D₂ D₂ ३
६ ६ शुशुभु, D₅ विविशु (for विवभु) D₁ सुखा,
D₅ नृप, G₁ दिश, M₁ ३ दिश (for वृता) B
D₀₁ अशोभन्त समुच्छ्रिता, T G₂-s शोभते स वृता नरा
(G₂ ५ वृतातरा)

6 °) K₅ B₂-4 D₂ २, ६ १ तु (for च) K₅ D₂
च (for तु) — °) M₃-s पवनेन (for श्वसनेन) — °)

इन्द्रायुधसवर्णाभाः पताका भरतर्षभ ।
 दोधूयमाना रथिनां शोभयन्ति महारथान् ॥ ७
 सिंहलाङ्गलमुग्रास्यं ध्वजं वानरलक्षणम् ।
 धनंजयस्य संग्रामे प्रत्यपश्याम भैरवम् ॥ ८
 स वानरवरो राजन्यपताकाभिरलंकृतः ।
 त्रासयामास तत्सैन्यं ध्वजो गाण्डीवधन्वनः ॥ ९
 तथैव सिंहलाङ्गलं द्रोणपुत्रस्य भारत ।
 ध्वजाग्रं समपश्याम बालसूर्यसमप्रभम् ॥ १०
 काञ्चनं पवनोद्धूतं शक्रध्वजसमप्रभम् ।
 नन्दनं कौरवेन्द्राणां द्रौणैर्लक्षणमुच्छ्रितम् ॥ ११

हस्तिकक्ष्या पुनर्हैमी बभूवाधिरथेर्ध्वजे ।
 आहवे खं महाराज ददृशे पूरयन्निव ॥ १२
 पताकी काञ्चनसङ्गी ध्वजः कर्णस्य संयुगे ।
 नृत्यतीव रथोपस्थे श्वसनेन समीरितः ॥ १३
 आचार्यस्य च पाण्डूनां ब्राह्मणस्य यन्नास्त्रिनः ।
 गोवृषो गौतमस्यासीत्कृपस्य सुपरिष्कृतः ॥ १४
 स तेन आजते राजन्गोवृषेण महारथः ।
 त्रिपुरघ्नरथो यद्द्रोवृषेण विराजते ॥ १५
 मयूरो वृषसेनस्य काञ्चनो मणिरत्नवान् ।
 व्याहरिष्यन्निवातिष्ठत्सेनाग्रमपि शोभयन् ॥ १६

B (except B₁) D₀₁ स दृश्यते, S प्रदृश्यते (for व्यदृश्यन्त) —^a) D₂ रणमध्ये (for रत्न) S यथा स्त्रिय, Cd विलासिका (as in text)

8 ^a) S सिंहलाङ्गल उग्रास्यो —^b) S₁ K (except K₅) D₁ लक्षितं (for लक्षणम्) D₇ s वानर ध्वजलक्षणं, S ध्वजो वानरलक्षण —^a) S₂ प्रतिपश्याम, K₂ B₁ D₀₂ D₁ s S प्रत्यदृश्यत (G₂ 'दृश्यत'), D₀₁ D₇ s दृश्याम (for पश्याम) T G₂-s भारत, G₁ M₂-s भैरव (for भैरवम्)

9 ^a) S (except M₂-s) ध्वजो (for चरो) —^a) D₂ गांजीव (for गाण्डीव) K₁ s D₀₁ D₂-7 G₂ s धन्वन (for धन्वन)

10 ^a) G₂ s लाङ्गलो (for लं) —^a) D₂ S ध्वजाग्रं, D₀ ध्वजाग्रं (for अं) D₂ G₁ M₁ s प्रत्य (D₂ सम) पश्यामो, T G₂-s M₂-s प्रत्यदृश्याम (for समपश्याम) —^a) D₀₁ बालसूर्यमिवोदित, D₄ 'सूर्य इव प्रभं

11 K₅ D₁ om (hapl.) 11^{ab} —^a) D₀ पवनोद्धूतं —^b) K₅ D₀₁ निर्मं शुभं, B₁ s (orig) s G₂-s सम शुति, B₀ D₀₁ T G₁ M 'समशुति (T ति) (for प्रभम्) —^a) G₁ M₁ s कौरवेयानां (for वेन्द्राणां) —^a) K₁ D₂ G₁ s M₁ s द्रोणैर् (for द्रौणैर्) S K₁-s D₁ उत्तमं (for उच्छ्रितम्) K₅ B D₀₁ D₀ D₂-s द्रौ (D₁ s द्रौ) णैर्लक्ष्य समुच्छ्रित (K₅ 'मन्वि, D₂ सुश्रितं, G₂ मय्यमपैणमुच्छ्रित

12 ^a) S₂ K₅ D₀₁ D₂ s s Cd हस्तिकक्ष्या, D₂ 'काक्षः M₁ हस्तिकक्ष्या (for हस्ति) D₂ हैम (for हैमी), C_v हस्तिकाक्ष्या पुनर्हैमी; C_v p हस्तिकक्षी —^b)

S K₁ s D₀₁ D₁ s s बभूवाधि (S₂ 'ति' रथे, D₂ आजतेधिरथे, G₁ M बभूवाधिरथे (for बभूवाधि*) K₅ B D₀₁ D₀₂ D₂ s G₁ M₂-s ध्वज, M₁ s ध्वज (for ध्वजे) K₂ s बभूवाधिरथध्वजे, T G₂-s प्रसह्या तिरथे ध्वजे —^a) S₂ K (except K₅) D₁ ददृशे च (S₂ शोय), D₂ S स (S ख) चाहवे (for आहवे खं) D₁ s महाराजन् —^a) D₂ दिश (for इव) S₂ K (except K₅) D₁ पूरयन्तीव खं रणे

13 ^a) K₂ s B D₀₁ D₀ D₂-s G₂ पताका (for की) K₅ B D₀ D₂-s G₁ s s M₁ s काचनी (for काञ्चन) D₂ पताकानां च य सङ्गी —^b) K₁ s B₁ s D₁ ध्वजे (for ध्वज) —^a) K₁ T समीरिता, B₁ s (marg as in text) D₀₂ D₁-s G₁ s M₁ s रिता (for रित)

14 ^a) B₂ s D₀₁ D₂-s M₂-s तु (for च) —^b) K₅ D₀₂ D₀ s तपस्विन (for यश) —^a) K₄ s D₀₁ D₁ s s s सुपरिष्कृत (D₁ 'स्तु' त, B₁ T G₂ s च परिष्कृत, Cd सुपरिष्कृत (sic) (for ऋत)

15 ^a) D₄ तत्सङ्क्रान्तरो राजन् —^b) B₁ वृषसेन (for गोवृषेण) K₄ महात्मना, D₁ 'त्मन, D₀ विराजता (for महारथ) —^a) B₁-s D₀₁ D₂ s त्रिपुरारि (for रत्न) S K₁-s D₀ त्रिपुराणां रिपुर्नद्व — After 15^{ab}, D₇ reads 17^b for the first time, repeating it in its proper place D₇ om 15^a —^a) K₄ M₂ विराजिते, B₁ s s (marg) s D₀₁ D₀₁ D₂-s s T G₂-s M₂-s 'जता (for 'जते)

16 K₅ om. (hapl.) 16-17 D₇ reads 16^{ab} after 17. —^b) D₂ नृप (for मणि), —^a) B₄ प्रव्या

तेन तस्य रथो भाति मयूरेण महात्मनः ।
 यथा स्कन्दस्य राजेन्द्र मयूरेण विराजता ॥ १७
 मद्राजस्य शल्यस्य ध्वजाग्रेऽग्निशिखामिव ।
 सौवर्णीं प्रतिपद्याम सीतामप्रतिमां शुभाम् ॥ १८
 सा सीता आजते तस्य रथमास्थाय मारिष ।
 सर्वबीजविरुदेव यथा सीता श्रिया वृता ॥ १९
 वराहः सिन्धुराजस्य राजतोऽभिविराजते ।
 ध्वजाग्रेऽलोहितार्कभो हेमजालपरिष्कृतः ॥ २०

शुशुभे केतुना तेन राजतेन जयद्रथः ।
 यथा देवासुरे युद्धे पुरा पूषा स शोभते ॥ २१
 सौमदत्तेः पुनर्यूपो यज्ञशीलस्य धीमतः ।
 ध्वजः सूर्य इवाभाति सोमश्चात्र प्रदृश्यते ॥ २२
 स यूपः काञ्चनो राजन्सौमदत्तेर्विराजते ।
 राजद्वये मखश्रेष्ठे यथा यूपः समुच्छ्रितः ॥ २३
 शल्यस्य तु महाराज राजतो द्विरदो महान् ।
 केतुः काञ्चनचित्राङ्गैर्मयूरैरुपशोभितः ॥ २४

हरन्, Cd व्याहरिष्यन् (as in text) S व्याहरन्निव चाति
 छ्व —^a) K4 B4 Dc1 Dn2 D1-8 ६ उप, B1-8 ६ S
 अभि- (for अपि)

17 Ks om 17 (of v 1 16) —^a) Ds तथा (for
 तेन) — D1 reads 17^b for the first time after 15^{ab}
 —^b) K4 ६ D2 ८ महात्मना (for 'त्मन) — G2 om
 17^{cd} —^c) D2 S (G2 om) यथा स्कन्दस्यो राजन्
 —^d) S2 K1 ६ ६ B2 Dn1 Ds G1 M1 २ विराजते, Ds
 Ms-5 न्यराजत (for विराजता) — After 17, D1 reads
 16^{ab}

18 ^a) B4 om मद्राजस्य K1 शैलस्य (for शल्यस्य)
 — D4 om (hapl) 18^b-19^a —^b) Gs शिखाग्रे (for
 ध्वजाग्रे) —^c) Ks Dn1 G1 ८-६ M1 सौवर्णी, D2 ६ १
 T G2 सौवर्ण (for सौवर्णी) S K1-3 D1 प्रतिपद्याम,
 K5 B (except B1) Dc1 Dn1 Ds समपद्याम (D2 'मि),
 Ds १ ८ अभिपद्याम (Ds 'म), T G M1-3 ६ प्रत्यप-
 द्याम (G1 M1 २ 'म), M4 प्रत्यदद्याम (for प्रतिप)
 —^d) Ks Dn1 इव (for शुभाम्) S K1-4 सी (Ks
 [sup in] स्फी) तामग्निशिखामिव (S2 'स्त्रिव), Cv
 सीरामप्रतिमं शुभ

19 D4 om 19^a (of v 1 18) —^a) T G1-3 ६
 राजते (for आजते) —^b) S K Dn1 D1 भारत, D1
 मारिष (for मारिष) —^c) B5 lacuna for the por-
 tion from जविरुदेव up to वृता (in 19^d) B2 (marg
 as in text) -विरुदेव, D5 -विरुदेन, T Gs-5 -विरुदेन,
 G1 M1 २ -विरोहैव (for विरुदेव) —^d) D4 वृत्
 (for वृता)

20 ^a) Ks D4 १ ८ G1 M1 २ वाराह —^b) D4
 राजानो (for राजतो) S K1 ६ [S]पि, K5 B1 Dn1
 D4 ६ १ ८ हि (for ५मि) —^c) Ks राजते (for ध्वजाग्रे)
 Ds [S]लोहितार्कभो, T G1 ८ ६ M 'तागामो, Gs ६

'ताकामो (for लोहितार्कभो) —^d) K1 ६ ६ Dn1 D1
 ८ ६ ८-६ -परिष्कृत (Dn1 'तं)

21 ^a) D4 ६ १ ८ स तेन आ (D5 रा) जते राजन् —^b)
 Ds आजतेन, Ds स च तेन (for राजतेन) Ds ६ १ ८
 महारथ (for जयद्रथ) —^c) Ds पुरा (for यथा)
 —^d) B6 om from पूषा up to राजसूये (in 23^a) S2
 व्यशोभत, K1 Ds सुशोभते, K2 स शोभत, Dn1
 स्वशोभत (for स शोभते)

22 B5 om 22 (of v 1 21) —^a) Ks Dn1 D4
 १ ८ Gs सोमदत्ते B1 ध्वजो, T Gs ६ पुरा (for पुनर)
 —^b) K1 यज्ञशीलस्य, K5 'सेनस्य, Gs वज्रशीलस्य (for
 यज्ञ) — Ds om 22^{cd} —^d) T G2-5 रये, G1
 M1 २ सौम्यश्च (for सोमश्च)

23 B5 om up to राजसूये (of v 1 21) —^b)
 Ds सोमदत्तेर, Ds १ T G2-4 सोमदत्तेर (for सौम)
 Dn1 न्यराजत (for विराजते) —^c) Ks Dn1 यथा यज्ञे,
 S क्रतुश्रेष्ठे (for मख) —^d) Ks Dn1 यूप श्रेष्ठ (for
 यथा यूप) B5 (marg as in text) प्रदृश्यते (for समु
 च्छ्रित)

24 ^a) S2 K1 २ ६ ६ B (except B2) Dn D4 १ ८ S
 (except Gs ६ M1 २) शल्यस्य, D2 शकुनेस्, D3 स
 तस्य, Ds शल्यस्य (for शल्यस्य) S K1 २ ६ Ds च
 (for तु) —^b) Ds ३ G2 ६ राजते (for 'तो) B3
 (marg as in text) यथा (for महान्) —^c) B3
 lacuna for the portion from न चित्राङ्गे up to यथा
 (in 25^a) B3 -चित्राङ्गो (for 'ङ्गेर) T Gs-5 केतन
 काचन (Gs 'नै) स्तत्र, G1 M केतना काचनान्तर, G2
 केतु काचनस्तत्र (submetric) —^d) D2 S मयूरैर (for
 मयूरैर) G1 M इव (Ms-5 उप) शोभिता (for
 उपशोभित)

25 B5 lacuna up to यथा (in 25^a), —^a) B1-3

स केतुः शोभयामास सैन्यं ते भरतर्षभ ।
यथा श्वेतो महानागो देवराजचर्मू तथा ॥ २५
नागो मणिमयो राज्ञो ध्वजः कनकसंवृतः ।
किङ्किणीशतसंहादो भ्राजंश्चित्रे रथोत्तमे ॥ २६
व्यभ्राजत भृशं राजन्पुत्रस्तव विशां पते ।
ध्वजेन महता संख्ये कुरूणामृषभस्तदा ॥ २७
नवैते तव वाहिन्यामुच्छ्रिताः परमध्वजाः ।
व्यदीपयंस्ते पृतनां युगान्तादित्यसंनिभाः ॥ २८
दशमस्त्वर्जुनस्यासीदेक एव महाकपिः ।

अदीप्यतार्जुनो येन हिमवानिव वह्निना ॥ २९
ततश्चित्राणि शुभ्राणि सुमहान्ति महारथाः ।
कार्मुकाण्याददुस्तूर्णमर्जुनार्थे परंतपाः ॥ ३०
तथैव घनुरायच्छत्पार्थः शत्रुविनाशनः ।
गाण्डीवं दिव्यकर्मा तद्राजन्दुर्मन्त्रिते तव ॥ ३१
तवापराधाद्वि नरा निहता बहुधा युधि ।
नानादिग्भ्यः समाहूताः सहयाः सरथद्विपाः ॥ ३२
तेषामासीद्व्यतिक्षेपो गर्जतामितरेतरम् ।
दुर्योधनमुखानां च पाण्डूनामृपभस्य च ॥ ३३

Doi Ms १ शोभयसैन्य (for शोभयामास) T G M₁ २
 स भजोशोभयसैन्य, Ms स केतुरशोभयसैन्य (hyper
 metric) —^c) Doi S तावकं (for सैन्यं ते) —^d)
 Ś₁ बत, Ś₂ K₁₋₄ D₁ नृप, K₈ प्रति, B₂ १ T G₃ ४
 Ms-१ तदा, Dn₁ पुरा, D₈ यथा (for तथा)

26 G₄ om (hapl) 26-27 —^a) Ś₂ K (except K₅) स वै (for नागो) Ś K (except K₅) नागो (for राज्ञो) —^b) D₅ ध्वजे (for ध्वज) B (B₁ marg as in text) कांचन, S (G₄ om) केतन (for कनक) Ś₂ K₁ 8.4 D₁ -भूवित् (for -सवृत्) —^c) Ś₂ K₄ -क्षण, K₁ 2 -काथ (for -शत) D₂ G₁-8 s M निर्हादो (for -सहादो) —^d) B₁ 2 (marg as in text) D_{o1} T G₂ 8 राजंश् (for आजंश्) K₁ 8 B₂ 4 s D_{o1} D₂ D₁ 8 4 c चित्रो, B₂ (marg) चित्र, T G₁ 8 M जैत्रे, G₂ 5 चैत्रे (for चित्रे) S (G₄ om) महारथे (for रथोत्तमे) D₂ भ्राजते स ध्वजोत्तम

27 G₄ om. 27 (of v 1. 26) —^a) B₁ lacuna for the portion from व up to तव (in 28^a) Ś₁ D₄ विभ्रा जत; B₁ s D₁ D₂ ह्यरा (for ह्यभ्रा) —^b) D₂ s तव पुत्रो (by transp) —^c) Ś₂ K₁ s : तेन, G₁ s M संखे, G₂ इखे (for संख्ये) —^d) Ś₁ K₁ D₄ s : तथा (for तदा) Ms-s यथा वासुकिमृषित

28 B₅ lacuna for नवैते तव —^a) D₀₁ न वैते
(for नवैते) —^b) K₁ उद्धृत परमभजन —^c) D₄
व्यदीयैयस् (for पर्यस्) B₄ च (for ते) —^a) K₁
-सनिभः D₂ युगांतवितिसनिभा

29 ^b) $\hat{S}_2$ K1: a Ds महान् (for महा) —^c) Dn1
प्रदीप्तो हि, Ds : Ma-s आदीप्यत $\hat{S}_1$ [s]नेन, $\hat{S}_2$
Ks : Ds : Ma-s तेन (for येन) T G M1 : अ (G1 :
आ) दीप्यद्गुणस्तेन —^d) S शश्वना (for वाहिना)

Ds हिमवान्वह्निना यथा

30^a) Ś K (except Ks) तत् शुभाणि विद्याणि
—^b) Ds विविधानि (for सुमहान्ति) —^c) Ś₁ K₁ s-s
Dn₁ Ds M₂ कार्मुकानि, Bs कथितानि, Gs कार्मुकस्य
(for काणि) Ds [आ]दधुस् Bs lacuna for तूर्ण up
to तपा (in 30^d) —^d) Ś₁ K₄ T G M₁ 2 4
अर्जुनार्थं Dn₁ परतप

31 D₁ om (hapl) 31-32 —^a) B₁ 2 (marg ,
orig as in text) D₂ सादाय (for [सा]यच्छत् —^b)
K₄ 5 B₄ D_{m1} T G₁ 8-5 M₁ 2 विनाशन (for 'शन)
D₂ [स]र्जुन परपुरजय , D₇ 8 स पार्थ शत्रुनाशन —^c)
D₃ G₁ M -कर्मण , D₈ कर्मैतद् (for कर्मा तद्) T
G₂-5 धनुस्त्राडिव दिव्य —^a) B₅ राजन्वुर्मन्त्रितेन च

32 D₄ om 32 (cf v 1 31) —^a) B D₀₁ हि
नृपा, D₀₂ D₁-s ० राजानो, T G M₁ २ राजेंद्र, M₂
हि तदा (for हि नरा) —^b) S (except G₁ M₁ २)
transp निहता and बहुधा B₁ s-s D₀₁ D₀₁ D₃ बहुजो,
B₂ D₀₂ D₁-s ० बहुशो (for बहुधा) B₂ (marg,
orig as in text) रणे, S (except M₂-s) नरा (for
युधि) —^c) D₂ S नानादेश, D₃ ० 'देव्या' (for
'दिग्न्य') B₁ समाभूता, D₁ s 'याता' (for 'हृता')
—^d) D₂ राजान' (for सहया) K₅ D₀₁ सत्सद्विपपत्तय;
D₃ s-s सस्था सहयद्विपा

33 ^a) Ś1 प्रतिक्षेपो, Ś2 K1.8 कति, K5 D5 व्यधि,
D2 ध्वनि कूर, D3 6 G1 M1.2 व्यतिक्रोभो (for "क्षेपो")
— ^b) M5-5 निघ्नताम् (for गर्ज") D2 संरब्धानां पर
स्परं — ^c) D8 सुयोधन (for दुर्यो)

34 ") M₃ तम्रासुतरघ चके — °) K₁ यद्येको; D₁ यदैको, G₃ य एको (for यदेको). D₂ कुरुमि; (for

तत्राद्भुतं परं चक्रे कौन्तेयः कृष्णसारथिः ।
यदेको बहुभिः सार्धं समागच्छदमीतवत् ॥ ३४
अशोभत महाबाहुर्गार्गाडीवं विक्षिपन्धनुः ।
जिगीषुस्तान्नरव्याघ्राज्जिघांसुश्च जयद्रथम् ॥ ३५
तत्रार्जुनो महाराज शरैर्मुक्तैः सहस्रशः ।

अदृश्यान्करोद्योधांस्तावकाञ्चश्रुतापनः ॥ ३६
ततस्तेऽपि नरव्याघ्राः पार्थ सर्वे महारथाः ।
अदृश्यं समरे चक्रुः सायकौघैः समन्ततः ॥ ३७
संवृते नरसिंहैस्तैः कुरूणामृषभेऽर्जुने ।
महानासीत्समुद्धूतस्तस्य सैन्यस्य निखनः ॥ ३८

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अशीतितमोऽध्यायः ॥ ८० ॥

८९

धृतराष्ट्र उवाच ।

अर्जुने सैन्धवं प्राप्ते भारद्वाजेन संवृताः ।
पाञ्चालाः कुरुभिः सार्धं किमकुर्वत संजय ॥ १

संजय उवाच ।

अपराह्णे महाराज संग्रामे लोमहर्षणे ।
पाञ्चालानां कुरूणां च द्रोणे द्यूतमवर्तत ॥ २

बहुभिः) — ^a) D₂ अन्वगच्छद् (for समागं)

35 ^a) Ś K₁₋₃ D₁₋₄ ३ सोशोभत, D₂ अरोचत,
D₃ अशोभते, D₇ सा शोभते (for अशोभत) D₈ महा
राज (for 'बाहुर्) — ^b) D₁ गाजीवं (for गाण्डीवं)
D₂ विधूम इव पावक — ^c) M₃ जिहीर्षुस् (for जिगी-
पुस्) K₂ तं (for तान्) K₁₋₃ नरव्याघ्रा, B₁ D₁₋₂
D₁ G₅ 'व्याघ्रो, D₂ T G₁₋₄ M रथश्रेष्ठान् (for नर-
व्याघ्रान्) — K₁₋₃ om (hapl) 35^d-37^a, K₂ om
35^d-37^b — ^d) D₂ त्व (for च)

36 K₁₋₃ om 36 (of v 1 35) — ^a) Ś₁ तत्रार्जुनं,
K₄ ३ S तत्रार्जुनो (for तत्रार्जुनो) Ś K₄ ३ B₅ D₁
३-३ नरव्याघ्र (Ś₁ D₁₋₄ 'घ्रा, D₁₋₂ 'घ्रान्), M₃₋₅
महाबाहु (for 'राज) — Ś K₄ D₁ om (hapl)
36^b-37^a — ^b) G₅ महात्मन (for सहस्रशः) — ^c)
K₅ D₁ D₂₋₃ तावकान् (for अकरोद्) D₂ सर्वांस, G₁
M योधास (for योधास) — ^d) K₅ D₁ D₂₋₃ प्रचक्रे
(for तावकाञ्) D₂ कर्पण, M₅ कर्शन (for तापन)

37 K₂ om. 37^{ab} (of v 1 35) Ś K₁₋₂ 4 D₁ om
37^a (of v 1 36, 35) — ^a) D₂ सर्वे (for तेऽपि)
D₁₋₂ नरव्याघ्रं, S महाभागा (for नरव्याघ्रा) — ^b)
S transp पार्थ and सर्वे D₂ सव्यसाचिनमादवे

38 ^a) Ś₁ D₂₋₃ नरसिंहे (for 'सिंहैस्) Ś K B₁ ३
D₁ D₂ ३-३ तु (for तै) — ^b) D₂ कुरूणामृषभोर्जुन-
— ^c) K (except K₁) D₁ D₂ D₃ ३-३ T समुद्धूतस्

(for 'द्वुतस्) — ^d) D₅ S तव (for तस्य) Ś K
(except K₄) B₁ D (except D₁ D₂ ३) S (except
G₅) नि खन (M₁ 'नं) (for निखन)

Colophon om in Ś₁ K₄ D₁ — Sub-parvan Ś₂
K₁₋₃ ३ B D₁ D₂ D₃ ३-३ G₂ जयद्रथवध — Day
of Droṇa's Generalship K₁ ३ चतुर्थदिवसे, G₂ ३
चतुर्थेहि — Adhy nama K₅ D₅ अजविभागवर्णन,
D₁₋₂ अजवर्णन, D₁ रथवजवर्णन, D₃ अजवर्णन
— Adhy no (figures, words or both) B₁ 102, B₂
98, B₃ 103, B₄ 111, D₁ 104, D₂ 106, D₃
T G₁₋₄ M₁ २ 101, G₅ 99, M₃₋₅ 100 — Śloka
no D₁ 38

81

1 ^a) S याते (for प्राप्ते) — ^b) K₁ सवृत्, D₂
'ते (for 'ता) — ^c) K₁ पाचाल, D₁ ३ G₁ M₂ ३
पचाला (for पाञ्चाला) — ^d) Ś₂ K₁ B₁ ३ 4 D (except
D₁ D₂) G₁ ३ 4 M अद्भुतं (for वंत)

2 ^a) K₁ D (except D₂ D₃ ३) अपराह्णे — ^b)
S रोम (for लोम) D₂ म्रमामस्तुलोमवत् — After
2^{ab}, D₂ reads 4^{cd} D₂ om (hapl) 2^{cd} — ^c) K₂ D₁ ३
पचालाना, D₃ पांचालाना च (hypermetric) (for पाञ्चाल-
लाना) — G₁ om (hapl) 2^d-4^e — ^d) K₂ ३ ३ B
D₁ D₂ द्रोणघृतम्, D₃ प्राण घृतम्; D₄ ३ ३ प्राणघृतम्;

पाञ्चाला हि जिघांसन्तो द्रोणं संहृष्टचेतसः ।
 अभ्यवर्षन्त गर्जन्तः शरवर्षाणि मारिष ॥ ३
 ततः सुतमुलस्तेषां संग्रामोऽवर्तताद्भुतः ।
 पाञ्चालानां कुरूणां च घोरो देवासुरोपमः ॥ ४
 सर्वे द्रोणरथं प्राप्य पाञ्चालाः पाण्डवैः सह ।
 तदनीकं विभित्सन्तो महास्त्राणि व्यदर्शयन् ॥ ५
 द्रोणस्य रथपर्यन्तं रथिनो रथमास्थिताः ।
 कम्पयन्तोऽभ्यवर्तन्त वेगमास्थाय मध्यमम् ॥ ६
 तमभ्यगाद्बृहत्क्षत्रः कैकयानां महारथः ।
 प्रवपन्निशितान्बाणान्महेन्द्राश्निसंनिभान् ॥ ७

तं तु प्रत्युदियाच्छीघ्रं क्षेमधूर्तिर्महायशाः ।
 विमुञ्चन्निशितान्बाणान्शतशोऽथ सहस्रशः ॥ ८
 घृष्टकेतुश्च चेदीनामृपभोऽतिवलौदितः ।
 त्वरितोऽभ्यद्रवद्रोणं महेन्द्र इव शम्बरम् ॥ ९
 तमापतन्तं सहसा व्यादितास्यमिवान्तकम् ।
 वीरधन्वा महेष्वासस्त्वरमाणः समभ्ययात् ॥ १०
 युधिष्ठिरं महाराज जिगीषुं समवस्थितम् ।
 सहानीकं ततो द्रोणो न्यवारयत वीर्यवान् ॥ ११
 नकुलं कुशलं युद्धे पराक्रान्तं पराक्रमी ।
 अभ्यगच्छत्समायान्तं विकर्णस्ते सुतः प्रभो ॥ १२

B (G₁ om) द्रोणे युद्धम् (for द्रोणे द्यूतम्) B₁ अभूतदा
 (for अवर्तत)

3 G₁ om 3 (cf v 1 2) —^a) K₈ B₂ s D₆
 पञ्चाला G₁ M₁ 2 [अ]भि (for हि) —^o) S₂ K₁ 4
 B D₆₁ D_n D₁ s-s 7 8 T G₂ s s अभ्यमुचत, K₂ s
 अत्यमुचत (for अभ्यवर्षन्त) D₁ संरन्धा (for गर्जन्त)
 D₆ अभ्यगच्छन्विमुचत —^a) D_n s (G₁ om) भूरिश,
 D₁ मारिषं (for मारिष)

4 G₁ om 4^{ab} (cf v 1 2) —^a) S₂ K₁ B₁ D₆₁
 D_n D₁ 4 s तु (S₂ K₁ स) तुमुलस्, K₂ तु तुमुलैस्,
 D₁ s स तुमलस् (for सुतमुलस्) —^b) T G₂ [अ]द्भुतं
 (for 'त') —^c) D₁ reads 4^{ad} after 2^{ab} —^c) B
 (except B₁) D₆ s पञ्चालानां —^a) S₁ घोरो देवासुरो
 यया, K₅ D_n देवासुररणोपम

5 ^a) S₁ प्राप्य; D₂ s 7 8 प्राप्ता (for प्राप्य)
 —^b) B₂ 4 D₆ पञ्चाला —^c) T G₂ विभित्सन्तो (for
 विभि) D₂ तवानीकमसीप्सन्तो —^d) K (except K₅)
 विदर्शयन्, D₁ व्यधर्षयन् (for व्यदर्शयन्) D₆ महा
 शस्त्राणि दर्शयन्

6 S K (except K₅) D₁ om 6 —^a) D₇ s -पर्यन्ते
 (for 'न्त') —^b) K₅ D₂ s 8 रथिनो रथसंस्थिता
 —^c) D₂ s 7 [s]भ्यवर्तते

7 ^a) B₁ s बृहत्क्षेत्र —^b) K₅ B₂ s D₆₁ D₂ s s-8
 कैकयानां, D_n D₄ कैके (for कैक) G₅ महारथा
 (for रथ) —^c) D₂ प्रवर्षन्; T G₂ s प्रवपन् (for
 प्रवपन्) T G₁ निवदान् (sio) (for निशितान्) —^d
 K (except K₅) D₁ s om. (hapl.) 7^d-8^c —^d) B₂
 सुप्रभान्; D_n भीषणान्, D₂ (sup lin as in text)

G₂ निस्वनान्, D₁ समप्रभान् (hypermetric) (for -सनि
 भान्) K₅ शतशोय सहस्रश, D₆ ईंदाशनिसमप्रभान्

8 S K (except K₅) D₁ s om 8^{ab} (cf. v 1. 7)
 —^a) K₅ M₂-s प्रत्युद्ययात्, D₆₁ D_n D₂ s 'द्यौ,
 D₁ प्रत्यर्दयत् (for प्रत्युदियात्) —^b) D₂ s 5 मूर्तिर्
 (for धूर्तिर्) S महारथ (for 'यथा) —^c) G₁
 विमुक्त्वा (for विमुञ्चन्)

9 ^a) G₁ s 5 M₁ s तु (for च) —^b) S K₁ s
 D₁ बलोद्धत, K₅ D_n D₁ s 7 8 'चित, D₂ -बलो
 महान्, D₆ -बलो विमु, M₂-s -बलान्वित (for -बलो
 दित) —^c) S₂ K₁ s [s]भ्यपतद् (for 'द्रवद्) —^d)
 D₂ महेंद्रम् D₄ सत्वरं (for शम्बरम्) S महेंद्रमिव शयर

10 K₂ om 10^{ab} —^a) D_n वीरो धन्वी, D₁ s
 वीरधर्मा, D₇ s 'वर्मा (for धन्वा) —^d) B₂ इवाम्य
 यात्, G₂ s समभ्ययात्, G₅ समभ्यधात् (for 'यात्)

11 B₂ reads 11^a-14^b on marg —^a) K₂ B (B₂
 marg, orig as in text) D₆₁ D_n D₁ s s G₅ महा
 राजं, M₂ 'बाहुर (for राज) —^b) K₅ D₂ s जिगीषु
 (for जिगीषुं) D₆ तमवस्थित S (except G₂ s)
 जिगीषुं (G₁ 'हीषुं) समुपस्थित —^c) S₂ K₁ s D₂ s
 महानीक (D₄ कष) (for सहानीकं) S सयन् (for
 सतो) —^d) D₁ s भ्यवर्तयत, M₂ ह्यवारयत (for न्यवार)
 D₂ S स च (T G₂ s तद्) ली (for वीर्यवान्)

12 B₂ reads 12 on marg —^a) T G₂ रमस,
 G₁ M₁ s रमसे; G₂ s रमसा; G₅ सहसा (for कुशलं)
 —^c) D₆ अगच्छत् (for अभ्यगच्छत्) D₂ s समायातं
 (for यान्तं) —^d) S₂ om (hapl.) 12^d-13^a —^d) B₁
 तत् (for ते)

सहदेवं तथायान्तं दुर्मुखः शत्रुकर्शनः ।
 शरैरनेकसाहसैः समवाकिरदाशुगैः ॥ १३
 सात्यकिं तु नरव्याघ्रं व्याघ्रदत्तस्त्ववारयत् ।
 शरैः सुनिशितैस्तीक्ष्णैः कम्पयन्वै मुहुर्मुहुः ॥ १४
 द्रौपदेयान्नरव्याघ्रान्मुञ्चतः सायकोत्तमान् ।
 संरन्धात्रथिनां श्रेष्ठान्सौमदत्तिरवारयत् ॥ १५
 भीमसेनं तथा क्रुद्धं भीमरूपो भयानकम् ।
 प्रत्यवारयदायान्तमार्ष्यशृङ्गिर्महारथः ॥ १६
 तयोः समभवद्युद्धं नरराक्षसयोर्मृधे ।
 यादृगेव पुरा वृत्तं रामरावणयोर्नृप ॥ १७

13 Śs om 13^a (of v 1 12) Bs reads 13 on marg —^a) Ds 7 s G1 Ms-s समयांत (for तथायान्त) —^b) Ś K1-s सुदनं, K4 Ds सुदन, B Dc1 Ms-s चापन, Dn2 D1-s ६ कर्षण (for कर्शन) —^d) D2 S (except Ms-s) समवारयदाशुगै

14 Bs reads 14^{ab} on marg —^a) Śs K (except K2) च (for तु) D. १ नरव्याघ्र (for 'घ्रं) — Ds om (hapl) 14^b-15^a —^b) D2 s Gs व्याघ्रदत्तस् (for 'दत्तस्) D2 S स्ववाकिरत् (for रयत्) — D3 om 14^c-15^b —^c) Śs K1 s. 4 D7 तु (for तु-) Dn1 चैव, S (except G4 Ms-s) दमै (for तीक्ष्णै) —^d) K1 कामयन्वै, Bs Dc1 कंकपत्रैर्, Ds 7 उत्सयन्वै (for कम्प)

15 D4 om 15^{ab}, Ds om 15^a (for both, of v 1 14) —^a) D2 नरव्याघ्र (for 'व्याघ्रान्) —^b) D2 पचमि (for मुञ्चतः) Dn1 सायकान्वहन् (for 'कोत्तमान्) —^c) K1 सशब्दान्, B1 2 Dc1 D2 सरन्धो (for 'न्धान्) K4 B (except B1) D2 S (except Ms-s) रथिन (for 'ना) B (except B1) Dc1 D2 S (except Ms-s) श्रेष्ठ (for श्रेष्ठान्) —^d) D1 2. 4 7 G1 s M1 2 सौमदत्तिर् (for सौम) D2 सौमदत्तिस्त्ववाकिरत्

16 ^a) Śs K1 तत् क्रुद्धं, K2 s Dn Ds. 7 तदा क्रुद्धं, D3 G1 M1 2 तथायातं, T G2-s अथायातं, Ms-s तमायात (for तथा क्रुद्धं) —^b) K1 Ds भीमरूपं, B Dc1 D2 s S घोररूपं (T G M1. 2 'पो) (for भीमरूपो) Ks Dn D1 6-8 G2-s भयानकं, Ds 'नका', G1 M1. 2 'वह (for 'नकम्) —^c) B1 पर्यवारयद्, B4 अभ्य

ततो युधिष्ठिरो द्रोणं नवत्या नतपर्वणाम् ।
 आज्ञे भरतश्रेष्ठ सर्वमर्मसु भारत ॥ १८
 तं द्रोणः पञ्चविंशत्या निजघान स्तनान्तरे ।
 रोपितो भरतश्रेष्ठ कौन्तेयेन यशस्विना ॥ १९
 भूय एव तु विंशत्या सायकानां समाचिनोत् ।
 साश्वस्रतध्वजं द्रोणः पश्यतां सर्वधन्विनाम् ॥ २०
 तान्शरान्द्रोणमुक्तांस्तु शरवर्षेण पाण्डवः ।
 अवारयत् धर्मात्मा दर्शयन्पाणिनाघवम् ॥ २१
 ततो द्रोणो भृशं क्रुद्धो धर्मराजस्य संयुगे ।
 चिच्छेद सहसा धन्वी धनुस्तस्य महात्मनः ॥ २२

(for प्रत्य) G1 M1. 2 आयत्तम् (for आयान्तम्) —^d) Śs S Cv आदयै (Cv 'श') शृङ्गिर् (for आर्ष्य) K1 महा यशा, Ks B1-s 5 Dc1 M Cv बल, D2 'मुज (for 'रय)

17 ^a) M1 समफलद् (for 'भवद्) —^b) D2 युधि (for मृधे) —^c) S (except Ms-s) यादृशं वै (for यादृगेव) —^d) Ks B1 s Dn1 Ds 7 s G2 मृधे, Dc1 G1 M इव (for नृप)

18 ^a) Śs Ks ततो युधिष्ठिर द्रोणो —^b) Ś K (except Ks) D1 Ms 4 पर्वणि, D1 पर्वणा (for 'पर्वणाम्) —^c) K4 -श्रेष्ठ, Ks B Dn2 D7 s T G1-s -श्रेष्ठ (for -श्रेष्ठ) —^d) Ś K1-s D1 om (hapl) 18^d-19^c K4 om 18^d —^d) Ds बर्मसु (for 'मर्मसु) Ms भारत, Ms-s स त्वरन् (for भारत)

19 Ś K1-s D1 om 19^{abc} (of v 1 18) —^a) S महात्मना (for यशस्विना) Śs K1 2 4 कौन्तेय शत्रुकर्षण

20 ^a) Ms-s हि (for तु) —^b) Ds 7 s समावृणोत् (for 'चिनोत्) — For 20^{ab}, T G M1 2 subst

555* अदृश्य समरे चक्रे राजान सायकोत्तमै ।

21 ^a) T Gs 4 स (for तु) —^c) Ś K1 अपारयत्, Ds ० अवारयत्; S न्यवारयत् (for अवा) —^d) D7 पाणिनोबल (sic), S हस्तलाघव (for पाणि)

22 ^c) Ś K1-s D (except Dc1 D2) समरे; Ks सशर (for सहसा) D2 क्रुद्धो (for धन्वी)

23 ^a) Śs Ks 4 D1 तयैर्न (for न) —^d) Dc1

अथैनं छिन्नधन्वानं त्वरमाणो महारथः ।
 शरैरनेकसाहसैः पूरयामास सर्वतः ॥ २३
 अदृश्यं दृश्य राजानं भारद्वाजस्य सायकैः ।
 सर्वभूतान्यमन्यन्त हतमेव युधिष्ठिरम् ॥ २४
 केचिच्चैनममन्यन्त तथा वै विमुखीकृतम् ।
 हृतो राजेति राजेन्द्र ब्राह्मणेन यशस्विना ॥ २५
 स कृच्छ्रं परमं प्राप्नो धर्मराजो युधिष्ठिरः ।
 त्यक्त्वा तत्कार्मुकं छिन्नं भारद्वाजेन संयुगे ।
 आददेज्यद्वन्द्वुर्दिव्यं भारध्नं वेगवत्तरम् ॥ २६
 ततस्तान्सायकान्सर्वान्द्रोणमुक्तान्सहस्रशः ।
 चिच्छेद समरे वीरस्तदद्भुतमिवामवत् ॥ २७

छित्त्वा च ताञ्शरात्राज्ञा क्रोधसंरक्तलोचनः ।
 शक्तिं जग्राह समरे गिरीणामपि दारणीम् ।
 स्वर्णदण्डां महाघोरामष्टघण्टां भयावहाम् ॥ २८
 समुत्क्षिप्य च तां हृष्टो ननाद बलवद्वली ।
 नादेन सर्वभूतानि त्रासयन्निव भारत ॥ २९
 शक्तिं समुद्यतां दृष्ट्वा धर्मराजेन संयुगे ।
 स्वस्ति द्रोणाय सहसा सर्वभूतान्यथाब्रुवन् ॥ ३०
 सा राजभुजनिर्मुक्ता निर्मुक्तोरगसंनिभा ।
 प्रज्वालयन्ती गगनं दिशश्च विदिशस्तथा ।
 द्रोणान्तिकमनुप्राप्ता दीप्तास्या पन्नगी यथा ॥ ३१
 तामापतन्तीं सहसा प्रेक्ष्य द्रोणो विशां पते ।

भारद्वाजो (for त्वरमाणो) Ds महारथं (for 'रथ') S₁
 त्वरमाणा महारथा, B₂ (marg, orig as in text)
 भारद्वाजेन संयुगे —^a) Dn₁ सर्वश (for 'त') S₁
 पूरयामासुरंजसा

24^a) B D₀₁ Dn₂ D₁₋₃ ३ ६ वीक्ष्य, D₇ ३ प्रेक्ष्य
 (for दृश्य) —^b) S₂ सयुगे, B₁ ३ ३ शायकै (for
 सा) — B₁ G₈ om (hapl.) 24^d-25^a —^d) K₁
 युधिष्ठिर (sio)

25 B₁ G₈ om. 25^a (of v l 24) —^a) D₇ ३
 चैवम् (for चैनम्) —^b) N (except K₅ B₁ D₀₁)
 [एव (for चै) G₈ कृत (for कृतम्) —^c) N (except
 S₁ K₁ B₁ ३ ३ D₁) M₈₋₅ हृतो, G₈ ततो (for हृतो)
 K₅ D₂ [ह]ति राजेति, D₈ हृतो राजा, G₄ नरैर्द्वेन्द्र (for
 [ह]ति राजेन्द्र) —^d) K₅ ब्राह्मणेति (for णेन) Dn₁
 D₂₋₄ ३ महात्मना (for यशस्विना)

28^b) Dn₁ महारथ (for युधिष्ठिर) — D₄ om.
 26^c-28^b —^c) S₁ आदधे, M₈₋₅ आदत्ते (for आददे)
 K₅ Dn₁ D₅ १ ३ घोरं (for दिव्यं) —^d) Dn₂ D₈ ३
 भास्वरं (for भारध्नं) B D₀₁ भार (B₄ बल) साधन
 मुत्तमं

27 D₄ om 27 (of v l 26) —^a) B₁ ३ शाय
 कान् S K Dn D₁ ३ ३ M₈₋₅ सत्र, D₂ तीक्ष्णान् (for
 सर्वान्) —^b) S₂ K₂ B₂ Dn₂ D₂ ३ ३ ३ द्रोणनुबान्
 (for मुक्तान्) S₂ (orig, sup in as in text)
 समंतत (for सहस्रश) —^c) Dn₁ चिच्छेद परवीरस्य

28 D₄ om. 28^a (of v l 26) —^a) K₂ B₄

Dn₂ D₁ ३ ३ ३ तु, K₅ तांस्, M₈₋₅ [ए]व (for च)
 K₅ B₂ 4 Dn D₁ ३ ३ ३ राजन्, D₅ १ घोरान् (for राजा)
 —^b) D₅ १ ३ शरैरेव युधिष्ठिर —^d) B₂ इव (for
 अपि) S₂ K₁ ३ D₀₁ Dn₂ D₁ ३ ३ ३ दारिणीं, B₁ D₇
 G₅ M₁ ३ दारुणीं, Dn₁ दारणिं, T G₈ दारणा (for
 दारणीम्) K₅ गिरीणामवदारण —^c) T G₁₋₄ M₁ ३
 हेम (for स्वर्ण) G₈ घटा (for -दण्डा) S (except
 G₆) -घोषाम् (for घोरांम्) —^d) K₅ Dn₂ महाभया
 (for भयावहाम्)

29^a) S₂ तु (for च) —^b) K₅ Dn₁ D₂ बल-
 वान् (for 'वद्') —^c) K₅ S तां रणे (for नादेन)
 —^d) S त्रासयेतीमिव प्रभो

30^b) B₄ धर्मराजस्य संयुगे —^d) B₁ ३ (marg
 as in text) ३ ३ T G₈₋₅ सैन्यानि (for -भूतानि) D₈
 अवारयत् (for अयाब्रुवन्)

31^d) B₂ M₈₋₅ स, B₈ सा (for च) S K B₄
 D₀₁ Dn D₁ ३ ३ ३ स प्र, B₁ D₈ च प्र, Dn₂ खं प्र;
 D₂ चीप, D₇ दश (for च वि-) — D₄ om. (hapl)
 31^c —^c) S (except G₂ M₈₋₅) द्रोणानीकम् (for
 न्तिकम्) Dn₁ अनुप्राप्तो, D₂ प्राप्ता (for प्राप्ता)
 — After 31^c, S ins

556* कालरात्रीव भारत ।

कन्येवोरगराजस्य

—^d) D₂ दीप्तास्यां पन्नगी यथा

32^a) K₂ D₁ ३ आपतन्तीं (for 'तन्तीं) —^b) K₅
 Dn₂ D₁ ३ ३ G₂ दृष्ट्वा; B₂ वीक्ष्य (for प्रेक्ष्य) —^c)

सहदेवं तथायान्तं दुर्मुखः शत्रुकर्शनः ।
 शरैरनेकसाहसैः समवाकिरदाशुगैः ॥ १३
 सात्यकिं तु नरव्याघ्रं व्याधदत्तस्त्ववारयत् ।
 शरैः सुनिशितैस्तीक्ष्णैः कम्पयन्वै मुहुर्मुहुः ॥ १४
 द्रौपदेयान्नरव्याघ्रान्मुञ्चतः सायकोत्तमान् ।
 संरन्धात्राथिनां श्रेष्ठान्सौमदत्तिवारयत् ॥ १५
 भीमसेनं तथा क्रुद्धं भीमरूपो भयानकम् ।
 प्रत्यवारयदायान्तमार्यशृङ्गिर्महारथः ॥ १६
 तयोः समभवद्युद्धं नरराक्षसयोर्मृष्टे ।
 यादृगेव पुरा वृत्तं रामरावणयोर्नुप ॥ १७

ततो युधिष्ठिरो द्रोणं नवत्या नतपर्वणाम् ।
 आजग्ने भरतश्रेष्ठ सर्वमर्मसु भारत ॥ १८
 तं द्रोणः पञ्चविंशत्या निजधान स्तनान्तरे ।
 रोपितो भरतश्रेष्ठ कौन्तेयेन यशस्विना ॥ १९
 भूय एव तु विंशत्या सायकानां समाचिनोत् ।
 साश्वसूतध्वजं द्रोणः पश्यतां सर्वधन्विनाम् ॥ २०
 ताञ्शरान्द्रोणमुक्तास्तु शरवर्षेण पाण्डवः ।
 अवारयत धर्मात्मा दर्शयन्पाणिलाघवम् ॥ २१
 ततो द्रोणो भृशं क्रुद्धो धर्मराजस्य संयुगे ।
 चिच्छेद सहसा धन्वी धनुस्तस्य महात्मनः ॥ २२

13 Śs om 13^a (cf. v 1 12) Bs reads 13 on marg —^a) Ds 7 s G1 Ms-5 समायातं (for तथायान्तं) —^b) Ś K1-8 सूदन, K4 Ds सूदन, B Dc1 Ms-5 तापन, Dn2 D1-8, 6 कर्षण (for -कर्शन) —^d) D2 S (except Ms-5) समवारयदाशुगै

14 Bs reads 14^{ab} on marg —^a) Śs K (except K2) च (for तु) Ds 7 रन्धात्र (for 'ध्रं) — Ds om (hapl) 14^b-15^a —^b) D2 s Gs व्याघ्रदत्तस् (for 'दत्तस्) D2 S ह्यवाकिरत् (for 'रयत्) — Ds om 14^c-15^b —^c) Ś1 K1. s. 4 D1 तु (for सु) Dn1 चैव, S (except Gs Ms-5) उग्रै (for तीक्ष्णै) —^d) K1 कामयन्वै, Bs Dc1 कंकपत्रैर्, Ds 7 उत्सयन्वै (for कम्प)

15 Ds om 15^{ab}, Ds om 15^a (for both, of v 1 14) —^a) D2 नरव्याघ्र (for 'व्याघ्रान्) —^b) D2 पचन्ति (for मुञ्चत) Dn1 सायकान्वहन् (for 'कोत्तमान्) —^c) K1 सशब्दान्, B1 2 Dc1 D2 सरथो (for 'वधान्) K4 B (except B1) D2 S (except Ms-5) रथिन (for 'ना) B (except B1) Dc1 D2 S (except Ms-5) श्रेष्ठ (for श्रेष्ठान्) —^d) D1 2 4 7 G1 s M1. 2 सोमदत्तिर् (for सौम) D2 सौमदत्तिस्त्वा किरत्

16 ^a) Śs K1 तत् क्रुद्ध, K2 s Dn Ds 7 तदा क्रुद्ध, D2 G1 M1. 2 तथायातं, T G2-5 अयायात, Ms-5 तमायात (for तथा क्रुद्ध) —^b) K1 Ds भीमरूपं, B Dc1 D2 s S घोररूपं (T G M1. 2 'यो) (for भीमरूपो) Ks Dn Ds 6-8 G2-5 भयानक, Ds 'नका', G1 M1. 2 'वह' (for 'नकम्) —^c) B1 पर्यवारयद्; B4 अभ्य

(for प्रत्य) G1 M1. 2 आयत्तम् (for आयान्तम्) —^d) Śs S Cv आश्रयं (Cv 'शै) शृंगिर् (for आश्रयं) K1 महा यशा, Ks B1-8 s Dc1 M Cv 'बल, D2 'भुज (for 'रथ)

17 ^a) M2 समफलद् (for 'भवद्) —^b) D2 युधि (for शृधे) —^c) S (except Ms-5) यादृशं चै (for यादृगेव) —^d) Ks B1 s Dn1 D4 s 7 s G2 शृधे, Dc1 G1 M इव (for नृप)

18 ^a) Śs Ks ततो युधिष्ठिरं द्रोणो —^b) Ś K (except Ks) D1 Ms 4 पर्वणि, D4 पर्वणा (for 'पर्वणाम्) —^c) K4 -श्रेष्ठ, Ks B Dn2 D7 s T G1-8 -श्रेष्ठ (for -श्रेष्ठ) — Ś K1-3 D1 om (hapl) 18^d-19^c K4 om. 18^d —^d) Ds 'वर्मसु (for 'वर्मसु) M2 भारत, Ms-5 स त्वरत् (for भारत)

19 Ś K1-8 D1 om 19^{ab} (cf. v 1 18) —^a) S महात्मना (for यशस्विना) Śs K1 2 4 कौन्तेयं शत्रुकर्षण

20 ^a) Ms-5 हि (for तु) —^b) Ds 7 s समावृणोत् (for चिनोत्) — For 20^{ab}, T G M1. 2 subst

555* अदृश्य समरे चक्रे राजानं सायकोत्तमै ।

21 ^a) T Gs 4 स्त (for तु) —^c) Ś K1 अधारयत्, Ds 6 अधारयन्, S न्यवारयत् (for भवा) —^d) D1 पाणिनीबल (sic), S हस्तलाघव (for पाणि)

22 ^c) Ś K1-4 D (except Dc1 D2) समरे, Ks सशर (for सहसा) D2 क्रुद्धो (for धन्वी)

23 ^a) Śs Ks 4 D1 तयै (for अ) —^b) Dc1

अथैनं छिन्नधन्वानं त्वरमाणो महारथः ।
 शरैरेकेसाहसैः पूरयामास सर्वतः ॥ २३
 अदृश्यं दृश्यं राजानं भारद्वाजस्य सायकैः ।
 सर्वभूतान्यमन्यन्त हतमेव युधिष्ठिरम् ॥ २४
 केचिच्चैनममन्यन्त तथा वै विमुखीकृतम् ।
 हतो राजेति राजेन्द्र ब्राह्मणेन यशस्विना ॥ २५
 स कृच्छ्रं परमं प्राप्नो धर्मराजो युधिष्ठिरः ।
 त्यक्त्वा तत्कार्मुकं छिन्नं भारद्वाजेन संयुगे ।
 आददेज्यद्वन्दुदिव्यं भारद्वाजं वेगवत्तरम् ॥ २६
 ततस्तान्सायकान्सर्वान्द्रोणमुक्तान्सहस्रशः ।
 चिच्छेद समरे वीरस्तदद्भुतमिवामवत् ॥ २७

छित्त्वा च ताञ्शरात्राजा क्रोधसंरक्तलोचनः ।
 शक्तिं जग्राह समरे गिरीणामपि दारणीम् ।
 स्वर्णदण्डां महाघोरामष्टघण्टां भयावहाम् ॥ २८
 समुत्क्षिप्य च तां हृष्टो ननाद वलवद्वली ।
 नादेन सर्वभूतानि त्रासयन्निव भारत ॥ २९
 शक्तिं समुद्यतां दृष्ट्वा धर्मराजेन संयुगे ।
 स्वस्ति द्रोणाय सहसा सर्वभूतान्यथाब्रुवन् ॥ ३०
 सा राजभुजनिर्मुक्ता निर्मुक्तोरगसंनिभा ।
 प्रज्वालयन्ती गगनं दिशश्च विदिशस्तथा ।
 द्रोणान्तिकमनुप्राप्ता दीप्तास्या पन्नगी यथा ॥ ३१
 तामापतन्तीं सहसा प्रेक्ष्य द्रोणो विशां पते ।

C
B
K

भारद्वाजो (for स्वरमाणो) Ds महारथ (for रथ) Ss
 स्वरमाणा महारथा, Bz (marg, orig as in text)
 भारद्वाजेन संयुगे —^a) Dn1 सर्वश (for त) Ss
 पूरयामासुरजसा

24^a) B Dc1 Dn2 D1-2 5 5 वीक्ष्य, D1 8 प्रेक्ष्य
 (for दृश्य) —^b) Ss संयुगे, B1 2 5 शायकै (for
 सा) — B1 Gs om (hapl.) 24^a-25^a —^d) K1
 युधिष्ठिर (sic)

25 B1 Gs om. 25^a (cf. v 1 24) —^a) D1 8
 चैवम् (for चैनम्) —^b) N (except Ks B1 Dc1)
 [ए]व (for वै) Gs कृत (for कृतम्) —^c) N (except
 Ss K1 B1 8 5 D1) Ms-5 हतो, Gs ततो (for हतो)
 Ks Ds [इ]ति राजेति, Ds हतो राजा, Gs नरेन्द्र (for
 [इ]ति राजेन्द्र) —^d) Ks ब्राह्मणेति (for गेन) Dn1
 D1-4 5 महात्मना (for यशस्विना)

26^b) Dn1 महारथ (for युधिष्ठिर) — D1 om
 26^a-28^b —^c) Ss आददे, Ms-1 आदत्ते (for आददे)
 Ks Dn1 Ds 7 8 चोरं (for दिव्यं) —^d) Dn2 Ds 8
 भास्वरं (for भारद्वाजं) B Dc1 मार (Bz बल) साधन
 सुतम्

27 Ds om 27 (cf. v 1 26) —^a) B1 2 शाय
 कान् S K Dn D1 8-8 Ms-5 तत्र, Ds सीक्षान् (for
 सर्वान्) —^b) Ss K2 Bz Dn2 Ds 8 8-8 द्रोणमुक्ता
 (for मुक्तान्) Ss (orig, sup. l. as in text)
 समवत (for सहस्रशः) —^c) Dn1 चिच्छेद परवीरस्य

28 Ds om. 28^a (cf. v 1 26) —^a) Ks Bz

Dn2 D1 8 8-8 तु, Ks तांस्, Ms-5 [ए]व (for च)
 Ks Bz 4 Dn D1 8 8 8 राजन्, Ds 7 घोरान् (for राजा)
 —^b) Ds 7 8 दारैरेव युधिष्ठिर —^d) Bz इव (for
 अपि) Ss K1 2 Dc1 Dn2 D1 2 4 5 दारिणी, B1 D1
 Gs M1 2 दारणी, Dn1 दारणि, T Gs दारणा (for
 दारणीम्) Ks गिरीणामवदारणं —^c) T G1-4 M1 2
 हेम (for स्वर्ण) Gs घटां (for दण्डा) S (except
 Gs) घोषाम् (for घोराम्) —^d) Ks Dn2 महाभया
 (for भयावहाम्)

29^a) Ss तु (for च) —^b) Ks Dn1 Ds ब्रु-
 वान् (for वद्) —^c) Ks S ता रणे (for नादेन)
 —^d) S त्रासयतीमिव प्रभो

30^b) Bz धर्मराजस्य संयुगे —^a) B1 2 (marg
 as in text) 4 5 T Gs-5 सैन्यानि (for भूतानि) Ds
 अयारयत् (for अयाब्रुवन्)

31^a) Bz Ms-5 त, Bz सा (for च) S K Bz
 Dc1 Dn D1 8-8 त प्र, B1 Ds च प्र, Dn2 स्त प्र;
 Ds चोप, D7 दश (for च वि-) — Ds om. (hapl.)
 31^a —^c) S (except Gs Ms-5) द्रोणानीकम् (for
 'न्तिकम्) Dn1 अनुप्राप्तो, Ds 'प्राप्तां (for 'प्राप्ता)
 — After 31^a, S ins

556^a काकरात्रीव मारत ।

कन्येवोरगराजस्य

—^c) Ds दीप्तास्यां पन्नगी यथा

32^a) Ks D1 8 आपतती (for 'तन्ती) —^b) Ks
 Dn2 D1 8 5 Gs इक्ष्वा; Bz वीक्ष्य (for प्रेक्ष्य) —^c)

प्रादुश्यके ततो ब्राह्ममस्त्रमस्त्रविदां वरः ॥ ३२
तदस्त्रं भस्मसात्कृत्वा तां शक्तिं घोरदर्शनाम् ।
जगाम स्यन्दनं तूर्णं पाण्डवस्य यशस्विनः ॥ ३३
ततो युधिष्ठिरो राजा द्रोणास्त्रं तत्समुद्यतम् ।
अशामयन्महाप्राज्ञो ब्रह्मास्त्रेणैव भारत ॥ ३४
विन्याध च रणे द्रोणं पञ्चभिर्नतपर्वभिः ।
क्षुरप्रेण च तीक्ष्णेन चिच्छेदास्य महद्भुजः ॥ ३५
तदपास्य धनुश्छिन्नं द्रोणः क्षत्रियमर्दनः ।
गदां चिक्षेप सहसा धर्मपुत्राय मारिष ॥ ३६
तामापतन्तीं सहसा गदां दृष्ट्वा युधिष्ठिरः ।

गदामेवाग्रहीत्कुद्वशिक्षेप च परंतपः ॥ ३७
ते गदे सहसा मुक्ते समासाद्य परस्परम् ।
संघर्षात्पावकं मुक्त्वा समेयातां महीतले ॥ ३८
ततो द्रोणो भृशं क्रुद्धो धर्मराजस्य मारिष ।
चतुर्भिर्निशितैस्तीक्ष्णैर्हयाङ्गघ्ने शरोत्तमैः ॥ ३९
धनुश्चैकेन बाणेन चिच्छेदेन्द्रध्वजोपमम् ।
केतुमेकेन चिच्छेद पाण्डवं चार्दयन्निभिः ॥ ४०
हताश्चातु रथात्तूर्णमवप्लुत्य युधिष्ठिरः ।
तस्यावूर्ध्वभुजो राजा व्यायुधो भरतर्षभ ॥ ४१
विरथं तं समालोक्य व्यायुधं च विशेषतः ।

K₄ reads from ब्राह्म up to पर्वभि (in 35^a) on marg
D₂ तदा (for ततो) K₁ D₂ ४ १ ४ ब्रह्मम्, K₄ (marg)
D₁ द्रोणो (for ब्राह्मम्) The portion of the text in Ś₂
from ह्यमस्त्र up to निनाद (in 7 83 33^o) is lost on
missing folios —^a) K₄ D₁ ब्राह्ममस्त्र स चास्त्रविद

33 Ś₂ missing (of v 1 32) K₄ reads 33 on
marg —^a) D₂ तदीया, D₅ तां शक्तिं (for तदस्त्रं)
— D₅ om 33^b-34^c —^b) K₅ शक्तिं हेमविभूषिता
—^d) K₂ D₄ S महात्मन (for यशस्विन)

34 Ś₂ missing (of v 1 32) D₅ om 34^{ab} (of
v 1 33) K₄ reads 34 on marg —^c) B₁ S D₁
D₇ S M₅ अशातयन्, D₅ अशोभयन् (for अशामयन्)
D₂ G₂ महाराज (for 'प्राज्ञो)

35 Ś₂ missing (of v 1 32) D₂ om 35^a-45^b
K₄ reads 35^{ab} on marg —^a) D₁ S विष्ठा त च, D₂
विचरंत, T G₂ ४ स विन्याध (for विन्याध च) —^b)
B₂ (marg as in text) नवभिर् (for पञ्चभिर्) —^c)
B₄ D₂ D₂ S सु, G₂ [एव (for च) G₁ M₁ 2
तीक्ष्णे (for तीक्ष्णेन)

36 Ś₂ missing (of v 1 32) D₄ om 36 (of v 1
35) —^a) D₂ G₂ राजाय (for पुत्राय) D₂ भारत
(for मारिष)

37 Ś₂ missing (of v 1 32) D₄ om 37 (of
v 1 35) —^a) K₅ D₂ संप्रेक्ष्य (for सहसा) —^b)
D₁ गदा K₅ D₂ गुर्वी (for दृष्ट्वा) —^c) D₅ [अ]व-
धीत् (for [अ]ग्रहीत्) —^d) Ś₁ K (except K₅) D₂
D₁ S T G₂ ४ परंतप

38 Ś₂ missing (of v 1 32) D₄ om 38 (of v 1
35) —^a) B₁ हस्वा (for मुक्त्वा) —^a) Ś₁ सम
येता, K₁ ४ D₂ G₁ M₁ 2 समीयातां, B₂ समापेता,
D₂ शमयेता, D₅ समीयात, M₂ सह याता, M₄ सहा
याता, M₅ सहायते (for समेयातां) D₂ S (except
G₂ S) महीतले, D₂ पते (for 'तले)

39 Ś₂ missing (of v 1 32) D₄ om 39 (of v 1
35) D₅ om. 39^{ab} —^c) K₅ D₂ S १ ४ विशिलैस्
(for निशितैस्) T G₂-S transp तीक्ष्णै and जघ्ने
K₅ D₇ S नरोत्तम, D₂ नरर्षभ, D₅ नरोत्तम (for शरो
त्तमै)

40 Ś₂ missing (of v 1 32) D₄ om 40 (of v 1
35) —^a) K₅ भलेन (for बाणेन) D₂ S S चिच्छे
दैकेन भलेन —^b) Ś₁ K₁ G₂ चिच्छिदेन्द्र, D₂ S S
धनुश्चै (for चिच्छेदेन्द्र) B D₁ D₂ चिच्छेदेन्द्रायुधोपम
—^c) D₅ छत्रम् (for केतुम्) —^d) B₁ D₂ १ ४ चार्दयन्
(for 'यत्) D₂ पाण्डवस्यार्दयन्निभि

41 Ś₂ missing (of v 1 32) D₄ om 41 (of v 1
35) —^a) T G₂-S तद् (for तु) B₁ तस्याद् (for
तूर्णम्) —^c) D₇ S बाहुर् (for राजा) ४ C_d ऊर्ध्व
भुज इति केवल भुजयुद्धं मृगयते तत्र हेतुर्व्यायुध इति ४

42 Ś₂ missing (of v 1 32) D₄ om 42 (of
v 1 35) —^a) K₅ D₁ D₂ G₁ 2 M व्या (M₂-S
वि)मोहयत् (for व्यामोह) T G₂ ४ क्षीत्र (for
शत्रु) —^d) K₁ S D₂ D₁ S वा विमो; B D₁
D₂ च प्रमो, D₂ G₁ M चाभिभू, D₅ भारत (for
चाभिभो)

43 Ś₂ missing (of v 1 32) D₄ om 43 (of v 1

द्रोणो व्यमोहयच्छत्रून्सर्वसैन्यानि चामिभो ॥ ४२
 मृश्वन्निषुगणांस्तीक्ष्णाल्लघुहस्तो दृढव्रतः ।
 अभिदुद्राव राजानं सिंहो मृगमिवोल्बणः ॥ ४३
 तमभिद्रुतमालोक्य द्रोणेनाभिघ्रातिना ।
 हा हेति सहसा शब्दः पाण्डूनां समजायत ॥ ४४

हतो राजा हतो राजा भारद्वाजेन मारिष ।
 इत्यासीत्सुमहाञ्शब्दः पाण्डुसैन्यस्य सर्वतः ॥ ४५
 ततस्त्वरितमारुह्य सहदेवरथं नृपः ।
 अपायाजवनैरश्वैः कुन्तीपुत्रो युधिष्ठिरः ॥ ४६

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८१ ॥

८२

संजय उवाच ।

बृहत्क्षत्रमयायान्तं कैकयं दृढविक्रमम् ।
 क्षेमधूर्तिर्महाराज विव्याधोरसि मार्गणैः ॥ १

बृहत्क्षत्रस्तु तं राजा नवत्या नतपर्वणाम् ।
 आज्ञे त्वरितो युद्धे द्रोणानीकविभित्तया ॥ २
 क्षेमधूर्तिस्तु संकुद्रः कैकयस्य महात्मनः ।

35) —^a) Ś1 K1 s 4 Ds 7 s इषुवरास्, B4 Dn2 D1
 s 6 चेपुगणांस् (for इषु) —^b) Ds चाप (for
 लघु) Ks इडाधुय, Ms-s महाबल (for दृढव्रत)
 —^c) Ks वेगेन (for राजानं) —^d) Ś1 K1 4 राजम्,
 S द्विपम् (for मृगम्) Dn1 S (except Ms-s) इवो-
 ल्बण (Dn1 णा) (for ण) B4 सिंहो मृगगणानिव

44 Śs missing (of v 1 32) Ds om 44 (of v 1
 35) —^c) Ks transp सहसा and शब्द Ś1 K1-4
 समभूत्, Ds सुमहास् (for सहसा) Bs lacuna for
 the portion from शब्द up to जायत (in 44^d) —^d)
 K (except Ks) D1 s om (hapl) 44^d-45^c —^d) Ds
 पांडवानामजायत

45 Śs missing (of v 1 32) Ds om 45^{ab} (of
 v 1 35) Ś1 K (except Ks) D1 s om 45^{ab} (of
 v 1 44) —^a) B4 Dn1 Dn2 Ds s s 7 s हतो
 राजा हतो राजा —^b) Ks Dn2 D1 s G1 M1 s
 भारत (for मारिष) —^c) Ks Ds तुमुल, Dn1 S
 (except Ms-s) च (Dn1 तु) महास् (for सुमहास्)
 —^d) Ds T Gs-s सैन्येषु (for सैन्यस्य) Ś1 K (except
 Ks) D1 s 7 s भारत, Dn2 Ds s 6 मारिष, Ds दारुण
 (for सर्वत)

46 Śs missing (of v 1 32) —^a) Ds आसाध
 (for मारुह्य) —^b) T Gs-s सत्यकेश (for सहदेव)
 K1-s D1 s 7 T Gs-s नृप, B4 प्रभो; Ds प्रति (for
 नृप) —^d) Dn1 Ds कुलीपुत्र; G1 कृतिभोज (for

कुन्तीपुत्रो)

Colophon Śs missing — Sub parvan Ś1 K1-s
 B Dn1 Dn D1-s s-s जयद्रथवध — Day of Drona's
 Generalship K1 चतुर्थदिवसे — Adhy name Ks
 D1 s 7 s युधिष्ठिरपलायन, Ds धर्मराजपराजय, Ds
 युधिष्ठिरापलायन — Adhy no (figures, words or both)
 B1 103, B2 99, B3 104, B4 112, Dn1 105,
 D2 107, Ds 106, T G1-4 M1 s 102, Gs 100,
 Ms-s 101 — Śloka no Dn1 24, Dn1 47, Gs 4b

82

✍ This adhy is missing in Śs (of v 1 7 81 32)

1 ^a) B (except Bs) बृहत्क्षत्रम्, Ds ब्रह्मक्षत्रम्
 (for बृहत्क्षत्रम्) Ds अयायातं, Ms-s तथायातं (for
 अयायान्तं) —^b) Ks B (except Bs) Dn D1-s s s s
 Gs 4 कैकयं, D1 कैकयं (for कैकय) —^c) Dn1 क्षेमे
 धूर्तिर्, Ds क्षेममूर्तिर् (for *धूर्तिर्) Ds 7 s महाराजा
 (for राज) —^d) Ś1 सायकै (for मार्गणै)

2 ^a) B बृहत्क्षत्रस् (for *क्षत्रस्) Ds om (hapl.)
 from त up to क्षेमधूर्तिस्तु (in 3^a) Ks s B1 Dn1 Ds
 Ms-s त राजन्, Bs Ds s 6 राजानं (for त राजा) —^b)
 T Gs-s पर्वभि; G1 M1 s पर्वणा (for *णाम्) —^c)
 Ks B4 s Dn D1 राजन्; Ds s 6 राजा (for युद्धे)
 —^d) Ds G1 s M1 s द्रोणानीक (for *नीक)

3 Ds om up to क्षेमधूर्तिस्तु (of v 1. 2) —^a)

धनुश्चिच्छेद भलेन पीतेन निशितेन च ॥ ३
 अथैनं छिन्नधन्वानं शरेण नतपर्वणा ।
 विन्याध हृदये तूर्णं प्रवरं सर्वधन्विनाम् ॥ ४
 अथान्यद्भनुरादाय बृहत्क्षत्रो हसन्निव ।
 व्यश्नत्तत्त्वजं चक्रे क्षेमधूर्तिं महारथम् ॥ ५
 ततोऽपरेण भलेन पीतेन निशितेन च ।
 जहार नृपतेः कायाच्छिरो ज्वलितकुण्डलम् ॥ ६
 तच्छिन्नं सहसा तस्य शिरः कुञ्चितमूर्धजम् ।
 सकिरीटं महीं प्राप्य बभौ ज्योतिरिवाम्बरात् ॥ ७
 तं निहत्य रणे हृष्टो बृहत्क्षत्रो महारथः ।
 सहसाम्यपतत्सैन्यं तावकं पार्थकारणात् ॥ ८
 घृष्टकेतुमथायान्तं द्रोणहेतोः पराक्रमी ।
 वीरधन्वा महेष्वासो वारयामास भारत ॥ ९

तौ परस्परमासाद्य शरदंष्ट्रौ तरस्त्रिनौ ।
 शरैरनेकसाहसैरन्योन्यमभिजघ्नतुः ॥ १०
 तावुभौ नरशार्दूलौ युयुधाते परस्परम् ।
 महावने तीव्रमदौ वारणाविव यूथपौ ॥ ११
 गिरिगह्वरमासाद्य शार्दूलाविव रोषितौ ।
 युयुधाते महावीर्यौ परस्परजिघांसया ॥ १२
 तद्युद्धमासीत्तुमुलं प्रेक्षणीयं विशां पते ।
 सिद्धचारणसंधानां विस्मयान्नतदर्शनम् ॥ १३
 वीरधन्वा ततः क्रुद्धो घृष्टकेतोः शरासनम् ।
 द्विधा चिच्छेद भलेन प्रहसन्निव भारत ॥ १४
 तदुत्सृज्य धनुश्छिन्नं चेदिराजो महारथः ।
 शक्तिं जग्राह विपुलां रुक्मदण्डामयस्मयीम् ॥ १५
 तां तु शक्तिं महावीर्यां दोर्म्यामायम्य भारत ।

8 संरब्ध (for संकुद्ध) — ⁵ K₂ s B Dn D₁₋₂, 5-7
 कैके (B₁ s D₁ 'क' यस्य (for कैकयस्य) — ^a) D₁ ह
 (for च)

4 Ms om. (hapl) 4^a-6^b — ⁵ S (except M₁ s,
 Ms om.) शितेन (for शरेण) S₁ K₅ B D₀₁ Dn D₁ s s
 [आ]नत- (for नत) — ^o) K₂ s B₄ Dn₂ D₂ समरे
 (for हृदये) D₁ s पूर्णं, M₄ s शरं (for तूर्णं)

5 Ms om 5 (of v l 4) — ⁵ B बृहत्क्षेत्रो (for
 'क्षेत्रो) D₅ स्मयन् (for हसन्) — K (except K₅)
 D₁ om 5^a-6^b — ^o) S₁ B₄ Dn₂ D₂ s 4, 6 रथं (for
 'वर्जं) — ^a) D₂ s 'मूर्ति' (for धूर्ति) D₅ महारथ

6 K (except K₅) D₁ Ms om 6^{ab} (of v l 5, 4)

7 ^a) D₂ शिर (for छिन्न) — ⁵ S₁ K (except
 K₅) नील- (for शिर) K₁ s G₅ कुञ्जित- (for कुञ्चित)
 D₂ कुञ्चितानीलमूर्धजं — ^a) T G₂ s 4 [अ]भसि (for [अ]-
 म्बरात्)

8 ^a) T G₂ s हृष्टा, G₅ हृष्टौ (for हृष्टो) — ⁵ B
 (except B₂) बृहत्क्षेत्रो (for 'क्षेत्रो) B₄ महाबल- (for
 'रथ) — ^o) T G₂ s सहयो (for सहसा) S₁ K₁ s 4
 D₁ न्यपतत्, G₁ M [अ]म्यद्रवत् (for 'पतत्) T
 G₂ s तूर्ण (for सैन्य) — ^a) S पाडु (for पार्थ-)

9 ^a) G₅ घृष्टकेतुद (for 'केतुम्) S₁ K Dn₂ D₁
 4, 5 7, 8 G₄ तथायार्तः; D₂ s वमा' (for अथा') .

10 ⁵) D₂ शार्दूलाविव दर्पितौ, D₈ शरहस्त्रौ महारथौ
 — M₁ s repeat 10^{cd} after 12^{ab}

11 ^o) D₀₁ महाहवे (for 'वने) S₁ K₁ s [s]वीव
 (for तीव्र-)

12 After 12^{ab}, M₁ s repeat 10^{cd} Ms-s om. 12^{cd}
 — ^o) K₄ महावीरौ, B₄ 'राज (for 'वीर्यौ) — ^a)
 B D₀₁ परस्परजयै (B₄ 'वधै) विणौ — For 12^{cd}, T
 G₂ s M₁ s subst

557* तावुभौ नरशार्दूलौ पीडयन्तौ परस्परम् ।

13 ^a) D₄ s 3 तुमलं; G₅ विपुलं (for तुमुलं)
 — ^a) D₄ विस्मयान्नतदर्शनं, D₅ विरायान्नत

14 ^o) D₄ समरे (for भलेन) D₂ विवृता भलेन
 चिच्छेद — ^a) Ms-s तदन्नतमिवाभवत् (= 30^a)

15 ^a) Ms-s समुत्सृज्य (for तदुत्सृज्य) — ⁵ B
 वैद्यो राजा महायशा (G₂ Ms-s विशा पते) — ^o) D₂
 Ms-s विमला (for विपुला) — ^a) K₂ B₁ D₁ हेम,
 G₅ उग्र- (for रुक्म-) D₂ s 6 अयोमयी (for अयस्य
 यीम्)

16 ^a) B₄ ता शक्तिं स, Dn₂ जातु शक्तिं (for
 ता तु शक्तिं) Dn₁ D₂ s 6 महावीर्यौ (for 'वीर्यौ)
 — ⁵) D₀₁ Dn₁ भुजेनोद्यम्य भारत, D₂ भुजाभ्यां गृह्य भां;
 T G M₁ s महतीमल भां, Ms-s भुजाभ्यामय भां Cd

चिक्षेप सहसा यत्तो वीरधन्वरथं प्रति ॥ १६
 स तथा वीरघातिन्या शक्त्या त्वभिहतो भृशम् ।
 निर्भिन्नहृदयस्तूर्णं निपपात रथान्महीम् ॥ १७
 तस्मिन्विनिहते शूरे त्रिगर्तानां महारथे ।
 बलं तेऽभज्यत विभो पाण्डवेयैः समन्ततः ॥ १८
 सहदेवे ततः षष्टिं सायकान्दुर्मुखोऽक्षिपत् ।
 ननाद च महानादं तर्जयन्पाण्डवं रणे ॥ १९
 माद्रेयस्तु ततः क्रुद्धो दुर्मुखं दशभिः शरैः ।
 भ्राता भ्रातरमायान्तं विव्याध प्रहसन्निव ॥ २०
 तं रणे रभसं दृष्ट्वा सहदेवं महाबलम् ।
 दुर्मुखो नवभिर्बाणैस्ताडयामास भारत ॥ २१

दुर्मुखस्य तु भलेन छित्त्वा केतुं महाबलः ।
 जघान चतुरो बाहांश्चतुर्भिर्निशितैः शरैः ॥ २२
 अथापरेण भलेन पीतेन निशितेन च ।
 चिच्छेद सारथेः कायाच्छिरो ज्वलितकुण्डलम् ॥ २३
 क्षुरप्रेण च तीक्ष्णेन कौरव्यस्य महद्बुधुः ।
 सहदेवो रणे छित्त्वा तं च विव्याध पञ्चभिः ॥ २४
 हताश्वं तु रथं त्यक्त्वा दुर्मुखो विमनास्तदा ।
 आरुरोह रथं राजन्निरमित्रस्य भारत ॥ २५
 सहदेवस्ततः क्रुद्धो निरमित्रं महाहवे ।
 जघान पृतनामध्ये भलेन परवीरहा ॥ २६
 स पपात रथोपस्थान्निरमित्रो जनेश्वरः ।

C 7
B 7
K 7

otes आयम्य (as in text) — °) Ks Ds क्रुद्धो, Gs
 युक्तो (for यत्तो) — Gs om 16^d-20° — °) Ś1 वीर
 धन्वि, D1 4 7 8 T1 Gs 8 'धन्वा (for धन्व)

17 Gs om 17 (of v l 16) — °) D1 तथा तु
 (for स तथा) — °) Ds त्वभिहतो, Ds 7 8 तु निहतो;
 Ds त्रिभिः (for त्वभिः) Ds सत्वरभिहतो भृशम् — °)
 K1 संमिन्न, S (Gs om) निर्भिण्ण (for निर्भिन्न) Ds
 तूर्णो (for तूर्ण) — °) Gs (inf l in as in text) महीं
 प्रति (for रथान्महीम्)

18 Gs om 18 (of v l 16) — °) Ś1 K1 8 4
 D1 निपतिते; Ds त्वभिहते (for विनिहते) Ks 8 B1
 Dns S (Gs om) वीरे (for शूरे) — °) Ks B1 8 Dns
 D1 8 5-8 T G1-8 8 M1 8 8 त्रैगर्तानां (for त्रिग) — °)
 = 36° Ds 8 विभजत (for तेऽभज्यत) Ds विभो
 — °) Ś1 K1 पाण्डवीयै, Ks पीड्यमानं, B1 पाण्डवैश्च
 (for पाण्डवेयै) — After 18, Ks Ds 8 ins

558* सहदेवस्ततः क्रुद्धो दुर्मुखेन समागत ।

[Ds स देवस्तु (for सहदेवस्य) Ds समाहित (for
 'गत)]

19 Gs om 19 (of v l 16) — °) Ms-8 सहदेव
 (for 'देवे) — °) B1 D1 6 [s] क्षिपन् (for अक्षिपत्)
 — °) Ds पाण्डवान्

20 Gs om. 20^{ab} (of v l 16) — °) K1 निशितै;
 Dn1 D1 8 निशितैः Ds 8 व ततः (for दशभिः) — °)
 अश्वस्तो, Ds Dn1 T Gs 2 8

Ms 8 आयत्तो, M1 8 आयस्तौ (for आयान्त) — °)
 T Gs 4 विव्याध (for 'ध)

21 °) K1 स (for तं). Ds सुदृढ, Cd रभसं
 (as in text)

22 °) B1 Gs च (for तु) — Ms om. (hapl)
 22^b-23^a — °) Ds M1 8 महारथ (for 'बल) — °)
 Ds जहार (for जघान) Ds बाणांश्च (for बाहांश्च)
 — °) B1 तु (for नि)

23 Ms om. 23^a (of v l 22) Ds1 Dn1 om 23^{ab}
 — °) Ks Dns D1 8 8 Ms ह (for च) Ds 4 5 7 8
 T G M1 8 पीतेन परवीरहा

24 °) Ks B1 (marg, orig as in text) 8 4 Ds1
 Dn1 Ds 4 5 7 8 सुतीक्ष्णेन, G1 M1 8 तु तीक्ष्णेन (for च
 तीक्ष्णेन) — °) Ds Gs 8 कौरवस्य Ds महाधनु
 — °) K1 8 4 D1 भित्त्वा (for छित्त्वा) — °) B1 शरैश्च
 (for तं च) T G M1 8 transp च and विव्याध
 M1 8 पञ्चभिः (for पञ्चभिः) Ks D1 त विव्याध मह-
 द्बुधु

25 °) Ds च, Ds स (for तु) — °) K1 दुर्मनो
 (for दुर्मुखो) Ds विमुखस्य (for विमनास्य) K1 Ms
 4 8 (also as in text) तथा (for तदा)

26 °) Ks Ds S तु सं (Ms-8 तु सं) (for तत)
 — °) S जघान पृत (Gs 4 प्र) धुधारेण

27 Ds reads 27^a on marg — °) Ms-8 रथोपस्थे
 (for स्थान्) — °) Ś1 K1-4 D1 om from जनेश्वर up to

त्रिगर्तराजस्य सुतो व्यथयंस्तत्र वाहिनीम् ॥ २७
 तं तु हत्वा महाबाहुः सहदेवो व्यरोचत ।
 यथा दाशरथी रामः खरं हत्वा महाबलम् ॥ २८
 हाहाकारो महानासीत्रिगर्तानां जनेश्वर ।
 राजपुत्रं हतं दृष्ट्वा निरमित्रं महाबलम् ॥ २९
 नकुलस्ते सुतं राजन्विकर्णं पृथुलोचनम् ।
 मुहूर्ताजितवान्संख्ये तदद्भुतमिवाभवत् ॥ ३०
 सात्यकिं व्याघ्रदत्तस्तु शरैः संनतपर्वभिः ।
 चक्रेऽदृश्यं साश्वस्रतं सध्वजं पृतनान्तरे ॥ ३१
 तान्निवार्य शराञ्छूरः शैनेयः कृतहस्तवत् ।
 साश्वस्रतध्वजं बाणैर्व्याघ्रदत्तमपातयत् ॥ ३२

कुमारे निहते तस्मिन्मागधस्य सुते प्रभो ।
 मागधाः सर्वतो यत्ता युयुधानमुपाद्रवन् ॥ ३३
 विसृजन्तः शरांश्चैव तोमरांश्च सहस्रशः ।
 भिण्डिपालांस्तथा प्रासान्मुद्रान्मुसलानपि ॥ ३४
 अयोधयन्त्रणे शूराः सात्वतं युद्धदुर्मदम् ।
 तांस्तु सर्वान्स बलवान्सात्यकिर्युद्धदुर्मदः ।
 नातिकृच्छ्राद्भवेव विजिग्ये पुरुषर्षभ ॥ ३५
 मागधान्द्रवतो दृष्ट्वा हतशेषान्समन्ततः ।
 बलं तेऽभ्यज्यत विमो युयुधानशरादितम् ॥ ३६
 नाशयित्वा रणे सैन्यं त्वदीयं माधवोत्तमः ।
 विधुन्वानो धनुःश्रेष्ठं व्यभ्राजत महायशाः ॥ ३७

हत्वा (in 28^d) B₄ जनेश्वर (for 'श्वर')

28 S₁ K₁₋₄ D₁ om up to हत्वा (of v l. 27) —^a) T G₂₋₈ transp त तु and हत्वा —^b) D₈ व्यरोचयत् (for 'चत') —^c) D₈ रक्षो (for 'खर') S₁ K₁₋₈ D₁ G₈ M₈ ॥ महाबल, D₈ 'बली, G₈ 'रय' (for 'बलम्')

29 ^a) S₁ जनेश्वरे, K₄ B (except B₄) D₁ 'श्वर, K₈ G₈ 'श्वर' (for 'श्वर') —^a) N (except S₁ K₂ B₄ D₈, S₈ missing) G₈ महारयं (for 'बलम्')

30 ^a) K₁₋₈ D₁ तं, D₈ तत् (for ते) S₁ K₁ ॥ ३१ D₁ ॥ महाराज, D₇ (also as in text) यथा राजन्, S सुत वीरो (for सुतं राजन्) —^b) D₈ ॥ वृष (for पृथु-) T G₁₋₄ लोचन (for 'नम्') —^c) S₁ मुहूर्तं (for 'तीर्त्त') B₄ D_n लोके, G₁₋₄ M सखे (for सख्ये)

31 ^a) D₈ दत्तस् (for दत्तस्) —^b) D₈ रथं (for षडृथ) —^c) D₂ सर्वत (for सध्वज) — For 31^{cd}, G₁ M subst

559* साश्वस्रतध्वजं चक्रे अदृश्य पृतनान्तरे ।

[G₁ पृतनान्मुखे (for नान्तरे)]

32 M₈ om. 32^a —^a) K₁ D₄ तन् (for तान्) G₁ M₁ ॥ तत् (for शराज्) D₈ तीव्र (for शूर) — D₈ om 32^{cd} —^b) D₁ शैनेय (for शै) — K₂ om (hapl) 32^{cd} —^c) D₂ रथ (for ध्वज) —^d) D₈ ॥ दत्तम् (for दत्तम्) B₂ (marg, orig as in text) M₁ अवारयत् (for अपात')

33 ^b) G₁ M₁ ॥ मगधस्य (for मा'). —^c) S₁

सर्वशो (for 'तो) —^d) K₂ उपाद्रवत्, S अयोधयन् (G₁ M₈ 'धयत्' (for उपाद्रवन्)

34 ^a) D₂ तीक्ष्णास् (for जैव) —^b) S₁ विंदि पालास्, K₈ D₈ ॥ ३५ विंदिमालां (D₈ 'ला)स्, B D₈ D_n विदिपा (D_n 'मा'लास् (for विण्डिपालांस्) D₈ प्राशान् —^c) K₁ ॥ B D_n D₈ ॥ ३६ मुश (B 'ध) लान (D₇ ॥ 'न्य)पि, D₈ मुसलानि च (for मुसलानपि) S (except M₈-s) मुसलान्मुद्रानपि

35 ^a) D₈ D_n अयोधयन् (for अयोध') S वीरा (for शूरा) —^b) M₈-s सत्यक (for सात्वत) B (except B₈) M₈-s कोविदं (for दुर्मदम्) — D₂ om (hapl) 35^{cd} —^c) D₈ ॥ तु (for स) G₈ तान्सर्वा न्सबलान्युद्धे —^d) M₈ सत्यकिर् (for सा') —^e) D₇ ॥ कृष्णाद् (for कृच्छ्राद्) —^f) K (except K₁) B D_n D₈ ॥ ३६ T G₈ ॥ पुरुषर्षभ, D_n D₁ ॥ ३७ अरव पैभ (for पुरुष')

36 ^a) D₄ निहतान् (for द्रवतो) M₈-s द्रवतो माग धान्दृष्ट्वा —^b) D₃ शोषं, D₈ सत्त्वान् (for शोषान्) —^c) = 18° S अभवच्च बल सत्ते (G₈ तेषु)

37 ^a) T G₂ ॥ रणेनैव, G₈ ॥ क्षणेनैव (for रणे सैन्ये) —^b) D₈ त्वदीयं यादवोत्तम, S (except M₈-s) त्वदी यास्तु (G₁ M₁ ॥ 'य तु) समेतत —^c) K₁ D₁ विध न्वानो, D₇ T G₁ ॥ ३८ M विधू' (for विधु') —^d) B₂ व्यभ्राजत, D₂ ॥ विभ्राजत, M₈-s व्यरोचत (for व्यभ्राजत) K₈ D_n D₁ ॥ ३९ महारय (for 'यशा) — After 37, S ins,

भज्यमानं बलं राजन्सात्त्वतेन महात्मना ।
नाभ्यवर्तत युद्धाय त्रासितं दीर्घबाहुना ॥ ३८

ततो द्रोणो भृशं क्रुद्धः सहसोद्धृत्य चक्षुषी ।
सात्यकिं सत्यकर्माणं स्वयमेवाभिदुद्बुधे ॥ ३९

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि द्वाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८२ ॥

८३

संजय उवाच ।

द्रौपदेयान्महेष्वासान्सौमदत्तिर्महायशः ।
एकैकं पञ्चमिर्विद्धा पुनर्विव्याध सप्तभिः ॥ १
ते पीडिता भृशं तेन रौद्रेण सहसा विभो ।
प्रमूढा नैव विविदुर्मृधे कृत्यं स्म किञ्चन ॥ २

नाकुलिस्तु शतानीकः सौमदत्तिं नरर्षभम् ।
द्राम्यां विद्वानदद्भुटः शराभ्यां शत्रुतापनः ॥ ३
तथेतरे रणे यत्तास्त्रिमिस्त्रिमिरजिह्वगैः ।
विव्यधुः समरे तूर्णं सौमदत्तिममर्षणम् ॥ ४
स तान्प्रति महाराज चिक्षिपे पञ्च सायकान् ।

C 7
F 7
K 7

560* यथा वैत्यचमूं हत्वा शक्रो राजन्यरोचत ।

[Gs-5 व्यराजत (for व्यरोचत)]

38 ^a) D₀₁ इद्धा, T Gs-5 सत्वं (for राजन्) G₁
M₁ 2 भज्यमाने बले राजन् — ^b) D₂ युयुधानेन चार्दितं
— ^c) T G₁ 2-5 M₁ 2 नाभ्यवर्तत, Ms-5 न भ्यवर्तत
(for नाभ्यवर्तत) — ^d) K₁ आसित (for त्रासितं)

39 ^b) Ms-5 क्रोधाद् (for सहसा) Ks Ds G₁ M₁ 2
[उ]द्धृत्य (for [उ]द्धृत्य) — ^c) D₁ सत्यकिं, Ms-5
सत्यक (for सात्यकिं) T Gs-5 धर्माणं (for कर्माणं)

Colophon om in Dn₃ S₂ missing — Sub-
parvan N (except Ks, Dn₃ om, S₂ missing)
जयद्रथवध — Day of Drona's Generalship K₁ 2
चतुर्यदिवसे — Adhy name Ks जयपराजयपुत्रवध,
Dn₁ D₂ 7 8 राजपुत्रवध, Bom ed. संकुलयुद्ध — Adhy
no (figures, words or both) B₁ T G₁-4 M₁ 2 103,
B₂ 105, Dn₁ 106, D₂ 108, G₆ 101, Ms-5 102
— S₁oka no B₂ Dn₁ 98, G₆ 40

83

1 S₂ missing up to निनदं (in 33^a) (of v 1
7 81 32) Dn₃ om 1^{ab} with the ref. — ^a) T
Gs 4 महेष्वास — ^b) D₂ 5 1 सोमदत्तिर्, G₆ सौम
दत्ति (for *दत्तिर्) Dn₁ 8 महारथ (G₆ थं) (for

यशा) — ^c) K₆ भित्त्वा (for विद्धा) — ^d) K₅
Ds Ms-5 पचभि (for सप्तभि)

2 S₂ missing (of v 1 1) — ^a) Ms-5 [s]न्य-
दिता (for पीडिता) T Gs 4 सेना (for तेन) — ^b)
D₂ 7 8 द्रोणेन, Ds रौद्रेण (for *ण) D₄ महता (for
सहसा) S₁ K₆ [अ]भिभो, S (except Gs 4) प्रभो (for
विभो) — ^c) T G M₁ 2 समूढा (for प्र) K₅ D₂-5
विदधुर् (for विविदुर्) Ds मूढा तेनैव विदधुर्, Ds
प्रमूढा तेनैव विदुर्, Ms-5 वा नाभ्यपद्यत — ^d) Ms-5
रणे (for मृधे) S हि (for स्म)

3 S₂ missing (of v 1 1) — ^a) K₂ Dn₃ च
(for तु) — ^b) D₂ सोमदत्तिं, D₄ सोमदत्तिर्, D₅
G₆ सोमदत्तिं, D₇ सोमदत्तं (for सौमदत्तिं) K₁-4
महाबलं (K₄ *ल), B₁ 5 Dn₁ T G₂ 5 M₁ 2 रथर्षभं, Ds
नरर्षभं, G₁ 8 महारथ (for नरर्षभम्) — ^c) K₁-3 G₁
M₁ 2 भित्त्वा, K₆ हत्वा (for विद्धा) M₁ 2 [अ]नदद्,
Ms भृशं (for [अ]नदद्) — ^d) S₁ K₁ 3 4 D₁-3 6
कर्षणं, K₅ Dn₁ मर्दनं; D₂ 7 8 कर्शनं (for तापनं)

4 S₂ missing (of v 1 1) — ^a) B₅ अथेतरे (for
तथे) B₂ [s]पि स- (for रणे) D₂ राजस् (for
यसास्) — D₅ repeats 4^a-5^b after 6^a — ^d) D₂ सौम-
दत्तिम्, D₄ 5 (second time) T G₂ 5 सोमदत्तिम् (D₅
त्तिर्) (for सौम*) G₂ रथर्षभं, Ms 5 अमर्षिणं (for
वर्षणम्)

5 S₂ missing (of v 1 1) For the repetition in

एकैकं हृदि चाजग्रे एकैकेन महायशः ॥ ५
ततस्ते आतरः पञ्च शरैर्विद्धा महात्मना ।
परिवार्य रथैर्वीरं विव्यधुः सायकैर्भृशम् ॥ ६
आर्जुनिस्तु हयांस्तस्य चतुर्भिर्निशितैः शरैः ।
प्रेषयामास संकुद्धो यमस्य सदनं प्रति ॥ ७
भैमसेनिर्धनुश्छित्त्वा सौमदत्तेर्महात्मनः ।
ननाद बलवन्नादं विव्याध च शितैः शरैः ॥ ८
यौधिष्ठिरो ध्वजं तस्य छित्त्वा भूमावपातयत् ।
नाकुलिश्चाश्वयन्तारं रथनीडादपाहरत् ॥ ९

साहदेविस्तु तं ज्ञात्वा आतृभिर्विमुखीकृतम् ।
क्षुरप्रेण शिरो राजन्निचकर्त महामनाः ॥ १०
तच्छिरो न्यपतद्भूमौ तपनीयविभूषितम् ।
आजयन्तं रणोद्देशं बालसूर्यसमप्रभम् ॥ ११
सौमदत्तेः शिरो दृष्ट्वा निपतत्तन्महात्मनः ।
वित्रस्तास्तावका राजन्प्रदुद्बुधुरनेकधा ॥ १२
अलम्बुसस्तु समरे भीमसेनं महाबलम् ।
योधयामास संकुद्धो लक्ष्मणं रावणिर्यथा ॥ १३
संप्रयुद्धौ रणे दृष्ट्वा तावुभौ नरराक्षसौ ।

Ds, of v l 4 —^a) Ś1 K1 s D1 त (for तान्)
Ds (first time) महैष्वासाव् (for महाराज) —^b) Ks
B Do1 Ds, 4 चिक्षेप (for चिक्षिपे) B (except Bs)
शायकान् (for सा') Ś1 K1 s 4 Dn1 पच चिक्षेप साय
कान्

6 Śs missing (of v l 1) For the repetition
in Ds, of v l 4 —^a) Gs भारता (for आतर)
— Ds om 6^b —^b) K1 Dn1 विद्धा (for विद्धा)
D4, 7 s महारथा (for 'त्मना) —^c) Ks B s Do1
Dn2 D1-s 6 Gs रणे (for रथैर्) —^a) Bs Ds शाय-
कैर् (for सा')

7 Śs missing (of v l 1) —^a) K1 तत्र (for
तस्य) — K1 om (hapl) 7^c-8^a —^c) Ds 6 तान्
(for सं) —^a) Ks 4 D1 विषय (for सदनं) Ds
महत् (for प्रति)

8 Śs missing (of v l 1) K1 om 8 (of v l
7) —^a) D4 om धनुश्छित्त्वा Ds ध्वजं (for धनुश्)
—^b) K4 D1 सौबलस्य, Ds 5 Gs 5 सौमदत्तेर् (for
सौम') Ds महायशः (for 'त्मन) —^c) Dn1 Ds
s-s 8 (except G2-4) बलवान् (for 'वन्) Ds 7 s ना
दैर् (for नाद) —^a) Dn1 विद्धा त (for विव्याध)
Ks Do1 Dn1 Ds 6 S (except Ms-s) निशितैः, Ds
दशभिः (for च शितैः)

9 Śs missing (of v l 1) —^{ad}) Ks s B D
(except D1 s) Ms-s यौधिष्ठिरं (D4 'रं) (for 'ष्ठिरो)
S transp तस्य and छित्त्वा — B1 om 9^{cd} —^c) Ś1
नकुलिश (for ना) Ś1 D2 Ds 6 T G2-4 चास्य,
Ks Dn2 चाय, Ds 7 s साश्व, Gs तस्य (for चाश्व)
G1 M1 2 यतारौ (for यन्तार) —^a) Ds 2 नीडाद्, S
(except Gs) नीलाद् (for नीडाद्) Ks B2 Dn1

D1 s 4 5 7 s T G1 s M1 2 अपातयत् (for हरत्)

10 Śs missing (of v l 1) —^a) K1 M1 साह
देवस् (for 'देविस्) T G2 s 5 मत्वा, G1 M दृष्ट्वा,
G4 हत्वा (for ज्ञात्वा) —^b) Ks Dn1 Ds 8 Ms-s
विरथीकृतं (for विमुखी) — Ds om (hapl) 10^c-11^b
—^c) Gs महा (for शिरो) —^a) B (except B1)
विचकर्त, Ds 6 विचकर्ष, S उषकर्त (for निचकर्त) Ks
B Do1 Ds 8 6 महात्मन (Ks 'ना), Dn2 Ds 7 s T
G M1 2 'हवे, Ms 4 s (sup l in as in text) 'बल
(for 'मना)

11 Śs missing (of v l 1) D4 om 11^{ab} (of
v l 10) —^a) Dn1 वि (for तच्च) —^c) Ś1
आजयस्व, Ks Dn2 D1 s यत्तं, B1 s Do1 भासयत्,
Bs 4 भाव (B4 स)यान, Bs भासयन्तु, S भासयत्तद्
(for आजयन्त) Ds 7 रणे देशं (for रणोद्देशं)

12 Śs missing (of v l 1) —^a) K1 सोमदत्ते,
D4 s Gs 4 सोमदत्ते (for सौम') Gs भूमौ (for दृष्ट्वा)
— Ks om (hapl) 12^b-14^a —^b) Ś1 पतितं तु, K
(Ks om) पाल्यमान, B1-s निपतन्तु, B4 D1-s 6 निहत
तन्, Bs Do1 D4 G1 s M1 2 निपतत्, Dn2 Ds 8 पतित
तन्, Ds निपतच्च, G4 न्यपतत्तन् (for निप') Dn2
महीतले (for महात्मन) —^c) B1 T विस्त्रस्तस्व (for
वित्र') —^a) Gs प्रदुद्बुधुर (for प्रदुद्बुधुर) Ds 5, 7 s
अनेकश (for 'कधा) Ms-s विप्रसलुर्दिशो दश

13 Śs missing (of v l 1) Ks om 13 (of v l
12) —^a) Ks B Do1 Dn2 Ds 7 1 अलम्बुपस् —^b)
Ms महायल —^c) Gs (sup l in as in text) रोधया
मास (for योध') K1 s 4 समरे (for संकुद्धो)

14 Śs missing (of v l 1) Ks om 14^a (cf.

विषयः सर्वभूतानां प्रहर्षश्चाभवत्तदा ॥ १४
 आर्य्यशृङ्गि ततो भीमो नवभिर्निशितैः शरैः ।
 विव्याध प्रहसन्नाजत्राक्षसेन्द्रमर्मणम् ॥ १५
 तद्रक्षः समरे विद्धं कृत्वा नादं भयावहम् ।
 अम्यद्रवत्ततो भीमं ये च तस्य पदानुगाः ॥ १६
 स भीमं पञ्चभिर्विद्धा शरैः संनतपर्वभिः ।
 भीमानुगाजघानाशु रथास्त्रिशदरिंदमः ।
 पुनश्चतुःशतान्दत्त्वा भीमं विव्याध पत्रिणा ॥ १७
 सोऽतिविद्वस्तदा भीमो राक्षसेन महाबलः ।
 निषाद रथोपस्थे मूर्छयामिपरिप्लुतः ॥ १८
 प्रतिलम्प्य ततः संज्ञां मारुतिः क्रोधमूर्छितः ।

विकृष्य कार्मुकं घोरं भारसाधनमुत्तमम् ।
 अलम्बुसं शरैस्तीक्ष्णैरर्दयामास सर्वतः ॥ १९
 स विद्धो बहुभिर्बाणैर्नीलाञ्जनचयोपमः ।
 शुशुमे सर्वतो राजन्प्रदीप्त इव किंशुकः ॥ २०
 स वध्यमानः समरे भीमचापच्युतैः शरैः ।
 स्मरन्प्रातृवधं चैव पाण्डवेन महात्मना ॥ २१
 घोरं रूपमथो कृत्वा भीमसेनमभापत ।
 तिष्ठेदानीं रणे पार्थ पश्य मेऽद्य पराक्रमम् ॥ २२
 बको नाम सुदुर्बुद्धे राक्षसप्रवरो बली ।
 परोक्षं मम तद्दृचं यद्भ्राता मे हतस्त्वया ॥ २३
 एवमुक्त्वा ततो भीममन्तर्धानगतस्तदा ।

v 1 12) —^a) B₂ (marg) संप्रधुक्चौ, B₃ G₁ M₃-s
 संप्रधुक्चौ, T G₂ 4 युद्धे (for युद्धो) T G₂-s ततो;
 G₁ M₁ 2 तदा (for रणे) —^b) S (except M₃-s)
 भीम (for नर) —^c) D₁ प्रहर्षं समजायत, S भयं
 चासीत्सुदारणं

15 S₂ missing (of v 1 1) —^a) D₂ आर्य्यशृङ्ग,
 D₃ आर्य्यशृङ्गी; S आर्य्यशृङ्गि (G₅ शृङ्गं) (for आर्य्य
 शृङ्गि) K₁-s च त भीमो, K₄ D₁ भीमसेनो, M₃-s
 तथा भीमो (for ततो भीमो) —^b) K₅ B₅ D_n D₁
 5 7 8 M₃-s नवभिर्नतपर्वभिः — D_{n1} om (hapl)
 15^a-17^b —^c) D₅ बाणै (for राजन्) —^d) D₂ G₁
 M₁ 2 अमर्षणं, M₃-s महाबलं (for अमर्षणम्)

16 S₂ missing (of v 1 1) D_{n1} om 16 (of v 1
 15) —^a) D₅ कुर्वं, G₁ M₁ 2 विघ्नं (for विद्ध)
 —^b) K₅ S (except M₃-s) transp कृत्वा and नादं
 M₃-s महाभयं (for भयावहम्) —^c) B₃ D₅ अम्यद्रवत्
 (for द्रवत्)

17 S₂ missing (of v 1 1) D_{n1} om 17^a (of
 v 1 15) —^b) D₅ राक्षस परवीरहा —^c) B₅ महा-
 वीरान् (for जघानाशु) S₁ K D₁ 3 5 8 8 भैमान्य (S₁
 K₁-s D₁ भीम प, K₄ भीमान्य) रिजघानाशु —^d)
 B₁-4 D₀₁ रथास्त्रि (B₅ D₀₁ स्त्रि) शतमोजसा, B₅ शरा
 त्रिंशदतिमोजसा, D_{n3} D₅ 6 रथास्त्रि (D₅ यास्त्रि) शतमाहवे,
 G₅ laouna

18 S₂ missing (of v 1 1) G₅ reads 18^a twice.
 —^a) K (except K₅) D_{n2} D₁ 3 6 G₄ तथा, B₅ ततो
 (for तदा) G₅ (second time) भूयो (for भीमो)

—^b) B₁ महात्मना (for 'बल') G₅ (second time)
 भीम विव्याध पत्रिणा (= 17^d)

19 S₂ missing (of v 1 1) —^b) C_v कैसीति
 (for मारुति) —^c) K₅ B D₀₁ D_n D₁ 3 6 G₅ 4
 अलंबुषं, D₄ 'बुसै (for 'बुस) —^d) K₅ दारयामास
 (for अर्दया*) B₁ D₅ S (except M₃-s) भारत (for
 सर्वत)

20 S₂ missing (of v 1 1) —^a) T G₂-s दश
 भिर (for बहु) —^b) K₅ 5 नीलाजरचयोपमै —^c)
 S₁ सर्वत शुशुमे राजन् —^d) B D₀₁ D₂ 3 6 S (except
 G₁ M₁ 2) प्रफुल्ल (for प्रदीप्त) D₂ किंशुभिः; D₁ 3
 किंशुकै (for 'क)

21 S₂ missing (of v 1 1) —^a) B₁ D₁ 3 T
 G₂-4 विध्यमान (for वध्य*) —^b) D₁ 3 गतै (for
 च्युतै) —^c) D₀₁ आतुर (for आतृ) —^d) D₅
 यशस्विना (for महात्मना)

22 S₂ missing (of v 1 1) —^a) K₁ 2 4 B₅
 D₂ 6 S (except G₂ M₃ 5) घोर (for घोर) D₂ स वैर
 द्वये कृत्वा — Before 22^a, M₃-s ins अलम्बुस

23 S₂ missing (of v 1 1) —^a) D₂ G₅ सुदु-
 र्धर्षो, G₄ महायुद्धे (for सुदुर्बुद्धे) —^b) K₄ 5 D₄ 6
 राक्षस (for 'स) —^c) K₅ M₃-s यद् (for तद्)
 —^d) M₃-s तन् (for यद्) S transp आता and मे
 D₅ स्वया हव (by transp)

24 S₂ missing (of v 1 1) Before 24, G₂ M₃-s

4057
109 25
109 24

एकैकं हृदि चाजग्रे एकैकेन महायशाः ॥ ५
ततस्ते आतरः पञ्च शरैर्विद्धा महात्मना ।
परिवार्य रथैर्वीरं विव्यधुः सायकैर्भृशम् ॥ ६
आर्जुनिस्तु हयांस्तस्य चतुर्भिर्निशितैः शरैः ।
प्रेषयामास संकुद्धो यमस्य सदनं प्रति ॥ ७
भैमसेनिर्धनुश्छित्त्वा सौमदत्तेर्महात्मनः ।
ननाद बलवन्नादं विव्याध च शितैः शरैः ॥ ८
यौधिष्ठिरो ध्वजं तस्य छित्त्वा भूमावपातयत् ।
नाकुलिश्चाश्वयन्तारं रथनीडादपाहरत् ॥ ९

साहदेविस्तु तं ज्ञात्वा भ्रातृभिर्विमुखीकृतम् ।
क्षुरप्रेण शिरो राजनिचकर्त महामनाः ॥ १०
तच्छिरो न्यपतद्भूमौ तपनीयविभूषितम् ।
आजयन्तं रणोद्देशं बालसूर्यसमप्रभम् ॥ ११
सौमदत्तेः शिरो दृष्ट्वा निपतत्तन्महात्मनः ।
वित्रस्तास्तावका राजन्प्रदुदुवुरनेकधा ॥ १२
अलम्बुसस्तु समरे भीमसेनं महाबलम् ।
योधयामास संकुद्धो लक्ष्मणं रावणिर्यथा ॥ १३
संप्रयुद्धौ रणे दृष्ट्वा तावुभौ नरराक्षसौ ।

D5, of v 1 4 —^a) Ś1 K1 s D1 त (for तान्)
D5 (first time) महेष्वासान् (for महाराज) —^b) Ks
B Doi Ds. 4 विक्षेप (for विशिष्ये) B (except Bs)
शायकान् (for सां) Ś1 K1 s 4 Dm1 पंच विक्षेप साय-
कान्

6 Ś2 missing (of v 1 1) For the repetition
in D5, of v 1 4 —^a) Gs भारता (for आतर) —
D5 om 6^b —^b) K1 Dm1 विद्धा (for विद्धा)
D5 7 s महारथा (for 'त्मना) —^c) Ks Bs s Doi
Dm2 D1-s s Gs रणे (for रथैर्) —^d) B2 Ds शाय-
कैर् (for सां)

7 Ś2 missing (of v 1 1) —^a) K1 तत्र (for
तस्य) — K1 om (hapl) 7^c-8^d —^c) D2 s तान्
(for सं-) —^d) Ks-4 D1 विषयं (for सदनं) D5
महत् (for प्रति)

8 Ś2 missing (of v 1 1) K1 om 8 (of v 1
7) —^a) D5 om धनुश्छित्त्वा Ds ध्वजं (for धनुश्)
—^b) K4 D1 सौबलस्य, D1 s G2 s सौमदत्तेर् (for
सौमं) D5 महायशा (for 'त्मन) —^c) Dm1 Ds
5-s S (except Gs-4) बलवान् (for 'बन्) D5 7 s ना-
दैर् (for नाद) —^d) Dm1 विद्धा तं (for विव्याध)
Ks Doi Dm1 D2 s S (except Ms-5) निशितैः, D5
दशभि (for च शितैः)

9 Ś2 missing (of v 1 1) —^{ab}) Ks s B D
(except D1 2) Ms-5 यौधिष्ठिरिं (D1 'रं) (for 'ष्ठिरो)
S transp तस्य and छित्त्वा — B1 om 9^{cd} —^c) Ś1
नाकुलिश् (for नां) Ś1 B2 D2 s T G2-4 चास्य,
K2 Dm2 चाध, D2 s 7 s साश्व- 8 तस्य (for चाश्व)
G1 M1 2 यतारौ (for यन्तार) —^d) D2 नीळाद्, S
(except Gs) नीळाद् (for नीळाद्) Ks B2 Dm1

D1 2 4 7 7 8 T G1 s M1 2 अपातयत् (for 'हरत्)

10 Ś2 missing (of v 1 1) —^a) K1 M1 साह
देवस् (for देविस्) T G2 s s मत्वा, G1 M दृष्ट्वा,
G4 हत्वा (for ज्ञात्वा) —^b) Ks Dm1 D7 s Ms-4
विरथीकृतं (for विमुखी) — D5 om (hapl) 10^c-11^d
—^c) Gs महा (for शिरो) —^d) B (except B1)
विचकर्त, D5 s विचकर्ष, S उच्चकर्त (for निचकर्त) Ks
B Doi D2 s s महात्मन (Ks 'ना), Dm2 D5 7 s T
G M1 2 'हवे, Ms 4 s (sup in as in text) 'बल'
(for 'मना)

11 Ś2 missing (of v 1 1) D5 om 11^{ab} (of
v 1 10) —^a) Dm1 वि (for तत्र) —^c) Ś1
आजयंसे, Ks Dm2 D1 s 'यत्ते, B1 s Doi भासयते,
B2 s भाष (B4 'स)यानं, B5 भासयन्तु, S भासयत्तद्
(for आजयन्तं) D2 4 7 रणे देशे (for रणोद्देशे)

12 Ś2 missing (of v 1 1) —^a) K1 सोमदैर्;
D1 s G2 4 सोमदत्ते (for सौमं) G5 भूमौ (for दृष्ट्वा)
— Ks om (hapl) 12^b-14^c —^b) Ś1 पतितं तु, K
(Ks om) पात्यमान, B1-s निपतन्तु, B4 D1-s s निहत
तन्, B5 Doi D4 G1 s M1 2 निपतत्, Dm2 D7 s पतित
तन्, D5 निपतच्च, G4 न्यपतन्तु (for निपं) Dm2
महीतले (for महात्मन) —^c) B1 T विस्त्रास (for
वित्रं) —^d) Gs प्रदुदुवुर (for प्रदुदुवुर) D1 4 7 s
अनेकधा (for 'कधा) Ms-5 विप्रसङ्गिंशो दश

13 Ś2 missing (of v 1 1) Ks om 13 (of v 1
12) —^a) K4 B Doi Dm2 Ds 7 7 अलंभुपस —^b)
Ms महाबल —^c) Gs (sup in as in text) रोधया
मास (for योधं) K1 s s समरे (for संकुद्धो)

14 Ś2 missing (of v 1 1) Ks om 14^a (cf.

विषयः सर्वभूतानां प्रहर्यश्चाभवत्तदा ॥ १४
 आर्य्यशृङ्गं ततो भीमो नवभिर्निशितैः शरैः ।
 विव्याध प्रहसत्राजत्राक्षसेन्द्रममर्षणम् ॥ १५
 तद्रक्षः समरे विद्धं कृत्वा नादं भयावहम् ।
 अभ्यद्रवत्ततो भीमं ये च तस्य पदानुगाः ॥ १६
 स भीमं पञ्चभिर्विद्धा शरैः संनतपर्वभिः ।
 भीमानुगाञ्जघानाशु रथास्त्रिशदरिंदमः ।
 पुनश्चतुःशतान्दत्त्वा भीमं विव्याध पत्रिणा ॥ १७
 सोऽतिविद्वत्तदा भीमो राक्षसेन महाबलः ।
 निषसाद रथोपस्थे मूर्धयाभिपरिप्लुतः ॥ १८
 प्रतिलम्ब्य ततः संज्ञा मारुतिः क्रोधमूर्छितः ।

विकृष्य कार्मुकं घोरं भारसाधनमुत्तमम् ।
 अलम्बुसं शरैस्तीक्ष्णैरर्दयामास सर्वतः ॥ १९
 स विद्धो बहुभिर्वाणैर्नीलाञ्जनचयोपमः ।
 शुशुभे सर्वतो राजन्प्रदीप्त इव किंशुकः ॥ २०
 स वध्यमानः समरे भीमचापच्युतैः शरैः ।
 स्मरन्भ्रातृवधं चैव पाण्डवेन महात्मना ॥ २१
 घोर रूपमथो कृत्वा भीमसेनमभाषत ।
 तिष्ठेदानीं रणे पार्थ पश्य मेऽद्य पराक्रमम् ॥ २२
 वक्रो नाम सुदुर्बुद्धे राक्षसप्रवरो बली ।
 परोक्षं मम तद्वृत्तं यद्भ्राता मे हतस्त्वया ॥ २३
 एवमुक्त्वा ततो भीममन्तर्धानगतस्तदा ।

v l 12) —^a) B₂ (marg) संप्रयुक्तौ, B₂ G₁ M₂-5
 संप्रयुक्तौ, T G₂ 4 युद्धे (for युद्धौ) T G₂-5 ततो,
 G₁ M₁ 2 तदा (for रणे) —^b) S (except M₂-5)
 भीम (for नर) —^d) D₁ प्रहर्ष समजायत, S भय
 चासीत्सुदारुणं

15 S₂ missing (of v l 1) —^a) D₄ आर्य्यशृंग,
 D₈ आर्य्यशृङ्गी, S आर्य्यशृङ्गि (G₅ शृंग) (for आर्य्य
 शृङ्गं) K₁-3 च त भीमो, K₄ D₁ भीमसेनो, M₂-5
 तथा भीमो (for ततो भीमो) —^b) K₅ B₅ D_n D₄
 5 7 8 M₂-5 नवभिर्नतपर्वभिः —^c) D_{n1} om (hapl)
 15^a-17^b —^c) D₅ बाणै (for राजन्) —^d) D₂ G₁
 M₁ 2 अमर्षण, M₂-5 महाबलं (for अमर्षणम्)

16 S₂ missing (of v l 1) D_{n1} om 16 (of v l
 15) —^a) D₈ क्रुद्धं, G₁ M₁ 2 विध्यन् (for विद्धं)
 —^b) K₅ S (except M₂-5) transp कृत्वा and नादं
 M₂-5 महाभयं (for भयावहम्) —^c) B₂ D₂ अभ्यद्रवत्
 (for द्रवत्)

17 S₂ missing (of v l 1) D_{n1} om. 17^{ab} (of
 v l 15) —^b) D₅ राक्षस परवीरहा —^c) B₅ महा
 वीरान् (for जघानाशु) S₁ K D₁ 8 4 6-8 औमान्प (S₁
 K₁-3 D₁ भीम प, K₄ औमान्प रिजघानाशु —^d)
 B₁-4 D_{o1} रथास्त्रि (B₂ D_{o1} स्त्रि) शसमोजसा; B₅ शरा
 श्विशतिनोजसा, D_{n2} D₂ 8 रथास्त्रि (D₂ आस्त्रि) शतमाहवे;
 G₅ lacuna

18 S₂ missing (of v l 1) G₂ reads 18^{ab} twice.
 —^a) K (except K₅) D_{n2} D₁ 8 4 तथा; B₂ ततो
 (for तदा) G₂ (second time) मूयो (for भीमो)

—^b) B₁ महात्मना (for 'वल) G₂ (second time)
 भीम विव्याध पत्रिणा (= 17^d)

19 S₂ missing (of v l 1) —^b) C_v कैर्मैरि
 (for मारुति) —^c) K₄ B D_{o1} D_n D₁ 2 5 G₂ 4
 अलंबुपं, D₄ बुसै (for 'बुस) —^d) K₅ दारयामास
 (for अर्दया) B₁ D₆ S (except M₂-5) भारत (for
 सर्वत)

20 S₂ missing (of v l 1) —^a) T G₂-5 दश
 मिर् (for बहु) —^b) K₂ 5 नीलावरचयोपमै —^c)
 S₁ सर्वत शुशुभे राजन् —^d) B D_{o1} D₂ 8 8 S (except
 G₁ M₁ 2) प्रकुल (for प्रदीप्त) D₂ किंशुभि, D₁ 8
 किंशुकै (for क)

21 S₂ missing (of v l 1) —^a) B₁ D₁ 8 T
 G₂-4 विध्यमान (for वध्य) —^b) D₁ 8 गतै (for
 च्युतै) —^c) D_{o1} आतुर (for आतृ) —^d) D₆
 यशस्विना (for महात्मना)

22 S₂ missing (of v l 1) —^a) K₁ 2 4 B₅
 D₂ 8 S (except G₂ M₂ 5) घोर (for घोरं) D₂ स वैरं
 हृदये कृत्वा —^b) Before 22^{cd}, M₂-5 ins अलम्बुस

23 S₂ missing (of v l 1) —^a) D₂ G₅ सुदु
 र्चर्षो, G₄ महायुद्धे (for सुदुर्बुद्धे) —^b) K₄ 5 D₁ 6
 राक्षस (for 'स) —^c) K₅ M₂-5 यद् (for तद्)
 —^d) M₂-5 तन् (for यद्) S transp आता and मे
 D₄ स्वया हत (by transp)

24 S₂ missing (of v l 1) Before 24, G₂ M₂-5

महता शरवर्षेण भृशं तं समवाकिरत् ॥ २४
भीमस्तु समरे राजन्नदृश्ये राक्षसे तदा ।
आकाशं पूरयामास शरैः संनतपर्वभिः ॥ २५
स वध्यमानो भीमेन निमेषाद्रथमास्थितः ।
जगाम धरणीं क्षुद्रः खं चैव सहसागमत् ॥ २६
उच्चावचानि रूपाणि चकार सुवहूनि च ।
उच्चावचास्तथा वाचो व्याजहार समन्ततः ॥ २७

तेन पाण्डवसैन्यानां मृदिता युधि वारणाः ।
हयाश्च बहवो राजन्यपत्तयश्च तथा पुनः ।
रथेभ्यो रथिनः पेतुस्तस्य नृणाः स्म सायकैः ॥ २८
शोणितोदां रथावर्ता हस्तिग्राहसमाकुलाम् ।
छत्रहंसां कर्दमिनीं बाहुपन्नगसंकुलाम् ॥ २९
नदीं प्रवर्तयामास रक्षोगणसमाकुलाम् ।
वहन्ती बहुधा राजंश्चेदिपाञ्चालसृक्षयान् ॥ ३०

ins सजय —^b) K₂ s B Dc1 D₅ 7 s G₂ अतर्धानं
(for 'र्धान') G₄ s तथा (for तदा) — S₁ K₁ s
om (hapl.) 24^a-25^b, K₂ reads the same on marg
—^d) K₂ s B₂ D₁ 7 s T G₂-s M₃-s भृशं स, Dc1
G₁ M₁ 2 स नृश, D₂ सुनृश, D₅ नृशस (for नृश
तं) Dc1 Dn1 D₄ 6 s G₅ समवाकिरत्, D₂ समयोष-
यत् (for 'वाकिरत्')

25 S₂ missing (cf v 1 1) S₁ K₁ s om. 25^{ab}
(cf v 1 24) K₂ reads 25^{ab} on marg

26 S₂ missing (cf v 1 1) —^a) G₅ विध्यमानो
(for वध्य) D₂ स विद्धो भीमसेनेन —^b) T G₅
दृढम् (for रथम्) —^c) D₂ पृथिवी, D₁ s धरणि (for
धरणी) B₁ 2 Dn₂ D₂ क्षुद्र, D₁ s 6 चैव (for क्षुद्र)
—^d) B₂ D₁ क्षुद्र ख, D₅ 6 क्षुद्र ख (for खं चैव)
G₂ सहसैव खमागमत्, M₃-s पुन खं च समुत्पत्त

27 S₂ missing (cf v 1 1) —^a) D₂ om (hapl.)
from नि रूपाणि up to स्तथा (in 27^c) —^b) Dn1
D₄ s 7 s [ज]पि (for च) S स चकार बहुनि च
— B₁-4 Dc1 ins after 27^{ab} B₅ after 27^{cd}

561* अणुर्बृहस्पन् स्थूलो नादान्मुञ्चन्निवाम्बुद ।

[B₅ अश्वर्षवत् (for अणुर्बृहत्) B₅ दादन्पचान् (sio)
(for नादान्मुञ्चन्)]

— B₅ reads 27^{cd} after 562* —^c) K₄ B₂ s ततो
(for तथा) —^d) B₄ सहस्रश (for समन्तत)
— B₁-4 Dc1 D₅ ins after 27 B₅ after 27^{ab}

562* निपेतुर्गनाचैव शरधारा सहस्रश ।

शक्य कण्पा प्रासा शूलपट्टिशतोमरा ।
शतप्य परिघाश्चैव भिण्डपाला परम्बधा ।
शिला खड्गा गुदाश्चैव ऋषीर्वज्राणि चैव ह ।
सा राक्षसविष्टा तु शस्त्रवृष्टि सुदारुणा । [5]

[B₁ om (hapl.) line 1 — (L 1) B₅ (marg as

above) समतत (for सहस्रश) — (L 2) D₅ शूला
(for शूल) — (L 3) MSS भिण्डपाला Dc1 D₅
परस्वधा (for 'श्वधा) — (L 4) B (except B₄)
हुलाश्च (for गुदाश्च) B₁ ऋषयो, B₂-s [ज]गिष्ठा (for
ऋष्टीर्) B₄ च, B₅ D₅ हि (for ह)]

— B Dc1 D₅ cont. D₂ ins after 27

563* जघान पाण्डुपुत्रस्य सैनिकाग्रणमूर्धनि ।

28 S₂ missing (cf v 1 1) —^a) D₄ 7 s तत्
(for तेन) D₂ सैन्येषु (for सैन्याना) —^b) K₅
B₁ s Dn₂ D₅ सुदिता, D₂ मदिता (for मृदिता) D₅
पत्तय (for वारणा) —^c) G₅ राजा (for राजन्)
—^d) K₅ Dn₁ D₄ 7 s रथा पुन, T G₂-s M₁ s सम
तत्, M₃-s तथैव हि (for तथा पुन) —^e) T G₂-s
तत्र, G₅ तु ये (for पेतुस्) —^f) G₁ M₁ s तत्र, G₂
पेतुर् (for तस्य) K₅ Dn₁ D₄ 6 तु, B₁ s 4 D₁ s च,
M₃-s [ज]स्त्र (for स्म) B₁ s 4 सायकै (for सा)

29 S₂ missing (cf v 1 1) Dc1 reads 29^a-30^b
on marg (sec m) —^a) D₅ सशोणिता (for शोणि
तोदा) D₄ 6 महावर्ता (for रथा) —^b) K₁ s 4 S
हस्तिग्राहा भज्जा (K₁ s 4 हया, M₃-s हुमा) कुला — For
29^{ab}, D₂ subst

564* स हत्वा रथभूयिष्ठा नदीं प्रावर्तयत्तदा ।

— D₁ om. (hapl.) 29^{cd} —^c) S₁ K₁ s D₁ छत्रहंसा,
T G₅ चित्रहंसा (for छत्र) D₂ पत्तिमीना, D₁ कर्द
मिन, S मज्जपका (for कर्दमिनी) —^d) D₂ भूपितां
(for संकुलाम्) D₅ बहुदेहसमाकुलां

30 S₂ missing (cf v 1 1) Dc1 reads 30^{ab} on
marg S transp 30^{ab} and 30^{cd} —^a) S₁ K₂ B
Dn₂ D₅ T G₂ s नदीं प्रावर्तयामास —^b) G₂ s समा-
वर्ता (for 'कुलाम्) —^d) B₁ s Dn₂ पचाल, D₁
पचाल्य (for पाञ्चाल) — For 30^{cd}, S subst

तथा समरे राजन्विचरन्तममीतवत् ।
 पाण्डवा भृशसंविभ्राः प्रापश्यंस्तस्य विक्रमम् ॥ ३१
 तावकानां तु सैन्यानां प्रहर्षः समजायत ।
 वादित्रनिनदश्चोग्रः सुमहाल्लोमहर्षणः ॥ ३२
 तं श्रुत्वा निनदं घोरं तव सैन्यस्य पाण्डवः ।
 नामृष्यत यथा नागस्तलशङ्खं समीरितम् ॥ ३३
 ततः क्रोधाभिताम्राक्षो निर्दहन्निव पावकः ।
 संदधे त्वाष्ट्रमस्त्रं स स्वयं त्वष्ट्रेव मारिष ॥ ३४
 ततः शरसहस्राणि प्रादुरासन्समन्ततः ।

तैः शरैस्त्व सैन्यस्य विद्रावः सुमहानभूत् ॥ ३५
 तदस्त्रं प्रेषितं तेन भीमसेनेन संयुगे ।
 राक्षसस्य महामायां हत्वा राक्षसमार्दयत् ॥ ३६
 स वध्यमानो बहुधा भीमसेनेन राक्षसः ।
 संत्यज्य संयुगे भीमं द्रोणानीकमुपाद्रवत् ॥ ३७
 तस्मिंस्तु निर्जिते राजत्राक्षसेन्द्रे महात्मना ।
 अनादयन्सिंहनादैः पाण्डवाः सर्वतोदिशम् ॥ ३८
 अपूजयन्मारुतिं च संहृष्टास्ते महाबलम् ।
 प्रह्लादं समरे जित्वा यथा शक्रं मरुद्गणाः ॥ ३९

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि त्र्यशीतितमोऽध्यायः ॥ ८३ ॥

565* वहन्तीं सृजयाश्चैव पाञ्चालानथ बाहिकान् ।

[G₂ चैव (for अथ)]

31 S₂ missing (of v l 1) —^a) D₁ transp
 तं and तथा D₂ तत् (for तं) —^a) D₃ om 31^a-32^b
 —^a) S₁ B₂ (marg as in text) संकुब्धा (for संविभ्रा)
 —^a) K₂ G₂ प्रपश्यत्, K₄ अप^a (for प्राप) D₂
 मन्त्र, D₂ उग्र, G₂ तत्र (for तस्य)

32 S₂ missing (of v l 1) D₂ om 32^a (of
 v l 31) —^a) S₁ K₁ 4 B₂ 8 D₁ M₂-5 च (for
 तु) —^b) B₂ 8 हर्षं समुपजायत —^a) S ततो वादि
 त्रनिनद —^a) B₁ D₂ सुमहल्लो (for हाल्लो) S₁ K
 (except K₂) B₄ 5 M₂ 8 रोम (for लोम) T G M₁
 2 4 सुमहान्तमजायत — After 32, S ins

566* प्रहर्षयद्रणे रक्ष पाण्डवांश्च व्यमोहयत् ।

[G₁ M प्रहर्षयन् (for यद्) T व्यमोहयत्, G₁ M₁ 2
 विमोहयन् (for व्यमोहयत्)]

33 S₂ missing up to निनदं (of v l 1) —^a)
 S₁ तत् (for तं) —^b) D₂ S (except M₂-5) सैन्येषु
 (for सैन्यस्य) D₁ T G₂-5 पाण्डवा —^a) D₂ om
 33^a-34^b —^a) T नामृष्यन्त (for व्यत) K₄ T
 नागात् (for नागत्)

34 D₂ om 34^a (of v l 33) —^a) S₂ तथा

(for तत) K₁ 8 क्रुद्धाभि, B₁ D₂ 4 M₂-5 क्रोधाभि,
 D₂ क्रोधेन (for क्रोधाभि) —^b) S (except M₂)
 भारत (for पावक) —^a) S₂ K₁ 8 4 D₁ G₁ M₁ च,
 B₂ (also as in text) वै, D₂ य, D₂ 6 यत् (for स)
 —^a) S सृष्टे, K₁ 4 D₁ श्रेष्ठ (for स्वयं) S₁ K₁ D₂
 6 6 6 G₂ त्वष्ट्रेव, D₁ 1 त्वष्ट्रेव, D₁ 7 त्वष्ट्रे च (for
 त्वष्ट्रेव) M₂ मारुति (for मारिष)

35 ^b) D₂ सहस्रश (for समन्तत) —^a) T G₂-5
 सह (for तव) —^a) K₂ B₂ 4 5 S विद्रव, D₂
 विराव, C_d विद्राव (as in text)

36 ^a) B₄ 5 D₂ D₁ 8 प्रेरितं (for प्रेषित) —^a)
 B₂ D₂ D₂-8 S अर्दयत् (for आर्दं)

37 ^a) K₂ सं (for स) K₂ M₂-5 बहुभिर् (for
 बहुधा) —^b) D₁ सायकै (for राक्षस) —^a)
 S₂ K₂ 8 5 B₄ 6 D₂ D₂ समरे (for संयुगे) —^a)
 B D₂ S अथाम्रजत् (B₂ 6 D₂ द्रवत्, T₂ भवीत्)
 (for उपाद्रवत्)

38 ^a) D₁ 8 च (for तु) K₂ विजिते, D₂ निर्गते
 (for निर्जिते) —^b) G₁ M₁ 2 महाबले (for स्मना)
 —^a) S (except M₂-5) व्यनादयन् (for अना) S₂
 K₁ 8 4 सिंहनादान्, G₂ नादै (for नादै) D₂ विद्राव्य
 सर्वसैन्यानि —^a) D₂ शृश (for दिशम्)

39 ^a) G₂ आपूजयन् (for अप्) M₂-5 च संहृष्टा
 (for मारुतिं च) —^b) T G M₁ 2 संहृष्टास्तैः; M₂-5

८४

संजय उवाच ।

अलम्बुसं तथा युद्धे विचरन्तमभीतवत् ।

हैडिम्बः प्रययौ तूर्णं विव्याध च शितैः शरैः ॥ १

तयोः प्रतिभयं युद्धमासीद्राक्षससिंहयोः ।

कुर्वतोर्विविधा मायाः शक्रशम्बरयोरिव ॥ २

अलम्बुसो भृशं क्रुद्धो घटोत्कचमताडयत् ।

घटोत्कचस्तु विंशत्या नाराचानां स्तनान्तरे ।

अलम्बुसमथो विद्धा सिंहवद्वनदन्मुहुः ॥ ३

तथैवालम्बुसो राजन्हैडिम्बं युद्धदुर्मदम् ।

विद्धा विद्वानददृष्टः पूरयन्खं समन्ततः ॥ ४

तथा तौ भृशसंकुद्धौ राक्षसेन्द्रौ महाबलौ ।

निर्विशेषमयुध्येतां मायाभिरितरेतरम् ॥ ५

मायाशतसृजौ दृप्तौ मोहयन्तौ परस्परम् ।

मायायुद्धे सुकुशलौ मायायुद्धमयुध्यताम् ॥ ६

भीमसेन (for संदृष्टास्ते) B₅ Dn₁ D₂ महाबला (for 'बलम्') — °) S₁ K₁ ३ ४ D₁ ३ ४ प्रह्लाद (for प्रह्लाद) S₁ प्रह्लादमिव दैतेया — °) M₂ चक्रुः (for शक्रं) K₁ मरुत्तण

Colophon — Sub-parvan S₁ K₁-३ B Dc₁ Dn₂ D₁-३ ६-४ जयद्रथवध — Day of Drona's Generalship K₁ ३ चतुर्थदिबसे, G₅ चतुर्थेहि — Adhy name K₅ भीमसेनालम्बन, Dn₁ अलम्बुमभीमसेनयुद्ध, D₂ भीमा लम्बुसयुद्ध, D₁ ३ ४ भीमसेनालम्बुसयुद्ध, Bom ed अलम्बुषपराजय — Adhy no (figures, words or both) B₁ T G₁-४ M₁ ३ 104, B₂ 95, B₂ 106, Dn₁ 107, D₂ 109, G₅ 102, M₂-३ 103 — Sloka no Dc₁ 42, Dn₁ 38, G₅ 50

84

1 After the ref, S ins a passage given in App I, (No 9) T G₁-३ M om 1 G₅ om 1^a-5^b — °) K₄ B Dc₁ Dn₂ D₃ ६ अलम्बुष K₅ यथा, D₅ तदा (for तथा) — °) S₁ K₁-३ ५ B₁ ३-५ Dn₂ हैडिम्बि, Dn₁ D₁ ३-५ हैडिम्बि, D₂ ४ हैडिम्ब (for हैडिम्ब) D₂ त्वाय-यौ, D₁ प्रा (for प्र) — °) K₅ B₂ (marg, orig as in text) ३ ५ Dc₁ Dn₁ D₂ ३ ५ निशितै, D₁ ३ च शितै (for च शितै) K₁ transp शितै and शरै K₄ स तै (for शरै)

2 G₅ om 2 (of v 1 1) — °) K₁ प्रतिभयं, D₂ S (G₅ om) अप्रतिभय (for प्रतिभयं) — °) D₅ कुर्वणो, S (G₅ om) मुचतोर् (for कुर्वं) Dn₁ विविधा माया, M₂-३ धान्वाणाव् (for 'धा माया') — °) D₁ शक्रं (for शक्र) K₄ D₂ १ संबरयोर्, D₂ प्रह्लाद (for

-शम्बर°)

3 G₅ om 3 (of v 1 1) — °) K₄ ५ B Dc₁ Dn₂ D₃ ६ अलम्बुषो — After 3^{ab}, N (D₂ reading twice) ins

567* तयोर्युद्धं समभवद्रक्षोग्रासणिमुखययो ।

यादगोव पुरा वृत्तं रामरावणयो प्रभो ।

[(L 1) D₂ (second time) तादृग् (for तयोर्) Cd reads post half as above — (L 2) = line 32 of App I (No 9) D₁ ३ (both times) पुरोद्भूतं (for पुरा वृत्त) K₁ ३ ४ D₁ पुरा, D₂ ३ ४ (both times) इव (for प्रभो)]

— K₅ Dn₁ D₇ ३ cont

568* तादृग्युद्धं समभवत्तयो राक्षससिंहयो ।

— °) B Dc₁ Dn₂ D₃ ६ १ G₅ ४ अलम्बुषम् B₁ हत्वा (for विद्धा) — °) K₁ आहवे (for सिंहवद्) K₅ विनदन् (for व्यन°)

4 G₅ om 4 (of v 1 1) — °) S (G₅ om) राक्षसो (for [अ]लम्बुसो) — °) K₄ ५ Dn₂ हैडिम्बि, Dc₁ हिडिम्ब, Dn₁ Dc₁-३ हैडिम्बि, D₂ ५ हैडिम्ब, D₁ हैडि विर् (for हैडिम्ब) M₂ ४ दुर्मद — °) T G₅ ४ [अ] नदन्द्ष्ट (for 'दन्द्ष्ट') — °) S₁ K₅ Dn₁ D₁ ३ ४ त, S₂ K₂-४ D₁ ३ तै, K₁ वा (for खं) S₂ K (except K₅) D₁ दिशो दश (for समन्तत)

5 G₅ om 5^{ab} (of v 1 1) — °) G₂ तदा (for तथा) D₂ १ ३ तयोर्भौ (for तथा तौ) T तथा तेन भृशं क्रुद्धौ

6 °) K₄ सतसृजौ (for शतसृजौ) S₂ K (except K₅) Dn₂ D₁ दीप्तौ, B₂ निलं, D₂ ३ ६ दृष्टौ (for

यां यां घटोत्कचो युद्धे मायां दर्शयते नृप ।
तां तामलम्बुसो राजन्माययैव निजम्विवान् ॥ ७
तं तथा युध्यमानं तु मायायुद्धविशारदम् ।
अलम्बुसं राक्षसेन्द्रं दृष्ट्वाकुध्यन्त पाण्डवाः ॥ ८
त एनं भृशसंकुद्धाः सर्वतः प्रवरा रथैः ।
अभ्यद्रवन्त संकुद्धा भीमसेनादयो नृप ॥ ९
त एनं कोष्ठकीकृत्य रथवंशेन मारिष ।
सर्वतो व्यकिरन्वाणैरुल्काभिरिव कुञ्जरम् ॥ १०
स तेषामस्त्रवेगं तं प्रतिहत्यास्त्रमायया ।
तस्माद्रथत्रजान्मुक्तो वनदाहादिव द्विपः ॥ ११

स विस्फार्य धनुर्घोरमिन्द्राशनिसमस्त्रनम् ।
मारुतिं पञ्चविंशत्या भैमसेनिं च पञ्चभिः ।
युधिष्ठिरं त्रिमिर्विद्धा सहदेवं च सप्तभिः ॥ १२
नकुलं च त्रिसप्तत्या द्रौपदेयांश्च मारिष ।
पञ्चभिः पञ्चमिर्विद्धा घोरं नादं ननाद ह ॥ १३
तं भीमसेनो नवभिः सहदेवश्च पञ्चभिः ।
युधिष्ठिरः शतेनैव राक्षसं प्रत्यविध्यत ।
नकुलश्च चतुःपथ्या द्रौपदेयास्त्रिमिस्त्रिभिः ॥ १४
हैडिम्बो राक्षसं विद्धा युद्धे पञ्चाशता शरैः ।
पुनर्विव्याध सप्तत्या ननाद च महाबलः ॥ १५

घसौ) D₂ मायासहस्रं संजतौ — °) B₁ कुशलिनौ,
D₈ तु कुशलौ (for युद्धे) K₂₋₄ B₁₋₃ 5 D₀₁ D₂ D₃
8 9 T G₂₋₅ मायायुद्धेषु कुशलौ — °) D₂₁ अवर्तता;
D₄ 5 7 8 अकुर्वता (for अयुच्यताम्) Gd as in text

7 °) D₄ माया (for यां या) D₂ T G M₁ 2 माया,
M₈₋₅ राजन् (for युद्धे) — °) D₂ मायावी दर्शयैषुधि,
T G₁₋₄ M माययादर्श (M₈₋₅ यां सदशं) यषुधि (G₂
यन्नुधि), G₅ मायया***** — °) K₂ B D₀₁
D₂ D₃ 6 G₅ अलम्बुसो M₈₋₅ घोरं (for राजन्) — °)
D₈ माययैव (for यैव) K₁ विजम्विवान्, D₀ S (except
M₈₋₅) [अ]मिजम्विवान् (for निजम्वि)

8 °) D₀ (before corr) ते (for त) D₂₁ च, T
G₂₋₅ M₈₋₅ त (for तु) — °) D₇ om from यायुद्ध
up to भीमसे in (9°) K₄ मायायुधि, D₁ बुद्धि- (for
'युद्ध) — °) B D₀₁ D₂ D₃ 6 अलम्बुसं

9 D₇ om. up to भीमसे (in 9°) (cf v 1 8) — °)
S₁ ते च त (for त एनं) K₁₋₄ D₁ 8 9 संरक्षा, B₄
D₂ D₃ सविम्रा (for संकुद्धा) T G_{1, 2} 4 M तत् एनं
भृशं कुद्धा, G₅ त एनमभृश कुद्धा — °) D₂₁ सर्वे वै
(for सर्वत) T G₂₋₄ परिवारिता, G₁ M प्रवरा रथा,
G₅ lacuna (for प्रवरा रथै) — °) D₂ अभ्यवर्तत (for
द्रवन्त) K₄ T G₂₋₅ संरक्षा; K₅ सम्रासे (for संकुद्धा)
— °) K₁ 5 D₂₁ T G₂₋₅ नृपा (for नृप)

10 °) D₂ सर्वशो (for तो) S₁ [s]म्यधिकं, S₂
K₁ 2 [s]म्यर्दयन्, K₂ [s]म्यनदन्; K₅ B₂ D₂₁ D₈₋₃
[s]म्य(D₀ म्या)किरन्, D₂ G₁ M₁ 2 [s]वा, G₈ 4
[s]न्यकिरन् (for न्यकिरन्) — °) S₁ कुजरे, K₄
कुजरे (for कुञ्जरम्)

11 °) K₄ G₄ मन्त्रवेगं, G₁ M अस्त्रवर्ष (for वेग)
B₂ D₀₁ D₈ 9 तु, G₁ M₁ 2 3 तत् (for त) — °)
K₄ 5 D₁ 8 9 प्रतिहन्य (for 'हस्य) B₄ समतत (for
[अ]स्त्रमायया)

12 K₂ om 12^{ab} — °) B (except G₅) विस्फार्य
G₁ M₁ 2 चोग्रम् (for घोरम्) D₀ विस्फारयं च धनु-
पोर — °) S (except M₈₋₅) इंद्रायुध- (for 'शनि)
K₁ 5 B₄ D₂ 4 समग्रम्, G₅ समन्वित (for 'स्वनम्)
— °) K₄ G₅ भैमसेन, D₈ भीमसेन (for भैमसेनिं)
D₅ सप्तभि (for पञ्चभि) — G₄ om (hapl) 12^{af},
B₃ reads the same on marg — °) S₁ हत्वा (for
विद्धा) — M₂ om. (hapl) 12'-13° — °) K₅ B₂
(marg, orig as in text) T G₁₋₃ 5 M₁ पंचभि (for
सप्तभि)

13 M₂ om 13^{ab} (cf v 1 12) D₀₁ reads 13^a-14^b
on marg (sec m) — °) S₁ हत्वा (for विद्धा)
— °) B D₀₁ S चकार (for ननाद) D₃ च (for ह)

14 D₀₁ reads 14^{ab} on marg — °) K₅ दशभि
(for नवभि) — °) K₂ D₂ D₃ तु (for च) B
(except B₂) सप्तभि (for पञ्चभि) — °) D₂ आजौ
(for एव) — °) K₂ 4 B D (except D₂₁) G₁ 2
M₁ 2 तु (for च) D₀₁ D₅ तत् (for चतु-)

15 °) D₂₁ D₂ 4-8 हैडिम्बो (for हैडिम्बो) D₂₁
D₅ 7 8 राक्षसो (for स) S₁ हत्वा, K₅ D₇ 3 [s]
विध्यद् (for विद्धा) — °) D₂₁ D₈₋₅ पंचशता, D₂ M₄
पंचाशते (for शता) D₃ शतै (for शरै) — After
15^{ab}, D₅ reads 17^{ab} for the first time repeating it
in its proper place. — °) S (except M₈₋₅) नकुलस्तु

८४

संजय उवाच ।

अलम्बुसं तथा युद्धे विचरन्तमभीतवत् ।

हैडिम्बः प्रययौ तूर्णं विव्याध च शितैः शरैः ॥ १

तयोः प्रतिभयं युद्धमासीद्राक्षससिंहयोः ।

कुर्वतोर्विविधा मायाः शक्रशम्बरयोरिव ॥ २

अलम्बुसो भृशं क्रुद्धो घटोत्कचमताडयत् ।

घटोत्कचस्तु विशल्या नाराचानां स्तनान्तरे ।

अलम्बुसमथो विद्धा सिंहवज्रनदन्मुहुः ॥ ३

तथैवालम्बुसो राजन्हैडिम्बं युद्धदुर्मदम् ।

विद्धा विद्वानदद्दृष्टः पूरयन्त्वं समन्ततः ॥ ४

तथा तौ भृशसंकुद्धौ राक्षसेन्द्रौ महाबलौ ।

निर्विशेषमयुध्येतां मायाभिरितरेतरम् ॥ ५

मायाशतसृजौ ह्यौ मोहयन्तौ परस्परम् ।

मायायुद्धे सुकुशलौ मायायुद्धमयुध्यताम् ॥ ६

भीमसेनं (for संहृष्टास्ते) B₅ Dn₁ D₂ महाबला (for 'बलम्') — °) S K₁ 2 4 D₁ 3 8 प्रह्लादं (for प्रह्लादं) S प्रह्लादमिव दैतेया — °) M₂ चक्रं (for शक्रं) K₁ मरुद्रण

Colophon — Sub-parvan S K₁-4 B Dc₁ Dn₂ D₁-3 6-8 जयद्रथवध — Day of Drona's Generalship K₁ 8 चतुर्यदिवसे, G₅ चतुर्येहि — Adhy name K₅ भीमसेनालभन, Dn₁ अलम्बुसभीमसेनयुद्ध, D₂ भीमा लब्धसयुद्ध, D₁ 5 7 8 भीमसेनालब्धसयुद्ध, Bom ed अल- बुधपरराज्य — Adhy no (figures, words or both) B₁ T G₁-4 M₁ 2 104, B₂ 95, B₃ 106, Dn₁ 107, D₂ 109, G₅ 102, M₂-5 103 — Sloka no Dc₁ 42, Dn₁ 38, G₅ 50

84

1 After the ref, S ins a passage given in App I, (No 9) T G₁-4 M om. 1 G₅ om 1^a-5³ — °) K₄ B Dc₁ Dn₂ D₂ 6 अलम्बुष K₅ यथा, D₂ तदा (for तथा) — °) S₁ K₁-3 5 B₁ 8-5 Dn₂ हैडिम्बि, Dn₁ D₁ 5-8 हैडिम्बि, D₂ 5 हैडिम्ब (for हैडिम्ब) D₂ स्वाय- यौ, D₄ प्रा (for प्र) — °) K₅ B₂ (marg, orig as in text) 3 5 Dc₁ Dn₁ D₂ 8 निशितै, D₁ 8 च शितै (for च शितै) K₁ transp शितै and शरै K₄ स तै (for शरै)

2 G₅ om 2 (of v 1 1) — °) K₄ प्रतिभयं; D₂ S (G₅ om) अप्रतिभयं (for प्रतिभयं) — °) D₂ कुर्वाणो; S (G₅ om) सुचतोर् (for कुर्व) Dn₁ विविधो मायां, M₂-5 'धान्वाणाव् (for 'धा माया) — °) D₁ शक्रं (for शक्र) K₄ D₂ 7 संवरयोर, D₂ 'प्रह्लाद' (for

-शम्बर°)

3 G₅ om 3 (of v 1 1) — °) K₄ 5 B Dc₁ Dn₂ D₂ 6 अलम्बुषो — After 3as, N (D₂ reading twice) ins

567* तयोर्युद्धं समभवद्रक्षोभामणिमुख्ययो ।

यादयो वपुरा वृत्तं रामरावणयो प्रभो ।

[(L 1) D₂ (second time) तादृग् (for तयोर्) Gd reads post half as above — (L 2) = line 32 of App I (No 9) D₁ 8 (both times) पुरोद्धत् (for पुरा वृत्त) K₁ 4 D₁ पुरा, D₂ 5 7 8 (both times) इव (for प्रभो)]

— K₅ Dn₁ D₁ 8 cont

568* तादृग्युद्धं समभवत्तयो राक्षससिंहयो ।

— °) B Dc₁ Dn₂ D₂ 6 7 G₅ 4 अलम्बुषम् B₂ हत्वा (for विद्धा) — °) K₁ आहवे (for सिंहवद्) K₅ विनदन् (for न्यन°)

4 G₅ om 4 (of v 1 1) — °) S (G₅ om) राक्षसो (for [अ]लम्बुसो) — °) K₄ 5 Dn₂ हैडिम्बि, Dc₁ हैडिम्ब, Dn₁ D₂-8 हैडिम्बि, D₂ 5 हैडिम्ब, D₄ हैडि- बिर् (for हैडिम्ब) M₂ 4 दुर्मद — °) T G₅ 4 [अ]- नदन्द्दष्ट (for 'दद्दष्ट) — °) S₁ K₅ Dn₁ D₁ 5 7 8 त, S₂ K₂-4 D₁ 2 वै, K₁ वा (for खं) S₃ K (except K₅) D₁ दितो दश (for समन्तत)

5 G₅ om 5as (of v 1 1) — °) G₅ तदा (for तथा) D₂ 7 8 तयोभौ (for तथा तौ) T तथा तेन भृशं क्रुद्धौ

6 °) K₄ सतसृजौ (for 'शतसृजौ) S₂ K (except K₅) Dn₂ D₁ दीप्तौ, B₂ निलं, D₂ 6 हटौ (for

यां यां घटोत्कचो युद्धे मायां दर्शयते नृप ।
तां तामलम्बुसो राजन्माययैव निजमिवात् ॥ ७
तं तथा युध्यमानं तु मायायुद्धविशारदम् ।
अलम्बुसं राक्षसेन्द्रं हृष्टाकुध्यन्त पाण्डवाः ॥ ८
त एनं भृशसंकुद्धाः सर्वतः प्रवरा रथैः ।
अभ्यद्रवन्त संकुद्धा भीमसेनादयो नृप ॥ ९
त एनं क्रोष्टकीकृत्य रथवंशेन मारिष ।
सर्वतो व्यकिरन्वाणैरुल्कामिरिव कुञ्जरम् ॥ १०
स तेषामस्त्रवेगं तं प्रतिहृत्यास्त्रमायया ।
तस्माद्रथव्रजान्मुक्तो वनदाहादिव दिपः ॥ ११

स विस्फार्य धनुर्घोरमिन्द्राशनिसमस्वनम् ।
मारुतिं पञ्चविंशत्या भैमसेनिं च पञ्चभिः ।
युधिष्ठिरं त्रिभिर्विद्धा सहदेवं च सप्तभिः ॥ १२
नकुलं च त्रिसप्तत्या द्रौपदेयांश्च मारिष ।
पञ्चभिः पञ्चभिर्विद्धा घोरं नार्दं ननाद ह ॥ १३
तं भीमसेनो नवभिः सहदेवश्च पञ्चभिः ।
युधिष्ठिरः शतेनैव राक्षसं प्रत्यविध्यत ।
नकुलश्च चतुःपथ्या द्रौपदेयास्त्रिभिस्त्रिभिः ॥ १४
हैडिम्बो राक्षसं विद्धा युद्धे पञ्चाशता शरैः ।
पुनर्विव्याध सप्तत्या ननाद च महाबलः ॥ १५

C 7
B 7
K 7

हसौ) Ds मायासहस्रं संजतौ — °) B1 कुशलिनौ,
Ds तु कुशलौ (for सुकु) K2-4 B1-3 s Do1 Dn2 D2
s 0 T G2-5 मायायुद्धेषु कुशलौ — °) Dn1 अवहेता,
Ds 5 1 8 अकुर्वत (for अयुध्यताम्) Cd as in text

7 °) Ds माया (for या यां) Ds T G M1 2 माया,
M2-3 राजन् (for युद्धे) — °) Ds मायावी दर्शयेषुधि,
T G1-4 M माययादर्श (M2-5 यां संदर्श) येषुधि (Gs
यन्नुधि), Gs मायया***** — °) K2 B Do1
Dn2 D2 s Gs अलंबुषो M2-5 घोरा (for राजन्) — °)
Ds माययैव (for यैव) K1 विजिमिवात्, Ds S (except
M2-5) [क्ष]मिजिमिवात् (for निजमि)

8 °) Ds (before corr) ते (for त) Dn1 च, T
G2-5 M2-5 त (for तु) — °) D7 om from यायुद्ध
up to भीमसे in (9d) K4 मायायुधि, D1 बुद्धि- (for
युद्ध) — °) B Do1 Dn2 Ds s अलंबुषं

9 D7 om. up to भीमसे in (9d) (of v 1 8) — °)
S1 ते च त (for त एवं) K1-4 D1 s 0 संरब्धा, B1
Dn2 Ds सवित्रा (for संकुद्धा) T G1 2 4 M तत् एवं
श्रुता कुद्धा, Gs त एतन्मृशं कुद्धा — °) Dn1 सर्वै वै
(for सर्वत) T G2-5 परिवारिषा, G1 M प्रवरा रथा,
Gs lacuna (for प्रवरा रथै) — °) Ds अभ्यवर्तत (for
व्रवन्त) K4 T G2-5 सरब्धा, Ks संग्रामे (for संकुद्धा)
— °) K1 s Dn1 T G2-5 नृपा (for नृप)

10 °) Ds सर्वतो (for तो) S1 [s]म्यधिकं, S2
K1 4 [s]म्यर्धन्, K2 [s]म्यनन्, K3 B2 Dn1 Ds-3
[s]म्य(Ds म्या)किरन्, D2 G1 M1 2 [s]वा, Gs 4
[s]म्यकिरन् (for व्यकिरन्) — °) S1 कुंजरे, K4
कुंजरे (for कुञ्जरम्)

11 °) K2 Gs मन्त्रवेग, G1 M अस्त्रवर्ष (for वेग)
B2 Do1 D2 s तु, G1 M1 2 s तत् (for त) — °)
K2 s D1 s 3 प्रतिहृत्य (for 'हृत्य) B2 समतत (for
[अ]स्त्रमायया)

12 K2 om 12^{ab} — °) S (except Gs) विस्फार्य
G1 M1 2 चोप्रम् (for घोरम्) Ds विस्फारय च धनु-
पोर — °) S (except M2-5) इंद्रायुध- (for 'शनि)
K1 s B2 D2 4 समग्रम्, Gs समन्वित (for 'स्वनम्)
— °) K4 Gs भैमसेन, Ds भीमसेन (for भैमसेनिं)
Ds सप्तभिः (for पञ्चभि) — Gs om (hapl) 12^{ab},
Bs reads the same on marg — °) S1 हत्वा (for
विद्धा) — M2 om. (hapl) 12^{ab}-13^{ab} — °) K2 B2
(marg, orig as in text) T G1-3 s M1 पंचभि (for
सप्तभि)

13 M2 om 13^{ab} (of v 1 12) Do1 reads 13^{ab}-14^{ab}
on marg (sec m) — °) S1 हत्वा (for विद्धा)
— °) B Do1 S चकार (for ननाद) Ds च (for ह)

14 Do1 reads 14^{ab} on marg — °) K2 दशभिः
(for नवभि) — °) K2 Dn2 D2 तु (for च) B
(except B2) सप्तभि (for पञ्चभि) — °) Ds साजौ
(for एव) — °) K2 4 B D (except Dn1) G1 2
M1 2 तु (for च) Do1 Ds तत् (for चतु-)

15 °) Dn1 D2 4-8 हैडिम्बो (for हैडिम्बो) Dn1
Ds 1 8 राक्षसो (for स) S1 हत्वा, K2 D7 8 [s]-
विध्यद् (for विद्धा) — °) Dn1 Ds-3 पंचशता, D2 M2
पंचाशते (for शता) Ds शरै (for शरै) — After
15^{ab}, Ds reads 17^{ab} for the first time repeating it
in its proper place. — °) S (except M2-5) नकुलस्तु

८४

संजय उवाच ।

अलम्बुसं तथा युद्धे विचरन्तमभीतवत् ।

हैडिम्बः प्रययौ तूर्णं विव्याध च शितैः शरैः ॥ १

तयोः प्रतिभयं युद्धमासीद्राक्षससिंहयोः ।

कुर्वतोर्विविधा मायाः शक्रशम्बरयोरिव ॥ २

अलम्बुसो भृशं क्रुद्धो घटोत्कचमताडयत् ।

घटोत्कचस्तु विशत्या नाराचानां स्तनान्तरे ।

भीमसेनं (for संहृष्टाले) B₅ Dn₁ D₂ महाबला (for 'बलम्') — °) S K₁ 2 4 D₁ 3 3 प्रह्लाद (for प्रह्लादं) S प्रह्लादमिव दैतेया — °) M₂ चक्रं (for शक्रं) K₁ मरुद्गण

Colophon — Sub-parvan S K₁ 4 B Dn₁ Dn₂ D₁ 3 3 जयद्रथवध — Day of Drona's Generalship K₁ 3 चतुर्थदिवसे, G₅ चतुर्थे हि — Adhy name K₅ भीमसेनार्द्धमन, Dn₁ अलबुमभीमसेनयुद्ध, D₂ भीमा लुब्धसुयुद्ध, D₁ 5 7 8 भीमसेनालुब्धसुयुद्धं, Bom ed अल- बुधपराजय — Adhy no (figures, words or both) B₁ T G₁ 4 M₁ 2 10 4, B₂ 95, B₃ 106, Dn₁ 107, D₂ 109, G₅ 103, M₂ 103 — Sloka no Dn₁ 42, Dn₁ 38, G₅ 50

84

1 After the ref, S ins a passage given in App I, (No 9) T G₁ 4 M om. I G₅ om 1^a-5^b — °) K₅ B Dn₁ Dn₂ D₃ 6 अलबुध K₅ यथा, D₅ तदा (for तथा) — °) S₁ K₁ 5 5 B₁ 2-3 Dn₂ हैडिंवि, Dn₁ D₁ 5-8 हैडिंवि, D₂ 4 हैडिंवि (for हैडिम्ब) D₂ त्वाय यौ, D₄ प्रा° (for प्र°) — °) K₅ B₂ (marg, orig as in text) 3 5 Dn₁ Dn₂ 3 6 निशितैः, D₁ 8 च शतैः (for च शितैः) K₁ transp शितैः and शरैः K₅ स तैः (for शरैः)

2 G₅ om 2 (of v 1 1) — °) K₄ प्रतिभवं; D₂ S (G₅ om) अप्रतिभं (for प्रतिभयं) — °) D₅ कुर्वाणो; S (G₅ om) कुंजलोत् (for कुर्वं) Dn₁ विविधा माया, M₂ 5 'धान्वाणा' (for 'धा माया') — °) D₁ शक्रं (for शक्रं) K₁ D₂ 7 संवरयोर, D₂ 'प्रह्लाद' (for

अलम्बुसमथो विद्धा सिंहवज्रनदन्मुहुः ॥ ३

तथैवालम्बुसो राजन्हैडिम्बं युद्धदुर्मदम् ।

विद्धा विद्धानददृष्टः पूरयन्त्वं समन्ततः ॥ ४

तथा तौ भृशसंकुद्धौ राक्षसेन्द्रौ महाबलौ ।

निर्विशेषमयुध्येतां मायाभिरितरेतरम् ॥ ५

मायाशतसृजौ ह्यौ मोहयन्तौ परस्परम् ।

मायायुद्धे सुकुशलौ मायायुद्धमयुध्यताम् ॥ ६

-शम्बर°)

3 G₅ om 3 (of v 1 1) — °) K₅ 6 B Dn₁ Dn₂ D₃ 6 अलबुधो — After 3^{ad}, N (D₃ reading twice) ins

567* तयोर्युद्धं समभवद्रक्षोभामणिमुखयोः ।

यादगोच पुरा वृत्तं रामरावणयोः प्रभो ।

[(L 1) D₅ (second time) तादृग् (for तयोर) Gd reads post half as above — (L 2) = line 32 of App I (No 9) D₁ 8 (both times) पुरोद्भूत (for पुरा वृत्त) K₁ 8 4 D₁ पुरा, D₂ 5 7 8 (both times) इव (for प्रभो)]

— K₅ Dn₁ D₁ 8 cont

568* तादृग्युद्धं समभवत्तयोः राक्षससिंहयोः ।

— °) B Dn₁ Dn₂ D₃ 6 7 G₅ 4 अलबुधम् B₂ हत्वा (for विद्धा) — °) K₁ आहवे (for सिंहवद्) K₅ विनदन् (for व्यन°)

4 G₅ om 4 (of v 1 1) — °) S (G₅ om) राक्षसो (for [अ]लम्बुसो) — °) K₁ 5 Dn₂ हैडिंवि, Dn₁ हिडिंवि, Dn₁ D₂ 8 हैडिंवि, D₂ 5 हैडिंवि; D₂ हैड विर (for हैडिम्बं) M₂ 4 'दुर्मद' — °) T G₅ 4 [अ] नदन्दृष्ट (for 'ददृष्ट') — °) S₁ K₅ Dn₁ D₁ 5 7 8 स, S₂ K₂ 4 D₁ 2 वै, K₁ वा (for ख) S₂ K (except K₅) D₁ दिशो दश (for समन्तत)

5 G₅ om 5^{ad} (of v 1 1) — °) G₂ तदा (for तथा) D₅ 7 8 तयोभौ (for तथा तौ) T तथा तेन भृशं क्रुद्धौ

6 °) K₄ सतसृजौ (for 'शतसृजौ') S₂ K (except K₅) Dn₂ D₁ दीप्तौ, B₂ नित्यं, D₂ 5 6 हटौ (for

यां यां घटोत्कचो युद्धे मायां दर्शयते नृप ।
 तां तामलम्बुसो राजन्माययैव निजमिवान् ॥ ७
 तं तथा युध्यमानं तु मायायुद्धविशारदम् ।
 अलम्बुसं राक्षसेन्द्रं दृष्ट्वाकुध्यन्त पाण्डवाः ॥ ८
 त एनं भृशसंकुद्धाः सर्वतः प्रवरा रथैः ।
 अम्पद्रवन्त संकुद्धा भीमसेनादयो नृप ॥ ९
 त एनं क्रोष्टकीकृत्य रथवंशेन मारिप ।
 सर्वतो व्यकिरन्वाणैरुल्काभिरिव कुञ्जरम् ॥ १०
 स तेषामस्त्रवेगं तं प्रतिहत्यास्त्रमायया ।
 तस्माद्रथव्रजान्मुक्तो वनदाहादिव द्विपः ॥ ११

स विस्फार्य धनुर्घोरमिन्द्राशनिसमस्त्रनम् ।
 मारुतिं पञ्चविंशत्या भैमसेनिं च पञ्चभिः ।
 युधिष्ठिर त्रिभिर्विद्धा सहदेवं च सप्तभिः ॥ १२
 नकुलं च त्रिसप्तत्या द्रौपदेयांश्च मारिप ।
 पञ्चभिः पञ्चभिर्विद्धा घोरं नादं ननाद ह ॥ १३
 तं भीमसेनो नवभिः सहदेवश्च पञ्चभिः ।
 युधिष्ठिरः शतेनैव राक्षसं प्रत्यविध्यत ।
 नकुलश्च चतुःपथ्या द्रौपदेयास्त्रिभिस्त्रिभिः ॥ १४
 हैडिम्बो राक्षस विद्धा युद्धे पञ्चाशता शरैः ।
 पुनर्विव्याध सप्तत्या ननाद च महाबलः ॥ १५

C 7
B 7
K 7

घटौ) D₂ मायासहस्रं संजतौ — °) B₁ कुशलिनौ,
 D₈ तु कुशलौ (for सुकु) K₂₋₄ B₁₋₈ 5 D₀₁ D_{n2} D₂
 2.0 T G₂₋₅ मायायुद्धेषु कुशलौ — °) D_{n1} अवर्तता,
 D₁ 5 1 8 अकुर्वतां (for अयुध्यताम्) Cd as in text

7 °) D₄ माया (for या या) D₂ T G M₁ 2 मायां,
 M₂₋₅ राजन् (for युद्धे) — °) D₂ मायावी दर्शयेयुधि,
 T G₁₋₄ M मायायादशं (M₂₋₅ या सदशं) यद्युधि (G₂
 यन्नुधि), G₅ मायया***** — °) K₂ B D₀₁
 D_{n2} D₂ 5 G₅ अलबुधो M₂₋₅ चोरां (for राजन्) — °)
 D₂ माययैव (for यैव) K₁ विजमिवान्, D₀ S (except
 M₂₋₅) [अ]मिजमिवान् (for निजमि)

8 °) D₅ (before corr) ते (for त) D_{n1} च, T
 G₂₋₅ M₂₋₅ त (for तु) — °) D₁ om from यायुद्ध
 up to भीमसे in (9^a) K₄ मायायुधि; D₁ बुद्धि- (for
 'युद्ध) — °) B D₀₁ D_{n2} D₂ 5 अलबुधं

9 D₁ om up to भीमसे (in 9^a) (of v 1 8) — °)
 S₁ ते च त (for त एनं) K₁₋₄ D₁ 5 8 सरव्या; B₄
 D_{n2} D₅ सविमा (for संकुद्धा) T G₁₋₄ 4 M तत् एनं
 नृशं कुद्धा, G₅ त एनमनृश कुद्धा — °) D_{n1} सर्वे धै
 (for सर्वत) T G₂₋₄ परिवारिता, G₁ M प्रवरा रथा,
 G₅ lacuna (for प्रवरा रथै) — °) D₂ अम्पद्रवन्त (for
 द्रवन्त) K₄ T G₂₋₅ सरव्या; K₅ सम्रासे (for संकुद्धा)
 — °) K₁ 5 D_{n1} T G₂₋₅ नृपा (for नृप)

10 °) D₂ सर्वशो (for शो) S₁ [s]म्याधिकं, S₂
 K₁ 4 [s]म्यैयन्, K₂ [s]म्यनदन्, K₅ B₂ D_{n1} D₂ 8
 [s]म्य (D₅ म्या) किरन्, D₂ G₁ M₁ 2 [s]वा, G₂ 4
 [s]म्यकिरन् (for व्यकिरन्) — °) S₁ कुंजरे, K₄
 कुजरे (for कुञ्जरम्)

11 °) K₄ G₄ मन्त्रवेगं, G₁ M अस्त्रवेगं (for 'वेगं)
 B₂ D₀₁ D₂ 6 तु, G₁ M₁ 2 5 तत् (for त) — °)
 K₄ 5 D₁ 5 8 प्रतिहन्य (for 'हत्य) B₄ समतत (for
 [अ]स्त्रमायया)

12 K₂ om 12^{ab} — °) S (except G₅) विष्फार्य
 G₁ M₁ 2 चोम्रम् (for घोरम्) D₈ विस्फार्य च धनु-
 पोर् — °) S (except M₂₋₅) इंद्रायुध (for 'शनि)
 K₁ 5 B₄ D₂ 4 समप्रभ, G₅ समन्वित (for 'स्वनम्)
 — °) K₄ G₅ भैमसेन, D₀ भीमसेन (for भैमसेनिं)
 D₅ सप्तभि (for पञ्चभि) — G₄ om (hapl) 12^{ab},
 B₂ reads the same on marg — °) S₁ हत्वा (for
 विष्का) — M₂ om. (hapl) 12^a-13^a — °) K₂ B₂
 (marg, orig as in text) T G₁₋₃ 5 M₁ पंचभि (for
 सप्तभि)

13 M₂ om 13^{ab} (of v 1 12) D₀₁ reads 13^a-14^b
 on marg (see m) — °) S₁ हत्वा (for विष्का)
 — °) B D₀₁ S चकार (for ननाद) D₈ च (for ह)

14 D₀₁ reads 14^{ab} on marg — °) K₅ दशभि
 (for नवभि) — °) K₂ D_{n2} D₂ तु (for च) B
 (except B₂) सप्तभि (for पञ्चभि) — °) D₂ आजौ
 (for एव) — °) K₂ 4 B D (except D_{n1}) G₁ 2
 M₁ 2 तु (for च) D₀₁ D₅ तत् (for चतु-)

15 °) D_{n1} D₂ 4-8 हैडिम्बो (for हैडिम्बो) D_{n1}
 D₅ 7 8 राक्षसो (for सं) S₁ हत्वा, K₅ D₁ 8 [s]
 विध्यद् (for विष्का) — °) D_{n1} D₂ 8 पंचशता, D₂ M₄
 पंचाशते (for शता) D₈ शरै (for शरै) — After
 15^{ab}, D₅ reads 17^{ab} for the first time repeating it
 in its proper place. — °) S (except M₂₋₅) नकुलस्त

सोऽतिविद्धो महेष्वासः सर्वतस्तेर्महारथैः ।
 प्रतिविद्याध तान्सर्वान्पञ्चभिः पञ्चभिः शरैः ॥ १६
 तं क्रुद्धं राक्षसं युद्धे प्रतिक्रुद्धस्तु राक्षसः ।
 हैडिम्बो भरतश्रेष्ठ शरैर्विव्याध सप्तभिः ॥ १७
 सोऽतिविद्धो बलवता राक्षसेन्द्रो महाबलः ।
 व्यसृजत्सायकांस्तूर्णं स्वर्णपुङ्खाञ्जिलाशितान् ॥ १८

(G₁ M₁ २ कुपितस्तु) महारथ — After 15, N M₈-5
 ins

569* तस्य नादेन महता कम्पितेयं वसुंधरा ।

सपर्वतवना राजन्सपादपजलाशया ।

[K₅ om the post half of line 2]

16 K₅ om. 16^{ab} — ^a) D₇ २ सोपि क्रुद्धो (for सोऽतिविद्धो). B₅ २ Dn₂ D₁ S महेष्वासै (for 'स') — ^b) Dn₁ D₇ २ राक्षसस्यैर् (D₈ 'स्तु'), D₁ सर्वतस्यैर् (for 'तस्यैर्' — ^c) B (B₂ [marg, orig as in text]) D₀₁ पुनर् (for प्रति-) M₈-5 transp तान् and सर्वान्

17 D₅ reads 17^{ab} for the first time after 15^{ab} — ^a) D₁ (first time) ते क्रुद्ध, D₅ T G₂-5 सक्रुद्ध (for त क्रुद्ध) M₈-5 त राक्षसं पुनर्बुद्धे — ^b) M₈-5 सोति- (for प्रति-) — ^c) S K Dn₂ D₁ २ ४ ६-८ G₁ M₁ २ हैडिंबिर्, D₈ हैडिंबिर्, D₅ हैडिंबि, G₅ हैडिंबो (for हैडिम्बो) K₄ B₂ D₂ T भरतश्रेष्ठ, G₈ ४ राक्षसश्रेष्ठ (for भरतश्रेष्ठ) — ^d) S K₁ २ प्रति, D₄ स तैर्, D₅ बाणैर् (for शरैर्)

18 D₂ repeats 18^{ab} after 19 — ^a) D₂ (second time) प्रत्यविध्यत तान्वाणान् — ^b) D₄ ७ ८ महारथ (for 'बल') — ^c) K₄ ६ D₄ विसृजत् (for व्यसृ) B₄ लोक्षान् (for तूर्ण) — ^d) S K (except K₅) B₂ D (except D₀₁ Dn₁) रुक्म- (for स्वर्ण) K₄ सितान्जि- तान्, D₂ ६ ८ शिलासितान् (for 'शितान्')

19 ^b) B D₀₁ हैडिंबं विविशुर्भूश (B₁ २ ५ 'स्तदा'), S भैमसेनि विनिर्भिदु (G₁ M₁ २ जयदारयन्) — ^c) G₅ यावद् (for यद्द्) — ^d) K₅ B₄ ५ Dn₂ D₁ गिरिर्भूग, B₁ २ (marg) D₂ २ ६ 'सुप्र', B₂ (orig) D₀₁ D₅ 'मप्र्य', B₂ 'मप्र', Dn₁ सुप्र (for 'सुप्रा') K₅ Dn₁ महाविपा (for 'बला') T G₂-5 यौधमुख्यान्महायान् — After 19, D₂ repeats 18^{ab}

20 ^b) M₈-5 समस्ता (for समन्तान्) T G M₁ २ समन्ताग्निशै शरै — ^c) S (except M₈-5) छादयामा-

ते शरा नतपर्वाणो विविशू राक्षसं तदा ।
 रुषिताः पन्नगा यद्दिरिमुग्रा महाबलाः ॥ १९
 ततस्ते पाण्डवा राजन्समन्तान्निशिताञ्जराण् ।
 प्रेषयामासुरुद्विशा हैडिम्बश्च घटोत्कचः ॥ २०
 स वध्यमानः समरे पाण्डवैर्जितकाशिभिः ।
 दग्धाद्रिकूटशृङ्गामं भिन्नाञ्जनचयोपमम् ॥ २१

सुर (for प्रेषया) — ^a) K₄ ६ Dn₁ D₂ ४-६ हैडिंबिश्, D₀₁ D₇ २ हैडिंबिश्, G₈ हैडिंबिश् (for हैडिम्बिश्) D₄ तु (for च)

21 ^a) K₅ Dn विध्यमान (for वध्य) — After 21^{ab}, S ins a passage given in App 1 (No 10), while N ins after 21^{ab}

570* मर्त्यधर्ममनुप्राप्त कर्तव्यं नान्वपद्यत ।

ततः समरशौण्डो वै भैमसेनिर्महाबल ।

समीक्ष्य तदवस्थं तं वधायाम्य मनो दधे ।

वेगं चक्रे महान्तं च राक्षसेन्द्ररथं प्रति ।

[(L 1) K₄ अनुप्राप्य (for 'प्राप्त') S₂ नान्वबुध्यत, K₅ नाभ्यपद्यत, B₅ नानु (for नाभ्य) — (L 2) K₄ D₅ १ -शौण्डो, Cd -शौण्डो (as above) D₅ महारथ (for 'बल') Dn₁ भैमसेनो घटोत्कच (for the post half) — (L 3) B₂ D₀₁ D₂ समीक्ष्य त तथावस्थ (D₂ महाशू) (for the prior half) — (L 4) S K₁-२ वेध च चक्रे सुमहद्, D₄ वेग च चक्रे सुमहान् (for the prior half) D₄ १ २ ३ -वध (for रथ)]

— G₈ ४ om. 21^{cd} — ^c) D₅ दग्धा हि (for दग्धाद्रि-) D₅ ७ ८ सकाशं, S (G₈ ४ om) -सदृश (for शृङ्गामं) — ^d) G₁ २ ५ M तमजनचयोपम — After 21, N ins

571* रथाद्रयमभिद्रुत्य क्रुद्धो हैडिम्ब आक्षिपत् ।

उद्धवर्हं रथाच्चापि पन्नगं गरुडो यथा ।

[Dn₁ om line 1 — (L 1) S₁ K₁ २ B₂ D₄ ५ अभिद्रुत्य, K₄ D₁ अवद्रुत्य, D₇ २ अतिद्रुत्य (for अभि- द्रुत्य) K₅ रक्षो (for क्रुद्धो) K₅ D₂ ४-६ हैडिंबिर्, Some MSS हैडिंबिर् (for हैडिम्ब) S K₁ २ ४ D₁ क्रुद्धो हैडिंबि (K₁ २ 'डिब-', K₄ 'डब') राक्षस (K₅ 'स') (for the post. half) — (L 2) B₂ (marg as above) उद्धवाद्, Cd उद्धवर्ह (as above) Dn₁ तूर्ण (for चापि) S K B₁-३ Dn₁ D₂ ६ ७ ८ त नाग (for पन्नग)]

22 G₅ om 22^{ab} — ^a) S K (except K₅) महा

जयद्रथवधपर्व]

समुत्क्षिप्य च बाहुभ्यामाविध्य च पुनः पुनः ।
निष्पिपेष क्षितौ क्षिप्रं पूर्णकुम्भमिवाश्रमनि ॥ २२
बललाघवसंपन्नः संपन्नो विक्रमेण च ।
भैमसेनी रणे कुद्धः सर्वसैन्यान्ग्रभीषयत् ॥ २३
स विस्फुटितसर्वाङ्गशूर्णितास्थिविभूषणः ।
घटोत्कचेन वीरेण हतः सालकटङ्कटः ॥ २४
ततः सुमनसः पार्था हते तस्मिन्निशाचरे ।
चुकुशुः सिंहनादांश्च वासांस्यादुधुवुश्च ह ॥ २५

तावकाश्च हतं दृष्ट्वा राक्षसेन्द्रं महाबलम् ।
अलम्ब्युसं मीमरूपं विशीर्णमिव पर्वतम् ।
हाहाकारमकुर्वन्त सैन्यानि भरतर्षभ ॥ २६
जनाश्च तद्दृशिरे रक्षः कौतूहलान्विताः ।
यदृच्छया निपतितं भूमावज्जारकं यथा ॥ २७
घटोत्कचस्तु तद्धत्वा रक्षो बलवतां वरम् ।
मुमोच बलवन्नादं बलं हत्वेव वासवः ॥ २८
स पूज्यमानः पितृभिः सवान्धवै-

बाहुम् (for च बाहुभ्याम्) S (Gs om) भैमसेनिरथो
क्षिप्य —^४) Ds विन्याध च, S (Gs om) समाविध्य
(for आविध्य च) Cd cites आविध्य (as in text)

23 ^६) D₂ वीर्यविक्रमशोभित ; G₂ विक्रमेण नयेन च
—^७) D₁ भौमसेनी, D₈ भीमसेनी (for भौमसेनी) T
G₂-s क्षय, G₁ M₁-s क्षयो, M₅ क्षति (for रणे) K₅
Dn₁ तत् समरशौढीत् (Dn₁ शौढो वै) —^८) S₂ K₁ s
D₁ [क्]वारयत्, K₅ वारयत्, Dn₁ [क्]भीषयन्, D₂ s
भीषयत् (for [क्]भीषयत्) D₂ s सर्वसैन्यस्य पश्यत ;
D₁ s न्यमभीषयत्

24. ^a) K₁ 5 B Dc1 Dn D₁ 4 5 7 8 विस्फु (Dn^a
 स्फा)रित, D₂ तु चूर्णित (for विस्फुटित) T G₂-5
 मल्लक्ष (T G₂ क्लु)रितसर्वांगश्च, G₁ M₁ 2 शस्त्रक्षरितस*,
 M₂-5 समस्फुटितस —^b) K₁ 5 B Dn D₇ 8 चूर्णिता
 स्थिर, Dc1 सपूर्णास्थिर, D₅ चूर्णितास्थि, G₄ चूर्णिताक्षि-
 (for स्थि) K₅ B Dc1 Dn D₃ 4 5-8 G₁ M₂-5
 विभोषण (for विसूषण) D₂ चूर्णितक्षिसूषण —^c)
 S निक्षिप्तो (for वीरेण) —^d) K₅ 5 B Dc1 Dn
 D₁ 2 5 8 G₅ Cv शालकटंकट, D₂-5 7 हा (D₁ सा)लक
 कंटक, G₅ द शालकटङ्कट (as in text) — After 24,
 G₁ M₁ 2 5 ins

572* पाण्डवानां तस्य सेना त दृष्ट्वा विनिपातितम् ।
 ननाद सुमहानादं हर्षवेगसमाकुला ।
 पतस्तु निपपाताद्यु गतासुसुर्वि राक्षस ।
 शिखरं पर्वतस्यैव वज्रवेगेन पातितम् ।
 पतता तेन महता रथिना दन्तिना दया । [८]
 तव सैन्ये महाराज निहता सुबृहत्तया ।

[(L 3) G₁ M₁ : निष्पान (for निष्पात) — (L 4)
 G₁ M₁ : वज्रनिष्पातित (for the post half) — (L 5)
 G₁ M₁ : इयाना रयिना दक्ष (for the post half).]

25 °) B₃ D₀₁ सर्वे (for पार्था) — °) B₄ महा
ये (for निशाचरे) — °) D₂ ३ सर्व (for सिंह) — °)
M-5 वसन्ति (for वासांसि) D₃ दुधुवुर, G₁ [भा]-
दुधुवुर (for [भा]दुधुवुर) S₂ D₄ ६ T G₃ ४ सह (for
व ह)

26 Gs reads 26^{ab} twice —^a) S (except Ms-s, Gs [second time]) तु (for च) —^b) Dn1 अमर्षण (for मद्वाचलम्) —^c) B Dn1 Dn2 D3 ः अल्लुप S K1-2 D1 2-1 तथा शूरा, K4 B4 Dn2 तथा शूरा, D8 तयासुरं (for भीमरूपं) —^d) K6 विदीर्णम्, G4 विकीर्णम् (for विदीर्णम्) —^e) S K B4 Dn D1 ः ः-8 अकार्षुश्च, B8 अकुर्याणा (for 'र्वन्त) D3 हा शब्दमहाकार्पुं (sic) —^f) D2 तव सैन्यानि मारिष, S सैन्यानि च विशा पते

27 ^a) K1 जनश् (for जनाश्) T G2-5 M3-5 चैन,
G1 M1: चैतद् (for च तद्) — ^b) D2 कौतूहलसम
न्विता, ~D4 रक्ष कौतूहलसमन्विता (hypermetric)
— ^c) D8 भूम्याम् (for भूमाव)

28 ^a) ई च (for तु) B (except B₄) D_{oi} D_{n1}
D₂ 3 6 T G M₁ 2 तं (for तद् — ^b) K₅ D_n D₂
4 7 8 T G₂₋₅ वर (for वरम् — ^c) T G₁₋₄ M₁ 2
मुमोद (for च) K₄ D₈₋₆ G₁ M₁ 2 बलवान् (for
^dबन्) T G M₁ 2 राजन् (for नादं) — ^d) D₂ हृत्वेव
बलिमिद्वक

29^a) δ K1:4 B2:4 D1 T G2 संपूज्यमान, B2 सं-
पूज्य (for संपूज्य) D2 बांधवैश्व, T G1 M1:3 च
(T सु) बांधवैर (for सया) —⁸) D2:5 om कर्मणि
हुक्ते कृते D2 G2:4 हुक्ते (for हुक्ते) — For
28^a-29^b, Ma-5 subst

573* ततो घटोत्कचो हत्वा तद्रक्षो वृत्रसंनिभम् ।
पुनः स्वरथमास्थाय विजिगीर्षुर्नृणां च ।

घटोत्कचः कर्मणि दुष्करे कृते ।
रिपुं निहत्याभिननन्द वै तदा
अलम्बुसं पक्कमलम्बुसं यथा ॥ २९
ततो निनादः सुमहान्समुत्थितः

सशङ्खनानाविधबाणघोषवान् ।
निशम्य तं प्रत्यनदंस्तु कौरवा-
स्ततो ध्वनिर्ध्वनमथास्पृशद्भृशम् ॥ ३०

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि चतुरशीतितमोऽध्यायः ॥ ८४ ॥

८५

धृतराष्ट्र उवाच ।

भारद्वाजं कथं युद्धे युयुधानोऽभ्यवारयत् ।
संजयाचक्ष्व तत्त्वेन परं कौतूहलं हि मे ॥ १

संजय उवाच ।

शृणु राजन्महाप्राज्ञ संग्रामं लोमहर्षणम् ।
द्रोणस्य पाण्डवैः सार्धं युयुधानपुरोगमैः ॥ २

ननाद चातीव हि पाण्डवात्मजो
रणागिरे हृष्टमना घटोत्कच ।
[(L 1) Ms^s सनिम (for 'भम्)]

—^०) D^s [अ]भिननाद, Ms^s [अ]तिननंद (for [अ]भि^०)
—^a) § K¹ 4 D² 2 4 G² 5 अलबुस, B D^s अल-
बुषं, D¹ 1 G^d अलबुषं, D^s त्वलबुष (for अलम्बुसं)
B D¹ 1 D^s पक्कमलबुष, D² 6 वृत्ररिपुर्बलं (for पक्कमल-
म्बुसं) K^s D¹ 1 D⁷ 8 अलबुसं राक्षसमुग्रयोधिनं, D^s
अलबुसं पक्कमल यथैव

30 D^s 7 8 repeat 30 after 7 85 39, 44, and 36^{ab}
respectively —^a) D¹ 1 तेषा (for ततो) B¹ 2 8
D¹ 1 सहसा (for सुमहान्) —^b) D^s (first time)
सुशखं (for सशङ्ख) K¹ 4 T G² 5 विधि (for
विध-) B¹ 1 वेणुशब्दकृत्, B^s D^s चालघोषवान्, D⁷ 8
(both second time) बाणघोषवान्, T G² 5 बाणनादवान्
(for बाणघोष) —^c) Ms^s निशम्य (for निशम्य)
D^s (first time) ते (for तं) B¹ Ms^s च (for तु) K¹
कौरवस्, Ms^s सैनिकास् (for कौरवास्) D² 7 8 (all
second time) निशम्य ते प्रत्यनद सा कौरवास् —^d) §
K¹ 8 4 उपास्पृशद्, S अनादयद् (G¹ 'यन्' (for अथा
स्पृशद्) B¹ D² 8 सुवनपथास्पृशद् (for 'नमथास्पृशद्')
K^s D¹ 1 तदा; D^s (first time) विवं (for भृशम्)
D² (second time) ततो ध्वनिर्ध्वनमस्पृशद्दिश, D⁷ 8
(both second time) 'तलं स्पृशदिव, G² 'निर्भृशमनुनाद-
यद्भुव — After 30, S ins

574* ततोऽभिगम्य राजानं धर्मपुत्र युधिष्ठिरम् ।
स्वकमविद्यन्मूर्ध्ना साञ्जलिर्निपपात ह ।

मूर्ध्न्युपाग्राय त ज्येष्ठः परिवर्ज्य च पाण्डव ।
प्रीतोऽसीत्यमवीद्राजन्हर्षादुत्फुल्ललोचन ।
घटोत्कचेन निष्पिष्टे मृते सालकटङ्कटे । [5]
बभूवुर्मुदिता सर्वे हते तस्मिन्निशाचरे ।

[(L 1) G¹ पांडुपुत्र (for धर्मपुत्र) — (L 2) G² 5
वेदयन्, Ms^s [आ]पथयन् (for [आ]वेद^a) — (L 4)
Ms^s राजा (for राजन्)]

Colophon — Sub-parvan § K¹ 5 B D¹ 1 D¹
D¹ 5 7 8 जयद्रथवध — Day of Drona's General
ship K¹ 8 चतुर्युद्धदिवसे, K¹ चतुर्युद्धदिवसे, T G² 5
चतुर्युद्धि — Adhy namas § K¹ 2 4 B D¹ 1 D¹
D¹ 2 5 7 8 T G¹ 5 M¹ 2 अलबुसवध, K^s अलबुस-
वध समाप्त, K^s अलबुसोर्वध, D² 8 D^s अलबुसवध,
D^s त्वलबुषवध, D¹ अलबुसयुद्ध — Adhy no (figures,
words or both) B¹ 106, B² 96, B³ 107, B^s
115, D¹ 108, D² 110, D^s 5 (1), T G¹ 4 M¹ 2
105, G^s 103, Ms^s 104 — Sloka no D¹ 36

85

1 ^a) K^s D¹ 1 D^s 5 7 8 भारद्वाज (for 'द्वार्ज) D^s
सूत, Ms^s द्रोण (for युद्धे) — Dr om (hapl.) 1^b-2°
—^b) K^s D¹ 1 D^s 5 8 G^s युयुधान (for 'धानो) B
D¹ 1 D¹ 4 5 8 न्यवारयत्, T G² 4 व्यपोषयत्, G^s
[s]व्यपोषयत्, G^s सुयोषयत्, M¹ 2 हयोषयत् (for
स्यवार^a) —^d) D¹ 1 मम (for हि मे) S कौतूहल
मतीव मे

2 D⁷ om 2^{ab} (of v 1 1) —^a) B D¹ 1 एकमना;

वध्यमानं बलं दृष्ट्वा युयुधानेन मारिष ।
 अम्यद्रवत्स्वयं द्रोणः सात्यकिं सत्यविक्रमम् ॥ ३
 तमापतन्तं सहसा भारद्वाजं महारथम् ।
 सात्यकिः पञ्चविंशत्या क्षुद्रकाणां समार्षयत् ॥ ४
 द्रोणोऽपि युधि विक्रान्तो युयुधानं समाहितः ।
 अविध्यत्पञ्चभिस्तूर्णं हेमपुङ्खैः शिलाशितैः ॥ ५
 ते वर्म भित्त्वा सुदृढं द्विषत्पिशितभोजनाः ।
 अम्यगुर्धरणीं राजञ्चसन्त इव पन्नगाः ॥ ६
 दीर्घबाहुरभिकुद्वस्तोऽर्दित इव द्विपः ।
 द्रोणं पञ्चाशताविध्यचारैरग्निसंनिभैः ॥ ७
 भारद्वाजो रणे विद्वो युयुधानेन सत्वरम् ॥

सात्यकिं बहुभिर्वाणैर्यतमानमविध्यत ॥ ८
 ततः क्रुद्धो महेष्वासो भूय एव महाबलः ।
 सात्वतं पीडयामास शतेन नतपर्वणा ॥ ९
 स वध्यमानः समरे भारद्वाजेन सात्यकिः ।
 नाभ्यपद्यत कर्तव्यं किञ्चिदेव विशां पते ॥ १०
 विपण्णवदनश्चापि युयुधानोऽभवन्नृप ।
 भारद्वाजं रणे दृष्ट्वा विसृजन्तं शिताञ्शरान् ॥ ११
 तं तु संप्रेक्ष्य ते पुत्राः सैनिकाश्च विशां पते ।
 प्रहृष्टमनसो भूत्वा सिंहवद्वयनदन्मुहुः ॥ १२
 तं श्रुत्वा निनदं घोरं पीड्यमानं च माधवम् ।
 युधिष्ठिरोऽब्रवीद्राजन्तसर्वसैन्यानि भारत ॥ १३

४ महाश्रव्यं (G₄ वीर्यं) (for महाप्राज्ञ) —^६ K₄ G₂
 संग्रामे (for सं) D₂ ६ S रोम (for लोम) — D₂
 om 2^d-3^a

३ D₂ om 3^a (cf v 1 2) —^a M₂-5 हन्यमानं
 (for वध्यं) —^० S K (except K₅) D_{n1} D₅ १ ४
 स्ययन्, D_{n2} रणे (for स्वयं) — D₂ om 3^a-5^a —^d
 T G₂ २ ५ -विक्रम (for विक्रमम्)

४ D₂ om. 4 (cf. v 1 3) —^६ K₄ महारणे (for
 रथम्) —^d D₁ क्षुरप्राणा, Cd क्षुद्रकाणां (for काणां)
 S₁ K₁ समार्षयत्, S₂ K₁ २ समर्षयत्, D₅ ६ ४ S (except
 M₅) समर्षयत् (for समा)

५ D₂ om 5^a (cf v 1 3) D_{o1} reads 5 on marg
 —^a S₂ K₁ ४ ४ D₁ विक्रम्य, D₅ १ ४ विक्रातं (for
 विक्रान्तो) —^६ K₄ T G₂-२ समाहितं (for हित)
 M₂-५ युयुधानेन वारिष — M₂-५ read 5^a twice. —^०
 G₂ बाणैर् (for तूर्ण) M₂-५ (all second time) सात्यकिं
 अभिरानल्लेद् —^d K₂ D_{n2} D₁ शरै शितैः, K₄ ५
 D₄ १ ४ शिलाशितै, B₂ २ D_{o1} G₁ M₁ २ २-५ (last three
 first time) शितै शरै (for शिलाशितै)

६ ६ T G₂-२ रुधिर (for पिशित) S₁ K₂ D_{n1}
 D₁ भोजिन (for भोजना) —^० K₁ ५ G₁ M₂-५
 अम्य (K₅ च्य) गुर, K₂ ४ B D_{o1} D_{n2} D₁ ४-५ T G₂-५
 M₁ ५ अम्यगुर, D₂ आयगुर (for अम्यगुर) S₂ धराणि,
 —^d B₁ T G₂-५ वलमीकम् (for वलसन्त)

७ ७ K₁ अपि; B (except B₄) तत, D₂ च सं;
 D₅ अति (for अभि), D₄ कुद्व (for कुद्वस्) T G

M₂-५ त दी (G₅ तद्दी) घंवाहु (G₁ हुं) संकुद्वस्, M₁ ५
 त सात्यकिं सुसकुद्वस् —^० K₁ द्रोण पचशताविध्यन्,
 D₂ शतैविध्यन्

८ D₂ om ८ —^a D₅ तथा (for रणे) K₅ D₁ ५
 क्रुद्धो (for विद्धो) —^६ S₁ G₅ सत्त्ववान्, K₅ D_{n1}
 सयुगे (for सत्वरम्) —^० S नवभिर (for बहुभिर)
 —^d G₁ युध्यमानम् (for यतं) T G₂ २ ५ अयुध्यत,
 G₁ अयु (for अवि)

९ ९ T G M₁ २ महारथ, M₂-५ तु ब्राह्मण (for
 महाबल) —^० D_{o1} D₅ सात्यकिं (for सात्वतं) —^d
 B (B₂ marg as in text) D_{o1} D_{n2} D₃ ५ ६ G₁ ५ M₁ २
 शरेण, D₄ शितेन, T G₂-५ श्रतेन (for शतेन) S₁
 K₁ D₇ ४ T G₂-५ नतपर्वणा, B D_{o1} D_{n2} D₂ ६ [आ]न-
 तपर्वणा D₂ तीक्ष्णधारे शिलीमुखै

१० १० B₂ (marg as in text) युध्यमान, D_n D₄
 विध्यं (for वध्यं) —^० K₁ [अ]भ्यवर्तत, D_{n2} D₁-४ ०
 [अ]न्वपद्यत (for [अ]भ्य) D₄ om from कर्तव्य up to
 पते (in 10^d)

११ B₁ D₇ ४ om (hapl) 11^a-12^b —^a S K
 D₂ २ ५ ० चाय (for चापि) D₄ विषसाद नरक्षापि —^६
 M₂-५ सत्यकोन्यमवन्नृप —^० K₄ ततो (for रणे)
 —^d T G₂-४ भिरिर्त (for विद्यजन्तं) K₅ D_{n1} T
 G₂-५ शराभिशितान् (by transp), D₄ शरान्वरान्

१२ B₄ D₇ ४ om 12^a (cf. v 1 11) —^a D₅
 संकुद्व (for ते पुत्रा) —^६ D₅ पुत्रास्तव (for सैनिकाश्च)
 —^० G₂ वदना (for मनसो)

घटोत्कचः कर्मणि दुष्करे कृते ।
रिपुं निहत्याभिननन्द वै तदा
अलम्बुसं पक्कमलम्बुसं यथा ॥ २९
ततो निनादः सुमहान्समुत्थितः

सशङ्खनानाविधवाणघोषवान् ।
निशम्य तं प्रत्यनदंस्तु कौरवा-
स्ततो ध्वनिर्भुवनमथास्पृशद्भृशम् ॥ ३०

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि चतुरशीतितमोऽध्यायः ॥ ८४ ॥

८५

धृतराष्ट्र उवाच ।

भारद्वाजं कथं युद्धे युयुधानोऽभ्यवारयत् ।
संजयाचक्ष्व तत्त्वेन परं कौतूहलं हि मे ॥ १

संजय उवाच ।

शृणु राजन्महाप्राज्ञ संप्रामं लोमहर्षणम् ।
द्रोणस्य पाण्डवैः सार्धं युयुधानपुरोगमैः ॥ २

ननाद चातीव हि पाण्डवात्मजो

रणाजिरे हृष्टमना घटोत्कच ।

[(L 1) M₃ सनिभ (for °भम्)]

—^o) D₁ [अ]भिननाद, M₃-5 [अ]तिननंद (for [अ]भि°)
—^a) § K₁-4 D₁ D₂ 2 4 G₂-5 हलबुसं, B D₃ हल-
बुषं, D₁ C_d अलंबुषं, D₃ त्वलंबुषं (for अलम्बुसं)
B D₁ D₃ पक्कमलबुष, D₂ 6 वृत्ररिपुर्वलं (for पक्कमल-
म्बुसं) K₅ D₁ D₇ 8 हलबुसं राक्षसमुग्रयोधिनं, D₅
हलबुसं पक्कमल ययैव

30 D₂ 7 8 repeat 30 after 7 85 39, 44, and 36^{ab}
respectively —^a) D₁ तेषां (for ततो) B₁ 2 5
D₁ सहसा (for सुमहान्) —^b) D₂ (first time)
सुशंख- (for सशङ्ख-) K₁ 4 T G₂-5 -विधि (for
-विध-) B₁ वेणुशब्दकृत्, B₃ D₃ बाणघोषवान्, D₇ 8
(both second time) बाणघोषान्, T G₂-5 बाणनादवान्
(for बाणघोष°) —^o) M₃-5 निशम्य (for निशम्य°)
D₂ (first time) ते (for त) B₁ M₅ च (for तु) K₁
कौरवस्, M₅ सैनिकास् (for कौरवास्) D₂ 7 8 (all
second time) निशम्य ते प्रत्यनद स्म कौरवास् —^a) §
K₁ 8 4 उपास्पृशद्; § अनादयद् (G₄ °यन्) (for अया
स्पृशद्) B₄ D₁ सुवनपथास्पृशद् (for °नमयास्पृशद्)
K₅ D₁ तदा; D₂ (first time) दिवं (for भृशम्)
D₂ (second time) ततो ध्वनिर्भुवनमस्पृशद्दिश, D₇ 8
(both second time) °तल स्पृशदिव, G₂ °निर्भृशमनुनाद-
यद्भव — After 30, § 1115

574* ततोऽभिगम्य राजानं धर्मपुत्रं युधिष्ठिरम् ।

स्वकमविदयन्मूर्ध्ना साङ्गलिर्निपपात ह ।

मूर्ध्नुपाग्राय त ज्येष्ठ परिव्रज्य च पाण्डव ।

प्रीतोऽस्मीत्यववीद्राजन्हर्षादुत्फुल्ललोचन ।

घटोत्कचेन निष्पिष्टे मृते सालकटङ्कटे । [5]

यमृदुर्मुदिता सर्वे हते तस्मिन्निशाचरे ।

[(L 1) G₁ पांडुपुत्र (for धर्मपुत्र) — (L 2) G₂ 5
वेदयन्, M₃-5 [आ]प्रथयन् (for [आ]वेद°) — (L 4)
M₃-5 राजा (for राजन्)]

Colophon — Sub-parvan § K₄ 5 B D₁ D₁
D₁ 5 7 8 जयद्रथवध — Day of Drona's General
ship K₁ 8 चतुर्यदिवसे, K₄ चतुर्ययुद्धदिवसे, T G₂ 5
चतुर्येहि — Adhy name § K₁ 2 4 B D₁ D₁
D₁ 2 5 7 8 T G₁-3 M₁ 2 अलबुसवध, K₈ अलबुस-
वध समाप्त, K₅ अलबुसोर्वध, D₂ D₃ हलबुसवध,
D₃ त्वलबुसवध, D₄ अलबुसयुद्ध — Adhy no (figures,
words or both) B₁ 106, B₂ 96, B₃ 107, B₅
115, D₁ 108, D₂ 110, D₃ 5 (?), T G₁-4 M₁ 2
105, G₅ 103, M₃-5 104 — Sloka no D₁ 86

85

1 ^a) K₅ D₁ D₁ 5 7 8 भारद्वाज (for °द्वाजं) D₃
सूत, M₃-5 द्रोणं (for युद्धे) — Dr om (hapl) 1^b-2^c
—^b) K₅ D₁ D₁ 5 8 G₅ युयुधान (for °धानो) B
D₁ D₁ D₁ 4 5 8 न्यवारयत्, T G₂ 4 ह्यपोधयत्, G₂
[5]प्यधोधयत्, G₅ सुयोधयत्, M₁ 2 ह्ययोधयत् (for
स्यवार°) —^a) D₁ मम (for हि मे) § कौतूहल
मवीव मे

2 D₁ om 2^{ab} (of 7 1 1), —^a) B D₁ एकमना,

वध्यमानं बलं दृष्ट्वा युयुधानेन मारिष ।
 अभ्यद्रवत्स्वयं द्रोणः सात्यकिं सत्यविक्रमम् ॥ ३
 तमापतन्तं सहसा भारद्वाजं महारथम् ।
 सात्यकिः पञ्चविंशत्या क्षुद्रकाणां समार्षयत् ॥ ४
 द्रोणोऽपि युधि विक्रान्तो युयुधानं समाहितः ।
 अविध्यत्पञ्चभिस्तूर्णं हेमपुङ्खैः शिलाशितैः ॥ ५
 ते वर्म भित्त्वा सुदृढं द्विषत्पिशितभोजनाः ।
 अभ्यगुर्धरणीं राजञ्च सन्त इव पन्नगाः ॥ ६
 दीर्घबाहुरभिकुद्रस्तोत्रादित इव द्विपः ।
 द्रोणं पञ्चाशताविध्यन्नाराचैरग्निसंनिभैः ॥ ७
 भारद्वाजो रणे विद्धो युयुधानेन सत्वरम् ॥

सात्यकिं बहुभिर्वाणैर्यतमानमविध्यत ॥ ८
 ततः क्रुद्धो महेष्वासो भूय एव महाबलः ।
 सात्वतं पीडयामास शतेन नतपर्वणा ॥ ९
 स वध्यमानः समरे भारद्वाजेन सात्यकिः ।
 नाभ्यपद्यत कर्तव्यं किञ्चिदेव विशां पते ॥ १०
 विषण्णवदनश्चापि युयुधानोऽभवन्नृप ।
 भारद्वाजं रणे दृष्ट्वा विसृजन्तं शिताञ्शरान् ॥ ११
 तं तु संप्रेक्ष्य ते पुत्राः सैनिकाश्च विशां पते ।
 प्रहृष्टमनसो भूत्वा सिंहवद्वधनदन्मुहुः ॥ १२
 तं श्रुत्वा निनदं घोर पीड्यमानं च माधवम् ।
 युधिष्ठिरोऽब्रवीद्वाजन्सर्वसैन्यानि भारत ॥ १३

C 7
K 7

S महाक्षयं (G₄ वीर्यं) (for महाप्राज्ञ) —^b) K₄ G₂
 संग्रामे (for सं) D₂ S रोम (for लोम) — D₂
 om 2^d-3^a

3 D₂ om 3^a (of v 1 2) —^a) M₂-s हन्यमानं
 (for वध्यं) —^o) S K (except K₅) Dn₁ D₂ 7 s
 सयुगे; Dn₂ रणे (for स्वयं) — D₂ om 3^d-5^a —^d)
 T G₂ s s विक्रम (for विक्रमम्)

4 D₂ om. 4 (of v 1 3) —^b) K₄ महारणे (for
 रथम्) —^d) D₁ क्षुरमाणां, Gd क्षुद्रकानां (for काणां)
 S₁ K₄ समार्षयत्, S₂ K₁ s समर्षयत्, D₂ s s (except
 M₅) समर्षयत् (for समा)

5 D₂ om. 5^a (of v 1 3) D₀₁ reads 5 on marg
 —^a) S₂ K₁ s 4 D₁ विक्रम्य, D₂ 7 s विक्रातं (for
 विक्रान्तो) —^b) K₄ T G₂-s समाहितं (for हित)
 M₂-s युयुधानेन वारित — M₂-s read 5^a twice —^o)
 G₂ बाणैर् (for तूर्णं) M₂-s (all second time) सात्यकिं
 त्रिभिरानुद्ध —^d) K₂ Dn₂ D₁ शरैः शितैः; K₄ s
 D₂ 7 s शिलाशितैः; B₂ s D₀₁ G₁ M₁ s 2-5 (last three
 first time) शितैः शरैः (for शिलाशितैः)

8 ^b) T G₂-s रुधिर (for पिशित) S₁ K₄ Dn₁
 D₁ भोजिन (for भोजना) —^o) K₁ s G₁ M₂-s
 अत्य (K₅ 'च्य') गुर; K₂ s B D₀₁ Dn₂ D₁ 4-s T G₂-s
 M₁ s अभ्यगुर; D₂ आगुर (for अभ्यगुर) S₂ धराणि,
 —^d) B₁ T G₂-s सत्मीकम् (for ससन्त)

7 ^a) K₄ अपि; B (except B₄) तत, D₂ च स,
 D₂ अति (for अभि), D₂ कुल्ल (for कुबस) T G

M₂-s त दी (G₆ तद्दी) घंवाहु (G₄ 'हु') सकुब्स, M₁ s
 त सात्यकि सुसकुब्स —^o) K₁ द्रोण पचशताविध्यन्;
 D₂ 'शतैविध्यन्

8 D₂ om 8 —^a) D₂ तथा (for रणे) K₅ D₁ s
 क्रुद्धो (for विद्धो) —^b) S₁ G₂ सत्त्ववान्, K₅ Dn₁
 सयुगे (for सत्वरम्) —^o) S नवाभिर् (for बहुभिर्)
 —^d) G₄ युध्यमानम् (for यत) T G₂ s s अयुध्यत,
 G₁ अबु^o (for अवि^o)

9 ^b) T G M₁ s महारथ, M₂-s तु ब्राह्मण (for
 महाबल) —^o) D₀₁ D₂ सात्यकिं (for सात्वतं) —^d)
 B (B₂ marg as in text) D₀₁ Dn₂ D₂ s G₁ s M₁ s
 शरेण, D₁ शितेन, T G₂-s व्रातेन (for शतेन) S₁
 K₁ D₁ s T G₂-s नतपर्वणा, B D₀₁ Dn₂ D₂ s [आ]न
 तपर्वणा D₂ तीक्ष्णधारे शिलीमुखै

10 ^a) B₂ (marg as in text) युध्यमान, Dn D₂
 विध्यं (for वध्य) —^o) K₁ [अ]भ्यवर्तत, Dn₂ D₁-4 s
 [अ]न्वपद्यत (for [अ]भ्य) D₂ om from कर्तव्य up to
 पते (in 10^d)

11 B₁ D₁ s om (hapl) 11^a-12^b —^a) S K
 D₂ s s s आथ (for चापि) D₂ विषसाव नरश्चापि —^b)
 M₂-s सत्यकोप्यभवन्नृप —^o) K₄ ततो (for रणे)
 —^d) T G₂-s विकिरते (for विसृजन्तं) K₅ Dn₁ T
 G₂-s शराब्धितात् (by transp), D₁ शरान्वरान्

12 B₁ D₁ s om. 12^a (of v 1 11) —^a) D₂
 सकुब्दा (for ते पुत्रा) —^b) D₂ पुत्रास्त्व (for सैनिकाश्च)
 —^o) G₂ वदना (for मनसो)

एष वृष्णिवरो वीरः सात्यकिः सत्यकर्मकृत् ।
 ग्रस्यते युधि वीरेण भानुमानिव राहुणा ।
 अभिद्रवत गच्छध्वं सात्यकिर्यत्र युध्यते ॥ १४
 घृष्टद्युम्नं च पाञ्चाल्यमिदमाह जनाधिप ।
 अभिद्रव द्रुतं द्रोणं किं नु तिष्ठसि पार्षत ।
 न पश्यसि भयं घोरं द्रोणाक्षः समुपस्थितम् ॥ १५
 असौ द्रोणो महेष्वासो युयुधानेन संयुगे ।
 क्रीडते सूत्रबद्धेन पक्षिणा बालको यथा ॥ १६
 तत्रैव सर्वे गच्छन्तु मीमसेनमुखा रथाः ।
 त्वयैव सहिता क्त्वा युयुधानरथं प्रति ॥ १७

घृष्टोऽनुगमिष्यामि त्वामहं सहसैनिकः ।
 सात्यकिं मोक्षयस्वाद्य यमदंष्ट्रान्तरं गतम् ॥ १८
 एवमुक्त्वा ततो राजा सर्वसैन्येन पाण्डवः ।
 अभ्यद्रवद्रणे द्रोणं युयुधानस्य कारणात् ॥ १९
 तत्रारावो महानासीद्रोणमेकं युयुत्सताम् ।
 पाण्डवानां च भद्रं ते सृज्यानां च सर्वशः ॥ २०
 ते समेत्य नरव्याघ्रा मारद्राजं महारथम् ।
 अभ्यवर्षञ्शरैस्तीक्ष्णैः कङ्कवाहिणवाजितः ॥ २१
 समयमेव तु तान्वीरान्द्रोणः प्रत्यग्रहीत्स्वयम् ।
 अतिथीनागतान्यद्वत्सलिलेनासनेन च ॥ २२

13 °) D₄ ५ तत् (for तं) — °) Ś₁ K₅ ५ ५ B
 Do₁ Dn₂ D₅ ५ राजा, D₅ वाक्यं (for राजन्) — °)
 D₅ मारिष (for भारत)

14 Before 14, G₁ M ins युधिष्ठिर G₅ damaged
 — °) B₄ Dn₁ D₅ ५ ५ S (G₅ damaged) सत्यविक्रम,
 D₄ ५ सर्वकर्मकृत् (for सत्य) — °) G₄ यत् तत् (for
 ग्रस्यते) — °) S (G₅ damaged) आदित्य (for भानु-
 मान्) — °) Ś₁ K₂ ५ D₄ अभ्यद्रवत, K₁ अत्य (for
 अभि) T G M₁ आगच्छता (M₁ 'वा'भिद्रवत, M₂
 आगच्छेदभिद्रवत (sio) — °) T G₁ ५ ५ M₁ ५ सत्यको
 (for सात्यकिः) B₂ ५ ५ Do₁ वध्यते (for युध्यते)

15 Before 15, S (G₅ lacuna) ins संजय — °) Ś₂
 K₄ ५ B₁ ५ (marg) ५ ५ Do₁ Dn D₁ ५ ५ जनाधिप,
 B₅ महीपते, S जनेश्वर (for जनाधिप) — After 15^{ab},
 S ins

575* द्रोण वारय सुक्षिप्रं सत्यक मा वधीहिज ।

[T सात्यक G₈ ५ M₁ ५ सत्यकर्मावधीद् द्विज, G₅ 'मविधि-
 द्विज' (for the post. half)]

— °) K₅ D₁ अभ्यद्रव, K₄ अस्मिन्द्रव (for अभिद्रव)
 Dn₁ अभिद्रवतं द्रोणं च — °) K₂ ५ B₄ Dn D₁ ५ किमु,
 D₅ किं तु, D₁ ५ किं त्वं (for किं नु) K₄ पार्थिव,
 B₄ पाण्डव (for पार्षत) — °) M₂ ५ जानासि (for
 पश्यसि) B₅ ५ भयं द्रोणाद्, D₂ यथा द्रोणं (for भयं
 घोर) — °) B₅ ५ घोर न, D₂ न सदा; D₄ द्रोणत
 (for द्रोणाक्षः) Ś₂ K₁ ५ ५ D₁ समुपागतं (for 'पस्थि-
 तम्)

17 Ś K (except K₅) D₁ om. 17^{ab} — °) B₄
 अत्र; D₂ तथा (for तत्र). — °) K₄ सहितो (for

'ता) Dn₂ सर्वे, M₅ युक्ता (for यत्ता) Ś K₁ ५ D₁
 त्वयैव सहितो (Ś₁ 'ता) यत्तो (Ś₁ 'ता'), T G₂ ५ त्वं
 चापि तत्र संरब्धो, G₂ ५ त्वं (G₅ तं) च वा तत्र संरब्धो
 — G₅ om 17^d-19^d — °) S (G₅ om) युयुधानस्य
 कारणात् (= 19^d)

18 G₅ om 18 (of v 1 17) — °) Ś₁ K₃ [s]व,
 K₁ ५ वा (for ऽनु) — °) D₄ ५ सर्व (for सह)
 Ś K₁ ५ ५ D₅ M₅ ५ सैनिकै, D₄ ५ सैनिका (for सै-
 निक) — °) Ś₁ मोक्षयामि, D₂ ५ T G₁ ५ ५ M मोच
 यस्व, G₂ मोचयित्वा, M₅ (sup in) मोचयामि (for
 मोक्षयस्व) — °) B₂ दंष्ट्रान्तरे (for दंष्ट्रान्तर)

19 °) D₁ गतो (for ततो) B₂ (marg, orig
 as in text) राजन् (for राजा) — °) Dn₁ सर्वे, D₅ ५
 सह (for सर्व) K₅ Dn₁ D₄ ५ ५ ५ सैन्यानि (for
 सैन्येन) K₂ ५ Dn₁ D₁ ५ ५ भारत (for पाण्डव)
 — °) Dn₁ अभ्यधावद् (for अभ्यद्रं)

20 °) K₅ Dn₁ G₅ M₁ ५ तत्र रावो, D₅ ५ तदारावो
 (for तत्रारावो) — °) B₂ जिघांसता (for युयुत्सताम्)
 — °) D₂ भवद्देशो (for च भद्र ते) — °) D₂ सज
 याना (for सृजं) G₂ सर्वत (for 'श्च')

21 G₄ om 21^{ab} — °) D₂ नरव्याघ्र, G₈ व्याघ्रं
 (for 'व्याघ्रा) — °) D₄ कङ्कवाहिणवाजिमि

22 °) M₁ ५ तद् (for तान्) Ś₁ K₁ ५ T G₂ ५
 वीरो, D₄ सर्वान् (for वीरान्) K₅ स समयमेव तान्वीरो;
 D₅ ५ अ (D₅ [sup in] वि) समयमेव तान्वीरान् — °)
 K₅ वीरान् (for द्रोण) D₅ प्रत्यवधीत् (for 'प्रवीद्'
 — °) B Do₁ अतिथीनिध संप्राप्तान् — °) B₁ [अ]मलेन
 (for [आ]सनेन) S आसनेनादकेन च.

तर्पितास्ते शरैस्तस्य भारद्वाजस्य धन्विनः ।
 आतिथेयगृहं प्राप्य नृपतेऽतिथयो यथा ॥ २३
 भारद्वाजं च ते सर्वे न शोकुः प्रतिवीक्षितुम् ।
 मध्यंदिनमनुप्राप्तं सहस्राशुमिव प्रभो ॥ २४
 तांस्तु सर्वान्महेष्वासान्द्रोणः शस्त्रभृतां वरः ।
 अतापयच्छरवार्तैर्गभस्तिभिरिवांशुमान् ॥ २५
 वध्यमाना रणे राजन्पाण्डवाः सृञ्जयास्तथा ।
 त्रातारं नाध्यगच्छन्त पङ्कमया हव द्विपाः ॥ २६
 द्रोणस्य च व्यदृशन्त विसर्पन्तो महाशराः ।
 गभस्तय इवार्कस्य प्रतपन्तः समन्ततः ॥ २७

तस्मिन्द्रोणेन निहताः पाञ्चालाः पञ्चविंशतिः ।
 महारथसमाख्याता धृष्टद्युम्नस्य संमताः ॥ २८
 पाण्डूनां सर्वसैन्येषु पाञ्चालानां तथैव च ।
 द्रोणं स ददृशुः शूर विनिघ्नन्तं वरान्वरान् ॥ २९
 कैकयानां शतं हत्वा विद्राव्य च समन्ततः ।
 द्रोणस्तस्थौ महाराज व्यादितास्य इवान्तकः ॥ ३०
 पाञ्चालान्सृञ्जयान्मत्स्यान्कैकयान्पाण्डवानपि ।
 द्रोणोऽजयन्महाबाहुः शतशोऽथ सहस्रशः ॥ ३१
 तेषां समभवच्छब्दो वध्यतां द्रोणसायकैः ।
 वनौकसामिवारण्ये दह्यतां धूमकेतुना ॥ ३२

23 ^a) B₂ अर्पितास् (for तर्पि) K₅ Dn₁ D₅ 8
 तेन (for तस्य) — ^b) K₅ Dn₁ D₅ 7 8 भारद्वाजेन
 (for 'जस्य) K₅ D₇ G₅ धन्विना (for 'न') — ^c)
 K₂ 4 5 Dn D₁ 7 8 M₂-5 आ(Dn₂ अ)तिथेयं, B₁ 5 G₅
 अतिथेय (for आ) — ^d) S तर्प्यते (for नृपते)

24 ^a) S युद्धे (for सर्वे) — ^b) S नाशकन् (for
 न शोकु) — ^c) D₅ मध्यंदिनमुलं प्राप्त — ^d) D₅ om
 (hapl.) from प्रभो up to शिव (in 25^d) K₅ Dn
 D₇ 8 प्रजा (for प्रभो)

25 D₅ om up to शिव (of v l 24) — ^a) D₇ 8
 सर्व, G₁ M इष्टा (for सर्वान्) — ^b) M₁ सर्व (for
 द्रोण) — ^c) D₂ T G₂-5 अतापयत्, G₁ M अतापयत्
 (for अतापयत्) — ^d) K₄ om. रिवांशुमान्

26 ^a) M₂-5 हन्यमाना (for वध्य) S K B₄ D
 (except D₅) महाराज (for रणे राजन्) — ^b) G₂
 मामका (for पाण्डवा) K₁ 5 तदा (for तथा) — ^c)
 D₅ अतर (for त्रातारं) K₄ नाधिगच्छन्त, T G₂-5 नाम्य
 गच्छन्ति (G₅ 'त') (for नाध्यगच्छन्त) — ^d) T G M₁ 8
 पके सन्ना (for पङ्कमया) G₁ 2-5 M₁ 2 यथा (for हव)

27 ^a) S तस्य द्रोणस्य दृश्यते — ^b) S प्रभवतो (for
 विसर्पन्तो) D₄ महायथा, T G₂-5 रथा (for शरा)
 — T G₅ om 27^c-28^d — ^d) S (T G₅ om) प्रभवत
 (for प्रतपन्त) K₅ Dn₁ D₁ 5 7 8 सहस्रश (for सम
 न्तत)

28 T G₅ om. 28 (of v l 27) — ^b) K₃ B₄
 D₅ D₅ G₁ पञ्चाला — ^c) S₂ K₂ 5 B D₅ Dn D₁ 2
 1-3 महारथा (for रथ) — ^d) S K (except K₅)

सगता (for समता)

29 ^a) B₂-5 सैन्यानां, D₅ सैन्यस्य (for सैन्येषु)
 — ^b) B₁ 5 समतत (for तथैव च) — For 29^a, S
 subat

576* पाञ्चालेष्वथ शूरेषु कैकयेषु च मानवा ।

— ^c) D₂ द्रोण स, G₂ द्रोण हि (for द्रोण स) D₂
 om from ददृशु up to पाञ्चाला (in 31^a) D₅ तत्र,
 T G₂-5 शूरा, G₁ M₁ 2 वीरा, M₂ शूरान् (for शूरं)
 D₅ 6 द्रोण स ददृशे शूरो — ^d) D₅ विनिघ्नन्तै (for
 घ्नन्त) T G₂-5 M₂-5 परान्वरान्, G₁ M₁ 2 परान्वरान्
 (for वरान्वरान्) D₅ 6 विनिघ्नन्सृजयान्वरान्

30 D₂ om 30 (of v l 29) — ^a) B₁ 2 5
 Dn₂ D₅ 7 कैकयानां, Dn₁ D₅ 8 कैके (for कैक)
 — ^b) M₂-5 हत्वा तस्य (for विद्राव्य च) S₁ पुन पुन,
 D₅ 7 8 ततस्तत (for समन्तत) — D₇ repeats 30^c
 after 31 — ^d) S (except M₁ 2) व्याप्तानन (for
 व्यादितास्य)

31 D₂ om up to पाञ्चाला (of v l 29) — ^a)
 K₃ B₂ 4 D₅ D₅ पञ्चालान् S₁ transp सृञ्जयान् and
 कैकयान् T G₂ मास्थान् (for म) K₄ 5 B₁ D₅ 5 7 8
 कैकयान्, Dn₁ D₂ कैकयान् (for कैक) N (except
 B D₅) च नराधिप (for पाण्डवानपि) — ^c) D₂ महा-
 राज (for 'बाहु') — After 31, D₇ repeats 30^c

32 ^a) K₂ 5 Dn D₅ 6 विद्वाना (for वध्यता) B₁
 2 4 शायकै — ^d) Dn₂ D₅ व्याप्तानां, D₅ दग्धानां,
 D₇ दह्यतां, G₁ दहता (for दह्यतां)

33 ^a) S₂ K₁ 5 4 D₂ ततो (for तत्र) — ^b) D₅ 7 8

तत्र देवाः सगन्धर्वाः पितरश्चाञ्जुवन्नृप ।
एते द्रवन्ति पाञ्चालाः पाण्डवाश्च ससैनिकाः ॥ ३३
तं तथा समरे द्रोणं निघ्नन्तं सोमकात्रणे ।
न चाप्यभिययुः केचिदपरे नैव विन्यधुः ॥ ३४
वर्तमाने तथा रौद्रे तस्मिन्वीरवरक्षये ।
अशृणोत्सहसा पार्थः पाञ्चजन्यस्य निखनम् ॥ ३५
पूरितो वासुदेवेन शङ्खराट् खनते भृशम् ।
युध्यमानेषु वीरेषु सैन्यवस्याभिरक्षिषु ।
नदत्सु धार्तराष्ट्रेषु विजयस्य रथं प्रति ॥ ३६

गाण्डीवस्य च निर्धोषे विप्रनष्टे समन्ततः ।
कम्पलाभिहतो राजा चिन्तयामास पाण्डवः ॥ ३७
न नूनं खस्ति पार्थस्य यथा नदति शङ्खराट् ।
कौरवाश्च यथा हृष्टा विनदन्ति मुहुर्मुहुः ॥ ३८
एवं संचिन्तयित्वा तु व्याकुलेनान्तरात्मना ।
अजातशत्रुः कौन्तेयः सात्वतं प्रत्यभाषत ॥ ३९
बाष्पगद्गदया वाचा मुह्यमानो मुहुर्मुहुः ।
कृत्यस्यानन्तरापेक्षी शैनेयं शिनिपुंगवम् ॥ ४०
यः स धर्मः पुरा दृष्टः सद्भिः शैनेय शाश्वतः ।

ऋषयश्च (for पितरश्च) D₂ चाययुर् (for चाञ्जुवन्)
K₁ s 4 तदा, M₈ 4 हि ते (for नृप) — °) D₂ यत्र
(for एते) The portion of the text from न्ति
पाञ्चाला up to चेदमब्रवीत् (in 7 88 28^d) is lost in S₂
on missing folios D₇ पंचाला — °) K (except
K₅) सहस्रश, T G M₁ 2 सकेकया (for ससैनिका)
D₂ सर्वत सहसैनिका, M₈-5 पाण्डवा केकयास्तथा

34 S₂ missing (of v 1 33) — °) S₁ K₁ s D₁
तांस (for त) K₁ s 4 D₁ वीरं, D₅ घ्नन्तं (for द्रोण)
— °) T G M₁ 2 सायकै (for सोमकान्) K₅ Dn₁
शुधि, B₁-s 5 D₁ रथा, B₁ D₂ नृप, G₂ परान्
(for रणे) D₅ द्रोणं शङ्खमृता वरं — °) S (except
M₈-5) तं (for न) T [अ]न्ययु (for [अ]भि°)
— °) S₁ न च, D₅ नैव (for नैव)

35 S₂ missing (of v 1 33) — °) B₄ तथा रौद्रे
वर्तमाने — °) S₁ K₁ s 4 वीरवरान् (for 'वर') — °)
D₇ 8 नाशृणोत् (for अशृ°) Dn₁ पार्था, D₅ राजा,
D₇ पार्थे (for पार्थ) — °) K₅ Dn₁ D₇ 8 देवदत्तस्य
निखनं

36 S₂ missing (of v 1 33) — °) D₇ s S पूरिते
(for 'तो') — °) K₄ transp शङ्खराट् and खनते
S शङ्खराजे महात्मना — After 36^{ab}, D₈ repeats 7
84 30 — Before 36^{ab}, D₈ ins सजय उवाच — °)
S₁ K₅ अर्थमानेषु, K₂ अर्थं, M₃ वध्यं (for युध्यं)
— °) T G₂-5 च, M₈-5 [अ]य (for [अ]भि) — °)
M₁ 2 विजयसुरथ प्रति

37 S₂ missing (of v 1 33) B₄ om. 37^a-40^b
— °) D₇ 8 गाजीवस्य (for गाण्डीवस्य) — °) K₅ D₂
T G₂-4 विप्रनष्टे, K₅ 'शुष्टे, D₇ 8 'मुष्टे (for 'नष्टे')
S तथैव च (for समन्तत) — °) Dn₁ धर्मराट् (for

पाण्डव)

38 S₂ missing (of v 1 33) B₄ om. 38 (of
v 1 37) — °) B (B₄ om) D₁ Dn₂ D₈ पार्थाय (for
पार्थस्य) — °) D₅ 7 8 तथा (for यथा) — °) K₄
G₁ s-5 M निनदति (for विन°) — After 38, S ins

577* व्यक्तमद्य विनश्यन्ते सर्वलोकमहारथा ।

Colophon

संजय उवाच ।

श्रुत्वा तु निनद वीर पाञ्चजन्यस्य मारिष ।

[(L 1) G₁ s M₈-5 हि नश्यति (G₅ 'ते'), M₁ 2 हि
दृश्यते (for विनश्यन्ते) — Colophon — Sub parvan
M₁ 2 जयद्रथवध — Day of Droṇa's Generalship G₅
चतुर्धेहि — Adhy name M₁ 3 युधिष्ठिरचित्ता — Adhy
no (figures, words or both) T G₁-4 M₁ 2 106,
G₅ 104, M₈-5 105 — Śloka no G₅ 38]

39 S₂ missing (of v 1 33) B₄ om 39 (of
v 1 37) D₇ om (hapl) 39^a-40^b — °) Dn₁ D₅
स (for सै) D₄ स पूर्व चिन्तयित्वा तु, S चिन्तयित्वा
मृशं राजा — °) T G₂-5 शैनेयम् (for कौन्तेय) — °)
G₁ M₈-5 सात्त्वार्क (for सात्वत) Dn₁ सात्वत वाक्यम्
ब्रवीत्, T G₂-5 अभ्यभाषत सात्त्वार्क — After 39, D₂
repeats 7 84 30

40 S₂ missing (of v 1 33) B₄ D₇ om 40^{ab}
(of v 1 37, 39) — °) K₄ M₈ 4 कृत्यस्य K₅ 4 D₅ 5
[अ]नतरापेक्षी, D₁ वैक्षी, D₄ 'प्रेक्षी (for 'पेक्षी) G₂ 5
कृत्यस्य नावरापेक्षी — °) D₄ 7 शैनेयं (for शै°) K₄
शिनिपुंगव, K₅ Dn₁ D₄ 5 7 8 कुरुपुंगव, D₅ निशि-
पुंगव (for शिनि°) D₂ शैनेय धर्मजीववीत् — After
40, K₁-s ins an addl colophon [sub-parvan°

सांपराये सुहृत्कृत्ये तस्य कालोऽयमागतः ॥ ४१
 सर्वेष्वपि च योषेषु चिन्तयन्निनिपुंगव ।
 त्वत्तः सुहृत्तमं कंचिन्नाभिजानामि सात्यके ॥ ४२
 यो हि प्रीतमना नित्यं यश्च नित्यमनुव्रतः ।
 स कार्ये सांपराये तु नियोज्य इति मे मतिः ॥ ४३
 यथा च केशवो नित्यं पाण्डवानां परायणम् ।
 तथा त्वमपि वार्ष्णेय कृष्णतुल्यपराक्रमः ॥ ४४
 सोऽहं भारं समाधास्ये त्वयि तं वोढुमर्हसि ।
 अभिप्रायं च मे नित्यं न वृथा कर्तुमर्हसि ॥ ४५
 स त्वं भ्रातुर्वयस्यस्य गुरोरपि च संयुगे ।

कुरु कृच्छ्रे सहायार्थमर्जुनस्य नरपथम् ॥ ४६
 त्वं हि सत्यव्रतः शूरो मित्राणामभयंकरः ।
 लोके विख्यायसे वीर कर्मभिः सत्यवागिति ॥ ४७
 यो हि शैनेय मित्रार्थे युध्यमानस्त्यजेत्तनुम् ।
 पृथिवीं वा द्विजातिभ्यो यो दद्यात्सममेव तत् ॥ ४८
 श्रुताश्च बहवोऽस्माभी राजानो ये दिवं गताः ।
 दत्त्वेमां पृथिवीं कृत्स्नां ब्राह्मणेभ्यो यथाविधि ॥ ४९
 एवं त्वामपि धर्मात्मन्प्रयाचेऽहं कृताञ्जलिः ।
 पृथिवीदानतुल्यं स्यादधिकं वा फलं विभो ॥ ५०
 एक एव सदा कृष्णो मित्राणामभयंकरः ।

C 7
B 7
K 7

K1 s जयद्रथवध — Day of Drona's Generalship
 K1-s चतुर्यदिवसे]

41 Śs missing (of v l 33) Before 41, MSS
 ins युधिष्ठिर उवाच —^a) T G1 s s M योय (for य
 स) Dc1 T G2 s चष्ट (for दष्ट) —^b) K2 D1 s
 सैन्य (for शैनेय) Dn1 साखत, D4 द्वाशत (for 'त)
 —^c) K5 आल्यिके, Cd सापराये (as in text) Ś1
 K (except K5) सुहृत्कार्ये, Da s महत्कृत्यं, D4 समु
 कृत्ये, Ms-s सुहृत्कृच्छ्रे (for सुहृत्कृत्ये)

42 Śs missing (of v l 33) —^a) G1 s M
 योषेषु (for यो) —^b) A few MSS शिनिपुंगव
 —^c) S सुहृत्तरं (for त्तमं) K2 s Dn1 D1 s 7.8 G1
 4 s M1 s किंचिन् (for कं) —^d) D1 नात्र (for
 नाभि) T G2-s Ms-s साखत (for सात्यके)

43 Śs missing (of v l 33) —^a) T G2-s
 Ms-s प्रिय (for यो हि) K4 प्रीतिमना, T G2-s
 प्रिय (for प्रीत) —^b) Ds om (hapl) 43^b-44^a K4
 repeats 43^b and Ms 43^b after 44^a —^c) G2
 स्व (for यश्च) —^d) B4 कार्ये स (by transp.),
 G1 M1.2 स कृत्ये B4 च, S (Ms both times) वा
 (for तु) Cv कार्ये च सापराये वा —^d) Cv utes
 नियोज्य (as in text) Ms 4 मत (for मति)

44 For the repetition in K4 Ms, of v l 43
 Śs missing (of v l 33) Ds om 44^a (of v l. 43)
 —^a) S (except G1 M1 s) हि (for च) —^b) K1 om.
 (hapl) 44^b-45^c —^c) Ds Gs परायण, Cd गम्
 (as in text) —^d) B2 अस्ति (for अस्ति) —After

44, D1 repeats 7 84 30

45 Śs miss ng (of v l 33) K1 om 45^{abc} (of
 v l 44) —^a) K2-s D1 T G2-s स्वयि (for सोऽहं)
 —^b) K2 4 D1 सोह (for स्वयि) Ś1 त्व (for त)
 Ś1 Dn1 D1 s सोढुम् (for वोढुम्) T G2-s तत्त्व वोढु
 मिहार्हसि —^c) B3 reads 45^{cd} on marg

46 Śs missing (of v l 33) —^a) Ś1 कृच्छ्रे
 (for कृच्छ्रे) K1 सहायार्थे (for 'र्थम्) —^d) S
 महासृधे (for नरपथम्)

47 Śs missing (of v l 33) —^a) T G2-s
 लोके विख्यायते शूर —^d) G1 Ms-s विक्रम (Ms 'म),
 M1 s चागिव (for चागिति)

48 Śs missing (of v l 33) —^a) B2 योयं
 (for यो हि) K4 D1 s 7 सैन्य (for शैनेय) G1
 M1 s मित्रार्थे (for र्थे) —^b) S transp त्यजेत् and
 तनुं —^c) K2 4 B4 Dn D1 s T G2-s च (for वा)
 —^d) K2 B Dc1 स समो (Dc1 तत्समो) भवेत् (for
 सममेव तत्) -

49 Śs missing (of v l 33) —^a) D1 s वीर
 (for अस्माभी) —^b) Ś1 सर्वा (for कृत्स्ना) —After
 49, S ins

578* दीयमाना हि बहुमिर्दास्यते च सुदुर्मही ।

ननु कश्चिद्रणे प्राणान्मित्रार्थे त्यक्तवानिह ।

[(L 1) G1 M च (for हि) G1 पुनर् (for सुदर).
 — (L 2) G2-s M न तु (for ननु)]

50 Śs missing (of v. l. 33) —^b) D2 प्रयाधि

रणे संत्यजति प्राणान्द्वितीयस्त्वं च सात्यके ॥ ५१
 विक्रान्तस्य च वीरस्य युद्धे प्रार्थयतो यशः ।
 शूर एव सहायः स्यान्नेतरः प्राकृतो जनः ॥ ५२
 ईदृशे तु परामर्दे वर्तमानस्य माधव ।
 त्वदन्यो हि रणे गोप्ता विजयस्य न विद्यते ॥ ५३
 श्लाघन्नेव हि कर्माणि शतशस्तव पाण्डवः ।
 मम संजनयन्हर्षं पुनः पुनरकीर्तयत् ॥ ५४
 लघ्वस्त्रश्चित्रयोधी च तथा लघुपराक्रमः ।
 प्राज्ञः सर्वस्त्रविच्छूरो मुह्यते न च संयुगे ॥ ५५
 महास्कन्धो महोरस्को महाबाहुर्महाधनुः ।

महाबलो महावीर्यः स महात्मा महारथः ॥ ५६
 शिष्यो मम सखा चैव प्रियोऽस्याहं प्रियश्च मे ।
 युयुधानः सहायो मे प्रमथिष्यति कौरवान् ॥ ५७
 अस्मदर्थं च राजेन्द्र संनह्येद्यदि केशवः ।
 रामो वाप्यनिरुद्धो वा प्रद्युम्नो वा महारथः ॥ ५८
 गदो वा सारणो वापि साम्बो वा सह वृष्णिभिः ।
 सहायार्थं महाराज संग्रामोत्तममूर्धनि ॥ ५९
 तथाप्यहं नरव्याघ्रं शैनेयं सत्यविक्रमम् ।
 साहाय्ये विनियोक्ष्यामि नास्ति मेऽन्यो हि तत्समः ६०
 इति द्वैतवने तात मामुवाच धनंजयः ।

पाण्डवं प्रति — °) Dn1 वा (for स्वाद्) S (except Ms-s) पृथिवीदानतस्तुल्यम् — °) D1 च (for वा) Dn1 फलं स्वादधिकं विनो

51 Śs missing (of v 1 33) D4 om 51°-53° — °) K1 स त्यजति; S त्यजति च (for संत्यजति) — °) Ms-s सत्यक (for सात्यके)

52 Śs missing (of v 1 33). D4 om. 52 (of v 1 51) — °) Ds सविक्रान्तस्य युद्धेषु, S शूरस्य युध्यमानस्य — °) K4 युद्धं, B Dn1 Ds 4 T G M1 2 युद्धात् (for युद्धे) Ds प्रार्थयतो महद्यशः — °) Ds S सहायार्थं (for 'य स्यान्' — °) B2 Ds नर (for जन)

53 Śs missing (of v 1 33) D4 om 53^{ab} (of v 1 51) — °) T G2-s हि (for तु) K1 परामर्दे, Ds 'मर्दे', Ds 'मर्दे', Cd 'मर्दे' (as in text) — °) D1 s T Gs 4 वर्तमाने च (D1 s तु) (for 'मानस्य') Ds सात्यके; Ds मारिव (for माधव) — °) Ds [s]भिज्जो (for हि रणे)

54 Śs missing (of v 1 33) — °) Ks D1 s श्लाघते स, Ds श्लाघयते (for श्लाघयेव) Ds M1.2 च (for हि). Ds s T G Ms-s श्लाघयन्नेव (Ds श्लाघयते तव) कर्माणि, — °) B2 Dn1 Ds सततं तव (Ds स हि) पाण्डवः; S विजयस्तव माधव — °) Ks सर्वः; T Gs हर्षन् (for हर्ष) — °) Dn2 अगायत (for अकीर्तयत्)

55 Śs missing (of v 1 33) — °) Dn Ds s s लघुहस्तश्चित्रयोधी — °) Gs सर्वार्थवित् (for 'अवित्') Ds प्रथितो ह्यस्त्रविच्छूरो — °) Ś1 नैव, Ds स न (for न च), B Dn1 S न च मुह्यति संयुगे (G1 M1.2 'गरे')

56 Śs missing (of v 1 33) — °) S (except G1 M1 2) महोरस्को महास्कन्धो — °) Ks s Ds s T G महाहनु, Ds Ms-s 'रथ' (for 'धनु') — °) S (except Ms-s) transp स and महात्मा.

57 Śs missing (of v 1 33) — °) Ds-s च (for सति) — °) T G2-s सात्यकेन सहायेन, Ms-s युयुधानसहायोहं — °) S प्रमथिष्यामि (for 'ष्यति') T G2-s [अ]हं कुरुन् (for कौरवान्)

58 Śs missing (of v 1 33) — °) K4 Ds अस्मदर्थं (for 'र्थ') — °) Gs [अ]निरुद्धो (for [अ]नि') — °) G1 M1.2 [s]य (for वा) Ś1 महामना (for 'रथ')

59 Śs missing (of v 1 33) — °) B2 s शारणो (for सा) — °) Ds s s शारणो (for साम्बो) G1 M1.2 transp सह and वृष्णिभिः — B4 om 59^{cd} — °) B1-s s साहाय्यार्थं (for सहायार्थं)

60 Śs missing (of v 1 33) — °) Ks एक, T G2-s पुनं (for अहं) Ś1 K1 s 4 B2 Ds नरव्याघ्रं (for 'घ्र') — °) D4.1 s शैनेय (for शै') — °) K1 Dn1 Ds-s Gs-s सहाय्ये (for सा) — °) Ms-s न हि (for नास्ति) B2 (marg, orig as in text) Ms-s [s]स्ति (for हि)

61 Śs missing (of v 1 33) — °) Ds राजन् (for तात) — °) K1.4 s परोक्ष्यं, Ks B Dn1 Dn1.2 परोक्षे, Ds परेषस, T Gs परोक्षात् (for परोक्षं) Ds बहुगुणात्, Ds त्वहुगुणत् (for त्वहुगुणात्) Ś1 K तोष्यन्, Ds तात, G1 M1.2 तुल्यान् (for तन्मान्),

परोक्षं त्वद्गुणांस्तथ्यान्क्रथयन्नायसंसदि ॥ ६१
 तस्य त्वमेवं संकल्पं न वृथा कर्तुमर्हसि ।
 धनंजयस्य वार्ष्णेय मम भीमस्य चोभयोः ॥ ६२
 यच्चापि तीर्थानि चरन्नगच्छं द्वारकां प्रति ।
 तत्राहमपि ते भक्तिमर्जुनं प्रति दृष्टवान् ॥ ६३
 न तत्सौहृदमन्येषु मया शैनेय लक्षितम् ।
 यथा त्वमस्मान्भजसे वर्तमानानुपप्लवे ॥ ६४
 सोऽभिजात्या च भक्त्या च सख्यस्याचार्यकस्य च ।
 सौहृदस्य च वीर्यस्य कुलीनत्वस्य माधव ॥ ६५
 सत्यस्य च महाबाहो अनुकम्पार्थमेव च ।

अनुरूपं महेष्वास कर्म त्वं कर्तुमर्हसि ॥ ६६
 सुयोधनो हि सहसा गतो द्रोणेन दंशितः ।
 पूर्वमेव तु यातास्ते कौरवाणां महारथाः ॥ ६७
 सुमहाबिनदश्चैव श्रूयते विजयं प्रति ।
 स शैनेय जवेनात्र गन्तुमर्हसि माधव ॥ ६८
 भीमसेनो वयं चैव संयत्ताः सहसैनिकाः ।
 द्रोणमात्रारयिष्यामो यदि त्वां प्रति यास्यति ॥ ६९
 पश्य शैनेय सैन्यानि द्रवमाणानि संयुगे ।
 महान्तं च रणे शब्दं दीर्यमाणां च भारतीम् ॥ ७०
 महामारुतवेगेन समुद्रमिव पर्वसु ।

—^d) Ś1 K1 s 4 आत्म (for आयँ) S कथयामास संसदि

62 Ś2 missing (cf v 1 33) —^a) B1 s तस्मात् (for तस्य) Ś1 K1 s 4 Do1 D4-s [ए]ने, B1 [ए]तत् (for [ए]वं) —^{ad}) M3-s transp वार्ष्णेय and भीमस्य

63 Ś2 missing (cf v 1 33) —^a) Ś1 तच्चापि, Ś1 (sup ltn) न चापि, K (except K5) D1 यदापि, D4 ये चापि, D7 s यथापि (for यच्चापि) T G2-s तीर्थं वि (for तीर्थानि) D2 तदा तीर्थान्यनुचरन् —^b) Ś1 K1 4 Do1 T G2 M5 (sup ltn) अगच्छन्, D2 G1 M3-s °च्छद्, D4 आगमं, D6 अगमन् (for अगच्छं) —^c) D4 तथा (for तत्र) T G2 ताम् (for [अ]हम्) —^d) M2 4 चापि (for प्रति) M5 अर्जुनस्यापि दृष्टवान्

64 Ś2 missing (cf v 1 33) —^a) D4 s 7 s ते (for तत्) K5 अन्यत्र (for अन्येषु) S तत्ते सौहार्दं मस्मात् —^b) D5 G1 M1-4 तथा, T G2-s M5 यथा (for मया) K4 D4 7 सैनेय (for शै) —^c) K5 T G2-4 M5 तथा (for यथा) G5 भजते (for से) —^d) T G1-4 M3-s उपप्लवे, Cd प्लवे (as in text) G5 सवर्तमनुपप्लवे, M1-s वर्तमानानुपप्लवे

65 Ś2 missing (cf v 1 33) —^a) D2 सौहृदेन (for सोऽभिजात्या) S सौहार्दस्य च भक्तस्य (M3-s केभ्र) —^b) Ś1 K1 s सख्ये हि, K5 सत्यस्य; B1 सख्युश्च, G5 सुखस्य (for सख्यस्य) Ś1 वित् (for च) D4 सख्येस्वार्थकस्य च —^c) D7 s हृदयस्य (for सौहृदस्य) B1-4 वीर्यस्य (for वीर्यस्य) D2 मैत्रभावस्य वीर्यस्य, S संभावनाया पार्यस्य —^d) D5 मारिप (for माधव) D2 कुलीनस्य च माधव

66 Ś2 missing (of v 1 33) —^a) K5 Dn1 शौर्यस्य, D2 श्रुतस्य, S (except G5 4) सत्त्वस्य (for सत्यस्य) —^b) D2 अनुक्रोशस्य चाविमो —^d) Dn2 कर्तुमिह, D2 S कर्तुं त्वम् (by transp) Ś1 कर्तुं कर्म त्वमर्हसि

67 Ś2 missing (of v 1 33) —^a) M3 4 [5]पि (for हि) D2 दुर्योधनो ह्यागतो वै —^b) Dn1 D5 7 s यत्तो; D2 अद्य, D4 G1 s-5 M यातो (for गतो) K5 4 S दक्षित, D7 s दक्षित, Cd दंशित (as in text). —^c) K2 4 B1 Dn D1 s 5 7 [अ]शु, S (except G1 M1 2) च (for तु)

68 Ś2 missing (of v 1 33) —^b) S (except M3-s) हि रण (G5 जे), Cd विजय (as in text) —^c) D4 सैन्येव, D7 s सैनेय (for शैनेय) K2 5 B Do1 Dn D1 s 4 5 7 s [आ]शु (for [अ]त्र) —^d) Ś1 K D (except Do1) मानद (for माधव)

69 Ś2 missing (of v 1 33) —^a) M3-s चान्न (for चैव) —^b) K4 संपन्ना, S समस्ता (for संयत्ता) K4 सैन्यका, D2 सैनिकै (for सैनिका) —^d) G1 M1 2 स्वं, M3-s त्वा (for स्वां) B1-s 5 D5 M3-s योत्स्यति, B4 D2 T G2-s योत्स्यते; Do1 रोत्स्यति, G1 M1 2 यास्यसे (for ति)

70 Ś2 missing (of v 1 33) —^a) K1 4 D4-7 G5 सैनेय (for शै) —^c) S (except G1 M1 2) महाश्च तुमुल् शब्दो —^d) B4 वाहिनी (for भारतीम्) T G2-s दीर्यमाणा च भारती; M3-s °णव मेदिनी

71 Ś2 missing (of v 1 33) —^a) T G2-s महाबातसमुद्भूत —^b) S (except G1 M1 2) समुद्र

धार्तराष्ट्रवर्लं तात विक्षिप्तं सव्यसाचिना ॥ ७१
 रथैर्विपरिधावद्भिर्मनुष्यैश्च हयैश्च ह ।
 सैन्यं रजःसमुद्धूतमेतत्संपरिवर्तते ॥ ७२
 संवृतः सिन्धुसौवीरैर्नखरप्रासयोधिभिः ।
 अत्यन्तापचितैः शूरैः फल्गुनः परवीरहा ॥ ७३
 नैतद्वलमसंवार्य शक्यो हन्तुं जयद्रथः ।
 एते हि सैन्धवस्यार्थे सर्वे संत्यक्तजीविताः ॥ ७४
 शरशक्तिध्वजवनं ह्यनागसमाकुलम् ।
 पश्यैतद्धारतराष्ट्राणामनीकं सुदुरासदम् ॥ ७५
 शृणु दुन्दुभिनिघोषं शङ्खशब्दांश्च पुष्कलान् ।
 सिंहनादरवांश्चैव रथनेमिस्वनांस्तथा ॥ ७६

नागानां शृणु शब्दं च पत्नीनां च सहस्रशः ।
 सादिनां द्रवतां चैव शृणु कम्पयतां महीम् ॥ ७७
 पुरस्तात्सैन्धवानीकं द्रोणानीकस्य पृष्ठतः ।
 बहुत्वाद्वि नरव्याघ्र देवेन्द्रमपि पीडयेत् ॥ ७८
 अपर्यन्ते बले मयो जह्यादपि च जीवितम् ।
 तस्मिंश्च निहते युद्धे कथं जीवेत मादृशः ।
 सर्वथाहमनुप्राप्तः सुकृच्छं वत जीवितम् ॥ ७९
 श्यामो युवा गुडाकेशो दर्शनीयश्च पाण्डवः ।
 लघ्वस्त्रश्चित्रयोधी च प्रविष्टस्तात भारतीम् ॥ ८०
 सूर्योदये महाबाहुर्दिवसश्चातिवर्तते ।
 तन्न जानामि वाष्पेय यदि जीवति वा न वा ।

(for 'द्रम्' — °) B1-8 धृतराष्ट्रः, D1 4.8 धार्तराष्ट्र
 (for 'राष्ट्र-') D1 तद्द्व, M8-5 तत्र (for तात)
 — °) T विक्षत, G2 4 वीक्षित, G8 5 वीक्षत (for
 विक्षिप्तं)

72 S2 missing (cf v 1 33) — °) D8 T G2-4
 च (for वि-) — °) K5 Dn1 तथा, B (except B5)
 D4 सह (for च ह) S मनुष्यगजवाजिभि — °) K2-5
 B1 8 5 Dn1 Dn D1 8 7 S (except G1 5) समुद्धूतम्
 — °) S1 एतद्विपरिवर्तते, B4 D5 एतत्सर्वं परिवर्तते
 (hypermetrio), S 'स्संप्रति दृश्यते

73 S2 missing (cf v 1 33) — °) K1 कीरेण
 (for सौवीरैर्) — °) G5 नखरप्राससादिभि — °)
 S1 कीरै (for शूरै) K5 B Dn1 Dn D1 8 5 6 अत्यं-
 तोपचितै शूरै, D2 समततोन्मित्र शूरै, D7 8 S अत्यं-
 तापचित (G1 M 'वजित, G6 'पजितै) शूरै — °)
 N (except S1 K1-8; S2 missing) फाल्गुन (for फ)

74 S2 missing (cf v 1 33) — °) S1 K1 B1 2 4
 Dn D2 4 8 असंवार्य, T G2-5 'हार्यं (for 'वार्यं)
 — °) M1 2 शक्य (for शक्यो) K1 हन्तुं, K2 B1 5
 Dn D8 6 S जेतुं (for हन्तु) — °) D5 सर्वे व्यक्षति
 जीवित

75 S2 missing (cf v 1 33) — °) K2 6 B D
 (except Dn1) ध्वजवर (D. 'रथ) (for 'वन) — °)
 K5 Dn1 नर (for हय) K5 Dn1 D1 7 8 M8-5 रथा-
 कुलं (for 'समाकुलम्) — °) T G2-3 च (for सु)

76 S2 missing (cf v 1 33) — °) B1 6 सुस्करान्

(for पुष्कलान्) — °) D4 G8 शङ्ख (for सिंह)
 — °) B (except B2) Dn1 स्वनं (for 'स्वनास्)

77 S2 missing (cf v 1 33) D8 reads 77^{abs} on
 marg — °) D1 T G1-8 M1 2 शब्दाश् (for शब्द)
 — °) S1 समतत (for सहस्रश) — °) M4 सादिना
 (for सादिनां) S (except G1 M1 2) शब्द (for चैव)

78 S2 missing (cf v 1 33) — °) T G8 पुर
 स्तव, G5 पुनस्तव (for पुरस्ताव) — °) K (except
 K5) Dn D1 8 6 द्रोणानीक च (for 'नीकस्य) — °)
 D2 गच्छ स्व, S बहुत्व (for बहुत्वाव) — °) D2
 दूषये, S दूषयेव (for पीड)

79 S2 missing (cf v 1 33) — °) B3 Dn1 D8
 8 6 M8 4 अपर्यंत (for 'र्यन्ते) B4 5 रणे (for बले)
 — °) S प्रजह्यादपि जीवितं — S1 K1-4 D1 om (hapl)
 79des — °) D3 जीवति (for जीवेत) — °) S
 समनु- (for [अ]हमनु-) — °) Dn1 D2 7 सुकृच्छं,
 T M8-5 C7 सुकृच्छं (for सुकृच्छ) Dn2 त्वयि, D2
 तस्य, D3 6 तत्र, D5 तव, C7 वत (as in text)
 Dn2 जीवति, C7 जीवितम् (as in text)

80 S2 missing (cf v 1 33) — °) T G2-5
 अभश्यामो (for श्यामो युवा) D8 महाकेशो (for गुडा)
 — °) K1 D4 6 लघ्वस्त्रश्च (for लघ्वस्त्र) — °) S1
 चैव, K5 चापि, S तत्र (for तात) K5 D5 7 8 वाहिनीं
 (for भारतीम्)

81 S2 missing (cf v 1 33) M8-5 om (hapl)
 81^a-82^b, B1 reads the same on marg — °) D5 om.

कुरुणां चापि तत्सैन्यं सागरप्रतिमं महत् ॥ ८१
एक एव च वीमत्सुः प्रविष्टतात भारतीम् ।
अविषक्षां महाबाहुः सुरैरपि महामृधे ॥ ८२
न च मे वर्तते बुद्धिरद्य युद्धे कथंचन ।
द्रोणोऽपि रमसो युद्धे मम पीडयते बलम् ।
प्रत्यक्षं ते महाबाहो यथासौ चरति द्विजः ॥ ८३
युगपच्च समेतानां कार्याणां त्वं विचक्षणः ।
महार्थं लघुसंयुक्तं कर्तुमर्हसि साधव ॥ ८४
तस्य मे सर्वकार्येषु कार्यमेतन्मतं सदा ।

अर्जुनस्य परित्राणं कर्तव्यमिति संयुगे ॥ ८५
नाहं शोचामि दाशार्हं गोप्तरं जगतः प्रभुम् ।
स हि शक्तो रणे तात त्रील्लोकानपि संगतान् ॥ ८६
विजेतुं पुरुषव्याघ्र सत्यमेतद्वीमि ते ।
किं पुनर्घातेराष्टस्य बलमेतत्सुदुर्बलम् ॥ ८७
अर्जुनस्त्वेव वाष्पेय पीडितो बहुभिर्युधि ।
प्रजह्यात्समरे प्राणांस्तस्माद्विन्दामि कश्मलम् ॥ ८८
तस्य त्वं पदवीं गच्छ गच्छेयुस्त्वादृशा यथा ।
तादृशस्येदृशे काले मादृशेनाभिचोदितः ॥ ८९

C 7 421
B 7 110
K 7 110

from तच्च up to प्रतिमं (in 81^r) K₂ तच्च, D₂ तेन
(for तच्च) M₁ 2 जानाति (for मि) —^a) D₁ 1 s
चापि तच्च, S (M₂-s om) सुमहत् (for चापि तच्च)
—^r) D₂ सुवि, S (M₂-s om) शुभं (for महत्)

82 S₂ missing (of v 1 33) M₂-s om 82^{ab} (of
v 1 81) B₁ reads 82^{ab} on marg —^a) K₂ तु,
Dn₁ हि (for च) —^b) D₂ 6 T G₂-s तत्र (for तात)
D₂ बाहिनीं (for भारतीम्) —^c) D₂ G₁ M महाबाहो,
T G₂-s 'वेगै (for बाहु) —^d) D₂ सुरैर (for
सुरैर) D₄ एव (for अपि) K₂ 5 B₂ Dn₁ D₂ 6 महा
हवे; T G₂ 'चमू (for मृधे)

83 S₂ missing (of v 1 33) —^a) K₂ D₁-s 6
हि (for च) D₁ 8 बुद्धिर (for बुद्धिर) —^b) S
युद्धेन्यत्र ध (G₁ युद्धादन्यत्र, M₁-4 यथा नान्यो ध, M₂
अन्यत्राध च) नञयाद् —^c) S हि (for सपि) K₂
रमया (sio), D₂ 6 तरसा, T G₂-s सहसा, G₁ M₂ रमसे,
Cd रमसो (as in text) G₁ M₁ 2 नित्य (for युद्धे)
—^d) K₁ D₁ सम (for सम) D₂ कर्तयते (for पीड)
—^e) G₂ महामायो (for 'बाहो) —^f) S (except
M₁ 2) स (for [अ]सौ) S₁ B Dn₁ D₂ D₂ चरते, M₂
भरते (for चरति) —After 83, D₁ 8 read 86^{ab}

84 S₂ missing (of v 1 33) —^a) B Dn₁ D₂
समेतानां, T G₂-1 समुपे (G₁ 'पै) वानां (for च समे)
—^b) T G₂-s M₂-s च, G₁ M₁ 2 हि (for च) T
G₂-s विचारणा, G₁ विचक्षणा, M₁ 2 विचारणा (for
विचक्षण) —^c) D₂ ममार्य, D₂ रह्यं (sio), M₂-s
महार्थ (for महार्थ) D₂ तेष्टुसयुक्त (sio), D₁ लघु
संयुक्त (for सयुक्त) —^d) B₂ मानद, G₁ M₁ 2
साधव (for साधव) T G₂-s M₂-s ईदृशे कश्चिद्
(M₂-s कर्तुम्) च्युत; M₁ 2 कर्तुमर्हसि साधव

85 S₂ missing (cf v 1 33) —^a) D₂ पश्य
(for तस्य) D₂ सर्वकार्येभ्य, D₄ कार्यसर्वेषु (for सर्व-
कार्येषु) —^b) S₁ कर्तुम् (for कार्यम्) D₁ महा (sio)
(for मत) S₁ K₁ 8 4 D₁ 2 मम, K₂ महत्, B₂ तदा
(for सदा) —^d) D₂ 6 इह (for इति)

86 S₂ missing (of v 1 33) D₁ 8 read 86^{ab}
after 83 —^b) S₁ K₁ 2 B₂ (marg as in text) Dn₂
D₂ 4 6 पति (for प्रभुम्) —^c) B₂ transp हि and
शक्तो B₁ 2 4 5 Dn₁ रणे त्रातु (B₁ यात), T G₂-s
M₂-s महाबाहुस् (for रणे तात) —^d) D₂ 6 त्रिलोकान्
(for त्रील्लोकान्) D₂ G₁ M₁ 2 त्रील्लोकान्वै (D₂
'कांश्च) समागतान्, T G₂-1 त्रींश्च लोकान्समा, G₂ M₂-s
त्रीन्वै (G₂ त्रींस्तु) लोकान्समा

87 S₂ missing (of v 1 33) —^a) K₂ व्यजेतु
(for वि) K₂ 8 B Dn₁ Dn₁ 2 5 1 8 M₂-s च्याघ्र
(for च्याघ्र) —^d) S₁ B₁ D₁ 7 G₂ सुदुर्लभ, Dn₂
सुदु सह (for सुदुर्बलम्)

88 S₂ missing (of v 1 33) —^a) K₂ B₂ Dn₂
D₁-s 6 एव, Dn₁ चापि (for एव) —^b) G₂ om
बहुभिर्युधि D₂ यथा (for युधि) Dn₁ बहुभिर्युधि
पीडित —^c) D₂ 6 चाहवे (for समरे) —^d) S₁
M₂-s तेन, D₂ तदा (for तस्माद्) K₁ कल्मष, Cd
कश्मलम् (as in text)

89 S₂ missing (of v 1 33) —^b) G₁ 4 तादृशा,
M₁ 2 तादृशो (for त्वादृशा) T G₂-s रथा (for यथा)
S₁ K (except K₂) रुद्रस्य सहस्रो (K₁ दो) यथा —^c)
M₂ 4 मादृशस्य (for तादृ) S₁ कार्ये (for काले) D₁ 8
त्वा (D₂ सा) दृष्टश्चेदृशे काले —^d) K₁ [अ]भिचोदित,
Dn₁-D₁ 6-8 [अ]भिचोदित, D₂ प्रचोदित (for [अ]भि)

रणे वृष्णिप्रवीराणां द्वावेवातिरथौ स्मृतौ ।
 प्रद्युम्नश्च महाबाहुस्त्वं च सात्वत विश्रुतः ॥ ९०
 अस्त्रे नारायणसमः संकर्षणसमो बले ।
 वीरतायां नरव्याघ्र धनंजयसमो ह्यसि ॥ ९१
 श्रीधमद्रोणावतिक्रम्य सर्वयुद्धविशारदम् ।
 त्वामद्य पुरुषव्याघ्रं लोके सन्तः प्रचक्षते ॥ ९२
 नासाध्यं विद्यते लोके सात्यकेरिति माधव ।

तत्त्वां यदभिवक्ष्यामि तत्कुरुष्व महाबल ॥ ९३ ।
 संभावना हि लोकस्य तव पार्थस्य चोभयोः ।
 नान्यथा तां महाबाहो संप्रकर्तुमिहार्हसि ॥ ९४
 परित्यज्य प्रियान्प्राणात्रणे विचर वीरवत् ।
 न हि शैनेय दाशार्हा रणे रक्षन्ति जीवितम् ॥ ९५
 अयुद्धमनवस्थानं संग्रामे च पलायनम् ।
 भीरूणामसतां मार्गो नैष दाशार्हसेवितः ॥ ९६

B1-8 D2 S मादशैरभिचो (G1 M1 2 'शैरपि चो') दित (T G2-5 M5 'ता') — After 89, M8-5 ins

579* त्वाद्दशास्तादृशं गच्छेत्तादृशं गच्छ सत्यक ।

[M4 त्वाद्दृशश्च M8 कश्मल (for सत्यक)]

— M8-5 cont T G M1 2 ins after 89

580* सुहृदो वै सुहृत्कृत्ये परमास्थाय विक्रमम् ।
 सुहृद पदमन्विच्छन् व्यथेत कथंचन ।

[(L 1) G5 परमाथाय (for 'मास्थाय') — (L 2) G4 व्यथेत स (for न व्यथेत)]

90 S2 missing (of v 1 33) —^a) S ननु सत्यक वृष्णीना —^d) T G2-4 M8-5 सत्यक, G5 सात्यक (for सात्वत)

91 S2 missing (of v 1 33) —^a) S1 K (except K5) अस्त्रे रुद्रस्य च समो —^b) S1 K (except K5) नारायण- (for संकर्षण) G2 ब्रह्मे सकर्षणोपम —^c) B4 भारताना, D2 धीरस्त्रे च (for वीरतायां)

92 S2 missing (of v 1 33) —^a) T G2-5 अतिक्रान्ते (for 'क्रम्य') —^b) G1 M विशारदौ (for 'र-दम्') —^c) B5 त्वम् (for त्वाम्) Dc1 Dn2 D8 5 6 एव (for अद्य) B1-8 Dc1 Dn1 D5 7 पुरुषव्याघ्र, S 'वा सर्वे' (G1 M सन्तो) (for 'व्याघ्रं') —^d) D1 om (hapl) from सन्त up to लोके (in 95^a) T G2-5 नित्य, G1 M1 2 तात (for सन्त) K4 5 प्रच (K4 'व') क्षते (for 'क्षते') — After 92, S ins

581* सदेवासुरगन्धर्वान्सकिनरमहोरगान् ।
 योधयेत्स जगत्सर्वं विजयेत् रिपून्बहून् ।
 इति ब्रुवन्ति लोकेषु जनास्त्व गुणास्तथा ।
 समागमेषु जल्पन्ति प्रयोगे च सर्वदा ।

[(L 1) M8-5 -गवर्ण. M8-5 -महोरग — (L 2) G2 योजयेत् (for योष) G1 2 5 M विजित्य च (for विज-

येत) — (L 3) T G2 जनान् (for जनान्) G1 M (M5 ~~ins~~ as above) तदा, G3 4 तव (for तथा) — (L 4) G1 M चैव (for एव)]

93 S2 missing (of v 1 33) D1 om. 93^a (of v 1 92) —^a) B4 Dn D8 6 नाशक्य (for नासाध्यं) D2 विद्यते न समो लोके —^b) B3 (marg as in text) मे मति (for माधव) S सत्यकस्येति माधव —^c) K1 तत्त्वा, G1 M1 2 तं त्वा, M8-5 त त्वा (for तत्त्वां) D2 अत्र, S इह (for अभि-) B4 यदत्र त्वा तु वक्ष्यामि —^d) D2 7 महाबल, S नरर्षम (for महाबल)

94 S2 missing (of v 1 33) —^a) G1 M संसा वनां D2 तु (for हि) T G2-4 M पार्थस्य (for लोकस्य) G5 समवानभि पार्थस्य —^b) K4 5 B Dc1 Dn2 D8 S मम (for तव) S भीमस्य (for पार्थस्य) —^c) D2 5 6 त्व, T G1-4 M तं, G5 हि (for ता) B2 (marg, orig as in text) मान्यता च (for नान्यथा तां) —^d) T G2-5 संप्रवक्तुम् (for 'कर्तुम्')

95 S2 missing (of v 1 33) G5 om 95-96 —^a) T G2 4 परित्यजन् (for 'त्यज्य') Dn1 रणे (for प्रियान्) S1 पुत्रान् (for प्राणान्) —^b) K5 B1 5-5 D2 4 7 रणे चर अ (B1 5 4 वि, B5 इ) भीतवत्; B3 Dc1 रणे चरस्यभीतवत्, Dn1 प्रियाश्चर नभीतवत् —^c) K4 D1 5 सैनेय (for 'सै') —^d) K1 5-5 B2 Dc1 D2 5 6-5 युद्धे (for रणे)

96 S2 missing (of v 1 33). G5 om 96 (of v 1 95) —^a) S1 अयुद्धमेव संस्थानं, G5 'मानस स्थानं' (s10), Cd as in text —^b) S1 युद्धे चैव (for संग्रामे च) D5 [अ] पलायनं (for पला) —^c) B (except B4) Dc1 समतो (for असता) T G1-4 M1 2 एष भीरुगतो मार्गो —^d) B (except M8-5, G5 om) नैव (for नैव)

97 S2 missing (of v 1 33) —^a) D1 तथा (for

तवार्जुनो गुस्तात धर्मात्मा शिनिपुंगव ।
वासुदेवो गुरुश्चापि तव पार्थस्य धीमतः ॥ ९७
कारणद्वयमेतद्धि जानानस्त्वाहमब्रुम् ।
भावमंस्था वचो मह्यं गुरुस्त्व गुरोर्हिहम् ॥ ९८
वासुदेवमतं चैतन्मम चैवार्जुनस्य च ।

सत्यमेतन्मयोक्तं ते याहि यत्र धनंजयः ॥ ९९
एतद्वचनमाज्ञाय मम सत्यपराक्रम ।
प्रविशैतद्वलं तात धार्तराष्ट्रस्य दुर्मतेः ॥ १००
प्रविश्य च यथान्यायं संगम्य च महारथैः ।
यथार्हमात्मनः कर्म रणे सात्त्वत दर्शय ॥ १०१

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पञ्चाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८९ ॥

८६

संजय उवाच ।
प्रीतियुक्तं च हृद्यं च मधुराक्षरमेव च ।

कालयुक्तं च चित्रं च स्वतया चाभिभाषितम् ॥ १
धर्मराजस्य तद्वाक्यं निश्चम्य शिनिपुंगवः ।

तव) T Gs-5 अर्जुनस्ते गुरुवृत्तो —^b) Śi Ks Doi
D1 5 Gs Mi 2 -पुंगव (for -पुंगव) —^c) S (except
Ms-5) चैव (for चापि) —^d) Śi K1 4 B1-8 Doi G1
M1 2 तथा (for तव) Ks Dn1 D1 5 7 8 चोमयो,
Ds धर्मत (for धीमत) T Gs-5 Ms-5 अर्जुनस्य (T
Gs 4 *अ) तथैव च

98 Śs missing (of v l 33) —^b) B Dn2 D1-8 6
S जानस्त्वामहमब्रुव (G1 M *ब्रुव) —^c) S (except
Ms-5) मेघ (for मह्यं) —^d) Ks 4 S transp गुरुस्
and गुरोर् Śi K1 गुरोस् Ks B1 Ds अहं (for
अहम्)

99 Śs missing (of v l 33) —^a) Ks B2 4 Dn
D1 2 6 G2 चैव, Ds चापि, Ms-5 ह्येतन् (for चैतन्)
—^b) B2 5 Doi मत्तं (for मम) —^c) D2 वाक्यमेव;
D1 तत्समेतं (for सत्यमेतन्) Ks Ds मया प्रोक्तं (for
मयोक्तं ते) T Gs-5 क्यक्त ब्रवीमि वाण्येय

100 Śs missing (of v l 33) —^a) D2 8 6-8
S (except M1 2) आस्थाया (for आज्ञाय) —^b) Ds 6
[अ]सह्य (for सत्य) K1 D1 2 -पराक्रम, D1 M1 2
*क्रम (for *क्रम) —^c) K1 2 B2 Ds 6 T G2 प्रविश्य
(for श) —^d) K2 2 दुर्मुखा (for दुर्मते)

101 Śs missing (of v l 33) —^a) Śi Ks Ds
यथा न्यारय —^d) S सत्यक (for सात्त्वत) M1 2
दर्शय (for य)

Colophon Śs missing —Sub-parvan Śi K B
Dn D1-2, 6 G1 M1 2 जयद्रथवध —Day of

Droṇa's Generalship K1 8 चतुर्थदिवसे, Gs चतुर्थेहि
—*Adhy name* Ks B2 Dn1 D1 5 7 8 सात्यकिप्रवेशे
(B2 *किं प्रति) युधिष्ठिरवाक्यं, B1 8-8 Doi Dn2 सात्यकि-
प्रवेशे, G1 युधिष्ठिरनियोग, M1 2 सात्यकिप्रवेशे युधिष्ठिर
नियोग —*Adhy no* (figures, words or both) B1
T G1-4 M1 2 107, B2 97, B5 D2 113, Dn1 109,
Ds 6, Gs 105, Ms-5 106 —*Śloka no* Dn1
104, Gs 67

86

 This adhy is missing in Śs (cf v l
7 85 33)

1 The portion of the text from 1 up to the end
of adhy 87 is lost in B1 on missing folios Ds सात्य
किन् (for सजय) —^a) D2 प्राप्तकाल (for प्रीतियुक्त)
Ds om (hapl) from हृद्य च up to युक्त च (in 1°)
G1 प्रीतिद्वय च युक्त च —^b) D2 प्रेम्णा चैवाभिभाषितं,
T Gs-5 माननीयं च सर्वदा (Gs *त) —^c) Ds om
1°-2° —^d) Ks G1 M1 2 विचित्रं, Ms-5 च मृष्ट
(for च चित्रं) —^e) Ks D7 8 सुनयाय (Ks या च),
B2 युक्तं यश्च; Doi स्वनया च, Dn1 श्रुत्वा चैव; Dn2
Ds न्यारय (Ds *यं) यश्च, Ds सुनयेन, S स्वधिया च
(Gs याभि) (for स्वतया च) Cd oites स्वतया (as
in text) Ks B2 Doi Dn2 D1 8 6 [अ]पि, D1 [अ]-
ति; G2 प्र (for [अ]भि) Ks सात्त्वत, Doi भाषितं,
Bom ed भाषितुं (for भाषितम्)

2 Ds om 2 (cf v l 1) —^b) M1 2 निगृह्य,
Ms निशाम्य (for निशम्य) A few MSS शनिपुंगव

सात्यकिर्मरतश्रेष्ठ प्रत्युवाच युधिष्ठिरम् ॥ २
 श्रुतं ते गदतो वाक्यं सर्वमेतन्मयाच्युत ।
 न्याययुक्तं च चित्रं च फल्गुनार्थं यशस्करम् ॥ ३
 एवंविधे तथा काले मादृशं प्रेक्ष्य संमतम् ।
 वक्तुमर्हसि राजेन्द्र यथा पार्थ तथैव माम् ॥ ४
 न मे धनंजयस्यार्थे प्राणा रक्ष्याः कथंचन ।
 त्वत्प्रयुक्तः पुनरहं किं न कुर्या महाहवे ॥ ५
 लोकत्रयं योधयेयं सदेवासुरमानुषम् ।
 त्वत्प्रयुक्तो नरेन्द्रेह किमुतैतत्सुदुर्बलम् ॥ ६
 सुयोधनबलं त्वद्य योधयिष्ये समन्ततः ।
 विजेष्ये च रणे राजन्सत्यमेतद्वीमि ते ॥ ७

कुशल्यहं कुशलिनं समासाद्य धनंजयम् ।
 हते जयद्रथे राजन्पुनरेष्यामि तेऽन्तिकम् ॥ ८
 अवश्यं तु मया सर्वं विज्ञाप्यस्त्वं नराधिप ।
 वासुदेवस्य यद्राक्यं फल्गुनस्य च धीमतः ॥ ९
 दृढं त्वभिपरीतोऽहमर्जुनेन पुनः पुनः ।
 मध्ये सर्वस्य सैन्यस्य वासुदेवस्य शृण्वतः ॥ १०
 अद्य माधव राजानमग्रमत्तोऽनुपालय ।
 आर्या युद्धे मतिं कृत्वा यावद्धन्मि जयद्रथम् ॥ ११
 त्वयि बाहं महाबाहो प्रद्युम्ने वा महारथे ।
 नृपं निक्षिप्य गच्छेयं निरपेक्षो जयद्रथम् ॥ १२
 जानीषे हि रणे द्रोणं रभसं श्रेष्ठसंमतम् ।

— °) K₄ 5 B₁ 8 D₀₁ D₀₁ D₁ 5 7 8 G₅ M₈-8 भरत-
 श्रेष्ठ (for 'श्रेष्ठ')

3 Before 3, G₁ M ins सात्यकि — °) D₀₁
 गदित, D₃ 5 7 8 वदतो (for गदतो) — °) G₁ M₁ 2
 एव (for एतत्) S₁ [अ]नय (for [अ]च्युत) — °)
 D₀₁ वि (for च) T G₂-5 सत्यं (for चित्र) — °)
 N (except S₁ K₁ 2, S₂ B₁ missing) फाल्गुनार्थं (for
 फल्गु)

4 °) D₂ हृदो तु (for एवंविधे) T G₂ 4 तत (for
 तथा) — °) D₃ 8 सदो (for मादृश) S (except
 G₁ M₁ 2) सत्तम (for संमतम्) — °) D₄ पार्थस्य S₁
 K₁-4 D₀₁ D₁ च (for माम्)

5 °) A few MSS रक्षा — D₁ 4 om (hapl.)
 5°-6° — °) B₃ (marg) महारणे, D₂ S विशा पते
 (for महाहवे)

6 D₁ 4 om 6^{ab} (of v l. 5) — °) D₈ लोकत्रये.
 K₄ शोधयेय, D₂ वधिष्यामि, D₅ योधयेह (for 'येयं')
 S श्रीलोकान्धार (G₁ M₁ 2 'कान्वा ज')येय च — °)
 T G₂-5 मानुषान्, G₁ 2 M मानवान् (for 'मानुषम्')
 — °) K₂ 4 5 B₁-3 D₀₁ D₂ 4 5 7 8 G₁ M नरेन्द्रे, T
 G₂-4 नरेन्द्रस्य (for नरेन्द्रेह) G₅ स्वययुक्तेन राजेन्द्र — °)
 D₅ [पु]नत् (for [पु]तत्) D₀₁ D₁ 7 8 सुदुर्बलम् (for
 'बलम्') S किं पुनस्तान्सुदुर्बलान्

7 °) B₁ 8 D₀₁ S (except G₁ 5 M₁ 2) दुर्योधन
 (for सुयो) S₁ K₁-4 तेच, D₅ स्वैतद्, G₁ M₁ 2
 हय (for स्वय) — °) S योधयेय (for 'यिव्ये')

— °) K₂ 4 5 D₁ 8 G₅ विजिष्ये च (G₅ 'व्येय'), D₅
 विजेष्यामि (for 'व्ये च'). T G₂-5 M₈-5 तथा, G₁
 M₁ 2 यथा (for रणे)

8 °) K₅ D₀₁ D₁ 5 7 8 कुशलो (for 'ली') S
 (except G₁ M₁ 2) कुशली कुशल (G₄ 'ली') संखे (G₅
 'व्ये', M₈ 4 'वे') — °) D₂ पार्थे, S पापे (for
 राजन्) — S₁ K₁-3 repeat 8^d after 11^a — °) S
 संस (G₅ 'प')दं (for 'सेऽन्तिकम्')

9 °) D₂ साधु (for सर्व) — °) S₁ तु (for त्व)
 — °) S धनंजयस्य (for वासुदेवस्य) — °) Some MSS
 फाल्गुनस्य D₁ [अ]पि, D₅ तु (for च) S वासु-
 देवस्य चोभयो

10 °) K₅ चापि (for त्वभि-) D₂ S -हि (G₄ 'ह')तश्च
 (for 'परीतो') — °) S आचार्येण (for अर्जुनेन)
 — °) D₃ transp सर्वस्य and सैन्यस्य — °) B₅ धीमत
 (for शृण्वत)

11 °) K₁ मा जानन् (for राजानम्) K₅ (sup
 in as in text) अद्य सात्यकेनाजानन् — After 11^a,
 S₁ K₁-3 repeat 8^d — °) G₅ (inf in as in text)
 धनजयं (for जयद्रथम्)

12 °) K₅ 5 B₁ (marg) 2 D₀₁ D₁ 5 7 8 S च, D₂
 तु (for वा) — °) D₀₁ अद्य (for नृपं) T G₂-5
 M₈-5 राजगोपे हनिष्यामि, G₁ M₁ 2 राजगोपेय गच्छेय
 — After 12, S (except G₂) ins

582* स एव वै विनिक्षिप्तो निक्षेप सग्यसाविना ।

भारद्वाजभय सेद्य मन्यते वै धनंजय ।

[(L 2) M₁ 2 भारद्वाजे (for भारद्वाज-)]

प्रतिज्ञा चापि ते नित्यं श्रुता द्रोणस्य माधव ॥ १३
 ग्रहणं धर्मराजस्य भारद्वाजोऽनुगृह्यति ।
 शक्तश्चापि रणे द्रोणो निगृहीतुं युधिष्ठिरम् ॥ १४
 एवं त्वयि समाधाय धर्मराजं नरोत्तमम् ।
 अहमद्य गमिष्यामि सैन्धवस्य वधाय हि ॥ १५
 जयद्रथमहं हत्वा ध्रुवमेष्यामि माधव ।
 धर्मराजं यथा द्रोणो निगृहीत्यादरणे बलात् ॥ १६
 निगृहीते नरश्रेष्ठे भारद्वाजेन माधव ।
 सैन्धवस्य वधो न स्यान्ममाप्रीतिस्तथा भवेत् ॥ १७

एवं गते नरश्रेष्ठ पाण्डवे सत्यवादिनि ।
 अस्माकं गमनं व्यक्तं वनं प्रति भवेत्पुनः ॥ १८
 सोऽयं मम जयो व्यक्तं व्यर्थ एव भविष्यति ।
 यदि द्रोणो रणे क्रुद्धो निगृहीत्याद्युधिष्ठिरम् ॥ १९
 स त्वमद्य महाबाहो प्रियार्थं मम माधव ।
 जयार्थं च यशोऽर्थं च रक्ष राजानमाहवे ॥ २०
 स भवान्मयि निक्षेपो निक्षिप्तः सन्वसाचिना ।
 भारद्वाजाद्भयं नित्यं पश्यमानेन ते प्रभो ॥ २१
 तस्यापि च महाबाहो नित्यं पश्यति संयुगे ।

C 7
B 7
K 7

13 ^a) S (except G₁ M₁ 2) जानासि (for जानीये)
 Dm₁ हव, D₁ 8 G₄ ह (for हि) —^b) B₈ कुरुषु (for
 रमस) K₁ सत्तमं (for सत्तमम्) D₁ रमसा श्रेष्ठमुत्तम
 —^c) D₂ 8 G₅ वा (for च) Dm₂ मे (for ते) K₅ Dm₁
 D₁ 7 8 प्रतिज्ञातं हि तेनेद; M₈-8 प्रतिज्ञा च त्वया तस्य
 —^d) K₁ श्रोता, D₁ 8 8 श्रुत्वा, G₅ श्रुतो (for श्रुता)
 B₁ मारिष, D₂ सात्वत, G₁ M शत्रुहन् (for माधव)
 K₅ Dm₁ D₁ 7 8 पश्यमानेन वै प्रभो

14 ^a) K₅ Dn D₁ 4-8 M₈-8 ग्रहणे (for 'णं')
 —After 14^a, G₅ ins 583* G₅ om 14^b-15^d
 —^b) K₅ [s]भि, Dm₁ D₁ 4 8 7 8 [s]पि; T
 G₁-4 M₁ 2 हि (for जु) K₁ गृह्णति, D₂ गृह्यते
 (for ति) K₁ भारद्वाजेन गच्छति, M₈-8 गृह्यति
 ब्राह्मणो ध्रुव —D₈ om (hapl) 14^d-16^e —^d) Ś₁
 K₂ 8 Dm₁ D₁ 7 8 G₅ 4 निग्रहीतु Dm₂ निगृहीत्यादरणे
 बलात् = (16^d)

15 D₈ G₅ om 15 (of v l 14) —^b) K₅ Dm₁
 D₁ 7 T G₂ 4 नरोत्तम, D₅ युधिष्ठिर, G₂ नृपोत्तमं (for
 नरोत्तमम्) —^a) D₂ च, M₈-8 वै (for हि) —T
 G₁-4 M₁ ins after 15 G₅ after 14^a

583* स त्वमद्य रणे यत्तो रक्ष माधव पाण्डवम् ।

रक्षणे धर्मराजस्य ध्रुवो हि विजयो मम ।

[G₅ om. (hapl) line 1, and the prior half of
 line 2 — (L 1) G₂ शक्तो (for यत्तो)]

16 D₈ om 16^{ab} (of v l 14) —^a) Ś₁ K₁-4
 Dm₁ D₁-8 च हत्वाहं (for अहं हत्वा) —^b) Ś₁ K₁-4
 Dm₁ D₁-8 ध्रुवम् (for ध्रुवम्) K₅ (sup *in* as in
 text) सात्वके (for माधव) —D₄ om. (hapl)
 16^c-17^b —^c) B (B₁ missing) Dm₁ D₁ M₈-8 धर्म
 राजं न चेद्द्रोणो; T G M₁ 2 न धर्मराजं द्रोणश्चेत् —^d)

Ś₁ K Dn D₂ 8 4-8 न (for नि)

17 D₁ om 17^{ab} (of v l 16) —^a) D₂ 7 8
 निगृहीते (for 'हीते) K₁ 4 D₁ 8 G₁ नरश्रेष्ठ, D₂ 8
 रयश्रेष्ठे (D₂ 'ष्ठ), D₅ नृप* (for नर*) —^b) M₈-8
 धर्मराजे च माधव —^c) Ś₁ K₁ G₅ 4 वधे (for वधो)
 D₂ सैन्धवस्य वधेनाय, D₅ जयद्रथवधे वापि —^d) D₂
 न मे, D₃ न माम् (for मम) T G₂ 8 प्रीतिस् (for
 [अ]प्रीतिस्) D₁ 8 जयो (for तथा) D₁ युधि (for
 भवेत्) K₁ 2 4 मम प्रीतिस्तथा युधि, D₅ न मे प्रीति
 करो भवेत्

18 ^a) K₅ नरन्याये, B₁ 8 8 D (except Dm₁ D₁)
 S (except G₁ M₁ 2) नर (D₅ नृप) श्रेष्ठे (for 'श्रेष्ठ')
 —^b) Ś₁ K (except K₅) D₁ पाण्डवे सन्वसाचिनि
 —M₈-8 read 18^c-19^d (except 18^d-19^a) twice
 —^c) K₁ D₁ G₁ M₁ 2 8-8 (last three second time)
 व्यर्थ (for व्यक्त) —T G M₁ 2 om (hapl) 18^d-19^a

19 For the repetition in M₈-8, of v l 18 T G
 M₁ 2 om 19^a (of v l 18) —^a) D₁ 8 7 8 transp
 मम and जयो —^b) B₈ एव (for एव) B (M₈-8
 [all second time]) व्यक्तमेव भवेद्युधि —^c) Ś₁ K₁-4
 रणे (for यदि) Ś₁ K₁ 2 M₁ 2 यदि, K₁ T G M₈-8
 (last three both times) युधि (for रणे)

20 ^b) K₅ प्रियार्थे (for 'र्थ')

21 ^a) K₅ D₅ 7 8 मम (for मयि) D₈ सहाय
 (for निक्षेपो) —^c) Ś₁ K₁-4 B₁ 8 Dm₁ D₁ 4 8 8
 भारद्वाजमय नि (Ś₁ K₁-4 D₁ 'मयाशि') लं —^d) Ś₁ K
 (except K₅) D (except Dm₁ D₂) मन्यमानेन (for
 पश्य*) Ś₁ K Dn D₁ 8-8 वै (D₂ च) प्रभो, D₂
 संयुगे (for ते प्रभो)

सात्यकिर्भरतश्रेष्ठ प्रत्युवाच युधिष्ठिरम् ॥ २
 श्रुतं ते गदतो वाक्यं सर्वमेतन्मयाच्युत ।
 न्याययुक्तं च चित्रं च फल्गुनार्ये यशस्करम् ॥ ३
 एवंविधे तथा काले मादृशं प्रेक्ष्य संमतम् ।
 वक्तुमर्हसि राजेन्द्र यथा पार्थ तथैव माम् ॥ ४
 न मे धनंजयस्यार्ये प्राणा रक्षयाः कथंचन ।
 त्वत्प्रयुक्तः पुनरहं किं न कुर्या महाहवे ॥ ५
 लोकत्रयं योधयेयं सदेवासुरमानुषम् ।
 त्वत्प्रयुक्तो नरेन्द्रेह किमुतैतत्सुदुर्बलम् ॥ ६
 सुयोधनवलं त्वद्य योधयिष्ये समन्ततः ।
 विजेष्ये च रणे राजन्सत्यमेतद्वीमि ते ॥ ७

— °) K4 5 B1.8 Dc1 Dn1 D4.5 7 8 G5 Ms-5 भरत-
 श्रेष्ठं (for "श्रेष्ठ")

3 Before 3, G1 M ins सात्यकि — °) Dn1
 गदित, D4 5 7 8 गदतो (for गदतो) — °) G1 M1 2
 एवं (for एतत्) S1 [अ]नघ (for [अ]च्युत) — °)
 Dn1 वि (for च) T G2-5 सत्य (for चित्र) — °)
 N (except S1 K1.2, S2 B1 missing) फाल्गुनार्ये (for
 फल्गु)

4 °) D2 ईदृशे तु (for एवंविधे) T G2 4 तत (for
 तथा) — °) D2 6 सदृशे (for मादृश) S (except
 G1 M1 2) सत्तम (for संमतम्) — °) D4 पार्थस्य S1
 K1-4 Dn1 D1 च (for माम्)

5 °) A few MSS रक्षा — D1 4 om (hapl)
 5°-6° — °) B8 (marg) महारणे, D2 S विशा पते
 (for महाहवे)

6 D1 4 om 6° (cf v 1 5) — °) D2 लोकत्रये
 K4 शोधयेयं, D2 वधिय्यामि, D2 योधयेह (for "येयं")
 S श्रीलोकान्वाह (G1 M1 2 "कान्वा ज")येय च — °)
 T G2-5 मानुषान्, G1 2 M मानवान् (for मानुषम्)
 — °) K2 4 5 B1-8 Dc1 D2 5 7 8 G1 M नरेन्द्र, T
 G2-4 नरेन्द्रस्य (for नरेन्द्रेह) G5 स्वप्नयुक्तेन राजेन्द्र — °)
 D5 [ए]नत् (for [ए]तत्) Dc1 D4 7 8 सुदुर्बलम् (for
 "वलम्") S किं पुनस्तान्सुदुर्बलान्

7 °) B1 8 Dc1 S (except G1 5 M1 2) हुर्योधन
 (for सुयो) S1 K1-1 तेज, D2 स्वैतद्, G1 M1 2
 हय (for स्वय) — °) S योधयेय (for "यिष्ये")

कुशल्यहं कुशलिनं समासाद्य धनंजयम् ।
 हते जयद्रथे राजन्पुनरेष्यामि तेऽन्तिकम् ॥ ८
 अवश्यं तु मया सर्वं विज्ञाप्यस्त्वं नराधिप ।
 वासुदेवस्य यद्वाक्यं फल्गुनस्य च धीमतः ॥ ९
 दृढं त्वमिपरीतोऽहमर्जुनेन पुनः पुनः ।
 मध्ये सर्वस्य सैन्यस्य वासुदेवस्य शृण्वतः ॥ १०
 अद्य माधव राजानमग्रमतोऽनुपालय ।
 आर्या युद्धे मतिं कृत्वा यावद्वन्मि जयद्रथम् ॥ ११
 त्वयि बाहं महाबाहो प्रद्युम्ने वा महारथे ।
 नृपं निक्षिप्य गच्छेयं निरपेक्षो जयद्रथम् ॥ १२
 जानीषे हि रणे द्रोणं रभसं श्रेष्ठसंमतम् ।

— °) K2 4 5 D1 8 G2 विजिष्ये च (G2 "येय"), D2
 विजेष्यामि (for "येय च"), T G2-5 Ms-5 तथा, G1
 M1 2 तथा (for रणे)

8 °) K5 Dn1 D4.5 7 8 कुशली (for "ली") S
 (except G1 M1 2) कुशली कुशलं (G2 "ली") सखे (G2
 "येय", Ms 4 "वे") — °) D2 पार्थ, S पापे (for
 राजन्) — S1 K1-8 repeat 8° after 11° — °) S
 संस (G2 "प")दं (for वेऽन्तिकम्)

9 °) D2 साधु (for सर्व) — °) S1 तु (for त्वं)
 — °) S धनंजयस्य (for वासुदेवस्य) — °) Some MSS
 फाल्गुनस्य D1 [अ]पि, D2 तु (for च) S वासु-
 देवस्य चोभयो

10 °) K5 चापि (for त्वमि) D2 S हि (G4-ह) तश्च
 (for "परीतो") — °) S आचार्येण (for अर्जुनेन)
 — °) D2 transp सर्वस्य and सैन्यस्य — °) B5 धीमत
 (for शृण्वत)

11 °) K1 मा जानन् (for राजानम्) K8 (sup
 2m as 2n text) अद्य सात्यकेनाजानन् — After 11°,
 S1 K1-8 repeat 8° — °) G5 (inf 1m as 1n text)
 धनंजये (for जयद्रथम्)

12 °) K5 5 B1 (marg) 2 Dn D1.2.3-7 S च, D2
 तु (for वा) — °) Dn1 अद्य (for नृपं) T G2-5
 Ms-5 राजगोपे हनिष्यामि, G1 M1 2 राजगोपेय गच्छेय
 — After 12, S (except G2) ins

582* स एव वै विनिक्षिप्तो निक्षेप सग्यसाविता ।

भारद्वाजभय तेज्य मन्यते वै धनंजय ।

[(L, 2) M1 2 भारद्वाजे (for भारद्वाज)]

प्रतिज्ञा चापि ते नित्यं श्रुता द्रोणस्य माधव ॥ १३
 ग्रहणं धर्मराजस्य भारद्वाजोऽनुगृह्यति ।
 शक्तश्चापि रणे द्रोणो निगृहीतुं युधिष्ठिरम् ॥ १४
 एवं त्वयि समाधाय धर्मराजं नरोत्तमम् ।
 अहमद्य गमिष्यामि सैन्यवस्य वधाय हि ॥ १५
 जयद्रथमहं हत्वा ध्रुवमेष्यामि माधव ।
 धर्मराजं यथा द्रोणो निगृहीयाद्रणे बलात् ॥ १६
 निगृहीते नरश्रेष्ठे भारद्वाजेन माधव ।
 सैन्यवस्य वधो न स्यान्ममाप्रीतिस्तथा भवेत् ॥ १७

एवं गते नरश्रेष्ठ पाण्डवे सत्यवादिनि ।
 अस्माकं गमनं व्यक्तं वनं प्रति भवेत्पुनः ॥ १८
 सोऽयं मम जयो व्यक्तं व्यर्थ एव भविष्यति ।
 यदि द्रोणो रणे क्रुद्धो निगृहीयाद्युधिष्ठिरम् ॥ १९
 स त्वमद्य महाबाहो प्रियार्थं मम माधव ।
 जयार्थं च यशोऽर्थं च रक्ष राजानमाहवे ॥ २०
 स भवान्मयि निक्षेपो निक्षिप्तः सव्यसाचिना ।
 भारद्वाजान्द्रयं नित्यं पश्यमानेन ते प्रभो ॥ २१
 तस्यापि च महाबाहो नित्यं पश्यति संयुगे ।

C 7 4
B 7 11
K 7 11

13 ^a) S (except G₁ M₁ 2) जानासि (for जानीवे)
 Dn₁ त्व; D₁ 6 G₄ हि (for हि) —^b) B₅ कुरुषु (for
 रभस) K₄ सत्तमं (for सत्तमम्) D₁ रभसा श्रेष्ठमुत्तम
 —^c) D₂ 5 G₅ वा (for च) Dn₂ मे (for ते) K₅ Dn₁
 D₁ 7 8 प्रतिज्ञातं हि तेनेद, M₂-s प्रतिज्ञा च त्वया तस्य
 —^d) K₁ श्रोता, D₁ 2, 6 श्रुत्वा; G₅ श्रुतो (for श्रुता)
 B₁ मारिष, D₂ सात्वत, G₁ M शत्रुहन् (for माधव)
 K₅ Dn₁ D₁ 7 8 पश्यमानेन वै प्रभो

14 ^a) K₅ Dn D₁ 4-8 M₂-s ग्रहणे (for 'ण')
 — After 14^a, G₅ ins 583* G₅ om 14^b-15^d
 —^b) K₅ [s]मि, D₁ Dn₁ D₁ 4 5 7 8 [s]पि; T
 G₁-4 M₁ 2 हि (for 'जु-') K₁ गृह्णति, D₂ गृह्यते
 (for 'ति) K₄ भारद्वाजेन गच्छति, M₂-s गृह्यति
 ब्राह्मणो ध्रुव — D₅ om. (hapl.) 14^d-16^e —^d) Ś₁
 K₅ 11 Dn₁ D₁ 7 8 G₅ 4 निग्रहीतुं Dn₂ निगृहीयाद्रणे
 बलात् = (16^e)

15 D₅ G₅ om 15 (of v l 14) —^b) K₅ Dn₁
 D₂ 7 T G₂ 4 नरोत्तम, D₂ युधिष्ठिर, G₂ नृपोत्तमं (for
 नरोत्तमम्) —^d) D₂ च, M₂-s वै (for हि) — T
 G₁-4 M ins after 15 G₅ after 14^a

583* स त्वमद्य रणे यत्तो रक्ष माधव पाण्डवम् ।

रक्षणे धर्मराजस्य ध्रुवो हि विजयो मम ।

[G₅ om (hapl.) line 1, and the prior half of
 line 2 — (L 1) G₂ शक्ते (for यत्तो)]

16 D₅ om 16^{ab} (of v l 14) —^a) Ś₁ K₁-4
 Dn₁ D₁-8 च हत्वाहं (for अहं हत्वा) —^b) Ś₁ K₁-4
 Dn₁ D₁-8 ध्रुवम् (for ध्रुवम्) K₅ (sup in as in
 text) सालके (for माधव) — D₄ om. (hapl.)
 16^c-17^b —^c) B (B₁ missing) D₁ D₁ M₂-s धर्म
 राजं न चेद्द्रोणो, T G M₁ 2 न धर्मराजं द्रोणश्चेन् —^d)

Ś₁ K Dn D₂ 8 5-8 न (for नि)

17 D₅ om 17^{ab} (of v l 16) —^a) D₂ 7 8
 निगृहीते (for 'हीते) K₁ 4 D₁ 8 G₁ नरश्रेष्ठ, D₂ 6
 रयश्रेष्ठे (D₂ 'ष्ट'), D₅ नृपं (for नरं) —^b) M₂-s
 धर्मराजे च माधव —^c) Ś₁ K₁ G₅ 4 वधे (for वधो)
 D₂ सैन्यवस्य वधनाथ, D₅ जयद्रथवधे वापि —^d) D₂
 न मे; D₃ न माम् (for मम) T G₂ 8 प्रीतिस् (for
 [अ]प्रीतिस्) D₁ 8 जयो (for तथा) D₁ युधि (for
 भवेत्) K₁ 2 4 मम प्रीतिस्तथा युधि, D₅ न मे प्रीति
 करो भवेत्

18 ^a) K₅ नरन्याये, B₁ 8 8 D (except D₁ D₁)
 S (except G₁ M₁ 2) नर (D₅ नृप) श्रेष्ठे (for 'श्रेष्ठ)
 —^b) Ś₁ K (except K₅) D₁ पाण्डवे सव्यसाचिनि
 — M₂-s read 18^c-19^d (except 18^d-19^a) twice
 —^c) K₄ D₁ G₁ M₁ 2 8-8 (last three second time)
 व्यर्थ (for व्यक्त) — T G M₁ 2 om (hapl.) 18^d-19^a

19 For the repetition in M₂-s, of v l 18 T G
 M₁ 2 om 19^a (of v l 18) —^a) D₂ 5 7 8 transp
 मम and जयो —^b) B₅ एवं (for एव) S (M₂-s
 [all second time]) व्यक्तमेव भवेद्युधि —^c) Ś₁ K₁-4
 रणे (for यदि) Ś₁ K₁ 2 M₁ 2 यदि, K₄ T G M₂-s
 (last three both times) युधि (for रणे)

20 ^b) K₄ प्रियार्थे (for 'र्थ)

21 ^a) K₅ D₅ 7 8 मम (for मयि) D₅ सहाय
 (for निक्षेपो) —^c) Ś₁ K₁-4 B₁ 8 D₁ 4 6 8
 भारद्वाजमयं नि (Ś₁ K₁-8 D₄ भयाधि) लं —^d) Ś₁ K
 (except K₅) D (except D₁ D₂) मन्यमानेन (for
 पश्य) Ś₁ K Dn D₁ 8-8 वै (D₅) प्रभो, D₂
 संयुगे (for ते प्रभो).

नान्यं हि प्रतियोद्धारं रौक्मिणेयादृते प्रभो ।
 मां वापि मन्यते युद्धे भारद्वाजस्य धीमतः ॥ २२
 सोऽहं संभावनां चैतामाचार्यवचनं च तत् ।
 पृष्ठतो नोत्सहे कर्तुं त्वां वा त्यक्तुं महीपते ॥ २३
 आचार्यो लघुहस्तत्वादभेद्यकवचावृतः ।
 उपलभ्य रणे क्रीडेद्यथा शकुनिना शिशुः ॥ २४
 यदि कार्ष्णिर्धनुष्पाणिरिह स्यान्मकरध्वजः ।
 तस्मै त्वां विसृजेयं वै स त्वां रक्षेद्यथार्जुनः ॥ २५
 कुरु त्वमात्मनो गुप्तिं कस्ते गोप्ता गते मयि ।
 यः प्रतीयाद्रणे द्रोणं यावद्रच्छामि पाण्डवम् ॥ २६
 मा च ते भयमद्यास्तु राजन्नर्जुनसंभवम् ।

न स जातु महाबाहुर्भारमुद्यम्य सीदति ॥ २७
 ये च सौवीरका योधास्तथा सैन्धवपौरवाः ।
 उदीच्या दाक्षिणात्याश्च ये चान्येऽपि महारथाः ॥ २८
 ये च कर्णमुखा राजन्नथोदाराः प्रकीर्तिताः ।
 एतेऽर्जुनस्य क्रुद्धस्य कलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥ २९
 उद्युक्ता पृथिवी सर्वा ससुरासुरमानुषा ।
 सराक्षसगणा राजन्सर्केनरमहोरगा ॥ ३०
 जङ्गमाः स्थावरैः सार्धं नालं पार्थस्य संयुगे ।
 एवं ज्ञात्वा महाराज व्येतु ते भीर्धनंजये ॥ ३१
 यत्र वीरौ महेष्वासौ कृष्णौ सत्यपराक्रमौ ।
 न तत्र कर्मणो व्यापत्कथंचिदपि विद्यते ॥ ३२

22 Ś1 K1-4 D1 om (hapl) 22^{abod} —^a) M8-5
 यत्स्य (for तस्य) B1 महाराज (for 'बाहो') —^b)
 B (B4 missing) फले, D5 नान्यं, T G2-4 सत्यं, G5
 सत्त्वं (for नित्यं) B (B4 missing) D01 D2 पश्यसि;
 Dn D5 S पश्यामि (for पश्यति) — D2 om 22^{cdaf}
 —^d) G2 रौक्मिणेयाद् K5 D2 4.8 [इति] (for [क]ति)
 —^e) Ś1 K B1.8 Dn D1.8-6 मां वापि, T G2-4 मां
 वासौ, G5 भवान्स (for मां वापि) — After 22,
 M8-5 ins

584* भीमो वापि महाराज प्रमञ्जनसमो बले ।

23 ^a) B (B4 missing) D01 D2 5.7.8 M8-5 एताम्,
 D1 T G M1.2 चैवम् (G5 'व') (for चैताम्) —^b)
 K4 च यत्, D2 तत् (for च तत्) —^d) D1 M8
 त्वा K1 च, K2 तु, M8-5 वै (for वा) T G
 M1.2 न त्वां (M1.2 त्वा) लक्षामि पाण्डव

24 ^a) T G1-4 M1.2 हस्तस्त्वाम् (for 'त्वादु') —^b)
 S (except M8) अवध्य- (for अभेद्य) —^c) K5 B4
 D1.8 उपलभ्य, D2 उपलक्ष्य (for 'लभ्य') Dn1
 क्रीडन्, G5 कुदे (for क्रीडेद्) —^d) M8-5 शकुनि
 (for 'निना') G5 रिपु (for शिशु)

25 ^a) Ś1 त्वा तस्मै (by transp), G1 M1.2 तस्मै
 त्वा; M8-5 तस्मिन्हि —^d) Ś1 M8-5 त्वा (for त्वा)
 G1 M8-5 यथा ह्यह (for यथाहर्तुं)

26 ^a) D1 करोति, G5 गुरुत्वम् (for कुरु त्वम्)
 —^b) K1 त्वा (for ते)

27 ^a) S मा (G1 M1.2 न) हि (for मा च) —^c)

B स (M8-5 हि) (for स)

28 ^a) G1 M1.2 योधास्, M8-5 सर्वे —^b) K5
 M8-5 ये च (for तथा) G5 पौरवा (for 'पौरवा')
 Ś1 G1 M1.2 तथा पौरवसैषवा, D1 तथा मागधपौरिका
 29 ^b) D01 महोदारा (for रथो') — T G2 om.
 29^c-30^a —^c) G2 4.5 M8-5 धनंजयस्य क्रुद्धस्य —^d)
 Ś1 K1-8 B2 नार्हति (for नार्हन्ति)

30 T G2 om 30^a (of v 1 29) —^a) K1-4
 इत्येवं, B5 तद्युक्ता; G5 उद्युक्त्वा (for 'का') G1 M
 कृत्स्ना, G2 4.5 राजन् (for सर्वा) —^b) K2 D1
 'मानुषा, S 'मानवा (G1 M 'वा) —^c) T G2-4 चैव
 (for राजन्) G5 सर्गधर्वगणाश्चैव —^d) K1.8 Dn1 D5
 T G2-5 महोरगा

31 ^a) K1.2 B2.8 D01 T G2-4 M1.2 जगम-, K5
 B1 Dn1 D2.4.5.7.8 जगमै (for 'मा') B5 Dn2 D1.
 8.8 जगमा (Dn2 'मै') स्थावरा सर्वे —^c) T G M1.2
 एतद् (for एव) —^d) G1.5 M व्येतु (for व्येतु)
 Ś1 K1.2-5 D1.5.7 धनंजयात् (for 'जये') Dn1 व्येतु
 ते मनसो ज्वर

32 ^a) G1 M8.4 तत्र (for यत्र) T G2-5 कृष्णौ
 (for वीरौ) —^b) T G2-5 गतौ पुरुषसत्तमौ —^c) D2.6
 व्याप्ति, G1 M1.2 ह्यापत्, Cd व्या' (as in text)
 Ś1 K1-8 न तत्र कर्मणा व्याध (K1 व्यास, K2 व्यास;
 K3 व्यास)

33 ^a) Ś1 K1.2.4 देव कृत्वा योगस (Ś1 K1 'म') हम्.
 Cd cites योगम् (as in text) —^b) D1 om from
 चाहवे up to चित्रास्त्र (in 34^c), D5 संयुगे (for चाहवे).

दैवं कृतास्त्रतां योगममर्षमपि चाहवे ।
 कृतज्ञतां दयां चैव भ्रातुस्त्वमनुचिन्तय ॥ ३३
 मयि चाप्यपयाते वै गच्छमानेऽर्जुनं प्रति ।
 द्रोणे चित्रास्त्रतां संख्ये राजंस्त्वमनुचिन्तय ॥ ३४
 आचार्यो हि भृशं राजचिग्रहे तव गृध्यति ।
 प्रतिज्ञामात्मनो रक्षन्सत्यां कर्तुं च भारत ॥ ३५
 कुरुष्वाद्यात्मनो गुप्तिं कस्ते गोप्ता गते मयि ।
 यस्याहं प्रत्ययात्पार्थ गच्छेयं फल्गुनं प्रति ॥ ३६
 न ह्यहं त्वा महाराज अनिक्षिप्य महाहवे ।
 क्वचिद्यास्यामि कौरव्य सत्यमेतद्व्रीमि ते ॥ ३७

एतद्विचार्य बहुशो बुद्ध्या बुद्धिमतां वर ।
 दृष्ट्वा श्रेयः परं बुद्ध्या ततो राजन्प्रशाधि माम् ॥ ३८
 युधिष्ठिर उवाच ।
 एवमेतन्महाबाहो यथा वदसि माधव ।
 न तु मे शुध्यते भावः श्वेताश्वं प्रति मारिप ॥ ३९
 करिष्ये परमं यत्तमात्मनो रक्षणं प्रति ।
 गच्छ त्वं समनुज्ञातो यत्र यातो धनंजयः ॥ ४०
 आत्मसंरक्षणं संख्ये गमनं चार्जुनं प्रति ।
 विचार्यैतद्व्यं बुद्ध्या गमनं तत्र रोचये ॥ ४१
 स त्वमातिष्ठ यानाय यत्र यातो धनंजयः ।

C 7
B 7
K 7

T G₂₋₅ अमर्षं शौचमाहवे — °) T G₂₋₅ चापि (for चैव) — °) T G M₁ : [अ]पि (for [अ]नु) S₁ कीर्तय, D₈ : चिन्तयन् (for चिन्तय)

34 D₁ om up to चित्रास्त्र (cf. v 1 33) K₄ om 34^a-35^b — °) K₂ B₂ (marg as in text) D₀₁ उप याते, T G₃ : असहाये (for अपयाते) G₁ M₁ : चेद्, G₂₋₄ ते, G₅ तु, M₂₋₅ स्व (for वै) — °) M₂₋₅ भीमसेने च पादवे — S₁ K₁ : om (hapl) 34^a-36^d, D₄ om. 34^a-35^b — °) D₈ कृतास्त्रतां; G₄ विचित्रतां (for चित्रास्त्रता) B₂ युद्धे, G₁ : M संख्ये (for संख्ये) — °) D₂ सर्वं (for राजन्) S [अ]पि (for [अ]नु)

35 S₁ K₁ : om. 35, K₄ D₄ om 35^{ab} (for all, of v 1 34) K₂ reads 35-36 on marg — °) K₂ [s]पि (for हि) M₂₋₅ तात (for राजन्) — °) D₂ G₁ M निग्रहे गृह्य (G₁ M₂₋₅ : 'व्य'ते तव — °) D₄ राजन् (for रक्षन्) — °) K₄ D₀₁ D₈ सत्यं (for सत्या)

36 S₁ K₁ : om 36 (of v 1 34) K₂ reads 36 on marg — °) M₂ : 4 [आ]त्मना (for नो) — °) T G M₁ : भवेदिह (for गते मयि) — °) K₂ : पार्थ K₅ D₇ : यस्याहं प्रत्ययापार्थ, B₂ (marg) यास्याम्यहं यत्र पार्यो, M₁ : यस्याहं प्रतीया पार्थ Cd cites प्रत्याप (as in text) — °) M₁ : फल्गुनं D₀₁ गमिष्याम्यर्जुनं प्रति — For 36^{cd}, T G M₂₋₅ subst.

585* प्रत्ययो न हि मे पार्थ यावद्गच्छामि पाण्डवम् ।

[M₂₋₅ फल्गुनं (for पाण्डवम्)]

37 G₅ om. 37 — °) K₄ : D₀₁ D₁₋₈ : 5-8 स्वं

(for स्वा) B (B₄ missing) न ह्यहं त्वामनि (B₅ 'नु') क्षिप्य, S (G₅ om) न ह्यहं (T G₃ : तर्ह्यहं) त्वयि कौरव्य — °) B (B₄ missing) कौरवेन्द्र महारणे, S (G₅ om) वि (G₁ : M अ) निक्षिप्ते महारणे — °) B₂ D₀₁ कीर्तय (for कौरव्य) S (G₅ om) कस्मिंश्चित् (M₂₋₅ एकस्मिन्सं) प्रयास्यामि — After 37, S (except G₅) ins

586* न पश्यामि रथं क्वचिद्यस्ते गोप्ता भवेदिह ।

शक्तं य मन्थसे राजन्नोसार प्रति पाण्डव ।

[(L 1) G₁ रणे (for रथ) G₁ : 4 कश्चिद्, M₁ : किंचिद् (for क') G₁ M₁ : इति (for इह) — (L 2) M₂₋₅ ब्रूहि (for प्रति)]

38 °) D₈ : हि कार्यं (for विचार्यं) D₈ : बहुधा (for 'ज्ञो') — °) D₈ : बुद्ध्या S₁ K₁ वर — °) D₈ : स्वयं (for श्रेय) G₁ M₁ : यस्याहं (for बुद्ध्या) — °) M₂ मा (for माम्)

39 °) D₈ एव (for एतन्) — °) B (B₄ missing) D₀₁ हि (for तु) D₄ : शुध्यते (for शु°) — °) B₁ : D₈ माधव, D₀₁ मानव; D₈ : भारत (for मारिप)

40 °) K₄ S च पर, D₂ प्रथम (for परमं) G₅ ज्ञानम् (for यत्नम्) — °) D₈ आत्मनो रक्षणे ह्यहं — K₁ om 40^a-42^d — °) K₂ मदनु (for समनु) — After 40, G₁ M₁ : read 42^{cd}

41 K₁ om 41 (of v 1 40) S₁ K₂₋₄ D₁ : G₅ om (hapl) 41^a-42^b, G₄ om 41-43 — °) D₂ चैव, G₁ : 5 M₁ : सखे, M₂ : सवे (for सख्ये) — °) D₀₁ वा (for च) D₂ संयोगमर्जुनं प्रति — °) D₂ : तद्

नान्यं हि प्रतियोद्धारं रौक्मिणेयादृते प्रभो ।
 मां वापि मन्यते युद्धे भारद्वाजस्य धीमतः ॥ २२
 सोऽहं संभावनां चैतामाचार्यवचनं च तत् ।
 पृष्ठतो नोत्सहे कर्तुं त्वां वा त्यक्तुं महीपते ॥ २३
 आचार्यो लघुहस्तत्वादभेद्यकवचावृतः ।
 उपलभ्य रणे क्रीडेद्यथा शकुनिना शिशुः ॥ २४
 यदि क्राष्णिर्धनुष्पाणिरिह स्यान्मकरध्वजः ।
 तस्मै त्वां विसृजेयं वै स त्वां रक्षेद्यथार्जुनः ॥ २५
 कुरु त्वमात्मनो गुप्तिं कस्ते गोप्ता गते मयि ।
 यः प्रतीयाद्रणे द्रोणं यावद्रच्छामि पाण्डवम् ॥ २६
 मा च ते भयमद्यास्तु राजन्नर्जुनसंभवम् ।

न स जातु महाबाहुर्भारमुद्यम्य सीदति ॥ २७
 ये च सौवीरका योधास्तथा सैन्धवपौरवाः ।
 उदीच्या दाक्षिणात्याश्च ये चान्येऽपि महारथाः ॥ २८
 ये च कर्णमुखा राजत्रयोदाराः प्रकीर्तिताः ।
 एतेऽर्जुनस्य क्रुद्धस्य कलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥ २९
 उद्युक्ता पृथिवी सर्वा ससुरासुरमानुषा ।
 सराश्वसगणा राजन्सकिंनरमहोरगा ॥ ३०
 जङ्गमाः स्थावरैः सार्धं नालं पार्थस्य संयुगे ।
 एवं ज्ञात्वा महाराज व्येतु ते भीर्धनंजये ॥ ३१
 यत्र वीरौ महेष्वासौ कृष्णौ सत्यपराक्रमौ ।
 न तत्र कर्मणो व्यापत्कथंचिदपि विद्यते ॥ ३२

22 Ś1 K1-4 D1 om (hapl.) 22^{abod} —^a) M8-5 यस्य (for तस्य) B1 महाराज (for 'बाहो) —^b) B (B4 missing) फले, Ds नान्य, T G2-4 सत्यं, Gs सत्त्वं (for नित्यं) B (B4 missing) D01 D2 पश्यसि, Dn Ds S पश्यामि (for पश्यति) —^c) D2 om 22^{cd} —^d) G2 रौक्मिणेयाद् K5 Ds 4. 6 [इ]ति (for [अ]ति) —^e) Ś1 K B1-8 Dn D1 8-8 मा चापि, T G2-4 मां वासौ, Gs भवान्स (for मां वापि) — After 22, M8-5 ins

584* भीमो वापि महाराज प्रभञ्जनसमो वले ।

23 ^a) B (B4 missing) D01 D1 5 7 8 M8-5 एताम्, D1 T G M1 2 चैवम् (Gs 'व) (for चैताम्) —^b) K4 च यत्, D2 तत (for च तत्) —^c) D1 M2 त्वा K1 च, K2 तु, M8-5 वै (for वा) T G M1 2 न त्वा (M1 2 त्वा) लक्षामि पाडव

24 ^a) T G1-4 M1 2 हस्तस्त्वाम् (for 'त्वाद्) —^b) S (except M8) भवद्य- (for अमेद्य) —^c) K5 B2 D1 8 उपलभ्य, D2 उपलक्ष्य (for 'लभ्य) Dn1 क्रीडन्, Gs क्रुद्धे (for क्रीडेद्) —^d) M8-5 शकुनिन (for 'निना) Gs रिपु (for शिशु)

25 ^a) Ś1 त्वा तस्मै (by transp), G1 M1 2 तस्मै त्वा, M8-5 तस्मिन्दि —^d) Ś1 M3-5 त्वा (for त्वा) G1 M8-5 यथा दृष्ट (for यथार्जुन)

26 ^a) D1 करोति, Gs गुरुवम् (for कुरु त्वम्) —^b) K4 त्वा (for ते)

27 ^a) S मा (G1 M1 2 न) हि (for मा च). —^c)

S स्स (M8-5 हि) (for स)

28 ^a) G1 M1 2 यौधाम्, M8-5 सर्वे —^b) K5 M8-5 ये च (for तथा) Gs पौरवा (for पौरवा) Ś1 G1 M1 2 तथा पौरवसैधवा, D1 तथा मागधपौरिका

29 ^b) D01 महोदारा (for रथो) —^c) T Gs om. 29^c-30^c —^d) G2 4. 5 M8-5 धनजयस्य क्रुद्धस्य —^e) Ś1 K1-8 B2 नार्हन्ति (for नार्हन्ति)

30 T Gs om 30^c (of v 1 29) —^a) K1-4 इत्येवं, B2 तद्युक्ता; Gs उद्युक्त्वा (for 'क्ता) G1 M कृत्स्ना, G2 4 5 राजन् (for सर्वा) —^b) K2 D1 -मानुषा, S मानवा (G1 M 'वा) —^c) T G2-4 चैव (for राजन्) Gs सगधर्वगणाश्चैव —^d) K1 5 Dn1 Ds T G2-5 -महोरगा

31 ^a) K1 2 B2 3 D01 T G2-4 M1 2 जंगम-, K5 B1 Dn1 D2 4 5 7 8 जगमे (for 'मा) B5 Dn2 D1 8 8 जगमा (Dn2 'मै) स्थावरा सर्वे —^c) T G M1 2 एतद् (for एव) —^d) G1 5 M व्येतु (for व्येतु) Ś1 K1 3-5 D2 1 7 8 धनंजयात् (for 'जये) Dn1 व्येतु ते मनसो ज्वर

32 ^a) G1 M3 4 तत्र (for यत्र) T G2-5 कृष्णौ (for वीरौ) —^b) T G2-5 गतौ पुरुषसत्तमौ —^c) D2 5 व्यासि, G1 M1 2 ह्यापद्, Cd व्या' (as in text) Ś1 K1-8 न तत्र कर्मणा व्याध (K1 व्यास, K2 न्यास; K3 न्यास)

33 ^a) Ś1 K1 8 4 दैवं कृत्वा योगस (Ś1 K1 'म) हम् Cd cites योगम् (as in text) —^b) D1 om from चाहवे up to चित्राक्ष (in 34^c), D2 संयुगे (for चाहवे).

दैवं कृतास्त्रतां योगमर्ममपि चाहवे ।
 कृतज्ञतां दयां चैव आतुस्त्वमनुचिन्तय ॥ ३३
 मयि चाप्यपयाते वै गच्छमानेऽर्जुनं प्रति ।
 द्रोणे चित्रास्त्रतां संख्ये राजन्स्त्वमनुचिन्तय ॥ ३४
 आचार्यो हि मृशं राजभिग्रहे तव गृह्यति ।
 प्रतिज्ञामात्मनो रक्षन्सत्यां कर्तुं च भारत ॥ ३५
 कुरुष्वाधात्मनो गुप्तिं कस्ते गोप्ता गते मयि ।
 यस्याहं प्रत्ययात्पार्थ गच्छेयं फल्गुनं प्रति ॥ ३६
 न ब्रह्म त्वा महाराज अनिक्षिप्य महाहवे ।
 कचिद्यास्यामि कौरव्य सत्यमेतद्ब्रवीमि ते ॥ ३७

एतद्विचार्य बहुशो बुद्ध्या बुद्धिमतां वर ।
 दृष्ट्वा श्रेयः परं बुद्ध्या ततो राजन्प्रशाधि माम् ॥ ३८
 युधिष्ठिर उवाच ।
 एवमेतन्महाबाहो यथा वदसि माधव ।
 न तु मे शुष्यते भावः श्वेताश्वं प्रति मारिप ॥ ३९
 करिष्ये परमं यत्तमात्मनो रक्षणं प्रति ।
 गच्छ त्वं समनुज्ञातो यत्र यातो धनंजयः ॥ ४०
 आत्मसंरक्षणं संख्ये गमनं चार्जुनं प्रति ।
 विचार्यैतद्व्युत्पन्नं बुद्ध्या गमनं तत्र रोचये ॥ ४१
 स त्वमातिष्ठ यानाय यत्र यातो धनंजयः ।

c 7
B 7
K 7

T G₂₋₅ अमर्षं शौर्यमाहवे —^a) T G₂₋₅ चापि (for चैव) —^d) T G M₁ : [अ]पि (for [अ]नु) S₁ कीर्तय, D₂ : चिन्तयन् (for चिन्तय)

34^a Dr om up to चित्रास्त्र (of v 1 33) K₂ om 34^a-35^b —^a) K₂ B₂ (marg as in text) D₂ उपयाते, T G₂ : असहाये (for अपयाते) G₁ M₁ : चेद्, G₂₋₄ ते, G₅ तु, M₂₋₅ त्वं (for त्वे) —^b) M₂₋₅ भीमसेने च पादवे —^c) S₁ K₁ : om (hapl) 34^a-36^d, D₂ om 34^a-35^b —^e) D₂ कृतास्त्रता, G₂ विचित्रतां (for चित्रास्त्रता) B₂ बुद्धे, G₁ : M संख्ये (for संख्ये) —^d) D₂ सर्वं (for राजन्) S [अ]पि (for [अ]नु)

35 S₁ K₁ : om 35, K₂ D₂ om 35^{ab} (for all, of v 1 34) K₂ reads 35-36 on marg —^a) K₂ [स]पि (for हि) M₂₋₅ तत (for राजन्) —^b) D₂ G₂ M निग्रहे गृह्य (G₁ M₂₋₅ : 'घ्य'ते तव —^c) D₂ राजन् (for रक्षन्) —^d) K₂ D₂ D₂ सत्यं (for सत्या)

36 S₁ K₁ : om 36 (of v 1 34) K₂ reads 36 on marg —^a) M₂ : [आ]त्मना (for ने) —^b) T G M₁ : भवेदिह (for गते मयि) —^c) K₂ : पार्थ K₂ D₂ : यस्याहं प्रत्ययार्थय, B₂ (marg) यास्यान्यहं यत्र पार्थो, M₁ : यस्याहं प्रतीयां पार्थ Cd otes प्रत्ययात् (as in text) —^d) M₁ : फाल्गुन D₂ यमिष्याम्यर्जुनं प्रति —^e) For 36^{cd}, T G M₂₋₅ subst.

585* प्रत्ययो न हि मे पार्थ यावद्ब्रूयामि पाण्डवम् ।

[M₂₋₅ फल्गुन (for पाण्डवम्)]

37 G₂ om 37 —^a) K₂ : D₂ D₂ : 5-8 स्वं

(for त्वा) B (B₁ missing) न ब्रूह त्वामनि (B₂ 'बु') क्षिप्य, S (G₂ om) न ब्रूह (T G₂ : तर्हिह) त्वयि कौरव्य —^b) B (B₁ missing) कौरवेन्द्र महारणे, S (G₂ om) वि (G₁ : M अ) निक्षिपे महारणे —^c) B₂ D₂ कौतिय (for कौरव्य) S (G₂ om) कस्मिंश्चित् (M₂₋₅ एकस्मिन्) प्रयास्यामि —^d) After 37, S (except G₂) ins

586* न पश्यामि रथं कचिद्यस्ते गोप्ता भवेदिह ।

शकं यं मन्यसे राजन्गोप्तार प्रति पाण्डव ।

[(L 1) G₁ रणे (for रथ) G₂ : 4 कश्चिद्, M₁ : किंचिद् (for कं) G₁ M₁ : इति (for इह) — (L 2) M₂₋₅ ब्रूहि (for प्रति)]

38 ^a) D₂ : हि कार्यं (for विचार्य) D₂ : बहुधा (for 'शो) —^b) D₂ : बुद्ध्या S₁ K₁ वर —^c) D₂ : स्वयं (for श्रेयः) G₁ M₁ : यत्स्यात् (for बुद्ध्या) —^d) M₂ मा (for माम्)

39 ^a) D₂ एव (for एतन्) —^b) B (B₁ missing) D₂ हि (for तु) D₂ : शुष्यते (for शु) —^c) B₂ : D₂ माधव, D₂ मानद, D₂ : भारत (for मारिप)

40 ^a) K₂ S च पर, D₂ प्रथमं (for परम) G₂ ज्ञानम् (for यत्नम्) —^b) D₂ आत्मनो रक्षणे ब्रूह —^c) K₂ om 40^a-42^d, —^d) K₂ मदनु (for समनु) —^e) After 40, G₁ M₁ : read 42^{cd}

41 K₁ om 41 (of v 1 40) S₁ K₂₋₄ D₁ : G₂ om (hapl.) 41^a-42^b, G₂ om 41-43 —^a) D₂ चैव, G₁ : S M₁ : सखे, M₂ : सचे (for संख्ये) —^b) D₂ वा (for च) D₂ संयोगमर्जुनं प्रति —^c) D₂ : तद्

ममापि रक्षणं भीमः करिष्यति महाबलः ॥ ४२
 पार्षतश्च ससोदर्यः पार्थिवश्च महाबलाः ।
 द्रौपदेयाश्च मां तात रक्षिष्यन्ति न संशयः ॥ ४३
 कैकया भ्रातरः पञ्च राक्षसश्च घटोत्कचः ।
 विराटो द्रुपदश्चैव शिखण्डी च महारथः ॥ ४४
 धृष्टकेतुश्च बलवान्कुन्तिभोजश्च मारिष ।
 नकुलः सहदेवश्च पाञ्चालाः सुञ्जयास्तथा ।
 एते समाहितास्तात रक्षिष्यन्ति न संशयः ॥ ४५

न द्रोणः सह सैन्येन कृतवर्मा च संयुगे ।
 समासादयितुं शक्नो न च मां धर्षयिष्यति ॥ ४६
 धृष्टद्युम्नश्च समरे द्रोणं क्रुद्धं परंतपः ।
 वारयिष्यति विक्रम्य वेलेव मकरालयम् ॥ ४७
 यत्र स्थास्यति संग्रामे पार्षतः परवीरहा ।
 न द्रोणसैन्यं बलवत्क्रामेत्तत्र कथंचन ॥ ४८
 एष द्रोणविनाशाय समुत्पन्नो हुताशनात् ।
 कवची स शरी खड्गी धन्वी च वरभूषणः ॥ ४९

(for [ए]तद्) Ks B (B4 missing) D (D1 s om) स्वय (for द्वय) —^a) B2 (marg as in text) तव (for तत्र) Dn1 D2 s रोचय (for 'वे)

42 Ś1 Ks-4 D1 s Gs om 42^{ab} (of v 1 41) K1 Gs om 42 (of v 1 40, 41) —^a) Gs damaged D1 सा (for स) Ds s उत्तिष्ठ (for आतिष्ठ) T Gs Ms (sup l in as in text) गच्छ स्व समनुज्ञातो — G1 M1 s read 42^{ad} after 40 —^a) Ds करिष्यति न संशय — G1 M1 s ins after 42^{ab} Ms. 4 s (sup l in) after 42

587* पृष्ठत पुरुषग्याघ्र भीमस्त्वानुगमिष्यति ।

[M2 भीमस्य (for 'स्तु)]

while after 42, Ds reads 44^{ab}

43 Gs om 43 (of v 1 41) —^a) D1 s पार्ष-
 तस्तु, M1 s पार्षतश्च, Ms-s धृष्टद्युम्न (for पार्षतश्च)
 Ks सहोदर्य, Ks Ds-s ससौ* (for ससो*) —^b) S
 (Gs om) महारथा (for 'बला) K1 पार्थिवश्च महाबल
 —^c) Ms-s मा (for मा) —^d) Ds Gs 4 करिष्यति,
 T वरिष्यति (for रक्षिष्यन्ति) Ds रक्षयिष्यति न संशय
 (hypermetric)

44 K1 om (hapl) 44-45 Ds reads 44^{ab} after
 42 —^a) Ks B2 Dc1 D2 4 7 s कैकया, B1 s s Dn1
 D1 s s s कैकया (for कैकया)

45 K1 om 45 (of v 1 44) —^b) Ds 7 कुंती
 भोजश्च Ks Dn1 वीर्यवान्, B (B4 missing) Dc1
 Ds s S मातुल, D1 7 मारिष —^d) Ks Ds पञ्चाला
 Ms-s पाञ्चालाश्च सञ्जया —^c) D2 s s समस्ता मा,
 Cd सावहितास् (for समा*)

46 ^b) Ds [ख]त्र (for च) Ms-s साखत (for
 संयुगे). —^c) Ś1 K1 s 4 D1 s मामासादयितु Ks
 शक्नो, Ks B1 s Dc1 D2 s-s S (except Gs) शक्नो

(for शक्नो) —^a) Ms-s मा (for मां) Ks B1 s s
 Dc1 Dn1 Ds s-s S धर्षयिष्यति

47 ^a) K1-s B2 Dc1 Dn Ds S तु (for च) —^b)
 Ds क्रुद्धं (for क्रुद्धं) Ś1 K1 s Dn1 D1-s T G2-s पर
 तप, B2 समतत (for परतप) —^c) Ks Dn1 T G
 M1 s वारयिष्यति, Dn2 वारयिष्यते Dn2 om from
 विक्रम्य up to कथ (in 48^d) Ms-s वेगेन (for विक्रम्य)
 —^d) Ms-s वरुणालयं (for मकरालयम्)

48 Dn2 om up to कथं (of v 1 47) —^c) Ś1
 K1-s द्रोणे (Ks 'णो) न सैन्येन बल, Ks Dn1 D1 s s
 s-s द्रोणो न सैन्यं बलवान् (Ks 'वद्), D2 द्रोण
 ससैन्यो बलवान्, S न द्रोणस्य बलं तात —^d) Ś1 K1 S
 क्रमेत्तत्र (Ś1 'तु); K1-s न क्रमेत्तत्, Ks आक्रमेत्तु,
 Dn1 Ds नाक्रमेत्, D2 आगच्छेत्, Ds सक्रमेत्तत्, D1 s
 कामच्च तु (for क्रामेत्तत्र)

49 For the incident, of 1 155 38 —^b) Ks
 विनाशनात् (for हुता*) —^c) Ś1 K1-s B (B4 missing)
 Dc1 सशर, Ms-s स रथी (for स शरी) —^d) K1-4
 B (B4 missing) Dc1 Ds s s G1 M1 s चर्मी, Dn1 T
 G2-s Ms-s वर्मी (for धन्वी) G1 पर- (for वर-)
 D2 चर्मावरभूषण — After 49, S ins

588* एष द्रोणं रणे क्रुद्धं वारयेत् स वै प्रभो ।

पाञ्चाल सहित सर्वे पाण्डवाना च धन्विनि ।

[(L 1) G2 क्रू (for क्रुद्ध) — (L 2) G1 M
 पांचाले (for 'ल') Gs पांचाला सहिता सर्वे (for the
 prior half)]

50 ^a) K2-4 B1 D1 s T G1 s M विस्त्रब्धो, Ks
 Dn2 Ds 7 s विस्त्रब्धं (for 'ब्धो) Ks Ds सैन्य.
 B2 (marg as in text) क्षीप्रमागच्छ सैन्य —^b) K1 s
 समव, Ds विभ्रम (for सभ्रमम्) —^c) B (B4 miss

विश्रब्धो गच्छ शैनेय मा कार्षीर्मयि संभ्रमम् ।

धृष्टद्युम्नो रणे क्रुद्धो द्रोणमावारयिष्यति ॥ ५०

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पञ्चशीतितमोऽध्यायः ॥ ८६ ॥

८७

संजय उवाच ।

धर्मराजस्य तद्वाक्यं निशम्य शिनिपुंगवः ।
पार्थाञ्च भयमाशङ्कन्परित्यागान्महीपतेः ॥ १
अपवादं ह्यात्मनश्च लोकाद्रक्षन्विशेषतः ।
न मां भीत इति ब्रूयुरायान्तं फल्गुनं प्रति ॥ २
निश्चित्य बहुधैवं स सात्यकिर्युद्धदुर्मदः ।

धर्मराजमिदं वाक्यमब्रवीत्पुरुषर्षभ ॥ ३
कृतां चेन्मन्यसे रक्षां स्वस्ति तेऽस्तु विशां पते ।
अनुयास्यामि वीभत्सुं करिष्ये वचनं तव ॥ ४
न हि मे पाण्डवात्कश्चिन्निषु लोकेषु विद्यते ।
यो वै प्रियतरो राजन्सत्यमेतदब्रवीमि ते ॥ ५
तस्याहं पदवीं यास्ये संदेशाच्च मानद ।

ing) D₁ D₂ T G M₁ s क्रुद्ध (for क्रुद्धो) —^a)
D₂ वारयिष्यति T G s s स द्रोण वारयिष्यति

Colophon S₂ B₄ missing — Sub-parvan K₁ s-s
B₂ s D₁ D₂ D₁-s s-s जयद्रथवध — Adhy name
S₁ K₂-s B (B₄ missing) D₁ D₁ s s सात्यकिप्रवेशे,
D₁ D₁ १ s सात्यकिप्रवेशे युधिष्ठिररक्षायां, G₁ M₁ s
सात्यकियुधिष्ठिरसवाद, Bom ed युधिष्ठिरसात्यकिवाक्यं
— Adhy no (figures, words or both) B₁ T G₁-
108, D₁ 110, D₂ 114, D₂ 7, G₁ 106,
M 107 — Śloka no D₁ G₁ 52

87

✎ This adhy is missing in S₂ B₄ (of v 1
7 85 88, 86 1)

1 K₂ om. (hapl) 1^a-3^b D₂ om the ref G₁
transp 1^b and 1^c —^b) D₁ आकर्ष्य (for निशम्य)
K₁ D₁ s-s शनि (for शिनि) — D₁ om 1^c-2^b —^c)
K₁ D₁ पार्थश्च, D₂ D₂ स पार्थाद्, D₂ पार्थस्य (for
पार्थाञ्च) K₁ B (B₄ missing) D₁ D₂ s D₁ १ s T
G₁ s आशसन्, D₂ G₁ s s M आशंक्य (for आशङ्कन्)
—^d) D₂ s s परित्यागे (for त्यागान्) K₁ B₂ s D₁
D₂ G₂ s M₁ महीपते

2 K₂ om 2, D₁ om 2^{ab} (for both, cf. v 1 1)
—^a) G₁ om from ह्यात्मनश्च up to दुर्मद (in 3^b)
D₂-s च (for हि) M₁-s आत्मनश्चापवादं च —^b)
B₂ G₁ M₁-s लोके, D₂-s लोकान् (for लोकाद्)

S₁ K (K₂ om) D₁ D₁ s s-s पश्यन् (for रक्षन्) D₂
लोकवाद विशेषत —^c) D₂ स, D₂ ते (for न)
K₁ G₁ s M₁ s मा, G₁ वा (for मां) D₁ D₂
D₂-s भीतम् (for भीत) S₁ K₁ s D₁ s ब्रूयाद् (for
ब्रूयुर) D₁ न भीत इति मा ब्रूयुर —^d) K₁ s B₂
D₂ s D₂ s अयात, T G₂ s प्रयातु, G₁ M₁-s प्रयातं,
G₁ M₁ (inf lin) प्रयात, M₁ s न यातं (for आयान्त)
Some MSS फाल्गुनं

3 K₂ G₁ om 3^{ab} (of v 1 1, 2) —^a) K₁
चैव, M₁-s राजन् (for [पु]वं स) D₂ निश्चित्यैवं बहु-
विध — After 3^{ab}, S₁ s₂ s.

589* नातिव्यक्तमिवाभाष्य धर्मराजं महायशा ।

शोकगद्गदया वाचा शोकोपहसचेतन ।

[G₁ om up to शोकगद्गदया (in line 2) — (L 1)
G₂ s इह (for इव)]

—^a) K₁ s B (B₄ missing) D₁ D₂ s D₂ s-s पुरुष
र्षभ, D₁ 'मं (for 'म) — For 3^{ab}, S₁ subst

590* यथेदानीमिति ध्यात्वा धर्मराजमथाब्रवीत् ।

4^a) K₂ D₂ s G₁ कृता (for कृतां) D₂ १ G₁ च
(for चेन्) D₂ रक्षा — D₂ om (hapl) 4^c-5^a
—^c) M₁ s अह (for अजु) — After 4, G₁ M₁ s
read 7^{ab}

5 D₂ om 5 (of v 1 4) B₂ reads 5^a-7^b on
marg —^a) B₁ s s D₁ s s १ s १ s मे (for वै) S₁
K₁ D₁ १ s G₁ M₁ s प्रियतमो (for 'तरो)

त्वत्कृते न च मे किञ्चिदकर्तव्यं कथंचन ॥ ६
 यथा हि मे गुरोर्वाक्यं विशिष्टं द्विपदां वर ।
 तथा तवापि वचनं विशिष्टतरमेव मे ॥ ७
 प्रिये हि तव वर्तेते आतरौ कृष्णपाण्डवौ ।
 तयोः प्रिये स्थितं चैव विद्धि मां राजपुंगव ॥ ८
 तवाज्ञां शिरसा गृह्य पाण्डवार्थमहं प्रभो ।
 भित्त्वेदं दुर्भिदं सैन्यं प्रयास्ये नरसत्तम ॥ ९
 द्रोणानीकं विशाम्येष क्रुद्धो क्षप इवार्णवम् ।
 तत्र यास्यामि यत्रासौ राजत्राजा जयद्रथः ॥ १०
 यत्र सेनां समाश्रित्य भीतस्तिष्ठति पाण्डवात् ।

गुप्तो रथवरश्रेष्ठैर्द्रौणिकर्णकृपादिभिः ॥ ११
 इतस्त्रियोजनं मन्ये तमध्वानं विशां पते ।
 यत्र तिष्ठति पार्थोऽसौ जयद्रथवधोद्यतः ॥ १२
 त्रियोजनगतस्यापि तस्य यास्याम्यहं पदम् ।
 आसैन्यववधाद्राजन्सुदृढेनान्तरात्मना ॥ १३
 अनादिष्टस्तु गुरुणा को न युध्येत मानवः ।
 आदिष्टस्तु त्वया राजन्को न युध्येत मादृशः ।
 अभिजानामि तं देशं यत्र यास्याम्यहं प्रभो ॥ १४
 हुडशक्तिगदाप्रासखड्गचर्मर्षितोमरम् ।
 इष्वस्त्रवरसंवाधं क्षोभयिष्ये बलार्णवम् ॥ १५

6 T G₂₋₅ om 6, Dn₁ om 6^{ab} B₂ reads 6 on marg —^a) M₄ यस्य (for तस्य) —^b) K₈ 4 D₁ मारिष (for मानद) —^c) B₁ 2 D₂ न हि, G₁ M च न (by transp) D₁ 3 न (for मे)

7 B₂ reads 7^{ab} on marg G₁ M_{1,2} read 7^{ab} after 4 —^c) M₈₋₅ तथा हि वचनं तेद्य —^b) K₅ B₃ Dn₂ D₅ M₄ 5 (sup l_{in}) च (for मे)

8 ^a) D₂ 8 5 M₈ 4 प्रियौ —^b) D₂ ज्ञातरौ (for आतरौ) —^c) Ś₁ प्रिये हित, G₃ प्रियस्थितश्च —^d) M₈₋₅ नृप- (for राज-) S सत्तम (for पुंगव)

9 ^a) T त्वदाज्ञा, G₈ स्वमाज्ञां, G₄ तदाज्ञा (for तवाज्ञा) D₂ 8 6 T G₂₋₅ [आ]वाय (for गृह्य) —^b) D₁ 5 इति, G₂ 5 महीं (for अहं) D₂ विभो, G₂ इमा (for प्रभो) —^c) T G₂₋₅ मेत्स्यामि (for भित्त्वेदं) M₈₋₅ भित्त्वेदा (sic) दुर्भिदा सेना —^d) D₅ T G M_{1,2} राज- (for नर) D₁ 5 -पुंगव (D₁ 'व') (for सत्तम) M₈₋₅ प्रयास्ये यत्र पाटव

10 ^a) K₅ [ए]व, D₈ [ए]तत् (for [ए]व) —^c) T G M_{1,2} यामि च, M₈₋₅ गच्छामि (for यास्यामि) —^d) D₃ 6 राजा राजन् (by transp)

11 ^a) M₈₋₅ पाप (for यत्र) T G₂₋₅ M₂₋₅ तमाश्रित्य (for समा) —^b) B (B₁ missing) D₀₁ फाल्गुनात् (for पाण्डवात्) —^c) Dn₁ रथवर (for धर) —^d) Dn₁ D₈ M₈ 4 द्रोण (for द्रौणि)

12 ^a) K₁₋₄ D₁ क (K₄ 'फा' ल्गुनार्थमह यास्ये —^b) K₁₋₄ D₁ मही- (for विशा) —^c) S भीमल्युर (for

पार्थोऽसौ) —^d) G₁ M (M₈ also as in text) चवो ल्युक् (for 'द्यत.)

13 G₅ om 13^{ab} —^a) Ś₁ K₁ 2 त्रियोधन (for 'जन-) G₄ -पदस्य (for -गतस्य) K₁ [अ]द्य (for [अ]पि) —^b) D₈ 6 T G₂ तत्र (for तस्य) —^c) M₈₋₅ -पयाद् (for -वयाद्) —^d) D₁ सुदृढेन, M₁ 2 निहितेन (for सुदृढेन)

14 ^b) D₁ om. (hapl) from मानवः up to युध्येत (in 14^d) G₅ माधव (for मानव) —^c) Ś₁ K₁₋₄ om. (hapl) 14^{ab} —^c) D₈ T G M₁ 2 च (for तु) B₃ Dn₂ D₁ यथा (for त्वया) —^d) K₅ B (B₁ missing) Dn₂ D₈ G₂₋₅ M₁ 2 नु (for न) —^e) D₂ 6 अनु- (for क्षमि) —^f) B₂ पर (for यत्र) S इत् पूर्णं त्रि (G₄ 'व' त्रि, M₁ 2 'र्षि' त्रि) योजन — After 14, S ins

591* यत्र तिष्ठति राजासौ सैन्यवो बालघातक ।

सागरप्रतिम सैन्यं गर्जेन्तमिव सागरम् ।

15 ^a) K₁ उहु-, K₅ B₂ 8 5 Dn₂ हुल-, B₁ G₈ 4 हुल-, D₀₁ Dn₁ शूल-, D₁ हतः, D₂ हट, D₈ 6 खड्ग, D₁ 1 8 यहु-, D₅ शक्ति, T G₁ 2 M हुल, G₅ शुभ- (for हुट-) D₅ -चर्म- (for -शक्ति) S रथ (for -गदा) K₄ D₈ -प्रास- (for -प्रास) —^b) K₅ B (B₁ missing) D₀₁ Dn D₂ 4 c-3 च (D₈ च) मे, S -गदा- (for -खड्ग-) K₅ B (B₁ missing) D₀₁ Dn D₂ 4 1 8 G₁ M₈₋₅ -खड्गर्षि, D₃ 6 -शक्त्युष्टि, D₅ -तोमर, T G₂₋₅ -शक्त्युष्टि, M₁ 2 -शक्त्युष्टि- (for -चर्मर्षि-) K₅ B₃ Dn D₁ -तोमरैः, D₅ -पट्टि- (for -तोमरम्) —^c) S इष्वस (for इष्वस्त्र) Ś₁ K₁₋₄

यदेतत्कुञ्जरानीकं साहस्रमनुपश्यसि ।

कुलमञ्जनकं नाम यत्रैते वीर्यशालिनः ॥ १६

आस्थिता बहुमिर्मलैश्चैर्युद्धशौण्डैः प्रहारिभिः ।

नागा मेघनिभा राजन्धरन्त इव तोयदाः ॥ १७

नैते जातु निवर्तन्रेषिता हस्तिसादिभिः ।

अन्यत्र हि वधादेषां नास्ति राजन्पराजयः ॥ १८

अथ यात्रयिनो राजन्समन्तादनुपश्यसि ।

एते रुक्मरथा नाम राजपुत्रा महारथाः ॥ १९

रथेष्वस्त्रेषु निपुणा नागेषु च विशां पते ।

धनुर्वेदे गताः पारं मुष्टियुद्धे च कोविदाः ॥ २०

गदायुद्धविशेषज्ञा नियुद्धकुशलास्तथा ।

खड्गप्रहरणे युक्ताः संपाते चासिचर्मणोः ॥ २१

शूराश्च कृतविद्याश्च स्पर्धन्ते च परस्परम् ।

नित्यं च समरे राजन्विजिगीषन्ति मानवान् ॥ २२

कर्णेन विजिता राजन्दुःशासनमनुव्रताः ।

एतांस्तु वासुदेवोऽपि रथोदारान्प्रशंसति ॥ २३

सततं प्रियकामाश्च कर्णस्यैते वशे स्थिताः ।

तस्यैव वचनाद्राजनिवृत्ताः श्वेतवाहनात् ॥ २४

ते न क्षता न च श्रान्ता दृढावरणकार्मुकाः ।

मदर्थं विष्टिता नूनं धार्तराष्ट्रस्य शासनात् ॥ २५

नर (for चर) —^d D₂ महाबलं (for बलार्णवम्)
S (except M₂-s) क्षौभयित्वा प्रजाम्बहं

16 ^b B₁-s D₂ D₃ S सहस्रम् D₃ अनुप
श्यति —^o D₂ D₃ S Cv आजनकं (for अज्ञ) S₁
K₁-s D₁ कुलसंजनकं नाम —^d S मत्ता हेमवता
स्मृता

17 ^b D₂ D₃ युद्धशौण्डै (for 'शौण्डै') K₁ D₂
D₃ प्रहारिभिः; M₂-s महात्मभिः (for प्रहारिभिः) —K₄
D₁ om (hapl.) 17^a-18^b —^o S₁ K (K₄ om) D₂
D₃-s G₄-s नाना (for नागा) S नग- (for मेघ).
K₁ B₂ (marg) निमाकारा, D₂ अतीकाशा, T G₂-s
निमाश्चैव (for निमा राजन्) —^d D₃ पर्वता (for
तोयदा)

18 K₄ D₁ om. 18^{ab} (of v 1 17) —^a M₂
s (sup lsn) निवर्तते (for तैरन्) —^b S₁ K₁-s
D₂ D₃ S प्रेरिता, D₁ S प्रेयो (D₁ वे) ता (for प्रे-
षिता) —^o G₄ M₂-s तेषां (for एषां) —^d S₁
K D₂ D₃ S परिक्षय (for पराजय)

19 ^a D₂ अजेयान्, D₁ S अन्ययान् (for अय यान्)
M₂-s स्वेतान् (for राजन्) —D₂ reads 19^{ab} on
marg —^b S₁ K₄ D₃ S सहस्रान्, K₁-s S D₂ D₃
S सहस्रान्, D₂ M₂-s सहस्रम्, D₃ समस्रान्
(for समन्ताद्) —^d S₁ K₁-s G₂ M₂-s महाबला,
D₃ यशा (for 'रथा')

20 ^a S₁ K₁-s D₂ D₃ G₁ M₂-s [अ]शेषु, D₃ S
स्वेषु (for [अ]शेषु) G₁ M₁-s कुशला (for निपुणा)
—^o S₁ धनुर्वेदे; K₁-s D₂ S M₁-s धनुर्वेद (for

'वेदे) —^d D₂ गदा (for मुष्टि) B₂ युद्धेषु (for
युद्धे च)

21 ^a D₂ शक्ति (for गदा) D₃ युद्धे (for
युद्ध) —^b K₄ तदा (for तथा) —^o S₁ प्रहरणा,
D₄ S G₂ 'रणैर्' (for 'रणे) —^d K₅ D₂ निपाते
(for सपाते) K₄ M₂ चर्मणो; D₃ कर्मणि (for
चर्मणो)

22 K₄ om 22^a-23^b —^o K₅ D₂ D₃ S S
M₂-s हि (for च) —K₅ om (hapl.) 22^a-23^a —^d
D₂ विजिगीषन्ति हि, D₄ 'षतीह (both hypermetrio)
(for 'षन्ति) B₂ S D₂ मानवान् (for मानवान्) T
G M₁ S जिगीषन्ते रणे स्थिता (M₁-s रणप्रिया)

23 K₄ om. 23^{ab}, K₅ om 23^a (for both, of v 1
22) G₄ om (hapl.) 23^a-24^b —^a D₂ D₁ S
S T G₂ विष्टिता (for विजिता) —^o S (G₄ om.)
एतानेव रथोदारान्वासुदेव प्रशंसति

24 G₄ om 24^{ab} (of v 1 23) —^a B₁-s D₂
S (G₄ om.) हि (for च) —^b D₂ अपि (for द्युते)
K₄ व्यवस्थिता (for वशे स्थिता) —^o D₃ तस्यैते
(for तस्यैव) Cv as in text —^d T G₂ निवृत्ताश्च,
G₂ M₁ S निवृत्ता (sic) (for निवृत्ता) Cv as in text

25 D₁ om. (hapl.) 25 D₂ om 25^{ab} —^a
B₂ D₃ क्षता, D₂ स्वेते, D₃ क्षाता; D₅ क्राता, D₁ S
कृता (D₅ ता), G₂ damaged (for क्षता) K₁-s
च न (by transp) —^b G₂ दृढावरणकार्मुका Cd
otes आवरण —^o K₅ B (B₄ missing) D (except
D₁, D₄ om) M₂-s मदर्थं (for मदर्थ), S₁ K₁-s

त्वत्कृते न च मे किञ्चिदकर्तव्यं कथंचन ॥ ६
 यथा हि मे गुरोर्वाक्यं विशिष्टं द्विपदां वर ।
 तथा तवापि वचनं विशिष्टतरमेव मे ॥ ७
 प्रिये हि तव वर्तेते आतरौ कृष्णपाण्डवौ ।
 तयोः प्रिये स्थितं चैव विद्धि मां राजपुंगव ॥ ८
 तवाज्ञां शिरसा गृह्य पाण्डवार्थमहं प्रभो ।
 भित्त्वेदं दुर्भेदं सैन्यं प्रयास्ये नरसत्तम ॥ ९
 द्रोणानीकं विशाम्येष क्रुद्धो क्षप इवार्णवम् ।
 तत्र यास्यामि यत्रासौ राजत्राजा जयद्रथः ॥ १०
 यत्र सेनां समाश्रित्य भीतस्तिष्ठति पाण्डवात् ।

B T G₂-s om. 6, Dn₁ om 6^{ab} B₂ reads 6 on marg —^a) M₄ यस्य (for तस्य) —^b) K₈ & D₁ मारिष (for मानद) —^c) B₁ & D₂ न हि, G₁ M च न (by transp) D₇ स न (for मे)

7 B₂ reads 7^{ab} on marg G₁ M₁ & 2 read 7^{ab} after 4 —^c) M₈-s तथा हि वचनं तेद्य —^b) K₈ B₈ Dn₂ D₅ M₄ s (sup l₈n) च (for मे)

8 ^a) D₂ s. & M₈ & प्रियौ —^b) D₂ आतरौ (for आतरौ) —^c) Ś₁ प्रिये हित, G₅ प्रियस्थितश्च —^d) M₈-s नृप- (for राज-) S सत्तम (for पुंगव)

9 ^a) T तवाज्ञां, G₈ त्वमाज्ञा, G₄ तदाज्ञा (for तवाज्ञा) D₂ s & T G₂-s [अ]दाय (for गृह्य) —^b) D₁ s इति, G₂ s मही (for लह) D₂ विमो, G₂ इमा (for प्रभो) —^c) T G₂-s भित्त्स्यामि (for भित्त्वेदं) M₈-s भित्त्वेदां (s₁₀) दुर्भेदा सेनां —^d) D₅ T G M₁ & राज- (for नर) D₁ s पुंगव (D₄ 'वं') (for सत्तम) M₈-s प्रयास्ये यत्र पाण्डव

10 ^a) K₈ [ए]व, D₈ [ए]तत् (for [ए]व) —^c) T G M₁ & यामि च, M₈-s गच्छामि (for यास्यामि) —^d) D₈ & राजा राजन् (by transp)

11 ^a) M₈-s पाप (for यत्र) T G₂-s M₈-s समाश्रित्य (for समा) —^b) B (B₄ missing) D₆₁ फाल्गुनात् (for पाण्डवात्) —^c) Dn₁ रथवरै (for वर-) —^d) Dn₁ D₈ M₈ & द्रोण- (for द्रौणि)

12 ^a) K₁-4 D₁ फ (K₄ 'फा') स्तुनार्थमहं वास्ये —^b) K₁-4 D₁ मही- (for विशा) —^c) S बीमस्तुर (for

गुप्तो रथवरश्रेष्ठैर्द्रौणिकर्णकृपादिभिः ॥ ११
 इतस्त्रियोजनं मन्ये तमध्वानं विशां पते ।
 यत्र तिष्ठति पार्थोऽसौ जयद्रथवधोद्यतः ॥ १२
 त्रियोजनगतस्यापि तस्य यास्याम्यहं पदम् ।
 आसैन्यवधवाद्राजन्सुदृढेनान्तरात्मना ॥ १३
 अनादिष्टस्तु गुरुणा को न युध्येत मानवः ।
 आदिष्टस्तु त्वया राजन्को न युध्येत मादृशः ।
 अभिजानामि तं देशं यत्र यास्याम्यहं प्रभो ॥ १४
 हुडशक्तिगदाप्रासखङ्गचर्मर्षितोमरम् ।
 इष्वस्त्रवरसंवाधं क्षोभयिष्ये बलार्णवम् ॥ १५

पार्थोऽसौ) —^d) G₁ M (M₈ also as in text) चयो ल्लुक (for 'द्यत')

13 G₅ om 13^{ab} —^a) Ś₁ K₁ & त्रियोजन (for 'जन) G₄ पदस्य (for गतस्य) K₁ [अ]थ (for [अ]पि) —^b) D₈ & T G₂ तत्र (for तस्य) —^c) M₈-s पथाद् (for चथाद्) —^d) D₇ सुदृढेन, M₁ & तिहितेन (for सुदृढेन)

14 ^b) D₄ om. (hapl) from मानव up to युध्येत (in 14^d) G₈ माधव (for मानव) —^c) Ś₁ K₁-4 om. (hapl) 14^{ad} —^c) D₈ T G M₁ & च (for तु) B₈ Dn₁ D₁ यथा (for त्वया) —^d) K₈ B (B₄ missing) Dn₂ D₈ G₈-s M₁ & नु (for न) —^e) D₈ & अनु- (for क्षभि) —^f) B₂ परं (for यत्र) S हत पूर्णं त्रि (G₄ 'वं' त्रि, M₁ & 'र्षितोमरम्' — After 14, S ins

591* यत्र तिष्ठति राजासौ सैन्यवो बालघातकः ।

सागरप्रतिमं सैन्यं गर्जेन्तमिव सागरम् ।

15 ^a) K₁ उड्ड, K₄ B₂ s & Dn₂ हल, B₁ G₈ & हुल; D₆₁ Dn₁ शूल, D₁ हत, D₂ हव, D₈ & खङ्ग, D₄ & स बहु, D₈ शक्ति, T G₁ & M हुल, G₈ क्षुम- (for हुड) D₈ चर्म- (for शक्ति) S रथ- (for गदा) K₄ D₈ प्राश- (for प्रास) —^b) K₈ B (B₄ missing) D₆₁ Dn D₂ & 8-8 च (D₈ च)र्म-, S गदा- (for खङ्ग) K₆ B (B₄ missing) D₆₁ Dn D₂ & 4.1 & G₁ M₈-s खङ्गर्षि; D₈ & शक्त्युष्टि, D₈ तोमर, T G₂-s शक्त्युष्टि, M₁ & शर्षि- (for चर्मर्षि-) K₈ B₈ Dn D₄ तोमरै, D₈ पद्विशं (for तोमरम्) —^c) S इष्वस्त्र (for इष्वस्त्र) Ś₁ K₁-4

यदेतत्कुञ्जरानीकं साहस्रमनुपश्यसि ।
 कुलमञ्जनकं नाम यत्रैते वीर्यशालिनः ॥ १६
 आस्थिता बहुमिर्मलैर्ज्युद्धशौण्डैः प्रहारिभिः ।
 नागा मेघनिभा राजन्क्षरन्त इव तोयदाः ॥ १७
 नैते जातु निर्वर्तेरन्प्रेषिता हस्तिसादिभिः ।
 अन्यत्र हि वधादेषां नास्ति राजन्पराजयः ॥ १८
 अथ यात्रयिथो राजन्समन्तादनुपश्यसि ।
 एते रुक्मरथा नाम राजपुत्रा महारथाः ॥ १९
 रथेष्वस्त्रेषु निपुणा नागेषु च विशां पते ।
 धनुर्वेदे गताः पारं मृष्टियुद्धे च कोविदाः ॥ २०

गदायुद्धविशेषज्ञा निपुङ्गुकुशलास्तथा ।
 खड्गप्रहरणे युक्ताः संपाते चासिचर्मणोः ॥ २१
 शूराश्च कृतविद्याश्च स्पर्धन्ते च परस्परम् ।
 नित्यं च समरे राजन्विजिगीषन्ति मानवान् ॥ २२
 कर्णेन विजिता राजन्दुःशासनमनुव्रताः ।
 एतांस्तु वासुदेवोऽपि रथोदारान्प्रशंसति ॥ २३
 सततं प्रियकामाश्च कर्णस्यैते वशे स्थिताः ।
 तस्यैव वचनाद्राजनिवृत्ताः श्वेतवाहनात् ॥ २४
 ते न क्षता न च श्रान्ता दृढावरणकार्मुकाः ।
 मदर्थं विधिता नूनं धार्तराष्ट्रस्य शासनात् ॥ २५

नर (for चर) —^d D₃ s महाबलं (for बलार्णवम्)
 S (except M₃-s) क्षोभयित्वा व्रजान्यहं

16 ^b B₁ s s Dn₁ D₃ s s S सहस्रम् D₃ अनुप
 श्रयति —^c Dn₂ D₃ s Cv अञ्जनके (for अञ्ज) S₁
 K₁ s D₄ कुलसेजनकं नाम —^d S मत्ता हैमवता
 स्मृता

17 ^b Dn₁ D₂ युद्धशौण्डा (for 'शौण्डै') K₅ Dn₁
 D₃ प्रहारिणः; M₃-s महास्रमि (for प्रहारिभिः) —^c K₄
 D₁ om (hapl.) 17^a-18^b —^c S₁ K (K₄ om) Dn
 D₃-s G₂ s नाता (for नागा) S नग- (for मेघ).
 K₁ B₃ (marg) निमाकारा, D₃ अतीकाशा, T G₂-s
 निमाक्षैव (for निमा राजन्) —^d D₃ पर्वता (for
 तोयदा)

18 K₄ D₁ om. 18^{ab} (of v 1 17) —^a M₃.
 4. s (sup l₁n) निवर्तते (for 'वर्तेन्') —^b S₁ K₁-s
 Dn₂ D₃ s s प्रेरिता, D₇ s प्रेज्ये (D₇ वे) तं (for प्रे-
 षिता) —^c G₄ M₃-s तेषां (for एषां) —^d S₁
 K Dn₁ D₂-s परिक्षय (for पराजय)

19 ^a D₂ अजेयान्, D₇ s अज्ययान् (for अज यान्)
 M₃-s स्वेतान् (for राजन्) —^c D₀₁ reads 19^{bc} on
 marg —^b S₁ K₄ D₃ s सहस्रान्, K₁-s s Dn₁ D₁.
 4. s s सहस्रान्, Dn₂ M₃-s सहस्रम्, D₂ समस्रान्
 (for समन्ताद्) —^d S₁ K₁-4 G₂ M₃-s महाबला,
 D₃ यथा (for 'रथा')

20 ^a S₁ K₁-s D₀₁ D₄ G₁ M₃-s [अ]क्षेपु, D₃ s
 स्वेपु (for [अ]क्षेपु) G₁ M₁. 2 कुशला (for निपुणा)
 —^c S₁ धनुर्वेदे; K₁. 2 s D₃. 6 M₁. 2 धनुर्वेद (for

'वेदे) —^d D₃ गदा (for मृष्टि-) B₃ युद्धेषु (for
 युद्धे च)

21 ^a D₂ शक्ति (for गदा) D₃ युद्धे (for
 युद्ध-) —^b K₄ तदा (for तथा) —^c S₁ प्रहरणा,
 D₁. 1 s G₅ 'रणैर्' (for 'रणे') —^d K₅ Dn₁ निपाते
 (for संपाते) K₄ M₃ 'वर्मणो', D₃ 'कर्मणि' (for
 'चर्मणो')

22 K₄ om 22^a-23^b —^c K₅ Dn₂ D₃ 4. 5 s
 M₃-s हि (for च) —^c K₅ om (hapl.) 22^a-23^a —^d
 Dn₁ विजिगीषति हि, D₄ 'पंतीह' (both hypermetric)
 (for 'पन्ति') B₂. 6 D₀₁ मानवान् (for मानवान्) T
 G M₁. 2 जिगीषतो रणे स्थिता (M₁ s रणप्रिया)

23 K₄ om. 23^{ab}, K₅ om 23^a (for both, of v 1
 22) G₄ om. (hapl.) 23^a-24^b —^a Dn D₁ 4 s
 1 s T G₂ विहिता (for विजिता) —^d S (G₄ om.)
 एतानेव रथोदारान्वासुदेव प्रशंसति

24 G₄ om. 24^{ab} (of v 1 23) —^a B₁-s D₀₁
 S (G₄ om) हि (for च) —^b Dn₂ अपि (for एते)
 K₄ व्यवस्थिता (for वशे स्थिता) —^c D₃ तस्यैते
 (for तस्यैव) Cv as in text —^d T G₂ निवृत्ताश्च,
 G₁ M₁. 2 नृत्ता (sio) (for निवृत्ता) Cv as in text

25 D₄ om (hapl.) 25 Dn₁ om 25^{ab} —^a
 B₃ D₁ क्षता, D₂ स्वेष्टे, D₃ क्षता; D₅ क्षता, D₇ s
 क्षता (D₃ 'ता'), G₄ damaged (for क्षता) K₁-s
 च न (by transp) —^b G₅ दृढावरणकार्मुका Cd
 otes आवरणं —^c K₅ B (B₄ missing) D (except
 D₁, D₄ om) M₃-s मदर्थं (for मदर्थ). S₁ K₁-s

एतान्प्रमथ्य संग्रामे प्रियार्थं तव कौरव ।
 प्रयास्यामि ततः पश्चात्पदवीं सव्यसाचिनः ॥ २६
 यांस्त्वेतानपराव्राजन्नागान्सप्तशतानि च ।
 प्रेक्षसे वर्मसंछन्नान्किरातैः समधिष्ठितान् ॥ २७
 किरातराजो यान्प्रादाद्दृहीतः सव्यसाचिना ।
 खलंकृतांस्तथा प्रेष्यानिच्छञ्जीवितमात्मनः ॥ २८
 आसन्नेते पुरा राजंस्तव कर्मकरा दृढम् ।
 त्वामेवाद्य युयुत्सन्ते पश्य कालस्य पर्ययम् ॥ २९
 तेषामेते महामात्राः किराता युद्धदुर्मदाः ।

हस्तिशिक्षाविदश्चैव सर्वे चैवाग्रियोनयः ॥ ३०
 एते विनिर्जिताः सर्वे संग्रामे सव्यसाचिना ।
 मदर्थमद्य संयत्ता दुर्योधनवशानुगाः ॥ ३१
 एतान्मिच्छा शरै राजन्किरातान्युद्धदुर्मदान् ।
 सैन्यवस्य वधे युक्तमनुयास्यामि पाण्डवम् ॥ ३२
 ये त्वेते सुमहानागा अञ्जनस्य कुलोद्भवाः ।
 कर्कशाश्च विनीताश्च प्रमिन्नकरटामुखाः ॥ ३३
 जाम्बूनदमयैः सर्वैर्वर्मभिः सुविभूषिताः ।
 लब्धलक्ष्या रणे राजनैरावणसमा युधि ॥ ३४

वेष्टिता, Ks Bs s D (D4 om) G4 धिष्ठिता, B1 निश्चिता, Ms-s विहिता (for विष्टिता)

26 a) Ks तान्वै, G4 एतत् (for एतान्) —⁵ Ds 4 प्रियार्थं G1 M1 2 भारत, Ms 4 पादव (for कौरव) —⁶ K1 2 पश्यन् (for पश्चात्) —⁷ G2 समीप (for पदवीं)

27 D1 om (hapl) 27^a-28^b Gs om (hapl) 27-28 —^a Ks एतास्तु (for यास्त्वेतान्) Ds transp राजन् and नागान् K B (B4 missing) Ds Dn1 Ds 6 शतानि ह, Dns Ds 4.5 7 8 'निमान्, Ms-s 'नपि (for 'नि च) —^a D4 om. 27^a-28^b D1 om 27^a-28^d —^a A few MSS प्रेक्षसे Ks संछिन्नान् (for 'सछ') —^a B2 (marg as in text) सह सवृ-तान्, M1 2 समतिष्ठितान् (for विष्टितान्)

28 D1 4 om 28^{ab}, D1 Gs om 28 (for all, of v 1 27) —⁵ B (B4 missing) Ds1 विजित (for गृहीत) S1 K Dn Ds 3 3 द्विरदान्सव्यसाचिनः (Ks Ds 3 3 'ने) —^a B2 Ds1 खलंकृतांश्च, S (Gs om) अ (Gs 4 स्व) खलंकृत्य (for खलंकृतास्) B Ds1 Dns S (Gs om) तदा (for तथा) Dn1 Ds प्रेष्यान्, T Gs प्रेष्या (for प्रेष्यान्) —^a T Gs निजं (for इच्छन्)

29 a) Ms-s चैते (for एते) S1 K1-4 तदा (for पुरा) Ks आसन्नेते महाराज, Gs शकाधसैवनाद्वाजय (sio) —⁵ S1 K1-4 D1 कृतो (for 'करा) —⁶ S1 Ds युयुत्सत (for 'स्सन्ते) Ms-s ते त्वा प्रतियुयुत्सते —^a T Gs 4 पर्यय

30 a) Ks Dn D1 4 5 एषाम्, D1 8 एवम् (for तेषाम्) T G M1 2 महावीर्याः Cd 'मात्रा. (as in

text) —^a Dns repeats 30^a-32^d after 35 —^a Ds S हस्तिशिक्षाव (G1 8 'क्षाप, Ms 'क्षा प) दाताश्च —^a K4 D1 सर्वे (for सर्वे) S1 K1 3 4 D1 दे (S1 है) वासि, Ks देवादि, Ds वाजित, D7 8 चैवादि, M1 2 चैवादि- (for चैवादि) Dn1 जातय (for 'योनय') B1 2 (marg as in text) सर्वे चैवाहितामयः G1 Ms-s 'वाहम (M1 'हम) योधिना Cd omes आहितामय

31 For the repetition in Dns, of v 1 30 —^a T Gs 4 च (for वि) S1 K1-4 D1 चैव, Dns (first time) संख्ये (for सर्वे) —⁵ G1 M1 2 किराता (for संग्रामे) —^a Ds चर्य, Ms-s स्वदर्यन् (for मद') Ds पश्य, Ds 6 अञ्ज (for अञ्ज) Ks सं-युक्ता, Dns (second time) संपन्ना, Ds अत्यतो (for संयत्ता) T G M1 2 म (G1 M1 2 स्व) दुर्योधनयत्ता यत्ता —^a Ds S दुर्योधनवशो (Ms-s 'मते) स्थिता

32 For the repetition in Dns, of v 1 30 —^a B2 विष्ठा, Dns (both times) D1 4 5 7 8 T G1-4 हस्ता, Ds Ms-s जिह्वा, M1 2 छित्वा (for निस्वा) Ds1 T Gs 4 शरै, Ds रणे (for शरै) Gs एतानि बद्धशते राजन् —⁵ Ds काश्मीरान् (for किरा-तान्) —^a S1 K Dn1 ns (both times) D1 4 5 7 8 यत्तम् (for युक्तम्) —^a S1 पश्यामि (for 'यास्यामि)

33 a) T G M1 2 एते हि (for ये स्तेते) —⁵ Ms-s सुप्रवीक (for अञ्जनस्य) S1 K1-3 अञ्जनस्य कुलो-द्भवा —^a Gs विमिश्राश्च (for विनीताश्च)

34 Ks repeats 34^{ab} (without var) after 35 —^a S1 K1-4 B2 (marg) Ds1 Ds 3 3 Ms-s निजै, B2 (orig) चित्ते (for 'मयै), K1-3 4 Ds1 Ds 3 3 Ms-s

उत्तरात्पर्वतादेते तीक्ष्णैर्दस्युभिरास्थिताः ।
 कर्कशैः प्रवरैर्योधैः कार्णायसतनुच्छदैः ॥ ३५
 सन्ति गोयोनयश्चात्र सन्ति वानरयोनयः ।
 अनेकयोनयश्चान्ये तथा मानुषयोनयः ॥ ३६
 अनीकमसतामेतद्भूमवर्णमुदीर्यते ।
 म्लेच्छानां पापकर्तृणां हिमवद्गुर्वासिनाम् ॥ ३७
 एतदुयोधिनो लब्ध्वा समग्रं नागमण्डलम् ।
 कृपं च सौमदत्तिं च द्रोणं च रथिनां वरम् ॥ ३८

सिन्धुराजं तथा कर्णमवमन्यत पाण्डवान् ।
 कृतार्थमथ चात्मानं मन्यते कालचोदितः ॥ ३९
 ते च सर्वेऽनुसंप्राप्ता मम नाराचगोचरम् ।
 न विमोक्ष्यन्ति कौन्तेय यद्यपि स्युर्मनोजवाः ॥ ४०
 तेन संभाविता नित्यं परवीर्योपजीविना ।
 विनाशमुपयास्यन्ति मच्छरौघनिपीडिताः ॥ ४१
 ये त्वेते रथिनो राजन्हश्यन्ते काश्चनध्वजाः ।
 एते दुर्वारणा नाम काम्वोजा यदि ते श्रुताः ॥ ४२

सर्वे, T G M₁ २ एते (for सर्वैर्) —^b) T G M₁ २
 भूषणै (for वरैभि) S समलंकृता (for सुविभूषिता)
 —^c) All MSS (except S₁ D₁, S₂ B₄ missing) लक्षा
 (for छक्षा) —^d) D₂ देवतेमत् (sio), S (except
 G₅) देरावत (for वण)

35 For the repetition in K₅ Dn₂, of v l 34
 and 30 respectively —^a) S₁ उत्त^३; K₁-२ उत्तरा
 (for उत्तरात्) —^b) K₅ Dn₁ भूमैर्, Cd तीक्ष्णैर्
 (as in text) K₅ आर्दिता (for आस्थिता) — For
 35^{ab}, S (except M₂-५) subst

592* आस्थिता वस्युमिस्तीक्ष्णै शूरैरुत्तमपार्वतैः ।

[G₁ ५ पर्वते (for -या^०)]

—^c) D₂ तस्कर (for कर्कशै) G₁ M योधै —^d)
 T G₁-२ M कात्यायस, G₄ कात्यायुष, G₅ कात्यासन
 (for कार्णायस) D₁ परि-, T G₂ २ धनु (for
 तनु)

36 ^a) S₁ चैव, Dn₂ चास्य (for चात्र) M₂-५
 कक्षगोयोनय सन्ति ❀ Cd योसायोनयो (sio) भूमि-
 जन्मान । ❀ —^b) D₂ T G₂-२ M₂-५ वारण (for
 वानर) —^c) S सक्षिका (for अनेक) K₂ चाय
 (for चान्ये) —^d) T G₂-२ वानर, G₁ M₁ २ वारण
 (for मानुष)

37 ^a) S₁ K D (except D₂ ६) अनीकं समवेतानां
 —^b) B (B₂ missing) D₂ धूम (for धूम) G₈
 चक्रम् (for चर्णम्) K₄ D₁ २ दवीक्ष्यते (for वैते)
 —^c) D₂ योनीनां, D₄ T G₂-२ कर्माणां (for कर्षणा)
 —^d) G₁ भीमवद् (for हिम) T G₂-२ गामिना (for
 चासि) K₅ Dn₂ D₂ ६ M₂-५ हिमवद्गुर्निवासिना

38 ^a) K₅ Dn₁ D₂ एतान्, D₁ एवं (for एतद्)
 G₅ राजा (for लब्ध्वा) —^b) D₄ समस्त (for समग्रं)

K₅ B (B₂ missing) D (except Dn₂ D₁) रा (D₂ न-
 ज (for नाग) —^c) D₂ ६ सोमदत्त (for सौमदत्तिं)
 —^d) S₁ K₅ द्रौणि (for द्रोण)

39 ^a) Dn₁ अयो (for तथा) Dn₁ D₂ १ २ तूर्णम्
 (for कर्णम्) —^b) K₅ D₁ ६ अवामन्यत, Dn₁ अव-
 मन्य च, D₂ मन्येत (for 'मन्यत) S₁ K₁ ३ मडलं
 (for पाण्डवान्) — For 38^c-39^b, S subst

593* भीष्म द्रोण कृप कर्णमावन्त्यावथ सैन्धवम् ।

द्रौणिं च सौमदत्तिं च पाण्डवानतिमन्यते ।

[(L 1) G₂-२ M₁ २ भीष्म (for भीष्म) — (L 2)
 T G सोमदत्ति (for सौम^a) G₂ अवमन्यते]

—^c) D₂ १ २ इव (for अथ) Dn₁ G₄ M₁ २ वा (for
 च) K₄ कृतार्थमिवसात्मानं —^d) K₅ D₂-२ नोदित
 (for चोदित)

40 ^a) B₁ २ Dn₁ Dn₂ D₂ G₁ ५ ५ M ते तु, D₂
 एते (for ते च) K₅ D₂ [s]त्र, B (B₄ missing)
 Dn₁ Dn₂ [s]थ, Dn₁ D₁ २ T G₂-१ तु, D₂ च (for
 स्तु) D₄ वरं (for स्तुसं) D₂ ६ ते सर्वे समनुप्राप्ता
 —^b) K₅ नोचरे — G₁ M₁ २ repeat 40^{ab} after 41
 —^c) K₅ च मोक्षयति, Dn₁ D₂-२ विमोक्षयति, T G₁
 (both times) २-५ M₁ २ (last two both times) भवि-
 ष्यति (for विमोक्षयन्ति) K₅ D₂ M₂-५ कौरव्य, D₂
 ६ ६ कौन्तेय, G₁ (second time) सप्राप्ता (for कौन्तेय)
 —^d) D₄ युगपत् (for यद्यपि) G₁ M₁ २ (all second
 time) हुताशमिव पक्षिण

41 For the repetition in G₁ M₁ २, of v l 40
 —^a) D₂ सतापिता (for संभाविता) — D₄ om
 41^c-42^b —^c) Dn₁ अनु, D₂ अव; M₂ एते (for
 उप) —^d) Dn₁ शरौघेन (for मच्छरौघ) D₂ मच्छ-
 रौघेन पीडिता, T G₈ हुताशमिव पक्षिण

42 ^a) D₂ ये ते हि, T G₂ ४ यथा (T 'वा' ते,

एतान्ग्रमध्य संग्रामे प्रियार्थं तव कौरव ।
 प्रयास्यामि ततः पश्चात्पदवीं सव्यसाचिनः ॥ २६
 यांस्त्वेतानपरात्राजनागान्सप्तशतानि च ।
 प्रेक्षसे धर्मसंछन्नान्किरातैः समधिष्ठितान् ॥ २७
 किरातराजो यान्प्रादाद्दृहीतः सव्यसाचिना ।
 खलंकृतांस्तथा प्रेष्यानिच्छञ्जीवितमात्मनः ॥ २८
 आसन्नेते पुरा राजंस्त्व कर्मकरा दृढम् ।
 त्वामेवाध युयुत्सन्ते पश्य कालस्य पर्ययम् ॥ २९
 तेषामेते महामात्राः किराता युद्धदुर्मदाः ।

हस्तिशिक्षाविदश्चैव सर्वे चैवाग्रियोनयः ॥ ३०
 एते विनिर्जिताः सर्वे संग्रामे सव्यसाचिना ।
 मदर्थमद्य संयत्ता दुर्योधनवशानुगाः ॥ ३१
 एतान्मित्रा शरै राजन्किरातान्युद्धदुर्मदान् ।
 सैन्धवस्य वधे युक्तमनुयास्यामि पाण्डवम् ॥ ३२
 ये त्वेते सुमहानागा अञ्जनस्य कुलोद्भवाः ।
 कर्कशाश्च विनीताश्च प्रभिन्नकरटामुखाः ॥ ३३
 जाम्बूनदमयैः सर्वैर्वर्मभिः सुविभूषिताः ।
 लब्धलक्ष्या रणे राजन्नैरावणसमा युधि ॥ ३४

वेष्टिता, Ks B2 s D (D1 om.) G1 चिष्टिता, B1 निश्चिता, Ms-s विहिता (for विष्टिता)

26 °) Ks तान्वै, G1 एतत् (for एतान्) — °) Ds 4 प्रियार्थं G1 M1.2 भारत, Ms 4 पाठव (for कौरव) — °) K1.2 पश्यन् (for पश्चात्) — °) G2 समीप (for पदवीं)

27 D1 om (hapl) 27^a-28^b Gs om (hapl) 27-28 — °) Ks एतास्तु (for यास्त्वेतान्) D2 transp राजन् and नागान् K B (B1 missing) Ds Dn1 Ds 6 शतानि ह, Dns Ds 4.5 7 8 निमान्, Ms-s ननि (for नि च) — D1 om. 27^a-28^b D1 om 27^a-28^a — °) A few MSS प्रेक्षसे Ks संछिन्नान् (for संछं) — °) B2 (marg as in text) सह सवृत्तान्, M1 2 समतिष्ठितान् (for विष्ठितान्)

28 D1 4 om 28^{ab}, D1 Gs om 28 (for all, of v l 27) — °) B (B1 missing) Ds1 विजित (for गृहीत) S1 K Dn Ds 8 8 द्विरदान्सव्यसाचिन (Ks D2 8 8 ने) — °) B2 Ds1 मलकृतांस्, S (Gs om.) झ (Gs 4 खलकृत्य (for खलकृतास्) B Ds1 Dns S (Gs om) तदा (for तथा) Dn1 Ds प्रेक्ष्यान्, T Gs प्रेष्या (for प्रेष्यान्) — °) T Gs निर्ज (for इच्छन्)

29 °) Ms-s चैते (for एते) S1 K1-4 तदा (for पुरा) Ks आसन्नेते महाराज, Gs शकाधस्तैवनाद्वाजंस् (s10) — °) S1 K1-4 D1 कृतो (for कर) — °) S1 D2 युयुत्सन्तं (for स्सन्ते) Ms-s ते त्वा प्रतियुयुत्सन्ते — °) T Gs 4 पर्यय

30 °) Ks Dn D1.4.5 एषाम्, D1 8 एवम् (for तेषाम्). T G M1 2 महावीर्याः Cd मात्रा. (as in

text) — Dns repeats 30^a-32^a after 35 — °) D2 S हस्तिशिक्षाव (G1 8 क्षाप-, Ms क्षा प) दाताश्च — °) K4 D1 सर्व (for सर्वे) S1 K1.8 4 D1 दे (S1 दे) वाभि-, K2 देवाभि, D2 वाजित, D1 8 चैवाभि, M1 2 चैवादि- (for चैवाभि) Dn1 जातय (for योनय) B1 2 (marg as in text) सर्वे चैवाहितामय, G1 Ms-s वाश्म (M4 त्म) योधिन Cd otes आहितामयः

31 For the repetition in Dns, of v l 30 — °) T Gs 4 च (for वि) S1 K1-4 D1 चैव, Dns (first time) संख्ये (for सर्वे) — °) G1 M1 2 किराता (for संग्रामे) — °) D2 यदर्थं, Ms-s त्वदर्थम् (for मदं) D2 पश्य, Ds.6 अद्य (for अद्य) K4 संयुक्ता, Dns (second time) संपन्ना, Ds अस्यतो (for संयत्ता) T G M1.2 म (G1 M1 2 स्व) दर्शयुधता यत्ता — °) D2 S सुयोधनवधो (Ms-s मते) स्थिता

32 For the repetition in Dns, of v l 30 — °) B2 विष्ठा, Dns (both times) D1.4 5 7 8 T G1-4 हत्वा, D2 Ms-s जित्वा, M1 2 छित्वा (for भित्वा) Ds1 T Gs 4 शनै, D2 रणे (for शरै) Gs एतानि षडशते राजन् — °) D2 काश्मीरान् (for किरातान्) — °) S1 K Dn1.2 (both times) D1.4 5 7 8 यत्तम् (for युक्तम्) — °) S1 पश्यामि (for यास्यामि)

33 °) T G M1.2 एते हि (for ये स्वेते) — °) Ms-s सुप्रतीक- (for अञ्जनस्य) S1 K1-8 अर्जुनस्य कुलोद्भवा — °) Gs विभिन्नाश्च (for विनीताश्च)

34 K2 repeats 34^{ab} (without var) after 35 — °) S1 K1-4 B2 (marg) Ds1 D1.8.5 Ms-s निमै, B2 (orig) चितैः (for मयै.) K1-8.5 Ds1 Ds 6 Ms-s

उत्तरात्पर्वतादेते तीक्ष्णैर्दस्युमिरास्थिताः ।

कर्कशैः प्रवरैर्योधैः कार्णाघसतनुच्छदैः ॥ ३५

सन्ति गोयोनयश्चात्र सन्ति वानरयोनयः ।

अनेकयोनयश्चान्ये तथा मानुषयोनयः ॥ ३६

अनीकमसतामेतद्रूपवर्णमुदीर्यते ।

म्लेच्छानां पापकर्तृणां हिमवद्गुर्वासिनाम् ॥ ३७

एतदुयोधिनो लब्ध्वा समग्रं नागमण्डलम् ।

कृपं च सौमदत्तिं च द्रोणं च रथिनां वरम् ॥ ३८

सिन्धुराजं तथा कर्णमवमन्यत पाण्डवान् ।

कृतार्थमथ चात्मानं मन्यते कालचोदितः ॥ ३९

ते च सर्वेऽनुसंप्राप्ता मम नाराचगोचरम् ।

न विमोक्ष्यन्ति कौन्तेय यद्यपि स्युर्मनोजवाः ॥ ४०

तेन संभाविता नित्यं परवीर्योपजीविना ।

विनाशमुपयास्यन्ति मच्छरौघनिपीडिताः ॥ ४१

ये त्वेते रथिनो राजन्मृश्यन्ते काश्चनध्वजाः ।

एते दुर्वारणा नाम काम्वोजा यदि ते श्रुताः ॥ ४२

c 7 42
d 7 42
e 7 42

सर्वे, T G M1 : एते (for सर्वे) —^b) T G M1 :
भूषणे (for धर्मणि) S समलंकृता (for सुविभूषिता)
—^c) All MSS (except S1 D7, S2 B4 missing) लक्षा
(for लक्ष्या) —^d) D2 ऐवमेव (s10), S (except
G3) ऐरावत (for 'वण)

35 For the repetition in K2 Dn2, of v l 34
and 30 respectively —^a) S1 उत्तर*, K1-s उत्तरा
(for उत्तरात्) —^b) K2 Dn1 मसैर्, Cd तीक्ष्णैर्
(as in text) K2 आदिता (for आस्थिता) — For
35^{ad}, S (except M2-s) subst

592* आस्थिता दस्युभिस्तीक्ष्णैश्चरैरुत्तमपार्वतैः ।

[G1 s पर्वते (for 'पा')]

—^c) D2 तस्कर (for कर्कशै) G1 M यौधे —^d)
T G1-s M कात्यायस, G4 कात्यायुष, G5 कात्यासन-
(for कार्णायस) D1 परि, T G2 s धनु- (for
तनु)

36 ^a) S1 चैव, Dn2 चास्य (for चात्र) M2-s
अनेकयोनयः सन्ति S Cd योसायोनयो (s10) यूमि
जन्मान । S —^b) D2 T G2-s M2-s वारण (for
वानर) —^c) S मक्षिका (for अनेक) K2 चात्र
(for चान्ये) —^d) T G2-s वानर; G1 M1 : वारण
(for मानुष)

37 ^a) S1 K D (except D2-s) अनीक समवेष्टाना
—^b) B (B4 missing) D2 भूम् (for भूम) G2
वज्रम् (for चर्मम्) K4 D1 : उदीक्ष्यते (for जैते)
—^c) D2 -योनीना, D4 T G2-s -कर्माणां (for -कर्तृणां)
—^d) G4 भीमवद् (for हिम) T G2-s -गामिना (for
चासि) K2 Dn2 D4 : M2-s हिमदुर्गनिवासिनां

38 ^a) K2 Dn1 D2 एतान्, D2 एव (for एतद्)
G2 राजा (for लब्ध्वा) —^b) D2 समस्तं (for समग्रं)

K2 B (B4 missing) D (except Dn2 D1) रा (D2 ग)
ज (for नाम) —^c) D2 : सौमदत्त (for सौमदत्ति)
—^d) S1 K2 द्रौणि (for द्रोण)

39 ^a) Dn1 अयो (for तथा) Dn1 D2 : स तुर्णम्
(for कर्णम्) —^b) K2 D1 : अवामन्यत, Dn1 अव-
मन्य च, D2 मन्येत (for 'मन्यत) S1 K1 : मदलं
(for पाण्डवान्) — For 38^c-39^b, S subst

593* भीष्म द्रोण कृप कर्णमावन्त्यावय सैन्धवम् ।

द्रौणि च सौमदत्तिं च पाण्डवानतिसन्यते ।

[(L 1) G2-s M1 : भीष्म- (for भीष्म) — (L 2)
T G सौमदत्ति (for सौम) G2 अवमन्यते]

—^c) D2 : स इव (for अय) Dn1 G2 M2 : वा (for
च) K2 कृतार्थमिदमात्मानं —^d) K2 D2-s -नोदित
(for -चोदित)

40 ^a) B1 : Dn1 Dn2 D2 G1 : s M ते तु, D2
एते (for ते च) K2 D2 [s]त्र; B (B4 missing)
Dn1 Dn2 [s]य, Dn1 D7 : T G2-s तु, D2 च (for
ऽनु) D2 वषा (for ऽनुसं) D2 : ते सर्वे समनुप्राप्ता
—^b) K2 -गोचरे — G1 M1 : repeat 40^{ad} after 41
—^c) K2 च मोक्ष्यति, Dn1 D2-s विमोक्षंति, T G1
(both times) 2-s M1 : (last two both times) भवि-
ष्यति (for विमोक्ष्यन्ति) K2 D2 M2-s कौरव्य, D2
ः स कौरव्यः; G1 (second time) संप्राप्ता (for कौन्तेय)
—^d) D2 युगपत् (for यद्यपि) G1 M1 : (all second
time) हुताशमिव पक्षिण

41 For the repetition in G1 M1 : s, of v l 40
—^a) D2 सत्तापिता (for संभाविता) — D2 om.
41^c-42^b —^c) Dn1 अनु, D2 अव, M2 एते (for
उप) —^d) Dn1 शरीरेण (for मच्छरौघ) D2 मच्छ
रौघेण पीडिता, T G2 हुताशमिव पक्षिण

42 ^a) D2 ये ते हि, T G2 : यथा (T 'वा) ते,

शूराश्च कृतविधाश्च धनुर्वेदे च निष्ठिताः ।
 संहताश्च भृशं ह्येते अन्योन्यस्य हितैषिणः ॥ ४३
 अक्षौहिण्यश्च संख्या धार्तराष्ट्रस्य भारत ।
 यत्ता मदर्थं तिष्ठन्ति कुरुवीरामिरक्षिताः ॥ ४४
 अग्रमत्ता महाराज मायेव प्रत्युपस्थिताः ।
 तांस्त्वहं प्रमथिष्यामि तृणानीव हुताशनः ॥ ४५
 तस्मात्सर्वानुपासद्भान्सर्वोपकरणानि च ।
 रथे कुर्वन्तु मे राजन्यथावद्व्यथकल्पकाः ॥ ४६
 अस्मिन्स्तु खलु संग्रामे ग्राह्यं विविधमायुधम् ।

Gs ५ य एते (for ये त्वेते) —^b) S₁ कनक- (for काञ्चन- —^c) S₁ K Dn₁ D₁ ५ ५ ७ ८ दुर्वारयो (for रणा) —^d) S₁ K₄ कामोजा

43 ^b) S प्रतिष्ठिता (for च नि^c) —^c) D₂ सह-
 ताश्, D₈ सभृ^c, D₇ ५ T Gs ५ संहि^c, G₁ M संहि^c,
 G₂ ५ संग^c (for सह^c) K₁₋₃ ये ते (for ह्येते) —^d)
 K₈ परस्पर^c, G₄ M₈₋₅ अन्योन्यस्य (for अन्यो^c)

44 ^a) D₈ T G₁ ५ M₁₋₃ अक्षौहिण्यश्च S₁ K₁₋₃
 सप्राप्ता, M₈₋₅ सयत्ता (for सरब्धा) —^b) T G₂₋₅
 धर्मराजाश्च (sic) (for धार्तराष्ट्रस्य) S आगश (for
 भारत) —^c) K₄ तथा, D₂ यदा, D₇ यथा (for
 यत्ता) S₁ K Dn₁ D₁₋₃ ५ ६ मदर्थे

45 M₈ ५ om 45-46 —^b) G₁ M₁ ५ प्रत्यवस्थिता
 —^c) D₇ ५ अहं, G₁ M₁ ५ चाहं (for एवह) S (M₈ ५
 om, G₅ sup in) प्रतिध (G₅ 'व'क्ष्यामि (for प्रम-
 थिष्यामि) —^d) G₁ M₁ ५ तृणानिव, G₅ 'नि च (for
 नीव)

46 M₈ ५ om 46 (cf v l 45) —^c) K₁₋₃
 अथ (for रथे) —^d) S₁ K D (except D₈ D₁) उप-
 (for रथ-) K₄ ५ Dn₁ D₂ ५ ५ ७ ८ कल्पितान्, D₈
 कल्पिता (for कल्पका)

47 K₄ om 47^a-48^b —^a) B₁ ५ तस्मिन् (for अ^c)
 S₁ K (K₄ om.) D (except D₈ D₂) अ (K₅ D₈ ६-८
 त)।स्मिन्तु किल समर्द्धे —^c) D₂ यथोपपन्नम् (for 'दिष्टम्'
 — After 47^{abc}, D₂ reads 50^a-51^a for the first time,
 repeating the same in proper place —^d) K₁ D₂
 कार्यं पञ्चगुणा रथा, D₄ कार्यं पञ्चरथो गुण, G₁ M कार्यं
 (M₁ ५ ५ 'र्यं) पञ्चगुणं रथे Cd cites पञ्चगुणो (as in
 text)

यथोपदिष्टमाचार्यैः कार्यः पञ्चगुणो रथः ॥ ४७
 काम्बोजैर्हि समेष्यामि कुड्वैराशीविषोपमैः ।
 नानाशस्त्रसमावापैर्विविधायुधयोधिभिः ॥ ४८
 किरातैश्च समेष्यामि विपकल्पैः प्रहारिभिः ।
 लालितैः सततं राज्ञा दुर्योधनहितैषिभिः ॥ ४९
 शकैश्चापि समेष्यामि शक्रतुल्यपराक्रमैः ।
 अग्रिकल्पैर्दुराधपैः प्रदीप्तैरिव पावकैः ॥ ५०
 तथान्यैर्विविधैर्योधैः कालकल्पैर्दुरासदैः ।
 समेष्यामि रणे राजन्वह्निमिदुर्द्धुर्मदैः ॥ ५१

48 K₄ om 48^{ab} (cf v l 47) —^a) S₁ D₁
 कामोजैर् —^b) S₁ K (K₄ om.) D (except D₈ D₂)
 तीक्ष्णैर् (for कुड्वैर्) M₈ शक्रतुल्यपराक्रमै — M₈ ५
 om (hapl) 48^b-50^a D₂ om (hapl) 48^c-50^b
 —^c) K₁₋₃ B (B₄ missing) D₈ Dn D₁ ५ ५ G₅
 समावापैर्, D₈ 'कीर्णैर् (for 'वापैर्) —^d) S (except
 G₁, M₈ ५ om) विविधातर (for 'वायुध) T G₂₋₅
 भेदिभि, M₈ चादिभि (for 'योधिभि)

49 D₂ M₈ ५ om. 49 (of v l 48) —^b) K₁ om
 (hapl) from विपकल्पै up to समेष्यामि (in 51^c)
 —^c) T G₅ ५ M₈ विपकल्प (for 'कल्पै) —^d) Dn₈
 लाडितै, T G₂₋₅ पादातै, G₁ M₁ ५ ५ पुल्लितै (for
 लालितै) D₈ S (except G₅, M₈ ५ om) राजन् (for
 राजा)

50 D₂ om 50^{ab}, M₈ ५ om. 50^a (for both, cf
 v l 48) K₄ om 50 (cf v l 49) —^a) T G₅ ५
 गमिष्यामि (for समै^c) —^b) S (except M₈ ५) बलै
 सह (for -पराक्रमै) — In D₂, the portion of the
 text from 50^a up to 96 7^c is lost on missing folios
 D₂ reads 50^a-51^a for the first time after 47^{abc}

51 For the repetition in D₂, cf v l. 50 D₂
 missing (of v l 50) K₄ om up to समेष्यामि (cf.
 v l. 49) —^a) T G₂₋₅ काले, G₁ M₈ ५ योधै (for
 योधै) D₂ (first time) अन्येषामपि योधाना —^b)
 D₂ वीर- (for काल-) — D₂ ६ om (hapl) 51^{cd}
 — After 51, S ins

594* त्रियोजनगतस्याह पदवीं सन्यसाचिन ।
 यास्यामि रथिना श्रेष्ठं प्रवरं च धनुष्मताम् ।
 सूर्योदयगतस्याह पाण्डवस्य गतिं चरन् ।
 अपरेण गते सूर्ये गमिष्यामि न सहाय ।

तस्माद्वै वाजिनो मुख्या विश्रान्ताः शुभलक्षणाः ।
 उपावृत्ताश्च पीताश्च पुनर्युज्यन्तु मे रथे ॥ ५२
 तस्य सर्वानुपासद्धान्सर्वोपकरणानि च ।
 रथे प्रास्थापयद्राजा शस्त्राणि विविधानि च ॥ ५३
 ततस्तान्सर्वतो मुक्त्वा सदश्वाश्चतुरो जनाः ।
 रसवत्पाययामासुः पानं मदसमीरणम् ॥ ५४
 पीतोपवृत्तान्स्नातांश्च जग्धान्स्नानमलंकृतान् ।
 विनीतशल्यांस्तुरगाश्चतुरो हेममालिनः ॥ ५५

तान्यत्तात्रुक्मवर्णाभान्विनीताञ्शीघ्रगामिनः ।
 संहृष्टमनसोऽन्यग्राग्विधिवत्कल्पिते रथे ॥ ५६
 महाध्वजेन सिंहेन हेमकेसरमालिना ।
 संवृते केतनैर्हेमैर्मणिविद्रुमचित्रितैः ।
 पाण्डुराभ्रप्रकाशभिः पताकामिरलंकृते ॥ ५७
 हेमदण्डोच्छ्रितच्छत्रे बहुशस्त्रपरिच्छदे ।
 योजयामास विधिवद्देमभाण्डविभूषितान् ॥ ५८
 दारुकस्थानुजो भ्राता ह्यतस्तस्य प्रियः सखा ।

c 7 :
 B 7 :
 K 7 :

[(L 2) G₁ M₁ s s श्रेष्ठ (for श्रेष्ठ)]

52 D₄ missing (of v 1 50) —^a) B₅ अस्मान्
 S मे (for वै) D₂ युक्ता, D₃ जुष्ठा, T G M₁ s
 युक्तान्, M₂ s s (sup l_{in}) युक्ता, M₃ मुक्त्वा (for
 मुख्या) —^b) D₂ D₃ विश्रुता, D₅ दोता वै (for
 विश्रान्ता) T G₂-s अश्वाश्चैव विचक्षणान्, G₁ M₅ (sup
 l_{in} as in text) विश्रान्ताञ्शुभलक्षणान्, M₁ s तांश्च विच
 क्षणान् —^c) Ś₁ सुध्याश्, D₁ s पीनाश् (for पीताश्)
 S (except M₃-s) उपावृत्ताश्च पीतांश्च Cd otes उपावृत्ता
 and पीताश् —^d) D₅ युज्यत; D₁ युज्यतु, T G₂ s
 युजत, G₂ युजतु, Cd युज्यन्तु (as in text) K₁ D₁
 रणे (for रथे) D₂ s s s युज्य (D₅ जं) तां मे रथे
 धुना

53 D₄ missing (of v 1 50) Before 53, B₂ s
 D₂ s D₁ s s s S ins सजय —^c) D₂ s रथं (for
 रथे) K₁ D₂ s D₂ s s M₂ प्रस्थापयद्, K₅ B₁ s D₁ s
 T G M₂-s चास्या, B₂ s D₁ D₁ [s] प्रस्थापय (D₁
 'ये'द्, D₅ s च स्या (for प्रास्था) B₂ चापि, D₂ s
 राजन् (for राजा) —^d) D₂ अस्त्राणि (for शस्त्राणि)
 D₁ सत्यकेरुप्रवेजस

54 D₃ missing (of v 1 50) —^a) Ś₁ K₁ s s
 च (for तान्) D₁ सहसा (for सर्वतो) Ś₁ K₁-s G₅
 मुक्तान्, K₄ D₁ D₂ D₁-a. s-s युक्तान्; B₂ युक्त्वा
 (for मुक्त्वा) —^b) D₁ s चतुरा (for रो) —^c)
 M₁ s पातयामासु —^d) D₂ s समीरणं, D₅ रितं
 (for रणम्) S पानं परमहर्षणं

55 D₄ missing (of v 1 50) —^a) D₂ पीत्वो
 पवृत्तान्, D₂ पीतोद (for पीतोप) D₂ तान्ज्ञातान्,
 G₅ तान्ज्ञाश्च (for स्नातांश्च) —^b) D₂ सदश्वा, G₅
 जग्धान् (for जग्धा) —^c) D₁ s विनीतकल्पांसु;
 T G₂-s वंत्स, G₁ M₁ s शिक्षांश्च, M₂-s अपनीत

शल्याश्च (hypermetrio)

56 D₄ missing (of v 1 50) —^a) K₄ s B₅
 D₁ D₁ s s T G₂-s युक्तान्, B₁ s D₁ D₂ s तदा,
 B₅ तथा, D₁ s युक्त्वा (for यत्तान्) K₅ D₅ हेम-
 B₁ s (marg as in text) कल्प्य-; B₂ D₂ s G₁ M रूप्य,
 D₁ क्रक्ष; D₂ रौप्य, D₁ s रत्न, T G₂-s रूप
 (for रुक्म) K₂ शलमान्, T G₂ s संपन्नान् (for
 वर्णमान्) —^b) M₂-s विद्विताश्च (for विनीताश्च) D₂
 दीर्घ, M₂ प्रस्थ (for शीघ्र) G₁ M₁ s चा (G₁ गा)-
 हिन (for गामिन) —^c) D₅ G₅ व्याघ्रान् (sio),
 M₂ [s] न्यथान् (for सन्यग्रान्) —^d) B₁ विविधै (for
 विधिवत्) Ś₁ K B₂ D (except D₁, D₄ missing)
 G₅ कल्पि (D₂ 'थि) तान् (for कल्पिते)

57 D₄ missing (of v 1 50) —^a) T G M₁ s
 युक्ते, M₂-s हेम (for महा) —^b) D₁ s रथे (for
 हेम) K₄ B₁ D₁ D₅ कैशर (K₄ 'रि) (for कैसर)
 —^c) D₅ om 57^{ode} —^d) Ś₁ K D₁ s वृते (K₁ 'से)-
 न (for संवृते) Ś₁ B₂ (marg) s D₁ G₁ s केतकैर्;
 K₄ s D₂ s s-8 कौमुकैर् (for केतकैर्) —^d) K₄ महा
 (for मणि) B₂ विद्युत (for विद्रुम) D₁ भूषितै,
 T G₂ s चिह्निते (for चित्रितै) —^c) K₄ S (except
 G₂ s) पादराभ्र (for पाण्डु) B₁ प्रकाशैश्च; M₂-s
 सकाशाभि (for प्रका) —^d) Ś₁ K₁-4 D₁ D₁ s
 अलंकृत (for कृते)

58 D₄ missing (of v 1 50) —^a) Ś₁ K₁-4
 D₁ D₁ दंडोच्छ्रितं, D₂ दंडान्विते, T G₂ s दंडोद्धत,
 G₂ हृत (for च्छित) Ś₁ K D₁ D₁ s s १ ४ च्छत्रं
 (for च्छत्रे) —^b) D₂ रत्न (for शस्त्र) Ś₁ K
 D₁ D₁ s १ ४ परिच्छदं, D₂ च्छृतं (for च्छदे) —^d)
 Ś₁ K₂ s D₁ s १ ४ दंड, K₁ कुंड (for भाण्ड) Ś₁
 K D₁ D₁ s १ ४ विभूषितं (for विभूषितं)

न्यवेदयद्रथं युक्तं वासवस्येव मातलिः ॥ ५९
 ततः स्नातः शुचिर्भूत्वा कृतकौतुकमङ्गलः ।
 स्नातकानां सहस्रस्य स्वर्णनिष्कानदापयत् ।
 आशीर्वादैः परिष्वक्तः सात्यकिः श्रीमतां वरः ॥ ६०
 ततः स मधुपर्कहर्हिः पीत्वा कैलावतं मधु ।
 लोहिताक्षो बभौ तत्र मदविह्वललोचनः ॥ ६१
 आलभ्य वीरकांस्यं च हर्षेण महतान्वितः ।

द्विगुणीकृततेजा हि प्रज्वलन्निव पावकः ।
 उत्सङ्गे धनुरादाय सशरं रथिनां वरः ॥ ६२
 कृतस्वस्त्ययनो विप्रैः कवची समलंकृतः ।
 लाजैर्गन्धैस्तथा माल्यैः कन्यामिश्राभिनन्दितः ॥ ६३
 युधिष्ठिरस्य चरणावभिवाद्य कृताञ्जलिः ।
 तेन मूर्धन्युपाघ्रात आरुरोह महारथम् ॥ ६४
 ततस्ते वाजिनो हृष्टाः सुपुष्टा वातरंहसः ।

59 D₄ missing (of v 1 50) —^δ) K₅ D₇ s
 ततस् (for सूतस्) D₂ T G₄ सदा, G₈ तदा (for
 सखा) —^σ) T G₁ s & M₁ s न्यवेदयत तं युक्तं (G₁
 M₁ s युक्तं तं), G₅ 'यत्त युक्त वा

60 D₄ missing (of v 1 50) —^δ) T G₂ मंगल
 —^σ) S सहस्राणां (for 'स्रस्य) —^δ) G₁ M₂ प्रति
 (for स्पर्श) S₁ K₅ D₅ s अवाचयत्, K₁-s प्रदापयत्,
 B D₀₁ D_n D₂ s अथो वदौ, M₂ अपादयत्, M₃-s
 प्रदाय च (for अदापयत्) K₄ D₂ स्वर्णनिष्कानि दापयेत्
 (D₂ 'न्यथो ददौ), T G₂-s M₁ प्रति निष्काण्यदाप (G₅
 'ण्यपाद-', M₁ 'न्यदाप'यत् —T G₂-s om. 60^σ,
 G₁ M₁ s read it after 62 —^σ) B₂ D_n s D₅ s
 आशिर्वादैः .

61 D₄ missing (of v 1 50) —^σ) S मधु
 पर्काम् (G₁ M 'भं) —^δ) B₁-s D₀₁ D_{n1} S Cdp
 कैलात (T G₃ s 'ति'कं, B₂ (marg) s D_{n2} कैलातकं,
 D₂ कौलवतं, D₃ s केवलकं; D₇ s त्वैलावतं, C_d कैला-
 नकं; (by corr) किराताहतं (for कैलावतं) —^σ)
 K₁-s वदौ (for बभौ) —^δ) D₁ 'विकल', M₃-s
 रकात (for 'विह्वल')

62 D₄ missing (of v 1 50) —^σ) M₁ s आरभ्य,
 C_d आलभ्य (as in text) T G₂-s M₅ वीर कांस्यं,
 C_d वीरकांस्यं (as in text) —^δ) D₂ G₁ M युत्,
 D₅ T G₂-s वृत् (for [अ]न्वित) —^σ) T G₂-s M₃-s
 तेजोभिः, G₅ देहाभिः (for तेजा हि) —^δ) B₂
 (marg) M₃-s ज्वलन्निव हुताशन —^σ) S₁ K₁-s उत्सृज्य
 (for उत्सङ्गे) —^σ) D₅ सशरं (for सशर) —After
 62, G₁ M₁ s read 60^σ

63 D₄ missing (of v 1 50) —^δ) D₇ कवचै
 (for कवची) —^δ) B₁-s D₀₁ D₅ S अस्मि (for
 चास्मि)

64 D₄ missing (of v 1 50) —^σ) K₄ वचनाद्
 (for चरणाद्) —^σ) M₃-s राज्ञा (for तेन) S₁ K₅ s

[उ]पघ्रात, K₁ [उ]पाघ्राय, T G₂-s M₁ s चाघ्राय (G₅
 M₁ s 'त) —^δ) S (except G₅) कृतस्वस्त्ययनोपि च
 —After 64, S ins

595* आशिषो विपुला श्रुत्वा धर्मराजमुखोद्गता ।
 हर्षेण महता युक्तस्स्वारुरोह रथोत्तमम् ।

65 D₄ missing (of v 1 50) —^σ) K₁-s [s]स्य
 (for ते) —^σ) K₁ अजया, D₂ G₁ M अजय्यं (for
 अजयथा) D₂ नूनम् (for जैत्रम्) K₁ ऋद्धस् (for
 कहुस्) D₂ ते (for तं) T G₂-s आजानेया जैत्र
 नुद्धस् —^δ) B (B₄ missing) D₀₁ C_d विकुर्वाणा,
 D_{n2} 'वति (for 'वन्त) D₂ संप्रयातस्य सैचवा; T
 G₁-s M₁ s C_v विकुर्वाणाश्च सै, G₅ कुर्वाणाश्चैव सै
 —After 65, K₄ B (B₄ missing) D₀₁ D₁ s S ins

596* यथा शक्ररथं राजबुधुस्ते हरय पुरा ।
 तथैव भीमसेनोऽपि धर्मराजेन पूजितः ।
 प्रायात्सात्यकिना सार्धमभिवाद्य युधिष्ठिरम् ।
 तौ दृष्ट्वा प्रविक्षन्तौ तव सेनामरिदमौ ।
 संयत्तास्त्रावका सर्वे तस्थुर्द्वौणपुरोगमा । [5]
 संनद्धमनुगच्छन्तं दृष्ट्वा भीम स सात्यकि ।
 अभिनन्थाश्रवीद्वीरस्तदा हर्षकरं वच ।

[K₄ B (B₄ missing) D₀₁ D₁ om. line 1 D₅ om
 lines 1-3 —(L 2) G₅ हि (for सपि) T G₁ s-s
 M₅ (sup ins as above) चोदित, M₄ पूरित (for
 पूजित) —(L 3) S स (G₅ सा)त्यकेन सह प्रायाद्
 (for the prior half) —S om lines 4-5 —(L 4)
 B₂ तौ तु दृष्ट्वा प्रविक्षतो (for the prior half) —(L 5)
 D₅ सपत्नास् (for सयत्तास्) —(L 6) S त्व (G₅ वा)
 नु- (for अनु) K₄ नच्छन्त (for 'न्त) S भीम प्रेक्ष्य स
 स (G₁ M₁ s सप्रेक्ष्य स-, G₅ प्रेक्ष्य स सा)त्यक (for the
 post half) —(L 7) G₁ M वीर (for वीरस्) S
 प्रहर्षणमिद वच (for the post half)]

अजय्या जैत्रमूहुस्तं विकुर्वन्तः स्म सैन्यधाः ॥ ६५
 अथ हर्षपरीताङ्गः सात्यकिर्भीममब्रवीत् ।
 त्वं भीम रक्ष राजानमेतत्कार्यतमं हि ते ॥ ६६
 अहं भित्त्वा प्रवेक्ष्यामि कालपक्वमिदं बलम् ।
 आयत्यां च तदात्वे च श्रेयो राज्ञोऽभिरक्षणम् ॥ ६७
 जानीषे मम वीर्यं त्वं तव चाहमरिंदम ।
 तस्माद्धीम निवर्तस्व मम चेदिच्छसि प्रियम् ॥ ६८
 तथोक्तः सात्यकिं प्राह ब्रज त्वं कार्यसिद्धये ।
 अहं राज्ञः करिष्यामि रक्षां पुरुषसत्तम ॥ ६९
 एवमुक्तः प्रत्युवाच भीमसेनं स माधवः ।
 गच्छ गच्छ द्रुतं पार्थ ध्रुवोऽथ विजयो मम ॥ ७०

यन्मे स्निग्धोऽनुरक्तश्च त्वमद्य वशगः स्थितः ।
 निमित्तानि च धन्यानि यथा भीम वदन्ति मे ॥ ७१
 निहते सैन्यध्वे पापे पाण्डवेन महात्मना ।
 परिष्वजिष्ये राजानं धर्मात्मानं न संशयः ॥ ७२
 एतावदुक्त्वा भीमं तु विसृज्य च महामनाः ।
 संप्रैक्षत्तावकं सैन्यं व्याघ्रो मृगगणानिव ॥ ७३
 तं दृष्ट्वा प्रविविक्षन्तं सैन्यं तव जनाधिप ।
 भूय एवामवन्मूढं सुभृशं चाप्यकम्पत ॥ ७४
 ततः प्रयातः सहसा सैन्यं तव स सात्यकिः ।
 दिदृक्षुरर्जुनं राजन्धर्मराजस्य शासनात् ॥ ७५

C. 7 4
B 7 11
K 7 11

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि सप्ताशीतितमोऽध्यायः ॥ ८७ ॥

66 D₁ missing (of v 1 50) Before 66, G₁ ins
 सत्यक, M सात्यकि S om 66^{ab} —^a) Ś₁ K₁₋₈
 D₁ -परीतांग (for ताङ्ग) —^a) Ś₁ K₁₋₄ D₁ हितं,
 D₈ हि मे (for हि ते) Dm एतत्कार्यं महीपते

67 D₁ missing (of v 1 50) —^a) Ś₁ K₁₋₄
 D₁ हत्वा (for भित्त्वा) —^b) Ś₁ D₈ कल्पम् (for
 पक्वम्) K₁₋₈ B₈ Dm फल; B₁₋₈ रणं, D₈ वनं
 (for बलम्) —^c) D₇ 8 तदात्वेव, T G₈ स्वेन;
 C₇ तयात्वे च (for तदात्वे च) Gd oites आरत्याम् (sic)
 and तदात्वे —^d) T G₁ 2.4 M₁₋₂ हि (for स्मि)

68 D₁ missing (of v 1 50) —^a) G₈ च (for
 त्व) —^d) M₈ 8 यदि (for मम)

69 D₁ missing (of v 1 50) Before 69, S ins
 सजय —^a) D₈ 8 तथोक्ते, T G M₁₋₂ इत्युक्त (for
 तथोक्तः) — After 69, M₁₋₂ ins 597*

70 D₁ missing (of v 1 50) —^b) K₁ च, B
 (B₁ missing) स्म (for स) —^c) Dn D₈ 8 ध्रुवं
 (for द्रुतं) —^d) Dn D_{1-2, 5-8} हि (for अथ)

71 D₁ missing (of v 1 50) —^a) Dm D₁ 8
 गुणादु (for स्निग्धोऽनु-) —^b) D₁ 5 7 8 स्वमद्य वश-

मास्थित —^a) B₁ तथा (for यथा) Ś₁ K D (except
 D₈ 1, D₈ missing) मा (for मे)

72 D₁ missing (of v 1 50) —^a) D₈ धर्मराज
 (for धर्मात्मानं) Dm D₈ 8 8-8 युधिष्ठिरं (for न संशय)
 — T G M₈₋₈ ins after 72 M₁ 8 after 69

597* अग्रमावक्ष्यते कार्यो द्रोण प्रति महारथम् ।

[M₁ 8 महारथ]

73 D₁ missing (of v 1 50) —^a) Ś₁ स, D₈
 च (for तु) —^b) Dm D₈ 8 7 8 G₁ M₈₋₈ महायशा
 (for 'मना) —^c) K₁ 4 T G₈₋₈ M₈₋₈ संप्रेक्ष्य, K₈
 G₁ M₁₋₂ संप्रेक्षत्, K₈ अवैक्ष्य, Dm अवैक्षत्; Dm
 D₈ 8 सोपश्यत्, D₈ 7 8 अग्रे (D₇ 'मे'क्षत् (for संप्रे)
 —^d) S (except M₈ 4, M₈ [sup l₈]) as in text)
 सिंहो (for व्याघ्रो)

74 D₁ missing (of v 1 50) —^a) D₈ 8 प्रति
 गच्छतं; D₇ 8 T G₈ 4 प्रतिवि (G₈ 4 'वी'क्षत्, G₁
 M₁₋₂ प्रविशतं वै (for प्रविविक्षन्ते) K₁ नराधिप, B₈
 विशां पते (for जनाधिप) D₈ तद्दृष्ट्वा तावकं सैन्यं प्रविशतं
 च सात्यकि —^c) M₈ (sup l₈) तव (for एव) D₈ 8
 व्युदं (for मूढं) —^d) Ś₁ K₁₋₄ सुदृढं; T G M₁ 8

८८

संजय उवाच ।

प्रयाते तव सैन्यं तु युयुधाने युयुत्सया ।

धर्मराजो महाराज स्वेनानीकेन संवृतः ।

प्रायाद्गोणरथप्रेप्सुर्युयुधानस्य पृष्ठतः ॥ १

ततः पाञ्चालराजस्य पुत्रः समरदुर्मदः ।

प्राक्रोशत्पाण्डवानीके वसुदानश्च पार्थिवः ॥ २

आगच्छत प्रहरत द्रुतं विपरिधावत ।

यथा सुखेन गच्छेत सात्यकिर्युद्धदुर्मदः ॥ ३

महारथा हि बहवो यतिष्यन्त्यस्य निर्जये ।

इति ब्रुवन्तो वेगेन समापेतुर्बलं तव ॥ ४

वयं प्रतिजिगीषन्तस्तत्र तान्समभिद्रुताः ।

ततः शब्दो महानासीद्युयुधानरथं प्रति ॥ ५

प्रकम्प्यमाना महती तव पुत्रस्य वाहिनी ।

सात्वतेन महाराज शतधाभिव्यदीर्यत ॥ ६

असकृत् (for सुसृष्टं) B₃ (marg as in text) पर्यंकपत,
D₅ चाम्य (for चान्य)

75 D₄ missing (of v 1 50) —⁵) K B₃ Dn
D₁ 2 5 T G M₁ 3 तव सैन्यं (by transp)

Colophon. Ś₁ B₁ D₄ missing — Sub-parvan
Ś₁ K₁ 2-5 B₃ (marg) 5 Dn D₁-8 5-8 जयद्रथवध
— Day of Drona's Generalship K₁ 3 चतुर्थदिवसे
— Adhy name Ś₁ K B (B₁ missing) D₁ Dn D₁
8 5 5 सात्यकिप्रवेश, D₂ सात्यकिप्रस्थानं, D₇ 8 सात्यकि-
प्रतिज्ञा, G₁ M₁ 2 सात्यकिनिर्याणं — Adhy no (figures,
words or both) B₁ T G₁-4 M₁ 3 109, B₃ 110,
B₅ 112, Dn₁ 111, D₃ 114, G₅ 107, M₃-6 108
— Śloka no D₁ 80, Dn₁ 76, G₅ 82

88

☞ This adhy is missing in D₄ (of v 1 7 87 50)

1 Ś₁ 18 missing for 1-28 (of v 1 7 85 33) B₄
resumes —^a) B₁ D₁ सैन्ये (for सैन्यं) D₅ तत्
प्रयाते सैन्यं तु —^a) D₅ सेनानीकेन (for सेना) M₁ 2
सर्वशः (for संवृत) —^a) K₄ 5 B Dn D₃ 5 5 G₅
द्रोणरथ (K₄ 'थ), D₅ 'रण- (for 'रथ) T G M₁ 3
प्रेक्षी, C_v 'प्रेप्सुर (as in text)

2 Ś₁ 2 missing (of v 1 1) —⁵) D₅-8 पुत्रा (for
पुत्र) K₅ B D₁ Dn₁ S (except M₂-5) संग्राम (for
समर) D₅-8 दुर्मदा, M₃-5 दुर्जय (for दुर्मद)
— After 2^{ab}, S ins

598* प्रयाते साधवे राजसिद्धं वचनमब्रवीत् ।
— K₄ om. (hapl) 2^c-3^d G₁ M₁ 2 om 2^d —^a)
D₁ 8 प्रा(D₅ आ) कोशन् —^a) Ś₁ K₁ 3 वसुधानश्च,

T G₂-5 'दामा (for 'दानश्) D₂ वसुदानस्य पृष्ठतः

3 Ś₁ missing (of v 1 1) K₄ om 3 (of v 1 2)

4 Ś₁ missing (of v 1 1) —^a) K₅ च (for
हि) —⁵) G₅ om from यतिष्य up to प्रतिजिगीष
(in 5^a) T₂ G (G₅ om.) M₁ 3 यतिष्यंते B₄ वै जये
(for निर्जये) — After 4^{ab}, S (G₅ om) ins

599* सेनापतिवच श्रुत्वा पाण्डवेया समन्तत ।

अभ्युद्युर्महाराज तव सैन्य समन्तत ।

जहि प्रहर गृहीहि विध्य विद्राव चाद्रव ।

[Before line 1, T G₂ 4 ins सजय उवाच — (L 3)
G₁ M₃-5 गृहीत, M₁ 3 गृहाहि (for गृहीहि) G₂ विद्धि
(for विध्य)]

—^a) K₅ वेगेषु, Dn₁ राजानो (for वेगेन) —^a) T
G₂-4 समासेदुर (for 'पेतुर) Ś₁ K D (except D₁
D₂, D₄ missing) नि(K₂ सं) पेतुस्ते महारथा

5 Ś₁ 2 missing (of v 1 1) G₅ om up to प्रतिजि-
गीष (of v 1 4) —^a) B₅ D₅ 5 जय, D₂ वधे (for
वयं) Ś₁ K (except K₅) D₃ 5 चिकीर्षतस्, D₁ चिकी
र्षन्ति, G₁ M₃-5 जीही(G₁ 'गी, M₁ 'की) र्वतस् (for
-जिगीषन्तस्) —⁵) T G₁-4 M₁ 2 ततस् (for तत्र)
K₁-4 D₁ प्रतिविद्रुता, K₅ Dn₁ प्रतिसंगता (Dn₁ 'तान्),
D₃ 5-8 T G₂-4 समभिद्रुतान् (for 'द्रुता) — After
5^{ab}, S ins

600* वाणशब्दरवान्कृत्वा विमिश्रान्द्राक्कनित्स्वने ।

युयुधानरथं दृष्ट्वा तावका अभिद्रुद्रु ।

[(L 2) M₁ 2 5 त्वभि (for अभि-),]

6 Ś₁ missing (of v 1 1) —^a) Ś₁ K₁-4 Dn
D₁ 8 5-8 आकीर्षमाणा (K₄ 'ना); K₅ M₁ 2 आ(M₁ 3

तस्यां विदीर्यमाणायां शिनेः पौत्रो महारथः ।
 सप्त वीरान्महेष्वासानग्रानीके व्यपोथयत् ॥ ७
 ते मीता मृद्यमानाश्च प्रमृष्टा दीर्घबाहुना ।
 आयोधनं जहूर्वीरा दृष्ट्वा तमतिमानुषम् ॥ ८
 रथैर्विमथिताक्षैश्च भग्ननीडैश्च मारिष ।
 चक्रैर्विमथितैश्छिन्नैर्ध्वजैश्च विनिपातितैः ॥ ९

अनुकर्णैः पताकाभिः शिरस्त्राणैः सकाञ्चनैः ।
 बाहुभिश्चन्दनादिगैः साङ्गद्वैश्च विशा पते ॥ १०
 हस्तिहस्तोपमैश्चापि भुजगाभोगसंनिभैः ।
 ऊरुभिः पृथिवी छन्ना मनुजानां नरोत्तम ॥ ११
 शशाङ्कसंनिकाशैश्च वदनैश्चारुकुण्डलैः ।
 पतितैर्वृषभाक्षाणां वभौ भारत मेदिनी ॥ १२

E 7
B 7
K 7

अ) कप्यमाना, D₂ प्रविश्य (for प्रकम्प्य) Dn₁ धावती (for महती) — °) B Dc₁ महाबाहो, D₂ तदा राजञ् (for महाराज) — °) K₁₋₂ D₂ 6 [अ]भिन्यन्ती (K₁ धी)र्यत, D₂ समकीर्यत, D₂ [अ]तिव्यदी, D₁ 8 [अ]तिविदीर्यत, G₂ हि व्यदीर्यत, M₂₋₅ त्वव (for [अ]भिन्य)

7 S₂ missing (of v 1 1) — °) B₁ 8 विदार्य माणाया, D₂ च दीर्य, G₁ व्यदीर्य (for विदीर्य) — °) K₂₋₅ Dn₁ D₂ पुत्रो, M₂₋₅ नसा (for पौत्रो) Dc₁ Dn₂ D₂ 8 महाबल (for रथ) — °) Dc₁ अग्रानीके (for अग्रा) B₂ Dn₂ D₂ 8 अग्रानीकेष्वपोथ (D₂ 5 योध) यत्, M₂ कस्य पोथयत् — After 7, B Dc₁ Dn₂ Cd ins

601* अथान्यानपि राजेन्द्र नानाजनपदेश्वरान् ।
 शरैरनलसकाशैर्निन्ये वीरान्यमक्षयम् ।
 शतमेकेन विव्याध शतेनैकं च पत्रिणाम् ।
 द्विपारोहान्द्विपार्श्वैश्च हयारोहान्द्वयास्तथा ।
 राधिन साश्वसृतांश्च जघानेश पशूनिव [5]
 तं तथान्द्रुतकर्माणं शरसपातवर्षिणम् ।
 न केचनान्यधावन्वै सात्कारं तव सैनिका ।

[(L 1) B₁ 2.5 Dc₁ तथा (for अथ) — (L 2) B₂ अनल (for अनल) B₁ तथा निन्ये यमक्षय (for the post half) — (L 5) Cd oites इन्द्र पशूनिव as above — (L 6) B₁₋₂ Dc₁ दक्षिण (for वर्षिणम्)]

8 S₂ missing (of v 1 1) — °) T G जिता (for मीता) — °) T G₁ प्रकृष्टा, G₂ प्रदिष्टा, Cd प्रमृष्टा (for प्रमृष्टा) — G₂ om (hapl.) 8°-14° — °) K₂ Dn₁ तत्तस्य, D₂ सममि (for तमति) K₂ Dc₁ Dn₁ T G (G₂ om.) M₁ 2 पौरुष, D₁ 8 मानिनं (for मानुषम्) — After 8, B Dc₁ ins.

602* तमेकं बहुधा पश्यन्मोहिवास्तस्य तेजसा ।
 संग्रामकोविदं वीरं विचरन्तममीतवत् ।

9 S₂ missing (cf. v 1 1) G₂ om 9 (cf. v 1

8) — °) K₂ B₂ 4 रथैर्विमथितैश्चैव (K₂ 'ताश्चैव'); D₂ रथैर्विनाशिनाक्षैश्च — °) B₁ मग्नकीर्णैश्च, B₂ 'वीरैश्च', T G₂ 4 5 यत्रैश्च, G₁ M₂ 4 नीलैश्च, M₁ 2 चक्रैश्च (for 'नीलैश्च') — °) B₁ 2 छत्रैश्च (for चक्रैश्च) D₂ विनाशितैश्च, G₂ च मथितैश्च (for विमं) B₂ Dn D₂ 5 7 8 छत्रैश्च; Dc₁ चित्रैश्च, M₂₋₅ भिन्नैश्च (for छिन्नैश्च) — G₂ om (hapl.) 9°-13° — °) B₁ [अ]वनि (for विनि)

10 S₂ missing (of v 1 1) G₂ 5 om. 10 (cf. v 1 8, 9) — °) S₁ transp पताकाभि and शिरस्त्राणै K₂ Dn₁ शिरोभिश्च (for शिरस्त्राणै) S₁ तथैव च, K₁₋₄ B (except B₂) Dc₁ D₁ च काचनै, K₂ Dn₁ S (G₂ 5 om.) सकुण्डलै (for सकाञ्चनै) — After 10°-12°, M₂₋₅ read 11°-12° — °) G₁ M₁ 2 बहुशश्च (for बाहुभिश्च) — °) T G (G₂ 5 om) M₁ 2 सकेयूरैश्च (for साङ्गद्वैश्च)

11 For the sequence in M₂₋₅, of v 1 10 S₂ missing (of v 1 1) G₂ 5 om 11 (cf. v 1 8, 9) — °) K₂ B₁ Dn₂ D₁ 7 8 भुजंगाभोग (for भुजगा) — °) K₁ Dn₁ D₂ ऊरुभि, D₁ 8 ऊरुभि, D₂ जानुभि (for ऊरुभि) — °) K (except K₂) D₁ 6 (before corr as in text) नरर्षभ, Dn₂ नरोत्तम, D₂ 5 7 8 नराधिप (for नरोत्तम) S (G₂ 5 om) नराणा पृथिवीपते

12 For the sequence in M₂₋₅, of v 1 10 S₂ missing (of v 1 1) G₂ 5 om 12 (cf. v 1 8, 9) — °) S₁ K₂ B₁ Dn₂ D₂ 2.5-8 शशाकसंनिभैश्चैव (D₂ चापि); K₁₋₄ Dn₁ D₁ सद्यसैश्चैव, T G₂ 4 सद्यशाकै — °) S (G₂ 5 om) शिरोभिश्च (for वदनैश्च) — °) S₁ K₁ B₁ Dc₁ D₂ M₁ 2 पातितैश्च (for प) K₂ 4 B₁ D (except Dc₁ Dn₁, D₁ missing) ऋषभाक्षाणां, Cd वृषमा (as in text) — °) B₁ M₂₋₅ भाति (for वभौ) S₁ K D (except Dc₁ D₂; D₁ missing) संघ (Dn D₂ 5-8 सा ब) भावति मेदिनी

13 S₂ missing (of v 1 1) G₂ om 13 (cf. v 1 8) G₂ om 13° (of v 1 9) — °) D₂ S (G₂ 5 om) बहुभिश्च (for 'वा') B (except B₁) Dc₁ भिन्नै,

गजैश्च बहुधा छिन्नैः शयानैः पर्वतोपमैः ।
 रराजातिभृशं भूमिर्विकीर्णैरिव पर्वतैः ॥ १३
 तपनीयमयैर्योक्त्रैर्मुक्ताजालविभूषितैः ।
 उरच्छदैर्विचित्रैश्च व्यशोभन्त तुरंगमाः ।
 गतसत्त्वा महीं प्राप्य प्रमृष्टा दीर्घबाहुना ॥ १४
 नानाविधानि सैन्यानि तव हत्वा तु सात्वतः ।
 प्रविष्टस्तावकं सैन्यं द्रावयित्वा चमूं भृशम् ॥ १५
 ततस्तेनैव मार्गेण येन यातो धनंजयः ।
 इयेष सात्यकिर्गन्तुं ततो द्रोणेन वारितः ॥ १६
 भारद्वाजं समासाद्य युयुधानस्तु मारिष ।

नाभ्यवर्तत संकुद्धो वेलामिव जलाशयः ॥ १७
 निवार्य तु रणे द्रोणो युयुधानं महारथम् ।
 विव्याध निशितैर्बाणैः पञ्चमिर्मर्मभेदिभिः ॥ १८
 सात्यकिस्तु रणे द्रोणं राजन्विव्याध सप्तभिः ।
 हेमपुङ्खैः शिलाधौतैः कङ्कवर्हिणवाजितैः ॥ १९
 तं षड्भिः सायकैर्द्रोणः साश्वयन्तारमार्दयत् ।
 स तं न ममृषे द्रोणं युयुधानो महारथः ॥ २०
 सिंहनादं ततः कृत्वा द्रोणं विव्याध सात्यकिः ।
 दशभिः सायकैश्चान्यैः षड्विंशतिभिरेव च ॥ २१
 युयुधानः पुनर्द्रोणं विव्याध दशभिः शरैः ।

D₁ s छन्नै (for छिन्नै) —^a) D₂ प्रकीर्णैर् (for वि°)
 K₂ पातितै (for पर्वतै)

14 S₂ missing (cf v l 1) G₈ om. 14 (of v l 8)
 D₈ om. 14^{ab} —^a) M₈-s त (M₈ अ)पनीय
 निभैर् K₄ युक्त्रैर् (for योक्त्रैर्) D₇ s तपनीयैश्च
 योक्त्रैश्च —^b) B₈ परिच्छदै, D₂ परिष्कृतै (for विभू
 षितै) —^c) Some MSS उरच्छदैर् B₄ भूषितैश्च (for
 विचित्रैश्च) —^d) D₈ [अ]शोभयत, T G₄ s व्यरोचत,
 G₂ बभासत (for व्यशोभन्त) M₈-s शोभ (M₈ शेर)ते
 तुरगोत्तमा —^e) M₂ गत्वा (for गत) T G₂ s
 प्राप्ता (for प्राप्य)

15 S₂ missing (cf v l 1) —^b) D_{n1} om
 (hapl) from सात्वत up to युयुधानस्तु (in 17^b) K₅
 B₄ सात्यकि (for सात्वत) —^d) S₁ तव मित्वा (for
 द्रावयित्वा) B₅ D₂ T G M₁ s चमू तव, M₈-s चमू
 मुखं (for चमू मृशम्)

16 S₂ missing (cf v l 1) D_{n1} om 16 (cf
 v l 15) —^a) S₁ गतस्, B₁ s 4 यातस्, D_{n1}
 (before corr) यते (for ततस्) —^b) K₁ s D₁ चेत-
 यानो (for येन यातो) —^d) S₁ K₁ s 4 D₁ द्रोणनि-
 (for द्रोणेन) K₅ om. from वारित up to समासाद्य
 (in 17^a)

17 S₂ missing (cf v l 1) K₅ om 17^a (cf
 v l 16) D_{n1} om. up to युयुधानस्तु (of v l 15)
 —^b) K₈ s B D_{n1} D₂ D₁ s 7 s M₈ s च, D₅ स (for
 तु) S₁ K D_{n1} D₁-s 8-8 सात्यकि (for मारिष) —^c) K₁
 om 17^{cd} —^e) K₅ B₄ S नाभ्यवर्तत, D_{n1} नाभ्य°,
 D₁ s न न्य°, D₅ न नि° (for नाभ्यवर्तत) B₄ समासे,

G₈ संरुद्धो, G₄ संरुद्धो (for संकुद्धो) —^a) K₅ D_{n1}
 D₇ s महार्णव, B₂ (marg as in text) महोदधि (for
 जलाशय)

18 S₂ missing (cf v l 1) —^a) K₄ सात्यकिस्,
 S, except M₈-s निपुष्ट (for निवार्य) —^b) D₂ om.
 (hapl) 18^b-20^a G₈ om. (hapl) 18^a-20^a —^c) T
 G₂ विव्याध (for 'घ) —^d) S₁ वर्म- (for मर्म)

19 S₂ missing (cf v l 1) D₂ s G₅ om 19 (for
 D₂ G₅, of v l 18) —^{ab}) M₈-s transp द्रोणं and
 राजन् B₄ पंचभि (for सप्तभि) —^c) T G₁ s 4
 रुक्म-, G₂ M₁ s रुक्म-, M₈-s स्वर्ण- (for हेम-) S₁
 K₁-s D₁ शैलधौतै, D₇ शिलाधौतै (for 'धौतै) K₅
 दशभिर्हेमपुङ्खैश्च —^d) D_{n1} चर्हिण (for चर्हिण-) K₂
 D₇ M₈-s वाजिभि, B₄ s वाजितै (for वाजितै) S₁
 कंकपत्रविराजितै

20 S₂ missing (cf v l 1) D₂ om. 20^a, G₅
 om 20 (for both, cf v l 18) —^a) K₄ आयसैर्
 (for सायकैर्) —^b) B₂ reads 20^b-22^a on marg
 —^b) K₄ s 7 s अर्दयत्, B₁-a, s D_{n1} क्षार्प, B₄ S
 (G₅ om.) क्षर्प° (for क्षार्द°) —^c) K₂ s D₂ s G₁ M
 तन् (for तं) S₁ K₁-s s D_{n1} D₃ s 8-8 द्रोणाद् (for
 द्रोणं) —^d) D_{n1} महाबल°, T G₂-4 रथ (for
 'रथ)

21 S₂ missing (cf v l 1) B₂ reads 21 on marg
 —^a) M₈-s नादरव (for नादं तत) —^b) T G₂
 विव्याध M₈-s पत्रिभि (for सात्यकि) —^c) B
 (except B₃) शायकैश्च, S सप्तभिश्च

22 S₂ missing (cf v l 1) B₂ reads 22^a on

एकेन सारथिं चास्य चतुर्भिश्चतुरो ह्यान् ।
 ध्वजमेकेन बाणेन विव्याध युधि मारिष ॥ २२
 तं द्रोणः साश्वयन्तारं सरथध्वजमाशुगैः ।
 त्वरन्प्राच्छादयद्बाणैः शूलभानामिव व्रजैः ॥ २३
 तथैव युयुधानोऽपि द्रोणं बहुमिराशुगैः ।
 प्राच्छादयदसंभ्रान्तस्ततो द्रोण उवाच ह ॥ २४
 तवाचार्यो रणं हित्वा गतः कापुरुषो यथा ।
 युध्यमानं हि मां हित्वा प्रदक्षिणमवर्तत ॥ २५
 त्वं हि मे युध्यतो नाद्य जीवन्मोक्ष्यसि माधव ।
 यदि मां त्वं रणे हित्वा न यास्याचार्यवद्भुतम् ॥ २६

सात्यकिरुवाच ।

धनंजयस्य पदवीं धर्मराजस्य शासनात् ।
 गच्छामि स्वस्ति ते ब्रह्मन् मे कालात्ययो भवेत् ॥ २७
 संजय उवाच ।
 एतावदुक्त्वा शैनेय आचार्यं परिवर्जयन् ।
 प्रयातः सहसा राजन्सारथिं चेदमब्रवीत् ॥ २८
 द्रोणः करिष्यते यत्नं सर्वथा मम वारणे ।
 यत्तो याहि रणे ह्यतः शृणु चेदं वचः परम् ॥ २९
 एतदालोक्यते सैन्यमावन्त्यानां महाप्रभम् ।
 अस्यानन्तरतस्त्वेतद्दक्षिणात्यं महाबलम् ॥ ३०

marg —^a) Gs युयुधान पुनर्द्रोण — Gs s om
 22^b-23^c —^b) T विव्याध —^c) D7 चास्य, Ms
 चापि (for चास्य) —^d) B (except B2) D01 चैकेन
 (for एकेन) G1 चिच्छेद (for बाणेन) —^e) T वि
 व्याध युधि, Gs s युधि विव्याध (by transp) Ms-s
 भारद्वाजस्य सोप्ययद्

23 Ss missing (of v 1 1) Gs s om 23^{abc} (of
 v 1 22) —^a) Ks स तु (hypermetric) (for तं)
 —^b) Ms s सशर (for सरथ) B1 सरथध्वजमाशुगैः,
 Dm1 शौलि सरथमाशुगैः — Ms om (hapl) 23^c-24^b
 —^c) K1-4 Ds प्राच्छादयद्, Ks Dm1 Ms प्राच्छादयन्,
 Ds T Gs s M1 s प्राच्छादयन् (for प्राच्छादयद्) B4
 त्वरन्प्राच्छादयामास —^d) Ks सूलभानाम्

24 Ss missing (of v 1 1) Ms om 24^{ab} (of
 v 1 23) —^b) Ks दशमिर (for बहुमिर) K
 (except Ks) Dm2 D1 s आयसै (for आशुगैः) — Ds
 om 24^{cd} —^c) Ks Dm1 Ds s आच्छादयद्, D1 T
 Gs M1 2.4 प्रच्छा (for प्राच्छा) G1 s प्रच्छादयत
 सभ्रातस् —^d) Ds [s]मुवाच (for उवाच) B D01
 तं (for ह) S त्वरमाणो महारथ (M1.2 थ) — After
 24, S ins

603* द्रोणस्तु परमकुब्ज सात्यकिं परवीरहा ।
 अवाकिरच्छित्तैर्बाणैर्वसुदेवपराक्रमम् ।
 त सया शरजालेन प्रच्छाद्य महता पुन ।
 द्रोण प्रहस्य शैनेयमिदं वचनमब्रवीत् ।

[(L 1) G1 M सत्यक (for सात्यकि) — (L 2)
 M1 s अवाचयद् (for किर)]

25 Ss missing (of v 1 1) Ks om (hapl)

25^b-26^c —^b) S यात (for गत) —^c) Dm1 युध्य-
 मानो B1 Dm2 Ds s च (for हि) S योधयत हि
 हित्वासौ —^d) Ds अवैक्षत (for अवर्तत) S मा प्रद-
 क्षिणतो बली

26 Ss missing (of v 1 1) Ks om 26^{abc} (of v 1
 25) —^a) Ks s नाद्य (for नाद्य) S त्व न मे युध्य-
 मानस्य —^b) Ks s Dm1 D1-s मोक्षसि, B2-s Ds s
 यास्यसि (for मोक्ष्यसि) B1 मारिष (for माधव) S
 जीवन्सत्यक मोक्ष्यसे —^c) K1-s त्व मा (by transp),
 Gs मा त्वे —^d) M1 s आचार्यक (for 'यैवद्')

27 Ss missing (of v 1 1) —^c) D1 s Ms-s
 मे, Gs नो (for ते) — After 27, Ks B1 s s
 (marg) s D01 (marg) Dm2 D1-s s ins

604* आचार्यानुगतो मार्गं शिव्यैरन्वाह्यते सदा ।
 तस्मादेव व्रजान्याशु यथा मे स गुह्यगतः ।

[(L 1) B1 अन्विष्यते (for अन्वाह्यते) B1 s (marg)
 शिव्येनाप्यनुगम्यते, B2 'ण बांछते सदा (for the post half)
 — (L 2) B2 D1 एव (for एव)]

28 Ss missing (of v 1 1) B1 T Gs-s om, the
 ref. —^a) D1 s सैनेय Ks Dm1 T Gs-s एवमुक्त्वा
 तु शैनेय —^b) Ds s परिवर्ज्य तं (for 'वर्जयन्')

29 Ss resumes —^c) B1 Gs यत्तो (for यत्तो)
 —^d) Ks वेदं, Gs मेदं (for वेदं) Ks (orig) [s]-
 ब्रवीत्, B D01 G1 M सम, T Gs-s [s]परं (for
 परम्)

30 —^a) Ks सर्वम् (for सैन्यम्) —^b) Ms अघतीना
 D01 Dm1 महाघटं (for 'प्रभम्'), — After 30^{ab}, S ins

तदनन्तरमेतच्च बाह्लिकानां बलं महत् ।

बाह्लिकाभ्याशतो युक्तं कर्णस्यापि महद्वलम् ॥ ३१

अन्योन्येन हि सैन्यानि मिथान्येतानि सारथे ।

अन्योन्यं समुपाश्रित्य न त्यक्ष्यन्ति रणाजिरम् ॥ ३२

एतदन्तरमासाद्य चोदयाश्चान्द्रहृष्टवत् ।

मध्यमं जवमास्थाय वह मामत्र सारथे ॥ ३३

605* अनेचमरिभिर्वीरैः सुमहन्निर्महद्वलम् ।

[G1 M महा- (for महद्)]

— Do1 reads 30°-31° on marg — °) B3 तस्य (for अत्य) D2 त्वेते, D3 चैतद्, D4 चैव (for त्वेतेद्) Ms-5 तदनन्तरमेवैतद् — °) T G बाह्ली (G1 5 हि) काना, Ms-5 दाक्षिणात्य- (for रय) K (except K4) B1 5 4 5 Dn1 D1.7 8 T G M1 2 महद्वलं, Ms-5 बल महत् (for महाबलम्) D2 दाक्षिणात्या महाबला

31 5 K1-4 D6 7 om (hapl) 31 D1 om 31°-32° G4 Ms-5 om (hapl) 31°5 Do1 reads 31 on marg — °) B3 एतद्वतरम् K5 T G2 5 5 M1 2 एवैतद् (for एतच्च) — °) T G2 5 5 M1 2 दाक्षिणार्थं (G5 त्या) (for बाह्लिकानां) K5 B2 4 Dn D8 T G1-3 5 M1 2 महद्वलं (by transp), D2 5 5 महाबलं — °) K5 बाह्लिकेभ्य शतो युक्तं (sic), B Dn3 D8 5 5 काभ्यासतो युक्त, D2 बाह्ली काम्याशतो युक्त, T G M1 2 बाह्ली (T M1 2 ह्ली) काम्याश (G5 स) संयुक्त, Ms-5 बाह्लीकरय च संयुक्त — °) K5 B4 Dn D8 5 G1 च (for [क्ष]पि) D2 महाबल, M1.2 बृहद्वल (for मह)

32 D1 om 32°5 (of v 1 31) — °) B (except B4) Do1 S च (for हि) — °) 5 K1-3 न न (K2 8 न) क्ष्यति, K5 B1.2 5 D1 न रक्ष (K4 क्ष्य) ति, K5 विक्ष्यति, B2 4 Dn3 D8 5 न त्यक्षति, Dn1 D2 5 7 8 सं (Dn1 वि, D5 प्र) रक्षति (for न त्यक्ष्यति) 5 K1-4 D1 M1 2 रणाजिरात्, K5 B5 Dn1 D5 7 8 T G2 जिरे (for 'जिरम्) — For 32°5, Ms-5 subst

606* देशसाकल्यमासाद्य दृश्यते सुमहद्वलम् ।

33 °) Ms-5 तसाद्यतो रणे सूत — °) D2 नयस्व; D5 नोदय (for चो) Dn1 D8 7 प्रहृष्टवान् (for 'वप्) — °) G5 गुणम् (for जवम्) — °) D2 नय मा तत्र सारथे

34 °) K1 बाह्लिका, K5 B1 4 5 D2 G1 M1-3 5 बाह्लीका K1 यात्र (for यत्र) — °) T G M1.2 बहुश (for बहुव) — °) D2 शतशश्च, D7 8 तत पुत्र (for

बाह्लिका यत्र दृश्यन्ते नानाप्रहरणोद्यताः ।

दाक्षिणात्याश्च बहवः सूतपुत्रपुरोगमाः ॥ ३४

हस्त्यश्वरथसंवाधं यच्चानीकं विलोक्यते ।

नानादेशसमुत्थैश्च पदातिभिर्भिष्टितम् ॥ ३५

एतावदुक्त्वा यन्तारं ब्राह्मणं परिवर्जयन् ।

स व्यतीयाय यत्रोग्रं कर्णस्य सुमहद्वलम् ॥ ३६

सूतपुत्रः)

35 °) B (except B4) Do1 S यत्रानीकं, D1 8 यथा (for यथा) 5 प्रहृष्टयते, K1 4 व्य (K4 वि) लो कयेत् (for विलोक्यते) — °) Ms-5 अलंकृत (for अलि ष्टितम्) — After 35, S ins

607* तत शक्यो महाव्यूहो नेतुं स सहसा रणे ।

तं देश त्वरिता यामो वृद्धन्तो युधि शात्रवान् ।

तत्रैते समहृष्टाश्चास्मान्प्रति युयुत्सव ।

अयुध्यमानो बहुभिरैकं प्राप्य सुदुर्बलम् ।

बल प्रमथ्य राच्छामि सिषता सर्वधन्विनाम् । [5]

[(L 1) G1 M [S] शक्यो (for शक्यो) Ms-5 महा- व्यूह (for 'व्यूहो) G5 om from स सहसा उप रैक (in the post half of line 4) G2 विनेतु, G4 5 M1.2 नेतु स (for नेतु स्स) — (L 2) G2 त्वरितो T1 G1 M1 यासो (sic), G2 यावो (for यामो) G2 वृद्धतो — (L 3) G1 M1.2 तत्र ते (for तत्रैते) G5 तत्रैव समहृष्टानां (for the prior half) G5 laouna, Ms-5 जस्मान् (for नास्मान्) — (L 4) T2 अभिध्यमानो, G5 अयुध्यमाना G5 वरं (for प्राप्य) Ms-5 एकैक प्राप्य दुर्बल (for the post half)]

36 S om 36°5 — °) B (except B4) उक्तो (for उत्तवा) B1.2 यता तु (for यन्तार) — °) Do1 (by corr as in text) D5 परिवर्जयेत्, D2 7 वर्जयेत् — °) K5 Dn1 D7 8 सात्वतोया (Dn1 'तोया) स्स यत्रोग्र, B Do1 D2 स व्यती (B5 सर्वतो, D2 सात्वतो) यादसभाव, Dn2 D1 मध्यतो यदि यत्रोग्र, D8 स व्यतीयास्स यत्रोग्र, D5 मध्यतो यास्स नोग्र, D5 सत्यतोयास्स यत्रोग्र, S सत्यतो याहि यत्रो (G1 5 'त्रा) ग्रं — °) Dn2 D1.5 1 5 G2 च (for सु) Dn1 महाबल (for 'महद्वलम्) — After 36, S ins

608* यत्रैते परमक्रुद्धा दाक्षिणात्या महारथा ।

एतान्विजित्य संग्रामे ततो यामो धनजयम् ।

संजय उवाच ।

युयुधानवच श्रुत्वा युयुधानस्य सारथि ।

तं द्रोणोऽनुययौ क्रुद्धो विकिरन्विशिखान्वहून् ।
 युयुधानं महाबाहुं गच्छन्तमनिवर्तिनम् ॥ ३७
 कर्णस्य सैन्यं सुमहदभिहत्य शितैः शरैः ।
 प्राविशद्भारतीं सेनामपर्यन्तां स सात्यकिः ॥ ३८
 प्रविष्टे युयुधाने तु सैनिकेषु द्रुतेषु च ।
 अमर्षी कृतवर्मा तु सात्यकिं पर्यवारयत् ॥ ३९
 तमापतन्तं विशिखैः षड्विहाहत्य सात्यकिः ।
 चतुर्भिश्चतुरोऽस्याश्चानाजधानाशु वीर्यवान् ॥ ४०

यथोक्तप्रगमद्राजन्वर्जयन्द्रोणमाहवे ।

[(L 1) G₁ M₁ २ यत्र ते, M₈ ४. ५ (sup l₈n) तत्रैते
 M₈ परमक्रुद्धो — (L 2) T G₂ ५ यातो (for यामो)
 T G M₁ २ om. the ref. — (L 4) G₂ ४ वर्जयद्]

37 D₈ om. 37 —^a) Ś₁ नान्वयात्, Ś₂ K₁-३
 चान्वयात्, K₄ चान्वयत् (for अनुययौ) Ś₁ तृणं (for
 क्रुद्धो) —^b) Ś₁ विसृजन्, D₅ किरन्स (for विकिरन्)
 M₈-५ निशितान् (for विशिखान्) D₂ विशिखान्विकिर
 न्वहून्, T G M₁ २ विकिरनिशितान्वारान् — M₈-५ om
 37^a —^c) Ś K (except K₅) D (D₄ missing, D₈
 om.) महामार्गं (for 'बाहुं' —^d) K₄ अनिवर्त्य, D₁
 G₅ अनुवर्त (G₅ 'लि' नं (for अनि' — T G M₁ २
 ins after 37 M₈-५ after 37^a

609* स च सैन्यं महन्नित्वा दाक्षिणात्यबलं च तत् ।

[M₈ च यत्, M₁ ५ महत् (for च तत्)]

38 ^b) Ś₁ D₂ ५ १ ५ अमिहन्त्य, T G₂-५ निहत्य च
 K₄ सितै — For 38^a, M₈-५ subst

610* प्रययौ त्वरितौ मित्रा कर्णस्य च महद्वलम् ।

—^a) B₁ ५ प्रविशद् T G₁-४ M₁ २ महतीं (for भारतीं)
 M (except M₁ २) तृणं (for सेनाम्) —^d) B D₁
 भार्यतां, D₅ ममर्षतां (for अपर्यन्ता) B₁ ५ च (for
 स) M₁ (marg as in text) ५-५ छुत्कं धनमिवानलं
 — After 38, ५ ins

611* सत्यको हि तत सैन्यं द्रावयन्स समन्ततः ।

[T सत्यको, M₂ सत्यको (for को) G₂-५ सैन्याद्
 M हि (for स)]

39 ^a) Ś K (except K₅) B₁ च (for तु) — For
 39^a, ५ subst

612* विद्रुते तु बले तस्मिन्ममे भारत भारते ।

ततः पुनः षोडशमिर्नतपर्वभिराशुगैः ।
 सात्यकिः कृतवर्माणं प्रत्यविध्यत्स्तनान्तरे ॥ ४१
 स तुद्यमानो विशिखैर्वहुभिस्तिग्मतेजनैः ।
 सात्वतेन महाराज कृतवर्मा न चक्षमे ॥ ४२
 स वत्सदन्तं संधाय जिह्मगानलसंनिभम् ।
 आकृष्य राजन्नाकर्णाद्विष्याधोरसि सात्यकिम् ॥ ४३
 स तस्य देहावरणं भित्त्वा देहं च सायकः ।
 सपत्रपुङ्खः पृथिवीं विवेश रुधिरोक्षितः ॥ ४४

[G₁ M बले द्रवति तस्मिन्सु (for the prior half)
 G₂-४ भरते (for मा')]

—^a) D₂ अमर्षाद् (for 'र्षी') D₂ D₃ ५ च (for तु)
 —^d) M₈-५ सत्यक (for सात्यकि) K₄ परिवारयत्, B₂
 D₂ M₈-५ प्रत्य' (for पर्य)

40 ^a) G₄ तत पततं —^b) M₈-५ सत्यक (for
 सात्यकि) — M₈ om. 40^a-41^b —^c) K₅ D₁ ५ M₁
 याहान्, B₁ ५ [s]व्यश्चान्, D₅ चाश्चान् (for 'स्या')
 —^d) B₁ G₂ [अ]य, D₈ (marg) च (for [आ]शु)
 G₅ सात्याके (for वीर्यवान्)

41 M₈ om 41^a (cf v 1 40) K₄ om 41^b-42^a
 —^a) M₈-५ सत्यक (for सात्यकि)

42 K₄ om 42^a (cf v 1 41) —^a) K₁ त्व-
 मानो, K₅ B₂ ४ D₁ D₂ ५ ७ ताव्य' (for तुद्य')
 K₁-५ ५ B₂ D₅ G₁ M₁ २ transp विशिखै (K₅ 'वै'
 and बहुभिस् G₅ [s]पि शिखैर्, M₈-५ विविधैर् (for
 विशिखैर्) Ś₂ चतुभिस्, K₄ विशिखैस् (for बहुभिस्)
 D₁ तेजिभि, D₁ २ ५ ५ ५ तेजसै (for नै) —^c)
 M₈-५ सत्यकेन (for सात्वतेन)

43 ^a) Ś₁ K₁ संधार्य (for य) —^b) Ś₂ तिग्म-
 गानल, B₅ जिह्मगानिल (for 'गानल) Ś₁ D₂ D₃
 २ ५ चर्वसै (for 'संनिभम्) K₂ जिह्मगाहदसंनिभान्,
 D₁ ५ दक्षिणालासमप्रभं Cd oites जिह्मगा —^c) T
 आयस्य, G M आय (G₅ 'य')म्य (for आकृष्य) B₁-५
 T G₂-५ आकर्ण, D₂ कर्णाग्रान् (for आकर्णाद्)

44 ^b) T G₂-५ छित्वा (for भित्त्वा) K₄ om च
 Ś₁ (by corr as in text) K₁-५ D₃ ५ ५ सायकै, Ś₂
 D₁ T G M₁ २ सात्यकै, K₅ मार्यण, D₁ सात्यकि
 (for सायक) —^c) Ś K₁-५ सपत्रपुष्प, D₁ D₅
 सपुष्पप्र, D₂ D₃ ५ सचित्रपुष्प (for सपत्र')

45 ^a) M₈-५ अयान्यैर् (for 'स्य) —^b) Ś K,

तदनन्तरमेतच्च बाहिकानां बलं महत् ।

बाहिकाभ्याशतो युक्तं कर्णस्यापि महद्बलम् ॥ ३१

अन्योन्येन हि सैन्यानि भिन्नान्येतानि सारथे ।

अन्योन्यं सम्प्राश्रित्य न त्यक्ष्यन्ति रणाजिरम् ॥ ३२

एतदन्तरमासाद्य चोदयाश्चान्द्रहृष्टवत् ।

मध्यमं जवमास्थाय वह मामत्र सारथे ॥ ३३

बाहिका यत्र दृश्यन्ते नानाप्रहरणोद्यताः ।

दाक्षिणात्याश्च वहवः स्रुतपुत्रपुरोगमाः ॥ ३४

हस्त्यश्वरथसंवाधं यच्चानीकं विलोक्यते ।

नानादेशसमुत्थैश्च पदातिभिर्गच्छितम् ॥ ३५

एतावदुक्त्वा यन्तारं ब्राह्मणं परिवर्जयन् ।

स व्यतीयाय यत्रोग्रं कर्णस्य सुमहद्बलम् ॥ ३६

605* अनेयमरिभिर्वारैः सुमहद्भिर्महद्बलम् ।

[G1 M महा- (for महद्)]

— Dc1 reads 30^c-31^d on marg —^a B3 तस्य (for अस्य) D3 त्वेते, D3 चैतद्, D3 चैव (for त्वेतद्) Ms-5 तदनन्तरमेवैतद् —^a T G बाह्वी (G1 s 'ह्वि) कानां, Ms-5 दाक्षिणात्या- (for 'स्य) K (except K4) B1, 2 4 5 Dn1 D1, 7 8 T G M1 2 महद्बलं, Ms-5 बल महद् (for महाबलम्) D2 दाक्षिणात्या महाबला

31 S K1-4 D3 7 om (hapl) 31 D1 om 31^a-32^b G4 Ms-5 om (hapl) 31^{ab} Dc1 reads 31 on marg —^a B3 एतदन्तरम् K5 T G2 8 5 M1 2 एवैतद् (for एतच्च) —^a T G2 8 5 M1 2 दाक्षिणात्या (G5 'स्या) (for बाह्वीकानां) K5 B2 4 Dn D3 T G1-3 5 M1 2 महद्बलं (by transp), D2 8 5 महाबलं —^a K5 बाह्वीकेभ्य शतो युक्तं (s10), B Dn2 D3 8 5 'काम्याशतो युक्त, D3 बाह्वी काम्याशतो युक्त, T G M1 2 बाह्वी T M1 2 'ह्वी) काम्याश (G5 'स) संयुक्त, Ms-5 बाह्वीकस्य च संयुक्त —^a K5 B4 Dn D3 8 G1 च (for [अ]पि) D2 महाबल, M1 2 बृहद्बलं (for मह')

32 D1 om 32^{ab} (of v I 31) —^a B (except B4) Dc1 S च (for हि) —^a S K1-8 न न (K3 8 न) द्यति, K4 B1, 8 5 D1 न रक्ष (K4 'क्ष्य) ति, K5 विसृक्ष्यति, B2 4 Dn2 D2 8 न त्यक्षति, Dn1 D2 5 7 8 सं (Dn1 वि-, D5 प्र) रक्षति (for न त्यक्ष्यन्ति) S K1-4 D1 M1 2 रणाजिरात्, K5 B5 Dn1 D3 7 8 T G2 'जिरे (for 'जिरम्) — For 32^{cd}, Ms-5 subst

606* देशसाकल्यमासाद्य दृश्यते सुमहद्बलम् ।

33 ^a Ms-5 तस्माद्यतो रणे सूत —^b D2 नयस्व, D3 नोदय (for चो) Dn1 D3 7 प्रहृष्टवान् (for 'वत्) —^a G5 गुणम् (for जवम्) —^a D2 नय मा तत्र सारथे

34 ^a K1 बाह्वी, K4 B1 4 5 D2 G1 M1-5 5 बाह्वीका K1 यात्र (for यत्र) —^a T G M1 2 बहुश (for बहव) —^a D2 शतशश्च, D1 8 तत पुत्र- (for

सूतपुत्र-).

35 ^b B (except B4) Dc1 S यत्रानीक, D1 8 यथा' (for यच्चा') S1 प्रहृष्टयते, K4 4 व्य (K4 वि) लो कयेत् (for विलोक्यते) —^a Ms-5 अलकृत (for अवि छितम्) — After 35, S ins

607* तत शक्यो महाव्यूहो मेतु स सहसा रणे ।
तं देश स्वरिता यामो रुद्रन्तो युधि नात्रवान् ।
तत्रैते सप्रहृष्टवामास्मान्प्रति युयुत्सव ।

अयुध्यमानो बहुभिरैकं प्राप्य सुदुर्बलम् ।

बल प्रमथ्य गच्छामि मिषता सर्वधन्विनाम् । [5]

[(L 1) G1 M [S] शक्यो (for शक्यो) Ms-5 महा- व्यूह (for 'व्यूहो) G5 om from स सहसा up रेक (in the post half of line 4) G2 विभेत्तु, G5 5 M1 2 मेतु स (for मेतु स्म) — (L 2) G2 स्वरितो T1 G1 M4 यामो (sic), G2 यामो (for यामो) G2 रुद्रन्तो — (L 3) G1 M1 2 तत्र ते (for तत्रैते) G5 तत्रैव सप्रहृष्टानां (for the prior half) G5 lacuna, Ms-5 अस्मान् (for नास्मान्) — (L 4) T2 अविध्यमानो, G5 अयुध्यमाना G5 वर्म (for प्राप्य) Ms-5 एकैक प्राप्य दुर्बल (for the post half)]

36 S om 36^{ab} —^a B (except B4) उक्तो (for उक्त्वा) B1 2 यता तु (for यन्तार) —^b Dc1 (by corr as in text) D6 परिवर्जयेत्, D2 7 'वर्जयत् —^a K5 Dn1 D1 8 सात्वतोया (Dn1 'तोया) स्स यत्रोग्र, B Dc1 D2 स व्यती (B5 सर्वतो, D2 सात्वतो) यादसभ्रात, Dn2 D1 मध्यतो यदि यत्रोग्र, D3 स व्यतीयास्स यत्रोग्र, D5 मध्यतो यास्सते नोग्र, D6 सव्यतोयास्स यत्रोग्र, S सव्यतो याहि यत्रो (G1 5 'त्रा) ग्रं —^a Dn2 D1 5 7 8 G2 च (for सु) Dn1 महाबल (for 'महद्बलम्) — After 36, S ins

608* यत्रैते परमकुदा दाक्षिणात्या महारथा ।

एतान्विजित्य सग्रामे ततो यामो धनजयम् ।
संजय उवाच ।

युयुधानवचः श्रुत्वा युयुधानस्य साराधि ।

तं द्रोणोऽनुययौ क्रुद्धो विकिरन्विशिखान्वहून् ।
युयुधानं महाबाहुं गच्छन्तमनिवर्तिनम् ॥ ३७
कर्णस्य सैन्यं सुमहदभिहत्य शितैः शरैः ।
प्राविशद्भारतीं सेनामपर्यन्तां स सात्यकिः ॥ ३८
प्रविष्टे युयुधाने तु सैनिकेषु द्रुतेषु च ।
अमर्षी कृतवर्मा तु सात्यकिं पर्यवारयत् ॥ ३९
तमापतन्तं विशिखैः पङ्क्तिराहत्य सात्यकिः ।
चतुर्भिश्चतुरोऽस्याश्चानाजघानाशु वीर्यवान् ॥ ४०

ततः पुनः षोडशभिर्नतपर्वभिराशुगैः ।
सात्यकिः कृतवर्माणं प्रत्यविध्यस्तनान्तरे ॥ ४१
स तुद्यमानो विशिखैर्वहुभिस्तिग्मतोजनैः ।
सात्वतेन महाराज कृतवर्मा न चक्षमे ॥ ४२
स वत्सदन्तं संधाय जिह्मगानलसंनिभम् ।
आकृष्य राजन्नाकर्णाद्विष्याधोरसि सात्यकिम् ॥ ४३
स तस्य देहावरणं भित्त्वा देहं च सायकः ।
सपत्रपुङ्खः पृथिवीं विवेश रुधिरोक्षितः ॥ ४४

C 7
B 7
K 7

यथोक्तमगमद्राजन्वर्जयन्द्रोणमाहवे ।

[(L 1) G₁ M₁ २ यत्र ते, M₈ ४ ४ (sup l₁n) तत्रैते
M₈ परमक्रुद्धो — (L 2) T G₂ ४ यतो (for यामो)
T G M₁ २ om the ref. — (L 4) G₈ ४ वर्जयद्]

37 D₈ om 37 —^a) Ś₁ नान्वयात्, Ś₂ K₁-३
चान्वयात्; K₄ चान्वयत् (for अनुययौ) Ś₁ तृणं (for
क्रुद्धो) —^b) Ś₁ विशुजन्, D₈ किरन्स (for विकिरन्)
M₈-३ निशितान् (for विशिखान्) D₂ विशिखान्विकिर
न्वहून्, T G M₁ २ विकिरन्विशिताश्चरान् — M₈-३ om
37^a —^c) Ś K (except K₅) D (D₁ missing, D₈
om.) महामार्गं (for 'बाहुं') —^d) K₄ अनिवर्तयं; D₁
G₈ अनुवर्त (G₈ 'ति') न (for अनि) — T G M₁ २
ins after 37 M₈-३ after 37^a

608* स च सैन्यं महश्चिन्वा दाक्षिणात्यबलं च तत् ।

[M₈ च यत्, M₁ ४ महत् (for च तत्)]

38^b) Ś₁ D₂ ४ ४ ४ अभिहन्य, T G₂-३ निहत्य च
K₄ सितैः — For 38^a, M₈-३ subst

610* प्रययौ स्वरितो भित्त्वा कर्णस्य च महद्वलम् ।

—^a) B₁ ३ प्रविशद् T G₁-4 M₁ २ महतीं (for भारतीं)
M (except M₁ २) तृणं (for सेनाम्) —^d) B D₁
आर्दयत्ता, D₈ समर्पता (for अपर्यन्तां) B₁ ४ च (for
स) M₁ (marg as in text) ४-४ शुष्कं वनमिवानल
— After 38, B ins

611* सत्यको हि तत्र सैन्यं द्राघयन्स समन्ततः ।

[T सत्यको, M₂ सत्यतो (for को) G₈-३ सैन्याद्
M हि (for स)]

39^a) Ś K (except K₅) B₁ च (for तु) — For
39^a, B subst

612* विद्रुते तु बले तस्मिन्भस्मे भारत भारते ।

[G₁ M बले द्रवति तस्मिन्स्तु (for the prior half)
G₃-4 भरते (for भा)]

—^c) D₂ अमर्षात् (for 'र्षी') D₂ D₃ ४ च (for तु)
—^d) M₈-३ सत्यक (for सात्यकिं) K₄ परिवारयत्, B₂
D₂ M₈-३ प्रत्य* (for पर्य*)

40^a) G₄ तत पतंत —^b) M₈-३ सत्यक (for
सात्यकिं) — M₈ om 40^c-41^b —^c) K₅ D₁ ४ M₁
वाहान्, B₁ ३ [s]प्यश्चान्, D₈ चान्श्चान् (for स्या*)
—^d) B₁ G₂ [अ]थ, D₈ (marg) च (for [आ]शु)
G₈ सात्यकि (for वीर्यवान्)

41 M₈ om 41^a (of v l 40) K₄ om 41^b-42^a
—^c) M₈-३ सत्यक (for सात्यकिं)

42 K₄ om 42^a (cf v l 41) —^a) K₁ तृण-
मानो, K₅ B₂ ४ D₂ D₃ ४ ४ ताड्य* (for तुद्य*)
K₁-३ ४ B₁ D₈ G₁ M₁ २ transp विशिखै (K₅ 'पै')
and बहुभिस् G₈ [s]पि विशिखैर्, M₈-३ विविधैर् (for
विशिखैर्) Ś₂ चतुर्भिस्, K₄ विशिखैस् (for बहुभिस्)
D₂ १ चेजिभि, D₁ २ ४ ४ ४ तेजसै (for 'नै') —^c)
M₈-३ सत्यकेन (for सात्वतेन)

43^a) Ś₁ K₁ संधाय (for 'य') —^b) Ś₂ तिग्म
गानल, B₂ जिह्मगानल (for 'गानल') Ś₁ D₂ D₂
४ ४ चर्वसं (for -संनिभम्) K₂ जिह्मगाहसंनिभान्,
D₁ ४ वह्निज्वालासमप्रभं Cd oites जिह्मग —^c) T
आयस्य, G M आय (G₈ ग) न्य (for आकृष्य) B₁-३
T G₂-३ आकर्णं, D₂ कर्णाग्रान् (for आकर्णाद्)

44^b) T G₂-३ छित्वा (for भित्त्वा) K₄ om च
Ś₁ (by corr as in text) K₁-३ D₂ ४ ४ सायकैः, Ś₂
D₂ T G M₁ २ सात्यकैः, K₅ मार्गेण; D₁ सात्यकि
(for सायक) —^c) Ś K₁-३ सपत्रपुण्य, D₂ D₂
सपुत्रपुत्र, D₂ D₃ ४ सचित्रपुत्र (for सपत्र*)

45^a) M₈-३ अथान्यैर् (for 'स्य') —^b) Ś K

तदनन्तरमेतच्च बाहिकानां बलं महत् ।

बाहिकाभ्याशतो युक्तं कर्णस्यापि महद्वलम् ॥ ३१

अन्योन्येन हि सैन्यानि मित्रान्येतानि सारथे ।

अन्योन्यं समुपाश्रित्य न त्यक्ष्यन्ति रणाजिरम् ॥ ३२

एतदनन्तरमासाद्य चोदयाश्चान्प्रहृष्टवत् ।

मध्यमं जवमास्थाय वह मामत्र सारथे ॥ ३३

बाहिका यत्र दृश्यन्ते नानाप्रहरणोद्यताः ।

दाक्षिणात्याश्च बहवः स्रुतपुत्रपुरोगमाः ॥ ३४

हस्त्यश्वरथसंवाधं यच्चानीकं विलोक्यते ।

नानादेशसमुत्थैश्च पदातिभिरधिष्ठितम् ॥ ३५

एतावदुक्त्वा यन्तारं ब्राह्मणं परिवर्जयन् ।

स व्यतीयाय यत्रोग्रं कर्णस्य सुमहद्वलम् ॥ ३६

605* अभेद्यमरिभिर्बौरैः सुमहज्जिर्महद्वलम् ।

[G₁ M महा- (for महद्)]

— D₀₁ reads 30°-31° on marg — °) B₈ तस्य (for अस्य) D₂ त्वेते, D₈ चैतद्, D₈ चैव (for त्वेतेद्) M₈₋₅ तदनन्तरमेवैतद् — °) T G बाह्यी (G₁ 5 द्वि) काना, M₈₋₅ दाक्षिणात्या- (for दृश्य) K (except K₄) B₁ 2 4 5 D₀₁ D₁ 7 8 T G M₁ 2 महद्वलं, M₈₋₅ बल महत् (for महाबलम्) D₂ दाक्षिणात्या महाबला

31 S K₁₋₄ D₈ 7 om (hapl) 31 D₁ om 31°-32° G₄ M₈₋₅ om (hapl) 31°° D₀₁ reads 31 on marg — °) B₈ एतदन्तरम् K₈ T G₂ 8 5 M₁ 2 एवैतद् (for एतच्च) — °) T G₂ 8 5 M₁ 2 दाक्षिणात्यं (G₅ त्या) (for बाहिकानां) K₈ B₂ 4 D₀₁ D₈ T G₁₋₈ 5 M₁ 2 महद्वलं (by transp), D₈ 8 5 महाबल — °) K₈ बाहिकेभ्यः शतो युक्तं (sic), B D₀₁ D₈ 8 5 काभ्याशतो युक्तं, D₂ बाह्यी-काभ्याशतो युक्तं, T G M₁ 2 बाह्यी (T M₁ 2 ह्यी) काभ्याश (G₈ स) सयुक्तं, M₈₋₅ बाह्यीकस्य च सयुक्तं — °) K₈ B₄ D₀₁ D₈ 8 G₁ च (for [अ]पि) D₂ महाबलं, M₁ 2 बृहद्वल (for मह)

32 D₁ om 32°° (of v 1 31) — °) B (except B₄) D₀₁ S च (for हि) — °) S K₁₋₈ न न (K₈ 8 न) क्षयंति, K₄ B₁ 8 5 D₁ न रक्ष (K₄ क्षयं) ति, K₈ विचक्षयंति, B₂ 4 D₀₁ D₈ 8 न त्यक्षयंति, D₀₁ D₂ 5 7 8 स (D₀₁ वि, D₈ प्र) रक्षंति (for न त्यक्षयन्ति) S K₁₋₄ D₁ M₁ 2 रणाजिराद्, K₈ B₈ D₀₁ D₈ 7 8 T G₂ जिरे (for जिर्म) — For 32°°, M₈₋₅ subst

606* देशसाकल्यमासाद्य दृश्यते सुमहद्वलम् ।

33 °) M₈₋₅ तस्माद्यतो रणे सूत — °) D₂ नयस्य, D₈ नोदय (for चो) D₀₁ D₈ 7 प्रहृष्टवान् (for वत्) — °) G₈ गुणम् (for जवम्) — °) D₂ नय मा तत्र सारथे

34 °) K₁ बाहिका, K₄ B₁ 4 5 D₂ G₁ M₁₋₈ 5 बाह्यीका K₁ यात्र (for यत्र) — °) T G M₁ 2 बहुश (for बहव) — °) D₂ शतशश्च, D₁ 8 तत् पुत्र (for

सूतपुत्र) .

35 °) B (except B₄) D₀₁ S यत्रानीकं, D₁ 8 यथा (for यथा) S₁ प्रहृश्यते, K₁ 4 व्य (K₄ वि) लो क्येत् (for विलोक्यते) — °) M₈₋₅ अलङ्कृत (for अधि ष्ठितम्) — After 35, S ins

607* तत शक्यो महाभ्यूहो भेतुं स सहसा रणे ।
तं देश त्वरिता यामो मृदन्तो युधि शास्त्रवान् ।
तत्रैते समदृष्टत्वास्त्रास्मान्प्रति युयुत्सव ।
अयुज्यमानो बहुभिरैकं प्राप्य सुदुर्बलम् ।

बलं प्रमथ्य गच्छामि मिषता सर्वधन्विनाम् । [5]

[(L 1) G₁ M [s] शक्यो (for शक्यो) M₈₋₅ महा-भ्यूह (for भ्यूहो) G₈ om from स सहसा उप रेक (in the post half of line 4) G₂ विभेतु, G₂ 5 M₁ 2 भेतु स (for भेतु स्म) — (L 2) G₈ त्वरितो T₁ G₁ M₄ यामो (sic), G₂ यावो (for यामो) G₂ मृदन्तो — (L 3) G₁ M₁ 2 तत्र ते (for तत्रैते) G₈ तत्रैव समदृष्टानां (for the prior half) G₈ laouna, M₈₋₅ अस्मान् (for नास्मान्) — (L 4) T₂ अभिध्यमानो, G₈ अयुज्यमाना G₈ वर्म (for प्राप्य) M₈₋₅ एकैकं प्राप्य दुर्बल (for the post half)]

36 S om 36°° — °) B (except B₄) उक्तो (for उक्त्वा) B₁ 2 यत्ता तु (for यन्तार) — °) D₀₁ (by corr as in text) D₈ परिवर्जयेत्, D₂ 7 वर्जयत् — °) K₈ D₀₁ D₇ 8 सात्वतोया (D₀₁ तोगा) ह्य यत्रोग्र, B D₀₁ D₂ स व्यती (B₈ सर्वतो, D₂ सात्वतो) यादसभ्रात, D₀₁ D₁ मध्यतो यदि यद्योग्रं, D₈ स व्यतीयात्स यत्रोग्र, D₈ मध्यतो यास्यसे नोग्र, D₈ सव्यतोयात्स यत्रोग्र, S सव्यतो याहि यत्रो (G₁ 5 त्रा) ग्रं — °) D₀₁ D₁ 5 7 8 G₂ च (for सु) D₀₁ महाबल (for महद्वलम्) — After 36, S ins

608* यत्रैते परमकुद्धा दाक्षिणात्या महारथा ।
एतान्विजित्य सग्रामे ततो यामो धनजयम् ।
सजय उवाच ।

युयुधानवच श्रुत्वा युयुधानस्य सारथि ।

तं द्रोणोऽनुययौ कुद्धो विकिरन्विशिखान्वहून् ।
 युयुधानं महाबाहुं गच्छन्तमनिवर्तिनम् ॥ ३७
 कर्णस्य सैन्यं सुमहदभिहत्य शितैः शरैः ।
 प्राविशद्भारतीं सेनामपर्यन्तं स सात्यकिः ॥ ३८
 प्रविष्टे युयुधाने तु सैनिकेषु द्रुतेषु च ।
 अमर्षी कृतवर्मा तु सात्यकिं पर्यवारयत् ॥ ३९
 तमापतन्तं विशिखैः पङ्क्तिराहत्य सात्यकिः ।
 चतुर्भिश्चतुरोऽस्याश्वानाजघानाशु वीर्यवान् ॥ ४०

ततः पुनः षोडशमिर्नतपर्वमिराशुगैः ।
 सात्यकिः कृतवर्माणं प्रत्यविध्यत्स्तनान्तरे ॥ ४१
 स तुद्यमानो विशिखैर्वहुभिस्तिग्मतेजनैः ।
 सात्वतेन महाराज कृतवर्मा न चक्ष्मे ॥ ४२
 स वत्सदन्तं संधाय जिह्वागानलसंनिभम् ।
 आकृष्य राजन्नाकर्णाद्विन्धाघोरसि सात्यकिम् ॥ ४३
 स तस्य देहावरणं भित्त्वा देहं च सायकः ।
 सपत्रपुङ्खः पृथिनीं विवेश रुधिरोक्षितः ॥ ४४

C 7 442
 D 7 113
 K 7 113

यथोक्तमगमद्राजन्वर्जयन्द्रोणमाहवे ।

[(L 1) G₁ M₁ २ यत्र ते, M₂ २ २ (sup l₁ n) तत्रैते
 M₂ परमकुद्धो — (L 2) T G₂ २ यातो (for यामो)
 T G M₁ २ om the ref. — (L 4) G₂ २ वज्रयद्]

37 D₂ om 37 —^a) Ś₁ नान्वयात्, Ś₂ K₁-२
 चान्वयात्, K₄ चान्वयत् (for अनुययौ) Ś₁ तृणं (for
 कुद्धो) —^b) Ś₁ विस्त्रजन्, D₂ किरन्स (for विकिरन्)
 M₂-२ निशिखान् (for विशिखान्) D₂ विशिखान्विकिर-
 न्वहून्; T G M₁ २ विकिरन्विशिखान्वहून् — M₂-२ om
 37^a —^c) Ś K (except K₅) D (D₁ missing, D₂
 om.) महामार्गं (for 'बाहु') —^d) K₄ अनिवर्तयं, D₁
 G₂ अनुवर्तं (G₂ 'ति' नं (for अनि') — T G M₁ २
 ins after 37 M₂-२ after 37^a

609* स च सैन्यं महद्वित्त्वा दाक्षिणात्यबलं च तत् ।

[M₂ च यत्, M₂ २ महत् (for च तत्)]

38^b) Ś₁ D₂ २ २ २ अमिहन्त्य, T G₂-२ निहत्य च
 K₄ सितै — For 38^a, M₂-२ subst

610* प्रययौ स्वरितो भित्त्वा कर्णस्य च महद्वलम् ।

—^a) B₁ २ प्रविशद् T G₁-4 M₁ २ महर्षीं (for भारतीं)
 M (except M₁ २) तृणं (for सेनाम्) —^d) B D₁
 आर्दयत्ता, D₂ ममर्षतां (for अपर्यन्ता) B₁ २ च (for
 स) M₁ (marg as in text) २-२ शुष्कं वनमिवानलं
 — After 38, S ins

611* सत्यको हि तव सैन्यं द्रावयन्स समन्ततः ।

[T सत्यको, M₂ सत्यतां (for को) G₂-२ सैन्याद्
 M हि (for स)]

39^a) Ś K (except K₅) B₁ च (for तु) — For
 39^a, S subst

612* विद्रुते तु बले दक्षिणभग्ने भारत भारते ।

[G₁ M बले द्रवति तस्मिन्तु (for the prior half)
 G₂-२ सते (for भा)]

—^a) D₂ अमर्षात् (for 'र्षी') D₂ D₃ २ च (for तु)
 —^b) M₂-२ सत्यक (for सात्यकिं) K₄ परिवारयत्, B₂
 D₂ M₂-२ प्रत्य (for पर्य)

40^a) G₁ तत् परतं —^b) M₂-२ सत्यक (for
 सात्यकि) — M₂ om 40^a-41^b —^c) K₅ D₁ २ M₁
 बाहान्, B₁ २ [s]प्यश्वान्, D₂ चाश्वान् (for 'ज्या')
 —^d) B₁ G₂ [अ]य, D₂ (marg) च (for [आ]शु)
 G₂ सात्यकि (for वीर्यवान्)

41 M₂ om 41^a (of v 1 40) K₄ om 41^b-42^a
 —^a) M₂-२ सत्यक (for सात्यकि)

42 K₄ om 42^a (cf v 1 41) —^a) K₁ त्व
 मानो, K₅ B₂ 4 D₁ D₂ २ २ तादृशं (for तुद्यं)
 K₁-२ २ B₁ D₂ G₁ M₁ २ transp विदोखै (K₅ 'पै')
 and बहुमिस् G₂ [s]पि दिखैर्, M₂-२ विविधैर् (for
 विशिखैर्) Ś₂ चतुर्भिस्, K₄ विशिखैस् (for बहुमिस्)
 D₁ तेजिभि, D₂ २ २ २ २ तेजसै (for 'नै') —^a)
 M₂-२ सत्यकेन (for सात्वतेन)

43^a) Ś₁ K₁ संधार्य (for 'य') —^b) Ś₂ तिग्म-
 गानल, B₂ जिह्वागानल (for 'गानल-') Ś₁ D₂ D₂
 २ २ चर्चसै (for 'संनिभम्') K₂ जिह्वागददसंनिभान्,
 D₁ २ वद्विज्वालासमप्रभं Cd oites जिह्वा —^a) T
 आयस्य; G M आय (G₂ ग) म्य (for आकृष्य) B₁-२
 T G₂-२ आकर्ण, D₂ कर्णाग्रान् (for आकर्णाद्)

44^b) T G₂-२ छित्वा (for भित्त्वा) K₄ om च
 Ś₁ (by corr as in text) K₁-२ D₂ २ २ सायकै, Ś₂
 D₁ T G M₁ २ सात्यके; K₅ मार्गेण, D₁ सात्यकि
 (for सायक) —^a) Ś K₁-२ सपत्रपुङ्ख, D₁ D₂
 सपुत्रपत्र; D₂ D₂ २ सचित्रपुङ्ख (for सपत्र).

45^a) M₂-२ मथान्यैर् (for 'स्य'). —^b) Ś K

अथास्य बहुभिर्बाणैरच्छिन्नत्परमास्त्रवित् ।
 समार्गणगुणं राजनकृतवर्मा शरासनम् ॥ ४५
 विव्याध च रणे राजनसात्यकिं सत्यविक्रमम् ।
 दशभिर्विशिखैस्तीक्ष्णैरभिकुद्धः स्तनान्तरे ॥ ४६
 ततः प्रशीर्णे धनुषि शक्त्या शक्तिमतां वरः ।
 अभ्यहन्दक्षिणं बाहुं सात्यकिः कृतवर्मणः ॥ ४७
 ततोऽन्यत्सुदृढं वीरो धनुरादाय सात्यकिः ।
 व्यसृजद्विशिखांस्तूर्णं शतशोऽथ सहस्रशः ॥ ४८
 सरथं कृतवर्माणं समन्तात्पर्यवाकिरत् ।

छादयित्वा रणेऽत्यर्थं हार्दिक्यं तु स सात्यकिः ॥ ४९
 अथास्य भस्त्रेण शिरः सारथेः समकृन्तत ।
 स पपात हतः स्रतो हार्दिक्यस्य महारथात् ।
 ततस्ते यन्तरि हते प्राद्वंस्तुरगा भृशम् ॥ ५०
 अथ भोजस्त्वसंभ्रान्तो निगृह्य तुरगान्स्वयम् ।
 तस्यौ शरधनुष्पाणिस्तत्सैन्यान्यभ्यपूजयन् ॥ ५१
 स मुहूर्तमिवाश्वस्य सद्धान्समचोदयत् ।
 व्यपेतभीरमित्राणामावहत्सुमहद्भयम् ।
 सात्यकिश्चाभ्यगच्छत्साम्सात्स तु भीममुपाद्रवत् ॥ ५२

(except Ks) D1 अकिरत्, Ds s T Gs आच्छिन्नत्,
 Ms-5 अमि° (for अच्छि°) —°) Ś K B4 Dn2 D1-2,
 5-8 बाणं, Gs गुणाश् (for गुण) S चापं (for
 राजन्) B5 समाकुलदहं राजन् —°) B2 कृतवर्म, Ms-5
 सत्यकस्य (for कृतवर्मा) S महारथ (for शरासनम्)

46 °) Dn1 स (for च) —°) B2 सात्यकि,
 Ms-5 सत्यक (for सात्यकिं) B2 T G2 Ms-5 सत्यवि-
 क्रम —°) Ds निशितैस् (for विशिखैस्) —°) Śs
 K B (except B4) D1 अतिकुद्ध, Ds अभिवीक्ष्य (for
 'कुद्ध')

47 °) Śs K2-5 B1 Dn2 Ds s T G2-5 प्रशीर्णे, Cd
 प्रशीर्णे (as in text) —°) Ks Dn1 D1 s S अभ्यमृद्
 (Dn1 G1 s M1 s 'नृ'), B Dc1 आ (B5 Dc1 अ) दैवद्,
 Dn2 D2 s s जघान (for अभ्यहन्)

48 °) Ms-5 दुर्जय (for सुदृढ) Ds चाप (for
 वीरो) —°) T G वीर्यवान् (for सात्यकि) Ds
 पूर्णमायस्य सात्यकि —D1 om (hapl) 48°-49°
 —°) K4 विसृजद्, B4 Ds G1 M वि (D5 व्य)सृजन्
 (for व्यसृजद्) Ms-5 तीक्ष्णाब् (for तूर्ण) —After
 48, B Dc1 ins

613* ते शरा सात्वतेनास्त्रा कृतवर्मणिमाहवे ।

छादयांचक्रिरे वृक्षं शलभा इव घोषिण ।

[(L 1) B4 घोषिण (for 'ण')]

49 D1 om 49 (of v. 1 48) Bs-5 Dc1 om 49°
 —°) T G2-5 सात्यकै, G1 M ह्युभि (for समन्तात्)
 Śs K4 s B1 Dn1 D1 s s G2 Ms-5 पर्यं (B1 प्रत्य) वा-
 रयत्, B2 प्रत्यवाकिरत् (for पर्यं) —°) D2 अर्द
 यित्वा (for छाद°) Ms-5 ततो (for रणे) B (except
 B2) Dc1 Dn2 S राजन्, Ds s यात्, Ds (before
 corr as in text) पार्थं (for सत्यर्थ) —°) Ks हार्दिकि

(for 'क्य) B4 न तु, Dn2 स तु (by transp),
 D2 च स Ms-5 सत्यक (for सात्यकि) B1 s s Dc1
 हार्दिक्य सात्यकि शरै, Gs 'कस्य च सात्यकि'

50 °) D1 यथा (for अथ) —°) Ks समकृन्तत
 सारथे (by transp) —°) Dn1 रणे, G1 M तत (for
 हत) Ks Gs शूरो (for स्रतो) —°) Ks B2
 (marg) रथोत्तमात्, Dn1 रथाद्धत्, S ततो रथात्
 (for महारथात्) —°) Dn1 हु (for ते) Ś1 यत्
 रहिता, K1 यतरे हिते, Dn2 Ds s 1 s यतुरहिता (for
 यन्तरि हते) —°) Ds M4 s रणे (for भृशम्)

51 °) K1 s 4 B2 s Dn1 तु संभ्रान्तो, D2 [s]न्य
 सं, M1 s त्वसंभ्रान्तात् (for 'तो) —°) Ks विगृह्य
 (for नि°) —°) Ks B2 Dn D1 s s 7 s वीरो, G2
 रथ- (for शर) Ms-5 तस्यौ शरशतानमुंचत् —°) Ś1
 K4 अभ्यपूजयत्, K1 s Dn1 अभिपूजयन्, D2 व्यपूरयन्,
 Ds s अस्य पूज (for अभ्यपूज°) Dc1 तत्सैन्यानभ्यपूज
 यत्, S त सै (G1 M तत्सै)न्य प्रत्य (M1 सम)पूजयत्
 (T G2 'नृ)

52 Ds om. 52 —°) B2 Ds 1 सु (for स)
 Ś1 अथ (for इव) Ś2 K2-5 D7 s T G M1 s [आ]श्वस्य
 (for [आ]श्वस्य), —°) K1 s D1 s s s समनोदयत् (D5
 'यन्'), T G M1 s अभ्य (T2 G2 s 'भि, Gs 'स्य) च
 सुदत्, Ms-5 अभ्यचोदयत् (for सम°) —°) D2 अपे
 तभीद् (for व्यपे°) —°) Ś1 अवहत्, Śs K2 s s
 B1 s G1 M1 s आवहन्, D2 T G2-5 आदधत् (D2 'नृ)
 (for आवहत्) B1 सुमहत्तरं, B2 s अयमुत्तम (for
 सुमहद्भयम्) Ms-5 आहवे सुमहाभये —°) Śs K1 D1
 स्वय्यगायः K1 s 4 स्वत्यं, Ks चात्यं B2 Dc1 D2
 1 s चाभ्यगात्, Ds चाप्यगात् (for चाम्भ°) T G
 M1 s सात्यकिं नाम्यया (Gs 'व्या, Gs 'भ्या) तस्मात्,

युयुधानोऽपि राजेन्द्र द्रोणानीकाद्विनिःसृतः ।
 प्रययौ त्वरितस्तूर्णं काम्बोजानां महाचमूम् ॥ ५३
 स तत्र बहुभिः शूरैः संनिरुद्धो महारथैः ।
 न चचाल तदा राजन्सात्यकिः सत्यविक्रमः ॥ ५४
 संधाय च चमू द्रोणो भोजे भार निवेश्य च ।
 अन्वधावद्रणे यत्तो युयुधानं युयुत्सया ॥ ५५
 तथा तमनुधावन्तं युयुधानस्य पृष्ठतः ।
 न्यवारयन्तं संकुद्धाः पाण्डुसैन्ये बृहत्तमाः ॥ ५६

समासाद्य तु हार्दिक्यं स्थानां प्रवरं रथम् ।
 पाञ्चाला विगतोत्साहा भीमसेनपुरोगमाः ।
 विक्रम्य वारिता राजन्वीरेण कृतवर्मणा ॥ ५७
 यतमानांस्तु तान्सर्वानीपद्विगतचेतसः ।
 अभितस्ताञ्शरौघेण क्लान्तमाहानवारयत् ॥ ५८
 निगृहीतास्तु भोजेन भोजानीकेप्सवो रणे ।
 अतिष्ठन्प्रार्थयन्तीराः प्रार्थयन्तो महद्यशः ॥ ५९

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अष्टाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८८ ॥

Ms-5 सत्यकोपि महाबाहुर — ') Dn1 च (for तु)
 Ms-5 अभ्यगाद्भारतीं चमू

53 Ms-5 om ई३^{ab} — ^b) Ks Dn2 D2 : विनि-
 सृत T G M1 : भोजानीकमतिक्रम्य (G1 M1 : तीत्य-
 च) — ^c) Śs K1-4 D1 चैव, B1 : Dn1 यत्र (for
 तूर्ण) Ms-5 प्रयातस्त्वरितं तूर्ण — ^d) Śs K4 D1 कामो-
 जानां B Dn1 महाचमू, Dn2 अनिकिर्नी, Ms-5 मह-
 दलं

54 ^b) D5 संनिवृत्तो (for 'रुद्धो) Śs K2-4 D1 G1
 M1 : महाबलै (for रथै) — ^c) K1-4 D1 ततो
 राजन्, T G M1 : महाराज (for तदा राजन्) — ^d)
 T Gs Ms-5 सत्यक, Gs-4 सत्यकि

55 ^a) Dn1 संदधार, D2 संधार्य च, D1 : स
 संधाय (for संधाय च) D2 चमू — ^b) B Dn1 भोज-
 राजं (for भोजे भारं) — ^c) Dn1 अनुधावद्, D1 अभ्य-
 (for अन्व) — ^d) Dn1 D2 : T Gs-5 युयुधान (for
 धानं) B4 यदृच्छया (for युयुत्सया)

56 ^a) D2 तथैवम् (for तथा तम्) Śs K4 अन्व-
 धावन्तं — ^c) B4 न्यवारयन्तु, B5 D1 : G1 न्यवार-
 यन्त, D5 न्यवारय* Dn2 D1 : 5-5 सहृदा; D2
 सैन्याले (for संकुद्धा) — ^d) Śs K1-3 पाण्डुसैन्यं (Ks :
 'न्य), T Gs-5 पाञ्चाला वै, G1 Ms-5 पाण्डुपुत्रा (Ms :
 'त्र), M1 : 'सैन्या (for सैन्ये) K5 महत्तमा (for
 बृहत्तमा) D2 आचार्यं युधि भारत

57 K4 D1 om. (hapl.) 57^{abod} — ^a) Ms-5 ते
 समासाद्य (for समासाद्य तु) — ^b) S रथिनां (for
 रथानां) — ^c) B5 : D5 Gs-4 Ms पञ्चाला D2 अभ्यधा

वन्गतोत्साहा — ') Dn1 भोजेन (for वीरेण)

58 ^a) Dn1 जितमानास्, Ms-5 यतमानस् Śs K
 (except Ks) B Dn1 Dn2 D1-3 ० च, D5 : 7 : स (for
 तु) — ^b) S द्वि (Gs मि) पतो (for ईपद्वि) D5
 उद्विग्न (for विगत) Śs K2 चेतनान् — ^c) Ś K
 (except Ks) सहितास्ताम्, B (except B1) Dn1 G1 M
 अभितस्ताम्, Dn1 अन्वितस्तान्, D5 आनीतास्तान् (for
 अभितं) Dn1 रथौघेण (for शरौ) — ^d) D2 S
 रूपान् (for चाहान्) K2 अकारयत्, B1 : 5 : Dn1 Ms-5
 न्यवारयत्, Dn1 अवाहयत्, D1 : अपूरयत् (for अवारं)

59 ^a) G1 M1 : निगृहीतास् D2 च (for तु) — ^b)
 Śs K1-3 रण (for रणे) — Gs om 59^c-7 89 1^b
 — ^c) S (Gs om) आहवे (for आर्यवद्) G1 M1 :
 शूरा (for वीरा) — ^d) T G1-4 M1 : प्रती (G1 M1 :
 'भी) पसंतो (for प्रार्थयन्तो) D5-8 महाद्यश (for मह
 यश) — After 59, S (Gs om) ins

614* हार्दिक्यं समरे यत्ता न शेकु प्रतिवीक्षितुम् ।

[Gs : शेकु (sic) (for शेकु)]

Colophon om in Gs D1 missing — Sub-parvan
 Śs K1 5-5 B5-5 Dn D1 : 5 : 7 8 जयद्रथवध — Day
 of Droṇa's Generalship K1 चतुर्थदिवसे — Adhy-
 name Śs K2-5 B Dn1 Dn D1 : 5 : 5 सात्यकिप्रवेशे,
 D2 : 7 : सात्यकिप्रवेशे सेनाप्रम (D3 'नाम) देवं (D5 'न);
 G1 M1 : कृतवर्मनिवारण — Adhy no (figures, words
 or both) B1 T G1-4 M1 : 110, B5 111, B5
 119, Dn1 112, D2 115, D5 9, Ms-5 109
 — Śloka no Dn1 59

८९

धुतराष्ट्र उवाच ।

एवं बहुविधं सैन्यमेवं प्रविचितं वरम् ।

व्यूहमेवं यथान्यायमेवं बहु च संजय ॥ १

नित्यं पूजितमस्माभिरभिकामं च नः सदा ।

प्रौढमत्यद्भुताकारं पुरस्ताद्भुद्विक्रमम् ॥ २

नातिवृद्धमबालं च न कुशं नातिपीवरम् ।

लघुवृत्तायतप्राणं सारगात्रमनामयम् ॥ ३

आत्तसंनाहसंपन्नं बहुशस्त्रपरिच्छदम् ।

शस्त्रग्रहणविधासु बह्वीषु परिनिष्ठितम् ॥ ४

आरोहे पर्यवस्कन्दे सरणे सान्तरभुक्ते ।

सम्यक्प्रहरणे याने व्यपयाने च कोविदम् ॥ ५

नागेष्वश्वेषु बहुशो रथेषु च परीक्षितम् ।

परीक्ष्य च यथान्यायं वेतनेनोपपादितम् ॥ ६

न गोष्ठ्या नोपचारेण न संबन्धनिमित्ततः ।

89

Thus adhy is missing in D₄ (of. v 1 7 87 50)

1 = (var) 6 72 1 G₅ om 1^{ab} (of. v 1 7 88 59) —^a B D₀₁ S (G₅ om) गुणं (for -विधं) —^b S₁ K₁₋₄ B (except B₁) D₀₁ (orig) प्रविदितं, K₅ प्रवि*त, D₀₁ (marg) D₅ ० ततं, D_{n1} प्रत्य चितं, D₃ प्रमथित, T G₂₋₄ विप्र (G₂ 'र') चितं (for प्रविचितं) B D₀₁ D₁₋₂ ० बलं, D_{n1} T G₂₋₄ परं (for वरम्) —^c D₅ व्युहम् B₁ 4 D₂ ० T G₂ एव (for एवं) S₁ K₁₋₅ यथा न्यायम् (for यथान्यायम्) —^d D₅ ० च बहु (by transp)

2 = (var) 6 72 2 —^b B₅ 5 D₅ ० अतिक्राम, T G₂₋₄ अभिराम, Cd अभिकाल (sio) (for 'कामं) M₅₋₅ (all also as in text) संजय (for न सदा) —^c S₂ K (except K₅) प्रौढमन्य (K₄ 'त्य') जुवो भार (K₄ 'व'), D₅ 'कृत्य' दुताकार —^d B₂ (marg) 4 D₀₁ D₁₋₅ S दृष्ट (for दृढ)

3 = (var) 6 72 3 —^a K₅ न बालं (for अबालं) M₅₋₅ नातिवृद्धबालं च —^b K₁ तत्कृश, K₅ B₅ D₁ 2 नाकुशं (for न कुश) S न च (for नाति) —^c B₁₋₃ 5 T G₂₋₄ M₁ 2 प्रायं, G₅ lacuna (for प्राण) B₁ वृत्तायतलघुसूत्रं, G₁ M₅₋₅ लघुवृत्तायत प्राणु (G₁ 'शु') —^d B₁ 2 (marg as in text) 4 मात्रम् (for -गात्रम्) D₂ नरगात्रमयं दृढं, S सारयोध (T 'योय', G₁ M₅₋₅ 'योय') समन्वित

4 4^{ab} = (var) 6 72 4^{ab} B₁ om 4^{ab} —^a B₅ आत्म, G₅ आर्त (for आत्) K₁₋₄ D_{n1} D₁ सल्लभ, M₅₋₅ शस्त्रं च (for -संपन्न) —^b K₅ बहुव्यय, G₅

बभूवात्र, M₅₋₅ बहुपत्र- (for 'शस्त्र) S (except M₅) -परिग्रहं (for 'च्छदम्) — 4^{ab} = (var) 6 72 7^{ab} K₄ D₁ om (hapl) 4^c-5^d —^c K₅ D_{n1} D₂ T G₂ M₅ अस्त्र- (for शस्त्र) —^d D₇ 8 परिनिर्वृता (for 'निष्ठितम्) D₂ बालहीकेषु परिष्ठिता

5 = 6 72 8 K₄ D₁ om 5 (of v 1 4) —^a K₁₋₅ पर्यवस्कन्दे Cd as in text —^b B₅ समरे; B₅ मरणे, B₅ शरणे, Cd सरणे (as in text) T G₂₋₄ सोत्तर (for सान्तर-) K₅ प्लवे, Cd प्लुते (as in text) —^c T G₅ याते, Cd याने (as in text) —^d K₁ D_{n1} D₇ व्यपयाते, G₅ व्यपयाने, M₅₋₅ अपयाने, Cd उप* (for व्यप*)

6 6^{ab} = (var) 6 72 9^{ab} —^a D₇ 8 नागेषु (for नागेषु) D₂ अन्येषु (for अश्वेषु) D₂ बहुषु —^b K₄ B₁ D₀₁ (by corr as in text) D₅ G (except G₂) परिक्षितं, D₂ परिस्थिता (for परीक्षितम्) — After 6^{ab}, S ins

615* चर्मनिर्दिशयुद्धे च नियुद्धे च विशारदम् ।

[G₅-5 वर्मे (for चर्म-)]

— 6^{ab} = 6 72 9^{ab} K₃ om. 6^{ab} —^c K₁ 5 4 समीक्ष्य च, D₅ ० परीक्षितं, D₇ 8 'क्ष्यैव (for 'क्ष्य च) S₁ K₁ 5 D₅ ० यथा न्यायम् —^d M₅₋₅ उपसादितं (for 'पादितम्)

7 7^{ab} = (var) 6 72 10^{ab} —^a G₁ M₁ नागोष्ठ्या (for न गोष्ठ्या) S₁ K₁₋₅ D₁ नापचारेण, B (except B₁) D₀₁ D₂ S नोपचारेण (for 'चारेण) Cd otes गोष्ठ्या and उपचारेण —^b D₅ संयधान्, D₇ सवधि (for सवन्ध-) Cd otes संयधो —^c B₁₋₅ D₀₁ D_n M₁ 2 नानाहृत, B₁ 'हृतं; B₅ 'भूतं; D₂ 'हृतो, T G 'भूतो, M₁ 'भूतो (for 'हृतो), Cd otes अनाहृतं.

नानाहृतो न ह्यभृतो मम सैन्ये बभूव ह ॥ ७
 कुलीनार्थजनोपेतं तुष्टपुष्टमनुद्धतम् ।
 कृतमानोपकारं च यशस्वि च मनस्वि च ॥ ८
 सचिवैश्चापरैर्मुखैर्वह्निभिर्मुख्यकर्मभिः ।
 लोकपालोपमैस्तात पालितं नरसत्तमैः ॥ ९
 बहुभिः पार्थिवैर्गुप्तमस्मत्प्रियचिकीर्षुभिः ।
 अस्मानभिसृतैः कामात्सवलैः सपदानुगैः ॥ १०
 महोदधिमिवापूर्णमापगाभिः समन्ततः ।
 अपक्षैः पक्षिसंकाशै रथैरश्वैश्च संवृतम् ॥ ११

योधार्क्ष्यजलं भीमं वाहनोर्मितरङ्गिणम् ।
 क्षेपण्यसिगदाशक्तिशरप्रासक्षपाकुलम् ॥ १२
 ध्वजभूषणसंवाधं रत्नपट्टेन संचितम् ।
 वाहनैरपि धावद्भिर्वायुवेगविकम्पितम् ॥ १३
 द्रोणगम्भीरपातालं कृतवर्ममहाहृदम् ।
 जलसंधमहाग्राहं कर्णचन्द्रोदयोद्धतम् ॥ १४
 गते सैन्यार्णवं भित्त्वा तरसा पाण्डवर्षभे ।
 संजयैकरथेनैव युयुधाने च मामकम् ॥ १५
 तत्र शेषं न पश्यामि प्रविष्टे सव्यसाचिनि ।

K4 B Dc1 Dn2 नाप्यभृत, K5 G1 M3 5 नाप्यभृतो,
 D1 नन्यहृतो, T G2-5 नान्यभृतो, M1 5 नाप्यनुत (for
 न ह्यभृतो) Cd otes अनृत —^d) B Dc1 Dn T
 G2-4 सैन्य (for सैन्ये) D1 8 च, M3-5 हि (for ह)

8 = (var) 6 72 11 —^a) Ś1 D1 कुलेनार्य, T
 G2-5 कुलीनाभि- (for 'नार्य') D2 कुलीनमार्यवृत्ति च,
 M3-5 भृशं कुलीनमार्यं च Cd otes आर्य —^b) K4
 D2 5 अनुवर्त, G1 M3-5 अनामय (for अनुद्धतम्) M1 5
 तुष्टपुष्टनामय —^c) K5 Dn D1 5-8 कृतमानोपचार च
 (Dn1 हि), D3 8 क्रियमाणोपचार च, M3-5 कृतो
 पकारमानं च —^d) B4 om (hapl) मनस्वि च Ś2
 K1-4 मनस्वि च यशस्वि च

9 = (var) 6 72 12 —^b) K5 B4 5 Dn1 D6 7 8
 पुण्य (for मुख्य) K4 बहुभि कर्ममुख्यभि —^c) D1
 यमोपमैश्च (for -पालो) D2 चैव (for तात) —^d)
 D3 रथ (for नर) Dn1 पालित पुरुषर्षभै

10 = (var) 6 72 13 —^c) K1-8 अस्माद् (for
 अस्मान्) K2 अभिमतै, Dc1 श्रितै (for 'सृतै') Dn1
 कामै, D2 काम (for कामाद्) —^d) G5 सैन्यै- (for
 सबलै) G2 सबलानुगै (for सपदा)

11 = (var) 6 72 14 —^b) Ś2 damaged Ś1
 अगाधाभि, D2 नानानागै (for आपगाभि) —^c) D2
 1 8 पक्ष (for पक्षि) Cd as in text. —^d) D2 च
 परि (for अश्वैश्च) T G2-5 समावृतं (for च स)
 — After 11, B Dc1 Dn2 D5 ins

616* प्रभिन्नकरटैश्चैव द्विरदैरावृतं महत् ।
 यदहन्यत मे सैन्यं किमन्यद्भागधेयत ।
 [(L 2) Cd otes भागधेय]

12 = (var) 6 72 15 —^a) Ś1 K1-8 यूपाक्षय;

Ś2 धजाक्षय, Dn1 D3 5-8 योधा (Dc 'द्वा')क्षय, T
 M3 5 योधाक्षय (for योधा') Ś1 भीम, K5 Dn1
 D2 घोर (for भीम) —^b) Ś2 ज्ञातेनोर्मि, D2 काशुं
 कोर्मि (for वाहनोर्मि) K4 तरङ्गिन, T G2-5 गित
 (for तरङ्गिणम्) — G5 om 12°-14° —^c) B1-5
 क्षेपण्यसि, M3 4 क्षेपिण्यसि (for क्षेप') —^d) Dn2
 D3 8 -प्राश, T G1-4 ज्ञात; M3-5 शूल- (for प्रास)
 G4 समाह्वल (for क्षपा)

13 = (var) 6 72 16 G5 om 13 (of v 1 12)
 —^a) Ś1 B3 4 D2 सबाध (for 'ध') K5 Dn1 D1 8
 गजपाषाणसबाध, S (G5 om) धजाग्रमणि —^b) D2
 पट्टाव, D3 पट्टाग (for पट्टेन) G1 M सवृत (for
 सचितम्) Ś1 रत्नपट्टरसाचित, K4 B Dc1 D1 8 रत्नो
 त्पलसुसचि (B1 'समन्वि')त; K5 रथपोपट्टस', Dn1 रथ
 पदसमा', Dn2 रत्नयन्त्रनस' (s10), D1 8 रथपोतसमा, T
 G2-4 रत्नपट्टसुसवृतं —^c) Ś1 अप, Ś2 B Dc1 Dn
 D2 अभि, S (G5 om) परि (for अपि) —^d) D2
 ह्यु (for वायु) B (except B1) Dc1 वेगेन, T G2-4
 -वेगैर्वि (for वेगवि) K1 T G2-4 M3-5 -कल्पित (for
 -कम्पितम्)

14 G5 om 14 (of v 1 12) —^a) T G2 पाताल
 B Dc1 द्रोणपातालगम्भीर —^d) M3-5 भोज (for कर्ण)
 Ś2 K D1 8 8 कर्णचन्द्रोदयोत्प्लवंग

15 ^a) D2 T G2 5 हित्वा (for भित्त्वा) —^b) K5
 तरसा पाह्वनंदने, D5 पांडवे भरतवर्षभे —^d) K4 D1 5 8
 G5 M3-5 युयुधानेन (for 'धाने च) D2 समागते (for
 च मामकम्)

16 ^b) K5 B5 D5 सव्यसाचिना — M3 om 16°-17°
 —^d) D2 सैन्ये च, G1 M (M3 om) सैन्ये तु (for
 सैन्यस्य)

सात्वते च रथोदारे मम सैन्यस्य संजय ॥ १६
 तौ तत्र समतिक्रान्तौ दृष्ट्वाभीतौ तरस्विनौ ।
 सिन्धुराजं च संप्रेक्ष्य गाण्डीवस्येषुगोचरे ॥ १७
 किं तदा क्रुरवः कृत्यं विदधुः कालचोदिताः ।
 दारुणैकायने काले कथं वा प्रतिपेदिरे ॥ १८
 ग्रस्तान् हि कौरवान्मन्ये मृत्युना तात संगतान् ।
 विक्रमो हि रणे तेषां न तथा दृश्यतेऽद्य वै ॥ १९
 अक्षतौ संयुगे तत्र प्रविष्टौ कृष्णपाण्डवौ ।
 न च वारयिता कश्चित्तयोरस्तीह संजय ॥ २०
 भृताश्च बहवो योधाः परीक्ष्यैव महारथाः ।

वेतनेन यथायोग्यं प्रियवादेन चापरे ॥ २१
 अकारणभृतस्तात मम सैन्ये न विद्यते ।
 कर्मणा ह्यनुरूपेण लभ्यते भक्तवेतनम् ॥ २२
 न च योधोऽभवत्कश्चिन्मम सैन्ये तु संजय ।
 अल्पदानभृतस्तात न कुप्यभृतको नरः ॥ २३
 पूजिता हि यथाशक्त्या दानमानासनैर्मया ।
 तथा पुत्रैश्च मे तात ज्ञातिभिश्च सबान्धवैः ॥ २४
 ते च प्राप्यैव संग्रामे निर्जिताः स्वयसाचिना ।
 शैनेयेन परामृष्टाः किमन्यद्भागधेयतः ॥ २५
 रक्ष्यते यश्च संग्रामे ये च संजय रक्षिणः ।

17 Ms om 17^{ab} (of v 1 16) B₄ om (hapl)
 17-20 —^a) B₈ तत्र तौ (by transp) B₁ D₁ G₁
 M₁ २ समनु- (for समति) —^b) B (B₄ om) D₁
 भीमौ, D₁ [अ]तीव, D₂ S (Ms om) वीरौ, D₅ सीणौ
 (for [अ]भीतौ) —^c) S₂ D₁ १ २ G₅ तु (for च)
 D₁ संवीक्ष्य (for संप्रेक्ष्य) —^d) K₁ २ T G₂₋₅ M₁ २
 [ए]व, D₂ च, G₁ Ms-5 [ए]क- (for [ह]नु) D₃ S
 (except G₂) -नोचर

18 B₄ om 18 (cf v 1 17) —^a) Bom ed नु
 वा (for तदा) —^b) K₁ २ D₁ २ द्यवधु (for वि)
 K₅ D₂ D₃ २ नोदिता (for -चोदिता) —^c) D₁ २
 च (for वा)

19 B₄ om 19 (cf v 1 17) —^a) Ms-5 व्रस्तान्
 (for ग्रस्तान्) D₂ ग्रस्ता हि कौरवा सर्वे —^b) T
 G₂₋₄ चाभि-, G₁ M चाय, G₅ वा हि (for तात)
 B (B₄ om) D₁ संयुगे, D₂ संगता (for संगतान्)
 —^c) B (B₄ om) D₁ S [S]पि (for हि) —^d)
 S₂ K₁₋₄ तेषा (for तथा) D₁ १ २ हि (for अद्य) S₂
 वा (for वै)

20 B₄ om 20 (cf v 1 17) —^a) S₁ K₁₋₃ D₁
 संयुगं (for 'मे) D₃ २-२ Ms-5 यत्र (for तत्र) —^d)
 T G M₁ २ मम सैन्येपि (G₅ M₁ २ 'न्येषु) सजय

21 ^a) T G₂ २ हताश्च, G₂ २ मृतश्च (for मृताश्च)
 G₁ M योधा D₂ मृदिता बहव शूरा —^b) K₁ D₂
 १ २ परीक्ष्यैव (for 'क्ष्यैव) S₂ महाबला, S तु संजय
 (G₅-5 'यै) (for महारथा) —^c) B (except B₁)
 D₁ D₁ -योग, D₂ G₁ M₁ २ -न्याय (for -योग्य)
 —^d) Ms-5 चापि ह (for चापरे)

22 ^a) B₁ अकारणे, B₂ (marg) २ D₁ 'ले च,
 G₂ २ 'रणान् (for 'रण-) D₂ -भृतस्, G₂ २ मृतस्
 (for -भृतस्) T G₂₋₅ तत्र (for तात) D₂ आख्यात
 पौरुषस्तात —^b) D₁ कर्मणा (for विद्यते) —^c) D₂
 om 22^c-23^d —^c) B₅ G₁ M कर्मणो (for गा)
 S₂ त्वनु, K₂ स्वेन (for ह्यनु) —^d) S₂ K₁₋₄ D₂
 लक्ष्यते (for लभ्यते) D₃ भक्ष्य-, D₃ लक्ष्य- (for
 भक्त-) —After 22, D₁ reads 24^c for the first time,
 repeating it in its proper place.

23 D₂ om. 23 (of v 1 22) D₁ om. (hapl)
 23^{ab} —^a) Ms सम (for न च) B₂ (marg) २ २
 D₅ [अ]योधो, D₁ T G₂₋₄ बोद्धा, D₅ [अ]भीतो, G₁
 M योधो (for योधो) K₄ B₂ २ २ D₁ (by corr as
 in text) D₁ G₁ २ २ M भवेत् (for सभवत्) —^b)
 K₅ B₁ २ D₁ D₂ S सैन्येषु (for सैन्ये तु) K₅ om
 from संजय up to तात (in 23^c) —^c) T G₂₋₅ Ms
 नाप्य (for अरूप-) D₂ कश्चिन् (for तात) K₄ तथा
 पुत्रैश्च मे तात (= 24^c) —^d) K₁₋₃ D₁ तथा च (for
 न कुप्य-) S₂ K₄ २ B₅ D₂ १ २ त (K₅ य)था चा (D₅
 वा)भृतको नर, B₁₋₄ D₁ D₁ न ह्यत्रान्, D₂ २ मम
 सैन्ये न विद्यते (= 22^b), T G₂₋₅ नाकुप्यभृतकोपि वा

24 ^a) D₂ D₂ २ २ पूजितो S₂ K₁₋₄ D₂ २ २ Ms-5
 यथाशक्ति —^b) K₄ २ D₁ D₂ २ -मानाशनैर् (for
 'सनैर्) D₅ यथा (for मया) S₂ (by corr as in
 text) दानमानासनादिभिः —D₁ reads 24^c for the
 first time after 22 —^c) K₄ B₃ सह- (for च स)
 S तथैव च (G₁ २ २ Ms २ मे) (for सबान्धवै)

25 ^a) B₂ प्राप्य वै च (for च प्राप्यैव) T G₂₋₅
 ते चावाप्य च (G₅ 'व्यय) संग्रामं — D₃ om (hapl)

एकः साधारणः पन्था रक्ष्यस्य सह रक्षिभिः ॥ २६
 अर्जुनं समरे दृष्ट्वा सैन्यवसाग्रतः स्थितम् ।
 पुत्रो मम भृशं मूढः किं कार्यं प्रत्यपद्यत ॥ २७
 सात्यकिं च रणे दृष्ट्वा प्रविशन्तमभीतवत् ।
 किं नु दुर्योधनः कृत्यं प्राप्तकालमन्यत ॥ २८
 सर्वशस्त्रातिगौ सेनां प्रविष्टौ रथसत्तमौ ।
 दृष्ट्वा कां वै धृतिं युद्धे प्रत्यपद्यन्त मामकाः ॥ २९
 दृष्ट्वा कृष्णं तु दाशार्हमर्जुनार्ये व्यवस्थितम् ।
 शिनीनामृषभं चैव मन्ये शोचन्ति पुत्रकाः ॥ ३०

दृष्ट्वा सेनां व्यतिक्रान्तां सात्वतेनार्जुनेन च ।
 पलायमानांश्च कुरून्मन्ये शोचन्ति पुत्रकाः ॥ ३१
 विद्वतात्रथिनो दृष्ट्वा निरुत्साहान्द्विपजये ।
 पलायने कृतोत्साहान्मन्ये शोचन्ति पुत्रकाः ॥ ३२
 शून्यान्कृतात्रथोपस्थान्सात्वतेनार्जुनेन च ।
 हताश्च योधान्संदृश्य मन्ये शोचन्ति पुत्रकाः ॥ ३३
 व्यश्चनागरथान्दृष्ट्वा तत्र वीरान्सहस्रशः ।
 धावमानात्रणे व्यग्रान्मन्ये शोचन्ति पुत्रकाः ॥ ३४
 विवीराश्च कृतानश्चान्विरथांश्च कृतान्नरान् ।

C 7
D 7
K 7

25^b-26^a — °) T G M₁ 2 च समृष्टा, M₈-s [ज]वि
 चा (for परा)

26 D₈ om 26^a (of v l 25) — °) D₃ रक्ष्येत,
 D₅ 1 रक्षते — °) D₇ 8 G₁ M₁ 2 एष, C_d एक (as
 in text) — °) S रक्ष्येण सह रक्षिणा

27 °) D₂ मम पुत्रो (by transp) D₇ 8 मूढ
 — °) D₃ किं च कार्यं प्रपद्यत

28 S K₁-4 om (hapl) 28^b-32^a D₁ om 28^b-35^d
 — °) B₂ प्रमीषतम् (for प्रविशन्तम्) — °) K₅ D_{n1}
 D₈ 8 तु (for नु) — °) B₄ अर्हिदम (for अमन्यत)

29 S K₁-4 D₁ om 29 (of v l 28) — °) T
 G₂-4 शक्या (G₂ क्य) धिकौ, G₁ M शक्यातिगौ, G₅
 कृत्याधिकौ (for शक्यातिगौ) K₅ सर्वशस्त्रासपन्नौ — °)
 Bom. ed रथि (for रथ) — °) B₂ च, G₁ M₈-s
 वा (for वै) K₅ D (except D₈ 1, D₁ om) मति
 (for धृति)

30 S₁ K₁-4 D₁ om 30 (of v l 28) — °) G₁
 M₁ 2 धार्ज्यम् (for दाशार्हम्) T G₂-s दृष्ट्वा तु कृष्णं
 धार्ज्यम्, M₈-s दृष्ट्वा कृष्णं दृष्यकेशम्

31 S K₁-4 D₁ om 31 (of v l 28) D₈ om
 (hapl) 31 G₂ om (hapl) 31-37 G₁ om (hapl.)
 31-34 M₈-s om. (hapl.) 31-32 G₅ om. (hapl.)
 31^c-33^b — °) T G₈ द्रवस्तु कुरून्दृष्ट्वा — °) B₅
 मामका (for पुत्रका)

32 S K₁-4 om 32^a (of v l 28) D₁ G₂ 4 s
 M₈-s om. 32 (of v l 28, 31) K₅ om. (hapl.)
 32-33, B₁ om (hapl.) 32 — °) S K₁ 8 निरुत्साहा
 (for रसाहान्) — °) S K₁ 8 कृतोत्साहा — °) B₅

मामका (for पुत्रका) S₂ (marg as in text) किमन्य
 ज्ञागधेयत (= 25^d)

33 K₅ D₁ G₂ 4 om 33 (of v l 32, 28, 31)
 G₅ om 33^a (of v l 31) S K₁-4 om (hapl.)
 33-35 D_{n1} om (hapl.) 33 — °) T G₈ कृत्वा
 (for कृतान्) D₈ अथ शून्यात्रथोपस्थान् — °) T G₈
 M₈-s सत्यकेन (for सात्वतेन) — °) G₁ 8 M₈-s तास्तान्
 (for योधान्) B₁ सदृष्ट्वा, D₈ सप्रेक्ष्य (for सदृश्य)
 T G₈ M₈-s दृष्ट्वा च शतशो यो (M₈-s यौ) धान्

34 S K₁-4 D₁ G₂ 4 om. 34 (of v l 33, 28, 31)
 D₈ om (hapl) 34 — °) G₅ अथ (for व्यश्च)
 B₂ रथ (for रथान्) — G₅ om (hapl) 34^b-36^a
 — °) D₂ विद्वान् (for वीरान्) — °) S (G₂ 4 s om)
 धावतश्च (for मानान्) B₅ (also as in text) रथे (for
 रणे) M₈-s [s]व्यग्रान् (for व्यग्रान्) — After 34,
 B₁ D_{n2} ins 617*

35 S K₁-4 D₁ G₂ 4 om 35 (of v l 33, 28, 31,
 34) B₁ D_{n2} om. (hapl) 35 — °) B₂ 8 s D₈
 विहीनाश्च, B₄ विलीनाश्च, D₈ निर्वाणाश्च, D₈ T विवि
 राश्च (for विवीराश्च) B₂ 8 s रथेनास्त्रान्, T G₈ 4 रथे
 भा°, M₈-s रथान्दृष्ट्वा (for कृतानश्चान्) G₁ M₁ जीव-
 राश्च रथे भस्मान् — °) D_{n1} रथान् (for नरान्) M₈-s
 विरयाश्च महारथान् — °) M₈-s ते स सत्यकपार्थाभ्या
 — K₅ B₂-s D₈ 1 D₂ 8 s G₁ M ins after 35 B₁
 D_{n2} after 34

617* महानागान्विद्रवतो दृष्ट्वाऽर्जुनशराहतान् ।

पतितान्पततश्चान्यान्मन्ये शोचन्ति पुत्रका ।

ह्यौघाक्षिहृतान्दृष्ट्वा द्राव्यमाणांस्तस्तत् ।

रणे सात्वतपार्थाभ्या मन्ये शोचन्ति पुत्रका ।

[B₁ reads lines 1-2 on marg — (L 1) G₁ M

तत्र सात्यकिपार्थाभ्यां मन्ये शोचन्ति पुत्रकाः ॥ ३५
 पतिसंघात्रणे दृष्ट्वा धावमानांश्च सर्वशः ।
 निराशा विजये सर्वे मन्ये शोचन्ति पुत्रकाः ॥ ३६
 द्रोणस्य समतिक्रान्तावनीकमपराजितौ ।
 क्षणेन दृष्ट्वा तौ वीरौ मन्ये शोचन्ति पुत्रकाः ॥ ३७
 समूढोऽस्मि भृशं तात श्रुत्वा कृष्णधनंजयौ ।
 प्रविष्टौ मामकं सैन्यं सात्वतेन सहाच्युतौ ॥ ३८
 तस्मिन्प्रविष्टे पृतनां शिनीनां प्रवरे रथे ।
 भोजानीकं व्यतिक्रान्ते कथमासन्दि कौरवाः ॥ ३९

तथा द्रोणेन समरे निगृहीतेषु पाण्डुषु ।
 कथं युद्धमभूत्तत्र तन्ममाचक्ष्व संजय ॥ ४०
 द्रोणो हि बलवान्शूरः कृतास्त्रो दृढविक्रमः ।
 पाञ्चालास्तं महेष्वासं प्रत्ययुध्यन्कथं रणे ॥ ४१
 बद्धवैरास्तथा द्रोणे धर्मराजजयैषिणः ।
 भारद्वाजस्तथा तेषु कृतवैरो महारथः ॥ ४२
 अर्जुनश्चापि यच्चक्रे सिन्धुराजवधं प्रति ।
 तन्मे सर्वं समाचक्ष्व कुशलो ह्यसि संजय ॥ ४३

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकोननवतितमोऽध्यायः ॥ ८९ ॥

द्रवतस्तु महारा (Ms-s 'आ' गान् (for the prior half)
 Ms-s 'समागतान् (for 'शराह' — (L 2) M1 2 पतति
 (for पतितान्) D2 पातितांश्च (for पततश्च) K6 पति-
 तान्पात्यमानांश्च, Ds-s 'ताश्च ततस्त्वन्वान् (for the prior
 half) — Ds om (hapl) lines 3-4, Bs reads
 them on marg — (L 3) Ds हयांश्च (for हयौवान्)
 B4 5 Dn2 द्रवमाणंश्च (for द्रान्यं) G1 M रयौवांश्च सकौ-
 रवान् (for the post half) — Bs reads line 4 on
 marg — (L 4) D2 कृत (for रणे) B4 Dn2 माधव,
 Ms-s सत्यक (for सात्वत-)]

36 G2 om 36 (cf. v 1 31) Gs om 36^a (cf v 1
 34) Ms-s om. (hapl) 36-37 B1 reads 36 on
 marg —^a) Ś2 K2-4 Ds चहून् (for रणे) — D1
 reads 36^{bcd} twice —^b) K4 D1 (both times) तत-
 स्तत, B Dc1 Dn1 D2 6 समतत, Ds सहस्रश (for
 च सर्वश) —^{cd}) D2 G1 M1 2 निराशान् G1 M1 2
 transp सर्वे and मन्ये D2 सर्वान् K4 मेने, Ds
 मृष्टे (for मन्ये)

37 G2 Ms-s om 37 (cf v 1 31, 36) —^a)
 Ds रणस्य (for द्रोणस्य) —^b) Gs चापराजितौ —^c)
 K6 transp क्षणेन and दृष्ट्वा Ś2 वीरौ तौ (by transp)
 B2 क्षणे दृष्ट्वा च तौ वीरौ

38 ^a) Ś2 G1 M1 2 स (for स) Dn1 तावत् (for
 तात) —^b) Ś Ds दृष्ट्वा (for श्रुत्वा) —^c) Gs
 तावत् (for मामकं) Ds 6 प्रविष्टौ मामके सैन्ये —^d)
 Ms-s सत्यकेन (for सात्वतेन) K1 अत्यतौ (sic), Ds
 अच्युतौ, B अक्षतौ (for अच्युतौ)

39 ^a) T G1-4 M1 2 तत (for तस्मिन्) Ms-s
 प्रविष्टे महर्षौ सेना —^b) D2 ऋषभे (for प्रवरे) —^c)
 Ś2 K1-4 अतिक्रान्ते —^d) Ms-s मामका (for कौरवा)
 Bom ed किमकुर्वत कौरवा

40 ^a) S सहसा (for समरे) —^b) D1 8 सायुषु
 (for पाण्डुषु) —^c) B1-3 5 Dc1 सूत, S तेषां (for
 तत्र)

41 ^a) Ms [s] पि (for हि) B4 D1 8 श्रेष्ठ (for
 शूर) —^b) G4 कृत, G5 वृद्ध- (for दृढ-) Ś2 K1-4
 Dn1 D1 कृतास्त्रो युद्धदुर्मद —^c) Ś K2-8 पाचालस्,
 D1 पांचालिस्, D2 पाचालास्, Ds Gs पाचालास्, Ms-s
 पाचालाश्च (for 'लास्) D2 6 तु, Ms-s च (for तं)
 Ś K1 8 महेष्वास, K4 D2 5 Ms-s 'प्रासान्, Dn1 D1
 'प्रासा (for 'प्रासं) —^d) Ś K1 8 D2 8 प्रत्यविध्यत्,
 Ks Dn Ds 6 1 'विध्यन्, K4 प्रतिविध्यन्, Ds युधि
 विध्यन्, M4 6 प्रत्ययुध्यत् (for 'युध्यन्) Ks B1 रणे
 कथं (by transp)

42 ^a) Ś2 Ds यद्धवैरस् B Dc1 Dn1 D1 ततो (for
 तथा) Ś2 D2 5 Gs द्रोणो —^b) B2-5 घनजय (for
 धर्मराज-) S भारद्वाजवधैषिण —^c) Ś K2 8 Dn2
 Ds 5 6 ततस् (for तथा) B4 D2 1 8 भारद्वाजसुतस्तेषु
 —^d) B D2 1 8 S दृढवैरो (S 'री), Dc1 यद्धवैरो (for
 कृत) B Dc1 S चल (for -रथ)

43 ^a) Dc1 Ds 1 8 G2 यश्च (for यश्च) —^b) Ds
 -जयं (for -चयं) —^c) T G2-5 Ms-s स्वमाचक्ष्व, G1
 M1 2 तथा (for समा)

९०

संज्ञय उवाच ।

आत्मापराधात्संभूतं व्यसनं भरतर्षभ ।

प्राप्य प्राकृतवद्वीरं न त्वं शोचितुमर्हसि ॥ १

तव निर्गुणतां ज्ञात्वा पक्षपातं सुतेषु च ।

द्वैधीभावं तथा धर्मे पाण्डवेषु च मत्सरम् ।

आर्तप्रलापांश्च बहून्मनुजाधिपसत्तम ॥ २

सर्वलोकस्य तत्त्वज्ञः सर्वलोकगुरुः प्रभुः ।

वासुदेवस्ततो युद्धं कुरुणामकरोन्महत् ॥ ३

आत्मापराधात्सुमहान्प्राप्तस्ते विपुलः क्षयः ।

न हि ते सुकृतं किञ्चिदादौ मध्ये च भारत ।

C 7 A
B 7 II
K 7 I

Colophon om in the editions, D₁ missing
 — Sub-parvan § K₁ s-s B₁ s D₁ D₂ s 1 जयद्रथवध
 — Day of Drona's Generalship K₁ s चतुर्यदिवसे
 — Adhy name S₁ K B D₁ D₂ साल्यकिप्रवेशे, D₂ s
 D₂ s धृतराष्ट्रचित्ता, D₂ G₁ M₁ s धृतराष्ट्रपरिवेदन, D₁
 साल्यकिप्रवेशे धृतराष्ट्रचित्ता — Adhy no (figures, words
 or both) B₁ T G₂-1 M₁ s 111, B₂ s 112, B₃
 120, D₂ 13, D₃ 10, G₂ 108, M₂-s 110
 — Sloka no D₁ 36

90

⚡ This adhy is missing in D₁ (cf v 1 7
 87 50)

1 °) K₁ D₂ D₃ T G M₁ s आत्मापराध (for 'रा
 जाद) — °) B₂ (marg) G₂ धीर, D₂ राजन् (for
 वीर) — After 1, K₁ B D₁ D₂ D₃ s ins

618* पुरा यदुक्त्यसे प्राज्ञैः सुहृदिर्विदुरादिभि ।
 माहावीर्यं पाण्डवाप्राजडिति तन्न त्वया श्रुतम् ।
 सुहृदां दिवकामाना वाक्य यो न शृणोति ह ।
 स मह्यसर्न प्राप्य शोचते वै यया भवान् ।
 याचितोऽसि पुरा राजन्दासार्हेण शर्मे प्रति । [5]
 न च तं लब्धवान्कामं त्वत्तं कृणो महाशया ।

[D₂ om. lines 1-2 — (L 2) K₁ महर्षिन्, B₁-a s
 माहावीर्यं (for माहावीर्यं) — D₁ D₂ om lines 3-4
 — (L 3) B₁ s हि (for ह) — D₂ om lines 5-6
 D₁ reads line 5 after 2nd — (L 5) K₁ B₂ s 4 s
 D₁ सम (for शर्मे)]

2 °) T G M₁ s मत्सरा (for ज्ञात्वा) — After
 2nd, D₁ reads line 5 of 618* — °) B₁ वैरि,
 D₁ s दिवा (for द्वैधी) T G₂-s पृथग्, G₁ वृथा,
 M₂ व्यथा (for तथा) B₁ भावे (for धर्मे) M₁ s-s
 द्वैधीमूलं च ते वित्त — °) K₁ पाण्डवेयेषु महर्षे, B₁
 वेषु महात्मसु — After 2nd, K₁ B D₁ D₂ D₃ ins

619* तव जिह्वमभिप्रायं विदित्वा पाण्डवान्प्रति ।

— D₂ cont. after the above, 620* while D₂ ins it
 after 2nd D₁ reads 2nd followed by 621* after 4
 — °) D₂ -प्रतापाश् (for प्रला) M₂-s सु (for च)
 — °) M₂-s ज्ञात्वा तव च मारिप

3 D₁ om 3rd — °) § K₁-1 B₂ s D₂ D₃ s
 s-s सर्वलोकेश्वर (D₂ 'र) प्रभु (D₂ D₃ s 'भो) — D₂
 om. 3rd-4th, B₁ reads the same twice — °) K₁
 D₁ अकरोत्कुरुसमत (D₁ 'सत्तम), B₁ (second time) s
 (marg) s D₁ D₂ इव घोरमयोजयत्

4 For the repetition in B₁, cf v 1 3 D₂ om
 4th (of v 1 3) D₁ repeats 4th after 4 — °) D₁
 आत्मापराध (for 'घात्) K₁ D₂ (first time)
 D₁ महत् (for सुमहान्) B₁ (second time) s D₁
 D₂ (second time) तवैवाविनयाद्राजन् — °) K₂ D₂
 M₁ s विपुल, B₁ (second time) s D₁ D₂ (second
 time) स्वजन, D₁ (first time) परम (for विपुल)
 — B ins after 4th D₁ after the repetition of 4th
 D₂ cont. after 619* D₂ ins after 2nd

620* नैव दुर्योधने दोषं कर्तुमर्हसि मानद ।

[D₂ D₃ नैन B₂ (marg as above) दातुम्, D₂
 D₃ वक्तुम् (for कर्तुम्)]

— °) D₂ वा (for ते) K₁ D₂ M₁ s सुकृते (for
 सुकृत) — °) D₂ सात (for चैव) M₂-s इदयते हि
 तथा पश्चात् — °) D₁ s त्वमिच्छ (for त्वन्मूलो हि)
 — B ins after 4 D₁ after 2nd D₂ cont. after
 620*

621* आर्तप्रलापानिह यानिदानीं कुरुषे नृप ।

नैतद्वृत्तस्य ते साधु गतासोरिव मण्डलम् ।

[D₁ om line 1 — (L 2) B₁ s साधु (for
 साधु) B₂-s नैतद्वृत्तस्य ते साधु (for the prior half)
 D₁ महन]

दृश्यते पृष्ठतश्चैव त्वन्मूलो हि पराजयः ॥ ४
 तस्मादद्य स्थिरो भूत्वा ज्ञात्वा लोकस्य निर्णयम् ।
 शृणु युद्धं यथा वृत्तं घोरं देवासुरोपमम् ॥ ५
 प्रविष्टे तव सैन्यं तु शैनेये सत्यविक्रमे ।
 भीमसेनमुखाः पार्थाः प्रतीयुर्वाहिनीं तव ॥ ६
 आगच्छतस्तान्सहसा क्रुद्धरूपान्सहानुगान् ।
 दधारैको रणे पाण्डून्कृतवर्मा महारथः ॥ ७
 यथोद्धूतं धारयते वेला वै सलिलार्णवम् ।
 पाण्डुसैन्यं तथा संख्ये हार्दिक्यः समवारयत् ॥ ८
 तत्राद्भुतमन्यन्त हार्दिक्यस्य पराक्रमम् ।
 यदेनं सहिताः पार्था नातिचक्रमुराहवे ॥ ९

5 °) D₁ अद्य स्थितो, Bom. ed अवस्थितो (for अद्य स्थिरो) — °) D₂ ज्ञातुं (for ज्ञात्वा) D₀₁ लोकस्य (for लो°) — °d) D₅ transp वृत्तं and घोरं S₁ भूतं (for वृत्तं)

6 °) K₄ D₀₂ D₅ ०-४ सैन्ये तु, D₅ सैन्येषु (for सैन्यं तु) M₃-४ वाहिनीं ते प्रविष्टे तु — °) D₀-४ सैन्ये (for शैनेये) — K₄ om (1 hapl.) 6°-9° — °) D₅ प्रययुर् (for प्रतीयुर्) M₃-४ अभ्ययुक्तव वाहिनीं

7 K₄ om. 7 (of v 1 6) — °) M₃-४ स ताना-
 पततस्त्वर्णं — °) D₂ महाबलान्, G₂ दुरासदान् (for
 सहानुगान्) — °) D₀₁ पार्थान् (for पाण्डून्) — °) S₂ G₁ M₁ २ महाबल (for रथ)

8 K₄ om 8 (of v 1 6) — °) K₁ D₂ यथो-
 द्धूतं, D₅ यथोद्धूत, M₁ २ तथोद्धूत (for यथो°) B₁-4
 D₀₁ D₀₁ D₁ T G M₁ २ वारयते (B₁ ४ D₀₁ D₀₁ 'ति'),
 B₅ धारयति (for धारयते) — °) S₂ K₁-४ D₂ T G
 वेलेव (for वेला वै) S₂ मकरालय; B₃ सलिलालयं
 (for णवम्) — For 8°d, M₃-४ subst

622* उद्धूत सागर यद्वेला वारयते सदा ।

— °) M₃-४ पाण्डुसैनार्णवं तद्वद् — °) K₅ समधारयत्

9 K₄ om. 9°d (of v 1 6) — °) S₁ K₁ अपश्यत्,
 B D₀₁ D₀₁ अपश्याम (for अन्यन्त) — °) B₁ २ D₀₁
 सहसा (for सहिता) — °) S नातिक्रामस्तु सयुगे

10 K₂ reads 10° 12° twice — °) M₃-४ भीम
 सेनं (for ततो भीमम्) — °) S आशुग (for आयसै)

ततो भीमस्त्रिभिर्विद्धा कृतवर्माणमायसैः ।
 शङ्खं दध्मौ महाबाहुर्हर्षयन्सर्वपाण्डवान् ॥ १०
 सहदेवस्तु विशत्या धर्मराजश्च पञ्चभिः ।
 शतेन नकुलश्चापि हार्दिक्यं समविध्यत ॥ ११
 द्रौपदेयास्त्रिसप्तत्या सप्तमिश्च घटोत्कचः ।
 धृष्टद्युम्नस्त्रिभिश्चापि कृतवर्माणमार्दयत् ।
 विराटो द्रुपदश्चैव याज्ञसेनिश्च पञ्चभिः ॥ १२
 शिखण्डी चापि हार्दिक्यं विद्धा पञ्चभिराशुगैः ।
 पुनर्विव्याध विशत्या सायकानां हसन्निव ॥ १३
 कृतवर्मा ततो राजन्सर्वतस्तान्महारथान् ।
 एकैकं पञ्चभिर्विद्धा भीमं विव्याध सप्तभिः ।

— °) S प्रदध्मौ वारिजं तत्र — °) G₁ M₁ २ -पार्थिवान्
 (for -पाण्डवान्)

11 For the repetition in K₂, of v 1 10 — °) K₄ B₁ M₃-४ च (for तु) M₃-४ सप्तत्या (for विशत्या)
 — G₂ ४ om (hapl) 11°-13° — °) S₁ K₅ B₁ D₅
 T G₁ ४ ४ M₁ २ तु (for च) — D₂ om (hapl)
 11°-12° — °) T G₂ ४ M₃-४ नकुलश्च शतेनैव — K₄ ४
 om (hapl) 11°-12° — °) T विव्यधु शरै, G₂ ४
 M₃-४ विविधै (G₂ ४ 'धु') शरै (for समविध्यत)

12 For the repetition in K₂, of v 1 10 K₄ ४
 om 12°d, D₂ G₂ ४ om 12 (for all, of v 1 11)
 — °) B₁ ४ पंचभिश्च (for सप्तभिश्च) — °) S (G₂ ४ om.)
 बाणै (for चापि) — °) K₄ G₁ अर्दयत्, D₅ ४
 आर्दयन्, T₁ G₂ ४ अर्पयत्, M₁ २ अर्दयन् (for आर्द-
 यत्) — °) B₁ ४ D₀₁ चापि (for चैव) S (G₂ ४
 om.) विराट पचदशभिर् — °) S₂ K₁-४ तु (for च)
 B D₀₁ त्रिभिस्त्रिभिरविध्यत, S (G₂ ४ om) द्रुपदश्चैव
 पञ्चभिः

13 G₂ ४ om. 13°d (of v 1 11) — °) K₅ B₁
 D₀₁ D₁ २ ४ ४ ४ T G₂ ४ M₃-४ चैव (for चापि) — °) G₂ ४
 मित्वा (for विष्का) D₅ सप्तभिर् (for पञ्चभिर्)
 G₂ ४ आयसै (for आशुगै) T₁ २ (marg, sec m)
 ककपन्निभिरायसै — °) T विव्याध S₂ K₁-४ D₂ ४
 G₁ M₃ सप्तत्या (for विशत्या) — °) M₃-४ विविधै
 प्रहसन्निव

14 °) D₁ महारथ (for रथान्) — D₁ om.
 (hapl.) 14°-15° — °) T G₂ विव्याध T G₂ ४

धनुर्ध्वजं च संयत्तो रथाद्धमावपातयत् ॥ १४
 अथैनं छिन्नधन्वानं त्वरमाणो महारथः ।
 आजघानोरसि क्रुद्धः सप्तत्या निशितैः शरैः ॥ १५
 स गाढविद्धो बलवान्हादिक्यस्य शरोत्तमैः ।
 चचाल रथमध्यस्थः क्षितिकम्पे यथाचलः ॥ १६
 भीमसेनं तथा दृष्ट्वा धर्मराजपुरोगमाः ।
 विसृजन्तः शरान्घोरान्कृतवर्माणमार्दयन् ॥ १७
 तं तथा कौष्ठकीकृत्य रथवंशेन मारिष ।
 विच्यधुः सायकैर्हृष्टा रक्षार्थं मारुतेर्मृधे ॥ १८
 प्रतिलभ्य ततः संज्ञां भीमसेनो महाबलः ।
 शक्तिं जग्राह समरे हेमदण्डामयस्सयीम् ।
 चिक्षेप च रथाचूर्णं कृतवर्मरथं प्रति ॥ १९

सा भीमभुजनिर्मुक्ता निर्मुक्तोरगसंनिभा ।
 कृतवर्माणमभितः प्रजज्वाल सुदारुणा ॥ २०
 तामापतन्तीं सहसा युगान्ताग्रिसमप्रभाम् ।
 द्वाभ्यां शराभ्यां हार्दिक्यो निचर्कत द्विधा तदा ॥ २१
 सा छिन्ना पतिता भूमौ शक्तिः कनकभूषणा ।
 द्योतयन्ती दिशो गजन्महोल्केव दिवद्भुता ।
 शक्तिं विनिहतां दृष्ट्वा भीमशुक्रो ध वै भृशम् ॥ २२
 ततोऽन्यद्वनुरादाय वेगावत्सुमहास्वनम् ।
 भीमसेनो रणे क्रुद्धो हार्दिक्यं समवारयत् ॥ २३
 अथैनं पञ्चभिर्वाणैराजघान स्तनान्तरे ।
 भीमो भीमबलो राजंस्तव दुर्मन्त्रितेन ह ॥ २४
 भोजस्तु क्षतसर्वाङ्गो भीमसेनेन मारिष ।

पंचभि (for सप्तभि) —^a) S K1-3 चा (K4 वा) स्य
 यत्तो; B1-3 s D01 Ds च यंतार, D7 s वास्य तदा, Gs
 च संयुक्तो (for च संयत्तो) —^f) D7 s M1 2 अपातयन्
 (for तयत्)

15 Ks D1 om 15^{ab} (for D1, of v 1 14) —^a)
 Bs तथा (for अथ) —^b) Ss स्वरमाणं (for 'माणो)

16 Ks repeats 16^a and 16^d after 17 —^b) S1
 शितैः शरैः (for शरोत्तमैः) —^c) S प्रचचाल रथोपस्थे
 —^d) Ks (second time) प्रचकपे (for क्षिति')

17 For the repetition in Ks, of v 1 16 —^a)
 Ks Gs s तदा; Gs ततो (for तथा) —^c) Ks B4
 Dn1 D1 s राजन् (for घोरान्) —^d) K4 T G1 s-s
 M1 s अर्दयन् (for मार्दयन्)

18 ^{ab}) Ms-s transp तं and तथा Ms-s transp
 कौष्ठकीकृत्य and रथवंशेन Ds शरवर्षेण —^c) G1 M1 s
 विष्यत (for विच्यधु) B1 s s सायकैः D2 दृष्ट्वा (for
 दृष्टा) —^d) Ms-s रक्षार्थे (for रक्षार्थं) G1 M1 s
 भीमस्य बलमादधु

19 ^a) Ms-s उपलभ्य (for प्रति) —^c) Gs om
 19^b-20^a —^d) S (Gs om) स्वर्णं (for हेम) K4
 Dn2 D2 s-s अयोमयीं, D7 s अयस्याय (for सयीम्)
 —^e) S2 K1-s D1 विचिक्षेप, K4 विक्षिपे च (for
 चिक्षेप च) Ms-s रथी (for रथात्) M2 तुष्टं (for
 तूर्णं) —^f) K4 Ds-s M2 कृतवर्मा (for 'वर्म)

20 Gs om 20 (of v 1 19) —^a) Ms-s भीम-
 सेन (for भीमभुज) —^b) D2 विमुक्तोरग (for निर्मु-
 क्तो) —^d) S (Gs om) प्रजज्वालेत्यु (Gs 'त्यन्तु)
 पादवव

21 ^b) Bs युगाताग्रेरिव प्रभा, Ms-s मृत्यो स्वस्तीय
 सनिभा. —^c) S K1-3 Dn D1 s s-3 निजघान (for
 निचर्कत) S1 दृष्ट, S त्रिधा (for द्विधा) D2 चिच्छेद
 कृतहस्त्रवत्

22 ^a) T Gs 4 Ms स (for सा) Ds 1 s भिन्ना (for
 छिन्ना) D7 पातिता, T G M1 2 सहसा, Ms-s च्यप
 तद् (for पतिता) —^b) Ms-s शक्तिभूषणलेखला —^c)
 D01 रेजे (for राजन्) —^d) Ks B D01 Dn D1 s 1 s
 Ms-s नभश्च (for दिवश्च) —^e) Ds om 22^a-23^b —^f)
 Gs शुक्रोद्य (for शुक्रोध) B1 Ds तदा (for भृशम्)
 Ms-s भृश शुक्रोध पांडव

23 Ds om 23^{ab} (of v 1 22) —^b) B2 s Ds
 सुमहत् (for सुमहा) —^c) T Gs 4 s यत्तो, Gs
 रक्तो (for क्रुद्धो) Bs नवभिर्वाणैः क्रुद्धो —^d) K2 s
 B1-3 s D01 T Gs s समवाकिरत्

24 ^a) G1 M1 2 तथैव (for अथैन) —^c) B4 ततो
 (for भीमो) K4 D2 s G1 M1 2 भीमबलं (for बलो)
 —^d) S2 K1 s B4 s Ds 1 s च; Dn1 हि (for ह)

25 Ks reads 25-34 on marg —^a) Ms-s तै
 (for हु) —^b) Bs पातित; S संयुगे (for मारिष)

रक्ताशोक इवोत्फुल्लो व्यभ्राजत रणाजिरे ॥ २५
 ततः क्रुद्धस्त्रिभिर्बाणैर्भीमसेनं हसन्निव ।
 अभिहत्य दृढं युद्धे तान्सर्वान्प्रत्यविध्यत ॥ २६
 त्रिमिस्त्रिभिर्महेश्वसो यतमानान्महारथान् ।
 तेऽपि तं प्रत्यविध्यन्त सप्तभिः सप्तभिः शरैः ॥ २७
 शिखण्डिनस्ततः क्रुद्धः क्षुरप्रेण महारथः ।
 धनुश्चिच्छेद समरे ग्रहसन्निव भारत ॥ २८
 शिखण्डी तु ततः क्रुद्धश्छिन्ने धनुषि सत्वरम् ।
 असिं जग्राह समरे शतचन्द्रं च भास्वरम् ॥ २९
 आमयित्वा महाचर्म चामीकरविभूषितम् ।

—^o) Ms-5 यथा फुल्ल (for इवोत्फुल्लो) —^d) B1.4
 Do1 व्यभ्राजत (for व्यभ्रा) T G M1.2 रणाकणे (for
 रणाजिरे) Ms-5 तथा रेजे स सयुगे

26 Ks reads 26 on marg —^a) G5 त्रिमिस्त्रि
 (for क्रुद्धस्त्रि) —^b) D2 अताडयत्, S त्वरान्वित (for
 हसन्निव) —^c) D2 s.5 अभिहत्य (for 'हत्य) B1
 मृश (for दृढ) B8 सयुगे (for युद्धे) S आहत्य रमसो
 (G5 'से, Ms 'सा) युद्धे —^d) Do1 transp तान्
 and सर्वान् K5 D7 s प्रत्ययुध्यत (for 'विध्यत)

27 Ks reads 27 on marg —^a) Do1 महेश्वसान्
 (for 'व्वासो) —^b) S1 K4 यतमानो, D7 s 'मानं
 (for 'मानान्) —^c) S1 प्रत्ययुध्यत, Ms-5 'विध्यस्तु
 (for 'विध्यन्त)

28 Ks reads 28 on marg —^a) G1 शिखण्डिन
 (for 'ण्डिनस्) T G M1.2 क्षुरप्रेण, Ms-5 तु सहसा,
 (for ततः क्रुद्ध) —^b) T G M1.2 धनुश्छिन्ने (for
 क्षुरप्रेण) —^c) T G M1.2 पुनर्विन्ध्याध (T G2 'य)
 समरे —^d) B Do1 Dn1 T G2-s सात्वत् (Dn1 'त)
 (for भारत)

29 Ks reads 29 on marg —^a) K5 Dn1 च
 (for तु) —^b) S1 K1-4 B1.4 Dn3 D1.5 s-s G5
 सत्वर (for 'रम्) —^c) Cd शतचन्द्रं K5 सु (for
 च) B1 D2 भानुमत्, Do1 Dn1 D6 7 भास्करं (for
 भास्वरम्) D5 शतचद्रा च भास्वरा

30 Ks reads 30 on marg —^a) S1 K1 s D1
 भासयित्वा (for 'आम') K2 s B Do1 Dn D2 s s s

तमसिं प्रेषयामास कृतवर्मरथं प्रति ॥ ३०
 स तस्य सशरं चापं छित्त्वा संख्ये महानसिः ।
 अभ्यगाद्वरणीं राजंश्च्युतं ज्योतिरिवाम्बरात् ॥ ३१
 एतस्मिन्नेव काले तु त्वरमाणा महारथाः ।
 विव्यधुः सायकैर्गाढं कृतवर्माणमाहवे ॥ ३२
 अथान्यद्भनुरादाय त्यक्त्वा तच्च महद्भनुः ।
 विशीर्णं भरतश्रेष्ठ हार्दिक्यः परवीरहा ॥ ३३
 विन्ध्याध पाण्डवान्युद्धे त्रिमिस्त्रिभिरजिह्वगैः ।
 शिखण्डिनं च विन्ध्याध त्रिभिः पञ्चभिरेव च ॥ ३४
 धनुरन्यत्समादाय शिखण्डी तु महायशः ।

महचर्म, K5 महाखड्गं, S ततश्चर्म (for महाचर्म)
 —For 30^{ad}, Ms-5 subst

623* निश्चिन्ना च महाप्रभम् ।

कृतवर्माणमुद्दिश्य प्रेषयत्तमसिं द्रुतम् ।

31 Ks reads 31 on marg —^a) K4 B8 समरे
 (for सशर) —^b) S1 K1-4 Do1 Dn D1-2 s-s G5
 Ms-5 राजन्, S2 बाणान्, G1 सवे, G2 M1.2 संख्ये
 (for संख्ये) —^c) Dn1 अद्ययाद्, D5 G2 M1.2
 अभ्ययाद्, Ms-5 अत्यगाद् (for अभ्यगाद्) S2 K1.2
 D1 सद्यश्च, Ms-5 तूर्णं (for राजश्च)

32 Ks reads 32 on marg —^a) D1 च (for तु)
 —^b) B2-s त्वरमाणो, Dn3 D1 G1 M1.2 'माण, G5
 'माण- (for 'माणा) —Dn3 om 32°-33°, D7
 repeats 32°-33° after 33 —^c) B4 विन्ध्याध (for
 विव्यधुः) K5 समरे, B1.2 s सायकैर् (for सायकैर्)
 T G M1.2 तूर्णं, Ms-5 तत्र (for गाढं)

33 For the repetition in D7, of v 1 32 Dn3
 om 33^{ab} (cf v 1 32) Ks reads 33 on marg
 G4 s om (hapl) 33°-35° —^b) D5 महा- (for महद्)

34 G4 s om 34 (cf v 1 33) Ks reads 34 on
 marg Ms-5 transp 34^{ab} and 34^{cd} —^a) S (G4 s
 om) भूयस् (for युद्धे) —^c) S1 तु (for च) T
 G2 विन्ध्याध —After 34, Dn3 ins

624* पुनरन्येन बाणेन धनुरस्याच्छिन्दुतम् ।

—On the other hand, after 34, G1 M ins

625* शिखण्डिनं त्रिमिर्बाणैर्विद्धा चिच्छेद कामुकम् ।

अवारयत्कूर्मनखैराशुगैर्हृदिकात्मजम् ॥ ३५
 ततः क्रुद्धो रणे राजन्हृदिकस्यात्मसंभवः ।
 अभिदुद्राव वेगेन याज्ञसेनिं महारथम् ॥ ३६
 भीष्मस्य समरे राजन्मृत्योर्हेतुं महात्मनः ।
 विदर्शयन्वलं शूरः शार्दूल इव कुक्षरम् ॥ ३७
 तौ दिशागजसंकाशौ ज्वलिताविव पावकौ ।
 समासेदतुरन्योन्यं शरसंचरैरिदमौ ॥ ३८
 विधुन्वानौ धनुःश्रेष्ठे संदधानौ च सायकान् ।
 विसृजन्तौ च शतशो गमस्तीनिव भास्करो ॥ ३९
 तापयन्तौ शरैस्तीक्ष्णैरन्योन्यं तौ महारथौ ।
 युगान्तप्रतिभौ वीरौ रेजतुर्भास्कराविव ॥ ४०

कृतवर्मा तु रभसं याज्ञसेनिं महारथम् ।
 विद्धेष्णां त्रिसप्तत्या पुनर्विव्याध सप्तभिः ॥ ४१
 स गाढविद्धो व्यथितो रथोपस्थ उपाविशत् ।
 विसृजन्सशर चापं मूर्धयाभिपरिभुतः ॥ ४२
 तं विपण्णं रथे दृष्ट्वा तावका भरतर्षभ ।
 हार्दिक्यं पूजयामासुर्वासांस्यादुधुवुश्च ह ॥ ४३
 शिखण्डिनं तथा ज्ञात्वा हार्दिक्यशरपीडितम् ।
 अपोनाह रणाद्यन्ता त्वरमाणो महारथम् ॥ ४४
 सादितं तु रथोपस्थे दृष्ट्वा पार्थाः शिखण्डिनम् ।
 परिव्रज्य रथैस्तूर्णं कृतवर्माणमाहवे ॥ ४५
 तत्राद्भुतं पर चक्रे कृतवर्मा महारथः ।

C 7
D 7
K 7

35 G₂ s om 35^a (cf. v 1 33) —^δ G₂ त्यक्त्वा
 तच्छ (for शिखण्डी तु) Dn₁ D₇ s च (for तु) Dn₁
 महारथ (for यज्ञा) —^ο K₅ Dn₁ अवारयत्; S C_v
 अवाकिरत् (for अवारयत्) D₂ वीसमुखैर्, D₅ कक
 पत्रैर्; C_v कूर्मनखैर् (as in text) —^α T हृदि हार्दिक
 (for हृदिकात्मजम्) Dn₁ हृदिकस्यात्मसमव

36 ^a S₂ T G₂-s महाराज (for रणे राजन्) — D₈
 om. (hapl) 36^b-37^a. D₈ om. 36^a-37^b —^α D₂
 महारथ, G₁ s M₁ s बलं (for रथम्)

37 D₈ om. 37^a, D₈ om 37^{ab} (for both, cf
 v 1 36) —^α K₅ च रणे (for समरे) —^δ S
 K₁ s D₁ मृत्युहेतुर्; K₄ D₂ s s r s मृत्युहेतुं, Dn₁
 G₁ s M₁ s मृत्योर्हेतुर्, M₈-s हेतुं मृत्यो (by transp)
 Dn₁ दुरासदं (for महात्मनः) —^ο S₁ K₁-4 D₂ न्यदर्श
 यद् (K₅ न्) (for विदर्शयन्) T G₂-s घोर, G₁
 M₁ s क्रूर (for शूर) M₈-s समराभिसुखं शौरि

38 ^a S₂ K₁-4 D₁ दिवाकर, B₁-s Dn₁ Dn D₇ s
 दिशां गज, D₂ M₈-s तु विग्गाज, D₅ s च विग्गाज (for
 दिशागज-) D₈ तावादिष्यप्रसंकाशौ —^δ S ज्वलंताव
 (for ज्वलिताव) —^ο B Dn₁ D₁ समापेततुर, G₅
 देवतुर (for सेदतुर) —^α G₈ शरै (for शर)

39 B₁ reads 39^a-40^b on marg —^α S (except
 G₈ s) विधुन्वानौ (for विधु) D₂ अमुचंलौ शरास्तीक्ष्णान्
 —^ο K₄ शवसो, T G₂-s चो (for शो)

40 B₁ reads 40^{ab} on marg —^α M₁ s करैस्

(for शरैस्) M₈-s तीव्रैर् (for तीक्ष्णैर्) —^δ K₅
 तु (for तां) —^ο M₈-s युगान्ते (for 'त')

41 ^a B Dn₁ Dn₂ च समरे, T G₂ s M₈-s सर-
 मसं (for तु रभसं) —^δ B₁ lacuna, G₁ s M₁ s
 याज्ञसेनिर् (for 'सेनि') S₁ महावल —^ο B Dn₁
 Dn₂ विद्धेषुभिस्, D₂ विन्याधेन, T G₁ s-s M₁ s विद्धा
 ततस् (G₂ त्र), G₂ विद्धा पुनस् (for विद्धेषुणां) M₈-s
 त्रिसप्तत्या शरैर्विद्धा —^α T G₂ विन्याय M₈-s पंचभि
 (for सप्तभि)

42 ^a B₁ (marg as in text) [अ]थ, T G₂-s च
 (for [अ]भि)

43 ^a S₁ K D₁ s निपण्णं, D₂ विसंज्ञ (for वि-
 पण्णं) K₅ s B Dn₁ Dn D₁ s रणे; S तथा (for
 रथे) —^δ B Dn₁ Dn₁ D₁ पुरुषर्षभ (for भरत)
 —^ο G₁ M पूजयंति स्म हार्दिक्य —^α S₁ K₁ आदु-
 दुवुश्च G₂ वासांसि दुधुवुस्तदा

44 ^a S₁ तथा दृष्ट्वा, K₅ D₂ s r s रथे दृष्ट्वा, Dn₁
 G₂ ततो ज्ञात्वा (for तथा ज्ञात्वा) —^ο B₁ s रणे;
 M₈-s रथं (for रणाव्) D₂ तूर्णं (for यन्ता) —^α
 M₁ s महारथ (for रथम्)

45 ^a D₂ पतितं, D₈ s सुदित (for सादित) D₈
 s-s त (for तु) —^δ T G₂-s तत्र दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा
 पार्था) —^ο S₁ रणे (for रथैस्) D₈ वीरै, D₈
 जोरै (for तूर्णं)

46 ^a S₂ K₅ तदद्भुतं (for तत्रां) K₅ (sup lnn,

रक्ताशोक इवोत्फुल्लो व्यभ्राजत रणाजिरे ॥ २५

ततः क्रुद्धस्त्रिभिर्बाणैर्भीमसेनं हसन्निव ।

अभिहत्य दृढं युद्धे तान्सर्वान्प्रत्यविध्यत ॥ २६

त्रिभिस्त्रिभिर्महेष्वासो यतमानान्महारथान् ।

तेऽपि तं प्रत्यविध्यन्त सप्तभिः सप्तभिः शरैः ॥ २७

शिखण्डिनस्ततः क्रुद्धः क्षुरप्रेण महारथः ।

धनुश्चिच्छेद समरे प्रहसन्निव भारत ॥ २८

शिखण्डी तु ततः क्रुद्धश्छिन्ने धनुषि सत्वरम् ।

असिं जग्राह समरे शतचन्द्रं च भास्वरम् ॥ २९

भ्रामयित्वा महाचर्मं चामीकरविभूषितम् ।

— °) Ms-5 यथा फुल्लस् (for इवोत्फुल्लो) — °) B1.4
Dc1 व्यभ्राजत (for व्यभ्रा) T G M1 : रणाङ्गे (for
रणाजिरे) Ms-5 तथा रेजे स संयुगे

26 K2 reads 26 on marg — °) G5 त्रिभिस्
(for क्रुद्धस्) — °) D2 अताडयत्, S स्वरान्वित (for
हसन्निव) — °) D2 a.5 अभिहत्य (for 'हत्य') B1
मृशं (for दृढं) B8 सख्ये (for युद्धे) S आहत्य रमसो
(G5 'से, Ms 'सा) युद्धे — °) Dc1 transp तान्
and सर्वान् K5 D1 : प्रत्ययुध्यत (for 'विध्यत')

27 K2 reads 27 on marg — °) Dc1 महेष्वासान्
(for 'ष्वासो) — °) S1 K4 यतमानो, D1 : 'मानं
(for 'मानान्) — °) S1 प्रत्ययुध्यत, Ms-5 'विध्यन्तु
(for 'विध्यन्त)

28 K2 reads 28 on marg — °) G1 शिखण्डिन
(for 'ण्डिनस्) T G M1 : क्षुरप्रेण, Ms-5 तु सहसा,
(for तत क्रुद्ध) — °) T G M1 : धनुश्छित्वा (for
क्षुरप्रेण) — °) T G M1 : पुनर्विध्याध (T G2 'य)
समरे — °) B Dc1 Dn1 T G1-5 सात्वत (Dn1 'त)
(for भारत)

29 K2 reads 29 on marg — °) K5 Dn1 च
(for तु) — °) S1 K1-3 B1.4 Dn2 D1.5 5-8 G5
सत्वर (for 'रम्) — °) Cd शतचन्द्रं K5 सु (for
च) B4 D2 भातुम्, Dc1 Dn1 D5 : भास्करं (for
भास्वरम्) D8 शतचन्द्रा च भास्वरा

30 K2 reads 30 on marg — °) S1 K1.3 D1
भासयित्वा (for 'भाम') K2 : B Dc1 Dn D2 : 5 6

तमसिं प्रेषयामास कृतवर्मरथं प्रति ॥ ३०

स तस्य सशरं चापं छित्त्वा संख्ये महानसिः ।

अभ्यगाद्धरणीं राजंश्च्युतं ज्योतिरिवाम्बरात् ॥ ३१

एतस्मिन्नेव काले तु त्वरमाणा महारथाः ।

विव्यधुः सायकैर्गाढं कृतवर्माणमाहवे ॥ ३२

अथान्यद्भनुरादाय त्यक्त्वा तच्च महद्भनुः ।

विशीर्णं भरतश्रेष्ठ हार्दिक्यः परवीरहा ॥ ३३

विव्याध पाण्डवान्युद्धे त्रिभिस्त्रिभिरजिह्वैः ।

शिखण्डिनं च विव्याध त्रिभिः पञ्चभिरेव च ॥ ३४

धनुरन्यत्समादाय शिखण्डी तु महायशः ।

महचर्मं, K5 महाखड्गं, S ततश्चर्म (for महाचर्म)
— For 30^{3cd}, Ms-5 subst

623* निश्चिश्च च महाप्रभम् ।

कृतवर्माणमुद्दिश्य प्रेषयत्तमसिं द्रुवम् ।

31 K2 reads 31 on marg — °) K4 B8 समरे
(for सशर) — °) S1 K1-4 Dc1 Dn D1.5 5-8 G5
Ms-5 राजन्, S2 बाणान्, G1 सखे, G4 M1.2 संखे
(for संख्ये) — °) Dn1 अद्ययाद्, D5 G2 M1.2
अभ्ययाद्, Ms-5 अत्यगाद् (for अभ्यगाद्) S2 K1.2 &
D1 सखश्, Ms-5 तूर्ण (for राजश्)

32 K2 reads 32 on marg — °) D1 च (for तु)
— °) B2-5 स्वरमाणो, Dn2 D1 G1 M1.2 'माण, G2
'माण- (for 'माणा) — Dn2 om 32°-33°, D1
repeats 32°-33° after 33 — °) B4 विव्याध (for
विव्यधु) K5 समरे, B1 : 4 सायकैर् (for सायकैर्),
T G M1 : तूर्ण, Ms-5 तत्र (for गाढ)

33 For the repetition in D1, of v 1 32 Dn2
om 33^{3cd} (of v 1 32) K2 reads 33 on marg
G4 : om. (hapl) 33°-35° — °) D8 महा (for महद्)

34 G4 : om 34 (of v 1 33) K2 reads 34 on
marg Ms-5 transp 34^{3cd} and 34^{3cd} — °) S (G4 :
om) भूयस् (for युद्धे) — °) S1 तु (for च) T
G2 विव्याध — After 34, Dn2 ins

624* पुनरन्येन बाणेन धनुरस्याच्छिनद्भुतम् ।

— On the other hand, after 34, G1 M ins

625* शिखण्डिनं त्रिभिर्बाणैर्विद्धा चिच्छेद कार्यकम् ।

अवारयत्कूर्मनखैराशुगैर्हृदिकात्मजम् ॥ ३५
 ततः क्रुद्धो रणे राजन्हृदिकस्यात्मसंभवः ।
 अभिदुद्राव वेगेन याज्ञसेनिं महारथम् ॥ ३६
 भीष्मस्य समरे राजन्मृत्योर्हेतुं महात्मनः ।
 विदर्शयन्बलं शूरः शार्दूल इव कुञ्जरम् ॥ ३७
 तौ दिशागजसंकाशौ ज्वलिताविव पावकौ ।
 समासेदतुरन्योन्यं शरसंघैरिन्दमौ ॥ ३८
 विधुन्वानौ धनुःश्रेष्ठे संदधानौ च सायकान् ।
 विसृजन्तौ च शतशो गभस्तीनिव भास्करी ॥ ३९
 तापयन्तौ शरैस्तीक्ष्णैरन्योन्यं तौ महारथौ ।
 युगान्तप्रतिमौ वीरौ रेजतुर्मास्कराविव ॥ ४०

कृतवर्मा तु रभसं याज्ञसेनिं महारथम् ।
 विद्धे पूणां त्रिसप्तत्या पुनर्विव्याध सप्तभिः ॥ ४१
 स गाढविद्धो व्यथितो रथोपस्थ उपाविशत् ।
 विसृजन्तशर चापं मूर्छयाभिपरिप्लुतः ॥ ४२
 तं विपण्णं रथे दृष्ट्वा तावका भरतर्षभ ।
 हार्दिक्यं पूजयामासुर्वासांस्यादुधुवुश्च ह ॥ ४३
 शिखण्डिनं तथा ज्ञात्वा हार्दिक्यशरपीडितम् ।
 अपोवाह रणाद्यन्ता त्वरमाणो महारथम् ॥ ४४
 सादितं तु रथोपस्थे दृष्ट्वा पार्थाः शिखण्डिनम् ।
 परिवव्रु रथैस्तूर्णं कृतवर्माणमाहवे ॥ ४५
 तत्राद्भुतं पर चक्रे कृतवर्मा महारथः ।

C 7
B 7

35 G₄ s om 35^a (of v 1 33) —^b G₄ ल्यक्त्वा
 तच्च (for शिखण्डी तु) D₁ D₁ s च (for तु) D₁
 महारथ (for यशा) —^c K₅ D₁ अदारयत्, S G₇
 अवाकिरत् (for अवारयत्) D₂ दीप्तसुपैर, D₃ कक
 पत्रैर, G₇ कूर्मनखैर (as in text) —^d T हृदि हार्दिक
 (for हृदिकात्मजम्) D₁ हृदिकस्यात्मसंभव

36 ^a S₂ T G₂-s महाराज (for रणे राजन्) — D₃
 om. (hapl) 36^b-37^a D₃ om. 36^c-37^b —^d D₂
 महारथ, G₁ s M₁ s बलं (for रथम्)

37 D₃ om. 37^a, D₃ om 37^{ab} (for both, cf.
 v 1 36) —^a K₅ च रणे (for समरे) —^b S₁
 K₁ s D₁ मृत्युहेतुर्, K₄ D₂ s s 7 s मृत्युहेतुं, D₁
 G₁ s M₁ s मृत्योर्हेतुर्, M₃-s हेतुं मृत्यो (by transp)
 D₁ दुरासदं (for महात्मनः) —^c S₁ K₁-4 D₂ व्यदर्श
 यत् (K₅ न्) (for विदर्शयन्) T G₂-s घोर, G₁
 M₁ s क्रूर (for शूर) M₃-s समरामिमुखं शौरि

38 ^a S₂ K₁-4 D₁ दिवाकर; B₁-s D₁ D₁ s
 दिशा गज; D₂ M₃-s तु दिग्गज, D₃ s च दिग्गज (for
 दिशागज-) D₃ तावादित्यप्रसंकाशौ —^b S ज्वलिताव
 (for ज्वलिताव) —^c B D₁ D₁ समापेततुर; G₅
 देवतुर (for सेदतुर) —^d G₅ शरै (for शर)

39 B₁ reads 39^a-40^b on marg —^a S (except
 G₅ 4) विधुन्वानौ (for विधु) D₂ अमुंचतौ शरांस्तीक्ष्णान्
 —^c K₄ शतसो, T G₂-s च (for शो)

40 B₁ reads 40^{ab} on marg —^a M₁ s करैस्

(for शरैस्) M₃-s तीक्ष्णैर (for तीक्ष्णैर) —^b K₄
 तु (for तौ) —^c M₃-s युगते (for 'त')

41 ^a B D₁ D₂ च समरे; T G₂ s M₃-s सर
 भसं (for तु रभसं) —^b B₅ lacuna, G₁ s M₁ s
 याज्ञसेनिर् (for 'सेनि') S₁ महाबलं —^c B D₁
 D₂ विद्धेपुभिस्, D₂ विव्याधैन, T G₁ s-s M₁ s विद्धा
 ततस् (G₄ श्र); G₂ विद्धा पुनस् (for विद्धेपूणा) M₃-s
 त्रिसप्तत्या शरैर्विद्धा —^d T G₂ विव्याध M₃-s पचभि
 (for सप्तभि)

42 ^a B₂ (marg as in text) [अ]थ, T G₂-s च
 (for [अ]भि)

43 ^a S₁ K D₁ s निपण्णं, D₂ विसंश्रं (for वि
 षण्णं) K₅ s B D₁ D₁ s रणे, S तथा (for
 रथे) —^b B D₁ D₁ D₁ पुरुषर्षभ (for भरत)
 —^c G₁ M पूजयति स हार्दिक्य —^d S₁ K₁ आदु-
 दुवुश्च G₂ बासासि दुधुवुस्तदा

44 ^a S₁ तथा दृष्ट्वा; K₅ D₄ 7 s रथे दृष्ट्वा, D₁
 G₂ ततो ज्ञात्वा (for तथा ज्ञात्वा) —^c B₁ s रणे;
 M₃-s रथं (for रणाद्) D₂ तूर्णं (for यन्ता) —^d
 M₁ s महारथ (for रथम्)

45 ^a D₂ पतितं, D₃ s सूदित (for सादित) D₃
 s-s सं (for तु) —^b T G₂-s तत्र दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा
 पार्था) —^c S₁ रणे (for रथैस्) D₃ वीरै, D₃
 वीरै (for तूर्ण)

46 ^a S₁ K₅ तदद्भुतं (for तत्रा) K₅ (sup lin,

रक्ताशोक इवोत्फुल्लो व्यभ्राजत रणाजिरे ॥ २५

ततः क्रुद्धस्त्रिभिर्बाणैर्भीमसेनं हसन्निव ।

अभिहत्य दृढं युद्धे तान्सर्वान्प्रत्यविध्यत ॥ २६

त्रिभिस्त्रिभिर्महेष्वासो यतमानान्महारथान् ।

तेऽपि तं प्रत्यविध्यन्त सप्तमिः सप्तमिः शरैः ॥ २७

शिखण्डिनस्ततः क्रुद्धः क्षुरप्रेण महारथः ।

धनुश्चिच्छेद समरे प्रहसन्निव भारत ॥ २८

शिखण्डी तु ततः क्रुद्धश्छिन्ने धनुषि सत्वरम् ।

असिं जग्राह समरे शतचन्द्रं च भास्वरम् ॥ २९

भ्रामयित्वा महाचर्म चामीकरविभूषितम् ।

तमसिं प्रेषयामास कृतवर्मरथं प्रति ॥ ३०

स तस्य सशरं चापं छित्त्वा संख्ये महानसिः ।

अभ्यगाद्धरणीं राजंश्च्युतं ज्योतिरिवाम्बरात् ॥ ३१

एतस्मिन्नेव काले तु त्वरमाणा महारथाः ।

विच्यधुः सायकैर्गाढं कृतवर्माणमाहवे ॥ ३२

अथान्यद्भनुरादाय त्यक्त्वा तच्च महद्वनुः ।

विशीर्णं भरतश्रेष्ठ हार्दिक्यः परवीरहा ॥ ३३

विव्याध पाण्डवान्युद्धे त्रिभिस्त्रिभिरजिह्वगैः ।

शिखण्डिनं च विव्याध त्रिभिः पञ्चमिरेव च ॥ ३४

धनुरन्यत्समादाय शिखण्डी तु महायशः ।

— °) Ms-s यथा कुल्लस (for इवोत्फुल्लो) — °) B1 4
Do1 व्यभ्राजत (for व्यभ्रा) T G M1 2 रणाकणे (for
रणाजिरे) Ms-s तथा रजे स संयुगे

26 K2 reads 26 on marg — °) Gs त्रिभिस्त्रि
(for क्रुद्धस्त्रि) — °) D2 अताडयत्, S त्वरान्वित (for
हसन्निव) — °) D2 s.s अभिहत्य (for 'हत्य) B1
शुद्धा (for दृढ) B3 संख्ये (for युद्धे) S आहत्य रभसो
(Gs 'से, Ms 'सा) युद्धे — °) Do1 transp तान्
and सर्वान् Ks D7 8 प्रत्ययुध्यत (for 'विध्यत)

27 K2 reads 27 on marg — °) Do1 महेश्वासान्
(for 'ज्वासो) — °) S1 K4 यतमानो, D7 8 'मानं
(for 'मानान्) — °) S1 प्रत्ययुध्यत, Ms-s 'विध्यन्तु
(for 'विध्यन्त)

28 K2 reads 28 on marg — °) G1 शिखण्डिन
(for 'ण्डिनस्) T G M1 2 क्षुरप्रेण, Ms-s तु सहसा,
(for तत क्रुद्ध) — °) T G M1 2 धनुश्छिन्ने (for
क्षुरप्रेण) — °) T G M1 2 पुनर्विव्याध (T G2 'य)
समरे — °) B Do1 Dm1 T G2-s सास्वत (Dm1 'त)
(for भारत)

29 K2 reads 29 on marg — °) Ks Dm1 च
(for तु) — °) S1 K1-4 B1 4 Dm2 D1 s.s Gs
सत्वरं (for 'रम्) — °) Cd शतचन्द्रं Ks सु (for
च) B4 D2 भालुमत्, Do1 Dm1 Ds 7 भास्वरं (for
भास्वरम्) Ds शतचन्द्रा च भास्वरा

30 K2 reads 30 on marg — °) S1 K1 2 D1
भासयित्वा (for 'भाम') K2 4 B Do1 Dn D2 s 6

महचर्म, Ks महाखड्गं, S ततश्चर्म (for महाचर्म)
— For 30^{6cd}, Ms-s subst

623*

निक्षिप्तं च महाप्रसम् ।

कृतवर्माणमुद्दिश्य प्रेषयत्तमसिं द्रुतम् ।

31 K2 reads 31 on marg — °) K1 B3 समरे
(for सशरं) — °) S1 K1-4 Do1 Dn D1-2 s 3 Gs
Ms-s राजन्, Ss बाणान्, G1 संखे, Gs M1 2 सखे
(for संख्ये) — °) Dm1 अज्ययाद्, Ds Gs M1 2
अज्ययाद्, Ms-s अज्ययाद् (for अभ्यगाद्) Ss K1 2 4
D1 सशरं, Ms-s तूर्णं (for राजंश्च)

32 K2 reads 32 on marg — °) D1 च (for तु)
— °) B2-s त्वरमाणो, Dm2 D1 G1 M1 2 'मार्णं, Gs
'माण- (for 'माणा) — Dm2 om 32°-33°, D1
repeats 32°-33° after 33 — °) B4 विव्याध (for
विच्यधु) Ks समरे, B1 2 4 सायकैर् (for सायकैर्).
T G M1 2 तूर्णं, Ms-s तत्र (for गाढ)

33 For the repetition in D7, cf. v 1 32 Dm2
om 33^{2b} (of v 1 32) K2 reads 33 on marg
Gs s om (hapl) 33°-35° — °) Ds महा- (for सवद्).

34 Gs s om. 34 (of v 1 33) K2 reads 34 on
marg Ms-s transp 34^{2b} and 34^{2c} — °) S (Gs s
om) भूयस् (for युद्धे) — °) S1 तु (for च) T
G2 विव्याध — After 34, Dm2 ins

624* पुनरन्येन बाणेन धनुरस्याच्छिनद्द्रुतम् ।

— On the other hand, after 34, G1 M ins

625* शिखण्डिनं त्रिभिर्बाणैर्विद्ध्वा चिच्छेद कारुण्यम् ।

अवारयत्कूर्मनखैराशुगैर्हृदिकात्मजम् ॥ ३५
 ततः क्रुद्धो रणे राजन्हृदिकस्यात्मसंभवः ।
 अमिदुद्राव वेगेन याज्ञसेनिं महारथम् ॥ ३६
 भीष्मस्य समरे राजन्मृत्योर्हेतुं महात्मनः ।
 विदर्शयन्बलं शूरः शार्दूल इव कुक्षरम् ॥ ३७
 तौ दिशागजसंकाशौ ज्वलिताविष पावकौ ।
 समासेदतुरन्योन्यं शरसंघैरिन्दमौ ॥ ३८
 विधुन्वानौ धनुःश्रेष्ठे संदधानौ च सायकान् ।
 विसृजन्तौ च शतशो गमस्तीनिव भास्करो ॥ ३९
 तापयन्तौ शरैस्तीक्ष्णैरन्योन्यं तौ महारथौ ।
 युगान्तप्रतिमौ वीरौ रेजतुर्भास्कराविव ॥ ४०

कृतवर्मा तु रभसं याज्ञसेनिं महारथम् ।
 विद्धेपूणां त्रिसप्तत्या पुनर्विव्याध सप्तभिः ॥ ४१
 स गाढविद्धो व्यथितो रथोपस्थ उपाविशत् ।
 विसृजन्सशर चापं मूर्छयाभिरिप्सुतः ॥ ४२
 तं विपण्णं रथे दृष्ट्वा तावका भरतर्षभ ।
 हार्दिक्यं पूजयामासुर्वासांस्यादुधुश्च ह ॥ ४३
 शिखण्डिनं तथा ज्ञात्वा हार्दिक्यशरपीडितम् ।
 अपोऽग्राह रणाद्यन्ता त्वरमाणो महारथम् ॥ ४४
 सादितं तु रथोपस्थे दृष्ट्वा पार्थाः शिखण्डिनम् ।
 परिवव्रु रथैस्तूर्णं कृतवर्माणमाहवे ॥ ४५
 तत्राद्भुतं यं चक्रे कृतवर्मा महारथः ।

c 7
 B 7
 K 7

35 G₁ s om 35^a (of v 1 33) —^b) G₁ त्यक्त्वा
 तच्च (for शिखण्डी तु) Dn₁ D₁ s च (for तु) Dn₁
 महारथ (for 'यथा') —^c) K₅ Dn₁ अदारयत्, S Cv
 अवाकिरत् (for अवारयत्) D₂ दीप्तमुखैर, D₃ कक
 पत्रैर, Cv कूर्मनखैर (as in text) —^d) T हृदि हार्दिक
 (for हृदिकात्मजम्) Dn₁ हृदिकस्यात्मसंभव

36 ^a) Ś₂ T G₂-s महाराज (for रणे राजन्) — D₃
 om. (hapl) 36^b-37^a D₃ om. 36^c-37^b —^d) D₂
 महारथ, G₁ s M₁ s बलं (for 'रथम्')

37 D₃ om. 37^a, D₃ om 37^{ab} (for both, of.
 v 1 36) —^a) K₅ च रणे (for समरे) —^b) Ś
 K₁ s D₁ मृत्युहेतुर्, K₄ D₂ s s s मृत्युहेतुं; Dn₁
 G₁ s M₁ s मृत्योर्हेतुर; M₂-s हेतुं मृत्यो (by transp)
 D₀₁ दुरासदं (for महात्मन) —^c) Ś₁ K₁-4 D₃ व्यदर्श
 यत् (K₃ न्) (for विदर्शयन्) T G₂-s चोर, G₁
 M₁ s कूर (for शूर) M₂-s समराभिमुखं शौरि

38 ^a) Ś₂ K₁-4 D₁ दिवाकर, B₁-s D₀₁ Dn D₁ s
 दिशा गज; D₂ M₂-s तु दिग्गज, D₃ s च दिग्गज (for
 दिशागज-) D₃ तावादित्यप्रसंकाशौ —^b) S ज्वलंताव
 (for ज्वलिताव) —^c) B D₀₁ D₁ समापेततुर, G₅
 देवतुर (for सेवतुर) —^d) G₂ शरै (for शर)

39 B₁ reads 39^a-40^b on marg —^a) S (except
 G₂ s) विधुन्वानौ (for विधु) D₂ अमुंचतौ शरांस्तीक्ष्णान्
 —^c) K₄ शततो, T G₂-s 'च' (for 'शो')

40 B₁ reads 40^{ab} on marg —^a) M₁ s करैस्

(for शरैस्) M₂-s तीक्ष्णैर (for तीक्ष्णैर) —^b) K₄
 तु (for तौ) —^c) M₂-s युगान्ते (for 'त')

41 ^a) B D₀₁ Dn₂ च समरे, T G₂ s M₂-s सर
 भसं (for तु रभसं) —^b) B₅ lacuna, G₁ s M₁ s
 याज्ञसेनिर् (for 'सेनि') Ś₁ महाबल —^c) B D₀₁
 Dn₂ विद्धेपुभिस्, D₂ विन्याधैन, T G₁ s-s M₁ s विष्ठा
 तवत् (G₄ त्र), G₂ विद्धा पुनस् (for विद्धेपूणा) M₂-s
 त्रिसप्तत्या शरैर्विद्धा —^d) T G₂ विन्याय M₂-s पचभि
 (for सप्तभि)

42 ^a) B₂ (marg as in text) [अ]थ, T G₂-s च
 (for [अ]भि)

43 ^a) Ś₁ K D₁ s निपण्णं, D₂ विसृज (for वि
 षण्णं) K₃ s B D₀₁ Dn D₁ s रणे, S तथा (for
 रथे) —^b) B D₀₁ Dn₁ D₁ पुरुषर्षभ (for भरत*)
 —^c) G₁ M पूजयति स्म हार्दिक्यं —^d) Ś₁ K₁ आदु-
 दुधुश्च G₂ वासांसि दुधुधुस्तदा

44 ^a) Ś₁ तथा दृष्ट्वा, K₅ D₃ s रथे दृष्ट्वा, D₀₁
 G₂ ततो ज्ञात्वा (for तथा ज्ञात्वा) —^c) B₁ s रणे;
 M₂-s रथे (for रणाद्) D₂ तूर्णं (for यन्ता) —^d)
 M₁ s महारथ (for 'रथम्')

45 ^a) D₂ पतितं, D₂ s सुदित (for सादित) D₃
 s-s तं (for तु) —^b) T G₂-s तत्र दृष्ट्वा (for
 पार्था) —^c) Ś₁ रणे (for रथैस्) D₃ वीरै, D₃
 चोरै (for तूर्णं)

46 ^a) Ś₂ K₃ तदद्भुतं (for तत्रा*) K₅ (sup lin,

यदेकः समरे पार्थान्वारयामास सासुगान् ॥ ४६
 पार्थाञ्जित्वाजयच्चेदीन्पाञ्चालान्सृज्यानपि ।
 केकयांश्च महावीर्यान्कृतवर्मा महारथः ॥ ४७
 ते वध्यमानाः समरे हार्दिक्येन स्म पाण्डवाः ।
 इतश्चेतश्च धावन्तो नैव चक्रुर्धृतिं रणे ॥ ४८

जित्वा पाण्डुसुतान्युद्धे भीमसेनपुरोगमान् ।
 हार्दिक्यः समरेऽतिष्ठद्विधूम इव पावकः ॥ ४९
 ते द्राव्यमाणाः समरे हार्दिक्येन महारथाः ।
 विमुखाः समपद्यन्त शरवृष्टिभिरर्दिताः ॥ ५०

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि नवतितमोऽध्यायः ॥ ९० ॥

९१

संजय उवाच ।

शृणुष्वैकमना राजन्यन्मां त्वं परिपृच्छसि ।
 द्राव्यमाणे बले तस्मिन्हार्दिक्येन महात्मना ॥ १

लज्जयावनते चापि प्रहृष्टैश्चैव तावकैः ।

द्वीपो य आसीत्पाण्डूनामगाधे गाधमिच्छताम् ॥ २
 श्रुत्वा तु निनदं भीमं तावकानां महाहवे ।

as in text) महाचक्रे (for पर चक्रे) — After 46^{ab},
 D₇ reads 48^{ab} — ^a) D₇ s प्रार्थयामास (for वारया)
 K₅ सायकै, T G M₁ s सयुगे, M₈₋₅ धन्विन (for
 सासुगान्)

47 S K₁ s : D₁ om (hapl) 47^a-49^b K₂ reads
 47-48 on marg — ^b) B₂ D₈ पञ्चालान् (for पाञ्चालं)
 D₂ तथा (for अपि) — ^c) K₂ s D₁ D₁ D₂ s १ s
 G₅ कैक (D₁ D₂ १ के)याश् (for केक) K₂ D₈ s
 महावीर्यं, M₂ वीरान् (for 'वीर्यान्) M₈₋₅ केकयाश्चा
 जययुद्धे

48 S₁ K₁ s : D₁ om 48 (cf. v 1 47) K₂ reads
 48 on marg D₇ reads 48^{ab} after 46^{ab} — ^a) M₈₋₅
 हन्यमाना (for वध्य) — D₁ om. 48^b-49^c — ^b)
 K₅ D₂ G₁ M₁ s : तु (G₁ M₁ s च) पाण्डवा, D₁ D₇ s
 महारथा, D₈ महात्मना (for स पाण्डवा) — D₈ om
 (hapl) 48^c-50^b — ^a) D₁ D₅ १ माते, Cd धृति
 (as in text) S न च जग्मुर्धृ (G₁ M₁ s नैव जग्मुर्धृ,
 M₈₋₅ जग्मुस्तेन धृ)तिं क्वचि

49 S₁ K₁ s : D₁ om 49^{ab} (of v 1 47) D₁ s
 om 49^{ab}, D₈ om 49 (for both, of v 1 48) — ^a)
 D₂ निर्धूम (for विधूम)

50 D₈ om. 50^{ab} (cf. v 1 48) — ^a) M₈₋₅ वि
 (for ते) — ^b) D₁ G₂ महात्मना, T G₅₋₅ स
 (G₅ स) पाण्डवा (for महारथा) — ^a) S₂ K₂ D₁
 D₂ s आर्दिता, B₁ T G₂₋₄ आहता, G₁ M आहिता,
 G₅ आवृता (for अर्दिता) — After 50, M₈₋₅ ins

626* लज्जयावनता भूत्वा न किञ्चिद्वदन्ति ते ।

Colophon D₄ missing — Sub-parvan S₁ K₁ s-5
 B₂₋₅ D₁ D₁ D₁-8 s-8 जयद्रथवध — Day of Drona's
 Generalship K₅ चतुर्थे दिवसे — Adhy name S₂
 K₁-s s B D₁ s सात्यकिप्रवेश, D₁ D₂ s १ s सात्यकि-
 प्रवेशे पाण्डवसेनापराजय, G₁ M₁ s कृतवर्मपराक्रम, G₂
 कृतवर्मयुद्ध — Adhy no (figures, words or both)
 B₁ T G₂₋₄ 112, B₂ 116, D₁ 114, D₂ 117,
 D₃ 11, G₁ M 111, G₅ 109 — Sloka no D₁
 56, G₅ 48

91

☞ This adhy is missing in D₄ (of v 1 7
 87 50)

1 ^a) S₂ K₅ D₁ D₅ १ s T G₂ s शृणुष्वैक, G₁
 M₁ s 'ज्वैतन् (for 'ज्वैक) G₁ M₁ s महाराज (for
 'मना राजन्) — ^b) S₂ M मा (for मा) — ^c)
 Some MSS द्राव्यमाने

2 ^a) M (except M₂) सैन्ये (for चापि) — ^b)
 K₁ s B₁ s (marg as in text) s-5 D₁ D₁ D₁ s चापि
 (for चैव) S परिहृष्टे च तावके — ^c) Cd द्वीप

3 ^a) B₁ च, B₂ (marg as in text) स (for तु)
 D₂ निहत (for निनदं) T G₂₋₅ क्षीरे (for भीमं)
 — ^b) G₂ महात्मना (for 'हवे) — ^c) M₈₋₅ कुपितो
 (for त्वरितो) — ^d) D₂ अभ्यगात् (for 'यात्)
 — After 3, D₁ ins

शैनेयस्त्वरितो राजन्कृतवर्माणमभ्ययात् ॥ ३
 कृतवर्मा तु हार्दिक्यः शैनेयं निशितैः शरैः ।
 अवाकिरत्सुसंकुद्धस्ततोऽकुध्यत सात्यकिः ॥ ४
 ततः सुनिशितं भल्लं शैनेयः कृतवर्मणे ।
 प्रेषयामास समरे शरांश्च चतुरोऽपरान् ॥ ५
 ते तस्य जग्निरे वाहान्भल्लेनास्थाच्छिनद्भुजः ।
 पृष्ठरक्षं तथा क्षतमविध्यनिशितैः शरैः ॥ ६
 ततस्तं विरथं कृत्वा सात्यकिः सत्यविक्रमः ।

सेनामस्यार्दयामास शरैः संनतपर्वभिः ॥ ७
 सामज्यताथ पृतना शैनेयशरपीडिता ।
 ततः प्रायाद्वै त्वरितः सात्यकिः सत्यविक्रमः ॥ ८
 शृणु राजन्यदकरोत्तत्र सैन्येषु वीर्यवान् ।
 अतीत्य स महाराज द्रोणानीकमहार्णवम् ॥ ९
 पराजित्य च संहृष्टः कृतवर्माणमाहवे ।
 यन्तारमववीच्छरः शनैर्याहीत्यसंभ्रमम् ॥ १०
 दृष्ट्वा तु तव तत्सैन्यं रथाश्चद्विपसंकुलम् ।

C. 7
B. 7
K. 7

627* उवाच सारथि तत्र क्रोधामर्षसमन्वित ।
 हार्दिक्याभिमुखं सूत कुर्व मे रथमुत्तमम् ।
 कुर्वते कदनं पश्य पाण्डुसैन्ये क्षमर्षित ।
 एतं जित्वा पुन सूत यास्यामि विजयं प्रति ।
 एवमुक्ते तु वचने सूतस्तस्य महामते । [5]
 निमेषान्तरमात्रेण कृतवर्माणमभ्ययात् ।

4. a) Ś1 K1 D1 s कृतवर्माण, B1 Dn1 Ds 1 s
 'वर्मा च, Ds 'वर्माण (for 'वर्मा तु) — M1 om
 (hapl) 4-6^d Ds repeats 4th after 6 —^c) Ś1
 Ds अवाक्यत्, G1 M (Ms om) अभ्यविध्यत् (for अवा
 किरत्) T Gs 4 तु (for सु) K1 सङ्घत् (for
 संकुद्धत्) —^d) Ś K1 s s B1 Dn1 Dn1 Ds s
 (both times) s-s [s] युध्यत, Ks Bs s Dn2 Ms s
 [s] कुध्यत; G1 M1 s कुद्ध स (for अकुध्यत)

5 Ms om 5 (cf. v 1 4) —^a) Ś1 तत स;
 B1 s Dn2 अयात्; Bs s s Dn1 अयो सु, T Gs s
 अयात् (for तत सु) Ds ततो निशितपीलेन —^b)
 Ds भल्लेन (for शैनेय) B (except Bs) Dn1 Ds T
 Gs s कृतवर्मणे, Ds s 1 मणि (for मणे) —^c) Ds
 रथारं, T Gs संकुद्ध (for समरे) —^d) K1 चतुरो
 पमान्, Bs मुजगोपमान्, G1 M (Ms om) चतुर पुन
 (for रोऽपरान्)

6 Ms om 6 (cf. v 1 4) —^a) Bs तस्य ते (by
 transp), Ds अन्येन D1 जग्निवान्, S (Ms om)
 न्यहनन् (Gs s द्) (for जग्निरे) —^b) T Gs s भल्लेन
 (for भल्लेन) Ds अन्येन धनुराच्छिनद्, G1 M1 s s
 भल्लेन (M1 s क्षोत्) धनुराच्छिनद् —^c) G1 M1 s s
 पृष्ठरक्षत् (for रक्षं) Ds शूम् (for सूतम्) T Gs s
 पृष्ठरक्षौ (Gs पृष्ठे**) तथा वात्स्य —^d) T Gs s अवि
 धन्; Gs प्रवि (for अवि) — After 6, Ds re

peats 4th

7. a) Ś1 K1 s 4 दृष्ट्वा (for कृत्वा) — The por-
 tion from 7th up to 50th is lost in Ś2 on a missing
 folio Ds Gs om (hapl) 7^c-8^d, D1 reads the
 same after 10th —^c) Ds ता सेनाम्, T Gs सेना
 ताम् (for सेनामस्य) Ks Ds s-1 सेनामस्य (Ds s 'ना
 सम) र्दयामास —^d) Ds शैनेय शरवृष्टिभि

8 For the sequence in D1, of v 1 7 Ś2 missing
 (cf. v 1 7) Ds Gs om 8 (cf. v 1 7), —^a)
 Ks B Dn1 सामज्यताथ, Ds 1 सामज्यमाना (for 'ताथ)
 S (Gs om) प्राभज्यत तत् सेना —^b) Gs 4 शैनेय पर
 पीडिता. — After 8th, S (Gs om) ins

638* पलायनकृतोत्साहा अमन्ती तत्र तत्र ह ।

[G1 M भारती (for तत्र ह) G2 विभ्रमति स तत्र ह
 (for the post half)]

—^c) K1-1 Ds T Gs प्रायाद्वै; Ks प्रायाद्वि, B Dn1 Dn2
 G1 Ms s प्रायात्स (for 'द्वै) —^d) Ks om सत्य

9 Ś2 missing (cf. v 1 7) —^a) Gs om करो
 —^b) Ś1 तव सैन्यस्य, K Ds s 1 तव सैन्ये स, T
 G M1 s सैन्येषु तव (by transp) Ms s सात्यकि (for
 वीर्यवान्) —^c) Gs (sup lin) सात्यक (for अतीत्य)
 B1 च, Ms s तु (for स) Ds T G M1 s अती (Gs
 दि) ल्य सहसा राजन् —^d) B (except Bs) Ds s Gs
 4.5 द्रोणानीक, Ds भोजानीक (for द्रोणा)

10 For the sequence in D1, of v 1 7 Ś2
 missing (cf. v 1 7) —^a) Ks Ds 1 परित्यज्य, Ds
 परिहृत्य (for पराजित्य) B1 s 4.6 Dn1 Dn2 D1 Gs
 Ms s तु; Bs सु, Ds स (for च) —^c) B1 (marg
 as in text) सूत, T Gs 4 शौरि, Gs वीर (for शूर)
 —^d) Bs सखरं (for अर्द्धभ्रमम्)

पदातिजनसंपूर्णमन्त्रवीत्सारथि पुनः ॥ ११
 यदेतन्मेघसंकाशं द्रोणानीकस्य सव्यतः ।
 सुमहत्कुञ्जरानीकं यस्य रुक्मरथो मुखम् ॥ १२.
 एते हि बहवः स्रुत दुर्निवार्याश्च संयुगे ।
 दुर्योधनसमादिष्टा मदर्थे त्यक्तजीविताः ।
 राजपुत्रा महेष्वासाः सर्वे विक्रान्तयोधिनः ॥ १३
 त्रिगर्तानां रथोदाराः सुवर्णविकृतध्वजाः ।
 मामेवामिमुखा वीरा योत्स्यमाना व्यवस्थिताः ॥ १४
 अत्र मां प्रापय क्षिप्रमश्वांश्चोदय सारथे ।
 त्रिगर्तैः सह योत्स्यामि भारद्वाजस्य पश्यतः ॥ १५

ततः प्रायाच्छनः स्रुतः सात्वतस्य मते स्थितः ।
 रथेनादित्यवर्णेन भास्वरेण पताकिना ॥ १६
 तमूहुः सारथेर्वश्या बल्यमाना हयोत्तमाः ।
 वायुवेगसमाः संख्ये कुन्देन्दुरजतप्रभाः ॥ १७
 आपतन्तं रथं तं तु शङ्खवर्णैर्हयोत्तमैः ।
 परिववृत्ततः शूरा गजानीकेन सर्वतः ।
 किरन्तो विविधांस्तीक्ष्णान्सायकाल्लघुवेधिनः ॥ १८
 सात्वतोऽपि शितैर्बाणैर्गजानीकमयोधयत् ।
 पर्वतानिव वर्षेण तपान्ते जलदो महान् ॥ १९
 वज्राशनिसमस्पर्शैर्वध्यमानाः शरैर्गजाः ।

11 Śs missing (of v 1 7) —^a D₁ s सैन्यं च, Ms-s सैन्यं तु (for तसैन्यं) —^b G₂ कुञ्जर (for संकुलम्) D₅ रथद्विपसमाकुलं —^c Ś₁ K₁-s रथ; D₈ s गण- (for जन-) D₉ संकीर्णम् (for संदं) —^d Ś₁ वच (for पुन) S पुनर्यत्तारमन्त्रवीत्

12 Śs missing (of v 1 7) Before 12, T G₂-s ins सात्वकि —^b Ś₁ K₁-s D₁ द्रोणानीकेन (for कस्य) D₈ मध्यत (for सव्यत) —^d K₂ s D₉ (marg, see m) यत्र, D₉ पश्य (for यस्य) Ś₁ महान् (for मुखम्)

13 Śs missing (of v 1 7) —^a T G₂-s च (for हि) Ś₁ बलवतोय, K₁-4 D₁ बलवत्स्रुत, D₉ बहवः शूरा (for बहवः स्रुत) —^b Ś₁ B D₉ D₉ दुर्निवार्याश्च; K₁ दुर्वार्याश्च (submetric), G₂ सनिवार्याश्च (for दुर्नि) K₅ D₈ हि (for च) —^d K₅ समरे (for मदर्थे) — After 13, S ins

629* न चाजित्वा रणे ह्येतान्द्रक्ष्य प्राप्तुं जयद्रथ ।
 नापि पार्थो मया स्रुत शक्यः प्राप्तुं कथञ्चन ।
 एते तिष्ठन्ति सहिता सर्वे विद्याधु निष्ठिता ।
 [(L 1) M₈ च जित्वा G₂ योयाश्च (for योयाश्च)
 — (L 3) G₁ M सर्व (for सर्वे)]

14 Śs missing (of v 1 7) —^a D₈ त्रिगर्तार (sio) (for रताना) Ś₁ रथोददा (for दारा)

15 Śs missing (of v 1 7) —^a T G₂ s Ms (sup ins as in text) तत्र (for अत्र) Ms-s मा (for सार) —^b D₈ नोदय (for चो) K₁-4 प्रचोदयाश्वाश्च सारथे (hypermetric) —^c D₂ s त्रैगर्तै (for त्रि) S योत्सेद (for योत्स्यामि)

16 Śs missing (of v 1 7) Before 16, S (except M₁ s) ins संजय —^a K₂ तत्र प्रयात शनकै स्रुत (hypermetric) —^b T सात्वकस्य, G M सत्यकस्य (for सात्वतस्य) —^d K₁ s भासुरेण, D₉ s भास्क (for भास्व)

17 Śs missing (of v 1 7) —^a T वृत्ता, G₂ s वृत्ता (sio), G₂ s वृत्ता (for वृत्ता) —^b D₂ चाल्य माना, G₁ M₁ s प्रगर्जतो, Ms s प्रवर्णतो, Ms प्रवर्जतो (for बल्यमाना) —^c B₂ partly damaged B₂ G₂ युद्धे, G₁ s s M₁ s संख्ये (for संख्ये) —^d B₂ शङ्खेदु (for कुन्देन्दु) — For 17^{ad}, Ms-s subst

630* मासुतस्य गतौ तुल्याश्चन्द्रकुन्दनिना शुभा ।

18 Śs missing (of v 1 7) —^a B D₉ D₉ D₁ s रणे, D₈ r रथे (for रथ) K₅ तत्र, B₂ D₂ s तूर्ण (for त तु) —^b D₂ इंदु (for शङ्ख) —^c D₇ s च ते (for तत) D₈ वीरा (for शूरा) —^d K₅ D₉ D₂ s r s सात्वतं (D₈ ता), B₂ सर्वश, T संवृत्, G₂ दक्षिता (for सर्वत) —^e Ś₁ K₁-4 D₂ s विशिखास्य (for विविधास्य) D₂ Ms-s दणान् (for ती क्ष्णान्) —^f D₂ तीक्ष्णाश्च (for सायकाल्) B₂ क्रुद्ध (for लघु) Ś₁ वेधिन (sio), K₁ भेदिन, K₅ D₂ s वेधिन, B (except B₁) D₉ D₉ D₂ T G₁-4 M₁ s योधिन (for वेधिन) G₂ पायकपपुरोधिन (sio), Ms-s युयुधानरथ प्रति

19 Śs missing (of v 1 7) —^a K₂ तत्त्वतो (for सात्वतो) B₂ D₂ s G₂ नि (for उपि) —^b B₂ (marg) अयोधयत् (for अयोध) —^c D₂ s G₁ M₁-s (sup ins) यथा (for महान्)

प्राद्रवज्रणमुत्सृज्य शिनिवीर्यसमीरितैः ॥ २०

शीर्णदन्ता विरुधिरा भिन्नमस्तकपिण्डकाः ।

विशीर्णकर्णास्यकरा विनियन्तृपताकिनः ॥ २१

संभिन्नवर्मवण्टाश्च संनिकृत्तमहाध्वजाः ।

हतारोहा दिशो राजन्मेजिरे अष्टकम्बलाः ॥ २२

रुन्तो विविधान्नावाञ्जलदोषमनिखनाः ।

नाराचैर्वत्सदन्तैश्च सात्वतेन विदारिताः ॥ २३

तस्मिन्द्रुते गजानीके जलसंधौ महारथः ।

यत्तः संप्रापयन्नागं रजताश्वरथं प्रति ॥ २४

रुक्मवर्णकरः शूरस्तपनीयाङ्गदः शुचिः ।

कुण्डली मुकुटी शङ्खी रक्तचन्दनरूपितः ॥ २५

शिरसा धारयन्दीप्तां तपनीयमयीं स्रजम् ।

उरसा धारयन्निष्कं कण्ठसूत्रं च भास्वरम् ॥ २६

चापं च रुक्मविकृतं विधुन्वन्नाजमूर्धनि ।

C 7 45
E 7 111
K 7 111

20 Śs missing (cf. v 1 7) —^d) K4 B2 D2-8 विध्यमाना, G2 वाध्यमानै, M2-8 हन्यमाना (for वध्य) B2 शितैर्गजा, D2 शरोत्तमै, D2 G2 गजोत्तमा (for शरैर्गजा) —^e) K1 : प्राद्रवद् —^a) Ś1 शिनिवैर्य, K1 'वीर्य', K2 B D21 D1 : १ १ 'वीर', D2 भतिवीर्य (for शिनि) B D21 समीरिता, D2 -हता गजा, D2 समुद्धितै (for समीरितै) 8 शि (G2 श) निपुंगव पीडिता

21 Śs missing (cf. v 1 7) —^a) D2 स (for वि) —^b) Ś1 K2-4 B D21 D2 : 1 पिण्डिका, D2 पिण्डिन (for पिण्डका) D1 भिन्नपिण्डकमस्तका, G1 M1 : भिन्नमस्तकपीडिता Cd oites मस्तकपिण्डक —^c) K2 D21 D1 विदीर्ण, D2 G1 M1 : निर्मिन्न, T G2-3 M2-3 निर्मिण्ण (for विशीर्ण) G2 -यंत्रास्य (for -कर्णास्य) D2 शिरा (for करा) —^d) Ś1 K1-3 D2 T विनियन्न, M2 (sup in) वियोक्ता वि (for विनियन्तृ)

22 Śs missing (cf. v 1 7) —^a) K2 D2 G2 सभिन्न, D21 सल्लिन्न, D1 सनि* (for सभिन्न) Ś1 K1-4 B1-4 D2 : D2 मर्म, D2 -चर्म (for चर्म) K1 घटश्च, D2 : १ -संघाश्च (for -वण्टाश्च) M2-3 सभिन्न घटवर्मण —^b) B D21 D1 विनिकृत्त (for संनि) —^c) B2 (marg) नष्ट; D21 भिन्न (for अष्ट) T G2-4 M2-3 -कंबला

23 Śs missing (cf. v 1 7) —^a) B2 G4 कुर्वतो, B1 : D21 D1 : १ नर्वतो, D21 D2 कुर्वतो, G2 अय्यतो (for रुवन्तो) K2 राजश्च; B D21 D2 D1 : १ 8 नावाश्च (for रावाश्च) —^b) Ś1 K2 : 2 B1 : D21 D2 D1 : 1 T G2-4 निखना, B2 : D2 निखनान् (for 'ना) — After 23^{ab}, B D21 D1 ins

631*

महैरजलिकैस्तथा ।

छुरमैरध्वन्दैश्च

[D1 om line 1]

— D1 reads 23^d twice —^a) K4 सात्विकेन, M2-3 सत्यकेन (for सात्वतेन) — After 23, K4 B D21 D1 ins

632* क्षरन्तोऽसक्तया मूर्धं पुरीष च प्रदुद्रुवु ।
वभ्रमुश्चस्त्रलुक्ष्यान्ते पेतुर्मन्त्रलुक्ष्यापरे ।
एव तश्चक्षुरानीक युयुधानेन पातितम् ।
शरैरश्वैर्यकसकाशै प्रदुद्राव समन्तत ।

[(L 2) B1 : चास्त्रलुक्ष् — (L 3) B1-3 D21 ता पित, B1 पीडित (for पातितम्)]

24 Śs missing (cf. v 1 7) —^a) K2 क्षुते, B D21 D1 : 2-3 G2 हते (for हुते) —^b) B2 : 3 D21 D2 T G1 : 3 M1 : महाबल, D1 'रथा, G2 'मना (for 'रथ) —^c) Ś1 K1-4 नागान् (for नाग) —^d) D1 : राजताश्च (for रज)

25 Śs missing (cf. v 1 7) —^a) K2 D2 D2 : 3-3 G2 वर्म (D1 : 3 वर्म) धर, B1-3 : D21 T G2-4 वर्णरथ, B4 G1 M वर्णतनु (for 'कर) K1 : 4 D1 श्रीमास् (for शूरस्) —^b) D2 प्रभु (for शुचि) —^c) D1 मुकुट, T G M1 : मुकुटी K2 D21 D2 : 1 १ स्वामी, B2 : 4 स्वामी (for दाह्वी) —^d) Ś1 K D2 D2 : 3 ३ भूषित (for रूपित) — For 25^{cd}, M2-3 subst.

633* रक्तचन्दनदिग्धाङ्ग साङ्गद सहकुण्डल ।

26 Śs missing (cf. v 1 7) D2 om. 26^{ab} —^a) T G2 शिरस्या (for सा) K2 माला, D2 श्रीमान् (for दीप्ता) —^b) K2 शुभां, D1 मणी (for स्रजम्) —^c) T G2-4 कर्णत्राण; G1 : 5 M कण्ठत्राण (for 'सूर्य) Ś1 K2 D21 D1 भासुरं (for भास्वरम्)

27 Śs missing (cf. v 1 7) —^a) D2 रत्न, G2 M1 : रुक्म (for रुक्म) M2-3 स रुक्मविकृत चाप —^b) K4 T G1 : 2 2 M विधुन्वन् K2 D2 : १ राज, K2

अशोभत महाराज सविद्युदिव तोयदः ॥ २७
 तमापतन्तं सहसा मागधस्य गजोत्तमम् ।
 सात्यकिर्वारयामास वेलेवोद्धुत्तमर्णवम् ॥ २८
 नागं निवारितं दृष्ट्वा शैनेयस्य शरोत्तमैः ।
 अकुप्यत रणे राजञ्जलसंधो महाबलः ॥ २९
 ततः क्रुद्धो महेष्वासो मार्गणैर्मरसाधनैः ।
 अविध्यत शिनेः पौत्रं जलसंधो महोरसि ॥ ३०
 ततोऽपरेण भस्त्रेण पीतेन निशितेन च ।
 अस्यतो वृष्णिवीरस्य निचकर्त शरासनम् ॥ ३१
 सात्यकिं छिन्नधन्वानं प्रहसन्निव भारत ।

अविध्यन्मागधो वीरः पञ्चभिर्निशितैः शरैः ॥ ३२
 स विद्धो बहुभिर्बाणैर्जलसंधेन वीर्यवान् ।
 नाकम्पत महाबाहुस्तदद्भुतमिवामवत् ॥ ३३
 अचिन्तयन्वै स शरान्नात्यर्थं संभ्रमाद्वली ।
 धनुरन्यत्समादाय तिष्ठ तिष्ठेत्युवाच ह ॥ ३४
 एतावदुक्त्वा शैनेयो जलसंधं महोरसि ।
 विव्याध पृथ्वा सुभृशं शराणां प्रहसन्निव ॥ ३५
 क्षुरप्रेण च पीतेन मुष्टिदेशे महद्भुजः ।
 जलसंधस्य चिच्छेद विव्याध च त्रिभिः शरैः ॥ ३६
 जलसंधस्तु तत्पक्त्वा सशरं वै शरासनम् ।

D₇ २ रणः, D₅ नाग (for गज) — °) S₁ K₁₋₄ अशोभत, D₁ रोच*त (for अशोभत) G₅ महाराज — G₅ om (hapl) 27^a-29°

28 S₂ missing (cf v 1 7) G₅ om 28 (cf v 1 27) — °) S₁ K माधव स (K₅ 'वध' (for मागधस्य) — °) K₂ D₂₋₃ D₁₋₂ उद्धुत्तम्, B उद्धुत्तम्, D₅ उद्धुत्तम् (for उद्धुत्तम्) D₂ G₁ M वेलेवोद्धुत्त (D₂ 'वत्' - मिर्वाणव, D₅ वेलेव मकरालयं

29 S₂ missing (cf v 1 7) G₅ om. 29^{ab} (cf v 1 28) — °) K₁ अकुप्यत (for अकु) — °) G₂ महामना (for 'बल') — After 29, M₅-s ins

634* संप्रापयद्गणे राजन्मगराज महाबलम् ।

30 S₂ missing (cf v 1 7) — °) B₁ D₁₋₅ महाराज, D₂ M₅-s रणे नागे (D₂ राजन्) (for महेष्वासो) — °) S₁ विशिखैर् (for मार्गणैर्) D₅ अरि- (for भार-) M₅-s वारिते भरत (M₅ पुरुष) धर्म — After 30^{ab}, M₅-s ins

635* स वार्यमाणो बाणैर्वै शैनेयेनाथ वीर्यवान् ।
 — °) K₁ शितैः, K₂ सने, K₃ शने (for शिने)
 — For 30^{ab}, M₅-s subst

636* अविध्यन्निशितैर्बाणैः सत्यक प्रहसन्निव ।

31 S₂ missing (cf v 1 7) G₅ om (hapl) 31^a-35^b — °) M₅-s अस्यास्य (for अस्यतो) — °) S₁ निश्कर्त, B₂ D₂ विच (for निच*)

32 S₂ missing (cf v 1 7) G₅ om 32 (cf v 1 31) — °) G₁ अपश्यद् (for अविध्यन्) K₁₋₄ मगधो;

S (G₅ om) विवरे (for मागधो) K₁ वीरा D₁ अविध्यद्विरदस्योयं — °) G₂ M₁ २ पंचाशन् (for पञ्चभिर्) D₅ ६ विशिखै (for निशितै) B D₂ D₅ T G₂₋₄ M₅-s पचाशन्नि शितै शरै

33 S₂ missing (cf v 1 7) G₅ om 33 (cf v 1 31) — °) M₅-s सात्यकि (for वीर्यवान्) — °) T G₂₋₄ तदा राजन्स, G₁ M महाराज (for 'बाहुस')

34 S₂ missing (cf v 1 7) G₅ om. 34 (cf v 1 31) D₂ om 34^{ab} — °) T G₁₋₃ M अर्धितयित्वा (for 'यन्त्रै') G₂ अर्धयित्वा च स शरान् — °) K₂ D₁ S (G₅ om) अत्यर्थ (for ना) T G₂ ३ सद्धत, G₁ २ M संभ्रमे (for 'माद्') K₁₋₃ वशी (for वली) — °) B₁ G₁ M चाग्रवीद्, D₅ उवाच च (for उवाच ह)

35 S₂ missing (cf v 1 7) G₅ om 35^{ab} (cf v 1 31) — °) K₂ D₅ सैनेयो D₂ S (G₅ om) पृवमुक्त्वा तु शैनेयो — K₂ om 35^{cd} — °) M₅-s विव्याध सात्यकैः पृथ्वा — °) G₂ शराणा नतपर्वणा, M₅-s व्यययन्निव भारत

36 S₂ missing (cf v 1 7) — °) S₁ D₂ सुपीतेन, K D₂ D₁₋₃ सुतीक्ष्णेन (for च पीतेन) — °) S₁ K₁₋₃ D₁ मुष्टिच्छेदे (for 'देशे') D₂ महा- (for महद्) — °) S त विव्याध (T G₂ 'य') (for विव्याध च) S₁ K₁₋₄ D₁ दशभि, K₂ त्रिषु (for च त्रिभि)

37 S₂ missing (cf v 1 7) — °) S₁ K₁₋₃ B₁ २ D₁ ३ ३ तु तं, B₂ M₅-s ततस्, G₂ ततुं (for तु तत्) B₂ कोपात् (for त्यक्त्वा) — °) K₂ D₂ विस्मज्ज (for न्य*)

तोमरं व्यसृजत्तूर्णं सात्यकिं प्रति मारिप ॥ ३७
 स निर्भिद्य भुजं सव्यं माधवस्य महारणे ।
 अन्यगाद्वरणीं घोरः श्वसन्निव महोरगः ॥ ३८
 निर्भिन्ने तु भुजे सव्ये सात्यकिः सत्यविक्रमः ।
 त्रिशङ्गिर्विशिखैस्तीक्ष्णैर्जलसंधमताडयत् ॥ ३९
 प्रगृह्य तु ततः खड्गं जलसंधो महाबलः ।
 आर्षभ चर्म च महच्छतचन्द्रमलंकृतम् ।
 तत आविध्य तं खड्गं सात्वतायोत्सर्ज ह ॥ ४०
 शैनेयस्य घनुश्छित्त्वा स खड्गो न्यपतन्महीम् ।
 अलातचक्रवच्चैव व्यरोचत महीं गतः ॥ ४१

अथान्यद्वसुरादाय सर्वकायावदारणम् ।
 शालस्कन्धप्रतीकाशमिन्द्राशनिमसस्वनम् ।
 विस्फार्य विव्यधे कुद्वो जलसंधं शरेण ह ॥ ४२
 ततः साभरणौ बाहू धुराम्यां माधवोत्तमः ।
 साङ्गदौ जलसंधस्य चिच्छेद प्रहसन्निव ॥ ४३
 तौ बाहू परिघप्रख्यौ पेततुर्गजसत्तमात् ।
 वसुंधराधराङ्गदौ पञ्चशीर्षाविवोरगौ ॥ ४४
 ततः सुदंष्ट्रं सुहनु चारुकुण्डलमुन्नसम् ।
 धुरेणास्य तृतीयेन शिरश्चिच्छेद सात्यकिः ॥ ४५
 तत्पातितशिरोबाहुकवन्धं भीमदर्शनम् ।

C 7 45
 B 7 115
 K 7 115

38 Śs missing (of v 1 7) —^a) Śs Ks निर्भिद्य,
 K₁ s निर्भिद्य (for निर्भिद्य) —^b) Ks सात्यकेस्तु (for
 माधवस्य) —^c) Śs K₁ M₁ s अन्यगाद्, Ds अगमद्
 (for अन्यगाद्) B₁ शूर, S भित्त्वा (G₂ गत्वा) (for
 घोर) — After 38, Dm reads 41^{ab}

39 Śs missing (of v 1 7) —^a) D₁ s निर्भि
 क्षस्तु; T G₂-s M₁ s णस्तु, G₁ निर्भेतुस्ते, M₂-s
 निर्भिण्णे तु (for 'भे तु) —^c) B₁-s s D₁ त्रिशता
 (for त्रिर) S त्रिं (G₁ M₁ विं) शत्रिर्नि (M₁ [sup lin
 as in text] s- s ता नि) शितैर्बाणैर्

40 Śs missing (of v 1 7) —^a) D₂ s प्रगृह्य
 च, G₁ M₁ s प्रतिगृह्य — K₁ om (hapl) 40^{abde}
 —^b) B₁ T G M₁ s महारय (for बल) —^c)
 B₁-s D₁ सु (for च) D₂ आर्षभं च महचर्म —^d)
 Śs K₁ s D₁ अलेकृत, B₁ च आनुमत् B₁-s s D₁
 T G₁ s- s M₁ s शतचन्द्रक (T G₂-s स) सकुल, G₂ 'द्र
 सम' हय, M₂-s द्रेण संकुल — Dm reads 40^{ab}
 after 41 —^c) D₂ s खड्गं च (for त खड्गं) D₁
 s १ s आविध्य च (D₁ s व्यत) तत खड्गं Cd cites
 आविध्य (as in text)

41 Śs missing (of v 1 7) Dm reads 41^{ab}
 after 38 —^a) M₂-s सत्यकस्य (for शैनेयस्य) —^b)
 M₂-s [s] म्यपतन् (for न्यप) B D₁ D₂ a, s G₁ M₁ s
 सुवि (for महीम्) —^c) D₂ सत्र (for चैव) —^d)
 G₁ M₁ s मही तत (for महीं गत) — For 41^{cd},
 M₂-s subst.

637* भूमिचक्रमिवाविद्ध यथा स्यात्प्रमसंयुतम् ।
 — After 41, Dm reads 40^{cd}, while M ins after it

638* भ्राजति स तत खड्गं सप्राप्तं पृथिवीतलम् ।

[M₁ s भ्राजति]

42 Śs missing (of v 1 7) —^a) K₂ तथा (for
 अथ) —^b) D₃ s M₂-s सर्वकायविदारण — After
 42^{ab}, S ins

639* जलसंधमभिप्रेक्ष्य दस्सयित्वा च माधव ।

[M₁ s अपि (for अभि)]

—^a) K₂-4 S शालस्कन्ध, B₁-s s D₁ शा (B₂ सा)-
 लस्तं, B₁ 'स्त (for स्कन्ध) —^d) K₁ B₂ D₂ s
 T G₁ समग्रमं (for स्वनम्) —^e) D₁ s विस्फार्य
 कुद्वो विव्याध; S विस्फार्य सदधे (G₂ दधते) कुद्वो —^f)
 Śs रणेन ह, K₁ s ४ रणे त्वरन्, K₂ शरे त्वरन्, B₁-
 D₁ शरेण तु (B₁ च), D₂ १ s रणे हसन् (for शरेण
 ह) S जलसंधवधे वाराद्

43 Śs missing (of v 1 7) —^a) G₁ M स
 हस्ताभरणौ बाहू —^b) Śs K₁ 4 D₂ s शराम्या (for
 सु) M₂-s धुराम्यां परिघोपजौ —^c) K₂ D₁ सागदौ,
 Dm D₂ १ s सालकिर् M₂-s सागदौ मगधेद्रस्य —^d)
 M₂-s चिच्छेद शिनिर्गुग्व

44 Śs missing (of v 1 7) —^a) D₁ s तौ बाहू
 परिष्कारौ, M₂-s तौ बाहू जलसंधस्य —^b) K₂ D₂
 १ s वसुंधराबराङ्गदौ, D₂ वसुधार्मवरा; D₃ s वसुंधरायो
 विभ्रदौ Cd cites वसुंधराधरा

45 Śs missing (of v 1 7) —^a) Śs K₁ s D₂
 G₁ s M₁ s सुहनु, K₂ B₁ D₂ D₃ s १ s सुमहय,
 B₁-s s D₁ सुभगे (for सुहनु) —^b) Śs K B (except
 B₁) D₂ D₁-s s उत्तमं, Dm उत्ततं (for उत्तसम्) D₂

द्विरदं जलसंधस्य रुधिरैणाभ्यषिञ्चत ॥ ४६
 जलसंधं निहत्याजौ त्वरमाणस्तु सात्वतः ।
 नैषादिं पातयामास गजस्कन्धाद्विशां पते ॥ ४७
 रुधिरैणावसिक्ताङ्गो जलसंधस्य कुञ्जरः ।
 विलम्बमानमवहत्संश्लिष्टं परमासनम् ॥ ४८
 शरादितः सात्वतेन मर्दमानः स्ववाहिनीम् ।
 घोरमार्तस्वरं कृत्वा विदुद्राव महागजः ॥ ४९
 हाहाकारो महानासीच्च सैन्यस्य मारिष ।
 जलसंधं हतं दृष्ट्वा वृष्णीनामृषमेण ह ॥ ५०

विमुखाश्चाभ्यधावन्त तव योधाः समन्ततः ।
 पलायने कृतोत्साहा निरुत्साहा द्विषज्ये ॥ ५१
 एतस्मिन्नन्तरे राजन्द्रोणः शस्त्रभृतां वरः ।
 अभ्ययाज्जनैरश्वैर्युयुधानं महारथम् ॥ ५२
 तमुदीर्णं तथा दृष्ट्वा शौनेयं कुरुपुंगवाः ।
 द्रोणेनैव सह कुद्धाः सात्यकिं पर्यवारयन् ॥ ५३
 ततः प्रवृत्ते युद्धं कुरुणां सात्वतस्य च ।
 द्रोणस्य च रणे राजन्धोरं देवासुरोपमम् ॥ ५४

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकनवतितमोऽध्यायः ॥ ९१ ॥

चारुदुहलमदितं, D₇ s संयुत

46 Ś₂ missing (of v 1 7) Ś₁ K₁₋₄ D₁ om
 46^{ab} —^a) D₂ G₂ शिरोबाहु, D₅ s बाहु, D₇
 G₂ बाहु (for बाहु-) —^c) Ś₁ K₁₋₄ D₁ द्विरदो (for
 'द') —^d) K₂ अभिसिञ्चत

47 Ś₂ missing (of v 1 7) D₈ om 47 —^b)
 B₂ M₈₋₅ स (for तु) B₁ (marg as in text) D₅ G₂
 M₈ s सात्यकि (for सात्वत) —^c) Ś₁ K₁₋₄ D₁ वि-
 षाण, K₅ D₅ विमानं, D₂ 7 वितान (for नैषादिं) —^d)
 D₂ महीपते (for विशां पते) — For 47^{cd}, S subst

640* कथञ्च द्विरदं चैव शरवैरवाकिरत् ।

[G₁ s M द्विरद (for 'द')]

48 Ś₂ missing (of v 1 7) —^a) K₂ अवलि
 सागो (for 'सिक्ताङ्गो' —^c) G₁ M विलम्बमानम् K₂
 अवल (for अवहत्) —^d) D₇ s सुश्लिष्ट (for सं)
 D₂ om from मासनम् up to सैन्यस्य (in 50^b) K₂
 श्लिष्ट परममानस, D₂ सुश्लिष्ट परमेयुणा, D₅ s 'ष्ट स
 शरासनं, S कबंधं शि (G₁ s M श्लिष्टमासने

49 Ś₂ missing (of v 1 7) D₂ om. 49 (of
 v 1 48) —^b) B₂ मार्दयाण (for मर्दमान) —^c)
 Ś₁ स्वन (for स्वरं) M₄ (inf lin as in text) श्रुत्वा
 (for कृत्वा) —^d) M₈₋₅ गजोत्तम (for महागज)

50 Ś₂ missing up to 50^{abc} (of v 1 7) D₂
 om up to सैन्यस्य (of v 1 48) G₅ om 50^b-52^a
 —^b) Ś₁ K₁₋₄ कुरु (for तव) M₈ s (inf lin as
 in text) जलसंधे निपातिते —^d) Ś₁ K₁ s D₅ वृषमेण;

K₅ s ऋषमेण, B₂ D₂ प्रवरेण K₅ B₁₋₈ s D₂ D₂
 D₁ s s s S (G₅ om) तु, B₁ च (for ह)

51 G₅ om 51 (of v 1 50) —^a) S (G₅ om)
 विमुखा विदुताश्चैव —^b) G₁ s s M योधा Ś₂ K₁₋₄
 D₁ सहस्रश, M₈₋₅ विशा पते (for समन्तत)

52 G₅ om 52^a (of v 1 50) — After 52^{ab}, S
 ins

641* सन्यस्य भारं सुमहत्कृतवर्माणि भारत ।

स हि पार्थाङ्गणे यत्तान्द्वारैको महाबल ।

[(L 1) T सैन्यस्य, G₅ s स न्यस्य (for सन्यस्य) G₅ s
 स न्यस्य सुमहद्भार (for the prior half) — (L 2) G₁
 रणा (for रणे) G₂₋₅ यत्नाद् (for यत्तान्) G₁ M
 महारथ (for 'बल')]

—^d) M₈₋₅ भारद्वाजोपि सात्यकि — After 52, G₁ M
 ins

642* जलसंधं हतं दृष्ट्वा पुत्रस्ते कुरुपुंगव ।

सहोदरैस्तु संयुक्तं सात्यकिं समुपाद्रवत् ।

ततः सममवद्युद्धं कुरुणा सत्यकस्य च ।

[(L 1) G₁ M₁ s पुंगव — (L 2) G₁ M₁ s सगो
 दरे असङ्कुद्ध (for the prior half) G₁ M₁ s सत्यक (for
 सात्यकि)]

53 —^a) K₂ G₂ ततो, K₂ हतं (for तथा) —^d)
 G₂ lacuna, M₈₋₅ शौनेय (for सात्यकि) K₅ B D₂
 S समुपाद्रवन्, K₄ परिवारयन्, D₂ D₇ s पर्यवारयन्
 (for 'वारयन्')

54 Ma. s om 54^{ab} —^b) B₁ सात्वतेन (for 'तस्य')

९२

संजय उवाच ।

ते किरन्तः शरव्रातान्सर्वे यत्ताः प्रहारिणः ।
 त्वरमाणा महाराज युयुधानमयोधयन् ॥ १
 तं द्रोणः सप्तसप्तत्या जघान निशितैः शरैः ।
 दुर्मर्षणो द्वादशभिर्दुःसहो दशभिः शरैः ॥ २
 विकर्णश्चापि निशितैर्विशिष्टैः कङ्कपत्रिभिः ।
 विव्याध सव्ये पार्श्वे तु स्तनाभ्यामन्तरे तथा ॥ ३
 दुर्मुखो दशभिर्बाणैस्तथा दुःशासनोऽष्टभिः ।

चित्रसेनश्च शैनेयं द्वाभ्यां विव्याध मारिप ॥ ४
 दुर्योधनश्च महता शरवर्षेण माधवम् ।
 अपीडयद्रणे राजञ्छूराश्चान्ये महारथाः ॥ ५
 सर्वतः प्रतिविद्धस्तु तव पुत्रैर्महारथैः ।
 तान्प्रत्यविध्यच्छैनेयः पृथक्पृथगजिह्मैः ॥ ६
 भारद्वाजं त्रिभिर्बाणैर्दुःसहं नवमिस्तथा ।
 विकर्णं पञ्चविंशत्या चित्रसेनं च सप्तभिः ॥ ७
 दुर्मर्षणं द्वादशभिश्चतुर्भिश्च विविंशतिम् ।

c 7
b 7
x 7D₃ ६ ह, G₅ वै (for च)

Colophon D₃ missing — Sub parvan Ś₁ K₃-5
 B₂-4 D₁ D₁ १ १ १ १ जयद्रथवध — Day of Drona's
 Generalship K₁ १ चतुर्थदिवसे — Adhy nam १
 K₁-4 D₁ १ १ १ १ साल्यकि (Ś₁ 'क' प्रवेश, K₅ B D₁ D₁ १
 १ १ G₁ M साल्यकिप्रवेशे जलसंघवध — Adhy no
 (figures, words or both) B₁ T G₂-4 113, B₂ १
 114, B₃ 122, D₁ 115, D₂ 118, D₃ 12, G₁
 M 112, G₅ 109 — Śloka no G₅ 49

92

This adhy is missing in D₃ (of v 1 7 87 80)

1 After the ref, 8 ins

643* सावतस्य रणे कर्म योद्धुं दृष्ट्वा महारथा ।

अमृत्यमाणा संयत्ता शैनेयं समुपादिवन् ।

[(L 1) G₂ M₂-5 योद्धुर् (for योद्धु) — (L 2) M₂-5
 पर्यारयन् (for समुपादिवन्)]—⁸) Ś₁ महारथा (for प्रहारिण) —⁴) Ś₂ शिने
 पुत्रम् (for युयुधानम्)2 K₂ B₃ om. (hapl) 2nd —¹) Ś₂ दुर्मर्षणो, K₁
 D₁ १ दुर्मर्षणो (for दुर्मर्षणो) D₂ [5] य दशभिर् (for
 द्वादशभिर्) —⁴) १ दुःसहो (for दुःसहो) M₂-5
 नवभि (for दशभि) D₂ तथा (for शरै)3 ¹) B₂ किरंतश्च (for विकर्णश्च) D₂ १ १ विशिखैस्
 (for निशितैस्) —⁸) B₁-3 D₁ विशता, D₂ विशादि
 (for वि) —¹) १ विव्याध (T G₁ १ य) मार्गणेस्तुणं —⁴) B₁-3 D₁ D₂ १ १ स्तनयोर् (for स्तना
 भ्याम्) १ वामपार्श्वे स्तनतरे4 B₁ repeats 4th after 7 —¹) K₁ दुर्मर्षणो
 (hypermetrio), B₁ (second time) दुर्मुखो (for
 दुर्मुखो) —⁸) B₁ (second time) दुःशासनमथाष्टभि
 —¹) K₁ दशनीय, D₃ च शैनेय (for च शैनेय)
 — K₂ om (hapl) 4th-6th5 K₂ om 5 (of v 1 4) —¹) D₂ तु (for च)
 D₁ सहसा, D₂ संहत्य (for महता) —¹) B₂ (marg)
 G₂ १ अपीडयन् (for 'यद्') —⁴) D₂ शरैश्च (for
 शूराश्च)6 K₂ om 6th (of v 1 4) Ś K₁-3 D₁ om
 (hapl) 6th — After 6th, 8 ins

644* स युयमानश्च तथा सर्वतः कुरुषुगवै ।

[M₂ तु (for च)]—¹) B₂ D₁ D₁ १ १ वार्ष्णेय (for शैनेय) —⁴)
 M₂-5 [अ]रिंदम (for अजिह्मै) — After 6, 8
 (except G₅) ins

645* साल्यकि पुण्डरीकाक्षो ह्यखेपु परिनिष्ठित ।

[M₁ १ साल्य (for साल्यकि)]7 G₂ reads 7th twice. —¹) G₂ (first time)
 भारद्वाजं (for भारद्वाज) —⁸) Some MSS दुःसहं,
 G₂ (first time) दुर्मुखं B₁-3 १ D₁ D₂ S (G₂ [both
 times]) दशभिस् (for नव) K₅ B D₁ D₁ D₂ १ १
 S (G₂ [both times]) शरै (for तथा) —⁴) Ś₁ D₂
 पत्रभि (for सप्तभि) — For 7th, D₃ subst

646* दशभिश्चित्रसेनं च विकर्णं पञ्चविंशत्या ।

सत्यव्रतं च नवभिर्विजयं दशभिः शरैः ॥ ८
 ततो रुक्माङ्गदं चापं विधुन्वानो महारथः ।
 अभ्ययात्सात्यकिस्तूर्णं पुत्रं तव महारथम् ॥ ९
 राजानं सर्वलोकस्य सर्वशस्त्रभृतां वरम् ।
 शरैरभ्याहनद्राढं ततो युद्धमभूत्तयोः ॥ १०
 विमुञ्चन्तौ शरांस्तीक्ष्णान्संदधानौ च सायकान् ।
 अदृश्यं समरेऽन्योन्यं चक्रतुस्तौ महारथौ ॥ ११
 सात्यकिः कुरुराजेन निर्विद्वो बह्वशोभत ।
 अस्रवद्बुधिरं भूरि स्वरसं चन्दनो यथा ॥ १२
 सात्वतेन च बाणोर्ध्वैर्निर्विद्धस्तनयस्त्वव ।
 शातकुम्भमयापीडो बभौ यूप इवोच्छ्रितः ॥ १३

— After 7, B₄ repeats 4^{ab}

8 D₃ om (hapl) 8^{ab} —^a) Ś₁ दुर्दैशेनं (for दुर्मर्षेण) —^b) B D₀₁ D₂ D₃ S अष्टा (D₃ T G₃ S 'ष्ट) निश्च (for चतुर्निश्च) —^c) Ś₂ K₁ 2 4 B₄ D₂ D₃ S-8 दशनिर् (for नव) —^d) Ś₂ K₁ 2 4 B₄ D₂ D₃ S-8 नवभि (for दशभि) — After 8, S ins

647* बुधोर्ध्वेन त्रिभिर्विद्धा सुपुल्लिखितमतेजसै ।
 [G₁ M₁ 2 सित- (for तिग्म-) G₂ 4 तेजने (for 'सै)]

9 ^a) D₂ S 6 G₂ M₃ रुक्माङ्गदश्च (for 'गदे) D₂ D₃ S चापि (for चाप) —^b) S (except G₂-5) विधुन्वानो (for विधु) D₂ महद्बलु (for महारथ) — D₃ om. (hapl) 9^c-10^b K₃ reads 9^{cd} twice. —^d) K₅ D₃ S (except G₅) तव पुत्रं (by transp)

10 D₃ om 10^{ab} (cf. v 1 9) Ś K₁-4 D₁ 6 7 G₂ om (hapl) 10^{ab} —^a) B₄ लोकानां (for लोकस्य) —^b) K₅ D₂ D₃ S (G₂ om) सर्वलोकमहारथ (K₅ D₂ D₃ S G₅ 'थं) —^c) D₀₁ D₂ S 6 G₁ S-3 M₁ 2 अभ्याहनद् (for अभ्या) —^d) D₃ 6 तदा (for तयो) — For 10^{cd}, M₃-5 subst.

648* ततः प्रवृत्ते युद्धं कुरुमाधववीरयो ।

11 ^a) M₃ अदृश्यत् (for अदृश्यं)

12 ^a) D₁ कुरुराजेंद्र —^b) Ś₁ निर्विण्णो, D₂ स विद्वो (for निर्विद्वो) K₁ D₃ 6 क्षोमत (for [अ]क्षो)

माधवस्तु रणे राजन्कुरुराजस्य धन्विनः ।

धनुश्चिच्छेद सहसा क्षुरप्रेण हसन्निव ।

अथैनं छिन्नधन्वानं शरैर्वह्निभिराचिनोत् ॥ १४

निर्मिन्नश्च शरैस्तेन द्विषता क्षिप्रकारिणा ।

नामृष्यत रणे राजा शत्रोर्विजयलक्षणम् ॥ १५

अथान्यद्वनुरादाय हेमपृष्ठं दुरासदम् ।

विन्याध सात्यकिं तूर्णं सायकानां शतेन ह ॥ १६

सोऽतिविद्वो बलवता पुत्रेण तव धन्विना ।

अमर्षवशमापन्नस्तव पुत्रमपीडयत् ॥ १७

पीडितं नृपतिं दृष्ट्वा तव पुत्रा महारथाः ।

सात्वतं शरवर्षेण छादयामासुरञ्जसा ॥ १८

M₃ 4 5 (sup *in*) निर्विद्ध पंचभि शरै —^a) Ś K₁-3 D₂ D₃ S G₁ 5 M₁ 3 आस्रवद्, B₁ प्राद्र, D₃ 6 प्राश्च (for अश्च) M₃-5 सुज्ञाव रुधिरं रक्तं —^a) K₁ B₁ 2 4 D₃ 6 सुरस (for स्वरसं) B₄ D₃ M₁ चंदनं, C_d चन्दनो (as in text)

13 ^a) B D₀₁ स सात्वतेन, T G M₁ 2 सास्वतस्य च, M₃-5 सत्यकस्य च (for सात्वतेन च) —^b) D₃ 6 विद्वस्तु (for निर्विद्धस्य) —^c) Ś K₁-3 D₃ शातकौम मयापीडो, T G₂ 4 शातकुम्भमयो विद्वो —^d) B₄ G₁ M₃ 4 5 (sup *in*) बभौ सूर्य इवोदितः

14 ^b) M₃ 4 5 (sup *in*) निर्विद्ध पंचभि शरै —^a) N (except B D₀₁ D₂, D₃ missing) समरे (for सहसा)

15 ^a) Ś₁ निर्मिन्नाश्च, K₄ विच्छिन्नस्य, S निर्मिण्णस्य (for निर्मिन्नश्च) D₀₁ D₃ S तु, D₂ स (for च) Ś₁ शरास्य (for शरैस्य) —^b) D₃ 6 द्विषता, M₃-5 शत्रुणा (for द्विषता) —^c) Ś₂ D₃ नामृष्यत K₅ D₂ D₃ 7 राजाश्च (for राजा) —^d) Ś₂ K₂ 3 कारणं (for लक्षणम्) D₂ शत्रोर्विजयमागतं

16 ^b) Ś₂ K₃ G₁ 5 M दुरानम (G₂ 'न) (for 'सदम्) —^a) T G₂ विन्याय K₁ 2 G₂ सात्यकस्य (for 'किं) —^d) B₃-5 D₃ सायकानां Ś₂ B₁ 5 D₀₁ च, D₂ तु, T G M₁ 2 वै (for ह) M₃-5 शरैस्तेन शिलीमुखै

17 ^b) D₂ धीमता (for धन्विना) —^a) D₂ दुर्योधनमपीडयत्

18 ^a) M₃-5 तु नृप (for नृपतिं) —^b) D₃ 6 G₂

स छाद्यमानो बहुभिस्त्व पुत्रैर्महारथैः ।
 एकैकं पञ्चभिर्विद्धा पुनर्विव्याध सप्तभिः ॥ १९
 दुर्योधनं च त्वरितो विव्याधाष्टमिराशुगैः ।
 प्रहसंश्चास्य चिच्छेद कार्मुकं रिपुभीषणम् ॥ २०
 नागं मणिमयं चैव शरैर्ध्वजमपातयत् ।
 हत्वा तु चतुरो बाहांश्चतुर्भिर्निशितैः शरैः ।
 सारथिं पातयामास क्षुरप्रेण महायशः ॥ २१
 एतस्मिन्नन्तरे चैव कुरुराजं महारथम् ।
 अवाक्रिच्छरैर्हृद्यो बहुभिर्मर्मभेदिभिः ॥ २२
 स वध्यमानः समरे शैनेयस्य शरोत्तमैः ।
 प्राद्रवत्सहसा राजन्पुत्रो दुर्योधनस्तव ।

आप्सुतश्च ततो यानं चित्रसेनस्य धन्विनः ॥ २३
 हाहाभूतं जगच्चासीद्दृष्ट्वा राजानमाहवे ।
 प्रस्यमानं सात्यकिना खे सोममित्र राहुणा ॥ २४
 तं तु शब्दं महच्छ्रुत्वा कृतवर्मा महारथः ।
 अभ्ययात्सहसा तत्र यत्रास्ते माधवः प्रभुः ॥ २५
 विधुन्वानो धनुःश्रेष्ठं चोदयंश्चैव वाजिनः ।
 भर्त्सयन्सारथिं चोग्रं याहि याहीति सत्वरः ॥ २६
 तमापतन्तं संप्रेक्ष्य व्यादितास्यमिवान्तकम् ।
 युयुधानो महाराज यन्तारमिदमब्रवीत् ॥ २७
 कृतवर्मा रथेनैव द्रुतमापतते शरी ।
 प्रत्युद्याहि रथेनैनं प्रवरं सर्वधन्विनाम् ॥ २८

C 7 413
B 7 116
K 7 116

पुत्रं (for पुत्रा) B₂ D₀₁ महाबला (for 'रया) —^o)
 D_{n1} D₅ 7 8 G₁ M₅₋₅ सात्यकिं (for सात्वत) —^d)
 S₂ K₅ D_{n1} D₂ 5 7 8 जोजसा, C_d अजसा (as in
 text)

19 ^a) S₂ B₁ 5 5 D₅ T G₁ 5 M स (for स) B₁₋₅
 बलिभिस् (for बहुभिस्) —^b) M₅₋₅ पुत्रैस्तव (by
 transp) —^o) D₀₁ दशभिर् (for पञ्चभिर्) —^d)
 K₅ सर्वं (sic) (for पुनर्) T G₂ विव्याय

20 ^b) T G₂ विव्याय K₂ B₂ [अ]ष्टभिर् (for
 [अ]ष्टभिर्) —^D om 20^a-21^a, D₇ reads the same
 twice —^{od}) D₅ सायकं (for कार्मुक) D₂ शत्रु
 क्षुदन (for रिपुभीषणम्) M₅₋₅ प्रहसन्निव शैनेयो राज्ञ
 शिच्छेद कार्मुक

21 For the repetition in D₇, of v 1 20 D₅
 om 21^{od} (cf v 1 20) —^b) D₅ रयान् (for शरैर्)
 K₅ अपाहरत् (for तयत्) —^o) K₄ 4 5 B (except
 B₁) D₀₁ D_{n2} D₅ 5 T G₁ 2 5 M₁ 2 हत्वा च; M₅₋₅
 चतुर्भिश्च (for हत्वा तु) —^d) M₅₋₅ अनयथमसादनं
 —^o) G₅ प्रेषयामास (for पातया)

22 ^a) S₂ K₁ 2 4 D₁ राजन्; T G₂₋₅ वीर (G₅
 र) (for चैव) —^b) S₂ D₂ कुरुराज (D₂ जो)
 S₂ K₁₋₅ B₂ D₁ 5 मदाय, S बल (for रथम्) —^o)
 B₁ शरैस्तीक्ष्णैर्, D₂ शरघातैर् (for शरैर्हृद्यो) —^d)
 B₂ महभिर् (for बहुभिर्)

23 G₅ om. 23^{ab} —^a) M₅₋₅ हन्यमान (for वध्य^o)
 K₁ सवारै (for समरे) —^b) S₂ D₂ शैनेयेन (for

'यस्य) —^o) M₅ 4 राजा (for राजन्) G₅ प्राद्रवत्स
 महाराजा —^d) K₅ तथा (for तव) —^{Dn2} om
 23^{od} —^o) D₃ राजन् (for यान)

24 ^a) S सर्वं (for वासीद्) —^b) B₁ G₂ दृष्ट्वा
 राजन्महाहवे —^o) T G M₁ 5 सात्वतेन, M₅₋₅ सत्य-
 केन (for सात्यकिना) —^d) D₁ चद्रम् (for सोमम्)
 S राहुणेव निशाकर

25 ^a) S K₁₋₄ तत्र (for त तु) D_n D₁ 5 7 8
 अथ, D₂ S तत् (for महत्) S₂ K₁₋₄ D₃ कृत्वा (for
 श्रुत्वा) —^b) D₅ महारथं (for 'रथ) —^o) S आप
 तत् (for अभ्ययात्) D₅ राजन् (for तत्र) —^d) S
 यत्रस्थो (for यत्रास्ते) M₅ प्रभो

26 ^a) T G₂ 5 M विधुन्वानो (for विधु) —^b)
 D_{n1} D₅ 5 नोदयश्चैव; S नोदयानश्च (G₅ 'न च) (for
 चोदयश्चैव) D₂ सारथिं (for वाजिन) —^o) K₅ चैव,
 B₁ 5 D_{n2} D₁ 5 7 8 चाग्रे; D_{n1} व्यग्रो (for चोग्र) D₂
 तरसा घोररूपेण, M₅₋₅ चोदयामास यन्तारं —^d) K₄ 5
 B D₀₁ D_{n2} G₁ 5 M₅₋₅ सत्वरं (for सत्वर)

27 ^a) M₅₋₅ सहसा (for संप्रेक्ष्य) —^b) M₅₋₅
 व्यात्ताननम् (for व्यादितास्यम्) —^o) M₅₋₅ [5]थ
 सदय (for महाराज) —^d) D₅ प्रतिमानो धनुष्मता
 (= 29^a), D₅ सारथिं चेदमब्रवीत्

28 B₁ om 28^{ab} —^a) K₄ 5 D₂ 5 G₁ 2 M₁₋₄ 5
 (sup in) रथेनैव (for 'नैव) —^b) D_{n1} बली, D₅
 7 8 ह्वरी (for शरी) K₅ 8 द्रुवमायाति मां वशी (K₅
 ते त्वरी, G₁ M₁₋₄ मा वशी) —^o) G₁ M रणे चैन

- ० सत्यव्रतं च नवभिर्विजयं दशभिः शरैः ॥ ८
ततो रुक्माङ्गदं चापं विधुन्वानो महारथः ।
अभ्ययात्सात्यकिस्तूर्णं पुत्रं तव महारथम् ॥ ९
राजानं सर्वलोकस्य सर्वशस्त्रभृतां वरम् ।
शरैरभ्याहनद्राढं ततो युद्धमभूत्तयोः ॥ १०
विमुञ्चन्तौ शरांस्तीक्ष्णान्संदधानौ च सायकान् ।
अदृश्यं समरेऽन्योन्यं चक्रतुस्तौ महारथौ ॥ ११
सात्यकिः कुरुराजेन निर्विद्धो बह्वशोभत ।
अस्त्रवद्भुधिरं भूरि स्वरसं चन्दनो यथा ॥ १२
सात्वतेन च बाणोधैर्निर्विद्धस्तनयस्त्वव ।
शातकुम्भमयापीडो बभौ यूप इवोच्छ्रितः ॥ १३

— After 7, B₁ repeats 4^{ab}

8 D₈ om (hapl) 8^{ab} —^a) Ś₂ दुर्दर्शन (for दुर्मर्षण) —^b) B D₀₁ D₃ D₇ : S अष्टा (D₂ T G₈ : "ष्ट") मिश्र (for चतुर्भिः) —^c) Ś₂ K₁ : 4 B₁ D₀₁ D₈ : 8 दशभिः (for नव) —^d) Ś₂ K₁ : 4 B₁ D₀₁ D₇ : 8 नवभिः (for दशभिः) — After 8, S ins

647* दुर्योधन त्रिभिर्विद्धा सुपुत्रैस्त्रिगुणैः ।

[G₁ M₁ : 2 क्षित- (for तिग्म) G₈ : 4 तेजने (for 'ते')]

9 ^a) D₈ : 6 G₈ M₈ रुक्माङ्गदश्च (for 'गदं') D₀₁ D₂ : 8 चापि (for चाप) —^b) S (except G₈-s) विधुन्वानो (for विधु) D₂ महद्भु (for महारथ) — D₈ om (hapl) 9^a-10^b K₈ reads 9^{ab} twice. —^d) K₈ D₂ : 8 (except G₈) तव पुत्रं (by transp)

10 D₈ om 10^{ab} (cf. v 1 9) Ś K₁-4 D₁ : 7 G₈ om (hapl) 10^{ab} —^a) B₁ लोकाना (for 'लोकस्य') —^b) K₈ D₀₁ D₂ : 8 (G₈ om) सर्वलोकमहारथ (K₈ D₀₁ D₂ : 8 G₈ 'य') —^c) D₀₁ D₂ : 6 G₁ : 5 M₁ : 2 अभ्याहनद् (for अभ्या) —^d) D₈ : 6 तदा (for तयो) — For 10^a, M₈-s subst.

648* तत् प्रवृत्ते युद्धं कुरुमाधववीरयो ।

11 ^a) M₈ अदृश्यत् (for अदृश्यं)

12 ^a) D₁ कुरुराजं —^b) Ś₁ निर्विण्णो, D₂ स विद्धो (for निर्विद्धो) K₁ D₂ : 6 शोभत (for [अ]शो)

माधवस्तु रणे राजन्कुरुराजस्य धन्विनः ।

धनुश्चिच्छेद सहसा क्षुरप्रेण हसन्निव ।

अथैनं छिन्नधन्वानं शरैर्वहुभिराचिनोत् ॥ १४

निर्भिन्नश्च शरैस्तेन द्विषता क्षिप्रकारिणा ।

नामृष्यत रणे राजा शत्रोर्विजयलक्षणम् ॥ १५

अथान्यद्भनुरादाय हेमपृष्ठं दुरासदम् ।

विव्याध सात्यकिं तूर्णं सायकानां शतेन ह ॥ १६

सोऽतिविद्धो बलवता पुत्रेण तव धन्विना ।

अमर्षवशमापन्नस्तव पुत्रमपीडयत् ॥ १७

पीडितं नृपतिं दृष्ट्वा तव पुत्रा महारथाः ।

सात्वतं शरवर्षेण छादयामासुरञ्जसा ॥ १८

M₈ : 4 s (sup lin) निर्विद्ध पंचभिः शरैः —^a) Ś K₁-8 D₀₁ D₇ : 8 G₁ : 5 M₁ : 2 आस्त्रवद्, B₁ प्राज्ञ, D₈ : 6 प्राज्ञ (for अज्ञ) M₈-s सुत्ताव रुधिरं रक्तं —^b) K₁ B₁ : 4 D₈ : 8 सुरस (for स्वरस) B₁ D₈ M₁ चन्दनं, G_d चन्दनो (as in text)

13 ^a) B D₀₁ स सात्वतेन, T G M₁ : 2 सात्वतस्य च, M₈-s सत्यकस्य च (for सात्वतेन च) —^b) D₈ : 6 विद्धस्तु (for निर्विद्धस्य) —^c) Ś K₁-8 D₈ शातकौम मयापीडो; T G₈ : 4 शातकुम्भयो विद्धो —^d) B₁ G₁ M₈ : 4 s (sup lin) बभौ सूर्य इवोदित

14 ^b) M₈ : 4 s (sup lin) निर्विद्ध पंचभिः शरैः —^a) N (except B D₀₁ D₂, D₈ missing) समरे (for सहसा)

15 ^a) Ś₁ निर्भिन्नाश्च, K₈ विच्छिन्नस्य; S निर्भिण्णस्य (for निर्भिन्नस्य) D₀₁ D₈ : 8 तु, D₂ स (for च) Ś₁ शरास्य (for शरैः) —^b) D₈ : 6 त्रिषता, M₈-s क्षत्रुणा (for द्विषता) —^c) Ś₂ D₂ नामृष्यत K₈ D₀₁ D₈ : 7 राजन् (for राजा) —^d) Ś₂ K₂ : 3 कारणं (for लक्षणम्) D₂ शत्रोर्विजयमारातं

16 ^b) Ś₂ K₈ G₁ : 5 M दुरानमं (G₈ 'नं') (for 'सदम्') —^a) T G₈ विव्याध K₁ : 3 G₈ सात्यकिस् (for 'किं') —^d) B₂-5 D₈ शायकाना Ś₂ B₁ : 5 D₀₁ च, D₂ तु, T G M₁ : 2 नै (for ह) M₈-s शतेनैव शिलीमुखै

17 ^b) D₀₁ धीमता (for धन्विना) —^d) D₂ दुर्यो धनमपीडयत्

18 ^a) M₈-s तु नृपं (for नृपतिं) —^b) D₂ : 6 G₈

स छाद्यमानो बहुभिस्त्व पुत्रैर्महारथैः ।
 एकैकं पञ्चमिविद्धा पुनर्विव्याध सप्तभिः ॥ १९
 दुर्योधनं च त्वरितो विव्याधाष्टभिराशुगैः ।
 प्रहसंश्चास्य चिच्छेद कार्मुकं रिपुभीषणम् ॥ २०
 नागं मणिमयं चैव शरैर्ध्वजमपातयत् ।
 हत्वा तु चतुरो बाहांश्चतुर्भिर्निशितैः शरैः ।
 सारथिं पातयामास क्षुरप्रेण महायशः ॥ २१
 एतस्मिन्नन्तरे चैव कुरुराजं महारथम् ।
 अवाकिरच्छरैर्हृद्यो बहुभिर्मर्ममेदिभिः ॥ २२
 स वध्यमानः समरे शैनेयस्य शरोत्तमैः ।
 प्राद्रवत्सहसा राजन्पुत्रो दुर्योधनस्तव ।

आप्नुतश्च ततो यानं चित्रसेनस्य धन्विनः ॥ २३
 हाहाभूतं जगच्चासीद्दृष्ट्वा राजानमाहवे ।
 ग्रस्यमानं सात्यकिना खे सोममिव राहुणा ॥ २४
 तं तु शब्दं महच्छ्रुत्वा कृतवर्मा महारथः ।
 अभ्ययात्सहसा तत्र यत्रास्ते माधवः प्रभुः ॥ २५
 विधुन्वानो धनुःश्रेष्ठं चोदयंश्चैव वाजिनः ।
 भर्त्सयन्सारथिं चोग्रं याहि याहीति सत्वरः ॥ २६
 तमापतन्तं संप्रेक्ष्य व्यादितास्यमिवान्तकम् ।
 युयुधानो महाराज यन्तारमिदमब्रवीत् ॥ २७
 कृतवर्मा रथेनैव द्रुतमापतते शरी ।
 प्रत्युवाहि रथेनैनं प्रवर सर्वधानिनाम् ॥ २८

C 7 46;
B 7 116
K 7 116

पुत्रं (for पुत्रा) B₂ D₀₁ महायला (for रथा) —^o
 D₀₁ D₂ १ २ G₁ M₂-s सात्यकिं (for सात्वत) —^d
 S₂ K₂ D₀₁ D₂ २ १ २ ओजसा, G_d अञ्जसा (as in
 text)

19 ^a) S₂ B₁ २ २ D₀ T G₁ २ M स (for स) B₁-s
 बलिभिस् (for बहुभिस्) —^d M₂-s पुत्रैस्त्व (by
 transp) —^o D₀₁ दशभिर् (for पञ्चभिर्) —^d
 K₂ सवै (sic) (for पुनर्) T G₂ विव्याध

20 ^b) T G₂ विव्याध K₂ B₂ [अ]ष्टाभिर् (for
 [अ]ष्टभिर्) —^D om 20^a-21^d, D₁ reads the same
 twice —^{ad} D₂ सायकं (for कार्मुकं) D₂ द्रु
 सुदन (for रिपुभीषणम्) M₂-s प्रहसन्निव शैनेयो राज
 शिच्छेद कार्मुकं

21 For the repetition in D₁, of v l 20 D₀
 om 21^a-22^d (of v l 20) —^b) D₂ रथान् (for शरैर्)
 K₂ अपाहरत् (for तयस्) —^o K₂ २ २ B (except
 B₄) D₀₁ D₀₂ D₂ २ T G₁ २ २ M₁ २ हत्वा च, M₂-s
 चतुर्भिर् (for हत्वा तु) —^d M₂-s अनयथमसादनं
 —^o G₂ प्रेषयामास (for पातय)

22 ^a) S K₁ २ २ D₁ राजन्, T G₂-s वीर (G₂
 र) (for चैव) —^b) S₂ D₂ कुरुराज (D₂ जो)
 S K₁-s B₂ D₁ २ महारथ, S यल्ल (for रथम्) —^o
 B₁ शरैस्तीक्ष्णैर्; D₂ शरमातैर् (for शरैर्हृद्यै) —^d
 B₂ महद्भिर् (for बहुभिर्)

23 G₂ om. 23^{ad} —^a) M₂-s हन्यमान (for वध्य)
 K₁ सवै (for समरे) —^b) S₂ D₂ शैनेयेन (for

*यस्य) —^o) M₂ २ राजा (for राजन्) G₂ प्राद्रवत्स
 महाराजा —^d) K₂ तथा (for तव) —^D om
 23^{ad} —^o) D₂ राजन् (for यान)

24 ^a) S सवै (for चासीद्) —^b) B₁ G₂ दृष्ट्वा
 राजन्महाहवे —^o) T G M₁ २ सात्वतेन, M₂-s सत्य-
 केन (for सात्यकिना) —^d) D₂ चद्रम् (for सोमम्)
 S राहुणेव निशाकर

25 ^a) S K₁-s तत्र (for त तु) D₀ D₁ २ २ २
 अथ, D₂ S तत्त (for महत्) S₂ K₁-s D₂ कृत्वा (for
 श्रुत्वा) —^b) D₂ महारथ (for रथ) —^o) S आप
 तत् (for अभ्ययात्) D₂ राजन् (for तत्र) —^d) S
 यत्रस्थो (for यत्रास्ते) M₂ प्रभो

26 ^a) T G₂ २ M विधुन्वानो (for विधु*) —^b)
 D₀₁ D₂ २ नोदयश्चैव, S नोदयानश्च (G₂ न च) (for
 चोदयश्चैव) D₂ सारथि (for वाजिन) —^o) K₂ चैव,
 B₁ २ D₀₂ D₁ २ २ चाप्रे, D₀₁ व्यग्रो (for चोग्र) D₂
 तरसा घोररूपेण, M₂-s चोदयामास यत्वारं —^d) K₂ २
 B D₀₁ D₀₂ G₁ २ M₂-s सत्वरं (for सत्वर)

27 ^a) M₂-s सहसा (for संप्रेक्ष्य) —^b) M₂-s
 व्यात्ताननम् (for व्यादितास्यम्) —^o) M₂-s [s]थ
 संप्रेक्ष्य (for महाराज) —^d) D₂ प्रतिमानो धनुष्मता
 (= 28^d), D₂ सारथि चेतसव्यवृत्

28 B₂ om 28^{ad} —^a) K₂ २ D₂ २ G₁ २ M₁-s
 (sup lsn) रथेनैव (for नैव) —^b) D₀₁ वली, D₂
 १ २ त्वरी (for वरी) K₂ S द्रुतमायाति मां वशी (K₂
 ते त्वरी, G₁ M₁-s मा वशी) —^o) G₁ M रणे चैनं

ततः प्रजविताश्चैन विधिवत्कल्पितेन च ।
 आससाद रणे भोजं प्रतिमानं धनुष्मताम् ॥ २९
 ततः परमसंकुद्रौ ज्वलन्ताविव पावकौ ।
 समेयातां नरव्याघ्रौ व्याघ्राविव तरस्त्रिनौ ॥ ३०
 कृतवर्मा तु शैनेयं षड्विंशत्या समार्षयत् ।
 निशितैः सायकैस्तीक्ष्णैर्यन्तारं चास्य सप्तभिः ॥ ३१
 चतुरश्र हयोदारांश्चतुर्भिः परमेषुभिः ।
 अविध्यत्साधुदान्तान्वै सैन्धवान्सात्वतस्य ह ॥ ३२
 रुक्मध्वजो रुक्मपुष्टं महद्विस्फार्य कार्मुकम् ।

रुक्माङ्गदी रुक्मवर्मा रुक्मपुङ्गवानवाकिरत् ॥ ३३
 ततोऽशीतिं शिनेः पौत्रः सायकान्कृतवर्मणे ।
 प्राहिणोच्चरया युक्तो द्रष्टुकामो धनंजयम् ॥ ३४
 सोऽतिविद्रो बलवता शत्रुणा शत्रुतापनः ।
 समकम्पत दुर्धर्षः क्षितिकम्पे यथाचलः ॥ ३५
 त्रिषष्ट्या चतुरोऽस्याश्चान्सप्तभिः सारथिं शरैः ।
 विव्याध निशितैस्तूर्णं सात्यकिः कृतवर्मणः ॥ ३६
 सुवर्णपुङ्खं विशिखं समाधाय स सात्यकिः ।
 व्यसृजत्तं महाज्वालं संकुद्रमिव पन्नगम् ॥ ३७

(for रथेनैनं) —^a) G₁ M प्रवरं रथिना भुवि — After 28, S ins

649* प्रयाहि सत्वर सूत रथेन रथसत्तमम् ।
 निहनिष्यामि तं सखे वृष्णिवीरमरिदमम् ।

[(L 2) T सख्ये (for सखे)]

29 ^a) T G₂₋₅ प्रजविता (for 'विता) —^b) S रथेन रथिना वर (M 'र) —^c) T G₂₋₅ M₅ राजन् (for भोजं) G₁ M₁₋₄ s (sup l₁n) समासादयदित्युक्त —^d) D₂ D₃ s धनुर्मुतां (for 'ष्मताम्)

30 ^a) D₂ S ततो गभस्तिमध्वरुयौ (D₂ 'सकाशौ) —^b) K₄ s B D₂ D₃ D₄ s s s T G₂₋₅ ज्वलिताव् (for ज्वलन्ताव्) —^c) S₂ समेयातौ, T समेयेता, G₄ समवेता (for समेयाता) D₂ चेरु समरे वीरौ —^d) M₁ s दिव्याव् (for व्याघ्राव्)

31 ^b) D₁ s षड्विंशत्या (for षड्विंशत्या) S₁ K₄ D₁ s s समार्दय (K₄ 'ये)व्, S₂ K₁₋₃ समर्दयत्, B₁ s D₂ D₃ s T G M₁₋₃ समर्षयत् (for समार्ष) —^c) B₁₋₃ शायकैस् G₁ M कुद्रौ (for तीक्ष्णैर्) —^d) S₁ K₁₋₄ D₁ चापि (for चास्य) D₂ s पंचभिः (for सप्तभिः)

32 ^a) S₁ K₁₋₄ D₂ चतुर्भिः, Cd चतुरश्र (as in text) S₁ K B₄ D (except D₂, D₄ missing) चतुरो वाहाश्च (for च हयोदाराश्च) —^b) S₁ K₁₋₄ B₁ (marg) चतुर, D₅ विशिखै (for चतुर्भिः) D₂ S चतुर्भिः सायकोत्तमैः —^c) K₅ D₁ s वाहान् (for चान्तान्) D₅ च (for वै) K₄ अविध्यत्साधुघाताश्च (sio) —^d) G₁ M सत्यकल् (for सात्वतस्य) K₁₋₃ B₁ s D₅ T G₂₋₅ च, K₄ s B₅ D₂ D₃ s हि, G₁ M तु (for ह) B₁ सैन्धवान्साधुसंगतान्.

33 ^a) S₁ रुक्मरथो (for 'ध्वजो) —^b) T G₁ s s M विस्फार्य D₂ महद्विस्फारयन्धनु — D₁ s om (hapl) 33^{ad} —^c) S₂ K₅ D₃ रुक्मागदो, B₁ 'गदौ (for 'गदी) S₁ K₁₋₄ रुक्मवर्णान्, S₂ D₃ s T G₂ s 'वर्णौ (for 'वर्मा) —^d) K₄ रुक्मपुङ्गवान्, B₁ 'पुङ्गवैर्, B₂₋₅ D₂ D₃ D₁₋₃ s s 'पुङ्गवैर् (for 'पुङ्गवान्) K₅ D₁ s अवारयत्, G₁ M समाकिरत् (for अवा)

34 ^a) D₂ शरैः, S [s]शीत्या (G₂ 'त्यां, M₂ 'त्यै) (for अशीतिं) K₄ पुत्र (for पौत्र) —^b) B₁ s शायकान्, B₂ मार्गणान्, T G₂₋₅ प्रहरत्, G₁ M प्राह-रत् (for सायकान्) T G₂₋₅ चर्मण (for वर्मणे). —^c) T G₂₋₅ M₅ त्वरितस्, G₁ M₁₋₄ त्वरित (for प्राहि-णोव्) —^d) G₁ M द्रष्टुमिच्छन् (for 'कामो)

35 ^b) D₅ (marg) बलिना, M₁ s शत्रूणा (for शत्रुणा) — For 35^{ad}, G₁ M subst

650* अचल स पुरा भूत्वा समकम्पत सारिप ।

36 ^a) B₄ [s]श्वाश्च, D₅ s चाश्चान्, G₁ s M₁ s [s]ज्यश्चान् (for ज्यश्चान्) —^b) D₅ तथा, M₂ s पुन (for शरैः) S₂ K₁₋₄ B₄ D₁ सारथिं सप्तभिः शरैः; D₂ s s शरैः सूतं च सप्तभिः —^c) K₂ विधिवन्, T G₂ विव्याध (for 'ध) B₁ (marg) T G M₁ s बाणैः (for तूर्णं) M₂ s शरैर्विव्याध निशितैः —^d) K₅ D₂ D₁ s s सत्यविक्रम (for कृतवर्मण) — After 36, B ins

651* हताश्वसूते तु रथे स्थिताय शिनिपुगव ।

37 ^b) S₁ K₁₋₃ B₂ s समादाय B₅ D₂ D₁ s s s G₂ च सात्यकि, T G₁ s s M व्यपा (M₂ s वा)यजत् (for स सात्यकि) —^c) S₂ K₁ D₂ D₃ s वि (D₂ अ)यजत्तं, K₂ D₅ s व्य (D₅ वि)यजत्, D₁ s विसर्ज

सोऽविशत्कृतवर्माणं यमदण्डोपमः शरः ।
 जाम्बूनदविचित्रं च वर्म निर्भिद्य भानुमत् ।
 अभ्यगाद्भरणीमुग्रो रुधिरं समुक्षितः ॥ ३८
 संजातरुधिरश्चाजौ सात्वतेषुभिरदितः ।
 प्रचलन्धनुस्तस्य न्यपतत्स्यन्दनोत्तमे ॥ ३९
 स सिंहदंष्ट्रो जानुभ्यामापन्नोऽमितविक्रमः ।
 शरादितः सात्यकिना रथोपस्थे नरर्षभः ॥ ४०
 सहस्रबाहोः सदृशमक्षोभ्यमिव सागरम् ।

निवार्य कृतवर्माणं सात्यकिः प्रययौ ततः ॥ ४१
 खड्गशक्तिधनुःकीर्णो गजाश्वरथसंकुलाम् ।
 प्रवर्तितोग्ररुधिरां शतशः क्षत्रियर्षभैः ॥ ४२
 प्रेक्षतां सर्वसैन्यानां मध्येन शिनिपुंगवः ।
 अम्पगाद्वाहिनीं भित्त्वा वृत्रहेवासुरीं चमूम् ॥ ४३
 समाश्वस्य च हार्दिक्यो गृह्य चान्यन्महद्वनुः ।
 तस्यौ तत्रैव बलवान्वारयन्युधि पाण्डवान् ॥ ४४

C. 7
B. 7
K. 7

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि द्विचतितमोऽध्यायः ॥ ९२ ॥

(for व्यसृजत्) S स (M1 2 स) भूयश्च महाघोरं
 —^a) K1 2 स (for सं) — After 37, S ins

652* प्रेषयत्सात्यको बाणं हार्दिक्यस्य नरर्षभ ।

[T Gs प्रेषयत्, G1 M1-4 प्रेषयत् (for प्रेष) M2
 बाण (for बाण) T Gs नरर्षभ]

38 Dn1 om 38 —^a) K2 प्रविशत्, B1 Dn2
 D1-2 5-5 सोविशत् (for सोविशत्) —^{ad}) D2 8
 जाडुनद T Gs 4 स चर्म (for च वर्म) S1 मासुरं,
 D2 भारत (for भानुमत्) — For 38^{ad}, G1 M subst

653* सहस्रविकृत वर्म निर्भिद्य कृतवर्मण ।

—^a) S K1-3 अभ्ययाद् (for गाद्) S अगात्स दा (G1
 M त्सादा) रयन्मूर्धे —^a) D1 समुच्छ्रित (for क्षित)

39 ^a) D2 8 स (for सं) S1 Dn1 रुधिरश्चासौ,
 S रोत्पीड (for रश्चाजौ) —^b) S1 D2 आदित (for
 अदित) T G2-5 सात्वतेनाभिपीडित, G1 M सत्यकेन
 स (M1-5 च) मारिष —^c) S1 K1 5 Dn1 D2 G2 5
 प्र (Dn1 D2 प्रा) चरद्, B Dn1 D1 सशरं, Dn2 प्रजलद्
 (slo), D2 प्रवर्ल, D2 8 प्राद्रवद् (for प्रचलन्) —^a)
 K5 प्रापतत्, D2 Gs न्यपतत् (for न्यपसत्) S1 K1-4
 B Dn1 Dn2 D1 2 5 स्यन्दनोत्तमाद्

40 ^a) D2 संभिज सात्यकिशरै —^b) S2 K1 2
 भासजो, B Dn1 पतितो, D2 ससिको, S ससन्न (for
 आपन्नो) S2 [S] सिधु, G1 M सिंह- (for उमित)
 —^c) G1 M सत्यकेन (for सात्यकिना) —^a) S2 K1-4
 रयर्षभ, Dn1 D2 8 G2 4 नरर्षभ (for र्षभ)

41 K4 om 41^a-42^a —^a) S K (K4 om) Dn
 D1-2 5-5 सहस्रबाहु- (for बाहो) —^c) G1 M निर्जित्य

(for निवार्य) —^a) G1 M सत्यक (for सात्यकि)
 B Dn1 D2 G1 M पुन, T G2-5 वहि (for तत)
 — After 41, S ins

654* न हि तस्य रणे पार्यं कथंचिदपि भारत ।

दिदक्षु स हि वेगेन प्रायाद्यत्र धनजय ।

स्वशक्त्या क्षत्रियैस्तत्र निरुद्धो बलवत्तर ।

युयुधे सात्वतो राजन्दिदक्षु पाण्डुनन्दनम् ।

[T Gs 4 om line 1 — (L 1) G2 शर, G2
 शर (for रणे) G2 5 [अ]पि पार्थिव, M2-5 हि व्यदृश्यत
 (for [अ]पि भारत) — (L 2) G2 ह (for हि)
 — (L 4) G1 M सत्यको (for सात्वतो)]

42 K2 om 42^{ab} (of v 1 41) —^a) S शख
 (for खड्ग) G1 M1 2 धनुस्तीर्णां, G2 धनुस्तीर्णां (for
 धनु कीर्णां) —^b) S (except T) इताश्च (for
 गजाश्च) S कुजरा (G2 5 र) (for संकुलाम्) —^c)
 S प्रवृत्तरुधिरजोतां (G2 त) —^a) S1 K1 3 D1 1 3
 क्षत्रियर्षभ (D2 भा)

43 ^a) K1 5 Dn1 Dn2 D2 5 प्रेक्षता, S पश्यता
 (for प्रेक्षता) G1 M1 2 भूतानां (for सैन्यानां) —^b)
 B2 मध्ये तु (for मध्येन) T G2-5 शौनेय शत्रुकर्श (G2
 मर्द) न —^c) K1 S (except T) अत्यगाद् (for
 अभ्य) K2 B1 Dn1 D1 हिस्वा (for भित्त्वा) —^a) K2
 वृत्रो देवासुरीं चमू, B Dn2 D2 5 5 वृत्रो देवचमूभिव,
 G2 पुत्रके वासुकीं चमू

44 ^a) S2 K5 B Dn1 Dn D1 5 5-5 G2-5 समाश्वस्य
 (for श्वास) S हि (for च) D2 निधसन्नय हार्दिक्यो
 —^b) K4 गृह्य वा, S गृहीत्वा (for गृह्य च) K1

९३

संजय उवाच ।

काल्यमानेषु सैन्येषु शैनेयेन ततस्ततः ।
 भारद्वाजः शरव्रातैर्महद्भिः समवाकिरत् ॥ १
 स संप्रहारस्तुमुलो द्रोणसात्वतयोरभूत् ।
 पश्यतां सर्वसैन्यानां बलिवासवयोरिव ॥ २
 ततो द्रोणः शिनेः पौत्रं चित्रैः सर्वायसैः शरैः ।
 त्रिमिराशीविषाकारैर्ललाटे समविध्यत ॥ ३
 तैर्ललाटार्पितैर्बाणैर्युयुधानः त्वजिह्वगैः ।
 व्यरोचत महाराज त्रिशङ्ग इव पर्वतः ॥ ४
 ततोऽस्य बाणानपरानिन्द्राशनिमस्रनान् ।

भारद्वाजोऽन्तरप्रेक्षी प्रेषयामास संयुगे ॥ ५
 तान्द्रोणचापनिर्मुक्तान्दाशार्हः पततः शरान् ।
 द्वाभ्यां द्वाभ्यां सुपुङ्खाभ्यां चिच्छेद परमास्त्रवित् ॥ ६
 तामस्य लघुतां द्रोणः समवेक्ष्य विशां पते ।
 प्रहस्य सहसाविध्यद्विशत्या शिनिपुङ्गवम् ॥ ७
 पुनः पञ्चाशतेषूणां शतेन च समार्पयत् ।
 लघुतां युयुधानस्य लाघवेन विशेषयन् ॥ ८
 समुत्पतन्ति बल्मीकाद्यथा क्रुद्धा महोरगाः ।
 तथा द्रोणरथाद्राजक्षुत्पतन्ति तनुच्छिदः ॥ ९
 तथैव युयुधानेन सृष्टाः शतसहस्रशः ।

G₄ M₁ 2 [अ]न्य (for [अ]न्यन्) S₂ महाधनु (for महद्भनु) —^a) K₅ B₄ Dn D₁ 2 5 7 8 स तत्र (for तत्रैव) S समरे (for बलवान्) —^a) S₂ K₁-8 पादव B₅ पादवान्धुषि वारयन्, S वारयान (sio) स पादवान्

Colophon D₄ missing — Sub parvan K₅ B₅ 4 Dn D₁ 2 7 8 G₁ M₁ 2 जयद्रथवध — Adhy name N (except D₁ Dn₂, D₄ missing) सात्यकिप्रवेश, Bom ed सात्यकिप्रवेशो दुर्योधनकृतवर्मपराजय — Adhy no (figures, words or both) B₁-8 T G₂-4 114, B₅ 123, Dn₁ 116, D₂ 119, G₁ M 113, G₅ 26 — Sloka no Dn₁ 44, G₅ 50

93

☞ This adhy is missing in D₄ (cf v 1 7 87 50)

1 D₁ om the ref —^a) T G₂-5 वध्यमानेषु, G₁ M हन्य (for काल्य) D₂ योधेषु (for सैन्येषु) —^b) B₅ समतत (for ततस्ततः) G₁ M सत्यकेन महामना —^a) K B (except B₁) समवाकिर (B₂ 8 रय) व (for सम) T G₂-4 मर्मभिर्जिरवाकिर, G₅ मर्मभेदिमिराकि (for ^a) G₁ M महता शरवर्षेण भारद्वाजस्तमावृणोव

2 ^a) D₅ 8 तुमलो —^b) D₁ 8 G₁ M स (D₁ 8 सा) त्यकयो (for सात्वत) —^a) K₁-8 वडि, K₅ D₁ 8 बल- (for बलि) — After 2, S ins

655* प्रावर्तत महारौद्र संग्रामो लोमहर्षण ।

शैनेयस्य च राजेन्द्र भारद्वाजस्य चोमयो ।

[(L 1) Some MSS रोम (for लोम-)]

3 ^a) G₁ M तु शैनेयं (for शिने पौत्रं) —^b) S सर्वपारशवै शरै —^a) G₁ M समताडयत् (for विध्यत)

4 ^b) B D₁ G₁ M स्व (B₄ स्व) लङ्कृत, T G₂-5 विशा पते (for त्वजिह्वगै)

5 ^b) B₂ समस्वरान्, D₅ S प्रभान् (for स्वनान्) —^a) S अतरे च (for भारद्वाजो) D₂ द्रोण क्रुद्धो महा राज —^a) S द्रोणक्षिपेप संयुगे

6 ^a) D₂ हस्त (for द्रोण) K₅ द्रोणचापविनिर्मुक्तान्, S विमुक्तान्द्रोणचापाब्ध (G₅ पाना) —^b) S द्रवत् (for पतत) —^a) S₁ K₁ 2 M₁ सुपुङ्खाभ्या (for सुपुङ्गाम्या)

7 ^a) B₁ D₅ त्रिशता (for विशत्या)

8 ^a) S₂ तत (for पुन) K₁ पचाशता (for पञ्चा) D₂ पुन पचाशतैस्तुण, S पुन पचाशता पथ्या —^b) S₁ K₂ 8 D₁ 5 8 शितेन (for शतेन) S₂ K₁-4 समा (S₂ K₁ म) दयत्, B₅ Dn₁ D₂ 8 6-8 समर्प (for समर्प) S सहस्रेण शतेन च — Dn₁ om 8^{ad} —^a) D₅ युध्य मानस्य (for युयुधानस्य) —^a) K₁ D₃ T G₂-5 न्य (K₁ D₃ वि) शेषयत्

9 ^a) M₂ 4 5 (sup in) समुद्रमति (for स्पतन्ति) —^b) S₂ K₁-4 D₁ विद्धा, G₁ M घोरा (for क्रुद्धा) —^a) B₂ Dn₂ G₅ आपतन्ति (for तस्य)

अवाकिरन्द्रोणरथं शरा रुधिरभोजनाः ॥ १०
 लाघवाद्द्विजमुख्यस्य सात्वतस्य च मारिष ।
 विशेषं नाध्यगच्छाम समावास्तां नरर्षभौ ॥ ११
 सात्यकिस्तु ततो द्रोणं नवभिर्नतपर्वभिः ।
 आजघान भृशं क्रुद्धो ध्वजं च निशितैः शरैः ।
 सारथिं च शतेनैव भारद्वाजस्य पश्यतः ॥ १२
 लाघवं युयुधानस्य दृष्ट्वा द्रोणो महारथः ।
 सप्तत्या सात्यकिं विद्धा तुरगांश्च त्रिमिस्त्रिभिः ।
 ध्वजमेकेन विव्याध माधवस्य रथे स्थितम् ॥ १३
 अथापरेण भल्लेन हेमपुङ्खेन पत्रिणा ।
 धनुश्छिच्छेद समरे माधवस्य महात्मनः ॥ १४
 सात्यकिस्तु ततः क्रुद्धो धनुस्त्यक्त्वा महारथः ।

गदां जग्राह महतीं भारद्वाजाय चाक्षिपत् ॥ १५
 तामापतन्ती सहसा पट्टवद्भामयस्मयीम् ।
 न्यवारयच्छरैर्द्रोणो बहुभिर्नहुरुपिभिः ॥ १६
 अथान्यद्वनुरादाय सात्यकिः सत्यविक्रमः ।
 विव्याध बहुभिर्वीर भारद्वाजं शिलाशितैः ॥ १७
 स विद्धा समरे द्रोणं सिंहनादममुञ्चत ।
 तं वै न ममृपे द्रोणः सर्वशस्त्रभृतां वरः ॥ १८
 ततः शक्तिं गृहीत्वा तु रुक्मदण्डामयस्मयीम् ।
 तरसा प्रेषयामास माधवस्य रथं प्रति ॥ १९
 अनासाद्य तु शैनेयं सा शक्तिः कालसंनिभा ।
 भित्त्वा रथं जगामोग्रा धरणीं दारुणस्वना ॥ २०
 ततो द्रोणं शिनेः पौत्रो राजन्विव्याध पत्रिणा ।

10 °) D₆ अवाकिरन्तं तं द्रोणं, S अवाकिरन्त (G₁ पा रयन्त, G₅ वाकिरन्तं) द्रोणस्य — °) S रथं (for शरा) S K₁ s D₁ भोजिन (for -भोजना)

11 °) D₀₁ लाघव (for वाद्) G₃-s विप्रमुख्यस्य, M₃-s सत्यसंधस्य (for द्विजमुख्यस्य) — °) M₃-s सत्यकस्य (for सात्वतस्य) — °) S₂ K₁ D₁ नाधिगच्छाम, K₁ नाध्यगच्छति, D₃ s G₃ s 'गच्छाम, G₅ गच्छामि (for 'गच्छाम)

12 °) T G₂-s सात्वतस्य, M₃-s सत्यकस्य (for सात्यकस्य) D₂ s s रणे (for ततो) — °) S नवभिर् कंक पत्रिभिः — °) S (except G₅) त्रिभिः (for शरैः) — °) G₅ रथेन, M₃ शितेन B₂ [आ]जौ, M₃ s [अ]स्य (for [ए]व) — °) K₄ पृष्ठत (for पश्यत)

13 °) S K₁-4 B₄ सप्तभिः (for सप्तत्या) B₂ D₀₁ D₅ s s सारथिं (for सात्यकिं) — °) S₁ K₁ B D₀₁ D₀₁ D₂ s s तुरगांश्च, S₂ K₃-4 D₁ सारथिं (for तुरगाश्च) B₂ तु (for च) — °) B₂ s G₁ M (M₃ marg as in text) विच्छेद (for विव्याध) — °) D₆ रणे (for रथे) K₂ स्थित (for स्थितम्)

14 °) B₈ तथा (for अथ)

15 °) M₁ सत्यकिस्तु — °) G₁ M धेनेन (for सहवीं) — °) K₅ T G M₁ s भारद्वाजस्य (for जाय) M₃-s ब्राह्मणाय प्राचिक्षिपे

16 °) K₁ पट, D₅ हेम; D₇ s पद (for पट्ट)

S₂ K₁ s S (except G₂ s) नद्धाम्, D₂ वधाम्, D₃ पट्टाम् (for चद्धाम्) D₂ अयोमयीं

17 °) B₄ सात्यकि परवीरहा — °) S K₁ s s विद्धा च (for विव्याध) B D₀₁ वीरो (for वीर) S विव्याध (T G₂ थ) विवरे राजन् — °) B D₀₁ D₈ शितैः शरैः, S शिलीमुखैः (for शिलाशितैः)

18 °) B D₀₁ विद्धा च (for स विद्धा) K₄ स विद्धा बहुभिर्वीर, S विद्धा विद्धा रणे (M₃-s च त) द्रोण — °) S विमुं (G₁ M स मु) चति (for अमुञ्चत) — °) K₄ s D₅ न (K₄ त) चैन (for तं वै न) — °) S सिंहनाद महात्मन

19 °) D₀₁ तत्र (for तत) S रणे द्रोणो (for गृहीत्वा तु) — °) D₂ s अयोमयीं — °) K₅ B (except B₅) D₀₁ त्वरया, G₅ ता शक्तिं (for तरसा) — °) M₃-s सत्यकस्य (for माधवस्य)

20 °) S K₁-4 D₁ अनासद्य, D₃ भारद्वाजं (for अनासाद्य) — °) M₃-s द्रोण (for काल) S चोदित (for संनिभा) — °) D₅ s s [उ]ग्रं (for [उ]ग्रा) — °) M₁ s स्वना (for स्वना) B₁ (marg as in text) धरणीं कालसंनिभा

21 °) D₀₁ पुत्रो — °) T G₂ विव्याध (for विव्याध) M₃ पत्रिभिः (for पत्रिणा) — °) D₂ सोदैय (for पीडयन्) — For 21st, M₃-s subst

656* माधवोऽपि महाराज ब्राह्मणं पीडयन्निध ।

दक्षिणं भुजमासाद्य पीडयन्भरतर्षभ ॥ २१
 द्रोणोऽपि समरे राजन्माधवस्य महद्भुजः ।
 अर्धचन्द्रेण चिच्छेद रथशक्त्या च सारथिम् ॥ २२
 मुमोह सारथिस्तस्य रथशक्त्या समाहतः ।
 स रथोपस्थमासाद्य मुहूर्तं संन्यपीदत ॥ २३
 चकार सात्यकी राजस्तत्र कर्मातिमानुषम् ।
 अयोधयच्च यद्रोणं रस्मीञ्जग्राह च स्वयम् ॥ २४
 ततः शरशतेनैव युयुधानो महारथः ।
 अविध्यद्वाह्वणं संख्ये हृष्टरूपो विशां पते ॥ २५
 तस्य द्रोणः शरान्पञ्च प्रेषयामास भारत ।
 ते तस्य कवचं भित्त्वा पपुः शोणितमाहवे ॥ २६

निर्विद्धस्तु शरैर्वोरैरकुध्यत्सात्यकिर्भुशम् ।
 सायकान्व्यसृजच्चापि वीरो रुक्मरथं प्रति ॥ २७
 ततो द्रोणस्य यन्तारं निपात्यैकेषुणा भुवि ।
 अश्वान्वद्रावयद्वाणैर्हतस्वतान्महात्मनः ॥ २८
 स रथः प्रभुतः संख्ये मण्डलानि सहस्रशः ।
 चकार राजतो राजन्भ्राजमान इवांशुमान् ॥ २९
 अभिद्रवत गृहीत ह्यान्द्रोणस्य धावत ।
 इति स्म चुक्रुशुः सर्वे राजपुत्राः सराजकाः ॥ ३०
 ते सात्यकिमपास्याशु राजन्युधि महारथाः ।
 यतो द्रोणस्ततः सर्वे सहसा समुपाद्रवन् ॥ ३१
 तान्दृष्ट्वा प्रभुतान्सर्वान्सात्वतेन शरादितान् ।

22 °) Ms-5 ततो द्रोणो महाराज — °) Ś K1-4
 D2 ३ ६ पुनर् (for महद्) — °) T सारथि Ms रथ-
 शक्त्यानुपगम्यो

23 Ms om 23^a-24^b — °) G1 M1 ३ ३ मुमोच
 (for 'ह') M1 ३ तत्र (for तस्य) — °) K1 ३ समा
 हित — °) B2 रथोपस्थं समासाद्य — °) K1 ३ D5 १
 स न्यपीदत, K4 D1 तं न्य (K4 नि)पेक्षत, B1-4 Dc1 वै
 न्यपीदत, B5 संन्यसी°, D2 ३ ६ स (D2 सु) व्यपी°,
 S (Ms om) समलीयत (for संन्यपीदत)

24 Ms om 24^a (of v 1 23) — °) M1 ३
 सत्यको — °) D2 Da ३ ६ T G2 सूतः, M1 ३ ततः
 (for तत्र) — °) D3 मृशं (for च यद्) Dn1 द्रोण
 स, G2 ३ तं द्रोणं (for यद्रोणं) Ś1 अयोधयत काद्रोणं
 (sic, त का, see m, in the original blank space)
 — °) K4 D2 T G2 ३ रईम (for रस्मीञ्) Ś1 स,
 K2 Dc1 यत् (for च)

25 °) Ś2 K1-4 D1 एन (for एव) — °) G1-3
 M1 ३ संख्ये, Ms-5 चैव (for संख्ये) Ś1 K1 *(Ś1
 ह)*****सख्ये, Ś2 जघान द्रोणं सख्ये तु, K2 ३ वि-
 ष्याद्य सात्यकि (K4 त्वरित) सख्ये — °) Ms-5 क्रोध
 यश्चिव मानद

26 °) D2 एव (for पञ्च) — °) Ms-5 प्रे (Ms प्रै)-
 षयस्स महारणे — °) Ś K D (except Dc1, D4
 missing) घोरा (for तस्य) — °) G5 पेतु (for पपु)

27 °) T G M1 ३ स (for तु) — °) D2 अवि-
 द्यत् (for अकुध्यत्) S युयुधानश्चकोप ह — °) Some
 MSS शायकान् K1 ३ Dn1 D2 व्यसृजश्च, T G2 व्यज-

हृ (for व्यसृजच्) Ms-5 व्यसृजत्सायकाभ्राजन् — °)
 Ś2 द्रोणो (for वीरो)

28 °) Ms-5 निहत्य (for निपात्य) D2 मृश,
 Ms-5 युधि (for सुवि) Dc1 विनिपात्येषुणा भुवि — °)
 Ś1 K1 ३ प्राद्रावयद्, Ś2 K2 यत्प्राद्रवद्, K4 च प्राद्र-
 वद्, Dn1 M1 विद्रावयद्, D2 ३ व्यद्रावयन्, T G2 ३
 अद्रावयद्, G2 ३ विद्रावयन् (for व्यद्रावयद्) M2
 अश्वान्वद्रावयन्वाणैर् (sic), Ms-5 तस्याश्वान्वद्रावयन्वा-
 — °) K5 Dn1 D2 १ ३ ततस्ततः, B1 (margin as in
 text) महाबल, D2 ३ रथ (for त्मन)

29 °) T G2 रथे (for रथ) T G2-3 न्यचरत्,
 G1 M विचरन् (for प्रभुत्) Ś K1-4 D1 सैन्ये, G2
 M1 ३ संख्ये, G4 Ms ३ संवे (for संख्ये) — °) K4
 D2 चचार, Dn2 D2 ३ तेजसा, S शुशुभे (for चकार)
 K5 जवनो, Dn3 D2 ३ राजते (for 'तो) D3 राजा
 — After 29, K4 D1 ins

657* तत सारथिनं हत्वा द्रोणस्यापातयद्भयात् ।

शोणाश्वाश्च रथ गृह्य दुद्रुवु सर्वतोदिशम् ।

30 °) Ś2 अभ्यद्रवत — °) Ś2 K1-4 D1 सत्वर-
 (K1 'र, K4 'रान्), B1 ३ Dn1 T G2 ३ ३ घावत ;
 G1 M धीमत (for घावत) — °) Ms-5 इति सर्वे तदा
 क्रोशन्

31 °) Ms-5 सत्यकम् — °) G1 M महारथ (for
 'रथा) — °) K1-3 द्रौणिस (for द्रोणस)

32 °) G4 तं (for तान्) K5 B (except B2) Dc1
 Dn D1 ३ १ ३ संख्ये (for सर्वान्) D2 दृष्ट्वा प्रददय तान्स

प्रभयं पुनरेवासीत्तव सैन्यं समाकुलम् ॥ ३२
 व्यूहस्यैव पुनर्द्वारं गत्वा द्रोणो व्यवस्थितः ।
 वातायमानैस्तैश्चैर्हतो वृष्णिशरादितैः ॥ ३३
 पाण्डुपाञ्चालसंभयं व्यूहमालोक्य वीर्यवान् ।

शैनेये नाकरोद्यत्तं व्यूहस्यैवाभिरक्षणे ॥ ३४
 निवार्य पाण्डुपाञ्चालान्द्रोणाग्निः प्रदहन्निव ।
 तस्यै क्रोधाग्निसंदीप्तः कालसूर्य इवोदितः ॥ ३५

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि त्रिनवतितमोऽध्यायः ॥ ९३ ॥

९४

संजय उवाच ।

द्रोणं स जित्वा पुरुषप्रवीर-
 स्तथैव हार्दिक्यमुखांस्त्वदीयान् ।
 प्रहस्य स्रुतं वचनं वभाषे

शिनिप्रवीरः कुरुपुंगवाग्र्य ॥ १

निमित्तमात्रं वयमत्र स्रुत
 दग्धारयः केशवफल्गुनाभ्याम् ।
 हतान्निहन्मेह नरर्षमेण

वर्त्तन् —^१) Ds सात्वतस्य, D1 माधवेन, Ds G1
 Ms-5 स(Ds सा)त्यकेन (for सात्वतेन) Ds १ (before
 corr) शरोर्मिणा (for शरादितान्) —^२) D1 ३ आभयं
 (for प्र) —^३) Gs महाकुलं (for समा)

33 ^१) Ss Ds G1 M1 ३ इव, Bs एवं, T Gs-5
 Ms-5 अथ (for एवं) —^२) B1 ३ द्रोणो गत्वा (by
 transp) Ks व्यवस्थित (for व्यवस्थित) —^३) Ds
 (by corr as in text) अथैस्तैश्च (by transp) —^४)
 B4 ३ D1 नीतो (for हतो) S1 K1-3 B4 Ds1 Dn D1
 ३ १ ३ शरादित, Ds ३ (marg) बलादितै (for शरा)
 S हतो वार्ष्णेयपीडितै

34 ^१) Ks Dn1 D1 ३ १ ३ संभयं (for संभयं)
 —^२) T Gs-5 दृष्ट्वा (for आलोक्य) Ks Ds बुद्धिमान्
 (for वीर्यवान्) —^३) K4 युद्धं (for यत्न) —^४)
 K1 ३ व्यूहस्यास्य; Ds 'स्येव (for 'स्यैव) B Ds1 Dn
 Ds व्यूहमेवाभ्य (Dn 'न्व) रक्षत; S मेव ररक्ष स (G1
 M1 ३ च)

35 ^१) Some MSS 'पंचालान् —^२) Ds प्रहसन्
 (for प्रदहन्) G1 M द्रोणो ह्यासीदमर्षित —^३) S1
 D1 ३ T Gs द्रोणाग्निः; Bom. ed क्रोधेभ्य (for क्रोधाग्नि)
 Ds व्यूहद्वार समासाद्य —^४) Ds तस्यै काल (for काल-
 सूर्य) Dn ३ इवोद्यत्त (for दित) Gs कालाग्नि प्रदह
 शिव

Colophon Ds missing — Sub-parvan S1 Ks

Bs 4 5 Dn1 D1 ३ १ ३ जयद्रथवध — Day of Droṇa's
 Generalship K1 ३ चतुर्थदिवसे — Adhy name S
 K Dn1 D1 ३ १ ३ सात्यकिप्रवेश, B Ds1 Ds सात्यकि
 प्रवेशे द्रोणपराजय, G1 M1 ३ रथविद्रावर्ण, Bom ed
 सात्यकिप्रवेशे सात्यकिपराक्रम — Adhy no (figures,
 words or both) B1 T Gs-4 115, Bs 124, Dn1
 117, Ds 120, Ds 14, G1 M 114, Gs 111
 — Sloka no Ds1 Dn1 36, Gs 35

94

✎ This adhy is missing in Ds (of v 1 7 87 50)

1 ^१) S तु (for स) D1 जित्वा (for जित्वा) Ds
 प्रवीर (for प्रवीरस्य) —^२) Dn ३ om from स्तथैव up
 to वयमत्र (in 2^a) Ss K1-4 प्रवीरान् (for स्वदीयान्)
 —^३) Ks Ds कुरुपुंगवाग्र्य, Ks 'पाण्डवाग्र्य, Dn1 Ds
 G1 M यदुपुंगवाग्र्य (Dn1 इय)

2 Dn ३ om up to वयमत्र (of v 1 1) Before
 2, G1 Ms-5 ins सात्यकि —^१) Ks एवं; Bs 4 अथ,
 Ds damaged (for अत्र) —^२) S1 दधार*न्, Ss
 K1-3 दधार यत्, Ks D1 ३ ३ दग्धो रिपु (for दग्धारय)
 Some MSS फाल्गुनाभ्यां Ds दग्धारय फाल्गुनकेश-
 वाभ्या —^३) S1 ***न, Ks निहन्मे*, Ks Ds ३ ३
 न्मीह, Ks Ds १ न्मिह (for 'न्मेह) Ks Bs सुरर्ष
 मेण; Ds नरर्षमेयान् (for र्षमेण) —^४) Ss वय सुरे
 शात्मजसंभवेन, Ds रेशस्य सुतेन संक्ये — For 2nd, S

वर्यं सुरेशात्मसमुद्भवेन ॥ २
 तमेवमुक्त्वा शिनिपुंगवस्तदा
 महामृधे सोऽप्यधनुर्धरोऽरिहा ।
 किरन्समन्तात्सहसा शरान्वली ।
 समापतच्छथेन इवामिषं यथा ॥ ३
 तं यान्तमश्वैः शशिशङ्खवर्णै-
 र्विगाह्य सैन्यं पुरुषप्रवीरम् ।
 नाशकुबन्वारयितुं समन्ता-
 दादित्यरश्मिप्रतिमं नराप्यम् ॥ ४
 असह्यविक्रान्तमदीनसत्त्वं
 सर्वे गणा भारत दुर्विषह्यम् ।
 सहस्रनेत्रप्रतिमप्रभावं
 दिवीव सूर्यं जलदन्वपाये ॥ ५

अमर्षपूर्णस्त्वतिचित्रयोधी
 शरासनी काञ्चनवर्मधारी ।
 सुदर्शनः सात्यकिमापतन्तं
 न्यवारयद्राजवरः प्रसह्य ॥ ६
 तयोरभूद्भारत संप्रहारः
 सुदारुणस्तं समभिप्रशंसन् ।
 योधास्त्वदीयाश्च हि सोमकाश्च
 वृत्रेन्द्रयोर्युद्धमिवामरौघाः ॥ ७
 शरैः सुतीक्ष्णैः शतशोऽभ्यविध्य-
 त्सुदर्शनः सात्वतमुख्यमाजौ ।
 अनागतानेव तु तान्पृष्त्वा-
 श्विच्छेद बाणैः शिनिपुंगवोऽपि ॥ ८
 तथैव शक्रप्रतिमोऽपि सात्यकिः

subst

658* इतिहिनतास्मि किरीटमालिना

ह्यह सन्निभ सह पार्षतेन ।

[(L 1) G₁ M हि (for नि) G₆ -मालिना (for -मालिना) — (L 2) G₆ अह, M₁ १ नय (for ह्यह)]

3 Before 3, G₁ M ins सजय —^a Ś₁ [s]थ (for तदा) —^b K₅ B₁₋₃ D₀₁ M₈₋₅ महाहवे (for 'मृधे') D₁ 8 [s]सौ (for सो) D₈ 8 T G₂₋₅ [s]प्र- (for ऽप्य- —^c T G₂₋₅ स शरान्वलीय (for सहसा शरान्वली) —^d Ś K₁₋₃ [अ]पिधाय स, K₅ B₁₋₃ D₀₁ D₀₁ S [आ]मिषाया, D₂ [आ]मिषेच्छया (for [आ]मिषं यथा) B₄ परान् (for यथा)

4 ^a D₆ तं यातम्, D₇ 8 प्रयातम् (for ते यान्तम्) —^b D₂ विहाय (for विगाह्य) D₁ सेनां (for सैन्य) S विगाहमान (for 'ह्य सैन्य) K₅ B₆ D₂ -प्रवीरा, D₅ -प्रवीर, T G₃ -प्रवीर (for -प्रवीरम्) —^c T G₂₋₅ धारयितुं (for वारं) S तपतम् (for समन्ताद्) —^d D₁ नराप्या, D₈ रयाप्य, Bom ed रयाप्यं (for नरां) M₈₋₅ आदित्यरश्मिप्रतिमै- शरैस्ते

5 ^a Ś₁ (sup lin as in text) अनेकसत्त्वं, S अश कुवंशे (for अदीनसत्त्वं) —^b K₅ D₁ 8 सर्वात्मना, D₀₃ D₃ सर्वेगुणैर्, D₈ सर्वेगुणैर् (for सर्वे गणा) Ś₁ B₅ दुर्विषह्य, B₁₋₄ D₀₁ D₂ 4 ये स्वदीया, D₅ दुर्वं

गाह्य, S सत्त्ववत (for दुर्विषह्यम्) —^c Ś₂ K₂ D₈ स्वभाव (for प्रभाव) —^d S प्रतिवीक्षितुं तं (for जलदन्वपाये)

6 ^a D₂ M₈₋₅ त्वथ (for त्वति) —^b M₈₋₅ शरान्किरन् (for शरासनी) —^c K₄ D₈ निवारयद् (for न्यवां) Ś₂ प्रगृह्य (for प्रसह्य)

7 ^a S तदा (for अभूद्) S संप्रहार (G₅ 'भाव) (for 'हार) —^b B₄ 5 D₀₁ समति- (for सतभि) Ś K₂ 8 D₂ 8 व्यससन्, K₁ -व्यससन्, K₄ -प्रशसयन् (for -प्रशसन्) S प्रैक्षत सर्वेनिमिपैस्तु (G₅ प तु) नेत्रै —^c G₁ M यौघास् B₄ 5 सह-, D₂ M₈₋₅ त्वथ, D₅ हि स (for च हि) K₅ तयोश्च युद्ध (for हि सोम काश्च) —^d D₂ [अ]मरैर्द्रा (for [अ]मरौघा) S शक्रस्य (G₅ 'क्र च) वृत्रेण यथैव पूर्व

8 ^a G₁ च (for सु) K₁ 8 G₁ M₁ 2 [s]त्यविध्यत्, B (except B₂) D₀₁ D₂ 7 8 T G₂₋₅ न्यवि, M₈₋₅ न्यवि (for 'अभ्यवि') — D₈ repeats 8^{6cd} after सु दर्शन (in 10^b) —^b T G₂₋₅ सात्वतमुख्यम् (for 'सु ख्यम्) M₈₋₅ सुदर्शनो राजवरप्रवीर —^c S च (for तु) Ś₂ K₂ D₂ पृष्त्कैश्च, D₀₁ प्रसक्तां (for पृष्त्काश) K₅ D₁ 8 (both times) अनागतान्स्थानथ बाणसघात —^d Ś₁ K₁₋₃ राजा; Ś₂ K₄ 5 D₀₁ D₀₁ D₁ 8 5 7 8 (both times) राजन् (for बाणै) M₈₋₅ युयुधान आशु (for शिनिपुंगवोऽपि)

सुदर्शने यान्क्षिपति स्म सायकान् ।
 द्विधा त्रिधा तानकरोत्सुदर्शनः
 शरोत्तमैः स्यन्दनवर्यमास्थितः ॥ ९
 संप्रेक्ष्य बाणाभिहतांस्तदानीं
 सुदर्शनः सात्यकिबाणवेगैः ।
 क्रोधादिधक्षन्निव तिग्मतेजाः
 शरानमुञ्चत्तपनीयचित्रान् ॥ १०
 पुनः स बाणैस्त्रिभिरभिकल्पै-
 राकर्णपूर्णैर्निशितैः सुपुङ्खैः ।
 विव्याध देहावरणं विभिध
 ते सात्यकेराविविशुः शरीरम् ॥ ११
 तथैव तस्यावनिपालपुत्रः
 संधाय बाणैरपरैर्ज्वलद्भिः ।

आजग्निवांस्तान्नजतप्रकाशा-
 श्वतुर्भिरश्वान्श्वतुरः प्रसह्य ॥ १२
 तथा तु तेनाभिहतस्तरस्वी
 नप्ता शिनेरिन्द्रसमानवीर्यः ।
 सुदर्शनस्येपुगणैः सुतीक्ष्णै-
 र्ह्यानिहत्याशु ननाद नादम् ॥ १३
 अथास्य स्रुतस्य शिरो निकृत्य
 भस्त्रेण वज्राशनिसंनिभेन ।
 सुदर्शनस्यापि शिनिप्रवीरः
 क्षुरेण चिच्छेद शिरः प्रसह्य ॥ १४
 सकण्डलं पूर्णशशिप्रकाशं
 भ्राजिष्णु वक्त्रं निचकर्त देहात् ।
 यथा पुरा वज्रधरः प्रसह्य

C 7
B 7
K 7

9 ⁵) S सुदर्शनाय (for 'ने यान्) K₁ स (for स्म)
 B₁ s s D₂ शायकान् D₂ सुदर्शनायोक्षिपते दृष्टकान्
 —^d) B₂ D₂ आस्थित (for आस्थित) S शरोत्तमै
 स्यन्दनवर्यविष्टि (G₂ 'दृ)त

10 For the repetition in D₂ of v 1 8 —^a)
 S D₂ s संप्रेक्षमाणो, Dn₁ D₂ s M₂-s तान्ने (M₂ 'न्वी)
 क्ष्य बाणान् (for संप्रेक्ष्य बा') B₁ (marg as in text)
 विहतास (for निहतास) M₂-s सुदर्शनो (for तदानीं)
 —^b) D₂ om स्याकि S K₁-1 Dn₂ D₁ s s बाणजालैः,
 Dn₁ बाणवर्षैः, D₂ lacuna (for बाणवेगैः) M₂-s
 महाहवे सत्यकबाणवेगैः —^a) B₁-s s D₂ D₂ T G M₁ s
 प्रनृत्यन्, M₂-s स नृत्यन् (for द्विधक्षन्) S₁ तिग्मतेजसः,
 S सीवतेजा (for तिग्म) —^d) B₄ व्यमुञ्चत्, D₂ s
 विमुञ्चत् (for अमुञ्चत्) K₂ D₂ S पुञ्जान् (for
 चित्रान्)

11 ^a) D₂ तथा स बाणैः पुनरभिकल्पैर् —^b) G₁
 M₁ s तपनीय (for निशितैः सु) K₁ s सपुङ्खैः, M₂-s
 सुमुक्तैः (for सुपुङ्खैः) —^a) T G₂ विव्याध (for घ)
 G₁ s s M विदायै (for विभिध) —^d) M₂-s सत्यकस्य
 (for सात्यकेर्)

12 ^a) S पुनश्च (for तथैव) —^b) S K₁-1 सं
 (S₂ सा)नाय्य (for संधाय) —^c) D₂ s जघान बाणैः
 (for आजग्निवाक्त्रान्) S₁ K₁-s तं (for तान्) S₁ रजत-
 प्रकाशं, D₂ ज्वलनप्रकाशैश्च (for रजतप्रकाशाश्च) —^d)

T G₂-s प्रगृह्य (for प्रसह्य)

13 ^a) K₂ B₂ s G₂ [अ]पि, B₂ च, D₂ [आ]शु
 (for तु) T कृतेन (for तु तेन) —^b) S₁ [अ]प्रति
 वार्यवीर्य, S₂ K₁-4 D₁ वासवतुल्यवीर्य, K₂ B D₂
 Dn D₂ s Cd इन्द्रसमानकल्प, D₂ इन्द्रसमप्रभाव (for
 इन्द्रसमानवीर्य) —^c) K₂ om 13^c-14^b —^c) D₂ [ए]व
 शरैः (for [ह]पुगणैः) S [ह]पुमिराशुकारी (for [ह]पुगणैः
 सुतीक्ष्णैर्) —^d) K₁-3 अश्वान् (for हयान्) S₁ अथ
 (for आशु) S नादान् (for नादम्)

14 K₂ om 14^{ab} (of v 1 13) —^a) K₂ तथा
 (for अथ) M₂-s निकृत्य शीर्षं (for शिरो निकृत्य)
 D₂ s s व्यकुंतन्, D₂ s निपात्य (for निकृत्य) —^b)
 S₁ G₂ क्षुरेण (for भस्त्रेण) S₂ K₁-3 दीप्ताशनि, K₂
 B D₂ Dn D₁-s s शकाशनि, D₂ s शक्त्याशनि, G₂
 भस्त्रेणाशुनि (for वज्राशनि) —^c) S₂ K₁-s om 14^{ab}
 —^c) T [अ]स्थ (for [अ]पि) B (except B₄) T G
 M₁ s शितेन धीरः (for शिनिप्रवीरः) —^d) G₂ प्रगृह्य
 (for प्रसह्य) S₁ K₂ s Dn D₁-s s क्षुरेण कालानल
 संनिभेन

15 ^b) K₂ B₄ Dn D₂ s s विचकर्त, S निपपात
 (for निचकर्त) —^c) B₁-s s D₂ D₂ transp यथा
 and पुरा S वज्रधरेण कृतं (for 'धर प्रसह्य) —^d)
 S व (G₂ s M व)लस्य शीर्षं महदुग्रूप Cd cites बलस्य
 (as in text)

बलस्य संख्येऽतिबलस्य राजन् ॥ १५
 निहत्य तं पार्थिवपुत्रपौत्रं
 रणे यदूनामृषभस्तरस्त्री ।
 मुदा समेतः परया महात्मा
 राजा राजन्सुराजकल्पः ॥ १६
 ततो यथावर्जुनमेव येन
 निवार्य सैन्यं तव मार्गणौघैः ।

सदश्वयुक्तेन रथेन निर्या-
 छोकान्विसिस्मापयिषुर्नृवीरः ॥ १७
 तत्तस्य विस्मापयनीयमग्न्य-
 मपूजयन्त्योधवराः समेताः ।
 यद्वर्तमानानिषुगोचरेऽग्नी-
 न्ददाह वाणैर्हुतभृग्यथैव ॥ १८

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि चतुर्नवतितमोऽध्यायः ॥ ९४ ॥

९५

संजय उवाच ।

ततः स सात्यकिर्धीमान्महात्मा वृष्णिपुंगवः ।

सुदर्शनं निहत्याजौ यन्तारमिदमब्रवीत् ॥ १
 रथाश्वनागकलिलं शरशक्त्यूर्मिमालिनम् ।

16 ^a) T G₂₋₅ पार्थिवपुत्रपौत्रं D₂ राजपौत्रं, M₂₋₅ पुत्रपुत्र (for -पुत्रपौत्रं) —^b) D₂ S संख्ये (G₁ s M 'खे') (for रणे) T G₂₋₅ M₂₋₅ मधूनाम् (for यदूनाम्) K₁₋₈ वृषभस् (for ऋषभस्) G₁ M प्रमाथी (for तरस्त्री) — M₂ om. 16^c-18^d —^e) S₁ परीत, K₁ समीत, D₂ सयुक्त (for समेत) D₂ मनस्वी (for महात्मा) —^a) D₂ संख्ये (for राजन्) D₂ तुल्य (for कल्प) — For 16^c, S (M₂ om) subst

659* मुदा महत्यामियुतो महात्मा
 महाहवे शक इवामरेश ।

17 M₂ om. 17 (of v l 16) —^a) S (M₂ om) प्रयातो (for यथाव) B D₂ D₂ D₂ s अर्जुन (for अर्जुनम्) S K₁₋₄ D₁ तेन, S (M₂ om) वीरो (for येन) —^b) B₂ D₂ सेना (for सैन्य) M₂ s सैन्यानि राजन्सहसा विदार्य —^c) K₄ D₂ s निर्ययौ, B₁₋₈ s D₂ D₂ S (M₂ om) नृल्ल, B₂ D₂ D₁ s १८ राजल्ल (for निर्याल्ल) —^d) D₁ s १८ लोकं, D₂ क्रोधाद् (for लोकान्) S₁ K₁₋₈ विषिस्मापयिषुर् (K₁ 'युर्'), G₁ s 4 M₁ s विस्मिप (for विस्मिप) D₂ नृवीरान् (for नृवीर) M₂ s गतेन विस्मापयतीव लोकं

18 M₂ om. 18 (of v l 16) —^a) D₂ s G₁ M₁ s तं (for तत्) S (M₂ om) ते विस्मयनीयम् (for विस्मापयनीयम्) —^b) G₁ M (M₂ om) यौधवरा (for

योध') S (M₂ om) स्वदीया (for समेता) —^c) D₁ s प्र, T G₁₋₄ M₁ s तान्, M₂ s यान् (for यद्) D₂ s वर्तमानो (for 'मानान्') S₂ K₁₋₈ इषुणाजिरे, D₂ s रिषुगोचरे (for इषु) K₂ यद्वर्तमानास्त्रि रणाजिरे रिषुर्; G₂ यावन्विजानेषु च गोचरेषु —^d) D₂ यथाज्य (for यथैव)

Colophon D₂ missing — Sub-parvan S₁ K₄ s B₂ s 5 D₂ D₂ D₁ s १८ जयद्रथवध — Day of Drona's Generalship K₁ s चतुर्यदिवसे — Adhy name S K D₁ s 6-8 सालकिप्रवेश, B D₂ D₂ s G₁ M₁ s सात्यकिप्रवेशो सुदर्शनवध — Adhy no (figures, words or both) B₁ T G₂₋₄ 116, B₂ 146, B₂ 125, D₂ 118, D₂ 121, D₂ 15, G₁ M 115, G₂ 112 — Stoka no D₂ D₂ G₂ 18

95

Thus adhy 19 missing in D₂ (of v l 7 87 50)

1 After the ref., S ins

660* निजिल्ल कृतवर्माण भारद्वाजं च संयुगे ।

—^a) D₂ तु (for स) D₂ धीरान् (for धीमान्) S स सात्यकि सत्यध्विर —^b) S शानि (for वृष्णि). — After 1^{ab}, S ins ;

खङ्गमत्स्यं गदाग्राहं शूरायुधमहास्त्रम् ॥ २
 प्राणापहारिणं रौद्रं वादित्रोत्कुष्टनादितम् ।
 योधानामसुखस्पर्शं दुर्धर्मजयैषिणाम् ॥ ३
 तीर्णाः स्म दुस्तरं तात द्रोणानीकमहार्णवम् ।
 जलसंधवलेनाजौ पुरुषादैरिवावृतम् ॥ ४
 अतोऽन्यं पृतनाशेषं मन्ये कुनदिकामिव ।
 तर्तव्यामल्पसलिलां चोदयाश्चानसंभ्रमम् ॥ ५

हस्तप्राप्तमहं मन्ये सांप्रतं सव्यसाचिनम् ।
 निर्जित्य दुर्धरं द्रोणं सपदानुगमाहवे ॥ ६
 हार्दिक्यं योधवर्यं च प्राप्तं मन्ये धनंजयम् ।
 न हि मे जायते त्रासो दृष्ट्वा सैन्यान्यनेकशः ।
 चह्नेरिव प्रदीप्तस्य ग्रीष्मे शुष्कं तृणोलपम् ॥ ७
 पश्य पाण्डवमुख्येन यातां भूमिं किरीटिना ।
 पत्त्यश्चरथनागौघैः पतितैर्विपमीकृताम् ॥ ८

C 7 411
B 7 119
K 7 11

661* दुर्योधनं च निर्जित्य शूरं चैव सुदर्शनम् ।
 जलसंधं निहत्याजौ शूरसेन च पार्थिवम् ।
 म्लेच्छांश्च बहुधा राजन्काश्यपुत्र च संयुगे ।
 निषादास्तं कणाक्षैव कर्लिगान्मगधानपि ।
 केकयाश्चूरसेनांश्च तथा पर्वतवासिन । [5]
 काम्बोजान्यवनांश्चैव वसतांश्च शिबीनपि ।
 कौसलान्मगधाश्चैव यातुधानान्सतित्तिरान् ।
 एताश्चान्यात्रणे हत्वागच्छद्युद्धे स सात्यकि ।
 रुधिरौघनदीं घोरं केशशैवलशाङ्गलाम् ।
 शक्तिग्राहसमाकीर्णां छद्महसोपशोभिताम् [10]
 दुस्तरां भीरुनिर्जित्य शूरलोकप्रवाहिनीम् ।

[(L 1) T G₂₋₄ निर्भिष (for निर्जित्य) — (L 4) G₁ M₁ 2 मागधान् (for मं) — (L 6) G₈₋₈ कामो जान् M₂ वसतीश्च — (L 7) G₂ कौसलान् G₁ M वाटधानांश्च, G₂ मगधांश्चापि (for 'क्षैव') G₂ सद्मज्ञश्च (for सतित्तिरान्) — (L 8) G₁ M गच्छन् (for [अ] गच्छद्) G₁ M₁ 2 स सात्वत (for 'त्यकि') — (L 9) G₁ M रुधिरस्य (for 'रौघ') G₂₋₅ शैवाल (for 'शैवल') — (L 10) G₁ M शक्ति (for शक्ति)]

— °) S प्रव (G₁ M₁ 2 २ प्राव, M₈ 4 प्रावृ) लै दृषितो राजन् — °) K₅ B D₀₁ D₁ D₂ १ २ पुनर् (for इदम्) S पुनर्यतारमग्रवीव

2 °) S₂ K₁₋₄ G₁ M रथनागाश्चक (G₁ M₁₋₄ स) लिङ् — °) D₈ om शर K₁ 2 D₂ १ शक्ययुर्मि, D₂ शक्ययुष्टि, T G₂₋₅ शक्ययुष्टि (for 'शक्ययुर्मि') B₁ M₈₋₅ सकुलं (for मालिनम्) — °) D₈ M₈₋₅ मत्स्य (for मत्स्य) D₃ महा (for गदा) — °) S₂ K₁₋₄ D₁ D₂ १ २ शूरयोधः, B₁ नरायुध, B₂ (marg) २ D₀₁ शरा, B₁ शूराव, D₂ M₁ 2 युत्त- (for युध)

3 °) M₈₋₅ शूरापहारिणं (for प्राणा) B (except B₁) D₀₁ D₂ S (except M₈₋₅) रौरं (for रौद्रं) — °) S₁

D₁ वादितोत्कुष्ट, S₂ D₀₁ D₂ २ वादित्रोत्कुष्ट, S 'त्रोत्कुष्ट- (for 'त्रोत्कुष्ट) — °) S शूराणां सुखसंस्पर्श — °) K₁ दुर्धर्वण जयैषिणा, B₂ दुर्धर्ममरैरपि, D₁ दुर्गंधं च जयैषिणा, D₂ दुर्धर्ममितिजसं, D₃ २ 'पं सजयैषिणा, T G₂₋₅ अस्पर्शमय (G₂ 'शर्मय-) भीरुणा, G₁ M दुस्पर्शमय (G₁ 'शर्मम) भीरुभि

4 °) K₁ D₀₁ D₂ तीर्ण, B₂ G₁ M तीर्त्वा, D₃ २ तीर्णं, D₁ २ G₂ 4 तीर्णा (for तीर्णा) K₅ D₁ D₂ ६-२ M₈₋₅ सु, B₂ स्मो, G₁ M₁ 2 तु (for स्म) — °) G₁ M द्रोणानीकं (for 'नीक-) — °) K₁ D₀₁ D₁₋₃ १ २ बलैराजौ, K₅ बलै राजन्, D₂ वधेनाजौ (for 'बले-नाजौ) — For 4^{cd}, S subst.

662* शौर्यसत्त्वबलोपेत शूराणिजसेवितम् ।

[G₁ 4 २ M₁ 2 जलोपेत (for 'बलो') G₅ शौर्यवर्ण जशोभित, M₈₋₅ शूराणिजस्यसेविक (M₈ 'त) (for the post half)]

5 °) S₁ K₁ 2 4 B D₀₁ ततो (for अतो) N (except B D₀₁, D₁ missing) T G₂₋₅ [s]न्यत् (for सन्यं) — °) S₁ K₁ 2 4 G₅ कर्तव्याम् (for ततै) T G₂ २ २ M₈₋₅ स्वरूप (for अरूप-) G₁ 4 M₁ 2 तरितव्या सुसलिला — °) D₁ D₂ नोदय (for चो) K₅ अभीतवत्, B₁₋₃ २ D₀₁ G₁ 4 M₁ 2 असंभ्रमात् (for अभ्रम्)

6 °) B₁ हस्तप्राप्त्यम् (for 'प्राप्तम्) S₁ (sup in as in text) २ हृदं, K₁₋₄ हम् (for अहं) — °) S₂ K₂ संप्राप्तं, D₂ सैधवं (for सांप्रतं) G₁ M सव्यसाचिनमाहवे — °) B₁₋₃ D₀₁ विजित्य (for निर्जित्य) S₂ K₁₋₄ D₂ S दुर्जयं (G₂ 'नं) (for दुर्धरं) — °) G₁ M ये च तस्य पदानुगा

7 °) S₂ K₁₋₄ योधवर्णं (for 'वर्यं) S हार्दिक्यमपि योद्धारं — °) S₂ K B₁ D₁ D₂ २ २-२ T G₂₋₅ transp प्राप्त and मन्ये — °) T G₂₋₅ दृष्ट्वा सैन्यमशेषत — °) S₂ K B₁ D₁ D₂ २ २-२ वने (S₂ 'नं), G₁ M₁ २ दृष्ट्वा

अभ्याशस्थमहं मन्ये श्वेताश्वं कृष्णसारथिम् ।
 स एष श्रूयते शब्दो गाण्डीवस्यामितौजसः ॥ ९
 यादृशानि निमित्तानि मम प्रादुर्भवन्ति वै ।
 अनस्तंगत आदित्ये हन्ता सैन्धवमर्जुनः ॥ १०
 शनैर्विश्रम्भयन्नश्वान्याहि यत्तोऽरिवाहिनीम् ।
 यत्रैते सतनुत्राणाः सुयोधनपुरोगमाः ॥ ११
 दंशिताः क्रूरकर्माणः काम्बोजा युद्धदुर्मदाः ।
 शरबाणासनधरा यवनाश्च प्रहारिणः ॥ १२

(for श्रीष्ते) Śs K4 B4 Dn D1-2, 5-8 शुष्क (for शुष्क) K5 B1 Dn1 तृणोलुप, D1 2 T G2 3 तृणालयं, D2 3 5 तृणालये, G5 तृणोच्चय (for तृणोलपम्)

8 °) Ś1 (orig) सैन्येन, Ś1 (sup lin) चरिण (for मुख्येन) — °) Ś K1.2 याता, Dn1 चिता, Ds (marg as in text) जितां (for यातां) Ś-K1-8 भूमि (for भूमि) — °) G1 M पावितैर् (for प) D1 8 विषतां (for विषमी) Ś K1-8 D1 कृता, T1 G8 कृतै (for कृतम्) — After 8, B Dn1 ins

663* ब्रूयते तद्यथा सैन्यं तेन भग्नं महात्मना ।
 रथैर्विपरिचावन्निर्गजैरश्वैश्च सारथे ।
 कौशेयारुणमकाशमेतदुद्भूयते रजः ।

9 G2 om 9 — °) K1 B1 2 4 5 Dn1 D2 5-8 अभ्यासस्थम् (for शस्थम्) — °) B Dn1 D2 2 5 एष स, Dn2 य एष (for स एष) — °) D1 8 गाजि (Ds 'जी') वस्य — For 9°d, S (except G2) subst

664* श्रूयते द्वेष निर्घोषो जलदस्येव गर्जतः ।

[Ms-5 [s] पि (for हि)]

— T G1 2-5 M ins after 9 G2 after 8

665* विष्कार्यमाणस्य रणे गाण्डीवस्यामितौजसः ।
 अभ्याशस्थमहं मन्ये सैन्धवस्य किरीटिनम् ।
 तादृशं श्रूयते शब्दं सैन्यानां सागरोपमं ।

[G2 om lines 1-2 — (L 1) M1 गणे (for रणे) G1 M महात्मन (for [म]मितौजस) — (L 3) G5 तादृश G5 सागरोपम]

10 °) D2 सूत, G2 तथा (for मम) D2 मे, S च (for वै) — °) S अनस्तमित आदित्ये — °) S सैन्धवं निहिन्यति

शकाः किराता दरदा बर्बरास्ताम्रलिप्तकाः ।
 अन्ये च बहवो म्लेच्छा विविधायुधपाणयः ।
 मामेवामिमुखाः सर्वे तिष्ठन्ति समरार्थिनः ॥ १३
 एतान्सरथनागाश्चाभिहृत्याजौ सपत्तिनः ।
 इदं दुर्गं महाघोरं तीर्णमेवोपधारय ॥ १४
 सूत उवाच ।

न संभ्रमो मे वार्ष्णेय विद्यते सत्यविक्रम ।
 यद्यपि स्यात्सुसंकुद्धो जामदग्न्योऽग्रतः स्थितः ॥ १५

11 °) Ś1 K4 D1 विष्टंभयन्, D2 S विभ्रामं (for विभ्रम्भं) Ś2 K1-8 शनैर्विष्टंभयित्वाभान् — °) B Dn2 D1 S याहि यत्रारिवाहिनी (B5 Ms 2 'नीं) — K2 G5 repeat 11°d after 13°d — °) K2 (second time) 5 B1 Dn1 D1 2 7 8 G5 (second time) सतल, D5 सुतल, T G2 4 [5] स तल, G1 5 (first time) M सुतनु (for स) — °) Ś K1 2 (both times) 3-5 B5 दुर्योधन (for सुयो)

12 Ś K1-8 5 Dn1 D5 7 8 read 12°-13° after 17°b, K4 B1 D1 repeat the same after 17°b D2 om. 12° — °) K2 1 4 (second time) B1 (first time) G (except G2) M दसिता — °) Ś1 D1 (second time) कामोजा — °) Ś1 परा (for धरा) K4 (first time) शरबाणायुधधरा — °) Dn2 om from यवना up to बहवो (in 13°) B1 (second time) कावोजा युद्धनि जिता

13 For the sequence in Ś K1-8 5 Dn1 D5 7 8 and the repetition in K4 B1 D1, of v l 12 Dn2 om up to बहवो (of v l 12) — °) D2 दूरा, M1 2 शता (for शका) — °) M1 2 ददरास (for बर्ब) K4 (first time) B1 (both times) 2 3 D5 7 8 G1 M ताम (for ताम्र) Ś2 लिप्तका, D1 लिसगा (for का) — °) D2 T G M1 2 विविधा (for बहवो) B4 बहवो न्ये च म्लेच्छा वै — °) K1 विविधायुधपाणयणा (hypermetric) — After 13°d, K2 G5 repeat 11°d — °) D2 6 ममैव (for मामेव) D5 (marg as in text) कर्णे (for सर्वे) D2 ममैवामिमुख संख्ये — °) Ś स परार्थिन, K1-8 सापरा, T G1-4 M कलहा, G5 2 हायना (for समरार्थिन)

14 °) K2 एवं (for एतान्) K5 पत्यश्वान्, G4 नागाश्च (for नागाश्वान्) — °) Ms om. हत्याजौ सपत्ति. D5 निपत्य (for निहत्य) Ś2 अन्यान् (for भाजौ) K5

द्रोणो वा रथिनां श्रेष्ठः कृपो मद्रेश्वरोऽपि वा ।
 तथापि संभ्रमो न स्यात्त्वामाश्रित्य महाभुज ॥ १६
 त्वया सुबहवो युद्धे निर्जिताः शत्रुसदन ।
 न च मे संभ्रमः कश्चिद्धतपूर्वः कदाचन ।
 किमु चैतत्समासाद्य वीर संयुगगोष्पदम् ॥ १७
 आयुष्मन्कतरेण त्वा प्रापयामि धनंजयम् ।
 केषां क्रुद्धोऽसि वार्ष्णेय केषां मृत्युरुपस्थितः ।
 केषां संयमनीमद्य गन्तुमुत्सहते मनः ॥ १८

के त्वां युधि पराक्रान्तं कालान्तकयमोपमम् ।
 दृष्ट्वा विक्रमसंपन्नं विद्रविष्यन्ति संयुगे ।
 केषां वैवस्वतो राजा स्मरतेऽद्य महाभुज ॥ १९
 सात्यकिरुवाच ।
 मुण्डानेतान्हनिष्यामि दानवानिव वासवः ।
 प्रतिज्ञां पारयिष्यामि काम्बोजानेव मा वह ।
 अद्यैषां कदनं कृत्वा क्षिप्रं यास्यामि पाण्डवम् ॥ २०
 अद्य द्रक्ष्यन्ति मे वीर्यं कौरवाः ससुयोधनाः ।

C 7 47
B 7 11.
K 7 11.

सदतिन, Ds ॥ पदातिन, T G M1 २ ४ ५ ससैनिकान्
 (for सपत्तिन) — °) B5 युद्धं, T G5 दुष्ट, G1-4 M1 २
 दुष्टं (for दुर्गं) G5 ४ अहो (for महा) — °) S2
 तीक्ष्णम्, K4 D1 दीर्घम्, G5 कीर्णम् (for तीर्णम्)
 D2 २ ० ० अवधा (G5 'ता') रय (for उप)

15 D2 सुमित्र (for सुत) — °) G1 M1 २ सभ्रमे
 (for 'मो') G5 वा (for मे) D2 संभ्रमो मे न वार्ष्णेय
 — °) K5 स सकुद्धो, K5 च सं; Dn D1 २ १ तव
 कुद्धो (for सुसकुद्धो)

16 G1 M read 16^{ab} twice — °) G1 M (all
 second time) कर्णो (for द्रोणो) S1 वारयितु, S2 K1-4
 D1 वा जयतां, T G2-4 [s] रि रथिना (for वा रथिनां)
 — °) G1 M (all second time) तथा (for कृपो) K5
 वा श्र्यवको, S शारद्वतो (for मद्रेश्वरो) K4 D1 मद्रेशोपि
 कृपो (K4 तो) य वा; B4 कृपो दुर्योधन स्वयं, D2 मद्र
 राज्ञा कृप स्वय — °) S नास्ति (for न स्यात्) — °)
 B4 D5 महाभुज

17 For the sequence in S K1-3 ५ Dn1 D5 १ ३
 and the repetition in K4 B1 D1, cf. v 1. 12 — °)
 B4 [अ]थ (for सु) K5 बहुदो (for बहवो) — °)
 D2 तापन (for 'सुदन') — °) S2 नैव, B1 न मे, S
 न हि (for न च) B1 च, D2 तत् (for मे) — °) B4
 भूत पूर्व, Dn1 भूतपूर्व, G5 वृत् पूर्व (for भूतपूर्व) S2
 B5 ५ Dn1 Dn2 D2 ६ कथचन (for कदाचन) — °) K4
 T G5 ४ किमु वैतत्; K5 B Dn1 Dn D2 २ ५ ५ ५ G1
 M1 २ किमुवैतत्, G2 किमु वैतान् (for किमु वैतत्)
 — °) B4 Dn1 Dn1 D1 धीर, G1 M रणे (M4 'ण')
 (for वीर)

18 ^{ab}) S1 अंतरेण; B4 कतमेण (for कतरेण) S1
 K5 B D (D4 missing) स्वा (for स्वा) G1 M पथा
 धेन (for धनंजयम्) T G2-5 आयुष्मन्प्रापयामि त्वां कत-

रण (G5 स्वामधरेण) पथार्जुन — G5 om. 18°-19°
 — °) K4 तेषा, S (G5 om) के (G2 ते)भ्य (for
 केषा) — °) T G2-4 कास्विन्, G1 M कांश्च (for
 केषां) D5 १ ३ अवस्थित (for उप) — °) K5 संय
 मिनीम्, Ds G1 M1-4 सायम (M3 ४ 'मि)नीम्, Cd
 सयमनीम् (as in text) M3-5 त्वद्य (for अद्य) T
 G2-4 केषा संघ (G4 'य)मनीकस्य — °) T G2-4 इतुम्
 (for गन्तुम्)

19 G5 om 19^{ab} (cf v 1 18) — °) S K1-4
 श्रुत्वा, D2 ० केषा, T G (G5 om.) M1 २ के वा,
 M3-5 के वै (for के त्वां) — °) T G5 ४ विनय (for
 विक्रम) — °) T G2-4 विद्रसिष्यन्ति, Cd विद्रवि
 (for विद्रवि) — °) G1 २ M1 २ तेषा (for केषा)
 — °) S स्मरत्यद्य (for 'तेऽद्य) — After 19, B4 Dn2
 D2 २ ० 1ns

666*

सूत उवाच ।

इत्येव कर्म कुर्वाणमन्तकप्रतिम रणे ।

शिने पौत्रस्तयोवाच यन्तारं दृष्टमानस ।

[B4 Dn2 Ds om the ref. D2 सजय (for सूत)
 B1 om line 1 — (L 2) D2 transp शिने and पौत्र
 B4 [5] य यतारम् (for तयोवाच) Dn2 दृष्ट (for दृष्ट)
 B4 उवाच प्रहस्तत्रिव (for the post half)]

20 °) S2 मदान् (for मुण्डान्) M3-5 इमान् (for
 एतान्) — °) S1 वामन (for वासव) — °) B2 २ ५
 D2 २ १ T G2-5 पालयिष्यामि, Cd पार (as in text)
 — °) S1 K4 कामोजान् S2 K4 ५ B1 २ ४ ५ D (D4
 missing) G1 M Cd मा (for सा) T G2-5 कामो-
 (G4 ५ 'मो)जास्तेषुमाहवे — °) Dn2 अत्रैषां, D2 ०
 अद्यैव, T G3-5 अन्येषां (for अद्यैषां) — °) N
 (except B1-5 ५, D4 missing) म्रियं (for क्षिप्रं)

21 °) S K1-4 D1 द्रक्ष्यं (S 'क्ष')ति, D2 ० द्रक्ष्यं

मुण्डानीके हते हत सर्वसैन्येषु चासकृत् ॥ २१
 अद्य कौरवसैन्यस्य दीर्यमाणस्य संयुगे ।
 श्रुत्वा विरावं बहुधा संतप्यति सुयोधनः ॥ २२
 अद्य पाण्डवमुख्यस्य श्वेताश्वस्य महात्मनः ।
 आचार्यककृतं मार्गं दर्शयिष्यामि संयुगे ॥ २३
 अद्य मद्राणनिहतान्योधमुख्यान्सहस्रशः ।
 दृष्ट्वा दुर्योधनो राजा पश्चात्तापं गमिष्यति ॥ २४
 अद्य मे क्षिप्रहस्तस्य क्षिपतः सायकोत्तमान् ।
 अलातचक्रप्रतिमं धनुर्द्रक्ष्यन्ति कौरवाः ॥ २५
 मत्सायकचिताङ्गानां रुधिरं स्रवतां बहु ।

सैनिकानां बधं दृष्ट्वा संतप्यति सुयोधनः ॥ २६
 अद्य मे क्रुद्धरूपस्य निमतश्च वरान्वरान् ।
 द्विरर्जुनमिमं लोकं मंस्यते स सुयोधनः ॥ २७
 अद्य राजसहस्राणि निहतानि मया रणे ।
 दृष्ट्वा दुर्योधनो राजा संतप्यति महामृधे ॥ २८
 अद्य स्नेहं च भक्तिं च पाण्डवेषु महात्मसु ।
 हत्वा राजसहस्राणि दर्शयिष्यामि राजसु ॥ २९
 संजय उवाच ।
 एवमुक्तस्तदा हतः शिक्षितान्साधुवाहिनः ।
 शशाङ्कसंनिकाशान्वै वाजिनोऽचूचुदद्भृशम् ॥ ३०

(for द्रक्ष्यन्ति) —⁵) Ds 7 s कौरवेया, G1 M कुरव
 स (for कौरवा स-) — After 21^{ab}, Ds ins

667* पार्थिवास्तस्य विविधं महास्त्रस्य प्रयोजनम् ।

मकरभजान्महामुष्टिं कृष्णादूरेषुपातनम् ।

जगद संभ्रमो युद्धे मोक्ष शूरात्मजाभज ।

—^c) G2 सैन्ये (for सूत) —^d) K1 सर्वे (for सर्व-)
 T G2-1 वासकृत्, G1 M दारुणे (for चासकृत्) B1
 सर्वसैन्ये निराकृते, Ds सर्वानीकेषु चासकृत्

22^a) G1 M अद्यैव कुरुसैन्यस्य —^b) Gs-s कीर्य-
 माणस्य (for दीर्य) — S1 D2 om (hapl) 22^c-23^d
 —^d) Dn1 D3 संतप्यति, S तप्यते स (for संतप्यति)

23 S1 D2 om. 23 (of v 1 22) —^c) B Dc1
 Dn D1 s s आचार्यस्य, D1 s र्यक; Gs s आचार्यैक-
 Gs आचार्येण (for आचार्यक-) Ms s कृत्वान्मार्गान् (for
 -कृत मार्ग) — After 23, S ins.

668* अद्य मे युद्धमानस्य फलनुसरेव सायकान् ।

पतितप्रथनागेषु दृष्ट्वा शोचन्ति शत्रव ।

[G1 M1 2 repeat line 2 after 25^{ab} — (L 2)
 T Gs-s शोचतु (for शोचन्ति)]

24 Ms-s om 24^a-25^b —^a) D1 s अद्य (for
 अद्य) —^b) G1 M1.2 यौध- (for योच) — S1 K1-s
 om 24^c-28^d —^d) D2 s s करिष्यति (for गमिष्यति)
 K1 D1 संतप्य (K1 -न्त)ति महामृधे — After 24,
 Dn1 reads 27^{ab}

25 S1 K1-s om 25, Ms-s om 25^{ab} (for both,
 of v 1 24) —^a) B2 अद्य मोक्ष ग्रहस्तस्य —^b)
 G1 M1.2 असत् (for क्षिपत) K1 Dn2 D1.2 s क्षिपत

सायकान्वहन् — After 25^{ab}, G1 M1 2 repeat line 2
 of 668*

26 S1 K1-s om 26 (of v 1 24) —^b) Ds s-1
 अवता (for जवता) B1 D1 मुहु (for बहु) Ds
 वमतां रुधिरं बहु —^c) Ds श्रुत्वा (for दृष्ट्वा) — For
 26^{ab}, S subst

669* रुधिरोक्षितसर्वाङ्गान्मद्राणशकलीकृतान् ।

दृष्ट्वा नागवरान्मुख्ये

—^d) Ds s संव्रस्यति, T Gs-s Ms-s विप (Gs 'व)-
 त्यति, G1 M1 2 विवेत्यति (for संतप्यति)

27 S1 K1-s om 27 (of v 1 24) Dn1 reads 27^{ab}
 after 24 —^a) D1 om (hapl) from अद्य up to ते
 स (in 27^d) Dc1 D1 s अद्य (for अद्य) Ds स- (for
 मे) —^b) D1 तु (for च) D1 नरान्वरान्, T G1-1
 Ms-s परान्वरान्, G1 M1.2 परान्वरान् (for वरान्वरान्)
 Gs पदातीक्षितश्चरान् —^c) S द्विफल्युनम् (for द्विर
 र्जुनम्) —^d) Ds s Gs मंस्यते (for मंस्यते) B1 Dn2
 Ds 1 [s]द्य, D2 [s]सौ, Ds च, Ds स; T Gs-s वा
 (for स)

28 S1 K1-s om 28^{ab} (of v 1 24) —^a) D1 s
 अद्य (for अद्य) —^b) K1 हतानि च (for निहतानि)
 Dn1 G1 महा- (for मया) —^c) B1-s Ms s सुयोधनो
 (for दुर्यो) —^d) S भविष्यति सुदुर्मना

29^a) S1 अति (for अद्य) Ds G1 M1 2 transp
 स्नेहं and भ (Ds द) किं —^b) K1 महसु च (for
 महामसु) — After 29^{ab}, Ds ins

670* बल दीर्य कृतत्वं मम ज्ञास्यन्ति कौरवा ।

ते पिबन्त इवाकाशं युयुधानं ह्योत्तमाः ।
 प्रापयन्त्यवनाञ्शीघ्रं मनःपवनरंहसः ॥ ३१
 सात्यकिं ते समासाद्य पृतनास्त्रनिवर्तिनम् ।
 बहवो लघुहस्ताश्च शरवर्षैरवाकिरन् ॥ ३२
 तेषामिषूनथास्त्राणि वेगवन्नतपर्वभिः ।
 अच्छिनत्सात्यकी राजन्नैनं ते प्राप्नुवञ्शराः ॥ ३३
 रुक्मपुङ्खैः मुनिशितैर्गार्धपत्रैरजिह्वगैः ।
 उच्चकर्त शिरांस्युग्रो यवनानां भुजानपि ॥ ३४

शैक्यायसानि चर्माणि कांस्यानि च समन्ततः ।
 भित्त्वा देहांतथा तेषां शरा जग्मुर्महीतलम् ॥ ३५
 ते हन्यमाना वीरेण म्लेच्छाः सात्यकिना रणे ।
 शतशो न्यपतन्तत्र व्यसवो वसुधातले ॥ ३६
 सुपूर्णायतमुक्तैस्तानव्यवच्छिन्नपिण्डतैः ।
 पञ्च पद सप्त चाष्टौ च विभेद यवनाञ्शरैः ॥ ३७
 काम्बोजानां सहस्रैस्तु शकानां च विशां पते ।
 शवराणां किरातानां वर्वराणां तथैव च ॥ ३८

C. 7
B. 7
K. 7— Ds om 29°

30 °) Śs K1-4 T G2-4 तत (for तदा) — °)
 Dns om (hapl) from शशाङ्क up to मन (in 31^d)
 — °) Śs K1-4 चादिनो (for चाजिनो) Dn1 Ds 7 8
 [s] नुबुद्, Bom. ed व्यतद् (for ज्बुद्) — For
 30, G1 M subst

671* चोदितो वृष्णिवीरेण स सूत साधुशिक्षित ।
 ततः शशाङ्कसंकाशान्विकुर्वाणान्ह्योत्तमान् ।

— After 30, B ins

672* सैन्यवांश्चोदिता यन्त्रा ऊहुस्ते सत्यक रणे ।

[G1 M1: चोदयत्तनाद्; G2 चोदयत्तनां, M3-5 चोदया
 माम (for चोदिता यन्त्रा) G6 सैन्यवांश्चोदितवत्तर (for the prior
 half) G7 ऊपुर् (for ऊहु) G8 स रथात् (for रणे)]

31 Dns om up to मन (of v 1 30) — °) Ds
 यवना (for 'नाम्) Śs B2 D2 M3-5 प्रापयन्त्यवनानीक,
 G2 प्रापर्यत्यवनी शीघ्र — °) Ds मनोमारुहंरहस, M3-5
 हरयो वासव यथा

32 °) M3-5 सत्यक (for सात्यकि) Ds तु (for
 ते) — °) T G2 [अ]निवर्तिन (for वर्तिनम्) D7 8
 पृतनाप्रविवर्तिनं, G1, 2-5 M यवनास्त्रनिवर्तिन — °)
 B1 बहुधा (for बहवो) — After 32^{ab}, Ds ins

673* यवना सुमहाबला ।

केवेति चादिन सर्वे

33 °) D2 2, 5-7 E तथा (for अथ) — °) K2 B2
 4, 5 Dns D1-2, 6 T G M1: वेगवान् (for 'वन्) — °)
 Ś D7 अच्छिन्नत् (sio) (for 'नत्) M3-5 सत्यको (for
 सात्यकी) — °) D2 न चैनं, D3 नैव ते, S न ते तं
 (for नैनं ते) G1 M प्राप्नुवत्यथ (M3-5 'स्युत्)

34 °) Ś K2 4 गार्धपत्रैर्; K1: 2 गृध्रपक्षैर्, Dn1

D1: 8 7 गार्धपत्रैर्, D2 S गृध्र (for गार्ध) Ś K1-4
 Dns D1: 8 8 सुते (Dns सते, D2 तु ते) जनै (for
 अजिह्वगै) — °) D1 तथकर्त (for उच्च) Ś2 (marg
 as in text) [अ]जौ (for [उ]ग्रो)

35 °) Śs K1-4 B2 D1 7 8 G1 8 4 M सै (B2 श) क्या
 यसानि (for शैक्या) Cd oites शैक्यायसो Dn1 सर्वाणि,
 Ds चर्माणि (for व) — °) D2 S महोति च (D2
 M3-5 'स्युत्) (for समन्तत) Dn1 कवचानि समतत
 — °) D2 8 6 G2 भित्त्वा तेषां तदा (G2 'था) देहं (D2
 G2 देहान्), M3-5 भित्त्वा देहान्द्वारास्तस्य — °) M3-5
 तेषां पेतुर (for शरा जग्मुर्) D7 8 महीतले (for 'तलम्)

36 Ds om (hapl) 36 — °) M3-5 नप्त्रा शिने
 (for सात्यकिना) K5 भृश (for रणे) — °) B4 Dn
 Ds 7 G2 [s] म्यपतत् (for न्यप) B Dn1 D2 राजन्
 (for तत्र) T G1: 4 5 M शतशो निपतति स्म — °)
 B (except G2) धरणी (for वसुधा) K5 वसुधा वसुधा
 धिपा

37 °) Ś K1-2 सुपूर्णायत, B2 4 Dn1 D2 8 8 सं (D2
 आ) पूर्णा (for सुपूर्णा) Ś K1-4 सुख्यैस्तान्, B (except
 B4) Dn1 निर्मुक्तैर्, S मुक्तैर् (for मुक्तैस्तान्) — °)
 B (except B4) Dn1 गामिभिः, Dn1 D7 8 पीडितान्
 (for पिण्डितै) Dns D2: 6 व्य (D2 अ) घमच्छिनिर्मुग्व
 — °) Dn1 D2 चाष्टौ (for चाष्टौ) — °) B1-4 Dn1
 विन्यास (B4 विच्छेद) युगपच्छरै (B1 8 'दली) — After
 37, B2 Dn1 ins 674*

38 B2 4 Dn1 om. 38 — °) Śs K2 कामोजानां
 K5 B1 2 5 Dn D1-3 8 8 8 T G2: 2 च (for तु) — °)
 D5 यवनानां, Ds लावना (for शकाना च) — °)
 Śs K1-4 D1 दरदानां शव (D1 संव) राणां — K4 B1: 2
 D1 ins after 38 B2 Dn1 after 37 B4 after 46

674* हतैर्यवनकाम्बोजै किरातै सह यवैरे ।

अगम्यरूपां पृथिवीं मांसशोणितकर्माम् ।
 कृतवांस्तत्र शैनेयः क्षपयंस्तावकं बलम् ॥ ३९
 दस्यूनां सशिरस्त्राणैः शिरोमिर्लूनमूर्धजैः ।
 तत्र तत्र मही कीर्णा विवर्हेरण्डजैरिव ॥ ४०
 रुधिरोक्षितसर्वाङ्गैस्तैस्तदायोधनं बभौ ।
 कबन्धैः संवृतं सर्वं ताम्राग्रैः खमिवावृतम् ॥ ४१
 वज्राशनिसमस्पर्शैः सुपर्वमिरजिह्वगैः ।
 ते साश्वयाना निहताः समावधुर्वसुंधराम् ॥ ४२

अल्पावशिष्टाः संभयाः कृच्छ्राणां विचेतसः ।
 जिताः संख्ये महाराज युयुधानेन दंशिताः ॥ ४३
 पार्णिमिश्र कशामिश्र ताडयन्तस्तुरंगमान् ।
 जवमुत्तममास्थाय सर्वतः प्राद्रवन्मयात् ॥ ४४
 काम्बोजसैन्यं विद्राव्य दुर्जयं युधि भारत ।
 यवनानां च तत्सैन्यं शकानां च महद्वलम् ॥ ४५
 स ततः पुरुषव्याघ्रः सात्यकिः सत्यविक्रमः ।
 ग्रहृष्टावकाञ्जित्वा स्रुतं याहीत्यचोदयत् ॥ ४६

पदातिमिश्र वीरेण सात्वतेन हते रणे ।
 पतितैरभवज्जाजन्संवृता रणभूमय ।
 एवं तद्यवनानीकं हत्वा छित्ता च माधव ।

[K₄ D₁ om line 1 — (L 1) B₁₋₃ जवन- (for व) — (L 2) K₄ D₀₁ D₁ नृ- (for च) — (L 4) B₁₋₃ जवनानीक]

39 " D₁ आगम्य- (for अगम्य-) — " D₃₋₅ कंप-यंस (for क्षपयस)

40 B₃ reads 40^a-41^b on marg — " S₁ च (for स) S₁ K₁₋₄ शिरस्त्राणा (for 'स्त्राणै') — " D₂ क्षिप्र- T G₃ 4 मुक्त- (for लून) S₁ (sup in as in text) मूर्धजै (for 'जै') — " S₁ बभौ तत्र, Bom ed दीर्घकूर्चैर् (for तत्र तत्र) M₁ 2 महीं — " G₁ M₁ 2 विपक्षैर् (for विवर्हेर्) M₃₋₅ विवर्हेरिव पक्षिमि

41 B₃ reads 41^a on marg — " D₃₋₅ रुधिरा चित- (for 'रोक्षित') S₁ संनाहैस् (for 'सर्वाङ्गैस्') — D₅ om 41^b-42^a — " D₂ S महत् (for बभौ) S₁ K₁₋₄ D₁ तदायोधनमावभौ — " B₁ 2 (marg) 8 D₀₁ T G₁ M₁ 2 अमृत, M₃₋₅ भाति (for सर्व) — " K₁ 2 B₃ D₀₁ D₃ ताम्राग्रैः, D₁ 'मि (for 'अग्रै') D₁ [आ]हत्, G₁ M [आ]चित (for [आ]वृतम्)

42 D₅ om 42^a (of v 1 41) — " B₁₋₃ 5 दीप्ता- शनि- (for वज्रा) — " S₁ अपर्वमिर (for सुप) — " B₁ तौ (for ते) K₅ सायानाश्च (sic), D₀₂ D₃₋₅ सात्वतेन, S साश्वयाना (for 'याना') K₁ D₃ निहता (for निहता) D₂ गजाश्वयोधा निहता — " M₃₋₅ परिवधुर् (for समा) — After 42, S ins.

675* तेषामस्त्राणि बाणाश्च शैनेयो नतपर्वमि ।
 निचकर्त महाराज यवनानां शिरोधरान् ।
 ते शरा नतपर्वणी युयुधानेन प्रेरिता ।

भित्वा देहास्तथा तेषां पतन्ति स्र महीतले ।
 ते हन्यमाना वीरास्तु वृष्णिवीरेण संयुगे [5]
 शस्त्राहता पतन्त्युर्ध्वा काम्बोजा सपदानुगा ।
 काम्बोजानां मुजैश्चिह्नै यवनानां च भारत ।
 तत्र तत्र मही भाति पञ्चास्यैरिव पन्नगै ।

[(L 3) G₁ M प्रेषिता (for प्रेरिता) M₅ (inf in) युयुधाने समेरिता (for the prior half) — (L 4) M₃₋₅ भित्त्वा तेषां तथा देहान् (for the prior half) — (L 7) M₁ करेश् (for मुजैश्)]

43 " D₂ हतावशिष्टा, G₅ अल्पावशेषा (for 'शिष्टा') — " S₂ K₁₋₄ कृच्छ्राणां, D₂ मुह्यमाना (for कृच्छ्रा प्राणा) — " G₁ 2 4 M₁₋₅ 5 संख्ये, M₃ सवे (for संख्ये) — " K₂₋₄ D₁ दसिता, B D₀₁ (marg as in text) G₁ M ते सुता, T G₂₋₅ पोथिता (for दंशिता)

44 " S₁ K₁₋₄ B कशामिश्र (for कशा) — " M₃₋₅ वाग्मिश्राश्चानचोदयन् — " B₃ सर्वं ते, M₃₋₅ सर्वश (for सर्वत) S₂ K₂ D₃ प्राद्रवन्सर्वतो भयात्

45 " S₁ K₄ कामोज — " T G₂₋₅ M₃₋₅ युधि भारत, G₁ M₁ 2 भरतर्षभ (for युधि भारत) — " D₂ द्रदाना (for शकानां च) D₃ 8 महावल् (for महद्वलम्)

46 " M₃₋₅ सात्वत (for सात्यकि) — B₁ 2 om 46^a — " D₀₁ D₃ 8 प्रविष्टस्, M₃₋₅ प्रहसस् (for प्रहृष्टस्) B₁₋₃ D₀₁ प्रहृष्ट पुरुषव्याघ्र — " D₃ 8 तूर्ण, T G₂ 4 सूत (for सूत) D₀₁ D₃ अनोदयत् (for अचो) — After 46, B₁ ins 674* B₁₋₃ D₀₁ ins after 46 B₁ cont after 674*

676* तत्तस्य समरे कर्म हृष्टान्यैरकृतं पुरा ।
 चारणा सह गन्धर्वा पूजयांचक्रिरे शृणाम् ।

तं यान्तं पृष्ठगोप्तामर्जुनस्य विशां पते ।

चारणाः प्रेक्ष्य संहृष्टास्तदीयाश्चाप्यपूजयन् ॥ ४७

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पञ्चनवतितमोऽध्याय ॥ ९५ ॥

९६

संजय उवाच ।

जित्वा यवनकाम्बोजान्युयुधानस्ततोऽर्जुनम् ।
जगाम तव सैन्यस्य मध्येन रथिनां वरः ॥ १
शरदंष्ट्रो नरव्याघ्रो विचित्रकवचच्छविः ।
मृगान्व्याघ्र इवाजिघ्रंस्तव सैन्यमभीषयत् ॥ २
स रथेन चरन्मार्गान्धनुरभ्रामयद्भुजम् ।

रुक्मपृष्ठं महावेगं रुक्मचन्द्रकसंकुलम् ॥ ३
रुक्माङ्गदशिरत्नाणो रुक्मवर्मसमावृतः ।
रुक्मध्वजवरः शूरो मेरुशङ्ख इवावर्मा ॥ ४
सधनुर्मण्डलः संख्ये तेजोभास्वररश्मिवान् ।
शरदीवोदितः सूर्यो नृसूर्यो विरराज ह ॥ ५
वृषभस्कन्धविक्रान्तो वृषभाक्षो नरर्षभः ।

C 7
B 7
K 7

47 ^a) D1 s ते (for ते) — ^b) B1 s-s D01 Dns
D1 T G M1 2 महामृधे (for विशां पते) — ^d) K6
D2 s-s G1 M1 2 चाप्यपूजयन् — For 47^{cd}, B D01
Dn1 sub.t

677* न केचिदभ्यवर्तन्त तावका वृष्णिनन्दनम् ।

Colophon D1 missing — Sub-parvan Ś1 K
B2-s D01 Dn D1 s-s जयद्रथवध — Adhy name
Ś K B D01 Dn D1-s s-s T G2 s s M2-s सात्यकि
प्रवेश, G1 M1 2 सात्यकिप्रवेशे कावोजपराजय, Bom
ed सात्यकिप्रवेशे यवनपराजय — Adhy no (figures,
words or both) B1 T G2-1 117, B2 118, B3
126, D2 122, D3 16, Dn1 119, G1 M 116,
G2 119

96

1 D4 is missing up to 7 (of v 1 7 87 50)
— ^a) B1 2 (marg, orig as in text) s मिखा (for
जित्वा) Ś K4 D1 कांभोजान् — ^d) K6 मध्येन शनि
पुराव

2 D4 missing (of v 1 1) — ^a) Ś K2 D2 धनु
व्याप्तो, K1 धनुस्त्रिधा, K2 धनुः*, D2 महाराज;
D2 धनुर्वयत्रो (for नरव्याघ्रो) — ^b) N (D4 missing)
ध्वज (for च्छवि) — ^c) B1 s Dn D1 S सूर्य (for
मृगान्) Ś K2 D2 इवानिध्वज, K2 D2 सूर्य (for
मृगान्) D2 इव कुन्धस, G2 इवाजिघ्रत् (for इवाजिघ्रंस्) — ^d) K2
सैन्यान् (for सैन्य) Dn1 D2 विभीषयत् (for अभी)

66

T G2-s तव भीषयते वल, G1 M अभीषयत ते वल

3 D1 missing (of v 1 1) — ^a) Ś2 नागान् (for
मार्गान्) — ^b) Ś K1 s अभ्रामयन्, D2 s G1 M2 s
उद्धा (D2 क्क)मयन्, T G2-1 M1 2 s उद्धामयत्, G2
*भ्रामयद् (for अभ्रामयत्) T G1 2 s M शुभ; G2
शुते (sio) (for भृशम्) B D01 भ्रामयश्च सह (B2 वृह)
बलु — B2 om (hapl) 3^{cd} — ^c) M2-s हेमपृष्ठ (for
रुक्म) — ^d) Ś K1-3 चन्द्रार्क (for चन्द्रक) B1-3
रुक्मकोटि (B1 टि)महास्त्रन, S चित्रलतावृत

4 D4 missing (of v 1 1) — ^b) K2 प्रधावत
(for समावृत) B2 s D01 D2 S रुक्मास (D2 G1 M2-s
रुक्माव, M1 2 रुक्माव)रणसेवृत (B2 [marg] s D01 G2
भूषित) — ^c) Dns om from रुक्म up to वोदित
(in 5°) B1 Dn1 धनु, D2 s धर (for वर) — ^d)
Ś2 K2 B2 s D01 Dn1 D2 1 s मेरुशङ्खम् Ś1 K2 s
B1 4 D1 सख्ययसौ; K1 सख्ययौ (sic) (for इवावयसौ)

5 D4 missing (of v 1 1) Dns om up to
वोदित (of v 1 4) — ^a) G1 2 4 M1-3 s संख्ये, M2
संखे (for संख्ये) — ^b) D2 M2-s शर (for तेजो)
Ś D01 T G2-3 भास्वर, G1 M भास्कर (for भास्वर)
B1 2 (marg as in text) s T G2 s M2-s रश्मिमान्
— ^d) Dn1 D2 द्विसूर्यो, D2 धार्यो (for नृसूर्यो)
D2 विरराज स माधव, T G2-5 नरसूर्यो (G2 मेराविव)
रराज ह

6 D4 missing (of v 1 1) — ^a) G2 4 कृषभ

तावकानां बभौ मध्ये गवां मध्ये यथा वृषः ॥ ६
 मत्तद्विरदसंकाशं मत्तद्विरदगामिनम् ।
 प्रमिन्नमिव मातङ्गं यूथमध्ये व्यवस्थितम् ।
 व्याघ्रा इव जिघांसन्तस्त्वदीयाभ्यद्रवत्रणे ॥ ७
 द्रोणानीकमतिक्रान्तं भोजानीकं च दुस्तरम् ।
 जलसंधार्षणं तीर्त्वा काम्बोजानां च वाहिनीम् ॥ ८
 हार्दिक्यमकरान्मुक्तं तीर्णं वै सैन्यसागरम् ।
 परिवव्रुः सुसंकुद्रास्त्वदीयाः सात्यकिं रथाः ॥ ९
 दुर्योधनश्चित्रसेनो दुःशासनविर्विंशती ।
 शकुनिर्दुःसहस्रैव युवा दुर्मर्षणः क्रथः ॥ १०

अन्ये च बहवः शूराः शस्त्रवन्तो दुरासदाः ।
 पृष्ठतः सात्यकिं यान्तमन्वधावन्नमर्षिताः ॥ ११
 अथ शब्दो महानासीत्तत्र सैन्यस्य मारिष ।
 मारुतोद्धूतवेगस्य सागरस्येव पर्वणि ॥ १२
 तानभिद्रवतः सर्वान्समीक्ष्य शिनिपुंगवः ।
 शनैर्याहीति यन्तारमब्रवीत्प्रहसन्निव ॥ १३
 इदमेति समुद्धूतं धार्तराष्ट्रस्य यद्बलम् ।
 मामेवाभिमुखं तूर्णं गजाश्वरथपत्तिमत् ॥ १४
 नादयन्वै दिशः सर्वा रथघोषेण सारथे ।
 पृथिवीं चान्तरिक्षं च कम्पयन्सागरानपि ॥ १५

(for दू) D₂ वृषभाक्षो वृषस्कंधो —^δ) D₂ माधव
 स, G₈ ऋषभाक्षो S₁ नरपम, D₅ महाबल (for नर-
 पम) —^α) D₂ ययौ (for बभौ) —^α) D₂ यथा
 वै वृषभज, M₈₋₅ गोष्ठमध्य इवपम

7 D₄ missing (cf. v l 1) B₁ om. 7^α —^α)
 B₂ s s D₀₁ D₈ -मातंग- (for -द्विरद-) S विक्रांतं (for
 -संकाशं) —^δ) T G₂₋₅ -मातंग (for -द्विरद-) D₀₁
 -विक्रमं (for -गामिनम्) —^α) D₈ s पशुमध्ये, G₅ युद्धं
 (for यूथं) —^α) D₂ T G₁ s M व्याघ्रा, G₅ व्याजा
 (for व्याघ्रा) —^α) K₁₋₃ B₁ व्यद्रवन्, K₅ [अ]भ्य-
 दितान्, B₁ D₂ s द्रवद् (for द्रवन्) B₂ s D₀₁ D₀₁
 D₅ इवदीया (B₂ s D₀₁ तावका) समुपाद्रवन्, T G₂₋₅
 द्विष (T 'व') तस्त्रजयैषिण, G₁ M₁₋₃ तद्विषाण जयैषिण,
 M₄ तद्विषाणग्रहैषिण, M₅ विषाणग्रहैषिण —After 7,
 S ins

678* सात्यकिं समरे राजन्परिवव्रुस्तवाध्मजा ।

[G₈ s त्वाध्मजा (for तवा)]

8 D₁ resumes —^α) G₁ M₁ s transp द्रोणा
 नीकम् and भोजानीकं D₅ सुदुर्मिद, G₂ सुदुस्तरं (for
 च दुस्तरम्) —^α) S K₄ कामोजाना

9 " B₂ D₃ G₁ M -समरान्मुक्तं, T G₁ s मकरो
 न्मुक्त D₂ स्लेच्छानीक विनिमुक्त —^δ) T G₈ s भित्त्वा,
 G₁ s M तीर्त्वा, G₅ नीत्वा (for तीर्णं) D₂ सैन्यस्य,
 M₈₋₅ त सैन्य (for वै सैन्य) D₁ -सागरात् (for साग-
 रम्) S K₁₋₃ संतीर्णं सैन्यसागरात् —^α) G₁ M सत्यकं
 (for सात्यकिं) B₅ यथा (for रथा) D₃ s सात्यकिं
 तावका रणे

10 " K₅ चित्ररथो (for 'सेनो) —^δ) D₁ विशा

पते, A few MSS विर्विंशति —^α) S₁ K₈ s S
 दुषहश्, K₁ दुष्पहश्, K₂ दुर्मुखश् (for दु सहश्)
 —^α) S₁ K₁ s B₂ D₀₁ D₀₂ D₁ s 4 7 s दुर्वर्ण (for
 दुर्मर्षण) T G₂₋₅ M₁ s तथा (for क्रथ)

11 " B₁ s s D₀₁ राजन् (for शूरा) —^δ) D₀₂
 D₈ s महारथा, D₂ S धनुर्धरा (for दुरासदा) B₁
 s s D₀₁ सेनामुखया धनुर्धरा —^α) M₈₋₅ सत्यक (for
 सात्यकिं) D₂ यातम् (for यान्तम्) —^α) K₅ अन्व
 गच्छन्, B₈ s अन्वधावन् (for अन्व) B₂ (marg as
 in text) s D₈ s नरपमा (D₂ 'म'); D₀₂ अमर्षिण
 (for 'विता) D₄ G₅ अन्वधावत मर्षिता (G₅ मारिष)

12 " B₂ s s D₀₁ तत (for अथ) —^δ) D₀₁
 सैन्येषु (for सैन्यस्य) B₂ D₀₁ भारत (for मारिष)
 —^α) D₁ s मारुतोद्धूत- —^α) B₂ s समुद्रस्य (for
 सागरस्य) S (except M₁ s) यथा ध्वनि (for [ह]व
 पर्वणि)

13 " D₁ s शूरात् (for सर्वान्) —^δ) B₂ s D₀₁
 स दृष्ट्वा (for समीक्ष्य) D₀₁ शिनिनंदन (for 'पुंगव)

14 Before 14, M₈₋₅ ins सात्यकिरुवाच —^α) S
 K D₀₁ D₁ s 5 7 s एतत् (for एति) K₅ D₀₂ D₁ s s
 7 s समुद्धूत (for 'द्धूत) —^δ) S K₁₋₃ तद्, B₂ s s
 वै (for यद्) B₂ s D₀₁ धार्तराष्ट्रं महदलं (B₂ महा
 बल), T G₂₋₅ M₃ s 'द्वयलं महत् —^α) D₂ ममेव
 (for मामेव) D₂ यात (for तूर्ण) —^α) K₅ जगाम
 (for गजाश्व-) B₂ धार्तराष्ट्रस्य वै बलं (= 14^δ), D₀₂
 गजाश्वरथमतिकान्

15 " S₁ K₁ s नादयद्, M₃₋₅ संनादयन् (for नाद

एतद्भलार्णवं तात वारयिष्ये महारणे ।
 पौर्णमास्यामिवोद्धूतं वेलेव सलिलाशयम् ॥ १६
 पश्य मे स्मृत विक्रान्तमिन्द्रस्येव महामृधे ।
 एष सैन्यानि शत्रूणां विधमामि शितैः शरैः ॥ १७
 निहतानाहवे पश्य पदात्यश्वरथद्विपान् ।
 मच्छरैरग्निसंकाशैर्विदेहास्त्रसहस्रशः ॥ १८
 इत्येवं ब्रुवतस्तस्य सात्यकेरभितौजसः ।
 सर्मापं सैनिकास्ते तु शीघ्रमीयुर्युत्सवः ।

जह्याद्रवस्व तिष्ठेति पश्य पश्येति वादिनः ॥ १९
 तानेवं ब्रुवतो वीरान्सात्यकिर्निशितैः शरैः ।
 जघान त्रिशतानश्चान्कुञ्जरांश्च चतुःशतान् ॥ २०
 स संप्रहारस्तुमुलस्तस्य तेषां च धन्विनाम् ।
 देवासुररणप्रख्यः प्रावर्तत जनक्षयः ॥ २१
 मेघजालनिभं सैन्यं तव पुत्रस्य मारिष ।
 प्रत्यगृह्णाच्छिन्नेः पौत्रः शरैराशीविषोपमैः ॥ २२
 प्रच्छाद्यमानः समरे शरजालैः स वीर्यवान् ।

C 7
B 7
K 7

यन्त्रै) Ds विदिश (for वै दिश) —^b) Gs नाद
 (for रथ) Ss मारिष, Ds वीर्यवान् (for सारथे)
 —^c) Ms s (inf in as in text) दिव चैव (for
 पृथिवी च) —^d) Ss कपयेद् (for यन्)

16 ^a) Ds1 पुत, Ds पुन, T Gs-s शरैर (for पुतद्)
 Dn D1 s s सुत (for तात) —^b) T Gs-s तार-
 यिन्त्रे (for वार) T Gs-s महाहवे, Gs 'णैवे (for
 रणे) Ds प्रतरिन्त्रे रणाजिरे —^c) Dn1 Ds पूर्णिमा-
 स्याद्, D1 s पौर्णि (for पौर्ण) Ss K1 s Ds s हवो-
 धूतं, Ss 'हूतं (for 'दूत) —^d) Ss B2 Ds s मफ-
 रालयं, Ks B1 Ds G1 M1 s सलिलालयं, Bs s Ds1
 सरितां पति, B1 T Gs-s सलिलार्णवं (for 'शयम्)

17 ^b) T G M1 s महारणे (for मृधे) Ks वास-
 वलेव सयुगे — For 16^a-17^b, Ms-s subst

679* तूणीचर्मासिमद्धोरं गजाश्वरथसंकुलम् ।
 बद्ध च सागरो यद्द्वेलाभाश्रयते तथा ।
 मामासाद्य हि तिष्ठन्ति यौघा शतसद्वज्रश ।
 [Ms om line 3]

— Ms om 17^a-18^d Ms s om 17^{cd} —^c) D1 s सर्वाणि
 (for शत्रूणां) —^d) Ds M1 s व्यधमामि, G1 विन्य-
 धमामि (sic), Gs व्यधयामि (for विधमामि) Ks
 शरोत्तमै (for शितै शरै) Ds व्यधमाभिहितै शरै

18 Ms om 18 (of v 1 17) Ds reads 18^a-20^b
 on marg —^a) Ss K1-s Ds चाहवे (for आहवे) K1
 om पश्य —^d) Ks D1 s विदेहास्त्रान् (Ks स्त्रा); B
 (except B4) Ds1 छिन्नदेहान्, Dn1 D1 s विद्वेहान्,
 Dn1 Ds विदेहास्त्र; Ds विगतास्त्र, Ds विदिदेहान्
 (for विदेहास्त्र) B2 (marg) वि*वेहान्समंतत

19 Ds reads 19 on marg D1 om (hapl) 19^b-20^a

—^b) Ms-s सत्यकस्य महात्मन —^c) B2-s Dn Ds
 s s समीपे (for ए) Ks तस्य, Ds तत्र (for ते तु)
 S समीप तानि सैन्यानि —^d) Ds (sup in as in
 text) नरपमा, T G1 s s M युयुत्सया (for 'त्सव)
 Gs वियावन्युयुत्सया (sic) —^e) Ds पृहि (for जहि)
 S K1 s Ds आद्रव च, Ks 'वद्ध, Ks Ds वत, Gs
 'वाच (for 'वस्व) B1 s (marg, orig as in text)
 s s Ds1 जह्याद्रव क्षिप प्रैहि —^f) B2 Ds1 छिधि भिधि
 (for पश्य पश्य)

20 D1 om 20^a (of v 1 19) Ds reads 20^{ab} on
 marg —^a) Bs Ds1 चदतो (for ब्रुवतो) D2 s शरान्,
 Ms-s राजन् (for वीरान्) —^c) S प्राहिणोत् (for
 जघान) Ss K1-s G1 M1 s त्रिशतान्, Ks त्रिशत, B1
 त्रिशता (for त्रिशतान्) Ss K1-s B2 s s D1 s चार्यान्,
 Ks चार्यान्, B1 चार्यान् (for अश्वान्) —^d) Ks
 कुजराणा (for 'राक्ष) K1 चतुष्पथा, Ks चतु शत
 — After 20, S ins

680* लच्छन्न चित्रयोधी च प्रहसन्निशिपुंगव ।

21 ^a) Gs सु (for स) Ks s Ds s s तुमलस्य
 (for तुमु) —^b) Bs Ds तव (for तस्य) —^c)
 G1 M1 s समप्रख्य (for रण) —^d) Ds s प्रवर्तत,
 Ms-s संप्रवृत्तो (for प्रावर्तत) — For 21^{cd}, B1-s Ds1
 subst

681* प्रावर्तत महाराज देवासुररणोपम ।

22 ^a) B2 s s Ds1 -समे (for -निभं) —^b) Ds
 तन्महत् (for मारिष) B1-s Ds1 पुत्रस्य तव तन्महत्
 —^c) B1 s s s Ds1 नता (for पौत्र) —^d) B Ds1
 महाबात इवाबुधान्

23 Ds om 23 —^a) Ss K1-s संछाद्यमान (for
 प्रच्छा) Ms-s प्रच्छाद्य तानि सैन्यानि —^b) K1-s सु;
 T Gs-s च (for स) Ds सवितेव बलादकै, Ms-s

असंभ्रमं महाराज तावकानवधीद्रहून् ॥ २३
 आश्चर्यं तत्र राजेन्द्र सुमहदृष्टवानहम् ।
 न मोघः सायकः कश्चित्सात्यकेरभवत्प्रभो ॥ २४
 रथनागाश्वकलिलः पदात्यूर्मिसमाकुलः ।
 शैनेयवेलामासाद्य स्थितः सैन्यमहार्णवः ॥ २५
 संभ्रान्तनरनागाश्वमावर्तत मुहुर्मुहुः ।
 तत्सैन्यमिषुभिस्तेन वध्यमानं समन्ततः ।
 वभ्राम तत्र तत्रैव गावः शीतादिता इव ॥ २६

शरजालेन सत्यक — For 23^{ab}, B Doi subst

682* स शरैरनलस्पशैराकर्णामिचोदितै ।

[B₂ प्रत्यैर् (for स्पशैर्) B₁ शरैरनलस्पशैर् (for the prior half) B₁ वाकर्णाद् (for आर्क) B₁ [अ]मिचोदित (for 'दितै')]

— °) S₂ असंभ्रमो, K₁-s B₁ Dn₂ D₁ ६ 'भ्रमन्, S 'भ्रातो (for 'भ्रम) B (except B₁) Dc₁ वृष्णिव (B₁ २ 'वीरिस् (for महाराज) — °) M₂-s तावकाभ्यहनद्वली

24 °) G₂-s अमोघ (for न मोघ) B₁ २ २ सायक (for सा) — °) S₂ D₂ G₂ २ प्रभो — For 24^{cd}, M₂-s subst

683* नासीनमोघ शर कश्चिदासन्तर्वे तनुच्छिद्य ।

25 °) B₁ 4 G₂-s रथाश्वनागकलिल, B₂ (marg as in text) नरनागाश्वकलिल — Dn₂ om. 25^b-26^a — °) B₁ पदात्यश्व- (for 'त्यूर्मि-) — °) K₁ D₂ सैन्यवेलाम्, D₁ शैनेयाचलम्, D₂ शैनेयवलम् (for 'वेलाम्) — °) B₁-s S तव (for सैन्य) K₁ महार्णव, B₁ २ २ बला गवः, B₂ महाबल (for 'र्णव)

26 Dn₂ om 26^a (of v 1 25) — °) B₂ २ २ Doi संभ्रस्त (for संभ्रान्त) D₂ २ २ रथनागाश्वं, D₁ २ रथनागाश्व (for नरनागाश्वम्) — °) S₁ D₂ M₂ (inf lin) अवर्तत, Dn₂ D₂ ६ प्राव, G₁ M न्यव (for आव) — °) B₂ transp तत् and सैन्य — °) T G₂ २ ताव यानं, G₂ २ साध्यमानं, M₁ २ २ हन्य (for वध्य) B₁ सहस्रशः, D₂ २ त (D₂ ह) तस्तत (for समन्तत) — After 26^{cd}, B₁ २ (marg) २ २ Doi ins

684* रथिन पत्तिनागाश्व सादिनश्च शरा हवा ।

— K₂ reads 26^{af} twice — °) S K₁ २ (both times) २ वसाम, B Dc₁ बभ्रमुष (for बभ्राम) S तत्र तत्रैव

पदातिनं रथं नागं सादिनं तुरगं तथा ।
 अविद्धं तत्र नाद्राक्षं युयुधानस्य सायकैः ॥ २७
 न तादृकदनं राजन्कृतवांस्तत्र फल्गुनः ।
 यादृक्क्षयमनीकानामकरोत्सात्यकिर्नृप ।
 अत्यर्जुनं शिनेः पौत्रो युध्यते भरतर्षभ ॥ २८
 ततो दुर्योधनो राजा सात्वतस्य त्रिभिः शरैः ।
 विव्याध स्रतं निशितैश्चतुर्भिश्चतुरो ह्यान् ॥ २९
 सात्यकिं च त्रिमिविद्धा पुनर्विव्याध सोऽष्टभिः ।

वभ्राम (G₁ 'ज) — °) B₁-s Doi व्याघ्रमयाद्, B₁ G₁ ३-५ M सिंहादिता, B₂ व्याघ्रा (for शीता) K₁ (both times) हवादित

27 °) S रथं ना (G₂ 'यना) पदातिं वा (G₂ 'ती वा, M 'ति च) — °) D₂ S transp सादिनं and तुरगं — °) D₂ तं तु (for तत्र) S₁ K₁-s [अ]द्राक्षं (for 'क्ष) B₁-s Doi सर्वमाविद्धमद्राक्ष, S अपश्य तत्र नाविद्ध — °) T G M₁ २ युयुधानेन (for 'नस्य) D₂ सात्यकि (for सायकै) B₂ २ Doi सैन्यं ते सात्वतेषुभि, M₂-s सत्यकेन महाध्मना

28 °) B₁ transp कदन and कृतवान् S₂ फल्गुन, K₁ २ B₁ Dn₁ D₁ २ २ २ २ २ २ २ फाल्गुन, Dn₂ D₂ ६ चार्जुन (for फल्गुन) B₁-s २ Doi कृतवानर्जुनो युधि — °) B₁ (marg, orig as in text) २ २ Doi यादृक्क्षेत्रे शिने नंसा — °) M₁ २ सात्यकि (for 'किर्) B₁ (marg, orig as in text) २ २ बले ते (B₁ रणे च) कदन महत्, M₂-s अकार्षीत्सत्यको नृप — °) K₁ D₁ इत्यर्जुनं (for अत्य) S₁ पौत्रे, D₂ M₂ २ २ (inf lin as in text) पुत्रो (for पौत्रो) B₂ २ Doi अत्यर्जुन महाराज — °) S₁ विद्धि त्वं, B₂ २ २ Doi युयुधे (for युध्यते) B₁ २ २ Dn₂ D₂ २ ६ पुरुषर्षभ (B₁ D₁ 'भ), B₂ युद्धदुर्मद, B₂ Doi यदुर्गव, T G₁-4 M स महाबल (G₁ M 'रथ), G₂ [S]सि महाबलि (for भरतर्षभ) D₂ व्यति छच्छिनिर्गव — After 28, B Dc₁ ins

685* वीतभीलाघवोपेत कृतिस्व समदर्शयन् ।

29 °) D₂ २ transp त्रिभि and शरै K₁ T G M₁ २ शितै (for त्रिभि) — °) M₂-s transp स्रत and निशितै — °) D₁ om. चतुर्भि

30 °) D₂ सात्वत, M₂-s सत्यक (for सात्यकि) M₂ पत्रिभिर् (for च त्रिभिर्) — °) G₂ २ विव्याध.

दुःशासनः षोडशमिविव्याध शिनिपुंगवम् ॥ ३०
 शकुनिः पञ्चविंशत्या चित्रसेनश्च पञ्चभिः ।
 दुःसहः पञ्चदशमिविव्याधोरसि सात्यकिम् ॥ ३१
 उत्सयन्वृष्णिशार्दूलस्तथा बाणैः समाहृतः ।
 तानविध्यन्महाराज सर्वानेव त्रिभिस्त्रिभिः ॥ ३२
 गाढविद्वानरीकृत्वा मार्गणैः सोऽतितेजनैः ।
 शैनेयः श्येनवत्संख्ये व्यचरल्लघुविक्रमः ॥ ३३
 सौबलस्य धनुश्छित्त्वा हस्तावापं निकृत्य च ।
 दुर्योधनं त्रिभिर्बाणैरभ्यविध्यत्स्तनान्तरे ॥ ३४
 चित्रसेनं शतेनैव दशभिर्दुःसहं तथा ।

दुःशासनं च विंशत्या विव्याध शिनिपुंगवः ॥ ३५
 अथान्यद्भनुरादाय स्यालस्तव विशां पते ।
 अष्टभिः सात्यकिं विद्धा पुनर्विव्याध पञ्चभिः ॥ ३६
 दुःशासनश्च दशभिर्दुःसहश्च त्रिभिः शरैः ।
 दुर्मुखश्च द्वादशमी राजन्विव्याध सात्यकिम् ॥ ३७
 दुर्योधनस्त्रिसप्तत्या विद्धा भारत माधवम् ।
 ततोऽस्य निशितैर्बाणैस्त्रिभिर्विव्याध सारथिम् ॥ ३८
 तान्सर्वान्सहिताञ्छरान्यतमानान्महारथान् ।
 पञ्चभिः पञ्चभिर्बाणैः पुनर्विव्याध सात्यकिः ॥ ३९
 ततः स रथिनां श्रेष्ठस्तव पुत्रस्य सारथिम् ।

Bs Dn₂ पचमि (for सोऽष्टभिः) S K Dn₁ D₁-s
 पुनरष्टाभिरेव च — D₂ om 30°-33° D₁ om (hapl)
 30°-31° —^a) K₂ s D₇ शनिपुंगव, B₂ s शिनिर्नन्दन
 (for पुंगवम्) Dn₁ विव्याधोरसि सात्यकिं (= 31°)

31 D₂ om 31, D₄ om. 31^{ab} (for both, of v 1
 30) B₂ reads 31^{ab} on marg —^b) Dn₁ तु (for
 च) S₂ K B (except B₂) D₁ Dn₂ D₁ s S (except
 M₂-s) सप्तभिः (for पञ्चभिः) —^c) K₂ s S दुपह,
 B₂ दुःशाह, (for दुःसह) S सप्त- (for पञ्च) D₂
 विंशत्या (for दशभिर्) —^d) T G₂ s M₂ सात्यके,
 G₂ सायकै (for सात्यकिम्) K₂ विव्याध परवीरहा, B₂
 शरैर्विव्याध सात्यकिं

32 D₂ om 32 (of v 1 30) M₂ s om. 32^{ab}
 —^a) B₂ s s D₁ विहसन्, D₂ s विव्याध (for उत्स
 यन्) —^b) D₂ समाहितः, S (except G₂, M₂ s
 om) समर्पित (for समाहृत) — B₂ reads 32°-33°
 on marg —^c) K₂ महाबाहु (for राज) —^d) D₂
 शरैः (for the second त्रिभिः)

33 D₂ om 33^{ab} (of v 1 30) M₂-s om. 33^{ab}
 B₂ reads 33^{ab} on marg —^a) S (M₂-s om) शर
 (for गाढ) S₂ K₁-s हत्वा, K₂ हृष्टा (for कृत्वा)
 —^b) S (M₂-s om.) मर्गैः (for मार्गणैः) B₂ s s
 D₁ बाणैर्मर्मेभिः (B₂ 'मर्ति' भेदिभिः) —^c) G₁ M सखे
 —^d) T₁ व्यकिरल्ल (for व्यचरल्ल) Dn₂ D₂ s तत्समं
 तत्, G₂ बलविक्रमः (for लघु) — For 33^{ad}, B₂ s
 D₁ subst

686* श्येनवत्संख्ये शैनेयो लघु सुष्ठु च ।

34^a) M₂-s दुःशासन (for सौबलस्य) —^b) Dn₁

D₁ s s s हस्ताचाप (for चाप) D₂ om निकृत्य च
 —^d) K₁-s अल्यविध्यत्, B₂ अविध्यत् (for अभ्यविध्यत्)

35^a) K₁ s च तेनैव, S च दशभिर् (for शतेनैव)
 —^b) K₁ दुपह, K₂ s T G₁ s-s M₁ s दुपह, M₂-s
 सौबल (for दुःसह) S₁ दुःसह दशभिस्तथा —^c) S₂
 K Dn D₁ s s s तु (for च) M₂-s सौबलस्य धनु
 छित्त्वा —^d) K₁ s D₂ s शनिपुंगव

36^b) K₁ s B (except B₁) D₁ D₂ इयालस्, Dn₁
 laouna, D₂ s-s शालस् (for स्यालस्) —^c) S₂ K₂
 B₁ s Dn D₂-s G₂ अष्टाभिः M₂-s सत्यक (for सात्यकिं)
 B₁ भित्त्वा (for विद्धा) —^d) K₂ B₂ (marg, orig
 as in text) D₂ T G₂-s सप्तभिः (for पञ्चभिः)

37 B₂ s s D₁ D₂ S transp 37^a and 37^c —^a)
 D₂ नवभिर् (for दश) —^b) S₁ K₂ s D₁ S दुषहश्,
 K₁ दुष्पहश् B₁ om त्रिभिः D₂ शरैराशीविधोपमैः
 —^c) B₂ s s D₁ दुर्मुखोय, D₂ त दुर्मुखो (for दुर्मु
 खश्) S चित्रसेनस्त्रिभिश्चैव —^d) M₂-s सत्यक (for
 सात्यकिम्)

38^a) M₂-s च (for त्रि) —^b) D₂ छित्त्वा, G₂
 कृत्वा (for विद्धा) Dn₂ D₂ s सात्वतं (for माधवम्)
 K₂ D₁ s M₂-s विव्याध शिनि (D₁ s शनि) पुंगवं —^c)
 M₂-s च (for स्य) —^d) S₂ पुनर् (for त्रिभिर्)
 K₂ सप्तभिः, G₁ M₁ s सारथि (for सारथिम्)

39 D₁ G₂ om. (hapl) 39^a-40^b —^a) D₂ एकत
 (for सहितात्) —^b) D₂ महाहवे (for रथान्) —^c)
 B₂ s D₂ S (G₂ om) नृश (for पुनर्) D₁ सप्तभि
 (for सात्यकिं)

आजघानाशु भलेन स हतो न्यपतद्भुवि ॥ ४०
पातिते सारथौ तस्मिंस्त्व पुत्ररथः प्रभो ।
वातायमानैस्तैरश्वैरपानीयत संगरात् ॥ ४१
ततस्त्व सुता राजसैनिकाश्च विशां पते ।
राज्ञो रथमभिक्षेय विद्रुताः शतशोऽभवन् ॥ ४२
विद्रुतं तत्र तत्सैन्यं दृष्ट्वा भारत सात्यकिः ।

अवाकिरच्छरैस्तीक्ष्णै रुक्मपुङ्खैः शिलाशितैः ॥ ४३
विद्राव्य सर्वसैन्यानि तावकानि समन्ततः ।
प्रययौ सात्यकी राजञ्चैताश्चस्य रथं प्रति ॥ ४४
तं शरानाददानं च रक्षमाणं च सारथिम् ।
आत्मानं मोचयन्तं च तावकाः समपूजयन् ॥ ४५

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि षण्णवतितमोऽध्यायः ॥ ९६ ॥

40 Dr G4 om 40^{ab} (of v 1 39) K4 reads 40^a-48^b twice. —^a) G5 सारथिनां (for स रं) Ms-s ततस्तु स रथोपस्थे —^c) B2 s Do1 T G1 s 4 M1 s [अ]थ (for [आ]शु) Ms-s पातयामास भलेन —^d) B2 Do1 प्राप्तद् (for न्यप) B2 (orig) रणे, B2 (marg) रथात् (for भुवि)

41 For the repetition in K4, of v 1 40 —^a) Ss K4 (both times) s B1-s Dn D1-s s G1 s M1 s पतिते Ss G1 s-s M राजञ्च (for तस्मिंस्) B4 सारथौ पतिते तत्र —^b) B1 Ds s T Gs-s रथात् (for रथ) B2 (marg as in text) s Do1 गतासौ रथसत्तमात् (B4 'तम), G1 M तव पुत्रस्य स्वदनात् —^c) B1 वाताय मानं, G1 पातायमानैस् (sic) B2 s s Do1 Ds transp तैर् and अश्वैर् —^d) Ss K1 s s (both times) Ds s G1 M1 s अपनीयत, Ms-s अपनीत स (for अपानीयत) B1 s स राजापद्रवो रणात्, B2 (marg as in text) s अपायास्समदुर्गत

42 For the repetition in K4, of v 1 40 B2 lacuna for 42^a —^a) B1 Dn2 Ds s 6 T Gs s सुत (for सुता) S चैव (for राजन्) B1-s Do1 अ (B1 त)यापरे तव सुता —^b) B2 s s Do1 नराधिप (for विशां पते) S तव सैन्यं च मारिष —^c) Ds विद्रुता (for विद्रुता) B1-s Do1 प्राद्रवन्शतशो दिशः, S न्यद्रवन्ते समन्तत

43 For the repetition in K4, of v 1 40 —^a) Dn1 Ds विद्रुतं (for विद्रुतं) S तु तत्र (for तत्र तत्) B1 s विद्रवन्तं त (B2 'वत्तत्)वा सैन्यं, B2 s Do1 ततस्त व्यद्रुतं सैन्यं —^b) Ms-s सत्यक (for सात्यकि) —^c)

B2 s s Do1 शरशतै, S शरैस्त्वृणै (for शरैस्तीक्ष्णै) —^d) K5 D4 s 8 शिलाशितै, B2 s s Do1 महारथ (for शिलाशितै)

44^b) Ms-s तावकाना (for 'कानि) Dn1 D4 s सहस्रश, Ds सहस्रिण (for समन्तत) —^c) B2 s Do1 जगाम (for प्रययौ) Ms-s सत्यको (for सात्यकी) K4 reads from राज up to सारथिम् (in 45^b) twice. —^d) Ds अर्जुनस्य (for श्वेताश्वस्य) S (except Ms-s) येन यातो धनंजय — After 44, S ins

687* त प्रयान्त महाबाहु तावका प्रेक्ष्य मारिष ।

दृष्टं चाहृदवक्कुत्वा क्रियामन्या प्रयोजयन् ।

[(L 1) Ms स- (for त) — (L 2) Gs प्रयोजयत्]

45 For the repetition in K4, of v 1 44 —^a) K1 तात् (for त) B2 s Do1 तमरीनारुजैतं च, Ms-s आददान शराञ्चैव —^b) B2 s Do1 G1 M रक्षतं चैव; T G1 s कर्षतं चैव (for रक्षमाणं च) K1-s सात्यकिं, Gs मारती (for सारथिम्) —^c) S K Dn D1 s 4-7 पाल थानं, Ds पालयाना (sic), G4 मोचयंतश्च (for 'यन्तं)

Colophon — Sub-parvan Ss K B2-s Do1 D1-s G1 M1 s जयद्रथवध — Adhy name S K2 s s D1 s 1 s G1 सात्यकिप्रवेश, B Do1 सात्यकिप्रवेशे दुर्योधनापयानं, Ds सात्यकिप्रवेशे कौरवपराजय, Ds सकुलयुद्धं, M1 s चार्तराष्ट्रपलायनं, Bom. ed सात्यकिप्रवेशे दुर्योधनपलायनं — Adhy no (figures, words or both) B1 s T Gs 4 118, Ds 123, Ds 17, G1 M 117, Gs 116, Gs 114 — Sloka no Do1 48, Gs 49.

९७

धृतराष्ट्र उवाच ।

संप्रमृद्य महत्सैन्यं यान्तं शैनेयमर्जुनम् ।

निर्हीका मम ते पुत्राः किमकुर्वत संजय ॥ १

कथं चैषां तथा युद्धे धृतिरासीन्सुमूर्षताम् ।

शैनेयचरितं दृष्ट्वा सदृशं सन्ध्यासाचिनः ॥ २

किं नु वक्ष्यन्ति ते क्षात्रं सैन्यमध्ये पराजिताः ।

कथं च सात्पर्यिर्युद्धे व्यतिक्रान्तो महायशाः ॥ ३

कथं च मम पुत्राणां जीवितां तत्र संजय ।

शैनेयोऽभिययौ युद्धे तन्ममाचक्ष्व तत्त्वतः ॥ ४

अत्यद्भुतमिदं तात त्वत्सकाशाच्छृणोम्यहम् ।

एकस्य बहुभिर्पुङ्गं शत्रुभिर्वै महारथैः ॥ ५

विपरीतमहं मन्ये मन्दभाग्यानुसुतान्प्रति ।

यत्रावध्यन्त समरे सात्वतेन महात्मना ॥ ६

एकस्य हि न पर्याप्तं मत्सैन्यं तस्य संजय ।

97

1 ^a) K₅ T G₂ 4 संप्रमृद्य, B₁ मृज्य, D₁ संप्र-
मृद्य, G₅ त प्रमृद्य (for संप्रमृद्य) B₂ s Do₁ महा
सैन्य — D₅ repeats 1^b after 2^{ab} — ^b) D₂ 4 s
(both times) यान्तं (for यान्तं) K₄ D₁ सैन्यम्; B₂
s s सात्पर्यम् (for सैन्यम्) — After 1^{ab}, D₅ reads
2^{ab} — ^c) D₂ s D₂ 1 निर्हीका (for निर्हीका) — ^d)
S₂ K₂ s s D₁ s s G₁ s s M अकुर्वत, K₁ 4 D₁ G₅
वैति (for वैति) B₂ s Do₁ वीक्ष्य वै (for संजय)

2 For the sequence in D₅, of v 1 1 — ^a)
D₂ s D₅ वैषा, D₂ s s वैषा (for वैषा) K₅ B
(except B₂) Do₁ D₂ s S (except G₁ s) तदा
(for तदा) — D₄ om (hapl) 2^b-4^c — ^b) D₂ s
मतिर (for धृतिर) B₁ (marg, orig as in text)
2-4 Do₁ s च (S तु) संजय (for सुमूर्षताम्) — D₅
om 2^a-3^d G₁ om (hapl) 2^a-4^b — ^c) S₂ K₁-4
चरतं (K₁ चरता) सात्पर्यं दृष्ट्वा, B Do₁ शैनेये (B₂ s
य) समनुप्राप्ते — D₅ om 2^d — ^d) K₅ D₂ D₁ s s
यादवा, B Do₁ सदृशे (for 'क्ष') S (G₁ om) संप्राप्ते
परमाश्रितं

3 D₁ s G₁ om 3 (of v 1 2) — ^a) D₂ D₂
तु, D₂ s वा (for तु) S₂ K₁ D₁ रक्षति, K₂ s
रक्ष्यति, K₄ रक्षति (for वक्ष्यन्ति) K₁-4 D₁ तं (for
ते) S₁ lacuna, S₂ क्षंतुं, K₁ दृष्ट्वा, K₂ D₁ देवा,
B₁ सूत, B₅ D₂ 1 क्षत्रं, D₂ सवै, D₂ क्षत्र;
D₂ s T G₁-s s M₂ सत्र (for क्षात्रं) B₁ 2 Do₁
विदधे किं नु तत्क्षत्रं, M₂-s किमवोचक्ष्व ते सत्र — ^b)
B₁ s Do₁ ते च युद्धे (Do₁ क्ष-); D₂ 1 युद्धे चैव
(for सैन्यमध्ये) S₂ K₂ s पराजितं (for ता) — ^c)

S K₁ s न, K₂-s B₂ s D₂ D₁ 1 तु, B₂ वा, D₂
तु (for च) D₂ सात्पर्यं, M₂-s सत्यको (for सात्य-
किर) B₂ s तत्र, D₂ 1 युद्धे (for युद्धे) D₂ s कथ
सात्पर्यिना युद्धे — ^a) T G₁-s s M₂ s महारथ (for
'यशा') D₂ s D₂ s व्यतिक्रान्ता महारथा

4 D₁ om 4^{ab}, G₁ om 4^{ab} (for both, of v 1
2) — ^b) K₂ D₂ s T G₂ s s जीवित (for जीवितां)
B (except B₁) Do₁ एव (for तत्र) D₁ संजय, D₂
सयुगे (for सजय) — K₄ D₁ om 4^{cd} — ^c) D₅
सैन्यो D₅ [s] पि, T G₂ हि, M₂-s प्र (for अभि)
K₁ युद्ध, K₅ संख्ये, G₁ s s M₁ 2 जित्वा (for युद्धे)
— ^d) S₂ K₂ s D₂ D₁ s s s M₂-s सजय, D₂ s D₂
पृच्छत (for तत्त्वत) T G₁-4 M₁ s सर्वसैन्यानि संयुगे,
G₅ lacuna

5 ^a) D₅ अमुं (for हृद) B₂ Do₁ सूत (for तात)
— ^b) S₂ K₄ कर्म यत्तत्, K₁ कर्म कार्य, K₂ तद्यत्कर्म,
S त्वत्समीपात् (for काशात्) B₂ s श्रुत मया (for
शृणोम्यहम्) — ^c) S₂ K₁-s s B₁ s D (except Do₁
D₂) सार्धं, K₁ lacuna, M₂ युद्धे (for युद्ध) — ^d)
S शत्रुमध्ये (for 'मिर्वै') B₂ s Do₁ तु, B₂ D₂
D₁ s s s s तैर् (for चै) S K (except K₅) D₂
D₁ s s महायुद्धे (for रथे)

6 ^a) T M₂-s विपरीतात् (for 'तम्') B₂ Do₁ हृद
(for बहं) B₂ s Do₁ दैव (for मन्ये) — ^b) B₂ s
Do₁ सूत मन्ये, B₁ s मंदमार्य, D₂ भाग्या (sio), S
अत्यभाग्यात् (for मन्द) G₁ M मम (for प्रति) — ^c)
T G₂-s तत्र (for यत्र) M₂-s [अ]हन्यंत (for [अ]व-
ध्यत) S₁ *तान्वध्य * समरे; S₂ K₁-4 बध्यते यत्र
(K₁-s यत्र) समरे — G₅ lacuna for 6^d — ^d) D₂ D₂
s s s s B (G₅ lacuna) सा (G₁ M सत्यकेन (for सात्व-

कुद्वस्य युयुधानस्य सर्वे तिष्ठन्तु पाण्डवाः ॥ ७

निर्जित्य समरे द्रोणं कृतिनं युद्धदुर्मदम् ।

यथा पशुगणान्सिंहस्तद्वद्वन्ता सुतान्मम ॥ ८

कृतवर्मादिभिः शूरैर्यत्तैर्बहुभिराहवे ।

युयुधानो न शक्तितो हन्तुं यः पुरुषर्षभः ॥ ९

नैतदीदृशकं युद्धं कृतवांस्तत्र फल्गुनः ।

यादृशं कृतवान्युद्धं शिनेर्नप्ता महायशाः ॥ १०

संजय उवाच ।

तव दुर्मन्त्रिते राजन्दुर्योधनकृतेन च ।

शृणुष्वभावहितो भूत्वा यत्ते वक्ष्यामि भारत ॥ ११

ते पुनः संन्यवर्तन्त कृत्वा संशसकान्मिथः ।

परां युद्धे मतिं कृत्वा पुत्रस्य तव शासनात् ॥ १२

त्रीणि सादिसहस्राणि दुर्योधनपुरोगमाः ।

शकाः काम्बोजबाह्वीका यवनाः पारदास्तथा ॥ १३

कुणिन्दास्तङ्गणाम्बष्ठाः पैशाचाश्च समन्दराः ।

अभ्यद्रवन्त शैनेयं शलभाः पावकं यथा ॥ १४

युक्ताश्च पार्वतीयानां रथाः पापाणयोधिनाम् ।

शूराः पञ्चशता राजन्शैनेयं समुपाद्रवन् ॥ १५

तेन) B (except B₁) D₀₁ महारथा (for 'स्मना)

7 °) D₂ 6 [ए]व (for हि) M₈₋₅ एकस्य माधव-
स्यैव — °) § K₄ D₂ T G M₁ 2 तत्, K₅ B₁ 5 D_n
D₁ 8-7 यत्, B₂ स- (for मत्) §₁ मम, §₂ K₁
2 4 तत्र, D₄ तव (for तस्य) M₈₋₅ मम सैन्यं च
संजय — °) M₈₋₅ कुद्वस्य नैव पर्याप्तं — °) B₅ D_{n1}
D₂ 4 तिष्ठन्ति (for तिष्ठन्तु)

8 G₅ partly damaged — °) § K₁ D_n D₁ 3-5
कृतिनं चित्रयोधिन — °) M₈ 5 सिंह पशुगणान्यद्वत्
— °) D₅ तथा (for तद्वत्) D₈ 5 एतान्, D₂ हस्तान्
(for हन्ता) B₂ 2 5 D₀₁ D_{n1} विनिग्नन्मम सैनिकान्

9 °) D₅ 7 यत्ते, D₈ G₅ यत्तैर् (for यत्तैर्) §₁
एव च (for आहवे) — °) B₁ (marg as in text)
युधा नो शक्तिं जेतुं, B₄ 5 D₂ युधा न (B₅ युवा न,
D₂ युद्धे न) शक्तितो जे (D₂ ह) तुं — °) B₄ मन्ये, D₈ 6
जेतु (for हन्तु) § K D_{n2} D₁ यत् (for य) § K₁-3
D₄ पुरुषर्षभ B₁-3 5 D₀₁ D_{n1} जेतु (B₁ मन्ये, B₅
हन्तुं) जेत्य (B₁ 5 हस्य) ति मे सुतान्, D₂ शैनेय पश्य मे
सुतै — For 9^{cd}, S subst.

688* न शक्य समरे जेतु निहनिष्यति मे सुतान् ।

10 °) § K₁-4 कर्म, D₈ 6 युद्धे, D₅ कर्तुं (for
युद्धं) B₂ 2 5 D₀₁ D_{n1} न चैतदीदृशं कर्म — °) D₂
सुत, M₈₋₅ तात (for तत्र) N (except § K₁ 2)
फाल्गुन — °) § K₁ 2 4 D₈ युद्धे, B₂ सर्वं, D₀₁
कर्म (for युद्धं) S चकार ता (G₁ M या दृशे युद्धं
— °) M₈₋₅ पौत्रो (for नप्त) D₂ M₈₋₅ महाबल, G₂
'रय (for 'यशा) B₅ D₀₁ यदुर्वीर प्रतापवान्

11 M₈ 4 om 11 B₅ reads 11^a-14^b on marg
G₅ partly damaged — For 11, B D₀₁ subst

689* शृणुष्व राजन्संभ्रामं नरवाजिगजक्षयम् ।

दुर्योधनापनीतेन तव दुर्मन्त्रितेन च ।

[(L 2) B₁ 4 दुर्योधनापराधेन (for the prior
half)]

12 B₅ reads 12 on marg — °) §₁ हत्वा, §₂
योधा (for कृत्वा) Some MSS संससकान्, K₅ D₀₁
D_{n2} D₄ 7 संससका, T₁ सशपथ, T₂ G₂-3 संशपथं,
G₁ M₁ 2 सशपथान्, G₂ तु शपथान्, M₈₋₅ च शपथं
(for संशसकान्) § K₁-3 इव, D_{n1} पुन, G₅ दिश
(for मिथ) K₄ D₁ 5 कृत्वा संनय (D₅ 'ह' नानि च
— °) §₂ K₅ कृत्वा, K₁-4 D₁ 4 5 7 8 पुरा, D₂ आर्षा
(for परा) §₁ laoua, D₇ मध्ये (for युद्धे) §₁ युद्धे,
§₂ K₂-4 D₁ राजन्, K₅ B D_{n2} D₄ 7 8 क्रूरा (for
कृत्वा) — °) K₅ D_{n2} D₂ 8 T G₂ M₈₋₅ तव पुत्रस्य
(by transp)

13 B₅ reads 13 on marg — °) D₈ शत, T
G₂ 4 (sup ltn as in text) वाजि- (for सादि-) — °)
K₅ 5 B D₀₁ D_n D₂ 5 7 8 T G₂ शक, D₄ शाक
(for शका) § D₁ काम्बोजबाह्वीका, D₅ बाह्वीकायोजा,
S यवनकायो (T G₂ 'भो') जा — °) § K₁ 2 पारतास
(for 'दास') S पा (G₂-5 द) रदा बाह्वीकास्तथा (G₂ 4
'दा') — After 13, D₈ reads 14^c-15^b

14 For the sequence in D₈, cf. v l. 13 D₁
om. (hapl) 14 B₅ reads 14^{ab} on marg — °) §₂
कुविदास, K₁ 3 4 D₁ कुर्निदास, K₂ 5 B₁ 2 4 D₀₁ D_n
D₂ 8 कुलिदास, B₅ कलिगास, B₅ D₈ कुलिगास (for
कुणिन्दास) §₁ तगनाबष्ठा, K₂ तगणास्वष्ठा, K₄ B₂
(marg as in text) तुगणाबष्ठा, T G₁-4 M₁ 2 तकणां
बष्ठा (for तङ्गणाम्बष्ठा) M₈₋₅ पुद्गार्खकणकांबष्ठा — °)

ततो रथसहस्रेण महारथशतेन च ।

द्विरदानां सहस्रेण द्विसाहस्रैश्च वाजिभिः ॥ १६

शरवर्षाणि मुञ्चन्तो विविधानि महारथाः ।

अभ्यद्रवन्त शैनेयमसंख्येयाश्च पत्तयः ॥ १७

तांश्च संचोदयन्सर्वान्मत्तैर्नमिति भारत ।

दुःशासनो महाराज सात्यकिं पर्यवारयत् ॥ १८

तत्राद्भुतमपश्याम शैनेयचरितं महत् ।

यदेको बहुभिः सार्धमसंभ्रान्तमयुध्यत ॥ १९

अवधीच रथानीकं द्विरदानां च तद्वलम् ।

सादिनश्चैव तान्सर्वान्दस्यूनापि च सर्वशः ॥ २०

तत्र चकैर्विमथितैर्मथैश्च परमायुधैः ।

अक्षैश्च बहुधा भग्नैरीपाटण्डकवन्धुरैः ॥ २१

कुञ्जरैर्मथितैश्चापि ध्वजैश्चापि निपातितैः ।

वर्मभिश्चामरैश्चैव व्यवकीर्णा वसुंधरा ॥ २२

८ ७ ६९.
८ ७ ६९.
८ ७ ६९.

B₁ D₀₁ M₂₋₅ पिशाचाश्च (for पैशा*) S K₁₋₄ D₁ समसरा, K₅ D₂ सवर्वरा, D₃ सवर्वस (for सम न्दरा) D₅ पैशाचाश्चैव वर्वरा — After 14^{ab}, K₅ B (B₃ [marg]) D₀₁ (last six first time) ins 694* —^a) K₄ अभ्यद्रवन्ति, B₂ s D₀₁ M₅ द्रवस्ते, M₅ s क्षमिद्रवस्ते (for अभ्यद्रवन्त) K₄ D₁ सैनेय (for शै) — After 14^{ab}, B₂ reads 17^c-18^b for the first time repeating it in its proper place B₂ om 14^d-15^b —^d) B₂ D₀₁ M₂₋₅ शलमा इव पावक

15 For the sequence in D₃, cf v l 13 B₂ om 15^{ab} (cf v l 14) B₂ s D₀₁ om 15^{ab} —^a) S₂ K₄ s सुयुक्ता, K₁ सयुक्ता, K₂ संयुक्ता (for युक्ताश्च) M₂₋₅ पार्वतीयाश्च (for 'याना) —^b) D₀₁ पाणय; M₂₋₅ योधिनि (for 'योधिनाम्) —^c) S₁ K₁₋₃ कूरा, B₂ D₀₁ युक्ता, D₂ वीरा (for दूरा) S₂ K₅ B₂ s D₁ पचाशता, B₁ s s पचशतो, T G₂ 2 M₂₋₅ पचशत, G₂ s पचाशत (for पचशता) —^d) K₄ D₄ सैनेय (for शै) D₃ s M₂₋₅ सममिद्रवन् (for समुपाद्रवन्)

16 ^a) B₂ असौ (for ततो) —^b) B₁₋₃ D₀₁ शूरा (for महा) T G₂ द्विसहस्रेण वाजिनां, G₂ s M₂₋₅ द्विसाहस्रैश्च र्वतिभि (G₂ s वाजिभि) —^c) M₁ 2 द्विप दाना (for द्विर) —^d) D₄ s द्विसहस्रैश्च (for द्विसा) B₂ वाजिनां (for नि) — For 16^{ad}, T G₂ s M₂₋₅ subst G₁ M₁ s ins after 16

690* नियुतैश्च पदारथैर्विविधायुधपाणिभिः ।

[M₂ s पाणय]

17 For the repetition in B₂, cf v l 14 M₂ s om 17^{ab} —^a) B₁ s D₂ S (except G₂, M₂ s om.) वर्षतो (for मुञ्चन्तो) —^c) B₂ (both times) अभ्यद्रवस्ते, D₀₁ द्रवस्तु (for द्रवन्त) K₄ D₁ सैनेयम् (for शै) —^d) B₂ s (both times) D₀₁ परतप,

M₂ s s (orig as in text, sup lin) च सर्वत (for च पत्तय)

18 For the repetition in B₂, cf v l 14 G₂ om 18^a-20^b —^a) K₅ B₁ s तु (for च) D₀₁ D₂ संनोदयन् (for सचो) M₂₋₅ यौधान् (for यरान्) —^b) K₁ धृतैन्म, K₂ धृतैन्म, B (B₃ [both times]) D₀₁ D₂ हतै, D₁ s धृतैन्म (for धृतैन्म) M₂₋₅ निष् तेति पुन पुन — D₂ om 18^c-19^d —^c) M₂₋₅ रणे यत्त (for महाराज) —^d) B₂ शैनेय (for सात्यकि) D₂ सन्यवारयत्, M₂₋₅ प्रत्यवा (for पर्यवा*)

19 D₁ G om 19 (cf v l 18) —^a) D₁ G₂ अपश्याम —^b) K₁ D₁ सैनेय (for शैनेय) —^d) B₂ अचोदयत् (for अयुध्यत)

20 G₂ om 20^{ab} (cf v l 18) —^a) M₂₋₅ सोहनत्तद (M₂ 'द्र' धानीक —^b) D₂ सद् (for तद्) D₂ शरीषेण स सात्यकि —^c) G₂ सादिन (for नश) D₂ चापि (for चैव) M₂₋₅ महापाहुर (for [प] तान्सर्वान्) —^d) D₂ दस्युश्चैव सहस्रश, M₂ s s (orig as in text, sup lin) दस्यूना विविधै शरै — After 20, M₂ s ins

691* सम्राट्प्रवृत्तमहत्सैन्य भग्नं च बहुधा शरैः ।

21 M₂ om 21, M₂ om (thapl) 21^{ab} —^a) S₁ K₅ प्रमथितैर् (for विभ्र*) —^b) B₁ s विविधायुधै, B₂ s D₀₁ बहुधायुधै (B₂ 'धै'), D₂ सुमहायुधै om) बहुधा रथै (for परमायुधै) K₄ पातितै —^c) K₄ B (except B₁) I M₂ s विमथितैश्च (for च बहुधा) B₁ om) छिन्नैर् (for सशरै)

22 ^a) S K B₁₋₃ s D कुञ्जरैर् (for B₂ s D₀₁ D₁ s T G M₁ s चैव (for मथितै कुञ्जरैश्चापि —^b) N M₂₋₅ स च वि (—^c) B₆ मर्मभिश्च, D₂ s चर्म (for च B₁ D₁ s च तथानीकै (K₄ B₁ D₂ s

कुद्वस्य युयुधानस्य सर्वे तिष्ठन्तु पाण्डवाः ॥ ७

निर्जित्य समरे द्रोणं कृतिनं युद्धदुर्मदम् ।

यथा पशुगणान्सिंहस्तद्वन्ता सुतान्मम ॥ ८

कृतवर्मादिभिः शूरैर्यत्तैर्बहुभिराहवे ।

युयुधानो न शक्तितो हन्तुं यः पुरुषर्षभः ॥ ९

नैतदीदृशकं युद्धं कृतवांस्तत्र फल्गुनः ।

यादृशं कृतवान्युद्धं शिनेर्नप्ता महायशाः ॥ १०

संजय उवाच ।

तव दुर्मन्त्रिते राजन्दुर्योधनकृतेन च ।

शृणुष्यावहितो भूत्वा यत्ते वक्ष्यामि भारत ॥ ११

ते पुनः संन्यवर्तन्त कृत्वा संशप्तकान्मिथः ।

परां युद्धे मतिं कृत्वा पुत्रस्य तव शासनात् ॥ १२

त्रीणि सादिसहस्राणि दुर्योधनपुरोगमाः ।

शकाः काम्बोजबाह्वीका यवनाः पारदास्तथा ॥ १३

कुणिन्दास्तङ्गणाम्बष्टाः पैशाचाश्च समन्दराः ।

अभ्यद्रवन्त शैनेयं शलभाः पावकं यथा ॥ १४

युक्ताश्च पार्वतीयानां रथाः पाषाणयोधिनाम् ।

शूराः पञ्चशता राजञ्शैनेयं सद्युपाद्रवन् ॥ १५

तेन) B (except B₁) D₀₁ महारथा (for 'स्मना)

7 ^a) D₈ 8 [ए]व (for दि) M₈₋₅ एकस्य माधव
स्यैव — ^b) ¹ K₁ D₂ T G M₁ 2 तव, K₅ B₁ 5 D₁
D₁ 8-7 यत्, B₂ 8 (for मत्) ¹ S₁ मम, ¹ S₂ K₁
2 4 तत्र, D₄ तव (for तस्य) M₈₋₅ मम सैन्यं च
संजय — ^c) M₈₋₅ कुद्वस्य नैव पर्याप्तं — ^d) B₅ D₁
D₂ 4 तिष्ठति (for तिष्ठन्तु)

8 G₅ partly damaged — ^b) ¹ S₁ K₁ D₁ D₁ 8-8
कृतिनं चित्रयोधिन — ^c) M₈₋₅ सिंह पशुगणान्यद्वत्
— ^d) D₅ तथा (for तद्वत्) D₈ 6 एतान्, D₄ हस्तान्
(for हन्ता) B₂ 8 5 D₀₁ D₁ विनिघ्नन्मम सैनिकान्

9 ^b) D₅ 7 यत्तो, D₈ G₅ यत्तैर् (for यत्तैर्) ¹ S₁
एव च (for आहवे) — ^c) B₁ (marg as in text)
युधा नो शक्तिं जेतुं, B₄ 5 D₂ युधा न (B₅ युवा न,
D₂ युद्धे न) शक्तितो जे (D₂ ह) तु — ^d) B₄ मन्ये, D₈ 6
जेतुं (for हन्तुं) ¹ S₁ K₁ D₁ D₁ यत् (for य) ¹ S₁ K₁-3
D₄ पुरुषर्षभ B₁-3 5 D₀₁ D₁ जेतुं (B₁ मन्ये, B₅
हन्तुं) जेज्य (B₁ 5 हंस) पि मे सुतान्, D₂ शैनेय पश्य मे
सुते — For 9^a, S subst.

688* न शक्य समरे जेतुं निहनिष्यति मे सुतान् ।

10 ^a) ¹ S₁ K₁-4 कर्म, D₈ 6 युद्धे, D₅ कर्तुं (for
युद्धं) B₂ 8 5 D₀₁ D₁ न चैतदीदृशं कर्म — ^b) D₂
सूत्, M₈₋₅ तात (for तत्र) N (except ¹ S₁ K₁ 2)
फाल्गुन — ^c) ¹ S₁ K₁ 3 4 D₈ युद्धे, B₈ सर्वं, D₀₁
कर्म (for युद्धं) S चकार ता (G₁, M या) दृशं युद्धं
— ^d) M₈₋₅ पौत्रो (for नप्ता) D₂ M₈₋₅ महाबल, G₂
रय (for यश्ना) B₅ D₀₁ यदुवीर प्रतापवान्

11 M₈ 4 om 11 B₅ reads 11^a-14^b on marg
G₅ partly damaged — For 11, B D₀₁ subst

689* शृणुष्व राजन्सग्रामं नरवाजिगजक्षयम् ।

दुर्योधनापनीतेन तव दुर्मन्त्रितेन च ।

[(L 2) B₁ 4 दुर्योधनापराधेन (for the prior
half)]

12 B₅ reads 12 on marg — ^b) ¹ S₁ हत्वा, ¹ S₂
योधा (for कृत्वा) Some MSS संसप्तकान्, K₅ D₀₁
D₁ D₂ D₄ 7 संसप्तका, T₁ सप्तपथ, T₂ G₈₋₅ संसप्तपथ,
G₁ M₁ 2 सप्तपथान्, G₂ तु सप्तपथान्, M₈₋₅ च सप्तपथं
(for सप्तसप्तकान्) ¹ S₁ K₁-8 इव, D₁ पुन, G₅ दिश
(for मिथ) K₄ D₁ 6 कृत्वा सनय (D₅ 'ह' नानि च
— ^c) ¹ S₁ K₅ कृत्वा, K₁-4 D₁ 4 5 7 8 पुरा, D₂ आयां
(for परां) ¹ S₁ laouna, D₇ मन्त्रे (for युद्धे) ¹ S₁ युद्धे,
¹ S₂ K₂-4 D₁ राजन्, K₅ B D₁ D₂ D₄ 7 8 कूरां (for
कृत्वा) — ^d) K₅ D₁ D₂ 8 T G₂ M₈₋₅ तव पुत्रस्य
(by transp)

13 B₅ reads 13 on marg — ^a) D₈ शत, T
G₈ 4 (sup *lin* as in text) वाजि (for सादि-) — ^c)
K₈ 5 B D₀₁ D₁ D₂ 8 5 7 8 T G₂ शक, D₄ शाक
(for शका) ¹ S₁ D₁ काम्बोजबाह्वीका, D₅ बाह्वीककांभोजा,
S यवनकांभोज (T G₂ 'भो' जा — ^d) ¹ S₁ K₁ 2 पारतास
(for 'वास') S पा (G₈₋₅ द) रदा बाह्वीकास्तथा (G₂ 4
'दा') — After 13, D₈ reads 14^a-15^b

14 For the sequence in D₈, of v 1 13 D₁
om. (hapl) 14 B₅ reads 14^a on marg — ^a) ¹ S₂
कुर्विदास; K₁ 8 4 D₁ कुर्विदास, K₂ 5 B₁ 2 4 D₀₁ D₁
D₂ 8 कुर्विदास, B₅ कर्लिगास, B₅ D₈ कुर्विगास (for
कुर्विदास) ¹ S₁ तंगनाबष्टा, K₂ तंगणाबष्टा, K₄ B₂
(marg as in text) तुगणाबष्टा, T G₁-4 M₁ 2 तक्णा
बष्टा (for तङ्गणाम्बष्टा) M₈₋₅ पुद्गास्तक्णाबष्टा — ^b)

ततो रथसहस्रेण महारथशतेन च ।

द्विरदाना सहस्रेण द्विसाहस्रैश्च वाजिभिः ॥ १६

शरवर्षाणि मुञ्चन्तो विविधानि महारथाः ।

अभ्यद्रवन्त शैनेयमसंख्येयाश्च पत्तयः ॥ १७

तांश्च संचोदयन्सर्मान्भूतैर्नमिति भारत ।

दुःशासनो महाराज सात्यकिं पर्यवारयत् ॥ १८

तत्राद्भुतमपश्याम शैनेयचरितं महत् ।

यदेको बहुभिः सार्धमसंभ्रान्तमयुध्यत ॥ १९

अगधीच्च स्थानीकं द्विरदानां च तद्गलम् ।

सादिनश्चैव तान्सर्वान्दस्यूनापि च सर्वशः ॥ २०

तत्र चकैर्विमथितैर्भग्नैश्च परमायुधैः ।

अक्षैश्च बहुधा भग्नैरीपाटण्डकवन्धुरैः ॥ २१

कूर्वरैर्मथितैश्चापि ध्वजैश्चापि निपातितैः ।

वर्मभिश्चास्त्रैश्चैव व्यवकीर्णा वसुंधरा ॥ २२

C 7 41
D 7 12
K 7 12

B1 Dc1 Ms-5 पिशाचाश्च (for पैशा*) S K1-4 D1 समत्सरा, Ks Dn3 सवर्वरा, D1 सवर्वस (for सम न्दरा) Ds 0 पैशाचाश्चैव वर्वरा — After 14^{ab}, Ks B (Bs [marg]) Dc1 (last six first time) ins 694* —^a) K1 अभ्यद्रवन्ति, Bs 3 Dc1 Ms द्रवस्ते, Ms 4 अभिद्रवन्ते (for अभ्यद्रवन्त) K1 D1 सैनेय (for शै) — After 14^{ab}, Bs reads 17^a-18^b for the first time repeating it in its proper place. Bs om 14^d-15^b —^d) Bs Dc1 Ms-5 शलभा इव पावक

15 For the sequence in Ds, cf v 1 13 Bs om 15^{ab} (cf v 1 14) B2 4 Dc1 om 15^{ab} —^a) S Ks 4 सुयुक्ता, K1 सयुक्ता, K2 संयुक्ता (for युक्ताश्च) Ms-5 पार्वलीयाश्च (for याना) —^b) Dn1 पाणय, Ms-5 योधिन् (for योधिनाम्) —^c) S1 K1-3 क्रूरा; Bs Dc1 युक्ता, D2 वीरा (for शूरा) S2 Ks B2 4 D1 पचाशता, B1 3 5 पचशतो, T G1 2 Ms-5 पचशत, Gs-5 पचाशत (for पञ्चशता) —^d) K4 D1 सैनेय (for शै) D3 0 Ms-5 समभिद्रवन् (for समुपाद्रवन्)

16 ^a) B4 अतो (for ततो) —^b) B1-3 Dc1 शूरा (for महा) T G2 द्विसहस्रेण वाजिना, Gs-5 Ms-5 द्विसाहस्रैश्च र्वतिभि (Gs-5 वाजिभि) —^c) M1 2 द्विप दाना (for द्विर) —^d) D2 3 द्विसहस्रैश्च (for द्विसा*) B1 वाजिना (for भि) — For 16^{cd}, T G2-5 Ms-5 subst G1 M1 2 ins after 16

690* नियुतैश्च पदास्थौर्वैर्विविधायुधपाणिभि ।

[Ms 4 पाणय]

17 For the repetition in Bs, cf v 1 14 Ms 4 om. 17^{ab} —^a) B1 4 D2 S (except Gs, Ms 4 om) वर्षतो (for मुञ्चन्तो) —^c) Bs (both times) अभ्यद्रवन्ते, Dc1 द्रवन्तु (for द्रवन्त) K1 D1 सैनेयम् (for शैनेय) —^d) B2 3 (both times) Dc1 परतप,

Ms 4 5 (orig as in text, sup lin) च सर्वत (for च पत्तय)

18 For the repetition in B2, of v 1 14 Gs om 18^a-20^b —^a) Ks B1 4 तु (for च) Dn3 Ds संचोदयन् (for सचो*) Ms-5 योधान् (for सर्वान्) —^b) K1 एतैनम्, Ks एतैनम्, B (Bs [both times]) Dc1 D2 इतै, D1 3 एतैनम् (for एतैनम्) Ms-5 निज-तेति पुन पुन — D4 om 18^c-19^d —^c) Ms-5 रणे यत्त (for महाराज) —^d) Bs शैनेय (for सात्यकि) D2 सन्यारयत्, Ms-5 प्रत्यवा* (for पर्यवा)

19 D1 G. om 19 (cf v 1 18) —^a) D1 Gs अपश्याम —^b) K1 D1 सैनेय (for शैनेय) —^d) Bs अचोदयत् (for अयुध्यत)

20 G. om 20^{ab} (cf v 1 18) —^a) Ms-5 सोहनत्तद् (Ms 'द्र' यानीक —^b) Ds यद् (for तद्) D2 शरीषेण स सात्यकि —^c) Gs सादिन (for 'नश') D2 चापि (for चैव) Ms-5 महाबाहुर (for [ए]व तान्सर्वान्) —^d) D2 दस्यूश्चैव सहस्रश, Ms 4 5 (orig as in text, sup lin) दस्यूना विविधै शरै — After 20, M1 2 ins

691* संप्रादवन्महत्सैन्य भग्नं च बहुधा शरै ।

21 Ms om 21, M1 om (hapl) 21^{ab} —^a) S1 Ks प्रमथितैर् (for विम*) —^b) B1 4 5 विविधायुधै, B2 3 Dc1 बहुधायुगै (Bs 'धै'), D2 सुमहायुधै, S (Ms 4 om) बहुधा रथै (for परमायुधै) K4 D1 ध्वजैश्च विनि पातितै —^c) K4 B (except B1) Dc1 च बहुभिर, Ms 5 विमथितैश्च (for च बहुधा) B1 भैर, S (Ms om) छिन्नैर् (for भग्नैर्)

22 ^a) S K B1-3 5 D कुजैर् (for कूर्व*) K4 Bs 3 Dc1 D1 2 T G M1 2 चैव (for चापि) B4 मथितै कुजैश्चापि —^b) N Ms-5 च वि (for चापि) —^c) B5 मर्मभिश्च, Ds-5 चर्म (for वर्म) S2 K B1 Dn D1-3 च तथानीकै (K4 B1 Ds 0 1 'थानैकै,

सग्निरामरणैर्वक्षैरनुकर्वैश्च मारिष ।

संछन्ना वसुधा तत्र द्यौर्ग्रहैरिव भारत ॥ २३

गिरिरूपधराश्चापि पतिताः कुङ्करोत्तमाः ।

अञ्जनस्य कुले जाता वामनस्य च भारत ।

सुप्रतीककुले जाता महापद्मकुले तथा ॥ २४

ऐरावणकुले चैव तथान्येषु कुलेषु च ।

जाता दन्तिवरा राजञ्शेरते बहवो हताः ॥ २५

वनायुजान्पार्वतीयान्काम्बोजारड्वाहिकान् ।

तथा हयवरात्राजन्निजघ्ने तत्र सात्यकिः ॥ २६

नानादेशसमुत्थांश्च नानाजात्यांश्च पत्तिनः ।

निजघ्ने तत्र शैनेयः शतशोऽथ सहस्रशः ॥ २७

तेषु प्रकाल्यमानेषु दस्युन्दुःशासनोऽब्रवीत् ।

निवर्तध्वमधर्मज्ञा युध्यध्वं किं सृतेन वः ॥ २८

तांश्चापि सर्वान्संप्रेक्ष्य पुत्रो दुःशासनस्तव ।

D₂ 'थानिक्कै' रु, B₁₋₃ s D₀₁ चर्मभिश्चैव, T G₈ चापरै-
श्चैव (for 'चाम') S₁ सर्वमभिस्तयानीकैर् — After
22^{abc}, G₅ ins 692* G₅ om 22^d-24^b — ^d) K₅
D₃ ६ अवकीर्णा, D₂ व्यासासीरसा (for व्यवकीर्णा)
B₁₋₃ s D₀₁ विनिकीर्णै (B₈ भजै कीर्णै) समस्त

23 G₅ om 23 (of v l 22) — ^d) D_{n1} अनु-
कार्यैश्च (for 'कषैश्च') D₂ वाजिनी (for मारिष)
— ^e) D₂ संछन्ना पृथिवी सर्वा — ^d) K₅ विग्रहैर्, D₂
सा नागैर् (for द्यौर्ग्रहैर्) B₂ s D₀₁ शरदि द्यौर्ग्रहै-
रिव, G₁ M (M₅ inf l₁₃ as in text) वसंते सवकै-
रिव

24 G₅ om. 24^{ab} (cf. v l 22) D₈ om (hapl)
24^{abc} — ^a) S K₂ 4, 5 निभास्, K₁ 8 निभा, S
(G₅ om) -धरैश्च (for -धराश्च) S K₁₋₄ तत्र, K₅ D₀₁
G₁ M चैव (for चापि) — ^d) S₁ पतिता, D_{n1} D₂ ६
पातिता (for पतिता) D₁ कुङ्करोपमा S (G₅ om.)
पतिवैश्च महागजै — T G₁₋₃ M ins after 24^{ab} G₅
after 22^{abc}

692* म्लेच्छास्थितैर्महाराज मित्राञ्जनचयोपमै ।

मृगैर्मन्दैश्च भद्रैश्च मृगमन्दैस्त्वधापरै ।

भद्रैर्मन्दमनोभिश्च मृगभद्रैस्त्वयैव च ।

मन्दैर्मन्दमदैश्चैव तथा मन्दमृगैरपि ।

तत्र तत्र धराकीर्णा शयाने पर्वतोपमै । [5]

[(L 1) G₅ om from म्लेच्छास्थितै up to मदैश्चैव (in
the prior half of line 4) — (L 2) M₈ मृगमस्तैश्च
(for 'मन्दैश्च') G₈ 4 च च (for तथा) — (L 3) T₁
मृगैश्चैव (for -मनोभिश्च) — (L 5) G₅ पराकीर्णा (for
धरा) G₁ M पर्वनैरिव (for 'तोपमै')]

— ^c) K₂ अञ्जनस्य (for अञ्जनस्य) — D₈ om (hapl)
24^{ab} — ^e) G₅ सुप्रकीर्ण (for 'तीक')

25 ^a) K₅ B D₀₁ D_n D₂ G₃₋₅ ऐरावतकुले B₄
प्रापि; T G₂₋₅ जातास् (for चैव), — ^c) T G₂₋

दतिकुले (for 'वरा) — D₈₋₅ om (hapl) 25^d-26^e
— ^d) K₅ रणे ते (for शेरते) S₁ जना, S₂ K₁₋₄ रणे
(for हता) B₂ s ६ D₀₁ शेरते स्म हता युधि — For
25, G₁ M subst

693* कुमुदस्य तथा नागा ऐरावतकुलोद्भवा ।

निहता सत्यकेनाजौ नाराचैरभिसंनिभै ।

26 D₈₋₅ om 26^{abc} (of v l 25) — ^a) B₁₋₃
D₈ वाणायुजान्, D₂ शोणा (for वना) — ^d) S
K₁₋₃ कावो (S₁ 'भो') जारट्टका (S₁ 'जा') नपि, K₄ B D₀₁
D₁ का (D₁ क) भोजानय बाहिकान्, K₅ कामोजानन्दरदा
नपि, D_n D₈ ६ कामोजानन्नि (D_{n1} D₈ 'त्रद') जानपि,
D₇ कामोजारब्जजानपि — ^c) D₂ हैमवतान् (for हयव-
रान्) G₁ M₁ २ स्थिरबालधिकर्णाक्षान् — ^d) S₁ विजघ्ने,
B₂ s D₀₁ अवधीत्, D₅ जघ्निरे (for निजघ्ने) G₁ M
निजघानात्र सत्यक (M₈₋₅ सात्यकि)

27 ^a) B₂ s ६ D₀₁ नानादेशोद्भवान्पत्तिन्, D₅ 'देश-
समुत्थाश्च — ^d) K₄ D_{n3} D₆ नानाजात्याश्च, K₅
'रूपाश्च, B₂ 'जाताश्च, B₈ D₁ ६ 'जार्तीश्च, D₀₁
'जार्तीश्च, D₂ 'सत्त्वाश्च (for जात्याश्च) S₁ मानवान्, K₅
D₁ २ दत्तिन, B₂ s ६ D₀₁ D₃ ६ सर्वश, B₂ पत्तिकान्;
D_n D₂ ५ ७ पत्तय (for पत्तिन) S पत्तिसंवाप्सु-
जन्मन — ^c) S₁ विजघ्ने, B₂ s ६ D₀₁ G₁ M जघान
(for निजघ्ने) T G₅ सात्यकस्तत्र, G₁ M सत्यकस्तत्र
(for तत्र शैनेय)

28 ^a) B₈ प्राकल्प्यमानेषु, D_{n1} D₂ ६ प्रकल्प, G₁
M₁ २ प्रणश्य (for प्रकाल्य) — ^d) S दुर्योधनो (for
दुःशासनो) — ^c) K₄ ६ निवर्तध्वजधर्मज्ञा (S₁₀) — ^d) G₁
M₁ २ स्वीयता (for युध्यध्व) S K₁ ३ D₁ ऋतेन, K₅
D₇ ३ S ऋतेन, D₈ ६ स्थितेन, D₅ श्रुतेन (for सृतेन)
D₅ वै (for व)

29 ^a) K₅ B D₀₁ D₁ [अ]तिभ (K₅ 'पि भ') भान् (for
[अ]पि सर्वान्) D₂ तांश्चापि निहवान्मेक्ष्य, S तवस्था

पाषाणयोधिनः शूरान्पार्वतीयानचोदयत् ॥ २९

अश्मयुद्धेषु कुशलो नैतज्जानाति सात्यकिः ।

अश्मयुद्धमजानन्तं ध्रुतैर्न युद्धकामुक्म् ॥ ३०

तथैव कुरवः सर्वे नाश्मयुद्धविशारदाः ।

अमिद्रवत मा मैष्ट न वः प्राप्स्यति सात्यकिः ॥ ३१

ततो गजशिशुप्रख्यैरुपलैः शैलवासिनः ।

उद्यतैर्युधानस्य स्थिता मरणकाङ्क्षिणः ॥ ३२

क्षेपणीयैस्तथाप्यन्ये सात्वतस्य वर्धेपिणः ।

चोदितास्तव पुत्रेण रुरुधुः सर्वतोदिशम् ॥ ३३

तेषामाप्यततामेव शिलायुद्धं चिकीर्षताम् ।

सात्यकिः प्रतिसंधाय त्रिशतं प्राहिणोच्छरान् ॥ ३४

तामश्मवृष्टिं तुमुलां पार्वतीयैः समीरिताम् ।

विभेदोरगसंकाशैर्नाराचैः शिनिपुंगवः ॥ ३५

तैरश्मचूर्णैर्दीप्यद्भिः खद्योतानामिव वज्रैः ।

C 7 4
B 7 11
K 7 11

न्तमरे यो (G1 M यौ) धान् —^b) D2 s Gs दुर्योधनस्य
(for 'दुःशास') —^c) Ss K (except Ks) D1 सर्वान्,
Dc1 पूर्वान् (for 'शूरान्' —^d) Dn2 D1 s अनोदयत्,
Gs अचोदयत् (for 'वयत्' Ds s पार्वतीयाश्च नोदयत्

30 Before 30, S ins दुःशासन —^a) Gs om
अश्म S1 Ks B2 Dn1 D1 Gs कुशलो, D2-s s T G2-4
[अ] कुशलो (D1 ला), Ms-s [अ] कुशलो (for कुशलो)
G1 M1 s अश्मयुद्धेषु कुशलो —^b) G1 M नैते जानति
(for नैतज्जानाति) D2 T G2-s सात्वत, M सात्वत
(for सात्यकि) — Ds om (hapl.) 30^c-31^d —^c)
D2 अश्मयुद्धान्यजानत —^d) Ks ध्रुतैर्न, B Dc1 Dn1
D2 ध्रुतैर्न (for ध्रुतैर्न) Ds s दुर्मत (for 'कामुक्म्' G1
M एनं निम्रत माचिरं

31 Ds om 31 (cf v 1 30) —^b) K1 Ds विशा
रद —^c) S K D2 s s 7 समाद्रवत (for 'अभि')
—^d) Gs तत (for न व) T G2-s सात्वत, G1 M
सत्यक (for सात्यकि) — Ks B Dc1 (last six second
time) D1-s s s ins after 31 Ks B (B2 [marg]))
Dc1 (last six first time) after 14^{ab}

694* ते पार्वतीया राजान सर्वे पाषाणपाणय ।

[Ks B Dc1 (last six first time) पार्वतीयाश्च राजान
(Ks जेद्र) (for the prior half) Ks B Dc1 (last six
first time) कुदा (for सर्वे) B1 (second time) D2
भानाण, B2 (marg, second time) प्राणेम् (for
पाणाण)]

— Ks B Dc1 D1-s s s cont. G1 M1 s ins. after the
repetition of 38^{ab}

695* अम्यद्रवन्त शैनेयं राजानमिव मन्त्रिण ।

[G1 M1 s अमिद्रवति (for अम्यद्रवन्त) Ds मन्त्रिणा]

32 ^a) Ss Ks D (except D1) गजशिर (Dn1 D4
'र') (for 'शिशु') —^c) B1 s उद्यता; T G2 s उद्धतैर्न;

Gs उद्धतैर्न, Gs वर्धतैर्न (for उद्य') Dn2 D2 s युयु
धानेन (for 'नस्य') —^d) D2 यथा, Ds स्थित (for
स्थिता) Ks Dn D2-s समर (for मरण) B2 s s
Dc1 पुरस्ते व (B2 'सात्त', B2 तस्त) स्थिराहवे

33 ^a) T G2-s क्षेपणीभिस् (for 'णीयैस्') Ss K1 s
D1 तथाप्यन्यै, D2 तथैवान्यै, G1 M सुवद्भि, G2 s
अथाप्यन्यै (for तथा') —^b) G1 M सत्यकस्य (for
सात्वतस्य) —^c) Ks D2 s s नोदितास् (for 'चोदि')
G2-s सह (for तव) —^d) K1 रुरुधु Ss K1-s
B2 s s Dc1 D1 सर्वतोदिश — After 33, S ins

696* शैनेयमभ्यधावस्ते प्रावभिर्देवहस्ववत् ।

म्लेच्छा पिपासवः प्राज्ञा राजानमिव मन्त्रिण ।

[(L 2) Gs om the prior half Gs पिपासवः, Gs
पिशाचन Ms-s सर्वे (for प्राज्ञा)]

34 ^a) G1 M तेषामागच्छमानानां —^c) G1 M1 s
सत्यक K1-s प्रत्यसंधाय, D2 प्रतिलयत्, D2 s 'दधाय
(for संधाय) —^d) Ss K1 Dc1 D1 s Ms4 त्रिशतं,
K2 B2 Dn Ds s निशितान्, Ks Ds s T G M1 s
त्रिशतान्, B2 D4 त्रिशतान् (for 'त') D2 प्राहिणो
त्सर्वत शरान् — S reads 38 for the first time after
34, T G2-s repeating it (G1 M repeating 38^{ab} only)
in the proper place

35 ^a) S K D2-s अतुला (for तुमुला) —^b) B2
पार्वतीय (for 'णीयै') Ms-s समाचिता (for समीरिताम्)
—^c) B Dc1 Dn D1 चिच्छेद (for विभेद) D2 [अ] शनि
(for 'च'रय) —^d) Ks D2 s शनिपुंगव (sic), G1
M1 s अशिसंनिभै, Ms4 s (inf lin as in text) निशितै
शरै (for शिनिपुंगव)

36 ^a) S1 K1 s Gs s एतैर्न, Dc1 वृद्धैर्न, Ds
वर्धैर्न (for 'चूर्णैर्न') S1 द्योतन्नि, B2 दीर्यन्नि, Dn2
Ds s T G2 s Ms-s दीप्यन्नि (for दीप्यन्नि) G1 M1 s
तैरमिचूर्णैर्नसंकाशै —^c) Ss B2-s Dn1 D2 G1 M

प्रायः सैन्यान्यवध्यन्त हाहाभूतानि मारिष ॥ ३६
ततः पञ्चशताः शूराः समुद्यतमहाशिलाः ।
निकृत्तबाहवो राजनिपेतुर्धरणीतले ॥ ३७
पाषाणयोधिनः शूरान्यतमानानवस्थितान् ।
अवधीद्बहुसाहस्रांस्तद्भुतमिवाभवत् ॥ ३८

ततः पुनर्वस्तुमुखैरश्मवृष्टिं समन्ततः ।
अयोहस्तैः शूलहस्तैर्दरदैः खशतङ्गणैः ॥ ३९
अम्बुष्ठैश्च कुणिन्दैश्च क्षिप्तां क्षिप्तां स सात्यकिः ।
नाराचैः प्रतिविष्याध प्रेक्षमाणो महाबलः ॥ ४०
अद्रीणां मिथमानानामन्तरिक्षे शितैः शरैः ।

[अ]हन्यत, K₂ [अ]वर्तत, B₁ Dn₂ [अ]वध्यत, D₈
[अ]वर्धत (for [अ]वध्यन्त)

37 ^a) Ś₂ D₅ पञ्चशत, K₁ 2 4 5 B₅ G₈ पञ्चशता
(K₁ 'त'), G₁ M पञ्चशत, G₅ 'शरा (for 'शता)
B₁ पञ्चाशतस्ततः शूरा — ^b) K₂ 'महाबल', G₁ M₁ 2
'शिलायुधा (for 'महाशिला) — ^c) K₁ निवृत्ता, K₂ 4
G₂ निकृत्ता, D₂ निहता, D₈ 5 6 निकृत (for निकृत्त)
Ś K₁ 2 4 D₄ G₂ 'वहवो (for वा') — After 37,
K₄ 5 B D₀₁ Dn₂ D₁ 2 7 8 ins

697* पुनर्दशशताश्चान्ये शतसाहस्रिणस्तथा ।
सोपलैर्बाहुभिश्चिन्नैः पेतुरप्राप्य सात्यकिम् ।

[(L 1) Dn₂ 'साहस्रशत (for 'साहस्रिणश्च) K₅ D₁ 8
शतस (K₅ 'सा'इत्यमेव च (for the post half) — (L 2)
B₁ 8 D₁ 8 बहुभिश्च (for वा') D₈ चिन्नै (for चिन्नै)]

On the other hand, S ins after 37

698* सात्वतस्य च भलेन निष्पटैस्तैस्तथाद्रिभिः ।
निपतन्निहता म्लेच्छास्तत्र तत्र गतासव ।
ते हृष्यमाना समरे सात्वतेन महाभम्ना ।
अश्मवृष्टिं महाबोरा पातयन्ति स्म सात्वते ।

[(L 1) G₁ M सत्यकस्य तु (for सात्वतस्य च) G₁
M₁ 2 यथाद्रिभिः — (L 2) T G₂ 4 न्यपतन् (for नि')
M₈ 5 निहता न्यपतन् — (L 3) G₁ M₁ 2 समारे (for
समरे) G₁ M सत्यकेन (for सात्वतेन) — (L 4)
G₂ 5 अश्मवृष्टि- G₁ M सत्यके (for सात्वते)]

38 For the sequence and repetition in S, cf
v 1 34 — ^a) G₁ M₁ 4 (all second time) म्लेच्छान्,
M₈ (second time) बोरा (for शूरान्) — ^b) K₅
युधि स्थितान्, B₁ 8 D₂ 5 7 8 T (both times) G₁
(first time) 2-5 (last four both times) M (last
five first time) न्यवस्थितान् (for अव') G₁ M (all
second time) बोरा (M₈ 5 म्लेच्छा) पर्वतवासि (M₈ 4
'योधि)न — After the repetition of 35^{ab}, G₁
M₁ 2 ins 695* — ^c) B D₀₁ Dn₁ D₁ 2 5 न्यवधीव्
(for अव') Ś K₁ 3 'साहस्रं', G₈ 4 (both second
time) 'साहस्रैस्' T (both first time) G₁ 2-5 (last

four first time) M तेभ्यश्च शतसाहस्राश्च

39 G₅ partly damaged — ^a) Ś K D₁ 2 4 5-8
अश्ममुखैर्, B₁ 4 D₀₁ तु (B₁ च) संभूय, B₅ व्यात्तमुखाश्च,
Dn₁ व्यात्तमुखैर्, D₂ हस्ति, D₈ शस्त्रं, G₅ तत्र पुखैर्
(for वस्तुमुखैर्) — ^b) B D₀₁ तेऽश्मवृष्टी, Dn₁ D₅
T G₂ 4 अश्मवृष्टि, D₁ 4 5 G₅ 'वृष्टि (for 'वृष्टि') G₁
M समुद्यता (for समन्तत) — ^c) Ś₁ अयोः **, Ś₂
K₂ D₅ 6 अयोधयन्, G₁ M₁ 2 ता तु वस्त्रै, G₂ 4 अथो
वस्त्रै, M₈ 5 तनुहस्तै (for अयोहस्तै) Ś₂ K₃ स्थूल
वक्त्रैर्, Dn D₆ G₁ M स्थूलहस्तैर्, D₅ G₈ 4 स्थूलवस्त्रैर्
(for शूलहस्तैर्) K₁ अयोधयदस्थूनस्त्रै (sio), K₈ 'दयै
स्थूलवस्त्रैर्, K₄ D₁ 'धयन्स्थूलवस्त्रै (D₁ क्षै)र्, K₅
वर्षे स्थूलवर्णैर्, B D₀₁ 'हस्ता शूलहस्ता, D₂ 'वतै
स्थूलवर्तैर्, D₁ 8 अथोवष्टै स्थूलवेष्टैर् — ^d) K₄ B₅
Dn₂ D₂ 8 दूरदेश्च सतै (K₄ B₅ शत)गणै, K₅ D₇ 'दै
परतगणै, B₁ 'दा खशतंगणा, B₂ 8 D₀₁ 'वास्तगणा
खशा, B₄ 'दै सह तंगणै, D₈ 'दै परतङ्गणै, T 'दै
कर्षतंकणै, G₁ M₁ 2 'दैरथ तंकणै, G₂ 8 M₈ 5 'दै
खप (G₈ 'ष्ट)तंकणै, G₄ 'दै खपितंकणै, G₅ दैर-
घतघणै

40 ^a) B₂ G₅ लपकैश्च, D₂ लुब्धकैश्च, T G₁ 2 4 M
लब्धकैश्च, G₈ अबकैश्च (for अन्यष्टैश्च) Ś₂ कुर्विदैश्च,
K₁ 8 B₄ 5 Dn₂ D₂ 8 कुर्विदैश्च, G₁ M कालिगैश्च (for
कुणिन्दैश्च) B₁ 8 D₀₁ लपाका (B₁ अबघा)श्च कुर्विदाश्च
— ^b) K₁ 5 D₅ क्षिप्तान्क्षिप्तान्, D₈ क्षिप्तान्क्षिप्तान्, T G₂ 4
क्षिप्ता क्षिप्ताश्च (for क्षिप्ता क्षिप्ता) Ś K₁ 2 4 T G₂ 4
च सात्यकि, D₂ सहस्रश, G₁ M स सत्यक (for स
सात्यकि) B₁ 8 D₀₁ विशिषुसाश्च सात्यकि, G₅ निक्षि-
प्ताश्चैव सा — ^c) B (except B₁) D₀₁ D₈ चिच्छेद
(for विच्छाध) — ^d) Ś₂ K₄ 5 B₄ D₁ 5 प्रेक्षमाणो,
Dn₁ प्रेक्षमाणैर्, G₅ प्रेक्षमाणै (for 'माणो) S सम
तत (for महाबल) B₁ 8 5 D₀₁ D₈ प्रतिपत्तिविशारद,
D₂ सात्यकि शिनिपुंगव

41 ^a) Ś₂ K (except K₅) छिद्यमानानाम् (for भिय').
— ^b) B₁ 8 5 अतरीक्षे D₂ शरैः कालाग्निसनिभै — ^c)
K₁ Dn₂ D₈ 8 प्राद्रवद् (for 'वन्) B₂ 5 5 D₀₁ सत्ये
(for राजन्) — ^d) K₅ B₂ 5 D₀₁ T G₁ 4 M रथा-

शब्देन प्राद्रवत्राजन्नाजाश्वरथपत्तयः ॥ ४१
 अश्मचूर्णैः समाकीर्णा मनुष्याश्च वयांसि च ।
 नाशक्रुवन्नवस्थातुं भ्रमरैरिव दंशिताः ॥ ४२
 हतशिष्टा विरुधिरा मित्रमस्तकपिण्डिकाः ।
 कुञ्जराः संन्यवर्तन्त युयुधानरथं प्रति ॥ ४३
 ततः शब्दः समभवच्च सैन्यस्य मारिष ।
 माधवेनार्धमानस्य सागरस्येव दारुणः ॥ ४४
 तं शब्दं तुमुलं श्रुत्वा द्रोणो यन्तारमब्रवीत् ।
 एष ह्यत रणे क्रुद्धः सात्वतानां महारथः ॥ ४५

दारयन्वहुधा सैन्यं रणे चरति कालवत् ।
 यत्रैष शब्दस्तुमुलस्तत्र ह्यत रथं नय ॥ ४६
 पापाणयोधिभिर्नूतं युयुधानः समागतः ।
 तथा हि रथिनः सर्वे हियन्ते विद्रुतैर्हयैः ॥ ४७
 विशस्त्रकवचा रुग्णास्तत्र तत्र पतन्ति च ।
 न शक्नुवन्ति यन्तारः संयन्तुं तुमुले हयान् ॥ ४८
 इत्येवं ब्रुवतो राजन्भारद्वाजस्य धीमतः ।
 प्रत्युवाच ततो यन्ता द्रोणं शस्त्रभृतां वरम् ॥ ४९
 आयुष्मन्द्रवते सैन्यं कौरवेयं समन्ततः ।

C 7 4
B 7 :
K 1

श्वगजपत्तय (M₃ पत्तय), G₅ रथनागाश्च

42 ^a) Ś₁ अश्मचूर्णं, Ś₂ K₁₋₄ D₁ 'वयं', K₅ D₇ ३
 अयश्चूर्णैः, D₀₁ अश्मचूर्णैः, D₁ अश्मचूर्णैः, G₈ ३ अश्म
 चूर्णैः (for चूर्णैः) B₂₋₅ D₀₁ अवाकीर्णा, T G₂₋₄ अयां,
 G₁ M₈₋₅ अवाकीर्णैः, G₅ अयानीका, M₁ ३ तथाकीर्णैः
 (for समाकीर्णा) — ^b) B₂ ३ ३ D₀₁ मनुष्यगजवाजिन
 — ^d) G₁ M मदाकैः (for भ्रमरैः) K₁₋₄ D₁ दंशिता,
 T G₁₋₃ M दशकैः, G₄ ३ दशकैः (for दशिता)

43 ^a) Ś₁ K₁₋₄ D₁ तत्र शिष्टा, D₀ अवशिष्टा, G₁
 M हतशब्दा (for शिष्टा) B₂₋₅ D₀₁ D_n सरुधिरा (for
 विरु) — ^b) D₂ M₈₋₅ छिन्न (for भिन्न) K₁ ३ ३ B₁
 D_n ३ D₂ ३ ३ G₂ M₈ ३ पिण्डिका, D₂ पीडिता, D₁
 पिण्डिता (for पिण्डिका) G₁ M₁ ३ मित्रगतापरास्तथा
 — After 43^{ab}, S₁ ins

699* विभिन्नशिरसो राजन्दन्तैश्छिन्नैश्च दन्तिन ।
 निर्धूतैश्च करैर्नागा व्यङ्गाश्च शतश कृता ।
 हस्ता पञ्चशतान्योधानस्य क्षणेनैव मारिष ।
 व्यचरत्पृथ्वनामध्ये क्षेपेन कृतहस्तवत् ।

[(L 1) G₅ विभिन्न — (L 3) G₈ पचदशान् (for
 शतान्) G₁ M₁ ३ योधान्, M₈₋₅ नागान् (for योधान्)
 — (L 4) G₁ M क्षिप्र- (for कृत)]

— ^c) B₁ ३ (marg as in text) ३ D₀₁ वर्जयामासुर; B₅
 शून्यकर्तव्या, D_{n1} D₇ ३ M₈ संनिवर्तत (for सन्य)
 — ^d) B₁₋₃ D₀₁ तदा (for प्रति) S युयुधानेन मोहिता
 — After 43, S₁ ins

700* अश्मनां मिश्रमानानां सायकैः श्रूयते ध्वनि ।

पद्मपत्रेषु धाराणां पतन्तीनामिव ध्वनि ।

44 G₁ M₁₋₄ om. 44 — ^a) B₄ तत्र (for तत्)

— ^b) D₀₁ सैन्यस्य तव (by transp) D₇ ३ तस्य (for
 तव) — ^d) Ś₂ K₂ ३ D₁ गर्जत, K₁ गर्जिता, K₄
 गर्जित, B₂ ३ ३ D₀₁ पर्वणि (for दारुण)

45 ^a) D₅ ते (for त) Ś₂ D_{n1} D₅ ३ तुमल
 — Before 45^{ab}, M₃₋₅ ins. द्रोण — ^d) D₅ महा
 रथा

46 ^a) D_{n1} सैन्यै — ^b) D_{n1} D₁ कौरवेय समतत,
 M₁ ३ रणे चलति काकवत् — ^c) D_{n1} D₁ ३ ३ तुमलस्
 B₁ यत्रैव तुमुल शब्दस् — ^d) K₁ D_{n1} प्रति (for नय)

47 ^a) G₁ M पाणिभिर् (for योधिभिर्) D₂ शूरैर्
 (for नून) — ^b) K₆ समागमत् (for 'गत) K₁
 युयुधाना समागता — ^d) A few MSS हीयते Ś₁
 प्रद्रुतैर्, Ś₂ विहृतैर्, B₄ बहुभिर् (for विद्रुतैर्)

48 ^a) K₅ विवस्त्र, D₈ विस्त्रस्त, G₅ विवित्र- (for
 विशस्त्र) D₂ ३ ३ भ्रमास् (for रुग्णास्) — ^b) K₄ सूत
 (for the first तत्र) — ^d) G₅ सारथि (for सयन्तु)
 Ś₁ G₁ M₁ ३ तुमुलान्, D_{n1} D₁ ३ ३ तुमले (for तुमुले)

49 ^a) G₁ M तस्य (for राजन्) B₂ ३ ३ D₀₁ हृदये
 तद्धनं श्रुत्वा — ^b) B₂ ३ D₀₁ D₂ सारथि, G₂ पश्यत
 (for धीमत) — ^c) G₁ M रणे (for सतो) K₅ B₂
 ३ ३ D₀₁ द्रोण; D_{n1} यन्ता (for यन्ता) — ^d) K₅
 सूत; B₂ ३ ३ D₀₁ सर्व, D₄ द्रोण (for द्रोण) G₁
 M₁ ३ दर्शयन्प्राह्णं तदा

50 Before 50, G₁ M ins सारथि — ^a) D₈
 द्रवता (for ते) B₂ ३ D₀₁ सैन्यं द्रवति चायुष्मन् — For
 50^{ab}, G₁ M subst.

701* आयुष्मन्विद्रवत्येव कुरुणा सैन्यमातुरम् ।

— After 50^{ab}, D_{n1} D₄ read 51 — Ś₁ K₁₋₃ om.

पश्य योधात्रणे भिन्नान्धावमानांस्ततस्ततः ॥ ५०
एते च सहिताः शूराः पाञ्चालाः पाण्डवैः सह ।
त्वामेव हि जिघांसन्तः प्राद्रवन्ति समन्ततः ॥ ५१
अत्र कार्यं समाधत्स्व प्राप्तकालमरिंदम ।
स्थाने वा गमने वापि दूरं यातश्च सात्यकिः ॥ ५२
तथैवं वदतस्तस्य भारद्वाजस्य मारिष ।

प्रत्यदृश्यत शैनेयो निम्नन्बहुविधात्रथान् ॥ ५३
ते वध्यमानाः समरे युयुधानेन तावकाः ।
युयुधानरथं त्यक्त्वा द्रोणानीकाय दुद्रुवुः ॥ ५४
यैस्तु दुःशासनः सार्धं रथैः पूर्वं न्यवर्तत ।
ते भीतास्त्वभ्यधावन्त सर्वे द्रोणरथं प्रति ॥ ५५

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि सप्तमवतितमोऽध्यायः ॥ ९७ ॥

९८

संजय उवाच ।

दुःशासनरथं दृष्ट्वा समीपे पर्यवस्थितम् ।

भारद्वाजस्ततो वाक्यं दुःशासनमथाब्रवीत् ॥ १
दुःशासन रथाः सर्वे कस्मादेते प्रविद्धताः ।

(hapl) 50^c-51^d — °) G₁ M यौधान् K₄ B (except B₄) D₀₁ D₀₁ D₁ T G₂₋₅ M₅₋₅ भग्नान्, G₁ M₁ ३ भग्नान् (for भिन्नान्) — °) K₄ B₂ ३ D₀₁ D₀₁ D₁ धावतो वै, D₂ माधवेन, D₃ ० द्रावमाणस्, G₁ M धावतस्तु (for 'मानास्') D₁ om the second तत B₁ ४ ५ इतस्ततः; G₁ M₁ २ समन्तत (for ततस्ततः)

51 S K₁₋₃ om 51 (of v 1 50) D₀₁ D₄ read 51 after 50^{ab} — °) K₄ B₂ ३ D₀₁ D₁ इमे च, K₅ B₁ एते हि, D₀₁ D₄ एतेन, S इमे तु (for एते च) K₄ B₂ ३ ३ D₀₁ D₁ सहता (for सहिता) D₂ ४ सर्वे (for शूरा) — °) B₄ पञ्चाला G₁ M पांडुभि (for पाण्डवै) G₂ पाण्डवेयाश्च पार्थता — °) K₄ वि, K₅ B₁ D₂ ४ ५ ७ ८ [अ]भि (for हि) — °) K₄ B₁ २ ४ D₀₁ D₀₁ D₁ आद्रवन्ति, K₅ D₀₁ D₅ ५-८ T G₂₋₅ आ(D₃ ५ ० प्रा)द्रवन्ते, D₂ आद्रवन्ते (for प्राद्रवन्ति)

52 °) B₃ तत्र (for अत्र) — °) D₀₁ वेह, D₃ ० नेह, D₃ चापि (for वापि) — °) S K₁₋₃ दूरमा सश्, K₄ D₃ ७ ८ M₁ २ दूरयात(D₃ °न)श् (for दूर यातश्) D₃ ० स (for च) S K₁₋₃ D₁ सात्यके, G₁ ५ M₁ २ सत्यक (for सात्यकि)

53 Before 53, S (except G₅) ms संजय — °) B₄ जय (for तथा) S₂ K₁₋₃ D₄ [ए]व, B₁₋₃ ५ D₀₁ D₀ च, D₀₁ D₃ [ह]ति (for [ए]व) S तथा तेनोच्यमानस्य — °) B₂ ३ ५ D₀₁ सारथे (for मारिष) — °) D₁ शैनेयो — °) G₁ M बहुशतान् (for 'विधान्') S₁ K₁ ३ ४ नरान् (for रथान्) K₂ विनिम्नन्बहुधा नरान्,

B₂ ३ D₀₁ निम्नप्रथवरान्बहुन् (D₀₁ °नरान्)

54 °) G₁ M हन्यमाना (for वध्य°) — °) S₂ द्रोणानीकेन तावका — °) B₁ ३ D₀₁ युद्धमुख्य सत्रस्ता, G₁ M युयुधानं रणे त्यक्त्वा — °) S K₁ २ ४ D₁ द्रोणा नीकानि (for 'काय') B₄ द्रोणानीकं प्रदुद्रुवु

55 °) B₄ T G₁ २ ५ M तैस् (for यैस्) B₃ D₀₁ पूर्व (for सार्धं) — °) S रथ (for रथै) B₂ D₀₁ सार्धं, M₅ तूर्ण (for पूर्व) T G₁ २ ४ M न्यवर्तयत्, G₂ °र्धयत् (for °र्तत) — °) S₁ [s]तीतास्, T G₃ ४ हता (for भीतास्) K₁ त्वभिधावत, K₅ पर्यधा°, B₁₋₃ D₀₁ S समकीर्यत, D₂ समधावत (for त्वभ्य°)

Colophon — Sub-parvan S₁ K₁₋₄ B₂₋₄ D₀₁ D₂ ३ ५-८ G₁ M₁ २ जयद्रथवध — Adhy name S K₁₋₄ B D G₄ ३ सात्यकिप्रवेश — Adhy no (figures, words or both) B₁ २ T G₂₋₄ 119, D₀₁ 121, D₂ 124, D₃ 18, G₁ 118, G₅ 115 — Sloka no D₀₁ 55, G₅ 59

98

1 °) D₄ पर्युपस्थितं, D₃ G₄ पर्यवस्थित, G₁ M प्रत्युपस्थित; G₅ [s]य ब्यव° (for पर्यव°) — °) T G₂₋₅ राजन् (for वाक्य)

2 Before 2, G₁ M ms द्रोण — °) D₁ २ ४ ७ ८ चैते (for एते) D₀₁ D₄ प्रतिद्रुता, G₁ M द्रवति ह

कश्चित्क्षेमं तु नृपतेः कश्चिज्जीवति सैन्धवः ॥ २
 राजपुत्रो भवानत्र राजभ्राता महारथः ।
 किमर्थं द्रवसे युद्धे यौवराज्यमवाप्य हि ॥ ३
 स्वयं वैर महत्कृत्वा पाञ्चालैः पाण्डवैः सह ।
 एकं सात्यकिमासाद्य कथं भीतोऽसि संयुगे ॥ ४
 न जानीये पुरा त्वं तु गृह्णन्क्षान्दुरोदरे ।
 शरा ह्येते भविष्यन्ति दारुणाशीविपोपमाः ॥ ५
 अप्रियाणां च वचनं पाण्डवेषु विशेषतः ।

द्रौपद्याश्च परिक्लेशस्त्वन्मूलो ह्यभवत्पुरा ॥ ६
 क्व ते मानश्च दर्पश्च क्व च तद्दीर् गजितम् ।
 आशीविपसमान्पार्थान्कोपयित्वा क यास्यसि ॥ ७
 शोच्येयं भारती सेना राजा चैव सुयोधनः ।
 यस्य त्वं कर्कशो भ्राता पलायनपरायणः ॥ ८
 ननु नाम त्वया वीर दीर्घमाणा भयार्दिता ।
 स्वबाहुबलमास्थाय रक्षितव्या ह्यनीकिनी ।
 स त्वमद्य रणं त्यक्त्वा भीतो हर्षयसे परान् ॥ ९

(for प्रविष्टता) — °) Ds कश्चित्, A few MSS
 कश्चित् (for कश्चित्) Ds om सं तु नृपते B1-3 G1
 M1 2 नु, Ds च; T Gs 4 न (for तु) — °) Ds
 कश्चित् (for कश्चित्) S1 K1-3 सजय, Ss सजय (for
 सैन्धव)

3 °) Ks महानत्र, Ds सदा तत्र, G1 M भवान्यत्र
 (for भवानत्र) — °) Dn Ds 4 द्रवसे (for से) B
 (except B4) Dn Ds युद्धाद्रवसि कस्मात्त्वं, G1 M युद्धे
 किमर्थं द्रवसि — °) S ते, K1 2 4 D1 तत्, B (except
 B4) Ds 5 ह; S च (for हि) Dn 3 यौवराज्यमवा
 मुहि, D1 8 मवाप्यति — After 3, K4 B Dn Dn
 D1-8, 5 6 ins

702* दासी जितासि द्यूते त्वं यथाकामचरी भव ।
 वाससां वाहिका राज्ञो भ्रातुर्ज्यैष्ठ्य मे भव ।
 न सन्ति पतयः सर्वे तेऽद्य षण्ढतिलैः समा ।
 दुःशासनैवमुक्त्वा त्वं पूर्वं कस्मात्पलायसे ।

[(L 1) B4 जातासि, Ds 5 कृतासि (for जि) Ds 6
 कृष्णे (for द्यूते) — (L 2) Dn 3 सदा (for भव) Ds
 वत त्व दासि राज्ञोऽयं, Ds 6 वास (Ds पाद) मवाहिका सदा
 (Ds राज्ञो) (for the prior half) Ds ज्यैष्ठ्यात्तुर्गुणे मम
 (for the post half) — (L 3) Dn 3 Ds 5 सजाता
 (for न सन्ति) Ks B1 Dn 3 Ds 6 transp सर्वे and
 तेऽद्य D1 तेय (for सर्वे) — (L 4) Bom ed transp
 पूर्वं and कस्मात्]

4 °) T Gs-5 पुरा, G1 M त्वं हि (for स्वयं)
 Ds 6 वैरे (for वैर) Ds 6 मर्ति (for महर्) — °)
 B4 Dn Ds पाञ्चालैः Bs पाण्डुभिः (for पाण्डवैः) B
 (except B4) Dn 1 तथा (for सह) Ds 6 पांचालैः सह
 पाण्डवैः; S पाण्डवैः सह वंशुभिः — °) Ks Dn 3 Ds 6
 एवं, T Gs 4 एक (for एकै) G1 M सत्यकम् (for
 सात्यकिम्) — °) Dn 1 कस्माद् (for कथं)

5 °) T Gs-5 जानासि (for जानीये) Ds त्वैतान्,
 Ds त्वेतद् (for त्व तु) G1 M अज्ञोसि त्व (Ms-5 नाज्ञा-
 सीस्त्वं) पुरा मूढ — °) K1 सुरोदरौ, Ks सुरोदरे, G1 2
 M दुरोदरे (sic) (for दुरो) — °) Ks Ms-5 गते (for
 ह्येते) — °) T Gs-5 दारुणाग्निशिखोपमा, G1 M घोरा
 आशीविपो

6 °) B (except B4) D (except D3) T Gs-1 हि
 (for च) S K D (except Dn Ds) वचसां (for
 वचन) G1 M अप्रिय यच्च वचन, Gs अप्रिया एव हि
 वन — °) Dn D1 पादवस्य, Ds वाना (for वेपु)
 S1 [अ]विशेषत (for विशेष) — °) K1 3 4 D1 4 5
 Gs 4 परिक्लेश, Ds 5 क्लेशो (for 'क्लेशस्' — °) Ds 7
 तन्मूल, Ms 4 5 (inf lin as in text) त्वन्मुखो (for
 त्वन्मूलो) Ds प्राभवत् (for ह्यभवत्) Ss K Dn1 D1
 2 4-5 8 त्वन्मूलमभवत्तदा (Ds वपुरा)

7 °) Bs G1 M1 2 transp मानश्च and दर्पश्च — °)
 Bs T Gs ते, Ds तत्, Gs-5 नु (for च) S K1-4
 Bs D1 च तद्दीर्घ, Ks B4 Dn Ds-5 8 ते वीर्यं क्व (for
 च तद्दीर्घ) — Bs reads 7th twice — °) Ms 4 5
 (sup lin) योधयित्वा, Ms (orig) क्रोध (for कोप)

8 °) Ks B4 Dn1 Ds राज्यं, Ds शोच्यो (for राजा)
 Ds राजा, Ds शोच्य (for चैव)

9 °) Ks om from वीर up to परान् (in 9th)
 — °) Ds T Gs-3 दार्यमाणा (for दीर्य) Dn 3 Ds 6
 समार्दिता, Ds भयान्विता, A few MSS भयार्दिता
 (for भयार्दिता) — °) Ds आसाद्य, G1 M आश्रित्य
 (for आस्थाय) B1-8 Dn 1 रणे स्वबलमास्थाय — °) Ks
 स्वबाहिनी, B2 8 Dn 1 वस्थुिनी (for ह्यनीकिनी) — °)
 Ds सत्यसध, Ds सत्यमद्य, T Gs 4 यस्त्वमद्य (for स
 त्वमद्य) K1, 8 रणे (for रणं), S Ks 8 5 D (except

विद्रुते त्वयि सैन्यस्य नायके शत्रुघ्नदत्त ।
 कोऽन्यः स्थास्यति संग्रामे भीतो भीते व्यपाश्रये ॥ १०
 एकेन सात्वतेनाद्य युध्यमानस्य चानघ ।
 पलायने तव मतिः संग्रामाद्वि प्रवर्तते ॥ ११
 यदा गाण्डीवधन्वानं भीमसेनं च कौरव ।
 यमौ च युधि द्रष्टासि तदा त्वं किं करिष्यसि ॥ १२
 युधि फल्गुनबाणानां क्षर्याग्रिसमतेजसाम् ।
 न तुल्याः सात्यकिशरा येषां मीतः पलायसे ॥ १३
 यदि तावत्कृता बुद्धिः पलायनपरायणा ।

पृथिवी धर्मराजस्य शमेनैव प्रदीयताम् ॥ १४
 यावत्फल्गुननाराचा निर्धुक्तोरगसंनिभाः ।
 नाविशन्ति शरीरं ते तावत्संशम्य पाण्डवैः ॥ १५
 यावत्ते पृथिवीं पार्था हत्वा भ्रातृशतं रणे ।
 नाक्षिपन्ति महात्मानस्तावत्संशम्य पाण्डवैः ॥ १६
 यावच्च कुप्यते राजा धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः ।
 कृष्णश्च समरश्लाघी तावत्संशम्य पाण्डवैः ॥ १७
 यावद्भीमो महाबाहुर्विगाह्य महतीं चमूम् ।
 सोदरांस्ते न मृद्वाति तावत्संशम्य पाण्डवैः ॥ १८

Doi Ds) हिस्वा, Bs कृत्वा (for त्यक्त्वा) — 7) Ks ततो (for भीतो) T G1-4 M भीषयसे, Gs भिक्ष (for हर्ष)

10 a) Ks तव (for त्वयि) — 5) Ds -सुदने (for 'न) — 6) Ds T G2-4 कोद्य (for कोऽन्य) — 7) S2 B1 2 (marg as in text) Ds भीत, Ks T Gs 4 भीतो, Ks D1 भीत, Bs भीता, Ds 1 भीत (for भीते) Ds 1 व्यपाश्रयेत् (for 'श्रये) Ks Bs 4 Doi Dn2 Ds भीतो भीतव्यपाश्रय, G1 M भीतो भीतान्धि पश्यति

11 a) G1 M1 2 एतेन (for एकेन) G1 M सत्यकेन (for सात्वतेन) — 5) K1 1 युयुधानस्य, Bs युयुधानेन (for युध्यमानस्य) S1 Ks तेनच, Dn Ds-8 तेन वै, Ds संयुगे, S ते युधि (for चानघ) — 6) G1 M बुद्धि पलायने व्यक्त — 7) S2 Doi D1 8 विप्र-, Gs विनि (for हि प्र)

12 a) Doi गाजीव-, D1 गाहिव (for गाण्डीव) — 5) Ks D1-8 कौरव, G1 M भारत, Gs सारिष (for कौरव) — 6) Bs Dn D1 8-8 वा (for च) Ks द्रष्टासि वा यमौ युद्धे, B2 8 Doi युधि द्रष्टासि च यमौ, S यमौ च द्रक्ष्यसि रणे — 7) Bs transp त्व and किं. Ds वा, T G M1 2 वै (for त्वं)

13 a) B (except B4) Doi Ds T Gs एते, Dn2 Ds 6 क्षपि (for युधि) S2 K1 T फल्गुन-, Ks D1 6 फाल्गुन-, Ks 5 B Doi Dn Ds-5 1 8 G1 Ms 4 फाल्गुन (for फल्गुन) — 5) K2 Dn Ds 8-8 S (except G1 M1 2) वरैसा, Ds -वर्धता (for तेजसाम्) — 6) G1 M सत्यक (for सात्याकि) — 7) S2 K1-4 B2 8 Doi Ds 8 येस्यो (for येषां) K1 2 Dn1 Ds पलायसि (for

'से) — After 13, Ds ins

703* स्वरितो वीर गच्छ त्व गान्धार्युद्धमविश ।

पृथिव्या धावमानस्य न संपश्यामि ते शमम् ।

14 a) Ks Ds G1 2 M (Ms inf 12n as in text) पृथिवी B Doi Dn2 D1 8 धर्मराजाय, G1 M पुत्राय (for 'राजस्य) — 7) B1 सात्वेन, B2 (marg as in text) कालेन, Ds सात्वेन (sio) (for शमेन) Ms-5 [उ]प- (for प्र-) Ds सात्वेन प्रतिपद्यता

15 a) S2 फल्गुन-, Ks-5 B D फाल्गुन- (for फ') Ks -नाराचा, B1-8, Doi Ds बाणा वै, S -बाणास्ते (for नाराचा) — 6) S2 B1 न विदन्ति, Ds न भिदन्ति, D1 8 नाविशन्ति (for शन्ति) — 7) Ds संशम्य (for संशम्य) — After 15, T G1 Ms 4 read 19⁵⁰⁰ and G1 M1 2 18 and 19⁵⁰⁰ (transposed), while Gs reads after 15, 18⁵⁰⁰-19⁵⁰⁰ The sequence of Gs after 15 is 19⁵⁰⁰, 17, 16 19⁵⁰⁰ (r), 17 (r), 704*

16 For the sequence in Gs, of v 1 15 S2 K1 4 D1 om (hapl) 16-17 Ds om (hapl) 16 — 6) G1 M महेश्वासास् (for महात्मानस्य)

17 For the sequence in Gs, of v 1 15 S2 K1 4 D1 om. 17 (of v 1 16). Ds 8 Gs om (hapl) 17 D4 om (hapl) 17-18 Gs om (hapl) 17⁵⁰⁰-19⁵⁰⁰ Dn2 transp 17 and 18 — 6) B2 8 Doi कुप्यति नो; Bs न कुप्यति, G1 M1 2 न कुप्यते (for न कु) G1 M व्यक्त (for राजा) — 7) S1 धर्मराजो (for 'पुत्रो)

18 For the sequence in Gs 5, of v 1 15 Ds Gs om 18 (cf v 1 17) Ks om (hapl) 18 Dn2 transp 17 and 18 G1 M1 2 transp 18 and 19⁵⁰⁰

पूर्वमुक्तश्च ते भ्राता मीमेण स सुयोधनः ।
 अजेयाः पाण्डवाः संख्ये सौम्य संशाम्य पाण्डवैः ।
 न च तत्कृतवान्मन्दस्तव भ्राता सुयोधनः ॥ १९
 स युद्धे धृतिमास्थाय यत्तो युध्यस्व पाण्डवैः ।
 गच्छ तूर्णं रथेनैव तत्र तिष्ठति सात्यकिः ॥ २०
 त्वया हीनं बलं क्षेतद्रिद्विष्यति भारत ।
 आत्मार्थं योधय रणे सात्यकिं सत्यविक्रमम् ॥ २१
 एवमुक्तस्तव सुतो नाव्रवीत्किंचिदप्यसौ ।

श्रुतं चाश्रुतवत्कृत्वा प्रायाधेन स सात्यकिः ॥ २२
 सैन्येन महता युक्तो म्लेच्छानामनिवर्तिनाम् ।
 आसाद्य च रणे यत्तो युयुधानमयोधयत् ॥ २३
 द्रोणोऽपि रथिनां श्रेष्ठः पाञ्चालान्पाण्डवांस्तथा ।
 अम्यद्रवत सकुद्धो जवमास्थाय मध्यमम् ॥ २४
 प्रविश्य च रणे द्रोणः पाञ्चालानां वरूथिनीम् ।
 द्रावयामास योधान्वै शतशोऽथ सहस्रशः ॥ २५
 ततो द्रोणो महाराज नाम विश्राव्य संयुगे ।

C. 7 41.
 E 1, 112.
 K 7 122.

— ^b) The portion of the text from गाह्य up to समरे
 द्रो (in 55^a) is lost in S₂ on a missing folio — ^c)
 K₁ & B₁ Dn₂ D₁-2 s o s गृह्णाति, Dn₁ मृह्णाति, G₂
 मन्त्राति (for मृह्णाति) G₁ M न हति सोदरान्सखे (M₁
 वे) — After 18, S (G₂ om) ins

704* मया प्रमवता चोक्तो रक्ष शेष सुयोधन ।

सशाम्य वीर पाथैस्त्व रक्ष सर्वान्महीक्षित ।

[(L 1) G₂ & चोक्ता (for चोक्तो) — (L 2) G₂ &
 सशाम्य पाथै ररक्ष (for the prior half) G₂ & वीर
 (for रक्ष)]

19 For the sequence in G₂ s, of v 1 15 S₂
 missing (of v 1 18) G₂ om 19^{abod} (of v 1 17)
 M₂ om (hapl) 19^{abod} After 15, T G₂ M₁ s read
 19^{abod}, while G₁ M₁ s read 18 and 19^{abod} transp — ^a)
 D₁ s पूर्व सूक्तश्च K₂ तु (for च) — ^b) K₂ B₁ s-s
 D (except D₁) [अ]सौ, B₂ [आ]जौ, G₂ च (for स)
 — D₁ s om (hapl) 19^{abod} G₂ s om 19^{abod} — ^c)
 G₁ M (M₂ om) अजय्या पाण्डवा संखे (M₁ वे) — ^d)
 K₂ तावत् (for सौम्य) B (except B₁) D₁ Dn₂ D₂
 तै सह (for पाण्डवै) S₁ K₁ D₁ s-1 सौम्य शाम्यस्व
 (K₁ D₁ शाम्यस्व, D₂ शाम्य च, D₂ संशाम्य) तै सह,
 K₁-s सौम्य चास्य (K₂ शाम्य, K₂ शाम्य) युतै सह
 — ^e) S₁ तावत् (for च सत्) — After 19, Dn₁
 D₂ ins

705* तवापि शोणित भीम पात्यतीति मया श्रुतम् ।

तन्नाप्यवितर्धं तस्य तत्पर्यैव मविष्यति ।

किं भीमस्य न जानासि विक्रमं त्वं सुबाकिश ।

येन ते वैरमारब्धं संयुगे प्रपलायता ।

[(L 3) D₂ transp भीमस्य and न जानासि — (L
 4) Bom ed यस्या (for येन ते)]

20 S₂ missing (of v 1 18) — ^a) S₁ K₂ स्व ,

K₁ & B₁-1 D₂ T G₂ सु (for स) K₂ D₂ s मतिम्,
 G₁ M बुद्धिम् (for धृतिम्) — ^b) K₂ वृत्तो, D₂ ततो,
 D₂ o यत्तो, G₂ lacuna (for यत्तो) B₁ & D₂ S
 भारत, B₂ s o Doi (before corr) कौरव (for पाण्डवै)
 — ^c) K₁-3 D₁ [ए]व, B₂ Doi [आ]शु, M₁ s [ए]व
 (for [ए]व) — ^d) K₁-4 D₁ सत्य (for तत्र) M₂-s
 सत्यक (for सात्यकि) B₂ s Doi वर्तते यत्र सात्यकि

21 S₂ missing (of v 1 18) — ^a) G₂ भिरुं (for
 हीनं) — ^b) B₁ वै धुव (for भारत) — ^c) B₂
 (marg as in text) T G₂-s आत्मार्थं, D₂ G₁ M आ-
 त्मार्थं (for 'र्थ) T G₂-s योजय (for योधय) — ^d)
 G₁ M सत्यक (for सात्यकि)

22 S₂ missing (of v 1 18) — ^b) B Doi D₂
 T G₂-s नावोचत् (for नाववीत्) G₁ M नोक्तवान्किंचि-
 देव तु — ^c) K₁ वा (for च) B₁ & G₁ M अश्रुतवत्
 (for चाश्रुतं) B₂ s Doi श्रुतमप्यश्रुत कृत्वा — ^d) K₁
 प्रयासेव, D₂ प्रायाद्यत्र (for प्रायाधेन) S₁ च (for स)
 G₁ M प्रयास्येव च सत्यकं

23 S₂ missing (of v 1 18) — ^a) D₂ उपाद्रवत्
 (for अयोधयत्) — After 23, S₁ K₁-4 D₁ read 25^{ab}

24 S₂ missing (of v 1 18) — ^b) K₂ पञ्चालान्
 — ^c) K₁ अत्यद्रवत् (for अम्य) B₂ D₂ G₁ M अम्य-
 (D₂ अमि) द्रवत्युसंकुद्धो — ^d) D₂ o वेगम्, D₁ युद्धम्,
 D₂ जैत्रम्; G₁ M₁ s गुणम् (for जघम्)

25 S₂ missing (of v 1 18) — ^a) T G₂-s तथा
 (for रणे) — ^b) Dn पाण्डवानां, D₁ पञ्चालानां (for
 पाञ्चालानां) B₂ s Doi Dn₂ अनीकिनी (for वरूथिनीम्)
 — S₁ K₁-4 D₁ read 25^{ab} after 23 — ^c) B इय (T
 G₂ & वि) द्रावयामास योधाश्च — After 25, K₂ reads
 28^{ab} for the first time, repeating it in proper place

26 S₂ missing (of v 1 18) K₂ om 26^{ab} — ^b)

पाण्डुपाञ्चालमत्स्यानां प्रचक्रे कदनं महत् ॥ २६
तं जयन्तमनीकानि भारद्वाजं ततस्ततः ।
पाञ्चालपुत्रो द्युतिमान्वीरकेतुः समभ्ययात् ॥ २७
स द्रोणं पञ्चमिविद्धा शरैः संनतपर्वभिः ।
ध्वजमेकेन विव्याध सारथिं चास्य सप्तभिः ॥ २८
तत्राद्भुतं महाराज दृष्टवानस्मि संयुगे ।
यद्द्रोणो रभसं युद्धे पाञ्चाल्यं नाभ्यवर्तत ॥ २९
संनिरुद्धं रणे द्रोणं पाञ्चाला वीक्ष्य मारिष ।

आवधुः सर्वतो राजन्धर्मपुत्रजयैषिणः ॥ ३०
ते शरैरग्निसंकाशैस्तोमरैश्च महाधनैः ।
शस्त्रैश्च विविधै राजन्द्रोणमेकमवाकिरन् ॥ ३१
निहत्य तान्वाणगणान्द्रोणो राजन्समन्ततः ।
महाजलधरान्वयोऽस्मि मातरिश्वा विवानिव ॥ ३२
ततः शरं महाघोरं सूर्यपावकसंनिभम् ।
संदधे परवीरघ्नो वीरकेतुरथं प्रति ॥ ३३
स भित्त्वा तु शरो राजन्याञ्चाल्यं कुलनन्दनम् ।

K₂ D₁ G₂ विश्राम्य (for 'स्य') G₁ M₁ 2 चारुम
(for सयुगे) B₁ 4 नाम विश्रावयन्मुधि —^c) T G₂
मात्स्याना —^d) D₂ चक्रे कदनमुत्तमं

27 S₂ missing (cf v l 18) —^a) S (except
G₅) तज्यंतम् (for तं जयन्तम्) —^b) S (except G₅ 5)
समतत (for ततस्तत) —^c) B (except B₁) D_{o1} S
बलवान् (G₅ 'वद्') (for द्युतिमान्) —^d) G₅ विच्छेत्तुं
स * मभ्ययात्

28 S₂ missing (cf v l 18) K₅ reads 28^{ab}
for the first time after 25 —^a) B₁ 4 D₂ D₃ 5
G₁ M वाणैर् (for विद्धा) K₅ (first time) द्रोणस्तु
बहुभिर्विद्धा —^b) B₁ 3 D₂ D₃ 5 G₁ M विद्धा, B₅ 5
D_{o1} वाणै (for शरै) K₁ om. सनतपर्वभि —^c) G₁
om (hapl) 28^{cd} —^d) K₅ तस्य, M₁ चापि (for
चास्य) — For 28^{cd}, G₁ M₁ 2 subst

706* ननाद बलवाभाद तिष्ठ तिष्ठेति चाग्रवीत् ।

29 S₂ missing (cf v l 18) K₁ reads 29^{ab}
twice —^a) K₁ (first time) ध्वजं तत्राद्भुतं राजन्
—^b) D₃ 5 नाम विश्राम्य सयुगे (= 26^b) —^c) D₁ reads
29^c on marg —^c) D₃ यं (for यद्) S₁ द्रोण
B (except B₁) D_{o1} M रभसो, T G₂-1 रभसा, G₁
रभसे (for रभसं) D₂ यतो द्रोण सुसंरब्ध —^d) S₁
पाचाल्यो, G₂ 5 M₃-5 पाचालान् (for 'ल्यं') S₁ K₁ 5
D₁ न न्य (D₁ नि) वर्तत; K₁ न निवर्तित, K₅ D_{o1} S
(except M₁ 2) नात्यवर्तत, B₂ (marg as in text)
नान्यव, D₃ नाभिवर्तते, D₁ नात्यमर्षत (for नाभ्यवर्तत)

30 S₂ missing (cf v l 18) —^a) T G₂-1 सनि
रुध्य, G₅ यन्निरुध्य (for सनिरुद्ध) D₂ तूर्णं (for द्रोणं)
—^b) S₁ पाचालैर्, B₅ D_{o1} पचाला S प्रेक्ष्य (for
वीक्ष्य) M₂ मारिष —^c) K₁ 5 अवधु, D₂ 1 आजन्तु,
D₃ आचक्रु (for आवधु) D₂ सहसा, D₁ च रणे (for
सर्वतो) G₁ M द्रोणं (for राजन्) —^d) B₁-3 D_{o1}

धर्मराजजयेत्सव, D₂ S 'राज' (D₂ 'पुत्र') हितैषिण

31 S₂ missing (cf v l 18) —^a) K₁-3 B
(except B₁) D_{o1} D₃ तै (for ते) —^b) B₂ 2 5 D_{o1}
सहस्रश, D₂ 1 महास्त्रनै, D₂ D₃ 'ध्वजै, D₂ 'हवे,
D₁ 'शरै, D₃ 'बलै, T G₂-5 'मुल्लै, G₁ M तथा
शितै (for महाधनै) —^c) D₂ 1 D₃ 4 5 अस्त्रैश्च (for
श') T G₂ 4 विविधा —^d) K₂ द्रोणपुत्रम्, G₅ 'मेव
(for 'मेकम्) D₂ 1 D₃ अवारयन् (D₁ 'यद्), D₁
इवाकिरन्, G₁ M अपूर (G₁ 'ज') यन् (for अवाकिरन्)
D₂ D₃ 5 5 द्रोणमेव समाकिरन्

32 S₂ missing (cf v l 18) —^a) T G₂-5 निवार्यं
(for निहत्य) K₅ B D (except D₃ 5) 'वाणैर् (for
'गणान्) —^c) K₂ D₁ 5 महाजलधरा (sio) —^d) D₁
2 5 वनानिव, T G₂ 4 विवादि च, G₂ यथा तथा (for
विवानिव) B₅ D₂ 1 D₃ 5 मातरिश्वेव धन्विन (B₅ मारिष,
D₃ चाभिभु) — For 32^{cd}, G₁ M subst

707* यथा वायुर्महाभ्राणि विवाहितं वियस्युत ।

[M₁ 2 विविधानि (for विवाहित्य)]

33 S₂ missing (cf v l 18) —^a) B D_{o1} D₃
G₂ 4 महावेगं, G₁ M 'राज (for 'घोर) —^b) G₁ M
सूर्याग्निसदृशं तदा (G₁ M₁ 2 'शप्रभ) —^d) K₅ B₅-1
D_{o1} D₂ वीरकेतो (for केतु)

34 S₂ missing (cf v l 18) —^a) D₂ भित्त्वा
तु, D₃ संभित्त्वा (for स भित्त्वा) D₂ स, G₁ M [आ]शु
(for तु) S₁ शरान्, T G₂ 4 शरै (for शरो) —^b)
K₁-3 B₅ पाचाल्य, B₂ 5 D_{o1} D₂ 1 5 5 T G M₁ 2
पाचाल, D₃ पचाल, M₃-5 पाचालं K₅ 4 B₁ 4 D₁ 5
M₃ 4 कुरुनन्दन (for कुरुनन्दनम्) —^c) D₂ अभ्ययाद्,
M₁ 2 अयगाद् (for अभ्यगाद्) D₂ उग्रो, G₁ M₁ 2
राजल्ल (for तूर्ण) — K₂ 5 om (hapl) 34^d-35^a,

अभ्यगाद्धरणीं तूर्णं लोहिताद्रौ ज्वलन्निव ॥ ३४

ततोऽपतद्रथात्तूर्णं पाञ्चाल्यः कुलनन्दनः ।

पर्वताग्रादित्र महान्श्वपको वायुपीडितः ॥ ३५

तस्मिन्हृते महेष्वासे राजपुत्रे महावले ।

पाञ्चालास्त्वरिता द्रोणं समन्तात्पर्यवारयन् ॥ ३६

चित्रकेतुः सुधन्वा च चित्रवर्मा च भारत ।

तथा चित्ररथश्चैव आतुव्यसनकशिंताः ॥ ३७

अभ्यद्रवन्त सहिता भारद्वाजं युयुत्सवः ।

मुञ्चन्तः शरवर्षाणि तपान्ते जलंदा इव ॥ ३८

स वध्यमानो बहुधा राजपुत्रैर्महारथैः ।

व्यश्वदूतरथांश्चके कुमारान्कुपितो रणे ॥ ३९

तथापरैः सुनिश्चितैर्मल्लैस्तेषां महायशः ।

पुष्पाणीव विचिन्वन्हि सोत्तमाद्भान्यपातयत् ॥ ४०

ते रथेभ्यो हताः पेतुः क्षितौ राजन्सुवर्चसः ।

देवांसुरे पुरा युद्धे यथा दैतेयदानवाः ॥ ४१

तान्निहत्य रणे राजन्भारद्वाजः प्रतापवान् ।

C. 7. 491
B 7 122
K. 7 121

—^d) Ś1 K1 2.4 लोहिताक्षो, D1 8 'तांगो (for 'ताद्रौ)
T G2-5 लोहितार्द्रकृच्छ्रिवि

35 Ś2 missing (of v 1 18) K2 5 om 35^a (of v 1 34) —^a) G1 M स पपात (for ततोऽपतद्) —^b) K1 2 D1 8 5 पांचाल्य, B2 8 5 T G M1 2 पांचाल, D1 पांचाल्य, M2-5 पांचाल K2 4 B1 4 Dn1 D1 7 8 M2-5 कुरुनन्दन — B2 T G2 4 om 35^{ad} —^c) G1 M1 2 पर्वताग्रे D1 8 इव महीं, G1 M यथा भमश् (for इव महाश्) —^d) K1 च पावको (hypermetrio), Dn2 D2 6 अशोको (for चम्पको) D1 पीडिते (for 'त)

36 Ś2 missing (of v 1 18) —^b) B Dn1 T G2-5 M2-5 महारथे (for वले) D5 पांचालकुलनन्दने —^c) K2 D1 पांचालास् Ś1 K1-1 Dn2 D1 5 7 8 राजन्; G2 तूर्णं (for द्रोण) —^d) G1 M पीडयति स सर्वत

37 Ś2 missing (of v 1 18) —^a) K1 5 सधन्वा, G2 सुधर्मा (for सुधन्वा) D2 सुकेतुश्चैव धर्मात्मा —^b) D2 6 G2 चित्रधन्वा (for धर्मा) Dn2 मारिष (for भारत) —^c) D2 रिवद्र (for चित्र) —^d) G1 M आतुर (for आतु) Ś1 K1-1 B (except B2) Dn2 D1 2 6 कशिंता, D2 G2 पीडिता (for कशिंता)

38 Ś2 missing (of v 1 18) —^a) K2 D1 अभ्य द्रवति, Dn2 तेभ्यद्रवत, G1 M अभ्यद्रवन्ते (for द्रवन्त) K2 T G2 4 सहसा (for सहिता) —^b) G1 M1 2 युयुत्सया —^c) K1 मुञ्चति (for मुञ्चन्त) —^d) K2 D1 7 दवांते, D2 धर्मांते (for तपान्ते) G1 M1 2 जलदो S यथा (for इव) B2 3 Dn1 वर्षास्त्रिव बलाहका — After 38, 8 ins

708* अदृश्यं समरे चक्रुर्भारद्वाजं सुधन्विन ।

39 Ś2 missing (of v 1 18) —^a) D2 तालव-मानो, D1 विच्य, G1 M हन्य (for वष्य) —^b)

Ś1 महावलै (for रथै) — After 39^{ab}, K2 B Dn1 D1 ins

709* क्रोधमाहारयत्तेषामभावाय द्विजर्षभ ।

तत शरमय जाल द्रोणन्तेषामत्राज्जत् ।

ते हन्यमाना द्रोणस्य शरैरारुण्यचोदितै ।

कर्तव्यं नाभ्यजानन्वै कुमार राजसत्तम ।

तान्विमूढाग्रणे द्रोण प्रहसन्निव भारत । [5]

[(L 2) D1 अवारयत् (for 'सृजत्)]

—^a) D1 अप्रवृण्व रथ चक्रे —^b) D2 युधि (for रणे) K2 D1 कुपितोपि महारणे, B (except B1) Dn1 कुपित ककपत्रिभिः, Dn^a कुमारान्पर्वचस

40 Ś2 missing (of v 1 18) —^a) B Dn1 D1 8 (except G2) जयापरै, Dn1 D1 5 7 8 तथा शरै (D1 शवदै) (for तथापरै) K1 सुनिश्चितै —^b) B1 3 5 Dn1 transp भल्लै and तेषां Ś1 K1-4 D1 G2 महात्मना, K2 रथ (for यथा) —^c) B Dn1 D2 8 विचिन्वान, T महान्वायुर, G2 8 5 विवान्वायुर; G4 धुवन्वायुर (for विचिन्वन्हि) —^d) B Dn1 D2 6 T G2 5 उत्तमांगानि (for सोत्तमाङ्गानि) D2 सुत्तमांगान्यशातयत्, G2 4 उत्त मांगान्यपातयत् — For 40^{ad}, G1 M subst

710* न्यकुन्तकोत्तमाङ्गानि यथा तालवनानि ह ।

[G1 M1 2 फलानि (for वनानि)]

41 Ś2 missing (of v 1 18) —^a) T G2 4 5 रथा, G2 रथात् (for हता) G1 M ते हता निपतंति स —^b) G1 M तदा (for क्षितौ) T G2-5 सहस्रश (for सुवर्चस) —^c) K2 D2 T G2-5 transp पुरा and यथा B1 देवासुरेषु युद्धेषु, G1 M यथा देवासुरे युद्धे K1-3 D1 7 दैतेय- (for दैतेय) G1 M दैतेया निहतास्त्रया (M2 4 5 [inf lns] 'दा)

कार्मुकं भ्रामयामास हेमपृष्ठं दुरासदम् ॥ ४२
 पाञ्चालाभिहतान्दृष्ट्वा देवकल्पान्महारथान् ।
 धृष्टद्युम्नो भृशं क्रुद्धो नेत्राभ्यां पातयञ्जलं ।
 अभ्यवर्तत संग्रामे क्रुद्धो द्रोणरथं प्रति ॥ ४३
 ततो हा हेति सहसा नादः समभवच्चप ।
 पाञ्चाल्येन रणे दृष्ट्वा द्रोणमावारितं शरैः ॥ ४४
 संछाद्यमानो बहुधा पार्श्वेन महात्मना ।
 न विव्यथे ततो द्रोणः स्मयन्नेवान्वयुध्यत ॥ ४५
 ततो द्रोणं महाराज पाञ्चाल्यः क्रोधमूर्छितः ।
 आजघानोरसि क्रुद्धो नवत्या नतपर्वणाम् ॥ ४६

स गाढविद्धो बलिना भारद्वाजो महायशः ।
 निषसाद रथोपस्थे कश्मलं च जगाम ह ॥ ४७
 तं वै तथागतं दृष्ट्वा धृष्टद्युम्नः पराक्रमी ।
 समुत्सृज्य धनुस्तूर्णमसि जग्राह वीर्यवान् ॥ ४८
 अवपुत्य रथाचापि त्वरितः स महारथः ।
 आरूरोह रथं तूर्णं भारद्वाजस्य मारिप ।
 हर्तुमैच्छच्छिरः कायात्क्रोधसंरक्तलोचनः ॥ ४९
 प्रत्याश्वस्तस्ततो द्रोणो धनुर्गृह्य महाबलः ।
 शरैर्वैतस्तिकै राजन्नित्यमासन्नयोधिभिः ।
 योधयामास समरे धृष्टद्युम्नं महारथम् ॥ ५०

42 Śs missing (of v l 18) Ms om 43^{add} - °) Ks s भ्रमयामास (for भ्राम) — For 42^{add}, G1 M (Ms om.) subst

711* भ्रामयन्बहुधा चाप हंसपृष्ठं दुरानमम् ।
 — T G M1 s 4 s ins after 42 Ms after 42^{add}
 712* तदस्य आजते राजन्नेघमघ्ये तदिधया ।

[Ms om the prior half. Gs तत्तस्य (for तदस्य)]

43 Śs missing (of v l 18) Ds om 43^{add} — °) Ks Ds पाचालान् — B1 reads 43^{add}-44^{add} on marg — °) K1 कार्यान् (for कल्पान्) Bs s दुरा सदान्, D1 s महारथ — °) K1-4 Dn s D1 s नृशो द्विभो, Ks रणे क्रोधान्, D1 s 7 s रणे क्रुद्धो, G1 M सुसंक्रुद्धो, Gs नृशं क्रुद्धान् (for नृश क्रुद्धो) — °) Dn s Ds 4 s पातयन् B Ds नेत्राभ्यामश्रु (B1 s भ्या चारि) पातयन्, B भ्यामश्रु मुंचत (G1 M1 s श्रु मुंचति, Gs Ms-s श्रुमुंचत) — °) Śs K1-4 Ds अभ्यवर्तत, Ms अभिवर्तत (for अभ्यव) — °) D1 s यतो (for क्रुद्धो)

44 Śs missing (of v l 18) B1 reads 44^{add} on marg — °) Śs तदा (for ततो) G1 M बहुधा (for सहसा) — °) Bs Ds Ms s महान् (for नृप) — °) K1 s 4 G1 Ms s पांचालेन Ds राजन् (for दृष्ट्वा) — °) Śs संपीडित, K1 s सछादित, Ks D1 सछा (D1 सा ध त, Dn1 आवाकिर्य (for आवारितं)

45 Śs missing (of v l 18) — °) Ks सछिद्य मानो, Ks B1 s Dn Ds 5 7 s Gs s स छाद्य (for सछाद्य) Ds G1 सहसा (for बहुधा) — °) Ks D1 s

रणे (for ततो) S न स विव्यधते द्रोणो — °) B (except B1) S हसन् (for स्मयन्) Ks B (except B1) Ds G1 M1 s [ह]व (for [ए]व) K1-s [अ]नुयुध्यत, Ks D1 s [अ]भ्ययु, B1 s Ds स्वयु Bs व्ययु, G1 M च युध्यते (for [अ]न्वयुध्यत)

46 Śs missing (of v l 18) — °) S पाचाल्यो (Ms-s छो) नतपर्वणि — °) B नवत्या सायकोत्तमे

47 Śs missing (of v l 18) Ds om 47^{add} — °) Ds न्ययितो, Gs बहुधा (for बलिना) — °) Ds s महारथ (for यशः) B (except B1) Ds पार्श्वेन द्विजर्षभ — °) G1 M [आ]जगाम (for ज)

48 Śs missing (of v l 18) — °) Śs वा (for है) — °) Śs भारद्वाज (for धृष्टद्युम्न) B1 s s Ds1 प्रतापवान् (for पराक्रमी) — °) D1 s रथ (for धनुस्) Dn1 Ds चापमुत्सृज्य शीघ्रं तु — °) B1 जग्राहासि स वीर्यवान्

49 Śs missing (of v l 18) — °) B1 s Ds1 चैव (for चापि) — °) B1 महाबल (for रथ) S त्वरित खड्गचर्मपङ्क (G1 M भृत् — °) Ds s चापि (for तूर्ण) — °) K (except K1) हंतुम् B Ds Dn s D1 s 7 s S (except G1 M1 s) इच्छन् (for ऐच्छन्)

50 Śs missing (of v l 18) — °) B1-s Ds1 लब्धसङ्गस्य, S प्रत्याश्वस्य (for श्वस्तस्य) T Gs s रथे (for ततो) — °) Śs K1-3 D1 s महारथ, Ks रथ, D1 s G1 Ms-s बल (for बल) B (except B1) Ds1 चापमादाय वीर्यवान् — After 50^{add}, B Ds1 ins

713* आसन्नमागतं दृष्ट्वा धृष्टद्युम्न जिघांतया ।

ते हि वैतस्तिका नाम शरा आसन्नयोधिनः ।
 द्रोणस्य विदिता राजन्धृष्टद्युम्नमवाक्षिपन् ॥ ५१
 स वध्यमानो बहुभिः सायकैस्तैर्महाबलः ।
 अवपुत्य रथानूर्ण भगवेगः पराक्रमी ॥ ५२
 आरुह्य स्वरथं वीरः प्रगृह्य च महद्भुजः ।
 विन्याध समरे द्रोणं धृष्टद्युम्नो महारथः ॥ ५३
 तदद्भुतं तयोर्युद्धं भूतसंधा ह्यपूजयन् ।
 क्षत्रियाश्च महाराज ये चान्ये तत्र सैनिकाः ॥ ५४

अवश्यं समरे द्रोणो धृष्टद्युम्नेन संगतः ।
 वशमेष्यति नो राज्ञः पाञ्चाला इति चुकुशुः ॥ ५५
 द्रोणस्तु त्वरितो युद्धे धृष्टद्युम्नस्य सारथेः ।
 शिरः प्रच्यावयामास फलं पक्कं तरोरिव ।
 ततस्ते प्रवृत्ता चाहा राजंस्तस्य महात्मनः ॥ ५६
 तेषु प्रद्रवमाणेषु पाञ्चालान्सृज्यांस्तथा ।
 व्यद्रावयद्रणे द्रोणस्तत्र तत्र पराक्रमी ॥ ५७
 विजित्य पाण्डुपाञ्चालान्भारद्वाजः प्रतापवान् ।

[B₂ (marg) इव त (for आगत)]

—^o) K₂ वितस्त्रिमी, D₁ D₂ 1 8 T G₂ वितस्तिकै (for वै) —^a) D₁ 8 योनिभि B (except B₂) D₁ D₂ विन्याधासन्नयोधिभि —^a) Ś₁ K₁₋₃ D₁ चोदया मास (for योध) —^a) D₂ महारणे (for रथम्)

51 Ś₁ missing (of v 1 18) —^a) K₂ वै; D₂ तु (for हि) —^b) G₁ M आसन्न (for आसन्न) —^o) K₂ D₁ 8 द्रोणेन (for द्रोणस्य) D₁ 1 8 विदिता (for विदिता) G₂ प्रत्यासन्न ततो राजन् —^a) K₂ अवाक्षिपत्, K₂ D₁ 8 अयोधयत् (D₂ यत्), D₂ समाक्षिपत्, D₂ 8 अयाक्षिणोत्, G₂ अक्षिणोत् (sic) (for अवाक्षिपत्) B₁₋₃ 8 D₁ D₂ 1 8 T G₂₋₄ वैर्यं धृष्टद्युम्नमाक्षि (D₁ D₂ T G₂₋₄ मक्षि; D₂ 1 मक्ष) णोत्, G₁ M₁ 8 तैर्द्रोणं समयोधयत्; M₂ 8 तैर्द्रोणमयोधयत् (submetric)

52 Ś₁ missing (of v 1 18) —^a) D₂ ताव्य मानो, T G₂ 8 विध्य (for वध्य) —^b) B₁ महारथै; B₂ 8 D₁ D₂ रथ, T G₂ 8 बलै; G₂ ह्यमन (for बल) —^a) K₂ अवपुत्य (for वृत्त्य) B₂ D₂ 8 तस्मात् (for तूर्ण) —^a) D₁ 8 भगवेग 8 भगवेग पराक्रम — For 52^{ad}, B₁₋₃ D₁ subst

714* कृतसंकल्पभूयिष्ठ प्राद्वत्स्वरथं प्रति ।

53 Ś₁ missing (of v 1 18) —^a) K₁ सु; M₂ 8 च (for स्व) D₂ तूर्ण (for वीर) B₁₋₃ D₁ तत् स्वरथमारुह्य —^b) D₁ 8 महा (for महद्) —^a) D₂ 8 T G₂₋₃ महाबल (for रथ) B (except B₁) D₁ ककपत्रिमिरायसै — After 53, K₂ B D₁ D₂ ins

715* द्रोणश्चापि महाराज शरैर्विन्याध पार्षवम् ।
 तदद्भुतमभ्युद्धं द्रोणपाञ्चालयोस्तदा ।
 त्रैलोक्यकाङ्क्षिणोरासीच्छक्रप्रहादयोरिव ।
 मण्डलानि विवित्राणि यमकानीवराणि च ।

चरन्तौ युद्धमार्गज्ञौ ततश्चतुरथेषुभि । [5]

मोहयन्तौ मनास्याजौ योधाना द्रोणपार्षतौ ।

सृजन्तौ शरवर्षाणि वर्षास्त्रिव वलाहकौ ।

छादयन्तौ महात्मानौ शरैर्व्योमं दिशो महीम् ।

[(L 2) D₁ पांचास्ययोश् — (L 3) MES प्रहाद-
 योर — (L 5) K₂ युद्धमार्गज्ञौ]

54 Ś₁ missing (of v 1 18) —^a) K₂ T G₂ 1 ततो, K₂ भवेद् (for तयोर्) K₂ तदद्भुततम युद्ध —^b) Ś₁ T G₂ 4 भूतसंधान्यपूजयन्, D₂ 8 सचोभ्यपूज यत्, G₁ M सहारकारकं —^a) D₂ हन्यमाना (for क्षत्रियाश्च) —^a) K₂ B D₁ तत्र (for तत्र) D₂ पाचास्येन तु सैनिका — For 54^{ad}, G₁ M subst

716* क्षत्रिया अनुवप्राजन्वैनतेयोऽप्यमित्युत ।

55 Ś₁ missing up to द्रो (of v 1 18) K₂ om 55^a-56^b D₂ om 55^{ad} —^a) Ś₁ K₁ 8 G₁ M₁ 2 अपश्यन्, K₂ अपश्यत्; D₂ G₂ अपश्यं (for अवश्यं) Ś₁ K₁ 2 G₁ M₁ 2 द्रोण —^b) Ś₁ K₁₋₃ D₁ G₁ M₁ 2 लगत् — G₂ om 55^a-56^a —^a) K₁ यो (for नो) B D₁ D₂ 8 8 राजन्, G₁ M₁ 2 राजा (for राज) —^a) Ś₁ (sup l₂ as in text) D₂ पाचास्य, D₂ पांचाला (for पाञ्चाला)

56 K₂ om 56^{ad}, G₂ om 56^{ad} (for both, of v 1 56) —^a) D₂ 8 च (for तु) D₂ 8 G₁ M राजन् (for युद्धे) —^a) K₂ प्रकंपयामास, D₂ D₁ 8 8 प्राच्याव —^a) D₂ गिरेर् (for तरोर्) D₂ D₁ यथा (for इव) 8 तात्काल्यफलं यथा —^a) B₂ D₂ D₁ 4 8 8 तु (for ते) 8 transp चाहा and राजंस् B₁ 8 चाहा (for चाहा) B₂ 8 D₁ पार्षतस्य (for राजंस्तस्य)

57^a) Ś₁ K₁₋₃ G₁ 8 प्रद्रवमानेषु, D₂ प्रवृत्तमाणेषु.

स्वं व्यूहं पुनरास्थाय स्थिरोऽभवदरिंदमः ।

न चैनं पाण्डवा युद्धे जेतुमुत्सहिरे प्रभो ॥ ५८

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अष्टमवतितमोऽध्याय ॥ ९८ ॥

९९

संजय उवाच ।

ततो दुःशासनो राजञ्चैनं समुपाद्रवत् ।

किञ्च शरसहस्राणि पर्जन्य इव वृष्टिमान् ॥ १

स विद्धा सात्यकिं पृथ्वा तथा षोडशभिः शरैः ।

नाकम्पयत्स्थितं युद्धे मैनाकमिव पर्वतम् ॥ २

स तु दुःशासनं वीरः सायकैरावृणोद्गुहम् ।

B₂ s D₀₁ तेषु वृतेष्वप्यथेषु —⁶) K₂ B₂ पचालान्
—⁶) Ṣ K D (except D₀₁) अयोधयद् (for व्यद्राव)
—⁶) D₁ ततस् (for the first तत्र) D₂ शक्र (for
the second तत्र)

58 K₂ 4 D₀₁ D₁ 4 s om (1hapl) 58^{ab} —⁶) Ṣ
K₁ s D₀₂ D₂ s s 7 पराक्रमी (for प्रतापवान्) —⁶)
K₂ त, D₂-s T G₂-s स्त्र (for स्त्र) Ṣ K₁ s 4 पुरत
स्थाय (K₂ 'च्य), S पुनरागम्य (for 'रास्थाय) —⁶)
K₂ B₂ s D₀₁ D₁ s-s 8 T G₂-s स्थितो (for स्थिरो)
Ṣ K₁ D₂ 7 s G₂ अरिंदम B₁-s D₀₁ प्रत्यलिष्टदरिंदम
—⁶) B₂ M₁ 2 राजम् (for युद्धे) —⁶) K₂ B (except
B₂) T G₂ M₂ उत्सेहिरे, D₂ उत्सहिता (for उत्सहिरे)
K₂ रणे; B₂ s-s तदा (for प्रभो)

Colophon — Sub-parvan Ṣ K B₂-1 D₀₁ D₀₁
D₁ s s s 7 s G₁ M₁ 2 जयद्रथवध — Day of Droṇa's
Generalship Ṣ चतुर्थदिने — Adhy name Ṣ K B
D₀₁ D₀₁ D₁ s-s सात्यकिप्रवेश, D₂ पाचालवध, G₁
M₁ 2 सात्यकिप्रवेश पाचालयुद्ध, Bom. ed सात्यकिप्रवेश
द्रोणपराक्रम — Adhy no (figures, words or both)
B₁ T G₂-4 120, B₂ 50, B₂ 129, D₀₁ 122,
D₂ 125, D₂ 18, G₁ M 119, G₂ 116 — Sloka
no D₀₁ 72

99

1^a) D₂ युद्धे; G₂ 4 राजा (for राजम्) Ṣ K₁-4
D₁ दुःशासनो महाराज (Ṣ 'बाहु) —⁶) K₂ D₂ 6
सैन्य B (except B₂) D₀₁ सैन्यं प्रत्यवारयत् — B
D₀₁ ins after 1^{ab} K₂ D₁ after 2

717* रथघातेन महता नानादेशोद्भवेन च ।

सर्वज्ञो भरतश्रेष्ठ विभूजन्सायकान्बहून् ।

पर्जन्य इव घोषेण नादयन्वै दिशो दश ।

तमापतन्तमालोक्य सात्यकि कौरवं रणे ।

अभिद्रुत्य महाबाहुश्छादयामास सायकैः । [5]

ते छाद्यमाना बाणौघैर्दुःशासनपुरोगमा ।

प्राद्ववन्समरे मीतास्त्रव पुत्रस्य पश्यत ।

तेषु द्रवस्यु राजेन्द्र पुत्रो दुःशासनस्तव ।

तस्यौ व्यपेतभी राजन्सात्यकिं चार्दयच्छरैः ।

चतुर्भिर्वाजिनस्तस्य सारथिं च त्रिभिः शरैः । [10]

सात्यकिं च शतेनाजौ विद्धा नादं मुमोच स ।

तत कुब्जो महाराज माधवस्तस्य सयुगे ।

रथं स्तूतं ध्वजं त च चक्रेऽद्वयमजिह्वगैः ।

[K₂ D₁ om line 1 — (L 1) B₁ s D₀₁ ह (for
च) — (L 2) K₂ B₁-s भरतश्रेष्ठो B₁ s 2 शायकान्
— (L 4) K₂ तमालोक्य तदा युद्धे (for the prior half)
— (L 5) B₂ 4 शायकै — (L 7) D₁ मैत्र्यस्य (for
पुत्रस्य) — (L 8) B₂ (margin as above) प्रायाद् (for
युद्धे) — (L 9) K₂ D₁ om. (hapl) from the post.
half of line 9 up to the prior half of line 12 B₂
छाद्यन् (for चार्दयत्) — B₂ om (hapl) line 10
B D₀₁ om line 12]

— B D₀₁ om 1^a-2^a —⁶) T G₂ शत (for शर)

2 B D₀₁ om 2 (of v 1 1) —⁶) G₁ M₁ 2
सात्यकं (for सात्यकिं) —⁶) S पुन (for तथा) —⁶)
S (except G₂) स्थिरं (for स्थितं) D₂ 5 नाकंपयत् त
युद्धे — After 2, K₂ D₁ ins 717*

3 D₁ om 3 D₂ reads 3^{ab} twice —⁶) D₀₂ तं
(for स) K₂ D₀₂ दुःशासन K₂ 4 B D₀₁ D₀₁ D₁
s s 7 s (both times) शरं, K₂ s D₀₂ D₂ s G₂ शू-
(for वीर) — D₀₂ D₂ om 3^{cd} —⁶) Ṣ K₁-4 D₀₁ D₁,

मशकं समनुप्राप्तमूर्णानामिरिवोर्णया ॥ ३
 दृष्ट्वा दुःशासनं राजा तथा शरशताचितम् ।
 त्रिगर्ताश्चोदयामास युयुधानरथं प्रति ॥ ४
 तेऽगच्छन्युयुधानस्य समीपं क्रूरकारिणः ।
 त्रिगर्तानां त्रिसाहस्रा रथा युद्धविशारदाः ॥ ५
 ते तु तं रथवंशेन महता पर्यवारयन् ।
 स्थिरां कृत्वा मतिं युद्धे भूत्वा संशप्तका मिथः ॥ ६
 तेषां प्रयततां युद्धे शरवर्षाणि मृश्वताम् ।
 योधान्यश्चशतान्मुखान्प्रानीके व्यपोथयत् ॥ ७
 तेऽपतन्त हतास्तूर्णं शिनिप्रवरसायकैः ।

महामारुतवेगेन रुणा इव महाद्रुमाः ॥ ८
 रथैश्च बहुधा छिन्नैर्ध्वजैश्चैव विशां पते ।
 हयैश्च कनकापीडैः पतितैस्तत्र मेदिनी ॥ ९
 शैनेयशरसंकृतैः शोणितौघपरिपुतैः ।
 अशोभत महाराज किंशुकैस्त्रि पुष्पितैः ॥ १०
 ते वध्यमानाः समरे युयुधानेन तावकाः ।
 त्रातार नाध्यगच्छन्त पङ्कमग्रा इव द्विपाः ॥ ११
 ततस्ते पर्यवर्तन्त सर्वे द्रोणरथं प्रति ।
 भयात्पतगराजस्य गर्तानीव महोरगाः ॥ १२
 हत्वा पञ्चशतान्योषाञ्छरैराशीविपोषमैः ।

C 7 48
B 7 129
K 7 173

2. 6 1 सकाश, Ks Ds आसन्न, Bs मशकं (for मशक)
 G1 M1 2 समनुप्राप्त (for प्राप्तम्) —^a) K1 2 Dr Gs
 पूर्णानामि, B1 2 4 Doi Ds 6 छ (Do पूर्णनाम, Ds
 भम् (for 'नामि') S इवान्वाय, K1 इव कथ (sio),
 Ks इवोदन्, Ks इवस्तव, B2 (marg, orig
 as in text) इवोपमै, D1 इव स्थित (for इवोर्णया)
 —After 3, B Doi ins.

718* ध्वरन्समावृणोद्वाणैर्दुःशासनमभिजिह्व ।

[Bs lacuna for the prior half]

4 ^a) Gs राजस्य (for राजा) —^b) Dn2 Ds शर
 शतादित B (except B1) Doi सास्वतेन शरान्वित —^a)
 Ds सासकैश्च (for युयुधान)

5 ^b) Ss K1 2 B (except B1) Doi Dn D1 5 1 T
 G1 2 कर्मण, Ds कर्मणि, M1 2 कर्मिण (for कारिण)
 —^a) Ks Gs 4 Ms 2 त्रिसाहस्रं, B1 सहस्राणि; Bs
 द्विसाहस्रा (for त्रि) —^a) T Gs 4 रथ (for रथा)
 K1 विशारदं

6 ^a) B1-2 Doi तं तु ते (for ते तु तं) Bs lacuna
 for वशेन महता —^a) Ds स्थिरा (for स्थिरा) B1
 (marg, orig as in text) कुडा, G1 M1 2 युद्धे (for
 कृत्वा) —^a) K1 2 B1 Dn Ds 2 सप्तसका Bs 2 Doi
 मरणाय जपाय वा

7 G1 M1-4 om 7^a —^a) Ss Ks-5 Bs 4 6 Dn
 D1-2 5 प्रपतता, B1 2 Doi आप (for प्रय) B2 2 5
 Doi संघे (for युद्धे) T Gs-6 Ms तेषां प्रय (Gs 'या')
 तमानानां —^a) G1 M योधान् Bs Doi पंचशत
 —^a) S- B Dn1 D1 2 Gs अग्रानीके; K1 अग्रानीके,

Ds गजानीके (for अग्रा) D1 व्यपोथयत्, D1 2 व्यपो
 हयन् (for व्यपोथयत्)

8 ^a) Ds पतति (for अपतन्त) B1-2 5 Doi बाणै
 (for तूर्ण) B1 Doi Dn D1 2 4 S तेषां महतास्तूर्ण;
 D1 2 ते चापतन्तस्तूर्ण —^a) Ds 1 निशि (for शिनि)
 B1 युगव (for प्रवर) B1-2 5 सास्वतस्य नराधिप
 —^a) S1 रथ, S2 सह (for महा) —^a) Ks B2-5
 D अग्रा (D1 रुखा) (for रुणा) S K1 2-5 Bs D1
 नगाद्रुमा, K2 Ds नगाद्रुमा, B1 Dn Ds वरद्रुमा,
 B2 वने द्रुमा, Ds 2 वनद्रुमा (for महाद्रुमा)

9 ^a) K1 Bs Dn D1 5 1 2 नागैश्च (for रथैश्च) Ks
 B1 2 5 Doi Ds बहुभिश्च (for बहुधा) S1 Dn1 भिन्नैश्च
 (for छिन्नैश्च) —^a) Ks विशेषत (for विशा पते)

10 B1 om 10^a —^a) K1 संघुतै, Ds संघुतै;
 D1 2 संघुतै (for संघुतै) —^a) K1 repeats 10^a-11^b
 after 11 D1 om (hapl) 10^a-13^a Gs om (hapl.)
 10^a —^a) Ds शोभितौ (for पुष्पितै) Dn2 Ds 2
 पुष्पि (Dn2 व्य) तैस्त्रि किञ्चु (Ds 'शि' कै)

11 For the repetition in Ks, of v l 10 D1 om.
 11 (of v l 10) —^a) Ss युध्यमाना, K1 वध्यमान
 (for वध्यमाना) S शतशो (for समरे) —^a) G1 M
 [अ]व्यगच्छन्ते (for गच्छन्त) —^a) G1 M1 2 पङ्के

12 Ds om 12 (of v l 10) Dn1 om. (hapl.)
 12^a-13^a —^a) G1 M पतन्नाधिपतेर्भीता —^a) Ks
 Ds 2 6 गर्तानीव; D1 2 विह्वं प्रति (for गर्तानीव), S
 पाताळ (G1 Ms-2 'छ') सिव पञ्चगा

13 Dn1 Ds om 13 (of v l 12, 10) —^a) Ss

प्रायात्स शनकैर्वीरो धनंजयरथं प्रति ॥ १३
 तं प्रयान्तं नरश्रेष्ठं पुत्रो दुःशासनस्तव ।
 विव्याध नवमिस्तूर्णं शरैः संनतपर्वभिः ॥ १४
 स तु तं प्रतिविव्याध पञ्चभिर्निशितैः शरैः ।
 रुक्मपुङ्खैर्महेष्वासो गार्ध्रपत्रैरजिह्वगैः ॥ १५
 सात्यकिं तु महाराज प्रहसन्निव भारत ।
 दुःशासनस्त्रिभिर्विद्धा पुनर्विव्याध पञ्चभिः ॥ १६
 शैनेयस्तव पुत्रं तु विद्धा पञ्चभिराशुगैः ।
 धनुश्चास्य रणे छित्त्वा विस्मयन्नर्जुनं ययौ ॥ १७

ततो दुःशासनः क्रुद्धो वृष्णिवीराय गच्छते ।
 सर्वपारशवीं शक्तिं विससर्ज जिघांसया ॥ १८
 तां तु शक्तिं तदा घोरां तव पुत्रस्य सात्यकिः ।
 चिच्छेद शतधा राजनिशितैः कङ्कपत्रिभिः ॥ १९
 अथान्यद्भनुरादाय पुत्रस्तव जनेश्वर ।
 सात्यकिं दशभिर्विद्धा सिंहनादं ननाद ह ॥ २०
 सात्यकिस्तु रणे क्रुद्धो मोहयित्वा सुतं तव ।
 शरैरग्निशिखाकारैराजधानं स्तनान्तरे ।
 सर्वायसैस्तीक्ष्णवक्त्रैरष्टाभिर्विव्यधे पुनः ॥ २१

K₂ पचशत, G₂ पचदशान् (for पञ्चशतान्) G₁ M
 योधान् S₁ तत पचाशतान्योधान् — For 13^{ab}, B₁-s s
 D₀₁ subst

719* ततस्तान्दतविभ्रस्तान्कृत्वा योधान्सदृशः ।
 — °) D₂ च, G₁ M तु (for स) D₅ वीर (for
 वीरो)

14 D₄ om 14 (cf. v l 10) — °) S K₁ s s
 उपयात, K₂ तमायतं, D₁ उपयातं, D₂ s 7 तं प्रयातं
 (for त प्रयान्तं) K₃ दयश्रेष्ठं, D₃ नरश्रेष्ठं, G₁ M
 'न्यात्रं' (for 'श्रेष्ठं') — °) D₅ यत्र (for पुत्रो) K
 (except K₅) D₁ दुर्योधनस्य (for दुःशासनस्य)

15 D₄ om 15 (cf. v l 10) G₅ om. 15^{ab} — °) D₂
 D₂ om (hapl.) from निशितैः शरैः up to दुःशासन
 स्त्रिभिः (in 16^a) D₅ पंचभिर्नतपर्वभिः — °) S K₁ s
 गार्ध्रपक्षैर्, K₂ D₂ s 7 T G₂-s M₂ गृध्रपत्रैर्, D₀₁ D₂
 गार्ध्र' (for गार्ध्र') S महारथ (G₃ 'थै', M₂-s 'थं')
 (for अजिह्वगैः)

16 D₄ om. 16^a (cf. v l 10) D₂ om up to
 दुःशासनस्त्रिभिः (cf. v l 15) K₄ D₂ om (hapl.)
 16^a-17^b — °) T G₂-s सात्यकिस् (for 'कि') B₁
 च, D₅ 7 s M₂-s तं (for तु) K₅ स सात्यकिं महा-
 राज — °) B₁-s s D₀₁ प्रहसन्वै (B₂ 'न्स') पुनस्तदा
 (B₁ पुन-पुन- — °) D₅ G₂ s दुःशासन (for 'सनस्य')
 — °) B₁ s s D₀₁ G₅ सप्तभिः (for पञ्चभिः) K₅ सिंह-
 नादं ननाद ह (= 20^a)

17 K₄ D₂ om 17^{ab} (cf. v l 16) — °) D₄
 शैनेयस्य G₁ M शैनेयस्तु ततस्तूर्णं — °) B₁ D₂ G₂
 हस्ता, D₂ D₃ s 7 s भित्त्वा (for विद्धा) K₅ पुन-
 र्विव्याध पञ्चभिः (= 16^a) — D₅ om 17^{cd} — °)

S क्षुरग्रेण धनुश्छित्त्वा — °) B (except B₁) D₀₁ प्रस-
 यन्, D₅ व्यसयन्, T G₂-s प्रहसन् (for विस्मयन्)
 G₁ M प्रहसन्मयवर्तत

18 °) S K₁-s सर्वपारशवीं, K₂ s D₂ D₂-s 'सर्वीं
 (for 'शवीं')

19 °) K₅ D₂ ततो घोरा, T तदामोघा, G₁ M₁ s
 तथा घोरा, G₂ महामोघा, M₂-s महाघोरा (for तदा
 घोरा) — °) S K₁-s दशधा, D₂ शतशो, M₂-s
 सदृसा (for शतधा)

20 °) G₁ M ततो (for अथ) — °) B₂ G₁ M
 विशा पते, D₂ D₂ जनेश्वर (for 'श्वर') — °) B₂
 नवभिर्, D₂ च सितैर्, D₅ s च शतैर्, M₂-s बहु-
 भिर् (for दशभिर्) — °) B (except B₁) D₀₁ चकार,
 D₅ ननदं (for ननाद) S₂ D₃ T G₂ M₂ च (for ह)
 G₂ ननादवान् (for 'द ह')

21 °) K₁ प्रति (for तव) S मोहयन्निव ते सुत
 — After 21^{cd}, K₁ s s D₂ D₂ M₂ ins

720* त्रिभिरेव महाभाग शरैः संनतपर्वभिः ।

[K₁ s महाभाग, M₂ 'वै' (for 'भाग')]

— M₂ cont

721* ततोऽप्य वाहान्निशितैश्चतुर्भिर्हनच्छरैः ।

सारथिं चास्य संक्रुद्धो रथि ***** ।

— K₁ D₂ om. 21^a-22^f K₂ om 21^a-23^d — °) D₁
 तीक्ष्णचक्रैर्, S 'दंष्ट्रैर्' (for 'धनत्रैर्') D₂ D₂ शरैः
 सर्वायसैस्तीक्ष्णैर् — °) B₁-s D₀₁ S पुनर्विव्याध चाष्टभिः,
 B₂ विव्याध चाष्टभिः पुन

22 K₁ s D₂ om 22 (cf. v l 21) — °) S
 संक्रुद्धो (for विशाला) — °) D₅ ममवाकित् (for प्रत्य-

दुःशासनस्तु विंशत्या सात्यकिं प्रत्यविध्यत ।
 सात्वतोऽपि महाराज तं विव्याध स्तनान्तरे ।
 त्रिमिरेव महांवेगैः शरैः संनतपर्वभिः ॥ २२
 ततोऽस्य बाहान्निशितैः शरैर्जैमै महारथः ।
 सारथिं च सुसंक्रुद्धः शरैः संनतपर्वभिः ॥ २३
 धनुरेकेन भस्त्रेण हस्ताघापं च पञ्चभिः ।
 ध्वजं च रथशक्तिं च भस्त्राभ्या परमास्त्रवित् ।
 चिच्छेद विशिखैस्तीक्ष्णैस्तथोभौ पार्थिवसारथी ॥ २४

स छिन्नघन्वा विरथो हताश्वो हतसारथिः ।
 त्रिगर्तसेनापतिना खरथेनापवाहितः ॥ २५
 तमभिद्रुत्य शैनेयो मुहूर्तमिव भारत ।
 न जघान महाबाहुर्भीमसेनवचः स्मरन् ॥ २६
 भीमसेनेन हि वधः सुतानां तव भारत ।
 प्रतिज्ञातः समामध्ये सर्वेषामेव संयुगे ॥ २७
 तथा दुःशासनं जित्वा सात्यकिः संयुगे प्रभो ।
 जगाम त्वरितो राजन्येन यातो धनंजयः ॥ २८

G 7
B 7
K 7

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि नवनवतितमोऽध्यायः ॥ ९९ ॥

विध्यत) B₁-s Do₁ शरैः सात्यकिमार्वयत्, S वृष्णिवीराय
 गच्छते (= 18^b) — After 23^{ab}, S ins

722* प्रेषयामास वीराय गृध्रपक्षान्निशितान् ।

[G₁ M₁ s त्वरित प्रेषयामास (for the prior half) T
 G₈ M₈ गाध्रपक्षान्, G₈ गाध्रपक्षान्, M₈ s गृध्रपक्षान् (for
 गृध्रपक्षान्)]

—^a) D₈s D₈ s G₁ M सत्यको (for सात्वतो) D₇ s
 [s]य (for सपि) —^a) Ś₁ D₈ D₈ s s महाभाग,
 K₂ s B₁ D₈ D₁ भाग, K₈ D₇ s राज (for वैने)

23 K₈ om 23 (of v 1 21) Ś K₂ D₈ om
 (hapl.) 23 —^b) B₁ महावे (for रथ) B₁-s s
 Do₁ S चतुर्भिरवधीच्छ B₈ निशितैः शः S रहनच्छ)रै-
 —^a) B₂ (marg as in text) s s Do₁ तु (for च)
 D₈ सुसंक्रुद्ध (for क्रुद्ध) S सारथि चास्य सैक्रुद्धो (M₈-s
 भस्त्रेण) —^a) B (except B₈) Do₁ त्रिमि (for शरैः)
 S रथनीकादपाहरत्

24^a) S बाणेन (for भस्त्रेण) —^b) Do₁ D₈ हस्ता
 घापं, D₈ हस्तघापं (for हस्ताघापं) D₇ s हस्ते च
 (D₇ हस्ता वा) पंचभि शरैः —^a) Ś K₁ s निशिवैस्;
 K₈ विशिवैस्, D₈ समरे (for विशिवैस्) —^a) K₁-s
 तथा तौ, K₁ तथासौ (for तथोभौ) Ś₁ K₈ पार्थिवसारथी
 — For 24^{ab}, S subst.

723* निमेषमात्रेण शरैरुभौ च प्राद्विसारथी ।

25^a) S (except G₈-s) संछिन्न (for स छिन्न)
 —^a) D₈ स्वपमेव (for खरथेन) D₈ D₈ G₂ [च]
 69

पवाहित (for [अ]प)

26 B₁ s read 26^{ab} on marg —^a) D₇ अभिद्रुत्य
 (for द्रुत्य) K₁ D₁ सैनेयो — For 26^{ab}, B₂ s Do₁
 subst B₁ s ins after 26^{ab}

724* त प्राप्तमपि नेयेष दृष्टुं दुःशासन रणे ।

[B₈ नृप (for रणे)]

—^a) T G₈-s नि (for न) B (except B₁) Do₁
 शैनेयो भरतश्रेष्ठ

27^a) Ś K D G₄ तु वध, G₈ [अ]भिहत (for द्वि
 वध) —^b) B₂ s s Do₁ पुत्राणा (for सुवाना) D₈ चैव
 (for तव). —^a) D₈ भारत (for संयुगे)

28^a) K₈ B₂ s s D₈ D₁ s s S ततो (for तथा)
 —^b) K₈ संयुगे सात्यकि प्रभो, B (except B₁) Do₁
 सात्यकियुधि वीर्यवान्, D₈ सात्यकि सत्यविक्रम —^a)
 S यत्र (for येन)

Colophon — Sub-parvan Ś₁ K₁ s-s B₂ s Do₁ D₈
 D₁ s s-1 जयद्रथवध — Day of Droṇa's Generalship
 K₁ s चतुर्थदिवसे — Adhy nama Ś K₁-s B₈ s Do₁
 D₈ D₁ s-s s सात्यकिप्रवेश, K₈ B₁ s s D₈ G₂ s
 सात्यकिप्रवेशो दुःशासनपराजय, G₁ M₁ s दुःशासनपराजय
 — Adhy no (figures, words or both) B₁ T G₂-4
 M₁ s 121, B₂ 51, B₃ 130, D₈ 123, D₈ 126,
 D₈ 20, G₁ M₈-s 120, G₈ 117 — Śloka no
 D₈ 28

प्रायात्स शनकैर्वीरो धनंजयरथं प्रति ॥ १३
 तं प्रयान्तं नरश्रेष्ठं पुत्रो दुःशासनस्तव ।
 विव्याध नवमिस्तूर्णं शरैः संनतपर्वभिः ॥ १४
 स तु तं प्रतिविव्याध पञ्चमिर्निशितैः शरैः ।
 रुक्मपुङ्गवहेष्वासो गार्धपत्रैरजिह्वगैः ॥ १५
 सात्यकिं तु महाराज प्रहसन्निव भारत ।
 दुःशासनस्त्रिमिविद्धा पुनर्विव्याध पञ्चभिः ॥ १६
 शैनेयस्तव पुत्रं तु विद्धा पञ्चमिराशुगैः ।
 धनुश्चास्य रणे छित्त्वा विस्मयचर्जुनं ययौ ॥ १७

ततो दुःशासनः क्रुद्धो वृष्णिवीराय गच्छते ।
 सर्वपारशवीं शक्तिं विससर्ज जिघांसया ॥ १८
 तां तु शक्तिं तदा घोरां तव पुत्रस्य सात्यकिः ।
 विच्छेद शतधा राजनिशितैः कङ्कपत्रिमिः ॥ १९
 अथान्यद्भनुरादाय पुत्रस्तव जनेश्वर ।
 सात्यकिं दशमिविद्धा सिंहनादं ननाद ह ॥ २०
 सात्यकिस्तु रणे क्रुद्धो मोहयित्वा सुतं तव ।
 शरैरग्निशिखाकारैराजधानं स्तनान्तरे ।
 सर्वायसैस्तीक्ष्णवक्त्रैरष्टामिविव्यधे पुनः ॥ २१

Ks पचदशत, Gs पचदशान् (for पञ्चदशान्) G1 M
 योधान् S1 तत पचाशतान्योधाव् — For 13as, B1-2. s
 Dc1 subst

719* ततस्तान्दतविध्वस्तान्कृत्वा योधान्सदृशः ।

—^c) Ds च, G1 M तु (for स) Ds वीर (for
 वीरो)

14 Ds om 14 (cf v l 10) —^a) S K1. s. s
 उपयात, Ks तमायत, D1 उपयातं, Ds s 7 तं प्रयातं
 (for त प्रयान्तं) Ks रयश्रेष्ठं, Ds नरश्रेष्ठः, G1 M
 'व्याधं (for 'श्रेष्ठं) —^b) Ds यत्र (for पुत्रो) K
 (except Ks) D1 दुर्योधनस् (for दुःशासनस्)

15 Ds om 15 (cf v l 10) Gs om. 15as —^b)
 Dns om (hapl.) from निशितै शरै up to दुःशासन
 क्षिमि (in 16^c). Ds पंचमिर्नतपर्वभि —^d) S K1. s
 गार्धपत्रैर्, Ks Ds s 7 T Gs-s Ms गृध्रपत्रैर्, Dc1 Ds
 गार्ध' (for गार्ध') S महारथ (Gs 'यै, Ms-s 'यं)
 (for अजिह्वगै)

16 Ds om 16^a (cf v l 10) Dns om. up to
 दुःशासनस्त्रिमि (cf v l 15) Ks Ds om (hapl)
 16^a-17^b —^a) T Gs-s सात्यकिस् (for 'किं) B1
 च; Ds s Ms-s त (for तु) Ks स सात्यकिं महा-
 राज —^b) B1-s s Dc1 प्रहसन्वै (Bs 'न्स) पुनस्तदा
 (B1 पुनः पुनः) —^c) Ds Gs s दुःशासन (for 'सनस्)
 —^d) B1-s s Dc1 Gs सप्तभि (for पञ्चभि) Ks सिंह-
 नाद ननाद ह (= 20^a)

17 Ks Ds om 17as (cf v l 16) —^a) Ds
 शैनेयस् G1 M शैनेयस्तु ततस्तूर्ण —^b) B1 Dns Gs
 हत्वा, Dns Ds s 7 s भित्त्वा (-for विद्धा) Ks पुन
 विव्याध पंचभि (= 16^d) — Ds om 17^{od} —^c)

S क्षुरमेण धनुःछित्त्वा —^d) B (except B1) Dc1 प्रस
 यन्, Ds व्यसयन्, T Gs-s प्रहसन् (for विस्मयन्)
 G1 M प्रहसन्मयवर्तत

18 ^a) S K1-s सर्वपारशवीं, Ks s Dns Ds-s 'सर्वी
 (for 'शवीं)

19 ^a) Ks Ds ततो घोरा, T तदामोघां, G1 M1 s
 तथा घोरां, Gs महामोघा; Ms-s महाघोरा (for तदा
 घोरां) —^c) S K1-s दशधा, Ds दशतशो, Ms-s
 सहस्रा (for शतधा)

20 ^a) G1 M ततो (for अथ) —^b) Bs G1 M
 विशा पते, Dns Ds जनेश्वर (for 'श्वर) —^c) Bs
 नवमिर्, Dns च सितैर्, Ds s च शतैर्, Ms-s बहु-
 मिर् (for दशमिर्) —^d) B (except B1) Dc1 चकार,
 Ds ननर्द (for ननाद) Ss Ds T Gs Ms च (for ह)
 Gs ननादवान् (for 'द ह)

21 ^b) K1 प्रति (for तव) S मोहयन्निव ते सुत
 — After 21^{od}, K1 s s Dns Ds Ms ins

720* त्रिमिरेव महाभाग शरैः संनतपर्वभि ।

[K1 s महाभाग, Ms 'वै (for 'भाग)]
 — Ms cont

721* ततोऽस्य वाहाक्षिशितैश्चतुर्भिरहनच्छरैः ।

सारथिं चास्य संकुद्धो रथि ***** ।

— K1 Ds om. 21^a-22^a Ks om 21^a-23^d —^a) D1
 तीक्ष्णचक्रे, S 'द्वैर् (for 'वक्त्रैर्) Dns Ds शरै
 सर्वायसैस्तीक्ष्णैर् —^c) B1-s Dc1 S पुनर्विव्याध चाष्टभि;
 Bs विव्याध चाष्टभि पुनः

22 K1 s Ds om 22 (cf v l 21) —^a) S
 संकुद्धो (for विंशत्या) —^b) Ds समवाकित् (for प्रत्य

दुःशासनस्तु विशत्या सात्यकिं प्रत्यविध्यत ।
 सात्वतोऽपि महाराज तं विव्याध स्तनान्तरे ।
 त्रिभिरेव महावेगैः शरैः संनतपर्वभिः ॥ २२
 ततोऽस्य बाहान्निशितैः शरैर्जघ्ने महारथः ।
 सारथिं च सुसंकुद्धः शरैः संनतपर्वभिः ॥ २३
 धनुरेकेन भल्लेन हस्तावाप च पञ्चभिः ।
 ध्वजं च रथशक्तिं च भल्लाभ्यां परमास्त्रवित् ।
 चिच्छेद विशिखैस्तीक्ष्णैस्तथोभौ पाण्डिसारथी ॥ २४

स छिन्नधन्वा विरथो हताश्वो हतसारथिः ।
 त्रिगर्तसेनापतिना स्वरथेनापवाहितः ॥ २५
 तमभिद्रुत्य शैनेयो मुहूर्तमिव भारत ।
 न जघान महाबाहुर्भीमसेनवचः सरन् ॥ २६
 भीमसेनेन हि वधः सुताना तव भारत ।
 प्रतिज्ञातः समामध्ये सर्वेषामेव संयुगे ॥ २७
 तथा दुःशासनं जित्वा सात्यकिः संयुगे प्रभो ।
 जगाम त्वरितो राजन्येन यातो धनंजयः ॥ २८

E 7 491
 B 7 123
 K 7 123

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि नवनवतितमोऽध्यायः ॥ ९९ ॥

विध्यत) B₁₋₃ D₀₁ शरैः सात्यकिमार्दयत्, S दृष्णिवीराय
 गच्छते (= 18^b) — After 22^{ab}, S ins

722* प्रेषयामास वीराय गुह्यपक्षान्छिलाशिवान् ।

[G₁ M₁ s त्वरित प्रेषयामास (for the prior half) T
 G₈ M₈ गाध्रपत्राब्, G₉ गाध्रपत्राब्, M₉ s गृध्रपत्राब् (for
 गृध्रपत्राब्)]

— °) D₂ D₃ s G₁ M सत्यको (for सात्वतो) D₇ s
 [s]य (for ऽपि) — °) Ś₁ D₂₁ D₂ s महाभाग,
 K₂ s B₁ D₂ D₁ भाग, K₅ D₇ s राज (for वैरै)

23 K₈ om 23 (cf v l 21) Ś K₂ D₈ om
 (hapl.) 23 — °) B₁ महाहवे (for रथ) B₁₋₃ s
 D₀₁ S चतुर्भिरवधीच्छ (B₈ निशितैः श, S रहनच्छ) है
 — °) B₂ (marg as in text) s s D₀₁ तु (for च)
 D₈ सुसन्व (for कुद्ध) S सारथिं चास्य संकुद्धो (M₃-s
 भलेन) — °) B (except B₁) D₀₁ त्रिभिः (for शरैः)
 S रथनीलादपाहरत्

24 °) S बाणेन (for भलेन) — °) D₀₁ D₈ हस्ता
 चाप, D₂₁ हस्तचाप (for हस्तावाप) D₇ s हस्ते च
 (D₇ हस्ता वा) पंचभिः शरैः — °) Ś K₁ s निशितैस्,
 K₅ विविधैस्, D₈ समरे (for विशिखैस्) — °) K₁-s
 तथा तौ, K₄ तथासौ (for तयोभौ) Ś₁ K₈ पाण्डिसारथी
 — For 24^{ab}, S subst.

723* निमेषमात्रेण शरैरुभौ च प्राणिसारथी ।

25 °) S (except G₈-s) संछिन्न (for स छिन्न)
 — °) D₈ स्वयमेव (for स्वरथेन) D₂₁ D₈ G₂ [त]

पवाहित (for [अ]प)

26 B₁ s read 26^{ab} on marg — °) D₇ अभिद्रुत्य
 (for 'द्रुत्य) K₁ D₁ शैनेयो — For 26^{ab}, B₂ s D₀₁
 subst B₁ s ins after 26^{ab}

724* त प्राप्तमपि नेयेष हन्तु दुःशासन रणे ।

[B₂ नृप (for रणे)]

— °) T G₈-s नि (for न) B (except B₁) D₀₁
 शैनेयो भरतश्रेष्ठ

27 °) Ś K D G₈ तु वध, G₈ [अ]भिहत (for हि
 वध) — °) B₂ s s D₀₁ पुत्राणा (for सुताना) D₄ चैव
 (for तव) — °) D₈ भारत (for संयुगे)

28 °) K₈ B₂ s s D₂₁ D₁ s s S ततो (for तथा)
 — °) K₅ संयुगे सात्यकि प्रभो, B (except B₁) D₀₁
 सात्यकिर्युधि वीर्यवान्, D₈ सात्यकि सत्यविक्रम — °)
 S यय (for येन)

Colophon — Sub-parvan Ś₁ K₁ 3-s B₂ s D₀₁ D₂₁
 D₁ s 4-7 जयद्रथवध — Day of Droṇa's Generalship
 K₁ s चतुर्यैदिवसे — Adhy nama Ś K₁-s B₂ s D₀₁
 D₂₁ D₁ s s s सात्यकिप्रवेश, K₈ B₁ s s D₂ G₂ s
 सात्यकिप्रवेशो दुःशासनपराजयः; G₁ M₁ s दुःशासनपराजय
 — Adhy no (figures, words or both) B₁ T G₈-s
 M₁ s 121, B₂ 51, B₈ 130, D₂₁ 123, D₂ 126,
 D₈ 20, G₁ M₈-s 120, G₈ 117 — Śloka no
 D₂₁ 28

१००

धृतराष्ट्र उवाच ।

किं तस्यां मम सेनायां नासन्केचिन्महारथाः ।
 ये तथा सात्यकिं यान्तं नैवाग्नन्नाप्यवारयन् ॥ १
 एको हि समरे कर्म कृतवान्सत्यविक्रमः ।
 शक्रतुल्यबलो युद्धे महेन्द्रो दानवेष्विव ॥ २
 अथ वा शून्यमासीत्तद्येन यातः स सात्यकिः ।
 एको वै बहुलाः सेनाः प्रमृद्वन्पुरुषर्षभः ॥ ३
 कथं च युध्यमानानामपक्रान्तो महात्मनाम् ।

एको बहूनां शैनेयस्तन्ममाचक्ष्व संजय ॥ ४

संजय उवाच ।

राजन्सेनासमुद्योगो रथनागाश्वपत्तिमान् ।
 तुमुलस्तव सैन्यानां युगान्तसदृशोऽभवत् ॥ ५
 आह्निकेषु समूहेषु तव सैन्यस्य मानद ।
 नास्ति लोके समः कश्चित्समूह इति मे मतिः ॥ ६
 तत्र देवाः स्म भाषन्ते चारणाश्च समागताः ।
 एतदन्ताः समूहा वै भविष्यन्ति महीतले ॥ ७

100

1 ⁵) K₁ नाम (for नासन्) T G₂₋₅ किंचिन् (for केचिन्) D₁ महारथ्य —^o) M₂₋₅ तथा हि (for ये तथा) G₂ M₁₋₂ तत्र (for यान्तं) D₂ ये सात्वत पथा यातं —^d) B₄ नैवापुर् (for नैवाग्नन्) D₄ वाप्यवा रयन्, D₅ नाभ्य (for नाप्य) S नाग्नन्ना (G₂ M₁₋₂ यातं ना) वारयस्वश — B₂ s s D₀₁ ins after 1 B₁ after 2

725* यत्कृतं वृष्टिबीरेण कर्म संसति मे रणे ।
 नैतदुत्सहते कर्तुं कर्म शक्रोऽपि संजय ।
 अश्रद्धेयमाचिन्त्यं च कर्म तस्य महारथिन ।
 वृष्यन्थकप्रवीरस्य श्रुत्वा मे व्यथित मन ।

[L 1] B₁ वै (for मे) — B₁ om line 2]

2 B₁ om. 2nd B₂ s D₀₁ om (hapl) 2nd-3rd —^a) S (except M₂₋₅) [s] पि (for हि) —⁵) D₂ कृतवा न्सात्यकिः क्षम, S (G₂ laouna) 'प्रोमदर्यण' — B₁ reads 2nd on marg —^o) M₂₋₅ समो (for बलो) D₂ s शक्रतुल्यो महायुद्धे —^d) S K₁₋₄ D₁ दानवानिव (K₄ 'नि च) (for 'वेष्विव) — After 2, B₁ ins 725*

3 B₁₋₅ D₀₁ om 3rd (for B₂ s D₀₁, of v L 2) D₂ s s read 3rd twice —^a) G₂ शून्य D₂ आसीत्, S एवासीद् (for आसीत्) D₂ s s (all second time) हतभूमिष्ठमथ वा —⁵) D₂ (first time) सैन्यमर्जुन-संगमात् —^o) B₁₋₅ s D₀₁ एकेन, B₄ G₂ M एको हि, T G₂₋₅ एकोपि K₁ बहुल, K₄ S बहुधा, D₂ s बहुला (for बहुला) D₂ s s (except G₂) सेना. —^d) K₅ B₁ प्रमृद्वत्, D₀₁ D₁ प्रमृद्वत्, D₀₁

D₂ प्रमृद्वत्, S विमृद्वत् (for प्रमृद्वत्) D₂ स नरर्षभ (for पुरुष) B₁₋₅ s D₀₁ यथा ता मृदिता रणे — After 3, B₁₋₅ s D₀₁ ins

726* न सन्ति तस्मात्पुत्रा मे यथा संजय भाषसे ।

4 ^a) K₅ वा कथं, B₁₋₅ s D₀₁ स कथं, T कथं चिद् (for कथं च) —⁵) B₁₋₂ D₂ S अतिक्रान्ते, D₀₁ अभि (for अयं) —^o) K₄ D₂ 4 7 सैन्यस्य (for क्षै*)

5 K₅ om the ref K₁ अर्जुन (for संजय) —^a) B₁₋₅ रण; D₀₁ बल (for सेना) S₂ समुद्योगो (for 'द्योगो) —⁵) D₂ s s G₂ पत्तिना (D₂ 'मि) (for 'मान्) — T G₂ om 5th —^o) D₀₁ अतुल्य, D₂ आकुल, D₄ s s तुमल, G₂ 4 M अतुल्य (for तुमल) B₁₋₅ D₀₁ D₂ G₂ M सेनाया, G₂ 4 s सेनाया (for सैन्याना) —^d) B₁₋₅ D₀₁ क्षत्रियाणा तदाभवत्

6 ^a) K₅ आह्निकेषु, B₁ (also as in text) 2-5 D₀₁ D₂ s आहूतेषु, B₁ (marg) दक्षिणेषु, D₀₁ आहूतेषु, D₂ आह्निकेषु, T G₂ 4 अनीकेषु, M आह्निकेषु (for आह्निकेषु) S K₂ s s D₁ समूहेषु, G₂ M₂ तु सर्वेषु, Cd समूहेषु (as in text) —⁵) K₅ D₀₁ भारत, B₂ s D₀₁ G₂ M मारिष (for मानद) —^o) The portion of the text in S₂ from नास्ति लोके up to काले (in 7 101 44^d) is lost on missing folios B₂ 4 D₁ s नामूल (for नास्ति) D₂ [s] मवत् (for सम) —^d) K₁₋₄ D₁ स मूढ (for समूह)

7 S₂ missing (of v 1 6) —^a) D₁ s स्वयं (for तत्र) S₂ K D₀₁ D₂ s s स्वमार्यत; B₂ T G₂ 4 तु (B₁ G₂ च) भाषते, D₂ स भाषत; G₂ स्वभाषते (for स

न चैव तादृशः कश्चिद्ब्रूह आसीद्विशं पते ।
 यादृज्यद्रथवधे द्रोणेन विहितोऽभवत् ॥ ८
 चण्डवातामिपन्नानां समुद्राणामि स्वनः ।
 रणेऽभवद्बलौघानामन्योन्यमभिधावताम् ॥ ९
 पार्थिवानां समेतानां बहून्यासन्नरोत्तम ।
 त्वद्वले पाण्डवानां च सहस्राणि शतानि च ॥ १०
 संरन्धानां प्रवीराणां समरे दृढकर्मणाम् ।
 तत्रासीत्सुमहाब्जन्दस्तुमुलो लोमहर्षणः ॥ ११

अथाक्रन्दद्भीमसेनो घृष्टद्युम्नश्च मारिष ।
 नकुलः सहदेवश्च धर्मराजश्च पाण्डवः ॥ १२
 आगच्छत प्रहरत बलवत्परिधावत ।
 प्रविष्टावरिसेनां हि वीरौ माधवपाण्डवौ ॥ १३
 यथा सुखेन गच्छेतां जयद्रथवधं प्रति ।
 तथा प्रकुरुत क्षिप्रमिति सैन्यान्यचोदयत् ।
 तयोरभावे कुरवः कृतार्थाः स्युर्वयं जिताः ॥ १४
 ते यूयं सहिता भूत्वा तूर्णमेव बलार्णवम् ।

C 7 A
B. 7 B
K. 7 I

भाषन्ते) — °) Dn1 एतदत समूहो वै — °) Dn1
 भविष्यति

8 S2 missing (of v 1 6) B2 reads 8a twice
 — °) K B2 4 Dn D1 4 6-8 च वै, G1 M1 2 स्वेव,
 G2 चैनं, M2-5 स्वेव (for चैव) D2 [ए]तादृशः (for
 तादृश) Dn1 ब्यूह, D2 7 8 ब्यूह, G1 M राजन्
 (for कश्चिद्) — °) B1 ब्यूहमासीद्, Dn1 D2 7 8
 आसीत्कश्चिद् (for ब्यूह आसीद्) B1 महीपते (for विशां
 पते) B2 समूह इति मे मति, G1 M1 2 कश्चिदासी
 त्समागम, M2-5 महान्कश्चित्समागम — °) G2 यावत्
 (for यादृग्) — °) K1 निहतो (for विहितो) K1 T
 G2 भवेत् (for अभवत्) — After 8, 8 (except G2)
 ins

727* उद्धृता पृथिवी नूनं युद्धहेतोः समागतैः ।

इति तत्र जनाः स्माहुर्दृष्ट्वा तौ जनसंसदम् ।

[(L 1) G1 M1 2 उद्धृता (for उद्धृता) — (L 2)
 G2-4 च (for रम) G1 M जनसंसद]

9 S2 missing (of v 1 6) — °) M2 पंच (for
 चण्ड) S1 K Dn D1 4-8 चण्डवातविभिन्नानां — °)
 D1 भविष्यति, M2-5 इव धनि (for इव स्वन) — °)
 K1 2 4 D1 तथाभवद्, 8 एवमासीद् (for रणेऽभवद्)
 — °) S1 K1 2 4 D1 अन्योन्यस्य (for न्यम्) D2 अति
 (for अति)

10 S2 missing (of v 1 6) — °) B1 8 Dn1 तवा
 नच (for नरोत्तम) D2 योगो घोरो यया नृप — °)
 B1-3 5 Dn1 सैन्यानि, D2 [ए]तद्वले (for त्वद्वले) — °)
 B4 तु (for च) B1-3 5 Dn1 शतशोय सहस्रशः — For
 10, S subst

728* तावकानां तदा ह्यासन्नपुतान्युद्भूतानि च ।

तथैव राजन्याण्डना सहस्राणि सहस्रशः ।

11 S2 missing (of v 1 6) G2 om 11 — °)

D1 8 सरयाना (for सरन्धाना) — °) S (except G2,
 G2 om) दृष्ट (for दृढ) B1 कर्मिणा — °) S (G.
 om) transp सुमहान् and तुमुलो K2 B1 5 Dn D1 2
 सुमहा, D2 तु महाव (for सुम) K1 तुमुरो, Dn1
 D2 8 तुमुलो (for तुमुलो) S1 K1 D2 S (G2 om) रोम
 (for लोम) — After 11, S (G2 after 10) ins

729* पाण्डवानां कुरूणा च गर्जतामितरेतरम् ।

क्ष्वेडा किलकिलाशब्दास्तप्रासन्वै सहस्रशः ।

भेरीशब्दाश्च तुमुला चाणशब्दाश्च भारत ।

अन्योन्यं निघ्नतां चैव नराणां शुश्रुवे स्वन ।

[G2 om. (hapl.) lines 1-2 — (L 2) Some
 MSS क्ष्वेला (for क्ष्वेडा) — (L 3) G1 M1 2 शब्दा-
 स्तु, G2 शब्दाश्च]

12 S2 missing (of v 1 6) — °) S1 K1-4 D2
 G2 तथा, G1 M तत्र (for अथ) D1 8 अव्याकृद्
 (for अथा) D2 अथायाद्रीमसेनेन — °) B Dn1 G2
 4 5 M2-5 पार्यत, D2 पार्यत, T G1 8 M1 2 भारत
 (for मारिष) — °) D1 नकुलं

13 S2 missing (of v 1 6) — °) Dn2 पर्यधावत
 (for परि) B1-3 5 Dn1 D1-3 G1 M हुत (G1 M
 तूर्ण) विपरिधावत — °) S1 चोरिसेनां, 8 कुरव (for
 अरि) Dn1 सेनाया (for सेनां हि) B1-3 Dn1 तौ,
 T G2-4 तु (for हि) — °) G2 पार्थिवौ (for पाण्डवौ)
 K2 B (except B1) Dn1 वीरौ फाल्गुन (K2 पाण्डव)-
 माधवौ

14 S2 missing (of v 1 6) — °) G1 M1 2
 गच्छेया (for ता) — °) K1-3 B1-3 5 D2 रयं (for
 वधं) — °) D2 तथैव, T G2-5 सदाशु, G1 M
 तथाशु (for तथा प्र) — °) K2 5 B1 3-5 Dn2 D2
 G1 M1-3 5 अथो (Dn2 D2 'नो' दयन्, D2 अनोदयत्
 (for अथो) T G2-5 इति सैन्यमचोदयत् — After

क्षोभयध्वं महावेगाः पवनाः सागरं यथा ॥ १५
भीमसेनेन ते राजन्पाश्चात्येन च चोदिताः ।
आजधुः कौरवान्संख्ये त्यक्त्वाह्मनात्मनः प्रियान् ॥ १६
इच्छन्तो निधनं युद्धे शस्त्रैरुत्तमतेजसः ।
स्वर्गार्थं मित्रकार्यार्थं नाभ्यरक्षन्त जीवितम् ॥ १७
तथैव तावका राजन्प्रार्थयन्तो महद्यशः ।
आर्या युद्धे मतिं कृत्वा युद्वायैवोपतस्थिरे ॥ १८

तस्मिंस्तु तुमुले युद्धे वर्तमाने महाभये ।
हत्वा सर्वाणि सैन्यानि प्रायात्सात्यकिरर्जुनम् ॥ १९
कवचानां प्रभास्तत्र सूर्यरश्मिविचित्रिताः ।
दृष्टीः संख्ये सैनिकानां प्रतिजधुः समन्ततः ॥ २०
तथा प्रयतमानेषु पाण्डवेषु निर्भयः ।
दुर्योधनो महाराज व्यगाहत् महद्बलम् ॥ २१
स संनिपातस्तुमुलस्तेषां तस्य च भारत ।

14, S ins

730* यत्र यातौ महात्मानौ तूष्णं परपुरजयौ ।

15 Śs missing (of v 1 6) —^a) B₁ सर्वे ते (for ते यूयं) —^b) Ś₁ D₂ एत, K₁₋₃ D₁ D₁ G₁ M एतद् (for एव) M₃₋₅ बलार्णवात् —^c) B₂ 8 महा भागा (for 'वेगा) —^d) D₁ D₁ 5 M₃₋₅ पवन, D₂ पुवगा (for पवना)

16 Śs missing (of v 1 6) —^a) T G₂₋₅ भीम-सेनस्य (G₅ 'नं त) तो राजन् — B₂ reads 16^b-18^a, followed by the repetition of 18^b-19^c, after 19^c —^b) K₄ D₁ D₁ 4 6 7 पाश्चालेन K₅ D₁ D₂ 6-8 प्रचोदिता, B₄ प्रचो, D₁ M₄ [ए]व चो, T G₂₋₅ प्रचोदित (G₅ 'त) (for च चोदिता) —^c) D₁ 8 भावम्, T G₂₋₄ आज्ञे (for 'द्यु) K₅ युद्धे (for संख्ये) G₁ M अभ्यगच्छते दुर्लभसंख्ये

17 For the sequence in B₁, of v 1 16 Śs missing (of v 1 6) —^a) G₁ 2 M सखे (for युद्धे) —^b) S शस्त्रेण (for शस्त्रैः) —^c) B₁ कार्येषु (for कार्यार्थं) B₂ 8 D₁ स्वर्गोत्सवो मित्रकार्ये, S स्वर्गाच्च मित्रकार्यो (G₂ 'भावा) च —^d) Ś₁ K₁₋₃ D₁ व्यरक्षन्त, K₄ व्यराजत, K₅ D₁ D₁ 5 7 8 व्यरक्षन्त, B₂ D₁ [अ]भ्यनन्दत, D₂ तु रक्षन्ति (for [अ]भ्यरक्षन्त)

18 For the sequence and the repetition in B₁, of v 1 16 Śs missing (of v 1 6) —^b) Ś₁ K₁ D₁ 5-8 प्रार्थयाना (for 'यन्तो) Ś₁ महा (for महद्) —^d) B₁₋₃ 5 (both times) D₁ D₁ D₂ 4 7 8 T G₂₋₅ M₃₋₅ [अ]वतस्थिरे, B₄ मनो दधु, G₁ M₁ 2 प्रतस्थिरे (for [उ]प)

19 For the sequence and the repetition in B₁, of v 1 16 Śs missing (of v 1 6) —^a) Ś₁ K₄ B₂ 4 5 (both times) D₂ सुतमुले, D₁ D₂ 5 8 तु तुमले (for तु तुमुले) —^b) B₁ 2 (marg, orig as in text) 3 4 D₁ D₁ D₂ 5 T G₁ 2 M भयावहे (G₁ M 'नके)

(for महाभये) —^c) K₅ B₁₋₃ 5 (both times) D₁ जिह्वा, G₁ M भिदन् (for हत्वा) T हत्वा सैन्यानि सर्वाणि

20 Śs missing (of v 1 6) —^b) B₁ 5 D₂ T G₂₋₅ M₃₋₅ विमिश्रिता, B₂₋₄ D₁ विराजिता (for विचित्रिता) G₁ M₁ 2 सूर्यरश्मिविश्रिता —^c) K₂ दृष्टे, K₄ D₁ 8 8 दृष्टा, D₂ दृष्टि, D₃ दृष्टा (for दृष्टी) —^d) K₄ D₁ D₁ प्रतिजधु (for 'जधु) — For 20^a, S subst.

731* भजशस्त्रप्रतिहता लोकान्समवदीपयन् ।

[M₃ om. from शस्त्र up to दीपयन् G₁ M₁ 2 समुप (for समव)]

— After 20, T G₁ M₁ 2 read 38^c-39^d twice, while, after 20, G₂₋₅ read 38^c-39^d followed by 737^a for the first time, repeating the same in the proper place

21 Śs missing (of v 1 6) G₂ M₃ 5 om 21^a-38^b M₃ om 21-38 —^a) B₂ तत (for तथा) K₃ प्रया तमानेषु, B (except B₁) D₁ प्रयतमानाना, D₂ प्रम थमानेषु, T G₂ 5 प्रवर्त, G₁ M₁ 2 प्रवर्त्ता, G₃ प्रवृत्त (for प्रयत) —^b) Ś₁ पाण्डवीयेषु B (except B₁) D₁ पाण्डवाना महात्मना, D₁ D₂ 8 8 8 G₁ M₁ 2 पाण्ड वेषु स (D₂ G₁ M₁ 2 च) निर्भय (D₁ महाबल, D₂ महात्मसु) —^c) B (except B₁) D₁ महाबाहुर (for 'राज) D₂ ततो दुर्योधनो राजन् —^d) K₄ विज्ञा हत (sio), T G₁ 3-5 M₁ 2 विजगाहे (for व्यगाहत्) B₁ 4 महाबल, T G₂ 4 द्विपदल, G₁ M₁ 2 द्विपश्चम् (for महद्बलम्)

22 Śs missing (of v 1 6) G₂ M₃ 5 om 22 (of v 1 21) —^a) D₁ D₂ 5 8 तुमलस —^b) B₁ om तस्य —^c) B D₁ D₁ श्रुतानाम् (for सैन्यानाम्) —^d) D₂ यथा (for महान्) T G₁ 2 4 M₁ 2 महान करुणोदय (G₁ M₁ 2 'यं) — After 22, D₂ ins an

अभवत्सर्वसैन्यानामभावकरणो महान् ॥ २२

धृतराष्ट्र उवाच ।

तथा गतेषु सैन्येषु तथा कृच्छ्रगतः स्वयम् ।

कच्चिदुर्योधनः स्त नाकार्षीत्पृष्ठतो रणम् ॥ २३

एकस्य च बहूना च संनिपातो महाहवे ।

विशेषतो नृपतिना विषमः प्रतिभाति मे ॥ २४

सोऽत्यन्तसुखसंवृद्धो लक्ष्म्या लोकस्य चेश्वरः ।

एको बहून्मासाद्य कच्चिन्नासीत्पराश्रुतः ॥ २५

संजय उवाच ।

राजन्संग्राममाश्चर्यं तव पुत्रस्य भारत ।

एकस्य च बहूनां च शृणुष्व गदतोऽद्भुतम् ॥ २६

दुर्योधनेन सहसा पाण्डवी पृतना रणे ।

नलिनी द्विरदेनेव समन्ताद्विप्रलोडिता ॥ २७

तथा सेना कृतां दृष्ट्वा तव पुत्रेण कौरव ।

भीमसेनपुरोगास्तं पाञ्चालाः समुपाद्रवन् ॥ २८

स भीमसेनं दशभिर्माद्रीपुत्रौ त्रिभित्त्रिभिः ।

विराटद्रुपदौ पङ्क्तिः शतेन च शिखण्डिनम् ॥ २९

धृष्टद्युम्नं च विशत्या धर्मपुत्रं च सप्तभिः ।

केकयान्दशभिर्विद्धा द्रौपदेयांस्त्रिभित्त्रिभिः ॥ ३०

शतशश्चापरान्योधान्सद्विपाश्च रथान्रणे ।

C 7 B1
B 7 B2
I 7 B2

addl Colophon [Sub parvan जयद्रथवध — Adhy
name सात्यकिप्रवेश — Adhy no 127]

23 Śs missing (cf. v 1 6) G2 Ms-s om 23
(cf v 1 21) —^a) B2 s s Doi यातेषु (for गतेषु)
—^b) D2 कृच्छ्रगत —^c) K1 2 कश्चिद् (for कच्चिद्)
—^d) D4 अकार्षीत् G2 रणे

24 Śs missing (cf. v 1 6) G2 Ms-s om 24 (cf
v 1 21) —^a) T एतस्य (for एकस्य) Dn1 हि (for
the second च) D2 एकस्य बहूना चैव —^b) K1 Da-s
सनिपाते Śi K Dn D1 s-s महारणे (for हवे) —^c)
B Doi नरपतेर् (for नृपतिना) S (G2 Ms-s om)
विशेषतस्तु नृपतेर् —^d) T G2 4 M1 2 विषमं

25 Śs missing (cf. v 1 6) G2 Ms-s om 25 (cf
v 1 21) —^a) B1 s सोऽत्यन्त, Dn2 D2 s मरुत्त
(for सोऽत्यन्त) G2 संवृद्धो (for संवृद्धो) —^b) K2
D1 S (G2 Ms-s om) रक्ष्यो (for लक्ष्म्या) —^c) D2
om 25^c-27^b

26 Śs missing (cf. v 1 6) D4 G2 Ms-s om 26
(cf v 1 25, 21) —^a) D2 सत्र (for राजन्) K2
राजन्नाश्चर्यं समामं —^b) K2 4 transp सत्र and पुत्रस्य
—^c) B2 s Doi एकस्य बहुभि साधे. —^d) S (G2
Ms-s om) शृणुष्व (for शृणुष्व) K2 G2 वदतो (for
रा) K2 B Doi Dn2 D2 s T G2-s मम; Dn1 D2
s 1 s मृदौ (for ऽद्भुतम्)

27 Śs missing (cf. v 1 6) G2 Ms-s om 27
(cf v 1 21) D2 om 27^{ab} (cf v 1 25) —^a)
B2 (orig) s-s Doi समरे, B2 (marg) महती (for
सहसा) —^b) B2 s s Doi पृतना पाण्डवी रणे, G1

M1 2 पाहूना रथिना चम् —^c) B1 s D2 G1 M1 s
[ए]व (for [ह]व) —^d) Ś1 परिलोडिता; B1-s Doi
प्रति, T G1 M1 2 प्रवि(T विप्र, G1 परि)लोडिता
(for विप्रलोडिता)

28 Śs missing (cf. v 1 6) G2 Ms-s om 28
(cf v 1 21) D2 om 28 —^a) Ś1 transp तथा
and सेना B1-s Doi ततस्ता प्रहता सेना, B2 S (G2
Ms-s om) पाहूसेनां हवा दृष्ट्वा, B2 ततस्ता प्रहिता दृष्ट्वा
—^b) G2 पाहु (for तव) K2 D2 भारत, B4 D2 S
(G2 Ms-s om) मारिष (for कौरव) B1-s s Doi दृष्ट्वा
(B2 सेनां) पुत्रेण ते नृप —^c) G1 M1 2 सहायास् (for
पुरोगास्) K Dn1 D1 s s 1 s T G2 4 ते (for तं)
—^d) Doi पञ्चाला T G2-s तमुपाद्रवन्, G1 M1 2
सप्तभि (for समुपां)

29 Śs missing (cf. v 1 6) G2 Ms-s om 29
(cf v 1 21) K2 reads 29^{ab} twice. —^a) K2 G2
भीमसेन च (K2 तु) दशभिर्, Dn1 D1 s 1 s स भीम
दशभिर्विद्धा —^b) D2 om (1 hapl) 29^b-30^c —^c) Ś1
K1-a s (both times) Dn2 D1-s s तथा (for the second
त्रिभि) B (except B1) Doi शरैर्विज्याध पादव
— After 29^{ab}, B1-a s Doi ins

732* त्रिभित्त्रिभिर्यमौ वीरौ धर्मराज च सप्तभि ।
— T G2-s om (hapl) 29^c-30^c —^d) K2 तु (for च)

30 Śs missing (cf. v 1 6) S (except G1 M1 s)
om 30 (cf. v 1 21, 29) D2 om 30^{ab} (cf. v 1
29) —^a) D2 तु (for च) G1 M1 2 सप्तत्या (for
विशत्या) — B2 Doi om 30^{bc} —^c) Ś1 K1-4 D1
एकैर्, K2 B4 Dn1 G1 कैकयान्, B1 s Dn2 D2 s, 1-1

शरैरवचकर्तोऽग्रेः क्रुद्धोऽन्तक इव प्रजाः ॥ ३१
 न संदधन्विमुञ्चन्वा मण्डलीकृतकार्मुकः ।
 अदृश्यत रिपूनिघ्नश्चिक्षयास्त्रबलेन च ॥ ३२
 तस्य ताभिघ्नतः शत्रून्हेमपृष्ठं महद्भुजः ।
 भल्लाभ्यां पाण्डवो ज्येष्ठस्त्रिधा चिच्छेद मारिष ॥ ३३
 विव्याध चैनं बहुभिः सम्यगस्तैः शितैः शरैः ।
 वर्माण्याशु समासाद्य ते भग्नाः क्षितिमाविशन् ॥ ३४

ततः प्रमुदिताः पार्थाः परिवर्तयुधिष्ठिरम् ।
 यथा वृत्रवधे देवा मुदा शक्रं महर्षिभिः ॥ ३५
 अथ दुर्योधनो राजा दृढमादाय कार्मुकम् ।
 तिष्ठ तिष्ठेति राजानं ब्रुवन्पाण्डवमभ्ययात् ॥ ३६
 तं तथा वादिनं राजंस्तव पुत्रं महारथम् ।
 प्रत्युद्ययुः प्रमुदिताः पाञ्चाला जयगृद्धिनः ॥ ३७
 तान्द्रोणः प्रतिजग्राह परीप्सन्पुधि पाण्डवम् ।

केके° (for केक°) B₅ ससमिर् (for दशमिर्) B₁ s
 M₁ s पच (for विष्ठा)

31 Ś₂ missing (cf v 1 6) G₂ M₂-s om 31 (cf
 v 1 21) —^a) G₁ M₁ s यौधान् (for यो°) —^b)
 Ś₁ K₁ s D₂ s G₂ सद्दिपाश्च, D₂ पाश्च (for पाश्च)
 D₂ G₁ M₁ s स (for च) —^c) B₃ D₂-s एव (for
 अव) —^d) D₂ क्रूरो (for क्रुद्धो) B₅ समग्रभ (for
 इव प्रजा)

32 Ś₂ missing (cf v 1 6) G₂ M₂-s om 32
 (cf v 1 21) —^a) Ś₁ B₁-s D₁ संदधन् (for धन्)
 B₃ विमुचद्वा, T G₁ s s M₁ s अमुञ्चन्वा, G₂ विमुचानां
 (for विमुचन्वा) — D₂ om 32°-33° —^c) D₂
 सोदृश्यत (for अदृ°) —^d) D₁ [अ]थ (for [अ]श्च)
 T G₂ वा (for च)

33 Ś₂ missing (cf. v 1 6) G₂ M₂-s om 33
 (cf v 1 21) D₂ om. 33^{ab} (cf v 1 32) —^a)
 D₂ s अस्यतो (for तस्य तान्) —^b) G₁ M₁ s दुरानम
 (for महद्भुज) —^c) D₁ पादवश्रेष्ठौ, T G₁ s s वश्रे-
 ष्टस्, M₁ s वज्येष्ठस् (for वो ज्येष्ठस्) —^d) D₂
 कार्मुक (for मारिष) D₂ भल्लाभ्यामच्छिनद्भुज — For
 33, B (except B₁) D₂ subst

733* भजसं मण्डलीमूलं ददशु समरे जना ।
 ततो युधिष्ठिरो राजा भल्लाभ्यामच्छिनद्भुज ।
 तव पुत्रस्य कौरव्य यतमानस्य संयुगे ।

34 Ś₂ missing (cf. v 1 6) G₂ M₂-s om 34
 (cf v 1 21) —^a) K₅ B D₂ D₂ D₁ s s s G₁
 M₁ s दशभिः, T G₂ बहुधा, G₂ s विविधा (for बहुभिः)
 —^b) K₁ s D₂ D₁ s s T अञ्जै (for अस्तै°) B₁-s
 D₂ D₂ शरोत्तमैः, D₂ शिलाशितै (for शितै शरै°)
 —^c) K₁ s s G₁ M₁ s वर्माण्याशु, K₅ D₁ s s मर्मा
 प्याशु; B D₂ D₂ D₁ G₂ वर्म चाशु; D₂ वर्म चाशु;

D₂ वर्मणा च, D₂ वर्माण च (for वर्माण्याशु) B₁-s
 D₂ T G₂-s तदासाद्य (for समा°) —^d) B₁ D₁
 भिरवा (for भग्ना)

35 Ś₂ missing (cf v 1 6) G₂ M₂-s om 35
 (cf v 1 21) —^a) D₂ घोरे (for देवा) —^b)
 Ś₁ तदा, B D₂ D₂ सुरा (for मुदा) Ś₁ D₂ G₁
 M₁ s सहर्षिभिः, B₁-s D₂ सहर्षयः, B₃ महर्षिणा, D₂
 महर्षिता (for महर्षिभिः)

36 Ś₂ missing (cf v 1 6) G₂ M₂-s om. 36
 (cf v 1 21) —^b) D₂ s आयस्य (for आदाय)
 — For 36^{ab}, B (except B₁) D₂ subst

734* ततोऽन्यद्भुजरादाय तव पुत्र प्रतापवान् ।

[B₁ अथ (for ततो)]

—^d) K₁ क्रूर (for द्रुवन्)

37 Ś₂ missing (cf v 1 6) G₂ M₂-s om 37
 (cf v 1 21) —^a) D₂ s राजा (for राजस्) B
 D₂ समायातमभिरेक्ष्य, D₂ T G₁ s s M₁ s तमेव (D₂
 तदैव, T तथैव, G₂ s तथैव) वादिनं दृष्ट्वा —^b) B
 (except B₁) D₂ T G₁ s s M₁ s महामृधे (for रथम्)
 —^c) B₁ स, G₁ M₁ s ते (for प्र-) —^d) G₁ M₁ s
 राज (for जय-) Ś₁ गृह्णिण

38 For the repetition in T G₁ s s M₁ s, cf v 1
 20 Ś₂ missing (cf v 1 6) G₂ M₂ s om 38^{ab},
 M₂ om 38 (for all, cf v 1 21) —^b) D₂ परीप्सन्
 B₁ s s D₂ D₁ s T G₂-s पार्थिवं, D₂ पार्थिवान्, D₂
 पार्थिव (for पाण्डवम्) —^c) K₅-s B₁ D₂ D₂ s s s T
 G₁ s M₁ s (last six second time) चद्वा (D₁ पा) तोद
 (D₁ दृ) तान्नेषा (D₂ न्वेना) न्, D₂ s संदधारोद्धतान्वे
 गान् —^d) D₂ D₂ s जलदान्, D₁ सजलाम्, D₁ s
 सबलान् (for सज°) B (except B₁) D₂ गिरिरश्ममुचो
 यया, T G₁ (all first time) s s s M₁ s (last five
 first time) s-s विकिरश्मिमानिव; T G₁ s s M₁ s (all

वण्डवातोद्धुतान्मेघान्सजलानचलो यथा ॥ ३८

तत्र राजन्महानासीत्संग्रामो भूरिवर्धनः ।

रुद्रस्याक्रीडसंकाशः संहारः सर्वदेहिनाम् ॥ ३९

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि शततमोऽध्यायः ॥ १०० ॥

second time) गिरिर्भुजो यथा — T G₁ s-s M₁ 2
ins after the first occurrence of 38^{ad} G₂ M₁ s after
38^{ad} M₂ after 20

735* तथा तव महत्सैन्यं तन्मरोचत तापयन् ।

संप्रदृष्टुं सहसा तव सैन्यार्णवं प्रति ।

लोच्यन्सर्वतो गत्वा समुद्रं मकरो यथा ।

[(L 1) M₂ om. from तथा up to मप्र (in the prior
half of line 2) G₁ M (M₂ om.) व्यरोचत स पात (G₁
M₁ 2 तापयन् (for the post half) — (L 2) G₁
M सप्र (M₂ om सप्र) विष्टु (for 'दृष्टु') T₂ G₂-s म
(for तु) G₁ M प्रष्टु (for प्रति) — (L 3) G₂-s
लोच्यन् (for लोच)]

39 For the repetition in T G₁ s-s M₁ 2, of
v l 20 S₁ missing (of v l 6) —^a K₁ महा-
राजन् (for महानासीत्) —^b D₁ 7 संग्रामे (for 'मो')
K₂ B₁ D₁ भूमि, D₂ s s मय, T (both times)
G₂ s s (last two both times) s (first time) भीति-
M₂-s भूति, Cd भूरि (as in text) B₁ (marg as
in text) s s Doi G₁ M₁ 2 (last three both times)
संग्रामो लो (G₁ M₁ 2 रो) महर्षण, D₂ मोरिजनक्षय
— K₂ B Doi D₂ D₁-s s s 8 ins after 39^{ad}

736* पाण्डवानां महाबाहो धावकानां च संयुगे ।

[T G₁ 2 M₁ 2 पाण्डवस, M₂-s अनुनस्य (for पाण्ड-
वानां) M₂-s महाबाहोश्च (for 'बाहो') T G₁ 2 M₁ 2
दारुणः, M₂-s भविता (for संयुगे)]

—^c B Doi D₂ G₁ M₁ 2 (last three both times)
सहस्र (for 'संकाश') K₂ D₂ रुद्रस्याक्रीडयामास (D₂
'नमिव') Cd otes रुद्राक्रीड —^d D₁ s 7 8 प्रहार
(for सं) — K₂ B Doi D₂ D₁-s s 6 G₂ M₂-s
ins after 39 T G₁ s-s M₁ 2 after the first occur-
rence after 39 G₂-s (also) after the second
occurrence of 39

737* ततः शब्दो महानासीत्पुनर्येन धनंजय ।

अतीव सर्वशब्देभ्यो लोमहर्षकः प्रभो ।

मर्जुनस्य महाबाहो तावकामां च धन्विनाम् ।

मध्ये भारतसैन्यस्य माधवस्य महारणे ।

द्रोणस्यापि परे साधं ब्यूहद्वारे महारणे । [5]

एवमेव क्षयो घृत्त पृथिव्यां पृथिवीपते ।

कुक्षेर्जुने तथा द्रोणे सात्वते च महारणे ।

[T G₁ M₁ 2 read lines 1-2 and 6-7 twice
— (L 1) G₂-s (all second time) तत्र, M₁ 2 (both
both times) यत (for तत्र) D₂ s पुनर्धन, D₂ पुन
युद्धे, T G₁ (all both times) s s-s (last three first
time) M₁ 2 (last two both times) प्रायश्च, G₂-s
(all second time) M₂-s यानो यत्र (for पुनर्येन) D₂
निवर्तता (for धनवत्) — (L 2) K₂ सैन्याना, D₂ s
शब्दानां (for 'शब्देभ्यो') G₂ s-s (last three second
time) लोमहर्षप्रदो घृत्त (for the post half) — For
line 2, T G₁ (all both times) s-s (last three first
time) M₁ 2 (both both times) s-s subst

738* तत्र स कदन घोर वर्तते पाण्डुर्दृज ।

— G₂ s-s (last three second time) om lines 3-5
— (L 3) M₂-s पाण्डवस्य (for अनुनस्य) Doi महाशूरो,
T G₁ M₁ 2 बाहोश्च M₂-s कौरवाणां च दारुण (M₂ 'ण')
(for the post half) — (L 4) B₂ महाघृष्टे, G₁
M₁ 2 तदा रणे (for महारणे) — (L 5) T G₁ s-s M
सुरारुण (M₂-s 'णा') (for महारणे) — (L 6) K₂
एव (for एव) D₂ समाने (for पृथिव्या) — (L 7)
G₁ M₁ 2 (all both times) तदा (for तथा) B₂ सतानां
च, G₁ M₁ 2 (all both times) s-s सत्यकेन, G₂ s-s
(last three second time) मात्यकेन (for सात्वते च)]

Colophon S₁ missing — Sub parvan S₁ K₁-4
B₁ s D जयद्रथवध — Day of Drona's Generalship
K₂ s चतुर्थदिवसे; G₂ चतुर्थेदि — Adhy name S₁
K₁-4 B Doi D₂ D₁ s 7 8 साल्यकिप्रवेश, G₁ s s M
साल्यकिप्रवेश समाप्त; Bom ed साल्यकिप्रवेशे संकुल्युद्धं
— Adhy no (figures, words or both) B₁ T G₂-4
122, B₂ 123, D₂ 124, D₂ 128, D₂ 21, G₁
M 121, G₂ 118. — Sloka no, Doi 48, G₂ 60,

१०१

संजय उवाच ।

अपराद्धे महाराज संग्रामः समपद्यत ।
 पर्जन्यसमनिर्घोषः पुनर्द्रोणस्य सोमकैः ॥ १
 शोणाश्वं रथमास्थाय नरवीरः समाहितः ।
 समरेऽभ्यद्रवत्पाण्डूञ्जवमास्थाय मध्यमम् ॥ २
 तव प्रियहिते युक्तो महेष्वासो महाबलः ।
 चित्रपुङ्खैः शितैर्बाणैः कलशोत्तमसंभवः ॥ ३
 वरान्वरान्हि योशानां विचित्रन्निव भारत ।

अक्रीडत रणे राजन्भारद्वाजः प्रतापवान् ॥ ४
 तमभ्ययाद्बृहत्क्षत्रः कैकयानां महारथः ।
 भ्रातॄणां वीरपञ्चानां ज्येष्ठः समरकर्कशः ॥ ५
 विमुञ्चन्विशिखांस्तीक्ष्णानाचार्यं छादयन्भृशम् ।
 महामेघो यथा वर्षं विमुञ्चन्गन्धमादने ॥ ६
 तस्य द्रोणो महाराज स्वर्णपुङ्खाञ्जिलाशितान् ।
 प्रेषयामास संकुद्रः सायकान्दश सप्त च ॥ ७
 तांस्तु द्रोणधनुर्मुक्तान्धोरानाशीविषोपमान् ।

101

1 Śs missing up to काले (in 44^d) (of. v 1 7 100 6) —^a) Some MSS अपराद्धे, Ds अपराद्धे तु —^b) B1-3 & Dc1 Dn1 संग्राम सुमहानभूत् —^c) B5 Ds & सायकै (for सोमकै)

2 Śs missing (of. v 1 1) —^a) K2 & शोणाश्वो, Ds शोणाश्व- (for 'श्व) —^b) Dr नरवीरान्, Ds नवीरान्स (for नरवीर-) Śi K1-3 नरवीरसमाहितं —^c) B5 व्यद्रवत् (for सभ्रं) Ks द्रोणो (for पाण्डून्) —^d) Dn1 भारद्वाज-प्रतापवान् (=4^d)

3 Śs missing (of. v 1 1) —^a) Ds प्रिये (for प्रिय) B1-3 Dc1 Dn1 महारथ (for महाबल) G1 M विमुञ्चन्विशिखांस्तीक्ष्णान्भारद्वाजो महारथ —^c) D2 हेमपुङ्खे (for चित्र) Ks Ds १ & शितैर् (for शितैर्) —^d) T Gs & अर्दयन्कलशोद्भवै (G1 'व'), G2 जघान कलशोद्भव Cd as in text —T Gs-s ins after 3 G1 M subst for 3^{cd}

739* जघान सोमकात्राजन्धुञ्जयान्कैकयानपि ।

[T Gs transp सोमकान् and कैकयान् G1 M1 & पांडवान् (for कैकयान्)]

4 Śs missing (of. v 1 1) —^a) T Gs & M1 & परान्वरान्, G1 & M1 & प (G2 व) रान्वरान् (for वरान्वरान्) Ks Ds योधान्वै, D1 & योधाश्च, G1 M1-4 योधानां (for यो) —^b) Ds विचित्रन्विति च भारत, G1 M प्रचरन्त्य द्वाक्षण —^c) Ks-3 B1 Dn D1 &-3 अक्रीडत (for अक्री) B1-3 & Dc1 क्रीडन्निव रणे द्रोणो, S चिक्रीड समरे राजन् —^d) B1-2 & Dc1

जघानारीन्वरान्वरान्, G1 M गवा मध्ये वृषो यथा

5 Śs missing (of. v 1 1) —^a) B बृहत्क्षेत्र (for 'क्षेत्र) —^b) Ks Dn1 D1 & & कैकयाना, Ks B5 Dc1 D2 & & कैकयाना (for कैक) — After 5^{ab}, G1 M ins

740* भ्रातॄणां पञ्चमो ज्येष्ठ स्वर्धमानो महारथ ।

—^a) A few MSS भ्रातॄणां B1-3 D1 नृपपञ्चानां, B5 Dc1 Ds-3 पंचवीराणां (for वीरपञ्चानां) Dn1 कैकयानां स वै ज्येष्ठ —^d) B1 & 4 Dn1 G1 & M1 & श्रेष्ठ. (for ज्येष्ठ) Ds -हुर्जय (for -कर्कश)

6 Śs missing (of. v 1 1) —^b) Ks आचार्ये Ks छादयद्; B1 & & S चार्दयद् (for छादयन्) D1 शरै (for भृशम्) B2 & Dc1 आचार्यं भृशमार्दयत् —^c) Ks यथा (for महा) Ks S (except Gs) वृष्टि (for वर्ष) —^d) G1 M मुचते (for विमुञ्चन्) Dc1 गर्धमादन

7 Śs missing (of. v 1 1) —^a) Ds तस्यै (for तस्य) —^b) K1 om. शिला Ks & Ds 0-3 शिला मितान् —^d) K B2-3 Dc1 Dn1 D1 पञ्च च, B1 (marg as in text) & (marg) सप्तभि, T Gs चाष्टभि, G1 & & M चाष्ट च (for सप्त च)

8 Śs missing (of. v 1 1) —^a) Ks & B2 & विनिर्मुक्तान् (for -धनुर्मु) —^b) Ks B1 (orig) & Dn1 D1 & १ & शरान् (for घोरान्) Ks Ds भासी (for भासी) B1 (marg) & & Dc1 कुदाशीविपर्सनिभान् — Dn1 om 8^a-10^b —^c) B1-4 Dc1 Dn2 पंचभिर् (for दशभिर्) —^d) Ds विव्याध (for विष्टेद) K1-3 D1

एकैकं दशभिर्वाणैर्युधि चिच्छेद हृषवत् ॥ ८
 तस्य तल्लाघवं दृष्ट्वा प्रहसन्निजसत्तमः ।
 प्रेषयामास विशिखानष्टौ संततपर्वणः ॥ ९
 तान्दृष्ट्वा पततः शीघ्रं द्रोणचापच्युताञ्जशरान् ।
 अवारयच्छरैरेव तावद्भिर्निशितैर्ददौ ॥ १०
 ततोऽभवन्महाराज तव सैन्यस्य विस्मयः ।
 बृहत्क्षत्रेण तत्कर्म कृतं दृष्ट्वा सुदुष्करम् ॥ ११
 ततो द्रोणो महाराज केकयं वै विशेषयन् ।
 प्रादुश्चक्रे रणे दिव्यं ब्राह्ममखं महातपाः ॥ १२

तदस्य राजन्यैकेयः प्रत्यवारयदच्युतः ।
 ब्राह्मेणैव महाबाहुराहवे समुदीरितम् ॥ १३
 प्रतिहन्य तदखं तु भारद्वाजस्य संयुगे ।
 विव्याध ब्राह्मणं पथ्या स्वर्णपुद्गैः शिलाशितैः ॥ १४
 तं द्रोणो द्विपदां श्रेष्ठो नाराचेन समर्पयत् ।
 स तस्य कवचं भित्त्वा प्राविशद्वरणीतलम् ॥ १५
 कृष्णसर्पो यथा मुक्तो बल्मीकं नृपसत्तम ।
 तथाभ्यगान्महीं वाणो भित्त्वा कैकेयमाहवे ॥ १६
 सोऽतिविद्धो महाराज द्रोणेनास्त्रविदा भृशम् ।

C 7 501
B 7 125
K 7 125

भारत, D₈ सायकान् (for हृषवत्)

9 Ś₂ missing (of v 1 1) Dn₁ om 9 (of v 1 8) —^a) B Dc₁ S तद् (G₁ स त) स्य (for तस्य तत्) —^b) K₄ B Dc₁ D₁ प्रहस्य, D₂ सहसा (for प्रहसन्) B₂ a. s Dc₁ D₁ युगव (for सत्तम) —^d) Ś₁ पर्वणां — For 9^{ad}, G₁ M subst

741* प्रेषयस शरानष्टौ सहस्र च पुन पुन ।

10 Ś₂ missing (of v 1 1) Dn₁ om 10^{ab} (of v 1 8) —^a) G₁ M सहसा (for तान्दृष्ट्वा) K₈ पततं B Dc₁ Dn₂ D₁ s तूष्णं, T G₂ s शीघ्रान्, G₁ M सर्वाण् (for शीघ्रं) —^c) D₂ बृहत्क्षत्रवत् (for शरैरेव) G₁ M शितै (M₈ शरै) वारितवाज्राजस्य —^d) B₁ s Dc₁ सुधे, B₂ D₂ s s-3 S शरै (for ददौ) D₈ नवभिर्निशितैर्ददौ

11 Ś₂ missing (of v 1 1) —^a) G₁ M₂ 2 तत्र (for ततो) —^b) Ś₁ K Dn₁ D₁ s s-8 पुत्रस्य (for सैन्यस्य) B₂ s सैन्यस्य तव विस्मय — D₈ om 11^c-12^b —^{ad}) B₁ a. s बृहत्क्षत्रेण; G₄ रक्षस्य (for रक्षत्रेण) B₈ transp कर्म and दृष्ट्वा

12 Ś₂ missing (of v 1 1) D₈ om 12^{ab} (of v 1 11) —^b) K₂ s Dn D₁ s s कैके (D₁ s क) यं वै (D₈ च); B₁ s s Dc₁ बृहत्क्षेत्रे (Dc₁ रक्ष) श्रेष्ठं, T G₂ s M₈ s केकयान्वै; G₁ M₂ 2 केकय त (for यं वै) —^c) Ś₁ K₁ s D (except Dc₁) ततो, K₈ महद् (for रणे) —^d) K₁ s खं ब्राह्मं (by transp), D₂ s ब्राह्ममख B Dc₁ सुदुर्जय (for महातपा)

13 Ś₂ missing (of v 1 1) —^c) K₂ Dn₁ D₂ s ब्राह्मेणैव (for ब्राह्मे) —^d) D₈ आहवे समुदाहृत

— For 13^{ad}, G₁ M subst

742* ब्राह्मेणास्त्रेण तन्मुक्तं ब्राह्ममखं विना पते ।

14 Ś₂ missing (of v 1 1) —^a) K₁ Dn₁ प्रतिहन्यत्, D₂ S प्रतिहस्य (for हन्य) G₁ M ततस्त (for तदखं) — For 13^{ad}-14^b, B (except B₄) Dc₁ subst

743* कैकेयोऽस्य समालोक्य मुक्तं द्रोणेन संयुगे ।

ब्रह्मास्त्रेणैव राजेन्द्र ब्राह्ममखमशतयत् ।

ततोऽस्त्रे निहते ब्राह्मे बृहत्क्षत्रश्च भारत ।

[(L 1) B₁ केकयोऽस्य (for कैकेयोऽस्य) B₈ युक्त (for मुक्त) — (L 3) B₁ s s बृहत्क्षेत्रश्च (for बृहत्क्षत्रश्च)]

—^c) T G₂ विव्याध —^d) T G₁ s M₂ 2 हेम, M₈ s रक्म (for स्वर्ण) K₄ s Dc₁ Dn₁ D₁ s शिलाशितै

15 Ś₂ missing (of v 1 1) K₄ Dc₁ om (hapl) 15^a-18^b B₂ reads 15-18 on marg —^a) D₁ s 7 s द्विपदां (for द्विपदा) D₈ श्रेष्ठं (for श्रेष्ठो) —^b) Ś₁ K₁ s समर्पयत्, K₈ B Dn D₁ s s समर्पयत् (for समर्प) —^c) B₂ तस्य तत् (for स तस्य) —^d) D₁ s धरणीतले (for तलम्)

16 Ś₂ missing (of v 1 1) K₄ Dc₁ om 16 (of v 1 15) B₂ reads 16 on marg B₈ reads 16^{ab} twice. —^a) B₂ (second time) s महाहिरिव बल्मीक —^b) B₂ (second time) s त्रासितो, T G₂ s बल्मीकान् (for बल्मीकं) G₁ M बल्मीकं प्राविशानृप —^c) B₂ Dn₁ D₂ s s 7 s ततो (for तप्ता) B₂ s s Dn₂ S (except M₂ 2) [ख]ल्यगान् (for [ख]ल्य) —^d) B₂ क्षिप्र (for भित्त्वा) Ś₁ T G₂ s कैके (Ś₁ के) यम्, D₂ 7 कैकेयम् (for कैके) G₁ M₂ 2 आशुग (for आहवे)

क्रोधेन महताविष्टो व्यावृत्य नयने शुभे ॥ १७
 द्रोणं विव्याध सप्तत्या स्वर्णपुङ्खैः शिलाशितैः ।
 सारथिं चास्य भस्त्रेण बाह्वोरसि चार्पयत् ॥ १८
 द्रोणस्तु बहुधा विद्धो बृहत्क्षत्रेण मारिष ।
 असृजद्विशिखांस्तीक्ष्णान्कैक्यस्य रथ प्रति ॥ १९
 व्याकुलीकृत्य तं द्रोणो बृहत्क्षत्रं महारथम् ।

व्यसृजत्सायकं तीक्ष्णं कैक्यं प्रति भारत ॥ २०
 स गाढविद्धस्तेनाशु महाराज स्तनान्तरे ।
 रथात्पुरुषशार्दूलः संमिन्नहृदयोऽपतत् ॥ २१
 बृहत्क्षत्रे हते राजन्केक्यानां महारथे ।
 शैशुपालिः सुसंकुद्धो यन्तारमिदमब्रवीत् ॥ २२
 सारथे याहि यत्रैष द्रोणस्तिष्ठति दंशितः ।

17 Ś₂ missing (of v 1 1) K₄ D₀₁ om 17 (of v 1 15) B₂ reads 17 on marg —^d) D₂ 4 s शस्त्रं च द्रा (D₂ "भृता" D₂ वर , T G₂ 5 दृढं (for मृदन्म्) B (except B₁) कैक्यो द्रोणसा (B₂ 5 "शा" यकै

18 Ś₂ missing (cf v 1 1) K₄ D₀₁ om 18as (cf. v 1 15) B₂ reads 18 on marg —^a) T G₂ विव्याध T G₃ 4 बाणैश्च , G₃ बाणैश्च , G₃ lacuna (for सप्तत्या) —^b) G₁ M हेम (for स्वर्ण) K₅ D₀₁ D₁ 4 s शिलामितै —^c) K₅ D₀₁ D₂ 4 s G₃ भस्त्रेण , B₁ 2 (marg as in text) 2 s D₀₁ बाणेन (for भस्त्रेण) —^d) Ś₁ K₁-s D₁ चार्पयत् , K₄ चोर् (for चार्प) B (except B₁) D₀₁ मृश मर्मस्वताडयत्

19 Ś₂ missing (cf v 1 1) —^a) B₂-s D₀₁ बहु-भिर् , G₁ M₁ 2 सहसा (for बहुधा) T G₃ 4 तेन (for विद्धो) —^b) B₁ 4 s D₁ 8 बृहत्क्षत्रेण (for क्षत्रेण) — D₁ om 19^c-20^b —^c) K₁ 8 D₀₁ S (except G₂) व्यसृजद् (for अस्त्रं) — D₂ 4 s om (hapl) 19^d-20^c —^d) N (except K₁ 4 , D₁ 4 s 3 om , Ś₂ missing) G₁ 4 s M₁ 2 कैके (K₄ D₀₁ D₁ "क" यस्य (for कैक)

20 Ś₂ missing (of v 1 1) D₁ om 20as , D₂ 4 s om 20as (for all , cf. v 1 19) —^a) G₁ M₁ 2 द्रोणस्तु , M₂-s तु रणे (for तं द्रोणो) —^b) B₁ 2- बृहत्क्षत्रेण D₂ महावल (for "रथम्") — After 20as , D₀₁ reads 21 and 22as (transposed) for the first time, repeating the same in the proper place B₁ 2 s D₀₁ ins after 20as B₂ D₀₁ after 20

744* सन्धाश्रुतिर्मिथ्यवधीचतुरोज्य पतत्रिभि ।

सारथि चास्य बाणेन रथनीडादपाहरत् ।

द्राम्या ध्वज च छत्र च छित्वा भूमावपातयत् ।

[D₀₁ reads line 1 after 21 — (L 2) B₂ स्त वैकेन बाणेन (for the prior half) B₁-3 अपातयत् (for हरत्) — B₂ om (hapl) line 3]

— B₁ 4 s D₀₁ om. 20as —^c) B₂ 4 D₀₁ D₂ सा(B₂

शा) यकास्तीक्ष्णान् —^d) K₄ 5 B₂ 4 D₀₁ D₁-s कैक्यं , D₁ 8 कैक्यं (for कैक्य) — For 20as , S subst

745* व्यसृजत्सर्वतो बाणान्कैक्यस्य विमोहनात् ।

[G₃ कैक्यस्य G₃ 4 विमोहनात्]

— After 20, S ins

746* तमविध्यत्युपस्केन द्रोणो राजन्स्तनान्तरे ।

आरुणा पञ्चमो ज्येष्ठो महावलपराक्रम ।

[(L 1) T G₂ 5 पुरत्नेण — (L 2) G₃ M₂-s क्षेप (for ज्येष्ठो) M₂-s om the post half]

21 For the repetition in D₀₁, of v 1 20 Ś₂ missing (of v 1 1) M₂-s om 21as —^a) D₀₁ (first time) D₂ G₁ M₁ 2 तथा (for रथात्) G₂ शार्दूल (for "ल") — For 21as , B₁ (except B₁) D₀₁ D₀₁ (second time) subst

747* ततः साधुविस्मयेन नाराचेन द्विजयम् ।

हृद्यविष्यद्बृहत्क्षत्र

[(L 1) D₀₁ द्विजयम् — (L 2) B (except B₁) बृहत्क्षत्रेण]

—^d) B₁ 2 D₀₂ D₂-s स भिन्न , B₂-s D₀₁ D₀₁ (second time) S स छि (S संछि) ज्ञ (for सभिन्न)

22 For the repetition in D₀₁, of v 1 20 Ś₂ missing (of v 1 1) —^a) B (except B₂) D₂ बृहत्क्षत्रे —^b) K₄ 5 B₂ D₀₁ (both times) D₂-s G₁ M₁ 2 कैकेयाना , B₂ D₂ कैकं (for कैक) D₂ महा रणे (for रथे) —^c) Ś₁ शैशुपाल , G₁ M छत्रकेतु B D₀₁ D₀₁ D₁ अभि (B₁ 2 ति) कुद्धो , D₂ 8 तु स , D₁ स सं (for सुम्)

23 Ś₂ missing (cf v 1 1) Before 23, M₂-s ins. छत्रकेतु —^a) T G₂ transp याहि and यत्र D₂ यत्रैव , D₂ तत्रैव (for यत्रैव) —^b) K₂-s D₁ S दमित —^c) K₄ D (except D₀₂) कैक्यान् (for कैक) . —^d) Bom. ed पचाळानां

जयद्रथस्य धर्मः ।

विनिघ्नन्केकयान्सर्वान्पाश्चालानां च वाहिनीम् ॥ २३

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा सारथी रथिनां वरम् ।

द्रोणाय प्रापयामास काम्बोजैर्जवनैर्हयैः ॥ २४

घृष्टकेतुश्च चेदीनामृषभोऽतिबलोदितः ।

सहसा प्रापतद्गोणं पतंग इव पावकम् ॥ २५

सोऽभ्यविध्यत्ततो द्रोणं पृथ्वा साश्वरथध्वजम् ।

पुनश्चान्यैः शरैस्तीक्ष्णैः सुप्तं व्याघ्र तुदन्निव ॥ २६

तस्य द्रोणो धनुर्मध्ये क्षुरग्रेण शितेन ह ।

चिच्छेद राज्ञो बलिनो यतमानस्य संयुगे ॥ २७

अथान्यद्भनुरादाय शैशुपालिर्महारथः ।

विज्याध सायकैद्राणं पुनः सुनिशितैर्दृष्टैः ॥ २८

तस्य द्रोणी हयान्हुत्वा सारथि च महाबलः ।

अथैनं पञ्चविंशत्या सायकानां समर्पयत् ॥ २९

विरथो विधनुष्कश्च चेदिराजोऽपि संयुगे ।

गदां चिक्षेप संक्रुद्धो भारद्वाजरथं प्रति ॥ ३०

तामापतन्तीं सहसा घोररूपां भयावहाम् ।

अश्मसारमयीं गुर्वीं तपनीयविभूषिताम् ।

शैरनेकसाहस्रैर्भारिद्वाजो न्यपातयत् ॥ ३१

सा पपात्त गदा भूमौ भारद्वाजेन सादिता ।

रक्तमाल्याम्बरधरा तारेव नभसस्तलात् ॥ ३२

24 S: missing (of v l. 1) Before 24, S (except
T G₂) 1ns सजय —³) M₈ वर (for वरम्) —^o)
B: G₂ द्रोणाय प्रेषयामास, G₁ M प्रापयामास द्रोणाय
—^d) S₁ K₄ D₁ कामोजैर

25 Ś₂ missing (cf. v 11) —^a) G₁ M तु (for च) —^b) Ś₁ बलोद्धत, K₁₋₄ D₁ 78 बलोर्जित, D₂ बलो मत, D₃ बलोचित, G₁ M बलो रथी (for बलोदित) —^c) K₂ प्रणमद्, D₂ 6 प्राप्तवद् (for प्राप्तद्) B D₀₁ D_{n1} D₂ S वधायाम्यद्रवद्रोणं — D₂ reads 25^a and 26^a (transposed) twice

28 For the repetition in D₂ of v 1 25 Ś₂ missing (of v 1 1) —^a) K₂ D₂ [s]त्य (D₂ °त्य) विच्यत्, G₂ ह्यवि (for अन्वि) B D₀₁ D_n D₂ (both times) सोवि (D₂ सोव) द्यत तदा (D₂ रणे) द्रोणं; G₁ M सोविच्यद्वाहणं पथ्या —^b) Ś₁ K₁ D₁ 2-2 च स (for साध) T₂ G₂₋₅ द्विप (for ध्वजम्) D₂ पथ्या साधं ससारथिं; G₁ M साधसूत्रयध्वजं (G₁ M₁ 2 द्विप) —^c) D₂ T G₂ 4 अन्ये (for वान्ये) Ś₁ सीधण (for सीधै) —^d) D₀₁ सुस (for सुतं) Ś₁ K₁ 2 4 D₁ ह्यालं (for ह्याधं) K₀ G₀ नुदन्निव, D₂ तु दत्ति वत् (for तुदन्निव)

27 Ś: missing (of v 1 1) —³) K₁ s Dn₂
D₁ r s सि (D₁ श) तेन (for सि) K₁ हि; B
(except B₁) D₁ s r s T G₂-s च (for ह) G₁ M
क्षुप्रेण समाश्लितव —⁰) D₂ T G₂ s राजन्, G₂ s
राजा (for राज्ञी) B₁-s s Dc₁ Dn₁ चकर्व गार्धपत्रेण
G₁ M क्षिप्रं राजन्बलवतो —²) B₁-s s Dc₁ Dn₁ Cd
श्रुमिण (for सयुरो)

28 S₂ missing (of v l. 1) — *) D₁ सथा; G₁

M1 2 ततो, M3-5 हित्वा (for लथ) —⁵) G1 M
 छटकेतुर (for शैशुपालिर) —⁶) T G2 विन्वाथ B2 4
 शायकेर —⁷) K2 lacuna, Dn2 D3 0 तु, D2 5 स,
 D1 7 8 स (for सु) K5 T G M3-5 हट, B4 Dn2
 D3 0 शरै, M1 2 मृश (for हट) B1-3 5 Dc1 Dn1
 Bom ed ककबहिं (Dn1 ई) णवाजिभि (Bom ed 'तै'),
 D1 पुन सुनिशितेन ह

29 \$2 missing (cf v 1 1) —^a K⁴ D¹ G⁶
 विद्वा (for हत्वा) —^b B⁴ महारथ (for 'वल)
 B¹⁻³ & D⁰¹ D⁰¹ चतुर्भिश्चतुर शरैः — After 29^{ab},
 B (except B⁴) D⁰¹ D⁰¹ ins

748* सारथेश्च शिर कायाश्चकर्त प्रहसन्निव ।

— २) S₁ K₁₋₄ D₁ : समाई (D₃ जं) यत्, B₃ D₀₁
 D₂ : समर्पयत्, S समाचिनोत् (for 'पंयत्)

30 Ś missing (of v 11) — °) B₄ Dn₂ च;
D₂ [s]य (for ऽपि) D₅ ° चेदिनायो विसयुगे — °)
D₄ विच्छेद (for चिक्षेप) T सभ्रातो, G₂₋₅ सभ्रातो
(for सकुब्धो) — For 30, B₁₋₅ ° (marg as in
text) Dc₁ Dn₁ subst

749* अवप्लुत्य स्थाप्यैद्यो गदामादाय सत्वर ।

भारद्वाजाय चिक्षेप रुषितामिव पद्मगीम् ।

31 Ś missing (of. v 1 1) —^a) B₁₋₈ आलोक्य,
Do₁ Dn₁ आसाय (for सहसा) —^b) G₂ दुरासदां,
G₄ ॥ अयापडा (for 'वहाम्') B₁₋₈ Do₁ Dn₁ कालरा-
त्रिमिदोद्यतां —^c) B₁₋₈ Do₁ Dn₁ [5] छिनच्छितै,
Dn₂ Ds ६ न्यदारयत्, G₂ न्यपेधयत् (for न्यपातयत्)

32 \$s\$ missing (of v l l) — " G₁ M तदा
(for गदा) B (except B₁) Dc₁ Dn₁ सा जिज्ञा बहधा

गदां विनिहतां दृष्ट्वा धृष्टकेतुरमर्षणः ।

तोमरं व्यसृजत्पूर्णं शक्तिं च कनकोज्ज्वलाम् ॥ ३३

तोमरं तु त्रिभिर्बाणैर्द्रोणश्छित्त्वा महामृधे ।

शक्तिं चिच्छेद सहसा कृतहस्तो महाबलः ॥ ३४

ततोऽस्य विशिखं तीक्ष्णं वधार्थं वधक्लाङ्घिनः ।

प्रेषयामास समरे भारद्वाजः प्रतापवान् ॥ ३५

स तस्य क्वचं भित्त्वा हृदयं चामितौजसः ।

अभ्यगाद्वरणीं बाणो हंसः पद्मसरो यथा ॥ ३६

बा (B₂ s Dn₁ 'भिर्बा') णैर्, D₁ पपात गदया भूमौ —^δ) B (except B₄) Dn₁ Dn₁ मारिष, D₂ पातिता, G₁ M वाहिता (for सादिता) —^ε) K₁-s D₁ रक्तमालावरधरा, B₁ गदामालाच कौरव्य, B₂ s s Dn₁ Dn₁ गदा पपात कौरव्य —^d) D₁ s Ms-s च नभस् (for नभसस्) K₁-s D₁ s च्युता, T G₂-s तदा, G₁ M स्थलात् (for तलात्) K₅ D₁ s तार (D₅ 'रि') केच नभस्तलात् (D₁ 'ल'), B₁-s s Dn₁ ना (B₅ सा) दयंती धरा (B₅ रसा) तल

33 S₂ missing (of v l l) —^δ) T G₂-s महा-
बल, G₁ M महारथ (for अमर्षण) —^ε) D₁ विसृ-
जन् (for व्यसृजन्) B Dn₁ Dn₁ वीर (for तूर्ण)
—^d) T G₈ शक्तिं च कलितायता, M₄ शक्तिं च कर
कोज्ज्वला

34 S₂ missing (of v l l) —^a) D₁ तोमरैश्
S₁ K B₄ Dn₂ D₁ s s T G₂-s च (for तु) S₁ K₅
छित्त्वा (for बाणैर्) —^δ) S₁ बाणैर्द्रोणो, K₅ त्रिभि-
र्बाणैर्, D₁ s छित्त्वा द्रोणो (by transp) B₁ महाहवे,
D₁ s s 'रथ' (for 'मृधे') —^ε) K₁ D₁ विक्षेप (for
चिच्छेद) B₁ s शतधा, T G₂-s दनाघा (for सहसा)
—^d) K₅ G₁ M महारथ (for 'वल') — For 34,
B₁-s Dn₁ subst

750* तोमर पद्मभिश्छित्त्वा शक्तिं चिच्छेद सप्तभि ।

तौ जग्मतुर्मर्द्दां छिन्नौ सर्पाविव गरुत्मता ।

[(L 1) Dn₁ भित्त्वा (for छित्त्वा) Bom ed. पचभि
(for सप्त)]

35 S₂ missing (of v l l) —^a) G₁ M अथ
(for ततो) D₁ चूर्णं (for तीक्ष्ण) —^δ) B₁-s Dn₁
Dn₁ वधाय, D₃ T G₂-s वधार्थं (for 'र्थ')

36 S₂ missing (of v l l) —^a) K₅ G₂ transp
क्वच and हृदय —^ε) S (except G₈ s) अत्यगाद्

पतंगं हि ग्रसेचापो यथा राजन्बुधुक्षितः ।

तथा द्रोणोऽग्रसच्छूरो धृष्टकेतुं महामृधे ॥ ३७

निहते चेदिराजे तु तत्खण्डं पित्र्यमाविशत् ।

अमर्षवशमापन्नः पुत्रोऽस्य परमास्त्रवित् ॥ ३८

तमपि प्रहसन्द्रोणः शरैर्निन्ये यमक्षयम् ।

महाव्याघ्रो महारण्ये मृगशावं यथा बली ॥ ३९

तेषु प्रक्षीयमाणेषु पाण्डवेषु भारत ।

जरासंधमुतो वीरः स्वयं द्रोणमुपाद्रवत् ॥ ४०

(for अभ्य) Ms भित्त्वा (for बाणो) —^d) B₁-s
Dn₁ Dn₁ G₁ M पद्मवन (for 'सरो') — After 36,
K₄ B₂ Dn₂ D₁ s s s ins

751* स गाढविद्धलेनाशु हृदि राजन्महारथ ।

पपात च रथाचूर्णं धृष्टकेतुर्महाराथा ।

[(L 1) D₅ स नाराचेनाभिहतो (for the prior half)
— (L 2) B₅ Dn₂ प्रतापवान् (for महावशा)]

37 S₂ missing (of v l l) —^a) S₁ पतंगो,
B₅ तदग, D₅ s पन्नग (for पतंगं) G₅ ग्रसते (for हि
ग्रसेच्) S₁ laouna, K₅ D₁ s चाशिर, B₁ Dn₁
चासौ, Dn₂ D₅ s ताक्ष्यौ, D₅ व्याघ्रो (for चापो)
K₁-s D₁ पतंगाराद्धग्रसेस्सर्प, B₄ G₁ M क्षुद्रं पतंग ग्रसते,
D₂ T G₂-s पतंगं ग्रसते राहुर् (D₂ सर्पौ) —^δ) B₁-s s
Dn₁ Dn₁ क्षुद्रं, B₁ laouna, G₁ M₁ s व्यालो, Ms-s
चापो (for राजन्) —^ε) M₁ यथा (for तथा) B
Dn₁ Dn₁ D₂ T G₈-s M₁ महाहवे (for मृधे) G₁
M₁ s तथा द्रोणेन सप्तको व्याघ्रेण च गोपति

38 S₂ missing (of v l l) —^δ) S₁ K₁ s D₁
तत्खण्डं, K₅ Dn₁ तद्गर्गं, D₁ तत्सुत (for तत्खण्ड)
S₁ (marg) आद्रवत् (for आविशत्) —^d) D₁ पुत्रे
(for पुत्रो)

39 S₂ missing (of v l l) —^a) K₄ तमथ,
K₅ त चापि (for तमपि) —^ε) T G₂-s Ms-s महा
व्यालो (for 'व्याघ्रो') B₁ s G₁ M₁ s यथारण्ये (for
महा) —^d) B₁ s G₁ M बुधुक्षित (for यथा बली)

40 S₂ missing (of v l l) —^δ) D₅ पाण्डवेषु च
भारत —^d) B₁ s स्वयन्, S स्वरन् (for स्वयं)

41 S₂ missing (of v l l) —^a) B₁ laouna,
D₁ s s स त (for स तु) B₁-s Dn₁ Dn₁ महाव्याघ्र

स तु द्रोणं महाराज छादयन्सायकैः शितैः ।
 अदृश्यमकरोत्पूर्णं जलदो भास्कर यथा ॥ ४१
 तस्य तल्लाघवं दृष्ट्वा द्रोणः क्षत्रियमर्दनः ।
 व्यसृजत्सायकांस्तूर्णं शतशोऽप्य सहस्रशः ॥ ४२
 छादयित्वा रणे द्रोणो रथस्थं रथिना वरम् ।
 जारासंधिमथो जग्मे मिषतां सर्वधन्विनाम् ॥ ४३
 यो यः स लीयते द्रोणं तं तं द्रोणोऽन्तकोपमः ।
 आदत्त सर्वभूतानि प्राप्ते काले यथान्तकः ॥ ४४

ततो द्रोणो महेष्वासो नाम विश्राव्य संयुगे ।
 शरैरनेकसाहस्रैः पाण्डवेयान् व्यमोहयत् ॥ ४५
 ततो द्रोणाङ्किता बाणाः स्वर्णपुष्पाः शिलाशिताः ।
 नरात्रागान् हयाश्चैव निजघ्नुः सर्वतो रणे ॥ ४६
 ते वध्यमाना द्रोणेन शक्रेणेव महासुराः ।
 समकम्पन्त पाञ्चाला गावः शीतार्दिता इव ॥ ४७
 ततो निष्ठानको घोरः पाण्डवानामजायत ।
 द्रोणेन वध्यमानेषु सैन्येषु भरतर्षभ ॥ ४८

(for 'राज) —^b) G₁ M₁ 2 सादयन् (for छादयन्)
 K₂ 4 5 Dn₁ D₇ 8 शितैः, D₁ शतैः, D₅ M₂-5 शरैः
 (for शितैः) B₁-3 Dc₁ शरधारारभिराद्वै, B₅ छादया
 मास शायकैः, D₂ सायकैश्छादयन्शितैः — K₅ om
 (hapl) 41^a-42^a

42 S₂ missing (of v l 1) K₅ om 42^{ab} (of
 v l 41) —^a) G₁ M स तस्य (for तस्य तल्ल) — D₅
 om. (f hapl) 42^b-43^a —^c) D₂ असृजत्, D₅ 6
 विसृजन् (for व्यसृजन्) D₅ शायकांश्च D₁ असृजन्सा
 यकांस्तीव्राञ्च

43 S₂ missing (of v l 1) D₅ om 43^a (of
 v l 42) —^a) K₅ D₅ 7 द्रोण (for द्रोणो) —^b)
 B₅ D₅ रथस्थो (for 'स्थं) D₅ वर (for वरम्) —^c)
 S₁ K₁ 2 4 D₁ 4-8 T G₂ 8 8 जरासंधिम् (for जारा*)
 K₅ D₂-4, 6 अयाजग्मे, B₁-3 5 Dc₁ Dn₁ जघानाशु (for
 अथो जग्मे) —^d) G₁ M₁ (sup l in) 2 द्विषता (for
 मिषता)

44 S₂ missing up to काले (of v l 1) —^a)
 K₅ 8 Dn₂ D₁ 8 7 द्रोणे, K₄ 5 D₅ द्रोणस्य (for द्रोणं)
 B₁-4 Dc₁ Dn₁ यो यो विनी (B₅ योयली, B₁ यो निधी,
 Dc₁ Dn₁ यो विली)यते तत्र, B₅ यो यो विद्ध रणे तत्र;
 D₅ यो यो हि युध्यते तत्र, D₁ corrupt, T G₂-3 M₁ 2
 यो यो विधीयते खस्यस्य (Ga. 4 खस्तस्, G₅ खस्त, M₁ 2
 खद), G₁ यो य स नीयते तत्र, M₂-5 यो यो हि
 धीयते खदस् —^b) D₇ 8 स त, G₅ lacuna (for त
 त) D₁ तथा परमकोपन, G₁ त द्रोणो द्यतकोपमः,
 M₂-5 त त कालातको — S₁ K₁-4 D₁ om. (f hapl)
 44^{cd} —^c) B₁ 5 D₂ 7 8 T G₂-4 आदत्ते (for 'त्त)
 —^d) D₁ G₂ प्राप्तकाले (for प्राप्ते काले) S₂ [अं]तको
 पम (for यथान्तक)

45 ^a) S₂ K₁-3 ततो (for द्रोणो) K₅ B Dc₁ Dn₁

D₂ 4 S महाराज (for महेष्वासो) —^b) Dn₂ D₂ 6
 चाद्वै (for संयुगे) — B₃ reads 45^c-46^d on marg
 —^d) B (except B₁) Dc₁ Dn₁ D₁ समावृणोत्, D₁
 व्यपोहयत्, M₂-5 विमोहयन् (for व्यमोहयत्)

46 B₅ reads 46 on marg —^a) B₄ D₂ S ते तु,
 Dn₂ D₅ तत्र (for ततो) S₁ K₁-3 D₂ 4 5 7 8 द्रोणा
 तिका (S₁ K₅ 'काद्) (for द्रोणाङ्किता) S₂ ततो द्रोणस्य
 बाणौघा, B₁-3 5 Dc₁ Dn₁ ते तु नामाङ्किता बाणा
 —^b) S₁ K₁ 3 lacuna, B₂ 8 8 Dc₁ Dn₁ द्रोणेनास्ता,
 G₁ M हेमपुंखा (for स्वर्ण*) K₅ Dc₁ D₂ 8 शिलासिता
 —^c) D₂ 7 8 नरनागान्, D₅ रथनाग (for नरात्रागान्)
 —^d) K₁ विजघ्नु (for नि*) K₅ B (except B₁) Dc₁
 Dn₁ निजघ्नु शतशो मृधे, S परलोकाय निन्यि (G₁
 'न्यु)रे

47 ^a) G₁ M हन्यमाना (for वध्य*) —^b) D₂
 वज्रिणेव (for शक्रेणेव) —^c) D₂ पञ्चाला — B₁ reads
 47^a-48^a on marg —^d) Dc₁ सिंहादिता (for शिता*)

48 B₁ reads 48 on marg —^a) D₅ द्रोण, T
 घोरं (for घोर) —^c) S₁ वध्यमानस्य, S₂ K₁-4 D₁
 मानानां, G₁ M हन्यमानानां (for वध्यमानेषु) —^d)
 S₁ सैन्यस्य, S₂ सैन्याना, K₁ पाह्णानां, K₅ 4 D₁ शूराणा
 (for सैन्येषु) K₅ om भरतर्षभ — After 48, B₁ 8 8
 Dc₁ (marg) D₂ ins

752* प्रताप्यमाना सूर्येण हन्यमानाश्च सायकैः ।

अन्वपयन्त पाञ्चालास्तदा सन्नस्तचेतसः ।

[(L 1) B₁ reads (on marg) from प्रताप्य up
 to पाञ्चाला (in line 2) D₂ प्रकपमानास्त्वार्येण (for
 the prior half) — (L 2) B₅ पञ्चालास् (for पाञ्चा*),
 B₁ मानता (for -चेतस)]

49 B₅ reads 49 on marg —^a) K₅ महता (for
 मोहिता) B₂ 5 बाण (for शर) B Dc₁ Dn₁ S₁

मोहिताः शरवर्षेण भारद्वाजस्य संयुगे ।
 ऊरुग्राहगृहीता हि पाञ्चालानां महारथाः ॥ ४९
 चेदयश्च महाराज सृञ्जयाः सोमकास्तथा ।
 अस्यद्रवन्त संहृष्टा भारद्वाजं युयुत्सया ॥ ५०
 हत द्रोणं हत द्रोणमिति ते द्रोणमभ्ययुः ।
 यतन्तः प्रसूयन्नाघाः सर्वशक्त्या महाद्युतिम् ।
 निनीपन्तो रणे द्रोणं यस्यस्य सदनं प्रति ॥ ५१
 यतमानांस्तु तान्वीरानभारद्वाजः शिलीमुखैः ।
 यमाय प्रेषयामास चेदिमुख्यान्विशेषतः ॥ ५२
 तेषु प्रक्षीयमाणेषु चेदिमुख्येषु भारत ।
 पाञ्चालाः समकम्पन्त द्रोणसायकपीडिताः ॥ ५३

प्राक्रोशन्भीमसेनं ते धृष्टद्युम्नरथं प्रति ।
 दृष्ट्वा द्रोणस्य कर्माणि तथारूपाणि मारिष ॥ ५४
 ब्राह्मणेन तपो नूनं चरितं दुश्चर महत् ।
 तथा हि युधि विक्रान्तो दहति क्षत्रियर्षभान् ॥ ५५
 धर्मो युद्धं क्षत्रियस्य ब्राह्मणस्य परं तपः ।
 तपस्वी कृत्विद्यश्च प्रेक्षितेनापि निर्दहेत् ॥ ५६
 द्रोणास्त्रमग्निस्पर्शं प्रविष्टाः क्षत्रियर्षभाः ।
 बहवो दुस्तर घोरा यत्रादहन्त भारत ॥ ५७
 यथावलं यथोत्साहं यथासत्त्वं महाद्युतिः ।
 मोहयन्सर्वभूतानि द्रोणो हन्ति बलानि नः ॥ ५८
 तेषां तद्वचनं श्रुत्वा क्षत्रधर्मा व्यवस्थितः ।

जालेन (for वर्षेण) —^६) B Dc1 Dn D1-3 6 T G2-5
 M8-5 भारद्वाजेन संयुगे —^०) Ś2 B Dc1 Dn1 G8 4
 गृहीतानां, K2 गृहीतानि (for 'ता हि) K5 D2 5 7 8
 [ह]व, M8-5 च (for हि) —^६) B1 2 Dc1 पञ्चालानां
 K5 D2 4 5 7 8 अनीकिनी (for महारथा)

50 ^६) K1 सृञ्जय (for सृञ्जया) D2 तदा (for
 तथा) B (except B1) Dc1 Dn1 सृञ्जया काशिकोद्वा
 (Dn1 'स)ला —^६) K2 3 D1 2 7 8 भारद्वाज (for
 'द्वाज) T G2-5 युयुत्सव (for 'स्यया) —After 50,
 K5 5 B D 1ns

753* ह्रवन्तश्च रणेऽन्योन्य चेदिपाञ्चालसृञ्जया ।

[B1 ह्रवतश्च (for ह्रवन्तश्च) K5 तथा (for रणे) K4
 B5 पञ्चाल, D4 पाञ्चव (for पाञ्चाल)]

51 ^०) B2 D2 6 हतो द्रोणो हतो द्रोण, D1 7 8 हत
 द्रोण हत द्रोणम्, S हत द्रोण हत द्रोणम् —^६) Ś2
 हत्येके, D1 1 lacuna K2 हति द्रोण समभ्ययु —^०) B
 (except B1) Dc1 Dn1 ते यततो (Dn1 'ते) नरव्याघ्रा,
 S ते यततो यथाशक्ति —^६) K4 सर्वतो वा, S व्यथयंतो
 (for सर्वशक्त्या) Ś K1-4 B1 महाद्युते, B2 (marg)
 'मूधे, D1 5 'युधि (for 'द्युतिम्) —^०) K1 B1-4
 Dc1 Dn1 निनीपवो, D1 नेनीपतो, G2 निरीक्षतो (for
 निनीपन्तो) B2 5 Dc1 Dn1 T G2-5 युधि (for रणे)

52 ^०) G1 M1 3 यतमानस्य (for 'मानास्य) B2 Dc1
 Dn1 च (for तु) B1-3 Dc1 Dn1 S शूरान् (for ची
 रान्) —^६) Ś1 शितै शरै, K1 शिलाशितै (for शिली-
 मुखै) —^६) B3 विदां पते, D5 सहस्रत (for विशे

पत)

53 ^६) B1-3 Dc1 Dn1 D5 S सर्वश (G2 'त) (for
 भारत) —^०) B4 5 D5 6 पञ्चाला —^६) B2 5 D2
 'शायक

54 ^०) K5 आक्रोशन्, S प्राक्रोशद् (for 'शान) K5
 D2 भीमसेन तु (D2 त), D1 'सेनेन, S 'सेनस्तु (for
 'सेन ते) —^६) B Dc1 Dn1 धृष्टद्युम्नं च भारत

55 Before 55, G1 2 3 M 1ns भीम —^०) Ś1
 तथा, D1 7 8 ततो (for तपो) —^६) D2 3 7 8 दुष्कर,
 D1 दुष्कृत (for दुश्चर) Ś K1-4 Dn2 D1 3 5 6 पुरा,
 D1 7 8 तप (for महत्) —^०) K5 B Dc1 Dn D2 6
 S संकुदो (for विक्रान्तो) —^६) G1 M दहति क्षत्र
 पुगवान्

56 ^०) D1 धर्म (for धर्मो) Ś2 K1-3 युद्ध (510)
 (for युद्ध) —^६) Dn2 D2 6 महत् (for पर) —^६)
 D1 T G2-6 प्रेषितान (G5 'द)पि, D5 5 M1 2 प्रेषितेनापि
 (for प्रेक्षि')

57 ^०) D1 5 7 8 संपन्न (for 'संस्पन्न) Dn G2
 द्रोणाग्निमुखस्यर्षां (G2 'सृञ्ज च) —^६) K1 प्रविष्ट
 क्षत्रियर्षभ —^०) Ś K1-4 D1 विस्तर (for दु) —^६)
 G1 M2 दशत (for [अ]द) D2 यत्रादाप्यत मारिष

58 ^०) B1 om चल —^६) Ś K1-4 ययामत्र, G1
 M यथासत्त्वं, G2 यथाशक्ति (for ययामत्र) Ś1 यत्नो
 दत्त, Ś2 K1-3 महाद्युते, B2 यथाद्युति (for महाद्युति)
 —^०) B1 5 'सैन्यानि (for 'भूगानि) —^६) Ś K1-4

अर्धचन्द्रेण चिच्छेद् द्रोणस्य सशरं धनुः ॥ ५९
 स संरब्धतरो भूत्वा द्रोणः क्षत्रियमर्दनः ।
 अन्यत्कार्मुकमादाय भास्वर वेगवत्तरम् ॥ ६०
 तत्राधाय शर तीक्ष्णं भारघ्नं विमलं दृढम् ।
 आकर्णपूर्णमाचार्यो बलवानभ्यवासृजत् ॥ ६१
 स हत्वा क्षत्रधर्माणं जगाम धरणीतलम् ।
 स भिन्नहृदयो बाहादपतन्मेदिनीतले ॥ ६२
 ततः सैन्यान्यकम्पन्त धृष्टद्युम्नसुते हते ।
 अथ द्रोणं समरोहचेकितानो महारथः ॥ ६३

स द्रोणं दशभिर्वाणैः प्रत्यविध्यत्स्तनान्तरे ।
 चतुर्भिः सारथिं चास्य चतुर्भिश्चतुरो हयान् ॥ ६४
 तस्याचार्यः षोडशभिरविध्यदक्षिणं भुजम् ।
 ध्वजं षोडशभिर्वाणैर्यन्तार चास्य सप्तभिः ॥ ६५
 तस्य हते हते तेऽश्वा रथमादाय विद्रुताः ।
 समरे शरसंवीता भारद्वाजेन मारिष ॥ ६६
 चेकितानरथं दृष्ट्वा विद्रुतं हतसारथिम् ।
 पाञ्चालान्पाण्डवाश्चैव महद्भयमयाविशत् ॥ ६७
 तान्समेतात्रणे शूरांश्चेदिपाञ्चालसृजयान् ।

D1 2 4 5-8 च (for न)

59 ^a) S तस्य (for तेषां) D2 4 5 7 8 तु (for त्वं) — ^b) S K D1 G1 M क्षत्रवर्मा, Dc1 Dn1 G4 धर्मे (for 'धर्मा') D7 8 धृष्टद्युम्नसुते स्थित — After 59^{abc}, B Dc1 Dn1 ins

754*

क्षत्रधर्मा महाबल ।

कोधसविभ्रमनसो

60 ^a) G1 M सु (for स) T G8 4 भूयो (for भूत्वा) K4 B (except B4) Dc1 Dn1 D2-4 स संरब्ध (B4 रभ)स्ततो भूत्वा (D4 यो) — ^b) M2 3 पुंगव (for मर्दन) B (except B4) Dc1 Dn1 द्रोण प्रहरतां वर — ^d) K2 4 D1 भासुरं, D4 भास्कर (for भास्वरं) B1-3 Dc1 Dn1 वेगवद्भारसाधन

61 ^a) S K1-4 G8 4 तत्रादाय, G1 M सधाय च (G1 M1 2 स) (for तत्राधाय) Dn2 D8 6 तीक्ष्णं (for तीक्ष्णं) B1-3 Dc1 Dn1 शर सधाय कालाभं — ^b) B1 5 S परघ्नं, D8 वीरघ्नं (for भारघ्नं) K2 5 D4 5 G1 विपुलं, G2 वेगवद् (for विमलं) B1-3 Dc1 Dn1 परा नीक विशातन, D2 विमलं विपुलं दृढं — ^c) S1 पूरम् (for पूर्णम्) — ^d) K1 8 अत्यवासृजत्, D4 अस्य चासृजत् G1 M1 2 अभिसृष्टवान् — After 61, B (except B4) Dc1 Dn1 ins

755* स जीवितमुपादाय धार्ष्ट्युन्ने शरोत्तम ।

[Dn1 धृष्ट्युन्ने]

62 ^a) S K1 4 5 G1 5 M च (M2 क)र्मण (for धर्माणं) B (except B4) Dc1 Dn1 आशीविष इव कुन्दो — ^b) D2 5 6 तले (for तलम्) — ^c) B1-3 Dc1 S स (B1-3 Dc1 स)ञ्जित, D4 8 समिञ्ज (for स मिञ्ज), K5 वेगाद् (for बाहाद्) — ^d) K5 पपात,

B2 4 5 Dn2 D5-8 G2 न्यपतन्, D4 आपतन् (for अ*) K1-4 Dn2 D1 6 T G2-6 मेदिनीतले, K5 D2 5 7 G1 M1 2 धरणीतले (for मेदिनी*)

63 ^a) D2 अथ (for तत) — ^b) B4 om हते — ^c) B4 तथा (for अथ) B (except B4) Dc1 समा साद्य (for 'रोहय') S ततस्तु समरे वीरश् — ^d) D4 5 7 8 महाबल (for 'रथ') — After 63, B (except B4) Dc1 Dn1 ins

756* न्यसृजत्समरे याणान्प्रत्यभिन्नजिघासया ।

[Dn1 प्राणान् (for ना*)]

64 ^a) D1 2 4 5 7 8 विद्रुता (for वाणै) — D8 om (hapl) 64^b-65^c — ^c) B (except B4) Dc1 Dn1 पचभि (for चतुभि) S2 तस्य (for चास्य) — ^d) K4 om चतुर्भि

65 D8 om 65^{abc} (cf v 1 64) — ^c) D4 तु दश भिर (for षोड) — ^b) S1 (before corr) शुम्, Dn2 D8 करं (for भुजम्) — ^c) D4 तत (for ध्वज) — ^d) B4 चापि, D8 अपि, S वैव (for चास्य) D2 चाष्टभि (for सप्तभि) — For 65, B (except B4) Dc1 Dn1 subst.

757* तमाचार्यस्त्रिभिर्वाणैर्वाहोरुरसि चार्दयत् ।

ध्वजं सप्तभिरुन्मथ्य यन्तारमवधीमिनि ।

[(L 1) B1 Dn1 चार्पयत्]

66 ^a) B6 [5] चास्तु (for तेऽश्वा) — ^c) D8 6 सम रात् (for समरे) — ^d) B (except B4) Dc1 Dn1 भारत (for मारिष)

67 ^b) S K B2 4 5 Dn2 D1 2 5 हताश्च, D2 4 6-8 हुताश्च (for विद्रुत) T G8 4 सह (for हत) — ^c) M2 4 अपि (for एव) K5 Dn2 पाञ्चालान्पाण्डव्यांश्च ।

समन्ताद्वावयन्द्रोणो बहुशोभत मारिष ॥ ६८
 आकर्णपलितः श्यामो वयसाशीतिकात्परः ।
 रणे पर्यचरद्द्रोणो वृद्धः षोडशवर्षवत् ॥ ६९
 अथ द्रोणं महाराज विचरन्तमभीतवत् ।
 वज्रहस्तममन्यन्त शत्रवः शत्रुघ्नदन्म् ॥ ७०
 ततोऽन्नवीन्महाराज द्रुपदो बुद्धिमाचूष ।
 लुब्धोऽयं क्षत्रियान्हन्ति व्याघ्रः क्षुद्रमृगानिव ॥ ७१

कृच्छ्रान्दुर्योधनो लोकान्पापः प्राप्स्यति दुर्मतिः ।
 यस्य लोभाद्विनिहताः समरे क्षत्रियर्षभाः ॥ ७२
 शतशः शेरते भूमौ निकृता गोवृषा इव ।
 रुधिरं परिताङ्गाः श्वसृगालादनीकृताः ॥ ७३
 एवमुक्त्वा महाराज द्रुपदोऽक्षौहिणीपतिः ।
 पुरस्कृत्य रणे पार्थान्द्रोणमभ्यद्रवद्भुतम् ॥ ७४

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०१ ॥

—^a) §2 Ks D1 उपाविशत् (for अथावि°)

68 Ds om 68 —^a) Ds रथे शूराश्, T G2-5
 रथे (G2 s °णे) दृष्ट्वा (for रणे शूराश्) —^b) Ks s
 पचाल, Ds पाडव (for पाञ्चाल-) Ds -सोमकान्
 (for -सृज्यान्) —After 68^{ab}, Dn1 reads 72 —^a)
 K1-4 शोभत (for [अ]शो°) §2 B (except B2) Dn1
 Dn Ds G2 Ms-5 भारत, Ds मारिष (for मारिष)
 T Gs-5 बहुशो भरतर्षभ (Gs °भ)

69 °) § K1-3 आसन्न, Ds s आपन्न (for आकर्ण)
 Ds Gs-5 पलित, Ds पलिता (for पलित) —^b)
 § K B1 (marg as in text) s (marg) D [अ]शीति
 पचक Cd वयसाशीतिकात्पर —^c) Ds पर्यद्रवद् (for
 °चरद्)

70 °) Ds तथा (for अथ) —^b) Ds G2 व्यच
 रतम् (for विचरन्तम्)

71 °) Dn1 महाबाहुर् (for °राज) —^b) Dn2 om
 (hapl) from बुद्धिमा up to द्रुपदो (in 74^b) §1 B1 s
 Dn1 Ds 4 s T Gs-5 नृप (for नृप) §2 K1-4
 Ds द्रुपदो वृद्धपार्थ — Dn1 reads 71^c-72^b on marg
 —^c) B2 (marg) Dn1 यरव्यान्, Ds 7 G2 लब्धोय
 (for लुब्धोऽयं) B2 s Dn1 S हन्ति (for हन्ति) —^a)
 B1-3 Dn1 Dn1 पशुगणान् (for क्षुद्रमृगान्)

72 Dn2 om 72 (cf v 1 71) Dn1 reads 72
 after 68^{ab} Dn1 reads 72^{ab} on mar. —^a) K1-3
 G1 Ms s s (sup lin) कृच्छ्राद्, Ds कृच्छ्राद्, Ds

कृच्छ्रो (for कृच्छ्राद्) §2 लोके (for लोकान्) —^b)
 §2 नृप, Dn1 Ds 7 s T Gs-5 प्राय (for पाप) G2
 M1 s प्राप्स्यति (for °ति) —^c) § K1-4 लोभेन, B2
 (marg) s Ds s कोपाद्, Ds s लोकाद् (for लो
 काद्) —^a) Ks सर्वे वै, B (except B4) Dn1
 Dn1 बलिन, Ds क्षत्रिया (for समरे)

73 Dn2 om 73 (cf v 1 71) —^a) Ds शेरते
 शतशो भूमौ —^b) K1 s G2 M1 (sup lin) निवृत्ता,
 Ds s निवृत्ता (for निकृता) Ds निवृत्ता इव गोवृषा,
 Ds निकृताणां वृषा इव — Cd cites गोवृषा (as in text)
 —^c) B1-2 Dn1 Dn1 परिक्लिप्ता, G2 M परितास्तु (for
 °ताङ्गा) —^a) § K1-4 Ds श्वश्रु (°स्व) गाला (Ks s
 D1 °ला) समावृता, Ds 7 T G2-5 श्वश्रुगालोदनीकृता

74 Dn2 om up to द्रुपदो (cf v 1 71) Before
 74, S ins संजय —^a) G1 M महाबाहुर् (for °राज)
 —^b) Dn1 Ds T G1 s M1 s s [s]क्षौहिणी —^c) Ds
 रथे (for रणे) —^a) G1 M1 s अभ्यपतद् (for °द्रवद्)
 B4 रणे (for द्रुतम्)

Colophon — Sub-parvan §1 K1 3- B s Dn1
 Dn Ds 2 s-3 जयद्रथवध — Day of Drona's General
 ship §2 चतुर्थे दिवसे — Adhy name § K1 B
 Dn1 Dn Ds 2-3 सात्यकिप्रवेदा, K1-3 Ds s सात्यकि
 प्रवेदा समाप्त, G1 M1 s बृहत्सप्तमः, G2 द्रोणपराक्रम
 — Adhy no (figures, words or both) B1 T G2-3
 123, B2 52, B3 132, Dn1 125, Ds 129, Ds
 22, G1 M 122 — Sloka no Dn1 74, Dn1 78

१०२

संजय उवाच ।

व्यूहेष्वालोल्यमानेषु पाण्डवानां ततस्ततः ।
 सुदूरमन्वयुः पार्थाः पाञ्चालाः सह सोमकैः ॥ १
 वर्तमाने तथा रौद्रे संग्रामे लोमहर्षणे ।
 प्रक्षये जगतस्तीव्रे युगान्त इव भारत ॥ २
 द्रोणे युधि पराक्रान्ते नर्दमाने मुहुर्मुहुः ।
 पाञ्चालेषु च क्षीणेषु वध्यमानेषु पाण्डुषु ॥ ३
 नापश्यच्छरणं किंचिद्दर्मराजो युधिष्ठिरः ।
 चिन्तयामास राजेन्द्र कथमेतद्भविष्यति ॥ ४

तत्रावेक्ष्य दिशः सर्वाः सव्यसाचिदिदक्षया ।
 युधिष्ठिरो ददर्शार्थं नैव पार्थं न माघवम् ॥ ५
 सोऽपश्यन्नरशार्दूलं वानरर्षभलक्षणम् ।
 गाण्डीवस्य च निर्घोषमशृण्वन्वयितेन्द्रियः ॥ ६
 अपश्यन्सात्यकिं चापि वृष्णीनां प्रवर रथम् ।
 चिन्तयामिपरीताङ्गो धर्मराजो युधिष्ठिरः ।
 नाध्यगच्छत्तदा शान्तिं तावपश्यन्नरर्षभौ ॥ ७
 लोकोपकोशभीरुत्वाद्दर्मराजो महायशः ।
 अचिन्तयन्महाबाहुः जैनैयस्य रथं प्रति ॥ ८

C 7 51C
 E 7 126
 K 7 126

102

1 °) D₂ S अ (G₂ आ) दूरम् (for सुदूरम्) D₁ s
 लम्बयु (for यु) B (except B₂) D₂ पार्थान्, S
 द्रोण (for पार्था) — D₂ om 1^d-2^d D₁ om 1^d-3^d
 —^d) G₁ M पांडवा (for पाञ्चाला) B₁ s 4 D₂
 transp सह and सोमकै S₁ K (except K₂) D₁ T
 G₂ सोमका, D₁ कैकयै (for सोमकै)

2 D₂ Dr om 2 (of v 1 1) —^a) G₂ (orig
 as in text, inf lin) महा (for तथा) D₂ घोरे, T
 G₂ द्रोणे (for रौद्रे) —^b) S₂ B₂ S रोम (for लोम)
 —^c) S₁ K D₂ s 4 s सक्षये, D₁ संक्षयो, G₁ M प्रक्षयो
 (for प्रक्षये) S₁ K₁-s D₁ तीक्ष्णे, D₂ सीम, G₁ M
 सीमो (for सीमे) —^d) G₁ M₁ s धामवत् (for
 भारत)

3 D₁ om 3²⁵ (cf. v 1 1) —^a) D₂ lacuna for
 पराक्रान्ते —^b) K₁ s D₁ नर्दमाने, D₂ मर्दमाने, D₂
 lacuna, G₁ M₁ s नदरयपि (for नर्दमाने) —^c) K₂
 B₂ s पंचालेषु D₂ om च K₁ च छिद्येषु, G₁ प्रनष्टेषु
 (for च क्षीणेषु) D₂ D₂ वध्यमानेषु बोधेषु —^d) G₁
 M त्रास्यमानेषु (for वध्य) B₁-s D₂ D₂ पाण्डवेषु
 भारत

4 °) S₂ K₁-s B₄ D₂ D₂ G₁-s s M कषिद् (for
 किं) D₂ नापश्यत् रणे किंचिद् —^b) G₁ M सहाय्य
 स, G₂ धर्मपुत्रो (for राजो) — D₂ om (hapl)
 4^c-7^d —^c) B₂ s D₂ D₂ धर्मात्मा, D₁ राजेन्द्र (for
 राजेन्द्र) —^d) D₂ रथेनद् (for रथं)

5 D₂ om 5 (of v 1 4) —^a) S₂ K₂ T G₂-s
 तत्र वीक्ष्य, B₁ s s D₂ ततो वीक्ष्य, B₂ D₂ तदा (D₂
 'या' विक्ष्य, D₁ 7 तत्रावेक्ष (sic), D₂ तत प्रेक्ष्य (for
 तत्रावेक्ष्य)

6 D₂ om 6 (of v 1 4) —^a) S₂ रथ (for
 नर) B₂ S (except G₁ M₁) शार्दूलो (for 'ल')
 —^b) B₂ lacuna for भलक्षणम् B₁ s (marg, orig
 as in text) s वरवानरकेतन, G₂ वानरध्वजलक्षण —^c)
 D₂ गाजीवस्य —^d) G₂ न शृण्वन् (for शृण्वन्)

7 D₂ om 7^{26d} (of v 1 4) —^a) K₁-s D₂
 अपश्यत्, G₁ M₁ s नापश्यत् (for अपश्यन्) B₁-s D₂
 D₂ चैव (for चापि) —^b) G₁ M तथा (for रथम्)
 —^c) K₂ चिंतया वि, S तत शोक (for चिन्तयामि)
 —^d) B₂ D₂ om 7^d-8^d —^e) G₁ M₁ s अपश्यन्स्ती (by
 transp) K₂ D₂ s D₂ s 4 s नरोचमौ (for नरर्षभौ)
 D₂ नापश्यन्नरर्षभ

8 B₄ D₂ om 8²⁶ (of v 1 7) —^a) D₂ मीतस्तु
 (for -भीरुत्वाद्) S₁ K₁-s लोकोपाकोशभीरुत्वाद्, G₁
 M लोकापवातभी Cd otes उपक्रोश —^b) B (B₂
 om) D₂ D₂ T G₂-s धर्मपुत्रो (for 'राजो') B₂ s
 G₁ M₁ s युधिष्ठिर, D₂ महामना, D₂ **मना, D₂
 महायश (for यश) —^d) S₂ K₁-s D₁ सात्वतस्य,
 D₁ 7 जैनैयस्य (for जै)

9 Before 9, G₁ 4 M ins युधिष्ठिर —^a) B₂
 चापि (for चैव) —^b) N (except S₁ K₁, s. 4) का

पदवीं प्रेषितश्चैव फल्गुनस्य मया रणे ।
 शैनेयः सात्यकिः सत्यो मित्राणामभयंकरः ॥ ९
 तदिदं ह्येकमेवासीद्विधा जातं ममाद्य वै ।
 सात्यकिश्च हि मे ज्ञेयः पाण्डवश्च धनंजयः ॥ १०
 सात्यकिं प्रेषयित्वा तु पाण्डवस्य पदानुगम् ।
 सात्वतस्यापि कं युद्धे प्रेषयिष्ये पदानुगम् ॥ ११
 करिष्यामि प्रयत्नेन भ्रातुरन्वेषणं यदि ।
 युयुधानमनन्विष्य लोको मां गर्हयिष्यति ॥ १२
 भ्रातुरन्वेषणं कृत्वा धर्मराजो युधिष्ठिरः ।
 परित्यजति वाष्पेयं सात्यकिं सत्यविक्रमम् ॥ १३
 लोकापवादभीरुत्वात्सोऽहं पार्थ वृकोदरम् ।

पदवीं प्रेषयिष्यामि माधवस्य महात्मनः ॥ १४
 यथैव च मम प्रीतिरर्जुने शत्रुसूदने ।
 तथैव वृष्णिवीरेऽपि सात्वते युद्धदुर्मदे ॥ १५
 अतिभारे नियुक्तश्च मया शैनेयनन्दनः ।
 स तु मित्रोपरोधेन गौरवाच्च महाबलः ।
 प्रविष्टो भारतीं सेनां मकरः सागरं यथा ॥ १६
 असौ हि श्रूयते शब्दः शूराणामनिवर्तिनाम् ।
 मिथः संयुध्यमानानां वृष्णिवीरेण धीमता ॥ १७
 प्राप्तकालं सुबलवन्निश्चित्य बहुधा हि मे ।
 तत्रैव पाण्डवेयस्य भीमसेनस्य धन्विनः ।
 गमनं रोचते मङ्गं यत्र यातौ महारथौ ॥ १८

लुगुनस्य ऽ K1 ३ ४ D2 ३ T G2 ४ महारणे, K2 धनजय, B1 ३ ४ G2 महासूधे, B2 D01 Dn1 मया सूधे (for मया रणे) — °) D1 सैनेय B4 D2 शूरो, T सद्यो, G1 M1-३ ४ संखे, G2 सोद्य, M2 संवे (for सत्यो) B2 (marg as in text) ३ ४ D01 Dn1 गत स पुरुषव्याघ्रो

10 °) S1 तदेक हीदमेवासीद्, B (except B1) D01 Dn1 द्वैध चित्तमिद मेध, G1 M शातम (M3-३ तन्ममा) प्येवमवेद — °) K5 तमद्य, B4 D2 ३ ४ मनोद्य, D7 ३ मयाद्य (for ममाद्य) B4 D2 मे (for वै) B1-३ ४ D01 Dn1 पार्थसात्वतयो कृते, G1 M द्विधा जात मन पुन — °) D2 ३ स तु, D7 ३ चेह, T G2-३ चापि (for च हि) K4 D1 स हि (for हि मे) K5 B5 Dn D4 ३ ४ विज्ञेय, T मैत्रेय, G1 वाष्पेय (for मे ज्ञेय) D2 सात्यकिश्चाहमाज्ञेय (sio), G1 M सत्यकश्चैव मे ज्ञेय — °) S K1-4 D2 ३ फ (K4 D2 फा) लुगुनश्च

11 °) G1 M1 २ सत्यक (for सात्यकि) D7 ३ [आ] शु, G1 M1 २ ३ च (for तु) — °) S K1-4 D2 फ- (K4 D2 फा) लुगुनस्य (for पाण्डवस्य) — K5 om (hapl) 11^{cd}, B2 reads the same on marg — °) D2 G2 स (G2 सा) त्यकेश्च, G1 M सत्यकस्य (for सात्व तस्य) K1-३ किं (for क)

12 °) K4 laouna, D1 युधि, D5 T G2 M3 प्रति (for यदि) — °) K4 D1 ३ ४ अनन्वेप्य, D2 शहं जाले (for अनन्विप्य) — °) K (except K5) G1 M लोको मा, D4 लोकाना (for लोको मा) B2 गर्हयेतु त्व, D01 Dn1 येत्तत (for 'यिप्यति)

13 °) S K1-4 D (except D01 Dn) M3-३ धर्मपुत्रो

(for 'राजो) — °) B1 सात्वत, B2 ३ D01 Dn1 G2 ३ सात्वत (for सात्यकि) G5 laouna for सत्य विक्रमम्

14 °) K1 om from त्वा up to वृष्णि (in 15°) B1 (marg, orig as in text) लोकप्रवादभीरुत्वाद्, marg also लोकाववाद°, B2 लोकापरागभी°, Dn2 लोकोपरवभी°, D2 ३ लोकोपकोशभी, T G2-३ M1 २ लोके (G5 laouna) परमभी, G1 लोकोपवादभी°

15 K1 om up to वृष्णि (cf v 1 14) — °) B1 ३ D01 मे परा, D5 सम च (by transp) — °) B. यथैव (for तथैव) D2 तु (for यदि) M3-३ तथैव च मम प्रीति — °) S2 K2 ३ युधि (for युद्ध) — After 15, D2 ३ read 39°-41° for the first time, repeating the same in the proper place

16 D2 ३ om 16 — °) T G2 ४ अतिभार (for 'भारे) D2 तु (for नि) — °) K1 D1 सैनेय (for शैनेय) — °) S2 Dn2 च (for तु) K3 मित्रापरो धेन, S मित्रावु (for मित्रोप) — °) B D01 Dn1 ममानद्य (B1 D01 'घ) (for महाबल) — After 16, Dn2 reads 39°-41° for the first time, repeating the same in the proper place

17 °) D2 सूधे (for मिय) G1 M1 ३ प्रयुध्यमानाना (for सयुध्य°)

18 °) K4 D1 सुबलवान्, B1-३ D01 Dn1 हि यलव (Dn1 'वा) न, D3 सुब' न, S शह मन्ये (for सुबलवन) — °) K-३ B1 Dn2 D1 ३ ४ निश्चित

न चाप्यसह्यं भीमस्य विद्यते भुवि किञ्चन ।
 शक्तो ह्येष रणे यत्तान्पृथिव्यां सर्वधन्विनः ।
 खवाहुबलमास्थाय प्रतिव्यूहितुमञ्जसा ॥ १९
 यस्य बाहुबलं सर्वे समाश्रित्य महात्मनः ।
 वनवासानिबृत्ताः स न च युद्धेषु निर्जिताः ॥ २०
 इतो गते भीमसेने सात्वतं प्रति पाण्डवे ।
 सनाथौ भवितारौ हि युधि सात्वतफल्गुनौ ॥ २१
 कामं त्वशोचनीयौ तौ रणे सात्वतफल्गुनौ ।
 रक्षितौ वासुदेवेन स्वयं चास्त्रविशारदौ ॥ २२

अवश्यं तु मया कार्यमात्मनः शोकनाशनम् ।
 तस्माद्भीमं नियोक्ष्यामि सात्वतस्य पदानुगम् ।
 ततः प्रतिकृतं मन्ये विधानं सात्यकिं प्रति ॥ २३
 एवं निश्चित्य मनसा धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः ।
 यन्तारमब्रवीद्राजन्भीमं प्रति नयस्व माम् ॥ २४
 धर्मराजवचः श्रुत्वा सारथिर्हयकोविदः ।
 रथं हेमपरिष्कार भीमान्तिकमुपानयत् ॥ २५
 भीमसेनमनुप्राप्य प्राप्तकालमनुस्मरन् ।
 कश्मलं प्राविशद्राजा बहु तत्र समादिशन् ॥ २६

C 7
B 7
K 7

(for त्व) Ś1 D2 [ज]पि (for हि) S यान भीमस्य
 तत्र तु — °) K4 B1 D1 यत्र (for तत्र) B1 Dc1
 D2 S वै (for [पृ]त्र) — °) K5 M2-5 धीमत,
 B4 संयुगे (for धन्विन) — °) G2 [s]व्यग्र (for
 मङ्ग) T G1.2-3 M गमन रोचये व्यक्त — °) S यत्र
 पातो महारथ

19 °) Ś1 चाविषङ्गं, G1 M1 2-5 चाप्यसाध्यं, M2
 चास्य साध्यं (for चाप्यसह्य) T G2-5 नासाध्यं भीमसेनस्य
 — °) G4 lacuna for भुवि — K4 om. 19°-20° — °)
 B2 S Dc1 पृष (for ह्येष) K5 B1 S Dn2 D2 1 1 8 G1
 M यत्त; B1-3 Dc1 Dn2 ह्यु, G2 S यत्नात् (for
 यत्तान्) — °) Ś K1-3 D1 पृथिवी (for व्या) B4 S
 D5 G2 M2-5 धन्विनां, Dn2 धन्वन (for धन्विन)
 — °) B1 S Dc1 Dn D2 S S आश्रित्य (for आस्थाय)
 — °) D5 प्रत्यव्यूहितुम् D2 ओजसा (for अञ्जसा) B
 (except B1) Dc1 Dn1 भीमसेनो वि (Dc1 Dn1 'नोरि)-
 मर्दन

20 K4 Dn1 om. 20° (for K4, cf. v 1 19) — °)
 K4 D1 निवृत्ते, B1 S निवृत्ता ओ — °) M2-5 तु
 (for च) G1 M1 S युद्धेन (for पु) Ś1 विधुता,
 D2 S निवृत्ता (for निर्जिता)

21 °) T G2-5 प्रयातेन च (G2 S) भीमेन, G1 M
 सप्रयातेन भीमेन (M2 S तेन भीमे तु, M2 ते तु भीमे
 च [sup in तु]) — °) T G2-5 सात्यकिं, G1 M
 सत्यक (for सात्वत) K5 संयुगे, S (M2 [sup in] as
 in text) पाण्डव (for पाण्डवे) — °) S नाथवतौ भवेतां
 तौ — °) K5 युद्धे (for युधि) G1 M सत्यक (for
 सात्वत) Ś2 पाण्डवौ, K1.4 S B4 S D1.2 4 6 8 फा
 ल्गुनौ B1-3 Dc1 युधि (Dc1 'दे) सात्यकिफाल्गुनौ,
 D2 युधि फाल्गुनसात्यकी, D5 युधि फाल्गुनपाण्डवौ

22 D2 S om (hapl) 22° (hapl) 22°, D7 S read the same
 after 29 — °) G4 कर्म (for काम) K1 S S B1-3
 Dn2 D1 S त्वशोचनीयौ, K4 तु शोच', B4 S न शोच',
 G M ह्यशोच (for त्वशोच) T कामस्य शोचनीयौ तु
 — °) K4 D1 M2 S युधि (for रणे) M2 S सत्यक
 (for सात्वत) K4 S Dn2 D4 S 1 8 फाल्गुनौ B
 Dc1 Dn1 D2 रणे फाल्गुन (D2 'ण) सात्यकी, T G M1 S
 रणे शूरौ महारथौ, M2 रणे फाल्गुनसत्यकौ — °) K1 S
 शास्त्र, D5 शस्त्र (for चास्त्र) Ś1 स्वय शस्त्रमृता वरौ

23 °) S (except G2) सत्यकस्य (for सात्वतस्य) D5
 रथं प्रति (for पदानुगम्) — D5 om (hapl) 23° — °)
 B2 (marg, orig as in text) प्रीतिकृतं (for प्रति) — °)
 — °) B2 (marg) S Dc1 Dn1 सात्वत, G1 M सत्यक
 (for सात्यकिं)

24 Before 24, S ins सजय — °) D5 बहुधा
 (for मनसा) — D5 om 24°-25° — °) B (except
 B4) Dc1 Dn1 D1 6-8 राजा (for राजन्) — °) G1
 M भीमसेनाय मा वह

25 D5 om 25° (of v 1 24) — °) G1 M
 धर्मराजस्य सारथि — °) K4 Dc1 Dn1 D2.4 6 7 परि-
 स्कार Cd cites भीमपरिस्कार — °) B1 उपावहत्,
 B2 S Dc1 Dn1 T G2-5 उदावहत्, D2 अपातयत्, G2
 अथागमत् (for उपानयत्) G1 M भीमसेनातिक्रमहत्
 (G1 'न्)

26 °) B2 भीमान्तिकम् (for भीमसेनम्) S (except
 G2 S) भीमसेनरथं प्राप्य — °) G1 M कृच्छ्र- (for
 प्राप्त) — °) D2 [ज]वशस्त्र (for बहु) Ś K1-4 सत्त्व,
 D5 T G2-5 संसत् (for तत्र) Ś2 K5 Dc1 Dn D1-3
 6-8 T G2 समादिशत्, K4 D2 G2 S 'विशत् (for दि-

पदवीं प्रेषितश्चैव फल्गुनस्य मया रणे ।
 शैनेयः सात्यकिः सत्यो मित्राणामभयंकरः ॥ ९
 तदिदं ह्येकमेवासीद्विधा जातं ममाद्य वै ।
 सात्यकिश्च हि मे ज्ञेयः पाण्डवश्च धनंजयः ॥ १०
 सात्यकिं प्रेषयित्वा तु पाण्डवस्य पदानुगम् ।
 सात्वतस्यापि कं युद्धे प्रेषयिष्ये पदानुगम् ॥ ११
 करिष्यामि प्रयत्नेन भ्रातुरन्वेषणं यदि ।
 युयुधानमनन्विष्य लोको मां गर्हयिष्यति ॥ १२
 भ्रातुरन्वेषणं कृत्वा धर्मराजो युधिष्ठिरः ।
 परित्यजति बाष्पेयं सात्यकिं सत्यविक्रमम् ॥ १३
 लोकापवादभीरुत्वात्सोऽहं पार्थ वृकोदरम् ।

पदवीं प्रेषयिष्यामि माधवस्य महात्मनः ॥ १४
 यथैव च मम प्रीतिरर्जुने शत्रुसूदने ।
 तथैव वृष्णिवीरेऽपि सात्वते युद्धदुर्मदे ॥ १५
 अतिभारे नियुक्तश्च मया शैनेयनन्दनः ।
 स तु मित्रोपरोधेन गौरवाच्च महाबलः ।
 प्रविष्टो भारतीं सेनां मकरः सागरं यथा ॥ १६
 असौ हि श्रूयते शब्दः शूराणामनिवर्तिनाम् ।
 मिथः संयुध्यमानानां वृष्णिवीरेण धीमता ॥ १७
 प्राप्तकालं सुबलवन्निश्चित्य बहुधा हि मे ।
 तत्रैव पाण्डवेयस्य सीमसेनस्य धन्विनः ।
 गमनं रोचते महां यत्र यातौ महारथौ ॥ १८

लुगुनस्य ऽ K1 ३ ४ D2 ३ T G2 ४ महारणे, K2 धनजय,
 B1 २ ३ G2 महामृधे, B2 D01 Dn1 मया सृधे (for मया
 रणे) — °) D2 शैनेय B4 D2 शूरो, T सद्यो, G1
 M1-३ ३ सखे, G2 सोद्य, M4 संवे (for सत्यो) B2
 (marg as in text) ३ ३ D01 Dn1 गत स पुरुषग्याघ्रो

10 °) ऽ1 तदेकं हीदमेवासीद्, ° B (except B4) D01
 Dn1 द्वैधं चित्तमिद मेद्य, G1 M शांतम् (Ms-३ तन्ममा)
 न्येवमवेदं — °) K5 तमद्य, B4 D2 ३ ३ ३ मनोद्य,
 D1 ३ मयाद्य (for ममाद्य) B4 D2 मे (for वै) B1-३ ३
 D01 Dn1 पार्यसात्वतयो कृते, G1 M द्विधा जातं मन
 पुन — °) D2 ३ स तु, D1 ३ चेद्, T G2-३ चापि
 (for च हि) K4 D1 स हि (for हि मे) K5 B5 Dn
 D4 ३ १ ३ विज्ञेय, T मैत्रेय, G1 वाष्पेय (for मे ज्ञेय)
 D2 सात्यकिश्चाहमाज्ञेय (sio), G1 M सत्यकश्चैव मे ज्ञेय
 — °) ऽ K1-4 D2 ३ फा (K4 D2 फा) लुगुनश्च

11 °) G1 M1 २ सत्यक (for सात्यकिं) D1 ३ [आ]
 शु, G1 M1 २ ३ च (for तु) — °) ऽ K1-4 D2 फ-
 (K4 D2 फा) लुगुनस्य (for पाण्डवस्य) — K5 om
 (hapl) 11^{ad}, B2 reads the same on marg — °)
 D2 G2 स (G2 सा) त्यकश्च, G1 M सत्यकस्य (for सात्व-
 तस्य) K1-३ किं (for क)

12 °) K4 lacuna, D1 युधि, D2 T G2 M3 प्रति
 (for यदि) — °) K3 D4 ३ १ ३ अनन्वेय, D2 अहं
 ज्ञात्ये (for अनन्विष्य) — °) K (except K5) G1 M
 लोको मा, D4 लोकाना (for लोको मा) B2 गर्हयेत्तु
 तत्, D01 Dn1 श्रेतत (for 'यिष्यति')

13 °) ऽ K1-4 D (except D01 Dn) Ms-३ धर्मपुत्रो

(for 'राजो) — °) B1 सात्वता, B2 ३ D01 Dn1
 G2 ३ सात्वत (for सात्यकिं) G5 lacuna for सत्य
 विक्रमम्

14 °) K4 om from स्वा up to वृष्णि (in 15°)
 B1 (marg, orig as in text) लोकापवादभीरुत्वाद्,
 marg also लोकापवाद, B2 लोकापरागसी, Dn2
 लोकोपरवसी, D2 ३ लोकोपकोशमी, T G2-३ M1 ३
 लोके (G5 lacuna) परमसी, G1 लोकोपवादभी

15 K4 om up to वृष्णि (of v l 14) — °) B1 ३
 D01 मे परा, D2 मम च (by transp) — °) B5
 यथैव (for तथैव) D2 तु (for सपि) Ms-३ तथैव च
 मम प्रीति — °) ऽ2 K2 ३ युधि (for युद्ध) — After
 15, D2 ३ read 39°-41° for the first time, repeating
 the same in the proper place

16 D2 ३ om 16 — °) T G2 ४ अतिभार- (for
 'भारे) D2 तु (for नि) — °) K4 D2 शैनेय (for
 शैनेय) — °) ऽ2 Dn2 च (for तु) K3 मित्रापरो
 धेन, S मित्रानु (for मित्रोप) — °) B D01 Dn1
 समानद्य (B1 D01 'व') (for महाबल) — After 16,
 Dn2 reads 39°-41° for the first time, repeating the
 same in the proper place

17 °) D2 सृधे (for मिथ) G1 M1 ३ प्रयुध्यमानाना
 (for सयुध्य)

18 °) K4 D4 ३ सुबलवान्, B1-३ D01 Dn1 हि
 वलव (Dn1 'वा') न्, D2 सुयस्सन्, S अह मन्ये (for
 सुबलवन) — °) K-३ B-३ Dn2 D1 ३ १ ३ निश्चितं

न चाप्यसह्यं मीमस्य विद्यते भुवि किञ्चन ।
 शक्तो ह्येव रणे यत्तान्पृथिव्यां सर्वधन्विनः ।
 खवाहुबलमास्थाय प्रतिव्यूहितुमञ्जसा ॥ १९
 यस्य बाहुबलं सर्वे समाश्रित्य महात्मनः ।
 वनवासानिबृत्ताः स न च युद्धेषु निर्जिताः ॥ २०
 इतो गते भीमसेने सात्वतं प्रति पाण्डवे ।
 सनाथौ भवितारौ हि युधि सात्वतफल्गुनौ ॥ २१
 कामं त्वशोचनीयौ तौ रणे सात्वतफल्गुनौ ।
 रक्षितौ वासुदेवेन स्वयं चास्त्रविशारदौ ॥ २२

अवश्यं तु मया कार्यमात्मनः शोकनाशनम् ।
 तस्माद्भीमं नियोक्ष्यामि सात्वतस्य पदानुगम् ।
 ततः प्रतिकृतं मन्ये विधानं सात्यकिं प्रति ॥ २३
 एवं निश्चित्य मनसा धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः ।
 यन्तारमब्रवीद्राजन्भीमं प्रति नयस्व माम् ॥ २४
 धर्मराजवचः श्रुत्वा सारथिर्हयकोविदः ।
 रथं हेमपरिष्कार भीमान्तिऋषुपानयत् ॥ २५
 भीमसेनमनुप्राप्य प्राप्तकालमनुस्मरन् ।
 कश्मलं प्राविशद्राजा बहु तत्र समादिशन् ॥ २६

(for त्य) Ś1 Ds [ज]पि (for हि) S यान मीमस्य
 तत्र तु —^o) Ks B1 D1 यत्र (for तत्र) B1 Do1
 Ds S वै (for [ए]व) —^d) Ks Ms-s धीमत,
 Bs सयुगे (for धन्विन) —^o) Gs [s]व्यग्र (for
 मञ्ज) T G1 s-s M गमन रोचये व्यक्त —^r) S यत्र
 यातो महारथ

19 ^a) Ś1 चाविषह्यं, G1 M1 s-s चाप्यसाध्य, Ms
 चास्य साध्यं (for चाप्यसह्यं) T G2-s नासाध्य भीमसेनस्य
 —^b) Gs lacuna for सुवि —Ks om. 19°-20^b —^o)
 Bs s Do1 एष (for ह्येष) Ks B1 s Dns Ds s r s G1
 M यत्त, B1-s Do1 Dn1 ह्यु, Gs s यत्तात् (for
 यत्तान्) —^d) Ś K1-s D1 पृथिवी (for ह्यी) B1 s
 Ds Gs Ms-s धन्विना, Dns धन्वन (for धन्विन)
 —^o) B1 s Do1 Dn Ds S आश्रित्य (for आस्थाय)
 —^r) Ds प्रत्यव्यूहितुम् Ds ओजसा (for अञ्जसा) B
 (except B1) Do1 Dn1 भीमसेनो वि (Do1 Dn1 नोरि)-
 मर्दन

20 Ks Dn1 om. 20^{ab} (for Ks, of v l. 19) —^o)
 Ks D1 निवृत्ते, B1 s निवृत्ता स्तो —^d) Ms-s तु
 (for च) G1 M1 s युद्धेन (for पु) Ś1 विधृता,
 Ds s निवृत्ता (for निर्जिता)

21 ^a) T G2-s प्रयातेन च (Gs स) भीमेन, G1 M
 संप्रयातेन भीमेन (Ms s तेन भीमे तु, Ms ते तु भीमे
 च [sup lin तु]) —^b) T G2-s सात्यकिं, G1 M
 सत्यक (for सात्वत) Ks सयुगे, S (Ms [sup lin] as
 in text) पाण्डवं (for पाण्डवे) —^o) S नाथवंतौ भवेतां
 तौ —^d) Ks युद्धे (for युधि) G1 M सत्यक (for
 सात्वत) Śs पाण्डवौ, K1 s B1 s D1 s s s s s s
 फाल्गुनौ B1-s Do1 युधि (Do1 'द्धे) सात्यकिफाल्गुनौ,
 Ds युधि फाल्गुनसात्यकी, Ds युधि फाल्गुनपाण्डवौ

22 Ds s om (hapl) 22^{ab}, Dr s read the same
 after 29 —^a) Gs कर्म (for काम) K1 s s B1-s
 Dns D1 s त्वशोचनीयौ, Ks तु शोच', B1 s न शोच',
 G M ह्यशोच (for त्वशोच') T कामस्य शोचनीयौ तु
 —^b) Ks D1 Ms s युधि (for रणे) Ms s सत्यक
 (for सात्वत) Ks s s Dns Ds s r s s s फाल्गुनौ B
 Do1 Dn1 Ds रणे फाल्गुन (Ds 'ण) सात्यकी, T G M1 s
 रणे शूरौ महारथौ, Ms रणे फाल्गुनसत्यकौ —^d) K1 s
 शास्त्र, Ds शस्त्र (for चास्त्र) Ś1 स्वय शस्त्रभृता वरौ

23 ^d) S (except Gs) सत्यकस्य (for सात्वतस्य) Ds
 रथं प्रति (for पदानुगम्) —Ds om (hapl.) 23^{af} —^o)
 B1 (marg, orig as in text) प्रीतिकृतं (for प्रति')
 —^r) B1 (marg) s Do1 Dn1 सात्वत, G1 M सत्यक
 (for सात्यकिं)

24 Before 24, S ins संजय —^o) Ds बहुधा
 (for मनसा) —Ds om 24°-25^b —^o) B (except
 B1) Do1 Dn1 D1 s-s राजा (for राजन्) —^d) G1
 M भीमसेनाय मा वह

25 Ds om 25^{ab} (of v l 24) —^b) G1 M
 धर्मराजस्य सारथि —^o) Ks Do1 Dn1 Ds s s s s परि
 स्कार Cd oites भीमपरिस्कार —^d) B1 उपावहत्,
 B1 s Do1 Dn1 T Gs-s उदावहत्, Ds अपातयत्, Gs
 अथागमत् (for उपानयत्) G1 M भीमसेनातिकेवहत्
 (G1 'न्)

26 ^a) B1 भीमातिकम् (for भीमसेनम्) S (except
 Gs s) भीमसेनरथं प्राप्य —^b) G1 M कृच्छ्र (for
 प्राप्त) —^d) Ds [जोषशस्त्र] (for बहु) Ś K1-s सत्त्वं,
 Ds T G2-s सत्तत्त्वं (for सत्त) Śs Ks Do1 Dn D1-s
 s-s T Gs समादिशत्, Ks Ds Gs s 'विशत् (for दि

यः सदेवान्सगन्धर्वान्दैत्यांश्चैकरथोऽजयत् ।
 तस्य लक्ष्म न पश्यामि भीमसेनानुजस्य ते ॥ २७
 ततोऽब्रवीद्धर्मराजं भीमसेनस्तथागतम् ।
 नैवाद्राक्षं न चाश्रौषं तव कश्मलमीदृशम् ॥ २८
 पुरा हि दुःखदीर्णानां भवान्गातिरभूद्वि नः ।
 उत्तिष्ठोत्तिष्ठ राजेन्द्र शाधि किं करवाणि ते ॥ २९
 न ह्यसाध्यमकार्यं वा विद्यते मम मानद ।
 आज्ञापय कुरुश्रेष्ठ मा च शोके मनः कृथाः ॥ ३०
 तमब्रवीदश्रुपूर्णः कृष्णसर्प इव श्वसन् ।

भीमसेनमिदं वाक्यं प्रम्लानवदनो नृपः ॥ ३१
 यथा शङ्खस्य निर्घोषः पाञ्चजन्यस्य श्रूयते ।
 प्रेरितो वासुदेवेन संरब्धेन यशस्विना ।
 नूनमद्य हतः शेते तव आत्ता धनंजयः ॥ ३२
 तस्मिन्विनिहते नूनं युध्यतेऽसौ जनार्दनः ।
 यस्य सत्त्ववतो वीर्यमुपजीवन्ति पाण्डवाः ॥ ३३
 यं भयेष्वभिगच्छन्ति सहस्राक्षमिवामराः ।
 स शूरः सैन्धवप्रेप्सुरन्वयाद्भारतीं चमूम् ॥ ३४
 तस्य वै गमनं विद्यो भीम नावर्तनं पुनः ।

शन्) G₁ M बभाषे च वृकोदर — After 26, B
 Dc1 Dn1 ins

758* स कश्मलसमाविष्टो भीममाहूय पार्थिव ।
 अब्रवीद्वचन राजन्कुन्तोपुत्रो युधिष्ठिर ।

[(L 1) B₁ s Dc1 Dn1 स कश्मल, B₂ कश्मल स
 (for स कश्मल) — (L 2) B₁ s Dc1 Dn1 राजा (for
 राजन्)]

27 Before 27, G₁ M ins युधिष्ठिर —^b) S
 सर्वांश् (for दैत्यांश्) D₂ एक- (for चैक-)

28 Before 28, S ins सजय —^a) B₁-s Dc1
 Dn1 D₂ s तमब्रवीद् (for ततोऽब्र^a) B₁ (marg as
 in text) s s Dc1 Dn1 महाबाहुर्, D₂ T G₂-s तदा
 राजन्, G₁ M महाराज (for धर्मराज) —^b) B₁
 (marg) भीमसेन — B (except B₄) Dc1 Dn1 युधिष्ठिरं
 (for तथागतम्) — Before 28^{cd}, B₄ ins भीमसेन
 उवाच —^c) K₂ नैवाश्रौषं न चाद्राक्ष — K₄ om.
 28^d-29^c

29 K₄ om. 29^{abc} (cf. v 1 28) —^a) B₂ Dn2
 [क्ष]ति- (for हि) B₄ दीप्ताना, B₂ पूर्णाना, D₂
 दीर्णानां (for दीर्णाना) S पुरा दुःखान्विताना हि —^b)
 K₂ भवानातिर् (for भवानातिर्) B₁-s Dc1 Dn1 भवा-
 न्मोक्षपरायण (B₂ 'ण), B₄ s D₂ T G₂-s M₂-s भवा-
 न्मवति नो गति, G₁ M₁ s भवान् हि परमा गति —^c)
 B₁-s Dc1 Dn1 T G₂-s M₂-s उत्तिष्ठ (B₂ G₂ s 'ष्टा-
 धत्स्व, G₁ M₁ s समुत्तिष्ठस्व (for उत्तिष्ठोत्तिष्ठ) B₁-s Dc1 Dn1
 D₂ S कैतेय (for राजेन्द्र) — B₁-s Dc1 Dn1 repeat
 29^d-30^a after 30^{abc} —^d) D₂ G₁ M₁ s ब्रूहि (for
 शाधि) G₁ M [क्ष]ह (for ते) B₁-s Dc1 Dn1 (all first
 time) यज्ञ कृत्यमनतर — After 29, D₁ s read 22^{ab}

30 For the repetition in B₁-s Dc1 Dn1, cf
 v 1 29 —^a) K₁ सख्यम्, K₂ साध्यम्, D₂ कार्यम्
 (for [क्ष]साध्यम्) B₁-s Dc1 Dn1 (all first time) न
 ह्यकार्यमसाध्यं वा, B₁-s Dc1 Dn1 (all second time)
 मयि स्थिते नरक्यात्र —^c) D₂ नृपश्रेष्ठ (for कुरु^a) —^d)
 S₁ स शोके, G₁ M₁ s शोकेन (for च शोके)

31 Before 31, G₁ s s M ins सजय —^b)
 B₁-s Dc1 Dn1 कृष्णोरग (for कृष्णसर्प)

32 Before 32, B₄ G₁ M ins युधिष्ठिर — For
 32^{ab}, B (except B₄) Dc1 Dn1 S subst

759* यथा हि पाञ्चजन्यस्य श्रूयते निनदो महात् ।

[S श्रूयते (for यथा हि) S यथा शङ्खस्य नित्यन (for
 the post half)]

—^c) B D (except D₁ s) प्रेरितो, T G₂ s प्रेषितो,
 G₁ M ईरितो (for प्रेरितो) —^d) B₁-s Dc1 Dn D₂ s
 S (except G₅) तरस्विना, D₂ महात्मना (for यश
 स्विना) —^e) T G₂ s सख्ये, G₁ s M सखे (for
 शेते) —^f) T G₂-s transp तव and आत्ता

33 ^a) B₂ Dc1 Dn1 अस्मिन् (for त^a) K₁ D₂
 विनिहिते (for 'हते) —^b) S स (for सौ) —^c)
 K₂ तस्य (for यस्य) —^d) B₂ D₂ s s s ह्युपजीवति
 (for उपजीवन्ति)

34 ^a) Dn1 D₂ s s G₅ [क्ष]पि, M₂-s [क्ष]धि (for
 [क्ष]भि- —^c) B₂ य (for स) B₂ सैधव (for
 'व-) —^d) B₂ s Dc1 अविशद्, G₁ M अत्यगाद् (for
 अन्वयाद्)

35 With 35^{ab}, of 760^a, line 6 —^a) S₂ यस्य
 वै, D₁ सख्येव (for तस्य वै) D₂ om from गमनं up

श्यामो युवा गुडाकेशो दर्शनीयो महाभुजः ॥ ३५
 व्यूढोरस्को महास्कन्धो मत्तद्विरदविक्रमः ।
 चकोरनेत्रस्ताप्राक्षो द्विपतामघवर्धनः ॥ ३६
 तदिदं मम भद्रं ते शोकस्थानमरिंदम ।
 अर्जुनार्थं महाबाहो सात्वतस्य च कारणात् ॥ ३७

वर्धते हविषेवाग्निरिध्यमानः पुनः पुनः ।
 तस्य लक्ष्म न पश्यामि तेन विन्दामि कश्मलम् ३८
 तं विद्धि पुरुषव्याघ्रं सात्वतं च महारथम् ।
 स तं महारथं पश्चादनुयातस्तवानुजम् ।
 तमपश्यन्महाबाहुमहं विन्दामि कश्मलम् ॥ ३९

c 7 51
e 7 12
K 7 12

to केशो (in 35°) Dn1 D2 4 1 8 G M विद्म, T
 वीर (for विशो) —^b) D1 8 भीम च, T G2-8 न
 च हि (for भीम न) S2 नावर्तते (for नं) —^d) K5
 D1 8 1 8 महारथ, D2 G2 च पाण्डव (for महाभुज)

36 ^a) K5 Dn1 D2 4 1 8 T G2-8 महाबाहुः,
 B1-8 Dc1 D1 वृषस्कन्धो (for महा) —^b) B2 (marg)
 गघ, G5 मुक्त (for मत्त) B2 8 चारण (for दि
 रद) G1 M शार्दूलसमविक्रम —^c) K1 8 B Dc1
 Dn D1 2 G1 M ताम्राक्षो (Dn1 'स्ये), D5 ताम्राक्ष्यो,
 G2 ताम्राक्ष (for ताम्राक्षो) D4 चकोरनेत्रसदृशो —^d)
 Dn1 द्विपतो (for 'ताम्) B4 Dn1 D2 6 T G2 4 मय
 वर्धन, D5 अघदर्शन; D7 8 अन्ववर्धन (for अघव)
 — After 36, 8 ins.

760* मम प्रियहितार्थं च शक्रलोकादिहागत ।
 वृद्धोपसेवी धृतिमान्कृतज्ञ सत्यसगर ।
 प्रविष्टो महतीं सेनामर्षयन्ता धनजय ।
 प्रविष्टे च चमू घोराभर्जुने शत्रुनाशने ।
 प्रेषित सात्वतो वीर फल्गुनस्य पदानुग । [5]
 तस्याभिगमन जाने भीम नावर्तनं पुन ।

[(L 1) T G2 4 मन- (for मम) — (L 2) M3-5
 धृतिमान् (for धृति) G2 विक्रम (for -सगर) — (L
 3) G5 भारती (for महती) — (L 4) G1 M तापने;
 G2 5 (also as above) दृष्टे (for -नाशने) — (L 6)
 M3 5 तस्यापि (for मि)]

37 Ms om (hapl) 37^a-38^b —^b) G1 M (Ms
 om) महायक्षा (for अरिंदम) —^c) B (except B1)
 Dc1 Dn1 अर्जुनार्थं (for र्थं) —^d) D5 सात्वतस्य (for
 तस्य) D5 om च

38 Ms om 38^{ab} (of v l 37) B4 om 38^a-39^d
 —^a) M1 3 च (for [ए]व) —^b) D5 8 वर्षमान (for
 हृष्य) —^c) K1 कलमष, Dn2 किल्बिष (for कश्म
 लम्) — After 38, D2 ins 761*

39 K1 B4 om 39^{ab} (for B4, of v l 38)
 K2 3 D2 M3-5 om. (hapl) 39 —^a) D5 तद् (for

त) Dc1 Dn1 G1 M1 2 पुरुषव्याघ्र —^b) T G1-4
 M1 2 महावल, G5 यत् (for रथम्) —^c) S
 (M3-5 om) त वै (for स त) S1 transp महारथं
 and तवानुज D1 8 महारथ (for रथ) S (M3-5
 om) अनुयातं (for 'यातस्) — Dn2 reads 39^a-41^b for
 the first time after 16, D2-8 do the same after 15
 —^a) S (M3-5 om) असपश्यन् (for तमप) Dn2
 D5 8 (all first time) महायो नास्ति वै (D5 मे) कश्चिद्
 —^c) D5 तेन (for अह) Dn2 D2 6 (all first time)
 किल्बिष (for कश्मलम्) — K1 8 B Dc1 Dn D1 2-8
 ins after 39 D2 after 38

761* पार्थे तस्मिन्हते चैव युष्यते नूनमग्रणी ।

सहायो नास्य वै कश्चित्तेन विन्दामि कश्मलम् ।

[(L 1) K4 Dn2 D1 8 6 शृशम्, D2 परम् (for
 नूनम्) — (L 2) K5 D1 8 नास्ति (for नास्य) D5
 (marg) तत्फल (for कश्मलम्)]

— While S ins after 39

762* अथैनं पुनराचक्ष्व कोहिताक्ष सकेशवम् ।

[T G2 4 यथा (for अथ)]

— S cont. K4 B Dc1 Dn D1 2 5 6 ins after 42

763* इष्ठा कुशलिनौ कृष्णौ सात्वतं चैव सात्यकिम् ।

सविद मम कुर्यास्व सिंहनादेन पाण्डव ।

[(L 1) Dn1 इष्टो (for कृष्णो) S इष्ठा कुशलिन पार्थ
 (for the prior half) D5 सत्त्व चैव तु, T G1 8-5
 M नैषवार्थे स (for सात्वत चैव) G1 M1 2 सत्यक (for
 सात्यकिम्) G2 लोहिताक्ष सकेशव (for the post half).
 — (L 2) K4 Dn1 चैव (for मम) S (except M1 2)
 कुर्यात्त्व (for 'स्त्व)]

— S cont. (of 32-33)

764* असौ हि पाण्डवस्य नदत् श्रूयते स्वन ।

कुन्धेन घासुदेवेन पूर्यमाणस्य पाण्डव ।

नून विनिहत शूर सभ्यसाची परवप ।

पार्थे तस्मिन्हते चैव युष्यते गरुडध्वज ।

न ह्यस्य प्रियकृष्कश्चिदन्य पाण्डव विद्यते । [5]

तस्मात्कृष्णो रणे नूनं युध्यते युद्धकोविदः ।
 यस्य वीर्यवतो वीर्यमुपजीवन्ति पाण्डवाः ॥ ४०
 स तत्र गच्छ कौन्तेय यत्र यातो धनंजयः ।
 सात्यकिश्च महावीर्यः कर्तव्यं यदि मन्यसे ।
 वचनं मम धर्मज्ञ ज्येष्ठो भ्राता भवामि ते ॥ ४१
 न तेऽर्जुनस्तथा ज्ञेयो ज्ञातव्यः सात्यकिर्यथा ।
 चिकीर्षुर्मत्प्रियं पार्थ प्रयातः सव्यसाचिनः ।
 पदवीं दुर्गमां घोरागम्यामकृतात्मभिः ॥ ४२

भीमसेन उवाच ।

ब्रह्मेशानेन्द्रवरुणानवहयः पुरा रथः ।
 तमास्थाय गतौ कृष्णौ न तयोर्विद्यते भयम् ॥ ४३
 आज्ञां तु शिरसा विभ्रदेष गच्छामि मा शुचः ।
 समेत्य तान्नरव्याघ्रांस्तव दास्यामि संविदम् ॥ ४४
 संजय उवाच ।
 एतावदुक्त्वा प्रययौ परिदाय युधिष्ठिरम् ।
 धृष्टद्युम्नाय बलवान्सुहृत्स्व पुनः पुनः ।

[(L 2) G₁ M₁ 2 transp वासुदेवेन and पूर्यमाणस्य
 — (L 3) G₈-s हि (for वि)]

40 For the repetition in D₂ D₈ s, of v 1 39
 —^a) B₄ एष, D₂ D₈ s (all first time) तस्य (for
 तस्मात्) B₄ मूलं (for नूनं) B₁-s s Doi D₂ तस्मि-
 न्दृष्टो हते नूनं —^b) B₁-s s D₂ रणकोविद, B₄
 D₂ D₈ s (last three first time) युद्धदुर्मद (for
 'कोविद') —^c) D₈ om 40^{ad} —^e) = (var) 33^{ad} S₁
 तस्य (for यस्य) S₁ K₁ D₄ सत्त्ववतो (for वीर्यं)
 —^d) D₄ मुपजीवन्ति — B Doi D₂ ins after 40
 K₂ D₈ after 40^{ad}

765* न हि शुध्यति मे भावस्योरेव परतप ।

[K₂ D₈ मे शुध्यते (for शुध्यति मे) K₂ Doi D₂
 D₈ एव (for एव)]

41 For the repetition in D₂ D₈ s, of v 1 39
 —^a) S त्व (for स) D₂ D₈ s (all first time) न तत्र
 गच्छेच्छेनेयो —^b) G₈ भ्राता (for यातो) S स फल्युन
 (for धनजय) —^c) B (except B₄) Doi D₂ महा
 बाहु (for 'वीर्यं') —^d) K₂ B₄ s D₁-s transp ज्येष्ठो
 (D₄ श्रेष्ठो) and भ्राता G₈ श्रेष्ठो (for ज्येष्ठो) S₁
 तवामि ते, S₂ K₁-s तवासि च (for भवामि ते)

42 G₈ partly damaged —^a) K₄ D₁ ततो, S
 (G₈ damaged) न मे (for न ते) —^b) G₁ M सत्यको
 (for सात्यकिर) —^c) M₈-s चिकीर्षन् (for 'उर')
 S₂ K₂-s तात (for पार्थ) —^d) S₂ K₁-s D₁ सयात,
 K₄ s B Doi D₂ D₈-s स यात (for प्रयात) S K
 D₂ D₁ 4 s s सव्यसाचिन (for 'न') —^e) S भीरु
 निश्चाकृतात्मनि — After 42, K₄ B Doi D₂ D₁ 2
 s s ins 763* K₄ D₂ D₁ 2 s ins after the above,
 K₂ D₁ 7 s after 42, an addl. colophon [Sub
 parvan K₄ s D₂ D₁ 2 7 s जयद्रथवध. — Adhy

nam K₄ D₂ भीमसेनप्रवेश, K₂ D₂ D₁ 1 s युधि
 धिरचिता, D₁ सात्यकिप्रवेश, D₂ सात्यकिप्रवेशे धर्मवाक्य,
 D₈ युधिष्ठिरचिताया भीमसेनप्रवेश — Adhy no (figures,
 words or both) D₂ 126, D₂ 130 — Sloka no
 D₂ 51]

43 —^a) G₁ M₂ चरुणैर् (for वरुणान्) D₈ यो ही
 शानेन्द्रवरुणान्, D₇ s ब्रह्मेशानिन्द्रव —^b) D₈ अवहय,
 T G₂-s अनयद्य, G₁ M₂ अनयवय (for अवहय)
 —^c) K₂ समास्थाय (for तमा) G₂ वीरौ (for
 कृष्णौ)

44 —^a) S₁ K₂ B₂ D₂ आज्ञा ते (K₂ च), S तवाज्ञा
 (for आज्ञां तु) K₂ B₂ गृह्य, D₂ 4 T G₈ विभ्रन्
 (for विभ्रद्) —^b) K₂ वैप, D₂ अद्य, D₈ आर्य
 (for एष) S₂ मारिव, D₂ D₂ 4 s 7 s मा शुच
 (for मा शुच) —^c) T G₂-s त, G₁ M तैर् (for
 तान्) T G₂-s नरव्याघ्र, G₁ M न्याघ्र (for न्याघ्रास्)
 —^d) D₈ तदा दास्यामि संविद Cd cites संविद (as
 in text)

45 S om the ref —^a) S (except G₁ M₁ 2)
 वचनं (for प्रययौ) —^b) S K₂ s D₈ परिधाय, K₄
 D₁ प्रणिधाय, B₁ 4 s Doi D₂ D₈ परिधाय, B₂
 (orig) प्रविधाय, B₂ (marg) प्रविटाय, D₂ परि
 पृच्छय, S (except M₈-s) अभिवाद्य, Cd परिदाय (as
 in text) D₈ युधिष्ठिरे —^c) G₁ M₁ (inf lin as
 in text) 2 विधिवत् (for बलवान्) —^d) K₁ सुहृ
 ङ्गया च, G₁ M₁ 2 सप्रदाय (for सुहृङ्गयश्च) M₁
 (marg, orig as in text) युधिष्ठिर (for पुन पुन)
 —^e) B₁-s s Doi D₂ D₁ पार्यतं चाग्रवीक्षीर, D₂ 6 धृष्ट
 द्युम्नायेदमाह —^f) S₂ महारथ (for 'चल')

46 Before 46, G₂ 4 ins भीम —^b) S₂ B₂
 (marg, orig as in text) T G₂-s M₂-s महायत्नः

धृष्टद्युम्नं चेदमाह भीमसेनो महाबलः ॥ ४५

विदितं ते महाबाहो यथा द्रोणो महारथः ।

ग्रहणे धर्मराजस्य सर्वोपायेन वर्तते ॥ ४६

न च मे गमने कृत्यं तादृक्पार्षत विद्यते ।

यादृश रक्षणे राज्ञः कार्यमात्ययिकं हि नः ॥ ४७

एवमुक्तोऽस्मि पार्थेन प्रतिवक्तुं स्म नोत्सहे ।

प्रयास्ये तत्र यत्रासौ मुमूर्षुः सैन्यवः स्थितः ।

धर्मराजस्य वचने स्थातव्यमविशङ्कया ॥ ४८

सोऽथ यत्नो रणे पार्थे परिरक्ष युधिष्ठिरम् ।

एतद्धि सर्वकार्याणां परमं कृत्यमाहवे ॥ ४९

तमवचीन्महाराज धृष्टद्युम्नो वृकोदरम् ।

ईप्सितेन महाबाहो गच्छ पार्थाविचारयन् ॥ ५०

नाहत्वा समरे द्रोणो धृष्टद्युम्नं कथंचन ।

निग्रहं धर्मराजस्य प्रकुरिष्यति संयुगे ॥ ५१

ततो निक्षिप्य राजानं धृष्टद्युम्नाय पाण्डवः ।

अभिमाद्य गुरुं ज्येष्ठं प्रययौ यत्र फल्गुनः ॥ ५२

परिष्वक्तस्तु कौन्तेयो धर्मराजेन भारत ।

आघ्रातश्च तथा मूर्ध्नि श्रावितश्चाशिपः शुभाः ॥ ५३

C 7 5
B 7 1
K. 7 1

G₁ M₁ ३ यथाबल (for महारथ) —^o) B₁ ३ ५ D₀₁
D₀₁ ग्रहीतु (B₅ ग्रहणे, D₀₁ गृहीतु) धर्मराज वै (B₂
स), B₃ निगृहीतु धर्मराजं —^d) D₂ गृह्यते, D₈
विद्यते (for वर्तते) B₁₋₃ ५ D₀₁ D₀₁ सर्वोपायैरभीप्सति
B₁ ३ प्लुभि)

47 B₄ repeats 47^{ab} after 49 —^a) B₅ D₀ G₁
M₁ ३ गमने (for 'ने) —^b) D₀₁ पार्थेन (for पार्षत)
—^c) B₁₋₃ D₀₁ D₀₁ यादृक्सरक्षणं (B₁ ३ ने) द्रोणाद्
(B₁ राज्ञ) —^d) § K₂₋₄ D₁ G₁ M आवेदितं, K₁
आचोदितं, B₁ आवैजितं, B₁ ३ आवेशितं, D₂ ३ ३
आवेष्टिक, T G₂₋₃ आदर्शितं (T 'नं), Cd आत्य
यिक (as in text) K₅ पुन, D₂ G₁ M₁ ३ हित,
D₇ ३ हि ने (for हि न) B₂ ३ D₀₁ D₀₁ राज कृत्य
तम हि न

48 ^a) G₁ M तु (for स्मि) —^b) K₂ स, B₂
३ ३ D₀ G₅ च, T G₁₋₄ M हि (for स्म) K₁ B₁ ३
D₀₁ D₀₁ D₈ न नोत्सहे, D₇ ततोत्स (for स्म नोत्स)
— B₅ ३ D₀₁ om 48^{ad}, D₀₁ reads the same on
marg —^c) D₄ सत्वा (for यत्र) S यत्र यास्यामि
यत्रासौ —^d) B₁₋₃ D₀₁ D₀₁ हति पार्षत, D₄ अति
शंक्या (for अवि) — After 48, B₁₋₃ ३ D₀₁ D₀₁
D₈ ins

766* यास्यामि पदवीं ब्राह्म सात्वत्य च धीमव ।

49 ^a) B₅ laouna for स यत्तो D₀₁ स्वं (for अय)
B₁ ३ D₀₁ D₀₁ वीर, S तात (for पार्थ) —^c) B₅
D₀₁ D₀₁ S कृत्याना (for कार्याणा) —^d) B₁ उच्यते,
G₁ M पृथ न (for आहवे) — After 49, B₁ repeats
47^{ab}

50 ^a) T G₄ ३ तत्रामवीन्; G₂ ३ ततोम (for तम
य) B₁₋₃ D₀₁ D₀₁ महाबाहुर (for राज) —^c)

B₂ (marg as in text) ३ ३ D₀₁ D₀₁ ईप्सित ते करि
प्यामि Cd oites ईप्सितेन (as in text) —^d) D₂
S यथासुप्त, D₁ १ ३ [अ]व (D₁ वि)धारयन् (for [अ]
विचार')

51 ^a) D₂ ३ न हत्वा (for नाहत्वा) — For 51^{ab},
B₂ ३ ३ D₀₁ D₀₁ subst

767* मयि जीवति कौन्तेय भारद्वाज कथंचन ।

—^c) T G₄ ३ ग्रहण (for निग्रह) —^d) B₁ ३ (marg
as in text) ३ ३ न (for प्र) B₁ करिष्यति महाहवे

52 Before 52, S ins सजय —^a) G₁ M नि
क्षिप्य धर्मराजान —^b) D₀₁ धृष्टद्युम्ने च (for 'त्राय)
K₂ B₁ D₀₁ D₂ ३ ३ T G₂₋₄ पाठव, G₁ M पार्थिव
(for पाण्डव) B₅ ३ D₀₁ D₀₁ धृष्टद्युम्ने महामति (B₅
महात्मनि, B₅ दुरात्मनि) —^c) § K₁ D₂ ३ G₅ गुरु
(G₅ रु) श्रेष्ठ, D₀ १ गुरुज्येष्ठ; T G₂₋₄ कुरुश्रेष्ठ (for
गुरु ज्येष्ठ) —^d) § B₅ D₁ ३ येन, D₈ यत्र (for
यत्र) K₁ ३ B₁ ३ ३ ३ D₀₁ D₁₋₃ फाल्गुन, G₁ M
फल्गुन (for फल्गुन) B₅ D₀₁ D₀₁ आतर मारुतात्मज

53 ^a) § K₅ B₁ D₂ ३ ३ ३ च (for तु) —^b)
S मारुति (for भारत) — For 53^{ab}, B (except
B₄) D₀₁ D₀₁ subst

768* राजा मूर्धनि चाघ्रात परिष्वक्तश्च शत्रुदा ।

—^c) T G₄ ३ यथा, G₅ महा (for तथा) B₁ ३
विजयावेदिनिर्वोषा, B₂ ३ D₀₁ D₀₁ विजयावेदिनीस्त्रोषाव
— D₈ om 53^{ab}-54^a —^d) § K₁ श्राविताश्च T G₂₋₃
तथा, G₁ M₁ ३ शिवा (for शुभा) — After 53,
B D₀₁ D₀₁ D₂ ३ ins

769* कृत्वा प्रदक्षिणान्विप्राणर्चितांस्तुष्टमानसान् ।
आलम्ब्य मङ्गलान्यष्टौ पीत्वा कैरातकं मधु ।

भीमसेनो महाबाहुः कवची शुभकुण्डली ।
 साङ्गदः सतनुत्राणः सशरी रथिनां वरः ॥ ५४
 तस्य काष्णायिसं वर्म हेमचित्रं महर्द्धिमत् ।
 विबभौ पर्वतश्लिष्टः सविद्युदिव तोयदः ॥ ५५
 पीतरक्तासितसितैर्वासोभिश्च सुवेष्टितः ।
 कण्ठत्राणेन च बभौ सेन्द्रायुध इवाम्बुदः ॥ ५६
 प्रयाते भीमसेने तु तव सैन्यं युयुत्सया ।
 पाञ्चजन्यरवो घोरः पुनरासीद्विशां पते ॥ ५७

द्विगुणद्विगो वीरो मदरक्तान्तलोचन ।
 विभ्रै कृतस्वस्त्ययनो विजयोत्पादसूचित ।
 पश्यन्नेवात्मनो बुद्धिं विजयानन्दकारिणीम् । [5]
 अनुलोमानिलैश्चाङ्गु प्रदर्शितजयोदय ।

[(L 1) D₂ कृत (for कृता) B₂ D₂ ५ प्रदक्षिण (for 'णान्') B₄ स्वचिनास् (for अचिनास्) — (L 2) B₄ आरभ्य, D₀₁ आरभ्य, D₀₁ आरभ्य (for आरभ्य) D₂ कैलासक, D₂ कैलासक (for कैला) — D₀₂ om the prior half of line 3 — (L 3) D₂ ५ भीमान् (for वीरो) D₂ रक्तस्य (for रक्तान्त) — (L 4) D₀₂ laouna, D₂ विजयेत्यादिस्त्वित, D₂ योत्पादसूचित (for the post half) — D₂ om (hapl) line 5 — (L 5) B D₀₁ पश्यन्निव (for 'नेव') B₁ ५.५ बुद्धि (for बुद्धि) D₂ -कारिणी — (L 6) B₂ D₀₁ D₂ ५ प्रदे (D₂ 'वे') शित- (for प्रदर्शित) B₄ -जयो बभौ (for जयोदय)]

54 D₂ om 54^{ab} (of v 1 53) —^a G₁ M प्रययौ त्वरितो भीम —^b B₁₋₂ ५ चारु (B₁ [marg] शुद्ध) कुण्डल, D₀₁ D₀₁ D₂ S शुभ (D₀₁ M₂₋₅ कृत) कुण्डल (G₂ ५ ५ 'लक्षण' (for 'कुण्डली') —^c S₂ K D₁₋₂ ५ ५ सांगदी, B₄ अगदी, T G₂₋₅ सगद (for साङ्गद) K₅ B₁ ५-5 D₀₁ D₀₁ D₂ ५ ५ ५ S सतल (for सतनु) —^d S₁ K₅ B D₀₁ D₀₁ D₂ ५ ५ ५ G₂ सरथी, D₂ रथस्थो (for सशरी) S₂ K₁₋₄ D₁ सरथ (K₁ सुरथ, K₂ सरथा) सुमहाबल — After 54, S ins

770* रथमारुह्य निर्युक्त सर्वोपकरणाश्रितम् ।

[T निर्यात, G₁ निमुक्त (for निर्युक्त)]

55^a D₀₁ D₁ चर्म (for वर्म) —^b K₁ समधि- मत् (for महर्द्धि) S हेमराजिविभूषित —^c S₂ पर्वता श्लिष्ट K₅ B₁ ५ D₀₂ D₂₋₃ S विवभौ (D₂ 'वम') सर्वत श्लिष्ट (D₂ ५ T G₂₋₃ 'ट'), D₂ विवभौ गात्रसंविष्ट —^d B₂ lacuna for दिव तोयद D₁ ५ ५ ५ तोयद

तं श्रुत्वा निनदं घोरं त्रैलोक्यत्रासनं महत् ।
 पुनर्भीमं महाबाहुर्धर्मपुत्रोऽभ्यभाषत ॥ ५८
 एष वृष्णिप्रवीरेण ध्मातः सलिलजो भृशम् ।
 पृथिवीं चान्तरिक्षं च विनादयति शङ्कराद् ॥ ५९
 नूनं व्यसनमापन्ने सुमहत्सव्यसाचिनि ।
 कुरुमिर्युध्यते सार्धं सर्वैश्चक्रगदाधरः ॥ ६०
 नूनमार्या महत्कुन्ती पापमद्य निदर्शनम् ।
 द्रौपदी च सुभद्रा च पश्यन्ति सह बन्धुभिः ॥ ६१

(for 'द') B₂ (marg as in text) D₀₁ D₀₁ सविद्यु तोयदोपमं

56^a S₁ T G₂₋₅ श्वेतैर्, D₂ -शितैर् (for शितैर्) S₂ K₁ ५ ५ B₄ D₁ पीतरक्तासितैर्घौतैर्, D₂ ५ 'शितसि (D₂ 'शि'तैर् —^b S₂ K₂ ५ सुवेष्टितै, B₁₋₂ ५ D₀₁ D₀₁ च विभूषित, M₂₋₅ परिवेष्टित (for च सुवे) T G M₁ ५ वासोभिर्वेष्टि (G₂ 'वोजि') तेन स —^c T G₂₋₄ कट (G₂ कर्ण) सूत्रेण (for कण्ठत्राणेन) D₂ ५ च युत, S (except G₂) विवभौ (for च बभौ)

57^a T G₂₋₅ प्रयाते तव सैन्यं तु —^b S₂ K₁ ५ D₀₁ D₀₁ D₁ ५ तव सैन्य, T G₂₋₅ भीमसेने (for तव सैन्य)

58^a K₅ दृष्ट्वा (for श्रुत्वा) —^b K₅ आमन (for -त्रासन) S त्रैलोक्यस्यापि भीषण —^c K₁ ५ B (except B₁) D₀₁ D₀₁ D₂ ५ ५ ५ G₂ ५ महाबाहु (for 'हुर्' —^d B₁ ५ ५ S धर्मराजो (for 'पुत्रो') K₅ ह्यभाषत

59^a S₂ K₂ T G₂ एव (for एष) —^b S प्रध्मात परमो भृश —^c G₂ पृथिव्यां (for 'वीं') S₁ अन्तरिक्षं, B D₂ चातरीक्ष —^d S₂ K₅ D₀₁ D₀₁ D₂ विनादयति, T G₂ ५ विराव (for विनाद)

60^a D₁ नूनं व्यसनमोहेन —^b K₁ स महत् (for सुम) D₁ सव्यसाचिनि —^c B₁₋₂ ५ D₀₁ D₀₁ T G₁₋₄ M₂₋₅ वीर, G₂ वीरै, M₁ ५ वीर (for सार्ध) —^d S₂ D₂ दक्ष (for सर्वेश) S कृष्णो (for चक्र) B₄ सर्वैश्चक्रधर स्वयं

61^a S₂ K D₀₂ D₂₋₃ आह (D₂ ५ अहो) कुली नून मार्या, D₁ आह कुल्या ममामार्या (sic) — T G₂ om 61^a-62^b G₂ om 61^a-62^a —^b G₁ ५ M पापं व्यसन कश्चिता (G₂ ५ 'त') —^c B₂ वा (for the first च)

स भीमस्त्वरया युक्तो याहि यत्र धनंजयः ।
 मुह्यन्तीव हि मे सर्वा धनंजयदिदृक्षया ।
 दिशः सप्रदिशः पार्थ सात्वतस्य च कारणात् ॥ ६२
 गच्छ गच्छेति च पुनर्भीमसेनमभापत ।
 भृशं स प्रहितो आत्रा आता आतुः प्रियंकरः ।
 आहत्य दुन्दुभिं भीमः शङ्खं प्रध्माय चासकृत् ॥ ६३

विनद्य सिंहनादं च ज्यां विकर्षन्पुनः पुनः ।
 दर्शयन्धोरमात्मानमभिग्रान्सहसाभ्ययात् ॥ ६४
 तमूहुर्जयना दान्ता विकुर्वाणा ह्योत्तमाः ।
 विशोकेनाभिसंयत्ता मनोमारुतरहसः ॥ ६५
 आरुजन्विरुजन्पार्थो ज्या विकर्षश्च पाणिना ।
 सोऽवकर्षन्विकर्षश्च सेनाग्रं समलोडयत् ॥ ६६

C 7 177
 B 7 127
 K 7 127

—^d) Ś D₁ पश्यत्य, K₁-s पश्यत, K₅ B₄ s Dn₂ D₄ s 7 s पश्यत्यौ, Dn₁ पश्यंती, D₃ पश्यंते, D₆ पश्यता, G₁ 2 s M द्रक्ष्यति (for पश्यन्ति) D₂ पश्यता सर्ववधुषु

62 T G₈ om 62^{ab}, G₄ om 62^{abed} (for both, of v L 61) —^a) G₁ M₁ 2 त्व, G₂ s M₈-s तद् (for स) —^b) G₁ M transp याहि and यत्र —^c) G₁ M₁ 2 [ह]ह (for [ह]व) Ś₂ D₂ S (G₄ om) च (for हि) D₂ मे सज्ञा, D₈ मेगानि (for मे सर्वा) —^e) K₁ Dn₂ दिशा Ś₁ चाप्यदिशाश्च, K₁-s B₁ 2 s s D₁ 2 च प्रदिशा (K₁ शा)श्च, B₈ स विदिशाश्च, T G₈ 4 च विदिशा, G₅ सप्रदिश (for सप्र) Ś₂ K₁-4 B D₆₁ Dn₁ D₁ चैव, D₂ सर्वा (for पार्थ) —^f) D₂ हि (for च) Ś₁ K₁-4 D₁ साध्यकेश्वैव कारणात्, B₁-s D₆₁ Dn₁ पार्थ सात्वतका — After 62, B₁ s s D₆₁ Dn₁ ins

771* एवं सचोदितस्तेन धर्मपुत्रेण सयुगे ।
 भीमसेनो महाबाहु क्वच्यी दंशितो बली ।

[(L 1) B₈ सचेदितच (for सचोदि)]

63 Before 63, S (except T G₈) ins सजय —^a) K₁ *पुनर्, B (except B₄) D₆₁ Dn₁ गुरुणा (for च पुनर्) —^b) B (except B₄) D₆₁ Dn₁ सो (Dn₁ सा)सुशावो वृकोदर — After 63^{ab}, B (except B₄) D₆₁ Dn₁ ins

772* तत पाण्डुसुतो राजन्भीमसेन प्रतापवान् ।

बद्धगोधाङ्गुलित्राण प्रगृहीतशरासन ।

[(L 1) B₈ धीरो (for राजन्)]

—^c) B₁-s D₆₁ Dn₁ ज्येष्ठेन, B₄ स भीम, B₈ समय, T G₂-s स मृदा (by transp), G₁ M स भीम B₄ प्राहिणोद्, T G₂-s प्रेषितो (for प्रहितो) K₁ 4 B₄ Dn M₂ आता (for आत्रा) —^d) K₄ Dn₂ D₁ आत्रा, B D₆₁ Dn₁ D₅ S (except M₂) आत्रे (for आता) D₂ T आतु (for आतु) —^e) K₁ पुदुभी; K₅

दुदुभी, D₂ s G₁ s M₁-4 दुदुभीर्, T G₂-s M₅ दुदुभीन (for दुन्दुभिं) B₂ D₆ वीर, Dn₂ वीरै, D₃ वीर, T G₂-s M₅ सर्वान्, G₁ M₁-4 सर्वा (for भीम) —^f) M₅ शरान् Ś₂ K B D₆₁ Dn D₂-7 T G₂-s प्रध्माप्य (for य) M₂ वासकृत्

64 ^a) K₅ निनद्य, S नदित्वा (for विनद्य) B₁ 2 s D₂ s s सिंहनादेन (for 'नाद च) —^b) D₁ 7 s ज्या (for ज्या) D₂ G₁ M विदृष्य, T G₂-s विस्फार्य (for विकर्षन्) — After 64^{ab}, B (except B₄) D₆₁ Dn₁ D₅ ins

773* तलशब्देन वीराणा पातयित्वा मनास्युत ।

[B₅ D₅ तेन (for तल) D₅ भीरूणां (for वीराणां) B₁-s D₅ तापयित्वा (for पात°)]

—^c) B₁ s s D₆₁ रौद्रम्, B₂ द्रोणम् (for चोरम्)

—^d) Ś K₁-s अभिग्रान्सह सात्यकिं

65 ^a) M₈-s यत्ता (for दान्ता) —^b) Ś K₁-4 विकर्षतो, K₅ D₁-s विक्कु (D₁ वै कु)र्वतो, Dn₂ D₃ विस्फू-जंतो, D₁ विरुशतो (for विक्कुर्वाणा) —^c) K₂ [अ]-ति, D₁ [अ]पि (for [अ]भि) Ś₁ K₅ -सयत्रा, K₁ संतसा, B₁ Dn₂ D₁ 7 s सपत्ता, D₂ सत्यका, D₅ सयत्ता (for सयत्ता) B₁-s s D₆₁ Dn₁ सगृहीता विशो केन, S सुसयत्ता (G₅ 'युक्ता) विशोकेन

66 ^a) S प्रययौ धनुरादाय —^b) Cd अपकर्षन्, Cd विकर्षन् (as in text) B₁-s s D₆₁ Dn₁ D₂ सृष्टाश्चैव, B₄ कर्षश्चैव, S विमृ (G₈ स मृ)ज्य च (for विकर्षश्च) Ś₁ पुन पुन (for च पाणिना) —^c) K₃ s B₈ D₂-s s सोपकर्षन्, B₁ 2 s D₆₁ Dn₁ सो हु क, B₅ Dn₂ सोतिकं, D₅ सोपि क, D₁ सापि कं (for सोऽवकं) D₁ च सेनाग्र (for विकर्षश्च) S विस्फारय-न्धनुर्भीम —^d) B₄ सैन्याग्र, D₁ भीम (submetrio) (for सेनाग्र) B₁-s G₅ अवलोडयत् (G₅ न्), D₆₁ Dn₁ T G₁-4 M अवलोडयन्, Dn₂ D₅ समलोडयन् (for 'डयत्) — After 66, B₄ ins an addl colophon [Sub-parvan जयद्रथवध — Adhy name भीमप्रवेश],

तं प्रयान्तं महाबाहुं पाञ्चालाः सहसोमकाः ।
 पृष्ठतोऽनुययुः शूरा मघवन्तमिवामराः ॥ ६७
 तं ससेना महाराज सोदर्याः पर्यवारयन् ।
 दुःशलश्चित्रसेनश्च कुण्डभेदी विविंशतिः ॥ ६८
 दुर्मुखो दुःसहश्चैव विकर्णश्च शलस्तथा ।
 विन्दानुविन्दौ सुमुखो दीर्घबाहुः सुदर्शनः ॥ ६९
 वृन्दारकः सुहस्तश्च सुपेणो दीर्घलोचनः ।
 अभयो रौद्रकर्मा च सुवर्मा दुर्विमोचनः ॥ ७०
 विविधै रथिनां श्रेष्ठाः सह सैन्यैः सहानुगैः ।

संयत्ताः समरे शूरा भीमसेनमुपाद्रवन् ॥ ७१
 तान्समीक्ष्य तु कौन्तेयो भीमसेनः पराक्रमी ।
 अभ्यवर्तत वेगेन सिंहः क्षुद्रमृगानिव ॥ ७२
 ते महास्त्राणि दिव्यानि तत्र वीरा अदर्शयन् ।
 वारयन्तः शरैर्भीमं मेघाः सूर्यमिवोदितम् ॥ ७३
 स तानतीत्य वेगेन द्रोणानीकमुपाद्रवत् ।
 अग्रतश्च गजानीकं शरवर्षैरवाकिरत् ॥ ७४
 सोऽचिरेणैव कालेन तद्रजानीकमाशुगैः ।
 दिशः सर्वाः समभ्यस्य व्यधमत्पवनात्मजः ॥ ७५

67 D₁ om 67^a-68^b Before 67, B₁ ins रुजय
 उवाच —^a) K₁-4 D₁ य (K₁ D₁ त) यात वै, D₂
 s s s त प्रयातं (for त प्रयान्तं) K₁ महाबाहो —^b)
 D₆ पञ्चाला D₂ 4 S -सोमकै (for 'का) — For
 67^{ab}, S₂ subst

774* त समायान्तमालोक्य घोररूप सुतास्तव ।
 — S₂ om 67^a-68^b —^a) K₁ [s]न्वययु (for 'नु')

68 S₂ D₁ om 68^{ab} (cf v 1 67) —^a) S₁ K₁ s
 om from सेना up to वारयन् (in 68^b) K₂ B₆ D₂
 D₁ s s समेता, K₁ s D₂ D₂ 4 s समेत्य, D₅ प्रयात
 (for ससेना) D₅ महाबाहुं (for राज) —^b) B₅
 तावका (for सोदर्या) —^c) K₅ चद्रसेनश्च (for चित्र)
 B (except B₁) D₆ S (except M₁ 2) दुःशासनश्चित्रसेन
 —^d) S K₁ 2 4 D₂ D₁-6 विशा पते (for विविंशति)

69 ^a) K₁ G₁ दुष्प्रहश्च, D₁ G₁ s M दुष्प्रहश्च, T
 G₈ दुष्प्रमश्च (for दुष्प्रहश्च) —^b) B₁-3 D₆ D₂ S
 [s]य (for च) K₅ D₁ s 1 शलस् (for शलस्) —^c)
 D₁ om (hapl) विन्दानु K₅ B₂ s s D₆ D₂ D₁ s-3
 G₂ s सुमुखौ —^d) D₅ दुर्गबाहु (for दीर्घ')

70 ^a) T G₂ वृन्दारक —^b) T G₂ 4 सुघोषो (for
 सुपेणो) — K₁ D₁ 2 om (hapl) 70^{cd} —^d) K₅ D₂
 D₁ सुधर्मा, D₆ सुधन्वा, S सुधर्मा (for सुवर्मा)

71 ^a) S K₁-4 D₁ विचभू, K₅ D₂ D₂ s 1 s
 शोभतो (D₁ s 'ते), D₆ विविध, D₂ विविधा, D₅ 6
 चित्रस् (D₅ 'भू') (for विविधै) D₅ s 1 s रथिन (for
 'ना) S श्रेष्ठै (for श्रेष्ठा) —^b) S K D₂ D₁ s-3
 सहसैन्यपदासुगा, B₁-3 D₆ D₂ D₁ स्व (B₁-3 स) सैन्यै
 सपदानुगै —^c) D₁ सयता, D₂ सहिता; T G₈
 संयुक्ता (for संयत्ता) D₅ 6 सहसा (for समरे) S

K₂ s D₂ D₁-6 1 s वीरा, D₆ वीर (for शूरा) — S
 K₂ s read 74^{cd} after 71, while K₄ D₁ read it for
 the first time after 71, repeating it in its proper
 place — After 71, B D₆ D₂ D₁ ins

775* तै समन्ताद्भुत शूरैः समरे स महारथ ।

[B₁ s समरेषु (for समरे स)]

72 ^a) S₁ समेत्य (for समीक्ष्य) S₂ G₁-4 M स,
 D₅ 6 [अ]थ, T च (for तु) B₁-3 D₆ D₂ निरीक्ष्य
 चैतान्सकुद्धो —^b) B₈ D₆ D₂ D₁ प्रतापवान् (for परा
 क्रमी) —^c) K₄ D₁ S अभ्यवर्तत (for 'वर्तत' —^d)
 B₂ कुद्धो, B₂ (marg) क्षुद्धो (for क्षुद्र) B₂ (marg,
 orig as in text) भीमसेन पराक्रमी (= 72^b)

73 ^a) D₅ महास्त्राणि (for महा') D₂ घोराणि (for
 दिव्यानि) —^b) S ह्यदर्शयन्, K₁-4 D₆ D₂ D₁ s
 प्रदर्श', B (except B₁) S व्यदर्श (for अदर्श') D₂ तत्र
 दिव्यान्यदर्शयन् —^c) B (except B₁) D₆ D₂ D₂ छद्
 यंत (for वार') S तीक्ष्णैर् (for भीम) —^d) D₆
 [उ]दिता (for 'तम्) S भीमसेन महाहवे — After
 73, S reads 90-105

74 S om (hapl) 74^a-77^b S K₂ s read 74^{cd} after
 71, while K₂ D₁ read the same for the first time
 after 71 —^c) D₂ अग्रत कुजराणीक —^d) S₂ कृत्वा
 वाणैर्, D₂ द्रुपुसघैर् (for शरवर्षैर्) K₁ s (both
 times) s D₁-6 अवाकिरन्

75 S om 75 (cf. v 1 74) —^b) D₅ मातगा
 नीकम् (for तद्रजा') B₁ आशु वै (for आशुगै) —^c)
 D₂ om सर्वा B₁ 2 सम न्यस्य, B₃ सुसन्ध्यः; D₂
 समेत्य (for समग्र्यस्य)

76 S om. 76 (cf. v 1 74) —^a) S₂ K₁ s च

प्रासिताः शरभस्येव गर्जितेन वने मृगाः ।
प्राद्रवन्दिशदाः सर्वे नदन्तो भैरवात्रवान् ॥ ७६
पुनश्चातीत्य वेगेन द्रोणानीकमुपाद्रवत् ।
तमवारयदाचार्यो वेल्लेवोद्धृतमर्णवम् ॥ ७७
ललाटेऽजाह्वयैर्न नाराचेन सम्यचिव ।
ऊर्ध्वरश्मिरिवादित्यो विवभौ तत्र पाण्डवः ॥ ७८
स मन्यमानस्त्वाचार्यो ममार्यं फल्गुनो यथा ।
भीमः करिष्यते पूजामित्युवाच वृकोदरम् ॥ ७९
भीमसेन न ते शक्यं प्रवेष्टुमरिवाहिनीम् ।
मामनिर्जित्य समरे शत्रुमध्ये महाबल ॥ ८०

यदि ते सोऽनुजः कृष्णः प्रविष्टोऽनुमते मम ।
अनीकं न तु शक्यं भोः प्रवेष्टुमिह वै त्वया ॥ ८१
अथ भीमस्तु तच्छ्रुत्वा गुरोर्वाक्यमपेतभीः ।
कुहः प्रोवाच वै द्रोणं रक्तताम्रेक्षणः श्वम् ॥ ८२
तवार्जुनो नानुमते ब्रह्मपन्थो रणाजिरम् ।
प्रविष्टः स हि दुर्धर्षः शक्रस्यापि विग्रेहलम् ॥ ८३
येन वै परमां पूजां कुर्वता मानितो ह्यसि ।
नार्जुनोऽहं घृणी द्रोण भीमसेनोऽस्मि ते रिपुः ॥ ८४
पिता नस्त्वं गुरुर्वन्धुस्तथा पुत्रा हि ते वयम् ।
इति मन्यामहे सर्वे ममन्तं प्रणताः स्थिताः ॥ ८५

c 7
B 7
K 7

नमस्येव, D₂ शरभस्येव (for शरभस्येव) —⁶) K₄ Dn₂
D₁ s महा, D₂ यथा (for वने) S K₁-s राजा (for
मृगा) —^a) D₂ रवतो (for नदन्तो) D₁ रणात्
(for रवान्)

77 S om 77^{ab} (of v 1 74) —^a) Dn₂ D₁ s s
[अ]तीव, D₂ [अ]तीव (for [अ]तीत्य) —^c) B
D₂ D₁ 4 T आवारयद् —^a) Dn₁ D₁ [उ]द्धृतम्, D₁
[उ]द्धृतम्, D₂ [उ]द्धृतम्, D₁ [उ]द्धृतम् (for [उ]द्धृतम्)
B₂ s D₂ M₁ s वेल्लेवोद्धृतमिवाणव, Dn₂ D₂ s वेल्लेवोद्धृत-
सागर, D₂ वेल्लेवोद्धृतमहर्णव — After 77, S ins

776* तस्य द्रोणो रथ राजन्मादयामास सयुगे ।

साश्वसुतध्वजं तृणं तदनुत्तमिवाभवत् ।

78 ^b) B₂ D₂ Dn₁ M₂ इत्यन् (for सयन्) —^a)
B₁ s D₂ Dn₁ तेन (for तत्र)

79 ^a) G₁ M₁ 2 हन्यमानस् (for मन्थ) D₂
प्राचार्यो, D₂ s आचार्यो (for स्वा) —^b) S₂ समये (for
ममार्यं) N (except S K₁) फल्गुनो G₁ M₂ तथा फल्गु-
नवत्तदा —^c) D₂ भीम प्रदक्षिणे धरस्व —^d) D₂
अथोवाच, M₁ s प्रत्यु (for इत्यु) — For 79^{ad}, G₁
M₂ subst.

777* भीमं पूजां करिष्यन्ते गुरुवृत्तमथाग्रवीत् ।

80 Before 80, B ins द्रोण —^a) D₂ s G₁ M
शक्या (for शक्य) B₁ D₂ Dn₁ भीम नेह त्वया शक्यं
—^b) K₂ B₄ Dn₂ D₂ s G₁ M अरिवाहिनी, D₂ पर
वाहिणी —^c) B₁-2 D₂ Dn₁ कौन्तेय, D₂ समामे
(for समरे) —^d) K₂ B₄ Dn₂ D₂-3 T G₂-s शत्रु
मय (for मये) S₂ D₁ महाबल, K₂ D₂ s s-
वत्, B₁-2 D₂ Dn₁ इव (for बल)

81 ^a) B₁-2 D₂ Dn₁ [अ]या (for ते) S K₁-2
D₂ 4 T G₂-s सानुज, B₁-2 D₂ Dn₁ तेनुज (for सोऽ
नुज) —^c) D₂ अतीत (for अनीक) S D₂ तु न
(by transp), K₂ ननु B D₂ Dn₁ D₂ T G₂-s
शक्य मे (D₂ Dn₁ हि, G₂ ते), G₁ M ते (M₂-
मे) शक्य (for शक्य भो) —^d) S₂ G₂ इह भो (G₂
वा), Dn₁ अपि ते (for इह वै) S₂ om त्वया D₂
काम्यया (for वै त्वया)

82 ^a) D₂ च (for तु) —^b) D₂ s गुरु (for
गुरोर्) S₂ (marg as in text) अमोतयत्, B (except
B₁) D₂ Dn₁ T G₂-s अक्षेपत (for अपेतभी) G₁ M
तत्रा (G₁ M₁ 2 तदा) चार्थयवो भृश —^c) S₂ K₁-2
भीमो (for द्रोण) —^d) S₂ कुया (for रक्त) D₂ s
स्वरन्, D₁ s स्वरो (for शसन्) B (except B₁) Dn₁
रक्तापागेक्षण शसन्, G₁ M क्रोधदीप्तेक्षण श्वं S₂ Cd
रक्ततामे ग्रहणे अक्षिणी यत् । S₂

83 Before 83, Dn₂ S (except G₁ M₁ 2) ins
भीम —^a) S₁ नानुमते (for 'ते) G₁ M नार्जुनो
नुमतेनाथ —^b) S K₁-2 D₁ s s रणाजिरे, B₂ रणा
जिर (for रणाजिरम्) —^c) B₂ T G₂-s ह, D₂ च,
D₂ तु (for हि) G₁ M₁ 2 प्रविष्ट प्रविशेतसोपि —^d)
M₂ 2 s (sup ins, orig as in text) महद् (for वि
भेद्) G₁ M₂ शक्रस्येव महाबल

84 ^a) Dn₂ D₂ s तु, D₁ [पू]व, S त्वं (for वै)
Dn₂ D₂ s [अ]नुपमां (for परमा) —^c) B₂ हि (for
अहं) S विप्र (for द्रोण)

85 ^b) B (except B₁) D₂ Dn₁ च (for हि) —^a)
B (except B₁) D₂ Dn₁ सदा, Dn₂ D₂ s वयं (for
स्थिता)

अद्य तद्विपरीतं ते वदतोऽस्मासु दृश्यते ।
यदि शत्रुं त्वमात्मानं मन्यसे तत्तथास्त्विह ।
एष ते सदृशं शत्रोः कर्म भीमः करोम्यहम् ॥ ८६
अथोद्धाम्य गदां भीमः कालदण्डमिवान्तकः ।
द्रोणायाम्बुजद्राजन्तं रथादवपुषुवे ॥ ८७
साश्वसूतध्वजं यानं द्रोणस्यापोथयत्तदा ।
प्रामृद्वाच्च बहून्योधान्वायुर्वृक्षानिवौजसा ॥ ८८

86 ^a) B₂ s D₀₁ D_{n1} अद्येदं, D₂ यद्येवं, T G₁₋₄ M तदद्य (by transp), G₅ यद्यद्य —^o) D_{n1} D₂ s s G₄ s शत्रुत्वम्, D₂ शत्रुत्वम्, Bom. ed त्वं शत्रुं (by transp) —^d) G₈ मन्यते (for 'से) S K_{1-s} D₁ तु हि, D₂ द्विज (for त्विह) —^d) om 86^a-88^a —^e) D₂ एतत् (for एष) B transp शत्रोः and कर्म S K_{1-s} s B₂ s D₁ s 7 s भीम (for भीम) S करिष्यति (for करोम्यहम्)

87 D₄ om 87 (of v 1 86) Before 87, S ins सजय —^a) B₁ s तथो (B₅ 'तो) द्धाम्य, G₁ M एव मुक्त्वा (for अथोद्धाम्य) D₀₁ T G₈ 4 वीर (for भीम) —^b) D_{n2} D₈ कालदण्डम् S₂ ह्वापर, D_{n2} D₈ s 'परा (for 'न्तक) G₂ कालदण्डोपमा मृश —^o) D_{n2} D₈ द्रोणस्य (for द्रोणाय) S₁ K₂ D_{n1} D₂ s G₅ व्यसृजद्, B₂ s s D₀₁ प्राप्त, S (except G₅) [अ]वास्त् (for [अ]वस्त्) B₂ s s D₀₁ D_{n1} G₁ M क्रुद्ध (for राजन्) —^d) D₇ s अवदुषुवे (for 'पुषुवे)

88 D₄ om 88 (of v 1 86) —^a) D₂ वाह (for यानं) —^b) B₂ (marg, orig as in text) गदा, M_{8-s} तथा (for तदा) — After 88^a, S ins

778* तदद्भुतमपदयाम पाण्डवेयस्य विक्रमम् ।
द्रोणं तु विरथं कृत्वा भीमसेनो महाबलः ।
अभ्यवर्तत सैन्यानि तावकानि समन्ततः ।

[(L 1) T G₂ तम् (for तद्)]

—^o) S₂ K₂ 4 प्रमृद्वाच्च, K₁ प्रमृद्वाश्च, K₂ प्रमृद्वाच्च, B₂ s D₀₁ अमृद्वाच्च, D_{n1} अमृद्वाच्च, D₁ प्रमृद्वाश्च, D₂ प्रमृदित्वा, D₈ प्रममर्द (for प्रामृद्वाच्च) S स मृदस्तरसा यो (G₁ M यौ) धान् —^d) A few MSS ह्वो जसा (for ह्वौ) — After 88, S ins

779* विचचार रणे राजन्वायुतुत्यपराक्रमः ।

89 ^b) B D₀₁ महारथा, D_{n2} D₈ रथोत्तमा (for 'तमम्) D₂ तव योधा समतत — For 89^a, S

तं पुनः परिव्रुस्ते तव पुत्रा रथोत्तमम् ।
अन्यं च रथमास्थाय द्रोणः प्रहरतां वरः ॥ ८९
ततः क्रुद्धो महाराज भीमसेनः पराक्रमी ।
अग्रतः स्यन्दनानीकं शरवर्षैरवाकिरत् ॥ ९०
ते वध्यमानाः समरे तव पुत्रा महारथाः ।
भीमं भीमबलं युद्धेऽयोधयंस्तु जयैषिणः ॥ ९१
ततो दुःशासनः क्रुद्धो रथशक्तिं समाक्षिपत् ।

subst

780* निजितस्तु तदानेन पाण्डवेन महात्मना ।

—^o) B₂ आरुह्य, B₂ D₀₁ D_{n1} आरुढो, D₈ s आतस्थे, T G_{2-s} आतिष्ठद् (for आस्थाय) G₁ M अन्यं रथं समातिष्ठद् —^d) D₂ शस्त्रभृता (for प्रहरता) — After 89, N (except D₂ s) ins

781* व्यूहद्वार समासाद्य युद्धाय समवस्थितः ।

[S₂ व्यूहद्वार, D₈ 'स्थान (for 'द्वार) S₁ B₂ s s D₀₁ समास्थाय (for 'साद्य) B₂ 4 D_{n2} D₈ समुपास्थित (for समव)]

while, D₂ ins after 89

782* भीमिनैवाकरोधत्न व्यूहमेवाभ्यरक्षतः ।

90 S reads 90-105 after 73 —^a) T G₁₋₄ M स तैर्विद्धो, G₅ lacuna (for तत क्रुद्धो) —^b) B₂ s D₀₁ D_{n1} प्रतापवान्, S महाबल (for पराक्रमी) —^d) K₁ D₀₁ D₂ s G₂ अवाकिरन् (for रत्)

91 For the sequence in S, of v 1 90 —^a) G₁ M हन्यमाना (for वध्य) S₁ ते यद्भसना सर्वे —^b) D₈ महाबला (for 'रथा) —^o) K₂ B₁ s भीम बला (for 'बलं) K₄ भीममेनवलं युद्धे —^d) S K₁₋₄ D₀₁ D_{n1} D₂ s योधयतो, K₅ B₂ D_{n2} D₈ योधयति, B_{1-s} D₈ 0-3 [s] योधयत (for 'यस्तु) D₅ वधैषिण (for जयै)

92 For the sequence in S, of v 1 90 —^a) D₂ दुःशासनस्तत क्रुद्धो —^b) B (except B₁) D₀₁ अयाक्षिपत्; D₂ T G_{2-s} विचिक्षिपे (for समाक्षिपत्) G₁ M रणे शक्तिं परामृशत् Cd oites रथशक्तिं (as in text) —^o) S K₁₋₃ -पारगर्भी, K₄ D_{n1} D₂ ~ 7 s -पारसर्वी (for 'शर्वी) B_{1-s} D₀₁ दीप्ता, D₂ शक्ति (for तीक्ष्णा) B₂ s यमदण्डोपमा गुर्वी —^d) D₇ s जिवायन (for जिघांसु).

सर्वपारश्वीं तीक्ष्णां जिघांसुः पाण्डुनन्दनम् ॥ ९२
 आपतन्तीं महाशक्तिं तव पुत्रप्रचोदिताम् ।
 द्विधा चिच्छेद तां मीमस्तदद्भुतमिवाभवत् ॥ ९३
 अथान्यैर्निशितैर्बाणैः संकुद्रः कुण्डभेदिनम् ।
 सुषेणं दीर्घनेत्रं च त्रिमिस्त्रीनवधीद्वली ॥ ९४
 ततो वृन्दारकं वीरं कुरूणां कीर्तिवर्धनम् ।
 पुत्राणां तव वीराणां युध्यतामवधीत्पुनः ॥ ९५
 अभयं रौद्रकर्माणं दुर्विमोचनमेव च ।

त्रिमिस्त्रीनवधीद्वीमः पुनरेव सुतांस्तव ॥ ९६
 वध्यमाना महाराज पुत्रास्तव वलीयसा ।
 मीमं प्रहरतां श्रेष्ठं समन्तात्पर्यवारयन् ॥ ९७
 विन्दानुविन्दौ सहितौ सुवर्माणं च ते सुतम् ।
 प्रहसन्निव कौन्तेयः शरैर्निन्ये यमक्षयम् ॥ ९८
 ततः सुदर्शनं वीरं पुत्रं ते भरतर्षभ ।
 विव्याध समरे तूर्णं स पपात ममार च ॥ ९९
 सोऽचिरेणैव कालेन तद्रथानीकमाशुगैः ।

C 71
 B 71
 K 71

93 For the sequence in S, of v 1 90 —^a)
 Ds आयातीं स (for आपतन्तीं) Bs s Doi Dn1 तु तां,
 Ds तदा (for महा) Ds s महाराज (for "शक्तिं")
 —^b) Ks B4 Dn2 D2-s प्रणो (Ks Ds s ° नो)दिता,
 B1-s s Doi Dn1 मुजेरितां (for प्रचोदिताम्) G1 M
 तव पुत्रेण प्रेषिता —^c) Bs s s Doi Dn1 कौन्तेयो
 (for तां मीमस्) G1 M शरैश्चिच्छेद समरे —^d) B2
 s s Doi Dn1 भट्टेनानवधोवर्णा

94 For the sequence in S, of v 1 90 —^a)
 Ks अन्यैस्तु; Ds अन्यैश्च (for अयान्यैश्च) Ks D1 s
 सुमुखं, B1 Dn2 Ds s S तु शिवैर्, D1 s विशित्वैर्
 (for निशित्वैर्) —^b) K1 D2 स कुद्र, B1-s
 Doi Dn1 पाण्डव (for संकुद्र) Ks Dn2 D1 s संकुद्र
 पाण्डुनन्दन, S सुषेणं दीर्घलोचन —^c) K1 दीर्घसूत्र (for
 "नेत्रं") S कुण्डभेदिनमप्याशु —^d) B1 s Doi Dn1 तान्
 (for वीन्) S न्यहनद् (for अवधीद्)

95 For the sequence in S, of v 1 90 —^a)
 Ms s s (sup lin, orig as in text) विविशति (for
 वृन्दारकं) T G2-s वीर (for वीरं) —^b) B4 om 95^{ad}
 Bs repeats 95^{ad} after 784* —^c) B1-s s (second
 time) Doi Dn1 Ds T G1 s s M शूराणां (for वीराणां)
 —^d) S पश्यताम् (for युध्यताम्) S1 बलात्, Ds
 वली (for पुन)

96 For the sequence in S, of v 1 90 —^a)
 Ds सरोद्र (for अभयं) —^b) T G1 s M न्यहनद्;
 Gs-s अहनद् (for अवधीद्) B4 Ds s वीर (for
 मीमं) —^c) Ks om 96^d

97 For the sequence in S, of v 1 1. 90 —^a)
 S वध्यमाना (for वध्य) —^b) Ds तेन (for तव)
 Dn2 Ds s वलीयसा (for वलीयसा) —^c) For 97^{ad}, B1, 2
 (marg) s Doi Dn1 subst. B4 (marg) s s Ds ins
 after 97.

783* वाह्य मृत्युभय कृत्वा समाप्तुर्मुक्तोदरम् ।
 — B4 s Ds cont. Ks B1-s Doi Dn1 D1 ins after 97

784* ते शरैर्भीमकर्माणं वधुं पाण्डवं युधि ।
 मेघा इवातपापाये धाराभिर्धरणीधरम् ।
 स तद्गणमय वर्षमश्मवर्षमिवाचलम् ।
 प्रतीच्छन्पाण्डुदायादो न प्राच्यथत द्राघुहा ।

[(L 1) Bs Doi Dn1 वधु (for वधु) — Doi
 Dn1 om lines 2-4 — (L 2) Ds परीमाभिर् (for
 [आ]नपापाये) B1 तल, Ds तल (for धरम्) — (L
 3) D1 वर्षाकाल (for अश्मवर्षम्) — (L 4) Ds प्राच्या-
 व्याध (for प्राच्यथत)]

— After 784*, Bs repeats 95^{ad}

98 For the sequence in S, of v 1 90 —^a) Ds
 सुहितौ (for सहितौ) B (except B1) Doi Dn1 T G2-s
 ततो विन्दानुविन्दौ तु (T G2-s तौ) —^b) Ks B2 s s
 Doi Dn1 G2 सुध (Bs "क)मोण, Ds T Gs s सुश (Ds
 "स)मोण (for सुवर्माण) T भूमिप (for ते सुतम्)
 —^c) S K B2 D (except Doi D2) एव (for इव)

99 For the sequence in S, of v 1 90 —^a)
 G1 M सुत (for पुत्रं) Ms पुरुषर्षभ (for भरतं)
 —^b) S हृदये (for समरे) —^c) Ds रथावृत्त, Ds
 महारथ (for ममार च) — For 99^{ad}, B (except B4)
 Doi Dn1 subst

785* सोमेरेण निहत्याजौ प्रेषयामास मृत्यवे ।

100 For the sequence in S, of v 1 90 —^a)
 T G2-s आशु वै (for आशुगै) —^b) Ks-s Ds s सम-
 न्यस्यन्, Ds s समालोक्ष्य (Ds "व्य" (for समन्यस्य)
 —^c) S व्यधमत्पाकशासनि, Dn2 Ds s स्पवनात्मज
 — For 100^{ad}, B (except B4) Doi Dn1 subst

786* दिशो विद्राघयामास नीदारमिव भास्कर ।

दिशः सर्वाः समभ्यस्य व्यधमत्पाण्डुनन्दनः ॥ १००

ततो वै रथघोषेण गर्जितेन मृगा इव ।

वध्यमानाश्च समरे पुत्रास्तव विशां पते ।

प्राद्रवन्स्रथाः सर्वे भीमसेनभयार्दिताः ॥ १०१

अनुयाय तु कौन्तेयः पुत्राणां ते महद्रलम् ।

विव्याध समरे राजन्कौरवेयान्समन्ततः ॥ १०२

वध्यमाना महाराज भीमसेनेन तावकाः ।

त्यक्त्वा भीमं रणे यान्ति चोदयन्तो हयोत्तमान् १०३

तांस्तु निर्जित्य समरे भीमसेनो महाबलः ।

सिंहनादरवं चक्रे बाहुशब्दं च पाण्डवः ॥ १०४

तलशब्दं च सुमहत्कृत्वा भीमो महाबलः ।

व्यतीत्य रथिनश्चापि द्रोणानीकमुपाद्रवत् ॥ १०५

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि द्वाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०२ ॥

101 For the sequence in S, cf. v 1 90 —^a) G₁ M [s]स्व (for वै) D₃ -घोरेण, G₂ -निर्वोच- (for -घोषेण) — K₂ reads 101^a followed by 103^b twice —^c) D₂ 5-8 भज्यमानाश्च, D₄ मृज्यं, G₁ M हन्यं (for वध्यं) T G₂₋₅ तु (for च) S₂ च ते सर्वे, B (except B₁) D₀₁ D₀₁ तथा तेन (for च समरे) —^d K₁ 8 4 D₁ om (hapl) 101^d-103^a —^d) D₃ transp पुत्रा and तव G₁ M भयार्दिता (for विशां पते) B (except B₁) D₀₁ D₀₁ सिंहेनेव सुतास्त्रय — K₂ om 101^e-102^d —^e) B D₀₁ D₀₁ महत्, G₁ M ते रथा (for सरथा) T G₂₋₅ प्राद्रवन्समरे राजन् —^f) G₁ M₁ 2 शरादिता (for -भयां)

102 For the sequence in S, cf. v 1 90 S K₁₋₄ D₁ om 102 (cf v 1 101) Before 102, G₁ ins सजय —^a) B₂ D₃ T G₂₋₅ अन्विषाय, B₆ अनुया- तस् (for ०याय) D₃ 7 8 च (for तु) B₄ D₁ अनुदु- द्राव (B₁ ०यायच्च) कौन्तेय —^b) G₁ तु (for ते) B₅ D₃ महा (for महद्) —^c) D₃ तूर्ण (for राजन्) — D₂ om (hapl) 102^d-103^a —^d) T G₂₋₅ स कुरुन्वे, G₁ M कुरुन्सर्वान् (for कौरवेयान्) B₂ D₀₁ ततस्तत (for समन्तत)

103 For the sequence in S and the repetition in K₂, cf. v 1 90, 101 S K₁ 3 4 D₁ om. 103^a (cf v 1 101) —^a) G₁ M हन्यमाना (for वध्यं) —^b) G₁ M भीमेन कुरवस्थथा (M₃₋₅ ०दा) —^c) T G₂₋₅ हित्वा, G₅ सुत्वा (for त्यक्त्वा) B (B₃ marg, orig as in text) D₀₁ G₂₋₅ रणाञ्च (for रणे) S₁ K₁₋₃ यात, S₂ यत्त, B D₀₁ D₀₁ T G₂₋₅ जग्मुश्च (for यान्ति) G₁ M अगच्छन्ते (for रणे यान्ति) D₂ ते त्यजन्समरे भीम —^d) S K₁₋₄ चोदयत, D₀₂ D₀₋₈ नोदयतो (for चोदं)

104 For the sequence in S, cf. v 1 90 —^a)

K₅ B₂ 3 D₀₁ D₀₁ D₈ तान्विनिर्जित्य संग्रामे (K₅ समरे) —^b) G₁ 2 M प्रतापवान् (for महाबल) B₃ 3 D₀₁ D₀₁ भीसो भीमपराक्रम — K₅ B₁ D₃ om (hapl) 104^d-105^b —^a) K₁ D₇ बहुशब्द (for बाहुं) B₂ 3 D₀₁ D₀₁ भैरव (for पाण्डव)

105 For the sequence in S, cf. v 1 90 K₅ B₁ D₃ om 105^{ab} (cf v 1 104) —^a) D₀₁ D₀₁ तत (for तल) —^b) D₈ भीमसेनो (for कृत्वा भीमो) — For 105^{ab}, D₂ subst

787* कृत्वा शब्दं च भीम च भीमो च श्वसनात्मज ।

On the other hand, S subst

788* महान्त तलशब्दं च कृत्वा द्रोणान्तिक ययौ ।

[G₁ M₁ 2 महानात् तत शब्द (for the prior half)]

— After 105^{ab}, B (except B₁) D₀₁ D₀₁ D₃ ins

789* भीषयित्वा रथानीकं हत्वा योधान्वरान्वराज ।

[D₃ आमयित्वा (for भीष) D₅ योष (for योधान्)]

— G₂₋₅ om. 105^{cd} —^c) B₁₋₄ D₀₁ D₀₁ D₂ 3 अतीत्य (for व्यतीत्य) B₂ 3 D₀₁ D₀₁ D₃ चैव (for चापि)* G₁ M स तान्तीत्य वेगेन (G₁ M₁ 2 समरे)

Colophon. — Sub parvan S₁ K₅ B₂ 4 D₀₁ D₀₁ D₁₋₄ 6 जयद्रथवध — Day of Drona's Generalship S₂ चतुर्थे युद्धदिने, K₁₋₃ चतुर्थदिने — Adhy namas S₁ K₂ 4 B₅ D₁ 7 8 G₁ M₁ 2 भीमसेनप्रवेश, S₂ K₁ 3 B₁ D₃ 4 भीमप्रवेश, K₅ भीमसेनप्रवेशे द्रोणविरयीकरणं; B₁₋₃ D₀₁ D₀₁ D₃ 6 भीमसेन (B₁ भीम) प्रवेशे द्रोणपरा जय, D₀₂ भीमसेनप्रयाण, D₂ भीमसेनप्रवेशे धार्तराष्ट्र वध, Bom ed भीमसेनप्रवेशे भीमपराक्रम — Adhy no (figures, words or both) B₁ T G₂₋₅ 124, B₂ 54, D₀₁ 127, D₂ 131, D₃ 23, G₁ M 123 — Sloka no D₀₁ 72

संजय उवाच ।

तमुत्तीर्णं रथानीकात्तमसो भास्करं यथा ।
 दिधारयिषुराचार्यः शरवर्षैरवाकिरत् ॥ १
 पिवन्निव शरौघांस्तान्द्रोणचापवरातिगान् ।
 सोऽभ्यवर्तत सोदर्यान्मायया मोहयन्बलम् ॥ २
 तं मृधे वेगमास्थाय परं परमधन्विनः ।
 चोदितास्तव पुत्रैश्च सर्वतः पर्यवारयन् ॥ ३
 स तथा संवृतो मीमः प्रहसन्निव भारत ।

उदयच्छद्गदां तेभ्यो घोरा ता सिंहवदन् ।

अवास्तुजच वेगेन तेषु तान्प्रमथद्वली ॥ ४

सेन्द्राशनिरिवेन्द्रेण प्रविद्धा संहतात्मना ।

घोषेण महता राजन्पूरयित्वेन मेदिनीम् ।

ज्वलन्ती तेजसा भीमा त्रासयामास ते सुतान् ॥ ५

तां पतन्तीं महावेगां दृष्ट्वा तेजोभिसंवृताम् ।

प्राद्रवंस्तावकाः सर्वे नदन्तो भैरवाव्रवान् ॥ ६

तं च शब्दमसंसह्यं तस्याः संलक्ष्य मारिप ।

103

1 °) B₁ D₂ D₁ 4 5 S (except M₅) समुत्तीर्णं (for तमु) D₂ 5 T G₂-5 रथानीक (for 'कात्') B₁-3 D₂ D₁ त जिघांसतमायात — °) B₁-3 D₂ D₁ पादवं विहस (D₂ 1 र) ज्ञणे — °) B T G₂-5 विवारयिषुर, D₂ 1 निवार, D₂ 1 विचार; D₂ 5 विदार (for दिधार) G₁ M पादवेय तदाचार्य

2 °) B₅ स निवार्य (for पिवन्निव) — °) K₅ विनिवृत्तान्, B₁ च्युताश्चरान्, B₂-3 D₂ D₁ S परि च्युतान्, D₂ *निपुन् (for वरातिगान्) D₂ द्रोणस्य स शरातिगान् — °) T G₂ सो (for सो) B₂ 5 5 D₂ 1 G₂ [s] अयद्वत्, D₂ 5 वर्पत (for वर्तत) Cd otes अमिद्रु K₅ D₂ D₁ सौदर्यान्, D₂ सौदर्यान् (for सोदर्यान्) — °) K₅ D₂ D₂-5 मोहयद् K₅ B D₂ D₁ D₂ T G₂-5 M₅-5 मोहयन्बलमायया (D₂ 5 लाववात्, M₅-5 मोजसा)

3 °) D₂ मृधे (for मृधे) — °) B (except B₁) D₂ D₁ पुन (for पर) — °) D₂ 5-5 नोदितास् (for चोदि) K₅ B₁-3 D₂ 5 पुत्रैस्तु, S पुत्रेण (for पुत्रैश्च) — °) B₂ D₂ 1 समतास् (for सर्वत)

4 °) B₂ 5 D₂ D₁ D₁ स सैस्तु संवृतो राजन्, D₂ S तैश्च (D₂ संवृत) सर्वतो भीम — °) S क्रीधेन प्रदह शिव — °) K₅ B₂ 4 D₂ D₁ 5 उद्यच्छन्स, D₂ 4 उद्यच्छस, D₂ उद्यच्छत, D₂ G₁ M उद्यम्य च (D₂ स), T G₂-5 उद्गच्छ स (for उदयच्छद्) — °) B D₂ D₁ सुचोरा, D₂ स घोरा, S शत्रुम्य (for घोरा ता) D₂ सिंहनादयन्, T G₂-5 सहसानवन् (T वत्) (for सिंहवद

दन्) — °) K₅ अवास्तुजत, G₁ M व्यपा (M₅-5 'वा) सृजघ (for अवा) — °) S K₁ 5 प्रामथद्, G₁ M₂ प्रमथन्, M₅-5 प्राथमद् (for प्रमथद्) K₅ D₂ 5 5 5 5 शत्रुपक्ष-विनाशि (K₅ D₂ 5 श) नीं, B₁ 2 ते सु (B₂ [orig] तेषु, [marg] ते सु) तान्प्रमथानय, B₂ D₂ D₁ ते सुतान्प्रम माथ च, B₁ स तान्प्रामथयद्वली; B₂ त्वत्पुत्रान्प्रमथयन्वली, D₂ ते सुता अमथयन्वली, D₂ 5 त्वत्सुतान्प्रामथयद्वली, T G₂-5 तान्मृतान्प्रा (G₂ 5 ता स तान्प्रा) र्थयन्वली

5 °) B₁-3 D₂ D₁ D₁ इन्द्राशनिर (for सेन्द्रा) — °) K₅ D₂-5 5 प्रवृद्धा (for प्रविद्धा) S K₁-5 सवृतानना, K₁ तु कृतात्मना, B₁ सुमहा, D₁ सुकरा, D₂ सा महा, D₁ सहिता, T G₂ 5 सयता, G₁ 5 5 M सशिता (for सहता) B₁-3 D₂ D₁ D₁ प्रहिता (B₂ [marg] प्रविद्धा, D₂ 1 प्रहता) महती गदा — After 5^{ab}, B₁-3 D₂ D₁ D₂ ins.

790* प्रामथ्यास्ता महाराज सैनिकास्तव सयुगे ।

[D₂ प्रामथ्य, D₂ 1 प्रमथ्य (for प्रामथ्यात्)]

— °) K₅ B D₂ D₁ D₂ 5 पूरयतीव (for 'यित्वेव') D₂ D₂ च (for [ह]व) T G₂-5 पूरयति दिशो दक्ष — °) M₁ 5 भीमस् (for भीमा) — °) D₂ त्रासयती च (for यामास)

6 °) B₁ अपतन्ती, D₂ पतन्ती ता (by transp) S तामापतली वेगेन — °) S₁ D₂ दृष्ट्वा तेजोभिरावृता, B₂ (marg, orig as in text) D₂ दृष्टितां — °) K₄ आद्रवस् (for प्राद्र) — °) D₂ 5 5 रवतो, D₂-5 रवतो (for नदन्तो) G₅ नदतो भैरव नृपान्

7 °) B₂ 5 5 D₂ 1 तु (for च) K₄ 5 B₁ 5 D₂

प्रापतन्मनुजास्तत्र रथेभ्यो रथिनस्तदा ॥ ७
 स तान्विद्राव्य कौन्तेयः संख्येऽभिमान्दुरासदः ।
 सुपर्ण इव वेगेन पक्षिराडत्यगाच्चमूम् ॥ ८
 तथा तं विप्रकुर्वाणं रथयूथपयूथपम् ।
 भारद्वाजो महाराज भीमसेनं समभ्ययात् ॥ ९
 द्रोणस्तु समरे भीमं वारयित्वा शरोर्मिभिः ।
 अकरोत्सहसा नादं पाण्डूनां भयमादधत् ॥ १०
 तद्युद्धमासीत्सुमहद्वोरं देवासुरोपमम् ।
 द्रोणस्य च महाराज भीमस्य च महात्मनः ॥ ११

यदा तु विशिखैस्तीक्ष्णैर्द्रोणचापविनिःसृतैः ।
 वध्यन्ते समरे वीराः शतशोऽथ सहस्रशः ॥ १२
 ततो रथादवपुत्य वेगमास्थाय पाण्डवः ।
 निमील्य नयने राजन्पदातिर्द्रोणमभ्ययात् ॥ १३
 यथा हि गोवृषो वर्षं प्रतिगृह्णाति लीलया ।
 तथा भीमो नरव्याघ्रः शरवर्षं समग्रहीत् ॥ १४
 स वध्यमानः समरे रथं द्रोणस्य मारिप ।
 ईषायां पाणिना गृह्य प्रचिक्षेप महाबलः ॥ १५
 द्रोणस्तु सत्त्वरो राजन्क्षिप्तो भीमेन संयुगे ।

D2-8 असह्य वै (for असंसह्यं) —^δ) K2 तथा (for तस्या) K5 संयुगे (for मारिप) — For 7^{ad}, S subst

791* सिंहनादमसह्यं हि श्रुत्वा भीमस्य संयुगे ।
 —^ο) S प्रापतश्च नरास्त्रस्ता —^d) K1 B1 5 Dn2 D3-8 M1 2 5 तथा (for तदा) — After 7, B (except B1) Do1 Dn1 D5 ins

792* ते हन्यमाना भीमेन गदाहस्तेन तावका ।
 प्राद्रवन्त रणे भीता व्याघ्रघाता मृगा इव ।
 [(L 2) Do1 Dn1 व्याघ्राघाता (for व्याघ्रघाता)]
 8 ^a) K5 एव (for स तान्) B1-8 Do1 वेगेन (for कौन्तेय) —^δ) K1 दुरासदा, B (except B1) Do1 Dn1 'सदा' (for 'सद') S सर्वानिव महारथ —^ο) B2 8 Do1 कौन्तेय (for वेगेन) —^d) S K2 8 D1 2 5 अन्वगाच्, K1 अनु, K5 Do1 Dn1 D2 4 6 अभ्य, B8 अभ्ययाच् (for अत्यगाच्)

9 ^a) B1 transp तथा and त S1 K B3 4 Dn D1 2 4-7 G1 M तु (for त) B2 च वि, D7 8 प्रति (for विप्र) —^δ) D5 यूथपान् —^{ad}) B4 transp भारद्वाजो and भीमसेन S1 समाद्रवत् (for समभ्ययात्)

10 ^a) D2 4 5 7 8 भीम तु समरे द्रोणो —^δ) S पीडयित्वा (for वार) —^ο) G1 M1 2 प्रणदत महानाद, M8-5 अकरोत्सुमहा —^d) M8-5 परेपाम् (for पाण्डूनां) B1-8 Do1 Dn1 भयवर्धन, D2 8 5 6 भयमादधन्, T G2-5 M8-5 आदधन्नय (by transp) G1 M1 2 भयमादधत बले

11 ^a) B2 8 Do1 Dn1 ततस्त्रयोर्महद्युद्ध, G1 M महादासीद्य तद्युद्ध —^δ) G1 M1 2 तुमुल रोमहर्षण —^{ad}) Dn2 om (hapl) महाराज भीमस्य च B1 8 Do1 Dn1

महाबाहोर् (for 'राज') D5 भीमसेनस्य पश्यत

12 ^a) K5 B2 यथा (for यदा) K5 च (for तु) —^δ) S1 विनिर्गतै, B1 2 Do1 Dn1 वरातिगै, B8 G1 M1 2 परिच्युतै, B4 च्युतै शरै (for 'विनि सृतै') —^ο) S K1-8 B1-8 Dn1 D1 2 7 8 वध्यते समरे (B1 8 स रणे, B2 स रणे) वीर, G1 M अहन्यत रणे वीर

13 ^a) B4 तदा (for ततो) —^δ) S मध्यम (for पाण्डव) —^ο) D1 न्यमील्य (for नि) —^d) D5 अभ्यगात् (for 'यात्') — After 13, Bom ed ins

793* असे शिरो भीमसेन करो कृत्वोरसि स्थिरौ ।
 वेगमास्थाय बलवान्मनोनिलगद्वरमाम् ।

14 ^a) D7 8 तथा (for यथा) T G3 4 च (for हि) —^ο) B1 वीरो (for भीमो) B1-8 Do1 S महा राज (for नरव्याघ्र) —^d) K5 तमग्रहीत्, B1-8 Do1 तदग्र (for समग्र)

15 ^ο) B1-8 5 ईषाया B1 8 Do1 [आ]दाय (for गृह्य) —^d) M8 4 च मारिप (for महाबल)

16 ^a) S2 Do1 Dn1 D2 समरे, T G2-5 सहसा (for सत्त्वरो) G1 M द्रोणस्य सत्त्वरो राजन् — After 16^{ad}, K4 B1-8 Dn2 D1 8 5 S ins

794* दृश्यते तावकैर्योर्ध्वैस्त्रयोःकुललोचनै ।

परिरयज्य रथ तूष्णं द्रोणो भग्नं महीतले ।

[(L 1) S दृष्टो (for दृश्यते) K4 D1 मैथेर्, G1 M योथेर् (for योथेर्) — D1 om line 2 — (L 2) T G3 4 परिहृत्य (for 'त्यज्य') G1 M1 2 रणे (for रथ) K4 B1-8 Do transp तूष्णं and द्रोणो S द्रोणश्च (for तूष्णं) B1-8 द्रोणो तस्मात्, S चूर्णय न (for द्रोणो भग्न)]

रथमन्यं समास्थाय व्यूहद्वारमुपाययौ ॥ १६
तस्मिन्क्षणे तस्य यन्ता तूर्णमश्वानचोदयत् ।
भीमसेनस्य कौरव्य तदद्भुतमिवामवत् ॥ १७
ततः स्वरथमास्थाय भीमसेनो महाबलः ।
अभ्यवर्तत वेगेन तव पुत्रस्य वाहिनीम् ॥ १८
स मृद्भस्त्रत्रियानाजौ वातो वृक्षानिवोद्धतः ।
अगच्छद्धारयन्सेनां सिन्धुवेगो नगानिव ॥ १९
भोजानीकं समासाद्य हार्दिक्येनाभिरक्षितम् ।

प्रमथ्य बहुधा राजन्भीमसेनः समभ्ययात् ॥ २०
संत्रासयन्ननीकानि तलशब्देन मारिष ।
अजयत्सर्वसैन्यानि शार्दूल इव गोवृषान् ॥ २१
भोजानीकमतिक्रम्य काञ्चोजानां च वाहिनीम् ।
तथा म्लेच्छगणांश्चान्यान्वहूयुद्धविशारदान् ॥ २२
सात्यकिं चापि संप्रेक्ष्य युध्यमानं नरर्षभम् ।
रथेन यत्तः कौन्तेयो वेगेन प्रययौ तदा ॥ २३
भीमसेनो महाराज द्रष्टुकामो धनंजयम् ।

C 7 524
B 7. 115
K 7 128

— °) Gs अन्यत् (for अन्यं) § K Dns D1 2 4-7 Gs
समारुह्य (for 'स्थाय) — Gs om (hapl) 16⁴-18^a.
— °) B1 2 D1 2 5 7 8 T Gs 2 5 अयाययौ, B1 समभ्य
यात्, B1 Dns Ds 6 समाययौ, Dci Dni Ms-6 अयो
ययौ (for उपाययौ) — After 16, Dni Bom ed
ins

795* पराङ्मुखं तथा यातं भद्रोत्साहं गुरुं तदा ।
गत्वा वेगेन त भीमो ध्रुव गृह्य रथस्य तु ।
तमप्यतिरर्थं भीमश्चिक्षेप मृशरोपित ।
एवमर्था रथा सिता गुरोर्भीमेन लीलया ।
द्रोणोऽपि तु निमेषेण पुन स्वरथमास्थितः । [5]

[(L 1) Bom ed तमायां तथा वृद्धा (for the prior
half) — (L 2) Bom ed वेगात्पुनर् (for वेगेन त)
— (L 4) Bom ed भीमसेनेन लीलया (for the post
half) — (L 5) Bom ed व्यहृष्यत निमेषेण (for the
prior half)]

17 Gs om 17 (of v l 16) — °) B (except
B1) तु सयत्, Dci Dni [s]य संयत्, T Gs [s]पि
यत्वास्, G1 M [s]य यत्ता तु, Gs [s]पि यत्ता तु, Gs
[s]प्ययत्ता त (for तस्य यन्ता) — °) M1 द्रोणम् (for
तूर्णम्) Ds 2-8 अनोदयत् (for अघो) — °) Ks
B D4 कौरव्यस् (for रथ)

18 Gs om 18^a (of v l 16) — °) K1 सु,
Dns स (for स्व) — °) G1 M महारथ (for 'वल)
— °) B Dci Dn 8 अभ्यवर्तत (for 'वर्तत) — °)
Ds transp तव and पुत्रस्य

19 °) B1 संमृद्भस्त्र (for स मृ) — °) K1 [उ]
द्धत, Ms 2 5 (inf lsn as in text) [उ]द्धतान् (for
[उ]द्धत) — °) B1 D1 अगच्छद्, Ds अगाध (for
अगच्छद्) B1 धारयन् (for दार) B2 सैन्य (for
सेना) D1 3 आ (Ds अ) गच्छद्दृष्टिसेनां तु — °) Ds 6

सिंहवेग इवोद्धदन् Cd otes नगान्

20 B1 om (hapl) 20-21 — °) § K1-1 D1
गजानीक, Ms 2 5 (inf lsn as in text) राजा* (for
भोजा) — °) D1 7 हार्दिकेन B1 तु, G1 [अ]पि
(for [अ]भि) — °) B (B1 om) Dci Dni प्रमथ्य
तरसा वीरस्य — °) Dns Ds 6 समभ्ययात्, T Gs-5
समभ्ययात् (for 'यात्) B (B1 om) Dci Dni तद-
प्यतियलोलमयात्

21 B1 om 21 (of v l 20) — °) §s सतापयन्;
Ks B1 Dni Gs स (Dni त) त्रासयन्, Ds 5 स आ-
(Ds संत्रा) मयन्, G1 M 2 स लोलयन् (for सत्रा
सयन्) — °) Ks B (B1 om) Dci Dni T Gs-5
Ms-5 पादव, G1 M 2 वीर्यवान् (for मारिष) — °)
B1-8 Dci Dni अर्जयन् (B1 'त्) (for अजयत्) T
Gs-5 अजयत्सर्वत सैन्य — °) B1 5 Ds गोवृष, S
गोकुल (for गोवृषान्)

22 °) Ds अतीकृत्य (for अतिक्रम्य) — °) § Ks
कांभोजानां, B1 2 5 Dci Dni दरदानी (for काम्पो-
जानी) §s अनीकिनीं (for च वाहिनीम्) — °) Ks
सर्वान्, B1 2 5 Dci Dni T Gs-5 Ms-5 अन्यान्, G1
M 2 सैन्य (for चान्यान्) Dns Ds 6 तथा म्लेच्छ
गणानां च — °) S प्रययौ स्वरथान्वित

23 °) B Dci Dns 8 चैव (for चापि) — °) Ds
युयुधानं (for युध्यमानं) B Dci Dns Ds 6 S महारथ,
Ds 8 नरर्षभ (for 'र्षभम्) — Ms 4 om (hapl)
23^a-25^b — °) § K1-2 Ds यातं, Ds यात, T
Gs 4 यत्त (for यत्त) Ks कौरव्यो (for कौन्तेयो)
G1 M 2 सा (Ms स) त्वेन सह कौन्तेयो — °) B1 8
Dci Dni ततः; Ds तथा (for तदा)

24 Ms 4 om 24 (of v l 23) — °) G1 M 2
अर्जुनार्थ (for भीमसेनो) — °) Gs वीरास्, Ms यौ

अतीत्य समरे योधांस्तावकान्पाण्डुनन्दनः ॥ २४
 सोऽपश्यदर्जुनं तत्र युध्यमानं नरर्षभम् ।
 सैन्धवस्य वधार्थं हि पराक्रान्तं पराक्रमी ॥ २५
 अर्जुनं तत्र दृष्ट्वाथ चुक्रोश महतो रवान् ।
 तं तु तस्य महानादं पार्थः शुश्राव नर्दतः ॥ २६
 ततः पार्थो महानादं मुञ्चन्वै माधवश्च ह ।
 अभ्ययातां महाराज नर्दन्तौ गोवृषाविव ॥ २७
 वासुदेवार्जुनौ श्रुत्वा निनादं तस्य शुष्मिणः ।
 पुनः पुनः प्रणदतां दिदृक्षन्तौ वृकोदरम् ॥ २८
 भीमसेनरवं श्रुत्वा फल्गुनस्य च धन्विनः ।

अग्रीयत महाराज धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः ॥ २९
 विशोकश्चाभवद्राजा श्रुत्वा तं निनदं महत् ।
 धनंजयस्य च रणे जयमाशास्तवान्विभुः ॥ ३०
 तथा तु नर्दमाने वै भीमसेने रणोत्कटे ।
 स्मितं कृत्वा महाबाहुर्धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः ॥ ३१
 हृदतं मनसा ग्राह ध्यात्वा धर्मभृतां वरः ।
 दत्ता भीम त्वया संवित्कृतं गुरुवचस्तथा ॥ ३२
 न हि तेषां जयो युद्धे येषां द्वेष्टासि पाण्डव ।
 दिष्ट्या जीवति संग्रामे सव्यसाची धनंजयः ॥ ३३
 दिष्ट्या च कुशली वीरः सात्यकिः सत्यविक्रमः ।

धास् (for योधास्) G₁ M₁ २ समतीत्य रणे यौ (G₁ यो) धास्

25 M₈ ४ om 25^{ab} (of v l 23) —^b) B D₀₁ D₀₁ S (M₈ ४ om) महारथ (for नरर्षभम्) —^c) S वधार्थाय (for 'र्थं हि)

26 ^a) K₅ च, B₁ ५ S तु, D₈ laouna (for [अ]थ) B₁-३ D₀₁ तं दृष्ट्वा पुरुषव्याघ्रश्च — After 26^{ab}, B D₀₁ D₀₁ D₈ ins

796* प्रावृङ्गाले महाराज नर्दन्निव बलाहकः ।

[D₈ महाबल (for बलाहक)]

—^c) D₄ ५ ७ ८ तत्र (for तं तु) G₈ om नाद B₁ ५ तं तस्य सुमहानाद, B₂-४ D₀₁ D₀₁ तं तस्य निनदं घोर —^d) K₁ पार्था S K₁-३ D₁ नदित (K₁ ता), D₁ मर्दन (for नर्दत) D₀₁ पार्थ श्रुत्वा त्वनादत — After 26, B₁-३ D₀₁ D₀₁ D₈ ins

797* वासुदेवश्च कौरव्य भीमसेनस्य सयुगे ।

27 B₁-३ ५ D₀₁ D₀₁ D₈ transp 27 and 28 —^a) S₁ (marg, before corr as in text) भीमो (for पार्थो) —^b) D₂ M₈-३ असुंचन् (for मुञ्चन्वै) D₂ हि (for ह) —^c) D₈ अभ्ययाश्च (for 'याता') B तदा (T तथा) राजन् (for महाराज) —^d) B₈ नर्दतौ, D₀₁ नर्दतौ; D₄ गर्जतौ, D₈ नर्दतौ, T G₁ २ ३ ५ M गर्जतौ (for नर्दन्तौ) S₁ K₁-४ D₁ नर्दता (K₁ नदित) विव गोवृषौ, G₈ गर्जतौ सिंहपुत्रिव (sic)

28 B₁ om. 28 G₈ ४ om 28^{ab} B₁-३ ५ D₀₁ D₀₁ D₈ transp 27 and 28 —^a) D₄ वा * * * र्जुनौ B (B₁ om.) D₀₁ D₀₁ तो श्रुत्वा (B₁ श्रुत्वा च) युगपद्गौ — D₁ om (hapl) 28^a-29^a —^b) K₁ ४ ५ B

(B₁ om) D₀₁ D₀₁ D₈ ५ ७ ८ निनद (for निनाद) D₀₁ D₈ ६ तत्र (for तस्य) S (G₈ ४ om) नाद तस्याभिगर्जत —^c) D₈ om the first पुन K₅ B (B₁ om) D₀₁ D₈ प्राणदता, T G₈-५ प्रणदतो (for प्रणदता) S K₁-४ D₁ ततः प्रणेदतुर्हृष्टौ (S₁ तुस्तौ च) —^d) K₄ दिदृक्षे तु; T 'क्षूस्ते, G₁-३ ५ M क्षू तं, G₁ 'क्षुस्त (for 'क्षन्तौ)

29 D₄ om. 29^a (of v l 28) —^a) M₁ २ रवाञ्च (for रवं) —^b) N (except S K₁ २) फाल्गुनस्य —^c) S₁ K₁ २ महाराजो, G₁ M तदा राजन् (for महा राज) —^d) D₁ ५ ७ ८ धर्मराजो (for 'पुत्रो)

30 B₁ T G₈ ४ om (hapl) 30-31 —^a) G₈ M₈-५ राजञ्च (for राजा) —^b) B₂-३ D₀₁ D₀₁ तयो, D₈ मुहुः, Cd महत् (as in text) —^c) B₈ D₀₁ G₁ २ ३ M समरे (for च रणे) —^d) D₈ ६ बाष्पा सयन् (for 'क्षवान्) K₅ G₁ M₁ ३ प्रभु, D₀₁ D₈ ६ विभो (for विभु) M₈-५ जयमाशास्त पाण्डव

31 B₁ T G₈ ४ om 31 (of v l 30) —^a) S₁ K₁-४ वर्धमाने (K₁ 'नो), D₁ नर्दमानो (for 'माने) —^b) B₂-३ D₀₁ D₂ G₈ ५ मदोत्कटे (for रणो)

32 ^a) K₄ प्राप्य, G₁ M₁ ३ त्वाह (for ग्राह) —^b) S₁ धर्मविदा (for 'भृता) — Before 32^{cd}, G₁ M₁ २ ins युधिष्ठिर —^c) K₄ D₁ २-१ दत्त्वा (for दत्ता) D₈ सर्व; Cd संवित् (as in text) S उक्तेन सविर्द भीम —^d) K₅ च तत्, D₁ T G₈-५ M₁ ३-३ स्वया, G₁ M₂ तदा (for तथा)

33 ^a) D₈ ६ निहता कौरवा युद्धे —^b) D₀₁ D₁ ५ पाण्डव, D₈ फाल्गुन (for पाण्डव) —^c) D₁ M₈ जीवमि (for 'ति) —^d) K₁ om from सव्य up to

कालकेयसहस्राणि चतुर्दश महारणे ।
 योज्ज्वलीद्भुजवीर्येण दिष्ट्वा पार्थः स जीवति ॥ ३९
 गन्धर्वराजं बलिनं दुर्योधनकृतेन वै ।
 जितवान्योज्ज्वलीर्येण दिष्ट्वा पार्थः स जीयति ॥ ४०
 किरीटमाली बलवाञ्च्चेताश्चः कृष्णसारथिः ।
 मम प्रियश्च सततं दिष्ट्वा जीयति फल्गुनः ॥ ४१
 पुत्रशोकाभिसंतप्तश्चिकीर्षुः कर्म दुष्करम् ।
 जयद्रथगधान्वेपी प्रतिज्ञां कृतवान्हि यः ।
 कश्चित्स सैन्यवं संख्ये हनिष्यति धनंजयः ॥ ४२

43 B₈ reads 43^a-45^b on marg — ^a) K₁ : D₁
कश्चिद् (for कश्चिद्) S₂ B₄ D₂ वीर्ण ; D₄ तीर्ण
(for तीर्ण) S₂ B₄ D₂ : प्रतिज्ञा द्वि, K₁ : प्रतिज्ञं वा ;

अतीत्य समरे योधांस्तावकान्पाण्डुनन्दनः ॥ २४
 सोऽपश्यदर्जुनं तत्र युध्यमानं नरर्षभम् ।
 सैन्धवस्य वधार्थं हि पराक्रान्तं पराक्रमी ॥ २५
 अर्जुनं तत्र दृष्ट्वाथ चुक्रोश महतो रवान् ।
 तं तु तस्य महानादं पार्थः शुश्राव नर्दतः ॥ २६
 ततः पार्थो महानादं मुञ्चन्वै माधवश्च ह ।
 अभ्ययातां महाराज नर्दन्तौ गोवृषाविव ॥ २७
 वासुदेवार्जुनौ श्रुत्वा निनादं तस्य शुष्मिणः ।
 पुनः पुनः प्रणदतां दिदृक्षन्तौ वृकोदरम् ॥ २८
 भीमसेनरवं श्रुत्वा फल्गुनस्य च धन्विनः ।

अग्रीयत महाराज धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः ॥ २९
 विशोकश्चाभवद्राजा श्रुत्वा तं निनदं महत् ।
 धनंजयस्य च रणे जयमाशास्तवान्विभुः ॥ ३०
 तथा तु नर्दमाने वै भीमसेने रणोत्कटे ।
 स्मितं कृत्वा महाबाहुर्धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः ॥ ३१
 हृद्गतं मनसा प्राह ध्यात्वा धर्ममृतां वरः ।
 दत्ता भीम त्वया संवित्कृतं गुरुवचस्तथा ॥ ३२
 न हि तेषां जयो युद्धे येषां द्वेष्टासि पाण्डव ।
 दिष्ट्या जीयति संग्रामे सव्यसाची धनंजयः ॥ ३३
 दिष्ट्या च कुशली वीरः सात्यकिः सत्यविक्रमः ।

धास् (for योधांस) G₁ M₁ 2 समतीत्य रणे यौ (G₁ यो) धास्

25 M₈ 4 om 25^{ab} (of v l 23) —^b) B D₀₁ D₀₁ S (M₈ 4 om) महाराज (for नरर्षभम्) —^c) S वधार्थाय (for 'र्थं हि)

26 ^a) K₅ च, B₁ 5 S तु, D₈ lacuna (for [अ] थ) B₁-3 D₀₁ तं दृष्ट्वा पुरुषन्याग्रश्च — After 26^{ab}, B D₀₁ D₀₁ D₈ ins

796* प्रावृङ्गाले महाराज नर्दन्निव वलाहक ।

[D₈ महाबल (for वलाहक)]

—^c) D₄ 5 7 8 तत्र (for तं तु) G₈ om नादं B₁ 5 तं तस्य सुमहानादं, B₂-4 D₀₁ D₀₁ त तस्य निनदं घोर —^d) K₁ पार्था S K₁-3 D₁ नंदित (K₁ ता), D₂ मर्दन (for नर्दत) D₀₁ पार्थ श्रुत्वा त्वनादत् — After 26, B₁-3 D₀₁ D₀₁ D₈ ins

797* वासुदेवश्च कौरव्य भीमसेनस्य सयुगे ।

27 B₁-3 5 D₀₁ D₀₁ D₈ transp 27 and 28 —^a) S₁ (marg, before corr as in text) भीमो (for पार्थो) —^b) D₂ M₈-5 अमुचन् (for सुञ्चन्वै) D₂ हि (for ह) —^c) D₈ अभ्ययाश्च (for 'यातां) S तदा (T तथा) राजन् (for महाराज) —^d) B₅ नर्दतौ, D₀₁ नर्दतौ, D₄ गर्जतौ, D₈ नर्दतौ, T G₁ 2 4 5 M गर्जतौ (for नर्दन्तौ) S₂ K₁-4 D₁ नर्दता (K₁ नंदिता) विव गोवृषौ, G₈ गर्जतौ सिंहपुंवि (sio)

28 B₁ om. 28 G₈ 4 om. 28^{ab} B₁-3 5 D₀₁ D₀₁ D₈ transp 27 and 28 —^a) D₄ वा *** जुनौ B (B₁ om.) D₀₁ D₀₁ तौ श्रुत्वा (B₅ श्रुत्वा च) युगपद्भी- रौ — D₄ om (hapl.) 28^b-29^a —^b) K₂ 4 5 B

(B₁ om) D₀₁ D₀₁ D₂ 5 7 8 निनद (for निनाद) D₀₁ D₈ 5 तत्र (for तस्य) S (G₂ 4 om) नाद तस्याभिगर्जत —^c) D₈ om the first पुन K₅ B (B₁ om) D₀₁ D₈ प्राणदता, T G₂-5 प्रणदतो (for प्रणदता) S K₁-4 D₁ ततः प्रणदतुर्दृष्टौ (S₁ 'तुष्टौ च) —^d) K₄ विदृक्षे तु, T 'क्षुस्ते, G₁-3 5 M 'क्षु तं, G₄ 'क्षुस्ते (for 'क्षन्तौ)

29 D₄ om. 29^a (of v l 28) —^a) M₁ 3 रवाञ्च (for रवं) —^b) N (except S K₁ 3) फाल्गुनस्य —^c) S₁ K₁ 3 महाराजो, G₁ M तदा राजन् (for महा राज) —^d) D₄ 5 7 8 धर्मराजो (for 'पुत्रो)

30 B₁ T G₈ 4 om (hapl) 30-31 —^a) G₅ M₈-5 राजञ्च (for राजा) —^b) B₈-5 D₀₁ D₀₁ तयो, D₈ सुहृ, Cd महत् (as in text) —^c) B₅ D₀₁ G₁ 2 5 M समरे (for च रणे) —^d) D₈ 5 आशा सयन् (for 'स्तवान्) K₅ G₁ M₁ 3 प्रसु, D₀₁ D₈ 5 विभो (for विसु) M₈-5 जयमाशास्त पाण्डव

31 B₁ T G₈ 4 om 31 (of v l 30) —^a) S₁ K₁-4 वर्धमाने (K₁ 'नो), D₁ नर्दमानो (for 'माने) —^b) B₂-5 D₀₁ D₂ G₂ 5 मदोत्कटे (for रणो)

32 ^a) K₄ प्राप्य, G₁ M₁ 3 त्वाह (for प्राह) —^b) S₁ धर्मविदा (for 'मृता) — Before 32^{ab}, G₁ M₁ 3 ins युधिष्ठिर —^c) K₄ D₁ 5-7 दत्त्वा (for दत्ता) D₈ सर्व, Cd संविद् (as in text) S उक्तेन संविद् भीम —^d) K₅ च तत्, D₅ T G₂-5 M₁ 3-5 त्वया, G₁ M₂ तदा (for तथा)

33 ^a) D₈ 5 निहता कौरवा युद्धे —^b) D₀₁ D₁ 5 पाण्डव, D₅ फाल्गुन (for पाण्डव) —^c) D₄ M₂ जीवसि (for 'ति). —^d) K₄ om from सव्य up to

दिष्ट्वा शृणोमि गर्जन्तौ वासुदेवधनंजयौ ॥ ३४
 येन शक्रं रणे जित्वा तर्पितो ह्यववाहनः ।
 स हन्ता द्विपतां संख्ये दिष्ट्वा जीवति फल्गुनः ॥ ३५
 यस्य बाहुवलं सर्वे धयमाश्रित्य जीविताः ।
 स हन्ता रिपुमैत्र्यानां दिष्ट्वा जीवति फल्गुनः ॥ ३६
 निवातकवचा येन देवैरपि सुदुर्जयाः ।
 निर्जिता रथिनैकेन दिष्ट्वा पार्थः स जीवति ॥ ३७
 कौरवान्संहितान्सर्वान्गोप्रहार्थं समागतान् ।
 योऽजयन्मत्स्यनगरे दिष्ट्वा पार्थः स जीवति ॥ ३८

कालकेयसहस्राणि चतुर्दश महारणे ।
 योज्वधीद्भुजवीर्येण दिष्ट्वा पार्थः स जीवति ॥ ३९
 गन्धर्वराजं बलिनं दुर्योधनकृतेन वै ।
 जितवान्योऽश्ववीर्येण दिष्ट्वा पार्थः स जीवति ॥ ४०
 किरीटमाली बलवाञ्छ्वेताथः कृष्णसारथिः ।
 मम प्रियश्च सततं दिष्ट्वा जीवति फल्गुनः ॥ ४१
 पुत्रशोकामिसंतप्तश्चिकीर्षुः कर्म दुष्करम् ।
 जयद्रथमधान्वेपी प्रतिज्ञां कृतवान्हि यः ।
 कश्चित्स सैन्यध्वं संख्ये हनिष्यति धनंजयः ॥ ४२

C 7 32
B 7 12
K. 7 12

दिष्ट्वा (in 34°) Ms धनंजय

34 Ks om up to दिष्ट्वा (cf v l 33) —^b
 T G2-4 सात्वत, Ms-s सत्यक (for सात्यकि) —^c
 G1 M युद्धेभि (for शृणोमि)

35 S K1-4 D1 om (hapl) 35^{ad} —^c Ds s
 सहर्वा, D1 s सहवा (for स हन्ता) D1 s द्विपत
 (for 'तां) G1 s संखे, M संखे (for संख्ये) —^d
 N (S K1-4 D1 om) फाल्गुन

36 Ds om (hapl) 36 —^a S K1-4 D1 सख्य;
 Ks युद्धे (for सर्वे) —^b S जीवाम् सश्रिता वयं
 —Ks repeats 36^{ad} after 37 —^c Dns Ds s सहर्वा,
 Ds यो हता (for स हन्ता) Ds T Gs-s सर्वे (for
 रिपु) Gs स हता द्विपता संखे —^d Ss फल्गुन,
 Ks s (first time) s B D (except Ds, D1 om) फाल्गुन
 (D2 न) Ks (second time) दिष्ट्वा पार्थ स जीवति

37 Ds om 37^a-41^b —^b T G2-s दुरासदा (for
 सुदुर्जया) —^c B Ds Dn1 धनुषा (for रथिना)
 K4 D1 येन (for 'एकेन) —^d Dns जीवति (for
 जीवति) —Ks G1 M read 40 after 37, while Ks
 repeats 36^{ad} after it

38 Ds om. 38 (of v l 37) Ss K1 s Ds s om
 (hapl) 38 Ks om (hapl.) 38-39 —^a M1 s
 समरे कौरवान्सर्वान् —^b Ss Ks s Dns D1 s s गो
 प्रहार्थं, S गोघनार्थं (for गोप्रहार्थं) G1 M1 s समा
 हितान् (for 'गतान्) —^c T Gs योषयन् (for योऽ
 जयन्)

39 Ks Ds om. 39 (of v l 38, 37) B1 T Gs s
 om (hapl.) 39-40. Ss K1 s D1 transp 39 and
 40 —^a Ss कालीपीक, Ss K (Ks om) D1 s s

का (D2 क)लिकेय, D1 कार्तिकेय (for कालकेय) — For
 39^{ad}, S (T Gs s om) subst

798* कालकेयान्महेष्वासान्सहस्राणि चतुर्दश ।

—^a Ss K1 s s हतानि येन समरे, G1 M1 s निम्नमि
 मितमात्रेण, Gs s Ms-s योषयित्से (Gs मि)पमात्रेण

40 B1 Ds T Gs s om 40 (cf v l 37, 39) B1
 om. 40-41 Ss K1 s D1 transp. 39 and 40 Ks
 G1 M read 40 after 37 —^a K2 गंधर्वराजानं
 (hypermetria) —^b Ds कृते तु (for 'कृतेन) D1
 G1 M च (for वै) —^c Ds s G1 M अख (for
 योऽख) Gs s वेगेन (for वीर्येण)

41 Ds om 41^{ad} (of v l 37) B1 Ms-s om 41
 (for B1, cf v l 40) —^a Ks T G2-s भगवान्
 (for बल) —^b Ds स मे (for मम) S
 (Ms-s om) यो नित्य (for सतत) —^d Gs om
 द्वा जीवति फल्गु Ds जीवति Ss फल्गुन, Ks-s
 B (B1 om) Ds Dn D1 s s फाल्गुन, T Gs-s
 पांढव (for फल्गुन) Ds दिष्ट्वा पार्थ स जीवति

42 S K1 चिकीर्षं, B Ds Dn Ds G1 M चिकी
 र्षं (for चिकीर्षु) Ds s दुस्तरं (for दुष्करम्) —^c
 T G2-s शयान्वेपी (for वषा) —^d T G2-s Ms-s
 च, G1 M1 s तु (for हि) S K D (except Ds
 Dn1 Ds) स (for य) —^e K1 s D1 s कश्चित् (for
 कश्चित्) Ds च (for स) B1 S सैन्यक (for स
 सैन्यध्वं) B1 युद्धे, G1 s M संखे; Gs संखे (for संख्ये)
 —^f S पात (Gs M1 s पात)यिष्यति फल्गुन

43 Bs reads 43^a-45^b on marg —^a K1 s D1
 कश्चित् (for कश्चित्) Ss B4 D2 तीर्ण; D1 तीर्ण
 (for तीर्ण) Ss B4 D2 s प्रतिज्ञां हि, K1 s प्रतिज्ञं वा;

अतीत्य समरे योधांस्तावकान्पाण्डुनन्दनः ॥ २४
 सोऽपश्यदर्जुनं तत्र युध्यमानं नरर्षभम् ।
 सैन्धवस्य वधार्थं हि पराक्रान्तं पराक्रमी ॥ २५
 अर्जुनं तत्र दृष्ट्वा चक्रोऽश महतो रथान् ।
 तं तु तस्य महानादं पार्थः शुश्राव नर्दतः ॥ २६
 ततः पार्थो महानादं मुञ्चन्वै माधवश्च ह ।
 अभ्ययातां महाराज नर्दन्तौ गोवृषाविव ॥ २७
 वासुदेवार्जुनौ श्रुत्वा निनादं तस्य शुष्मिणः ।
 पुनः पुनः प्रणदतां दिदृक्षन्तौ वृकोदरम् ॥ २८
 भीमसेनरवं श्रुत्वा फल्गुनस्य च धन्विनः ।

अग्रीयत महाराज धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः ॥ २९
 विशोकश्चाभवद्राजा श्रुत्वा तं निनदं महत् ।
 धनंजयस्य च रणे जयमाशास्तवान्विभुः ॥ ३०
 तथा तु नर्दमाने वै भीमसेने रणोत्कटे ।
 स्मितं कृत्वा महाबाहुर्धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः ॥ ३१
 हृदयं मनसा ग्राह ध्यात्वा धर्मभृतां वरः ।
 दत्ता भीम त्वया संवित्कृतं गुरुवचस्तथा ॥ ३२
 न हि तेषां जयो युद्धे येषां द्वेष्टासि पाण्डव ।
 दिष्ट्या जीवति संग्रामे सव्यसाची धनंजयः ॥ ३३
 दिष्ट्या च कुशली वीरः सात्यकिः सत्यविक्रमः ।

धास् (for योधास्) G₁ M₁ 2 समतीत्य रणे यौ (G₁ यो) धास्

25 Ms 4 om 25^{ab} (cf. v 1 23) —^b) B Do₁ Dn₁ S (Ms 4 om) महारथं (for नरर्षभम्) —^c) S वधार्थाय (for 'र्थं हि)

26 ^a) K₅ च, B₄ s S तु, D₈ lacuna (for [अ] थ) B₁-8 Do₁ तं दृष्ट्वा पुरुषव्याघ्रश्च — After 26^{ab}, B Do₁ Dn₁ D₈ ins

796* प्रावृङ्गाले महाराज नर्दन्निव बलाहक ।

[D₈ महाबल (for बलाहक)]

—^c) D₄ s 7 s तत्र (for तं तु) G₈ om नादं B₁ s तं तस्य सुमहानादं, B₂-4 Do₁ Dn₁ तं तस्य निनदं घोरे —^d) K₁ पार्था S K₁-8 D₁ नदित (K₁ ता), D₄ मर्दन (for नर्दत) Dn₁ पार्थ श्रुत्वा त्वनादत — After 26, B₁-8 Do₁ Dn₁ D₈ ins

797* वासुदेवश्च कौरव्य भीमसेनस्य सयुगे ।

27 B₁-8 s Do₁ Dn₁ D₈ transp 27 and 28 —^a) S₁ (marg, before corr as in text) भीमो (for पार्थो) —^b) D₂ Ms-5 अयुंचन् (for मुञ्चन्वै) D₂ हि (for ह) —^c) D₈ अभ्ययांश्च (for याता) S तदा (T तथा) राजन् (for महाराज) —^d) B₅ नर्दतौ, Dn₁ नर्दतौ, D₄ गर्जतौ, D₅ नर्दतौ, T G₁ s 4 s M गर्जतौ (for नर्दन्तौ) S₂ K₁-4 D₁ नर्दता (K₄ नदिता) विव गोवृषी, G₈ गर्जतौ सिंहपुत्रिव (sic)

28 B₄ om. 28 G₈ s om. 28^{ab} B₁-8 s Do₁ Dn₁ D₈ transp 27 and 28 —^a) D₄ वा *** र्जुनौ B (B₄ om.) Do₁ Dn₁ तौ श्रुत्वा (B₅ श्रुत्वा च) युगपदी-रौ — D₄ om (hapl) 28^b-29^a —^b) K₂ s B

(B₁ om) Do₁ Dn₁ D₂ s 7 s निनद (for निनाद) Dn₂ D₈ s तत्र (for तस्य) S (G₂ s om) नाद तस्याभिर्गर्जत —^c) D₈ om the first पुन K₅ B (B₄ om) Dn D₈ प्राणदता, T G₂-5 प्रणदते (for प्रणदता) S K₁-4 D₁ तत् प्रणेदतुर्हृष्टौ (S₁ तुल्यौ च) —^d) K₄ दिदृक्षे तु; T 'क्षुल्लं', G₁-8 s M 'भू तं', G₄ 'क्षुल्लं' (for 'क्षन्तौ')

29 D₄ om. 29^a (cf v 1. 28) —^a) M₁ s रथाश्च (for रवं) —^b) N (except S K₁ s) फाल्गुनस्य —^c) S₁ K₁ s महाराजो, G₁ M तदा राजन् (for महा राज) —^d) D₄ s 7 s धर्मराजो (for 'पुत्रो')

30 B₁ T G₈ s om. (hapl) 30-31 —^a) G₈ Ms-5 राजव् (for राजा) —^b) B₃-5 Do₁ Dn₁ तयो, D₈ मुहु, Cd महत् (as in text) —^c) B₅ Dn₂ G₁ s s M समरे (for च रणे) —^d) D₈ s आशा सयन् (for 'स्तवान्') K₅ G₁ M₁ s प्रसु, Dn₂ D₈ s विभो (for विभु) Ms-5 जयमाशास्त पाण्डव

31 B₁ T G₈ s om 31 (cf v 1 30) —^a) S₁ K₁-4 वर्धमाने (K₁ 'नो'), D₄ नर्दमानो (for 'माने'), —^b) B₂-5 Do₁ D₂ G₂ s मदोत्कटे (for रणो')

32 ^a) K₄ प्राप्य, G₁ M₁ s स्वाह (for प्राह) —^b) S₁ धर्मविवा (for 'भृता) — Before 32^{ad}, G₁ M₁ s ins युधिष्ठिर —^c) K₄ D₁ s-7 दत्त्वा (for दत्ता) D₈ सर्व, Cd संविद (as in text) S उक्तेन संविद भीम —^d) K₅ च तत्, D₅ T G₂-5 M₁ s-5 स्वया, G₁ M₂ तदा (for तथा)

33 ^a) D₈ s निहता कौरवा युद्धे —^b) Dn₁ D₁ s पाण्डव, D₈ फाल्गुन (for पाण्डव) —^c) D₄ M₂ जीवसि (for 'ति') —^d) K₄ om from सव्य up to

दिष्ट्या शृणोमि गर्जन्तौ वासुदेवधनंजयौ ॥ ३४
 येन शक्रं रणे जित्वा तर्पितो हव्यवाहनः ।
 स हन्ता द्विपतां संख्ये दिष्ट्या जीवति फल्गुनः ॥ ३५
 यस्य बाहुबलं सर्वे वयमाश्रित्य जीविताः ।
 स हन्ता रिपुसैन्यानां दिष्ट्या जीवति फल्गुनः ॥ ३६
 निवातकवचा येन देवैरपि सुदुर्जयाः ।
 निर्जिता रथिनैकेन दिष्ट्या पार्थः स जीवति ॥ ३७
 कौरवान्संहितान्सर्वान्नोग्रहार्थे समागतान् ।
 योऽजयन्तस्यनगरे दिष्ट्या पार्थः स जीवति ॥ ३८

कालकेयसहस्राणि चतुर्दश महारणे ।
 योज्वधीक्षुजवीर्येण दिष्ट्या पार्थः स जीवति ॥ ३९
 गन्धर्वराजं बलिनं दुर्योधनकृतेन वै ।
 जितवान्योऽस्त्रवीर्येण दिष्ट्या पार्थः स जीमति ॥ ४०
 किरीटमाली बलवान्धेताश्चः कृष्णसारथिः ।
 मम प्रियश्च सततं दिष्ट्या जीमति फल्गुनः ॥ ४१
 पुत्रशोकाभिसंतप्तचिकीर्षुः कर्म दुष्करम् ।
 जयद्रथवधान्वेपी प्रतिज्ञां कृतवान्हि यः ।
 कश्चित्स सैन्यध्वं संख्ये हनिष्यति धनंजयः ॥ ४२

C 7 526A
 B 7 128 2
 K 7 128

दिष्ट्या (in 34°) M: धनंजय

34 K: om. up to दिष्ट्या (of v l 33) —^b)
 T G2-4 सावत, M8-5 सत्यक (for सात्यकि) —^c)
 G1 M युद्धेभि (for शृणोमि)

35 S K1-4 D1 om (hapl) 35^{cd} —^c) D8 s
 संहर्ता, D1 s महता (for स हन्ता) D1 s द्विपत
 (for ता) G1 s संखे, M संखे (for संख्ये) —^d)
 N (S K1-4 D1 om) फाल्गुन

36 D1 om (hapl) 36 —^a) S K1-4 D1 सत्य,
 Ks युद्धे (for सर्वे) —^b) S जीवान् संश्रिता वय
 — K4 repeats 36^{cd} after 37 —^c) Dn2 D8 s संहर्ता,
 Ds यो हवा (for स हन्ता) Ds T G2-5 सर्वे (for
 रिपु) G2 स हता द्विपता संखे —^d) S फल्गुन,
 Ks s (first time) s B D (except Ds, D1 om) फाल्गुन
 (D2 न) Ks (second time) दिष्ट्या पार्थ स जीवति

37 Ds om 37^a-41^b —^b) T G2-5 दुरासदा (for
 सुदुर्जया) —^c) B Dn1 Dn1 धनुषा (for रथिना)
 Ks D1 येन (for [पुकेन] —^d) Dn2 जीवति (for
 जीवति) — Ks G1 M read 40 after 37, while K4
 repeats 36^{cd} after it

38 Ds om. 38 (of v l 37) S K1 s Ds s om
 (hapl) 38 Ks om (hapl) 38-39 —^a) M1 s
 समरे कौरवान्सर्वान् —^b) S Ks s Dn2 D1 s s गो
 ग्रहार्थे; S गोघनार्थे (for गोग्रहार्थे) G1 M1 s समा
 हितान् (for गतान्) —^c) T Gs योधयन् (for योऽ-
 जयन्)

39 Ks Ds om. 39 (of v l 38, 37) B1 T Gs s
 om (hapl) 39-40 S K1 s D1 transp 39 and
 40 —^a) S काकीयीक, S K (Ks om) D1 s s

का (D: क)लिकेय, D1 कार्तिकेय (for कालकेय) — For
 39^{ab}, S (T Gs s om) subst

798* कालकेयान्महेष्वासान्सहस्राणि चतुर्दश ।

—^a) S K1 s s हतानि येन समरे, G1 M1 s निग्नलि
 सिपमात्रेण, G2 s M8-5 योघ्नसिमे (Gs 'मि)पमात्रेण

40 B1 Ds T Gs s om 40 (of v l 37, 39) B4
 om 40-41 S K1 s D1 transp. 39 and 40 Ks
 G1 M read 40 after 37 —^a) K1 गंधर्वराजानं
 (hypermetric) —^b) D2 कृते तु (for कृतेन) D1
 G1 M च (for वै) —^c) Ds s G1 M मख (for
 योऽख) G2 s वेगेन (for चीर्येण)

41 Ds om 41^{ab} (of v l 37) B1 M8-5 om 41
 (for B4, of v l 40) —^a) K2 T G2-5 भगवान्
 (for बल) —^c) Ds स मे (for मम) S
 (M8-5 om) यो नित्य (for सतत) —^d) G2 om
 ष्या जीवति फल्गु D1 जीवति S फल्गुन, K2-5
 B (B1 om) Dn1 Dn D1 s s-5 फाल्गुन, T Gs-5
 पादव (for फल्गुन) Ds दिष्ट्या पार्थ स जीवति

42 S K1 चिकीर्षे, B Dn1 Dn Ds G1 M चिकी
 र्षन् (for चिकीर्षु) D1 s दुस्तरं (for दुष्करम्) —^c)
 T G2-5 रयान्वेपी (for वधा) —^d) T G2-5 M8-5
 च; G1 M1 s तु (for हि) S K D (except Dn1
 Dn1 Ds) स (for य) —^e) K1 s D1 कश्चित् (for
 कश्चित्) Ds च (for स) B1 S सैधवक (for स
 सैधव) B1 युद्धे, G1 s M संखे, G2 संखे (for संख्ये)
 —^f) S पात (G1 M1 s घात) यिष्यति फल्गुन

43 Bs reads 43^a-45^b on marg —^a) K1 s D1
 कश्चित् (for कश्चित्) S B1 Ds तीर्ण; D1 तीर्ण
 (for तीर्ण) S B1 Ds प्रतिज्ञां द्वि, K1 s प्रतिज्ञां वा;

कच्चितीर्णप्रतिज्ञं हि वासुदेवेन रक्षितम् ।
 अनस्तमित आदित्ये समेष्याम्यहमर्जुनम् ॥ ४३
 कच्चित्सैन्धवको राजा दुर्योधनहिते रतः ।
 नन्दयिष्यत्यमित्राणि फल्गुनेन निपातितः ॥ ४४
 कच्चिदुर्योधनो राजा फल्गुनेन निपातितम् ।
 दृष्ट्वा सैन्धवकं संख्ये शममस्मासु धास्यति ॥ ४५
 दृष्ट्वा विनिहतान्भ्रातृन्मीसेनेन संयुगे ।

कच्चिदुर्योधनो मन्दः शममस्मासु धास्यति ॥ ४६
 दृष्ट्वा चान्यान्वहून्योर्धान्पातितान्धरणीतले ।
 कच्चिदुर्योधनो मन्दः पश्चात्तापं करिष्यति ॥ ४७
 कच्चिद्भीष्मेण नो वैरमेकेनैव प्रशाम्यति ।
 शेषस्य रक्षणार्थं च संधास्यति सुयोधनः ॥ ४८
 एवं बहुविध तस्य चिन्तयानस्य पार्थिव ।
 कृपयामिपरीतस्य घोरं युद्धमवर्तत ॥ ४९

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि त्र्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०३ ॥

T Gs 4 'ज्ञातं, G1 M 'ज्ञं त (for 'ज्ञ हि) —^δ)
 Ś2 B4 Ds रक्षित (for 'तम्) —^α) G1 M1 2 सद्
 क्ष्यामि (for समेष्यामि) B4 धनजयं (for [अ]हमर्जुनम्)

44 Bs reads 44 on marg —^α) K1 2 D7 कश्चिद्
 (for कच्चिद्) —^δ) Ds हितैषिण (for हिते रत)
 —^α) Ks 5 B Dc1 Dn Ds 3 3 [अ]मित्रान्दि, T Gs-5
 [अ]मित्राश्च (for [अ]मित्राणि) —^α) Ks 5 B D फाल्गुनेन

45 Ks Ds S om (hapl) 45^{αβ} Bs reads 45^{αβ}
 on marg —^α) K1 2 D1 7 कश्चिद् (for कच्चिद्)
 Ds om (hapl) from राजा up to कच्चिदुर्योधनो (in
 47^α) —^δ) Ks 4 B D (Ds 5 om) फाल्गुनेन —^α)
 S च सैन्धव (for सैन्धवक) G1 4 Ms 4 सखे, G2 M1
 2 5 सखे (for सख्ये) —^α) Ś K1-4 D1 दास्यति,
 Ds S (except Gs 3) यास्यति (for धास्यति) Dn2
 शममस्मान्प्रदास्यति

46 Ds om 46 (of v l 45) Ds 3 om (hapl)
 46 —^α) G1 M1 2 शत्रून् (for भ्रातृन्) —^α)
 K1-2 D7 कश्चिद्, S भयाद् (for कच्चिद्) T Gs-5
 राजा (for मन्द) —Dn2 om (hapl) 46^d-47^α
 —^α) S (except Gs 3) यास्यति (for धास्यति) Ś K1
 2 4 D1 शममेवानुदा (Ś 'या, Ks 'धा)स्यति

47 Ds om up to दुर्योधनो (of v l 45) Dn2
 om 47^{αβ} (of v l 46) Dc1 Dn1 om (hapl) 47^α-48^β
 —^α) Ds विनिहितान् (for चान्यान्वहून्) Ks B महा-
 (for बहून्) T Gs-5 पदातिरथनागाश्चान्, G1 M
 पुत्रान्भ्रातृन्पुत्रैव —^δ) Śs K1 3 Ds 3 T G M1 2
 पतितान् (for पां) —Ds om (hapl) 47^{αδ} —^α)

K1 2 D7 कश्चिद्, S दृष्ट्वा (for कच्चिद्) —^α) Śs
 K1 2 4 D1 प्रयास्यति, Ks 5 Dn2 Ds 3 3 तु (Ks Ds तु)
 यास्यति, B गमिष्यति (for करिष्यति) Śs D1-7
 पश्चात्तापोनुयास्यति

48 Ks Dc1 Dn1 D1 2 om (hapl) 48^{αβ} (for Dc1
 Dn1, cf v l 47) Ds lacuna for 48^{αβ} —^α) K1 2
 D7 कश्चिद् (for कच्चिद्) Ks lacuna for न नो वैर
 D1 नो (for नो) D1 5 वीरम्, Ds वीर (for वैरम्)
 Cv कच्चिद्भीष्मेण ते वैराव —^δ) Ks प्रयास्यति, Dn2
 [उ]पशाम्यति, S [अ]प (Gs [उ]प)यास्यति (for प्रशाम्यति)
 Ś K1 2 एकेन प्रतियास्यति, B (except B4) Cv शम
 मेकेन यास्यति —^α) Dn2 Ds हि (for च) Dc1 Ds 3
 शेषस्य रक्षणार्थाय, S कच्चिच्छेषस्य रक्षार्थं

49 ^δ) Ks 4 Ds 3 G1 M1 2 पार्थिव, Ds 'वा
 Bz 2 5 Dc1 Dn1 राज्ञश्चितयतस्तदा —Dc1 reads 49^d
 on marg —^α) K1 घोर (for घोरं)

Colophon — Sub-parvan Śs Ks 5 B4 Dn1 D1
 2 3 3 जयद्रथवध — Day of Droṇa's Generalship
 Śs चतुर्थे दिवसे — Adhy nama Śs K1 2 4 Dn2
 D1 3 6 भीमसेनप्रवेश, Śs Ks Ds 4 5 भीमप्रवेश,
 Ks D1 3 भीमसेनप्रवेशे युधिष्ठिरानन्द, B Dc1 भीम (Bz
 भीमसेन)प्रवेशे युधिष्ठिरप्रमोद; Dn1 भीमप्रमोद, G1
 M1 2 भीमसेनप्रवेशे अर्जुनदर्शन, Bom ed भीमसेनप्रवेशे
 युधिष्ठिरहर्ष — Adhy no (figures, words or both)
 B1 T Gs-5 125, Bz 53, Bs 135, Dn1 128,
 Ds 132, Ds 24, G1 M 124 — Śloka no :
 Dn1 54

१०४

धृतराष्ट्र उवाच ।

तथा तु नर्दमानं तं भीमसेनं महाबलम् ।
मेघस्तनितनिर्घोषं के वीराः पर्यवारयन् ॥ १
न हि पश्याम्यहं तं वै त्रिषु लोकेषु संजय ।
क्रुद्धस्य भीमसेनस्य यस्तिष्ठेदग्रतो रणे ॥ २
गदामुद्यच्छमानस्य कालस्येव महामृधे ।
न हि पश्याम्यहं तात यस्तिष्ठेत् रणाजिरे ॥ ३
रथं रथेन यो हन्यात्कुञ्जर कुञ्जरेण च ।

कस्तस्य समरे स्थाता साक्षादपि शतक्रतुः ॥ ४
क्रुद्धस्य भीमसेनस्य मम पुत्राञ्जिघासतः ।
दुर्योधनहिते युक्ताः समतिष्ठन्त केऽग्रतः ॥ ५
भीमसेनदवाग्रेस्तु मम पुत्रतृणोलपम् ।
प्रधक्ष्यतो रणमुखे के वीराः प्रमुखे स्थिताः ॥ ६
काल्यमानान्हि मे पुत्रान्भीमेनावेक्ष्य संयुगे ।
कालेनेव प्रजाः सर्वाः के भीमं पर्यवारयन् ॥ ७
भीमवहेः प्रदीप्तस्य मम पुत्रान्दिधक्षतः ।

104

1 K1-4 B2 नर्दमान, D2 मर्द*, G2 दर्द (for नर्द) B4 D2.6 तु (for तं) K5 तथा तु त नर्दमान, B1-2.5 D21 Dn1 नि(B2 वि)नर्दतं (B1 'तु') तथा त तु —°) B1-3 पर्जन्यवह्निनिर्घोष, B2 D21 पर्जन्यरवनिर्घोष —°) B2 के वीरा प्रत्यवारयन्

2 Dn2 om 2°-3° —°) D2 तु (for वै) D2 न पश्याम्यहमेन वै —°) B1 4 D21 Dn1 कञ्चन (for संजय) —T G2.4 om 2°-4° —°) G1 M1 2 प्रमुखे (for अग्रतो) B2 पुमान् (for रणे)

3 Dn2 om 3°2, T G2.4 om 3 (for all, of v 1 2) —°) K2 D2 8 5 0 8 उद्यम्यमानस्य, B2 5 Dn1 युयुत्स*, D2 उरसाद्य (for उद्यच्छ) D21 गदा मुद्यच्छतस्य —°) Dn1 मृधेन हि (for महामृधे) B2 D21 कालस्येव संजय —°) D2 तु (for हि) B2 युद्धे, B2 हता (for तात) —K1 om (hapl) 3°-4° —°) 5 K2-4 B1 4 5 D1 तिष्ठति (for तिष्ठेत्) B2 बलाग्रत (for रणाजिरे) B2 8 D21 Dn1 यस्तिष्ठेदग्रत पुमान्, G1 M यस्तिष्ठेदग्रतो रणे

4 T G2.4 om. 4 (of, v 1 2) K1 om. 4°20 (of, v 1 3) —°) 5 (T G2.4 om) हति (for हन्यात्) —°) 5 K2-4 D21 Dn1 D1 5 G1 2 M ह; K2 Dn2 D2-4 तु, G2 हि (for च) —After 4°2, Dn2 D2 8 5 ins

790* अश्वमत्सेन समरे मनुजैर्मनुजांस्तथा ।

—°) D2 पुरतः; 8 (T G2.4 om) प्रमुखे (for समरे)

D2 तात, G1 M1 2 स्थातु (for स्थाता) —°) K2 D1 साक्षादिव, G1 M अपि साक्षात् (by transp) K2 B D21 Dn1 D2 G1 M पुरदर (for शतक्रतु)

5 °) K2 D1 5 7 8 रणे क्रुद्धस्य भीमस्य —°) D2 8 8 (except M2-5) transp मम and पुत्रान् 5 K1-3 मम पुत्रा जिघासव —°) K1 युक्त, D2 रक्ता (for युक्ता) —°) K1 8 5 D1 8 समतिष्ठति (for 'ष्ठन्त') K1 D2 को, D2 ते (for के) G1 M1 2 के वीरा प्रमुखे स्थिता

6 °) G1 M1 2 च (for तु) D1 भीमसेनदवाग्रेण —°) 5 K1 4 B1 D1 2 4 पुत्रास्, K2 पुत्रस्, K3 पुत्रास् (for पुत्र) 5 M2 तृणोपल, K4 D1 8 8 तृणालय, K5 Dn2 D1 8 M2 4 तृणोल्लप, B1 4 Dn1 D2 तृणोपमान्, B2 5 D21 तृणोल्लप, D2 तृणोपम, G2 तृणालव (for तृणोलपम्) —°) K2 B D (except D2) प्रधक्ष्यतो G1 M दहतस्य समरे —°) 5 D2 8 8 के तिष्ठेदग्रतो रणे (D2 8 नरा), 5 K2 5 D21 Dn D2 4 5 7 8 के तिष्ठताग्रतो नरा (5 K2 'तस्तदा; B2 तो नृपा), K1-8 D1 के तिष्ठताग्रतस्ता (K2 तो नरा), G2 के वीरा पर्यवारयन्

7 °) 5 K1-8 D1 G1 M1-4 काल्यमाना (for 'मानान्') K2 रणे, G1 M1-4 च मे (for हि मे) K2.4 पुत्रा B2 8 5 D21 Dn1 काल्यमानास्तु पुत्रान्मे —°) 5 K1-8 आवीक्ष्य B2 8 D21 Dn1 इष्वा भीमेन संयुगे, D1 G1 M (M2 [inf hñ] as in text) भीमसेनेन संयुगे —°) K2 T G2 4 कालेनैव —°) M2 वीरा (for भीम) M1 2 वीरा केन्य, प्रपेदिरे —After 7, K2 B D21 Dn D1-8 5 ins -

के शूराः पर्यवर्तन्त तन्ममाचक्ष्व संजय ॥ ८
संजय उवाच ।

तथा तु नर्दमानं तं भीमसेनं महारथम् ।
तुमुलेनैव शब्देन कर्णोऽप्यभ्यपतद्वली ॥ ९
व्याक्षिपन्बलवच्चापमतिमात्रममर्षणः ।
कर्णस्तु युद्धमाकाङ्क्षन्दर्शयिष्यन्बलं बली ॥ १०

प्रावेपन्निव गात्राणि कर्णभीमसमागमे ।
रथिनां सादिनां चैव तयोः श्रुत्वा तलस्वनम् ॥ ११
भीमसेनस्य निनदं घोरं श्रुत्वा रणाजिरे ।
खं च भूमिं च संबद्धां मेनिरे क्षत्रियर्षभाः ॥ १२
पुनर्घोरेण नादेन पाण्डवस्य महात्मनः ।
समरे सर्वयोधानां धनूंष्यभ्यपतन्क्षितौ ॥ १३

800* न मेऽर्जुनास्त्रं तादृक्कृष्णाद्वापि च सात्वतात् ।

हुतसुरजन्मनो नैव यादृग्भीमास्त्रं मम ।

[(L 1) B₂ कृष्णाद्वापि, B₁ नापि कृष्णान् (by transp),
Dn₂ D₃ ६ न कृष्णात्र D₂ न कृष्णात्रनु सात्वतात् (for the
post. half) — (L 2) D₃ जन्मतो, D₃ ६ प्रभव
(for -जन्मतो) D₂ नैव]

8 °) M₁ २ च (for प्र) — °) D₃ S प्रचक्ष्व-
(D₃ 'क्ष'त (for दिप्रक्षत) — °) M₁ पर्यवायंत
(for 'वर्तन्त) G₁ M₁ २ के पुन प्रमुखे स्थातुं

9 S₁ reads the ref on marg — °) K₁-4 नद-
मानं K₁ D₃ तु (for त) D₂ नर्दत तु तथा तत्र,
D₁ तथा दुर्मदमान त, G₁ M₁ २ प्रणदत तथा घोरं
— °) K Dn₂ D₁ ३ ६ महारवान्, B D₁ Dn₁ S
(except G₁ M₁ २) 'बलं (for 'रथम्) — °) Dn₁
D₃ ७ तुमलेन, D₁ अतुल्येन (for तुमुलेन) S₂ K₁-4
D₁ च (for [ए]व) — °) D₇ ८ स कर्णो (for कर्णोऽ-
पि) S₂ [s]भ्यापतद्, K₁ D₃ श्मभ्यपतद्, B D₁
Dn₁ [s]प्य(B₁ ६ श्मभ्यपतद्, D₂ [s]प्यभ्यापयौ, D₁
चाभ्यपतद्, D₃ [s]प्यभ्यापतद् (for ऽप्यभ्यपतद्) S
योद्धु कर्णोभ्ययाद्वली (G₁ M₁ २ 'दृश) — For 9^{ad}, K₅
subst.

801* कर्णोऽप्यभ्यपतद्वीमास्तुमुलेन रवेण च ।

10 °) S₂ K₁ ५ Dn₂ D₃ ५-५ T G₂-५ व्याक्षिपद्,
B (except B₁) D₁ Dn₁ व्याक्षिप्य, G₁ M विक्षिपन् (for
व्याक्षि) B₁-३ D₁ Dn₁ सुमहश्च, B₁ सुमहाश्च, D₁
बलवान् (for बलवश्च) D₂ क्षिपन्स शरजालानि — °)
S अमर्षित (for 'दण) D₃ अतिमात्रममर्षण — °)
S K₁-4 कर्णस्य, B D₁ Dn D₁ ७ कर्णं सु, T G₂
शूर स, G₁ ५ ५ Ms-५ शूर सु, G₃ शूरस्य (for कर्णं
स्तु) D₂ ६ आकांक्षी — °) S transp बलं and बली
B (except B₁) D₁ Dn₁ मृधे (for बली) — After
10, K₄ ५ B D ins

802* रुरोध मार्गं भीमस्य वातसेव महीरुह ।
भीमोऽपि दृष्ट्वा सावेगं पुरो वैकर्तन स्थितम् ।

चुकोप बलवद्भीराश्चिक्षेपास्य शिलाशितान् ।

तान्प्रत्यगृह्णात्कर्णोऽपि प्रतीप प्रेषयच्छरान् ।

उतस्तु सर्वयोधाना यतता प्रेक्षता तदा । [5]

[(L 1) K₁ ५ Dn₂ D₁-३ ६-६ महीवर (for 'रुह')
— (L 2) K₁ D₁ ३ ६ सर्वेषां, K₅ महावेग (hyper-
metric), D₁ D₃ मवेग, D₂ सरथ, D₃ त वीर
(for सावेग) — (L 3) K₁ D₁ Dn₁ D₁-३ ६ बल
वान् (for 'वद्) D₃ भीमश्च (for भीरश्च) D₂ च
(for [अ]स्य) K₁ ५ D₁ D₃ ६ शिलाशितान्, D₁
शताशरान्, D₃ शिलातलान् (for 'शितान्) — (L 4)
D₁ Dn₂ D₂ ५ ६ प्रेषयश्च, D₁ प्रेरयश्च (for प्रेषयत्)
— (L 5) K₁ D₂ च, D₁ ८ स (for तु) K₁ B₁ ५
Dn₁ D₁ पततां, B₂ ५ D₁ प्रजत, D₂ प्रति त, D₃
यतव, D₃ ६ पतन, D₁ प्रततां, D₇ सुत (for यततां)
K₅ D₃ प्रेक्षयतां K₁ D₁ ३ ६ प्रेक्ष्य तादृशरान् D₃ उत
सर्वीक्षता तदा (for the post half)]

11 °) B₁ प्राविशन्, D₁ अवेपन् (for प्रावेपन्) D₂
वेपत्तीव गात्राणि (sio), T G₂-५ Ms-५ अवेपत्तीव गा',
G₁ M₁ २ ५ अवेपति च गा' — °) D₃ S भीमकर्ण-
— °) D₁ रयाना — °) B₁ तु नि- (for तल-)

12 °) B (except B₁) D₁ Dn₂ D₂ S transp घोर
and श्रुत्वा B₂ ५ ५ D₁ Dn₁ महात्मन, D₂ महारणे (for
रणाजिरे) — °) S K₁-३ शस्त्रभूमिं, D₁ विस्त्रभूमिं (for
खं च भूमिं) B (B₂ marg as in text) D₁ Dn₁
संबद्धां, D₂ सविद्धा, T G₁ M₁ २ संबंध, G₃ ५ Ms-५
सबद्ध (for सवद्धा) — °) B (except B₁) D₁ Dn₁
D₂ G₁ M मेनिरे तव (D₂ G₁ M तत्र) सैनिका (G₁ M
भूमिपा)

13 °) D₂ ७ घोरेण (for घोरेण) D₃ शूरेण, S
शब्देन (for नादेन) — °) G₁ ५ M योधाना D₂ पति-
तानि च योधाना — °) S₂ B₁ D₃ ५ ६ न्यपतन् (for
[अ]भ्यप) D₂ भुवि (for क्षितौ) — For 13, B
(except B₁) D₁ Dn₁ subst.

803* केयाधिदत्तसत्त्वानां तं श्रुत्वा निनद पुधि ।

वित्रस्तानि च सर्वाणि शकृन्मूत्रं प्रसुसुवुः ।
 वाहनानि महाराज बभूवुर्विमनांसि च ॥ १४
 प्रादुरासन्निमित्तानि धोराणि च बहूनि च ।
 तस्मिंस्तु तुष्टुले राजन्भीमकर्णसमागमे ॥ १५
 ततः कर्णस्तु विश्रुत्या शराणां भीममार्दयत् ।
 विव्याध चास्य त्वरितः स्रुतं पञ्चमिराशुगैः ॥ १६
 प्रहस्य भीमसेनस्तु कर्णं प्रत्यर्पयद्रणे ।
 सायकानां चतुःषष्ट्या क्षिप्रकारी महाबलः ॥ १७

तस्य कर्णो महेष्वासः सायकांश्चतुरोऽक्षिपत् ।
 असंप्राप्तांस्तु तान्भीमः सायकैर्नतपर्वभिः ।
 चिच्छेद बहुधा राजन्दर्शयन्पाणिलाघवम् ॥ १८
 तं कर्णश्छादयामास शरत्रातैरनेकशः ।
 संछाद्यमानः कर्णेन बहुधा पाण्डुनन्दनः ॥ १९
 चिच्छेद चापं कर्णस्य मुष्टिदेशे महारथः ।
 विव्याध चैनं बहुभिः सायकैर्नतपर्वभिः ॥ २०
 अथान्यद्वनुरादाय सज्यं कृत्वा च स्रुतजः ।

शस्त्राणि न्यपतन्दोर्म्यं केषांचिच्चासवोऽद्रवन् ।

[(L 2) B₂ चापतन् (for न्यप)]

14^a) B₂ वित्रस्ताणीव, D₂ चित्रस्थानि च (for वित्रस्तानि च) D₂ वाहानि, T G₂₋₃ M₂ (sup in as in text) सैन्यानि (for सर्वाणि) —^b) D₂ D₁ D₂ सूत्रे K₂ D₄ च (for प्र) —^c) B₂₋₃ D₂ D₁ D₂ सः च सर्वाणि (for महाराज) — K₄ om (hapl) 14^d-15^e —^d) T G₂₋₃ M₂ विमनांस्युत, G₂ नाभ्युत (for 'नासि च) K₂ D₄ न (for च) — For 14, G₁ M₁ 2 subst

804* त क्षुत्वा निनदं घोरं शकृन्मूत्रं सशोणितम् ।

प्रसुसुवुर्वाहनानि स्तब्धानि च ततोऽभवन् ।

15 K₄ om 15^{ab} (of v l 14) —^a) D₂ पुन श्वासन्, G₁ M₁ 2 प्रादुरासीन्, Ś₁ K₁ न मित्राणि (for निमित्तानि) —^b) B₁₋₂ 3 D₂ D₁ D₂ 3 सुबहूनि, B₂ च महाति (for च बहूनि) — After 15^{ab}, B D₂ D₁ 3 0 3 S ins

805* गुप्त्रकङ्कबदैश्वासीदन्तरिक्षं समावृत्तम् ।

[B₁₋₂ 3 D₂ D₁ D₂ 3 काक (for कङ्क) B₁₋₂ 3 D₂ D₁ 3 3 बलेश्, D₁ सैश, S बलेश् (for 'बलेश्) B₂ गुप्त्रकाकबलशैरे, D₂ गुप्त्रकाकबलैस्त्वासीद् (for the prior half) B अतरीक्ष]

—^c) Ś K₁₋₂ B D₁ सुतुष्टुले, D₁ D₄ 3 तु तुमले (for तु तुष्टुले) —^d) B D₂ D₁ D₁ 2 कर्णसीम (for भीमकर्ण)

16^a) Ś K₁₋₂ सतः (Ś₁ 'यो'स्तु कर्णो विश्रुत्या, G₁ M₁ 2 तं कर्णं पंचविंशत्या —^b) Ś K₁₋₂ D₁ वाणानां (for शराणां) D₂ D₂ 3 T G₂₋₃ M₂ 3 अर्पयत् (T G₂ न्, D₂ अर्दयत्, D₂ आर्दयन्, G₁ M₁ 2 आहवे (for आर्दयत्) —^c) K₂ D₂ स्वरित —^d) Ś G₁ M₁ 2

स त (for सूत)

17^a) Ś K₁ 2 4 प्रसह, B₂ (marg, orig as in text) उत्सयन् (for प्रहस्य) B₁₋₂ 3 D₂ D₁ D₁ 2 S [s]पि, B₄ च (for तु) —^b) Ś₁ K₁ 3 प्रत्यद्रवद्, Ś₂ 'ब्रवीद्, K₂ 4 B₂ D₂ D₁ प्रत्याद्रवद्, K₂ D₂ D₁ प्रत्यार्दयन् (D₁ द्), B₁ 3 3 D₄ 3 प्रत्यर्दयद्, D₁ D₂ र्पयन् (for र्पयद्) K₁ 2 4 बली (for रणे) —^c) B₁ 2 4 3 शायकानां, D₂ सायकाणां D₂ D₂ 3 सहस्राणि (for चतुषष्ट्या) —^d) B₂ 3 D₂ D₁ महा यथा, D₂ 'रथ, T G₂₋₃ वृकोदर (for महाबल)

18^a) K₂ D₄ 3 7 8 महाराज (for महेष्वास) —^b) K₁ D₁ D₄ 3 [s]क्षिपन् B₄ व्यक्षिपच्चतुर शरान् —^c) B₂ 3 3 D₂ D₁ च (for तु) D₂ D₁ वीर (for भीम) —^d) = 20^d B₄ सायकान्तपर्वण, S करेव सायकान् —^e) S हस्त (for पाणि) D₂ क्षिप्रकार-महाबल

19^a) K₁ D₁ कर्ण —^b) Ś₂ K₁₋₂ D₁ अनेकधा (for कश) —^c) Ś K₂ 3 3 D₂ D₁ 4 3 7 8 स ठाद्य मान (for स्रुतं)

20^b) B₄ महाबल (for रथ) —^c) K₂ D₂ 4 2 7 8 S दशभिः (for बहुभिः) — K₄ repeats 20^d-22^b after 25^{ab} —^d) = 18^d D₂ D₂ 3 सूत पंचमिराशुगै

21 For the repetition in K₄ of v l 20 —^a) B₄ तथा (for अथ) —^b) Ś₁ K₁₋₂ सज्ञा, K₂ B D₂ D₂ 3 T G₂₋₃ सज्यं (for सज्य) D₂ तु; T G₂₋₃ स (for च) G₁ M₁ 2 सज्यं कृत्वा महारथ —^c) Ś₂ तृणं, D₂ घोरं (for भीम) —^d) G₁ M₁ 2 स स्रुतज (for महारथ) Ś₂ K₁₋₂ 4 (both times) D₁ भीम कर्माणमाशुगै, D₄ चवत्यान्तपर्वण

विव्याध समरे भीमं भीमकर्मा महारथः ॥ २१

तस्य भीमो भृशं क्रुद्धस्त्रीञ्जराक्षतपर्वणः ।

निचखानोरसि तदा द्यूतपुत्रस्य वेगितः ॥ २२

तैः कर्णोऽब्राजत शरैरुरोमध्यगतैस्तदा ।

महीधर इवोदग्रस्त्रिशृङ्गो भरतर्वध ॥ २३

सुस्राव चास्य रुधिरं विद्वस्य परमेष्ठुभिः ।

धातुप्रस्यन्दिनः शैलाद्यथा गैरिःकराजयः ॥ २४

किञ्चिद्विचलितः कर्णः सुप्रहारामिपीडितः ।

ससायकं धनुः कृत्वा भीमं विव्याध मारिष ।

चिक्षेप च पुनर्वाणाञ्जशतोऽथ सहस्रशः ॥ २५

स छाद्यमानः सहसा कर्णेन दृढधन्विना ।

धनुर्ज्यामच्छिनत्पूर्णमुत्सयन्पाण्डुनन्दनः ॥ २६

सारथिं चास्य भस्त्रेण प्राहिणोद्यमसादनम् ।

वाहांश्च चतुरः संख्ये व्यसंश्चक्रे महारथः ॥ २७

हताश्वात्तु रथात्कर्णः समाप्नुत्य विशां पते ।

स्यन्दनं वृषसेनस्य समारोहन्महारथः ॥ २८

निर्जित्य तु रणे कर्णं भीमसेनः प्रतापवान् ।

ननाद सुमहानादं पर्जन्यनिनदोपमम् ॥ २९

22 For the repetition in K₁, cf v 1 20 —^a) S (except G₅) ततो (for तस्य) S₂ K₁₋₃ 4 (both times) D₁ दृढ, B₈ D₀₁ [S]थ सं (for भृश) —^b) D₄ त्रींस्तु स, T G₂₋₅ सायकान् (for श्रीञ्जरान्) —^c) D₈ 5 M₈₋₅ निजवान् D₀₁ D₈ 5 क्रुद्ध (for तदा) —^d) S₂ K₁ 2 4 D₁ 5 7 वेगत, K₅ B₄ D₈ 5 6 8 वेगित, B₁₋₃ 5 D₀₁ D₀₁ पार्थिव (B₈ 5 D₀₁ 'व') (for वेगित)

23 ^a) B₁₋₃ D₀₁ D₀₁ [S]राजत (for अब्रा) S₂ K₁₋₄ D₁ तदा (for शरैर्) S तै शरैर्विभवौ कर्ण —^b) B₈ सदा, D₈ 5 तथा (for तदा) S₂ K₁₋₄ D₁ द्युतो-मध्यगतै शरै —^c) T G₂₋₅ त्रिशृङ्गो भीमदर्शन — For 23^{ad}, G₁ M subst

806* मध्यदिनमनुप्रासश्चिन्तेजा इव भास्कर ।

24 ^a) B₈ तस्य (for चास्य) S तस्य सुस्राव रुधिर —^c) D₄ प्राडु (for धातु) K₁ 5 प्रस्यन्दन, D₈ प्रस्यन्दत (for प्रस्यन्दिन) S गिरे प्रसृतसानोस्तु —^d) K₅ B₄ 5 D₈ 5 7 धातव (for राजय) S यथा गैरि कजो रस (T G₂ 4 'जं रज, G₈ 5 'जो रज) — After 24, D₂ reads 29 for the first time, repeating it in its proper place

25 For the repetition in K₄, cf v 1 20 —^a) S₁ D₇ प्रचलित, D₈ विक, G₁ M₁ 2 च च (for चिच) —^b) K₈ 4 B₂ D₁ T G₂₋₅ संप्रहारामि (K₈ 'दि'पीडित, K₅ प्रहारामिनि —^c) G₁ M सशरं तु (for ससायकं) S K₁ 4 कृत्वा (for कृत्वा) B (except B₄) D₀₁ D₀₁ आकर्णपूर्णमाकृष्य —^d) B₁ 5 शायकै, B₈ D₀₁ D₀₁ सायकै (for मारिष) — B₈ reads 25^c-26^d on marg B₁ 2 5 om 25^c.

26 B₈ reads 26 on marg —^a) K₁ D₀₁ D₈ 5 G₂₋₅ सखाद्यमान K₅ कर्णेन, S समरे (for सहसा) B (except B₄) D₀₁ D₀₁ स शरैर्दितस्तेन —^b) S₁ धन्विना K₅ दृढचापेन धन्विना, G₁ M₁ 2 कर्णेन लघुहस्तवत् —^c) D₀₁ मलुत्वात्, D₈ सोच्छिनत्, T G₂ 5 आच्छि नत् (for अ) S₂ K₂ कर्णम् (for तूर्णम्) G₁ M₁ 2 धनुश्छित्वाथ भस्त्रेण —^d) B₄ प्रस्यन्, D₈ 5 विस् (for उत्स) B₁₋₃ 5 D₀₁ D₀₁ भीमस्य क्षुरेण ह, S कर्णस्य च (G₁ M₁ 2 स) महात्मन

27 D₈ om 27^a-28^a —^a) G₁ M₁ 2 सारथेस्तु शिर कायात् —^b) B (except B₄) D₀₁ D₀₁ रथनीकाद पाहरत् (B₁₋₃ 'पातयत्), T G₂₋₅ M₈₋₅ रथनीकादपाहरत्, G₁ M₁ 2 पातयामास लीलया —^c) G₁ M₁ 2 तथाश्वांश्च (for वाहाश्च) B D₀₁ D₀₁ S तस्य (for सख्ये) —^d) D₈ व्याधृश, D₇ व्यस्त (for व्यसंश्च) B₁ 5 महाबल, D₈ 5 'रथ, G₈ च मारिष (for महारथ)

28 D₈ om 28^a (cf v 1 27) —^a) G₁ M₁ 2 तद् (for तु) K₄ 1 D₁ 3-7 S तूर्ण (for कर्ण) —^b) K₅ D₁₋₃ अवलुप्य, D₂ समुत्पत्य (for समाकुप्य) K₄ D₁ उत्सयन्सूतनन्दन, G₁ M₁ (sup *in*, orig *as in* text) 2 पुत्रुवेत्य महारथ —^c) G₁ M₁ 2 आरुरोह (for समारोहन्) T G₂₋₅ महाबल (for 'रथ) B₂ 3 1 D₀₁ D₀₁ तूर्णमापुत्रुवे भयात्

29 D₈ reads 29 for the first time after 24 —^a) D₂ (second time) विजित्य (for निर्जित्य) D₂ (first time) इष्टा किञ्चिद्विचलित —^b) D₂ (first time) कर्णं भीम प्रतापवान् —^c) D₇ नारद (for न नाद) K₅ D₀₁ D₈ 4 6 7 G₈ 4 च (G₈ 4 स) महा, B₂ 3 D₀₁ D₀₁ D₈ यलवान् (for सुमहा)

30 ^a) S₂ K₈ 5 G₈ तन् (for त) —^b) G₁ M

तस्य तं निनदं श्रुत्वा प्रहृष्टोऽभूद्युधिष्ठिरः ।
 कर्णं च निर्जितं मत्वा भीमसेनेन भारत ॥ ३०
 समन्ताच्छङ्खनिनदं पाण्डुसेनाकरोत्तदा ।
 शत्रुसेनाध्वनिं श्रुत्वा तावका ह्यपि नानदन् ।
 गाण्डीवं प्राक्षिपत्पार्थः कृष्णोऽप्यञ्जमवादयत् ॥ ३१

तमन्तर्धाय निनदं ध्वनिर्भीमस्य नर्दतः ।
 अश्रूयत महाराज सर्वसैन्येषु भारत ॥ ३२
 ततो व्यायच्छतामसैः पृथक्पृथगरिदमौ ।
 मृदुपूर्वं च राधेयो दृढपूर्वं च पाण्डवः ॥ ३३

c 7 83
 B 7 12
 K 7 11

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि चतुरधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०४ ॥

दृष्ट आसीद् (for प्रहृष्टोऽभूद्) —^a) K₅ Dn₂ D₂₋₇ S
 तु (for च) Ś₂ च निहत, B (except B₁) D₀₁ Dn₁
 पराजित (for च निर्जितं) D₅ T G M₁ : श्रुत्वा,
 M₂₋₅ दृष्टा (for मत्वा) — K₄ om (hapl) 30^d-31°
 —^d) Ś₁ D₂ : सारिष, Ś₂ साहव (sio), B₂₋₄ D₀₁ Dn₁
 संयुगे (for भारत)

31 K₄ om, 31^{ab} (cf v l 30) —^a) B₁₋₃ D₀₁
 Dn₁ S सबाणशख (G₁ M₁ : शब्द) निनद (B₁₋₃ D₀₁
 Dn₁ दा, T G₂₋₅ द) —^b) B (except B₁) हर्षा
 द्राजा स्ववाहिनीं, T G₂₋₅ M₂₋₅ पाहूनामसवकृप, G₁
 M₁ : पाण्डुसेनापि चाकरोत् — After 31^{ab}, B (except
 B₁) D₀₁ Dn₁ ins

807* चक्रे युधिष्ठिर सख्ये हर्षनादैश्च संकुलाम् ।

—^o) G₁ M पाहू (for शत्रु) Dn₂ D₂ : नर्द, D₂
 स्वन (for ध्वनिं) G₂ ज्ञात्वा (for श्रुत्वा) —^d) Ś₂
 K₅ B₄ D₂₋₇ : अपि (for ह्यपि) Ś₂ D₂ चानदन्, K₄
 मानदं, K₅ वादयन्, B₄ D₁ [अ]नादयन् (D₁ 'ह'),
 D₂ [अ]नादयन् (for नानदन्) D₀₁ Dn₁ D₂ T G₂₋₅
 तावका ह्यनदन्मु (D₀₁ व्यनदद्; T G₂ : व्यनदन्मु) दां,
 D₄ तावकापि नदन्मुर्षा, D₅ तावका अमिनादयन्, D₅
 'का प्रसिन**यन्, G₁ M हर्षेण समुदीरित —^a) D₁ :
 गाडियं B D₀₁ Dn D₂ T G₂₋₅ M₂₋₅ व्या (Dn₁ प्र)
 क्षिपत्, G₂ विशिपन् (for प्राक्षिपत्) —^f) Ś₁ D₂
 अपुरयत्, S अनादयत् (for अवाडयत्)

32 —^a) B₄ : ततोऽर्धाय (for तमन्त) B₁₋₃ D₀₁
 Dn₁ अंतर्धाय निनदं त, G₁ M अंतर्धायान्यनिनद —^b)
 K₂ : D₁ नर्दत B₁ : : D₀₁ Dn₁ भीमस्य नर्द (D₀₁
 : ध्वन) तो ध्वनि (B₅ ध्वनिं), B₂ Dn₂ D₂₋₅ भीम

सेनस्य नर्द (B₂ 'द') त, D₄ ध्वनिप्रसं*नर्दन, G₁ M
 पावजन्यस्य स ध्वनि —^c) B₄ अर्जुनस्य, D₂₋₅ व्या
 (D₅ व्य) श्रूयत (for अ*) K₅ B (except B₁) D₀₁
 Dn₂ D₂ T G₂₋₅ तदा राजन् (for महाराज) —^d)
 K₅ B₄ D₂ : : T G₂₋₅ सारिष, B₁₋₃ : D₀₁ Dn₁ दारुण
 (for भारत) — For 32^{ad}, G₁ M subst

808* शुश्रुवे भीमसेनस्य तदद्भुतमिवाभवत् ।

33 S repeats 33 after 823* —^a) D₄ [s]न्या
 यच्छताम् (for व्याय*) B₁₋₃ D₀₁ Dn₁ वीरौ (for अस्त्रौ)
 —^b) Ś₁ K₁₋₄ D₁ अरिदम, K₅ B₄ Dn₂ D₁ : अजि
 ह्वरौ (for अरिदमौ) —^c) B (except B₄) तु (for
 च) —^d) T G₂₋₅ (all first time) क्रोधपूर्वं (for दृढ*)
 B (except B₁) तु (for च) — For 33, G₁ M (all
 first time) subst

809* ततो व्यायच्छमानस्य भीमसेनस्य संयुगे ।

तत्सैन्यं कलुषीभूतं न प्राज्ञायत किंचन ।

— After the first occurrence of 33, T G₂₋₅ ins a
 passage given in App I (No 11)

Colophon — Sub parvan Ś₁ K₄ : B₂₋₄ Dn₂
 D₁₋₃ ५.५ जयद्रथवध — Day of Droṇa's Generalship
 K₂ चतुर्थदिवसे — Adhy name Ś₂ K₁ : भीमप्रवेश,
 K₂₋₅ D₁ : ४ ७ : भीमसेनप्रवेश; B₁ : : G₂ : भीमप्रवेशो
 कर्णपराजय; B₂ D₀₁ Dn D₂₋₅ भीमसेनप्रवेशो कर्णपरा
 जय, D₂ T G₂ कर्णपराजय — Adhy no (figures,
 words or both) B₁ T G₂₋₅ 126, B₂ Dn₂ 129,
 Dn₁ 139, D₂ 133, D₂ 25, G₁ M 125 — Sloka
 no Dn₁ 39

१०५

संजय उवाच ।

तस्मिन्विलुलिते सैन्ये सैन्धवायार्जुने गते ।
सात्वते भीमसेने च पुत्रस्ते द्रोणमभ्ययात् ।
त्वरन्नेकरथेनैव बहुकृत्यं विचिन्तयन् ॥ १
स रथस्त्व पुत्रस्य त्वरया परया युतः ।
तूर्णमभ्यपतद्द्रोणं मनोमारुतवेगवान् ॥ २
उवाच चैनं पुत्रस्ते संरम्भाद्रक्तलोचनः ।
अर्जुनो भीमसेनश्च सात्यकिश्चापराजितः ॥ ३
विजित्य सर्वसैन्यानि सुमहान्ति महारथाः ।

संप्राप्ताः सिन्धुराजस्य समीपमरिकर्शनाः ।
व्यायच्छन्ति च तत्रापि सर्व एवापराजिताः ॥ ४
यदि तावद्रणे पार्थो व्यतिक्रान्तो महारथः ।
कथं सात्यकिभीमार्भ्यां व्यतिक्रान्तोऽसि मानद ॥ ५
आश्चर्यभूतं लोकेऽस्मिन्समुद्रस्येव शोषणम् ।
निर्जयं तव विप्राग्य सात्वतेनार्जुनेन च ॥ ६
तथैव भीमसेनेन लोकः संवदते भृशम् ।
कथं द्रोणो जितः संख्ये धनुर्वेदस्य पारगः ॥ ७
नाश एव तु मे नूनं मन्दभाग्यस्य संयुगे ।

105

1 °) G₁ M विलुलिते, G₅ विदुलिते (for विलुलिते) — °) D₄ मते (for गते) — °) B₂ s D₀₁ सालकौ, D₀₁ G₁ M सालके (for सात्वते) — °) K₅ D₅ G₁ M₁ s अभ्ययात् (for 'यात्) — °) S₁ K₃₋₄ D₁ त्वरन्स्त्वेक, K₁ सत्वरं स्वेक, G₁ M₁ s त्वरयैक (for त्वरनेक) — °) D₁ विचिन्तयन्

2 °) T G₂₋₄ पुत्रस्तु (for पुत्रस्य) — °) T G₂₋₅ [अ]न्वित (for युत) — °) G₂ transp तूर्णं and द्रोणं B D₀₁ D₀₁ D₅ s अभ्यद्रवद् (for 'पतद्) — °) G₁ M₁ s मनोमारुतवेगवान् — After 2, S ins

810* इह दृष्ट इतो नष्ट सरथ प्राद्ववृष ।
सुहृत्सदिव पुत्रस्ते द्रोणमासाद्य मारिष ।

[(L 2) G₁ M₁ s सुहृत्स (for 'तां)]

3 °) B₁ s s D₀₁ D₀₁ द्रोणातिकमुपागम्य, G₁ M₂ उवाच त्वरया द्रोणं — °) B (except B₄) D₀₁ D₀₁ राजा रक्तालोचन — After 3rd, B (except B₄) D₀₁ D₀₁ D₅ ins

811* संसरम्ममिदं वाक्यमब्रवीत्कुरुनन्दन ।

[B₅ सरम्भस्तम् (for संसरम्मम्)]

— Before 3rd, M₅ ins अर्जुन — °) G₁ M₁ s महा-रथ (for [अ]पराजित)

4 D₂ repeats 4th after 4th — °) D₂ (second time) आलोच्य (for विजित्य) — For 4th, G₁ M

subst

812* अतिक्रम्य च हत्वा च सैन्यानि सुमहान्ति च ।

— °) S₁ K₁ s s D₀₂ D₁ s अरिकर्षणा, K₂ D₅ s 'कर्षण, B D₀₁ D₀₁ s अनिवारिता, D₁ s s s अरिकर्शन, D₅ s 'कर्शेन (for 'कर्शना) — D₂ om 4th — °) S₁ व्यायच्छन्त, S₂ K₁₋₄ D₁ व्यायच्छन्तश्च, B₂ (marg, orig as in text) व्यायुध्यते, G₁ M₂ व्यायच्छता, M₁ s-s 'च्छन्ते (for 'च्छन्ति) T G₂₋₅ तत्रस्था, G₁ M₁ s नस्ताव, M₅-s नस्तत्र (for तत्रापि) — °) K₂ B D₀₁ s महारथा (for [अ]पराजिता)

5 °) D₂ व्यतिक्रान्त् (for 'क्रान्तो) B₄ D₂ महाबल (for 'रथ) — °) G₁ M कथं सत्यकपार्थार्भ्या — °) D₁ M₁ s मानद

6 °) B₁-s D₀₁ D₀₁ T G M₁ s भूतो D₂ लोकेषु (for लोकेऽस्मिन्) — °) B (except B₄) D₀₁ D₀₁ D₂ T G₂₋₅ निर्जयस्, D₅ निर्जितं, G₁ M विजय (for निर्जय) K₂ s विप्रेन्द्र (for विप्राग्य) — °) G₁ M सत्यकेन (for सात्वतेन)

7 °) G₁ s संवदतो (for 'ते) B₂ s s D₀₁ D₀₁ लोके ख्यातिं गमिष्यति, G₁ M₁ s लोको वदति सत्तम (G₁ 'म) — °) G₁ M₃ s संख्ये, M₁ s s संख्ये (for संख्ये) — After 7, B D₀₁ D₀₁ ins

813* ह्येव हुवते योषा अश्रुदेयमिदं तव ।

8 G₅ om. 8th — °) B₂ s D₀₁ transp मे and नून B₅ भवेन् (for तु मे) D₅ s नाशाय वत मे नून — °) D₂ दृश्यते (for संयुगे) — °) D₅ यथा (for

यत्र त्वां पुरुषव्याघ्रमतिक्रान्तास्त्रयो रथाः ॥ ८
 एवं गते तु कृत्येऽस्मिन्ब्रूहि यत्ते विवक्षितम् ।
 यद्गतं गतमेवेह शेषं चिन्तय मानद ॥ ९
 यत्कृत्यं सिन्धुराजस्य प्राप्तकालमनन्तरम् ।
 तद्वीतु भवान्क्षिप्रं साधु तत्संविधीयताम् ॥ १०
 द्रोण उवाच ।
 चिन्त्यं बहु महाराज कृत्यं यत्तत्र मे शृणु ।
 त्रयो हि समतिक्रान्ताः पाण्डवानां महारथाः ।
 यावदेव भयं पश्चात्तावदेषां पुरःसरम् ॥ ११
 तद्वरीयस्तरं मन्ये यत्र कृष्णधनंजयौ ।

सा पुरस्ताच्च पश्चाच्च गृहीता भारती चमूः ॥ १२
 तत्र कृत्यमहं मन्ये सैन्धवस्याभिरक्षणम् ।
 स नो रक्ष्यतमस्तात क्रुद्धाङ्गीतो धनंजयात् ॥ १३
 गतौ हि सैन्धवं वीरौ युयुधानवृकोदरौ ।
 संग्राप्तं तदिदं द्यूतं यच्चच्छकुनिबुद्धिजम् ॥ १४
 न सभाया जयो वृत्तो नापि तत्र पराजयः ।
 इह नो ग्लहमानानामद्य तात जयाजयौ ॥ १५
 यान्स तान्लहते घोरांश्शकुनिः कुरुसंसदि ।
 अक्षान्समन्यमानः स प्राक्शरास्ते दुरासदाः ॥ १६
 यत्र ते बहवस्तात कुरवः पर्यवस्थिताः ।

c 7 83
 B. 7 12
 K 7 11

यत्र) Ks 4 T G2-4 त्वा (for त्वां) Ks B Dn2 Ds
 G1 M पुरुषव्याघ्र (G1 M1 2 आ) —^a) Ks Dn1 Ds
 व्यतिक्रान्तास् (for अति) Bs G2 महा (for त्रयो)

9 Before 9, S ins द्रोण —^a) Bs G2 8 कृते
 (for गते) Ks एवं गतेषु कृत्येषु —^b) Bs 8 Do1
 Dn1 मनोगतं (for विवक्षितम्) —^c) Ś1 ध्रुवं (for the
 first गत) B1 4.5 Dn2 G2 एवेदं, G1 M1 2 इत्येव
 (for एवेह)

10 Before 10, S ins दुर्योधन —^b) B1 4 5 G2
 4 5 अरिदम (for अनन्तरम्) —^c) K1 2 4 D1 यद्
 (for तद्) Śs K1 8 D1 ब्रवीति, K2 ब्रवीमि (for
 ब्रवीतु) B2 (marg) 8-5 Do1 Dn1 तस्मिन्वि (Bs 4 Do1
 तत्सवि)धीयता क्षिप्रं (Bs शीघ्रं) —^d) K2 साधु तत्स
 विधीयतां, Bs 8 5 Do1 Dn1 साधु स (Dn1 त) चित्य नो
 द्विज, G2 साधु तत्सविमृश्य च

11 ^a) Dn2 Da.6 G1 M1 2 विचिन्त्य तु (for चिन्त्य
 बहु) B (except B4) Do1 Dn1 चित्य बहुविधं तात
 —^b) D2 4 5 8 यत्कृत्य (by transp), D1 यत्कृतम् Ks
 B1 8 तनु; Dn2 Ds 6 तव, D2 4 5 तव; D1 अथ,
 Ds त्वद्य (for तत्र) K1 मत् (for मे) B1-8 8
 Do1 Dn1 यत्कृत्यं तच्छ्रुणुष्व मे —^c) T G2-5 [5]पि
 (for हि) —^d) Ś K Dn D1 8-8.7 तेषां, D2 एषा
 (for एव) B4 पुन, S बल (for भयं) — B1
 om 11' —^f) G1 M2 यावद् (for तावद्) Ś K1
 Ds 6 तेषां, Ks B (B1 om) Do1 D2 T G2-4 एव
 (for एषा)

12 ^a) Ś K1 2 D1 गरीय प (K1 'यान्प' रे (for
 यस्तर) — D2 om 12^b —^b) Ks यत्र तौ कृष्णपाण्डवौ

—^c) G1 M1 2 तौ (for सा) D2 om पश्चाच्च Śs K1-4
 D1 सेना पुरस्तात्पश्चाच्च, Bs एव तेन सदा राजन्, Cv
 as in text —^d) Ś K D (except Do1 Dn1) गृहीता
 तव भारती (Ś K1 8 4 D1 'त), Cv as in text

13 ^a) Ś K1 8 B1 D1 8 8 कृत्यतम (for 'मह)
 — D2 om 13^c —^c) D2 G1 M2 रक्ष्यमतस् (for 'त
 मस्) —^d) Śs क्रोधाद् Bs Ds 6 भीमाद् (for
 भीतो)

14 ^a) B2 8 Do1 Dn1 च (for हि) Ds 6 सैन्धवे
 —^b) D2 धनंजयौ (for 'वृकोदरौ) —^c) S तत्र द्यूत
 हि समू (G1 M1-4 'का)त

15 ^a) G2 स भूयो (for सभाया) —^b) Ś1 transp
 नापि and तत्र G1 M न च (for नापि) Śs K1-4 D1
 तात (for तत्र) Bs परामव (for जय) —^c) Bs
 सैन्धव (for इह नो) —^d) K1 Dn D4 5 7 8 तावज्
 (for तात)

16 ^a) G2-6 Ms 4 या (for यान्) Śs स स्म, Ks
 स्म ह, Bs अक्षान्, Ds शरान्, Ms स्म ते (for स्म
 तान्) Ds 6 बहते (for ग्लहते) Ś1 यद्गतां सहते घो-
 रान्, G1 M1 (sup in, orig as in text) 2 यान्स
 तान्समन्यते मन्त्रात् —^b) Ś स्मर तान्, K1 **तान्; Ks
 D1 विसतान्, Ks रक्षितान् (for शकुनि) —^c) Śs K
 B1 4 Do1 (marg) Dn Ds 7 स, T G2-5 तु (for से)
 K1 स्म, K2 4.5 Dn Da.4 6-8 सन्; B1 4 Do1 (marg)
 प्राक् (for स) D2 अक्षान्समानमार्शसन्, G1 M1 2
 न्संसंश्रयान स —^d) Ś1 K1 8 laonna, B1 4 Do1
 (marg) शरास्ते हि (for प्राक्शरास्ते) Ś1 K1 4 दुरासद्,
 T G2-6 दुरावरा, G1 M स्मन (for सदा) Śs

सेनां दुरोदरं विद्धि शरानक्षान्विशं पते ॥ १७
 ग्लहं च सैन्धवं राजन्नर द्यूतस्य निश्चयः ।
 सैन्धवे हि महाद्युतं समासक्तं परैः सह ॥ १८
 अत्र सर्वे महाराज त्यक्त्वा जीवितमात्मनः ।
 सैन्धवस्य रणे रक्षां विधिवत्कर्तुमर्हथ ।
 तत्र नो ग्लहमानानां ध्रुवौ तात जयाजयौ ॥ १९
 यत्र ते परमेष्वासा यत्ता रक्षन्ति सैन्धवम् ।
 तत्र याहि स्वयं शीघ्रं तांश्च रक्षस्व रक्षिणः ॥ २०

इहैव त्वहमासिष्ये प्रेषयिष्यामि चापरान् ।
 निरोत्स्यामि च पाञ्चालान्सहितान्पाण्डुसृञ्जयैः ॥ २१
 ततो दुर्योधनः प्रायात्तूर्णमाचार्यशासनात् ।
 उद्यम्यात्मानमुग्राय कर्मणे सपदानुगः ॥ २२
 चक्ररक्षौ तु पाञ्चाल्यौ युधामन्यूत्तमौजसौ ।
 बाह्वेन सेनामभ्येत्य जग्मतुः स्वयसाचिनम् ॥ २३
 तौ हि पूर्वं महाराज वारितौ कृतवर्मणा ।
 प्रविष्टे त्वज्जेन राजंस्तव सैन्यं युयुत्सया ॥ २४

शकुनि सुदुरासदः, D₂ तेत्र वाणा विषोल्बणा — For 16^{ad}, B₂ s s Doi subst Dn₁ ins after 16

814* न तेषा निशिता घोरा शरा युष्मत्तनुच्छद ।

17 ^a) Ś₁ K₅ T G₂-s कुरवस् (for वह^o) G₁ M तत्र (for तात) — ^b) Ś₁ K₅ वहव (for कुरव) D₂ पर्युपस्थिता (for पर्यव^o) B (except B₁) Doi Dn₁ S कौरवेया (T G₂-s ग्लहमाना, G₁ M₁ 2 कितवाश्च, M₂-s कितवास्ते) व्यवस्थिता — ^c) D₂ G₃ 4 सेना G दुरोदरं, M₂ 4 दुरोदरान्, M₃ (sup in as in text) दुरोदरान् (for 'दर) — ^d) D₂ क्षरान् (for शरान्) D₂ महीपते, G₁ M₂ विधीयते (for विद्या पते)

18 G₁ M om 18^{ad} — ^a) K₅ ग्लहं हि, B₂ आद्राय, D₂ ग्लहन (for ग्लह च) — D₂ om (hapl) 18^{ad}-19^a — ^b) K₅ D₂ 6 G₃ यत्र, B₂ (orig) पुत्र, B₂ (marg) रणे, B₁ s अक्षः, Dn₂ D₁ s 7 तत्र (for अत्र) T G₂-s द्यूतं च (for द्यूतस्य) Ś₁ निर्णय, K₂ T G₂ s निश्चय, G₁ न स्वयं (for निश्चय) — D₂ om 18^{ad}-19^b — ^c) Ś₁ सैन्धवस्य, Ś₂ K₁ s 1 D₁ 'वेन; K₂ B₂ s Doi Dn₁ 'वे तु; K₅ 'वे ह, B₂ M₂-s 'वे च, Dn₂ laoua, G₂ s सैन्धव हि (for सैन्धवे हि) K₂ s B (except B₁) Doi Dn₁ D₂ s महद् (for महा) — ^d) Ś₁ समावृत्तं, S (except G₁ M₁ 2) समायत्त (for 'सक्तं) — After 18, S ins

815* अत्र ते ध्रुवमायत्तो जयो वाजय एव वा ।

[G₁ M₁ 2 तत्र (for अत्र) G₁ आयत्ता M₂-s जयोपजय M₄ च (for वा)]

19 D₂ om 19^a, D₂ om 19^{ad} (for both, of v 1 18) — ^a) Ś₁ K₁ s G₁ M₁ 2 तत्र (for अत्र) T स स्व, G₁ M₁ 2 सर्वं, G₂ सत्यं, G₁ सत्ये (for सर्वे) — ^b) M₁ 2 गर्जितम् (for जीवितम्) — ^c) Ś₁ K₁-s D₁ वधे (for रणे), D₁ यत्ता (for रक्षां) — ^d) D₂

विविधां (for विधिवत्) S अहंसि (for 'थ) — ^e) K₅ S (except G₅ M₂-s) अत्र (for तत्र) — ^f) Ś^a D₂ T G₂-s M₂-s ध्रुव, D₁ ध्रुवस्, G₁ M₁ 2 अक्ष (for ध्रुवौ) B₂-4 Doi Dn₁ ध्रुवौ (B₁ 'व) जयपरा जयौ, B₂ ध्रुवेऽतजयाजयौ (sio)

20 ^a) T G₂ 4 M₂-s तत्र (for यत्र) — ^b) Ś^a रक्षत, K₁ ॥ रक्षत (for रक्षन्ति) — ^c) D₂ अत्र, G₂ laoua, G₃ यत्र (for तत्र) B₂ s Doi Dn गच्छ (for याहि) K₅ D₂ 5 7 ध्रुव (for स्वय) B₁ वीर (for क्षीघ्रं) — ^d) D₂ s स्वाश् (for तांश्) T G₂-s स्स, G₂ तु (for च) B₂ रक्षय (for 'स्व) G₁ M वेभिर (M₂-s तेषि र) क्या हि रक्षिण

21 ^a) K₁ B Doi Dn₁ D₁-s 5 7 s आशिष्ये (for आसिष्ये) — ^b) Ś^a K₁ s D₁-s 5 नियोत्स्यामि (for निरो) D₂ संनिरोत्स्यामि पोचालान् — ^c) K₅ G₁ M₁ s-5 सृजयान् (for 'सृजयै)

22 Before 22, K₅ Dn₂ D₁-s 6 S (except G₅) ins संजय उवाच — ^a) K₅ राजा, B (except B₁) Doi Dn [s] गच्छत् (for प्रायात्) — ^b) T G₂ s जह्यामि (for उद्यम्य) D₁ s अग्राह्य (for उग्राय) B₂ सैन्धवं वरणार्थाय

23 ^a) Ś₁ K₅ D₂ 6 T G₂ च (for तु) G₁ s M₁ 2 पाचालौ — ^b) G₁ M अज्जेनस्य पदानुगौ — After 23^{ad}, D₁ ins 816* D₁ om 23^c-24^d — ^c) K₅ G₂ सव्यसाचिन (for 'नम्)

24 D₁ om 24 (cf. v 1 23) — ^a) K₅ D₁ s G₂ यौ, D₂ यो (for तौ) B (except B₁) Doi Dn₁ तु (for हि) — ^b) Ś₁ तात, S तत्र (for राजत्). — ^c) D₂ सैन्ये, D₂ पुत्रे (for सैन्यं) — ^d) Ś^a K₅ B₁ Dn₂ D₁-s 2 ins after 24 D₁ after 23^{ad}

816* पार्थेन सेनामायान्तौ कुरुराजो ददर्श ह ।

ताभ्यां दुर्योधनः सार्धमगच्छद्युद्धमुत्तमम् ।

त्वरितस्त्वरमाणाभ्यां भ्रातृभ्यां भारतो बली ॥ २५

तावमिद्व्रजतामेनमुभाबुधतकार्मुकौ ।

महारथसमाख्यातौ क्षत्रियप्रवरौ युधि ॥ २६

युधामन्युस्तु संकुदः शरांश्चिंशतमायसान् ।

व्यसृजत्तव पुत्रस्य त्वरमाणः स्तनान्तरे ॥ २७

C 7 33.
B 7 13C
K 7 13:

[S K1-3 D1 4 पार्श्वे च (K1 3 तु), D2 पार्श्वे, D1
भाषेन (for पार्श्वेन) S K1 3 D2 आयातौ D2 युधा
न्युत्तमौजसौ (= 23^b) (for the post half)]

— On the other hand, B1-3 5 D01 Dn1 S ins

817* पार्श्वे भित्त्वा चमू वीरौ प्रविष्टौ तव वाहिनीम् ।

[S (except G5) पार्श्वे S (except G5) तूर्ण (for वीरौ)
B5 अपुत्रौ तस्य तां वीरौ (for the prior half)]

25 ^a) G2 तूर्णम् (for सार्धम्) — ^b) K5 B1 D1 3
M1 3 सनाच्छेद, B1-3 5 D01 अक्रोद्ध, D2 सगच्छद्;
D2 6 अगमद्; D1 8 सनादाद् (for अगच्छद्) B1 D2
M1 3 युद्धदुर्मद T G2-5 योद्धुमिच्छन्मुदाहणं, G1 M2-5
युद्धमाच्छेत्सुदाहणं — ^c) G5 4 त्वरित — ^d) K1 G2
ताभ्यां स (for भ्रातृभ्यां) S K1 3 भरतो, K4 G2 5
M2-5 रभसो, T G2 4 सहसा (for भारतो) D2
बलिभ्यां भरतो बली

26 ^a) S1 B1 Dn2 D2 6 [अभ्यव्रजताम्, K5 D1 3
[अभ्यव्रज] (for [अभिव्रज]) K5 5 D1 एवम्, D2 एवाद्
(sio) (for एवम्) B1-3 5 D01 Dn1 तावेनमभ्यव्रजताम्,
D2 4 तावन्निरव्रजता सैन्यम् (D2 'तामेवम्), S तावेनम
भ्यगद्विताम् (G5 भागेनाम् [sio]) — ^b) G1 M1 2
अस्त्राभ्यां वृथागाहवे — ^c) S K Dn2 D1 3 7 8 समा
(S D2 8 म)ज्ञातौ, D2 महाख्यातौ (for समाख्यातौ)
B1 महारथो महावेग — ^d) G1 M1 3 क्षत्रियप्रवरौत्तमौ
— After 26, N ins

818* तमविध्ययुधामन्युर्जिज्ञासा कङ्कपन्निभि ।
विशस्या सारथिं चास्य चतुर्भिश्चतुरो हयान् ।
दुर्योधनो युधामन्योर्व्रजमेकेषुणाच्छिनत् ।
ह्युघीकार्मुकं चास्य समकृन्तद्रघोत्तमे ।
सारथिं चास्य भञ्जेन रथनीकादपाहरत् । [5]
ततोऽविध्यच्छैस्त्रीक्ष्णैश्चतुर्भिश्चतुरो हयान् ।

[(L 1) B5 तदुत्तमौजस राना (for the prior half)
— D1 om. (hapl) from the post half of line 1
up to the prior half of line 3 — (L 2) K5 D5
7 8 चापि (for चास्य) — (L 4) K5 ह्युघि, B D01
Dn1 एकेन, D2 6 ह्युघा (for ह्युघी) B5 चकृत तद्
(sio), D2 समकणद्, D5 समकृन्त (for समकृन्तद्) B1-3
D01 Dn1 चकृतं तनयस्तव (for the post half) — B1
om lines 5-6 — (L 5) K4 D01 Dn1 D4 5 अपा

तयत् (for 'हरत्')]

— On the other hand, S ins after 26

819* युधामन्युश्च पाञ्चाल्य उत्तमौजास्तयैव च ।
भित्त्वा पार्श्वेन सैन्यं तु प्रविष्टौ फल्गुन प्रति ।
तौ समासादयद्दीर शरैः कायास्थिभेदिभि ।
सप्तभिश्च युधामन्यु पाद्विश्वैवोत्तमौजसम् ।
तौ त सुनिशितैर्वाणैरविध्येता महारथौ । [5]
उत्तमौजास्तु भञ्जेन चाप चिच्छेद वीर्यवान् ।
अयान्यस्तुमहातेजा धनुर्गृह्य महाबल ।
छादयामास सकृद् पाञ्चालौ कुरुनन्दन ।

[(L 1) G5 युधानश्च (for युधामन्युश्च) G1 M1 3 4
युधामन्यु च पाञ्चाल्यम् (for the prior half) G1 M1 2
4 5 (sup in, orig as above) उत्तमौजसमेव च (for the
post half) — (L 2) G1 M1 2 हित्वा (for भित्त्वा)
M5 भित्त्वा सैन्यं पार्श्वं तु (for the prior half) — (L
3) T G2 4 समासाय यद् (for 'सादयद्') C7 शरैः कपाल
भेदिभि (for the post half) — (L 5) G1 M1 3 तु
तैर् (for तस्य) — (L 7) T G2 4 सुमहाराज (for
तेजा) G1 M महारथ (for 'बल') — (L 8) G2
M5 पाञ्चाल्यौ G1 M1-4 पाञ्चालकुरुनन्दनौ, G5 पाञ्चाल्य
कुरुनन्दन]

27 B1 om 27^a-28^b — ^a) S उत्तमौजास् (for
युधामन्युस्) B (B1 om) D01 Dn1 D2 6-8 च (for
तु) G1 M तत कुद (for तु स) — ^b) B1 3 5 Dn2
D2 T G2 5 त्रिशतम् K4 आशुगान्, B1-3 D01 Dn1
आहवे, B5 D5 आयातान् (for आयासान्) K1 2 D1
शरांश्चिंशतसायकान् — ^c) T G2 4 विस्मजद् (for व्यस्) G1 M पुत्राय — N (except S K1-3, B1 om) G2 5
(last two first time) ins after 27 T G2-5 M2-5
(G2 5 repeating) after 31

820* तथोत्तमौजा सकृद् शरैर्हेमविभूषितै ।

अविध्यत्सारथिं चास्य प्रादिणोद्यमसादनम् ।

[(L 1) K4 D1 2 5 अथ (for तथा) D2 स कुद D1
हि (हे)म (for हेम) B1 3 विभूषणे, T G2 (both
times) 3 4 5 (both times) M2-5 -परिष्कृते (for
विभूषिते) D2 सशरैर्हेमभूषिते (for the post half)]

28 S K1-3 om 28^a-29^b — ^a) D1 8 राज्ञेयम्,

दुर्योधनोऽपि राजेन्द्र पाञ्चाल्यस्योत्तमौजसः ।
जघान चतुरश्वाश्चानुभौ च पार्श्विसारथी ॥ २८
उत्तमौजा हताश्वस्तु हतस्रस्तश्च संयुगे ।
आरुरोह रथं आतुर्युधामन्योरमित्वरन् ॥ २९
स रथं प्राप्य तं आतुर्युधनहयाञ्जरैः ।
बहुमिस्ताडयामास ते हताः प्रापतन्धुवि ॥ ३०
हयेषु पतितेष्वस्य चिच्छेद परमेषुणा ।
युधामन्युर्धनुः शीघ्रं शरावापं च संयुगे ॥ ३१
हताश्वस्रतात्स रथादवप्लुत्य महारथः ।

गदामादाय ते पुत्रः पाञ्चाल्यावभ्यधावत् ॥ ३२
तमापतन्तं संप्रेक्ष्य कुड्मं परपुरंजयम् ।
अवप्लुतौ रथोपस्थाद्युधामन्यूतमौजसौ ॥ ३३
ततः स हेमचित्रं तं स्यन्दनप्रवरं गदी ।
गदया पोथयामास साश्वस्रतध्वजं रणे ॥ ३४
हत्वा चैनं स पुत्रस्ते हताश्वो हतसारथिः ।
मद्राजरथं तूर्णमारुरोह परंतपः ॥ ३५
पाञ्चालानां तु मुख्यौ तौ राजपुत्रौ महाबलौ ।
रथमन्यं समारुह्य धनंजयमभीयतुः ॥ ३६

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पञ्चाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०५ ॥

—^६) S (except Gs & Ms) पांचालस्य Ds 4 8 7 पाचा
ल्यस्योत्तमौजस —^०) Ks हि, Dn D1-3 5-7 [s]स्य
(for च) Ks [s]श्वाश्च, B1 [s]श्वास्तु (for चाश्चान्)
—^d) B2 Dn1 तथा तौ, B4 तयोभौ, Dn2 Ds 6-8
तथा वै (for डनौ च) S प्राद्विसारथी

29 S K1-3 om. 29^{ab} (cf v 1 28) —^a) Ks G1
M1 2 च (for तु) —^b) B2 Ds 6-8 तु (for च)
— B5 om. (hapl.) 29^c-31^d D1 reads 29^d-30^a
twice —^a) Ds 6 क्षपि (for क्षभि-) B2 क्षमित्रवत्
(for 'स्वरत्') — For 29^d, S subst

821* युधामन्युरथं शीघ्रमारुरोह परतप ।

[Ms तूर्णम् (for शीघ्रम्)]

30 For the repetition in D1, cf v 1 29 B5
om 30 (cf. v 1 29) —^a) D1 सारथि (for स रथं)
Ks रथ संप्राप्य तं आतुर, T Gs 4 तं आतु स रथ प्राप्य
—^b) Gs युयोधन (for दुर्यो) —^c) G1 M1 2 बहु-
शस्त्र (for 'भिस्त्र') — Ds om. (hapl.) 30^d-31^c —^d)
Ds हया (for हता)

31 B5 Ds om 31 (cf v 1 29, 30) —^a) T
Gs 4 [क्ष]य (for [क्ष]स्य) —^b) G1 M1 2 परमेषुणी
(for 'पुणा) —^c) T Gs 4 युधामन्युरथ शीघ्र —^d)
Ds शरान्वृत (for शरावापं) — After 31, T G2-5
(G2 5 repeating) Ms-5 ins 820*

32 Ds om 32 (cf. v 1 30) —^b) B2 8 Ds
Dn1 S अवतीर्य, D7 हल्य, Ds 'बुल्य (for 'बुल्य)
S K1-3 Dn2 D1 रथपंथ, Ks B1 4 Ds 2 6 नरपंथ,
B2 8 8 Ds Dn1 नराधिप, Ds 1 8 नरपंथ (for महा

रथ) —^d) D1 8 G1 2 M1 2 पाचालान् K1 [क्ष]ल्य
धावत्, D1 Gs [क्ष]भि (for [क्ष]भ्य) B1 2 Ds
पाचाल्यौ तौ समा(Ds 'म)र्देयव

33 Ds om. 33 (cf v 1 30) B5 reads 33^{ab} on
marg —^a) B2 आपतंत तु संप्रेक्ष्य —^b) Ds पुर-
जयौ Ks B2 8 Ds Dn1 कुड्मं कुरुपतिं तदा —^c) Ds
जय क्रावौ, Ds G1 M1 2 अवप्लुत्य (for 'बुल्यौ) S
रथोपस्थे, Ks रथात्तस्माद् (for रथोपस्थाद्)

34 Ds om 34^{ab} (cf. v 1 30) —^a) B1-4 Ds
Dn1 Ds T1 G1-5 5 चित्रांगं, G4 चित्राभ (for चित्र
त) —^b) Ks D1 2 स्यन्दनं (for 'न) G4 प्रवरा
B1 4 बली, Gs रथ, Gs यदि (for गदी) Ds Dn1
गदया स्यन्दन गदी —^c) B2 8 Ds Dn सकुड्म (for
गदया) T G2-5 Ms-5 चूर्णयामास (for पोथ) —^d)
S2 Ks 4 तथा, Ks Ds तदा, B2 8 Ds Dn नृप (for
रणे) K1 साश्वस्रवरं प्रति, B5 'रथध्वज, Ds 8 'त
स्वरत्रणे, G1 M सयत्वार सवाजिनं — After 34, S
ins

822* एतदीदृशकं कार्पोरुग्रस्तव जनाधिप ।

गदया गदिना श्रेष्ठ सर्वलोकमहारथ ।

35 —^a) B1-3 Ds Dn1 T G2-5 सत्त्वा, B5 भद्र,
D2 सत्त्वा (for हत्वा) B (except B1) Ds Dn1 Ds
T G2-5 रथ (for चैन) G1 M सल्लिखन्ता विरयो
—^d) K1 रथ तप (sic), Dn1 Ds 7 परतप

36 —^a) B1 T G2-5 पचालानां Ds च, Ds 3 सु
(for तु) B1-3 Ds Dn1 Ds G1 M transp मुख्यौ

१०६

धृतराष्ट्र उवाच ।

यौ तौ कर्णश्च भीमश्च संप्रयुद्धौ महाबलौ ।

अर्जुनस्य रथोपान्ते कीदृशः सोऽभवद्व्रणः ॥ १

पूर्वं हि निर्जितः कर्णो भीमसेनेन संयुगे ।

कथं भूयस्तु राधेयो भीममागान्महारथः ॥ २

and तौ —^δ) K₂ 5 B₂ 8 D₀₁ D₀₁ D₂ 4 5 7 G₁ M
महारथौ (for 'बलौ') —^ο) K₂ B₂ 8 D₀₁ D₀₁ D₂ T
G₁-5 M₅ (sup l_{in} as in text) रथावन्यौ (for रथ
मन्यं) D₂ S समास्थाय (for रुद्ध) —^d) B₁ 4 T
G₁-5 M₅-5 उपेयतु, G₁ M₁ 3 अगच्छता (for अभीयतु)
B₂ 5 D₀₁ D₀₁ भीमस्तुमभिजगमतु, D₂ 4 5 धनजय
समीयतु

Colophon — Sub-parvan Śi K₁ 5 B₂-4 D₀₁ D₀₁
D₁ 2 5 7 8 जयद्रथवध — Day of Drona's General-
ship T G₂-5 चतुर्थेहि — Adhy name Śi K₂ B₁
8 4 भीमप्रवेश, K₂-5 B₂ 5 D₀₁ D₀₁ D₂ 1 8 5 7 8 G₁
M₁ 2 भीमसेनप्रवेश, D₂ दुर्योधनयुद्ध, D₀ भीमसेनप्रवेशे
दुर्योधनस्य युधामन्युत्तमौजसाभ्या युद्धं, T G₂-5 भीमप्रवेशे
दुर्योधनयुधामन्युत्तमौजोयुद्धं, G₂ भीमप्रवेशे युधामन्युत्तमौ
जसयुद्धं — Adhy no (figures, words or both)
B₁ T G₂-5 127, B₂ 57, B₃ 128, B₅ 136, D₀₁
130, D₁ 134, D₂ 26, G₁ M 126 — Śloka no
K₂ D₀₁ D₀₁ 44

106

1 Before the ref, K₂ B D₀₁ D₀₁ D₁ 2 5 S 108
823*

सजय उवाच ।

वर्तमाने महाराज संप्रामे लोमहर्षणे ।

व्याकुलेषु च सैन्येषु पीड्यमानेषु सर्वश ।

राधेयो भीममानच्छेद्युद्धाय भरतर्षभ ।

यथा नागो घने नागं मत्तो मत्तमभिद्रवत् ।

[(L 1) G₁ 8-5 M रोम- (for लोम) — (L 2) K₂
B₂ D₀₁ D₂ 5 सवेषु (for सैन्येषु) B₁ सवश, D₀₁ D₂
8 संयुगे (for सर्वश) — (L 3) S आगच्छद् (for आन
च्छद्) D₂ स राधेयो भीममाच्छेद् (for the prior half)
— (L 4) B D₀₁ M₅ अभिद्रवत्, D₂ G₂ 5 अभिद्रवत्
(for द्रवत्)]

भीमो वा सूततनयं प्रत्युधातः कथं रणे ।

महारथसमाख्यातं पृथिव्यां प्रवरं रथम् ॥ ३

भीष्मद्रोणावतिक्रम्य धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः ।

नान्यतो भयमादत्त विना कर्णं धनुर्धरम् ॥ ४

भयान्न शेते सततं चिन्तयन्वै महारथम् ।

C 7
B 7
K 7

— After 823*, S repeats 7 104 33 —^a) K₅ B₁
D₂ 4 5 7 8 G₁ M₁ 2 यौ तौ (B₁ ततो, D₂ यौ तु)
भीमश्च कर्णश्च —^δ) G₂ समयुद्धौ (for सप्र) S K₁-4
D₁ महारथौ, D₂ रणे (for 'बलौ') G₁ M₁ 2 संप्रयुक्तौ
महारथौ —^d) G₂ रणे

2 ^a) S K₁-4 D₁ 6 सख्ये (for कणो) —^δ) S₂
K₁-4 वीर्यवान्, G₁ M संजय (for सयुगे) —^ο) B
D₀₁ D₀₁ D₂ 8 स, S (except G₂ 5) [S]पि (for तु)
—^d) Śi K₅ आगान् (for आगान्) T G₂ महारथ,
M₅-5 'हवे (for 'रथ)

3 Before 3, G₁ M₁ 2 108 धृतराष्ट्र G₁ M₁ 2
read 3^{ab} twice —^a) B₂ (marg) D₀₁ D₀₁ सूर्य
(for सूत) G₁ M₁ 2 (all first time) पुनर्भीमश्च राधेय
—^δ) G₁ M₁ 2 (all second time) 3-5 प्रत्युधायात् (for
धात) B₁ कथ यातो रण प्रति —^ο) B₂ D₀₁ D₂
महारथ (for 'रथ') B₁ 8-5 D₀₁ D₀₁ महारथ समा
ख्यात —^d) Śi अपि त, Śi K₁ 3 पितर (for प्रवर)
B₁ पृथिव्यां प्रवरो रथ

4 M₁ reads 4^{ab} after 5^{ab} —^a) B₂ D₀₁ S
द्रोणभीमाव् (for भीष्मद्रोणाव्) —^δ) B (except B₁)
D₀₁ D₀₁ धर्मराजो (for धर्मपुत्रो) — K₅ om 4^c-5^b
—^ο) Śi आधत्त, D₁-5 8 आदत्ते (for आदत्त)
—^d) B (except B₁) D₀₁ D₀₁ यथा (B₂ D₀₁ विना)
कर्णमहारथात्

5 K₅ om 5^{ab} (cf v l 4) —^a) B₁ भयानु
(for ह) —^δ) D₂ चिन्तयित्वा (for 'यन्वै') — B₁-5
D₀₁ D₀₁ subst for 5^{ab}

824* भयावस्य महाबाहोर्न शेते बहुला समा ।

चिन्तयन्विलसो वीर्यं राधेयस्य महात्मन ।

[(L 1) B₂ 5 D₀₁ महाबाहो]— After 5^{ab}, M₁ reads 4^{ab} —^ο) B (except B₁)

तं कथं स्रुतपुत्रं हि भीमोऽयुध्यत संयुगे ॥ ५
 ब्रह्मण्यं वीर्यसंपन्नं समरेष्वनिवर्तिनम् ।
 कथं कर्णं युधां श्रेष्ठं भीमोऽयुध्यत संयुगे ॥ ६
 यौ तौ समीयतुर्वीरावर्जुनस्य रथं प्रति ।
 कथं नु तावयुध्येतां स्रुतपुत्रवृकोदरौ ॥ ७
 भ्रातृत्वं दर्शितं पूर्वं घृणी चापि स स्रुतजः ।
 कथं भीमेन युयुधे कुन्त्या वाक्यमनुस्मरन् ॥ ८
 भीमो वा स्रुतपुत्रेण स्मरन्वैरं पुरा कृतम् ।
 सोऽयुध्यत कथं वीरः कर्णेन सह संयुगे ॥ ९
 आशास्ते च सदा स्रुत पुत्रो दुर्योधनो मम ।

कर्णो जेष्यति संग्रामे सहितान्पाण्डवानिति ॥ १०
 जयाशा यत्र मन्दस्य पुत्रस्य मम संयुगे ।
 स कथं भीमकर्माणं भीमसेनमयुध्यत ॥ ११
 यं समाश्रित्य पुत्रैर्मै कृतं वैरं महारथैः ।
 तं स्रुततनयं तात कथं भीमो ह्ययोधयत् ॥ १२
 अनेकान्निप्रकारांश्च स्रुतपुत्रसमुद्भवान् ।
 स्मरमाणः कथं भीमो युयुधे स्रुतस्रुतान् ॥ १३
 योऽजयत्पृथिवीं सर्वा रथेनैकेन वीर्यवान् ।
 तं स्रुततनयं युद्धे कथं भीमो ह्ययोधयत् ॥ १४
 यो जातः कुण्डलाभ्यां च कवचेन सहैव च ।

Do1 Dn2 Ds. ६ तु (for हि) Ds तं कथं स्रुततनय
 —^d) Ś1 K1 ४ युध्यत, Ks वध्यत (for युध्यत) B2 ४
 Do1 Dn1 भीमोयोधयताहवे

6 ^a) Śs K4 D1 ६ ब्रह्मण्य (for ब्रह्मण्यं) G1 M
 शौर्यं (for वीर्यं) Ms राशि च (for संपन्न) K1
 ब्रह्मण्य वीर्यवत्तं तं —^b) Ks D1 [अ]नुवर्तिनं, Ds 7
 [अ]निवर्तिनं (for 'वर्तिनम्') —^d) Ś K1-1 B1 Dn2 D1
 ४ ५ १ ४ Ms सजय (for संयुगे) B2 ४ Do1 Dn1 यो-
 यामास पाण्डव

7 ^a) S समेतुर् (for समीयं) K4 वान्याव् (for
 वीराव्) —^b) B (except B4) Do1 Dn1 वैकर्तनवृको
 दरौ —^c) Śs Ks B4 Dn Ds ४ १ Gs तु, Ds च,
 G1 M हि (for नु) Ds ४ कथं तावन्न यु (D2 'वप्ययु')
 ज्येतां —^d) Ks D1 ४ स्रुतपुत्रौ (for 'पुत्र') B
 (except B4) Do1 Dn1 महाबलपराक्रमौ — After 7,
 G1 M read (with var) 16^{ab}

8 For the incident, of 5 144 20-25 —^a)
 B1 (marg) दर्शयन्, G1 M श्रुतवान् (for दर्शितं)
 —^b) D2 संजय, Ds चापि च, G1 M चैव स (for चापि
 स) —^c) S कथं युध्यत (T G3-5 Ms 'ति) भीमेन

9 ^a) B3 वै (for वा) G2 ४ मम (for स्रुत) T
 G2-5 पुत्रस्य (for पुत्रेण) — G1 M1 २ om 9^{cd} —^c)
 Ks B Do1 Dn1 Ds T G2-5 Ms-5 अयुध्यत (for
 सोऽयु) G3-5 रणे (for कथं) B Do1 T G2-5 Ms-5
 शूर (for वीर) —^d) Gs-5 कथं कर्णेन संयुगे

10 ^a) D2 ४ स्रुत (for स्रुत) G1 M1 २ नित्यमाश
 सते स्रुत —^b) Dn2 पुत्रे (for पुत्रो) —^d) B2 ४ ४

Do1 Dn1 समस्तान्, D1 सहितान् (for सहि) Ds ६
 प्रति (for इति) B4 सहितान्पाण्डवनान्, G1 M सहिता
 न्सर्वपाण्डवान्

11 ^a) D2 यत् (for यत्र) B Do1 Dn1 Ds Gs
 पुत्रस्य, Dn2 संदश्य, Ds वीरस्य, Gs मर्मस्य (for
 मन्दस्य) —^b) B Do1 Dn1 G2 मम (B4 यत्र) मदस्य,
 Ds १ ४ T Gs-४ M मम पुत्रस्य (by transp), G1 मम
 पूर्वस्य Dn2 Ds ४ S सजय (for संयुगे) —^c) D1
 कथं हि (for स कथं) —^d) B2 ४ ४ Do1 Dn1 Ds
 अयोधयत् (for अयुध्यत) G1 M भीमं युध्यत संयुगे
 (Ms सजय)

12 ^a) Dn2 समासाद्य, Ds 'द्यत् (for 'श्रित्य) B1
 पुत्रो (for पुत्रैर्) —^b) B4 [s]करोद् (for कृतं)
 — B4 om 12^c-15^d Dn2 om 12^c-18^d —^c) S ए
 (for त) S सनयत् (for सनय) D2 युद्धे (for
 तात) —^d) Ds [अ]युध्यत (for [अ]योधयत्) T G2-5
 कथं भीममयोधयत्, G1 M कथं युध्यत संयुगे (Ms-5
 पाण्डव)

13 B1 Dn2 om 13 (of v 1 12) Ds repeats
 13 after 14 —^b) Ds समुद्रतान् (for द्ववान्)
 — Ms reads 13^c-14^b after 15^{ab} —^c) G1 M1 २
 स्मरश्च स (for स्मरमाण) —^d) G1 M1 २ स्रुतपुत्रेण
 युध्यते

14 For the sequence in M3, of v 1 13 B1 om
 14 (of v 1 12) Ds om 14^{cd} —^c) Ks भीमो
 (for युद्धे) B1-3 Do1 G1 M तं स्रुतपुत्रे समरे —^d)
 Ks योययामास सजय, G1 M कथं युध्यत मारुति, Gs
 कथं भीमोभ्ययोधयत् — After 14, Ds repeats 13.

तं ह्यतपुत्रं समरे भीमः कथमयोधयत् ॥ १५

यथा तयोर्बुद्धमभूद्यश्वासीद्विजयी तयोः ।

तन्ममाचक्ष्व तत्त्वेन कुशलो ह्यसि संजय ॥ १६

संजय उवाच ।

भीमसेनस्तु राधेयमुत्सृज्य रथिनां वरम् ।

ह्येष गन्तुं यत्रास्तां वीरौ कृष्णधनंजयौ ॥ १७

तं प्रयान्तमभिद्रुत्य राधेयः कङ्कपत्रिभिः ।

अभ्यवर्पन्महाराज मेघो वृष्ट्येव पर्वतम् ॥ १८

फुल्लता पङ्कजेनेव वक्त्रेणाभ्युत्सयन्वली ।

आजुहाव रणे यान्तं भीममाधिरथिस्तदा ॥ १९

भीमसेनस्तदाह्वानं कर्णानामर्षयद्युधि ।

अर्धमण्डलमावृत्य ह्यतपुत्रमयोधयत् ॥ २०

अवक्रगामिभिर्बाणैरभ्यवर्पन्महायसैः ।

द्वैरथे दंशितं यत् सर्वशस्त्रभृता वरम् ॥ २१

C = 537
B 7 131
K 7 131

15 For the sequence in Ms, of v 1 13 B₁ om 15 (of v 1 13) K₁₋₄ D₁ om (hapl) 15 —^a) S वै (for च) —^b) B₂ D₂ D₃ ६ तु, D₁ ८ त (for च) D₂ S कवचेन च धीर्यवान् —^c) D₁ ८ सूतपुत्र च समरे, G₁ M तं सूततनयं युद्धे —^d) D₂ ६ T G₂₋₅ कथ भीमोभ्य (D₂ ६ G₂ मो ह्य)योधयत्, G₁ M कथ युध्यत मारुति — After 15, T G₂₋₅ ins

825* अञ्जितो पुरा वात भागव समपूजयत् ।

तस्य प्रसादाप्रसादा लब्धवाश्च नृगूतमात् ।

16 G₁ M read 16^{ab} after 7, B₁ reads the same twice —^a) S₁ D₁ तथा (for यथा) D₁ ८ तथा तथा तयोर्बुद्धं, G₁ M यथा युद्धं तयोरासीत् —^b) K₁ २ यथासीद्; K₅ य आसीद् B₁ (first time) पश्चादि, T G₂₋₅ यश्च वै, G₁ M₂₋₅ कश्चैव (for यश्चासीद्) B₂ तथा (for तयो) D₂ ६ यथासीद्विजयस्तयो, M₁ २ कश्चैव विजयस्तयो —^c) K₅ त समाचक्ष्व तत्त्वेन —^d) G₁ समर्यो (for कुशलो) M₁ २ संजय

17 ^a) D₂ G₂ च (for तु) B₁ भीमसेन (समुत्सृज्य —^b) B₁ राधेयं (for उत्सृज्य) B₂ वर (for वरम्) —^c) D₂ यत्रोभौ, G₁ M यत्रास्तौ (for यत्रास्ता) —^d) G₂ कर्णं (for कृष्णं) G₁ M किरीटी कृष्णसारथि

18 ^a) Some MSS प्रयातम् (for न्तम्) K₂ नमस्कृत्य, D₂ अभिद्रुत्य, S अनाहत्य (for अभिद्रुत्य) —^d) D₂ वृष्ट्यैव (for वृष्ट्येव) S यथा (G₁ M ह्वा) -चलं

19 ^a) S फुल्लेन (for फुल्लता) K₁ २ ४ D₂ ६ T G₂₋₅ पङ्कजेनेव, G₂ corrupt (for जेनेव) —^b) G₁ ५ M₁ २ पत्रेण (for वक्त्रेण) B (except B₁) D₁ D₂ विद्रुतम् (for [अभ्युत्सयन्] S K₁₋₄ D₁ ह्व (for बली) —^c) G₁ M₁ २ रणेभ्यालुह्वे यात —^d) K₂ आधिरथस्, T G₂₋₅ आतिरथिस् (for आधि) K₁ ४ B₁ ५

D₂ तथा, G₁ M तत् (for तदा) — After 19, K₄ B D₁ D₂ D₁₋₃ ६ ६ ins

826* कर्ण उवाच ।

भीमाहितैस्त्रव रणे स्वमेगपि न विभावितम् ।

तद्दर्शयसि कस्मान्ने पृष्ठ पार्थदिवक्ष्या ।

कुन्त्या पुत्रस्य सदृश नेद पाण्डवनन्दन ।

तेन मामभित स्थित्वा शरवर्षैरवाकिर ।

[(L 1) D₂ भीमाहितात् (for 'हितैश्च) K₄ D₂ D₁ ६ ६ रण (for रणे) K₄ D₂ ६ युधि (for न वि) K₄ B₁ २ D₂ D₂ विभावित, D₂ १ विभाति त (for 'वितम्) D₂ ६ रथो यात्यनिवारित (for the post half) — (L 2) D₁ विमर्दयति (for तद्दर्शयसि) D₁ नो (for मे) — (L 3) D₂ ते पाण्डु (for पाण्डव) B₄ नेद पाण्डुवत्तस्य ते (for the post half) — (L 4) D₂ ते नृपभिगत स्थित्वा (for the prior half)]

20 ^a) D₂ ६ ६ तथा (for तदा) —^b) B (except B₂) D₁ D₂ कर्णेन (for कर्णात्) S₂ K₂ ४ B₂ (marg) ४ ६ D₂ अमर्षयन् (for 'वर्षयद्) K₁ कर्णादा मर्षयन्त्युधि, S कर्णेनामर्षयन्त्यु (M₂ भ्यद्रवद्यु)धि —^c) B₂ युद्ध, D₂ १ अर्कं, G₂ ४ अथ (for अर्थ) D₂ आस्थाय, D₂ आश्रित्य (for आश्रित्य) —^d) K₅ सूर्य (for सूत)

21 ^a) D₂ D₂ ६ आकाश (for अवक्र) G₁ M वृकोदरस्तु राधेयम् —^b) K₅ अभ्यकर्षन् (for वर्षन्) K₅ B D (except D₁) महायसै; G₁ M ससायकै (for महायसै) —^c) S₁ K₄ D₁ द्वैरथं, K₂ ६ द्वे रथे K₁ २ ४ D₁ दंशितं, D₂ धातं (sic) K₅ D₂ ४ ६ ७ ८ यात (for यत्ते) B D₁ D₂ दंशित द्वैरथे यात, S दसि (G₂ शि)तं द्वैरथे (G₂ वै रथे; M₂-५ द्वैरथ) यत्त —^d) B₄ वर (for वरम्) K₅ B₂ २ ५ सर्वशस्त्रविदा वर; B₁ D (except D₁) G₁ M सर्वदा (D₂-४ M₁ २ शा)स्त्रविदारद (B₁ D₁ D₂ द)

विधित्सुः कलहस्यान्तं जिघांसुः कर्णमक्षिणोत् ।
 तं च हत्वेतरान्सर्वान्हन्तुकामो महाबलः ॥ २२
 तस्मै प्रासृजदुष्टाणि विविधानि परंतपः ।
 अमर्षी पाण्डवः क्रुद्धः शरवर्षाणि मारिष ॥ २३
 तस्य तानीषुवर्षाणि मत्तद्विरदगामिनः ।
 हतपुत्रोऽस्त्रमायामिरग्रस्तसुमहायशाः ॥ २४
 स यथावन्महाराज विद्यया वै सुपूजितः ।
 आचार्यवन्महेष्वासः कर्णः पर्यचरद्रणे ॥ २५
 संरम्भेण तु युध्यन्तं भीमसेनं स्यन्निव ।

अभ्यपद्यत राधेयस्तममर्षी वृकोदरम् ॥ २६
 तन्नामृष्यत कौन्तेयः कर्णस्य स्मितमाहवे ।
 युध्यमानेषु वीरेषु पश्यत्सु च समन्ततः ॥ २७
 तं भीमसेनः संप्राप्तं वत्सदन्तैः स्तनान्तरे ।
 विव्याध बलवान्क्रुद्धस्तोत्रैरिव महाद्विपम् ॥ २८
 हतं तु हतपुत्रस्य सुपुह्नैर्निशितैः शरैः ।
 सुमुक्तैश्चित्रवर्माणं निर्विमेद त्रिसप्तभिः ॥ २९
 कर्णो जाम्बूनदैर्जलैः संछन्नान्वातरंहसः ।
 विव्याध तुरगान्वीरः पञ्चभिः पञ्चभिः शरैः ॥ ३०

22 B₁ reads 22 twice — ^a) Ś K₁₋₄ D₁ ३ विधि
 वत्, D₁ G₁ M₁ २ विव(D₁ 'वि)धु, M₁ ३ विधित्सु (for
 विधित्सु) — ^b) K₁ जिघांसु (for जिघांसु) K₁ ३. 4
 B₁ (second time) D₂₋₅ आक्षिणोत्, D₆ आवृणोत्, T
 G₂₋₅ अक्षमी, G₁ M पेक्षत (for अक्षिणोत्) — ^c)
 Ś K₁₋₄ D₂ D₁₋₃ ताश्च, K₅ D₂ D₁ १ ३ तांस्तु (for
 तं च) B₁ (second time) हृहेमवान् (sio) (for हत्वे
 तरान्) D₅ Bom ed हत्वा तस्यानुगान्सर्वान् (Bom ed
 'गास्तं च) — ^d) Ś K D₁ २-३ भीमसेनो, B₁ (second
 time) हृद्रकामो, D₂ अनुकर्षान् (for हन्तुकामो) D₆
 T G₂₋₅ महारथ (for 'बल)

23 ^a) B₁ अक्षै, B₅ तस्मात् (for तस्मै) D₆₋₈
 प्रसृजद् (for प्रा) — ^b) D₅ ३ G₂ १ परंतप — ^c)
 B₁ D₂ D₃ ६ G₄ अमर्षात् (for अमर्षी) — ^d) B₁
 संयुगे (for मारिष)

24 ^a) G₅ तु (for [हृ]पु) — ^b) K₅ D₂ D₃ ६-८
 -धातिन, D₂ -शालिन (for -गामिन) — ^c) K₅ तु,
 D₂ [s]थ (for ष्ठ) — ^d) B₁ स (for सु) K₅
 D₂ १ ३ T G₂₋₅ -बल (for यशा) B₂ ३ ६ D₆ D₂
 अग्रस्तत्परमाश्रयि, G₁ M अस्ते स पुन पुन

25 ^a) Ś₂ K₅ तथावन्; D₆ यथा वै (for यथावन्)
 B₂ ३ ६ D₆ D₂ महाबाहुर् (for 'राज) — D₁ om
 25^b-32^a — ^b) K₄ D₁ [पु]व सु, S (except T G₂)
 वैद्य (for वै सु) B₁ मायया वै प्रपूजित — ^c) D₂
 T G₂₋₅ महाराज (for महेष्वास) — ^d) B₁ D₆ पर्य
 चरन्; D₅ 'पतद् (for 'चरद्) B₂ ३ ६ D₆ D₂ बली
 (for रणे) S कर्ण पर्यपतद्वयी

26 D₁ om 26 (of v 1 25) — ^a) Ś₂ B₁
 (orig) 4 T G₂₋₅ च (for तु) Ś K₁ ३ 4 D₁ युद्धेन
 (for युध्यन्तं). B₁ (marg) २, ३, ६ D₆ D₂ युध्यमानं

तु (B₁ 'नस्तु) संरमाद्, D₂ समेत्य तं च युध्यत, G₁ M
 असरभेण तं विद्धा — ^b) B D₆ D₂ ३ हसन् (for
 स्यन्) — ^c) K₅ D₅ १ ३ अवमन्यत, D₂ अत्युरस्यत;
 S अत्यमन्यत (for अभ्यपद्यत) B₂ ३ ६ D₆ D₂ G₁ M
 'कौन्तेयं (for राधेयत्) — ^d) B₂ ३ ६ D₆ D₂ कर्णो
 राजन्, T G₂ ३ कर्णो मानी, G₁ M अतदहं, G₂ ३
 कर्णोमर्षी (for तममर्षी)

27 D₁ om. 27 (of v 1 25) — ^a) T G₂ नो
 (for न) Ś₂ K₁ ३ D₁ ३ [अ]मर्षत, K₄ [अ]मर्षित
 (for [अ]मृष्यत) — ^c) G₁ M शूरेषु (for वीरेषु)
 — ^d) B₁ (marg) स्तनान्तरे (for समन्तत)

28 D₁ om. 28 (of v 1 25) — ^a) D₂ D₁
 संप्राप्त (for 'सं) — ^b) G₁ M समतत (for स्तना
 न्तरे) — ^c) T G₂ विव्याध S बलवत् (for 'वान्)

29 D₁ om 29 (of v 1 25) — ^a) Ś K₁₋₄ D₁
 पुत्र तु, K₅ B₁ D₅ १ ३ पुनस्तु, B₁₋₃ ३ D₆ D₂
 D₂ ३ ६ पुनश्च (for सुत तु) K₅ B D₆ D₂ D₃ ३ ६-८
 -पुत्रं तु (D₅ १ ३ त) (for पुत्रस्य) — ^b) K₄ संपु
 खैर् G₁ M सुमुखै (for निशितै) B₂ ३ ६ D₆ D₂
 स्वर्णपुलै शिलाशितै — B₁ om. (hapl) 29^c-30^a — ^c)
 Ś₁ K₂ स, T G M₁ ३ वि- (for सु) — ^d) Ś₁ शितै
 शरै, Ś₂ K₁₋₄ D₁ महाबल (K₂ 'लं), D₂ महामृधे;
 T G₂ ३ त्रिभिस्त्रिभि (for त्रिसप्तभि) G₁ M₁ ३ तान्-
 यामास सप्तभि

30 B₁ D₄ om 30 (of v 1 29, 25) — ^a)
 S अश्वान् (for कर्णो) Ś₂ भाहै, D₂ बाणै, D₅
 तस्य (for जालै) — ^b) Ś₂ स छत्रान्, D₅ स हयान्,
 S प्रच्छत्रान् (for संछत्रान्) — ^c) T G₂ विव्याध D₅
 चतुरो; T G₂₋₅ [अ]तिरयो; G₁ M [अ]तिरये (for
 तुरगान्) B D₆ D₂ हयान्विव्याध भीमस्य — ^d) D₁

ततो वाणमयं जालं भीमसेनरथं प्रति ।
 कर्णेन विहितं राजन्निमेषार्धाददृश्यत ॥ ३१
 सरथः सञ्चजस्तत्र सप्ततः पाण्डवस्तदा ।
 प्राच्छाद्यत महाराज कर्णचापच्युतैः शरैः ॥ ३२
 तस्य कर्णश्चतुःषष्ट्या व्यधमत्कवचं दृढम् ।
 क्रुद्धश्चाप्यहनत्पार्श्वे नाराचैर्मर्ममेदिमिः ॥ ३३
 ततोऽचिन्त्य महावेगान्कर्णकार्मुकनिःसृतान् ।
 समाश्लिष्यदसंभ्रान्तः क्षतपुत्रं वृकोदरः ॥ ३४
 स कर्णचापप्रभवानिधूनाशीविषोपमान् ।

तथा (for शरैः)

31 D₁ om 31 (of v l 25) —^a) S वधं (for जाल) —^c) D₅ प्रहितं (for विहित) —^d) G₁ M₁ : निमेषार्धेण दृश्यते

32 D₁ om 32^a (of v l 25) —^a) T G₂₋₅ M₂₋₅ तस्य (for तत्र) B₂ सञ्जज सरयस्तत्र —^b) K₁ B₁ D₃ : १ स तथा (for तदा) T G₂₋₅ स सूत पाण्डवस्य ह —^c) D₁ 4-6 T G₂₋₅ प्रच्छाद्यत (for प्राच्छा) — K₄ om (hapl) 32^d-35^e

33 K₄ om 33 (of v l 32) —^a) T G₂₋₅ त स (G₂ ५ च) कर्णश्च, G₁ M₂ स कर्णस्य (for तस्य कर्णश्च) —^b) D₇ व्यधमन्; S विव्याध (T G₂ थ) (for व्यध मन्) G₁ M₁ : शरैः (for दृढम्) —^c) K₂ चास्य हनत्, B D₀₁ चाप्यवधीत्, D₂ २ ५ ६ चाभ्यहनत् (for चाप्य) B D₀₁ D₀₁ D₂₋₄ ६ पार्श्वे (for पार्श्वे) D₁ संक्रुद्धश्चाप्यह न्पार्श्वे, G₁ M₁ : क्रुद्धो द्वादश नाराचान् —^d) D₂ नारा चैर्नतपर्वणि, G₁ M₁ : धामपार्श्वे समर्पयत्

34 K₄ om. 34 (of v l 32) —^a) G₁ M अवि चित्य (for ततोऽचिन्त्य) Cd cites अविचित्य (as in text) G₁ M₁ : महाराज, Bom ed बाहु (for 'वेगान्) —^b) K₅ D₅ चापवि (for कार्मुक) T G₂ नि सुतान् G₁ M₁ : कर्णचापच्युताश्चरान् —^c) T समाच्छ दद्, G₁ M समाहनद् (for समाश्लिष्यद्) K₁₋₃ D₁ समाश्लिष्य च संभ्रात —^d) S₁ K₂ २ D₂ सूतपुत्रो, K₅ पाण्डुपुत्रो (for सूतपुत्रं)

35 K₄ om. 35^{ab} (of v l 32) —^a) S₁ प्रव- हान् (for प्रभवान्) S₂ K₁₋₃ D₁ कर्णचापप्रवहना (K₂ D₁ 'णा'न् — D₁ om (hapl) 35^e-36^d —^c) G₁ M₁ : चापि (for भीमो) G₁ M महावेगान् (for 'राज)

विभ्रद्भीमो महाराज न जगाम व्यथां रणे ॥ ३५
 ततो द्वात्रिंशता भलैर्निशितैस्तिग्मतेजसैः ।
 विव्याध समरे कर्णं भीमसेनः प्रतापवान् ॥ ३६
 अयत्नेनैव तं कर्णः शरैरुप समाकिरत् ।
 भीमसेनं महाबाहुं सैन्यधस्य वधैपिणम् ॥ ३७
 मृदुपूर्वं च राधेयो भीममाजावयोधयत् ।
 क्रोधपूर्वं तथा भीमः पूर्वैर्वरमनुस्मरन् ॥ ३८
 तं भीमसेनो नामृष्यदवमानममर्षणः ।
 स तस्मै व्यसृजत्तूर्णं शरवर्षममित्रजित् ॥ ३९

C 7 531
B 7 131
K 7 131

—^d) D₁ न च प्राप, T G₂₋₁ M₂₋₅ नाजगाम (for न जगाम) G₁ M₁ : न विव्ययत पादव — After 35, D₅ ins

827* स कर्णचाप चिच्छेद भीमसेनो महाबल ।

त्रासयित्वा महाराज गाममितविक्रम ।

36 D₁ om 36 (of v l 35) —^a) The portion of the text from द्वात्रिंशता up to 7 110 35^d is lost in S₁ on missing folios B₂ D₄ ६ द्वाविंशता, D₂ द्वात्रिंशतैर् (for द्वात्रिंशता) G₁ M ततो द्वादश- भिर्बाणैर् —^b) D₇ : २ तेजसै (for तेजसै)

37 S₁ missing (of v l 36) —^a) B₁ प्रयत्नेन (for अ) D₁ च (for [पु]व) D₅ तान् (for त) —^b) D₅ कोपात्; G₂₋₅ अपि (for उप) D₂ समाचि नोत्; D₅ ६ ८ 'किरन् (for किरत्) B D₀₁ D₀₁ शरैः क्रुद्ध (B₇ 4 D₀₁ शरैर्मृश) मवाकिरत् —^c) D₅ महा बाहु (for बाहुं)

38 S₁ missing (of v l 36) —^a) B₁ २ ५ D₀₁ D₀₁ D₂ G₁ M हु, B₂ हि (for च) —^b) K₂ B₅ D₀₁ D₂ २ ६ भीमसेनस् (for भीममाजाष्) —^c) K₂ D₇ भीमं (for भीम) T G₂₋₅ क्रुद्धो वै भीमसेनस्तु, G₁ M क्रुद्धो भीमस्तत क्रुद्धं

39 S₂ missing (of v l 36) —^a) D₅ नामर्षद् (for नामृष्यद्) —^b) T G₂ ४ अमर्षित (for 'वर्षण) —^c) G₁ M₁ : transp स and तस्मै —^d) K₄ D₁ शरवर्षैर्, G₁ M₁ : वृष्टिम् (for 'वर्षम्) B₂ २ D₀₁ D₀₁ अमित्रहा (for जित्) D₂ शरवृष्टि महाबल

40 S₂ missing (of v l 36) —^a) K₁₋₄ D₁ ४ १ प्रेरिता (for प्रेषिता) B₂ २ ५ D₀₁ D₀₁ तेन (for राजन्) —^b) S₁ भीमसेनस्य (for सेनेन) —^c) D₁

ते शराः प्रेषिता राजन्भीमसेनेन संयुगे ।
 निपेतुः सर्वतो भीमाः कूजन्त इव पक्षिणः ॥ ४०
 हेमपुङ्खा महाराज भीमसेनधनुश्च्युताः ।
 अभ्यद्रवन्स्ते राधेयं वृकाः क्षुद्रमृगं यथा ॥ ४१
 कर्णस्तु रथिनां श्रेष्ठश्छाद्यमानः समन्ततः ।
 राजन्व्यसृजदुग्राणि शरवर्षाणि संयुगे ॥ ४२
 तस्य तानशनिप्रख्यानिघ्नन्समरशोभिनः ।
 चिच्छेद बहुमिर्भेह्यैरसंप्राप्तान्वृकोदरः ॥ ४३
 पुनश्च शरवर्षेण छादयामास भारत ।

S सपेतु (for निपेतु) S₁ भीमात्, K₁ भीमं, B₁ s s Doi Dn₁ वीरे, Dn₂ D₂ s भूसौ, D₂ कर्णं, D₂ मार्गं, D₂ भीता, G₂ भीम (for भीमा) —^d) D₂ कूजन्त, D₂ कुक्कुज, D₂ गजन्त, D₂ कूजन्ति (for कूजन्त)

41 S₂ missing (of v 1 36) —^a) D₂ हेमपुङ्खो B₂ s s Doi Dn₁ प्रसन्नाम्ना, T G₂ शरावेगा, G₂ महा घोरा (for "राज" —^b) G₁ M₁ s भीमस्य धनुषश्च्युता — B₁ reads 41^{ed} on marg —^c) K₁ s D₂ s s T G₂-s M₂-s अभ्यद्रवन्त, B₂-s Doi Dn₁ प्राच्छाद्यन्ते, Dn₂ D₁ s G₁ M₁ s अभ्यद्रवन्स्तु (for "द्रवन्ते") —^d) S व्याघ्रा (G₂ "घ्र" (for वृका) K₁ s s D₁ मृगा निव, K₁ मृगा इव (for "मृग यथा") B₂ s s Doi Dn₁ शलभा इव पावकं

42 S₂ missing (of v 1 36) —^a) D₁ s विसृजद् (for व्यसृजद्) —^d) B₂ s Doi Dn₁ भारत, T G₂-s मारिष, G₁ M₁ s सर्वश, M₂-s सबन्त (for संयुगे)

43 S₂ missing (of v 1 36) —^b) S₁ K Dn₂ D₁ s s s परम (for समर) D₂ बाणान्परमशोभन, G₁ M₁ s इषून्धिरदकमेण —^a) K₂ G₁ M बहुधा, D₂ विमलैर् (for बहुभिर्) —^d) K₁-i Dn₂ D₁ s s s तानप्राप्तान्, D₂ स्वर्णपुङ्खैर्, S तानवाप्तान् (for असं-प्राप्तान्) G₁ M ससृजन् (for वृकोदर)

44 S₂ missing (of v 1 36) —^a) G₁ M₁ s भीम (for पुनश्च) — D₁ s om 44^{ed} —^c) G₁ M₁ s राजन् (for युद्धे) —^d) B₂ s Doi Dn₁ M₂ s अरिदम, B₁ महारण (for "रथम्") G₁ M₁ s सर्वलोकमहारथ — After 44, G₁ M₁ s ins

828* पुनर्बाणमयं वर्षं व्यसृजत्पाण्डव प्रति ।
 तथा कर्णेन समरे पीड्यमान समन्तत ।

कर्णो वैकर्तनो युद्धे भीमसेनं महारथम् ॥ ४४
 तत्र भारत भीमं तु दृष्टवन्तः स सायकैः ।
 समाचिततनुं संख्ये श्वाविधं शल्लैरिव ॥ ४५
 हेमपुङ्खाञ्छिलाधौतान्कर्णचापच्युताञ्छरान् ।
 दधार समरे वीरः खरश्मीनिव भास्करः ॥ ४६
 रुधिरोक्षितसर्वाङ्गो भीमसेनो व्यरोचत ।
 तपनीयनिभैः पुष्पैः पलाश इव कानने ॥ ४७
 तत्तु भीमो महाराज कर्णस्य चरितं रणे ।
 नामृष्यत महेष्वासः क्रोधादुद्धृत्य चक्षुषी ॥ ४८

45 S₂ missing (of v 1 36) —^a) G₁ M₁ s तत्र भारत सैन्ये तु —^b) T G₂-i तु (for स) B₁ s D₂ सायकै —^c) B₂ युद्धे, G₁ M₂ s संवे, G₂ M₂ सखे (for संख्ये) G₁ M₁ s शकलीकृतसर्वाङ्ग —^d) K₂ D₂ s s छादितं, Dn₁ श्वाविद्ध, D₂ s श्वाविद्ध, D₁ श्वाविस्स, S श्वावि (G₂ s "वि")ङ्, Cd श्वाविधं (as in text) S₁ K₁-s सल्लैर्, K₂ Dn₂ D₂ s s s शल्ल मैर्, D₁ सिलकैर्, Cd शल्लैर् (as in text)

46 S₂ missing (of v 1 36) —^a) D₂ शिलाद् (for शिला) —^c) K₂ D₁ s s G₁ M₁ s भीम, D₁ वीर (for वीर) —^d) B₂ रश्मिमात् (for भास्कर)

47 S₂ missing (of v 1 36) —^a) D₁ रुधिरो वित —^b) D₂ राजन्भीमो (for भीमसेनो) K₁ विरो चित, B (except B₄) Doi Dn D₁ s s s व्यराजत, D₁ व्यसृजन् (sic) (for व्यरोचत) G₁ M₁ s राजन्नाजत भारत —^c) D₂ s तपनीयचितै (D₂ निलै) (for "निभै") G₂ पुष्पै, G₁ भलै (for पुष्पै) —^d) G₁ M₁ s यथा स्यात्कर्णको वने — For 47^{ed}, B s s Doi Dn₁ Bom ed subst

829* समृद्धकुसुमापीडो व्रमन्तेऽशोकवत्तर ।

[Bom ed [s] शोकवत्तर (for "वत्तर")]

48 S₂ missing (of v 1 36) —^a) K₁-i D₁ s s s s G₂ M₂ s तं तु, D₂ ततो (for तत्तु) B₂ s Doi महाबाहो, B₁ महेष्वास, Dn₁ महाबाहु (for "राज" —^b) B₂ महत् (for रणे) —^c) B₂ s Doi Dn₁ महाबाहु, T G₂-s महाराज (for महेष्वास) —^d) K₁-i D₁ कोपाद् (for क्रोधाद्) K₁ s D₂ G₁ उद्धृत्य, D₁ उद्धृत, D₂ सवृत्, D₁ s आवृत् (for उद्धृत्य) B₂ s s Doi Dn₁ क्रोधादुद्धृतलोचन

स कर्णं पञ्चविंशत्या नाराचानां समर्पयत् ।
महीधरमिव श्वेतं गूढपादैर्विषोल्बणैः ॥ ४९
तं विव्याध पुनर्भीमः पङ्क्तिरष्टाभिरेव च ।
मर्मस्वमरविक्रान्तः स्रुतपुत्रं महारणे ॥ ५०
ततः कर्णस्य संकुद्धो भीमसेनः प्रतापवान् ।
चिच्छेद कार्मुकं तूर्णं सर्वोपकरणानि च ॥ ५१

जघान चतुरश्चाश्वान्धृतं च त्वरितः शरैः ।
नाराचैर्कर्णश्म्याभैः कर्णं विव्याध चोरसि ॥ ५२
ते जग्मुर्धरणीं सर्वे कर्णं निर्भिद्य मारिय ।
यथा हि जलदं भित्त्वा राजन्सूर्यस्य रश्मयः ॥ ५३
स वैकल्यं महत्प्राप्य छिन्नधन्वा शरादितः ।
तथा पुरुषमानी स प्रत्यपायाद्रथान्तरम् ॥ ५४

C 7 54
B 7 13
P 7 13

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि षडधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०६ ॥

49 S₂ missing (of v l 36) —^b) K₁ 4 B₈
समर्पयत्, K₂ 8 D₀₁ D₀₁ D₁ समर्पयत्, D₀₃ D₂
8 8 8 S समर्पयत् (for समा) —^d) K₁-8 D₁
विषोल्बणैः, K₁ विषोल्बणैः, D₀₂ D₈ 0 विशोभनैः (for
विषोल्बणैः) B₁ गूढपादैर्विषोल्बणैः, C_d cites गूढपादै
(as in text) — For 49^{ad}, G₁ M subst

830* विविशुश्च यथैवोप्रा जलमीक भुजगोत्तमा ।

[M₈-5 त (for च)]

— After 49, D₀₂ ins

831* ससन्निविशितैस्तूर्णं शरैराशीविषोपमे ।

50 S₂ missing (of v l 36) —^a) G₁ M विव्याध
त (G₁ च) (by transp) T G₂ विव्याध B₂ 8 8 D₀₁
D₀₁ पुनरेव च विव्याध —^b) G₈ 5 अष्टभिर G₄
शरैः षष्टिभिरेव च —^c) T G₂-5 M₈-5 विक्रात (for
विक्रान्त) S₁ K₁-4 D₁ मत्त समरविक्रात, D₆ मत्त
द्विरदविक्रात —^d) B₂ 8 8 D₀₁ M₈ 4 तनुत्यज (for
महाराणे) — For 50^{ad}, G₁ M₁ 2 subst

832* मर्मण्यनपराधी संविधिस्तु कलह तदा ।

51 S₂ missing (of v l 36) —^a) G₁ M स तु
(for तत) D₁ सयुको (for संकुद्धो) B₂ 8 8 D₀₁
पुनरन्येन बाणेन, D₈ तत कर्णं सुसकुद्धो —^b) D₈ महा
बल (for प्रतापवान्) —^c) B₂ 8 D₀₁ कर्णस्य प्रहसन्निव
— After 51, B₁ 8 8 D₀₂ ins

833* तथापि समरे तूर्णं विव्याधोरसि पाण्डव ।

पाण्डवस्तु पुनर्विद्धा सप्तभि सायकोत्तमै ।

अन्यैश्च बहु स(१)राजशरैराशीविषोपमे ।

[(L 1) B₁ त चापि (for तथापि)]

52 S₂ missing (of v l 36) —^a) G₁ M₁ 2
विव्याध (for जघान) B₁ 4 त्वरितं, G₈ त्वरितश् (for

चतुरश्) K₀-1 D (except D₀₁ D₁) [s]स्य (for च)
T G₂-1 जघान त्व(G₂ प)रितोश्चाश्च —^b) K₁ 5 D₀₁
D₈ त्वरित, D₁ त्वरितं, M₈-1 बहुभि (for त्वरित)
B₁ सुत च बहुभि शरैः (sic), D₈ सुत भलेन मारिय
—^c) D₈ सूर्य (for अर्क) —^d) T G₂ विव्याध G₁
M वक्षसि (for चोरसि)

53 S₂ missing (of v l 36) —^a) B₂ 8 8 D₀₁
D₀₁ आशु, S बाणा (for सर्वे) —^b) D₈ भित्त्वा
च (for निर्भिद्य) B₂ 8 8 D₀₁ पत्रिण (for मारिय)
—^c) K₂ B₂ 8 8 D₀₁ D₀₁ जलधर, D₀₂ D₈ 8 8 हि
जलदान् (for हि जलद) —^d) B₂ 8 8 D₀₁ D₀₁ दिवा
करमरीचय — After 53, K₅ B₁ 8 8 ins.

834* समाश्लस्तु कर्णो वै पुनर्युद्धमरोचयत् ।

भीमसेनो दृढ कोपात्पुनर्विव्याध पत्रिणा ।

[(L 1) B₁ 8 8 (for तु) K₅ [s]पि (for वै)
B₁ 8 अदोचयत्]

54 S₂ missing (of v l 36) —^a) K₁-3 D₁-8
वैकल्यं, B₈ 1 G₅ वैकल्यं (for वैकल्यं) D₈ om मह
—^b) B₂ 1 8 D₀₁ D₀₁ शराहत, G₁ M₁ 2 चित
(for दित) — With 54^{ad}, of 858* —^c) S₁
पुरुषमानं (for मानी) S₁ laouna, B₁ D₈ च, T
G M₁ 2 सन् (for स) — After 54°, S ins

835* लज्जामुत्सृज्य भारत ।

भीमसेनभयात्कर्ण

—^a) D₈ प्रतिपायाद्, D₁ 7 प्रत्ययायाद् (for 'पायाद्')
— After 54, B₁ 8 8 D₀₂ D₂ ins

836* अपचक्राम समरे युद्धाय मरतर्पभ ।

[D₂ उपचक्राम समराद् (for the prior half) D₂ युद्धाय
(for युद्धाय) B₈ मरतर्पभ]

१०७

धृतराष्ट्र उवाच ।

यस्मिञ्जयाशा सततं पुत्राणां मम संजय ।

तं दृष्ट्वा विमुखं संख्ये किं नु दुर्योधनोऽब्रवीत् ।

कर्णो वा समरे तात किमकार्षीदतः परम् ॥ १

संजय उवाच ।

भीमसेनं रणे दृष्ट्वा ज्वलन्तमिव पावकम् ।

रथमन्यं समास्थाय विधिवत्कल्पितं पुनः ।

अभ्ययात्पाण्डवं कर्णो वातोद्धूत इवार्णवः ॥ २

कुद्धमाधिरथि दृष्ट्वा पुत्रास्तव विशां पते ।

भीमसेनमन्यन्त वैवस्वतमुखे हुतम् ॥ ३

चापशब्दं महत्कृत्वा तलशब्दं च भैरवम् ।

अभ्यवर्तत राधेयो भीमसेनरथं प्रति ॥ ४

Colophon Ś2 missing — Sub-parvan Ś1 K3 5
B2 4 Dc1 Dn1 D1 2 5 6 जयद्रथवध — Day of Drona's
Generalship K2 चतुर्यदिवसे, G5 चतुर्येहि — Adhy
name Ś1 K2-4 Dc1 Dn2 D1 8 5 भीमसेनप्रवेश, K5
B2 D2 7 8 भीमसेनप्रवेशे कर्णपराजय, B1 8-5 Dn1 भीम
प्रवेशे कर्णपराजय, D4 कर्णपराजय, D5 भीमसेनप्रवेशे
भीमेन कर्णजय, T G2-5 कर्णपलायन, G1 M1 2 भीम
सेनप्रवेशे कर्णपलायन — Adhy no (figures, words or
both) B1 T G2-5 128, B2 59, B3 129, B5 137,
Dn1 131, D2 135, D3 27, G1 M 127 — Śloka
no Dc1 Dn1 59

107

☞ This adhy is missing in Ś2 (of v 1 7
106 36)

1 After the ref, D2 5 ins 839* —^a) B (except
B4) Dc1 Dn महती (for सततं) —^b) D5 मम पुत्रस्य
सजय —^c) D4 तद् (for तं) B Dc1 Dn1 भीमात्,
T G M3-5 यातं, M1 2 सखे (for संख्ये) —^d) K2
Dc1 Dn D6 7 तु (for नु) — After 1st, Ś1 K1-3
read 2nd, while D1 reads 2nd for the first time,
repeating it in its proper place K5 B (except B4)
Dc1 Dn D2 4 5 7 ins after 1st

837* कथं च युयुधे भीमो वीर्यश्लाघी महाबल ।

[D5 नु (for च) B5 5 Dc1 Dn1 महारथ (for
"बल")]

—^a) T G2-4 [5]पि, M3-5 [5]य (for वा) —^c)
D2 5 G1 M1 2 तत (for अत)

2 B Dc1 Dn1 D2 5 6 T G2-5 om the ref D2
ins after the ref D5 after 2

838* तवापराधाद्वाजेन्द्र पुनर्युद्धमवर्तत ।

— K4 Dn2 D1 8 6 ins after 2nd D2 5 after the
ref in 1

839* स्वयं शिष्यो भूतपतेर्भागवत्स्य धनुर्धर ।

[D5 महादेवस्य शिष्यस्य (for the prior half) Dn2
शृणुतम्, D5 शिष्य कर्णो (for भागवत्स्य)]

— K4 Dn2 D1 8 6 cont

840* तस्य तुल्योऽस्त्रमायानिस्तद्विशिष्टोऽयं वा दृष्ट्वा ।

शिष्य शिष्यगुणैर्युक्त कालान्तकयमोपमः ।

स भीमसेनेन जित पाण्डुपुत्रेण भारत ।

[(L 1) D5 यथा (for सथ वा) Dn2 D3 दृष्ट्वा ; D1
नृप (for दृष्ट्वा) — (L 2) D1 6 सर्वे (for शिष्य)
Dn2 D5 -गणैर् (for -गुणैर्) K4 शिष्य शिष्यगुणायुक्त
(sic) (for the prior half) K4 -युगोपम, D1 -युगोपम
(for -यमोपम)]

while D2 5 cont after 839*

841* शिष्यत्वं प्राप्तवान्कर्णस्य तुल्योऽस्त्रमायया ।

तद्विशिष्टोऽपि वा कर्ण शिष्य शिष्यगुणैर्युक्त ।

कालान्तकयमो यद्दन्त्रीमसेनेन निर्जित ।

कुन्तीपुत्रेण भीमेन निर्जित स तु लीलाया ।

[(L 3) D2 कालांतकोपमो यद्वा (for the prior half)]

— Before 2nd, B Dc1 Dn1 D2 6 T G2 5 6 ins संजय
उवाच Ś1 K1-3 read 2nd after 1st, while D1 reads
it for the first time after 1st —^d) D2 तत, T
G2 4 पुरा (for पुन)

3 ^a) K4 G1 M1 2 आधिरथि, T G2-4 आधिरथि,
G5 आधिरथि (for आधि) —^b) D1 8 ते च (for
तव) —^c) K5 B-3 5 Dc1 Dn1 D2 5 वैश्वानर (for
वैवस्वत) K1 D4 मुखे हव, D3 8 -सुन्वागत (for
मुखे हुतम्) — After 3, D5 ins

842* भीमसेनोऽपि समरे राधेयं प्रत्यमपिषत ।

पुनरेव ततो राजन्महानासीत्सुदारुणः ।
 विमर्दः स्रुतपुत्रस्य भीमस्य च विशां पते ॥ ५
 संरन्ध्रौ हि महाबाहू परस्परवधैषिणौ ।
 अन्योन्यभीक्षांचक्राते दहन्ताविव लोचनैः ॥ ६
 क्रोधरक्तेक्षणौ क्रुद्धौ निःश्वसन्तौ महारथौ ।
 युद्धेऽन्योन्यं समासाद्य ततश्चतुरर्दिमौ ॥ ७
 व्याघ्राविव सुसंरन्ध्रौ श्येनाविव च शीघ्रगौ ।
 शरमाविव संक्रुद्धौ युयुधाते परस्परम् ॥ ८

ततो भीमः स्मरन्क्लेशानक्षयूते वनेऽपि च ।
 विराटनगरे चैव प्राप्तं दुःखमर्दिदमः ॥ ९
 राष्ट्राणां स्फीतरत्नानां हरणं च तवात्मजैः ।
 सततं च परिक्लेशान्सपुत्रेण त्वया कृतान् ॥ १०
 दग्धुमैच्छश्च यत्कुन्तीं सपुत्रां त्वमनागसम् ।
 कृष्णायाश्च परिक्लेशं सभामध्ये दुरात्मभिः ॥ ११
 पतिमन्यं परीप्सस्व न सन्ति पतयस्तव ।
 नरकं पतिताः पार्थाः सर्वे पण्डितिलोपमाः ॥ १२

C 7
B 7
K 7

४ °) D₁ 7 8 बाणशब्द, D₂ बाणवधं, G₁ M धनु
 शब्द (for चापशब्द) B₂ (marg as in text) 8 8 Do₁
 Dn₁ तत (for महत्) —^b) D₂ तु (for च) G₁
 M₁ 2 भारत (for भैरवम्) —^c) B₂ अन्यद्रवत, D₂
 वर्षत (for 'वर्तत') D₂ राधेय —^d) D₂ भीमसेनो
 महाबल

५ °) K₂ D₂ 4 7 8 G₁ M₁ 2 महा, B (except B₁)
 Do₁ Dn₁ G₂ 4 तयो (for ततो) —^b) B₂ 8 Do₁ Dn₁
 घोर आसीत्, D₂ महाभीम (for महानासीत्) B₂ 8 8
 Do₁ Dn₁ समागम, D₂ 8 तदा रण (for सुदारुण) D₂
 युद्धमासीत्सुदारुण —^c) D₁ सूर्य (for स्रुत) B₂ 8 8
 Do₁ Dn₁ वैकर्तनस्य शरस्य —^d) Dn₁ [ए]व (for च)
 B₂ 8 Do₁ Dn₁ महौजस (for विशा पते)

६ °) D₂ G₂-s सुसंरन्ध्रौ, T सुसंक्रुद्धौ (for सरन्ध्रौ
 हि) D₂ महाबाहो, D₂ 8 राज, G₁ M₁ 2 रणे (for
 बाहू) —^b) Ś₁ भीमसेन (for परस्पर) Ś₁ K₁-4
 D₁ जयैषिणौ (for वधै) —^c) D₂ 8 ईर्ष्यां चक्राते
 Ś₁ K₁-8 अन्योन्यपीडा चक्राते; G₁ M₁ 2 अन्योन्य समु-
 दीक्षतां, M₂ 4 8 (sup l in) अन्योन्य समुदीक्षतां —^a)
 G₁ M₁ 2 चक्षुषा (for लोचनैः)

७ °) Ś₁ K₁-4 D₁ तस्मिन्, B₂ 8 8 Do₁ Dn₁ M₂
 तीव्रौ (for क्रुद्धौ) — M₂ om (hapl.) 7^b-8^a —^b)
 K₂ पुन पुन, B₁ महाबलौ (for महारथौ) B₂-4 Do₁
 Dn₁ D₁ 7 8 T G₂-s M₂ 8 निश्चसताविघोरगौ, Dn₂
 D₂ 8 युयुधाते परस्पर (=8^d), D₂ 8 निश्चसतौ (D₂
 शसतौ च) यथोरगौ —^c) G₂ समास्थाय (for साद्य)
 B₂ 8 8 Do₁ Dn₁ शूरावन्योन्यमासाद्य, G₁ M (M₂ om.)
 युद्धे त्वन्योन्यमासाद्य

८ M₂ om. 8^a (of v 1 7) —^a) K₂ B₄ Dn₂ 8
 (M₂ om.) सुत (G₁ च स) क्रुद्धौ (for सुसंरन्ध्रौ) D₁
 गजाविव मदोन्मत्तौ —^b) D₁ व्याघ्राव (for श्येनाव्)
 K₂ D₁ 8 सु- (for च) D₂ सीकृतौ (for शीघ्रगौ)

—^c) Ś₁ चरताव्, D₂ सरमाव् (for शरमाव्) Ś₁ K₁-3
 D₁ 8 च क्रुद्धौ, S (except G₂) सरन्ध्रौ (for सकुद्धौ)

९ °) D₁ पर, D₂ 8 परि, M₂-s [s]स्मरत् (for
 सरत्) —^b) D₂ तथा, M₂-s [s]पि वा (for अपि
 च) —^c) G₂ वराद (sic) (for विराट) S यच्च (for
 चैव) —^d) B₂ 8 8 Do₁ Dn₁ T G₂-s transp प्राप्त
 and दुःखम् Ś₁ K₁ 2 D₂ 8 अर्दिदम, B₁ T G₂-s 'दमै',
 G₁ M₁ 2 अनुत्तम (for अर्दिदम)

१० D₂ om 10 —^c) D₁ om. (hapl.) from परि
 क्लेशान् up to कृष्णायाश्च (in 11^c) Ś₁ K₁-4 परिक्लेश
 — K₂ 4 om (hapl.) 10^d-11^c —^d) Ś₁ K₁ 2 कृत

११ D₁ om up to कृष्णायाश्च, K₂ 4 om. 11^{abc}
 (for both, cf v 1 10) —^a) K₁ B₁ 8 D₂ 8-3 S
 (except G₂) ऐच्छच् (for ऐच्छश्) B₂ Do₁ Dn₁ D₂
 य (for यत्) D₂ हृष्टा स्वय (for ऐच्छश्च यत्) B₂
 यत्कुन्तीं दग्धुमैच्छश्च —^b) K₂ D₂ 4 7 8 S सहपुत्रां,
 D₂ 8 सपुत्रा ताम् (for सपुत्रा त्वम्) Dn₂ D₂ 8 8 अना-
 गता, D₂ S अ (M₂-s त्व) नागसी (G₁ M₁ 2 'सी') (for
 अनागसम्) —^c) T G₂-s transp परिक्लेशां and
 सभामध्ये G₂ M₁ 2 परिक्लेशान् — After 11, B
 Do₁ Dn₁ G₂ 12s

८४३* केशपक्षग्रह चैव दुःशासनकृत तथा ।

परुषाणि च वाक्यानि कर्णेनोक्तानि भारत ।

[B₁ om. line 2]

१२ °) B₁ 8 Do₁ D₁ S परि (G₂ असी) प्स त्वं (for
 परीप्सस्व) —^c) B₂ G₁ M नरके, T G₂-s पके नि
 (for नरकं) D₁ पातिता B₂ 8 8 Do₁ Dn₁ पतिता नरकं
 पार्था —^d) D₂ तिलै समा, S तिला इति (for
 तिलोपमा) D₂ सर्वे शृण्वन्ति वै जना

१३ °) Ś₁ K Dn₂ D₁ 8-8 याम्, D₁ 8 याम् (for

समक्षं तव कौरव्य यदूचुः कुरवस्तदा ।
 दासीभोगेन कृष्णां च भोक्तुकामाः सुतास्तव ॥ १३
 यच्चापि तान्प्रव्रजतः कृष्णाजिननिवासिनः ।
 परुषाण्युक्तवान्कर्णः सभायां संनिधौ तव ॥ १४
 तृणीकृत्य च यत्पार्थास्तव पुत्रो ववल्ग ह ।
 विपमस्थान्समस्थो हि संरम्भाद्गतचेतसः ॥ १५
 बाल्यात्प्रभृति चारिघ्नस्तानि दुःखानि चिन्तयन् ।
 निरविद्यत धर्मात्मा जीवितेन वृकोदरः ॥ १६
 ततो विस्फार्य सुमहद्वेमपृष्ठं दुरासदम् ।
 चापं भरतशार्दूलस्त्यक्तात्मा कर्णमभ्ययात् ॥ १७

स सायकमयैर्जालैर्भीमः कर्णरथं प्रति ।
 भानुमद्भिः शिलाधौतैर्मानोः प्रच्छादयत्प्रभाम् ॥ १८
 ततः प्रहस्याधिरथिस्तूर्णमस्यञ्जिताञ्जशान् ।
 व्यधमद्भीमसेनस्य शरजालानि पत्रिभिः ॥ १९
 महारथो महाबाहुर्महावेगैर्महाबलः ।
 विव्याधाधिरथिर्भीमं नवभिर्निशितैः शरैः ॥ २०
 स तोत्रैरिव मातङ्गो वार्यमाणः पत्रिभिः ।
 अभ्यधावदसंभ्रान्तः स्रुतपुत्रं वृकोदरः ॥ २१
 तमापतन्तं वेगेन रभसं पाण्डवर्षभम् ।
 कर्णः प्रत्युद्ययौ योद्धुं मत्तो मत्तमिव द्विपम् ॥ २२

यद्) B₁ Dn₂ कौरवास्, S तनयास् (for कुरवस्)
 G₁ M तव (for तदा) — °) K₁₋₃ -भोग्येन, B₂
 Dn₂ D₂ s s S (except M₃ s, M₃ also as in text)
 -भावेन (for -भोगेन) — °) T G₂₋₃ M₃ तवात्मजा,
 G₁ M₁₋₄ s (also) सुदारुणा (for सुतास्तव)

14 °) D₁ s यथा (for यच्च) K₅ D₁ s प्रव्रजितान्,
 D₆ प्रवदत (for प्रव्रजत) S यच्च (G₅ यत्र) प्रव्रजि-
 तान्पार्थान् — °) K₁ s B₁ D₁ -विवासिनः Cd otes
 कृष्णाजिनवासस — D₁ s repeat 14° after 15 — °)
 D₁ s तथा (for तव) G₁ M₁ s संतत तव सनिधौ
 — After 14, Dn₂ D₂ s s ins

844* पुत्रस्त्व विशेषेण कालद्यूतेन नोदित ।

[D₂ तु ते (for तव) Dn₂ D₂ -द्यूतेन (for द्यूतेन)
 D₂ दूतवाले प्रचोदित (for the post half)]

15 °) K₅ B₂ यथा, B₁ D₂ च य, Dn₂ D₂ s तु
 यद् (for च यद्) D₆-s पार्थ — °) Dn₂ D₂ s [s]
 वमन्यत, D₁ चचाल ह (for ववल्ग ह) Dn₁ सुतपुत्रा
 महाबला, D₂ सुतपुत्रेण सयुत, G₁ M₁ s सुतपुत्रस्य
 चलितं — °) D₂ समस्था T G₂₋₄ [s]पि, G₁ M
 तान् (for हि) — °) B₂₋₄ D₁ सरन्धो, D₅ G₅
 सरमाद् (sio), G₁ M₁ s सरभ- (for सरम्भाद्) K₃ s
 B₁₋₄ Dn₁ D₂ s s S (except M₁ s s) -चेतन
 — After 15, D₁ s repeat 14°

16 D₂ om 16° — °) D₂ चारिघ्नस् — °) B₂
 s s D₁ Dn₁ D₂ स्वानि, G₁ M₁ s यानि (for तानि)
 D₅ चिन्त्य च (for चिन्तयन्) — °) D₂ s निर्विप (D₅
 'ण्ण)श्चैव धर्मात्मा, G₁ M₁ s निरविद्यद्विध, Cd otes
 निरविद्यत (as in text) Cv as in text — °) G₁

स्रुतपुत्रं (for जीवितेन) Cv as in text — After 16,
 T G₂₋₃ ins

845* एव बहुविधान्धोरान्सरन्दीप्ताभिसनिभ ।

17 °) G₁ M विस्फार्य D₂ s च (for सु) — °)
 M₄ (also as in text) s दुरानम (for 'सदम्) G₁
 M₁ s चाप हेमपरिष्कृत — °) G₁ M₁ s भीमो (for
 चाप) D₁ T M₂ -शार्दूल — °) D₅ त्यक्त्वाच्यान् (for
 त्यक्तात्मा) S₁ त्यक्त्वा कौरव्यमभ्ययाद्, K₁₋₄ D₁ कर्ण
 सूतजमभ्ययात्, K₅ D₂ s s सुदढ वेगवत्तर

18 °) G₁ M₁ s कृष्णायसमयैर्भट्टैर् — °) K₅ B
 D₁ Dn D₂ s s M₃ s प्राच्छादयत् D₁ T G₂₋₄ प्रभा
 D₂ ककपात्रिभिरायसै

19 °) S₁ तत्रा**स्य, K₁ s s D₁ ततस्तु तस्य (for
 तत प्रहस्य) T G₂₋₄ [अ]तिरथिस् (for [आ]धि) — °)
 K₄ D₁ s s अस्य, G₁ M₁ s मुञ्चस् (for अस्यस्) K₅
 शराञ्जितान् (by transp), D₅ शिलाशितान् B
 (except B₄) D₁ Dn तूर्णमस्य शिलाशितै

20 K₃ om (hapl) 20°-21° — °) S महाराज
 (for 'रयो) D₅ महाबाहु — °) S₁ मर्मभिद्भिर्, B₁₋₃
 D₁ Dn महाबाणैर्, B₄ D₅ 'वेगो (for 'वेगैर्) S₁
 K₁ s D₂ महाबल, D₅ S 'रथ, D₅ 'वल्लै (for 'यल')
 D₁ महाबलसमाचित — °) D₂ T G₂₋₄ अतिरथिर्
 K₅ G₁ M₁ s तूर्ण, B₃ धीमान् (for भीम) — °)
 K₁ s B₂ s D₁ Dn तदा (for दारै) S₁ K₁ s Dn:
 D₂ s s नवभिर्नतपवामि (S₁ 'णि)

21 K₃ om 21° (cf v 1 20) — °) S₁ अपोय
 यद् (for अभ्यधावद्) — °) K₅ स्रु (for 'सुम्)
 22 °) D₁ T G₂₋₄ रभसाद्, D. प्रयभ, Cd रभसं

ततः प्रध्माप्य जलजं मेरीशतनिनादितम् ।
 अक्षुभ्यत वलं हर्षादुद्धूत इव सागरः ॥ २३
 तदुद्धूतं वलं दृष्ट्वा रथनागाश्चपत्तिमत् ।
 भीमः कर्णं समासाद्य छादयामास सायकैः ॥ २४
 अश्वानुश्यसवर्णास्तु हंसवर्णैर्हयोत्तमैः ।
 व्यामिश्रयद्रूपे कर्णः पाण्डवं छादयञ्शरैः ॥ २५
 ऋश्यवर्णान्हयान्कर्णैर्मिश्रान्मारुतरंहसः ।
 निरीक्ष्य तव पुत्राणां हाहाकृतमभूद्भलम् ॥ २६
 ते हया बहुशोभन्त मिश्रिता वातरंहसः ।

सितासिता महाराज गथा व्योम्नि बलाहकाः ॥ २७
 संख्यौ क्रोधताम्राक्षौ प्रेक्ष्य कर्णवृकोदरो ।
 संत्रस्ताः समकम्पन्त त्वदीयानां महारथाः ॥ २८
 यमराष्ट्रोपमं घोरमासीदयोधनं तयोः ।
 दुर्दर्शं भरतश्रेष्ठ प्रेतराजपुर यथा ॥ २९
 समाजमिष तच्चित्रं प्रेक्षमाणा महारथाः ।
 नालक्ष्यज्जयं व्यक्तमेकैकस्य निवारणे ॥ ३०
 तयोः प्रैक्षन्त संमर्दं संनिकृष्टमहास्त्रयोः ।
 तव दुर्मित्रिते राजन्सपुत्रस्य विशां पते ॥ ३१

C 7 541
B 7 132
K 7 132

(as in text) B₁ ३ पाण्डुनदन, S पाण्डव रणे (for पाण्डव वर्षमम्) —^o) B₁ ३ ३ Dc₁ Dn₁ युद्धे (for योद्धु) G₁ M कर्णं प्रत्युदियाद्युद्धे —^d) B₁ सच हव द्विप

23 ^a) Ś₁ Dn₁ D₂ प्रध्माप्य, Ś₁ (sup lin) K₁ ३ G₁ M₁ ३ प्रध्मात, D₁ M₂-३ प्राध्मात (for प्रध्माप्य) K₁ जलदं, G₁ M₁ ३ जलं तद् (for जलजं) —^b) G₂ G₂ मेरीशं (for मेरीशत) B₁ २ ३ Dc₁ Dn₁ सम स्वन, S (except G₁ M₁ २) विनादित (for निनादितम्) —^o) K₅ अक्षुभ्यत, D₂ अक्षोमत, D₃ ३ अभ्यधावद्, D₅ प्रक्षोभ्यत, D₇ अभ्यधावच्च (hypermetrio), T G₂-३ अक्षोभ्यद्, G₁ M व्यक्षोमत (for अक्षुभ्यत) Ś₁ K₁-३ D₁ सर्वम् (for हर्षाद्) —^d) D₁ उद्धूत (for उद्धूत) G₂ ३ सागर

24 ^a) Ś₁ K (except K₂) D₁ तम् (for तद्) Dc₁ Dn₁ D₄ अद्धूतं, D₇ ३ G₁ उद्धूतं (for उद्धूत) Ś₁ तत्र (for दृष्ट्वा) —^b) D₁ १ ३ पत्तिमान् B Dc₁ Dn₁ नागा शरयपत्तिमत् —^o) S (except G₅ M₂-३) भीमं कर्णं —^d) B₁ २ शायकैः, D₂ पत्रिमि, T G₂-३ सयुगे (for सायकैः) G₁ M छादयच्छरवृष्टिमि

25 ^a) D₂ corrupt, Ś₁ K₁-३ B₂ (marg) Dc₁ ऋश्य, K₄ ३ B Dn D₁ ३ ३-३ ऋक्ष, Cv ऋश्य (as in text) B₁ ३ ३ Dn₁ च, G₁ M₁ ३ तान् (for तु) —^b) Ś₁ हंसशुभ्रैर्, K₄ हेमवर्णैर् (for हंस) —^o) Ś₁ K₁ D₂ ३ व्यमिश्रयद् K₅ G₁ M₁ २ रणे (for रणे) —^d) G₁ M₁ ३ चार्दयम् (for छादं)

26 ^a) Ś₁ K₁-३ ३ ऋश्यवर्णान्, K₄ B₂-३ Dn₁ D₁-३ ३ ३ ऋक्षं, Dc₁ Dn₁ हृष्यं, D₈ रिक्षं (for ऋश्यं) Ś₁ महान्, K₁-३ ३ D₄ महा (for हयान्) K₄ Dn₂ D₁ महाकापान्, D₂ महाकठान्, D₃ हंसवर्णान्, D₅ दांख वर्णैर्, D₇ ३ S (except G₄) हंसवर्णैर् (for हयान्कर्णैर्)

B₁ (marg, orig as in text) श्वेतैर्, B₂ (marg, orig as in text) शुक्लैर्, G₁ स्वर्णैर्, Cd कर्णैर् (as in text) —^b) D₂ ३ वि (G₂ व्या) मिश्रान्वातरंहस —^c) K₁-३ D₁ २ om (hapl) 26^c-27^b —^o) S आलोक्य (for निरीक्ष्य) —^d) Dc₁ T G₂ ३ हाहा भूतम्, D₂ ३ कारम् (for कृतम्)

27 Ś₁ K₁-३ D₁ ३ om 27^{ab} (of v 1 26) —^b) D₅ S (except T) विमिश्रा (for मिश्रिता) —^o) Ś₁ विरोचत, K₁-३ D₁ व्यरोचत (for सितासिता) G₁ M घना राजन् (for महाराज) —^d) G₂-३ बलाहका G₁ M ययैव स्युर्नभस्सले

28 ^a) D₂ G₂ ३ ससक्तौ, T G₁ ३ ३ M सयत्तौ (for संख्यौ) B₂ ३ Dc₁ रक्ताक्षौ (for ताम्राक्षौ) —^o) D₁ १ ३ समस्ता (for सत्रस्ता) Ś₁ समतप्यत, K₁ ३ ३ D₁ संपत, K₂ संपत (for कम्पन्त) —^d) B₁-३ Dc₁ Dn₁ स्वदीया वै (for याना)

29 K₄ D₂ ३ ३ १ om (hapl) 29^a-30^b —^a) G₁ M रौद्रम् (for घोरम्) —^c) K₅ om 29^{cd} —^o) Ś₁ दुर्दर्श, K₁-३ D₁ दुर्दृश्य, B₁ ३ ३ दुर्धर्षं, D₁ ३ G₂ दुर्दर्श (for दुर्दर्शं)

30 K₄ D₂ ३ ३ १ om 30^{ab} (of v 1 29) B₁ om 30^{ab} —^a) Ś₁ K₁-३ ३ D₁ ३ ३ ३ त (for तच्) K₁ D₁ मित्रं (for चित्रं) —^b) K₁ ३ ३ B₁ ३ Dc₁ D₁ ३ ३ ३ प्रेक्षमाणा —^o) G₁ M नादासंत (for नालक्ष्यन्) D₅ घोरम् (for व्यकम्) —^d) B₂-३ Dc₁ Dn₁ तदा रणे (for निवारणे) B₁ ३ S एकस्यैकस्य वा रणे, Dn₂ D₂-३ एकस्यैव महारणे

31 ^a) K₄ Dn₁ D₂ ३ ३ ३ प्रेक्ष्यत, K₅ D₃ प्रैक्ष्यत, Dc₁ D₁ ३ १ प्रैक्षत (for प्रैक्षन्त) K₂ तयो *** सखरन्,

छादयन्तौ हि शत्रुघ्नावन्योन्यं सायकैः शितैः ।
 शरजालावृतं व्योम चक्राते शरवृष्टिभिः ॥ ३२
 तावन्योन्यं जिघांसन्तौ शरैस्तीक्ष्णैर्महारथौ ।
 प्रेक्षणीयतरावास्तां वृष्टिमन्ताविवाम्बुदौ ॥ ३३
 सुवर्णविकृतान्बाणान्प्रमुञ्चन्तावरिन्दमौ ।
 भास्वरं व्योम चक्राते वह्युल्काभिरिव प्रभो ॥ ३४
 ताभ्यां मुक्ता व्यकाशन्त कङ्कवर्हिणवाससः ।
 पङ्क्त्यः शरदि मत्तानां सारसानामिवाम्बरे ॥ ३५

संसक्तं स्रुतपुत्रेण दृष्ट्वा भीममरिन्दमम् ।
 अतिभारमन्येतां मीमे कृष्णधनंजयौ ॥ ३६
 तत्राधिरथिभीमाम्यां शरैर्मुक्तैर्दृढाहताः ।
 इषुपातमतिक्रम्य पेतुरश्वनरद्विपाः ॥ ३७
 पतद्भिः पतितैश्चान्यैर्गतासुभिरनेकशः ।
 कृतो महान्महाराज पुत्राणां ते जनक्षयः ॥ ३८
 मनुष्याश्चगजानां च शरीरैर्गतजीवितैः ।
 क्षणेन भूमिः संजज्ञे संवृता भरतर्षभ ॥ ३९

इति भीमहाभारते द्रोणपर्वणि सप्ताधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०७ ॥

S तयोरथासीत्समर्द्ध —^δ K₂₋₅ B D (except D₁ 4)
 संनिवृष्टं —^α G₁ M₁ 2 युद्धे (for राजन्) —^α T
 G₂₋₅ पुत्रस्य च (for सपुत्रस्य) B₁ 3 5 D₀₁ D₀₂ रणा-
 जिने (for विशां पते)

32 ^α D₇ स्थादयतौ (s₁₀) G₁ M₁ 2 संकुद्धाव् (for
 शत्रुघ्नाव्) —^δ D₅ om. (hapl) from सायकै up to
 तावन्योन्य (in 33^α) B₂ 5 सायकै D₀₁ सितै T
 G₂₋₅ अन्योन्यमपराजितौ, M₃₋₅ अन्योन्य निशितै शरै
 (M₈ om शरै) —^α G₂ घोर (for व्योम) —^α
 B₂ 3 D₀₁ D₀₂ चक्रातेऽनुतविक्रमौ

33 D₄ om up to तावन्योन्य (cf. v 1 32) —^δ
 G₁ M₁ 2 तीक्ष्णैर् (for तीक्ष्णैर्) —^α S₁ प्रेक्षणीयत
 मामास्ता

34 ^α S₁ K₁ 2 4 D₁ सुवध (for सुवर्ण) —^δ
 K₄ 5 D₀₁ D₀₂ G₁ 3-5 M₁ 2 विमुञ्चताव्, D₅ प्रमुञ्चताम्
 (for प्रमुञ्चन्ताव्) B₁ इवावुदौ, D₀ महाबलौ (for
 भरिन्दमौ) K₂ D₂ M₃₋₅ मुञ्चतावरिन्दमौ —^α B₃
 D₀₁ भासुर (for भास्वर) G₁ M चक्राते भास्वदाकाशम्
 —^α K₄ T G₃ 4 वाहुल्काभिर, B₂ 3 D₀₁ तावुल्का,
 D₀₂ D₀₃ महोल्का, G₅ वमुल्का (s₁₀) (for वह्युल्का)
 B₁ 4 D₅ 7 8 G₁ M उ (D₅ 7 8 ह्यु) ल्काभिरिव च
 प्रभो (D₇ 8 ते प्रभो, G₁ M₁ 2 भास्वरौ, M₃₋₅
 भासुरौ)

35 ^α K₄ व्यभासंत, K₅ D₅ T G₂₋₅ प्रकाशंत,
 B₂ 3 5 D₀₁ D₀₂ शरा राजन्, D₀₂ D₀₃ 8 व्यरोचत, D₂
 G₁ M प्रकाशंत, D₅ 7 8 प्रकाशत (for व्यकाशन्त) —^δ
 B₂ 3 5 D₀₁ D₀₂ गार्धपत्राश्चकाशिरै. — S₁ K₁₋₄ D₁

om 35^{αδ} —^α B₂ 3 D₀₁ D₀₂ श्रेण्य, D₇ 8 पक्तिः
 (for पङ्क्त्य) D₂ पक्त्य शरदि स्पष्टा —^α D₅
 इवातरे (for इवाम्बरे) — After 35, M₁ 3-5 (all
 inf l₁₂) ins

846* ततो भीमो महाराज कर्णं विष्कृता त्रिभि शरै ।
 सारथिं चास्य भङ्गेन रथनीडादपाहरत् ।
 अश्वाश्च चतुर श्वेताग्निजघान शितै शरै ।
 हित्वा ध्वजं च छत्रं च रथं च शतधाकरोत् ।
 चकार विरथं कर्णं तव पुत्रस्य पश्यत । [5]
 स तथा विरथं कर्णो भीमसेनेन निर्जित ।
 अन्यं रथं समास्थाय पुनर्विव्याध माहतिम् ।
 महागजौ यथा हस्तौ विपाणाम् परस्परम् ।
 ततश्चतुस्तथा तौ तु अन्योन्यं च निजघ्नतु ।

36 ^δ G₁ M₂ भरिन्दमौ D₅ भीम दृष्ट्वा महाबल
 —^α D₀ अथ (for अति) G₁ M₂ तौ हि सततं न्यम
 ब्रूता —^α D₁ 7 8 तदा कृष्ण, G₁ M₂ वासुदेव (for
 भीमे कृष्ण)

37 ^α B₃ D₀₁ ततो, T G₁ 5 M₁ 2 यत्र (for तत्र)
 T G₂₋₄ [अ]तिरथि S₁ तत्राधिरथिसुक्तेस्तु —^δ B₂ 3
 D₀₁ दृढक्षता, D₀₂ D₀₃ T G₂₋₅ दृढ हता (for ददा
 हता) —^α K₁₋₄ B₁ 3 D₀₁ D₁ 5 रथ (for नर),
 T G₂₋₃ पेतुरथा नरा द्विपा

38 ^α D₀₂ om from श्रान्त्य up to जीविते (in
 39^δ) —^α B₁ om. (hapl) महा D₀₁ D₀₂ कृतोत्सा
 हान्, T G₂₋₅ तत कृतो, G₁ M₁ 2 जालो महान् (for
 कृतो महान्) S₁ K₁₋₄ B₅ D₁ कृतो महात्मना राजन्

39 D₀₂ om 39^{αδ} (cf. v 1 38) —^α S₁ K₁₋₄

१०८

धृतराष्ट्र उवाच ।

अत्यद्भुतमहं मन्ये भीमसेनस्य विक्रमम् ।
 यत्कर्णं योधयामास समरे लघुविक्रमम् ॥ १
 त्रिदशानपि चोद्युक्तान्तर्विशस्त्रधरान्युधि ।
 वारयेद्यो रणे कर्णः सयक्षासुरमानवान् ॥ २
 स कथं पाण्डवं युद्धे आजमानमिव श्रिया ।
 नातरत्संयुगे तात तन्ममाचक्ष्व संजय ॥ ३
 कथं च युद्धं भूयोऽभूत्तयोः प्राणदुरोदरे ।

अत्र मन्ये समायत्तो जयो वाजय एव वा ॥ ४
 कर्णं प्राप्य रणे स्रुत मम पुत्रः सुयोधनः ।
 जेतुमुत्सहते पार्थान्सगोविन्दान्ससात्वतान् ॥ ५
 श्रुत्वा तु निर्जितं कर्णमसकृद्भीमकर्मणा ।
 भीमसेनेन समरे मोह आविशतीव माम् ॥ ६
 विनष्टान्कौरवान्मन्ये मम पुत्रस्य दुर्नयैः ।
 न हि कर्णो महेष्वासान्पार्थाञ्जेष्यति संजय ॥ ७
 कृतवान्यानि युद्धानि कर्णः पाण्डुसुतैः सह ।

C 7 54
B 7 133
K 7 133

M₈₋₅ मनुष्याणा (for 'प्याश') G₁ M हि (for च)
 B₂ s Do₁ Dn₁ मनुष्यवाजिनागाना —^δ) K₅ D₁ s
 चेतनै (for -जीवितै) — After 39, G₂ ins

847* आक्रीडमिव रुद्रस्य दक्षयज्ञनिबर्हणे ।

Colophon Ś₂ missing — Sub-parvan Ś₁
 K₄ s B₂₋₄ D₁₋₃ 6-8 जयद्रथवध — Day of Droṇa's
 Generalship K₂ चतुर्थे दिवसे — Adhy name K₁₋₄
 B₁ s 4 Do₁ D₂ s भीमप्रवेश, K₅ B₂ s Dn₁ D₁ s 6-8
 भीमसेनप्रवेश, Bom. ed भीमकर्णयुद्ध — Adhy no
 (figures, words or both) B₁ T G₂₋₄ M 129, B₂
 58, B₅ 138, Dn₁ 132, D₂ 136, D₃ G₁ 128,
 G₅ 131 — Śloka no Do₁ 40, Dn₁ 41

108

This adhy is missing in Ś₂ (of v 1 7 106 36)

1 ^a) B₂ हृद् (for हृद्) — K₄ om (hapl) 1st
 —^d) D₂₋₃ T G₂ विक्रम (for विक्रमम्)

2 ^a) K₅ B₄ चे (B₁ चो)द्युक्त, D₂ s चाप्युक्तान्,
 D₄ चेद्यु, Bom. ed वा युक्तान् (for चोद्यु) —^δ)
 D₂ 1 सर्वशास्त्र (for शास्त्र) B₁₋₃ s Do₁ मृतां वर,
 B₄ मृतो युधि, D₄ धरान्युधि, D₁ s धरानपि (for
 न्युधि) —^o) K₄ D₂ s धारयेद्यो; G₁ M₁ s वारयेत
 (for वेद्यो) —^d) B₄ D₂ G₁ M₁ s यक्षोरग;
 G₂₋₅ M₅ (inf lin) देवासुर, M₆ (orig) यक्षसुर
 (for यक्षासुर) Ś₁ B₂ Do₁ D₂ M₅ (inf lin)
 मानुषान्; K₂ मानव, B₂ D₂ G₁ M₁₋₄ s (orig)
 राक्षसान् (for मानवान्)

3 ^δ) B₁₋₄ Do₁ D₂ राजमानम् (for आज') —^o)
 Ś₁ K D (except Do₁ D₂) पार्थं (for तात)

4 ^a) Do₁ तु (for च) B₅ सभूत (for भूयोऽभूत्)
 S भूय कथमभूद्युद्ध —^δ) B₄ Do₁ D₂ दुरोदर, G₁
 M दुरोदरे, Cd v दुरोदरे (as in text) T G₂₋₅
 तयो प्र (G₅ प्रा)णदतो रणे —^o) B₄ तत्र (for अत्र)
 K₅ महायत्तो, B (except B₄) Do₁ समायत्तौ, D₂
 वेतौ, D₃ 4 यातो, D₅ पन्नो (for यत्तो) —^d)
 K₅ Dn₂ D₂ s च (for the second वा) B (except
 B₄) Do₁ युद्धे जयपराजयौ

5 ^a) G₂₋₅ सूत (for सूत) —^δ) G₁ बृहन्मना
 (for सुयोधन) M₁ (inf lin as in text) s कर्णं
 प्राप्य बृहन्मना —^d) G₁ M सस (M₄ सा)त्यकान् (for
 ससात्वतान्) Cd oites सात्वत

6 ^a) B₂ s Do₁ विजित (for निर्जित) K₂ om.
 कर्णं —^δ) D₁ om from श्रीम up to कर्णं (in 8^b)
 —^o) B₂ s Do₁ विक्रम्य (for समरे) —^d) D₂ मयम्
 (for मोह) D₅ त्वाविशति (for आ) B₃ मे (for
 माम्) S मोहो मा (G₁ s M मा) सुत आविशद्

7 D₁ om 7 (of v 1 6) —^a) S नष्टानेव कुरु
 न्मन्ये —^δ) B Do₁ D₂ पुत्रस्य मम दुर्नयै —^o) B₄
 D₂ महेष्वास (for व्वासान्) —^d) D₄ पार्थिवाय
 (hypermetric) (for पार्थाय) Ś₁ K B₁ (marg) s
 D₁ 4 s 8 संयुगे (for सजय)

8 D₁ om up to कर्णं (of v 1 6) —^o) K₁ D₅
 पाण्डव (for वा) —^d) T G₂₋₅ अजयस्ते, G₁ M
 अजयंत (for अजयन्त) D₂ महामृधे (for रणाजिरे)

छाद्यन्तौ हि शत्रुघ्नावन्योन्यं सायकैः शितैः ।
 शरजालावृतं व्योम चक्राते शरवृष्टिभिः ॥ ३२
 तावन्योन्यं जिघांसन्तौ शरैस्तीक्ष्णैर्महारथौ ।
 प्रेक्षणीयतरावास्तां वृष्टिमन्ताविवाम्बुदौ ॥ ३३
 सुवर्णविकृतान्बाणाणान्प्रमुञ्चन्तावरिन्दमौ ।
 भास्वरं व्योम चक्राते बह्व्युल्कामिरिव प्रभो ॥ ३४
 ताभ्यां मुक्ता व्यकाशन्त कङ्कबर्हिणवाससः ।
 पङ्क्त्यः शरदि मत्तानां सारसानामिवाम्बरे ॥ ३५

संसक्तं स्रुतपुत्रेण दृष्ट्वा भीममरिन्दमम् ।
 अतिभारममन्येतां भीमे कृष्णधनंजयौ ॥ ३६
 तत्राधिरथिभीमाम्यां शरैर्मुक्तैर्दृढाहताः ।
 इषुपातमतिक्रम्य पेतुरश्वनरद्विपाः ॥ ३७
 पतद्भिः पतितैश्चान्यैर्गतासुभिरनेकशः ।
 कृतो महान्महाराज पुत्राणां ते जनक्षयः ॥ ३८
 मनुष्याश्वगजानां च शरीरैर्गतजीवितैः ।
 क्षणेन भूमिः संजज्ञे संवृता भरतर्षभ ॥ ३९

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि सप्ताधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०७ ॥

8 तयोरथासीत्समर्द्ध —⁵) K₂₋₅ B D (except D₁ 4)
 संनिवृष्टं —⁰) G₁ M₁ 2 युद्धे (for राजन्) —^d) T
 G₂₋₅ पुत्रस्य च (for सपुत्रस्य) B₁ 3 5 D₀₁ D₀₁ रणा-
 जिने (for विशां पते)

32 ^a) D₁ स्याद्यन्तौ (sio) G₁ M₁ 2 संकुदाव् (for
 शत्रुघ्नाव्) —⁵) D₂ om. (hapl) from सायकै up to
 तावन्योन्य (in 33^a) B₂ 5 शायकै D₀₁ सितै T
 G₂₋₅ अन्योन्यमपराजितौ, M₃₋₅ अन्योन्य निशितै शरै
 (M₃ om. शरै) —⁰) G₂ घोर (for व्योम) —^d)
 B₂ 5 D₀₁ D₀₁ चक्रातेऽनुतविक्रमौ

33 D₂ om up to तावन्योन्य (of v 1 32) —⁵)
 G₁ M₁ 2 तीव्रैर् (for तीक्ष्णैर्) —⁰) S₁ प्रेक्षणीयत-
 मामास्तां

34 ^a) S₁ K₁ 2 4 D₁ सुवर्ण (for सुवर्ण) —⁵)
 K₄ 5 D₀₁ D₀₁ G₁ 3-5 M₁ 2 विमुञ्चताव्, D₂ प्रमुञ्चताम्
 (for प्रमुञ्चन्ताव्) B₁ इवावुदौ, D₂ महाबलौ (for
 अरिन्दमौ) K₂ D₂ M₃₋₅ सुचन्तावरिन्दनौ —⁰) B₃
 D₀₁ भासुर (for भास्वर) G₁ M चक्राते भास्वदाकाशम्
 —^d) K₄ T G₃ 4 बाह्व्युल्काभिर्, B₂ 5 D₀₁ ताबुल्का,
 D₀₁ D₂ 6 महोल्का, G₂ बभ्रुल्का (sio) (for बह्व्युल्का)
 B₁ 4 D₅ 7 8 G₁ M उ (D₅ 7 8 ह्युल्काभिरिव च
 प्रभो (D₁ 8 ते प्रभो, G₁ M₁ 2 भास्वरौ, M₃₋₅
 भासुरौ)

35 ^a) K₄ व्यसासत, K₅ D₅ T G₂₋₅ प्रकाशत,
 B₂ 3 5 D₀₁ D₀₁ शरा राजन्, D₀₂ D₂ 6 व्यरोचत, D₂
 G₁ M प्रकाशते, D₁ 7 8 प्रकाशत (for व्यकाशन्त) —⁵)
 B₂ 3 5 D₀₁ D₀₁ गार्धपत्राक्षकाशिरे. —⁵) S₁ K₁-4 D₁

om 35^{cd} —⁰) B₂ 5 D₀₁ D₀₁ श्रेण्य, D₁ 5 पक्ति
 (for पङ्क्त्य) D₂ पङ्क्त्य शरदि स्पष्टा —^d) D₁
 इवांतरे (for इवान्तरे) — After 35, M₁ 3-5 (all
 inf in) ins

846* ततो भीमो महाराज कर्णं विद्ध्वा त्रिभि शरै ।
 सारथिं चास्य भङ्गेन रथनीडादपाहरत् ।
 अश्वाश्च चतुर श्वेताश्लिषान् शितै शरै ।
 हित्वा भज च छत्रं च रथं च शतधाकरोत् ।
 चकार विरथं कर्णं तव पुत्रस्य पश्यत । [6]
 स तथा विरथ कर्णो भीमसेनेन निर्जित ।
 अन्य रथ समास्थाय पुनर्विन्वाध मारुतिम् ।
 महागजौ यथा दत्तौ विपाणाग्रै परस्परम् ।
 ततश्चतुस्तथा तौ तु अन्योन्यं च निजजगु ।

36 ⁵) G₁ M₂ अरिन्दमौ D₂ भीम दृष्ट्वा महाबल
 —⁰) D₂ अथ (for अति) G₁ M₂ तौ हि सर्वन्यम
 भूता —^d) D₁ 7 8 तदा कृष्ण, G₁ M₂ वासुदेव (for
 भीमे कृष्ण)

37 ^a) B₃ D₀₁ ततो, T G₁ 2 M₁ 2 यत्र (for तत्र)
 T G₂₋₄ [अ]तिरथि- S₁ तत्राधिरथिसुक्तैस्तु —⁵) B₂ 5
 D₀₁ दृढक्षता, D₀₂ D₂ T G₂₋₅ दृढ हता (for दृढ
 हता) —^d) K₁-4 B₁ 5 D₀₁ D₁ 5 रथ (for नर).
 T G₂₋₄ पेतुरश्वा नरा द्विपा

38 ^a) D₀₂ om from आन्ये up to जीवितै (in
 39^b) —⁰) B₁ om. (hapl) महा D₀₁ D₀₁ कृतोत्सा
 हान्, T G₂₋₅ तत कृतो, G₁ M₁ 2 ज्ञातो महान् (for
 कृतो महान्) S₁ K₁-1 B₃ D₁ कृतो महामना राजन्

39 D₀₂ om 39^{ab} (of v 1 38) —^a) S₁ K₁-4

१०८

धृतराष्ट्र उवाच ।

अत्यद्भुतमहं मन्ये भीमसेनस्य विक्रमम् ।
यत्कर्णं योधयामास समरे लघुविक्रमम् ॥ १
त्रिदशानपि चोद्युक्तान्सर्वशस्त्रधारान्युधि ।
वारयेद्यो रणे कर्णः सयक्षासुरमानवान् ॥ २
स कथं पाण्डवं युद्धे भ्राजमानमिव श्रिया ।
नातरत्संयुगे तात तन्ममाचक्ष्व संजय ॥ ३
कथं च युद्धं भूयोऽभूत्तयोः प्राणदुरोदरे ।

Ms-s मनुव्याणा (for व्याक्ष) G1 M हि (for च)
B2 s Dc1 Dn1 मनुव्याजिनागाना —⁶) K5 D1 s
चेतनै (for -जीवितै) — After 39, G2 ins
847* माकीडमिव रुद्रस्य दक्षयज्ञनिर्हणे ।

Colophon S2 missing — Sub-parvan S1
K1 s B2-4 D1-a, 6-8 जयद्रथवध — Day of Drona's
Generalship K2 चतुर्थे दिवसे — Adhy name K1-4
B1 s 4 Dc1 D2 s भीमप्रवेश, K5 B2 s Dn D1 s 6-8
भीमसेनप्रवेश, Bom. ed भीमकर्णयुद्ध — Adhy no
(figures, words or both) B1 T G2-4 M 129, B2
58, B3 138, Dn1 132, D2 136, D3 G1 128,
G5 131 — S1oka no Dc1 40, Dn1 41

108

This adhy is missing in S2 (of v 1 7 106 36)

1 ^a) B2 इह (for अह) — K2 om (hapl) 1^{ad}
—^a) D2-s T G2 विक्रम (for विक्रमम्)

2 ^a) K2 B2 चे (B2 चो) युक्त, D2 स चाप्युक्तान्,
D4 चेष्टु, Bom ed वा युक्तान् (for चोद्यु) —⁶)
D2 1 सर्वशस्त्र (for शस्त्र) B1-s s Dc1 मृतां वर,
B4 मृतो युधि, D2 -धरान्युधि, D7 s -धरानपि (for
-न्युधि) —^a) K2 D2 s धारयेयो; G1 M1 s वारयेत
(for येद्यो) —^a) B4 D2 G1 M1 2 -यक्षोरग,
G2-s M2 (inf lin) देवासुर, M5 (orig) यक्षसुर
(for यक्षासुर) S1 B2 Dc1 D2 M5 (inf lin)
मानुवान्, K2 -मानव, B2 D2 G1 M1-4 s (orig)
राक्षसान् (for मानवान्)

अत्र मन्ये समायत्तो जयो वाजय एव वा ॥ ४
कर्णं प्राप्य रणे स्रुत मम पुत्रः सुयोधनः ।
जेतुमुत्सहते पार्थान्सगोविन्दान्ससात्वतान् ॥ ५
श्रुत्वा तु निर्जितं कर्णमसकृद्भीमकर्मणा ।
भीमसेनेन समरे मोह आविशतीन माम् ॥ ६
विनष्टान्कौरवान्मन्ये मम पुत्रस्य दुर्नयैः ।
न हि कर्णो महेष्वासान्पार्थाञ्जेप्यति संजय ॥ ७
कृतवान्यानि युद्धानि कर्णः पाण्डुसुतैः सह ।

3 ⁶) B1-4 Dc1 D2 राजमानम् (for भ्राज*) —^a)
S1 K D (except Dc1 D2) पार्थ (for तात)

4 ^a) Dc1 तु (for च) B2 समृत (for भूयोऽभूत्)
S भूय कथमभूद्युद्ध —⁶) B2 Dc1 D2 दुरोदर, G1
M दुरोदरे, Cd v दुरोदरे (as in text) T G2-s
तयो प्र (G2 प्रा) णदतो रणे —^a) B2 तत्र (for अत्र)
K2 महायत्तो, B (except B2) Dc1 समायत्तौ, D2
'वेतौ, D2 s 'यातो, D2 'पक्षौ (for 'यत्तौ) —^a)
K2 Dn2 D2 s च (for the second वा) B (except
B2) Dc1 युद्धे जयपराजयौ

5 ^a) G2-s सूत (for सूत) —⁶) G1 बृहन्मना
(for सुयोधन) M1 (inf lin as in text) s कर्णं
प्राप्य बृहन्मना —^a) G1 M सस (M2 'सा) त्यकान् (for
ससात्वतान्) Cd oites सात्वत

6 ^a) B2 s Dc1 विजित (for निर्जित) K2 om
कर्ण —⁶) D7 om from क्षीम up to कर्ण (in 8⁶)
—^a) B2 s Dc1 विक्रम्य (for समरे) —^a) D2 भयम्
(for मोह) D2 त्वाविशति (for मा) B2 मे (for
माम्) S मोहो मा (G1 s M मा) सुत आविशत्

7 D7 om 7 (cf v 1 6) —^a) S नष्टानेव कुरु
न्मन्ये —⁶) B Dc1 D2 पुत्रस्य मम दुर्नयै —^a) B2
D2 महेष्वास (for 'वासान्) —^a) D4 पार्थिवान्
(hypermetric) (for पार्थिव) S1 K B1 (marg) s
D1 s s संयुगे (for संजय)

8 D7 om up to कर्ण (of v 1 6) —^a) K1 D2
पाण्डव (for 'वा) —^a) T G2-s अजयन्ते, G1 M
अजयन्त (for अजयन्त) D2 महामुधे (for रणाजिरे)

सर्वत्र पाण्डवाः कर्णमजयन्त रणाजिरे ॥ ८
 अजय्याः पाण्डवास्तात देवैरपि सवासवैः ।
 न च तद्बुध्यते मन्दः पुत्रो दुर्योधनो मम ॥ ९
 धनं धनेश्वरस्येव हत्वा पार्थस्य मे सुतः ।
 मधुप्रेप्सुरिवाबुद्धिः प्रपातं नाबुध्यते ॥ १०
 निकृत्या निकृतिप्रज्ञो राज्यं हत्वा महात्मनाम् ।
 जितानित्येव सन्वीनः पाण्डवानवमन्यते ॥ ११
 पुत्रस्नेहामिभूतेन मया चाप्यकृतात्मना ।
 धर्मे स्थिता महात्मानो निकृताः पाण्डुनन्दनाः ॥ १२
 शमकामः सदा पार्थो दीर्घप्रेक्षी युधिष्ठिरः ।

अशक्त इति मन्वानैः पुत्रैर्मम निराकृतः ॥ १३
 तानि दुःखान्यनेकानि विप्रकारांश्च सर्वशः ।
 हृदि कृत्वा महाबाहुर्भीमोऽयुध्यत स्रुतजम् ॥ १४
 तस्मान्मे संजय ब्रूहि कर्णभीमौ यथा रणे ।
 अयुध्येतां युधि श्रेष्ठौ परस्परवधैषिणौ ॥ १५
 संजय उवाच ।
 शृणु राजन्यथा वृत्तः संग्रामः कर्णभीमयोः ।
 परस्परवधप्रेष्वोर्वेने कुञ्जरयोरिव ॥ १६
 राजन्वैकर्तनो भीमं क्रुद्धः क्रुद्धमरिदमम् ।
 पराक्रान्तं पराक्रम्य विव्याध त्रिशता शरैः ॥ १७

9 ") Ks Dn2 D2-4 6 T G2-5 अजेया (for अजय्या)
 S सूत (for तात) K1 अजय्य पाण्डवास्तात — ") K1-4
 D1 मन्यते (for बुध्यते) — ") D1 8 स तु (for पुत्रो)

10 ") D1 इह (for इव) — ") D2 इष्टा, D2
 हत्वा, G2 5 वल, G2 4 मंद (for हत्वा) D7 8
 हत्वाथैस्य न (D1 om न) मे सुत — For 10as, G1
 M subst

848* कर्णस्य मतमास्थाय स्वार्थमित्येव मे सुत ।

[M2 4 आशाय (for आस्थाय) M1 वाढम् (for स्वार्थम्)]

— With 10as, of 7 49 11as — ") S (except G1
 M1 2) मधुलिप्सुर (for 'प्रेप्सुर') G1 M1 2 सदा मद
 (for इवाबुद्धि) Dn1 D8 मधु पश्यति दुर्बुद्धि — ")
 S1 प्रपाते (for त) D2 नैव बुध्यते, D1 M2-5 नातु-
 पश्यति (for नाबुध्यते)

11 ") S1 (marg as in text) प्रकृत्या (for नि')
 K1 4 B2 D1 प्राज्ञो (for प्रज्ञो) — ") D2 8 राष्ट्र (for
 राज्यं) K2 D1 8 हत्वा (for हत्वा) — ") K2 4 B
 Dc1 Dn2 D2 4 जितम् (for जितान्) — ") S1 K1-4
 D1 4 अन्यमन्यत (D1 'ते'), B2 Dc1 अवमन्यत, Dn1
 इति मन्यते, D1 8 अन्यमन्यते (D2 'त') (for अव')

12 ") D2 तस्नेन (for भूतेन) — ") D1 8 वापि
 (for चापि) — ") D2 मयि (for धर्मे) S (except
 G1 M1 2) महाभागा (for 'त्मानो')

13 ") K1 सम- (for शम-) Bom ed ससोदर्यो
 (for सदा पार्थो) — ") K1 5 B (except B1) Dc1
 Dn D2-8 8 दीर्घप्रे (K1 D2 8 'प्रे') क्षी, S (except G1
 M1 2) धर्मान्वेषी (for दीर्घप्रेक्षी) — ") B2 D2 1 8
 इव (for इति) M2-5 मत्वा वै (M1 'ते'), Bom ed

मत्वा तु (for मन्वानै) S (except T) मे स (for
 मम) K4 निराकृतै — After 13, G1 M1 2 ins

849* तानुक्क्यात्रवीत्पुत्रो मम द्यूते सुमन्दधी ।

14 D8 reads 14 on marg G1 M2 om 14as
 — ") D5 सर्वाणि (for [अनेकानि]) — ") S (G1
 M2 om.) पादव. (for सर्वश) — ") B2 महाराज, G1
 M1 2 महेश्वास (M1 'स') (for महाबाहुर्) — ") D1
 युध्येत, G2-5 युध्यति (for युध्यत) G1 M कर्ण युध्यति
 (M2-5 'त') मारुति

15 ") D1 अस्मान् (for त') S1 K1-4 D1 2 8
 संशय, K5 D2 1 8 सशयो (for सजय) G1 M1 2
 [आ]चक्ष्व (for ब्रूहि) — ") B1 रणे यथा (by transp),
 G1 M यथाक्रम — ") B1 T G M1 2 युधा श्रेष्ठौ,
 M2-5 महात्मानौ (for युधि श्रेष्ठौ)

16 After the ref., M2-5 ins

850* हन्त ते कथयिष्यामि तयोः प्राणदं (? दु) रोदरम् ।
 पश्यता सर्वसैन्यानां केशपाञ्चनयोरपि ।

— ") K4 Dn D2 6-8 S वृत्त (for वृत्त) K5 Dn
 D1 2 8 संग्रामं (for 'म') D1 यथा वृत्त संग्रामे K5
 D1 8 S संग्रामं (K5 'मो') भीमकर्णयोः, B1 संग्राम
 कर्णपार्थयो. — ") Dn1 G1 M1 2 वधप्रेप्सोर, D2
 'प्रेक्षुर, D1 वधं प्रेप्सुर, D2 1 वधे प्रेप्सोर (D1
 'प्सोर), D2 वध प्रेप्सोर (for वधप्रेप्सोर) S1 K1-4
 D1 अन्योन्यस्य जयप्रेप्सो (K1 'प्सु'), T G2-5 परस्पर
 मभिप्रेप्सोर — ") K5 D2 वन- (for वने) D2 मत्त
 द्विरवयोरिव

17 ") K5 D2 4 5 1 8 राजन्वैकर्तन भीम (D2 कर्ण)

महावेगैः प्रसन्नाग्रैः शातकुम्भपरिष्कृतैः ।
 आहनद्धरतश्रेष्ठ भीमं वैकर्तनः शरैः ॥ १८
 तस्यास्ततो धनुर्भीमश्चकर्त निशितैस्त्रिभिः ।
 रथनीडाच्च यन्तारं महेनापातयत्क्षितौ ॥ १९
 स काङ्क्षन्भीमसेनस्य वधं वैकर्तनो वृषः ।
 शक्तिं कनकवैद्युर्यचित्रदण्डां परामृशत् ॥ २०
 प्रगृह्य च महाशक्तिं कालशक्तिमिवापराम् ।
 समुत्क्षिप्य च राधेयः संधाय च महाबलः ।
 चिक्षेप भीमसेनाय जीवितान्तकरीमिव ॥ २१

शक्तिं विसृज्य राधेयः पुरंदर इवाशनिम् ।
 ननाद सुमहानादं बलवान्धतनन्दनः ।
 तं च नादं ततः श्रुत्वा पुत्रास्ते हृषितामवन् ॥ २२
 तां कर्णभुजनिर्मुक्तामर्कवैश्वानरप्रभाम् ।
 शक्तिं वियति चिच्छेद भीमः सप्तभिराशुगैः ॥ २३
 छित्त्वा शक्तिं ततो भीमो निर्मुक्तोरगसंनिभाम् ।
 मार्गमाण इव प्राणान्धतपुत्रस्य मारिष ॥ २४
 ग्राहिणोन्नव संरन्धः शरान्वर्हिणवाससः ।
 स्वर्णपुङ्खाञ्जिशलाधौतान्यमदण्डोपमान्मृधे ॥ २५

C 7
B 7
K 7

—^१) D₁ कुङ्करूपम्, D₁ कुङ्कुरो (for कुङ्क कुङ्कम्)
 S₁ K₁-s D₂ G₂ अरिंदम, K₁ T G₂ s 'दम (for
 'दमम्) D₂ भीम कुङ्को महाबल —^२) S₁ K₁-s
 पराक्रातो (K₂ तौ) (for पराक्रम्य) —^३) T G₂
 विन्वाय S₁ K₁-s D₁ बहुभि, D₁ त्रिशतै (for ता)

18 K₁ om. (hapl.) 18 —^४) S₁ प्रसन्नोऽग्रै —^५)
 S₁ K₁ s D₁ s s शा (D₂ श) तर्कौभ, D₂ हेमजाल-
 (for शातकुम्भ) K₂ D₁ D₁ s s परिष्कृतै, D₂
 -विस्मृतै, T G₂-s मयैरै (for परिष्कृतै) —^६)
 K₁-s D₁ प्राहरद्, B D₁ D₁ D₂ अहनद्, S नात
 रद् (for आहनद्) —^७) B₂ (marg) वैकर्तन

19 ^a) G₁ M₁ s तस्याश्च तद्, M₂-s स तस्याश्च
 (for तस्यास्ततो) —^१) B₁ S (except G₁ M₁ s)
 विशिखैस्, D₂ त्रिशतै (for निशितैस्) K₂-s B
 (except B₄) D₁ D₁ D₁ s s 7 s G₁ M₁ s शरै (for
 त्रिभि) —^२) S रथनीडाच्च (for नीडाच्च) —^३)
 K₂ बलेन, G₁ M₁ s शरेण (for महेन)

20 ^a) S₁ (marg) K₁-s D₁ वि (D₁ वि) कीर्षन्,
 D₁ s सकाक्षन् —^१) B₁ s नृप, B₂ s s D₁ D₂
 D₂ s मृश; S रणे (for वृष) —^२) K₁ s s D₁
 D₁ s s वैद्ययां, B₁ s-s T G₂ वैद्युर्य, B₂ D₂ D₂
 G₁ M वैद्युर्या; D₁ वैद्युर्य, D₂ वैद्युर्या; D₁ वैद्युर्य
 (for वैद्युर्य) —^३) K₁ चित्रदण्डां (for चित्रदण्डा)
 S₁ K₁ s s B (except B₄) D₁ परामृशत्, D₁ G₂ s
 मृशन्

21 ^a) K₂ T G₂-s प्रतिगृह्य (for प्रगृह्य च) —^१)
 G₁ s s M काल (for काल-) K₂ D₁ D₁ s दृढम्,
 S रात्रिम् (for शक्तिम्) K₂ अपर —^२) D₁ s स
 (for च) D₂ अमृत्यमाणो राधेयः, G₁ M तोळयित्वा

मृश कर्ण — D₁ D₂ s om (hapl.) 21^d-22^a —^३)
 T G₂-s स (G₂ सु, G₂ स) लक्ष्य च, G₁ M सरव्यो
 वै (for संधाय च) T G₂ s महाबल (for 'बल)
 —^४) S भीमसेनस्य (for सेनाय) —^५) S प्राणानि
 (T G₂ 'नी) व विचिन्वती

22 D₁ D₂ s om 22^a (of v l 21) — For
 22^a, G₁ M₁ s subst

851* शक्तिं वियद्वत्ता दृष्ट्वा शक्राशानिसमद्युतिम् ।

—^१) D₁ निनाद (for न^१) S बलवा (G₂-s 'व) न्
 (for सुमहा) —^२) S नादेनानाद्यज (M₂-s 'ज) गव
 —^३) S तस्य (for त च) B₁-s D₁ तदा, S मृश
 (for तत-) —^४) D₂ s पुत्रस् B₁ s D₁ D₂ s हर्षिता,
 D₂ हृषितो (for हृषिता) D₂ s [अ]भवत्

23 ^a) D₂ तां च (for ता) D₁ मृश (for -भुज)
 —^१) D₁ D₁ s चिक्षेप (for चिच्छेद) B₄ शक्तिं
 चिच्छेद भीमस्तु — K₁ om (hapl.) 23^d-27^a —^२)
 B₁ तदा (for भीम)

24 K₂ om 24 (of v l 23) —^३) G₁ M शित्त्वा
 (for छित्त्वा) B₂ D₁ तदा, M₂-s तथा (for ततो)
 —^४) S₁ संनिभान् —^५) S₁ D₂ G₂ s s मार्गमाणान्;
 T G₂ 'माणाम्, G₁ M विचिन्वतीम् (for मार्गमाण)
 —^६) S पाण्डव (for मारिष)

25 K₂ om 25 (of v l 23) —^७) K₂ B D₁
 D₂ कृत्, D₂ तत्र, D₂ न च (for नव) S₁ K₁ s
 D₁ s संकुङ्क, K₂ B D₁ संरम, D₂ D₂ संरन्धान्
 (for ऋष) —^८) D₂ s बर्हिण (for बर्हिण) —^९)
 G₁ M₁ s हेम (for स्वर्ण) —^{१०}) G₁ M₁ s दूषो-
 पमान् (for 'दूषो') S₁ K₁ s D₁ हृदि, B₂ s युधि,
 T G₂-s रणे (for मृधे)

कर्णोऽप्यन्यद्भुतं हेमपृष्ठं दुरासदम् ।
विकृष्य च महातेजा व्यसृजत्सायकान्नव ॥ २६
तान्पाण्डुपुत्रश्चिच्छेद नवभिर्नतपर्वभिः ।
वसुषेणेन निर्युक्तान्नव राजन्महाशरान् ।
छित्त्वा भीमो महाराज नादं सिंह इवानदत् ॥ २७
तौ वृषाविव नर्दन्तौ बलिनौ वाशितान्तरे ।
शार्दूलाविव चान्योन्यमत्यर्थं च ह्यगर्जताम् ॥ २८
अन्योन्यं प्रजिहीर्षन्तावन्योन्यस्यान्तरैषिणौ ।

26 K₄ om 26 (of v 1 23) —^a) D₃ & G₁
M₁ 2 कर्णोन्यद् (G₁ M₁ 2 'र्णोपि च' नुरादाय —^b) B₄
हेमदह (for 'पृष्ठ' —^c) D₃ & T तन् (for च)
Dn₂ विकृष्य तन्महद्वाप, G₁ M 'प्य बलवद्वाप —^a)
M₈ 5 विसृजत् (for व्यसृ) G₁ M₁ 2 transp सायकान्
and नव B₂ शायकान् S₁ नृप, B D₁ Dn₁ बहून्,
Dn₂ तदा, D₃ & तथा (for नव) D₅ व्यसृजत्सायको
त्तमान्

27 K₄ om. 27^a (of v 1 23) —^a) G₁ M सूत
(for पाण्डु) — After 27^{ab}, B₁ ins 852* —^c)
K₁—4 B₁ D₁ T G₂—5 वसुषेणविनिर्मुक्तान्, G₁ M भीम-
सेनेन निर्मुक्तान् —^d) G₁ M राजसूत्र (for नव राजन्)
— B₄ ins after 27^{ab} S after 27^{ad}

852* सुवर्णविकृतैर्बाणै सुवर्णविकृतान्शरान् ।

—^a) D₇ om छित्त्वा G₁ M सूतपुत्रो (for छित्त्वा
भीमो) D₅ महाबाहुर (for 'राज' D₈ भीमो महा
मना राजन् —^c) D₄ सिंहनाद, G₁ M छित्त्वा सिंह
(for नाद सिंह) S₁ M₈—5 [उ]न्नदन्, K₁ D₁ Dn₁
[अ]नदन् (for 'दत्')

28 ^a) D₇ ततो (for तौ) K₁ 8 नदतौ (for न
दन्तौ) —^b) D₅ अन्योन्य (for बलिनौ) K₃ & B
D₁ Dn D₁ 4 5 7 8 T G₂ वासितातरे, D₂ 8 8 वासि-
ताह् (D₂ 'रु'ति (for वाशितान्तरे) Cd otes वासिता
and अतर —^c) K₁ वा (for च) —^d) K₁ 8
ह्यत्यगर्जता, K₂ 4 5 Dn D₁ 8—8 ह्यभ्य (K₅ Dn₂ D₈ &
'भि'ग' (for च ह्यग' B D₁ आमिषार्थेभ्यगर्जता, D₂
अत्यर्थमाधिगच्छता, T G₂ 4 अभीक्ष्ण मर्म मर्दन्, G₁ 2 5
M अभीक्ष्ण सजगर्जन्

29 G₂ om (hapl) 29^{ab} —^a) G₁ M₁ 2 अतरे
(for अन्योन्यं) Dn₁ D₅ T G₂ 4 M₈—5 प्रजि (D₅ 'जी'गीप
ताय, D₁ प्रजिहीर्षताय, D₆ 8 प्रतिजिही' (hypermetrie)

अन्योन्यमभिवीक्षन्तौ गोष्ठेष्विव महर्षभौ ॥ २९

महागजाविवासाद्य विपाणाग्रैः परस्परम् ।

शरैः पूर्णायतोत्सृष्टैरन्योन्यमभिजघ्नतुः ॥ ३०

निर्दहन्तौ महाराज शरवृष्ट्या परस्परम् ।

अन्योन्यमभिवीक्षन्तौ कोपाद्विवृतलोचनौ ॥ ३१

प्रहसन्तौ तथान्योन्यं भर्त्सयन्तौ मुहुर्मुहुः ।

शङ्खशब्दं च कुर्वाणौ युयुधाते परस्परम् ॥ ३२

तस्य भीमः पुनश्चापं मुष्टौ चिच्छेद मारिष ।

(for प्रजिही') D₂ अन्योन्यस्य जिहीर्षताय —^b) D₅ 7
G₂—5 अतरेषिणौ — After 29^{ab}, D₁ reads 31^{ab} —^c)
B (except B₂) D₁ वीक्षेता, D₅ चर्षता (for वी
क्षन्तौ) T G M₁ 2 अन्योन्यमन्ववेक्षता (G₁ 'वेक्षेता, G₂ 4
M₁ 2 'वेक्षेता, G₈ वेक्षेता), M₈—5 मन्वुवेक्षेता —^d)
Dn₁ महावृषौ (for महर्षभौ) D₂ S (except M₈—5)
गोष्ठे गोवृषमाविव

30 ^b) Dn₁ विषाणैश्च (for 'णाग्रै) — D₁ om
(hapl) 30^c—31^b —^c) D₇ om शरैः —^d) K₁
अपि (for अभि-)

31 D₄ om 31^{ab} (of v 1 30) D₂ reads 31^{ab}
after 29^{ab} —^b) K₂ 8 8 B D (except D₂, D₁
om) T G₂—5 शङ्ख- (for शर) — K₁ Dn₂ D₈ om
(hapl) 31^c—32^d —^c) D₂ चर्षतौ, T G₂—5 सं
रुच्यौ (for वीक्षन्तौ) K₅ B D₁ Dn₁ D₅ 7 8 अन्यो
न्यस्यांतरमेष्टु (B₁—5 & D₁ D₄ 'क्षौ), G₁ M 'मन्वु
वेक्षेता —^d) K₅ Dn₁ D₅ 7 8 रोपाद्, B₂ T G₂—5
क्रोधाद् (for कोपाद्) K₁ B₂ विवृत- , S उद्धृत- (for
विवृत-)

32 K₄ Dn₂ D₈ om 32 (of v 1 31) —^a) K₅
D₇ 8 प्रहसतौ, G₂ प्रहसतौ (for प्रहसन्तौ) B (except
B₅) D₁ G₂ 4 5 तदा, Dn₁ D₄ T G₂ यथा, G₁ M₁ 2
अथ (for तथा) —^b) G₁ M₁ 2 तत्तदुक्त्वा (for भर्त्स
यन्तौ) K₅ परस्पर, D₂ पुन पुन (for मुहुर्मुहुः)
—^c) B₂ D₂ 4 7 8 शब्दौ (for शब्द) B₁ प्र (for
च) —^d) G₁ M अयुध्येता (for युयुधाते) K₅ सुह-
र्षु (for परस्परम्)

33 ^b) D₁ 7 8 आशु (for मुष्टौ) M₄ चिक्षेप (for
चिच्छेद) —^c) D₁ महाकांश (for शङ्खवर्णांश) D₅
शङ्खवर्णांशवलान्धान् —^d) T G₂—5 शरैः (for वाणैः)
— After 33, Bom ed ins

शङ्खवर्णाश्च तानश्चान्वाणैर्नैन्ये यमक्षयम् ॥ ३३
तथा कृच्छ्रगतं दृष्ट्वा कर्णं दुर्योधनो नृपः ।
वेपमान इव क्रोधाद्वादिदेशाथ दुर्जयम् ॥ ३४
गच्छ दुर्जय राधेयं पुरा ग्रसति पाण्डवः ।
जहि तूवरकं क्षिप्रं कर्णस्य बलमादधत् ॥ ३५
एवमुक्तस्तथेत्युक्त्वा तव पुत्रस्तवात्मजम् ।
अभ्यद्रवद्भीमसेनं व्यासक्तं विकिरञ्जरात् ॥ ३६
स मीमं नवभिर्वाणैरश्वानष्टमिरर्दयत् ।
षड्भिः स्रूतं त्रिभिः केतुं पुनस्तं चापि सप्तभिः ॥ ३७

भीमसेनोऽपि संकुद्धः साश्वयन्तारमाशुगैः ।
दुर्जयं भिन्नमर्माणमनयद्यमसादनम् ॥ ३८
स्वलंकृतं क्षितौ क्षुण्णं चेष्टमानं यथोरगम् ।
रुदनार्तस्तव सुतं कर्णश्रवे प्रदक्षिणम् ॥ ३९
स तु तं विरथं कृत्वा स्मयन्त्यन्तवैरिणम् ।
समाचिनोद्भागणैः शतघ्नीमिष शङ्कुभिः ॥ ४०
तथाप्यतिरथः कर्णो भिद्यमानः स्म सायकैः ।
न जहौ समरे भीमं कुद्धरूपं परंतपः ॥ ४१

C	7	54
B	7	13
K	7	13

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अष्टादशतमोऽध्यायः ॥ १०८ ॥

853* सारथिं च तथाप्स्यस्य रथनीढादपातयत् ।
ततो वैकर्तनं कर्णश्चिन्ता प्राप दुरस्ययाम् ।
स छाद्यमानः समरे हताश्वो हतसारथिः ।
मोहितः शरजालेन कर्तव्यं नाभ्यपद्यत ।

34. ^{as}) Ds transp ह्रस्व and कर्ण Ds 7 8 G1 4 5
M1 3 नृप (for नृप) S1 तथा दुर्योधनो ह्रस्व कर्ण कृच्छ्रा
गत नृप —^o) K4 D1 4 कुबो (for क्रोधाद्) —^d)
D2 सद्विदेश, D5 S (except G5) आदिदेश (for व्यादि^o)
T G2-5 च (for [अथ])

35 °) $K_3 \pm B_2 \pm D_n D_1 \pm T G_{2-1}$ पुरो, Cd
पुरा (as in text) $G_1 M$ पाँडवो प्रसते पुरा — °)
 $G_1 M_1 =$ गच्छ (for जहि) $S_1 D_0 D_5$ त्वरक, Cd
द्वैरक Dn_1 जहि शत्रु महाभीम, G_4 जहन्न परम क्षिप्त
— °) $K_5 D_5 \pm G_3$ आदधन्, B_4 आचरन् (for आद
धत्)

36 ^१) D_१ सूत (for तव) D₂ D_३ १ १ Gi पुत्रं
(for पुत्रस्य) K_१ १ D₂ D_३ १ १ तवाम्बज (for जम्)
— ^२) D_३ अभ्यद्रवत कैतिय — ^३) D_१ विविखान् (for
विकिरन्) K_१ B D शरै (for शरान्)

37 ^a) K₅ B₁₋₂ D₀₁ D₂ 1 8 S दशमिर् (for नव
मिर्) — ^b) K₂ अष्टैर् (for अष्टान्) D₀₁ D₂₋₈
G₁ M अष्टमिर् (for अष्ट) B D₀₁ G₂ आर्दयत्, D₂
एव च, D₂₋₈ अर्दयन्, G₁₋₂₋₅ M₁₋₂ अर्दयत् (for
अर्द) — ^c) M₂₋₈ transp सूत and केतु — ^d) D₂

S भीम च, Dr तं वापि (for त चापि) T G2-5
पंचभि (for सप्तभि)

38 a) D₂ G₁ M [s]य, D₂ [s]भि (for सपि)
 —⁸) D₁ आहवे (for आह्वौ) —⁹) D₂ G₁ : M
 मीम (for भिन्न) K₁ T G₂ वर्माणम्, D₂ G₁ M
 कर्मणम् (for म)

39 ^a) T G₂₋₄ वाह (G₂ बाल, G₁ गाहं) हतं (for स्वकृत) K₂ Dn₁ क्षित, B₂ D₁ ३ क्षिप्र, D₃ G₁ M क्षीण (for क्षुण्ण) —^३) Ś₁ K₁₋₃ D₁ ४ S (except G₅) वेष्टमान (for चेष्ट) D₂ T G₁ ३-५ M ह्वोरग, D₈ महो, G₂ महीतले (for यथोरगम्) —^c) Dc₁ नदन् (for रु) K₂ ३ D₁ सुत (for सुत) —^d) K₁₋₃ D₁ कणं (for कर्णश्)

40 Ks Ds om (hapl) 40as —^a) Ś1 B1 सच,
Dn1 D7 ३ भीमस् (for स तु) S स तु त विरयीकृत्य
—^b) Ś1 K1-4 B2 (marg) ३ Do1 Dn3 D1-4 ०-३ स्व
यम्, S (except T Gs) स्मरन् (for स्मयन्) —^c)
Ds समाधितो (for विनोद्) Ks Ds १ ३ शतै, D4
सितै (for गणै) —^d) Ks Dn1 D2 १ १ ३ शतप्री
मिश्र (for मित्र) Ds सर्वश, D7 ३ शक्तिभि (for
शङ्कभि)

41 G₅ partly damaged — " K₄ चाधिरथि ,
D₃ [अ]प्याधिरथि , T G₂₋₄ तु विरथि , G₁ M₁ ३ [अ]
पि वि* , G₅ तु वि** , M₈₋₅ हि वि* (for [अ]प्यति*)
T G₂₋₄ क्षुण्णश्च (for कर्णो) , D₁ ३ स तथा विरथि कर्णो .

कर्णोऽप्यन्यद्वनुर्गृह्य हेमपृष्ठं दुरासदम् ।
विकृष्य च महातेजा व्यसृजत्सायकान्नव ॥ २६
तान्पाण्डुपुत्रश्चिच्छेद नवभिर्नतपर्वभिः ।
वसुषेणेन निर्मुक्तान्नव राजन्महाशरान् ।
छित्त्वा भीमो महाराज नादं सिंह इवानदत् ॥ २७
तौ वृषाविष नर्दन्तौ बलिनौ वाशितान्तरे ।
शार्दूलाविष चान्योन्यमत्यर्थं च ह्यगर्जताम् ॥ २८
अन्योन्यं प्रजिहीर्षन्तावन्योन्यस्यान्तरैषिणौ ।

अन्योन्यमभिवीक्षन्तौ गोष्ठेष्विव महर्षभौ ॥ २९
महागजाविवासाद्य विषाणाग्रैः परस्परम् ।
शरैः पूर्णायतोत्सृष्टैरन्योन्यमभिजघ्नतुः ॥ ३०
निर्दहन्तौ महाराज शरवृष्ट्या परस्परम् ।
अन्योन्यमभिवीक्षन्तौ कोपाद्विवृतलोचनौ ॥ ३१
प्रहसन्तौ तथान्योन्यं भर्त्सयन्तौ मुहुर्मुहुः ।
शङ्खशब्दं च कुर्वाणौ युयुधाते परस्परम् ॥ ३२
तस्य भीमः पुनश्चापं मुष्टौ चिच्छेद मारिष ।

26 K₃ om 26 (cf. v 1 23) —^a) D₂ s G₁ M₁ s कर्णोन्यद् (G₁ M₁ s कर्णोपि च) नुरादाय —^b) B₁ हेमदढ (for 'पृष्ठ' —^c) D₂ s T तन् (for च) D₂ विकृष्य तन्महच्छाप, G₁ M 'व्य बलवच्छाप' —^d) M₂ s विसृजत् (for व्यसृ) G₁ M₁ s transp सायकान् and नव B₂ शायकान् S₁ नृप, B D₂ D₂ बहून्, D₂ तदा, D₂ s तथा (for नव) D₂ व्यसृजत्सायकोत्तमान्

27 K₄ om. 27^a (of v 1 23) —^a) G₁ M सूत (for पाण्डु) — After 27^{ab}, B₁ ins 852* —^c) K₁—4 B₁ D₁ T G₂—5 वसुषेणविनिर्मुक्तान्, G₁ M भीम-सेनेन निर्मुक्तान् —^d) G₁ M राजस्तत्र (for नव राजन्) — B₁ ins after 27^{ab} S after 27^{ad}

852* सुवर्णविकृतैर्वाणै सुवर्णविकृतान्शरान् ।

—^a) D₁ om छित्त्वा G₁ M सूतपुत्रो (for छित्त्वा भीमो) D₂ महाबाहुर (for 'राज') D₂ भीमो महा मना राजन् —^b) D₁ सिंहनाद, G₁ M छित्त्वा सिंह (for नादं सिंह) S₁ M₂—5 [उ]नदन्, K₁ D₂ D₂ [अ]नदन् (for 'दद')]

28 ^a) D₁ ततो (for तौ) K₁ s नदतौ (for न र्दन्तौ) —^b) D₂ अन्योन्य (for बलिनौ) K₄ s B D₂ D₂ D₁ s 4 5 7 s T G₂ वाशितान्तरे, D₂ s वाशि-ताह (D₂ 'ह')ते (for वाशितान्तरे) Cd oites वासिता and अन्तरं —^c) K₁ वा (for च) —^d) K₁ s ह्यत्यगर्जतां, K₂ s 5 Dn D₁ s 8 ह्यन्य (K₅ D₂ s D₂ s 'नि')ग (for च ह्यग) B D₂ आमिपार्थेभ्यगर्जता, D₂ अत्यर्थमाधिगच्छतां, T G₂ s अभीक्ष्ण मर्म मर्दतु, G₁ s 2 M अभीक्ष्ण संजगर्जतु

29 G₂ om (hapl) 29^{ab} —^a) G₁ M₁ 2 अतरे (for अन्योन्य) D₂ D₂ T G₂ s M₂—5 प्रजि (D₂ 'जी')नोप तात्, D₂ प्रजिहीर्षतात्, D₂ s प्रतिजिही* (hypermetriso)

(for प्रजिही*) D₂ अन्योन्यस्य जिहीर्षतात् —^b) D₂ s G₂—5 अन्तरैषिणौ — After 29^{ab}, D₂ reads 31^{ab} —^c) B (except B₂) D₂ वीक्षेता, D₂ वर्षता (for 'वी क्षन्तौ) T G M₁ 2 अन्योन्यमन्ववेक्षतां (G₁ 'वेक्षेता, G₁ s M₁ 2 'वेक्षेता, G₂ 'वैक्ष्यात्), M₂—5 'मस्युर्वेक्षेता —^d) D₂ महावृषौ (for महर्षभौ) D₂ s (except M₂—5) गोष्ठे गोवृषभाविष

30 ^b) D₂ विषाणैश्च (for 'जाग्रै) — D₂ om (hapl) 30°—31° —^c) D₁ om. शरैः —^d) K₁ अपि (for अभि-)

31 D₁ om 31^{ab} (of v 1 30) D₂ reads 31^{ab} after 29^{ab} —^b) K₂ s s B D (except D₂, D₁ om) T G₂—5 शस्त्र (for शर-) — K₄ D₂ s om (hapl) 31°—32° —^c) D₂ वर्षतौ, T G₂—5 स रन्धौ (for वीक्षन्तौ) K₅ B D₂ D₂ D₁ s 7 s अन्यो न्यस्यातरप्रेप्सु (B₁—8 s D₂ D₁ 'क्षौ), G₁ M 'मस्यु वैक्षेता —^d) K₅ D₂ D₂ s 7 s रोपाद्, B₂ T G₂—5 क्रोधाद् (for कोपाद्) K₁ B₂ विवृत्त, S उद्धत (for विवृत-)

32 K₄ D₂ D₂ om 32 (of v 1 31) —^a) K₅ D₁ s प्रहरतौ, G₂ प्रसहतौ (for प्रहसन्तौ) B (except B₅) D₂ D₂ G₂ s 4 तदा, D₂ D₁ T G₂ यथा, G₁ M₁ 2 अथ (for तथा) —^b) G₁ M₁ 2 तत्तदुक्त्वा (for भर्त्स यन्तौ) K₅ परस्पर, D₂ पुन पुन (for मुहुर्मुहुः) —^c) B₁ D₂ s 4 7 s शब्दौ (for शब्दं) B₁ प्र (for च) —^d) G₁ M अयुध्येतां (for युयुधाते) K₅ मुहुः मुहुः (for परस्परम्)

33 ^b) D₁ s 7 s आशु (for मुष्टौ) M₂ विक्षेप (for चिच्छेद) —^c) D₂ महाककांश (for शङ्खवर्णांश) D₂ शङ्खवर्णोऽधलान्शान् —^d) T G₂—5 शरैर् (for वाणैर्). — After 33, Bom ed ins

शङ्खवर्णाश्च तानश्चान्वाणैर्निन्ये यमक्षयम् ॥ ३३
 तथा कृच्छ्रगतं दृष्ट्वा कर्णं दुर्योधनो नृपः ।
 वेपमान इव क्रोधाद्वादिदेशाथ दुर्जयम् ॥ ३४
 गच्छ दुर्जय राधेयं पुरा ग्रसति पाण्डवः ।
 जहि त्वरकं क्षिप्रं कर्णस्य बलमादधत् ॥ ३५
 एवमुक्तस्तथेत्युक्त्वा तव पुत्रस्तवात्मजम् ।
 अभ्यद्रवद्भीमसेनं व्यासक्तं विकिरञ्जशरान् ॥ ३६
 स भीमं नवमिर्वाणैरश्वानष्टमिरदयत् ।
 पङ्क्तिः क्षतं त्रिभिः केतुं पुनस्तं चापि सप्तभिः ॥ ३७

भीमसेनोऽपि संकुद्रः साश्वयन्तारमाशुगैः ।
 दुर्जयं भिन्नमर्माणमनयधमसादनम् ॥ ३८
 खलंकृतं क्षितौ क्षुण्णं चेष्टमानं ययोरगम् ।
 रुदन्नार्तस्तव सुतं कर्णश्चक्रे प्रदक्षिणम् ॥ ३९
 स तु तं विरथं कृत्वा सम्यन्नत्यन्तवैरिणम् ।
 समाचिनोद्वाणगणैः शतघ्नीमिन् शङ्कुभिः ॥ ४०
 तथाप्यतिरथः कर्णो मिद्यमानः स सायकैः ।
 न जहौ समरे भीमं कुद्गरूपं परंतपः ॥ ४१

C 7 54
D 7 133
K 7 133

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अष्टाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०८ ॥

853* सारथिं च तथाप्यस्य रयनीडादपातयत् ।
 ततो वैकर्तनं कर्णश्चिन्तां प्राप दुरत्ययाम् ।
 स छाद्यमानः समरे हताशो हतसारथिः ।
 मोहितः शरजालेन कर्तव्यं नाभ्यपश्यत् ।

34 ^a) Ds transp दृष्ट्वा and कर्णं Ds 1 s G1 4 s
 M1 2 नृप (for नृप) S1 तथा दुर्योधनो दृष्ट्वा कर्णं कृच्छ्रा
 गत नृप —^a) K4 D1 s कुद्धो (for क्रोधाद्) —^d)
 Ds सद्विदेश, Ds S (except Gs) आदिदेश (for व्यादि°)
 T G2-s च (for [क्ष]य)

35 ^b) Ks 4 B2 s Dn D1 s s T G2-4 पुरो, Cd
 पुरा (as in text) G1 M पाण्डवो ग्रसते पुरा —^c)
 G1 M1 2 गच्छ (for जहि) S1 Dn1 Ds 0 त्वरकं, Cd
 दूर्वरकं Dn1 जहि शत्रुं महामीम, Gs जहन्न परम क्षिप्र
 —^d) Ks Ds 0 Gs आदधत्, B1 आचरन् (for आद
 धत्)

36 ^b) Ds सुत (for तव) Dn2 Ds 0 G1 पुत्रं
 (for पुत्रस्य) K4 s Dn2 Ds 0 तवात्मज (for जम्)
 —^c) Ds अभ्यद्रवत् कौर्तेय —^d) Ds विशिखान् (for
 विकिरन्) Ks B D शरैः (for शरान्)

37 ^a) Ks B1 s Dn1 D2 1 s S दशमिर (for नव
 मिर) —^b) Ks अचैर (for अश्वान्) Dn1 Ds-8
 G1 M अष्टमिर (for अष्ट) B Dn1 Gs अपर्ययत्, Ds
 एव च, Ds-8 अर्दयन्, G1 s-8 M1 2 अपर्ययत् (for
 अर्द) —^c) M2-s transp सूत and केतुं —^d) Ds

S भीम च, D1 त चापि (for तं चापि) T G-5
 पंचभि (for सप्तभि)

38 ^a) D2 G1 M [s]य, D2 [s]भि (for ऽपि)
 —^b) D1 आहवे (for आशुगै) —^c) D2 G1 s M
 भीम (for भिन्न) K1 T G2 वर्माणम्, Ds G1 M
 कर्माणम् (for स)

39 ^a) T G2-4 वारं (G2 बाल, G4 गार्द) हत (for
 खलंकृत) Ks Dn1 क्षितं, B2 Ds 8 क्षिप्रं, Ds G1
 M क्षीण (for क्षुण्ण) —^b) S1 K1-s D1 s S (except
 Gs) वेष्टमान (for चेष्ट°) Ds T G1 s-2 M द्वोरग,
 Ds महो, G2 महीतले (for ययोरगम्) —^c) Dn1
 नदन् (for रु°) Ks 2 D1 सुत (for सुत) —^d)
 K1-s D1 कर्ण (for कर्णश्च)

40 Ks Ds om (hapl) 40^{ab} —^a) S1 B1 स च,
 Dn1 D1 s भीमस्य (for स तु) S स तु त विरथीकृत्य
 —^b) S1 K1-4 B2 (marg) s Dn1 Dn2 D1-4 0-8 स
 यम्, S (except T G2) स्मरन् (for सम्यन्) —^c)
 Ds समाचितो (for चिनोद्) Ks Ds 1 s शतैः, D1
 सितै (for चाणै) —^d) Ks Dn1 Ds 1 s शतघ्नी
 मिश्र (for मिश्र) Ds सर्वश, D1 s शक्तिभि (for
 शङ्कुभि)

41 Gs partly damaged —^a) Ks चाधिरथि,
 Ds [क्ष]प्याधिरथि, T G2-4 तु विरथ, G1 M1 s [क्ष]
 पि वि°, Gs तु वि*², M2-s हि वि° (for [क्ष]प्यति°)
 T G2-4 क्षुण्णम् (for कर्णै) D1 s स तथा विरथ कर्णै

१०९

संजय उवाच ।

स तथा विरथः कर्णः पुनर्भीमेन निर्जितः ।

रथमन्यं समास्थाय सद्यो विव्याध पाण्डवम् ॥ १

महागजाविवासाद्य विषाणाग्रैः परस्परम् ।

शरैः पूर्णायतोत्सृष्टैरन्योन्यमभिजघ्नतुः ॥ २

अथ कर्णः शरव्रातैर्भीमं बलवददयत् ।

ननाद बलवन्नादं पुनर्विव्याध चोरसि ॥ ३

—^१) S (G₅ damaged) छाद्यमान (for मिद्य^०) K₅ ५ ५ B₁-३ ५ D₀₁ T G₂-५ M₈-५ स, B₁ तु, D_n D₅ ५ [s]स्य, D₂ ३ G₁ M₁ २ च (for स) B₁ ३ ५ शायकै (for सा^०) —^२) K₅ कुद्धन्भीमं, D₅ कुद्ध रूप (for कुद्धरूप) Ś₁ K₁-५ D₁ परतपं, D₀₁ D_{n1} D₁ ५ G₁ ३ M₁ ३ तप (for तप^०)

Colophon Ś₂ missing — Sub parvan Ś₁ K₁ ५ B₂-५ D₀₁ D_{n1} D₁ ५ जयद्रथवध — Adhy name Ś₁ K₁-५ B₂ D_{n2} D₁ भीमसेनप्रवेश, K₅ भीमेन दुर्जयवध, B₁ ३-५ D₀₁ भीमप्रवेश, D_{n1} D₂ ५ T G₂-५ दुर्जयवध, D₅ ५-५ भीमसेनप्रवेशो दुर्जयवध, Bom. ed कर्णभीमयुद्ध — Adhy no (figures, words or both) B₁ T G₂-५ 130, B₂ 60, B₃ 131, B₅ 139, D_{n1} 133, D₂ 137, D₃ G₁ M 129 — Śloka no D₀₁ 43, D_{n1} 41

109

Thus adhy is missing in Ś₂ (cf v 1 7 106 36)

1 M₃ om 1-2 —^१) B₂ G₅ सर्वथा (for स तथा) —^२) Ś₁ G₁ M₁ २ भीमसेनेन (for पुनर्भीमेन) K₄ D₁ गर्जित (for निर्जित) —^३) M₄ ५ अन्थ रथ (by transp) —^४) D_{n2} T G₂-५ M₄ ५ कुद्धो, D₂ कर्णो, Bom ed पुनर् (for सद्यो) T G₂ विव्याध

2 M₈ 4 om 2 (for M₈, cf v 1 1) —^१) G₁ M₁ २ यथा दृष्टो (for हवासाय) —^२) D₅ पूर्णायतो-कृष्टैर् G₁ M₁ २ ततश्चतुस्त्रया तौ तु —^३) G₁ M₁ २ चापि (for अभि)

3 ^१) Ś₁ (sup lin as in text) भीम (for कर्ण) D₅ ५ शरशतैर् (for शतैर्) —^२) D_{n2} बलिनम् (for

तं भीमो दशमिर्वाणैः प्रत्यविध्यदजिह्वगैः ।

पुनर्विव्याध विशत्या शराणां नतपर्वणाम् ॥ ४

कर्णस्तु नवमिर्भीमं विद्धा राजन्स्तनान्तरे ।

ध्वजमेकेन विव्याध सायकेन शितेन ह ॥ ५

सायकानां ततः पार्थस्त्रिषष्ट्या प्रत्यविध्यत ।

तोत्रैरिव महानागं कशामिरिव वाजिनम् ॥ ६

सोऽतिविद्धो महाराज पाण्डवेन यशस्विना ।

बलवद् Ś₁ K₁ २ D₁ [आ]र्दयत्, K₈-५ B₁ D₅ १ ३ [आ]र्पयत्, D₂ ५ T G₂-५ [अ]र्पयत् (for [अ]र्दयत्) B₁-३ ५ D₀₁ D_{n1} D₅ ५ G₁ M भीमसेन सम (B₁ ३ ५ D₀₁ D_{n1} मा)र्पयत् —^२) D₇ ननदे (for ननाद्) K₅ D₁ ३ ५ बलवान्, B (except B₁) D₀₁ D_{n2} T G₂-५ M₈-५ च महा, D₂ G₁ M₁ ३ च पुनर् (for बलवद्) —^३) D₂ भीमं (for पुनर्) T G₂ विव्याध

4 ^१) D₂ तीक्ष्णै (for बाणै) T G₂-५ भीमोपि दशमिस्तीक्ष्णै, G₁ M त भीमो नवमिर्विद्धा —^२) G₁ M हेमपुल्लैर् (for प्रत्यविध्यद्) —^३) T G₂ विव्याध D₁ २ ५ S सप्तत्या (for विशत्या) —^४) G₁ M शतेन च पुन पुन

5 ^१) D_{n1} D₂ ५ १ ३ कर्ण (for कर्णस्) D₂ ५ १ ३ भीमो, G₁ M बाणैर् (for भीम) —^२) D₂ भित्वा राजन्, G₁ M भीम विद्धा (for विद्धा राजन्) K₄ D₁ ३ स्तनान्तर (for स्तनान्तरे) —^३) D₂ रथम् (for ध्वजम्) K₅ D_{n1} D₁ ५ १ ३ विच्छेद, T G₂ विव्याध (for विव्याध) —^४) B₂ शायकेन D₀₁ D₁ शितेन K₅ D₂ ५ च (for ह) S विशोक च त्रिभि शरै

6 ^१) B₁ २ ५ शायकाना D_{n1} D₁ १ ३ त्रिषष्ट्या तु (for तत पार्थस्) S प्रतिविव्याध (T G₂ य) त पार्थस् —^२) D₂ तमविध्यत (for प्रत्य) D_{n1} D₁ १ ३ प्रत्य विध्यत सारथि (D₇ सायकं), D₅ त्रिषष्ट्या नतपर्वणा, S ण्या निशितै शरै —^३) Ś₁ K₄ D₀₁ D₁ ३ कपा भिर् (for कशामिर्)

7 ^१) Ś₁ K₁-५ D₁ २ ५ ३ G₂ ५ सृक्णिणी, B₁ ३ ५ D₂ ५ सृक्णिणी, D₅ सृक्णिणी, G₁ M सृक्णिणी, G₂ सृक्णिणी; Cd सृक्णिणी (as in text) Cd लेलिहद् —^२) Ś₁ K D_{n1} D₁ २-३ कोप, G₂ ५ क्रोधात् (for क्रोप) — After 7, M₈-५ ins

सुकिणी लेलिहन्वीरः क्रोधसंरक्तलोचनः ॥ ७

ततः शरं महाराज सर्वकायावदारणम् ।

ग्राहिणोद्धीमसेनाय बलायेन्द्र इवाशनिम् ॥ ८

स निर्भिद्य रणे पार्थ स्रुतपुत्रधनुश्च्युतः ।

अगच्छदारयन्भूमिं चित्रपुङ्खः शिलीमुखः ॥ ९

सर्वशैक्यां चतुष्किं कुं गुर्वी रुक्माङ्गदां गदाम् ।

ग्राहिणोत्स्रुतपुत्राय पडस्रामविचारयन् ॥ १०

तथा जघानाधिरथेः सदश्वान्साधुवाहिनः ।

गदया भारतः क्रुद्धो वज्रेणेन्द्र इवासुरान् ॥ ११

ततो भीमो महाबाहुः क्षुराभ्यां भरतर्षभ ।

ध्वजमाधिरथेऽस्त्रित्वा स्रुतमभ्यहनत्तदा ॥ १२

हताश्वस्रुतमुत्सृज्य रथं स पतितध्वजम् ।

विस्फाग्यन्धनुः रणस्तस्थौ भागत दुर्मनाः ॥ १३

तत्राद्भुतमपश्याम राधेयस्य पराक्रमम् ।

विरथो रथिनां श्रेष्ठो वारयामास यद्रिपुम् ॥ १४

विरथं तं रथश्रेष्ठं दृष्ट्वाधिरथिमाहवे ।

दुर्योधनस्ततो राजन्नभ्यभाषत दुर्मखम् ॥ १५

एष दुर्मख राधेयो भीमेन विरथीकृतः ।

तं रथेन नरश्रेष्ठं संपादय महारथम् ॥ १६

दुर्योधनवचः श्रुत्वा ततो भारत दुर्युधः ।

C 7 531
D 7 134
K 7 134

854* विच्छेद कार्मुकं तृणं पाण्डवस्य महात्मन ।

8 D₂ om 8-9 —^a) K₅ D₃ 4 G₁ M सर्वकाय (D₄ या विदारण —^a) K₅ D_n D₂-3 वधाय, G₁ 5 M बलाय (for बलाय)

9 D₂ om 9 (cf v 1 8) —^a) M₂ 4 5 (sup_{in}) निजिल्य (for निभिद्य) —^b) G₁ M स्रुतपुत्रेण चोदित —^c) D₈ 7 आगच्छ (D₈ म) वृ, T अविच्छेद, G₂ 4 जयिष्यद् (for अगच्छद्) G₂ M₂-5 भीम (for भूमि) —^d) G₂-5 रुक्मपुत्र (for चित्रपुङ्ख) G₁ M₁ 2 वेगितो दृढघन्यना, M₂ 5 रुक्मपुत्र शिलाशित — After 9, K₄ 5 B D (except D_n D₂) ins

855* ततो भीमो महाबाहुः क्रोधसंरक्तलोचनः ।

[Prior half = 12^a, post half = 7^d K₅ कोप (for कोप)]

10 D_n om. 10-11 —^a) S₁ K₁ 2 4 5 B₁ D₂ D₁ 3 5 8 सर्वसै (K₁ स) कया, K₂ सीमा, B₂ 5 शक्या, D_n 2 वज्रकल्पा, T G₂ ततः शैक्या, G₁ 2-5 M C₇ ततः शैक्या (M₂ 4 त्या), Cd सर्वशैक्या (as in text) —^b) G₁ M हेमागदां (for रुक्माङ्गदां) —^c) K₂-1 D₂ T G₂ पडभ्राम्, B₁-3 5 D₂ तैम्, B₁ M₂ 'रिम्; G₁ 2-5 M₁-4 'श्रिम् (for 'छाम्) K₅ पडश्री मामेधारयन्; D₁ पडमाम विचारयन् (also), D₂ खड्गश्री स विदारयन्; D₁ 7 8 हतमेघ विवा (D₁ 'धा) रयन्.

11 D_n om. 11 (of v 1 10) —^a) K₂ D₅ G₂ 4 तथा (for स्या) D₂ T G₂-3 [अ]तिरथे (for [आ]धि) —^b) M₂-5 मावलि (for भारत) D₂ गदया भरतश्रेष्ठ —^c) G₁ M शक्रवज्रसमानया

12 —^a) S धनुर्गुदीत्या स पुन —^b) D₁ क्रोधस रक्तलोचन —^c) T G₂-3 आतिरथेऽ (for आधि) M₁ भिष्या (for छित्वा) —^d) K₁-1 D₁ तत, B (except B₁) D₂ शरे, D₂ पुन (for तदा) T G₂-3 स्रुतमप्यनभीच्छरे, G₁ M स्रुत प्रैषी (M₂ 4 प्रैष्य, M₂ प्रैष्य) घनशय्य — After 12, D₂ G₁ M ins

856* महाबलान्महावेगान्सदश्वान्गदया हवान् ।

स्रुतं च निहतं दृष्ट्वा केतुं च विनिपातितम् ।

[(I, 2) D₂ क्षुराभ्या च हत केतुं दृष्ट्वा धनं च पातितम्]

13 —^a) K₁ 5 D_n D₂ 1 5 7 8 G₂ 4 रथं य, B (except B₁) D₂ D₁ स रथ (by transp), G₁ M रथ नि —^b) S (except G₂ 1) विस्फारयन्

14 —^a) K₂ 4 श्रेष्ठ (for श्रेष्ठो) G₁ M त्रिरथो यत्रथ श्रेष्ठ —^b) S₁ यद्रिपुन, D₂ G₁ M पाडव, T G₂-5 तं रिपु (for यद्रिपुम्)

15 —^a) K₁ त रणे, K₅ B₁-3 5 D₂ D_n D₁ 2 4 6-8 तं (B₂ 3 5 D₂ तु) नर, B₁ D₅ S (except M₂-5) रथिनां (for तं रथ) D₂ त रथेन नरश्रेष्ठ —^b) D₂ विरथम्; T G₂-1 [अ]तिरथि (G₂ 4 'थ) र्म् (for [आ]धि रथिम्), D₂ संपादयन्महारथं. —^c) S तदा (for ततो),

16 Before 16, G₁ M₁ 2 ins दुर्योधन —^a) D₂ एव (for एष) —^b) K₂ D₅ G₂ 4 M रथश्रेष्ठ (K₂ D₅ 'ष्ठ); D₂ 6 रथिश्रेष्ठ (D₂ 'ष्ठ), T G₂ 5 नरश्रेष्ठ (for श्रेष्ठ) —^c) K₁-1 D₁ सभावाय (for संपादय) S₁ K₁-3 D₁ महाराय, D₅ नरर्षभ (for महारथम्) G₁ M₁ 3 संपादयितुमर्हसि

त्वरमाणोऽभ्ययात्कर्णं भीमं चावारयच्छरैः ॥ १७
 दुर्मुखं प्रेक्ष्य संग्रामे क्षतपुत्रपदानुगम् ।
 वायुपुत्रः ग्रहष्टोऽभूत्सृक्किणी परिलेलिहन् ॥ १८
 ततः कर्णं महाराज वारयित्वा शिलीमुखैः ।
 दुर्मुखाय रथं शीघ्रं प्रेषयामास पाण्डवः ॥ १९
 तस्मिन्क्षणे महाराज नवभिर्नैतपर्वभिः ।
 सुपुह्वैर्दुर्मुखं भीमः शरैर्निन्ये यमक्षयम् ॥ २०
 ततस्तमेवाधिरथिः स्यन्दनं दुर्मुखे हते ।
 आस्थितः प्रवभौ राजन्दीप्यमान इवाशुमान् ॥ २१

शयानं भिन्नमर्माणं दुर्मुखं शोणितोक्षितम् ।
 दृष्ट्वा कर्णोऽश्रुपूर्णाक्षो मुहूर्तं नाभ्यवर्तत ॥ २२
 तं गतासुमतिक्रम्य कृत्वा कर्णः प्रदक्षिणम् ।
 दीर्घमुष्णं श्वसन्वीरो न किञ्चित्प्रत्यपद्यत ॥ २३
 तस्मिन्स्तु विवरे राजन्नाराचान्नाभ्रवाससः ।
 प्राहिणोत्क्षतपुत्राय भीमसेनश्चतुर्दश ॥ २४
 ते तस्य कवचं भित्त्वा स्वर्णपुङ्खा महौजसः ।
 हेमचित्रा महाराज द्योतयन्तो दिशो दश ॥ २५
 अपिबन्धतपुत्रस्य शोणितं रक्तभोजनाः ।

17 Before 17, G₁ M ins संजय —^{ab}) B (except B₄) D₁ D₂ S transp श्रुत्वा and ततो —^c) D₃ तूर्णं (for कर्णं) —^d) B₄ D₁ S अवारयत्, T अवकिरत्, G₁ M अभयकिरत्, G₂₋₅ अवाकिरत्, Bom ed आवारयत् (for आवारयत्)

18 ^a) Ś₁ K₁₋₄ D₁ दुर्मुखं स (Ś₁ D₁ 'खं तु, K₂ 'खं स, K₄ 'खं तं) समालोक्य —^c) S (except T) भीमसेन (for वायुपुत्र) —^d) Ś₁ K₂₋₅ D₁ 4 8 T G₂ सृक्किणी (D₂ 'णीं), K₁ D₂ 5 6 सृक्किणी (D₂ 'णीं), B D₂ सृक्किणी, G₁ M सृक्किणी, G₂₋₅ सृक्किणी (for सृक्किणी) T G M₁ 2 चापि (for परि) Ś₁ K D₂ D₁ 4 5 7 8 G₁ M₁ 2 -संलिहन् (for -लेलि)

19 ^a) D₂ तु स (for कर्णं) — K₅ om (hapl) 19^b-20^c —^b) Ś₁ K₁₋₃ भीमसेन (for वारयित्वा) D₅ शरैः शरैः (for शिलीमुखैः) K₄ नवभिर्नैतपर्वभिः (= 20^b) —^c) K₁₋₄ D₂ D₁ 4 7 8 दुर्मुखस्य (for 'खाय) K₁₋₃ D₁ रथे, K₄ रणे, B₂ (marg) 3 D₂ शरान्, B₁ शर (for रथ) B₁ 2 (orig) 5 D₁ D₂ 3 T G₂₋₅ तूर्णं, B₂ (marg) 3 आशु, B₄ तीक्ष्ण (for शीघ्रं) —^d) D₁ 7 8 योषयामास (for प्रेषया)

20 K₅ om. 20^a (of v 1 19) —^c) K₁ 2 4 सुपुह्वैर, K₅ B₄ D₂ D₁ 7 8 S सुपुह्वैर (G₂ 4 'खो) (for सुपुह्वैर) K₄ दुर्मुखो Ś₁ K B₄ D₂ D₁ 2 4 6-8 वीर (D₂ 'र) (for भीम) —^d) D₅ वाणैर (for शरैर) G₁ M₁ 2 प्रैपीद् (for निन्ये) B₁ प्रेषया मास मृत्यवे

21 ^a) T G₂₋₄ एवाधिरथि (for 'धिरथि) —^b) D₂ हत (for हते) —^c) G₂₋₅ प्रययौ (for प्रयभौ) G₂ भीम (for राजन्) —^d) T G M₁ 2 [अ]नल (for [अ]शुमान्)

22 ^a) D₄ M₅ 4 भीम (for भिन्न) K₄ D₁ D₂ D₁ 3 4 7 8 S (except G₂ 5) -वर्माण (for मर्माण) —^b) Ś₁ रुधिरोक्षितं (for शोणितो)

23 ^a) S उष्णमातं (T G₂ 8, 'हं) (for दीर्घमुष्णं) D₅ विनिश्चस्य (for श्वसन्वीरो) —^d) K₄ D₁ प्रथ विध्यत, B₁ भाषत, M₅ 4 'इश्यत, M₅ (sup in as in text) 'पश्यत (for 'पद्यत)

24 ^a) D₁ सु- (for तु) Ś₁ K₁₋₄ B₁ (marg) D₂ D₁ विरथे (for विवरे) K₅ D₁ 5 7 8 तस्मिन्क्षणे महाराज, B₂ तस्मै चातिरथो राजन् — D₁ om (hapl) 24^b-25^c —^b) Ś₁ K₁ 8 5 D₂ D₁ 3 5 8 T G M₁ 2 गृध्र, K₂ गृह्, B₅ सार्धं, D₁ D₂ गार्धं, D₂ दीर्घ- (for गार्धं) D₅ कवचं (for -वा सस) D₂ नवभिर्नैतपर्वभिः —^c) K₄ D₁ प्राहिणो भीमसेनाय

25 D₁ om 25^{abc} (of v 1 21) D₅ om (hapl) 25 —^b) B (except B₄) D₁ स्वर्णचित्र (for पुङ्खा) S महोरस्कस्य चाप्युर —^c) B (except B₁) D₁ S हे (T₂ G₂ है) मपुष्ठा (for 'चित्रा) T G₂₋₅ M₂₋₃ व्यराजत, G₁ M₁ 2 व्यरोचत (for महाराज) —^d) B₁₋₃ D₁ व्यद्योतत; D₅ सौतयत, D₂ घोषयतो (for द्योतयन्तो)

26 ^a) B D₁ S तेष्विन् (for अपि), —^b) Ś₁ K (except K₄) D (except D₁ D₂ 5) G₂ 5 भोजिनः (D₁ 'नं); M₂₋₃ भूषणा (for भोजना), —^c) B₁ 4 महाराज; D₂ मनुष्येषु (for मनुष्येन्द्र) —^d) K₄ B₂ 8 D₂ युजंगा (for भुजगा) K₅ D₂ 3 नोदित (for चोदित)

27 ^a) D₅ प्रत्यर्पमाणा भेटिन्या —^b) K₄ विरोजित;

कुद्धा इव मनुष्येन्द्र भुजगाः कालचोदिताः ॥ २६
 प्रसर्पमाणा मेदिन्यां ते व्यरोचन्त मार्गणाः ।
 अर्धप्रविष्टाः संरन्धा विलासीव महोरगाः ॥ २७
 तं प्रत्यविध्यद्राधेयो जाम्बूनदविभूषितैः ।
 चतुर्दशभिरत्युग्रैर्नाराचैरविचारयन् ॥ २८
 ते भीमसेनस्य भुजं सव्यं निर्भिद्य पत्रिणः ।
 प्राविशन्मेदिनीं भीमाः क्रौञ्चं पत्ररथा इव ॥ २९
 ते व्यरोचन्त नाराचाः प्रविशन्तो वसुंधराम् ।
 गच्छत्यस्तं दिनकरे दीप्यमाना इवांशवः ॥ ३०

स निर्भिन्नो रणे भीमो नाराचैर्मर्मभेदिभिः ।
 सुस्ताव रुधिर भूरि पर्वतः सलिलं यथा ॥ ३१
 स भीमस्त्रिभिरायस्तः स्रुतपुत्रं पतत्रिभिः ।
 सुपर्णविगैर्विव्याध सारथिं चास्य सप्तभिः ॥ ३२
 स विह्वलो महाराज कर्णो भीमबलार्दितः ।
 प्राद्रवज्जनैरश्वै रणं हित्वा महायशाः ॥ ३३
 भीमसेनस्तु विस्फार्य चापं हेमपरिष्कृतम् ।
 आहवेऽतिरथोऽतिष्ठत्प्रलम्बित्व हताशनः ॥ ३४

c 7
B 7
K 7

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि नवाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १८९ ॥

Ds व्यराजत (for व्यरोचन्त) Ds सायका (for मार्गणा)
 — For 27^{ab}, S subst.

857* ते मेदिनीं प्रसर्पन्त शोभन्ते रुधरोक्षिता ।
 — °) Bs s अर्ध (for अर्ध) — °) Ms-s थिलादि
 (for विलासीव)

28 °) S विभूषणै (for विभूषितै) — °) Ds
 अन्यैश्च; S आयत्तो (G1 M1-1 'स्तो') (for अत्युग्रै).
 — °) Ś1 Ks अविधारयन्, K1 'वितयन्', Ds अभ्य
 वारयत् (for अविचारयन्)

29 °) Ds धरणी (for मेदिनी) S विदार्य प्राविश
 न्मूर्ध्नि — °) Ś1 कौजपत्र, K1 s Ds कौजपत्र (for
 क्रौञ्चं पत्र) ॥ C d कौज लतादिगृह । पत्ररथा पक्षिण । ॥

30 °) G1 M [s] प्रकाशत (for व्यरोचन्त) — °)
 Ds Gs प्राविशतो (for प्रवि) K1 धरासल (for वसुं
 धराम्) — °) S अस्तं गच्छतमादित्यं — °) S प्रवि
 शत (for दीप्यमाना) Ds खगा इव (for इवांशव)

31 °) S निर्भिन्नो (for निर्भिन्नो) G1 M पाथो
 (for भीमो) — °) G1 M रुधिरं समुक्षित — D1
 om (hapl) 31^c-32^d — °) Ks B1 Dn1 D2-s s सु-
 (D2 s सु) श्राव, Dc1 सुसुवे (for सुस्ताव) G1 M
 नात्रे (for भूरि) — °) N (except B Dc1, Śs
 missing, D1 om) कैलास इव पर्वत

32 D1 om 32 (of v 1 31) — °) K1 Ds
 T G2 s आयत्त, Dc1 आयस्तै, Ds आजह्ने (for
 आयस्त) — °) B1 प्राविशतो वसुंधरा — °) Ś1 B1-s

Dc1 Dn1 Ds s सु (D2 स) पत्रजैर्, D2 सपूर्ण°, Dc s
 T G M1 s सुव (Gs-s प) ण्णुसैर्, Ms-s स्वर्णपुलैश्च
 (for सुपर्णवैर्) T G2 विव्याध — °) M1 चापि
 (for चास्य) D2 पचभि (for सप्तभि)

33 °) G1 Ms-s भीमसेन (for कर्णो भीम) B Dc1
 D1 S शराहत, Dn1 Ds शरादित (for बलार्दित)
 — Dc1 reads 33^c-34^b on marg — °) Bs तरलैर्
 (for जवनैर्) D2 प्रद्रुद्राव च तैरश्वै — °) Dc1 Dn1
 Ds s त्यक्त्वा (for हित्वा) Ks Ds महाभयात्, Dc1
 Ds T Gs-s Ms-s 'रथ' (for 'यशा') — For 33^{cd},
 G1 M1 s subst.

858* तथा पुरुषमानी सन्प्रत्यपायाद्रणाजिरात् ।

34 Dc1 reads 34^{ab} on marg — °) G1 s-s M
 विस्फार्य — °) K1 s Dn Ds s परिष्कृत (for
 ष्कृतम्) S चाप रुक्मसागद हृदं — °) B1 आहवे सम
 राभिष्ट, D1 s आजावतिरथ (D2 'य') तिष्ठत्

Colophon Śs missing — Sub parvan Ś1 K1
 s-s Bs s D1-s s-s जयद्रथवध — Day of Droṇa's
 Generalship K1 s चतुर्थदिवसे — Adhy name
 K1-s B1 Dn1 D1 s s भीमसेनप्रवेश, B1 s-s Dc1 भीम
 प्रवेश, Ds भीमप्रवेशे दुर्मुखवध, Ds भीमसेनप्रवेशे
 भीमसेनेन कर्णजय, D1 s भीमसेनप्रवेशे कर्णपराजय, T
 G2 s s कर्णपलायन, Bom ed भीमकर्णपयानं — Adhy
 no (figures, words or both) B1 T G2-s 131, B2
 132, B6 140, Dn1 134, D2 137, Ds G1 M
 130 — Śloka no Dc1 35, Dn1 32

११०

धृतराष्ट्र उवाच ।

दैवमेव परं मन्ये धिक्पौरुषमनर्थकम् ।
 यत्राधिरथिरायस्तो नातरत्पाण्डवं रणे ॥ १
 कर्णः पार्थान्सगोविन्दाञ्जेतुमुत्सहते रणे ।
 न च कर्णसमं योधं लोके पश्यामि कंचन ।
 इति दुर्योधनस्याहमश्रौषं जल्पतो मुहुः ॥ २
 कर्णो हि बलवाञ्छूरो दृढधन्वा जितकुमः ।
 इति मामब्रवीत्स्वत मन्दो दुर्योधनः पुरा ॥ ३
 वसुपेणसहायं मां नालं देवापि संयुगे ।

किमु पाण्डुसुता राजन्गतसत्त्वा विचेतसः ॥ ४
 तत्र तं निर्जितं दृष्ट्वा भुजंगमिव निर्विषम् ।
 युद्धात्कर्णमपक्रान्तं किं स्विहुर्योधनोऽब्रवीत् ॥ ५
 अहो दुर्मुखमेवैकं युद्धानामविशारदम् ।
 प्रावेशयद्भुतवहं पतंगमिव मोहितः ॥ ६
 अश्वत्थामा मदराजः क्रुपः कर्णश्च संगताः ।
 न शक्ताः प्रमुखे स्थातुं नूनं भीमस्य संजय ॥ ७
 तेऽपि चास्य महाघोरं बलं नागायुतोपमम् ।
 जानन्तो व्यवसायं च क्रूरं मारुततेजसः ॥ ८

110

1 Śs missing up to भीमध (in 35°) (of v 1 7 106 36) —^b) D₂ अकर्मक (for अनर्थकम्) D₄ कर्णे बलसमन्वित, T G₂-s M₂-s पौरुष तु निरर्थक —^c) D₄ यत्र (for यत्र) G₃ 4 [अ]तिरथिर् K₁ आयस्ते, K₃ B₁ 8 D_n D₈ T G₂-s आयस्ते, D₂ 4 8 आधेयो, Cd आयस्ते (as in text) —^d) B₁ युधि (for रणे) D₂ नातरत्पुत्रि पाण्डव, D₁ ताननाद ह पाण्डवान

2 Śs missing (cf. v 1 1) Ś₁ K₁-s om (hapl) 2^{ab} —^b) K₄ 8 D (except D₀₁ D_{n1}) पुरा (for रणे) —^{cd}) B₁ G₁ M transp योधं (G₁ M योध) and लोके D₈ 7 8 पश्याम (for मि) —^e) D₈ बहु (for मुहु) — After 2, D₇ reads 4^{cd}, for the first time, repeating it in its proper place

3 Śs missing (cf. v 1 1) D₇ om. 3^{ab} —^a) K₁ 8 G₁ M [स]पि (for हि) —^c) D₂ मन्ये (for सुत) —^d) D₂ सोयं (for मन्दो) Ś₁ तदा (for पुरा)

4 Śs missing (of v 1 1) —^a) K₁ वासवेन, K₈ वसुखेण, D₂ वैकर्तन (for वसुपेण) G₁ M₁ 2 मा (for मा) D_{n1} D₄ सुतपुत्रस्य स (D₁ om स) तत्त —^b) Ś₁ K₁-s D₁ 2 देवो (for देवा) S (except M₂-s) च (for [अ]पि) S वाहितुं (for मयुगे) — D₁ reads 4^{cd} for the first time after 2 —^c) K₈ D_{n2} D₄ किं नु, D_{n1} किं नु (for किमु) —^d) B₁ विचेतना

(for 'स)

5 Śs missing (of v 1 1) —^a) K₈ T G₂-s व तत्र (by transp), D₂ त भीम —^c) Ś₁ तद्वत्, K₁-s D₁ तथा (for युद्धात्) K₁ 8 D₈ 8 M₂-s अपा आर्त, D₈ उपक्रान्त, G₁ M₁ 8 सुनीत च (for अप क्रान्त) —^d) K₃ D₄ 8 किंचिद् (for कि स्विद्)

6 Śs missing (of v 1 1) —^a) D_{n1} अह (for अहो) D₄ हि दुःखम् (for दुर्मुखम्) K₁-s एकैक, T G₂-s एवैन (for एवैक) —^d) D₂ पतंग (for 'गम्) — For 6^{cd}, K₈ D₈ subst

859* को हि प्रावेशयेन्न मुक्त्वा तं मम पुत्रकम् ।
 while, G₁ M subst

860* पतंगमिव सरीस सीमाभिं समवेशयद् ।

[M₂-s दीप्त स (for सरीस)]

7 Śs missing (of v 1 1) —^a) K₈ transp मदराज and क्रुप कर्ण K₁ D_{n1} D₂ 8 8 संगत —^c) K₁-s D₁ शोक, D₁ शक्या (for शक्ता) D_{n1} [अ]दा कुचन्, D₁ शकुचन् (for शक्ता प्र) D₂ G₂-s समरे (for प्रमुखे) —^d) D_{n1} संयुगे (for सजय) D₁ वर्तत इव सजय, D₇ भीम नूनं सजय

8 Śs missing (of v 1 1) —^a) B₂ 3 D_{n1} transp अपि and च K₈ बलं घोरं, D₈ महाघोर, M₁ 'घोर (for 'घोर) —^b) D₂ महा, D₇ मूल (for बलं) K₈ नागायुतवलोपम —^d) Ś₁ K₁ 8 D₁ क्रुद्ध, D₁ 8 क्रूर (for क्रूरं) Ś₁ K₁ 8 D₁ तेजसं, D₈ चेतस, T G₂ 8 रहसं, G₃ 8 रहस (for तेजस)

किमर्थं क्रूरकर्माणं यमकालान्तकोपमम् ।
 बलसंरम्भवीर्यज्ञाः कोपयिष्यन्ति संयुगे ॥ ९
 कर्णस्त्वैको महाबाहुः स्वबाहुबलमाश्रितः ।
 भीमसेनमनादृत्य रणेऽयुध्यत क्षतजः ॥ १०
 योऽजयत्समरे कर्णं पुरंदर इवासुरम् ।
 न स पाण्डुसुतो जेतुं शक्यः केनचिदाहवे ॥ ११
 द्रोणं यः संप्रमथ्यैकः प्रविष्टो मम वाहिनीम् ।
 भीमो धनजयान्वेषी कस्तमर्होज्जिजीविषुः ॥ १२
 को हि संजय भीमस्य स्थातुमुत्सहतेऽग्रतः ।
 उद्यताशनिवज्रस्य महेन्द्रस्येव दानवः ॥ १३

प्रेतराजपुरं प्राप्य निवर्तेतापि मानवः ।
 न भीमसेनं संप्राप्य निवर्तेत कदाचन ॥ १४
 पतंगा इव गृह्णते प्राविशन्नल्पचेतमः ।
 ये भीमसेनं संकुद्रमभ्यधावन्निमोहिताः ॥ १५
 यत्तत्सभायां भीमेन मम पुत्रवधाश्रयम् ।
 शप्तं संरम्भिणोग्रेण कुरूणा शृण्वतां तदा ॥ १६
 तन्नूनमभिसंचिन्त्य दृष्ट्वा कर्णं च निर्जितम् ।
 दुःशासनः सह भ्रात्रा भयाङ्गीमादुपारमत् ॥ १७
 यश्च संजय दुर्बुद्धिरववीत्समितौ मुहुः ।
 कर्णो दुःशासनोऽहं च जेष्यामो युधि पाण्डवान् १८

9 S_2 missing (of v 1 1) —^b) $\text{K}_5 \text{D}_2$ काला
 तक्यमोपमं, T G_2-4 कालसूयांतकोपम —^c) B_1 कोप
 च, D_2 वीर्यज्ञ (for वीर्यज्ञा) —^d) $\text{S}_1 \text{D}_2$ 4 कोप
 यिष्यति S पाण्डव समकोपयन्

10 S_2 missing (of v 1 1) —^a) K_1 2 त्वेव,
 $\text{K}_4 \text{D}_1$ त्वयं, $\text{G}_1 \text{M}_1$ 2 कथं, M_2-5 त्वैको (for त्वैको)
 —^b) $\text{S}_1 \text{K}_1-4 \text{D}_1$ आश्रित, B_1 अप्रित (for आश्रित)
 —^d) S युयुधे शत्रुकर्ण — After 10, M_1 2 8 read
 11^{ad}

11 S_2 missing (of v 1 1) T G_2 3 8 repeat
 11^{ad} after 11 —^c) B_2 (marg as in text) यो
 जयेत्, D_2 अजयत् (for योजयत्) —^b) K_1 2 4
 D_2 1 8 इवासुरान् T (second time) G_1 2 (both
 times) 4 8 (both second time) M वज्रहस्तो यथा बल
 (M_1 2 लौ) — After 11^{ad}, D_2 reads 12^a-13^b
 G_2 om. 11^{ad} M_1 2 8 read 11^{ad} after 10 —^c)
 T च (for स) $\text{G}_1 \text{M}$ न हि भीमो रणे जेतु —^d)
 T G_2-5 शक्य संख्ये (G_4 सधे, G_5 सखे) कथचन, G_1
 M शक्य संजय केनचित्

12 For the sequence in D_2 , cf. v 1 11 S_2
 missing (of v 1 1) G_2 om 12^a-13^b —^a) G_1
 M_1 2 तु (for सं) K_1-3 [ए]व (for [ए]क) —^d)
 K_1 2 अर्हेज्, $\text{K}_2 \text{D}_2$ अर्हेज्, $\text{K}_3 \text{B}$ (except B_2)
 $\text{D}_2 \text{D}_1$ 1 8 Cd अर्हेज्, $\text{D}_2 \text{S}$ (G_2 om) इच्छेज्,
 D_3 मृद्वेज्, D_4 क्रुद्वेज् (for अर्हेज्)

13 For the sequence in D_2 , cf. v 1 11 S_2
 missing (cf v 1 1) G_2 om 13^{ad} (of v 1 12)

—^c) B_1 उद्यतायुध, T G_2 उद्यताशनि (for उद्यता)
 Cd cites अशनि $\text{K}_2 \text{B} \text{D}_2 \text{D}_1 \text{D}_2 \text{T} \text{G}_2-5 \text{M}_2-5$
 हस्तस्य (for वज्रस्य) —^d) $\text{D}_2 \text{G}_1$ 2 M दानवा

14 S_2 missing (of v 1 1) $\text{S}_1 \text{K}_1-4 \text{D}_1$ 4 om
 (hapl) 14^{ad} $\text{G}_2 \text{M}_2-5$ om (hapl) 14^{ad} —^b) D_2
 हि (for [अ]पि) $\text{G}_1 \text{M}_1$ 2 मातुष (for मानव) K_2
 निवर्तेत कदाचन —^d) T $\text{G}_2-5 \text{M}_2-5$ कथचन, G_1
 M_1 2 हि कश्चन (for कदाचन) D_2 निवर्तेदिति मे मति

15 S_2 missing (of v 1 1) —^b) B_1 मद्वेत्स,
 D_2 अल्पतेजस, D_3 चेतना (for चेतस) —^c) K_1
 येन, G_1 5 M यद् (for ये) —^d) $\text{K}_2 \text{B} \text{D}_2 \text{D}_1$
 T G_2 अन्वधावन (for अभ्य) D_2 अभ्यधावत मोहिता

16 S_2 missing (of v 1 1) —^a) $\text{G}_1 \text{M}_1$ 2
 यत्त (for यत्तत्) —^c) $\text{K}_4 \text{B}_2$ तस, D_1 शक्तं (for
 शस) D_1 8 अग्रे हि (for उग्रेण) —^d) T G_2 कृराणां
 (for कुरूणां) $\text{K}_1-4 \text{D}_1$ सनिधौ (for शृण्वता) D_2
 lacuna, $\text{G}_1 \text{M}_1$ 2 तत (for तदा)

17 S_2 missing (of v 1 1) —^a) B_1 से, D_2
 D_1 सं (for तन्) T $\text{G}_2-5 \text{M}_2-5$ सत्यमिति, $\text{G}_1 \text{M}_1$ 2
 नूनमनु (for नूनमभि) —^b) G_2 भीमेन (hypermetric)
 (for च) $\text{S}_1 \text{K}_1$ 3 4 च वज्रित, K_2 5 D_1 8 T G_2-4
 M_2-5 विनि (K_2 'व' जित (for च नि) — D_1 om
 (hapl) 17^a-19^a —^c) D_1 2 5 $\text{G}_1 \text{M}_1$ 2 भ्राता
 (for भ्रात्रा) —^d) D_1 अपासरत् D_2 भीमसेनादुपा
 द्रवत्, B भयाङ्गीममवर्जयत्

18 S_2 missing (of v 1 1) D_1 om 18 (cf.

११०

धृतराष्ट्र उवाच ।

दैवमेव परं मन्ये धिक्पौरुषमनर्थकम् ।
 यत्राधिरथिरायस्तो नातरत्पाण्डवं रणे ॥ १
 कर्णः पार्थान्सगोविन्दाञ्जेतुमुत्सहते रणे ।
 न च कर्णसमं योधं लोके पश्यामि कंचन ।
 इति दुर्योधनस्याहमश्रौषं जल्पतो मुहुः ॥ २
 कर्णो हि बलवाञ्छूरो दृढधन्वा जितक्लमः ।
 इति मामब्रवीत्स्वत मन्दो दुर्योधनः पुरा ॥ ३
 वसुपेणसहायं मां नालं देवापि संयुगे ।

किमु पाण्डुसुता राजन्गतसत्त्वा विचेतसः ॥ ४
 तत्र तं निर्जितं दृष्ट्वा भुजंगमिव निर्विषम् ।
 युद्धात्कर्णमपक्रान्तं किं स्निहुर्योधनोऽब्रवीत् ॥ ५
 अहो दुर्मुखमेवैकं युद्धानामविशारदम् ।
 प्रावेशयद्भुतवहं पतंगमिव मोहितः ॥ ६
 अश्वत्थामा मद्रराजः कृपः कर्णश्च संगताः ।
 न शक्ताः प्रमुखे स्थातुं नूनं भीमस्य संजय ॥ ७
 तेऽपि चास्य महाघोरं बलं नागायुतोपमम् ।
 जानन्तो व्यवसायं च क्रूरं मारुततेजसः ॥ ८

110

1 S₂ missing up to भीमध (in 35°) (of v 1 7 106 36) —^b) D₂ अकर्मक (for अनर्थकम्) D₁ कर्णे बलसमन्वित, T G₂-s M₂-s पौरुष तु निरर्थक —^c) D₄ यदा (for यत्र) G₂ 4 [अ]तिरथिर् K₁ आयस्ते, K₂ B₁ 6 D_n D₈ T G₂-s आयस्ते, D₂ 4 0 आधेयो, Cd आयस्ते (as in text) —^a) B₄ युधि (for रणे) D₂ नातरत्पाण्डव, D₁ ताननाद ह पाण्डवान्

2 S₂ missing (cf. v 1 1) S₁ K₁-s om (hapl) 2^{ab} —^b) K₁ 8 D (except D₀₁ D_{n1}) पुरा (for रणे) —^{cd}) B₄ G₁ M transp योधं (G₁ M योध) and लोके D₈ 7 8 पश्यामि (for मि) —^e) D₈ बहु (for मुहु) —After 2, D₁ reads 4^{cd}, for the first time, repeating it in its proper place

3 S₂ missing (cf. v 1 1) D₁ om. 3^{ab} —^a) K₁ 8 G₁ M [s]पि (for हि) —^c) D₂ मन्ये (for सूत) —^d) D₂ सोय (for मन्दो) S₁ तदा (for पुरा)

4 S₂ missing (of v 1 1) —^a) K₁ वासवेन, K₂ वसुपेण, D₂ वैकर्तन (for वसुपेण) G₁ M₁ 2 मा (for मा) D_{n1} D₄ सूतपुत्रस्य त (D₁ om स) तत् —^b) S₁ K₁-s D₁ 2 देवो (for देवा) S (except M₂-s) च (for [अ]पि) S वाधितु (for संयुगे) —D₁ reads 4^{cd} for the first time after 2 —^c) K₅ D_{n2} D₁ किं तु, D_{n1} किं तु (for किमु) —^d) B₄ विचेतना

(for 'स)

5 S₂ missing (of v 1 1) —^a) K₆ T G₂-s त तत्र (by transp), D₂ ते भीम —^c) S₁ तद्वद्, K₁-s D₁ तथा (for युद्धाद्) K₁ 8 D₈ 8 M₂-s अपा क्रात, D₈ उपक्रातं, G₁ M₁ 2 सुभीतं च (for सप क्रान्त) —^d) K₂ D₄ 8 किंचिद् (for किं स्निद्)

6 S₂ missing (of v 1 1) —^a) D_{n1} अहो (for 'अहो) D₄ हि दुखम् (for दुर्मुखम्) K₁-s एवैक, T G₂-s एवैक (for एवैक) —^d) D₂ पतंग (for 'गम्) —For 6^{cd}, K₆ D₈ subst

859* को हि प्रावेशयेन्न सुक्त्वा त मम पुत्रकम् ।
 while, G₁ M subst

860* पतंगमिव सदीप्त भीमाग्निं समवेदायत् ।

[M₂-s दीप्त स (for सदीप्त)]

7 S₂ missing (of v 1 1) —^{ab}) K₆ transp मद्रराज and कृप कर्ण K₁ D_{n1} D₂ 8 8 संगत —^c) K₁-s D₁ शोक, D₁ शक्त्या (for शक्ता) D_{n1} [स]ोद कुचन्, D₂ शकुचन् (for शक्ता प्र) D₂ G₂-s सनेरे (for प्रमुखे) —^d) D_{n1} संयुगे (for संजय) D₁ वर्तत इव सजय, D₁ नीम नून सजय

8 S₂ missing (of v 1 1) —^a) B₂ 8 D_{n1} transp सपि and च K₁ बलं घोर, D₈ महाघोर, M₁ 'घोर (for 'घोर) —^b) D₂ महा, D₁ मूल (for बलं) K₆ नागायुतबल्योपम —^d) S₁ K₁ 2 2 D₁ क्रुद्ध, D₁ क्रूर (for क्रूर) S₁ K₁ 2 D₁ तेजस, D₂ चेतस, T G₂ 4 रहसं, G₂ 8 रहस (for तेजस)

किमर्थं क्रूरकर्माणं यमकालान्तकोपमम् ।
 बलसंरम्भवीर्यज्ञाः कोपयिष्यन्ति संयुगे ॥ ९
 कर्णस्त्वेको महाबाहुः स्वबाहुबलमाश्रितः ।
 भीमसेनमनादृत्य रणेऽप्युध्यत स्रतजः ॥ १०
 योज्यत्समरे कर्णं पुरंदर इवासुरम् ।
 न स पाण्डुसुतो जेतुं शक्यः केनचिदाहवे ॥ ११
 द्रोणं यः संप्रमथ्यैकः प्रविष्टो मम बाहिनीम् ।
 भीमो धनजयान्वेषी कस्तमर्छेज्जिजीविषुः ॥ १२
 को हि संजय भीमस्य स्थातुमुत्सहतेऽग्रतः ।
 उद्यताशनिवज्रस्य महेन्द्रस्येव दानवः ॥ १३

प्रेतराजपुरं प्राप्य निवर्तेतापि मानवः ।
 न भीमसेनं संग्राप्य निवर्तेत कदाचन ॥ १४
 पतंगा इव वह्निं ते प्राविशन्नल्पचेतमः ।
 ये भीमसेनं संकुद्रमभ्यधागन्निमोहिताः ॥ १५
 यत्तत्सभाया भीमेन मम पुत्रवधाश्रयम् ।
 शप्तं संरम्भिणोग्रेण कुरूणा शृण्वतां तदा ॥ १६
 तन्नूनमभिसंचिन्त्य दृष्ट्वा कर्णं च निर्जितम् ।
 दुःशासनः सह आत्रा मयाङ्गीमादुपारमत् ॥ १७
 यश्च संजय दुर्बुद्धिरव्रीत्समिति सुहुः ।
 कर्णो दुःशासनोऽहं च जेष्ठागो युधि पाण्डवान् १८

c 7 5
 8 7 1
 v 1 1

9 Śs missing (cf v 1 1) —^b) Ks Ds काला
 वक्यमोपमं, T Gs-4 कालसूर्यांतकोपम —^c) Bs कोप
 च, Ds वीर्यज्ञ (for वीर्यज्ञा) —^d) Śs Ds 4 कोप
 यिष्यन्ति S पाण्डव समकोपयन्

10 Śs missing (cf v 1 1) —^a) Ks 2 स्वेव,
 Ks Ds स्वयं, Gs M1 2 कथं, Ms-5 चैको (for स्वेको)
 —^b) Śs Ks-4 Ds आस्थित, Bs अपित (for आश्रित)
 —^d) S युयुधे शत्रुकर्शन — After 10, M1 2 2 read
 11^{ad}

11 Śs missing (cf v 1 1) T Gs 2 5 repeat
 11^{ad} after 11 —^a) Bs (marg as in text) यो
 जयेत्, Ds अजयत् (for योजयत्) —^b) Ks 2 2
 Ds Ds 2 इवासुरान् T (second time) Gs 2 (both
 times) 4 5 (both second time) M वज्रहस्तो यथा बल
 (M1 2 'ह्नी') — After 11^{ad}, Ds reads 12^c-13^b
 Gs om 11^{ad} M1 2 2 read 11^{ad} after 10 —^c)
 T च (for स) Gs M न हि भीमो रणे जेतु —^d)
 T Gs-5 शक्य संयुगे (Gs सवे, Gs सखे) कथंचन, Gs
 M शक्य संजय केनचित्

12 For the sequence in Ds1, cf v 1 11 Śs
 missing (cf v 1 1) Gs om 12^a-13^b —^a) Gs
 M1 2 तु (for स) Ks-5 [ए]व (for [ए]क) —^d)
 Ks 2 अर्हेज्, Ks Ds आर्हेज्, Ks B (except Bs)
 Dn Ds 1 3 Cd आर्हेज्, Ds S (Gs om) इच्छेज्,
 Ds मृत्वेज्, Ds कप्येज् (for अर्हेज्)

13 For the sequence in Ds1, cf v 1 11 Śs
 missing (cf v 1 1) Gs om 13^{ad} (cf v 1 12)

—^c) B1 उद्यतायुध, T Gs उद्यताशनि (for उद्यता)
 Cd otes अशनि Ks B Ds1 Dn Ds T Gs-5 Ms-6
 हस्तस्य (for वज्रस्य) —^d) Ds1 Gs 2 M दानवा

14 Śs missing (cf v 1 1) Śs Ks-4 Ds 4 om
 (hapl) 14^{ad} Gs Ms-5 om (hapl) 14^b —^b) Ds
 हि (for [अ]पि) Gs M1 2 मानुष (for मानव) Ks
 निवर्तेते कदाचन —^d) T Gs-5 Ms-6 कथंचन; Gs
 M1 2 हि कश्चन (for कदाचन) Ds निवर्तेदिति मे मति

15 Śs missing (cf v 1 1) —^b) B1 मदुचेतस,
 Ds अल्पतेजस, Ds वेतना (for वेतस) —^c) Ks
 येन, Gs 5 M यद् (for ये) —^d) Ks B Ds1 Dn1
 T Gs अभ्यधावन् (for अभ्य) Ds अभ्यधावत मोहिता

16 Śs missing (cf v 1 1) —^a) Gs M1 2
 यत्त (for यत्तत्) —^c) Ks Bs सप्त, Ds शप्त (for
 शप्त) Ds 5 अग्रे हि (for उग्रेण) —^d) T Gs क्रूराणां
 (for कुरूणा) Ks-4 Ds सतिधौ (for शृण्वता) Ds
 laouna, Gs M1 2 तत् (for तदा)

17 Śs missing (cf v 1 1) —^a) Bs से, Ds1
 Dn1 सं (for सन्) T Gs-5 Ms-6 सत्यमिति, Gs M1 2
 नूनमनु (for नूनमभि) —^b) Gs भीमेन (hypermetrio)
 (for च) Śs Ks 4 च वार्जित, Ks 5 Ds 5 T Gs-4
 Ms-5 विनि (Ks 'व' निर्जितं (for च नि) — Ds om.
 (hapl) 17^c-19^b —^c) Ds 2 5 Gs M1 2 आवा
 (for आत्रा) —^d) Ds अपासरत् Ds भीमसेनादुपा
 द्रवत्, S मयाङ्गीममवर्जयत्

18 Śs missing (cf v 1 1) Ds om 18 (cf

स नूनं विरथं दृष्ट्वा कर्णं भीमेन निर्जितम् ।
 प्रत्याख्यानाच्च कृष्णस्य भृशं तप्यति संजय ॥ १९
 दृष्ट्वा भ्रातृन्हतान्युद्धे भीमसेनेन दंशितान् ।
 आत्मापराधात्सुमहन्नूनं तप्यति पुत्रकः ॥ २०
 को हि जीवितमन्विच्छन्प्रतीपं पाण्डवं व्रजेत् ।
 भीमं भीमायुधं क्रुद्धं साक्षात्कालमिव स्थितम् ॥ २१
 बद्धवामुखमध्यस्थो मुच्येतापि हि मानवः ।
 न भीममुखसंप्राप्तो मुच्येतेति मतिर्मम ॥ २२
 न पाण्डवा न पाञ्चाला न च केशवसात्यकी ।

जानन्ति युधि संरब्धा जीवितं परिरक्षितुम् ॥ २३
 संजय उवाच ।

यत्संशोचसि कौरव्य वर्तमाने जनक्षये ।
 त्वमस्य जगतो मूलं विनाशस्य न संशयः ॥ २४
 स्वयं वैरं महत्कृत्वा पुत्राणां वचने स्थितः ।
 उच्यमानो न गृहीपे मर्त्यः पथ्यमिवौषधम् ॥ २५
 स्वयं पीत्वा महाराज कालकूटं सुदुर्जरम् ।
 तस्येदानीं फलं कृत्स्नमवाप्नुहि नरोत्तम ॥ २६
 यत्तु कृतस्यसे योधान्युध्यमानान्यथाबलम् ।

v 1 17) —^a) K₁ 2-5 D₁ 3 5 G₁ M यत्, D₁ 3 यथा (for यत्)

19 Ś₂ missing (cf v 1 1) D₁ om 19^{ab} (cf v 1 17) For 19^{ab} G₁ M₁ 2 subst

861* स नूनं निर्जितं कर्णं दृष्ट्वा भीमेन संयुगे ।

—^c) G₁ 1 M₁ 2 प्रत्याख्यानेन (for 'नाम्न') —^a) S भृशं सजय तप्यति

20 S₂ missing (cf v 1 1) —^a) Ś₁ K D₂ D₁ 3-5 संख्ये (for युद्धे) —^b) K₂ 4 T G₁ 2 5 M दंशि तान्, B₁ सन्धि, B₂ निर्जि (for दंशि) —^c) N (except D₁ D₂, Ś₂ missing) आत्मा (D₂ महा) पराधे (for 'राधात्') K₁ सुमन्, K₄ 5 सुमहन्, T G₂-5 समूढो, G₁ M सुभृश (for सुमहन्) —^a) G₁ M शोचति, G₃-5 तप्यति (for तप्यति)

21 Ś₂ missing (cf v 1 1) —^a) D₁ G₁ M₁ 2 जीवितुम् —^b) Ś₁ पादवाद् S प्रतीप सृत्सुमावजेत् —^c) D₁ कुच्येत् (for क्रुद्ध) K₅ भीम भीमाकृति दृष्ट्वा —^d) D₅ [ड]दितं (for स्थितम्)

22 Ś₂ missing (cf v 1 1) —^a) D₂ बाधवासु-
 रमध्यस्थो —^b) D₅ जीवित (for मुच्येत) T G₂ [ड]द
 (for हि) D₁ मुच्येतापि मान्द (sic), G₁ M ह्यपि
 मुच्येत मानव —^c) B₁ om 22^{ad} —^c) S न भीममुखमा-
 साद्य —^a) K₁ 2 4 D₂ D₃ 4 5 T G₁ 2 5 M मुच्य-
 तेति, B₂ 3 5 D₁ मुच्येदिति, D₂ 5 मुच्यते हि (for
 मुच्येतेति)

23 Ś₂ missing (cf v 1 1) —^a) B₁ D₁ D₂ S
 Cv पर्या (D₁ D₂ 'यो') न च (for पाण्डवा न) B₃ 4
 पचाला —^b) G₁ M सत्यकौ Cv as in text —^c)

Ś₁ K₁ 3 5 B D₁ D₂ D₁ जानते, K₂ जानति, K₄
 D₁ D₃ 4 5-5 T जानते (for जानन्ति) Cv as in
 text —^a) K₂ D₁ 4 5 5 T G₁ 5 जीवितु Cv as in
 text — After 23, B D₁ D₅ ins.

862* अहो मम सुताना हि विपक्षं सूत जीवितम् ।

[D₅ यदि (for सूत)]

24 Ś₂ missing (cf v 1 1) —^a) B₁ 3 D₁ य
 (for यत्) K₅ B₁ D₁ D₁ 3 T G₂ यस्त्व, D₂ G₂-5
 M₅ (sup in) यत्त्व, D₅ स त्व, G₁ M₁ 2 किं तु,
 M₃-5 सर्वं (for यत्स) —^b) B D₁ D₂ D₁
 महामये, T G₂-5 महाहवे, G₁ M₁ 2 भयावहे (for
 जनक्षये)

25 Ś₂ missing (cf v 1 1) —^a) D₁ चैव (for
 वैर) —^c) G₁ M गृह्णासि (for गृहीपे) —^a) S
 मनुकामो ययौषध

26 Ś₂ missing (cf v 1 1) —^a) Ś₁ K₁ 3 4 D₁
 भय, D₂ स्वीय (for स्वय) —^b) G₁ M कालकूट
 Ś₁ K₁-3 D₁ 2 3 सुदुर्जर्यं (for 'जंरम्') —^c) Ś₁ K₁
 2 4 D₁ अस्त्र (for तस्य) —^a) Ś₁ K₁ 3 भयाप्रोति,
 K₄ D₁ 'मोपि (for 'मुहि) — For 26^{cd}, G₁ M subst

863* प्राप्तेदानीं फलं तस्य यथा पीत्वा विप तथा ।

— After 26, D₅ ins

864* सुकृतस्य सुष्टस्य सुजातस्य महामृधे ।

27 Ś₂ missing (cf v 1 1) B₁ om 27^a-28^a
 —^a) D₁ यत्त्वं, D₁ यत्तद, D₂ यत्, T G₂ 4 M:
 (sup in as in text) त्व त्व, G₂ 5 म तु (for यत्तु)
 K₂ लोकाद्, G₁ M यौधान् (for योधान्) —^b) D₁
 यतमानान्, S घटमानान् (for युध्) B₁ महापट,

अत्र ते वर्णयिष्यामि यथा युद्धमवर्तत ॥ २७
 दृष्ट्वा कर्णं तु पुत्रास्ते भीमसेनपराजितम् ।
 नामृष्यन्त महेश्वासाः सोदर्याः पञ्च मारिष ॥ २८
 दुर्मर्षणो दुःसहश्च दुर्मदो दुर्धरो जयः ।
 पाण्डवं चित्रसंनाहास्तं प्रतीपमुपाद्रवन् ॥ २९
 ते समन्तान्महाबाहुं परिवार्य वृकोदरम् ।
 दिशः शरैः समावृण्वञ्शलभानामिव व्रजैः ॥ ३०
 आगच्छतस्तान्सहसा कुमारान्देवरूपिणः ।
 प्रतिजग्राह समरे भीमसेनो हसन्निव ॥ ३१
 तव दृष्ट्वा तु तनयान्भीमसेनसमीपगान् ।

अभ्यवर्तत राधेयो भीमसेनं महाबलम् ॥ ३२ ·
 विसृजन्विशिखात्राजन्स्वर्णपुङ्खाञ्जिलाशितान् ।
 तं तु भीमोऽभ्ययाचूर्णं वार्यमाणः सुतैस्तव ॥ ३३
 कुरवस्तु ततः कर्णं परिवार्य समन्ततः ।
 अवाकिरन्भीमसेनं शरैः संनतपर्वभिः ॥ ३४
 तान्वाणैः पञ्चविंशत्या साध्वात्राजन्नरर्षभान् ।
 सद्यतान्भीमधनुषो भीमो निन्ये यमक्षयम् ॥ ३५
 प्रापतन्स्यन्दनेभ्यस्ते सार्धं स्रुतैर्गतासवः ।
 चित्रपुष्पधरा भग्ना वातेनेव महाद्रुमाः ॥ ३६
 तत्राद्भुतमपश्याम भीमसेनस्य विक्रमम् ।

C 7
B 7
K 7

Dn1 D4 7 8 महाबलान् (for यथाबलम्) —^a) Ks B
 (B4 om) Dc1 Dn2 Ds 8 तत्र (for अत्र) Ks B1
 8 8 Dc1 Dn2 Da 8 8 वर्णयिष्यामि, Dn1 Ds 8 कीदं,
 Da कय (for वर्णयिष्यामि)

28 S2 missing (of v 1 1) B4 om 28^{ab} (of
 v 1 27) —^a) K4 D1 7 8 तु कर्णं (by transp.),
 G1 M हि कर्णं —^b) K1-4 D1 भीमसेनेन निर्जित
 —^a) B Dc1 Ds S (except T) भारत (for मारिष)

29 S2 missing (of v 1 1) —^a) K1 दुर्मर्षणो,
 Gs 4 अमर्षणो, Gs अमर्षिणो (for दुर्मर्षणो) S1 दु
 षहश्च, T Gs-4 Ms-5 दुर्मदश्च, G1 M1 2 दुर्जयश्च, Gs
 दुर्मर्षश्च (for दुःसहश्च) —^b) B1 Dc1 दुर्मदो, Ds
 दुर्मदो (for दुर्मदो) Ks दुर्जयो (for दुर्धरो) Ds
 दुर्धरो दुर्मुखो जय, S दुःपहो विजयो जय —^c) K4
 सनाहं (for सनाहास्) —^d) Ds स (for त) Ms
 4 4 (orig as in text, sup lin) प्रतीसम् (for प्रती
 पम्) A few MSS उपाद्रवद्, G1 M1 2 'वजन्' (for
 'द्रवन्')

30 S2 missing (of v 1 1) —^a) B4 संमृष्य
 (for समन्तान्) —^d) D1 om 30^a-32^a —^c) Ds संप्र
 वृण्वन् (for समा)

31 S2 missing (of v 1 1) D4 om 31 (of v 1
 30) —^a) G1 M1 2 सहसापगतस्तान्स

32 S2 missing (of v 1 1) D4 om. 32 (of
 v 1 30) —^a) G1 M दृष्ट्वा ते (Ms-5 तु) धनयास्वेवान्
 —^b) B4 Dc1 पुरोगतान् (for समीपगान्) Bs T Gs-5
 दुर्मर्षण (Bs भीमसेन) पुरोगमान् —^c) G1 2 4 M अभ्य
 धावत (for वर्तत) —^d) Bs महारथं, T Ga. 4 यथा

बल, G1 M1 2 महारथ (for 'बलम्')

33 S2 missing (of v 1 1) —^a) B Dc1 Dn2
 S (except G1 M1 2) तीक्ष्णान्, Ds तूर्णं (for राजन्)
 —^b) G1 M हेम (for स्वर्ण) K1 5 D1 7 8 शिला
 शितान् —^c) S1 K1-4 D1 महायुद्धे (for अभ्ययाचूर्णं)

34 S2 missing (of v 1 1) —^a) T Gs-4 कुमा
 रास् (for कुरवस्) G1 M पुत्रास्तु तव राधेय —^b)
 Bs वार्यमाणा (for परिवार्य) —^c) Ds अवाकिरन्,
 Gs 4 अवारयन् (for अवाकिरन्) G1 M भीमसेनमपि
 श्लेष्टे

35 S2 missing up to भीमध (of v 1 1) —^a)
 S तान्पवत्रि (M तानय त्रि) शता राजन् (M वाणै) —^b)
 D4 गज (for राजन्) Dn2 नरर्षभ, G1 M1 2 महा
 रथान्, Ms-5 रथर्षभान् (for नर) —^c) For 35^{ab}, Ds
 subst

865* भीमसेनस्रुतो वाणै पञ्च राजन्सुतांसव ।

—^c) Gs lacuna from ससुता up to नि (in 35^d)
 S (Gs lacuna) धन्वा तु (for धनुषो) Ds 8 भीम
 धन्वा भीमबलो —^d) Ds वाणैर्निन्ये, G1 M1 2 प्रेक्षी
 भीमो (for भीमो निन्ये) After निन्ये, K4 reads 37^{ab}
 for the first time, repeating it in its proper place

36 ^a) S1 K1 अपतन्; Ks D1 4 प्रपतन् (for प्राप^a)
 S1 K1-4 D1 5 च (for से) S ते स्वन्दनेभ्यः प्रपतन्
 —^d) Gs 4 वातेनैव

37 For the repetition in K4, of. v 1 35 Gs
 lacuna for 37^a —^c) K4 (both times) D4 [आ]
 धिरथं T Gs-4 निवार्यातिरथैर्वाणैर् —^d) Ds जघान

स नूनं विरथं दृष्ट्वा कर्णं भीमेन निर्जितम् ।
 प्रत्याख्यानाच्च कृष्णस्य भृशं तप्यति संजय ॥ १९
 दृष्ट्वा भ्रातृन्हतान्युद्धे भीमसेनेन दंशितान् ।
 आत्मापराधात्सुमहन्नूनं तप्यति पुत्रकः ॥ २०
 को हि जीवितमन्विच्छन्प्रतीपं पाण्डवं व्रजेत् ।
 भीमं भीमायुधं क्रुद्धं साक्षात्कालमिव स्थितम् ॥ २१
 वडवामुखमध्यस्थो मुच्येतापि हि मानवः ।
 न भीममुखसंश्राप्तो मुच्येतेति मतिर्मम ॥ २२
 न पाण्डवा न पाञ्चाला न च केशवसात्यकी ।

जानन्ति युधि संरब्धा जीवितं परिरक्षितम् ॥ २३
 संजय उवाच ।
 यत्संशोचसि कौरव्य वर्तमाने जनक्षये ।
 त्वमस्य जगतो मूलं विनाशस्य न संशयः ॥ २४
 स्वयं वैरं महत्कृत्वा पुत्राणां वचने स्थितः ।
 उच्यमानो न गृहीषे मर्त्यः पथ्यमिवौषधम् ॥ २५
 स्वयं पीत्वा महाराज कालकूटं सुदुर्जरम् ।
 तस्येदानीं फलं कृत्स्नमवाप्नुहि नरोत्तम ॥ २६
 यत्तु कुत्सयसे योधान्युध्यमानान्यथाबलम् ।

v 1 17) —^a) K₁ 8-8 D₁ 8 5 G₁ M यच्च, D₇ 8 यथा (for यश्च)

19 Ś₂ missing (cf v 1 1) D₁ om 19^{ab} (of v 1 17) For 19^{ab} G₁ M₁ 2 subst

861* स नूनं निर्जितं कर्णं दृष्ट्वा भीमेन संयुगे ।

—^a) G₁ 5 M₁ 2 प्रत्याख्यानेन (for 'नाच्च') —^d) S भृशं संजय तप्यति

20 Ś₂ missing (of v 1 1) —^a) Ś₁ K D₂ D₁ 8-8 संख्ये (for युद्धे) —^b) K₂ 4 T G₁ 2 5 M दंशि तान्, B₁ संशि, B₅ निर्जि (for दंशि) —^c) N (except D₂ D₈, Ś₂ missing) आत्मा (D₈ महा) पराधे (for 'राधात्') K₁ सुमन्, K₄ 5 सुमहान्, T G₂-5 संमूले, G₁ M सुमृष्टं (for सुमहन्) —^d) G₁ M शोचति, G₂-5 तप्यति (for तप्यति)

21 Ś₂ missing (of v 1 1) —^a) D₁ G₁ M₁ 2 जीवितम् —^b) Ś₁ पादवाद् S प्रतीपं सृष्टुमावजेत् —^c) D₁ क्रुध्येत् (for क्रुद्धं) K₅ भीम भीमाकृतिं दृष्ट्वा —^d) D₅ [उ]दित (for स्थितम्)

22 Ś₂ missing (cf v 1 1) —^a) D₂ वाडवामु खमध्यस्थो —^b) D₅ जीवेत् (for मुच्येत) T G₂ [ह]हि (for हि) D₁ मुच्येतापि मानद (s₁₀), G₁ M ह्यपि मुच्येत मानव — B₁ om 22^{ab} —^c) S न भीममुखमा साद्य —^d) K₁ 2 4 D₂ D₈ 4 8 T G₁ 2 5 M मुच्य- तेति, B₂ 8 5 D₂ मुच्येदिति, D₅ 5 मुच्यते हि (for मुच्येतेति)

23 Ś₂ missing (of v 1 1) —^a) B₅ D₂ D₂ S Cv पार्थ (D₂ D₂ 'र्थो) न च (for पाण्डवा न) B₂ 4 पचाला —^b) G₁ M -सत्यकौ Cv as in text —^c)

Ś₁ K₁ 8 5 B D₂ D₂ जानते, K₂ जानीते, K₄ D₂ D₂ 4, 6-8 T जानंते (for जानन्ति) Cv as in text —^d) K₂ D₁ 4 6 8 T G₁ 5 जीवितु Cv as in text — After 23, B D₂ D₂ ins

862* अहो मम सुतानां हि विपन्नं सूतं जीवितम् ।

[D₅ यदि (for सूत)]

24 Ś₂ missing (cf v 1 1) —^a) B₁ 8 D₂ य (for यत्) K₅ B₄ D₂ D₇ 8 T G₂ यस्त्व, D₂ G₂-5 M₅ (sup l₂ n) यस्त्व, D₅ स त्वं, G₁ M₁ 2 किं तु, M₈-5 सर्वं (for यत्स) —^b) B D₂ D₂ D₁ महाभये, T G₂-5 महाहवे, G₁ M₁ 2 अयावहे (for जनक्षये)

25 Ś₂ missing (cf v 1 1) —^a) D₁ वैरं (for वैरं) —^c) G₁ M गृह्णासि (for गृहीषे) —^d) S मर्तुकामो ययौषध

26 Ś₂ missing (of v 1 1) —^a) Ś₁ K₁ 2 4 D₁ अये, D₂ स्वीय (for स्वय) —^b) G₁ M कालकूट Ś₁ K₁-3 D₁ 2 4 सुदुर्जरं (for 'जंरम्') —^c) Ś₁ K₁ 2 4 D₁ अस्य (for तस्य) —^d) Ś₁ K₁ 2 अवाप्नोति, K₄ D₁ 'मोषि (for 'मुहि) — For 26^{ab}, G₁ M subst

863* प्राप्येदानीं फलं तस्य यथा पीत्वा विपं तथा ।
 — After 26, D₅ ins

864* सुकृतस्य सुदृष्टस्य सुजातस्य महामृधे ।

27 Ś₂ missing (cf v 1 1) B₁ om 27^a-28^b —^a) D₂ यच्च, D₁ यत्तत्, D₅ यत्र, T G₂ 4 M₅ (sup l₂ n as in text) त्वं तु, G₂ 5 स तु (for यत्तु) K₂ लोकार्, G₁ M यौघार् (for योघार्) —^b) D₅ यतमानार्, S घटमानार् (for युध्यं) B₁ महायत्,

जयद्रथवधपर्व]

अत्र ते वर्णयिष्यामि यथा युद्धमवर्तत ॥ २७
 दृष्ट्वा कर्णं तु पुत्रास्ते भीमसेनपराजितम् ।
 नामृष्यन्त महेष्वासाः सोदर्याः पञ्च मारिष ॥ २८
 दुर्मर्षणो दुःसहश्च दुर्मदो दुर्धरो जयः ।
 पाण्डवं चित्रसंनाहास्तं प्रतीपमुपाद्रवन् ॥ २९
 ते समन्तान्महाबाहुं परिवार्य वृकोदरम् ।
 दिशः शरैः समावृण्वञ्शलभानामिव व्रजैः ॥ ३०
 आगच्छतस्तान्सहसा कुमारान्देवरूपिणः ।
 प्रतिजग्राह समरे भीमसेनो हसन्निव ॥ ३१
 तव दृष्ट्वा तु तनयान्भीमसेनसमीपगान् ।

अभ्यवर्तत राधेयो भीमसेनं महाबलम् ॥ ३२-
 विसृजन्निशिसात्राजन्स्वर्णपुङ्खाञ्जिलाशितान् ।
 तं तु भीमोऽभ्ययाचूर्णं वार्यमाणः सुतैस्तव ॥ ३३
 कुरवस्तु ततः कर्णं परिवार्य समन्ततः ।
 अवाकिरन्भीमसेनं शरैः संनतपर्वभिः ॥ ३४
 तान्वाणैः पञ्चविंशत्या साधात्राजन्नर्यमान् ।
 सस्रतान्भीमधनुषो भीमो निन्ये यमक्षयम् ॥ ३५
 प्रापतन्स्यन्दनेभ्यस्ते सार्धं स्रतैर्गतासवः ।
 चित्रपुष्पधरा भया वातेनेव महादुभाः ॥ ३६
 तत्राद्भुतमपश्याम भीमसेनस्य विक्रमम् ।

C 7
B 7
K 7

Dn1 D4 7 s महाबलान् (for यथाबलम्) —^a) Ks B
 (B4 om.) Dc1 Dn2 Ds s S तत्र (for अत्र) Ks B1
 s s Dc1 Dn2 Ds s s S वर्तयिष्यामि, Dn1 D1 s कीर्तं,
 Ds कथ (for वर्णयिष्यामि)

28 Ss missing (of v 1 1) B4 om 28^{ab} (of
 v 1 27) —^a) Ks D1 7 s तु कर्णं (by transp.),
 G1 M हि कर्णं —^b) K1-4 D1 भीमसेनेन निजित
 —^a) B Dc1 Ds S (except T) भारत (for मारिष)

29 Ss missing (of v 1 1) —^a) K1 दुर्मर्षणो,
 Gs s अमर्षणो, Gs अमर्षिणो (for दुर्मर्षणो) S1 दु
 बहश्च, T G2-4 Ms-5 दुर्मदश्च, G1 M1 s दुर्जयश्च, Gs
 दुर्मर्षश्च (for दुःसहश्च) —^b) B1 Dc1 दुर्मदो, Ds
 दुर्मदो (for दुर्मदो) Ks दुर्जयो (for दुर्धरो) D1 s
 दुर्धरो दुर्मदो जय, S दुःपदो विजयो जय —^a) K4
 सेनाहं (for सनाहास्) —^a) Ds स (for ते) Ms
 s s (orig as in text, sup lsm) प्रदीप्तम् (for प्रती
 पम्) A few MSS उपाद्रवन्, G1 M1 s व्रजन् (for
 द्रवन्)

30 Ss missing (of v 1 1) —^a) B4 समन्व
 (for समन्तान्) —^a) Ds om 30^a-32^a —^a) Ds संप्र
 वृण्वन् (for समा)

31 Ss missing (of v 1 1) Ds om 31 (of v 1
 30) —^a) G1 M1 s सहसापराजितस्तान्

32 Ss missing (of v 1 1) Ds om, 32 (of
 v 1 30) —^a) G1 M दृष्ट्वा ते (Ms-5 तु) तनयांस्तेवान्
 —^b) B1 Dc1 पुरोगतान् (for समीपगान्) Bs T G2-3
 दुर्मर्षण (Bs भीमसेन) पुरोगमान् —^a) G1 s s M अन्य
 धावत (for वर्तत) —^a) Bs महारथं, T Gs s यथा

बलं, G1 M1 s महारथ (for बलम्)

33 Ss missing (of v 1 1) —^a) B Dc1 Dn2
 S (except G1 M1 s) तीक्ष्णान्, Ds तूष्णं (for राजन्)
 —^b) G1 M हेम (for स्वर्ण) K1 s D1 7 s शिङ्गा
 सितान् —^a) S1 K1-4 D1 महायुद्धे (for अभ्ययाचूर्णं)

34 Ss missing (of v 1 1) —^a) T G2-3 कुमा
 रास् (for कुरवस्) G1 M पुत्रास्तु तव राधेय —^b)
 Bs वार्यमाणा (for परिवार्य) —^a) Ds अवाकिरन्,
 Gs s अवारयन् (for अवाकिरन्) G1 M भीमसेनमपि
 मन्ते

35 Ss missing up to भीमध (cf. v 1 1) —^a)
 S तान्पवन्नि (M वानय त्रि) शता राजन् (M वाणै) —^b)
 D1 गज (for राजन्) Dn2 नरपंथ, G1 M1 s महा
 रथान्, Ms-3 रथर्यमान् (for नर) —^a) For 35^{ab}, Ds
 subst

865* भीमसेनस्ततो वाणैः पञ्च राजन्स्ततोस्तव ।

—^a) Gs lacuna from सस्रता up to लि (in 35^d)
 S (Gs lacuna) धन्वा तु (for धनुषो) D1 s भीम
 धन्वा भीमबलो —^a) Ds वाणैर्निन्ये, G1 M1 s प्रैषी
 श्रीमो (for भीमो निन्ये) After निन्ये, Ks reads 37^{abd}
 for the first time, repeating it in its proper place

36 ^a) S1 K1 अपतन्, Ks D1 s प्रपतन् (for प्राप)
 Ss K1-4 D1 s च (for ते) S ते स्यन्दनेभ्य प्रपतन्
 —^a) Gs s धावेनैव

37 For the repetition in K4, of v 1 35 Gs
 lacuna for 37^a —^a) K4 (both times) D4 [स्वा]
 धिरथं T G2-4 निवार्यातिरयैर्वाणैर् —^a) Ds जघान

संवार्थाधिरथि नाणैर्यजधान तवात्मजान् ॥ ३७
 स वार्यमाणो भीमेन शितैर्बाणैः समन्ततः ।
 स्रुतपुत्रो महाराज भीमसेनमवैक्षत ॥ ३८

तं भीमसेनः संरम्भात्क्रोधसंरक्तलोचनः ।
 विस्फार्य सुमहत्पापं मुहुः कर्णमवैक्षत ॥ ३९

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि दशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११० ॥

१११

संजय उवाच ।

तवात्मजांस्तु पतितान्दृष्ट्वा कर्णः प्रतापवान् ।
 क्रोधेन महताविष्टो निर्विण्णोऽभूत्स जीवितात् ॥ १
 आगस्कृतमिवात्मानं मेने चाधिरथिस्तदा ।
 भीमसेनं ततः क्रुद्धः सम्राट्प्रवृत्त संभ्रमात् ॥ २

स भीमं पञ्चभिर्विद्धा राधेयः प्रहसन्निव ।
 पुनर्विव्याध सप्तत्या स्वर्णपुङ्खैः शिलाशितैः ॥ ३
 अवहासं तु तं पार्थो नामृष्यत वृकोदरः ।
 ततो विव्याध राधेयं शतेन नतपर्वणाम् ॥ ४
 पुनश्च विशिखैस्तीक्ष्णैर्विद्धा पञ्चभिराशुगैः ।

च, G1 M आजधान (for यजधान)

38 *) K2 s s B1 s s Dn1 D. 1 s G1 M1 2 स-
 (for स) —^b) K4 s Dn1 D1 s सितैर् —^c) Dn1
 स्रुतपुत्रा Ds महाबाहुर् (for 'राज) —^d) D1 7 s Gs
 अवैक्षत

39 K1 om (hapl) 39 —^a) D1 संरब्धा, T
 G Ms-s संरब्ध, M1 2 संकुद्ध (for संरम्भात्) —^b)
 Ds T Gs-s Ms s क्रोधात् (for क्रोध) G1 M1 2
 रक्तात् (for संरक्त) —^c) Ks Dn1 D2 s च, Ds
 6-8 तु (for सु) K1 D1 1 महापाप S (except
 Gs) विस्फारयन्महत्पाप —^d) D2 G1 M मुहुर् (for
 कर्णम्)

Colophon om in D1 —Sub parvan S K1 B2-1
 Dn1 Dn1 D1 2 जयद्रथवध —Adhy name S1 Ks s
 B2 s Dn2 D1 7 s G1 M1 2 भीमसेनप्रवेश, K1 2
 B1 s s Dn1 Dn1 भीमप्रवेश, K1 भीमसायकीप्रवेश,
 Dn1 Ds पंचकुमारवध, D2 भीमसेनपराक्रमे धार्तराष्ट्रवध,
 Ds 1 भीमसेनप्रवेशे दुर्मर्षणादिपंचवध —Adhy no
 (figures, words or both) B1 T Gs-4 132, B2
 62; B3 141, Dn1 135; D2 138, G1 M 131,
 Gs 130 —Sloka no. Dn1 40, Dn1 39.

111

1 *) G1 M पुत्रास् (for [आत्मजास्] —^d) G1
 M निरविद्यत (for निर्विण्णोऽभूत्) S2 K2 s D1 2 s 1 s

8 जीविते, B1 s D4 6 जीवितात् (for 'तात्)

2 Ds 6 om 2 Dn1 reads 2^{ab} on marg —^b)
 T G2-4 चातिरथिस् S2 तत्, D2 s तथा (for तदा)
 —After 2^{ab}, Dn1 (marg) ins

866* यत्प्रत्यक्षं तव सुता भीमेन निहता रणे ।

—S1 om 2^c-3^b —^c) B Dn1 Dn1 G1 s M1 2 भीम
 सेनस्, T Gs 4 'वेग, G2 'वेगस् (for 'सेन) S2 B2
 तदा (for तत्) Dn2 क्रुद्ध —^d) Dn Ds 1 s
 समारोहत (for 'द्रवत्) D7 सभ्रमान् Ks Ds G1 M
 समारोहसभ्रमात्, B तमाधाव (B1 तमधाव, B4 समा
 धाव, B5 तमावाह) दसभ्रमन् (B1 म, B2 'म, B3
 'मात्), Dn1 तमधावदसभ्रमन्, T G2-5 समारोहद्रव्य
 (G4 'हृद्) शुभ, M1 s-s समाह्वयदरिदम, Bom ed
 कर्णस्य निशिताञ्जरात् —After 2, Bom ed ins

867* निचखान स सभ्रान्त पूर्ववैरमनुस्मरन् ।

3 S1 om 3^{ab} (of v 1 2) —^b) G1 M राधेयो
 पृहसन्मृषो —^d) G1 M1 2 हेम (for स्वर्ण) K4 s
 Dn1 D1 7 s शिलाशितै, T G2-5 शिलीमुखै (for शिला
 शितै,).

4 *) Dn1 अवहारं; 8 अपहासं (for अवहासं), T
 Gs-5 कृत (for तु तं), D1 तान्पार्थो; D2 पार्थेन; Ds
 ते पार्थो (for तं पार्थो) B Dn1 अविच्छिन्नाय तान्पाणात्;
 D2 अथ हेला तु तं पार्थो —^b) B Dn1 कर्णेतास्त्रान्
 (for नामृष्यत) —^c) B Dn1 रणे (for ततो) —^d)
 T Gs 4 शरेण (for शवेन) Ks B1-4 Dn2 D3 [मा]

धनुश्छिन्द मल्लेन स्रुतपुत्रस्य मारिष ॥ ५
 अथान्यद्भनुरादाय कर्णो भारत दुर्मनाः ।
 इषुभिश्छादयामास भीमसेनं समन्ततः ॥ ६
 तस्य भीमो हयान्दत्त्वा विनिहत्य च सारथिम् ।
 प्रजहास महाहासं कृते प्रतिकृतं पुनः ॥ ७
 इषुभिः कार्मुकं चास्य चकर्त पुरुषर्षभः ।
 तत्पपात महाराज स्वर्णपृष्ठं महास्वनम् ॥ ८
 अवारोहद्रथात्तस्मादथ कर्णो महारथः ।
 गदां गृहीत्वा समरे भीमसेनाय चाक्षिपत् ॥ ९
 तामापतन्तीं सहसा गदां दृष्ट्वा वृकोदरः ।

शरैरवारयद्राजन्सर्वसैन्यस्य पश्यतः ॥ १०
 ततो वाणसहस्राणि प्रेषयामास पाण्डवः ।
 स्रुतपुत्रवधाऋद्धी त्वरमाणः पराक्रमी ॥ ११
 तानिष्पुनिष्पुभिः कर्णो वारयित्वा महामृधे ।
 कवचं भीमसेनस्य पातयामास सायकैः ॥ १२
 अथैनं पञ्चविंशत्या क्षुद्रकाणां समार्पयत् ।
 पश्यतां सर्वभूतानां तदद्भुतमिवाभवत् ॥ १३
 ततो भीमो महाराज नवभिर्नितपर्वणाम् ।
 रणेऽप्रेषयत् क्रुद्धः स्रुतपुत्रस्य मारिष ॥ १४
 ते तस्य कवचं भित्त्वा तथा बाहुं च दक्षिणम् ।

C 7 839C
 B 7 134
 K 7: 136

नतपर्वणा, Bs Dn1 D4-6 T G1 s 4 M नतपर्वणा

5 °) T G2-5 तस्य स, M2-5 तत्तश्च (for पुनश्च)
 —°) B Dc1 विद्धा मर्मसु पंचभि — For 6^{ab}, G1
 M1 s subst

868* रणे भूयोऽपि राधेय विद्धा पद्मभिरायसै ।
 —°) D1 तव (for सूत) M2-5 मारुति (for मारिष)

6 B1 reads 6^{ab} on marg —°) Ks Ds 1 s सं
 युगे (for दुर्मना) Dn1 D2 कर्णो भारतमाहवे, D3 कर्णो
 भारतसहं दहं — B1 reads 6^d twice —°) B1-4 s
 (both times) Dc1 परंतप (B1 प) (for समन्तत)

7 °) G1 M [अ]पि (for च) K1 मारिष (for सार
 थिम्) D2 निहत्य च स सारथि —°) Ds महासंख्ये
 (for ह्यम्) D2 प्रजहा****स —°) S1 K1 s 4 B1
 D1 s T G कृत (for कृते) K1 s Ds प्रतिकृति, K2 s
 कृति, K3 B Dc1 कृते Ds कृजान्, D1 प्र*कृति
 (for प्रतिकृतं) B1 सति, T Gs 4 महत्, G1 s 6 M
 स्वरन् (for पुन)

8 °) Ds 1 s पुरुषर्षभ G1 M न्यकृतसद्रथातरे
 —°) S2 K1-4 B1 s D1 s उत्पपात (for तस्य) —°)
 T G2-5 महद्वसु (for महास्वनम्) — For 8^{ad}, G1 M
 subst

869* पपाताय महसार्प हेमपृष्ठ दुरासदम् ।
 [G1 M1 s च (for [अ]पि), G1 M1 s दुरासतं (for
 'सदम्)]

9 °) G1 M अवपुन्य (for अवारोहद्) G1 M1 s
 दणं (for तस्माद्) —°) G1 M1 s तस्माद्; M2-5

वृत्त (for अथ) Ds महाबल (for 'रथ) —°) Ds
 चाक्षिपत्, D3 चाक्षिपन् (for 'पन्) B2-5 भीमाय
 प्राहिणोद्वेषा (B1 तदा), G1 M मघवानशर्नानिमिव

10 °) Ds आपतत B2-4 Dc1 आलक्ष्य (for स-
 हसा) D1 तनोपतर्ती सहसा —°) B2-4 Dc1 भीम
 सेनो महागदा —°) D2 s आवारयद्, G1 M1 s वारि
 तवान् (for अवारयद्)

11 °) D1 प्रेषयामास (for प्रेष) Ds भारत (for
 पाण्डव)

12 °) S महाहवे (for मृधे) —°) M2-5 transp
 भीमसेनस्य and पातयामास S2 Ks पाटयामास, Ks G2
 वारया (for पातया)

13 °) G1 M त (for [ए]न) —°) S2 (marg
 as in text) K1 s D1 क्षुद्रकाणा, B Dc1 नारायणा;
 Dn1 D1 क्षुरप्राणा, S सायकाना (for क्षुद्रकाणां) S
 K1-2 Dn2 D1 s समा (K1 म) दैयत्, K1 द्रवत्,
 D2 4 T G M1-4 समर्पयत् (for समा) —°) S1 B
 Dc1 Dn Ds सैन्याना (for भूताना) —°) D1 [अ]-
 भवन्

14 °) B Dc1 T G2-5 M2-5 महाबाहुर (for 'राज)
 —°) S2 K2-3 D1 s-2 G2 4 नवति (for नवभिर्)
 B1 s Dc1 Dn1 D2 G1 M पर्वभि; D2 पर्वणी (for पर्व
 णाम्) —°) S1 K1 D1 [s] प्रेषयत; Ds संप्रेषयत्
 (for अप्रेषयत्) B Dc1 S प्रेषयामास सकुब् (B1
 [marg] संरुब्) —°) G1 M स्रुतपुत्राय (for 'वस्य)
 M2-5 भारत (for मारिष)

15 °) G1 M भित्त्वा (for तथा) —°) K1-2 G2

अभ्यगुर्धरणीं तीक्ष्णा वल्मीकमिव पद्मगाः ॥ १५
 राधेयं तु रणे दृष्ट्वा पदातिनमवस्थितम् ।
 भीमसेनेन संरब्धं राजा दुर्योधनोऽब्रवीत् ।
 त्वरध्वं सर्वतो यत्ता राधेयस्य रथं प्रति ॥ १६
 ततस्तव सुता राजञ्श्रुत्वा आतुर्वचो द्रुतम् ।
 अभ्ययुः पाण्डवं युद्धे विसृजन्तः शिताञ्शरान् ॥ १७
 चित्रोपचित्रश्चित्राक्षश्चारुचित्रः शरासनः ।
 चित्रायुधश्चित्रवर्मा समरे चित्रयोधिनः ॥ १८
 आगच्छतस्तान्सहसा भीमो राजन्महारथः ।

साश्चसूतध्वजान्यत्तान्पातयामास संयुगे ।
 ते हता न्यपतन्भूमौ वातनुन्ना इव द्रुमाः ॥ १९
 दृष्ट्वा विनिहतान्पुत्रांस्तव राजन्महारथान् ।
 अश्रुपूर्णमुखः कर्णः कश्मलं समपद्यत ॥ २०
 रथमन्यं समास्थाय विधिवत्कल्पितं पुनः ।
 अभ्ययात्पाण्डवं युद्धे त्वरमाणः पराक्रमी ॥ २१
 तावन्प्योन्यं शरैर्विद्धा स्वर्णपुद्गैः शिलाशितैः ।
 व्यभ्राजेतां महाराज पुष्पिताविव किंशुकौ ॥ २२
 पदत्रिंशद्भिस्ततो मल्लैर्निशितैस्तिग्मतेजनैः ।

Ms-6 अत्यगुर, B1 s 6 प्रत्ययगुर, B2 4 Dc1 Dn D2 s 6
 अभ्ययगुर, D6 अगच्छद् (for अभ्यगुर) S राजन् (for
 तीक्ष्णा) — After 15, B Dc1 1ns

870* स छाद्यमानो बाणैर्वैभीमसेनघनुश्रुतैः ।
 पुनरेवामवत्कर्णो भीमसेनात्पराङ्मुखः ।

[(L 1) B1 2 Dc1 सछाद्यमानो, B4 आच्छाद्य
 — (L 2) B4 भीमसेन- (for 'सेनात्')]

16 B3 reads 16^{ab} twice —^a) G2 4 स (for तु)
 B1 2 s (second time) 4 s Dc1 त पराङ्मुखमालोक्य
 —^b) B3 (first time) D3 7 s T G2-5 Ms-5 पदाति
 (D7 सदासि [sio]) समवस्थितं, D1 पदातिन*वस्थितं,
 G1 M1 2 पदाति स महारथ —^c) S: D2 भीमसेनं च
 (for 'नेन') D1 सरब्धै, S संसक्त (for संरब्धं) B1
 2 s (second time) 4 s Dc1 D3 कौतियशरसछन्न (D3 'स
 रब्धं) —^d) S आदन् (for राजा) B3 (first time)
 राजन्युधि पराङ्मुख —^e) Dn1 D3 8 यत्ताद् (for यत्ता)
 —^f) K5 Dn1 D3 7 8 [अ]भि (Dn1 'पि') रक्षणे (for
 रथं प्रति)

17^b) D2 G1 M1 2 आतु (for आतुर्) Dc1 D3
 [s]द्रुतं (for द्रुतम्) S1 श्रुत्वा वाक्यं *हितं, S2 K1-4
 D1 श्रुत्वा राजोदितं वच, K5 D1 7 8 आतु श्रुत्वा वचो
 हितं. —^c) Dns D3 6 सर्वे (for युद्धे). —^d) G1
 M1 2 विकिरत (for विसृजन्त) B1 Dc1 शिलीमुखान्;
 T G2-5 शराञ्शितान् (by transp.) K4 D1 7 8 शिलाश्.

18^a) D2 चित्रोपचित्रौ, T चित्रो विचित्रश्च (for
 चित्रोपचित्रश्च) K3 Dc1 (marg as in text) चित्राभ्यश,
 B1 (marg as in text) चित्रागश्च (for चित्राक्षश्च)
 —^b) D1 चारुचित्र, D7 8 G2-5 चारुश्चित्र, G1 M1
 2 5 चापचित्र, Ms 4 चापश्चित्र (for चारुचित्र) D2

सनातन, G1 M शरासनि (for 'सन) —^c) D1 चित्र
 युद्धश्च —^d) G1 M1 2 तत्र सेनाग्रयाधिन

19^a) G1 M1 2 सहसापतवत्तान्स —^b) D1 महा
 रथान्, T G2-5 Ms-5 'मना, G1 M1 2 'बल (for
 'रथ) — For 19^{ab}, B2-5 Dc1 subst

871* तानापतत एवाशु भीमसेनो महारथः ।

[Dc1 महाबल (for 'रथ)]

—^c) B6 इत्था, D4 युक्तान्, D7 8 मत्तान् (for य
 त्तान्) B1-4 Dc1 एकैकेन शरेणाजौ (B4 'णाशु), D3
 G1 M साश्चसूतध्वजरथान् (Ms-5 'छन्नान्) —^d) B1-4
 Dc1 ते सुतान्, S पाण्डव (for सयुगे) —^e) D7 8
 चापतन् (for न्यप) —^f) S1 B Dc1 वातरुणा, Dns
 D3 6 6 'भम्ना, S वायुनुन्ना (for वात) K5 द्रुमा
 इव (by transp.), G1 M नगा इव

20^b) G2 महामना (for रथान्) —^c) T G2-5
 अश्रुनेत्र- (for 'पूर्ण) G1 M साक्षुनेत्रो वृक्ष कर्ण —^d)
 S2 D5 T G2-5 Ms-5 प्रत्यपद्यत (for सम) B2-4 Dc1
 क्षनु सस्मार तद्वच

21^a) K3 B2 4 Dc1 रथं चान्यं, T G2-5 सोन्य रथं
 (for रथमन्यं) G1 M अथान्य रथमास्थाय

22^a) Dns om from विद्धा up to निशितै (in
 23^b) B2 5 5 Dc1 भित्त्वा (for विद्धा) —^b) K1 4
 D4 8 शिलासितैः, D7 शिवासितै (for शिलाशितैः),
 —^c) B3 Ms-5 व्यभ्राजेतां, Dn1 D1 विभ्रा, D1 7 8
 व्यभ्रा (for व्यभ्रा), B1 2 4 Dc1 यथा मेघौ, G1 M
 महारथे (for महाराज) —^d) T G2 किंशुकै S1
 किंशुकाविव पुष्पितौ, B1 2 4 Dc1 D1 संस्यूतौ सूर्यराशिभि

23 Dn1 om up to निशितै (cf v 1 22) B1
 om 23^{ab} Dn1 reads 23 twice —^a) D3 6 पद्मिना

जयद्रथवधपर्व]

व्यधमत्कवचं कुद्धः सूतपुत्रस्य पाण्डवः ॥ २३
 रक्तचन्दनदिग्धाङ्गौ शरैः कृतमहाव्रणौ ।
 शोणिताक्तौ व्यराजेतां कालस्यार्थिवोदितौ ॥ २४
 तौ शोणितोक्षितौ शरैश्छिन्नतनुच्छदौ ।
 विवर्माणौ व्यराजेतां निर्मुक्ताविव पन्नगौ ॥ २५
 व्याघ्राविव नरव्याघ्रौ दंष्ट्रामिरितरेतरम् ।
 शरदंष्ट्रा विधुन्वानौ ततश्चतुरिदमौ ॥ २६
 वारणाविव संसक्तौ रङ्गमध्ये विरेजतुः ।

तुदन्तौ विशिखैस्तीक्ष्णैर्मत्तवारणविक्रमौ ॥ २७
 प्रच्छादयन्तौ समरे शरजालैः परस्परम् ।
 रथाम्नां नादयन्तौ च दिशः सर्वा विचेरतुः ॥ २८
 तौ रथाम्नां महाराज मण्डलावर्तनादिषु ।
 व्यरोचेतां महात्मानौ वृत्रवज्रधराविव ॥ २९
 सहस्ताभरणाभ्यां तु भुजाभ्यां विक्षिपन्धनुः ।
 व्यरोचत रणे भीमः सविद्युदिव तोयदः ॥ ३०
 स चापघोषस्तनितः शरधाराम्बुदो महान् ।

C 71
B 71
K 71

नित् Bz 3 De1 षड्विंशता ततो बाणैर्, S तत (M⁶
 पुन) षड्विंशता भैर —^b) Ds 5 7 8 तेजै (for ते
 जसै) Bz 5 De1 स्वर्णपुल्लै शिलाशिवै (= 22^b) —^c) T
 Gz व्ययम् Gz भीम (for कुद्ध) — After 23, B
 De1 1118

872* सूतपुत्रोऽपि कौन्तेयं शरैः संतपवर्षभिः ।
 पञ्चाशत्ता महाबाहुर्विष्याध भरतर्षभ ।

24 Bz De1 om 24 —^c) Dn1 शोणाक्तौ तु, Ds
 शोणिताक्तौ (for 'वाक्तौ) Sz K1-3 Dn1 Ds-8 विराजेतां
 (Ks 'ते), Ds व्यरोचेतां (for व्यराजेता) — Sz Ks
 D1 om (hapl) 24^d-25^e —^d) Sz K (Ks om) B1
 4 5 Dn Ds-8 चक्रसूर्याव्, Ds सूर्यचक्राव् (for काल
 सूर्याव्) B4 ह्वापरौ (for ह्वोदितौ)

25 Sz Ks D1 om 25^{abc} (cf v 1 24) —^a) Sz
 Ks Ds शोणितोक्षितौ —^c) B De1 Dn1 कर्णमीमौ,
 S विवर्तांगौ (for विवर्माणौ) K1-3 Ds 5 7 8 विराजेता,
 Ds व्यरोचेता (for व्यराजेता) Ks विराजेता विवर्माणौ
 — After 25, S ins

873* क्रोधाक्षितेजसा दीप्तौ संरम्भाद्रकलोचनौ ।
 व्यभ्रजेता महाराज विधुमाविव पावकौ ।

26 ^a) Gz महाराज (for नरव्याघ्रौ) — Dn1 om.
 —^c) Sz K1-3 Dn1 Ds-8 7 8 शरदंष्ट्रौ Ks
 विधुन्वानौ, G1 2 5 M विधु (for विधु) —^d)
 शतुर (sic) (for तत) G1 M शरैर्वोरै परस्परं
 r 26^{cd}, B De1 subst

1* शरधाराम्बुजौ वीरौ मेवाविव ववर्षतु ।

^a) Dn1 संरब्धौ, Gs-8 चासक्तौ (for संसक्तौ)
) Ks रक्तमध्ये (for रक्त) S विचेरतु (for विरे
) —^c) G1 M: सुदंतौ; M: सु (for तु)
 ; Dn Ds 3 5 7 T Gz-8 तूण (for दीक्षित) —^d)

Ks द्विरद (for वारण) G1 M1 (sup in, orig
 as in text) 2-6 तूणैरूपौ जयपिणौ

28 ^a) Ks परमे (for समरे) —^b) Ds 7 T Gz-5
 समतत (for परस्परम्) —^d) Dn1 विरेजतु (for विचे-
 रतु)

29 Sz om 29^{ab} —^c) Sz K1 2 Ds 6 Gz 4 व्यरो-
 चतां (for 'चेता) Sz Ks Dn1 महाराज (for 'त्मानौ)
 —^d) Ds 7 यत्र (for वृत्र) — For 27-29, B De1
 subst.

875* वारणाविव चान्योन्यं विषाणाभ्यामरिदमौ ।
 निर्भिन्दन्तौ स्वग्रात्राणि सायकैश्चर रेजतु ।
 नादयन्तौ प्रवल्गन्तौ विक्रीडन्तौ परस्परम् ।
 मण्डलानि विकुवाणौ रथाम्नां रथसत्तमौ ।
 वृषमाविव नर्वन्तौ बलिनौ वासितान्तरे । [5]
 सिंहाविव पराक्रान्तौ नरसिंहौ महाबलौ ।
 परस्परं वीक्षमाणौ क्रोधसरकलोचनौ ।
 युयुधाते महावीर्यौ शक्रवैरोचनौ यथा ।

[(L 2) B1 3 विभिदतौ (for निर्भिन्दन्तौ) Bz 8 De1
 रम (for स्व) De1 चाव (for चार) — (L 3) De1
 नर्वयतौ (for नाद) De1 प्रवर्षतौ, Bom ed प्रवर्षतौ
 (for प्रवल्गन्तौ) B4 विक्रीडतौ]

30 ^a) Ks-3 Dn Ds 4 7 8 Ms सहस्राम् (Ms 'स्त्राव)
 रणाभ्यां तु, B De1 ततो भीमो महाबाहुर् —^b) Sz
 K1-3 Dn2 D1 2 5 7 व्याक्षिपद् (Ks 4 Ds 7 'ज्), Ks
 Ds चाक्षिपन्, B De1 निक्षिपद्, Dn1 Ds 5 चाक्षिपद्
 (for निक्षिपन्) —^c) B De1 व्यराजत रणे राजन्

31 ^a) B (except B4) नेमि (for चाप) —^b)
 Ks शरधाराम्बुजौ, D1 'रौदुदो B (except B4) De1
 चापविद्युच्छराणि; S शरधाराम्बाहुदः —^c) Sz K1-3

10
5 25
6 87

भीममेघो महाराज कर्णपर्वतमभ्ययात् ॥ ३१

ततः शरसहस्रेण धनुर्मुक्तेन भारत ।

पाण्डवो व्यकिरत्कर्णं घनोऽद्रिमिव वृष्टिभिः ॥ ३२

तत्रावैक्षन्त पुत्रास्तो भीमसेनस्य विक्रमम् ।

सुपुङ्खैः कङ्कवासोर्मिर्यत्कर्णं छादयच्छरैः ॥ ३३

स नन्दयत्रणे पार्थ केशवं च यशस्विनम् ।

सात्यकिं चक्ररक्षौ च भीमः कर्णमयोधयत् ॥ ३४

विक्रमं भुजयोर्वीर्यं धैर्यं च विदित्तात्मनः ।

पुत्रास्त्व महाराज दृष्टुः पाण्डवस्य ह ॥ ३५

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकादशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १११ ॥

११२

संजय उवाच ।

भीमसेनस्य राधेयः श्रुत्वा ज्यातलनिस्वनम् ।

नाभृष्यत यथा मत्तो गजः प्रतिगजस्वनम् ॥ १

अपक्रम्य स भीमस्य मुहूर्तं शरगोचरात् ।

भीमसेनो, Ks Dn1 Ds 4 5 7 8 महाघोषो, Dn2 भीम-
घोष, B भीममेघ (Gs 'व') (for भीममेघो) B
(except B1) Dn1 भीमसेनमहामेघ —^a) S2 Dn2
Ds 5 6 अभ्ययात्, B (except B1) Dn1 आद्युणोत् (for
अभ्ययात्) S कर्णमेघोभ्य (Gs 'मेवाभ्य') आद्युधि32 ^b) B2 3 Dn1 सम्यगस्तेन भारत, S सुप्रमुक्तेन
भार —^c) B1 4 [5] वाकिरत् (for व्यकिं) Ks
पाण्डवो व्यकिरत्कर्णे (sic) —^d) B Dn1 भीमो भीमपराक्रम
— For 32^a, S subst.

876* भीममाच्छादयन्तुं यथाग्निं तोयदोऽम्बुना ।

33 ^a) G1 M1 2 तत (for तत्र) S2 Ds 3 [अ]वि-
क्षन्त, G1-4 M प्रेक्षन्त; Gs वैक्षन्त (for [अ]वैक्षन्त) B
Dn1 तत्रापदयस्तव सुता —^c) S1 K1-4 D1 3 7 8 सपुत्रै
B2 4 Dn1 सुवर्णपुत्रैरिपुभि —^d) S1 सोकिरत्, S2 K2
Dn1 D1 8 छादयन् (for छादयत्) B2 3 Dn1 Ds 6
G1 8 4 M कर्णं प्रा (Ds Gs 4 प्र, G1 M आ) छादय
च्छरैः (B2 [marg] 'च्छितै'), B1 D1 T G2 5 कर्णं
प्राच्छादयच्छरैः (Gs 'जवै')34 ^a) B1 नदयद् —^b) D2 महाधुति (for यश-
स्विनम्) —^c) D2 तु (for च) —^d) B2-4 Dn1
अवारयत् (for अयोधं)35 ^b) S दृष्टुः (for धैर्यं च) B (except B1)
Dn1 सुमहात्मन (for विदित्ता) —^d) D2 तु (for ह)
B2-4 Dn1 दृष्ट्वा विमनसोभवन् (Dn1 'वत्'), S भीमसेन
(Gs om न) स्य संयुगेColophon — Sub-parvan S1 K1-4 B2 4 Dn1 Dn1
D1-2 4-5 जयद्रथवध — Adhy name S1 K2 4 Dn1
D1 भीमसेनप्रवेश, S2 K1 2 B2 Ds भीमप्रवेश, Ks
भीमसेनप्रवेशो पुन कर्णपराजय, B1 2 3 Dn1 भीमप्रवेशो
कर्णपराजय, B2 D1 7 8 भीमसेनप्रवेशो कर्णपराजय, Dn1
धृतराष्ट्रसप्तपुत्रवध, D2 भीमप्रवेशो कुमारवध, Dn1
सप्तकुमारवध, Ds भीमसेनप्रवेशो भीमसेनयुद्धप्रागल्भ्य
— Adhy no (figures, words or both) B1 T G1-
133, B2 134, B3 142, Dn1 136, D2 139, G1
M 182, Gs 130 (f)

112

1 Dn1 om 1^{abc} with preceding ref. —^b)
G2-5 ज्ञात्वा (for ध्रुत्वा) S1 K1-5 D1 4 7 8 Gs
निस्वन —^c) G1 M2 2 तथा (for यथा) —^d) K
Ds गज प्रतिगजं यथा2 ^a) S2 K1-3 D1 G1 M च (for स) B Dn1
सोपक्रम्य मुहूर्तं तु —^b) D1 मुहूर्त (for 'त') S1
K2 2 3 रान्, K1 वात्सिमान्; K4 D1 त्तादितान् (for
गोचरात्) S2 मुहूर्तं श 2 शोक्करान्, B Dn1 भीमसेनस्य
(B1 3 Dn1 'स्य रय') गोचरात्, Dn2 मुहूर्तशरणेचरात्
(sic) — Gs lacuna for 2^c —^c) D1 चाधिरय,
Ds 'रयि', T G2-4 चाधिरयि (for चाधि) G1 M
दृष्ट्वा चाधिरयि पुत्रान् —^d) S2 K1 D1 च तान् (for
ध्युतान्) K1 Ds शरान्; G1 M तव (for सुतान्)
— For 2^{cd}, B Dn1 D2 subst.

तव चाधिरथिदृष्ट्वा सन्दनेभ्यश्च्युतान्सुतान् ॥ २
भीमसेनेन निहतान्विमना दुःखितोऽभवत् ।
निःश्वसन्दीर्घमुष्णं च पुनः पाण्डवमभ्ययात् ॥ ३
स ताप्रनयनः क्रोधाच्छ्वसन्निव महोरगः ।
बभौ कर्णः शरानस्यत्रश्मिन्वानिव भास्करः ॥ ४
रश्मिजालैरिवार्कस्य विततैर्मरतर्षभ ।
कर्णचापच्युतैर्वर्णैः प्राच्छाद्यत वृकोदरः ॥ ५
कर्णचापच्युताश्चित्राः शरा बहिर्णिवाससः ।
विविशुः सर्वतः पार्थ वासायेवाण्डजा दुमम् ॥ ६
कर्णचापच्युता बाणाः संपतन्तस्ततस्ततः ।

रुक्मपुङ्खा व्यराजन्त हंसाः श्रेणीकृता इव ॥ ७
चापध्वजोपस्करोभ्यश्छत्रादीषामुखाद्युगात् ।
प्रभवन्तो व्यदृश्यन्त राजानाधिरथैः शराः ॥ ८
खं पूरयन्महावेगान्खगमान्खगवाससः ।
सुवर्णविकृतांश्चित्रान्मुमोचाधिरथिः शरान् ॥ ९
तमन्तकमिवायस्तमापतन्तं वृकोदरः ।
त्यक्त्वा प्राणानमिक्षुध्य विव्याध नवभिः शरैः ॥ १०
तस्य वेगमसंस्रं दृष्ट्वा कर्णस्य पाण्डवः ।
महतश्च शरौघास्तानैवाव्यथत वीर्यवान् ॥ ११
ततो विधम्याधिरथैः शरजालानि पाण्डवः ।

B 7 :
C 7 :
K 7 :

877* पुत्रास्त्व ददर्शय भीमसेनेन पातितान् ।

3 " B Do1 D2 तानवेक्ष्य (B1 तास्तु दृष्ट्वा, B2 D2 तांश्च दृष्ट्वा) नरश्रेष्ठ (D2 महाराज) —^b) B Do1 तदा, D2 दृष्ट्वा (for समवत्) G1 M सप्रामे नातिदृष्ट वत् —^c) K4 : B Dn1 D2 : : G2 : निश्चयम् —^d) D2 S कर्ण (for पुन) D2 अभ्यगात् (for 'यात्)

4 " D2 आताम्र (for स ताम्र) K2 कोपात् (for क्रोधात्) —^e) K4 om नस्य —^d) T2 damaged. B1 : T1 G1 3-5 M रश्मिमान् B2-5 Do1 रश्मीनिव दिवाकर

5 " B2-5 Do1 किरणैरिव सूर्यस्य — D2 om 5^{ad}, D4 reads the same twice —^c) G1 M भीम (for कर्ण) —^d) S2 K1-8 D4 (first time) : : G2 2-8 प्रच्छाद्यत, D2 (second time) प्रमाद्यत (s10), G1 M प्रा (M1 : प्र) च्छाद्यत (for प्राच्छाद्यत)

6 " S2 B2-5 Do1 ते कर्णचापप्रभवा —^b) Dn1 D2 : वर्हेण —^c) K2 Dn1 D2 4 7 8 दातश (for सर्वत) —^d) D2 वासायं च (for वासायेव) G2 M1 : [एव] (for [ह]व) D2 4 7 8 वासायं पाण्डवदुम

7 " S2 om बाणा —^b) D2 कंकबहिर्णिवासस —^c) D2 व्यरोक्षतः; G1 M प्रकाशत (M2 : 'ते) (for व्यराजन्त) —^d) D2 G2 श्रेणीगता (for 'कृता)

8 S K1-4 D1 om 8^{ab} —^c) S चापध्वजाव (G1 M1 : च्युताप) स्करोभ्यश्च —^b) D1 om. from खाद्यु गात् up to सुवर्णवि (in 9^c) B1 : 4 ईशामुखाद् D2 छत्रादिभ्य समुत्थित, D2 : छत्रादीषामुखाद् (D2 'खाद्यु-जात्, D1 'दीपासमुत्थगात्; S चक्रादीषामुगादपि (G2

'दिव) —^c) K2 निपततो, D2 प्रपततो (for प्रभवन्तो) K2 व्यराजत, T [s] व्यदृश्यत, G1 M स दृश्यते (for व्यदृश्यन्त) —^d) T G2-4 नातिरथे, G2 अति (for नाधि)

9 D1 om up to सुवर्णवि (of v l 8) —^c) S1 K4 D2 : वेगात्, S2 K1 : Dn2 D1 : : वेगा, K2 वेग (for वेगान्) S खं पूरयत खचरा (G1 M खगमा) —^b) S2 K1 : 4 Dn2 D2 : : T G2-5 खगमा, Dn1 खगस्थान्, G1 M खेचरा (for खगमान्) B1 (marg, orig as in text) Do1 गार्ध, B2-5 गृध्र (for खग) —^c) K2 विकृताश्च S सुवर्णविकृताश्चित्राश्च —^d) S चेरुराति (G2 'धि) रथे शरा

10 " S1 K1 : 4 B Do1 T G2-5 ह्वायांतम्, S2 ह्वायांतम्, D2 M2 : ह्वायत्तम् (for यस्तम्) —^b) B2 T2 G1 : M वृकोदर —^c) K1 बाणान् (for प्रा) S2 अभिमुख्य, B Do1 Dn1 D2 S अतिक्रम्य, D2 अभि कुदो, D4 अभिकुदय, D2 अतिकुदो, D1 : अभिकुदय (for 'कुदय) K4 त्यक्त्वासनानिभिक्षुद् (s10) —^d) Dn2 om (hapl) from नवभि up to शैवाव्य (in 11^d) K2 B Do1 Dn1 D2 : 5 7 8 T G2-5 निशितै, G1 M दशभिः (for नवभि)

11 Dn2 om up to शैवाव्य (of v l 10) —^c) T2 damaged K2 अयासह्यः; B Do1 Dn1 D2 : : T1 G2-5 असह्यं च (B Do1 D2 स, T1 G2-5 सु), G1 M असंवार्यं (for असंसह्यं) —^b) S K1-4 D2 : om. (hapl) 11^c-12^b —^c) S अविविध (for महत्तम) —^d) B1 : पाण्डव (for वीर्यवान्)

भीममेधो महाराज कर्णपर्वतमभ्ययात् ॥ ३१

ततः शरसहस्रेण धनुर्मुक्तेन भारत ।

पाण्डवो व्यकिरत्कर्णं घनोऽद्रिमिव वृष्टिभिः ॥ ३२

तत्रावैक्षन्त पुत्रास्ते भीमसेनस्य विक्रमम् ।

सपुङ्खैः कङ्कवासोमिर्यत्कर्णं छादयच्छरैः ॥ ३३

स नन्दयत्रणे पार्थ केशवं च यशस्विनम् ।

सात्यकिं चक्रक्षौ च भीमः कर्णमयोधयत् ॥ ३४

विक्रमं भुजयोर्वीर्यं धैर्यं च विदितात्मनः ।

पुत्रास्तव महाराज ददृशुः पाण्डवस्य ह ॥ ३५

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकादशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १११ ॥

११२

संजय उवाच ।

भीमसेनस्य राधेयः श्रुत्वा ज्यातलनिस्वनम् ।

नामृष्यत यथा मत्तो गजः प्रतिगजस्वनम् ॥ १

अपक्रम्य स भीमस्य मुहूर्तं शरगोचरात् ।

भीमसेनो, Ks Dn1 Ds 4 5 7 8 महाघोषो, Dn2 भीम-
घोष, S भीममेघ (Gs 'व') (for भीममेधो) B
(except B4) Dc1 भीमसेनमहामेघ —^d) S2 Dn2
Ds 5 6 अभ्ययात्, B (except B4) Dc1 आहूणोत् (for
अभ्ययात्) S कर्णमेधोभ्य (Gs 'मेवाभ्य') याधुधि

32 ^b) B2 8 Dc1 सम्यगस्त्रेण भारत, S सुप्रयुक्तेन
भा —^c) B1 8 4 [S]वाकिरत् (for व्यकिं) K4
पाण्डवो व्यधिरत्कर्णे (sic) —^d) B Dc1 भीमो भीमपराक्रम
— For 32^{cd}, S subst

876* भीममाच्छादयन्तूणं यथाद्रिं तोयदोऽम्बुना ।

33 ^a) G1 M1 2 तत (for तत्र) S2 Ds 8 [अ]वे
क्षत, G1-4 M प्रेक्षत; G5 हैक्षत (for [अ]वैक्षन्त) B
Dc1 तत्रापश्यस्त्रव सुता —^c) S1 K1-4 D1 4 7 8 सपुङ्खै
B2 4 Dc1 सुवर्णपुल्लिरिपुनि —^d) S1 लोकिरत्, S2 Ks
Dn1 D1 8 छादयत् (for छादयत्) B2 8 Dc1 Ds 6
G1 8 4 M कर्णं प्रा (Ds Gs 4 प्र-, G1 M आ) छादय
च्छरै (B2 [marg] 'च्छितै'), B4 D7 T G2 5 कर्णं
प्रच्छादयच्छरै (Gs 'जवै')

34 ^a) B4 नदम् —^b) D2 महाधुति (for यश-
स्विनम्) —^c) D2 तु (for च) —^d) B2-4 Dc1
अवारयत् (for अयोध')

35 ^b) S ददृशुः (for धैर्यं च) B (except B1)
Dc1 सुमहात्मन (for विदिता) —^d) D2 तु (for ह)
B2-4 Dc1 दृष्ट्वा विमनसोभवन् (Dc1 'वत्'), S भीमसेन
(Gs om न)स्य संपुगे

Colophon — Sub parvan S1 K1-4 B4 4 Dc1 Dn1
D1-8 6-8 जयद्रथवध — Adhy name S1 Ks 4 Dn1
D1 भीमसेनप्रवेश, S2 K1 2 B2 Ds भीमप्रवेश, Ks
भीमसेनप्रवेशे पुन कर्णपराजय, B1 8 5 Dc1 भीमप्रवेशे
कर्णपराजय, B2 Ds 7 8 भीमसेनप्रवेशे कर्णपराजय; Dn1
धृतराष्ट्रसप्तपुत्रवध, D2 भीमप्रवेशे कुमारवध, Ds
सप्तकुमारवध, Ds भीमसेनप्रवेशे भीमसेनयुद्धप्रागल्भ्यं
— Adhy no (figures, words or both) B1 T G2-4
133, B2 134, B3 142, Dn1 136, D2 139, G1
M 132, Gs 130 (?)

112

1 Dc1 om 1^{abc} with preceding ref —^b) T
G2-5 ज्ञात्वा (for श्रुत्वा) S1 K1-8 5 D1 4 7 8 Gs 4
निस्वन —^c) G1 M2 2 तथा (for यथा) —^d) Ks
Ds गज प्रतिगज यथा

2 ^a) S2 K1-3 D1 G1 M च (for स) B Dc1
सोपक्रम्य मुहूर्तं तु —^b) D1 मुहूर्तं (for 'तं') S1
K2 8 8 रान्, K1 शस्त्रिमान्; Ks D1 चाधितान् (for
गोचरात्) S2 मुहूर्तं श 8 शोत्करान्, B Dc1 भीमसेनस्य
(B1 8 Dc1 'स्य रय') गोचरात्, Dn2 मुहूर्तशरणेचरात्
(sic) — Gs lacuna for 2^c —^c) D1 चाधिरय, G1 M
Ds 'रयि', T G2-4 चातिरयि (for चाधि) G1 M
दृष्ट्वा चाधिरयि पुत्रान् —^d) S2 K1 D1 च तान् (for
च्युतान्) K1 Ds शरान्; G1 M तव (for सुतात्).
— For 2^{cd}, B Dc1 Ds subst.

तव चाधिरथिर्दृष्टा स्यन्दनेभ्यश्च्युतान्सुतान् ॥ २
मीमसेनेन निहतान्विमना दुःखितोऽभवत् ।
निःश्वसन्दीर्घमुष्णं च पुनः पाण्डवमभ्ययात् ॥ ३
स ताम्रनयनः क्रोधाच्छ्वसन्निव महोरगः ।
बभौ कर्णः शरानस्यन्नश्मिन्निव भास्करः ॥ ४
रश्मिजालैरिवार्कस्य विततैर्भरतर्पभ ।
कर्णचापच्युतैर्बाणैः प्राच्छाद्यत वृकोदरः ॥ ५
कर्णचापच्युताश्चित्राः शरा बर्हिणवाससः ।
विविशुः सर्वतः पार्थ वासायेवाण्डजा द्रुमम् ॥ ६
कर्णचापच्युता बाणाः संपतन्तस्तत्ततः ।

रुक्मपुङ्खा व्यराजन्त हंसाः श्रेणीकृता इव ॥ ७
चापध्वजोपस्करेभ्यश्छात्रादीषामुखाद्युगात् ।
प्रभवन्तो व्यदृश्यन्त राजन्नाधिरथेः शराः ॥ ८
खं पूरयन्महावेगान्खगमान्खगवाससः ।
सुवर्णविकृतांश्चित्रान्मुमोचाधिरथिः शरान् ॥ ९
तमन्तकमिवायस्तमापतन्तं वृकोदरः ।
त्यक्त्वा प्राणानमिकुप्य चिव्याध नवमिः शरैः ॥ १०
तस्य वेगमसंसखं दृष्ट्वा कर्णस्य पाण्डवः ।
महतश्च शरौघास्तान्नैवाव्यथत धीर्यवान् ॥ ११
ततो विधम्याधिरथेः शरजालानि पाण्डवः ।

B 7 54
C 7 1
K 7 1

877* पुत्रास्त्व ददशार्ध भीमसेनेन पातितान् ।

3 ^a) B D₀₁ D₂ तानवेद्य (B₁ तास्तु दृष्ट्वा, B₅ D₂ ताश्च दृष्ट्वा) नरश्रेष्ठ (D₂ महाराज) — ^b) B D₀₁ तदा; D₂ वृष (for अभवत्) G₁ M समामे नातिदृष्ट वत् — ^c) K₅ s B D₀₁ D₂ s s G₂ s निश्चसन् — ^d) D₂ S कर्ण (for पुन) D₅ अभ्यगात् (for यात्)

4 ^a) D₅ आतात्र (for स ताम्र) K₅ क्रोपात् (for क्रोधात्) — ^c) K₄ om नस्य — ^d) T₂ damaged. B₁ s T₁ G₁ s-s M रश्मिमान् B₂-s D₀₁ रश्मिनिव दिवाकर

5 ^a) B₂-s D₀₁ किरणैरिव सूर्यस्य — D₂ om 5^{ad}, D₄ reads the same twice — ^c) G₁ M भीम (for कर्ण) — ^d) S₂ K₁-s D₄ (first time) s s G₂ s s प्रच्छाद्यत, D₄ (second time) प्रभाद्यत (sic), G₁ M प्रा (M₁ s प्र)च्छाद्यत (for प्राच्छाद्यत)

6 ^a) S₂ B₂-s D₀₁ ते कर्णचापप्रभवा — ^b) D₀₁ D₄ s बर्हिण — ^c) K₅ D₀₁ D₂ s s शतश (for सर्वत) — ^d) D₅ वासाय च (for वासायेव) G₅ M₁ s [ए]व (for [इ]व) D₂ s s वासाय पाण्डवद्रुमं

7 ^a) S₂ om बाणा — ^b) D₂ कंकबर्हिणवासस — ^c) D₂ व्यरोचत, G₁ M प्रकाशत (M₅ s ते) (for व्यराजन्त) — ^d) D₅ G₂ श्रेणीगता (for कृता)

8 S₂ K₁-4 D₁ om 8^{ab} — ^a) S चापध्वजाव (G₁ M₁ s 'च्युताप'स्करेभ्यश्च — ^b) D₁ om from स्वायु गात् up to सुवर्णवि (in 9^c) B₁ s s ईशासुखाद् D₂ छत्रादिव्य समुत्थित, D₂ s छत्रादीषामुत्थित (D₅ 'खात्र' जाद; D₁ दीपासमुत्थगात्, S चक्रादीषामुत्थगात्वि G₅

'दिव) — ^c) K₅ निपततो, D₂ प्रपततो (for प्रभवन्तो) K₅ व्यराजत, T [s]प्यदृश्यत, G₁ M स दृश्यते (for व्यदृश्यन्त) — ^d) T G₂-4 नातिरथे, G₅ अति (for नाधि)

9 D₁ om up to सुवर्णवि (of v l 8) — ^a) S₁ K₄ D₂ s वेगात्, S₂ K₁ s D₀₁ D₁ s s वेगा, K₂ वेग (for वेगान्) S खं पूरयत खचरा (G₁ M खगसा) — ^b) S₂ K₁ s s D₀₁ D₂ s s T G₂-s खगसा; D₀₁ खगस्यान्, G₁ M खचरा (for खगमान्) B₁ (marg, orig as in text) D₀₁ गार्ध, B₂-s गृध्र (for खग) — ^c) K₄ विकृताश्च S सुवर्णविकृताश्चित्राश्च — ^d) S चेरति (G₅ 'धि'रथे शरा

10 ^a) S₁ K₁ s s B D₀₁ T G₂-s इवायातस्, S₂ इवाजातस्, D₂ M₅ s इवायतस् (for यस्तस्) — ^b) B₅ T₂ G₁ s M वृकोदर — ^c) K₁ बाणान् (for प्रा) S₂ अभिद्रुस्य, B D₀₁ D₀₁ D₅ S अतिक्रम्य, D₅ अभि क्रुद्धो, D₁ अभिकुप्य, D₅ अतिकुद्धो, D₁ s अभिकुप्य (for कुप्य) K₄ त्यक्त्वासानानिमिकुद्ध (sic) — ^d) D₀₁ om. (hapl) from नवमि up to शैवान्य (in 11^d) K₅ B D₀₁ D₀₁ D₂ s s T G₂-s निशितै; G₁ M दशमि (for नवमि)

11 D₀₁ om up to शैवान्य (of v l 10) — ^a) T₂ damaged K₅ अयासस्य, B D₀₁ D₀₁ D₂ s s T₁ G₂-s असस्य च (B D₀₁ D₅ स, T₁ G₂-s तु); G₁ M असवार्य (for अससस्य) — S₂ K₁-4 D₁ s om (hapl) 11^c-12^b — ^c) S अवित्त्य (for महतश्च) — ^d) B₁ s पाण्डव (for धीर्यवान्)

विष्याध कर्णं विंशत्या पुनरन्यैः शितैः शरैः ॥ १२
यथैव हि शरैः पार्थः स्रुतपुत्रेण छादितः ।
तथैव कर्णं समरे छादयामास पाण्डवः ॥ १३
दृष्ट्वा तु भीमसेनस्य विक्रमं युधि भारत ।
अभ्यनन्दस्त्वदीयाश्च संप्रहृष्टाश्च चारुणाः ॥ १४
भूरिश्रवाः कृपो द्रौणिर्मद्राजो जयद्रथः ।
उत्तमौजा युधामन्युः सात्यकिः कैशवार्जुनौ ॥ १५
कुरुपाण्डवानां प्रवरा दश राजन्महारथाः ।
साधु साध्विति वेगेन सिंहनादमथानदन् ॥ १६
तास्मिन्स्तु तुमुले शब्दे प्रवृत्ते लोमहर्षणे ।

अभ्यभाषत पुत्रांस्ते राजन्दुर्योधनस्त्वरन् ॥ १७
राज्ञश्च राजपुत्रांश्च सोदर्यांश्च विशेषतः ।
कर्णं गच्छत मद्रं वः परीप्सन्तो वृकोदरात् ॥ १८
पुरा निघ्नन्ति राघेयं भीमचापन्युताः शराः ।
ते यतध्वं महेष्वासाः स्रुतपुत्रस्य रक्षणे ॥ १९
दुर्योधनसमादिष्टाः सोदर्याः सप्त मारिष ।
भीमसेनमभिद्रुत्य संरब्धाः पर्यवारयन् ॥ २०
ते समासाद्य कौन्तेयमावृण्वञ्शरवृष्टिभिः ।
पर्वतं वारिधारामिः प्रावृषीव बलाहकाः ॥ २१
तेऽपीडयन्भीमसेनं क्रुद्धाः सप्त महारथाः ।

12 S K1-4 B1.4 D1 s om 12^{ab} (for S K1-4 D1 s, of v l 11) —^a) D2 विनाश्य, Ds विधूय, D1 7 s विहस्य, S विह्वा (Ms 'अ')स (for विधम्य) T G2-4 [अ]तिरथे (for [आ]धि) —^b) Dc1 तात्कालि (for जाकालि) —^d) D2 स्रुतम् (for पुनर्) S भीम (for अन्यै) Ks B Dc1 Dn1 D2 s 7 S शिलाशितै, Ds s शिलाशितै (for शितै शरै)

13 T2 is partly damaged —^a) M1 2 तथैव (for य) S च (for हि) B स कर्णेन (for शरै पार्थ) —^b) B पार्थ प्रच्छादित शरै —^c) S1 Dn D4 s 7 s स रणे (for समरे) B Dc1 D2 s s S (T2 damaged) तथैव समरे (B स रणे, Dc1 Ds स रणे, D2 स रथे, Ds हि रणे, G1 M च रणे) कर्ण

14 ^a) D2 त दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा तु) —^b) B1 जीविते (for भारत) —^c) Ds नाभ्यनदस्य K1 त्वदीयश्च, T Gs त्वदीयाश्च (for 'याश्च') G1 M तु (for च) —^d) K1 संप्रहृष्टा S1 K2-4 D1 दारुणा, K1 दारुण, D2 वैरिण (for चारुणा) G1 M युध्यमान वृकोदरं

15 ^a) G1 M1 2 s कृतवर्मा (for भूरिश्रवा) K1 Dn2 द्रोणो (for द्रौणिर्) S2 कृपो द्रौणिर्मद्राज —^b) S2 उत्तमौजा (for मद्राजो) D1 युधिष्ठिर (for जयद्रथ) —^c) S2 भूरिश्रवा (for उत्तमौजा) —^d) G1 M1 2 s सत्यक (for सात्यकि)

16 T2 damaged —^a) Hypermetric B Dc1 Dn2 D2-4 s कुरुपाण्डव, D4 पाण्डूना (for 'पाण्डवाना') Ks D1 s प्रवरा कुरुपाण्डूना; Dn1 प्रवरा कुरुणां पाण्डूनां (hypermetric), S (T2 damaged) कुरुपाण्डवपक्षस्था —^c) T1 Gs s सायुधा धृतिवेगेन —^d) K1 जनादयन्

(for अथानदन्)

17 Ds om 17 —^a) B Dc1 S समुत्थिते, Dn1 तु तुमुले S1 Ks Dn1 D1 s 7 युद्धे (for शब्दे) Ks तास्मिन्स्तुमुलशब्देन —^b) B Dc1 S तुमुले (for प्रवृत्ते) Some MSS रोम (for लोम) —^c) B1 अभ्यधावत (for 'भाषत') B D (except D1) T G Ms s पुत्रस्य (for पुत्रांश्च) —^d) S1 K (except Ks) D (except Dc1) Gs s M4 राजा (for राजन्) S तदा (for स्वरं)

18 Before 18, G1 M1 2 s ins दुर्योधन —^a) Ds राजन् (for राज्ञश्च) Ks B Dc1 Dn2 D2 s s s, Dn1 D4 s तान् (for the first च) S राजानो राजपुत्राश्च —^b) S2 K Dn1 D1 s s सोदरांश्च, S सोदर्यांश्च (for सोदर्याश्च) B1 तु (for च) —^c) S रक्षत (for गच्छत) T Gs s न (for च) —^d) B4 संव[र]क्षत्; G1 M1 2 परीप्सन्त, Ms परीप्सन्त (for परीप्सन्तो) Ks D2 7 s S वृकोदर (for 'दरात्')

19 T2 damaged —^a) Ms s पुनरागति राघेय —^c) D2 प्रयातध्वं, Ms ते स्वरजं (for ते यतध्वं) —^d) G1 M1 2 s गोपने (for रक्षणे)

20 Before 20, T G1-4 M1 2 s ins सजय —^b) G1 M आतर (for सोदर्या) B2-4 Dc1 भारत (for मारिष) —^c) G1 M1 2 s जयावृत्त्य (for अभिद्रुत्य) —^d) Ks सकुब्ध, G1 M समताव (for संरब्धा) Dn2 समचारयन् (for पर्य)

21 T2 partly damaged —^b) S2 अवृण्वन्, Ds अवर्षन्, G1 M1-4 s (orig as in text, sup len) छादयन् (for भावृण्वन्) —^c) Ds शर (for वारि) —^d) G1 M बलाहका

प्रजासंहरणे राजन्तोमं सप्त ग्रहा इव ॥ २२
ततो वामेन कौन्तेयः पीडयित्वा शरासनम् ।
मृष्टिना पाण्डवो राजन्देहेन सुपरिष्कृतम् ॥ २३
मनुष्यसमतां ज्ञात्वा सप्त संधाय सायकान् ।
तेभ्यो व्यसृजदायस्तः सूर्यरश्मिनिभान्प्रभुः ॥ २४
निरस्यन्निव देहेभ्यस्तनयानामसंस्तव ।
भीमसेनो महाराज पूर्ववैरमनुस्मरन् ॥ २५
ते क्षिप्ता भीमसेनेन शरा भारत भारतान् ।

विदार्य खं समुत्पेतुः स्वर्णपुष्पाः शिलाशिताः ॥ २६
तेषां विदार्य चेतांसि शरा हेमविभूषिताः ।
व्यराजन्त महाराज सुपर्णा इव खेचराः ॥ २७
शोणितादिग्धवाजाप्राः सप्त हेमपरिष्कृताः ।
पुत्राणां तव राजेन्द्र पीत्वा शोणितमुद्रताः ॥ २८
ते शरैर्भिन्नमर्माणो रथेभ्यः प्रापतन्क्षितौ ।
गिरिसानुरुहा मया द्विपेनेव महाद्रुमाः ॥ २९
शशुंजयः शत्रुसहश्वित्रश्चित्रायुधो दृढः ।

C 7 M
B 7 I
K 7 I

22 ^a) D₁ 1 8 तदा भीमं (for भीमसेन) — ^b)
K₂ रुद्ध ई₂ तात (for सप्त) — ^c) T G₂-5 घोरा
(for राजन्) G₁ M प्रजाणां हरणे घोरा

23 ^a) K₂ D_n D₄ 1 8 वेगेन, G₁ M सन्धेन (for
वामेन) — ^b) G₁ M पाणिना पीडय तदनु — ^c) ई₁
K D₁ 2 4 5 1 8 कौरवोः G₁ M 1 8 आरवो (for
पाण्डवो) — ^d) K₁ 2 3 D_n D_n D₁ 2 4 5 8 सुपरि-
ष्कृतं D₂ गृष्ट स्वर्ण परिक्षितं (sic)

24 T₂ partly damaged — ^a) ई₂ K₁-4 D₁ अनुप,
B₁ (marg, orig as in text) D_n समुष्टि (for मनुष्य)
G₁ 5 M समिवि (for समतां) D₂ मत्वा मनुष्यसमतां;
T G₂ 4 अमानुषं कर्म कृत्वा — ^b) B₂ 5 D₂ शायकान्
— ^c) M₂ 4 [5] वासृजद् (for व्य) T₁ G₂-5 स तेभ्यो
वासृजयुक्तान् (G₂ 'युक्त'), G₁ M₁ 2 5 लाजपा (G₁ M₂
वा) धृजदायस्त — ^d) ई₁ K₁-4 D₁ प्रति, K₂ D_n
D₁-5 5 8 प्रभो, D_n D₂ शरान्, G₁ M शिवान् (for
प्रभु) — After 24, G₁ M read 27

25 ^a) Cd oites निरस्यन् (as in text) — For
25^{ab}, G₁ M subat.

878* निरासत स देहेभ्य पुत्राणामथ तैरसन् ।

26 B₁ om 26^{ab} — ^b) D₂ सयुगे, G₁ M ते
सुतान् (for भारतान्) — ^c) ई₂ विद्रुत्वा (for विदार्य)
S विदार्य प्राविशन्भूमि — ^d) D_n वसन्, S हेम (for
स्वर्ण)

27 T₂ partly damaged, G₁ M read 27 after 24.
— ^a) T₁ G₂-5 वेदांसि (for चेतांसि), G₁ M ते ताम
निपतंतश्च (M₂ 'ति सा) — ^b) ई₂ K₂ 5 B₁ परिष्कृता,
K₁ 4 D₁ परिष्कृता (K₁ 'त') (for विभूषिता)
— After 27^{ab}, T G₂-5 ins

879* हित्वा हित्वा क्षितिं जग्मुस्तेषामेवासुहि सह ।

[G₂ 4 5 भित्वा (for the first हित्वा) G₂ मत्वा (sic),
G₂ भित्वा, G₂ हत्वा (for हित्वा)]

— ^c) T G₂-5 ते व्यराजन् (for व्यराजन्त) — ^d) ई₁
K₁ 2 4 D₁ सुपर्णा (for सुपर्णा) D₂ सुपर्णा खेचरा इव

28 M₂ om. 28 T₂ partly damaged — ^a) ई₁
K₁-4 D_n1 वाजाश्च, ई₂ D₁ चक्राश्च, B₁ सवांगा,
D₂ 5 जडरा, D₂ चक्राया, D₂ वक्राया, T G₂-4
M₁-4 पादाग्रै, Cd v वाजाप्रा (as in text) — ^b)
K₂ तसमेद, D_n1 D₂ 5 तसहेम, D₂ तपनीय, G₁
M₁-8 हेमतप्त (for सप्त हेम) ई₂ K₁ 2 3 (orig as in
text, sup in) D₂ विभूषिता, D_n1 D_n1 D₂ 4 5 8
परिष्कृता, T G₂-5 M₂ विभूषितै, G₁ M₁-2 विभूषणै
(for परिष्कृता) — ^c) S (M₂ om) सप्रामे (for
राजेन्द्र) — ^d) S (M₂ om) पीते (for पीत्वा) ई₁
K₁-3 B (except B₁) D_n1 D₂ उद्रत, D₂ अद्रुत, D₂
S (M₂ om) उत्तमं (for उद्रता)

29 T₂ partly damaged — ^a) D₂ 2 तै (for ते)
ई₂ खेचरैर् (for ते शरैर्) ई₂ K₂ D₁ T G₂ 5 M₂
भिक्षवमर्णो, D₂ G₁ M₁ 2 4 5 छिन्नव (for भिक्षम)
— ^b) D₂ सुवि (for क्षितौ) — ^c) D₂ द्विपेनेह, S
(T₂ damaged) वायुनेव (for द्विपेनेव)

30 T₂ partly damaged — ^b) D₁ शत्रुश्च (for
चित्रश्च) S (T₂ damaged) सुबाहुर्मदनो (M₂ 4 दुर्मदो)
द्रुम (G₂ इह) — After 30, D_n 9 D₂ 5, 6 Bom cd,
ins

880* पुत्राणां तव सर्वेषां निद्रवानां वृकोदर ।
शोचत्यभिभूतां वृक्षादिकर्णं पाण्डव प्रियम् ।
प्रतिज्ञेयं मया दत्ता निद्रवस्यास्तु सयुगे ।
विकर्णं तेनासि हतं प्रतिज्ञा रक्षिता मया ।
त्वमाणा संगरं वीर क्षात्रधर्ममनुस्मरन् । [5]
विशेषतोऽसि नृपतेस्तयासाक हिते रत्न ।

चित्रसेनो विकर्णश्च सप्तैते विनिपातिताः ॥ ३०

तान्निहत्य महाबाहू राधेयस्यैव पश्यतः ।

सिंहनादरवं धोरमसृजत्पाण्डुनन्दनः ॥ ३१

स रवस्तस्य शूरस्य धर्मराजस्य भारत ।

आचख्याविष तद्युद्धं विजयं चात्मनो महत् ॥ ३२

तं श्रुत्वा सुमहानादं भीमसेनस्य धन्विनः ।

बभूव परमा प्रीतिर्धर्मराजस्य संयुगे ॥ ३३

ततो हृष्टो महाराज् वादित्राणां महास्वनैः ।

भीमसेनरवं पार्थः प्रतिजग्राह सर्वशः ॥ ३४

अभ्ययाच्चैव समरे द्रोणमस्त्रभृतां वरम् ।

हर्षेण महता युक्तः कृतसंज्ञे वृकोदरे ॥ ३५

एकत्रिंशन्महाराज पुत्रांस्तव महारथान् ।

हतान्दुर्योधनो दृष्ट्वा क्षत्तुः सस्मार तद्वचः ॥ ३६

तदिदं समनुप्राप्तं क्षत्तुर्हितकरं वचः ।

इति संचिन्त्य राजासौ नोत्तरं प्रत्यपद्यत ॥ ३७

यद्द्यूतकाले दुर्बुद्धिरब्रवीत्तनयस्तव ।

न्यायतोऽन्यायतो नैवमेक शोको महाद्युति ।

[L 3] Bom. ed. [आ]वृत्ता (for दत्ता) Ds रम (for तु) — Ds om line 5 — (L 5) Ds सगरे, Bom ed समर Dn2 क्षात्र (for क्षात्र) — After line 5, Bom. ed ins

881* सतो विनिहत सख्ये युद्धमो हि निष्ठुर ।

— (L 6) Ds s [s] हिम, Ds च, Bom ed हि (for सति) Ds रता — (L 7) Bom ed वापि (for नैवम्) Bom ed हत शेते (for एक शोको) Dn2 Ds महामते, Ds 'मनि (for 'द्युति)]

— Ds Bom ed cont

882* संजय उवाच ।

अगाधबुद्धिर्गङ्गाय क्षितौ सुरगुरो सम ।

स्याजित समरे प्राणानजेयश्चिदशैरपि ।

युद्धधर्मे न सबन्धा भवन्ति कुरुसत्तम ।

— (L 2) Bom ed तसाद्युद्ध हि निष्ठुर (for the post half)]

31 *) Ś1 Ds महाबाहून्, B2 Dn2 Ds s G1 M 'राज, D1 s 'बाहो (for 'बाहू) —^b) K4 च (for [ए]व) —^d) T G2-4 आनदत्, G1 s M अनदत् (for असजत्)

32 T2 partly damaged —^a) Ś K1-4 B1 Dn1 D1 s s रावस् (for रवस्) —^b) D2 धर्मराजाय (for 'राजस्य) Ds पश्यत, T G2-5 Ms s संयुगे (for भारत) —^c) Ś2 K2 युक्त (for युद्ध) D3 s आचख्या विजयं युद्धं —^d) Ś1 Dn1 महान्, K1 [s] भवत् (for महत्). Ś2 विजयमात्मनो हितं. — For 32^{ab}, G1 M subst

883* आचष्टेव च तद्युद्ध भीमस्य विजयं तथा ।

33 T2 partly damaged —^a) Ś2 B1.4 Gs तद्

(for तं) Ks B Dc1 Dn1 Ds-5 7 s T G2-5 Ms s तु (for सु-) D2 त तु श्रुत्वा महानाद, G1 M1 s s तं तु श्रुतवतो नादं —^b) K1 भीमनादस्य (for 'ते नस्य) —^c) G1 s Ms s परम —^d) Ks B2-4 Dc1 धीमत, G1 M1 s s भारत (for सद्युगे)

34 *) Ś K1 s D1 महाराजो, G1 M धर्मराजो (for महाराज) —^b) Ks Dn1 D1 s s Gs च निस्वनै, (for महा) —^c) D1 om from रवं up to एकत्रिंश (in 36^a) Ś K1 s s D1 M1 s s रथ (for रव) G1 M तृणं (for पार्थ) B (except B1) Dc1 Dn2 सिंहनादरव आतु (B1 पार्थ) —^d) B (except B1) Dc1 पांडव, D2 S सर्वत (for सर्वश)

35 D1 om 35 (of v l 34) T2 partly damaged B Dc1 Dn1 transp 35^{ab} and 35^{cd} —^a) B (except B1) Dc1 अभ्ययात्समरे द्रोण —^b) T G2-5 अस्त्रविद्रा (for 'भृता) Dn2 Ds Gs वर (for वरम्) B (except B1) Dc1 सर्वशस्त्रभृता वर —^c) Ks Dn1 D1 s s [आ]विष्ट (for युक्त) —^d) Ś2 B1-3 Dn2 D2 s कृतसंज्ञे, D1 'सगे, Ds 'कार्ये (for 'संज्ञे)

36 D1 om up to एकत्रिंश (of v l 34) T2 partly damaged —^b) B (except B1) Dc1 निपातितान्, Ds विशा पते, Ds महारथा (for महारथान्) —^c) B2 s Dc1 ततो (for हतान्) K4 सुयोधनो (for दुर्यो) Ś2 हृष्ट, G2 श्रुत्वा (for दृष्ट्वा) —^d) B3 मुहुः, Cd क्षत्तु (as in text)

37 *) B (except B1) Dc1 Ds S नै (G1 M नि) श्रेयसं (for हितकरं). — Śs om (hapl) 37^a-38^d, K4 reads the same on marg —^c) B1 संस्मृत्य (for संचिन्त्य) T2 राजानो, Gs lacuna (for राजासौ). —^d) Ks B1 प्रतिपद्यत

38 Śs om 38 (of v l 37) K4 reads 38 on

यच्च कर्णोऽब्रवीत्कृष्णां सभायां परुषं वचः ॥ ३८
 प्रमुखे पाण्डुपुत्राणां तव चैव विशां पते ।
 कौरवाणां च सर्वेषामाचार्यस्य च संनिधौ ॥ ३९
 विनष्टाः पाण्डवाः कृष्णे शाश्वतं नरकं गताः ।
 पतिमन्यं वृणीष्वेति तस्येदं फलमागतम् ॥ ४०
 यत्स तां परुषाण्याहुः सभामानाथ्य द्रौपदीम् ।
 पाण्डवानुग्रधनुषः क्रोधयन्तस्तवात्मजाः ॥ ४१

तं भीमसेनः क्रोधाग्निं त्रयोदश समाः स्थितम् ।
 विसृजंस्तव पुत्राणामन्तं गच्छति कौरव ॥ ४२
 विलपंश्च बहु क्षत्ता शमं नालभत त्वयि ।
 सपुत्रो भरतश्चेष्ट तस्य शुङ्ख फलोदयम् ।
 हतो विकर्णो राजेन्द्र चित्रसेनश्च वीर्यवान् ॥ ४३
 प्रवरानात्मजानां ते सुतांश्चान्यान्महारथान् ।
 यान्यांश्च दृष्टो भीमशुर्विषयमागतान् ।

C. 7 586
 B 7 157
 K 7 157

marg —^a) Ks Ds G1 M1 2 4 (inf in as in text)
 तद् (for यद्) — After 38^{ab}, B (except Bs) Dc1
 ins

884* सभामानाथ्य पाण्डालीं कर्णेन सहितोऽल्पधी ।

— B2 Dc1 om (hapl) 38°-39° —^a) Ks न (for
 यच्च) S2 काले (for कर्णे)

39 B2 Dc1 om 39^{ab} (of v l 38) Gs partly
 damaged. —^a) Ms 4 विशेषत (for विशां पते)
 —^a) D7 कौरवाणां G1 M कुरुणा चैव सर्वेषाम्
 — For 39^{ab}, B (B1 marg) Dc1 subst

885* शृण्वतस्त्वव राजेन्द्र कौरवाणां च सर्वश ।

40 ^a) Dn2 निवृत्ता (for विनष्टा) —^b) T G2-5
 निरयं (for नरक) —^a) B2 तस्येदं (for तस्येदं) K4
 ज्ञानमव (for आगतम्) B1 2 फलं तस्येदमागतं, T
 G2 तस्येदं कर्मण फलं — After 40, B2 ins 886*

41 T2 partly damaged —^a) Ks B2 Dn Ds
 2-3 ये, D1 2 ते (for यत्) Ks G1 M यतस्त्वान्, T
 G2-5 यानि तान् (for यस्म ता) B2 G1 M1 2 5
 परुषाण्युहु, Ds 7 8 परुषानाहु —^b) Ks भानाथ्य
 द्रौपदीं समा, Ds सभामानाथ्य च द्रौपदीं —^a) S K
 Dn Ds 4-5 धनवान् (for धनुष) —^a) S2 क्रोश
 यतस्; Ks B2 Dn Ds 2 3-5 T1 G2-5 कोपयंस्व (for
 क्रोधयन्तस्) K1 2 तवामज Ds कोपयंस्व चात्मज
 — For 41, B Dc1 subst B2 ins after 40

886* यच्च षण्डतिलाटीनि परुषाणि तवात्मजै ।

आधितास्ते महात्मानः पाण्डवा कोपयिष्युभि ।

42 T2 partly damaged —^a) S K (except Ks)
 D1 भीमसेनस्तु (S1 'श्च' क्रोधाग्निं —^b) Dn2 om.
 from दश up to सपुत्रो (in 43°) B2 समा कुरुं, T
 G2-5 समाहित, G1 M समार्जित (for समा स्थितम्)
 Ds त्रयोदशसंस्थित —^a) B2-5 Dc1 उद्गिरस्व (for
 विसृजंस्) —^a) B Dc1 पाण्डव, Ds कौरवा (for

कौरव) G1 M1 2 5 गतवानतमोश्चर

43 Dn2 om up to सपुत्रो (of v l 42) —^a)
 Gs विफल (for विलपश्च) K2 तव, B (except B2)
 Dc1 Ms 4 बहून् (for बहु) —^b) B2 Ds 5 Ms 4 नाल
 भते, D2 नालब्धवास्व (for 'भत) — For 43^{ab}, G1
 M1 2 5 subst

887* बहु क्षत्ता च विलपन् लेभे प्रशमं त्वयि ।

—^a) D2 सपुत्रे (for सपुत्रो) —^a) S पश्य (for
 शुरुस्व) — After 43^{ab}, B Dc1 Ds ins

888* त्वया वृद्धेन धीरेण कार्यसत्त्वार्थदर्शिना ।

न कृत सुहृदा वाक्यं दैवमत्र परायणम् ।

तन्मा शुचो नरन्मथ तवैवापनयो महान् ।

विनाशहेतु पुत्राणां भवानेव मतो मम ।

[(L 1) Ds धीरेण (for धी) — (L 1) B2 (marg,
 orig as above) Dc1 अत् (for ण्व)]

44 G2 om 44 T2 damaged —^a) S K1 2 प्रका
 रान् (for प्रवरान्) Ks B (except B2) Dc1 Dn2 Ds 5
 प्रवरान्मात्मजानां ते, S (Gs om, T2 damaged) सुतानां
 प्रवरौ तौ ते (G1 M यौ तौ) —^b) S2 Ds 2 3 4 सुताश्च,
 B2 पुत्राश्च Ks B1-4 Dc1 Ds S (Gs om, T2
 damaged) सु (T1 G2 4 5 ह) ताश्चान्ये महारथा —^a)
 B1 Ds यांश्चान्यान्, B2-5 Dc1 Dn Ds 7 8 यानन्यान्;
 Ds पाचालान्, G1 M1 2 यान्यान्स, Ms 4 यानसि
 (for यान्यांश्च) G1 M दृष्टवान् (for दृष्टो) —^a)
 B Dc1 Ds 4 T G1 2 3 5 M1 2 5 महाराज (for 'बाहो')
 —^a) Ds शरपावास्व (for स्वरया ताव) T G2 संज
 हार; G1 M स हिनस्ति, G2 3 संजवान (for ताञ्जवान)
 T G1 5 5 M तान् (for ह) — After 44, S ins

889* एवं स वर्तते रौर संप्राप्तो भरतर्षभ ।

[G1 M1 2 5 आ (Ms अ) एतान्वय, G2 रोमहर्षण (for
 भरतर्षभ)]

पुत्रांस्त्व महाबाहो त्वरया ताञ्जघान ह ॥ ४४
त्वत्कृते ह्यहमद्राक्षं दह्यमानां वरुथिनीम् ।

सहस्रशः शरैर्मुक्तैः पाण्डवेन वृषेण च ॥ ४५

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि द्वादशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११२ ॥

११३

धृतराष्ट्र उवाच ।

महानपनयः स्रुत ममैवात्र विशेषतः ।

स इदानीमनुप्राप्तो मन्ये संजय शोचतः ॥ १

यद्गतं तद्गतमिति ममासीन्मनसि स्थितम् ।

इदानीमत्र किं कार्यं प्रकरिष्यामि संजय ॥ २

यथा त्वेष क्षयो वृत्तो ममापनयसंभवः ।

वीराणां तन्ममाचक्ष्व स्थिरीभूतोऽस्मि संजय ॥ ३

संजय उवाच ।

कर्णभीमौ महाराज पराक्रान्तौ महाहवे ।

बाणवर्षाण्यवर्षेतां वृष्टिमन्ताविबाम्बुदौ ॥ ४

भीमनामाङ्किता बाणाः स्वर्णपुङ्खाः शिलाशिताः ।

विविशुः कर्णमासाद्य भिन्दन्त इव जीवितम् ॥ ५

45 ^a) Ś₂ [s]द्य, D₂ s [s]पि (for हि) — ^b)
Ś₁ धक्ष्यमाणां (for दह्यमाना) G₁ M प्रदग्धां वाहिनीं
तव — ^c) B₂ युक्तां (for युक्तैः) — ^d) K₂ (orig
as in text, sup lin) पाण्डवानां (for 'वेन) D₂ [अ]-
र्जुनेन, Cd वृषेण (as in text) Ś K₁₋₄ ह (for च)
G₁ M आचितौ वीरसत्तमौ

Colophon — Sub-parvan Ś₁ K₂-s B₂-s D₂ D₂
D₁ s G₁ M₁ २ जयद्रथवध — Day of Droṇa's General-
ship Ś₂ चतुर्थदिने, G₂ चतुर्थेहनि — Adhy nam-
Ś₂ K₁ २ B₂ भीमप्रवेश, K₂ D₂ D₁ M₁ २ s भीम
सेनप्रवेश, K₄ भीमयुद्ध, K₅ भीमयुद्धे विकर्णवध
कुमारवध, B₂ भीमसेनप्रवेशे कर्णपराजय, B₂ s भीम
प्रवेशे कर्णपराजय, D₂ D₁ s भीमप्रवेशे विकर्णवध, D₂
D₂ भीमसेनसमागम, D₂ भीमयुद्धे सप्तकुमारवध, D₁
भीमसेनप्रवेशे कर्णवध, D₂ सप्तकुमारवध, D₂ भीमसेन-
प्रवेशे तेन सप्तधार्तराष्ट्रवध — Adhy no (figures,
words or both) B₁ T G₂ 4 s 134, B₂ s 135,
B₂ 143, D₂ 137, D₂ 140, D₂ G₁ M 133
— Śloka no D₂ 46, D₂ 47

113

1 ^a) B₂ अपचय (for 'नय) — ^b) K₂ मामेव
(for ममैव) K₂ D₂ न सहाय (for विशेषत) — ^c)
G₁ M अतिक्रात (for अनुप्राप्तो) T G₂-s इदानीं समति-

काल — ^a) S प्राप्त (for मन्ये) G₁ M शोचितुं
(for शोचत)

2 T₂ partly damaged — ^a) D₂ इम (for इति)
G₁ M यद्गतं गतमेव स्थान् — ^b) D₂ स्रुत मनसि स
स्थितं, G₁ M ममापनयमुत्तम — ^c) B₁ कनु (for
अत्र) Ś K₁₋₄ ते (for किं) — ^d) G₁ प्रकरिष्यामि
(for प्रक)

3 D₂ s om (hapl) 3 D₁ reads 3 twice T₂
damaged — ^a) B₂ तथा, G₂ तदा, G₂ यदा (for
यथा) B₂ D₂ हि (for तु) D₂ रणे राजन् (for
क्षयो वृत्तो) — ^b) D₂ क्षयो वृत्ते महाहवे — ^c) G₂
स्म (for ऽस्मि)

4 ^b) Ś₂ K (except K₂) D₁ महारथ्या, B₂-s D₂
'बलौ, D₂ T G₂-s 'रणे, G₁ M₁ २ s पराक्रमे (for
महाहवे) — ^c) K₁ बाणावर्षाणि, K₂ बाणवर्षेण (for
बाणवर्षाणि) B₂-s D₂ D₂ [अ]युजता, D₁ [अ]वर्षेता
(for [अ]वर्षेता) — ^d) K₂ हृष्टिर्माव (sic)

5 T₂ partly damaged — ^a) Ś K₁₋₄ D₁ s
भीमसेनेरिता, K₂ D₂ D₁ २ s भीमसेनाक्रिता; G₂ भीम
नामाक्रिता — ^b) K₁ D₂ D₁ s शिलासिता — ^c)
B₂ s s आहृत्य (for आसाय) — ^d) B₁-s D₂
भिन्नत, B₁ D₂ छिदत, D₂ भिन्नत, D₁ भिन्नत
(sic), D₂ s हतं, D₂ भिद्यत, D₁ विन्दत, T₁ G₁-
M कर्षत, G₂ lacuna (for भिन्दन्त).

तथैव कर्णनिर्मुक्तैः सविपैरिव पन्नगैः ।
 आकीर्यत रणे भीमः शतशोऽथ सहस्रशः ॥ ६
 तयोः शरैर्महाराज संपतद्भिः समन्ततः ।
 बभूव तव सैन्यानां संक्षोभः सागरोपमः ॥ ७
 भीमचापच्युतैर्बाणैस्तव सैन्यमरिंदम ।
 अवध्यत चमूमध्ये घोरेराशीविषोपमैः ॥ ८
 वारणैः पतितै राजन्वाजिमिश्र नरैः सह ।
 अदृश्यत मही कीर्णा वातनुभ्रैर्द्रुमैरिव ॥ ९
 ते वध्यमानाः समरे भीमचापच्युतैः शरैः ।
 प्राद्रवंस्तावका योधाः किमेतदिति चाब्रुवन् ॥ १०
 ततो व्युदस्तं तत्सैन्यं सिन्धुसौवीरकौरवम् ।
 प्रोत्सारितं महावेगैः कर्णपाण्डवयोः शरैः ॥ ११

ते शरातुरभूयिष्ठा हताश्वनरवाहनाः ।
 उत्सृज्य कर्णं भीमं च प्राद्रवन्सर्वतोदिशम् ॥ १२
 नूनं पार्थार्थमेवास्मान्मोहयन्ति दिवौकसः ।
 यत्कर्णभीमप्रभमैर्वैध्यते नो बलं शरैः ॥ १३
 एवं ब्रुवन्तो योधास्ते तावका भयपीडिताः ।
 शरपातं समुत्सृज्य स्थिता युद्धदिदृक्षवः ॥ १४
 ततः प्रावर्तत नदी घोररूपा महाहवे ।
 बभूव च विशेषेण भीरूणां भयवर्धिनी ॥ १५
 वारणाश्वमनुष्याणां रुधिरौघसमुद्भवा ।
 संवृता गतसत्त्वैश्च मनुष्यगजवाजिभिः ॥ १६
 सानुकर्षपताकैश्च द्विपाश्वरथभूषणैः ।
 स्पन्दनैरपविद्धैश्च भयचक्राक्षकूर्वरैः ॥ १७

C. 7
B. 7
K. 7

6 ^a) B₂₋₅ D₀₁ निर्मुक्ता — ^b) D₈ जिह्मौ (for पन्नगै) B (except B₁) D₀₁ शरा बहिर्गवासस — ^c) K₁ D₁ 8 अकीर्यत, K₂ प्रकी*, D₂ 8 D₃ 8 प्राकी*, T G₂₋₅ अवाच्यत (for आकी*) B (except B₁) D₀₁ छादयांचक्रिरे वीर (B₂₋₅ भीम), G₁ M कीर्यते अ (G₁ M₂ यते अ, M₃ 4 यते स) रणे भीम

7 ^c) K₂ B₄ तन्न (for तव) — ^d) D₀₁ सागरोत्तर

8 G₁ M om 8^c-9^b — ^e) D₂ 4 6 अवध्यत (for अव*) Ś₁ चमू संख्ये, Ś₂ K₁₋₃ D₁ महासंख्ये (for चमूमध्ये) — ^d) T G₂₋₅ शरैर (for घोरेर)

9 G₁ M om 9^{ab} (of v 1 8) — ^e) G₁ M वध्यमानैर (for अदृश्यत) — ^d) Ś K₁ 2 4 वातरुणैर, K₂ B D₀₁ D₂ D₃ 8-8 अमैर; D₂ वायुरुणैर, D₄ वायुभमैर (for वातनुभ्रैर)

10 ^c) G₁ M योधा (for योधा)

11 ^a) D₂ द्रवंत, G₁ M [s]द्रवत (for व्युदस्त) — ^d) G₂ चापच्युतै (for पाण्डवयो)

12 ^a) B D₀₁ D₂ शूरा इव (for शरातुर) D₂ ते शरानुकर्णभूयिष्ठा (slo) — ^b) B₂ -वर (for -नर) B₁ 2 4 5 D₀₁ हताश्वर (B₂ 4 5 रथ) वारणा, D₂ नराश्व रथवाहना, S पश्यभरथवारणा — ^c) K₂ D₂ D₄ 5 कर्णभीमौ, B₂₋₄ D₀₁ T G₂₋₅ भीम कर्ण (by transp) D₄ om च — ^d) B₂ D₀₁ व्यद्रवन्; D₂ 8 प्राद्रवत् (for 'वन्') B D₀₁ D₂ T G₂₋₅ सर्वतोदिश (for

'दिशम्) G₁ M अस्त्राजल्पंस्तथा (M₂ 4 'दा) मिथ

13 ^a) D₂ G₂ पा * र्थम् G₂ M₂ 4 न नून पार्थ एवा-
 स्मान् — ^c) G₁ M₁ 2 5 यद्रीमकर्णप्रवरैर — ^d) D₂
 वध्यमानं (for 'ते नो) K₁ B₁ (marg as in text) महव
 (for शरै) S बलं वध्यति न शर

14 ^a) D₂ om from एवं up to प्राव (in 15^a)
 D₂ D₃ 1 8 इति (for एवं) B D₀₁ ब्रुवाणा (for
 ब्रुवन्तो) G₁ 2 M योधास् — ^b) D₂ शर (for भय-)
 — ^c) K₂ शरचापं (for 'पात) — ^d) B₁ D₂ युद्ध,
 B₂ laoua, D₁ 6 युधि (for युद्ध) B₂ laoua, T
 G₂ 4 दिदृक्षया (for 'क्षव)

15 D₂ om up to प्राव (of v 1 14) — ^a) B₂
 प्राद्रवंत * * नदी — ^b) B₁ S विशां पते, B₂₋₅ D₀₁
 रणाजिरे (for महाहवे) — ^c) B D₀₁ शूराणां हर्षजननी
 — ^d) K₂ 5 D₀₁ D₂ 4 8 T G₁ 2 M₁₋₄ भयवर्धिनी

16 ^c) K₁ सवृत्ता, B₂ 8 संवृता (for सवृत्ता)

17 ^a) Ś₁ सानुकर्ष, D₂ 1 सानुकर्ण (for सानु-
 कर्ष) B₂ om from साकै up to भूषणै (in 17^b)
 — D₂ om. 17^b B₂ repeats 17^b after 890*
 — ^b) Ś K₁ 2 4 5 D₂ D₁ 8-8 गजाश्व (for द्विपाश्व)
 K₂ -यूषणै (for -भूषणै) B₁ 8 (first time) सोपसंगध्वजै
 रयै; D₂ गजावरणभूषणै — After 17^{ab}, B₁ 8 ins

890* शतकुम्भविचित्रैश्च

— D₂ reads 17^{cd} after 20 — ^c) Ś₂ परि (for
 अप) — ^d) Ś K₁₋₄ D₁ भयचक्रैश्च (for 'चक्राक्ष)

जातरूपपरिष्कारैर्धनुर्भिः सुमहाधनैः ।
 सुवर्णपुङ्खैरिषुभिर्नारिचैश्च सहस्रशः ॥ १८
 कर्णपाण्डवनिर्मुक्तैर्निर्मुक्तैरिव पन्नगैः ।
 प्रासतोमरसंघातैः खड्गैश्च सपरस्वधैः ॥ १९
 सुवर्णविकृतैश्चापि गदामुसलपट्टिशैः ।
 वज्रैश्च विविधाकारैः शक्तिभिः परिधैरपि ।
 शतघ्नीमिश्च चिश्राभिर्बभौ भारत मेदिनी ॥ २०
 कनकाङ्गदकेयूरैः कुण्डलैर्मणिभिः शुभैः ।
 तनुत्रैः सतलत्रैश्च हारैर्निष्कैश्च भारत ॥ २१

वस्त्रैश्छत्रैश्च विध्वस्तैश्चामरव्यजनैरपि ।
 गजाश्चमनुजैर्भिचैः शस्त्रैः स्यन्दनभूषणैः ॥ २२
 तैस्तैश्च विविधैर्भावैस्तत्र तत्र वसुंधरा ।
 पतितैरपविद्धैश्च संबभौ धौरिव ग्रहैः ॥ २३
 अचिन्त्यमद्भुतं चैव तयोः कर्मातिमानुषम् ।
 दृष्ट्वा चारणसिद्धानां विस्मयः समपद्यत ॥ २४
 अभेर्वायुसहायस्य गतिः कक्ष इवाहवे ।
 आसीद्भीमसहायस्य रौद्रमाधिरथेर्गतम् ।
 निपातितध्वजरथं हतवाजिनरद्विपम् ॥ २५

Ś1 K1 D1 क्वचै D2 भद्रैश्च रथक्वचै

18 ^a) D1 जाति (for जात) K1 3 5 Dn1 D3 6-8
 परिष्कारैर् — ^b) B2 ज्वलन्नि, D2 हेतिभि, G1 M1.
 2 5 राजतै (for धनुर्भि) K3 सुमहारथै, B2 5 D3 6
 'स्वने', Dn1 च महाधनै, Dn2 सुमहाबलै, D3 7 8
 G1 M च महाधनै (for सुमहा) T G2-5 शक्तिभि परि
 धैरपि — Ś K D (except Dc1) om. (hapl) 18^a-19^a
 — ^c) G5 स्वर्ण- (for सुवर्ण) — ^d) T G2-5 समतल
 (for सहस्रशः)

19 Ś K D (except Dc1) om 19 (cf. v 1 18)
 — ^a) G2 कर्णभीमविनिर्मुक्तैर् — ^c) T G2-5 निघातै,
 G1 M शक्तीभि (for सघातै) — ^d) Dc1 सपरस्वधै
 G3-5 सशक्त्यृष्टि (G2 शतशयति) परस्वधै

20 Dc1 reads 20^{ab} on marg — ^a) G5 स्वर्ण-
 (for सुवर्ण-) Ś K (except K3) D1 चापैर् (for चापि)
 — Dn1 reads 20^b twice — ^b) Ś सुसल, K4 सुदर,
 K5 B2 Dn1 (both times) D2 8 मुशल-, B1 8 सुपल-
 (for -मुसल-) K2 8 पट्टिसै, S (except G2) पट्टिसै
 — After 20^{ab}, Dn1 reads 21^{ab} — ^c) B2 (marg, orig
 as in text) D2 6 चक्रैश्च, B4 Dn ध्वजैश्च (for वज्रैश्च)
 — ^d) T G M1-4 शकुभि (for शक्तिभि) B1 D3 G1
 M1 2 हव (for अपि) M5 शकुभि परिवारितै — ^e)
 G1 M वि (for च) — After 20, Dn1 reads 17^{ad}.

21 Dn1 reads 21^{ab} after 20^{ab} — ^a) B Dc1
 -हारैश्च (for -वेयूरै) S किरीटां (T G2-5 कटका) गदके
 यूरै — ^b) D3 [आ]शुभै (for शुभै) B Dc1 कुट-
 लैर्मुकुटैस्तथा (B3 'दा'), Dn1 D3 7 8 कुण्डलैर्मणि (D1 8
 'लेहम') मूर्पित — After 21^{ab}, B Dc1 ins

891* वल्यैरपविद्धैश्च तथैवाकुलिवेष्टनै ।

चूडामणिभिरुष्णीपै स्वर्णसूत्रैश्च मारिप ।

[(L 1) B5 om the prior half B5 वेष्टनै (for
 'नै) B4 तथा चांगुलिवेष्टनै (for the post half)]

— D3 repeats 21^{ad} after 22 — ^a) D3 तनुत्रै शत
 पन्नैश्च, B 'त्रै सतल (T G2 'नु'त्राणैर् — ^d) B2-3 Dc1
 Dn3 प्रेधैर्बभौ भारत Cd cites निष्कै (as in text)

22 ^a) D7 8 चित्रैश्च, G1 3 4 M1 2 6 शस्त्रैश्च (for
 छत्रैश्च) Dn1 T G2-5 विविधैश्च (for विध्वस्तैश्च) — ^b)
 B1 2 D3 चामरैर् (for चामर-) — ^c) D3 नागाश्च (for
 गजाश्च) Ś1 मनुचैर् (for -मनुजैर्) M1 2 5 छिन्नै
 (for भिन्नै) — ^d) Ś K1-8 D1 6 शस्त्र, D3 6 वल्यैश्च,
 G1 M छत्रै (for शस्त्रै) B1 T G2-5 शोणित, D2 6
 चंदन (for स्यन्दन-) D3 8 भूषितै (for भूषणै)
 B2-4 Dc1 शोणितार्कैश्च पत्राभि — After 22, D3
 repeats 21^{ad}

23 ^a) D2 अन्यैर् (for तैश्च) K2 4 D1 मरैर्,
 B Dc1 भिन्नैश्च, M2 4 भादैर् (for भावैर्) — ^c)
 K1 8 D1 पातितैर् — ^d) B Dc1 वि, G1 M सा (for
 स-) K4 अपि (for हव) D2 संभ्रमैर्वोरविग्रहै

24 ^a) B1 om from दृष्ट्वा up to the end of the
 adhy G1 M1 2 चामर- (for चारण) — ^d) Ś K1-4
 B2 3 Dc1 D1 समजायत (for 'पद्यत')

25 B4 om 25 (of v 1 24) B5 lacuna for 25^a
 — ^b) G2 4 गति Ś1 कक्ष्य G1 M1 2 [अ]मवत्, G2
 [आ]मभौ (for [आ]हवे) — ^c) D3 आसीद्भीमस्य सग्रामो
 — ^d) M2 4 रौद्रा (for रौद्रम्) T G2-4 आविरथैर्
 Ś K1-8 Dn2 D2 3 रणं, K4 6 Dn1 D1 4 6-8 रणे; D3
 तथा, M3 4 गति- (for गतम्) — ^e) Ś K1 2 4 1
 D1-3 वरं (for रथ) — ^f) D1 हत्वा (for हत)
 Ś2 K1-3 D1 4 5 -रथ (D3 -वर) द्विपं, D1 8 -नराधिपं
 (for नरद्विपम्)

गजाम्नां संप्रयुक्ताभ्यामासीन्नडवनं यथा ।
तथाभूतं महत्सैन्यमासीद्भारत संयुगे ।

विमर्दः कर्णभीमाम्भ्यामासीच्च परमो रणे ॥ २६

इति श्रीमद्भारते द्रोणपर्वणि त्रयोदशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११३ ॥

११४

संजय उवाच ।

ततः कर्णो महाराज भीमं विद्धा त्रिमिः शरैः ।
भ्रमोच शरवर्षाणि चित्राणि च बहूनि च ॥ १
वक्ष्यमानो महाराज स्रुतपुत्रेण पाण्डवः ।
न विव्यथे भीमसेनो मिथ्यमान इवाचलः ॥ २
स कर्णं कर्णिना कर्णे पीतेन निशितेन च ।

विन्याध युधि राजेन्द्र भीमसेनः पतत्रिणा ॥ ३
स कुण्डलं महत्कर्णात्कर्णस्यापातयद्भुवि ।
तपनीयं महाराज दीप्तं ज्योतिरिवाम्बरात् ॥ ४
अथापरेण भल्लेन स्रुतपुत्रं स्तनान्तरे ।
आजघान भृशं भीमः स्मयन्निव महाबलः ॥ ५
पुनरस्य त्वरन्भीमो नाराचान्दश भारत ।

26 B₁ om. 26 (of v l. 24) —^a) Ś K₁₋₃ D₂
s s G₁ M संप्रयुक्ताभ्याम्, D₂ ह्यभ्याम्, G₂ वृत्ता
भ्याम् (for 'युक्ताभ्याम्') —^b) K₄ s B (B₁ om.)
D₀₁ D₀₁ D₁ s s G₂ s नलवनं, D₂ D₂ s ललवनं,
D₁ लल, T G₁ s s M नल (for लल) —^c) B₁
T G M₂₋₃ तथारूपं (for भूत) — For 26^{ad}, B₁ s
D₀₁ subst

892* मेघनालनिर्म सैन्यमासीत्तव नराधिप ।

—^a) B₁ lacuna for कर्णभीमाभ्याम् D₂ विमर्दो भीम
कर्णभ्याम् —^b) D₀₁ D₁ देवासुररणोपम (D₁ ममो
रणे)

Colophon om. in B₁ — Sub-parvan Ś₁ K₂₋₃
B₂ s D₀₁ D₀₁ D₁ s जयद्रथवध — Day of Drona's
Generalship G₂ चतुर्थेक्षि — Adhy name Ś₁ K₂ s
B₁ D₀₁ D₂ D₁₋₄ s s भीमसेनप्रवेश, Ś₁ K₄ B₁ D₀₁
D₂ भीमप्रवेश; K₃ M₂ भीमकर्णयुद्धं, B₁ s भीमप्रवेशो
कर्णपराजय, G₁ M₁ s भीमसेनप्रवेशो भीमकर्णयुद्धं — Adhy
no (figures, words or both) B₁ s T G₂₋₃ 135,
B₁ 144, D₀₁ 138, D₁ 141, D₂ 34, G₁ M 134
— Śloka no D₀₁ 26

114

1 B₁ om. the ref —^b) D₂ शितै (for त्रिमि)
— After 1^{ab}, S ins

893* पुनश्चतुर्मिस्त्रीक्ष्णामैराविध्यत्कङ्कपत्रिभिः ।

[T G₂₋₃ च पङ्क्तिम् (for चतुर्मिम्)]

—^a) B₁ चवर्षं (for सुमोच) —^b) K₂ B₂ s D₀₁
D₂₋₃ s s T G₂₋₃ विचित्राणि, B₁ s D₀₁ चित्राणि सु,
D₂ विविधानि (for चित्राणि च)

2 —^a) K₂ B D₀₁ D₂ महाबाहु, G₂ lacuna (for
महाराज) —^b) B₁ स (for न) B₁ lacuna for भीम
सेनो G₁ M न स विव्ययते भीमो —^c) K₄ D₁
विध्यमान (for मिथ)

3 —^a) D₀₁ D₂ s ह (for च) —^b) D₂ युद्धे (for
युधि) —^c) Ś₁ [s]य पत्रिणा, Ś₂ K₁ s s D₁ तु प;
G₂ (orig as in text, sup in) च प (for पत)
D₁ भीमसेनेन पत्रिणा — For 3^{ad}, B D₀₁ subst

894* विन्याध सुभृता संख्ये तैलघौसेन मारिच ।

4 D₂ reads 4 after 6^{ad} —^a) Ś₁ K₁ D₂ कर्ण;
B₂ 4 चारु (for कर्णार्) —^b) G₁ M₁₋₄ s (sup
in, orig as in text) कर्णस्य भुवि पातयन् —^c)
B₂ D₂ s T₁ G₂₋₄ तपनीयं, G₂ lacuna (for तप)
G₁ M₁ s s बर्षं राजन् (for महाराज) — After 4,
D₂ ins

895* गाङ्गेयपुलिनान्मत्तश्चक्रवाको नदक्षिष ।

मणिमाणिक्यजडितं ह्रुतमुन्निगमतेजसम् ।

निगलदमृतादेकाक्षामरसं सुरशिखिना ह्रुतम् ।

जातरूपपरिष्कारैर्धनुभिः सुमहाधनैः ।
 सुवर्णपुङ्खैरिषुभिर्नाराचैश्च सहस्रशः ॥ १८
 कर्णपाण्डवनिर्मुक्तैर्निर्मुक्तैरिव पन्नगैः ।
 प्रासतोमरसंघातैः खड्गैश्च सपरश्वधैः ॥ १९
 सुवर्णविकृतैश्चापि गदामुसलपट्टिशैः ।
 वज्रैश्च विविधाकारैः शक्तिभिः परिधैरपि ।
 शतघ्नीमिश्च चित्रामिर्विमौ भारत मेदिनी ॥ २०
 कनकाङ्गदकेयूरैः कुण्डलैर्मणिभिः शुभैः ।
 तनुत्रैः सतलत्रैश्च हारैर्निष्कैश्च भारत ॥ २१

Ś1 K1 D1 -कृवरै D2 भग्नैश्च रथकृवरै

18 " D1 जाति (for जात) K1 s s Dn1 D1 s s
 -परिस्कारैर —^b) B2 ज्वलन्ति, D2 द्वेतिभिः, G1 M1
 s s राजतै (for धनुभिः) K2 सुमहारथै, B2 s D2 s
 'स्वनै, Dn1 च महास्वनै, Dn2 सुमहावलै, D4 s s
 G1 M च महाधनै (for सुमहा) T G2-s शक्तिभि परि
 धैरपि —^c K D (except Dn1) om (hapl) 18^c-19^d
 —^c) G6 स्वर्ण- (for सुवर्ण) —^d) T G2-s समतल
 (for सहस्रश)

19 Ś K D (except Dn1) om 19 (cf v 1 18)
 —^a) G2 कर्णभीमविनिर्मुक्तैर —^c) T G2-s -निघातै,
 G1 M शक्तिभि (for सघातै) —^d) Dn1 सपरश्वधै
 G2-s सशक्त्युष्टि (G2 शतश्रयष्टि) परश्वधै

20 Dn1 reads 20^{ab} on marg —^a) G2 स्वर्ण-
 (for सुवर्ण-) Ś K (except K2) D1 चापैर (for चापि)
 —Dn1 reads 20^b twice —^b) Ś सुसुल; K4 सुद्वर,
 K5 B2 Dn1 (both times) D2 s सुसल, B1 s सुसल
 (for -सुसल-) K2 s -पट्टिसै, S (except G2) पट्टिसै
 —After 20^{ab}, Dn1 reads 21^{ab} —^c) B2 (marg, orig
 as in text) D2 s चक्रैश्च, B1 Dn भजैश्च (for वज्रैश्च)
 —^d) T G M1-4 शकुभि (for शक्तिभि) B1 D2 G2
 M1-2 हव (for अपि) M5 शकुभि परिवारितै —^e)
 G1 M वि (for च) —After 20, Dn1 reads 17^{cd}

21 Dn1 reads 21^{ab} after 20^{ab} —^a) B Dn1
 -हारैश्च (for -केयूरै) S किरीटां (T G2-s कटकां) गदके-
 यूरै —^b) D2 [आ]शुनै (for शुभै) B Dn1 कुण्ड-
 लैर्मुकुटैस्तथा (B2 'दा'), Dn1 D1 s s कुण्डलैर्मणि (D1 s
 'लेहैम) भूषितै —After 21^{ab}, B Dn1 ins

891* वल्यैरपविद्धैश्च तथैवाहुलिषेधनै ।

चूडामणिभिरुण्णैश्च स्वर्णसूत्रैश्च मारिष ।

वस्त्रैश्छत्रैश्च विध्वस्तैश्चामरव्यजनैरपि ।

गजाश्चमनुजैर्भिन्नैः शस्त्रैः स्यन्दनभूषणैः ॥ २२

तैस्तैश्च विविधैर्भावैस्तत्र तत्र वसुंधरा ।

पतितैरपविद्धैश्च संबभौ द्यौरिव ग्रहैः ॥ २३

अचिन्त्यमद्भुतं चैव तयोः कर्मातिमानुषम् ।

दृष्ट्वा चारणसिद्धानां विस्मयः समपद्यत ॥ २४

अयेर्वायुसहायस्य गतिः कक्ष इवाहवे ।

आसीद्भीमसहायस्य रौद्रमाधिरथेर्गतम् ।

निपातितध्वजरथं हतवाजिनरद्विपम् ॥ २५

[(L 1) B2 om the prior half B2 -वेधनै (for
 नै) B1 तथा वागुल्लिखेधनै (for the post half)]

— D2 repeats 21^{cd} after 22 —^a) D2 तनुत्रै शत
 पन्नैश्च, S 'त्रै सतल (T G2 'नु) प्राणैर —^b) B2-s Dn1
 Dn2 ग्रैवेयैश्चैव भारत Cd cites निष्कै (as in text)

22 " D2 s चित्रैश्च, G1 s s M1 s s शस्त्रैश्च (for
 छत्रैश्च) Dn1 T G2-s विविधैश्च (for विध्वलैश्च) —^b)
 B1-2 D2 चामरैर (for चामर-) —^c) D2 नागाश्च (for
 गजाश्च) Ś1 मनुष्यैर (for -मनुजैर) M1 s s छिन्नै
 (for भिन्नै) —^d) Ś K1-s D1 s शस्त्र, D2 s वल्लैश्च,
 G1 M छत्रै (for शस्त्रै) B1 T G2-s शोणित, D2 s
 चदन (for स्यन्दन) D2 s -भूषितै (for भूषणै)
 B2-4 Dn1 शोणितत्तैश्च पत्रिभि —After 22, D2
 repeats 21^{cd}

23 " D2 अन्यैर (for तैश्च) K2-4 D1 मारिष,
 B Dn1 भिन्नैश्च, M2 s माद्वैश्च (for मावैश्च) —^c)
 K1 s D1 पातितैर —^d) B Dn1 वि, G1 M सा (for
 स) K4 अपि (for हव) D2 संभ्रमैर्वोरविभ्रमै

24 " B4 om from दृष्ट्वा up to the end of the
 adhy G1 M1 s चामर- (for चारण-) —^d) Ś K1-4
 B2 s Dn1 D1 समजायत (for 'पद्यत)

25 B2 om 25 (cf v 1 24) B2 lacuna for 25^{ab}
 —^b) G2-4 गतिं Ś1 कक्ष्य G1 M1 s [अ]मवद; G2
 [आ]धमौ (for [आ]हवे) —^c) D2 आसीद्भीमस्य संग्रामो
 —^d) M2 s रौद्रा (for रौद्रम्) T G2-4 आतिरथेर
 Ś K1-s Dn2 D2 s रणं, K2 s Dn1 D1 s s रणे, D2
 तथा, M2 s गति (for गतम्) —^e) Ś K1 s 4 s
 D1-s वरं (for रथ) —^f) D1 हत्वा (for हव)
 Ś2 K1-s D1-4 s -रथ (D2 वर) द्विपं, D1 s -नराधिपं
 (for नरद्विपम्)

गजाम्भ्यां संप्रयुक्ताभ्यामासीन्नडवनं यथा ।
तथाभूतं महत्सैन्यमासीद्भारत संयुगे ।

विमर्दः कर्णमीमाभ्यामासीच्च परमो रणे ॥ २६

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि त्रयोदशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११३ ॥

११४

संजय उवाच ।

ततः कर्णो महाराज भीमं विद्धा त्रिभिः शरैः ।
मुमोच शरवर्षाणि चित्राणि च बहुनि च ॥ १
वध्यमानो महाराज स्रुतपुत्रेण पाण्डवः ।
न विव्यथे भीमसेनो मिथ्यमान इवाचलः ॥ २
स कर्णं कर्णिना कर्णे पीतेन निशितेन च ।

विन्याध युधि राजेन्द्र भीमसेनः पतत्रिणा ॥ ३
स कुण्डलं महत्कर्णात्कर्णस्यापातयद्भुवि ।
तपनीयं महाराज दीप्तं ज्योतिरिवाम्बरात् ॥ ४
अथापरेण मल्लेन स्रुतपुत्रं स्तनान्तरे ।
आजघान भृशं भीमः स्मयन्निव महाबलः ॥ ५
पुनरस्य त्वरन्भीमो नाराचान्दश भारत ।

E 7 57
B 7 121
K 7 121

26 B₁ om 26 (of v l 24) —^a) Ś K₁-s D₅
s s G₁ M संप्रयुक्ताभ्याम्, D₂ ह्यभ्याम्, G₃ 'वृत्ता
भ्याम् (for शुक्ताभ्याम्) —^b) K₂ s B (B₁ om)
D₁ D₁ D₁ s s G₃ s नलवनं, D₂ D₂ s तालवनं,
D₃ तालं, T G₁ s s M नलं (for नडं) —^c) B₂
T G M s-₃ तयारूपं (for भूत) — For 26^{ad}, B₂ s
D₁ subst

892* मेघजालनिर्भ सैन्यमासीन्नव नराधिप ।

—^a) B₂ lacuna for कर्णमीमाभ्या D₂ विमर्दो भीम
कर्णभ्याम् —^f) D₁ D₁ देवासुररणोपम (D₁ 'समो
रणे)

Colophon om. in B₁ — Sub-parvan Ś₁ K₂-s
B₂ s D₁ D₁ D₁ s जयद्रथवध — Day of Droṇa's
Generalship G₃ चतुर्थेहि — Adhy name Ś₁ K₂ s
B₂ s D₁ D₂ D₁-4, s-₃ भीमसेनप्रवेशः, Ś₂ K₂ B₂ D₁
D₂ भीमप्रवेशः, K₂ M₂ भीमकर्णयुद्धं, B₁ s भीमप्रवेशो
कर्णपराजयः, G₁ M₁ s भीमसेनप्रवेशो भीमकर्णयुद्धं — Adhy
no (figures, words or both) B₁ s T G₂-s 135,
B₂ 144, D₁ 138, D₂ 141, D₃ 34, G₁ M 134
— Śloka no D₁ 26

114

1 B₁ om. the ref. —^b) D₂ विवै (for त्रिभिः)
— After 1^{ad}, E ins

893* पुनश्चतुर्भिर्लीक्षणाग्रैरविध्यत्कङ्कपत्रिभिः ।

[T G₂-s च यद्भित्त् (for चतुर्भिः)]

—^a) B₁ ववर्ष (for मुमोच) —^d) K₂ B₂ s D₁
D₂-s v s T G₂-s विचित्राणि, B₁ s D₁ चित्राणि ह्यु,
D₂ विविधानि (for चित्राणि च)

2 ^a) K₂ B D₁ D₁ महाबाहु, G₃ lacuna (for
महाराज) —^c) B₂ स (for न) B₂ lacuna for भीम-
सेनो G₁ M न स विव्यथते भीमो —^d) K₂ D₁
विध्यमान (for भिद्यं)

3 ^b) D₁ D₂ s ह (for च) —^c) D₂ युद्धे (for
युधि) —^d) Ś₁ [s]य पत्रिणा, S₂ K₁ s 4 D₁ ह्युप*,
G₃ (orig as in text, sup l₁n) च प* (for पत*)
D₂ भीमसेनेन पत्रिणा — For 3^{ad}, B D₁ subst

894* विन्याध सुमृशं संख्ये तैलघौतेन मारिष ।

4 D₂ reads 4 after 6^{ad} —^a) Ś₁ K₁ D₂ कर्णं,
B₂ s चारु (for कर्णात्) —^b) G₁ M₁-s (sup
l₁n, orig as in text) कर्णस्य भुवि पातयन् —^c)
B₂ D₂ s T₁ G₂-s तापनीयं, G₃ lacuna (for तप*)
G₁ M₁ s s अयं राजन् (for महाराज) — After 4,
D₂ ins

895* गात्रेयपुलिनाम्तक्षकवाको नदक्षिव ।

मणिमाणिक्यजडितं द्रुतमुक्तिगतेजसम् ।

निगलदमृतादेकाक्षामरसं सुरशिखिना कृतम् ।

रणे प्रैपीनमहावेगान्यमदण्डोपमास्तथा ॥ ६
ते ललाटं समासाद्य हतपुत्रस्य मारिष ।
विविशुश्रोदितास्तेन वल्मीकमिव पन्नगाः ॥ ७
ललाटस्थैस्तु तैर्वाणैः हतपुत्रो व्यरोचत ।
नीलोत्पलमयीं मालां धारयन्स पुरा यथा ॥ ८
ततः क्रुद्धो रणे कर्णः पीडितो दृढधन्वना ।
वेगं चक्रे महावेगो भीमसेनवधं प्रति ॥ ९
तस्मै कर्णः शतं राजन्निषूणां गार्धवाससाम् ।

श्रवणकुण्डल कर्णमध्यतो न्यपतदथास्य शुद्धमुत्तमम् ।

5 ^a) B₂ G₁ M तथा (for अथ) — ^c) B₂₋₄ D₀₁
क्रुद्धो (for भीम) — ^d) G₁ M हसन् (for सयन्)
B₂₋₄ D₀₁ हसन्निव वृकोदर

6 ^a) D₈ 5 6 अन्यास (for अन्त्य) G₁ M₁ 2 3 ततोऽस्य
त्वरितो भीमो — After 6^{ab}, D₈ reads 4 — ^c)
B₂₋₅ D₀₁ D₀₂ D₈ 6 महाबाहुर्, T G₂₋₅ राज (for
'वेगान्') G₁ M प्रेषयन्समरे (M₁ 'न्स रणे) भीमान्
— ^d) K₅ B₁ 5 D₀₂ D₄ 7 8 T G₂₋₅ तदा, G₁ M
शिताम् (for तथा) B₂₋₄ D₀₁ निर्मुक्ताशीविषोपमान्

7 ^a) B D₀₁ विनिर्दिष्ट, D₈ समापद्य (for 'साद्य')
— ^c) D₈ 6 नोदितास्य, D₇ 8 प्रेति (for चोदि)

8 ^a) S K₁₋₄ B₂ 3 5 D₁ ततो, B₁ D₀₂ D₈ 6 च
तैर् (for तु तैर्) — ^b) S K₁₋₅ व्यराजत, K₄ D₁
विराजत, G₈ विरोचत (for व्यरो) — ^d) B₂₋₅ D₀₁
T G₂₋₅ वै (for स) S₁ B₂₋₅ D₀₁ transp पुरा and
यथा G₁ M धारयन्निव भारत — After 8, K₄ B
D₀₁ D₁ 2 5 T G₂₋₅ ins

896* सोऽतिविद्धो भृश कर्ण पाण्डवेन तरस्विना ।
रथकूबरमालम्ब्य न्यमीलयत लोचने ।
स सुहृत्वापुन सज्ञा लब्ध्वा कर्ण परंतप ।
रुधिराक्षितसर्वाङ्ग क्रोधमाहारयत्परम् ।

[D₂ om. lines 1-2 — (L 1) T G₂₋₅ स विद्धोति
D₀₁ T G₂₋₅ क्रुद्ध (for कर्ण) K₄ यशस्विना (for तर)
— (L 2) G₂ आलम्ब्य (for आलम्ब्य) — (L 3) K₄
D₁ सुहृत्वापुन, G₅ स सुहृत् T G₂₋₅ तत (for पुन)
K₄ प्रज्ञा, D₂ T G₂₋₅ कर्णे (for सज्ञा) D₂ सज्ञा लेने,
T G₂₋₅ लब्ध्वा सज्ञा (for लब्ध्वा कर्णे) G₂ तत पर,
G₄ 5 परंतप (for परतप) — K₄ D₁ 2 om line 4

अमर्षी बलवान्क्रुद्धः प्रेषयामास भारत ॥ १०
ततः प्रासृजदुग्राणि शरवर्षाणि पाण्डवः ।
समरे तमनादत्य नास्य वीर्यमचिन्तयत् ॥ ११
ततः कर्णो महाराज पाण्डवं निशितैः शरैः ।
आजघानोरसि क्रुद्धः क्रुद्धरूपं परंतपः ॥ १२
जीमूताविव चान्योन्यं तौ ववर्षतुराहवे ।
तलशब्दरवैश्चैव त्रासयन्तौ परस्परम् ॥ १३
शरजालैश्च विविधैश्छादयामासतुमृधे ।

— (L 4) T G₂₋₅ रोपम् (for क्रोधम्)]

9 ^a) K₅ transp क्रुद्धो and कर्ण — ^b) K₁ 2 3 5
D₀₁ D₈ 8 T G₂₋₅ धन्विना — ^d) S₂ B D₀₁ S रथं
(for वध)

10 ^a) D₈ 6 तस्मिन् (for तस्मै) G₄ om कर्ण
— ^b) T G₂₋₅ शराणां (for दृष्ट्या) S K₁ 2 3 5 D₀₁
D₁ 8 T G₂₋₅ गृध्र- (for गार्ध) G₁ M शरान्बहिर्गता
सस- — ^c) M₈ 4 बलवत् — G₄ 5 om. (hapl)
10^d-12^c

11 G₄ 5 om. 11 (cf v 1 10) — ^a) T G₂ 5
M₈ 4 तस्मै (for तत) — ^b) K₅ D₂ 4 5 8 जालानि
(for वर्षाणि) — D₈ om 11^c-12^d — ^d) S₂ K₅ B
D₀₁ D₀₂ D₈ 7 T G₂ 5 तस्य (for नास्य) S₂ K₁ 5
B D₀₁ D₀₂ D₄ 8 T G₂ 5 M₁ 2 अक्षितयन् — For
11^d, D₂ subst.

897* तानचिन्त्य महाबाहुर्भीमो भीमपराक्रमः ।

12 G₄ 5 om 12^{ab} (cf v 1 10) D₈ om. 12
(cf v 1 11) D₂ transp 12^{ab} and 12^{cd} — ^a) B₂ 3
D₀₁ D₀₂ transp तत and कर्ण — ^b) K₅ B D₀₁
D₀₂ G₁ M नवभि (for निशितैः) — ^d) S₁ B₁ D₈ 4
G₅ परंतप D₂ क्रुद्धरूपतत — After 12, B D₀₁
D₀₂ D₂ 5 8 S ins

898* तावुभौ नरशार्दूलौ शार्दूलाविव दक्षिणौ ।

[T G₂₋₅ समरे (for तावुभौ)]

— S cont

899* शरद्वैर्यं समासाद्य ततश्चतुरनन्तरम् ।

[T तरक्षयत् T G₂₋₅ अरिद्रमो (for अनन्तरम्)]

13 ^a) D₇ 8 जीमूतम् (for 'ताव' — ^b) K₅ B D₀₁
D₀₂ प्र- (for तौ) K₅ D₈ विकर्षयत् (for वव' K₁

अन्योन्यं समरे क्रुद्धौ कृतप्रतिकृतैपिणौ ॥ १४
 ततो भीमो महाबाहू राधेयस्य महात्मनः ।
 क्षुरप्रेण धनुश्छित्वा कर्णं विव्याध पत्रिणा ॥ १५
 तदपास्य धनुश्छिन्नं स्रुतपुत्रो महामनाः ।
 अन्यत्कार्मुकमादत्त वेगघ्नं भारसाधनम् ॥ १६
 दृष्ट्वा च कुरुसौवीरसैन्धवानां बलक्षयम् ।
 सर्वमध्वजशस्त्रैश्च पतितैः संवृतां महीम् ॥ १७
 हस्त्यश्चनरदेहांश्च गतास्त्रेक्ष्य सर्वतः ।

स्रुतपुत्रस्य संरम्भादीप्तं वपुर्जायत ॥ १८
 स विस्फार्य महचापं कार्तस्वरविभूषितम् ।
 भीमं प्रैक्षत राधेयो राजन्धोरेण चक्षुषा ॥ १९
 ततः क्रुद्धः शरानस्यन्स्रुतपुत्रो व्यरोचत ।
 मध्यंदिनगतोऽर्चिष्माणश्चरदीव दिवाकरः ॥ २०
 मरीचिविकचस्येव राजन्भानुमतो वपुः ।
 आसीदाधिरथेधोरं वपुः शरशतार्चिपः ॥ २१
 कराम्यामाददानस्य संदधानस्य चाशुगान् ।

C. 7 ३७
 B 7 109
 K 7 131

पांडवे (for आहवे) G₁ M प्रगजंतौ महारथौ —^o
 G₁ M घात (for शब्द) D₁ रतेश्च (for रवैश्च)
 —^a) S₁ K B D₀₁ D₀₁ D₁ ५ ५ T G₂₋₃ त्रासयेता,
 D₁ यानौ (for यन्तौ)

14 ^a) D₁ तु (for च) S₁ K D₀₁ D₁ 4-8 महद्भिश्च
 (for च विविधैश्च) D₀₁ D₁ शरजालैश्च महद्भिश्च —^b)
 B₁ ५ ५ D₀₁ G₁ ५ त्रासयामासतुरः D₁ अर्धया (for
 छादया) K₁ D₀₁ D₁ ७ ८ रणे (for मृधे) G₁ M
 छादयेता महारथौ —^a) M₁ ५ कृते (for कृत)

15 ^a) D₁ S महाराज (for बाहू) —^b) B (except
 B₁) D₀₁ G₁ स्रुतपुत्रस्य भारत —^a) K₁ कर्णौ, S त
 च (for कर्ण) B (except B₁) D₀₁ ननाद परवीरहा

16 ^a) G₁ तम् (for तद्) —^b) B₁-5 D₀₁ महा
 रथ (for 'मना) —^c) S₁ आधत्त, D₀₁ D₁ T
 G₂₋₅ M₁ २ आदाय (for आदत्त) —^a) D₁ सुरदं (for
 वेगघ्नं) B D₀₁ S C₇ भा (B₁ वी) रघ्न वेगवत्तर
 — After 16, D₀₁ D₁ ५ 109

900* तदप्यथ निमेषार्धाक्षिच्छेदात् वृकोदर ।
 तृतीयं च चतुर्थं च पञ्चमं पष्ठमेव च ।
 सप्तमं चाष्टमं चैव नवमं दशमं तथा ।
 एकादशं द्वादशं च त्रयोदशमथापि वा ।
 चतुर्दशं पञ्चदशं षोडशं च वृकोदर । [5]
 तथा सप्तदशं चैवमष्टादशमथापि वा ।
 यद्भूनि भीमक्षिच्छेद कर्णस्यैव धनुषि च ।
 निमेषार्धात्त कर्णो धनुर्हस्तो व्यतिष्ठत ।

[(L 1) D₁ तदस्यान्यन् (for 'प्यथ) D₁ स (for
 [अ]थ) — (L 3) D₁ चापि (for चैव) — (L 4)
 D₁ तथैव तु त्रयोदश (for the post. half) — D₀₁ D₁
 om (hapl) lines 5-6 — (L 7) D₁ हि (for च)
 — (L 8) D₁ पुन (for तत) D₁ व्यरोचत, D₁

व्यद्व्ययत (for व्यतिष्ठत)]

17 ^a) S₁ K₁-4 B₁ ५ ५ D₀₁ D₁ ५ ५ G₁ ५ M₁-4
 स, B₁ ५ [अ]तौ, D₁ M₁ तु (for च) D₁ ५ दृष्ट्वा
 चक्रुरसौवीर (sic) —^b) B D₀₁ सिंधुवीर, S सिंधूना
 च (for सैन्धवानां) T G₁-५ जनक्षय (for बल) —^c)
 D₀₁ D₁ सचर्म (for सर्वम्) D₁ यंत्रैश्च (for शस्त्रैश्च)
 —^a) D₁ पतिता, D₁ T G₁-4 पातितै (for पतितै)
 S₁ K₁-4 D₁ सहता (for सवृता) B₁ पतितै संहता मही
 — After 17, S ins

901* रथैर्विमथितैर्महैरथैश्चान्यै प्रवेगितै ।

अष्टश्रीकैर्नरैर पांसुकुण्डितमूर्धनै ।

[(L 1) T G₁ ५ भैर (for भैर) T G₁ ५ प्रव
 लितै, G₁ M₁ २ प्रवेशितै (for प्रवेगितै)]

18 ^a) K B₁ (marg, orig as in text) ५ ५ D₀₁ D₀₁
 D₁ ५ ५ ७ ८ रथ (for नर) D₁ सघाश (for देहाश)
 —^b) K₁ गतान्स, D₁ सहतान् (for गतासन्) S₁ D₁
 T G₁-4 M₁ वीक्ष्य, D₁ एव, D₁ तत्र (for प्रेक्ष्य) K₁
 D₁ ७ ८ G₁ ५ M₁-4 सर्वश, D₀₁ D₁ सयुगे (for सर्वत)

19 ^a) S (except G₁ ५) विस्फार्य K₁ B₁ महाचापं
 —^a) B₁ घोरं (for राजन्)

20 ^b) K₁ व्यरोचयन्, K₁ D₀₁ D₁ ५ ५ T G₁-५
 M₁-५ व्यराजत (D₁ त), B₁ D₀₁ व्यद्व्ययत, D₁ G₁
 M₁ २ व्यजायत (for व्यरोचत)

21 ^a) S₁ मरीचिकचस्यैव —^b) T G₁-५ अंशुमतो
 (for भानु) —^c) K₁ २ D₁ ५ ७ ८ अधिरथैर् (sic),
 T G₁-५ आवि (for आधि) D₁ रूपं (for घोर) B₁
 आसी* * * * घोरं — D₁ om (hapl) 21^a-23^a M₁
 om 21^a —^a) S₁ राजन्; D₁ धनु (for वपु) K₁
 B D₀₁ D₁ D₁ ७ ८ T G₁-५ M₁ वपु शरशतात्वि (G₁
 सवि) त

विकर्षतो मुञ्चतो वा नान्तरं ददृशु रणे ॥ २२
अग्निचक्रोपमं घोरं मण्डलीकृतमायुधम् ।
कर्णस्यासीन्महाराज सन्वदक्षिणमस्यतः ॥ २३
खर्णपुङ्खाः सुनिशिताः कर्णचापच्युताः शराः ।
प्राच्छादयन्महाराज दिशः सूर्यस्य च प्रभाम् ॥ २४
ततः कनकपुङ्खानां शराणां नतपर्वणाम् ।
धनुश्च्युतानां वियति ददृशे बहुधा व्रजः ॥ २५
शरासनादाधिरथेः प्रभवन्तः स्म सायकाः ।

श्रेणीकृता व्यराजन्त राजन्क्रौञ्चा इवाम्बरे ॥ २६
गार्ध्रपत्राञ्जिशलाधौतान्कार्तस्वरविभूषितान् ।
महावेगान्प्रदीप्ताग्रान्मुमोचाधिरथिः शरान् ॥ २७
ते तु चापबलोद्धूताः शातकुम्भविभूषिताः ।
अजस्रमन्वकीर्यन्त शराः पार्थरथं प्रति ॥ २८
ते व्योम्नि रत्नविकृता व्यकाशन्त सहस्रशः ।
शलभानामिव व्राताः शराः कर्णसमीरिताः ॥ २९
चापादाधिरथेर्मुक्ताः प्रपतन्तः स्म सायकाः ।

22 D₄ om 22 (of v l 21) M₂ reads 22 after 24 —^a) K₁ 2 G₂ आदधानस्य —^b) D₃ चाशुगं, T G₂-5 सायकान्, G₁ M वा शरान् (for चाशुगान्) —^c) S₂ विकर्षतो D₂ मुचतश्च, D₃ विमुचतो, G₁ M₁ 2 5 वास्य रणे (for मुञ्चतो वा) B D₀₁ कर्षतो मुचतो बाणान्, G₂ वीक्षतो मुचतो वापि —^d) S₂ K₁ 2 B₁ D₂ 7 8 ददृशे (for ददृशु)

23 D₄ M₂ om 23^a (for D₄, of v l 21) —^b) D₂ D₂ 8 6 G₁ M मण्डलीकृतकार्मुकं Cd ortes आयुधं (as in text) —^c) G₁ M₁ 2 [अ]पि, M₂ तन् (for [आ]सीन्) D₃ om (hapl) from न्महाराज up to प्राच्छादय (in 24^c) K₂ B₂-5 महीपाल (for महा राज) —^d) D₃ S (except G₂) सन्व, D₂ मध्य (for सन्व-)

24 D₃ om up to प्राच्छादय (of v l 23) —^a) G₂ M₂ 4 सुवर्णपुङ्खा निशिता —^b) K₂ D₄ G₂ 5 प्रच्छा दयन् (for प्राच्छा) —^c) K₂ B D₀₁ D_n प्रभा (for प्रभाम्) D₂ भीमं दश दिशस्तथा, S दिश सूर्य इवाशु भि — After 24, D₂ reads 32-35 and M₂ 22

25 ^b) D₄ शरेण नतपर्वणा —^c) D₂ कर्णचापच्यु ताना च —^d) D₃ ददृशुर्, T G₂ 4 दृश्यते, G₁ 2 5 M दृश्यते (for ददृशे) D₂ वियति, M₂ 4 बहुला (for बहुधा) S₂ K₁-3 D₁ G₁ M व्रजा; T G₂ प्रभा, G₁ प्रजा (for व्रज) D₃ ददृशे बहुलप्रज

26 ^a) B (except B₁) D₀₁ D₁ बाणासनाद् (for शरा) D₂ 6 अधिरथे, T G₂-4 5 (sup l_{in}, orig as in text) आति (for आधि) —^b) K₂ D₂ 4 5 7 8 प्रा (K₂ D₂ प्र)वर्तत; B₁ प्रभवन्ते, D_{n1} T G₂-5 प्रभवन्ति, D₂ प्रलयत (for प्रभवन्त) K₂ B₂ च, B₂ स, G₁ M₁ 2 5 हि (for स) B₁ 2 सायका —^c) D_{n2} D₂ 6 6 श्रेणीभूता (for कृता) B₂-5 D₀₁ D₂ G₁ M

व्यरोचत (for व्यराजन्त) —^a) G₁ M शरा (for राजन्) K₁ 2 इवावने (for 'म्बरे) S₁ क्रौञ्च इव महावने

27 ^a) S₂ K₁-4 D₂ 8 6 T G₂ गृध्रपत्रान्, D₀₁ D_{n1} D₂ 5 7 8 गार्ध्र, M₁ 2 5 गृध्रबासान् (for गार्ध्रपत्रान्) —^c) S₁ K₁-4 D₁ सुदीप्ताग्रान् (K₂ 'भी)न् (for प्रदी) —^d) D₂ [अ]थ बहुल, T G₂-4 [अ]तिरथि (for [आ] धिरथि) G₂ तदा (for शरान्)

28 M₂ om 28-32 —^a) B₂ ते च, D₂ 6 G₁ तेषि; G₁ M₁ 2 तेन (for ते तु) K₁ G₂ चापि (for चाप) —^b) S₂ K₁ 2 4 D₁ 8 6 शातकौभ, B₁ 2 5 D₀₁ कार्तस्वर —^c) D_{n1} D₂ 4 7 8 अन्ववर्तत; D₁ अवकीर्यत, T G₂ 4 अनु (for अन्व) B (except B₁) D₀₁ अजस्रमपतन्बाणान् —^d) B (except B₁) D₀₁ भीमसेनरथं प्रति

29 M₂ om 29 (of v l 28) —^a) B D₀₁ हेम (for रत्न) —^b) K₂-1 D_{n2} D₁ व्य (K₁ वि)कार्त्तव, K₂ D_{n1} D₂ 4 7 8 S (M₂ om) व्यराजत (for व्यका शन्त) D₂ शरीरमा (for सहस्रश) —^c) K₁ G₁ M₁ 2 व्रात —^d) D₁ om कर्ण D₂ विभूषिता (for समीरिता)

30 M₂ om 30 (of v l 28) —^a) D₂ 6 अधि रथे, T G₂-4 आति (for आधि) B D₀₁ बाणा (for मुक्ता) —^b) K₂ D₂ प्रपतति; B₁ 2 (marg, orig as in text) S (M₂ om) प्रभवन् (T G₂-5 M₂ 4 'ति) (for प्रपतन्) K₂ D₁ स; D₂ च (for स) B₂-5 D₀₁ चकाशिर (for स सायका) —^c) B₁ 3 4 D₀₁ ह्वास्थर्यन्, B₂ (marg, orig as in text) G₂ 5 M₂ 4 ह्वापागाद्; T G₂ ह्वापाग, G₂ ह्वापागा (for ह्व प्रोद्यु) G₁ M₁ 2 एको दृश्य ह्वापागे —^d) S₂ प्रमावाद, S₂ प्रमावो, T G₂ 4

एको दीर्घ इव प्रांशुः प्रभवन्दृश्यते शरः ॥ ३०
 पर्वतं वारिधारामिश्लादयन्निव तोयदः ।
 कर्णः प्राच्छादयत्कुद्धो भीमं सायकवृष्टिभिः ॥ ३१
 तत्र भारत भीमस्य बलवीर्यपराक्रमम् ।
 व्यवसायं च पुत्रास्ते प्रैक्षन्त कुरुभिः सह ॥ ३२
 तां समुद्रमिवोद्धृतां शरवृष्टिं समुत्थिताम् ।
 अचिन्तयित्वा भीमस्तु कुद्धः कर्णमुपाद्रवत् ॥ ३३
 रुक्मपृष्ठं महचापं भीमस्यासीद्विशां पते ।
 आकर्षान्मण्डलीभूतं शक्रचापमिवापरम् ।
 तस्माच्छराः प्रादुरासन्पूरयन्त इवाम्बरम् ॥ ३४

सुवर्णपुङ्खैर्भीमेन सायकैर्नतपर्वभिः ।
 गगने रचिता माला काञ्चनीव व्यराजत ॥ ३५
 ततो व्योम्नि विपक्तानि शरजालानि भागशः ।
 आहतानि व्यशीर्यन्त भीमसेनस्य पत्रिभिः ॥ ३६
 कर्णस्य शरजालौघैर्भीमसेनस्य चोभयोः ।
 अग्निस्फुलिङ्गसंस्पृशैरञ्जोगतिभिराहवे ।
 तैस्तैः कनकपुङ्खानां धौरासीत्संवृता व्रजैः ॥ ३७
 स भीमं छादयन्बाणैः क्षतपुत्रः पृथग्विधैः ।
 उपारोहदनादत्य तस्य वीर्यं महात्मनः ॥ ३८
 तयोर्विसृजतोस्तत्र शरजालानि मारिष ।

प्रभवो (for प्रभवन्) Dn2 D3 दृश्यते (for दृश्यते)
 B1 2 (marg as in text) 2-5 D01 आकाशे सस्थित
 (B1 2 हि स्थित, D01 पीडित) शरः, D2 प्रावर्तन्दृश्यते
 परैः, D3 दृश्यते प्रभवच्छरः, G1 M1-4 दृश्यते बहव
 शरा

31 Ms om 31 (cf v 1 28) —^a) D3 वर्पत
 (for पर्वत) —^b) G2 छादयस्तोयदो यथा — D3 reads
 31^{ad} after 35 —^c) D2 G1 M1-4 कर्ण (for कर्ण)
 K2 5 B5 D01 D8 T G1 2 M1 2 प्रच्छादयत्, D2 प्राच्छा
 दयत्, D4 प्रच्छादयन् (for प्राच्छादयत्) Dn1 कर्ण
 प्रच्छादयामास —^d) D2 G1 M1-4 भीम (for भीम)
 B1 5 शायक

32 Ms om 32 (of v 1 28) D2 reads 32-35
 after 24 —^b) S2 B D01 Dn1 बल वीर्यं, K4 5 D2
 T G1 5 M1 2 बल वीर्यं (for बलवीर्यं) —^d) S1 प्रै
 क्षत, K1 प्रैक्षेत (sio), Dn2 D3 प्रैक्षत (for प्रैक्षन्त)
 B (except B1) D01 ददृशु सहसैनिका

33 For the sequence in D2, of, v 1 32 —^a)
 B2 (marg, orig as in text) S (except G2 M8) समु
 द्राद्, D4 समुत्तम् (for समुद्रम्) K4 हवोद्धृतं, G1 M
 'द्धृतां (for 'द्धृतां) —^c) G1 M1-4 नाचिंतयत्स भीमस्तु
 —^d) D2 रणे (for कुद्ध) G1 M अभिद्रवत् (for
 उपा')

34 For the sequence in D2, of v 1 32 —^a)
 S2 रुक्मपुष्टं, D4 रुक्मकर्णं (for पृष्ठ) K4 महाचापं
 —^c) S K1-2 B2 आकर्षन्, K5 Dn2 D3-4 6-8 कर्षतो,
 S विरुष्ट (G1 M1 2 'तं) (for आकर्षन्) —^d) S श

(T G2 4 च) क्रापुधम् (for शक्रचापम्) G1 M इवातत
 (for परम्) —^c) D01 इवार्णव (for 'म्बरम्)

35 For the sequence in D2, of v 1 32 —^a)
 D2 भीमस्य (for भीमेन) — K1 om (hapl) 35°-36^d
 —^c) D6 चरिता (for रचिता) —^d) K5 विराजते;
 D2 व्यरोचते, D5 G1 M (except M5) व्यरोचत (for
 व्यराजत) — After 35, D2 reads 31^{ad}

36 K1 om 36 (cf v 1 35) —^a) S1 विम
 क्तानि, B2 5 विसं, D2 विश (for विप) —^b)
 G5 क्षुरप्राणि* (for शरजालानि) S2 भारत, T G2-5
 मारिष (for भागश) —^c) M2 आगतानि (for आह)
 D5 व्यदृश्यत (for व्यशीर्यन्त) D2 व्यपयति व्यशीर्यति
 —^d) B5 D2 भीमसेनेन पत्रिभि (D2 भारत)

37 ^a) D2 सविस्फुलिगैरगारैर, D5 अग्निर्कसमस्पृशैर्
 —^d) S2 K1 8 D1 4 1 8 अजो, D2 6 अहो, G1 M
 मनो, Cd अजो (as in text) D2 राजन्गतिरिवाहवे,
 D5 सर्वाभरणभेदनैः, Cv as in text —^c) D2 भूषाना
 (for पुङ्खानां) —^d) D4 शब्दतो (for संवृता) D2
 खद्योलानामिव व्रजै — After 37, B D01 ins

902* न स सूर्यस्वदाभाति न स चाति समीरण ।
 शरजाकावृते व्योम्नि न आजायत किंचन ।
 [(L 2) B4 प्राधायत (for वाता').]

38 ^a) D2 G1 M भीम (for भीमे) —^b) D2 G1
 M1 2 4 5 सूतपुत्रं, D7 तव पुत्र (for सूतपुत्र) —^c)
 D1 अपारोहद्, M1 2 उपारोहाद् (for 'रोहद्) K1
 अनाकृत्य, D5 वृत्य (for दृत्य) —^d) G1 M transp
 तस्य and वीर्यं

वायुभूतान्यदृश्यन्त संसक्तानीतरेतरम् ॥ ३९
 तस्मै कर्णः शितान्बाणान्कर्मारपरिमार्जितान् ।
 सुवर्णविकृतान्क्रुद्धः ग्राहिणोद्धधकाङ्क्षया ॥ ४०
 तानन्तरिक्षे विशिखैस्त्रिधैकैकमशातयत् ।
 विशेषयन्सूतपुत्रं भीमस्तिष्ठेति चाब्रवीत् ॥ ४१
 पुनश्चासृजदुग्राणि शरवर्षाणि पाण्डवः ।
 अमर्षी बलवान्क्रुद्धो दिग्धक्षन्निव पावकः ॥ ४२
 तस्य तान्याददे कर्णः सर्वाण्यस्त्राण्यभीतवत् ।
 युध्यतः पाण्डुपुत्रस्य सूतपुत्रोऽस्त्रमायया ॥ ४३

39 °) S चर्षाणि (for जालानि) — °) D₂ नात-
 राणि प्रदृश्यन्त, G₂ M₂ & वायुमार्गे (G₂ आहतानि) व्यदी-
 यन्त — °) D₂ G₁ M₁ & परस्परं (for [ह]तरेतरम्)
 — After 39, B D₀₁ D₅ ins

903* अन्योन्यशरसंस्पर्शात्तयोर्मनुजसिंहयो ।

आकाशे भरतश्रेष्ठ पावक समजायत ।

[(L 1) B (except B₁) -सर्षात्, D₀₁ सर्षात् (for
 -सस्पर्शात्) B₅ पुश्च (for मनुज-)]

40 °) S₂ B₂ & तथा (for तस्मै) K₄ & D₇ &
 सितान् — °) G₁ कर्मार (for कर्मार) K₂ कर्मार-
 परमाहितान् — °) G₁ M₁ & & जय- (for वध)

41 °) B (except B₁) अतरीक्षं G₁ M निशितैस्
 (for विशिखैस्) — °) S K D (except D₀₁ D₂)
 समा (S₁ तथा, K₅ D_n D₂-s अथा) च्छिन्त, M₂ अशा-
 तयन् (for 'यत्' — °) D₂ तत पुत्र (for सूतपुत्र)

42 °) K₅ D₂ & & & जाला (D₅ 'जाला'नि (for 'चर्षा
 णि) — °) D₅ अमर्षी भीमसेनस्तु — °) D₂ दिग्धक्षु
 पावको यथा — After 42, B D₀₁ D₅ ins. & a passage
 given in App I (No 12)

43 °) S K₁ & B₅ तान्यादधे, G₁ M सोम्यहनत्
 (for तान्याददे) — G₁ om 43°-46° — °) K₂ पश्यन्त,
 S (G₁ om) कुर्वन्त (for युध्यन्त) B (except B₁)
 D₀₁ युध्यमानस्य भीमस्य — °) M₂ & वसुधेणो (for
 सूतपुत्रो)

44 G₁ om 44 (of v 1 43) — °) K₄ तस्येसुधी
 (sic) — °) S₂ तु (for सं) — °) B (except B₁)
 D₀₁ क्रुद्ध कर्णोच्छिन्नन्मूधे

तस्येषुधी धनुर्ज्या च बाणैः संनतपर्वभिः ।
 रश्मीन्योक्ताणि चाश्वानां कर्णो वैकर्तनोऽच्छिन्त ४४
 अथास्याश्वान्पुनर्हत्वा त्रिभिर्विव्याध सारथिम् ।
 सोऽज्वल्य द्रुतं सूतो युयुधानरथं ययौ ॥ ४५
 उत्सयन्निव भीमस्य क्रुद्धः कालानलप्रभः ।
 ध्वजं चिच्छेद राधेयः पताकाश्च न्यपातयत् ॥ ४६
 स विधत्वा महाराज रथशक्तिं परामृशत् ।
 तामवासृजदाविध्य क्रुद्धः कर्णरथं प्रति ॥ ४७
 तामाधिरथिरायस्तः शक्तिं हेमपरिष्कृताम् ।

45 G₁ om 45 (of v 1 43) — °) D₂ तथा
 (for अथ) S (G₁ om) च (for [अ]स्थ) B
 (except B₁) D₀₁ D₅ तस्याश्वाश्च (for अथास्याश्वाः)
 S (G₁ om) विद्धा (for हत्वा) — °) M₂ & पुनर् (for
 त्रिभिर्) D₂ M₅ विद्याथ (for विव्याध) B (except
 B₁) D₀₁ सूतं विव्याध पत्रिभिः (B₂ & & पत्रभिः) — K₅
 om 45°-46° — °) K₅ B D₀₁ D_{n1} D₅ & & [s]पस्य,
 G_v [s]विश्रुत्य (for ज्वल्य) S (G₁ om) G_v दयात्
 (for द्रुतं) — °) B D₀₁ D_{n1} S (except M₁ & , G₁
 om) युयामन्यो (for युयुधान)

46 G₁ om 46 (of v 1 43) — °) B (except
 B₁) D₀₁ D_{n2} विहसन् (for उत्सयन्) D₂ भीमस्तु
 (for 'स्य' — °) B D₀₁ क्षुति (for -प्रभ) S (G₁
 om) युध्यमा (G₁ युयुधा) नस्य मारिष — °) D₂ कर्णस्य
 (for राधेय) — °) K₅ B D₀₁ D_n D₅ & & & G₁
 M₁-s (marg., orig as in text) पताका (for 'काश')
 B₂ & D₀₁ D_{n1} व्यपा (B₂ 'शा'तयत्, D₂ [अ]न्यपात
 यत्, D₇ & [अ]न्यपातयत् (for न्यपा)

47 °) B₁ & (marg., orig as in text) &-s D₀₁
 D_{n2} महाबाहु (for 'राज'), — °) S K₁ & B₁ & & D₁
 परामृशत्, B₂ समाददे, D₂ & T G₂ & M₂ & परामृशत्
 (for 'मृशत्' — °) G₅ तम् (for ताम्) B₂ व्यपा
 सृजत् D₂ अन्यत्र, D₁ आविध्यत् (for आविध्य)

48 °) T G₂-s आतिरथिर् (for आधि) D_{n1}
 आदाय, D₂ आयातां, D₂ आयातां, D₁ T G₂-s M₂
 (marg., orig as in text) आयत्त (for 'स्त') — °)
 K₄ शक्तिं K₁ D_{n2} D₁-s परिष्कृता B (except B₁)
 D₀₁ शक्तिं काचनभूषणा (B₂ 'पिता) — °) D₂ च
 क्षितेः, G₁ M निशिते (for दशभिः)

आपतन्तीं महोल्काभां चिच्छेद दशभिः शरैः ॥ ४८
 सापतद्दशधा राजन्निकृत्ता कर्णसायकैः ।
 अस्ततः स्रुतपुत्रस्य मित्रार्थे चित्रयोधिनः ॥ ४९
 स चर्मादत्त कौन्तेयो जातरूपपरिष्कृतम् ।
 खड्गं चान्यतरप्रेप्सुर्मृत्योरेग्रे जयस्य वा ।
 तदस्य सहसा कर्णो व्यधमत्प्रहसन्निव ॥ ५०
 स विचर्मा महाराज विरथः क्रोधमूर्छितः ।
 असिं प्रासृजदाविध्य त्वरन्कर्णरथं प्रति ॥ ५१

स धनुः स्रुतपुत्रस्य छित्त्वा ज्यां च सुसंशितः ।
 अपतद्भुवि निस्त्रिंशश्च्युतः सर्प इवाम्बरात् ॥ ५२
 ततः प्रहस्याधिरथिरन्यदादत्त कार्मुकम् ।
 शत्रुघ्नं समरे क्रुद्धो दृढज्यं वेगवत्तरम् ॥ ५३
 स भीमसेनः कुपितो बलवान्सत्यविक्रमः ।
 विहायसं प्राक्रमद्वै कर्णस्य व्यथयन्मनः ॥ ५४
 तस्य तच्चरितं दृष्ट्वा संग्रामे विजयैपिणः ।
 लयमास्थाय राधेयो भीमसेनमवश्चयत् ॥ ५५

C. 7 57
B 7 1
K 7 13

49 ^a) B (except B₁) D₀₁ छिन्ना, S भूमौ (for राजन्) — ^b) K₈ काल (for कर्ण) D₀₂ सायक, D₁ शायकै B (except B₁) D₀₁ S कर्णस्य निशितै (G₁ M₁₋₅ निहता, M₁ 2 निहतौ) शरैः, D₈ कृत्ता कर्णस्य सायकै — ^c) D₈ पश्यत (for अस्ततः) — ^d) B₈ चन्विन (for योधिन)

50 ^a) Ś₂ चर्माधत्त — ^b) Ś₁ परिच्छेद, K₁ 4 5 D (except D₁ 2 7) स्फुटं — ^c) Ś₂ (sup l n as in text) B D₈ 6 T G₈ 3 चान्यतर, K₄ चान्यतरे, K₅ D₆ चास्यातर, D₂ चाप्यंतर, D₁ वास्यातर, D₈ वास्यातर (for चान्यतर) Cd omes अन्यतरप्रेप्सु (as in text) — ^d) Ś₂ K (except K₅) D₁ अग्र, D₂ 5 7 8 अर्थे (for अग्रे) Ś K D₀₁ D₂ 4 5 7 8 जयाय (for जयस्य) K₁ 2 व, D₀₁ वै, D₂ 8 च (for वा) S जय मरणमेव वा (T₁ G₂ च) — ^e) Ś₁ D₀₁ D₁ 6 तमस्य; S चर्मास्य (for तदस्य) B (except B₁) D₀₁ तरसा (for सहसा) — ^f) K₄ विधिवत्, D₂ विव्याध (for व्यधमत्) B (except B₁) D₀₁ व्यधमधर्म सुप्रभ — After 50, B D₀₁ ins

904* शरैर्वहुभिरस्युग्रैः प्रहसन्निव भारत ।

[B₈ स हनन् (for प्रहं)]

51 ^a) Ś K₁₋₃ D₈ स विचर्मा, D₈ सासिचर्मा D₂ महाबाहुर (for राज) — ^b) K₁ D₁ प्राख्यवत् D₀₂ आदत्त, D₂ अग्रग्र, M₁ 2 आविध्यत् (for आविध्य) — ^d) K₅ D₂ कुद्ध, G₁ M भीम (for त्वरन्)

52 ^a) D₈ धनुः — ^b) K₁ चास्य, D₂ या च (for ज्यां च) Ś₂ K₁ सुदंशित, K₂ सुदंसित, K₄ *स सित, B₈ सुसास्थित, D₀₁ सुरंशित; D₀₂ सुसाधिता, D₂ 5 सुसहित, D₈ 6 सुसधित (D₈ वा), D₈ सुसचित, G₁ M सुसहिता (for सुसशित) B₁₋₄ D₀₁ सज्य छित्त्वा महानसि; T G₂₋₅ छित्त्वा मौर्वी च

सशित (G₅ त) — ^c) D₈ निस्त्रिंशश् B₂ 4 5 D₀₁ पपात भुवि राजेंद्र — ^d) B (except B₁) D₀₁ कुद्ध (for च्युत) G₂ खड्ग (for सर्प) — After 52, D₀₂ ins an addl colophon [Adhy name भीमसेनप्रवेश]

53 Before 53, D₀₂ ins सज्य उवाच — ^a) T G₁₋₃ आतिरथिर (for आधि) — ^b) B D₀₁ G₁ M₁₋₄ आदाय, D₁ 8 चादत्त (for आ) — ^d) D₂ 8 6 बलवत्तर (for वेग) — After 53, B D₀₁ D₈ ins

905* व्यायच्छत्स शरान्कर्णं कुन्तीपुत्रजिघासया ।

सहस्रशो महाराज रुक्मपुद्गान्मुत्तेजान् ।

[(L 1) D₈ शर (for शरान्)]

54 ^b) D₈ बलवान्, T G₂₋₅ दृढवान्, G₂ दृढवत् (for बलवान्) — B₁₋₄ D₀₁ subst for 54^{ab} B₈ cont. after 905*

906* स व्यथमानो बलवान्कर्णचापच्युतैः शरैः ।

[B₈ विथमानो]

— ^c) B₁ वैहायस, Cd वि (as in text) D₈ प्राक्रो-
 शद् (for प्राक्रमद्) D₂ विहायसा प्रक्रमन्वै; S वैहायस-
 मनुप्राप्य — ^d) Ś K₁ 2 4 पुन (for मन) D₂ कर्णस्य
 व्यधमन्बन्धु, S स्य रथमाविशद्

55 D₀₁ om 55^{ab} — ^a) B₂₋₄ स तस्य (for तस्य
 तच्) D₂ लाघव (for चरित) D₈ ज्ञात्वा (for दृष्ट्वा)
 — ^b) D₂ विक्रम पादवस्य च, G₂ संग्रामे भीमकर्मण
 — ^c) B₁ जवम्, B₂ (marg as in text) बलम्, Cd
 लयस् (as in text) K₅ D₁ 8 आधाय, Cd आस्थाय
 (as in text) S अजालयस्थो राधेयो

56 ^a) Ś K₁₋₄ D₁ स त दृष्ट्वा, K₅ B D₀₁ D₀₂
 D₂₋₃ स च (D₈ om च) दृष्ट्वा, D₂ त दृष्ट्वा (for
 तमदृष्ट्वा) — ^b) Ś₂ D₀₁ D₈ विलीन, K₁ 2 व्यलीन

तमद्वद्वा रथोपस्थे निलीनं व्यथितेन्द्रियम् ।
 ध्वजमस्य समासाद्य तस्थौ स धरणीतले ॥ ५६
 तदस्य कुरवः सर्वे चारणाश्चाभ्यपूजयन् ।
 यदियेष रथात्कर्णं हन्तुं तार्क्ष्य इवोरगम् ॥ ५७
 स छिन्नधन्वा विरथः स्वधर्ममनुपालयन् ।
 स्वरथं पृष्ठतः कृत्वा युद्धायैव व्यवस्थितः ॥ ५८
 तद्विहत्यास्य राधेयस्तत एनं समभ्ययात् ।
 संरब्धः पाण्डवं संख्ये युद्धाय समुपस्थितम् ॥ ५९
 तौ समेतौ महारङ्गे स्पर्धमानौ महाबलौ ।

जीमूताविध वरमान्ते गर्जमानौ नभस्तले ॥ ६०
 तयोरासीत्संग्रहारः क्रुद्धयोर्नरसिंहयोः ।
 अमृष्यमाणयोः संख्ये देवदानवयोरिव ॥ ६१
 क्षीणशस्त्रस्तु कौन्तेयः कर्णेन समभिद्रुतः ।
 दृष्ट्वा र्जुनहताभ्नागान्पतितान्पर्वतोपमान् ।
 रथमार्गविधातार्थं व्यायुधः प्रविवेश ह ॥ ६२
 हस्तिनां व्रजमासाद्य रथदुर्गं प्रविश्य च ।
 पाण्डवो जीविताकाङ्क्षी राधेयं नाभ्यहारयत् ॥ ६३
 व्यवस्थानमथाकाङ्क्षन्धनंजयशरैर्हतम् ।

(for निलीनं) Ds 7 s T Gs व्यथितेन्द्रिय — °) Ds
 ध्वजे तस्य, Gs ध्वजवक्त्रं (for ध्वजमस्य) Bz (marg
 as in text) s-s G1 s s M1 s समासाद्य, Dc1 T Gz s
 Ms-s 'रुज्य, Ds 'रोहद, Cd 'साद्य (as in text)
 — °) K1 om स B (except B1) Dc1 Dn2 तस्थौ
 भीमो महीतले (Bz महाबल) — After 56, Ms ins
 910*

57 °) T Gz-s Ms s तत्तस्य (for तदस्य) — °)
 Ds [ज]न्यपूजयन् (for [ज]न्य) — °) Ds s पात-
 येद्य, Cd यदियेष (as in text) Ms s रणे (for रथात्)
 — °) K1 s Bs s Dc1 D1 s 7 s हन्तुं, B1 s तूर्ण (for
 हन्तु) Ds s तार्क्ष्य

58 °) T Gz सछिन्नधन्वा — °) Bz सरथ (for
 स्वरथ) Cv as in text — °) Ds मनो दधे (for
 व्यवस्थित) S1 K (except Ks) D1 युद्धाय समव-
 स्थित

59 Ds om. 59 — °) Ms त (for तद्) S1 K1
 s s B1-s Dn2 Ds s विहत्यास्य, B1 विहत्यास्य,
 Dc1 निहत्यास्य, Ds विहत्यास्य, T Gz-s विधित्य स, G1
 M1-s अतीत्यास्य, Ms विमोह्यास्य (for विहत्यास्य) Cv
 तद्विहत्यास्य राधेय — °) Ds s भूयश्चैन, D1 तत एवं
 (for तत एन) — °) K1 s Dn1 D1 s 7 s संरब्धं, B
 Dc1 Ds s संरभाद्य (for संरब्ध) Ds S युद्धे (for
 संख्ये) — °) S1 K1 s s B2 s s Dc1 Dn2 D1 s
 s s T Gz s समवस्थित (for समुप)

60 °) Gs s समेतौ, Gs समेतौ (sio) (for समेतौ)
 Bz s महाराज, Ds 'वेगौ (for 'रङ्गे) — °) Ds T
 Gz-s महारथौ, Ds परस्परं (for महाबलौ) — °)
 B1-s s Dc1 S नरध्वनौ, B1 महारणौ, Ds परस्परं, Ds
 नभस्तले (for नभस्तले)

61 Dn2 om 61^{ab} — °) Ks s D1 इव (for नर)
 — °) G1 s s M1-s सखे Bz अमृष्यमाणयो सख्ये
 — °) S शक्रशबरयोरिव

62 S K1-s om 62^{ab} After 62^{ab}, G1 M ins

907* शरैर्भीममतिक्रम्य कर्णो भृशमपीडयत् ।

विधन्वा विरथश्चैव विचर्मा निरसिस्त ।

अमृष्यमाणश्च भृशं शान्त कर्णाक्षपीडित ।

[(L 2) Ms s विरसिश् (for 'धश्) — (L 3)
 Ms s अमपमाणश्]

— °) S K1-s D1 पर्वतानिव (for 'तोपमान्) — °) S1
 विधातार्थो — °) Ks D1 व्याकुल, Ks lacuna, Cd
 व्यायुध (as in text) S1 K1 व्याल इव विवेश ह

63 °) B1 आलोक्य, Ds आस्याय (for आसाद्य) T
 Gz-s गजप्राकार (Gz 'प्रकर) मध्यस्थो — °) S (except
 Gs) रथमार्गं (for 'दुर्ग) T Gz-s Ms विहत्या, G1 M1-s
 प्रपद्य, Ms s प्रपद्य (for प्रविश्य) S K1-s Dn2 D1
 s s ह (for च) — °) G1 M सलीन (M1 s 'ल)
 समराकाक्षी (Ms s 'रक्षणी) — °) Ds om राधेय
 Bz (marg, orig as in text) नाभ्ययोधयत्, Bz 'वा
 यत; Ds 'वारयत्, T Gz-s 'वर्तत, Cd नाभ्यवहारयत्
 (hypermetrio) (for नाभ्यहारयत्) G1 M न न्यवर्तत
 (Ms s न न्यवर्त च, Ms न्यवर्तत न) पाण्डव

64 Ds om 64^{ab} — °) Bz (marg as in text)
 Dn2 Ds s Cd व्यवधानम्, Dn1 D1 अवस्थानम् (for
 व्यव) S स व्यवस्थानमाकाक्षन् — °) K1 s उदस्य
 (for उद्यम्य) Gz चारणे (for कुञ्जर) — °) Ds
 सख्यौ परमदुर्भवा — After 64, B Dc1 Dn2 D1 s s
 ins

उद्यम्य कुञ्जरं पार्थस्तथौ परपुरंजयः ॥ ६४
तमस्य विशिखैः कर्णो व्यधमत्कुञ्जरं पुनः ।
हस्त्यङ्गान्यथ कर्णाय प्राहिणोत्पाण्डवो नदन् ॥ ६५
चक्राण्यश्वास्तथा बाहान्यद्यत्पश्यति भूतले ।
तत्तदादाय चिक्षेप क्रुद्धः कर्णाय पाण्डवः ॥ ६६
तदस्य सर्वं चिच्छेद क्षिप्तं क्षिप्तं शितैः शरैः ।

व्यायुधं नावधीचैनं कर्णः कुन्त्या वचः स्मरन् ॥ ६७
धनुषोऽग्रेण तं कर्णस्त्वभिद्रुत्य परामृशत् ।
उत्सपन्निव राधेयो भीमसेनमुवाच ह ॥ ६८
पुनः पुनस्तत्वरक मूढ औदरिकेति च ।
अकृतास्त्रक मा पोत्सीर्वाल संग्रामक्रातर ॥ ६९
यत्र भोज्यं बहुविधं भक्ष्यं पेयं च पाण्डव ।

C 7 87E.
B 7 139
K 7 129

908* महौषधिसमायुक्तं हनूमानिच पर्वतम् ।

65 *) १) तस्य तं (for तमस्य) Ks कुजर (for विशिखै) — १) Ks विधिवत्, T Gs व्ययमत् (for व्यधमत्) — After 65^{ab}, Ds १ ins

909* रथायुतानि चिक्षेप हयानामयुतानि च ।
नरायुतानि च तथा कर्णायामितवेजसे ।
शक्यपृष्टिप्रासपरिवक्त्रकम्पनाकुटमुहरान् ।
चिक्षेप कर्णाय बली गृहीत्वा मेदिनीतलात् ।
तान्क्षिसान्भीमबलवद्वायुना समुदीरयन् । [5]
रणाङ्गणाम्भासगतचिच्छेदास्तु वृषस्तदा ।
महामद इवाविष्टो निर्विषण्णो वृकोदर ।
अभ्यधावत् राधेयं मूर्तिमाननिल स्वयम् ।

[(L 5) Ds समुदीरितान् — (L 6) Ds रणाङ्गण
काशगतान् (for the prior half) — (L 7) Ds महा
माह]

— १) Ds १ हस्त्यङ्गान्यथ Ks कर्णो* (for कर्णाय)
K1-8 D1 हस्त्यङ्गं तस्य कर्णाय — १) Ds प्रहिता, १
व्यसृजत् (Ms 'जन्' (for प्राहिणोत्) १) पाण्डव,
G1 पाण्डवा Ks 4 Dn1 Ds T Gs [s]नदत् (for नदन्)
Ks B Dc1 Dn1 Ds प्राहिणोत्पाण्डवन — After
65, Ks (marg, 300 m) ins an addl. colophon
[Adhy name भीमपराजय]

66 *) १) K (except Ks) Dn Ds 4 6-8 छद्मानि,
Ds अङ्गानि (for चक्राणि) B Dc1 चान्यद्; T Gs-8
नागान् (for बाहान्) — १) Dn1 Ds यत्पश्यति स भूतले,
Ds पटातीव्रयन्

67 *) G1 M1 4 सदास्य Ds कर्णाय (for सर्व)
— १) Ds om. the second क्षिप्तं Ds क्षिप्तं क्षिप्तं (for
क्षिप्तं क्षिप्तं) Ds शरैः (for शितैः) — B Dc1 Dn1
Ds १ ins after 67^{ab} Ds after 67 Ms after 66

910* भीमोऽपि मुष्टिसुखम्य बभ्रगमं सुदारुणम् ।
हन्तुमैच्छत्सुतपुत्रं सस्मरन्नृपं क्षणात् ।

शकोऽपि नावधीकणं समर्थं पाण्डुनन्दन ।
रक्षमाणं प्रतिज्ञां वा या कृता सव्यसाचिना ।
तमेव व्याकुलं भीम भूयो भूय शितैः शरैः । [5]
मूर्च्छयामिपरीताहमकरोत्सूतनन्दन ।

[(L 1) Ds शक्तिम् (for मुष्टिम्) B (except Bs)
Dc1 Dn1 Ds सर्वार्थं (for उद्यम्य) Ds १ दुरासत् (for
सुदारुणम्) Ds १ बभ्रगमं सुदारुणा (for the post. half)
— (L 3) Bs Ms समर्थं (for 'र्थ) — Ms om lines
5-6 — (L 5) Ds १ तमेव व्याकुलीभूत (for the prior
half)]

— १) Dn1 Ds १ कर्ण, Ds चैव (for चैत्) — १)
Ds तदा (for कर्ण) Dn1 Ds १ कुत्या वाक्यमनुस्मरन्

68 *) Ds १ धनुषाग्रेण Ds भीम (for कर्णध)
— १) १) K1-8 D1 त्वभिद्रुत्य, Ds १ त्वभिद्रुत्य, Ds
तमभिद्रुत्य (hypermetrio) (for त्वभिद्रुत्य) १) K1 3.4
B (except Bs) Ds परामृशन्; Ds १ T Gs-4 Ms 4
मृशन्, Cd मृषत् (for मृशत्) — After 68^{ab},
Ks Ds 1 ins

911* धनुषा स्पृष्टमात्रेण क्रुद्धं सर्पं हव श्वसन् ।
आच्छिद्य स धनुस्तस्य कर्णं मूर्धन्यताडयत् ।
ताडितो भीमसेनेन क्रोधादारुणलोचन ।

[(L 1) Ks स्पृष्टमानस्तु, Ds १ मात्रस्तु (for 'मात्रेण)]

— १) B (except B1) Dc1 Dn1 विहसन्, Ds विस्मयन्,
Ds उत्सृजन् (for उत्समयन्) १) अपि; K1-8 D1 चैव
(for हव) — १) B Dc1 वाक्यमेतद्; Ds १ वाक्य
वेदम् (for भीमसेनम्)

69 *) १) K1.2 Dc1 Dn1 Ds त्ववरक; Ds १ त्वद
(for त्व) Cv utes त्ववरक Cd as in text — १)
B Dc1 औदरिक, Cd औदधिक (for औदरिक) Cv
utes औदरिक १) K (except Ks) Dn1 Ds १ मूढ-
सौद (K1 वा) रिकेति च — १) Ds om. ता K
(except Ks) योधीर, Ds यासीर (for योहसीर)

तत्र त्वं दुर्मते योग्यो न युद्धेषु कथंचन ॥ ७०
 मुनिर्भूत्वाथ वा भीम फलान्यद्धि सुदुर्मते ।
 वनाय व्रज कौन्तेय न त्वं युद्धविशारदः ॥ ७१
 फलमूलाशने युक्तस्त्वं तथातिथिभोजने ।
 न त्वां शस्त्रसमुद्योगे योग्यं मन्ये वृकोदर ॥ ७२
 पुष्पमूलफलाहारी व्रतेषु नियमेषु च ।
 उचितस्त्वं वने भीम न त्वं युद्धविशारदः ॥ ७३

—^d) G₁ M₁ २ २ २ कामुक (for कारर)

70 ⁸) D₂ यत्र भक्ष्य, T₂ G₂₋₅ पेयं भक्ष्य (by transp) B₃ मैक्ष्य —^d) D₅ च युद्धे, T G₂₋₅ युद्धस्य (for युद्धेषु) B D₁ S कदाचन (for कथं) — After 70, B₃₋₅ D₁ read 73-75

71 ^a) K₅ D₁ D₅ २ २ २ [अ]धुना, T G₂₋₅ यथा (for [अ]ध वा) K₅ D₅ २ २ २ वीर (for भीम) —⁸) D₁ फलान्यत्ति, D₅ न्यादत्, D₁ ज्ञप्ति, D₅ न्यश, D₁ २ नत्ति (for न्याद्धि) B₁ २ D₁ D₂ D₅ २ फलान्यादत्स (B₁ २ न्यकेषु) दुर्मते — After 71, S₁ D₅ read 74^{ab}

72 B₃ reads 72 on marg S₁ D₅ transp 72 and 73 —^a) D₅ युक्तं, G₅ यत्तस्य (for युक्तस्य) —⁸) S₁ K₁ २ २ २ D₁ तथा विधि (K₁ २ घ)पूजने, K₂ २ B₃₋₅ D₁ D₂ २ २ २ तथातिथिपू —^a) K₅ laouna, D₁ शस्त्रं —^d) D₁ धनुर्धर (for वृकोदर) — T G₂ 4 ins after 72 G₅ after 73

912* सूदं स्वामहमाजाने मास्वप्रेष्यककारकम् ।

— After the above, G₃₋₅ cont 913*

73 For the sequence in B₃₋₅ D₁, of v 1 70 S₁ D₅ transp 72 and 73 K₅ D₁ om 73 —^a) B₄ G₅ मूलपुष्प, D₅ फळमूल (for पुष्पमूल) D₅ M₃₋₅ फलाहारे —^a) G₅ अन्येषु***लेषु —^d) D₅ G₅ विशारद — After 73, G₅ ins 912*

74 For the sequence in B₃₋₅ D₁, of v 1 70 S₁ D₅ read 74^{ab} after 71 T G₂₋₅ transp 74^{ab} and 74^{cd} —^a) B₅ D₁ नियुद्धं, D₂ मौनिस्त्वे (for मुनिस्त्वे) —⁸) K₁ २ व्रज (for गच्छ) —^a) T G₂₋₅ transp न and त्व —^d) D₁ वनवासो (for वास) S₂ D₁ २ २ रतो, D₁ गतिर (for रतिर) S₁ K B D₁ D₁ D₁ २ २ भवान् (for भव)

75 For the sequence in B₃₋₅ D₁, cf. v 1 70

क युद्धं क मुनिस्त्वं च वनं गच्छ वृकोदर ।
 न त्वं युद्धोचितस्तात वनवासरतिर्भव ॥ ७४
 सुदान्भृत्यजनान्दासांस्त्वं गृहे त्वरयन्भृशम् ।
 योग्यस्ताडयितुं क्रोधाद्भोजनार्थं वृकोदर ॥ ७५
 कौमारे यानि चाप्यासन्नप्रियाणि विशां पते ।
 पूर्ववृत्तानि चाप्येनं रूक्षाण्यश्रावयद्भृशम् ॥ ७६
 अथैनं तत्र संलीनमस्पृशद्भृशं पुनः ।

G₅ om 75 S₂ repeats 75 after 76 —⁸) T G₂₋₄ तान्, G₁ M स्व- (for त्व) —^a) T G₂₋₄ त्व वापितु (for ताडयितुं) —^d) T G₂₋₄ भोजनार्थं D₁ २ वृकोदर — After 75, T G₂ ins G₃₋₅ cont. after 912*

913*

सजय ।

एव तं विरयं दृष्ट्वा स्मरत्वा कर्णोऽजवीद्वच ।

76 B₃ reads 76 on marg —^a) K₂ om (hapl.) from चाप्यासन् up to पूर्ववृत्तानि (in 76^a) K₁ अन्ये नम्, B₃₋₅ D₁ वृत्तानि, D₄ २ चास्यासन् B₂ कौरवे यानि वृत्तानि, D₅ कौमारेषु च यास्यासन् — K₅ om (hapl.) 76^{ab} —⁸) B (except B₁) D₁ विप्रियाणि (for अभि^a) —^a) B D₁ तानि सर्वाणि, D₅ पूर्ववृत्तानि (for पूर्ववृ^a) S₁ [अ]स्य, S₂ D₁ २ [ए]व, D₁ D₁ २ [ए]व (for [ए]न) —^d) K₂ D₅ २ आश्रावयन्, G₁ M आश्रावयद् (for आश्रा^a) K₅ D₅ D₃₋₅ G₁ M वृष, D₂ दृश (sio), D₁ २ वृष (for भृशम्) — After 76, S₂ repeats 75, while B₃ ins

914*

भीमसेन उवाच ।

राधेय क्षुण्ण मे वाक्यं सूर्यपुत्र बलाधिक ।

लोके त्वत्सदृशो योधो न विद्येत कथंचन ।

युष्माभिर्यद्यहं मार्यस्तदा किं बहुजल्पितै ।

अथ त्वया न मार्योऽहं तदा गच्छामि सुखं माम् ।

On the other hand, G₁ M ins after 76

915* एव तं विरयीकृत्य उच्चैः संतर्ज्य पाण्डवम् ।

सुदा परमया युक्तो दर्शयन्कृष्णपाण्डवौ ।

77 ^a) G₅ om from अथैनं up to धनुषा (in 77^b) D₂ तथैवं (for अथैनं) —⁸) S₂ अस्पृशन्, D₅ सस्पृशद्, D₅ सस्पृशय (for अस्पृशय) B₁ D₂ भृश, D₅ युतः, G₅ वयु (for पुन) —^a) K₅ तु (for च) —^d) T G₂₋₅ वचस्, Cd वृषस् (as in text) S₁ K (except K₅) D₁ पुनः, G₅ तव (for तदा)

जयद्रथवमपर्व]

ग्रहसंथ पुनर्वाक्यं भीममाह वृषस्तदा ॥ ७७
योद्धव्यमाविशान्यत्र न योद्धव्यं तु मादशैः ।
मादशैर्युध्यमानानामेतच्चान्यच्च विद्यते ॥ ७८
गच्छ वा यत्र तौ कृष्णौ तौ त्वा रक्षिष्यतो रणे ।

गृहं वा गच्छ कौन्तेय किं ते युद्धेन बालक ॥ ७९
एवं तं विरथं कृत्वा कर्णो राजन्व्यक्तथत ।
प्रमुखे धृष्णिर्हिंस्य पार्थस्य च महात्मनः ॥ ८०
ततो राजञ्जिश्लघौताञ्शराञ्शाखाभृगध्वजः ।

C 7 34
B 7 14
K 7 11

78 Before 78, B₁ ins कर्ण उवाच —^a) K₁ s
B Doi D₁ s 1 s G₁ सारिष, D₁ s D₁ मादशैः, T
G₂-s तु त्वा (for आविषा) D₁ s [अ]न्येन (for [अ]
न्यत्र) S₁ योद्धव्य बालिशान्यत्र, D₁ s D₁ योद्धव्य
सदशैरत्र (D₁ शैरेव), D₁ स्य तादशैनात्र, G₁ M₁ 2 s
य तु बलादन्यैः, M₁ s अन्यैरमर्षी योद्धव्य, G₁ as in
text —^b) B₁ Doi D₁ s D₁ s च, D₁ नातु (sio)
(for तु) S₁ K (except K₁) D₁ योद्धव्य न तु मादशै
—^c) S₁ K₁ s D₁ अन्यस्य, K₁ अन्यच्च; D₁ नान्यच्च
(for चान्यच्च) T G₂-s G₁ इत्यते, G₁ M₁ 2 s
जायते (for विद्यते)

79 ^a) Doi वत्र (for यत्र) —^b) S₁ K₁ s B
Doi D₁ s G₁-s स्वां, K₁ laonna (for त्वा)
—^c) K₁ om वा —^d) T G₁ s वा (for ते) D₁ s
बालक, T G₂-s बालिश (for बालक) —After 79,
D₁ ins

916* भीम शब्दार्थसत्तावी पुराणस्त्व हि मे मत ।
मारुतिर्मारुतसुत शस्त्रेष्वेषु चोत्तम ।
यज्ञशास्त्रार्थविद्यासु धर्मप्रवचनेषु च ।
निपुणोऽसि सदा भीम न त्व युद्धविशारद ।
तमुत्सयन्कण्डवेशे पाणिना संस्पृशन्वृष । [5]
छत्रवज्राङ्गुनाङ्गेन मातुर्वीर्यमनुसरन् ।

—Ds cont K₁ (marg) s D₁ ins, after 79

917* कर्णस्य वचनं श्रुत्वा भीमसेनोऽसिदारुणम् ।
उवाच कर्णं ग्रहसन्सर्वेषां शृण्वतां वच ।
जिवस्त्वमसकृद्दुष्ट करयसे त्व वृषाध्मना ।
जयाजयौ महेन्द्रस्य लोके इदौ पुरातनैः ।
मल्लयुद्ध मया सार्धं कुरु बुभुक्षुलसभव । [5]
महाबलो महाभोगी कीचको निहतो यथा ।
तथा त्वां घातयिष्यामि पश्यस्वु सर्वराजसु ।
भीमस्य मतमाजग्य कर्णो बुद्धिमता वत् ।
विरराम रणाचक्षारपश्यता सर्ववन्धिनाम् ।

[(L 3) K₁ कश्यपे D₁ किं (for स्व) —(L
4) D₁ हि जैदस्य (for महेन्द्रस्य) D₁ s पुरातनौ (for
'तनै) —(L 5) D₁ बुभु त्व हि कुलधम (for the

post half) —(L 6) K₁ महायोगी K₁ D₁ मया
(for यथा) —(L 7) D₁ पश्यमानेषु राजसु (for the
post half) —K₁ om line 9]
—Ds cont D₁ ins after 80^{ab}

918* भीमोऽपि रथिना श्रेष्ठो धनदाच्छापमासवान्
गत पश्चापहारेण प्रणाम नाकरोत्पुनरा ।
अनेन कारणेनैव कर्णद्वयमवासावन् ।
कर्णेनापि तदोत्प्लो मातुर्वचनकारिणा ।

[For the incident, of 3 152 —(L 1) D₁ धन-
दस्यानम् (for दाच्छापम्) —(L 2) D₁ यत्तत्तु पश्चा
हरणम् (for the prior half) D₁ अगत्यै (for प्रणाम
न) —Ds om line 3 —(L 4) D₁ मृष्टो (for
[उ]त्प्लो) D₁ मातुर्वीर्यमनुमृता (sio) (for the post
half)]

80 ^a) D₁ ते (for त्व) —^b) K₁ व्यकथित, K₁
व्यकथ्यते, B₁ s Doi T G₁-s व्यकथयत्, B₁ न गच्छति,
D₁ व्यवस्थित, D₁ s D₁ विकथन, D₁ विमथ्य च
(for व्यकथयत) —After 80^{ab}, D₁ ins 918* —^c)
D₁ तस्य (for वृष्णि) G₁ वीरस्य; G₁ वयंस्य (for
-सिंहस्य) —^d) D₁ समतत (for महात्मन) —After
80, T G₂-s ins

919* तं वृषार्णं तु भीमस्तु कौङ्क्षन्भीमपराक्रम ।
न चाकर्षार्णदुत स्मृत्वा शङ्खनस्य महाबलम् ।
तस्य कार्मुकमारुच्य बभूवाम्पराक्रमी ।
ततो हृष्टा महाराज बासुदेवो महाधुति ।
अर्जुनार्जुन पश्येम भीम कर्णेन बाधितम् । [5]

संजय ।

पृथमुक्तस्तदा पार्थ केशवेन महात्मना ।
भीमसेनं तथाभूत क्रोधसंरक्तलोचन ।
अमर्षवशमापन्नो निर्देहशिव चक्षुषा ।

[(L 2) G₁ वष (for वृत्) G₁ महाबल —(L 4)
G₁ पराक्रमी (for महाधुति) —(L 7) G₁ लोचन]

On the other hand, M₁ s ins after 80

920* कर्णेन विरथीकृत्य तज्यमानं वृकोदरम् ।

112
112

प्राहिणोत्सृतपुत्राय केशवेन प्रचोदितः ॥ ८१
ततः पार्थभुजोत्सृष्टाः शराः काञ्चनभूषणाः ।
गाण्डीवप्रभवाः कर्णं हंसाः क्रौञ्चमिवाविशन् ॥ ८२
स भुजंगैरिवायस्तैर्गाण्डीवप्रेषितैः शरैः ।
भीमसेनादपासेधत्सृतपुत्रं धनंजयः ॥ ८३
स छिन्नधन्वा भीमेन धनंजयशराहतः ।
कर्णो भीमादपायासीद्रथेन महता द्रुतम् ॥ ८४
भीमोऽपि सात्यकेर्वाहं समारुह्य नरर्षभः ।
अन्वयाद्भ्रातरं संख्ये पाण्डवं सव्यसाचिनम् ॥ ८५
ततः कर्णं समुद्दिश्य त्वरमाणो धनंजयः ।

द्विजुनो भृशं क्रुद्ध क्रोधसरकलोचन ।

81 °) Śs शिलाधौता — °) Śs Ks s शूरा, Śs Ds शूर (for शरान्) Ds शाखाभृग. * — °) Ks प्रणोदित, Ds-s प्रनो (for प्रचो)

82 °) B Dc1 Dn3 S कनक (for काञ्चन) Bs भूषिता (for भूषणा) Ds शरा विविशुरादवे — °) Ks प्रहिता (for प्रभवा) — °) Ds [अ]भवन्, Ds शरान् (for [अ]विशन्) Ds हला पत्रसरो यया Cd oites हंसा क्रौञ्चमिव (as in text)

83 °) B1-s Dc1 आयसैर्, Bs आयासैर्, Cd आयसैर् (for आयसैर्) — °) Ds Gs 4 प्रेषितै (for प्रेषितै) — °) Śs Ks अपासीद्व, Ks Ds 8 नित्ये, B1 उपासेधत्, Ds अपारोधत्, Ds 8 8 अपा (Ds वा) वेधत्, Ds अपासैव, T Gs-4 M1 2 अवासेधत् (for अपा) Cv as in text

84 °) Ks Dn3 Ds 5 1 8 Gs-5 स छिन्नधर्मा, T G1 3 M संछिन्नधर्मा (Gs धन्वा) (for स छिन्नधन्वा) — °) Ds शरादितं — °) Śs भीमम् (for भीमाद्) — °) Gs जवेन (for रथेन) Ds ध्रुवन्, Gs रणे (for द्रुतम्)

85 °) Bs S यान (for वाह) — °) Śs Ks Bs Ds नरर्षभ, Śs नराधिप (for नरर्षभ) Ds S आरुह्य पुरुष (Ds Gs Ms 4 भरत)वेभ (Gs 5 अ) — °) Ds T Gs-5 अम्ययाद् (for अन्व) Ks 5 B1 (marg as in text) भारत, Ds T Gs-5 Ms 4 पाण्डवं (for आतर्) B1 Ds Ms 4 युद्धे, Gs 2 2 M1 2 संख्ये, Gs संखे (for संख्ये) Dn3 Ds 2 आयात पाण्डव संख्ये — °) Dn3

नाराचं क्रोधताम्राक्षः प्रैषीन्मृत्युमिवान्तकः ॥ ८६
स गरुत्मानिवाकाशे प्रार्थयन्भुजगोत्तमम् ।
नाराचोऽभ्यपतत्कर्णं तूर्णं गाण्डीवचोदितः ॥ ८७
तमन्तरिक्षे नाराचं द्रौणिश्चिच्छेद पत्रिणा ।
धनंजयभयात्कर्णमुज्जिहीर्षुर्महारथः ॥ ८८
ततो द्रौणिं चतुःषष्ठ्या विव्याध कुपितोऽर्जुनः ।
शिलीमुखैर्महाराज मा गास्तिष्ठेति चाब्रवीत् ॥ ८९
स तु मत्तगजाकीर्णमनीकं रथसंकुलम् ।
तूर्णमभ्याविशद्रौणिर्धनंजयशरादितः ॥ ९०
ततः सुवर्णपृष्ठानां धनुषां कूजतां रणे ।

Ds 5 8 T Gs-5 आतर्, Ms भारत (for पाण्डवं)
— After 85, Ks 4 D1 ins

921* सोऽब्रुवन् वृत्तं सूतो युयुधानरथे ययौ ।

86 Śs K (except Ks) D1 om 86 — °) Ds तत स बाधयस्तूर्ण, S तत ससाधयन्कर्ण (T Gs 5 Ms य त्कर्ण) — °) Ms 2 धनंजय — °) Ds दीसाक्ष, M1 2 ताम्राक्ष (for ताम्राक्ष) — °) Ks Ds 1 8 ह्वापर (for न्तक) Ds प्रैषीत्कर्णरथं प्रति, T Gs-5 प्रेषयामास निधसन्, Ms प्रैषीन्मृत्युमिवान्तक

87 °) Bs G1 3 M1 2 5 न (Bs म) गरुत्मानिवाकाशे — °) Ks प्रार्थयन्भुजगोत्तमं — °) Bs lacuna for तत त्कर्ण B1 [s]भ्यगमत्, T Gs-5 भ्यपतत् (for अभ्यप तत्) K1-8 राजेय, Ks Ds 3 T Ms 4 तूर्ण (for कर्ण) — °) Ks D1 राजन्, T Gs-5 Ms 4 कर्ण (for तूर्ण) Ks Dn3 D1-6 नोदित (for चोदित)

88 °) B (except B1) अतरीक्षे — °) Śs B1 2 1 Dc1 Dn1 Ds Gs 4 उज्जिहीर्षन्, Ks जीर्षुर्, B1 धी पुर् (for जीर्षुर्) T Gs-5 Ms-4 महारथ

89 °) T Gs विव्याध — After 89^{ab}, Gs ins.,

922* तं परीप्लव्यमहाराज सत्यजित्पार्थमभ्ययाद् ।

शरैरेकेन विव्याध तं राजानं महाबलः ।

कर्णे पार्थेन विहितं नाराचं द्रौणिरच्छिनत् ।

90 °) Ś मत्तगजानीकम् — °) Śs अनेकं (for अनीकं) — °) Bs (orig) अस्याविषाद्, Bs (marg) अभ्य, T Gs-5 तत्राति (for अभ्यावि) — °) Śs K (except Ks) Dn3 D1 3 5 8 T Gs-5 शरा

शब्दं गाण्डीवघोषेण कौन्तेयोऽभ्यभवद्वली ॥ ९१
धनंजयस्तथा यान्तं पृष्ठतो द्रौणिमभ्ययात् ।
नातिदीर्घमिवाध्वानं शरैः संव्रासयन्बलम् ॥ ९२
विदार्य देहान्नाराचैर्नरवारणवाजिनाम् ।

कङ्कवर्हिणवासोमिर्वलं व्यधमदजुनः ॥ ९३
तद्वलं भरतश्रेष्ठ सवाजिद्विपमानवम् ।
पाकशासनिरायस्तः पार्थः संनिजघान ह ॥ ९४

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि चतुर्दशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११४ ॥

११५

धृतराष्ट्र उवाच ।

अहन्यहनि मे दीप्तं यशः पतति संजय ।

इता मे बहवो योधा मन्ये कालस्य पर्ययम् ॥ १
धनंजयस्तु संकुद्धः प्रविष्टो मामकं बलम् ।

C. 7 B
B 7 14
K 7 14

हन्, Ds अयादित् (for शारादित्)

91 ^a) B Dc1 Dn1 Ds १ ४ S चापाना (for धनुषां)
Ds बाणाना कुंजरादणे —^a) Ds शब्दाद् —^a) Ks
Dn2 D1-4. ४ [S]भ्यपत्तद्, Dc1 Ms ४ [S]भ्यपत्तद्, T
Gs-5 Ms अस्ववद् (for अभ्यस्ववद्) Ms ४ रणे (for
बली)

92 ^a) B1 D2 अभ्ययाद्, Bs ४ अन्वयाद् (for अभ्य
याद्) Ss ४ अभ्ययाद् —^a) Ds अयाध्वानं, Ds
इवास्मान् (for इवाध्वानं) —^a) B1 ४ संव्रासयद् B
Dc1 Ds ४ बली (for बलम्)

93 ^a) K1 lacuna, Ks वाहन, D1 चानर (for
वारण) Ds रथान्नाराचैर्नराजिना — Ds om 93^a-94^b
—^a) K1 Ds वर्हण —^a) T व्ययसद्, Gs व्यय
यद् (for व्यधमद्)

94 Ds om. 94^{ab} (of v 1 93) —^a) Ks Ds १ ४
रय (for द्विप) Ds वाहन (for मानवम्) —^a)
B1 अयस्त्वं —^a) Ks ४ Ds ४ स नि, Ds ह स, T
Gs-5 तु नि (for संनि) G1 M पार्थ प्रे (G1 Ms प्रे)-
व्यधमस्य

Colophon — Sub-parvan S1 K1 B2-4 Dc1 Dn
D2 4 G1 जयद्रथवध — Day of Droṇa's Generalship
Ss चतुर्थदिने, K1 चतुर्थदिने, T Gs चतुर्थदिने — Adhy
name S1 K1 ४ B1 ४ Dc1 D1 ४ G1 M1-4 भीमसेन
प्रवेशः Ss K2 B2-5 Ds Gs भीमप्रवेशः, Ks Ds १
भीमसेनप्रवेशे भीम (Ds भीमसेन) पराजय, Dn Ds ४ Ms
भीमपराजयः, Dn2 Ds G1 M1 ४ (last three, second
time) भीमसेनपराजयः Bom ed भीमकर्णयुद्ध — Adhy
-no (figures, words or both) B1 ४ T Gs-5 136,

81

Bs 145, Dn1 139, Ds 142, Da 34, G1 M 135
— Śloka no Dc1 114, Dn1 100

115

After the ref., S Cv ins

923* दातव्यमय मन्येऽह पाण्डवाना स्वक पुनः ।
न विमदो हि बलिना श्रेयसे स्वाध्यायतया ।
पादयो प्रणतेनापि भुक्तचाप्युच्छिष्टमप्यरे ।
अतोऽप्यद्वापि कृत्वेव जीव्य लोके नरेण वै ।
जीवतैव परो लोक साध्येते चैव सर्वथा । [5]
अजीवतस्त्रयैवासीन्न सुखं न परा गतिः ।
निनाशे सर्वयोत्पत्ते न बालो बुध्यते क्रियाम् ।
मिथ्यामिमानदग्धो हि न बुध्येत कृताकृते ।

[(L 1) Cv post half as above — (L 2) M1
[S]ति- (for हि) T Gs बलिना, G1 M बलिनि (for
बलिना) Ms श्रेयसे (for "से") — (L 4) M1 कृत्वेव,
Ms कृत्वेव (for कृत्वेव) — Gs om lines 5-6 — (L
5) Ms ४ सर्वथा (for सर्वथा) — (L 6) T Gs अजी
वतस् (for "अजीव") Cv अजीवतस्तु नैवास्ति G1 M1 ४
न परः; Gs Ms ४ ५ (orig as above, sup ln) नरक,
Cv नरको (for न सुख) — (L 7) M1 ४ सर्वतो यत्ने
(for सर्वयोत्पत्ते) Ms बुध्यते (for बुध्यते) Ms क्रिया
(for क्रियाम्) — Gs om. (hapl) line 8 — (L
8) G1 M1-4 ५ (sup ln) दग्धेन, Ms दग्धेन (for
दग्धो हि) G1 Ms ४ न बुध्यतामते कृते, Ms ४ ५ न बुध्यतां
फलाफले (for the post. half).]

1 ^a) Ds सं (for मे). Cd otes दीप्तं (as in

[641]

रक्षितं द्रोणकर्णाम्यामप्रवेश्यं सुरैरपि ॥ २
 ताम्याभूर्जितवीर्याभ्यामाप्यायितपराक्रमः ।
 सहितः कृष्णभीमाभ्यां शिनीनामृषभेण च ॥ ३
 तदा प्रभृति मा शोको दहत्यग्निरिवाशयम् ।
 प्रस्तान्हि प्रतिपश्यामि भूमिपालान्ससैन्धवान् ॥ ४
 अग्रियं सुमहत्कृत्वा सिन्धुराजः किरीटिनः ।
 चक्षुर्विषयमापन्नः कथं मुच्येत जीवितः ॥ ५
 अनुमानाच्च पश्यामि नास्ति संजय सैन्धवः ।
 युद्धं तु तद्यथा वृत्तं तन्ममाचक्ष्व पृच्छतः ॥ ६
 यच्च विश्वोभ्य महतीं सेनां संलोढ्य चासकृत् ।
 एकः प्रविष्टः संकुद्धो नलिनीमिव कुञ्जरः ॥ ७

तस्य वृष्णिप्रवीरस्य ब्रूहि युद्धं यथातथम् ।
 धनंजयार्थे यत्तस्य कुशलो ह्यसि संजय ॥ ८
 संजय उवाच ।
 तथा तु वैकर्तनपीडितं तं
 भीमं प्रयान्तं पुरुषप्रवीरम् ।
 समीक्ष्य राजन्नरवीरमध्ये
 शिनिप्रवीरोऽनुययौ रथेन ॥ ९
 नदन्यथा वज्रधरस्तपान्ते
 ज्वलन्यथा जलदान्ते च सूर्यः ।
 निम्नन्नमित्रान्धनुषा दृढेन
 संकम्पयंस्तव पुत्रस्य सेनाम् ॥ १०

text) — °) G₁ M₁ s 4.5 (sup lsn, orig as in text) यौधा (for योधा)

2 °) K₃ B D₀₁ सुस, S यदा (for तु सं-) — °) B D₀₁ D₀₁ T G₂ द्रौणि (for द्रोण) — S₂ om. (hapl) 2^d-3rd

3 S₂ om. 3rd (of v 1 2) — °) G₁ M सत्त्वाभ्याम् (for वीर्याभ्याम्) — °) K (except K₅) D₀₁ D₁ आप्यायत, Cd आप्यायित (as in text) — °) K₁ सहितो भीमकर्णाम्या — °) K₃ प्रवरेण (for ऋषभेण)

4 °) S₁ K₃ 4 D₀₁ D₁ s-6 s तत (for तदा) S₂ K₁₋₄ D₀₂ D₁₋₄ 6 G₃ मे, B D₀₁ D₀₁ D₃ मा (for मा) D₂ शंका (for शोको) K₅ D₁ तत प्रभृति शोकोयं — °) D₂ इवाषय (sio), D₁ s श्रयं, T G₃ शनिं, G₄ निश (for शयम्) Cd otes आशयम् (as in text) — °) B D₀₁ D₀₁ इव प्र, G₁ M₁ 2 s इति च, G₂ s हि तान्त्र- (for हि प्रति)

5 °) S हि (for सु-) — °) K₃ सिंधुराजा K₁ M₃ किरीटिना, Cd न (as in text) — °) S₁ मक्षणेर् (for चक्षुर्) — °) K B₁ D₀₁ D₁ 2 s 1 s T G₂₋₃ Cd जीवितत्, M₂ जीवितं (for व) B₁ (marg) 2-4 D₀₁ कथ जीवितमाप्नुयात्, B₃ कथ जीवति सैधव

6 °) C_v as in text — °) D₀₁ D₃ नास्ति सैधव संजय (sio) — After 6th, S ins

924* कुदस्य देवराजस्य शक्रस्येव महाद्युते ।

[G₁ M दानवो (for कुदस्य)]

— °) S₂ K₁ s D₁ तत्तद्, K₃ तत्र, K₅ तद्यद्, D₂ 1 s तु यद्, T G₁ s 4 M₁₋₃ s त्वेतद्, G₂ s वैतद्, M₄ च तद् (for तु तद्) — °) K₁ D₁ पृष्टत (sio), K₅ G₂ M₃ 4 सजय, B D₀₁ तत्तत (for पृच्छत)

7 °) K₁₋₃ D₄ 1 s T G₃₋₅ M₃₋₅ दक्ष, B₃ तच्च, D₀₁ यस्य, D₂ यत्र (for यच्च) — °) D₃ om. सेना B D₀₁ आलोढ्य, G₃ संलोप्य (for सलोढ्य) — °) S संरब्धो (for संकुद्धो) — °) G₁ M₁ नलिनीम्

8 D₄ om 8th-10th — °) B D₀₁ S मे वृष्णि (for वृष्णिप्र-) — °) G₁ M युद्ध क्षस (for ब्रूहि युद्ध) — °) S₂ K₁₋₄ D₁ 2 धनंजयार्थं G₁ M₁ 2 यावत्स (for यत्तस्य) D₀₁ D₆ धनंजयसहायस्य

9 D₄ om 9 (of v 1 8) — °) D₃ [अ]पि (for तु) K₅ पीडितानं (for त त) S₂ K₁₋₁ D₁ वै; D₀₂ D₂ 6 रणे (for त) — °) D₃ प्रयात — °) G₁ M रोषान् (for राजन्) B D₀₁ नरमुख्यमध्ये, T G₁ M₁ 2 s 5 नर (T G₂₋₅ रय) मुख्यमग्रे, M₃ नरवीरमग्रे (for नरवीरमध्ये) — °) S स पश्चात् (for रथेन)

10 D₃ om. 10th (of v 1 8) G₃ partly damaged. — °) S₂ तदन्यथा; T G₂₋₅ सर्पयया (for नदन्यथा) S वारिधरस्य; Cd वज्रधरस्य (as in text) — °) G₁ M तपन् (for ज्वलन्) G₂ गगनादे, Cd जलदान्ते (as in text) — °) K₅ D₃ रिपून्विद्मन् (for निम्न मित्रान्) — °) K₃ B₁ D₀₁ D₁₋₃ s स चालयस्य, S

तं यान्तमश्वै रजतप्रकाशै-
 रायोधने नरवीरं चरन्तम् ।
 नाशक्नुवन्वारयितुं त्वदीयाः
 सर्वे रथा भारत माधवाग्र्यम् ॥ ११
 अमर्षपूर्णस्त्वनिवृत्तयोधी
 शरासनी काञ्चनवर्मधारी ।
 अलम्बुसः सात्यकिं माधवाग्र्य-
 मवारयद्राजवरोऽमिपत्य ॥ १२
 तयोरभूद्भारत संप्रहार-
 स्तथागतो नैव बभूव कश्चित् ।
 प्रैक्षन्त एवाहवशोभिनौ तौ

योधास्त्वदीयाश्च परे च सर्वे ॥ १३
 अविध्यदेनं दशभिः पृष्टकै-
 रलम्बुसो राजवरः प्रसह्य ।
 अनागतानेव तु तान्पृष्टकां-
 श्चिच्छेद बाणैः शिनिपुंगवोऽपि ॥ १४
 पुनः स बाणैस्त्रिभिरग्निकल्पै-
 राकर्णपूर्णैर्निशितैः सुपुङ्खैः ।
 विव्याध देहावरणं विदार्य
 ते सात्यकेराविविशुः शरीरम् ॥ १५
 तैः कायमस्याभ्यनिलप्रभावे-
 विदार्य बाणैरपरैर्ज्वलद्भिः ।

प्रकंपयंस् (for संकम्पयंस्) Ks D1 8 सैन्य, Dn1 D1
 सैन्यान् (for सेनाम्)

11 Gs partly damaged —^a) Ds सजातमन्यै
 (for तं यान्तमश्वै) —^b) Ks आयोधनी (for 'ने')
 B Dc1 Ds वीरव (B1 5 त) र (for नरवीर) B2 4 5
 नवंत, D2 च राजन्; Ms 4 स्वरतं (for चरन्तम्) —^c)
 Ds ईक्षयितु, D4 T G2-5 Ms 4 धार (for धारं)
 Ds 6 प्रवीरा, Ds स्वया च (for स्वदीया) —^d) S1
 Dc1 तदा, B1 Ms यथा; B2-5 तथा (for रथा)

12 ^a) S1 M1 पूर्वस्, Ms पूर्व (for पूर्णस्) Dn1
 Ds 8 G1 2 5 M स्वतिचित्र, T G2-4 स तु चित्र (for
 स्वनिवृत्त) Cd oites निवृत्तयोधी —^b) G1 5 M
 शरान्किरन् (for शरासनी) Ms 4 काचनचित्रयोधी —^c)
 S K1-8 Ds 6 T Gs M1 अलंविष, Ks Dn1 D1 8 8
 'मिष', B Dc1 बुष; Dn2 D1 Ms 5 विष, D2
 बुस, D1 अलंमिष, G1 2 4 5 M1 2 5 (sup lgn)
 अलंबल (for अलम्बुस) G2 4 सत्यकिं (for सत्) D2
 Gs-5 मानवाग्र्यम् (for माध) —^d) D4 आधार*दु;
 D1 8 आवारयद्; G1 M1 2 5 न्यवारयद् (for क्ष) K1
 [s]मिपय; D2 निपत्य, Ds [s]मिषद्, Gs [s]मिपयत
 (for 5मिपय)

13 ^a) Dn2 Ds बभौ (for अभूद्) —^b) S1 D1 8
 तथागते, B Dc1 यथाविधो, Ds तथागतो, Ds तथा
 गतौ; G1 M1 2 5 तथाविधो, Ms 4 तथा यथा (for
 तथागतो) G1 M1 2 5 नापि (for नैव) T G2-5 तथा
 यथा नैव कश्चिपुराभूद् —^c) S Ks 4 B2 (marg,
 orig as in text) 2 4 Dn2 D1 8 प्रेक्षत, D2 1 प्रैक्ष्यत

(for प्रैक्षन्त) D1 एकाहवसोहितौ, T G2-5 सर्वाहव-
 शोभिनी, Ms-6 चेवाहव (for एवाहव) —^d) G1 M
 योधास् (for यो) S K (except Ks) D1 8 स्वपरे,
 D2 च पराश (for च परे) D1 परेण च, Ds परेण
 (for परे च)

14 ^a) S2 K B (except B2) Dn2 D1 T G2 M1 2 5
 आविध्यद्, G1 अविद्यद् (for अविध्यद्) S2 B2 एव
 (for पुनं) S K1 पृषङ्कैर् —^b) S K1 2 Ds 5 M1
 अलंविषो, Ks 4 B Dc1 Gs 'बुषो, Ks Dn1 D1 5
 7 8 'मिषो, Dn2 D1 Ms 'विषो, T 'वसो, G1 2
 4 5 M1 2 5 'बलो (for अलम्बुसो) Ks 5 B2 D2 5
 राजवर D1 7 8 प्रहस्य; G1 प्रगृह्य (for प्रसह्य)
 — After 14^{ab}, Ms reads 15^c for the first time,
 repeating it in its proper place —^c) S पृषङ्काश्
 —^d) S K (except Ks) D1 5 Ms 4 राजन् (for बाणै)
 Ks D1 7 8 शनि (for शिनि) Dn1 D1 8 हि, T
 G2-5 बली (for 5पि)

15 ^a) Dn2 Ds 6 च, G1 त्रि (for स) —^b)
 D1 -पुल्लै (for -पूर्णै) Ks Dc1 Dn1 D1 4 सपुंखै, S
 प्रसह्य (for सुपुङ्खै) — Ms reads 15^c for the first
 time after 14^{ab} —^c) T G2 विव्याध —^d) M1 2
 सत्यकेर्

16 ^a) Ms 4 ते (for तै) Ks कार्यम् (for कायम्)
 D2 7 8 अस्याभ्यनिल (for अभ्यनिल) Ks B4 Ds -प्रका
 शैर् (for प्रभावरै) G1 8-5 M तै कायमस्यावनिपालपुत्र
 —^b) B (except Ms) संधाय (for विदार्य) Ks Ds
 8-5 विदार्यमाणैर् (for 'यं बाणैर्). B Dc1 D2 T निशि

आजमिवांस्ताम्रजतप्रकाशा-

नश्वांश्चतुर्भिश्चतुरः प्रसह्य ॥ १६

तथा तु तेनाभिहतस्तरस्सी

नप्ता शिनेश्चक्रधरप्रभावः ।

अलम्बुसस्योत्तमवेगवद्भि-

र्हयांश्चतुर्भिर्निजघान बाणैः ॥ १७

अथास्य स्रतस्य शिरो निकृत्य

भल्लेन कालानलसंनिमेन ।

सकुण्डलं पूर्णशशिप्रकाशं

आजिष्णु वक्त्रं निचकर्त देहात् ॥ १८

निहत्य तं पार्थिवपुत्रपौत्रं

संख्ये मधूनामृषभः प्रमाथी ।

ततोऽन्वयादर्जुनमेव वीरः

सैन्यानि राजंस्तव संनिवार्य ॥ १९

अन्वागतं वृष्णिवरं समीक्ष्य

तथारिमघ्ये परिवर्तमानम् ।

म्रन्तं कुरूणामिषुभिर्वलानि

पुनः पुनर्वायुरिवाभ्रपूगान् ॥ २०

ततोऽबहन्सैन्यवाः साधु दान्ता

गोक्षीरकुन्देन्दुहिमप्रकाशाः ।

सुवर्णजालावतताः सदश्वा

यतो यतः कामयते नृसिंहः ॥ २१

अथात्मजास्ते सहिताभिपेतु-

रन्ये च योधास्त्वरितास्त्वदीयाः ।

कृत्वा मुखं भारत योधमुख्यं

दुःशासनं त्वत्सुतमाजमीढं ॥ २२

तैर (for अपरैर) Ds कलङ्गि (for ज्वलङ्गि) —^a) Ds ल्वलन (for रजत-) —^a) Ds च रश्मौश्च (for चतुर्भिश्च) Ss Ds 7 8 प्रहस्य (for प्रसह्य)

17 ^a) S K (except Ks) Gs-s स, Bs Dns Ds [अ]पि, D1 [अ]सि, Ds G1 M1 2 5 च, Ds हि (for तु) —^b) Ss स्वभाव, Ms 4 प्रकाश (for प्रभाव) —^c) The portion of the text from स्त्रुसस्योत्तम up to विह्वलाश्च (in 122 69°) is lost in Ss on missing folios. S1 K1-s Ds 4 8 T Ms 4 अलविषस्य, Ks Dn1 Ds 7 8 'मिषस्य, B Ds1 Ds 'वृषस्य, Dns D1 Gs 'विषस्य, G1 2 4 5 M1 2 5 'बलस्य (for अलम्बुसस्य) —^d) B Ds1 Dn Ds G1 M अथाश्च (for हयांश्च) T Gs-s जघान बाह्याशिशैते (Gs 'ता) समूतान्

18 Ss missing (cf v 1 17) —^a) Ks Ds तथा (for अथ) —^b) K1 Ds कालानिल, Ds S शक्रा शनि (for कालानल-) —^d) D4 चक्रं (for वक्त्र) G1 M प्रचकर्त (for नि')

19 Ss missing (cf v 1 17) —^a) Ds सप्रार्थित- (for तं पार्थिव) Ds -पुण्यराज, T G1 2 4 5 M1 2 4 5 पुत्रमुग्र (T Gs 4 'मय), Gs पुत्रमय, Ms -पुत्रपुत्रं (for -पुत्रपौत्र) —^b) G1 4 5 M संख्ये Ks B Ds T Gs यदनाम् (for मधू) —^c) Ks Gs वीरं, Ds1 धीर (for वीर) —^d) Ds तरसा (for तव सं) G1 M सर्वानि सैन्यानि बलाशिवार्य

20 Ss missing (cf v 1 17) —^a) Dns Ds 6 अयागत (for अन्वा) Ks Dn Ds 8 S वीरं (for -वर) —^b) G1 M द्रुतमत्र संयुगेष्वाचरन्तं —^c) Gs रिपूणाम् (for कुरूणाम्) —^d) Ks Ds 5 7 8 पूग, Dn1 'वृद (for पूगान्) S पुन पुनर्वायुरितुं न शक्नु — After 20, D1 ins किंचित्पतितं ज्ञेयं

21 Ss missing (cf v 1 17) —^a) G1 M1 2 5 विकुर्वाणा, Gs ततोभवन् (for ततोऽबहन्) S (except G1) सिधुभवा (Ms 4 'वहा) सुदाता —^b) S (except Ms) शखेन्दु (for 'कुन्देन्दु) G1 M 'शशि (Ms 'चर) प्रकाश —^c) Ds 8 जालावनता, Ds Gs जाला (Ds 'ल) वितता, G1 M जालावितता (Ms 4 'विता) —^d) G1 M1 2 5 ययुर्यतो कामयदार्थसत्त्व

22 Ss missing (cf v 1 17) —^a) Bs यथा; Ds तव (for अथ) S1 K1 Ds [आ]स्मजस्य S1 तं (for ते) Dns Ds 6 Ms 4 सहसा (for सहिता) S1 K (except Ks) Ds1 T Gs-s निपेतुर, Ds [अ]तिपेतुर (for [अ]भिपेतुर) G1 M1 2 5 उन्नास्त्वदीया सहसम्पु पेयुर —^b) G1 M योधाश्च T G1 8 8 M वमाजौ, Gs 4 वदाजौ (for त्वदीया) —^c) K1 2 मुख्य, Ds 6 मुखे (for मुखं) K1 2 Ds भारत मुख्ययोधं, Ds भार मुख्यस्य योधं, T Gs-s भारतमाजमीढं (Gs 'ढ), G1 M भारत योधमुख्यं —^d) Ds तव सुतम् (for त्वत्सु तम्) T Gs-s त्वत्सुतयो (Gs 'यो) धमुकमा.

ते सर्वतः संपरिवार्य संख्ये
 शैनेयमाजमुरनीकसाहाः ।
 स चापि तान्प्रवरः सात्वतानां
 न्यवारयद्वाणजालेन वीरः ॥ २३

निवार्य तांस्तूर्णमभिप्रधाती
 नप्ता शिनेः पत्रिभिरग्निक्लपैः ।
 दुःशासनस्यापि जघान वाहा-
 नुद्यम्य वाणासनमाजमीढ ॥ २४

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पञ्चदशधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११५ ॥

११६

संजय उवाच ।
 तमुद्यतं महाबाहुं दुःशासनरथं प्रति ।
 त्वरितं त्वरणीयेषु धनंजयहितैषिणम् ॥ १
 त्रिगर्तानां महेष्वासाः सुवर्णविकृतध्वजाः ।

सेनासमुद्रमाविष्टमानर्त पर्यवारयन् ॥ २
 अथैनं रथवंशेन सर्वतः संनिवार्य ते ।
 अवाकिरञ्शरत्रातैः क्रुद्धाः परमघन्विनः ॥ ३
 अजयद्राजपुत्रांस्तान्यतमानान्महारणे ।

C 7 5
B 7 1
K 7 1

23 $\text{\$}$ missing (of v 1 17) — ^a) G₁ 4 s M
 संख्ये — ^b) D₅ आजगमुद् (for 'मुद्') K₅ अनीकवाहा,
 B₁ 'सहा; B₅-s 'संघा, D₁ D₇ s 'साहं, D₂ s
 अनेकवा (D₅ सा) हा, D₄ अनीकहास, S अभिप्रसाहं
 (T₂ 'हास, G₄ 'साहा) (for अनीकसाहा) — ^d)
 D₂ s गणै, D₇ s गणेन, T G₂-s घलेन (for -जालेन)
 D₂ चुवीर, D₅ समंतात्, G₁ M₁ s s राजन् (for
 वीर)

24 $\text{\$}$ missing (of v 1 17) — ^a) G₁ M शीघ्रम्
 (for तूर्णम्) — ^b) D₅ शिलाशितै (for नप्ता शिने)
 D₅ सात्यकिर् (for पत्रिभिर्) D₅ अग्निक्लप — ^c)
 K₅ B D₅ D₁ D₂ s s-s G₁ M₁ s s [अ]भि, D₄
 नि (for [अ]पि) D₅ वाणान् (for वाहान्) — ^d)
 D₅ नियम्य (for उद्यम्य) S जयीयसस्तान्मनसोपि वाणै
 (M₅ न्महता जघनेन) — After 24, B D₅ D₂ D₅
 ins

925* सतोऽर्जुनो हर्षमवाप सख्ये
 कृष्णश्च दृष्ट्वा पुरुषप्रवीरम् ।

Colophon. $\text{\$}$ missing — Sub-parvan K B D₅
 D₁ D₁ s s s जयद्रथवध — Day of Drona's
 Generalship K₁ चतुर्यदिवसे, G₅ चतुर्येहि — Adhy
 name K₅ भीमसेनप्रवेश, B₁ s-s D₅ D₁ s G₅
 अलंबुष (D₂ 'स) वध; B₅ अलंबुषवधे भीमसेनप्रवेश;

B₁ सात्यकिप्रवेशे अलंबुषवध, D₁ भीमप्रवेश, D₂
 D₂-s भीमसेनप्रवेश, T G₁ s M₁ s s अलंबुष (T 'वध)
 वध — Adhy no (figures, words or both) B₁ s
 T G₂-s 137, B₅ 146, D₁ D₁ 140, D₂ 143,
 G₁ M 136 — *Śloka no* D₅ D₁ 24

116

 This adhy is missing in $\text{\$}$ (of v 1 7 115
 17)

1 ^a) B₅ समुद्यत, B₁ D₇ s तमुद्यत (for घत)
 D₂ महास्मान (for 'बाहुं) — ^b) D₂ -वध (for रथ)
 — ^c) D₇ T G₂-s त्वदनीकेषु, G₁ M₁ s s स्वरया युक्त,
 G₅ त्वरणीयेषु (as in text) — ^d) B D₅ T G₂ -जयै
 चिणं, D₅ पदै, G₅-s M₅ s रयै (for -हितैषिणम्)

2 ^a) T G₂-s M₅ s रथोदारा (for महेष्वासा)
 — ^b) $\text{\$}$ K₂ s D₁ आनत, B D₅ D₁ D₂ s अनतै;
 D₂ D₂ s-s-8 आघतं (sio), T G₂-s M₁ (inf in)
 s-s समंतात् (for आनतै)

3 ^a) B₂ s तथा, D₇ यथा (for अथ) — ^b) $\text{\$}$
 K₂ D₂ परिवार्य, K₁ s D₅ पर्यवार्य (for संनिवार्य)
 K₄ B₅ स (for से) S मदलीकृत्य सर्वत (G₁ M 'श)
 — ^c) D₇ शरान्वातै (for शरवातै)

4 ^a) S अभ्यगद् (G₂ s M₁ s 'द्) (for अजयद्)

एकः पञ्चाशत् शत्रून्सात्यकिः सत्यविक्रमः ॥ ४
 संप्राप्य भारतीमर्घ्यं तलघोषसमाकुलम् ।
 असिशक्तिगदापूर्णमभ्रुवं सलिलं यथा ॥ ५
 तत्राद्भुतमपश्याम शैनेयचरितं रणे ।
 प्रतीच्यां दिशि तं दृष्ट्वा प्राच्यां पश्याम लाघवात् ॥ ६
 उदीचीं दक्षिणां प्राचीं प्रतीचीं प्रसृतस्तथा ।
 नृत्यन्निवाचरच्छूरो यथा रथशतं तथा ॥ ७

तदृष्ट्वा चरितं तस्य सिंहविक्रान्तगामिनः ।
 त्रिगर्ताः संन्यवर्तन्त संतप्ताः खजनं प्रति ॥ ८
 तमन्ये शूरसेनानां शूराः संख्ये न्यवारयन् ।
 नियच्छन्तः शरव्रातैर्मत्तं द्विपमिवाङ्कुशैः ॥ ९
 तान्न्यवारयदायस्तान्मुहूर्तमिव सात्यकिः ।
 ततः कलिङ्गैर्युधे सोऽचिन्त्यबलविक्रमः ॥ १०
 तां च सेनामतिक्रम्य कलिङ्गानां दुरत्ययाम् ।

D₂ रथमुत्थास (for राजपुत्रास्) S तु (for तान्)
 —^b Dn₁ आजमानान् (for यत्) S त्वरमाणो महारथ
 —^c Ś₁ K₁₋₃ B₁ ४ पञ्चाशत्, K₃ ५ Dn₁ D₂ ५ १ ४ S
 पचाशत् (K₅ D₅ T G₁ २ ५ M च श) तान्, D₁ पचाशत्
 (for पञ्चाशत्) D₂ शूरान् (for शत्रून्) —^d D₁
 M₁ २ ५ सत्यक (D₁ किं) (for सात्यकि) K₄ सत्य
 विक्रम

5 ^a Ś₁ K₁ ३ D₁ स प्राप्य, T G₂₋₄ संप्राप्तो, G₅
 M₅ ४ संप्राप्तं (for प्य) —^b D₂ २ ६ नरवीर- (for
 तलघोष) D₁ ३ समाकुल (for लम्) —^d K₁
 अपूर्वं (for अद्भुत) D₂ S सागर (for सलिल) —After
 5, S ins

926* अयैनमनुवृत्तास्तु त्रिगर्ता सहिता पुन ।
 तीव्रेण रथवशेन महता पर्यवारयन् ।
 विकर्षन्तोऽतिमात्राणि चापानि भरवर्षभ ।

[(L 1) G₁ M अनुवृत्तास्तु (for वृत्तास्तु) M₁ २ ५
 तत् (for पुन) —(L 3) G₅ भरवर्षभ]

6 ^a B₁ अत्यद्भुतम्, D₅ तथान्द्र Dn₁ D₁ अप-
 श्याम —^b G₁ M युधि (for रणे) —^d Ś₁ K
 (except K₅) B₁ Dn₁ D₁ १ ४ पश्यामि (for म) Ś₁
 लाघवं, D₂ माधव (for लाघवात्)

7 ^a K₅ उदीच्या (for चीं) D₂ वापि (for
 प्राचीं) S उदीच्या दक्षिणस्यां च —^b K₅ D₅ ६
 प्रयतस्; B Dn₁ Dn₂ विदिशस्, Dn₁ D₁ १ ४ सूदयस्,
 D₂ सुतपस्, D₅ ६ प्रपतस् (for प्रसृतस्) K (except
 K₅) D₁ तदा (for तथा) S प्रतीक्षामः (G₁ M विदिशु
 च) पुन पुन —After 7^{ab}, Dn₁ ins

927* नृत्यन्निव जले श्रान्तो यदा स्थलमुपेयिवान् ।
 —S (except G₁) ins after 7^{ab}

928* पुनर्मध्यगतो वीर आहवे युद्धदुर्मव ।
 एक पर्यचरद्रङ्गे बहुधा स महारथ ।

[(L 2) G₁ M₁₋₄ सख्ये, M₅ सखे (for रङ्गे)]
 —G₁ om 7^a-8^b —^c D₅ [अ]पतत्, D₅ T G₁
 २ ५ M चरन्, D₅ [अ]भवन् (for [अ]चरत्) D₅
 नृत्यतमिव वाष्पेय —^d Ś₁ नृप (for तथा) G₁ M
 यथा रगगतस्तथा

8 G₁ om 8^{ab} (of v 1 7) —^a Ś₁ K₄ ३ D₁ ३
 ते दृष्ट्वा, K₁ ३ Dn₁ D₅ ३ T G₁ M₁₋₄ त दृष्ट्वा, D₅
 दृष्ट्वा तु (for तदृष्ट्वा) —^b G₁ M मत्तद्विरदगामिन
 —^d D₅ T G₂₋₅ संप्राप्ता, D₁ ३ संन्रस्ता, G₁ M
 प्रतप्ता (for संतप्ता) D₂ संन्रस्ता सात्वत् प्रति —After
 8, Ś₁ K₁₋₄ D₁ ins

929* ता च सेनामतिक्रम्य त्रिगर्तानां नरर्षभ ।
 अजयच्छूरसेनांश्च यतमानान्महारणे ।
 एकस्त्रतो महाबाहु सद्बलान्शत्रुतापन ।
 संनहानां पदातीनामवधीतुरुधर्षभ ।

[(L 1) K₁ नरर्षभ —(L 3) Ś₁ सहजा (for
 तान्) —(L 4) K₁ २ पुरुषर्षभ, K₄ र्षभ]

9 ^a Ś₁ K D₁ ३-५ १ ४ त (D₁ य) यान्ये; B₅ त
 मध्ये (for तमन्ये) Dn₁ D₅ य (D₅ त) यान्ये शूरसेनाया
 —^b G₅ शूर M₅ ४ सखे G₁ M₁ २ ५ सखे (M₅
 ख्ये) शूरा ह्य (G₁ न्य) वारयन् —^c K₄ नियच्छेत् (for
 च्छन्त) —^d Dn₁ D₂ ३ १ ४ मत्त- (for मत्त)

10 ^a K₅ D₅ १ ४ ताक्षि (K₅ तत्त्व) वारयदायातान्,
 B Dn₁ T G₂₋₅ Cv तैर्न्यवा (T G₅ ४ पा) हरदायात्मा,
 Dn₂ D₁ तान्य (D₁ क्षि) वारयदायात्मा, D₂ तान्यगाहद
 मेयात्मा, D₅ ६ ताक्षिर्वाय यदायासीन् Cd oites आयात्मा
 —^b K₅ D₅ १ ४ सुहृवदेव —^d Ś₁ K (except K₅)
 D₁ दपित (for विक्रम)

11 ^b Ś₁ K (except K₅) D₁ कौरवाणां (for कलि
 ङ्गानां) —^c Ś₁ K₁₋₃ D₁ ५ १ महाबाहु (for बाहुर्)
 —^d Ś₁ K (except K₅) D₁ अवासदत् (for उपां)
 —For 10-11, G₁ M subst

अथ पार्थ महाबाहुर्धनं जयमुपासदत् ॥ ११
 तरन्निव जले श्रान्तो यथा स्थलमुपेयिवान् ।
 तं दृष्ट्वा पुरुषव्याघ्रं युयुधानः समाश्वसत् ॥ १२
 तमायान्तमभिप्रेक्ष्य केशवोऽर्जुनमब्रवीत् ।
 असावायाति शैनेयस्तत्र पार्थ पदानुगः ॥ १३
 एष शिष्यः सखा चैव तव सत्यपराक्रमः ।
 सर्वान्योधांस्तृणीकृत्य विजिग्ये पुरुषर्षभः ॥ १४
 एष कौरवयोधानां कृत्वा घोरमुपद्रवम् ।
 तव प्राणैः प्रियतरः किरीटिनेति सात्यकिः ॥ १५

एष द्रोणं तथा भोजं कृतवर्माणमेव च ।
 कदर्थीकृत्य विशिखैः फल्गुनाभ्येति सात्यकिः ॥ १६
 धर्मराजप्रियान्वेपी हत्वा योधान्वरान्वरान् ।
 शूरश्चैव कृतास्त्रश्च फल्गुनाभ्येति सात्यकिः ॥ १७
 कृत्वा सुदुष्करं कर्म सैन्यमध्ये महाबलः ।
 तव दर्शनमन्विच्छन्पाण्डवाभ्येति सात्यकिः ॥ १८
 बहूनेकरथेनाजौ योधयित्वा महारथान् ।
 आचार्यप्रमुखान्पार्थ आयात्येष हि सात्यकिः ॥ १९
 स्वबाहुबलमाश्रित्य विदार्य च वरूथिनीम् ।

C 7
B 7
K 7

930* तैवैरितो महाराज सत्यक प्रत्यवारयत् ।
 जवान् सुबहून्पौधाश्चातशोऽथ सहस्रश ।
 ते हत्वा निपतन्ति स्म प्रमृष्टा दीर्घबाहुना ।
 ततः प्रायादसंभ्रान्तो ददर्श च धनजयम् ।

[(L 1) Ms 4 सात्यकि पर्यवारयत् (for the post. half)]

12 K4 om 12 G1 M om 12^{ab} —^a B1 स्वरन्
 (for त) —^b Dn1 उपाविशत् (for उपेयिवान्)
 —^c G1 M दृष्ट्वा तु (M1 2 5 च) (for त दृष्ट्वा) —^d
 G1 Ms 4 समाश्वसत् (for 'सत्') K5 D4 5 7 8 युयु
 धानमर्दिमं (D1 म)

13 ^a K5 Dn1 D4 7 8 समायातम् (for तमा*)
 —^b B Dc1 Dn1 D5 8 पार्थम् (for ऽर्जुनम्) — Before
 13^{cd}, Ms-5 ins श्रीकृष्ण —^c Dn1 Ms 4 एष
 आ (Dn1 चा) याति (for असावा*) D2 बाणैर्यस् (for
 शैनेयस्)

14 K4 om 14 —^a K1 रयश्च (for सखा) —^c
 G1 M योधान् (for यो) M1 2 5 (sup in) अना
 द्य (for तृणीकृत्य) —^d Ś1 K1-3 D1 पुरुषर्षभ (for
 र्षभ) K5 Dn1 D5 7 8 फाल्गुनाभ्येति सात्यकि, G1
 M क्षिप्रमायाति सात्यकि

15 ^a G1 M एष कौरवयोधानां —^b K1 2 B5
 D4 5 G5 उपाद्रव, K4 G1 Ms 4 उप (Ms 4 'पा') द्रव
 (for उपद्रवम्) Dn5 D5 8 कृत्वा कदनमाहवे —^c
 B5 ते च (for तव) Ś1 B Dc1 प्रियतम (for 'तर')
 G1 M1 2 5 प्राणैः प्रियतरस्त्रेय —^d Ś1 K1-3 D1 पार्थिव
 (for सात्यकि) K4 किरीटीमेव पार्थिव (sio), G1 M1
 2 5 पार्थ आयाति सात्यकि, Ms 4 किरीटिश्चैव सत्यक

16 D5 om (hapl) 16-19 —^a K1 तथा भीम,
 G1 M1 2 5 च भोज च (for तथा भोजं) —^b Ś1 K

Dn1 D4 5 7 8 आहवे (for एव च) —^c G1 M1
 2 5 सम्राते (for विशिखै) —^d K2 5 5 B Dc1 Dn
 D3-3, 7 8 फाल्गुन, D1 किरीटी (for फल्गुन) D3
 अभ्येत्स, G5 अत्येति (for अभ्येति) G1 M1 2 5 पार्थ
 आयाति सत्यक

17 D5 om 17 (of v 1 16) K4 Dn1 D1 2 5
 om (hapl) 17 D4 om 17-21 Dn2 D3 read 17
 after 22 —^b G1 M योधान् (for योधान्) T
 G1-4 M1 2 5 परान्वरान्, Ms वरान्वरान् (for वरान्व
 रान्) —^c Ś1 K (K4 om) D3 7 8 शूरा (D3 'र')श्चैव
 कृतास्त्रा (K1 2 'तस्त्रा')श्च —^d K2 5 B Dc1 Dn3 D3
 7 8 फाल्गुन (for फल्गुन) G1 M क्षिप्रमायाति सत्यक

18 D4 6 om 18 (of v 1 17, 16) K5 Dn2 D3
 om (hapl) 18-19 K5 om (hapl) 18 —^b G1
 M1 2 5 महारथ (for 'वल') —^c G1 M एष आता
 सखा तुम्य —^d D5 फाल्गुन (for पाण्डव) T G2-5
 पार्थागच्छति सात्यकि, G1 M क्षिप्रमायाति सत्यक

19 K5 Dn2 D5 4 6 om 19 (cf. v 1 18, 17, 16)
 Dn1 om (hapl) 19-20 —^c D2 T G2-5 प्रमृतीन्
 (for प्रमुखान्) G1 M1 2 5 द्रोणादीनेष रभस —^d
 Ś1 K1 2 4 B Dc1 D1 5 प्रयाति (for आ) K4 एव
 (for एष) B5 D1 5 स (for द्वि) K5 D2 7 8 G1
 M1 2 5 क्षिप्रमायाति सात्यकि (G1 M1 2 5 सत्यक)

20 Dn1 D4 om 20 (of v 1 19, 17) K1 2 5
 D5 om (hapl) 20 —^a K4 सु (for स्व) T
 G2-5 Ms 4 बलवीर्येण (for 'माश्रित्य') —^b D2
 निहत्य (for विदार्य) G1 M1 2 5 विदार्य महतीं चर्म
 —^c K8 4 D1 धर्मराजेन (for 'पुत्रेण') —^d D2
 पार्थैकोभ्येति, D5 6 पार्थ सो, D5 फाल्गुनाभ्येति T
 G2-5 पार्थ याहीति सात्यकि, G1 M क्षिप्रमायाति सत्यक

प्रेषितो धर्मपुत्रेण पार्थैषोऽभ्येति सात्यकिः ॥ २०
 यस्य नास्ति समो योधः कौरवेषु कथंचन ।
 सोऽयमायाति कौन्तेय सात्यकिः सत्यविक्रमः ॥ २१
 कुरुसैन्याद्विमुक्तो वै सिंहो मध्याद्रवाभिव ।
 निहत्य बहुलाः सेनाः पार्थैषोऽभ्येति सात्यकिः ॥ २२
 एष राजसहस्राणां वक्त्रैः पङ्कजसंनिभैः ।
 आस्तीर्य वसुधां पार्थ क्षिप्रमायाति सात्यकिः ॥ २३
 एष दुर्योधनं जित्वा भ्रातृभिः सहितं रणे ।
 निहत्य जलसंधं च क्षिप्रमायाति सात्यकिः ॥ २४
 रुधिरौघवतीं कृत्वा नदीं शोणितकर्दमाम् ।
 तृणवन्धस्य कौरव्यानेष आयाति सात्यकिः ॥ २५

ततोऽप्रहृष्टः कौन्तेयः केशवं वाक्यमब्रवीत् ।
 न मे प्रियं महाबाहो यन्मामभ्येति सात्यकिः ॥ २६
 न हि जानामि वृत्तान्तं धर्मराजस्य केशव ।
 सात्वतेन विहीनः स यदि जीवति वा न वा ॥ २७
 एतेन हि महाबाहो रक्षितव्यः स पार्थिवः ।
 तमेष कथमुत्सृज्य मम कृष्ण पदानुगः ॥ २८
 राजा द्रोणाय चोत्सृष्टः सैन्धवश्चानिपातितः ।
 प्रत्युद्यातश्च शैनेयमेष भूरिश्रवा रणे ॥ २९
 सोऽयं गुरुतरो भारः सैन्धवान्मे समाहितः ।
 ज्ञातव्यश्च हि मे राजा रक्षितव्यश्च सात्यकिः ॥ ३०
 जयद्रथश्च हन्तव्यो लम्बते च दिवाकरः ।

— After 20, S (except G₁ s) ins

931* प्रियक्षिप्यश्च ते पार्थ त्वया तुल्यपराक्रमः ।

विदार्य कौरवीं सेनामेष आयाति सत्यकः ।

[(L 2) T G₈ महती (for कौरवी) G₁ M₁ s s इत (for एष) T G₂ s सात्यकि (for सत्यक)]

21 D₁ om 21 (of v 1 17) D₁ om (hapl.)
 21-22 —^a) D₁ तस्य (for यस्य) S (except G₂
 M₈ s) योद्धा (for योध) —^b) G₁ M₁ s s कुरुवपि
 च कश्चन —^c) D₈ महामदबलोपेत, G₁ M त्वया
 तुल्यबल पार्थ (M₁ s 'र्थम्) —^d) B D₁ D₂
 s s T G₂-s सात्यकिर्युद्धदुर्मद, G₁ M एष आयाति
 सत्यक

22 D₁ om 22 (cf v 1 21) —^a) K₈ s विनि
 मुक्त, D₂ विमुक्तोत्तौ (for विमुक्तो वै) T G₂-s विमुक्त
 कुरुसेनात, G₁ M विमुक्त कुरुसेना तौ (M₈ s 'नाना, M₈
 'नातात्) —^b) D₈ वृक्कमध्याधया वृष —^c) K₄ सेना
 (for सेना) K₈ D₈ s S निहत्य बहुश (K₈ D₈ s G₁
 M 'ला) सेना —^d) B₈ वो, D₂ D₈ s र सो, D₂
 [ए]को (for [ए]षो) T G₂-s वाणैर्विशोभ्य सात्यकि,
 G₁ M एष आयाति सत्यक (M₈ s सात्यकि) — After
 22, D₂ D₈ read 17

23 D₂ D₄ om (hapl.) 23 —^b) D₂ वक्त्राब्जै
 सात्वतोत्तम —^c) D₂ अस्त्रै (for पार्थ) —^d)
 D₂ अभ्येति (for आयाति) G₁ M₁ s s सत्यक (for
 सात्यकि)

24 D₈ transp 24 and 25 —^a) K₈ दुर्योधनो

—^b) G₁ M युधि (for रणे) —^d) G₁ M (except
 M₄) सत्यक (for सात्यकि)

25 D₁ om (hapl.) 25 D₈ transp 24 and 25

—^b) D₂ नदीं कर्दमशोणिता — For 25^{ab}, G₁ M
 subst

932* रुधिरस्य नदीं कृत्वा रथेभनरवाजिनाम् ।

—^a) K₈ B D₁ D₂ D₈-s व्यस्य (for च्यस्य) G₁
 M तृणीकृत्य कुरुसर्वान् —^d) B D₁ D₈ द्यायाति
 (for आयाति) G₁ M सत्यक (for सात्यकि) — After
 25, D₂ ins

933* इति तस्य वच श्रुत्वा केशवस्यार्जुनसदा ।

26 Before 26, S ins सजय D₁ reads 26 twice
 —^a) D₂ अप्रहृष्टमन [ना] पार्थस्य —^b) D₂ तत्र केश
 वमब्रवीत् —^c) D₈ महाबाहुर (for 'बाहो) —^d)
 D₈ समभ्येति, M₁ s मामभ्येति (for मामभ्येति)

27 —^a) T G₂ s नामि (for न हि) —^c) G₁ M
 सत्यकेन (for सात्वतेन) S₁ K₁-4 B₁ D₁ s r s च,
 D₂ तु, G₁ M सन् (for स) K₈ B₈ D₂ D₈ s
 सात्वतेन विहीनस्य —^d) T G₂-s सत्य (for यदि)

28 —^a) S₁ मम पादवशानुग

29 —^b) T G₂-s न (for [न]नि) Cd cites अनि
 पातित (as in text) —^c) B D₁ D₂ D₈ s S प्रत्यु
 (D₈ तमु) याति (for 'यातय)

30 —^a) D₈ सोय मम महाभाग —^b) B D₁ D₂
 D₈ T G₂-s सैधवामे (D₂ 'र्थ) (for 'वान्मे) —^c)

श्रान्तश्चैष महाबाहुरल्पप्राणश्च सांप्रतम् ॥ ३१
 परिश्रान्ता हयाश्चास्य ह्ययन्ता च माधव ।
 न च भूरिश्रवाः श्रान्तः सहायश्च केशव ॥ ३२
 अपीदानीं भवेदस्य क्षेममस्मिन्समागमे ।
 कश्चिन्न सागर तीर्त्वा सात्यकिः सत्यविक्रमः ।
 गोष्पदं प्राप्य सीदेत महौजाः शिनिपुंगवः ॥ ३३

अपि कौरवमुख्येन कृतास्त्रेण महात्मना ।
 समेत्य भूरिश्रवसा स्वस्तिमान्सात्यकिर्भवेत् ॥ ३४
 व्यतिक्रममिमं मन्ये धर्मराजस्य केशव ।
 आचार्याद्भयमुत्सृज्य यः प्रेषयति सात्यकिम् ॥ ३५
 ग्रहणं धर्मराजस्य खगः श्येन इवामिपम् ।
 नित्यमाशंसते द्रोणः कश्चित्स्यात्कुशली नृपः ॥ ३६

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि षोडशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११६ ॥

११७

संजय उवाच ।

तमापतन्तं संप्रेक्ष्य सात्यकं युद्धदुर्मदम् ।

क्रोधाद्भूरिश्रवा राजन्सहसा समुपाद्रवत् ॥ १

तमब्रवीन्महाबाहुः कौरव्यः शिनिपुंगवम् ।

D₂ बोद्धव्यश्च (for ज्ञात) —^d) G₁ M₁ s s सत्यक
 (for सात्यकि)

31 K₁ om 31 D₁ om. 31°-32° —^o) D₁ s-s
 [ए]व, S हि (for [ए]व) —^d) D₂ s G (except
 G₂), M-बाणश्च (for प्राणश्च) S₁ K₁-s D₁ सात्यकि,
 G₁ M₁ s s संप्रति (for सांप्रतम्)

32 D₁ om 32 (of v 1 31) G₁ M₁ s s transp
 32as and 32^{ad} —^a) D₂ अविश्रान्ता, S प्रविरुद्धा (for
 परिश्रान्ता) —^b) K₂ हयहर्त्वा (for 'यन्त्वा) D₂ s G₁
 M₁ s माधव (for माधर) D₂ हुंता चास्यापि माधव
 —^d) K₂ वीर्यवान्, D₁ D₂ s माधव (for केशव)
 — For 32^{ad}, G₁ M₁ s s subst

934* भूरिश्रवा कृतास्त्रश्च रक्ष्यो माधव सत्यक ।

33 ^a) D₂ अयो जयो, D₁ lacuna (for अपीदानीं)
 D₁ D₂ s s तस्य G₁ M₁ s s जय (for अस्य) —^o)
 K₁ s D₁ s-s कश्चिन् (for कश्चिन्) D₁ तु (for न)
 D₂ सीर्ण, D₂ भित्त्वा (for सीर्त्वा) —^s) K (except
 K₂) D₁ om 33'' —^o) G₁ M₁ चार्णेयो (for सीदेत)
 —^d) T G₂-s नंदन (for पुंगव) D₁ महौजा सत्य
 विक्रमः G₁ M₁ विपीदेदिह माधव

34 ^a) K₄ D₁ s s s कौरव्य (for कौरव) G₁ M
 अपी (M₂ s 'थे) कुलमुख्येन —^o) M₁ s भूरिश्रवस
 (for वसा) —^d) M₂ s सत्यको (for सात्यकि) K₄
 G₁ M₁ s s स्वस्तिमान्सात्यको घनेत् (K₄ नसत्यविक्रम)

35 ^a) D₂ s व्यतिक्रमम् (for व्यति) K₁ s D₁

हृदं (for इम) —^b) D₂ om (hapl) from केशव
 up to राजस्य (in 36^a) D₁ s कौरव (for केशव)
 —^d) B (except B₂) D₁ D₂ s प्रेषयत् (for प्रेषयति)
 T G₂-s यद्रे (T य द्रे) व्यति च सात्यकि, G₁ M₁ s s
 प्रै (G₁ प्रै) वयद्यदि सत्यक (M₁ s 'क), M₂ s प्रेषयद्यदि
 सात्यकि

36 D₂ om 36^a (of v 1 35) —^b) T G₂-s
 वेगात् (for खग) D₄ खे श्येन इव चामिष —^o)
 D₂ s-s T G₂-s M₂ s आकाक्षते (for आशंसते) —^d)
 K₁ s s D₁ s s M₂ s कश्चित् (for कश्चिद्) D₂ M₂ s
 स (for स्यात्) — For 36, G₁ M₁ s s subst

935* आमिषार्थी यथा श्येनो नित्यं विष्टति ब्राह्मण ।
 ग्रहणे धर्मपुत्रस्य कश्चित्क्षेमी भवेद्युप ।

Colophon om. in S₁ K₁-s — Sub-parvan K₂ s
 B D G₁ M₁ s s जयद्रथवध — Adhy name B₁
 T G₂ s सात्यकिप्रवेश, D₁ भीमप्रवेश, D₁ भीमसेन
 प्रवेश, G₂ s सात्यकिदर्शन, Bom ed सात्यकयर्जुनदर्शन
 — Adhy no (figures, words or both) B₁ s T G₂-s
 138, D₁ 141, D₂ 144, D₂ 37, G₁ M 137
 — Sloka no : D₁ 34

117

~~37~~ This adhy is missing in S₂ (of v 1 7 115
 17)

1 S₁ K₁-s om. the ref —^b) T G₂-s माधव,
 G₁ M सत्यक (for सात्यक) —^d) D₁ s समुपाद्रवत्

अद्य प्राप्तोऽसि दिष्ट्या मे चक्षुर्विषयमित्युत ॥ २
 चिराभिलषितं काममद्य प्राप्स्यामि संयुगे ।
 न हि मे मोक्ष्यसे जीवन्त्यदि नोत्सृजसे रणम् ॥ ३
 अद्य त्वां समरे हत्वा नित्यं शूरामिमानिनम् ।
 नन्दयिष्यामि दाशार्हं कुरुराजं सुयोधनम् ॥ ४
 अद्य मद्भाणनिर्दग्धं पतितं धरणीतले ।
 द्रक्ष्यतस्त्वां रणे वीरौ सहितौ केशवार्जुनौ ॥ ५
 अद्य धर्मसुतो राजा श्रुत्वा त्वां निहतं मया ।
 सघ्नीडो भविता सद्यो येनासीह प्रवेशितः ॥ ६
 अद्य मे विक्रमं पार्थो विज्ञास्यति धनंजयः ।
 त्वयि भूमौ विनिहते शयाने रुधिरोक्षिते ॥ ७
 चिराभिलषितो ह्यद्य त्वया सह समागमः ।

पुरा देवासुरे युद्धे शक्रस्य बलिना यथा ॥ ८
 अद्य युद्धं महाघोरं तव दास्यामि सात्वत ।
 ततो ज्ञास्यसि तत्त्वेन मदीर्यबलपौरुषम् ॥ ९
 अद्य संयमनीं याता मया त्वं निहतो रणे ।
 यथा रामानुजेनाजौ रावणिल्क्ष्मणेन वै ॥ १०
 अद्य कृष्णश्च पार्थश्च धर्मराजश्च माधव ।
 हते त्वयि निरुत्साहा रणं त्यक्ष्यन्त्यसंशयम् ॥ ११
 अद्य तेऽपचितिं कृत्वा शितैर्माधव सायकैः ।
 तत्स्त्रियो नन्दयिष्यामि ये त्वया निहता रणे ॥ १२
 चक्षुर्विषयसंप्राप्तो न त्वं माधव मोक्ष्यसे ।
 सिंहस्य विषयं प्राप्तो यथा क्षुद्रमृगस्तथा ॥ १३
 युयुधानस्तु तं राजन्प्रत्युवाच हसन्निव ।

2 ^a) Dn2 D2 ३ ३ ततोऽयं B2 ३ Dn1 T G2-5
 महाराज, G1 M1 2 5 महेष्वास (for महाबाहु) —^b)
 G2-5 M2 4 कौरव (for कौरव्य) — Before 2nd, G1
 M 1ms भूरिश्रवा —^c) T G M2 4 मे दिष्ट्या (by
 transp) D2 S (except G2 4) अच्युत (for ह्युत)

3 ^a) D2 लिखितं (for लषितं) K1 कर्मम् (sio)
 (for कामम्) —^b) B Dn1 Dn2 D2 2. 6 S (except
 G2) अह (for अद्य) —^c) K4 D2 4 6 मोक्षसे (for
 मोक्ष्यसे) —^d) G1 M1 2 5 यदि त्वं न पलायसे

4 ^a) K1 2 त्वा (for त्वा) —^b) D2 नदिन (for
 मानिनम्) —^c) G1 M1 2 5 कौरव्य (for दाशार्ह)
 —^d) G1 M1 2 5 सुयोधनमरिदम

5 ^a) K2 5 D2 मे (for मद्) —^b) G1 M1 2 5
 पतितं त्वा धरातले —^c) S1 K1 8 D1 द्रक्ष्यता, D2
 रक्षतस् (for द्रक्ष्यतस्) K2 च रणे, G1 M समरे (for
 त्वा रणे) M2 4 शूरौ (for वीरौ) —^d) S1 D2
 सहितौ कृष्णपादवौ

6 D1 om 6-9 —^b) K1 D2 निहितं (for निहतं)
 — B4 om 6^a-8^b —^c) T G2-5 M2 4 सघ्नीडो (for
 सघ्नीडो) K4 भवति G1 M1 2 5 भविष्यति स सघ्नीडो
 —^d) K4 [अ]स्य (for [अ]सि) G1 M1 2 5 अद्य (for
 ह्यद्य) S1 प्रवेरित (for 'शित)

7 B4 D1 om. 7 (cf v 1 6) —^b) G1 M1 2 5
 किरीटवान् (for धनंजय) —^c) Dn2 D2 6 T G2-5

M2 4 निपतिते (for विनिहते) G1 M1 2 5 त्वयि वै निहते
 भूमौ

8 D1 om 8, B4 om 8^{ab} (for both, cf v 1 6)
 —^a) K2 ह्यत्र; D2 [स]स्यद्य, Bom. ed क्षेप (for
 ह्यद्य) —^b) G1 M1 2 5 मम (for सह)

9 D1 om. 9 (cf v 1 6) —^a) K2 महारौद्र;
 D4 'बाहो (for 'घोर) —^b) G1 M सत्यक (for सात्वत)
 —^c) D1 3 G1 सत्त्वेन (for तत्त्वेन) —^d) S1 Dn2
 D2 6 विक्रम (for पौरुषम्)

10 ^a) A few MSS संयमिनी K2 यातो, B Dn1
 T G2-5 तात, Dn2 D2 गता, D2 गत्वा, G1 M याया
 (for याता) —^b) B Dn1 याता, T G2-5 यायास
 (for मया) B1-8 Dn1 T G2-5 मया (for रणे)
 — After 10^{ab}, Dn1 reads 13^{ab} —^d) B1 तु, B2-5
 Dn1 ह, D2 च, S स (for वै)

11 ^a) D2 धर्मराजा (for पार्थश्च) —^b) D2 पार्थिव
 (for माधव) —^c) A few MSS त्यक्ष्यन्ति D2 रणं
 त्यक्षन्त सजय, G1 M रणं मोक्ष्यति सर्वश

12 ^a) G1 M अद्य यास्याम्यपचितिं (G1 'दं) —^b)
 K2 D1 5 सिधैर्, G1 M तेषां (for सिधैर्) —^c)
 S transp स्वया and ये

13 Dn1 reads 13^{ab} after 10^{ab} —^a) B Dn1 Dn
 S मच्चक्षुर्विषयं प्राप्तो (G1 M1 2 5 य प्राप्त्य) — D1 om
 (hapl) 13^{bc} —^b) D2 अद्य वि (for माधव) A few

कौरवेय न संत्रासो विद्यते मम संयुगे ॥ १४
 स मां निहन्त्यात्संग्रामे यो मां कुर्याच्चिरायुधम् ।
 समास्तु शाश्वतीर्हन्त्याद्यो मां हन्याद्वि संयुगे ॥ १५
 किं मृषोक्तेन बहुना कर्मणा तु समाचर ।
 शारदस्येव मेघस्य गर्जितं निष्कलं हि ते ॥ १६
 श्रुत्वैतद्गर्जितं वीर हास्यं हि मम जायते ।
 चिरकालेप्सितं लोके युद्धमद्यास्तु कौरव ॥ १७
 त्वरते मे मतिस्तात त्वयि युद्धामिकाङ्क्षिणि ।
 नाहत्वा संनिवर्तिष्ये त्वामद्य पुरुषाधम ॥ १८

अन्योन्यं तौ तदा वाग्भिस्तक्षन्तौ नरपुंगवौ ।
 जिघांस परमकुद्धावभिजघ्नतुराहवे ॥ १९
 समेतौ तौ नरव्याघ्रौ शुष्मिणौ स्पर्धिनौ रणे ।
 द्विरदाविव संकुद्धौ वाशितार्थे मदोत्कटौ ॥ २०
 भूरिश्रवाः सात्यकिश्च ववर्षतुररिदमौ ।
 शरवर्षाणि भीमानि मेधाविव परस्परम् ॥ २१
 सौमदत्तिस्तु शैनेयं प्रच्छाद्येषुभिराशुगैः ।
 जिघांसुर्भरतश्रेष्ठ विव्याध निशितैः शरैः ॥ २२
 दशभिः सात्यकिं विद्धा सौमदत्तिरथापरान् ।

MSS मोक्षसे —^a) D₁ ॥ मृगास् (for मृगस्)

14 Before 14, D₂ ins सजय —^a) D₂ ॥ ततो
 (for तु त) D₂ वाक्यं (for राजन्) — Before 14^{ad},
 M₂ 4 ins सात्यकि —^c) G₁ M₁ 2 ॥ कौरव्य नैव सत्रामो
 —^d) T G₂-s वर्तते (for विद्यते) — After 14, B
 D₀₁ D₂ D₃ ॥ ins

935* नाहं भीषयितुं शक्यो वारुमात्रेण तु केवलम् ।

[D₂ ॥ [र]व (for तु)]

15 K₂ ॥ D₂ om (hapl) 15 D₂ G₂ read 15^{ab}
 twice —^a) K₁ ॥ स मा, D₂ कामे (for स मां)
 B (G₂ [both times]) न त पश्यामि संग्रामे (G₁ M₁ 2 ॥
 समरे) —^b) D₁ निरामय (for युधम्) S (G₂
 [both times]) यो मा हन्यात्सहायुधं ॥ C_d यो मां निरा
 युध कुर्यात् स मां निहन्त्यात् ॥ ॥ — D₂ om. 15^{ad} —^c)
 D₂ नैव (for हन्यात्) S स तु (G₂ स्व) मां शाश्वत
 हन्यात् —^d) S₁ K₁-s D₁ तु (for हि) D₂ सम-
 विव्यति संयुगे; S यो मा हन्यात्संगरे (G₂ न्यात् संगरे,
 M₂ दनायुध) ॥ C_d तत्र संयुगे यो मा नाशयेत् स शाश्वती
 समा निहन्त्यात् ॥ ॥

16 ^a) K₂ B D₀₁ D₂ D₃ ॥ १ ॥ मृषोक्तेन, D₂ मृषो,
 T G₂-s M₂ 4 चिरो (for मृषो) S₁ K₁ 2 ॥ D₁ ॥
 बहुधा (for बहुना) G₁ M₁ 2 ॥ घबसा किं तबोक्तेन
 —^b) B₁ D₂ D₃ T G₂-s तत्, D₁ ॥ तु, G₁ M
 एवं (for तु) —^d) K (except K₂) D₁ तव, B₂
 भवेत् (for हि ते)

17 G₂ om 17^{ab} —^a) K (except K₂) B D₀₁
 D₁ स्वद् (for [ए]वद्) D₂ गर्जनं (for गर्जितं) —^b)
 S₁ वै, B₁ स (for हि) —^d) G₁ M₁ 2 ॥ स भारत
 (for [अ]स्तु कौरव)

18 ^a) D₀ S मनस् (for मतिस्) —^b) K₂ B
 D₀₁ D₂ तव (for स्वयि) K₂ D₀ -काक्षिण, B D₀₁
 D₂ D₃ ॥ १ ॥ G₂ -काक्षिणी, G₁ M₁ 2 ॥ नदिनि (for
 -काङ्क्षिणि) —^c) K₂ D₂ वि, B D₀₁ [अ]ह (for
 सं) —^d) B₂ 4 ॥ G₁ M₁ 2 ॥ पुरुषर्षम, T G₂-s
 भरतर्षम, M₂ 4 पुरुषो भव (for पुरुषाधम)

19 Before 19, M₂ 4 ins सजय —^a) D₂ तु
 (for तौ) K₂ B D₂ D₃ तथा वाग्भिस्, D₂ तदो
 क्तानु, D₂ तदावद्भिस् (sio) (for तदा वाग्भिस्) —^b)
 D₂ तक्षतौ रथसत्तमौ —^c) S₁ समभि (for परम-)
 —^d) M₂ 4 वाग्भिर् (for अभि) S₁ K (except K₂)
 D₂ D₃ ॥ जगमत् (for जघ्नतुर्)

20 ^a) D₂ T G₂-s तौ समेतौ (by transp), M₂ 4
 सहितौ तौ B D₀₁ D₂ D₃ ॥ T G₂-s महोष्वासौ, D₂
 महास्मानौ (for नरव्याघ्रौ) —^b) D₂ अन्योन्य, C_d
 शुष्मिणौ (as in text) S तदा (for रणे) —^c) S₁
 K (except K₂) सरब्धौ (for संकुद्धौ) —^d) K₁ वाचि
 तार्थे, K₂ 4 ॥ B D₀₁ D₂ D₃ ॥ T G₂ वासितार्थे, D₂
 क्षरद्वाण (for वाशितार्थे) D₂ ॥ महोत्कटौ

21 ^a) B D₀₁ D₂ D₃ घोरणि (for भीमानि)
 — For 21^{ab}, S subst

937* तापुभौ शरवर्षाभ्यामन्योन्यमभिवर्षताम् ।

भूरिश्रवा सात्यकिश्च

[(L 2) G₁ M₁ 2 ॥ सत्यकश्च]

—^a) S महारथौ (for परस्परम्)

22 ^a) K₂ D₂ G₂ सौमदत्तिस् (for सौम) K₂ B₂
 च (for तु) —^b) D₂ जघान त्रिभिराशुगैः —^c) D₂
 M₂ 4 -श्रेष्ठो (for श्रेष्ठ) —^d) T G₂ विव्याध G₁
 M दशभि (for निशितैः)

मुमोच निशितान्बाणाञ्जिघांसुः शिनिपुंगवम् ॥ २३
 तानस्य विशिखांस्तीक्ष्णानन्तरिक्षे विशां पते ।
 अप्राप्तानस्त्रमायाभिरग्रस्तसात्यकिः प्रमो ॥ २४
 तौ पृथक्शरवर्षाभ्यामवर्षेतां परस्परम् ।
 उत्तमामिजनौ वीरौ कुरुवृष्णियशस्करो ॥ २५
 तौ नखैरिव शार्दूलौ दन्तैरिव महाद्विपौ ।
 रथशक्तिभिरन्योन्यं विशिखैश्चाप्यकृन्तताम् ॥ २६
 निर्भिदन्तौ हि गात्राणि विक्षरन्तौ च शोणितम् ।
 व्यष्टम्भयेतामन्योन्यं प्राणघ्नताभिदेविनौ ॥ २७

23 Ms om 23 —^b) D₂ 4 5 G₅ सोमदत्तिर (for सौम) — For 23^{ab}, G₁ M₁₋₄ subst

938* दशभि सत्यकोऽविष्यसौमदत्तिमथाश्रुनौ ।

सौमदत्ति शरानस्यञ्च

—^a) D_{ns} om. from शिनि up to सात्यकि (in 24^d)
 D₁ 7 8 क्षनि- (sic) (for शिनि-)

24 D_{ns} om up to सात्यकि (of v 1 23) —^b)
 B (except B₄) D₈ अन्तरिक्षे —^a) G₁ M सत्यको
 प्रसते प्रमो

25 ^a) T G₂₋₅ तावुमौ (for तौ पृथक्) B₃ 4 D₀₁
 अक्ष- (for शर-) D_{ns} तौ तु पृथक्पृथग्भ्याम्, D₁ तौ
 तु पृथक्वर्षाभ्याम् (submetric) —^b) G₁ M अन्योन्यम
 भिवर्षता —^c) D_{ns} उत्तम मिगतौ वीरौ —^d) D₁
 कुब्- (for कुह-) T G₂ 4 यशस्विनौ (for यशस्करो)

26 K₅ M₅ om (hapl) 26^a-28^b —^b) D₂
 महागजौ (for 'द्विपौ) —^c) S₁ K (K₅ om) D_{ns}
 D₁₋₄ 5 शर (for रथ) D₂ वृष्टिभिर, M₅ राशिं
 (for शक्ति) D₁ 8 विविधुश्च तथान्योन्य — M₅ om
 (hapl) 26^a-27^c —^d) T G₂₋₅ चाभ्यकृततां D₂
 विशिखैश्चाभिजघ्नतु, G₁ M₁ 3 4 विशिखैश्च ततश्चतु

27 K₅ M₅ om 27, M₅ om 27^{ab} (for both, of
 v 1 26) —^a) K₁ 4 B (except B₁) T G₂₋₄ निर्भि
 दन्तौ, D₂ अभिघेता, D₁ 6-8 निर्भिद्यतौ, D₃ घतौ,
 G₁ M₁ 2 4 निर्भिदन्तौ (for निर्भिदन्तौ) D₂ 4 7 8 T
 G₂₋₅ M₁ 2 च, G₁ M₃ तु (for हि) —^b) K₅ D_{ns}
 D₀ हि (for च) —^c) K₁ 2 D₁₋₅ वि (D₅ व्य) एभ
 येताम् (D₂ 5 'ताव्'), D_{ns} T G₂ विवृण्म (for व्यष्ट
 म्भ) G₁ M₁ ॥ चान्योन्य (for अन्योन्य) —^d) G₄
 नदिनौ (for देविनौ) D₅ ५ प्राणघ्नतैरदीन्यता

एवमुत्तमकर्माणौ कुरुवृष्णियशस्करो ।
 परस्परमयुध्येतां वारणाविव यूथपौ ॥ २८
 तावदीर्वेण कालेन ब्रह्मलोकपुरस्कृतौ ।
 जिगीषन्तौ परं स्थानमन्योन्यमभिजघ्नतुः ॥ २९
 सात्यकिः सौमदत्तिश्च शरवृष्ट्या परस्परम् ।
 हृष्टवद्वार्तराष्ट्राणां पश्यतामभ्यवर्षताम् ॥ ३०
 संग्रैक्षन्त जनास्तत्र युध्यमानौ युधां पती ।
 यूथपौ वाशिताहेतोः प्रयुद्धाविव कुञ्जरो ॥ ३१
 अन्योन्यस्य हयान्हत्वा धनुषी विनिकृत्य च ।

28 K₅ M₅ om 28^{ab} (of v 1 26) —^b) D₂
 कुरुपादवन्दनौ —^c) D₁ om. from परस्पर up to
 मन्योन्य (in 29^d) T G₂₋₅ तत परम् (for परस्परम्)

29 D₁ om up to मन्योन्य (of v 1 28) —^a)
 D₂ ५ च दीर्वेण (for अदी) —^b) Cd v as in text
 —^c) B D₀₁ यियासतौ, S गमिष्यतौ (for जिगीषन्तौ)
 —^d) K₁₋₄ D₁ सप्रजघ्नतु, K₅ B D₀₁ D_{ns} D₂ 4 5-8
 संजगर्जतु, D₂ ५ अभिगर्जितौ (D₅ 'तु'), T G₂₋₅ तत
 तश्चतु (for अभिजघ्नतु)

30 ^a) G₁ M₁ 2 ३ सत्यक (for सात्यकि) D₂ 4 5
 7 8 G₅ सोमदत्ति (D₂ 'दत्ति' श् (for सौम) —^b) G₁
 M बाण (for शर) —^c) D₂ योधानां तत्र दृष्टाना
 —^d) D₂ 4 अभ्यवर्षता, D₅ ५ अभिवर्षता (for अभ्य)
 — For 30^{cd}, S subst.

939* वृष्टिं तामभिवर्षन्तौ शराणा महतौ तदा ।

31 ^a) K₂ D_{ns} D₂ ५ सप्रेक्षत, D₀₁ D₁ 7 8 सप्र
 (D₀₁ D₁ प्रै) क्षयत, S तौ प्रै (G₅ ५ प्रै) क्षत (for सप्रै)
 D₅ तदा (for जनाश्च) B D₀₁ तौ तु, T G₂₋₅ M₁ 1
 ते च, G₁ M₁ 2 ५ सर्वे (for तत्र) —^b) K₅ परस्पर,
 T G₂₋₅ विशा पते, Cd युधा पती (as in text) —^c)
 K₂ ५ ५ B D (except D₁) T G₂ वासिता (for वा
 शिता) —^d) K₅ G₁ ५ ५ M₁ 2 ५ प्रयुद्धाव; K₅ मित्रि
 ताव, D₂ प्रयुद्धाव, D₀ प्रयुद्धाव (for प्रयुद्धाव)
 — After 31, S ins

940* भूयो भूय शरै राजस्तक्षन्तौ कौधमूर्च्छितौ ।

अयुजेता महारुने वने केसरिणाविव ।
 मर्मजाविव सकुन्दौ जिघासन्तौ जगर्जतु ।
 विमर्दन्तावधान्योन्यं यलयजधराविव ।
 अयान्योन्य पताकाश्च रयोपकरणानि च । [5]

विरथावसियुद्धाय समेयातां महारणे ॥ ३२
 आर्षभे चर्मणी चित्रे प्रगृह्य विपुले शुभे ।
 विकोशौ चाप्यसी कृत्वा समरे तौ विचेरतुः ॥ ३३
 चरन्तौ विविधान्मार्गान्मण्डलानि च भागशः ।
 मुहुराजघ्नतुः कुद्वावन्योन्यमरिमर्दनौ ॥ ३४
 सखद्भौ चित्रवर्माणौ सनिष्काङ्गदभूषणौ ।
 रणे रणोत्कटौ राजन्नन्योन्यं पर्यकर्षताम् ॥ ३५
 मुहूर्तमिव राजेन्द्र परिकुप्य परस्परम् ।

पश्यतां सर्वसैन्यानां वीरान्नाशसतां पुनः ॥ ३६
 असिभ्यां चर्मणी शुभ्रे विपुले च शरावरे ।
 निकृत्य पुरुषन्याग्रौ बाहुयुद्धं प्रचक्रतुः ॥ ३७
 व्यूढोरस्कौ दीर्घशुजौ नियुद्धकुशलावुभौ ।
 बाहुभिः समसज्जेतामायसैः परिधैरिव ॥ ३८
 तयोरासन्धुजावाता निग्रहप्रग्रहौ तथा ।
 शिक्षावलसमुद्धृताः सर्वयोधप्रहरणः ॥ ३९
 तयोर्नृवरयो राजन्समरे युध्यमानयोः ।

C 7 5921
 B 7 142
 K 7 142.

संचिच्छेदतुरायस्त्रौ बाणैः संनतपर्वभिः ।
 पुनश्च शरवर्षाभ्यामन्योन्यमभिवर्षताम् ।
 उभौ च जघ्नतुस्तूर्णमितरेतरसारथी ।

[(L 3) M1 2 5 अभिसङ्कुद्धौ (for इव सङ्कुद्धौ)]

32 ^a) Ds 6 अन्योन्यं तु, Gs-5 न्य च (for न्यस्य)
 D2 अन्योन्यस्यदनौ हृत्वा — D4 om (hapl) 32^b-33^a
 —^b) G1 M1 2 5 सनिकृष्य (G1 Ms 4 स्य), Ms 4 च
 निकृष्य (for विनि) — Ds om 32^a-33^a —^a)
 B3 Dm1 महामृधे (for रणे)

33 Ds 5 om 33^{ab} (of v l 32) —^a) Ś1 Ms 4
 शुभ्रे (for चित्रे) —^b) Ds त्रिषु लोकेषु विद्युते —^c)
 Ds 6 विकोशौ G1 M1 2 5 विकोशावायतौ खड्गौ —^d)
 K1 समरे तु, G1 M1 2 5 हृत्वा चारु (for समरे तौ)
 T G2-5 चारु (for तौ वि) Dn1 Ds 8 5 5 विरेजतु
 (for विचेरतु)

34 Ms om 34^{ab} —^b) B1 Dn1 Ds 7 विभागदा,
 T G2-5 च भारव, Ms विचरतु (for च भागश)
 —^c) Ds 6 क्रोधाद् (Ds ५) (for कुदाश्) Ds बहुधा
 जघ्नतु कुदाश् —^d) D1 8 अन्योन्यं तावद्विदमौ

35 Ds om. 35 —^b) K1 G1 M1 2 5 भूषिषौ
 (for भूषणौ) — After 35^{ab}, B Dm1 Dn1 Ds 6 ins

941* आन्तमुक्कान्तमाविद्धमागुष विमुक्त हुतम् ।
 संपात समुदीर्णं च दर्शयन्तौ यथास्त्रिनौ ।
 असिभ्या सप्रजहाते परस्परमरिदमौ ।

उभौ छिद्रेपिणौ वीरावुभौ चित्रं ववल्गुतु ।

दर्शयन्तावुभौ शिक्षां लाघवं सौष्ठव तथा । [5]

[(L 1) Prior half as in Cv Ds 6 प्रसृत (for वि
 हुत) B1 2 (marg as above) Dn1 सत (for हुतम्)
 — Ds 6 om line 4 — (L 5) B3 रणे (for तथा)]
 —^c) B1 (orig) तौ हि रणोत्कटा राजन्, B1 (marg)

2-5 Dm1 Dn1 रणे रणकृता श्रेष्ठाश्च, T G2-5 रणोत्कटौ
 महावेगाश्च —^d) K1 M1 परिकर्षता, Dm1 Ds पर्य-
 वर्पता, Ds 6 धावता, G1 समकर्षता (for पर्य) K1
 D1 मण्डलानि च भागश (= 34^b)

36 ^a) Ś1 K (except Ks) D1 बाहु नसी (Ś1 'सि)
 च राजेन्द्र, Ds तत्र पश्याम राजेन्द्र —^b) B2-4 Dm1 Dn1
 समाहृत्य, B2 (marg) विजेय्य च, G1 परिष्कृत्य; M1 2
 परिष्कृत्य (for परिकृत्य) —^d) Ds उभाश्च (for वीराश्च)
 G1 M1 2 5 (sup ltn) वीरौ निश्चसतु (M1 2 'त) पुन

37 ^a) Ds अ[क्षा]च्छिद्य (for असिभ्या) M1 2 चर्मणी
 (for चर्मणी) Ks B1 (marg) 2-4 Dm1 Dn1 Ds 8
 5 5 चित्रे (for शुभ्रे) —^b) B1 Ds 7 8 विमले, Ds
 विकले (for विपुले) Ś1 शरासने, M1 2 परे, Ms 4
 'वरौ (for वरे) K1-4 D1 विमले च शरासने, Ks
 Dm1 Ds विमले बहुतारके, B1 (marg) 2-5 Dm1 Dn1
 शतचद्रे नराधिप, Ds 6 शतचद्रे असी तथा —^c) Cv
 as in text

38 ^a) M4 दीर्घबाहु (for 'शुजौ) —^c) Ds समरे
 ज्येताम्, G1 M1 2 5 युज्येताम् (for 'सज्जेताम्)

39 Dm1 Ds 7 8 om 39^{ab} —^a) T Gs 4 ततो
 (for तयोर्) Ks B1 8 4 Dm1 Dn1 Ds 5 5 T G2-5
 राजन्, Ds आसीद् (for आसन्) Ks 5 Dn1 सुजा-
 धातान्, Ds 'घातौ, Ds 'घातो, Ds न मुजयो,
 Bom ed मुजाधात (for 'घाता) —^b) Dn1 Ds
 निग्रहौ; Ms 4 'हा (for 'ह) Ds lacuna, T G1 2
 M प्रग्रहाश्च (G1 M1 हात्) (for प्रग्रहौ) Cd omes
 निग्रहप्रग्रहौ (as in text) Dm1 उभौ (for तथा) Gs-5
 Cv निग्रहावग्रहास्त (Cv 'हौ त)था — After 39^{ab}, Ds
 ins 942* Ds reads 39^{ab} twice —^c) Ś1 K1 Dm1
 समुद्धृता, 8 विनोषाश्च (for समुद्धृता) Cd as in
 text —^d) K1 8 B1 D1 प्रहर्षिण (B2 'णा), Ks
 Ds 4 (second time) 8 'र्षणौ; Ds (first time)

मीमोऽभवन्महाशब्दो वज्रपर्वतयोरिव ॥ ४०

द्विपावित्र विषाणाग्रैः शृङ्गैरिव महर्षभौ ।

युधुधाते महात्मानौ कुरुसात्वतपुंगवौ ॥ ४१

क्षीणायुधे सात्वते युध्यमाने

ततोऽज्रवीदजुनं वासुदेवः ।

पश्यस्त्वेनं विरथं युध्यमानं

रणे केतुं सर्वधनुर्वराणाम् ॥ ४२

प्रविष्टो भारतीं सेनां तव पाण्डव पृष्ठतः ।

योधितश्च महावीर्यैः सर्वैर्भारत भारतैः ॥ ४३

परिश्रान्तो युधां श्रेष्ठः संप्राप्तो भूरिदक्षिणम् ।

युद्धकाङ्क्षिणमायान्तं नैतत्सममिवार्जुन ॥ ४४

ततो भूरिश्रवाः क्रुद्धः सात्यकिं युद्धदुर्मदम् ।

उद्यम्य न्यहनद्राजन्मत्तो मत्तमिव द्विपम् ॥ ४५

रथस्थयोर्द्वयोर्युद्धे क्रुद्धयोर्योधमुख्ययोः ।

प्रहारिणा, D₁ प्रहर्षिणौ (for 'पेणा')

40 ^b) G₁ M जयार्थे (for समरे) — ^c) D₂ ६ ततो (for भीमो) K₂ ६ D₂-६ महाव् (for महा) G₁ M अभवद्भीम (M₂ ४ 'हुज' निहादो — ^d) K₆ D₁ १ ६ सपा तयोर् (for पर्वतयोर्)

41 B D₁ D₂ D₃ ६ ६ ins after 41^{ab} D₂ after 39^{ab}

942* भुजयोक्त्रावबन्धैश्च शिरोम्या चावघातनै ।
पादावकर्षसदानैस्तोमराकुशलासनै ।
पादोदरविबन्धैश्च भूमाबुद्धमणैस्तथा ।
गतप्रत्यागतक्षेपै पातनोत्थानसङ्घतै ।

[(L 1) D₅ भुजवक्त्रावबन्धैश्च (for the prior half) D₂ ६ ६ चावघातनै, D₅ चाव्यहन्यतु (for 'चावघातनै') — (L 2) B₁-६ सधानैश्च, D₂ सदानैश्च (for सदानैश्च) B₂ ४ D₂ D₅ तोमराकुशलजं (B₂ 'लाज', D₂ 'पाश', D₅ 'लाल')नै, D₂ तोमरावधिलासनै (for the post half) D₃ ६ वराहोद्धूनिनदै पृष्टारोहणपातनै — (L 3) D₅ विल-वैश्च (for विबन्धैश्च) D₅ मूलभ्रामणैस्तथा (for the post half) — (L 4) D₅ ६ गतप्रत्यागतक्षेपै (for the prior half) B₂-६ पातनोत्थातकापुनै, D₂ 'त्पातनपुनै, D₃ 'त्पातनोत्पुनै, D₅ 'व्यापनोत्पुनै (L 0) (for the post half)]

— ^c) G₅ damaged — After 41, B D₁ D₂ D₃ D₅ ins

943* द्वात्रिंशत्करणानि स्युर्यानि युद्धानि भारत ।
तान्यदर्शयता तत्र युध्यमानौ महाबलौ ।

[(L 1) Prior half as in C_v — (L 2) B₁ 2 (marg as above) ६ दर्शयता]

42 Before 42, G₁ M₁ 2 ins वासुदेव G₁ M₁ 2 ६ transp 42^a and 42^b — ^a) G₁ M₁ 2 ६ सत्यके (for सात्वते) — ^c) T G₂-६ सपश्यैनं, G₁ M एन पश्य (for पश्यस्त्वेनं) K₅ D₁ १ ६ सपश्य चैन (K₅ पश्य चैन, D₁ पश्यस्त्वेनं) सात्वत युध्यमान — ^d) B D₂

D₂ रणे वर, D₂ ६ S योसौ केतु (for रणे केतु) — After 42, S ins

944* संजय उवाच ।

सिन्धुराजवधे सक्त पार्थ कृष्णोऽज्रवीर्यपुन ।

सीदन्त सात्यकि पश्य पार्थेनं परिरक्ष च ।

[T G₂-६ om the ref M₂ ४ कृष्ण (for सजय) — (L 2) M₁ 2 ६ (by corr as above) सत्यक (for सीदन्त) M₂ ४ सत्यक मलयपत्र (for the prior half)]

43 ^a) K₅ B D₁ D₂ भित्त्वा, G₁ M सीत्वा (for सेना) — ^b) D₂ ६ भित्त्वा (for तव) K₂ पश्यत — ^c) G₁ M₁ (in/ lin as in text) २ युद्ध वाश, M₂ (sup lin) युध्यते (for योधितश्च) D₂ ६ महावीर्य, S महाबाहु (for 'वीर्य') — ^d) D₂ ६ T G₂-६ सत्तमै (D₂ 'म') (for भारतै) — After 43, S ins

945* धार्तराष्ट्राश्च ये मुख्या ये च मुख्या महारथा ।
निहता वृष्णिवीरेण शतशोऽथ सहस्रश ।

44 ^a) K₁ D₂ युधा श्रेष्ठ, G₁ M महाबाहु (for युधा श्रेष्ठ) B D₁ D₂ T G₂-६ परिध्रात युधा श्रेष्ठ — ^b) B D₁ D₂ D₃ T G₂-६ दक्षिण (for 'णम्') — ^c) K D₁ ३-६ युद्धकाक्षिणम् G₁ M आसीनं (for मायान्त) B D₁ D₂ D₃ G₂ ६ युद्धकाक्षी समायातं (G₂ ६ 'सीनो'), T G₂ ६ युद्धकाक्षी समा (G₂ महा) सीनो — ^d) K₁ D₁ D₂ ३ [ज]र्जुन, B₁ D₁ G₅ 'न (for 'न')

45 Before 45, G₁ M₁ 2 ६ ins सजय — ^b) D₂ सात्वत (for सात्यकिं) B₂-६ D₂ दुर्मद S₁ M₁ ४ सात्यकिं मलयविमम — ^c) D₂ उद्दिश्य (for उद्यम्य) K₂ [ज]रुरजद्, K₂-६ D₁ 2 [ज]म्या (K₂ 'त्या') मन्द, B D₁ D₂ D₃ [ज]म्याहनद्, D₂ D₁ १ ६ न्य (D₁ नि) रजद् (for न्यहनद्) S₁ उद्यम्यो रजद्राजम्, K₁ तस्यारजनद्राजम् — ^d) D₂ १ G₁ मत्तोन्मत्तम् — After 45, S ins

केशवार्जुनयो राजन्समरे प्रेक्षमाणयोः ॥ ४६
अथ कृष्णो महाबाहुरर्जुनं प्रत्यभाषत ।
पश्य वृष्ण्यन्धकृष्याघ्नं सौमदत्तित्वं गतम् ॥ ४७
परिश्रान्तं गतं भूमौ कृत्वा कर्म सुदुष्करम् ।
त्वान्तेवासिनं शूर पालयार्जुन सात्यकिम् ॥ ४८
न वशं यज्ञशीलस्य गच्छेदेष वरारिहन् ।
त्वत्कृते पुरुषव्याघ्र तदाशु क्रियता विभो ॥ ४९

अथात्रवीरदृष्टमना वासुदेवं धनंजयः ।
पश्य वृष्णिप्रवीरेण क्रीडन्तं कुरुपुंगवम् ।
महाद्विपेनेव वने मत्तेन हरियूथपम् ॥ ५०
हाहाकारो महानासीत्सैन्यानां भरतर्षभ ।
यदुद्यम्य महाबाहुः सात्यकिं न्यहनद्भुवि ॥ ५१
स सिंह इव मातङ्गं विकर्पन्भूरिदक्षिणः ।
च्यरोचत कुरुश्रेष्ठः सात्वतप्रवर युधि ॥ ५२

C 7 59
B 7 14
K 7 14

946* तवो जलदनिर्घोष समीपे नृपसत्तम ।

[M1 2 समीप]

— After 946*, T Gs-3 read 51

46 ^a) K1 D8 8 तयो (for द्वयोर्) K8 मध्ये,
D8 8 सख्ये (for युद्धे) — ^b) K1 युध्य, Dn1 D4
युधि, M8 4 यौध (for योध) G1 कुड्योर्दुष्यमानयो
— ^c) G4 समीपे (for समरे) K1 Dn1 D4 8 प्रेक्ष्यमा
णयो, K4 D1 वीक्ष्य — After 46, G1 M1 2 8 read
51^{ab} for the first time, repeating it in its proper
place, followed by 949*

47 G1 om (hapl) 47^{ab} — ^b) D3 अर्जुन सम
भाषत — After 47^{ab}, B4 8 Dn2 D3 8 8 ins

947* बहुमिर्यस्तु सेनाभिर्दुर्नय समरेऽग्नय ।

— Before 47^{ab}, M8 4 ins कृष्ण — 47^{ab} = 55^{ab}

— ^c) K1 पश्य कृष्णनदकृष्याघ्नं (810, hypermetrio)
— ^d) D4 8 1 8 G6 M8 सौमदत्ति (for सौम*)

48 K2 om (hapl) 48^a-55^b — ^a) G1 M1 2 8
भूमि (for भूमौ) — ^c) G1 M1 2 8 पार्थ, Bom. ed
वीर (for शूर) D2 तमतेवासिनं शूर — ^d) G1 M1
8 8 पालयैनं महारथ

49 K2 om 49 (of v 1 48) — ^a) Dn2 D4
यज्ञसेनस्य (for शीलस्य) — ^b) Dn2 वरोर्जुन (for वरा
रिहन्) S गच्छेदेषाव्य साधव (G6 व) — ^d) G1 8
M प्रनो (for विभो)

50 K2 om 50 (cf. v 1 48) Before 50, G1 M1
2 8 8 संजय — ^a) G2 इति (for अथ) G2 8 8
दृष्टकिशो; Cd दृष्टमना (as in text) G1 M1 2 8 अथ
वीर्य कीर्तयो — ^b) G5 वासुदेवो G1 M1 2 8 यश
स्विन; G4 धनंजय (for 'जय') G2 M8 8 वासुदेवो धन
जय — ^c) S1 K (K2 om) Dn1 D1 4 7 8 पुरुषर्षभ,
D नरपुंगव (for कुरुपुंगवम्) — K4 om (hapl.)
50^a-51^b, — ^d) G1 M8 8 क्रीडन्तं (for मत्तेन) T G2

8 8 द्विप, G1 गज (for हरि) Cd cites हरियूथप
— After 50, S1 K1 8 8 B1 8 8 D (except Dn1) ins

948*

संजय उवाच ।

इत्येवं भाषमाणे तु पाण्डवे वै धनंजये ।

[Some MSS om the ref. B3 ये, D7 8 तु (for 'दे')]

51 K2 om. 51 (of v 1 48) K1 om. 51^{ab} (cf
v 1 50) Before 51, B2 T Gs-5 ins संजय उवाच
T Gs-5 read 51 after 946*, while G1 M1 2 8 read
51^{ab} for the first time after 46, repeating it in its
proper place G1 M1 2 8 8 ins after the first
occurrence of 51^{ab} M8 4 after the first occurrence
of 52

949* पातिते त्वय शैनेये कृष्णोऽर्जुनमभाषत ।

[M8 4 कौतव्य कृष्णमग्रीव (for the post half)]

— ^c) Dn1 D3 तद् (for यद्) D8 उद्दिश्य (for
उद्यम्य) K1 8 Dn1 D1 4 7 8 M8 महाबाहु (for 'बाहु')
— ^d) D1 Cv न्यपतद्, D8 चाहनद्, D1 8 व्यहनद्,
G1 M1 2 8 पातयद्, M8 न्यविशद् (for न्यहनद्) D2
पातयामास त क्षितौ

52 K2 om 52 (of v 1 48) S (except G2)
repeats 52 after 950* — ^b) D8 8 व्यकर्षन् (for
विक*) — ^c) Dn2 D3 8 T G2 (last three first
time) 8 कुरुश्रेष्ठ (for 'श्रेष्ठ') — ^d) D2 प्रवरो (for
'र') — D2 T G1-4 M1 2 8 Cv ins after 52 M8 8
cont after 949*

950*

अर्जुन उवाच ।

सामेव च महाबाहो परियान्ति महारथा ।

यथाशक्ति यतन्ते मां योधयन्तो जनार्दन ।

ध्रुवं च ओषयाम्येतान्छिद्रान्धेषणतपरात् ।

रक्षामि सात्यकिं वैव सौमदत्तिं वश गतम् ।

अप्राप्तो न मया कृष्ण हन्तु मूरिश्रवा शणे । [5]

अन्येन तु समासक मनो नोत्पद्यते मम ।

अथ कोशादिनिष्कृष्य खड्गं भूरिश्रवा रणे ।
मूर्धजेषु निजग्राह पदा चोरस्यताडयत् ॥ ५३

तथा तु परिकृष्यन्तं दृष्ट्वा सात्वतमाहवे ।
वासुदेवस्ततो राजन्भूयोऽर्जुनमभाषत् ॥ ५४

अवश्यं च मया कृष्ण वृष्णिवीरस्य रक्षणम् ।
मदर्थं युध्यमानस्य कार्यं प्राणैरपि प्रभो ।
अधर्मो वास्तु धर्मो वा मम माधव माधव ।
परेण निहतो मा स प्राणांहासीन्महारथ । [10]
संजय उवाच ।

एवमुक्त्वाऽर्जुन कृष्ण परानाशु शितै शरै ।
छादयामास सकुट्ट परे चापि धनजयम् ।
एव स युध्यते वीर सात्यकिं च मुहुर्मुहुः ।
प्रेक्षते स नरव्याघ्रो भूरिश्रवसमेव च ।

[(L 1) D₂ मम चापि (for मामेव च) G₁ M₁ २ परे चापि (for परियापि) D₂ प्रहरामिमुखो रथ , M₈-५ परे चापिमुखा रथा (for the post. half) — (L 2) D₂ यथा हि शक्तिमेतेन , T G₂-४ यतने मां यथाशक्ति (for the prior half) D₂ बोधयेत् जनादन (for the post half) — (L 3) M₃ ४ एताम् (for एताम्) D₂ यथा हि बोधयेताम् (for the prior half) D₂ छिद्रान्वेषप्रविषिण (for the post half) — D₂ om lines 4-8 — (L 5) G₁ M₁ २ सप्राप्तो (for अं) T G₂-४ [S]य , C_v हि (for न) — (L 6) G₃ ४ समासक्तो , C_v युक्त (for 'सक्त') T G₂-४ C_v transp मनो and मम — (L 9) D₂ वा स , G₂-४ वा स तु (hypermetro) (for वास्तु) D₂ न मे रोचेत् माधव (for the post half) — (L 10) D₂ परैरस्महिंश्चापि (for the prior half) G₃ ४ आसीन् (for हां) D₂ प्राण हासयति केशव (for the post half) — D₂ T G₂-४ om the ref — (L 11) D₂ सुनि , G₃ ४ अथ (for आशु) — (L 12) D₂ पराङ्गापि धनजय (for the post. half) — (L 13) D₂ न (for स्म) D₂ वीर G₁ M₁ २ ५ सत्यक (for सात्याकि) — (L 14) D₂ पुनः , M₃ ४ च नर- (for स्म नर)]

53 K₂ om 53 (cf v 1 48) B₁ om 53 S reads 53 after 956* —^a) B₁ ५ ५ कोपाद् S₁ K₁ D₀₁ D₁ विनिष्क (S₁ 'ष्का'म्य , D₁ G₁ M₁ २ 'ष्कृत्य' (for 'ष्कृत्य' —^b) S दित (for रणे) —^c) T G₂-५ च (for नि) —^d) G₁ M₁ २ ५ सत्यक (for [अ]ताडयत्) — After 53, D₂ ५ ५ ५ (except G₃) ins

951* आक्रम्य चाप्यथोद्यम्य स सार्मि सुमुजो मुजम् ।
मुजुमे स मुजस्तस्य तपनीयविभूषित ।
मध्ये रथसमूहस्य हन्त्रध्वज इवोच्छ्रित ।

[(L 1) D₂ ० अक्रमयत्थोद्यम्य ; D₂ आक्रमयत्थोद्यम्य (sio),

D₂ अकपित्वाप्यथो तस्य (for the prior half) M₃ om from the post half up to इवोच्छ्रित (in line 3) D₂ ५ ५ चापि (for सार्मि) D₂ स चाप्यथुमुजो मुजो (for the post half) — (L 2) T G₂-४ विभूषण (for पित) — (L 3) D₂ ५ ५ ५ रण (for रथ) G₁ M₃ सहस्रस्य (for समूहस्य)]

— D₂ ५ ५ ५ cont B D₀₁ D_n ins after 53

952* ततोऽप्युत्तुमारुह्य शिर कायात्सकुंडलम् ।
तावत्क्षणात्सात्वतोऽपि शिर संभ्रमयस्वरम् ।
यथा रथांगं कौलालो दण्डविद्ध तु भारत ।
सहैव भूरिश्रवसो बाहुना केशधारिण ।

[B₁ om lines 1-2 — (L 2) D₀₁ D₂ ५ उद्गा मयत् (for सत्रं) D_{n1} D₂ ५ शिर उद्गा (D₂ 'रक्षाभ्रा', D₂ 'रस्त्वभ्रा')नयद्गृह्य (for the post. half) — (L 3) B₆ (marg) D₂ चक्र तु (for रथांग) D₂ कुम्हारो , D₂ ५ ५ कौलाल (for 'लो) D_{n1} यथा चक्र कुलालस्य (for the prior half) D₂ ५ दण्डविद्ध D₂ विप्रनेद (for भारत)]

— D_{n1} D₂ ५ ५ cont K₂ ins after 53

953* अस्तं तमतिभीमेन पञ्चालेनेव भोगिना ।

[K₂ D₂ गृहीतमतिवीर्येण ; D_{n1} अस्त तमभि भीमेन (for the prior half)]

— T G₁-४ M cont after 951* G₃ ins after 53

954* हाहाकृतमभूत्सर्वं पाण्डवाना महदलम् ।

तावकाश्च मुदा युक्ता सिंहनाद विबुक्कुश ।

निमीलिताक्षास्त्वभवजना सन्नामभीरव ।

तथा भूरिश्रवोऽग्रस्ते सात्वते नष्टविक्रमे ।

[G₃ M₃ om line 1 — (L 2) M₃ ४ न (for वि) — (L 3) G₁ M₁ २ [ज]पि (for तु) — (L 4) T G₂ तदा (for तथा) G₁ M₁ २ ५ (ref. line as above) भूरिश्रव (M₃ 'वा'ग्रस्ते , M₃ ४ अवे ग्रस्ते , G₁ M₃ मत्सर्गे (for सात्वते)]

54 K₂ om 54 (of v 1 48) —^a) K₂ B D₀₁ D_{n2} तं तथा , D_{n1} D₂ ५ तथापि (for तथा तु) K₂ स्वपकृत्यतः ; S कृष्यमाणं तं (for परिकृष्यन्तं) —^b) T G₂-५ M₃ ४ सात्यकिम् ; G₁ M₁ २ ५ सत्यकम् (for सात्व तम्) —^c) S तदा (M₃ ४ 'था') (for ततो) —^d) D_{n1} D₂ ५ ५ अर्जुन प्रत्यभाषत , S भूयोऽर्जुनमभाषत

55 55^{ab} = 47^{cd} K₂ om 55^{ab} (cf v 1 48) Before 55, G₁ M₁ २ ५ ५ ५ वासुदेव —^e) D₂ ५ G₁

पश्य वृष्ण्यन्धकव्याघ्रं सौमदत्तिवशं गतम् ।
 तव शिष्यं महाबाहो धनुष्यनवरं त्वया ॥ ५५
 असत्यो विक्रमः पार्थ यत्र भूरिश्रवा रणे ।
 विशेषयति वाष्णेयं सात्यकिं सत्यविक्रमम् ॥ ५६
 एवमुक्तो महाबाहुर्वासुदेवेन पाण्डवः ।
 मनसा पूजयामास भूरिश्रवसमाहवे ॥ ५७
 विकर्षन्मातृत्वतश्चेष्टं क्रीडमान इवाहवे ।
 संहर्षयति मां भूयः कुरूणां कीर्तिवर्धनः ॥ ५८

प्रवरं वृष्णिवीराणां यत्र हन्याद्वि सात्यकिम् ।
 महाद्विपमिवारण्ये मृगेन्द्र इव कर्षति ॥ ५९
 एषं तु मनसा राजन्पार्थः संपूज्य कौरवम् ।
 वासुदेवं महाबाहुरर्जुनः प्रत्यभाषत ॥ ६०
 सैन्यवासक्तदृष्टित्वा नैनं पश्यामि माधव ।
 एष त्वसुकर कर्म यादवार्थं करोम्यहम् ॥ ६१
 इत्युक्त्वा वचनं कुर्वन्वासुदेवस्य पाण्डवः ।
 सखजं यज्ञशीलस्य पत्रिणा बाहुमच्छिनत् ॥ ६२

८ ७ ५
 ८ ७ ५
 ८ ७ ५

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वेणि सप्तदशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११७ ॥

सौमदत्ति (for सौम) —^o Ś1 तमवि*, K1 2 lacuna, Ks 4 D1 पश्यत्येनं (for तव शिष्यं) —^d D3 ० [अ]नुपम, D4 7 8 G (except G2) M [अ]नवम, Cd [अ]नवर (as in text) Ks धनुषानवम तव

56 ^a B1 (marg) 2 (marg) 3 Cd असह्यो, S (M1 5 [before corr as in text]) अनित्यो, Cdp असत्यो (as in text) Ś1 K (except Ks) D1 तात (for पार्थ) —^b D7 8 यत्तद् (for यत्र) —^d G1 M1 2 3 सत्यक (for सात्यकिं) K1 विक्रम Ds कुरूणा कीर्तिवर्धन — After 56, Ks reads 59^{ab} for the first time, repeating it in its proper place, while S ins

955* बहुभिर्महारथैरेव पराक्रान्तैर्युयुत्सुभिः ।

युद्धा स्तूरा परिभ्रान्त स्त्रीणामुधपरिच्छद ।

[(L 1) Prior half, hypermetre Ms 4 पराक्रान्तो (for क्रान्तेर्)]

57 Before 57, G1 M1 5 5 ins संजय —^a T G2-5 महाराज (for बाहुर), — Ś1 K (except Ks) D1 om (hapl.) 57^{ab}

58 Doi om. (hapl.) 58^{ab} —^a Ks माधव; Ds S (except Ms 4) सास्वतां (for सास्वत) —^b Ks D1 5 3 क्रीडमानम्, D2 यानम् (for मान) Bs [आ]हव G1 M क्रीडन्निव महाहवे —^a D4 T Gs 4 स (for स) K1 2 3 S (except Gs) मा (for मर) —^d K1 पुण्य, D2 हर्ष, S नदि (for कीर्ति)

59 K. reads 59^{ab} for the first time after 56

88

—^b B2 (marg) यत्र (for यत्र) Ś1 K1 2 न ह (Ks निह) त्यापि, Ks 4 D1 निहत्यापि, Ks (both times) न हत्यापि, D2 7 8 G1 M निहत्यापि, T G2-5 निह (T G2 ह) त्येष (for न हन्याद्वि) D2 [अ]द्य (for हि) G1 M1 2 3 सत्यक (for सात्यकिम्) —^o Ś1 K D1-3 5 5 मदारण्ये (for ह्यारण्ये) — D7 om from 59^a up to 7 118 84^b —^d K1 कर्षित S कर्षतिव (G1 M विकर्षति) हरिर्गृह

60 D7 om 60 (of v 1 59) Before 60, G1 M ins संजय —^a B2-4 Doi त (for तु) —^b G1 M1 2 3 भारत (for कौरवम्) — After 60^{ab}, S ins

956* अयुधवारिभिर्वीरैस्स स संनिक्षेपे मुहु ।

[T G2 त, Gs 4 च (for स्म)]

After 956*, S reads 53, followed by 951* and 954*

61 D7 om. 61 (of v 1 59) —^a Ks 4 B Doi Dns Ds T G2-5 Ms 4 सैषवे सक्त G1 M1 5 5 सैषवाय प्रसक्तवान् —^d T G2-5 न र्त (for नैनं), Ś1 K (except Ks) Dns D1 5 माधव (for माधव), —^a Ks Bs एतत् (for एष) —^d Ks यादवार्थ; D4 यावदर्थ; G1 M सत्यकार्थ (for यादवार्थ) — After 61, S ins

957* मम शिष्यो ममार्थाय युज्यते मम शत्रुभिः ।

त कृष्ण मोक्षयिष्यामि दावार्त्सिहशिर्षु यथा ।

62 D7 om 62 (of v 1 59) Before 62, G1 5 M ins संजय —^b Gs बाधव (for पाण्डव) — After 62^{ab}, Ks B Doi Dns D1 5 S ins

११८

संजय उवाच ।

स बाहुरपतद्भूमौ सखङ्गः सशुभाङ्गदः ।

आदधजीवलोकस्य दुःखमुत्तममुत्तमः ॥ १

प्रहरिष्यन्हृतो बाहुरदृश्येन किरीटिना ।

वेगेनाभ्यपतद्भूमौ पञ्चास्य इव पन्नगः ॥ २

स मोघं कृतमात्मानं दृष्ट्वा पार्थेन कौरवः ।

उत्सृज्य सात्यकिं क्रोधाद्गर्हयामास पाण्डवम् ॥ ३

नृशंसं बत कौन्तेय कर्मदं कृतवानसि ।

958* तत क्षुरप्र निशित गाण्डीवे समयोजयत् ।

पार्थबाहुविष्ट स महोल्केव नमश्च्युत ।

[(L 2) K₄ बाण (for -बाहु-) D₅ -प्रमुक्ता हि (for -विष्ट स)]—^a) Dn₁ सखङ्ग भूरिश्रवस —^d) B Dc₁ Dn₂ सागद (for पत्रिणा) D₄ ६ आच्छिनत् (for अच्छि) S (G₅ damaged) बाहु दक्षिणमच्छिनत्Colophon om in D₅ 7 S₂ missing — Sub-
parvan K₁₋₄ B Dc₁ Dn D₁ ६ ६ M₁ २ जयद्रथवध
— Adhy name K₅ Dc₁ Dn₁ D₃ ६ ६ भूरिश्रवसो बाहु
च्छेद , Dn₂ भूरिश्रवसो बाहुपरिच्छेद , D₁ भीमसेनप्रवेश ,
T G₂₋₅ भूरिश्रवसोमुजच्छेद , G₁ M₁ २ ६ सात्यकिभूरिश्रव-
युद्ध ; Bom ed भूरिश्रवसोबाहुच्छेद — Adhy no
(figures, words or both) B₁ T G₂₋₅ 139, B₂
126, B₃ 148, Dn₁ 142, D₃ 38, G₁ M₁ २ ६
138 — Sloka no Dn₁ 66

118

This adhy is missing in S₂ (cf v 1 7
115 7)1 D₁ om 1^a-34^b (cf v 1 7 117 59) —^a)
B Dc₁ Dn₂ D₃ S न्यपतद् (for अ^a) — Dn₁ om
(hapl) 1^b-2^c —^b) B₁ पचास इव पन्नग (= 2^d)
— After 1^a, B₁ ४ ६ S ins

959* यन्नमुक्तो महेन्द्रस्य ध्वजो वृत्तोत्सवो यथा ।

[G₅ ४ यश् (for यश्-) B₁ यन्त्रान्मुक्त श्वेन्द्रस्य , B₄
यन्नोन्मुक्त शकस्य ; B₅ यन्नोन्मुक्तो हि शकस्य (for the
prior half) B₂ वृत्तोत्सवे B₁ ध्वजो वृत्तो महोत्सवे (for
the post half)]— D₂ om 1^a —^a) K₅ ४ D₁ ३ आदधज् G₁ M
आदधत्तव पुत्राणां —^d) B₁ ४ ६ Dc₁ Dn₂ D₃ अद्भुतम्
(for उत्तमम्)2 D₁ om 2, Dn₁ om 2^a (for both, cf v 1 1)—^a) S₁ K₁ २ ४ D₁ ३ M₅ हृतो (for हृतो) —^b)
G₂₋₅ अदृष्टेन —^c) K₅ B Dc₁ Dn₂ न्यपतद् , D₃ ६
[अ]न्यपतद्3 D₁ om 3 (of v 1 1) —^a) K₁₋₃ Dn₁ D₂ ६
स मोघी , M₁ २ ६ मोघं च (for स मोघं) —^b) S
पार्थिव (G₅ 'व') (for कौरव) —^c) G₁ M₁ २ ६
सत्यकं G₁ M रोषाद् (for क्रोधाद्) —^d) T G₂₋₅
चारुनं (for पाण्डवम्) G₁ M₁ २ ६ गर्हयन्पाण्डव भृशं
— B₁ (marg) ins after 961* B₃ (marg) ६ S
after 3

960* स विबाहुर्महाराज एकपक्ष इवाण्डज ।

एकचक्रो रथो यद्वहणीमास्थितो नृप ।

उवाच पाण्डव चैव सर्वक्षत्रस्य पश्यत ।

[Before line 1, B₁ ins सजय — (L 1) B₁
निर्वाहर् (for विवा^a) B₁ इवाणुज — (L 2) B₁ एक
क्षेत्रये युद्धे , B₂ ६ एकचक्रे रथे युद्धे (for the prior half)
B₁ धरण्यान् B₂ ६ धरणीमास्थिते नृप (for the post half)
— (L 3) G₁ M नृपवत् (for पश्यत)]4 D₁ om 4 (of v 1 1) Before 4, MSS ins
भूरिश्रवा उवाच —^a) D₁ T नृशस D₃ तव (for
यत) —^b) T G₂₋₅ कर्मद — B₁ (marg) repeats
4^c after 20^a —^c) B₁ (first time) [s]न्यासकस्य ;
B₁ (second time) प्रसक्तस्य , D₃ ६ [s]विपकस्य ; G₁
M₂ ४ प्रसक्तस्य ; Cd विरक्तस्य ; Cv [s]विपकस्य (for
विप^a) — B₁ (marg.) ins after the second occur-
rence of 4^c S after 4^a

961* व्यासकस्य च सात्वते ।

अनागसोऽन्यमनसो

[(L 1) G₅ स व्यासकस्य (for व्यासकस्य च) D₁
सात्वते , G₁ M सत्वके (for सात्वते) — B₁ om line
2]—^d) D₂ मम (for यन्मे) K₅ D₁ ६ अविच्छिद ,
B (except B₂) स्वमच्छिद (for अविच्छिद) S यन्मे
स्व बाहुमच्छिद (T G₂ ६)

अपश्यतो विपक्षस्य यन्मे बाहुमचिच्छिदः ॥ ४
 किं नु वक्ष्यसि राजानं धर्मपुत्रं युधिष्ठिरम् ।
 किं कुर्वाणो मया संख्ये हतो भूरिश्रवा इति ॥ ५
 इदमिन्द्रेण ते साक्षादुपदिष्टं महात्मना ।
 अस्त्रं रुद्रेण वा पार्थ द्रोणेनाथ कृपेण वा ॥ ६
 ननु नाम स्वधर्मज्ञस्त्वं लोकेऽस्यधिकः परैः ।
 अयुध्यमानस्य कथं रणे प्रहृतवानसि ॥ ७
 न प्रमत्ताय भीताय विरथाय प्रयाचते ।
 व्यसने वर्तमानाय प्रहरन्ति मनस्विनः ॥ ८
 इदं तु नीचाचरितमसत्पुरुषसेवितम् ।
 कथमाचरितं पार्थ त्वया कर्म सुदुष्करम् ॥ ९

आर्येण सुकरं ह्याहुरार्यकर्म धनंजय ।
 अनार्यकर्म त्वार्येण सुदुष्करतर भुवि ॥ १०
 येषु येषु नरः पार्थ यत्र यत्र च वर्तते ।
 आशु तच्छीलतामेति तदिदं त्वयि दृश्यते ॥ ११
 कथं हि राजवंश्यस्त्वं कौरवेयो विशेषतः ।
 क्षत्रधर्मादपक्रान्तः सुवृत्तश्चरितव्रतः ॥ १२
 इदं तु यदतिक्षुद्रं वार्ष्णेयार्थं कृतं त्वया ।
 व्रासुदेवमतं नूनं नैतत्त्वय्युपपद्यते ॥ १३
 को हि नाम प्रमत्ताय परेण सह युध्यते ।
 ईदृशं व्यसनं दद्याद्यो न कृष्णसखो भवेत् ॥ १४
 व्रात्याः संश्लिष्टकर्माणः प्रकृत्यैव विगर्हिताः ।

C 7
B 7
K 7

5 Dr om 5 (of v 1 1) —^a) Dn1 D2 5 5
 सु (for नु) —^b) K5 T G2-5 धर्मराजं, Dn1 D1 5
 धर्मस्मान् (for धर्मपुत्र) —^c) K1 वि (for किं)
 M2-5 त्वया (for मया) B4 युद्धे, G1 5 M1 2 संख्ये,
 M2 4 संख्ये (for संख्ये) —^d) B1 Dn2 रणे, G1 M
 युधि (for इति)

6 Dr om 6 (of v 1 1) —^a) D2 5 च (for
 [अ]थ) B5 D2 5 5 5 च (for च)

7 Dr om 7 (of v 1 1) —^a) K1 सु, K2 B
 Dc1 D2 5 [अ]स्त्र (for स्व) D1 किं (for त्व) —^b)
 K1 [5]स्यधिक, K5 इधिक, Dn1 [5]प्यधिक (for
 5म्य) G1 M1 2 5 मत (for परै) —^c) K1
 आयुध्यमानस्य; B Dc1 Dn D2 4 5 सोयुध्य; G1 M1
 2 5 अयुध्यमानाय S transp कथं and रणे S1 K1-5
 D1 पार्थ प्र, K2 त्व पार्थ (for रणे प्र) Dn1 प्रहित
 वान्, D2 5 5 प्रहृत (for प्रहृत)

8 Dr om 8 (of v 1 1) —^a) K2 अप्रमत्ताय
 (for न प्रम) —^b) S मनीषिण (for मनस्विन)

9 Dr om 9 (of v 1 1) —^a) Dn1 नीचाचरितम्
 Cd cites नीच —^c) D2 पार्थस्य —^d) B2 4 पाप
 (for त्वया) D2 त्वया चेदं महात्मना

10 Dr om 10 (of v 1 1) D2 om 10^{ab} —^a)
 B1 D2 5 बाहुर्, B2 5 Dc1 बाहुर्; G1 lacuna (for
 बाहुर्) —^b) B Dc1 Dn2 सुदुष्करतमं S विदुः (for
 भुवि) — After 10, T G1 2 M read 12

11 Dr G2-5 om 11 (for Dr, cf v 1 1) —^a)

B1 D2 5 5 रत, K (except K5) D1 तत (for नर)
 Dn2 नरव्याघ्र (for नर पार्थ) —^b) K1 B2 प्र, D1
 हि (for च) S (G2-5 om) वर्तते सुसमाहित —^d)
 S (G2-5 om) तदिदं दृश्यते त्वयि

12 Dr om 12 (of v 1 1) T G1 2 M read 12
 after 10 —^a) D2 च (for हि) K1 5 D2 4 5 5
 वद्रास्त्र, S वद्रास्थ —^b) S कौरव सन् (for वेयो)
 —^c) K4 क्षत्रधर्माद्, G5 सत्यधर्माद् (for क्षत्र) S1
 K Dn1 D1 4 5 5 इतिक्ताव; B2-4 Dn^c अपाक्रांत (for
 अप) —^d) B5 चरित D2 सद्गुत्ताचरितात्तथा, S
 दुर्वृत्तश्च (G5 'तं च' लितव्रत — After 12, S ins

962* अल्पस्तवापराधोऽत्र न त्वां तात विगर्हये ।

— T G2-5 M2 cont G1 M1-4 subst for 13^{ab}

963* वार्ष्णेयापसव प्राप्य क्षुद्रं कृतमिदं त्वया ।

13 Dr om 13 (of v 1 1) —^a) K1 2 D2 om
 तु Dc1 अस्मिन्नेतं, D2 अतिक्षुद्रं (for क्षुद्रं) —^b)
 S1 वार्ष्णेयार्थ, B2 (marg, orig as in text) 5 Dc1
 रणे पार्थ (for वार्ष्णेयार्थ) —^c) D2 मते (for मत)
 G1 M1 2 कर्म (for नूनं) —^d) G1 M1 2 आशु तरु
 तवानसि

14 Dr om 14 (of v 1 1) —^a) G5 प्रवृत्ताय
 —^b) B1 (marg as in text) मुच्यते (for युध्यते)
 S युध्यमानाय शत्रुणा —^c) B1 2 (marg, orig as
 in text) 5 5 Dc1 कृष्णवशो, Dn1 M1-4 सखा, D2
 मुखो (for सखो)

15 Dr om 15 (of v 1 1) —^a) B1 (marg

११८

संजय उवाच ।

स बाहुरपतद्भूमौ सखद्गः सशुभाङ्गदः ।

आदधजीवलोकस्य दुःखमुत्तममुत्तमः ॥ १

प्रहरिष्यन्हृतो बाहुरदृश्येन किरीटिना ।

वेगेनाभ्यपतद्भूमौ पश्चास्य इव पन्नगः ॥ २

स मोघं कृतमात्मानं दृष्ट्वा पार्थेन कौरवः ।

उत्सृज्य सात्यकिं क्रोधाद्गर्हयामास पाण्डवम् ॥ ३

नृशंसं बत कौन्तेय कर्मेदं कृतवानसि ।

958* तत क्षुरप्रं निशितं गाण्डीवे समयोजयत् ।

पार्थबाहुविसृष्ट स महोत्केव नभश्च्युता ।

[(L 2) K₂ बाण (for -बाहु-) D₅ -प्रमुक्ता हि (for -विसृष्ट- स)]— °) D₁ सखद्गं भूरिश्रवस — °) B D₁ D₂ सागद (for पन्निगा) D₃ ६ आच्छिन्नत् (for अच्छि°) S (G₅ damaged) बाहु दक्षिणमच्छिन्नत्

Colophon om in D₅ 7 S₂ missing — Sub-
parvan K₁₋₄ B D₁ D₂ D₃ 8 M₁ 2 जयद्रथवध
— Adhy name K₅ D₁ D₂ D₃ 8 भूरिश्रवसो बाहु
च्छेद , D₂ भूरिश्रवसो बाहुपरिच्छेद , D₁ भीमसेनप्रवेश ,
T G₂₋₅ भूरिश्रवसोज्ज्वल , G₁ M₁ 2 5 सात्यकिभूरिश्रव-
युद्धं , Bom ed भूरिश्रवोबाहुच्छेद — Adhy no
(figures, words or both) B₁ T G₂₋₅ 139, B₂
126, B₃ 148, D₁ 142, D₂ 38, G₁ M₁ 2 5
138 — Sloka no D₁ 66

118

☞ This adhy in missing in S₂ (of v 1 7
115 7)

1 D₁ om 1^a-34^b (of v 1 7 117 59) — °)
B D₁ D₂ D₃ 8 न्यपतद् (for अ°) — D₁ om
(hapl) 1^b-2^a — °) B₁ पचास्य इव पन्नग (= 2^a)
— After 1^a, B₁ 4 5 S ins

959* यन्मृक्तो महेंद्रस्य ध्वजो वृत्तोत्सवो यथा ।

[G₂ 4 यक्ष (for यन्त्र-) B₁ यन्त्रामृक्त श्वेदस्य, B₂
यन्त्रोन्मृक्त शकस्य; B₃ यन्त्रोन्मृक्तो हि शकस्य (for the
prior half) B₄ वृत्तोत्सवे B₁ ध्वजो वृत्तो महोत्सवे (for
the post half)]

— D₂ om 1^a — °) K₂ 4 D₁ 8 आदधज् G₁ M
आदधत्तव पुत्राणां — °) B₁ 4 5 D₁ D₂ D₃ अद्भुतम्
(for उत्तमम्)

2 D₁ om 2, D₂ om. 2^a (for both, of v 1 1)

— °) S₁ K₁ 2 4 D₁ 8 M₅ हृतो (for हृतो) — °)
G₂₋₅ अदृष्टेन — °) K₂ B D₁ D₂ न्यपतद्, D₃ 8
[अ]न्यपतद्

3 D₁ om 3 (of v 1 1) — °) K₁₋₅ D₁ D₂ 5
स मोघी- M₁ 2 5 मोघं च (for स मोघ) — °) S
पार्थिव (G₅ 'व') (for कौरव) — °) G₁ M₁ 2 5
सत्यकं G₁ M रोषाद् (for क्रोधाद्) — °) T G₂₋₅
चारुनं (for पाण्डवम्) G₁ M₁ 2 5 गह्वर्यान्पादव नृशं
— B₁ (marg) ins after 961* B₂ (marg) 5 S
after 3

960* स विबाहुर्महाराज एकपक्ष इवाण्डज ।

एकचक्रो रथो यद्वद्वरणीमास्थितो नृप ।

उवाच पाण्डव चैव सर्वक्षत्रस्य पश्यत ।

[Before line 1, B₁ ins संजय — (L 1) B₁
निर्बाहुर् (for विवा°) B₁ श्वाभुज — (L 2) B₁ एक
श्वेकरथे युद्धे, B₂ 5 एकचक्रे रथे युद्धे (for the prior half)
B₁ धरण्याम् B₂ 5 धरणीमास्थितो नृप (for the post half)
— (L 3) G₁ M वृण्वत (for पश्यत)]

4 D₁ om 4 (of v 1 1) Before 4, MSS ins
भूरिश्रवा उवाच — °) D₁ T नृशंस D₂ तव (for
यत) — °) T G₂₋₅ कर्मेह — B₁ (marg) repeats
4^a after 20^a — °) B₁ (first time) [s]न्यासकस्य,
B₁ (second time) प्रमत्तस्य; D₂ 5 [s]निपकस्य, G₁
M₅ 4 प्रसक्तस्य; G₂ विरक्तस्य; G₃ [s]विपक्तस्य (for
विष°) — B₁ (marg) ins after the second occur-
rence of 4^a B after 4^a 5

961* व्यासकस्य च सात्वते ।

अनागतोऽन्यमनसो

[(L 1) G₅ स ध्यामकस्य (for व्यासकस्य च) B₁
सात्यके, G₁ M सत्यके (for सात्वते) — B₁ om line
2]

— °) D₂ सम (for यन्मे) K₂ D₁ 6 8 अविच्छिद,
B (except B₂) त्वमच्छिद (for अविच्छिद) S यन्मे
त्व बाहुमच्छिन्न (T G₂ 'व')

अपश्यतो विपक्तस्य यन्मे बाहुमचिच्छिदः ॥ ४
किं नु वक्ष्यसि राजानं धर्मपुत्रं युधिष्ठिरम् ।
किं कुर्वाणो मया संख्ये हतो भूरिश्रवा इति ॥ ५
इदमिन्द्रेण ते साक्षादुपदिष्टं महात्मना ।
अस्त्रं रुद्रेण वा पार्थ द्रोणेनाथ कृपेण वा ॥ ६
ननु नाम स्वधर्मज्ञस्त्वं लोकेऽभ्यधिकः परैः ।
अयुध्यमानस्य कथं रणे प्रहृतवानसि ॥ ७
न प्रमत्ताय भीताय विरथाय प्रयाचते ।
व्यसने वर्तमानाय प्रहरन्ति मनस्विनः ॥ ८
इदं तु नीचाचरितमसत्पुरुषसेवितम् ।
कथमाचरितं पार्थ त्वया कर्म सुदुष्करम् ॥ ९

आर्येण सुकरं ह्याहुरार्यकर्म धनंजय ।
अनार्यकर्म त्वार्येण सुदुष्करतर भुवि ॥ १०
येषु येषु नरः पार्थ यत्र यत्र च वर्तते ।
आशु तच्छीलतामेति तदिदं त्वयि दृश्यते ॥ ११
कथं हि राजवंश्यस्त्वं कौरवेयो विशेषतः ।
क्षत्रधर्मादपक्रान्तः सुवृत्तश्चरितव्रतः ॥ १२
इदं तु यदतिक्षुद्रं बाष्णेयार्ये कृतं त्वया ।
वासुदेवमतं नूनं नैतत्त्वय्युपपद्यते ॥ १३
को हि नाम प्रमत्ताय परेण सह युध्यते ।
ईदृशं व्यसनं दद्याद्यो न कृष्णसखो भवेत् ॥ १४
व्रात्याः संश्लिष्टकर्माणः प्रकृत्यैव विगर्हिताः ।

C 7 S
B 7 I
K 7 I

5 D₁ om 5 (of v 1 1) —^a) D₁ D₂ ५ ५
तु (for नु) —^b) K₂ T G₂-s धर्मराजं, D₁ D₂ ५
धर्ममान (for धर्मपुत्र) —^c) K₁ वि (for किं)
M₂-s त्वया (for मया) B₂ युद्धे, G₁ ५ M₂ ५ सखे,
M₂ ५ संख्ये (for संख्ये) —^d) B₁ D₂ रणे, G₁ M
युधि (for इति)

6 D₁ om 6 (of v 1 1) —^a) D₂ ५ च (for
[अ]य) B₂ D₂ ५ ५ ५ च (for वा)

7 D₁ om 7 (of v 1 1) —^a) K₁ सु, K₂ B
D₂ D₂ ५ [अ]स्त्र (for स्त्र) D₂ किं (for त्वं) —^b)
K₁ [s]व्यधिक, K₂ अधिक, D₁ [s]व्यधिक (for
स्य) G₁ M₂ ५ मत (for परै) —^c) K₁
आयुध्यमानस्य; B D₂ D₂ D₂ ५ ५ सोयुध्य*, G₁ M₂
५ ५ अयुध्यमानाय S transp कथं and रणे S₁ K₁-s
D₁ पार्थ प्र, K₂ त्वं पार्थ (for रणे प्र) D₁ प्रहित
वान्, D₂ ५ ५ प्रहृत (for प्रहृत)

8 D₁ om 8 (of v 1 1) —^a) K₂ अप्रमत्ताय
(for न प्रम) —^a) S मनीषिण (for मनस्विन)

9 D₁ om 9 (of v 1 1) —^a) D₁ नीचाचरितम्
Cd oites नीच —^c) D₂ पार्थसु —^d) B₂ ५ पाप
(for त्वया) D₂ त्वया चेदं महात्मना

10 D₁ om 10 (of v 1 1) D₂ om 10^{ab} —^a)
B₂ D₂ ५ त्वाहुर; B₂ ५ D₂ प्राहुर, G₁ laouna (for
द्याहुर) —^d) B D₂ D₂ सुदुष्करतम S विदु (for
भुवि) — After 10, T G₁ ५ M read 12

11 D₁ G₂-s om 11 (for D₁, of v 1 1) —^a)

S₁ D₂ ५ ५ रत, K (except K₂) D₁ तत (for नर)
D₂ नरव्याघ्र (for नर पार्थ) —^b) K₂ B₂ प्र, D₁
हि (for च) S (G₂-s om) वर्तते सुसमाहित —^d)
S (G₂-s om) तदिदं दृश्यते त्वयि

12 D₁ om 12 (of v 1 1) T G₁ ५ M read 12
after 10 —^a) D₂ च (for हि) K₂ ५ D₂ ५ ५
वशास्त्व, S वंशस्थ —^b) S कौरव सन् (for 'वेयो')
—^c) K₂ क्षत्रकर्माद्, G₂ सत्यधर्माद् (for क्षत्र*) S₁
K D₁ D₁ ५ ५ ५ व्यतिक्रात, B₂-4 D₂ अपाक्रात (for
अप) —^d) B₂ चरित D₂ सद्रुत्ताचरितात्तथा, S
दुर्वृत्तश्च (G₂ 'त च')लितव्रत — After 12, S ins

962* अल्पस्त्रवापराधोऽत्र न स्वां ताव विगर्हये ।

— T G₂-s M₂ cont. G₁ M₁-4 subst for 13^{ab}

963* बाष्णेयापसदं प्राप्य क्षुद्रं कृतमिदं त्वया ।

13 D₁ om 13 (of v 1 1) —^a) K₂ ५ D₂ om
तु D₂ अस्त्रिप्रेक्ष, D₂ अतिक्षत्र (for 'क्षुद्रं') —^b)
S₁ बाष्णेयार्थं, B₂ (marg; orig as in text) ५ D₂
रणे पार्थ (for बाष्णेयार्थं) —^c) D₂ मते (for मत)
G₁ M₂ ५ कर्म (for नूनं) —^d) G₁ M₂ ५ आशु तत्कृ
त्वानसि

14 D₁ om 14 (of v 1 1) —^a) G₂ प्रवृत्ताय
—^b) B₁ (marg as in text) सुच्यते (for युच्यते)
S युध्यमानाय बाष्ण्या —^d) B₁ ५ (marg; orig as
in text) ५ ५ D₂ कृष्णवशो, D₁ M₁-4 सखा, D₂
सखो (for 'सखो')

15 D₁ om 15 (of v 1 1) —^a) B₁ (marg

वृष्ण्यन्धकाः कथं पार्थ प्रमाणं भवता कृताः ॥ १५
 एवमुक्त्वा महाबाहुर्यूपकेतुर्महायशाः ।
 युयुधानं परित्यज्य रणे प्रायमुपाविशत् ॥ १६
 शरानास्तीर्य सव्येन पाणिना पुण्यलक्षणः ।
 धियासुब्रह्मलोकाय प्राणान्प्राणेष्वथाजुहोत् ॥ १७
 सूर्ये चक्षुः समाधाय प्रसन्नं सलिले यनः ।
 ध्यायन्महोपनिषदं योगयुक्तोऽभवन्मुनिः ॥ १८
 ततः स सर्वसेनायां जनः कृष्णधनंजयौ ।
 गर्हयामास तं चापि शशंस पुरुषर्षभम् ॥ १९

निन्दमानौ तथा कृष्णौ नोचतुः किंचिदप्रियम् ।
 प्रशस्यमानश्च तथा नाहुष्यद्वूपकेतनः ॥ २०
 तांस्तथा वादिनो राजन्पुत्रांस्तव धनंजयः ।
 अमृष्यमाणो मनसा तेषां तस्य च भाषितम् ॥ २१
 असंकुद्धमना वाचा स्मारयन्निव भारत ।
 उवाच पाण्डुतनयः साक्षेपमिव फल्गुनः ॥ २२
 मम सर्वेऽपि राजानो जानन्त्येतन्महाव्रतम् ।
 न शक्यो मामको हन्तुं यो मे स्याद्वाणगीचरे ॥ २३
 यूपकेतो समीक्ष्य त्वं न मां गर्हितुमर्हसि ।

as in text) बाला (for बाल्या) K1 s B1 2 3 5 Dc1
 Dn D2 4 T G2 5 M2 5 सलिले, B2 सुलिले (for
 सलिले) D2 5 धर्माणि (for कं) Cd केशासकं
 D2 बाल्य सस्कारहीन स्यात् —⁵) K2 B (except B1)
 Dc1 Dn2 च, D2 द्वि (for वि) T G2-5 M2-5 क्षत्र
 (for [ए]व वि) G1 M1 2 द्वेभ्या क्षत्रियगर्हिता Cd
 cites प्रकृत्या (as in text) — After 15, Dns D2 5 6
 S ins a passage given in App I (No 13)

16 Dr om 16 (cf. v l 1) Before 16, B Dc1
 Dn2 D1-3 6 S ins सजय उवाच —^a) K4 B (except
 B2) D2 5 6 S एवमुक्त्वा T G M1 2 5 महाराज, M2 4
 रणे राजन् (for महाबाहुर) —⁵) G2 सुपकेतुर K1 2
 G1 M1 2 5 महारथ (for यशा) — After 16^{ab}, S
 ins

964* धनजयेन वीरेण विनिश्चस्य सुहृदुर्मुह ।
 —^a) K2 B1-4 Dc1 Dn D2 5 S समुत्सृज्य, B2 समु
 त्सृज्य (for परित्यज्य) —^a) S1 K1-1 D2-6 8 प्राय
 (for प्रायम्)

17 Dr om 17 (cf. v l 1) —^a) B1 शरेणास्तीर्य
 G1 M वामेन (for सव्येन) —⁵) D2 पाणि* सुपुल
 क्षण —^a) D1 निर्ययौ, M1 2 5 द्व्यासुर (for धिया-
 सुर) D2 धियासुब्रह्मणो लोक —^a) D2 रणे प्राण
 मथाजुहोत् Cd cites प्राणान् and प्राणेषु (as in
 text)

18 Dr om 18 (cf. v l 1) —^a) S1 समादाय
 Cd as in text —⁵) K1 प्र*, K2 Dn1 D2 प्रसन्न,
 K2 D2 5 6 M2 4 'ज्ञे (for 'ज्ञ) Cd as in text
 —^a) G1 M गृणन् (for ध्यायन्) —^a) G1 M1 2 5
 तदा (for मुनि)

19 Dr om 19 (cf. v l 1) —^a) D2 कृत (for

तत्) Dn1 D4 च, S तु (for स) D2 सर्वत्र (for
 स सर्व) Dc1 सैन्याना, S सेनासु (for सेनाया)
 —⁵) D2 नृप, S जना (for जन) D1 कृष्ण —^a)
 Cd प्रशसु (for 'स) — For 19^{cd}, S subst

965* गर्हयामासुरप्येतौ शशसुर्भूरिवक्षिणम् ।

20 Dr om 20 (cf. v l 1) —^a) K2 तत्, K2
 तदा (for तथा) B1 जेष्टौ (for कृष्णौ) —⁵) Cd
 as in text — After 20^{ab}, B1 (marg) repeats 4^a
 — K1-1 D1 om 20^{cd} —^a) S1 प्रशसमानश्च तथा, B
 तथा (B1 तत्, B2 यथा) प्रशस्यमानश्च (B2 'न स),
 Dc1 तथा प्रशसमान स, S प्रशस्यमान च तथा (G1 M2 4
 तदा) —^a) S नाहुष्यद्, Cd नाहु* (as in text)
 T G M1 2 यूपकेतनं

21 Dr om 21 (cf. v l 1) —^a) S (except G1)
 च तदा (G2 M2 3 'या) (for मनसा) —^a) T G2-3
 तत्र (for तस्य) G1 M यूपकेतुं समीक्ष्य च

22 Dr om 22 (cf. v l 1) —^a) B Dc1 Dn2
 D2 5 वाच, Dn1 T G2 राजन् (for वाचा) G1 M1 2
 सक्षुब्धमनसो भूत्वा, M2-5 असक्षुब्धमना भूत्वा —⁵)
 Dn1 सयस्त्रिच च भारत, G1 M कृपया च परिश्रुत —^a)
 D2 सक्षेपम् K2 B D (Dr om) फाल्गुन, K2 भारत
 (for फल्गुन)

23 Dr om 23 (cf. v l 1) Before 23, M2 4 ins
 अर्जुन —^a) S1 K1-3 सम, D1 युयु (for मम)
 K2 4 D1 5 च (for अपि) —⁵) S1 K1-1 B Dc1 Dn
 D1 2 6 [ए]व (B2 D2 'व) (for 'तन्) —^a) S1 K1 3
 हातु (for हन्तु) —^a) S1 शर (for चाण) B2 D2
 T G2-4 गोचर* (for 'गोचरे)

24 Dr om 24 (cf. v l 1) —^a) T G2-3 यूप

न हि धर्ममविज्ञाय युक्तं गर्हयितुं परम् ॥ २४
 आतशस्त्रस्य हि रणे वृष्णिवीर जिघांसतः ।
 यदहं बाहुमच्छैत्सं न स धर्मो विगर्हितः ॥ २५
 न्यस्तशस्त्रस्य बालस्य विरथस्य विवर्मणः ।
 अमिमन्योर्वधं तात धार्मिकः को न पूजयेत् ॥ २६
 एवमुक्तस्तु पार्थेन शिरसा भूमिमस्पृशत् ।
 पाणिना चैव सव्येन प्राहिणोदस्य दक्षिणम् ॥ २७

एतत्पार्थस्य तु वचस्ततः श्रुत्वा महाद्युतिः ।
 यूपकेतुर्महाराज तूष्णीमासीदवाञ्मुखः ॥ २८
 अर्जुन उवाच ।
 या प्रीतिर्धर्मराजे मे भीमे च वदतां वरे ।
 नकुले सहदेवे च सा मे त्वयि शलाग्रज ॥ २९
 मया तु समनुज्ञातः कृष्णेन च महात्मना ।
 गच्छ पुण्यकृतोऽहोऽस्मिन्निविरोऽनीनरौ यथा ॥ ३०

C 7 59
B 7 14
K 7 14

केतु Dn₂ निरीक्ष्यैतद्, D₂ समीपस्य (for ह्यस्व) B
 Dc₁ Dn₁ S [ए]तन् (B₂ व) (for स्व) —^b) B₄ Dn₂
 न मामर्हसि गर्हितु —^c) K₁ अवज्ञाय —^d) T G₂₋₅
 च मा, G₁ M परान् (for परम्) D₂ युक्त गर्हितुमा
 स्मन

25 D₁ om 25 (of v 1 1) —^a) B₂ Dn₂
 देच्छत्सं, Dc₁ Dn₁ D₂ s s T G₂₋₅ M₂ 4 अच्छैत्सं
 (M₂ 4 त्स्य) (for अच्छैत्स) —^a) T G₂₋₅ स धर्मो न
 (by transp) M₂ 4 तत्र किं गार्हमस्य (M₁ स्ति) च
 — For 25^{cd}, G₁ M₁ 2 s subst

966* अच्छिन यदहं बाहुं तत्र गर्हं किमास्ति च ।

26 D₁ om 26 (of v 1 1) —^a) S च (G₁ s
 M हि पुनर् (for बालस्य) —^b) D₂ विवर्मिण ,
 G₂₋₅ विवर्मणा, M₁ विवर्मिण —^a) K₂ B₁₋₄ Dc₁
 Dn₁ D₂ s s नु (for न) B₂ [s]न्वपूजयत् — For
 26^{cd}, S subst

967* नाभिमन्योर्वधं यूय गर्हयध्व कुतस्तदा ।

— After 26, S ins a passage given in App I
 (No 14)

27 D₁ om 27 (of v 1 1) M₂ 4 om 27 M₂
 om 27-28 —^a) D₂ उक्ते B Dc₁ Dn स (for
 तु) —^c) S₁ K D₁ s s चापि; Dn₁ D₁ चास्य,
 D₂ 4 चाप (for चैव) M₁ 2 सत्येन (for सव्येन) D₂
 पाणिमादाय सव्येन —^a) G₁ M₁ 2 यस्य (for अन्य)
 Cv लक्षण (for दक्षिणस्) T G₂₋₅ प्राहिणोदक्षिणे मुजे
 (G₂ 5 णं मुज) छि Cd पाणिना सव्येन दक्षिणं मुज
 मर्जुनस्य समीपे प्राहिणोत् । छि

28 D₁ M₂ om 28 (of v 1 1, 27) —^a) B₂ 4
 Dn₁ च (for तु) —^b) S₁ K (except K₂) D₁
 सूत, D₁ 4 तस्य (for तत) D₂ श्रुत्वा राजन्, T
 G₂₋₅ M₁ तत्र श्रुत्वा (for तत श्रुत्वा) Dc₁ महासुनि,
 Dn₁ D₁ 4 महारथ (for सुनि) —^c) B₄ महाबाहुस्

(for राज) —^a) T G₂₋₅ पराङ्मुख (for शवा')
 Cd as in text

29 D₁ om 29 (of v 1 1) —^a) D च (for
 मे) —^b) B Dc₁ Dn₂ D₂ 4 वलिना (for वदता)
 K₁ 4 B₂ D₂ G₂ 5 M₂ वर, D₁ 4 वर (for वरे)
 —^{cd}) B₄ transp च and मे

30 D₁ om 30 (of v 1 1) —^a) B Dc₁ Dn₂
 D₂ S स्व (for तु) D₂ 4 मनुज्ञात —^b) D₁ तु (for
 च) — After 30, K₂ (marg) 4 B Dc₁ Dn D₁-s s s
 ins

968* वासुदेव उवाच ।

ये लोका मम विमला सकृद्विभाता
 ब्रह्माद्यै सुरवृषभैरपीष्यमाणा ।
 तान्निष्प्र व्रज सतताग्निहोत्रयाजि
 न्मनुष्यो भव गरुडोत्तमाङ्गयान ।

[K₁ Dn₁ श्रीकृष्ण (for वासुदेव) — (L 1) K₂
 B₂ 4 Dc₁ D₁ s s s सकृद्विभाति, B₂ स्वर्गवद्भाति, Dn₁
 सकृद्विहर्तु (for सकृद्विभाता) — (L 2) D₂ सुरवृषैर् (for
 'पैर्') D₂ अपीष्यमाना (for अपीष्यमाणा) — (L 4)
 D₂ गरुडोत्तमाङ्गयान]

— After 968*, D₂ ins an addl colophon [Adhy
 name भूरिश्रवाबाहुच्छेद]

On the other hand, S ins after 30

969* सजय उवाच ।

धनजये श्रुत्वैव घृणया च परिहृते ।
 अवाङ्मुखा बभूवुश्च सैनिका सर्व एव ते ।
 मुहूर्तादिव विश्रम्य सात्यकि क्रोधमूर्च्छित ।
 अमर्षवशमापन्न सौमदत्तिनिराकृत ।

[T G₂₋₅ om the ref — (L 1) G₁ M₁ 2 s कृपया
 (for घृणया) M₂ 4 सममिहृते (for च परि) — M₂ 4
 om. (hapl.) line 2 — (L 3) G₁ M₁ 2 विश्रम्य, M₂ 4

संजय उवाच ।

तत उत्थाय शैनेयो विमुक्तः सौमदत्तिना ।

खड्गमादाय चिच्छित्सुः शिरस्तस्य महात्मनः ॥ ३१

निहतं पाण्डुपुत्रेण प्रमत्त भूरिदक्षिणम् ।

इयेष सात्यकिर्हन्तुं शलाग्रजमकल्मषम् ॥ ३२

निकृत्तभुजमासीनं छिन्नहस्तमिव द्विपम् ।

क्रोशतां सर्वसैन्यानां निन्द्यमानः सुदुर्मनाः ॥ ३३

वार्यमाणः स कृष्णेन पार्थेन च महात्मना ।

भीमेन चक्ररक्षाम्यामश्वात्थान्ना कृपेण च ॥ ३४

चापस्य (for विश्वस्य) — Ms 4 om line 4 — (L 4) Gs-s सोमदत्ति (for सोम)]

31 D1 om 31 (cf v 1 1) G1 partly damaged S om the ref —^a) Ś1 K1 4 D1 जयो (Ś1 समु) स्थितस्तु शै (K1 सै) नेयो, K1 B Dc1 Dn D2-s उस्थित स तु शै (K1 Dn1 D2 s s s s तस्तु स शै, D1 तस्तु स सै) नेयो —^b) Dn1 D2 s सोमदत्तिना, D2 सौम दत्तिना — M1 reads line 3 of 970* for the first time, after 31^{ab}, while Ms 4 ins 970* after 31^{ab} M1 s 4 om 31^{ad} —^c) K1 B1 D2 s चिच्छेद, D2 जग्राह (for चिच्छित्सु) — After 31, Ms ins 970*

32 D1 om 32 (cf v 1 1) M1 s read 32 twice M2 om 32^{ab} G1 reads 32^{ab} after 970* —^a) K1 निहित, D2 विहितुं, D2 न हि तं (for निहत) G1 M2 तव (for पाण्डु) —^b) B Dc1 Dn2 प्रसक्तं (for प्रमत्त) — Ds om 32^c-33^b —^c) M1 विषेय M2 न्यहन्तस्यको राजन्पापात्मा दग्धकिस्त्रिषं — G1 ins after 32 M1 s after the first occurrence of 32 Ms 4 after 31^{ab} M2 after 31

970* निवार्यमाण कृष्णेन फल्गुनेन च मारिष ।

प्रायोपविष्टस्य सतः पार्थेच्छिन्नभुजस्य च ।

नृशस कृतवान्पापो युयुधानो नराधिप ।

[Ms 4 om lines 1-2 M1 reads line 3 for the first time after 31^{ab}]

33 D1 om 33 (cf v 1 1) Ds om. 33^{ab} (of v 1 32) K1 om (hapl) 33^{ad}-35^c Gs partly damaged —^a) Ds s निकृत —^c) B1 2 Dc1 क्रोशता B1 2 4 Dc1 सैन्येन, B2 सैन्यानि — Ms repeats 33^{ad}-34^b after 35^{ab} —^d) K1 विद्यमान,

कर्णेन वृषसेनेन सैन्धवेन तथैव च ।

विक्रोशतां च सैन्यानामवधीत् यतव्रतम् ॥ ३५

प्रायोपविष्टाय रणे पार्थेन छिन्नबाहवे ।

सात्यकिः कौरवेन्द्राय खड्गेनापाहरच्छिरः ॥ ३६

नाभ्यनन्दन्त तत्सैन्याः सात्यकिं तेन कर्मणा ।

अर्जुनेन हतं पूर्वं यजघान कुरुद्वहम् ॥ ३७

सहस्राक्षसमं तत्र सिद्धचारणमानवाः ।

भूरिश्रवसमालोक्य युद्धे प्रायगतं हतम् ॥ ३८

अपूजयन्त तं देवा विस्मितास्तस्य कर्मभिः ।

D1 विद्य (for निन्द्य) D2 सुशर्मण, G1 M1 s 4 सुहृदु (for सुदुर्मना)

34 For the repetition in Ms, of v 1 33 D1 om 34^{ab} (cf v 1 1) K1 om 34 (cf v 1 33) M2 om 34^a-36^b G1 partly damaged —^c) M1 s रक्षाम्याम्

35 For the repetition in Ms, of v 1 33 K1 om 35^{ab} (cf v 1 33) M2 om 35 (cf v 1 34) G1 damaged —^c) M1 s तु (for च) B1 D2 s क्रोशतां सर्वसैन्यानाम् —^d) G1 M1-4 मावधीत् (for अवधीत्) Ś1 K1 s यतव्रत, B1 s T G2 घृतव्रत (for यतव्रतम्)

36 Ms om 36^{ab} (cf v 1 34) —^a) D2 प्रायो पविष्टे च, T Gs 4 M1 (sup ln as in text) s 4 विष्टस्य, Cd विष्टाय (as in text) —^b) D2 बाहुके, G1 बाहुन (for बाहवे) M1 (sup ln as in text) s 4 पार्थेच्छिन्नभुजस्य ह (M1 च) —^c) K1 D2 s कौर वेन्द्रस्य, B Dc1 Dn2 Gs वेद्याय, T Gs 4 Ms 4 वेद्यस्य (for वेन्द्राय) —^d) Ś1 D2 [अ]पातयद्, K (except K2) B D2 4 7 s T G2 s [अ]पहरद् — For 36^{cd}, G1 M1 s s subst

971* सत्यक कुरुमुख्यस्य चिच्छेदैव शिरस्तत ।

37 ^a) Ś1 K1 2 Dn1 D1 4-s Gs नाभ्यनन्दन्त K2 s B1 Dn1 D2 7 s Gs-s त सैन्या, B2-s Dc1 D2 सैन्यानि (for तत्सैन्या) G1 M नाभ्यनन्दन्त्या (M1 s दा) वीर —^d) D2 यतव्रत (for यजघान) D2 कुरुध्वज (for कुरुद्वहम्)

38 ^a) Dn1 तद्य, D2 चैव (for तत्र) S सनाप्र यत (G1 M यस्तु) तं तत्र — K2 om 38^{bc} —^d)

जयद्रथवधपर्यं]

पक्षवादांश्च बहुशः प्रावदंस्तस्य सैनिकाः ॥ ३९
 न वार्ष्णेयस्यापराधो भवितव्यं हि तत्तथा ।
 तस्मान्मन्युर्न वः कार्यः क्रोधो दुःखकरो नृणाम् ॥ ४०
 हन्तव्यश्चैव वीरेण नात्र कार्या विचारणा ।
 विहितो ह्यस्य धात्रैव मृत्युः सात्यकिराहवे ॥ ४१
 सात्यकिरुवाच ।
 न हन्तव्यो न हन्तव्य इति यन्मां प्रभाषथ ।
 धर्मवादैरधर्मिष्ठा धर्मकञ्चुकमास्थिताः ॥ ४२

यदा बालः सुभद्रायाः सुतः शस्त्रविनाकृतः ।
 युष्माभिर्निहतो युद्धे तदा धर्मः क्व वो गतः ॥ ४३
 मया त्वेतत्प्रतिज्ञातं क्षेपे कस्मिंश्चिदेव हि ।
 यो मां निष्पिप्य संग्रामे जीवन्हन्यात्पदा रुपा ।
 स मे वध्यो भवेच्छत्रुर्यद्यपि स्यान्मुनिव्रतः ॥ ४४
 चेष्टमानं प्रतीघाते सद्युजं मां सचक्षुषः ।
 मन्यध्वं मृतमित्येवमेतद्वो बुद्धिलाघवम् ।
 युक्तो ह्यस्य प्रतीघातः कृतो मे कुरुपुंगवाः ॥ ४५

C 7 8018
B 7 143
K 7 147

D₁ 8 प्रावो गत S₁ हि त (for हतम्)

39 ^a) K₁ ते (for तं) S अ (G₁ M ना) पूजयश्च
 (for अपूजयन्त) K₂ D₂ अपूजयस्ततो देवा —^b)
 K₂ चास्य, D₂ तेस्य (for तस्य) S सात्यकि (M₁ 3
 सत्यक) तेन (T G₂-5 पूर्व) कर्मणा (= 37^b) —^c) T
 G₂-4 M₂ पक्ष (G₂ 4 क्षि) पाताश, G₂ पक्षापाकांश्च (for
 पक्षवादांश्च) G₁ M तु (for च) B D₂ D₂ सुव
 हन् (for बहुश) —^d) K₂ प्रावदंश्च, K₂ D₂ प्रव
 दस्य, M₁ 3 प्रवादंश्च (for प्रावदंश्च) B D₂ तव,
 D₂ 8 अस्य; S तत्र (for तस्य) D₂ प्रवदंश्चस्य सैनिका

40 ^a) D₂ 8 वार्ष्णेयस्यापराधोपि (D₂ राधेन), S न
 वार्ष्णेयेषु (G₁ M₁ 3 5 सत्यकेषु, M₂ 4 वार्ष्णेयापराधोस्ति
 —^c) K₂ वा (for व) —^d) K₂ B D₂ D₂ D₂
 1 8 M₂ दुःखतरो (for करो)

41 G₁ M₂ 5 om 41 M₁ reads 41 (inf l₂n ,
 acc m) —^c) K₂-5 B D₂ D₂ 1 8 T G₂ M₁
 2 4 चैव (for चैव) —^c) D₂ D₂ 1 [s]स्य हि (by
 transp), D₂ [s]स्य वि; G₂ [s]स्यस्य, M₂ यस्य
 K₁-8 B (except B₂) D (except D₂) M₁ 3 4 धात्रैव,
 T G₂-4 धात्रेह — After 41, B (G₁ M₂ 5, after 40)
 1^{ns}

972* मर्त्यमेव सर्वेण चरमं पूर्वमेव वा ।

मन्यध्वं मृत हन्येव मा मृतो बुद्धिलाघवम् ।

सस्मिन्हते महाबाहौ यूपकेनौ महात्मनि ।

धिगेनमिति चाकन्दन्क्षत्रिया क्रोधमूर्च्छिता ।

अन्येन युक्तमित्येव भवितव्यं तथेति च । [5]

केचिदासन्त्विमनस केचिदुत्समन्विता ।

[(L 1) M₂ परम (for च) — (L 2) = (var)
 45nd G₁ M मृतम् (for मृत) T -लाघव — (L
 3) G₂-8 यूपकेनौ (for यूप) — (L 5) M₂ तथेति (for
 तथेति)]

42 ^b) K₂ G₁ M₁-4 5 (sup l₂n) यन्मा, K₂ B₂
 मां यव (by transp), T G₂-5 मदा K B₂ D₂
 D₁-8 3 5 M₂ प्रभाषत (for 'पथ' —^c) D₂ अथ
 मस्या, T G₂-5 अधिप्राय (for अधर्मिष्ठा) K₂ धर्मं
 वादेन धर्मिष्ठा —^d) K₂ D₂ 1 8 T G₂-5 M₂ आश्रिता
 (for आस्थिता)

43 D₂ om 43 D₂ transp 43 and 44 —^a)
 D₂ मृत (for बाल) —^b) D₂ विप्रारद (for विना-
 कृत) —^c) D₂ बहुभिर् (for युष्माभिर्) —^d) K₁
 वै (for वो)

44 D₂ transp 43 and 44 —^a) D₂ 8 च (for
 तु) K₂ परिज्ञात —^b) B₂ क्षये, D₂ D₁ 8 पक्षे,
 Cd v क्षेपे (as in text) K₂ कस्यचिद्, Cd v कस्मि
 श्चिद् (as in text) T G₂-5 आहवे (for एव हि) D₂
 D₁ G₁ तु (for हि) — After 44^{ab}, S ins

973* श्रुत्वा तत्सर्वभावेन गर्हयध्वं न चार्जुनम् ।

[T G₂ M₂ 4 वा (for च)]

— T G₂-5 cont. K₂ D₂ 1 8 ins after 44^{ab}

974* शृणुध्वं सर्वमेवेह श्रुत्वा गर्हय मानवा ।

[K₂ D₂ 1 8 सर्व K₂ D₂ 8 मा नरा, D₁ मां नृपा
 (for मानवा)]

—^c) D₂ निक्षिप्य; G₁ M₁ 3 5 निष्पीड्य; M₂ 4 नि
 पीड्य (for निष्पिप्य) —^d) S₁ K₁ 3 D₂ जीधं; Cd
 जीधन् (as in text) D₂ D₁ 8 यदा, T G₂-5 नरो
 (for पदा) D₂ जीवन्हास्यति वै रुपा, G₁ M जीवंतं
 न्यहन्यपदा

45 ^a) B₂ (marg, orig as in text) प्रतीघाते,
 D₂ प्रतिघाते, D₁ प्रतिघाते (for प्रतीघाते) — D₂ om
 (hapl.) 45^{and} —^b) K₁ D₁ च (for मा) K₁ 4
 सु (for स) D₂ 1 8 T G₂ सुयुजं मा सु (D₁ स) चक्षु-

यत्तु पार्थेन मत्स्नेहात्स्वां प्रतिज्ञां च रक्षता ।
 सखज्ज्ञोऽस्य हतो बाहुरेतेनैवास्मि वञ्चितः ॥ ४६
 भवितव्यं च यद्भावि दैवं चेष्टयतीव च ।
 सोऽयं हतो विमर्देऽस्मिन्किमत्राधर्मचेष्टितम् ॥ ४७
 अपि चायं पुरा गीतः श्लोको वाल्मीकिना भुवि ।
 पीडाकरमभिप्राणां यत्स्यात्कर्तव्यमेव तत् ॥ ४८
 संजय उवाच ।

एवमुक्ते महाराज सर्वे कौरवपाण्डवाः ।

घ (D₁ 'वा), G₁ 8-5 M परम यत्नमास्थितं (G₁ M₈ 4 'त) C₇ as in text — 45^{ad} = (var) line 2 of 972* G₁ M₁ 2 s om 45^{ade} — °) Dn₁ D₁ 5 7 8 G₈-5 पश्यध्व (for मन्यध्व) B Dn D₂ 8 मृत (for मृतम्) — °) D₇ 8 वा (for हि) — °) D₄ [s]पि, D₈ हि (for मे)

46 D₇ om 46^a-47^a — °) K₈ B₂ Dn₂ D₁ 8 8 8 मे चेहात्, B₁ 8-5 D₂ T G₂-5 M₄ मा दृष्ट्वा (for मत्स्नेहात्) — °) D₅ स्व (for स्वां) K₄ D₁ 4 रक्षिता B D₂ प्रतिज्ञामभिरक्ष (D₂ 'क्षि)ता, D₂ प्रतिज्ञा रक्षिता मम, Dn₂ D₈ 8 प्रतिज्ञा चाभिरक्षिता, S प्रतिज्ञां (M₈ 'जा) परि (G₈ प्रति) रक्षता (G₁ 'क्षिता, G₈ 'क्षत, M₁-8 'क्षिता) — °) M₁ 2 सखज्ज्ञस्य (for 'ज्ञोऽस्य) D₁ 8 8 हतो, M₁ 2 s [वा]हतो (for हतो) — °) S₁ अहं तेन, K₈ D₈ अनेनैव (for एतेनैव)

47 D₇ om 47^a (of. v l 46) K₄ om 47^a-48^a — °) B (except B₁) D₂ हि (for च) M₈ 4 तद् (for यद्) — °) K₈ तदैव चेष्टते तथा, Dn₁ D₇ 8 S तदैव चेष्टयते हि तत् (Dn₁ 'तेय वा, D₇ 8 'ते यथा, G₁ M₁ 2 'ते हि त), — After 47, B₄ ins 975*

48 K₄ om 48^a (of. v l 47) B₄ reads 48^{ab} after 976*. — °) S अपि चे (M₂ मो) पुरा गीतम्. — °) S₁ K₁-4 D₁ शब्दो, S एवं (for श्लोको). D₄ 7, 8 पुरा (for भुवि) — S₁ K₁-4 B₁-8, 8 D₂ D₁-8 8 ins after 48^{ab} B₄ after 47 Dn₁ after 977*

975* न हन्तव्या स्त्रिय इति यद्रवीषि प्लवगम् ।

[= Rām. 6 81 28^{ab} D₈ त्रवीषि (for त्रवीषि)]

— B₁ (marg) 4 Dn₁ cont K₈ D₁ 5 7 8 ins after 48

976* सर्वकालं मनुष्येण व्यवसायवता सदा ।

न स्म किञ्चिदभाषन्त मनसा समपूजयन् ॥ ४९

मञ्जैर्हि पूतस्य महाध्वरेषु

यशस्विनो भूरिसहस्रदस्य ।

मुनेरिवारण्यगतस्य तस्य

न तत्र कश्चिद्वधमभ्यनन्दत् ॥ ५०

सुनीलकेशं वरदस्य तस्य

शूरस्य पारावतलोहिताक्षम् ।

अश्वस्य मेघस्य शिरो निकृत्तं

[D₈ सर्वे कार्ये (for सर्वकाल) K₈ D₈ व्यवसायवतात्मना, D₈ 'य च शासत (for the post half)]

— 43^{ad} = Rām 6 81 28^{ad} — °) D₁ वा (for तत्) — After 48, Dn₁ D₈ 8 ins

977* अनुष्ठित मया तच्च तस्याद्गर्ह्यं मूढवत् ।

[D₈ तत्र (for तच्च) G₁ M गर्ह्यं मूढवत्कथ (for the post half)]

49 °) S₁ K (except K₁) D₂ 4 5 7 8 एवमुक्त्वा, Dn₁ D₁ G₃-5 मुक्ता (for 'मुक्ते) K₈ Dn₁ D₁ 8 महाबाहो (for 'राज) — °) K₁ 2 D₁ सर्वे (for सर्वे) S च कुरु (for कौरव) K₈ B D₂ पुगवा (for पाण्डवा) Dn₂ D₂ 8 8 सर्वे पाण्डवकौरवा — °) D₁ तस्य (for न स्म) D₂ 8 8 अभाषन्तो S न किञ्चिद्वधभाषत — °) B₂ (orig) 4 5 तमपूजयन्, B₂ (marg as in text) D₈ समपूजयत् S मनसापूजयंश्च त

50 °) B D₂ Dn₂ T G₁-4 M₈ 4 मन्त्राणि, M₁ मन्त्राणि, M₂ 8 मन्त्रादि (for मन्त्रैर्हि) K₁ पूतस्तु, G₁ 8 4 M₈ भूतस्य (for पूतस्य) — °) G₈ यशस्विनो S काम (for भूरि-) — °) S कश्चिन् (for तस्य) — For 50^{ab}, D₂ subst

978* मञ्जै पूतस्य सुमहत्सुध्वरेषु यथास्ति ।

भूरिश्रवसं (sic) तस्याशु वैचारण्यगतस्य च ।
 — °) B₁ Dn D₂ 8 तस्य (for तत्र). S यूपकेतोर् (for तत्र कश्चिद्)

51 °) S₁ सुनीच, B₂ (marg, orig as in text) सुनाल, D₂ सुवीत, G₂ जानीच, G₅ अनीच (for सुनील) D₂ 8 वदन हि (D₈ च), D₈ च दिरो हि, G₂-5 परमस्य (for वरदस्य) — °) K₂ रोहिताक्षं — After 51^{ab}, D₂ ins

979* दृष्ट्वा सुनास सु-

न्यस्तं हविर्धानमिवोत्तरेण ॥ ५१
स तेजसा शस्त्रहतेन पूतो
महाहवे देहवरं विसृज्य ।

आक्रामदूर्ध्वं वरदो वराहो
व्यावृत्य धर्मेण परेण रोदसी ॥ ५२

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अष्टादशाधिकशततमोऽध्याय ॥ ११८ ॥

११९

धृतराष्ट्र उवाच ।

अजितो द्रोणराधेयविकर्णकृतवर्मभिः ।
तीर्णः सैन्यार्णवं वीरः प्रतिश्रुत्य युधिष्ठिरे ॥ १
स कथं कौरवेयेण समरेष्वनिवारितः ।
निगृह्य भूरिश्रवसा बलाद्भुवि निपातितः ॥ २

संजय उवाच ।

शृणु राजन्निहोत्पत्तिं शैनेयस्य यथा पुरा ।
यथा च भूरिश्रवसो यत्र ते संशयो नृप ॥ ३
अत्रेः पुत्रोऽमवत्सोमः सोमस्य तु बुधः स्मृतः ।
बुधस्यासीन्महेन्द्राभः पुत्र एकः पुरुरवाः ॥ ४

C 7 BC
B 7 14
K 1 14

— °) D₂ सैन्यस्य (for मेच्यस्य) Ś₁ K D₁ २ ६ निकृत्य,
D₂ निकृत, B प्रकृत (for निकृत) — °) Ś₁ K₁ २ D₂
हविर्धान, Cd नम् (as in text) K₂ B₁ २ (marg
as in text) २-५ D₀₁ D₀₂ D₂-६ इवावरेण, G₂ ६
M₂ ६ अयोत्त (for इवोत्त) Cd oites उत्तरेण (as in
text)

52 °) K₂ G₁ M₁ २ ५ स्त्र (for स) B₂ D₁ २ ५
(except G₂) कृतेन, D₂ हतश्च, D₂ ३ पूतेन (for
हतेन) Cv as in text — °) K देववरं, G₁ M₁
२ ५ देहमिमं (for देहवरं) D₂ महीं वदेदेहवरं विसृष्टं
— °) D₂ अक्रामद्, D₂ प्राकृत्य, D₁ ३ प्राक्रामद्, G₁
M अक्रामद् (for आक्रामद्) — °) K₁ D₂ व्यावृत्य;
K₂ D₂ ३ व्यावृत्य, D₁ ३ अमिवृत्य, G₁ M₁ २ ५ वित्त्य,
Cd व्यावृत्य (as in text) A few MSS and Cd
रोदसी

Colophon Ś₂ missing — Sub-parvan K₁ २ ५
B D₀₁ D₀₂ D₁-२ ५-६ अयद्रथपर्व — Day of Droṇa's
Generalship K₁ चतुर्थदिवसे, K₂ चतुर्थयुद्धदिने, G₂
चतुर्थेऽहनि — Adhy name K₂ D₂ २ ५ ५ भूरिश्रवसो
व (D₂ सोर्व)घ B₂-१ G₁ २-५ भूरिश्रवस्य, D₀₁ D₀₂
भूरिश्रवावध, T M₁ २ ५ भूरिश्रवोवध — Adhy no.
(figures, words or both) B₁ ३ T G₂-५ 140, B₂
D₀₁ 143, B₂ 149, D₂ 145, D₂ 39, G₁ M 139
= Śloka no D₀₁ 55

119

— This adhy is missing in Ś₂ (of v 1 7
115 17)

1 After the ref, D₀₁ (omitting 1-2) ins

980* शैनेयस्य च वोत्पत्तिर्भूरिश्रवसमेव च ।

विश्लेणे ममाचक्ष्व सर्वमेव तु संजय ।

— For 1st, G₁ M subst

981* अजितो द्रोणमीप्मान्या कर्णेन च कृपेण च ।

— After 1st, S ins

982* यश्चैवोत्सहते जेतु समस्त मामकं बलम् ।

— °) G₁ M₁ २ ५ तीर्णसैन्यार्णवो वीर

2 D₀₁ om 2 (of v 1 1) — °) M₂ तथा (for
कथं) Ś₁ K₁ २ G₂-५ कौरवेयेन, D₁ °णाय — °)
K₂ समरे परिवारितः, D₀₁ समरेष्वनिवा°, D₂ ६ समरे
च (D₂ स) निवारितः, D₁ ६ समरेष्वनिवा°, S समरे
ष्वनिवर्तिना. — °) G₁ M₁ २ भूरिश्रवसो. — °) D₁
वनाद् (for अक्राद्), G₁ M युधि (for सुधि)

3 °) T G₂-५ M₂ यथा (for इह) D₀₁ D₁ [उ]त्पत्ति;
D₂ व्यक्ति — °) K₂ D₂ सैन्यस्य D₁ ७ पुरा यथा
(by transp), D₂ यशस्विन, G₁ M यथातथ — °)
B₂ यथा हि, G₁ M₁ २ ५ क्षेपं च, M₂ क्षयाच्च, M₂
क्षयाय (for यथा च) — °) K₂ महान् (for नृप)
— After 3, S (except G₂ 4) ins

पुरुषस्व आयुस्तु आयुषो नहुषः स्मृतः ।
 नहुषस्य ययातिस्तु राजर्षिर्देवसंमितः ॥ ५
 ययातेर्देवयान्यां तु यदुज्येष्ठोऽभवत्सुतः ।
 यदोरभूदन्ववाये देवमीढ इति श्रुतः ॥ ६
 यादवस्तस्य च सुतः शूरचैलोक्यसंमतः ।
 शूरस्य शौरिर्नृवरो वसुदेवो महायशाः ॥ ७
 धनुष्यनवरः शूरः कार्तवीर्यसमो युधि ।
 तद्वीर्यश्चापि तत्रैव कुले शिनिर्भृन्नृपः ॥ ८
 एतस्मिन्नेव काले तु देवकस्य महात्मनः ।

दुहितुः स्वयंवरे राजन्सर्वक्षत्रसमागमे ॥ ९
 तत्र वै देवकीं देवीं वसुदेवार्थमाप्तवान् ।
 निर्जित्य पार्थिवान्सर्वात्रथमारोपयच्छिनिः ॥ १०
 तां दृष्ट्वा देवकीं शौरे रथस्थां पुरुषर्षभः ।
 नामृष्यत महातेजाः सोमदत्तः शिनेर्नृप ॥ ११
 तयोर्युद्धमभूद्राजन्दिनार्थं चित्रमद्भुतम् ।
 बाहुयुद्धं सुबलिनोः शक्रप्रहादयोरिव ॥ १२
 शिनिना सोमदत्तस्तु प्रसह्य भुवि पातितः ।
 असिमुद्यम्य केशेषु प्रगृह्य च पदा हतः ॥ १३

983* ब्रह्मणस्त्वभवत्पुत्रो मानसोऽग्निर्महातपा ।
 [Gs post half. damaged Ms 4 महायशा (for 'तपा')]

4 Gs partly damaged —⁵) Ś1 Ds 8 सोमस्य
 च, D4 तस्य सुतः (for सोमस्य तु) D2 [अ]थ
 भवत् (for तु बुध) B (except B1) D2 Gs सुत
 (for स्मृत) — After 4^{ab}, Ds ins

984* यदुनाम महाराज सर्वशास्त्रविशारद ।

— K1 om (hapl.) 4^a-5^b D2 om (hapl.) 4^a-6^b
 —^a) Ś1 K2 D1 [अ]भूत्, Ks B1 8 Dm1 [ए]को,
 B1-8 Dm1 [दे]लो, T Gs-4 [ए]व, G1 M [दे]लो
 (for [अ]सीत्) Ds महेष्वास (for 'न्द्राम) —^a)
 K4 D1 ऐल, B Dm1 Dm1 T Gs-5 आसीत्, Ds वैव
 (for एक) G1 M इळा (Ms 4 'ळ) पुत्र पुरुखा

5 K1 om. 5^{ab}, Ds om 5 (for both, of v 1 4)
 Gs damaged —^a) Ds च (for तु) T Gs-4 पुरु-
 रव सुतस्वायुर् —⁵) T Gs-4 नहुषस्वायुष B Dm2
 Ds 8 Gs 4 सुत (for स्मृत) — D1 om 5^a-6^a —^a)
 Ś1 Ks Dm1 Ds Gs 4 Ms-5 संमत, K1 सचम (for
 संमित) Ks 4 D1 राजन्दे (K4 'जा दे) वर्यसमत

6 Ds om. 6^{ab} (of. v 1 4) D1 om 6 (of v 1
 5). Gs damaged —^a) Ś1 K1-8 देवयान्यास् (for
 'यान्यां) —⁵) G1 M1 8 8 श्रेष्ठो (for ज्येष्ठो) Dm1
 प्रभु, Ds नृप (for सुत) —^a) Ks भवेद् (for
 अमृद्) D1 अन्वयायै —^a) Ds देवरात, T Gs
 आजमीढ, Gs-5 अज (for देव) Bs 8 Ds श्रुति,
 Dm1 D1 8 स्मृत (for श्रुत)

7 Gs partly damaged —^a) Ks B1 4 Dn
 D2-8 तु, Bs Dm1 हि (for च) S यादवस्य सुतस्तस्य
 —⁵) Ś1 Ds T Gs-4 Ms 4 विभुत, (for संमत)

— D1 om 7^a-8^a —^a) Ś1 K1 शूराश्च, D1 शूराश्च (for
 शूरस्य) D1 सौरिर् —^a) B1 G1 8-5 M1 8 वासुदेवो

8 D1 om 8 (of. v 1 7) —^a) D1 8 8 धनुष्य
 नवम Gs वीर (for शूर) —^a) Ś1 K1-4 D1 एव,
 Ks B1 D (except Dm1, D1 om.) चैव (for चापि)
 —^a) Ś1 Ks B Ds 8 7 8 Gs 8 नृप, Ds तत (for
 नृप) Ks कुले शिनिवरो नृप

9 —^a) K4 तस्मिन्नेव तु काले (submetric) —^a) Ś1
 K (except Ks) D1 4 7 8 G1 M1 8 स्वयंवरो; D1
 समागमे (for स्वयंवरे) —^a) M1 समागत T G
 M1 8-6 सर्वक्षत्रं समागत

10 —^a) K1 8 4 D1 8 [ए]व (for वै) —⁵) D1 8
 वसुदेवोयम् B Dm1 Dm2 आह्व वै; Ds 8 8 आत्मवान्
 (for आत्)

11 —^a) Ks D1 7 8 शूरो (for शौरे). —⁵) B1 8
 Ds 4-7 पुरुषर्षभ — For 11^{ab}, S subst.

985* तां दृष्ट्वा नीयमाना तु वसुदेवाय देवकीम् ।

[Ms 4 दीयमाना (for नीय)]

—^a) S महाराज (Gs 4 'ज) (for 'तेजा) —^a)
 Gs सोमदत्ति. Ks सिने; T Gs 8 शिर्षि, Gs 4 शिनिर्
 (for शिनेर्) Ś1 Ks-4 सुत; K1 D1 सुत; B1 Dm1
 (marg; see m) Dm2 Ds 8 T G1 8 8 M1 8 नृप,
 Ms 4 स तत् (for नृप)

12 —^a) Ś1 ततो (for तयोर्) Ds नृपो (for राजन्)
 —⁵) D1 दिवाघं (for दिनाघं) —^a) Ś1 K D1-8
 वा (Ś1 Ks Ds 8 8) हुभिर्वै (for बाहुयुद्धं) —^a) Some
 MSS प्रहादयोर् B Dm1 Dm2 S प्रसक्त पुरपर्यम (Gs
 'भ; M1 8 'भ)

13 —^a) Ks शिनिना Ks सोमदत्त —⁵) Dm1

मध्ये राजसहस्राणां प्रेक्षकाणां समन्ततः ।
 कृपया च पुनस्तेन जीवेति स विसर्जितः ॥ १४
 तदवस्थः कृतस्तेन सोमदत्तोऽथ मारिष ।
 प्रसादयन्महादेवममर्षवशमास्थितः ॥ १५
 तस्य तुष्टो महादेवो वराणां वरदः प्रभुः ।
 वरेण छन्दयामास स तु वत्रे वरं नृपः ॥ १६
 पुत्रमिच्छामि भगवन्तो निहन्त्याच्छिन्नेः सुतम् ।

मध्ये राजसहस्राणां पदा हन्याच्च संयुगे ॥ १७
 तस्य तद्वचनं श्रुत्वा सोमदत्तस्य पार्थिव ।
 एवमस्त्विति तत्रोक्त्वा स देवोऽन्तरधीयत ॥ १८
 स तेन वरदानेन लब्धवान्भूरिदक्षिणम् ।
 न्यपातयच्च समरे सौमदत्तिः शिनेः सुतम् ॥ १९
 एतत्ते कथितं राजन्यन्मां त्वं परिपृच्छसि ।
 न हि शक्या रणे जेतुं सात्वता मनुजर्षभ ॥ २०

C. 7 604
B 7 144
K 7 144

Ds s s-s प्रहस्य, Ds प्रगृह्य, G1 M निसह्य (for प्रसह्य) Ks सनि (for भुवि) Ds प्रसह्य तु विपो यित —^d) D1 om. from गृह्य up to समन्तत (in 14^b) G1 M परामृश्य (for प्रगृह्य च) K (except Ks) D1 [आ]ह्नन् (for हत) S1 प्रगृह्य सपदानुग

14 D1 om 14^{ab} (of v 1 13) —^b) Ds G1 M1 s s प्रेक्ष्यमाण Ds सहस्रस्य (for समन्तत) — After 14^{ab}, Gs reads 14^a and 15^b twice —^c) Ks Ds तु, Ds [अ]त्र, Ms s स (for च) Ds तत्तत् (for पुनत्) — Gs om 14^d-15^a —^d) S1 K D1 s s स जीवन्तै, B Ds Dn Ds १ स जीवेति (by transp), Ds सजीवो वै, Ds जीवन्तै स T Gs s s च (for स) Ds मुक्त कैलासमम्ययाव

15 For the repetition in Gs, of v 1 14 Gs om. 15^a (of v 1 14) Ds om 15^{ab} —^b) Ms om च T Gs s s (both times) s नरर्षभ (Gs भ); Ms न मारिष (for स्य मारिष) —^c) K1-s B1 s s Dns प्रासादयन् —^d) K (except Ks) आगत (for आस्थित)

16 ^a) Ks T Gs महाबाहो (for देवो) —^b) Ds वरेण्यो (for वराणां) Ks वराणां प्रसुरीश्वर, B (except B4) Ds Dns वरदानां महाप्रभु, T Gs-s वरदानां वरो विभु —^d) S1 K1 s D1 s s s च (for तु) Ks B Dn Ds-s T G M1 s s वरं नृप, Ds नराधिप (for वरं नृप)

17 ^b) B Ds निपात्य, Ds निहत (for निहन्त्यात्) S शिनेनैसारमाहवे —^d) S यो (Gs ये) निर्जित्य (Ms s विजित्य) पदाहनेव

18 ^a) Ds तदा (for तस्य) —^b) Ds मारिष (for पार्थिव) T Gs भगवाक्षीरलोहित — After 18^{ab}, T Gs ins

986* स शिरकम्पमाहर्द नैतदेवं भवेन्नृप ।

स पूर्वमेव तपसा मामाराध्य जगन्मये ।
 कस्याप्यजयस्तन्मत्त प्राप्तवान्वरमुत्तमम् ।
 तथाप्ययं प्रयासस्तु निष्फलो न भविष्यति ।
 तस्य पौत्रं तु समरे त्वत्पुत्रो मोहयिष्यति । [5]
 न तु मारयितुं शक्यं कृष्णसंरक्षितो ह्यसौ ।
 अहमेव च कृष्णोऽसि नावयोरन्तरं क्वचित् ।

[(L 1) Gs वर (for शिर) — (L 3) T [अ] जयतां (for [अ]जयस्तन्) — (L 4) T तवाप्ययं प्रयत्नस्तु (for the prior half) — (L 5) T पौत्रस्तु (for पौत्र) T यो हनिष्यति (for मोहयि*) — with line 7, of 12 330 64]

—^c) G1 s s M1-s देवेश, Gs Ms देवेश (for तत्रो-
 क्त्वा) T Gs इति तस्य (Gs तस्यै) वरं दत्त्वा —^d)
 B4 S तत्रैव (for स देवो) — After 18, T Gs ins

987* नातिद्वष्टमना सोऽपि पुरमागामहीपति ।

[Gs गहीपति]

19 ^b) Ks भूरिदक्षिण —^c) K1 om च Bs स
 रणे (for समरे) Gs M1 s s तस्मादपातयद्भूमौ —^d)
 Ds सौमदत्ति, Ds s १ Gs s सोमदत्ति Gs M1 s s तु
 सात्यकि (for शिने सुतम्) — After 19, Ks B Ds
 Dns D1 s s s ins

988* पश्यता सर्वसैन्यानां पदा चैनमताडयत् ।

20 ^b) Ms s यन्मा —^c) Ds च (for हि) S1
 K1 s s B1 s (marg as in text) s-s Ds Dn1 D1 s
 s १ T Gs शक्यो; Ds शक्ता, Ds शक्तो (for शक्या)
 —^d) S1 K B1 s (marg as in text) s-s Ds Dn
 D1 s s s T Gs सात्वतो (for सात्वता) S1 पुरुषर्षभ,
 K1 D1 s Gs मनुजर्षभ, B (except B4) Dns Ds मनु
 जर्षभै; Gs M1-s भरतर्षभ (for मनुजर्षभ)

21 Gs partly damaged —^a) K Bs Ds D1 s
 s-s S लक्ष्मा S समरे (for संग्रामे) —^b) B

लब्धलक्ष्याश्च संग्रामे बहवश्चित्रयोधिनः ।
 देवदानवगन्धर्वान्विजेतारो ह्यविस्मिताः ।
 स्ववीर्यविजये युक्ता नैते परपरिग्रहाः ॥ २१
 न तुल्यं वृष्णिमिरिह दृश्यते किञ्चन प्रभो ।
 भूतं भव्यं भविष्यच्च बलेन भरतर्षभ ॥ २२
 न ज्ञातिमवमन्यन्ते वृद्धानां शासने रताः ।
 न देवासुरगन्धर्वा न यक्षोरगराक्षसाः ।
 जेतारो वृष्णिवीराणां न पुनर्मानुषा रणे ॥ २३
 ब्रह्मद्रव्ये गुरुद्रव्ये ज्ञातिद्रव्येऽप्यर्हिसकाः ।

एतेषां रक्षितारश्च ये स्युः कस्यांचिदापदि ॥ २४
 अर्थवन्तो न चोत्सिक्ता ब्रह्मण्याः सत्यवादिनः ।
 समर्थाच्चावमन्यन्ते दीनानभ्युद्धरन्ति च ॥ २५
 नित्यं देवपरा दान्ता दातारश्चाविकल्थनाः ।
 तेन वृष्णिप्रवीराणां चक्रं न प्रतिहन्यते ॥ २६
 अपि मेरुं बहेत्कश्चित्तेद्रा मकरालयम् ।
 न तु वृष्णिप्रवीराणां समेत्यान्तं व्रजेन्नृप ॥ २७
 एतच्चे सर्वमाख्यातं यत्र ते संशयो विभो ।
 कुरुराज नरश्रेष्ठ तव ह्यपनयो महान् ॥ २८

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकोनविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११९ ॥

Do1 Dn2 D6 S बहुशश्च (for बहवश्च) —^a) Ds 8
 गंधर्व- (for 'गान्' —^d) Ds विजितारो, Ds विस्-
 तारो (for विजे) T [s]प्यविस्मिता, G2 व्यवास्थिता,
 Gs-s [s]प्यवस्थिता, Ms 4 ह्यवस्थिता (for ह्यवि-
 स्मिता) — D2 repeats 21st after 26 —^e) K1 सु-
 (for स्व-) D2 (second time) विभवे (for विजये)
 —^f) S1 नैते मम परिग्रह, D6 नैते परमविग्रहा Cd
 cites परपरिग्रहा (as in text)

22 ^a) D2 यत् (for न) —^b) D2 कथय (for
 किञ्चन) Do1 S दृश्यते युधि (Ms न तु) किञ्चन (T
 G2-s कश्चन) —^c) K4 B D (except D1 s) भविष्यं
 (for 'प्यच्')

23 Gs partly damaged —^a) S1 K1 D1 8 ज्ञातम्,
 Gs-s Ms-s ज्ञातीन् Ms 4 अवमन्यतो —^b) T G2-s
 वचने (for शासने) —^c) D1 8 स (for न) —^f)
 Ks B Do1 Dn2 D6 S मानवा (for मानुषा) G2 युधि
 (for रणे)

24 ^a) S ब्रह्मस्ते च सुहृत्स्ते च —^b) K B1-s Do1
 Dn D1 s-s S ज्ञातिस्ते च (K1-s Ds 'स्ते वा, Ds 'स्ते
 च), D1 8 ज्ञातिस्तेव (for ज्ञातिद्रव्ये) —^c) Ms 4 न
 तेषां (for एतेषां) —^d) M1 2 स्या (sio) (for स्यु)

25 ^a) Do1 बलोत्सिक्ता, D1 धनो* (for न चो*)
 Cd cites उत्सिक्ता (as in text) D1 शूराश्च सत्यवतश्च
 — D1 om 25^b-26^a —^b) D1 ब्राह्मणा —^c) K1 8
 B2 (marg as in text) Ds-s 8 M1 2 8 समर्था G2 8
 अवमन्यते (for नाव*) —^d) Ks ते (for च)

26 D1 om 26^a (of v 1 25) —^a) Ms 4 देव
 परा —^b) Ds वदान्याश्च (for दातारश्च) S1 [s]वि
 कल्थिन, Cd 'त्यका Ds दातारो ह्यय मानदा —^c)
 S तद्वृष्णि (for वृष्णिप्र) —^d) M1 विज्रं, Cd चक्र
 (as in text) — After 26, Ds repeats 21st

27 ^a) M1 8 न हि (for अपि) Ds नेतु क्षमं, Ds
 मेरुं हरेत् (for मेरुं बहेत्) —^b) D2 वेलां च (for
 त्रेद्रा) S वरुणालयं (for मकरा*) —^c) Ks तेन;
 Gs-s न हि (for न तु) D1 प्रवीरेण —^d) A few
 MSS नृप Ds समेत्याद्यजेन्नृप — After 27, Dn1
 ms

989* शिनेर्दुहितृसंभूत एव वीर स सात्वकि ।

28 ^a) B1 एव (for एतत्) —^b) Ks भव, K4
 भवान्, Ks B4 महान्, D1 [s]भवत् (for विभो)
 —^c) Ds Gs कुरुराजन् Ds कुरुणा च कुरुश्रेष्ठ —^d)
 T G2-s [ए]व (for हि) Ks प्रभो, Ds भवान् (for
 महान्)

Oolophon S2 missing — Sub-parvan Ks 4 B
 Do1 Dn1 D1 8 s-s जयद्रथवध — Day of Droṇa's
 Generalship K1 चतुर्थदिवसे — Adhy name Ks
 Dn1 D2 8 8 भूरिश्रवसेरपत्ति, B1 भूरिश्रवोवध, B2
 भूरिश्रववध, D1 भीमसेनप्रवेश, Ds शिनिसोमदत्तवार्ता
 कथने, T G2-s युयुधानवन्ता (G2 'वध) कथन Bom ed
 सात्वकिप्रशसा — Adhy no B1 T G2- 141, B2
 150, Dn1 144, Ds 146, Ds 40, G1 M 140.
 — Sloka nm Do1 30

१२०

धृतराष्ट्र उवाच ।

तदवस्थे हते तस्मिन्भूरिश्रवसि कौरवे ।

यथा भूयोऽभवद्युद्धं तन्ममाचक्ष्व संजय ॥ १

संजय उवाच ।

भूरिश्रवसि संक्रान्ते परलोकाय भारत ।

वासुदेवं महाबाहुरर्जुनः समचूचुदत् ॥ २

चोदयाश्चान्भृशं कृष्ण यतो राजा जयद्रथः ।

अस्तमेति महाबाहो त्वरमाणो दिवाकरः ॥ ३

एतद्भिः पुरुषव्याघ्र महदभ्युद्यत मया ।

कार्यं संरक्ष्यते चैष कुरुसेनामहारथैः ॥ ४

नास्तमेति यथा सूर्यो यथा सत्यं भवेद्वचः ।

चोदयाश्चांस्तथा कृष्ण यथा हन्यां जयद्रथम् ॥ ५

ततः कृष्णो महाबाहू रजतप्रतिमान्दयान् ।

हयज्ञश्चोदयामास जयद्रथरथं प्रति ॥ ६

तं प्रयान्तममोघेषुमुत्पतद्भिरिवाशुगैः ।

त्वरमाणा महाराज सेनामुख्याः समाव्रजन् ॥ ७

दुर्योधनश्च कर्णश्च वृषसेनोऽथ मद्राद् ।

अश्वत्थामा कृपश्चैव स्वयमेव च सैन्यधवः ॥ ८

C 7 6 63
B 7 145
K 7 149

120

This adhy is missing in Śs (of v 1 7 115 17)

1 ^a) Ś1 Ks तथाभूते (for तदवस्थे) — ^b) Ks कौरव — ^c) Ks Mi : भवेद् (for ऽभवद्) Ds यथा युद्धं द्वाभूत्तत्र — ^d) M1 : संजय2 Gs om the ref — ^a) Ks om संक्रान्ते — ^c) B4 Ds : T Gs Ms महाबाहुर् — ^d) Ks om सम3 Before 3, Ms-s ins अर्जुन B1 repeats 3^{ab} after 990* — ^a) Dn1 Ds-s नोदय, Cd चो (as in text) Dn1 तथा; S (Gs lacuna) द्रुव (for चूर्त्त) Ś1 K1-4 D1 चूर्त्त कुदो, B1 (first time) : a : Ds1 Ds Cd हृषीकेश (for चूर्त्त कृष्ण) — ^b) B1 (second time) Ms : यत्र राजा, Dn1 यथा हन्यां, Ds भयास्त्रि स (for यतो राजा) B1 (first time) : s Ds1 यत्र सैन्यको नृप — Ś1 K Ds-s D (except Dn1) Cd ins after 3^{ab} B1, after the second occurrence of 3^{ab}

990* प्रतिज्ञां सफला चापि कर्तुमर्हसि मेऽनघ ।

[Ds माधव (for मेऽनघ)]

— Bs-s Ds1 Ds : Cd cont. B1 ins after the first occurrence of 3^{ab}

991* श्रूयते पुण्डरीकाक्ष त्रिषु धर्मेषु वर्तते ।

[Ds1 लोकेषु (for धर्मेषु)]

Dn1 om (hapl) 3^c-5^d — ^c) K1 महाबाहुर् Ds अस्त्रमन्येति भगवान्4 Dn1 om. 4 (of v 1 3) — ^b) B2 : D1 अस्त्यु दित Ds मन (for मया) — ^c) Ds : संरक्षते, Ds क्षता (for क्ष्यते) K (except K1) B2 : Ds1 Ds : Gs : चैव, Ds चापि, Ds : चैव, T चैत्, G1 M चैषा, Gs lacuna (for चैष) — ^d) Ds अरि (for कुरु)5 Dn1 om 5 (of v 1 3) — ^a) B1 : s Ds1 Ds : Ms : यथा नाभ्येति सूर्योत्थं (Bs : Ds1 सूर्यो मे, Ms : सूर्यो मां), B2 यथा नास्तमन्येति सूर्यो (hyper metric), B2 यथास्तमेति सूर्यो नो, T G Ms : यथा नात्येति मा सूर्यो — B2 om 5^{cd} — ^c) Ds : नोदय (for चो) Ds1 तथा सूत, T Gs-s हृषीकेश (for तथा कृष्ण) — After 5, B4 ins

992*

संजय उवाच ।

जयद्रथघघे प्राप्ते तावुभौ कुरुपाण्डवौ ।

सन्धिनौ समुदेक्षेतां प्रौढा बाला वधूरिव ।

6 Before 6, Ms-s ins संजय उवाच — ^a) Ks D1 तथा (for तत) — ^b) S अन्ध्राव्रजतसन्निभाद् — ^c) Ds नोदयामास (for चोद) — ^d) Bs Ds G1 M1 : तर्धे (for रथ)7 ^a) Ks सप्रयातम्, Ds : स प्रयातम् — ^b) S उत्पततम् (for तस्मिन्) T Gs-s हृवांशुभिः; G1 Ms हृवांशुगै — ^d) B Ds1 Ds : S समाव्रजन्, Ds हृजन् (for घजन्)8 ^a) Ds [S]य (for च) Ks Ds : तत (Ks 'या) कर्णो (for च कर्णश्च) Dn1 Ds यतो (Dn1 ततो) दुर्योधन कर्णो — ^b) B1 Ds : S च (for अथ) — ^d)

समासाद्य तु बीभत्सुः सैन्धवं प्रमुखे स्थितम् ।
 नेत्राभ्यां क्रोधदीप्ताभ्यां संप्रैक्षन्निर्दहन्निव ॥ ९
 ततो दुर्योधनो राजा राधेयं त्वरितोऽब्रवीत् ।
 अर्जुनं वीक्ष्य संयान्तं जयद्रथरथं प्रति ॥ १०
 अयं स वैकर्तन युद्धकालो
 विदर्शयस्वात्मबलं महात्मन् ।
 यथा न वध्येत रणेऽर्जुनेन
 जयद्रथः कर्णं तथा कुरुष्व ॥ ११
 अल्पावशिष्टं दिवसं नृवीर
 विधातयस्वाद्य रिपुं शरौघैः ।
 दिनक्षयं प्राप्य नरप्रवीर

ध्रुवं हि नः कर्णं जयो भविष्यति ॥ १२
 सैन्धवे रक्ष्यमाणे तु क्षूर्यस्यास्तमयं प्रति ।
 मिथ्याप्रतिज्ञः कौन्तेयः प्रवेक्ष्यति हुताशनम् ॥ १३
 अनर्जुनायां च भुवि मुहूर्तमपि मानद ।
 जीवितुं नोत्सहेरन्वै आतरोऽस्य सहानुगाः ॥ १४
 विनष्टैः पाण्डवेयैश्च सशैलवनकाननाम् ।
 वसुंधरामिमां कर्णं भोक्ष्यामो हतकण्टकाम् ॥ १५
 दैवेनोपहतः पार्थो विपरीतश्च मानद ।
 कार्याकार्यमजानन्वै प्रतिज्ञां कृतवात्रणे ॥ १६
 नूनमात्मविनाशाय पाण्डवेन किरीटिना ।
 प्रतिज्ञेयं कृता कर्णं जयद्रथवधं प्रति ॥ १७

Ś1 K (except K5) D1 5 स्वयमेव (K1 2 4 D1 'यं चैव')
 जयद्रथ

9 ") K5 B D01 Dn D2 1 7 8 Ms 4 च (for तु)
 D5 बीभत्सु Ś1 K5 स समासाद्य बीभत्सु —⁵) B5
 सैन्धवे —⁵) B4 T G2-5 तान्त्राभ्यां (for दीप्ताभ्यां)
 —^a) Ś1 K1 8 D1 4 7 8 अ(Ś1 K5 आ)प्रेक्षन्, K5
 अब्राक्षन्, D5 स प्रेक्षन्, D5 सप्रेक्षन्, D5 स प्रैक्षन्
 (for संप्रेक्षन्) D5 सप्रेक्षव*भारत, S प्रेक्षते स दह-
 निव — T G2-5 M4 read 7 122 27^c-123 20^d after
 9, while G1 M1-5 read the same, for the first
 time, after 9, repeating it in its proper place

10 ") G1 M1 2 दुर्योधनो महाराज —⁵) D2 ययौ
 (for अब्रवीत्) D5 7 8 राधेयमिदमब्रवीत् — After
 10^{ab}, S ins

993* अमानुपाणि कर्माणि कुर्वन्तौ पुरुषर्षभौ ।

सत्यक भीमसेन च यत्तौ तौ दर्शयन्निव ।

[(L 1) M5 4 कुर्वन्तौ (for कुर्वन्तौ) T G2-5 भरत
 र्षभौ (for पुरुष) — (L 2) T G2-5 M5 4 सत्यकि]
 — T G2-5 M5 om 10^{ab} —^c) K5 B D01 D2 G1
 M1-4 प्रेक्ष्य (for वीक्ष्य) K5 B Dn1 D2-6 8 संयात,
 Dn2 सप्राप्त, G1 M1-4 सयत्त (for संयान्त) —^a)
 B D01 Dn2 D5 M5 4 वर्षं (for रथ) — After 10,
 D2 8 8 8 ins

994* उवाच राजनपुत्रस्ते कर्णं राजा सुयोधन ।

[D5 पुत्रस्ते]

11 ") D5 युद्धकाले, M1 2 'काले —⁵) Ś1 K1-5

D1 5 निदर्शयस्व (Ś1 'ति'), K5 विदीर्यते च D5 महा
 रुधे (for 'स्मन्' —^c) Ś1 नश्येत (for वध्येत)

12 ") K4 अल्पावशिष्टं, D2 M5 4 'शेषं (for 'शिष्टं')
 K5 Dn D2 5 8 अल्पावशिष्टो (K5 'शिष्टो, Dn2 'शिष्ट')
 दिवसो, B D01 T G1-4 M1 5 8 अल्पावशेषो दिवसो,
 G5 अवशेषो हि दिवसो D2 च मन्ये, T G1 8-5 M1 5 8
 हि (G1 [S]पि) साप्रतं, M5 4 तु वीर (for नृवीर)
 —⁵) S निवारयेद् (M5 'वित्वा') (for विधातयस्व), K1
 [अ]न्य, D2 [आ]हम्- (for [अ]द्य) —^a) K5 B
 D01 D2 G2 8-5 M ध्रुवो (for ध्रुव)

13 ") K2 4 5 D01 Dn1 D2 4 7 8 रक्षमाणे G1 M
 हि (for तु) —⁵) B D01 Dn D2 4 7 8 G1 M1 2
 अस्त्रमन (for 'मय')

14 ") D2 8 अर्जुनेन विना भूमौ, G1 M1 2 अर्जुनेभिर्
 (G1 मित्र)विष्टे तु —⁵) Ś1 K5 मुहूर्ताद् K1 ह्य
 (for अपि) —^c) K4 8 जीवित —^a) Ś1 (sup
 lin as in text) K2 8 पदानुगा (for सहा)

15 ") S पाण्डवेयु च (G1 M वि) नष्टेयु —^c) S
 कर्णेमा वसुधा कृत्स्ना —^a) Ś1 K1-4 D1 भोक्ष्य (K5
 'क्ष)से, K5 भोक्ता स, D5 भोक्ष्या*, D1 8 भोक्ष्यामो
 (for भोक्ष्यामो)

16 ") D1 7 देवेन B2 [ए]व (for [उ]प) —^c)
 B D01 अजानान, Dn1 'नंत', Dn2 D2 4 7 8 'नन्व
 (for 'नन्वै')

17 ") D1 om विनाशाय —⁵) D5 हुतात्मना (for

कथं जीवति दुर्धर्षे त्वयि राधेय फल्गुनः ।
 अनस्तंगत आदित्ये हन्यात्सैन्धवकं नृपम् ॥ १८
 रक्षितं मद्रराजेन कृपेण च महात्मना ।
 जयद्रथं रणमुखे कथं हन्याद्वनंजयः ॥ १९
 द्रौणिना रक्ष्यमाणं च मया दुःशासनेन च ।
 कथं प्राप्स्यति वीमत्सुः सैन्धवं कालचोदितः ॥ २०
 युध्यन्ते बहवः शूरा लम्बते च दिवाकरः ।
 शङ्के जयद्रथं पार्थो नैव प्राप्स्यति मानद ॥ २१
 स त्वं कर्ण मया सार्धं शूरैश्चान्यैर्महारथैः ।
 युध्यस्व यत्नमास्थाय परं पार्थेन संयुगे ॥ २२

एवमुक्तस्तु राधेयस्तत्र पुत्रेण मारिष ।
 दुर्योधनमिदं वाक्यं प्रत्युवाच कुरुत्तमम् ॥ २३
 दृढलक्ष्येण शूरेण भीमसेनेन धन्विना ।
 भृशमुद्वेजितः संख्ये शरजालैरनेकशः ॥ २४
 स्थातव्यमिति तिष्ठामि रणे संप्रति मानद ।
 नैवाङ्गभिद्भति किञ्चिन्मे संतप्तस्य रणेषुभिः ॥ २५
 योत्स्यामि तु तथा राजञ्च शक्यत्वाहं परया रणे ।
 यथा पाण्डवमुख्योऽसौ न हनिष्यति सैन्धवम् ॥ २६
 न हि मे युध्यमानस्य सायकांश्चास्यतः शितान् ।
 सैन्धवं प्राप्स्यते वीरः सद्यसाची धनंजयः ॥ २७

किरीटिना) —^o) Gs वृथा (for कृता) T Gs 4 मिथ्या
 प्रतिज्ञैव कृता

18 ^a) T Gs 4 सामर्थे, Ms 4 दुर्धर्षे (for दुर्धर्षे)
 —^b) Ś1 Ks-4 D1 चैवेह, K1 देवेह (for राधेय)
 Ks 5 B D फाल्गुन —^c) S अनस्तमित (for 'स्तंगत')
 —^d) Dn1 Ds 1 8 निह्न्यात्सैन्धवं नृप

20 Ds om 20^a-22^b Gs partly damaged —^a)
 K1 द्रोणेन A few MSS रक्षमाण —^b) Ds तथा
 (for मया) —^c) Ś1 चोदिता, Ks Dn2 Ds 5-8
 नोदित, Bs Gs चोदित

21 Ds om. 21 (of v l 20) —^a) Ks तिष्ठति
 (for युध्यन्ते) —^d) Ks प्राप्स्यति (for प्राप्स्यति)

22 Ds om 22^a (of v l 20) Gs damaged
 —^a) Ds om from स त्वं up to पार्थेन (in 22^d)
 — After 22^a, B (except B2) Dn1 Dn2 1ns

995* द्रौणिना त्वं हि सहितो मद्रेशेन कृपेण च ।

—^o) Ds बलम्; Ms 4 रथम् (for यत्नम्)

23 Gs partly damaged Before 23, T Gs 1, 4 5
 Ms 2 5 1ns संजय —^b) Ks पुत्रेण तव मारिष —^c)
 Ks om मिदं वाक्यं —^d) Ks T Gs-4 Ms कुरुद्वर्ष,
 B1 8 Dn1 कुरुत्तम B2 उवाच कुरुत्तमं

24 Gs partly damaged Before 24, Ms 4 1ns
 कर्ण —^a) Ks 5 Bs Dn1 Dn Ds 2 5-8 S (Gs
 damaged) लक्षणे Ks B Dn1 Dn2 Ds T Gs-4 वीरेण
 (for शूरेण) —^c) T Gs-5 दृढम् (for भृशम्) B
 Dn1 Dn2 भिक्षतु, Dn1 उद्वेजिता, Ds युद्धे जित,

(for उद्वेजित) Gs 5 Ms-3 सखे, Gs Ms सवे (for
 संख्ये) —^d) Ds 8 वपैर् (for जालैर्) Ds जने
 कस, S कथा (for 'कथा')

25 ^a) Ds दृढ (for इति) —^c) Hypermetric
 Ks Dn1 Ds-8 ईगते Ds कश्चिन् (for किञ्चित्) Ś1
 Ks नैवमिति ते किञ्चित् (submetric), Ks नाग*मिति
 ते किञ्चित्, Ks नैवा गतिं गत किञ्चित्, B Dn1 Dn2 S
 नागार्गेगति किञ्चिन्मे (Bs S मे किञ्चित्), Ds 2 नैवागमिति
 (Ds नागं विंदति) मे किञ्चित् —^c) Ks B Dn1 Dn
 Ds Gs महेषुभि, Ds Gs-5 8 M रथे*, Ds [ए]व
 चेपुभि (for रणे*)

26 ^a) Dn1 Ds च (for तु) Ks 2 4 5 Ds यथा
 राजन्; B Dn1 Dn2 यथा शक्त्या (Dn1 'क्ति) S
 योत्स्ये चाहं यथाशक्ति —^b) Ds शक्त्यर्थं (for शक्त्याह)
 B Dn1 Dn2 S त्वदर्थं जीवितं सम (S हि मे) — After
 26^a, Gs 2, 5 M 1ns

996* तथाया प्रयतिष्येऽहं परं शक्त्या सुयोधन ।

[Gs Ms-2 तत्तथा, Ms तथा च (for तथाया) Gs, 5
 यथा (for पर).]

— T Gs 4 om 26^a-27^d —^c) B1 तथा (for यथा)
 Ds 5 जै (for ज्यै) —^d) Ds हनिष्यति स सैन्धवं

27 T Gs 4 om 27 (of v l 26) —^a) Ds Gs
 2 5 M जीवमानस्य (for युध्य) Ś1 न मया युध्यमानेन,
 Ks 2 4 Ds न युध्यमानेन मया —^b) Ś1 Ks-3 Ds
 चास्यता, Ks Ds सुंचत, B Dn1 Dn2 Gs 5 अस्थत
 (for चास्यत) Ks 5 Ds सितान् Ds यवमानस्य वै
 तथा —^c) Gs, 2 5 M प्राप्स्यता (for प्राप्स्यते) Ś1

यत्तु शक्तिमता कार्यं सततं हितकारिणा ।
 तत्करिष्यामि कौरव्य जयो दैवे प्रतिष्ठितः ॥ २८
 अद्य योत्स्येऽर्जुनमहं पौरुषं स्वं व्यपाश्रितः ।
 त्वदर्थं पुरुषव्याघ्र जयो दैवे प्रतिष्ठितः ॥ २९
 अद्य युद्धं कुरुश्रेष्ठ मम पार्थस्य चोभयोः ।
 पश्यन्तु सर्वभूतानि दारुणं लोमहर्षणम् ॥ ३०
 कर्णकौरवयोरेवं रणे संभाषमाणयोः ।
 अर्जुनो निशितैर्बाणैर्जघान तव वाहिनीम् ॥ ३१
 चिच्छेद तीक्ष्णाग्रमुखैः शूराणामनिवर्तिनाम् ।

भुजान्परिघसंकाशान्दृष्टिहस्तोपमात्रणे ॥ ३२
 शिरांसि च महाबाहुश्चिच्छेद निशितैः शरैः ।
 हस्तिहस्तान्दृष्टिग्रीवा रथाक्षांश्च समन्ततः ॥ ३३
 शोणिताक्तान्दृष्ट्यारोहान्गृहीतप्रासतोमरान् ।
 क्षुरैश्चिच्छेद वीभत्सुर्द्विधैकैकं त्रिधैव च ॥ ३४
 हयवारणमुख्याश्च प्रापतन्त सहस्रशः ।
 ध्वजाश्छत्राणि चापानि चामराणि शिरांसि च ॥ ३५
 कक्षमग्निमिवोद्धूतः प्रदहंस्त्व वाहिनीम् ।
 अचिरेण महीं पार्थश्चकार रुधिरोत्तराम् ॥ ३६

वीरं, Ks वीरे, Ds ६ वीर (for वीर) —^a) Gs
 पर तत्., M1 ३ ५ परतप (for धनजय)

28 ^a) Ds यत्र (for यत्तु) N (Ss missing) भक्ति
 मता (for शक्ति) —^b) Ss K1-4 B1 D1 काम्यया,
 Ks B1-8 ५ Dc1 Dn Ds-३ काक्षिणा (for कारिणा)
 —^a) D1 Gs देवे (for दैवे) —^b) Ss Ks ३ B Dc1 Dn
 Ds ३ ins after 28 Ds after 29^{ab}

997* सैन्यवार्ये पर यत्नं करिव्याम्यस्य सयुगे ।
 त्वधियार्थं महाराज जयो दैवे प्रतिष्ठित ।

[Ds transp lines 1 and 2 — (L 2) Ss Ks
 महाबाहो (for राज) Ds त्वदर्थं पुरुषव्याघ्र (for the prior
 half)]

29 Ss K1-4 D1 om (hapl.) 29 —^a) Ds ३ ३
 अद्य (for अद्य) —^b) Ds ३ पौरुषे स्वे (for प
 स्वं) Bs समाश्रित, S व्यवस्थित (for व्यपाश्रित)
 — After 29^{ab}, Ds ins 997* —^c) Ds त्वदर्थं (for
 त्वदर्थं) Ds त्वधियार्थं महाबाहो —^a) Ds देवे; Gs
 देवे (for दैवे)

30 ^b) Ds पार्थिव (for पार्थस्य) —^c) Ds-१ प-
 ह्यति Ks B Dc1 Dn Ds ३ ३ सैन्यानि (for भूतानि),
 —^a) S (except T1) रोम (for लोम).

31 Before 31, B1 S ins संजय. —^a) Ss Ks 4
 D1 ३ ३ १ कौरव्ययोर् —^b) Ds भजत्वं भाषमाणयो.
 —^c) Ks [5] पि (for नि) — B1 Ds om (hapl.)
 31^a-32^a Ms 4 repeat 31^a after 33^a

32 B1 Ds om 32^a (of v 1 31) —^a) B (B1
 om.) Dc1 Dn2 S चिच्छेद निशितैर्बाणे (Dn2 निशितैर्महै,
 Gs समरे बाणे), Ds ३ द तीक्ष्णप्रमुखै — Ms 4

repeat 32^b after 33^b —^c) S भुजग (Ms जग)
 (for परिव-) — Ds om 32^a-34^a

33 For the repetition in Ms 4, of v 1 31 and
 32 Ds om. 33 (of v 1 32) —^c) Ks-३ B
 (except B2) D1 4-३ हय (Ks D1 रथ) ग्रीवान्, S
 द्विप (G1 M1-4 हय) स्कथान् (for हयग्रीवा) —^a) Ds
 रथकक्षा, Ds नृथाक्षां, G1 M1 ३ रथरक्षान् (for रथा
 क्षाश्च) Ds om (hapl.) from समन्तत up to मुख्या
 (in 35^a) Ds रथकक्षा तु मारिष

34 Ds om 34^a (of v 1 32) Ds om 34 (of
 v 1 33) —^a) S बाहु (T Gs-३ हू) श्वकर्त वै वृणां
 (G1 M1-4 तं त्रानाजन्) —^c) Ds ३ शरैश्च (for
 क्षुरैश्च) —^a) Ds तु, G1 M1 ३ ह (for च)

35 Ds om up to मुख्या (of v 1 33) —^a)
 B Dn1 हयान्, Dc1 Ds हया (for हय-) Ds वाहन
 (for चारण-) Ks B1 Dn1 Ds मुख्यांश्च —^b)
 Ds ३-१ प्रापतत्, Ds प्रपतत्; T Gs-३ Ms 4 प्राप
 तश्च (for प्रापतन्त) Ss Ks Dn2 समन्तत (for सह-
 स्रश) —^c) K1 ३ 4 D1 ३ ध्वज, Ds ध्वजा, Ds
 T Gs-३ Ms 4 ध्वजाश्च (for ध्वजाश्च) T Gs-३ चित्राणि
 (for छत्राणि) —^a) Ds चरणानि (for चामराणि)
 Ks B1 ३ Dc1 सिताग्निः, Ks शिरांसि; B1-३ शिताग्नि
 (for शिरांसि).

36 ^a) Ss Ks कक्षम् Ds om. मिवोद्धूत. —^b)
 T Gs-३ Ms प्रादहत् G1 M1 ३ क्षरि (for तव) —^c)
 Ds om. 36^a —^a) K1 ३ 4 D1 ३ S रुधिरोक्षितां; Dn1
 यत्तां (for उत्तराम्)

37 Gs damaged —^a) G1 M रथं Ks Dc1
 Ds ३ ३ ३ ३ तु, Ds त (for तद्) —^b) Gs वन्त

हतभूयिष्ठयोधं तत्कृत्वा तव वलं वली ।
 आससाद दुराधर्षः सैन्धवं सत्यविक्रमः ॥ ३७
 वीभत्सुभीमसेनेन सात्वतेन च रक्षितः ।
 स बभौ भरतश्रेष्ठ ज्वलन्निव हुताशनः ॥ ३८
 तं तथावस्थितं दृष्ट्वा त्वदीया वीर्यसंमताः ।
 नामृष्यन्त महेष्वासाः फल्गुनं पुरुषर्षभाः ॥ ३९
 दुर्योधनश्च कर्णश्च वृषसेनोऽथ मदराट् ।
 अश्वत्थामा कृपश्चैव स्वयमेव च सैन्धवः ॥ ४०
 संरब्धाः सैन्धवस्यार्थे समावृण्वन्किरीटिनम् ।
 नृत्यन्तं रथमार्गेषु धनुर्ज्यातलनिस्त्रिनैः ॥ ४१
 संग्रामकोविदं पार्थं सर्वे युद्धविशारदाः ।
 अभीताः पर्यवर्तन्त व्यादितास्यभिवान्तकम् ॥ ४२

सैन्धवं पृष्ठतः कृत्वा जिघांसन्तोऽर्जुनाच्युतौ ।
 सूर्यास्तमयमिच्छन्तो लोहितायति भास्करे ॥ ४३
 ते भुजैर्भोगिमोगामैर्धनूंष्यायम्य सायकान् ।
 मुमुचुः सूर्यरश्म्याभाञ्जतशः फल्गुनं प्रति ॥ ४४
 तानस्तानस्यमानांश्च किरीटी युद्धदुर्मदः ।
 द्विधा त्रिधापथैर्कैकं छित्त्वा विव्याध तान्नणे ॥ ४५
 सिंहलाङ्गूलकेतुस्तु दर्शयञ्शक्तिमात्मनः ।
 शारद्वतीसुतो राजन्नर्जुनं प्रत्यवारयत् ॥ ४६
 स विद्धा दशभिः पार्थं वासुदेवं च सप्तभिः ।
 अतिष्ठद्रथमार्गेषु सैन्धवं परिपालयन् ॥ ४७
 अथैनं कौरवश्रेष्ठाः सर्वे एव महारथाः ।
 महता रथवंशेन सर्वतः पर्यवारयन् ॥ ४८

C 7
D 7
B 7

तव चाहिनी — °) Ds दुराधर्ष — °) D1 & Gs
 विक्रम

38 °) S1 शैनेनेन, K1 & 4 T सत्यकेन, Ks सौन
 येन, G M1 & 5 सत्यकेन (for सात्वतेन) — °) B D01
 Dn2 प्रबभौ, S बभूव (for स बभौ) Ds & M1-4
 भरतश्रेष्ठो

39 °) G2 & तदा (for तथा) Ks [अ]धिष्ठिते (for
 [अ]वस्थिते) K1 & 4 D1 ते तथा व (Ks स) स्थितं
 दृष्ट्वा — °) M2 & तावका (for त्वदीया) S वीर (for
 वीर्य) S1 K1 & 4 D1 संमिता, K2 सञ्जिता, B D01
 Dn2 सपदा; Ds शालिन (for समता) — °) Ks-5
 B1 & 5 D फाल्गुन, B2 & पांडव (for फल्गुन) D1 S
 पुरुषर्षभ, Ds र्षभ

40 °) G1 M1 & 5 च (for ऽथ) — °) D1 & वृषश्
 (for कृपश्) — °) K4 & जयद्रथ (for च सैन्धव)

41 °) K1 D1 सरब्ध, B D01 Dn2 S सनद्धा; Ds
 सैन्धव (for संरब्धा) — °) Ks Ds S समावृणु (for
 वृण्वन्) — °) T G2-5 नृत्यंत रथमास्थाय — °) S1
 Ks Ds & 5 निस्त्रिनै, K1 निस्त्रल, K2 M2 निस्त्रिनै;
 K4 & Dn1 Ds-1 निस्त्रिन; D2 नात्रितं; T G M1 & 5
 नादितै (for निस्त्रिनै)

42 °) T G2 & 5 सर्वे (for सर्वे) A few MSS
 विशारद — °) Bs अभित, M2 & आयत्ता (for
 अभीता) S1 Ks अभीता पर्यवार्यत — °) S व्यात्ता

ननम् (for व्यादितास्यम्) B व्यादितास्या इवातका

43 °) B D01 D2 S [s]च्युतार्जुनौ, Dn2 जयाच्युतौ
 (for ऽर्जुनाच्युतौ) — °) Ks B D01 Dn Ds-8 G1
 M1 & सूर्यास्तमनम् K1 Ds & M1 & इच्छतौ — °) K1
 लोहितायत-

44 °) Dn1 D0 1 तैर् (for ते) K1 & 4 D1 भोगैर्
 (for भुजैर्) — °) Ds & 5 धनुवि K1 & आयस्य,
 Ks & B D01 Dn Ds & 1 धानम्य, Ds आयुज्य (for
 आयम्य) B2 & Ds शायकान् — °) N (except S1
 K1 & 5, S2 missing) फाल्गुन

45 °) B2 D01 Dn D1 & तवस्तान् (for तान्)
 — °) T G2-5 छित्त्वा (for [ए]कैकं) — °) K4 D1
 भित्त्वा, T G2-5 सथो (for छित्त्वा) Ks B D01 Ds
 रथान्, S रथी (for रणे)

46 °) K1 केतुस् K4 B2 D1-8 च, Ds हि (for
 तु) — °) B D01 Dn1 वीर्यम् (for शक्तिम्) — °)
 S1 K (except Ks) D1 & शारद्वतस्ततो; Cd °तीसुत
 — °) T G M1 & 5 अर्जुनं प्रत्ययोधयत्

47 K1 om. (hapl) 47-48 After 47^{ab}, B2
 reads 51^{ab} for the first time, repeating it in its
 proper place — °) K2 B D01 Ds & प्रतिपालयन्;
 Dn1 D4 प्रत्यपा M2 & सैन्धवं पालयन्नणे

48 K1 om 48 (of v 1 47) — °) Ds तं (for
 [ए]नं). — °) B D01 S संवतत (for महारथा), — D1

विस्फारयन्तश्चापानि विमृजन्तश्च सायकान् ।
 सैन्धवं पर्यरक्षन्त शासनात्तनयस्य ते ॥ ४९
 तत्र पार्थस्य शूरस्य बाहोर्वलमदृश्यत ।
 इष्टूणामक्षयत्वं च धनुषो गाण्डिवस्य च ॥ ५०
 अस्त्रैस्त्राणि संवार्य द्रौणेः शरद्वतस्य च ।
 एकैकं नवभिर्वाणैः सर्वानेव समर्पयत् ॥ ५१
 तं द्रौणिः पञ्चविंशत्या वृषसेनश्च सप्तभिः ।
 दुर्योधनश्च विंशत्या कर्णशल्यौ त्रिभिस्त्रिभिः ॥ ५२
 त एनमभिगर्जन्तो विध्यन्तश्च पुनः पुनः ।

विधुन्वन्तश्च चापानि सर्वतः पर्यवारयन् ॥ ५३
 श्लिष्टं तु सर्वतश्चक्रु रथमण्डलमाशु ते ।
 सूर्यास्तमयमिच्छन्तस्त्वरमाणा महारथाः ॥ ५४
 त एनमभिर्नर्दन्तो विधुन्वाना धनुषि च ।
 सिपिचुर्मार्गिणैर्घोरैर्गिरिं मेघा इवाम्बुभिः ॥ ५५
 ते महास्त्राणि दिव्यानि तत्र राजन्व्यदर्शयन् ।
 धनंजयस्य गात्रेषु शूराः परिघवाहवः ॥ ५६
 हतभूयिष्ठयोर्धं तत्कृत्वा तव बलं बली ।
 आससाद् दुराधर्षः सैन्धवं सत्यविक्रमः ॥ ५७

om 48^{ad} — °) B₅ M₅ (sup in, orig as in text)
 शरवर्षेण, Dn₁ D₁ ३ रयसंघेन (for 'वशेन')

49 °) D₆ S (except G₁ २) विष्का (D₆ 'स्पा')
 रयस्य — °) B₂ ३ शायकान् — °) D₈ S परि (D₈
 'धै') रक्षत

50 G₅ partly damaged — °) B D₁ D₂ G₂ त
 (for तत्र) — °) D₁ अदर्शयत् — °) B₁-3 D₁
 ह्युष्योद्, B₅ ह्युष्योद्, S ह्युष्ये (for ह्युष्याम्)
 — °) D₁ ३ ३ गांडीवस्य, D₁ गाजि° (for गाण्डि°)
 D₂ तु (for च)

51 B₅ reads 51^{ad} for the first time after 47^{ad}
 — °) A few MSS द्रोणे — °) B D₁ D₂ M₅ ३
 दशभिर्, T G₂-३ बहुभिर्, G₁ M₁ २ ३ पचभिर् (for
 नवभिर्) — °) S₁ K₅ D₈ ६ समार्पयत्, K₄ D₁ सम
 र्पयत्, K₅ B D₁ D₂ D₃ ३ समार्पयत्, D₅ समाक्षिपत्
 (for समर्पयत्)

52 G₅ partly damaged — °) T G₁-4 M₁ २, ३
 पंचभि (for सप्तभि). K₄ D₁ कर्णशल्यौ त्रिभिस्त्रिभि.
 (= 52^{ad}) — D₅ reads 52^{ad} twice. — °) B₂ D₂
 D₂ ३ (first time) १ ३ तु (for च). B S सप्तत्या (for
 विंशत्या) D₅ (second time) प्रास्त्रद्वयमार्गेषु. — °)
 D₂ कर्ण शल्यश्च B D₁ D₅ (second time) S कर्णश्च
 दशभि शरै

53 °) M₁ २ तम् (for त) D₁ एतम् (for एनम्)
 B₁ अतिगर्जन्तो, D₅ ३ ३ अभिगर्जन्तो, D₁ T G₂-३ अभि
 गच्छन्तो (for 'गर्जन्तो') — M₅ ३ om (hapl) 53^b-55^{ad}
 — °) D₂ om (hapl) from अन्तश्च up to वि (in
 55^b) K₅ D₂ ३ विन्यधुश्च — °) D₁ T G₁ ३ ३ M₁ २ ३
 विधुन्वन्तश्च D₂ ३ धनुश्चापि (for च चापानि) — °)

D₁ परिवारयन्

54 D₂ M₅ ३ om 54 (of v 1 53) G₅ partly
 damaged — °) S₁ K₁ २ श्लिष्टं, B₅ T G₂ ३ ३ श्लिष्टं,
 Cd श्लिष्ट (as in text) K₂ ३ B D₁ D₁ D₂ १ ३ T
 G₂-३ च (for तु) — °) S₁ lacuna for मण्डल K₁
 lacuna for मण्डलमाशु ते S₁ K₅ आगते, B₁ D₅ T
 G₁-4 M₁ ३ आशुतै, D₆ आउधे, D₈ आपतत् (for
 आशु ते) K₅ D₁ D₁ १ तत्, D₅ वै (for ते) — °)
 K₁ ३ B D₁ D₁ D₁-३ १ ३ G₁ M₁ ३ सूर्यास्तमयम् D₅
 अन्यैच्छन्त् (for हच्छन्तस्)

55 D₂ om up to वि, M₅ ३ om 55^{ad} (for both,
 of v 1 53) T G₂-4 om (hapl) 55^{ad} G₅ partly
 damaged — °) D₅ एवम् (for एनम्) K₁ ३ ३ D₁
 ३ ३ अभिर्नर्दन्तो, D₂ G₁ M₁ २ ३ 'गर्जन्त (for 'नर्दन्तो')
 — °) D₂ ३ विधुन्वन्तो (for 'न्वाना) G₁ M सर्व एव
 महारथा — °) D₂ विन्यधुश्च, G₅ निविध्य (for सिपि
 चुर) B D₁ D₂ D₂-३ ३ ३ तीक्ष्णैर्, T G₂ ३ वीराः
 G₂ एनं (for घोरेर्)

56 G₅ partly damaged. — °) D₁ ३ च दश्राणि (for
 महा°) D₅ सर्वाणि (for दिव्यानि) D₁ ते च दिव्यानि
 दश्राणि; T G₂-३ ते समेवा महास्त्राणि — °) S₁ K₅ D₅
 अदर्शयन्, K₄ विदशं (for व्यद°) — G₁ om 56^{ad}.
 — °) D₂ D₂ गात्रे तु, M हंशुणि (for गात्रेषु)
 — After 56, S (except G₁) ins

998* निवार्य ताश्चरवातेर्दिश्यान्वस्त्राणि दर्शयन् ।

[M₅ ३ [अ]पूजयद्; M₅ (also as above) पूजयन् (for
 दर्शयन्)]

57 °) K₅ योधे, D₁ शेष, S (except G
 'योधं (for 'योधं) D₂ तु D₂ त (for तत्) -

तं कर्णः संगुणे राजन्प्रत्यवारयदाशुगैः ।
 मिषतो मीमसेनस्य सात्वतस्य च भारत ॥ ५८
 तं पार्थो दशभिर्बाणैः प्रत्यविध्यद्रणाजिरे ।
 स्रुतपुत्रं महाबाहुः सर्वसैन्यस्य पश्यतः ॥ ५९
 सात्वतश्च त्रिभिर्बाणैः कर्णं विव्याध मारिष ।
 मीमसेनस्त्रिभिश्चैव पुनः पार्थश्च सप्तभिः ॥ ६०
 तान्कर्णः प्रतिविव्याध पृथ्वा पृथ्वा महारथः ।
 तद्युद्धमभवद्राजन्कर्णस्य बहुभिः सह ॥ ६१
 तत्राहुतमपश्याम स्रुतपुत्रस्य मारिष ।
 यदेकः समरे क्रुद्धस्त्रीत्रथान्पर्यवारयत् ॥ ६२
 फल्गुनस्तु महाबाहुः कर्णं वैकर्तनं रणे ।

सायकानां शतेनैव सर्वमर्मस्वताडयत् ॥ ६३
 रुधिरोक्षितसर्वाङ्गः स्रुतपुत्रः प्रतापवान् ।
 शरैः पञ्चाशता वीरः फल्गुनं प्रत्यविध्यत ।
 तस्य तल्लाघवं दृष्ट्वा नामृष्यत रणेऽर्जुनः ॥ ६४
 ततः पार्थो धनुश्छित्त्वा विव्याधैनं तनान्तरे ।
 सायकैर्नवभिर्वीरस्त्वरमाणो धनंजयः ॥ ६५
 वधार्थं चास्य समरे सायकं सूर्यवर्चसम् ।
 चिक्षेप त्वरया युक्तस्त्वरकाले धनंजयः ॥ ६६
 तमापतन्तं वेगेन द्रौणिश्चिच्छेद सायकम् ।
 अर्धचन्द्रेण तीक्ष्णेन स छिन्नः प्रापतद्भुवि ॥ ६७
 अथान्यद्वनुरादाय स्रुतपुत्रः प्रतापवान् ।

8 कृत्वा ते व (G₁ स्वद् , M₁→ तद्) लमर्जुन (G₅ मार्जुन) — °) Dn₂ D₂ १ १ सुदुर्बल (for दुराधर्ष) — °) K₄ Dn₁ D₅ १ १ सत्यविक्रम

58 G₅ partly damaged — °) G₅ संगमे (for संगुणे) — °) K₄ तु (for च) D₅ मारिष (for भारत)

59 D₅ s om (hapl) 59^b-60^a — °) Ś₁ D₇ महा बाहु

60 D₅ s om 60^a (of v l 59) — °) K₄ Dn D₁ १ तु, T G₂₋₅ M [s]पि, G₁ [s]भि, G₅ हि (for च) — °) T G₂ विव्याध — °) K₅ D₂ बाणै (for चैव)

61 °) T G₂ s s लौ (for लान्) Dn₂ om. (1 hapl) from प्रतिविध्यध up to पर्य (in 62^d) T G₂ प्रतिवि व्याध — °) G₁ M राजन्, G₂ चैव (for the second पृथ्वा) Dn₁ M₅ १ महारथान्

62 Dn₂ om up to पर्य (of v l 61) — °) Dn₁ D₅ अपश्याम — °) K₁ १ १ D₁ G₂ विक्रम, M₄ मा * र्ध (for मारिष) T G₂₋₅ स्रुतस्य च विक्रम — °) D₁ १ यदेव, G₁ M₁ १ एकस्तु (for यदेक) T G₂₋₅ M₅₋₅ क्रुद्धांस् — °) T G₁ १ M₁₋₂ १ तांश्च श्रीन्, M₂ तांस्त्रीनै (for श्रीत्रथान्) Ś₁ K₅ पर्यपाळयत्, D₂₋₅ T G₂ वारयन्; M₅ १ प्रत्यवारयत्

63 D₅ om 63 — °) K₄ १ B D (D₅ om) फल्गु नस् Ś₁ K₁ १ १ D₄ T G₂₋₅ च (for तु) — °) K₅

Dn D₅ १ १ मृधे, D₂ तत (for रणे) — °) B₂ १ D₅ शायकाना — Ś₁ K₁ १ १ D₁ १ om 63^d-64^a

64 Ś₁ K₁ १ १ D₁ १ om 64^a (of v l 63) — °) D₂ १ G₁ M₅ १ पञ्चाशतैर्, D₅ १ M₁ १ १ (inf l m as in text) पञ्चाशतैर् K₂ वीरा, D₅ १ घोरै, T G₂₋₅ राजन् (for वीर) — °) N (except Ś₁ K₁ १, Ś₂ missing) फल्गुन T G₂₋₅ M₅ १ प्राविध्यत्फल्गुन रणे, G₁ M₁ १ प्रत्यविध्यत्स फल्गुन — °) S सव्यसाची न मृष्यते (G₁ M₁ १ १ [inf l m] मृष्यते, G₂ मुद्यते)

65 °) K₅ Dn₂ D₅ १ १ S तस्य (for तत) — D₁ om 65^a — °) B₂ D₅ बहुभिर् (for नव) D₂ तीक्ष्णैस् (for वीरस्) — After 65, Ś₁ K Dn D₂₋₅ read 68^a

66 °) G₁ M₁₋₅ १ वधाय B S तस्य (for चास्य) — °) B₂ शायकं B₅ शायकानर्जुनो रणे, D₂ संधवसा कैवर्चस — °) T G₂₋₅ राजस् (for युक्तस्)

67 °) T G₂₋₅ महेन (for वेगेन) — °) K₁ साय- कान्, B₂ १ D₅ शायकं — D₅ om 67^a — °) Ś₁ K₅ छिन्नेन, K₅ Dn₁ D₄ १ १ मीमेन (for तीक्ष्णेन) — °) Ś₁ K₅ स भिन्न, D₅ संछन्न, G₁ M सछिन्न (for स छिन्न)

68 D₁ om 68^a Ś₁ K Dn D₂₋₅ read 68^a after 65 — After 68^a, N (except B₁, D₁ after 67, Ś₂ missing) ins

999* सायकैर्बहुसाहसैश्चादयामास पाण्डवम् ।

कर्णोऽपि द्विषतां हन्ता छादयामास फल्गुनम् ।

सायकैर्बहुसाहस्रैः कृतप्रतिकृतेप्सया ॥ ६८

तौ वृषाविव नर्दन्तौ नरसिंहौ महारथौ ।

सायकौघप्रतिच्छन्नं चक्रतुः खमजिह्वगैः ।

अदृश्यौ च शरोधैस्तौ निघ्नतामितरेतरम् ॥ ६९

पार्थोऽहमस्मि तिष्ठ त्वं कर्णोऽहं तिष्ठ फल्गुन ।

इत्येवं तर्जयन्तौ तौ वाक्शल्यैस्तुदतां तथा ॥ ७०

युध्येतां समरे वीरौ चित्रं लघु च सुष्ठु च ।

प्रेक्षणीयौ चाभवतां सर्वयोधसमागमे ॥ ७१

ता शब्दवृष्टिमनुला कर्णचापसमुत्थिताम् ।

व्यधमत्सायकैः पार्थ शलभानिव मारुत ।

छादयामास च तदा सायकैरर्जुनो रणे ।

पश्यतां सर्वयोधानां दर्शयन्पाणिलाघवम् । [5]

[(L 1) Dn Ds अष्ट- (for बहु-) — (L 2) Dn² वाण (for शस्त्र-) Dc¹ वृष्टिमुलां — (L 3) B¹⁻² s शायकै B¹⁻² s भारत (for मारुत) — (L 4) S¹ स (for च) K^s रणे (for तदा) B¹⁻² s शायकै K^s तदा पार्थ प्रतापवान् (for the post. half) — (L 5) B¹ s s Ds -सैन्यानां (for योधानां) — After the prior half, D² ins

1000* नरसिंहौ महारथौ ।

वधये सायकैस्तीक्ष्णैर्

— S om 68^{cd} —^a) K¹ s हतां, K^s मध्ये, D¹ सध्ये (sio), D^s सध्ये (for हन्ता) —^d) S¹ K¹ s s D¹ पादव, K^s B Dc¹ Dn D²⁻³ फाल्गुन, D¹ s पार्थिव (for फल्गुनम्)

69 ^a) S¹ K (except K^s) D¹ वर्धतौ (for नर्दन्तौ) —^b) Dn¹ D¹ s महारणे (for 'रथौ') —^c) S¹ K¹⁻² D^s सायकौघे, K^s D¹ s सायकैश्च, B² s s D^s शायकौघ (for साय) K^s D^s G^s प्रतिच्छिन्न, M^s परिच्छिन्न (for प्रतिच्छिन्न) —^e) B^s D^s तैर् (for तौ) —^f) S¹ K (except K^s) D¹ s न्यहताम्, B¹ s Dc¹ न्यहताम्, B² हन्यताम्, B^s न्यहताम्, B^s Dn² D² G²⁻³ M² s निघ्नताम् (for निघ्नताम्)

70 ^a) K¹ s s B¹ s Dn¹ D¹⁻² s s तिष्ठस्व, D^s भद्रं ते, D¹ s तिष्ठेद् (for तिष्ठ त्व) K^s पार्थो हतोसि तिष्ठस्व, B²⁻⁴ Dc¹ कर्ण पार्थोऽस्मि तिष्ठस्व —^b) K^s s B D फाल्गुन —^c) Dn¹ D¹ s s तर्जमानौ (for तर्ज

प्रशस्यमानौ समरे सिद्धचारणवातिकैः ।

अयुध्येतां महाराज परस्परवधैषिणौ ॥ ७२

ततो दुर्योधनो राजस्तावकानभ्यभाषत ।

यत्ता रक्षत राधेयं नाहत्वा समरेऽर्जुनम् ।

निवर्तिष्यति राधेय इति मायुक्तवान्वृषः ॥ ७३

एतस्मिन्नन्तरे राजन्द्वा कर्णस्य विक्रमम् ।

आकर्णमुक्तैरिषुभिः कर्णस्य चतुरो हयान् ।

अनयन्मृत्युलोकाय चतुर्भिः सायकोत्तमैः ॥ ७४

सारथिं चास्य भल्लेन रथनीडादपाहरत् ।

यन्तौ) D^s तु (for तौ) S इत्येव प्रतिगर्जतौ —^d) K¹ Dc¹ वाक्शल्यैः S¹ K (except K^s) D¹⁻² तुदतस्, D^s तुदतस्, D^s तुदतौ (for तुदतां) K²⁻⁴ B Dc¹ Dn D¹⁻⁴ s तदा, K^s D^s स ह (for तथा) S वाक्शल्यैस्तु परस्परं

71 G^s partly damaged —^a) S¹ K^s D¹⁻² s युध्यतौ, K¹ युध्यते (sio), B¹ s s Dn² D¹ s G¹ युध्यता, T G²⁻³ विध्येता (for युध्येतां) —^b) Cd cites चित्रं, लघु, and सुष्ठु (as in text) —^c) B Dc¹ Dn² D^s अभवता, D² भवेताया (for चाभवतां) Dn¹ D¹ s प्रेक्षणीय तदभवत्, S प्रेक्षणीयतमा (G¹ M 'रा' वालां —^d) Dn¹ D¹ तयोर् (for सर्व-) G¹ M यौध D^s योधानां च समागमे

72 ^a) K¹ D^s प्रपश्यमानौ समरे —^b) S¹ K^s B¹ वातिकै, K¹ s वडिभि, K^s D¹ चदिभि, K^s D¹ s पन्नौ, B^s Dn D^s वातिकै, D^s किन्नै, D^s गुलकै, D^s वातिकै; S चादिकै (M^s 'तै'), Cd वातिकै (as in text) S Cd वातिकै, वातवक्रमणशीलैः । S —^c) K¹ s s D^s s s अयुध्यता —^d) D^s जयैषिणौ (for वधै)

73 G^s partly damaged —^a) K¹ s D¹⁻² s T G²⁻³ राजा (for राजन्) —^b) D¹ om (hapl) 73^b-74^a —^c) B^s D² यत्ताद् (for यत्ता) —^d) S¹ K^s निवर्त विध्ये, D^s तिष्यामि (for 'तिष्यति') D¹ राधेयम् —^e) S¹ K (except K^s) D^s तान् (for माम्) S¹ K (except K^s) B^s s Dc¹ नृप, D¹ s नृपा (for नृप) T G² s न वा निरवाध फल्गुनं, G¹ s M¹⁻² s नावजिरथाय फल्गुनं, M^s नाविजिरथाय फल्गुनं

74 D¹ om 74^a (cf v l 73) G^s partly dam

छादयामास च शरैस्तव पुत्रस्य पश्यतः ॥ ७५
स छाद्यमानः समरे हताश्वो हतसारथिः ।
मोहितः शरजालेन कर्तव्यं नाभ्यपद्यत ॥ ७६
तं तथा विरथं दृष्ट्वा रथमारोप्य स्वं तदा ।
अश्वत्थामा महाराज भूयोऽर्जुनमयोधयत् ॥ ७७
मद्राजस्तु कौन्तेयमविध्यत्रिशता शरैः ।
शरद्वतस्तु विशत्या वासुदेवं समार्षयत् ।
धनंजयं द्वादशमिराजघान शिलीमुखैः ॥ ७८
चतुर्भिः सिन्धुराजश्च वृषसेनश्च सप्तभिः ।
पृथक्पृथक्महाराज कृष्णपार्थावविध्यताम् ॥ ७९
तथैव तान्प्रत्यविध्यत्कुन्तीपुत्रो धनंजयः ।
द्रोणपुत्रं चतुःषष्ट्या मद्राजं शतेन च । ८०

सैन्धवं दशभिर्भल्लैर्वृषसेनं त्रिभिः शरैः ।
शरद्वतं च विशत्या विद्धा पार्थः समुन्नदत् ॥ ८१
ते प्रतिज्ञाप्रतीघातमिच्छन्तः सव्यसाचिनः ।
सहितास्तावकास्तूर्णमभिपेतुर्धनंजयम् ॥ ८२
अथार्जुनः सर्वतोधारमत्तं
प्रादुश्चक्रे त्रासयन्धार्तराष्ट्रान् ।
तं प्रत्युदीयुः कुरवः पाण्डुसुतं
रथैर्महाहैः शरवर्षाण्यवर्षन् ॥ ८३
ततस्तु तस्मिंस्तुमुले समुत्थिते
सुदारुणे भारत मोहनीये ।
नामुह्यत प्राप्य स राजपुत्रः
किरीटमाली विसृजन्पृष्पत्कान् ॥ ८४

C 7 6
B 7 14
K 7 14

aged — ^a) D₂ एत*न् — D₁ om. 74⁵⁰ — ^a) D₂
s s s M₂ s पूर्णैर् (for सुकैर्) S₁ K (except K₂)
D₁ विशिलै (for ह्युभिः) — D₄ om 74⁵⁰-75⁵ — ^a)
B D₂ D₁ प्रेत (for मृत्यु) — ^a) B D₂ D₁ D₂ D₂
चतुर्भिः श्वेतवाहन

75 D₄ om. 75⁵⁶ (cf. v 1 74) — ^b) S नीलाद्
K₂ B D₂ D₁ D₂ s अपातयत्, D₂ s तयन् (for
हरत्) — ^a) M₂ समरे (for च शरैस्) — ^a) K₁ s
धीमत (for पश्यत)

76 ^a) K₁ B₄ s D₂ s S स (for स) — ^a)
D₂ s नान्यपद्यत

77 ^a) D₂ s transp ते and तथा — ^b) K₂ D₂
च; B₁ (marg, orig as in text) s s s त; D₂ s
वै (for स्वं) K₂ D₂ s s स्वक (for तदा) D₂ D₁
D₂ s रथमारोपयस्वकं, S आरोप्य स्वरथ तदा (G₂ तत;
G₂ तथा) — ^a) D₁ om. (hapl) from ज up to रा
(in 78^a)

78 D₁ om. मद्रा (cf. v 1 77) — ^a) D₂ स
राजस् B S च (for तु) — ^b) D₂ निशिलै (for
विशला) — After 78⁵⁶, S ins

1001* आवधेऽर्जुनमार्गं च शरजालेन भारत ।

— ^a) S₁ K₁ s s D₁ s s समा (K₁ म) दंयत्; D₂ D₂
D₂ T G M₁-s s समर्षयत्, M₂ अतर्ष (for समर्ष)
— D₁ om 78⁵⁶-79⁵ — ^a) D₂ शिलासितै (for

शिलीमुखै)

79 D₂ om 79 (cf. v 1 78) — ^a) D₂ अव
ध्यता B D₂ विन्यधु कृष्णपादवौ

80 ^a) D₂ एव तांश्च तदायुध्यत् — ^a) D₂ ह, D₂
हि (for च)

81 ^a) K₂ बहैर्, B D₂ D₂ s वाणैर् (for भहैर्)
— ^a) D₂ तु (for च) — ^a) S₁ D₂ s M₂-s समुन्न-
वन्, B D₂ ननाद ह (B₁ च), T G₂ s समानदत्
(for समुन्नदत्)

82 ^a) D₂ रोषितास्, D₂ सिंहकास्, M₂ s निह
तास् (for सहि*)

83 G₂ partly damaged — ^a) D₂ S ततो (for
अथ) K₂ सर्वतो**मखं, B₂ s D₂ s तो वाह-
णाखं, D₂ तो बाणखालान्, D₁ तो द्वारमखं; D₂
तो वार्यमखं, D₂ s सर्वयोधारमखं, D₁ तो बाणान्, D₂
तो घोरमखं, T तोदारमखं Cd cites सर्वतोधारम्
— ^b) D₂ त्रासन्सर्व (sio) (for त्रासयन्) K₂ धार्तराष्ट्रं
— ^a) G₂ प्रत्युद्युदीय B D₂ D₂ पाण्डुपुत्रे — ^a) K₂
बहैर् (for रथैर्) S शरवर्षं सृजत (for वर्षाण्यवर्षन्)
K₁ s s अवर्षयन्; D₂ असृजन्, D₂ प्रवर्षयत् (for अव
र्षन्)

84 G₂ partly damaged. — ^a) D₂ D₂ s s तुमुले
K₂ D₂ समुच्छिते — ^a) K₂ D₂ D₂ नोमुह्यत S न

कर्णोऽपि द्विषतां हन्ता छादयामास फल्गुनम् ।

सायकैर्बहुसाहसैः कृतप्रतिकृतेप्सया ॥ ६८

तौ वृषाविव नर्दन्तौ नरसिंहौ महारथौ ।

सायकौघप्रतिच्छन्नं चक्रतुः खमजिह्वगैः ।

अदृश्यौ च शरोधैस्तौ निघ्नतामितरेतरम् ॥ ६९

पार्थोऽहमस्मि तिष्ठ त्वं कर्णोऽहं तिष्ठ फल्गुन ।

इत्येवं तर्जयन्तौ तौ वाक्शल्यैस्तुदतां तथा ॥ ७०

युध्येतां समरे वीरौ चित्रं लघु च सुष्ठु च ।

प्रेक्षणीयौ चाभवतां सर्वयोधसमागमे ॥ ७१

तां शस्त्रवृष्टिमनुला कर्णचापसमुत्थिताम् ।

व्यधमस्तायकैः पार्थं शलभानिव मारुत ।

छादयामास च तदा सायकैरर्जुनो रणे ।

पश्यतां सर्वयोधानां दर्शयन्पाणिलाघवम् । [5]

[(L 1) Dn Ds अष्ट- (for बहु-) — (L 2) Dns दान (for शङ्क-) Dci वृष्टिमुलां — (L 3) B1-8 स शायकै B1-8 स भारत (for मारुत) — (L 4) Ś1 स (for च) Ks रणे (for तदा) B1-8 स शायकै Ks तदा पार्थ प्रतापवान् (for the post. half) — (L 5) B1 s s Ds सैन्यानां (for योधानां) — After the prior half, Ds ins

1000* नरसिंहो महारथ ।

वधं सायकैस्तीक्ष्णैर्

— S om 68^{ad} — °) K1 2 हतां, Ks मध्ये, D1 सध्ये (s10); Ds सख्ये (for हन्ता) — °) Ś1 K1 2 4 D1 पादव, Ks B Dci Dn Ds-8 फाल्गुनं, D7 8 पार्थिवं (for फल्गुनम्)

69 °) Ś1 K (except Ks) D1 बधंतौ (for नर्दन्तौ) — °) Dn1 Ds 7 8 महारणे (for 'रथौ') — °) Ś1 K1-8 Ds सायकौघैः, Ks D1 2 सायकैश्च, B2 4 5 Ds शायकौघ (for साय) Ks Ds Gs प्रतिच्छिन्नं, Ms परिच्छिन्नं (for प्रतिच्छिन्नं) — °) Bs Ds तैर् (for तौ) — °) Ś1 K (except Ks) D1 स न्यघ्नताम्, B1 s Dci न्यहताम्, B2 हन्यताम्, B3 न्यहताम्, B5 Dns Ds G2-8 Ms स निघ्नताम् (for निघ्नताम्)

70 °) K1 2 4 B1 5 Dn1 D1-8 5 6 तिष्ठस्व, Ds भद्रं ते, D7 8 तिष्ठ (for तिष्ठ स्व) Ks पार्थो इतोसि तिष्ठस्व, B2-4 Dci कर्ण पार्थोसि तिष्ठस्व — °) Ks-8 B D फाल्गुन — °) Dn1 Ds 7 8 तर्जयन्तौ (for तर्ज-

प्रशस्यमानौ समरे सिद्धचारणवातिकैः ।

अयुध्येतां महाराज परस्परवधैर्षिणौ ॥ ७२

ततो दुर्योधनो राजंस्तावकानभ्यभाषत ।

यत्ता रक्षत राधेयं नाहत्वा समरेऽर्जुनम् ।

निवर्तिष्यति राधेय इति मामुक्तवान्वृषः ॥ ७३

एतस्मिन्नन्तरे राजन्टष्ठा कर्णस्य विक्रमम् ।

आकर्णमुक्तैरिषुभिः कर्णस्य चतुरो हयान् ।

अनयन्मृत्युलोकाय चतुर्भिः सायकोचमैः ॥ ७४

सारथिं चास्य भट्टेन रथनीडादपाहरत् ।

यन्तौ) Ds तु (for तौ) S इत्येव प्रतिगजंतौ — °) K1 Dci वाक्शल्यैः Ś1 K (except Ks) D1-8 तुदतस्, Ds तुदतस्, Ds तुदतौ (for तुदतां) K2-4 B Dci Dn D1-4 5 7 तदा, Ks Ds स ह (for तथा) S वाक्शल्यैस्तु परस्परं

71 Gs partly damaged — °) Ś1 K1-4 D1-8 युध्यतौ, K1 युध्यते (s10), B1 2 4 5 Ds Ds 5 G1 युध्यता, T G2-8 विध्येता (for युध्यता) — °) Cd otes चित्रं, लघु, and सुष्ठु (as in text) — °) B Dci Dns Ds क्षमवता, Ds भवेताया (for क्षमवतां) Dn1 D4 1 8 प्रेक्षणीयं तदभवत्, S प्रेक्षणीयतमा (G1 M 'रा' वाक्ता — °) Dn1 Ds तयोर् (for सर्व) G1 M यौध Ds योधाना च समागमे

72 °) K1 Ds प्रपश्यमानौ समरे — °) Ś1 Ks B1 चातिगैः, K1 4 वदिभिः, Ks D1 चदिभिः, Ks Ds 1 8 पद्मगैः, B4 Dn Ds वातिकैः, Ds किंनरैः, Ds गुह्यकैः, Ds वातीकैः, S वादिकैः (Ms 'तै'), Cd वातिकैः (as in text) ४ Cd वातिकैः, वातवक्रमणशीलैः । ४ — °) K1 2 4 Ds 8 5-8 अयुध्यता — °) Ds जयैर्षिणौ (for वधैः)

73 Gs partly damaged — °) Ks 4 D1-8 8 T G2-8 राजा (for राजस्) — Ds om (hapl) 73^b-74^a — °) B4 Ds यस्ताद् (for यत्ता) — °) Ś1 Ks निवर्त विध्ये, Ds 'विष्यामि (for 'विष्यति) D1 राधेयम् — °) Ś1 K (except Ks) Ds तान् (for माम्) Ś1 K (except Ks) B2 5 Dci वृषः, D7 8 वृषा (for वृषः) T Gs 4 न वा जिस्वाय फल्गुनं, G1 2 M1-2 5 नावजिस्वाय फल्गुन, M4 नाविजिस्वायि फल्गुनं

74 Ds om 74^a (of v l. 73). Gs partly dam-

छादयामास च शरैस्त्व पुत्रस्य पश्यतः ॥ ७५
 स छाद्यमानः समरे हताश्वो हतसारथिः ।
 मोहितः शरजालेन कर्तव्यं नाभ्यपद्यत ॥ ७६
 तं तथा विरथं दृष्ट्वा रथमारोप्य स्वं तदा ।
 अश्वत्थामा महाराज भूयोऽर्जुनमयोधयत् ॥ ७७
 मदराजस्तु कौन्तेयमविध्यत्रिशता शरैः ।
 शरद्वतस्तु विशत्या वासुदेवं समार्षयत् ।
 धनंजयं द्वादशमिराजघान शिलीमुखैः ॥ ७८
 चतुर्भिः सिन्धुराजश्च वृषसेनश्च सप्तभिः ।
 पृथक्पृथक् महाराज कृष्णपार्थावविध्यताम् ॥ ७९
 तथैव तान्प्रत्यविध्यत्कुन्तीपुत्रो धनंजयः ।
 द्रोणपुत्रं चतुष्पथ्या मदराजं शतेन च । ८०

सैन्धवं दशभिर्भलैर्वृषसेनं त्रिभिः शरैः ।
 शरद्वतं च विशत्या विद्धा पार्थः समुन्नदत् ॥ ८१
 ते प्रतिज्ञाप्रतीघातमिच्छन्तः सव्यसाचिनः ।
 सहितास्तावकास्तूर्णमभिपेतुर्धनंजयम् ॥ ८२

अथार्जुनः सर्वतोधारमस्त्रं
 प्रादुश्यके त्रासयन्धार्तराष्ट्रान् ।
 तं प्रत्युदीयुः कुरवः पाण्डुपुत्रं
 रथैर्महाहैः शरवर्षिण्यवर्पन् ॥ ८३
 ततस्तु तस्मिन्नुत्तुले समुत्थिते
 सुदारुणे भारत मोहनीये ।

नामुद्धत प्राप्य स राजपुत्रः
 किरीटमाली विसृजन्पृथक्कान् ॥ ८४

C 7
B 7
K 7

aged — °) D₂ पुत्र*न् — D₁ om. 74⁵⁰ — °) D₂
 a. s. s. Ma. s. पूणैर् (for मुकैर्) S₁ K (except K₅)
 D₁ विशिलै (for ह्युभि) — D₁ om 74⁵⁰-75⁵⁰ — °)
 B Doi D₁ प्रेत (for मृत्यु) — °) B Doi D₂ D₂
 चतुर्भिः श्वेतबाहव

75 D₂ om. 75⁴⁵ (of v 1 74) — °) S नीळाद्
 K₅ B Doi D₂ D₂ १ २ अपातयत्, D₂ २ तयन् (for
 हरत्) — °) M₄ समरे (for च शरैस्) — °) K₅ २
 धीमत (for पश्यत)

76 °) K₁ B₄ s. D₂ D₂ २ स (for स) — °)
 D₂ २ नान्वपद्यत

77 °) D₂ २ transp तं and तथा — °) K₅ D₂
 च; B₁ (marg, orig as in text) २ २ २ च, D₂ २
 चै (for स्त्र) K₅ D₂ २ २ स्वक (for तदा) D₂
 D₁ २ रथमारोपयस्वकं, S आरोप्य स्वरथं तदा (G₂ तत,
 G₅ तथा) — °) D₁ om. (hapl) from ज up to रा
 (in 78°)

78 D₁ om. मदरा (of v 1 77) — °) D₂ मद्र
 राजस् B S च (for तु) — °) D₂ निशितै (for
 त्रिशता) — After 78⁴⁵, S ins

1001* भावमेऽर्जुनमार्गं च शरजालेन भारत ।

— °) S₁ K₁ २ २ D₂ २ २ समा (K₁ 'म' वैयत्, D₂
 D₂ T G M₁-२ २ समर्षयत्, M₄ अतर्ष (for समर्ष)
 — D. om 78⁴⁵-79⁴⁵ — °) D₂ शिलासितै (for

शिलीमुखै)

79 D₂ om 79 (of v 1 78) — °) D₂ अव
 ध्यता B Doi विन्यधु कृष्णपाण्डवौ

80 °) D₂ एव ताश्च तदापुध्यत् — °) D₂ ह, D₂
 हि (for च)

81 °) K₅ बलैर्; B Doi D₂ S बाणैर् (for मलैर्)
 — °) D₂ तु (for च) — °) S₁ D₂ २ M₄-२ समुन्न-
 दन्, B Doi ननाद ह (B₄ च), T G₅ २ समानदत्
 (for समुन्नदत्)

82 °) D₂ रोषितास्, D₂ सिंहकास्, M₄ २ निह-
 तास् (for सहि°)

83 G₅ partly damaged — °) D₂ S ततो (for
 अथ) K₄ सर्वतो**मस्त्रं, B₂ २ D₂ D₂ लो बार
 पाक्षं, D₂ २ 'तो बाणबालान्, D₂ २ 'तोद्धारमस्त्रं, D₂
 'तोवार्थमस्त्रं, D₂ २ सर्वयोधारमस्त्रं, D₂ 'तो बाणान्, D₂
 तो धोरमस्त्रं, T तोदारमस्त्रं Cd cites सर्वतोवारम्
 — °) D₄ त्रासन्सर्वं (sio) (for त्रासयन्) K₅ धार्तराष्ट्रं
 — °) G₄ प्रत्युदीय B Doi D₂ पाण्डुपुत्रं — °) K₅
 बलैर् (for रथैर्) S शरवर्षं सृजतं (for 'वर्षिण्यवर्पन्)
 K₁ २ २ अवर्षयन्, D₂ अर्जुचन्, D₂ प्रवर्षयत् (for अव
 र्पन्)

84 G₅ partly damaged — °) D₂ D₂ २ तुमले
 K₅ D₂ समुच्छिन्ने — °) K₅ D₂ D₂ नोमुद्धत S न

राज्यप्रेप्सुः सव्यसाची कुरूणां
 स्मरन्केशान्द्वादशवर्षवृत्तान् ।
 गाण्डीवमुक्तैरिषुर्मिर्महात्मा
 सर्वा दिशो व्यावृणोदप्रमेयैः ॥ ८५
 प्रदीप्तोल्कमभवच्चान्तरिक्षं
 देहेषु भूरीण्यपतन्त्रयांसि ।
 यत्पिङ्गलज्येन किरीटमाली
 क्रुद्धो रिपूनाजगवेन हन्ति ॥ ८६
 किरीटमाली महता महायशः
 शरासनेनास्य शराननीकजित् ।

हयप्रवेकोत्तमनागधूर्गता-
 न्कुरुप्रवीरानिषुमिर्न्यपातयत् ॥ ८७
 गदाश्च गुर्वीः परिधानयस्मया-
 नसींश्च शक्तीश्च रणे नराधिपाः ।
 महान्ति शस्त्राणि च भीमदर्शनाः
 प्रगृह्य पार्थं सहसामिदुद्बुधुः ॥ ८८
 स तानुदीर्णान्सरथाश्चवारणा-
 न्पदातिसंघांश्च महाधनुर्धरः ।
 विपन्नसर्वायुधजीवितात्रणे
 चकार वीरो यमराष्ट्रवर्धनान् ॥ ८९

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२० ॥

समुमोहाथ (for नामुह्यत प्राप्य) B₈ s Do₁ राजपुत्र
 —^d) K₂ B₁₋₄ Dn₂ व्यसृजन्, B₈ D₂ व्यसृजत्, D₈
 प्रसृजन् (for विसृजन्) B Do₁ S शरीवान् (for पृष-
 त्कान्)

85 G₅ partly damaged —^a) B₁ s वाह्यं, B₈
 वह्य, B₈ वाह्य, D₂ s राज्य, S वध (M₈-s वध)
 (for राज्य) —^b) D₂ क्लेश D₂ भूतान्, D₂ वृत्त
 (for वृत्तान्) —^c) D₁ गाण्डिव —^d) K₁ D₈
 व्यवृणोद् B Do₁ Dn D₂ s s अप्रमेय, S अन्तरिक्षं
 (for अप्रमेयै)

86 ^a) D₂ तत्संप्रदीप्तम्, D₈ तत्प्रदीप्तम्, D₈ तत्सं-
 प्रदीप्तोल्कम्, D₈ संदीप्तम् (for प्रदीप्तोल्कम्) S₁ K₁-s
 D₁ चामवद् (by transp) T G₂-s प्रदीप्तोल्केव प्रमया
 (for 'सोल्कमभवत्' B चांतरीक्षं —^b) D₁ s सृतेषु
 देहेषु (for देहेषु सूरिणि) D₁ अतपन् (for अपतन्)
 —^c) B Do₁ D₈ s s Cv तान् (for यत्) D₂ तान्युद्ध
 मानान्हि; D₄ यत्तत्त्वलज्येन, D₈ पीडाकाज्येन (sio) (for
 यत्पिङ्गलज्येन) —^d) S₁ K₈ आजजन, K₁ s धनुषा
 वै, D₈ नोप्रजवेन, T G₈ s उग्रज, G₁ s M₁-s s
 अग्रज, M₄ उग्रवेगेन, Cd आजगवेन (as in text)
 K₄ D₁ आजगवे निहित

87 ^a) Dn D₂ s s तत् किरीटी (for किरीटमाली)

—^b) B₈ शरासने न्यस्य Dn₁ D₂ शरैर् (for शरान्)
 G₁ M₁ (sup len) s अनेकजित्, M₁ s अनेकश (for
 अनीकजित्) —^c) B₄ Do₁ D₈ s s G₅ M₄ प्रवेगोत्तम
 (for 'कोत्तम') Dn₂ धूर्यतान् Cv cites हयप्रवेकात्
 —^d) K₁ s s Do₁ Dn D₁-s s s व्यपातयद्, M₈ निवा
 रयन् (for न्यपातयत्)

88 ^b) D₈ ऋष्टीश्च (for शक्तीश्च) B₁ s D₈ s नरा
 धिप — Dn₂ om. 88^{ad} —^c) G₄ वीर्यवति (for
 भीमदर्शना), —^d) T G₂-s समेता (for [अ]भिदुद्बुधु)
 — B Do₁ D₈ ins after 88 Dn₂ after 88^{ad}

1002* ततो युगान्ताअसमस्वन मह-

न्महेन्द्रचापप्रविमे स गाण्डिवन् ।

चकर्ष दोम्यां विहसन्मृशं ययौ

दहस्त्वदीयान्यमराष्ट्रवर्धन ।

[Dn₂ om. lines 1-2 — (L 1) D₈ ततो युगोताअ
 सम महाबलं — (L 2) Bom ed च (for स)]

89 ^a) D₁ शतान् (for स तान्) D₈ तथाश्वादी
 (for स तानुदीर्णान्) Do₁ G₁ M सरयाश्च B₁ वा*
 गान् S₁ K₈ सरयान्तवाणान्, K₂ T G₈ s सरयाश्वा-
 (K₂ 'थाश्च वा)णान्, K₈ Dn D₁ s सरयान्मनागान्;
 D₂ सरयान्सवाहनान्, G₈ 'न्सवारान् (for सरयाश्वाव

संजय उवाच ।

स रणे व्यचरत्पार्थः प्रेक्षणीयो धनंजयः ।

युगपदिक्षु सर्वासु चित्राण्यस्त्राणि दर्शयन् ॥ १

मर्त्यदिनगतं सूर्यं प्रतपन्तमिवाम्बरे ।

न शेकुः सर्वभूतानि पाण्डवं प्रतिवीक्षितुम् ॥ २

प्रसृतास्तस्य गाण्डीयाच्छरव्रातान्महात्मनः ।

संग्रामे समपश्याम हंसपङ्क्तिरिवाम्बरे ॥ ३

विनिवार्य स वीराणामस्त्रैस्त्राणि सर्वशः ।

दर्शयन्नौद्रमात्मानमुग्रे कर्मणि धिष्ठितः ॥ ४

स तान्नथवरात्राजन्मभ्यतिक्रामदर्जुनः ।

C 7 618
B 7 146
K 7 147

गान्) —^b) Ds धनुर्धरान् —^c) Ds शस्त्रायुध
(for सर्वा) —^d) Ks Dn1 Ds १ १ १ वर्धन (Dn1
'न)

Colophon om in S Śs missing — Sub parvan
Ks & B D (except D1) जयद्रथवध — Adhy
name Ks वार्तराष्ट्रसैन्यसंग, D1 भीमसेनप्रवेश, Ds
कर्णपराजय, Bom ed संकुलयुद्ध — Adhy no
(figures, words or both) B1 142, B2 72, Dn1
145, D2 146, D3 41 — Śloka no Dn1 101,
Dn1 94

121

✱ This adhy is missing in Śs (of v 1 7
115 17)

1 After the ref., B Dn1 Dn Ds 1ns

1003* क्षुत्वा निनार्द धनुषश्च तस्य

विस्फटसुस्फुटमिवान्तकस्य ।

शक्राशनस्फोटसमं सुचोरं

विकृण्वन्माणास्य धनंजयेन ।

त्रासोद्विग्नं भयोद्भ्रान्तं त्वदीयं तद्वलं नृप । [5]

युगान्तवातसेक्षुर्ध्वं चक्षुर्द्विचित्ररश्मितम् ।

प्रलीनमीनमकरं सागरान्मं ह्वाभभवत् ।

[(L 3) Ds सुयोध (for 'र) — (L 5) B Dn1
तयोद्भ्रान्त, Ds भयोद्भ्रान्त (for भयोद्भ्रान्त) — (L 6) Dn1
सकुल (for सक्षुण्ण) B2 उत्तराणि Ds अगच्छावितकच्छप
(for the post half) — B1 reads line 7 on
marg]

— S transp 1 and 2 —^a) Śs K1 2 D1 G2 4 विच
रन्, Ks 4 T विचरत्, Dn1 व्यचरन् (for 'रत्)
—^b) Dn2 प्रेक्ष्यमाणो (for प्रेक्षणीयो) G2 धनुर्धर,
M1 महारथ (for धनजय) D2 प्रदीप्त इव पावक

—^d) Dn1 Dn D2 १ १ सर्वाणि (for चित्राणि) Śs Ks
T G2 [अ] दर्शयत्, D1 दर्शयेत्, M2 [अ] दर्शयन् (for
दर्शयन्) — B S and editions 1ns after 1 Dn1
after 7 Dn1 Ds after 8^{ab}

1004* आदधान महाराज सद्धान च पाण्डवम् ।

उत्कर्षन्त विकर्षन्त नाम्न्यपश्याम लाघवात् ।

[(L 1) B1 T G2-4 आदधान — (L 2) B Dn1
Dn1 Ds सृजत च (for विकर्षन्त) Editions न रम पश्याम
(for नाम्न्य) Ds लाघव]

— After 1004*, B Dn1 Dn1 Ds 1ns a passage
given in App I (No 15)

2 B om 2^a-5^b —^b) S (Ms [sup lin], orig
as in text) आपततम् (for प्रतपन्तम्) — K1 om
(hapl) 2^a-3^d —^c) Dn1 Dn1 Ds सैन्यानि (for
सूतानि)

3 K1 B om 3 (of v 1 2) —^a) Dn1 Dn1
प्रसृतांस, Ds प्रसृतास् (for प्रसृतास्) Ds अस्य (for
तस्य) S स्रवंत इव गांढीवात् —^b) Ds S शरवाता
Ks सहस्रश (for महात्मन) — Śs Ks om (hapl)
3^a-7^b —^c) Dn D1 १ १ संप्रपश्यामो (D1 १ 'मि),
—^d) Ks 4 १ Dn D1 4-१ ईसपक्ति (Ks D1 १ 'किम्),
— For 3^{ab}, S subst.:

1005* आकाशे समदृश्यन्त ईसानामिव पशून्म ।

4 Śs Ks B om 4 (of v 1 3, 2) Gs damaged
—^a) S आ (G1 अ) वारयत् (for विनिवार्य) Ks Ds
वीर्येण (for वीराणाम्) Ds सममाचार्यवीराणाम्, Ds १
निवार्य सर्ववीराणाम् —^b) S (Gs damaged) सर्वत
—^d) K1 2 १ Ds [अ] धिष्ठित; Dn1 Dn1 निष्ठित, Ds
चेष्टित, Ds निष्ठित (for धिष्ठित) S उग्रमु (G1 M1 2
म उ) अपराक्रम

5 B om, 5^{ab} (of v, 1 2), Śs Ks om 5 (of v, 1,

मोहयन्निव नाराचैर्जयद्रथवधेप्सया ॥ ५
 विसृजन्दिक्षु सर्वासु शरानसितसारथिः ।
 स रणे व्यचरत्तूर्णं प्रेक्षणीयो धनंजयः ॥ ६
 भ्रमन्त इव शूरस्य शरव्राता महात्मनः ।
 अदृश्यन्तान्तरिक्षस्थाः शतशोऽथ सहस्रशः ॥ ७
 आददानं महेष्वासं संदधानं च पाण्डवम् ।
 विसृजन्तं च कौन्तेयं नानुपश्यामहे तदा ॥ ८

तथा सर्वा दिशो राजन्सर्वाश्च रथिनो रणे ।
 आकुलीकृत्य कौन्तेयो जयद्रथमुपाद्रवत् ।
 विव्याध च चतुःषष्ठ्या शराणां नतपर्वणाम् ॥ ९
 सैन्धवस्तु तथा विद्धः शरैर्गाण्डीवधन्वना ।
 न चक्षमे सुसंकुद्धस्तोत्रादित इव द्विपः ॥ १०
 स वराहध्वजस्तूर्णं गार्धपत्रानजिह्वगान् ।
 आशीविषसमप्रख्यान्कर्मरपरिमार्जितान् ।

3) —^a) Ds नरवरान् (for रथं) —^b) Ks Ds s
 अन्यत्यक्रामद्, Ds अत्यस्य* (for अम्यति*) Ks om
 (hapl) from दर्जुन up to शरव्राता (in 7^b) Dns
 अत्यक्रामत्तदार्जुन, Ds अन्यत्यक्रामते* (sio), T Gs s न
 ह्यतिक्रामद् (Gs 'म' दर्जुन — Dn1 om 5^{ad} — Do1 reads
 5°-7^d twice, and transp 5° and 6^{ab} —^d) D1
 वधेच्छया

6 For the repetition in Do1, of v 1 5 Ś1
 Ks s om. 6 (of v 1 3, 5) Do1 transp 5^{ad} and
 6^{ab} Gs damaged —^a) G1 M1 s व्यसृजद् (for
 विसृजन्) —^b) T Gs s अच्युत, Cd असित- (as in
 text) —^c) B1-s Do1 (second time) Ds S रथो,
 Bs रथे (for रणे) Ks विधमत्, D1 व्यधमत्, Ds
 व्यचरन्, Gs [s]प्यचरत् (for व्यचं)

7 For the repetition in Do1, of v 1 5 Ś1
 Ks om 7^{ab} (of v 1 3) Ks om up to शरव्राता
 (of v 1 5) —^a) Ks व्रसंत, Do1 (both times)
 Dn1 क्रमत (for भ्रमन्त) —^b) Ks महारथ, B
 Do1 (both times) सहस्रश (for महात्मन) — Dn1
 reads 7°-8^d twice —^c) M1 s अदृश्यत G1 M1-s s
 [अं]तरिक्षे तु (for क्षस्था) — After 7, Do1 ins
 1004*

8 For the repetition in Dn1, of v 1 7 Gs
 damaged —^a) Ś1 K (except Ks) D1 T Gs s
 आदधानं Ds महाराज (for महेष्वास) —^b) Dn1
 (first time) संदधानस्य; Ds दानं च (for धानं च).
 B1, s Do1 Dn1 (second time) सायकान्; Bs s शाय
 कान् (for पाण्डवम्) — After 8^{ab}, Dn1 Ds ins
 1004* —^d) Ds तथा (for तदा) Ks B Do1 Dn1
 Ds s नानु (Do1 Dn1 Ds न्व)पश्याम (B1 s 'मि) वै
 तदा, Ds न तं पश्यामहे तदा, T G M1 s s नान्वपश्या-
 महे तदा

9^a) B4 अथ, B5 S तत (for तथा), Ds s ददा

(for सर्वा) —^b) Ds रथिना —^c) B Do1 Dn
 Ds s s व्याकुलीकृत्य — After 9, B Do1 Dn1 Ds
 ins

1006* सैन्धवाभिमुख यान्तं योधा सप्रेक्ष्य पाण्डवम् ।
 न्यवर्तन्त रणाद्वीरा निरास्त्रास्त्रस्य जीविते ।
 यो योऽन्यधावदाकन्दे तावक पाण्डव रणे ।
 तस्य तस्यान्तगा बाणा शरीरे न्यपतन्प्रभो ।
 कवन्धसंकुलं चक्रे तव सैन्य महारथ । [5]
 अर्जुनो जयता श्रेष्ठ शरैर्कांशुसनिभै ।
 एव तत्तव राजेन्द्र चतुरङ्गवत् तदा ।
 व्याकुलीकृत्य कौन्तेयो जयद्रथमुपाद्रवत् ।
 द्रौणिं पञ्चाशताविध्यद्वुषसेन त्रिभिः शरैः ।
 कृपायमाण कौन्तेय कृपं नवभिरादयत् । [10]
 शल्य षोडशनिर्बाणैः कर्ण द्वात्रिंशता शरैः ।
 सैन्धव तु चतुःषष्ठ्या विद्धा सिंह इवानदत् ।

[(L 1) Dn1 पार्थिव (for पाण्डवम्) — (L 4)
 B1 s (marg) s तस्यांतको बाण, B2 s Do1 'नो बाण,
 B2 Dn1 'नो बाणा, Ds तस्यागतो बाणा B1-s s Do1
 Dn1 न्यपतत्, Ds [s]न्यपतन् (for न्यपतन्) — (L 5)
 Ds कवपै B1 s Do1 बहुल (for संकुल) — (L 6)
 B2 s अन्यशु (for अकांशु) — (L 7) B2 s s Do1
 तु (for तव) Ds चतुरग — (L 8) = (var) 9^{ad}
 — (L 10) B2 अदयत् — (L 12) B1-s Do1 च (for
 तु)]

10^a) Ks Ds, s तदा (for तथा) —^b) Do1 Ds
 गांधिव K1 s Ds s धन्विना —^c) Ds सुसंकुद्धस;
 Ds तु कौन्तेय (for सुसंकुद्धस) —^d) B2 Ds तोत्रादित;
 Dns Ds s क्रोधादित (for तोत्रादित)

11^b) Ś1 Ks D1 T Gs s गृध्रपक्षान्, K1 s s D1
 s s गृध्रपक्षान्, Dn1 Ds s गार्धं, G1 M1 s गार्धं
 (for गार्धं), —^c) Ds मक्षान्, Ds स्पदान् (for

मुमोच निशितान्संख्ये सायकान्सव्यसाचिनि ॥ ११
त्रिमस्तु विद्धा गाण्डीवं नाराचैः पङ्क्तिर्जुनम् ।
अष्टभिर्गजिनोऽविष्यद्धजं चैकेन पत्रिणा ॥ १२
स विक्षिप्यार्जुनस्तीक्ष्णान्सैन्यध्वप्रेपिताञ्छरान् ।

युगपत्तस्य चिच्छेद शराभ्यां सैन्यवस्य ह ।
सारथेश्च शिरः कायाद्धजं च समलंकृतम् ॥ १३
स लिङ्गयष्टिः सुमहाञ्शीर्यमाणः शराहतः ।
वराहः सिन्धुराजस्य पपाताग्रिशिखोपमः ॥ १४

G 7 621
B 7 146
K 7 147

ग्रह्यान्) B Doi Dn1 Ds कुद्धातिविपसंकाशान् —^a)
G1 M1-4 सखे Ks Dn2 Ds 7 8 आकण्ठपूर्णाशिक्षेप
—^a) B2 4 शायकान् B Doi Dn1 D1 3 T G1 3 4 5
M सव्यसाचिने (B Doi Dn1 'न' (for 'चिनि') Gs
शरवधैरवाकिरद्

12 Gs om 12 —^a) K1 om, B (Gs om) च
(for तु) Ds विष्यद्, Ds lacuna (for विद्धा)
K1 Dn1 गाण्डीवं, Ks B Doi Dn2 Ds गोविंद (for
गाण्डीवं) —^a) Ks B2 8 Ds अष्टभिर् Ds 8 T Gs
4 8 अष्ट (Ds अष्टा)भिर्गजिनो विद्धा —^a) G1 Ks एकेन
(for चैकेन) — After 12, B1 (marg) 8 5 Dn2
ins

1007* सर्वमर्मसु मर्मज्ञो बासुदेवं शतेन च ।

पुनः पार्थ ध्वजं पार्थ किरीटं वाजिनो धनु ।

[(L 1) Dn2 चडाभो (for मर्मज्ञो) — (L 2) Dn2
पुनः पार्थध्वजं चैव (for the prior half)]

— On the other hand, S (except Gs) ins. after 12

1008* मूयश्चैवार्जुन संख्ये शरवधैरवाकिरद् ।

[Gs अजुन - G1 3 5 M1 3 4 सखे Gs अवाकिरन्]

13 ^a) Ds शिक्षेप, S विधूय (for विक्षिप्य) Gs
अर्जुन Ks D7 तीक्ष्णं, B (except B4) Doi Dn1 Ds
तुणं, S (except M1) संख्ये (for तीक्ष्णान्) —^a) Ks
सैधवे Ks Ds प्रच्युताम्, B Doi Dn Ds-4. 5-8 प्रहि
ताम् (for प्रेविताम्) S (except M1) सैधवस्य शरान्
हन्, Gs वप्रशरान्वहन् —^a) T Gs-4 संप्र, G1 M
च स, Gs संवि (for तस्य) —^a) Ds शरास्तान् (for
शराभ्यां) Ds द्वि, M1-5 च (for ह्) —^a) Ds
शर (for शिर) — Ds om. 13^f —^f) D1 हते (for
ध्वजे)

14 ^a) Dn2 om from यष्टि up to तत्र (in 15^e)
G1 M सल्लि (for स लिङ्ग) —^a) K1 शीर्यमाण ;
B (except B1) Doi Dn1 Ds धनजय ; Ds कीर्यमाण ;
Ds G2 दीर्य* (for शीर्य) G1 समतल (for शराहत)
— After 14^{ab}, D1 ins a passage given in App I
(No 16) D1 om (hapl.) 14^c-15^d —^a) G1 K
15 १ पपाताभिमुखो रथा K1 णाद्, S पपातुद् (Gs
86

* द्व) समग्रम् — After 14, S ins.

1009* आदित्य प्रेक्षमाणस्तु व्रीमस्तु सृकिणी लिहन् ।

अपश्यन्तान्तर तस्य रक्षिभिः सवृतस्य वै ।

अभवत्क्रोधरक्ताक्षो न्यात्तानन इवान्तक ।

अथाप्रवीद्वासुदेव कुन्तीपुत्र धनजयम् ।

श्रीभगवानुवाच ।

नैव शक्यस्त्वया हन्तु निर्व्याजं भरतर्षभ । [5]

अक्ष्याभ्यहमुपायं तमादित्यस्यापवारणे ।

ततोऽक्ष गतमादित्य मस्यते सिन्धुरादिह ।

ततोऽस्य विस्मय पार्थ हर्षश्चैव भविष्यति ।

आत्मजीवितलाभाच्च प्रतिज्ञायाश्च नाशनात् ।

अस्त्रगतमिवादित्य इष्टा मोहेन बालिश । [10]

न हि शक्यत्यथात्मानं रक्षितुं हर्षसंभवात् ।

पूतस्मिन्नेव काले तु प्रहर्षेण धर्मजय ।

जयद्रथस्य क्षुब्धस्य सवितुर्दर्शनायिन ।

सजय उवाच ।

इत्युक्त्वा तु ततः पार्थ क्षिप्रमेवाहरत्प्रभाम् ।

पार्थस्तु बलवान्भूत्वा तमो दृष्ट्वातिदुःखित । [15]

जनार्दनेन सृष्टं वै तम आदित्यनाशनम् ।

अमवस्तावका दृष्ट्वा हर्षसंकुलचेतसः ।

उन्नमस्य शिरोऽग्नीवमपश्यत्सैन्यधो रविम् ।

अथार्जुनं हपीकेश शोकपूर्णमायव्रीत् ।

पश्य कौन्तेय सिन्धूना पार्थिव पापकारिणम् । [20]

एष तिष्ठति मध्ये वै स्यन्दनस्य धनजय ।

उन्नमस्य शिरोऽग्नीव वीक्षते सूर्यमण्डलम् ।

तस्य शीघ्रं शृण्वेकेन कायाच्छीर्षमपाहर ।

सजय उवाच ।

केवाचैर्नैवमुक्तं सन्नमर्षाद्रिक्रोधोचन ।

उद्वहर्षं शरं तीक्ष्णममरैरपि दुःसदम् । [25]

[(L 1) T आदित्य (for आदित्य) G1 M च (for
ह्) G1 8-5 M1. 4 स (Gs-5 सृ)क्वणी (for सृकिणी)
— (L 2) Gs च (for वै) — (L 3) G1 3 M1-8 5
तत्राक्षो (for रक्ताक्षो) G1 M1-3 5 वासुदेव, Gs. 4 शीकृष्ण,

एतस्मिन्नेव काले तु दुर्तं गच्छति भास्करे ।

अब्रवीत्पाण्डवं तत्र त्वरमाणो जनार्दनः ॥ १५

धनंजय शिरश्छिन्धि सैन्धवस्य दुरात्मनः ।

अस्तं महीधरश्रेष्ठं यियासति दिवाकरः ।

शृणुष्वैव च मे वाक्यं जयद्रथवधं प्रति ॥ १६

M₄ om (for श्रीभगवान्) — (L 5) T G₄ ४ नैव,
G₁ M₁ २ नैव (for नैव) G₈-५ शक्य (for शक्यस्)
G₁ जेतु (for हन्तु) — (L 6) G M द्रक्ष्यामि (for
क्षक्ष्यामि) G₁ M तु (for तम्) M₈ ५ च वारणे (for
[अ]पवारणे) — (L 7) T G₂-५ मन्यते (for मस्यते)
— (L 8) T G₂-४ विस्मयात् (for विस्मय) G₈ चैव
(for चैव) — (L 9) G₁ M₁ २ -लोमाच् (for -लामाच्)
— (L 14) T एवमुक्त्वा, G₂-५ तयेत्युक्त्वा (for इत्युक्त्वा
तु) G₂ तथा (for तत्) G₈ अहनत् (for अहरत्)
— (L 15) G₁ M₁ २ ४ पार्थस्य, M₈ पार्थ स्व-, M₈
पार्थ ह- (for पार्थस्तु). G₁ M बलम् (M₈-५ 'मा' शाय, G₂
बलमज्ञानात् (for बलवाञ्छात्वा) G₁ M₁-५ तदा, M₄
तथा (for तमो) G₁ M तु दु खित — (L 17) G₈
तावकां (for 'का' T G₈ ४ -चेतना (for 'चेतस')
— After line 17, T G₂-५ ins

1010* अनस्तमित आदित्य एतान्निजिल्य सैन्धव ।

न शक्यो हन्तुमित्येव मन्यमानो जनार्दन ।

सस्मार चक्र दैत्यारिर्हरिश्चक्र सुदर्शनम् ।

तदादिदेश भगवान्स्मृतमात्रमुपस्थितम् ।

अस्त गतमिवादित्य तमसा छदयेति वै । [5]

तत्तथोक्त भगवता तमो भूत्वा विशां पते ।

अन्ध तम इवाज्ञानमादित्यस्याहरत्प्रभाम् ।

[(L 1) G₂ एतन् (for एतान्) T निजिल्य (for
निजिल्य) — (L 2) G₈ ४ एव (for एव) — (L
3) G₈ हरि (for हरिश्) T हरि शत्रुविनाशन (for
the post. half)]

— (L 18) T G₈ ४ श्रीवाम् (for श्रीवम्) — (L 19)
G₁ M₁-५ तदा (for अय) — (L 20) T G₂-४ अपि,
G₈ अधिक (for पार्थिव). G₁ M पार्थिव दुष्टचारिण (M₄
'चेतन') (for the post. half) — (L 22) T G₈ ४
श्रीवाम् (for श्रीवम्) G₁ M₁ २ वीक्षते (for वीक्षते)
— (L 23) T G₂-५ पुण्यत्वेण M₄ om the ref — (L
24) G₈ स (for सन्) M₁ २ -लोचन (for 'न') G₈ मर्षो-
व्यक्तेलोचन (submetric) (for the post. half) — (L
25) T समुद्रहन् (for उद्गहन्) G₁ M₁ २ दुर्जय (for
दु सहम्)]

— After 1039*, S reads 30°-34°

वृद्धशत्रुः सैन्धवस्य पिता जगति विश्रुतः ।

स कालेनेह महता सैन्धवं प्राप्तवान्सुतम् ॥ १७

जयद्रथममित्रघ्नं तं चोवाच ततो नृपम् ।

अन्तर्हिता तदा वाणी मेघदुन्दुभिनिखना ॥ १८

तवात्मजोऽयं मर्त्येषु कुलशीलदमादिभिः ।

15 D₈ om 15^{ab}, D₁ om 15 (for both, of
v l 14) —^a) D₈ ततोस्तमानकाले तु —^b) K₁ २ ४
तुर्ण (for द्रुव) S त्वरमाणे दिवाकरे —^c) B D₁
D₈ राजस्, D₈ सख्ये (for तत्र) D₈ अभ्रवीत्तत्र ***
— K₁ B D₁ D₈ ३ ins after 15 D₁ after 14^{ab}
D₈ after 16^{cd}, a passage given in Appendix I
(No 16)

16 Before 16, D₈ ins श्रीकृष्ण उवाच D₁ D₁
om. 16^{ab} —^a) K₂ इयासति (for यियासति) D₁
D₁ दिवाकरे — After 16^{cd}, D₈ ins a passage given
in App I (No 16) —^c) K₂ [ह]व, D₈ [ह]द
(for [ए]व) K₃ B D₁ D₁ शृणुष्वैतच्च कार्यं (K₃
B₁ ५ वाक्यं) मे — For 16, S subst

1011* पार्थ पार्थ शिरो ह्येतत्स्फुटतेन पतेद्भुवि ।

अस्ति गिरिमयासाद्य ध्वरते वै दिवाकर ।

श्रूयतां तद्यथावृत्तं करणं सैन्धव प्रति ।

[(L 1) G₁ ५ M यत् (for तत्) M₄ च तद् (for
पतेद्)]

17 ^a) K₅ D₁ ३ ५ ५ ५ वृहत् (for वृद्ध-) B₄ ५
-श्रेष्ठ S पिता ह्यस्य (for सैन्धवस्य) —^b) S बभूव
भुवि विश्रुत —^c) D₈ च कालेन (for कालेनेह) S
स च बोरेण तपसा

18 D₈ om 18^{ab} —^b) Ḥ₁ K (except K₅) D₁
तदा, D₁ तच्च (for तच्च) B₄ ४ D₁ D₁ D₈
T G₁-३ M तदा, G₈ तथा (for ततो) K₃ B₄ T
G₈ नृप, G₈ नृप (for नृपम्) K₅ D₈ १ ५ त चोवा
चाशरीरि (D₁ 'र')णी, D₈ २ बाधुवाचाशरीरिणी —^c)
K₅ D₈ ततो, B D₁ S पुरा (for तदा) D₈ D₁ १ ५
नृपमतर्हिता वाणी —^d) G₁ M₁ २ -गमीर (for 'उ'
न्दुभि)

19 ^a) Ḥ₁ K₅ मर्द्रेद्र, K₁ २ ४ D₁ राजेंद्र; D₈
अत्यर्थं, D₈ वर्तेषु, D₈ १ मर्तेषु, D₈ मर्तेषु (for
मर्त्येषु) B D₁ D₁ तवात्मजो मनुष्येन्द्र —^b) B₄
समादिभि, M₄ दमाश्रित (for दिभि) —^c) T
G₂-५ शौर्याभि (for शूराभि) D₁ संस्कृत

गुणैर्मविष्यति विमो सदृशो वंशयोर्द्वयोः ।
 क्षत्रियप्रवरो लोके नित्यं शूरामिसत्कृतः ॥ १९
 शत्रुमिष्युध्यमानस्य संग्रामे त्वस्य धन्विनः ।
 शिरश्छेत्स्यति संकुद्धः शत्रुर्नालक्षितो भुवि ॥ २०
 एतच्छ्रुत्वा सिन्धुराजो ध्यात्वा चिरमरिंदम ।
 ज्ञातीन्सर्वानुवाचेदं पुत्रस्नेहाभिपीडितः ॥ २१
 संग्रामे युध्यमानस्य ब्रह्मो महतीं धुरम् ।
 धरण्यां मम पुत्रस्य पातयिष्यति यः शिरः ।
 तस्यापि शतधा मूर्धा फलिष्यति न संशयः ॥ २२
 एवमुक्त्वा ततो राज्ये स्थापयित्वा जयद्रथम् ।
 वृद्धक्षत्रो वनं यातस्तपश्चेष्टं समास्थितः ॥ २३

सोऽयं तप्यति तेजस्वी तपो घोरं दुरासदम् ।
 समन्तपञ्चकादस्माद्गहिर्नरकेतन ॥ २४
 तस्माज्जयद्रथस्य त्वं शिरश्छित्त्वा महामृधे ।
 दिव्येनास्त्रेण रिपुहन्त्रोरेणाद्भुतकर्मणा ॥ २५
 सकुण्डलं सिन्धुपतेः प्रभञ्जनसुतानुज ।
 उत्सङ्गे पातयस्वाशु वृद्धक्षत्रस्य भारत ॥ २६
 अथ त्वमस्य मूर्धानं पातयिष्यसि भूतले ।
 तवापि शतधा मूर्धा फलिष्यति न संशयः ॥ २७
 यथा चैतन्न जानीयात्स राजा पृथिवीपतिः ।
 तथा कुरु कुरुश्रेष्ठ दिव्यमस्त्रमुपाश्रितः ॥ २८
 न ह्यसाध्यमकार्यं वा विद्यते तव किञ्चन ।

C 7 6
B 7 1
K 7 1

20 ^a) Dns D4 7 8 किं त्वस्य (for शत्रुमिष्य) — ^b)
 Ś1 Ks संग्रामे; K1 2 4 D1 संग्रामे (for संग्रामे) S सह
 (for त्वस्य) Gs धन्विनं Dns D4 7 8 संग्रामे क्षत्रि
 यर्षम (Dns म) — ^c) Ds चिच्छेद् (for छेत्स्यति)
 — ^d) Gs शत्रून् K1 4 B4 D1 चालक्षितो, K2 5 B1-8 5
 Dc1 Dn D2 4 5 7 8 Cd नाल (for नाल) Ś1 Ks
 T G1 8 4 M2 शत्रुणा लक्षितो भुवि

21 ^b) Ś1 K (except Ks) चित्रम् (for चिरम्) Ks
 B1 5 Dn Ds G1 2 M भरिंदम, Ds 'दमे' — ^d) Ś1
 Ks ज्ञेहाति (for मि) B Dc1 Dn1 D4 8 चोदित
 (for पीडित)

22 Gs partly damaged — ^a) Ks वर्तमानस्य (for
 युध्य) — ^d) Gs M1 2 यस् (for य) — ^e) B1 2
 (marg, orig as in text) 2 4 स्फुटिष्यति, D2 5 G4
 पतिष्यति, Gs भवि (for फलि) — After 22, S
 ins

1012* यदि चेदस्ति मे लाभस्तपसो वा दमस्य वा ।

[G2 चेतति (for चेदस्ति)]

23 ^a) Ks Ds-5 वृद्धक्षत्रो, B1 8 5 Ds 7 वृद्धक्षत्रो
 — ^d) Ks Ds 7 8 तेषां, B1 2 5 S चोष्ट, Dc1 Dn
 श्रेष्ठ, Ds 6 तीव्र (for चेष्ट) K4 Bs Dc1 Dn1 D4
 M4 समाश्रित, Ks Ds 8 8 हित (for स्थित)

24 Gs partly damaged — ^a) B1 असौ, Ds 6
 योसौ (for सोऽयं) Ś1 K- 8 D1 तपति B2 8 Dc1 स
 तप्यते (Dc1 त) च तेजस्वी, S (except G1) स एव (M
 1) तप्यते (T त्रस्यते) राजा (M1 2 राजन्) — ^b)

B2 2 पुरातनं, B5 सुदारुण, S सनातन (for दुरासदम्)
 — ^c) D2 4 5 T G2-4 समत (for समन्त) — ^d) S
 बहिरेव घनजय (Gs 'य')

25 ^a) D4 [क्षं]त (for त्व) — ^b) G1 M1 2 5 छित्त
 (for छित्त्वा) Ds महाश्रुते (for 'मृधे' — ^c) K2
 रिपुणा, B1 8 प्रहरन् (for रिपुहन्)

26 Gs partly damaged — ^b) K1 सुतार्हन् (for
 'नुज' — ^c) K4 पातयस्वाशु (sic), B2 8 Dc1 'याद्याशु,
 B4 Dn1 यस्वास्व, D1 6 T G2-5 'यास्याशु, D7 8
 यित्वा तु (for 'यस्वाशु) — ^d) B1 8 5 वृद्धक्षत्रस्य,
 Ds वृद्धक्षत्रस्य

27 ^b) K4 पातयामास, B1 Dn D7 8 G5 Ms
 यिष्यामि (for 'यिष्यसि) — ^d) Ks G2 भविष्यति,
 K4 B1 2 5 5 Dns फलिष्यति, B8 स्फुटिष्यति, D2 5
 T Gs 4 पति (for फलि)

28 Ds om 28^{ab} — ^a) Ś1 K1-3 च तन्, B2-4
 Dc1 Dn1 खेद, D2 एवं, Gs चै तन् (for चैतन्)
 Ś1 Ks जानीते (for जानीयात्) D1 यथावत्तव जानीयात्
 — ^b) K1 2 D1 सैधव (for स राजा) Ś1 Ks वृद्धक्षत्र
 स भूपति, K4 सैधव पृथिवीपते, B Dc1 Dn1 D2 स
 राजा तपसि स्थित (D2 शंसितवत्) — ^c) Ds यथा
 (for तथा) Ds 6 कुलश्रेष्ठ — ^d) S अस्त्रमेतद् (for
 दिव्यमस्त्रम्)

29 ^a) Ds लार्हि (for न हि) D2 न ह्यसाध्यमस्य
 वा, M4 न ह्यकार्यमसाध्यं वा — ^b) G2-5 भुवि (for

समस्तेष्वपि लोकेषु त्रिषु वासवनन्दन ॥ २९
एतच्छ्रुत्वा तु वचनं सृकिणी परिसंलिहन् ।
इन्द्राशनिसमस्पर्शं दिव्यमन्त्रामिमन्त्रितम् ॥ ३०
सर्वभारसहं शश्वद्रन्धमाल्याचिंतं शरम् ।

विससर्जार्जुनस्तूर्णं सैन्धवस्य वधे वृतः ॥ ३१
स तु गाण्डीवनिर्मुक्तः शरः श्येन इवाशुगः ।
शकुन्तमिव वृक्षाप्राप्तसैन्धवस्य शिरोऽहरत् ॥ ३२
अहरत्तपुनश्चैव शरैरूर्ध्वं धनंजयः ।

तव) G₁ M विद्यते किंचिदेव ते — After 29^{ab}, S
ins

1013* अस्त्रस्यास्य प्रभावेण पशुभर्तुं कथंचन ।
ययैतत्सैन्धवशिर शरैरेव धनंजय ।
वृद्धक्षत्रे पतत्येव तथा नीतिर्विधीयताम् ।

[(L 1) G₈ ४ प्रमुक्तस्य (for प्रभावेण) M₄ इत्तु (for
-भर्तुं)]

— S om. 29^{ad}

30 Before 30, D₂ S ins संजय —^b) S₁ D₀₁
D₂ ४-४ सृकिणि, K₁ सृक्विणी, B₁ २ D₈ सृक्कीणी, D₈
सृक्कीणी (for सृकिणी) K₂ lacuna, D₀₁ D₂ ४ परि-
लेलिहन् G M बाहुदेवस्य भारत — After 30^{ab}, S
ins

1014* अर्जुनस्वरया युक्तस्तद्वर्धं समुपाश्रित ।
वृद्धक्षत्राश्रमद्वारमहरत्तदरे शिर ।

[(L 1) G₈-४ समुपाश्रित]

— S reads 30^a-34^d after 1009* —^a) K₁ ४ D₁ ४
४ ४ दिव्यमन्त्रामि (K₈ 'नु) मन्त्रित, D₂ 'मन्त्रमनुस्मरन्

31 For the sequence in S, of v 1 30 —^a)
K₄ D₁ दिव्य (for शश्वद्) —^b) D₂ ४ ४ -माल्या-
चित्त (D₂ 'न्वित) (for 'चित्त) — For 30^a-31^b, S
subst

1015* एक तूणीशय घोरमिन्द्राशनिसमप्रभम् ।
सर्वमेदिनमत्यर्थं गन्धमाल्याचिंतं सदा ।

[(L 1) G₈ एतत् (for एक) G₁ M₁ २ तूणीश
(sic) (for 'शय) G₁ M₁ २ इद्रायुध- (for 'शनि-)
— (L 2) G₈-४ वर्म (for सर्व) M₄ तदा (for सदा)]

— After 31^{ab}, D₅ ins

1016* रौद्रेणास्त्रेण सयोज्य विधिवत्कुरुनन्दन ।
समाधत्त महाबाहुर्गाण्डीवे क्षिप्रमर्जुन ।

—^a) S ततस् (for [अ]र्जुनस्) —^a) B₄ नूनं तस्य
(for सैन्धवस्य) K₄ B₂ (marg, orig as in text)
वधे वृत्तं, B₁ ४ ४ D₀₁ D_n वधे हत, B₅ वधेच्छया,
D₇ ४ वधे हत, T G₈-४ रथ प्रति, G₁ २ M वर्ध प्रति

(for वधे वृत) — After 31, B D₀₁ ins

1017* ततो धनंजय शीघ्रं शर त भास्करत्विवम् ।
उज्जिहीर्षु शिर कायात्सैन्धवस्य महात्मन ।

[(L 1) B₅ भास्कराचिध]

32 For the sequence in S, of v 1 30 —^a)
B₂ २ D₀₁ पार्थभुज (for तु गाण्डीव) —^b) S₁ K₂
च्युत (for श्येन) — B₂ reads 32^a-33^b after 34^{ab}
—^c) S₁ K₂ ४ B₁ २ ४ शकुन्त, D₁ शकुन्तम् (for शकु-
न्तम्) K₁ २ D₁ वृक्षात्वात्, D₇ वृक्ष्याप्रा, G₈ वृक्षा
मान् (for वृक्षाप्रात्) —^a) S transp शिर and अह-
रत् — B₁ २ ins after 32^{ab} B₂ ४ D₀₁ D₅ subst.
for 32^{cd}

1018* छित्त्वा शिर सिन्धुपतेरुत्पपात विहायसम् ।

[B₂ D₅ शिरच्छित्त्वा (by transp) B₂ सिंधुराजस्य
D₅ उत्पतत्]

— After 32, S ins

1019* प्रपत्तिव्यति शीघ्रं तु कृष्णोर्जुनमयावबीव ।
पार्थ पार्थ शिरो ह्येतद्यथा नेयान्महीतलम् ।
तथा कुरु कुरुश्रेष्ठ वक्ष्ये तस्यापि कारणम् ।

संजय उवाच ।

श्रुत्वा तु वचन तस्य त्वरमाणोज्ज्वलमायया ।

[(L 3) G₁ M₁ २ ४ ४ (sup ins) तत्रापि (for
तस्यापि) — Some MSS om the ref]

33 For the sequence in B₂ S, of v 1 32, 30
B₁ repeats 33^{ab} after 34 —^a) K₅ B₂ ४ D₅
आहरत्, D_{n2} अहरत्; D₈ आहरत्, D₇ lacuna (for
अहरत्) S₁ K₈ तु शरैश्च, K₁ पुनश्च, D₅ तु पुनश्च
(for तपुनश्च) B₁ (first time) ४ ४ D₀₁ D₅ तच्छिर-
सिंधुराजस्य; D_{n1} अहारयत्पुनश्चैव, S तयाहरच्छिरस्तस्य
—^b) S₁ K₈ पुनश्च (for शरैश्च) B₁ (first time) ४ ४
D₀₁ D₅ अवाहयत् (for धनजय) — After 33^{ab}, B₂
ins 1021* — B₂ ४ D₀₁ om 33^a-34^b, B₁ reads
the same after the second occurrence of 33^{ab} —^c)
T G₂ अपहर्षाय — After 33, S ins

सुहृदामप्रहृषयि सुहृदां हर्षणाय च ॥ ३३
शरैः कदम्बकीकृत्य काले तस्मिंश्च पाण्डवः ।
समन्तपञ्चकाद्बाह्यं शिरस्तद्वहरत्ततः ॥ ३४
एतस्मिन्नेव काले तु वृद्धक्षत्रो महीपतिः ।
संख्यामुपास्ते तेजस्वी संबन्धी तव मारिष ॥ ३५
उपासीनस्य तस्याथ कृष्णकेशं सकुण्डलम् ।

सिन्धुराजस्य मूर्धानमुत्सङ्गे समपातयत् ॥ ३६
तस्योत्सङ्गे निपतितं शिरस्तत्सारकुण्डलम् ।
वृद्धक्षत्रस्य नृपतेरलक्षितमरिदम् ॥ ३७
कृतजप्यस्य तस्याथ वृद्धक्षत्रस्य धीमतः ।
उत्तिष्ठतस्तत्सहसा शिरोऽगच्छद्भरातलम् ॥ ३८
ततस्तस्य नरेन्द्रस्य पुत्रमूर्धनि भूतलम् ।

C 7 6221
B 7 146 1
K. 7 148

1020* तिर्यगूर्ध्वमधश्चैव पुनरूर्ध्वमयापि च ।
दीर्घकालमवाक्चैव सप्रकीडशिवायुं ।
तस्मै च सर्वतोऽपश्यन्महदाश्चर्यमद्भुतम् ।
प्रापयस्त शिरो यस्माद्योचयश्चैव पार्थिवान् ।
[(L 1) Ms अवाक् (for अधश्च) — (L 2) Ms ६
अपालैव (for अवाक्चैव) — (L 4) G1 M1.2 प्रावहत्
(for प्रापयत्) Ms इव (for एव)]

34 For the sequence in B1 : S, of v l 33,
32, 30 B2 : D1 om 34^{ab} (of v l 33) —^a)
D2 शरैस्तद्वहरत्ततः, S शरैः कदुक् (T G2 कंतुक, M2
कादव) वत्कृत्वा —^b) D2 तु, D2 ६ स (for च)
S तस्यालो (G1 M2 स्य लो) काय पांडव — B1 ३-३ D1
D2 1ns. after 34^{ab} B2 after 33^{ab}

1021* योधयामास तांश्चैव पाण्डव षण्महातथान् ।
ततः सुमहदाश्चर्यं तत्रापश्याम भारत ।

[(L 1) D2 स महारथान्]

—^a) Dn1 D2 ६ : T G2 स्वर्मत, D7 सामत G1
M1.2 पंचकान् Ś1 K2 बाह्यात्, D2 S बाह्ये —^d)
D1 D2 यद् (for तद्) Ś1 K1-2 D1 ६ : ६ व्याहरत्
D2 शिरस्तद्वहरत्ततः ; S शिरस्तद्वहरत्ततः (T G2 'तै')
— After 34, B1 repeats 33^{ab} On the other hand,
S 1ns after 34

1022* जयद्रथस्यायुनवाणनाल

मुखारविन्द रुधिराम्बुलितम् ।

वष्टं नरैशोपरि वर्तमानं

विद्याधरोऽष्टदिवैकपथम् ।

स देवदात्रुनिव देवराज

किरीटमाली व्यधमत्सपत्नान् ।

यया तमांस्यभ्युदितस्तोम

पूर्णां प्रतिष्ठां समवाप्य धीर ।

अथाग्रवीक्षेदाव पाण्डवेय

किञ्चनतमभानमिदं हरामि ।

[5]

[10]

किमर्थमेतन्न निपात्यमुग्यां
क च प्रयातव्यमिदं च शंस ।
शक्तोऽप्यह यत्र भवान्दवीति
त भूमिदेशं च शिरो विनेतुम् ।

Colophon

[(L 1) Some MSS नाळ — Lines 5-8 = (var)
49 — (L 5) G1 देवराज — (L 6) G2 व्यसजत्
(for व्यधमत्) — (L 8) G2 M1 ३ पूर्वा (for पूर्णा)
G2-3 धीर (for धीर) — (L 11) T एक (for एतन्)
— (L 13) G1 M शक्तो हि (for शक्तोमि) T प्रवीतु
— (L 14) T G2 M1 ३ : [s] वि (for वि-)
Colophon — Sub-parvan T G2 M1-2 ३ जयद्रथवध
— Adhy name T G2 शिरोहरण — Adhy no
(figures, words or both) T G2 143, G1 M 142]

35 ^b) B1 ३ : वृद्धक्षेत्रो —^c) S विधिवज् (for
तेजस्वी) —^d) S जपयुक्त समाहित

36 D1 reads 36^a on marg —^a) K1 उपा*नस्य,
D2 तत्रासी S सध्यां तु (for तस्याथ) —^b) T G2 ३
वृद्धक्षत्रस्य पांडव, G1 ३ : M तेजसास्त्रस्य पांडव — D2
om (hapl) 36^a-37^b —^c) Dn1 वृद्धक्षत्रस्य नृपतेरः
B स शि (G1 M तच्छि) र सिंधुराजस्य —^d) Ś1 स
न्यपातयत्, K1 ३ : D2 ३ तदपा, Dn2 D2 ३ तमपा,
D1 समुपा, D2 तदवापयत् (for समपातयत्)

37 D2 om 37^{ab} (of v l 36) —^a) G2 निपा-
तित —^b) Dn1 D2 S transp शिरस् and तच् D2
वर (for चारु) —^c) K2 D2 ३ वृद्धक्षत्रस्य, B1 ३
वृद्धक्षत्रस्य —^d) T G2 ३ अमृतदा (for अरिदम्)

38 K2 om 38^a-40^a —^a) K2 D2 ३ कृतजान्यस्य,
B Dn1 D2 ३ S ततो भीत (M2 म) स्य (for कृत-
जान्यस्य) G1 M1-2 ३ [अ] स्य (for [अ]य) —^b) K2
D2 वृद्धक्षत्रस्य, B1 ३ वृद्धक्षेत्रस्य B2-4 Dn1 Dn भारत,
T G2 ३ पश्यत (for धीमत) —^c) K2 B Dn1 Dn2

गते तस्यापि शतधा मूर्धागच्छदरिंदम ॥ ३९
ततः सर्वाणि भूतानि विस्मयं जग्मुरुत्तमम् ।
वासुदेवश्च वीभत्सुं प्रशशंस महारथम् ॥ ४०

ततो हृष्टा विनिहतं सिन्धुराजं जयद्रथम् ।
पुत्राणां तव नेत्रेभ्यो दुःखाद्बह्वपतज्जलम् ॥ ४१
भीमसेनोऽपि संग्रामे बोधयन्निव पाण्डवम् ।

S प्रोत्तिष्ठत्स् (for उत्ति) Dn1 प्रोत्तिष्ठत्तत्र सहसा
—^a) D2 मही- (for धरा-)

39 K4 om 39 (cf v 1 38) S1 K1-8 D8 om
(hapl) 39^{ab} —^a) D1 om (hapl) from स्य up to
गते त (in 39^a) S तस्मिन् (for तस्य) —^b) D2
om from लम् up to त्तमम् (in 40^b) D8 4 भूतले,
D8 भूतलं (for भूतलम्) S क्षितिं प्राप्ते शिरस्यथ (G8 4
'ध') —^c) S1 lacuna, K1 2 ततस् (for गते) S1
K1-3 D1 [अ]ध (for [अ]पि) —For 39^{cd}, S subst

1023* तच्छिर शतधा राजन्यपात पृथिवीतले ।

[G1 5 M स्व- (for तद्) M4 सहसा (for शतधा)
G2 धरणी- (for पृथिवी)]

40 K4 om 40^a (cf v 1 38) D2 om 40^{ab} (cf
v 1 39) —^a) B8 4 M4 सैन्यानि (for भूतानि)
—^b) S1 K (except K5) D1 2 5 वासुदेवस्तु, B2 4 5
Dn G1 M देव च, D4 देवस्य (for देवश्च) —^d)
K4 B2 4 5 Dn2 M8 5 प्रशशंसुर् Dn1 महारथ

41 K6 om 41 —^a) S हृष्टा तु निहत सखे (T
सख्ये, M4 सखे) —^b) K1 2 S महारथं (for जय
द्रथम्) —For 41^{ab}, B Dc1 Dn1 subst

1024* ततो विनिहते राजन्सिन्धुराजे किरीटिना ।
—B Dc1 Dn Ds ins after 41^{ab} K4 D1 after 41

1025* तमस्तद्वासुदेवेन संहत भरतर्षभ ।
पश्चाज्ज्ञात महीपाल तव पुत्रे सहायुनै ।
वासुदेवप्रयुक्तेय मायेति नृपसत्तम ।
एव स निहतो राजन्यार्थेनामितवेजसा ।
अक्षौहिणीरष्ट इत्वा जामाता तव सैन्धव । [5]
हत जयद्रथं हृष्टा तव पुत्रा नराधिप ।

[(L 2) K4 वृत्त (for ज्ञान) — (L 4) K4 D1
राजा (for राजन्) — (L 5) K4 D1 सह (for अष्ट)
— K4 D1 om line 6 — (L 6) Dn1 om from
य up to नराधिप]

— On the other hand, S ins after 41^{ab}

1026* कर्मणा तेन पार्थस्य विस्मिता सर्वदेवता ।
सर्वथा समरे यस्य गोप्ता नित्य जनार्दन ।

कथं तस्य जयो न स्यादिति भूतानि मेनिरे ।
एतदर्थं शिरस्तस्य च्यावयामास पाण्डव ।
स्यमन्तपञ्चकाद्वाह्य शरैरेव यथाक्रमम् । [6]
कृत्वा तच्च महत्कर्म निहत्य च जयद्रथम् ।
अस्त्रं पाशुपत पार्थ सहर्षमुपचक्रमे ।
सहरत्यपि कौन्तेये तदस्त्रं तत्र भारत ।
ववौ शीत सुगन्धश्च पवनो ह्लादयन्निव ।
सहारां च प्रमोक्षं च हृष्टा तत्र दिवौकस । [10]
विस्मय परम जग्मु प्रशशंसुश्च पाण्डवम् ।
एवमस्त्रेण तान्दीरो योधयित्वा धनजय ।
जयद्रथशिर पश्चाज्च्यावयामास पाण्डव ।
तच्छिरश्च्यावमान तु ददृशुस्तावका युधि ।
शत्यकर्णकृपा राजन्मोहिता सख्यसाक्षिना । [15]
शिरसि च्याविते तस्य शरैराशीविषोपमै ।
पश्चात्कायोऽपतद्भूमिं शोचयन्सर्वपार्थिवान् ।
हृष्टा तु निहत सखे सिन्धुराजं महारथम् ।

[(L 2) G1 M4 सर्वत, G2-5 सर्वदा (for सर्वथा)
— (L 3) G5 जनो (for जयो) — (L 4) G5 4
व्यापयामास (for च्यावया) — (L 5) G1 5 M तमत्
(for स्यमन्त) — (L 8) G1 5 M [अ]ध (for [अ]पि)
— (L 9) T G2 शीन, G5 शित (for शीत) G5
ववनो (for पवनो) — (L 10) G1 M तस्य (for तत्र)
— (L 13) G8 4 व्यापयामास (for च्याव) — (L
14) G1 M च्यावयमान (for च्याव) — (L 15) G1
M कर्णशत्य (for शत्यकर्ण-)]

—^d) K1 2 D1 बहु पतज्, K4 Dn2 अम्यप, K4 चापि
प, D1 8 वैवाप (for बह्वपतज्) S दुःखादात्मवर्तत
—For 41^{cd}, B Dc1 Dn Ds subst. K4 D1 cont
after 1025*

1027* दुःखादशृणि मुमुक्षुर्निराशाश्चामवजये ।

[K4 मुने (for जये) D1 निरासिश्चामवजय (sic) (for
the past half)]

— K4 D1 cont B Dc1 Dn Ds ins after 41

1028* ततो जयद्रथे राजन्हते पार्थेन केशव ।
दम्भी शङ्कं महाबाहुरर्जुनश्च परतप ।

सिंहनादेन महता पूरयामास रोदसी ॥ ४२
 तं श्रुत्वा तु महानादं धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः ।
 सैन्धवं निहतं मेने फल्गुनेन महात्मना ॥ ४३
 ततो वादित्रघोषेण स्वान्योधानभिहर्षयन् ।
 अभ्यवर्तत संग्रामे भारद्वाजं युयुत्सया ॥ ४४
 ततः प्रवृत्ते राजन्मस्तं गच्छति भास्करे ।
 द्रोणस्य सोमकैः सार्धं संग्रामो लोमहर्षणः ॥ ४५

ते तु सर्वप्रयत्नेन भारद्वाजं जिघांसवः ।
 सैन्धवे निहते राजन्नयुध्यन्त महारथाः ॥ ४६
 पाण्डवास्तु जयं लब्ध्वा सैन्धवं विनिहत्य च ।
 अयोधयंस्ततो द्रोणं जयोन्मत्तास्ततस्ततः ॥ ४७
 अर्जुनोऽपि रणे योधांस्तावकात्रथसत्तमान् ।
 अयोधयन्महाराजं हत्वा सैन्धवकं नृपम् ॥ ४८
 स देवशत्रूनि देवराजः

C 7 62
B 7 14
K 7 14

[(L 1) B₅ हते (for हते) — (L 2) B₁ transp
 दधौ and शङ्ख D₁ सरय B₁ s D₁ परतप]

— On the other hand, S ins after 41

1029* तस्मिन् निहते वीरे सैन्धवे लोकविश्रुते ।
 महर्षमतुलं लेभे कृष्ण पार्थश्च भारत ।

[(L 1) G₂ संग्रामे (for तस्मिन्)]

42 D₁ om 42^{ab} —^a) S तु प्राक्रोदाद् (for अपि
 संग्रामे) — D₁ om (hapl) 42^b-44^c —^b) T G₂-s
 पाण्डवान्, M₁ पाण्डव —^d) S पूरयन्निव (for यामास)
 — For 42, K₄ B D₁ subst D₁ s cont after
 1028*

1030* भीमश्च वृष्णिर्हिहश्च युधामन्युश्च भारत ।

उत्तमौजाश्च विक्रान्तं शङ्खान्दध्नु इयकृष्यक् ।

[(L 1) D₅ युयुधानश्च (for वृष्णिर्हिहश्च) — K₄ om.
 line. 2 — (L 2) D₅ दधौ]

43 D₁ om. 43 (of v 1 42) —^a) — S₁ K₂ s
 महाशब्द (for 'नादं') B D₁ D₁ D₂ श्रुत्वा महाते त
 शब्दं, S तस्य त निनदं श्रुत्वा —^b) B D₁ D₁ D₂ S
 राजो (for 'पुत्रो') —^c) K₁ निहितं —^d) K₂ s B
 D₁ D₁ D₂ s-s फाल्गुनेन, T G₂-s पाण्डवेन (for फल्गु
 नेन) K₃ D₁ महता फाल्गुनेन हि

44 D₁ om 44^{ab} (of v 1 42) —^a) K₁ s D₂
 -शब्देन (for 'घोषेण') —^b) D₂ s तान् (for स्वान्)
 M₁ योधात् K₄ D₁ अभ्यहर्षयन्; B₁ D₁ D₂ s क्षमि
 (B₁ अभ्यहर्षयत्, B₂ s D₁ D₁ D₂ पर्यहर्षयत् (B₂
 यन्), B₃ प्रत्यहर्षयत्, D₂ परिहर्षयन् (for क्षमि)
 T G₂-s सह बुद्धुभिनिस्त्रन, G₁ M₁-s सह पुंसां महा
 स्वन —^c) D₂ सन्यवर्तत (for अभ्य) —^d) D₁
 भारद्वाज — For 44^{ab}, S subst.

1031* उदपद्यत सैन्यस्य पाण्डूनां दृष्टचेतसाम् ।

45 ^a) S (except M₁) अथ (for तत) D₂ s यु
 द्धम् (for राजन्) —^b) S (except M₁) लोहितायति
 भास्करे —^c) D₁ G₂ संग्रामे (for मो) D₁ लोम
 हर्षणे, S रोमहर्षण

46 ^a) B₁ s D₂ s s s G₂ s सर्वे (for सर्व-)
 —^b) K₁ B₅ भारद्वाज K₄ D₁ महारणे (for जिघांसव)
 — G₂ om 46^c-47^d —^c) K₁ निहिते S (G₂ om)
 निहते सैन्धवे राजन्

47 G₂ om 47 (of v 1 46) D₁ om 47^{ab},
 D₁ reads it on marg (see m) —^b) D₂ विनि
 पात्य (for इत्य) —^c) B₂ तु ते, D₂ तदा, S (G₂
 om) रणे (for ततो) D₂ द्रोण —^d) K₂ समंतत,
 D₁ s यतस्तत, T G₂ s सहस्रश (for वतस्तत)

48 G₂ partly damaged —^a) B₂ D₅ ततो, D₅
 रण (for रणे) M₁ s योधात् —^b) D₂ नर (for
 रथ) — D₂ om 48^c-49^b —^c) D₂ अयोध*न् B
 D₁ D₁ महायाहुर् (for 'राज') S योधयामास बहुधा
 —^d) B₂ रणे (for नृपम्) S हत्वा सिंघुपति भृश (M₁
 [*mf lin] नृप, M₁ नृप)

49 = (var 1022*, lines 5-8) D₂ om 49^{ab}
 (of v 1 48) G₁ M om 49 —^b) D₁ स सर्वान्,
 D₂ T G₂-s सपत्नान् (for समन्तात्) —^c) D₂ तथा
 (for यथा) —^d) K₄ B D₁ D₁ D₂ s पूर्वप्रतिज्ञा
 (D₂ 'ज्ञा'), K₅ T G₂-4 पूर्णा प्रतिज्ञा, G₂ पूर्ण***
 (for पूर्वा प्रतिज्ञा) D₂ s T G₂-4 च समाप्य (for
 समवाप्य) D₂ वीर (for वीर) — After 49, D₂ s
 ins

1032* वैशंपायन उवाच ।

पुस्तसुचरित राजन्य शृणोर्वीह भक्ति ।

अपमृत्युं जयत्याशु लभते सर्वसपद ।

[(L 1) D₂ हि (for [३]ह)]

किरीटमाली व्यधमत्समन्तात् ।
यथा तमांस्यभ्युदितस्तमोन्नः

पूर्वा प्रतिज्ञां समवाप्य वीरः ॥ ४९

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२१ ॥

॥ समाप्तं जयद्रथवधपर्वं ॥

Colophon Śs missing — Sub-parvan N (Śs missing) जयद्रथवध — Day of Drona's Generalship
K1 २ चतुर्थदिवसे, Ks चतुर्दिवसे, Gs चतुर्थेऽहनि
— Adhy name B1 २ Dc1 Dn वृद्धक्षेत्रवध, T G1.

२ ४ शिरश्चयावन, Gs जयद्रथवधप्रशसा, Gs जयद्रथ
शिरश्चयावन — Adhy no (figures, words or both)
B1 २ G1 143, Dn1 146, Ds 147, Ds 42, T
G2-5 144 — Śloka no Dc1 45, Dn1 44